

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

ECONDER 2019

I. Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler Kongresi

**18-19-20
EKİM 2019**

Econder
International Academic Journal

Econder

www.econder.org

Econder 2019 I. Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler Kongresi

Tam Metin Bildiri E-Kitabı

Econder 2019 I. International Economics, Business and Social Sciences Congress

Full Text Proceeding E-Book

18 - 20 Ekim / October 2019

Karabük Üniversitesi Fuat Sezgin Safranbolu Bilim ve Sanat Akademisi

KONGRE ONURSAL BAŞKANI / HONORARY HEAD OF CONGRESS

Prof. Dr. Refik POLAT Karabük Üniversitesi Rektörü

KONGRE BAŞKANI / CHAIR

Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ Karabük Üniversitesi

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE

Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin KARMELİKLİ Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Serkan DİLEK Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Taşkın DENİZ Karabük Üniversitesi

Umut GÜÇLÜ Karabük Üniversitesi

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdul ALREZAK Tikirit University

Prof. Dr. Abdullah KARAKAYA Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Abubekir Sengbore Gambiya Yüksek Eğitim Araştırma Bilim ve Teknoloji Bakanı

Prof. Dr. Adem Efe Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmad Faris Ismail Malezya Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Musa Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Öztürk Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Amir Ahmed Khuhro. Shah Abdul Latif University

Prof. Dr. Ebru Ozgen Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Georgi MARINOV University of Economics Varna

Prof. Dr. Gülay GÜNAY Karabük Üniversitesi

- Prof. Dr. Hasan Hüseyin Öztürk Çukurova Üniversitesi
- Prof. Dr. Hikmet Asutay Trakya Üniversitesi
- Prof. Dr. İ. Erkinay TOKTOGULOVA İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv
- Prof. Dr. İsa Özaydın Kafkas Üniversitesi
- Prof. Dr. Jaime De Pablo VALENCIANO Universidad De Almeira
- Prof. Dr. Jaime De Pablo VALENCIANO Universidad De Almeira
- Prof. Dr. Jose Luis MIRALLO University of Zaragoza
- Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO Universidade De Beira
- Prof. Dr. Meftah Hrairi Malezya Üniversitesi
- Prof. Dr. Mohammad ORAYF King Abdulaziz University
- Prof. Dr. Nihat Mert Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Prof. Dr. Omirkhan ABDILMANULY Al-Farabi Kazakh National University
- Prof. Dr. Rovshan Aliyev Bakü Devlet Üniversitesi
- Prof. Dr. S. Nur KERİMKULOVIÇ İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv
- Prof. Dr. Tarkan Şahin Kafkas Üniversitesi
- Prof. Dr. Tolga ULUSOY Kastamonu Üniversitesi
- Doç. Dr Abdul Munim Ehmed HİDAYIR Tikirit University
- Doç. Dr Roza UMIRBEKOVA Al-Farabi Kazakh National University
- Doç. Dr Zhulduz ESIMOVA Al-Farabi Kazakh National University
- Doç. Dr. Almasbek MAULENOV Al-Farabi Kazakh National University
- Doç. Dr. Amar SAMİH Tikirit University
- Doç. Dr. Erwin Sulaeman Malezya Üniversitesi
- Doç. Dr. Ihor HURAK Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
- Doç. Dr. Kamala Gahramanova Avrasya Üniversitesi
- Doç. Dr. Maciej MILCZANOWSKI Information Technology University
- Doç. Dr. Paşayeva Günel Bakü Devlet Üniversitesi
- Doç. Dr. Saat SALİH Tikirit University
- Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University Malaysia
- Dr. Cıldız Abdieva Talas Üniversitesi
- Dr. Elsev Brina Lopar Prizren Üniversitesi
- Dr. İsa Riskulbekov Talas Üniversitesi
- Dr. Jaffar Syed Mohamed Ali Malezya Üniversitesi
- Dr. Lameen Elarbah Tripoli Üniversitesi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma Zehra TAN Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Fikret YAŞAR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal KARTAL Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet BEYÇİOĞLU Adana Bilim ve Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Ali ASKER Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Arif AYAR Amasya Üniversitesi

Doç. Dr. Ayhan ORHAN Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Berna Oto Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Burcu BERKE Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi

Doç. Dr. Burcu Umut ZAN Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Erdoğan Mehmet ÖZKAN Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Faruk ÖZEL KARAMANOĞLU Mehmetbey Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih TAŞPINAR Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan OTO Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Halil DURAK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Hikmet Yeter ÇOĞUN Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Hilmi TOKER Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin KAMELİKLİ Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Kadir BOZUKLUHAN Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. M. Akif ARVAS Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Metin ÖĞÜN Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed Said FİDAN Bursa Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Murat KORUNUR Munzur Üniversitesi

Doç. Dr. Mücteba UYSAL İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Nevin TURAN ÖZEK Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Nuray ZAN Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Nurettin AYAZ Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuz MERHAN Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuz YILDIRIM Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Selim İNANÇLI Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Şerafettin EKİNCİ Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Tolga KARA Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Tugay AYAŞAN Doğu Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

- Doç. Dr. Türkey TÜRKOĞLU Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Zeliha YAZICI Akdeniz Üniversitesi
Dr. Ahmet ÇOŞKUN Akdeniz Üniversitesi
Dr. Alev ÖNDER Adana Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Cemre Eda YAR Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Çimen BAYBURTLU Marmara Üniversitesi
Dr. Gülsüm AKARSU Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Halime ERGÜN Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. İnayet Burcu TOPRAK Akdeniz Üniversitesi
Dr. Mahmut BinGÖL Yalova Üniversitesi
Dr. Mehmet BÜYÜKYILDIZ Yalova Üniversitesi
Dr. Nihat Onur AŞIKOĞLU Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇİFCİ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İNKAYA Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYAR Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Neslihan DÜNDAR Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bayram KIRMIZIGÜL Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNEY Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Belkız KIZILTAN Avrasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ALTAY Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Canan AKSOY Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Celal Şahin ERMUTLU Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihan KÜRKÇÜ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilan TÜYSÜZ Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek YARALI Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dursun Ali DEMİRBOGA Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem AKBULUT Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma HAMURCU Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat KIZILGEÇİ Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gencay Taşkın TAŞCI Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gizem MISIR Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÇİÇEK CEYHUN Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Günay BEYHAN Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin CİRİTCİOĞLU Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖNDER Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlkay KUTLAR Akdeniz Üniversitesi

- Dr. Öğr. Üyesi İlknur KUTLAR YAYLALI Selçuk Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi İsmail CİĞERCİ Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Kazım BİBER Balıkesir Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Kemal KARAYORMUK Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKKOR Kırklareli Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Nevfel ELGÜN Necmettin Erbakan Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mahmut ÜNALDI Selçuk Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus ÇELİK Kastamonu Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AÇA Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mükremin ÖLMEZ Kafkas Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Namık KILINÇ Iğdır Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KARACA Sanyürek Munzur Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Nilay ÖZKÜTÜK Ege Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Nilgün AKSOY Akdeniz Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Nurgül ÖZDEMİR İzmir Demokrasi Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan UZUN Erciyes Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Serap Koral TAŞCI Kafkas Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Serden BAŞAK Artvin Çoruh Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Seyhan MERCAN Kalaycı Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Sibel ŞENTÜRK Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Songul ALŞAN Erzincan Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Şerife ÖNDER Dumlupınar Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi Abdulkadir ATAR Karabük Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi Latif PINAR Karabük Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi MARZİYE MEMMEDLİ Karabük Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Murat TUNÇBİLEK Karabük Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi Metin ÖZKARAL Karabük Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi Naseraddin ALİZADEH Karabük Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi Yuliya BİLETSKA Karabük Üniversitesi
- Dr. Reyhan İsmet ÖZSARI Balıkesir Üniversitesi

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Araştırma Görevlisi Dr. Murat ERGÜL Karabük Üniversitesi

Araştırma Görevlisi Ali Rauf KARATAŞ Karabük Üniversitesi

Araştırma Görevlisi Tuğçe OLCAY Karabük Üniversitesi

Arda YAZICI Karabük Üniversitesi

Arif SEVİM Karabük Üniversitesi

Aslı Nur KAYA Karabük Üniversitesi

Aslıhan YOKÇA Karabük Üniversitesi

Dilara YILDIZ Karabük Üniversitesi

Elçin PAŞAZADE Karabük Üniversitesi

Ezgi KABACALI Karabük Üniversitesi

Halime ÇATAL Karabük Üniversitesi

Kübilay KOCATÜRK Karabük Üniversitesi

Mert Sami BOZ Karabük Üniversitesi

Mesude KANSIZOĞLU Karabük Üniversitesi

Osman ERDOĞAN Karabük Üniversitesi

Sevgi MEYZİN Karabük Üniversitesi

Şeyma Nur GÜNER Karabük Üniversitesi

Tamer Sami SERT Karabük Üniversitesi

Uğur POLAT Karabük Üniversitesi

Ünal GÜNGÖR Karabük Üniversitesi

Yusuf ARAS Karabük Üniversitesi

Yusuf GÜVEREN Karabük Üniversitesi

Zübeyde Tuğçe İREN Kastamonu Üniversitesi

Yayın Evi: Karabük Üniversitesi

ISBN: 978-605-9554-43-5

İÇİNDEKİLER

KONGRE ONURSAL BAŞKANI / HONORARY HEAD OF CONGRESS	2
KONGRE BAŞKANI / CHAIR	2
DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE	2
BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE	2
DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE	4
SEKRETERYA / SECRETARIAT	7
İÇİNDEKİLER.....	8
OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SOSYAL YETKİNLİKLERİNİN ANNE BABAYA AİT DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ.....	16
Mücahit YUVACI	16
Özlem GÖZÜN KAHRAMAN.....	16
YETİŞKİN BAKIŞ AÇISINDAN TOPLUMSAL DEĞERLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	24
Arzu ÖZYÜREK	24
DİKKAT EKSİKLİĞİ, HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU ve ÜSTÜN YETENEKLİLİĞE İLİŞKİN AYIRICI DAVRANIŞLAR.....	31
Asya ÇETİN	31
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE KARMA EĞİTİM YAPAN AZINLIK OKULLARI ÜZERİNE TARİHİ ARAŞTIRMA	36
S. Tunay KAMER	36
MODERN VE ÖTESİ TÜRKİYE’DE GÖRSEL SANATLAR.....	47
Mustafa TUNÇ.....	47
MAURITS CORNELIS ESCHER’İN ESERLERİNDE İMKÂNSIZ YAPILAR VE ÇÖZÜMLEMELERİ	58
Mustafa KOCALAN.....	58
SAFRANBOLU TARİHİ ÇEŞME KİTABELERİNDE UNVAN GRUPLARI.....	68
Tanık ÇELİK.....	68
KAMU GELİRLERİNİN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ:KARABÜK İLİ ÖRNEĞİ (2010:01-2019:03).....	77
Nihat ALTUNTEPE	77
İSLAM EKONOMİSİNDE ENFLASYON: İSLAM ÜLKELERİ ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA.....	84
Nihat ALTUNTEPE	84
TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE SIRÇALI KÖYÜNÜN SOSYO-EKONOMİK YAPISI.....	89
Ebru SEZGİN	89
DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE İLE ALMANYA İKİLİ TİCARETİNE ASİMETRİK ETKİLERİ.....	96
Hüseyin KARAMELİKLİ.....	96
TÜRKİYE’DE ÜRETİCİ FİYAT ENDEKSİ İLE SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ ARASINDAKİ SİMETRİK VE ASİMETRİK NEDENSELLİK İLİŞKİLERİN ANALİZİ	103
Mustafa KIRCA.....	103
Şerif CANBAY.....	103
ORDU İLİ’NDE TURİZM TALEBİNİN VE İHRACATIN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ...	109
Mustafa KIRCA.....	109
Şerif CANBAY.....	109

EKONOMİK BELİRSİZLİK VE DOĞUM HIZI ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ	115
Ezgi KABACALI.....	115
KİŞİSEL BAZI FAKTÖRLERE GÖRE GENÇLERİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ	124
Arzu ÖZYÜREK	124
ÖĞRENCİLERİN MİZAH DUYGUSU ALGILARININ ANALİZİ: KARABÜK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	130
Abdullah KARAKAYA	130
Meltem KARAPUNAR.....	130
Cihan KARA.....	130
YÖNETİM BİLGİ SİSTEMLERİ KAPSAMINDA E-NABİZ UYGULAMASININ ANALİZİ.....	139
Nuray DORUKBAŞI	139
Ömer KARAKAYA	139
YÖNETSEL AMAÇLAR BAĞLAMINDA STRATEJİSTLERİN ETİK SORUMLULUKLARI	148
Abdullah KARAKAYA	148
Eşe ÖNER ŞEKER	148
SPONSORLUK İLE MARKA ARASINDA ALGILANAN UYUM VE SPONSORLUĞA YÖNELİK TUTUMUN TÜKETİCİ TEMELLİ MARKA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	157
Duygu KATMAN	157
Sertaç ÇİFCİ	157
DENİZ İŞLETMECİLİĞİNDE GEMİ KİRALAMA HİZMETLERİNE YÖNELİK ÖRNEK BİR UYGULAMA	166
Erdal ARLI	166
Erhan OKATAN.....	166
KÜLTÜREL COĞRAFYA AÇISINDAN ZİLE PANAYIRI	174
Güzin KANTÜRK YİĞİT	174
Duygu MİNAZ	174
İŞ-AİLE ÇATIŞMASININ KADIN ÇALIŞANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	187
Halime GÖKTAŞ KULUALP	187
Yağmur SAVAŞKAN	187
KÜRESEL GÜÇ MÜCADELELERİNİN VE HAYATTA KALMANIN ANAHTARI: JEOPOLİTİK.....	206
Muhammed ORAL	206
AMASRA'DA EKONOMİK FAALİYETLERİN FONKSİYONEL ARAZİ KULLANIMINA ETKİLERİ	212
Ünal ÖZDEMİR.....	212
OSMANLI DÖNEMİ EĞİTİM VE BARTIN EĞİTİM TARİHİ HAKKINDA TESPİTLER	221
Hüseyin DEMİR	221
Tunay KARAKÖK	221
ANADOLU'DA MÜSLÜMAN BİR MOĞOL KUMANDANI: BULARGU	230
Arif DEMİRER.....	230
LADY GREGORY'S SOCIO-POLITICAL COMEDY OF IRISH-ENGLISH DISPUTE IN HER PLAY SPREADING THE NEWS	236
Mustafa CANLI.....	236
DİSLEKSİ MİTLERİ.....	242

Esra KETENOĞLU KAYABAŞI	242
ÇOCUKLARI KONU ALAN GAZETE HABERLERİNİN İNCELENMESİ	245
Ayşe ÇETİNKAYA	245
Asya ÇETİN	245
BASIN MEDYA SEKTÖRÜNDE MOTİVASYON VE İŞ TATMİN DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	255
Kübra DEMİRCİ	255
GÜNCEL BİR YÖNETİM YAKLAŞIMI OLARAK YÖNETİŞİM: TÜRKİYE’DEKİ BAZI UYGULAMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	263
Rukiye ÖZKAN.....	263
Ömer KARAKAYA	263
YATIRIMCILARIN BİLİŞSEL ÖNYARGILARLA HAREKET ETMESİNİN HİSSE SENEDİ KARAR AŞAMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	271
Tolga ULUSOY.....	271
Funda CİVEK	271
BANKA MÜŞTERİLERİNİN KART KULLANIM HARCAMALARININ İNCELENMESİ: TÜRKİYE’DE BİR ARAŞTIRMA	279
Faruk DAYI.....	279
Tolga ULUSOY.....	279
TÜRKİYE’DE BANKA KREDİ FAİZ ORANLARININ GÖRGÜL ANALİZİ	289
Faruk DAYI.....	289
Tolga ULUSOY.....	289
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN ÖRGÜTSEL MUHALEFETTEKİ FARKLILIKLAR	297
Engin KANBUR	297
Aysun KANBUR	297
İŞ GÜVENCESİ MEMNUNİYETİNİN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	303
Aysun KANBUR	303
Engin KANBUR	303
TOPSİS İLE FİNANSAL PERFORMANS ÖLÇÜMÜ: TURİZM SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	310
Sedat DURMUŞKAYA.....	310
Yusuf Bahadır KAVAS	310
TRANSFER FİYATLANDIRMASININ TESPİTİNDE EMSALLERE UYGUNLUK İLKESİ YETERLİ Mİ?	316
Murat ZORKUN	316
NORMALLEŞTİRİLMİŞ AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER ENDEKSİ YAKLAŞIMI İLE TÜRKİYE’DE SEKTÖRLER ARASI İHRACAT REKABETİNİN ANALİZİ	321
Memduh Alper DEMİR	321
HAVA DURUMU YATIRIMCI DAVRANIŞLARINI ETKİLER Mİ? BİST İSTANBUL ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	333
Fatih KONAK.....	333
Esra ÖZKAHVECİ	333
BİLGİ ÇAĞININ GÖÇMENLERİ: ÖĞRENCİLER.....	342
Esmâ KIZILKAYA.....	342

Burak ÇAVDAR.....	342
OSMANLI DÖNEMİNDE SAFRANBOLU'DA DERİCİLİK VE BAĞLI SEKTÖRLERİN İNCELENMESİ	347
Abdulkadir ATAR.....	347
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA AMERİKAN MİSYONERLERİNİN KIBRIS'TAKİ FAALİYETLERİ	356
Fatma ÖKSÜZ.....	356
BÜTÇE AÇIKLARININ MİLLİ GELİRE ETKİSİ: 1975-2018 DÖNEMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	363
Erhan ÖRUÇ.....	363
GLOBAL KRİZİN GENÇ İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: EKONOMİK KALKINMA VE İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	372
Erhan ÖRUÇ.....	372
KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK İLE FİNANSAL PERFORMANS ARASINDAKİ NEDENSEL İLİŞKİ.....	382
Ayşegül ACAR	382
TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK SWOT ANALİZLERİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME.....	387
Nurettin AYAZ.....	387
Ömer İBİROĞLU	387
YERLİ TURİSTLERİN ETİK YİYECEK İMAJINA YÖNELİK ALGILARI: SAFRANBOLU ÖRNEĞİ	403
Merve YILDIRIM KALEM	403
İMALAT FİRMALARINDA GÜVENLİK İKLİMİNİN İŞ MEMNUNİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	411
Bülent YILDIZ	411
Erol TEKİN.....	411
“THE ROLE OF NON-OIL FACTOR IN INTERNATIONAL ECONOMY AND POTENTIAL OF NON-OIL SECTOR”.....	419
Tahmina BALAJAYEVA.....	419
TERÖR VE EKONOMİ;TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	427
Halime ÇATAL	427
KREDİ KARTI SEÇİMİNE YÖNELİK BÜTÜNLEŞİK ENTROPİ-WASPAS ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YAKLAŞIMI	436
Mehmet APAN.....	436
Ahmet ÖZTEL.....	436
ANA METAL SANAYİNİN FIRMA ÖLÇEKLERİNE GÖRE LİKİDİTE VE KARLILIK BAŞARILARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE BELİRLENMESİ	442
Mehmet APAN.....	442
Ahmet ÖZTEL.....	442
KREDİ VE BORÇ SERVİSİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: BRİCS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	448
Mehmet İSLAMOĞLU.....	448
Mehmet APAN.....	448
KALKINMA VE YATIRIM BANKALARININ AKTİF KALİTESİ VE KARLILIK ANALİZİ.....	454
Mehmet APAN.....	454
YENİ EKONOMİ PROGRAMI ÖZELİNDE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK BÜYÜME SÜRECİ.....	459
Tamer Sami SERT	459

KÜLTÜREL ZEKÂNIN GİRİŞİMCİLİK ALGISINA YÖNELİK ETKİSİNİN İNCELENMESİ.....	468
Erol TEKİN.....	468
Ceren İrem ERSOY.....	468
İZAHA DAVET: UZLAŞMA MI? PİŞMANLIK MI? CEZADA İNDİRİM Mİ?.....	475
Özgür ŞAHAN.....	475
İSLAM TASAVVUFUNUN ORTAYA ÇIKIŞI ÜZERİNE TESPİTLER.....	487
Tunay KARAKÖK.....	487
HANNAH ARENDT'İN POLİTİK DÜŞÜNCESİNDE YURTTAŞLIK KAVRAMI.....	493
Müge ÇAĞLAYAN.....	493
ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI ve SOSYAL MEDYA ALGILARI.....	501
Hasan GÜMÜŞ.....	501
GÜZELLİK KAVRAMININ ÖLÇÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA.....	508
Gözde SULA.....	508
EKONOMİK KRİZ ALGISI: BU ALGININ TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞLARI İLE İLİŞKİSİ HAKKINDA NİTEL ARAŞTIRMA.....	514
Tuğba YILMAZ.....	514
LOJİSTİK HİZMET KALİTESİNİN SERVQUAL YÖNTEMİ İLE ANALİZİ.....	523
Bülent YILDIZ.....	523
ÖĞRENCİLERİN SOSYAL SORUMLU TÜKETİME BAKIŞ AÇILARININ DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE İNCELENMESİ.....	533
İbrahim YEMEZ.....	533
Sait BARDAKÇI.....	533
OTOBÜS FİZİKSEL ORTAMININ YOLCU MEMNUNİYETİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ.....	542
İbrahim YEMEZ.....	542
İNSAN KAYNAKLARI EĞİTİMLERİ VE HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETLERİNDEN ÇALIŞANLARIN NASIL ETKİLENDİĞİYLE İLGİLİ ARAŞTIRMA: KAMU KURUMU ÖRNEĞİ.....	552
Ebru HACIOĞLU.....	552
AVUSTURYA-VİYANA ÜNİVERSİTESİ'NDE ARAP-İSLAM KÜLTÜRÜ VE TARİHİ ÜZERİNE YAPILAN DOKTORA TEZLERİ HAKKINDA BİR BİBLİYOGRAFYA ÇALIŞMASI (2008 – 2016).....	561
Tunay KARAKÖK.....	561
Hüseyin DEMİR.....	561
MODERN İRAN SINEMASI'NDA EL DOKUMA KİLİMİN KADINI YANSITMADA KULLANIMI: GABBEH FİLMİ ÖRNEĞİ.....	569
Birgül ALICI.....	569
XVI. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE RUMELİ BÖLGESİ DOĞANCILIK TEŞKİLATI: TD. 325 NUMARALI TAHRİR DEFTERİNE GÖRE.....	579
Ferdî GÖKBÜĞA.....	579
KÜLTÜR VARLIKLARININ TANITIMI: DENİZLİ İLİ İÇİN TURİZM ROTASI ÖNERİSİ.....	587
Hicran Hanım HALAÇ.....	587
Merve GÜLŞEN.....	587
DENİZLİ CAMİLERİNDE GÖRÜLEN KALEM İŞİ MOTİFLERİN DENİZLİ DOKUMASINDAKİ MOTİFLERLE KIYASLANMASI.....	594

Hicran Hanım HALAÇ	594
Merve GÜLŞEN	594
TARİHİ YAPILARDA GEÇ MÜDAHALE: DENİZLİ BAYAT CAMİ ÖRNEĞİ	600
Hicran Hanım HALAÇ	600
Merve GÜLŞEN	600
SWOT ANALYSIS OF TURKISH PRODUCTS IN LIBYA	606
Serkan DİLEK.....	606
Nagmi M. Moftah Aimer	606
Mustafa Khalifa Thawadi El Hamoudi	606
Ammar Ayyad Zayid Bin Zaed.....	606
CONSUMPTION PATTERNS OF KIRGHIZ STUDENTS IN TURKEY	610
Umarov ABDUVAHAB	610
Karimov Akram ABBASOVIÇ	610
Serkan DİLEK.....	610
Ozodbeg KARAMATOV.....	610
BARRIERS TO ENTRY AND INTERNET	614
Serkan DİLEK.....	614
Jose Ramos Pires MANSO	614
ÖZBEKİSTAN'IN TARIM SEKTÖRÜNDE YENİLİKSEL POLİTİKALAR VE GELİŞMELER.....	617
Ozodbek Karamatov	617
Serkan Dilek.....	617
İŞ YAŞAMI KALİTESİ ALGISININ VARDİYALI SİSTEMDE ÇALIŞAN MAĞAZACILIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: DÜZCE İLİ ÖRNEĞİ	621
Mükremin ÖZKARA.....	621
Öznur BOZKURT.....	621
ÇALIŞANLARIN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ ALGILARININ ONLARIN ÖRGÜTSEL MUHALEFET DAVRANIŞLARINA ETKİSİ.....	628
İrem HORUZ	628
Aysun Devrim YEMENİCİ	628
Öznur BOZKURT.....	628
ÖRGÜTLERDE ÇALIŞMA ARKADAŞI DESTEĞİNİN VARLIĞI, İŞTEN AYRILMA NİYETİNİ ETKİLER Mİ?	639
Armağan ERCAN	639
Öznur BOZKURT.....	639
TÜRKİYE'DEKİ SEYAHAT ASENTALARININ VİZYONLARI ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI	646
Nurettin AYAZ.....	646
Berkay GÖKGÖZ.....	646
DECIDING THE STRUCTURE OF RELATION AMONG THE SIZE OF LEARNING ORGANIZATIONS ACCORDING TO THE LENGTH OF THEIR SIZE: AN APPLICATION IN KARABÜK IRON AND STEEL FACTORY	658
Furkan Fahri ALTINTAŞ.....	658

Sezer AYAZ	658
Canan YILDIRAN.....	658
Fatma Zehra TAN.....	658
GELİR DAĞILIMININ ÖLÇÜLMESİ VE DEVLETİN GELİR DAĞILIMINA MÜDAHALESİ.....	671
Kübra Karakuş KILCI	671
Coşkun KARACA.....	671
VERGİ HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİSİ	679
Kübra Karakuş KILCI	679
Coşkun KARACA.....	679
KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARI VE SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERİN ÇEVRE POLİTİKALARI	689
Hilal YILDIRIM	689
Coşkun KARACA.....	689
ÇEVRE SORUNLARININ ÖNLENMESİNDE ÇEVRE DOSTU MALİYE POLİTİKALARI	695
Hilal YILDIRIM	695
Coşkun KARACA.....	695
YÖNETSEL DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN EVRİMİ.....	700
Abdullah KARAKAYA	700
Ümmet AYDAN	700
Amir Ahmed KHUHRO.....	700
OSMANLI TAŞRASINDA VERGİ ANLAŞMAZLIKLARI (XIX. YÜZYIL BOLU ÖRNEĞİ)	710
Hakan TÜRKKAN	710
EKONOMİ GÜVEN ENDEKSİ VE BİLEŞİK GÖSTERGELER	714
İsmet GÜNEŞ	714
ERGENLERİN BAĞLANMA STİLLERİNİN DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE İNCELENMESİ....	720
Devlet MAMIYEV	720
Arzu ÖZYÜREK	720
YUNAN İÇ SAVAŞI SIRASINDA BATI TRAKYA TÜRKLERİ VE TÜRKİYE	726
Buket ARSLAN.....	726
Ersin MÜEZZİNOĞLU.....	726
LOJİSTİK KÖY PERFORMANS FAKTÖRLERİNİN KENTSEL LOJİSTİK PERFORMANS FAKTÖRLERİNE ETKİSİ: BİR ARAŞTIRMA.....	733
Orhan KÜÇÜK	733
OBOR: A CASE STUDY OF CPEC	740
Amir Ahmed KHUHRO.....	740
Abdullah KARAKAYA	740
Ümmet AYDAN	740
THE LINKAGE BETWEEN RENEWABLE ENERGY, CO ₂ EMISSIONS AND ECONOMIC GROWTH IN IRAN: NEW EVIDENCE FROM A NONLINEAR ARDL APPROACH	751
Mohammad Sharif KARİMİ.....	751
ENFLASYON VE KENDİSİNE YÖNELİK BELİRSİZLİK ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNE YÖNELİK BİR DENEME.....	759

Levent KORAP.....	759
G7 ÜLKELERİNDE TURİZME DAYALI EKONOMİK BÜYÜME TEORİSİ GEÇERLİ Mİ?	765
Veli YILANCI.....	765
Mehmet AYDIN.....	765
E7 ÜLKELERİNDE SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİNİN GEÇERLİLİĞİNİN TESTİ.....	770
Veli YILANCI.....	770
Mehmet AYDIN.....	770
SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ.....	773
Veli YILANCI.....	773
Mehmet AYDIN.....	773
ULUSLARARASI ENDEKSLER YARDIMIYLA TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ.....	778
Hayrettin KESGİNGÖZ	778
ULUSLARARASI GÖÇ VE TÜRKİYE	783
Umut GÜÇLÜ.....	783
Hayrettin KESGİNGÖZ	783
BÖLGESEL KALKINMADA TERMAL TURİZM: HAYMANA ÖRNEĞİ	788
Mehmet Yunus ÇELİK.....	788
Umut GÜÇLÜ.....	788
TÜRK AİLE ŞİRKETLERİNİN TAKIM OLARAK ÖĞRENME KAVRAMI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	798
Efkan ERDOĞAN	798
MÜLKİ VE YEREL İDARİ SINIRLARIN İDARİ COĞRAFYA BAKIMINDAN ÖNEMİ.....	805
Ali ÖZÇAĞLAR.....	805
TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ.....	818
Nergiz ERDEM.....	818
Ali KONAK.....	818
FİNANSAL GELİŞME İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: G7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ	829
Mücahit AYDIN	829
Veysel İNAL.....	829
VERGİ TAKOZU İLE KADIN İSTİHDAM İLİŞKİSİNE YÖNELİK AMPİRİK KANITLAR.....	834
Veysel İNAL.....	834
Mücahit AYDIN	834
KÜRESELLEŞME İLE ENERJİ TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	838
Mücahit AYDIN	838
SAHTE VEYA TAHRİF EDİLMİŞ ÇEKTEKİN DOĞAN SORUMLULUK	842
Nihan DEĞİRMENCİOĞLU AYDIN	842

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SOSYAL YETKİNLİKLERİNİN ANNE BABAYA AİT DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Mücahit YUVACI¹

Özlem GÖZÜN KAHRAMAN²

ÖZET

Okul öncesi dönemde bulunan çocukların sosyal yetkinlikleri ebeveynlere ait değişkenlerden etkilenmektedir. Bu çalışmada okul öncesi dönem çocuklarının sosyal yetkinlikleri anne-baba yaşı, anne-baba öğrenim durumu, ailedeki kardeş sayısı, sosyoekonomik durum, doğum sıralaması değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, 293 okul öncesi öğrencisi ve babaları oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği-30 (SYDD-30) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; doğum sırası, baba öğrenim durumu, anne çalışma durumu, gelir durumu değişkenleri ile çocukların sosyal yetkinlikleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu saptanmıştır. Anne-baba yaşı, anne öğrenim durumu, sahip olunan çocuk sayısı ile okul öncesi dönem çocukların sosyal yetkinlikleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Gelir seviyesi düşük olan ailelerde yetişen çocukların sosyal yetkinlikleri gelir seviyesi orta ve iyi olanlara göre daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Okul öncesi çocukların sosyal yetkinlikleri ve saldırganlık davranışları ile baba öğrenim durumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Okul öncesi çocukların doğum sırasına göre ailede üçüncü sırada olanların ilk sırada ve ikinci sırada olan kardeşlerine göre sosyal yetkinlikleri daha yüksek olarak saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal yetkinlik, Okul Öncesi, Kızgınlık ve Saldırganlık

Investigation of Social Competencies of Preschool Children According to Parental Variables

ABSTRACT

Social competence of preschool children is affected by parental variables. In this study, it was aimed to investigate the social competencies of preschool children according to the age of parents, parents' education level, number of siblings in the family, socioeconomic status and birth order variables. The study group consisted of 293 preschool students and their fathers. Social Competence and Behavior Assessment Scale-30 (SYDD-30) was used for data collection. As a result of the research; It was found that there was a significant difference between the variables of order of birth, father education, mother working status, income status and social competence of children. It was found that there was no significant difference between the parents' age, mother's education level, number of children and social competence of preschool children. The social competence of children raised in families with low income levels was found to be higher than those with moderate and good income levels. A significant relationship was found between social competence and aggression behaviors of preschool children and father's education level. The social competence of preschool children was found to be higher in the third place in the family than the siblings in the first and second place.

Key words: Social Competence, Preschool Children, Anger and Agression

Not: Bu çalışma yüksek lisans tezinin bir kısmından hazırlanmıştır. (*Baba katılımı ile okul öncesi dönem çocuklarının sosyal yetkinlik ve davranış problemleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi-Mücahit YUVACI-Karabük Üniversitesi-2019*)

1.Öğr. Gör. Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü mucahityuvaci@karabuk.edu.tr

Giriş

Erken çocukluk döneminde gelişim çok hızlıdır ve bu dönemde gelişim üzerine ailenin etkisi bilinen bir gerçektir. Aile bireyleri arasındaki iletişim erken çocukluk döneminde gelişimi etkilemekte ve çocuğun geleceğine yön vermektedir. Çocuk ve aile bireyleri arasındaki ilişkinin, çocuğun başkalarıyla olan iletişimini ve bütün hayatını şekillendirdiğini, aynı zamanda sağlıklı bir ailede yetişen çocukların daha özgüvenli ve toplumsal kabul düzeyi yüksek bireyler oldukları ifade edilmektedir (Mercan ve Şahin, 2017).

Ailenin çocuk gelişimi üzerine etkilerini araştıran çalışmalardan birisi de Bronfenbrenner'a ait "Ekolojik Sistemler Kuramı" olarak adlandırılan kuramdır. Bu kuram içerisinde aile bir mikrosistem olarak ele alınmakta ve çocuğun gelişimsel süreçlerini etkilediği ifade edilmektedir (Bronfenbrenner, 1979). Çocukla kurulan yakın ve sıcak ilişkiler onun sosyal yetkinlik düzeyini de etkilemektedir.

Sosyal yetkinlik, kişinin sosyal ilişkilerinde başarılı olmasını, ve arkadaşlık gibi dışarıdan gözlemlenebilen ilişkilerindeki yetkinliği ifade etmektedir (Rose-Krasnor, 1997). Başka bir tanımda ise; kişinin sahip olduğu sosyal ilişkilerini yönetip sosyal davranışlar ortaya koyması olarak ifade edilmektedir (Çorbacı, 2008). Çocukların erken çocukluk döneminden başlayarak sosyal çevrelerini genişletmeleri ve sosyal ilişkileri başlatabilir ve sürdürebilir düzeye gelmesi önem taşımaktadır (Fabes vd., 2006). Sosyal yetkinliğe sahip olan bir çocuğun aile bireyleriyle güçlü bağlar kurmuş, kendisinden büyük olanlarla ve akranlarıyla olumlu ilişkiler kurabilen, oyunlara dahil edilen, özgüveni yüksek ve paylaşımcı bir çocuk olması beklenmektedir (Slaski ve Cartwright, 2002). Rubin (1998) ise sosyal yetkinliği, çocuğun bakımları üstlenen kişilerle olan ilişkilerinden, erken çocukluk döneminde kurduğu arkadaşlık ilişkilerine değin sağlıklı bir gelişimin ve iletişimin anahtarı olduğu söylemektedir. Çocukların sosyal yetkinliklerinin düzeyleri tespit edilirken, çocukların öğretmenlerinden alınan bilgilerden, arkadaş grubu ve velilerden alınan bilgiler ile gözlemci raporlarından faydalanılmaktadır (Bornstein vd., 2010).

Sosyal yetkinlik, gelişimi etkileyen faktörlerden birisidir. Sosyal-duygusal açıdan çocuğun gelişebilmesi için gerekli olan en önemli unsurlardan birisi de, çevresindekilerle olumlu ilişkiler içinde olması ve duygu düzenleme becerisi kazanmış olmasıdır. Yetişkinlerin çocuklar hakkındaki en önemli endişeleri onların akademik başarıları ve buldukları sınıflardan daha çok onların diğer çocuklarla kurdukları ilişkiler olmalıdır (Seven, 2007). Çünkü duygusal beceriler çocuklarda sosyal yetkinliğin önemli bir belirtisidir (Çorbacı, 2008). Sosyal-duygusal becerilere sahip olan çocuklar aile bireyleriyle ve çevresindeki diğer bireylerle daha rahat iletişim kurabilmekte, ve sosyal-duygusal becerilerin bu çocuklarda okul başarısını etkilediği ve ileriki yıllarda da sosyal yetkinliği kapsadığı görülmektedir (Çorapçı vd., 2010). Duygusal becerilerde problem yaşayan çocuklarda, davranış problemleri görülme ihtimali bulunmaktadır (Koçyiğit vd., 2015).

Davranış; insanlar tarafından sergilenen tüm zihinsel ve fiziksel aktiviteler olarak tanımlanabilir (Esin ve Dursun, 2014). DSM-V'e göre ise, toplumda var olan diğer insanların haklarının veya kişinin yaşına göre ortaya çıkan toplumsal normların ya da kuralların çiğnendiği, tekrar tekrar ortaya çıkan ve ısrarcı bir tutumun olduğu davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Yüksek Usta, 2014; Esin ve Dursun, 2014). Erbaş (2002), davranış problemlerini bireyin hem kendisine hem çevresine zarar veren, öğrenmesini engelleyen ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyen tüm davranışlar olarak tanımlamaktadır. Yörükoğlu (1998) ise davranış problemlerini, ruhsal ve bedensel nedenlere bağlı olarak çocukların çevreleriyle sürekli çatışma içinde oldukları ve kendilerini gergin hissettiren, dikkat çekici, özel koşullarda meydana gelen ve rahatsız edici davranışlar olarak tanımlamaktadır.

Buradan yola çıkarak bu çalışmada çocukların sosyal yetkinlikleri üzerine ailelere ait değişkenlerin etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın alanyazına katkıda bulunacağı ve abu alanda çalışma yapan araştırmacılara ve uzmanlara da yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Amaç ve Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmanın yeri ve tarihi, çalışma grubu, çalışmada kullanılan veri araçları, verilerin toplanması, verilerin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler, araştırmanın etik yönü ve araştırmanın sınırlılıklarına dair bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada okul öncesi çocuklarının sosyal yetkinliklerinde anne babaya ait faktörlerin etkisini incelemek amacıyla betimsel tarama modeli seçilmiştir.

Araştırmanın Yeri ve Tarihi

Bu araştırma, Karabük İli ve Safranbolu İlçesinde bulunan anaokullarında gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler 2018-2019 eğitim-öğretim dönemine aittir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu rastgele örnekleme yöntemiyle belirlenen beş anaokulundan 4-6 yaş grubu 293 çocuk oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocuğun anne-babasına ait bilgileri alabilmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ve çocukların sosyal yetkinlik düzeylerinin ölçüldüğü LaFreniere ve Dumas (1996) tarafından geliştirilen, Çorapçı ve diğerleri (2010) tarafından Türkçe’ye uyarlaması yapılan ve öğretmenler tarafından doldurulan “Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği-30” kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. SYDD-30 Ölçeği Puanlarının Doğum Sırasına Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Doğum sırası	N	Ort.	Ss	F	p	Anlamli Fark
Sosyal Yetkinlik	1. Sıra	155	43,65	11,20	4,446	0,013*	Birinci ile üçüncü çocuk arasında
	2. Sıra	105	44,90	10,81			
	3. Sıra	33	49,42	9,70			
Kızgınlık Saldırganlık	ve1. Sıra	155	20,64	10,32	1,643	0,195	
	2. Sıra	105	18,60	8,94			
	3. Sıra	33	18,45	9,93			
Anksiyete ve Dönüklük	İçe1. Sıra	155	20,14	10,61	1,113	0,330	
	2. Sıra	104	18,93	9,08			
	3. Sıra	33	17,54	9,86			

p<0,05

Tablo 1’e göre sosyal yetkinlik alt boyutunda çocukların doğum sırasına göre anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı farklılığın birinci ile üçüncü çocuklar arasında olduğu saptanmıştır. Diğer alt boyutlarda ise anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 2. SYDD-30 Ölçeği Puanlarının Anne Yaşına Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Anne Yaşı	N	Ort.	Ss	F	p
Sosyal Yetkinlik	20-25 Yaş	13	43,61	10,03	0,172	0,953
	26-30 Yaş	58	44,86	11,69		
	31-35 Yaş	122	44,22	11,20		
	36-40 Yaş	67	44,37	10,68		
	40 Yaş ve üzeri	33	45,81	10,85		
Kızgınlık Saldırganlık	ve20-25 Yaş	13	19,76	9,95	0,969	0,425
	26-30 Yaş	58	20,10	9,90		
	31-35 Yaş	122	18,51	8,74		

		36-40 Yaş	67	21,40	11,40		
		40 Yaş ve üzeri	33	19,57	10,05		
Anksiyete ve Dönüklük	İçer	20-25 Yaş	13	20,00	6,58	0,146	0,965
		26-30 Yaş	58	19,05	10,43		
		31-35 Yaş	121	19,83	11,01		
		36-40 Yaş	67	19,31	8,74		
		40 Yaş ve üzeri	33	18,54	9,33		

Tablo 2'ye göre anne yaşı ile SYDD-30 ölçeğinden alınan puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Bir başka ifade ile anne yaşının çocukların sosyal yetkinlikleri üzerine bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. SYDD-30 Ölçeği Puanlarının Baba Yaşına Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Baba Yaşı	N	Ort.	Ss	F	p
Sosyal Yetkinlik	26-30 Yaş	19	46,15	12,01	0,275	0,843
	31-35 Yaş	108	44,34	11,51		
	36-40 Yaş	100	44,05	10,25		
	40 Yaş ve üzeri	66	45,13	11,28		
Kızgınlık Saldırganlık	ve26-30 Yaş	19	19,36	12,38	0,480	0,696
	31-35 Yaş	108	18,80	8,89		
	36-40 Yaş	100	20,24	9,86		
	40 Yaş ve üzeri	66	20,28	10,53		
Anksiyete ve Dönüklük	İçer26-30 Yaş	19	17,36	8,04	0,614	0,607
	31-35 Yaş	108	19,68	10,14		
	36-40 Yaş	99	18,85	9,42		
	40 Yaş ve üzeri	66	20,42	11,16		

Tablo 3'e göre SYDD-30 ölçeğinden alınan puanlar ile baba yaşı değişkeni arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Baba yaşının çocukların sosyal yetkinlikleri üzerine etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. SYDD-30 Ölçeği Puanlarının Anne Öğrenim Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Anne Öğrenim	N	Ort.	Ss	F	p
Sosyal Yetkinlik	İlkokul	31	47,70	9,16	1,150	0,334
	Ortaokul	37	43,18	12,54		
	Lise	88	44,61	10,21		
	Önlisans	43	46,25	11,76		
	Lisans	78	43,35	11,27		
	Lisansüstü	16	42,25	11,61		
Kızgınlık Saldırganlık	ve İlkokul	31	16,29	7,13	2,020	0,076
	Ortaokul	37	19,89	11,02		
	Lise	88	18,17	9,05		
	Önlisans	43	21,93	10,20		
	Lisans	78	20,93	10,39		
	Lisansüstü	16	21,62	10,15		
Anksiyete ve Dönüklük	ve İlkokul	31	18,51	8,00	1,078	0,373
	Ortaokul	37	20,43	10,81		
	Lise	87	18,50	10,53		
	Önlisans	43	20,32	10,21		
	Lisans	78	18,87	8,90		
	Lisansüstü	16	24,06	12,78		

Tablo 4'e göre SYDD-30 ölçeğinden alınan puanlar ile anne öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Diğer bir ifade ile anne öğrenim durumunun çocukların sosyal yetkinlikleri üzerine bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir

Tablo 5. SYDD-30 Ölçeği Puanlarının Baba Öğrenim Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Baba Öğrenim	N	Ort.	Ss	F	p	Anlamlı Fark
Sosyal Yetkinlik	İlkokul	15	45,06	10,96	2,849	0,016*	Ortaokul-lisansüstü, lise-lisansüstü arasında
	Ortaokul	24	47,50	6,35			
	Lise	95	45,41	11,13			
	Önlisans	37	45,78	9,62			
	Lisans	83	44,78	10,88			
	Lisansüstü	39	38,69	13,14			
Kızgınlık Saldırganlık	ve İlkokul	15	19,33	12,89	3,016	0,011*	Lise-lisansüstü arasında
	Ortaokul	24	17,79	7,60			
	Lise	95	17,90	8,64			
	Önlisans	37	19,91	10,40			

Lisans	83	19,75	9,93			
Lisansüstü	39	24,79	10,43			
Anksiyete ve İçerik Dönüklük	15	20,40	9,13	5,685	0,000*	Ortaokul-lisansüstü, lise-lisansüstü, önlisans-lisansüstü, lisans-lisansüstü
Ortaokul	24	14,95	3,53			
Lise	94	18,52	8,89			
Önlisans	37	19,27	10,61			
Lisans	83	18,28	9,22			
Lisansüstü	39	26,51	13,26			

Tablo 5'e göre SYDD-30 ölçeğinden alınan puanlar ile baba öğrenim durumu arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ortaokul mezunu babaların çocuklarının sosyal yetkinliklerinin daha fazla, kızgınlık saldırganlık ve anksiyete ile içe dönüklük davranış problemlerinin ise daha az olduğu görülmektedir.

Tablo 6. SYDD-30 Ölçeği Puanlarının Anne Çalışma Durumuna Göre t-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Anne İş	N	Ort.	Ss	t	p
Sosyal Yetkinlik	Çalışıyor	118	42,77	11,36	-2,256	0,025*
	Çalışmıyor	175	45,72	10,67		
Kızgınlık Saldırganlık	veÇalışıyor	118	20,61	10,68	1,364	0,173
	Çalışmıyor	175	19,02	9,19		
Anksiyete ve İçerik Dönüklük	Çalışıyor	118	19,75	9,82	0,467	0,641
	Çalışmıyor	174	19,19	10,16		

Tablo 6'ya göre SYDD-30 ölçeğinden alınan puanlar ile anne çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Anlamlı farklılığın sosyal yetkinlik alt boyutunda olduğu görülmektedir. Çalışmayan annelerin çocuklarının sosyal yetkinliklerinin çalışan annelerin çocuklarından daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. SYDD-30 Ölçeği Puanlarının Sahip Olunan Çocuk Sayısına Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Çocuk Sayısı	N	Ort.	Ss	F	p
Sosyal Yetkinlik	1 Çocuk	68	42,95	10,24	1,609	0,202
	2 Çocuk	173	44,54	11,36		
	3 Çocuk ve üzeri	52	46,59	10,79		
Kızgınlık Saldırganlık	ve1 Çocuk	68	21,33	10,70	1,486	0,228
	2 Çocuk	173	19,38	9,57		
	3 Çocuk ve üzeri	52	18,40	9,37		
Anksiyete ve İçerik Dönüklük	Çocuk	68	20,47	10,07	0,669	0,513
	2 Çocuk	172	19,32	10,27		
	3 Çocuk ve üzeri	52	18,36	9,04		

Tablo 7'ye göre SYDD-30 ölçeğinden alınan puanlar ile sahip olunan çocuk sayısı değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8. SYDD-30 Ölçeği Puanlarının Gelir Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Gelir Durumu Algısı	N	Ort.	Ss	F	p	Anlamlı Fark
Sosyal Yetkinlik	Düşük	20	41,35	11,53	2,992	0,052*	Düşük gelir seviyesi orta gelir seviyesinde
	Orta	136	46,13	9,91			
	İyi	137	43,42	11,84			
Kızgınlık ve Saldırganlık	veDüşük	20	21,10	12,63	2,142	0,119	
	Orta	136	18,39	8,88			
	İyi	137	20,71	10,19			
Anksiyete ve İçedönüklük	Düşük	20	23,95	11,47	3,145	0,045*	Düşük gelir seviyesi orta gelir seviyesinde
	Orta	135	18,26	9,26			
	İyi	137	19,89	10,33			

Tablo 8'e göre SYDD-30 ölçeğinden alınan puanlar ile gelir durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Anlamlı farklılığın sosyal yetkinlik alt boyutunda ve anksiyete-içe dönüklük alt boyutunda olduğu görülmektedir. Orta gelir seviyesine sahip ailelerin çocuklarının sosyal yetkinliklerinin daha fazla olduğu, anksiyete ve içe dönüklük özelliklerinin ise daha az olduğu görülmektedir.

Sonuçlar

- SYDD-30 Ölçeği puanlarının doğum sıralamasına göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Sosyal Yetkinlik alt boyutunda üçüncü sırada bulunan çocukların puanlarının ikinci ve birinci sırada bulunan çocuklardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer alt boyutlarda ise anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.
- SYDD-30 Ölçeği puanlarının baba öğrenim durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Anlamlı farklılığın Sosyal Yetkinlik alt boyutunda, Kızgınlık ve Saldırganlık alt boyutunda, Anksiyete ve İçe Dönüklük alt boyutunda olduğu tespit edilmiştir.
- SYDD-30 Ölçeği puanlarının anne çalışma durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Sosyal Yetkinlik alt boyutunda çalışmayan annelerin puanlarının çalışan annelerin puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Öneriler

- Sosyal yetkinlik ve davranış problemleri hakkında, sadece ailelere değil öğretmen ve idarecilere de, bilgilerini taze tutmaları amacıyla hizmetiçi eğitimler sunulabilir. Öğretmenlerdeki bu bilgilerin artırılması ve güncellenmesi, okullardaki Rehberlik servislerinin üzerindeki yükü azaltarak oraları daha işlevsel bir duruma getirebilir.
- Çocuklardaki sosyal yetkinliği artırmak için uygun okul modelleri inşaa edilerek çocukların bu okullarda eğitim almaları sağlanabilir. 'Piazza' modelli okullar ülkemizde de uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Mercan, Z. ve Şahin, F. T. (2017) Babalık Rolü ve Babalık Rolü Algısı. Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 2(2), 1-10.
- Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development. Harvard university press.
- Rose-Krasnor, L. (1997). The nature of social competence: A theoretical review. Journal of Social development-Wiley Online Library 6(1), 111-135.
- Çorbacı-Oruç, A. (6). yaş çocuklarında sosyal yeterliliğin, akran ilişkilerinin ve sosyal bilgi işleme sürecinin değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Ankara (Danışman: Prof. Dr. Selahaddin Ögülmüş).

- Fabes, R. A., Gaertner, B. M., Popp, T. K. (2006). Getting Along with Others: Social Competence in Early Childhood.
- Slaski, M. ve Cartwright, S. (2002). Health, performance and emotional intelligence: An exploratory study of retail managers. *Stress and Health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress*, 18(2), 63-68.
- Rubin, K. H., Bukowski, W. M. ve Parker, J. G. (1998). Peer interactions, relationships, and groups. *Handbook of child psychology*.
- Bornstein, M. H., Hahn, C. S. ve Haynes, O. M. (2010). Social competence, externalizing, and internalizing behavioral adjustment from early childhood through early adolescence: Developmental cascades. *Development and psychopathology*, 22(4), 717-735.
- Seven, S. (2007). Ailesel faktörlerin altı yaş çocuklarının sosyal davranış problemlerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 13(3), 477-499.
- Çorbacı-Oruç, A. (2008). 6 yaş çocuklarında sosyal yeterliliğin, akran ilişkilerinin ve sosyal bilgi işleme sürecinin değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Ankara (Danışman: Prof. Dr. Selahaddin Öğülmüş).
- Çorapçı, F., Aksan, N., Arslan-Yalçın, D. ve Yağmurlu, B. (2010). Okul öncesi dönemde duygusal, davranışsal ve sosyal uyum taraması: Sosyal yetkinlik ve davranış değerlendirme-30 ölçeği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(2), 63-74.
- Koçyiğit, S., Yılmaz, E. ve Sezer, T. (2015). 60-72 Aylık Çocukların Sosyal Yetkinlik Ve Duygu Düzenleme Becerileri İle Oyun Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 209-218.
- Esin, İ. S. ve Dursun, O. B. (2014). Okullarda görülen sorun davranışlar ve okul ruh sağlığı uygulamaları: bir gözden geçirme. *Sakarya Tıp Dergisi*, 4(1), 1-9.
- Usta, S. Y. (2014). Okul Öncesi Dönem Çocuklarda Davranış Problemlerinin Anne-Çocuk ve Öğretmen-Çocuk İlişkileri Açısından İncelenmesi.
- Erbaş, D. (2002). Problem davranışların azaltılmasında olumlu davranışsal destek planı hazırlama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(02).
- Yörükoğlu, A. (1998). Çocuk ruh sağlığı. İstanbul: Özgür.

YETİŞKİN BAKIŞ AÇISINDAN TOPLUMSAL DEĞERLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Arzu ÖZYÜREK¹

Mürşide Gültekin, Uğur Karabayraktar, Gamze Korkmaz, Yasemin Emiş Demir, Aslı Kayar, Yasin Furkan Telli, Emre Kara, Ahmet Kural²

Özet

Günümüzde, toplumda değerlerin kaybolması veya değişmesi önemli bir sorun olarak görülmektedir. Değerlerin kaybolmasını veya değişimini etkileyen faktörlerin bilinmesi, toplumdaki değerlerin varlığını sürdürmesi amacıyla yapılacak çalışmalara rehberlik edecektir. Bu nedenle bu çalışmada, yetişkin bireylerin bakış açısından toplumsal değerleri olumsuz etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, çalışmaya katılmaya gönüllü olan 54 kadın ve 70 erkek olmak üzere 124 kişi oluşturmuştur. Nitel olarak tasarlanan çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılardan toplumsal değerleri olumsuz etkileyen faktörleri, önem sırasına göre sıralamaları istenmiştir. Elde edilen verilerin yüzde ve frekans dağılımları alınmıştır. Çalışmada, yetişkinlerin toplumsal değerlerin kaybolmasında, ilk ve en önemli neden olarak sırasıyla sosyal medya ve teknolojinin yanlış kullanılması, dini ve ahlaki değerlerden uzaklaşmak, sevgi-saygı eksikliği olarak belirttiği görülmüştür. İkinci sırada sosyal medya ve teknolojinin yanlış kullanılması, bencillik ve sevgi-saygı eksikliği, dini ve ahlaki değerlerden uzaklaşmak yer almıştır. Üçüncü sırada ise, eğitimsizlik ve bencillik, sosyal medya ve teknolojinin yanlış kullanılması yer almıştır. Sonuç olarak; toplumda değerlerin kaybolması veya değişmesinde sosyal medya ve teknolojinin yanlış kullanılmasının en önemli neden olarak görüldüğü saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, değer kaybı, toplumsal değerler.

Factors Affecting Social Values According to Adults

Abstract

Today, the loss or change of values in society is seen as an important problem. To know the factors that affect the loss or change of values, will guide the studies to be carried out in order to maintain the existence of values in the society. Therefore, in this study, it was aimed to determine the factors that negatively affect social values from the perspective of adult individuals. The study group consisted of 124 people, 54 females and 70 males who volunteered to participate in the study. In the qualitative study, semi-structured interview method was used. The participants were asked to list the factors that negatively affect social values in order of importance. Percentage and frequency distributions of the data were obtained. In the study, the first and most important reasons for the loss of social values of adults, social media and technology, misuse of religious and moral values, respectively, it was seen as a lack of love and respect. The second is misuse of social media and technology, selfishness and lack of love and respect, and distancing from religious and moral values. In the third place, low level of education and selfishness, social media and misuse of technology took place. As a result; It is determined that misuse of social media and technology has been seen as the most important reason for the loss or change of values in society.

Key Words: Values, loss of value, social values.

Giriş

Günümüzde, toplumda değerlerin kaybolması veya değişmesi önemli bir sorun olarak görülmektedir. Değişen yaşam şartlarına göre bireylerin ihtiyaçlarının da değiştiği, bu nedenle kültürel değişimlerin de kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Bu değişimde, belki de en çok kaygı uyandıran durum değer yargılarında ve toplumu toplum yapan belli bazı değerlerdeki olumsuz yönde değişimler olmaktadır.

Değer, bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü olarak tanımlanabilir (www.tdk.gov.tr, 2019). Değerler, bir kültürün inançları, idealleri, neyin iyi neyin istenmeyen bir durum olduğunu yansıtmaktadır ve bireyler üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler (Rokeach, 1973'ten Akt.: Ekşi vd., 2015). Bireylerin değerlerle ilk karşılaştığı yer aile ortamı olmaktadır. Değerlerle karşılaşılacak ikinci kurum ise eğitim kurumlarıdır. Ailede ve okul ortamında, bireylerin belli bazı kurallar doğrultusunda disipline edilmesi söz konusudur. Bu sayede bireyler arası bağların güçlenmesi, toplumla bütünleşmesi söz konusu olabilmektedir. Değer kazanımına yönelik eğitimde iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin gibi bilgiler teorik olarak öğretilir ve bireyden bunları içselleştirerek davranışlarına yön vermesi beklenir (Uzun

¹ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, a.ozyurek@karabuk.edu.tr

²Yüksek lisans öğrencisi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinler Arası Etik ABD.

ve Şafak Uzun, 2017). Değer kavramı, ahlakla oldukça ilişkili bir kavramdır ve bireyin yaşama amacına inancı ve davranışları üzerinde oldukça etkilidir (Ogelman ve Sarıkaya, 2015).

Değerler farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Allport ve arkadaşları, değerleri estetik, teorik, sosyal, iktisadi, dini ve ahlaki değerler olarak incelemişlerdir. Schwartz ise güç, başarı, evrenselcilik, uyum, hazcılık, iyilikseverlik, özyönelim uyma, gelenekselcilik, güvenlik olarak gruplandırmıştır. Rokeach değerleri, amaç ve araç değerler olarak gruplandırmıştır. Kendine saygı, sosyal itibar eşitlik ve aile güvenliği amaç değerleri; nezaket, zeka ve sorumluluk araç değerleri oluşturmaktadır. Toplumdaki davranış ve düşünceler, değerlere göre algılanır. Bireyler, tecrübeleriyle edindikleri değerleri kendilerinden sonra gelecek bireylerde bulunması gereken kriterler olarak değerlendirirler. Değerlerden yoksun toplumlar umutsuzluk, ahlaksızlık, uğruna adanacak şeylerin eksikliği gibi çeşitli olumsuzluklarla karşı karşıya kalırlar (Akt.: Özyürek vd., 2018).

Değerlerin oluşumu ve değişimini etkileyen faktörler yanında, değerler de toplum üzerinde etkili olmaktadır. Yaşam koşullarındaki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkan modern değerler ve geçmişten günümüze süregelen geleneksel değerlerin insana etkisi birlikte ele alınabilir. Göktürk ve Günalan (2006), modern ve geleneksel değerler arasında insanı inceledikleri çalışmalarında, ailelerin çocuklarını başkalarının çocuklarıyla kıyaslayarak eğittiklerini, hep birinci olmaya ve en iyi olmaya zorlandıklarını, bunun sonucunda yalnızca kendini düşünüp başkalarına kin besleyen, tek amacı en üstün olmak olan çocuklar yetiştiğine vurgu yapmışlardır. Önceleri insanlar yaptıkları pek çok şeyi insana hizmet olarak görürken modernizmle birlikte bireycilik ön plana çıkmıştır. Modernizmin, insanı toplumsal ilişkilerden soyutladığı ve yalnızlaştırdığını ileri sürmüşlerdir. Taşradan büyük kente herhangi bir nedenle göç eden bireyler, toplumda yer edinmenin ancak para ve makamla olabileceğini görmekte, bunlara ulaştıklarında sahip olduklarını kişilik değeri olarak öne çıkarmaktadırlar. Geleneksel kültürün değerlerini, modernizm kalıpları içerisinde dönüştüremedikleri için problemlili bireyler haline gelmektedirler (Göktürk ve Günalan, 2006). Toplumun en küçük birimi olarak aileye verilen değer oldukça güçlüdür, hatta aile üyesi olarak yaşamayan bireylerin statüsü sorgulanır. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerini barındıran kültürel değerler yaşanan göçlerle birlikte zayıflamıştır (Özbay, 2014).

Değerleri etkileyen faktörlerden biri ve belki de en önemlisi basın yayın organlarıdır. Basın yayın organları yoluyla verilen mesajlar, toplumun değer yargılarıyla çatışmamalıdır. Aksi halde hem yayın organı hem de birey, aile ve toplum zarar görür. Basının, toplumun değer yargılarıyla çatışmamak için hedeflediği gruba yönelik tepkilere göre yayın politikasını düzenlemelidir. Basında yer alan bilgilere karşı birey ve aile, özellikle de çocuklar savunmasızdır. Verilen bilgileri doğru olarak algılayan çocuklar, bu bilgiyi mantık süzgecinden geçirmeden kabullenmektedirler (Güz, 1991). Günümüzde yazılı basından çok görsel basın, özellikle de internet aracılığıyla hemen her türden bilgi herhangi bir üst kontrol mekanizması olmaksızın her yaştan ve her yerdeki bireye belki de saniyeler içinde ulaşmaktadır. Bu durum hem bilgi kirliliğini hem de çok sayıda kişinin aynı anda maruz kalması sonucu büyük bir kitle etkileşimini beraberinde getirmektedir.

Değerler konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde kuşaklararası değişimi aile değerleri üzerinden inceleyen (Abay ve Demir, 2014), ailenin dini değerleri aktarmadaki rolü (Aybey, 2018), aile değerlerine bakış (Ekşi vd, 2015; Özyürek, Çetin ve Erakman, 2016), modern zamanların değer arayışı (Çınar, 2006), gençliğin değer algısı ve sahip oldukları değerler (Aydın, 2003; Özyürek, 2019), öğretmen adaylarının değer tercihleri (Sarı, 2005), değer kazanımını etkileyen çeşitli faktörler (Işıtan, Özyürek ve Çörtük, 2016; Özyürek vd., 2018) gibi konuları kapsadığı görülmüştür. Değerlerde değişim, bireylerin kişiliğinde önemli değişikliklere neden olur, benlik kavramını etkiler. Toplumsal açıdan bakıldığında ise, sosyal ve kültürel değişime neden olur (Sarı, 2005). Değerlerin giderek değişip kaybolduğuna ilişkin toplumdaki şikayetleri dikkate alarak bu durumun nedenlerinin araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Toplumda değer kazanımı, değerlerin kaybolması veya değişikliğe uğramasını etkileyen pek çok değişken olabilir. Ekşi ve arkadaşları (2015) Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerle yaptıkları çalışmada değerlerin hangi şartlardan etkilendiğinin belirlenmesi ve hangi şartlardan etkilendiğinin ortaya konmasının kültürel devamlılığın korunmasında politikalar oluşturulmasında yarar sağlayacağını vurgulamışlardır. Bu çalışmada, yetişkinlerin bakış açısından değer kaybına neden olan veya değerleri olumsuz etkileyen faktörlerin önem sırasına göre belirlenmesi amaçlanmıştır. Değerlerin etkilendiği faktörlerin belirlenmesinin, değerler eğitimi konusunda yapılabilecek çalışmalar katkı sağlayacağı öngörülmüştür.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma modelinin kullanıldığı çalışmada, katılımcıların konuyla ilgili görüşleri incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle kendilerine ulaşılabilen ve çalışmaya katılmaya gönüllü 70 kadın, 54 erkek olmak üzere toplam 124 yetişkin oluşturmuştur. Katılımcıların yaş aralığı 18-50 arasında olup 6'sı ilkokul mezunu, 7'si ortaokul, 21'lise, 15'i ön lisans, 62'si lisans, 13'ü yüksek lisans düzeyinde öğrenime sahiptir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada, verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından bazı kişisel bilgiler ve görüşme sorusunun yer aldığı form oluşturulmuştur. Çalışmanın problem cümlesini oluşturan soru “Sizce, günümüzde toplumdaki değerlerin değişmesi, kaybolması veya önemini yitirmesinin en önemli üç nedeni ne olabilir?” sorusu, değerlerle ilgili bir tanımın ardından sorulmuştur. Katılımcılarla yüz yüze görüşülmüş veya online ortamdan ulaşılmıştır. Katılımcılardan, en önemli üç nedeni önem sırasına göre sıralamaları istenmiştir. Verilerin toplanmasının ardından, cevaplar kodlanmış ve benzer cevaplar bir araya getirilmiştir. Örneğin; sosyal medya, internet ve teknolojik gelişmeler aynı başlık altında ele alınmıştır. Katılımcılara ayrıca yaş ve cinsiyetlerini belirleyecek bir kod verilmiştir. Örneğin; 40K24, 40 numaralı 24 yaşındaki kadın katılımcıyı ifade etmektedir. Kodlama işleminden sonra, frekanslar belirlenmiştir. İlk üç sırada yer alan konular Tablo halinde sunulmuştur.

Bulgular

Katılımcıların toplumdaki değer kaybına neden olan durumlarla ilgili olarak ilk sırada önemli gördükleri konular ve örnek ifadeler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Toplumdaki Değer Kaybının İlk Sırada En Önemli Nedenleri

İlk Sırada En Önemli Neden	Frekans
Sosyal medya/teknoloji	32
Dini ve ahlaki değerlerin zayıflaması	24
Sevgi ve saygı eksikliği	12
Bencillik	10
Eğitimsizlik	10
Batılılaşma	8
Para kazanma hırsı	7
Aile ilişkilerinin zayıflaması	5
İletişimsizlik	5
Siyaset	3
Örf/adetlerden uzaklaşmak	3
Şiddet eğilimi	2
Sabırsızlık	1
Nesiller arası farklılıklar	1

Tablo 1’de görüldüğü gibi, katılımcılar değer kaybında ilk ve en önemli neden olarak sosyal medya ve teknolojiyi göstermektedirler. Bunu sırasıyla dini ve ahlaki değerlerin zayıflaması, sevgi ve saygı eksikliği, bencillik, eğitimsizlik, batılılaşma, para kazanma hırsı, aile ilişkilerinin zayıflaması, iletişimsizlik, siyaset, örf ve adetlerden uzaklaşmak, şiddet eğilimi, sabırsızlık ve nesiller arası farklılıklar takip etmiştir.

Katılımcılardan 125E50, değerleri olumsuz etkileyen konuyu “Toplumun manevi değerlerinin kaybolması” ve 126E40 ise “Dini değerlerden uzaklaşmak” olarak dile getirmiştir.

Katılımcıların toplumdaki değer kaybına neden olan durumlarla ilgili olarak ilk sırada önemli gördükleri konular ve örnek ifadeler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Toplumdaki Değer Kaybının İkinci Sırada En Önemli Nedenleri

İkinci Sırada En Önemli Neden	Frekans
Sosyal medya/teknoloji	23
Bencilik	15
Sevgi ve saygı eksikliği	15
Dini ve ahlaki değerlerin zayıflaması	10
Para kazanma hırsı	10
Aile ilişkilerinin zayıflaması	9
Batılılaşma	6
Modernite/Kültür erozyonu	6
Eğitimsizlik	4
Sahtekarlık/dürüst olmama	3
Nesiller arası farklılıklar	3
Siyaset	2
Güvensizlik	2
İsraf	1
Görgü kurallarına uymamak	1
Doyumsuzluk	1
Zararlı alışkanlıklar	1

Tablo 2’de görüldüğü gibi, katılımcılar değer kaybında ikinci en önemli neden olarak sosyal medya ve teknolojiyi göstermektedirler. Bunu sırasıyla bencilik, sevgi ve saygı eksikliği, dini ve ahlaki değerlerin zayıflaması, para kazanma hırsı ve çıkarıcılık, aile ilişkilerinin zayıflaması, batılılaşma, modernite/kültür erozyonu, eğitimsizlik, sahtekarlık/dürüst olmama, nesiller arası farklılıklar, siyaset, güvensizlik, israf, görgü kurallarına uymamak, doyumumsuzluk ve zararlı alışkanlıklar takip etmiştir.

Katılımcılardan 9K28 “Bilinçsiz sosyal medya kullanımı”, 5E34 “Teknolojinin kontrolsüz hayata girmesi” ve 65E23 “Teknolojinin yanlış kullanımı” şeklinde sosyal medya ve teknolojinin değer kaybı üzerindeki etkisine vurgu yapmışlardır.

Katılımcıların toplumdaki değer kaybına neden olan durumlarla ilgili olarak üçüncü sırada önemli gördükleri konular ve örnek ifadeler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Toplumdaki Değer Kaybının Üçüncü Sırada En Önemli Nedenleri

Üçüncü Sırada En Önemli Neden	Frekans
Eğitimsizlik	16
Bencilik	16
Sosyal medya/teknoloji	13
Batılılaşma	8
Para kazanma hırsı	8
Dini ve ahlaki değerlerin zayıflaması	8
Güvensizlik	8
Aile ilişkilerinin zayıflaması	6
İletişimsizlik	6
Sevgi ve saygı eksikliği	5
Tahammülsüzlük	4
Nesiller arası farklılıklar	2
Doyumsuzluk	2
Toplumsal tabakalaşma	1
Avrupa Birliği uyum yasaları	1

Tablo 3’te görüldüğü gibi, katılımcılar değer kaybında üçüncü en önemli neden olarak eğitimsizlik v bencilliği göstermektedirler. Bunu sırasıyla sosyal medya/teknoloji, batılılaşma, para kazanma hırsı, dini ve ahlaki değerlerin zayıflaması, güvensizlik, aile ilişkilerinin zayıflaması, iletişimsizlik, sevgi ve saygı eksikliği, tahammülsüzlük, nesiller arası farklılıklar, doyumumsuzluk, toplumsal tabakalaşma, AB uyum yasaları takip etmiştir.

Katılımcılardan 40K24 değerleri olumsuz etkileyen ve bireylerin bencilliği olarak ele alınan konuyu “21. yüzyılın özgürlük, bireysellik gibi hakim düşüncelerinin fertlere sadece kendilerinden sorumlu olduklarını, bireylerin her konuda özgür olduklarını, tüm zaman, enerji ve yeteneklerini "kendini gerçekleştirme" için harcamalarını gerek televizyon, internet gibi medya aracılığıyla gerek eğitimle gerek her gün bir yenisi çıkan "Kişisel gelişim" kitapları ile aşılmaları. İdeallerini gerçekleştirirken çevrelerine olan sorumluluklarını, şükranlarını unutmaları veya unutturulmaları.” şeklinde dile getirmiştir. Parayı neden olarak gören katılımcılardan 70K32 bu durumu “Her şeyi maddiyatta aramak” ve 2E29 “Para kazanma hırsı” şeklinde ifade etmişlerdir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, yetişkinlerin toplumsal değerlerin kaybolmasında, ilk ve en önemli neden olarak sırasıyla sosyal medya ve teknolojinin yanlış kullanılması, dini ve ahlaki değerlerden uzaklaşmak, sevgi-saygı eksikliği olarak belirttiği görülmüştür. İkinci sırada sosyal medya ve teknolojinin yanlış kullanılması, bencillik ve sevgi-saygı eksikliği, dini ve ahlaki değerlerden uzaklaşmak yer almıştır. Üçüncü sırada ise, eğitimsizlik ve bencilik, sosyal medya ve teknolojinin yanlış kullanılması yer almıştır. Sonuç olarak, katılımcı yetişkinlerin değerlerin kaybolması ve önemini yitirmesinin nedeni olarak ilk üç sırada en önemli gördükleri konuların başında sosyal medya kullanımı, dini ve ahlaki değerlerin zayıflaması, sevgi ve saygı eksikliği, bencillik, eğitimsizlik ve para kazanma hırsının geldiği görülmüştür.

Abay ve Demir (2014), çalışmalarında sosyal medyanın kullanım biçimi ve yoğunluğunun genç kuşakta daha yaygın olduğunu belirlemiştir. Sanayileşmenin sosyal yaşamı değiştirdiği ve sosyal değişimi hızlandırdığı günümüzde, ailedeki değişim kültürel değişimin nedeni olarak belirtilmiştir. Çalışmada, kuşaklar arası bakış açısındaki farklılıkların dindarlık, saygı, otorite gibi kavramların tanımlanması yanında boşanma, kadının çalışması, çocuk sayısı vb. parametrelerde ortaya çıkabildiği belirtilmiştir. Medya profesyonellerinin ve medyanın aile algısını konu alan, 2010 yılında yapılan projede Şentürk ve arkadaşları (Kalaycı, 2010), medya kuruluşlarının aile odaklı bir yayın politikası izlediklerini, özellikle televizyonun birey ve toplumun hayatında yaygın görüş, kanaat ve değer oluşturmada, toplumsallaşma süreçlerinde etkin rol oynadığının araştırmalarıyla ortaya konduğunu belirtmişlerdir. Bu bulguların, çalışmanın aile ilişkilerine yönelik bulgusunu desteklediği söylenebilir. Günümüzde medyanın sosyal medya olarak ele alındığı ve sosyal medyanın her yaştan bireyin her yerde ve her zaman ulaşabildiği bir iletişim ağı olduğu düşünüldüğünde, değerler üzerindeki etkisinin ne kadar fazla olduğu görülebilir.

Değerlerin kaybolmasında, bencilliğin etkenlerden biri olduğu görülmüştür. Çınar (2006), çalışmasında modernitenin yeni özgürlük alanları açmak yanında yeni tehlikeler de getirdiğini, eşitlik ve demokrasi gibi kavramların geri planda şiddeti gizlediğini vurgulamıştır. Aydın (2003) da gençliğin değer algısını incelediği çalışmasında, modern değerlerde özgürlük ve kendine saygı, inan hakları gibi kişiselliği işaret eden değerlerin bir önceliği olduğunu saptamıştır. Eşitlik veya demokrasi gibi kavramların, bireylerin bencil davranışlara neden olacağı düşünülebilir. Oysa toplumsal değerlerden biri özgecilik, bir diğeri empatidir. Her iki değer de kendisinden önce karşıdaki kişiyi düşünmek, karşıdaki kişinin hislerini anlayarak hareket etmeye işaret etmektedir. Bencillik, toplumda olumlu olarak nitelendirilen değerlerin göz ardı edilmesine yol açabilir.

Yapısal işlevsel yaklaşıma göre, değerler toplumsal ihtiyaçları karşılarlar ve toplumsal yaşamın sürdürülmesinde toplumsal değerlerin önemi büyüktür. Toplumsal değerler, toplumun kimliğidir ve bireylerin davranışlarının temellerini oluştururlar. Kuşak çatışması olarak ele alınan ve yetişkinlerle ergenler arasında çatışmaya neden olan uyumsuzluk, ergenlik dönemi sonrası gencin yetişkin kültürüne uyum sağlamasıyla geride bırakılır. Toplumsal kültürün sürdürülebilmesinde, kuşaklar arası etkileşim ve bu süreçte yaşlıların birikimlerini genç kuşaklara aktarmaları söz konusudur. Bu durum kırsal toplumlarda, bireyler arası ilişkiler henüz birincil formda ve toplumdaki farklılaşma çok az olduğundan kent toplumuna göre daha kolaydır. Ancak bu sayede, toplumsal değerlerin kaybolmasına engel olunabilir (Canatan, 2008). Toplumun en küçük birimi olarak değer aktarımında, en önemli sorumluluğun aile olduğu söylenebilir. Ekşi ve arkadaşları (2015) erken yaşta evlilik ve çocuk sayısının fazla olmasının geleneksel aile değerlerinin sürdürülmesinde yardımcı olabileceğini belirlemişlerdir. Aybey (2018) ise çalışmasında, dini değer aktarımında ailenin rolüne dikkat çekmiştir. Ailenin sevgi, model olma ve etkili iletişim gibi değer aktarımında dikkat edilmesi gereken ilkelere vurgu yapmıştır. Buna göre, bireyin değer kazanımında rolü olan ailenin değerlerin kaybolmasında veya istenmeyen yönde değişime uğramasında etkisi olduğu söylenebilir. Çocukların televizyon gibi teknolojik araçlar tanışması ve sosyal medya gibi iletişim ortamlarına dahil olması ilk önce ailede gerçekleşmekte veya çocuklar ailede önem verilen değerleri küçük yaşlardan itibaren görerek ve yaşayarak aile ortamından öğrenmektedirler. Bu nedenle, en önemli neden olarak hangi konu gösterilirse gösterilsin bir şekilde aileyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Çocuk ya da gençlerin toplumsal değerleri önemsemiyor olmaları veya değerlerden uzaklaşmaları konusu, aile ortamından ayrı düşünülemez. Sorunun nedenleri aile bağlamında incelenirken çözüm için de aileden başlanması gerektiği söylenebilir.

Değerler bireyi ve dolaylı olarak toplum yaşamını etkilerken bireysel ve toplumsal değişimlerin de değerler üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Bu durum değer kazanımı ve değerlerin değişimi yanında değerlerin önceliklerini de etkileyebilir. Özellikle değerler üzerinde olumsuz etkisi olan faktörlerin bilinmesi, değerlerin kaybolmasını önlemek veya değer aktarımının sürekliliğini sağlamak konusunda yapılacak çalışmalara rehberlik edecektir.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre bireylere, ailelere, eğitimcilere ve araştırmacılara aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Bireylerin sosyal medya kullanımı kaçınılmazdır, fakat doğru kullanımı konusunda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu amaçla, örgün veya yaygın eğitimler yoluyla, kamu spotlarıyla doğru sosyal medya kullanımına yönelik farkındalık çalışmaları yürütülebilir.
- Aileler, çocuklarıyla birlikte etkili vakit geçirebilecekleri zaman oluşturabilirler. Akrabalık ilişkilerini artırmak amaçlı faaliyetlere önem verebilirler.
- Eğitimciler, her seviyeden eğitim kurumunda çocuklara ve gençlere teorik bilgileri aktarmanın yanında toplumsal değerlerin önemini vurgulayan uygulamalara yer verebilirler. Okullarda, değerler eğitimiye yönelik projeler yürütülebilir.
- Hem aile bireyleri hem de eğitimcilerinin, bir sonraki nesil için örnek teşkil edeceğinden bu sorumluluğun bilinciyle hareket etmeleri gerekmektedir. Küçük yaşlardan itibaren çocuklara olumlu rol model olmak yanında sosyal medyayı sınırlı sürelerde kullanmayı sağlayacak tedbirler almaları ve televizyon programlarında seçici olmaları önerilebilir.
- Bu çalışma, sınırlı sayıda kişinin değer kaybının nedeni olarak gördüğü nedenlerin sorgulanması yoluyla yapılmıştır. Benzer bir çalışmada, değerlere bakış açısı farklı değişkenlerle karşılaştırılarak yapılabilir.

Kaynakça

- Abay, A. R. ve Demir, S. A. (2014). Beli parametrelere göre kuşaklararası sosyal değişme (Aile değerleri üzerine bir karşılaştırma). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9 (1), 125-151.
- Aybey, S. (2018). Ailenin dini değerleri aktarmadaki rolü ve bu süreçte dikkat edilmesi gerekenler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 544-560.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 121-144.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar, *Yaşlı Sorunları Araştırmaları Dergisi*, 1, 62-71.
- Çınar, A. (2006). Modern zamanların değer arayışı: Varlık-bilgi-değer birliğinin nemi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4 (11), 53-68.
- Eksi, H., Demirci, İ., Yıldız, C. ve Eksi, F. (2015). Almanya’da yaşayan Türk göçmenlerin aile değerleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (29), 41-82.
- Göktürk, İ. ve Günalan, M. (2006). Modern ve geleneksel değerler arasında yabancılaşan insan. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 11 (9), 127-1453.
- Güz, N. (1991). Yazılı basın ve aile ilişkileri, ss.629-634. *Türk Aile Ansiklopedisi 2*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=%20veritbn&kelimesec=86033
- Işıtan, İ., Özyürek, A. ve Çörtük, A. (2016). Gençlerin Değer Kazanımı ve Ebeveynlerin Rolü, *1.Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Asos Congress Bildiri Kitabı*, ss.1538-1546, ISBN: 978-605-82968-0-0. 15 Ekim 2016. Elazığ/Türkiye.
- Kalaycı, A. R. (Yay.Haz.) (2010). Medya profesyonellerinin ve medyanın aile algısı, Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, no: 134.
- Özbay, F. (2014). Akrabalık ve komşuluk ilişkileri. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması İleri Analiz Raporu*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve IPSOS.
- Özyürek, A. (2019). Anne-Baba Görüşlerine Göre Anne-Baba ve Ergenlerin Sahip Olduğu Değerler. *ICES 2019-2nd International Congress on New Horizons in Education and Social Sciences Proceedings*. ss.256-260, ISBN: 978-605-7602-58-9. June 18-19/2019, Istanbul/Turkey
- Özyürek, A., Kaya, B., Yeşil, Z. ve Karadaş, İ. (2018). Keloğlan Masalları Çizgi Filminin Değerler Açısından İncelenmesi, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı (4)*, 1-11.

- Özyürek, A., Yuvacı, M., Sulamacı, F. ve Karabudak, M. (2018). Geçmişten Günümüze Varlığını Sürdüren Çocuk Oyunlarının Gelişimi ve Değer Kazanımına Katkıları. *1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*. ss. 102-108, ISBN: 978-605-9554-31-2. 23-25 Kasım 2018. Alanya/Türkiye
- Özyürek, A., Çetin, A. ve Erakman, S. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Aile Değerlerine Bakışı*, Eğitimde Gelecek Arayışları Düünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı Cilt 1: 417-440, *16-18 Nisan 2015/Bartın*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen adaylarının değer tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (10), 75-90.
- Uzun, Z. ve Şafak Uzun, A. M. (2017). Değerlerin yeniden inşası: Askerlik mesleğinde değer eğitimine dair kuramsal bir yaklaşım önerisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 63, 503-520.

DİKKAT EKSİKLİĞİ, HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU VE ÜSTÜN YETENEKLİLİĞE İLİŞKİN AYIRICI DAVRANIŞLAR

Asya ÇETİN¹

Özet

Üstün yetenekli çocuklar, genellikle DEHB tanısıyla ilişkili olan bazı davranışları sergilerler. Bu nedenle psikologlara veya çocuk doktorlarına yöneltilirler. DSM-5 tanı kitabında DEHB için belirlenen tanı kriterlerine ilişkin belirtilen davranışların neredeyse tümü, parlak, yetenekli, yaratıcı, çocuklarda da bulunabilir. Ancak üstün yeteneklilik tıbbi bir durum değildir. Bu nedenle tanı kitabındaki DEHB tanı kriterlerinde üstün yetenekli olma koşullarına yer verilmemiştir. Şimdiye kadar, bu iki grup arasındaki benzerliklere ve farklılıklara çok az dikkat edilmiştir. Bazen profesyoneller, çocuğun davranışlarının kısa bir gözlemiyle birlikte, ebeveyn veya öğretmenin tanımlamalarını dinleyerek DEHB teşhisi koymaktadır. Üstün yetenekli çocuklarda DEHB değerlendirilmesinin yapılması disiplinler arası bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle bu derleme çalışmasında üstün yetenek ve DEHB'ye ilişkin ayırıcı davranışlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: DEHB, Üstün Yeteneklilik, Tanı Koyma

Discriminative Behavior of ADHD and Gifted

Abstract

Gifted children exhibit some behaviour that is often associated with the diagnosis of ADHD. They are therefore referred to psychologists or pediatricians. Almost all of the behaviours described in the DSM-5 diagnostic book regarding the diagnostic criteria for ADHD can be found in bright, talented, creative children. However, giftedness is not a medical condition. Therefore, the diagnostic criteria in the diagnostic book did not include the conditions of being gifted (Baum, S. M. and Olenchak, 2002). So far, little attention has been paid to the similarities and differences between these two groups. Sometimes professionals, with a brief observation of the child's behaviour, are diagnosed with ADHD by listening to the definitions of the parent or teacher. Evaluation of ADHD in gifted children requires an interdisciplinary assessment. For this reason, in this review study, giftedness and differential behaviours related to ADHD were examined.

Key words: Gifted, Children, DEHB

Dikkat Eksikliği/Aşırı Hareketlilik Bozukluğu

Dikkat, aşırı hareketlilik ve dürtü kontrolüne ilişkin alanlardaki problem durumlarla karakterize olan Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) (Kayaalp, 2008) çocukluk dönemi bozukluğu olarak bilinmesine rağmen ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde de devam edebilen gelişimsel boyutu olan nöropsikiyatrik bir bozukluktur (Karakaş, Bakar ve Taner, 2013; Ünal vd., 2004). Yapılan çalışmalara göre okulöncesi çocuklarda DEHB yaygınlığı %2-7 arasında (Gündoğdu vd., 2015), Amerikan Psikiyatri Birliği'ne (1994) göre okul çocuklarında da %3 ile %5 oranı arasındadır. DEHB'nin etiyolojisi tam olarak bilinmemektedir (Kayaalp, 2008; Öner, 2001). DEHB tanısı anamneze dayanılarak ve DSM-V tanı kriterleri temel alınarak konulmaktadır (Öner vd., 2001; Ünal vd., 2004).

DSM-V'te "Dikkat Eksikliği/Aşırı Hareketlilik Bozukluğu" başlığı altında yer alır. "Dikkatsizliğin baskın olduğu görünüm", "Aşırı hareketliliğin/dürtüselliğin baskın olduğu görünüm" ve her iki gruptan da belirtiler içeren "Bileşik görünüm" olmak üzere üç alt tipi vardır. Aşırı hareketliliğin/dürtüselliğin baskın olduğu tipte erkek/kız oranı; 4/1 kadardır; ancak dikkat eksikliğinin baskın olduğu alt tipte bu oran 2/1'e düşer. Yani, kızlarda dikkat eksikliğinin baskın olduğu tipin görülme olasılığı daha fazladır (Öner vd., 2003).

Üstün Yetenek

Toplumların değerleri, geçirmiş oldukları süreçler, deneyimleri ve ihtiyaçlarının farklı olması, yetenek ve zeka kavramlarına ilişkin algı ve yorumların farklılaşmasına neden olmaktadır (Özdemir ve Demirel, 2012). Buna ek olarak toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenen aranan insan tipi üstün yeteneklilik kavramına yeni unsurlar kazandırabilmektedir. Bu nedenle üstün yeteneklilik kavramı açık-uçlu bir kavram olarak nitelendirilebilir (Budak, 2008). Üstün yeteneklilik kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Morelock (1992) üstün yetenekliliği, "normal olarak kabul ettiğimiz standartlardan hem niteliksel hem de niceliksel açıdan farklı içsel deneyimler ortaya koyan ve ileri zihinsel becerileri kapsayan eş zamanlı olmayan gelişim" olarak tanımlamıştır. Renzulli (1986) 'ye göre üstün yeteneklilik, ortalama üstü genel veya özel yeteneğin, yaratıcılığın ve motivasyonun etkileşimidir (Levent, 2011).

Ülkemizde ise Özel Eğitim Konseyi, Üstün Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri Komisyon Raporu'nda üstün zekâ ve üstün özel yetenek "üstün yetenek" başlığı altında toplanmış ve tanımı şu şekilde yapılmıştır. 'Üstün yetenekliler, genel ve/ veya özel yetenekleri açısından, yaşlarına göre yüksek performans gösterdiği konunun uzmanları tarafından belirlenmiş kişilerdir. Üstün yetenekliler, bu yeteneklerini geliştirmede normal eğitim programlarının yetersiz kaldığı, kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda farklılaştırılmış programlara gereksinim duyan gruptur" (1. Özel Eğit. Kons. 1991).

Üstün yetenekli çocukların tanınmasına ilişkin tanı kriterlerinin bulunmaması, tanılamada kullanılacak uygun ölçme araçlarının, alanda uzman personelin ve üstün yetenekli çocuklar ile ilgili eğitim uygulamalarının yetersizliği erken yaşta tanılamamın yapılmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Üstün yetenekli çocukları tanılamada birçok değerlendirme aracından yararlanılmaktadır. Tanılamada standart testler, çocuğun, ailenin, öğretmenlerin, yaştlarının gözlemleri, uzmanların raporları ve portfolio gibi çeşitli değerlendirme yöntemleri kullanılmaktadır.

DEHB VE ÜSTÜN YETENEKLİLİK

Parlak çocuklar, genellikle DEHB tanısıyla ilişkili olan bazı davranışları sergilediği için psikologlara veya çocuk doktorlarına yönlendirilmektedir. DSM el kitabında DEHB için belirlenen tanı kriterlerine ilişkin belirtilen davranışların neredeyse tümü, parlak, yetenekli, yaratıcı, çocuklarda da bulunabilir. Ancak üstün yeteneklilik tıbbi bir durum değildir bu nedenle el kitabındaki DEHB tanı kriterlerinde üstün yetenekli olma koşullarına yer verilmemiştir (Baum ve Olenchak, 2002). Şimdiye kadar, bu iki grup arasındaki benzerliklere ve farklılıklara çok az dikkat edilmiştir. Bazen profesyoneller, çocuğun davranışlarının kısa bir gözlemiyle birlikte, ebeveyn veya öğretmenin tanımlamalarını dinleyerek DEHB teşhisi koymaktadır. Bir çocuğun problem davranışlarının gerçekleştiği durumları incelemek önemlidir. Üstün yetenekli çocuklar genellikle her durumda sorun yaşamazlar. Örneğin, üstün yetenekli bir çocuk sınıf öğretmeni tarafından DEHB'li olarak görülebilir, ancak diğerleri tarafından böyle görülmez ya da okulda DEHB'li olarak görülebilir, ancak resim ya da müzik öğretmeni tarafından öyle görülemezler. Buna karşın, DEHB olan çocuklar problem davranışlarını genellikle ev ve okul öncesi eğitim ortamları da dahil olmak üzere neredeyse tüm ortamlarda sergilemektedirler. Ancak sorun davranışlarının boyutu durumun yapısına bağlı olarak farklılıklar gösterebilir. Üstün yetenekli bir çocuğun sınıfta problem davranışlar sergilemesi müfredat, eşleşmeyen öğrenme stili veya diğer çevresel faktörler ile ilgili olabilir (Webb ve Latimer, 1993).

Özellikle dikkatsizlik ve birleşik görünümün baskın olduğu DEHB olan bireyler akademik yetersizlik eğilimi gösterirler. Okul ile ilişkili problemler yaşarlar. Aşırı hareketliliğin/dürtüsellüğün baskın olduğu görünüme sahip olanlar ise akran reddi ve kazalara bağlı yaralanmalar ile daha sık karşı karşıya kalırlar. DEHB'ye ilişkin davranışlar ilkökul yıllarında genellikle göze çarpmaktadır (Baum ve Olenchak, 2002).

'Hiperaktif', yetenekli çocukların yanı sıra DEHB olan çocukları da tanımlamak için sıkça kullanılan bir kelimedir. DEHB olan çocuklar gibi üstün yetenekli çocukların büyük bir kısmı çok enerjiktir. Çoğu çok az uyku uyurlar. Fakat etkinlikleri DEHB olan çocuklarınkinden çok daha farklıdır. Üstün yetenekli çocuğun dikkati ilgi alanlarına göre çok uzun süreli olur ve bunun için çok enerji harcar. Bununla birlikte, spesifik ilgileri, öğretmenlerin veya velilerin arzuları ve beklentileri ile örtüşmeyebilir. DEHB olan çocuk ise neredeyse her durumda (konu ilgisini çekmiş olsa bile) çok kısa bir dikkat süresine sahiptir (genellikle televizyon veya bilgisayar oyunları hariç) ve aşırı hareketlidir.

DEHB olan çocukların faaliyetleri hem sürekli hem de rasgele olma eğilimindedir. Üstün yetenekli çocuğun etkinliği ise genellikle olaylardır ve belirli hedeflere yönelir. Kural ve düzenlemelere uyma güçlüğü yalnızca DEHB'nin bir işareti olarak kabul ediliyor olsa da üstün yetenekli çocuklar da kuralları, gelenekleri aktif olarak sorgulayabilir. DEHB olan öğrenciler kuralları anlamayabilir veya yönergeleri takip edemezler. Üstün yetenekli öğrenciler özellikle yetki figürü onların çıkarlarını sınırladığında otoriteyi sorgulayabilir. Bazen de başkalarının saygı görmesini veya itaat etmesini bekledikleri karmaşık kurallar oluşturabilir. Bazıları iktidar mücadelesine girerler. Bu davranışlar ebeveynler, öğretmenler ve akranları için rahatsızlığa neden olabilir. Bu nedenle genellikle zor ve zorlayıcı sayılırlar (Webb ve Latimer, 1993).

Üstün yetenekli çocukların asenkronizasyonu da (uyumsuz gelişimi) göz önüne alınması gereken önemli bir noktadır. Bu çocuklar duygusal, sosyal ve fiziki gelişimlerine kıyasla bilişsel gelişimde daha ileri düzeydedirler. Aynı zamanda yüksek bilişsel yetenekleri ve zihinsel yaşları ebeveynlerinin yüksek beklenti içerisine girmesine neden olmaktadır. Bu nedenle davranış problemleri taşıyor gibi görünmektedirler (Chae, Kim ve Noh, 2003). Üstün zekalı çocuklarda eşdeğer olmayan bir DEHB karakteristiği, görev performansının değişkenliğidir. Neredeyse her ortamda, DEHB olan çocukların performanslarının kalitesi ve verilen görevleri yerine getirmek için harcadıkları süre (örneğin, notları ve verilen görevler) son derece tutarsızlık gösterir (Webb ve Latimer, 1993).

Dikkatli bir değerlendirme süzgecinden geçirilmeyen üstün yetenekli çocuğa DEHB tanısının konması ve yanlış ilaçlarla tedavi edilmesi olumsuz yan etkiler ortaya çıkabilir. İlaç tedavisi genellikle davranış kontrolünde başarılıdır, ancak aynı zamanda parlak çocuklarda yaratıcılığı ve bilişsel merakı engellediğinden şüphelenilmektedir (Baum, Olenchak ve Owen, 1998).

Üstün yetenekli bir kişi DEHB için değerlendirildiğinde, psikolojik aşırı duyarlı olma eğilimi daima dikkate alınmalıdır. Dabrowski, "psikolojik aşırı duyarlılık biçimlerini" bireylerin psikolojik gelişimine katkıda bulunduğu için gelişim potansiyelinin ölçüsü olarak görür. Aşırı duyarlılık yaratıcı, akademik ve bilişsel yetenekli olanları tespit etmek için bazı eğitimciler ya da araştırmacılar için önemli bir durumdur. Psikolojik yoğunluklar, yetenekli sayılan insanların bir parçasıdır. Araştırmacılar aşırı duyarlılığı beş ana alana ayırmıştır. Bunlar psikomotor, duygusal, bilişsel, hayal gücü ve duyuşsal aşırı duyarlılıktır.

Psikomotor aşırı duyarlılığı olanların fark edilmesi kolaydır. Neredeyse her zaman hareket ederler. Davranışları, bir hareket aşkı, huzursuzluk, süper enerji, harekete geçme hissi ve yüksek düzeydeki enerjinin boşalımı için bir ihtiyaç olarak nitelendirilir. Hızlı konuşma, dürtüsellik ve harekete geçme ihtiyacı görülür. Sonuç olarak DEHB olan çocuklar hareket etmeyi bırakamazlar, oysa yüksek psikomotor davranışları olan çocuklar hareket etmeyi severler (Flint, 2001). Psikomotor duyarlılık hiperaktivite olarak görülebilir. Piechowski ve Colangelo (1984), psikomotor alandaki aşırı duyarlılığı, nöromüsküler sistemin enerji veya heyecan verici organik bir aşırılığı olarak tanımlamıştır (Chae, Kim ve Noh, 2003).

Hayal gücüne ilişkin aşırı duyarlılık, buluş, fantezi, ayrıntılı görselleştirme, iyi gelişmiş mizah duygusu, animistik ve büyüdü düşünme yeteneği, hakikat ve kurmacanın ayrıntılı uygulamasıyla karakterizedir. Hayal gücüne ilişkin aşırı duyarlılığı olan çocuklar okuldaki herhangi bir etkinlik sırasında zengin ve tatmin edici iç deneyimler yaşayabilir. Dikkatsizlik gibi görünen şey, aslında çocuğun zihninde açılan zengin bir hayal senaryosu olabilir. Hayal gücüne ilişkin aşırı duyarlılık, hayal kurarken amaçsızca ortalıkta gezinme durumuna bağlı olarak yanlış yorumlanabilir.

Duygusal aşırı duyarlılık, aşırı duyarlılığın daha dışsal bir şekilde görünür şeklidir. Duygu yoğunluğu, başkaları ile empati kurmak için belirgin bir yeteneğe sahip olma ve duyguların somatik ifadesi ile karakterizedir. Bu çocuklar, bir durumun tüm yönlerini görebilen, yeni arkadaşlar edinmeyi zor bulan, en küçük hayal kırıklığında bile ağlayan çocuklardır. Üstün yetenekli çocuklarda görülen ve DEHB' nin duygusal aşırı tepkisi gibi görünen şey aslında duygusal yoğunluğun ifadesi olabilir.

Duyusal aşırı duyarlı bireyler kendilerine dokunulmasına karşı aşırı duyarlılık gösterirler. Doğa, sanat, müzik, kelimeler gibi hayattaki estetik şeylerden zevk alırlar. Bazı koku ya da tatlara bağları olarak yemekler konusunda seçici davranırlar. Ortamdaki kokulara veya kimyasallara karşı ya da diğer duyu ile ilgili deneyimleri ile ilgili durumlara duyarlılık gösterirler.

Bilişsel aşırı duyarlı bireyler öğrendikleri şeyler yeni ve ilginç olduğu sürece sorun çıkarmazlar. Bunlar, düşünen ve merak eden, cevapları almak yerine sorular soran, sürekli konsantrasyon sergileyen, önsezi ve fikirlerini birleştiren insanlardır. Doğal olarak üst bilişsel düşünürlerdir, ayrıntılı planlamacılar, değerler ve ahlak ile ilgili endişeleri ifade etmektedirler (Flint, 2001). Üstün yetenekli bir çocuğun duyarlı olma durumunu DEHB belirtilerinden ayırmak zordur. Dabrowski'nin aşırı duyarlılık teorisi ise üstün yetenekli öğrencilerin neden DEHB tipi belirtileri gösterdiğini açıklamaya çalışmaktadır.

Baum ve Olenchak (2002) ilgili literatür ışığında DEHB ve Üstün Yetenekli olan bireylerin ayırıcı davranışlarını aşağıdaki gibi belirtmiştir.

Tablo 1. DEHB ve üstün yetenekli olan bireylerin ayırıcı davranışları

DEHB	ÜSTÜN YETENEK
Dikkati toplama ve sürdürme ile ilgili güçlük çeker, dalgındır.	Özellikle sıkıldığında dikkati zayıftır, dalgındır.
Dikkatle dinleme becerisi azdır.	Kendi fikir ve hayalleriyle meşguldür, sıkılmış görünür.
Verilen görevleri, işleri veya sorumluluklarını tamamlayamaz.	Kişisel ilgi alanları ile ilgili görevleri kısa sürede tamamlar.
Aralıksız olarak gerçekleştirilen, zihinsel çaba gerektiren aktivitelerden kaçınır ve hoşlanmaz	Konu ile ilgisi olmayan görevlerde sabırsız davranışlar sergiler.
Dağınık ve düzensizdir ve iş için gerekli malzemeleri yanlış yere koyabilir	Yapılacak olan şeye bağlı olarak düzeni gereksiz görebilir
Yönergeleri takip etme zorluğu yaşar	Kurallar ve yönergeleri sorgular
Yüksek aktivite düzeyi mevcuttur; Kararsızdır	Sıklıkla yüksek aktivite düzeyi mevcuttur.
Dürtüsel, etkileşimlerinde hızlı ve yanlış kararlar alabilir (örneğin; konuşma sırasında sırasını beklemeden karşıdakinin sözünü yarıda keser)	Son derece duyarlıdır ancak bir yargıya varma yetisi bilişsel gelişimine göre gecikmektedir.
Aşırı konuşur	Aşırı merakı ve araştırma ihtiyacı fazla konuşmasına neden olur.
Davranış düzenlemesi kurallarına bağlı sorunlar yaşar.	Otorite ile mücadele eder.

Lind (1996) DEHB olan ve üstün yetenekli olan bireylerin davranışlarını şöyle karşılaştırmıştır (Akt. Zorlu, Kahraman ve Tanrıkulu, 2016).

Tablo 2. DEHB ve üstün yetenekli olan bireylerin davranışlarının karşılaştırılması

Üstün Yetenekli Bireyler	DEHB Olan Bireyler
Entelektüel bir akran ile temas kurduğunda olumsuz davranışları azalır.	Entelektüel bir akran ile temas kurmalarının davranışları üzerinde olumlu etkisi olmaz
Uygun akademik yerleştirme olumsuz davranışlarını azaltır.	Uygun akademik yerleştirmenin davranışları üzerinde olumlu etkisi yoktur
Müfredat düzenleme olumsuz davranışlarını azaltır.	Müfredat düzenleme davranışlarını üzerinde olumlu etki yapmaz
Çocuğun olumsuz davranışları için mantıklı bir açıklaması vardır.	Çocuk olumsuz davranışlarını açıklayamaz.
Aktif olduğu zaman çocuk hareketten hoşlanır ve kontrol edilemez hissetmez.	Çocuk kontrol edilemez hisseder.
Uygun sosyal becerileri öğrendiği zaman impulsif veya olumsuz davranışları azalır.	Uygun sosyal becerileri öğrenme impulsif veya olumsuz davranışları azaltmaz.
Çocuk görev ve aktiviteleri neden tamamlayamadığına mantıklı açıklamaları yapar.	Çocuk görevleri, aktiviteleri neden tamamlayamadığını açıklayamaz.
Projeler ve konular ilgisini çektiğinde çocuk birkaç uygun olmayan davranış sergiler.	Çocuğun davranışları ilgisini çeken etkinliklerden etkilenmez.
Projeler ve konular çocuk için anlamlı veya uygun olduğunda çocuk birkaç uygun olmayan davranış sergiler.	Projeler ve konuların çocuk için anlamlı veya uygun olması çocuğun davranışlarını azaltmaz.
Bilgi paylaşma, sorunun cevabını bildiğini gösterme veya bir problemi hemen çözme ihtiyacı duyduğunda aşırı konuşma veya yorum yapma çocukların özellikleridir.	Bilgi öğrenme veya paylaşma ihtiyacında konuşma ve yorum yapma bu çocukların özelliği değildir
Dikkatsiz görüldüğünde yönergeyi tekrarlayabilirler.	Dikkatsiz görüldüğünde yönergeyi tekrarlayamaz.
Çocuk çoklu görevler üzerinde çalışırken gelişir – daha fazla yapar, daha fazla öğrenmekten hoşlanır.	Çocuk görünür bir neden olmadan görevden göreve hareket eder.
Uygun olmayan davranışlar sürekli değildir – konunun işlevinden dolayı olabilir.	Uygun olmayan davranışlar sürekli – konuya bağlı olmaksızın
Uygun olmayan davranışlar sürekli değildir – öğretim stilinden dolayı olabilir.	Uygun olmayan davranışlar sürekli – öğretim stiline veya öğretmene bağlı olmaksızın.
Çocuk öğretmenin dikkatini davranışlarıyla çeker.	Çocuk dikkatsizlikten hareket eder.

Üstün yetenekli öğrencilerde DEHB değerlendirilmesinin yapılması disiplinler arası bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle üstün yetenekli öğrencilerin ayrıntılı bir incelemeye yönlendirilmesine karar verildiğinde hem DEHB gibi çocukluk dönemi bozukluklarını hem de üstün yetenekli çocukların gelişimlerini değerlendirmede yetkin bir uzmandan destek alınmalı ve bu çocukların kapsamlı bir klinik değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir (Chae, Kim ve Noh, 2003; Flint, 2001).

KAYNAKÇA

- Baum, S. M., Olenchak, F. R., & Owen, S. V. (1998). Gifted students with attention deficits: Fact and/or fiction? *Gifted Child Quarterly*, 42, 96-104.
- Baum, S. M., & Olenchak, F. R. (2002). The alphabet children: GT, ADHD, and more. *Exceptionality*, 10(2), 77-91.
- Chae, P. K., Kim, J. H., & Noh, K. S. (2003). Diagnosis of ADHD among gifted children in relation to KEDI-WISC and TOVA performance. *Gifted Child Quarterly*, 47(3), 192-201.
- Çağlar, D. (2004). Üstün zekalı çocukların özellikleri. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve AE Bilgili (Ed.) *Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı*, 111-125.
- Flint, L. J. (2001). Challenges of identifying and serving gifted children with ADHD. *Teaching Exceptional Children*, 33(4), 62-69.
- Foley-Nicpon, M., Rickels, H., Assouline, S. G., & Richards, A. (2012). Self-esteem and self-concept examination among gifted students with ADHD. *Journal for the Education of the Gifted*, 35(3), 220-240.
- Fugate, C. M., Zentall, S. S., & Gentry, M. (2013). Creativity and working memory in gifted students with and without characteristics of Attention Deficit Hyperactive Disorder lifting the mask. *Gifted Child Quarterly*, 57(4), 234-246.
- Gündoğdu, Ö. Y., Taş, F. V., Özyurt, E. Y., Dönder, F., & Memik, N. C. (2016). Okul öncesi dönemde DEHB: Psikososyal tedavi yaklaşımlarının gözden geçirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(2):143-155
- Healey, D., & Rucklidge, J. J. (2005). An exploration into the creative abilities of children with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 8(3), 88-95.
- Kargı, E., & Akman, B. (2003). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğuna sahip üstün yetenekli çocuklar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 24 : 212-214
- Karakaş, S., Erdoğan Bakar, E., & Işık Taner, Y. (2013). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olgularındaki zeka puanında dikkatin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28, 62-82.
- Kayaalp, L. (2008). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. *Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi*, 62, 147-152.
- Köroğlu, E. (2014). *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*. Ankara: Boylam Psikiyatri Estitüsü.
- Lee, K. M., & Olenchak, F. R. (2014). Individuals with a gifted/attention deficit/hyperactivity disorder diagnosis Identification, performance, outcomes, and interventions. *Gifted Education International*, 31(3) 185-199.
- Öner, P., Aysev, A., İçağasıroğlu, D., & Deda, G. (2001). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların nörolojik açıdan değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 54(4): 301-306.
- Öner, P., Öner, Ö., Aysev, A. (2003). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. *Sted (Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi)*, 12(3), 97-98.
- Ünal, F., Çengel Kültür, E., Öktem, F., Topçu, M., Yalınzoğlu, D. (2004). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. *Hacettepe Tıp Dergisi*, (35):160-167.
- Zorlu, A., Kahraman, S. & Tanrıku, T. (2016). Üstün Yetenekleri Çocukların Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olarak Tanılanması Sorunu: Bir Olgu Sunumu. *Üstün Yetenekliler Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi (UYAD)*, 4(1), 27-33
- Webb, J. T., & Latimer, D. (1993). ADHD and Children Who Are Gifted. ERIC Digest.

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE KARMA EĞİTİM YAPAN AZINLIK OKULLARI ÜZERİNE TARİHİ ARAŞTIRMA

S. Tunay KAMER¹

ÖZET

Osmanlı Devleti farklı din, dil ve kültürlere sahip çeşitli milletlerden oluşmuştur. Osmanlı Devleti, idaresindeki gayrimüslimleri oluşturduğu millet sistemiyle yönetmiştir. Gayrimüslimler, hiçbir baskı ve zorlama ile karşı karşıya gelmemiş ve dinlerini, dillerini ve kültürlerini koruyarak huzur ve barış içerisinde yaşamışlardır. Aynı mahallede cami, havra veya kilise birlikte bulunabilmiş ve ilgili cemaat ibadetini rahatça yapabilmıştır. Ülke nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olmasına karşın, bu özgürlükten herkes eşit bir şekilde yararlanabilmiştir. Farklı din ve millete sahip insanlara tanınan din ve vicdan hürriyeti, eğitim ve öğretim alanında da uygulanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde azınlık durumunda bulunan ve sonradan birçoğu ayrı birer devlet olan gruplar; Arnavutlar, Bulgarlar, Ermeniler, Rumlar, Lehler, Yahudiler, Yunanlılar ve bir kısım Arap emirlikleri ve krallıklarıdır. 1856 Islahat Fermanıyla Osmanlı toplumundaki bütün milletlere okul açma hakkı verilmiştir. Islahat Fermanı'ndan sonra gayrimüslimler çok sayıda özel okul açmışlar ve resmî devlet okullarına gitmekte tereddüt etmişlerdir. Ayrıca Osmanlı Devleti gayrimüslimlerin çocuklarının eğitimini, bir kamu hizmeti olarak görmüştür. Bunun gerçekleştirilmesi için din ve ırk ayrımı yapmaksızın her seviyedeki eğitime önem vermiştir. II. Meşrutiyet döneminde Rum, Ermeni ve Musevilere ait 2596 özel ilkokul vardır. Bu okulların 2014'ü karma eğitim vermektedir. Bu karma okullar içinde Rumlara ait 712 karma ilkokul olduğu görülmektedir. Azınlık okulları, Cumhuriyet döneminde yapılan kanuni düzenlemelerden etkilenmiş ve birçok azınlık okulu kapanmıştır.

Anahtar kelimeler: Azınlık okulları, karma eğitim, Türk eğitim tarihi

HISTORICAL RESEARCH ON COEDUCATIONAL MINORITY SCHOOLS IN TURKISH EDUCATION SYSTEM

Abstract

The Ottoman State ruled the non-Muslims under its administration by the system of the nation. Non-Muslims were not confronted with any oppression and force and lived in peace and tranquility, preserving their languages, religions and cultures. In spite of the fact that the majority of the country's population was Muslim, everyone had the right to equally benefit from the liberty of conscience. Liberty of conscience that is practiced for the people from different religions and nationalities had also been implemented in the field of education and training. With the 1856 Rescript of Reform (Islahat Fermanı), all nations of the Ottoman society were given the right to establish a school. After Rescript of Reform, non-Muslims established a large number of private schools and hesitated to be enrolled in public schools. Moreover, the Ottoman State regarded the education of the non-Muslim children as a public service. In order to achieve this, education at all levels was emphasized without discriminating their religion and race. There were 2596 private elementary schools belonging to Greek, Armenian and Jewish in the period of II. Constitutional Monarchy. 2014 of these schools provided coeducation, and 712 of these coeducation private primary schools belonged to Greek. The statutory regulations made during the Republican period affected minority schools, and caused their closure.

Key Words: Minority Schools, Coeducation, History of Turkish education

Giriş

Osmanlı Devleti farklı din, dil ve kültürlere sahip olan millet ve toplumlardan meydana gelmiştir. İdaresi altındaki gayrimüslimlerin hiçbir baskı ve zorlama ile karşılaşmadan dillerini, dinlerini ve kültürlerini koruyarak barış ve huzur içinde yaşamalarını sağlamıştır. Örneğin bir mahallede cami, havra veya kilise birlikte bulunabilmiş ve herkes ibadetini rahatça yapabilmıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethinden sonra Galata Ahitnamesi ile Rumlar başta olmak üzere bütün toplumlara kendi okullarını, ibadethanelerini ve hastanelerini istedikleri gibi yönetme, dillerini konuşma ve anadillerinde eğitim görebilme hakkını vermiştir (Nafî Atuf, 1930:142).

Azınlık kelimesi “bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar” ve “bir ülkede ayrı soydan veya inançtan olan sayıca az bulunan topluluk” olarak tanımlanmaktadır (<http://sozluk.gov.tr>, 2019). Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde azınlık durumunda bulunan gruplar; Arnavutlar, Bulgarlar, Ermeniler, Lehler, Rumlar, Museviler, Yunanlılar ve bir kısım Arap emirlikleri ve krallıklarıdır (Ergin, 1977). Bu gruplardan birçoğu ayrı birer devlet olmuştur.

¹ Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, tkamer@kastamonu.edu.tr

“Azınlık okulları” veya “azlık okulları”; gayrimüslimlerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak, din adamı yetiştirmek ve okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere açılan okullardır. Kendileri için toplumsal ve stratejik önemi olan her yöre ve bölgede bu okullar açılmıştır. Örneğin, Rumlar, İstanbul çevresi ve Karadeniz’de; Ermeniler Doğu; Museviler ise İstanbul, Beyrut ve Kudüs şehirlerinde okullar açmıştır (Ertuğrul, 1997).

1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı ile Osmanlı Devletindeki bütün milletlere okul açma hakkı verilmiştir (Akyüz, 2019). Gayrimüslimler, Islahat Fermanı’ndan sonra çok sayıda özel okul açmışlar ve resmi devlet okullarına gitmekte tereddüt etmişlerdir. Osmanlı Devleti gayrimüslimlerin eğitimini, bir kamu hizmeti gibi göyerek din ve ırk ayrımı yapmaksızın her seviyedeki eğitime önem vermiştir. Bu kapsamda Haziran 1856’da Müslim ve gayrimüslim okullarına dair ortak meselelerle ilgilenecek olan ve farklı cemaat temsilcilerinden oluşan Meclis-i Muhtelit-i Maarif kurulmuştur. Bu meclisin üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır: Derviş Paşa (Müslüman), İstefanaki Karatodori Bey (Rum), Barutçubaşı Ohannes Bey (Ermeni), Panayot Efendi (Protestan), Düzoğlu Mihran Bey (Katolik) ve Şapçı Damadı Daviçen Efendi (Musevi) (Akyıldız, 1993:246-247). 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 129. maddesi ile birlikte devletin denetim ve ilgisi dışında kalan gayrimüslim okullarının kontrolünün hükümet tarafından yapılması yasal olarak sağlanmıştır. Nizamnameyle şahıslar, cemaatler ve yabancılar tarafından açılan veya açılacak olan okulların uyacakları esaslar belirlenmiştir (Kamer, 2017).

Türk eğitim tarihinin önemli konularından birisi de karma eğitimidir. 1859 tarihine kadar kızlar, yalnızca ilkokul eğitimi alabildiği için karma eğitim uygulaması bir sorun olarak görülmemiştir. Karma eğitim uygulamasına geçiş hakkında ileri sürülen fikirlerin ve tartışmaların daha çok II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında yoğun bir şekilde olduğu görülmektedir. Karma eğitim konusu, eğitim kurumlarında okuyan ve okumak isteyen kızların sayısının artması, kızlar ve erkekler için ayrı okulların açılmasında karşılaşılan bazı güçlükler ve ekonomik imkânsızlıklar gibi sebeplerle gündeme gelmiş ve dönemin ileri gelenleri tarafından tartışılmaya başlanmıştır (Kamer, 2013).

Bulgular ve Yorum

Azınlık ve yabancı okulların İstanbul, İzmir, Ankara, Elazığ, Çanakkale, Sivas, Edirne, Adana, Van, Aydın gibi şehirlerinde daha çok olduğu görülmektedir. Azınlık okulları da Osmanlı’daki eğitim hareketlerinden etkilenmiştir. Meşrutiyet dönemiyle birlikte kadın eğitiminden hareketle tartışılan karma eğitimin uygulanması azınlık okullarında da mevcuttur hatta azınlık okullarının büyük bir çoğunluğu karma eğitim uygulaması yapmıştır (Kamer, 2013). Örneğin, 1898 tarihli Maarif salnamesine göre, Aydın Vilâyetindeki karma eğitim uygulayan idadilerde Rum asıllı 97 erkek ve kız öğrenci eğitim görmektedir (Taş, 2006).

II. Meşrutiyet’in ilanının hemen öncesinde azınlıkların mevcut okul sayılarına ilişkin sayısal bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Azınlık Okulları (1906–1907)

Vilayetler ve Müstakil Sancaklar	İbtidailer			Rüşdiyeler			İdadiler		
	E	K	M	E	K	M	E	K	M
Edirne	5	6	85	5	5	15	6	-	-
Trabzon	3	-	84	-	-	1	-	-	-
Aydın	38	26	75	9	5	20	-	1	-
İstanbul	20	6	33	22	12	27	4	5	1
Ma'muratü'l-Aziz	40	27	27	12	7	4	-	-	-
Van	1	2	27	3	1	1	2	1	-
Ankara	87	27	26	16	5	8	4	-	-
Sivas	7	1	25	1	-	-	-	-	-
Çatalca	9	6	25	10	5	3	1	1	-
Amasya	2	1	22	1	1	-	1	1	-
Konya	21	4	22	5	-	2	-	-	-
İzmit	4	2	21	6	1	2	-	-	2
Karahisar-ı Şarki	28	3	20	-	-	1	-	-	-
Kal'a-i Sultaniye	2	2	10	-	-	-	-	-	-
Canik	-	1	9	-	-	-	-	-	-
Diyarbakır	25	-	5	32	-	2	1	-	-
Tokat	5	2	5	1	1	1	2	2	-
Bitlis	16	8	2	2	1	-	1	-	-
Erzurum	68	53	1	2	2	-	1	-	-
Kastamonu	-	-	1	-	-	5	-	-	-
Adana	1	1	-	-	-	1	2	-	1
Toplam	382	178	525	127	46	93	25	11	4

Kurnaz, 2011:30-46'daki tablolar birleştirilerek veriler elde edilmiştir. (E: Erkek, K: Kız, M: Karma)

Tablo 1 incelendiğinde azınlıklara ait karma ibtidailerin en çok Edirne (85), Trabzon (84), Aydın (75) vilayetlerinde, rüşdiyelerin İstanbul (27), Aydın (20), Edirne (15) vilayetlerinde, idadilerin de İstanbul, Adana ve İzmit vilayetlerinde olduğu görülmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde Rum, Ermeni ve Musevilere ait 2596 ilkokul bulunmaktadır. Bu okulların 2014'ü karma eğitim vermektedir. Bu karma okullar içinde Rumlara ait 712 karma ilkokul olduğu görülmektedir (Ergün, 1996; Akyüz, 2019).

1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Rum ve Ermeni azınlıklar, Osmanlı Devleti'nin karşı cephesindeki devletlerle işbirliğine gitmeleri, Balkan Savaşları sonunda Rumeli'deki birçok şehrin üzerindeki Türk ve azınlık halkla beraber elden çıkması gibi nedenlerle azınlıkların sayıları azalmıştır. Osmanlı Devleti, 1915 yılında azınlıkların eğitim ve öğretimini düzenlemek için Hususi Mektepler Talimatnamesi yayınlamıştır (Akyüz, 2019). Milli mücadele döneminde azınlık okulları kontrol edilememiş ve mevcut durumları hakkında tam olarak bir tespit yapılamamıştır. 10 Şubat 1921 tarihinde Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Mecliste yaptığı bir konuşmasında² azınlık okulları kontrol altına alınmazsa bu okulların bazı sorunlar oluşturacağı endişesini dile getirmiştir.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nda, Türkiye'de yaşayan azınlıkların haklarına ilişkin hükümler de yer almaktadır. Lozan Barış Antlaşması'nın 40. maddesine göre gayrimüslimler hukuken ve fiilen diğer Türk vatandaşları gibi dini ve sosyal her türlü okul ve benzeri kurumları açabilecek, buraları yönetebilecek ve kendi dillerini serbestçe kullanabileceklerdir.

Cumhuriyet döneminde yapılan kanuni düzenlemeler ve Lozan Barış Antlaşması gereğince yapılan mübadele ile birlikte azınlık nüfusunun azalması azınlık okullarını da etkilemiş ve birçok azınlık okulu kapanmıştır. 1925 yılında fiilen azınlık okulu olarak, mevzuata göre de gayrimüslim okulu olarak varlıklarını devam ettiren, çoğunluğu İstanbul'da 127 okul bulunmaktadır. Bu okulların 63'ünü Rum, 35'ini Ermeni, 27'sini Musevi ve 2'sini de Süryani okulları oluşturmaktadır (Yücel, 2016).

Osmanlı Devletinde yaşanan Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklara ait karma okullarla ilgili bilgiler ve mevcut durumlar alt başlıklar halinde verilmiştir.

Rum Okulları

Osmanlı Devleti'nde 1902-1903 yıllarında Ankara, Adana ve İstanbul dışındaki yerlerde, 821 Rum okulu ve bu okulların -Edirne ve Erzurum hariç- 44.025 erkek ve 12.911 kız öğrencisi vardır. 1905-1906 eğitim yılında ise Adalar ve Anadolu'daki Rum okulları 1496, öğrenci sayısı da 119.690'dır. İstanbul ve Edirne'de ise farklı düzeylerde 602 okul ve 51.909 öğrenci bulunmaktadır (Ergün, 1996).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Rum okullarının sayısı daha çok artmıştır. 1909 yılında eğitim çevrelerinde ve kamuoyunda çok geniş bir biçimde tartışılan Rum Patrikhanesine ait komisyonlar eğitim sorunları üzerinde sık sık toplantı yapmıştır. Bu toplantılarda ayrıcalıklarının sonuna kadar savunacaklarını, kendi hukuk ve imtiyazlarına, milli varlıklarına yapılacak her saldırıyı şiddetle protesto edeceklerini belirten kararlar almışlardır. 1909 yılının sonlarında Maarif Nezareti'nin gayrimüslim öğretmenler için ayırdığı ödeneğin, doğrudan öğretmenlere değil de Patrikhaneye verilmesini istemişlerdir. 1910 yılında da Rum okullarının Hükümet denetimine karşı çıkmaları ve müfettişlerin okul hakkında istediği bilgileri vermemeleri üzerine Hükümet bazı okulları kapatmıştır (Ergün, 1996).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Rum ibtidailerinin durumuna bakıldığında ise en çok okulun Sivas'ta olduğu görülmektedir. Duruma ilişkin sayısal bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Rum İbtidaileri (1913-1914)

Vilayetler ve Müstakil Sancaklar	Rum	
	K	T
Sivas	400	457
Edirne	75	104
Konya	46	58
Aydın	44	132
Hüdavendigâr	31	72
İstanbul	30	102
Çatalca	16	32

²<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/b148/tbmm010081480169.pdf>

Trabzon	16	32
Kayseri	13	90
Canik	10	20
Karesi	9	34
Menteşer	5	7
Ankara	2	9
Bolu	2	3
Kal'a-i Sultaniye	2	8
Adana	1	1
Kastamonu	1	4
Teke	1	5
Toplam	704	1170

Alkan, 2000:171'deki tablodan alınmıştır. (T: toplam, K: Karma)

Tablo 2'de de görüldüğü üzere Rumlara ait 1170 ibtidainin olduğu bunların da 704'ünün karma eğitim verdiği anlaşılmaktadır. En çok okulun Sivas Vilayetinde olduğu görülmektedir.

Yunanistan Başbakanı Venizelos, Şubat 1919'da Paris gazetelerine verdiği beyanatlarda, yalnızca Aydın ve Bursa'da 652 Rum okulunun ve bu okulların 91548 öğrencisinin olduğunu iddia etmiştir. Yunanlılar, o yıllarda Anadolu'daki okullarının sayısını 2228, öğrenci sayısını 187577, öğretmen sayısını da 4930 olarak göstermişlerdir. Elbette, bu rakamlar, Avrupa kamuoyunu Anadolu'daki Yunan kültür ve etkisinin önemine inandırmak için abartılmıştır. Hatta Rumlar ve Yunanlılar, kendilerine tanınan eğitim ve öğretim hakkını Türkiye'ye karşı propaganda için kullanmıştır (Akyüz, 1988).

Türkiye'de, 1925-1926 eğitim öğretim yılında 57'si İstanbul'da, 6'sı da İmroz (Gökçeada) adasında olmak üzere toplam 63 Rum okulu vardır. Bunlardan 46'sı karma eğitim yapmaktadır. Karma eğitim yapan okullar ve öğrenci sayıları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. 1925-1926 Yılı Karma Eğitim Yapan Rum Okulları ve Öğrenci Sayıları

Okulun Adı	Kız	Erkek	Toplam
Beyoğlu Ağahamamı Rum	394	46	440
İmroz Rum	96	183	279
Galata Rum Erkek	18	204	222
Arnavutköy Rum	100	113	213
Taros Varidi Kız	179	33	212
Feriköy Rum Erkek	25	185	210
Büyükada Rum	113	89	202
Kadıköy Rum Kız	196	6	202
Beşiktaş Rum	87	81	168
Samatya Aya Konstantin	61	103	164
İmroz Ağridya Rum	64	96	160
İmroz İskinit Rum	75	80	155
Odigitriya Rum	18	132	150
Beyoğlu İkinci Rum Kız	131	11	142
Cibali Rum Muhtelit	67	72	139
Kuzguncuk Rum	65	73	138
Langa Rum	63	74	137
Balat Rum	61	62	123
Heybeliada Rum	53	70	123
Üçüncü Rum İptidai Kız	113	7	120
Ortaköy Muhtelit	60	59	119
Üsküdar Yenimahalle Rum	54	54	108
İmroz Galiki Rum	53	47	100
Meryemana Ayaperasköy	50	48	98
Yeniköy Rum	50	47	97
İmroz Ayatodori Rum	39	58	97

Rum Muhtelit	43	51	94
Tarabya Rum	47	47	94
Yenişehir Rum	47	39	86
Edirnekapı Rum	45	39	84
Büyükdere Rum Muhtelit	30	45	75
Sirkeci Rum	41	30	71
Lonca Rum	32	38	70
Boyacıköy Rum	27	37	64
Kadıköy Yel değirmeni	24	31	55
Bebek Köy Rum	23	27	50
İmroz Avlambios Rum	24	25	49
Hasköy Ayaperasköy	25	22	47
Çengelköy Rum	18	25	43
Burgaz Rum Erkek	17	22	39
Kalamış Rum Kız	12	17	29
Eğrikapı Rum	14	10	24
Topkapı Rum	10	13	23
Kandilli Rum Muhtelit	10	11	21
Sarıyer Rum Erkek	12	6	18
Ayaperasköy	7	8	15

Yücel, 2016'dan alınmıştır.

Tablo 3'te de görüldüğü üzere 46 tane karma eğitim yapan Rum okulu bulunmaktadır. Okulların isimleri incelendiğinde kız ev erkek okulları ismi verilmiş olsa da karma eğitim yapıldığı tespit edilmiştir. Hatta bazı kız okullarında erkek öğrenci sayısı daha fazladır. Benzer şekilde bazı erkek okullarında da erkek öğrenci sayısının kız öğrenci sayısından az olduğu görülmektedir.

İstanbul Bakırköy Rum Kız Mektebi ile İstanbul Bakırköy Rum Erkek Mektebi ilerleyen yıllarda birleşerek karma eğitim veren bir okul haline dönüştürülmüştür (Yücel, 2016). Arnavutköy Rum Mektebi, 1902-1925 yılları arasında yalnızca erkek öğrencilere eğitim vermekteyken, 1925-1926 yılından itibaren karma eğitime geçmiştir (Baş, 2013). Okul, 1925-1926 ders yılına 6 sınıfta, 100'ü kız 213 öğrenci ile başlamıştır.

1932-1933 eğitim yılında Rum liselerinin ilk kısımlarında okuyan 478 erkek, 294 kız olmak üzere toplam 772 öğrenci bulunmaktadır. Aynı tarihte Çanakkale'de bulunan 4 Rum ilkokulunda 531 öğrenci, İstanbul'da bulunan 47 Rum ilkokulunda ise 6123 öğrenci olmak üzere toplam 51 Rum ilkokulunda 6654 öğrenci vardır. İstanbul'da ismi karma olan ilkokullar da bulunmaktadır. Bu okullar, İstanbul Bakırköy Muhtelit İlkokulu ve Heybeliada Muhtelit İlkokuludur (Maarif İstatistikleri 1932-1933).

1948 yılında ise Rum nüfusunun azalmasıyla birlikte Rum ilkokullarının sayısı 41'e, öğrenci sayısı ise 3571'e düşmüştür (1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri).

1932-1933 eğitim yılında Türkiye'de Rumlara ait sadece 2 bağımsız özel ortaokul vardır. Bu okullar; İstanbul Beyoğlu Merkez Rum Kız Ortaokulu ve İstanbul Heybeliada Rum Erkek Ortaokulu'dur. Bu okullarda toplam 134 öğrenci bulunmaktadır. 1948 yılında ise Kumkapı Merkez Rum Ortaokulu ve Heybeliada Rum Ruhban Ortaokulu olmak üzere 2 Rum ortaokulunda 66, 4 Rum lisesinin orta kısımlarında ise 392 olmak üzere toplam 458 öğrenci vardır. 1932-1933 eğitim yılında tamamı İstanbul'da olan 5 Rum lisesinde 184 erkek, 149 kız olmak üzere 333 öğrenci varken 1948 yılında İstanbul Beyoğlu Kuledibi Rum Lisesi ve İstanbul Halıcıoğlu Rum Lisesi kapanmıştır. Yeni açılan İstanbul Fener Rum Lisesi ile birlikte toplam 4 Rum lisesinde 140 erkek, 62 kız öğrenci vardır (Maarif İstatistikleri 1932-1933).

1948-1949 eğitim yılında Rumlara ait İstanbul'da 38, Çanakkale'de 4 tane karma eğitim yapan ilkokul bulunmaktadır. (1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri)

1950-1951 eğitim yılında İstanbul'da karma eğitim yapan Rumlara ait tek ortaokul, 34 öğrencinin eğitim aldığı İstanbul Beyoğlu Merkez Rum Ortaokulu'dur. (1950-1951 Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri).

Ermeni Okulları

Maarif komisyonunun 1871 yılında yayınladığı istatistiğe göre İstanbul'da 18'i erkek, 13'ü kız ve 17'si de karma olmak üzere 48 Ermeni okulu vardır. 200 erkek ve 24 kadın öğretmenin görev yaptığı bu okullarda 1886 kız ve 3936 erkek öğrenci olmak üzere toplam 5822 öğrenci bulunmaktadır (Ergin, 1977).

Ermeni okulları, II. Abdülhamid döneminde kapatılmış ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tekrar açılmıştır. Ermeniler, 1908-1914 yılları arasında Anadolu'daki kiliselerinin bahçelerine okul açabilmek için ruhsat talebinde bulunmuşlardır. Ermenilerin, Osmanlı Devleti'nin zor şartlarda olduğu dönemlerde yeni okullar açma talebinde olması dikkat çekmektedir (Dere, 2008). Maarif Komisyonunun 15 Temmuz 1910 tarihinde hazırladığı rapora göre; Ermenilere ait 44 okul ve bu okullarda toplam 6516 öğrenci vardır. I. Dünya Savaşı öncesinde devlet, patrikhane, cemiyetler ve şahıslar tarafından açılan Ermeni okullarının sayısı, 2500'e çıkmıştır (Ergin, 1977).

Kadınlar için Matmazel Zabel Hancıyan tarafından kurulmuş olan Azkaniyer Hayuhaç İngerrutyen Cemiyeti, yeni kız okulları açma ve mevcutları yaşatma görevini üstlenmiştir. Cemiyet, 1914 yılına kadar farklı yerlerde 23 kız okulu açmıştır (Doğan, 1989).

Tablo 4. Ermeni İbtidaileri (1913-1914)

Vilayetler ve Müstakil Sancaklar	Ermeni	
	K	T
Ma'muratü'l-Aziz	37	128
Van	32	32
Canik	25	28
Hüdavendigar	17	41
Aydın	14	25
Adana	13	32
Bitlis	12	60
İstanbul	9	22
Kayseri	8	545
Konya	7	14
Edirne	4	7
Sivas	4	29
Urfa	3	8
Bolu	2	3
Kal'a-i Sultaniye	2	4
Kastamonu	2	4
Ankara	1	20
Karesi	1	2
Teke	1	1
Toplam	194	1005

Alkan, 2000:171'deki tablolardan elde edilmiştir. (T: toplam, K: Karma)

I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde Türkiye'deki Ermeni okullarına bakıldığında sadece İstanbul'dakiler kalmıştır. 1921 yılındaki bir istatistiğe göre, İstanbul'da 7 bin 31'i cemaat okullarında ve yetimhanelerde, 2 bin 234'ü göçmen komisyonuna ait kurumlarda, bin 594'ü özel okullarda, bin 500'ü devlet okullarında ve yabancı okullarda eğitim gören toplam 12 bin 359 erkek ve kız Ermeni öğrenci vardır (Ergin, 1977).

1925-1926 ders yılında Ermeni cemaatinin, Türkiye genelinde tamamı İstanbul'da olmak üzere faaliyette olan 35 okulu vardır. Bunlardan 24 okulda karma eğitim yapılmaktadır. Karma eğitim yapan okullar ve öğrenci sayıları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 1925-1926 Yılı Karma Eğitim Yapan Ermeni Okulları ve Öğrenci Sayıları

Okulun Adı	Kız	Erkek	Toplam
Esayan	359	308	667
Bakırköy Bezazyan	97	179	276
Bezciyan 1	143	120	263
Surp Mesropyan	107	116	223
Sahakyan-Nunyan	75	85	160
Makruhyan	71	57	128
Aramyan Uncuyan	71	57	128
Boğosyan	42	70	112
Nersesyan-Yermonyanyan	64	41	105
Surp Tarkmanças	37	67	104
Semerciyan	37	39	76
Tanbosyan	33	41	74
Kadıköy Dibarı Gırtaran	34	33	67
Torosyan Ermeni	28	26	54
Mumcuyan	24	30	54
Ağkadeser	45	5	50
Merametciyan	27	22	49
Levon Vartuhyan Ermeni	21	25	46
Dadyan	26	17	43
Surp Tarkmanças	22	21	43
Nersisyan	14	22	36
Horanyan	10	25	35
Bezciyan 2	12	18	30
Kapamacıyan	15	11	26

Yücel, 2016'dan alınmıştır.

Tablo 5'te de görüldüğü üzere 1925-1926 ders yılında 24 karma eğitim yapan Ermeni okulu vardır. Nor Tbroş Mektebi, adlı erkek okulu olan Ermeni Lisesi de 1925-1926 eğitim öğretim yılının sonunda karma (muhtelit) okul olmuştur. Sonraki yıllarda eğitime devam eden okul, 1930-1931 ders senesinde yeniden ilkököl düzeyine dönmüştür (Yücel, 2016). Böylelikle 1925-1926 eğitim yılının sonunda karma eğitim yapan Ermeni okulu sayısı 25'e yükselmiştir. Makruhyan Mektebi de ilerleyen yıllarda adını Makruhyan Karma İlkokulu olarak değiştirmiştir. Diğer taraftan Ermeniler ait karma eğitim yapan İstanbul Esayan Lisesi de adını 1934 yılında Esayan Kız Lisesi olarak değiştirmiş fakat erkek öğrenci almaya devam etmiştir (Yücel, 2016).

1932 yılında tamamı İstanbul'da bulunan 32 Ermeni ilkökulunda 4950 öğrenci ve 4 Ermeni lisesinin ilk kısımlarında da 1157 öğrenci olmak üzere toplam 6107 öğrenci vardır. 4 Ermeni lisesinin ortaokul kısımlarında da toplam 281 öğrenci bulunmaktadır (Maarif İstatistikleri 1932-1933).

1948 yılında İstanbul'da Kumkapı Bezciyan Ermeni Ortaokulu, Beyoğlu Esayan Ermeni Ortaokulu ve Çöplükçeşme Anarathigutyum Ermeni Ortaokulu olmak üzere 3 ortaokulun açıldığı görülmektedir. Bu okullarda

147, 2 Ermeni lisesine bağlı ortaokullarda da 207 olmak üzere toplam 354 öğrenci vardır. 1948-1949 eğitim yılında Ermenilere ait İstanbul'da 23 tane karma eğitim yapan ilkokul bulunmaktadır (1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri). 1948-1949 eğitim yılına gelindiğinde okul sayısı 24'e, öğrenci sayısı ise; bağımsız Ermeni ilkokullarında 2104 ve ortaokul ve liselere bağlı ilkokullarda 917 olmak üzere toplamda 3021'e düşmüştür. (1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri).

1950-1951 eğitim yılında İstanbul'da karma eğitim uygulayan Ermenilere ait ortaokullarda toplam 226 öğrenci eğitim almaktadır. Bu okullar ve öğrenci sayıları şöyledir: İstanbul Getronagan Ermeni Ortaokulu (93 öğrenci), İstanbul Beyoğlu Eseyan Ermeni Ortaokulu (65 öğrenci), İstanbul Kumkapı Bezciyan Ermeni Ortaokulu (68 öğrenci). 1950-1951 eğitim yılında İstanbul'da karma eğitim yapan Ermenilere ait lise sadece lise İstanbul Getronagan Ermeni Lisesi'dir. Burada 95 öğrenci eğitim almaktadır (1950-1951 Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri).

Musevi (Yahudi) Okulları

Osmanlı Devleti, tarihin farklı devirlerinde çeşitli ülkelere sürülmüş olan Museviler için güvenilir bir sığınak olmuştur. Avrupa ülkelerinden ve özellikle de İspanya'dan kovulan ve kurtarılan Museviler, İstanbul, İzmir ve Selanik şehirlerine yerleşmişlerdir.

Musevi okullarının en çok bilinenleri 1854 yılında Hasköy'de açılan "Şûle-i Maarif" ve 1893 yılında açılan "Menba-ı Marifet" adlı okullardır. 1902 yılında Musevi din adamlarını yetiştirmek üzere Şûle-i Maarif Okulu'nda bir de haham bölümü açılmıştır (Ergün, 1996).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Alliance İsrailite Okulu, 1867 yılında Edirne'de açılmıştır (Tekeli 1985). Daha sonra bu okullardan Edirne, İzmir ve İstanbul'un değişik semtlerinde de kurulmuştur. İstanbul'da ilk Alliance İsrailite Okulu 1875'te Dağhamam'da öğretime başlamıştır. Sonra açılan okullar sırasıyla şöyledir: Balat Erkek Okulu (Temmuz 1875), Hasköy Kız Okulu (Ağustos 1875), Galata Erkek Okulu (Ekim 1875), Aşkenaz Cemaati Karma Okulu (1876), Hasköy Erkek Okulu (Ocak 1877), Kuzguncuk Erkek Okulu (Temmuz 1879), Galata Kız Okulu (Ağustos 1879), Dağhamam Kız Okulu (Ağustos 1880), Ortaköy Karma Okulu (Şubat 1881), Balat Kız Okulu (Nisan 1882). Kız okullarında ev işleri ve aile bilgisi konuları ön planda tutulmuştur. Erkek öğrenciler için meslek okulları, ziraat okulları ve ruhban okulları bulunmaktadır. 19. yüzyıl sonunda, Osmanlı Devletinde kurulan Musevi okullarının sayısı 50'yi geçmiştir (Güleryüz, 1994). 1908 yılındaki Alliance İsrailite okullarına bakıldığında erkek ve kız okullarının genel olarak ayrı olarak kurulduğu ve eğitim verdiği görülmektedir. Fakat Dimetoka (182 öğrenci), Gelibolu (219 öğrenci), Serez (114 öğrenci) ve Sayda'daki (86 öğrenci) okullar karma eğitim vermektedir (Haydaroğlu, 1990).

Aydın Vilayet Salnamesine göre, 1908 yılında İzmir'de bulunan rüşdiye seviyesindeki 5 Musevi okulundan 2'si kız, 1'i erkek, 2'si de karma okuldur. Yine, ibtidai okullarından 25'i erkek, 7'si kız, 5'i de karmadır (Özeçoğlu, 2009).

Tablo 6. Musevi İbtidaileri (1913-1914)

Vilayetler ve Müstakil Sancaklar	Musevi	
	K	T
Aydın	15	23
Edirne	5	9
İstanbul	2	13
Kal'a-i Sultaniye	2	4
Çatalca	1	1
Hüdavendigâr	1	2
İzmit	1	1
Konya	1	1
Sivas	1	1
Toplam	29	55

Alkan, 2000:171'deki tablolardan elde edilmiştir. (T: toplam, K: Karma)

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar İstanbul'daki Musevi cemaati, çocuklarını ilkokul düzeyindeki, Alliance İsrailite okullarına, oradan da Fransızca eğitim veren misyoner okullarına göndermiştir. I. Dünya Savaşı'nda

Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında yer almasıyla İstanbul'daki misyoner okulları kapatılmıştır. Musevi toplumunun eğitim ihtiyacını karşılamak için İstanbul'daki Bene-Berit kuruluşu, 1915'te Bene-Berit Lisesi'ni açmıştır. Bu lise dönemin Galatasaray Lisesi'ne benzer program uygulamış ve kısa zamanda adından söz ettirmeye başlamıştır (Sarıoğlu, 2002).

1925-1926 ders yılında Musevi cemaatinin, Türkiye genelinde faaliyette olan 27 okulu vardır. Bunlardan 23 okulda karma eğitim yapılmaktadır. Karma eğitim yapan okullar ve öğrenci sayıları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. 1925-1926 Yılı Karma Eğitim Yapan Musevi Okulları ve Öğrenci Sayıları

Okulun Adı	Kız	Erkek	Toplam
Hasköy Musevi	362	223	585
İstanbul Musevi Erkek	19	540	559
Beyoğlu Musevi	162	357	519
Edirne Musevi	232	197	429
İzmir Karataş Musevi	225	201	426
İstanbul Musevi Kız	421	2	423
Ortaköy Musevi	155	165	320
Bursa Musevi	108	134	242
İstanbul Musevi	98	121	219
Kuzguncuk Musevi	113	98	211
Aşkenazi Musevi	96	99	195
Gelibolu (Türk) Musevi	76	89	165
Haydarpaşa Musevi	115	43	158
Balat Ahrıda Şubesi	61	81	142
Sirkeci Musevi	70	69	139
Balat Ahrıda	49	76	125
Çorlu Musevi	50	50	100
İzmir Tire Kazası Musevi	46	53	99
Tekirdağ Musevi	49	37	86
Edirne Uzunköprü Musevi	30	45	75
Çanakkale Türk Musevi	27	48	75
Muğla Milas Musevi	33	36	69
Hasköy Seror Hayim	2	51	53

Yücel, 2016'dan alınmıştır.

Tablo 7'de de görüldüğü üzere adı kız ve erkek olarak belirlenen okullarda da bile karma eğitim yapıldığı ve karma eğitim yapan okulların büyük bir çoğunluğunda erkek ve kız öğrenci sayıları birbirine çok yakındır.

1932 yılında İstanbul'da 8, İzmir'de 5, Ankara, Bursa, Çanakkale, Edirne, Kırklareli ve Muğla'da 1'er olmak üzere toplam 19 Musevi ilkokulu ve bu okullarda 4666 öğrenci vardır. Bu okullardan karma eğitim yapanlar İstanbul Galata Muhtelit İlkokulu, Ankara Muhtelit İlkokulu, Bursa Muhtelit İlkokulu, Çanakkale Muhtelit İlkokulu, Edirne Muhtelit İlkokulu, İzmir Keçeciler Muhtelit İlkokuludur. Bu karma okullardan en çok öğrencisi (654) olan okul, İzmir Keçeciler Muhtelit İlkokulu'dur (Maarif İstatistikleri 1932-1933).

1932 yılında 19 olan Musevi okulları sayısı, İstanbul ve İzmir dışındaki bütün okulların, İstanbul ve İzmir'de ise 6 okulun kapanmasıyla 1948-1949 eğitim yılında 7'ye, öğrenci sayısı da 2438'e düşmüştür. Ayrıca 1932 yılında faaliyette olmayan İstanbul Musevi Lisesinin 1948 yılında faaliyette olduğunu ve bu okulun ilkokul kısmında 312 öğrencinin ilkokul eğitimi aldığı tespit edilmiştir (1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri). 1932-1933 öğretim yılında İstanbul'da bulunan tek Musevi Lisesi olan Beyoğlu Musevi Lisesinin ilk, orta ve lise kısmında toplam 990 öğrenci eğitim görürken 1948-1949 öğretim yılında da faaliyette bulunan bu lisenin ilk kısmı kapanmış, orta ve lise kısmında ise öğrenci sayısı azalmış ve 384'e düşmüştür. 1948-1949 eğitim yılında Musevilere ait İstanbul'da 5, İzmir'de 2 karma eğitim yapan ilkokul bulunmaktadır. (1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri)

1950-1951 eğitim yılında İstanbul'da karma eğitim yapan Musevilere ait İstanbul Musevi Ortaokulu (112 öğrenci) ve İstanbul Musevi Lisesi (22 öğrenci) bulunmaktadır (1950-1951 Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri).

Sonuç ve Değerlendirme

Türk eğitim tarihi incelendiğinde azınlık okulları, genel olarak eğitim öğretim hizmetlerinden çok uluslararası ilişkiler ağı, eğitim dışı ve misyonerlik faaliyetleri ile gündeme gelmiştir. Gayrimüslim okullarının, eğitimi araç

olarak kullanarak siyasi faaliyetler yapan kurumlar olduğu iddia edilmiştir. Bazı dönemlerde azınlık okullarının kontrol edilmesi ve durumları hakkında tam olarak bir tespit yapılması mümkün olmamıştır. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey de konuşmalarında azınlık okullarının kontrol altına alınmazsa birtakım sorunlar oluşturacağı endişesini dile getirmiştir. Milli Mücadele Döneminde yaşanan savaşlar azınlıkların eğitimlerine de yansımıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar azınlıkların ve yabancıların okulları, Cemaat ruhani meclisleriyle bağlı oldukları kiliselerin denetiminde olmuştur. Azınlık okulları giderek millî nitelik kazanmakla birlikte özellikle yabancı okullar misyonerler tarafından yönetildiklerinden dinsel özellikleri ön planda olmuştur. Bunlar vakıf okulları olup varlıklı kimselerin ve yabancı devletlerin yardımıyla faaliyetlerini yürütmüştür (Vahapoğlu, 1990).

Azınlık okulları genelde büyük şehirlerde ve yabancı okullarının büyük bir kısmı da azınlıkların yoğun olarak buldukları bölgelerde açılmıştır. Azınlık ve yabancı okulları İstanbul, İzmir, Elazığ, Çanakkale, Sivas, Adana, Edirne, Ankara, Aydın, Van gibi şehirlerde daha çok olarak görülmektedir. 1925-1926 ders yılında karma eğitim yapan Rum okulları, İstanbul ve Çanakkale'de; Ermeni okulları İstanbul'da; Musevi Okulları, İstanbul, Bursa, Tekirdağ, Edirne, Muğla, İzmir, Çanakkale'de bulunmaktadır.

Azınlık okullarının büyük bir çoğunluğu karma eğitim uygulaması yapmıştır. II. Meşrutiyet döneminde en çok karma okul Rumlara aittir. Cumhuriyet döneminde yapılan kanuni düzenlemeler ve azınlık nüfusunun Lozan Antlaşması'ndan sonra azalması azınlık okullarını da etkilemiş ve birçok azınlık okulu kapanmıştır. Bu dönemde de azınlıklara ait karma eğitim yapan ilkokul, ortaokul ve liseler bulunmaktadır.

Okul isimleri kız veya erkek okulu olmasına rağmen karma eğitim uygulandığı tespit edilmiştir. Azınlık okullarında karma eğitim yapılmasının sebebinin Özeçoğlu, (2009) nüfusun az olmasından dolayı kız ve erkek öğrencilerin bir arada okutulmasına bağlamaktadır. Bu durum Türk öğrenciler için de geçerlidir (Kamer, 2013).

Kaynakça

- Akyıldız, A. (1993). Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856). İstanbul: Eren.
- Akyüz, Y. (1988). Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akyüz, Y. (2019). Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M.S. 2019. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2000). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924. Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Baş, D. (2013). İstanbul'un 100 Okulu. İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Dere, M. (2008). Türkiye'de Azınlık Okulları (1945-2007). Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi
- Doğan, B. (1989). Osmanlıların Son Döneminde Yabancı Okulların Genel Durumu ile Rum ve Ermeni Okullarında Eğitim ve Öğretim (1908-1924). Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi
- Ergin, O. (1977). Türkiye Maarif Tarihi. (5 Cilt). İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergün, M. (1996). II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914). Ankara: Ocak Yayınları
- Ertuğrul, H. (1997). Kuruluşundan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları ve Bu Okullardan Mezun Olan Öğrencilerin Türk Toplumunda Üstlendiği Roller. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Güleryüz, N. (1994). Alliance Israelite Okulları. İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını,
- Haydaroğlu, İ. P. (1990). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar. Kültür Bakanlığı Yayınları 1202, Ankara.
- Kamer, S. T. (2013). Türk Eğitim Sisteminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar ve Uygulamalar (1908-1950). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kamer, S. T. (2017). Issues in Implementation of Coeducation in Turkish education system: A Historical Research on 1869 Statute on General Education. International Education Studies 10, no. 4.
- Kurnaz, Ş. (2011). Yenileşme Sürecinde Türk Kadını. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Maarif İstatistikleri 1932-1933. (1934). Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. Yayın no: 31.
- Millî Eğitim İstatistikleri İlk Öğretim 1948-1949. Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. Yayın no: 325
- Millî Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim 1950-1951. Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. Yayın no: 347
- Nafi Atuf (Kansu) (1930). Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme. Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

- Özeçoğlu, H. (2009). Modernleşme Sürecinde İzmir’de Müslim ve Gayrimüslimlerin Eğitimine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım (1856-1908). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Sarıoğlu, E. (2002). Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Azınlık Okulları (1869-1994). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Taş, Ç. (2006). Maârif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilâyeti’nde Eğitim. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Tekeli, İ. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişiklikler”. Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, 2. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 456-475.
- Vahapoğlu, M. H. (1990). Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yücel, M. S. (2016). Türkiye’de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.

<http://sozluk.gov.tr/> adresinden 3 Mayıs 2019 tarihinde alınmıştır.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/b148/tbmm010081480169.pdf> adresinden 7 Mayıs 2019 tarihinde alınmıştır

MODERN VE ÖTESİ TÜRKİYE’DE GÖRSEL SANATLAR

Mustafa TUNÇ¹

Özet

Yüzyıllardır birçok ulusu ve medeniyeti barındırmış olan Türkiye topraklarında zengin işlerin ve donanımlı sanatçıların yetişmesiyle sanat alanında belli bir noktaya gelinmiştir. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminden günümüze kadar resim sanatında ki gelişmeler ve değişimler ele alınmıştır. 1930 ve 1970 yılları arasında modern sanat olarak nitelendirilen sanat anlayışı 1970 sonrası çağdaş sanat olarak nitelendirilmiştir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Türk resim sanatında öncülük etmiş sanatçılar ve kullandıkları teknikler üzerinde durulmuştur. İki boyutlu yüzey üzerine yapılan çalışmalar dışında enstalasyon, video sanatı, performans sanatı, arazi sanatı gibi farklı sanat pratikleri uygulanmıştır. Modernizm’in ve çağdaşlığın getirdiği değişimi sanatçıların eserleriyle ilişkilendirilip incelenmiştir. Bütün bu farklılıkları ve batının resim sanatı anlamındaki büyük etkisini göz ardı etmemek gerekir. Birçok sanatçımız yurt dışından da büyük ilgiyle takip edilmiştir. Batıdan aldığımız çoğu sanat anlayışı olduğu kadarda sanatçıların yaptıkları dâhiyane fikirleriyle kendine özgü tarzlarda ürettikleri yeni kavramsal eserler yurt dışındaki bazı ressamlar tarafından ilgi odağı olmuştur. 1980’li yıllarda kavramsal sanatın kendini göstermeye başlaması ve ilk İstanbul bienalinin gerçekleşmesiyle birlikte kavramsal ve çağdaş sanat işlerinin etkisi artık tüm sanatçılara yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk sanatı, modernizm, çağdaş, kavramsal.

MODERN AND BEYOND VISUAL ARTS IN TURKEY

Abstract

For centuries, many nations and civilizations that have sheltered upbringing rich in art works and equipped with the artists in the territory of Turkey has reached a certain point. In this study, developments and changes in the art of painting from the Republican era to the present are discussed. Between 1930 and 1970, the concept of art which was described as modern art was defined as contemporary art after 1970. Starting from the first quarter of the twentieth century, the artists who pioneered Turkish painting and the techniques they used were emphasized. Apart from the studies on two dimensional surfaces, different art practices such as installation, video art, performance art, land art were applied. The relation of modernism and contemporary city with the works of the artists. All these differences and the great influence of the West in terms of painting should not be ignored. Many of our artists were followed with great interest from abroad. As well as most of the art understanding we have received from the West, the new conceptual works produced by our artists with their ingenious ideas in their own unique style have been the focus of interest by some painters abroad. As the conceptual art began to manifest itself in the 1980s and the first Istanbul biennial took place, the impact of conceptual and contemporary artworks was reflected to all artists.

Key Words: Turkish art, modernism, contemporary, conceptual.

1930-1950 Dönemi

Türkiye’de modern sanat Cumhuriyet’in kuruluşunun ilk yıllarına denk gelmektedir. Bu sanatçı için bir dönüm noktası olmuştur. 1927-1950 modernin ilk dönemi olarak kabul edilmektedir. 1970’lere kadar süren modern sanat sonra yerini Çağdaş Sanat’a bırakacaktır. Ressam, yazar, sanat tarihçi, birçok alanda idarecilik yapmış ve Türkiye’de şehir mimarisini ilk ortaya koyan çok yönlü bir aydın olan Celal Esad Arseven Türkiye’de modern sanatın başlamasını şu şekilde belirtmiştir:

“Modern resmin İstanbul’a ilk girişi: Münih de Hoffman’ın akademisinde resim tahsil eden *Ali Çelebi* ve *Zeki Kocameminin* avdet ederek Galatasaray lisesi salonlarında eserlerini teşhir etmeleriyle başlar. Bunların hacim anlayışı itibari ile empresyonizmden ayrılan ve kübist şekiller hâkim olan bu resimler hayli alaka çekmişti. Fakat bunlardaki kübizim tam manasıyla Paris’te 1918-1922 aralarındaki *abstre* yani *mücerred* ve hendesi bir kübizim değildi. Bizde ilk kübist ve inşacı sayılan bu ressamlar bilahıra daha mu’tevil olmuşlardır.”²

Modern Sanat algısının olgunlaşması ancak 1928-1930 yıllarında oluşmaya başlaması öncelikle Müstakil ressamların katılımıyla daha sonraki yıllarda da D Grubu üyeleri sanatçıların katılım ve katkılarıyla oluşmuştur. Bunlar; Nurullah Berk, Cemal Tollu, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Zeki Faik İzer, Sabri Berkel, Zühtü Müritoğlu ve Ali Hadi Bara gibi sanatçılar 1960’lı yılların sonuna kadar modern sanatı temsil etmişlerdir. İlk iki ressamdan eser

¹ Araştırma Görevlisi Mustafa Tunç, Karabük Üniversitesi / Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Resim Bölümü, mustafatunc@karabuk.edu.tr

² Kolektif, “Modern ve Ötesi 1950-2000, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 4

örneği verecek olursak Nurullah Berk'in "Ütü Yapan Kadın" (Resim 1) ve Cemal Tollu'nun "Toprak Ana" (Resim 2)

Resim 1. Nurullah Berk, 1950, Ütü Yapan Kadın.

Resim 2. Cemal Tollu, 1956, Toprak Ana.

İzlenimcilik karşıtı olan sanatçılarımız bu dönemde modern arayışlar içerisindedir. Yurt dışında eğitim gördükleri Hans Hofmann ve Andre Lhote gibi atölye hocaları tarafından benimsendiği Paul Cezanne ilkeleri doğrultusunda eğitim almaktadırlar. Atölye hocaları Soyut dışavurum, kübizm, fovizm, dışavurumculuk akımlarına yönelik işler ürettiklerinden sanatçılarımızda eğitimleri ve yurt dışında gördükleri eser örnekleri üzere soyuta yakın geometrik figürler ve kompozisyonlar ortaya koymuşlardır. Bu anlayışla eğitim görmüş olan ressamlarımız ülkeye dönüp hocalık yaptıklarında sanat akademilerinde aynı eğitimi öğrencilerine uygulayacaklardır, bunların en bilinen örneğini Nurullah Berk ve Cemal Tollu dur. Batı ülkelerinde sanat anlamında olup biteni ülkemize getirmeyi görev edinen sanatçılarımız yalnızca sanatı getirmekle kalmayıp giyim kuşam, yeme içme ve müzik tarzı gibi birçok farklılıkları kendilerinde benimseyip Avrupalı bir tarz edinmişlerdir.

Bedri Rahmi Eyüboğlu modernizmi yerelleştirilmesini düşünen ve o şekilde de eserler üreten sanatçı kendinden sonra gelecek olan nesile de bu anlamda önderlik etmiştir. Farklı tekniklerde işler ortaya koyan sanatçının (Resim 3) da mozaik örneğini görebiliriz.

Resim 3. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Ana ve Çoban.

1950-1970 Dönemi

1950 sonrası akademinin dışında çalışan ve akademinin kabul ettiğinden daha farklı işler ortaya koyan Yüksel Arslan, Cihat Burak, Aliye Berger gibi sanatçıların bu işleri farklı bir bakış açısı getirmiş ve modern anlamda önemli katkılar sağlamıştır.

1954 yılı Türkiye’de sanat için önemli bir yıldır. Bu yılda Uluslararası Eleştirmenler Derneği’nin İstanbul’da yapılan kongresi nedeniyle Yapı Kredi Bankasının düzenlemiş olduğu resim yarışmasında dünyaca ünlü sanat tarihçilerinin oluşturduğu jüriler bulunmaktadır. Akademi hocaları ve ünlü ressamların katıldığı bu yarışmada Aliye Berger’in İstihsal adlı öznel bir kompozisyonu olan dinamik bir eseri birinci seçmeleri Türkiye’de modernizmin içine kübik tarzdan sonra soyut resimde modern olarak görülmesinde çok büyük bir katkı sağlanmıştır.

Resim 4. Aliye Berger, “İstihsal” Güneşin Doğuşu, 1954, tuval üstüne yağlıboya, 200x300 cm, Yapı Kredi Bankası A. Ş Koleksiyonu.

Yarışmanın da katkısıyla Türkiye’de resim sanatında bu yıldan itibaren soyut dışavurum eserleri çok daha fazla görülmeye başlanmıştı. Bunlardan başlıca sanatçıları Ferruh Başağa, İhsan Cemal Karaburçak, Adnan Turani ve Nuri İyem’in denemeleri en erken baş gösteren soyut çalışmalardı.

Bu yıllarda akademik eğitim almamış olan fakat modernizme katkıları önemli derecede fazla olan sanatçılar bulunmaktaydı. Bunlar Yüksel Arslan ve Cihat Burak idi. Yüksel Arslan kendine has bir sanat geliştirmiş buna ham sanat (art brüt) olarak adlandırılmaktadır. Resim eğitimi almadan bu derece özgün eserler üreten sanatçılar

ilk işlerinde her ne kadar tuval kullansalar da sonraki işlerinde tuvalin dışına çıkarak farklı malzemeler kullanarak örneğin; toprak, bal, yumurta sarısı, kan gibi malzemeleri kullanarak ürettiği çalışmalarını *Arture* olarak adlandırmıştır.³

Resim 5. Yüksel Arslan, Kapital II, 1955, kâğıt üstüne karışık teknik, 44x76 cm, santralistanbul Koleksiyonu.

Çağdaş sanatın oluşumunda etkin olan başka bir sanatçı Altan Gürman'ın çok farklı malzemeler kullanarak yapmış olduğu işler vardır. Kolaj, dekapaj, asamblaj ve montajlarda oluşan çok çeşitli eserleri mevcuttur. Resim 6 de bu örneği görmekteyiz.⁴

Resim 6. Altan Gürman, Kapitone, 1976, tahta üstüne yapay deri ve selülozik boya, 120x123 cm, Bilge Gürman Koleksiyonu.

Nil Yalter'in 1980 yılında yapmış olduğu "harem" adlı video eseri bir başyapıttır. Eleştiri, tarihi süre, gerçek anlamda bir belgesel tadı incelikle işlenmiş bu eserde görebiliriz.⁵

³ Kolektif, "Modern ve Ötesi 1950-2000, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 29

⁴ Kolektif, "Modern ve Ötesi 1950-2000, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 18

⁵ Nusret Polat, Sınırları Aşındırmak, Modernizm ve Çağdaş Sanat Üzerine, İstanbul, Belge Yayınları, 2017, s. 205

Resim 7. Nil Yalter Harem, 1980, video, santralistanbul Koleksiyonu.

Türkiye'deki çağdaş sanat açısından Sanat Tanıtım Topluluğu üyeleri de öncü bir konumda olmuştur. 1977 yılında Şükrü Aysan, Serhat Kiraz, Ahmet Öktem ve Avni Yamaner'den oluşan Sanat Tanıtım Topluluğu doğrudan "kavran sanatı" yada "kavramsal sanat" icra etmiştir. Bu sanatçılar; Sol LeWitt, Joseph Kosuth, Art & Language gibi öncü kavramsal sanatçıların yaptığı tarzda sanatı doğrudan bir "dil" ya da "yazı" fenomenine dönüştürmek istemişlerdir.

1970-1990 Dönemi

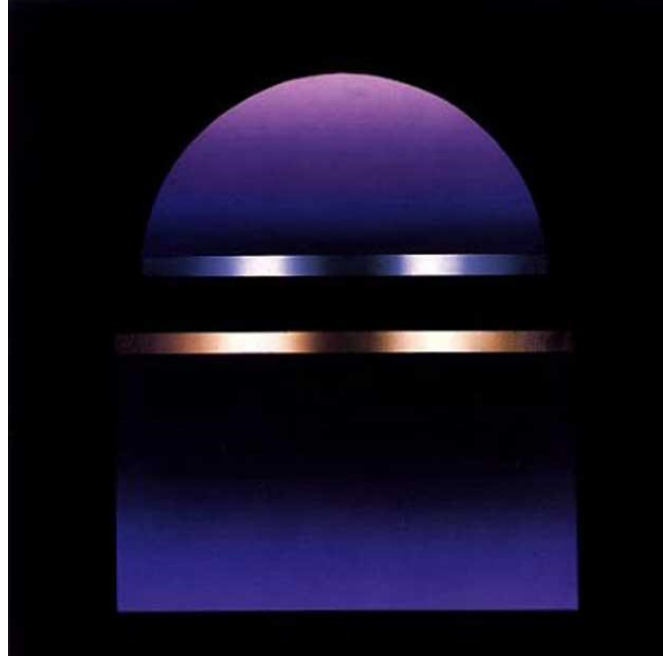
1970'lerin sonunda Türkiye'de yavaş yavaş "çağdaş/güncel sanat" olgusunun oluşmaya başladığı böylece anlaşılmaktadır. 1980'lere girildiğinde yukarıda adları geçen sanatçıların yanında Canan Beykal, Ayşe Erkmen, Erdağ Aksel, Gülsün Karamustafa, Osman Dinç, Azade Köker, İpek Duben ve Handan Börüteçene gibi birçok sanatçının ya doğrudan kavramsal yada kavramsal eğilimli çalışmalar görülmektedir. Öte yandan 1970'li yıllardan itibaren, asli olarak tuval üzerinde çalışmakla beraber bazı ressamın kavramsal yönelimli sanata dönem dönem ilgi duyup katkı yaptığı olmuştur. Buda aslında Türkiye koşullarında çağdaş sanat oluşumu açısından göz ardı edilmemesi gereken önemli bir olgudur.

1970'lerden sonra geçmiş yıllara oranla çok sayıda sanatçıların yurt dışına rahatlıkla çıkabilmeleri dünya sanatında olup bitenleri daha yakından incelemeleri Türkiye'deki sanat ortamını da büyük ölçüde etkilemiştir. 1970-1990 yılları arasındaki sanat çeşitliliği bu nedenle ortaya çıkmıştır. "Doğu ile Batı'nın, modern ile geleneğin sorgulandığı, modern içinde yol ayrımlarının başladığı, sanatçıların bireysel ifadelerine yöneldikleri dönem olmuştur."⁶

Türkiye'de çağdaş sanatın erken dönemi olarak değerlendirdiğimiz 1970'ler ve 1980'lerin başı, bu tarihlerde modern sanat sorgulanmaya başlanarak çağdaş sanatın arayışları içerisine girilmiştir. 1980'lerdeki bu gelişmenin ve 1990'lardaki bu sıçramanın öncüleri hiç kuşkusuz ki Altan Gürman, Sarkis, Füsun Onur ve Nil Yalter olmuştur.

Sanat hayatına soyutla başlayan Adnan Çoker 1970-1990 yılları arası zamanla geometrik şekiller içerisinde ışık, renk ve biçimi en aza indirerek kendi kimliğini tam anlamıyla oluşturmuş ve özgün bir sentez elde etmiştir.

⁶ Kolektif, "Modern ve Ötesi 1950-2000, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 18

Resim 8. Adnan Çoker, Mor Ötesi Boşluk, 1980'ler, tuval üzerine yağlıboya, 130x130 cm, Hasan Yelmen Koleksiyonu.

Sarkis'ten bahsedecek olursak sanatçı "1960'larda Paris'e taşınarak, sanatsal üretimini daha çok kavramsal sanat üzerine yoğunlaştırmış, böylelikle Türkiye kökenli bir sanatçının, Batı sanat tarihinde önemli bir sanat akımının yaratıcıları arasında yer almasını sağlamıştır".⁷ Çalışmalarında gündelik yaşamın çok önemli bir yeri vardır. Sarkis müze, sanatın kurumsallaşması ve ticarileşmesi üzerine geliştirdiği eleştirilerini işleriyle ön plana çıkarmıştır.

Resim 9. Sarkis, Çaylak sokağı sergisinden, 1980, enstalasyon.

1980'ler ve sonraki on yıllarda aktif olan Balkan Naci İslimyeli, Tomur Atagök, Murat Marova, Yusuf Taktak, Bedri Baykam, İsmet Doğan, Hafriyat Grubu, İrfan Önürmen, Can Aytekin, Neşe Baydar gibi farklı tarzlarda çalışan birçok ressamın sanatında; toplumsal, siyasi, kültürel ve felsefi gibi araştırmaları çerçevesinde kavramsal yönelimlerin ciddi ağırlığı vardır. Bu sanatçılar, daha çok tuval üzerinde kalarak (ama başka ifade araçlarına da dönem dönem başvurmuşlardır) sanatı hem "estetik" hem de (geniş anlamıyla) kavramsal tarzda icra etmişlerdir.⁸

Balkan Naci İslimyeli son dönemde üç boyutlu kavramsal çalışmalar ve enstalasyonlar gerçekleştirmiştir. Sanatta süreçlere dayalı bir etkinliği amaçladığı, aşkınlık ilkesini gözden uzak tutmadığı gözlemlenmektedir. Yaşamını ve çalışmalarını İstanbul'da sürdürmektedir.

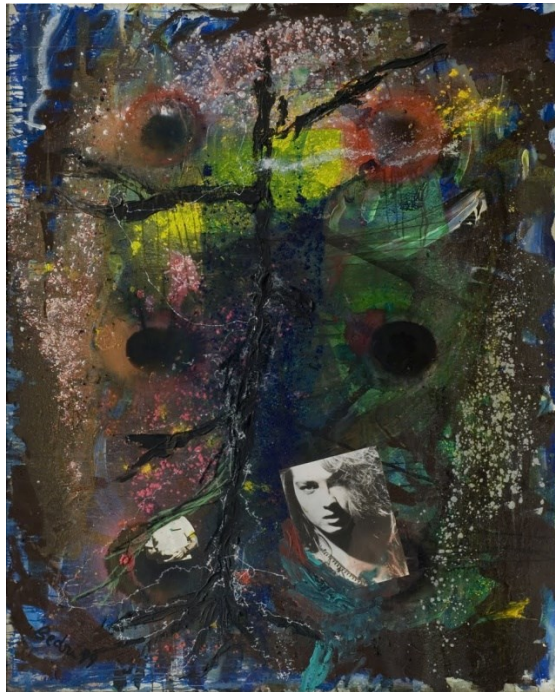
⁷ Halil Altındere, "Türkiye'de Güncel Sanat 1975-2015, User's Manual", 2007, s. 31.

⁸ Kolektif, "Modern ve Ötesi 1950-2000, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 49

Resim 10. Balkan Naci İslimyeli, Deli Gömleği, 1991, karışık teknik, 170x130 cm, 40. Beyaz Çağdaş ve Modern Sanat Müzayedesı.

Bedri Baykam Batı sanatını ve Batının sanata bakış açısını eleştirdi. Bir protesto ya da karşı-sanat olarak da yorumlanabilecek resimlerinde, çağdaş Amerikan dışavurumcu resmine ve özgür anlatımcılığa yakın bir üslup niteliği saptanmaktadır. Bedri Baykam dünyaca ünlü sanat eleştirmeni Edward Lucie Smith'in hem "Art Today" hem de "Art Tomorrow" kitaplarında yer almış tek çağdaş Türk sanatçısıdır. Yurtdışında ABD, Çin, Kore, İngiltere, Kanada, Fransa, Hollanda ve Mısır'da eserleri sergilendi. Yurtiçi ve yurtdışında çeşitli müze ve koleksiyonlarda eserleri bulunmaktadır. Yaşamını ve çalışmalarını İstanbul'da sürdürmektedir.

Resim 11. Bedri Baykam, Stephanie's Decision to Leave Us, 1999, tuval üzerine karışık teknik, 170x211 cm, Elgiz Museum.

1980’li yıllar, Türkiye’de kavramsal eğilimli sanatın gözle görülür biçimde kendin hissettirdiği ve 90’lı yıllardaki büyük değişimin temellerinin atıldığı dönemdir. Bu yıllardan itibaren düzenli olarak ve uluslararası düzeyde sergilerin açılması ve 1990 yıllarından itibaren İstanbul Bienali güncel sanatın oluşmasını sağlayan en önemli etkenlerdendir. Bienaller vasıtasıyla yurt dışından birçok ressam ve sanat tarihçi gelecek sanatçılar arasından çok büyük bir etkileşim gerçekleşmiştir. Bu etkileşim sonucu kavramsal ağırlıklı çağdaş sanat anlayışının tam anlamıyla yerleşmesine ve çoğu ressamın konusunu belirlemesine veya değiştirmesine neden olmuştur. Bu değişim aşamasında sanatçılar farklı arayışlar içerisine girerek çok farklı malzemeler fakat bir yandan birbirlerinin kullandığı malzemelere çok benzerdir. Sayısız ressam çağdaş sanat algısını artık rutin hale getirmişler bu algı sonucu sanat izleyicileri artık daha ayrıcalıklı daha özgün işler görme arayışına girmişlerdir.

1990 ve Günümüz Dönemi

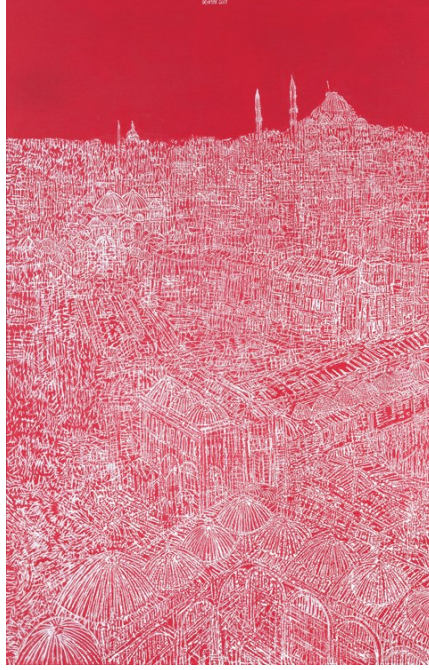
Günümüz ressamlarından Mehmet Güleriyüz, Devrim Erbil, Süleyman Saim Tekcan, Neşe Erdok, Ergin İnan aktif bir şekilde sanat hayatlarına devam etmektedirler.

Mehmet Güleriyüz “1980’li yılların ortalarına kadar, biçimsel yönden abartılmış hayvan figürlerini konu aldı. Bu dönemi izleyen resimlerinde, anlatımcı çizgiyi bir ölçüde muhafaza etmekle beraber, daha renkli bir üsluba yöneldi. Fırça tuşlarının birbirini izlediği kaotik bir form anlayışına ve psikolojik boyutlu figür düzenlemelerine yer verdiği resimlerinde, rengin ve biçimin çağrışımcı bir içerikle dolu olmasına özen gösterdi. Çizginin yapısal etkisini renk bağlamında çözümlenmeye çalışmakta, yaşamla organik bir anlam ilişkisinin görsel planda karşılığını yansıtmaktadır.”

Resim 12. Mehmet Güleriyüz, Islak Zemin, 2011, tuval üzerine yağlı boya, 100x80 cm.

“Devrim Erbil’in doğadan/ağaç motiflerinden yola çıkarak başlayan çizgisel karakterli resimleri, giderek bir kısmı minyatür sanatımızın kompozisyon düzenlerinden de etkilenecek kuş bakışı bir görüş açısından bakışla yüzeye indirgenmiş çizgisel ağırlıklı bir kompozisyon düzenine ulaşır. Doğada, gerçek yaşamda, sınırlanmış boyutuyla algılayıp gördüğümüz nesnelere, Erbil’de salt çizgiler ve de çizgisel bir yapılanma içinde doğanın ritmik yapısında yeniden kurgulanmaktadır. Belirli bir süre sonra bu anlatım biçimleri İstanbul’un kent görünümüne odaklanır ve bu şekilde çalışmalarına günümüzde de devam etmektedir. Çizgi, Devrim Erbil’in sanatında başından beri hep varlığını koruyan bir öğedir. Sanatçının bu resimlerinde artık çizginin yanı sıra rengin de, özellikle mavi rengin, öne çıktığı; zaman zaman Lekecilik / Taşizm’e varan serbest fırça vuruşlarıyla hareketli bir resim yüzeyine ulaştığı görülür. Dikey kompozisyonlarla bu hareketlilik durumu daha bir gizemli ve dinamik hale gelmiştir. Bu kompozisyon şemalarını aynı ve benzer biçimde halı ve özgün baskılarında da uyguladığı gözlemlenir.”

Resim 13. Devrim Erbil, Işık İstanbul'dan Yükselir, 2017, tuval üzerine yağlı boya, 140x90 cm.

Başlangıçta üst üste binmiş soyut-geometrik biçimsel oluşumları yansıtan çalışmaları, ileriki yıllarda; at, hat, ferman, tuğra, mezartaşı gibi yerel ve geleneksel motiflerin kullanıldığı, akıl ile sezginin birleştiği dinamik ve mistik bir hava içinde Doğu-Batı sentezinde çözülemeye yönelik olarak gelişir. Aynı temayı baskı resmin yanında boya resminde de işlediği görülür. Süleyman Saim, gravür sanatımızın evrensel ölçekli temsilcilerinden biridir. Yurtiçinde ve yurtdışında bir çok uluslararası sanat fuarı, bienal ve trienallere katılan sanatçı bir çok ödülün de sahibidir. Yaşamını ve çalışmalarını İstanbul'da sürdürmektedir.

Resim 14. Süleyman Saim Tekcan, 2014, Gravür Baskı, 54x79 cm.

2000'lerle birlikte uluslararası dolaşımın normalleşmesiyle, 90'lardaki kolektif ruhun yerini daha bireysel arayışlara bıraktığı söylenebilir.

Bu günün resmi neyi yansıtmalı yada neyi temsil etmeli? Kemal Önsoy, Mithat Şen, Ahmet Oran, Tayfun Erdoğan, Kemal Seyhan, Kirkor Sahakoğlu gibi orta kuşak, Leyla Gediz, Seda Hepsev, Fulya Çetin, Eda Gecikmez, Seçil Yerel gibi genç kuşak sanatçılar bu soruya soyutlama, Minimalizm, tekrenklilik ve tekrarlanan imgelerle yanıt veriyor.⁹

⁹ Beral Madra, "Türkiye'de Güncel Sanat 1975-2015, User's Manual", 2007, s. 134.

“Proto5533 Mehmet Kahraman küratörlüğünde Eda Gecikmez’in yeni bir resim yerleştirmesini sunar. Master Plan, 2016, kasnaksız, destek yapılarından bağımsız olarak üretilmiş ve askıya alınmış yeni bir resim. Resmin asılış biçimi, Türkiye’nin doğusunda sokaklarda ipe gerilerek sallandırılan ve direniş sembolü haline gelmiş olan buluntu kumaşları, battaniyeleri ve brandaları andırıyor.

Master Plan adını Zaha Hadid’in 2006 yılında, İMP (İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi)’nin organize ettiği yarışma kapsamında tasarladığı Kartal projesinden alır. Hadid’in dijital ortamda hazırladığı kentsel dönüşüm projesi “Kartal Master Plan”, bölgede yaşayan insanların yaşam pratikleri göz önüne alınmadan tasarlanarak, sermaye odaklı uygulamalar üzerinden tanımlanan bir kent kimliğini gözler önüne serer.

Resim 15. Eda Gecikmez, Master Plan, 2016.

Ebru sanatını çok farklı bir boyuta çıkararak ve günümüzde dünyaca da ilgi gören ve sürekli olarak farklı şekillerde eserler ortaya koyan, geleneksel ebru sanatını modern bir bakış ile harmanlayarak kendi deyimleriyle de el değmemiş sanat dalında yeni arayışlara girmiş önemli bir isimde Garip Ay’dır.

Resim 17. Garip Ay, Kervan, 2009, barut ebrusu üzerine suluboya, 70x120 cm.

Resim 18. Garip Ay, 2016, Van Gogh Yıldızlı Geceler, 60x70 cm.

Sonuç

1930 yılında resim yüzeyi tuval ve boya olarak ta yağlıboya kullanılmakta iken günümüzde resim yüzeylerinin değişikliği ve çok çeşitli materyal kullanımı resim sanatında ki köklü değişimi tarihsel süreç içerisinde gördük. Yükselişin, gelişiminin ve çok çeşitliliğin evrelerini sanatçıları eserleriyle birlikte hangi noktaya geldiğini ne tarz çalışmalar ürettiklerini inceledik. Bu süre zarfında sanatçıların kullandıkları malzeme, teknik vs kullanımların değişimine, zaman içerisinde ne kadar çok gelişmeler olduğunu ve Türk sanatının esirgenmeyecek bir yükselişine ve gelişimine hep beraber tanık olduk.

KAYNAKÇA

- Deniz, A. (2007). *Paris'ten Modernlik Tercümeleeri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, N. (2017). Sınırları Aşındırmak, Modernizm ve Çağdaş Sanat Üzerine. İstanbul: Belge Yayınları.
- Eroğlu, Ö. (2015). *Türkiye'de Resim Sanatı*. İstanbul: Tekhne Yayınları.
- Pelvanoğlu, B. (2007). *Hale Asaf, Türk Resim Sanatında Bir Dönüm Noktası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Duben, İ. (2007). *Türk Resmi ve Eleştirisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karamustafa, G. (2007). *Güllerim Tahayüllerim*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınlar.
- Özsezgin, K. (1981). *Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*. İstanbul: Tıglat Yayınları, Cilt 3.
- Kolektif. (2008). *Modern ve Ötesi 1950-2000*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, A. (1998). *Günümüz Türk Resim Sanatı*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi.
- Altındere, H & Evren, S. (2007). *Users's Manual*.
- <https://turkishpaintings.com/index.php?p=19>
- <http://www.beyazart.com/sanatici>
- <http://www.edagecikmez.com/paintings/2016>

MAURITS CORNELIS ESCHER'İN ESERLERİNDE İMKÂNSIZ YAPILAR VE ÇÖZÜMLEMELERİ

Mustafa KOCALAN¹

Özet

Matematsel ve sanatsal ifadeye dayanan, görsel algıya hitap eden paradoks içerikli yeni buluşlar ve tasarımlar, teknolojik olanakların da desteğiyle giderek artmaktadır. Bilim ve sanat ilişkisini başarılı bir şekilde kuran sanatçıların paradoksal yapıya sahip çalışmaları perspektif, geometri, matematik, topoloji ve simetri gibi birçok kavramı bir arada barındırmaktadır. İçerisinde yanılısamar, metamorfozlar, garip döngüler, tekrarlar, imkânsız yapılar ve hareketin bulunduğu çalışmalar bu kavramlar ve bilimsel yaklaşımların ürünüdür.

Bu çalışmanın amacı, ressam ve grafik sanatçısı Maurits Cornelis Escher'in izleyiciye gerçek ile yanılısama kavramlarını sorgulatan ve hayal gücünü zorlayan eserlerinde imkânsız yapıları incelemek ve modern teknolojinin olanaklarından faydalanılarak yapılan üç boyutlu tasarımlarla ilişkilendirip değerlendirmektir. İzleyicinin baktığı açı ve noktanın da önemli olduğu bu tür çalışmalar, dijital tasarım programları, 3D yazıcılar ve farklı malzemelerle üç boyutlu olarak üretilmektedir. Bu tasarımlar incelendiğinde resimlerdeki paradoksun, garip döngülerin ve gerçekte varlığı imkânsız olan ilginç yapıların çözümlenebilmesi için gerek biçimsel gerekse algısal bağlamda alternatif yöntemlere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paradoks, Yanılısama, Garip döngüler, İmkânsız yapılar, Escher.

Maurits Cornelis Escher's Impossible Structures in Works and Their Analysis

Abstract

New discoveries and designs with paradoxical content, based on mathematics and artistic expression, and addressing visual perception, are gradually increasing with the support of technological progress. The paradoxical works of the artists who successfully establish the relationship between science and art incorporates many concepts such as perspective, geometry, mathematics, topology and symmetry. The studies which include illusions, metamorphoses, strange loops, repetitions, impossible structures and movement are products of these concepts and scientific approaches.

The aim of this study is to examine the impossible structures in the works of painter and graphic artist Maurits Cornelis Escher, which questions the concepts of illusion and reality to the audience and forcing the imagination and also to associate and evaluate them with the three dimensional designs made by using the opportunities of modern technology. These works, where the angle and point the viewer looks at are also important, are produced in three dimensional with digital design programs, 3D printers and different materials. When these designs are examined, it is seen that alternative methods are needed both in formal and perceptual contexts in order to analyze the paradox, strange loops and interesting structures which are impossible to exist.

Key Words: Paradox, Illusion, Strange loops, Impossible structures, Escher.

Giriş

Resim ve matematik gibi disiplinleri bir arada kullanan Maurits Cornelis Escher (1898-1972) eserlerinde alışık olunmayan imkânsız yapılarıyla, görünenin ardındaki gerçekliği farklı bir şekilde sorgular ve sorgular. Dolayısıyla izleyiciyi kısır bir döngüye, paradoksun merkezine iterek manipülasyona uğratar. Sanatçının bu ilginç yapıları, çözümlenmeye dayalı yeni bir teknik anlayışıyla günümüz teknolojik imkânları kullanılarak (3D yazıcı, tasarım programları, vb.) dijital ortama ve gerçek mekâna taşınmıştır.

Gizemli ve ilginç bir nesneyi çözümlenmenin en önemli yollarından biri, onu farklı yöntemlerle inceleyerek anlamaya çalışmak ve ardındaki gerçekliği sorgulamaktır. Araştırmada gerek Escher'in örnek eserlerinde gerekse günümüzde üretilen benzer tasarımlarda paradoks yaratmak adına uygulanan alternatif yöntemler ve faktörler mercek altına alınmıştır. Literatür taraması sonucu elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan çalışma kapsamında, Escher'in imkânsız yapılar içeren çizimleriyle birlikte, çeşitli disiplinlerde gerçekleştirilen benzer tasarımlar incelenmiştir. Yanılısama veya paradoksa neden olan unsurların sanatsal aktarımlara nasıl dönüştürüldüğü üzerinde durularak çeşitli analizler yapılmıştır. Bu bağlamda ilk etapta Escher'in dönemlere göre değişen biçimsel özelliklerine istinaden gruplandığı bazı çalışmalarından örnekler verilmiştir. Ardından

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi / S. Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü.
mustafakocalan@gmail.com

Escher'in iki boyut üzerinde resmettiği imkânsız yapılarını üçboyutlu çalışmalara çeviren Gershon Elber, imkânsız üçboyutlu objeleri ve gerçeğe meydan okuyan yanılısamlarıyla Kokichi Sugihara ve dijital ortamda gerçekleştirdiği tasarımlarıyla Erik Johansson gibi tasarımcılardan örnekler sunarak sanatçının çalışmalarıyla ilişkilendirilip çıkış noktası, biçimsel ve kavramsal boyutları üzerinde durulmuştur.

Maurits Cornelis Escher: Garip Döngüler ve İmkânsız Yapılar

Garip döngüleri, metamorfozları, paradoksları, perspektifi, matematiği ve simetriyi temel alarak sanatsal ürünlerle en iyi biçimde sunan Escher, George Arnold Escher ve Sarah Gleichman Escher'in oğlu olarak 1898 yılında Hollanda'nın Leeuwarden kentinde doğmuştur. Küçük yaşta marangozluk ve piyano eğitimi almaya başlayan Escher'in Haarlem'deki Mimarlık ve Dekoratif Sanatlar Okulunda aldığı eğitimi esnasında Samuel Jessurun de Mesquita (1868-1944) adında bir öğretmeni grafik resim alanındaki büyük yeteneğini keşfetmiş ve bu alanda eğitim görmesi için onu ikna etmiştir. Ardından sanatçının ilgisi ve çizimleri yavaş yavaş grafik alanına kaymaya başlamıştır. 1924'de Giulia Umiker (Jetta) ile evlendikten sonra Roma'da yaşamaya başlayan Escher bir süre sonra faşizm hareketinin yoğunluğunu göstermesi üzerine ailesiyle birlikte İsviçre'ye taşınmıştır. Kısa süre kaldığı çeşitli ülkelerden sonra 1941'de Hollanda'ya dönen sanatçı, hastalığının ardından 1972 yılında hayatını kaybetmiştir.

Matematik profesörü H.S.M. Coxeter'in geometrik çalışmalarından etkilenen Escher, resimlerinde ilginç unsurlara yer vermiştir. Sanatçı grafik sanatına olan tutkusunun yanı sıra gezdiği ülkelerde özellikle de İspanya ve İtalya'da kaldığı süre zarfında etkilendiği mimari yapıtları incelemiş ve mozaiklerinden esinlenmiştir. Roma'da kaldığı yıllarda büyük yapılar ve manzaralar üzerine yaptığı eskizleri daha sonraki yıllarda yaptığı çalışmalarını etkilemiştir. 1940'lı yıllarda renk ve şekil kombinasyonlarını özelliklerine göre kategorize etmeye, 1950'li yıllarda ise sonsuzluğu düzlem üzerinde temsil eden çalışmalar yapmaya başlamıştır. İtalya'da bulunduğu yıllarda perspektif, matematik ve simetriye olan ilgisinin artışıyla; sonsuzluk, uzam, derinlik ve üç boyutluluk kavramlarına farklı açılardan yaklaşmıştır. Daha sonraki yıllarda ise karmaşık bir biçim anlayışı geliştirmiştir.

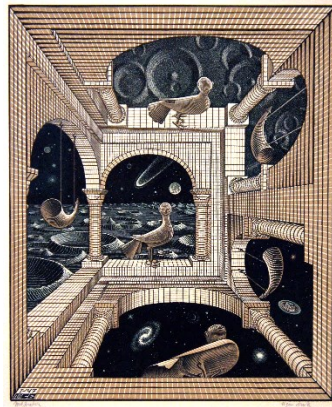
Escher (2005, s:6), belirli bir düşünce çizgisini iletme kaygısı güttüğü tıpkıbasımlarının temelindeki düşüncelerin çoğu zaman, yaşadığımız dünyada geçerli doğa yasaları karşısındaki şaşkınlığına ve hayranlığına tanıklık ettiğini ifade eder. Aynı zamanda sanatçı, teknik anlamda kusursuz bir yaratım sürecinin ardından ilgisini çeken ve amacına yön veren kavramlar ve düşüncelerin ortaya çıktığını şu şekilde dile getirmiştir: “Grafik sanatıyla pek ilgisi olmayan düşünceler aklımda beliriveriyordu; beni öylesine büyüleyen kavramlara ulaşıyordum ki bunları başkalarına aktarmak için sabırsızlanıyordum. Aklımdakileri sözcüklerle anlatamazdım, çünkü bunların yazınla bir ilgisi yoktu. Bunlar, başkalarına ancak görülür biçimde sunuldukları zaman anlaşılabilir türde zihinsel imgelerdi”(Escher, 2005, s:5). Bu tür grafik imgelerin gelişim sürecini görsel formun araştırılmasına dayandıran ve zihindeki imgenin aynısını yüzeye aktarmanın imkânsızlığından bahseden sanatçı, erken dönem baskılarının ardından *Düzlemin düzenli bölünmesi* ismini verdiği çalışmalarında fraktal geometriyi anımsatan bir ya da birkaç formu yan yana, birbiri üzerine gelmeyecek ve aralarında boşluk bırakmayacak biçimde düzenlemiştir. Buna benzer yönelim ve sanatsal aktarımlarda Alhambra (El Hamra) Sarayı tavan desenleri ile Kurtuba Camii duvar mozaikleri ve çinilerinin etkisi büyüktür. Sanatçı, İslam'ın görsel bağlamda figüratif tasvire izin vermediğini, sanatçıların soyut geometrik biçimlerle süslemeci tavrına duyduğu ilgiyi dile getirerek kendisinin benzer çalışmaları tanımlanabilir figüratif düzenlemeler ile farklı kıldığını ifade eder. Aralarında biçimsel uyum sağlanabilen soyut formları hiç boşluk bırakmadan yüzeye düzenli bir şekilde yerleştirme işinde Mağribilerin oldukça usta olduklarını söyleyen sanatçı, onların cesaret edemediği figüratif öğeleri kullanarak yüzeyi birbirine uyumlu şekilde bölmüş ve kendine özgü bir üslup geliştirmiştir. Bu grup altında yer alan *Figürlerin arka plan olarak işlevi* adlı serisinde ise şekiller yüzeydeki dizilimi bozulmadan yavaş yavaş farklı bir imgeye dönüşmektedir. Beyin bu resimlerde zemin veya form ayrımı yapmakta zorluk çeker. Örneğin sanatçının ünlü eserlerinden biri olan *Sky and Water I (Gökyüzü ve Su I)*, adlı resimde (Görsel 1) balık figürü dışında kalan kısımlar yavaş yavaş kuşa, kuş figürü dışında kalan kısımlar ise zemin veya arka plan olmaktan çıkarak balığa dönüşür. Resimde mekân olarak gökyüzünü simgeleyen balıklar ve suyu simgeleyen kuşlar gibi aykırı kavramlar kullanılarak irdelenmiştir.

Görsel 1: M.C. Escher, Sky and Water I (Gökyüzü ve Su I),1938,Ahşap baskı 44x44 cm.

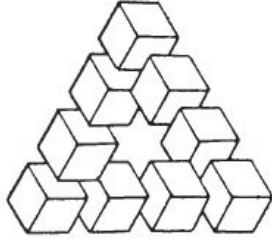
Escher daha sonraki yıllarda *Sınırsız boşluklar*, *Uzamsal halkalar ve sarmallar*, *Yansıyan görüntüler*, *Ters dönüşler* ve *Çokyüzlüler* olarak gruplandığı birçok çalışma üretmiştir. Son dönemlerde yaptığı çalışmalarını bilhassa gerçeği yansıtırma biçimi, anlatım dili açısından çok daha kaotik yapılara sahiptir. Özdemir'in de ifade ettiği gibi; Escher'in bazı eserleri matematikte "uzay mantığı" olarak isimlendirilen gruba girmektedir. Ayrıca sanatçı, fiziksel nesnelere arasındaki uzamsal ilişkiyi bilerek bozmasıyla birlikte "uzayın geometrisinin onun mantığını belirlediğini, benzer şekilde uzayın mantığının da onun geometrisini belirlediğini anlamıştı" (Özdemir, 2007). Örneğin, sanatçının *Görelilikler*, *Düzlemselle uzamsalın çelişkisi* ve konumuzla doğrudan bağlantılı olan *Olmayacak yapılar* gibi başlıklar altında grupladığı eserlerinin ortak özelliği; uzay mantığı, simetri ve perspektif hileleriyle mekânsal yapıya ilginç bir üç boyutluluk kazandırarak paradoks yaratmış olmasıdır. Dolayısıyla şaşırtıcı çizimler sürrealist bir yaklaşıma da sahiptirler.

Çeşitli kaynaklar incelendiğinde Escher'in çalışmalarının farklı açılardan ele alınıp değerlendirildiği görülür. Örneğin, *Sanat ve Yanılsama* isimli kitabında paradoks ve özellikle yanılsama kavramına yer veren Gombrich, William Hogarth'ın 1754 yılında yaptığı *Yanlış Perspektif* isimli resminin tuhaflığını Escher'in *Un autre monde* (1947) bir diğer ismi *Another World II (Başka bir dünya II)* (Görsel 2) olan eseriyle ilişkilendirir. Gombrich'e göre, Escher perspektifi doğru kullanmıştır ancak resimlerindeki yapılar gerçek ve kabul edilebilir yapılardan çok daha ilginçtir ve bu türden yapıların bizim gerçekliğimizde yeri yoktur. Sanatçının tek bir düzlem veya mekân yerine "bizi yukarısının ve aşağısının, sağın ve solun söz konusu olmadığı düzlemlere götürmeye çalıştığını" anlarız. Resim, sanatçının uzam sorunu üzerindeki düşünme eylemini içermekte, fakat bununla eş zamanlı olarak uzamın gözleminde izleyicinin oynadığı rolü de sergilemektedir. Tek tek nesnelere ile çeşitli bakış açıları arasında amaçlanan ilişkileri kavramaya çalışırken, sanatçının düzenlemelerinin çelişkili yanlarını da ortaya çıkarmaktayız" (Gombrich, 2015, s:206,207). Sanatçı bu ve buna bezer eserlerinde mekânı gerçek fakat diğerlerinden farklı kılan unsurların başında yine perspektifin geldiğini gösterir.

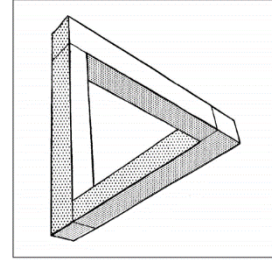

Görsel 2: M.C. Escher, Another World II (Başka bir dünya II), 1947, Ahşap oymabaskı, 31,5x26cm

Zihni saptıran olanaksız şekil ve nesnelere, perspektif, espas, uzam ve mekân ilişkisi bağlamında etkin, yanıltıcı unsurlardır. Escher'in çelişki ve sonsuzluk kavramını ele aldığı resimlerindeki imkânsız form ve nesnelere kullanarak inşa ettiği yapılarında paradoksların temel nedeni, ilk olarak İsveçli grafik sanatçısı Oscar Reutersvärd'in 1934 yılında keşfettiği imkânsız üçgeni (Görsel 3), ardından Lionel Sharples Penrose ile Roger Penrose tarafından 1958 yılında geliştirilen *Penrose üçgeni*'ni (Görsel 4) içermesidir. Penrose tarafından "imkansızlığın en saf formu" olarak tanımlanan "bu geometrik şeklin imkansızlığı, her bir kenarı oluşturan dikdörtgenler prizmasının, ikili ikili olacak şekilde birbiriyle 90 derecelik açılarda kesişiyor olmasıdır. Bu şekilde bir üçgen yaratmak geometrik olarak Öklidyen uzayda ve 3 boyut içerisinde imkansızdır, sadece illüzyon sayesinde başarılabilir" (Yüce, 2017).

Görsel 3: Oscar Reutersvärd, Tri-bar, 1934

Görsel 4: L.S. Penrose, R. Penrose, Penrose üçgeni, Perspective drawing of impossible structure, *British Journal of Psychology*, 1958, 31

Tribar veya *Üç çubuk* olarak da bilinen bu şeklin iki boyutlu yüzey dışında üçboyutlu biçimde üretildiğinde tuhaflığı farklı bir boyut kazanır. Görsel 5(b)' da görüldüğü gibi üç boyutlu tasarım gariptir ve biçimsel bozukluğa uğratılmıştır. Tuhaflı nesnenin alışkın olunan penrose üçgeni (Görsel 5-a) gibi görülmesi için ona belirli bir açıdan bakılması gerekmektedir.

a

b

Görsel 5: Gershon Elber, Penrose Üçgeni (Tribar), 3D

Penrose üçgeni aynı zamanda *Moebius Band* (*Möbius şeridi*)² ismi verilen topolojik bir şekil veya nesneye benzemektedir. Möbius şeridi (Görsel 6), “uzunca bir şeridin bir ucunu 180 derece bükerek diğer ucu ile birleştirilmesiyle elde edilen tek yüzlü tek kenarlı şerittir. Tek yüzü olduğu için Möbius şeridinin üzerindeki bir noktadan hareket etmeye başlandığında bütün alan taranarak aynı noktaya geri dönlür” (Demir ve diğerleri, 2018, s:79). Dolayısıyla Escher’in döngü içerikli, biçimsel olarak bu şeride benzeyen ve “Moebius Band” (Görsel 7) olarak adlandırıldığı çalışmaları *Uzamsal halkalar ve sarmallar* ismini verdiği grupta yer alır.

Görsel 6: D. Benbennick, Moubius Band (Möbius şeridi)

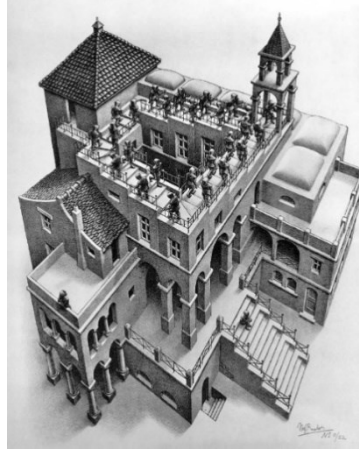

Görsel 7: M.C. Escher, Moebius Band II (Möbius şeridi) 1963, ahşap baskı, 45x20 cm

Escher, tekrarların sonucunda oluşan döngülere sahip *Ascending and Descending* (*Çıkış ve İniş*) isimli resmin (Görsel 8) ana konusunu oluşturan sonsuz merdivenleri, 1958 yılının şubat ayında yayımlanan *British Journal of*

² Alman astronom, matematikçi ve fizikçi August Ferdinand Möbius ve Alman matematikçi Johann Benedict Listing tarafından 1858 yılında aynı dönemde keşfedilen ve tanımlanan topolojik bir şekil veya nesnedir (The Editors of Encyclopaedia Britannica).

Psychology' de L. S. Penrose ve R. Penrose'un "*Impossible Objects: A Special Type of Visual Illusion* isimli makalesinden almıştır. Yine o dönemlerde Reutersvärd tarafından da örnekleri çizilen imkânsız merdiven gümümüzde üç boyutlu tasarım ve yapılar olarak üretilmiştir (Bknz: Görsel 17). Sonu olmayan bu merdivenlerin döngüsü, Hofstadter'in ifadesiyle gevşek döngüdür ki figürlerin başlangıç noktasına geri dönmesi, bir başka ifadeyle döngüyü tamamlaması için atması gereken adım sayısı oldukça fazladır. "Bu yapıda yaşayanların bilinmeyen bir mezhebin keşişleri olduğu anlaşılıyor. Belki de o merdivenleri birkaç saat boyunca tırmanmak, keşişlerin törensel görevidir. Anlaşılan yorulduklarında yukarı çıkmaktan vazgeçip aşağı inmelerine izin veriliyor" (Escher, 2005, s:15). Keşiş olarak isimlendirilen figürlerden ikisi, bu paradoksal döngünün dışında kalır ve buldukları mekânın gerçeğe uygun olması, imkânsız olana daha da güçlü kılar. Resimdeki ilginç yapının üç boyutlu tasarımları ve özel olarak hazırlanmış videoları incelendiğinde de bu döngünün gizemi açığa çıkmaktadır. Bu sayede imkânsız yapı ve döngünün gerçekte mümkün olmasa da bazı hilelerle başvurarak yaratılan illüzyonla algılanabildiği görülür.

Görsel 8: M. C. Escher "Ascending and Descending (Çıkış ve İniş)", 1960, taş baskı, 38x28.5cm,

Daha önce de ifade edildiği gibi modern teknolojidten faydalanarak Escher'in ilginç olanaksız yapılarının üç boyutlu tasarımları ve benzer çalışmalar birçok disiplinde farklı şekillerde uygulanmıştır. Örneğin Technion / İsrail Teknoloji Enstitüsü Bilgisayar Bilimleri Bölümü'nde profesör olan Gershon Elber, Escher'in görsel aktarımlarla sunduğu imkânsız çizimlerinin birçoğunu gerçek fiziksel nesnelere dönüştürmüş ve resimlerdeki yanlışlıkları yaratan mimari karmaşıklığı çözümlenmeye çalışmıştır. Bilgisayar destekli geometrik tasarımlar ve grafikler üreten Elber, araştırma ekibiyle birlikte Penrose Üçgeni (Görsel 5) ve Necker Küpü (Görsel 11) gibi birçok "imkânsız" üç boyutlu nesnelere tasarlamak için bir CAD uygulaması geliştirmiştir. Örneğin Technion'un Mimarlık ve Şehir Planlama Fakültesi'ndeki 3D yazıcıyla Escher'in *Belvedere* (Görsel 12) isimli çalışmasındaki imkânsız yapının üçboyutlu maketini üretmiştir. Yapıdaki garip durumun Escher'in resmindeki gibi algılanabilmesi, bilinçli bir şekilde yapılan deforme ve izleyicinin veya görüntüyü sağlayan kameranın bulunduğu konuma bağlıdır. Başka bir ifadeyle üçboyutlu tasarıma bakan izleyici belirli, özel bir bakış noktası ve açısı yakalaması gerekir. Elber, Escher'in yanlışlıklarının üç boyutlu modellerini inşa etmek için katmanlı üretim sistemlerini kullanır. Üçboyutlu *Belvedere* (Görsel 13) ve *Waterfall*' da (Görsel 10) görüldüğü gibi işin püf noktası, bazı düz görünen yüzeylerin görüntüleme düzlemine ve uzağa doğru eğimli hale getirilmesidir. Tıpkı yapının katları arasında yer alan sütunların biçimsel değişime uğratılması gibi bir çarpık durum söz konusudur.

"Escher Garip Döngüleri birkaç farklı yoldan gerçekleştirmiştir ve bunlar döngünün sıklığına bağlı olarak düzenlenebilirler" (Hofstadter, 2011, s:64). Örneğin sanatçının benzer döngünün yer aldığı bir diğer çalışması *Waterfall (Çağlayan)* isimli resminde (Görsel 9), Penrose üçgeni yapı içerisine üç kez yerleştirilmiştir. "Yapı birbiri üzerine dikaçılarla oturan dörtköşe kolonlardan oluşuyor. Bu yapının çeşitli bölümlerini birer birer incelersek, herhangi bir hata bulamayız. Oysa karşımızdaki olmayacak bir bütündür, çünkü gözümüzle nesne arasındaki uzaklığın yorumunda ansızın ortaya çıkan değişiklikler söz konusudur" (Escher, 2005, s:16). Sanatçının da ifade ettiği gibi resme bir bütün olarak bakıldığında garip yapı üzerinde çarkı döndüren şelâlenin imkânsız bir döngü oluşturduğu görülür. Yapıya parça parça bakıldığında ise bu tuhafılık yerini normal bir görüntüye bırakır.

Metin *And Sanat ve Yanılmasa* isimli makalesinde sanatçının resimlerdeki perspektifin garip nesnelere için kullanımı ve paradokslar konusuna değinmiştir. And'a göre "Escher'in yapıtlarında perspektifin usa yatkın olmasına bakıp böyle bir yapıtın olanaksız olduğu sonucuna ulaşırız. Akan bir çağlayanın yeniden yukarı çıkması, bir takım kemerlerin yerlerinin değişmesi, biri üç katlı, diğeri iki katlı iki kulenin eşit yükseklikte görünmesi gibi" (And, 2000, s: 55). Jennifer M. Groh ise "*Mekan Yaratma*" isimli kitabında, Escher'in bu çalışmasında beynin görsel mekan oluşturması için yararlandığı ipuçlarından biri olarak değerlendirdiği ışığın geliş açısına göre içbükey ve dışbükey etkisinin gerçekleştiğini de ifade eder ve buna "tonlamadan şekil üretme" ismini verir.

“Beynimiz ışığın genellikle üstten geldiğini farz eder. Genelde uygun olan varsayım, tümsek yapan biçimlerle içeri gömülmüş biçimleri birbirinden ayırt etmemizde bize yardımcı olur” (Groh, 2016, s:54). Bu tür ışık oyunları ile birlikte Groh, resimde Escher’in üç boyutlu ilginç yapıyı resmetmesi için doğrusal perspektif ve oklüzyondan yaralandığını da söyler.

Görsel 9: M.C.Escher, Waterfall (Çağlayan)
1961, Taşbaskı, 38x30 cm

a

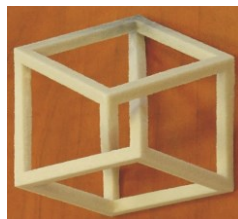

b

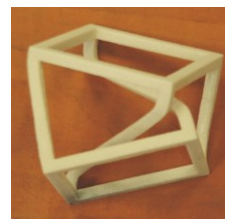
Görsel 10: G. Elber, Waterfall (Çağlayan), 3D

Diğer çalışmalarda olduğu gibi imkânsız yapının üç boyutlu tasarımıyla (Görsel 10 a-b), bakış noktasına bağlı olarak resimdeki paradoksal görüntü açığa çıkmaktadır. Ancak algılanan tuhaflığın mantıksal bir çözümü için sadece bu yeterli değildir ve suyun akıp resimdeki gibi bir döngü yaratması imkânsızdır. Çünkü *görsel 10-b*'de görüldüğü gibi suyun aktığı üst kısımdaki yer ile havuzun bulunduğu nokta alt alta değildir ve farklı yerlere kaymıştır. Bu tür üçboyutlu tasarımlarda tıpkı “*anamorfoz*” tekniğine benzer bir yöntem uygulanmıştır. Bir diğer ismi *anamorfik* olan anamorfoz yönteminde belirli bir açı ve noktadan bakıldığında normal bir görüntü algılanır. Aksi takdirde gerçek, deformasyona uğramış çarpık yapı ve görüntülerden ibarettir. İmkânsız yapıyla ilgili çekilen videolarda suyun hareket anı görülebilir. Fakat kurguya dayalı olan şelale döngüsü üç farklı açı ve kadrajın birleşmesiyle oluşturulmuştur. Yine bir hile söz konusudur.

Penrose üçgenine benzer paradoksa sahip olan Necker küpü ise ilk kez 1832’de belirsiz kübik şekillerin kendiliğinden perspektifi değiştirebileceğini gözlemleyen İsviçreli kristalograf Louis Albert Necker tarafından tanımlanmıştır. Bulgularını ilk olarak Sir David Brewster’a yazdığı bir mektupta açıklayan Necker, genellikle illüzyonu göstermek için küpten önce bir rhomboid kullanmıştır (Nebula, 2018). Küpün üç boyutlu versiyonu (Görsel 11-b), gerçeğine en uygun görülebilmesi için deformasyona uğratılmış amorf bir biçimdir. Bu ilginç küp, belirli bir bakış açısı ve noktasından bakıldığında mantığa yatmayan çarpık bir nesne veya görüntüdür. Küp, biçimsel olarak hiçbir değişim göstermeden sabit kalmış olsa da, algılanan örüntü ileri geri ve aşağı yukarı yer değiştirir.

a

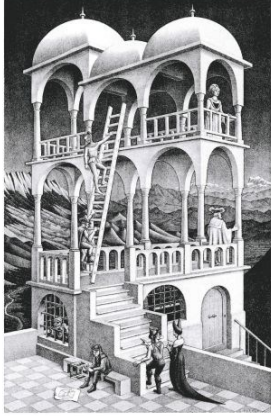

b

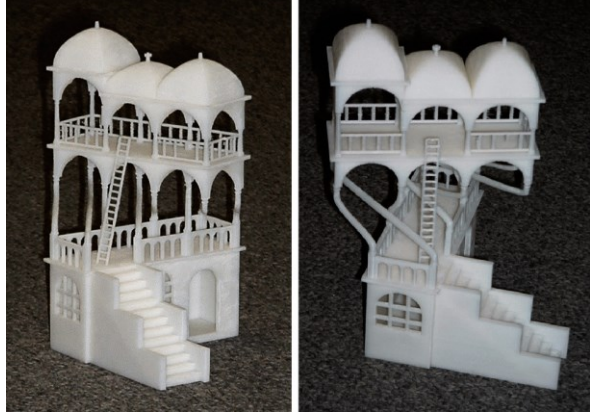
Görsel 11: Gershon Elber, Necker Küpü, 3D Tasarım

Ünlü fizikçi Bruno Ernst (1926), yazdığı *Adventures with Impossible Figures* (1986) ve *The Magic Mirror of M.C. Escher* (1976) isimli kitaplarında, Necker küpü veya *Belvedere* deki imkansız merdiven gibi zihinlerimizi saptırmak için kullanılan yanıltıcı unsurların yanı sıra Escher’in çalışmalarını çok detaylı ve kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Ernst’ e göre (1986), Necker Küpündeki çizgilerin yönelimindeki değişiklik, küpün çizildiği bakış açısına büyük ölçüde bağlıdır. Hangi kenarının önde hangisinin arkada olduğu kaygısını yaratan Necker küpü

Belvedere’de (Görsel 12) net olarak iki yerde görünmektedir. Birincisi yerdeki kağıt üzerinde birbirini kesen çizgilerin kesiştiği noktaları gösteren bir çizimdir. İkincisi ise oturan figürün elinde tuttuğu garip nesnedir. Ayrıca bu garipliği sağlayan özellikler mimari yapıda da kendisini göstermektedir. Resimdeki sütunların ön-arka, ileri-geri paradoksu yaratan özelliği bunun göstergesidir. Sanatçı bu ve buna benzer eserlerinde imkânsız nesne ve mekânları sorgularken şu şekilde bir ifadeye bulunur: “Üçboyutlu bir dünyada aynı anda ön ve arkanın görülmesi olmayacak bir şeydir, bu nedenle betimlenemez. Ne var ki alttan ve üstten bakıldığında değişik gerçeklikler sergileyen bir nesneyi pekâlâ çizebiliriz” (Escher, 2005, s:15).

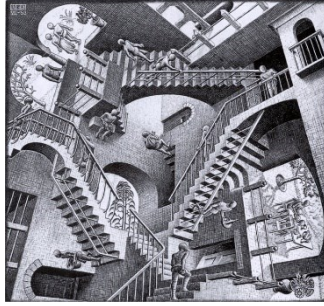

Görsel 12: M.C. Escher, Belvedere (Taraça), 1958, Litografi, 46x29.5cm

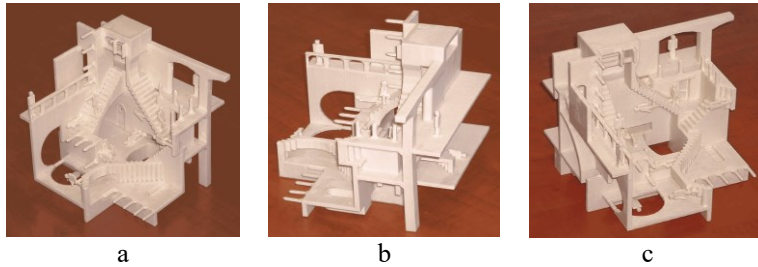

Görsel 13: Gershon Elber, Belvedere, 3D yazıcı

Escher’in *Relativity* (Görsel 14) isimli çalışmasının da 3D yazıcılarla ve dijital ortamda tasarım programlarıyla üç boyutlu modelleri³ yapılmış ve çeşitli videoları çekilmiştir. Sanatçı resimde “izleyicinin karşı karşıya kaldığı her planı, bakış açısına göre değişecek şekilde çizmiştir. Bu çiziminde birden fazla görünüm birleştirilerek yaratılmış olan paradoksal mekân parçalı planlı yapısı yüzünden bütün olarak algılanamamaktadır” (Timur, 2016, s:320). Bakış açıları farklı olan görsellerde görüldüğü gibi (Görsel 15 a-b-c), Elber tarafından paradoks içerikli bu mekân varyasyonları ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Farklı yönlere giden perspektif çizgileri ve açılar mekânın kaotik yapısına neden olmaktadır. Resme bütün olarak bakıldığında tuhaf bir mekân, parça parça ve farklı yönlerde bakıldığında ise her biri kendine has, ayrı bir mekân olarak algılanmaktadır.

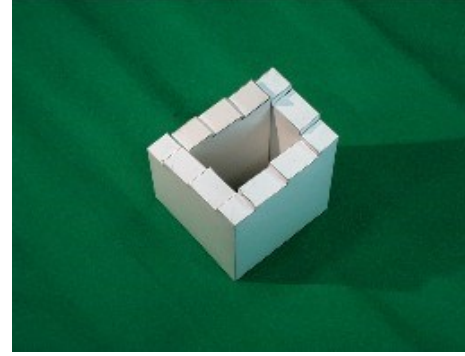
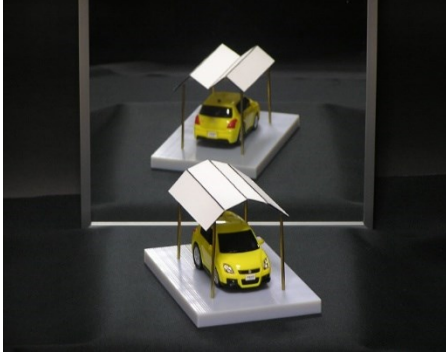
Görsel 14: M.C. Escher, Relativity (Görelilik), 1953, taşbaskı, 28x29 cm

Görsel 15: G. Elber, Relativity, Üçboyutlu tasarımlar

³ <https://sketchfab.com/3d-models/relativity-3d-escher-5dbdd3a3d6a045f09be16701254bca02>

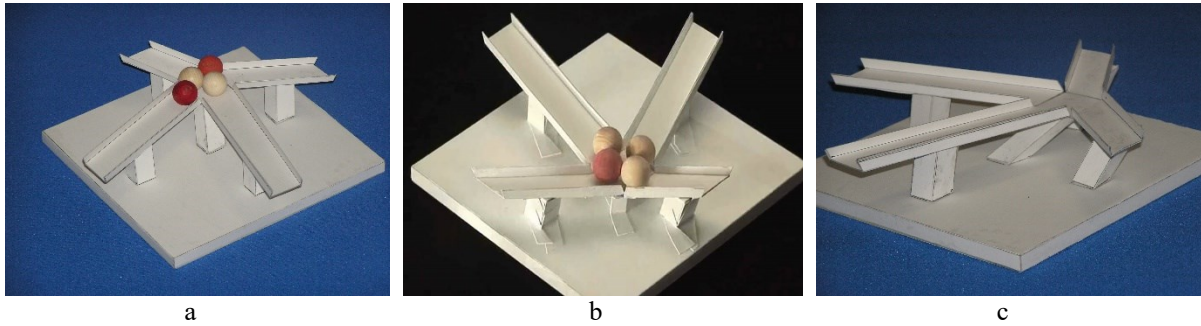
Sanatsal ifade biçimleri dışında çeşitli disiplinlerde de sorgulanmakta olan paradoksu ve imkânsız yapıyı Meiji Üniversitesi'nde matematik mühendisi profesör Kokichi Sugihara (1948, Japonya), alternatif yöntemlerle ele alır. Optik yanılsamalarla ilgilenen Sugihara, tek bir açıdan bakıldığında akıl almaz bir şekilde değişime uğrayan üç boyutlu tasarımlar üretir. Tıpkı *Ambiguous Garage Roof* isimli çalışmasında (Görsel 16) görüldüğü gibi çatının aynada yansıyan görüntüsü gerçek yapısından farklı algılanmaktadır. Tasarımda bilinçli olarak düzenlenen yön ve biçim değişimleri sayesinde yansıyan görüntüde farklılık oluşmaktadır.

Görsel 16: K. Sugihara, *Ambiguous Garage Roof*, 2015 **Görsel 17:** K. Sugihara, *Endless Loop of Stairs*

Optik illüzyon konusuna matematiksel bir yaklaşımda bulunarak 3D optik illüzyonlar yaratan Sugihara'ya göre, *İmkânsız nesnelerin resimleri* adı verilen bir resim sınıfı vardır ve bu imkansızlığın sadece bir resimde mümkün olduğu kabul edilse de bazıları üçboyutlu nesnelere oluşturulabilir. Bu üç boyutlu nesnelere tüm gerçekliğiyle önümüzde olmalarına rağmen bize imkânsız oldukları izlenimini verir. Örneğin, Görsel 17' de yer alan çalışma Escher'in "Çıkış ve İniş" isimli eserindeki sonsuz döngünün oluştuğu tuhaf yapının bir örneğidir.

Sugihara, görsel yanılsamalara yönelik sayısal yaklaşımları ve imkânsız biçimde görülen nesnelere hareketi algıladığımız *Impossible Motion Objects - That Generate Impossible Motions (İmkânsız Hareketler Üreten "İmkânsız Hareket Nesneleri)* adlı yeni tasarımlar yapmıştır. Escher'in eserlerine benzer "İmkânsız nesnelerin resimleri" ve (Magnet-Like Slopes) Mıknatıslı Eğimler gibi aldatıcı çalışmaları izleyiciyi manipülasyona uğratarak yanıltmaktadır (Sugihara, 2014). Impossible Motions (Magnet-Like Slopes) isimli tasarımı, anamorfoz yönteminin temel kurallarını içermektedir. Görsel 18-a'da görüldüğü gibi tek bir nokta ve açıdan bakıldığında fizik kurallarına aykırı bir yapı ve hareket algılanır. Aslında üç boyutlu tasarımlarda bu tür bir hareket imkânsızdır. Bu nedenle yer çekimine karşı koyarmışçasına topların yukarı doğru hareket etmesi tamamen bir yanılsamadır. İzleyicinin sadece tek bir açıdan baktığında nesnenin gerçek şeklini anlaması ve algılaması zordur. Ancak farklı açılardan bakıldığında illüzyona hizmet eden gerçek yapı ortaya çıkar (Görsel 18-c). Sugihara izleyicinin bakış noktası, açılar, uzunluklar gibi matematiksel hesaplamalar doğrultusunda imkânsız yapıyı iki boyutlu yüzey dışında üçboyutlu olarak sunar.

Görsel 18: K. Sugihara, *Impossible Motions (1995) Magnet-Like Slope*

İsveçli sanatçı Erik Johansson da gerçeküstü görüntüleri ve imkânsız mekânları dijital ortamda tasarlamıştır. İlham aldığı sanatçılar arasında Escher'in de olduğunu söyleyen sanatçının amacı, imkânsız unsurlar içeriyor olsa bile tasarımlarında mümkün olduğunca gerçekçi görüntüler kullanmak ve sağlamaktır. Örneğin, *Nightmare Perspective* (2010), *The Architect* (2015), *Deviation* (Görsel 19) ve *Under the Corner* (2017) (Görsel 20) gibi çalışmaları Escher'in imkânsız yapılarına benzemektedir. Bilgisayarda çektiği fotoğraflarla oynarken fotoğraf manipülasyonlarını keşfeden sanatçı için gerçekçilik daima önemli olmuştur.

Görsel 19: E. Johansson, Deviation (2017) **Görsel 20:** E. Johansson, Under the Corner (2017)

Görsellerle örnekleri verilen ve benzer tasarımlara bakan izleyici, kısır bir döngü ve illüzyon ile karşı karşıyadır. Araştırma kapsamında ele anına sanatçılar dışında yanıltıcı unsurlar ve imkânsız yapılarla illüzyon yaratan Salvador Dali, Marcel Duchamp, Jos de Mey gibi birçok sanatçı ve bilim adamı az veya çok bu fenomenler ve kavramlarla ilgili sorgulamalar yapmıştır.

Sonuç

Görsel sanatlarda simülasyon, paradoks, yanılsama ve gerçeklik farklı açılardan ele alınmıştır. Bu kapsamda yanılsama ve uzam betimlemesi hakkında çok fazla sorgulamalar yapılmış ve algılanan fenomenler günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Gombrich'in de ifade ettiği gibi modern çağın sanatçıları düşünülmesi imkânsız dünyaların görüntülerine izleyiciyi alıştırmıştır. Günümüz sanatında ise ilginç fakat alışılmış olan fenomenlerin altında yatan temel dayanaklar ve bağlamları daha çok merak edildiği de aşikârdır. Sonsuzluğun göreceli bir kavram olması ve irdelendiğinde kimi zaman paradoksal durumun gerçekleştiği Escher'in eserlerinde net bir şekilde görülmektedir. Escher'in resimlerinde, derinlik ipuçlarından faydalanarak oluşturduğu mekânlar gerçek olmasına rağmen bir bütün olarak değerlendirildiğinde imkânsız unsurlar kullandığı görülür. Multidisipliner anlamda farklı yorumlamaların ürünü olan imkânsız yapıların üç boyutlu versiyonları işlevsel özelliklerini tam karşılama da ilginç yapıyı bütünsel anlamda algılamak için bize ipuçları verir. Dolayısıyla sanatçının eserlerindeki yanılsama ve paradokslar bu üç boyutlu tasarımlarda daha çok açığa çıkmakta ve daha net çözümlenebilmektedir.

20. yüzyılın ilk yarısından günümüze yapılan tüm araştırmalar gösteriyor ki, bu tuhaf yapıların içinde barındırdığı imkânsız şekillerin temel dayanağı matematik ve benzeri bilimsel yaklaşımlardır. Ancak örneğin, Reutersvärd ve Penrose'un keşfettiği imkânsız form ve nesnelere sadece matematiksel bir yaklaşımın ürünleri iken; Escher bunları aynı zamanda sanatsal ifade unsuru olarak kullanır. "Escher'in dehası, izleyenleri sanki içlerine davet ettiği yarı gerçek, yarı mitik, düzinelerce dünyayı, Garip Döngülerle doldurulmuş dünyaları yalnızca icat etmekle kalmayıp gerçekten resmedebilmesidir" (Hofstadter, 2011, s.68). Bu sebepten dolayı sanatçı, gerek yorumlama biçiminde gerekse geometri, sanat ve estetiği içinde barındıran çalışmalarında oluşturduğu illüzyonları ile şaşırtıp, fikirleri ve felsefesi ile pek çok matematikçiyi etkilemiştir.

Sanatçının *imkânsız yapılar* grubundaki çalışmalarının gerek geçmişteki temel referanslarıyla gerekse günümüz teknolojisi kullanılarak yapılan dijital ve üç boyutlu tasarımlarla ilişkilendirilerek incelenmesi sonucunda, resimlerdeki her bir elemanın hesaplanarak yerleştirildiği görülür. 3D yazıcılarla üretilen çalışmalardan da anlaşılacağı gibi, aslında imkânsız olan yapının tuhaf biçiminden ziyade, içinde garip döngünün yani eylemin gerçekleşmesidir. Dolayısıyla üçboyutlu tasarımlara da belirli bir açıdan bakıldığında ilginç yapı algılanmaktadır. Birçoğu matematiksel işlem gücüne dayanan eserlerde yapıları imkânsız kılan faktörlerin tıpkı anamorfik görüntüler gibi bakış noktası ve açısına bağlı olduğu söylenebilir. Bu ilginç yapıların imkânsız hareket ve döngü gibi işlevselliği hala gizemini korumuş olsa da, bahsi geçen alternatif yöntemler sayesinde biçimsel yapısı çözümlenmiş olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

And, M. (2000). Sanat ve Yanılsama, Sanat Dünyamız, İstanbul: Yapıkredi Yayınları 75, 53-67

Demir S., Sezer H.K. ve Özdemir, V. (2018), "Topolojik Nesnelere FDM (E.B.Modelleme) Yöntemiyle Üretimi:

Klein Şişesi Örneği", International Journal Of 3d Printing Technologies And Digital Industry 2:2 (2018) 76-87
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/502716> (adresinden 10.09.2019 tarihinde erişildi)

Elber, G. Escher for Real, <http://gershonselber.org/EscherForReal/> adresinden 10.10.2019 tarihinde alınmıştır.

Ernst, B.(1985-86), Adventures with Impossible Figures, Impossible World,<https://impossible.info/english/articles/awif/chapter1.htm> adresinden 10.09.2019 tarihinde alınmıştır.

- Escher, M.C. (2005) Grafik Yapıtları. (1.Baskı). (Çev. Z. Kalkandelen). İstanbul: TASCHEN/ Remzi Kitabevi.
- Gombrich, E. H. (2015). Sanat ve Yanılsama. (2. Baskı). (Çev. A. Cemal). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Gombrich, E. H. (2015). İmge ve Göz. (1. Baskı). (Çev. K. Atakay). İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- Groh, J. M. (2016). Mekân Yaratmak, (Beyin Neyin Nerede Olduğunu Nasıl Biliyor?). (1.Baskı). (Çev. G. Koca). İstanbul: Metis. (Eserin orijinali 2014'de yayımlandı).
- Hofstadter, D. R. (2011) Gödel, Escher, Bach: bir Ebedi Gökçe Belik. (1. Basım). (Çev. E. Akça ve H. Koyukan). İstanbul: Pinhan (Eserin orijinali 1979'da yayımlandı).
- Nebula, (2018), Necker cube, New World Encyclopedia, https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Necker_cube (adresinden 01.09.2019 tarihinde erişildi)
- Özdemir, C. (2007), "Bir Mühendisin Sayısal Notları" Optik yanılsamalar, <http://cihandan.blogspot.com/2007/12/optik-yanilsamalar.html> adresinden 10.09.2019 tarihinde alınmıştır.
- Gregory, R. "Perceptual illusions and brain models" Proc. Royal Society B 171 179-296. Retrieved January 3, 2008. http://www.richardgregory.org/papers/brainmodels/illusions-and-brain-models_p1.htm adresinden 21.09.2019
- Sugihra, Kokichi. <http://www.isc.meiji.ac.jp/~kokichis/Welcomer.html> (adresinden 19.09.2019 tarihinde erişildi)
- The Editors of Encyclopaedia Britannica Möbius strip Mathematics <https://www.britannica.com/science/Mobius-strip> (adresinden 13.09. 2019 tarihinde alınmıştır).
- Timur, Sibel. (2016)Tasarımda Mekân Ögesi: Escher'in Paradoks'larında Mekân Kurgusu Afyon Kocatepe Üniversitesi BYHİM, ISSN: 2149 - 9225 Yıl: 2, Sayı: 4, Haziran 2016, s. 312-321
- Yüce, S. (2014) Penrose Üçgeni (İmkânsız Üçgen), <http://sinanyuce.net/2017/12/29/penrose-ucgeni-imkansiz-ucgen/adresinden> 10.09.2019 tarihinde alınmıştır.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1: Escher, M.C. (2005) Grafik Yapıtları. (1.Baskı). (Çev. Z. Kalkandelen). İstanbul: TASCHEN/ Remzi Kitabevi.
- Görsel 2: Escher, M.C. (2005) Grafik Yapıtları. (1.Baskı). (Çev. Z. Kalkandelen). İstanbul: TASCHEN/ Remzi Kitabevi.
- Görsel 3: <https://im-possible.info/english/articles/awif/chapter1.html> 10. 09. 2019
- Görsel 4: <https://copaseticflow.blogspot.com/2014/07/nine-notes-about-penrose-and-escher.html> 10. 09. 2019
- Görsel 5: <http://gershonerber.org/EscherForReal/> 12. 09. 2019
- Görsel 6: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:M%C3%B6bius_strip.jpg 12. 09. 2019
- Görsel 7: Escher, M.C. (2005) Grafik Yapıtları. (1.Baskı). (Çev. Z. Kalkandelen). İstanbul: TASCHEN/ Remzi Kitabevi.
- Görsel 8: <http://totallyhistory.com/ascending-and-descending/> 12. 09. 2019
- Görsel 9: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/e/e8/Escher_Waterfall.jpg 12. 09. 2019
- Görsel 10: <http://gershonerber.org/EscherForReal/> 13. 09. 2019
- Görsel 11: <http://gershonerber.org/EscherForReal/> 13. 09. 2019
- Görsel 12: Escher, M.C. (2005) Grafik Yapıtları. (1.Baskı). (Çev. Z. Kalkandelen). İstanbul: TASCHEN/ Remzi Kitabevi.
- Görsel 13: <http://gershonerber.org/EscherForReal/> 14. 09. 2019
- Görsel 14: <https://www.amazon.co.uk/Escher-Print-Relativity-Prints-Posters/dp/B01MTMAL6L14> 14. 09. 2019
- Görsel 15: <http://gershonerber.org/EscherForReal/> 14. 09. 2019
- Görsel 16: <http://www.isc.meiji.ac.jp/~kokichis/ambiguous/ambiguouscylindere.html> 19. 09. 2019
- Görsel 17: <http://www.isc.meiji.ac.jp/~kokichis/hobby/hobbye.html> 19. 09. 2019
- Görsel 18: <http://www.isc.meiji.ac.jp/~kokichis/hobby/hobbye.html> 19. 09. 2019
- Görsel 19: <https://www.erikjo.com/work> 21. 09. 2019
- Görsel 20: <https://www.erikjo.com/work> 21. 09. 2019

SAFRANBOLU TARİHİ ÇEŞME KİTABELERİNDE UNVAN GRUPLARI

Tarık ÇELİK¹

Özet

Bu çalışma Safranbolu çeşme kitabeleri üzerine yapılan bir saha araştırmasını içermektedir. Kitabeler, bir dilin yazılı kaynakları için kalıcı olmaları yönüyle önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca mezar, çeşme, ibadethane vb. yapıların üzerinde yer alan kitabeler o binanın yapılış amacı, tarihi, yaptıran kişi hakkında bilgiler içermektedir. Kalıcı olmak amacıyla dünyada eser bırakan insanoğlu adeta bu niyetini taşlara kazıyarak belli etmiştir.

Çalışmada XVII. yüzyıldan XX. yüzyılın ilk yarısına kadar Safranbolu'da inşa veya tamir çalışması sonrası yazılmış olan çeşme kitabelerinden seçilen örnekler üzerinde unvan grupları incelenecek ve bu unvan grupları söz dizim özelliklerine göre sınıflandırılacaktır.

Unvan gruplarıyla ilgili farklı tanımlamalar araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Söz konusu kelime gruplarının genel olarak bir isim ve unvan / akrabalık ifade eden sözlerin farklı şekillerde dizilimi sonucu oluştuğu kabul görmektedir. Çalışmada çeşme kitabelerinde kişi adları ile birlikte kullanılan unvan/akrabalık ifade eden yapılar söz dizimi açısından incelenmiştir. Unvan gruplarının çözümlenmesine yönelik bu çalışmanın, halkın sosyal yapısı ile ilgili verileri de ortaya koyması yönüyle disiplinlerarası çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Unvan Grupları, Çeşme Kitabeleri, Safranbolu

The Appellation Groups In Historical Public Fountain Epitaphs Of Safranbolu

Abstract

This study presents a field study on historical public fountain epitaphs in Safranbolu, Turkey. The epitaphs are important in terms of being permanent written sources of a language. Throughout history, the epitaphs on tombs, fountains, places of worship, etc. provided information about the purpose of a structure, its history, and the people who built it. People who want to be remembered and live on after their demise carved these intentions on the works they left in the world.

In the study, the appellation groups on the samples chosen from the public fountain epitaphs written after the construction or repair work in Safranbolu from the 17th century to the first half of the 20th century will be examined, and these appellation groups will be classified according to the syntactic features.

Different definitions were made by the researchers regarding the appellation groups. It is generally accepted that these groups of words are formed as a result of the arrangement of words that express a name and appellation/kinship in different ways. The appellation/kinship expressions used in fountain epitaphs, together with the names of individuals, were examined in terms of syntax in the study. This study, which aims to analyze the appellation groups, can be the source of interdisciplinary studies as it reveals data about the social structures of the people.

Key Words: Appellation Groups, Fountain Epitaphs, Safranbolu

Giriş

Safranbolu, Batı Karadeniz bölgesinde Karabük'e bağlı 67 bin nüfuslu bir ilçedir. Bulunduğu konum itibariyle tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan Safranbolu bugün tarihi korumacılığın başkenti olarak tanınlanmaktadır. Kent dokusunu oluşturan tüm unsurları ile yüzyıllar öncesinin mimari özelliklerini koruyarak günümüze aktarmış olması onu benzerleri arasında farklı bir yere konumlandırmaktadır.

Eski adı Dadybra olan kent Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde II. Kılıcarslan'ın oğlu Ankara Meliki Muhiddin Mesud tarafından dört aylık kuşatma sonucunda Bizans'tan teslim alınmış (1196), sonrasında bir

¹ Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tarik.celik78@gmail.com

müddet Candaroğulları idaresinde kalmıştır. Şehrin Osmanlı idaresine ne zaman geçtiği konusunda kesin bir tarih verilmemekle birlikte II. Murat devrinde Osmanlıların tam hâkim olduğu bilinmektedir. (Emecen 2008:481)

Osmanlı dönemiyle birlikte şehirde ciddi bir imar hareketinin varlığı bugüne kadar ulaşan eserlerden anlaşılmaktadır. Han, cami, çarşı, su kemeri, suyolları, değirmen, çeşme, hamam vb. eserler bugün restorasyonu yapılmış olarak turizme hizmet etmektedir. Bu eserler arasında su ile ilgili olanların varlığı kendini açıkça hissettirmektedir. Bunda şehrin etrafındaki kanyonların önemli bir etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Toplum yararını gözeten eserlerin verilmesi, yaptıran kişinin öldükten sonra kalıcılığını sürdürme çabası olarak değerlendirilebilir. İslam'da belli şartlarla kişinin öldükten sonra da sevaplarının devam edeceğine, amel defterinin kapanmayacağına inancı "sadaka-i cariye" (sürekli, kalıcı hayır) kavramı ile inanç terminolojisinde kendisine yer bulmuştur. Hem kişiler hem de kurumsal kimliğe sahip vakıflar Hz. Peygamber'in hadislerindeki teşviklerden yola çıkarak cami, okul, köprü, aşevi, han, hamam gibi yapılar inşa etmiş ve sosyal içerikli hizmetlerde rol almışlardır (Duman 2008: 384).

Literatür

Unvanlar Türkçenin yazılı kaynaklarla takip edildiği dönemden bugüne kadar varlık göstermiş kelimelerdir. Türkçe Sözlük'te "bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan ad, san" olarak tanımlanmaktadır (1998:2284).

Unvan bildiren kelimeler kişi isimleri ile birlikte kullanıldıklarında "unvan grubu" olarak adlandırılan söz öbeğini oluştururlar. Araştırmacılar tarafından unvanların kişi isminden önce veya sonra gelmesi noktasında bir fikir birliği bulunmamaktadır.

Dilaçar, "koşuntu durumunda bulunan sözcük ya da sözcük takımları" olarak tanımladığı söz öbeklerinden biri esas diğeri tanıttıcı olan iki isim ya da nominal sözcük takımının oluşturduğu kuruluş olarak bahseder ve bu kuruluşların açıklamalı / açıklamasız olmak üzere iki alt türü bulunduğundan söz eder. Açıklamasız koşuntuya verdiği "İsmet Paşa" örneğindeki "paşa" kelimesinin bir unvan değil rütbe, san olduğunu; özel adın ise koşuntu olduğunu ifade eder (1971:101).

Deny, yanaşık ve kaynaşık iki veya daha çok addan yapılmış öbekleri beyanlı atıf (açıklama cümlesi) öbekleri olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın "unvan öbeği" olarak da adlandırıldığını ayrıca ifade etmektedir. Açıklama cümlesi tamlamalarının en az iki kelimedenden oluştuğunu, bunlardan birinin özel ad diğersinin ise adı geçen kişinin resmi veya içtimai yer, hal ve niteliğini bildirdiğini dile getirir. Açıklama öbeklerinin saygı anlamı taşıyan kelimelerle de kurulduğunu söyler. Özel ismin genellikle nitelik gösteren kelimedenden sonra kullanıldığını ifade eder. "Mimar Sinan, Köprülüzade Memet Fuad, Ahmed Vefik Paşa, Tevfik Bey" bu konu için verdiği örnekler arasındadır (2012:700-703).

Ergin, kelime grubu başlığı altında yer verdiği unvan gruplarını "bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubu" olarak tanımlar. Şahıs isminin önce, unvan veya akrabalık isminin sonra geldiğini, her iki unsurun da hiç ek almadığını ifade eder. "Ahmet Bey, Ali Onbaşı, Babür Şah" bu türe örnek olarak gösrediği söz öbekleridir. Ergin ayrıca unvan veya akrabalık isimlerinin başa getirilmesi ile birleşik isimlerin meydana geldiğini söyler. "Binbaşı Seyfi, Hoca Nasreddin, Hırsız Hüseyin" örneklerine ise birleşik isim tanımı altında yer verir (1994:392-393).

Unvan gruplarını bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubu olarak tanımlayan Karahan, şahıs isminin başta unvan veya akrabalık isminin sonda bulunduğunu ifade eder. İki unsurun da eksiz olduklarını ayrıca vurgular. "Çağrı Bey, Ülkü Hanım, Mehlika Sultan, Ali dede" örneklerini unvan grupları için kullanır. Karahan da diğer bazı araştırmacılar gibi birinci unsuru unvan veya akrabalık ismi olan "Sultan Orhan, Dede Korkut" gibi örneklerin unvan grubu değil birleşik isim olduğunu belirtir (2017:68-69).

Özkan ve Sevinçli de unvan gruplarında unvan veya akrabalık bildiren kelimelerin şahıs isimlerinden sonra gelmesinin bir zorunluluk olduğunu ifade eder (2017:65).

Unvan veya akrabalık bildiren kelimelerin kişi isimlerinden önce de sonra da gelebileceğini kabul eden araştırmacılar da vardır. Bunlardan birisi olan Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü'nde unvan grubunu "bir şahıs adı ile bir unvan veya akrabalık gösteren ismin eksiz olarak yan yana gelecek oluşturduğu belirtme grubu" olarak tanımlar. Unvan gösteren ismin şahıs adından önce de sonra da gelebileceğini belirtir (1992:163).

Banguoğlu da san öbekleri başlığı altında konuya açıklık getirirken isim+unvan diziliminde olanlarla yanı sıra unvan+isim diziliminde olanları aynı başlık altında değerlendirmiştir. Unvan+isim dizilimindeki unvan gruplarının Arapça ve Farsça san öbekleri ile dilimize girdiğini ifade etmektedir (1995:513-514).

Gencan, insanların rütbe, derece, görev ve sosyal durumlarına göre adlarına takılan saygı ve tanıtma sözlerini san sıfatı olarak tanımlar. Bu sıfatların bazısının adlardan önce (Bayan Sevim, Deli Pedro, Doktor Baykal), bir kısmının adlardan sonra (Dursun Onbaşı, Mehmet Ağa, Elif Bacı), bir kısmının da hem addan önce hem de addan sonra (Sultan Murat, Kösem Sultan, Osman Gazi, Gazi Osman Paşa) geldiğini ifade eder (1979:179-180)

Torun, Türkçede başlangıçtan beri var olan kişi adı + unvan veya akrabalık adı dizilişi yanında, unvan veya akrabalık adı + kişi adı dizilişinin de yabancı dillerin etkisiyle Türkçeye girmesiyle birlikte unvan gruplarının iki farklı dizilişle kullanımını sürdürdüğünü ifade eder. Diller arasında kelime alışverişinin sık rastlanan bir durum olduğunu, buna karşın sözdizimsel yapıların alışverişi sık rastlanan bir durum olmadığını dile getirdikten sonra Türkçeye yabancı dillerin etkisiyle giren unvan veya akrabalık adı + kişi adı dizilişinden oluşan unvan gruplarının artık Türkçenin bünyesine yerleşmiş, yabancılığı da büyük ölçüde unutulmuş sözdizimsel bir yapı olduğunu belirtir. Bu dizilişteki yapıların bazı araştırmacılarca birleşik isim olarak adlandırılmasını sözdizimsel değil, kullanıma bağlı bir adlandırma olarak değerlendirir (2006:367)

Demir, kimi kaynaklarda birleşik isim olarak tanımlanan unvan+isim şeklindeki yapıların adlandırılmasında maksadın göz ardı edilmemesi gerektiğini; unvanı belirtmek amacıyla kurulan bu söz gruplarının da unvan grubu olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Demir 2010:308).

Amaç ve Yöntem

Bugün Safranbolu’da Osmanlı döneminden kalma 107 tescilli çeşmenin varlığı bilinmektedir (Ertürk 2004:52). Yapılan saha incelemesinde bu çeşmelerden önemli bir kısmının suyunun akmadığı ve bazılarının da ya kitabelerinin veya yapının bütünüünün tahrip olduğu tespit edilmiştir. Bugün ayakta kalmayı başarabilen çeşmelerin bir kısmında ise herhangi bir kitabe veya tarihin bulunmadığı belirlenmiştir. Çeşmelerden en eskisinin Köprülü Mehmet Paşa Camisi’nin duvarında yer alan Köprülü Çeşmesi’nin olduğu düşünülmektedir. Kitabede herhangi bir tarih bulunmadığından caminin yapım tarihi olan 1661 çeşmenin inşa tarihi olarak kabul edilmiştir.

XVII-XIX. yüzyıllarda kullanılan unvanları belirlemek amacıyla Safranbolu ilçesinde yapılan saha taraması sonrası, üzerinde kitabesi bulunan ve unvan grupları üzerinde çalışılmaya elverişli 36 çeşme kitabesi örneklem olarak seçilmiştir. Kitabelerdeki unvan grupları belirlenerek transkribe edilmiştir. İçerisinde unvan bildiren kelimelerin bulunduğu söz gruplarının tamamı unvan grubu olarak değerlendirilmiş ve unvan gruplarının kuruluş şekilleri söz dizim özelliklerine göre ayrı başlıklarda ele alınmıştır.

Tablo I. İncelemeye Konu Olan Çeşmeler

No	Çeşmenin Adı	Tarihi	No	Çeşmenin Adı	Tarihi
1	Köprülü Çeşmesi	1661(?)	19	Fatma Hanım Çeşmesi	1862
2	Hergele (Akçasu) Çeşmesi	1682	20	Hacı Kamil Efendi Çeşmesi	1863
3	Hidayetullah Çeşmesi	1693	21	Ayşe Hatun Çeşmesi	1865
4	Taşminare Çeşmesi	1711	22	Sadullah Çeşmesi	1870
5	Mütevellioğlu (Hışırpınarı) Çeşmesi	1771	23	Karakullukçu (Lüngüllü) Çeşmesi	1873
6	Paşapınarı Çeşmesi	1794	24	Sulugözzade Su Kuyusu	1886
7	Hidayetzade Çeşmesi	1803	25	Cılbırpınarı Çeşmesi	1889
8	Tuzcupınarı Çeşmesi	1813	26	Yüzbaşı İsmail Ağa Çeşmesi	1892
9	Hacı Abdi Çavuş (Binbaşı Hasan Ağa) Çeşmesi	1813	27	Kadı Efendi Çeşmesi	1896
10	Çampınarı Çeşmesi	1815	28	Çuhadar (Emine Hanım) Çeşmesi	1897
11	Hamide Hatun Çeşmesi	1819	29	Hamidiye Çeşmesi	1904 (yenileme)

12	Salih Paşa (Kilci) Çeşmesi	1819	30	Ekmekçi Numan Ağa Çeşmesi	1906
13	Köprübaşı Çeşmesi	1836	31	Antepzade (Beyzade) Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi	1907
14	Kışlayanı (Talim Meydanı) Çeşmesi	1836	32	Dimici (Serkatib) Çeşmesi	1910 (tamir)
15	Hacı Hafız Çeşmesi	1844	33	Şükrü Efendi Çeşmesi	1924
16	Sare Hanım (Alabekir) Çeşmesi	1847	34	Şamlıoğlu Mustafa Çeşmesi	1927
17	Çavuşoğlu Çeşmesi	1852	35	Sivişpınarı Çeşmesi	1932
18	Tekke Çeşmesi	1855	36	Kayıkçı Çeşmesi	?

Bulgular

İsim + Unvan Kuruluşundaki Unvan Grupları muştafa beg

Hergele (Akçasu) Çeşmesi kitabesini bugüne kadar koruyamamıştır. Kaynaklarda yaptıran kişi ve yapıldığı tarihin yer aldığı kısa bir kitabesinin olduğu geçmektedir (Behçet 1341:96). Kitabede yer alan ibare Arapça kaidelere göre oluşturulmuştur: Şāhib'ül-hayrāt el-hacc ibrahīm ağa bin muştafā beg sene erba'ā ve tis'in ve elf Hicri 1094 (M. 1682) tarihinde yaptırıldığı anlaşılan çeşmenin kitabesinde isim+unvan kuruluşu ile oluşturulmuş *muştafā beg* unvan grubu tespit edilmiştir. Mustafa Bey'in çeşmeyi yaptıran kişinin babasıdır. Ulukavak ise kitabede mustafa olarak geçen ismi “muslu” olarak okumuştur (Ulukavak 2017: 170).

şālih beg / rāğib beg

XVIII. yüzyılda (H.1209/M.1794) yaptırılan Paşapınarı Çeşmesi'ndeki unvan grupları çeşmeyi yaptıran kişilere işaret etmektedir.

fātimāt'üz-zehrā elmās hānım

H.1252/M.1836 yılında yaptırılmış olan Köprübaşı Çeşmesi'nin kitabesinde yer almaktadır.

havva hānım

Çeşmenin kitabesi büyük oranda tahrip olduğundan okunamaz bir haldedir. Acar, kitabenin ikinci satırında “Havva Hanım hayratı” ibaresinin yer aldığını söylemekte ve XIX. yüzyılda (H.1272/ M.1855) tarihinde yapılmış veya onarılmış olduğunu ifade etmektedir (2002:29).

em'ir hoca / em'ir hocazāde

Çeşme Mahallesinde Hamidiye Camisi'nin yanında bulunan Hamidiye (Mescid) Çeşmesi'ne ait kitabede çeşmeyi yaptıran kişinin isminin yer aldığı iki unvan grubuna rastlanmaktadır.

emine hānım

Hacı Halil Mahallesi'nde bulunan Çuhadar Çeşmesi'nin kitabesinde geçen unvan grubu, çeşmeyi yaptıran kişi için kullanılmıştır.

'āişe hātun

H.1282/M.1865 tarihli Ayşe Hatun Çeşmesindeki unvan grubu çeşmeyi yaptıran kişi kullanılmıştır.

sa'dullah efendizāde

Babasultan Mahallesi'nde bulunan Sadullah Çeşmesi'nin kitabesinde geçen unvan grubu çeşmeyi yaptıran kişiye işaret etmektedir.

yusuf ağa

Unvan grubunun Cemal Caymaz Mahallesi'nde bulunan Sulugözzade su kuyusuna ait kitabede yer aldığı kaynaklarda geçmektedir. Söz konusu unvan grubu, bugün ortada kalıntısı olmayan kuyuyu yaptıran iki kişiden birisini karşılamaktadır (Acar 2002:34-35).

hamide hātun

Hamide Hatun'un H. 1235/M.1820 yılında kendi adına yaptırmış olduğu çeşme, İzzet Paşa Mahallesi Akseki Sokak'tadır.

İsim + Unvan + Unvan Kuruluşundaki Unvan Grupları

muḥammed ağa zī-şān voyvoda-i vīrānşehir

XVII. yüzyıl yapısı olan ve Köprülü Mehmet Paşa Camisi'nin yola bakan duvarında yer alan Köprülü Çeşmesi'nin kitabesinde geçen unvan grubu çeşmeyi onaran kişiyi karşılamaktadır. Günümüz Türkçesine "Şanlı Viranşehir Voyvodası Muhammed Ağa" olarak çevrilen bu unvan grubu kişinin bulunduğu makamı bildirmektedir.

Voyvoda aslen Osmanlı idaresindeki Eflak ve Boğdan prenslerine verilen bir unvan olmakla birlikte XV. yüzyıldan sonra Osmanlı maliyesinde yüksek vergi gelirlerini toplayan tahsildar görevliler için de kullanılmıştır. Adı geçen Muhammed Ağa'nın Viranşehir sancağının voyvodalığını yürüttüğü anlaşılmaktadır. Tunçözgür, Viranşehir sancağının merkezinin Safranbolu olduğu bilgisini aktarmaktadır (2012:31).

naẓīre ḥānım necī-i necābet

Hidayetzade Çeşmesi'nin gördüğü tamirden sonra (H.1308/M.1890) yazılan kitabedeki unvan grubu, tamir ettiren kişiyi karşılamaktadır. Unvan grubu bugünkü Türkçeye "asil evlat Nazire Hanım" olarak çevrilmiştir.

şāliḥ beg bülend-‘unvān

XVIII. yüzyılda (H.1209/M.1794) çeşmeyi yaptıran iki kişiden birisi olan Salih isimli kişi için kullanılan unvan grubunda dikkat çekici nokta, unvan bildiren söz olarak beg kelimesi ile birlikte "‘unvān" kelimesinin kullanılmış olmasıdır. Salih Bey için "yüce unvanlı anlamında "bülend-‘unvān" ibaresi yer almaktadır.

Unvan + İsim Kuruluşundaki Unvan Grupları

vezīr-i ‘ālī-şān (...) köprülüzāde

Köprülü Çeşmesi'nin kitabesinde çeşmeyi yaptıran olarak anılan kişi Köprülü Mehmet Paşa'dır. Ancak unvan grubunda söz konusu kişinin askeri ve idari rütbesi olan "vezīr-i ‘ālī-şān" farsça kurallara göre oluşturulan tamlama "şanlı vezir" anlamına gelmektedir. Bir diğer unvan ise akrabalık bağına bildiren "köprülüzāde" unvanıdır.

Buradaki unvan grubunda kişi ismine yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Aslen unvan niteliğinde olan "köprülüzāde" kelimesinin nitelenen konumunda olan kişi isminin yerinde kullanıldığı düşünülmektedir.

el-ḥacc ḥidāyetullah

Musalla Mahallesi Manifaturacılar Sokak'ta bulunan ve XVII. yüzyılda (H.1105/M.1693) Hidayetullah adlı kişi tarafından yaptırıldığı bilinen Hidayetullah Çeşmesinin kitabesi bugün kent müzesinde muhafaza edilmektedir.

mīr ‘ali

Hamidiye (Mescid) Çeşmesi'nin kitabesinde yer almaktadır

şah ḥüseyn

İzzet Paşa Mahallesi Güdüllüoğlu Sokak'ta bulunan çeşmenin kitabesinde yaptıran kişi ve yapım tarihi bilgilerine rastlanmamıştır. Ancak tarihi bir olay olan Kerbela hadisesine yapılan telmihte Hz. Muhammed'in (sav) torunu olan Hz. Hüseyin ismi unvan grubu içinde yer almıştır.

mantarcızāde mehmed

Hacı Halil Mahallesi'nde bulunan XIX. yüzyılın sonlarında (H.1314/M.1896) yapılan Kadı Efendi Çeşmesinde bulunan unvan grubu çeşmeyi yaptıran kişiyi işaret etmektedir.

Unvan + Unvan + İsim

cenāb-ı mir ‘ali rāḡb

Çeşmenin H.1209/M.1794 tarihinde iki kişi tarafından yaptırıldığı kitabeden anlaşılmaktadır. Bu iki kişiden birisini karşılayan unvan grubu saygı anlamı taşıyan unvanlar yer almaktadır.

çoşkunzāde ḥacı ḥāfız

Bağlarbaşı Mahallesi Eriklik Caddesi'nde bulunan H.1261/M.1844 yılında yapıldığı anlaşılan çeşmedeki unvan grubu çeşmeyi yaptıran kişi için kullanılmaktadır.

birinci yüzbaşı ismâ'îl ağa

XIX. yüzyıl yapısı olan (H.1311/M.1892) Yüzbaşı İsmail Ağa Çeşmesi'nde geçen unvan grubunun çeşmeyi yaptıran kişiye ait olduğu kitabeden anlaşılmaktadır.

Hacı Mir Muştafâ

XIX. yüzyıl yapısı olan Hidayetzade Çeşmesi'nin kitabesinde bulunan unvan grubu, çeşmeyi yaptıran Nazire Hanım'ın babasını karşılamaktadır.

Unvan + İsim + Unvan Kuruluşundaki Unvan Grupları

ser-ıtopî 'alî ağa

Köprülü Çeşmesi'nin tamirine katkı sağlayan iki kişiden birisi olan Ali isimli kişinin isminin önünde günümüz Türkçesine topçubaşı olarak çevrilebilecek olan "ser-ıtopî" askeri unvan yer almaktadır. Kişi isminden sonra toplumda daha çok saygı sözü olarak kullanılan ağa unvanı yer almaktadır.

el-ıhacc ibrâhim ağa

Bugün yerinde bulunmayan çeşme kitabesiyle ilgili bilgilere kaynaklardan ulaşılmaktadır. Mehmet Behçet'in Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi adlı eserinden ulaşılan bilgilere göre çeşmeyi yaptıran kişinin ismi İbrahim'dir (Behçet 1998:109).

ağazâde zâim 'osmân ağa

Hüseyin Çelebi Mahallesi Taş Minare Sokak'ta bulunan Taş Minare Çeşmesi'nin kitabesi tahrip olmuş durumdadır. Kitabenin okunabilen kısımlarından H.1123 / M.1711 tarihinde Zaim Osman isminde bir kişi tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

ıhacı ıhasan ağa

XVIII. yüzyıl yapısı olan (H.1185/M.1771) ve Musalla Mahallesi'nde bulunan çeşmenin kitabesinde unvan grubunun bulunduğu satır tahrip olmuş durumdadır. Karacakaya, çalışmasında çeşmenin Hacı Hasan Ağa adlı kişi tarafından yaptırıldığının yazılı olduğu bilgisini aktarmaktadır (Karacakaya vd. 2013:178).

ıhacı ışâlih paşa

Hüseyin çelebi mahallesinde bulunan çeşme H.1235/ M.1820 tarihinde Salih isimli kişi tarafından yaptırılmıştır.

es-seyyid muıhammed 'aşım beg

İsmetpaşa Mahallesi Gümüş Sokak'ta bulunan ve M.1836 yılında yaptırılan Köprübaşı Çeşmesi'nin kitabesinde yer alan unvan grubu, adına çeşme yaptırılan kişiyi karşılamaktadır.

ıhâzret-i dede ağa

Çeşmenin yol yapımı sırasında yıkıldığı ve kitabesinin Safranbolu mezarlığındaki Şeyh Mustafa Türbesi duvarına yerleştirildiği bilinmektedir (Acar 2002:25).

ıhacı emîn beg

M.1897'de yaptırılan Çuhadar Çeşmesi'nde bulunan, sosyal durum ve saygı anlamı taşıyan unvanlar çeşmeyi yaptıran kişinin eşi için kullanılmıştır.

el-ıhâce sâre ıhânım

H.1264/M.1847 tarihinde yaptırılan Sare Hanım Çeşmesi'nin kitabesindeki unvan grubunda kişi isminden önce gelen "ıhâce" kelimesi erkeklerde rastlanan el-ıhâc unvanının kadınlar için kullanılan müennes şeklidir ve hacca gittiğini ifade eder.

ıhidâyetzâde ismâ'îl beg

Fatma Hanım çeşmesini tamir ettiren kişi olarak kitabede kendisinden bahsedilmektedir.

ıhacı kâmil efendi

H.1280/M.1863 tarihinde inşa edilen yaptıran kişiyle aynı adı taşıyan Hacı Kamil Çeşmesi'ndeki kitabede bulunmaktadır.

ıhacı 'alî efendi

Kadı efendi çeşmesini yaptıran Mantarcızade Mehmet'in babası olduğu kitabeden anlaşılmaktadır.

el-ḥāc 'oṣmān efendi

Musalla Mahallesi Hıdırlık Arkası Sokak'ta yer alan ve H.1268/M.1852 tarihinde yaptırıldığı kitabeden anlaşılan Çavuşoğlu Çeşmesi'nde bulunan unvan grubu çeşmeyi yaptıran kişiye aittir.

ġanġoġlu nuġmān aġa

H.1324/M.1906 yılında yapılan Ekmekçi Numan Aġa Çeşmesinde yazılıdır. Kitabeden bu kişinin çeşmeyi yaptıran olduğu anlaşılmaktadır.

şamlıoġlu muştafa uştā

Babasultan Mahallesi'nde bulunan Şamlıoġlu Mustafa Çeşmesi'nin kitabesinde yer almaktadır. Çeşme M.1346/H.1927 yılında yaptırılmıştır.

Musaoġlu Muharrem Efendi

Unvan grubu, Sivişpınarı Çeşmesi'nin kitabesinde yer almaktadır. Örneklemler olarak belirlenenler arasında kitabesi Latin harfleri ile yazılmış olan tek çeşmedir. Cumhuriyet dönemine ait olan çeşmenin kitabesinde yapım tarihi olarak 20 Ağustos 1938 yazılıdır.

Unvan + İsim + Unvan + Unvan

vezġr-i a 'zām 'izzet muḥammed paşa ḥāzretleri

Fatma Hanım Çeşmesi'nde geçen unvan grubu, kendi adına çeşme yaptıran Fatma Hanım'ın abisi için kullanılmıştır.

'ıvazzāde ḥasan aġa

Ayşe Hatun Çeşmesinde geçen unvan grubu çeşmeyi yaptıran Ayşe Hatun'un eşi için kullanılmıştır.

ḥacı 'abdullah aġa

H.1287/M.1870 yılında yapılan Sadullah Çeşmesi'ni yaptıran kişinin namı olarak kitabede geçmektedir.

Unvan + Unvan + İsim + Unvan Kuruluşundaki Unvan Grupları

ḥidāyetzāde el-ḥāc ġ muḥammed aġa

XIX. yüzyılın başlarında (H.1218/M.1890) yaptırılan çeşme, Çeşme Mahallesi'ndedir. Çeşmeyi yaptıran kişinin adının bulunduğu unvan grubunda hem akrabalık hem sosyal durum bildiren hem de saygı anlamı taşıyan üç unvan bulunmaktadır.

emeksizzāde seyyid muḥammed aġa

Tuzcupınarı çeşmesindeki kitabede bulunan unvan grubu çeşmeyi yaptıran kişiyi karşılamaktadır.

vezġr-i a 'zām el-ḥāc şāliḥ paşa

Çam Pınarı Çeşmesi'ni yaptıran Salih isimli kişinin adının yer aldığı unvan grubunda üç unvan bulunmaktadır.

ibiksizzāde es-seyyid ismā'ıl aġa

Hamide Hatun çeşmesinde bulunan unvan grubu çeşmeyi yaptıran Hamide Hatun'un oġlu için kullanılmıştır. Hamide Hatun'un adı geçen kişinin annesi olduğu kitabede yer almaktadır. İsmail isminden önce gelen "ibiksizzāde" aile mensubiyeti, "seyyid" sosyal konum, aġa ise saygı anlamı taşıyan unvanlardır.

es-seyyid el-ḥāc 'oṣmān efendizāde

M.1836 tarihli Köprübaşı Çeşmesi'ni yaptıran kişiyi karşılayan unvan grubunda kişi adından önce yer alan iki unvan kişinin sosyal durumu hakkında bilgi vermektedir. Hem hacca gittiği hem de peygamber soyundan geldiği bu unvanlardan anlaşılmaktadır.

ḡarakullukcuzāde el-ḥāc aḡmed aġa

H.1291/M.1874 tarihinde yaptırılan bir diġer adı da Lüngüllü Çeşmesi olan Karakullukçu Çeşmesi'nin kitabesindeki unvan grubu, çeşmeyi yaptıran kişi için kullanılmıştır.

şulugözzāde kerimesi faṭma

H.1304/M.1886 yılında yaptırılan Sulugözzade su kuyusuna ait olduğu kaynaklarda geçen kitabedeki unvan grubu, su kuyusunu yaptıran iki kişiden birisini karşılamaktadır.

cılbırzâde hacı 'ali ağa

H.1307/M.1889 yılına ait Cılbırınarı Çeşmesi'nin kitabesinde bulunan unvan grubu çeşmeyi yaptıran kişiye aittir.

esbâk şadr-ı a 'zâm el-hâc İzzet mehmed paşa

Cılbırınarı Çeşmesi'nin kitabesindeki unvan grubu, eski sadrazamlardan İzzet Mehmet Paşa'nın çeşmeyi yaptıran kişinin dedelerinden olduğu bilgisini aktarmaktadır.

'aynıtabzâde hacı muhammed ağa

Hacı Halil Mahallesi'nde bulunan ve M.1907 tarihli olan Antepzade Hacı Muhammed Ağa Çeşmesi'nin kitabesinde yer almaktadır.

hacı bâkîzade şükrü efendi

M.1924 yılında yapılan Şükrü Efendi Çeşme kitabesinde yar alan unvan grubu çeşmeyi yaptıran kişi için kullanılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Safranbolu'da tarihi özellikteki çeşmelerden 3'ünün XVII. yüzyılda, 3'ünün XVIII. yüzyılda, 22 tanesinin XIX. yüzyılda ve 7'sinin de XX. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı/onarıldığı belirlenmiştir. 1 çeşmenin kitabesinde tarihi yer almadığı ve bir ipucu da bulunmadığı için yapılış tarihi ile ilgili değerlendirme yapılmamıştır. İncelenen 36 çeşme kitabesinden 35'i Arap alfabesi ile 1'i Latin alfabesi ile (Harf inkılabından sonra -1932 yılında- yapıldığı üzerindeki tarihten anlaşılan Sivişpınarı Çeşmesi) yazılmıştır.

Toplam 36 kitabe üzerinde yapılan incelemede 52 unvan grubuna ulaşılmıştır. Bunlardan 8 tanesi kadın, 44'ü erkek isimleri ile kurulmuştur. Kadınlardan 7'si çeşmeyi yaptıran 1'i tamir ettiren olarak kitabelerde yer almaktadır. Bu durum kadınların da hayır işlerinde erkekler kadar olmasa da rol aldıklarını göstermektedir. Kadınlar için kullanılan unvanlardan 5'i hanım, 2'si hatun şeklindedir. Sadece bir kitabede kadın ismi ile beraber aileye mensubiyet bildiren unvan (sulugözzade kerimesi) tespit edilmiş, bir kitabede ise hanım unvanına ek olarak "necl-i necabet" bir tamlama olarak unvan grubunda yer almıştır. Kadınlara ilgili mesleki ve sosyal durum bildiren unvanların bulunmaması, onların sosyal hayatın içinde etkin olmadıklarının bir göstergesidir.

İncelenen kitabelerde erkekler için saygı, mesleki durum, sosyal konum, askeri / idari rütbe ve aile mensubiyetini bildiren unvanlara rastlanmıştır. Bu unvan grupları çeşmeyi yaptıran ve onaranlara ait olduğu gibi kadınların yaptırdığı 5 çeşmede erkek isimlerinin (yaptıranın abisi, babası ve eşi olarak) içinde buldukları unvan grupları ile beraber referans olarak kullanıldıkları tespit edilmiştir.

Erkekler için unvan gruplarında isimlerden önce genellikle askeri/idari, aile mensubiyeti ve sosyal durum bildiren unvanlar kullanılmıştır. İsimlerden sonra ise çoğunlukla saygı bildiren unvanların yanı sıra askeri/idari unvanlarla meslek bildiren unvanlara da rastlanmıştır. Kullanılan unvanlarla ilgili rakamsal veriler şu şekildedir: aile mensubiyeti bildiren unvanlar 20, el-hâc/el-hâce/hacı 20, ağa 17, askeri / idari unvanlar 12, beg 7, efendi 5, hânım 5, es-seyyid 4, mîr 3, hâzret 2, hâtun 2, cenâb 1, hoca 1, uşta 1.

Unvanların kuruluş biçimi açısından unvan+isim+unvan yapısında olanların çoğunlukta olduğu belirlenmiştir, 16 unvan grubunda bu kuruluş biçimi tespit edilmiştir.

Unvan grupları üzerine tarihi metinler merkezli yapılacak kapsamlı araştırmaların, disiplinler arası çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. İncelenen dönemde unvanların kullanım sıklığı toplumun mesleki, idari, askeri ve manevi yapısı hakkında yapılacak sosyolojik değerlendirmelere de kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Acar, M. (2002). XVII. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Dönemi Başlarında Yapılmış Safranbolu (Ab-ı Hayat) Çeşmeleri, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 29-35.

Banguoğlu, T. (1995). Türkçenin Grameri, Ankara:TDK Yayınları, s. 513-514.

Bölükbaşı, A. E. (2004). Osmanlı Döneminde Safranbolu Su Mimarisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Dilâçar, A. (1971). Gramer: Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, s. 83-145, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demir, C. (2010). Türkçede Unvan Grupları ve Birleşik İsimleri, Dokuz Eylül Üniversitesi III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 16-18 Aralık 2010.
- Deny, J. (2012). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Duman A. (2008). TDV İslâm Ansiklopedisi "Sadaka" maddesi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka> adresinden erişildi.
- Erengül E. (2005). Safranbolu Şehrinde 17-19. Yüzyıl Osmanlı Camileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ergin, M. (1994). Türk Dili, İstanbul: Bayrak Yayınları, s. 392-393.
- Feridun E. (2008). TDV İslâm Ansiklopedisi "Safranbolu" Maddesi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/safranbolu> adresinden erişildi.
- Gencan, T. N. (1979). Dilbilgisi, Ankara, TDK Yayınları, s. 179-180.
- Karacakaya, R. ; Yücedağ, İ. ve Kılavuz, B. N. (2013), Safranbolu Kitabeleri, İstanbul: Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, s. 178.
- Karahan, L. (2017). Türkçede Söz Dizimi, İstanbul: Akçağ Yayınları, s.68-69.
- Korkmaz, L. (2010). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara:Türk Dili Kurumu Yayınları, s.219.
- Mehmet B. (1998). Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Asar-ı Kadimesi), Kastamonu: Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, (Hazırlayan: Musa S. Cihangir), s. 109.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2017). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Torun, Y. (2006). Türkçede Unvan Grupları ve Diziliş Özellikleri Üzerine, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2006, s.367.
- Tunçözgür, Ü. (2012). Düünden Bugüne Safranbolu, İstanbul: Safranbolu Belediyesi Yayınları, s. 31.
- Türkçe Sözlük (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ulukavak K. (2017). Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu, Karabük: Karabük Üniv. Yayınları, s.170.

KAMU GELİRLERİNİN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ: KARABÜK İLİ ÖRNEĞİ (2010:01-2019:03)

Nihat ALTUNTEPE¹

Özet

Bu çalışma, maliye politikasının içinde yer alan kamu gelirlerinin bir türü olan vergilerin ekonomi üzerindeki etkisini incelemeyi konu edinmektedir. Bu nedenle çalışmada; 2010:01-2019:03 dönemine ait aylık verilerle Karabük ilinde kamu gelirleri ile istihdam arasındaki ilişkiyi analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı; Karabük İli iş piyasasının genel görünümünü ortaya koymak, ilin kamu gelirleri içindeki payını belirlemek ve il için kamu gelirleri ile istihdam arasındaki ilişkiyi tespit ederek, il için yeni istihdam politikaları üretmektir. Çalışmanın çözümü Greatl programında Vektör Otoregresif Modeller (VAR) ile gerçekleştirilmiştir. 2010 ile 2019 yılları arasında aylık verilere dayanılarak yapılan bu analiz sonucunda, Karabük ilinde istihdamla, Genel Bütçe Gelirleri ile Toplam Vergi Gelirleri arasında bir ilişki olduğu, ancak kısa ve uzun döneme göre bu ilişkinin yönünün farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, Maliye Politikası, Vergi, İşsizlik, Karabük.

JEL Sınıflandırma Kodları: E24, E62, J64.

Analysis Of The Effects Of Public Revenues On Employment: Example Of Karabuk Province (2010: 01-2019: 03)

Abstract

This study focuses on examining the effect of taxes, which is a kind of public revenues within the fiscal policy, on the economy. Therefore, in the study; The monthly data for 2010: 01-2019: 03 period analyzed the relationship between public revenues and employment in Karabük. Purpose of the study; The aim of this course is to determine the general outlook of the Karabük labor market, to determine the share of the province in public revenues and to determine the relationship between public revenues and employment for the province and to produce new employment policies for the province. The solution of the study was realized with Vector Autoregressive Models (VAR) in Greatl program. As a result of this analysis based on monthly data between 2010 and 2019, it was concluded that there is a relationship between employment, General Budget Revenues and Total Tax Revenues in Karabük province, but the direction of this relationship varies according to the short and long term.

Key Words: Employment, Fiscal Policy, Tax, Unemployment, Karabuk.

JEL Classification Codes: E24, E62, J64.

Giriş

İktisat politikalarının temel amaçlarından biri de tam istihdamı sağlamaktır. Bu nedenle işsizlikle mücadele ederek, istihdamı artırmak ekonomiler için en temel bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomiler bu amacı gerçekleştirmek için, hem para politikasını hem de maliye politikasını etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Konunun öneminden dolayı literatürde bu konuyla ilgili yapılmış olan çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmaların temel amacı; işsizlikle mücadele ederek istihdamı artırıcı yeni politikalar üretebilmektir. Gerçekleştirilecek olan bu çalışmanın bir amacı da iş piyasasında istihdam artırıcı politikalar ortaya koymaktır.

Bu çalışma, maliye politikasının içinde yer alan kamu gelirlerinin bir türü olan vergilerin ekonomi üzerindeki etkisini incelemeyi hedeflemektedir. Bu nedenle çalışma; 2010:01-2019:03 dönemine ait aylık verilerle Karabük ilinde kamu gelirleri ile istihdam arasındaki ilişkiyi analiz edecektir. Analiz; Vektör Otoregresyon (VAR) modeli kullanılarak gerçekleştirilecektir. Çalışmanın amaçları; Karabük İli iş piyasasının genel görünümünü ortaya koymak, ilin kamu gelirleri içindeki payını belirlemek ve il için kamu gelirleri ile istihdam arasındaki ilişkiyi tespit ederek, il için yeni istihdam politikaları üretmektir.

Çalışmada veriler, TÜİK ve İŞKUR başta olmak üzere diğer istatistiki veri bankalarından temin edilecektir. Çalışmanın çözümü Greatl programında Vektör Otoregresif Modeller (VAR) ile gerçekleştirilecektir. Ayrıca çalışmada değişkenler arasında nedensellik ilişkisi, etki-tepki ve varyans ayrıştırması sonuçları değerlendirilecektir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gönen MYO, Dış Ticaret Bölümü, nihataltuntepe78@gmail.com

Teorik Çerçeve

Vergi, bir kamu otoritesi olan hükümetin, belirli hizmet karşılığı olarak, o hizmetin karşılığı olmasa bile yani ilgisiz bir şekilde hükümet kararnamesi, kanun veya kanunlarla öngörülen kişi ve şirketlerin gelir ve mülklerine uygulanan zorunlu bir ücrettir. Vergi ödemesi, mal veya hizmetlerin doğrudan değişimi için değil, bazı ülkelerin ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmak için özel sektörün kamu sektörüne kaynak ve gelir aktarımı içindir. Bu hedefler arasında yüksek düzeyde istihdam, fiyat istikrarı, gayri milli hasılda hızlı büyüme, ödemeler dengesindeki olumlu gelişmeler, serbest piyasa ekonomisinin teşviki, toplu taleplerin karşılanması, adil gelir ile gelirin yeniden dağıtımı, bebek sanayilerinin teşviki yer almaktadır. Vergi, hükümet faaliyetlerinin günlük olarak yürüttüğü faaliyetlerde gelirin artırılması için bir yöntemdir. Devlet faaliyetleri, ülke halkına güvenlik, sosyal imkanlar, altyapı tesisleri sağlamak için kaynak oluşturmayı ve bunları kullanmayı içerir (Ali, v.d., 2018: 163-164).

Vergilendirme bireylerin ve kuruluşların hükümet harcamalarını karşılamaya yönelik zorunlu bir katkı olduğu görülmektedir. Vergi; devletin herkesin yararına olması için bir kişinin veya kurumun gelirene veya zenginliğine uygulanan bir ücret olduğu kabul edilmektedir. Vergilendirme, reel ekonomik kaynakların, özel sektörden kamu sektörüne, kamu sektörü faaliyetlerini finanse etmek için aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Verginin asıl amacı, devlet harcamalarını karşılamak için geliri artırmak ve ekonominin servetini ve yönetimini yeniden dağıtmaktır. Vergi kişilere, kar, gelir veya kazanç esas alınarak değerlendirildiği için ayırt edicidir (Ojong, Anthony ve Arikpo, 2016: 33-34).

Devletin kontrol ekonomisi olarak isimlendirilen maliye politikası; kamunun gelir ve giderlerinin ekonomi üzerindeki etkilerinin analiz edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Ekonomistler maliye politikasının bu yönünü farklı zaman dilimlerinde ve farklı ülkeler için analiz etmektedirler. Farklı ekonometrik yöntemler kullanılmasına rağmen, son yıldaki vektör otoregresif (VAR) modelleri mali ve politika şoklarının etkilerini değerlendirmek için ana ekonometrik araç haline gelmiştir. Farklı VAR modelleri uygulamaları kullanılmış olsa bile (iç ve dış değişkenler, örnekleme zamanı, ülke ve gecikme uzunluğu) maliye politikası kararlarının etkisine ilişkin çalışmaların sonuçlarının benzerlik gösterdiği görülmektedir. Örneğin; Braveanu, I., Bravivanu Obreja, L. ve Păun, C., (2007) 1990-2007 döneminde Romanya’da maliye politikası ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Bu amaçla regresyon tekniği, Granger nedensellik analizini kullanmışlardır. Bu ekonometrik modelde aşağıdaki değişkenleri kullandılar: GSYH’deki devlet gelirlerinin yüzdesi, reel GSYİH’nın ekonomik büyüme oranı, yıllık faiz ortalaması, işsizlik oranı ve GSYH’nın kamu borcu yüzdesi. Çalışmada toplam mali baskının, reel ekonomik büyüme, GSYH’deki kamu borcu yüzdesi, işsizlik oranı ve enflasyon oranı ile zıt bir ilişki içinde olduğu sonucuna varmışlardır (Roşoiu, 2015: 526-527).

Metodoloji

Çalışmada, istihdam (N), Genel Bütçe Gelirleri (GBG), Toplam Vergi Gelirleri (TVG), Toplam gelir vergisi (TGV) ve Toplam kurumlar vergisi (TKV) olmak üzere beş tane değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlere ait veriler, 2010 yılı temel alınarak 2019 yılına kadar aylık hazırlanmıştır. Analizde en iyi modelin seçilebilmesi için grafik çizimleri ve her bir model için R^2 değerlerinin sonuçlarına göre değişkenlerin logaritmaları alınarak çözüm gerçekleştirilmiştir. Gretl programında mevsimsellikten arındırılan ve logaritmaları alınan değişkenlerin durağanlık testi yapılmış, eşbütünleşme analizi, gecikme uzunluğu testi, VAR çözümü yapılmıştır. Yine modelin birim çembere göre var ters kökleri çözümü gretl programında gerçekleştirilmiştir. Analiz yapılırken Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye İstatistik Kurumu, İŞKUR, Kalkınma Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerinden faydalanılmıştır. Yapılan bu çalışmada; 2010-2019 yılları arasında Karabük ilinde, istihdam, Genel Bütçe Gelirleri, Toplam Vergi Gelirleri, Toplam gelir vergisi ve Toplam kurumlar vergisi verileri aylık değerler olarak modele dâhil edilmiştir. Yapılan analizde öncelikle hangi ekonometrik modelin kullanılması gerektiği, modelde yer alan değişkenlerin grafikleri ve R^2 lerine bakılarak tespit edilmiştir. Model belirlemek için yapılan analizde logaritmik fonksiyon modelinin en uygun model olduğu ortaya çıkmıştır.

Veri Seti

Model çözümünde kullanılan veriler; Karabük ilini kapsayan 2010 ile 2019 yıllarına ait aylık verilerdir. Veriler 2010:1-2019:03 dönemlerini kapsamaktadır. Veri seti, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hazine ve Maliye Bakanlığı ve İŞKUR’un veri tabanlarından derlenmiştir. Değişkenler; Karabük iline ait istihdam, genel bütçe gelirleri, toplam vergi gelirleri, toplam gelir vergisi ve toplam kurumlar vergisinden oluşmaktadır. (EXP) ve ithalat (IMP) değerlerinden oluşmaktadır. Genel bütçe gelirleri, toplam vergi gelirleri, toplam gelir vergisi ve toplam kurumlar vergisi değişkenleri dolar cinsinden logaritmaları alınarak ekonometrik analize tabi tutulmuştur.

Tablo 1. Modeldeki Değişkenler ve Değişkenlerin Tanımı

Değişken	Tanımı
N	Karabük İli istihdamı
GBG	Genel Bütçe Gelirleri
TVG	Toplam Vergi Gelirleri
TGV	Toplam Gelir Vergisi
TKV	Toplam Kurumlar Vergisi

Modelin Var Çözümü

ADF Birim-Kök Testi

Tablo 2. ADF Birim-Kök Testi Sonuçları

	Değişkenler	Sabit Terim	Sabit terim ve Trend
DÜZEY	N	(-1,18642) 0,6827	(-8,39673) 2,907e-010
	GBG	(-4,22522) 0,0005928	(-4,36493) 0,00243
	TVG	(-4,3006) 0,0004382	(-4,40639) 0,002081
	TGV	(-3,76181) 0,003339	(-4,05156) 0,007341
	TKV	(-3,17479) 0,02152	(-3,25367) 0,07416

Tablo 2’de modele dahil edilmiş olan değişkenler için ADF Birim-Kök Testi sonuçları görülmektedir. ADF Birim-Kök Testinde gecikme uzunluğu 12 olarak seçilmiştir. Yapılan test sonuçlarına göre; N, GBG, TVG, TGV ve TKV değişkenleri düzey seviyesinde durağandır.

Eşbütünlük Testi

Tablo 3. Eşbütünlük Test Sonuçları OLS

Model 1: SEK (OLS), kullanılan gözlemler: 2010:01-2019:03 (T = 111) Bağımlı değişken: l_N

	Katsayı	Ölç. Hata	t-oranı	p-değeri	
const	9,63192	2,04037	4,721	<0,0001	***
l_GBG	-15,5624	5,82286	-2,673	0,0087	***
l_TVG	15,4976	5,35506	2,894	0,0046	***
l_TGV	-0,151642	0,757614	-0,2002	0,8417	
l_TKV	-0,0818881	0,0673965	-1,215	0,2271	

Bağımlı değişken ort	5,320318	Bağımlı değişken ö.s.	0,970974
Kalıntı kareleri top	89,26953	Bağlanım ö.h.	0,917696
R-kare	0,139213	Ayarlamalı R-kare	0,106731
F(4, 106)	4,285794	P-değeri(F)	0,002969
Log-olabilirlik	-145,4104	Akaike ölçütü	300,8208
Schwarz ölçütü	314,3684	Hannan-Quinn	306,3167
ro	0,532192	Durbin-Watson	0,896414

Sabit Terim		Sabit terim ve Trend	
Sınama istatistiği	p-değeri	Sınama istatistiği	p-değeri
-1,62624	0,4691	-4,31833	0,002885

Modelde yer alan değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisinin test sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre; değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

VAR Analizi

VAR sistemi, gecikme derecesi 12

SEK (OLS) tahminleri, gözlemler 2011:01-2019:03 (T = 99)

Log-olabilirlik = 479,57183

kovaryans dizey belirleyeni = 4,2662317e-011

AIC = -3,5267

BIC = 4,4684

HQC = -0,2919

Portmanto sınaması: LB(24) = 586,446, sd = 300 [0,0000]

Tablo 4. VAR Analiz Sonuçları
Denklem 1: I N

	Katsayı	Ölç. Hata	t-oranı	p-değeri	
const	-11,2104	17,7466	-0,6317	0,5314	-
I_N_1	0,557356	0,156835	3,554	0,0010	(%99 Güven) (%1 Hata Payı)
I_N_2	0,111609	0,179638	0,6213	0,5381	-
I_N_3	-0,0161190	0,182996	-0,08808	0,9303	-
I_N_4	0,0733247	0,176984	0,4143	0,6810	-
I_N_5	0,147657	0,172813	0,8544	0,3982	-
I_N_6	-0,156838	0,157548	-0,9955	0,3258	-
I_N_7	0,112473	0,158152	0,7112	0,4813	-
I_N_8	0,0894040	0,162299	0,5509	0,5850	-
I_N_9	-0,0434136	0,160257	-0,2709	0,7879	-
I_N_10	0,0327711	0,167319	0,1959	0,8458	-
I_N_11	-0,169987	0,181026	-0,9390	0,3537	-
I_N_12	0,0379640	0,156336	0,2428	0,8094	-
I_GBG_1	-0,220848	7,45071	-0,02964	0,9765	-
I_GBG_2	1,04174	6,97840	0,1493	0,8821	-
I_GBG_3	16,2680	6,73210	2,416	0,0206	(%95 Güven) (%5 Hata Payı)

I_GBG_4	-8,52795	7,29585	-1,169	0,2497	-
I_GBG_5	1,51918	7,95747	0,1909	0,8496	-
I_GBG_6	-16,4736	7,83593	-2,102	0,0422	(%95 Güven) (%5 Hata Payı)
I_GBG_7	11,1307	7,71684	1,442	0,1574	-
I_GBG_8	-9,36228	8,25706	-1,134	0,2640	-
I_GBG_9	-3,97264	8,18095	-0,4856	0,6300	-
I_GBG_10	-6,91326	8,63369	-0,8007	0,4283	-
I_GBG_11	5,24023	8,37868	0,6254	0,5354	-
I_GBG_12	-4,26901	8,33674	-0,5121	0,6116	-
I_TVG_1	-1,16682	7,25341	-0,1609	0,8731	-
I_TVG_2	2,30470	6,83291	0,3373	0,7378	-
I_TVG_3	-15,4585	6,68060	-2,314	0,0262	(%95 Güven) (%5 Hata Payı)
I_TVG_4	6,50696	7,39609	0,8798	0,3845	-
I_TVG_5	0,0316868	7,79057	0,004067	0,9968	-
I_TVG_6	16,6468	7,70197	2,161	0,0370	(%95 Güven) (%5 Hata Payı)
I_TVG_7	-12,7382	7,66229	-1,662	0,1047	-
I_TVG_8	9,09546	8,14608	1,117	0,2712	-
I_TVG_9	1,89864	8,18839	0,2319	0,8179	-
I_TVG_10	7,87278	8,55073	0,9207	0,3630	-
I_TVG_11	-4,53752	8,21489	-0,5524	0,5839	-
I_TVG_12	3,76822	7,70237	0,4892	0,6275	-
I_TGV_1	1,66834	1,73292	0,9627	0,3418	-
I_TGV_2	-2,70624	2,03863	-1,327	0,1923	-
I_TGV_3	-1,00394	2,02735	-0,4952	0,6233	-
I_TGV_4	2,05796	1,92428	1,069	0,2916	-
I_TGV_5	-0,844226	1,88201	-0,4486	0,6563	-
I_TGV_6	-0,554876	1,86197	-0,2980	0,7673	-
I_TGV_7	2,04068	1,79774	1,135	0,2634	-
I_TGV_8	0,610590	1,78522	0,3420	0,7342	-
I_TGV_9	1,32090	1,69392	0,7798	0,4403	-
I_TGV_10	-0,0592387	1,79644	-0,03298	0,9739	-
I_TGV_11	-1,01736	1,76631	-0,5760	0,5680	-
I_TGV_12	0,358044	1,64563	0,2176	0,8289	-
I_TKV_1	-0,0145157	0,145922	-0,09948	0,9213	-
I_TKV_2	-0,203503	0,182692	-1,114	0,2723	-
I_TKV_3	0,177085	0,186083	0,9516	0,3473	-
I_TKV_4	0,0374642	0,204255	0,1834	0,8554	-
I_TKV_5	-0,309420	0,197011	-1,571	0,1246	-
I_TKV_6	0,173972	0,190083	0,9152	0,3658	-
I_TKV_7	0,0397292	0,187962	0,2114	0,8337	-
I_TKV_8	-0,161453	0,177695	-0,9086	0,3693	-
I_TKV_9	0,181280	0,173729	1,043	0,3033	-
I_TKV_10	-0,0799324	0,177462	-0,4504	0,6550	-
I_TKV_11	0,0278635	0,170164	0,1637	0,8708	-
I_TKV_12	-0,0616673	0,146484	-0,4210	0,6761	-

Bağımlı değişken ort	5,474185	Bağımlı değişken ö.s.	0,895332
Kalıntı kareleri top	14,07489	Bağlanım ö.h.	0,608598
R-kare	0,820836	Ayarlamalı R-kare	0,537945
F(60, 38)	2,901603	P-değeri(F)	0,000352
ro	-0,001475	Durbin-Watson	2,000684

Sıfır sınırlama için F-sınamaları:

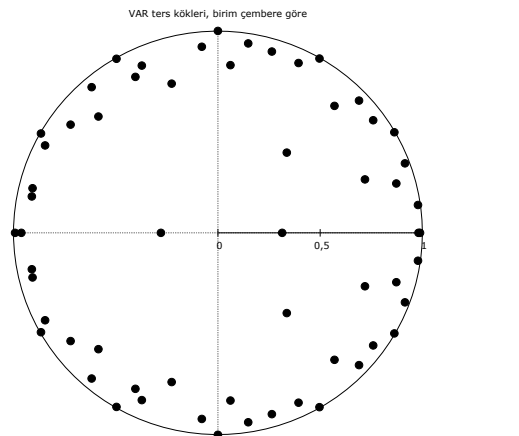
- I_N tüm gecikmeleri $F(12, 38) = 3,3447 [0,0022]$
 I_GBG tüm gecikmeleri $F(12, 38) = 1,6703 [0,1132]$
 I_TVG tüm gecikmeleri $F(12, 38) = 1,6618 [0,1155]$
 I_TGV tüm gecikmeleri $F(12, 38) = 1,2326 [0,2977]$
 I_TKV tüm gecikmeleri $F(12, 38) = 0,71216 [0,7302]$
Tüm değişkenler, gecikme $12F(5, 38) = 0,61369 [0,6900]$

Yapılan VAR analiz sonucu Tablo 4’de gösterilmiştir. Analiz sonucuna göre; % 10 hata payı ile (%90 güvenle), N ile GBG arasında kısa dönemde pozitif, uzun dönemde negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yine analiz sonucuna göre; % 5 hata payı ile (%95 güvenle) N ile TVG arasında kısa dönemde negatif, uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki olduğu, ortaya çıkmıştır. Yine analiz sonucu N ile TGV ve N ile TKV arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. 2010 ile 2019 yılları arasında aylık verilere dayanılarak yapılan bu analiz sonucunda, Karabük ilinde istihdamla, Genel Bütçe Gelirleri ile Toplam Vergi Gelirleri arasında bir ilişki olduğu, ancak kısa ve uzun döneme göre bu ilişkinin yönünün farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca analizde, istihdam ile Toplam Gelir Vergisi ve Toplam Kurumlar Vergisi arasında hem kısa dönem hem de uzun dönemde bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Birim Çembere Göre Var Ters Kökleri

Modelde yer alan değişkenler için birim çembere göre VAR ters kökleri analizi aşağıda yapılmıştır.

Şekil 1. VAR Ters Kökleri Birim Çembere Göre

Şekil 1’de VAR ters köklerinin birim çemberin içinde yer alması ve çemberin dışında bulunmamasından dolayı oluşturulan VAR modeli istikrarlı bir yapı gösterir.

Sonuç

Bu çalışma, maliye politikasının içinde yer alan kamu gelirlerinin bir türü olan vergilerin ekonomi üzerindeki etkisini ortaya koymak için yapılmıştır. Bu nedenle çalışma; 2010:01-2019:03 dönemine ait aylık verilerle Karabük ilinde kamu gelirleri ile istihdam arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz; Vektör Otoregresyon (VAR) modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amaçları; Karabük İli iş piyasasının genel görünümünü ortaya koymak, ilin kamu gelirleri içindeki payını belirlemek ve il için kamu gelirleri ile istihdam arasındaki ilişkiyi tespit ederek, il için yeni istihdam politikaları üretmek olarak belirlenmiştir. Çalışmada veriler, TÜİK ve İŞKUR başta olmak üzere diğer istatistik veri bankalarından temin edilmiştir. Çalışmanın çözümü Greatl programında Vektör Otoregresif Modeller (VAR) ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, istihdam (N), Genel Bütçe Gelirleri (GBG), Toplam Vergi Gelirleri (TVG), Toplam gelir vergisi (TGV) ve Toplam kurumlar vergisi (TKV) olmak üzere beş tane değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlere ait veriler, 2010 yılı temel alınarak 2019 yılına kadar aylık hazırlanmıştır. Analizde en iyi modelin seçilebilmesi için grafik çizimleri ve her bir model için R^2 değerlerinin sonuçlarına göre değişkenlerin logaritmaları alınarak çözüm gerçekleştirilmiştir. Gretl programında mevsimsellikten arındırılan ve logaritmaları alınan değişkenlerin durağanlık testi yapılmış, eşbütünleşme analizi, gecikme uzunluğu testi, VAR çözümü yapılmıştır. Yine modelin birim çembere göre var ters kökleri çözümü gretl programında gerçekleştirilmiştir. Analiz yapılırken Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye İstatistik Kurumu, İŞKUR, Kalkınma Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerinden faydalanılmıştır. Yapılan bu çalışmada; 2010-2019 yılları arasında Karabük ilinde, istihdam, Genel Bütçe Gelirleri, Toplam Vergi Gelirleri, Toplam gelir vergisi ve Toplam kurumlar vergisi verileri aylık değerler olarak modele dâhil edilmiştir. Yapılan analizde öncelikle hangi ekonometrik modelin kullanılması gerektiği, modelde yer alan değişkenlerin grafikleri ve R^2 'lerine bakılarak tespit edilmiştir. Model belirlemek için yapılan analizde logaritmik fonksiyon modelinin en uygun model olduğu ortaya çıkmıştır.

Çalışmada Karabük ili için 2010:01-2019:03 dönemi aylık verileri kullanılarak oluşturulan VAR modeline bağlı olarak aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır.

- ✓ ADF Birim-Kök Testinde gecikme uzunluğu 12 olarak seçilmiştir. Yapılan test sonuçlarına göre; N, GBG, TVG, TGV ve TKV değişkenleri düzey seviyesinde durağandır.
- ✓ Değişkenler arasında bir eşbütünleşim ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir
- ✓ Gecikme uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir.
- ✓ VAR ters köklerinin birim çemberin içinde yer alması ve çemberin dışında bulunmamasından dolayı oluşturulan VAR modeli istikrarlı bir yapı gösterdiği ortaya çıkmıştır.
- ✓ % 10 hata payı ile (%90 güvenle), N ile GBG arasında kısa dönemde pozitif, uzun dönemde negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
- ✓ % 5 hata payı ile (%95 güvenle) N ile TVG arasında kısa dönemde negatif, uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki olduğu, ortaya çıkmıştır.
- ✓ N ile TGV ve N ile TKV arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.
- ✓ 2010 ile 2019 yılları arasında aylık verilere dayanılarak yapılan bu analiz sonucunda, Karabük ilinde istihdamla, Genel Bütçe Gelirleri ile Toplam Vergi Gelirleri arasında bir ilişki olduğu, ancak kısa ve uzun döneme göre bu ilişkinin yönünün farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Roşoiu, I., (2015), “*The impact of the government revenues and expenditures on the economic growth*”, *Procedia Economics and Finance* C: 32, pp. 526 – 533.
- Ali, A., Y., v.d., (2018), “*The Impact Of Tax Revenues On Economic Growth: A Time Series Evidence From Kenya*”, *Academic Research International* Vol. 9(3) September.
- Ojong, C., M., , Anthony, O., Arikpo, O., F., (2016), “*The Impact of Tax Revenue on Economic Growth: Evidence from Nigeria*”, *Journal of Economics and Finance* , .Volume 7, Issue 1., pp. 32-38.

İSLAM EKONOMİSİNDE ENFLASYON: İSLAM ÜLKELERİ ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Nihat ALTUNTEPE¹

Özet

Bu çalışmada; enflasyon; İslam ekonomisi açısından teorik olarak ele alınıp incelenecektir. Enflasyonun ortaya çıkış süreci ve mücadele yöntemleri İslam ekonomisi açısından analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı; fiyatlardaki artış olarak isimlendirilen enflasyonun, İslam ekonomisindeki yerini ve önemini analiz etmektedir. Sonuç olarak hem geleneksel hem de İslami ekonomik sistemlerde, fiyatların belirlenmesinde hem talebin hem de arzun rolünün olduğu, fiyatlara gereksiz müdahalelerin yapılmaması gerektiği ve İslâm ekonomisinde, emir ve yasaklara tam uyulduğu takdirde enflasyona sebep olan unsurların ortadan kalkacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi, Para Politikası, Enflasyon, Faiz Oranı, İslam Ülkeleri.

Jel Kod: E62,E52, E31, E69.

Inflation in Islamic Economy: A Comparison Between Islamic Countries

Abstract

In this study; inflation; Theoretically will be examined and examined in terms of Islamic economy. The emergence of inflation and the methods of struggle were analyzed in terms of Islamic economy. Purpose of the study; analyzes the place and importance of inflation, which is called increase in prices, in the Islamic economy. As a result, in both traditional and Islamic economic systems, it was concluded that both demand and supply have a role in price determination, that unnecessary interventions should not be made to prices and that the factors causing the inflation will disappear if the orders and prohibitions are fully followed in Islamic economy.

Key Words: Islamic Economics, Money Politics, Inflation, Interest Rate, Islamic Countries.

Jel Kod: E62, E52, E31, E69.

Giriş

Enflasyon; mal ve hizmet fiyatlarında sürekli bir yükseliş olduğu ekonomik bir durumu ifade etmektedir. Bu tanımda iki önemli nokta ön plana çıkmaktadır. Birincisi; fiyatlar genel seviyesinin yani; enflasyonu oluşturan fiyatlardaki artışın, tek bir mal ya da mal grubunun fiyatlarındaki artışlardan farklı olarak, ekonomideki tüm malların temsili için oluşturulan fiyat sepetini kapsamaması gerektirir. İkincisi; toplam fiyat seviyesindeki artışın sürekli olması gerekliliğidir. Enflasyon kısaca, mal ve hizmet fiyatlarındaki artış oranı olarak da tanımlanmaktadır. Enflasyonun ortaya çıkarmış olduğu birçok etki vardır. Diğer yandan, geleneksel ekonomilerde ekonomilerin istikrarı büyük ölçüde enflasyonun ve faiz oranlarının bir fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle merkez bankalarının uyguladığı para politikalarının çoğu sadece düşük enflasyon oranını ve yüksek ekonomik büyümeyi sürdürmeyi amaçlamaktadır.

İslam ekonomisinde fiyatların belirlenmesi serbest piyasa mekanizmasına bırakılmıştır. Ancak serbest olarak piyasa mekanizması tarafından oluşturulan fiyatın, toplumun çıkarlarını olumsuz yönde etkilememesi gerekir. Hem bu nedenlerle hem de ekonomide birçok makroekonomik değişken üzerinde hissedilir bir etki ortaya çıkarmasından dolayı enflasyon kavramının İslam ekonomisi açısından ele alınıp incelenmesi önem taşımaktadır.

Yapılacak olan bu çalışmada; enflasyon; İslam ekonomisi açısından teorik olarak ele alınıp incelenecektir. Enflasyonun ortaya çıkış süreci ve mücadele yöntemleri İslam ekonomisi açısından analiz edilecektir. Çalışmanın amacı; fiyatlardaki artış olarak isimlendirilen enflasyonun, İslam ekonomisindeki yerini ve önemini analiz etmektedir. İslam ekonomisinin enflasyonun ortaya çıkarmış olduğu etkilerle mücadele yöntemlerini incelemek çalışmanın bir diğer amacıdır. Aynı zamanda çalışmada İslam ülkelerinde enflasyon oranları verilerinin değerlendirilip incelenmesi ve ülkeler arası karşılaştırmalı bir analiz yapılması amaçlanmaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gönen MYO, Dış Ticaret Bölümü, nihataltuntepe78@gmail.com

Kavramsal Çerçeve

Fiyat istikrarının sürdürülmesi sorunu, bugün dünyadaki çoğu ülke için para politikasının hedefini geçersiz kılmaya devam etmektedir. Para politikasının yürütülmesinde fiyat istikrarına verilen önem, diğerlerinin yanı sıra, ulusal para biriminin satın alma gücünü güçlendirmenin yanı sıra sürdürülebilir büyüme ve kalkınmayı teşvik etmek amacıyla yapılmaktadır. Enflasyon olgusu uzun bir süre boyunca bir ülkede mal ve hizmetlerin geniş yelpazenin genel fiyat seviyesinde kalıcı artış olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon terimi, bir ekonomideki mal ve hizmet fiyatlarındaki genel ve kalıcı bir artışı ifade etmektedir. Enflasyon oranı, fiyat endeksindeki (tüketici fiyat endeksi, toptan eşya fiyat endeksi, üretici fiyat endeksi vb.) Yüzde değişim olarak ölçülür. Tüketici fiyat endeksi (TÜFE), ortalama tüketici tarafından satın alınan temsili bir mal ve hizmet sepetinin fiyatını ölçtüğünü ve tüketici fiyatlarının periyodik olarak yapılan anketine dayanarak hesaplandığı durumu ifade eder. Sepet, farklı ağırlıklara bağlı olarak, bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişikliklerin, farklı derecelerde ölçülen enflasyon üzerinde etkisi vardır. Enflasyon veya fiyat hareketlerinin bir diğer ölçüsü de GSYİH Deflatörü'dür. Bu yıllık olarak ölçülmektedir. Ancak, nadiren enflasyon ölçüsü olarak kullanılır. Bunun nedeni TÜFE'nin yaşam maliyetini temsil etmesi ve bu nedenle halkın refahını ölçmek için daha uygun olmasıdır (Umaru ve Zubairu, 2012: 183-184).

Enflasyon, en önemli makroekonomik değişkenlerden biridir ve Hükümet dahil ekonomik aktörler tarafından en çok korkulanıdır. Çünkü üretim maliyetlerinin yapısı ve refah düzeyi üzerinde kötü bir etki ortaya çıkarmaktadır. Enflasyon; ekonomik büyüme, rekabet edebilirliğin azalması, faiz oranı, dengesiz gelir dağılımı ve işsizlik gibi değişkenleri etkilemektedir. Enflasyon, aşırı toplam talebin fiyat seviyesindeki değişikliklerin tetiklenmesi nedeniyle meydana gelen aşırı toplam talep nedeniyle meydana gelen fazlalıktan kaynaklanabilir. Üretim faktörlerine yönelik artan talep de, fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Ekonomik bir fenomen olarak enflasyonun, kamu maliyesi üzerinde genellikle olumsuz etkisine bağlı olarak, ekonomik faaliyetler üzerinde bir etkisi olmaktadır. Diğer yandan enflasyonla birlikte paranın satın alma gücü daha düşük olmakta ve bir şey elde etmek için, daha fazla paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Çok yüksek olan enflasyon, sosyal refah seviyesini düşürecektir. Buna karşılık, çok düşük enflasyon, ekonomik büyümenin yavaşlaması, durgun iş oluşturma ve toplumda yoksulluğun artmasına etki eden, azami düzeyde çalışmayan ekonomiyi yansıtmaktadır (Yoland, 2017: 39-42).

Enflasyon çoğu zaman tüm fiyatlarda genel bir artış anlamına gelmektedir. Enflasyon belirsizliği arttırmaktadır. Enflasyon sırasında gelecekteki fiyat seviyelerinin ne olacağı konusunda daha fazla belirsizlik söz konusudur. Ayrıca, enflasyon sırasında nispi fiyatlar konusunda bir belirsizlik vardır. Enflasyon, tüm fiyatları endeksleyerek kolayca idare edilebilecek bütün fiyatlarda tekdüze bir genel artış değildir. Bunun yerine, enflasyon iş yapma yöntemlerini bozan ve üretilen malların özelliklerini değiştiren çok belirsizliğin eşlik ettiği fiyatlardaki genel bir artıştır. Enflasyon, sisteme belirsizliği enjekte ederek başlangıçta istenen hedeflerden sapmalara neden olur (Carlton, 2019). Enflasyonun ortaya çıkarmış olduğu etkilerin başında; enflasyon sırasında büyük bütçe açıklarının ortaya çıkması, sert mali ve parasal önlemler, hiperenflasyonlar nedeni ile neredeyse bir gecede etkisiz hale gelir, hızlı enflasyonun sona ermesinden sonraki ay ve yıllarda para stokunda büyük artışlar ortaya çıkar. Hükümetin maliye ve para politikasında kapsamlı bir değişiklik yapması durumunda yüksek oranlardaki enflasyon hızla sona erebilir (Hall, 2019).

Ekonomik performans ve yüksek enflasyonun sosyal refah üzerindeki zararlı etki konusunda genel görüş birliği vardır. Ülkeye özgü çeşitli nedenlerle enflasyon oranları ülkeler arasında ve zaman içinde çok farklıdır. Bazı bölgeler ılımlı bir pozitif enflasyon yaşarken, diğerleri (özellikle gelişmekte olan ülkeler) çok yüksek enflasyon oranları sergilemektedir. Bununla birlikte, enflasyon oranlarının bu heterojenliğine rağmen, iyi bilinen iki dönemi ayırt etmek gerekir. Birincisi, yetmişli yılların ve seksenlerin Büyük Enflasyonu. Sanayileşen ülkeler anormal derecede iki haneli enflasyon oranlarını sürdürürken, gelişmekte olan birkaç ülke feci hiperenflasyon olayları ile mücadele etmiştir. Öte yandan, son onbeş yıl, 2001 yılına kadar dünyadaki çoğu ülkede bir rakamlı enflasyona dönüşen ve bölgelere büyük enflasyonu düşüren bir bölge enflasyonu olarak tanımlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde bu tür yakınsama sürecinin başlangıcı, 80'lerin sonlarında ve 90'lı yılların başında hiper ve yüksek enflasyon ve finansal stresle işaretlenmiş kriz olaylarıyla ilgilenen istikrar programları ve reform gündemleriyle başlamıştır. Bu durumdaki ülkelerde zayıf kurumlar ve politika uygulamaları ciddi biçimde sorgulandı ve sıklıkla daha güçlü ve daha iyi tanımlanmış olanlarla değiştirildi. Makroekonomik politika davranışındaki bu keskin kayma ve uluslararası iktisadi kuruluşlardan gelen destek programları yıllar içinde makroekonomik istikrar sağlayarak, dünya enflasyonu 2005'te yüzde 3,5'in altına düştü (Calderon ve Hebbel, 2008: 1-2).

İslam, sahiplerinin ekonomik hayatı için ayrıntılı reçeteler veren tek büyük dindir. İslam, eğitim, sağlık, çalışkanlık, yatırım ve sosyal güvenlik ağının önemini vurgulamaktadır. Hazreti Muhammed'in Allah'tan aldığı vahiylerin toplandığı Kur'an bu ilkelerin ana kaynağıdır. Kur'an, Sünnet (Hz. Muhammed'in davranışları), İcma (dini bilginlerin rasyonel fikir birliği) ve Sünni (Şii değil) Müslümanlar tarafından önem arz etmektedir. Kuran, İslam ve diğer Müslümanlar tarafından Allah'ın asıl beyanı olarak kabul edilir. Dolayısıyla sunduğu temel ekonomi değerleri, İslam'ın bütün mezhepleri için değişmez, zamansız ve tartışılmazdır. Bir ekonomi, yalnızca

ekonomisini ve kamu politikalarını bu temellere dayandırmayı seçerse İslam olarak sınıflandırılabilir. İslam'ın asıl amacı, tüm erkek ve kadınların zihinsel kapasitelerini en üst düzeye çıkarabilecekleri, sağlıklarını koruyabilecekleri ve destekleyebilecekleri ve toplumun ekonomik ve sosyal kalkınmasına aktif olarak katkıda bulunabilecekleri eşitlikçi bir sosyal yapı geliştirmektir. Ekonomik gelişme ve büyüme, sosyal adaletle birlikte, İslami bir ekonomik sistemin eşitrel unsurlarıdır. İnsanlar cinsiyetleri, etnik kökenleri ve dini inançları ne olursa olsun İslam toplumunda eşit kabul edilir, çünkü tüm insanlardan Allah tarafından eğitilmiş, tasarruflu ve güvenli bir toplumun oluşumunda yer almaları beklenir. İslam'a göre, doğal kaynaklar, insanlığa, yalnızca sosyal adaleti, ekonomik eşitliği ve kişisel sorumluluğu teşvik eden bir kamu düzeni oluşturulması amacıyla kullanılması amacıyla Allah tarafından insanlığa verildiği kabul edilir. İnsanlar toplumun entelektüel gelişimini, ekonomik ilerlemesini ve sosyal özgürlüğünü engelleyen herhangi bir faktörü ortadan kaldıracak stratejileri formüle etmek için yeteneklerini kullanmalıdır (Askari ve Taghavi, 2005: 188-189).

İslam ekonomisini tanımlamak, İslami yaşam tarzının özelliği olan bazı önkoşulların yerine getirilmesini gerektirecektir. Bu gibi ön koşullardan ilki, İslami ekonomik faaliyetin yalnızca insan arzusu ve tecrübesi tarafından yönetilmemesi gerektiğidir. Bir sosyal bilim olarak, İslam ekonomisi ahlaki değerlerden bağımsız değildir. Normatif yönü, olumlu yönünden daha belirgindir, aslında mevcut ekonomik olayları analiz etmede ve İslami hedeflerle uyumlu olarak uygun hareket tarzlarına karar vermede etkili olan normatif yöndür. İslam, bir toplumun yanı sıra bir toplumun ulaşmak için çabalaması gereken hedefleri belirtir (Zaman, 1984: 49).

İslam ekonomisi örneğini akademik bir disiplin olarak ortaya koyan ilk resmi girişim Zarqa tarafından gerçekleştirilmiştir. Zarqa'nın argümanı, ana akım ekonominin, kapitalist paradigmanın altında yatan değer yargılarına dayandığı gözlemiyle başlar. Bu değer yargılarının; araştırılan konuların, değişkenler ve varsayımların, analiz yöntemi ile sonuçların ve araçların seçimine yansıdığını belirtir. Kur'an ve Sünnet'in, İslami ekonomi gibi farklı bir disiplinin temelini oluşturan farklı değer yargılarını içerdiğini belirtmektedir. Argümanı metodolojik imaya sahiptir. Buna göre; ana akım ekonomi ile başlayabilir, onu sorgulanabilir unsurlardan arındırabilir, İslami girdiler getirebilir ve İslami ekonomik modeller ve çözümler geliştirebilir (Tahir, 2017: 4-5).

İslam Ekonomisinde Enflasyon

İslam ekonomisinde fiyat oluşumu serbest piyasada arz ve talep koşullarına göre gerçekleşmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri piyasada tekel oluşumunu önlemektir. İslam ekonomisinde adil fiyat ilkesi de geçerlidir. Adil fiyat; alıcı ve satıcının karşılıklı rızasına bağlı olarak oluşan fiyattır. Serbest piyasada oluşan fiyatlara müdahale edilmemesi de bir kuraldır. Piyasaya kamu yararı amacı dışında yapılan müdahaleler hoş karşılanmaz. İslam ekonomisine göre piyasada arz ve talep dengesi bozulursa piyasada karaborsa oluşur ve üretim düşer. Malın pazara getirilmeden satılması yasaklanmıştır. Fiyatların düşmesini engellemek için üretimi azaltma yada ürünü yok etme gibi durumlara izin verilmez. Eğer piyasada tekeli eğilimler ortaya çıkmaya başlarsa fiyatlara müdahale edilebilir (Tabakoğlu, 2016: 439-440).

Hem geleneksel hem de İslami ekonomik sistemlerde, fiyatların belirlenmesinde hem talebin hem de arzın rolü vurgulanmaktadır. Nitekim İslam alimleri, yüzyıllar önce, talebin ve arzın enflasyona neden olmasının önemini ortaya koymuşlardır. Yüksek bir kamu harcaması, toplam talebin artmasını gerçekleştirerek fiyat seviyesinin yükselmesine neden olur. Kamu harcamaları borç vermekle finanse edildiğinde, borç bekleyenler tarafından net borcun net bir servet olduğu düşünülürse, toplam talebin daha da kayması mümkündür. Borçtan para kazanma, toplam talepte başka bir değişim ortaya çıkarması nedeniyle fiyat seviyesinin yükselmesine neden olacaktır. Ayrıca, devlet borcundan beklenen para kazanma gelecekteki fiyatta beklenen bir artışa, yani daha yüksek bir beklenen enflasyona yol açacaktır. İslami çerçevede, ithal enflasyon olmadığı zaman enflasyon sıfır olmalıdır. Ancak, erken İslam tarihinde çok düşük bir enflasyon oranının yaşandığı da görülmüştür. Fiyat seviyelerinde böyle bir artışın ana nedeni, altın ve gümüş de ortaya çıkan dengesizliklerdi. Ayrıca, İslam tarihinin üçüncü ve dördüncü yıllarında arzda bir kesinti nedeniyle kısa süreli yükselen fiyatlar enflasyona neden olmuştur (Kıa, 2014: 20).

El Makrizi'ye göre, enflasyon olayı, geçmişten bu yana dünyadaki insanların hayatlarını etkileyen doğal bir olgudur. El Makrizi nedensel faktörlere dayalı enflasyonu, iki faktöre bağlamaktadır. Bunlardan birincisi; doğal faktörlerin neden olduğu enflasyon, ikincisi; insan hatasından kaynaklanan enflasyondur. Adından da anlaşılacağı gibi, doğal enflasyon insanlığın önleyemediği çeşitli doğal faktörlerden kaynaklanmaktadır. El Makrizi'ye göre, doğal bir felaket meydana geldiğinde, çeşitli gıda maddeleri ve diğer tarım ürünleri mahsulünün bozulmasına neden olur, böylece bu malların piyasadaki miktarları çarpıcı bir biçimde azalır ve kıtlık ortaya çıkar. Bu şekilde piyasada mal kıtlığı olduğunda, fiyatlar yükselme eğilimine girer ve enflasyon oluşur. Doğal Enflasyon, sebebi temel olarak; kıtlık, savaş veya ambargo ve boykot nedeniyle üretim seviyesindeki düşüş nedeni ile ortaya çıkar. Doğal faktörlere ek olarak, AlMaqrizi, enflasyonun insan hatası nedeniyle oluşabileceğini belirtmektedir. Hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak bu enflasyona yol açan üç nedene dayanmaktadır. Bu üç neden; yolsuzluk ve kötü idare, aşırı vergilendirme ve döviz miktarının dolaşımının artmasıdır (Adhitya, 2019: 4-5).

İslami bir ekonomik sistemde sıfır enflasyonu garanti eden veya en azından oranını en aza indiren dört adet yerleşik stabilizatör bulunmaktadır. Bunlar (Siddigi, 1996);

- ✓ Borç finansmanı, özkaynak ve hisse bazlı finansman ile değiştirilmesi,
- ✓ Zekatın varlığı ve daha dar gelirli bir halk lehine gelir dağılımını etkileyen miras yasalarının düzenlenmesi, toplam talebin kompozisyonunu, toplam talepteki dalgalanmaları azaltacak şekilde enflasyonu etkiler.
- ✓ Atıl tüketiminin azalması ve ılımlı tüketimin teşvik edilmesi. Bu, toplam talebin azalmasına neden olacaktır.
- ✓ İslami hükümetler tarafından güven olarak kabul edilen kamu harcamalarının kontrol edilmesidir. Bu yöntemle kamu harcamalarını mevcut yollarla belirlenen sınırlar içinde kalması sağlanır. Kamu borcunun önceden belirlenmiş faiz oranları karşılığı finanse edilmesi kabul edilmez.

İslâm ekonomisinde, emir ve yasaklara tam uyulduğu takdirde enflasyona sebep olan unsurların ortadan kalkacağı kabul edildiği için, enflasyona neden olan fiyat artışlarına rastlamak mümkün değildir. Aynı zamanda sadece karşılıksız para basmak fiyat artışlarına neden olmamakta, üretimi yavaşlatan veya durduran her türlü engeller de enflasyona neden olduğu gibi, üretilmiş bir malın tüketiciye ulaşmaya kadar geçen aşamalarda enflasyona sebep olmaktadır. Bunun için emek - sermaye ilişkileri normal, ticaret ve mübadele muameleleri İslâmî ölçüler içerisinde yapıp tüketimde de İslâmî emirlere uygulanmasına rağmen, fiyat artışları devam ederse bu durumda uygulanacak herhangi bir tedbir yoktur (Eskicioğlu, 1983: 116-117). İslam ekonomisinin temelinde yer alan emirlere ve yasaklara uyulduğu zaman enflasyona neden olan faktörler ortadan kalkacaktır. Böyle bir ortamda ekonomik dengede sağlanmış olur. İslam ekonomisinde ithal enflasyonunun olmadığı durumda enflasyonun sıfır olması beklenir (Kıa, 2014: 20).

İslam Ülkelerinde Enflasyon

İslam ülkelerinde enflasyon oranlarının incelenmesi konunu araştırılması açısından önem taşımaktadır. Zamanın kısıtlılığı ve bütün İslam ülkelerinin enflasyon oranlarının incelenmesi mümkün olmamıştır.

Tablo 1. Bazı İslam Ülkelerinde Enflasyon (%)

	2015	2016	2017	2018	2019
Bangladeş	6,16	5,67	5,61	5,56	5,37
İran	11,91	9,05	9,64	31,16	37,17
Malezya	2,10	2,07	3,79	0,96	2,00
Pakistan	4,52	2,86	4,14	3,92	7,64
Suudi Arabistan	1,27	2,02	-085	2,48	-070
Mısır	10,99	10,19	23,53	20,86	14,51
Katar	1,81	2,67	0,39	0,22	0,13
Sudan	16,91	17,75	32,35	63,29	49,55
Türkiye	7,67	7,77	11,14	16,33	17,45

Kaynak: IMF

Tablo 1’de bazı İslam ülkelerinde enflasyon oranlarının 2015 ile 2018 yıllarına ait değerleri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde görülmektedir ki, 2015 yılında Bangladeş’de enflasyon oranı yüzde 6,16 iken, 2018 yılında 5,56 olarak gerçekleşmiştir. İran’da 2015 yılında İran’da enflasyon oranı yüzde 11,91 iken, 2018 yılında 31,16 olmuştur. İran’da enflasyon önemli oranda artış göstermiştir. Sudan’da 2015 yılında enflasyon oranı yüzde 16,91 iken, 2018 yılında yüzde 49,55 olmuştur. Sudan ekonomisinde enflasyonu kontrol altına alan politikaların uygulanması gerektiği görülmektedir. Örnek olarak seçilen ülkeler arasında 2018 yılı dikkate alındığında en yüksek enflasyon oranına sahip ülke Sudan (yüzde 63,29), alındığında en düşük enflasyon oranına sahip ülke Katar (yüzde 0,22)’dir. Türkiye’de 2015 yılında enflasyon oranı yüzde 7,67 iken, 2018 yılında yüzde 16,33 olmuştur

Sonuç

Bu çalışmada; enflasyon; İslam ekonomisi açısından teorik olarak ele alınıp incelenmiştir. Enflasyonun ortaya çıkış süreci ve mücadele yöntemleri İslam ekonomisi açısından analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı; fiyatlardaki artış olarak isimlendirilen enflasyonun, İslam ekonomisindeki yerini ve önemini analiz etmek olarak belirlenmiştir. İslam ekonomisinin enflasyonun ortaya çıkarmış olduğu etkilerle mücadele yöntemlerini incelemek çalışmanın bir diğer amacıdır. Aynı zamanda çalışmada İslam ülkelerinde enflasyon oranları verilerinin değerlendirilip incelenmesi ve ülkeler arası karşılaştırmalı bir analiz yapılması amaçlanmaktadır.

İslam ekonomisinde fiyatların belirlenmesi serbest piyasa mekanizmasına bırakılmıştır. Ancak serbest olarak piyasa mekanizması tarafından oluşturulan fiyatın, toplumun çıkarlarını olumsuz yönde etkilememesi gerekir. Hem bu nedenlerle hem de ekonomide birçok makroekonomik değişken üzerinde hissedilir bir etki ortaya çıkarmasından dolayı enflasyon kavramının İslam ekonomisi açısından ele alınıp incelenmesi önem taşımaktadır.

Hem geleneksel hem de İslami ekonomik sistemlerde, fiyatların belirlenmesinde hem talebin hem de arzın rolü vurgulanmaktadır. Nitekim İslam alimleri, yüzyıllar önce, talebin ve arzın enflasyona neden olmasının önemini ortaya koymuşlardır. Yüksek bir kamu harcaması, toplam talebin artmasını gerçekleştirerek fiyat seviyesinin yükselmesine neden olur. Kamu harcamaları borç vermekle finanse edildiğinde, borç bekleyenler tarafından net borcun net bir servet olduğu düşünülürse, toplam talebin daha da kayması mümkündür. Borçtan para kazanma, toplam talepte başka bir değişim ortaya çıkarması nedeniyle fiyat seviyesinin yükselmesine neden olacaktır. Ayrıca, devlet borcundan beklenen para kazanma gelecekteki fiyatta beklenen bir artışa, yani daha yüksek bir beklenen enflasyona yol açacaktır.

Çalışmada ortaya çıkan diğer sonuçlar şunlardır;

- ✓ Peygamber Efendimiz malın pazara getirilmeden satın alınmasını yasaklamış ve pazarda normal fiyatlarla satılmasını istemiştir. Bu mal komisyonculuğunun yasaklandığının bir göstergesidir.
- ✓ Fıkhîçılar tekeli eğilimlerin belirmesi halinde fiyatlara müdahale edilebileceğini kabul etmişler ve müdahale şekillerini de belirlemişlerdir.
- ✓ Enflasyonun ana nedenlerinden biri önceden belirlenmiş faiz oranıdır.
- ✓ Devlet borcu / açığı finansmanı da bir diğer enflasyon nedenidir.
- ✓ Alternatif olarak, eğer bir hükümet borcunu İslami bir şekilde finanse ederse, yani borcun ödenmesi fonun verimli bir faaliyette geri dönüşüne veya ekonominin büyüme oranına dayanıyorsa, bu tür bir borç enflasyonun düşmesine neden olur.
- ✓ Fiyat müdahalesi kamu otoritesi tarafından yapılmalıdır.
- ✓ Uzmanlar maliyet ve talep şartlarını inceleyerek fiyatları belirler. Bu fiyat normal karı da içerdiğinden serbest piyasada oluşacak fiyata yakındır.
- ✓ Fiyat tespitinde kalite farklılığı da dikkate alınmalıdır.
- ✓ Haksız rekabet hoş karşılanmaz.
- ✓ İslam'ın fiyat konusuna verdiği önem fiyat istikrarının, adalet, kamu yararı açısından taşıdığı önemden kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

- Askari, H. ve Taghavi, R.,(2005), "The principle foundations of an Islamic economy", BNL Quarterly Review, Vol. LVIII, No. 235, December 2005, pp. 187-205.
- Calderon, C. ve Hebbel, S.,K., (2008), What Drives Inflation In The World?, **Banco Central de Chile Documentos de Trabajo**, Central Bank of Chile Working Papers,No: 491.
- Carlton, D., W., (2019), "The Disruptive Effect of Inflation on the Organization of Markets", NBER, (<https://www.nber.org/chapters/c11456>, erişim tarihi: 12.09.2019).
- Hall, R., E., (2019), "Inflation: Causes and Effect", NBER, (<https://www.nber.org/chapters/c11450> (erişim tarihi: 12.09.2019).
- Kia, A., (2014), "Inflation: Islamic and Conventional Economic Systems - Evidence from the United States", International Journal of Economic Perspectives, 2014, Volume 8, Issue 3, 19-40
- Putra, A., (2019), "Inflation: islam and conventional economic systems", MPRA (Munich Personal RePEc Archive), Paper No. 94791.
- Siddiqi, M. N. (1996), Role of Fiscal Policy in Controlling Inflation in Islamic Framework, King Abdulaziz University, an unpublished manuscript. Available at , Erişim tarihi: 11.9.2019.
- Tabakoğlu, A., (2016), İslam İktisadına Giriş, Dergah Yayınları,4. Baskı, İstanbul.
- Tahir, S., (2017), " Islamic Economics and Prospects for Theoretical and Empirical Research", JKAU: Islamic Econ., Vol. 30 No. 1, pp: 3-20 (January 2017).
- Umaru, A. ve Zubairu, A.A., (2012), "Effect of Inflation on the Growth and Development of the Nigerian Economy (An Empirical Analysis)", International Journal of Business and Social Science, Vol. 3 No. 10 [Special Issue, pp.183-191.
- Yoland, Y., (2017), "Analysis of Factors Affecting Inflation and its Impact on Human Development Index and Poverty in Indonesia", European Research Studies Journal, Volume XX, Issue 4B, pp. 38 - 56.
- Zaman, S. M. H., (1984), "Definition of Islamic Economics", J. Res. Islamic Econ., Vol. 1, No. 2, pp. 49-50.

TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE SIRÇALI KÖYÜNÜN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Ebru SEZGİN¹

Özet

Temettuat Defterleri Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıldan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nde 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan yenileşme sürecidir. Bu süreçte pek çok alanda ıslahat çalışmalarına girilmiştir. Bu ıslahat çalışmaları ekonomik hayatta da kendini göstermeye başlamıştır. Yapılan vergi düzenlemeleri ile toplanan vergiler Temettuat adı verilen defterlerde kayıt altında tutulmaya başlanmıştır. Temettuat Defterleri günümüzde gelir - gider defteri olarak bilinmektedir. Bu defterler bölgelerin sosyo - ekonomik yapısını anlamamız açısından en önemli kaynakların başında gelmektedir. Bu defterler sayesinde bölgelerin gelir - gider durumu, hane sayısı, şahısların kullanmış olduğu lakapları, kullanılan isimler, meslek durumları, mal durumları, ödemiş oldukları vergi miktarları, bölgede yetiştirilen tarım ürünleri ve hayvan çeşitleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Hatta bazı Temettuat Defterleri'nde kişilerin fiziksel özellikleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Ancak Sırçalı köyünün Temettuat Defteri'nde bu tarz bilgiler bulunmamaktadır. Bu çalışmada ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 29 Aralık 1845 tarihli ve ML.VRD.TMT 4567 kodlu Safranbolu'nun Sırçalı köyüne ait Temettuat Defteri incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda Sırçalı köyünde 23 adet hane tespit edilmiştir. Bu hanelerin mülkiyetleri, ödemesi gereken vergi miktarları ve hane sahipleri hakkında bilgiler edinilerek gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safranbolu, Sırçalı, Temettuat.

Socio – Economic Structure Of Sırçalı Village According To Dividends

Abstract

Temettuat Books began to emerge in the Ottoman Empire after the 19th century. There a son for this is there new all process that started with the declaration of the Tanzimat Edict in 1839 in the Ottoman Empire. In this process, breeding studies were initiated in many areas. These reform studies started to manifest themselves in economic life. The tax regulation sand the collected taxes started to be recorded in the books called Temettuat. Temettuat Books are known as income–expense books. These registers are among the most important sources forunder standing the socio–economic structure of the regions. With these books, it is possible to have information about income–expense status of the regions, number of house holds, nick names used by individuals, names used, occupational status, goods status, tax amount spaid, agricultural products and animal varieties grown in the region. However, such information is not available in the Temettuat Book of Sırçalı Village. In this study, Temettuat Book belonging to Sırçalı Village of Safranbolu, dated 29 December 1845 and coded ML.VRD.TMT 4567 in the Ottoman Archives of Prime Ministry was examined. As a result of these investigations, 23 house holds were identified in Sırçalı Village. The necessary assessments were made by obtaining information about the owner ship of these house holds, the amount of tax to be paid and the house hold owners.

Keywords: Safranbolu, Sırçalı, Temettuat.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Sultan Abdümeccid devrinde 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile yeni bir dönem başlamıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile 18. yüzyılın başlarından itibaren devam eden ıslahat hareketleride hız kazanmıştır (Karal, 2007: 170-171). 1839 ile 1876 yılları arasındaki süre Tanzimat Dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönem ıslahat hareketlerinin en hız kazandığı dönemdir. Osmanlı Devleti'nde neredeyse her alanda ıslahat çalışmaları yapılmıştır (Akyıldız, 2011: 1-2). Tanzimat Dönemi ile devletin en önemli gelir kaynağı olan vergi sisteminde önemli değişimler yaşanmıştır. Vergi yükü tarım işiyle uğraşan halktan alınarak kentlilere, esnaflara, tüccarlara ve sanayicilere aktarılmaya çalışılmıştır (Türklü, 2016: 131-132). Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile kimseden keyfi ve ağır vergi alınmaması kararlaştırılmış ve her ferdin gelirine göre vergi vermesi gerektiği vurgulanarak eşitlik ilkesi mali alanda da uygulanmıştır (Günay, Tekir, 2018: 756).

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile farklı isimlerle anılan tüm vergiler birleştirilerek tek bir vergi çatısı altında toplanmıştır. Yapılan bu düzenleme ile vergi kaynaklarının yeniden tespit edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu düzenleme ile devlet gelirlerinin kontrol altına alınması, görevlilerin belirlenmesi, vergi dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi ve devlet gelirlerinin arttırılması amaçlanmıştır. Bundan dolayı 1840 tarihinde yapılan

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, ebrumsezgin@gmail.com.

düzenleme ile nüfus ve temettuat olmak üzere iki ayrı defter oluşturulması planlanarak uygulamay konulmuştur. “Emlak, Arazi, Hayvanat ve Temettuat” sayımları denilen bu düzenleme ile 20 bine yakın defter oluşturulmuştur (Yükücü, Fidancı, Soysal, 2014: 171-172). 1859 yılında esnaf ve tüccarın yıllık kazanç miktarlarının tahmin ve takdir edilmesi ile hesaplanarak gelirin %3 oranında “Temettu Vergisi” adı verilen vergi toplanmıştır (Eldem, 1994: 178). Bu vergi herkesin kazancına uygun olarak toplanmıştır (Çadircı, 2013: 343).

Temettuat, “kâr etmek” manasını taşıyan temettu kökünden gelmektedir. Temettuat kelimesinin tam manası ise kazançlar, kârlar demektir (Develioğlu, 2013: 1251). Temettuat defterleri, bölgede yaşayan insanların lakapları, meslek durumları, yıllık kazançları, hane reisleri, gayrimenkuller, yetiştirilen zirai ürünler, sahip oldukları hayvanlar, hakkında bilgiler içermektedir. Bazı defter kayıtlarında kişilerin fiziksel özellikleri ve bölgenin demografi yapısı hakkında çok detaylı bilgiler içermektedir (Metin, 2017: 410).

İlk Temettuat sayımı Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen sonra yapılmıştır. Fakat bu sayım neticelendirilememiştir. Daha sonra 1845 tarihinde yeniden sayım kararı alınmıştır. Bu kararın ardından tüm devleti içine alan büyük temettuat sayımı yapılmıştır (Kütükoğlu, 2018: 314). Ancak Osmanlı Arşivi'nde Osmanlı Eyaletleri'nin hepsine ait Temettuat Defterleri bulunmamaktadır. Bunun en temel nedeni ise Tanzimat'ın getirmiş olduğu yeni mali düzenlemelerin öncelikle Anadolu ve Rumeli'deki bazı eyaletlerde uygulanmaya başlamış olmasıdır. Tanzimat'ın ilk uygulanmaya başladığı eyaletler ise Selanik, Rumeli Vidin, Silistre, Edirne, Ankara, Hüdavendigâr, Biga, Aydın, Konya ve Sivas eyaletleridir (Arslan, 2002: 60).

Temettuat Defterleri'nin tutulmaya başladığı dönemde kurulan İmar Meclisleri'nin Temettuat tahririnde önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu meclislerin kuruluş amacı ise Temettuat kayıtları oluşturulurken teftiş görevi görmesidir. İmar Meclisleri görevlerini yaklaşık olarak 1 yıl sürdürmüşlerdir. Anadolu ve Rumeli'de beşer adet olmak üzere toplamda 10 adet İmar Meclisi kurulmuştur. Meclis görevlileri askeriye, ilmiye ve mülkiye sınıflarından üç görevli ile birer kâtipten oluşmaktadır. İmar Meclisi çalışanları gerek görev aldıkları kazalara giderek gerekse görev aldıkları kazaların ileri gelenlerini merkeze çağırarak raporlar hazırlamışlardır. Oluşturulan bu raporlar ile halkın talepleri doğrultusunda oluşturulan raporlar Meclis-i Vâlâ'ya sunulmuştur (Bilirli, 2019: 79). İmar Meclisi memurlarına verilen talimatnamelerde Temettuat tahririne eşlik etmeleri, süreci hızlandırmaları ve tahririn takibinin yapılarak işin aksamasını önlemek görevleri arasında yer almıştır. Dolayısıyla Temettuat Defterleri'nin hazırlanmasında etkin bir rol oynamışlardır (Bilirli, 2018: 2140).

Amaç ve Yöntem

Çalışmanın amacı Sosyal Tarih Araştırmaları'na katkı sağlamaktır. Bu tarz çalışmalar Osmanlı Taşra Teşkilatı'nı anlamamız açısından çok önemlidir. Sırçalı Temettuat Defteri ile bölgenin sosyo – ekonomik yapısını tahlil edebilmekteyiz. Bu çalışmada bölgenin gelir – gider durumu, hane sayısı, tahmini nüfus miktarı, mal durumları, yetiştirilen zirai ürünler, bölgede mevcut hayvan türleri ve sayıları, meslekler, lakaplar, hane reisleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu çalışma ile ayrıca bölgenin demografik yapısı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi taranarak ML. VRD. TMT 4567 kodlu Safranbolu'nun Sırçalı köyüne ait Temettuat Defteri bulunmuştur. Bulunan bu defter günümüz Türkçesine çevrilerek gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Literatür taramasının ardından elde edilen bulgular bu çalışmada kullanılmıştır.

Safranbolu Tarihi

Safranbolu, kökleri çok eski dönemlere kadar uzanan farklı uygarlıkların hüküm sürdüğü bir bölgede yer almaktadır. M.Ö. 3000 yıllarından itibaren bölgede toplu yerleşimler başlamıştır. Bu bölgede bilinen en eski uygarlık Gagasların uygarlığıdır. Bölgede eski dönemlerde Paplagonas adlı bir ulusun yaşamış olmasından dolayı bu bölge "Paflagonya" adı ile anılmaktadır. (<http://www.safranboluturizmdanismanmaburosu.gov.tr/TR-158335/tarih-icinde-safranbolu.html> Erişim Tarihi 07.09.2019). Daha sonra ise Hititler, Dorlar, Paplagonlar, Kimerler, Lidyalılar, Persler, Kapadokyalılar, Elenler, Pontlar, Galatyahlılar, Bitinyalılar, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar bu bölgede hakimiyet kurmuşlardır (Gürbüz, 2002: 32).

Safranbolu 1354 yılında Orhan Bey'in oğlu Rumeli Fatihisi olarak adlandırılan Şehzade Süleyman Paşa tarafından Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir. Bazı kaynaklarda ise bu tarihlerde Safranbolu'nun Candaroğulları egemenliği altında bulunduğu yazılmaktadır. Hatta Gazi Süleyman Paşa Vakfı ve bu vakfa bağlı bulunan eserlerin Osmanlı Şehzadesi Süleyman Paşa'ya değil de Candaroğlu Beyi I. Süleyman Paşa'ya ait olduğunu ileri sürülmektedir. Safranbolu, Candaroğulları ile Osmanlı arasında zaman zaman el değiştirmiştir. Bunun temel nedeni ise Safranbolu'nun iki bölge arasında sınır oluşturmasıdır. 1392 yılında Yıldırım Bayezid'in Candaroğulları'nın merkezi olan Kastamonu'yu ele geçirmesiyle Osmanlı Devleti'nin eline geçen Safranbolu fetret devrinden sonra 1416 tarihinde Çelebi Mehmed'in Kastamonu'yu tekrar ele geçirmesiyle kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Taş, 1996: 199-200).

Tarih boyunca Safranbolu pek çok farklı isimle anılmıştır. Bu isimler, Dadybra (Dadibra), Zâlifre, Taraklıborlu, Zağfıranbolu'dur. 18. yy itibari ile bölgede safran bitkisinin çok fazla yetiştirilmesinden dolayı şehre "safran" bitkisinin o dönemde söyleniş şekli olan "zağfıran" ismi verilmiştir. 18. yüzyılda kullanılmaya başlayan bu hitap şekli günümüzde "Safranbolu" biçimine dönüşmüştür (Canbaz, 2018: 17).

Safranbolu, geleneksel Türk evi geleneğinin bugüne kadar ulaşabildiği şehirlerden biridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir asır önceki teknolojik, toplumsal, kültürel ve ekonomik kesitinin şekillendirdiği değişen günümüz koşullarına rağmen bu bölge için alınan koruma kurulu kararlarının da etkisiyle sahip olduğu tarihsel dokuyu günümüze kadar koruyabilmiş nadir yerleşim yerlerindedir. Taş duvarlar, sokak dokusu, evlerin ahşap ve kerpiç birleşimleriyle oluşturdukları renk kompozisyonun bahçeden sokaklara uzanan yeşille bütünleşmesi, sokağa bakan büyük kapılı evler günümüzde hala daha cazibe merkezi oluşturmaya devam etmektedir (Yurdakul, 2007: 10).

Safranbolu, 1927 yılında Zonguldak Vilayeti'ne bağlanmıştır. Safranbolu'ya bağlı bulunan Ulus Bucağı 1945'te, Karabük ve Eflani Bucakları 1953'te Safranbolu'dan ayrılarak ilçe haline getirilmiştir. Ancak 1937 yılında Türkiye'nin ilk ağır demir sanayinin Karabük'te kurulmasıyla Karabük hızlı bir gelişme göstermiş ve Karabük 1995 yılında Türkiye'nin 78. İli olmuş, Safranbolu da Karabük'e bağlanmıştır. 1994 yılında Safranbolu UNESCO tarafından Dünya Mimari Miras Listesine alınmıştır (Özdemir, 2011: 138).

Sırçalı Köyü'nün Genel Durumu

Sırçalı Köyü Temettuat Defteri

Bolu eyaleti dahilinde Viranşehir sancağı kazalarından Safranbolu'nun Sırçalı köyüne ait Temettuat Defteri üzerine yapılan bu çalışma 19. yüzyıl Osmanlı Taşra Teşkilatı'nı anlamamız ve değerlendirmemiz açısından çok önemlidir. Bu tarz çalışmalar bölgenin demografik yapısını anlamamızda yardımcı olmaktadır. Temettuat Defteri ile bölgenin gelir gider durumu, nüfusu, lakapları, hatta bazı temettuatlarda şahısların kişilik özellikleri bile tespit edilebilmektedir. Ancak Sırçalı'ya ait defterde kişilik özelliklerine dair çok fazla bir bilgiye rastlanmamıştır. Yalnızca 2 adet lakapta "çakır, ak" gibi fiziksel özellik kullanılmıştır. Tüm bu bilgiler, Yerel Tarih çalışmalarında, Osmanlı Taşra Teşkilatı'nı ve sosyo-ekonomik yapıyı anlamamızda bize önemli bilgiler sunmaktadır. Sırçalı Temettuat Defteri, 29 Aralık 1845 tarihli ve ML.VRD.TMT 4567 kodludur. 18 x 50 ebatlarında olan bu defter 16 sayfadır. Bu sayfalardan 2 – 3 ve 12 – 16arası numaralı boş sayfadır. Sırçalı köyü Temettuat Defteri ciltsiz ve ebrusuzdur.

Sırçalı köyü, günümüzde hala daha Safranbolu'ya bağlıdır. Sırçalı günümüzde hala daha köy statüsünü korumaktadır.

Sırçalı Köyünün Nüfusu

Sırçalı köyü Temettuat Defteri kayıtları oluşturulurken hane reisi esas alınmıştır. Hanelere numaralar verilerek oluşturulan bu kayıtlar neticesinde toplamda 23 hane tespit edilmiştir. Köyün nüfusu ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Günümüzde yapılan araştırmalar ile 2 tür yöntem kullanılarak nüfus hesaplaması yapılabilmektedir. Bunlardan ilki hanede erkek nüfus sayısı kadar kadın nüfusu olduğunu farz ederek 2 ile çarpmaktır. Diğer yöntem ise hanede anne – baba ve ortalama üç çocuk olduğu düşünülerek 5 ile çarpmaktır (Muşmal, Şahinkaya, 2016: 332). Buna göre Sırçalı köyünde ilk hesaplamaya göre 46 kişi, ikinci hesaplamaya göre 115 kişi bulunmaktadır. Sırçalı'ya ait Temettuat defterinde şahısların yaşları, kişisel özellikleri ve haneye ilgili detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Yalnızca hane reisinin ismi, lakabı, mesleği, gelir gider durumu, mal – mülk durumu hakkında bilgiler verilmiştir.

Sırçalı'ya ait Temettuat defterinde 3 haneye ilgili kısa notlar düşülmüştür. Bunlar 2, 6 ve 15 numaralı hanelerdir. 2 numaralı hane sahibi Hatib Oğlu Mustafa'nın 'Erbab-ı Der Aliyye'de Çörekçi' olduğu belirtilmiştir. 6 numaralı hane sahibi Macar Oğlu Memiş 'Amel mande ve bakes' olduğuyla ilgili bilgi verilmiş ve onunla damadı Süleyman'ın ilgilendiği belirtilmiştir. Macar Oğlu Memiş iş yapamayacak kadar hasta ve kimsesizdir. Sırçalı köyünde Süleyman isimli 2 kişi vardır. Ancak bunlardan hangisinin damadı olduğu belirtilmemiştir. Son olarak da 15 numaralı hane sahibi Canbaz Oğlu Ahmet'in karındaşının Asakir-i Şahane olduğu belirtilmiş ve hakkında başka bilgi verilmemiştir.

Sırçalı Temettuat Defteri'nin son sayfasında başka mahallede yaşayan ancak bu bölgede arazisi olan şahısların varlığından bahsedilmiştir. Buna göre Hacı Durmuş mahallesinden Ağazade Mustafa Bey ve kardeşi Osman Bey 7 dönümlük mezru arazisi vardır. Bu arazide Şeriki köyünden Kemal Oğlu Mustafa'nın da hissesi vardır.

Şahısların Kullanmış Olduğu İsim ve Lakaplar

Tablo 1: Sırçalı Köyünde Kullanılmış Olan İsimler.

İSİM	SAYI	%	İSİM	SAYI	%
Mehmed	6	26,09	Memiş	1	4,35
Mustafa	4	17,39	Ahmet	1	4,35
Süleyman	2	8,70	Emin	1	4,35
Osman	2	8,70	Ömer	1	4,35
Hasan	2	8,70	İsmail	1	4,35
Hüseyin	2	8,70			

Yukarıdaki tabloya göre Sırçalı köyünde en çok kullanılan isim Mehmet'tir. Mehmet ismini sırasıyla Mustafa, Süleyman, Osman, Hasan Hüseyin, Memiş, Ahmet, Emin, Ömer ve Emin isimleri takip eder. En az kullanılan isimler ise Memiş, Ahmed, Emin, Ömer ve İsmail'dir. Sırçalı köyünde kullanılan isimler bu köyün Müslüman köyü olduğunu göstermektedir.

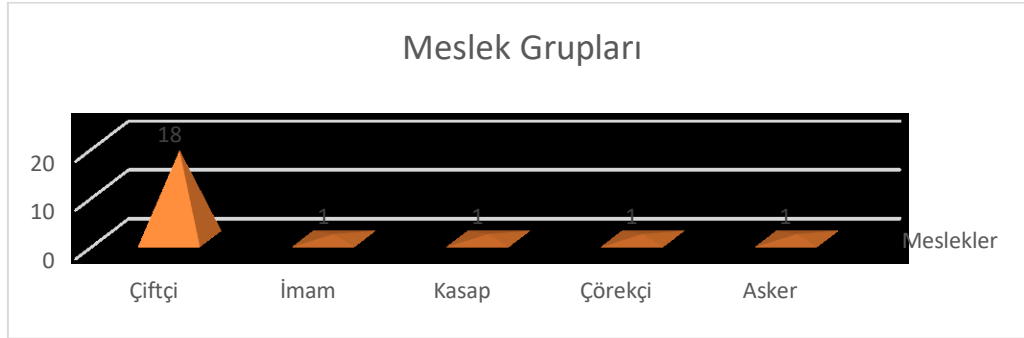
Tablo 2: Sırçalı Köyünde Kullanılan Lakaplar.

Hatib Oğlu	İnâyet Oğlu	Ak Mustafa Oğlu	Kadı Oğlu
Ak Mehmed Oğlu	Takaz Oğlu	Sofi Oğlu	Civelek Oğlu
Abdurrahman Oğlu	Kemal Oğlu	Canbaz Oğlu	Cin Oğlu
Macar Oğlu	Takman Oğlu	Camcı Oğlu	Çakır Oğlu

Sırçalı köyünde kullanılan toplam 16 adet lakap vardır. Bazı lakaplarda 'sofi, hatib' gibi dinî motiflet kullanılırken bazı lakaplarda ise 'ak, çakır' gibi fiziksel özellikler kullanılmıştır.

Sırçalı Köyünde Bulunan Meslek Grupları

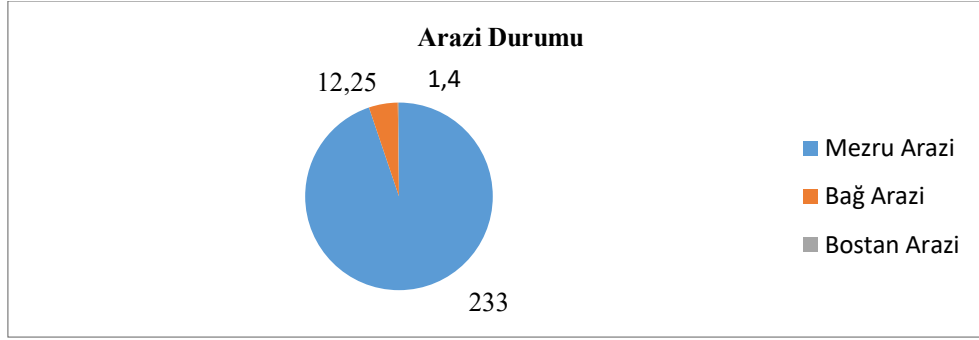
Tablo 3: Sırçalı Köyüne Ait Meslek Grupları.

Sırçalı köyünde toplam 5 çeşit meslek grubu vardır. Toplamda 18 kişi çiftçi, 1 kişi imam, 1 kişi kasap, 1 kişi çörekçi ve 1 kişide askerdir. Burada yaşayan halkın büyük çoğunlu tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. 2 numaralı hane sahibi Hatib Oğlu Mustafa'nın Erbab-ı Der Aliyye'de Çörekçi olduğuna dair not düşülmüştür. 15 numaralı hane sahibi Canbaz Oğlu Ahmet'in kardeşi olduğu 'Asakir-i Şahane' olarak tanımlanmış ancak ne kendisi hakkında ne de Canbaz Oğlu Ahmet hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. 6 numaralı hane sahibi Macar Oğlu Memiş ile ilgili ise ihtiyarlıktan dolayı herhangi bir iş yapamadığı ve yoksul olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden 6 numaralı hane sahibi herhangi bir meslek grubuna dahil edilmemiştir.

Sırçalı Köyündeki Zirai Faaliyetler

Tablo 4: Sırçalı Köyünün Arazi Durum Grafiği.

Sırçalı köyünün toplam ekili arazisi 245,75 dönümdür. Bu köyde 4 çeşit tarım ürünü yetiştirilmektedir. Bunlar buğday, siyez, arpa ve karıklı arpadır. Aşar ve rüsumat vergisi olarak Sırçalı köyü sakinleri toplamda 53 kg buğday, 48 kg arpa, 80 kg siyez, 11,50 karıklı arpa vermişlerdir. Bu bölgede yaşayan halkın çoğunluğu tarım ve hayvancılık ile uğraşmışlardır. Tarım ürünlerinden en çok siyez yetiştirilirken en az karıklı arpa yetiştirilmiştir.

Sırçalı Köyü'nde Bulunan Hayvan Miktarı

Tablo 5: Sırçalı Köyüne Ait Hayvan Miktarı.

Hayvan Türleri	Toplam Hayvan Miktarı	Hayvan Sahibi Olan Hane Sayısı
Küçükbaş	530	11
Büyükbaş	118	22
Binek	36	20
Arıcılık	10	2

Sırçalı köyünde kısır keçi, kısır inek, erkek buzağı, kara sığır öküzü, bargir, sağman keçi, oğlak, sağman inek, dişi buzağı, düğe, erkek dana, merkeb, dana, kısırak, celeb katır, katır, tay, gayrı sağman keçi ve arı kovana bulunmaktadır. En fazla hayvan miktarı küçükbaş hayvancılıktır. Onu sırasıyla büyükbaş binek ve arıcılık takip etmektedir. En yaygın olan hayvancılık türü ise büyükbaşdır. Küçükbaş hayvan miktarının sayısı fazla olmasına rağmen sürü olarak uygulandığı için az hanede görülmektedir. Büyükbaş hayvan kategorisinde bulunan kara sığır öküzü tarımda çift sürmek için kullanılmaktadır. Neredeyse her hanede kara sığır öküzü mevcuttur. Binek hayvanlar ise hem yük taşımada hem de ulaşımda kullanıldığı için neredeyse her hanede yaygın bir şekilde görülmektedir. Hayvanlar 'erkek, dişi, sağman, kısır, celeb' şeklinde özellikleriyle kaydedilmiştir.

Sırçalı Köyünün Temettuat Bedeli

Tablo 6: Sırçalı Köyünde Bulunanların Toplam Temettuat Bedeli ve Meslekleri.

Hane Numarası	Kişi Adı	Temettuat Toplam Bedeli
1	Hatib Oğlu Süleyman	277,50 – İmam
2	Hatib Oğlu Hacı Mustafa	616,50 – Çörekçi
3	Hatib Oğlu İsmail	600,50 – Çiftçi
4	Ak Mehmed Oğlu Mehmed	532 – Çiftçi
5	Abdurrahman Oğlu Osman	175,50 – Çiftçi
6	Macar Oğlu Memiş	50
7	İnâyet Oğlu Hasan	409 – Çiftçi
8	Takaz Oğlu Mehmet	162 – Kasap
9	Macar Oğlu Süleyman	430,50 – Çiftçi
10	Kemal Oğlu Hüseyin	807 – Çiftçi
11	Tokman Oğlu Hüseyin	205,50 – Çiftçi
12	Kemal Oğlu Mustafa	277,50 – Çiftçi
13	Ak Mustafa Oğlu Mehmed	822 – Çiftçi
14	Sofi Oğlu Mehmed	138 – Çiftçi
15	Canbaz Oğlu Ahmed	67,50 – Asker

16	Tokman Oğlu Hasan	133,50 – Çiftçi
17	Camcı Oğlu Mustafa	857 – Çiftçi
18	Camcı Oğlu Emin	526,50 – Çiftçi
19	Kadı Oğlu Ömer	747,50 – Çiftçi
20	Civelek Oğlu Mustafa	304,50 – Çiftçi
21	Sofi Oğlu Mehmed	202,50 – Çiftçi
22	Cin Oğlu Osman	594,50 – Çiftçi
23	Çakır Oğlu Mehmed	171 – Çiftçi

Safranbolu'ya bağlı Sırçalı köyüne ait toplam Temettuat bedeli 9500 kuruştur. En yüksek Temettuat bedeli 857 kuruş ile 17 numaralı hane sahibi çiftçi Camcı Oğlu Mustafa'dır. En düşük Temettuat bedeli ise 50 kuruş ile 6 numaralı hane sahibi Macar Oğlu Memiş'dir.

Sonuç

3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem ile devletin eksikleri giderilmeye çalışılmış, bazı temel hak ve hürriyetler güvence altına alınmaya çalışılarak neredeyse her alanda yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. Bu yapılanma süreci Osmanlı Devleti'nin her kurumunda kendini hissettirmiştir. Özellikle ekonomi alanında yapılan düzenlemeler çok mühimdir. Ekonomi alanında yapılan ıslahatlardan en önemlisi ise vergi alanında yapılan düzenlemeler olmuştur. Vergi düzenlemesi ile vergiler tek bir çatı altında toplanmaya çalışılmış ve Osmanlı coğrafyasını kapsayan temettuat defterleri oluşturulmuştur. Temettuat defterleri dönemin sosyo-ekonomik yapısını anlamamız açısından çok önemlidir. Kişilerin gelir gider durumu, fiziksel özellikleri, mal – mülk durumu, nüfus, bölgede yetiştirilen zirai ürünler, hayvan türleri, meslekler, lakaplar ve kullanılan isimler bu defterler sayesinde günümüzde bilinmekte ve değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Bu da o dönemi kavramamız açısından bizlere yol göstermektedir.

Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi taranarak 29 Aralık 1845 tarihli ve ML.VRD.TMT 4567 kodlu Sırçalı Temettuat Defteri kullanılmıştır. Yapılan literatür çalışması ve temettuat defterinin günümüz Türkçesine çevrilmesi sonucunda elde edilen bulgulardan yararlanılarak Sırçalı köyünün sosyo – ekonomik yapısı anlaşılmasına çalışılmıştır.

Safranbolu'ya bağlı Sırçalı köyünde 29 Aralık 1845 tarihli Temettuat Defteri'ne göre 23 hane bulunmaktadır. Ancak köyün nüfusu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde Temettuat sayımı yapılan bölgenin nüfusunu hesaplamak için iki tür yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan ilki erkek nüfus sayısı kadar kadın nüfusun olduğunu hesap ederek erkek nüfusunu iki ile çarpmaktır. Bir diğeri ise hanede anne – baba ve ortalama üç çocuğun olduğunu farz ederek beş ile çarpılmasıdır. Buna göre Sırçalı köyünde ilk hesaplamaya göre 46 kişi ikinci hesaplamaya göre 115 kişi bulunmaktadır.

Sırçalı köyünde toplam 11 farklı isim ve 16 çeşit lakap vardır. En çok kullanılan isim Mehmet'tir. Mehmet ismini sırasıyla Mustafa, Süleyman, Osman, Hasan Hüseyin, Memiş, Ahmet, Emin, Ömer ve Emin takip etmektedir. Kullanılan bazı lakaplarda 'sofi, hatib' gibi dini motifler kullanılmış ve bazılarında ise 'ak, çakır' gibi fiziksel özellikler kullanılmıştır.

Sırçalı köyünde 18 kişi çiftçi, 1 kişi imam, 1 kişi kasap, 1 kişi çörekçi ve 1 kişide askerdir. 6 numaralı hane sahibi Macar Oğlu Memiş iş yapamayacak kadar yaşlı ve kimsesiz olarak tanımlanmış ve herhangi bir meslek grubuna dahil edilmemiştir. Nüfusun büyük çoğunluğu tarım işinde çalışmaktadır. Bölgede yetiştirilen tarım ürünleri buğday, arpa, siyaz, karıklı arpadır.

Hayvancılık faaliyetleri Sırçalı köyünde küçükbaş, büyükbaş, binek ve arıcılık şeklindedir. 530 tane küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Ancak buna rağmen yalnızca 11 hanede küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Küçükbaş hayvancılıkla uğraşan haneler sürüler halinde bu faaliyeti yürütmüşlerdir. Onu 118 tane ile büyükbaş hayvancılık takip etmektedir. 22 hanede büyükbaş hayvan mevcuttur. Neredeyse her hanede özellikle tarımda kullanılmak üzere kara sığır öküzü bulunmaktadır. Binek hayvan sayısı 36 tanedir. 20 hane binek hayvana sahiptir. Büyükbaş hayvandan sonra en yaygın kullanılan hayvan türü binek hayvandır. Çünkü binek hayvan ulaşım ve yük taşımacılığında da kullanılmakta ve hayat şartlarını kolaylaştırmaktadır. Arıcılık ise 2 hanede yürütülmektedir. Arı miktarı kovan türü olarak hesaplanmaktadır. Bu bölgede toplam 10 adet arı kovani bulunmaktadır. Sırçalı köyüne ait Temettuat Defteri'nde 'sağman, kısır, dişi, erkek, celeb' şeklinde hayvanlar kategorilere ayrılarak hesaplanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiği vakit Safranbolu'nun Sırçalı köyünde daha çok zirai faaliyetler uygulanmaktadır. Bu da yaşam şeklini ve meslek dağılımını etkilemiştir. Toplam 23 haneden oluşan Sırçalı köyünde yalnızca hane reislerinin isim ve lakapları verilmiştir. Hanedeki kişi sayısı ya da hane özelliklerinden bahsedilmemiştir. Her

hanenin sahip olduğu hayvan sayıları ve türleri, verdikleri vergiler, yetiştirilen zirai ürünler ve kişilerin meslekleri hakkında bilgiler verilmiştir. Verilen bu bilgiler doğrultusunda gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML. VRD. TMT. 4567.

Diğer Yayınlar

- Ahbab, Yakup. (2015). “Tanzimat Dönemi İdari Düzenlemelerinin Üsküp Eyaleti’nde Tatbiki”. *Türkiyat Mecmuası*, C.25. s.1 – 30.
- Akgündüz, Sait Nuri. (2016). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları”. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.4 (8). s.1 – 16.
- Akyıldız, Ali. (2011). “Tanzimat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları. İstanbul. C.40. s.1 – 10.
- Arslan, İsmail. (2002). “XIX Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterleri’nin Yeri: İğdiç (Selimağa Köyü) Temettuat Defteri Örneği”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8. s.58 – 86.
- Bilirli, Tahir. (2019). *Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bilirli, Tahir. (2018). “Temettuat Defterlerinin Hazırlanmasında İmar Meclisleri’nin Rolü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 3, s. 2131-2141.
- Canbaz, Bayram. (2018). *2130 Numaralı Safranbolu Şer’iye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çadırcı, Musa. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Develioğlu, Ferit. (2013). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eldem, Vedat. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: TTK Yayınları.
- Günay, Berrin. Tekir, Asım Furkan. (2018). “Tanzimat Sonrası Vergi Reformlarının Anayasal Vergilendirme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*: C.24(2). s.711-742.
- Gürbüz, Ahmet. (2002). “Yerel Kalkınma Stratejisi İçinde Turizm ve Safranbolu”. *Bilig Dergisi*. S.22. s.29 – 48.
- <http://www.safraibolutorizmdanismaburosu.gov.tr/TR-158335/tarih-icinde-safraibolu.html> (Erişim Tarihi 07.09.2019)
- Karal, Enver Ziya. (2007). *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.I. Ankara: TTK Yayınları.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (2018). *Osmanlı’nın Sosyo – Kültürel ve İktisâdi Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Menekşe, Metin. (Haziran 2015). “Temettuat Defterleri Işığında Eskişehir’de Yetimlerin Sosyal ve Ekonomik Durumlarına Dair Bazı Bilgiler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8 (38). s.283 – 295.
- Metin, Rafet. (2007). “1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Çullu Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7 (2). s.409 – 424.
- Muşmal, Hüseyin. Şahinkaya, Müjgan. (2016). “Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre Bozkır Kaza Merkezi’nin Demografik Yapısı, Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (1840 – 1845)”. *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (6 – 8 Mayıs 2016)*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Konya. s.329 – 346.
- Özdemir, Ünal. (2011). “Safranbolu’nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, C.16 (26). s.129 – 142.
- Taş, Kenan Ziya. (1996). “16. Yüzyılda Safranbolu İdari Yapısı ve Vakıflar”. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.18 (29). s.199 – 206.
- Türklü, Mehmet Emin. (2016). “Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikâyetler (1841-1865)” *Current Research in Social Sciences Journal*, C.2(3). s.130-142.
- Yurdakul, Çağıl. (2007). *Safranbolu Evlerinde İnsan–Mekan–Donatı İlişkisinin İncelenmesi Üzerine Bir Deneme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yükçü, Süleyman. Fidancı, Nur. Soysal, Umut. (2014). “Osmanlı Devleti’nde Temettuat Defterleri’nin Önemi ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği”, *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*. S.7. s.170 – 199.

DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE İLE ALMANYA İKİLİ TİCARETİNE ASİMETRİK ETKİLERİ

Hüseyin KARMELİKLİ¹

Özet

Türkiye ve Almanya arasındaki ticaretin yapısının incelenmesi Türkiye açısından önemlidir. Çünkü Almanya Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Türk Lirasının reel olarak değer kazanması veya kaybetmesi ikili ticaret üzerindeki etkisi merak konusudur.

Bu çalışmada Türkiye ve Almanya ikili ticaretinde doğrusal ve doğrusal olmayan dinamikler incelenmektedir. Analiz çerçevesinde, Türkiye ve Almanya'nın 2000:1 ile 2018:10 dönemlerine ait aylık döviz kuru, tüketici fiyat ile sanayi üretim endeksi ve ikili ticaretine ilişkin veriler kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle verilerin birim kök testleri yapılmıştır. Sonraki aşamada, doğrusal ilişkiler (ARDL) modeli ve doğrusal olmayan ilişkiler, NARDL modeli yardımıyla analiz edilmiştir.

Bu çalışmada asimetrik ilişki incelenmiş, kısa dönem ve uzun dönem asimetrisi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucuna göre uzun dönem için asimetrik bir ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmazken kısa dönemde ikili ticaret asimetrik özelliğe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru, Almanya, Türkiye, Ticaret Dengesi, ARDL, NARDL

ASYMMETRIC EFFECTS OF EXCHANGE RATE ON BILATERAL TRADE OF TURKEY AND GERMANY

Abstract

Examination of the structure of trade between Turkey and Germany is important for Turkey. Because Germany is Turkey's largest trading partner. The real appreciation or loss of the Turkish Lira is a matter of curiosity.

In this study, linear and nonlinear dynamics in Turkey and Germany, bilateral trade is examined. Analysis framework, Turkey and Germany 2000: 1 to 2018: the exchange rate of the 10-month period, the data are used for the industrial production index and the consumer price bilateral trade. Firstly, unit root tests of the data were performed. In the next stage, linear relations (ARDL) model and nonlinear relations were analyzed with the help of NARDL model.

In this study, asymmetric relationship was examined and short-term and long-term asymmetry were examined in detail. According to the results of this study, asymmetric relationship was not found to be statistically significant for long term, but it was found to have asymmetric feature of bilateral trade in short term.

Key Words: Exchange Rate, Germany, Turkey, Trade Balance, ARDL, NARDL

Giriş

Sabit veya dalgalı kur rejimlerinin uygulandığı ekonomilerde yabancı paranın değerlendirilmesinin, ekonomik değişkenlere olan etkileri ilgi konusu olmaktadır. Döviz kurundaki değişmelerin, makroekonomik değişkenlerden en fazla dış ticaret dengesini etkilemesi beklenmektedir. Özellikle Türkiye'nin dış açık sorunuyla karşı karşıya olduğu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu açığın azaltılması, iktisat politikası yapımcıları için çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa dönemde döviz kurundaki artışlar dış ticaret açıklarının artmasına yol açmaktadır. Ayrıca ihracatın, ithal mallara bağımlılık derecesi yüksekse veya döviz kurundaki artış iç piyasa fiyatlarının artışına yol açıyorsa, uzun dönemde de yabancı paranın değerlendirilmesi dış açığa olumlu etki yapmamaktadır. Bu nedenle döviz kurunun, dış ticaret açığına olan etkisinin anlaşılması amacıyla J etkisinin incelenmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin en büyük ekonomik sıkıntılarının birisi dış ticaret açığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda birçok iktisadi ve siyasi politikaların uygulanması gerekliliği açıkça görülmektedir. Türkiye'nin birçok dış ticaret

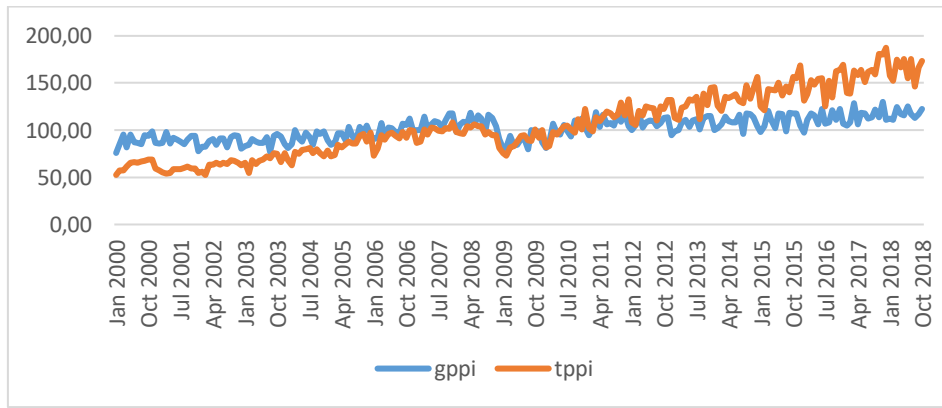
¹ Karabük Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü, Doç. Dr. huseyinkarmelikli@karabuk.edu.tr

ortağı olmakla birlikte en büyük ortağı Almanya'dır. Bu nedenle Almanya ile Türkiye'nin dış ticaretin incelenmesi gerek iktisadi gerek siyasi alanda önem arz etmektedir.

Döviz kurunun dış ticaret üzerine olan etkisi bilinen bir gerçektir. Ancak nominal döviz kurunun etkisi tek başına yeterli olmamakta ve reel döviz kurunun etkisinin de incelenmesi gerekmektedir. Avro, Lira karşısında değer kazandığı veya kaybettiği zamanlarda ki dış ticarete olan etkisi merak konusudur. Avrupa'nın büyük ekonomilerinden biri olan Almanya bu kur değişikliklerinden etkilenmektedir. Bu nedenle, Türkiye ve Almanya dış ticaretinde Avro'nun reel olarak liraya karşı değerlendirilmesi veya değer kaybetmesi ikili ticaret üzerine etki yapmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Türkiye ve Almanya arasındaki dış ticaret mekanizması incelenmiştir.

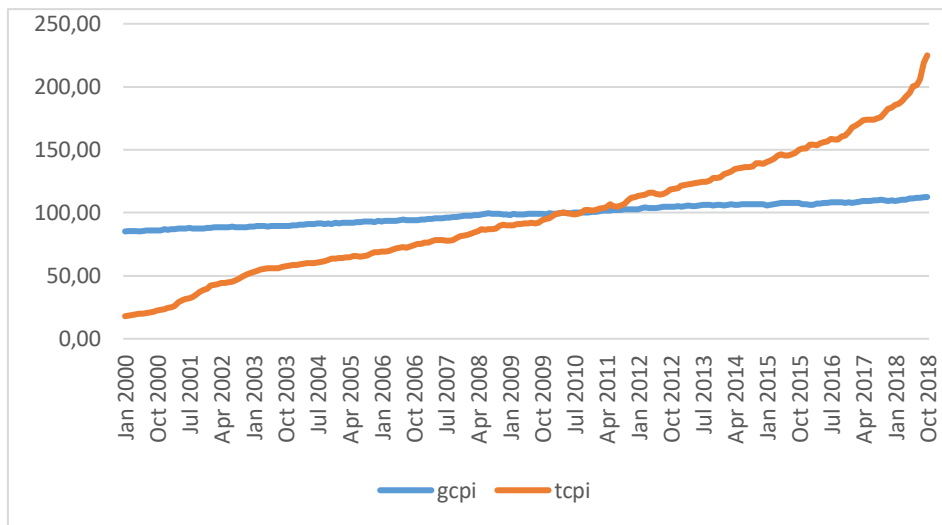
Birçok çalışmada ikili ticaretlerin mekanizması doğrusal yöntemle ele alındığından ekonomi sisteminde bulunan asimetrik özellikler göz ardı edilmektedir. Bu çalışmada ikili dış ticaret doğrusal ve doğrusal olmayan modeller kullanılarak tahmin edilmiştir.

Grafik 1 İki Ülkenin Sanayi üretim endeksleri

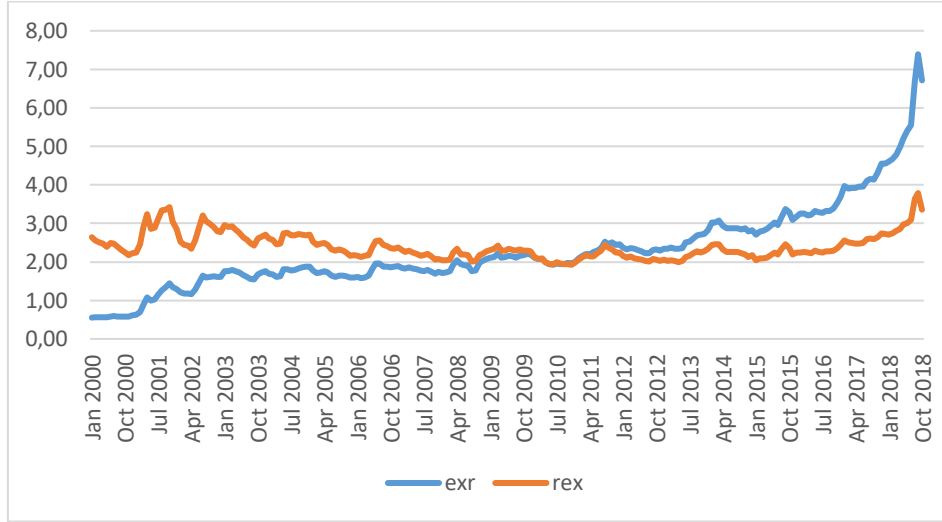
İki ülkenin sanayi üretim endeksine yönelik grafik 1'i incelediğimizde, Türkiye sanayi üretiminin hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Ancak endeks kırılma noktası olarak 2009 yılını dikkate aldığımızda, Almanya'nın ekonomik durumu daha sabit devam ederken, Türkiye'nin önceki yıllara göre daha iyi bir ilerlemeye sahip olduğu gözükmemektedir.

Grafik 2 İki Ülkenin tüketici fiyat endeksleri

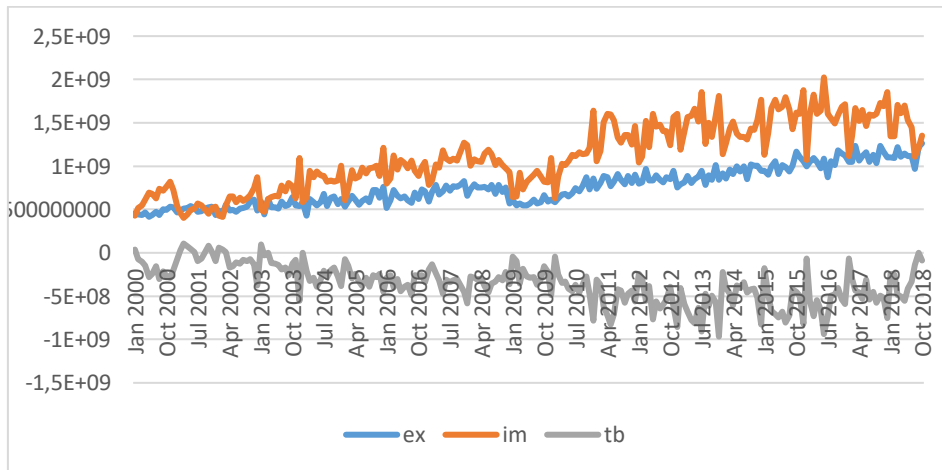
İki ülkenin ekonomisinin değerlendirilmesinde yurtiçi fiyatları bakılmasında yarar vardır. Grafik 2’de görüldüğü üzere Almanya’nın tüketici fiyat endeksi çok yavaş bir şekilde ilerlerken Türkiye’de bu artış hızlı gerçekleşmektedir. Tüketici fiyat endeksindeki artış enflasyonu göstermektedir. Bu durum Türkiye’deki enflasyonun yıllar içinde Almanya’ya göre daha fazla olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla nominal döviz kuru enflasyon kadar artmadığı sürece reel olarak azalmaktadır. Bu nedenle reel ve nominal döviz kuruna bakmakta fayda vardır.

Grafik 3: Nominal ve reel döviz kurları

Grafik 3 reel ve nominal döviz kurunu göstermektedir. Bu grafiğe bakıldığında bakıldığında nominal döviz kuru yıllar içinde ilerlerken reel döviz kurunun daha sabit bir seyirde ilerlediği görülmektedir.

Grafik 4 Türkiye'nin Almanya'ya olan ihracat, İthalat ve Ticaret açığı

Türkiye'nin dış ticaret dengesine bakıldığında Almanya ile olan ticaretinin tüm zamanlarda negatif dengeye sahip olduğu gözükmektedir.

Konuyla ilgili çalışmaların çoğu modeli doğrusal modeller kullanılarak tahmin edilmiştir. Ancak makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin her zaman simetrik olamayabileceği fikri, asimetrik ve doğrusal olmayan ilişkinin varlığı Keynes (1936), Kahneman ve Tversky (1979), Shiller (1993), (2005) ve Shin vd. (2014) tarafından ileri sürülmüştür.

Chen ve Devereux (1994) ihracat ve ithalat fiyatlarının geçici şoklarında önemli bir asimetri olduğunu bulmuştur. Onlara göre asimetri konusu teorik ve uygulamalı çerçevede ihmal edilmiştir. Makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen Holmes ve Panagiotidis (2009) ve Duasa (2009) ise, cari açık ile ihracat ve ithalat arasındaki asimetrik ilişkiyi incelemiştir. Bu perspektif altında çalışmamızda Türkiye ve Almanya ikili ticaretinde döviz kuru ile ilgili hem simetrik hem de asimetrik ilişkiler araştırılmaktadır.

Çalışmanın ikinci kısmında veriler tanıtılmakta Türkiye ve Almanya'nın nominal döviz kuru verileri, tüketici fiyat endeksleri kullanılarak reel hale getirilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı ihracat ve ithalat rakamları kullanılarak ticaret dengesi serisi oluşturulmaktadır. Yöntem kısmında ARDL/ NARDL modelleri tanıtılmakta ve modelin kullanılması için gerekli koşullar ortaya konmaktadır. Üçüncü kısımda kurulan modelin, ekonometrik analizine ait bulgular değerlendirilmektedir. Dördüncü kısımda ise, teorik ve ampirik bulguların sonuçları birlikte ele alınmaktadır.

Veri, Model ve Bulgular

Veri

Çalışmadaki veriler 2000 Ocak ile 2018 Ekim ayı arasındaki dönemi kapsamaktadır. Milli gelir hesaplamaları genellikle çeyrek dönemlik yapıldığından modelde Bahmani-Oskooee ve Zhang'ı (2014) takiben GSYH değişkenine vekil olarak sanayi üretim endeksi verileri kullanılmıştır.

Türkiye ve Almanya'nın sanayi üretim endeksi, tüketici fiyat endeksi ve ikili ticaret verileri IMF veri tabanından alınmıştır. Nominal Euro/TL kuru ise, Türkiye Merkez Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Reel döviz kurunu elde etmek için ise, şu formül uygulanmaktadır: $Rer = \frac{P^* \cdot e}{P}$. Burada (Rer) Reel Döviz Kurunu, (P*) Almanya Tüfe'sini, (P) Türkiye Tüfe'sini, e ise Euro/TL çapraz kurunu ifade etmektedir. Aşağıda tanımlayıcı istatistikler ve değişkenler ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Tablo 1: Modelde kullanılan değişkenler

Değişkenler	Değişkenlerin Kısaltması	Veri Kaynakları
Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı (ABD Doları)	X	TÜİK
Türkiye'nin Almanya'dan ithalatı (ABD Doları)	M	TÜİK
Türkiye tüketici fiyatları endeksi	CPIT	Direction of Trade Statistics (IMF)
Almanya Tüketici fiyatları endeksi	CPIG	Direction of Trade Statistics (IMF)
Almanya sanayi üretim endeksi doğal logaritması	LYGR	Direction of Trade Statistics (IMF)
Türkiye'nin sanayi üretim endeksi doğal logaritması	LYTR	Direction of Trade Statistics (IMF)
Euro/TL kuru		EVDS (TCMB)
Reel döviz kurunun doğal logaritması	LRER	
Ticaret dengesinin doğal logaritması	LTB	

Değişkenlerin istatistiksel özellikleri tablo (2)de verilmiştir.

Tablo 2: Modelde kullanılan değişkenlerin istatistiksel özellikleri

Değişken	LTB	LREX	LYG	LYT
<i>Ortalama</i>	-0.353404	0.866945	4.614566	4.603391
<i>Medyan</i>	-0.379233	0.833183	4.629202	4.605406
<i>Minimum</i>	-0.762614	0.654653	4.328666	3.960092
<i>Maximum</i>	0.235683	1.331651	4.867662	5.233058
<i>Standart Sapma</i>	0.184469	0.129736	0.119073	0.331316
<i>Gözlem Sayısı</i>	226	226	226	226
<i>Çarpıklık</i>	0.671998	0.914686	-0.221482	-0.097065
<i>Basıklık</i>	3.663276	3.720588	2.166549	1.972915
<i>Jarque-Bera</i>	21.15228 *	36.40342 *	8.388909 **	10.28855 *

Yöntem

ARDL/NARDL modellerinin uygulanabilmesi için öncelikle serilerin durağanlık dereceleri, birim kök testleri ile sınımlanmaktadır. Modellerde kullanılacak serilerin düzeyde veya birinci farkları alındığında, durağan olmaları gerekmektedir. Serilerin durağanlık derecelerinin belirlenmesi için Augmented Dickey Fuller ve Phillips-Perron durağanlık testleri uygulanmıştır. Zaman serisi yönteminde kullanılan ARDL modeli ilişkinin sadece simetrik yönünün açıklanmasında kullanılabilir. İlişkinin doğrusal olmayan yönünün açıklanabilmesi için ise, NARDL modeli uygulanmaktadır.

Doğrusal olmayan ARDL modeli aşağıdaki denklemde gösterilmektedir.

$$\Delta LTB_t = \psi + \eta_0 LTB_{t-1} + \eta_1 LYG_{t-1} + \eta_2 LYT_{t-1} + \eta_3^+ LREX_{t-1}^+ + \eta_3^- LREX_{t-1}^- + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta LTB_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta LYG_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta LYT_{t-j} + \sum_{j=0}^n (\beta_{4j}^+ \Delta LREX_{t-j}^+ + \beta_{4j}^- \Delta LREX_{t-j}^-) + e_t$$

Ampirik Bulguların Analizi

Tablo 3'te modelde kullanılan değişkenlere ait Phillips-Perron (PP) ve Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök sınamalarına ait sonuçlar toplu halde verilmektedir. Modelde kullanılan değişkenler hem sabitli hem de sabit ve trend eklendikten sonra birim kök sınamalarından geçirilmiştir. Sonuç olarak modelde kullanılan değişkenlerin I(0) ve I(1) yani birinci farkları alındığında durağan hale geldiği görülmektedir. Bu koşullar altında verilerin, ARDL ve NARDL modellerinin kullanımı için uygun bulunmuştur.

Tablo 3: Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Düzy	Model	ADF		PP	
			t-istatistiği	Prob	Uyarlanmış t-istatistiği	Prob.
LTB	Düzy	S	-1.825722	0.367300	-9.566455*	0.000000
LTB	B. Farkı	S	-5.564824*	0.000000	-48.8535*	0.000100
LTB	Düzy	S + T	-1.845793	0.678900	-10.32539*	0.000000
LTB	B. Farkı	S + T	-5.584323*	0.000000	-55.31853*	0.000100
LRER	Düzy	S	-2.945981**	0.041800	-2.19971	0.207100
LRER	B. Farkı	S	-10.49457*	0.000000	-10.27943*	0.000000
LRER	Düzy	S + T	-2.841567	0.184100	-1.961249	0.618800
LRER	B. Farkı	S + T	-10.5262*	0.000000	-10.22701*	0.000000
LYGR	Düzy	S	-2.039276	0.270000	-7.174839*	0.000000
LYGR	B. Farkı	S	-2.705999***	0.074600	-118.5565*	0.000100
LYGR	Düzy	S + T	-5.367854*	0.000100	-11.90685*	0.000000
LYGR	B. Farkı	S + T	-2.706574	0.235100	-119.1692*	0.000100
LYTR	Düzy	S	-0.804568	0.815400	-1.877957	0.342300
LYTR	B. Farkı	S	-3.520752*	0.008300	-69.75682*	0.000100
LYTR	Düzy	S + T	-3.45852**	0.046600	-8.75988*	0.000000
LYTR	B. Farkı	S + T	-3.487092**	0.043300	-70.28908*	0.000100

(*) 1% düzeyinde durağan, (**) 5% düzeyinde durağan, (***) 10% düzeyinde durağanlığı göstermektedir. Ayrıca S: Sabit T: Trend B. Farkı: Birinci Farkı anlamına gelmektedir.

Tablo 4: Doğrusal ve doğrusal olmayan tahmin sonuçları

Var name	ss	aa
Bound F	12.96 **	11.13 **
Pesaran t EC(-1)	-0.55 (7.15) **	-0.56 (7.39) **
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM(1)	1.38	3.11 *
Ramsey RESET Test(1)	11.79 **	12.73 **
Cusum	S	S
CusumQ	S	S
Adjusted R2	0.65	0.65
SR_LREX		5.47 **
LR_LREX		0.01
Alt sınır - Üst sınır	3.23 - 4.35	2.86 - 4.01
Model	1,0,8,0	1,0,8,0
Jarque - Bera	8.32 **	8.10 **
Heteroskedasticity Harvey	0.68	0.85
Heteroskedasticity Breusch-Pagan-Godfrey	1.17	1.17
Heteroskedasticity ARCH(1)	3.68 *	1.92
Total Iteration	19008	19008
Banerjee EC(-1)	-0.55 (7.15) **	-0.56 (7.39) **

Model sonuçlarına bakıldığında hem Doğrusal hem de doğrusal olmayan modelde eşbütünlüğün varlığı tespit edilmektedir. Bu sonuç pesaran t değerinde de ortaya çıkmaktadır. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM testi değişkenler arasında içsel bağıntı olmadığını sıfır hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir. Asimetri testlerinde

bakıldığında kısa dönemde simetri vardır hipotezi reddedilirken uzun dönemde simetri vardır hipotezi kabul edilmektedir. Böylece kısa dönem de asimetri kabul edilirken uzun dönem de asimetri reddedilmektedir.

Sonuç

Türkiye ve Almanya arasındaki ticaretin yapısının incelenmesi Türkiye açısından önemlidir. Çünkü Almanya Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Türk Lirasının reel olarak değer kazanması veya kaybetmesi ikili ticaret üzerine etkisi merak konusu olmaktadır. Bu nedenle incelenmesi iktisat politika yapımcıları açısından çok önemlidir.

Bu çalışmada asimetrik ilişki incelenmiş ve kısa dönem ve uzun dönem asimetri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucuna göre uzun dönem için asimetrik bir ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmazken kısa dönemde ikili ticaret asimetrik özelliğe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Bahmani-Oskooee, M., & Zhang, R. (2014). Is there J-Curve effect in the commodity trade between Korea and rest of the world? *Economic Change and Restructuring*, 47(3), 227–250. <http://doi.org/10.1007/s10644-013-9148-5>
- Chen, L. L., & Devereux, J. (1994). Import prices, export prices and the current account. *Economics Letters*, 44(4), 415–420. [http://doi.org/10.1016/0165-1765\(94\)90114-7](http://doi.org/10.1016/0165-1765(94)90114-7)
- Duasa, J. (2009). Asymmetric cointegration relationship between real exchange rate and trade variables: The case of Malaysia.
- Holmes, M. J., & Panagiotidis, T. (2009). Cointegration and asymmetric adjustment: Some new evidence concerning the behavior of the US current account. *The BE Journal of Macroeconomics*, 9(1).
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk Daniel Kahneman; Amos Tversky. *Econometrica*, 47(2), 263–292. <http://doi.org/10.1111/j.1536-7150.2011.00774.x>
- Keynes, J. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. London: Macmillan. Tarihinde adresinden erişildi <http://cas.umkc.edu/economics/people/facultyPages/kregel/courses/econ645/Winter2011/GeneralTheory.pdf>
- Shiller, R. J. (1993). *Macro Markets: Creating Institutions for Managing Society's Largest Economic Risks*. Clarendon Press.
- Shiller, R. J. (2005). *Irrational Exuberance* (2nd Editio). Princeton University Press.
- Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. İçinde R. C. Sickles & W. C. Horrace (Ed.), *Festschrift in Honor of Peter Schmidt Econometric Methods and Applications* (ss. 281–314). <http://doi.org/10.1007/978-1-4899-8008-3>

TÜRKİYE’DE ÜRETİCİ FİYAT ENDEKSİ İLE SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ ARASINDAKİ SİMETRİK VE ASİMETRİK NEDENSELLİK İLİŞKİLERİN ANALİZİ

Mustafa KIRCA¹

Şerif CANBAY²

Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de Yurtiçi Üretici Fiyat Endeksi (UFE) ile Sanayi Üretim Endeksi (IPI) arasındaki simetrik ve asimetrik nedensellik ilişkilerinin ortaya konulmasıdır. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelenirken 2014M01-2019M06 dönemine ait aylık veriler kullanılmaktadır. Çalışmada simetrik nedensellik ilişkileri Hacker ve Hatemi-j (2006) tarafından geliştirilen, asimetrik nedensellik ilişkileri ise Hatemi-j (2006) tarafından geliştirilen bootstrap’a dayalı testlerle belirlenmektedir. Yapılan simetrik nedensellik testi sonucunda değişkenler arasında simetrik nedensellik ilişkilerinin olmadığı, asimetrik nedensellik testi sonucuna göre ise üretici fiyat endeksinin pozitif şokundan, sanayi üretim endeksinin negatif şokuna doğru nedensellik olduğu, yani değişkenler arasında asimetrik bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca, Hatemi-j (2014) tarafından geliştirilen asimetrik etki-tepki fonksiyonları yardımıyla da elde edilen asimetrik nedensellik ilişkisinin işaretinin pozitif olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Son olarak çalışmada elde edilen bulgularla ilgili iktisadi ve politik çıkarımlara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üretici Fiyat Endeksi, Sanayi Üretimi Endeksi, Simetrik Nedensellik, Asimetrik Nedensellik

Symmetric and Asymmetric Causality Analysis of Relationship Between The Producer Price Index of Industrial Production Index in Turkey

Abstract

The aim of this study is to establish symmetrical and asymmetric causality relations between producer price index and industrial production index in Turkey. Monthly data for the period 2014M01-2019m06 are used when examining relationships between variables. In this study, symmetrical causality relationships are determined by tests developed by Hacker and Hatemi-j (2006) and asymmetric causality relationships are based on bootstrap-based tests developed by Hatemi-j (2006). As a result of the symmetric causality test, there is no symmetric causality relationship between the variables. According to the results of the asymmetric causality test, it was determined that the positive shock of the producer price index was the causality from the negative shock of the industrial production index. In other words, there is an asymmetric causality relationship between the variables. In addition, the sign of asymmetric causality relationship was found to be positive. Finally, economic and political inferences will be made on the results of the study.

Key Words: Producer Price Index, Industrial Production Index, Symmetrical Causality, Asymmetric Causality

Giriş

Hükümetlerin en temel hedeflerinin başında iktisadi büyüme vardır. İktisadi büyümenin sağlanabilmesi için en önemli husus ise fiyat istikrarının varlığıdır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının en önemli görevlerinin başında fiyat istikrarını sağlamak yer almaktadır. Fiyat istikrarının varlığı halinde bir ülkede iktisadi büyümenin varlığından bahsedilebilir. Fiyat istikrarının olmadığı bir ekonomide ekonomik aktörlerin geleceğe dair belirsizlikler karşısında tutumları da iktisadi büyümeyi engeller nitelikte olabilecektir. Bu belirsizlik tüketicinin talep miktarını firmaların ise yatırımlarını daraltıcı etki meydana getirebilecektir.

Bu çalışma Türkiye’de üretici fiyat endeksi ile sanayi üretimi endeksi arasındaki ilişkileri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 2014M01-2019M06 dönemine ait aylık veriler yardımıyla değişkenler arasındaki ilişkiler Hacker ve Hatemi-j (2006) tarafından geliştirilen simetrik nedensellik testi ve Hatemi-j (2006) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testleri ile belirlenmeye çalışılmaktadır. Son olarak elde edilen asimetrik nedensellik ilişkilerinin işaretini belirlemek amacıyla Hatemi-j (2014) tarafından geliştirilen asimetrik etki-tepki fonksiyonlarından yararlanılmaktadır.

Literatür İncelemesi

¹Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: mustafakirca52@gmail.com

²Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: serifcanbay@duzce.edu.tr

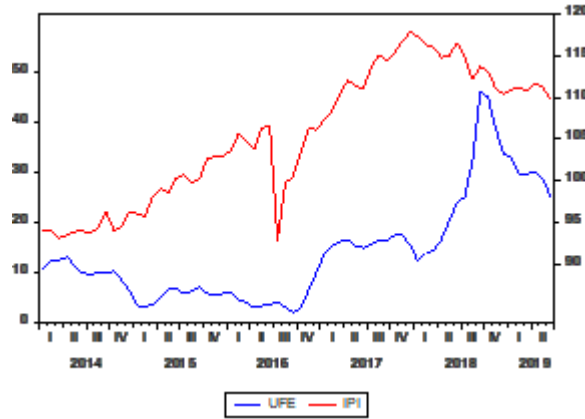
Enflasyon ile iktisadi büyüme arasında temel olarak 2 farklı görüş bulunmaktadır. Keynesyen temelli görüş enflasyon ve büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğu yönündedir. Diğer görüş ise Neoklasik temelli olup bu her iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğuna yöneliktir. Bunlarla birlikte bir de her iki değişken arasında istatistiki olarak herhangi bir ilişkinin olmadığını ifade eden araştırmacılar da mevcuttur.

Enflasyon ve iktisadi büyüme arasında Lucas (1973), Romer (1996), Yakışık (2007), Ahmad ve Joyia (2012) ve Mahmoud (2015) pozitif yönlü bir ilişkinin olduğuna yönelik bulgulara ulaşmışken Barro (1995), Kim ve Willett (2000), Hodge (2006) ve Taban (2008) ise negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Bullard ve Keating (1995) ile Chowdhury (2002) ise enflasyon ile iktisadi büyüme arasında istatistiki olarak herhangi bir ilişkiye rastlamamışlardır.

Enflasyon ve iktisadi büyüme üzerine yapılan çalışmaların sonuçları birbirleri ile farklılık göstermekle birlikte bu iki değişken arasında bir ilişkinin varlığı da çok açıktır.

Veri, Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada Türkiye’de Sanayi Üretim Endeksi (IPI)³ ile Yurtiçi Üretici Fiyat Endeksi (UFE) arasındaki ilişkiler 2014M01-2019M06⁴ verilerinden yararlanılarak; Hacker ve Hatemi-j (2006) simetrik nedensellik testi, Hatemi-j (2012) asimetrik nedensellik testi ve Hatemi-j (2014) asimetrik etki-tepki fonksiyonlarıyla araştırılmaktadır. UFE ve IPI değişkenine ait veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden alınmıştır. Değişkenlere ait grafikler Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1. Değişkenlere ait Zaman Serisi Grafikleri

Temelinde Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testine dayanan Hacker ve Hatemi-j (2006) simetrik nedensellik testinde Eşitlik 1’de görülen Vektör Otoregresif (VAR) (p, d_{max}) modeli yardımıyla değişkenler arasındaki simetrik nedensellik ilişkileri analiz edilmektedir. Ayrıca bu teste kritik değerler bootsrap kullanılarak elde edilmesinden dolayı normal dağılımdan sapma sorunu göz ardı edilebilmektedir.

$$\begin{bmatrix} IPI_t \\ UFE_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \beta_0^{IPI} \\ \beta_0^{UFE} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \beta_{11,1} & \beta_{12,1} \\ \beta_{21,1} & \beta_{22,1} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} IPI_{t-1} \\ UFE_{t-1} \end{bmatrix} + \dots + \begin{bmatrix} \beta_{11,p+d_{max}} & \beta_{12,p+d_{max}} \\ \beta_{21,p+d_{max}} & \beta_{22,p+d_{max}} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} IPI_{t-p+d_{max}} \\ UFE_{t-p+d_{max}} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix} \quad (1)$$

VAR (p, d_{max}) modelinde “p” (uygun gecikme) değeri Hatemi-J Bilgi Kriteri (HJC) kullanılarak belirlenmektedir. “ d_{max} ” (maksimum bütünleşme) değeri ise birim kök testleri yardımıyla belirlenmektedir. Teste bağımsız değişkenlere ait β katsayılarına kısıt testi uygulanarak MWALD test istatistiği türetilmektedir. Teste ait hipotezler şu şekildedir:

$H_0 : \beta_{12,1} = \beta_{12,2} = \dots = \beta_{12,p} = 0$, " UFE'den IPI'ne doğru nedensellik yoktur."

$H_0 : \beta_{21,1} = \beta_{21,2} = \dots = \beta_{21,p} = 0$, " IPI'den UFE'ne doğru nedensellik yoktur."

³ Tramo/Seats yöntemi kullanılarak mevsimsellikten arındırılmıştır.

⁴ Verilerin 2014 yılından başlamasının sebebi Türkiye’de ÜFE değişkenininin, 2014 yılından sonra Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi şeklinde hesaplanmasıdır.

H₁ : En az bir $\beta \neq 0$, " UFE'den IPI'ne doğru nedensellik vardır" veya " IPI'den UFE'ne doğru nedensellik vardır."

Test sonucu elde edilen MWALD test istatistik değerleri bootstrap kritik değerleri ile karşılaştırılarak hipotezler hakkında karar verilmektedir. Eğer hesaplanan MWALD istatistiği bootstrap kritik değerlerinden büyükse H₀ hipotezi reddedilebilmektedir. Örneğin $\beta_{12,1} = \beta_{12,2} = \dots = \beta_{12,p} = 0$ hipotezini test etmek amacıyla elde edilen MWALD değeri bootstrap kritik değerinden büyükse, bu hipotez reddedilmekte ve UFE'den IPI'ne doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Hacker ve Hatemi-j (2006) nedensellik testine geçmeden önce ilk olarak değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini (d_{max}) değerini belirlemek amacıyla Tek kırılmalı ADF birim kök testi değişkenlere uygulanmıştır. Bu birim kök testinin seçilmesinin en önemli sebebi Şekil 1'de de görüldüğü üzere değişkenlerde yapısal kırılmaların olmasıdır. Yapılan birim kök testi sonuçlarına göre UFE ve IPI hem sabit terimli modelde hem de sabit ve trend terimli modelde birinci farkında durağandır, yani I(1)'lerdir. Bunun anlamı d_{max} değerinin 1'e eşit olduğudur. Ayrıca elde edilen kırılma tarihlerinin de Türkiye'de bazı iktisadi ve siyasi sorunların yaşandığı dönemlere geldiği göze çarpmaktadır. IPI değişkeninde tespit edilen anlamlı kırılmaların 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe teşebbüsünden bağımsız olduğu düşünülemez. Şekil 1'de yer alan grafikte de görüldüğü üzere 2016M07 tarihinde IPI'nin dip yaptığı görülmektedir. UFE'de yer alan kırılma tarihlerine bakıldığında, o tarihlerden itibaren, döviz kurunda meydana gelen sıçramalardan dolayı UFE'de bir kırılmanın meydana geldiği düşünülebilir.

Tablo 1. Tek Kırılmalı ADF Birim Kök Testi Sonuçları **

Değişkenler	Sabit Terimli Model			Sabit ve Trend terimli Model		
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Kırılma Tarihi
UFE	-2.67	0.84	2018M03	-2.49	0.99	2018M05
IPI	-3.58	0.34	2016M07	-2.55	0.93	2016M07
Δ UFE	-8.24*	0.01	2018M09	-5.50*	0.01	2018M11
Δ IPI	-10.17*	0.01	2017M02	-18.93*	0.01	2016M07

* %1 anlamlılığa göre durağanlığı ifade etmektedir.

**Detaylı bilgi için bakınız: Perron (1989, 2006); Perron ve Vogelsang (1993).

Birim kök testinin ardından Hacker ve Hatemi-j (2006) simetrik nedensellik testi değişkenlere uygulanmıştır. Tablo 2'de teste ait sonuçlar yer almaktadır. Simetrik nedensellik testi sonuçlarına göre değişkenler arasında herhangi bir simetrik nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Çünkü hesaplanan test istatistik değerleri bootstrap kritik değerlerinden büyük değildir.

Tablo 2. Hacker ve Hatemi-j (2006) Bootstrap Simetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezleri	MWALD	Kritik Değer**
UFE'den IPI'ne doğru nedensellik yoktur.	1.53	6.83
IPI'den UFE'ne doğru nedensellik yoktur.	1.74	7.16

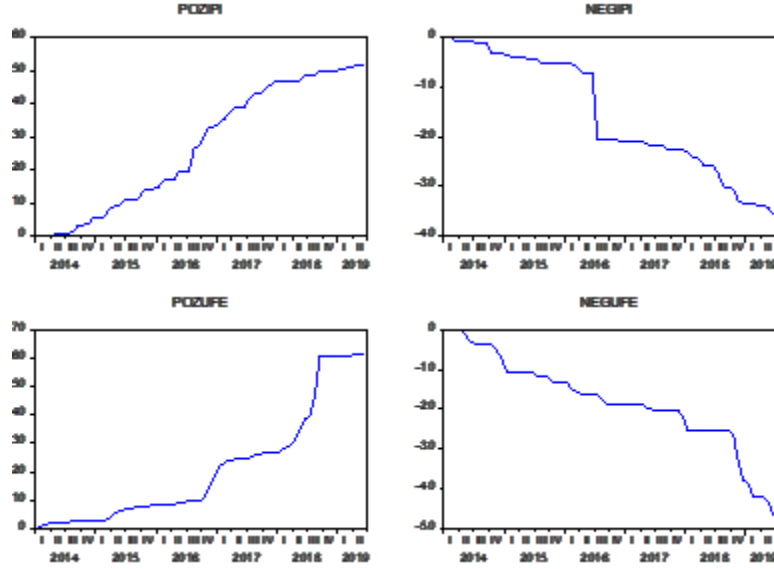
** %5 Kritik değerler bootstrap kullanılarak elde edilmiştir.

Her iki VAR modeli için "p" (uygun gecikme değeri)=2 (Hatemi-j Bilgi Kriterine Göre Seçilmiştir.)

d_{max} (maksimum bütünleşme derecesi)=1

Her ne kadar değişkenler arasında simetrik nedensellik ilişkisi olmasa da asimetric nedensellik ilişkilerinin olabileceği Hatemi-j (2012) tarafından ifade edilmektedir. Hatemi-j (2012) UFE ve IPI gibi değişkenleri ilk olarak Granger ve Yoon'da (2002) olduğu gibi kümülatif pozitif ve negatif şoklarına ayırmakta, daha sonra bu şokları kullanılarak Hacker ve Hatemi-j (2006) simetrik nedensellik testini gerçekleştirmektedir. Şoklar arasındaki nedensellik ilişkilerinin test edilmesinden dolayı bu teste asimetric nedensellik testi adı verilmektedir. Şekil 2'de

şoklara ait zaman serisi grafikleri yer almaktadır. POZIPI (IPI⁺); sanayi üretim endeksinin pozitif şokunu, NEGİPI (IPI⁻); sanayi üretim endeksinin negatif şokunu, POZUFE (UFE⁺); üretici fiyatları endeksinin pozitif şokunu ve son olarak NEGUFE (UFE⁻); üretici fiyatları endeksinin negatif şokunu göstermektedir.

Şekil 2. Kümülatif Şoklara ait Zaman Serisi Grafikleri

Hatemi-j (2012) asimetrik nedensellik testinde şokların türetilmesinden sonraki aşama tıpkı Hacker ve Hatemi-j (2006) nedensellik testiyle aynı olmasından dolayı ilk olarak şokların maksimum bütünleşme dereceleri (d_{max}) Phillips ve Perron (1988) PP birim kök testi yardımıyla belirlenmiştir. Tablo 3’de şoklara ait PP birim kök testi sonuçları yer almaktadır. PP birim kök test sonuçlarına göre şokların tamamı I(1)’dir.

Tablo 3. Şoklara ait PP Birim Kök Testi Sonuçları**

Değişken	Test İstatistiği	Olasılık
UFE ⁺	-1.45	0.8346
IPI ⁺	-1.19	0.9039
UFE ⁻	-0.20	0.9917
IPI ⁻	-2.65	0.2582
ΔUFE^+	-5.14*	0.0004
ΔIPI^+	-8.16*	0.0001
ΔUFE^-	-4.89*	0.0009
ΔIPI^-	-8.18	0.0001

*%5 anlamlılığa göre durağanlığı ifade etmektedir.

**Sabit Terimli ve Trendli Model dikkate alınarak birim kök testi uygulanmıştır.

Hatemi-j (2012) asimetrik nedensellik testinde şoklar arasındaki ilişkiler Hacker ve Hatemi-j (2006) simetrik nedensellik testinde olduğu gibi VAR(p, d_{max}) modeli yardımıyla araştırılmaktadır. Şoklara ait VAR(p, d_{max}) modeli şu şekilde gösterilmektedir:

$$\begin{bmatrix} IPI_t^{+/-} \\ UFE_t^{+/-} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \alpha_0^{IPI^{+/-}} \\ \alpha_0^{UFE^{+/-}} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha_{11,1} & \alpha_{12,1} \\ \alpha_{21,1} & \alpha_{22,1} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} IPI_{t-1}^{+/-} \\ UFE_{t-1}^{+/-} \end{bmatrix} + \dots + \begin{bmatrix} \alpha_{11,p+d_{max}} & \alpha_{12,p+d_{max}} \\ \alpha_{21,p+d_{max}} & \alpha_{22,p+d_{max}} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} IPI_{t-p+d_{max}}^{+/-} \\ UFE_{t-p+d_{max}}^{+/-} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (2)$$

Model 2 yardımıyla Tablo 4’de görülen 8 adet hipotez test edilebilmektedir. Hipotezleri test edebilmek için kurulan VAR(p,d_{max}) modelindeki bağımsız değişkenlere α katsayılarına kısıt uygulanarak elde edilen MWALD test istatistik değeri, eğer bootstrap kritik değerlerinden büyükse H₀ hipotezleri reddedilmektedir. Bunun anlamı şoklar arasında bir nedensellik ilişkisinin yani UFE ile IPI arasında bir asimetric nedensellik ilişkisinin olduğudur. Tablo 4’de asimetric nedensellik testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 4. Hatemi-j (2012) Asimetric Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezleri	MWALD	Kritik Değer**	p***
UFE ⁻ ’dan IPI ⁺ ’na doğru nedensellik yoktur.	2.02	9.89	3
UFE ⁻ ’dan IPI ⁻ ’na doğru nedensellik yoktur.	0.11	4.47	1
UFE ⁻ ’dan IPI ⁺ ’na doğru nedensellik yoktur.	10.14	26.30	7
UFE ⁺ ’den IPI ⁻ ’na doğru nedensellik yoktur.	41.36*	25.49	7
IPI ⁺ ’dan UFE ⁺ ’na doğru nedensellik yoktur.	1.38	11.91	3
IPI ⁻ ’dan UFE ⁻ ’na doğru nedensellik yoktur.	1.18	4.10	1
IPI ⁻ ’dan UFE ⁺ ’na doğru nedensellik yoktur.	0.50	4.87	1
IPI ⁺ ’dan UFE ⁻ ’na doğru nedensellik yoktur.	0.08	5.55	1

*%5 anlamlılığa göre nedensellik ilişkisini ifade etmektedir.

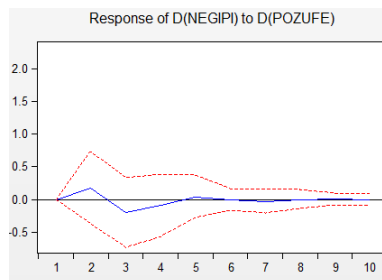
** Kritik değerler bootstrap kullanılarak elde edilmiştir.

***Uygun gecikme (p) sayısı HJC kriteri ile belirlenmiştir ve d_{max}=1’dir.

Hatemi-j (2012) asimetric nedensellik testi sonuçlarına göre, sadece “UFE⁺’den IPI⁻’na doğru nedensellik yoktur” hipotezini test etmek amacıyla hesaplanan MWALD test istatistik değeri %5 bootstrap kritik değerinden büyüktür. Böylece üretici fiyat endeksinin pozitif şokundan, sanayi üretim endeksinin negatif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Simetric ve asimetric nedensellik testi bulgularına birlikte bakıldığında, UFE ile IPI arasında incelen dönem için simetric nedensellik ilişkisinin olmadığı, asimetric nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusu elde edilmektedir.

Asimetric nedensellik testi sonuçlarına göre elde edilen nedensellik ilişkisinin işaretinin tespiti amacıyla Hatemi-j (2014) tarafından geliştirilen asimetric etki-tepki fonksiyonu kullanılmıştır. Bu etki-tepki fonksiyonları Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR modellerine dayanmaktadır. UFE⁺ ve IPI⁻ birinci farklarında durağan olmalarından dolayı, bu şokların birinci farkları kullanılarak VAR modelleri tahmin edilip, etki-tepki fonksiyonu türetilmiştir. Burada VAR(p) modeline ait uygun gecikme sayısı 3 olarak belirlenmiştir. Bu gecikme sayısı ile birlikte VAR modelinde arana otokorelasyon, değişen varyans ve katsayıların istikrarlılığı koşulları sağlanmaktadır.

Şekil 3’de görüldüğü üzere üretici fiyat endeksinin pozitif şokunda meydana gelen artış, sanayi üretim endeksinin negatif şokunu artırmaktadır. Buradan girdi fiyatlarında meydana gelen artışın sanayi sektörü üzerinde negatif eğilimlerin artacağını söylemek mümkündür. Ancak bu etkinin sadece 2 dönem için anlamlı olduğu göze çarpmaktadır.

Şekil 3. Asimetric Etki-Tepki Fonksiyonu

Sonuç

Türkiye için 2014M01-2019M06 üretici fiyat endeksi ile sanayi üretimi endeksi arasındaki ilişkileri incelediğimiz bu çalışmada değişkenler arasında simetrik nedensellik ilişkisinin olmadığı, asimetrik nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşıldı. Bunun anlamı üretici girdi fiyatları enflasyonunu gösteren UFE'nin sanayi üretimi üzerinde asimetrik etkisinin olduğudur. Ayrıca asimetrik etki-tepki fonksiyonlarına bakıldığında girdi fiyatlarında meydana gelen bu artış, sanayi üretimini de olumsuz etkilemektedir.

Sonuç olarak iktisadi büyüme açısından önemli bir sektör olan sanayi üretimi Türkiye için modellenirken, girdi fiyatlarındaki değişimi gösteren üretici fiyat endeksi ile aralarında var olan asimetrik ilişkiler göz önüne alınmalıdır.

Kaynakça

- Ahmad, N. ve Joyia, U.T.S. (2012). The relationship between inflation and economic growth in Pakistan: an econometric approach. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, 2(9), 38-48.
- Barro, R.J. (1995). Inflation and economic growth. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 35, 166-176.
- Chowdhury, A. (2002). Does inflation affect economic growth? The relevance of the debate for Indonesia. *Journal of Asia Pacific Economy*, 7(1), 20-34.
- Granger, C. W. J. ve Yoon, G. (2002). Hidden Cointegration. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.313831
- Hodge, D. (2006). Inflation and growth in South Africa. *Cambridge Journal of Economics*, 30(2), 163-180.
- Hacker, R. S. ve Hatemi-j, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500. doi:10.1080/00036840500405763
- Hatemi-j, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456. doi:10.1007/s00181-011-0484-x
- Hatemi-j, A. (2014). Asymmetric generalized impulse responses with an application in finance. *Economic Modelling*, 36, 18-22. doi:10.1016/j.econmod.2013.09.014
- Kim, S. ve Willett, T.D. (2000). Is the negative correlation between inflation and economic growth realian analysis of the effects of the oil supply shocks?. *Applied Economics Letters*, 7(3), 141-147.
- Lucas, R.E. (1973), Some international evidence on output-inflation tradeoffs, *The American Economic Review*, 63(3), 326-334.
- Mahmoud, L.O.M. (2015). Consumer price index and economic growth: a case study of Mauritania 1990 -2013. *Asian Journal of Empirical Research*, 5(2), 16-23.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361. doi:10.2307/1913712
- Perron, P. (2006). Dealing with Structural Breaks. *Palgrave handbook of econometrics*, 1(2), 278-352.
- Perron, P. ve Vogelsang, T. J. (1993). Erratum: The Great Cash, the Oil Price Shock and the Unit Root Hypothesis. *Econometrica*, 61(1), 248. doi:10.2307/2951792
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335. doi:10.2307/2336182
- Romer, C.D. (1996). Inflation and the growth rate of output. Working Paper, National Bureau of Economic Research, No: 5575.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, 48(1), 1. doi:10.2307/1912017.
- Taban, S. (2008). Türkiye'de enflasyon-ekonomik büyüme ilişkisi: sınır testi yaklaşımı. *TİSK Akademi*, 2008-1, 145- 167.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250. doi:10.1016/0304-4076(94)01616-8.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2019), Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php>, erişim tarihi: 01/10/2019
- Yakışık, H. (2007). Relationship between inflation and economic growth in the Kyrgyz Republic. *Sosyo-Ekonomi*, 2007-2, 12-28.

ORDU İLİ'NDE TURİZM TALEBİNİN VE İHRACATIN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Mustafa KIRCA¹

Şerif CANBAY²

Özet

Gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörünün ve ihracat hacminin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Böylece bu ülkelerde gelir düzeyinin de yükseleceği beklenmektedir. İktisat literatüründe de turizme ve ihracata dayalı büyüme hipotezleri birçok ülke için test edilmektedir. Bu çalışmanın amacı da Türkiye'nin Ordu İlinde ihracata dayalı ve turizme dayalı büyüme hipotezlerinin 2005-2014 yılları arası yıllık iktisadi büyüme, turizm talebindeki yıllık değişim ve ihracat hacmindeki yıllık değişim verileri kullanılarak test edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılarak, ihracatın ve turizmin Ordu ili iktisadi büyümesi üzerindeki etkisi tespit edilmektedir. EKK sonuçlarına göre ihracatta meydana gelen %1'lik değişimin iktisadi büyümeyi %0.072 oranında, turizm talebinde meydana gelen %1'lik değişimin ise iktisadi büyümeyi %0.234 oranında artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhracata Dayalı Büyüme, Turizme Dayalı Büyüme, Ordu

The Effect of Tourism Demand and Export on Economic Growth in Ordu

Abstract

It is important to improve the tourism sector and export volume in developing countries. Thus, income level is expected to increase in these countries. In the literature, tourism-led and export-led growth hypotheses are tested for many countries. The aim of this study is to test the export-led growth hypothesis and tourism-led growth hypothesis in Ordu. In this study, annual economic growth, annual change in tourism demand and annual change in export volume 2005-2014 data were used. For this purpose, the effect of exports and tourism on the economic growth of Ordu is determined by using Ordinary Least Squares (OLS) method. According to the OLS results, 1% change in exports affected economic growth by 0.072%, and 1% change in tourism demand increased economic growth by 0.234%.

Key Words: Export-led Growth Hypothesis, Tourism -led Growth Hypothesis, Ordu

Giriş

Bir ülkenin iktisadi büyümesini sağlamak birçok faktöre bağlıdır. Özellikle 1980'li yılların başında gelişmekte olan ülkelerin birçoğu bu faktörlerden biri olan ihracata dayalı büyüme stratejilerini uygulamaya yönelik düzenlemeler yapmışlardır. O günden bugüne ihracat ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki her ülke için önemini koruyan ve literatürde en çok araştırılan iktisadi meselelerin başında yer alan bir konu olmuştur. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı sonrası hızlı bir dönüşüm ve gelişim süreci içerisine giren dünyada küreselleşmenin de etkisi ile Turizm, ekonomi için önem arz eden yeni bir sektör olarak dikkat çekmeye başlamıştır (Theobald, 2005:5). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gerek ihracata dayalı büyüme gerekse de turizme dayalı büyüme hipotezlerinin işlerliğini test etmiş ve elde edilen sonuçlar ışığında bu her iki araç iktisadi büyüme elde etmek amacıyla teşvik edici politikalarla özendirilmeye çalışılmıştır.

İhracatın ve turizmin iktisadi büyümeye etkisi ülke bazından ziyade bölgesel olarak da incelenebilir. Türkiye'nin birçok ilinde ihracatın ve turizmin gelişmesine yönelik faaliyetler bulunmaktadır. Bu illerden biride Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Ordu ilidir. Ordu ili Türkiye'nin 30 büyükşehri içinde yer almaktadır. Ordu'nun geçim kaynakları incelendiğinde akla ilk olarak fındığın geldiği görülmektedir. Bunun yanında da Ordu'da turizm sektörünü geliştirmeye yönelik faaliyetler bulunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre fındık üretiminde Ordu birinci sıradadır ve Ordu'nun ihracatında Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (2019) yayınlamış olduğu verilerinde de görüldüğü üzere fındık önemli yere sahiptir. Turistik bir destinasyon olarak incelendiğinde de Ordu'nun dikkat çekici turizm arzı unsurlarına sahip olduğu görülmektedir. Özellikle sahip olduğu doğal güzellikleriyle (denizi, ormanları ve yaylaları gibi) birçok yerli ve yabancı turisti kendine çekmektedir. Bunun yanında tarihi çekicilik unsurları da bulunmaktadır. Ordu'nun sahip olduğu bu geçim kaynakları göz önüne alınarak, bu il için ihracata ve turizme dayalı büyüme hipotezleri test edilebilir.

¹Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: mustafakirca52@gmail.com

²Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: serifcanbay@duzce.edu.tr

Bu çalışmada da Ordu ilinin 2005-2014 verileri yardımıyla ihracata dayalı ve turizme dayalı büyüme hipotezlerinin sınanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle literatür taraması yapılmakta, sonrasında ise değişkenlere ait veriler kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkiler En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılarak analiz edilmektedir.

Literatür İncelemesi

1970'li yıllarla birlikte ithal ikameci stratejilerin iktisadi büyümeyi artırıcı gücünü kaybetmeye başlaması ihracatın iktisadi büyümeye katkı sağlayabileceği yönünde tartışmaları gündeme getirdi ve tüm bu tartışmalar ihracata dayalı büyüme hipotezini sınamaya yönelik çok sayıda ampirik çalışmaların yapılmasına neden oldu. Bu çalışmalardan bazıları ihracata dayalı büyüme hipotezini destekler nitelikteyken bazıları ise desteklemeyen bulguları ortaya koymuştur.

İhracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen çalışmalardan bazıları; Şahbaz vd. (2014), İstaiteyeh & İsmail (2015), Saleem & Sial (2015)'e aittir. Türkiye için yapılan ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen çalışmalardan bazıları ise Küçükaksoy vd. (2015), Dura vd. (2017)'na ait çalışmalardır. Takım (2010), Ağayev (2011) ise Türkiye'de ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olmadığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır.

Başka bir büyüme hipotezi olarak literatüre giren Turizm sektörü ile ilgili de birçok çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmalardan Kızılgöl (2006), Aslan (2008), Krsto (2014), Mamipour & Nazari (2014), Nasir vd. (2015), Simundic & Kulis (2016), Chulaphan & Barahona (2016) ve Esen & Özata (2017) turizm ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi pozitif ve anlamlı olarak tespit etmişlerdir.

Bahar (2006), Yurtseven (2012), Sharma & Sharma (2014), Ay vd. (2015), Terzi (2015), Bozgeyik & Yoloğlu (2015) ve Sharma (2018) turizm gelirlerinden iktisadi büyümeye tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit ederken Chen & Chiou-Wei (2009), Çoban & Özcan (2013), Samırkaş & Samırkaş (2014), Muhtaseb & Daoud (2017) ve Wu & Meng-Hua (2018) ise turizm gelirlerinden iktisadi büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Çil-Yavuz (2006), Yamak vd. (2012), Balıbey & Türkyılmaz (2015) ve Olabisi (2018) ise turizm gelirleri ile iktisadi büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Her iki büyüme hipotezine yönelik yürütülen ampirik çalışmalar birbirinden farklı sonuçlar ortaya koymuş olsa da genel kanı bu her iki değişkenin iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediğidir. Ayrıca bu çalışma bir il özelinde olmasından dolayı diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

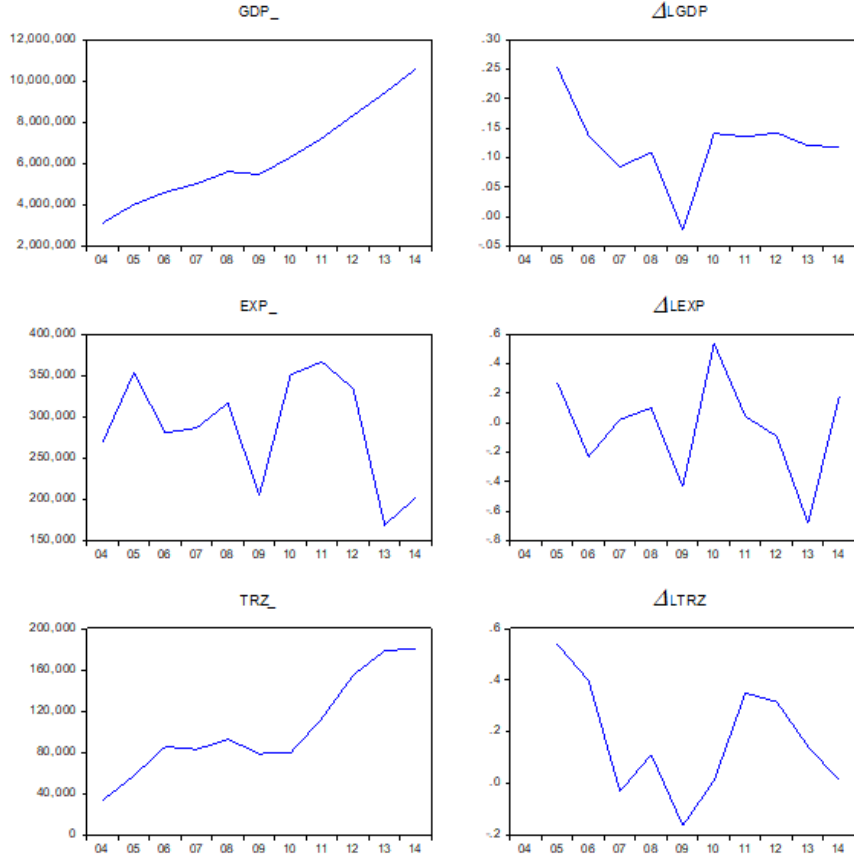
Veri, Yöntem ve Bulgular

Ordu ili turizm talebinin ve ihracatının iktisadi büyümeye etkisinin incelediği bu çalışmada değişkenlere ait 2004-2014 yılları arası yıllık veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) elde edilmiştir. Bu değişkenlerin logaritmik birinci farkları kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilmektedir. Buradaki amaç bağımsız değişkenlerdeki yıllık değişimlerin iktisadi büyümeye olan etkisini görmek ve değişkenlerde olabilecek birim kök sorunun ortadan kaldırmaktır. Şekil 1'de değişkenlere ait grafikler görülmektedir. GDP serisi Ordu İlinin yıllık Gayrisafi Yurt İçi Hasılası'nı (GSYİH) gösteren grafiğimizdir. EXP serisi Ordu ilinin yıllık ihracat hacmini, TRZ serisi ise Ordu İline gelen yerli ve yabancı turistlere ait toplam geceleme sayılarını göstermektedir. $\Delta LGDP$; iktisadi büyüme değerini, $\Delta LEXP$; ihracatın büyüme değerini ve $\Delta LTRZ$; turizmin büyüme değerini gösteren grafiklerdir. Değişkenler arasındaki ilişkiler şu şekilde modellenmektedir:

$$\Delta LGDP_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta LEXP_t + \beta_2 \Delta LTRZ_t + \beta_3 d2009 + u_t \quad (1)$$

Model 1'de yer alan β_0 modelin sabit terimini, β_1 ve β_2 ise modelin eğim katsayılarını göstermektedir. β_1 , Ordu ilinin ihracatının büyüme değerinde %1'lik artış meydana geldiğinde, β_2 ise Ordu ili turizm talebinin büyüme değerinde %1'lik artış meydana geldiğinde iktisadi büyümenin ne kadar artacağını göstermektedir. u_t ise modelin artık terimidir. Şekil 1'de yer alan değişkenlere ait büyüme değerleri incelendiğinde değişkenlerde trende sahip olmadıkları görülmektedir.

Değişkenlere ait orijinal değerler incelendiğinde ise Ordu ilinin GSYİH ve turizm talebi değerlerinin genellikle artma eğiliminde olduğu, ancak ihracat değişkeninin ise kırılmalı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Büyüme değerlerine bakıldığında çalışmada bağımlı değişken olarak yer alan Ordu ilini iktisadi büyüme ($\Delta LGDP$) hızının 2005 yılından 2008 ve 2009 yılına kadar düştüğü ve 2009 yılında dip yaptığı görülmektedir. Hatta 2009 yılında negatif büyüme oranına sahip olduğu görülmektedir. Bu sebepten dolayı modele 2009 yılını gösteren bir kukla değişken eklenmiştir. Kırılma kuklası ($d2009$), kırılma tarihine kadar 0; kırılma tarihinden sonra 1 verilerek oluşturulmuştur.

Şekil 2. Değişkenlere ait Grafikler

Model 1’de yer alan katsayılar En Küçük Kareler yöntemi kullanılarak tahmin edilmektedir. Katsayıların doğrusal olduğu, bağımsız değişkenlerin olasılıksal olmadığı, artık terim (u_t) ortalamasının sıfır olduğu, artık terim varyansının sabit olduğu, hatalar arasında korelasyonun olmadığı, çoklu doğrusal bağlantının olmadığı v.b. gibi koşullar altında EKK tahmincisinin en güçlü ve en yaygın kullanılan olduğu söylenmektedir (Gujarati, 1999, s.52). Tablo 1’de model 1’in EKK tahmin sonuçları görülmektedir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre modelin R^2 yani bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni ölçme/açıklama gücünün 0.84 olduğu görülmektedir. Bu oran istatistikte kabul edilebilir bir orandır. Ayrıca modelin bir bütün olarak anlamlılığının sınındığı F testi sonuçlarına göre model bir bütün olarak anlamlıdır. Bunların yanında modelde değişen varyansın olmadığı, otokorelasyon sorununun olmadığı, artık terimlerin normal dağıldığı, Ramsey Reset testine göre de model spesifikasyonunun doğru olduğu yani EKK için gerekli olan varsayımların sağlandığı görülmektedir. Son olarak yapılan çoklu doğrusallık (VIF) testi sonuçlarına göre modelde çoklu doğrusallığın olmadığı da gösterilmektedir. Şekil 2’de incelenen dönem için katsayıların istikrarlı olup olmadığını sınamak için yapılan CUSUM ve CUSUMQ test sonuçları görülmektedir. Elde edilen grafiğe bakıldığında elde edilen istatistik değerlerinin %5 anlamlılık düzeyinde güven aralığında yer aldığı görülmektedir.

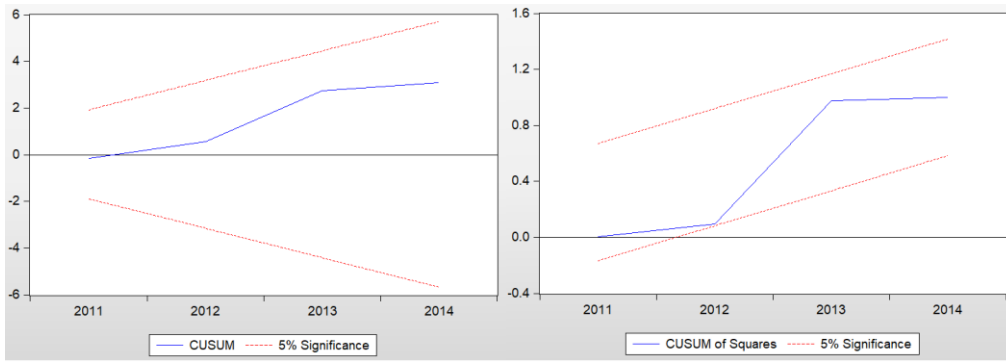
Tablo 1. Ordu İli İçin İhracat ve Turizmin İktisadi Büyüme Etkisinin EKK Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık	VIF
ΔLEXP	0.072**	2.335	0.0582	1.02
ΔLTRZ	0.234*	4.833	0.0029	1.65
Sabit	0.075*	4.464	0.0043	2.71
D2009	0.016	0.816	0.4454	2.01
R²=0.84	Normallik Testi (J-B)= 0.26 (0.876)	Otokorelasyon Testi (LM)=1.67 (0.433)	Ramsey Reset Testi=0.095 (0.769)	
F istatistiği=10.92* (0.007)		Değişen Varyans (White) Testi= 7.78 (0.454)		

*,** sırasıyla %5 ve %10 istatistiği anlamlılık düzeyine göre anlamlılığı ifade etmektedir.

() içindeki değerler olasılığı ifade etmektedir.

Modele ait bireysel katsayıların anlamlı olup olmadığı t testi yardımıyla belirlenmektedir. Değişkenlerin katsayıları için hesaplanan t test istatistik değerlerine bakıldığında sabit terim katsayısının ve turizm talebi büyüme değeri katsayısının %5 anlamlılık düzeyine göre anlamlı olduğu, ihracat büyüme değeri katsayısının ise %10 anlamlılık düzeyine göre anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak kukla değişken katsayısı istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu bağlamda, EKK sonuçlarına göre Ordu İlinde ihracatta meydana gelen %1'lik değişim iktisadi büyümeyi %0.072 oranında, turizm talebinde meydana gelen %1'lik değişim ise iktisadi büyümeyi %0.234 oranında artırmaktadır.

Şekil 3. Katsayı İstikrarlılık Test Sonuçları

Sonuç

Çalışmada yapılan analizler sonucunda Ordu ilinde 2005-2014 dönemi için turizme ve ihracata dayalı büyüme hipotezlerinin geçerli olduğu görülmektedir. Ayrıca turizmde meydana gelen %1'lik büyüme, ihracat meydana gelen büyümeye göre Ordu ili iktisadi büyümesini daha yüksek oranda artırmaktadır. Ordu ilinin sahip olduğu kişi başı gayri safi yurt içi hasıla verileri diğer illere göre karşılaştırıldığında Türkiye ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. TÜİK rakamlarına göre Ordu ilinde 2015-2017 yılı rakamlarına göre kişi başına düşen gayrisafi yurt için hasıla 5.994 ABD doları iken Türkiye'de ise bu değer 10.602 ABD dolarıdır. Ayrıca Ordu ilinin düşük gelirli iller arasında yer aldığı da görülmektedir.

Her ne kadar turizme dayalı büyüme hipotezi desteklense de turizm sektörünün büyüme üzerindeki katma değeri ve sürdürülebilirliği tartışmalıdır. Bunun yanında Türkiye'nin Dünya'da fındık sektöründeki konumu ve Ordu'nun Türkiye'deki konumu dikkate alındığında fındık konusunda istenilen yere gelinemediği de göze çarpmaktadır. Ayrıca Ordu ilinde fındığın yanında diğer ihracata konu olacak malların üretimine önem verilmelidir. Çünkü bazı

dönemde yaşanan fındık üretimindeki sıkıntılardan dolayı ihracattaki bu etkinin sürdürülebilirliği de sağlanamamaktadır.

Sonuç olarak Ordu ilinde sürdürülebilirliği ve katma değeri yüksek olan turizm ve ihracat ürünlerinin geliştirilmesine önem verilmelidir. Böylece Ordu ili yüksek gelirli iller arasına girebilir.

Kaynakça

- Ağayev, S. (2011). İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eştleme ve Panel Nedensellik Analizleri. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 241-254.
- Aslan, A. (2008). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 1-11.
- Ay, A., Kartal, M. ve Arslan, A. (2015). Tourism-Led Economic Growth Hypothesis: An Application on Turkey. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 816-825.
- Bahar, O.(2006). Turizm Sektörünün Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi*, 13(2), 137-150.
- Balıbey, M. ve Türkyılmaz, S. (2015). A Spectral Method Approach For the Relationship Between Tourism and Economic Growth in Turkey. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 85-96.
- Bozgeyik, Y. ve Yoloğlu, Y. (2015). Türkiye’de Turizm Gelirleri ile GSYH Arasındaki İlişki: 2002-2014 Dönemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 627-640.
- Chen, C. F. and Chiou-Wei, S. Z. (2009). Tourism Expansion, Tourism Uncertainty and Economic Growth: New Evidence from Taiwan and Korea. *Tourism Management*, 30, 812-818.
- Chulaphan, W., ve Barahona, J. F. (2018). Contribution of disaggregated tourism on Thailand's economic growth. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 39(3), 401-406.
- Çil-Yavuz, N. (2006). Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2), 162-171.
- Çoban, O. ve Özcan, C.C. (2013). Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 243-261.
- Dura, Y. C., Beşer, M. K., ve Acaroğlu, H. (2017). Türkiye'nin İhracata Dayalı Büyümesinin Ekonometrik Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 17(2), 295-310.
- Esen, E. ve Özata, E. (2017). Turizmin Ekonomik Büyüme Etkisi: Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye İçin Geçerliliğinin ARDL Modeli ile Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), s.43-58.
- Gujarati, D. N. (1999), *Temel Ekonometri*. (Çev.:Ü. Şenesen, G. Günlük Şenesen). İstanbul: Literatür Yayınları:33.
- Istaiteyeh, R.M.S. ve Ismail, M.T. (2015). A Causal Relationship Between Foreign Direct Investment, Economic Growth and Export: Empirical Case for Jordan. *Advances in Management & Applied Economics*, 5(4), 19-30.
- Kızılgöl, Ö. (2006). Türkiye’de İhracata ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünlük ve Nedensellik İlişkisi. *Akademik Bakış*, 10, 1-19.
- Kristo, J. (2014). Evaluating the Tourism-Led Economic Growth Hypothesis in a Developing Country: The Case of Albania. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(8), 39-51.
- Küçükaksoy, İ., Çifçi, İ., ve Özbek, R. İ. (2015). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 691-720.
- Mamipour, S. and Nazari K. (2014). The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Iranian Provinces. *Journal of International Economics and Management Studies*, 1(1), 99-120.
- Olabisi, E.O. (2018). Revisiting the Tourism-Economic Growth Nexus: The Case of Economic Community of West African States. *Izvestiya Journal of Economics*, 62(1), 21-30.
- Saleem, A. ve Sial, M.H. (2015). Exports-Growth Nexus in Pakistan Cointegration and Causality Analysis, *Pakistan Economic and Social Review*, 53(1), 17-46.
- Samırkaş, M. ve Samırkaş M. C. (2014). Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 15(1), 63-76.
- Sharma, N. (2018). Tourism Led Growth Hypothesis: Empirical Evidence from India. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 7(2), 1-11.

- Šimundić, B., & Kuliš, Z. (2016). Tourism and Economic Growth in Mediterranean Region: Dynamic Panel Data Approach. *ActaEconomica Et Turistica*, 2(1), 65-84.
- Şahbaz, A., Ağır, H. ve Yanar, R. (2014). Seçilmiş Asya Ülkeleri İçin İhracata Dayalı Büyüme Modeli: Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22, 24-46.
- Takım, A. (2010). Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 1-16.
- Terzi, H. (2015). Is the Tourism-Led Growth Hypothesis (TLGH) Valid for Turkey?. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16(2), 165-178.
- Theobald, William F. (2005). *Global Tourism*. Third Edition, Elsevier, Burlington.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019), <http://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 14.01.2019)
- Türkiye İhracatçıları Meclisi (2019), <https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html>, (Erişim Tarihi: 15.10.2019)
- Yamak, N., Tanrıöver B. ve Güneysu, F. (2012). Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 205-220.

EKONOMİK BELİRSİZLİK VE DOĞUM HIZI ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ezgi KABACALI

Özet

Ülkeler için nüfus kavramı en önemli makroekonomik göstergelerden birisidir. Nüfus oranı doğum hızı oranındaki artış ve azalışı belirlemektedir. Devletlerin kendini geliştirip kalkındırabilmesi nüfus oranı ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Doğum hızı oranının ülkelerin gelişmişlik seviyeleri üzerinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Doğum oranları bireylerin yaşamlarını etkileyen en önemli kavramlardan birisi haline gelmiştir. Gelişmişlik düzeyi arttıkça doğurganlığın azaldığı gözlenmektedir. İnsanların refah düzeylerini artırmak istemeleri doğum hızı oranını önemli derecede etkilemiştir. Doğum hızı oranını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Eğitim seviyesi, kentleşme, kadının iş gücüne katılma oranı faktörlere örnek olarak verilebilmektedir. Eğitim düzeyindeki artışın doğurganlık üzerindeki önemli etkisi üzerinde durulmuştur. Sanayileşmedeki gelişme ile birlikte iş gücü artışına kadının katılım oranındaki artış üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada ekonomik belirsizlik kavramsal olarak açıklanmıştır. Doğum hızı ve doğum hızı oranını etkileyen faktörler incelenmiştir. Ekonomik belirsizlik ve doğum hızı oranı ilişkilendirilmiştir. Türkiye'nin 2000 ve 2018 yılları arasındaki ekonomik belirsizlik ve doğum hızı oranı için makroekonomik veriler kullanılmıştır. Makroekonomik verilerin analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğum Oranı, Eğitim Seviyesi, Ekonomi, Kentleşme, Sanayi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC UNCERTAINTY AND RATE OF BIRTH RATE

Abstarct

For countries, the concept of population is one of the most important macroeconomic indicators. The population rate determines the increase and decrease in the birth rate. The ability of states to develop and develop itself is directly related to the population rate. The rate of birth has an important role on the development levels of countries. Birth rates have become one of the most important concepts affecting the lives of individuals. As the level of development increases, fertility decreases. The fact that people wanted to increase their welfare significantly affected the birth rate. There are many factors affecting the rate of birth. Education level, urbanization, female labor force participation rate can be given as examples. The important effect of the increase in education level on fertility was emphasized. Together with the development in industrialization, the increase in female participation rate in labor force was emphasized. In this study, economic uncertainty is explained conceptually. Birth rate and factors affecting birth rate were examined. Economic uncertainty and birth rate were associated. economic uncertainty and macroeconomic data was used for the ratio between Turkey's birth rate in 2000 and 2018. Macroeconomic data were analyzed.

Key Words: Birthrate, Education level, Economy, Urbanization, Industry.

GİRİŞ

Devletin oluşması, sürekliliği, gelişip kalkınabilmesi için nüfus kavramı önemli bir faktördür. Nüfus üretim gibi çeşitli ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesine olanak sağlar ve devletin güç unsuru olarak da görülebilmektedir. Nüfus faktörünü ekonomik belirsizlik ve doğum hızı oranı büyük ölçüde etkilemektedir.

Doğurganlık davranışı son otuz yılda tüm dünyada insanların yaşamlarını önemli derecede etkilemiştir. Dünyanın pek çok yerinde insanların yaşam kaliteleri ve sürelerinin artması ile birlikte doğurganlık oranında azalış meydana gelmeye başlamıştır (Selim, Üçdoğruk, 2005). Doğum hızı oranı düşüşü sosyal, kültürel, dinsel, etnik faktörlere ve ekonomik faktörlere bağlanmaktadır. Hepsi doğurganlık düşüşünü açıklayabilecek faktörlerdir (Eryurt, 2005). Kadınların eğitim seviyesinin, ailenin gelir seviyesindeki artışın, yaşanılan bölgenin, sosyal güvenlik durumlarının, evlilik yaşı gibi faktörlerin doğum hızı oranını büyük ölçüde etkilediği görülmüştür. Doğurganlık oranı artışları hükümetlerin sosyo-ekonomik seviyeleri ve kültürel düzeylerine bağlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde doğurganlık oranı eğitim seviyesi arttıkça azalış göstermektedir (Deliktaş, Usta, Bozkurt, Helvacı, 2008).

Türkiye'de eğitim sürekli değiştirilip, geliştirilmeye çalışılmaktadır ve işsizliğin yüksek olduğu bu dönemlerde doğurganlığın gelecek dönemlere kadar etkilenebileceği göz önünde tutulmalıdır. İşsizliği en çok etkileyen durum nüfus oranındaki artıştır. Nüfus oranı ekonomik büyümeyi dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Nüfus artışı piyasanın genişlemesine yol açar ve bu ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Artışla birlikte doğal kaynakların tükenmesiyle birlikte ekonomik büyümeye olumsuz etkisi de görülmektedir.

Türkiye'nin demografik yapısı cumhuriyetin kuruluşundan itibaren köklü bir şekilde değişime uğradığı görülmüştür. Sosyoekonomik değişimler doğurganlık oranının büyük ölçüde etkilemiştir. Türkiye'de ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Sayım sonucunda 13 milyon civarında rakama ulaşılmıştır. Nüfus 2018 yılı verilerine göre 81 milyon rakamlarına ulaşmıştır. Nüfusta her geçen yıl artış görülmektedir. Nüfustaki artışın yanında süratle değişen dinamik bir demografik bir özellik taşımaktadır. Bu dinamizmin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlar yüksek doğurganlık oranı ve göçlerdir. Türkiye'de doğurganlık oranı gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında sürekli artış görülmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında 1923'ten beri doğum hızı oranında düşüş yaşandığı belirlenmiştir. Doğurganlık oranı bir ülke için önemli bir faktördür. Birçok makroekonomik veriyi etkileyen önemli bir etkidir (Selim, Üçdoğruk, 2005).

EKONOMİK BELİRSİZLİK VE DOĞUM HIZI ORANI İLİŞKİSİ-LİTERATÜR

Sandal, karabulut, gürbüz 2003 yılındaki çalışmasında 1935 ve 2000 yılları arasındaki nüfus sayım yılları ele alınmıştır. ABD nüfus dairesi tarafından yapılan ANM hesaplama yönteminin Türkiye içinde kullanılabilir bir uygulama olduğu sonucuna varılmıştır.

Selim, Üçdoğruk 2005 yılındaki çalışmalarında Türkiye'deki doğurganlık davranışını etkileyen faktörleri inceleyerek en küçük kareler yöntemi ve poisson quasi tahmin yöntemi kullanılmıştır. Anne ve babanın eğitiminin çocuğun eğitim düzeyinde güçlü ve pozitif etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Güneş 2005 yılındaki çalışmasında Türkiye'de nüfus ile ekonomik gelişme arasında uzun veya kısa dönemli uyum ilişkisinin olup olmadığı analiz edilmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuç nüfus artışının ekonomik büyüme üzerine etkisi kısa dönemlidir. Uzun dönemde bile nüfus artışı olumsuz yönde etkilediği sonucunun Türkiye için geçerli olmadığını belirtmiştir. Çalışmada koentegrasyon ve vektör hata düzeltme modeli kullanılmıştır.

Eryurt 2005 yılındaki çalışmasında Türkiye'deki 1998-2003 yılları arasındaki doğurganlık hızı düşüşü araştırılmıştır. Bongaars ara değişkenler modeli. Türkiye genelinde gebeliği önleyici yöntem kullanımının katkısının değişmediği, istemli düşük ve geçici kısırlık endekslerinin katkılarının azaldığı, katkısı artan tek endeksin evlenme endeksi olduğu sonucuna varılmıştır.

Başel, 2007 yılındaki çalışmasında makroekonomik göstergeler kullanılarak, Türkiye'de kentlerin nüfus artış hızının genel nüfustan fazla olması kırsal göçe bağlanmıştır. Göçlerin önenebilmesi bölgesel dengesizlikleri azaltıcı politikalar yapılmasına bağlanmıştır.

Şahin, 2008 yılındaki çalışmasında 2008 verileri kullanılarak Avrupa birliği ve Türkiye nüfusu değerlendirilmesi yapılmıştır. Türkiye genç nüfus oranı AB için önemli bir avantaj olarak kabul edilmiştir.

Deliktaş,Usta, Bozkurt, Helvacı, 2008 yılındaki çalışmasında 2001 yılı verileri kullanılarak Türkiye'deki doğum hızı path yaklaşımına göre incelenmiştir. Analiz sonuçları illerin doğurganlık hızı üzerinde sanayileşme düzeyi kentleşme oranı ve kişi başına gelir düzeyinin anlamlı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Teletar, Terzi, 2010 yılındaki çalışmalarında Ekonomik büyüme nüfus ve eğitim arasındaki 1968-2006 yılları arasındaki ilişki incelenerek VAR analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Kişi başına gelir sayısının artmasının yükseköğretim mezunu sayısını artırdığı görülmüştür.

Demirgil, 2011 yılındaki çalışmasında 1970 ve 2006 yılları arasındaki veriler incelenerek GARCH ve EGARCH modelleri kullanılarak, Türkiye'deki politik istikrarsızlık, belirsizlik ve makroekonomik göstergelerin ilişkisi incelenmiştir. Politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerinde negatif ve enflasyon üzerinde pozitif etkisi olduğu, buna karşın döviz kurları üzerinde etkisinin çok güçlü olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akça, Ela, 2012 yılındaki çalışmalarında makroekonomik göstergeler kullanılarak Eğitim doğurganlığı ve nüfus artışını etkilemesi incelenmiştir. Kadınların iş gücüne katılımı ile doğurganlığın ve nüfus artış hızının azalacağı sonucuna varılmıştır.

Başkaya, Özkılıç, 2017 yılındaki çalışmalarında Türkiye'de doğurganlıkta iller ve bölgeler arasında meydana gelen değişimler ve bunları etkileyen sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler makroekonomik göstergelerden yararlanılarak incelenmiştir. Türkiye'de doğurganlık hızında bölgesel farklılıklar olduğu, doğurganlık oranının gittikçe düştüğü sonuçlarına varılmıştır. Doğurganlık seviyesinin batıda düşük doğuda çok yüksek olduğu sonuçlarına varılmıştır.

EKONOMİK BELİRSİZLİK

Ekonomide bir durum hakkında karar alınırken durumun koşulları önceden bilindiği ve karar sonucunda da bir değişiklik olmayan durumlarda belirlilik söz konusudur. Belirsizlikte, sonuçların getirecekleri belirlenmemiştir ve

sonuçla ilgili bir tahmin yürütülmemiştir. Ekonomide belirsizliği artıran birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlere örnek politikadaki gelişmeler, ülkedeki sosyo-ekonomik problemler gibi durumlardır. Ekonomik belirsizlikleri oluşturan faktörler önceden kendini belli etmeye başlarlar ve bu durumlar için önlemler alınmalıdır. Örneğin bir ekonomide kriz sinyalleri başladığında şirketler küçülmeye giderler. Küçülme, şirket için o sektörde uzmanlaşmasını kar etmesini sağlayabilir. Ancak istihdam için olumsuz bir durumdur. Küçülen şirketler işsizlik seviyesinin artmasına neden olurlar.

Ekonominin belirsiz olduğu ülkelerde bireyler kararsızlıklar yaşarlar. Yatırım yapmaktan kaçınırlar, yeni kararlar almakta zorlanırlar. Belirsiz bir ekonomide her an her şey meydana gelebilir. Bireyler kendi hayatları hakkında plan yaparken bile tedirginlik yaşarlar. Nüfus artışının sürekli olduğu bir ülke ekonomik belirsizliğin oluşmasına neden olabilecek faktörlerdendir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışı sürekli görülmektedir. İş imkânı, üretim konusunda yeterli olan bir toplum daha çok çalışır ve kalkınmaya yardımcı olmaktadır. Kalabalık bir nüfus istihdam sağlanamadığı takdirde işe yaramamaktadır. Ülke kalkınması için fayda sağlayabilecek toplum ekonomik açıdan yararlı bir toplumdur.

Nüfus yoğunluğunun ekonomik büyüme üzerine etkisi oldukça yükündür. Nüfus yoğunluğu olan ülkelerde istihdam alanı sağlanamıyorsa bu o devlet için negatif bir durum haline gelmektedir. Nüfus çok, üretim az ve çalışma alanı kısıtlı ülkelerde yoksullaşma meydana geldiği görülmüştür. Hızlı nüfus artışı yaşanan ekonomilerde büyümede negatif durumlar meydana gelmektedir. Doğal kaynaklar tükenir, aile içindeki barınma, sağlık, eğitim masrafları azaltılmaya çalışılır. Hızlı nüfus artışının meydana geldiği ülkelerde ekonomik belirsizlikler açısından önlemler alınmalıdır (Terzi, Teletar, 2010). Türkiye'deki nüfus artış oranı ve büyüme rakamları tablo.1de görülmektedir.

Tablo.1 Türkiye'nin 2000 ve 2018 Yılları Arasındaki Nüfus Ve Büyüme Oranları.

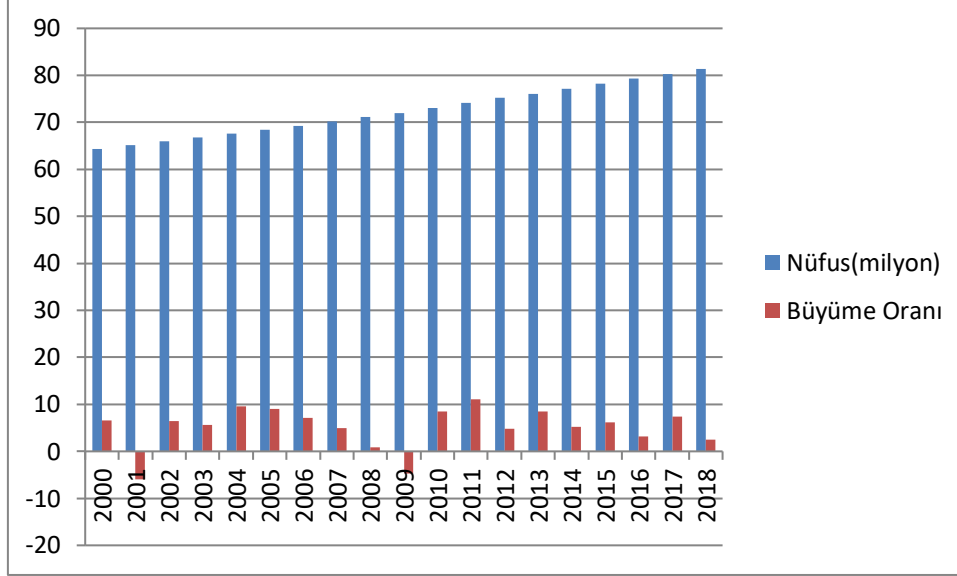
Yıllar	Nüfus(milyon)	Büyüme Oranı
2000	64,3	6,6
2001	65,2	-6,0
2002	66	6,4
2003	66,8	5,6
2004	67,6	9,6
2005	68,4	9,07
2006	69,3	7,1
2007	70,2	5
2008	71,1	0,8
2009	72	-4,7
2010	73,1	8,5
2011	74,2	11,1
2012	75,2	4,8
2013	76,1	8,5
2014	77,2	5,2
2015	78,2	6,1
2016	79,3	3,2
2017	80,3	7,4
2018	81,3	2,5

Kaynak:

<https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/degiskenlerUzerindenSorgula.do><https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2018&locations=TR&start=2001&view=chart>

Tablo.1’de Yıllara göre verilere bakıldığında nüfustaki artışa göre büyüme rakamlarımızda artış görülmediği gözlenmiştir. Nüfus yoğunluğu az iken ekonomik büyüme oranı rakamı daha yüksek çıkmıştır. Ekonomik büyüme rakamı etkileyen tek faktör nüfus değildir. Birçok faktörün büyüme üzerinde etkisi bulunmaktadır. 2001 bankacılık krizi ve 2008 global krizde büyüme oranında negatif durum meydana gelmiştir. Nüfusta oranında artış değişmemiştir.

Tablo.1 deki oranların grafiksel gösterimi grafik.1 de görülmektedir.

Grafik.1 Türkiye'nin 2000 ve 2018 Yılları Arasındaki Nüfus Ve Büyüme Oranları.

DOĞUM HIZI ORANI

Türkiye’de doğum hızı oranının gittikçe azaldığı görülmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum doğurganlık hızını etkilemektedir. Doğurganlık oranı ülkenin ekonomik ve sosyal faktörlerine bağlıdır. Sosyal ve ekonomik faktörler doğurganlık oranında azalma meydana getirmektedir. (Başkaya, Özkılıç, 2017).

Türkiye’de doğurganlığı etkileyen en önemli faktör eğitimidir. Eğitim diğer faktörleri de etkilemektedir. Doğurganlığı etkileyen faktörleri birbirinden ayırmak olanaksızdır. Doğurganlık hızını etkileyen faktörler eğitim düzeyi, sanayileşme, kentleşme, göç, işsizlik ve gelir düzeyi gibi faktörlerdir (Akça, Ela, 2012). Bunların yanında ayrıca Kadınların doğurganlık oranlarını etkileyen birçok durum bulunmaktadır. Kadının günlük çalışma saati, kreş desteği, çocuk yardımı, ücretli annelik izni, daha uzun emzirme izni gibi faktörlerin kadının çocuk sahibi olmasında etkilidir.

SANAYİLEŞME

Sanayileşmede doğum hızı oranında azalış meydana getirmektedir. Sanayileşme ve doğurganlık oranı arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü çalışan kadın bireyler buldukları mevkide çocuk sayısına, aile büyüklüğüne karar vermede önemli bir görev üstlenmektedirler. (Akça, Ela, 2012). Türkiye’de sanayileşme 1960 yılından itibaren gelişim göstermiştir. Sanayileşmenin genellikle kıyı bölgelerde meydana geldiği görülmektedir. Kıyı bölgelerde sanayileşmenin etkisiyle doğurganlık azalmış, doğu bölgelerinde tarımla ve hayvancılıkla geçimini sağlayan toplumlarda doğurganlık oranında bir azalma meydana geldiği görülmemiştir (Başkaya, Özkılıç, 2017).

Çocuğun maliyeti ve ekonomik getirisi aile bireyleri için oldukça önemlidir. Sanayileşme doğurganlık oranını önemli oranda etkilemektedir. Sanayileşmenin ilk aşamalarında çocuk sahibi olmanın maliyeti azdır. Bu evrede sanayileşme yeni ortaya çıktığı için gelirden bir artış görülmektedir. Gelirdeki artış erken evlenmeyi meydana getirmektedir. Bu durumda sanayinin ilk evrelerinde doğurganlık oranında artışlar görülmektedir. Sanayileşmenin gelişim gösterdiği dönemlerde kadının iş gücüne artış göstermesi, gelişen bölgelere göç yaşanması, istihdam olanaklarının artması çocuğun maliyetinin artmasına sebep olmaktadır. Bu hane halkı gelirini azaltmaktadır ve doğum hızı oranında düşüşler yaşanmaktadır (Başkaya, Özkılıç, 2017).

Tablo.2 Türkiye'nin 2000 ve 2018 Yılları Arasındaki Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdamın Dağılımı (%) : Sanayi, Tarım Sektöründe Çalışan Kadın Oranları Ve Doğurganlık Oranı Verilmiştir.

Yıllar	Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdamın Dağılımı (%) : Sanayi sektöründe çalışan kadın oranı	Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdamın Dağılımı (%) : Tarım sektöründe çalışan kadın oranı	Doğurganlık Oranı, Toplam (Kadın başına doğum sayısı)
2000	13,2	60,5	2,69
2001	12,1	63,3	2,66
2002	13,7	60	2,64
2003	13,4	58,5	2,62
2004	16,1	50,8	2,60
2005	16,6	46,3	2,58
2006	16,3	43,6	2,57
2007	16,1	42,7	2,56
2008	15,7	42,1	2,55
2009	15,3	41,6	2,53
2010	15,9	42,4	2,51
2011	15,2	42,2	2,49
2012	14,9	39,3	2,48
2013	15,3	37	2,47
2014	17,1	32,9	2,46
2015	16,1	31,4	2,45
2016	15,9	28,7	2,44
2017	15,6	28,3	2,43
2018	16	26,1	---

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/anaSayfa.do>

<https://data.worldbank.org/indicator>

Tablo.2'e göre 2000 ve 2017 yıllarına göre türkiye'de sanayi sektöründe çalışan kadın oranı sürekli artış göstermiştir. Tarım sektöründe kadın çalışan oranında azalma mevcuttur. Bu iki göstergenin yanında doğurganlık oranı rakamlarına bakıldığında azalış meydana geldiği görülmektedir. Sanayi sektörünün gelişmesi ile birlikte kadınlar, tarım sektöründen sanayi sektörüne yönelmişlerdir. Yaşam şartlarının zorluğu, kadınları maddi açıdan sanayide çalışmaya yöneltmiştir. Sanayideki gelişim tarım sektöründe çalışan sayısını azaltmıştır.

KENTLEŞME

Kentleşme durumu da sanayiyle benzer özelliktedir. Kentlerde çocuk büyütme kırı kesimine göre daha maliyetlidir. Kırdaki çocuğun üretime etki sağlama ek iş gücüdür. Ancak kentlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Kentlerde yaşam kalitesi yüksek olduğundan bebek ölüm oranları azalmaktadır. Bu durum doğurganlık oranında da azalış meydana getirir (Başkaya, Özkılıç, 2017). Kentsel alanlarda yaşayan kadınların eğitim olanakları daha fazladır. Eğitim erken evlenmeyi zorlaştırırken, iyi eğitilmiş bireylerin geç evlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle doğurganlık hızında bir düşüş yaşanmaktadır. Türkiye'de kentlerde yaşayan kadınların iş gücüne katılımı doğurganlık oranının azaltır (Akça, Ela, 2012).

Kentlerde yaşam kalitesinin yükselmesi ile birlikte sağlık hizmetlerinin ve sosyal yaşamın kalitesinin artması çocuk ölümlerinde azalma meydana gelmektedir. Bu azalma doğurganlık seviyesi sinde azaltılmaktadır. Kentleşme ile birlikte geleneksel değer yargıları değişmektedir. Modern aile yapısı evliliğin çekiciliğine yitirmesine sebep olmaktadır. Evlilik yaşı gecikmektedir. Kentlerde doğumun kontrol altına alınmasının daha kolay olması

doğurganlık oranını azaltmaktadır. Kırdan kente göç aşamasında, alışma sürecindeki doğum hızında artış yaşanması kent nüfusunu artırmaktadır. İç göç kentlerde doğurganlığı önemli derecede etkilemektedir. İç göç kentlerde doğurganlık oranını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. (Başkaya, Özkılıç, 2017).

Yıllara göre kaba doğum ve ölüm hızı oranları tablo.3 de görülmektedir.

Tablo.3 Türkiye'nin 2000 ve 2018 Yılları Arasındaki Kaba Doğum Hızı ve Kaba Ölüm Hızı Oranları.

Yıllar	Kaba Ölüm Hızı (Her 1000 Nüfus)	Kaba Doğum Hızı (Her 1000 Nüfus)
2000	7,3	21,6
2001	6,9	20,3
2002	6,6	18,6
2003	6,3	17,9
2004	6,1	18,1
2005	5,9	18,2
2006	5,7	18,1
2007	5,6	18,4
2008	5,5	18,2
2009	5,1	17,6
2010	5	17,2
2011	5,1	16,9
2012	5	17,2
2013	4,9	17
2014	5,1	17,5
2015	5,2	17,1
2016	5,3	16,5
2017	5,3	16,1
2018	5,4	16,2

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/anaSayfa.do>

Tablo.3'de 2000-2018 yıllarına göre Türkiye verilerine bakıldığında yaşam kalitesinin artmasıyla birlikte ölüm hızı oranında bir azalış meydana gelmiştir. Gelişmiş ülkelere göre doğum hızı oranımız artış göstermektedir. Ancak genel itibariyle doğum hızı oranı rakamları azdır.

İŞSİZLİK ORANI VE İŞ GÜCÜ ORANI

İşsizlik doğum hızını etkileyen faktörlerden biridir. Kısa dönemde işsizlik yaşayan kadın bireylerde doğurganlık hızı artabilir. Çünkü işsizlik döneminde çocuk sahibi olup zorluk derecesini atlatmak bir fırsattır. Ancak uzun dönemde işsizlik söz konusu olduğunda ailedeki gelirin düşmesi, yaşam standartlarının azalması doğum hızı oranının olumsuz yönde etkiler (Başkaya, Özkılıç, 2017).

İşgücüne katılan bir kadının çocuğa harcadığı zaman çok önemlidir. İkinci bir çocuk kararı buna bağlıdır. Çalışan kadının çocuğa harcadığı zaman ve onu yetiştirirken ortaya çıkan maliyeti ikinci bir çocuk için doğurganlık isteğini azaltmaktadır. Ücretli bir işte çalışan kadınlar, çalışmayanlara göre daha az çocuk sahibi olmaktadır (Başkaya, Özkılıç, 2017). Kadının iş gücüne katılma oranına bakıldığında her yıl artış gösterdiği görülmektedir (Akça, Ela, 2012). Yıllara göre iş gücü rakamları ve kadının iş gücüne katılma oranındaki artışlar tablo.4 te gösterilmiştir.

Tablo.4 Türkiye'nin 2000 ve 2018 Yılları Arasındaki iş gücü oranı ve kadının iş gücüne katılma oranları gösterilmiştir.

Yıllar	İş Gücü Oranı	Kadın İş Gücü Oranı (% toplam iş gücü)	Kaba Doğum Hızı (Her 1000 Nüfus)
2000	23078	26,8	21,6
2001	23491	27,5	20,3
2002	23818	28,54	18,6
2003	23640	27,7	17,9
2004	22016	25,7	18,1
2005	22455	25,6	18,2
2006	22751	26	18,1
2007	23114	26	18,4
2008	23805	26,6	18,2
2009	24748	27,7	17,6
2010	25641	28,8	17,2
2011	26725	29,4	16,9
2012	27339	30	17,2
2013	28271	30,7	17
2014	28786	30,3	17,5
2015	29678	31,1	17,1
2016	30535	31,6	16,5
2017	31643	32,1	16,1
2018	32274	32,5	16,2

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/anaSayfa.do>

EĞİTİM SEVİYESİ

Eğitim seviyesinin doğurganlık üzerinde önemli ve güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Çocuk yetiştirme genel olarak kadının üstlendiği bir görev olduğu için, eğitilmiş kadın faktörünün doğurganlık üzerine etkisi oldukça büyüktür. Eğitim düzeyindeki artış evlilik ve çocuk sahibi olma isteğini ertelemektedir. Eğitim kadının sosyal statüdeki yerinde ve aile içinde güçlenme gibi durumlara neden olduğu için doğurganlık oranında azalış meydana getirmektedir. Türkiye’de doğurganlığı etkileyen en önemli faktör eğitimidir. Doğurganlık ve eğitim arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Eğitilmiş kadınlar için kariyer planlamaları ön planda olduğu için doğurganlık oranı azalmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte doğum kontrol yöntemleri artış göstermektedir. Bu durum doğurganlığı önemli derecede etkilemektedir.(Akça, Ela, 2012).

Eğitim etkisi istihdam ve gelir düzeyi açısından ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Türkiye’de doğurganlık azalışı etkileyen en önemli faktör eğitim düzeyidir. Kadının eğitim seviyesi artmasıyla birlikte kendi hayat planlamasını yapması ve genel olarak çocuk büyüme kadının görevi olarak düşünüldüğü için doğurganlık yaklaşımından uzaklaşmaktadırlar. Genel olarak eğitim seviyelerine bakıldığında üniversite eğitimi almış bireylerin ilköğretim mezunu bireylere göre daha az çocuk sahibi olmak istedikleri görülmektedir. Eğitim ile birlikte kadının aile içindeki yeri ve toplumdaki bakış açısı değiştiği için çocuk sayısında azalma meydana gelmektedir. (Akça, Ela, 2012).

GELİR DÜZEYİ

Gelir düzeyinde meydana gelen artış doğurganlık düzeyini büyük ölçüde etkilemektedir. Türkiye’de doğurganlık davranışı gibi birçok durum ücrete bağlanmıştır. Bireylerin gelir artışlarının doğurganlığı azalttığı görülmektedir. Kentlerde genel olarak düşük ücret alan kadın çalışanlar, çocuk bakımının maliyetini yerine getirmekte zorlandıkları için doğurganlıktan uzaklaşmışlardır. Birçok kadın kentlerde düşük ücretle çalışmaktadır. Bireyleri gelirin azlığı çocuk sahibi olmaktan uzaklaştırır. Kenteler de ancak yüksek ücret alan, belirli kademeye sahip olan kadınlar bu maliyeti karşılayabilmektedirler. Düşük gelir seviyesi çocuk sahibi olunmasına olumsuz yönde etkilemiştir(Akça, Ela,2012).

Kadınların gelir düzeyi artışı sadece kadına bağlı kalındığında doğurganlık oranında azalma görülmektedir. Ancak hane halkının gelir düzeyi artışı meydana geldiğinde doğurganlık oranını pozitif etkilemektedir (Akça, Ela,2012). Tek bir gelir düzeyi refah seviyesine ulaşırması zordur. Ancak kadının ve erkeğin ücret artışı rahat bir yaşam kalitesi sunabileceği için doğum hızı oranında artış meydana geldiği görülmüştür.

EKONOMİK BELİRSİZLİK VE DOĞUM HIZI ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bir ülkede ekonomideki belirsizlik durumu toplumun her birimini etkilemektedir. Yatırımcılar yatırım yapmaktan kaçınırlar, firmalar küçülmeye gitmeye başlarlar, toplumda huzursuzluk ilerisini tahmin edememe başlar. Ekonomideki belirsizlik doğum hızı oranı negatif yönde etkilemektedir. Eğitim seviyesi, sanayileşme, işsizlik oranı gibi durumlar genel olarak ekonomik belirsizlikten etkilendiği için doğum hızı oranını etkileyen negatif faktörlerdir.

Bireyler geleceklere için plan yapmakta tedirginlik yaşarlar çünkü ekonomide ne olacağı belli değildir. Kriz çıkma, işsiz kalma olasılığı yüksektir. İşsiz kalan bir birey harcamalarını kısıtlar, yapmak istediği yatırımları ertelemek zorunda kalır. Ertelenen birçok faktörün içine doğurganlıkta girmektedir. Şartların zorlaştığı bir ortamda çocuk sahibi olma isteğine azalmaktadır. Bireyler ekonomik durumdan dolayı maddi ve manevi olarak zaten zarara uğramışlardır. Yeni bir sorumlulukla bir çocuk dünyaya getirmekten kaçınırlar. Maddi ve manevi açıdan yetersizlik söz konusudur.

Yüksek genç işsizliğin yaşandığı hükümetlerde doğurganlık oranı zayıftır. Güvencesiz bir piyasa ortamında bireyler planları ertelemek zorunda kalırlar. Ekonomi sadece doğurma kararı için etkili değildir. Çocuk büyütme uzun bir süreç olduğu için önemli karar alınması gerekmektedir (Kreyenfeld,2005).

Doğum hızı oranını etkileyen faktörlerin hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Sanayinin gelişmesiyle birlikte köyden kente göç başlar, böylece kentleşme meydana gelmektedir. Bireyler tarımdan para kazanmak yerine sanayi sektörünü tercih etmektedirler. Sanayi sektöründen daha fazla gelir elde edilmesiyle birlikte toplum refaha ulaşmaya başlar. Toplumun yaşam kalitesi arttıkça eğitime önem artmaktadır. Gelir seviyesinin artışıyla birlikte eğitime daha fazla katkı sağlanmaktadır. Eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte kadınlar iş gücüne daha fazla katılım göstermektedirler. Genel olarak bakıldığında kentleşme, sanayileşme, eğitim seviyesi, gelir düzeyindeki artış ve iş gücüne kadınların katılması aile bireylerinin yaşam standartlarını etkilemektedir. Bütün bu faktörlerin artışı kadınları önemli derecede etkilemektedir. Kadının toplum içindeki konumu değişmektedir. Doğurganlık oranı ailelerde en çok kadınları etkiler. Çocuk sayılarındaki artış ile birlikte hayatlarında kısıtlamalar meydana gelmektedir. Bu nedenle az çocuk sahibi olma durumu doğurganlık oranının düşmesine neden olmaktadır.

SONUÇ

Ekonomik belirsizliği etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bir ülkenin nüfusunun ekonomik gelişmelerde önemli etkisi bulunmaktadır. Nüfus artışıyla birlikte insanların yaşam koşullarında olumlu, olumsuz etkileşimler meydana gelmektedir. Nüfus artışını, azalışını doğum oranı etkilemektedir. Doğum oranı sanayileşme, kentleşme, eğitim seviyesi, kadının iş gücüne katılımı gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Çocuk büyütme genel olarak kadının üstlendiği bir görev olarak görüldüğü için, kadının doğum oranında etkisi oldukça büyüktür. Hayat şartları zorlaştıkça, sanayi sektörü geliştikçe bireyler geçim kaynaklarını tarımdan sanayi alanına yöneltmişlerdir. Bu durum yerleşim yerlerini de etkilemiştir. Köyden kente geçiş sağlanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte İş gücü oranlarında artış görülmüştür. Kadınların eğitim seviyeleri artışı ile birlikte ekonomide daha güçlü yer edinmeye başlamışlardır. Ekonomik şartların zorluğu kadının çalışmasını gerektirmiştir. Kadınlar bir çok görev üstlendiği için çocuk büyütmenin zor olduğu gözlemlenmiştir. Gelişen sanayi, kentleşme kadının iş gücüne katılımı, gelir düzeyi, eğitim seviyesi doğum hızı oranını olumsuz etkilemiştir.

KAYNAKÇA

- Ahn, N., & Mira, P. (2002). A Note On The Changing Relationship Between Fertility And Female Employment Rates In Developed Countries. *Journal of Population Economics*, 15(4), 667-682.
- Akça, H., & Ela, M. (2012). Türkiye’de Eğitim, Doğurganlık ve İşsizlik İlişkisinin Analizi. *Maliye Dergisi*, 163, 223-242.
- Başel, H. (2007). Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (53), 515-542.
- Başkaya, Z., & Özkılıç, F. (2017). Türkiye’de Doğurganlıkta Meydana Gelen Değişimler (1980-2013). *Journal of International Social Research*, 10(54).
- Becker, G. S. (1960). An Economic Analysis of Fertility. In *Demographic and Economic Change in Developed Countries* (pp. 209-240). Columbia University Press.
- Billingsley, S. (2011). Economic Crisis And Recovery: Changes In Second Birth Rates Within Occupational Classes And Educational Groups. *Demographic Research*, 24(16), 375-406.
- Bloom, D. E., & Canning, D. (2004). Global Demographic Change: Dimensions And Economic Significance (No. w10817). National Bureau Of Economic Research.
- Brander, J. A., & Dowrick, S. (1994). The Role Of Fertility And Population In Economic Growth. *Journal Of Population Economics*, 7(1), 1-25.
- Dahan, M., & Tsiddon, D. (1998). Demographic Transition, Income Distribution, And Economic Growth. *Journal Of Economic Growth*, 3(1), 29-52.
- Deliktaş, E., Sibel, Usta., Bozkurt, S., & Helvacı, B. (2008). Türkiye’de Kentlerde Doğurganlık Hızını Etkileyen Faktörler: Path Analizi Yaklaşımı. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(2), 877-895.
- Demirgil, H. (1996). Politik İstikrarsızlık, Belirsizlik ve Makroekonomi: Türkiye Örneği (1970-2006). *Growth*, 1, 189-211.
- Eryurt, M. A. (2005). Türkiye’de Doğurganlığı Belirleyen Ara Değişkenler: Yakın Döneme Bakarken. *Nüfusbilim*, 27(1), 67-84.
- Güneş, S. (2005). Türkiye’de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonomik Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(03), 123-136.
- <https://data.worldbank.org>
- Kavas, S. (2014). Türkiye’de Değişen Doğurganlık Oranları Üzerine: Durum Tespit Çalışması. *Journal of International Social Research*, 7(29).
- Kreyenfeld, M. (2005, November). Economic Uncertainty And Fertility Postponement: Evidence From German Panel Data. In *Presentation Prepared For The Meeting Of The Verein Für Socialpolitik*.
- Lutz, W. (2006). Fertility Rates And Future Population Trends: Will Europe's Birth Rate Recover Or Continue To Decline?. *International Journal of Andrology*, 29(1), 25-33.
- Özgür, E. M. Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızının Mekansal Dağılışı.
- Sandal, E. K., Karabulut, M., & Gürbüz, M. (2003). Türkiye’nin Ağırlıklı Nüfus Merkezleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(2), 13-24.
- Selim, S., & Üçdoğruk, Ş. (2005). Türkiye’de Doğurganlık: Kalite-Miktar Yaklaşımı. *Nüfusbilim*, 27(1), 49-66.
- Sinding, S. W. (2009). Population, Poverty And Economic Development. *Philosophical Transactions Of The Royal Society B: Biological Sciences*, 364(1532), 3023-3030.
- Şahin, S. (2008). Avrupa Birliğinde Demografik Dönüşümler ve Türk Nüfusun Geleceği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl, 12.
- Telatar, O. M., & Terzi, H. (2010). Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 197-214.
- www.tuik.gov.tr

KİŞİSEL BAZI FAKTÖRLERE GÖRE GENÇLERİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ

Arzu ÖZYÜREK¹

Özet

Şiddet olaylarına ilişkin haberler her geçen gün artmaktadır. Öfke ve saldırganlık sonucunda ortaya çıkan şiddet, bireyleri ve toplumları olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin kişisel bazı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Nicel araştırma modelindeki çalışmada, çalışma grubunu kotalama örnekleme ve kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenen 100 kadın ve 100 erkek olmak üzere 200 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu ve Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Veriler bilgisayar ortamında analiz edilmiş, verilerin analizinde ANOVA ve t-Testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; saldırganlık puanlarının öğrencilerin yaş, cinsiyet ve mezun olduğu okul değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Yaşı 20'den küçük olanların öfke ve sözel saldırganlık puanlarının yaşı 20'den büyük olanlara göre anlamlı düzeyde düşük olduğu, yaş arttıkça öfke ve sözel saldırganlık düzeyinin de arttığı belirlenmiştir. Erkeklerin fiziksel saldırganlık ve sözel saldırganlık puanlarının kadınlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu, Meslek Lisesi mezunlarının fiziksel saldırganlık puanlarının Anadolu Lisesi mezunlarına göre anlamlı düzeyde düşük olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, şiddet, üniversite öğrencileri.

Aggression Levels of Youth According to Some Personal Factors

Abstract

News about violence incidents is increasing day by day. Violence caused by anger and aggression adversely affects individuals and societies. In this study, it was aimed to investigate the aggression levels of university students according to some personal variables. In the study in the quantitative research model, the study group consisted of 200 university students, 100 female and 100 male, determined by quotation sampling and easily accessible sampling method. Data were collected using Personal Information Form and Buss-Perry Aggression Scale. Data were analyzed by computer and ANOVA and t-Test were used for data analysis. In the results of working; It was seen that aggression scores showed a significant difference according to the age, gender and school variable of the students. It was determined that anger and verbal aggression scores of those younger than 20 years were significantly lower than those older than 20 years, and anger and verbal aggression levels increased with age. It was determined that physical aggression and verbal aggression scores of males were significantly higher than females and physical aggression scores of vocational high school graduates were significantly lower than Anatolian High School graduates.

Key Words: Aggression, violence, university students.

Giriş

Günümüzde şiddet ve saldırganlık içerikli olaylar ve bu konuyla ilgili haberlerin giderek arttığı görülmektedir. Karşılaşılan şiddet olayları bireyler arası, gruplar arası veya devletler arası çatışmalar şeklinde gündeme gelebilmekte, ortaya çıkan sonuçlar da aynı acımasızlıkla gözler önüne serilmektedir. Yazılı ve görsel basında, şiddet olaylarına ilişkin görüntülere sıklıkla yer verilmesi bu duruma karşı duyarlılığı azaltabilir. Bireylerin şiddete yönelik duyarsızlığı yanında örnek teşkil ederek hak arama istekleri veya öfke duygularını saldırganlıkla ifade etme olasılığını artırabilir.

Saldırganlık, bireylerin yaşamını olumsuz etkilemenin yanında toplum için de ciddi sorunlar oluşturacak sonuçlara neden olabilmektedir. İsteyerek veya istem dışı gerçekleşebilen saldırganlık davranışı, öfke sonucu ortaya çıkmakta ve zarar verme amacı taşımaktadır. Bireyin yaralanması ve incitilmesini amaçlayan her türlü eylemi içeren saldırganlık bir başkasına yönelik olabildiği gibi çevredeki canlı veya cansız varlıklara, kişinin kendisine yönelik de olabilir. (Tuzgöl, 2000). Saldırganlık, çeşitli kaynaklarda bireyin davranış ve düşüncelerini başkalarına kabul ettirmesi, öfke sonucu oluşan davranışlar olarak ele alınabildiği gibi, davranışsal tanımlamada saldırganlık ruhsal veya fiziksel olarak kasıtlı yapılan davranışları içerdiği vurgulanmaktadır (Karataş, 2008).

Temelinde zarar vermeye vurgu yapılan saldırganlık öfke, düşmanlık, fiziksel ve sözel saldırganlık olarak ele alınabilir. Karşılanmayan istek ve ihtiyaçların karşılanmaması, kısıtlanma, sınırlanma ve tehdit gibi durumlara tepki olarak öfke ve hırçnlık duyguları yaşanır. Bu duyguların sonucunda ise saldırganlık oluşur. Öfke duygusu

¹ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, a.ozyurek@karabuk.edu.tr

rahatsızlık duyulan durumlarda ortaya çıkmaktadır ve bu durumdan kurtulmak isteği sağlıklı bir şekilde sonuçlandığında normal bir duygudur. Öfke sonucunda yıkıcı ve zarar verici durumların ortaya çıkması ise, istenmeyen bir durumdur (Tuzgöl, 1998). Bu nedenle, normal olan öfke duygusunu kontrol ederek saldırganlığa dönüşmesini önlemek için gerekli tedbirler alınmalıdır (Gönültaş ve Atıcı, 2014). Aynı şekilde düşmanlık duyguları da hırçın, sinirli ve öfkeli davranışlardan meydana gelmekte, bireyin kızgın hissetmesine neden olmaktadır. Düşmanlık davranışları gösteren bireylerin düşünceleri genelde üzme, kırmak veya incitmek olur ve bu bireyler gerek konuşmalarıyla gerekse hareketleriyle bunu belli ederler. Düşmanca davranışları olanlar sosyal yalnızlık, bulunduğu ortamdan memnuniyetsizlik, güvensizlik gibi olumsuz duygular yaşayabilirler (Gül, 2010). Fiziksel saldırganlık vurma, kırma vb. fiziksel olarak zarar verme davranışlarını kapsar. Birey, hayvan veya nesneyi doğrudan doğruya hedef alır. Fiziksel saldırganlığı olan bireyler, kendilerini kontrol edemez ve madde kullanımı gibi davranış bozuklukları da gösterebilirler (Yılmaz ve Mercan, 2016). Sözel saldırganlık ise, dışa vurulan sözlü öfke olarak tanımlanmakta ve temelinde sözle bir başkasına zarar verme vardır. Sözlü taciz, bağırma, sindirme, tehdit, yıldırma, zorbalık, düşmanca davranışlar, şantaj, cinsel taciz vb. başlayıp fiziksel saldırılarla devam edebilir (Çiftçinar, 2003).

Biyolojik kurama göre saldırganlık doğuştan getirilen bir davranış, içgüdü kuramına göre ise kalıtımla getirilen kişilik yapısının sonucu olarak görülmektedir. Sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlık, taklit ve öğrenmeye dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Engelleme-saldırganlık kuramında, saldırganlık davranışının bireyin engellenmesiyle ortaya çıktığını savunulmaktadır (Yılmaz ve Mercan, 2016). Rogers'in kişilik gelişimi kuramına göre ise saldırgan davranışlara maruz kalan çocuklarda benlik saygısı düşük olmakta, çocuk kendini değersiz hissetmekte ve özgüven eksikliği ortaya çıkmakta, ayrıca çocuk şiddete tanık oldukça saldırganlık eğilimi artmaktadır (Akt.: Bayer, 2015). Çocukluktan itibaren başlayan saldırganlık eğiliminin bir sonucu olan saldırganlıkta, bazı uyarıcılar etkili olabilmektedir. Uyarıcılara verilen bir tepki olarak ortaya çıkan saldırganlık, eğer birey, aile veya toplumun gelişimi amacıyla kullanılırsa olumlu etkisi varken çevreye zarar veriyorsa olumsuz etki oluşturur. Sıklıkla öfke ve saldırganlığın bir arada ele alınmasını nedeni, öfke duygusunun saldırganlık davranışıyla sonuçlanmasındandır (Özmen, 2004). Bireyler, engellenme karşısında öfkelenir ve bu öfke duygusu saldırganlığa dönüşebilir (Aydın, 2013). Öfke duygusu içeren saldırgan davranışlar ağlama, bağırma, kavga gibi tepkilerle ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında kalıtım, zeka düzeyi, bireyin kişilik ve mizacı, yaşı, cinsiyeti, öğrenim durumu, ruhsal sorunları, kötülük yapma isteği ve eğilimi, aile çevresi ve yaşadığı çevre, anne-baba tutumları, şiddet aletlerine kolay erişebilme, öfke, şiddete tanık olmaktan zevk alma, merhamet duygusunun olmayışı, kurban olmaktan veya üzerine otorite kurulmasından hoşnut olmama, çocukluk dönemini sağlıklı geçiremememe, model aldığı kişilerin davranışları veya kitle iletişim araçları, sosyoekonomik ve sosyokültürel değerler, içinde bulunulan ortam, aile içi şiddete maruz kalma vb. etkenler saldırganlığa neden olabilir. Çocuklukta kontrol edilmeyen saldırganlık davranışları, ergenlikte ilerlemekte ve ileri yaşlarda olumsuz eleştiri veya küfürler şeklinde ortaya çıkabilir (Özmen, 2004; Erdoğan, 2005; Alpar, 2006; Özkaynak, 2013; Gönültaş ve Atıcı, 2014).

Yaş, cinsiyet, öğrenim düzeyi, sosyo-kültürel faktörler gibi daha pek çok faktörün bireylerin saldırganlık davranışı üzerinde etkili olabileceğinden hareketle bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyet, yaş ve son mezun olduğu okul türü değişkenlerine göre anlamlı bir farklı olup olmadığı'nın araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçların, konuyla ilgili diğer çalışmalara katkı sağlayacağı öngörülmüştür.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Tarama modelindeki araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tarama modeli var olan bir durumu veya sorunu herhangi bir müdahalede bulunmadan açıklama, betimleme ve aktarma modelidir (Karataş, 2012). Bu çalışmada da üniversite öğrencilerin saldırganlık durumları mevcut haliyle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu 2018-2019 öğretim yılında Karabük Üniversitesi'nde öğrenim gören, kolay ulaşılabilir ve kotalı örnekleme yöntemiyle kendilerine ulaşılabilen, çalışmaya katılmaya gönüllü 100 kız ve 100 erkek olmak üzere 200 öğrenciden oluşmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada, verilerin toplanmasında Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Buss ve Perry tarafından (1992) geliştirilen ölçek 5'li likert türünde olup 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte "Fiziksel Saldırganlık", "Sözel Saldırganlık", "Öfke", "Düşmanlık" ve "Dolaylı Saldırganlık" olmak üzere beş alt faktör bulunmaktadır. Katılımcılardan, verilen ifadelere katılım düzeylerini "Kesinlikle Katılmıyorum" ile "Tamamen Katılıyorum" arasında değerlendirmeleri istenmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Can (2002) tarafından yapılmıştır (Peker, 2015). Ölçeğin güvenilirliği için elde edilen korelasyon katsayıları Sözel Saldırganlık faktörü için, 0,82; Fiziksel

Saldırganlık için, 0,98; Öfke için, 0,85; Düşmanlık için, 0,85 ve toplam ölçek için 0,97 olarak belirlenmiştir. Test yarılama güvenilirliği katsayılarının ise 0,53 ile 0,82 arasında değiştiği belirlenmiştir (Andaç Demirtaş Madran, 2012).

Verilerin toplanma aşamasında öğrencilere araştırma hakkında bilgi verilerek veri toplama araçlarının doldurulması talep edilmiştir. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına girilerek analiz edilmiştir. Verilerin analizinde, normallik dağılımına göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve t Testi kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	N	\bar{X}	SS	F	p
Fiziksel Saldırganlık	18-19 yaş	29	21,06	5,04	2,555	0,080
	20-23 yaş	159	22,93	5,79		
	23 yaş ve üzeri	12	25,33	6,00		
Düşmanlık	18-19 yaş	29	23,48	6,09	0,156	0,855
	20-23 yaş	159	22,92	5,31		
	23 yaş ve üzeri	12	22,66	3,67		
Öfke	18-19 yaş	29	18,75	3,69	3,148	0,045*
	20-23 yaş	159	20,75	4,05		
	23 yaş ve üzeri	12	20,91	3,77		
Sözel Saldırganlık	18-19 yaş	29	13,37	3,94	3,550	0,031*
	20-23 yaş	159	14,86	3,21		
	23 yaş ve üzeri	12	16,16	3,88		

* $p < 0,05$

Tablo 1'e göre, fiziksel saldırganlık ve düşmanlık alt boyutlarından alınan puanların yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği ($p > 0,05$), öfke ve sözel saldırganlık alt boyutlarından alınan puanların yaşa göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < 0,05$). 18-19 yaşındaki bireylerin öfke ve sözel saldırganlık puanları, 20 ve üzeri yaşındakilerin öfke puanından anlamlı düzeyde daha düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 2'de Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre t Test sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. BPSÖ Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	p
Fiziksel Saldırganlık	Kız	100	21,130	5,22	-4,293	0,000*
	Erkek	100	24,480	5,79		
Düşmanlık	Kız	100	23,650	4,95	1,758	0,080
	Erkek	100	22,330	5,64		
Öfke	Kız	100	21,030	3,96	1,960	0,510
	Erkek	100	19,920	4,04		
Sözel Saldırganlık	Kız	100	13,880	2,78	-3,611	0,000*
	Erkek	100	15,570	3,61		

* $p < 0,05$

Tablo 2'ye göre, düşmanlık ve öfke alt boyutlarından alınan puanların cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği ($p > 0,05$), Fiziksel Saldırganlık ve Sözel Saldırganlık alt boyutlarından alınan puanların cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < 0,05$). Erkeklerin fiziksel saldırganlık ($\bar{X} = 24,4800$) ve sözel saldırganlık ($\bar{X} = 15,5700$) puanlarının, kadınların fiziksel saldırganlık ($\bar{X} = 21,1300$) ve sözel saldırganlık ($\bar{X} = 13,8800$) puanlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 3'te Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği puanlarının mezun olduğu okul değişkenine göre t Test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. BPSÖ Puanlarının Mezun olduğu Okul Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

	Mezun	N	\bar{X}	SS	t	p
Fiziksel Saldırganlık	Meslek Lisesi	64	21,57	5,79	-2,086	0,038*
	Anadolu Lisesi	136	23,38	5,66		
Düşmanlık	Meslek Lisesi	64	22,90	5,81	-0,152	0,879
	Anadolu Lisesi	136	23,02	5,11		
Öfke	Meslek Lisesi	64	20,20	4,04	-0,653	0,514
	Anadolu Lisesi	136	20,60	4,03		
Sözel Saldırganlık	Meslek Lisesi	64	14,81	3,18	0,248	0,804
	Anadolu Lisesi	136	14,68	3,52		

* $p < 0,05$

Tablo 3'e göre, düşmanlık, öfke, sözel saldırganlık alt boyutlarından alınan puanların mezun olduğu okula göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p > 0,05$). Fiziksel saldırganlık alt boyutundan alınan puanın ise mezun olduğu okula göre anlamlı farklılık gösterdiği ($p < 0,05$), Anadolu lisesi mezunlarının fiziksel saldırganlık puanlarının ($\bar{x}=23,3824$) daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Karabük Üniversitesinde eğitim gören çalışma grubundaki gençlerin öğrencilerinin cinsiyet, yaş ve mezun olduğu lise programı açısından saldırganlık düzeyleri incelenmiştir. Öğrencilerin Fiziksel Saldırganlık ve Sözel Saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyet değişkeninden etkilendiği, erkeklerin Fiziksel Saldırganlık ve Sözel Saldırganlık puanlarının, kadınların puanlarına göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Saldırganlık, önemli diğer bir değişken olan cinsiyet açısından değerlendirildiği zaman erkeklerin kızlara göre saldırgan davranışları daha açık sergiledikleri görülmektedir. Ayrıca kültür kadar toplumsal cinsiyet rollerinin de saldırgan davranışların ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir (Özkaynak, 2013). Ergin (2018) tarafından yapılan bir çalışmada fiziksel saldırganlığın erkek öğrencilerde daha yüksek olduğu, sözel saldırganlığın ise kız öğrencilerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca kızların Düşmanlık puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erkeklerde fiziksel saldırganlık düzeyinin yüksek olmasının nedeni olarak cinsiyet rolleri ve erkeklerdeki saldırganlığın kızlara oranla aile tarafından daha çok desteklediğinden kaynaklandığı görülmüştür (Ergin, 2018). Bulgular karşılaştırıldığında aralarında bir tutarlılık söz konusu olduğu saptanmıştır. Yılmaz ve Mercan (2016) Meslek Yüksekokulu öğrencileriyle yaptıkları çalışmada Fiziksel Saldırganlık, Sözel Saldırganlık, Öfke ve Düşmanlık alt boyutları çerçevesinde saldırganlık kavramı ve öğrencilerin demografik özelliklerini karşılaştırmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre öğrencilerin cinsiyeti ile saldırganlık düzeyleri arasında manidar bir fark olduğu ve fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık ve genel saldırganlık eğilimlerinin erkeklerde daha fazla olduğu görülmüştür.

Araştırmada gençlerin yaşına göre saldırganlık puanlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmış, 18-19 yaşındaki bireylerin Öfke ve Sözel Saldırganlık puanları, 20 ve üzeri yaşındakilerin puanından anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Yaş, bireyin tutum ve davranışlarının belirlenmesinde etkili bir faktör olabilir. Çocukluk ve gençlik döneminde algılanan uyaranlar yetişkinliğe göre farklı yorumlanabilir. Küçük yaşlarda yaşanan durumlar ise yetişkin dönemini etkileyebilir. Şimşek (2017) tarafından yürütülen yetişkin bireylerde çocukluk çağında yaşanan travmatik durumlar ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş, yaşları 25 ile 50 yaş arasında değişen 50 gönüllü yetişkinin saldırganlık düzeyleriyle cinsiyet, medeni durum, yaş ve öğrenim düzeyi karşılaştırılmıştır. Çocukluk çağı travmaları ile cinsiyet, medeni durum arasında anlamlı farklılık gözlemlenmiştir. Araştırma bulgularına göre yetişkinlerde çocuklukta travmalar ve saldırganlık düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda alt ölçekler arasında da ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın hipotezi olan yetişkinliğinde saldırgan davranış gösteren bireylerin çocukluk döneminde travmatik olaylar yaşamış olduğu ve çocukluk travmaları ve saldırganlık arasında bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunun yanında çocukluk çağında travma yaşayan yetişkinler saldırganlık davranışı göstermektedir ve saldırganlık düzeyi ne kadar yüksek olursa saldırganlık davranışlarının da bununla doğru orantıda olduğu görülmüştür (Şimşek, 2017).

Araştırmada gençlerin mezun olduğu okula göre Fiziksel Saldırganlık alt boyutundan alınan puanın anlamlı farklılık gösterdiği, Anadolu Lisesi mezunlarının fiziksel saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Alan yazında saldırganlığı bağımlı değişken olarak alan bir çalışmada; özel okullarda saldırganlığın daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. İstanbul'daki özel ve devlet okullarından 720 öğrenciyle yapılan bir çalışmada, özel okullarda fiziki saldırganlık daha fazla devlet okullarında sözel saldırganlığın daha fazla yaşandığı belirlenmiştir. Özel okullardaki erkek öğrencilerin %80'i, kızların ise %67,5'i doğrudan saldırganlığa maruz kalırken, devlet okullarında bu oran erkeklerde %60, kızlarda %40 şeklinde bildirilmiştir (Haber Türk, 2011). Yavuzer (2011) okullarda ergenlerin saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarının ortaya çıkması ve önlenmesinde okul ve öğretmenlerin rolünü incelemiştir. Çalışma sonucunda okula ilişkin fiziki ve sosyal özellikler, okul kültürü, öğrencilerin ve okulda görevli kişilere ait özelliklerin saldırganlık ve şiddet içerikli

davranışlar görülmesinde etkili olduğu belirlenmiştir (Yavuzer, 2011). Yıldız ve Sümer (2010) yaptıkları çalışmada yaş, cinsiyet, çevresel risk algısı, çevresel güvenlik algısı ve okul iklimi algısının ergenlerin saldırgan davranışlarını anlamlı düzeyde yordadığını saptamıştır (Yıldız ve Sümer, 2010). Bireysel ve çevresel pek çok faktörün bireylerin saldırganlık davranışları üzerinde etkisi olduğuna ve okul ortamına vurgu yapan bu çalışmaların, çalışmadan elde edilen bulguları desteklediği söylenebilir.

Sonuç olarak; saldırganlık, nedeni ne olursa olsun zarar verici bir davranıştır. Dolayısıyla saldırgan davranışlar sergilemek bireyin ve toplumun yaşamını olumsuz etkilemekte ve istenmeyen davranışlara neden olmaktadır. Farklı saldırganlık türleri ve farklı değişkenler sonucunda saldırgan davranışlar gözlemlenmektedir. Bu nedenle bireyin ve toplumun daha sağlıklı yaşayabilmesi için saldırganlığın alt boyutlarına, akademik ve kişisel değişkenlerin davranışlarımıza etkisine dikkat edilmelidir.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre bireylere, ailelere, eğitimcilere ve araştırmacılara öneriler verilmiştir.

- Saldırgan davranışlar sergileyen bireyler için aileler ve eğitimciler olumlu davranışlar sergileyerek model olabilir.
- Saldırganlık davranışlarının azaltılmasında erkeklerle fiziksel ve sözel saldırganlık davranışlarını ifade etmede çalışmalar yapılabilir.
- Üniversitelerin ders programlarında saldırganlık davranışlarının önlenmesinde etkinlik ve çalışmalara da yer verilebilir.
- Danışmanlar tarafından kişiler arası problem çözme becerileri ile ilgili çalışmalar yapılabilir.
- Araştırma farklı üniversite ve farklı bölümdeki öğrencilere, farklı yaş gruplarına da uygulanabilir.
- Araştırma saldırganlık davranışlarının sergilenmesinde etkili olabilecek farklı değişkenlerle ve saldırganlık ölçekleriyle incelenebilir.
- Saldırganlık davranışının öncülleri olan durumluk ve sürekli öfke ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiler incelenebilir.

Teşekkür

Çalışmaya katkıda bulunan, değerli öğrencilerim Muazzez Özçelik, Gül Ergündüz ve İsra Mavi'ye teşekkür ederim.

Kaynakça

- Andaç Demirtaş Madran, H. (2012), Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23.
- Atlı, A. ve Kaya, M. (2017), Üniversite Öğrencilerinin Mesleki Kişilik Tipleri, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 331-342.
- Aydın, B. (2013), *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, Ankara: Nobel.
- Bayer, M. (2015), Rehberlik, <http://merakedencocuk.com/2015/01/cocuklarda-saldirganlik/>, Erişim: 26.10.2018.
- Çetinkaya Yıldız, E. ve Hatipoğlu Sümer, Z. (2010), Saldırgan Davranışlarını Yordamada Çevresel Risk, Çevresel Güvenlik ve Okul İklimi Algısı, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (34), 161-173.
- Çiftınar, B. (2003), Dil ve Sözel Şiddet, *SDÜ Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 45- 56.
- Erdoğdu, Y. (2014), Yaratıcılık ile Öğretmen Davranışları ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkiler, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(17), 95-106.
- Ergin, D. (2018), Ergenlerde Benlik Saygısı, Saldırganlık ve Stresle Başa Çıkabilme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya (Danışman: Prof. Dr. E. Hamarta)
- Gönültaş, O. ve Atıcı M. (2014), Ortaokul Son Sınıf Öğrencilerinin Öfke Düzeyleri ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 370-386 .
- Gül, H.(2010),Saldırgan Davranışlar ve Örgütsel Mağduriyet Üzerine Kavramsal Bir Araştırma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 91-98.
- Haber Türk. (2010), Sağlık, <https://www.haberturk.com/saglik/haber/620368-ozel-okulda-saldirganlik-daha-fazla#>, Erişim: 01.10.2018.
- Karataş, S. (2012), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 44-46.
- Karataş, Z. (2008), Lise öğrencilerinde öfke ve saldırganlık, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 277-29.

- Kesen, F., Deniz, E. ve Durmuşoğlu, N. (2010), Ergenlerde Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişki: Yetiştirme Yurtları Üzerinde Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 354-363.
- Özkaynak, Ö.A. (2013), *En Doğru Anlatımla Çocuk ve Ergen*, Ankara: Ekinoks.
- Özmen, S. (2004), Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27-39.
- Peker, A. (2015). Ergenlerin Saldırganlık ve Siber Zorbalık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Ekev Akademi Dergisi*, 11, 323-336.
- Sökmen, A. S. (2018), Üsküdar Üniversitesi Öğrencilerinde Saldırganlık ve Akademik Öz-Yeterlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul (Danışman: Dr. O. Tan)
- Tuzgöl, M. (2000), Anne Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2, 39-48.
- Yılmaz, F. ve Mercan, Y. (2016), Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Demografik Değişkenlerine İlişkin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 167-1.

ÖĞRENCİLERİN MİZAH DUYGUSU ALGILARININ ANALİZİ: KARABÜK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Abdullah KARAKAYA¹,

Meltem KARAPUNAR²,

Cihan KARA³

Özet

Amaç: Araştırmanın amacı, öğrencilik yaşamında önemli yeri olan mizahın, üniversite öğrencileri üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerine yönelik algıların demografik özellikler açısından incelenmesidir.

Yöntem: Çalışma, Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen veriler, frekans, yüzde dağılımları, Mann Whitney- U testi ve Kruskall- Wallis istatistik testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Bu şekilde demografik özellikler ve mizah algısına yönelik ifadeler değerlendirilmiştir.

Bulgular: Mizah algısına ilişkin ifadeler ile demografik özellikler arasında anlamlı bir farkın olmadığı saptanmıştır. Mizah algısına ilişkin ifadeler ile yalnızca Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencileri arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmışken, diğer bölümlerle belirtilen ifadeler arasında ise anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

Sonuç ve Öneri: Sonuçlar, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencilerinin mizah algılarının diğer bölüm öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Üniversite ortamında öğrencilerin daha özgün ve rahat bir biçimde olumlu mizah duygularını geliştirebilmeleri için özellikle akademik personel olmak üzere, tüm çalışanların öğrencileri cesaretlendirici ve destekleyici davranışlar göstermeleri faydalı olacaktır. Bu durumun, öğretim başarısını da olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Mizah Duygusu, Üniversite Öğrencisi

ANALYSIS OF STUDENTS SENSE OF HUMOR: EXAMPLE OF KARABUK UNIVERSITY

Abstract

Objective: The aim of the study is to examine perceptions of the positive or negative effects of humour, which has an important role in student life, on university students in terms of demographic characteristics.

Method: The study was carried out on students studying at Karabük University Faculty of Economics and Administrative Sciences. The data obtained by face-to-face survey were analyzed using frequency, percentage distributions, Mann Whitney-U test and chi square statistical tests. In this way, demographics and expressions for the perception of humor were evaluated.

Findings: There was no significant difference between expressions and demographics regarding the perception of humor. While it was determined that there was a significant relationship between the expressions related to the perception of humour and the students of the Department of international relations, it was not determined that there was a significant relationship between the statements mentioned in the other departments.

Conclusion and Recommendation: The results show that students of the Department of International Relations have a higher level of perception of humor than other department students. In order for students to develop a more original and comfortable sense of humour in the university environment, it will be useful for all employees, especially academic staff, to show encouraging and supportive behavior. It can be said that this situation will affect the success of teaching in a positive way.

Key Words: Humor, Sense Of Humor, College Student

¹ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, akarakaya@karabuk.edu.tr

² Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, meltemkarapnar@hotmail.com

³ Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, cihankara@ogrenci.karabuk.edu.tr

Giriş

Mizah, duyguları düşünceleri espri yoluyla anlatmaya yarayan söz ve yazı çeşidi olarak ifade edilebilir. Mizahın temel amacı güldürmedir fakat bunun dışında toplumsal sorunları, eksiklikleri ortaya çıkararak bunları düzeltme amacını da içinde bulundurmaktadır (Avcı, 2017).

Mizah anlayışı; gülme sıklığı, espri yapma aynı zamanda başkalarının yaptığı esprilere gülme gibi bir davranış; mizah yaratma, başkalarını eğlendirme ve komik olayları hatırlama gibi bir kabiliyet; keyifli olma gibi karakter özelliği; mizahi unsurların birçok türüyle eğlenme gibi bir tepki, mizaha ve komik insanlara olan pozitif bir tavır; hayatı çok fazla ciddiye almayan bir tavır, hayatımızda ortaya çıkan zorluklarla başa çıkma şekli olarak karşımıza çıkabilir (Emre & Topal Özgen, 2017).

Mizah duygusunun pek çok boyutu vardır. Mizah kabiliyetinin, estetik bir cevap, alışılmış bir davranış kalıbı, bir duygu ile ilgili karakter özelliği, bir tutum, bir başa çıkma yöntemi veya savunma mekanizması olduğu söylenebilir (Yılmaz, 2011).

Mizah Kavramı

Mizah, olayların ve durumların komik taraflarını görebilme özelliği olup, duygu ve düşünceleri şakalarla anlatmaya çalışan gülmeceler olarak nitelendirilebilir (Hırlak, Taşlıyan, & Sezer, 2018).

Mizahın Tanımı

Mizah, felsefe, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, edebiyat ve fizyoloji gibi farklı alanlar için çalışma konusu olmuştur. Bu sebeple mizaha dair ortaya çıkan fikirler hem zamana hem de alana bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir (Akıl, 2018).

Mizah, komik bir uyarı ile başlayarak, gülme gibi bir tavırla sonlandırılan ve genellikle de insana mutluluk veren bir deneyimdir (Yardımcı, 2010). Mizah, bugüne kadar temel amacı olan eğlendirme, güzel vakit geçirme, olayların bütün ciddiyetine rağmen “komik” noktaları ortaya çıkarma gibi ana amacını yerine getirmektedir (Boz, 2014).

Mizah Tarzları

Mizah tarzları genel olarak 4 başlık altında toplanmaktadır. Bu boyutlardan ikisi olumlu (katılımcı ve kendini geliştirici) ikisi olumsuz (saldırgan ve kendini yıkıcı) mizah tarzlarıdır.

Katılımcı ve Kendini Geliştirici Mizah

Katılımcı mizah, kişinin kendisine ve karşısındakine seviyeli bir şekilde kişilerarası ilişkileri güçlendirmek ve geliştirmek için mizahı kullanmasını ifade eder (Erözkan, 2009).

Bu mizaha tarzına sahip olan kişiler, bireylerarası ilişkilerde gerginliği azaltmak, insanları mutlu etmek, ilişkileri kolaylaştırmak için komik şeyler söyleme eğilimindedirler (Bulut, Amanak, & Say, 2017).

Kendini geliştirici mizah tarzı, kişinin yalnız olduğu anlarda da mizahı yaşamın güçlüklerine, eksikliklerine ve strese karşı bir başa çıkma yöntemi olarak kullanmasını ifade eder (Otrar & Fındıklı, 2014).

Kendini Yıkıcı ve Saldırgan Mizah

Kendini yıkıcı mizaha çoğunlukla benlik saygısı düşük olan kişilerde rastlanmaktadır. Bu mizah stilini kullanan kişilerin temel özellikleri, kendilerini başkalarına dalga geçme malzemesi olarak sunmalarıdır. Bu kişiler eksiklikleri veya hatalarını diğer insanlara espri unsuru yaparak hem onları eğlendirmek hem de kendileri de eğleniyormuş gibi yapma eğilimindedirler. (Ergün Başak & Can, 2014).

Bu mizah tarzına sahip olan bireyler aynı zamanda, problemlerini olumlu bir şekilde çözmekten kaçınma veya olumsuz duygularını ortaya çıkaran faktörlerin gerçek nedenlerini saklamak için de mizaha başvururlar (Otrar & Fındıklı, Okul Yöneticilerinin Mizah Tarzları İle Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Ataşehir Örneği), 2014).

Saldırgan mizah tarzına sahip olan kişiler, mizahı yalnızca kendi bencillik ve egoları için kullanarak, ihtiyaçlarını giderme eğilimindedirler. Saldırgan mizah, karşısındakilerle dalga geçmek, karşısındakileri küçük düşürmek şeklinde kendisini gösterir (Kağan & Atalay, 2018).

Mizahı, başkalarının ne hissedeceğini umursamadan, başkalarını üzecek veya kendisinden soğutacak şekilde mizah ifadelerini kullanmayı içerir (Yerlikaya, 2009).

Mizah Kuramları

Günümüzde mizah kuramları tartışılmaktadır. Birçok mizah teorisi ortaya atılmıştır. Bunların çoğu aşağıda bahsedilecek olan üç kuram etrafında toplanmıştır.

Rahatlama Kuramı

Bu kurama göre gülme, herhangi bir sebeple kişinin içinde biriken sinirsel enerjinin ortaya çıkması sonucu oluşur. Gülme vasıtasıyla gereksiz enerjiden kurtulan kişi rahatlamaya başlar (Kara, 2014).

Uyumsuzluk Kuramı

Bu kurama göre, güle eyleminin meydana gelebilmesi için aniden gelişen bir durumun yaşanması beklenmektedir. Ancak insanların aynı durumla ya da nesneye karşılaştıklarında aynı tepkide bulunmayacaklarını da unutmamak gerekir. Çünkü “bir kişinin neleri komik bulup bulmayacağı, ne tür fıkralara gülip gülmeyeceği, o kişinin içinde bulunduğu topluma, kültürel yapıya, eğitim düzeyine, yaşına, sosyal statüsüne ve hatta cinsiyetine göre değişebilmektedir” (Örge Yaşar, 2010)

Üstünlük Kuramı

Üstünlük kuramında, mizah ve gülmenin doğası olarak, zafer ve galibiyetin getirdiği sevinç, rakibini yenmede yaşadığı zevk, başkasına dezavantaj sağlamadaki mutluluk, diğerlerinin eksikliği ve onları komik duruma düşüren hareketlerinden kaynaklanan eğlence vurgulanmıştır (Açıkgöz, 2016).

Üstünlük kuramı Aristo tarafından önerilmiş ve Hobbes tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre gülme, rakibi etkisiz hale getirmekten duyulan zevkin ve fiziksel kusurların kendisinde olmamasından dolayı duyulan mutluluğun sonucunda ortaya çıkmaktadır (Koçer, Eskidemir, & Özbek, 2012)

Alan Araştırması

Bu araştırma Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın amacı, araştırma kapsamındaki öğrencilerin mizah algılarının saptanmasına yöneliktir.

Mizah, kişilerarası ilişkileri geliştirip güçlendirerek yeni arkadaşlıkların edinilmesine, yaratıcı fikirlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunur. Aynı zamanda hayata karşı olumlu bir bakış açısı kazandırır. Tüm bunların dışında sağladığı pozitif enerjiyle de önemi yadsınmaz.

Araştırma Yöntemi

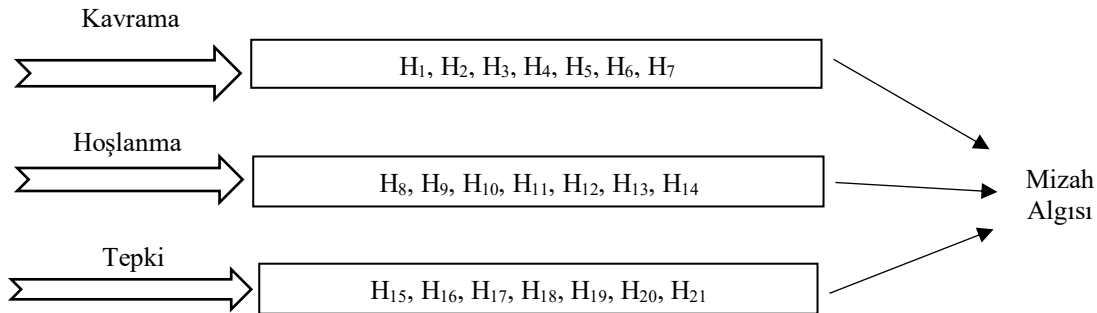
Araştırmanın Hipotezleri ve Araştırma Modeli

Araştırmada üç boyuta ilişkin 21 hipotez bulunmaktadır. Her bir boyuta ilişkin bir örnek aşağıda sunulmaktadır.

H₁- Sıradan bir günümde bile eğlenmek için çok fazla nedenim olur.

H₂- Farklı görünselerde, esprili ve üzgün insanların çok fazla ortak özelliği vardır.

H₃- Kendimi içimden geldiği gibi davranan biri olarak görürüm.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma evreni 3400 öğrenciden oluşmaktadır. Bu öğrencileri %95 güven aralığında temsil eden örneklem ise 346'dır. Araştırma kapsamında 350 öğrenciyle görüşme yapılmıştır.

Veri Toplama ve Analiz Aracı

Veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri 2019 yılı Nisan ayı içerisinde toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Svebak (1974) tarafından geliştirilen orijinal mizah duygusu anketi (SHQ) kullanılmıştır. Ölçeğin birinci bölümünde araştırmaya katılan adayların demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlayan 4 sorudan oluşan bilgi formu bulunurken ikinci bölümde 5 dereceli likert tipinde toplam 21 madde yer almaktadır. Ölçeğin 3 alt boyutu vardır ve bu boyutlar "Kavrama, Mizahi Durumlardan Hoşlanma, Tepki" dir. Verilerin değerlendirilmesinde, frekans ve yüzde dağılımları, Mann Whitney-U testi ve Kruskal- Wallis testi kullanılmıştır.

Bulgular

Güvenirlilik Analizi

Çalışma ölçeğinin güvenirlik katsayısı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo1. Mizah Duygusu Ölçeği Güvenirlik Katsayısı

	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Mizah	,744	21

Cronbach Alfa katsayısının ,744 olduğu görülmektedir.

Tanımlayıcı İstatistik

Ankete cevap verenlerin demografik özellikleri sayı ve yüzde şeklinde Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Değişkenler

DEĞİŞKENLER		S	%
Cinsiyet	Kadın	191	54,6
	Erkek	159	45,4
Yaş	19- 21 arası	191	54,5
	22-24 arası	159	45,4
Sınıf	1.Sınıf	50	14,3
	2.Sınıf	95	27,1
	3.Sınıf	79	22,6
	4.Sınıf	126	36,0
Bölüm	İktisat	65	18,6
	İşletme	69	19,7
	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	69	19,7
	Sosyal Hizmet	72	20,6
	Uluslararası İlişkiler	75	21,4

Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere cevaplayıcıların; %54,6'sının kadın, %54,5'inin 19-21 yaş aralığında, %36'sının 4. Sınıf, %20,6'sının ise Sosyal Hizmet öğrencisi olduğu görülmektedir.

Fonksiyonel Değişkenlere Yönelik Bulgular

Fonksiyonel değişkenlere yönelik bulgular Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Fonksiyonel Değişkenlere İlişkin Bulgular

		p	Sonuç
1. Mizahi amaçla yapılan bir göz kırpmasını veya ses vurgusundaki ufak bir değişimi bile kolaylıkla fark ederim.	KABUL	,000	p<0,05
2. Çoğu zaman eğlenceli bir olayı yalnızca merak ettiğim için paylaşıyorum, fakat neden komik olduğunu anlayamam.	KABUL	,000	p<0,05
3. Gerçekten denersem çok farklı durumlarda bile gülünecek bir şeyler bulabilirim.	KABUL	,000	p<0,05
4. Sıradan bir günümde bile eğlenmek için çok fazla nedenim olur.	KABUL	,000	p<0,05
5. Mizahi noktaları algılamada yavaş olduğumu düşünüyorum.	KABUL	,000	p<0,05
6. Diğer insanların fark ettiği komik bir olayı çoğu zaman kaçıyorum.	KABUL	,000	p<0,05
7. Komik insanların, hayatın farklı yönlerini görmemi sağladığını düşünüyorum	KABUL	,000	p<0,05
8. Diğer insanlar komik bir kişiyi, inançlarına göre hareket etme cesaretine sahip değilmiş gibi görür.	KABUL	,000	p<0,05
9. Diğerlerini güldürmek için komik hikâyeler anlatanlar aslında bunu kendilerini kanıtlamak için yapmaktadır.	KABUL	,000	p<0,05
10. Her zaman komik olmaktan uzak olanlar, güvenilmemesi gereken gerçekten sorumsuz insanlardır.	KABUL	,000	p<0,05
11. Farklı görünseler de esprili ve üzgün insanların çok fazla ortak özelliği vardır.	KABUL	,000	p<0,05
12. Diğerlerini güldürmek için pervasızca eğlendikleri için komik insanlar sinirimi bozuyor.	KABUL	,000	p<0,05
13. Diğerlerinin söyledikleriyle dalga geçen birinin bulunduğu tartışmaya katıldığımda, bu insanın cehaletini örtmeye çalıştığı izlenimine kapılıyorum.	KABUL	,000	p<0,05
14. Komik olmaya çalışanların, özgüven eksikliklerini gizlemeye çalıştıklarını düşünüyorum.	KABUL	,000	p<0,05
15. İnsanların çok fazla ciddi ve ağırbaşlı olmasının iyi bir şey olduğunu düşünüyorum.	KABUL	,000	p<0,05
16. Her türlü duygusal tepkiyi hoş karşılayabilen insanları takdir ederim.	KABUL	,000	p<0,05
17. Bir durum bana çok komik geldiğinde ve kimse benimle aynı fikirde olmasa bile, başımı dik tutmak benim için kolaydır.	KABUL	,000	p<0,05
18. Çok uygun olmayan durumlarda bile bazen kendimi gülerken bulurum.	KABUL	,000	p<0,05
19. Kontrolsüz bir gülüşüm olsaydı, insanların beni suçlayabileceğini düşünerek sıkıntı duyardım.	KABUL	,000	p<0,05
20. Davranışım duygusal olarak belirli bir durumla uyumlu olduğunda hata yaptığımı düşünüyorum.	KABUL	,000	p<0,05
21. Kendimi içimden geldiği gibi davranan biri olarak görürüm.	KABUL	,000	p<0,05

p<0,05 Anlamlı

Tablo 3’de görüldüğü üzere; çalışmada yer alan tüm ifadelerin anlamlı olduğu (p<0,05), görülmektedir.

Cinsiyet Değişkeni Açısından Mizah Algılarına İlişkin bulgular Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkeni Açısından Mizah Algılarına İlişkin Mann Whitney U Testi

	Cinsiyet	Ortalama	U	Z	p
Kavrama	Kadın	3,8960			
	Erkek	4,0243	13354,000	-1,952	,051
Hoşlanma	Kadın	3,4854			
	Erkek	3,3836	13959,500	-1,303	,193
Tepki	Kadın	3,6081			
	Erkek	3,5696	14899,500	-,304	,761

Tablo 4 incelendiğinde Kavrama, Hoşlanma ve Tepki boyutları istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Ortalamalar incelendiğinde Kavrama boyutunda erkek öğrencilerin, Hoşlanma ve Tepki boyutunda kadınların yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Yaş Değişkeni Açısından Mizah Algılarına İlişkin bulgular Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Yaş Değişkeni Açısından Mizah Algılarına İlişkin Mann Whitney U Testi

	Yaş	Ortalama	U	Z	p
Kavrama	19- 21	3,9372			
	22- 24	3,9748	14533,000	-,695	,487
Hoşlanma	19- 21	3,4263			
	22- 24	3,4546	14835,500	-,371	,710
Tepki	19- 21	3,5841			
	22- 24	3,5984	14833,000	-,375	,708

Tablo 5 incelendiğinde Kavrama, Hoşlanma ve Tepki boyutları istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Ortalamalar incelendiğinde üç boyutta da 22-24 yaş aralığındaki öğrencilerin yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Bölüm Değişkeni Açısından Mizah Algılarına İlişkin bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Bölüm Değişkeni Açısından Mizah Algılarına İlişkin Kruskal- Wallis Test

	Bölüm	Ortalama	Chi-Square	df	p
Kavrama	İktisat	3,8374	10,692	4	,030*
	İşletme	3,9917			
	Siyaset Bilimi	4,0269			
	Uluslararası İlişkiler	4,0743			
	Sosyal Hizmet	3,8294			
Hoşlanma	İktisat	3,2593	13,739	4	,008**
	İşletme	3,4886			
	Siyaset Bilimi	3,4327			
	Uluslararası İlişkiler	3,6038			
	Sosyal Hizmet	3,3889			
Tepki	İktisat	3,4440	6,037	4	,196
	İşletme	3,6273			
	Siyaset Bilimi	3,6273			
	Sosyal Hizmet	3,5536			

Tablo 6 incelendiğinde Kavrama ve Hoşlanma boyutları istatistiksel açıdan anlamlı bir fark gösterirken ($p < 0,05$), Tepki boyutu anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$).

Anlamlı farklılıklar incelendiğinde, Kavrama ve Hoşlanma boyutunda Uluslararası İlişkiler bölümü öğrencilerinin yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Sınıf Değişkeni Açısından Mizah Algılarına İlişkin bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Sınıf Değişkeni Açısından Mizah Algılarına İlişkin Kruskall- Wallis Testi

	Sınıf	Ortalama	Chi-Square	df	p
Kavrama	1.Sınıf	3,7857			
	2.Sınıf	3,9564	4,916	3	,178
	3.Sınıf	3,9548			
	4.Sınıf	4,0193			
Hoşlanma	1.Sınıf	3,4714			
	2.Sınıf	3,3579	4,860	3	,182
	3.Sınıf	3,3707			
	4.Sınıf	3,5306			
Tepki	1.Sınıf	3,5686			
	2.Sınıf	3,5925	,533	3	,911
	3.Sınıf	3,5570			
	4.Sınıf	3,6190			

Tablo 7 incelendiğinde Kavrama, Hoşlanma ve Tepki boyutları istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Ortalamalar incelendiğinde 4. Sınıf öğrencilerinin daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın amacı, öğrencilerin mizah algıları ile demografik özellikler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını araştırmak üzere yapılmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgulara göre, bölüm değişkeni açısından istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermektedir. Anlamlı farklılığı incelediğimizde Uluslararası İlişkiler bölümü öğrencilerin mizah algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Cinsiyet, yaş ve sınıf değişkeni açısından herhangi bir anlamlı farklılık göstermemektedir.

İfadelere katılım düzeyleri incelendiğinde tümünün kabul edildiği görülmektedir. Bu kapsamda belirlenen hipotezlerin (H_1 : Sıradan bir günümde bile eğlenmek için çok fazla nedenim olur, H_2 : Farklı görünseler de esprili ve üzgün insanların çok fazla ortak özelliği vardır, H_3 : Kendimi içimden geldiği gibi davranan biri olarak görürüm) de kabul edildiği sonucuna varılmıştır.

Üniversite ortamında öğrencilerin daha özgün ve rahat bir biçimde olumlu mizah duygularını sergileyebilmeleri için başta akademisyenler olmak üzere tüm çalışanlarının öğrencileri yönlendirici, cesaretlendirici ve destekleyici davranışlar göstermeleri faydalı olacaktır.

Farklı üniversite öğrencileri üzerinde benzer çalışmaların yaygınlaştırılması konunun geniş kapsamlı değerlendirilmesine olanak sağlayabilir.

Benzer çalışmaların çalışanlara yapılması da farklı bir boyutta yaygınlaştırma olanağı sağlayacaktır. Ayrıca olumlu mizahın yaygınlaştırılması stres yönetimine katkı sağlayarak çalışma yaşamını olumlu yönde etkileyebilir.

Araştırmada tercih edilen ölçekle beraber farklı durumları ölçen ölçeklerin de kullanılması, değişkenlerin ayrıntılı değerlendirilebilmesi anlamında katkı sağlayacaktır.

Tanımlayıcı İstatistik bilgi formunun içeriği detaylandırılabilir, böylelikle katılım sağlayan kişiler hakkında ayrıntılı bilgi edinerek sonuçları başka değişkenlerle karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, M. (2016). Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık İle Mizah Tarzları Ve Mutluluk Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.

Akıl, A. M. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Mizah Eğiliminin Saldırganlık Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi.

- Avcı, İ. (2017). Enderunlu Vasıf Divanında Mizah. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(1), 220- 237.
- Boz, U. (2014). Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah ve Türk Mizahı: Yeni Medyadan Bahattin Örneği. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 143-159.
- Bulut, S., Amanak, K., & Say, S. (2017). Ebelik Öğrencilerinin Mizah Kullanımına İlişkin Görüşleri ve Mizah Tarzlarının İncelenmesi. *Kashed*, 3(2), 43-53.
- Bulut, S., Amanak, K., & Say, S. (2017). Ebelik Öğrencilerinin Mizah Kullanımına İlişkin Görüşleri ve Mizah Tarzlarının İncelenmesi. *Kashed*, 43-53.
- Emre, Y., & Topal Özgen, G. (2017). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mizah Anlayışlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 277- 298.
- Ergün Başak, B., & Can, G. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Mizah Stilleri ile Utangaçlık ve Otomatik Düşünceler Arasındaki İlişkiler. *Eğitim ve Bilim Tedmem*, 365-376.
- Erözkan, A. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Kişiler Arası İlişkiler Tarzları ve Mizah Tarzları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 56-66.
- Hırlak, B., Taşlıyan, M., & Sezer, B. (2018). Mizah Anlayışı, Mesleki Stres ve Demografik Özellikler Bağlamında Algı Farklılıkları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 155-181.
- Kağan, M., & Atalay, M. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzlarının Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(27), 3112-3121.
- Kara, H. (2014). Yöneticilerin Mizah Tarzlarının Uygulamadaki Durumunun Kuramsal ve Uygulamalı Olarak Açıklanması. *Tarih Okulu Dergisi*, 701-724.
- Kara, H. (2014). Yöneticilerin Mizah Tarzlarının Uygulamadaki Durumunun Kuramsal ve Uygulamalı Olarak Açıklanması. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 701-724.
- Koçer, H., Eskidemir, S., & Özbek, T. (2012). 6 Yaş Çocuklarının Mizahi Tepkilerinin Paul E. McGhee'nin Mizah Gelişim Evrelerine Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 82-93.
- Otrar, M., & Fındıklı, E. B. (2014). Okul Yöneticilerinin Mizah Tarzları İle Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Ataşehir Örneği). *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 145-157.
- Otrar, M., & Fındıklı, E. B. (2014). Okul Yöneticilerinin Mizah Tarzları İle Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Ataşehir Örneği). *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 145-157.
- Örge Yaşar, F. (2010). Mizahta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler. *Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks)*, 2(1), 49-57.
- Öz, F., & Hiçdurmaz, D. (2010). Stresle Başetmede Önemli Bir Yol: Mizahın Kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(1), 83-88.
- Yardımcı, İ. (2010). Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-41.
- Yerlikaya, E. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları İle Algılanan Stres, Kaygı ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.
- Yılmaz, K. (2011). Okul Yöneticilerinin Mizah Tarzlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 27- 44.

YÖNETİM BİLGİ SİSTEMLERİ KAPSAMINDA E-NABIZ UYGULAMASININ ANALİZİ

Nuray DORUKBAŞI¹

Ömer KARAKAYA²

Özet

Amaç: Araştırma da yönetim bilgi sistemleri kapsamında e-nabız uygulaması kullanıcılarının sistemin işleyişine yönelik algılarını ölçmek amaçlanmıştır. Bu amaçla e-Nabız uygulaması kullanıcılarının demografik özellikleri ile sistemin işleyişi arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Yöntem: Çalışma kapsamında yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen veriler, demografik özellikler ile e-Nabız uygulamasına yönelik ifadeler arasındaki ilişkileri değerlendirmek amacıyla, frekans ve yüzde dağılımları, Mann Whitney-U testi ve ki kare testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular: e-Nabız uygulamasına ilişkin ifadeler ile cinsiyet, öğrenim gördükleri program arasında anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Bu çerçevede e-Nabız uygulamasının işleyişine yönelik ifadeler üzerinde kadınların algılarının erkeklere göre daha yüksek olduğu, öğrencilerin öğrenim gördükleri programlar ile karşılaştırıldığında aralarında anlamlı fark olduğu bulunmuştur. Yaş ve öğrencilerin öğrenim gördüğü sınıf arasında ise anlamlı fark olmadığı görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler: Sonuçlar, kadınların uygulamayı daha çok kullandıklarını, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin okudukları derslerin içeriklerinin ve sağlık kurumlarında yapmış oldukları uygulamaların, e-Nabız uygulaması hakkında bilgili ve deneyimli olduklarını göstermektedir. e-Nabız sisteminin, sağlık yöneticileri, sağlık profesyonelleri ve diğer ilgili bireylerin etkili kullanımlarını sağlayacak şekilde tanıtılması yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: e-Nabız, Bilgi, Yönetim Bilgi Sistemleri

ANALYSIS OF E-PULSE APPLICATION WITHIN THE CONTEXT OF MANAGEMENT INFORMATION SYSTEMS

Abstract

Objective: The aim of the study was investigate to perceptions of e-pulse application users about the functioning of the system as part of Management Information Systems. For this purpose, the relationship which between the demographic datas of e-Pulse application users and the functioning of the system has been investigated.

Method: The data which obtained by face-to-face survey, were analyzed using frequency and percentage distributions, Mann Whitney-U test and ki square test in order to evaluate the relationships between demographics and expressions which intended for E-Pulse application.

Findings: It was determined that there were meaningful relationships between the expressions which related to E-Pulse application and gender and the departments of school. In this context, men has higher perceptions than women's on expressions which intended for E-Pulse application functioning also the functioning was compared with students departments of study there was a significant difference. There was no significant difference between the age and the students' grade.

Conclusion and Recommendation: The results show that women more frequently use the application and the students that studied Vocational School of Health Services have well informed and experienced about the E-Pulse application due to contents of the courses which they had studied and the practices in the health institutions. It would be useful to introduce the E-Pulse system as a effective usage by health managers, health professionals and other interested individuals.

Key Words: E-Pulse, Information, Management Information Systems

¹ Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, nuraydorukbasi@karabuk.edu.tr

² Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme ABD Doktora Öğrencisi

Giriş

İşletmelerin en vazgeçilmez üretim unsurları arasında bilgi yer almaktadır. Bilgi, kararların doğru ve zamanında verilmesinde, uygun stratejilerin belirlenmesinde, faaliyetlerin etkili ve verimli gerçekleştirilmesinde önemli katkılar sağlar. Bilginin yöneticiye istenen katkısı sağlayabilmesi sistematik bir süreçten süzülerek sunulmasını gerektirir. Bu bağlamda yönetim bilgi sistemleri işletme yöneticilerine karar sürecinde gereksinim duydukları bilgileri doğru, kısa, kolay anlaşılır, kolay, ulaşılır, ekonomik vb. özellikler de sunan bilgisayar temelli sistemlerdir. Günümüzde de bilgi sistemleri ve bu sistemlerin iç ve dış çevre ile entegrasyonu zenginleşmiş farklı bilgi sistemleri de kullanılmaktadır.

Bilgi sistemlerinde üretilen veri ve bilgilerin ihtiyaç duyulduğu her an kullanılabilmesi için etkin yönetilmesi gerekmektedir. Bilgi yönetim sistemleri, veri, bilgi ve belgelerin oluşturulması, işlenmesi, biçimlendirilmesi, analiz edilmesi, kullanılması, paylaşılması içeren uygulamalardır (Özdemirci, 2018). Bu yönüyle yönetim bilgi sistemleri sağlık hizmetlerinin gelişiminde de önemli bir faktördür. Sağlık yönetiminde bilgi sistemlerinin kullanımı kaliteyi ve etkinliği artırmakta, maliyetleri azaltmakta ve aynı kaynaklarla daha az süre de daha fazla hastaya bakabilme imkanını sağlamaktadır (İleri & Uludağ, 2017)

Bu amaçla sağlık hizmetlerinde yönetim bilgi sistemleri kapsamında hayata geçirilen uygulamalardan birisi de e-Nabız uygulamasıdır. E-Nabız uygulaması ile sağlık hizmeti sunanlar ve sağlık hizmeti kullanıcıları sağlık işletmelerinde üretilen veri ve bilgilere mobil cihazlar aracılığıyla ve internet üzerinden erişebilmektedirler. Sağlık hizmetlerinin kaliteli bir şekilde sunulabilmesi ve etkin yönetimi için son derece önemli olan bilgi kalitesi, bilgi güvenliği, bilginin doğruluğu, bilgiye ulaşım hızı doğrudan insan sağlığını etkilemektedir. Bu nedenle sağlık sektöründe e-Nabız uygulaması sağlık hizmeti alanlar için yaşamsal öneme sahip olduğu gibi sağlık hizmeti sunan ve yöneticiler açısından da önemli bir başarıyı göstermektedir.

Bilgi

İşletmeler yöneticilerinin geçmiş faaliyetleri değerlendirebilmeleri, bugünü yönetebilmeleri ve geleceğe ilişkin kararlar verebilmelerinde bilgi önemli bir araçtır. Bilgi, tüm yönetsel süreçlerde ve yönetsel hiyerarşinin her aşamasında söz konusudur. Yönetici gerekli olan bilgileri iç ve dış veri kaynaklarından elde edebilir. Bilginin yöneticiye yardımcı olabilmesi, onu eyleme sevk edebilmesi için verilerin anlamlı şekilde analiz edilerek işlenmiş, düzenlenmiş olmasını gerektirir. Bir üretim aşamasından çıktı olarak alınan bilgiler diğer bir aşamada girdi olarak yani veri olarak işlem görebilir.

Bilgi, yönetici ve işletmelerin ihtiyaçlarını karşıladığı sürece anlam ifade eder. Karar verme aşamasında kilit rolü sahip olan bilginin doğru, eksiksiz, kısa, ekonomik, ilgili, anlaşılır, zamanlı vb. özelliklere sahip olması gerekmektedir. Başarının ön koşulu olan bilgi karar vericiler için bir güçtür. Bu sayede yöneticiler faaliyetleri değerlendirebilir ve yönlendirebilir. Yöneticiye sürekli ve etkili bilgi akışının sağlanması işletmelerde formel yönetim bilgi sistemleri ve bu sistemlerin ilgili sistemlerle entegrasyonu ile mümkündür.

Yönetim Bilgi Sistemi

Yönetim bilgi sistemleri, işletmenin amaçlarına yönelik karar süreçlerini etkin kılmak amacıyla, farklı kaynaklardan verilerin toplanması, işlenmesi ve sunulması işlevlerini yerine getirebilmesi için oluşturulan çoğunlukla bilgisayar destekli yapılardır. Yönetim bilgi sistemleri karar hattında ki yöneticilerin güncel, doğru ve zamanlı bilgiye hızlı bir şekilde ulaşmalarını sağlamaktadır.

Yönetim bilgi sistemleri, bilginin üretilmesi, saklanması, güncellenmesi, güvenliğinin sağlanması, canlandırılması ve aktarılması işlemlerini teknolojik araçlarla yapan sistemlerdir. Yöneticilerin planlama ve kontrol faaliyetlerinde objektif başarı değerlemesi yapabilmeleri bu faaliyetlere ilişkin bilgilerin elde edilmesi ve karar sürecinde kullanabilmelerine bağlıdır (Laudon & Laudon, 2018).

Yönetim bilgi sistemlerinin sağlık hizmetlerinin sunumunda yöneticiler, sağlık profesyonelleri ve sağlık hizmeti alan kişiler açısından birçok faydası bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinde ki yönetim bilgi sistemleri tüm bu kesimler açısından karar alma süreçlerinin etkinliğini arttırmaktadır. Sağlık yöneticileri ve profesyonelleri açısından etkin sağlık hizmetinin sunulması, iş akışının düzenlenmesi, tanı ve tedavi süreçlerine ilişkin doğru karar vermeleri, zamanın etkin kullanımı; sağlık hizmeti alanlar açısından ise kişisel sağlık özgeçmişlerine zaman ve mekân kısıtlaması olmadan ulaşabilmeleri gibi birçok faydası bulunmaktadır (Vermişli, Yavuz Van Giersbergen, & Biçersoy, 2018).

E-Nabız

Ülkemizde etkin, ulaşılabilir, kaliteli ve verimli sağlık hizmeti sunumu için Sağlık Bakanlığı tarafından Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında (2003) sekiz başlık altında önemli değişimler başlatılmıştır. Bu başlıklardan biri de etkili ve hızlı bilgiye erişimi sağlayan “Karar Sürecinde Etkili Bilgiye Erişim: Sağlık Bilgi Sistemi” dir. Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık hizmetlerinde karar sürecinde etkili bilgiye erişim için toplanan verilerinin standardizasyonunun sağlanması, veri akışının hızlandırılması, karar aşamasında kullanılacak doğru ve etkin bilgiye ulaşılması, elektronik kişisel sağlık kayıtlarının oluşturulması, kaynak tasarrufunun sağlanarak, verimliliğin artırılması ve sürekliliğinin sağlanması için birtakım projeler yürütülmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019).

Yürütülmekte olan projelerden biri de 1 Nisan 2015 tarihinde uygulamaya geçirilmiş olan e-Nabız uygulamasıdır. E-Nabız uygulaması bireylerin sağlık özgeçmişlerine ait bilgileri tek bir platformda toplayan, zaman ve mekândan bağımsız olarak hızlı ve güvenilir şekilde bireylerin ve sağlık hizmeti sunucularının erişimine ve kontrolüne sunan kişisel sağlık kayıt sistemidir (Sağlık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2019).

Bireyler sağlık kuruluşlarında konulmuş tanı, muayene ve uygulanmış tedavilere, kullandığı reçete ve ilaç bilgilerine, radyolojik görüntülere, laboratuvar tahlillerine, geçirdikleri ameliyatlar ile ilgili verilmiş raporlara ait detaylı bilgilere doğru, güncel ve yeterli bir şekilde erişebilmekte ve yönetebilmektedirler. Ayrıca bu bilgileri sistem üzerinden yetkilendirdiği hekimler ile paylaşabilmektedirler. Paylaşım yetkisini verilen hekimlerin kısa süre içerisinde tekrar tahlil, tetkik veya tıbbî görüntü istemesi engellenerek tanı ve tedavi süreci hızlandırılmakta, zaman kaybı ve gereksiz sağlık harcamaları azalarak ve ekonomik kayıpların önüne geçilmektedir.

Bir mobil sağlık uygulaması olan e-Nabız sistemine bireyler, kendilerine tanımlanmış olan şifre ya da e-devlet (elektronik devlet) sistemi üzerinde giriş yapabilmektedirler. Ayrıca bireyler e-Nabız Sistemine web üzerinden erişebildikleri gibi mobil uygulaması ile IOS ve Android işletim sistemine sahip mobil cihazlardan da erişim sağlayabilmektedirler.

E-Nabız sistemi ile bireyler tansiyon, şeker, adım sayısı gibi ölçüm verilerini sağlık profiline kaydedebilmekte ve bu bilgiler arasında karşılaştırma yapabilmektedirler. Yine bireyler sistem üzerinden Merkezi Hastane Randevu Sistemi ile randevu alabilmekte, geçmiş randevulara ait bilgileri görülebilmekte, kan, kemik iliği ve organ bağıışı bildirimini yapabilmektedirler. Böylece sağlık hizmetlerinin etkinliği artarak hastalara daha iyi ve kaliteli bir hizmet sunulmaktadır.

Bireyler acil yaralanma ve hastalık durumunda mobil cihazlardan e-Nabız sistemindeki “112 acil” butonu ile otomatik olarak konum bildirimini yaparak Komuta Kontrol Merkezi aranarak ambulans ekibini olay yerine çağırabilmekte, acil durumlarda yaşanan telaş ve kaygı sonucu acil sağlık hizmetlerinin telefonlarını hatırlayamama, adres veya konum bildirememe gibi olayların yaşanması önlenmektedir. Böylece acil sağlık hizmetleri ekibinin hastaya ulaşım süresi kısaltılmakta, sağlık hizmetlerinin iş yükü azalmakta ve verimlilik artmaktadır (E-Nabız Kişisel Sağlık Sistemi, 2019).

Sistemin Sağlık Bakanlığı tarafından kullanılan diğer bilgi sistemleri ile entegrasyonu sağlanmış ve sağlık bilgilerinin doğru, noksansız, güvenli ve gizli olması ile ilgili önlemler Sağlık Bakanlığı tarafından alınmış olup bütünlük, gizlilik, güvenlik ve mahremiyet ilkeleri gözetilerek kullanıcıların kişisel sağlık bilgileri güvenli korunmaktadır (Arslan & Demir, 2017).

Bireylerin erişimine açılmış olan sağlık kayıtları ile bireyler sağlık hizmet sunumuna dahil edilerek, bireylerin sağlık okuryazarlığının artması ve sağlık hizmetlerinin etkinliği sağlanmaktadır. Ayrıca karar verme, yürütme ve kontrol etme sorumluluğu olan yöneticilerin yararlanması için yönetim bilgi sistemi raporları ile Sağlık Bakanlığının analiz, raporlama ve istatistik gibi verileri değerlendirilerek sağlık politikalarının belirlenmesinde ve hizmet sunumunda yardımcı olmaktadır (Yeşiltaş, 2018).

Alan Araştırması

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırma, Karabük Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin yönetim bilgi sistemleri kapsamında e-nabız uygulamasının işleyişine yönelik algılarını demografik özellikleri ile ilişkili biçimde belirlemeyi amaçlamaktadır.

Sağlık hizmetlerinde verilen kararlar hayati öneme sahip olduğundan dolayı bilginin etkin ve etkili yönetimi gereklidir. Yönetim bilgi sistemleri ve onları destekleyen mobil uygulamaların kullanıcılar tarafından bilinçli kullanılması sunulan hizmetlerin kalitesini ve etkinliğini artıracaktır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Karabük Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, İlk ve Acil Yardım, Sağlık Kurumları İşletmeciliği, Tıbbi Laboratuvar Teknikleri, Tıbbi Tanıtım Pazarlama, Ameliyathane Hizmetleri, Ağız ve Diş Sağlığı, Otopsi Yardımcılığı, Optisyenlik, Ortopedik Ortez ve Protez, Yaşlı Bakımı, Fizyoterapi programlarında normal ve ikinci öğretim olmak üzere 2352 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerin %95 güven aralığında temsil eden örneklem ise 331'dir. Araştırma kapsamında 493 öğrenciyle görüşme yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma verileri yüze görüşülerek, anket yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket 2 (iki) bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcıların demografik özelliklerinden yönelik sorulardan oluşmaktadır. Anketin ikinci bölümü ise araştırmacılar tarafından literatür ışığında geliştirilmiş olan e-Nabız uygulamasına yönelik 18 (on sekiz) sorudan oluşmuştur. Anketin Cronbach Alpha (α) değeri 0,94'tür.

Ankete verilen cevaplar SPSS (Statistic Program for Social Science) programı kullanılarak; frekans, T-Testi, Mann-Whitney-U Testi ve Ki kare Testi uygulanarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik özelliklere ilişkin bilgiler

Özellik	Dağılım	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	325	66
	Erkek	168	34
Yaş	≤ 20	336	68
	≥ 21	157	32
Sınıf	1. Sınıf	250	51
	2. Sınıf	243	49
Program	Tıbbi Dok. ve Sekreterlik	149	30
	İlk ve Acil Yardım	140	29
	Sağlık Kurumları İşletmeciliği	46	9
	Tıbbi Tanıtım Pazarlama	38	8
	Tıbbi Laboratuvar Teknikleri	36	7
	Diğer*	84	17

* Ameliyathane Hizmetleri, Ağız ve Diş sağlığı, Otopsi Yardımcılığı, Optisyenlik, Ortez ve Protez, Yaşlı Bakımı Programı

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin % 66'sı (n=325) kadın, %34'ü (n=168) erkek; % 68'i (n=336) 20 yaş ve daha az, %32'si (n=157) 21 yaş ve daha fazla yaştadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %51'isinin (n=250) 1. Sınıf ve 49'unun (n=243) 2.sınıf öğrencisi olduğu; %30'unun (n=149) Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, %29'unun (n=140) İlk ve Acil Yardım, %9'unun (n=46) Sağlık Kurumları İşletmeciliği, %8'inin (n=38) Tıbbi Tanıtım Pazarlama, %7'sinin (n=36) Tıbbi Laboratuvar Teknikleri ve %17'sinin (n=84) diğer programlarda öğrenim gördükleri görülmektedir. Ameliyathane Hizmetleri, Ağız ve Diş sağlığı, Otopsi Yardımcılığı, Optisyenlik, Ortopedik Ortez ve Protez, Yaşlı Bakımı programlarından çalışmaya katılan kişi sayısı 30 ve altında olduğundan dolayı "diğer" başlığı altına alınmıştır.

Tablo 2. e-Nabız uygulamasına ilişkin bulgular

İfadeler	p	Sonuç	
1. Kullanıcı dostu bir uygulamadır.	,000	KABUL	p<0,001***
2. Gerekli bir uygulamadır.	,000	KABUL	p<0,001***
3. İnternet ya da mobil cihazımdan kolayca ulaşabilmekteyim	,000	KABUL	p<0,001***
4. Tahlil detaylarına ve içeriklerine ulaşabilmekteyim.	,000	KABUL	p<0,001***
5. Radyolojik görüntülerin içeriklerine ulaşabilmekteyim.	,150	RED	p>0,05 ⁿ
6. Reçeteleri tarih sırasına göre görebilmekteyim	,000	KABUL	p<0,001***
7. Doktor raporlarını ekranda görebilmekteyim.	,000	KABUL	p<0,001***
8. Randevu alabilmekteyim.	,451	RED	p>0,05 ⁿ
9. Kişisel sağlık verilerim arasında karşılaştırma yapabilmekteyim.	,001	KABUL	p<0,001***
10. Organ bağıışı için organ bağıışı birimi ile iletişime geçebiliyorum.	,006	KABUL	p<0,01**
11. 112 Acil Sağlık Hizmetlerini daha hızlı arayabilmekteyim.	,000	KABUL	p<0,001***
12. Sağlık verilerimi muayene olduğum ve olmadığım tüm hekimler ile paylaşımaya izin verebilirim.	,001	KABUL	p<0,001***
13. Gereksinimlerimi yeterince karşılamaktadır.	,005	KABUL	p<0,01**
14. Sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.	,000	KABUL	p<0,001***
15. Bilgilerin başka kişiler tarafından görülebileceği ile ilgili endişeliyim.	,000	KABUL	p<0,001***

p<0,001*** İleri Düzeyde Anlamlı, p<0,01** Çok Anlamlı, p>0,05^{ns} Anlamsız

Tablo 2’de e-Nabız uygulamasına ilişkin; “Kullanıcı dostu bir uygulamadır”, “Gerekli bir uygulamadır”, “İnternet ya da mobil cihazım üzerinden kolayca ulaşabilmekteyim”, “Tahlil detaylarına ve içeriklerine ulaşabilmekteyim”, “Doktorlar tarafından yazılan tüm reçeteleri tarih sırasına göre görebilmekteyim”, “Doktorum tarafından verilen tüm raporları ekranda görebilmekteyim”, “Kişisel sağlık verilerim arasında dönemsel karşılaştırma yapabilmekteyim”, “Organ bağıışı için organ bağıışı birimi ile iletişime geçebiliyorum”, “112 Acil Sağlık Hizmetlerini daha hızlı arayabilmekteyim”, “Sağlık verilerimi muayene olduğum ve olmadığım tüm hekimler ile paylaşımaya izin verebilirim”, “Hasta olarak gereksinimlerimi yeterince karşılamaktadır”, “Sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır”, “Bilgilerin başka kişiler tarafından görülebileceği ile ilgili endişeliyim” ifadelerinin ileri düzeyde anlamlı olduğu (p<0,001***), diğer ifadelerin anlamsız olduğu görülmektedir. (p>0,05)

Tablo 3. İfadeler ile cinsiyet arasındaki ilişki

İfadeler	Ortalama		Z	p
	Kadın	Erkek		
1. Kullanıcı dostu bir uygulamadır.	4,2954	4,1429	-2,293	,022
2. Gerekli bir uygulamadır.	4,5169	4,3036	-3,436	,001
3. İnternet ya da mobil cihazım üzerinden kolayca ulaşabilmekteyim	4,5108	4,3512	-2,338	,019
4. Tahlil içeriklerine ulaşabilmekteyim.	4,4123	4,0893	-3,436	,001
5. Radyolojik görüntüleri içeriklerine ulaşabilmekteyim.	4,1446	3,9286	-2,368	,018
6. Reçeteleri görebilmekteyim	4,3200	3,9464	-3,949	,000
7. Tüm raporları görebilmekteyim.	4,2831	3,9821	-2,873	,004
8. Randevu alabilmekteyim.	4,0831	3,9524	-1,535	,125
9. Kişisel sağlık verilerim arasında karşılaştırma yapabilmekteyim	4,2338	3,9881	-2,978	,003
10. Organ bağıışı için organ bağıışı birimi ile iletişime geçebiliyorum.	3,9169	3,7738	-1,743	,081
11. 112 Acil Sağlık Hizmetlerini daha hızlı arayabilmekteyim.	3,8738	3,6190	-2,245	,025
12. Sağlık verilerimi muayene olduğum ve olmadığım tüm hekimler ile paylaşımaya izin verebilirim.	4,1908	4,0655	-1,851	,064
13. Gereksinimlerimi yeterince karşılamaktadır.	4,2277	3,9226	-3,762	,000
14. Sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.	4,4708	4,1429	-4,069	,000
15. Bilgilerin başka kişiler tarafından görülebileceği ile ilgili endişeliyim.	3,1323	3,3571	-1,579	,114
Toplam	75,0615	71,6607	-2,863	,004

Tablo 2’de görüldüğü üzere, e-Nabız uygulamasına ilişkin ifadeler cinsiyet ile karşılaştırıldığında; toplam kadınların ortalamasının erkeklerden yüksek olduğu ve aralarında anlamlı fark olduğu görülmektedir (p<0,05). Her bir ifade incelendiğinde; “Kullanıcı dostu bir uygulamadır”, “Gerekli bir uygulamadır”, “İnternet ya da mobil cihazım üzerinden kolayca ulaşabilmekteyim”, “Tahlil detaylarına ve içeriklerine ulaşabilmekteyim”, “Radyolojik görüntüleri detaylarına ve içeriklerine ulaşabilmekteyim”, “Doktorlar tarafından yazılan tüm reçeteleri tarih sırasına göre görebilmekteyim”, “Doktorum tarafından verilen tüm raporları ekranda görebilmekteyim”, “Kişisel

sağlık verilerim arasında dönemsel karşılaştırma yapabilmekteyim”, “112 Acil Sağlık Hizmetlerini daha hızlı arayabilmekteyim”, “Hasta olarak gereksinimlerimi yeterince karşılamaktadır”, “Sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır” ifadelerine ilişkin aralarındaki farkın anlamlı olduğu ($p<0,05$); diğer ifadelerle ilişkin aralarındaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 4. İfadeler ile yaş arasındaki ilişki

İfadeler	Ortalama		Z	p
	≤ 20	21≥		
1. Kullanıcı dostu bir uygulamadır.	4,2202	4,2930	-,996	,319
2. Gerekli bir uygulamadır.	4,4345	4,4650	-,337	,736
3. İnternet ya da mobil cihazım üzerinden kolayca ulaşabilmekteyim	4,4911	4,3822	-1,018	,309
4. Tahlil içeriklerine ulaşabilmekteyim.	4,3452	4,2102	-1,019	,308
5. Radyolojik görüntüleri içeriklerine ulaşabilmekteyim.	4,1042	4,0000	-,149	,882
6. Reçeteleri görebilmekteyim	4,1845	4,2102	-,779	,436
7. Tüm raporları görebilmekteyim.	4,1786	4,1847	-,891	,373
8. Randevu alabilmekteyim.	4,0179	4,0828	-,691	,490
9. Kişisel sağlık verilerim arasında karşılaştırma yapabilmekteyim	4,1399	4,1720	-,487	,626
10. Organ bağıışı için organ bağıışı birimi ile iletişime geçebiliyorum.	3,8571	3,8917	-,620	,535
11. 112 Acil Sağlık Hizmetlerini daha hızlı arayabilmekteyim.	3,7470	3,8726	-1,554	,120
12. Sağlık verilerimi muayene olduğum ve olmadığım hekimler ile paylaşımına izin verebilirim.	4,1310	4,1847	-,877	,381
13. Gereksinimlerimi yeterince karşılamaktadır.	4,0952	4,1847	-1,133	,257
14. Sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.	4,3571	4,3631	-,099	,921
15. Bilgilerin başka kişiler tarafından görülebileceği ile ilgili endişeliyim.	3,1071	3,4268	-2,379	,017
Toplam	73,6280	74,4904	-1,136	,256

Tablo 4’te görüldüğü üzere e-Nabız uygulamasına ilişkin ifadeler yaş ile karşılaştırıldığında; toplam 21 yaş ve üzerinin ortalamasının 20 yaş ve altından yüksek olduğu ve aralarında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). İfadeler karşılaştırıldığında yalnızca “Bilgilerin başka kişiler tarafından görülebileceği ile ilgili endişeliyim” ifadesinde ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık olduğu ($p<0,05$), diğer ifadelerde anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5. İfadeler ile öğrenim gördükleri sınıf arasındaki ilişki

İfadeler	Ortalama		Z	p
	1. Sınıf	2. Sınıf		
1. Kullanıcı dostu bir uygulamadır.	4,2520	4,2346	-,511	,610
2. Gerekli bir uygulamadır.	4,4840	4,4033	-,960	,337
3. İnternet ya da mobil cihazım üzerinden kolayca ulaşabilmekteyim	4,5000	4,4115	-,887	,375
4. Tahlil içeriklerine ulaşabilmekteyim.	4,3440	4,2593	-,423	,672
5. Radyolojik görüntüleri içeriklerine ulaşabilmekteyim.	4,0960	4,0453	-,374	,708
6. Reçeteleri görebilmekteyim	4,2000	4,1852	-,245	,806
7. Tüm raporları görebilmekteyim.	4,2120	4,1481	-,259	,796
8. Randevu alabilmekteyim.	4,0320	4,0453	-,327	,744
9. Kişisel sağlık verilerim arasında karşılaştırma yapabilmekteyim	4,1720	4,1276	-,213	,831
10. Organ bağıışı için organ bağıışı birimi ile iletişime geçebiliyorum.	3,9000	3,8354	-,491	,623
11. 112 Acil Sağlık Hizmetlerini daha hızlı arayabilmekteyim.	3,8360	3,7366	-1,011	,312
12. Sağlık verilerimi muayene olduğum ve olmadığım hekimler ile paylaşımına izin verebilirim.	4,1840	4,1111	-,915	,360
13. Gereksinimlerimi yeterince karşılamaktadır.	4,2040	4,0412	-1,852	,064
14. Sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.	4,4360	4,2798	-2,106	,035
15. Bilgilerin başka kişiler tarafından görülebileceği ile ilgili endişeliyim.	3,2160	3,2016	-,205	,837
Toplam	74,5520	73,2346	-,555	,579

Tablo 6. da görüldüğü üzere e-Nabız uygulamasına ilişkin ifadeler öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri ile karşılaştırıldığında; toplam 1. sınıf ortalamasının 2. sınıftan yüksek olduğu ve aralarında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). İfadeler ile öğrencilerin verdikleri cevaplar karşılaştırıldığında yalnızca “Sağlık

hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır” ifadesine verdikleri cevabın sınıf düzeyinde ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık olduğu ($p<0,05$), diğer ifadelerde anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 6. İfadeler ile öğrenim gördükleri programları arasındaki ilişki

İfadeler	Ortalama						X ²	p
	TDS	İAY	SKİ	TTP	TLT	Diğer		
1. Kullanıcı dostu bir uygulamadır.	4,4430	4,2500	4,5000	4,0000	3,5278	4,1548	32,303	,000
2. Gerekli bir uygulamadır.	4,5772	4,5214	4,4783	4,1316	3,8611	4,4524	27,257	,000
3. İnternet ya da mobil cihazım üzerinden kolayca ulaşabilmekteyim	4,5705	4,5500	4,5000	4,0789	3,9444	4,4643	27,738	,000
4. Tahlil içeriklerine ulaşabilmekteyim.	4,4631	4,3500	4,4348	3,8421	3,7778	4,2976	33,172	,000
5. Radyolojik görüntüleri içeriklerine ulaşabilmekteyim.	4,2483	4,1786	4,1957	3,6579	3,6667	3,8690	24,835	,000
6. Reçeteleri görebilmekteyim.	4,3289	4,2143	4,3261	3,7105	3,6389	4,2976	31,197	,000
7. Tüm raporları görebilmekteyim.	4,4027	4,1286	4,4130	3,8158	3,7778	4,0833	26,207	,000
8. Randevu alabilmekteyim.	4,1879	4,0643	4,0435	3,8158	3,7500	3,9524	10,141	,071
9. Kişisel sağlık verilerim arasında karşılaştırma yapabilmekteyim	4,3423	4,1571	4,1522	3,9474	3,6944	4,0833	16,708	,005
10. Organ bağıışı için organ bağıışı birimi ile iletişime geçebiliyorum.	3,9530	3,9286	3,9783	3,7895	3,4167	3,7857	10,838	,055
11. 112 Acil Sağlık Hizmetlerini daha hızlı arayabilmekteyim.	3,8859	3,7929	3,9348	3,7105	3,3333	3,7500	8,641	,124
12. Sağlık verilerimi muayene olduğum ve olmadığım hekimler ile paylaşımına izin verebilirim.	4,2349	4,2357	4,3261	3,7632	3,6111	4,1548	22,974	,000
13. Gereksinimlerimi yeterince karşılamaktadır.	4,3758	4,0071	4,1957	3,8684	3,6111	4,1667	32,280	,000
14. Sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.	4,5503	4,3429	4,5870	4,0789	3,7222	4,3214	31,722	,000
15. Bilgilerin başka kişiler tarafından görülebileceği ile ilgili endişeliyim.	3,2752	3,3357	2,6957	3,3158	3,3611	3,0476	7,070	,215
Toplam	76,832	74,393	75,065	68,894	65,556	73,095	28,834	,000

(TDS: Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, İAY: İlk ve Acil Yardım, SKİ : Sağlık Kurumları İşletmeciliği, TTP: Tıbbi Tanıtım Pazarlama, TLT: Tıbbi Laboratuvar Teknikleri)

Tablo 6’ da görüldüğü üzere e-Nabız uygulamasına ilişkin ifadeler ile çalışmaya dahil olan öğrencilerin öğrenim gördükleri programlar karşılaştırıldığında aralarında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Ayrıca e-nabız uygulamasına ilişkin her bir ifade incelendiğinde; “Kullanıcı dostu bir uygulamadır”, “Gerekli bir uygulamadır”, “İnternet ya da mobil cihazım üzerinden kolayca ulaşabilmekteyim”, “Tahlil detaylarına ve içeriklerine ulaşabilmekteyim”, “Radyolojik görüntüleri detaylarına ve içeriklerine ulaşabilmekteyim”, “Tüm reçeteleri görebilmekteyim”, “Tüm raporları görebilmekteyim.”, “Kişisel sağlık verilerim arasında karşılaştırma yapabilmekteyim”, “Organ bağıışı için organ bağıışı birimi ile iletişime geçebiliyorum”, “Sağlık verilerimi muayene olduğum ve olmadığım hekimler ile paylaşımına izin verebilirim”, “Gereksinimlerimi yeterince karşılamaktadır”, “Sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır” ifadelerine ilişkin aralarındaki farkın anlamlı olduğu ($p<0,05$); diğer ifadelerde anlamlı farkın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

SONUÇ :

Çalışmamız da e-Nabız uygulamasının kullanıcılar için faydalı ve kolay bir uygulama olduğu, sistemdeki verilere (tahlil, reçete, rapor vb. sağlık verileri) kolay ve hızlı ulaştıkları, veriler arasında karşılaştırma yapabildikleri saptanmıştır. Bu durum e-Nabız uygulaması ile ilgili Yeşiltaş (2018)’in çalışması ile örtüşmektedir (Yeşiltaş, 2018).

Kullanıcıların e-Nabız sistemine internet ve mobil cihazlar ile kolay ulaştıkları belirlenmiştir. Bu sonuç Peker S. ve ark. (2018) çalışmalarında da belirtilmiştir. Günümüzde yaşamın her alanında yaygın olarak kullanılan internet, bilgisayar, cep telefonu gibi iletişim teknolojilerinin sağlık hizmeti talebinin karşılanmasında da kullanıldığı

söylenbilir. Bireylerin mobil sağlık uygulamaları kullanımlarının artması sağlığın korunması, geliştirilmesini ve sağlık giderlerini azaltması yönünde olumlu etkileri bulunmaktadır (Güler & Eby, 2015).

Çalışmamızda reçete, tahlil, rapor gibi bilgilere sistem üzerinden ulaştıkları görülürken, radyolojik görüntülere ulaşım ve randevu işlemlerine yönelik ifadelerin anlamlı olmadığı bulunmuştur ($P>0,05$). Soysal ve Yalçın'ın çalışmalarında da katılımcıların randevu alma işlemlerini çoğunlukla Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS) ya da Alo 182 hattını arayarak yaptıkları, e-nabız aracılığıyla yapmadıkları ifade edilmiş olup çalışmamızla benzerlik göstermektedir (Soysal & Yalçın, 2019). Başka bir çalışmada da e-nabız uygulaması ile tahlil sonuçlarına ulaşma, randevu alma veya iptal etme, alınan sağlık hizmetlerini değerlendirebilme, alerji, hastalık ilaç kullanımı gibi durumların kayıt altına alınması gibi olanakları sunulduğu için faydalı bir uygulama olduğu ifade edilmektedir (Demir, 2017). Bu sonuç bizim araştırma bulgularımızla çelişmekte olup bireyler radyolojik görüntüleri değerlendirebilecek bilgiye ve yetkiye sahip olmadıklarından dolayı ulaşmak için ihtiyaç duymamış olabilecekleri düşünülmektedir.

Ayrıca bireyler Sağlık Bakanlığı e-sağlık uygulamalarından olan Merkezi Hekim Randevu Sistemini 182 numaralı operatörü arayarak ya da www.mhrs.gov.tr internet adresinden gitmek istedikleri hastane, poliklinik ve hekime uygun tarih ve saatte randevu alabilmektedirler.

Çalışmamızda kullanıcıların sağlık verilerini muayene oldukları ve olmadıkları hekimler ile paylaşımına izin verebilecekleri, sonuçların anlamlı olduğu görülmektedir. Bu uygulama hekimlerin tanı ve tedavi süreçlerinde hızlı ve doğru karar vermeleri, hasta takiplerinin sürdürülmesi, birimler arası koordinasyonun sağlanması, tekrarlanan tahlil istemlerinde kaynaklı sağlık maliyetlerinin azalması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmamızda katılımcıların e-Nabız uygulaması ile 112 Acil Sağlık Hizmetlerine ulaştıkları görülmektedir. Bu uygulama ile telefon ile 112'yi arayarak adres tarif etmeden konum bildirimini yaparak ambulans hizmetlerinin hastaya ulaşım süresinin kısaltarak sakatlıkları ve ölümleri azaltacaktır.

Çalışmamızda kullanıcıların sistem üzerindeki kişisel sağlık kayıtlarının başkaları tarafından görülebileceğine ilişkin endişe taşıdıkları görülmektedir. İleri ve Uludağ'ın çalışmasında ise Sağlık Bakanlığı ve uzman kuruluşlar tarafından bilgi güvenliğine karşı denetlenmesi ve sonuç raporlarının da güvenlik açığı oluşturmayacak şekilde toplumla paylaşılması ve düzeltici önlemlerin anlatılması toplum nezdinde bir güven oluşturacağı, E-nabız uygulamasında bilgi güvenliği, gizlilik, mahremiyetin önemli olduğu belirtilmektedir (İleri & Uludağ, 2017). İnal ve Çağiltay (2019)' da çalışmalarında e-nabız uygulamasında ki hasta verilerinin güvenliği ve mahremiyeti konularında dikkatli davranılması ve özen gösterilmesini belirtmişlerdir (İnal & Ercil Çağiltay, 2019). Soysal ve Yalçın (2019)'ın çalışmalarında da e-nabız kullanıcılarının sistemi rahatlıkla kullanabilmeleri için bilgi güvenliği konusunda bilgilendirilmelerinin faydalı olacağı ifade edilmektedir (Soysal & Yalçın, 2019).

Çalışma da e-Nabız uygulamasına yönelik ifadeler ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir ($P<0,05$). e-Nabız uygulamasının işleyişine yönelik algıları erkeklere göre daha yüksek olduğu kadınların uygulamayı daha çok kullandıklarını saptanmıştır.

E-Nabız uygulaması kullanıcılarının sisteme ait ifadeleri ile yaş grupları ve öğrenim gördükleri sınıf arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir ($P>0,05$). Bu sonuç, Demir'in çalışmasında üniversite öğrencilerinin genç grup olması, yaş itibarıyla daha sağlıklı olmalarından dolayı sistemi kullanmaya ihtiyaç duymadıkları şeklinde açıklanmıştır (Demir, 2017).

Çalışmamız da e-Nabız uygulamasına yönelik ifadeler ile öğrenim gördükleri programlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir ($P<0,05$). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin görmüş oldukları ders müfredatlarında ve sağlık kurumlarında yapmış oldukları uygulamalarda edinmiş oldukları deneyimlerden kaynaklı bilgilerinin olduğu düşünülmektedir.

Bireylerin kendi kişisel sağlık verilerini, sağlık profesyonellerinin hasta takibi için kullanılmasının yanı sıra yöneticilerin de sağlık hizmetlerinde etkin ve doğru karar vermeleri için e-Nabız uygulaması faydalı bir uygulamadır. Sağlık hizmetlerinin gelişimi ve etkinliği için faydalı bir uygulama olduğu düşünülen sistemin doğru, yeterli, hatasız, uygun formatta ve güncel olması yöneticiler, sağlık profesyonelleri ve bireylerin etkili kullanımlarını sağlayacaktır. Uygulamanın tanıtımı için Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanacak kamu spotları ve bilgilendirme raporları ile sistemin tanınması ve kullanılmasını artıracaktır düşünülmektedir.

Kaynakça

Arslan, E. T., & Demir, H. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Mobil Sağlık ve Kişisel Sağlık Kaydı Yönetimine İlişkin Görüşleri. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17-36.

Demir, R. (2017). Medipol Üniversitesi Öğrencilerinin Sağlık Bilgi Sistemleri Ve E-Nabız Sistemine İlişkin Farkındalık Ve Kullanım Düzeylerinin Belirlenmesi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul

E-Nabız Kişisel Sağlık Sistemi. (2019, Eylül 30). Sağlık Bakanlığı: <https://enabiz.gov.tr/Yardim/Index> adresinden alındı

- Güler, E., & Eby, G. (2015). Akıllı Ekranlarda Mobil Sağlık Uygulamaları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 45-51.
- İleri, Y., & Uludağ, A. (2017). E-Nabız Uygulamasının Yönetim Bilişim Sistemleri Ve Hasta Mahremiyeti Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*(3), 318-325.
- İnal, Y., & Ercil Çağiltay, N. (2019). E-nabız Mobil Sağlık Uygulamasına Yönelik Kullanıcı Değerlendirmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(2), 375-388.
- Laudon, K., & Laudon, J. (2018). *Yönetim Bilişim Sistemleri Dijital İşletmeyi Yönetme*. (U. Yozgat, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özdemirci, P. D. (2018). Sağlık Bilgi Sistemleri Yönetimi ve Toplumsal Bellek. *Bilgi Yönetimi*, 149-155.
- Sağlık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*. (2019, 10 2). Sağlık Bakanlığı: <https://sgb.saglik.gov.tr/Dkmanlar/TC%20Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Faliyet%20Raporu%202018.pdf> adresinden alındı
- Soysal, A., & Yalçın, T. (2019). Bazı demografik değişkenlere göre e-nabız sisteminin kullanımı: Öğrenciler üzerinde bir araştırma. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 6(3), 180-188.
- T.C. Sağlık Bakanlığı*. (2019, 09 30). <https://e-saglik.gov.tr/TR,6212/sagliknet-hakkinda.html> adresinden alındı
- Vermişli, S. P., Yavuz Van Giersbergen, M., & Biçersoy, G. (2018). Sağlık Bilişimi Ve Türkiye’de Hastanelerin Dijitalleşmesi. *Sağlık Akademisi Kastamonu*, 81-120.
- Yeşiltaş, A. (2018). E-nabız uygulamasının kullanımını etkileyen faktörler. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 5(4), 290-295.

YÖNETSEL AMAÇLAR BAĞLAMINDA STRATEJİSTLERİN ETİK SORUMLULUKLARI

Abdullah KARAKAYA¹

Eşe ÖNER ŞEKER²

Özet

İnsanın ihtiyaçları dolayısıyla amaçları vardır. Topluların temel amaçlarından biriside kalkınmadır. Amaçlara rastgele değil, uygun kaynak birleşimiyle ulaşılması örgütlerde etkili stratejileri gerekli kılmaktadır. Amaçlara ulaşılacak etkili stratejiler, öncelikle etik değerlere sahip stratejistlerin varlığına bağlıdır. Ancak etik değerlerle bütünleşmemiş stratejistlerin, geliştirdiği stratejiler, uygulamada başarılı olsalar bile toplumun uzun vadeli çıkarları ile çelişeceği, israflar, kayıplar ve insani sorunlar doğuracağı açıktır. Bu nedenle stratejiler belirlenirken, stratejistlerin sadece sayısal bilgilerle yetinmemesi ve etik değerlerle ilgili nitel bilgilere de sahip olmaları yararlı olacaktır. Etik değerlerle donatılmamış stratejistlerin geliştirdiği stratejilerle, başta kalkınma olmak üzere toplumun refahı, mutluluğu ve yaşama sevincinin sağlanması gibi temel amaçların istenen etkinlikte gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır.

Etik konusunda yapılmış birçok çalışma, etik olgusunun özellikle de örgütlerin uzun vadeli amaçlarına yön veren stratejistlerin tutum ve davranışlarının ne kadar önem arz ettiğini, paydaşlar üzerindeki etkilerinin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede çalışmamızın amacı, stratejistlerin uzun vadeli etik sorumluluklarını, yönetsel rasyonellik, yapılabirlik ve sürdürülebilirlik gibi temel yönetsel amaçlarla etkileşimli şekilde kullanımının gerekliliğini vurgulamaktır. Çalışma kapsamında; yönetim, yönetsel amaçlar, etik, yönetsel etik, stratejist ve etik sorumlulukları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Yönetsel Amaçlar, Etik, Stratejist

Abstract

People have needs and therefore they have aims. One of the main aims of societies is development. Achieving the goals with the appropriate combination of resources, not randomly, requires effective strategies in organizations. Effective strategies to achieve the objectives depend primarily on the existence of strategists with ethical values. However, it is clear that the strategies that are put forward by the strategists who are not integrated with ethical values will contradict the long-term interests of the society and create wastes, losses and human problems even if the strategies they develop are successful in practice. Therefore, when determining strategies, it will be useful that strategists do not only confine themselves to numerical information and but also have qualitative information about ethical values. It will not be possible to realize the basic objectives such as development, welfare, happiness and joy of life in the desired activity with the strategies developed by strategists who are not equipped with ethical values.

Many studies on ethics show that the importance of ethics and especially the attitudes and behaviors of strategists who shape the long-term goals of organizations and their effects on stakeholders are inevitable. In this context, the aim of this study is to emphasize the long-term ethical responsibilities of strategists and the necessity of interacting with key managerial objectives such as managerial rationality, feasibility and sustainability. To this end, the concepts of management, managerial goals, ethics, managerial ethics and strategist were examined.

Key Words: Management, Managerial Goals, Ethics, Strategist

Giriş

Yönetim, belirli bir takım amaçlara ulaşmak için, başta insanlar olmak üzere, parasal kaynakları, donanımı, demirbaşları, hammaddeleri, yardımcı malzemeleri ve zamanı birbirleriyle uyumlu, etkin ve verimli kullanabilecek kararlar alma ve uygulama süreçlerinin toplamı, şeklinde tanımlanmıştır (Eren, 2008, s. 3). Yönetimde başarılı olmak ve bu başarının sürdürülebilir olması için temel amaç ve stratejilere ulaşmada ağırlıklı olarak rasyonellik, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik gibi nicel ölçütlerin dikkate alındığı görülmektedir. Ancak yönetim, özellikle

¹ Prof. Dr. Abdullah KARAKAYA, Karabük Üniversitesi, İBFF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, akarakaya@karabuk.edu.tr

² Eşe ÖNER ŞEKER, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, onerese25@hotmail.com

de günümüz koşullarında sayısal ve teknik bir işleyiş özelliğine sahip olmayıp, bunlarla birlikte etik olarak da önemli bir özelliğe sahiptir. Çünkü etik, üstün ve kutsal değerler olarak görülen ahlak, hukuk ve din değerlerini kapsayan belirleyici bir olgudur. Din ve ahlak değerlerinin insani ve toplumsal boyutları amaçları doğrultusunda keşismektedir. Her iki değer yargısında insanlara ve topluma, belli bir dünya görüşü ve buna bağlı bir yaşam tarzı sunmaktadır. Bu görüş ve yaşam tarzında ise, iyi niyete bağlı olan doğru davranış biçimini şart koşmaktadır (Çilingir, 2014, s. 714). Bu nedenle de insanların davranışlarına temel oluşturan değerlerin toplamı şeklinde ifade edilmektedir. Bu değerlerin unsurları; görev ve sorumluluk, vicdan ve iyi niyet, iyilik ve doğruluk, sevgi, onur ve kamu yararı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların örgüt içerisindeki eylem ve işlemlerine yön veren yönetsel etik olgusu aynı zamanda rasyonellik, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik için de gerekli görülmektedir.

Günümüz teknolojisinin sağladığı etkileşimci ortamda, etik ilke ve kurallara uygun davranılmadığında, örgütlerin ve toplumun çok büyük problemler yaşayacağı kaçınılmaz bir durumdur. Örgütlerin belirledikleri stratejilere ulaşması, itibar kazanmaları ve insanlarda olumlu imaj yaratmaları çevreleri ile kuracakları güvenilir ilişkilere bağlıdır. Bu güvenilir ilişkiler, örgütlerin itibarlarını arttırmakla birlikte piyasa değerlerine de oldukça önemli katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle örgütler, etik davranma ve paydaşları ile ilişkilerinde daha duyarlı olmak zorundadırlar. Buradan yönetsel etik olgusunun, süreklilik ve sorumluluk gerektiren yönetim uygulamalarında etik ilke ve kuralları konu aldığı söylenilebilmektedir. Bu olgu ile sosyal, idari ve siyasi hayatta örgütlerde dejenerasyon ve yozlaşmanın önüne geçilmesinin yanı sıra yönetim ile çalışan arasında güvenilir ilişkilerin oluşturulması açısından da önemli ve vazgeçilmez unsurdur.

Toplumsal hayatta düzen ve istikrarın sağlanması açısından oldukça önemli olan adalet, dürüstlük, eşitlik olgularını, yönetim anlayışına ve dolayısıyla örgüte yerleştirmeyi hedefleyen yönetsel etik (Stevens, 2000), örgütün ahlaki değerlerine ve ilkelerine uygun karar ve davranışları açıklamaktadır. Bu karar ve davranışlara uygun, kurumsal kodlar ve standartları belirlemektedir (Özdemir, 2011, s. 182-183; Özdemir, 2008, s. 155). Örgüt içerisinde özellikle stratejistlerin yönetsel etik konusunda hassas olduklarını göstermeleri; toplumun gözünde kurumun yasa dışı işlemlerde bulunmayan, iş görenlerine kötü davranmayan, çalışanlarının müşterilerine kötü davranmadığı saygın organizasyonlar şeklinde izlenim yaratmasını sağlayacaktır (Stevens, 2000, s. 39-43). Bu durumun bir koşulu olarak, bütün örgüt stratejistleri yönetsel etik konusunda daha hassas davranmakta ve günümüz iş dünyası adına etik ilke ve kurallar oluşturmak için çalışmalar yapmaktadır (Vallen, 2000, s. 45-47). Bu çalışmada da yönetsel amaçlar olan rasyonellik, yapılabirlik ve sürdürülebilirlik gibi nicel ölçütlerin yanı sıra ahlak, hukuk, din değerlerini içinde barındıran nitel bir ölçüt olan etik konusu, yönetsel etik ve stratejistlerin etik sorumlulukları değerlendirilecektir.

Yönetim ve Yönetsel Amaçlar

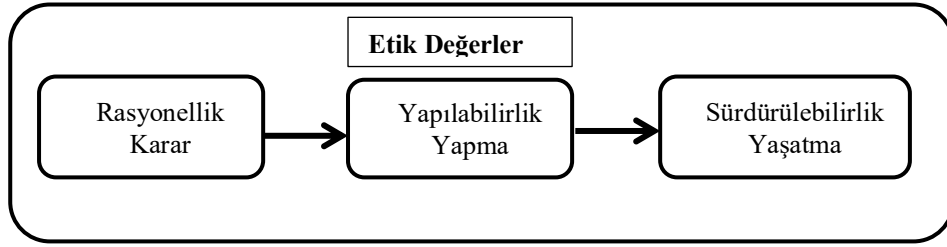
Yönetim kavramının süreç, bilim, sanat ve meslek özelliğinden söz edilebilmektedir. Süreç olarak yönetim, örgütün elinde bulunan kaynakları planlayarak, organize ederek, yürüterek, kontrol ederek, başkaları aracılığı ile etkili, verimli ve karlı (rasyonel) bir şekilde kullanarak, amaçlara ulaşmayı ifade etmektedir (Ülgen ve Mirze, 2010, s. 24). Başka bir tanımda ise yönetim, yönetsel bilgiyi öngörü, muhakeme ve deneyimlerle kullanarak, insanlar aracılığı ile amaçlara ulaşma sanatıdır (Demirkaya, 2013, s. 315). Yönetimde insan aktörü oldukça önemlidir. Çünkü bir örgütün kaynaklarını kullanabilecek insan kaynağı ve bu insanları yönlendirecek yönetici olmadığı sürece yönetimden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu anlamda yönetim; insanın, insan tarafından, insani amaçlar için insanca yönlendirilmesidir. Yönetim kısaca, insanın yönlendirilmesidir. İnsanın olduğu her yerde, tek başına olması durumunda dahi yönetimden söz edilebilmektedir. Kişinin amaçlarına ulaşması için, elindeki maddi ve maddi olmayan kaynakları etkin, verimli bir şekilde yönetmesidir. Yani yönetim birden fazla insanın varlığı ile ortaya çıkabileceği gibi tek başına bir insanın olmasının da yeterli olmaktadır.

Yönetimin bir uygulama alanı, disiplin veya profesyonel bir meslek olduğunu ifade etmekte söz konudur. Bir disiplinin bilgi ve bulgularının profesyonel bir biçimde uygulanan meslek haline gelebilmesi için o alanda öğretilebilir bilgi birikiminin olması gerekmektedir. Yönetimde yapılan bilimsel araştırmalar ve uygulamalar sonucunda genel anlamda kabul gören teori ve bilgi haline gelen kavram, metod, sistem, teknik ve yaklaşımlar, yönetimin öğretilebilir yanını ortaya koymaktadır (Koçel, 2011, s. 5). Bu yüzden yönetim aynı zamanda profesyonel bir uğraşı, uygulayıcılarına belli gelir ve itibar kazandıran önemli bir meslek olarak da tanımlanmaktadır. Özellikle günümüz toplumunda hızla gelişen bir meslek olarak görülmektedir (Genç, 2007, s. 23).

Örgütler, insanların bilgi, deneyim ve vizyonlarını bir araya getirdikleri, ortak bir değer oluşturulduğu, bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılandığı bir organizasyon yapısıdır (Jones, 1995, s. 4). Bu nedenle de örgütlerde yönetim ihtiyacı evrenselidir (Robbins ve Coulter, 2003, s. 18). Kar amacı gütsün veya gütmesin, hemen her alanda faaliyet gösteren örgütlerde ve hatta örgütlerin her kademesinde yönetime ihtiyaç duyulmaktadır. Yönetimin birçok temel unsurunun bilimsel metotlar kullanılarak araştırıldığı aynı zamanda yönetimin bir insan yapısı olduğu ve sürekli değişerek geliştiği ifade edilmektedir. Bu ifadeye göre, yönetim toplumların temel teknolojisidir

denilebilmektedir (Mackenzie vd. 2002, s. 299-300). Bu şekilde nitelendirilen yönetim oldukça önem arz etmekte ve amaçlara ulaşmada etkin ve verimliliğin sağlanması, uygulanabilir olması ve sürdürülebilirliğin sağlanması, iyi yönetim ile mümkün olmaktadır. Bugünkü gelişmişlik düzeyine, örgütlerin bu şekildeki bir yönetim ile ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Toplumun temel teknolojisi (Mackenzie vd. 2002, s. 299-300) şeklinde nitelendirilen yönetim, bir örgütün varlığını etkin, verimli ve karlı biçimde sürdürmesi ve refahı için oldukça önemli bir unsurdur (Tripathi ve Reddy, 2006, s. 1). Örgütün bütün kaynaklarının rasyonel bir şekilde kullanılmasıyla, belirlenen amaçlara ulaşılması yönetim sayesinde mümkün hale gelmektedir. Bir örgüt varlığını sürdürebilecek her türlü kaynağa sahip olsa da, kaynaklarını rasyonel biçimde kullanacak insan kaynağına sahip değilse istenen başarıya ulaşması da mümkün olmayacaktır. Örgütlerin bu başarıya ulaşmasında rasyonelliği sağlayarak, yapılabirlik (fizibilite) ve sürdürülebilirliği elde etmenin temelinde etik değerlere de sahip olması ve yönetsel amaçlara, yönetsel etik anlayışına sahip bir bilinç ile ulaşması daha doğru bir tutum olacaktır. Çünkü örgütler büyüklük ve karmaşıklığına göre farklı etik sorunlarla karşılaşmaktadır (Goodpaster, 1984, s. 3). Bu durumda yönetimde etik değerlerin varlığı; rasyonelliğe, yapılabirliğe ve sürdürülebilirliğe ulaşmada uyulması gereken etik ilke veya davranış kurallarının oluşturulmasını gerektirmektedir. Şekil 1'de bu yönetsel amaçların öncelikle etik değerler çerçevesinde yapılmasını, etik değerlerin rasyonel karar alma, yapılabir ve sürdürülebilir bir başarıyı etkisi altına aldığı gösterilmektedir.

Şekil 1: Etik Değerler ve Yönetsel Amaçlar

Etik ve Yönetsel Etik

Etik, üstün ve kutsal değerler olarak görülen din, hukuk, ahlak, töre, kültür vb. toplumsal değerleri kapsayan, belirleyici bir olgudur. İyi, kötü, doğru veya yanlış gibi kavramları inceleyen ve bir birey veya grup için neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleyen ahlaki ilkeler, değerler ve standartlar sistemi olarak tanımlanmıştır (Hatcher, 2004). Bu anlamda etik, davranışlarımıza felsefi bir bakış açısı ile anlam kazandırmaya çalışmış olup, doğru-yanlış, ödev-yükümlülük, toplumsal ve sosyal sorumluluk kavramlarını sorgulamaktadır (Traaen, 2000, s. 26). Geleneksel ve günlük dildeki kullanımları büyük benzerlik ve paralellik gösteren ahlak kavramı ile arasında literatürde anlamları bakımından farklılıklar olduğuna işaret edilmektedir. Ahlak, bir toplumdaki bireylerin benimsemiş oldukları ve uymak zorunda kaldıkları ilkeleri, kuralları açıklamaya yarayan bir kavram (Köknel, 2006, s. 111); etik ise bireyin veya örgütün davranışlarına rehberlik eden doğrunun ve yanlışın, iyinin ve kötünün standartlarını oluşturan ilkeler topluluğu (Holt, 1987, s. 697; Negahandy, 1987, s. 75) şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyler arası etkileşimin merkezinde yer alan kuralların tamamı şeklinde tanımlanan etik değerler; dürüstlük, güvenilirlik, adaletli olmak gibi özellikler bireysel olmasının yanında, toplumsal anlamda bireylerin birbirlerine karşı olan davranışlarını yönlendiren ilke ve standartlar biçiminde de ifade edilmektedir (Paine, 1997, s. 2).

Felsefe bilimine ait bir disiplin olan etik, kısaca ahlaki eylemin bilimi olarak tanımlanmaktadır (Bolay, 1997, s. 6). Ödev, yükümlülük, sorumluluk, gereklilik ve erdem gibi kavramları inceleyerek, doğruluk ile yanlışlığın, iyi veya kötünün ne olduğuna dair ahlaki yargıları ele alan, ahlaki eylemin doğasını sorgulayan ve olması gereken iyi yaşamı açıklamaya çalışan felsefenin bir disiplini olarak tanımlanmaktadır (French, 1994, s. 79). Genel olarak bakıldığında ahlak kavramı düşünce, din, emir ve yasaklar, gelenek ve göreneklere göre oluşturulmuş ve toplumun benimsemiş olduğu yaşam şeklidir. Ahlak felsefesi veya etik olarak adlandırılan disiplin, doğru eylemin ve en iyi yaşam tarzının nasıl olması gerektiğini belirleyerek uygulamaya çalışmaktadır. İnsanlar veya toplumlar arasında ahlaki kavramlar ve değer sistemleri yönünden farklılıklar bulunmaktadır. Bu açıdan insanların neyin ahlaklı neyin ahlak dışı olduğuna dair görüş ve yargıları, onların dini inançlarından, birey olarak kendi yaşam felsefelerinden ve içgüdülerinden hareketle ortaya çıkmaktadır (Kallaus-Keeling, 1992, s. 193). Bir toplum içerisinde farklı dini inanışların, etnik ve cinsel kimliklerin olması, farklı ahlak anlayışlarını ortaya koyabilmektedir. Etik açısından bakıldığında ise bu durum çok farklılık göstermekte olup, etik kavramında istenilen bir iyi söz konusu olmaktadır. Bu istenilen iyi kavramı, dini inanç, etnik, cinsel veya başka farklılıklardan etkilenmemekte olup evrensel bir nitelik taşımaktadır (İnal, 1996, s. 43).

Bilim ve teknolojideki hızlı ilerleme, hem bireysel hem de örgütsel anlamda bir dizi değişikliğe sebep olmuştur. Bunlardan en önemlisi örgüt yönetiminde de geçen yüzyılın sonunda yaşanan değişikliklerdir. Artan rekabet koşulları ile birlikte insana yönelik değişimin ve uygulamaların yönetilmesi, bir örgütün rasyonelliğe ulaşması en önemli konular arasındadır (Nelson, 2005, s. 9). Yönetim alanındaki yozlaşma ve kayırma gibi etik olmayan davranışların önemli sorunlar olarak algılanmaya başlanmasıyla, yönetsel etik kavramı da üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisi haline gelmiştir. Ayrıca yönetsel etik sadece gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde değil aynı zamanda gelişmiş ülkeleri de yakından ilgilendirmekte, yeni yönetim yaklaşımlarıyla birlikte yönetsel etik bağlamında yeniden düzenleme çalışmalarına girilmektedir (Uluğ, 2009, s. 3).

Yönetsel etik, yönetsel faaliyetlerde uyulması gereken ilkeler veya davranış kuralları olarak tanımlanmaktadır. Örgüt yöneticilerinin görevlerini yerine getirirken, yasa ve politikalar kadar yönetsel etik ilkelerine uygun davranmaları da gerekmektedir (Erdem, 2015, s. 10). Başka bir ifadeyle, örgütte bulunan yönetici ve çalışanların, iş süreçlerinde benimsemeleri gereken temel ahlaki ilke ve kurallar şeklindedir. Organizasyonlarda yönetsel etik kavramı, ahlaki konuları incelemek, etik ile ilgili kurallar ve standartları geliştirmek üzere, örgütteki faaliyetlere odaklanmaktadır. Belirli ilkeler veya ahlaki standartlar çerçevesinde belirli kararları açıklamakta ve ortak kültürel değerlere odaklanmaktadır (Dowling, 1990, s. 163). Yönetsel etik alanındaki bir eylemin etik veya etik olmayan (doğru veya yanlış) yargısı genellikle yöneticiler, çalışanlar, çıkar grupları, yasalar ve toplum tarafından belirlenmektedir. Bu grupların yargısı doğru olmasa da toplumun faaliyetleri, yönetimin kabul etme veya reddetme kararlarını etkilemektedir (Gilley, vd. 2009, s. 401).

Yönetsel etik olgusuna, genel anlamda etik konuların belirli bir örgüt içerisinde, örgütün tamamı veya çoğunluğu tarafından belirlenmiş kurullarla beslenerek ortaya çıkmış biçimi de denilmektedir (Bilgin, 1997, s. 2). Yönetsel alanda etik ilke ve kurallar, yönetim etiği açısından örgütte adil olmayı, ayrımcılık yapmamayı, adil maaş ödemelerini, mahremiyete saygı gösterilmesini ve sürdürülmesini, güvenli ve sağlıklı bir iş ortamı sağlanmasını gerektirmektedir (Özalp ve Kirel, 2001, s. 97). Yönetimin topluma karşı etik ilkeleri ise, hizmet ve faaliyetlerin tarafsız, nesnel ve adil olarak sunulması, toplum menfaatlerine zarar vermeden, etik sorumluluk bilinciyle hareket edilmesini ayrıca örgüt kaynaklarının rasyonel kullanılmasını gerektirmektedir. Bu şekilde yürütülen etik sorumluluğa sahip bir yönetim anlayışında, hizmet kalitesinin, rasyonelliğin ve sürdürülebilirliğin sağlanması mümkün olacaktır.

Yönetsel etik, sorumluluk ve süreklilik gerektiren bir faaliyettir ve yönetimde uygulanması gereken etik ilkeleri içermektedir. Örgütte ve yönetime adaleti, dürüstlüğü, eşit yerleştirmeyi amaç olarak benimseyen yönetsel etik, yozlaşma ve kayırma gibi etik olmayan davranışların ve bu konudaki önemli sorunların artmasıyla, giderek daha da önemli bir olgu haline gelmiştir. Petrisor'e (1998) göre yönetsel etik, uzun dönemli iş başarısını etkilemektedir. Bir örgütte eğer ahlaki değerler çalışanlara (yöneticiler de dâhil) kazandırılmazsa ve buna uygun bir davranış ortaya koyulmazsa, yöneticiler- yöneticiler, yöneticiler-çalışanlar, çalışanlarla-çalışanlar ve kurum-vatandaş arasında karmaşa ve çatışma yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bu da örgütte geri dönüşü olmayan ciddi problemlere yol açabilecektir (Kaplan, 2008, s. 69-88; Usta, 2011, s. 39-50.).

Örgütlerde birey davranışları daima bir mihenk taşı ile sınanmaktadır. Bu mihenk taşı da etik kuralları oluşturmaktadır. Yönetimin yaptığı her eylemin bir etik davranış boyutu vardır ve dikkat edilmediği takdirde yönetime sorun olarak dönebilmektedir. Bu yönetsel etik sorunlarının başında ise insana ve insan haklarına saygılı olmama, dürüst ve hakça davranmama, adaletsizlik (Morley, 2004, s. 357), uyumlu ve paylaşımcı olmama (Crush, 2007, s. 29), psikolojik taciz ve her türlü ayrımcılıktan (Harrington, 2007, s. 4), emeğe saygı göstermeme, insana değer vermeme, olumsuz insan ilişkileri, yasadışı istem ve uygulamalara karşı çıkamama, rüşvet, yolsuzluk, kayırma gibi konular gelmektedir. Günümüzde gelişmiş, az gelişmiş veya gelişmekte olan toplumların yönetimlerine duyduğu güven seviyelerinde ciddi oranda düşüşler söz konusudur. Bu nedenle yönetsel anlamda etik dışı davranışların, örgütler üzerindeki etkilerinin daha fazla araştırılması ve bu davranışların iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu iyileştirilmenin sağlanması, yaşanan güven erozyonunun önüne geçilmesindeki en etkili araç yönetsel etik yaklaşımının benimsenmesi olacaktır (Örselli, 2015, s. 125-127; Hassan, S., Wright, B. E., ve Yukl, G., 2014, s. 333-343).

Yönetimde stratejik başarıya ulaşmada, etik yaklaşımlarla beraber örgütsel ve yasal reformların birlikte ele alındığı bir çözüm en tutarlı yol olarak değerlendirilmektedir. Bu sayede örgüt elemanlarının tümü bu yönetsel amaçlara ulaşmada yönetsel etik çerçevesinde bir eylemde bulunarak görevini yerine getirmiş olacaktır. Karar alma mekanizmasında da etik kararlar alma ve etik kararların amaçlanması sağlanmaktadır. Böylece yönetsel etik, örgüt çalışanlarını doğru ve yanlış ayırt etmeye, verecek oldukları her türlü kararlarda doğru olanı tercih etmeye yönlendirme görevini yerine getirmiş olacaktır (Sayılı ve Kızıldağ, 2007, s. 233).

Stratejist ve Etik Sorumlulukları

Strateji rakiplerinin de faaliyetlerini belirleyerek, uzun vadeli amaçlarına ulaşmak için belirlenmiş, kesin sonuca odaklı, dinamik kararlar birikimi olarak tanımlanmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2010, s. 35). Barca (2006, s. 435)'da

stratejiyi, bir örgütün nasıl başarılı olabileceğine dair geliştirdiği bütün fikirler olarak ifade etmiştir. Yönetimin her yerde var olması ve yapısının genişlemesine paralel olarak; yönetici kavramını da bu gelişmelere uygun bir kavram olarak değiştirmiştir. Güncel yönetim anlayışının tüm aşamalarını hayata geçirerek, stratejik başarıya odaklanan bu kavram stratejist olarak nitelendirilmektedir. Stratejist, örgütsel amaçları saptayan ve stratejileri geliştirerek uygulayan; tepe yöneticiler, yönetim kurulu üyeleri, bölüm yöneticileri, danışmanlar ve uzmanlardan oluşan yönetici grubu şeklinde ifade edilmektedir (Ergin, 1992, s. 31). 1990 yılları sonrası hakim olan güncel stratejik yönetim literatürüne göre stratejistler sadece tepe yöneticileri değil de, marjinal şekilde tüm örgüt bireyleri stratejiden sorumlu bir stratejist olarak kabul edilebilmektedirler (Bakoğlu, 2010, s. 29-30). Stratejist, örgütlerin istedikleri başarıya ulaşabilmeleri için tüm kaynaklarını, fırsat ve yeteneklerini tahsis etmesini, günümüzü ve geleceği uzun vadede birbirine bağlayan bir köprü olarak görüp, içsel kaynak ve becerilerini etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayan, örgütü hedeflediği stratejiye başarılı şekilde ulaştıran kişidir. Başka bir ifadeyle de, geçmişe ait bilgi ve deneyimleri kullanarak, içinde bulunulan zamanın gereklerini yerine getirmede, iç ve dış çevrenin analiziyle, elde etmiş olduğu verilerle gelecekte olmayı istediği durum için örgüt elemanlarının da enerjisini de katarak harekete geçiren ve bu hareketleri değişen ve gelişen şartlara göre belirleyen kişi (Kumkale, 2015, s. 58) şeklinde tanımlanmaktadır. Küreselleşen dünyada yönetici ve lidere komşu bir kavram olan stratejistin öncelikle değişebilme, her an karşılaşılabilecekleri dönüşümlere uyum sağlayabilme ve örgüt elemanlarını da yönlendirebilme yeteneğine sahip olması gerekmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte değişen rekabet ortamında, örgütlerin daha karmaşık bir yapıya ve faaliyet alanlarına doğru bir yönelimde oldukları görülmektedir. Bu değişim ve yönelimlerin sonucunda, örgütlerin de rasyonelliği sağlamaları ve bunu sürdürülebilir hale getirmeleri gerekmektedir. Bu nedenle karşılaşılabilecek tehdit ve fırsatları, önceden tahmin edecek, akılcı bir biçimde yaklaşım sergileyebilen aynı zamanda doğru stratejiler belirleyerek, uygulayacak stratejistlere sahip olmaları gerekmektedir (Akgemci, 2008, s. 8; Ünal, 2012, s. 18-19). Kısaca örgüt elemanlarını ve diğer kaynakları rasyonel şekilde yöneltip, rekabet üstünlüğü sağlayabilen stratejistlerin olması gerekmektedir. Yönetim işini yapan bu stratejistler, artık örgüt içerisinde oturarak etkili olmaya değil, çoğunlukla örgüt dışında, örgütler arası veya uluslararası ilişkileri en üst seviyeye taşımaya çalışan, dünyadaki benzer örgütleri yakından takip ederek, yaşanacak değişimlere bağlı olarak strateji geliştirebilecek olan kişiler olmak durumundadırlar.

Değişim ve dönüşüm bu derece ciddi boyuttayken, stratejistler, bilgiye en hızlı ve doğru biçimde ulaşabilen ve ulaştığı bilgiyi de iyi yönetebilen kişiler olarak kendilerini yetiştirmek zorundadır. Ancak çağımızın getirmiş olduğu değişiklikler ve yenilikler bu stratejistlerin sadece niceliksel özelliklere sahip olmasını değil, bazı niteliksel; ahlak, eşitlik, adalet, dürüstlük gibi özellikleri taşımasını da gerektirmektedir. Yani örgütü hem yönetsel amaçlar bağlamında başarıya taşıyabilecek hem de insanlarda olumlu izlenimler bırakacak bir saygınlığa sahip olması için, stratejistin, adaletli, dürüst, şeffaf ve ahlaki sorumluluk sahibi olması da gerekmektedir. Bu konularda başarılı olan stratejist, bu evrensel değerleri çalışanlara aktararak farkındalık yaratacak ve rekabet üstünlüğü sağlayabilecektir (Türk ve Akbaba, 2017, s. 185).

İnsanı oluşturan önemli unsurlardan üçünün bilgi, erdem ve akıl olduğuna vurgu yapılmaktadır (Hacip, 2013, s. 94). Geçmişini anlayarak geleceğe bakabilmek, akılcı ve uygulanabilir stratejiler belirleyebilmek, bunlara ulaşılacak alternatifleri muhakeme edebilmek, iç ve dış çevre analizlerini iyi yapabilmek gerekmektedir. Stratejistin bunları gerçekleştirirken insanlara olan tutumu, örgüt içerisindeki belirlemiş olduğu değerler, saygılı olup olmaması gibi özellikler birey ve toplumun verimliliğini etkilemektedir. Geleceğin belirsiz olması ve bu belirsizlik sebebi ile de geleceğin şekillendirilmesindeki zorlukları aşabilmek, belirsizlikleri öngörülebilir hale getirmek, örgütün varlığını sürdürmek ve sürekli gelişmeyi sağlayabilmek iyi bir stratejist ile sağlanabilmektedir. İnsan olmanın bir gerekliliği olan hem akıl ve düşünce hem de etik bir stratejistin varlığı örgütün başarıya ulaşmasında önemli bir aktördür.

Stratejistlerin adil bir çalışma ortamı oluşturması, dürüst, uyumlu, güvenilir olması ve çalışanlarına karşı ilgili ve saygılı olması çalışanlar tarafından örnek alınan uygun bir rol modeli olmasını sağlamaktadır (Brown vd. 2005, s.117- 134). Dickson ve arkadaşlarına (2001, s. 197-218) göre etik bir çalışma ortamının oluşturulmasında en belirleyici faktör stratejistin sergilemiş olduğu davranışlardır. Stratejist, etik sorumluluklar konusunda ne kadar duyarlı davranırsa diğer örgüt üyeleri de bu konuda farkında ve duyarlı davranacaklardır. House (1977), Bass (1985), Kouzes ve Posner (1987) uygun bir rol modeli olmayı önemli bir stratejist davranışı olarak ortaya koymuşlardır. Buradan hareketle etik stratejistin temel rolünün, etik konu ve sorunlara ilişkin farkındalığı artırmak, ahlaki açıdan doğru ve yanlışları olanları göstermek ve çalışanlara birbirleriyle çatışma halinde bulunan değerleri analiz etme konusunda yardımcı olmaktır (Burns, 1978, s. 20) şeklinde açıklanabilmektedir.

Etik sorumluluklarının farkında olan stratejistler genellikle toplumsal ihtiyaçları dikkate almakta, önyargısız, tarafsız ve çalışanların haklarını savunarak onlara adil bir biçimde davranmaktadır (Zhu vd. 2004, s. 18). Bu şekilde farkında olan stratejist kendisine verilmiş olan görevleri çalışanları ile birlikte saygı çerçevesi ve adil bir şekilde, çalışanlarıyla empati kurarak yerine getirmeye çalışmaktadır. Ahlaki ve hukuki açıdan doğru olan bu davranışlar, stratejistlerin aldıkları kararlar ve verdikleri cezalar etraftakiler tarafından gözlemlenir ve örnek

almaktadır (Howell ve Avolio, 1992, s. 43-54). Böylece etik kurallara dikkati çekmekte ve örneklerle de çalışanlarına ayrıntılı açıklamalarda bulunmaktadır (Brown vd. 2005, s. 130). Bu açıklamaların yanı sıra etik açıdan uygun olan davranışları ödüllendirirken, uygun olmayanları da cezalandırmaktadırlar (Gini, 1998, s. 27-45; Trevino vd., 2003, s. 5-37).

Stratejistlerin etik sorumluluklarının bilincinde olması ve buna uygun davranması bu sorumlulukların gelişimini teşvik etmek için doğru koşulları oluşturarak, bunu destekleyen bir örgüt kültürü yaratmaktadır (Butcher, 1997, s. 5). Bu şekilde bir örgüt kültürünün varlığı da örgütteki tüm bireyleri olumlu etkileyecek ve daha stratejik başarılar elde edilmesini sağlayacaktır. Etik sorumlulukların bilincinde olan ve etik davranmaya önem veren stratejist, işlem adaletinin kapsamını genişletmek adına çalışanların karar verme sürecine katılımını sağlayacaktır. Böylece onlara kendi işlerinde özerklik tanıyarak tecrübelerini artırma imkanı verecek, çalışanların potansiyellerini tam anlamıyla ortaya koymaları sağlayacaktır (Zhu vd. 2004, s. 19). Çalışanlarını bu şekilde yönlendiren stratejistlere duyulan güven, onların örgütün ilke ve kurallarına uymalarını ve örgütsel ilerlemenin gerçekleşmesini sağlamalarına yardımcı olacaktır (Van Zyl ve Lazeney, 2002, s. 111-119), ve böylece çalışan performanslarını pozitif yönde etkileyecektir (Robinson, 1996, s. 574-599).

Sonuç

Günümüz şartlarının getirmiş olduğu yoğun rekabet ve çalışma ortamında çalışanları yönetmek oldukça önemli hale gelmiştir. Yönetimsel etik anlamında ortaya çıkan hassasiyet ve yoğun ilgiden dolayı oluşan beklentiler, örgütleri etik olma konusunda bir düşünce, yönetim ve stratejistlerin varlığına sahip olmalarını zorlamaktadır. Özellikle çalışanların örgüt içerisinde görüşlerini açıkça ifade edebilmesi, özel hayatın gizliliği ve yasal haklarına saygı duyulması gibi konular başta stratejistlerin önemli etik sorumlulukları arasında sayılabilmektedir. Son dönemlerde medyanın da etkisinin artmasıyla örgütlerde meydana gelen cinsiyet ayrımcılığı, yıldırma, kayırma gibi etik olmayan durumlara verilen tepkiler artmıştır. Bu bağlamda da öncelikle örgüt liderleri olan stratejistlerin, yönetimsel amaçlara ulaşmayı hedeflemekle birlikte etik yeterliliğe ulaşmayı da hedeflemesi gerekmektedir. Bu şekildeki bir yeterliliğe sahip olmak hem örgütün itibarı hem de yasalar karşısındaki durum bakımından büyük önem taşımaktadır.

Örgüt içerisindeki etik çalışma ortamı ve çalışanların etik stratejist algıları, örgütsel performansları üzerinde etkili olmaktadır. Yapılmış birçok çalışma stratejistin etik sorumluluklarının farkında olması ve ona göre davranmasının, çalışanların etik çalışma ortamı (Neubert vd. 2009) ve tutumları üzerinde pozitif yönlü bir ilişki olduğunu bulgularında yer vermiştir (Schminke vd. 2005). Etik sorumluluk sahibi stratejistler, güvenilir ve adil görünme, olumlu iş gören çıktıları meydana getirme, astlarını destekleme eğilimine sahiptirler (Neubert vd. 2009, s. 158-160; Brown vd. 2005, s. 119). Genel olarak bakıldığında etik stratejist, güvenilir, çalışanlarını dinleyen ve onların etik ilkelere uyup uymadığını kontrol eden, özel hayatında da etik ilkelere uygun davranan, çalışanlarının çıkarlarını da düşünen ve etik ilkelere uygun bir şekilde doğru iş nasıl yapılır konusunda çalışanlarına örnek rol modeldir (Brown vd. 2005, s. 120).

Stratejistler etik sorumluluklar kapsamında muhteşem iyiye hizmet etmek adına özgeçerdir. Başka ifadeyle etik stratejist, en iyiye ulaşabilmek için ortak çıkarlarla uyumlu hareket etmekte ve sahip olduğu gücü bunun için kullanmaktadır (Martin, Resick, Keating ve Dickson, 2009, s. 131). Yönetimsel amaçlara ulaşma sürecinde etik sorumluluklarının farkında, insanı ve toplumu göz önünde bulundurarak çok dikkatli ve ilkeli kararlar alan bireyler şeklinde tasarladığı fikri yer almaktadır. Bu şekilde olan bir stratejist doğru şeyleri yapma arayışı içinde olan, profesyonel davranışlar sergileyen, doğruluk, dürüstlük, adalet ve açıklık içinde hareket eden kişi olarak değerlendirilmektedir (Walumbwa vd. 2008, s. 102).

Stratejistlerin etik sorumluluklara sahip olmadığı örgütlerde, çalışanlara tutulmayacak sözler verilerek ve aldatıcı uygulamalar yapılarak muhtemel kötü sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Stratejistin yönlendirici faaliyetlerinin aldatıcı olduğu, iş görenlerin benliklerine aykırı faaliyetlerde bulunmasını sağladığı düşünülmektedir. Etik sorumluluğa sahip stratejistler; örgüte, bireye, paydaşlara ve toplumun faydalarına yönelik olarak yönetimsel amaçlar çerçevesinde bireyleri yönlendirmesi ve rehberlik etmesi beklenmektedir. Böyle bir durumun sonucunda da, çalışanlar arasında rekabet etmekten çok işbirliğinin gelişmesi, birbirine ve örgüte bağlılığını artırması, etik davranışların örgüt içinde yaygınlaşmasını sağlaması ayrıca örgütün başarısı ve itibarı için oldukça olumlu ve önemli sonuçlar ortaya çıkması sağlanacaktır (De Hoogh ve Den Hartog, 2008, s. 300). Sonuç olarak yönetimde etik olgusunun özellikle de örgütlere yön veren, çalışanların potansiyelini gerçek anlamda ortaya koymalarını sağlayacak olan stratejistlerin, tutum ve davranışlarının ne kadar önem arz ettiği, özellikle etik sorumluluklara sahip stratejistlerin çalışan üzerindeki etkilerinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

Bu nedenle örgütler yönetimsel amaçları gerçekleştirirken, sadece sayısal kaynaklarının iyi olmasını değil, yönetimsel anlamda etik bir yol izleme ve etik sorumluluklarının farkında stratejistlere sahip olunması konusunda da iyi ve başarılı olmalıdırlar. Böylece yönetimsel amaçlarına daha başarılı bir şekilde ulaşmış olmalarının yanı sıra stratejik başarıya ulaşmada da rekabet avantajı sağlanmış olacaklardır. Yapılan bu çalışma literatür incelemesi ile sınırlı

olduğundan yapılacak gelecek çalışmaların alan araştırması ile birlikte yapılması, ekonomik ve toplumsal açıdan daha faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Akgemci, T. (2008). Stratejik Yönetim. 2. Baskı, Gazi Kitapevi, İstanbul.
- Bakoğlu, R., (2010), Çağdaş Stratejik Yönetim, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Barca, M. (2006). “Yöneticiniz Ne Düzeyde Stratejist?” 14. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Erzurum, Mayıs.
- Bass, B. M. ve Steidlmeier, P. (1999). “Ethics, Character, and Authentic Transformational Leadership Behavior”, *Leadership Quarterly*, vol. 10, s. 181-218.
- Bass, B.M. (1985). *Leadership and Performance beyond Expectations*, New York: Free Press.
- Bilgin, K. U., (1997), “Kamu Yönetiminde Yönetimsel Etiğin Yönetim Ölçeğinde Değerlendirilmesi”, 21. Yüzyılda Nasıl Bir Kamu Yönetimi Sempozyumu, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Brown, M. E., Trevino, L. K. (2005). “Ethical Leadership: A Social Learning Perspective for Construct Development and Testing”, *Organizational Behavior & Human Decision Processes*, Vol. 97, No.2, s. 117–134.
- Burns, J.M. (1978). *Leadership*. New York: Harper Row.
- Butcher, W.C. (1997). *Ethical Leadership. Executive Excellence*, vol. 14, s. 5-6.
- Crush, P., (2007). “An HR Frontier Stil to Be Crossed?” *Human Resources*, London: Sept 2007.
- Çilingir, L. (2014). “Din mi? Ahlak mı?” *International Journal of Science Culture and Sport*, Special Issue 1, s. 711-720.
- De Hoogh, A. H. B., ve Den Hartog, D. N. (2008). “Ethical and despotic leadership, relationships with leader’s social responsibility, top management team effectiveness and subordinates’ optimism: A multi-method study”, *The Leadership Quarterly*, Vol. 19, s. 297- 311.
- Demirkaya, H., (2008). “İnsan Kaynakları Yöneticilerinin İş Etiğinin Oluşumundaki Rolü ve Önemi”, 16. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 631-640, Antalya.
- Dickson, M.W., Smith, D.B., Grojean, M.W. ve Ehrhart, M. (2001). “An Organizational Climate Regarding Ethics: The Outcome of Leader Values and The Practices that Reflect Them”, *Leadership Quarterly*, vol. 12, s. 197-218.
- Dowling, P. J., ve Schuler, S.R., (1990). *İnternational Dimensons of Human Resource Management*, Boston, Massachusetts.
- Erdem, A. R. (2015). “Eğitim Yönetim Etiği ve Eğitim Yönetiminde Etik Liderliğin Kitiği” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), s. 1-15.
- Eren, E. (2008). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul
- Ergin, E. (1992). *İşletme Politikası*, Der yayınları, İstanbul.
- French, W. (1994). *Human Resource Management, Third Edition*, and Boston: Houghton Mifflin Company.
- Gilley, A., Gilley, J.W., Quadro, S. A., Dixon, P., (2009). “The Praeger Handbook of Human Resource Management”, *Greenwood Publishing Group*, London.
- Gini, A. (1998). *Moral Leadership and Business Ethics*, Ed.: J. B. Ciulla, *Ethics, The Heart of Leadership*, Westport, CT: Quorum Books.
- Goodpaster, K. E., (1984). “Some Avenues for Ethical Analysis in General Management”, *Ethics in Management, Harward Business School*, Boston.
- Hacip, Y., H., (2013). *Kutadgu Bilig*, 1. Cilt 1163. Cilt/Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Harrington, S., (2007). *A Shocking Failure On The Part Of HR*, Human Resources, London: September.
- Hassan, S., Wright, B. E. ve Yukl, G. (2014). “Does Ethical Leadership Matter in Government? Effects on Organizational Commitment, Absenteeism, and Willingness to Report Ethical Problems”. *Public Administration Review*, 74(3), s. 333-343.
- Hatcher, T., (2004). “Environmental Ethics: As An Alternative for Evaluation Theory in for Profit business Context”, *Evaluation and Program Planning*, Vol. 27, No. 3, s. 357-363.

- Holt, D. H. (1987). *Management: Principles and Practices*, New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- House, R.J. (1977). "A 1976 Theory of Charismatic Leadership. Ed.: Hunt, J.G. ve Larson, L.L., and Leadership", The Cutting Edge, *Carbondale: Southern Illinois University Press*.
- Howell, J.M. ve Avolio, B.J. (1992). "The Ethics of Charismatic Leadership: Submission or Liberation", *Academy of Management Executive*, 6, s. 43-54.
- İnal, K. (1996). "Sosyalist Etik", *Gelecek*, C. 1/3, Kasım-Aralık.
- Jones A. M., Mothersbaugh L. D. ve Sharon E. B., (2002). "Why Customers Stay: Measuring the Underlying Dimensions of Service Switching Costs and Managing Their Differential Strategic Outcomes", *Journal of Business Research*, Vol. 55, s. 441-450.
- Kallaus, N. F. ve Keelling, L. (1992). *Administrative Office Management*, Cincinnati: South Western Co.
- Kaplan, Ç. (2008). "Disiplin Yönetiminin Araçları ve Sonuçları Açısından Yönetmelik Oluşumuna Etkisi", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 69-88.
- Koçel, T., (2011). *İşletme Yöneticiliği: Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış, Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar*, Beta Basım Yayım Dağıtım (Yayımları): İşletme Ekonomi Dizisi.
- Kouzes, J. M., ve Posner, B. Z. (1987). *The Leadership Challenge: How to Get Extraordinary Things Done in Organizations* (1st ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Köknel, Ö. (2006). *Mutluluğun Kaynağı Ahlak ve Akıl Küreselleşme, Ahlak ve Değerler* (Edt. Y. Mehmedoğlu, A. U. Mehmedoğlu) içinde, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Kumkale, İ., (2015). *Kadın Girişimciliğinin Stratejik Liderlik Yetkinlikleri Açısından İncelenmesi*, Ekin Yayıncılık, Bursa.
- Mackenzie, K. D., M., Afzalur R., ve Robert T. G., (2002). "The Importance of Management Research", *Current Topics in Management*, Vol. 7, and New Jersey: Transaction Publishers.
- Martin, G. S., Resick, C. J., Keating, M. A., ve Dickson, M. W. (2009). "Ethical leadership across cultures: A comparative analysis of German and US perspective" *Business Ethics a European Review*, Vol. 18.No. 2, s. 127- 144.
- Morley, M. J., (2004). "Contemporary Debates in European Human Resource Management: Context and Content", *Human Resource Management Review*, 14, s. 353-364.
- Negahandy, A. R. (1987). *International Management*, Massachusetts: Allyn and Buckland Press.
- Nelson, W.A., (2005). "An Organizational Ethics Decision-Making Process", *Healthcare Executive*, Vol. 20, No. 4, s. 8-14.
- Neubert M., Carlson, D., Kaçmar, K., Roberts, J., ve Chonko, L. (2009). "The Virtuous Influence of Ethical Leadership Behavior: Evidence from the Field", *Journal of Business Ethics*, Vol.90, No.2, s. 157-170.
- Örselli, E. (2015). *Yönetmelik Değerler: Kavramsal Bir Analiz. Değerler Bilançosu*. Çizgi Kitabevi Yayınları: 628, Konya.
- Özalp, E., Kirel, Ç. (2001). *Örgütsel Davranış*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Eskişehir.
- Özdemir, M. (2008). "Kamu Yönetiminde Etik", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), s. 179-195.
- Özdemir, S. (2011). "İç Denetim Etiği ve Kamu Denetçileri Tarafından Algılanışı", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2), s. 150-168.
- Paine, L. S. (1997). *Leadership, Ethics and Organizational Integrity: A Strategic Perspective*, Chicago: Times Mirror Higgen Education Group.
- Petrisor, I. (1998). "Managerial Ethics - Strategic Issues, Economics and Organization", *Dragisa Grozdanovi. University of the West, Timioara, Romania*. 1(6), s. 43-47.
- Robbins, S. P. ve Coulter, M., (2003). *Management*, 7th Edition, New Jersey: Prentice-Hall.
- Robinson, S.L. (1996). *Trust and Breach of the Psychological Contract*. *Administrative Science Quarterly*, 41, s. 574-599.
- Sayılı, H. ve Kızıldağ, D. (2007). "Yönetmelik Etik ve Yönetmelik Etiğinin Oluşmasında İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolünü Belirlemeye Yönelik Bir Analiz", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), Haziran, s. 231-251.

- Stevens, B. ve Brownell, J., (2000). Ethics: Communicating Standarts and Influencing Behavior, Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly.
- Traaen, T. J. (2000). A Matter of Ethics: Facing the Fear of Doing the Right Thing, Connecticut: Jai Press Inc.
- Tripathi, P.C. ve Reddy, P. N., (2006). Principles of Management, New Delhi: Tata Mc Graw-Hill.
- Türk, M., Akbaba, M., (2017). “Stratejik Liderlik Algılamalarının Çalışan Performansına Etkisi: Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 16, s. 182-196.
- Uluğ, F. (2009). Yönetim ve Etik, Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri 1, s. 3–33. Ankara: TODAİE.
- Usta, A. (2011). “Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlak” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), s. 39-50.
- Ülgen, H., Mirze, K., (2010). İşletmelerde Stratejik Yönetim, Beta, İstanbul.
- Ünal, M. (2012). Stratejik Yönetim ve Liderlik, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Vallen, G., (2000). Ethical Principles for the Hospitality Curriculum, Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly.
- Van Zyl, E. ve Lazenby, K. (2002). “The Relation Between Ethical Behavior and Work Stress amongst a Group of Managers Working in Affirmative Action Positions”, *Journal of Business Ethics*, 40, s. 111-119.
- Yukl, G. (2002). Leadership in Organizations (Fifth Edition). New Jersey: Prentice Hall.
- Zhu, W., May, D.R. ve Avolio, B.J. (2004). “The Impact of Ethical Leadership Behavior on Employee Outcomes: The Roles of Psychological Empowerment and Authenticity”. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 11, s. 16-26.
- Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T. S., ve Peterson, S. J. (2008). “Authentic Leadership Development and Validation of a Theory-based Measure”, *Journal of Management*, Vol. 34, No.1, s. 89- 126.

SPONSORLUK İLE MARKA ARASINDA ALGILANAN UYUM VE SPONSORLUĞA YÖNELİK TUTUMUN TÜKETİCİ TEMELLİ MARKA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Duygu KATMAN¹

Sertaç ÇİFCİ²

Özet

Günümüzde sponsorluk kavramı, işletmeler ile tüketiciler arasında belirli bir bağ kurulmasının yolu olarak görülmektedir. İşletmeler sponsorluklar sayesinde markaya ilişkin olumlu algılar meydana getirmeye çalışmaktadır. Bundan dolayı, sponsorluğun; tüketici temelli marka değeri üzerinde olumlu etkiye sahip olması beklenmektedir. Çalışmanın amacı tüketici temelli marka değeri üzerinde sponsorluk faaliyetlerinin etkisinin incelenmesidir. Aaker (1991) ve Keller (1993)'in yaklaşımları ile tüketici temelli marka değeri boyutları; marka farkındalığı/çağrışımları, algılanan kalite ve marka sadakatidir. Tüketicilerin sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumları ve marka ile sponsorluk arasındaki algılanan uyum, sponsorluğun başarısı için oldukça önemlidir. Bu çalışmada ilgili kavramlar ile tüketici temelli marka değeri bileşenleri arasındaki ilişkiler araştırma model ve hipotezlerini oluşturmuştur. Sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumun tüketici temelli marka değeri üzerine etkisi ve algılanan uyumun rolünün belirlenmesi amaçlanan bu çalışmada, araştırma model ve hipotezlerin test edilebilmesi için nicel bir araştırma yöntemi seçilmiştir. Bu doğrultuda, Düzce Üniversitesinde eğitim ve öğrenim gören lisans öğrencilerinden ve merkez kampüsündeki akademik ve idari personelden anket yöntemiyle veriler toplanmıştır. Anket aracılığıyla veriler kişilere yüz yüze anket yöntemi uygulanarak toplanılmış ve toplamda 400 kişiye ulaşılmıştır. Anket uygulanmadan önce 30 kişi ile marka ve sponsorlukların belirlenebilmesi amacıyla ön testler gerçekleştirilmiştir. Toplanan verilerinin bilgisayar ortamına aktarılması ve analizler için SPSS 20.0 ve LISREL 8.7 programları kullanılmıştır. Çalışma verilerinin değerlendirilmesinde sırası ile açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile yapısal eşitlik modeli analizi yöntemi uygulanmıştır. Çalışma sonuçlarında, tüketici temelli marka değeri boyutları ile sponsorluğa yönelik tutum ve algılanan uyum arasında neden-sonuç ilişkilerinin olduğu saptanmıştır. Buna göre, marka farkındalığı/çağrışımlarının, marka ile sponsorluk arasındaki algılanan uyum üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Marka ile sponsorluk arasında algılanan uyumun, tüketicilerin sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumları üzerinde etkisi bulunmuştur. Ayrıca sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumun algılanan kalite üzerinde olumlu etkisi olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Marka farkındalığı/çağrışımları, algılanan kalite, marka sadakati, sponsorluğa yönelik tutum, algılanan uyum.

The Effect of Perceived Fit between Sponsorship-Brand and Attitude towards to Sponsorship on Consumer-based Brand Equity

Abstract

Today, the concept of sponsorship is seen as a way of establishing a certain link between businesses and their consumers. Businesses try to create positive perceptions about the brand using sponsorship. Therefore, businesses expect that sponsorship have a positive impact on consumer-based brand equity. The aim of the study is to investigate the effect of sponsorship activities on consumer-based brand equity. According to Aaker (1991) and Keller (1992)'s brand equity approaches, consumer-based brand equity dimensions are brand awareness / associations, perceived quality and brand loyalty. The attitude of consumers towards sponsorship and the perceived fit between brand and sponsorship are very important for the success of sponsorship. In this study, the relationship between related concepts and consumer-based brand equity dimensions constituted the research model and hypotheses. In order to determine the role of perceived fit and the impact of attitude towards sponsorship activities on consumer-based brand equity, a quantitative research method has been chosen to test the research model and hypotheses. Data were collected from undergraduate and undergraduate students at Düzce University and academic and administrative staff on the central campus. Data were collected by applying face to face questionnaire method and used 400 samples. The pre-tests were conducted to determine the brands and sponsorships with 30 people before applying the questionnaire. SPSS 20.0 and LISREL 8.7 programs were used for data transfer and analysis. In the evaluation of the study data, explanatory and confirmatory factor analyses and structural equation model analysis method were used. In the results of the study, it was found that there are

¹ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, duygukatman@hotmail.com

² Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, sertac@ibu.edu.tr

cause-effect relationships between consumer-based brand equity dimensions and attitude towards to sponsorship and perceived fit between brand and sponsorship. Brand awareness/associations have a positive effect on perceived fit between brand and sponsorship. The perceived fit between the brand and sponsorship has an impact on the attitudes of consumers towards sponsorship activities. Furthermore, the attitude towards to sponsorship activities has a positive effect on perceived quality.

Key Words: Brands awareness/associations, perceived quality, brand loyalty, attitude towards to sponsorship and perceived fit between brand and sponsorship.

Giriş ve Kavramsal Çerçeve

Günümüzde işletmeler, tüketiciler ile daha iyi bir iletişim kurabilmek ve marka algılamalarını yükseltebilmek amacıyla pek çok araç kullanmaktadır. Bu araçlardan birisi de sponsorluktur. Son yıllarda sponsorluk önemli bir pazarlama ve marka iletişim aracı haline gelmiştir (Grohs, 2015). Herhangi bir eğitim, kültür, sanat veya spor organizasyona destek anlamında kullanılabilen sponsorluk ile işletmeler markalarına da katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Gwinner (1997)'a göre işletmeler sponsorluklar sayesinde, sponsor olunan aktivitenin imajını markaya aktarılması hedeflenmektedir. Böylelikle de işletmeler markalarının değerini artırmaktadır. Buradaki amaç, sponsor olunan aktiviteye ilişkin tüketicilerin zihninde olan olumlu şeylerin sponsor markaya aktarılmasını sağlamak ve bu sayede de süreci sponsor imajının iyileştirilmesiyle sonuçlandırmaktır (Gwinner ve Eaton, 1999). İşletmeler sponsorluklar sayesinde gerek markalarına gerekse de sundukları ürünlere yönelik tüketici algılaması üzerinde olumlu etkiler oluşturmaya çaba göstermektedir. Bu nokta da marka ve marka değeri ile sponsorluklar arasındaki ilişki oldukça önemli hale gelmektedir. Bu çalışmanın amacı; Aaker (1991) ve Keller (1993)'ın yaklaşımları çerçevesinde tüketici temelli marka değeri boyutları ile sponsorluk arasındaki ilişkiyi ortaya çıkartabilmektir. Bu nedenle, tüketici temelli marka değeri boyutları olan; marka farkındalığı/çağrışımları, marka sadakati ve marka çağrışımları ile tüketicilerin sponsorluğa yönelik tutumları ve marka ile sponsorluk arasında algılanan uyumun etkileri incelenmiştir.

İşletmeler açısından yoğun rekabet ortamında rakiplerine kıyasla farklılaşabilmek için kullanılan marka değerine özellikle son yıllarda ilgi giderek artmaktadır (Washburn ve Plank, 2002). Aslında pek çok çalışma göstermiştir ki marka değeri ile işletme başarısı arasında güçlü bir ilişki mevcuttur (Kim vd., 2003). Literatürde iki temel marka değeri vardır. Bunlardan ilki finansal temelli marka değeri, diğeri ise tüketici temelli marka değeridir. Aaker (1991) tüketici temelli marka denklğini, markaya ilişkin varlıkların bütünü şeklinde tanımlamıştır. Yapılan pek çok çalışmada tüketici temelli marka değeri farklı bir biçimde kavramlaştırılmıştır. Bununla beraber literatür içerisinde Aaker (1991) ve Keller (1993)'in yaklaşımları yoğun bir biçimde kabul görmüştür (Anselmsson vd., 2007; Guzmann vd., 2009). Aaker (1991) ve Keller (1993), tüketici temelli marka değerinin dört temel boyuttan oluştuğunu ifade etmektedir. Bunlar; algılanan kalite, marka farkındalığı, marka çağrışımları ve marka sadakatidir. Marka farkındalığı, tüketicilerin o markadan haberdar olmalarını, hatırlamalarını ve bilmelerini içermektedir. Marka çağrışımları ise tüketicilerin sadece markayı bilme veya hatırlamalarından ziyade zihinlerinde marka ile bağdaştırdıkları olumlu izlenimlerdir. Algılanan kalite gerek fiziksel kalite gerekse de çalışanların durumlarını içeren ve tüketicilerin markadan beklentilerinin karşılanıp-karşılanmaması durumudur. Son olarak marka sadakati ise tüketicilerin markaya olan bağlılıklarının ifadesidir. Aaker (1991) ve Keller (1993), marka farkındalığı ile marka çağrışımlarını ayrı birer boyut olarak ele almışlardır. Bununla birlikte, Yoo ve Donthu (2001) yaptıkları çalışmada dört boyutlu tüketici temelli marka değerinin ölçümünü yapmışlar ve mark farkındalığı ile marka çağrışımlarını birlikte ele almışlardır. Bu yaklaşım ve geliştirilen ölçekler, daha sonra yapılan pek çok çalışmada kabul görmüştür. Benzer biçimde Lee ve Back (2010), Nam vd., (2011) gibi yazarlar ise bu boyutlar arasında neden-sonuç ilişkilerinin de olduğunu ifade etmişlerdir. Marka farkındalığı/çağrışımları, tüketicilerin ilgili markadan haberdar olmalarını ve marka hakkında zihinlerinde olumlu algılamalara sahip olmalarını ifade etmektedir. Marka farkındalığı/çağrışımlarının ne düzeyde iyi durumda olması, tüketicilerin markanın sunmuş olduğu ürünler hakkındaki kalite değerlendirmesini de olumlu yönde etkileyecektir. Benzer biçimde, tüketiciler ilgili markanın sunmuş oldukları ürünlerinin beklentilerine uygun olduğunu düşünmeleri, onların yeniden satın alma veya diğer tüketicilere tavsiye etme eğilimlerini artırmaktadır. Algılanan kalite ne derece de yüksek ise marka sadakati de o denli olumlu yönde etkilenecektir.

$H_1 =$ Marka farkındalığı/çağrışımları, algılanan kaliteyi olumlu yönde etkilemektedir.

$H_2 =$ Algılanan kalite, marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.

Bir sponsorluk faaliyeti ile faaliyete destek veren işletme arasındaki uyum, sponsorluk sonucunda işletmenin beklentileri üzerinde etkilidir. Simmons ve Becker-Olsen (2006)'a göre uyum; sponsor ve etkinliğin benzerlik derecesidir ve belirli anlamda işlevsellik ile özellikleri ifade etmektedir. Tüketicilerin sponsor marka ile etkinlik arasındaki uyumu değerlendirmelerinde, sponsor markadan haberdar olmalarının etkisi vardır.

$H_3 =$ Marka farkındalığı/çağrışımları, algılanan uyumu olumlu yönde etkilemektedir.

Literatür içerisinde yapılan pek çok çalışma uyumun, tüketicilerin sponsorluklara yönelik tutumları üzerinde etkisini ortaya koymuştur (Gwinner ve Eaton, 1999; Simmons ve Becker-Olsen, 2006). Tüketicilerin etkinlik ile sponsor arasında algılamış oldukları uyumun derecesi, sponsorluk faaliyeti ile ilgili değerlendirmelerini de olumlu yönde etkilemektedir (Mazodier ve Quester, 2014). Uygun olmayan sponsorluklar, olumsuz ilişkileri daha da artırarak tutum oluşturma yoluyla bu olumsuz etkinin diğer olumsuz düşüncelere neden olması ve sponsorluğa karşı olumsuz bir tavırla sonuçlanması muhtemeldir (Mazodier ve Merunka, 2012). Benzer biçimde, sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutum tüketicilerin ilgili markanın ürünlerinin kalite değerlendirmeleri üzerinde de etki yapabilir. Sponsorlukla ilişkili beklenmedik bilgiler, ürünler ile ilgili güven için önemli bir öngörücü olan kalite algılarını azaltabilir (Hurley, 2006).

H₄= Algılanan uyum, sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumu olumlu yönde etkilemektedir.

H₅= Sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutum, algılanan kaliteyi olumlu yönde etkilemektedir.

Yöntem

Sponsorluk ile marka arasında algılanan uyum ve sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumun tüketici temelli marka değeri üzerine etkisinin belirlenmesi amaçlanan bu çalışmada, araştırma model ve hipotezlerin test edilebilmesi için nicel bir araştırma yöntemi seçilmiştir. Bu doğrultuda, Düzce Üniversitesinde eğitim ve öğrenim gören lisans öğrencilerinden ve merkez kampüsündeki akademik ve idari personelden anket yöntemiyle veriler toplanmıştır. Örneklem olarak Düzce Üniversitesi lisans öğrencileri ve akademik ve idari personelden oluşan toplam 400 kişi seçilmiştir. Örneklem kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. Anket aracılığıyla veriler kişilere yüz yüze anket yöntemi uygulanarak toplanmıştır. Araştırmada, üniversitede çalışan akademik ve idari personelin ve üniversitede eğitim ve öğrenim gören öğrencilerin marka ve sponsorluk faaliyeti arasındaki uyum, sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutum, marka değeri boyutları, algılanan kalite, marka sadakati, marka farkındalığı ve marka çağrışımı belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 6 ayrı veri toplama aracının yer aldığı anket formları hazırlanmıştır. Hazırlanıp uygulanan anket formları 2 ayrı bölümden ve 22 sorudan oluşmaktadır. İlk bölümde cevaplayıcılara demografik özelliklerle ilgili sorular sorulmuş ve yanıtlamaları istenmiştir. İkinci bölümde marka ve sponsorluk faaliyeti arasındaki uyumu ölçmek için 13 soruluk bilgi formu oluşturulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise, cevaplayıcıların sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumu ölçmek için sorular yer almıştır. Anketin ikinci bölümünde marka sponsorluk faaliyeti arasındaki uyumu ölçmek için Speed ve Thompson (2000)'den uyarlanan 3 soru, marka değeri boyutlarından marka sadakati, algılanan kalite ve marka farkındalığı çağrışımlarını ölçmek için Yoo ve Donthu (2011)'den 10 soru kullanılmıştır. Anketin üçüncü bölümünde ise sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumu ölçmek için Simmons ve Becker-Olsen (2006)'den 3 soru kullanılmıştır.

Ankette ilk 6 soru cevaplayıcıların cinsiyetlerini, yaş aralıklarını, medeni hallerini, eğitim durumlarını, mesleklerini ve aylık gelir aralıklarını ortaya koymak amacıyla sorulmuştur. Anketin ikinci bölümünde, cevaplayıcıların marka ve sponsorluk faaliyeti arasındaki uyum ve marka değeri boyutları ölçmek için 13 sorudan oluşan bir tatmin ölçeği yer almaktadır. Tatmin ölçeği 5'li Likert tipi tatmin ölçeği şeklindedir. Ölçek 5=kesinlikle katılıyorum 1=kesinlikle katılmıyorum şeklinde hazırlanmıştır. Anket formunun üçüncü bölümünde, cevaplayıcıların sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumu ortaya koymak için 3 adet soru olumlu-olumsuz, iyi-kötü, faydalı-faydasız şeklinde 1'den 5'e kadar numaralandırılarak hazırlanmış ve anket sonlandırılmıştır. Anket gerçekleştirilmeden önce 30 Düzce Üniversitesi öğrencisiyle akademik ve idari personeline ön test yapılmıştır. 30 ayrı sponsorluğu olan marka seçilmiştir. Bu 30 test uygulanmıştır. Bu ön test sonucunda ortalama algılanan kaliteyi bulmak için 4 ayrı marka (Elidor, Beko, Sampo Japan, Adidas) seçilmiştir. Bu ön test sonucunda 400 kişiye uygulanması düşünülen anket dörde bölünmüş ve bu Sampo Japan, Beko, Adidas ve Elidor markalarının kullanıcılarına ulaştırılmıştır. Her ankette sorular aynı olmakla birlikte marka kullanıcılarına yönelik olduğundan sadece marka isimleri değiştirilmiştir. Her markayla ilgili olarak anket 100 kişiye uygulanmıştır. Toplam olarak 400 anket yapılmıştır. Verilerden sağlıklı sonuçlar alınabilmesi için hazırlanan anketler tüm sınıflara eşit şekilde uygulanmış ve faktör analizi yapılırken bütün veriler birleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından cevaplayıcılara öncelikle hangi markayı kullandıkları sorulmuş ve yanıtlanan cevaplara göre sadece Adidas, Beko, Elidor, Sampo Japan kullanıcılarına anket dağıtılmıştır. Anketler dağıtıldıktan sonra araştırmacı tarafından bilgilendirme yapılmıştır ve katılanlara yaklaşık 15 dakika cevaplama süresi verilmiştir. Uygulanan anketler cevaplandıktan sonra hemen incelenmiştir. Anketlerde eksikliği olan veya doğruluğuna güvenilmeyen anketler araştırmanın geçerliliğini ve güvenini artırmak amacıyla araştırmanın içerisine alınmamıştır. Araştırma hipotezlerinin ve modelinin test edilebilmesi amacıyla doğrulayıcı, açıklayıcı faktör analizleri ve yapısal eşitlik modeli analizi yapılmıştır. Toplanan anketlerin verilerinin bilgisayara ortamına aktarılması ve analizler için SPSS 20.0 ve LISREL 8.7 programları kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırma bulguları kısmında öncelikli olarak katılımcılara ait frekans analizleri verilmiş, sonrasında sırasıyla açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin ardından araştırma model ve hipotezlerinin değerlendirilebilmesi amacıyla yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Ankete katılan cevaplayıcıların cinsiyetlerini, gelir durumlarını, medeni halini, eğitim durumlarını, mesleklerini, yaşlarını ortaya koymak için frekans tablosu oluşturulmuştur. Bu tabloya göre; katılımcıların cinsiyetlerine bakıldığında en yüksek % 51 ile kadın, yaş aralıklarına bakıldığında en yüksek % 48 ile 18-25 yaş aralığı, katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında en yüksek % 68,4 ile bekârlar, katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında ise en yüksek oran % 75,5 ile lisans, meslek düzeyinde en yüksek % 48,8 oranıyla öğrenci, gelir durumlarına bakıldığında ise en yüksek % 42,4 ile 0-1000 TL arası grup oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik özellikler		F	%
Cinsiyet	Kadın	208	51,0
	Erkek	200	49,0
Yaş aralıkları	18-25	199	48,8
	26-35	149	36,5
	36-45	41	10,0
	46-55	16	3,9
	56 ve üzeri	3	0,7
	Bekâr	279	68,4
Medeni durum	Evli	129	31,6
	İlkokul	2	0,5
Eğitim durumu	Lise	8	2,0
	Ön lisans	41	10,0
	Lisans	308	75,5
	Yüksek Lisans	36	8,8
	Doktora	13	3,2
	Özel sektör	13	3,2
Meslek	Kamu sektörü	175	42,9
	Serbest meslek	3	0,7
	Öğrenci	199	48,8
	İşçi	9	2,2
	Ev hanımı	3	0,7
	Emekli	2	0,5
	Diğer	4	1,0
	0-1000 TL	173	42,4
	1001-2000 TL	38	9,3
	2001-3000 TL	80	19,6
Gelir durumu	3001-4000 TL	53	13,0
	4001 ve üzeri	64	15,7

Araştırma model ve hipotezlerinin değerlendirmesine geçmeden önce geçerlilik ve güvenilirlik açısından ölçümlerin değerlendirilmesi amacıyla öncelikli olarak açıklayıcı faktör analizi kullanılmış ve sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Bulgularda açıklanan varyans değerinin % 50’den, öz değer oranının 1’den ve Cronbach’s Alpha değerinin de 0,70’den büyük bir değer elde etmesine dikkat edilmiştir. Örtük değişkenler olarak sponsorluk faaliyetleri ile marka arasında algılanan uyum, sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutum, marka farkındalığı/çağrışımları, algılanan kalite ve marka sadakati yer almaktadır. Bu değişkenlere tek tek baktığımızda sponsorluk faaliyetleriyle marka arasında algılanan uyum değişkeninin % 69,290 açıklanan varyans değerine; 2,079 öz değer oranına ve 0,774 Cronbach’s Alpha değerine sahip olduğu görülmektedir. Sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutum değişkenini ölçmek için sorulan üç sorunun analizi yapıldığında, açıklanan varyans değeri % 91,298 öz değer oranı 2,739 ve Cronbach’s Alpha değeri 0,952 çıkmaktadır. Marka farkındalığı/çağrışımları değişkeninin açıklanan varyans değeri % 56,288, öz değer oranı 2,814 ve Cronbach’s Alpha değeri 0,724 olarak gerçekleşmiştir. Algılanan kalite değişkeninin açıklanan varyans değeri % 82,694, 1,654 öz değer oranı ve Cronbach’s Alpha değeri 0,790 çıkmaktadır. Yukarıdaki tablonun son değişkeni olan marka sadakati değişkenine baktığımızda açıklanan varyans değeri % 73,389 öz değer oranı 2,202 ve Cronbach’s Alpha değeri 0,819’dur. Araştırma modelinde yer alan tüm örtük değişkenler ve onların ölçülmesine ilişkin olarak gözlenen değişkenlere ilişkin sonuçlar istatistiksel olarak kabul edilebilir sınırlar dâhilinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Açıklayıcı faktör analizi ve örtük değişkenlere ilişkin güvenilirlik sonuçları

Örtük Değişkenler	Gözlenen Değişkenler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer	Cronbach’s Alpha Değeri
1.Sponsorluk faaliyetleri ile marka arasında algılanan uyum	UY1:Sponsorluk faaliyetinin imajı ve sponsorun imajı benzerdir.	0,850			
	UY2: Bu işletmenin bu faaliyete sponsor olması bana bir anlam ifade ediyor.	0,785	69,290	2,709	0,774
	UY3: Sponsor ve faaliyet birlikte çok uyumludur.	0,861			
2.Sponsorluk Faaliyetlerine Yönelik Tutum	SFYT1:X’in Y’ye sponsor olmasını değerlendiriniz.(Olumsuz-olumlu)	0,959			
	SFYT2:X’in Y’ye sponsor olmasını değerlendiriniz.(Kötü-İyi)	0,961	91,298	2,739	0,952
	SFYT3:X’in Y’ye sponsor olmasını değerlendiriniz.(Faydasız-faydalı)	0,946			

3. Marka Farkındalığı/Çağrışımları	MFÇ1:Rakipleri arasında X markasını hemen fark ederim.	0,758			
	MFÇ2:X markasının farkındayım.	0,781			
	MFÇ3:X markasının bazı özellikleri aklıma hemen gelir.	0,789	56,288	2,814	0,724
	MFÇ4:X markasının logo ve sembolünü hemen hatırlarım.				
	MFÇ5:Zihnimde X markasını canlandırmak zordur.	0,809			
		0,593			
4. Algılanan Kalite	AK1:X markasının ürün ve hizmetleri oldukça kalitelidir.	0,909			
	AK2:X markasının fonksiyonel olma olasılığı oldukça yüksektir.	0,909	82,694	1,654	0,790
5. Marka Sadakati	SAD1:Kendimi X markasına sadık olarak düşünüyorum.	0,880			
	SAD2:X markası benim ilk seçimim olacaktır.	0,905	73,389	2,202	0,819
	SAD3:X markasına ulaşamazsam, diğer markaları satın almam.	0,780			

Açıklayıcı faktör analizinin ardından, yapılar ve bu yapıları ölçen değişkenlerin yakınsak ve ayırım geçerliliği kriterleri açısından değerlendirilmesinin yapılması amacıyla doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda gerçekleşen uyum iyiliği değerleri şu şekilde gerçekleşmiştir: Ki-kare: 265,47; Sd: 94; Ki-kare/Sd: 2,82; P-değeri: 0,00; RMSA: 0,067; NFI: 0,97; CFI: 0,97; IFI: 0,97; RFI: 0,95; SRMR: 0,055; GFI: 0,92; AGFI: 0,89. Bu değerlere bakıldığında iyi derecede uyum iyiliği değerlerinin gerçekleştiği görülmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni yordama gücü açısından değerlendirildiğinde standardize edilmiş katsayı değerinin 0,50'den, t değerlerinin ise 1,96'dan büyük olması istenmektedir. Tablo 3'e baktığımızda gözlenen değişkenlerden MFÇ5 değişkeninin bu kriterleri sağlamadığı görüldüğünden takip eden analizlerden çıkarılmıştır. MFÇ5 çıkarıldıktan sonraki uyum iyiliği değerleri ise Ki-kare: 188,80; Sd: 80; Ki-kare/Sd: 2,36; P-değeri: 0,00; RMSA: 0,058; NFI: 0,97; CFI: 0,98; IFI: 0,98; RFI: 0,96; SRMR: 0,050; GFI: 0,94; AGFI: 0,91 şeklinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve modele ilişkin uyum iyiliği değerleri

Örtük Değişkenler	Gözlenen Değişkenler	Standardize Edilmiş Katsayı Değerleri	t Değerleri
Sponsorluk faaliyetleri ile marka arasında algılanan uyum	UY1	0,75	15,89
	UY2	0,64	13,15
	UY3	0,82	17,50
Sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutum	SFYT1	0,94	25,22
	SFYT2	0,95	25,51
	SFYT3	0,91	23,51
Marka farkındalığı-çağrışımları	MFC1	0,76	16,92
	MFC2	0,71	15,50
	MFC3	0,72	15,84
	MFC4	0,69	14,97
	MFC5	0,44	8,65
Algılanan kalite	AK1	0,82	18,27
	AK2	0,79	17,51
	SAD1	0,78	17,66
Marka sadakati	SAD2	0,95	22,91
	SAD3	0,58	12,33

Örtük değişkenlere ait korelasyon, standart sapma ve CR, AVE değerleri Tablo 4’de gösterilmiştir. Aşağıda yer alan sonuçlar incelendiğinde CR yani birleşik güvenilirlik değerlerinin her bir örtük değişken açısından 0,70’den büyük bir değer aldığı görülmektedir. Yapı geçerliliğinden ayırım geçerliliği açısından ise hesaplanan AVE değerlerinin yine her bir yapı için 0,50’den büyük bir değer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu değerlendirme sonucundan Fornell ve Larcker (1981)’in geçerlilik-güvenilirlik kriterleri açısından ölçümlerin uygun ifade edilebilir.

Tablo 4. Örtük değişkenlere ilişkin ortalama, korelasyon ve standart sapma ve CR/AVE değerleri

	UY	SFYT	MFC	AK	SAD
UY	1	0,351**	0,466**	0,409**	0,289**
SFYT	0,123	1	0,278**	0,343**	0,028
MFC	0,217	0,077	1	0,598**	0,422**
AK	0,167	0,117	0,357	1	0,424**
SAD	0,083	0,0007	0,178	0,179	1
Ortalamalar	3,19	3,55	3,13	3,16	2,00
Standart Sapmalar	0,97	1,07	0,88	0,88	0,87
CR	0,78	0,94	0,81	0,79	0,82
AVE	0,54	0,87	0,51	0,65	0,62

** 0,01 düzeyinde korelasyon anlamlı olarak bulunmuştur.

* 0,05 düzeyinde korelasyon anlamlı olarak bulunmuştur.

İtalik yazı biçimi ile gösterilen değerler ise korelasyon değerlerinin kareleridir.

Araştırma model ve hipotezlerinin değerlendirilebilmesi için yapısal eşitlik modeli analizi kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modeli sonucunda ortaya çıkan t değerleri ve standardize edilmiş katsayılara geçmeden önce, modelin bir bütün haliyle uyum değerlerine bakılmıştır. Gerçekleşen uyum iyiliği değerleri Ki-kare: 219,87; Sd: 85; Ki-kare/Sd: 2,58; P-değeri: 0,00; RMSA: 0,062; NFI: 0,96; CFI: 0,98; IFI: 0,98; RFI: 0,95; SRMR: 0,063; GFI: 0,93; AGFI: 0,91. Bu değerlere bakıldığında oldukça iyi derecede uyum iyiliği değerlerinin yakalandığı görülmektedir.

Tablo 5. Yapısal eşitlik modeli analizi sonuçları

Örtük Değişkenler Arasındaki İlişki	Standardize Edilmiş Katsayı Değerleri	t Değerleri
	B	
Marka farkındalığı/çağrışımları -> Algılanan uyum	0,58	9,37
Marka farkındalığı/çağrışımları -> Algılanan kalite	0,81	14,24
Algılanan uyum -> Sponsorluk faaliyetlerine tutum	0,41	7,20
Sponsorluk faaliyetlerine tutum -> Algılanan kalite	0,13	3,05
Algılanan kalite -> Marka sadakati	0,60	9,61

Tablo 5’de yapısal eşitlik modeli analizi sonuçlarına bakıldığında Marka farkındalığı/çağrışımlarının, algılanan uyum üzerinde olumlu etkisi olduğu ($\beta=0,58$, t değeri=9,37) görülmektedir. Yani, marka farkındalığı/çağrışımları, marka ile sponsorluk arasında algılanan uyum üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Tüketiciler tarafından ürün veya hizmetlerin algılanan kalitesi üzerinde marka farkındalığı/çağrışımlarının etkisi vardır ($\beta=0,81$, t değeri=14,24). Marka farkındalığı/çağrışımları ne derece yüksek ise algılanan kalite de o derece yüksek gerçekleşmektedir.

Marka ile sponsorluk faaliyeti arasında algılanan uyum, tüketicilerin sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumları üzerinde olumlu etkiye sahiptir ($\beta=0,41$, t değeri=7,20). Benzer biçimde tüketicilerin sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumları, algılanan ürün ve hizmet kalitesini olumlu yönde etkilemektedir ($\beta=0,13$, t değeri=3,05). Son olarak ise marka sadakati üzerinde algılanan ürün/hizmet kalitesinin olumlu etkisi vardır ($\beta=0,60$, t değeri=9,61). Sonuç olarak bütün hipotezler doğrulanmış fakat değişkenler arasında birbirini en çok etkileyen marka farkındalığı/çağrışımlarının algılanan kalite üzerindeki etkisi (0,81), en az etkileyen ise sponsorluk faaliyetlerine yönelik tutumun algılanan kalite üzerine etkisidir (0,13). Bu bulgular, araştırma hipotezlerinin hepsinin kabul edildiği anlamı taşımaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sponsorluk faaliyetlerine yönelik olarak işletmelerin önemli yatırımlarda bulunması rekabet açısından oldukça önemlidir. İşletmelerin başarısı ve olumlu algılamaları üzerindeki etkisi sayesinde bu noktadaki işletmelerin ilgisi de giderek artmaktadır. Yapılan bu çalışmada, sponsorluğun başarısı için gerekli iki temel faktör olan; marka ile sponsorluk arasındaki uyum ve sponsorluğa yönelik tutumun, tüketici temelli marka değeri boyutları ile olan ilişkisi incelenmiştir. Sonuçlara bakıldığında, tüketici temelli marka değeri boyutlarından marka farkındalığı/çağrışımlarının, sponsorluğun başarısı için gerekli olan marka ile sponsorluk arasındaki algılanan uyum üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tüketicilerin ilgili marka ile ilgili sponsorluk arasında algıladıkları uyumun ortaya çıkabilmesinde, öncelikli olarak marka farkındalığı ile çağrışımları önemlidir. Tüketiciler ne derece de marka hakkında bilgiye sahip olabilirler ise uyumu doğru bir biçimde değerlendirme şansına da sahip olacaklardır. Aynı zamanda, işletmelerin sponsorluklara bu kadar yapmalarında, gerek markalarının gerekse de ürünlerinin başarısına katkıda bulunma beklentileri vardır.

Tüketicilerin sponsorluk faaliyetlerine yönelik olumlu tutumları, ilgili markanın ürünleri hakkında algılanan kaliteyi olumlu yönde etkilemektedir. Kısacası, markanın ürünlerinin kalite algılaması üzerinde, sponsorluğun etkisi mevcuttur. Sponsorluğun katkısı algılanan kalite üzerinde gerçekleşmektedir. Algılanan uyumun rolü ise hem sponsorluğa yönelik tutumu etkilemesi hem de algılanan kaliteyi etkilemesi şeklindedir. İşte sponsorluk ile

tüketici temelli marka değeri boyutları arasındaki ilişki bu şekilde gerçekleşmektedir. Yapılan bu çalışma Düzce ilinde ve üniversite öğrencileri ile personeli üzerinde sınırlı marka-sponsorluğu kapsamaktadır. İleride yapılacak çalışmalarda daha geniş ürün grupları ve daha kozmopolit örneklem tercih edilebilir.

Kaynakça

- Aaker, D.A. (1991). *Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name*, Free Press, New York, NY.
- Anselmsson, J., Johansson, U., & Persson, N. (2007). Understanding price premium for grocery products: a conceptual model of customer-based brand equity. *Journal of Product & Brand Management*, 16(6), 401-414.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics.
- Grohs, R. (2016). Drivers of brand image improvement in sports-event sponsorship. *International Journal of Advertising*, 35(3), 391-420.
- Guzmán, F., Abimbola, T., Tolba, A. H., & Hassan, S. S. (2009). Linking customer-based brand equity with brand market performance: a managerial approach. *Journal of Product & Brand Management*.
- Gwinner, K. (1997). A model of image creation and image transfer in event sponsorship. *International marketing review*, 14(3), 145-158.
- Gwinner, K. P., & Eaton, J. (1999). Building brand image through event sponsorship: The role of image transfer. *Journal of advertising*, 28(4), 47-57.
- Gwinner, K. P., & Eaton, J. (1999). Building brand image through event sponsorship: The role of image transfer. *Journal of advertising*, 28(4), 47-57.
- Hurley, R. F. (2006). The decision to trust. *Harvard business review*, 84(9), 55-62.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of marketing*, 57(1), 1-22.
- Kim, W. G., Jin-Sun, B., & Kim, H. J. (2008). Multidimensional customer-based brand equity and its consequences in midpriced hotels. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 32(2), 235-254.
- Mazodier, M., & Merunka, D. (2012). Achieving brand loyalty through sponsorship: the role of fit and self-congruity. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 40(6), 807-820.
- Mazodier, M., & Quester, P. (2014). The role of sponsorship fit for changing brand affect: A latent growth modeling approach. *International Journal of Research in Marketing*, 31(1), 16-29.
- Nam, J., Ekinci, Y., & Whyatt, G. (2011). Brand equity, brand loyalty and consumer satisfaction. *Annals of tourism Research*, 38(3), 1009-1030.
- Simmons, C. J., & Becker-Olsen, K. L. (2006). Achieving marketing objectives through social sponsorships. *Journal of marketing*, 70(4), 154-169.
- Washburn, J. H., & Plank, R. E. (2002). Measuring brand equity: An evaluation of a consumer-based brand equity scale. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 10(1), 46-62.
- Yoo, B., & Donthu, N. (2001). Developing and validating a multidimensional consumer-based brand equity scale. *Journal of business research*, 52(1), 1-14.

DENİZ İŞLETMECİLİĞİNDE GEMİ KİRALAMA HİZMETLERİNE YÖNELİK ÖRNEK BİR UYGULAMA

Erdal ARLI¹

Erhan OKATAN²

Özet

Deniz işletmeciliği alanında hizmet verilen faaliyetlerden biri de gemi kiralama ve brokerlik hizmetidir. Bu hizmet bir armatör işletmesinde bir departman olabileceği gibi kendi gemi kiralama firmasını kurmuş serbest çalışan rekabetçi broker olarak da yer alabilmektedir. Gemi kiralama, deniz işletmeciliğinin en temel ve en başta gelen unsurlarından biridir. Kısaca gemiye uygun yük veya yüke uygun gemi bulma faaliyetidir. Gemi kiralama departmanı tutundurma faaliyetleri kapsamında gemisini pazara tanıtır, özelliklerini ortaya koyar, yük bağlantısında taşıma bedelini fiyatlandırır ve kirama sözleşmesinin imzalanmasıyla gemisini ithalatçı veya ihracatçının hizmetine sunar. Bu çalışmanın amacı gemi kiralama sözleşmesine uygun olarak bir geminin veya yükün bağlantısında izlenen yolları belirtmek ve kiralama sözleşmesine ait yapılan yazışmalara örnek teşkil edecek bir model ortaya koymaktır. Bu çalışmanın en başta sektöre yeni atılmış brokerlere ve bu alanda faaliyet gösteren işletmelere yazışmalar konusunda yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deniz İşletmeciliği, Brokerlik, Gemi Kiralama

A Sample Implementation for Ship Chartering Services in Maritime Business

Abstract

One of the activities in the field of maritime business is ship chartering and brokerage services. This service can be a department in a shipowner company or as a freelance competitive broker who has established its own ship chartering company. Ship chartering is one of the most basic and leading elements of maritime business. In short, it is the activity of finding suitable cargo for the ship or finding suitable cargo for the ship. Within the scope of promotion activities, the chartering department introduces its ship to the market, puts forward its features, charges the transportation freight in the cargo fixture and offers its ship to the service of the importer or exporter upon the signing of the charter party. The aim of this study is to specify the routes followed in connection of a ship or cargo in accordance with the charter party and to present a model that will serve as an example for the correspondence of the charter party. It is thought that this study will lead the way to the correspondence to the newly appointed brokers and businesses operating in this field.

Key Words: Ship Business, Brokerage, Ship Chartering

Giriş

Deniz işletmeciliği; denizciliğin birçok alt dalını içinde barındıran bir sosyal bilimler alanıdır. Deniz işletmeciliğinin kendine özgü pazarlama stratejileri, finansal ve insan kaynakları yönetimi mevcuttur. Özellikle üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye açısından deniz işletmeciliği son derece önemli yer tutmaktadır. Deniz işletmeciliğinin ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayan alanlarından bazıları liman işletmeciliği, deniz turizmi (yat ve marina işletmeciliği, dalış ve suüstü sporları, sualtı arkeolojisi, kurvaziyer limanları vb. gibi) ve gemi işletmeciliği şeklinde sıralanabilir. Gemi işletmeciliğinin ise kalbini oluşturan gemi kiralama ve brokerlik hizmetleridir. Gemi kiralama ve brokerlik; gemi işletmelerinin özellikle pazarlama faaliyetlerinde önemli rol oynar.

Gemi kiralama ve brokerlik hizmeti; gemi ve yük arasında ara yüz görevi görüp, yüke en uygun geminin ve gemiye en uygun yükün bulunması faaliyetini gerçekleştirir. Bu faaliyette; armatör geminin özelliklerini (yaşını, kapasitesini, klas kuruluşunu, ambar sayısını, başta kaptan olmak üzere personelinin yeterliliğini vb. gibi) pazara sunar, tutundurma faaliyetini gerçekleştirir ve karlılık getirecek bir navlun değeri üzerinden yük bağlantısını yapar. Yük bağlantısının gerçekleşmesinde armatörün kendi bünyesinde çalıştırdığı broker önemli ve aktif rol oynarken, bu işlemi dış kaynak kullanarak pazarda serbest olarak faaliyet gösteren brokerlere de devredebilir. Geminin kiralınmasında brokerin rolü, tecrübesi ve kullanacağı pazarlama teknikleri son derece önemlidir. Ayrıca

¹ Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Deniz İşletmeciliği Anabilim Dalı, erdal.arli@istanbul.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Deniz İşletmeciliği Anabilim Dalı, erhan.okatan@gmail.com

fiyatlandırmada yani navlun değerinin belirlenmesinde de broker aktif rol oynar. Bunun yanı sıra gemi kiralamada diğer bir husus doğru kira sözleşmesinin oluşturulmasıdır.

Gemi brokeri hem kiracı olan ithalatçı/ihracatçıyı hem de gemi sahibinin menfaatlerini koruyacak karşılıklı yazışmaların yapılmasına özen göstermelidir. Gemi sahibi ve kiracı arasında yapılan yazışmaların her maddesi, cümlesi, kelimesi ve hatta uluslararası denizcilik literatüründe kullanılan kısaltmalar daha sonradan çıkacak sorunların çözümlenmesinde son derece önemli rol oynar. Bu çalışmanın da amacı gemi kiralama ve brokerlik hizmetlerinde kira sözleşmesi ön hazırlığı boyutunda gerçekleştirilen yazışmalara ilişkin örnek teşkil edecek bir yapı ortaya koymaktır. Bu çalışmanın; başta gemi kiralama ve brokerlik sektörüne yeni katılan broker adaylarına yol göstereceği, mevcut çalışanlara da ipuçları vereceği düşünülmektedir.

Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde gemi kiralama ve brokerlik faaliyetlerine yönelik gerçekleştirilen yayın ve çalışma ve yayınların sınırlı olduğu görülmektedir. Literatürde bu alanda yapılmış en kapsamlı yayınlardan ikisinin Ülgener'e (2016 ve 2017) ait olduğu görülmektedir. Ülgener (2017); Çarter Sözleşmeleri-1 kitabında Genel Hükümler ve Sefer Çarteri Sözleşmesini ayrıntılı olarak ele almıştır. Bunun yanı sıra yine Ülgener'in (2016) Çarter Sözleşmeleri-2 isimli yayınında zaman çarteri sözleşmelerini ayrıntılı olarak ele aldığı görülmektedir. Göklergil (1993) çalışmasında uluslararası piyasalarda gemi-kiralama ve brokerlik işlemleri ve milli ekonomiye katkılarını tespit etmiştir. Strandenes (2000) araştırmasında gemi brokerlik fonksiyonunu ve pazarın etkisini ortaya koymuştur. Collins (2000) yayınında; gemi kiralama ve kuru yük pazarına yönelik rehber olabilecek konuları ele almıştır.

Koraltürk (2006), tanker taşımacılığında gemi kiralama yöntemleri ve navlun maliyetinin belirlenmesini incelemiştir. Bir başka çalışmada Özer (2010), gemilerin zaman esasına göre kiralınmasını Türk donatanların gemi kiralama konusundaki eğilimi yönünde değerlendirmiştir. Balcı (2011), broker seçiminde önemli olan kriterleri dökme yük kiracıları perspektifinden değerlendirmiştir. Dilek (2011), çıplak gemi kiralama alanındaki gelişmeler ve bu konudaki norm sözleşmelerin Türk denizciliğine uyarlanmasını ele almıştır.

Şendur (2015) yayınında, Gemi Kiralama, Demuraj ve Dispeç Hesaplamaları konularını örneklemelerle ortaya koymuştur. Denктаş (2016), gemi brokerliğini ilişki pazarlaması yönünden incelemiştir. Ayrıca Çetin (2016), çarter işlemlerini örnek uygulamalarla ele almıştır. Bunun yanı sıra Öztürkoğlu ve Çalışkan (2016), yaptıkları çalışmada; deniz taşımacılığında broker seçimi kararını etkileyen kriter skorlarının belirlenmesi ve alternatiflerin değerlendirilmesini ortaya koymuşlardır.

Önder (2016), çalışmasında; TTK kapsamında gemi kira sözleşmesinin unsurları ve hukuki niteliğini incelemiştir. Baştuğ (2017), çalışmasında; seferlik gemi kiralamada bilgi kaynaklarının kullanımını ve gemi kiracılarının memnuniyeti üzerine etkisini incelemiştir.

Araştırmanın Amacı ve Yararı

Gemi kiralama ve brokerlik gemi işletmeleri için son derece önemli bir bölümdür. Çünkü işletmeye para kazandıran, geminin çalışma yaşamına devam etmesini sağlayan bir bölümdür. Diğer bölümler gider bölümü iken gemi kiralama bölümü gelir getiren departmandır. Gemi kiralamada düzenli gelirin sağlanması için kiracılara verilen güvenin yanında sözleşmelerin uygun şekilde yapılması esastır. Bunun için geminin bağlanması esnasında yapılan yazışmaların önemi büyüktür. Bu çalışmanın amacı gemi ve kiracı arasında gemi bağlanması aşamasında yapılacak yazışmalara örnek teşkil edilecek tasarımın ortaya konulmasıdır. Bu çalışmanın özellikle bu sektöre yeni girmiş broker adaylarına örnek sunacak bir yapı olacağı düşünülmektedir.

Gemi Kiralama Hizmetlerine Yönelik Örnek Uygulama

Bu çalışmamızda sefer çarteri bazında gemi tahsisi aşamalarında yapılan yazışma örnekleri verilmiştir.

Bir sefer çarterine ait gemi kiralama anlaşma süreci şu aşamalardan oluşabilir. Bunlar;

- Pazar Araştırması
- Armatör Kiracı Görüşmesi (İletişim Araçları Üzerinden)
- Sözleşme Maddelerinde Hemfikir Olma
- Sözleşme Maddelerinde Hemfikir Olduktan Sonraki Süreç

Pazar Araştırması

Alıcı ve satıcı arasında satış sözleşmesi yapıldıktan ve teslim şekli belirlendikten sonra gemi tahsisi veya kiralaması yapılacaktır. Bunun yapılabilmesi için alıcı veya satıcı, teslim şekillerinde deniz taşımacılığında kim sorumlu ise gemiyi direkt ya da brokeri vasıtasıyla bağlayacaktır. Fakat bağlantı yapılmadan önce yapılması gereken en önemli işlem pazar araştırmasıdır. Çünkü gemi navlunları ekonomik ve siyasi faktörlerden etkilenmektedir ayrıca bazı yük grupları da mevsimsel olarak navlunları etkilemektedir. Deniz taşımacılığının ayarlanmasından sorumlu olan taraf kendi bünyesinde çalışan kiracı brokeri tarafından ya da dışarıdan yardım aldığı bağımsız broker tarafından piyasaya çıkararak pazar araştırması gerçekleştirir. Armatör (taşıyan) de aynı şekilde gemisinin detaylarını bünyesindeki brokerleri ya da bağımsız brokerler tarafından pazara çıkararak kiracıların navlun fikirlerini araştıracaktır. Taşıyan ve kiracı pazar araştırmasını tamamladıktan sonra görüşme aşamasına geçilecektir.

Gemiyi Pazara Sunma

Armatör brokerleri, filoda bulunun gemilerin pozisyonlarını aşağıdaki mesaj formatında listesindeki kayıtlı kiracılara göndererek gemisinin en önemli ve belirgin özelliklerini (yaşı düşük gemi, çok amaçlı, elleçleme araçlarına sahip vb.gibi) pazara sirküle eder ve uygun yük taleplerini bekler. Bir broker gemisinin bütün özelliklerini çok iyi bir şekilde bilmelidir. Çünkü bu şekilde zaman kaybı yaşamadan uygun yükü bulabilir.

ATT (Attention, Dikkatine) CHARTERING DEPARTMENT (Kiralama Bölümü)
GD DAY (Good day, İyi günler) W.C.Y.P? (What can you propose, Ne önerebilirsin)

RE(Regarding): MV (Motor Vessel) "BATI" OPEN ICDAS 03 / 04 NOVEMBER 2018

(İlgi: Motorla hareket edebilen BATI gemisi Icdas limanında 3-4 Kasım 2018 tarihinde açık olacaktır.)

MV "BATI" BLT (Built, İnşaa) :1994, FLAG (Bayrak) TUR (Turkish, Türk)

CLASS (Klass): BUREAU VERITAS 4300 DWT (Dead Weight Tonnage, Toplam taşıma kapasitesi) /4150
DWCC (Dead Weight Cargo Capacity, Gemilerin yaz dönemi yükleme çizgisine kadar tümüyle yüklendiğinde taşıyabilecekleri yükün ağırlığı)

2HO (Hold, Ambar) /2HA (Hatch, Ambar ağız) GR (Grain, Dökme kapasite) /BL (Bale, Balya Kapasite)
190.900/182.500 CFT (Cubic feet, Kübik kadem)

GRT (Gross Tonnage, Brüt Tonaj) / NRT (Net Tonnage, Net Tonaj) 2868/1534

MAX (Maximum, Azami) DRAFT (Su kesimi) 5,98 M (Meter, Metre)

TPYE (Tür): GENERAL CARGO SHIP (Kargo Gemisi)

LOA (Lenght Over All, Tam Boy) / BM (Beam, Genişlik):88,55M/14,35M

HOLDS DIMENSIONS (Ambar Ölçüleri) NO.1: 28.20X14.85 (AFT, K1ç) /7.40 (FORE, Baş)X5.55M

NO.2: 25.80X14.85(FORE, Baş) /12.50(AFT, K1ç) X 5,55 M

HATCH DIMENSIONS (Ambar ağız Ölçüleri) NO.1 & 2: 19.29X10.40X0.90 M

H&M (Hull and Machinery, Tekne ve Makine Sigorta): ANADOLU SIGORTA

PANDI (Protection and Indemnity Insurance, koruma ve tazminat kulübü sigortası): LODESTAR

Yükü Pazara Sunma

Kiracı brokeri aşağıdaki mesaj formatında belirtildiği gibi sefer, yük, konçello, yükleme ve boşaltma miktarlarını ve komisyonunu belirterek yükünü pazara sunar ve uygun gemi taleplerini bekler. Kiracı brokeride yükünün bütün özelliklerine hakim olmalıdır.

RE (Regarding, İlgi): 1 MARMARA / BOURGAS ABT (About, Yaklaşık) 3900 MTS (Metric ton, metrik ton)
5% CHOPT (Charterer's option, Kiracı opsiyonunda) STEELS (Çelik Yükleri)

Please offer firm for (Lütfen aşağıdaki yük için teklif sununuz),

Voyage (Sefer): 1 MARMARA / BOURGAS

Cargo (Yük): ABT 3900 MTS 5% CHOPT STEELS

L/C (Laycan, Konçello): SPOT (Yük hazır vaziyette beklemektedir)

L/D Rates (Loading & Discharging, Yükleme ve Boşaltma oranları): 5 TTL (Total, Toplam) DAYS (Gün)

Comm. (Comission, Komisyon): 3.75 TTL (Total, Toplam)

Tarafların ilgisi olması sonucunda iletişim araçları üzerinden (telefon, faks, e-posta vb.gibi) görüşme süreci başlayacaktır.

Armatör Kiracı Görüşmesi (İletişim Araçları Üzerinden)

Bu bölümde armatör brokerinin yapması gereken en önemli işlem tahmini sefer performansı yaparak uygun navlunu hesaplamaktır. Bu işlem yapılırken yakıt masrafları, liman masrafları, boğaz veya kanal geçilecek ise geçiş ücretleri ve komisyon ücretleri dikkate alınır. Kiracı, armatörün önerisini yakın bulur ve ilgilenirse, brokeri vasıtasıyla anlaşma maddelerini, armatörün brokerine geçer. Bu anlaşma maddelerine recapitulation, yani özet denir. Burada gemi kiralama sözleşmesinin (charterparty) önemli maddeleri üzerinde anlaşma sağlanmaya çalışılır. BIMCO (Baltık ve Uluslararası Denizcilik Konseyi) tarafından yayınlanmış, gemi kiralama sözleşmesi taslakları, yük ve kiralama türüne göre seçilir ve kullanılır.

Recapitulation (Recap, Özet)

RE: M/V BATI ICDAS / BOURGAS

Armatörün önerisi için teşekkürler, maddeleri 1 saat, en geç 1,5 saat içinde kabul edin ya da karşı öneri gönderiniz;

- M/V BATI (Gemi detayları ekteki gibidir).
- Armatör Firma: Lütfen Bildiriniz.
- Çalışma programı: Lütfen Bildiriniz. Yükleme limanına en iyi tahmini varış 3 Kasım 2018
- Armatör, geminin aşağıda belirtilen planlanmış yük miktarını alabileceğini onaylıyor.
- Kiracı: DOGU CELIK LTD. ŞTİ.
- Son gemi bağlantıları: TROYA, SIR, MIMO, M. SAHIN, MJORA, NAJVA, ALI OSMAN E
- Bütün sözleşme maddeleri üzerinde anlaşıldıktan sonra 6 saat içerisinde nihai onay verilecektir.
- Yük yaklaşık 3930 ton demir 5% fazla veya az kiracı opsiyonundadır. 2690 tonu inşaat demiri maksimum birim ağırlığı 3,5 ton maksimum uzunluk 14metre + * 1240 tonu sarılmış tel demir maksimum birim ağırlığı 3,5 ton ve istif faktörü yaklaşık 55'
- ICDAS / BOURGAS garanti emniyetli liman rıhtım, sürekli yüzer her iki tarafta
- Tahliye ve yükleme limanlarındaki bütün kısıtlamalara karşı armatör önlem alacaktır.
- Konçello 03-04 Kasım 2018
- Yükleme / Boşaltma 6 toplam hava müsaadeli günler cumartesi, pazar, hafta sonu kullanılsa bile dahil değildir. Cuma 17 / Pazartesi 08 klozu her iki limanda da uygulanacaktır.
- Yerel dini tatiller ve resmi tatiller BIMCO 2018 takvimine göre dir.
- Navlun ton başı 12,50 dolar armatör, yükleme, boşaltma, istifleme, sabitleme, koruma, daneçten sorumlu değildir. 1 yükleme 1 tahliye limanı olarak verilmiştir.
- Kiracı opsiyonunda, "FREIGHT PREPAID (Peşinen ödenen navlun)" ve "CLEAN ON BOARD (Yük Temiz)" ya da "FREIGHT PAYABLE AS PER CHARTER PARTY (Navlun ödemesi çarter parti sözleşmesine göre)" konşimentoya markalanıp imzalandıktan sonra, adres komisyonu düşürülerek, maksimum 2 banka günü içerisinde yükün tahliyesi başlamadan her halükarda ödenebilir. Armatör, sırasıyla yüklenen miktar için navlun faturası hazırlar.
- Armatörün gemi ya da yük ziyan olsa bile yükleme tamamlandıktan sonra navlunu hak ettiğini belirtir.
- Kaptan / Armatör konşimentodaki gibi demetlerin sayısı için sorumlu olacaktır.
- Konşimento "FREIGHT PAYABLE AS PER CP" ya da "FREIGHT PREPAID", şeklinde markalanmalıdır.

- Konşimento, armatörün bankacıları, armatörün banka hesabına navlunun geri dönülemez şekilde tamamen alındığını onaylaması üzerine ya da geçerli swift mesajı alınması üzerine serbest bırakılabilir.
- Gemi, sadece mates receipt ile yükleme limanından sefere çıkabilir, kiracı opsiyonundadır.
- Kiracı taslak konşimentoları, armatörün onayı için göndermelidir. Kiracı ya da onların acenteleri konşimentoyu hazırlama hakkı vardır.
- Orijinal konşimentoların tahliye limanında mevcut olmaması durumunda, Armatör/Kaptan, kiracının antetli kağıdına ve sadece kiracı kaşe ve imzalı, armatör P&I taslağı içeren teminat mektubunun faks/mail yoluyla gösterilmesiyle tahliyeye izin verir.
- Kaptanın, yükün durumu ile ilgili bütün remarkları konşimentoya ekleme hakkı vardır.
- Her iki limanda da sürastarya 1950 dolar her gün ve kesri / dispeç yoktur.
- Demuraj oluştuysa, tahliyenin tamamlanmasından sonra 10 banka günü içerisinde ödenebilir, fatura ve destekleyici dosyaları da içeren tahliye ve yükleme limanları için ortak kabul edilen armatörün laytime hesabı kiracı ofisine gönderilir.
- Hazırlık mektubu maddeleri: Her iki limanda da hazırlık mektubu, resmi çalışma saatlerinde (cuma 17.00 / pazartesi 08.00) limanın ticari sahasına geminin varması üzerine verilir. Zaman 8/14 klozuna göre sayar.
- Eğer hazırlık mektubu çalışma saatleri içerisinde öğleden önce verilirse saat 14.00 da, öğleden sonra verilirse ertesi gün sabah 08.00 da başlayacaktır. Mesai saati dışında verilirse ertesi gün 08.00 hazırlık mektubu verilmiş sayılacak ve zaman 14.00 da başlayacaktır.
- Starya başlamadan önce kullanılan zaman saymayacaktır.
- Her iki limanda da yük üzerindeki vergi/masraflar kiracı hesabınadır.
- Her iki limanda da, Türkiye navlun vergisi dahil, navlun/mürettebat/bayrak/gemi üzerindeki vergi/masraflar armatör hesabınadır.
- Kıyı tarafı tally gözetimi yapılmışsa kiracı hesabına, gemi tarafı tally gözetimi armatör hesabınadır.
- Fazla mesai / yer değiştirme ücretleri - iki tarafta aynı şekilde düzenlenmesini istiyorsa - ancak mürettebat fazla mesai ücretleri sürekli armatör hesabına olmalıdır.
- Her iki tarafta da acente ücretleri, genel tarifedeki gibidir, değişik kalemler yoktur.
- Yükleme limanı acentesi; Tayin edilecektir.
- Tahliye limanı acentesi; Tayin edilecektir.
- İngiliz Hukuku uygulanacaktır. Yargılama yeri Londra.
- Gemi ekstra sigortadan bağımsızdır.
- Aksi halde CLEAN GENCON 94 charter partisindeki gibi.
- Yükleme / Tahliye sahil vinçleri ile yapılacaktır, yükleyici/alıcı/kiracı hesabınadır.
- Toplam 2,50% navlun/demuraj/dispeç üzerinden, adres komisyonunuda içeren komisyon
- SON

Armatör, recap ve charterpartyi dikkatlice inceledikten sonra doldurması gereken yerleri doldurur ve kendisine uymayan maddeler için de karşı teklif hazırlayarak kiracı brokerine gönderir. Karşılıklı bu talepler bütün maddeler üzerinde anlaşılıncaya kadar devam edecektir.

Armatörün Talebi

Armatörden alınan ilk talebi şöyle olabilir;

Son gönderdiğiniz mesaj için teşekkürler, gereği gibi alındı,

Armatörün talebi aşağıdaki gibidir, 30 dakika, en geç 40 dakika içerisinde kabul edin ya da buna karşın talebinizi/taleplerinizi gönderiniz;

- ARMATOR FIRMA: BATI DENİZCİLİK LTD STI.
- BANKA DETAYLARI: Daha sonra bildirilecektir.
- Çalışma programı: Yükleme limanına en iyi tahmini varış 3 Kasım 2018
- Yük Min/Max 4000 ton
- Navlun ton başına 14 dolar
- Her iki limanda da sürastarya 2500 dolar her gün ve kesri / dispeç yoktur.
- Demuraj oluştuysa, tahliyenin tamamlanmasından sonra 7 banka günü içerisinde ödenebilir, fatura ve destekleyici dosyaları da içeren tahliye ve yükleme limanları için ortak kabul edilen armatörün laytime hesabı kiracı ofisine gönderilir.
- Yükleme / Boşaltma 4 toplam hava müsadeli günler cumartesi, pazar, hafta sonu kullanılsa bile dahil değildir. Cuma 17 / Pazartesi 08 klozu her iki limanda da uygulanacaktır.
- Kiracı opsiyonunda, "FREIGHT PREPAID" ve "COB" ya da "FREIGHT PAYABLE AS PER CHARTER PARTY" konşimentoya markalanıp imzalandıktan sonra, adres komisyonu düşürülerek, maksimum 1 banka günü içerisinde yükün tahliyesi başlamadan her halükarda ödenebilir. Armatör, sırasıyla yüklenen miktar için navlun faturası hazırlar.
- Diğer bütün maddeler kabul ediliyor.

Kiracının Talebi

Armatörün talebi için teşekkürler, ancak kiracı karşı talebi ise aşağıdaki gibidir 20-25 dakika içerisinde kabul edin ya da karşı talebinizi geçiniz;

- Yük yaklaşık 3930 ton demir 5% fazla veya az kiracı opsiyonundadır.
- Navlun ton başına 12,75 dolar
- Her iki limanda da sürastarya 2000 dolar her gün ve kesri / dispeç yoktur.
- Yükleme / Boşaltma 6 toplam hava müsadeli günler cumartesi, pazar, hafta sonu kullanılsa bile dahil değildir. Cuma 17 / Pazartesi 08 klozu her iki limanda da uygulanacaktır.
- Kiracı opsiyonunda, "FREIGHT PREPAID" ve "COB" ya da "FREIGHT PAYABLE AS PER CHARTER PARTY" konşimentoya markalanıp imzalandıktan sonra, adres komisyonu düşürülerek, maksimum 2 banka günü içerisinde yükün tahliyesi başlamadan her halükarda ödenebilir. Armatör, sırasıyla yüklenen miktar için navlun faturası hazırlar.

Armatörün Sonraki Talebi

Kiracı son talebi için teşekkürler, ancak armatör buna karşın talebi ise aşağıdaki gibidir 15-20 dakika içerisinde kabul edin ya da karşı talep önerinizi yazınız;

- Yük Min/Max 4000 ton
- Navlun ton başına 13,75 dolar
- Her iki limanda da sürastarya 2200 dolar her gün ve kesri / dispeç yoktur.
- Yükleme / Boşaltma 4 toplam hava müsadeli günler cumartesi, pazar, hafta sonu kullanılsa bile dahil değildir. Cuma 17 / Pazartesi 08 klozu her iki limanda da uygulanacaktır.

Kiracının Sonraki Talebi

Armatörün bir önceki talebi için teşekkürler, ancak buna karşın kiracı talebi aşağıdaki gibidir 15-20 dakika içerisinde kabul edin ya da karşı olan talebinizi yazınız;

- Yük yaklaşık 3930 ton demir 5% fazla veya az kiracı opsiyonundadır.
- Navlun ton başına 13,25 dolar (en fazla verilebilir rakam)

- Yükleme / Boşaltma 6 toplam hava müsadeli günler cumartesi, pazar, hafta sonu kullanılsa bile dahil değildir. Cuma 17 / Pazartesi 08 klozu her iki limanda da uygulanacaktır.

Armatörün Son Talebi

Kiracı en son olan talebi için teşekkürler, ancak bizim yukarıdakine karşı olan talebimiz aşağıdaki gibidir 5-10 dakika içerisinde kabul edin ya da buna karşı talebinizi yazınız;

- 3930 ton demir 5% fazla veya az kiracı opsiyonundadır.
- Navlun ton başına 13,5 dolar (armatörün en iyi rakamı)
- Yükleme / Boşaltma 5 toplam hava müsadeli günler cumartesi, pazar, hafta sonu kullanılsa bile dahil değildir. Cuma 17 / Pazartesi 08 klozu her iki limanda da uygulanacaktır.

Kiracının Son Talebi

Sizin son talepleriniz için teşekkürler, ancak bizim karşı talebimiz şöyledir. 5-10 dakika içerisinde kabul edin ya da son talebinizi yazınız;

- Navlun ton başına 13,30 dolar (kiracının bağlantı için en iyi rakamı)

Lütfen kabul ediniz.

Sözleşme Maddelerinde Hemfikir Olma (Clean Fixture)

Karşılıklı talepler ve redler sonucunda bütün maddeler üzerinde anlaşılırsa recap tekrardan anlaşıldığı şekilde kiracı tarafından düzeltilerek armatörün onayına sunulur. Bütün maddeler üzerinde anlaşıldıktan sonra, yükleyicinin, alıcının, limanın, sigorta firmalarının onayı, kiracı tarafından alındıktan sonra gemi bağlanmış olur.

Sözleşme Maddelerinde Hemfikir Olduktan Sonraki Süreç (Post-Fixture)

Brokerler bağlantıyı yaptıktan sonra dosyanın detaylarını, sefer sonlanana kadar takip edilmesi için operasyon departmanına iletir. Operasyon departmanı, tarafları (kiracı, acente) sürekli bilgilendirecek ve geminin operasyonel sürecini takip edecektir. Kiracının ve acentenin günlük olarak geminin limanlara tahmini varışı hakkında bilgilendirmesi azami önem taşır. Sefer bittiğinde de geminin sefer performansını hesaplayarak dosyayı kapatacaktır.

Sonuç

Deniz işletmeciliğinin en önemli dalı olan gemi kiralama ve brokerlik, diğer hizmet işletmelerinin aksine iletişimin, satış-pazarlama tekniklerinin ve ikna kabiliyetinin en yüksek olduğu daldır. Gemi brokeri, bunun farkında olmalı ve her zaman tarafların (armatör ve kiracı) menfaatini koruyarak gemi kiralama aşamalarında baştan sona yardımcı olmalıdır. Tarafların, deniz işletmeciliğine hakim olmadığı zamanlarda brokerin iletişimi çok önemlidir. Armatörler ve kiracılar, brokerlerine güvenmek isterler. Gemi kiralama aşamasında, sözleşme maddelerinde brokerin hata yapmaması ve temsil ettiği tarafı sürekli bilgilendirmesi ve karşı tarafı ikna edebilmesi çok önemlidir.

Bu çalışmamızda sefer çarteri bazlı gemi tahsisi anlaşması sırasında brokerler arasında yapılan yazışmalar ve dikkat edilmesi gereken maddeler üzerinde durulmuştur. Yapılan yazışmalarda da görüldüğü gibi doğru yük miktarı üzerinde anlaşılması önemlidir. Armatör brokerinin gemiyi, kiracı brokerininde yükünü iyi tanıması, ileride doğacak zararları engelleyecektir. Diğer önemli maddeler, navlun, navlunun ödenme şekli, yükleme ve boşaltma süreleri ve demuraj miktarıdır.

Sonuç olarak brokerin, pazarı ve pazarlama tekniklerini iyi biliyor ve tahmini sefer performansını iyi yaparak doğru navlunu bulması gerekmektedir. Gideceği limanların özelliklerini bilmeli, bilmiyorsa acentelerden öğrenmeli ve gemi operasyonlarının yavaş yapılacağını düşünüyor ise demuraj miktarını doğru belirlemelidir. Brokerler, doğru hamleleri yaparak ve ikna kabiliyetini kullanarak bulunduğu tarafı en iyi şekilde temsil etmeli, yazışmaları buna göre yürütmeli ve sözleşmeyi şekillendirmelidir. Bu çalışma diğer gemi kiralama ve navlun sözleşmeleri için de yapılabilir ve geliştirilebilir. Farklı sözleşmeler için farklı noktalar üzerinde durulabilir.

Kaynakça

Bacı, G. (2011). Shipbroker selection criteria: Viewpoint of charterers in dry bulk shipping. Yüksek Lisans Tezi, Department of Nordic Master in Maritime Management, Chalmers University of Technology, Göteborg, Sweden.

- Baştuğ Sedat (2017). İşletmeden işletmeye bilgi kaynaklarının seferlik gemi kiralama kullanımı ve gemi kiracılarının memnuniyeti üzerine etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir
- Collins, N. (2000). The essential guide to chartering and dry freight market. London: Clarkson Research Studies
- Çetin İsmail Bilge (2016). Çarter İşlemleri. A. G. Cerit, D.A. Deveci ve S. Esmer (Ed.), Denizcilik İşletmeleri Yönetimi, Beta Yayınları, 2. Bası, İstanbul, ss.291-342
- Denktaş Şakar Gül. (2016). Gemi Brokerliğinde İlişki Pazarlaması. A. G. Cerit, D.A. Deveci ve S. Esmer (Ed.), Denizcilik İşletmeleri Yönetimi, Beta Yayınları, 2. Bası, İstanbul, ss.247-290
- Dilek Mehmet Şerif (2011). Çıplak gemi kiralama alanındaki gelişmeler ve bu konudaki norm sözleşmelerin Türk denizciliğinin ihtiyaçlarına uyarlanması., İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Deniz İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Göklergil Ayhan Sabri (1993). Uluslararası piyasalarda gemi kiralama-brokerlik işlemleri ve milli ekonomiye katkıları. İstanbul Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Koraltürk Yunus Emre (2006). Tanker taşımacılığında gemi kiralama yönetimleri ve navlun maliyetlerinin belirlenmesi. İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Önder Salih (2016), TTK kapsamında gemi kira sözleşmesinin unsurları ve hukuki niteliği, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 1 ss. 163 – 190
- Özer Timur (2010). Gemilerin zaman esasına göre kiralınması: Türk donatanların gemi kiralama konusundaki eğilimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- Öztürköğlü Yücel ve Çalışkan Aylin (2016). Deniz taşımacılığında broker seçimi kararını etkileyen kriter skorlarının belirlenmesi ve alternatiflerin değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi, Online Yayın Tarihi: 02.06.2016 Cilt:8 Sayı:1, Yıl:2016 Sayfa:31-61 DOI: 10.18613/deudfd.97173
- Strandenes, S.P (2000). The shipbroking function and market efficiency, International Journal of Maritime Engineering, 2(1), 17-26
- Şendur Tülin (2015). Gemi Kiralama ve Demuraj- Dispeç Hesapları. Nobel Akademik Yayıncılık 2015
- Ülgener, M. Fehmi (2016). Çarter Sözleşmeleri 2- Zaman Çarteri Sözleşmeleri. Der Yayınları - Hukuk Dizisi 2016
- Ülgener M. Fehmi (2017). Çarter Sözleşmeleri 1 Genel Hükümler ve Sefer Çarteri Sözleşmesi, Der Yayınları, Temmuz 2017

KÜLTÜREL COĞRAFYA AÇISINDAN ZİLE PANAYIRI

Güzin KANTÜRK YİĞİT¹

Duygu MİNAZ²

Özet

Panayır Yunanca “toplanma yeri, toplanılan yer, periyodik zamanlarda bir araya gelmek” anlamlarına gelen “panêgyris” kelimesinden gelmektedir. Panayırlar zamanla ticaret, kültür ve eğlence yerleri haline gelmiştir. Panayırlar hem doğu hem batı kültüründe ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda uzun zamandan beri yer almaktadır. Anadolu’da tarih içerisinde kültürleri yansıtan pek çok panayır kurulmuştur. Panayırlar sadece ekonomik yönden değil, sosyal ve kültürel açıdan da birikimlerin yansıtıldığı merkezler haline gelmiştir. Bu panayırların en eskilerinden biri Zile Panayıridir. Zile panayırının geçmişinin çok eskilere hatta Strabon’a kadar gittiği belirtilmektedir. Panayırlar insanların bir araya geldiği, kültürel değerlerin yaşatıldığı alanlardır. Zile panayırı da zamana ve teknolojik şartlara bağlı olarak kısmen değişse de geleneksel haliyle yaşatılmaya çalışılmaktadır. Zile Panayırının 18. Yüzyılda Osmanlı devletinde kurulan yedi ulusal panayırdan biri olduğu bilinmektedir. Panayır çok eski olduğu için zaman zaman kesintiye uğrasa da halkta oluşan panayır kültürü ile günümüze kadar devam ettirilmiştir.

Bu çalışmada Anadolu’da uzun zamandır kurulan Zile Panayırı kültürel coğrafya esaslarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca Zile panayırının geçmişten günümüze geliş süreci ve geçirdiği değişikliklere yer verilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve görüşme yöntemi kullanılmıştır. Zile panayırının geçmişten günümüze geliş ve kültürel coğrafya açısından yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zile, Panayır, Kültürel Coğrafya

Zile Fair In Terms Of Cultural Geography

Abstract

Fair comes from the Greek Word “Panêgyris” which means “gathering place, coming together in periodic times”. Fairs become places of trade, culture and entertainment over time. Fairs have been in economic, social and cultural terms in both eastern and western culture. Many fairs that reflecting cultures have been established throughout in Anatolia. Fairs have become centers where savings and reflected not only economically but also socially and culturally. One of the oldest of these fairs is the Zile Fair. It is dates back to ancient time seven to Strabon. Fairs are areas where people come together and kept alive as cultural values. Zile Fair is tried to survive although partially changed depends on time and technological conditions. It is known that Zile Fair was one of the seven national fair that established in 18 th century in the Ottoman State. Even though the fair was interrupted from time to time because it was very old, it has been continued with the fair culture that has been formed in the public until today.

In this study, Zile Fair which is established in Anatolia for a long time has been tried to be discussed with cultural geography principles. In addition, this study included the process of the arrival and changes of the Zile Fair from past to the present. Observation and interview method were used in the study that are qualitative research methods. The history of Zile Fair and its reflections are discussed in terms of cultural geography

Key Words: Zile, Fair, Cultural Geography

Giriş

Zile, Karadeniz Bölgesi’nin Orta Karadeniz Bölümünde, Tokat ili sınırları içinde yer alan ilçedir. İlçeyi kuzeyden Amasya merkez ilçesi, doğudan Turhal (Tokat), güneydoğuda Artova (Tokat), güneyde ise Sulusaray (Tokat), Kadişehri (Yozgat), Çekerek (Yozgat) batıda ise Göynücek (Amasya) ilçeleri ile çevrelemektedir (Harita 1).

¹ Doç.Dr. Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ekanturkyigit@karabuk.edu.tr

² Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, duyguminaz@gmail.com

Harita 1: Zile İlçesinin Lokasyon Haritası

Zile Kuzey Anadolu Fay Hattının yıkıcı etkilerine zaman zaman maruz kalsa da dıştan gelecek tehlikelere karşı korunaklı bir yer olmasından dolayı tarih boyunca birçok medeniyetin yerleştiği bir saha olmuştur. Zile iklim, toprak, ulaşım, savunma şartları bakımından elverişli konumu nedeniyle ilçesi tunç ve demir çağlarından itibaren yerleşme alanı olmuştur. İlçe Hitit, Frig, Pers, Pontus, Roma, Bizans, Danişmend, Selçuklu, İlhanlılar, Eratnaoğulları, Kadı Burhanettin ve Osmanlı İmparatorluğu gibi pek çok beylik ve devletin himayesinde kalmış, 1872 yılında kaza durumuna getirilmiş, 1923'te Tokat iline bağlı bir ilçe olmuştur (Yurt Ansiklopedisi: 1984: 7094).

Zile ile ilgili en eski kaynaklardan biri Strabon'a aittir. Strabon (M.Ö. 64 M.S. 20) eski ismi Zela olan bu şehrin M.Ö. 1900 tarihinde Asur Krallığı'nın Başkenti Ninova'nın Melikesi meşhur Semiramis (Şah-ı Meryem) tarafından kurulduğunu ve ortasındaki tepenin ise sonradan yapıldığını belirtmektedir. Buna göre Zile 4000 yıllık bir tarihe sahiptir.

Kültür coğrafyası, kültür grupları ve toplumsal, mekânsal işleyiş bakımından mekânsal çeşitliliklerini incelemektedir. Dil, din, ekonomi, yönetim ve diğer kültürel olguların bir yerden diğerine değişme ya da aynı kalma yollarının tasvir ve analizi üzerinde durur (Tümertekin, Özgüç, 2002). Çalışmada da yöredeki kültür özellikler açısından panayırların önemi üzerinde durulmuştur.

Panayır kelimesi: "Belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşme birimlerinde kurulan, sergi niteliğini de taşıyan büyük pazar" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1998: 1757). Bazen öne çıkan güçlü fonksiyonlarıyla uluslararası nitelik kazanan panayır örneklerine tarih boyunca çeşitli milletlerde ve kültürlerde rastlanmaktadır (Akarpınar 2004, Sarıcık 2013). Bir başka tanıma göre panayır "Daha çok ilçe merkezlerinde -ve az sayıda örneği ise köylerde- kurulan; alışlagelmiş belirli tarihlerde, ilçe ve köylerin panayır alanı olarak bilinen arazilerinde, bir gün ya da birkaç gün için ya da birkaç haftalık periyotlar şeklinde geçici olarak kurulan; daha çok kırsal yerleşmelerde yaşayan, sık ve düzenli alışveriş olanağı bulunmayan nüfusun gündelik ve mevsimlik ev ihtiyaçlarını, tarım ve hayvancılık işlerindeki gereksinimlerini bir arada karşıladığı; ziyaretçilerin alışverişin yanı sıra eğlence, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından da yararlandığı; geleneksel çeşitli imalat türlerinin ve geleneksel etkinliklerin yaşatılmasına da aracılık eden alışveriş-ticaret-eğlence organizasyonlarıdır" (Çalışkan 2015: 215). "Kaynak olarak

Panayır belirlenmiş seriler hâlinde birbirini izleyen kuruluş formuyla fuar, sergi ve pazarlardan ayrılır. Ayrıca açık havada gerçekleşmesi nedeniyle kendine özgü eğlence biçimleri de barındırır. Bunun yanı sıra sosyal, kültürel ve kimi zaman dinî fonksiyonlarıyla ayrı bir form özelliği gösterir (Çalışkan, 2019: 68).

Yunanca “kutsal gün, ayın, bayram” anlamlarındaki “panegyris” sözüden türeyen panayırlar uzak ülkelerden gelen tüccarların bulunduğu büyük pazar” olarak da bilinmektedir (Durmaz,2014:3, Akarpınar 2004: 27). İlkçağda pek çok durumda kaynaklar “panegyris”i dini temeli olan ve periyodik olarak yapılan toplantılar için kullanır, dönemler de yarıyıldan dört yıla kadar değişim gösterir. O zamanlarda periyodik festivaller zamanla ticari özellikler kazanmış ve festival zamanlarında kurulan pazarlar, gerçek panayırlar olacak şekilde gelişmiştir (Ful,1998:45- 49). Nitekim Zile Panayırı da tarihte dini açıdan önemli bir konumdaydı. Texier’in aktardığına göre Zile Strabon zamanında önemli bir ticaret merkeziydi. Burada *tanrıçanın çıkışları* diye nutuklar atılır ve tanrıçaya adaklar sunmak için her zaman gelenlerden başka, bu panayır zamanında, erkek ve kadın sayısız ziyaretçi gelirdi. Hademe ünvanını taşıyan tapınak papazları, şehirde ikamet ederlerdi. O zamanlar Zile Anaitis’in onuruna İskitler’in tapınak olarak kabul ettikleri bir yerd. Burada ayın ve ibadetler ateş yakılarak yapılırdı. Strabon’un rivayetine göre Zile tanrı Anaitis dininin en ünlü merkezlerinden biriydi (Texier, 2002/ Suat : 162-169).

Türkler tarafından düzenlenen az sayıdaki dinî panayır örneklerinde kültürel benzerlikler görülebilir. Bu tür panayır örnekleri daha çok Karadeniz Bölgesi’nde yer alır. Panayırlar, geleneksel üretimlerin sürdürülmesinde önemli işlevler üstlenmiştir. Kuşkusuz panayırların bu taşıyıcı rolü zaman içinde zayıflamış olsa da panayırlar, kendi imalat ürünlerini pazarlayan üreticilerin ve zanaatkarların varlığını korumasına, geleneksel üretim ve ürünlerin yaşatılmasına hâlen aracılık etmektedir (Çalışkan, 2019: 75).

Panayır denilince akla ilk olarak alışveriş gelse de aslında yüzlerce yıllık gelenekleri de barındırırlar. Panayırlar somut olmayan kültürel miras içinde yer alırlar. Panayırlar, Somut Olmayan Kültür Miras listesinde “Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler” başlığı altında yer alan “Kutlamalar” alt başlığının içinde yer alır (<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/somutolmayankulturelmiras>).

Panayırlar; zamanla ticaretle eğlencenin birleştiği alanlar olmuştur. Günümüz panayırları; değişen şartlara ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak kısmen değişikliğe uğramakla birlikte geleneksel panayırların formu bozulmamıştır. Kimi panayırlarda canlı hayvan ticareti sona ererken, kimi panayırlarda ise panayır eğlencelerinde değişen teknolojiyle birlikte yenilikler ve değişimler meydana gelmiştir (Karaca, 2018: 71).Zile panayırı Emtia ticareti/ticaret fonksiyonları güçla olan bölgesel merkez panayırlar grubunda ele alınmaktadır (Çalışkan, 2019: 73).

Kuşkusuz eskiden panayırların kurulduğu şehirlerde ticaret yeterli derecede alıcının ve satışa sunulan malın bulunmasına bağlıydı. Bazı şehirlerde yeterince alıcı toplanabilmesi için, panayırlar genellikle dini veya resmi bayramların, festivallerin tarihine göre ayarlanıyordu. Eski Yunandaki bu durum daha sonraları Avrupa’da Hristiyan kiliseleri tarafından da yaşatılmıştır ve çeşitli ülkelerde panayırlar, çoğu kez adlarını da dini terimlerden almışlardır (Göney,1984:157).

Panayırlar, çok eskiye uzanan tarihleri ve yapılarında birçok fonksiyonu (ekonomik, sosyal, dinsel, eğlence vb) bir arada bulundurmaları ile dikkat çekerler. Panayırlar genelde hasat sonrasında yorgunluk atılmasına, eğlence ve alışveriş olanaklarına, yıl boyunca yetiştirilen hayvanların satışına, gelenek ve göreneklerin sürdürülmesine ve tanıtılmasına, geleneksel sporların sürdürülmesine, farklı kültüre sahip toplumların tanışıp kaynaşmasına ortam oluşturmuş en eski ticaret mekanlarıdır. Tarihsel süreç içinde sosyo-ekonomik, kültürel süreçlere bağlı olarak bazı fonksiyonlarından kimileri öne çıkan panayırlar, günümüzde eğlence ya da ticaret fuarına, festivallere dönüşmektedir. Geçmişte özellikle kırsal alanlarda ihtiyaçların karşılanabilmesi için panayırların beklenmesi bir bakıma zorunluydu. Alışverişler ve sosyal ilişkiler “panayırdan önce” ya da “panayırdan sonra” şeklinde panayırlara göre ayarlanıyordu. Geçmişin panayırları, insanlara sunduğu olanaklar nedeniyle çok fazla anlam ve değer taşıyan mekanlardır (Çalışkan, 2008).

Panayır ve Kültür

Panayırların ekonomik, siyasi, hukuki, sosyal, psikolojik ve kültürel işlevleri vardır. Panayırlar, özellikle orta sınıf denilen kesimin medenileşme sürecine doğrudan etki eden, kimi zaman unutulmaya yüz tutan ya da özlem duyulan kültürel değerlerin hatırlandığı büyülenme, özlem ve nostalji mekânlarıdır (Karaca, 2017:12).

Kendine has değerlerin en doğal haliyle sergilendiği panayırlarda, insanlar farklı kültürlerin en doğal ve ham halini yaşayarak, görebek öğrenir ve etkileşim kurar. Özellikle teknolojinin, sosyal ağların ve haberleşmenin yaygın olmadığı dönemlerde moda, sanat, edebiyat gibi küresel kültürün çok önemli parçacıklarını bir araya getiren ve yeni alıcılara ulaştıran araç panayırlardır. Panayırların uzun yıllar boyunca devam etmeleri, kültürel faaliyetlerin yeni kuşaklara aktarılmasına aracılık etmeleri, kültürlerin farklı coğrafyalara dağılması gibi işlevlere sahip olması, farklı kültürlerden birçok insanın bir araya gelebildiği kendine özel kuralları olan bir organizasyondur. Panayır sayesinde farklı coğrafyaları, değişik kültürleri görme ve tanıma imkânı bulan tüccarların aktardığı bilgi ve tecrübeler özellikle Arap yarımadasında İslamiyet’in kabulünden sonra panayır kurulan bölgelerin fetihlerini kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. Panayırdaki uygulanan bu tür kültürel faaliyetlerin izleyicisi, katılımcısı olan genç nesil, bir sonraki panayırdaki o kültürel faaliyetin uygulayıcısı olacağı bilinciyle hareket ederek hemen her olayı

hafızasına kaydetmekte ve kültürel belleğe kodlamaktadır. Panayırılar, kuruldukları bölge itibariyle yerel olarak değerlendirilse de gerek tüccar gerekse katılımcı yönüyle farklı kültürlerden birçok insanın bir araya geldiği mekânlar olması bakımından uluslararası bir niteliğe de sahip olabilmektedir. Farklı kültürlerle ait emtia, giyecek ve yiyeceklerin bir arada bulunduğu, yöresel yemeklerden eğlence tarzlarına, edebiyattan müziğe kadar birçok kültürel imgeyi birleştiren ve yeni kültür ortamları oluşturan panayırılar sayesinde hemen her kesimden insan kendisine ait olmayan ama güzel gördüğü yeni kültürel unsurlarla tanışır ya da kendi kültürünü yaşama imkânı bulur. Bu unsurların birçoğu toplum tarafından kabul görmekte ve kültür bir bakıma yerleşmiş olmaktadır. Panayır süresince ya da panayıra hazırlık aşamasında kültürel faaliyetleri büyük bir dikkatle izleyen genç nesil, kendilerinden yaşça büyük kültür uygulayıcılarından kendi kültürlerine dair hemen her şeyi öğrenme imkânı bulmaktadırlar. Panayırdaki icra edilen kültürel faaliyetlerin yanında özellikle panayır için uygulanan temel kültürel prensipler kendine özgü icra ortamına sahip olma ayrıcalığı ile gelecek kuşaklara aktarılmış olmaktadır. Yaşayarak öğrenen çocuk için oldukça kalıcı ve çarpıcı hale gelmektedir (Karaca, 2018: 74-79).

Bu yönleriyle panayırılar kültür ve kültürel coğrafyanın da çalıştığı bir alan olmaktadır. Nitekim panayırılar dünyada büyük bir inceleme alanı olan somut olmayan kültürel miras konusunda da yer alırlar. Panayırılar, Somut olmayan Kültürel Miras listesinde “*Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler*” başlığı altında yer alan “*Kutlamalar*” alt başlığının içinde yer almaktadır (<https://karabuk.ktb.gov.tr/TR-195763/somut-olmayan-kulturel-miras-nedir.html>, Oğuz 2013: 158 akt. Durmaz, 2014: 3)

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, çok eskilerden beri devam eden Zile Panayırını tanıtmak ve panayırını kültürel coğrafya açısından ele almaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve görüşme yöntemi kullanılmıştır. Zile panayırının açık olduğu dönemde panayıra gidilip gözlem yapılmış, panayıra katılanlara açık uçlu sorular sorularak görüşleri alınmıştır. Saha ve konu ile ilgili literatür taramaları, arazi çalışması; gözlem ve görüşme sonucunda oluşturulan harita ve tablolar ile çalışma son halini almıştır.

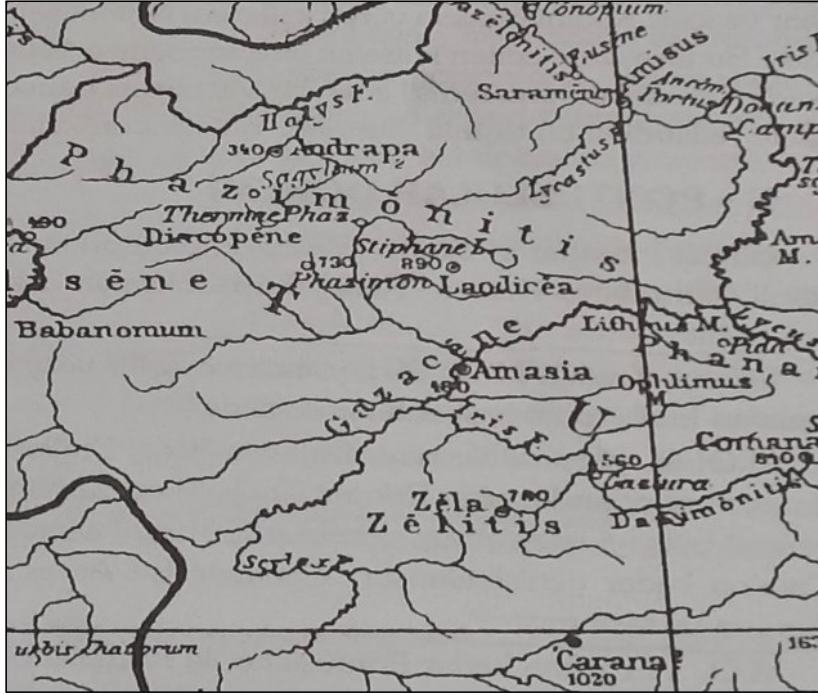
BULGULAR

Zile ılıman iklimi, su kaynakları, savunma olanakları ve en önemlisi verimli tarım alanları ve bunlara ek olarak antik çağda kazandığı dini merkez olma ve ilerleyen zamanlarda gelişen ticaret fonksiyonuyla önemli bir çekim merkeziydi. Tarihi kaynaklarda adı *Zela* olarak geçmektedir (Harita 2).

Zile sahip olduğu coğrafi konumun sonucu tarihsel süreçte sürekli yerleşilmiş bir sahadır. İlçenin ılıman iklimi, su kaynakları, savunma olanakları ve en önemlisi verimli tarım alanları ve bunlara ek olarak antik çağda kazandığı dini merkez olma ve ilerleyen zamanlarda gelişen ticaret fonksiyonuyla önemli bir çekim merkeziydi. Bu yüzden Zile Panayırını da asırlar boyunca devam etmiştir. Yine Divriklioğlu'nun aktardığına göre Osmanlı Döneminde Hindistan, İran ve Suriye'den Zile Panayırına kervanlar gelmekte ve burada mallarını satmakta idiler (Divriklioğlu, 2011: 80).

Zile Panayırını Anadolu'da asırlardır veya bin yıllardır devam eden ve günümüze ulaşan en eski panayır örneklerinden biridir. Zile Panayırının kuruluşunun Pontus dönemine kadar uzandığı, sonbaharda «DEİR» denilen dini törenler yapıldığı ve bu törenlere gelenlerin alışveriş yaptıktan sonra ayrıldıkları belirtilmektedir (Özçağlar, 1996: 158). Zile halkı, özellikle belli bir yaşın üzerindeki kişiler panayıra ‘deri’ demekteler. Bu deri sözcüğü “deir” kelimesinin günümüzde dönüşmüş halidir.

Sultan Alparslan'ın komutanlarından Melik Ahmet Danişmend Gazi tarafından 1073 yılında fethedilmesiyle başlayan güreş müsabakalarının panayır etkinlikleri içerisinde yapıldığı düşünülmekte, panayırın bu tarihte başladığı tahmin edilmektedir (Divriklioğlu, 2011, s.80). Osmanlı Panayıruları ve Panayıruların Açılma Dönemleri ile Süreleri konulu çalışmada da geçmektedir. Balcı (2008)'e göre panayır Teşrinievvel (Ekim ayı)nda 15 gün açık olduğu belirtilmiştir.

Harita 2: İlkçağda Zile Ovası ve çevresinin haritası (Kaynak: Özçağlar 1991)

1960lı yıllara kadar Zile Panayırı'na gelen esnaf için evlerde panayır odaları bulunduğu ve buralarda yılın bu dönemi misafir edildiği belirtilmiştir. Yöre halkı için panayırlar çok büyük anlamlar içermiş, zaman zaman bunları şiir olarak yayınlamışlardır. Bu tür yazılı eserlerden de Zile Panayırı ile ilgili pek çok bilgiye ve kültürel özelliklere ulaşmak mümkün olmaktadır:

ESKİ PANAYIRLAR (1945-1970)

Zile'de her yıl olur panayır

Ne hoş gelenek kalmış gidiyor

Bu pazarda herhese kâr ve hayır

Ticarete millet dalmış gidiyor

Eskiden derlerdi adına deri

Devam ede gelir esir pazarından beri

Her mal kendisine bulur müşteri

Müşteri malını almış gidiyor

Kimi avaz avaz pazarlar malı

Koymuş tezgahına köme pekmezi balı

Kimi sorar kardeş kaç para halı

Alış veriş hızını almış gidiyor

Dellal Hacı ilan eder panayır

İşidin, dinleyin geldi panayır

Her taraftan gelir bir çok misafir
Yakın köyler insan dolmuş gidiyor

Zilede panayır yerel yılbaşı
Kıralar yenilenir çıraklar işbaşı
Kalabalıktan görünmez hem uzun çarşı
Sanki insan seli olmuş gidiyor

Pehlivanlar gelir köyden bucaktan
Dem vurur orta, baş, başaltı karakucaktan
Ne yiğitler çıktı bu dualı ocaktan
Er meydanı yiğit dolmuş gidiyor

Üç köylü Sefer yiğit pehlivan
Gücü yeterse hasmına vermezdi aman
Başı aldı gitti Çapbacak pehlivan
Çok pehlivanlar güreş yapıp gidiyor

Güreşten sonra yağlı pehlivan
Onları bekliyor hem çifte hamam
Davulcu önde millet peşinde yayan
Kaydeye ayak uymuş gidiyor

Davullar vurulur patlarcasına
Güreşir yiğitler tur atarcasına
Küheylanlar koşar çatlarcasına
Rüzgara kanat açmış gidiyor

O kadar insan gelir ki sayamaz kerrat
Yarıшта ikinci Karabacak birinci Çopur'un kırat
Öyle kostular ki sanki çift kanat
Veli Efendi'yi geçti hayret gidiyor

Halkalar atılır kader çekilir
Beş koyan yetmiş beş, on yüz elli alır
Yer bulamayan konuk hamamda kalır

Her taraf insan dolmuş gidiyor

Bu sene dört çadır tiyatro gelmiş
Bursalılar yol boyu nakış yaparmış
Herkes kâr etmiş para kazanmış
Keseler para dolmuş gidiyor

Kulup sigarasına halka atarlar
Bir sigara için hepten batarlar
Bazen ütülür bazen üterler
Kimi güleç kimi üzgün gidiyor

Halkalar atılır kulup sigarasına
Kuvvet denemesi yüz lirasına
İnadına para harcarcasına
Paralar cepten çıkmış gidiyor

Motosiklet üstüvanesi motosiklet duvarda yürür
İnsanın yüreği azına gelir
Çok ses çıkarır kulaklar sağır
Şamatadan yer gök inler gidiyor

Bir salıncak gelmiş sanki gökdelen
İçi dışına çıkıyor bir defa binen
Çok memnun ayrılır Zile'ye gelen
Tarihi bir şehir görmüş olup gidiyor

Davullar çift çift vurulur
Her yerde halaylar kurulur
Üzümler kesilir bağlar bozulur
Pekmez, köme, kıyma, sucuk dolmuş gidiyor

Deri geldi her dertlerin yeri geldi derler
Herkes davar alır etlik keserler
Onu da yılına kadar yerler
Kilerler erzak doldu gidiyor

Panayırda her yerde düğün var
Cambazlar gelir palyaço oynar
Üzümler kesilir sireler kaynar
Sokaklar cipre kokmuş gidiyor

Bir kaderci vardı noksan tahtası
Çok bağırr açılır kulaklar pası
Adam kandırmanın olmuş ustası
Tepine tepine ne hoş gidiyor

Üzümün suyu sıkıldıktan sonra kalan küspesi
Öyle kalabalık görünmez sonu ve ucu
Pazar yeri dolmuş mal, deve koyunla keçi
Çadırlarla dolmuş pazarın içi
Hiç boş yer kalmamış dolmuş gidiyor

Birde gittim derisi vardır
Zile'de panayır bir bayramdır
Gelenler anlatır duyan hayrandır
Herkeste bir söz sohbet olmuş gidiyor

Panayırda deri helvası vardı
Yalnız panayırda bulanırdı
Ata sporu çirit oynanırdı
Kokusu her tarafı tutmuş gidiyor

Zile'm ne hoş yadın geleneğim
Anılacak ismin mahşere değin
Damakta tattır kömen leblebin
Adı gönüllere dolmuş gidiyor

Bir tiyatro vardı adı da Babuş
Sakin uğrama oraya hemencek savuş
Yoksa sen de olursun kafayı yemiş
Çok kimseler pisman olmuş gidiyor

Sona kalan panayır
Panayıra has yapılan helva
Yağmura demişler nereye? Zile derisine
Çok hizmet düştü Belediyesine
Herkes minnettar kaymakamına reisine
Memnun olur herkes gelip gidiyor

Herkes kâr eder olmaz zararı
Zile panayırına gitmeye vermiş kararı
Hem panayır hem şenlik bölge fuarı
Adı yurda yayılmış gidiyor

İşte böyle olur Zile derisin
Siz anlayın artık kalan gerisin
Ömer anlattı size yarısın
Panayır anlatmak bitmez gidiyor

Ömer ALTUNSOY

23. 07.2006/Zile (Girgeç, 2008: 102).

Yüzyıllardır devam eden Zile Panayırıyla birlikte halk arasında etlik olarak bilinen (etlik; sucuk, pastırma ve kavurma gibi gıdaların bir yıla yetecek şekilde panayır zamanı hazırlanmasıdır) faaliyetin geçmiş yıllara göre az olsa da süregeldiği görülmüştür. Son yıllarda etliğin önceki yıllara göre düşük olmasında iki önemli etken vardır: birincisi Zile’de artan işsizlik durumu nedeniyle gelir seviyesinin düşmesi, ikinci ise Kurban Bayramı tarihi ile Zile Panayırının tarihlerinin birbirine yakın olmasıdır.

Fotoğraf 1: 1960’lı Yıllarda Zile Panayırından Bir Görünüm (Kaynak: Necmettin Eryılmaz kişisel arşivi)

Şekil 1: Zile Panayır Afişlerinden Örnekler

Panayır kurulacak yerlerin tespitinde önemli kıstaslardan birisi de ticaret noktası olmasıdır (Balcı, 2008;6). Zile’de Hitit, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait tarihî yolların bulunması Zile Panayırının önemini binlerce yıldır korumasında etkili olmuştur (Özçağlar, 1996: 220). Ancak cumhuriyet tarihinde yeni gelişen yolların dışında kalmış, ana ulaşım hatlarından ayrılan yolların üzerinden geçtiği bir ilçe durumuna gelmiştir (Akkurt, 2018: 280).

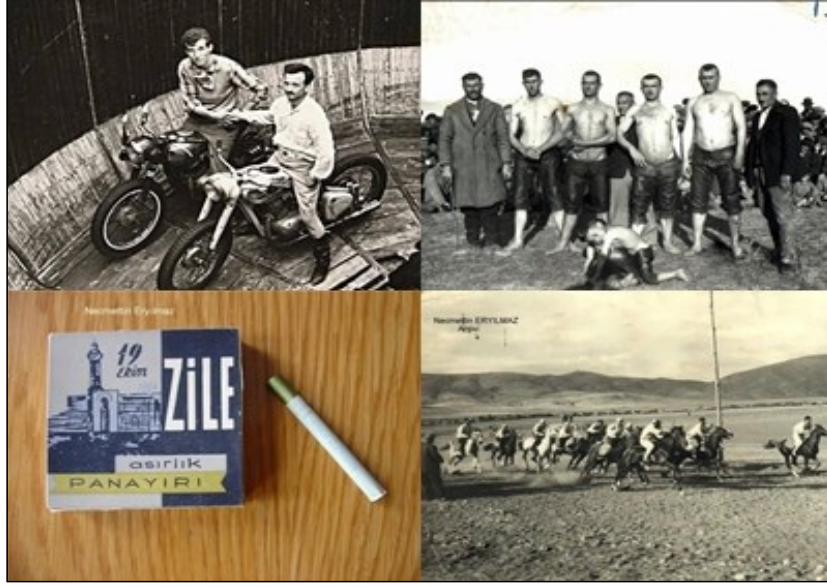
Zile şehrine geçmişte ticari anlamda bölge pazarı niteliği kazandıran Zile Panayırını eski önemini kaybetse de yine d sonbaharda Zile şehrinde ticari canlılığın yaşanmasına sebep olmaktadır (Akkurt, 2018: 277).

Zile Panayırını ticari fonksiyonu güçlü olan bir panayırdır. Anadolu’nun birçok yerinden Zile’ye gelen esnaflar burada ticari hayatın canlanmasına katkı sağlamaktadır. 2019 Zile Panayırında Zile Belediyesi tarafından 300 stand kurulmuş; bunlardan 32 tanesi Zileli esnaflar tarafından kiralanmıştır. Panayıra günlük ortalama 8 bin kişinin katıldığı belirtilmiştir (Zile Belediyesi).

Zile Panayırında zaman içinde kaybolan etkinlikler olduğu gibi yeni eklenen etkinlikler de olmuştur. Ancak eski etkinliklerin daha geleneksel ve kültürel izler taşıdığı söylemek mümkündür. Zile panayırılarında geçmişte olup günümüzde devam etmeyen etkinlikler ile günümüzde eklenen etkinlikler şöyle belirtilebilir:

Tablo 1: Geçmişten Günümüze Zile Panayırındaki Değişimler

Geçmişte var olup günümüzde olmayan panayır etkinlikleri	Geçmişte olmayıp günümüzde var olan panayır etkinlikleri
<ul style="list-style-type: none"> • At yarışları • Cirit (gelecek yıllarda tekrar yapılması planlanmakta) • Deve gezintileri • Folklor oyunları • Güreş • Hayvanat bahçesi • İp cambazları • Motor yarışları • Sihirbazlar • Sirk • Panayır sigarası 	<ul style="list-style-type: none"> • Balerin • Çarpışan araba • Poligon • Yöresel olmayan ürünler • ...

Fotoğraf 2: Zile Panayırında Geçmiş Zamanlarda Yapılan Bazı Etkinlikler
(Kaynak: Necmettin Eryılmaz'ın kişisel arşivi)

Fotoğraf 3: 2019 Zile Panayırından Bir Görünümler

Çalışmada yerel halkın Zile Panayırına ilişkin görüşleri açık uçlu görüşme sorularıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Görüşmeler sonucunda halkın;

- Yerel halk panayırın uzun bir geçmişe sahip olduğunu bildikleri,
- Panayıra gelenlerin çoğu aynı ilçeden geldikleri ve küçük yaşlarından beri panayıra katıldıkları,
- Eskiden cirit, halk oyunları, hayvanat bahçesi, at yarışları, motorsiklet yarışları, güreş, sirk, dönme dolap, sekolin, deveyle gezme gibi faaliyetlerin olduğu, günümüzde ise bunların olmamasından dolayı eski panayırlara özlem olduğu,

- Böylesine uzun yıllardır devam eden panayırın yakın çevrede bilinmesine rağmen, ülke genelinde tanınmadığını,
- Panayıra katılan esnafların çoğunun başka illerden gelmesinden dolayı yerel esnafın ve yerel kültürün yansıtılmadığını,
- Panayıra katılmanın bir gelenek haline geldiğinden gelecek yıllarda da katılmak istediklerini belirlenmiştir.

Panayırlar geleneksel folklor içinde değerlendirilen kültürel oluşumlardır. Zile panayırının ulusal nitelikte alışverişten büyük bir pazara görüntüsüne dönüşmemesi için ulusal kültür unsurlarının belirlenip küresel kültüre kazandırılması gerekir. Kültürel bir gösterim olarak panayırın hazırlığı incelendiğinde, panayır organizasyonunun planlanması, panayır tarihinin, süresinin ve panayır yerinin belirlenmesi, tanıtım ve reklam kampanyasının yürütülmesi, konaklama, yeme-içme gibi ihtiyaçların giderilmesi, güvenliğin sağlanması gibi konularda yapılan uygulamalar ve bu uygulamaların sürekliliği Zile Panayırını'nın gelenekselleşme sürecine önemli bir katkı sağladığı düşüncesine varılmıştır (Girgeç, 2008: 85-88).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada elde edilen sonuçlar;

- Zile panayırını asırlar öncesine dayanan, zamana direnen, ticaret, sosyal yaşam ve kültürlerin aktarılması açısından önemli bir etkinliktir.
- Asırlardan beri sürmesine rağmen ulusal ve uluslararası boyutta yeterince tanınmamaktadır.
- Zile panayırında yer alan bazı etkinlikler değişse de geçmişten gelen bir gelenek ile panayır devam ettirilmektedir.
- Eski panayırlardaki etkinlikler günümüze göre daha fazladır; geçmişte yapılan etkinliklerden bazıları günümüze ulaşamamıştır.

Zile panayırının daha etkin olabilmesi için öneriler;

- Panayırdaki yöreye özgü ürünlerin sergilenmesi, satılması, yerel üreticilerin ve zanaatkarların yaşatılması Zile'nin kültürel değerlerini koruma açısından katkı sağlayacaktır.
- Panayırın asırlardan beri sürmesine rağmen ulusal ve uluslararası boyutta yeterince tanınmamaktadır. Panayırın daha çok ve etkili bir şekilde tanıtılması gerekmektedir.
- Asırlardır yapılan bu panayır için sabit ve düzenli bir alan oluşturulması panayıra katılanlar açısından daha kolaylık ve süreklilik oluşturacaktır.
- Panayırın turizm ile bağlantısının kurulması yerel ekonomileri ve kültürleri desteklemesi açısından katkı sağlayacaktır.

Bin yıllardır devam eden Zile Panayırının hem ulusal hem de uluslararası boyutta daha çok tanınması, kültürel özelliklerini koruyup gelecek kuşaklara aktarması hak ettiği değere ulaşmasına büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarpınar, B. (2004), Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır-Sergi-Fuar-Festivalin Durumu ve Türkiye Örneği, Milli Folklor Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 64, s. 25-36.
- Akkurt, (Çağlar), A. (2018), Zile İlçesi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Balcı, E. (2008), Osmanlı Panayırları İçin Bir Envanter Denemesi, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 174, s. 137-170.
- Çalışkan, V. (2008), Geleneksel Periyodik Ticaret Mekanları Olarak Panayırlar: Çanakkale Örneği, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 217-245.
- Çalışkan, V. (2015), Two Geographical Sections Where Tradational County Fairs Cluster in Turkey: Southern Marmara and Western Black Sea Subregions, K. Stoychev, Eds. E-BWN Polonya, 2017.
- Çalışkan, V. (2018), Türkiye'de Geleneksel Panayırlar: Birbirine Bağlı Bir Sistemde Çözülme ve Kültürel Fonksiyonlarda Kayıplar, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 3-6 Ekim 2018, Ankara, s. 1318-1332.
- Çalışkan, V. (2019), Modern Fuarlar ve Festivaller Arasında Giderek Kaybolan Organizasyonlar: Geleneksel İlçe ve Köy Panayırları, Milli Folklor, Yıl: 31, Sayı: 121, s. 65-77.

- Divriklioğlu, A. (2011), Anadolunun İlk Ticari Fuarlarından Zile Panayırı. Kümbet Dergisi.Sayı: 11, Tokat.
- Durmaz, U. (2014), Kültür Ekonomisi ve Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Geleneksel Bir Oluşum Olan Panayırlara Bir Örnek: Gönen Panayırı, Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi 2.Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, s. 108-120.
- Ful, Ş. D. (1998), Antik Devirlerde Lydia’da Panayırlar, Fuarlar ve Pazar Yerleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Girgeç, N. (2008), Zile Panayırı Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilim Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Göney, S. (2017) Şehir Coğrafyası I, Beta Basım, İstanbul.
- Karaca, M. (2018), işlevsel Halkbilim Kuramı ölçeğinde Panayır organizasyonları, The journal of international social research, Cilt: 11, Sayı: 56, Nisan 2018 *Issn: 1307-9581*.
- Özçağlar, A. (1991). Kazova ve yakın çevresinde eski yerleşmeler. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim Uygulama Kolu Coğrafya Araştırmaları Dergisi: Sayı 3.
- Özçağlar, A. (1996). Zilenin kuruluşu, gelişmesi ve bugünkü fonksiyonel özellikleri. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları Dergisi. Sayı: 4
- Sarıncık, M. (2013), Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası Panayırları, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, s. 109-140.
- TDK, (1998) Sözlük, 1757.
- Texier, C. Küçük Asya Coğrafyası Çev. Suat, A. (2002), C.III, Tarihi ve Arkeolojisi. Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.
- Tümertekin, Özgüç, 2002, Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi, 1984, Anadolu Yayıncılık, Cilt: 10, İstanbul.

İŞ-AİLE ÇATIŞMASININ KADIN ÇALIŞANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Halime GÖKTAŞ KULUALP²

Yağmur SAVAŞKAN³

Özet

Turizm sektörünün yoğun insan gücüne dayalı ve yirmi dört saat hizmet veren bir yapıya sahip olması, çalışanların işe katılımlarını diğer mesleklere nazaran daha fazla gerekli kılmaktadır. Ayrıca, çalışan ve müşteri etkileşiminin aynı anda gerçekleşmesi nedeniyle çalışanların duygularını ve davranışlarını gösterirken de daha fazla dikkat etmeleri gerekli hale gelmektedir. Bu durum, üzerinde baskı hisseden çalışanların iş ve aile yaşamları arasında çatışma yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu kapsamda çalışmada, iş-aile çatışması düzeyleri ve iş aile çatışmasının medeni durum, çalışılan departman, işteki pozisyon, sektördeki çalışma süresi, aylık ortalama gelir gibi demografik değişkenler açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, amaçlı örneklem kullanılarak İstanbul'da görevli turizm işletme belgeli otellerde çalışan 160 kadın çalışandan anket tekniğiyle veriler toplanmıştır. Verilere tanımlayıcı istatistikler, faktör analizi, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri, Anova ve t testi uygulanmıştır. Analiz bulgularına göre, iş aile çatışması ile demografik değişkenlerden çalışılan departman ve çalışma süresi arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Davranış temelli iş aile çatışması çalışılan departman açısından ve davranış temelli ve gerilim temelli iş aile çatışması ise çalışılan süre açısından farklılık arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş-Aile Çatışması, Kadın Çalışanlar, Konaklama İşletmeleri.

EVALUATION OF WORK-FAMILY CONFLICT IN TERMS OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF WOMEN EMPLOYEES

Abstract

The fact that the tourism sector has a structure based on intensive manpower and providing service for twenty-four hours makes the participation of employees more than other occupations. In addition, due to the simultaneous interaction of employees and customers, employees need to pay more attention to their emotions and behaviors. This situation may cause conflict between the work and family life of the employees who feel pressure. In this context, it was aimed to determine whether there is a significant difference between demographic variables such as levels of work-family conflict and marital status of work-family conflict, the department worked, position in the job, working time in the sector, monthly average income. In this context, data were collected from 160 female employees working in hotels with tourism operation certificate in Istanbul by using purposeful sample. Descriptive statistics, factor analysis, validity and reliability analyzes, Anova and t test were applied to the data. According to the findings of the analysis, it was found that there was a significant difference between job family conflict and demographic variables between department and working time. Behavior-based work family conflict differs in terms of the department studied and behavior-based and tension-based work family conflict differ in terms of time worked.

Key Words: Work-Family Conflict, Women Employees, Accommodation Businesses.

Giriş

Hizmet sektörü içerisinde yer alan turizm sektörünün yirmi dört saat hizmet veren bir yapıya sahip olması çalışanların işe ve iş yerlerine daha fazla katılımlarını gerekli kılmaktadır. Diğer bir ifade ile başka endüstrilere kıyasla resmi tatillerde bile pek çok kişi ailesi ile zaman geçirirken turizm sektöründeki bireylerin çalışma durumunda olması, çalışanların iş ve aile yaşamları arasında çatışma yaşamalarına neden olabilmektedir (Kidd ve Eller, 2012: 6).

¹ Bu çalışma, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim dalında Yağmur Savaşkan tarafından hazırlanan "İş-Aile Çatışmasının Duygusal Emek ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmeleri Kadın Çalışanları Üzerine Bir Uygulama" başlıklı yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Safranbolu Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, halimegoktas@karabuk.edu.tr

³ Bilim Uzmanı, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD, yagmurtlg@gmail.com

İş ve aile ortamı arasında dengenin sağlanamadığı durumlarda iş ve aile rolleri arasında bir uyumsuzluk ve çatışma durumu gerçekleşebilmektedir. Çatışmayı etkileyen birçok etmen bulunmaktadır. Bunlar iş yaşamından kaynaklanabileceği gibi aile yaşamından da kaynaklanmaktadır (Guttek, Searle ve Klepa, 1991: 560). İş saatlerinin süresi ve esnekliği, çalışma arkadaşları ile olan etkileşim gibi örgütsel nedenler aile çatışmalarını arttırabilirken, ailede sahip olunan çocuk sayısı gibi ailesel faktörler de iş çatışmalarını arttırmaktadır (Kinnunen ve Mauno, 1998: 157-158). Ancak çocukların bakımından ve ev işlerinden genellikle kadınlar sorumlu olması nedeniyle bu konudaki çatışmayı aileden işe yönelik olarak genellikle kadın çalışanların daha fazla yaşadıkları söylenebilir (Acun, 2016: 10).

Bu araştırma; iş ve aile yaşamlarında birçok farklı rol ve sorumluluk üstlenen bireylerin, sorumluluklarının baskısı sonucunda yaşadıkları iş-aile çatışmasının etkisini turizm sektöründe görevli kadın çalışanlar üzerinde araştırmayı ve bu konuda kadın çalışanların eğilimlerini belirleyebilmeyi konu edinmektedir. Çalışmanın uygulaması ise daha önce gerçekleştirilen bazı araştırmalar doğrultusunda (Guttek, Searle ve Klepa, 1991; Lo, 2003; Zhang ve Liu, 2011; Çoban, 2014) iş-aile çatışmasını daha sık yaşadığı düşünülen kadın çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle çalışmanın uygulama kısmında, çalışmanın konusunu oluşturan tüm değişkenlerin turizm sektöründeki kadın çalışanlar üzerinde araştırılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde ilgili alan yazını taranmış taranarak iş-aile çatışması kavramı açıklanmaya çalışılmış ve kavramın tanımı, nedenleri, türleri ve sonuçları kapsamında ele alınmıştır. İkinci bölümde ise iş-aile çatışmasının incelenmesi adına yapılmış olan uygulama çalışmasına ilişkin analiz ve bulgulara yer verilmiştir.

İş-Aile Çatışması Kavramı

Greenhaus ve Beutell tarafından 1980'lerde ortaya çıkan bir kavram olan iş-aile çatışması ile ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır (Gamor, Amisshah ve Boakye, 2014: 1). En genel tanımı ile iş-aile çatışması, iş ve aileden kaynaklı rol taleplerinin karşılıklı olarak uyumsuzluğu şeklinde tanımlanmaktadır (Giray ve Ergin, 2006: 84; Zhang, Griffith ve Fried, 2012: 696). Garhammer (2000)'e göre iş-aile çatışması modernleşmenin baskısı ile artan yaşam hızının bireylerin eş zamanlı olarak yetişmeleri gereken görevler ve roller ile karşı karşıya gelme durumudur (Stier, Epstein ve Braun, 2012: 266). Başka bir tanıma göre ise, "bir rolün taleplerinin, diğer rolün taleplerini yerine getirmeyi zorlaştırdığı dereceyi ifade eder" (Kidd ve Eller, 2012: 4).

İş-aile çatışması; birey eş zamanlı olarak çalışan, eş, ebeveyn gibi birden fazla role sahip olduğunda bir alandaki rolün zaman, enerji ve davranışsal taleplerinin diğer alandaki talepleri karşılamayı zorlaştırdığı zaman ortaya çıkar (Bragger vd., 2005: 307). Bu rollerin her biri zaman, enerji ve bağlılığı zorunlu kılar. Sahip olunan bu rollerin toplamı kişide aşırı yük ve engelleme olarak iki türlü zorlama meydana getirebilmektedir. Aşırı yük, farklı rollerin gereklerini yerine getirebilmek için gerekli olan toplam enerji ve zamanın bireyin karşılayabileceği kapasiteden fazla olmasıdır. Engelleme ise taleplerin çatışarak rolleri gereği gibi yerine getirmeyi zorlaştırması ile ortaya çıkan durumdur. İş-aile çatışmasının neden olacağı stres ise bireyin hem işte hem de aile yaşamındaki kaliteyi etkileyerek bireyi mutsuzlaştırabilmektedir (Atabay, 2012: 5-6).

İş-aile çatışması ile ilgili çalışmalar iş-aile çatışmasının iki farklı çatışma türüne sahip çift yönlü bir yapı olduğunu ortaya koymuşlardır (Frone, Russell ve Cooper, 1997: 326; Namasivayam ve Zhao, 2007: 1213). İş sorumluluklarının bireyin aile rolünü yerine getirmesine müdahale etmesi iş-aile çatışması yönünü oluştururken, aile sorumluluklarının bireyin iş yükümlülüklerini yerine getirmesine müdahale etmesi ise aile-iş çatışması yönünü oluşturmaktadır (Frone, Russell ve Cooper, 1997: 326; Zhang, Griffith ve Fried, 2012: 698; Özkan, Esitti ve Köleoğlu, 2015: 76). İş-aile çatışması durumuna örnek olarak uzun çalışma saatlerinin evde geçirilen zamanı kısaltması ve aile rolü sorumluluklarını engellemesi gösterilebilir (Özen ve Uzun, 2005: 130). Hastalanan çocukla ilgilenme gerekliliğinin işe gitmeye engel olabilmesi de aile-iş çatışması durumuna neden olan bir örnek olarak ifade edilebilir (Grzywacz vd., 2006: 414; Acun, 2016: 10).

İş-aile çatışması yönü, aile ortamından mahrum kalmak, düşük düzeyde aile rolü gösterme ve aile içinde memnuniyetsizlik ve sıkıntı ile ilişkilidir. Aile-iş çatışması yönü ise, işten kaçma, işe geç gitme, düşük iş performansı, iş tatminsizliği ve stres ile ilişkilidir (Voydanoff, 2005: 707).

İş-Aile Çatışmasının Nedenleri

İş-aile çatışmasının oluşumunda hem aile ile ilişkili hem de iş ile ilişkili faktörler etkili olmaktadır. İş-aile çatışmasına neden olan iş ile ilgili faktörler; iş ile ilgili çalışanlar, işe katılım, çalışma saatleri ve işin türüdür. Ailesel faktörler ise aile talepleri, çocuk bakımı gibi faktörlerdir (Gamor, Amisshah ve Boakye, 2014: 1).

İş ile ilgili nedenlerden, uzun ve düzensiz çalışma saatini; iş yükünün fazla olması, iş taleplerinin normalden fazla olması ve bu talepleri karşılamak için yeterli zamanın olmaması olarak ifade edebiliriz (Karatepe vd., 2010: 62). Uzun çalışma saatleri, hafta sonu çalışmaları, çalışma saatindeki esneklik ve fazla mesai gibi örgütsel kaynaklı

durumlar (Herst, 2003: 4), kişilerin ailesine ayıracağı vaktin işe ayrılmasına neden olmakta ve bireyi fiziksel olarak yorarak aktivitelere katılmasına engel olabilmektedir (Nergiz, 2016: 30). İş yükünün aşırılığı ile ortaya çıkan rol ve sorumlulukların da artması iş-aile çatışmasına neden olarak görülmektedir. Diğer bir ifade ile işe katılım düzeyini arttıran özellikler (iş sorumluluğu, mesai ve iş seyahatleri) iş-aile çatışmasının düzeyi ile pozitif ilişkili olmaktadır (Hill vd., 2004: 1303). Bunlardan başka iş yerinde yeterli sayıda eleman bulunmaması, mesai arkadaşlarının ve yöneticilerin beklentileri, iş yerinin yetersiz donanım, aydınlatma ve ısıtma özelliklerinin bulunması gibi etmenler de iş gereği ve yönetici kaynaklı çatışmalara neden olmaktadır (Açıkgöz, 2014: 38).

Çatışmaya neden olan ailesel faktörler ise evlilik ve eşin özellikleri, çocukların bakımı, ailede yaşlı ebeveynlerin bulunması durumu ve aile tipidir.

Ebeveynlerin iş yükleri, çocukların davranış özellikleri, aile içinde psikolojik desteğin eşler arasında bulunması, evlilikte yüksek düzeyde aile içi destek özellikleri bireylerdeki çatışma düzeylerine etki etmektedir (Beauregard, 2006: 337-338). Eşlerin kişilik özelliklerindeki uyumsuzluk, geçmişlerindeki farklılıklar, ev işlerinde eşlerin birbirine yardımcı olup olmamaları, eşlerden birinin işteki olumsuzlukları eve yansıtarak bir diğerinde aile-iş çatışması yaşamasına neden olması gibi diğer etkenler de çatışma düzeylerini etkilemektedir (Açıkgöz, 2014: 41). Ayrıca, sahip olunan çocuk sayısı ve çocukların yaşları ebeveynlerin çatışma yaşamalarına neden olabilmektedir. Okul öncesi çocuklar ve bebekler ailelerine daha çok bağımlıdırlar. Bu nedenle aileler küçük çocuklarına daha fazla zaman ve enerji göstermektedirler (Zhang ve Liu, 2011: 95). Aile yaşamı ile ilgili yapılan çalışmalarda (Lewis ve Cooper, 1998; Voydannoff, 1989) evde küçük çocukların olması ve ev işlerine ayrılan süre ile aile-iş çatışması arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu göstermiştir (Cinamon ve Rich, 2005: 369). Diğer bir etken ise ailede yaşlıca bakılması gereken kişilerin bulunmasıdır (Beauregard, 2006: 337). Yaşlı aile üyelerine bakmak çocuklara bakmak kadar yaygın bir durum olmasa da bu gibi bakımlar çocuk bakımı kadar zahmetli olabilmektedir. Ancak buna karşın yalnız yaşayan bireylere nazaran sorumluluğu artan ama ailesiyle beraber yaşayanların daha mutlu oldukları da görülmektedir (Çağatay, 2012: 67-68).

İş-Aile Çatışması Türleri

Greenhaus ve Beutell (1985) iş-aile çatışmasının üç türe ayrıldığını ileri sürmektedirler. Bunlar zaman temelli çatışma, davranış temelli çatışma ve gerilim temelli çatışmadır (Greenhaus ve Beutell, 1985: 77).

Zaman temelli çatışma; öz olarak iş veya aile ile ilgili faaliyetlere ayrılan mevcut sürenin miktarı ile ilgilidir (Frone, Yardley ve Markel, 1997: 149). Bir role ayrılan zamanın başka bir role zaman ayırmayı zorlaştırdığı durumda zamana dayalı çatışma meydana gelebilmektedir (Carnicer vd., 2004: 468). Uzun ve esnek çalışma saatlerinin olması birden fazla sorumluluğu bulunan bireylerin zamanını bu rollere yayabilmesini güçleştirebilmektedir (Greenhaus ve Beutell, 1985: 77). Bu durum işten aileye olumsuz etki oluşturarak aile sorumluluklarını yerine getirmeyi engellemiş olurken; çocukların okul sorunu gibi bir durumla ilgilenilmesi, zamanın aile durumundan kaynaklı harcanması da aileden işe yönelik olumsuz etkilere neden olarak zamansal anlamda işteki performansı engellemiş olur (Yüksel, 2005: 303).

Bireylerin örgüt içinde ayrı, aile içinde ayrı ve birden fazla rol üstlenmesi, zaman kaynağının sınırlı olması nedeniyle çatışmaktadır. Bireyler her bir rol için zamanını ve enerjisini harcamak zorundadır. Bu nedenle bir roldeki zaman ve enerjisi, diğer bir role ilişkin zaman ve enerjisinden almaktadır (Boloorizadeh, Tojari ve Zargar, 2013: 1404).

Sonuç olarak zaman baskısının iş-aile çatışmasında önemli bir neden olduğunu belirtmek mümkündür. Zaman baskısı çalışanlarda zorlamaya neden olarak stres ve bitkinlik gibi olumsuz duygular oluşturur. Bu duygular aile yaşantısına da yansır ve yükümlülükleri yerine getirmede güçlükler neden olur (Akın, 2008: 151).

Bir rolde gerekli olan belirli davranışların başka bir rolde beklenen davranışlara uymaması *davranış temelli çatışmadır* (Carnicer vd., 2004: 468). Diğer bir ifade ile bir role özgü davranışlar ile diğer role özgü davranışların uyumsuz olması durumudur (Demirbulat, 2014: 21). Bireylerden sahip oldukları rolün gerektirdiği davranışları göstermeleri beklenir. Kişi evinde iş yerindeki gibi, iş yerinde de evindeki gibi davranırsa sorun ve çatışma çıkabilir (Akın, 2008: 151; Atabay, 2012: 9). Örneğin iş alanında sert ve hırslı olması gibi davranışlar göstermesi gerekebilirken, aile ortamında ise uyumlu, pozitif davranışlar göstermesi beklenmektedir. Bu iki zıt davranış gösterimleri bir alandan diğer alana geçiş yaparken bireylerde gerginlik durumu yaratarak, roller arası çatışmaya neden olabilmektedir (Özen ve Uzun, 2005: 133; Aras ve Karakiraz, 2013: 3). Eğer bireyler bir rolden diğerine geçerken davranışlarındaki değişikliği uygun biçimde yapamıyorlarsa veya bir rolde yerine getirilen davranış diğer rolle olan uyumu sağlayamamakta ve uyumu güçleştirmekteyse davranış temelli çatışma yaşamaları muhtemeldir (Demirbulat, 2014: 21; Demircan ve Turunç, 2017: 50).

Üçüncü bir iş-aile çatışması türü olan *gerilim temelli çatışmanın*, işte strese neden olan etmenlerin bireyde gerilim, sinirlilik ve öfke hali, yorgunluk, depresyon, hissizleşme, kaygı, endişe gibi birtakım belirtilere yol açabileceği

ileri sürülmüştür (Greenhaus ve Beutell, 1985: 80; Vallone ve Donaldson, 2001: 216). Kişinin işten kaynaklı bu olumsuzlukları ailesine yansıtması durumunda ortaya çıkan çatışma türü gerilim temelli çatışmadır. (Aras ve Karakiraz, 2013: 3). Benzer şekilde ev alanı ile ilişkili olarak da eş ile tartışma ya da çocuklar ile ilgili olarak yaşanan olumsuz bir durumun bireyde sinir durumu oluşturabilmesi sayılabilir. Her iki durumda da meydana gelen gerginlikler, diğer alana yansyarak o alandaki rolde performans düşüklüğüne neden olabilmekte ve rolün gereği gibi gerçekleşmesine engel olabilmektedir (Güzel ve Özgül, 2014: 413).

İş-Aile Çatışmasının Sonuçları

Toplum içerisinde bireyler aile yaşamında anne-baba, evlat, eş, kardeş, hala, amca, arkadaş, komşu, amir, işçi vb. birçok statüden kaynaklanan örgütsel ve toplumsal birden fazla rol üstlenmektedir. Bireylerden bu rolleri yerine getirmesi beklenir. Örneğin bir kadından evde anne okulda öğretmen rolünü yerine getirmesi beklenmektedir. Bu roller yerine getirilirken toplum tarafından belirlenen davranış kalıplarının dışında özellikler sergilendiğinde ruhsal gerilim yaşayabilir. Gerilimin şiddet düzeyinin artması rol çatışmasına yol açabilmektedir (Özkanlı ve Korkmaz, 2000: 12-13).

İş-aile çatışmasının sonuçları hem aileye yönelik, hem bireye yönelik hem de örgüte yönelik bir takım sonuçlar oluşturabilmektedir. Aile açısından bakıldığında, iş-aile çatışmasının genel olarak aile ve evlilik memnuniyetiyle ters yönlü bir ilişkide olduğu ifade edilmektedir (Allen vd., 2000: 293). Aileye yönelik memnuniyette eş desteği de önemli faktörlerden birisidir. Eşinden yeterince destek alan bireyler hem daha az iş-aile çatışması yaşamakta hem de evliliklerinden daha fazla memnun olmaktadır (Çoban, 2014: 40).

Bireylerin örgüt işlerine daha fazla dâhil olmaları, aileye yönelik sorumlulukları ve ayırmaları gereken zamanı azaltmasından dolayı aile yaşamında çıkan huzursuzluklar iş-aile çatışmasının aileye yönelik sonuçlarını meydana getirmektedir (Rauf, 2013: 52).

İş-aile çatışmasının bireysel açıdan sonuçları üç şekilde açıklanabilmektedir. Bunlar; davranışsal sonuçlar, psikolojik sonuçlar ve fiziksel sonuçlardır. Davranışsal sonuçlar; yeme düzeninde değişiklik, sigara ve alkol kullanımındaki değişiklikler olması şeklinde ifade edilebilir. Psikolojik sonuçlar; depresyon, stres ve tükenmişlik hissi ve fiziksel sonuçlar ise kalp ve mide rahatsızlıklarının oluşması şeklinde sıralanabilir (Vallone ve Donaldson, 2001: 216; Küçükusta, 2007: 245).

İş-aile çatışması genellikle bireylerin davranış ve sağlıkları üzerinde stres kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca iş-aile çatışmasının her iki yönü de bireysel sonuç olarak yaşam doyumu, psikolojik gerginlik, stres ve gerilim, fiziksel şikayetler, depresyon gibi olumsuzluklara yol açabilmektedir (Amstad vd., 2011: 152).

İş-aile çatışmasının örgüte yönelik olumsuz sonuçları arasında yüksek stres düzeyi, iş tatminsizliği olarak sıralanabilir (Turluc ve Buliga, 2014: 106). Ayrıca düşük iş performansı, tükenmişlik, işe devamsızlık ve işi bırakma niyetine kadar ulaşan boyutlarda sorunlar oluşabilmektedir (Cinamon ve Rich, 2005: 366; Amstad vd., 2011: 152). Aile yaşamındaki olumsuzluklar, çalışanların iş yaşamındaki hedeflerini gerçekleştirmesini engellediği durumlarda ve bu hedeflerin kişisel hedeflerle uyumsuz olmasından dolayı iş yerine karşı düşmanlık ve işten çıkma niyeti gösterebilirler (Boyar vd., 2003: 180; Judge, Ilies ve Scott, 2006: 785).

Örgütlerde yöneticiler, enerjik ve üretken kadın işgücü istihdamı gerçekleştirmek istiyorlarsa çalışanların iş ve aile alanlarındaki çatışmalarında azaltıcı bir etki oluşturabilecek aile dostu uygulamalarda (uzun süreli doğum izni gibi) bulunmaları gerekmektedir. Diğer yandan bu uygulamaların yararlı olabilmesi için, çalışanların bu uygulamalardan ücret ya da kariyer kaygısı yaşamadan yararlanabileceğini bilmeleri gerekmektedir (Akın, 2008: 150). Bu bağlamda iş-aile kültürünü geliştirecek girişimler, yönetici-çalışma arkadaşları desteğinin ve çalışma ortamının güçlendirilmesi, iş paylaşımı, evde çalışma imkânı şeklinde yapılabilecek uygulamaların benimsenmesi iş tatmini gibi olumlu sonuçlarla ilişkilendirilebilir (Frye ve Breaugh, 2004: 197-198; Magnus ve Viswesvaran, 2006: 556).

Bireylerin iş-aile çatışması yaşamaması veya çatışmadan daha az etkilenmesi iş ve aile rollerindeki dengenin sağlanmasına bağlıdır. Bu dengenin sağlanmasının temelinde bireysel faktörler yatmaktadır. Kişinin denge sağlamak için bilinçli seçimler yapması ve bunları uygularken de kararlı olması işini kolaylaştıracaktır (Çarıkcı ve Çelikkol, 2009: 158). Bireyler farklı farklı meslekleri tercih etmektedirler ve kişilikleri ile uyumlu işleri tercih edenler daha başarılı ve mutludur. Kişilik farklılıkları bireylerin meslek seçimini etkilemektedir. Ayrıca bireylerin, kişiliklerine uygun işlerde çalışırlarsa iş tatminleri yüksek olmakta; tam tersi durumda da işi bırakma eğilimleri yüksek olmaktadır (Kutaniş, 2009: 81-82).

Çatışmanın olumsuz bir durum olarak görülmesine karşın bazı olumlu sonuçları da meydana getirdiği söylenebilir. Bu sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir; çatışma sonucunda taraflar görüşlerinin haklılığını göstermek için tüm yaratıcılıklarını göstererek orijinal ve farklı fikirler ortaya çıkaracak ve örgütler bu fikirlerden yararlanma olanağı

elde edebileceklerdir. Örgütsel etkinliği ve verimliliği olumsuz etkileyen sorunlar ortaya çıkacak ve sıkıntıyı ortadan kaldırmak için güdüleme artacaktır. Çatışan bireyler çatışma ile kendi bilgi ve kapasitelerini değerlendirebileceklerdir. Böylece eksik yanlarını saptama ve giderme fırsatları elde edeceklerdir (Özdoğan, 2003: 54-55).

Amaç-Yöntem

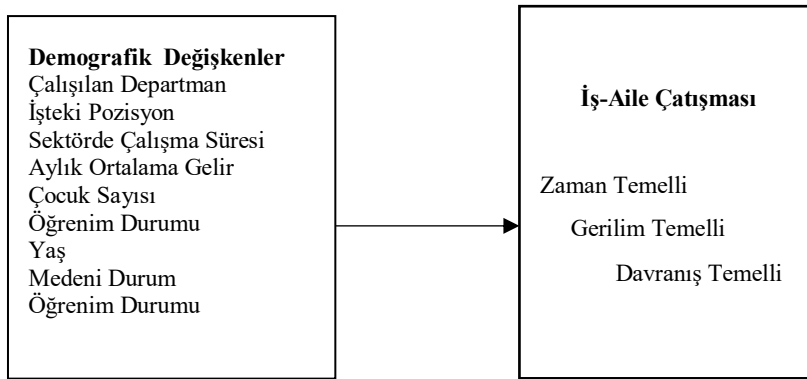
Konaklama işletmelerinin 7/24 çalışma koşullarına sahip olması, turizm sektörü çalışanlarının iş yerlerine ayırdıkları zamanın aile yaşamlarına ayırdıkları zamandan fazla olmasına neden olabilmekte ve aile sorumluluklarını gereği gibi yerine getirmelerini sınırlandırabilmektedir. Ayrıca bu durum çalışanlar üzerinde stres oluşturarak davranışlarına da yansıtılabilmekte ve çalışanların iş ile aile yaşamları arasında denge sağlayabilmelerinde de sıkıntılara yol açabilmektedir.

Bu çalışma, iş-aile çatışmasının etkisini turizm sektöründeki kadın çalışanlara ilişkin belirlemeye yönelik bir araştırmadır. Araştırma sayısal analize dayalı olarak gerçekleştirilmeye çalışıldığı için araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi ile sayılarla ölçülebilir sonuçlar elde ederek neden-sonuç ilişkisine yönelik genellenebilir bilgi üretilir ve sosyal durum ifade edilebilir (Türmüklü, 2001: 8).

Çalışmada iş-aile çatışmasını ölçebilmek için Morkoç (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiş olan Carlson, Kacmar ve Williams (2000)'ın geliştirmiş olduğu iş-aile çatışması ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 18 maddeden oluşmaktadır ve daha önceki bazı çalışmalarda (Diker, 2010; Işık, 2015; Fındık, 2016; Shakhbazov, 2018) kullanılmıştır.

Çalışmanın evrenini, İstanbul ilinde bulunan turizm işletme belgeli konaklama tesislerinde çalışan kadın personeller oluşturmaktadır. çalışmanın örneklemini ise hem araştırmanın maddi kısıtından hem de araştırmanın daha sağlıklı yürütülmesi açısından İstanbul ili Anadolu Yakası'nın Pendik-Kartal-Maltepe ilçelerinde bulunan 3 ve üzeri yıldızla sahip olan turizm işletme belgeli konaklama tesislerindeki kadın çalışanlar oluşturmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün yayınladığı verilere göre İstanbul ili Anadolu Yakası'nda 75 adet turizm işletme belgeli konaklama tesisi bulunmaktadır (<http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr>). Yine Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün yayınladığı verilere göre İstanbul ili Anadolu Yakası'nın Pendik-Kartal-Maltepe ilçelerinde bulunan 3 ve üzeri yıldızla sahip olan turizm işletme belgeli konaklama tesislerinin sayısı ise 13'tür (<http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr>). Bu oteller ile görüşmeler gerçekleştirilmiş olup yalnızca 6 otel çalışmaya katılmayı kabul etmiştir. Araştırmaya katılmayan otellerin çalışan kadın sayılarına ulaşılamamıştır. Bu nedenle araştırma, çalışmayı kabul eden 6 otel ile yürütülmüş olup örneklem sayısında da bu oteller temel kabul edilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden otellerde çalışan toplam kadın sayısı 240'tır. Dolayısıyla, 240 adet anket uygulanması için anket teklifini kabul eden otellere bırakılmıştır. Bu anketlerden %70'lik geri dönüş oranıyla 160 adet anket analiz kapsamına dâhil edilmiştir.

Araştırmanın modeli demografik özelliklere bağlı olarak iş-aile çatışması ilişkisini incelemeye yönelik planlanmıştır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu doğrultuda araştırmanın sorusu şu şekilde belirlenmiştir:

İş-aile çatışması demografik özelliklere göre farklılık göstermekte midir?

İş-aile çatışması hangi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir?

Bulgular

İş-aile çatışması ile demografik özelliklere yönelik ilişkiyi incelemeyi amaçlayan bu çalışma, İstanbul şehrinde Anadolu Yakası'nda bulunan 3 ilçedeki (Pendik-Kartal-Maltepe) 3 ve üzeri yıldızlı turizm işletme belgeli otellerin çeşitli bölümlerinde görev yapmakta olan kadın çalışanlardan elde edilen veriler ile yapılmıştır. Veriler, SPSS istatistikî paket programı ile analiz edilmiştir. Öncelikle iş-aile çatışması ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Kaiser Meyer Olkin (KMO) ve Barlett testleri yapılarak sonrasında faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

Demografik değişkenlerin yüzde ve frekans değerleri hesaplanarak demografik özelliklerin tabloları oluşturulmuş ve araştırma sorusuna ilişkin hipotez incelenmiştir.

İş-Aile Çatışması Ölçeğine İlişkin Güvenilirlik Analizi

Bir ölçeğin güvenilirliği, ölçeğin tutarlı ve hatasız şekilde ölçülmesi anlamına gelmektedir (Sekaran, 2003: 203). Güvenilirlik analizinde kullanılan modellerden birisi olan Cronbach Alpha modeli ile ölçekteki her bir ifadenin homojen bir yapı göstererek bütünü ifade edip etmediğine bakılır. Cronbach Alpha katsayısı olarak adlandırılan bu katsayı 0 ile 1 arasında değer almaktadır (Kalaycı, 2017: 405)

Çalışmada kullanılan iş-aile çatışması ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizi ile ilgili bulgular Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. İş-Aile Çatışması Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Cronbach Alpha İfade Sayısı

0,926 17

Çalışmada kullanılan iş-aile çatışması ölçeğinin güvenilirlik analizine ilişkin bulgular incelendiğinde, ölçeğin, Cronbach Alpha katsayısı 0,926 olarak bulunmuştur. Bu sonuç ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Faktör Analizi

Faktör analizi, kavramların açıklandığı boyutların belirlenmesinde ve değişken sayısını azaltmakta kullanılır (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2016: 73).

Faktör analizini uygulayabilmek amacıyla, Kaiser Meyer Olkin (KMO) testi; analiz edilecek değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı ve sıfırdan farklı olup olmadığını anlamak için ise Bartlett Küresellik testi uygulanmıştır. Bartlett testi değişkenler arasında yeterli oranda ilişki olup olmadığını gösterir ve Bartlett testinin p değeri 0,05 anlamlılık derecesinden düşük ise değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. KMO değeri ise değişkenler arası korelasyonların faktör analizine uygunluğunu test eder ve kabul edilebilir en alt sınırı 0,50'dir (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2016: 79-80). Faktör analizinde ortak varyans (communality) değerlerinin ve ölçekteki maddelerin değerlerinin 0,4'ten düşük olmaması önemlidir (Field, 2000: 434).

İş-aile çatışması ölçeğine ilişkin KMO ve Bartlett testlerinin sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. İş-Aile Çatışması Ölçeği KMO Ve Bartlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Testi (KMO)		0,881
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare	1955,158
	S.d.	136
	P	,000

Tablo 2'ye göre iş-aile çatışması ölçeğine ait KMO değeri 0,881'dir. KMO değerinin 0,80 ve yukarısı olması (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2016: 80) değişkenlerin mükemmel şekilde olduğunu ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Bu değer 0,80 ve üzerinde bir değerde bulunduğu için örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğu sonucunu göstermektedir. Bartlett testi sonucu ise Ki-Kare

değerinin $p < 0,05$ önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda iş-aile çatışması ölçeğine ilişkin faktör analizi uygulanabilir.

İş-aile çatışması ölçeğine ilişkin yapılan faktör analizine göre soruların faktörlere ilişkin dağılımında 9. ifadenin (İşteki tüm baskılar yüzünden bazen eve geldiğimde keyif aldığım şeyleri yapamayacak kadar stresli olurum.) faktör ağırlığının birden fazla faktör altında yakın değerlerde bulunduğu gözlemlenmiştir. Bir ifadenin birden fazla faktör altında yakın değerler alması durumunda ilgili sorunun analiz dışı bırakılması gerekmektedir (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2016: 85). Bu nedenle faktör analizi 9. ifade analiz dışı bırakılarak tekrarlanmıştır. Bu doğrultuda iş-aile çatışması ölçeğine varimax döndürme yöntemi uygulanmış olup bulgular Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. İş-Aile Çatışması Ölçeğine İlişkin Açıklanan Toplam Varyans

Bileşenler	Başlangıç Özdeğerleri			Döndürme Sonrası Yüklerin Kareler Toplamı		
	Toplam	Varyansın	Birikimli	Toplam	Varyansın	Birikimli
		%	%		%	%
1	7,902	46,484	46,484	4,208	24,755	24,755
2	2,218	13,045	59,529	3,733	21,956	46,711
3	1,511	8,886	68,415	3,690	21,704	68,415
4	,920	5,412	73,827			
5	,747	4,395	78,222			
6	,678	3,988	82,210			
7	,492	2,896	85,107			
8	,474	2,789	87,896			
9	,351	2,065	89,961			
10	,323	1,900	91,862			
11	,301	1,772	93,634			
12	,237	1,393	95,027			
13	,230	1,350	96,377			
14	,200	1,177	97,554			
15	,164	,963	98,517			
16	,147	,867	99,385			
17	,105	,615	100,000			

Tablo 3'e bakıldığında iş-aile çatışması ölçeği faktör analizi sonrası toplam varyansın %68'ini açıklamaktadır ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Faktör analizinde faktör yüklerinin toplam varyansı açıklama yüzdesinin 0,40 ve üzerinde olması kabul edilebilir bulunmaktadır (Işık, 2015: 65). Varimax döndürme yöntemi sonrası ortaya çıkan faktör yüklerine göre hangi bileşenlerin hangi faktör boyutunda yer aldığı Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. İş-Aile Çatışması Ölçeğinin Faktörlere Dağılımı

İş-Aile Çatışması Ölçeği Faktör ve Değişkenleri	Faktör Yüklü	Öz Değer	Varyansın Açıklama Oranı	Cronbach Alpha	Ortalama
Faktör 1: Gerilim Temelli		4,208	24,755	0,909	2,506
Ailemle geçirdiğim zaman genellikle kariyerim için gerekli olan işle ilgili faaliyetlere katılmama engel olmaktadır. (İAÇ 5)	0,679				
Aile ile ilgili sorumluluklarım için harcadığım zaman genellikle iş sorumluluklarımı yerine getirmeme engel olmaktadır. (İAÇ 7)	0,705				
Aile ile ilgili sorumluluklarımı yerine getirmem için harcamam gereken zaman nedeniyle işle ilgili faaliyetleri kaçırmak zorundayım. (İAÇ 8)	0,7				
Evde yaşadığım stres nedeniyle işteyken zihnim genellikle aile meseleleriyle meşgul olur. (İAÇ 10)	0,81				
Genellikle aile ile ilgili sorumluluklarımdan kaynaklanan stres nedeniyle işime konsantre olurken zorlanırım. (İAÇ 11)	0,755				
Aile yaşantımdan kaynaklanan gerilim ve kaygı işle ilgili kabiliyetlerimin zayıflamasına neden olur. (İAÇ 12)	0,777				
Faktör 2: Zaman Temelli		3,733	21,956	0,88	3,047
İşim, beni istediğimden daha fazla ailemle ilgili faaliyetlerden alıkoymaktadır. (İAÇ 1)	0,808				
İşe ayırmam gereken zaman ev ile ilgili sorumluluklara ve faaliyetlere eşit bir şekilde katılımımı engellemektedir. (İAÇ 2)	0,777				
İş ile ilgili sorumluluklarımı yerine getirmek için harcamam gereken zaman yüzünden aile ile ilgili faaliyetleri kaçırmak zorundayım. (İAÇ 3)	0,803				
Genellikle işten eve geldiğimde aile sorumluluklarımı yerine getiremeyecek ve aileyle ilgili faaliyetlere katılamayacak kadar bitkin olurum. (İAÇ 4)	0,76				
Genellikle işten eve geldiğimde duygusal olarak tükenmiş olurum ve bu durum ailemle vakit geçirmeme engel olur. (İAÇ 6)	0,683				
Faktör 3: Davranış Temelli		3,69	21,704	0,873	2,708
İş yerinde kullandığım problem çözücü davranışlarım evdeki problemleri çözerken etkili değildir. (İAÇ 13)	0,618				
İşte benim için gerekli ve etkili olan davranış, evde ters etkiye sebep olabilir. (İAÇ 14)	0,55				
İşte gösterdiğim ve orada etkili olan davranışlarım, iyi bir eş veya iyi bir ebeveyn olmama yardım etmemektedir. (İAÇ 15)	0,707				
Evde işime yarayan davranışlar işyerinde işe yaramamaktadır. (İAÇ 16)	0,824				
Evde benim için gerekli ve etkili olan davranışlar işte ters etkiye sahip olabilir. (İAÇ 17)	0,727				

Evde benim için problem çözücü davranışlarım işte faydalı görünmemektedir. (İAÇ 18)	0,854				
Toplam Açıklanan Varyans			68,415		
İş-Aile Çatışması Ölçeği Ortalaması					2,736

Tablo 4'te görüldüğü gibi faktör analizi sonucunda iş-aile çatışması ölçeği 17 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek ifadeleri incelendiğinde zaman temelli ölçek maddeleri 1, 2, 3, 4, 6, iken; gerilim temelli maddeler 5, 7, 8, 10, 11, 12; davranış temelli maddeler ise 13, 14, 15, 16, 17, 18'dir. Faktör analizinin sonucuna göre ise ifadelerin faktör yükleri görülmekle beraber 1. faktör toplam varyansın %24,755'ini; 2. faktör %21,956 ve 3. faktör ise %21,704'ünü açıklamaktadır. Bu faktörlerin tümü ise toplam varyansın %68,415'ini açıkladığı görülmektedir. Ayrıca her bir faktörün Cronbach Alpha ve ortalamalarına bakıldığında 1. faktörün Cronbach Alpha değeri 0,909 ve ortalaması 2,506'dır. 2. faktörün ise Cronbach Alpha değeri 0,880 ve ortalaması 3,047 son olarak 3. faktör Cronbach Alpha değeri 0,873 ve ortalaması 2,708'dir.

Araştırmaya Katılan Cevaplayıcıların Demografik Özellikleri

Çalışma kapsamında katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde elde edilen sonuçlar Tablo 5'te gösterilmektedir:

Tablo 5. Katılımcıların Yaşlarına İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Yaşınız	18-24 yaş arası	30	18,74
	25-31 yaş arası	53	33,13
	32-38 yaş arası	41	25,62
	39-45 yaş arası	25	15,63
	46 yaş ve üstü	11	6,88
Toplam	160	100	

Tablo 5'e göre araştırma kapsamında yer alan otel işletmelerinde çalışan katılımcıların 53'ünün (%33,13) 25-31 yaş aralığında yer aldığı, sonrasında ise büyük kısmının 41 kişi (%25,62) ile 32-38 yaş aralığında bulunduğu görülmektedir. 46 yaş ve üstü yaş grubu ise 11 kişi (%6,88) ile en az düzeyde bulunmaktadır. Bu durumda anketi cevaplayan katılımcıların çoğunluğunun genç nüfus olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6. Katılımcıların Medeni Durumlarına İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Medeni Durumunuz	Evli	67	41,87
	Bekâr	81	50,62
	Dul	7	4,38
	Boşanmış	5	3,13
	Toplam	160	100

Araştırma kapsamındaki katılımcıların medeni durumlarını gösteren Tablo 6 incelendiğinde ise katılımcıların 81'i (%50,62) ile büyük bir çoğunluğu bekâr iken 67 kişi (%41,87) ile diğer bir çoğunluk evli bireylerden oluşmaktadır. Ankete cevap veren bireylerden dul olanların sayısı 7 (%4,38) ve boşanmış olanlar ise %3,13'lük bir oranla sadece 5 kişiden oluşmaktadır. Tabloya göre dul ve boşanmış bireylerin düşük bir kısım olduğunu ifade edebiliriz.

Tablo 7. Evli Olan Katılımcıların Evlilik Sürelerine İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Evlilik Süreniz	1 yıldan az	10	14,93
	1-3 yıl arası	17	25,37
	4-6 yıl arası	12	17,91
	7 yıl ve üstü	28	41,79
	Toplam	67	100

Tablo 7'ye göre ise evli olan katılımcıların 28'inin (%41,79) 7 yıl ve üstü bir sürede evli olduğunu sonrasında ise 17 kişinin (%25,37) 1-3 yıl arası bir süre evli olduğu görülmektedir. 1 yıldan az süre içerisinde evli olan katılımcılar ise %14,93'lük bir oranla 10 kişi olarak görülmektedir. Bu tablodan hareketle evli olan katılımcıların en fazla sayı ile 7 yıl ve üzeri süre ile evli olduklarını belirtebiliriz.

Tablo 8. Katılımcıların Sahip Oldukları Çocuk Sayılarına İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Çocuk Sayınız	0	40	38,83
	1	22	21,36
	2	33	32,05
	3	4	3,88
	4 ve üzeri	4	3,88
	Toplam	103	100

Tablo 8'e göre ise katılımcıların sahip oldukları çocuk sayılarına ilişkin bulgulara bakıldığında katılımcıların 40'ı (%38,83) çocuk sahibi değilken 33'ü (%32,05) 2 çocuk ve yüzde %21,36'lık bir oranla 22 kişinin 1 çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcıların 4'ü (%3,88) 3 çocuk sahibi olmakla beraber yine aynı sayıda ve oranda 4 kişisi (%3,88) 4 ve üzeri sayıda çocuk sahibidir. Buradan katılımcıların büyük kısmı hiç çocuk sahibi değilken çok az bir kısmının da 3 ve 4 ya da üzeri çocuk sahibi olduğu belirtilebilir.

Tablo 9. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	20	12,57
	Lise	45	28,30
	Ön lisans	35	22,01
	Lisans	50	31,46
	Lisansüstü	9	5,66
	Toplam	159	100

Araştırma kapsamında ankete katılanların eğitim düzeylerinin gösterildiği Tablo 9'a göre katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında %31,46 oranla en fazla 50 kişinin lisans düzeyinde eğitim almış oldukları görülmektedir. Daha sonrasında ise katılımcıların 45'i (%28,30) lise eğitimine sahiptir. Üçüncü sırada ise ön lisans eğitimine sahip bireyler, lise düzeyine yakın bir sayı ile katılımcıların 35'inden (%22,01) oluşmaktadır. Tabloya göre katılımcıların en fazla lisans düzeyinde eğitim aldıkları, sonrasında ise lise düzeyinde eğitim alan kişilerin buldukları görülmektedir.

Tablo 10. Katılımcıların Çalıştıkları Departmanlara İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Çalıştığınız Departman	Yiyecek-İçecek	15	9,49
	Ön büro	45	28,48
	Kat hizmetleri	30	18,99
	Muhasebe	15	9,49
	Mutfak	8	5,06
	Satış Pazarlama	17	10,76
	Satın alma	5	3,16
	Diğer	23	14,57
	Toplam	158	100

Katılımcıların çalıştıkları departmanlara bakıldığında ise Tablo 10'a göre katılımcıların yarıya yakınının 45 kişi ile (%28,48) ön büro departmanında çalıştıkları ifade edilebilir. İkinci sırada ise %18,99 oran ile 30 kişinin kat hizmetleri departmanı olduğu, takiben ise 23 kişi ile (%14,57) ile diğer (güv.,tek.serv.,müşteri ilişkiler vd.) departman adı altında katılım gösterdikleri dikkat çekmektedir. Satış pazarlama departmanında ise çalışan katılımcı sayısı 17 kişi (%10,76) olarak göze çarpmaktadır. Yiyecek-İçecek ve muhasebe departmanlarındaki katılımcıların ise aynı sayı ve oranla 15 kişi (%9,49) olarak buldukları görülmektedir. En az katılımcı sayısının ise mutfak 8 kişi (%5,06) ve satın alma 5 kişi (%3,16) departmanlarında buldukları görülmektedir.

Tablo 11. Katılımcıların İş Yerindeki Pozisyonlarına İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler		Frekans (f)	Yüzde (%)
İş Yerindeki Pozisyonunuz	Departman Çalışanı	112	72,26
	Departman Şefi-Amiri	26	16,77
	Departman Yöneticisi-Müdür	17	10,97
	Toplam	155	100

Tablo 11 incelendiğinde katılımcıların büyük kısmı %72,26 oran ile 112 kişisi departman çalışanı olarak görev yapmakta iken departman şefi-amiri olarak 26 kişisi %16,77 oran ile ikinci sırada bulunmaktadır. Departman

yöneticisi-müdür pozisyonunda ise katılımcıların 17'si (%10,97) görev yapmaktadır. Bu tablodan hareketle anketi cevaplayan katılımcıların çoğunluğunun departman çalışanı pozisyonunda görev aldığı görülmektedir.

Tablo 12. Katılımcıların Sektördeki Çalışma Sürelerine İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Sektördeki Çalışma Süreniz	1 yıldan az	44	27,68
	1-3 yıl arası	54	33,96
	4-5 yıl arası	24	15,09
	7 yıl ve üzeri	37	23,27
	Toplam	159	100

Katılımcıların sektördeki çalışma sürelerine ilişkin bulguların yer aldığı Tablo 12'de katılımcıların 54'ünün (%33,96) sektörde 1-3 yıl arası çalışma süresine sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar içinde sektörde çalışma süresi 1 yıldan az olanların oranı ise %27,68 ile 44 kişidir. Sektörde 7 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip olanların oranı ise 37 kişi ile %23,27'dir. Katılımcıların 24'ü (%15,09) ise sektörde 4-5 yıl arası bir çalışma süresine sahiptir. Bu tablodan hareketle anketi cevaplayan katılımcıların çoğunlukla 1-3 yıl arası süre ile sektörde çalışanlar olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Katılımcıların Aylık Gelirlerine İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Aylık Geliriniz	1.500 TL ve altı	10	6,33
	1.501-2.500 TL arası	104	65,82
	2.501-3.500 TL arası	24	15,19
	3.501-4.500 TL arası	10	6,33
	4.501-5.500 TL arası	8	5,06
	5.501 TL ve üzeri	2	1,27
	Toplam	158	100

Araştırmaya katılan çalışanların aylık gelirlerine ilişkin bulgulara bakıldığında ise Tablo 13'e göre katılımcıların en fazla 104'ünün (%65,82) 1.501-2.500 TL arası aylık gelire sahip oldukları görülmektedir. Diğer bir çoğunluğun ise 2.501-3.500 TL arası gelire %15,19 oranla 24 kişi olduğu göze çarpmaktadır. 1.500 TL ve altı gelire sahip çalışan ile 3.501-4.500 TL arası gelire sahip çalışan katılımcı sayısının ise %6,33'lük bir oranla 10 kişi olarak aynı sayı ve oranda olduğu görülmektedir. 4.501-5.500 TL arası gelire sahip çalışanın 8 kişi olduğu (%5,06) ifade edilebilir. Ayrıca katılımcıların sadece 2'sinin (%1,27) 5.501 TL ve üzeri gelire sahip oldukları göze çarpmaktadır. Bu tablodan hareketle anketi cevaplayan katılımcıların çoğunluğunun 1.501-2.500 TL arası aylık gelire sahip çalışanlar olduğu; en az katılımın ise 5.501 TL ve üzeri aylık gelirli çalışanlar olduğu görülmektedir.

Araştırmaya Katılan Cevaplayıcıların İş-Aile Çatışmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın örneklem grubunun iş-aile çatışması düzeylerini belirlemek üzere yapılan ankete verilen cevapların yüzdelere ilişkin bulgular Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14. Konaklama İşletmesi Çalışanlarının İş-Aile Çatışmasına İlişkin Bulgular

İfadeler	Kesimlikle Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsızım	Katılıyorum	Kesimlikle Katılıyorum	Frekans	Ortalama	Standart Sapma
	%	%	%	%	%			
Gerilim Temelli								
Ailemle geçirdiğim zaman genellikle kariyerim için gerekli olan işle ilgili faaliyetlere katılmama engel olmaktadır. (İAÇ 5)	28,7	21,3	20	18,1	11,9	160	2,631	1,3765
Aile ile ilgili sorumluluklarım için harcadığım zaman genellikle iş sorumluluklarımı yerine getirmeme engel olmaktadır. (İAÇ 7)	28,7	28,7	21,9	11,3	9,4	160	2,44	1,2718
Aile ile ilgili sorumluluklarımı yerine getirmem için harcamam gereken zaman nedeniyle işle ilgili faaliyetleri kaçırmak zorundayım. (İAÇ 8)	31,9	24,9	18,8	17,5	6,9	160	2,43	1,2855

Evde yaşadığım stres nedeniyle işteyken zihnim genellikle aile meseleleriyle meşgul olur. (İAÇ 10)	32,5	19,4	18,1	16,3	13,8	160	2,594	1,4332
Genellikle aile ile ilgili sorumluluklarımdan kaynaklanan stres nedeniyle işime konsantre olurken zorlanırım. (İAÇ 11)	28,1	26,3	24,4	13,8	7,5	160	2,465	1,2427
Aile yaşantımdan kaynaklanan gerilim ve kaygı işle ilgili kabiliyetlerimin zayıflamasına neden olur. (İAÇ 12)	32,5	20,6	21,3	17,5	8,1	160	2,481	1,3221
Zaman Temelli								
İşim, beni istediğimden daha fazla ailemle ilgili faaliyetlerden alıkoymaktadır. (İAÇ 1)	18,8	13,8	25	20,6	21,9	160	3,131	1,4014
Tablo 14 Devamı								
İşe ayırmam gereken zaman ev ile ilgili sorumluluklara ve faaliyetlere eşit bir şekilde katılımımı engellemektedir. (İAÇ 2)	17,5	16,9	24,4	25	16,3	160	3,056	1,3329
İş ile ilgili sorumluluklarımı yerine getirmek için harcamam gereken zaman yüzünden aile ile ilgili faaliyetleri kaçırmak zorundayım. (İAÇ 3)	14,4	17,5	17,5	27,5	23,1	160	3,275	1,3734
Genellikle işten eve geldiğimde aile sorumluluklarımı yerine getiremeyecek ve aileyle ilgili faaliyetlere katılamayacak kadar bitkin olurum. (İAÇ 4)	21,3	17,5	20,5	23,8	16,9	160	2,975	1,3961
Genellikle işten eve geldiğimde duygusal olarak tükenmiş olurum ve bu durum ailemle vakit geçirmeme engel olur. (İAÇ 6)	25	20	19,4	21,3	14,4	160	2,8	1,3999
Davranış Temelli								
İş yerinde kullandığım problem çözücü davranışlarım evdeki problemleri çözerken etkili değildir. (İAÇ 13)	21,3	20,6	33,1	16,9	8,1	160	2,7	1,2121
İşte benim için gerekli ve etkili olan davranış, evde ters etkiye sebep olabilir. (İAÇ 14)	26,3	21,9	21,9	19,4	10,6	160	2,667	1,3349
İşte gösterdiğim ve orada etkili olan davranışlarım, iyi bir eş veya iyi bir ebeveyn olmama yardım etmemektedir. (İAÇ 15)	23,8	20	32,5	10,6	13,1	160	2,694	1,3031
Evde işime yarayan davranışlar işyerinde işe yaramamaktadır. (İAÇ 16)	24,4	17,5	29,4	15,6	13,1	160	2,756	1,3353
Evde benim için gerekli ve etkili olan davranışlar işte ters etkiye sahip olabilir. (İAÇ 17)	22,5	22,5	24,4	21,9	8,8	160	2,732	1,2708
Evde benim için problem çözücü davranışlarım işte faydalı görünmemektedir. (İAÇ 18)	24,4	20,6	28,1	15	11,9	160	2,698	1,3116

Tablo 14 incelendiğinde iş-aile çatışmasının gerilim temelli boyutuna bakıldığında, en fazla katılım, İAÇ 10 (evde yaşadığım stres nedeniyle işteyken zihnim genellikle aile meseleleriyle meşgul olur) ve İAÇ 12 (aile yaşantımdan

kaynaklanan gerilim ve kaygı işle ilgili kabiliyetlerimin zayıflamasına neden olur) ifadelerine %32,5 oranla “kesinlikle katılmıyorum” yanıtı olarak verilmiştir. Gerilim temelli boyut ifadelerinin, genel olarak “kesinlikle katılmıyorum” yanıtı ile cevaplandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, konaklama işletmelerinde kadın çalışanların aileden kaynaklı stres ya da gerilimin iş yerlerinde çalışmada engel yaratan bir ortam oluşturmadığı, aile yaşamlarından kaynaklı herhangi bir sıkıntının iş yerlerine yansımadağı ifade edilmiştir. Diğer bir ifade ile aileden kaynaklı bir problemin, çalışanların işlerine konsantre olmalarına ve işlerini gereği gibi yapmalarına engel olmadığı söylenebilir. Zaman temelli boyut incelendiğinde, en fazla katılımın İAÇ 3 (iş ile ilgili sorumluluklarımı yerine getirmek için harcamam gereken zaman yüzünden aile ile ilgili faaliyetleri kaçırmak zorundayım) ifadesine %27,5 oranla “katılıyorum” yanıtı olarak verildiği görülmektedir. Zaman temelli boyut ifadelerine bakıldığında en fazla “katılıyorum” yanıtı ile cevaplandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, ankete katılan cevaplayıcıların genellikle işlerinden eve geldiklerinde aile sorumluluklarını yerine getiremeyecek ve aileyle ilgili faaliyetlere katılamayacak kadar bitkin oldukları, işe ayrılmaları gereken zamanın ev sorumluluklarına ve faaliyetlerine eşit bir şekilde katılmalarına engel olduğu ve iş ile ilgili sorumlulukları yüzünden ev yaşamlarına istedikleri kadar vakit ayıramadıkları dile getirilmiştir. Davranış temelli boyut incelendiğinde ise en fazla katılım, İAÇ 13 (iş yerinde kullandığım problem çözücü davranışlarım evdeki problemleri çözerken etkili değildir) ifadesine %33,1 oranla “kararsızım” yanıtı olarak verilmiştir. Davranış temelli boyut ifadelerine bakıldığında en fazla “kararsızım” yanıtı ile cevaplandığı görülmektedir. Buradan hareketle, çalışanların iş yerlerinde ya da ev yaşamlarında gerekli ve etkili olan davranışların, bir diğer ortamda ters etkiye sebep olup olmadığı ya da fayda sağladığı konusunda kesin bir karar belirtmedikleri söylenebilir.

Değişkenlerle Demografik Özellikler Arası İlişkiler

Çalışma kapsamında birden fazla grubun karşılaştırılması söz konusudur. Bu amaçla da tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Aşağıda medeni durum, çalışılan departman, işteki pozisyon, sektördeki çalışma süresi, aylık ortalama gelir değişkenlerine göre iş-aile çatışması faktörü ortalamaları arasında fark olup olmadığı test edilmiştir.

Tablo 15. İş-Aile Çatışması ve Çalışılan Departman Anova Testi

İş-Aile Çatışması ve Çalışılan Departman		Ortalama (Ort.)		Std. Sapma		Tukey	
	Yiyecek-İçecek (1)	2,600		0,94262			
	Ön Büro (2)	2,962		1,03563			
	Kat Hizmetleri (3)	2,925		0,95863		1-7	
	Muhasebe (4)	2,755		0,66428			
	Mutfak (5)	2,555		1,03040		2-7	
	Satış-Pazarlama (6)	2,653		1,00145			
	Satın Alma (7)	4,088		0,30832		3-7	
	Diğer (8)	3,241		0,86434		4-7 6-7	
	Anova	Karelerin toplamı	Sd	Kareler Ort.	f	p(sig)	
Gruplar arası	13,499	7	1,928	2,179	0,039*		
Gruplar içi	132,754	150	0,885				

*p<0,05

Araştırmanın bağımsız değişkenlerden biri olan “Çalışılan Departman” ile bağımlı değişken “İş-Aile Çatışma” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0,05). Meydana gelen farklılıkların değişkenin hangi grupları arasında meydana geldiğinin belirlenmesi için uygulanan “Tukey Testi” sonucunda Satın Alma departmanında çalışanların (\bar{x} =4,08), Ön Büro (\bar{x} =2,96), Kat Hizmetleri (\bar{x} =2,92), Muhasebe (\bar{x} =2,75), Satış-Pazarlama (\bar{x} =2,65), Yiyecek-İçecek (\bar{x} =2,60) departmanında bulunan çalışanlara göre iş-aile çatışmasını daha yüksek oranda yaşamaktadırlar. Buradan hareketle, satın alma departmanı çalışanlarının işleri gereği sadece otel içi değil otel dışından da birçok farklı kurum, firma ve kişilerle çalıştığı, bu nedenle diğer departmanlara göre birçok farklı kişilerle iş gereği çalışmak durumunda kalmaları sonucunda satın alma departmanında çalışanların daha fazla iş-aile çatışması yaşayabilecekleri ifade edilebilir.

Tablo 16. İş-Aile Çatışması Davranış Boyutu ve Çalışılan Departman Anova Testi

İş-Aile Çatışması Davranış Boyutu ve Çalışılan Departman		Ortalama (Ort.)		Std. Sapma	Tukey	
	Yiyecek-İçecek (1)	2,444		0,862	5-7 5-8	
	Ön Büro (2)	2,654		1,041		
	Kat Hizmetleri (3)	2,737		0,794		
	Muhasebe (4)	2,711		0,605		
	Mutfak (5)	1,812		0,969		
	Satış-Pazarlama (6)	2,617		1,286		
	Satın Alma (7)	3,666		0,971		
	Diğer (8)	3,123		1,122		
	Anova	Karelerin toplamı	Sd	Kareler Ort.	f	p(sig)
Gruplar arası	16,309	7	2,330	2,391	0,024*	
Gruplar içi	146,179	150	0,975			

*p<0,05

Araştırmanın bağımsız değişkenlerden biri olan “Çalışılan Departman” ile bağımlı değişken “İş-Aile Çatışma Davranış Boyutu” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0,05). Meydana gelen farklılıkların değişkenin hangi grupları arasında meydana geldiğinin belirlenmesi için uygulanan “Tukey Testi” sonucunda Mutfak departmanında çalışanların ($\bar{x}=1,81$), Satın Alma departmanı ($\bar{x}=3,66$) ile Diğer departman ($\bar{x}=3,12$) çalışanlarına göre iş-aile çatışmasının davranış boyutunu daha düşük oranda yaşamaktadırlar. Buradan, mutfak departmanında çalışanların genellikle daha çekirdek bir ortamda çalıştığını ve genel anlamda otel içerisinde mutfak dışında pek fazla bulunmadıkları için, özellikle satın alma ve diğer departmanlara göre iş-aile çatışmasının davranış boyutundan daha az etkilenmelerinin işin yapısı gereği, doğal bir sonuç olarak çıkmış olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tablo 17. İş-Aile Çatışması ve Sektörde Çalışma Süresi Anova Testi

İş-Aile Çatışması ve Sektörde Çalışma Süresi		Ortalama (Ort.)		Std. Sapma	Tukey	
	1 yıldan az (1)	3,060		1,01254	1-3	
	1-3 yıl (2)	3,170		0,84859		
	4-6 yıl (3)	2,425		0,94999		
	7 yıl ve üstü (4)	2,737		0,93653	2-3	
	Anova	Karelerin toplamı	Sd	Kareler Ort.	f	p(sig)
	Gruplar arası	11,345	3	3,782	4,355	0,006*
	Gruplar içi	134,583	155	0,868		

*p<0,05

Çalışma kapsamında bağımsız değişkenlerden biri olan “Sektörde Çalışma Süresi” ile bağımlı değişken “İş-Aile Çatışması” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0,05). Meydana gelen farklılıkların değişkenin hangi grupları arasında meydana geldiğinin belirlenmesi için uygulanan “Tukey Testi” sonucuna göre ise “4-6 yıl arası” ($\bar{x}=2,42$) çalışanlar; “1-3 yıl arası” ($\bar{x}=3,17$) çalışanlara ve “1 yıldan az” ($\bar{x}=3,06$) sürede çalışanlara göre daha düşük düzeyde iş-aile çatışması yaşadıkları istatistiki olarak belirlenmiştir. Tablo 17’den çıkan sonuca göre, iş yerinde çalışma süresi ortalama 4 yıl ve üzerinde olan çalışanların daha az oranda iş-aile çatışması yaşadıkları görülmektedir. Burada çıkan sonuca göre, sektörde çalışma süresi arttıkça çalışanlar işe ve iş ortamına uyumu sağlama konusunda daha başarılı olabildiklerini ve bu nedenle daha düşük düzeyde iş-aile çatışması yaşadıklarını ifade edebiliriz.

Tablo 18. İş-Aile Çatışması Davranış Boyutu ve Sektörde Çalışma Süresi Anova Testi

İş-Aile Çatışması Davranış Boyutu ve Sektörde Çalışma Süresi		<i>Ortalama (Ort.)</i>		<i>Std. Sapma</i>	<i>Tukey</i>	
	1 yıldan az (1)	3,000		1,04300	1-3	
	1-3 yıl (2)	2,787		1,02659		
	4-6 yıl (3)	2,263		0,83394		
	7 yıl ve üstü (4)	2,547		0,97898		
<i>Anova</i>	<i>Karelerin toplamı</i>	<i>Sd</i>	<i>Kareler Ort.</i>	<i>f</i>	<i>p(sig)</i>	
<i>Gruplar arası</i>	9,773	3	3,258	3,297	0,022*	
<i>Gruplar içi</i>	153,132	155	0,988			

*p<0,05

Çalışma kapsamında bağımsız değişkenlerden biri olan “Sektörde Çalışma Süresi” ile bağımlı değişken “İş-Aile Çatışması Davranış Boyutu” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Meydana gelen farklılıkların değişkenin hangi grupları arasında meydana geldiğinin belirlenmesi için uygulanan “Tukey Testi” sonucuna göre ise “1 yıldan az” ($\bar{x}=3,00$) çalışanların “4-6 yıl arası” ($\bar{x}=2,26$) çalışanlara göre daha yüksek düzeyde iş-aile çatışmasının davranış boyutunu yaşadıkları istatistiki olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre, 1 yıldan az çalışanların uzun dönem çalışanlarına göre, henüz işe ve iş ortamına uyumlarının tam olarak oturmamış olabileceğini, bu nedenle işten ve aileden kaynaklı sıkıntıları birinden diğerine yansıtılabildikleri, bunu davranışları ile gösterebildikleri, bundan dolayı da iş-aile çatışmasının davranış boyutunu daha yüksek düzeyde yaşayabildiklerini ifade edebiliriz. Diğer bir ifade ile işteki çalışma sürelerinin henüz kısa olmalarının doğal bir sonucu olarak, iş ve aile hayatlarındaki uyumu henüz oturtamamış olmalarının, iş-aile çatışmasının davranış boyutunu yaşamalarına neden olabileceğini söylemek mümkündür.

Tablo 19. İş-Aile Çatışması Gerilim Boyutu ve Sektörde Çalışma Süresi Anova Testi

İş-Aile Çatışması Davranış Boyutu ve Sektörde Çalışma Süresi		<i>Ortalama (Ort.)</i>		<i>Std. Sapma</i>	<i>Tukey</i>	
	1 yıldan az (1)	2,808		1,14668	1-3 1-4 2-3 2-4	
	1-3 yıl (2)	2,782		1,06345		
	4-6 yıl (3)	2,013		0,93667		
	7 yıl ve üstü (4)	2,094		1,00427		
<i>Anova</i>	<i>Karelerin toplamı</i>	<i>Sd</i>	<i>Kareler Ort.</i>	<i>f</i>	<i>p(sig)</i>	
<i>Gruplar arası</i>	20,227	3	6,742	6,042	0,001*	
<i>Gruplar içi</i>	172,966	155	1,116			

*p<0,05

Çalışma kapsamında bağımsız değişkenlerden biri olan “Sektörde Çalışma Süresi” ile bağımlı değişken “İş-Aile Çatışması Gerilim Boyutu” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Meydana gelen farklılıkların değişkenin hangi grupları arasında meydana geldiğinin belirlenmesi için uygulanan “Tukey Testi” sonucuna göre ise “1 yıldan az” ($\bar{x}=2,80$) çalışanların “4-6 yıl arası” ($\bar{x}=2,01$) ve “7 yıl ve üstü” ($\bar{x}=2,09$) çalışanlara göre daha yüksek düzeyde iş-aile çatışmasının gerilim boyutunu yaşadıkları istatistiki olarak belirlenmiştir. Ayrıca “1-3 yıl arası” ($\bar{x}=2,78$) çalışanların da yine “4-6 yıl arası” ($\bar{x}=2,01$) ve “7 yıl ve üstü” ($\bar{x}=2,09$) çalışanlara göre daha yüksek düzeyde iş-aile çatışmasının gerilim boyutunu yaşadıkları istatistiki olarak belirlenmiştir. Tablo 37’ye göre çalışma süresi 1 yıldan az olan ve 1-3 yıl arası süre ile çalışanların, 4-6 yıl arası ve 7 yıl ve üstü süre ile çalışanlara göre iş-aile çatışmasının gerilim boyutunu daha yüksek düzeyde yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre iş yerinde çalışma süresi arttıkça çalışanların iş ve aile hayatında dengeyi sağlayabildikleri ve bu nedenle de işten ve aileden kaynaklanan stres, sıkıntı ve gerilimleri daha rahat kontrol altına alabildiklerini söylemek mümkündür. Diğer bir ifade ile çalışma süresi arttıkça işten ve aileden kaynaklı sorunları daha iyi

yönetebildiklerini ifade edebiliriz. Bunun nedeni olarak da işteki çalışma süresi arttıkça işe alışmak ve uyum sağlamak, iş ve aile yaşamı arasında dengeyi sağlamak daha kolay olabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

İş yaşamında, gelişen teknoloji ve küreselleşmeye bağlı olarak rekabetin artış göstermesi ile çalışma koşullarında da değişiklikler yaşanmaktadır. Çalışanların, iş yaşamlarında, kendilerini hem işverenlerine hem de çalışma arkadaşlarına kanıtlama ve işlerine tutunma çabası, aynı zamanda aile yaşamlarında da huzur ve denge kurmaya çalışmaları sonucunda, çalışanlar hem iş yaşamı hem aile yaşamlarında sıkıntı görmemek için uğraş göstermektedirler. Birden fazla rol arasında geçiş yaşayan ve sorumlulukları bulunan bireylerin bir noktada tıkanmaları onları çatışmaya düşürebilmektedir.

Hizmet sektörünün yoğun iş temposu ve yoğun emeğe dayanan yapıda olması nedeniyle turizm sektöründe çalışmakta olan bireylerin yoğun iş temposuna uyum sağlayabilecek fiziksel ve zihinsel güce sahip bir yapıda bulunmaları gerekmektedir. Bu kapsamda turizm işletmelerinde özellikle zaman temelli iş-aile çatışmasının sık yaşanabileceği ifade edilebilir. Özellikle sezon dönemlerinde yoğun faaliyet gösteren turizm işletmelerinde, çalışanlar, aile ile vakitlerinde kısıtlılık yaşayabilir ve iş-aile dengesinde bozulmalar görülebilir. Buna ek olarak çalışanların yaşadıkları stres ve rollerin gerektirdiği sorumlulukların baskısı gerilim temelli çatışmaya da neden olabilir.

Bu bağlamda konaklama işletmesi kadın çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda bazı örgütsel çıkarımlarda bulunulmuştur;

- Özellikle evli ve çocuklu kadın çalışanlar için ailesine yeterli zaman ayırabilmeleri konusunda esneklik sağlanabilir. Böylelikle çalışanların yaşamış oldukları zaman kaynaklı çatışmanın düzeyi azaltılabilir.
- Ayrıca iş ortamında stres düzeyinin azaltılabilmesine yönelik uygulamalar, müşteriler ile ilişkilerde biraz daha yetki tanınması ve üstlerin alt çalışanlara karşı sert ve katı tutum yerine daha yumuşak davranış göstermeleri sağlanabilir. Bunların yanı sıra, iş yerinin çalışma ortamının fiziksel açıdan rahat hale getirilmesi ve kadın çalışanların çocukları için küçük de olsa kreş imkânının iş yerinde tanınması ile çalışanın aklı iş yerindeyken hem çocuğunda fazla kalmamış olacak hem de işine daha fazla odaklanabilmesine fayda sağlayacaktır. İş yerinde mutlu olan bir çalışan işinde daha verimli olacaktır ve aile hayatı için de daha pozitif tutumlar içerisinde bulunacaktır. Böylece gerilim ya da davranış kaynaklı yaşanabilecek bir çatışmanın da önüne geçilmesi sağlanabilir.
- Turizm işletmelerinde yaşanan vardiyalı çalışma süresinden kaynaklanan sorunları azaltabilecek şekilde iş programları tasarlanabilir.
- Kadın çalışanların iş yerlerinde ve evlerinde de erkeklere nazaran daha fazla sorumlulukları bulunması nedeniyle kariyer geliştirme çabaları konusunda örgütsel destek sağlanabilir.

İş-aile çatışmasının azaltılabilmesi ya da önlenbilmesi konusunda iş-aile çatışmasının doğru şekilde yönetilebilmesi önemlidir. Çatışmanın nasıl yönetileceğini kavramak, çatışma sürecini bilmek hem örgüt açısından hem de bireyler açısından fayda sağlayacaktır. Çalışanların hem iş hem aile sorumluluklarını yönetmelerine yardımcı olabilecek örgüt politikaları uygulamaları bu kapsamda olumlu bir yönlendirme sağlayabilir (Özdoğan, 2003: 53; Ahmad ve Omar, 2008: 19).

Bu araştırma konaklama işletmelerinde çalışan kadın çalışanlara yönelik iş-aile çatışmasının etkisini ölçmeye yönelik olarak gerçekleştirilmiş olup ileride bu konu farklı meslek grupları üzerinde ve farklı sektörlerde uygulanabilir ve farklı sonuçlarla literatüre çeşitlilik sağlanabilir.

Kaynakça

- Acun, A. (2016). İş Aile Çatışması ve Turist Rehberlerinin İşten Ayrılma Niyetlerine Etkisi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Açıkgöz, B. (2014). Çalışan Annelerde Başa Çıkma Stratejilerinin İş-Aile Çatışması Üzerindeki Etkileri: Zonguldak Örneği (Yayınlanmamış doktora tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Ahmad, A. ve Omar, Z. (2008). Gender Differences in Work-Family Conflict and Family-Friendly Employment Policy Practices, Melbourne: Common Ground.
- Akın, M. (2008). Örgütsel Destek, Sosyal Destek ve İş/Aile Çatışmalarının Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkileri. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25(2), 141-170.
- Allen, T. D., Herst, D. E. L., Bruck, C. S. ve Sutton, M. (2000). Consequences Associated With Work-To-Family Conflict: A Review and Agenda For Future Research. Journal of Occupational Health Psychology, 5(2), 278-308.

- Amstad, F. T., Meier, L. L., Fasel, U., Elfering, A. ve Semmer, N. K. (2011). A Meta-Analysis of Work-Family Conflict and Various Outcomes With a Special Emphasis on Cross-Domain Versus Matching-Domain Relations. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16(2), 151-169.
- Aras, M. ve Karakiraz, A. (2013). Zaman Temelli İş Aile Çatışması, Düşük Başarı Hissi ve İş Tatmini İlişkisi: Doktora Yapan Araştırma Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 1-14.
- Atabay, E. S. (2012). İş-Aile Çatışması İle İş Tatmini İlişkisi: Banka Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Beauregard, T. A. (2006). Are Organizations Shooting Themselves in The Foot?: Workplace Contributors to Family-To-Work Conflict. *Equal Opportunities International*, 25(5), 336-353.
- Bolloorizadeh, P., Tojari, F. ve Zargar, T. (2013). Work-Family Conflict Among Female Head Coaches in Iran. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 84, 1403-1410.
- Boyar, S. L., Maertz, C. P., Pearson, A. W. ve Keough, S. (2003). Work-Family Conflict: A Model of Linkages Between Work and Family Domain Variables and Turnover Intentions. *Journal of Managerial Issues*, 15(2), 175-190.
- Bragger, J. D., Srednicki, O. R., Kutcher, E. J., Indovino, L. ve Rosner, E. (2005). Work-Family Conflict, Work-Family Culture, and Organizational Citizenship Behavior Among Teachers. *Jornal of Businnes and Psychology*, 20(2), 303-324.
- Carlson, D. S., Kacmar, K. M. ve Williams, L. J. (2000). Constrction and Initial Validation of a Multidimensional Measure of Work-Family Conflict. *Journal of Vocational Behavior*, 56(2), 249-276.
- Carnicer, M. P. L., Sanchez, A. M., Perez, M. P. ve Jimenez, M. J. V. (2004). Work-Family Conflict in a Southern European Country The Influence of Job-Related and Non-Related Factors. *Journal of Managerial Psychology*, 19(5), 466-489.
- Cinamon, R. G. ve Rich, Y. (2005). Work-Family Conflict Among Female Teachers. *Teaching and Teacher Education*, 21, 365-378.
- Çağatay, A. (2012). İş-Aile Çatışmasının Çalışanların İş Performanslarına Etkisinin Belirlenmesi: Ankara'daki Özel Eğitim Kurumlarında Bir Uygulama (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çarıkcı, İ. H. ve Çelikkol, Ö. (2009). İş-Aile Çatışmasının Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 153-170.
- Çoban, H. (2014). İş-Aile Çatışması ve Tükenmişlik Arasındaki İlişki: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Demirbulat, Ö. G. (2014). Profesyonel Turist Rehberliği Mesleğinin Aile Yaşantısı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme. *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi*, 3(2), 18-33.
- Demircan, P. ve Turunç, Ö. (2017). İş-Aile Çatışması-Duygusal Emek İlişkisinde Lider Desteğinin Rolü: Eğitim Üzerine Bir Araştırma. *İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 41-76.
- Diker, O. (2010). İş-Aile Çatışması ve İşe Bağlılık İlişkisinin Turizm Sektöründe İncelenmesi: Nevşehir Bölgesinde Faaliyet Gösteren Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Üniversitesi, Nevşehir.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2016). Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi, İstanbul: Beta Basım.
- Fındık, E. (2016). İş-Aile Çatışmasının Cam Tavan Sendromu Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Field, A. (2000). *Discovering Statistics Using SPSS For Windows*, London: SAGE Publication.
- Frone, M. R., Russell, M. ve Cooper, M. L. (1997). Relation of Work-Family Conflict to Health Outcomes: A Four-Year Longitudinal Study of Employed Parents. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 70, 325-335.
- Frone, M. R., Yardley, J. K. ve Markel, K. S. (1997). Developing and Testing an Integrative Model of The Work-Family Interface. *Journal of Vocational Behavior*, 50, 145-167.
- Frye, N. K. ve Breaugh, J. A. (2004). Family-Friendly Policies, Supervisor Support, Work-Family Conflict, Family-Work Conflict, and Satisfaction: A Test of a Conceptual Model. *Journal of Business and Psychology*, 19(2), 197-220.
- Gamor, E., Amisshah, E. F. ve Boakye, K. A. A. (2014). Work-Family Conflict Among Hotel Employees in Sekondi-Takoradi Metropolis, Ghana. *Tourism Management Perspectives*, 12, 1-8.
- Garhammer, M. (2002). Pace of Life and Enjoyment of Life. *Journal of Happiness Studies*, 3(3), 217-225.
- Giray, M. D. ve Ergin, C. (2006). Çift-Kariyerli Ailelerde Bireylerin Yaşadıkları İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kendini Kurgulama Davranışı ve Yaşam Olayları İle İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(57), 83-101.

- Greenhaus, J. H. ve Beutell, N. J. (1985). Sources of Conflict Between Work and Family Roles. *The Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Grzywacz, J. G., Frone, M. R., Brewer, C. S. ve Kovner, C. T. (2006). Quantifying Work-Family Conflict Among Registered Nurses. *Research in Nursing & Health*, 29(5), 414-426.
- Gutek, B. A., Searle, S. ve Klepa, L. (1991). Rational Versus Gender Role Explanations For Work-Family Conflict. *Journal of Applied Psychology*, 76(4), 560-568.
- Güzel, B. ve Özgül, E. (2014). Turizm İşletmelerinde İş-Aile Yaşamı Çatışması, Editör (Ş. A. Tükeltürk, N. Ş. Perçin ve B. Güzel), *Turizm İşletmelerinde Çalışan İlişkileri Yönetimi* (405-422), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Herst, D. E. L. (2003). Cross-Cultural Measurement Invariance of Work/Family Conflict Scales Across English-Speaking Samples (Unpublished doctoral dissertation). University of South Florida, Florida.
- Hill, E. J., Yang, C., Hawkins, A. J. ve Ferris, M. (2004). A Cross-Culturel test of The Work-Family Interface in 48 Countries. *Journal of Marriage and Family*, 66(5), 1300-1316.
- Işık, Z., (2015). Erzurum Palandöken Kış Turizm Merkezindeki Konaklama İşletmelerinde Çalışan Personellerde Duygusal Emek ve İş-Aile Çatışması İlişkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Judge, T. A., Ilies, R. ve Scott, B. A. (2006). Work-Family Conflict and Emotions: Effects At Work and At Home. *Personnel Psychology*, 59, 779-814.
- Kalaycı, Ş. (2017). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Ankara: Dinamik Akademi.
- Karatepe, O. M., Sökmen, A., Yavaş, U. ve Babakuş, E. (2010). Work-Family Conflict and Burnout in Frontline Service Jobs: Direct, Mediating and Moderating Effects. *Ekonomika a Management*, 4, 61-73.
- Kidd, J. ve Eller, C. (2012). Work Life Balance and Work-Family Conflict in The Hospitality Industry: What Do We Know in 2012?, Asia Pacific Council on Hotel, Restaurant and Institutional Education, Conference Manila, Philippines.
- Kinnunen, U. ve Mauno, S. (1998). Antecedents and Outcomes of Work-Family Conflict Among Employed Women and Men in Finland. *Human Relations*, 51(2), 157-177.
- Kutanis, R. Ö. (2009). Örgütlerde Davranış Bilimleri (Ders Notları), Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Küçükusta, D. (2007). Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesi Sorunları ve Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 243-268.
- Lewis, S. N. ve Cooper, C. L. (1998). Stress in Dual Earner Families. In B.A. Gutek, A. Stomberg, & L. Larwood (Editor.), *Women and Work*, Vol.3 (s. 139-168). Newbury Park, CA: Sage.
- Lo, S. (2003). Perceptions of Work-Family Conflict Among Married Female Professionals In Hong Kong. *Personnel Review*, 32(3), 376-390.
- Magnus, J. R. M. ve Viswesvaran, C. (2006). How Family-Friendly Work Environments Affect Work/Family Conflict: A Meta-Analytic Examination. *Journal of Labor Research*, 27(4), 555-574.
- Morkoç, T. P. (2014). Otel Çalışanlarında Duygusal Emek ve İş-Aile Çatışması İlişkisi: İzmir Şehir Otelleri Örneği (Yayımlanmamış doktora lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Namasivayam, K. ve Zhao, X. (2007). An Investigation of The Moderating Effects of Organizational Commitment on The Relationships Between Work-Family Conflict and Job Satisfaction Among Hospitality Employees in India. *Tourism Management*, 28, 1212-1223.
- Nergiz, T. (2016). Demografik Faktörlerin İş Aile Çatışması Üzerindeki Etkileri 'Bahçelievler İlçe Emniyet Müdürlüğü Örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Özdoğan, F. B. I. (2003). İşletmelerde Çatışma, Editör (B. Bumin), *Çağdaş İşletme Teknikleri* (51-67), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özen, S. ve Uzun, T. (2005). İşyerinde Çalışanın Yaşandığı Çatışmanın Azaltılmasında Örgütün ve Ailenin Rolü: Polis Memurlarına Yönelik Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 128-147.
- Özkan, Ç., Esitti, B. ve Köleoğlu, N. (2015). Work-Family Conflict in Hospitality Industry Employees: An Application Izmir. *Journal of Life Economics*, 2(2), 75-88.
- Özkanlı, Ö. ve Korkmaz, A. (2000). Kadın Akademisyenler, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Rauf, F. H. A. (2013). The Role Work Family Conflict Self Efficacy on The Negative Effect of Organizational Citizenship Behavior Introduction. *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 3(1), 49-54.
- Sekaran, U. (2003). *Research Method For Business: A Skill Building Approach*, New York: Malloy Lithographing.

- Shakhbazov, A. (2018). İş-Aile Çatışmasının İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi: Bir Alan Araştırması (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Stier, H., Epstein, N. L. ve Braun, M. (2012). Work-Family Conflict in Comparative Perspective: The Role of Social Policies. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30, 265-279.
- Turizm belgeli tesisler (2018). <http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr/TR-172646/turizm-belgeli-tesisler---guncellendi.html> adresinden erişildi.
- Turliuc, M. N. ve Buliga, D. (2014). Work-Family Conflict and Job and Family Satisfaction. The Mediating Role of Cognitions. *Procedia- Social and Behavioral Science*, 159, 105-109.
- Türnüklü, A. (2001). Eğitimbilim Alanında Aynı Araştırma Sorusunu Yanıtlamak İçin Farklı Araştırma Tekniklerinin Birlikte Kullanılması. *Eğitim ve Bilim*, 26(120), 8-13.
- Vallone, E. G. ve Donaldson, S. I. (2001). Consequences of Work-Family Conflict on Employee Well-Being Over Time. *Work and Stress*, 15(3), 214-226.
- Voydanoff, P. (1988). Work Role Characteristics, Family Structure Demands, and Work/Family Conflict. *Journal of Marriage and The Family*, 50, 749-761.
- Voydanoff, P. (2005). Work Demands and Work-To-Family and Family-To-Work Conflict: Direct and Indirect Relationships. *Journal of Family Issues*, 26(6), 707-726.
- Yüksel, İ. (2005). İş-Aile Çatışmasının Kariyer Tatmini, İş Tatmini ve İş Davranışları İle İlişkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 301-314.
- Zhang, J. ve Liu, Y. (2011). Antecedents of Work-Family Conflict: Review and Prospect. *International Journal of Business and Management*, 6(1), 89-103.
- Zhang, M., Griffeth, R. W. ve Fried, D. D. (2012). Work-Family Conflict and Individual Consequences. *Journal of Managerial Psychology*, 27(7), 696-713.

KÜRESEL GÜÇ MÜCADELELERİNİN VE HAYATTA KALMANIN ANAHTARI: JEOPOLİTİK

Muhammed ORAL¹

Özet

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde devletlerin sürekli olarak birbirleriyle mücadele içerisinde olduğu görülmektedir. Medeniyet tarihi boyunca ortaya çıkan devletler sınırlarını/hakimiyet alanlarını genişletmek, doğal kaynaklar itibarıyla zengin ya da stratejik sahaları ele geçirmek amacıyla daima birbirleriyle güç mücadelesine girişmişlerdir. Bu güç mücadelesi tarih boyunca bazı devletlerin varlığını sürdürmesine/büyümesine bazılarının ise ortadan kalkmasına neden olmuştur. İşte coğrafya ile devletlerin politikası arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bu disiplin jeopolitiktir. Jeopolitik, devletlerin uluslararası politikalarında fiziki/statik (devletin konumu, alanı/genişliği, şekli/biçimi, iklim özellikleri, yeryüzü şekilleri, sınırları, yeraltı kaynakları) ya da beşeri/dinamik (devletin nüfusunun niteliği ve yapısı, ekonomisi, tüm üretim süreçlerinde teknik gücü ve yenilikçi kabiliyeti, askeri gücü, siyasi anlaşmaları) coğrafi özelliklerin etkilerini analiz etmesi nedeniyle bölgesel ve küresel bir ölçüde sahiptir. Jeopolitik, devletler açısından iki olgu ortaya çıkarır. Bunlardan ilki, küresel aktörlerin (dünya ekonomisinde yüksek bir paya sahip olan ve özellikle askeri teknolojide önde gelen ülkeler) jeopolitiği güç mücadelesinin bir nedeni ve sonucu olarak görmesidir. Bu nedenle jeopolitik, devletlerin coğrafyalara/mekânlara dair ideallerini, hedeflerini, alan kazanımlarını içerir. Bu hedeflerin kaynağını doğal kaynaklara sahip olma arzusu, dini ya da etnik motivasyonlar oluşturabilir. Bu yönüyle jeopolitik bir fikir akımı ve düşünce sistemidir. İkincisi ise jeopolitiğin ülkeler için, sahip oldukları konumdan kaynaklanan kaçınılmaz/zorunlu politik hamlelere neden olması sürecidir. Bu hamleler; coğrafyalara dair bir yandan kontrol altına alma ya da kontrol altında tutma gibi yayılmacı hedefleri içerirken, diğer taraftan savunma halinde bulunan ülkeler için hayatta kalma mücadelesine dönüşebilir. Bu anlamda jeopolitik süreklidir ve canlıdır.

Modern dünyanın yolunu açan Coğrafi Keşifler yayılmacı jeopolitiğin en önemli sonucu olurken, Sanayi Devrimi, yarattığı siyasi, ekonomik ve sosyokültürel değişimlerle yeni ve sonuçları itibarıyla belki de telafi edilemez düzeyde gelişmişlik farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Endüstriyel devrim hammaddeye olan talebi arttırmış, yeni pazar alanları yaratmış ve ekonomileri ulus üstü hale dönüştürmüştür. Modern dünya sisteminin son halkası olan küreselleşme olgusu ise özellikle ekonomi ve kültürel unsurlar üzerinden kendisini göstermiş ve jeopolitiğin beşeri (değişken) unsurlarının önemini ortaya koymuştur. Dolayısıyla her ne kadar jeopolitik, küresel aktörlere ait bir amaç ve araçmış gibi görünse de tüm devletler jeopolitik çekim alanının içindedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Coğrafya, Jeopolitik, Devlet, Güç Mücadeleleri

The Key to Global Power Struggles and Survival: Geopolitics

Abstract

Historically, it is seen that states are in constant struggle with each other. States that have emerged throughout the history of civilization have always engaged in a power struggle with each other in order to expand their borders/areas of domination and seize rich or strategic areas in terms of natural resources. This power struggle has led to the existence/growth of some states throughout history and the disappearance of others. This discipline, which reveals the relationship between geography and the politics of states, is geopolitical. Geopolitics has a regional and global scale because it analyzes the effects of physical/static (the state's location, area/width, its shape, its climate characteristics, its landforms, its borders and its underground resources) or human/dynamic (the quality and structure of the state's population, its economy, its technical power and innovative ability in all production processes, its military power and its political agreements) geographical characteristics in the international policies of states. Geopolitics reveals two phenomena in terms of states. The first of these is that global actors (countries with a high share in the world economy and especially leading countries in military technology) view geopolitics as a cause and consequence of the power struggle. For this reason, geopolitics includes the ideals, goals, and field gains of states regarding geographies/spaces. The desire for natural resources, religious or ethnic motivations may be the source of these objectives. In this respect, it is a geopolitical idea and thought system. The second is the process by which geopolitics leads to inevitable/compulsory political moves for countries arising from their position. These moves; it may involve expansionist goals, such as control or control of geographies, on the one hand, and the struggle for survival for defending countries. In this sense, geopolitics is constantly and alive.

¹ Karabük Üniversitesi muhammedoral@karabuk.edu.tr

While the Geographical Discoveries that paved the way for the modern world became the most important result of the expansionist geopolitics, the Industrial Revolution created new and perhaps irreversible differences in development with its political, social and economic changes. The industrial revolution increased the demand for raw materials, created new market areas and transformed the economies into supranational. The phenomenon of globalization, which is the last link of the modern world system, manifested itself especially through economic and cultural elements and demonstrated the importance of human (variable) elements of geopolitics. Therefore, although geopolitics seems to be a purpose and instrument of global actors, all states are within the geopolitical gravitational area.

Key Words: Political Geography, Geopolitics, State, Power Struggles

Giriş

Her ne kadar jeopolitik coğrafyacılar dışında akademik olarak bağımsız bir bilim alanı olarak ele alınsa da esasen Siyasi Coğrafyanın bir dalıdır. Siyasi coğrafya, siyasi faaliyetlerin mekâna bağlı olarak değişimini inceler. Bu incelemede yeryüzü bir bütün olarak ele alınmakta devletler ile siyasi faaliyetler arasındaki ilişkiler üzerinde durulmaktadır (Göney, 1993:2). İşte jeopolitik bu yüzden siyasi coğrafyanın içerisindedir. Jeopolitik, Yunanca’da yer (geo) ve politika (politeia) sözcüklerinin birleşmesiyle ortaya çıkmış bir kelimedir. Bu anlamda jeopolitik yerin/coğrafyanın/mekânın politikasıdır ve bu özelliği ile de coğrafyanın bir ürünüdür. Öyle ki Geography (geographie) kelimesi dilimize *Coğrafya* şeklinde, kökeni benzer olan Geopolitics, *Jeopolitik* olarak geçmiştir. Yani kavram, bir ülke açısından konumlanılan coğrafyaya göre politika üretme işine karşılık gelmektedir. Bu yönüyle jeopolitik, *devleti yönetme* sanatının en önemli aracıdır. Jeopolitik, devlet idaresi disiplindir. Devlet idaresi ise; bilgi üretimi ve iletişimin yoğunlaştığı, ilişki ağlarının karmaşıklaştığı dünyada geçici sürelerle görev yapan siyasetçi ve bürokratların kişisel birikimlerine bırakılamayacak kadar ağır bir yükür. Ülke, mutlaka bilimsel bir zemin üzerinde kurumsal ve sistematik bir devlet aklıyla yönetilmelidir (Ulaş, 2011:290). Ancak bir devletin coğrafyası dahilinde politika üretme işi yalnızca fiziki unsurlara bağlı değildir. Aynı zamanda beşeri unsurlar da jeopolitiğin bileşenleridir. Bununla birlikte jeopolitik bir devletin sahip olduğu coğrafyanın dış politikaya olan etkisi ve sonuçlarını ele alır. Bu yönüyle jeopolitik yerel değil bölgesel ya da küresel bir ölçüğe karşılık gelmektedir. Ancak farklı aktörlerin jeopolitik hedefleri söz konusu ülkenin iç siyasetinde etkin olabilir. Örneğin yayılmacı ülkelerin jeopolitik hamleleri hedef coğrafyaları istikrarsızlaştırma amacı taşıyabilir. Bu durumda bölgedeki dini, mezhepsel ya da etnik farklılıklar kullanılabilir hatta terör unsurları ortaya çıkabilir. Dolayısıyla böyle bir süreç ilgili coğrafyada bulunan ülke ya da ülkeler için iç politikada siyasi, ekonomik ve sosyal pek çok sorunu beraberinde getirir.

Amaç ve Yöntem

Araştırma, jeopolitiğin tarihten gelen önemini ve devletler açısından ne anlama geldiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın deseni durum çalışmasıdır (case study). Çalışmada veri toplama yöntemi olarak ise doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Jeopolitiğin Kökenleri

Devlet ve coğrafya ilişkisinin temelleri o denli derindir ki antik dönemden beri bilim insanlarının bu ilişki üzerinde durduğu ve çeşitli görüşler ortaya attığı görülmektedir. Sun Tzu², Herodot (M.Ö. 485-425), Platon (M.Ö. 427-347), Aristo (M.Ö. 384-322), Jul Sezar (M.Ö. 100-44), Strabon (M.Ö. 63-M.S. 24), İbn Haldun (1332-1406) bu düşünürlerden en öne çıkanlarıdır. Herodot, Platon, Aristo, Strabon coğrafi şartların devletin gelişimini nasıl etkilediği üzerinde, Jul Sezar ise coğrafyanın fetihlere nasıl etki ettiği üzerinde durmuştur. Jul Sezar, Galya Savaşları adlı eserinde coğrafya, siyaset ve stratejik gibi unsurlardan bahsetmiştir. İbn Haldun ise Mukaddime adlı eserinde tarihi hadiseleri coğrafyaya dayandırmıştır. Ayrıca İbn Haldun iklimin insana olan etkisini de (Sıcak İklim Bölgeleri, Ilıman İklim Bölgeleri, Soğuk İklim Bölgeleri) ele almıştır. Bu bakış açısı analizi itibarıyla beşeri açıdan

² Sun Tzu, M.Ö. 6. yüzyılda kaleme aldığı “Savaş Sanatı” adlı eser insanlık tarihinin en eski ve halen ilgi çeken strateji eseri olma özelliği taşımaktadır. Çin’deki beylikler döneminin neden olduğu merkezi otorite zayıflığı ve bu yüzden ortaya çıkan pek çok savaşa binaen söz konusu eser kaleme alınmıştır. Bu eserin bazı bölümlerinde coğrafyanın/arazinin, savaşın ve galibiyetin belirleyici bir unsuru olduğu üzerinde durulmuştur.

Buna göre en eski jeopolitik öğretisi örneklerinin Doğu’da (Çin, Hindistan, Arap ülkeleri vb.) ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Eski Çinlilerin jeopolitik görüşlerine göre, ülkeleri *dünyanın merkezi* konumundaydı. Esasen “Çin” adı da “Merkez Ülke” anlamına gelen “Zhōngguó” sözcüğünden türemiştir. Söz konusu dönemden itibaren Çinliler ülkenin elverişli coğrafi konumundan ve merkezileşmiş devlet yapısından faydalanmak suretiyle teknik, kültürel ve askeri açılardan dünyanın en gelişmiş imparatorluğunu kurmuş ve çevrelerindeki toprakları ilhak etmeye başlamışlardır. Büyük Çin İmparatorluğu’nun kalkınma dönemi M.Ö. 3. yüzyılda Qin Hanedanı dönemine rastlar. Bu dönemden itibaren Çin’in tek bir yönetim altında toplanması süreci tamamlanır ve Güneydoğu Asya’nın tüm toprakları Çin Devleti’ne ilhak edilmiş olur (Hasanov, 2010:20).

devlet-coğrafya ilişkisini ortaya koymuştur. Buna göre tarihsel bağlamda sözcük olarak jeopolitik şeklinde kullanılsa da coğrafi faktörler ile siyasi/askeri unsurlar arasındaki bağlantı daima tartışılmalı ve devletler açısından genişlemenin/büyümenin/yayılanın ya da savunmanın/hayatta kalmanın bir yolu ve süreci olarak görülmüştür/görülmektedir. Jeopolitik kavramı ilk defa İsveçli Rudolf Kjellen tarafından “Stormakterna (Büyük Güçler)” adlı eserde ortaya atılmış ve bu tarihten itibaren uluslararası ilişkilerde sıklıkla kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Ancak kuramsal anlamda siyasi coğrafya ve jeopolitiğin temellerini atan kişi Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel’dir. Darwin’in doğal seleksiyon kuramından etkilenmesi sonucunda Ratzel yaşam alanı/lebensraum fikrini savunmuştur. Buna göre Ratzel, coğrafyanın siyasi yönünü ortaya çıkarmış ve coğrafyayı devletin varlığını sürdürmesinin bir anahtarı olarak kabul etmiştir. Böylelikle Ratzel, kavramsal olarak ifade etmese de jeopolitiğin temelini atmıştır. Bu süreçten sonra da İngiliz Halford Mackinder (1861-1947), Fransız Paul Vidal de la Blache (1845-1918), ABD’li T. Alfred Mahan (1840-1914), Nicholas J. Spykman (1893-1943) gibi düşünürler jeopolitik düşünce ve bu düşüncelerin dış politikaya dönüşmesi anlamında belirleyici olmuşlardır. Ayrıca bu jeopolitik düşünceler/ekoller³ kara alanlarına dair hedefleri içermekle birlikte deniz alanları ve geçiş güzergâhlarına dair hedefleri de içermektedirler.

Özellikle Coğrafi Keşiflerle başlayan süreç, Sanayi Devrimi, I. ve II. Dünya Savaşları, Soğuk Savaş dönemi ve küreselleşme olgusu coğrafyanın bilimsel ve paradigma anlamında gelişim yönünü tayin etmiş ve coğrafyanın siyasi boyutunun hayati düzeyde anlam kazanmasına imkân tanımıştır. Buna göre siyasi coğrafya ve jeopolitik düşünce 19. yüzyıldan itibaren Batı dünyasının uluslararası yönünü belirlemiştir. Bunun yanında ortaya çıkan gelişmiş ya da geri kalmış dünya arasındaki güç/savunma mücadeleleri ile beşeri coğrafya unsurlarının önem kazanması jeopolitiğin dinamik bir alan olmasını sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni dünya düzenleri (Soğuk Savaş ve küreselleşme) Nazi yayılmacılığına dayanak oluşturması nedeniyle bir süre ötelenen ve endişe duyulan bir disiplin olan jeopolitiği yalnızca fiziki coğrafya unsurlarına göre konumlanan bir siyasi coğrafya alanı olmaktan çıkarıp aynı zamanda beşeri ve ekonomik coğrafya faktörlerini de içine alan bir alan haline dönüşmesine imkân vermiştir. Jeopolitiğe siyasi coğrafya üzerinden ulaşılabilir. Bu sebeple jeopolitiğin beşeri unsurlarının coğrafi bilgi üzerinden değerlendirilerek analiz edilmesi gerekmektedir (İlhan, 2019:22). Ayrıca jeopolitikte diğer tamamlayıcı unsur “zaman”dır. Devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde geçmiş ile şimdiki arasındaki yadsınamaz bağlantının kaynağı zamandır. A.H. Kissinger’e göre şimdiki zaman tarihin eseridir. Dolayısıyla bugünkü politikaları geçmiş zaman şekillendirir. Uluslar soyut birimler değildir. Bir ulusun tarihten gelen idealleri, kişilik duygusu ve hafızası ulus bilincinin esasını oluşturur (Şener, 2017-77-78). Bu bağlamda devletler, diğer ülkeler tarafından ortaya koyulan/koyulmuş jeopolitik hamleler doğrultusunda önlemler almak ya da fırsatlar yaratmak zorundadırlar. Ayrıca zaman ölçeğinde devletler belirlediği stratejiyi hazır hale getirmelidirler. Buna göre jeopolitik hedefler jeostrateji özelinde, kuvvet (siyasi, ekonomik, askeri güç), mekân (coğrafya), zaman (tarihi gerçeklikler ve idealler, gelecekteki muhtemel politik ve askeri gelişmeler) çerçevesinde anlam kazanmaktadır.

Bu anlamda esasen iki yönlü bir jeopolitikten bahsedilebilir. İlk olarak jeopolitik, makro hedefleri (siyasi, ekonomik ve sosyokültürel⁴ motivasyonlar sonucu yayılmacı ya da barışçı) içerir. İkinci olarak ise bu makro hedeflere ulaşmak üzere üretilen stratejiler (jeostrateji⁵) ve bu doğrultuda ortaya çıkan uluslararası ilişkiler daha mikro ölçekte jeopolitik olgular yaratır. Bununla birlikte jeopolitiğin çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Bunlar, Açıklama ve Yönlendirme İşlevi, Tasarım/Plan İşlevi, Uyarılma (yeni kurulan bir devletin daha önceki devletin jeopolitik sonuçlarıyla olumlu ya da olumsuz olarak karşılaşması), Güç Yönetimi (milli hedefler ve milli güç unsurlarının planlanması ve uygulanması), Milli Güvenlik Siyaseti Oluşturma ve Uygulama İşlevi şeklindedir (Ulaş, 2011:138-158).

Jeopolitiğin Kodları

Tüm ülkeler öncelikle varlığını sürdürme amacı taşırlar. Çünkü devlet demek bağımsızlık demektir. Bu yüzden devletin en önemli amacı sürekliliğini sağlamaktır. Bunun için de devletin mantığında güç kavramı vardır. Devlet bu gücünü gerçek anlamda, yani zenginlikler anlamında arttırmak için iki tavır benimseyebilir: doğumu ve ekonomik faaliyetleri teşvik ederek kendi bölgesinde refahı yaygınlaştırmak ya da güç kullanarak yeni kaynaklar sağlayacak yeni yerler elde etmek (Defay, 2005:81). İşte bunlar geçmişin ve günümüzün en gerçekçi jeopolitik

³ Alman, İngiliz, Fransız ve Amerikan jeopolitik yaklaşımları.

⁴ Kültür, yalnızca yeme içme ya da giyim kuşam gibi maddi öğelere yahut gelenek görenek gibi manevi öğelere indirgenemez. Kültür, doğumdan ölüme hatta ölüm sonrasında uzanan ve içerisine bir milletin ürettiği/sahip olduğu tüm değerleri alan çatıdır. Bu yönüyle yalnızca “sosyal” ifadesi yerine “sosyokültürel” ifadesi kullanılmıştır.

⁵ Devletin sahip olduğu jeopolitik niteliklere bağlı olarak strateji geliştirmesi. Jeopolitik hedefler doğrultusunda üretilen yol ve yöntemler.

kodlarından biridir. Mevcut durumda dünyada 193 ülke bulunmaktadır. Bir ülkenin coğrafi konumu, dünya üzerindeki jeopolitik gücünü ve etki alanını da belirlemektedir (Harita 1).

Harita 1. Dünya Siyasi Haritası

Kaynak: HGM, 2019

Devlet, bir toplumun siyasal olarak örgütlenmesi ve toplumun ürettiği kurumların bütünü demektir. Dolayısıyla devletin varlığını sürdürmesi geçmişten günümüze değerlendirildiğinde iki yolla mümkün olmuştur. Devletler ya yayılmacı politika ve uygulamalarla ya da başarılı savunma yöntem ve uygulamalarıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir. Elbette bunu belirleyen en önemli öğe coğrafyadır. Öyle ki bir ülkenin; kıta, kıta içi, ada, kenar devlet olma durumu da o ülkenin güvenlik davranışlarında ve jeopolitik hedeflerinde etkili olmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin bulunduğu konum askeri savunma giderlerinin yüksek olmasına yol açmaktadır. Çünkü Orta Doğu'ya yakınlığı nedeniyle bölgeyle ilgili jeopolitik hedeflerden etkilenmektedir. Diğer taraftan 1910-1918 arasında bir kıta içi devlet olarak kalan Osmanlı Devleti Balkanların hemen her yerinde, Galiçya'da, Kafkaslar'da, Doğu Anadolu'da, Irak'ta, Yemen'de, Medine'de, Kızıldeniz boyunca, Süveyş'te, Filistin'de, Suriye'de, Trablusgarp'ta, Çanakkale'de, en nihayetinde ülkenin dört bir yanında savaşlar yapmak mecburiyetinde kalmıştır (İlhan, 1999:178). Batı Avrupa'da diğer kıtalara göre çok sayıda devletin ortaya çıkması ve tarih boyunca buradaki otorite mücadeleleri iklimin siyasi yapı ve işleyiş üzerindeki etkisini bir örnektir. Ayrıca iklim koşulları askeri hareket kabiliyetini doğrudan etkilemektedir. İngiltere'nin ilk sanayi ülkesi olarak ortaya çıkmasının temel sebebi de coğrafidir. Ada ülkesi olması doğal kaynak olarak taşkömürüne sahip olması ayrıca beşeri sermayeye ve teknolojik yenilikleri ortaya çıkaracak bilim insanlarına sahip olması 20. yüzyılda tüm dünyada İngiliz yayılmacılığını ortaya çıkarmıştır. Benzer şekilde ABD'nin uzak coğrafyada yer alması hem avantaj hem de dezavantaj getirmiştir. ABD'nin uzak coğrafyada yer alması siyasi olarak ABD'nin dünyanın diğer bölgelerindeki çekişmelerden ve sıcak çatışmalardan uzak kalmasını sağlamış ekonomik ve teknolojik olarak gelişimine katkı sunmuştur. Ancak I. Dünya Savaşından sonra ABD'nin izole yapısından vazgeçerek küresel politikalarda etkin olmaya başlaması jeopolitik dengeleri de değiştirmiştir. Bununla birlikte çok geniş topraklara ve sert bir iklime sahip olan Rusya'nın II. Dünya Savaşı esnasında Hitler Almanya'sı tarafından işgal edilememesi de coğrafi bir sonuçtur. Bunun yanında SSCB'nin çöküşünde öne çıkan en önemli unsurlar ise jeopolitiğin beşeri yansımaları olarak SSCB'nin uzak çalışmaları ile Afganistan Savaşına yüksek düzeyde finansal kaynak ayırması olmuştur.

Küresel bağlamda jeopolitik hedeflerin ve gerçekliklerin belirgin olarak hissedilmesi Sanayi Devrimi sonrasında görülmüştür. Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı hammadde talebi, pazar coğrafyaları ve küresel çaptaki finansal hareketlilikler bir yandan küresel entegrasyonları arttırırken bir yandan da jeopolitik çekişmeleri hızlandırmıştır. Çünkü doğal kaynaklara özellikle enerji kaynaklarına olan talep sürekli artmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında iki sebep etkili olmuştur. Bunlar dünya nüfusunun devamlı artması ve çağdaş sanayideki teknik gelişmelerdir (Doğanay ve Altaş, 2013:38). Dolayısıyla bu talep doğrultusunda söz konusu kaynakların da her coğrafyada yeterli ve eşit düzeyde bulunmaması bazı coğrafyaları değerli ve stratejik hale getirmiştir. Bu durumun en önemli yansımaları I. ve II. Dünya Savaşında görülmüştür. I. Dünya Savaşı her ne kadar görünür siyasi sebeplere sahipse de esasen eski (İngiltere, Fransa) ve yeni (Almanya İtalya) sömürgeler arasındaki jeopolitik mücadelelerden kaynaklanmıştır. II. Dünya Savaşı da benzer özelliklere sahiptir. I. Dünya Savaşının ortaya çıkardığı dünya

düzeninden memnun olmayan Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi⁶ üzerine İngiltere ve Fransa da Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Dolayısıyla I. Dünya Savaşının yarattığı sonuçlar II. Dünya Savaşının nedenlerini oluşturmuştur. II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan Soğuk Savaş dönemi ise dünyayı farklı bir jeopolitik sürece sürüklemiştir. Çünkü iki güç (ABD ve SSCB) arasındaki hakimiyet mücadelesinin boyutları genişlemiş nükleer ve uzay çalışmalarını da içerisine almıştır. Bu dönemdeki mücadeleler diplomasinin yerini güç (ekonomik-liberalizm ve komünizm, askeri, teknik) unsurunun almasına neden olmuştur. SSCB ve ABD önderliğindeki doğu ve batı blokları olarak adlandırılan yapılar, siyasi ve ekonomik gerginlikler ile bilim ve teknoloji alanlarındaki çekişme durumu jeopolitiği sürekli olarak canlı tutmuştur. Ekonomi ve teknoloji ile askeri ve uzay alanındaki çalışmalar jeopolitiğin beşeri unsurlarını öne çıkarmıştır. Buna ayrıca devletler için hayati boyuttaki milli güvenlik konusu da eklenmiş dünyada ittifaklar doğrultusunda uluslararası kuruluşlar oluşmuştur (NATO ve Varşova Paktı). Bu yüzden jeopolitik, milli güvenlik stratejilerinin odağını oluşturmuştur. Soğuk Savaşın jeopolitik açıdan en belirgin yansıması iki gücün de “dünyaya nasıl egemen oluruz” düşüncesi idi. Bunun için de dönemde çeşitli jeopolitik kuramlar üretilmiştir. Özellikle tarihsel bağlamda Deniz Hakimiyet Teorisi (Mahan), Kara Hakimiyet Teorisi (Mackinder), Yaşam Alanı Teorisi (Ratzel-Haushofer) dış politikada uygulama alanı bulmuştur. Soğuk Savaş döneminde ise Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi ABD dış politikasının temelini teşkil etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dünyada ise ABD tek kutup olarak kabul edilmiştir. Çünkü SSCB ortadan kalkmış ve SSCB bünyesinde bulunan devletler bağımsızlıklarını kazanmıştır. Bu durum Türk dünyasının jeopolitik gücünü arttırmıştır. Ayrıca Hazar Denizindeki petrol ve doğal gaz rezervleri de bu sahanın önemli bir enerji coğrafyası olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaş, liberalizmin galibiyetiyle sonuçlanmış ve uluslararası sermaye akışlarıyla birlikte küresel bazda ekonomik entegrasyonlar daha önce hiç olmadığı kadar artış göstermiştir. Küreselleşme olarak ifade edilen ve siyasi, ekonomik ve sosyokültürel değişimlere yol açan bu dönem, ABD'nin dünyanın en büyük süper gücü olarak kalsa bile tek güç olarak varlığını sürdürmesine engel olmuştur. Dolayısıyla küreselleşme olgusuyla stratejik düzeyde önem kazanan beşeri unsurlar jeopolitiğe atfedilen önemin her zamankinden daha fazla artmasına neden olmuştur. Rusya, Çin, İngiltere gibi aktörler ile AB (özellikle Almanya ve Fransa) küresel politikalarda ABD'nin istediği gibi hareket edemeyeceğini göstermiştir. Çünkü jeopolitik dengeler ikili ilişkilerin/mücadelelerin yanında bölgesel iş birliklerinin/mücadelelerinin de önemini ortaya koymuştur. Soğuk Savaştan sonra yaşanan istikrarsız ortamın sağlam verilere dayalı bir düşünce disiplininin geçirilmesi jeopolitik ile mümkündür. İki kutuplu dünyanın sona ermesinden sonra oluşan çok kutuplu dünyada, sorunlar daha da derinleşmiş ve belirgin bir hâl almıştır (İlhan, 1999:18). Dolayısıyla jeopolitikte küresel aktörlerin yanında bölgesel aktörler ve dinamikler de stratejik nitelik taşımaktadır.

Sonuç

Jeopolitiğin bir devlet yönetme aracı ve sanatı olduğu düşünüldüğünde devletler açısından ne denli hayati olduğu açıkça görülmektedir. Bu anlamda devleti yöneten idarecilerin politika üretme sürecinde coğrafyadan bağımsız kalması mümkün değildir. Elbette buradaki en önemli nokta, coğrafi olgunun hem fiziki coğrafya hem de beşeri coğrafya özelliklerini kapsamasıdır⁷. Dolayısıyla coğrafyayı jeopolitik bağlamda yalnızca toprak/alan, sınır ya da yeryüzü şekilleri olarak algılamak doğru bir yaklaşım olmaz. Jeopolitik ile jeopolitik hedefler ve idealler çerçevesinde üretilen jeostrateji, devleti bir bütün olarak algılama ve bu doğrultuda stratejik hamleler yapma fırsatı sunar. Tarih boyunca devletler arası ortaya çıkan güç mücadeleleri toplumlara ve ülkelere yön vermiştir. Bu yüzden jeopolitik, tarihsel gerçekliklerden ve toplumların yaşam tarzını, dünya görüşünü ve davranış kalıplarını ifade eden kültürden ayrı ele alınamaz. Kültür, jeopolitikte o denli bir beşeri unsur haline gelmiştir ki, jeopolitiğin temel belirleyicilerinden birisi olmuştur/olmaktadır. Örneğin Batı kültürü, bu kültür aleminin dışında yer alan ülkelerin bütün özellikleriyle milli kültürlerine etki etmekte/yozlaştırmakta, insanların/toplumların davranış ve düşünce değerlerini radikal şekilde dönüştürmektedir.

Tarihin her döneminde stratejik coğrafyalar jeopolitik mücadelelerin sebebi olmuştur. Stratejik olarak kabul edilen bu coğrafyalar; verimli tarım alanlarının yer aldığı, madenler ve enerji kaynaklarının bulunduğu/taşındığı ya da su rezervleri açısından zengin olan coğrafyalar olabilmektedir. Ayrıca deniz alanlarının jeopolitik önemine binaen (kara alanlarında kontrol sağlamanın ya da ticari faaliyetler nedeniyle denizler hayati önemdedir) geçiş ve bağlantı

⁶ Ratzel'in yaşam alanı teorisi Hitler'in temel motivasyonunu oluşturmuştur. Ratzel'in yayımlı devlet yaklaşımı Alman general ve jeopolitikçi Karl Haushofer'i de etkilemiştir. Haushofer'in düşünceleri de Adolf Hitleri etkilemiş ve II. Dünya Savaşı Almanya açısından bir varlık ve yeni Alman İmparatorluğu'nun kaçınılmaz bir gerekliliği görülmüştür.

⁷ 1980'li yıllarda bir yaklaşım olarak ortaya çıkan eleştirel jeopolitik, fiziki coğrafya unsurlarını göz ardı ederek küresel jeopolitik dizayna sosyal, kültürel ve hakim ilişkiler üzerinden bir açıklama yapma amacı taşımıştır. Ancak eleştirel jeopolitiğin yapmaya çalıştığı şey yine coğrafi bir bağlama karşılık gelmektedir. Ayrıca coğrafya-politika kavramlarını ifade eden jeopolitiğin coğrafyadan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Jeopolitiğin doğası coğrafyadır. Bu yüzden eleştirel jeopolitik tutarlı ve bütüncül bir yaklaşım değildir.

özelliği sebebiyle boğazlar ya da üs özelliği taşıması veya doğal kaynak ihtiva etmesi nedeniyle adalar da stratejik coğrafyalar grubunda yer alır.

Devletler açısından her ne kadar buldukları coğrafya değişmez olsa da coğrafyanın ya da coğrafyaların zamana bağlı olarak ürettiği, ortaya çıkardığı siyaset değişmektedir. Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı hammadde talebi, pazar ve finans, I. ve II. Dünya Savaşlarına neden olurken, Soğuk Savaş iki gücün ve bu güç ittifaklarının karmaşmasına neden olmuş ve coğrafyaları Doğu-Batı bloku şeklinde izole etmiş/bölmüştür. Küreselleşme süreci ise dünyada çok yönlü ve oyunculu bir jeopolitik yapı ortaya çıkarmıştır. Günümüz jeopolitik ortamında özellikle ekonomik ve teknolojik kabiliyet beşeri unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki jeopolitik riskler nedeniyle küresel ekonomi istikrarsız bir yapıya sahiptir. Çünkü ülkeler ekonomi üzerinden jeopolitik hamlelerde bulunmaktadır. ABD ve Çin arasında yaşanan ticari rekabet/savaş bu durumun en belirgin örneğidir. Ayrıca Çin'in Afrika ülkelerine yönelik yatırımları ve sağladığı finansal destekler de jeopolitik hamlelere örnektir. Çin bu sayede eski sömürgeci ülkelerin sahip olduğu gibi küresel siyasette henüz sert bir güç olarak algılanmadan daha etkin olma hedefindedir. Dolayısıyla Çin Afrika'da doğal kaynakların işletilmesiyle ilgili girişimlerde bulunurken aynı zamanda gerçekleştirdiği yatırımlarla müttefik edinmektedir. İşte bu örnek, jeopolitiğin dinamikliğini ve bütüncül özelliğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Defay, A. (2005) *Jeopolitik*, (çev. İ. Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Doğanay, H. ve Altaş, N.T. (2013) *Doğal Kaynaklar*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Göney, S. (1993) *Siyasi Coğrafya*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Hasanov, A. (2010) *Jeopolitik: Teorileri, Metodolojisi, Aktörleri, Tarihi, Karakteristiği, Kavramları*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- İlhan, S. (1999) *Dünya Yeniden Kuruluyor*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.
- İlhan, S. (2019) *Jeopolitik: Güç Odağı Kuramı*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Ulaş, B. (2011) *Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul.

AMASRA'DA EKONOMİK FAALİYETLERİN FONKSİYONEL ARAZİ KULLANIMINA ETKİLERİ

Ünal ÖZDEMİR¹

ÖZET

Bu çalışma, Amasra'daki başlıca ekonomik faaliyetlerin fonksiyonel arazi kullanımı üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Kuruluşundan itibaren 19. Yüzyıla kadar liman marifetiyle ticaret ve balıkçılık faaliyetlerinin öne çıktığı Amasra'da, 1840'lı yıllardan itibaren maden işletmeciliği başlamıştır. O tarihten itibaren küçük sahil kasabasının mavi ve yeşil tonlardaki peyzajına, siyah renkler de dahil olmuştur. 20. Yüzyılın başlarındaki bazı girişimler yanında özellikle 1970'li yıllardan itibaren bir çok doğal ve beşeri turistik çekicilikler sayesinde Amasra, Batı Karadeniz kıyılarının en önemli turizm merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bahsi geçen ekonomik faaliyetlerin arazi kullanılışı üzerindeki etkileri ise 1984, 2006 ve 2014'deki imar planları ile ele alınmıştır. 1984-2014 yılları arasında kasabanın fonksiyonel arazi kullanımı yaklaşık % 100 artmıştır. Aynı şekilde belediye mücavir sahası da genişlemiştir. İmar planlarında en fazla dikkat çeken husus, mevcut konut alanları ile konut gelişme alanlarındaki önemli artışlar sonucu yeni iskan sahalarının oluşmasıdır. Turizmin artan önemine koşut, turizm tesislerinde ki artış da dikkat çekici bir diğer özelliktir.

ANAHTAR KELİMELELER: Amasra, arazi kullanımı, madencilik, turizm, balıkçılık.

THE EFFECTS OF ECONOMIC ACTIVITIES ON FUNCTIONAL LAND USE IN AMASRA

ABSTRACT

This study aimed to examine the effects of major economic activities in Amasra on functional land use. From its establishment until the 19th century Amasra, where trade and fishery activities stand out through the port, has started mining operations since the 1840s. Since then, black colors have been included in the blue and green tones landscape of the small seaside town. Amasra has become one of the most important tourism centers of the West Black Sea coast thanks to many natural and human tourist attractions especially from the early 1970s along with some initiatives in the early 20th century. The impacts of the mentioned economic activities on land use were handled by the zoning plans in 1984, 2006 and 2014. Between 1984 and 2014, the functional land use of the town increased by 100%. Similarly, the municipal service area has expanded. The most striking point in the development plans is the formation of new housing areas as a result of significant increases in the existing housing areas and housing development areas. Parallel to the increasing importance of tourism, the increase in tourism facilities is another remarkable feature.

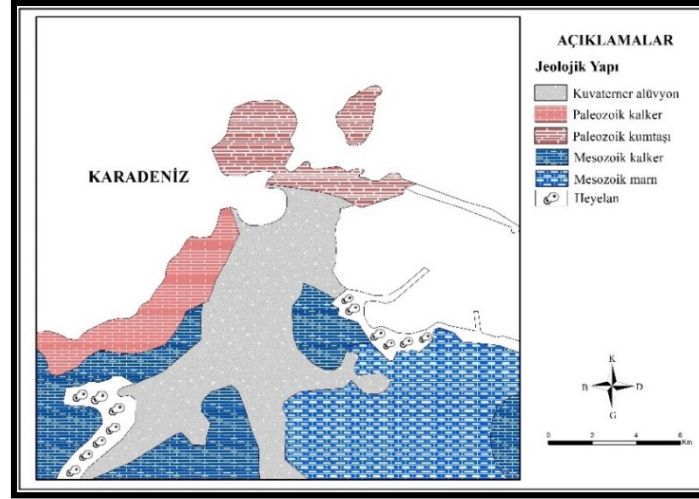
KEY WORDS: Amasra, land use, mining, tourism, fishery.

GİRİŞ

Amasra kasabası, Batı Karadeniz kıyılarında Bartın iline bağlı bir ilçe merkezidir (Harita 1). ADNKS 2018 yılı verilerine göre Amasra ilçe nüfusu 14.776, ilçe merkezi ise 6.085 kişidir. Yerleşmenin kurulması ve gelişmesinde Karadeniz kıyılarının ender şekillerinden olan tombolo etkili olmuştur. Yarımada eşlik eden Boztepe ve Tavşan adaları ile Amasra'nın doğal ve kültürel peyzajı zenginleşmiştir. Amasra belediye mücavir alanı ise yaklaşık 15 km² dir. Bu saha içinde belediye hizmetinin verildiği yerleşme üniteleri; Kaleiçi, Boztepe, Kum, Fatih ve Kaleşah mahalleleridir. Bunlara ilaveten 30 köy ve bu köylere bağlı 67 mahalle de idari fonksiyon sınırları içersindedir.

Kuruluşu M.Ö. 15. yüzyıla kadar giden Amasra ya da tarihte bilinen adı ile Sesamos; eski denizcilerin *Konuk Sevmes* diye adlandırdığı Karadeniz kıyılarının nadir korunaklı doğal limanlarından biridir. Amasra tarihi üzerinde önemli araştırmaları olan Sakaoğlu; Batı Karadeniz kıyılarının en eski yerleşmelerinden biri olarak tanımladığı Amasra'nın, Ereğli (Herakleia)'den sonra kuruluş yeri, sığınma, savunma, pazarlama ve hinterland ölçüsünde öneme haiz olduğunu söylemektedir (bkz: Sakaoğlu, 1987).

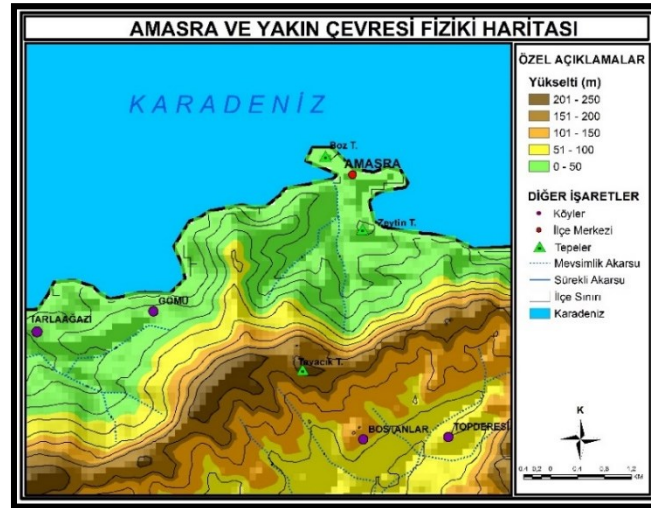
¹ Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, uozdemir@karabuk.edu.tr.

Harita 2. Amasra ve yakın çevresinin jeoloji haritası (Tokay, 1962 ve Uzer, Tanık, Çamur, 1985'den değiştirilerek).

Çalışma sahasının tektonik özellikleri morfolojik yapıyı etkileyen diğer bir faktördür. Küçük Limanı çevreleyen kalker formasyonlarda gelişmiş bir fay çatlaklığı görülmektedir. Bir diğeri ise Fatih Mahallesindeki ATİ lojmanlarının hemen altında kalker ve marn formasyonlarını ayıran fay hattıdır. Yükselen blok Amasra-Bartın karayolunda yaklaşık 40-50 m yükselirken, alçalan blok yaklaşık -100 m seviyesine kadar inmektedir.

Amasra, batı ve doğuda iki yüksek yamaçla çevrili bir vadinin iki büyük adaya bağlanan bölümleri üzerine yerleşmiştir (Uzer, vd, 1985; 4). Batı Karadeniz kıyılarının genelinde görülen Pasifik kıyı özelliğine bağlı falezli kıyı tipi, bu engebeli sahayı işleyen akarsu vadileri, küçük kıyı ovası, tombolo ile adalar sahanın jeomorfolojik özelliklerini oluşturan başlıca unsurlardır. Amasra'nın jeomorfolojik özelliklerine ayrıntı katan unsurlardan biri adalardır. Tarihi kaynaklarda Amasra'da beş adanın varlığından bahsedilir. Bu adalar; Boztepe, Zindantepe (Kaleiçi), Tavşan Adası (Büyük Ada), Küçük Ada ve Tekketepe'dir. Ancak bugün bu adalardan sadece Tavşan adası belirgindir (Fotoğraf 1, Harita 3).

Harita 3. Amasra ve yakın çevresinin fiziki haritası.

Bartın Çayı ağzından Çakraz koyunun doğusuna kadar birçok yerde falezli kıyılar hakimdir. Bu falezler genelde aktif falez olup, yalnızca birkaç küçük koyun gerisinde ölü falez şekli göstermektedir. Falezleri oluşturan kayalar kalker ve yer yer dolamitik kalker yapısındadır. Kalkerler bazı yerlerde kütleler halinde denize düşmüştür. Görünüm beyaz-beyaza yakın sarı ve yer yer çok açık gridir (Demirca, 1999: 24).

Fotoğraf 1. Amasra'nın uydu görüntüsü.

Tombolo oluşumundan önce kıyı tahminen Tarlaağzı-Amasra senklinealinin regresyona uğramasıyla, Amasra civarında 2.5-3 km uzunluğunda ve 500-600 m genişliğinde bir koy ile bu koyun önünde adaları meydana getirmiştir (Demirca, 1999:26). Hisarönü deresi ve dalgaların biriktirdiği kıyı kordonu Zindantepe adasına bağlanarak tomboloyu oluşturmuştur. Bugün Boztepe ile Zindantepe birbirine tarihi Kemere Köprüsü ile bağlanmıştır. Köprü'nün altı zaman içinde dolmaya bağlı olarak bir çok kez açılmıştır. En son 1999 yılında kum, çakıl ve moloz çıkarımı yapılmıştır (Özdemir, 2006:37). Tombolo, kuzeybatıda Küçük Liman ve kuzeydoğuda Büyük Liman adıyla iki koya ayrılmıştır.

Amasra meteoroloji istasyonunun verilerine göre, Amasra'da yıllık sıcaklık ortalaması, 13.7 °C'dir. Amasra'da sıcaklığın yıl içindeki dağılımı incelendiğinde, aylık ortalama sıcaklıkların 6.0 °C ile 21.4 °C arasında değiştiği ve yıllık sıcaklık amplitüdünün 15.4 °C kadar olduğu görülür. Amasra'da yıllık ortalama yağış 1000 mm nin biraz üzerindedir. Yöre Karadeniz kıyı kuşağı iklim özelliğine bağlı olarak her mevsimi yağışlı geçmekle birlikte; kış ve sonbahar mevsiminde yağış değerlerinin oldukça arttığını görmekteyiz. Nitekim kış mevsimi yıllık yağış tutarının % 31.5'ini (315.1 mm), sonbahar ise % 31.4'ünü (314.2 mm) oluşturur. Yaz mevsimi yıllık yağışların % 19.7'sine (197.3 mm), ilkbahar ise % 17.4'üne (174.8 mm) sahiptir.

AMASRA'DA BAŞLICA EKONOMİK FAALİYETLER

Bazı tarihi kaynaklarda M.Ö. 8. yüzyıldan M.Ö. 3. yüzyıla kadar başta *şimşir* ağacı olmak üzere *orman ürünlerinin ihracatı* Amasra'nın başlıca ekonomik özelliği olduğu kabul edilir. Hatta Atina'dan puhukuşu, Mısır'dan buğday, Hellepont (Çanakkale)'tan balık, Kilikya'dan safran almakla Sesamos ve Kytoros'dan şimşir almak eş anlama gelmekteydi. Uzun zaman bir *transit ve açık pazar limanı* görevi yapan Site, bir ihrac limanı niteliğini *zengin ormanları* sayesinde kazanmıştır. Fakat dalgakıranlarla korumaya alınmış *iki limanı*, kuşkusuz ki şimşir ve kereste ihracatından daha önemli bir gelir kapısıydı. Bazen günlerce hava muhalefeti ya da rüzgar esmesini bekleyen gemici tüccarların; el tezgahlarında üretilen şimşir ve meşeden gemi makaraları, kürekleri, direk ve serenleri, ağaç kamalar, tokmaklar ile suya dayanıklı kereste (kestane, meşe, gürgen, porsuk, ardıç vb) ve balık satın almaları doğal bir durumdu. Yine bu devirde takas yöntemine dayalı eski *pazar* geleneği ve özellikle de esir alım satımları da sürmekteydi (Sakaoğlu, 1987: 18).

Atlas'ın yazarı Ulusu İbrahim Hamdi Efendi 18. yüzyılda Amasra ve yakın çevresinin ekonomik faaliyetleri ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Buna göre; dağlık yörelerin insanları deri, maden, ağaç hammaddelerine dayalı el sanatları ve hayvancılıkla, vadi düzlüklerinde yerleşenler ise yeni ürünleri denemek yerine mısır tarımı gibi tek mahsulle yetinmektedir. Alış veriş düzeni geçmiş yılların takas sistemine dayalı pazarlıktır. *Akçe ile satın alma* ender görülmektedir. Büyük yöre pazarları Safranbolu, Eflani, Bartın ve Ulus'tadır. Çevrenin dışarıya satabildiği kereste, keten, kenevir, zift, urgan, palamar, yelken bezi, kürek, kaşık vb. mamullerdir. Şartları ve yöntemleri değişmeyen bu düzen, göçleri yoğunlaştırırken Taraklıborlu (Safranbolu) ve Bartın, geniş orman ve ziraat alanlarına sahip olmaları ve ticarete yatkınlıkları sebebiyle bu buhranı hafif atlatırken, Amasra 1750'lerde Richard Pockocke'in ifadesiyle *kötü bir köy* durumuna düşen merkez durumundaydı (Sakaoğlu, 1987: 108).

Maden ocaklarının 19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren işletilmeye başlaması, Amasra'nın ekonomik faaliyetlerinde önemli bir devreyi oluşturmuştur. Ancak denizciliğe alışık olan Amasralılar başlangıçta, madende çalışmaya pek istekli görünmemiş ve işgücü için Balkanlardan göçmenler gelmiştir. Zaman içinde, gerek yakın çevreden gerekse ülkemizin farklı kesimlerinden gelenlerle yerli işçi ağırlık kazanmıştır. Ancak, ne gariptir ki, bugünde dünyanın bir başka köşesinden gelen yabancı işçileri-Çinli işçileri, madenlerde yine görmekteyiz. ATİ olarak da adlandırdığımız Amasra Taşkömürü İşletme Müessesesi yaklaşık 49 km² kadar olup bu saha batıda Tarlaağzı, doğuda Abbasköy, Saraydüzü, Karınler köyleri, kuzeyde Karadeniz ve güneyde Bartın merkez ilçesi ile

önce yapılan imar planında, 1985'te Amasra nüfusu için 7000 kişilik bir projeksiyon öngörülmüştür. 1985'te kasaba nüfusunun 6640 olarak gerçekleşmesi ile bu tahminin başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

1985'deki şartlara göre 2005 Amasra nüfusu, maden ocaklarında 1250 kişilik ek istihdam kapasitesi de dahil 25000 kişi hesaplanmıştır (Uzer ve diğ; 1985, 22). Bu yüzden hazırlanan imar planında konut alanları çok yüksek planlanmıştır. Nitekim 2006'da mevcut konut alanları 46.4 ha. konut gelişme alanları ise 68.8 ha yükseltmiştir. Söz konusu alanlar, toplam arazi kullanımının % 46.6'sına denk gelmiştir. Ancak, Amasra nüfusu ne 2005'te ne de 2015'te bu planlanan nüfusa ulaşmamıştır. Bu yüzden, 2014 imar planında mevcut konut alanları ve konut gelişme alanları revize edilerek toplamda 45.4 ha öngörülmüştür. Bu miktar, Amasra fonksiyonel arazi kullanımının % 14.1'ini oluşturur. Nitekim günümüz itibarı ile kasabanın nüfusu sadece altı binin biraz üzerindedir.

Tablo 1. Amasra Kasabasında Fonksiyonel Arazi Kullanılışı (1985).

Fonksiyonel Arazi Kullanılışı	Kapladığı Alan (ha)	%'si
Konut Alanları	19.5	12.0
Ticaret Alanları	0.7	0.4
Turizm-Eğlence-Kültür Alanları	1.6	1.0
Küçük Sanatlar	0.2	0.1
Resmi Kurumlar	22.6	14.0
Eğitim Alanları	1.1	0.7
Park-Spor-Yeşil Alanlar	0.7	0.4
Dini Tesisler	1.0	0.6
Sağlık Alanları	0.3	0.2
Liman ve Askeri Tesisler	6.1	3.8
Yollar	5.8	3.6
Sit Alanları-ENH-Mezarlık vb	102.6	63.2
TOPLAM	162.2	100.0

Kaynak: Uzer ve diğ; 1985, 22-23.

2006 yılı imar planında belediye sınırları yaklaşık 852 ha kadardı (Tablo 2). Bu alanın % 29'u, bir başka ifade ile de 247.5 ha ı imar planı yapılarak kentsel amaçlara yönelik kullanıma sunulmuştur. Morfolojik özellikleri nedeniyle, zaten yerleşime müsait arazi varlığı sınırlı olan çalışma sahasında, nüfus artışı yanında artan turizm faaliyetlerinin de ortaya çıkardığı yeni konut alanlarına olan talep, kıyı gerisinde *güneybatı (Fatih mahallesi)* ve *güneydoğu (Kaleşah mahallesi)* yönünde yerleşmenin gelişme yönü olarak ortaya çıkmıştır.

Şehirselle kullanıma sunulan mevcut 247. ha lık imar sahasının % 18.2'si (45 ha) resmi kurumlara aittir. Bu oranın oldukça fazla olduğu söylenebilir. Ancak Amasra'da, şehirselle kullanıma ait arazinin az olmasına rağmen kasabanın bir ilçe merkezi olması, beraberinde bütün resmi kurumların bulunması gerektirmiştir. Bu durum, söz konusu fonksiyonel kullanıma sahip alanların payının yüksek olmasına neden olmuştur. Ayrıca, ATİ'nin de büyükçe bir arazi üzerinde kurulması, kamuya ait arazi varlığını artırmıştır.

Tablo 2. Amasra Kasabasında Fonksiyonel Arazi Kullanılışı (2006).

Fonksiyonel Arazi Kullanılışı	Kapladığı Alan (ha)	%'si
Mevcut Konut Alanları	46.4	18.8
Konut Gelişme Alanları	68.8	27.8
Eğitim Alanları	3.4	1.4
Kamu Alanları	45.0	18.2
Park ve Yeşil Alan	22.4	9.0
Ticaret Alanları	2.8	1.1
Spor Tesisleri	3.4	1.4
Küçük Sanayi Sitesi	2.4	1.0
Askeri Alanlar	15.8	6.4
Sağlık Alanları	3.5	1.4
1. Derece Sit Alanları	14.6	5.9
Turizm Tesisleri	3.0	1.2
Kültür Tesisleri	2.9	1.2
Doğal Karakteri Korunacak Alanlar	11.2	4.5
Terminal	1.3	0.5
Akaryakıt İstasyonu	0.3	0.1
TOPLAM	247.5	100.0

Kaynak: Zonguldak, Bartın, Karabük Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu. Jeo-Tek&Utta Ltd.

2014’de Amasra’da şehirselleme oranı 321.7 ha ulaşmıştır. Şehirselleme açısından en dikkat çekici nokta konut alanlarının önceki planlara göre daha derli toplu ele alınması olmuştur. 2006’daki imar planına göre konut alanları, neredeyse şehirselleme oranının yarısına yakın idi (% 46.6). Yeni imar planına göre ise bu oran %16.6 kadardır (Tablo 3, Şekil 1).

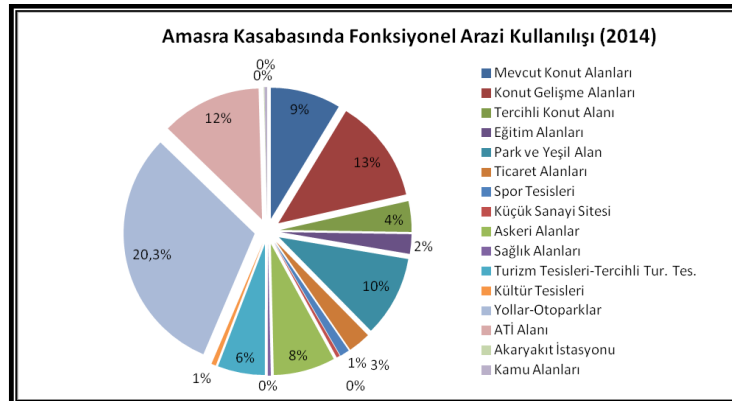
2014 imar planında konut alanları dışında dikkat çeken bir başka konu da turizm tesisleri ile yollar ve otoparklara ayrılan alanların artmış olmasıdır (Tablo 3). Nitekim 2006 imar planında turizm tesislerine ayrılan alan 3 ha. kadar iken, 2014’de 12.3 ha ulaşmıştır. Turizm fonksiyonunun gelişmesiyle doğru orantılı olan bu planlama, kasaba arazi kullanımında etkili olmuştur. İmar planı kapsamında park ve yeşil alanlar 21.1 ha, Amasra Taşkömürü İşletmeleri 26.1 ha lık büyüklükleri ile dikkat çeken diğer unsurlardır.

2014 imar planındaki bir başka ayrıntı ise en büyük paya % 31.8’lik payla orman arazilerinin sahip olmasıdır. Daha önceki (1984 ve 2006) imar planlarında miktarı ve oranı belirtilmeyen orman alanları, 2014’de imar sahasının da genişlemesiyle birlikte değerlendirilmeye alınmıştır.

Tablo 3. Amasra Kasabasında Fonksiyonel Arazi Kullanılışı (2014).

Fonksiyonel Arazi Kullanılışı	Kapladığı Alan (ha)	%’si
Mevcut Konut Alanları	18.3	5.7
Konut Gelişme Alanları	27.1	8.4
Tercihli Konut Alanı	8.0	2.5
Eğitim Alanları	5.1	1.6
Park ve Yeşil Alan	21.1	6.6
Ticaret Alanları	5.9	1.8
Spor Tesisleri	2.5	0.8
Küçük Sanayi Sitesi	0.9	0.3
Askeri Alanlar	16.1	5.0
Sağlık Alanları	0.8	0.3
Turizm Tesisleri-Tercihli Tur. Tes.	12.3	3.9
Kültür Tesisleri	1.2	0.4
Yollar-Otoparklar	65.2	20.3
ATİ Alanı	26.1	8.1
Akaryakıt İstasyonu	0.2	0.1
Kamu Alanları	0.7	0.2
Orman Alanı	102.2	31.8
Ağaçlandırılacak Alan	6.0	1.9
Dini Tesisler	0.5	0.2
Diğerleri	1.5	0.5
TOPLAM	321.7	100.0

Kaynak: Amasra (Bartın) Revizyon İlave Nazım İmar Planı Açıklama Raporu 2014.

Şekil 1. Amasra kasabasında fonksiyonel arazi kullanılışı (2014).

Kasabada 2014 yılı itibariyle 1482 bina ve 6847 hane bulunmaktadır. Buna göre imar planına açılmış alanda bina yoğunluğu 1.9 bina/ha ve konut yoğunluğu da 8.9 hane/ha. olarak hesaplanmıştır (Tablo 4). Amasra’da binaların mahallelere göre dağılımında önemli farklılıklar dikkat çekmektedir (Harita 5). Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında, mahalle büyüklükleri başlıca rolü oynamıştır. Bina yoğunluğu 0.9 bina/ha ile 8.0 bina /ha arasında değişir . Mahallelere göre dağılım incelendiğinde; en az alana sahip Kaleiçi mahallesinde bina yoğunluğunun en fazla ortalamaya sahip olması beklenen bir durumdur. Öyleki yüzölçümünün sadece 0.2 ha kadar olması hesaplamalarda çok farklı neticelere neden olacağı için, Kaleiçi mahalle büyüklüğünde ha değil dm² ölçü birimini kullandık. Kaleiçi’nden sonra en yüksek değerlere sırasıyla Boztepe, Kum, Fatih ve Kaleşah mahallelerinde rastlanır.

Tablo 4. Amasra Kasabasında Mahallelere Göre Hane ve Bina Yoğunluğu (2014).

Mahalle	Alan (ha)	Hane Say.	Konut Yoğ. (hane/ha)	Bina Say.	Bina Yoğ. (bina/ha)
Boztepe	12.3	253	20.6	98	8.0
Fatih	94.4	732	7.8	160	1.7
Kaleiçi	0.2*	266	13.3*	127	6.4*
Kaleşah	295.2	1737	5.9	263	0.9
Kum	366.9	3859	10.5	834	2.3
Toplam	769	6847	8.9	1482	1.9

Kaynak: Belediye Sayım Cetvelleri. *Kaleiçi mahallesinin yüzölçümü dm² olarak hesaplanmıştır.

Kasabada ikamet ve ticaret sahalarının değerlendirilmesi açısından bina yoğunluğu göz ardı edildiğinde ise tablo tamamen değişmektedir. Gerek bina sayısı gerekse hane sayısı bakımından ilk sırada açık ara ile Kum mahallesi gelir. Hem yerleşme için uygun arazilere sahip olması hem de kasabanın idari, ticari, turizm, maden, eğitim, sağlık vb birçok fonksiyonunun merkezinde olması, bina sayısını artmasına yol açmıştır. Bu sebeplerden dolayı, kasabadaki binaların % 56.2’si Kum mahallesinde yapılmıştır. Bina sayısı bakımından ikinci sırada Kaleşah mahallesi gelir. Toplam bina sayısının % 17.7’si bu mahallede yer alır. Artan konut ihtiyacına karşılık 1985’te köy statüsünde iken Amasra’nın mahallesi pozisyonuna getirilmiştir. Özellikle madende çalışmak için gelen işçilerin önemli ikamet sahalarından biri olmuştur. Nitekim, 2018 ADNKS verilerine göre Amasra’nın en kalabalık mahallesi 3.101 kişi ile Kum mahallesi olurken ikinci sırada 1.525 kişi ile Kaleşah mahallesi gelmektedir. Bu mahalleleri 959 kişi ile Fatih mahallesi, 253 kişi ile Boztepe ve 247 kişi ile de Kaleiçi mahallesi takip eder.

Harita 5. Mahallelere göre bina yoğunluğu. Kaynak: Amasra (Bartın) Revizyon İlave Nazım İmar Planı Açıklama Raporu 2014.

SONUÇ

Strabon’a göre kuruluşu M.Ö 15. Yüzyıla kadar geriye giden Amasra (Sesamos), Batı Karadeniz kıyılarında küçük, korunaklı ve cezp edici bir lokasyon olmuştur. Tarihte çok kez el değiştirmiş bir yerleşme olan Amasra, 1460’dan itibaren Türk yurdu haline gelmiştir.

Her şeyden önce tombolo oluşumu yerleşmenin kuruluşu ve gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. İki doğal limanın varlığı, lokasyonun yerleşme yeri olarak tercih edilmesinde etkili olmuştur. Karadeniz’in hırçın dalgaları ve fırtınalı hava koşullarına karşı gemicilerin uğrak yeri olması, Amasra’da eskiden ticaret faaliyetlerini canlı tutmuştur. Böylece Amasra, küçük de olsa pazar fonksiyonu neticesinde çevresine hizmet veren bir merkez

niteliğine sahip olmuştur. Zengin orman varlığı, Osmanlı dönemi de dahil sahanın kereste temin yerlerinden birisi olmasını sağlamıştır. Özellikle kestane ağacının varlığı Bartın-Amasra-Kurucaşile arasında gemi yapımını mümkün kılmıştır. Günümüzde artan antropojen etkilere rağmen, 2014 imar planına göre en geniş arazi kullanımına (% 31.8) orman alanları sahiptir.

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kömür ocaklarının işletilmesiyle birlikte, arazi kullanımında yeni bir döneme geçilmiştir. Hem ocak ve çevresinin kamulaştırılması hem de yabancı işçiler de dahil yeni konut ve iskan alanlarını ihtiyaç duyulması, küçük Amasra'nın kapasitesini zorlamıştır. 1965'te toplam nüfusu 1900 kadar olan Amasra'nın 1970'de 3094, 1975'te 4369, 1980'de 5992, 1985'te 6640'a ulaşması sonucu 2000'li yıllarda 25 bin kişinin ikamet edeceği bir projeksiyon hazırlanmıştır. Bu nedenle 2006 imar planında *mevcut konut alanları* ile *konut gelişme alanlarının* payı yüksek tutulmuştur. Ancak, bu öngörü gerçekleşmeyince 2014 imar planında konut alanları yeniden güncellenmiştir. Madencilik faaliyeti ve arazi kullanımına etkisi konusunda mevcut imar planlarında istediğimiz verilere tam olarak ulaşılamadığı için arazi kullanımındaki payları çalışmamızda net olarak ortaya konulamamıştır.

Eldeki tarihi kayıtlar ve gözlemlerimize göre tarımsal faaliyetler Amasra için hakim fonksiyon durumuna hiç gelmemiştir. Özellikle morfolojiye bağlı büyük miktarda üretim yapılacak arazi azlığı, tarımın daha çok tamamlayıcı bir fonksiyon üstlenmesini sağlamış ve yerleşme ile diğer ekonomik faaliyetlerin ihtiyacına yönelik kullanılmaları yüzünden arazi kullanımı içindeki payı düşük kalmıştır.

Günümüzde ise Amasra daha çok turizm fonksiyonu ile ön plana çıkmıştır. Yılda yaklaşık 4-5 ay kadar turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı kasabada, insan-mekan etkileşiminin yeni belirleyicisi olmuştur. Turizm tesislerinin yanında özellikle ikinci konut yapımı artmış ve Amasra'da arazi kullanımını etkilediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Demirca, A. (1999). Bartın Çayı Ağzı-Amasra-Çakraz Koyu Arasının Kıyı Jeomorfolojisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Özdemir, Ü. (2006). *Amasra'da Turizm ve Çevresel Etkileri*. Doğu Coğrafya Dergisi Sayı:15. Konya.
- Özdemir, Ü. (2012) Madencilik Yerleşmeler Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek: Amasra Taşkömürü İşletmeleri. Doğu Coğrafya Dergisi Sayı: 17. Erzurum.
- Özdemir, Ü. (2015). Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Açısından Amasra. Pegem Yayınları. Ankara.
- Sakaoğlu, N. (1985). Amasra'nın Üç Bin Yılı. Zonguldak Valiliği Yayını No:2. Zonguldak.
- Sakaoğlu, N. (1999). Çeşm-i Cihan Amasra. Kültür Bakanlığı. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını. Ankara.
- Tokay, M. (1954-1955). *Filyos Çayı-Amasra-Bartın-Kozcağz-Çaycuma Bölgesinin Jeolojisi*. MTA Enstitüsü Dergisi Sayı:46/47. Ankara.
- Tokay, M. (1962). Amasra Bölgesinin Jeolojisi ve Karbonifer'de Gravite Yoluyla Bazı Kayma Olayları. MTA Enstitüsü Dergisi Sayı:58. Ankara.
- Uzer, C., Tanık, B., Çamur, S. (1985). Amasra 1/7500 Ölçekli İmar Planı Araştırma Raporu. Ankara.

OSMANLI DÖNEMİ EĞİTİM VE BARTIN EĞİTİM TARİHİ HAKKINDA TESPİTLER

Hüseyin DEMİR¹

Tunay KARAKÖK²

ÖZET

Bartın, Osmanlı döneminin 1460-1692 yılları arasında Anadolu Beylerbeyliği 'ne bağlı Bolu Sancağı sınırları içinde yer almış olup, Bolu Sancağının kaldırılmasıyla 1692-1811 yılları arasında Voyvodalıkla yönetilmiştir. 1811 yılında da Kastamonu Vilayetine bağlı olarak yeniden kurulan Bolu Sancağına bağlanarak bu dönemde ticari potansiyeliyle bölgenin Pazar yeri olan ve Oniki Divan adını almıştır. 1867 yılında ise ilçe olan Bartın'da 1876 yılında da Belediye Teşkilatı kurulmuştur. 1920 yılında Zonguldak Mutasarrıflığına bağlanan Bartın'ın 1924 yılında Zonguldak'ın il olmasıyla birlikte bu ilin ilçesi haline gelmiştir. 07 Eylül 1991 tarihinde de 28.08.1991 tarih ve 3760 sayılı yasayla il statüsüne kavuşmuştur.

Çalışma; Bartın tarihine dair kısa bilgilendirmenin verildiği bir giriş bölümü ile birlikte Osmanlı'da Bartın Eğitim Tarihi ele alınmıştır.

Kaynaklar noktasında ise; okullarımızda sağlıklı bir arşiv tutma çalışması söz konusu olmadığından çalışma süreci boyunca arşiv belgelerine ulaşmada bir takım güçlüklerle karşılaşmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet devri eğitim alanındaki bilgi ve belgelere ulaşmak için İstanbul'da Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'ne; Ankara'da Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığına, Türkiye İstatistik Kurumu'na, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ne, Milli Kütüphane'ye başvurulmuştur. Bahsedilen arşiv ve kütüphanelerde Bartın ili eğitim hayatıyla ilgili belgeler bir sistem dâhilinde toplanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca 1939 ve 1998 yıllarında hazırlanmış olan Bartın eğitim tarihi ile ilgili eserlerden de faydalanılmıştır. Bolu ve Kastamonu Salnameleri esas alınmış çalışmalar, Osmanlı dönemi Bartın'ında eğitim ile ilgili bilgilere ulaşmada önemli bir rol oynadı. Diğer yandan Devlet salnâmeleri taranarak ilgili bölümlerden faydalanma yoluna gidilmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Bartın, Eğitim

Observations About Ottoman Period Education And Bartın Education History

Abstract

Bartın was located within the borders of Bolu Sanjak of Anatolia Beylerbeyliği between 1460-1692 of the Ottoman period and was ruled by Voivodeship between 1692-1811 with the abolition of Bolu Sanjak. In 1811, it was connected to the sanjak of Bolu which was re-established in Kastamonu province and it became the market place of the region with its commercial potential in this period and took the name of 12 Divan. In 1867, Bartın, which was a district, was founded in 1876 as a municipality. Bartın became a district of Zonguldak in 1924 and became a district of Zonguldak on September 7, 1991.

This study; after an introductory study on the subject and the sources of the research, a brief introduction on the history of Bartın is given, along with an introduction to the History of Bartın Education in the Ottoman period. In the point of references; In schools, there are no difficulties in accessing the archive documents during the study process because there is no healthy archiving. In order to reach the information and documents in the field of education in the Ottoman and Republican Era, the General Directorate of State Archives of the Prime Ministry in Istanbul was sent to the Ottoman Archives; General Directorate of State Archives in Ankara Archive Department of the Republic, Turkey Statistical Institute, the Turkish Historical Society Library, the National Library were consulted. In the said archives and libraries, documents related to the educational life of Bartın province were collected within a system. In addition, the works related to the history of Bartın which were prepared in 1939 and 1998 were also utilized. Studies based on Bolu and Kastamonu Salnames played an important role in reaching information about education in Bartın during the Ottoman period. On the other hand, State salnâms were searched and benefited from the related sections.

Key words: Ottoman, Bartın, Education

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, hudemir@bartin.edu.tr

² Öğr. Gör., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tkarakok@bartin.edu.tr

GİRİŞ: BARTIN TARİHİ HAKKINDA

Antik Çağ'da, Parthenios adı verilen Bartın Irmağının kenarında kurulan Bartın kentinin PARTHENIA adıyla anıldığı ve zamanla Bartın'a dönüştüğü yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Atukeren, 1939: 13). Bartın kentini, İ.Ö.14. yy'da Gaskalar sahiplenmiş sonra; Hititler, Frigler, İyonlar, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Helenler, Pontuslular, Roma ve Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar yurt edinmişlerdir.

Türklerin yöreye ilgisi 1084 yıllarında başladı. Kutalmışoğlu Süleyman Bey'in Komutanlarından Emir Karatigin 1084 yılında Sinop, Çankırı, Kastamonu ve Zonguldak'ı alarak yörede Bartın, Ulus, Eflani, Safranbolu ve Devrek'i de kapsayan bir Türk Emirliği kurdu. Ancak, 1086 yılında Süleyman Bey'in ölümü ve 1096 yılında başlayan 1. Haçlı Seferleri, Kuzeybatı Anadolu'ya yerleşen Türkler açısından ciddi sıkıntılar yarattı. Haçlı müttefiklerle Bizans arasında yapılan anlaşma sonrasında başta Amasra, Sinop ve Ereğli olmak üzere İstanbul'dan Samsun'a kadar tüm Karadeniz sahili yeniden Bizans'ın hâkimiyetine girdi (Aşcıoğlu, 1984: 22). Bartın ve çevresi ise Bizans'tan sonra 11.yy sonlarında Anadolu Selçuklularının eline geçti. 200 yıllık Selçuklu döneminden sonra 1326'da Kastamonu yöresine hâkim olan Candaroğulları Beyliği ve 1392'den itibaren de Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer aldı (Karakök, 2012: 1105-1106).

Bartın, Osmanlı döneminin 1460-1692 yılları arasında Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı Bolu sancağı sınırları içinde yer aldı. Bolu sancağının kaldırılmasıyla 1692-1811 yılları arasında Voyvodalıkla yönetilen Bartın, 1811 yılında da Kastamonu vilayetine bağlı olarak yeniden kurulan Bolu sancağına bağlandı. Bu dönemde ticari potansiyeliyle bölgenin pazar yeri olan ve On iki Divan adını alan Bartın, 1867 yılında ilçe oldu. 1876 yılında da Belediye Teşkilatı kuruldu (Tuncel, 1992: 87-88; Cansever, 1965: 11-13; Samancıoğlu, 1942: 11-14; Aşcıoğlu, 1970: 21-23; Çetin, 2014: 164-165; Elibüyük, 1990: 14). 1920 yılında Zonguldak Mutasarrıflığına bağlanan Bartın'ın 1924 yılında Zonguldak'ın il olmasıyla birlikte bu ilin ilçesi haline gelmiştir. 07 Eylül 1991 tarihinde de 28.08.1991 tarih ve 3760 sayılı yasayla il statüsüne kavuşmuştur (Aşcıoğlu, 1970: 21-22).

OSMANLI DÖNEMİ EĞİTİM

Osmanlı'da eğitim; Klasik Dönem Eğitimi ve Tanzimat Dönemi (Yenileşme) Eğitimi olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Çünkü "Tanzimat Fermanı" ile başlayan "Batılılaşma" süreci, eğitim alanında da kendini hissettirecek "Klasik Dönem'den" ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'ın ilânına kadar memleketin eğitim-öğretim ve adalet hayatına doğrudan doğruya; idaresine de kısmen hâkim olan medreselerin, devletin istediği sivil, askerî ve adli memur ve idarecileri yetiştirmek suretiyle faydalı işler görmüşlerdir (Antel, 1940: 441).

Cumhuriyet'in ilânına kadar pek çok yeni eğitim kurumu açılırken, eski eğitim sisteminin kurumları da muhafaza edildiği görülmüştür. Özellikle II. Mahmud ve Tanzimat devirlerinde modern eğitim ve öğretim alanında yapılan çalışmalar, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesiyle yeni bir safhaya girmiştir. Bu nizamnâme ile Maârif Teşkilâtı, ilk-orta öğretim, öğretmen temini ve maârifin malî yönü gibi hususlar, yeni bir anlayışla, birtakım esaslara bağlanmıştır. Eğitim alanında yapılan hizmetlerin başında, Maarif Teşkilâtının II. Abdülhamit Dönemi'nde, vilâyetlere kadar yayılması gelir. 1856 yılında kabul edilen "Maarif Nizamnâmesi", II. Abdülhamit Dönemi'nde uygulamaya konulmuştur. Tanzimat Dönemi'nde İstanbul dışına götürülemeyen maarif hizmetleri, 1878'den itibaren İmparatorluğun her köşesine devlet eliyle götürülmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar, Türk eğitim tarihinde Osmanlı Devleti'nin ilerleme yolunda attığı adımlardan biri olarak önemli yer tutmaktadır (Kodaman, 1991: 38).

Gayrimüslim topluluklar tarafından açılan okullar "Azınlık Okulları" veya "Cemaat Okulları" olarak adlandırılmaktadır. Müslüman olmayan kesim tarafından açılan bu okullar, tarih itibarıyla, yabancı devletler tarafından açılan okullardan öncedir. Yabancı devletler tarafından açılan okullar, ya doğrudan doğruya veya Müslüman olmayan kesimin himaye altına alınması yoluyla, yani dolaylı olarak açılmıştır (Haydaroğlu, 1990: 88-90).

Millî Mücadele dönemine gelindiğinde, eğitim-öğretimin bütün kademe ve kurumları savaştan etkilenmiş, mevcut eğitim-öğretim kadrosu da millî mücadeleye katılarak, gerek cephe, gerekse cephe gerisindeki çalışmalarıyla topyekün bir mücadele örneği sergilenmiştir (Akyüz, 2002: 201-217). Eğitimin bu günkü şeklini alması 1923 yılından itibaren yapılan bir dizi reformlar yoluyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemindeki ilk köklü değişiklik, 1924 tarihli "Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu" ile olmuştur. Bu kanunla yeni bir eğitim sistemi kurulmaya çalışılmıştır. Türk toplumunun ekonomik, politik ve sosyal yapısı, Batı dünyasının etkisi, bilim ve teknikteki gelişmeler, yabancı uzmanların görüşleri, Cumhuriyet dönemindeki eğitim anlayışını etkilemiştir (Özodasıık, 1999: 189).

OSMANLI DÖNEMİ BARTINDA EĞİTİM

Osmanlı eğitim sisteminde ilköğretim kurumlarını mektepler teşkil eder. Arapça “ketebe” kökünden gelen mektep sözcüğü, yazı yazma öğrenilen yer demektir (Sami, ty: 13-17; Aksoy, 1963: 13). Yönetim Osmanlılara geçtiği zaman, Selçuklular’dan Osmanlılar’a intikal eden bütün sosyal ve kültürel kurumlar gibi mektepler de, Anadolu’nun birçok köy, kasaba ve kentinde kesintiye uğramadan çalışmalarını sürdürdü. 5-6 yaşında sabı denilen kız ve erkek çocuklar okuduğu için de bu tarz eğitim kurumlarına daha ünlü ismiyle “Sıbyan Mektebi” adı verildi (Uzunçarşılı, 1972: 27-51; Unat, 1964: 3; Demir, 2005: 48-54).

Bartın’da yer alan sıbyan mekteplerinden söz edecek olursak; H. 1311 (m. 1893) tarihli Kastamonu salnamesinde yer alan şu ifadeler bize konu hakkında fikir vermektedir: *“Bartın Kasabası’nda cesim beş cami-i şerif ile dört mescid ve beş sıbyan mektebi bulunduğu gibi kazayı teşkil eden iki yüz yirmi sekiz karyede yüz on kadar cami ve mescid-i şerif, kırk beş sıbyan mektebi, dört medrese iki kilise, dokuz yüz yetmiş bir dükkân ve mağaza, on bir taş ve ahşab han ve kahve-hane mevcuttur.”* Şehrin Osmanlı dönemi tarihine dair en güncel veriyi ihtiva eden bu salnameye göre Bartın merkezde 5 adet, genelinde ise 45 adet sıbyan mektebinin yer aldığı anlaşılmaktadır (Salname (1311), 1893: 213-214; İnan, 2005: 196).

Medreseler İslâm din ve felsefesinin öğretildiği, birçok ulemanın ders verdiği ve yetiştiği bilim merkezleridir. Osmanlı ülkesindeki medreseler, padişahlar, valide sultanlar, sultanlar, vezirler ve ileri gelen devlet adamları, saray, ilmiye ve kalemiye mensupları taraflarından, büyük külliyeler veya manzumelerin bir parçası olarak inşa edilebildikleri gibi bazıları da tek medrese olarak yapılmış olup bütün Anadolu ve daha sonra Rumeli’ye yayılmıştır. Çoğu büyük şehirlerde toplanmış olmakla beraber küçük kasabalarda da medrese inşa edildiği görülmektedir (Bilim, 2002: 16; Baltacı, 1976: 25).

Bartın’da yer alan Medreselerden söz edecek olursak ta yine; H. 1311 (m. 1893) tarihli Kastamonu salnamesinde yer alan şu ifadeler bize konu hakkında fikir vermektedir: *“Bartın Kasabası’nda cesim beş cami-i şerif ile dört mescid ve beş sıbyan mektebi bulunduğu gibi kazayı teşkil eden iki yüz yirmi sekiz karyede yüz on kadar cami ve mescid-i şerif, kırk beş sıbyan mektebi, dört medrese, iki kilise, dokuz yüz yetmiş bir dükkân ve mağaza, on bir taş ve ahşab han ve kahve-hane mevcuttur.”* Şehrin Osmanlı dönemi tarihine dair en güncel veriyi ihtiva eden bu salnameye göre Bartın merkezde 5 adet medresenin yer aldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu medreselerin isimleri ise; *Bartın Halk Kültürü I-II-III* adlı eserin yazarı olan Selahattin Çilsüleymanoğlu tarafından şu şekilde verilmektedir (Salname (1311), 1893: 213-214; İnan, 2005: 186; Çilsüleymanoğlu, 1996: 167; Komisyon, 1998: 6-7; Cansever, 1965: 68-69).

Sıra	Medreseler	Yer adı	Açılış Tarihi	İlk Müdür – Hocası	Çalışma Yılları
1	Kemerköprü Medresesi	Kemerköprü		Sofu Hoca	
2	Hendekyanı (Ziyaiye) Medresesi	Hendekyanı	1901	Hacı Rifat Toscuoğlu	
3	Kozcağız Medresesi	Kozcağız		Kozcağızlı Hoca	
4	Ulus Medresesi	Ulus		Hacı Mustafa Efendi	

Bartın’da, haftada 10 para ücret alınarak öğrenci kabul eden medreselerin hocalarının bir kısmı, İstanbul medreselerinden “icazetli” din adamlarıydı. Bu hocalar, öğrencilerine Kur’an-ı Kerim okuturlar, Arapça ders verirler, namaz, abdest, ayrıca din ve ahlak kurallarını, yazı yazmayı öğretirlerdi. Bartın merkezinde 2 adet medrese vardı. Bunlardan bir tanesi Hendekyanı mahallesinde diğeri ise Kemerköprü mahallesindeydi (Cansever, 1965: 68; Çilsüleymanoğlu, 1996: 175-176, Komisyon, 1998: 6-9).

Şehirlerin veya küçük yerleşim birimlerinin ücra yerlerinde, kenar ve köşelerindeki, güzel manzaralı ve sakin yerlerde açılmış olunan, belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı ve gelip geçen yolcuların bedava misafir edildikleri kurumlara "zaviye" deniliyordu. Zaviyeler, camiye oranla mescit gibiydiler. XV. yüzyıldan sonra ise yine zaviye kelimesiyle birlikte "Hankah, imaret, tekke, dergâh, asitane" gibi terimler de yaygınlaştı. Tekke, zaviyeden fiziki olarak daha büyüktür. Bu mekânlar insanların güven duyduğu, itimat ettiği, emin olunan sosyal kurumlardır. Dergâh ise bu sosyal kurumların en büyüğüdür. Zaviye, tekke ve dergâhlar bağlı buldukları tarikatın şeyhin ismiyle anılırlardı. Medresenin takip ettiği eğitim programlarının dışında bir yol izleyen dergâhlar, kendilerine ait bağımsız bir eğitim programı oluşturarak, o dergâhın düşünce ve inançlarına göre insan

yetiştirirlerdi. Bu durum medrese ile dergâhların arasını açmıştır. İlk zamanlar kamu hizmeti gören zaviyelerin geliri vakıflardan ibarettir (Ocak, 1978: 248; Çağatay, 1974: 95; Demir-Karakök, 2018: 155-156)

Bartın'ın bağlı bulunduğu Bolu sancağında da birçok şeyhin mezar ve türbeleri ile bu türbelere ait tekke ve zaviye bulunmaktadır. Bolu'ya bir buçuk saat mesafede Halveti Tarikatı'nın Piri Şabanı Veli'nin Şeyhi Hayrettin Tokadi'nin türbeleri bulunur. Kasaba içerisinde ise Nakşibendî Tarikatı'nın ileri gelenlerinden Bedrettin, Selehattin, Ogurlu Naip ve Diyarbekirli olarak anılan Halveti Tarikatı'nın şeyhlerinden Şeyh Hacı Mustafa Sufi Efendi ile Şeyh Mehmet Efendi'nin türbeleri vardır. Bartın'da da ünlü tarikat şeyhlerine ait kabirler bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü olarak kabul edilen Ebul Derda'dır. Kabri Bartın kasabasının güneyinde kasabaya yirmi dakikalık mesafededir.³

Bartın'da tekkeler ve dervişler ile ilgili olarak yapılan bir araştırmada Mustafa Okur adlı kişi şu şekilde malumat vermektedir (Çilsüleymanoğlu, 1996:176, Komisyon, 1998: 7)

“..... Cumhuriyetten önce Bartın'da iki adet tekke vardı. Biri Aşağı Konak semtinde Hacı Müftü Sokağın başında bulunan “Tekkeler” lakabıyla anılan evin bahçesinde Hafız Kadir Efendiye ait Halveti Tekkesi, diğeri ise Piryancılar yamasında şimdiki Akbank yanında yer alan Rufai Tekkesi'dir. Bu Rufai Tekkesi'nin bulunduğu yerin üst kısmında Şeyh, alt katında ise müridler otururdu. Şeyhleri ise Arap Şeyh namında, saçları beline kadar olan bir Rufai şeyhi idi”.

Genel öğretimin ilk basamağı olan İptidai mektepler, 1869 Nizamnamesine göre her mahalle ve her köyde en az bir tane olacak şekilde açılacaktı. Bunlar kız, erkek, Müslim ve gayrimüslim diye ayrı ayrı olmak üzere dört yıllık okullar haline getiriliyor ve okutacakları dersleri konularıyla gösteriyordu. Aynı zamanda, kızlar için 6–10, erkekler için 7–11 yaşları arasında okula devamı mecburi kılıyordu. Bu döneme ait Sâlnâmelerde ilkokullar için kullanılan Usûl-i Cedide Mekâtîbi, Usûl-i Atika Mekâtîbi gibi tabirler, devletçe yeni açılan veya düzenlenen ilkokulların, artık İbtidâî Mektebi ve eski durumlarını az çok muhafaza eden ve ekserisi vakfa ait olan okulların da Sıbyan Mektebi diye sınıflandırılarak iki grupta ele alındıklarını göstermektedir. Usûl-i Cedide yani İptidai Mektepleri Maarif Nezaretine, Usûl-i Atika yani Sıbyan Mektepleri ise Evkaf Nezareti'ne bağlıdır. Mutlakiyet Dönemi'ne gelindiğinde bazı eğitimcilerin yazdıkları kitaplarla usûl-i cedide hareketi gelişme göstermekte, ülke çapında iptidai mekteplerinin açılmasında büyük bir artış gözlemlenmektedir (Koçer, 1992: 126-127).

Bartın kasabasının idari olarak bağlı bulunduğu Kastamonu'da 555 iptidai mektebine karşı 2919 sıbyan mektebinin olduğu görülmektedir (Koçer, 1992: 433; İnan,2005: 407-408)

Bu sayısal veride Bartın'a bakacak olursak; Bartın'ın da idari olarak bağlı olduğu ve en yakınında yer alan sancak olan Bolu sancağında; Merkez kazada 1, Göynük kazasında 1, Gerede kazasında 1, Düzce kazasında 1 olmak üzere toplam 4 tane iptidai mektebi vardır. Hamidiye kazasına bağlı Çaycuma Nahiyesi'nde ise bir iptidai mektebinin yapımı bitmiş ve açılacak duruma gelmiştir. Bartın'da ise iptidai mektebi yoktur (Salname (1311), 1893: 134, 151, 145, 168, 171, 178, 181, 135).

Tablo 1: İptidai Mektepleri Ders Cetveli (Cevâd, 1338, s. 28-35).

Sıra	Dönem	Ders adı	Ders saati
1	Birinci Sene	Elifbâ-yı Osmanî	12
		Ecza-yı şerîfe	12
		Hesâb-ı Zihni	6
2	İkinci Sene	Kur'an-ı Kerim	6
		İlm-i Hâl	3
		Hesâb-ı Zihni	2
		Kıraat	3
		Hat	2
3	Üçüncü Sene	Kur'an-ı Kerim	5

³ Söz konusu bilgi Kastamonu Vilâyeti Sâlnâmesi (Hicri 1311/Miladi 1893)'nde “[213] Asma demekle maruf mahaldedir. Evliya-yı ızandan birçok zevat Bartın'da medfundurlar. Zevat-ı mükerrerme-i mebhuseden ve meşayih-i kiramdan (Ebu'l-dürda) demekle maruf olan zatın makbere-i münevvereleri Kasaba'nın cihet-i cenubiyyesinde ve memlekete yirmi dakika mesafede ve gayet ferah-nak bir mahalde vakidir ki o mevki-i dil-güşanın letafet-i nuraniye ve maddiyyesini pek cesim bir devhai saye-i neçşanın nefâset-i ruh-i pırası tezyid eylemekte olduğu ve ziyaretgahın kapısı piş-gahında suyu begayet leziz ve nefis ve soğuk bir kuyunun dahi mevcudiyeti züvvarın ve kasaba ve civarında her vakit oraya gelip ictima iden bir çok halkın izale-i ateşiyetiyle telezüz dimağına hidmette bulunduğu meşhuddur” şeklinde geçmektedir” (Sâlnâme (H. 1311), 1893: 213).

		İlm-i Hâl	3
		Hesâb	3
		Kırâat	3
		Hatt ve imlâ	2
4	Dördüncü Sene	Kur'an-ı Kerim	5
		İlm-i Hâl	3
		Hesâb	3
		Kırâat	3
		Hatt ve imlâ	2

1839 yılında Osmanlı devlet adamlarından Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı ile kültür işlerinde ve öğretim hususlarında da yenilik ihtiyaçları kendini göstermiştir. Çağın gerisinde kalmış ilim ve eğitim müessesesi olan medreselerin yerine Batı tarzında yeni eğitim-öğretim kurumlarının açılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Mekteplerin ilk ve orta basamağını düzenlemek için Mekâtib-i Rüşdiyye Nezareti kurulmuştur. Bu nezaretin kurulması ile birlikte muntazam sıbyan mektepleri ve rüşdiyeler kurulmaya başlandı. 1840 yılında rüşdiyye derecesinde olmak üzere Mekteb-i Maarif-i Adli adıyla bir okul açıldı. 1846 yılında Meclis-i Maarif-i Umûmiyye kuruldu. Nafia Nezareti bünyesinde oluşturulan bu kurul, ülkenin bütün eğitim-öğretim işlerini görüşüp gerekli kararları almakla yetkili kılınmıştır. Alacağı kararların uygulanması için ayrı bir örgütlenme gerekli görüldüğünden aynı yıl Mekâtib-i Umûmiyye Nezareti kuruldu. Bu nezaretin görevi sıbyan mekteplerinin islahı ve rüşdiyye mekteplerinin çoğaltılması idi. Çünkü 1840 yılında açılan ilk rüşdiyye mektebinden bu yıla kadar geçen zaman içerisinde toplam olarak beş tane rüşdiyye mektebi açılabilmişti. Rüşdiyelerin çoğaltılması İstanbul'a ve merkeze yakın yerlerden başlanarak 1847 yılından itibaren gerçekleştirilmeye başladı. Mekâtib-i Umûmiyye Nezareti'nin çalışmalarına başlamasından sonra Anadolu'nun her tarafında hızla yeni rüşdiyeler açılmış ve 1853 yılına gelindiğinde açılan rüşdiyye sayısı ona yükselmiştir. Bu yeni ortaöğretim kurumlarının kurulması ve mezunları ile askerî okullar daha ehliyetli öğrenciler bulmuşlardır. 1858 yılından itibaren de kızlar için rüşdiyeler açılmaya başlanmıştır. Rüşdiyeler dört sınıflı idiler. 1868'den sonra beşinci sınıf eklenmiş, ancak kısa süre sonra bundan vazgeçilmiştir. 1869 Nizamnamesi ile rüşdiyeler yeni bir yapılanma içerisine girdiler. Bu nizamname gereği büyük yerleşim merkezlerinde rüşdiyeler açılmaya başlanmıştır (Yücel, 1994: 7; Kodaman-Saydam, 1992: 484; Çadrcı, 1997: 1997: 285; İnan, 2005: 410).

Bartın'da ise Rüşdiyye ise ilk olarak Nuri Yüksel adında bir şahsın evinde sayısı 1874 tarihinde açılmışsa da ilk kısım 1885 yılında Alaaddin Hoca adındaki bir şahıs tarafından eğitim ve öğretime başlayabilmiştir. Söz konusu eğitim kurumu 1919 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Adı geçen Rüşdiyye'nin ilk öğretmenleri; başöğretmen Mengenli Hacı Tahir Efendi, ikinci öğretmen Karavezir Rasim Hoca'dır. Rüşdiyye Mektebi, 1885 yılında, eski Pazar yerindeki Nuri Yüksel'e ait binadan, halkın desteği ve emeği ile yapılan şimdiki Belediye Kent Müzesi binasına taşındı. Aynı yıl Rüşdiyye'nin ilkokul kısmı da öğrenime açıldı. Başöğretmen olarak Alaaddin Hoca, ikinci öğretmenliğe ise Kuruçayı'lı Hafız Mehmed Hoca tayin edildi. Hacı Tahir Efendi'nin emekliye ayrılması ile 1910 yılında boşalan Bartın Rüşdiyyesi Başöğretmenliğine İstanbul Muallim Mektebi mezunlarından olan ve ilk defa İskenderun'a tayin edilen Ömer Kadri (Özbayrak) Bey getirildi (İnan, 2005: 410; Çilsüleymanoğlu, 1996: 173; Komisyon, 1998: 10-11; Cansever, 1965: 68-69; Aşçıoğlu, 1984: 28).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tüm yurttaki medreseler kapatılarak eğitim sisteminde önemli değişiklikler yapıldı. İlkokullar beş seneye indirilerek rüşdiyeler kapatıldı (Unat, 1964: 46-48).

Tablo 2: Rüşdiyye Mektepleri Ders Cetveli (1904 yılı) (Açık, 2016: 213-342)

Ders Adı	1. yıl	2. yıl	3. yıl	4. yıl	5. yıl	6. yıl	7. yıl	8. yıl
	saat	saat	saat	saat	saat	saat	saat	saat
Ulûmu Diniye ve Ahlâkiye	3	3	3	3	3	3	3	3
Arabî	2	2	2	2	2	2	1	-
Farsî	-	2	2	2	2	-	-	-
Kavânin	-	-	-	-	-	-	1	1
Usulü Tahrir	-	-	-	-	-	-	1	2
Kitâbet	-	-	-	-	2	2	1	1
Türkçe	6	5	3	3	-	-	-	-

Mihanik	-	-	-	-	-	-	-	1
Fransızca	-	-	3	3	3	3	4	4
Cebir	-	-	-	-	-	2	2	-
Müsellesât	-	-	-	-	-	-	1	-
İlmi Servet	-	-	-	-	-	-	1	1
İlmi Eşyâ	1	1	1	-	-	-	-	-
Mevâlid	-	-	-	-	-	-	-	4
Kimya	-	-	-	-	-	-	-	-
Kozmoğrafya	-	-	-	-	-	-	2	2
Fizik	-	-	-	-	-	-	-	1
Hesap	-	-	-	-	-	-	2	2
Hendese	2	2	2	3	2	-	-	-
Coğrafya	2	2	2	2	2	3	1	-
Tarihi İslâm ve Osmânî	-	2	2	-	2	2	1	1
Malûmâtî Zirâiye	-	-	-	2	2	2	-	-
Hüsnühat	2	1	1	1	1	1	-	-
Resim	1	1	1	1	1	1	-	-

Kelime anlamı olarak hazırlamak manasına gelen idadi, eğitim-öğretim alanında kendisinden üstün bulunan herhangi bir mektebe talebe hazırlayan ve yetiştiren mektepler anlamına gelmektedir. Bu deyim bir orta öğretim kurumu hüviyeti kazanması, 1869 tarihli Maarif-i Umûmiyye Nizamnamesi ile olmuştur⁴⁷³. Önceleri Harp Okulu ve Askerî Tıbbiyye girmek isteyen gençlerin eksik bilgilerini tamamlayarak, onları bu okulların programlarını takip edebilecek bir seviyeye ulaştırabilmek amacıyla açılan hazırlama sınıflarına bu isim verilmiştir (Ergin, 1977: 480; İnan, 2005: 412).

İdari olarak Kastamonu vilayetine bağlı olan Bartın'da ise ilk idadi, dönemin Zonguldak Milli Eğitim Müdürü Talat Bey'in Bartın eğitim ve öğretimine gösterdiği ilgi neticesinde 1921 yılında açılmıştır. Bartın İdadisinin ilk müdürlük vazifesini ise Fuat Gündüzalp yapmış olup, Fizik, Kimya, Jeoloji, Tabiat Bilgisi ve Biyoloji öğretmenliğini ise daha sonra Bartın Belediye Başkanı olacak olan Kemal Samancıoğlu yapmıştır. Daha sonraları ise söz konusu idadinin müdürlüklerini Sedat Hakkı Bey ve İhsan Kamil Beyler yapmışlardır (Çilsüleymanoğlu, 1996: 174; Komisyon, 1998: 11-16; Cansever, 1965: 69-70; Aşçıoğlu, 1984: 28).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tüm yurttaki Medreseler kapatılarak eğitim sisteminde önemli değişiklikler yapıldı. Üç yıl süreli ortaokullar açıldı ve İdadi mektepleri kapatıldı. Liseler, ortaokullar ile beraber altı yıla çıkartılmıştır (Öztürk, 2000: 464-464).

İdilerde verilen dersler ise: Ulumu Diniye - Arabi - Türkçe - Müsellesat --Kozmoğrafya - Hendese -Cebir - Usulü Defter - İlmi Kavanin - Hendese-i Resmiye - Mihanik -Kimya - İlmi iktisat -Tarihi tabî - Farisi - Hikmeti Tabiiye -Ahlak - Fransızca - Tarih - Felsefe - Coğrafya - Hat - Resim - Jimnastik - Tatbikat ve Tecarübi Fenniye - Almanca veya İngilizce şeklinde olup bu derslerin haftalık ders saati 2-4 saat arası olup üç yıl boyunca verilmektedirler (Yücel, 1994: 13-14; Akyüz, 2002: 201; İnan, 2005: 412).

1867'de Fransa, Islahat Fermanı ile vaat edilen yeniliklerin yapılması ile ilgili verdiği notada Osmanlı eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesini istiyordu. Hıristiyan okullarının korunması, yenilerin açılması, Osmanlı Devleti dâhilinde bulunan bütün okulların karma hale getirilmesi, herkesin yararlanabileceği kütüphanelerin açılmasını öneriyordu. Bunun üzerine 1869 Nizamnamesi denilen bir yönetmelikle Fransa'nın istekleri kısmen yerine getirildi. Nizamname ile okullar umumî ve hususi olarak ikiye ayrılıyordu. Sıbyan mektepleri, rüştiye, idadi ve sultanilerle yükseköğretim kurumları umumî mektepler arasında sayılıyordu. Hususiler ise, Müslüman, gayrimüslim ve Osmanlı uyruğu ile yabancıların açacakları özel kurumlardı. Sıbyan mektepleri ve rüştiyeler Müslüman ve Müslüman olmayanlar için ayrı, diğerleri ise karma olacaktı (İnan, 2005: 415).

Bartın'ın idari olarak bağlı bulunduğu Kastamonu Vilayeti ise azınlık okullarının en az olduğu vilâyetlerden birisi idi. Vilâyet merkezinde sadece azınlıklara ait sıbyan mektepleri bulunuyordu. Bu okullara ait bilgi şöyledir: Kastamonu'da kız ve erkek için 2 Rum Sıbyan Mektebi, kız ve erkek için 1 Ermeni Sıbyan Mektebi, İnebolu'da 3 Hıristiyan Mektebi, Taşköprü'de 1 gayrimüslim mektebi; Sinop Sancağı'nda 2 Rum Sıbyan Mektebi, Çankırı Sancağı'nda 1 Rum ve 1 Ermeni Sıbyan Mektebi vardı (Salname (1311), 1893: 135, 141, 251, 271).

H. 1311 (m. 1893) tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesine göre; Bartın kazasında ikamet eden azınlıkların nüfusu için şu bilgilere rastlanılmaktadır (Salname, 1311), 1893: 251);

Sıra	Ermeni	Rum	Müslüman	Toplam
1	127 Kadın+147 Erkek= 274	269 Kadın+259 Erkek = 528	24495 Kadın+25844 Erkek = 50339	51141

Bu bilgidan hareketle, toplam nüfus içerisinde %10'luk bir kesimi bile oluşturmadığı görülen azınlıkların, eğitim ve öğretim ihtiyaçları için ancak 1907 yılından sonra devlet, ilk adımı atma kararını alacaktır. Diğer bir ifade ile Bartın'da ilk azınlık okulu ancak 1907 yılından sonra inşa edilebilecektir.

SONUÇ

Bartın'ın, tarihi süreç içerisinde çok önemli bir eğitim merkezi olduğunu biliyoruz. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden Cumhuriyetin ilanına kadarki sürece intikal eden geleneksel eğitim anlayışı, görmezden gelinemeyecek kadar güçlü bir birikimle karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Bartın'daki eğitim hayatını farklı kılan bir özellik de, yabancı okul varlığıdır. 19. yüzyıl boyunca varlık gösteren bu okul, burada bulunış nedenleri de, bu eser hazırlanırken irdelenmeye çalışılmıştır. Buna karşın bu geçmişin sağladığı birikim ile 2000'li yıllardan itibaren Bartın'ın eğitim alanında göstermiş olduğu büyük atılımlar da, eğitim tarihi içerisinde bu şehrin anlatılmasını zorunlu kılmıştır. Ancak şu bir gerçek ki, Türk eğitim tarihi ile ilgili bölgesel nitelikli çalışmaların ülkemizde yaygın olarak yapıldığını söyleyemiyoruz.

Bartın temelleri 1924 yılında atılmış bir Cumhuriyet şehri olsa da Osmanlı Devleti'nden tarihi miras taşımaktadır. Beş asırlık bir geçmişe sahiptir. 1876 yılında belediye statüsü alan bir ilçe olması da eğitimin önemini arttırmıştır. 1991'de il olduktan sonra ise Milli Eğitim alanında da hızla gelişme göstermiştir. İlçe olarak kaldığı yıllarda nüfusu fazla olmasına rağmen, okul sayısı ve türleri bakımından zenginliğe sahip değildir. Klasik lise, ortaokul, ilkokul ve sanat okulu gibi klasik eğitim öğretim yapan okullar vardır. Ancak il olduktan sonra Anadolu Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, Fen Lisesi, Öğretmen Lisesi gibi yeni ve özelliği olan okullar eklenmiştir.

Günümüzde ise Bartın ili eğitim-öğretim alanında hızla gelişmektedir. Halk okullaşmaya büyük destek vermektedir. Üniversiteyi kazanan öğrenci sayısı her geçen yıla göre artış göstermektedir. Kırıkkale Eğitim Tarihi hakkında daha fazla bilgi edinilmesi için yeni çalışmalar gerekmektedir. Ancak, yapılanların tekrar niteliğinde olmaması için bilimsel metodların kullanılması önem taşımaktadır. Milli Eğitim ve okul müdürlüklerinin oluşturduğu arşivlerin korunması da gelecekte yapılacak çalışmaların sağlıklı verilere dayandırılması açısından önemlidir. Günümüzde hayatta olan ünlü eğitimcilerin, yaşadıkları dönemin eğitimi hakkında bilgi verebilecek kişilerin hatıraları da Bartın eğitimine ışık tutacak önemli çalışmalar olarak gelecek nesillere ve araştırmacılara kaynak olacaktır. Bartın'da mesleki ve teknik eğitim gören öğrencilerle ilgili yapılan şu tespitler önemlidir: Mesleki ve teknik eğitim öğrencileri, akademik eğitim almayı ve kariyer yapmayı olanaklı kılmayan mesleki ve teknik eğitim okullarının verdiği dersleri öğrenmekte isteksizdirler; ayrıca bu okullar nitelikli öğrenci bulamamaktadırlar. Bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi için bu okulların modern teknolojinin imkânlarından en yüksek düzeyde yararlanabilmesinin yanı sıra bu okullar önündeki diğer engellerin kaldırılarak ülkede ihtiyaç duyulan nitelikli ara elemanların yetiştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca mesleki eğitim ve öğretim alanındaki yatırımlar artırılmalıdır. Eğitim kalitesinin ve standartlarının yükseltilmesi yönünde uygulanan projelerden olumlu sonuçlar alınmıştır. Bu projelerin sayıları artırılmalı ve var olan projelerden en iyi sonuçların elde edilmesi için daha fazla çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Açık, Kerim (2016), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Rüşdiye, İdadi ve Sultani Mekteplerindeki Arapça Derslerinin Yabancı Dil Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi", EKEV Akademi Dergisi, 20/65, s. 313-342;
- Aksoy, Özgönül (1963), Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme, İstanbul.
- Akyüz, Y. (2002), Türk Eğitim Tarihi, İstanbul.
- Antel, Sadrettin Celâl (1940), "Tanzimat Maarifi", Tanzimat, İstanbul.
- Aşçıoğlu Erkan (1984), , Bartın.
- Aşçıoğlu, Erkan (1970), İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın, Ahmet Sarı Matbaası, İstanbul.

- Ataş, Ufuk (2003), Millet Mektepleri (1928-1935), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Atatürk, M. Kemal (1989), Söylev ve Demeçler, C. II., Ankara.
- Atukeren, İhsan (1939), Bartın Çevresi ve Ortaokulu, İstanbul: Ülkü Basımevi.
- Baltacı, Cahid (1976), XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul.
- Bilim, Cahit Yalçın (2002), Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876), Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2002.
- Cansever, Nurettin (1965), Bütün Yönleriyle Bartın, 1965.
- Çadırcı, Musa (1997), Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, T.T.K. Yayınları.
- Çağatay, Neşet (1974), Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara.
- Çetin, Emrah (2014), "Kastamonu Salnamelerinde Bartın", Osmanlıdan Cumhuriyete Belge ve Fotoğraflarla Bartın, 2014.
- Çilsüleymanoğlu, Selahattin (1996), Bartın Halk Kültürü, I.
- Demir, Hüseyin (2005), Die osmanischen Medresen, Frankfurt am Main.
- Demir, Hüseyin, Karakök, Tunay (2017), "Einige Feststellungen über die Bildung und Ausbildung in den Tariqas", Asos Journal: The Journal of Academic Social Science, 6/64, s. 155-156.
- Elibüyük, Mesut (1990), "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak,: Mufassal Defterler", Atatürk Dil ve Tar. Yük. Kur. Coğrafi Araştırmalar Dergisi, Ankara, 1/2, s. 14.
- Ergin, Osman (1977), Türk Maarif Tarihi, C.1, Eser Kültür Yayınları, İstanbul.
- Haydaroğlu, İlknur Polat (1990), Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- <https://orman.bartın.edu.tr/fakultemiz/hakkimizda.html>, 18.04.2019
- <https://w3.bartın.edu.tr/genel-bilgiler/hakkimizda.html>, 18.04.2019.
- İnan, Uğur (2005), "H. 1311 (M. 1893) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Karakök, Tunay (2012), "Candarogulları Beyliği Döneminde Sosyal Kültürel Hayat a Dair Bir Değerlendirme", Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(3), s. 1105-1106.
- Kirby, F. (2010), Türkiye'de Köy Enstitüleri, Tarihçi Kitabevi.
- Koçer, Hasan Ali (1992), Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), MEB. Yayınları, İstanbul.
- Kodaman, Bayram (1992), Abdullah Saydam; "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", 150. Yılında Tanzimat, T.T.K Yayınları, Ankara, s. 484
- Kodoman, Bayram (1991), II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi, TTK., Yay., II. Bas., Ankara.
- Komisyon (1998), , 1923-1998 Bartın İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, Bartın İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1978), "Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, XII, s. 248.
- Öz, Feyzi (1983), "Okul Öncesi Eğitim" Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim, İstanbul.
- Özerdim, Sami N. (1962), Harf Devriminin Öyküsü, Ankara.
- Özodaşık, Mustafa (1999), Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Öztürk, Cemil (2000), "İdâdi", DİA, XXI, İstanbul, s.464-466.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Kastamonu, H. 1289 (1872), s. 146-147.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Kastamonu, H. 1291 (1874), s. 164-165.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Kastamonu, H. 1311 (1893), s. 213-214.
- Samancıoğlu, Kemal (1942), İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türkî, İstanbul.

Tuncel, Metin (1992), "Bartın", DİA,V, TDV Yay., İstanbul, s. 87-88;

Unat, Faik Reşid (1964), Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara.

Unat, Faik Reşit (1964), Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, Milli Eğitim Basımevi.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1972), Osmanlı Tarihi, C.1, Ankara.

Yücel, Hasan Ali (1994), Türkiye’de Orta Öğretim, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ANADOLU'DA MÜSLÜMAN BİR MOĞOL KUMANDANI: BULARGU

Arif DEMİRER¹

Özet

Kilikya ve Suriye bölgesinde 13. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve 14. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren Memlûklû-Moğol mücadelesi, Kilikya Ermeni Krallığını iki devlet arasında bırakmış, Çukurova bölgesi, uzun yıllar süren mücadelelerde taraflar arasında sürekli el değiştirmiştir. Bu çalışmamıza konu olan Moğol komutanı Bulargu da Çukurova'da hâkimiyet mücadelelerinin sürdüğü 1300'lü yıllarda bölgede komutanlık yapmıştır. Moğolların Anadolu ve Suriye'deki hâkimiyetlerinin sarsıldığı bir dönemde komutanlık yapan Bulargu'nun ismi, nesebi, komutanlığa atanması, siyasi-askeri faaliyetleri ve kişiliği dönemin kaynaklarına yansıyan yönleriyle kronolojik olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulargu, Ermeniler, Ermeni-Moğol İlişkileri, Çukurova'da Moğollar.

A Muslim Mongolian Commander in Anatolia: Bulargu

Abstract

The combat between Mameluke and Mongol which started in the second half of the 13th century and lasted until the first quarter of the 14th century positioned Armenian Kingdom of Cilicia between these two states and Cukurova region changed hands continuously between these two states as a result of the long lasting combats. In this study, we focus on a Mongolian Commander named Bulargu who ruled in Cukurova in 1300s when efforts of superiority went on between these two sides. We also refer to the name of Bulargu who was a commander at a time when Mongol's sovereignty was shaken in Anatolia and Syria, his lineage, his assignation to the commander post, his military-political activities, his personality in a way following a chronological order in the emerge of the sources reflecting that period.

Key Words: Bulargu, Armenians, relations between Armenia and Mongolia, Mongols in Cukurova.

Giriş

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 yılındaki Köseadağ savaşında Moğollara yenilmesiyle Anadolu işgal edilmiş, Selçukluların siyasi otoritesi zayıflamış Moğol komutanları Anadolu'da söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu süreç Anadolu'da beyliklerin kurularak siyasi bir güç haline gelmeye başladıkları 1350'li yıllara kadar devam etmiştir. İlhanlıların merkezi hükümetinde yaşanan siyasi çekişmelere ek olarak, Moğolların Anadolu'da görevlendirdikleri emir ve komutanların başına buyruk hareketleri, zaten karışık olan siyasi ortamı daha da germiş, Moğollara karşı Memluklerin de zaferler kazanmaları, Moğolların Anadolu'daki güçlerini sorgulanır hale getirmiştir. Bu ortamdan faydalanan Türkmen beyleri siyasi oluşumlar kurma yoluna gitmişlerdir. Bu süreçte Moğolların içerisinde bazı idareci ve komutanların İslamiyet'i kabulleriyle birlikte hâkim oldukları coğrafyalarda tutum ve davranışlarında bir takım değişiklikler gözlenmeye başlanmıştır. Özellikle gayrimüslim tebaaya karşı olan tavırları Moğolların ilk dönemlerindeki tutum ve davranışlarından hayli uzak olmuştur. Bu duruma örnek komutanlardan birisi olan Emir Bulargu hakkında dönemin kaynaklarında çok fazla bilgi olmasa da özellikle Tarih-i Olcaytu'da bilgilere rastlıyoruz. Reşidüddin Fazlullah'ın Câmîu't-tevarih adlı eserinde de ismi geçen Bulargu'dan, Memlûklü tarihçilerinden olan Makrîzî ve Ebül Fida'da bahsetmiştir. Bu kaynaklarda yer alan bilgiler birbirinin tekrarı şeklinde olup sınırlıdır. Bu sınırlı bilgiler ışığında yapmış olduğumuz çalışmamızın ilk bölümünde ismi ve nesebi hakkında tartışma, bilgi ve tespitlere yer verilmiş olup, ikinci kısımda başından geçen siyasi ve askeri olaylar anlatılmış, son bölümde ise kişiliği ve öne çıkan yönleri ele alınmıştır.

Bulargu İsmi ve Nesebi

Pularyu², Bulargu³, Bulargu, Buralgi⁴, Bularği ve İngilizce kaynaklarda Bularghu gibi farklı yazılışlar ile zikredilmiş olan Moğol komutanı Bulargu'nun ismiyle benzerlik gösteren ve kaynaklarda ismi geçen birden fazla

¹ Arş. Gör., Bartın Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü eposta: ademirer@bartin.edu.tr.

² XII. Yüzyılda yaşamış olan Samuel Anetsi'nin "*Tarih*"inin devamı olan anonim kronikte Bulargu'dan "Allahsız Pularyu Noyan" şeklinde bahsedilmiştir. (Mürselov 2007:293)

³ Bulargu hakkında en geniş bilgileri veren Kaşani'nin Tarih-i Olcaytu adlı eserinde "Bulargu Gazi" ifadesiyle isminden söz edilmiştir. (el-Kâşânî 1992:114).

⁴ Câmîu't-Tevarih adlı eserde Bulargu ve Bularği şeklinde iki farklı isim geçmektedir.

kişi bulunmaktadır. Faruk Sümer, Anadolu’da Moğollar adlı makalesinde Reşîdüddin Fazlullah’ın eseri Câmîu’t-tevarih’e dayanarak Bulargu’nun ismi ile benzerlik gösteren bir kişinin daha olduğunu belirterek, bunları birbirinden ayırt eden bilgiler vermiştir (Sümer 1969:74). Bu ayrıma göre bizim ele alacağımız kişi olan Bulargu, Moğolların sol kolunu yöneten Suğanut kabilesine mensup Noyan Tuğaçar’ın⁵ kardeşi Çingkur’un oğludur (Reşîdüddin Fazlullah 2013:69,174; Sümer 1969:74; Togan, 1981:244; el-Kâşânî 1992:114-118; Handmîr 2006:94; Danuu, 2006:330). Diğer kişi ise Çarmoğan Noyan ile Anadolu’ya gelmiş olan Sünitay olarak da bilinen Sünit Küçük Çağatay’ın torunu olan Gazan Han’ın inaklarından olan Bulargı’dır (Sümer 1969:74; Reşîdüddin Fazlullah 2013:224). Bu ikisi haricinde Handmîr tarafından kaleme alınan “Muiz el-insab” ve Kaşani’nin “Tarih-i Olcaytu” adlı eserine göre isim benzerliği olan veya ismi aynı olan şu kişiler vardır. İlki Adal’ın tümeninde 4 bin kişilik askere sahip olan Şökürçü⁶ emirlerinden Buralgı Kıyatidir. Argun ve Gazan Han dönemlerinde emirlik yapmıştır (Handmîr 2006:90,96; Danuu 2006:325-26, 331). Câmîu’t-Tevarih’te Baydu’nun saflarından Geyhatu’nun tarafına geçtiğinden bahsedilmiştir (Reşîdüddin Fazlullah 2013:174; Aksarayı, 2000:136). Bir diğeri olan Argun Han’ın sütkardeşi Burgutlu Çuçugan’ın büyük oğlu Buralgu’da Gazan han döneminin saygın emirleri arasında zikredilmiştir (Handmîr 2006: 90; Danuu, 2006:326). Ebu Said Bahadır Han’ın döneminde Ulturmuş Hatun’un tebaa emiri olan Bulargu ismiyle maruf kişide bir başkasıdır (Danuu, 2006:333). Kaşani’de geçen Gazan Han’ın vasiyet mektubunda emirlerini ve diğer ileri gelenlerin isimlerini sıralarken üç farklı Buralgı ismini zikretmiştir. Birincisi yukarıda da bahsettiğimiz Sünit Küçük Çağatay’ın torunu Buralgı olmalıdır. İkincisi odçulardan⁷ Buralgı, üçüncüsü de aydaçlılardan⁸ Buralgı’dır (el-Kâşânî 1992:57). Yukarıdaki verdiğimiz bilgilere göre kaynaklardaki küçük yazılış farklarını da göz önüne aldığımızda bizim üzerinde çalışacağımız Bulargu haricinde üç veya dört kişinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

“Bulargu” isminin terim anlamına baktığımızda kaybolmuş herhangi bir eşya anlamındadır. İlhanlı askeri teşkilatında “bularguci” adıyla anılan bir görevli olup; kaybolmuş olan hayvanlar, gulâm, cariyeye ve savaş teçhizatlarını bularak sahibine teslim etmekle yükümlüdür. Bu görevli sadece askeri amaca hizmet etmeyip sivil anlamda da görev üstlenmiştir (Uyar 2009:42). Dönemin kaynaklarına yansıdığı kadarıyla Emir Bulargu’nun böyle bir görev üstlenmediğini biliyoruz. Bu durum gösteriyor ki “*Bulargu*” kendisinin lakabı olmayıp gerçek ismidir. İsmi yazılış dönemin eserlerinde farklılık gösterdiği için çalışmamızda kendisi hakkında en çok bilgi veren Kaşani de geçen “*Bulargu*” yazılışını doğru olarak kabul edilmiştir (el-Kâşânî 1992:114-118).

Bulargu’nun Komutanlık Dönemi ve Yaşanan Olaylar

Çocukluğu ve gençliği hakkında yeterli bilgi bulunmayan Bulargu, Argun Han öldükten sonra tahta geçmesi için şehzade Baydu’nun çağrılması vazifesinde, Tuku’nun oğlu Şadi ile birlikte görevlendirilmiştir. Bu bilgiyi veren Reşîdüddin Fazlullah, Bulargu’nun babasının ismini de burada zikretmiş “*Çingkur’un (Çinkgun) oğlu Buralgı*” şeklinde kendisinden bahsetmiştir (Reşîdüddin Fazlullah 2013:174; Sümer 1969:74). Bulargu’nun komutan tayin edilmesi Olcaytu Han’ın tahta geçtiği dönemde olmuştur. Olcaytu Han tahta oturur oturmaz kayınpederi Emir İrcin Noyan’ı⁹ 28 Haziran 1305 tarihinde Anadolu’daki Moğol ordusu komutanlığına görevlendirmiştir (Aksarayı, 2000:242; el-Kâşânî 1992:85; Erdem 1995:395; Sümer 1969:74). İrcin Noyan Anadolu Moğol ordusu kumandanlığına tayin edildikten sonra Bulargu’yu önden göndererek Ermeniler üzerine 1306 yılında kumandan tayin etmiştir (el-Kâşânî 1992:114; Sümer 1969:74; Ersan 2007:223; Spuler 1957:120).

Bulargu Çukurova’ya geldiğinde Ermeni Kralı IV. Leon’un toprakları olan Sis (Kozan) ve Ayas (Yumurtalık) şehirlerini kendisine kışlak olarak seçmiştir. Samimi bir Müslüman olan Bulargu, Abbasi Halifesi Me’mun’un Adana ve Misis’de inşa ettirdiği surları ve binaları görmüş dolayısıyla buranın Müslümanlara ait olduğunu, Ermenilerin bölgeyi sonradan ele geçirdiklerini öğrenmiştir. Adana’ya gelirken burada Halife el-Me’mun’un kızı Aişe’nin türbesini (kümbet) ziyaret etmiş, Ermenilerce buranın domuz barınağı olarak kullanılmasıyla domuz pislikleri ile dolduğunu görmüş ve Ermenilerin bu saygısızlığı onlara karşı düşmanca duygular beslemesine neden olmuştur. Bu durum Bulargu’nun askerlerine de yansımış onlarda Ermenileri aşağılayarak, taşkınlık yapmaya

⁵ Kaynaklarda döneke ve kararsız bir ruh haline sahip olduğu belirtilen Tuğaçar Noyan, Moğolların Suğanut kabilesine mensuptur. Kendisi İlhanlılar Devleti’ne birçok yıl hizmet etmiş olup, İlhanlı tarihinde tam olarak 6 hükümdar devri yaşamış bir yöneticidir. Gazan Han 1295 yılında başa geçtiğinde Tuğaçar Noyan’ı Anadolu Moğol kuvvetleri kumandanlığına tayin etmiş onun entrikacı zekâsından çekindiği için orada sessizce öldürtmüştür (Günay 2003:39; Sümer 1969:65).

⁶ Şökürçü: Yolculuklarda hükümdarın şemsiyesini (Çetr) taşıyan kişidir (Alan- Kemalov 2016:73).

⁷ Odçu: Göç edilen yerlerde ısınmak ve aydınlanmak işlerinde ateş yakmakla yükümlü kişidir (el-Kâşânî 1992:270).

⁸ Aydacı: Bekçi ve gözcü demektir. Hazine memuruna da denir (el-Kâşânî 1992:270).

⁹ 1305’de Anadolu ordusu başkumandanlığına tayin edilerek Ebû Said’in cülusuna kadar bu vazifede kalmıştır. Bu memuriyette iken halka zulüm etmiştir. 1319’da Kurumşi ile birlikte beylerbeyi Çoban’ın tahakkümünden dolayı yaptığı isyanda muvaffak olamayarak öldürülmüştür (Spuler 1957:570).

başlamışlardır. Bulargu bu halin önüne geçmek yerine adamlarına göz yummuş, kötü muamele bölge de fitne ve fesadı artırmıştır (el-Kâşânî 1992:115; Ersan 2007:223; Turan 2003:652).

Bulargu, 1306 yılının kışını Ayas'ta geçirirken iki yapı ustası, mahir mühendis ve mimarlar getirterek bir mescit¹⁰ inşa ettirmiş, içini renk renk nakışlarla süsleterek, Rumi perdelerle döşetmiş, içinde altın ve gümüşten mamul kandiller yaktırmıştır. Buraya güzel sesli bir müezzîn ve imam tayin ederek günde beş defa okunan ezan ile namaz çağrısında bulunulmuş, burası yerli ve yabancı insanlara bir toplanma merkezi olmuştur (el-Kâşânî 1992:115; Turan 2003:652). Bulargu bahar geldiğinde İrincin Noyan ile birlikte Olcaytu Han'ın huzuruna giderek yaptırmış olduğu mescidin niteliği, Ermeni kralı IV. Leon'un bölgedeki icraatları ve Çukurova yöresinde İslam'ın ihyası meselelerini Sultan'ın görüşüne sunmuş, izzeti ikram göyerek geri dönmüştür (el-Kâşânî 1992:116; Turan 2003:652). Bulargu'nun bu faaliyetleri ve Ermenileri aşağılamaları IV. Leon'u ve tahttan yeni feragat etmiş olan amcası II. Hetum'u kine boğmuş ve ondan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Makrîzî verdiği bilgilerde Ermeni kralı olarak II. Hetum'u¹¹ göstermekle birlikte, samimi bir Müslüman olan Bulargu'nun Ermenilerin mukim olduğu Sis'e de (bugün ki Kozan) bir cami inşa ettirmek istemesi Ermeni Kralını kızdırmış ve Harbende'ye (Olcaytu) Bulargu'nun Memlûklülere iltica etmek niyetinde olduğunu mektupla bildirmiş ve bozgunculuk çıkarmak istemiştir (Spuler 1957:120; el-Makrîzî 1997:416-17).

Kaşani'de verilen bilgilere göre ise IV. Leon, Bulargu'nun emirlerine ve has adamlarına hediyeler yollayarak onları kazanıp Emir Bulargu'yu yok etmek istemiştir. Durumu haber alan Bulargu, IV. Leon'u cezalandırmak için 500 askerden oluşan bir birlik ile Sis (Kozan) topraklarına girerek Krala kendi askerlerinden Müslüman olan 20 kişiyi Kilikya'nın en metin kalelerinden olan Anazarb'ın içine almasını talep etmiştir. Kral bu talebi reddetmeye cesaret edememiştir. Moğol beylerini kazanma işinden de karlı çıkamayan IV. Leon, Memlûklü Sultanına gizlice haber göndererek, hem Han'a hem de kendisine vergi verdiğini ancak Bulargu'nun son zamanlarda Mısır'a gönderceği vergilere el koyduğunu ve bundan dolayı da vermiş olduğu taahhütleri yerine getiremeyeceğini bildirmiştir. Eğer henüz Moğol askerleri gelmemişken Memlûk askerleri gelip Bulargu'yu yakalarlarsa bu vilayetler Moğolların şiddet ve zulmünden kurtularak güvende kalacağını bildirmiştir. Memlûklü Sultanı Nâsır ise bu durumu barışçıl bir yoldan çözmek ve işin aslını araştırmak için Bulargu'ya bir elçi göndermiştir. Bulargu bu elçiden, IV. Leon'un gizlice yapmış olduğu müracaatı öğrenince, Ermeni Kralının fitne ve fesadından kurtulmak için onu ortadan kaldırmaya karar vermiştir (el-Kâşânî 1992:116; Ersan 2007:223; Başkumandan Sımbat 1946:100; Mürselov 2007:293).

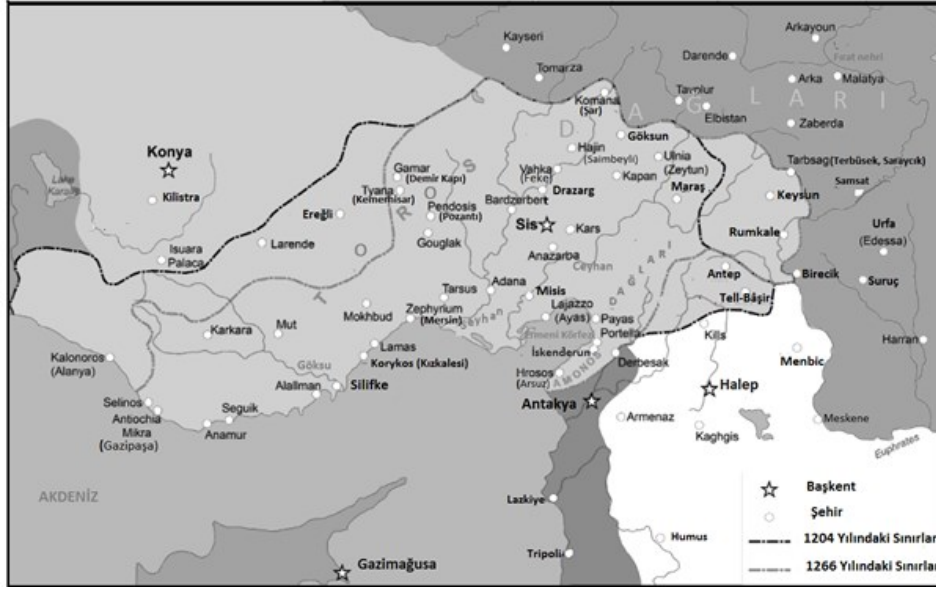
Bulargu'nun Ermeni Kralını öldürmek istemesine sebep olarak Makrîzî Ermeni Kralının onu Olcaytu Han'a şikâyet etmesini, Kaşani ise Melik Nâsır'a gizlice haber göndermesini ve emirlerini kendi safına çekmek istemesini göstermiştir. Sebepler farklılık gösterse de temel unsura baktığımızda Ermeni Kralının Bulargu'dan kurtulmak istemesi karşımıza çıkmaktadır.

IV. Leon'u öldürme planı yapan Bulargu, Melik Nâsır'ın elçisi ve kendisiyle hususi bir toplantı yapıp Memlûklü Sultanına ortak bir cevap vermek istediğini bildirerek onu yemeğe davet etmiştir. Olcaytu Han'a şikâyetinden Bulargu'nun haberdar olmadığını düşünen Ermeni Kralı IV. Leon bu davete olumlu yanıt verip, yanına aldığı 20 kadar Ermeni senyörü ve amcası II. Hetum ile Bulargu'nun yanına gitmiştir. IV. Leon'u yalnız görüşmek üzere huzuruna çağırın Bulargu, kendi askerlerine de hazırlık yapmalarını ve kralı öldürdüğünde diğerlerini de öldürmeleri emrini vermiştir. Bulargu, IV. Leon huzuruna geldikten sonra, kısa bir konuşma yapmış ve namaz kılmak bahanesiyle yerinden kalkarak bizzat kılıcını çekip kralın başını kesip yüksek sesle tekbir getirmiş, Bulargu'nun sesini duyan adamları da diğerlerini öldürmüşlerdir. Ancak içlerinden birisi kaçarak, Anazarb Kalesi'ne¹² ulaşmış olan biteni anlatmış, bu ihanet duyulunca da daha önceden kalenin içerisine alınmış olan Bulargu'nun 20 askeri öldürülerek diğer kalelere ateşle haber verilmiştir (el-Kâşânî 1992:116-117; el-Makrîzî 1997:417; Başkumandan Sımbat 1946:100; Ersan 2007:223-24; Sümer 1969:74).

¹⁰ Bu mescit bugün ki Ayas Kalesi içerisinde bulunan merkez camisinin yerinde bir yerde olabilir.

¹¹ Makrîzî verdiği bilgilerde Bulargu'nun bölgeye geldiği dönemde Ermeni Kralı olarak II. Hetum'dan bahsetmektedir. Ancak Hetum'un 1305'te tahttan feragat ederek yerine yeğeni IV. Leon'un geçtiği bilinmektedir. Bununla birlikte önemli görevlerde halen rol üstlendiğini ve kral gibi davrandığı söylenebilir. Bu nedenle Makrîzî'nin eserinde kral olarak IV. Leon'u göstermek yerine II. Hetum'dan bahsetmesi bundan ileri gelebilir. bkz (el-Makrîzî 1997:416-17).

¹² Bkz. Harita1. İngilizceden tercüme edilerek günümüz yer adları eklenip düzenlenmiştir (Dashdondog 2011:xv).

Harita1. Kilikia Ermeni Krallığı ve Dönemin Yerleşim Merkezleri

Bulargu gün ağarıırken Anazarb Kalesi önlerine gelmiş, ordular çeşitli yönlerden harekete geçmişler kalenin etrafını sararak içerideki askerlerin kale kapılarını açacakları ümidiyle kalenin surlarına saldırmışlar ancak Ermeniler taş ve tuğla yağmuruna tutunca kendi askerlerinin öldürüldüğünü anlamışlardır. Bulargu, diğer kalelerdeki Ermeni askerlerine gizlice haber gönderilmesiyle yardıma geldiklerini ve destek için gelecek Moğol askerlerinin uzakta olduğunu öğrenince çıkar yolu adamlarının önden gitmesi ve kendisinin de arkalarından yavaş yavaş hareket etmekte olduğunu görmüştür. Bölük bölük gelen Ermeni ve Rum askerleri hiç vakit kaybetmeden savaşa başlamışlar bu savaşta Bulargu da bizzat kılıç sallayıp mızrak atarak 15 kişiyi öldürmüştür. Ermeni ve Rum kumandanları her iki tarafında aynı padişaha bağlı olduğunu ve savaşın sonraya bırakılması gerektiğine karar vermişler, Bulargu da geri çekilerek Kayseri'ye ulaşmıştır¹³ (el-Kâşânî 1992:117-118).

Kral IV. Leon'un amcası olan Oşin, olan biteni Olcaytu Han'a anlatmak üzere ikizi olan Alinakh'ı Ordugâha, yani Olcaytu Han'ın huzuruna yollamıştır. Alinakh bu yolculuğu sırasında Bulargu'nun talebi üzerine tutuklanarak Sivas'ta hapsedilmiştir. Olcaytu Han'ın huzurundan yeni dönmüş olan Emir İrincin Noyan meseleye el atarak, Bulargu'ya iyi davranmış, Alinakh'ı da salarak vaziyeti Olcaytu Han'a bildirmiştir. Her iki taraf davalarını bildirmek üzere Ordugah'a davet edilmişler getirilmeleri içinde Şeyh Hurkusum Rum taraflarına gönderilmiştir. Bulargu, Sivas'ta ve uğradığı şehir ve köylerde büyük saygı görmüş, onu halk tekbir ve salavatlar ile karşılamıştır. Saraya vardıklarında her ikisi de hallerini arz ettiklerinde, Olcaytu Han ilk başta Bulargu'yu affetmiş ancak bu durum uzun sürmemiştir. Bulargu'nun düşmanları ve Ermeniler tarafından kazanılmış olan kişiler ülkenin çıkarlarını tehlikeye soktuğu gerekçesiyle Olcaytu Han'ın onu yasanın kılıcına teslim etmesi gerektiği yönünde tahriklerde bulunmuşlardır. Böylece Sultan, ilk başta affetmiş olduğu Bulargu'yu idama mahkûm etmiş, aşağılanmak için boğdurulmak yerine kanı toprağa akıtılmak suretiyle öldürülmüştür. Bulargu, Tebriz'in Çerendab mahallesinde bir bağın içerisine defnedilmiş, Tarsus senyörü olan Baron Alinakh'da davasında muvaffak olarak Çukurova'ya ikizi Oşin'in yanına dönmüştür¹⁴ (Başkumandan Simbat 1946:101-102; el-Kâşânî 1992:118; Stewart 2001:173-178; Mürselov 2007:293-294).

Kişiliği ve Öne Çıkan Yönleri

Askeri ve siyasi zekâsı kuvvetli olan Bulargu hakkında en geniş bilgiler veren Kaşânî ondan övgüyle bahsetmiş onu "Gazi" olarak nitelendirmiştir. Müslümanlıkta üstünlüğünü defalarca vurgulamış, İslam ateşinin yüreğinde kor gibi yandığından bahsetmiştir. Emrindeki bütün adamları ve yoldaşları da Müslüman olan Emir Bulargu'nun

¹³ Ebu'l Fida, el-Muhtasar fi ahbar'l-beşer adlı eser adlı eserinde Bulargu'nun Kral'dan başka yeğeni Küçük Toros'u öldürdüğünü zikretmektedir (Ebu'l Fida, 1997:707) Aynı ise olayın kahramanı olarak Kazancuk'u göstermektedir. Bölgeye 10 bin Moğol askeri ile gelip konduğu ve yanında Bulargu'nunda olduğundan bahsetmiştir. Kazancuk'un hile ile Ermeni kralını öldürdüğünden ve bunu haber alıp kendisine saldıran Kral'ın kardeşini de aynı akibete uğrattığından bahsetmiştir. Ancak bu rivayetler dönemin diğer kaynakların verdiği bilgiler ile uyumsuzdur. Makrizî, Ebu'l Fida, Kaşânî, Başkumandan Simbat ve Anonim Ermeni Vakayinameleri Bulargu'da mutabık iken Aynı'nin Kazancuk'u olayın kahramanı olarak göstermesi gerçeği yansıtmamaktadır (Sümer, 1969:74).

¹⁴ Başka bir rivayete göre Bulargu'nun idamı Sivas'a dönüşünde Ermenilere yeniden sefere hazırlandığı sırada yapıldığı yönündedir. Bu da onun bu mahkûmiyetten haberi olmadığına delalet eder (Turan 2003:652).

bahadırılıkta, yiğitlikte, kültür ve sanatta akranlarından ileri olduğunu dile getirmiştir. Çukurova bölgesine ilk geldiğinde gözlemler yapmış, Ermenilerin faaliyetlerinden rahatsız olmuş ancak hemen müdahale etmemiş sabrederek ince planlar yapmış onları oyuna getirmenin yollarını aramıştır. Yapmış olduğu zeki hamleler ile Ermeni Kralı'nın planlarını boşa çıkarmıştır. Av yapmaya meraklı olan Bulargu, savaş meydanında ön saflarda yer alıp kılıç sallayıp, mızrak atmış sadece savaşı idare etmekle yetinmeyip düşmanlarını bizzat kılıcı ile cezalandırmıştır (el-Kâşânî 1992:117-118). Hem dindar kişiliği hem de siyasi zekâsı ile Müslüman Anadolu halkının övgüsünü kazanmış, Faruk Sümer'de XVI. Yüzyılda görülen Bulargu adlı bazı köy ve oymak adlarının şüphesiz bu Moğol beyinin hatırası ile ilgili olduğunu ileri sürmüştür (Sümer 1969:77).

Sonuç

Bulargu'nun başından geçenler ve Ermenilere karşı tutumu, kişisel husumet olmanın ötesinde Moğolların Müslüman olan kesiminin düşünce yapısının nasıl değiştiğini de ortaya koymaktadır. Boş bozkırlar oluşturarak cihana hâkim olma gayesiyle yola çıkan putperest Moğollar, ele geçirdikleri coğrafyaların dini düşüncelerinin cazibesine kapılarak tebaaları olarak gördükleri ve vergilerini aldıkları Ermenileri düşman addederek cezalandırma yoluna gitmeleri İslam'ın etkisinde kalarak cihat duygusunu kazandıklarını göstermektedir.

Bulargu'nun dini duygusunun coşkusuyla yaptıkları ve bunun Ermeni kralı ile arasında kişisel husumete dönüşmesi, onun idareci olarak ne kadar fazla ileri gittiğini göstermektedir. Çünkü Moğollara itaat arz edip her idareci değişiminde hediyelerle bağlılığını bildiren Ermenileri, Sultan'ın bilgisi olmadan kendince cezalandırmaya kalkışması, Kilikya Ermeni Krallığı'nı adeta Moğol tabiiyetinden sıyırmıştır. Bulargu'nun siyasi ve askeri faaliyetleri kendi ününü ve başarısını artırmışsa da Moğolların Ermeniler üzerindeki hâkimiyetini zayıflatmıştır. Ermenilere karşı tutumuyla İlhanlı hâkimiyetindeki Müslüman tebaanın övgüsünü kazanmış olsa da yasanın kılıcından kurtulamamıştır.

Kaynakça

- Alan, H.- Kemalov, İ. (2016). *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*. İstanbul. Ötüken Yayınları.
- Başkumandan Sımbat. /1946). *Başkumandan Sımbat Vakayinamesi (951-1334)*. (Çev. Hrand Der Andreasyan) İstanbul. TTK Kütüphanesinde Yayınlanmamış Tercüme.
- Danu, A. (2006). *İlhanlı Devleti'nde Vezaret*. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi ABD. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara.
- Dashdondog, B. (2011). *The Mongols and the Armenians (1220-1235)*. Boston USA. Brill's Inner Asian Library Publications.
- Ebu'l Fida. (1412/1997). *Târîhu Ebi'l-Fidâ el-Müsemma el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*. II. (thk. Mahmud Deyyûb). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. Beyrut.
- Ebul'l Kasım B. Ali B. Muhammed El-Kâşânî. (1992). *Tarih-i Olcaytu* (Çev. Derya ÖRS). A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- El-Makrîzî. (1412/1997). *Es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. II. (thk. Muhammed Abdülkâdir Ata). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye Beyrut.
- Erdem, İ. (1995). *Türkiye Selçukluları-İlhanlı Münasebetleri(1258-1308)*. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi ABD. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Ersan, M. (2007). *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*. TTK Yayınları. Ankara.
- Günay, K. (2003). *Gazan Mahmud Han Döneminde Anadolu'da Meydana Gelen Moğol İsyanları (1295-1304)*. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi ABD. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara.
- Handmîr, G.b. H. (2006). *Muiz el-ins 'ab*. (Çev. Ş.H.Vohidova). Daik Yayınları. Almatı.
- Kerimüddin Mahmud-İ Aksarayı. (2000). *Müsameretül Ahbar*. (Çev. Mürsel Öztürk). TTK Yayınları. Ankara.
- Mürselov, M. (2007). Anonim Kronikten Parçalar, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*. 290-306. (Edt; Hasan Oktay). Selenge Yayınları. İstanbul.
- Reşîdüddin Fazlullah, (2013). *Câmiu't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*. (Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejanı). TTK Yayınları. Ankara.
- Spuler, B. (1957). *İran Moğolları*. (Çev. Cemal Köprülü). TTK Yayınları. Ankara.
- Stewart, D. (2001). *The Armanian Kingdom and the Mamluks*. Brill Publishing. Boston.
- Sümer, F. (1969). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. I. 1-147. Ankara.

Togan, Z.K. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. I. İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Turan, O. (2003). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Ötüken Neşriyat Yayınları. İstanbul.

Uyar, M. (2009). İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*. 49/(1). 33-47. Ankara.

LADY GREGORY'S SOCIO-POLITICAL COMEDY OF IRISH-ENGLISH DISPUTE IN HER PLAY SPREADING THE NEWS

Mustafa CANLI¹

Abstract

Spreading The News is a drama play written by the Irish woman playwright Lady Augusta Gregory. The play is specifically written for a performance of the opening night of the Abbey Theatre in Dublin in 1904. It was performed along with William Butler Yeats's iconic plays *On Baile's Strand* and *Cathleen Ni Houlihan*. *Spreading The News* was very successful, and it was still acted on theatres until mid 20th century. The play's setting in a small West Country village in Ireland. The main character Bartley Fallon is a gloomy individual and he always talks about his ill fate to everyone. Bartley is caught up in the middle of a town scandal, a number of misunderstandings make the villagers believe that Bartley has murdered Jack Smith, in a rage about Jack's wife. At the end of the play, they are arrested together by the English magistrate to be sent to the prison. In this essay, the idea that Lady Gregory's transformed views about the Irish-English dispute is represented by the portrayal of the magistrate and other characters tried to be exemplified with socio-political background. Moreover, the contribution of Lady Gregory to the Irish and world theatre as a woman writer, actor and manager is also considered in the paper.

Key words: Drama, Irish Theatre, Lady Gregory, Comedy, Irish-English Conflict

Lady Gregory'nin Spreading The News Adlı Oyununda İrlanda-İngiliz Çatışmasının Sosyo-Politik Komedi

Özet

Spreading The News, İrlandalı kadın oyun yazarı Lady Augusta Gregory tarafından yazılan komedi türünde bir tiyatro oyunudur. 1904'te Dublin'deki Abbey Tiyatrosu'nun açılış gecesi için yazılmıştır. Oyun William Butler Yeats'in *On Baile's Strand* ve *Cathleen Ni Houlihan* adlı oyunları ile birlikte sahnelenmiştir. *Spreading The News* çok başarılıydı ve 20. yüzyılın ortalarına kadar sahnelenmeye devam etmiştir. Hikâye, İrlanda'daki küçük bir West Country köyünde geçmektedir. Bartley Fallon kasvetli bir bireydir ve daima kötü kaderi hakkında konuşur. Bartley ise bir şehir skandalı ortasında kalmıştır. Bir dizi yanlış anlaşılma, köylülerin, Bartley'nin Jack'in eşi hakkında olay nedeniyle öfkeyle Jack Smith'i öldürdüğüne inanmalarını sağlar. Oyunun sonunda, hepsi cezaevine gönderilecek olan İngiliz yargıç ile birlikte tutuklanırlar. Bu makalede, Lady Gregory'nin İrlanda-İngiliz anlaşmazlığı konusundaki görüşlerinin zaman içinde dönüşüme uğradığı fikri, yargıcın ve diğer karakterlerin tasviri, sosyo-politik arka plan ile örneklenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, Lady Gregory'nin İrlanda ve dünya tiyatrosuna kadın yazar, oyuncu ve yönetici olarak katkısı da ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, İrlanda Tiyatrosu, Lady Gregory, Komedi, İrlandalı-İngiliz Çatışması

Introduction

Isabella Augusta, known as Lady Gregory (1852–1932), is an Irish playwright and theatre manager who established the Abbey Theatre of Ireland with the notable figure of Irish nationalism and literature - William Butler Yeats. As her most distinctive subject matter and style she used Irish mythology as a source for her some books and her family and class were closely linked with the British rule; however, she later adopted strong views supporting the Irish cultural nationalism, influenced by the current events in Ireland during her lifetime. Her full name is Augusta Persse Gregory and she was one of eight children and grew up in a politically conservative family related to Protestant Irish tradition, where Gregory had the chance to take proper education at the age of 23 when she married Lord William Gregory, a former governor of Ceylon who is 39 years elder. This marriage enabled Gregory to travel throughout Europe, to meet influential people in government and the arts and as a theatre writer and director, Gregory worked with all heart and non-stop from 1904 to 1929, and continued her support and patronage to the national Irish theatre until her death in 1932 (Luckhurst, 2006, p. 89, 96).

In the late nineteenth century and early twentieth century, the Irish wanted a separate parliament form the British rule to gain their autonomy and have the right to speak for their lives. Therefore, a home rule was given to Ireland in 1914 an enactment which stated that the country was free to produce any law inside the country; however, in international relationships they had to collaborate with the parliament in London. The literary base of this movement was the Irish theatre which gave support to the home rule and hailed its cultural and social benefits. In

¹ Res. Assist., Karabuk University, Department of Western Languages and Literatures, mustafacanli@karabuk.edu.tr

the late nineteenth and early twentieth century, W. B. Yeats and Lady Gregory considered the national theatre emerging “as a contribution to cultural revival which would drive the transformative dynamics of Ireland under Home Rule” (Luckhurst, 2006, p. 9). After these developments, on December 27 1904, Abbey Theatre opened which is commonly known as the Irish National Theatre Society. Actors in the theatre performed a series of one-act plays in this special night by two of the leaders of the organization, Yeats and Lady Gregory. *Spreading The News* was one of these plays which the audience welcomed warmly and liked. The audience was happy and proud about the debut of the theatre its new objective to form and organize a distinctive Irish theatre understanding, tradition and aesthetic; however, the records show that there were tensions and aloud disagreements among the artists and this were foreshadowed in Yeats’s opening speech (Luckhurst, 2006, p. 87). The theatre was very successful for the Irish and their literature. It created a culture boom. There were some reasons for this success. For instance, Luckhurst says that “the ultimate success of the Abbey Theatre, and the dramatic movement of which it was a part, was largely generated out of the dynamic interactions between politics and art, playwrights and patrons, plays and players, individuals and groups” (2006, p. 88). Moreover, Judith Hill also comments on the possible sources of the success of this theatre stating that the playwright in this theatre were ambitious primarily, sometimes conflicting, more often collaborative, and diverse about the cultural perspectives (2012, p. xii). The times were a transformation period all for the world, British Empire and the Irish people who achieved a lot in theatre and make their sounds heard on the world stages with their aesthetics and success in playwriting. The ambition of the Irish cultural nationalists was to serve their country with their pens and acting, and thus become a leading voice in literature and creative arts.

With the enactment of Home Rule and the birth of a new nationalist Irish theatre tradition, Irish nationalism gained power and directed the minds of people and literary figures of the period. Yeats and Gregory was the leaders of this movement and their contributions and interest in a national theatre and understanding were closely related with their supports for the political and ethnic groups in the continental Europe, Britain and their home Ireland. That means the literary interactions of these authors enabled them to see the scene of the Ireland under the rule of English in a wider spectacle. Especially, Lady Gregory was a unique figure in that period. Judith Hill explains Lady Gregory’s contributions to the Irish theatre emphasizing her role in the establishment of the Abbey Theatre and the variety of plays she wrote and directed regardless of the controversies and disputes among the Irish public and her collaboration with Yeats (surprisingly she was her patron and a sincere friend): Her interest in the folkloric Irish culture contributed to a national understanding of a theatre and aesthetics. Her residency Coole Park became a cultural centre for the Irish Literary Revival, and was an influential place and point on Irish culture (Hill, 2012, p. ix). Coole Park here needs to be separately shown attention by the critics and readers of Irish theatre. The house was a mansion of Lady Gregory which she used as a base for the literary gatherings and meetings. The house was used to be visited by famous Irish scholars, writers and scientists who debated the future of the country as well as the national literary movements and other politic movements and their effects on the Irish community. One of the subject matters in these meetings was colonization debate: Ireland and Irish are the first colony of the UK. Thus, colonisation was the target of Yeats and Lady Gregory in terms of their literary and political criticism. They thought that what the English do in Ireland is a clear colonization progress and especially, in their collaborative play *Kathleen ni Houlihan* they refer to the English colonization and oppose it in various ways (Sihra, 2007, p. 6). Similarly, in *Spreading The News*, the magistrate and his opinions and verbal assault on the Irish citizens is an embodiment of that criticism.

Spreading The News and Its Socio-Political Aspects

In terms of the socio-political context of the play, *Spreading The News* portrays stereotype characters who are the representative of the cultural characteristics of the English and rural Irish villagers. Magistrate is a typical English administrator and villagers are Irish stereotypes. Lady Gregory was from Protestant upper classes, but she had nationalist views and defended the preservation of Irish culture and identity. Therefore, the recent events in Ireland during her lifetime played an important role in her literary life and on her political views. It is interesting that Lady Gregory is from the Protestant Ascendancy which means the families and groups that are loyal and close to the protestant English rulers in London where the parliament is situated and the capital of the British Empire. These groups were also called Unionists and Orange Man. They were supporters of British hegemony in Ireland with various reasons such as religious interaction, economical and political advantages that empire brings into the country.

The play of Lady Gregory, *Spreading The News* portrays the life in the rural Irish villages, gossip, daily activities, and the desire of the villagers to escape to America. Local colour is the most significant aspect of the play. The south-western Irish villagers and their culture are apparent in the play. *Spreading The News* is a play which properly gives us the social scene in an Irish rural town at its own time. The fact that administration is held by the English is a fact, and it has a great effect on the daily lives of these people. This goes to the extent that most of the characters in the play talks about leaving Ireland and going to America, bored with this situation. Another theme is the unstoppable gossip in town. People do not have much to do so they chat a lot and this causes the information

to be scattered and altered a little in fact too much. Daily activities of the villagers are also given place in the play, their greetings, what do man and women do in the day, and even we have insight into the psychological conditions of a few characters like Bartley Fallon and his wife. As an example of gossip and its place in the society an extract may help us. In this piece, the Irish people themselves accept that gossip is what they do all the time: “Magistrate: (Shouting.) What is its chief business? / Mrs. Tarpey: Business, is it? What business would the people here have but to be minding one another’s business? (Gregory, 1909, p.5). Another extract shows us that these people are excited by news and they are eager to spread it through whether it is true or not:

“James Ryan: Wait till I run north as far as Kelly’s bar to spread the news! (He goes out.)

Tim Casey: I’ll go tell Jack Smith’s first cousin that is standing there south of the church after selling his lambs (Goes out).

Mrs. Tully: I’ll go telling a few of the neighbours I see beyond to the west (Goes out).

Shawn Early: I’ll give word of it beyond at the east of the green.” (Gregory, 1909, p.12)

A minor theme in the play is the continent America as a source of escaping place and a new start opportunity for the Irish. Especially, the north-eastern areas in the United States (Boston etc.) are places where Irish migrants were present at the time. Throughout the years, the Irish have considered leaving the island for a better future. But not all of them were lucky. Bartley is a figure who usually talks about leaving the country and going to America: “Bartley: Indeed it’s a poor country and a scarce country to be living in. But I’m thinking if I went to America it’s long ago the day I’d be dead!” (Gregory, 1909, p.6).

The play is important play for the understanding of Irish-English disputes at the time of its performance. Magistrate’s views and words are reflected as the standard and common English outlook on the Irish people. It can be stated that Irish perception of the British is represented by the Magistrate as well. The Magistrate in the play is the embodiment of the views of English about Irish at the time when the play is written. The Magistrate looks down on the Irish thinking that the Irish are violent at all times. They have no system or civilization in their cities and villages. The following lines clearly present us the English perception on Irish rural people:

“Magistrate: So that is the Fair Green. Cattle and sheep and mud. No system. What a repulsive sight!

Policeman: That is so, indeed.

Magistrate: I suppose there is a good deal of disorder in this place?

Policeman: There is.

Magistrate: Common assault?

Policeman: It’s common enough.

Magistrate: Agrarian crime, no doubt?

Policeman: That is so.

Magistrate: Boycotting? Maiming of cattle? Firing into houses?

Policeman: There was one time, and there might be again.

Magistrate: That is bad. Does it go any farther than that?

Policeman: Far enough, indeed.” (Gregory, 1909, p. 4)

The English had a colonial perspective on the Irish people thinking that these people are native people with no civilization and manners. They were seen inferior by the English and tried to be ruled from London. It is also apparent that English people despise and make fun of the Irish because in the history the Irish used to work throughout the kingdom in lesser jobs and vacancies. The passage above is also interpreted as a verbal struggle of the Irish by some critics. And for verbal struggle in theatre critics claim that “it is significant that the first moments of one of the Abbey Theatre’s first plays should subtly emphasize this element of verbal struggle” (Gillin, 1987, p. 169). In this extract, the policeman – Jo Moldoon – is given the responsibility to interact with the British magistrate and show him around. His skills in English can be considered an answer to the British who claims that the Irish are not good users of English and that is a kind of unruly and revolting attitude. In this secret fight between the policeman and the magistrate, the Irish won by showing the skills to react to the magistrates accusations. In addition, Gillin claims that these “verbal skirmishes can exist on any level of the playwright’s society”; they can

be directed against the helpless (like Bartley Fallon); they can undermine the powerful (like the magistrate); or they can simply “fuel the fire between miserable equals” (Gillin, 1987, p.170). On this matter, Lady Gregory states in the notes to *Seven Short Plays* that: “I sometimes think the two scolding paupers are a symbol of ourselves in Ireland . . . ‘- it is better to be quarrelling than to be lonesome” (Gregory, 1909, p. 199). This can be also considered a supporting statement of the nationalist urges of Lady Gregory, in the sense that she is creating an emotional and intellectual attachment with the Irish villagers who are Catholics unlike Lady Gregory’s family and herself.

The magistrate comprises the bulk of the play’s thesis and main point that is the English perspective on the Irish. In the following extract, the magistrate is bragging about the English success in overseas and their colonial experiences as the governors of these places. The magistrate resembles Ireland as his former state which he governed:

“Magistrate: He must have found escape difficult—he is trying to brazen it out. A convict in the Andaman Islands tried the same game, but he could not escape my system! Stand aside—Don’t go far—have the handcuffs ready. (He walks up to Bartley, folds his arms, and stands before him.) Here, my man, do you know anything of John Smith?” (Gregory, 1909, p. 21)

In the later stages of this conversation, magistrate proposes that the Irish villager Bartley is a criminal and he implies that money and land disputes are the motives of crimes in this country. The following statements and questions asked by the magistrate gives us clues about the criminal statistics of the period. The magistrate brings up the issue of money and land dispute implying that these are the main motives of the Irish for committing a crime which is common:

“Magistrate: (Sternly.) Tell me this truly. What was the motive of this crime?”

Bartley: The motive, is it?

Magistrate: Yes; the motive; the cause.

Bartley: I’d sooner not say that.

Magistrate: You had better tell me truly. Was it money?

Bartley: Not at all! What did poor Jack Smith ever have in his pockets unless it might be his hands that would be in them?

Magistrate: Any dispute about land?” (Gregory, 1909, p.23)

Self-perception of the Irish in the play is another important element to be analysed. Lady Gregory and other important literary figures gathered in Coole Park regularly and with the opening of the Abbey Theatre, these meeting were opened to the public with plays on the stage. In this national theatre and its audience, producers and critics, the main issue was the criticism of English as the colonisers of the Irish island. But it is also important that how these people consider themselves in this context. The literary figures had to portray the shortcomings of the Irish people as well as the English. In that sense, *Spreading The News* includes some self-criticism of the Irish represented by the villagers as produces and created by Lady Gregory. The first extract explains what they think about the police of Ireland: “Shawn Early: Take comfort now, / Mrs. Fallon. The police are not so smart as they think. Sure he might give them the slip yet, the same as Lynchehaun” (Gregory, 1909, p. 16). Similarly in the following extract there is a great deal of criticism on the Irish. The magistrate is shown as having prejudice, however the following statements ironically proves him to be true in his convictions of Irish as murderers and criminals:

“Mrs. Fallon: [...]A rope is it? I tell you the whole of this town is full of liars and schemers that would hang you up for half a glass of whiskey. Magistrate: I knew the district was in a bad state, but I did not expect to be confronted with a murder at the first fair I came to.” (Gregory, 1909, p. 20)

Fallon thinks that the Irish citizens are drunken criminals and the magistrate is surprised and he did not expect such a scene at his first arrival. The following extract portrays the characteristics of the Irish as being short fused. Bartley is angry and he is sure that there is no murder but there will be one if they are put in the same cell with Jack Smith:

“Jack Smith: I’ll break the head of any man that will find my dead body!”

Magistrate: I’ll call more help from the barracks. (Blows Policeman’s whistle.)

Bartley: It is what I am thinking, if myself and Jack Smith are put together in the one cell for the night, the handcuffs will be taken off him, and his hands will be free, and murder will be done that time surely!" (Gregory, 1909, p. 29)

Lady Gregory changed the course of the Irish theatre and national spirit along with Yeats significantly. She contributed to the Irish literary revival with her plays, management and criticisms. Her plays were canonized with playwrights such as Yeats and Synge. It was an honour and a unique success for a woman at the time. Thus, women were given place in her play *Spreading The News*. Her women are traditional ones that carry the fate of all women in the period. The women were symbols for Irish as defenders against the British oppression at the time when *Spreading The News* was written. The women suffered more than any other being in the course of these struggles. They lost husbands, fathers and sons. According to Sihra, Gregory revealed the red line between a woman symbolized with nationalism and a real woman who lost husband and sons in the war try to organize the family at home herself (2007, p. 24). Sihra also adds that Irish women playwrights had to deal with a politico-social context, so it "is no surprise to find women playwrights eager to rewrite, to re-energize these passive tropes" (2007, p. 25). It is also argued that Lady Gregory's views on women and their role in the society can be affected by her infidelity to her husband with a man named Blunt. She may have guilty conscience and this might have affected her characterization of women.

Religion was a huge subject matter in the disputes between the Irish and English thus in the play *Spreading The News*. It is already stated that Lady Gregory was a member of protestant ascendancy; therefore, she was critical of catholic values and attachment in the Irish citizens. This later turned to an Irish National movement that captured both the Catholics and the Protestants in Ireland. The difference was still there between the two sects but they agreed in one thing that is the upheaval of the literary culture and values throughout the national theatre and literary revival. About this issue, critics state that Gregory's religion and religious perception was not the religion of the Irish peasant (Greene, 1999, p. 66). She was highly protestant, but later became involved in the Irish national struggle. In the following extract Bartley accuses his collocutor of being against the teaching of the clergy:

"Bartley: Maybe you don't hold with the clergy so? That is the teaching of the clergy. Maybe you hold with the old people. It is what they do be saying, that the shadow goes wandering, and the soul is tired, and the body is taking a rest—The shadow! (Starts up.) I was nearly sure I saw Jack Smith not ten minutes ago at the corner of the forge, and I lost him again—Was it his ghost I saw, do you think?" (Gregory, 1909, p. 22)

Comedy in the play is achieved through misunderstandings and play with the words. That was one of the stylistic contributions of Lady Gregory to theatre canon, though the most important aspect of Lady Gregory is her involvement in a literary revival of a nation and producing, directing plays and managing a national theatre. In that sense, her plays are canonised in women's literature and writing. For instance, the spread of the rumour starts with the resemblance of same phrases by the characters:

"Shawn Early: (Breaking away.) Laying out a sheet on the hedge. (He goes.)"

Mrs. Tarpey: Laying out a sheet for the dead! The Lord have mercy on us! Jack Smith dead, and his wife laying out a sheet for his burying! (Calls out.)" (Gregory, 1909, p. 12-13)

About the ending scene of the play where Jack Smith appears alive, Mercier states that it is a unique Irish imagination mode and a subdivision of comedy which he labels as "macabre humor, an element inseparable from terror which serves as a defence mechanism against the fear of death" (Mercier, 1969, p. 48-9). As an example of macabre and farce, other than the ending scene of the play a conversation between Bartley and Mrs. Fallon can be shown: "Bartley: Will you shut your mouth and hear me speaking? / Mrs. Fallon: And if it was for any sort of a fine handsome woman, but for a little fistful of a woman like Kitty Keary, that's not four feet high hardly, and not three teeth in her head unless she got new ones!" (Gregory, 1909, p. 6-7). Richard states that the comedy in *Spreading The News* is fast-paced, extravagant farce, with an old woman's misunderstandings resulting in one man being arrested for murder and another thinking his wife has run off with a lover (Richards, 2004, p. 71). It is also stated by Harris that "the deeper thoughts and emotions of Ireland" was the underlying motivation in her writing and comedy (Harris, 2002, p. 79).

Conclusion

As a conclusion and results of the study, Lady Gregory was an important female figure for the Irish cultural and political life in the early twentieth century in Ireland - a country in a clash with British Empire and gives utmost importance and value to its political and cultural freedom for many centuries. She was involved in the Irish literary revival contributing with her plays and views in meeting she carried out in her mansion Coole Park which became a centre for literary, artistic and cultural activities of the Irish national movements. The most important aspect of Lady Gregory is her involvement in a literary revival of a nation and producing, directing plays and managing a

national theatre. In that sense, her plays are canonised in women's literature and writing which held a special place in a nation's artistic history. Her play *Spreading The News* is a great success in both writing style and themes, more importantly as a forerunner play of the Irish National theatre tradition that was to be high successful in the first half of the 20th century in Europe and in England opening way for the Irish literary figures. More biographical research should be conducted to find out how much Lady Gregory contributed to the Irish literary success in the first half of the 20th century.

Works cited

- Coxhead, E. (1961). *Lady Gregory: A Literary Portrait*. Macmillan.
- Gillin, E. (1987). "Our Incurable Genius": Irish Comic Strategy in Lady Gregory's *Spreading The News*. *Colby Quarterly*, 23(4), 3.
- Gregory, A. (1909). *Seven Short Plays*, by Lady Gregory. Maunsell
- .Greene, N. (1999). *The politics of Irish drama: plays in context from Boucicault to Friel*. Cambridge University Press.
- Harris, S. C. (2002). *Gender and Modern Irish Drama*. Indiana University Press.
- Hill, J. (2012). *Lady Gregory: An Irish Life*. Collins.
- Luckhurst, M. (Ed.). (2006). *A companion to modern British and Irish drama, 1880-2005*. Blackwell.
- Mercier, V. (1969). *The Irish comic tradition*. Oxford University Press.
- Murphy, P. (2008). *Hegemony and fantasy in Irish drama, 1899-1949*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Richards, S. (Ed.). (2004). *The Cambridge companion to twentieth-century Irish drama*. Cambridge University Press.
- Sihra, M. (Ed.). (2007). *Women in Irish drama: A century of authorship and representation*. Springer.

DİSLEKSİ MİTLERİ¹

Esra KETENOĞLU KAYABAŞI²

Özet

Bireyin zekâ seviyesi ile bağlamlandırılmayan nörolojik tabanlı özgül öğrenme güçlüklerinden biri olan disleksi için, kelime tanıma, heceleme, okuma, akıcı okumada zorluklar yaşama, yazma ve matematiksel hesaplamada görülen dil temelli okuma güçlüğü tanımlanmaktadır. Disleksi araştırmaları çerçevesinde günümüze kadar pek çok tanım yapılmıştır. Çeşitli tanımlar incelendiğinde disleksinin nörolojik tabanlı bir öğrenme güçlüğü olduğu, IQ seviyesiyle bağlantılı olmadığı, kelimeyi tanıma, okuma ve anlama bağlamında bireylerin çeşitli zorluklar yaşadıkları söylemek mümkündür. Disleksi iki asırlık geçmişi olan dünya genelinde ilgiyle karşılanan ve araştırılan güçlüklerden birisidir. Disleksinin toplumda tanınırlığının artması ile disleksi hakkında kavram karmaşasının da arttığı söylenebilir. Bunlardan ilki disleksili bireylerin kelimeleri geriye doğru okuduklarına dair ortaya sürülen iddiadır. Disleksinin az rastlanan bir engel türü olduğu, her üç ya da dört erkek çocuğuna karşı bir kız çocuğunun disleksi tanısı alması, solaklarda daha fazla görülmesi, görsel tabanlı bir problem olduğu, zihinsel sorunları olanlarda görüldüğü, tembel öğrencilerin bu sorunu yaşadığı ve okunduğu gibi yazılmayan dillerde sıklıkla görüldüğü diğer disleksi mitleridir. Bu araştırmada literatürden elde edilen bu iddialara karşı savlar üretilerek ayrı ayrı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Disleksi, Mit, Öğrenme güçlüğü

Myths of Dyslexia

Abstract

Dyslexia, which is one of the neurological-based specific learning difficulties that cannot be connected with the level of intelligence of the individual, the definition of language-based reading difficulties seen in word recognition, spelling, reading, fluent reading, writing and mathematical calculation is made. Many definitions have been made within the framework of dyslexia studies. When the various definitions are examined, it is possible to say that dyslexia is a neurological based learning difficulty, it is not related to IQ level, and individuals have various difficulties in terms of word recognition, reading and understanding. Dyslexia is one of the problems encountered and discovered worldwide with its two centuries of history. It can be said that with the increase in the recognition of dyslexia in the society, the concept confusion about dyslexia also increases. The first is the assertion that individuals with dyslexia read the words backwards. There are myths that dyslexia is a rare type of disability and that a girl is diagnosed with dyslexia against every three or four boys and that it is more common in left-handers. Other myths of dyslexia are that it is a visual based problem, it is seen in people with mental problems, lazy students experience this problem and it is frequently seen in non-written languages. In this research, arguments against these claims obtained from the literature are produced and explained separately.

Key words: Dyslexia, Myth, Learning difficulties

Giriş

Yunanca kökenli disleksi terimi kelimeyi okumada yaşanan güçlük anlamını taşımaktadır. Disleksi araştırmaları çerçevesinde günümüze kadar pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlar incelendiğinde disleksinin nörolojik tabanlı bir öğrenme güçlüğü olduğu, IQ seviyesiyle bağlantılı olmadığı, kelimeyi tanıma, okuma ve anlama bağlamında bireyin yaşadığı zorluklar olarak ifade edilebilir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (2018) yayınladığı Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırılması Kılavuzuna göre disleksi, yeterli bir zekâ puanına sahip olma, yeterli düzeyde sunulan sosyokültürel fırsatlar ve verilen eğitime rağmen bireyde verimli okuma becerisi kazanmada meydana gelen beklenmedik ve kalıcı başarısızlık olarak tanımlanmaktadır. Disleksili çocukların birbirlerinden farklı özelliklerinin olması ve sürekli değişen terminoloji nedeni ile genel bir tanıma varılamamaktadır. Disleksi ile beraber “özgün okuma güçlüğü”, “kelime körlüğü”, “sembollerin çarpıtılması”, “özgül okuma bozukluğu”, “gelişimsel okuma bozukluğu”, “okuma güçlüğü”, “gelişimsel disleksi”, “okuyamama”, “özgün disleksi”, “konjenital disleksi”, “okuma anlama sorunu” gibi farklı terimler aynı anlamlarda kullanılmaktadır (Güngörmüş Özkardeş, 2013; Razon, 1982). Okuma güçlüğü, yazma güçlüğü ve matematik güçlüğü öğrenme güçlüğü türleri olarak bilinmektedir. Shaywitz ve Shaywitz'in (2005) aktardığına göre öğrenme güçlüklerinin %80'ini disleksi oluşturmaktadır. Öğrenme güçlükleri arasından en fazla okuma güçlüğüne (Disleksi) rastlanması ve okuma güçlüğüne diğer akademik alanları doğrudan etkilemesi nedeni ile öğrenme güçlüğü sıklıkla okuma

¹ Bu çalışma Sınıf Öğretmenlerinin Okuma Güçlüklerine İlişkin Görüş ve Uygulamaları adlı doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.

² Dr. Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, eketenoglu@kastamonu.edu.tr

güçlüğü ile beraber anılmaktadır (MEB, 2007). Disleksinin araştırma konusu olarak günümüzde çok popüler olması, toplumda görünürlüğünü de arttırmaktadır. Dolayısıyla bu bilgi artışı ile beraber efsaneleşmiş yanlış bilinegelen kavramlar ortaya çıkmıştır. Söylence durumuna gelmiş kavram olarak ifade edilen mitler (TDK, 2019) bu araştırmada disleksi bağlamında ele alınmış ve tek tek açıklanmıştır.

Disleksi Mitleri

Disleksili bireylerin kelimeleri geriye doğru okuduklarına dair süregelen bir mit bulunmaktadır. Fakat Shaywitz ve Shaywitz (2003) bunun beynin görsel algısıyla ilgili bir problem olmadığını disleksili bireylerin tersten okuma yerine harfleri seslendirme problemlerinin olduğunu dolayısıyla bunun dilbilimsel bir problem olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca Lyon, Shaywitz ve Shaywitz (2003) disleksinin görsel sistemler ya da diğer faktörlerden oluşmadığını dilsel bir problem olduğu fikrini desteklemektedirler.

Disleksinin az rastlanan bir engel türü olduğuna dair yanlış bir inanç bulunmaktadır. Hâlbuki engel türlerinin arasında %42 oranı ile en fazla görülen öğrenme güçlüğüdür (Cortiella ve Horowitz, 2014). Disleksi ise öğrenme güçlüğü'nün %80'ini oluşturan bir okuma bozukluğudur (Shaywitz ve Shaywitz, 2005). Okul çağındaki çocuklarda %10-15 olarak görülen disleksi, yetişkinleri de kapsayan bir araştırmada % 33'leri bulduğu görülmüştür (Lagae, 2008; Özçivit-Asfuroğlu ve Fidan, 2016; Vellutino ve diğerleri, 2004).

Diğer bir disleksi miti ise her üç ya da dört erkek çocuğuna karşı bir kız çocuğunun disleksi tanısı almasıdır (DeFries ve Alarcon, 1996; DSM-V, 2013; Hulme ve Snowling, 2009; Şenel, 1996; Razon, 1982). Erkeklerin kızlara oranla daha fazla disleksi tanısı almaları erkeklerde disleksinin daha fazla görüldüğü kanısını uyandırmaktadır. Hâlbuki matematiksel olarak görülen bu çokluk tartışma konusudur. Okul temelli araştırmalar incelendiğinde erkek çocukların cinsiyete özgü davranışlarının disleksi tanısı için onları daha kolay ele verdiği öne sürülmektedir (Prochnow, Tunmer, Chapman ve Greaney, 2001). Ayrıca okuma becerisi ile motivasyon arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Okuma ve motivasyon ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda okuma motivasyonunun kız öğrencilerinin lehine anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir (Marinak ve Gambrell, 2010; McKenna, Kear ve Ellworth, 1995; Yıldız, 2013). Bu durumun kızların disleksi tanısı almalarını azaltan bir etken olduğu düşünülmektedir.

Disleksinin solaklarda görüldüğüne dair yanlış bir inanç bulunmaktadır. Bu konuyu araştıran Beaton (1997) cinsiyet ve el kullanımı üzerine yaptığı beyin temelli disleksi derlemesinde disleksili bireylerin sol el kullanma yatkınlığı olduğu fakat bunun her zaman geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle bu bulgunun çelişkili bir sonuç olabileceği ifade edilmektedir.

Toplumda disleksinin görsel bir problem olduğuna dair yanlış bir inanç bulunmaktadır. Oysaki ikisi çok farklı sorunlardır. Disleksi, dili işleme sürecindeki zorluklar nedeniyle okuma, yazma ve diğer becerileri etkilerken, görsel işleme sorunları gözün görme süreciyle ilgilidir (Kelly, t.y.). Görsel işleme sorunları, nesnelerin büyüklükleri, şekilleri ve renkleri arasındaki farkları söylerken zorlanma, matematiksel semboller hakkında karmaşa yaşama, mesafeler hakkında hüküm vermede zorlanma ve uzamsal farkındalığın zayıf olması durumlarını içermektedir (Kelly, t.y.).

Disleksili çocuklar hakkında diğer bir yanlış kanı ise yeterince çalışmayan tembel öğrenciler olduklarına yöneliktir. Okulda başarılı bir öğrenciyse disleksi problemi olamaz düşüncesi toplumda yanlış bilinen diğer bir disleksi mitidir. Öğrenci disleksi ile yaşamayı öğrenmiş ya da ezberine aldığı hikâyelerle, tahminlerde bulunarak okuma gibi stratejiler ile başarılı olabilmektedir. Tembel ya da çalışkan olması disleksi şüphesi değildir. Öğrenci çalışkanlığı sayesinde disleksi belirtileri göstermeyebilir ya da gizleyebilir. Çok sayıda bireyin yetişkinlik döneminde disleksili olduklarını fark etmesi önemli bir olgudur.

Disleksinin zihinsel bir problem olduğuna dair yaygın bir inanış bulunmaktadır. Disleksi tamamen zekadan bağımsız bir öğrenme bozukluğudur (Lyon, Shaywitz ve Shaywitz, 2003).

Son olarak yaygın bir disleksi miti ise okunduğu gibi yazılmayan bir dil olan İngilizce konuşanlarda disleksinin görüleceğidir. Hâlbuki her farklı dil, alfabe ve logografi sistemlerini kullanan milletlerde disleksiye rastlamak mümkündür (Snowling ve Hulme, 2012).

Kaynakça

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. (5th ed.). Washington: DC.
- Beaton, A. A. (1997). The relation of planum temporale asymmetry and morphology of the corpus callosum to handedness, gender, and dyslexia: a review of the evidence. *Brain and Language*, 60 (2), 255-322.
- DeFries, J. C. & Alarcon, M. (1996). Genetics of specific reading disability. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 2(1), 39-47.

- Cortiella, C. & Horowitz, S. H. (2014). *The state of learning disabilities: Facts, trends and emerging issues* (3rd ed.). New York: National Center for Learning Disabilities.
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO). (2018). *Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırılması*. 11. Revizyon. <https://icd.who.int/browse11/lm/en/#/http://id.who.int/icd/entity/1008636089>, sayfasından erişilmiştir.
- Güngörmüş-Özkardeş, O. (2013). Türkiye’de özel öğrenme güçlüğüne ilişkin yapılan araştırmaların betimsel analizi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 30(2), 123-153.
- Hulme C. & Snowling, M. (2009). *Developmental disorders of language, learning and cognition*. Chichester, UK: Wiley-Blackwell.
- Kelly, K. (t.y). The difference between dyslexia and visual processing Issues. <https://www.understood.org/en/learning-attention-issues/child-learning-disabilities/dyslexia/the-difference-between-dyslexia-and-visual-processing-issues>, sayfasından erişilmiştir.
- Lagae, L. (2008). Learning disabilities: Definitions, epidemiology, diagnosis, and interventions strategies. *Pediatric Clinics of North America*, 55(6), 1259-1268.
- Lyon, G. R., Shaywitz, S. E. & Shaywitz, B. A. (2003). A definition of dyslexia. *Annals of Dyslexia*, 53(1), 1–14.
- Marinak, B. A., & Gambrell, L. B. (2010). Reading motivation: exploring the elementary gender gap. *Literacy Research and Instruction*, 49(2), 129 -141.
- McKenna, M.C., Kear, D.J. & Ellsworth, R.A. (1995). Children’s attitudes toward reading: A national survey. *Reading Research Quarterly*, 30, 934–955.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2007). *Çocuk gelişimi ve eğitimi öğrenme güçlüğü modülü*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı
- mit, (2019). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5da48b8a36eb53.04986678 adresinden erişilmiştir.
- Özçivit-Asfuroğlu, B. & Fidan, S. T. (2016). Özgül öğrenme güçlüğü. *Osmangazi Tıp Dergisi, (Özel sayı)*, 49-54.
- Prochnow, J. E., Tunmer, W. E., Chapman, J. W. & Greaney, K. T. (2001). A longitudinal study of early literacy achievement and gender. *New Zealand Journal of Educational Studies*, 36(2), 221–236.
- Razon, N. (1982). Okuma güçlükleri. *Eğitim ve Bilim*, 39, 11-8.
- Shaywitz, S.E. & Shaywitz, B. A. (2005). Dyslexia (specific reading disability). *Biological Psychiatry*, 57 (11),1301-1309.
- Snowling, M. J. & Hulme, C. (2012). Children’s reading impairments: from theory to practice. *Japanese Psychological Research*, 55, 186–202.
- Şenel, H. G. (1996). Öğrenme yetersizliği ve dikkat eksikliği hiperaktivite-aşırı hareketlilik bozukluğunun karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 76-90.
- Vellutino, F. R., Fletcher, J. M., Snowling, M.J. & Scanlon, D.M. (2004). Specific reading disability (dyslexia): what have we learned in the past four decades? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 2-40.
- Yıldız, M. (2013). İlköğretim 3, 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonlarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(168).

ÇOCUKLARI KONU ALAN GAZETE HABERLERİNİN İNCELENMESİ

Ayşe ÇETİNKAYA¹

Asya ÇETİN²

Özet

Teknolojinin gelişmesiyle haberleşme hızla gelişmiştir. Çocuk her alanda bizler ile beraberdir ve bu haberleşme dünyasında yeri yadsınamaz derecede fazladır. Bu çalışmanın amacı gazetelerdeki çocuk haberlerinin sıklığı, yer alma şekilleri, kullanılan üslup, etik kurallarına uygunluk ve habere ait özellikleri değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’de yayınlanan tirajı en yüksek gazetelerden Hürriyet, Posta ve Sabah gazetelerinin bir aylık dilimdeki çocuk haberleri incelenmiştir. Çalışmanın türü, doküman incelemesidir. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İncelenen gazetelerde bir aylık sürede 505 çocuk haberinin yayınlandığı tespit edilmiştir. Gazetelerde, en çok çocukla ilgili genel konular yer alırken onu adli haberler takip etmektedir. Çocukların önemli bir bölümü haberlerde suç mağduru ve şüpheli olarak yer almaktadır. Haberlerin çoğunluğunun suç mağduru ve şüpheli çocukların kimliklerinin sosyal çevreleri tarafından tanınmalarına yol açabilecek şekilde verildiği dikkat çekmiştir. Suç mağduru ve şüpheli konumdaki çocukların kimliklerinin ve fotoğraflarının açık ya da kısmen açık olarak yayınlanması çocukların ikinci kez istismar edilmelerini beraberinde getirmektedir. Konu alan yazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, gazete haberleri, çocuk haberleri

INVESTIGATION OF NEWSPAPER NEWS ABOUT THE CHILDREN

Abstract

With the development of technology, communication has developed rapidly. The child is with us in every field and has an undeniable place in this world of communication. The aim of this study is to evaluate the frequency of children's news in newspapers, the way they take place, the style used, compliance with ethical rules and the characteristics of the news. For this purpose, the highest edition newspaper published in Turkey, the children news in the the Hurriyet, Posta and Sabah, children's news in a monthly newspaper strips were examined. The type of study is document review. Content analysis was used for data analysis. It was found that 505 children's news were published in the newspapers examined in a month. Newspapers mostly cover general issues related to children, followed by judicial news. A significant number of children are reported as victims and suspects of crime. It was attracted attention that most of the news was given in a way that could lead to the identification of victims of crime and suspected children by their social community. Publication of the identities and photographs of children who are victims of crime and suspicion in an open or partially open manner leads to the second abuse of children. The subject area is discussed in the light of literature.

Key Words: Child, newspaper news, children's news

GİRİŞ

Teknolojinin hızla gelişmesi ile günümüzde bilgisayarların, akıllı telefonların ve diğer teknolojik araçların sunduğu imkânların artması sonucunda meydanın insanlara ulaşması ve onları yönlendirmesi azımsanamayacak derecede etkilidir. Medyada yer alan haberler toplumu bilinçlendirici ve eğitici role sahiptir. Medyanın daha çok insana ulaştığı düşünüldüğünde medyadaki haberlerin önemi daha da artmaktadır. Medyada önemli yeri olan gazeteler genel olarak halka güncel olaylara ilişkin bilgi veren yayınlar olarak tanımlanmaktadır. Gazetelerde, kitle iletişim araçları arasında önemli yer alan yayın organlarıdır.

Kitle iletişim araçları, genel bir tanımla "*kitlesele bir boyutta ileti dağıtabilen araçlar*" olarak tanımlanabilir. Kitle iletişim araçları; haber ve bilgi verme amacı başta olmak üzere, eğitmek ve eğlendirmek gibi amaçlar taşıyan, belirli bir okuyucu kitlesine, belirli aralıklarla ya da sürekli olarak ulaşan araçlardır. Kitle iletişim araçları herhangi bir bilgiyi, yazıyı haberi, çok kısa zamanda geniş kitlelere hızlı şekilde ulaştırabilmektedir bu nedenle günlük yaşamda çok etkili bir yer tutmaktadır. Bu araçlar herhangi bir gelişmeyi basitçe anlatmaktan çok konunun özü olan “olayı” bir ürün olan “habere” dönüştürür. Kitle iletişim araçları bilgilendirme görevlerini yerine getirirken, haber, fotoğraf, röportaj, araştırma-inceleme yazısı, köşe yazıları ve karikatür gibi unsurlardan yararlanmaktadır. Bu unsurlardan yararlanırken toplumun ahlak kuralları göz önünde bulundurulmalıdır.

Ahlak, toplumda yerleşmiş değer yargılarıdır. Ahlak normlarının kontrol aracı ise vicdandır. Vicdan, bazı ahlak normlarının içten, doğru ve zorunlu olarak kabul edilmesi ve bu kuralların ihlali halinde bir sorumluluk

duygusunun meydana gelmesi demektir. Bu nedenle, ahlâk kurallarının uygulanması herhangi bir kurum ve kuruluşun değil, insanın kendi vicdanının kontrolüne bağlıdır. Ahlak kurallarını ve bunların nitelikleriyle uygulamalarını konu alan bilim dalıdır etik. Etiğin konusu ahlakıdır ve sorunsalı ahlakın açıklanması ve buna bağlı olarak ilkelerin saptanması ve ahlaki bir disiplin ya da yaklaşımın elde edilmesi çabasıdır. (MEGEP, 2008). Ahlak etiğin konusu olarak yer alırken, çocuk haberlerinin incelenmesinde gazetecilik etiği göz önünde bulundurulmalıdır. Gazetecilik etiğinin iyileştirilmesi için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Basınla ilgili yasal düzenlemeler gazetecilerin davranış kodlarını oluşturan itici bir güçtür. Yasal düzenlemeler yaptırım gücüne sahiptir. Basında ve genel olarak medyada etik konusu da yasal düzenlemeler kadar önem taşımaktadır. Gazetecilik yasal düzenlemelerin yanı sıra etik kuralları bulunan ilk mesleklerden biridir (Girgin, 2003). Etik kurallarına dikkat etmesi gereken gazeteler, çocuğun tanımını ve haklarını da göz önünde bulunması gereklidir.

Çocuk, erken reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar olan bireyleri kapsar. Çocuğun 18 yaşına kadar gelişmesine katkı sağlayan bebeklik ve ergenlik dönemlerine ise çocukluk dönemi denir. Çocukluk yaşamın temel aşamasından biridir ve bu dönemin izleri gelecek tüm zamanları etkiler. Çocuğun hayatında önemli yere sahip olan aile ve yakın akraba bireylerinin fiziksel ruhsal açıdan sağlıklı olmaları, kendi haklarını bilerek ahlak kurallarını özümsemeleri çocuklara sağlanan koşulların daha iyi olmasına olanak sağlar. Bu açıdan çocukların yaşam içerisinde yaşadıkları zorlukların, haksızlıkların saptanması dile getirilmesi için de ayrı bir önem taşır. Çocukların yaşam içerisinde yaşadıkları durumlar hakkında özellikle teknolojinin gelişmesiyle medya da daha ayrıntılı değerlendirilmesi yapılmaktadır. Özellikle yazım basın ele aldığı çocukla ilgili haberler kısmının görsel basına göre daha ayrıntılı değerlendirmesi açısından yazın basımın önemini daha da artırmaktadır.

Türkiye’de çocuklarla ilgili yeterli basın düzenlemesi bulunmamaktadır. Bu konudaki yasal kaynakların yetersiz olması çocuğa basında özensiz yer verilmesine neden olmaktadır.

5187 sayılı Basın Kanunu’nun 21. maddesine göre süreli yayınlarda; 22.11.2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’na göre evlenmeleri yasaklanmış olan kişiler arasındaki cinsel ilişkiyle ilgili haberlerde bu kişilerin, 1.3.1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 414, 415, 416, 421, 423, 429, 430, 435 ve 436’ncı maddelerinde yazılı cürümlere ilişkin haberlerde mağdurların, on sekiz yaşından küçük olan suç faili veya mağdurlarının kimliklerini açıklayacak ya da tanınmalarına yol açacak şekilde yayın yapanlar bir milyar liradan yirmi milyar liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu ceza bölgesel süreli yayınlarda iki milyar liradan, yaygın süreli yayınlarda on milyar liradan az olamaz.

Suç faili, kanunun suç saydığı hukuka aykırı bir sonucu nedensel değer taşıyan hareketiyle gerçekleştiren kişidir. On sekiz yaşından küçüklerin suç faili veya mağduru olarak, hangi suça konu olurlarsa olsunlar kimliklerinin açıklanması yasaklandığına göre, suçların kaynaşarak niteliğinin değişmesi, suça tesir eden sebeplerin varlığı, sorumluluk durumları, cezalandırılabilme yeteneği gibi durumlar açısından ortaya çıkan hukuksal durum ne olursa olsun, mağduru ve failin kimliğinin açıklanması suç oluşturmaktadır. Haberin ağırlık noktası ne olursa olsun, on sekiz yaşından küçük fail ya da mağduru kimliğinin açıklanması hukuka aykırıdır (Özek ve Erman, 2000). Yargıtay’ın basında yer alan haberlerle ilgili olan kararlarından birkaçına bakıldığında bazı kriterlerin göz önüne alındığı görülmektedir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 1995/4-687 esas, 1995/930 karar numaralı ve 8.11.1995 tarihli içtihatına göre bir haberin hukuka uygun sayılabilmesi için haber niteliğinin varlığı ve haber içeriğinin gerçeğe uygunluğu yeterli değildir ve gazetecinin haber verme hakkının sınırları vardır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 2002/10257 esas, 2003/883 karar numaralı ve 28.01.2003 tarihli içtihatına baktığımızdaysa haberin kaç gün yayınlandığının, haberde kullanılan başlıkların, eleştiri sınırı içinde kalmayan üslup ve sözcüklerin, kişiyi küçük düşürücü ve aşağılayıcı ifadelerin kullanılmasının haberi değerlendirirken kullanılan kriterler olduğu görülmektedir. Yargıtay’ın göz önüne aldığı bahsedilen tüm bu kriterler yetişkinlerin yer aldığı haberlerle ilgilidir. Yetişkinlerin sahip olduğu haklardan çocukların da yararlandığı düşünüldüğünde bu kriterler çocuk haberleri için de geçerlidir. Çocuk haberlerinin de hukuka uygun olması için habere gerçek dışı unsurların eklenmemesi, gazetecinin haberi verme hakkının sınırlarını bilmesi, haberde kullanılan üsluba dikkat edilmesi, haberin başlığında kullanılan kelimelerin iyi seçilmesi, kişiyi küçük düşürücü ve aşağılayıcı ifadelerin kullanılmaması, haberin kamu yararına olması gerekmektedir.

Yargıtay’ın haberleri değerlendirmesindeki kriterleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Haber niteliğinin varlığı ve haber içeriğinin gerçeğe uygunluğu yeterli değildir
- Gazetecinin haber verme hakkının sınırları vardır.
- Yazının mizah türünde olması farklı bir değerlendirmeyi gerektirir.
- Kural dışı ve toplum tarafından onaylanmayan olaylar içinde yer alanların bu hareketleri dolayısıyla haberlerde yer almaları kaçınılmazdır.
- Haberler kullanılan üsluba ve konu ile üslup arasındaki bağa bakılmalıdır.
- Haberin kamu yararına olması gerekmektedir.
- Haberin kaç gün yayınlandığı önemlidir.

- Haberde kullanılan başlıklar ayrıca değerlendirilmelidir.
- Üslup ve sözcüklerin eleştiri sınırı içinde kalması gerekmektedir.
- Kişiyi küçük düşürücü ve aşağılayıcı ifadelerin kullanılmaması gerekmektedir.

Medyadaki çocuk haberlerin dikkatle ele alınması gerekmektedir. Üsluba, kullanılan kelimelere, çocukla ilgili ifadelere dikkat edilmeli ve bu konunun üstünde özenle durulması gerekmektedir. Haber'i tanımlama yönündeki çabaların 19. yüzyılın sonlarına doğru ilk gazetecilik eğitim ve öğretim programlarının açıldığı ABD'de başladığı söylenebilir. Bu yıllarda basılan Amerikan gazetecilik kitaplarında ilk yapılan haber tanımları eğitim amaçlıdır (Tokgöz, 2006).

Bireylerin haberlerle olan ilişkisi nedeniyle haber medyanın en önemli silahı haline gelmektedir. Bu nedenle haberin içeriğini düzenlerken gazeteciye son derece önemli sorumluluklar düşmektedir. Gazeteci haberin içeriğini oluşturmak için çalışırken hem çalıştığı medya organı ile olan ilişkilerinde hem de toplum içinde özgür olmalıdır. Haber birbiriyle gerilimli bir ilişki içinde olan üç özgürlük alanıyla ilgilidir. Gazetecilik yaparken "özel hayatın gizliliğinin/dokunulmazlığının" korunmasına önemli gösterilmesi, yani kişinin özel hayatına giren özgürlüklere saygı duyulması gerekmektedir. Bir de gazetecinin bağlı olarak çalıştığı medya kuruluşlarının, kurumsal işleyişince belirlenen özgürlük alanının çizdiği sınırlar vardır. Ayrıca, gazeteciler habercilik mesleklerini icra ederken sadece kurumlarından değil, diğer kurum ve yapılardan, kendi tercih ve konularından kaynaklanan özgürlük ve sınırlılıklarla da karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla habercilik yaparken, gazetecinin birbiriyle zaman zaman gerilimli ilişki içerisinde olan bu üç özgürlük alanı içinde hareket ettiğini görüyoruz. Böylelikle, bir yandan habere konu olan kişinin kendi özel dünyasının mahremiyetini koruma özgürlüğünün, diğer yandan gazetecinin bilgi verme özgürlüğünün, ayrıca bağlı olunan medya kuruluşunun dolaylı olarak tanımlamış olduğu haber verme özgürlüğünün çatıştığı; okuyucu ya da dinleyicinin bilgi almaya ilişkin özgürlüğüyle çelişebildiği durumlarla sıklıkla karşılaşmaktayız. Diğer yandan, bu gerilimli durumun tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Dolayısıyla bu gerilimlerin varlığı ve giderilemez olması da haberi kurgusal bir metin haline getirmektedir (Dursun, 2005).

Dünyadaki çocuk haberleri, medyadaki haberlerin gündemlerinde ilk sırada yer almaktadır. Fakat bu durum dünyadaki çocuk sorunlarının çözümüne yönelik bir etki yaratmamaktadır. Bunun nedeni medyanın kullandığı dildir. Haberin kurgusu dramatik olduğu için okuyucu ya da izleyici olayın gerçekliğinden uzaklaşır. Haberin objeleri soyutlaştıkça haberin arka planı ve anlamı da kaybolur (Şirin, 2006).

Medya dünyayı, bir uçta bebeklik, diğer uçta yetişkinlik ve orta yerde ergin çocukluğun yaşandığı bir enformasyon dünyası biçiminde kodlar. Enformasyon toplumunda medyanın yerleştirmeye çalıştığı her yaştan, her toplumsal ve sosyal çevreden, her kültür düzeyinden tüm bireylere aynı kaynağın mesaj vermesi ise, çocuk ve yetişkin arasındaki farkı ortadan kaldırmaya yönelik olması bakımından önemlidir (Şirin, 2006).

Yeni dünyada çocuk, medya sayesinde her yerdedir. Şiddetin ortasında, açlığın eşiğinde, politikacının kucağında, sokakta ve her yerde. Artık çocuklar toplumun görmeye alıştığı gösteri nesnelere haline gelmiştir. Medya, yalnızca her zamankinden farklı, haber değeri olan, toplumsal algıyı etkileyen olaylar hakkında haber yapmaktadır (Boulahanis vır Heltsley, 2004). Çocukların haberlerde kullanılmasının nedeni ise haberi aydınlatma özelliğinden çok haber değeri olarak önem taşımasından kaynaklanmaktadır (Moeller, 2002)..

Son zamanlarda ise medyada çocuk haberlerine sıkça yer verilmektedir. Bu çalışmada gazetelerdeki çocuk haberlerinin sıklığı, yer alma şekilleri, kullanılan üslup, etik kurallarına uygunluk ve habere ait özelliklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de yayınlanan tirajı en yüksek gazetelerden Hürriyet, Posta ve Sabah gazetelerinin bir aylık dilimdeki çocuk haberleri incelenmiştir. Bu nedenle aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır.

Alt Problemler;

- Çocuk haberlerinin yer alma sıklığı nasıldır?
- Çocuk haberlerinin etik kurallara uygunluğu nasıldır?
- Çocuk haberlerinin habere ait özellikleri nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesidir. Nitel araştırmada amaç genelleme yapmak değil bütüncül bir resim elde etmektir. Doküman incelemesi, araştırmanın hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Örneklem

Çalışma, kasım ayı itibariyle Türkiye geneli tirajı en yüksek olan 3 gazetesinin “Posta, Sabah ve Hürriyet” internet sitelerinde bulunan kasım ayındaki çocuk haberleri ele alınmıştır. İstatistiki değerlendirme aşamasında “genel ve kitlesel çocuk haberleri” ile asıl haber türleri dışında kalan “diğer” haberlerin istatistiki değerlendirmeye alınmamasına karar verilmiştir. Toplamda 505 haber sayısına ulaşılmıştır. Bu durum daha sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesini sağlamıştır. Haber sayısı hesaplanırken haberin aynı gün aynı gazetede birden fazla yayınlandığı da hesaba katılmıştır. Böylesi haberler iki kez sayılmış, haber sayısı gazetede yer alma sayısına göre hesaplanmıştır. Çalışmada yer alan 505 çocuk haberlerinin % 49’u (223) Hürriyet, % 28’i (126) Sabah, %23’ü (104) Posta gazetesinde yer almaktadır.

Verilerin toplanması ve Analizi

Bu çalışmada 1 Kasım 2018- 31 Kasım 2018 tarihleri arasında, üç farklı yayın grubuna ait olan ve tirajı en yüksek olan Hürriyet, Sabah ve Posta gazetelerinde yer alan 0-18 yaş çocuk haberleri ele alınmıştır. Bildirilen süre içinde bu gazetelerde yer alan çocuk ile ilgili tüm haberler değerlendirmeye alınmıştır. Haberler gazetelerin internet sitelerinden toplanıp çocuk konu edilen tüm haberler alınmıştır. Gazetelerde yer alan çocuk haberlerinin konularına göre dağılımları yapılmıştır. Dağılımdan sonra haberlerdeki çocukları suç mağduru ve şüpheli olarak ayırıp haberlerin etik kurallara uygunluğu tarama yöntemi ile incelenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde gazete haberleri “haberın konusu”, “çocuğun kimliğinin nasıl verildiği”, “çocuğun fotoğrafının yayınlanma şekli”, “çocuğun cinsiyeti”, “çocuğun yaşı” başlıkları altında ele alınarak yorumlanmıştır.

Tablo 1 de haberlerin konu türlerine göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Haberın Konusu

Çocuğun Cinsiyeti	Hürriyet		Sabah		Posta		TOPLAM	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Kaza ve Yaralanma	14	5,55	11	7,97	20	17,39	45	8,91
Ölüm	14	5,55	18	13,04	12	10,43	44	8,71
Kayıp-Kaçırma	7	2,77	5	3,62	2	1,73	14	2,77
Velayet	2	0,79	3	2,17	2	1,73	7	1,38
Eğitim ve Başarı	33	13,09	11	7,97	4	3,47	48	9,50
Hastalık ve Tedavi	7	2,77	10	7,24	1	0,86	18	3,56
Sosyal Sorumluluk	29	11,50	12	8,69	11	9,56	52	10,29
Suç	10	3,96	8	5,79	1	0,86	19	3,76
İhmal ve İstismar	31	12,30	22	15,94	18	15,65	71	14,05
Genel Konular	97	38,49	38	27,53	42	36,52	177	35,05
Mülteci	8	3,17	0	0	2	1,73	10	1,98
Toplam Haber	252	100,0	138	100,0	115	100,0	505	100,0

Tablo 1 incelendiğinde, gazetelere göre dağılımı şöyledir, Hürriyet gazetesindeki 252 haberin %38,49’u, Posta gazetesindeki 115 haberin %36,52’si ve Sabah gazetesindeki 138 haberin %38’i olmak üzere 505 haberin %35,05’ini genel konular oluşturmaktadır.

Hürriyet gazetesinde ikinci sırada %13,09’u eğitim ve başarı, üçüncü sırada ise %12,30 oranla ihmal ve istismar yer almaktadır. Posta gazetesinde ikinci sırada %17,39 oranla kaza ve yaralanma, üçüncü sırada ise %15,65 oranla

ihmal ve istismar yer almaktadır. Sabah gazetesinde ise ikinci sırada %15,94 oranla ihmal ve istismar, üçüncü sırada ise %13,04 oranla ölüm konusu görülmektedir.

Tablo 2’de gazetelerin, çocuğun kimliğini ele alma şekli ile ilgi sonuçlara ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 2.Çocuğun kimliğinin veriliş şeklinin gazetelere göre dağılımı

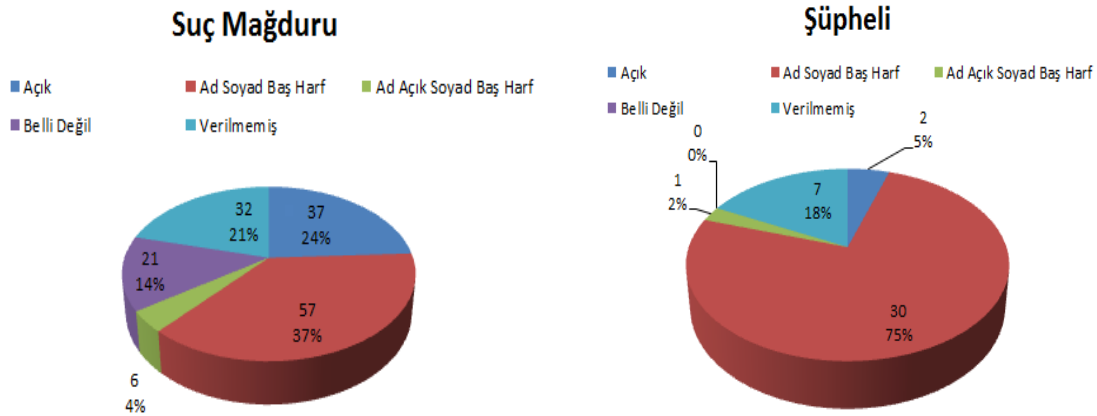
Çocuğun kimliği	Hürriyet		Sabah		Posta		TOPLAM	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Açık	39	30,46	22	28,94	43	45,26	104	34,78
Adı Soyadı Baş Harfi	63	49,21	20	26,31	5	5,26	88	29,43
Adı Açık, Soyadı Baş Harf	2	1,5	3	3,94	2	2,10	7	2,34
Belli Değil	4	3,12	12	15,78	17	17,89	33	11,03
Verilmemiş	20	15,6	19	25	28	29,47	67	22,40
Toplam	128	100	76	100	95	100	299	100,0

Tablo 2 incelendiğinde, haberlerin %34,78’inde çocuğun kimliğinin açık olarak verildiği, %29,43’ünün sadece ad ve soyadının baş harflerinin verildiği, %22,04’ünün ise kimliğinin verilmemesi görülmektedir.

Hürriyet gazetesinde çocukların %30,46’sının kimliğinin açık, %49,21’inin adlarının ve soyadlarının baş harf olarak verildiği, %15,6’sının kimliğinin verilmemesi; buna karşılık Sabah gazetesinde %28,94’ünün kimliğinin açık verildiği, %26,31’inin ad ve soyadları baş harf olarak verildiği, %25’inin kimliğinin verilmemesi; Posta gazetesinde ise %45,26’sının kimliğinin açık, %5,26’sının ad ve soyadlarının baş harf olarak verildiği, %29,47’sinin kimliğinin verilmemesi gözlenmiştir.

Grafik 1’ de suç mağduru konumundaki çocukların ve şüpheli konumundaki çocukların kimliklerinin veriliş dağılımı verilmiştir.

Grafik 1. Suç mağduru ve şüpheli konumundaki çocukların kimliklerinin veriliş dağılımı

Grafik 1 incelendiğinde, haberlerdeki konumu suç mağduru olan 153 çocuğun %37’sinin kimliği ad soyad baş harf olarak, %24’ünün kimliği açık, %4’sinin ad açık soyad baş harf olarak verilmiş, %21’inin ise kimliği verilmemiştir. Şüpheli olarak haberlerde yer alan 40 çocuğun ise %75’inin ad soyad baş harf, %5’inin kimliği açık, %2’ünün ad açık soyad baş harf olarak verilmiş, %18’inin ise kimliği verilmemiştir.

Hürriyet gazetesindeki haberlerde suç mağduru olarak yer alan 71 çocuğun %21,1’inin kimliği açık, %59,1’inin ad soyad baş harf, %2,8’inin ad açık soyad baş harf olarak verilmiş, %14’ünün ise kimliği verilmemiştir. Gazetede şüpheli olarak yer alan 92 çocuğun ise %95,2’sinin ad soyad baş harf olarak verilmiş. Açık olarak verilen haber bulunmamaktadır. Geri kalan %4,7’lik kısımda da kimliği verilmemesi görülmektedir.

Sabah gazetesinde suç mağduru olarak haberlerde yer alan 43 çocuğun %23,2’sinin kimliği açık, %25,5’inin ad soyad baş harf, %4,6’sının ad açık soyad baş harf olarak verilmiş, %41,7’inin ise kimliği verilmemiştir. Gazetede

şüpheli olarak yer alan 14 çocuğun ise %14,2'sinin kimliği açık, %64,2'sinin ad soyad baş harf, %7,1'inin ad açık soyad baş harf şeklinde verildiği görülmektedir. %14,2'sinin ise kimliği verilmemiştir

Posta gazetesindeki haberlerde suç mağduru olarak yer alan 39 çocuğun %30,7'sinin kimliği açık, %10,2'sinin ad soyad baş harf, %5,1'inin ad açık soyad baş harf olarak verilmiş, %10,2'sinin kimliği verilmemiştir. Gazetede şüpheli olarak yer alan 5 çocuğun ise %20'sinin ad soyad baş harf olarak verildiği, %80'inin kimliği verilmemiştir görülmektedir.

Tablo 3'de çocuk haberlerinde, fotoğraflarına yer verilen çocukların gazetelere göre dağılımı ve fotoğraflarda yüzü açık, yüzü kapalı, arkası dönük, gözleri kapalı, yüzü eliyle kapalı olarak verilme şekli gösterilmektedir.

Tablo 3.Fotoğrafına yer verilen çocukların fotoğraflarının yayınlanma şeklinin gazetelere göre dağılımı

Çocuğun Fotoğrafı	Hürriyet		Sabah		Posta		TOPLAM	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Açık	50	71,42	43	65,15	10	83,33	103	69,59
Yüzü Kapalı	16	22,85	18	27,27	2	16,66	36	24,32
Arkası Dönük	4	5,71	4	6,06	0	0	8	5,4
Gözleri Kapalı	0	0	1	1,51	0	0	1	0,67
Yüzü Eliyle Kapalı	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	70	100	66	100	12	100	148	100

505 çocuğun yer aldığı haberde 148'inin fotoğrafına yer verildiği görülmektedir. 148 çocuk fotoğrafından %47,29 Hürriyet, %44,59 Sabah, %8,10 Posta gazetesinde yer almaktadır. Haberde fotoğrafı kullanılan 148 çocuktan %69,59'unun fotoğrafı açık olarak yayınlanmıştır. Fotoğrafı açık olarak yayınlanan 103 çocuğun %48,54'ü Hürriyet, %41,74'ü Sabah, %9,7'si Posta gazetelerinde yer almaktadır. Çocukların %0,9'unun fotoğrafı ise gözleri kapalı olarak yayınlanmıştır. Bu haber Sabah gazetesinde yayınlanmıştır. Fotoğrafı yüzü kapalı olarak verilen çocukların oranı ise %24,32'dir. Bunların %44,4'ü Hürriyet, %50'si Sabah, %5,5'i Posta gazetelerinde yer almaktadır.

Haberlerde suç mağduru olarak yer alan 55 çocuğun %40'mının fotoğrafı açık, %54,54'ünün yüzü kapalı, %5,45'inin arkası dönük olarak verilmiştir. Hiçbir suç mağduru çocuğun gözleri kapalı ve yüzü eliyle kapalı olarak verilmemiştir gözlenmiştir. Şüpheli olarak yer alan 10 çocuğun ise hiçbirinin fotoğrafının açık olarak verilmemiştir, %70'inin yüzü kapalı, %20'sinin arkası dönük, %10'unun gözü kapalı olarak yayınlanmıştır.

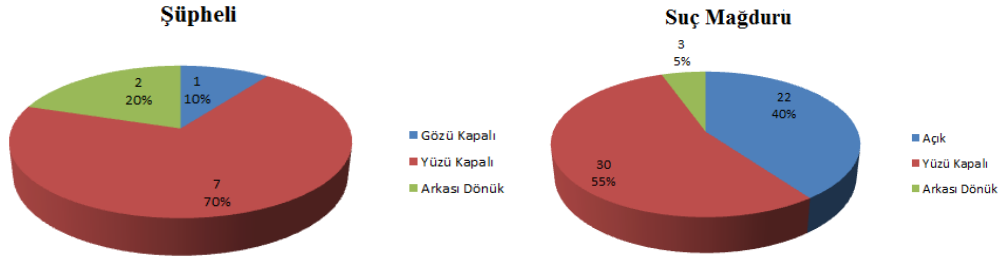
Hürriyet gazetesinde yer alan 18 suç mağduru çocuğun %22,22'sinin fotoğrafı açık, % 66,6'sının yüzü kapalı, %11,11'inin arkası dönük olarak verilmiştir. Hiçbir suç mağduru çocuğun fotoğrafının yüzü eliyle kapalı olarak verilmemiştir gözlenmiştir. Şüpheli olarak yer alan 2 çocuğun %100'ünün yüzü kapalı olarak verilmiştir. Hiçbir şüpheli çocuğun yüzü açık, arkası dönük ve yüzü elleriyle kapalı olarak verilmemiştir tespit edilmiştir.

Sabah gazetesinde yer alan 30 suç mağduru çocuğun %40'mının fotoğrafı açık, %56,66'sının yüzü kapalı %3,33'ünün arkası dönük olarak verildiği görülmektedir. Bu çocukların hiçbirinin fotoğrafının gözleri ve yüzü eliyle ya da koluyla kapalı olarak verilmemiştir gözlenmiştir. Gazetede yer alan şüpheli konumundaki 8 çocuğun ise hiçbirinin fotoğrafı açık olarak verilmemiştir, %62,50'sinin yüzü kapalı %25'inin arkası dönük %12,50'inin fotoğrafta gözleri kapalı olarak yayınlandığı, tespit edilmiştir.

Posta gazetesindeki 7 suç mağduru çocuğun %85,71'inin fotoğrafı açık, %14,28'inin yüzü kapalı olarak verilmiştir hiçbir suç mağduru çocuğun gözleri kapalı, arkası dönük ya da gözleri elleriyle kapatmadığı tespit edilmiştir. Şüpheli konumunda ise hiçbir çocuğun fotoğrafının olmadığı tespit edilmiştir.

Grafik 3'te çocuğun suç mağduru olduğu ve şüpheli olduğu durumda fotoğrafının veriliş şekli verilmiştir.

Grafik 3.Çocuğun suç mağduru olduğu ve şüpheli olduğu durumda fotoğrafının veriliş şekli

Grafik 3 incelendiğinde, bu bulgulara göre, şüpheli çocukların hiçbirinin fotoğrafı açık olarak verilmezken, suç mağduru 5 çocuktan 2'sinin fotoğrafları açık olarak verilmiş. Gazetelerin şüpheli çocuklara gösterdiği hassasiyeti suç mağduru çocuklara göstermediğini görüyoruz. Bu oranların gazetelere göre dağılımına baktığımızda ise, Hürriyet gazetesi suç mağduru olan her 9 çocuktan 2'sinin, Posta gazetesi 7 çocuktan 6'sının, Sabah gazetesi ise her 5 çocuktan 2'sinin fotoğrafını açık olarak verdiğini ve Hürriyet gazetesinin bu konuda biraz daha hassas davrandığını Posta gazetesinin ise daha az dikkat ettiğini görüyoruz. Suç mağduru çocukların kimliğinin verilmesinin gazetecilik etiğine aykırı olduğu ve bu konuda daha hassas davranılması gerektiği yadsınamaz bir gerçektir.

Tablo 4'te gazete haberlerindeki çocukların yaş aralıklarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Yaş aralıklarına göre haber dağılımı

Çocuğun Yaşı	Hürriyet		Sabah		Posta		TOPLAM	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Yaş Belirtmemiş	22	17,05	19	25,33	44	51,765	85	29,412
0-12	59	45,73	34	45,33	25	29,412	118	40,83
13-15	31	24,03	15	20	12	14,118	58	20,069
16-18	17	13,17	7	9,3	4	4,7059	28	9,6886
Toplam	129	100	75	100	85	100	289	100

Tablo 4 incelendiğinde, analiz edilen haberlerdeki çocukların yaşlarının %29,41'inin yaşının verilmemesi görülmektedir. 0-12 yaş arası çocukların oranı %40,83 iken çocukların %20,06'sı 13-15 yaş, %9,68'i 16-18 yaş arasındadır.

Tablo 5'te gazetelerin, çocuğun cinsiyetini ele alınma şekli gösterilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyete göre haber dağılımı

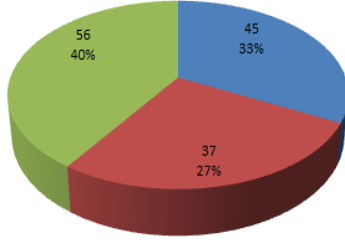
Çocuğun Cinsiyeti	Hürriyet		Sabah		Posta		TOPLAM	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Kız	41	31,78	21	27,63	34	35,7	96	32,2
Erkek	40	31	33	43,42	14	14,7	87	29,1
Cinsiyet Belirtilmemiş	48	37,2	22	28,94	45	47,3	115	38,5
Toplam	129	100	76	100	95	100	298	100

Tablo 5 incelendiğinde, üç gazetede haberlerde yer alan çocukların %38,33'ünün cinsiyeti belirtilmemiştir. %32'si kız, %29,10'u erkek çocuklardan oluşmaktadır.

Grafik 5. Suç Mağduru olan ve şüpheli çocuklara göre cinsiyetin veriliş şekli

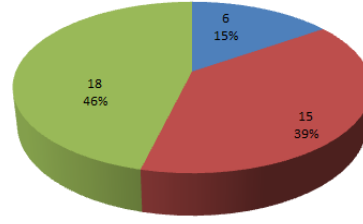
Şuç Mağduru

■ Kız ■ Erkek ■ Belli Değil

Şüpheli

■ Kız ■ Erkek ■ Belli Değil

Grafik 5 incelendiğinde, kız çocuklarının %46,8'i suç mağduru, %0,3'ü şüpheli iken erkek çocukların %42,5'i suç mağduru, %17,2'si ise şüpheli olarak haberlerde yer almaktadır. Hürriyet gazetesinde çocukların %37,2'sinin, Sabah gazetesinde 28,9'unun, Posta gazetesinde %47,3'ünün cinsiyeti verilmemiştir.

Hürriyet gazetesinde kız çocuklarının %60,9'u suç mağduru, %7,3'ü şüpheli iken erkek çocukların %35'i suç mağduru, %17,5'i ise şüpheli olarak haberlerde yer almaktadır. Haberlerde cinsiyetleri belirtilen çocukların gazetelerde cinsiyet açısından temsili orantılıdır.

Sabah gazetesinde kız çocukların %71,4'ü, erkek çocukların %42,4'ü suç mağduru olarak haberlerde yer almaktadır. Kız çocukların %9,5'i şüpheli konumundadır. Erkek çocukların ise %50'si şüpheli konumundadır.

Posta gazetesinde kız çocukların %14,7'si, erkek çocukların %56,2'si suç mağduru olarak yer almaktadır. Kız çocukların %2,9'u erkek çocukların ise %6,2'si şüpheli konumundadır.

TARTIŞMA

Haberin Konusu

Çalışmada gazetelerdeki haber konularının büyük bölümünü genel konulara (Bilgilendirme, magazin, yaşam, etkinlik vb.) yer vermektedir. Gazeteler arasında Hürriyet gazetesi genel haberlerden sonra eğitim ve başarı haberlerini ikinci sırada yer vermekteyken, Sabah ve Posta gazeteleri istismar, ölüm, kaza ve yaralanma haberlerine yer vermektedir. Haberlerin geneline baktığımızda her 6 haberden 1'i ihmal ve istismar haberi olduğu saptanmıştır. Seda Salıhoğlu'nun Çocuk Haberlerini 1 Temmuz 2006- 31 Aralık 2006 tarihleri arasında, üç farklı yayın grubuna ait olan Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde yaptığı araştırmada da ihmal ve istismar konusunun yüksek oranda yer aldığını görmekteyiz. Salıhoğlu'nun çalışmasında ölüm konusu ise en yüksek oranda yer alan haberdur.

Bu çalışmada ise genel konular en yüksek oranda iken ölüm konusuna daha az oranda yer verilmiştir. Çocukların etkinlik, bilgilendirme, yaşam gibi haberlerde daha çok yer almaya başlamıştır. Geçtiğimiz on yıl içerisinde çocuklara yönelik ihmal ve istismar haberlerine hâlâ fazlasıyla yer verildiğini, medyanın bu konuya meyilli olduğunu ve bu konuda hukuken caydırıcı düzenleme getirilmediğini görüyoruz. Yine Salıhoğlu'nun çalışmasında sosyal sorumluluk haberlerine az yer verilirken, bu çalışmada sosyal sorumluluk gazetede en çok yer verilen haberler arasındadır. Ülkemizde sosyal sorumluluk çalışmalarının ve gazetelerin bu konuya ilgisinin arttığını görmekteyiz.

Çocuğun Kimliği

Çalışmada gazetelerdeki çocuk haberlerinde Posta ve Hürriyet gazetelerinde büyük çoğunluğunun kimliğinin açık olarak verildiği Sabah gazetesinin ise bu durumun yarı yarıya olduğu görülmektedir. Bu verilere göre her 3 haberden 1'inde çocukların kimlikleri açık halde verildiği görülmektedir. Kimliği açık halde verilen haberlerin etiklik kurallarına uymadığı çocuğun kimliğinin haberlerde ad soyad baş harf olarak verilmesi gerektiği bilinmelidir.

Suç mağduru konumundaki çocuk haberlerine baktığımızda Posta gazetesinin haberlerin daha çok kimliğinin açık olarak verdiği Sabah gazetesinin yarı yarıya olduğu Hürriyet gazetesinin kimliğini açık verme konusunda daha hassas davrandığı görülmektedir.

Şüpheli konumundaki çocukların ise Hürriyet ve posta gazetelerinin kimliği açık olarak vermediği fakat Sabah gazetesinin bazı haberlerinde kimliğinin açık olarak verildiği görülmektedir. Buna göre haberlerin 2/3 ünün

çocuğun kimliğini verme konusunda hassas davranıp etiklik kurallarına uyduğu fakat 1/3 ünün çocuğun adının açık şekilde vererek etiklik durumuna uymadığı tespit edilmiştir.

Seda Salihoğlu 2006 “Üç Yazılı Basın Organında Yer Alan Çocuk Haberleri” çalışmasında ise Hürriyet ve Zaman gazetelerinde büyük çoğunluğunun kimliğinin açık olarak verilmesine karşın Cumhuriyet gazetesinde ad soyad bas harf olarak verildiği görülmektedir. Haberlerde suç mağduru konumunda yer alan çocukların yarısına yakınının kimliğinin açık, önemli bir bölümünün kimliğinin ise ad soyad bas harf olarak verildiği gözlenmiştir. Çocukların şüpheli konumunda olduğu haberlerde ise kimliklerinin neredeyse tamamına yakını ad soyad bas harf olarak verilirken, az bir bölümü açık olarak verilmiştir. Hürriyet gazetesinde şüpheli konumdaki çocukların kimliği Cumhuriyet ve Zaman gazetelerindekilere oranla daha çok açık olarak verilmiştir. Buna karşılık Zaman gazetesinde şüpheli olarak yer alan çocukların kimliklerinin ad açık soyad bas harf olarak verilmesi diğer gazetelere göre daha fazla görülmektedir.

Fotoğrafların yayınlanma şekli

Çalışmada Hürriyet gazetesi çocukların fotoğrafına en çok, Posta gazetesi ise en az yer veren gazetelerdir. Her üç gazetede de fotoğrafı yayınlanan çocukların büyük çoğunluğunun fotoğrafının açık olarak verildiği görülmektedir. Basında haberi güçlendirmek için kullanılan fotoğrafın etkisi çocuk haberlerinde de kullanılmaktadır. Fotoğraf insanlar üzerinde haber yazısına göre daha çok etki yaratmaktadır.

Bu bulgulara göre, şüpheli çocukların hiçbirinin fotoğrafı açık olarak verilmezken, suç mağduru çocukların neredeyse yarısının fotoğrafı açık olarak verilmiş. Salihoğlu'nun yaptığı çalışmada da hemen hemen aynı oranda suç mağduru çocuğun fotoğrafı açık olarak verilmiş. Şüpheli çocukların ise büyük çoğunluğunun gözleri kapalı olarak verilirken bu çalışmada çocukların büyük çoğunluğunun fotoğrafı yüzü kapalı olarak verilmiştir. Gazetelerin şüpheli çocuklara gösterdiği hassasiyeti suç mağduru çocuklara göstermediğini görüyoruz

Bu oranların gazetelere göre dağılımına baktığımızda ise, Hürriyet gazetesi suç mağduru olan her 9 çocuktan 2'sinin, Posta gazetesi 7 çocuktan 6'sının, Sabah gazetesi ise her 5 çocuktan 2'sinin fotoğrafını açık olarak verdiğini ve Hürriyet gazetesinin bu konuda biraz daha hassas davrandığını Posta gazetesinin ise daha az dikkat ettiğini görüyoruz. Suç mağduru çocukların kimliğinin verilmesinin gazetecilik etiğine aykırı olduğu ve bu konuda daha hassas davranılması gerektiği yadsınamaz bir gerçektir.

Çocuğun yaşı ve Çocuğun cinsiyeti:

Çocukların yaş kategorisi Türk Ceza Kanunu'na göre değerlendirilmiştir. Bunun nedeni analiz edilen çocuk haberlerinin çoğunluğunun adli haber olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada 0-12 yaşındaki çocukların gazetelerde yer alma sıklığı diğer yaşlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. 16-18 yaşındaki çocuklar ise haberlerde en az yer alan yaş aralığıdır. Haberlerde geçen 22 çocuğun ise yaşı belirtilmemiştir. Salihoğlu'nun çalışmasında da çocukların yarısına yakın bir kısmının 0-12 yaş aralığında olduğunu görmekteyiz.

Haberlerdeki çocukların cinsiyetlerine bakıldığında her iki cinsin de aynı oranda temsil edildiği görülmektedir. Haberlerde geçen 48 çocuğun ise cinsiyeti belirtilmemektedir.

Suç mağduru ve şüpheli konumdaki çocukların büyük bir çoğunluğunun cinsiyeti verilmediği görülmektedir. Kız çocuklar erkek çocuklara kıyasla daha yüksek bir oranda suç mağduru konumunda yer almaktadırlar. Suç mağduru olan kız çocuklarının büyük bir çoğunluğunun da cinsel istismara uğradıklarını görmekteyiz. Bu toplumumuzun kanayan bir yarasıdır. Erkek çocuklar ise kız çocuklarına nazaran daha yüksek oranda şüpheli olarak haberlerde yer almışlardır. Salihoğlu'nun çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. 2006 yılından bu yana bu konuda bir ilerleme kaydedilemediğini, erkek çocuklarının suça itilmeye ve kız çocuklarının da cinsel istismara uğramaya devam ettiğini üzülmeye görmekteyiz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada 2016 Kasım ayında Türkiye'de yayınlanan tirajı en yüksek gazetelerden Hürriyet, Posta ve Sabah gazetelerinin çocuk haberleri incelenmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmada 505 haber üzerinden analiz yapılmıştır. Söz konusu haberlerin konularına göre dağılımı, çocuğun yaş ve cinsiyeti, çocuğun kimliğinin gizlenip gizlenmediği, çocuğun fotoğrafının yayınlanma şekli incelenmiştir.

Haberlerde konu olarak en çok genel konular başlığı altında bilgilendirme, gezi, etkinlik gibi konular yer almaktadır. Bu haberlere de en çok Hürriyet gazetesi yer vermiştir. Bu tür haberler medyada değer kazanmaya başlamıştır. İkinci sırada istismar ve ihmal konuları yer aldığından yine bu konular medyada fazlasıyla ilgi görmektedir.

Suç mağduru ve şüpheli çocukların kimlikleri ve fotoğrafları verilirken çok fazla özen gösterilmediği gözlenmiştir. Bu konuda en duyarlı gazetenin Hürriyet gazetesi olduğu tespit edilmekte ve çocuk haberlerine diğer gazetelere oranla daha az fazla verildiği görülmektedir. Suç mağduru ve şüpheli konumundaki çocukların kimliklerinin ve fotoğraflarının açık ya da kısmen açık olarak yayınlanması çocukların ikinci kez istismar edilmelerini beraberinde getirmektedir.

Bu çalışma sonuçlarına sunabileceğimiz bazı öneriler şunlardır:

- Gazete haberleri oluşturulurken çocukların suç mağduru yahut şüpheli durumlarda kimlikleri açık halde verilmemesi, fotoğrafların çocukların yüzlerini belli edebilecek şekilde gösterilmemesine özen gösterilmelidir.
- Haberlerde çocuklardan bahsederken haber başlıklarının üslubuna dikkat edilmelidir. Örneğin “Yine bir çocuk istismarı” şeklinde atılan başlıklarda haberin artık günümüzde gayet normal bir habermiş gibi gösterilmemesi lazım.
- Gazete haberleri oluşturulurken çocukların suç mağduru yahut şüpheli durumunda kimliklerinin açık halde verilmemesi kimlikle ilgili çok detaylı bilgiler verilmesine özen gösterilmeli, adı soyadı baş harfle verilmelidir.
- Gazete haberleri oluştururken çocukların suç mağduru yahut şüpheli durumunda fotoğrafların çocukların yüzlerini belli edecek şekilde olmamasına dikkat edilmelidir.
- Gazete çocuk haberlerinde adli – olay haberler kadar aileleri çocukların gelişimleri konusunda bilgilendirme yazılarına da yer verilebilir.
- Haberlerde çocuklardan bahsederken üsluba dikkat edilmeli yanlış ifadeler kullanmalı ve gereksiz detaylara yer verilmemelidir. Örneğin “Yine bir çocuk istismarı” şeklinde atılan başlıklarda haberin artık günümüzde gayet normal bir habermiş gibi gösterilmemesi lazım.
- Haberlerde çocuk söz konusu olduğunda daha duyarlı ve çocuk haklarına saygılı bir yaklaşımda olmalı suçlayıcı ifadelerde bulunmamaya özen gösterilmelidir.
- Gazeteler çocuklarla ilgili köşe yazıları bulundurulabilir ülkemizde çocuklara yapılan etkinlikler düzenlemeler paylaşılabilir.
- Çocukların gazete okumasına özendirmek için çocukların dikkatlerini çekecek bir yazıya yer verilebilir. Örneğin dinazorlar hakkında kısa bir yazı olabilir.
- Gazetelerde verilen bulmaca sayfalarına ek çocuk etkinlikleri sayfasında olabilir.

KAYNAKÇA

- Arsan, E. (2005). Haber ve Habercilik. Alankuş S. (der.), Gazetecilik ve Habercilik (s.137-151) içinde.2. Baskı, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Boulahanis J. G. & Heltsley M. J. (2004). Perceived Fears: The Reporting Patterns of Juvenile Homicide in Chicago Newspapers (Elektronik versiyon). *Criminal Justice Policy Review*, 15(2) , 132-160.
- Dursun, Ç. (2003). “Haber ve Habercilik/ Gazetecilik Üzerine Düşünmek.” Gazetecilik ve Habercilik: Habercinin El Kitabı. Sevda Alankuş (der.) içinde. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Bağımsız İletişim Ağı (BİA) Yayınları.
- Girgin A. (2003). *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik'i*. İstanbul: İnkılap Kitabevi. Habercilik (s. 69-90) içinde. 2. Baskı, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- MEGEP, (2008). Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, Gazetecilik, Meslek Etiği, Ankara.
- Moeller, S. D. (2002). A Hierarchy of Innocence-The Media’s Use of Children in the Telling Of International News (Elektronik versiyon). *Press/Politics*, 7, 36-56.
- Salihoğlu, S. (2007). 2006 Yılında Türkiye’de Üç Yazılı Basın Organında Yer Alan Çocuk Haberlerinin İçerik Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi.
- Şimşek, H ve Yıldırım, A. (2011) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık.
- Şirin, M. R. (2006). *Dersimiz Çocuk*. İz Yayıncılık. İstanbul.
- Tokgöz, O. (2006). *Temel Gazetecilik*. 6. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

BASIN MEDYA SEKTÖRÜNDE MOTİVASYON VE İŞ TATMİN DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Kübra DEMİRCİ¹

ÖZET

Bu çalışmada basın medya sektöründe motivasyon ve iş tatmin düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir. Basın Medya Sektörü diğer sektörlerle kıyasla yoğun çalışma koşullarına sahiptir. Bu bağlamda nitel araştırma yöntemi bireysel mülakat tekniği kullanılarak Karabük'te 15 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler kapsamında 5 ana tema belirlenmiştir; mesaisiz çalışma, toplumsal fayda, bağlılık, maddi olanaksızlık, mesleğin önemini yitirmesi. Araştırma sonuçları hem kamuda hem de özelde çalışan basın medya çalışanlarının işe olan tutumlarını ortaya koymuştur. Verilerin analizinde sürekli karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların 13'ü erkek 2'si kadındır. Genel olarak katılımcılar arasında basın medya sektörü ile ilişkili bir bölümden eğitim alıp sektörde çalışan insanların oranı düşüktür. Katılımcılar arasında sadece 3 katılımcı basın medya sektörü ile ilgili bölümden mezun olup bu işi yapmaktadır. Diğer katılımcılar ise bu sektöre girdikten sonra eğitimle kendilerini geliştirmişlerdir. Kamu sektöründe çalışan katılımcılar soruların yanıtlarken daha çekimser davranmış olup özel sektörde olanlar ise bu durumu aksine sorulara daha rahat şekilde yanıt vermiştir. Yapılan bu araştırma bu sektörde daha önce ele alınmayan motivasyon ve iş tatmin düzeyi arasındaki ilişkiyi nitel bir yöntemle ele alarak literatüre kazandırmıştır. Araştırmada nitel yöntemin kullanılması açık uçlu sorularla daha anlaşılır hale gelecek olan konuya açıklık getirmek niyetinden ötürü önemlidir. Bu çalışma daha sonra bu alanda yapılacak olan çalışmalara kaynaklık edecektir.

Anahtar Kelimeler: İş tatmini, Mesaisiz Çalışma, Toplumsal Fayda, Bağlılık, Maddi Olanaksızlık

A Qualitative Research On The Relationship Between Motivation And Satisfaction Level In The Press Media Sector

ABSTRACT

In this study, the relationship between motivation and job satisfaction level in press media sector was examined. The media sector has intense working conditions compared to other sectors. In this context, 15 people were interviewed using qualitative research method and individual interview technique. 5 main themes were determined within the scope of the data obtained; work without work, social benefit, commitment, material impossibility, loss of importance of the profession. The results of the study revealed the attitudes of the press and media employees, both public and private. Continuous comparative analysis method was used for data analysis. 13 of the participants were male and 2 were female. In general, the proportion of people who received training from a department related to the media sector was low among the participants. Among the participants, only 3 participants graduated from the department of media and media sector. Other participants developed themselves through training after entering this sector. Participants working in the public sector were more abstaining in answering the questions, whereas those in the private sector responded to the questions more comfortably. This research has made a qualitative approach to the relationship between motivation and job satisfaction that has not been previously discussed in this sector and has gained the literature. The use of qualitative methodology in the research is important because of its intention to clarify the issue, which will become more comprehensible with open-ended questions. This study will be the source of future studies in this field.

Key Words: Job satisfaction, Working without work, Social benefit, Commitment, Financial impossibility.

GİRİŞ

İş dünyası bir uğraş alanıdır. Bireylerin yeteneklerini, kişiliklerini, dünya görüşlerini ortaya koyduğu, bu özelliklerin kıyasıya yarıştığı, tatmin, dünyadan zevk alma, mutlu olma gibi insani özelliklerin de içinde bulunduğu bir çalışma ortamıdır. Bu uğraş neticesinde bir kazanç olarak elde edilen para, başarı ve mutluluk bu sürecin niceliksel ve niteliksel sonuçlarıdır. (Kesici, 2006) Medya örgütleri yapılan faaliyetler gereği kronik mesleki stresin yoğun olarak yaşandığı örgütlerdir. Medya sektörü bağlamında, iş tatmin düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki birkaç açıdan önem arz etmektedir. Özellikle medya sektöründe tatminsiz bireylerin tatminsizlik nedenleri, tatminsizlik nedeniyle sürekli iş değiştirmek için fırsat kollamaları, işlerindeki motivasyon kaybının sonucu olarak ortaya çıkan performans düşüklüğü ve sürekli iş değiştirmelerin yaşanması nedeniyle personel devir

¹ Kübra Demirci/Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/İşletme Yüksek Lisans Öğrencisi/kubrademirci279@gmail.com

oranın yüksekliği sektörün gelişmesini ve tercih edilmesini olumsuz yönde etkilemektedir (Karaca, Biçkes, Çakı, & Karaduman, 2017, s.970).

İş görenin işinden tatmin olması hem kendisi hem de örgütü açısından büyük önem taşır. Günümüz çalışma yaşamında daha da çok ön plana çıkan örgütün beşeri sermayesi olan birey için yapılan birçok araştırma göstermiştir ki işinden tatmin olan iş görenin örgütteki verimliliği çok daha fazladır. (Karcıoğlu, 2010) Yönetici açısından önemli olan bireylerin huzurlu ve mutlu olacakları bir iş ortamı sağlamaktır. Çünkü ihtiyaçları tatmin edilen bireyler huzurlu ve mutlu olurlar. Böyle bir çalışma ortamının oluşabilmesi için bireylerin ihtiyaçların, güdülerin ve davranışlarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. (Şahin, s.525)

Bu bağlamda araştırma Karabük ilinde Basın- Medya çalışanlarının motivasyonunun iş tatmini ile arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır.

Literatür Taraması

Eğinli(2009) Çalışanlarda iş doyumu kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırmada iş doyumu ve iş doyumunu etkileyen faktörlere yönelik çalışma yaparak İzmir’de 3 kamu ve 2 özel kurumda çalışanlara anket toplama tekniği ile araştırma yapmıştır. 370 kişinin cevapladığı araştırmada katılımcıların cevapları ile elde edilen veriler SPSS 15.0 ve Excel programı aracılığı ile değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmaya göre; kamu sektöründe çalışanların % 24’ünde yüksek iş doyumu, % 68,2’sinde orta iş doyumu, % 7,9’unda düşük iş doyumu bulunmuştur. Özel sektörde çalışanların ise % 3,4’ünde yüksek iş doyumu, % 78,8’inde orta iş doyumu, %17,8’inde düşük iş doyumunu bulunmuştur. Bu noktada, kişinin işi ve işyeri ile ilgili olumlu tutumlara sahip olması iş doyumunun gelişmesini, iş doyumunun gelişmesi de işte performansın ve verimliliğin artmasını sağlamaktadır. Diğer bir ifade ile kişinin mevcut işyerinde üstlendiği işten ne kadar memnun olduğu işini daha iyi yapması için bir koşul oluşturmaktadır. (Eğinli, 2009, s.36)

Türkiye’de gazetecilerin çalışma sorunları adlı çalışmada; Öztürk(2017) gazeteci kavramı ve gazetecilik mesleği, dünyada ve Türkiye’de gazetecilik mesleğinin gelişimi ve gazetecilik mesleğinin çalışma sorunları irdelenmiştir. Sonuç olarak; Gazetecilerin çalışma koşulları incelendiğinde, genel olarak bütün ülkelerde basın işletmelerinin büyük sermayeler tarafından işletilmekte olduğu ve bu sektördeki işverenlerin kar amacıyla benzer eğilimler gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal bünyelerinin farklılığı nedeniyle, farklı ülkelerdeki gazetecilerin sorunlarının şiddeti değişse de, sermayenin işleyiş biçimi evrensel nitelik taşıdığından sorunların nedeni ve karakteristiği benzerlik göstermektedir. (Öztürk, 2017, s.107-108)

Medya yöneticilerinin iş tatmin düzeylerinin işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisi Malatya Örneği adlı çalışmada Malatya ilinde faaliyet gösteren medya kuruluşları yöneticilerinden anket tekniğiyle veriler toplanmıştır. Araştırmanın evrenini Malatya’da bulunan medya örgütleri yöneticileri oluşturmaktadır. Malatya ilinde yaklaşık 45 medya örgütü bulunmaktadır. Bunlara tam sayım yöntemi ile veri formu ulaştırılmış ancak 39 adet form geri dönmüştür. Anketin geri dönüş oranı % 87’dir. Çalışmada, içsel tatmin ve dışsal tatmin olarak adlandırılan iş tatmini boyutları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki Malatya ilinde faaliyet gösteren yerel medya kuruluşlarında görev yapmakta olan yöneticilerden oluşan bir örneklem üzerinde test edilmiştir. Yapılan korelasyon analizi neticesinde, içsel tatmin, dışsal tatmin ve bir bütün olarak iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü ilişkiler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Korelasyon analizi ile ortaya konan ilişkilerin niteliğinin belirlenmesi amacıyla uygulanan regresyon analizi sonuçları, dışsal tatmin boyutunun işten ayrılma niyeti üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, ancak içsel tatmin boyutunun işten ayrılma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Yapılan açıklamalardan, çalışanlarda gelişecek olan işten ayrılma niyetinin örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi noktasında ciddi olumsuz yansımalarının olacağı anlaşılmaktadır. Bu noktada, işten ayrılma niyetinin oluşmasını engelleyebilecek ya da oluşmuşsa azalmasına neden olabilecek iş tatmini gibi değişkenlerin varlığı önem kazanmaktadır. (Karaca, Biçkes, Çakı, & Karaduman, 2017, s.970).

İş doyumu ve motivasyon düzeylerini etkileyen faktörlerin performansla ilişkisi turist rehberleri üzerine bir araştırma adlı çalışmada evreni Türkiye’de turizm sektöründe 2008-2009 yılı itibarıyla aktif olarak çalışan 9803 ve pasif olarak bulunan 3869 rehber olmak üzere toplam T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan belgeli 13672 turist rehberi oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni öncelikle turizm sektöründe aktif olarak çalışan 9803 rehber ile sınırlandırılmıştır. Pasif rehberler ise T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan belgeli olmalarına rağmen herhangi bir nedenle rehberlik kimlik kartlarını kullanamayan ve sektörde profesyonel olarak çalışmayan rehberleri ifade etmektedir. Bu nedenle pasif rehberler araştırma evreninin dışında bırakılmıştır. Araştırmada ilk olarak iş doyumunu ve motivasyonu etkileyen faktörler, performans ve turist rehberliği ile alan yazın taraması yapılmış ve elde edilen kuramsal bilgilerle birincil verilerin toplanması aşamasına geçilmiştir. Elde edilen bilgilere dayanarak, anket formu geliştirilmiş ve birincil verilerin elde edilmesi için anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada iş doyumunu faktörleri, genel iş doyumunu, motivasyon faktörleri, genel motivasyonu ve performans arasındaki ilişkileri değerlendirmek amacıyla analizler yapılmıştır. İş doyumunu faktörleri ile motivasyon faktörleri arasındaki ilişkiler

incelendiğinde; ekonomik araçlar ile içsel doyum; psiko-sosyal araçlar ile içsel doyum; örgütsel ve yönetsel araçlar ile içsel doyum arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle içsel doyum ile tüm motivasyon araçları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İçsel doyum ile en fazla ilişkisi bulunan motivasyon aracı ise psiko-sosyal araçlardır. Bununla birlikte dışsal doyum ile motivasyon araçları arasında bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. İş doyumunu faktörleri ile genel motivasyon arasındaki ilişkiler incelendiğinde; içsel doyum ile genel motivasyon arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu, dışsal doyum ile genel motivasyon arasında ise bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. İş doyumunu faktörleri ile performans arasındaki ilişkiler incelendiğinde; içsel doyum ile performans arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu, dışsal doyum ile performans arasındaki ilişkinin ise çok düşük düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. İş doyumunu, motivasyon ve performans arasındaki ilişkiler incelendiğinde iş doyumunu ile motivasyon, iş doyumunu ile performans ve motivasyon ile performans arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. İş doyumunu ile performans arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğu saptanmıştır. (Köroğlu, 2011)

Araştırmanın Konusu ve Amacı:

Bu araştırmanın amacı; Basın- Medya çalışanlarının motivasyonunun iş tatmini ile arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu ana amaç doğrultusunda özel ve kamuda çalışan basın medya sektörü çalışanlarının işe olan tutumunu ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Araştırmada özel ve kamu çalışanlarının sektöre olan iş tutumu arasındaki farklar ortaya çıkarılmıştır. Bu ana amaç kapsamında; Karabük il merkezinde çalışan basın medya çalışanlarının motivasyon düzeyinin incelenmesi, iş tatminini oluşturan faktörlerin ele alınması ve motivasyon düzeyi ile iş tatmini arasındaki ilişkinin ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi hedeflenmiştir.

Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) Karabük ili kapsamında Basın Medya sektörünün çalışma koşulları hangi faktörler ile ilişkilidir?
- 2) Basın medya sektörünün çalışma koşulları ile aile ve sosyal hayat arasındaki ilişki ne düzeydedir?
- 3) Basın medya sektörünün çalışma koşulları ile iş tutumu arasında nasıl bir ilişki vardır?
- 4) Basın medya sektöründe işe olan tutumu belirleyen motivasyon kaynakları nelerdir?
- 5) Basın medya sektörünün çalışma koşulları bireye işi bırakmaya teşvik ediyor mu?

Sayıtlar ve Sınırlılıklar:

1. Basın medya sektörü çalışanları kendileriyle yapılan araştırmada yöneltilen soruları içtenlikle yanıtlamışlardır.
2. Araştırma yapılan iş ortamında çalışanlar çalışma arkadaşlarından etkilenmemişlerdir.
3. Araştırma 2018 yılı Karabük ili merkezinde basın medya sektöründe yapılan araştırmanın verileri ile sınırlıdır.
4. Araştırma basın medya sektöründe motivasyon ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran faktörler ile sınırlıdır.

Tanımlar:

Medya; içerisinde gömülü değerlerle inşa ettiği mesajları bulunduran, spesifik amaçları başarmak için halkın belli bir bölümüne yaymak isteyen bir grup olarak tanımlanmıştır, burada bahsi geçen ‘grup’ içinde ise; gazeteler, film stüdyoları, televizyon ağları, radyo istasyonları yani medya holdingleri yer almaktadır" (Pernisco'dan aktaran, Güner & Koç & Özadalı & Özcan 2014).

Performans, “belirlenen koşullara göre bir işin yerine getirilme düzeyi veya iş görenin davranış biçimi” olarak tanımlanabilir. (Bingöl, 2003, s. 273).

İş doyumunu; kişinin işinden ve işle ilgili olan faktörlerden aldığı hazzı ve mutluluğu açıklamaktadır. Diğer bir ifade ile iş doyumunu, kişinin işle ilgili duygusal tepkilerinin bir toplamıdır. (Eğinli, 2009, s.39)

İş tatmini, çalışanların işinden duyduğu mutluluk, kişinin işini veya iş deneyimini değerlendirmesinden kaynaklanan pozitif duygusal durum şeklinde tanımlanmaktadır (Bozkurt & Bozkurt, 2008, s.1). Bir başka tanım ise çalışanın nasıl hissettiğinden ziyade iş yerinde nasıl davrandığına odaklanmakta ve iş tatminini, bireylerin üstlendikleri iş yeri rollerine etkili bir şekilde uyum sağlamaları şeklinde ifade etmektedir. Bununla birlikte iş tatminini çalışanın işindeki başarısıyla, rol algısı, iş performansı ve şirket performansı ile ilişkilendiren tanımlamalara da rastlanmaktadır (Börk & Adıgüzel, 2015, s.257).

Motivasyon, çalışanın bireysel ihtiyacının giderilmesiyle örgütün amaçlarına ulaşmada gerekli üst düzey çabanın gösterilmesidir. Motivasyon kelimesi; güdüleme ve harekete geçirici gibi kavramlar karşılığında da kullanılmaktadır. Motivasyonun belli bir hareketin başlatılması, devam ettirilmesi ve yapıcı olarak yönlendirilmesi şeklinde özellikleri vardır. (Önen & Kanayran, 2015,s.49-50)

Yerel medya, tek bir basın-yayın kuruluşu tarafından aynı isimle tek bir yerleşim biriminde basılan ya da yayınlanan ve yalnızca o yerleşim biriminde dağıtılan ya da izlenen gazete, dergi, bülten, radyo ve televizyon yayınlarını ve bunları yapan kuruluşları kapsar. (Altun, 2005,s.79)

Tasarım ve Yöntem:

Nitel veri toplama tekniği ile ele alınan bu çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış ve örnekleme metodu olarak kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, yapılandırılmış görüşmeler kadar katı değildir ve yapılandırılmamış görüşmeler kadar da esnek değildir. Yarı yapılandırılmış görüşme iki görüşme arasında dengeyi sağlar. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış görüşme bu esnekliği sağladığı için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ise sahip olduğu belli düzeydeki standartlığı ve esnekliği nedeniyle, yazmaya ve doldurmaya dayalı testler ve anketlerdeki sınırlılığı ortadan kaldırması ve belirli bir konuda derinlemesine bilgi edinmeye yardımcı olması (Yıldırım ve Şimşek, 2003) nedeniyle araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir.

Bu çalışma motivasyon ve iş doyumunu arasındaki ilişkiyi Basın Medya sektöründe irdeleyerek bu ilişkinin düzeyini belirlemeye yönelik nitel bir araştırma modelidir. Bu kapsamda Basın Medya sektörünün kamu ya da özel sektöründe çalışan 15 kişi ile bireysel mülakat gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini Karabük ili Basın Medya sektöründe çalışanlarından oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler nitel veri analizi şekli olan betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz tekniğinde elde edilen veriler, daha önceden belirlenen başlıklar altında özetlenir ve yorumlanır. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir.

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen sorular şu şekildedir:

- Basın medya sektörünün çalışma koşulları nasıldır?
- Basın medya sektöründe çalışıyor olmak aile ve sosyal yaşantınızı nasıl etkilemektedir?
- İşe olan tutumunuzu belirleyen motivasyon kaynaklarınız nelerdir?
- Basın Medya sektöründe çalışmayı tercih etme sebepleriniz nelerdir?
- Çalıştığınız süre boyunca işi bırakmayı düşündünüz mü? Düşündüyseniz sebepleriyle açıklayınız.
- Sektörün çalışma koşulları ve işe olan tutumunuzu düşünerek bu sektörde çalışmaya başlayacak kişilere sektörü önerir misiniz? Olumlu ya da olumsuz her iki cevabınızı da sebepleriyle açıklayınız.

Nitel araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmada veriler bireysel mülakat yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın verileri, katılımcıların kendilerini rahat ifade edebileceği ve ses kaydı yapılabilecek ortamlarda, kendilerinin randevu verdikleri zaman dilimlerinde toplanmıştır. Görüşme soruları her bir katılımcıya, aynı sözcüklerle ve aynı anlamı çağrıştıracak tonlamalarla yöneltilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan sorular, en fazla 15 dakika sürecek görüşmeler ile cevaplandırılmıştır. Yapılan görüşmelerde cevap verecek olan sektör çalışanlarının sektörde en az bir yıl iş deneyimine sahip olması gerekli bir koşul olmuştur.

Tablo1.

Katılımcılar	Cinsiyet	Medeni Durum	Meslekte çalışma süresi(yıl olarak)	Sektör Türü	Sektördeki Görevi
K1	Erkek	Evli	30	Özel	Gazete Sahibi
K2	Erkek	Evli	23	Özel	Ajans Muhabiri
K3	Erkek	Evli	9	Kamu	Basın Müdürü
K4	Erkek	Evli	8	Kamu	Haber Sorumlusu
K5	Kadın	Evli	10	Kamu	Editör
K6	Erkek	Bekar	10	Özel	Gazete Sahibi

K7	Erkek	Evli	20	Özel	Ajans Muhabiri
K8	Erkek	Evli	22	Özel	Gazete Sahibi
K9	Erkek	Evli	20	Özel	Gazete Sahibi
K10	Erkek	Bekar	5	Kamu	Tasarımcı
K11	Erkek	Bekar	18	Özel	Kameraman
K12	Erkek	Bekar	5	Kamu	Haber Sorumlusu
K13	Kadın	Bekar	2	Özel	Ajans Muhabiri
K14	Erkek	Evli	31	Özel	Kanal Sahibi
K15	Erkek	Bekar	5	Özel	Editör

Tablo 1’de araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri verilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katılan katılımcılar arasında en fazla meslekte çalışma süresi 31 yıl iken en az çalışma süresi 2 yıldır. Basın medya sektöründe erkeklerin çalışma oranı kadınlara oranla fazla olduğu için 13 erkek 2 kadın katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılardan 10 katılımcı özel sektörde çalışırken 5 katılımcı kamu sektöründe çalışmaktadır.

Araştırma Bulguları:

Araştırmaya katılan katılımcıların yaşları 20-50 arasında değişmektedir. Araştırmada katılımcılar herhangi bir şekilde yönlendirilmeye maruz kalmamıştır. Katılımcıların verilerinin sağlıklı olabilmesi amacıyla sektörde en az bir yıl deneyim ön koşul olarak aranmıştır. Araştırmada katılımcıların görüşleri, gizlilik esasına dayanılarak, isimleri verilmeden kodlanarak aktarılmıştır.(K1,K2,..)

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi sonucunda Basın Medya sektöründe çalışma koşulları, motivasyon ve iş tutumu arasındaki ilişki kapsamında yapılan araştırmada beş temel temaya ulaşılmıştır. Bu temalar; mesaisiz çalışma, maddi olanaksızlık, statü kaybı toplumsal fayda, bağlılıktır.

Mesaisiz Çalışma:

Yapılan araştırma kapsamında Basın Medya sektöründe çalışanların mesai kavramı olmadan çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda basın medya sektöründe kamu çalışanlarının belli programlar dâhilinde mesaisiz çalıştıkları özel sektörde çalışanların ise hemen hemen her gün mesaisiz çalıştıkları saptanmıştır. Katılımcılar bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Gazetecilik işçilik, doktorluk ya da memurluk gibi bir meslek değildir. Gazeteci her an görev başındadır.”(K1)

“Mesai kavramı olmadan çalışmak istiyorsanız bu sektörü tercih edebilirsiniz.”(K5)

“Habercilikte mesai kavramı yoktur haberi anında yakalamak gerekir bu yüzden gazeteci her an tetikte olmalıdır.”(K9)

“Düzenli mesai saatinin olmaması bu alanın dezavantajlarından biridir.”(K12)

“Kamusal basında mesai saatimiz belli gibi görünse de programlara göre değişiklik gösteriyor.”(K4)

Katılımcılar, mesaisiz çalışma koşulları sonucunda ailelerine ve özel hayatlarına gerektiği kadar vakit ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak katılımcılardan birisi (K9) ailesini işe tercih ettiği zamanlar olduğunu bazı durumlarda akşam haberleriyle ilgilenmediğini söylemiştir. Evli olan katılımcılar bekâr olan katılımcılara oranla çalışma koşullarından daha çok etkilenmektedir. Katılımcılardan birisi (K7) ailesiyle daha çok vakit geçirmek amacıyla çalıştığı süreçlere ailesini de dâhil ederek gittiği haberlerde ailesini de yanına aldığını dile getirmiştir:

“Eşimle çocuğumla hatta babamla habere gitmişliğim vardır.”

“Çocuğumu okula bırakırken bile habere gitmişliğim var.”

Sektörde çalışanlar özel gün kavramını yitirdiklerini en önemli özel günlerde bile çalışmak zorunda olduklarını söylemişlerdir.

“Bir muhabir herhangi bir arkadaşına ya da ailesine randevu vermez.”(K13)

“Bütün önemli günlerden geri kalıyorum hayatım siyasi aktörlere göre şekilleniyor.”(K13)

Toplumsal Fayda:

Katılımcılar çalıştıkları sektörde yaptıkları haberler ile toplumsal fayda sağladıklarını dile getirmişlerdir. Toplumsal fayda kavramını halkın derdine çare olacak haberler yaparak dikkat çekme ve yardım sağlama, herhangi bir durumu halka ilk ileten olma bağlamlarında açıklamışlardır. Gazete sahibi katılımcılardan birisi(K1) bu durumun hem olumlu hem de olumsuz yanlarına değinmiş ve topluma verilen her bilginin olumlu ya da olumsuz dönütleri olabileceğini dile getirmiştir. Tv sahibi katılımcı(K14), basın medya sektörünü silah metaforu ile nitelendirerek o silahla insanlara çiçek atan olduğunu söylemiştir. Katılımcılar toplumsal fayda bağlamındaki düşüncelerini şu şekilde açıklamışlardır:

“Çoğu zaman insanların sorunlarını gazete ya da tv’ye çıkarmadan önce çözmeye çalıştım.” (K14)

“Basın medya sektörü vasıtasıyla hayata ayna tutarsınız.(K12)”

“Daha önce haberini yaptığımız bir kişiye edilen yardım sonucunda bizi aradı ve teşekkür etti. Bu benim en büyük motivasyon kaynağım.”(K7)

“Her şeyden önce gazeteci elini vicdanına koyduğunda rahat olmalı ve empati yapmayı bilmeli.”(K6)

“Ülkenin istihbarat kaynağıyız.”(K5)

Bağlılık:

Katılımcıların verdiği cevaplar neticesinde olumlu ya da olumsuz bütün sektör koşullarına rağmen katılımcıların sektöre bağlı oldukları ve zaman zaman sektörden farklı işlere yönelseler bile basın medya sektöründen kopmadıkları saptanmıştır. Bu bağlamda kamu ya da özel sektör basın medya çalışanlarının bu sektöre yüksek düzeyde bağlılık geliştirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlılık düzeyini kamu sektörü ve özel sektör bağlamında değerlendirecek olursak kamuda görevlendirme dışında kendi isteği ile bu sektörde çalışanların, özelde ise sektörden yüksek maddi getiri ve statü sahibi olanlarının bağlılık düzeyinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların sektöre olan bağlılık ile ilgili düşünceleri şu şekildedir:

“Biz gazeteciler bir başka işte çalışsak bile aklımız bu sektörde oluyor ve dışarıdan da olsa destek veriyoruz sektöre.”(K1)

“Kente topluma insanlara ve yaralarına merhem olmak onların sıkıntılarını dillendirip çözüm bulmak bizim için en büyük motivasyon oluyor. İyi ki gazeteci olmuşum diyorsunuz.”(K1)

“Çektğim fotoğraflar yazdığım haberler yayınlanmasa bile yine bu mesleği yaparım.”(K5)

“Daha önce memurluk teklifi aldığım oldu fakat mesleğimi bırakmadım. Dünyaya bir daha gelsem yine gazeteci olurum.”(K9)

“Dünyanın parasını döküp giremeyeceğin yere basın mensupları girebilir. Bu mesleğin en güzel yanı.”(K13)

“Büyüklerim bu mesleğe girenler bir daha hiç bırakamaz diyor gerçekten de öyle.”(K13)

“İşletme mezunuyum. 5 yıldır basın medya sektörü içindeyim. Sektörü çok seviyorum ve bırakmayı hiç düşünmedim.”(K15)

Maddi Olanaksızlık:

Yapılan araştırma ışığında basın medya sektörünün kamu sektörü hariç tutularak Karabük şehrinde özel olarak bu sektörde çalışanların maddi olarak çok kazanç sağlamadıkları ve bu durumun son zamanlarda yaşanan ekonomik krizle daha da arttığı ortaya çıkmıştır. Yerel düzeyde bu sektörde çalışan katılımcılar yerel basın medya sektörünü tavsiye etmeyerek kazanç sağlama noktasında zorlandıklarını vurgulamışlardır. Ulusal ajans muhabirleri ve kamu çalışanları maddi açıdan çok fazla zorluk çekmediklerini ve güzel olanaklara sahip olduklarını belirtmişlerdir. Yerel basın medya sektöründe çalışanlarının bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

“Yerelde gazeteciliğin bir geliri yok.”(K1)

“Küçük şehrin koşullarında bu sektörü önermem.”(K6)

“Yerelde herkese eşit imkanlar yok. Kendi imkanlarımız ile bir şeyler yapmaya çalışıyoruz.”(K6)

“Özel sektörde çalışanlar bu sektörde kendi yağında kavrulur, reklamlar ile ayakta durur. Sosyal medyanın yaygın kullanımı reklam verme oranını düşürüyor.”(K7)

“Esnafın durumundan kaynaklanan reklam verememezlik bu sektörü şu anda zor ve meşakətli hale getiriyor.”(K8)

“Maddi temelli düşünen insanlara yerel sektörü önermem.”(K9)

“Dünyanın en zevkli mesleklerinden birisi olmasına rağmen en az para kazandıran mesleklerinden birisi.”(K14)

“Bu sektöre girecek kişilerin evini geçindirecek pozisyonları olmaz yerel sektörde.”(K4)

Mesleğin önemini yitirmesi:

Basın medya sektörü sosyal medya kullanımının artması teknolojinin gelişmesi gibi sebeplerden ötürü eski değerini yitirmiştir. Bütün katılımcıların bu konudaki düşünceleri mesleğin değerini kaybettiği ve statü kaybına yol açtığı yönündedir.

“Şu anda sosyal medya ve telefonu olan herkes birer gazetecidir.”(K3)

“Whatsapp ihbar hattı var artık gazetecilik yok.”(K8)

“Elinde telefonu olan herkes kendini kameraman ilan ediyor.”(K11)

Katılımcılardan birisi(K9) mesleğin önemini yitirilmesiyle birlikte çevre tarafından mesleğe olan güvenin de günden güne azaldığını belirtmiştir.

“ Eskiden gazetecilerin yaptığı haberler mahkemelerde kanıt olarak gösterilirdi. Fakat şu an gazetecilere güven yok. Gazeteciler yalan haber yapıyor gibi gösteriliyor.”

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Basın Medya sektöründe çalışma hayatı motivasyon iş tatmini ilişkisi incelenmiştir. Bu bağlamda 15 kişi ile bireysel mülakat gerçekleştirilmiş ve 5 ana temaya ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların 13ü erkek 2si kadındır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan temalar; **Mesaisiz çalışma, toplumsal fayda, bağlılık, mesleğin önemini yitirmesi, maddi olanaksızlıktır.** Mesaisiz çalışma; bu sektörde çalışan kişilerin araştırma esnasında en çok vurgu yaptığı konulardan birisi olmuştur. Genel olarak araştırmada mesaisiz çalışmanın olumsuz yönlerine vurgu yapılmıştır fakat katılımcılar arasında düşük oranda mesaisiz çalışmayı olumlu olarak nitelendiren bireyler yer almaktadır. Toplumsal fayda bağlamında kamuda çalışanların bu konuda çok vurgu yapmamasına karşın özeld çalışan katılımcıların toplumsal faydayı en büyük motivasyon kaynağı olarak nitelendirmesi dikkat çekmiştir. Bağlılık; katılımcıların sektöre olan tutumunu ortaya koymaktadır ve sektörün bütün şartlarına rağmen bu sektörde bir kez çalışan bireyin daha sonra bu sektörden kopmasının zor olduğunu ortaya koymaktadır. Mesleğin önemini yitirmesi ve maddi olanaksızlık özellikle özel sektör çalışanlarının vurgu yaptıkları temalar olmuştur. Teknolojinin hızla gelişmesi bu sektörde çalışan bireylerde mesleğin önemini yitirdiği düşüncesine kapılmasına sebep olmuştur.

Araştırma kapsamında kamu sektöründe çalışanların özel sektörde çalışanlara oranla daha iyi koşullarda çalıştığı ortaya çıkmıştır. Katılımcılar arasında iyi koşullara sahip olanlar mesleğe karşı daha fazla bağlılık geliştirirken, iyi koşullara sahip olmayan katılımcılar daha az bağlılık geliştirmişlerdir. Genel olarak katılımcılar arasında basın medya sektörü ile ilişkili bir bölümden eğitim alıp sektörde çalışan insanların oranı düşüktür. Katılımcılar arasından sadece 3 katılımcı basın medya sektörü ile ilgili bölümden mezun olup bu işi yapmaktadır. Diğer katılımcılar ise bu sektöre girdikten sonra eğitimle kendilerini geliştirmişlerdir. Kamu sektöründe çalışan katılımcılar soruların yanıtlarken daha çekimsiz davranmış olup özel sektörde olanlar ise bu durumun aksine sorulara daha rahat şekilde yanıt vermiştir. Sektörde herhangi bir uzmanlık tanımının olmayışı ve bu sektörde çalışmak için insanlarda çok fazla ön koşul aranmayışı sektörde çalışanların özellikle dikkat çektiği konulardan birisi olmuştur. Literatürde basın medya sektörünün çalışma koşulları, basın medya sektöründe iş tatmini ve işten ayrılma niyetleri, basın medya sektöründe kadın olmanın sonuçları iş doyumu ve motivasyon düzeylerini etkileyen faktörlerin performansla ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar yer almaktadır. Fakat doğrudan basın medya sektöründe motivasyon ve iş tatmin düzeyi arasındaki ilişkiyi ele alan bir araştırma mevcut değildir. Yapılan araştırmalarda, bu sektörün algılanış biçimi ve Türkiye’de bu sektörün gelişimine dair çalışmalar yer alırken sektörün çalışma koşullarından ötürü cinsiyet bağlamında kadın ele alınmıştır. Medya yöneticilerinin iş tatmin düzeyleri ve işten ayrılma niyetleri üzerine etkisi konulu araştırmada (Karaca, Biçkes, Çakı, & Karaduman, 2017) Basın- Medya sektöründe diğer sektörlerle oranla tatminsizlik düzeyinin yüksek olduğuna dair çalışmalar yürütülmüş ve bu sektörde yöneticilerin iletişime verdiği önemin yönetim temelli çalışmalarda da verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yapılan bu araştırma bu sektörde daha önce ele alınmayan motivasyon ve iş tatmin düzeyi arasındaki ilişkiyi nitel bir yöntemle ele alarak literatüre kazandırmıştır. Araştırmada nitel yöntemin kullanılması açık uçlu sorularla daha anlaşılır hale gelecek olan konuya açıklık getirmek niyetinden ötürü önemlidir. Bu çalışma daha sonra bu alanda yapılacak olan çalışmalara kaynaklık edecektir.

Kaynakça

- Altun,A (2005). Yerel Medya Çalışanlarının Eğitim İhtiyacı ve Yerel Medya Enstitüsü. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3(1-2), 75-104.
- Bingöl, D. (2003). İnsan kaynakları yönetimi.
- Bozkurt Ö ve Bozkurt İ (2008). İş Tatminini Etkileyen İşletme İçi Faktörlerin Eğitim Sektörü Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 1-18.
- Börk A ve Adıgüzel O (2015). Rol Çatışması ve Rol Belirsizliğinin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Kıyı Ege Bölgesi'ndeki Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Çalışma, *TurkishStudies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (10), 249-266.
- Bulunmaz, B. (2010). Küreselleşme ve basın işletmeleri üzerindeki etkisi.
- Altun, A. (2005). Yerel Medya Çalışanlarının Eğitim İhtiyacı ve Yerel Medya Enstitü. *İletişim Araştırmaları Dergisi* , 75-104.
- EĞİNLİ, A. T. (2009). Çalışanlarda iş doyumunu: kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırma . *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 36.
- Fatih KARCIOĞLU, S. A. (2010). İşyerinde psikolojik şiddet ve iş tatmini ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 140.
- GÜRBÜZ, S., & YÜKSEL, M. (2008). Çalışma ortamında duygusal zeka: işperformansı, iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı ve bazı demografik özelliklerle ilişkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* , 186-187.
- Karaca, M., Biçkes, D. M., Çakı, C., & Karaduman, G. (2017). Medya yöneticilerinin iş tatmin düzeylerinin işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisi: malatya örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* , 5, 970.
- KESİCİ, S. (2006). Bankalarda motivasyon ve iş tatmini ilişkisi ve uygulamadan bir örnek . denizli, türkiye.
- KÖROĞLU, Ö. (2011). İş doyumunu ve motivasyon düzeylerini etkileyen faktörlerin performansla ilişkisi: turist rehberleri üzerine bir araştırma. Balıkesir, Balıkesir, Türkiye .
- ÖNEN, S. M., & KANAYRAN, H. G. (2015). Liderlik ve Motivasyon: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Birey ve Toplum Dergisi* , 49-50.
- Öztürk, Ş. (2017). Türkiye'de gazetecilerin çalışma sorunları. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 107-108.
- Şahin, A. (tarih yok). Yönetim kuramları ve motivasyon ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 525.

GÜNCEL BİR YÖNETİM YAKLAŞIMI OLARAK YÖNETİŞİM: TÜRKİYE'DEKİ BAZI UYGULAMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Rukiye ÖZKAN¹

Ömer KARAKAYA²

Özet

Küreselleşen dünyada yaşanan değişim ve dönüşümler etkisini yönetim alanında da göstermiştir. İşletmeden kamu yönetimine, siyasetten uluslararası ilişkilere kadar birçok disiplini etkileyen bu değişimlerle birlikte yönetişim kavramından söz edilir hale gelmiştir. Yönetişim kavramı, toplumun bilgi edinme ve hesap sorma haklarını kullanması ile toplum içinde karşılaşılan sorunların çözümlerinde çoğunluğun önerilerini dikkate alan, hep birlikte yönetme anlayışını benimseyen bir çağdaş yönetim yaklaşımıdır. Diğer bir ifadeyle, yönetişim yaklaşımı, yönetim sürecinde kullanılan güç ve yetkilerin dağılımını, paylaşılmasını ifade eder. Etkin yönetişim uygulamalarının, yönetsel performansı artırması, ekonomik ve finansal istikrarı güçlendirmesi ve reket edebilirliği desteklemesi beklenir.

Bu çalışmanın amacı, yönetişim kavramının bir alan yazın incelemesi ile kapsamlı analizinin yapılarak bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara ışık tutmaktır. Bu amaçla; yönetişim kavramının tanımı, temel özellikleri, ilkeleri, boyutları ve türleri öncelikle incelenmiştir. Türkiye'deki yönetişim uygulamalarındaki bir kısım gelişmeler üzerinden, yönetişimin uygulamadaki etkileri, saptanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Ormanlık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Büyükşehir Belediyelerinin yönetişim tarzı çalışma anlayışları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Yönetişim, Süreç, Dönüşüm

Governance As A Modern Management Approach: An Evaluation Of Certain Implementations In Turkey

Abstract

The changes and transformations experienced in the globalizing world have also shown their impact in the field of management. With these changes affecting many disciplines from business to public administration, from politics to international relations, the concept of governance has become prominent. The term governance is a modern management approach employing an altogether management while considering right of questioning and suggestions of majority related to the problems faced in the society. In other words, governance approach means sharing and distributing the power and authority used in management system. It is expected that effective governance applications should increase managerial performance, strengthen economical stability and support competitiveness.

The aim of this study is to shed light on the researchers by analyzing the term comprehensively with a field literature review. To that end, the main features, principles, dimensions and types of governance has been studied primarily. It has been attempted to determine the effects of governance implementations in terms of certain developments in governance of Turkey. Within this scope, the governance approach of Ministry of Labour and Social Security, Ministry of Food, Agriculture and Livestock, Ministry of Environment and Urban Planning, Ministry of Development, and Metropolitan Municipalities has been evaluated.

Key Words: Management, Governance, Process, Transformation

Giriş

Yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm sürecinde ilişki ağlarının geliştiği bir dünyada insanlar, tek kimlikli olmaktan çıkmakta ve çok kimlikli hale gelmektedir. Sadece seçimle başa gelmiş yöneticiler tarafından değil; STK'lar, meslek odaları ve grupları, özel sektör kuruluşları, üniversiteler gibi çeşitli gruplar da dâhil ederek yönetim gerçekleştirilmektedir.

Küreselleşen dünya düzeninde insanların giderek artan ve karmaşıklaşan taleplerine yanıt vermekte yetersiz kalınması, yönetimi meşru ve yapılabilir kılan koşulları aşındırmaktadır. Bu ortam makro ve mikro yönetim alanını

¹ Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD Doktora, rukiyeozkan91@gmail.com

² Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD Doktora, karakayaomer67@gmail.com

da doğrudan etkilemiştir. Bilimsel bir disiplin olarak yönetim alanında, özellikle 1990'lı yıllardan bu yana yönetim kavramı tartışılmaya başlanmış ve dünya genelinde uygulamalar yaygınlaşmıştır (Dunsire, 1995).

Yönetişimin Özellikleri ve Gerekliği

Yönetim, önceden belirlenmiş birtakım amaçlara ulaşmak için; başta insanlar olmak üzere, finans kaynakları, teknik donanımı, demirbaşları, hammaddeleri, yardımcı malzemeleri, zamanı ve bilgiyi birbiriyle uyumlu, verimli ve etkin kullanabilecek kararlar alma, uygulamaya ve denetim süreçlerinin toplamıdır. Yönetim kavramının içinde başta insanlar olmak üzere, üretim faktörlerinin amaçlar doğrultusunda etkin ve verimli kullanım yer almaktadır (Eren, 2003). Yönetim, kavram olarak 1900'li yıllardan itibaren başta Taylor, Fayol ve Weber gibi düşünürlerin etkisi ile önemini artırmıştır (Mucuk, 2011) ve küreselleşmenin etkileriyle büyük değişim ve gelişimler yaşanmış; bu durum da ülkelerin yönetim biçimlerinde de değişikliklere sebep olmuştur.

Küreselleşme birbirlerinden habersiz yaşayan birçok toplumun birbirlerine yakınlaşmasını ve değişimlerini zorunlu hale getirmiştir. Buna bağlı olarak da demokrasiye ve yönetim anlayışlarına ilişkin ortaya çıkan yeni kavramlar gündeme gelmiş; tartışılmaya başlanmıştır. Yönetişim de bu kavramlardan biridir. Yönetişim Türkiye'de ilk kez 1996 yılında İstanbul Habitat II konferansında gündeme getirilmiştir. Konferansta sürdürülebilir kalkınma ve çevre sorunlarının çözümü için 'Yerel Gündem 21' adıyla Türkiye'nin birçok şehrinde yerel aktörlerin katılımıyla yerel demokrasi reformları oluşturulmuştur (Öztoprak, 2011).

Yönetişim sürecinde, aktörler kendi sermeye ve üretim güçlerini arttırmak ve kendi çıkarları için bu süreçte katılırken; sivil toplum örgütleri, kendilerini oluşturan bireylerin ve grupların etkileşimi ve kendi faydalarını veya kolektif faydalarını maksimize etmek amacıyla bu süreçte yer alırlar (Gündoğan, 2010). Böylece, yönetimle birlikte devletin/kamu kesiminin egemenliğinden ödün vererek farklı aktörlerin birbirleri arasındaki karmaşık ağlara dayanan çok yönlü bir yönetim süreci başlamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının, akademisyenlerin, özel sektör örgütlerinin, sendikaların ve yerel yönetimler gibi diğer aktörlerin devletle/hükümetle birlikte yönetime katılmaları ile şeffaflık ve açıklık sağlanabilecek, hesap verebilirlik ve sorumluluk bilinci birbirini denetleyen aktörler yardımıyla oturtulabilecek ve kamu sektörü-özel sektör-vatandaş örgütlenmesi ve ortak karar alabilirliği sağlanabilecektir.

Yönetişimin temel karakteristik özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Klijn, 2012, Stoker 1998):

- Yönetişim kurallar sistemi veya bir eylem değildir; Sadece bir süreçtir.
- Yönetişim egemenlik üzerine değil uzlaşma üzerine inşa edilir.
- Politika üretmede ve hizmet sunumunda kurumlar arası iletişime odaklanır.
- Politika amaçlarına ulaşmada ve hizmet sunumunda kurumların bağımsızlığı söz konusudur.
- Sosyal aktörler arasında iş birliğini gerektiren yatay bir örgütlenme ve güç dağılımı söz konusudur.
- Politika ve hizmet kalitesini arttırmak üzere sosyal aktörler arasında bilgi kullanımı söz konusudur.
- Karar alma süreçlerinde sosyal aktörlerin, paydaşların ve vatandaşların katılımını özendirir.
- Yönetişim resmi bir kurum değil fakat devamlı etkileşime bağlı bir yönetim sürecidir.

Yeni kamu yönetimi ve bunun bir unsuru olarak yönetişimin ortak birçok yanı bulunmaktadır. Bunlar (Özer, 2005);

- Her ikisinin amacı da iyi toplum ve iyi yönetim oluşturmaktır.
- Her ikisi de sorumluluğu ön plana çıkarmaktadır.
- Her ikisinin de ortaya çıkışında yönetimlerin vatandaş talep ve beklentilerinden uzak olduğu ve yönetim birimlerinin verimsiz çalıştığı görüşleri etkili olmuştur.
- Her iki yaklaşım da etkinliğin sağlanabilmesi için rekabetin olması gerektiğini savunmaktadır.
- Her iki yaklaşım da girdi odaklılıktan ziyade çıktı ve sonuç odaklılığı benimsemektedir.
- Her iki yaklaşımda da devletin koordine etme görevine vurgu yapar.

Yönetim ve yönetişim yaklaşımları arasında genel bir karşılaştırma yapıldığında; 21. Yüzyıl yönetim yaklaşımının 20. Yüzyıl yönetim anlayışına derin bir değişim yaşattığı gözlemlenmektedir. Merkezcilik yerine yerelliği, üniter yapı yerine federalizmi, bürokrasi yerine katılımı, kapalılık yerine açıklığı, hiyerarşi yerine hesap verebilirliği ve sorumluluğu getirerek köklü sayılabilecek bir değişim gerçekleştirmiştir (Özler, 2006).

Yönetişim Kavramı

Yönetişim kelimesi, Latince “guberne” kelimesinden türeyen kavram Yunancada “kybenan” ya da “kybernetes” sırasıyla yön göstermek ve dümen anlamına gelmektedir. Türkçede yönetişim; kişilerin birlikte etkileşerek işlerin mükemmel yakın olarak gerçekleştirilmesi için kişisel çıkarların önüne alınarak etkin bilgi paylaşımı karşılıklı güven ve şeffaflığı benimsemiş müşterek karar verebilen gerçekleştirilen örgütsel etkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Fidan, 2010). Yönetişim terimi, yönetim ve iletişim terimlerinin birleşmesinden veya yönetim, etkileşim ve iletişim terimlerinin birleşmesinden oluşmaktadır (Koçel, 2018). Buna göre paydaşlarla iletişim ve etkileşim halinde özellikle de azınlık haklarını kollayacak şekilde yönetmek anlamına gelir.

Yeni bir kavram olmakla birlikte pek çok ülkede genel kabul gören yönetişim, merkezi otoritenin yukarıdan aşağıya doğru hakimiyetini esas alan klasik hiyerarşik yönetim anlayışı yerine tüm toplumsal aktörlerin karşılıklı iş birliği ve uzlaşmasına dayanan, katılımcılığı ve sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkaran, saydamlığı, açıklığı, hesap verme sorumluluğunu, yetki devri ve yerinden yönetimi esas alan bir anlayışı anlatmak için kullanılan bir kavramdır (DKP, 2007).

Yönetişim, verimliliği azalan geleneksel yönetim yapılarının tek başlarına hareket etmeleri yerine, birlikte düzenleme, birlikte yönetim, birlikte üretim ve kamu-özel iş birliğini (ortaklığını) içermektedir (Ökmen vd., 2004).

Yönetişim, sistemselsel, siyasal ve yönetselsel olmak üzere üç boyutuyla ele alınmaktadır. Sistemselsel olarak yönetişim, siyasal iktidarın kurumsallığını ve klâsik yapısını tasvir eden hükümetten daha geniş bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Siyasal boyutta yönetişim, vatandaşların seçimler dışında da yönetime katılımını ifade eder. Yönetselsel boyutta yönetişim ise kamu hizmetlerinde nitelik ve şeffaflığı sağlama açısından pozitif yönde bir değişim potansiyelinden söz etmektedir. (Göymen, 2000).

Yönetişimde, kamusal kararların alınmasında ve uygulanmasında merkezi yönetimin egemen ve belirleyici güç olmaktan çıkarak yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası pek çok aktörün sürece dahil edilmesi ve diyalog ortamının oluşturulması, devletin iktidarını başka güçlerle paylaşması, ayrıca sivil toplum örgütlerinin karar alma süreçlerinde rollerinin artması söz konusudur. Bu kapsamda yönetişim geleneksel yönetimden farklı olarak sivil toplum kuruluşlarını da içermesi nedeniyle daha geniş kapsamlıdır, toplumdaki çeşitli görüş ve çıkarları uyumlaştırma sürecidir, iş birliği yapmayı ön plana çıkarmakta ve yatay ilişkileri içermektedir (DKP, 2007).

Yönetişim kamu yönetimini, özel sektör ve STK'nı içine alan sistemi ve bunların etkileşimlerini açıklamak için kullanılmaktadır ve toplumsal yetki ve kaynaklar, paydaşlar arasında dağılmaktadır. Devlet, siyasal toplum ve sivil toplum arasında yeni etkileşimli ilişkiler üretmekte demokratikleşmeyi, saydamlığı benimsenmeyi, etkinliği ve verimliliği arttırmaktadır (Batal, 2010).

Yönetişim anlayışı ile devlet; hesap verebilir, denetlenebilir, saydam, katılımcı, piyasaya öncelik veren, özel sektörü, sivil toplumu, uluslararası kuruluşları da yönetme sürecine dahil eden, küresel ile yerel arasındaki dengeyi kurabilen, kar ile kamu yararı, müşteri ile vatandaş ilişkilerini optimum seviyede düzenleyebilen bir yapıya sahip olmaktadır.

Stoker (1998) ise Yönetişim anlayışının beş ifade etrafında biçimlendiğini söyler: Birincisi, birtakım kurumlar ve aktörlerden oluşan fakat aynı zamanda devletin ötesinde bir yapı kurgular. İkincisi, sosyal ve ekonomik konuları ele almak için kamu, özel ve gönüllü sektörler arasındaki sorumluluk ve sınırları belirsizleştirir. Üçüncüsü, kurumlar arasındaki ilişkileri kapsayan güç (otorite-erk) bağımlılıklarını içerir. Dördüncüsü, özerk ve kendini yöneten aktörlerin arasındaki ağlarla ilgilenir. Son olarak, devleti yönlendirmek ve rehberlik etmek için yeni araçlar ve teknikler kullanabilen bir yapı olarak görmektedir. Bu anlamda yönetmek için devletin gücüne ya da otoritesine doğrudan dayanmadan sorunların çözümüne yönelik stratejiler geliştirmeyi, bir şeyler yapabilmeyi, girişimde bulunmayı içerir.

Yönetişimin Tarihçesi

Yönetim anlayışından ziyade karşılıklı etkileşimi konu edinen yönetişimin doğuşu ideal devlet kavramına kadar uzanmaktadır. İdeal devlet kavramına yer veren en eski eser, Hindistan'da MÖ 300 dolaylarında Kral Kautilya'nın “Arhastra” adlı eseridir. Bu eser, yönetişimin temel yapı taşlarını da içinde barındırır. Kitabın temel amacı, kıta genelinde mal ve hizmet akışını sağlayabilen, yabancı işgaline karşı koyabilen, güçlü ve büyük monarşik bir devlet içinde Hint yarımadasındaki sayısız devletleri birleştirici kuralları belirlemektir (Basu, 2011). Kautilya bu eserinde adalet, etik ve antiotokratik eğilimleri vurgulayarak, “yönetişim sanat”ının temel ayağını oluşturmaktadır. Devletin ve devletle ilgili konuların zenginliği korumak, geliştirmek ve bu zenginliğin yanı sıra kralın görev alanını tanımlamaktadır (Kaufman & Kraay, 2008). Bu siyasi eser ile ideal devletin rolü ve fonksiyonlarına değinilmekte ve devletin vatandaşlara etkin hizmet sunması ile günümüz yönetişim kavramının ilk adımı atılarak dünya refahına ilişkin notlar içermektedir.

Kautilya'nın eserini takiben; Eski Yunanistan'da Platon, Devlet (Politeia) adlı eserinde, Aristo, Orta Çağda Thomas d'Aquino, İbni Haldun, Cicero; Modern Çağda Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, Jean Bodin, John Locke, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Adam Smith, David Hume gibi önemli filozoflar bu kavrama değinmişlerdir (Aktan, 2003). Yönetişim süreci organizasyon ve toplumu kendi kendine yönlendiren, iletişimin dinamikliğini ve kontrolünü sürecin merkezi olarak kabul eder (Rosenau, 1995). Kimi kaynaklarda ise, Eski Fransızcada yönetişim kavramının 13. yüzyıl sonlarında Fransa'nın kuzey topraklarında yönetme sanatı ile eşdeğer nitelikte bir kelime olarak yer aldığı belirtilmektedir. Portekizcede ise; Fransızcada ifade edilen anlama benzer nitelikte "governança" olarak ifade edilen kavram, siyasi ve idari yönetim alanlarında kullanılmıştır (Huyn Quan Suu, 2009). Marcou, Rangeon ve Thiebault (1997) gibi yazarlar da kavramın Fransızca "gouvernance" kelimesinden türediğini, devletin sivil yönetime saygı göstermesi ile aydınlanmasını felsefe ile birleştirerek 16. yüzyılda doğduğunu ve 18. yüzyılda geliştiğini ifade etmektedir. Bu kelime İngilizce "governance" olarak daha sonra değişmiş ve özellikle Avrupa'da devlet ve özel sektör arasındaki karşılıklı etkileşimde, sosyal refahın eleştirisinde, uluslararası ilişkiler alanında hükümete olan artan güvensizliği açıklamak için çeşitli metinlerde kullanılmıştır (Gaudin, 1998).

Yönetişim kavramı Peygamberimiz döneminde de yönetimde istişare etme anlamında da kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de 42. sure olan Şûra suresinin 38. Ayetinde "İşleri aralarındaki danışma ile yürür" buyurularak istişare ile hareket etmek Müslümanların üstün meziyetleri arasında sayılmış, böylece Müslüman toplumlarda yönetimin şûra ve meşveret esasına dayanması gerektiği belirtilmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019 internetten alınmıştır.).

Gazali (1058-1111) ise; buyuruyor ki, dört şeyi yapan dört şeyden mahrum kalmaz: Şükreden, nimetin artmasından; tevbe eden, kabulden; istihare eden, hayırdan; istişare eden, doğruyu bulmaktan, hakikate ulaşmaktan mahrum olmaz (Ören, 2019).

Yüksel (2000), yönetişim teriminin doğuşunu şu şekilde açıklamıştır:

Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanmaya başlayan küreselleşme ve bölgesel bütünleşme süreçleri, ulusal ve uluslararası politik yapıları ciddi bir şekilde sarsmaya ve daha önceki dönemlerde mutlak bir anlamda kullanılan ulusal egemenlik ilkesini aşındırmaya başladı. Bu gelişmeler, 1970'li yıllarda daha da hızlandı. Bu dönemde 'Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bazı devletlerin dağılmasıyla egemenlik tartışmaları yoğunlaştı ve bu tartışmalardan dolayı egemenlik krizi kavramından söz edilmeye başlandı. Söz konusu tartışmalar, siyaset biliminin kavramsal çerçevesini de sarsarak; gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde yeni düzenleme mekanizmaları orununu gündeme getirdi. Böyle yoğun bir dönemde 'yönetişim' kavramı ortaya çıktı ve sıkça kullanılmaya başlandı. Bu kavram, iktidar gücünün sınırlarına ve sivil toplum örgütlerinin rolüne ilişkin yeni bir bakış açısı talebini yansıtıyordu. Dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin artan etkisi, üretim metotlarındaki değişim, uluslararası ticaretin giderek genişlemesi, bilgi ve iletişim sistemlerindeki ilerleme, sermaye ve finans pazarlarının hükümetin elinden kısmen ya da tamamen çıkması gibi faktörlerin, söz konusu kavramın ortaya çıkıp yaygınlaşmasında belirleyici bir etkide bulunduğu söylenebilir.

Terimin daha çok gündeme gelmesi ise İngiltere'de olmuştur. Ülkede ilk olarak yönetişim, klasik Westminster modeline karşı doğmuştur (Özler, 2006). Yönetişimin gündeme gelişi, Afrika'da kalkınma probleminin nedeni olarak yönetişim krizinin kabul edilmesi ve bu durumun 1989 yılında Dünya Bankası (DB) raporu ile ifade edilmesi sonucu olmuştur.

Yönetişimin Temel İlkeleri

Yönetişimin birbirileri ile ilişkili sekiz ilkesi bulunmaktadır. Bunlar; tutarlılık (öngörülebilirlik), hesap verilebilirlik, adillik, açıklık ve saydamlık, katılımcılık, etkililik, hukukun üstünlüğü ve ölçülülük olarak sıralanabilir (Özkan, 2018).

Tutarlılık: Tutarlılık kararların ve eylemlerin birbiriyle uyumlu ve sorunsuz olmasıdır. Heterojen bir sistem içinde tutarlı bir yaklaşımın sağlanması, her bir kurumun güçlü sorumluluk duygusuna sahip olmasını gerektirmektedir.

Hesap Verebilirlik: Kamu yetkilileri, kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığı, maliyetin hesaplandığı ve raporlandığı konularında sorumlu olması ve gerektiğinde hesap verebilmelidir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) hesap verebilirliği; siyasi hesap verebilirlik, yönetsel hesap verebilirlik ve hukuki hesap verebilirlik olmak üzere üç şekilde ele almaktadır.

Adillik: Kamu kuruluşlarının aldığı kararlarda, toplumda kayırcı uygulamalar yapmaması ve vatandaşın uymak zorunda olduğu kuralların açık ve net şekilde ortaya konarak herkese aynı şekilde uygulanmasını ve devlete güveni kapsamaktadır.

Açıklık ve Saydamlık: Açık yönetim, demokratik bir yönetimin, sosyal ve ekonomik istikrarın bir koşuludur. Yönetimde açıklığın sağlanması tüm ülkeler için önemli bir hedefi oluşturmaktadır. Yönetimde açıklık ilkesi genelde saydamlık ilkesi ile aynı anlamda kullanılmakla birlikte, açıklık saydamlığı da içeren daha geniş kapsamlı bir ilkedir. Yönetimin açıklığı söz konusu olduğunda genellikle üç karakteristiktir: Saydamlık ise kamusal eylemlerin ve bu eylemleri gerçekleştiren bireylerin halkın denetimine açık olmasını ifade etmektedir.

Katılımcılık: Katılımcılık devletin politika oluşturma, uygulama ve denetleme sürecine vatandaşların ve sivil toplum örgütlerinin dâhil olmasını anlatan bir kavramdır. DPT' nin hazırlamış olduğu Dokuzuncu Kalkınma Planına göre; 'Genel olarak katılımcılığın üç aşamasından söz edilmektedir: Bilgilendirme, danışma ve aktif katılım. Bilgilendirme insanlara neyin yapılmasının planlandığının anlatılmasıdır; bir geri besleme içermemektedir. Tam olarak katılımcılık sayılmamakla birlikte bilgilendirme katılımcılık için bir ön şarttır. Aktif katılım ise halkın politika oluşturma sürecine bizzat katılmasını ifade etmektedir.

Etkinlik: Etkililik ilkesi, politikaların etkili ve doğru bir biçimde tamamlanması ve yerine getirilmesi anlayışını onaylar niteliktedir. Bu ilke, çözüm isteyen ve sorunları ortadan kaldıran bir perspektifle etkili kamusal ve özel politikalar geliştirip mevcut problemleri rafa kaldırmayı amaçlamaktadır.

Hukukun Üstünlüğü: Yönetişim ilkesinde bir diğer önemli ilke hukukun üstünlüğünün ulusal ve uluslararası düzeyde önemli bir değer olmasıdır. Yöneticiler; ulusal nitelikte olan Anayasa, Yasa, Kanun Hükmünde Kararname ve Yönetmeliklere uygun bir yönetsel bakış sergilemeleri gerekirken, uluslararası düzeyde ise herkes tarafından kabul edilen genel nitelikli evrensel normlara uymak zorundadır.

Hukuksal olarak idari, siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda hukukun üstünlüğü prensibine bağlı kalıp, tüm yurttaşlara eşit bir hukuksal zemin yaratılması fikriyatı yönetişimin ve demokrasinin gereği olarak küreselleşme olgusuna da katkı yapacaktır.

Stratejik Yönelim: Kamu yönetiminde liderler iyi yönetişim ve kalkınma konusunda etkin bir bakış açısına, istikamet sahip olmalı ve gelişmeye yönelik gerekli koşulları tespit edip sağlamalıdır. Stratejik vizyonları belirgin olmakla birlikte süreklilik göstermelidir. Buna yönelik hedefler de hedefe ulaşılabilir olmalı ve çalışanların buna inanmaları sağlanmalıdır.

Yönetişim Türleri

Rhodes (1996), yönetişimin en az altı farklı kullanımı olduğunu belirtmiş ve altı farklı Yönetişim sınıflamasını şu şekilde yapmıştır:

Devlet olarak Yönetişim: Kamu harcamalarının azaltıldığı, hizmet sunumunda piyasa ve piyasa benzeri mekanizmaların kullanıldığı devlet müdahalesinin biçiminin yeniden tanımlandığı Yönetişimi ifade eder.

Kurumsal (corporate) Yönetişim: Özel sektör için öngörülen ve kamu sektörüne de onun bir şirketmiş gibi yönetilmesi anlayışını içeren yöneticilerin hesap verebilir ve eylemlerinden sorumlu tutulabildiği, bilgiye erişimin açık olduğu Yönetişimi ifade eder.

Yeni Kamu İşletmeciliği olarak Yönetişim: Özel sektör yönetim tekniklerinin kamu sektörüne uyarlandığı, devletin küçültülüp yönlendirici role geçirildiği ve böylece Yönetişimin daha fazla alana yayılabildiği, özel sektör ve piyasanın yüceltilerek yetkinin kamudan piyasa ve piyasa benzeri alanlara aktarıldığı/paylaşıldığı Yönetişimi ifade eder.

“İyi Yönetişim” olarak Yönetişim: Yönetimin gerçekleştirilmesi için ekonomik ve siyasi gücün farklı aktörlerin katılımıyla kullanıldığı Yönetişimi ifade eder.

Sosyo-sibernetik sistem olarak Yönetişim: Politika çıktılarının artık tek başına merkezi yönetimin veya tek bir otoritenin ürünü olmadığı, devletin, yerel yönetimlerin, özel sektörün, gönüllü örgütlerin yönetim sürecinde rol aldığı ve kararların bu aktörlerin sosyal-politik-yönetimsel etkileşimlerinin sonucu olduğu Yönetişimi ifade eder.

Kendiliğinden organize olan ağlar olarak Yönetişim: Karar alma sürecinin kamu, özel ve gönüllü örgütler arasında kendini organize eden yönetim ağlarına dayandığı Yönetişimi ifade eder.

Türkiye’de Yönetişim Uygulamaları

Türkiye’de yönetişim 1990’lı yıllardan itibaren teorik ve pratik olarak kamu yönetiminin gündemindedir. Türkiye’de yönetişim terimi ilk olarak Habitat ve Yerel Gündem 21 çalışmalarında kullanılmıştır. İlerleyen tarihlerde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın 2006’da kurulan Mesleki Yeterlilik Kurumu ve Sosyal Güvenlik Yüksek Danışma Kurulu, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın 2007 yılında kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurullarından YÇK, Kalkınma

Sonuç ve Öneriler

Amaçların, kuruluşlarda kişilerin birlikte etkileşerek işlerin mükemmel olarak gerçekleştirilmesi için kişisel çıkarların önüne alınarak etkin bilgi paylaşımı karşılıklı güven ve şeffaflığı benimsemiş müşterek karar verebilen gerçekleştirilen örgütsel etkinlikler olarak tanımlanan yönetim kavramı, 1990'lı yıllardan itibaren teorik ve pratik olarak kamu yönetiminin gündemindedir.

Türkiye'de yönetim terimi ilk olarak Habitat ve Yerel Gündem 21 çalışmalarında kullanılmıştır. Günümüzde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı'nda yönetim tarzı çalışma anlayışı yer edinmiştir. Türkiye'de var olan yönetim kurumlarından diğerleri de özelleştirilme sonucu devletin çekilmesi ile boş bırakılan alanların doldurulması amacıyla oluşturulan ulusal ölçekte olan Bağımsız Düzenleyici Kurumlar olan Üst Kurullardır.

Kaynakça

- Aktan, C. (2003). Değişim Çağında Devlet. 1.Baskı. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Basu, R. L. (2011). Kautilya's Arthashastra (300 B.C.): Economic Ideas. India: Kolkata
- Batal, S., (2000), 'Yeni Kamu Yönetiminde Yönetişim Kavramı ve Türkiye'de Yerel Yönetimler Alanındaki Uygulama Örnekleri', Mevzuat Dergisi
- Çukurçayır, M. A., Eroğlu, H.T., Uğuz, H. E. (Ed.), (2010). Yönetişim, Konya: Çizgi Kitapevi
- Ören, E., Durgut, M., Kökçü, S. Vd Diğerleri, Dini Sözlük, 2019, Google Books
- <https://books.google.com.tr/books?id=H3LiCAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=dini+s%C3%B6z%C3%BCk&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjvjdj27LlAhVDolwKHaeQCPsQ6AEIKTAA#v=onepage&q=dini%20s%C3%B6z%C3%BCk&f=false>
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Kuran Tefsiri, 2019 <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Âl-i-%20İmrân-suresi/452/159-ayet-tefsiri> (10/10/2019 tarihinde alınmıştır.)
- Dunsire, A., (1995), "Administrative Theory İn The 1980's:A Viewpoint", Public Administration, 73, 34
- Eren E., (2003), Yönetim ve Organizasyon, Beta Basım A.Ş. İstanbul
- Fidan, Y. (2010), 'Yönetimden Yönetişime: Kavramsal Bir Bakış' Yalova Sosyal Bilimler Dergisi
- Gaudin, J. P. (1998). Modern Governance, Yesterday and Today: Some Clarifications to Be Gained from French Government Policies. International Social Science Journal. 50 (155), 47-56. Göymen, K., (2000), 'Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Yönetişim: Gereksinimler, Önermeler, Yönelimler' Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, Sayfa
- Huyn Quan Suu, C. (2009). Étymologie Du Terme "Gouvernance". In La Gouvernance. Hauts de Seine.
- Kaufman, D.ve Kraay, A. (2008). Governance Indicators: Where Are We, Where Should We Be Going? 08/10/2019 tarihinde erişildi. <http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1093/wbro/lkm012?journalCode=wbro>
- Kayıkçı, S., (2014), 'Türkiye'de Yönetimden Yönetişime Geçiş: Yüksek Çevre Kurulu Örneği', Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, Sayfa 105-114
- Kayıkçı, S., (2014), "643 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Çerçevesinde Türkiye'de Bakanlık Örgütlenmesinde Yeniden Yapılanma", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 47 Sayı 1, Sayfa 23-53.
- Klijn, E. H. (2012). "Public Management And Governance: A Comparison Of Two Paradigms To Deal With Modern Complex Problems", (Ed.) Faur D. L., The Handbook Of Governance, Oxford University Press, 201- 214.
- Koçel, T., (2018), İşletme Yöneticiliği, Beta Basım Yayın, İstanbul
- Mucuk İ., (2018), Modern İşletmecilik, Türkmen Kitabevi, İstanbul
- Ökmen, M. Yılmaz, A. Ve Baştan, S. (2004). "Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar Ve Bir Yönetişim Faktörü Olarak Yerel Yönetimler", (Ed.) Ökmen, M Ve Yılmaz A., Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetimi, Gazi Kitapevi, Ankara, Ss.23-80.
- Özkan R., (2018), Uluslararası Politik Ekonomi Bağlamında Yerel Yönetimlerde Su Yönetişimi, Yüksek Lisans
- Özer, M. A. (2005). Yeni Kamu Yönetimi Teoriden Uygulamaya, Platin Yayınları, Ankara.
- Özler, M. A., (2006), Yönetişim Üzerine Notlar, Sayıştay Dergisi Sayı 63

- Öztoprak, A., A., (2011), ‘Yönetişim Yaklaşımı ve Belediyeler: Yönetişim Göstergeleri Açısından Malatya Belediyeleri Araştırması’ Doktora Tezi
- Rhodes, R.A.W. (1996), “The New Governance: Governing without Government”, *Political Studies*, 44 (4): 652-667.
- Rosenau, J. N. (2004). *Governance in the Twenty-first Century*. In T. J. Sinclair (Eds.), *Global Governance: Critical Concepts in Political Science*. 179-219. Sobacı, Z., (2006) “Türk İdari Teşkilatındaki “Adalar”: Bağımsız İdari Otoriteler”, *AÜHFD*, Cilt 55. Sayı 2, Sayfa 157-180.
- Stoker, G. (1998). “Governance As Theory: Five Propositions”, *International Social Sciences Journal*, Cilt 50, Sayı 155, Sayfa:17-28.
- Tan, T., (2002) “Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar”, *Amme İdaresi Dergisi*, 35 (2): 11-37.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, (2007), *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 Özel İhtisas Komisyonu Raporu*
- Yüksel, M., (2000), *Yönetişim Kavramı Üzerine*, Ankara Barosu, Sayı 3
- 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, R.G.: 08.02.2006, 26074

YATIRIMCILARIN BİLİŞSEL ÖNYARGILARLA HAREKET ETMESİNİN HİSSE SENEDİ KARAR AŞAMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Tolga ULUSOY¹

Funda CİVEK²

Özet

Geleneksel ekonomiden davranışsal ekonomiye kadar evrilen süreçte çok fazla farklılık durumu olmuştur. Geleneksel finans rasyonel tercih ve beklenen fayda varsayımları çerçevesinde ilerleme göstermiştir. Davranışsal finansın ise temeli beklenti teorisi üzerine kurulmuştur. Aslında bireylerin tam anlamıyla rasyonel olmadıkları savına dayanmaktadır. Bireylerin irrasyonel hareket etmeleri kapsamında hisse senedi seçme becerisi yanlısaması söz konusu olmuştur. Burada söz konusu olan nokta farklı düşünüş tarzlarının oluşmasıdır. Kompleks bir düşünce yapısı ile birlikte alıcı ve satıcı bakış açılarının birbirine zıt olduğu görülmektedir. Yani alıcılar hisse senedi alırken fiyatın az olduğunu ve bunun yükselebileceğini, satıcılar ise fiyatın çok olduğunu ve düşebileceğini düşünerek hareket etmektedir. Aslında belirli bir durum söz konusuysen piyasalarda alıcıların ve satıcıların belli olan bir fiyatı belirsizleştirerek yanlış olduğu kanısına nasıl vardıkları karmaşık bir yapıdır. Bu çalışmanın amacı piyasada hisse senedi alırken karar mekanizmaları mı fazla etkili yoksa kişilerin tercih yaparken piyasadaki fazla bilgiye ehil oldukları fikri mi etkili ve yatırımcı davranışlarında bilişsel ve duygusal önyargıların karar aşamasındaki etkisini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Karar Mekanizmaları, Yatırımcı Davranışları

The Effect Of Investors 'Movement With Cognitive Prejudices On The Stage Decision Stage

Abstract

There have been many differences in the evolving process from the traditional economy to the behavioral economy. Conventional finance has made progress within the framework of rational choice and expected benefit assumptions. Behavioral finance is based on expectation theory. In fact, it is based on the argument that individuals are not fully rational. Within the scope of irrational act of individuals, the ability to select stocks has been illusory. The point is that different ways of thinking occur. It is seen that buyer and seller perspectives are opposite to each other with a complex thinking. In other words, when buyers buy stocks, the price is low and this may increase, and sellers think that the price is too high and may fall. In fact, it is a complex structure of how buyers and sellers in the markets are convinced that a certain price is uncertain. The aim of this study is to investigate the effect of decision-making process on investor emotional prejudices, whether the decision mechanisms are more effective when buying stocks in the market or the idea that people are competent to know more than the market.

Key Words: Behavioral Finance, Decision Mechanisms, Investor Behavior

Giriş

Geleneksel finans modellemesinde yatırımcıların karar aşaması beklenen fayda maksimizasyonuna dayanmaktadır. Davranışsal finansın ise bu durum beklenti teorisine dayanmaktadır. Aslında bireylerin duygularının olduğu duruma inanılmaya başlanmıştır. Rasyonellikten sınırlı rasyonelliğe ya da irrasyonel duruma geçiş olmuştur.

Hisse senetleri alım satım durumlarında farklı düşünce yapılarının bireysel olguya dönüştüğü; yani karar aşamalarında tek bir doğrunun değil birden fazla doğrunun kabul durumunda olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı şu noktaları ortaya çıkarmaktır: Piyasada hisse senedi alırken karar mekanizmaları mı daha fazla etkilidir? Kişilerin tercih yaparken piyasadaki fazla bilgiye ehil olduklarını düşünmelerini mi etkilidir? Yatırımcı davranışlarında bilişsel ve duygusal önyargıların karar aşamasındaki etkisini nedir? Temel olarak literatürde öne çıkan örnek çalışmalardan bahsedilerek devamında kavramsal çerçevede gerekli başlıklara değinilmiş ve son olarak da bu amacı açıklayacak uygulama ile de pekiştirilerek sonuç kısmı oluşturulmuştur.

¹Dr., Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bankacılık ve Finans Bölümü, tolgaulusoy06@yahoo.com

² Doktora öğrencisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, funda.civek@gmail.com

Literatür Taraması

Kahneman ve Tversky (1974) yılında yapmış oldukları çalışmada, yatırımcıların belirsizlik altında zihinsel kısa yollar ve bilişsel önyargılar sonucunda irrasyonel kararlar alarak hatalı davranışlar sergileyebilir, sonucuna ulaşmışlardır. DeLong ve diğerleri (1990) yılında yapmış oldukları çalışmada, gelişigüzel hisse senedi alımı ve satımı yaparak ilave risk oluşturan gürültücüler doğru olmayan fiyatlandırma yapabilir savını desteklemişlerdir. Bu ilave riskin piyasa eliyle fiyatlandırıldığı, gürültücülerin ilave risk almaları hususunda ussal hissedarlardan daha çok kazanç sağlayabilecekleri sonucuna ulaşmışlardır. Lee, Shleifer ve Thaler (1991) yılında yapmış oldukları çalışmaya göre, hisse senetleri ve yatırımcı hassasiyeti arasında pozitif ve anlamlı bir bağlantı vardır.

Odean (1998)'e göre yatırımcıların kayıplarını gerçekleştirmek için isteksiz olup olmadıkları sorusundan hareketle bireyler karar verirken; kaybeden hisse senetlerini uzun süreçte elde tutma, tersine kazanan hisse senetlerini ise doğrudan çıkarma eğilimi göstermektedir. Statman (1999) yılında yapmış olduğu çalışmada, geleneksel finans teorisinin piyasadaki anomaliler sebebiyle ilgi ve güven yitimine maruz olduğunu ifade etmiştir. Geleneksel finansa önemsenen bireylerin rasyonel yatırımcı, davranışsal finansa ise bireylerin normal yatırımcı olduğudur. Davranışsal finansın “normal yatırımcının” geleneksel finansın “rasyonel yatırımcının” faydacı ihtiyaçlarının ötesine geçen ihtiyaç ve tercihlere sahip olduğunu anlamaktan faydalanabilirler. Bundan dolayı bireyler, rasyonel davranıştan ziyade önyargı, duygu gibi özelliklerin olduğu irrasyonel kararlar verirler. Buradan hareketle araştırmacı bu disiplin çerçevesinde insan davranışlarının finansal kararlar doğrultusunda nasıl bir davranış sergiledikleri sorusunun cevabını aramıştır.

Chen ve diğerleri (2009), yatırımcı hissiyatının hisse senedi fiyatı performansı üzerindeki bu etkileri küçük, genç ve yüksek piyasaya oranlı şirketler için daha güçlüdür sonucuna ulaşmıştır.

Kahyaoglu (2011) yapmış olduğu çalışmada, yatırım karar aşamasına etki eden birçok duygusal ve psikolojik etmenlerle karşılaşma seviyesi üzerine cinsiyetin rolünü incelemiştir. Nguyen ve Schuessler (2012) yatırımcının finansal karar sürecinde psikolojik etkenlerin hataya sebep olup olmadığını ölçmeye yönelik yaptıkları çalışmanın ile Almanya’da bireysel yatırımcının sosyo-demografik özellikleri nedeniyle hata yapmasının yaygın olarak görüldüğü sonucuna ulaşmıştır.

Küçükşille ve Usul (2012) yapmış oldukları çalışmada, bilişsel önyargıların yatırımcı kararlarına etkileri incelenmişlerdir. Kahyaoglu ve Ülkü (2012) temsilci olma durumu hevristik bireysel yatırımcıların risk düzeyinin neticesi olarak, üstlenmiş oldukları risk seviyesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Hayta (2014) bireysel yatırımcıların finansal risk algısını etkileyen etmenlerin neler olduğu ve bu etmenlerin yatırım karar aşamasındaki yansımalarını ele almıştır.

Aydın ve Ağan (2016) irrasyonel kararların finansal mevduat seçimleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Anı ve diğerleri (2016) yapmış oldukları çalışmada, bireysel hisse senedi yatırımcıların yatırım karar aşamaları ile demografik faktörler ve bilişsel önyargılar arasında bir bağlantı olup olmadığı belirlenmiştir.

Bektur ve Atasaygın (2017) yapmış oldukları çalışmada, hisse senedi kararlarında yatırımcıların finansal davranışları bilişsel yanlış ve önyargıları “aşırı güven” ve “temsili yatırımcı” kapsamında irdelemiştir. Asoy ve Saldanlı (2017) ankete katılan 423 yatırımcının irrasyonel davranışına sebep olan aşırı iyimserlik ve aşırı itimatını belirleyerek, yatırımcıların demografik belirleyicilerinin neler olduğunu tarif etmişlerdir.

Tekin (2018), davranışsal finans; bilişsel önyargılar ve hevristik kapsamında ele alınarak literatür taraması kapsamında incelenmiştir. DeVault ve diğerleri (2019) duygu metriklerinin bireysel yatırımcıların talep şoklarından ziyade kurumsallığı yakaladığını ifade etmişlerdir. Altta yatan ekonomik mekanizmaları araştırarak bu mekanizmaların; risk yönetimi, momentum ticareti gibi kurumlar ve duygular arasındaki ilişkinin büyük bir bölümünü açıkladığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kavramsal Çerçeve

Davranışsal Finans

Davranışsal finansın tarihsel süreci incelendiğinde, ilk kez Adam Smith tarafından yapılmış olan çalışmada karşılaşılmaktadır. Smith’in rasyonalite savı ile iktisat kuramlarına temel oluşturan eseri “Ulusların Zenginliği” kitabı ve “Görünmez El” kuramıdır. Önemli olan bir diğer yapıtı ise “Ahlaki Düşünce Teorisi” ilk eserine nazaran daha az adı duyulsa da bu eserde de farklı konulara vurgu yapmaktadır. Bu eserde rasyonaliteden farklı olarak kişisel davranışların psikolojik özelliklerini izah etmektedir. Eser çağımızda yaşadığımız davranışsal finans ile alakalı güncel ilerlemeleri ifade eden ve insan psikolojisi üzerinde duran durumlarla alakalıdır (Camerer & Lowenstein, 2003:5).

Adam Smith, eserinde, bireylerin iyi bir davranıştan kötü bir davranışa geçiş yaptıklarında acı ve pişmanlık hissine kapıldıklarını, yeniden iyi bir duruma geçiş yaptıklarında ise mutlu olduklarını vurgulayarak davranışsal finansın açıkladığı “zarardan ya da riskten kaçınma” durumlarının ilk tanımlamasını yapmıştır (Cornicello (2004) aktaran Tekin, 2016:97-98).

Davranışsal finans kuramı iki yaklaşım üzerine oluşturulmuştur: Bunlar arbitraj olanaklarının kısıtlı olması ve diğer yatırımcı davranış kalıplarıdır. İlk yaklaşım perspektifinde arbitraj olanaklarının, çoğu menkul kıymetin gerçek herhangi bir şeyin yerine koyma durumunun olmadığı gibi, iyi bir benzerinin de bulunmaması nedeniyle kısıtlı olduğu, bu nedenle tahvilin risksiz bulunamayacağı müdafaa edilmektedir. Bu tespit, fiyat akışının yeni bir bilgi karşısında gerektiği biçimde ve acele hareket etmemesi ya da yeni bir bilginin mevzusu olmadığı bir hususta hızlı fiyat oluşumlarının yaşanmasının bir izahıdır. İkinci yaklaşım ise, esas olarak yatırımcıların menkul kıymet isteklerini meydana getirirken, nasıl bir bilişsel süreç takip ettiklerini araştırmaktadır (Turguttopbaş, 2008:44).

Yatırım Karar Aşamasında Etkili Olan Bilişsel Önyargılar

Klasik yatırım kuramlarında kişiler tek çeşit ve rasyonel hükümler alan yatırımcılardır. Fakat gerçek hayatta piyasada işlem yapan yatırımcılar için bu husus tam tersi bir durumdur. Yani yatırımcılar irrasyonel olarak hareket ederek rasyonel varsayımıyla çeliştiği görülmektedir. Klasik finans görüşünüyanıtlayamadığı bu hususkişilerin psikolojik, zihinsel ve duygusal hususlarının da dikkate alınması gerektiği gerçeğini oluşturmaktadır. Davranışsal finansa göre bireyler karar aşamasında bilişsel ön yargılara göre davranış sergilemektedir (Otto 2010’dan aktaran Aksoy, 2016:40).

Bilişsel önyargı kavramı, bireylerin gerçekliği algılama biçimlerindeki bozulma olarak açıklanabilir (Tekin,2018:44).

Bir başka tanımda; kişilerin yatırım karar aşamasında irrasyonel davranışlar gösterme meyli “bilişsel önyargılar” olarak açıklanmaktadır. Toplumun bütün bölümleri tutarlı ve sürekli olarak bilişsel önyargıların tesiri altına girmektedir. Yatırım kararlarında tesiri olan bilişsel önyargılar mevcuttur (Hanser ve Kyser, 1999 aktaran Hayta, 2014:335). Bu kavramların bazılarını aşağıda değinilmiştir:

Küçük sayılar yasası

Yasaya göre varlıktan alınan bir örneklem tüm varlığı simgelemektedir. Kişiler rastlantısal olarak bir varlıktan çekilen örneklem varlığın bütün özelliklerini etkili bir simgeleme gücüne sahip olduğunu onaylarlar (Tversky ve Kahneman, 1971:105).

Sürü davranışı

Yatırımcıların kendine ait olan bilgi akışına göre değil diğerlerini taklit etmeleri söz konusu durumudur. Bu davranış, yatırımcıların piyasayla alakalı bilgi sahibi olmak yerine birbirlerini imitasyona zorlamaktadır. Sürü davranışının ön şartı öteki yatırımcıların kararına göre hareket etmektir (Decamps ve Lovo, 2002:17).

Batık maliyet etkisi

Geleceğe dair tahminlerde geri dönüşü olmayan yatırımlardır. Etkili yatırımlara katılmış ve yatırımın belirli bir devrinde yatırımın rantabilitesinin çok az olacağını fark etmesine rağmen yatırımcıların yine de yatırımı sürdürme isteği olarak yorumlanabilir. Buffet’a ait olan “bir çukurdan çıkmayı diliyorsanız yapabileceğiniz en iyi şey kazılmadan caymaktır” sözünden çoğu yatırımcı haberdar olmuş ve olanaklı bulmuş olsa dahi hakiki yaşamda bu husus dikkate alınmamaktadır (Hayta, 2014:339).

Çerçeveleme eğilimi

Çerçeveleme eğilimi, yatırımcıların hüküm aşamasında olayların takdim ediliş şekline etkilenerek değişik ifadeye bulunuş şekillerine göre farklı tepkiler vermelerini ifade eden bilişsel eğilim olarak isimlendirilmektedir (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011:255).

Zihinsel muhasebe

Kişilerin ve hane halklarının finansal etkinliklerini yapmak, değerlendirmek ve izlemek için kullandıkları bilişsel faaliyetler kümesidir, şeklinde tanımlanmıştır (Thaler, 1999: 183).

Toparlanacak olursa temel bilişsel ve duygusal eğilimler özet olarak aşağıda sunulmuştur (Sefil&Çilingiroğlu,2011:255):

Tablo 1. Temel psikolojik eğilimler

	EĞİLİM	TANIM
BİLİŞSEL	Çerçeveleme	Olayların sunuluş şekline bağlı farklı tepkiler verme
	Zihinsel Muhasebe	Varlıkları karakteristik özelliklerini yok sayarak gruplama
	Belirsizlikten Kaçınma	Belirsizlik durumlarında riskten kaçınma
	Muhafazakarlık	Yeni bilgileri yetersiz şekilde değerlendirme
	Temsiliyet	Yeni bilgileri, geçmiş bilgileri kullanarak değerlendirme
	Ulaşılabilirlik	Varlıkları değerlendirirken kolay ulaşılan bilgiyi kullanma
	Aşırı Güven	Sahip olunan bilgilerin doğruluğuna duyulan aşırı güven
	Doğrulama	Sahip olunan inançları doğrulayan bilgilere odaklanma
	Bilişsel Uyumsuzluk	Davranışları inançlarla bağdaştıramama
DUYGUSAL	İyimserlik	İyi sonucu senaryolara fazla odaklanma
	Yatkınlık	Değeri düşen varlığı elde tutup, değeri yükselen varlığı elden çıkarma
	Hakimiyet	Olayları kontrol edebilme gücünü olduğundan fazla algılama
	Sahiplik	Sahip olunan varlığa fazla değer biçme
	Statüko	Değişime direnç gösterme

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın Yöntemi ve Hipotezler

Çalışmanın amacı, yatırımcıların bilişsel ön yargılarla hareket etmesinin hisse senedi karar aşaması üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda davranışsal finansa ait karar aşamasındaki bilişsel durumu ölçmek için anket formu hazırlanmıştır.

Çalışmanın ana kitlesini 100 bin TL ve üzeri portföyü bulunan, 100 erkek ve 100 kadın yatırımcı oluşturmuştur. Çalışmada Ankara, İstanbul ve İzmir’de faaliyet gösteren ve adının açıklanmasını istemeyen 4 aracı kurum çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın kapsamı, bilişsel özelliklerin tam tetkikinin uzun süre alacağı ve tüm soruların sorulmasının ankete cevap verenlerin zamanını alacağı ve isteksizliği arttıracacağı endişesi ile az sayıda soru ile ana başlıklar halinde kesin bilgiler alınmaya çalışılmıştır. Demografi hariç 23 adet sorunun sorulduğu ankette özel hayata ve yatırımın özeline değinilmeden direkt olarak bilişsel sorgulama yapılmıştır. Aşağıdaki maddelere ait sorular titizlikle sorulmuştur. Anket formunda hazırlanan soruların 23 tanesi 5’li Likert Ölçekli katılım sorularını içermektedir. Hazırlanan sorularda üzerinde durulan noktalar ise; “sürü psikolojisi, kolay bilginin erişilebilirliği, cahil cesareti, odaklanılan alan, doğrulanan bilgiden sapma, ben diyorsam kesin yanlıştır sendromu, egoya tepki, zararda olma durumunu kabullenme, sabite odaklanma” olarak belirlenmiştir.

Anket verileri SPSS 23 paket programıyla analiz edilerek yorumlanmış ve değerlendirilmiştir.

H₁: Demografik özelliklerden cinsiyet bilişsel önyargıları etkilemektedir.

H₂: Demografik özelliklerden yaş bilişsel önyargıları etkilemektedir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda vermiş oldukları cevaplar eşliğinde demografik özellikleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Akabinde anket formunun ikinci bölümünde katılımcılara yöneltilen 5’li Likert Ölçeği kapsamında hazırlanmış sorulara verilen yanıtlardan hareketle regresyon analizi yapılarak, yatırımcıların karar aşamasında bilişsel ön yargılarla hareket edip etmedikleri tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıları demografik özellikleri

	Özellikler	Sayı	(%)		Özellikler	Sayı	(%)
Cinsiyet	Kadın	99	49,5	Yaşınız	20-30	18	9
	Erkek	101	50,5		31-40	119	59,5
	Toplam	200	100		41-50	63	31,5
					Toplam	200	100
Medeni Durumunuz	Evli	154	77	Yaşadığınız il		Sayı	(%)
	Bekar	46	23		Ankara	40	20
	Toplam	200	100		İstanbul	130	65
					İzmir	30	15
				Toplam	200	100	

Tablo 1’de araştırmaya dahil edilen toplam 200 yatırımcının %49,5’u kadın, %50,5’u erkektir. Tablo incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu (%59,5) 31-40 yaş aralığında katılımcılardan meydana gelmektedir. Akabinde katılımcıların (%77) oranla çoğunluğu evlidir. Yaşanılan il incelendiğinde %20 Ankara, %65 İstanbul, %15 İzmir olarak yüzdeler tespit edilmiştir.

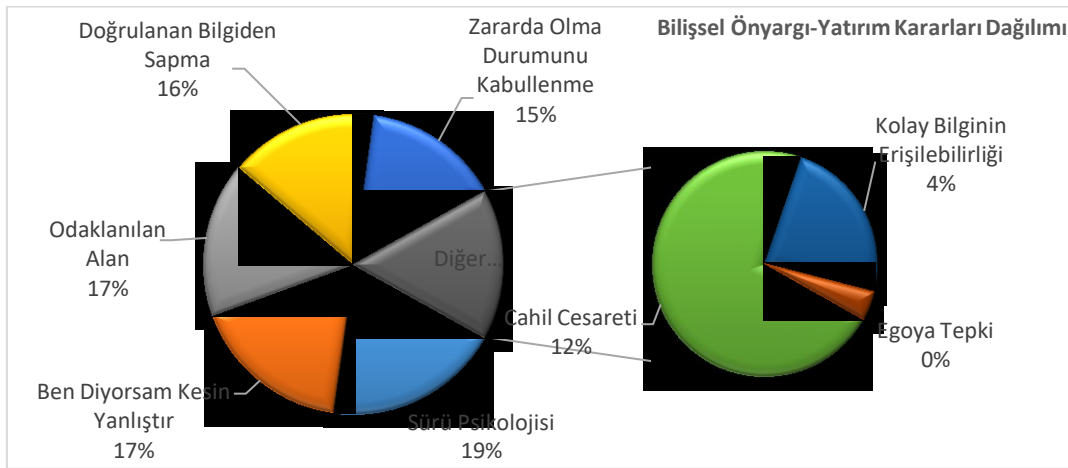
Anketin ikinci bölümünde yatırımcıların karar aşamasında bilişsel ön yargılara sahip olup olmadıklarını tespit etmek için alt yapıda sunulan önemli başlıklar nezdinde bilişsel ön yargı değerlendirme yapılmaktadır. 5’li Likert Ölçeği yardımıyla sorular anket formuna katılan katılımcılara iletilmiş ve bunun neticesinde oluşan verilere ait önermeler değerlendirilmiştir. Önermeler; kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), ne katılıyorum ne katılmıyorum (3), katılıyorum (4), kesinlikle katılıyorum (5) biçiminde derecelendirilmiştir.

Tablo 3’de bilişsel ön yargıları saptamak için yatırımcılara yöneltilen sorular nezdinde yanıtların dağılımı verilmektedir. Sürü psikolojisi için, “Kalabalığın yorumlarının yatırımcı psikolojisini ne derece etkilediği ölçülmektedir.” Burada katılımcıların en çok dağılım gösterdiği kısımda yatırımcıların 101’i “katılıyorum” 99’u “kesinlikle katılıyorum” cevabını vermiştir. Kolay bilginin erişilebilirliğini ölçmek için ise “Negatif eğilimde olacağımı bildiğim bir yatırım aracından zarar etme riskine katlanabilirken, daha az riskli kaybetme olasılığı daha az fakat daha az bilinen bir yatırım kararından uzaklaşma eğiliminde olurum” ifadesine ilişkin cevap verilen dağılım gösterilmektedir. Ankete katılan yatırımcıların 40’ı ‘kesinlikle katılıyorum’ yanıtını vermiştir. Cahil cesaretini ölçmek için, “Bireysel yatırımlarımda bulunurken kendi yeteneklerimi daha fazla ön planda tutan bir yaklaşım sergilerim” ifadesine ilişkin en çok yanıtın bulunduğu dağılım gösterilmektedir. Ankete katılan yatırımcıların 112’si bu ifadeye ‘kesinlikle katılıyorum’ ve 10’u ‘katılıyorum’ cevabını vermiştir. Odaklanılan alan için “Algımın; anlaşılabilir bir dil, duru yalın bir görsellikte daha ön planda olduğunu düşünürüm” ifadesi için yatırımcıların 173’ü ‘kesinlikle katılıyorum’ ve 2’si ‘katılıyorum’ cevabını vermiştir. Doğrulanan bilgiden sapma için, “Önce karar verip sonra bilginin doğrulamasını yaptığım çok olmuştur” ifadesi için yatırımcıların 147’si ‘kesinlikle katılıyorum’ ve 20’si ‘katılıyorum’ yanıtını vermiştir. Ben diyorsam kesin yanlıştır ifadesine ilişkin “Ben diyorsam kesin yanlıştır sendromuna sık sık kapılırım” sorusu için katılımcıların 180’i ‘kesinlikle katılıyorum’ yanıtını vermiştir. Egoya tepki için, “Yatırım kararım egomdan etkilenir” ifadesi için yatırımcıların 171’i ‘kesinlikle katılmıyorum’ yanıtını vermiştir. Zararda olma durumunu kabullenmeye ilişkin yatırımcılara yöneltilen “Zararda olabilme düşüncesini kabullenme de zorlanırım” ifadesi için yatırımcıların 140’i ‘kesinlikle katılıyorum’ ve 14’ü ‘katılıyorum’ cevabını vermiştir.

Tablo 3. Bilişsel ön yargılar

Bilişsel Ön Yargılar	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Sürü Psikolojisi	101	50,5	100,0
	99	49,5	49,5
Kolay Bilginin Erişilebilirliği	40	20,0	20,0
Cahil Cesareti	112	56,0	100,0
	10	5,0	44,0
Odaklanılan Alan	173	86,5	100,0
	2	1,0	13,5
Doğrulan Bilgiden Sapma	147	73,5	100,0
	20	10,0	26,5
Ben Diyorsam Kesin Yanlıştır Sendromu	180	90,0	90,0
Egoya Tepki	5	2,5	100,0
	2	1,0	97,5
Zararda Olma Durumu	140	70,0	70,0
	14	7,0	87,0

Anket çalışmasında bulunan 200 katılımcının vermiş oldukları cevaplar neticesinde değerlendirmeler yapılmış ve ilgili verilerin frekans dağılımı gösterilmiştir. Bu frekanslardan hareketle bilişsel önyargı-yatırım kararları grafiği aşağıdaki şekildeki gibi oluşturulmuştur:

Şekil 1. Bilişsel önyargı ve yatırım kararları dağılımı

Tablo 4'te bilişsel ön yargılara ilişkin çoklu regresyon analizi yer almaktadır.

Tablo 4. Anova test sonuçları

Model		Karelerin Toplamı	df	Ortalama Kare	F
1	Regression	2,517	2	1,258	10,740
	Residual	23,083	197	,117	
	Total	25,599	199		

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır; Bağımlı değişken: Bilişsel Ön Yargılar; Bağımsız değişkenler:

Cinsiyet, Yaş

Tablo 4'te görüldüğü üzere bütünü ele aldığımızda testin anlamlı olup olmadığını ölçmek için uygulanan anova testi sonuçları yer almaktadır. Model'in p<0.05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Tablo 5'te de B ve β katsayıları, t değerleri, anlamlılık düzeyleri, bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler tarafından açıklanma oranı (R^2) ve Durbin-Watson değeri bulunmaktadır.

Tablo 5.Katsayılar tablosu

Model	B	β Katsayısı	T-Değeri	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Durbin-Watson
(Sabit Değer)	2,501		25,667	,314	,076	0,67	1,451
Cinsiyet	,078	,110	1,344				
Yaş	,144	,239	2,926				

Tablo 5’te verilen sabit değer 2,501 olarak bulunmuştur. β katsayısı incelendiğinde demografik özelliklerden cinsiyet ve yaşın karar aşamasında bilişsel ön yargıyı etkilediği görülmektedir. Özellikle yaşın daha etkin olduğu görülmektedir. Modelde pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Genellikle 1,5-2,5 arasında ise otokorelasyon olmadığını ifade etmektedir (Kalaycı,2010:267). Durbin Watson katsayısı çalışmada 1,451’dir. Bunun sonucunda hipotezlerin desteklendiği anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bireylerin hisse senedi alırken karar mekanizmalarında irrasyonel davranıp davranmadıkları araştırılmıştır. Bu doğrultuda bilişsel karar metotlarından yararlanılarak incelemeler yapılmıştır. Çalışma Ankara, İstanbul ve İzmir’de faaliyet gösteren ve adının açıklanmasını istemeyen 4 aracı kurum merkez/şube ile portföy danışmanlığı anlaşması bulunan ve portföyü 100 bin TL ve üzeri 100 erkek ve 100 kadın yatırımcı ile anket tekniği kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada “sürü psikolojisi, kolay bilginin erişilebilirliği, cahil cesareti, odaklanılan alan, doğrulan bilgidен sapma, ben diyorsam kesin yanlıştır sendromu, egoya tepki, zararda olma durumunu kabullenme” başlıkları doğrultusunda araştırma soruları titizlikle hazırlanarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın bütünü değerlendirildiğinde yatırımcıların bilişsel ön yargılardan etkilendikleri görülmektedir. Hisse senedi alımlarında kompleks bir düşünce yapısına göre hareket etmektedirler. Geleneksel finasta piyasa belirli bir durumdayken davranışsal finasta bu durum belirsizlik yelpazesine bürünmüştür. Yani piyasayı bilen ve bilmeyenler olarak düşündüğümüzde bilenlerinde bir yere kadar profesyonel davranışlar sergiledikleri görülmektedir.

Şekil 2. Yatırımcıların bilişsel önyargı piramidi

Bu çalışmanın en başta belirtilen amacından hareketle piyasada hisse senedi alırken karar mekanizmaları mı fazla etkili yoksa kişilerin tercih yaparken piyasadan fazla bilgiye ehil oldukları fikri mi etkili ve yatırımcı davranışlarında bilişsel ve duygusal önyargıların karar aşamasındaki etkisi araştırılmıştır. Aslında bu ayrımın bütün gruplar için farkındalık düzeyi artırılabilirse bu kompleks yapı daha basit hale getirilebilir. Yatırımcılara profesyoneller aracılığıyla dürtme metodu kullanılarak farkındalığa daha çabuk kanalize olunabilir.

Kaynakça

- Aksoy, E. (2016). İrrasyonel Yatırımcı Davranışı Ve Karar Alma Sürecinde Etkili Olan Bilişsel Ön Yargılar: Bist Örneği (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Angı, G. G., Bekçi, İ., & Karataş, Ö. N. (2016). Bireysel hisse senedi yatırımcılarının bilişsel önyargıları üzerine bir araştırma. *Journal of Accounting & Finance*, (70).
- Asoy, E., & Saldanlı, A. (2017). Yatırımcılar rasyonel midir? Bist'te aşırı güven ve aşırı optimizm ön yargıları üzerine bir çalışma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1).
- Aydın, Ü., & Ağan, B. (2016). Rasyonel olmayan kararların finansal yatırım tercihleri üzerindeki etkisi: davranışsal finans çerçevesinde bir uygulama. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 95-112.
- Bektur, Ç., & Atasaygın, S. (2017). Hisse senedi yatırım kararlarının aşırı güven ve temsili yatırımcı kapsamında değerlendirilmesi üzerine. In ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies),3.
- Camerer, C. F., & Loewenstein, G. (2003). Behavioral economics: Past, present, future.
- Chen, Y. W., Chou, R. K., & Lin, C. B. (2019). Investor sentiment, SEO market timing, and stock price performance. *Journal of Empirical Finance*, 51, 28-43.
- De Long, J. B., Shleifer, A., Summers, L. H., & Waldmann, R. J. (1990). Positive feedback investment strategies and destabilizing rational speculation. *the Journal of Finance*, 45(2), 379-395.
- Decamps, J. P., & Lovo, S. (2002). Risk aversion and herd behavior in financial markets. Available at SSRN 301962.
- DeVault, L., Sias, R., & Starks, L. (2019). Sentiment metrics and investor demand. *The Journal of Finance*, 74(2), 985-1024.
- Hayta, A. B. (2014). Bireysel yatırımcıların finansal risk algısına etki eden psikolojik önyargılar. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 183(183), 329-352.
- Kahyaoglu, M. B. (2011). Yatırım kararlarına etki eden çeşitli duygusal ve psikolojik faktörlere maruz kalma düzeyi üzerinde cinsiyetin rolü: İMKB bireysel hisse senedi yatırımcıları üzerine bir uygulama. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 29-51.
- Kahyaoglu, M. B., & Ülkü, S. (2012). Temsililik hevristikinin algılanan risk üzerindeki etkisi: İMKB bireysel hisse senedi yatırımcıları üzerine bir uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(1), 53-59.
- Kalaycı, Ş. (2010). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. Ankara:Dinamik Akademi.
- Küçükşille, E., & Usul, H. (2012). Bilişsel önyargılar ve yatırımcı kararlarına etkileri. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 24-35.
- Lee, C. M., Shleifer, A., & Thaler, R. H. (1991). Investor sentiment and the closed-end fund puzzle. *The journal of finance*, 46(1), 75-109.
- Nguyen, T., & Schuessler, A. (2012). Investment decisions and socio-demographic characteristics—empirical evidence from Germany. *International Journal of Economics and Finance*, 4(9), 1-12.
- Odean, T. (1998). Are investors reluctant to realize their losses?. *The Journal of finance*, 53(5), 1775-1798.
- Sefil, S., & Çilingiroğlu, H. K. (2011). Davranışsal finansın temelleri: karar vermenin bilişsel ve duygusal eğilimleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (19), 247-268.
- Statman, M. (1999). Behavioral finance: Past battles and future engagements. *Financial Analysts Journal*, 55(6), 18-27.
- Tekin, B. (2016). Beklenen Fayda ve Beklenti Teorileri Bağlamında Geleneksel finans-davranışsal finans ayrımı. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(4), 75.
- Tekin, B. (2018). Bilişsel önyargı ve hevristik bağlamında finansın insani boyutu olarak' davranışsal finans': Bir literatür incelemesi ve derleme çalışması. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 35-62.
- Thaler, R. H. (1999). Mental accounting matters. *Journal of Behavioral decision making*, 12(3), 183-206.
- Turguttopbaş, P. (2008). Yatırımcı Davranışlarının Finansal Kararlara Etkileri (Davranışsal Finans) ve Davranışsal Finans Teorilerinin İMKB'de Test Edilmesi (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1971). Belief in the law of small numbers. *Psychological bulletin*, 76(2), 105.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131.

BANKA MÜŞTERİLERİNİN KART KULLANIM HARCAMALARININ İNCELENMESİ: TÜRKİYE’DE BİR ARAŞTIRMA

Faruk DAYI¹

Tolga ULUSOY²

Özet

Banka müşterileri kredi kartlarını kullanarak 40 güne kadar vadeli alışveriş yapabilmektedir. Kredi kartını kullanmak istemeyen müşterilerin de banka kartlarına yoğunlaştığı görülmektedir. Bankalar nakit alışveriş yapan müşterilerin banka kartlarını kullanması için kart puanı uygulamasına yöneldikleri görülmektedir. Banka hesabında para olmayan müşterilerin banka kartları ile alışveriş yapması mümkün değildir. Çalışmada müşterilerin banka veya kredi kartı harcamalarının birbirleriyle olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Uygulamada kredi kartı ve banka kartları ile yapılan alışveriş ve nakit işlemlerin 2014-2018 dönemine ait verileri kullanılmıştır. 5 Yıllık dönemde yurt içi ve yurt dışı yerli ve yabancı kredi kartı ve banka kartı harcama tutarları irdelenmiştir. Banka kartı ve kredi kartı harcamaları arasındaki ilişki korelasyon testi ile incelenmiştir. Kredi kartı ile banka kartının yurtiçi kullanımları arasında %69; yurt dışı kullanımları arasında ise %81 oranında korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Banka Kartı, Kredi Kartı, Korelasyon Testi

Investigation of Card Use Expenditure of Bank Customers: A Research in Turkey

Abstract

Bank customers can use their credit cards to purchase up to 40 days. It is seen that customers who do not want to use credit cards are also concentrated on debit cards. It is seen that banks tend to apply card points in order for customers who make cash purchases to use their debit cards. It is not possible for customers who do not have money in their bank account to make purchases with their debit cards. In this study, it is aimed to examine the effect of customers' debit or credit card expenditure on each other. In the application, the data of the expenditure and cash transactions made with credit and debit cards for the period of 2014-2018 were used. Expenditure amounts in domestic and abroad are analyzed in 5-year period. Correlation relationship between bank card and credit card expenditures was examined. It was found the correlation of domestic use of credit and debit cards is 69%; it was found 81% correlation among using in the foreign countries with debit cards and credit cards.

Key Words: Debit Card, Credit Card, Correlation Test

Giriş

Kredi kartları alışverişin bir parçası olarak 1900’lü yıllarda tüketicilerin hayatına girmiştir. Kredi kartı ilk kez 1914 yılında Western Union tarafından çıkarılmış olup alışverişlerde, alıcı ve satıcı arasında kredi kartı yer değiştirmek suretiyle işlem gerçekleştiriliyordu (Apak ve Yılmaz, 2009: 38). Türkiye’de ise 1968 yılından itibaren kredi kartı kullanılmaya başlanmıştır (Altan ve Göktürk, 2007: 38). Banka müşterileri, bankaların verdikleri limite kadar kredi kartlarını alışveriş veya nakit çekim işlemlerinde kullanabilmektedir. Bankalar, kredi kartı müşterilerine nakit kullanmadan alışveriş yapmalarına imkân tanıyarak bir bakıma kredi kullandırmış olmaktadır (Bekçi ve Tekşen, 2013: 223). Kredi kartı kullanımını müşterilerin bankalardan ödünç fon olarak alışverişlerini istedikleri zamanda gerçekleştirebilmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca nakit bulundurmamak istemeyen banka müşterilerinin de kredi kartı kullandıkları görülmektedir (Kızgın, 2009: 94). Toplumda saygınlık kazanma, mevcut nakit varlığı farklı yerlerde değerlendirme, farklı satış kanalları üzerinden alışveriş yapabilme gibi sebeplerden dolayı kredi kartının kullanıldığı ifade edilmektedir (Karamustafa ve Biçkes, 2003: 92). Kredi kartları günümüzde en yaygın ödeme araçlarından olup POS cihazı veya ATM üzerinden alışveriş veya nakit çekim işlemlerinde kullanılmaktadır (Yıldırım ve Keskinürk, 2015: 65). Kredi kartı müşteri ile banka ile arasında yapılan sözleşme ile müşteriye verilmektedir (Cash ve Tsai, 2018: 145). Müşteri için kredi kartı kullanmanın bir bedeli olup bankalar her kar için yıllık üyelik ücreti almaktadır.

Kredi kartı kullanmanın çeşitli yararları vardır. Kredi kartının kullanılmasıyla paradan kaynaklanan çeşitli hastalıkların görülme olasılığı düşmekte, müşterilerin banka kredi kartı kullanmasıyla nakit para taşıma riski de

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, fdayi@kastamonu.edu.tr

² Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İİBF Bankacılık ve Finans Bölümü, tulusoy@kastamonu.edu.tr

azalmaktadır (Kaya, 2009: 119). Tüketicilerin kredi kartı harcamaları belirsizlik ve risk altında yapılmaktadır (Guseva ve Rona-Tas, 2001: 623). Kredi kartı bireyler için finansman sağlamakta ancak ödenmemesi durumunda müşteriler için maliyeti yüksek olmaktadır (Elliehausen ve Hannon, 2018: 109).

Büyükakın vd. (2011) finansal alanda yapılan yeniliklerin (ATM, pos cihazı vb.) tüketim harcamaları üzerinde etkili olabileceğini; kredi kartı kullanımı artsa da, nakit paranın kullanımının halen devam ettiğini ifade etmektedir. Tüketim alışkanlığının kazanılmasıyla birlikte kredi kartı kullanımı artmış ve toplumun tasarruf eğiliminde bir düşüş gözlemlenmiştir (Altan ve Göktürk, 2007: 29). Kredi kartının güç ve statünün simgesi olmasından dolayı kompulsif satın alma davranışı üzerinde etkili olabileceği ifade edilmektedir (Arslan, 2015: 30). Kredi kartlarının bilinçli kullanılmaması, harcama eğiliminin artması, kişilerin bütçelerini aşmalarına neden olduğundan, ülke ekonomisine zarar verebilmektedir (Ünal vd., 2015: 36). Kredi kartı, banka kartı, ATM ve POS cihazları, alışveriş ve nakit çekme işlemleri hakkında daha detaylı bilgi verebilmektedir. Bu nedenle bankaların son beş yıla ait POS cihazı, ATM, Kredi Kartı ve Banka Kartı sayıları Tablo 1’de verilmiştir.

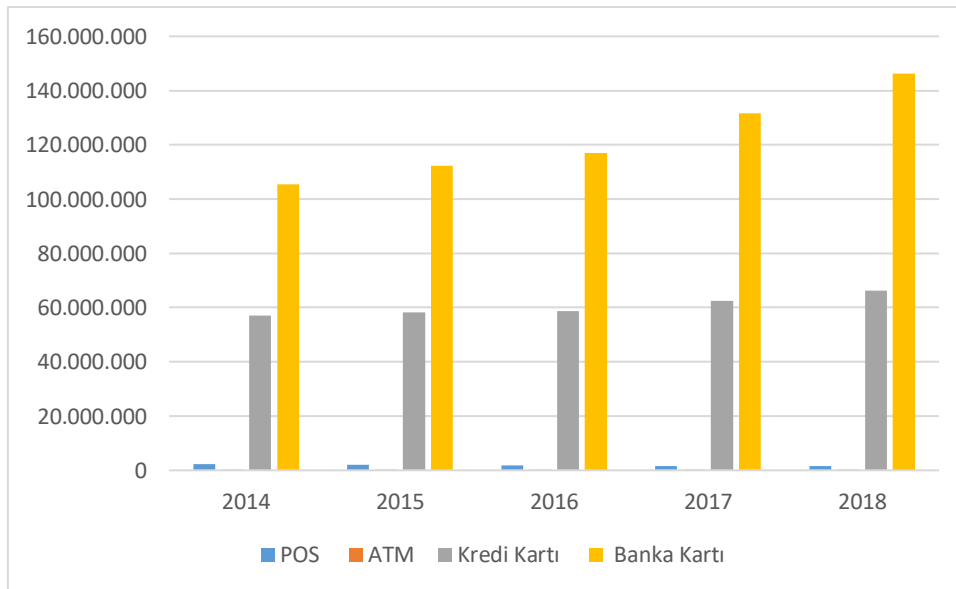
Tablo 1. 2014-2018 Dönemi POS, ATM, Kredi Kartı ve Banka Kartı Sayıları

Yıllar	POS	ATM	Kredi Kartı	Banka Kartı
2018	1.586.747	51.941	66.304.603	146.375.337
2017	1.656.999	49.847	62.453.610	131.593.443
2016	1.746.220	48.421	58.795.476	117.011.685
2015	2.158.328	48.277	58.215.318	112.383.854
2014	2.191.382	45.576	57.005.902	105.513.424

Kaynak: (BKM, 2019)

Bankaların son beş yıla ait POS cihazı, ATM, Kredi Kartı ve Banka Kartı sayılarını gösteren grafik Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. 2014-2018 Dönemi POS, ATM, Kredi Kartı ve Banka Kartı Sayıları

Bankaların POS cihazlarının sayısı yıllar itibariyle düşmektedir. 2014 yılındaki POS cihazı sayısı 2.191.382 adet iken, 2018 yılında 1.586.747 adet ile %28 oranında düşüş görülmüştür. Aynı dönemdeki ATM sayıları incelendiğinde, 2014 yılında 45.576 adet ATM varken, 2018 yılında 51.941’e yükselerek %13 oranında arttığı gözlemlenmiştir. Bankalardaki hesap sayılarının artmasıyla banka kartlarının sayısının artması beklenmektedir. Aynı dönemde kredi kartı sayısında %16; banka kartı sayısında ise %38 oranında artış görülmektedir. Bankaların

kredi kartı ve banka kartları sayıları artarken, pos cihazının sayısının azalması düşündürücüdür. Kredi kartı kullanıcılarının günlük hayatta fiziksel POS cihazı kullanımını azaltmış olması sanal POS cihazlarından daha fazla alışveriş yapıyor olmasından kaynaklanabileceği gibi POS cihazlarının farklı banka kartlarının kullanımına izin vermesinin de etkisinin olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada banka kartları ile kredi kartlarının kullanımlarının arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Tüketim harcamalarının artmasında kredi kartlarının etkisinin olduğu literatürde ifade edilmektedir. Geçmiş dönemlerde çok yaygın kullanılmamasına rağmen günümüzde banka kartlarının alışverişlerde kullanılması banka müşterisinin bilinçlendiğinin bir kanıtı olabilmektedir. Dolayısıyla banka kartları ile kredi kartlarının alışveriş ve nakit çekme işlemlerinin incelenerek, tüketicilerin nakit varlıklar veya kredili alışverişlerde eğilimlerini incelenmek istenmiştir. Banka kartları ile kredi kartları arasındaki korelasyon ilişkisi incelenerek banka müşterilerinin nakit ve ya kredili alışveriş eğilimleri değerlendirilmektedir. Literatürde konuyla ilgili doğrudan yapılmış çalışma olmadığından literatüre önemli katkı sağlaması beklenmektedir.

Literatür Taraması

Banka kartları ve kredi kartlarının birlikte incelendiği çalışmaya rastlanılmamıştır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde kredi kartlarıyla ilgili farklı konularda birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Çalışmanın konusuyla ilgili olan çalışmalara bu kısımda değinilmektedir.

Ausubel (1991) kredi kartı faiz oranının, banka faiz oranından yüksek olduğunu ifade etmektedir. Müşterilerin tüketim harcamalarını artırmaları sonucunda kredi kartı borçları arttığını; faiz oranlarının yüksek olmasından dolayı banka müşterilerinin borçlarını ödemekte güçlük çekebileceği belirtilmiştir. Amerika'daki bankaların kredi kartı kazançlarının 1983-1988 döneminde 3 katından 5 katına çıktığı tespit edilmiştir. Bankaların faiz oranlarıyla kredi kartı faiz oranları arasında rekabet edici bir farklılık olmadığı belirtilmiştir.

Carow ve Staten (1999) kredi ve banka kartlarının kullanımını etkileyen faktörleri araştırmıştır. 5.194 petrol istasyonu kartı ve banka kartı ve/veya kredi kartı müşterisinden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Elde edilen veriler ile Multinomial LOGİT modelinde analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda daha az öğrenim durumu düşük olanları, orta yaşlıların, az geliri olanların ve kredi kartı sayısı az olanların kredi kartından daha çok nakit ile alışveriş yaptıkları; kredi kartı ve banka kartı kullanıcılarının eğitim seviyesinin daha yüksek olduğu, birden fazla banka ve kredi kartına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Çavuş (2006) banka müşterilerinin kredi kartı kullanımlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda Türkiye'de kredi kartı kullananların %63'nün erkeklerden oluştuğunu ifade etmiştir. Orta düzey geliri olanların, kredi kartı kullanımlarının daha yaygın olduğunu belirtmiştir. Banka müşterilerinin gelecekte elde edecekleri gelirleri için şimdiden harcama yapabilmelerine imkân verdiği ifade edilmektedir.

Durukan vd. (2006) kredi kartı ile yapılan taksitli alışverişlerin tüketim harcamaları üzerindeki etkisini Kırıkkale ilinde araştırmıştır. 826 kredi kartı kullanışından anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Frekans ve Ki Kare testi ile analiz yapılmıştır. Ailenin aylık geliri ile kredi kartı taksitlerinden doğan borç arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Altan ve Göktürk (2007) kredi kartı ile yapılan tüketim harcamalarının makroekonomik faktörleri dikkate alınarak harcanabilir gelir ile arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda özel tüketim harcamalarını etkileyen faktörler arasında kredi kartı kullanımının etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kredi kartı kullanımının tüketim harcamasını artırdığı tasarruf düzeyinin düştüğü ifade edilmiştir. Memurların kredi kartı kullanım alışkanlıklarının incelenmesi üzerine Altan ve Göktürk (2008) tarafından yapılan başka bir çalışmada, memurların kredi kartı kullanımını sosyal statü olarak görmediğini ancak kredi kartının kullanımının gerekli olduğunu, tüketim ve lüks harcamaları artırdığı tespit etmiştir.

Scholnick vd. (2008) kredi kartı, banka kartı ve ATM'lerin oluşturduğu ekonomik büyüklüğü araştırmıştır. İspanya'da faaliyet gösteren 46 bankanın 1997-2003 dönemine ait verilerinden yararlanılarak 1246 gözlem ile panel veri analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda banka müşterilerinin kredi kartı kullanımında faiz oranı, işlem maliyeti, müşterilerin rasyonel davranmaması, ters seçim ve ahlaki zafiyet gibi unsurlardan dolayı kredi kartı kullanımında dikkatli olmaları önerilmektedir.

Apak ve Yılmaz (2009) finansal krizlerin olduğu dönemlerde kredi kartı borçları ve bankaların alacaklarını tahsil etmek için izlediği süreci açıklamıştır. Kriz dönemlerinde müşterilerin kredi kartı borçlarını ödemekte sorun yaşadığı, bankaların kredi kartı alacaklarını karşılık göstererek yurt dışından kredi temin ettiği ifade edilmiştir.

Özkul ve Tapşın (2010) kullanılabilir gelir ve nihai tüketim harcamaları ile kredi kartı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kriz dönemlerinde kullanılabilir gelir negatif bir seyir izlediğinden, tüketim harcamaları azalmış ve kredi kartı kullanımı bir yıl hariç düzenli olarak artış göstermiştir.

Ekici ve Dunn (2010) kredi kartı kullanımı ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Banka müşterilerinin toplam kredi kartı borcunun 1.000 Amerikan doları tutarında artmasının, tüketim harcamalarını çeyrek dönemde %1,7 oranında azalttığı tespit edilmiştir.

Başaran vd. (2012) kredi kartı kullanan müşterilerin bireysel tutum farklılıklarını araştırmıştır. Bilecik ilinde ikamet eden 514 kredi kartı kullanıcısı devlet memurundan anket yöntemiyle veri toplanmıştır. ANOVA, t testi ve Kruskal-Wallis H testi kullanılarak analizler yapılmıştır. Kredi kartı sayısı ve limiti arttıkça kredi kartlarına duyulan güvenin azaldığı ifade edilmiştir. Kredi kartı tutum farklılıklarında yaş ve eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Arslan (2015) kredi kartının tüketicilerin sahip olmadığı ekonomik güce kredi kartı ile elde ettiğini ifade etmiştir. Tüketicilerin kredi kartı kullanımının kompulsif satın alma davranışlarını üzerine etkisini incelemiştir. 302 anket verisinden elde edilen veriler faktör analizi, t testi ve regresyon gibi çeşitli testlerle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda kredi kartı kullanımının kompulsif satın almaya etkisi olduğu belirtilmiştir.

Runnemark vd. (2015) tüketicilerin harcama yaptıklarında ödeme yöntemlerinden hangisini tercih ettiklerini araştırmıştır. Uygulamada Danimarka’da okuyan 82 yüksek lisans öğrencisinin 100 Danimarka Kronu harcamaları üzerinde yapılmıştır. Tüketim harcamalarında farklı ödeme araçlarının kullanılabilmesinin önemi vurgulanmıştır. Araştırma sonucunda nakitten daha fazla banka kartı ile ödeme yönteminin tercih edildiği tespit edilmiştir. Ürünlerin kullanıma alanı, fiyatı, tüketim alışkanlığı, ürünün fiyatı gibi çeşitli faktörlerin ödeme yönteminin tespitinde önemli olduğu vurgulanmıştır.

David vd. (2016) banka kartlarının son yıllarda kullanımının arttığını ifade etmiştir. Nakit çekme ve tutmanın banka kartlarına etkisi araştırılmıştır. Banka kartları ile alışveriş yapılabilmesi ve ihtiyaç duyulduğunda ise nakit çekildiği belirtilmiştir. Çalışmanın sonucunda banka kartı olanların daha az tutarlarda nakit bulduklarını, alışverişlerde nakit ile ödemek yerine banka kartını tercih ettiklerini, alışveriş ihtiyaçlarında banka kartı kullandıklarından daha az tutarlarda bankamatikten nakit çektiğini, banka kartının nakit yerine geçtiğini ifade etmişlerdir.

Choi (2019) nakit tutmanın riskli olduğunu ve banka kartının da maliyetli olabileceğini belirtmiştir. Alışverişlerde banka kartı veya nakit alışveriş durumunu analiz edilerek, merkez bankalarının para arzını buna göre belirlemeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Türkiye’de Banka Kartı ve Kredi Kartı Kullanımı

Dünya’da tüketim harcamalarının artmasıyla birlikte kredi kartı kullanımının da arttığı gözlemlenmektedir. Kredi kartı sayısı ve kullanımı hızla artarken, banka kartı kullanımının da hızla arttığı ifade edilmektedir (Kim ve Lee, 2010: 1359). Kredi kartı kullanım ücretinin olması, banka kartlarının tercih edilmesinde etkili olabilmektedir (Zinman, 2009: 358). Hatta kredi kartı ile pos veya telefon veya posta ile ödeme yöntemlerinin yanı sıra yeni bir ödeme yöntemi geliştirilerek mobil ödeme olarak ifade edilmekte ve günümüzde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Boden vd., 2020: 1).

Küresel ekonomide meydana gelen harcama eğilimi Türkiye’de de görülmektedir. Türkiye’deki banka müşterilerin son beş yılda kredi kartı ile yaptıkları internet harcamalarının işlem sayıları ve harcama tutarları yurt içi ve yurt dışı olmak üzere Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Kredi Kartının Kullanıldığı İşlem Sayısı ve İşlem Tutarları (2014-2018)

Yıllar	İşlem Sayısı			İşlem Tutarı (milyon TL)		
	Yurtiçi	Yurtdışı	Toplam	Yurtiçi	Yurtdışı	Toplam
2018	430.804.622	82.342.280	513.146.902	122.846	9.781	132.627
2017	320.748.011	65.397.048	386.145.059	90.943	7.313	98.256
2016	256.452.922	50.398.537	306.851.459	63.479	5.405	68.883
2015	219.713.668	41.214.051	260.927.719	50.683	4.601	55.284
2014	181.919.954	36.225.742	218.145.696	37.255	3.593	40.849

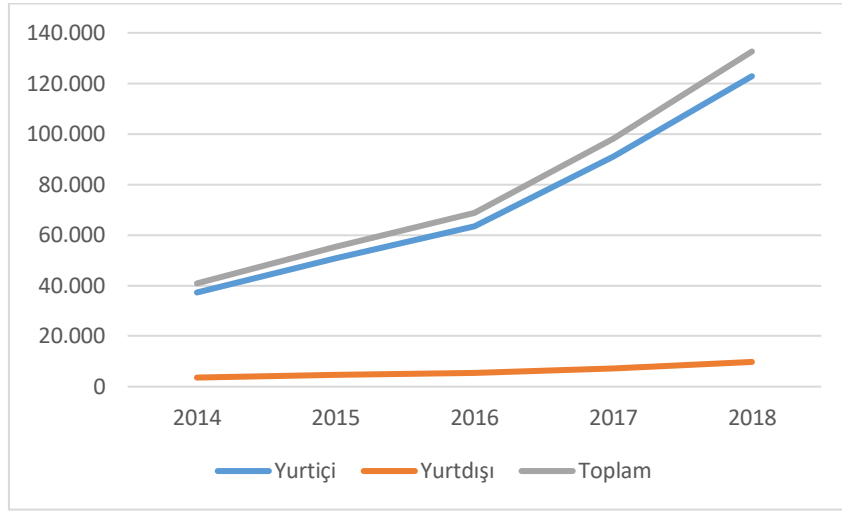
Kaynak: (BKM, 2019)

Türkiye’deki banka müşterilerin son beş yılda kredi kartı ile yaptıkları internet harcamalarının yurtiçi ve yurt dışı tutarları Şekil 2’de verilmiştir.

Tablo 2 ve Şekil 2 incelendiğinde internet üzerinden yapılan harcamaların son beş yıl içinde düzenli olarak arttığı görülmektedir. 2014 yılında toplam 40.849 milyon lira değerinde işlem yapılırken, 2018 yılında %324’lük artış ile 132.627 milyon liraya yükselmiştir. Kredi kartı ile yapılan işlem sayıları incelendiğinde 2014 yılında 218.145.696 adet işlem yapılmış olup 2018 yılında %235’lik artış ile 513.146.902 adede yükselmiştir. İşlem sayılarının

dağılımına bakıldığında, 2014 yılında yapılan işlemlerin %83,39'luk kısmı yurt içinde, %16,61'lik kısmı ise yurt dışında yapılmıştır. 2018 yılında yapılan işlemlerin sayısında değişim olmuş, yurt içi işlemler artarak toplam işlemler içindeki payı %83,95'e yükselmiş, yurt dışı işlemlerin payında küçük bir düşüş ile %16,05'e düşmüştür. Kredi kartı ile yapılan işlemlerin tutarlarının dağılımı incelendiğinde ise yurt içi işlemlerin payı 2014 yılında %91,20'den, 2018 yılında %92,63'e yükselmiştir. Kredi kartının işlem sayısının ve tutarının artmasında kredi kartı kampanyalarında bankalar arasında görülen yoğun rekabetin etkisinin olabileceği de düşünülmektedir. Bankalar çeşitli iş yerlerinde veya sektörlerde kredi kartı kullanımını artırmak amacıyla kredi kartı puanı uygulaması yapmaktadır. Belirli sayıda ve tutarlarda işlem yapılması durumunda kredi kartıyla yapılacak alışverişlerde kullanılmak üzere müşterilerin kredi kartlarına puan tanımlanmaktadır. Böylece müşteriler kredi kartını bilinçli olarak kullandığında, bankanın aradığı şartları sağlaması durumunda 50TL, 60TL gibi puanlar kazanarak bedava alışveriş yapabilmektedir. Kredi kartı kampanyalarının işlem sayısının ve tutarının artmasında etkili olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 2. Kredi Kartı İle Yapılan İnternet Harcamalarının 2014-2018 Dönemi Tutarları

Banka müşterilerin son beş yılda mektup ve telefon yöntemiyle yaptıkları kredi kartı e-ticaret harcamalarının tutarları Tablo 3'de ve Şekil 3'de verilmiştir.

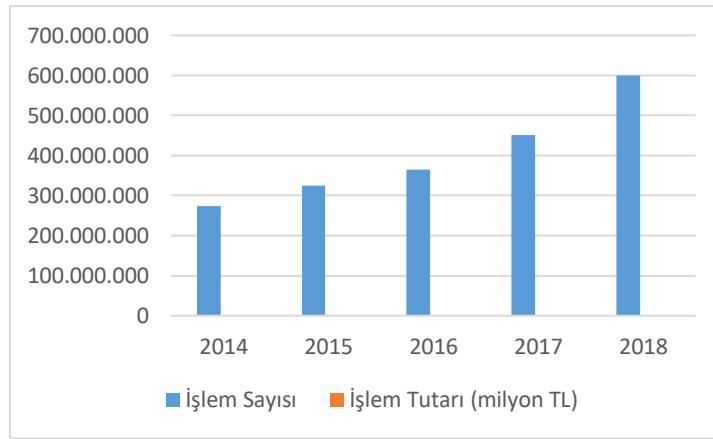
Tablo 3. Mektup ve Telefon Yöntemiyle Kredi Kartı E-Ticaret Harcamaları (2014-2018)

Yıllar	İşlem Sayısı	İşlem Tutarı (milyon TL)
2018	599.348.192	210.854
2017	450.294.951	150.416
2016	365.272.078	112.435
2015	324.392.063	92.013
2014	273.965.381	70.558

Kaynak: (BKM, 2019)

Tablo 3 incelendiğinde 2014 yılında telefon ve posta yoluyla kredi kartı harcaması yapan müşterilerin işlem sayılarının tutarlarında artış görülmektedir. 5 yıllık dönemde işlem sayısındaki artış %218'dir. Aynı dönemde kredi kartı ile internet üzerinden yapılan işlem sayısındaki artış oranı ise %235'dir. Son beş yılda mektup ve telefon yöntemiyle e ticaret harcamalarının tutarındaki artış %298 oranında gerçekleşmiştir. İnternet üzerinden yapılan alışverişlerin tutarı ise aynı dönemde %324 oranında artmıştır. İnternet ile telefon ve posta yöntemi karşılaştırıldığında kredi kartı kullanıcılarının internet üzerinden daha fazla harcama yaptıkları görülmektedir.

Şekil 3. Mektup ve Telefon Yöntemiyle Kredi Kartı E-Ticaret Harcamaları (2014-2018)

Yabancı kredi kartı alışveriş ve nakit çekme işlemlerine ilişkin 2014-2018 dönemi verileri Tablo 4’ de verilmiştir.

Tablo 4. Yabancı Kredi Kartı Alışveriş ve Nakit Çekme İşlem Sayıları ve Tutarları (2014-2018)

Yıllar	İşlem Sayısı			İşlem Tutarı (milyon TL)		
	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam
2018	36.069.775	5.501.710	41.571.485	26.276	5.972	32.247
2017	25.634.139	6.454.709	32.088.848	14.897	3.946	18.843
2016	20.306.882	6.893.823	27.200.705	10.634	3.287	13.921
2015	24.743.299	7.649.142	32.392.441	13.413	3.676	17.089
2014	23.705.554	6.026.642	29.732.196	12.175	3.155	15.330

Kaynak: (BKM, 2019)

Tablo 4 incelendiğinde kredi kartı işlem sayısının beş yıllık dönemde %52 oranında; işlem tutarlarının ise %110 oranında arttığı görülmektedir. 2014-2018 döneminde kredi kartının alışverişte kullanıldığı işlem sayısının %7; işlem tutarının ise aynı dönemde %2 oranında arttığı tespit edilmiştir. Yabancı kredi kartı nakit çekme işlem sayısı %7 oranında azalırken, nakit çekme tutarı ise aynı dönemde %2 oranında azalmıştır.

Yerli kredi kartı alışveriş ve nakit çekme işlemlerinin 2014-2018 dönemine ait işlem sayıları ile tutarları Tablo 5’ de verilmiştir.

Tablo 5. Yerli Kredi Kartı Alışveriş ve Nakit Çekme İşlem Sayıları ile Tutarları (2014-2018)

Yıllar	İşlem Sayısı			İşlem Tutarı (milyon TL)		
	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam
2018	3.751.571.087	98.306.067	3.849.877.154	699.379	75.352	774.731
2017	3.342.000.342	97.397.861	3.439.398.203	590.485	67.208	657.692
2016	3.071.150.337	90.330.848	3.161.481.185	523.506	64.980	588.486
2015	2.891.409.734	86.696.624	2.978.106.358	477.426	54.322	531.749
2014	2.686.955.419	81.420.877	2.768.376.296	420.975	44.020	464.995

Kaynak: (BKM, 2019)

Yerli kredi kartı kullanım tutarları 2014 yılında 464.995 milyon lirayken, 2018 yılında 774.731 milyon liraya yükselerek %166 oranında artış göstermiştir. Kredi kartı işlem tutarındaki artış işlem sayısında da görülmüştür. 2014 yılında işlem sayısı 2.768 milyon adetten, 2018 yılında 3.849 milyona adede yükselerek %139 oranında artış

göstermiştir. Yerli kredi kartının toplam işlem tutarının, işlem sayısına bölünmesiyle hesaplanan işlem başına ortalama işlem tutarı 2014 yılında 167,96TL iken, 2015 yılında 178,55TL, 2016 yılında 186,14TL, 2017 yılında 191,22TL ve 2018 yılında 201,23TL olmuştur. Kredi kartı alışveriş kullanımının toplam işlem tutarı içindeki payı 2014 yılında %90,53'ken, 2018 yılında %90,27'e düşmüştür. Dolayısıyla nakit çekme işlemlerinin toplam işlem tutarları içindeki payı 2014 yılında %9,46'dan 2018 yılında %9,73'e yükselmiştir. Nakit çekme işlemlerinin payı çok küçük bir oran olsa da yükselmiştir. Kredi kartı alışveriş işlem sayısının toplam işlem sayısı içindeki payı 2004 yılında %97,05'den, 2018 yılında %97,44'e yükselmiştir. Nakit çekme tutarının toplam işlem tutarı içindeki payının yüksek olması nakit çekme eğiliminin daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Alışveriş işlem sayısındaki artış, küçük işlemlerde nakit alışveriş yapan kredi kartı kullanıcılarının kredi kartına yöneldiğinin bir işareti olabilmektedir. Çünkü nakit çekme işlem sayısı 2014 yılında %2,94 iken, 2018 yılında %2,55'e düşmüştür. Nakit çekme işlem sayısı düşmüş olmasına rağmen, kredi kartı nakit çekme işlem tutarında bir artış olmuştur. Bu artış kredi kartı kullanıcılarının nakit ihtiyaçları için önceki yıllara göre daha yüksek tutarlarda kredi kartından nakit çekmiş olmalarından kaynaklanabileceğini düşündürmektedir.

Yerli banka kartı alışveriş ve nakit çekme işlemlerinin 2014-2018 dönemine ait işlem sayıları ve tutarları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Yerli Banka Kartı Alışveriş ve Nakit Çekme İşlem Sayıları ve Tutarları (2014-2018)

Yıllar	İşlem Sayısı			İşlem Tutarı (milyon TL)		
	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam
2018	94.730.640	631.170	95.361.810	19.036	533	19.569
2017	84.017.621	721.872	84.739.493	15.995	497	16.491
2016	67.203.987	642.081	67.846.068	12.997	374	13.371
2015	56.555.241	730.284	57.285.525	10.948	388	11.336
2014	52.452.866	719.997	53.172.863	8.865	357	9.223

Kaynak: (BKM, 2019)

Yerli banka kartı ile yapılan işlemlerin sayısı ve tutarları 2014-2018 döneminde sürekli artış göstermiştir. 2014 yılında 53 milyon olan işlem sayısı 2018 yılında 95 milyona yükselerek %80 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde işlem tutarındaki artış ise %112 oranında gerçekleşmiştir. Banka kartı ile yapılan işlem başına ortalama işlem tutarı 2014 yılında 173TL'ken 2018 yılında 205TL'ye yükselmiştir. Kredi kartı kullanımında ise 2014 yılında 167TL'ken 2018 yılında 201TL'ye yükselmiştir. Kart kullanıcılarının kart kullanım ortalamalarına birbirlerine yakın olması kullanım alışkanlıklarının farklılık göstermediğini düşündürmektedir. Banka kartının alışverişte kullanılma oranı 2014 yılında %98,64'ken, 2018 yılında %99,33'e yükselmiştir. Banka kartları ile alışverişini teşvik etmek için bankalar puan uygulaması yapmaktadır. Örneğin Vakıflar Bankası, her ay farklı kampanyalar düzenleyerek bankamatik kartı ile belirli sayıda ve tutarda alışveriş yapanların vadesiz mevduat hesabına kampanyada belirttiği puanı Türk Lirası olarak yüklemektedir. Banka müşterisi puan karşılığında yüklenen parayı alışverişlerde kullanabileceği gibi ATM'den çekerek nakit olarak da harcayabilmektedir.

Yerli banka kartı yurt dışı alışveriş ve nakit çekme işlemlerinin 2014-2018 dönemine ait işlem sayıları ve tutarları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Yerli Banka Kartı Yurtdışı Alışveriş ve Nakit Çekme İşlem Sayıları ve Tutarları (2014-2018)

Yıllar	İşlem Sayısı			İşlem Tutarı (milyon TL)		
	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam
2018	23.517.588	3.501.442	27.019.030	1.477	2.116	3.593
2017	14.301.237	3.551.649	17.852.886	939	1.735	2.675
2016	8.457.147	3.291.123	11.748.270	602	1.359	1.960
2015	4.736.304	3.126.524	7.862.828	401	1.130	1.531
2014	2.997.506	2.782.455	5.779.961	239	916	1.155

Kaynak: (BKM, 2019)

Yerli banka kartlarının yurt dışında kullanımıyla ilişkin veriler incelendiğinde, yerli banka kartları ile 2014 yılında 1.155 milyon lira tutarında işlem yapılırken, 2018 yılına 3.593 milyon liraya yükselerek %211 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir. Aynı dönemde banka kartlarının işlem sayısındaki artış oranı ise %367'dir. Yerli banka kartlarının yurt dışındaki toplam işlem tutarı içinde alışveriş harcamalarının dağılımı incelendiğinde, 2014 yılında oran %20'ken, 2018 yılında %41'e yükselmiştir. Dolayısıyla yurt dışında banka kartlarının alışveriş kullanımında %100'den fazla artış olduğu görülmektedir. Aynı dönem işlem sayılarındaki dağılım incelendiğinde toplam işlem sayısının 2014 yılında %51'ini alışveriş işlemi oluştururken, 2018 yılında %87'e yükseldiği tespit edilmiştir. Yurt

dışında banka kartlarının kullanımının daha çok alışverişlerde kullanıldığı ifade edilebilir. Çünkü yurt dışındaki ATM'lerden para çekme maliyetinin yüksek olmasından dolayı banka kartlarının alışveriş işlemlerinde daha yaygın kullanıldığı düşünülmektedir.

Banka Kartı ve Kredi Kart Korelasyon Testi Sonuçları

Yerli kredi kartı ile banka kartının yurtiçindeki alışveriş işlemlerinin arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını test etmek için korelasyon testi yapılmıştır. Analizde Ocak 2014 ile Aralık 2018 dönemine ait 60 aylık veri kullanılmıştır. Tutarların doğrudan kullanılması durumunda korelasyon ilişkisi yüksek çıkabileceğinden, bir önceki aya göre yüzdelik değişim hesaplanmış ve 59 veriden oluşan veri seti ile korelasyon testi yapılmıştır. Kredi kartı ve banka kartı yurtiçi alışveriş işlemlerinin korelasyon testi sonucu Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Kredi Kartı ve Banka Kartıyla Yapılan Yurtiçi Alışverişlerin Korelasyon Testi Sonuçları

		Kredi Kartları	Banka Kartları
Kredi Kartları	Pearson Correlation	1	,698**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	59	59
Banka Kartları	Pearson Correlation	,698**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	59	59

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Korelasyon testi sonuçları incelendiğinde kredi kartı ve banka kartlarıyla yapılan alışverişler arasında %69,8 oranında korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Kredi kartı ile yapılan alışverişlerde kredi kartı borcu hesap kesim tarihinden itibaren yaklaşık 40 günlük süre içinde bankaya ödenmektedir. Kredi kartı borcunun banka için maliyeti olup bankalar kendi aralarında etkin ve verimli yöneterek maliyetleri düşürmeyi amaçlamaktadır (Kulasekaran ve Shaffer, 2002: 595). Dünyada olduğu üzere Çin'de de kredi kartı sayısı ve borcunda son yıllarda hızlı bir artış görülmektedir (Li vd., 2019: 1). Paranın zaman değeri dikkate alındığında, müşterilerin alışverişlerinde kredi kartını tercih etmesi beklenmektedir. Ancak korelasyon testi sonucunda banka kartı olan müşterilerin de alışverişlerinde banka kartlarını kullandıkları dolayısıyla peşin ödedikleri görülmektedir. Paranın zaman değerini dikkate alan kullanıcılar kredi kartı ile alışverişini daha fazla tercih etmeleri beklenmektedir. Banka kartı ile alışveriş yapan müşteriler mevcut nakitlerini tüketmektense kredi kartı ile alışveriş yaparak paranın zaman değerinden istifade edebilirler. Tüketim harcamalarının artmasıyla alışverişlerde banka kartlarının kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir.

Yerli kredi kartı ile banka kartının yurt dışında kullanımıyla ilgili korelasyon testi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Kredi Kartı ve Banka Kartıyla Yapılan Yurtdışı Alışverişlerin Korelasyon Testi Sonuçları

		Kredi Kartları	Banka Kartları
Kredi Kartları	Pearson Correlation	1	,812**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	59	59
Banka Kartları	Pearson Correlation	,812**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	59	59

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Korelasyon testi sonuçları incelendiğinde yurt dışında kredi kartı ile banka kartının yurt dışı alışveriş tutarları arasında %81 oranında korelasyon vardır. Kredi kartları ile banka kartlarının yurt dışında alışverişte kullanılması arasında yüksek korelasyon olması müşterilerin kullanım alışkanlıklarının birbiriyle paralellik göstermesinden kaynaklanabileceğini düşündürmektedir.

Sonuç

Tüketim harcamalarının artmasıyla birlikte kredi kartı kullanım alışkanlığının arttığı görülmektedir. Günümüz tüketim çağında tasarruf düzeyleri yeterli düzeyde olmayan tüketicilerin harcanabilir geliri olmadan gelecekte elde edeceği geliri şimdiden kullanarak alışveriş ihtiyaçlarını erteledikleri görülmektedir. Alışveriş harcamalarının taksitli yapılması ödeme kolaylığı sağladığı için birçok müşteri düşük veya yüksek tutarlı ihtiyaçlarını tasarruf yaparak almaktansa kredi kartı ile önceden alma eğilimindedir. Tüketicilerin kredi kartı harcamalarının artmasıyla, kredi kartı borçlarında da artış görülmektedir. Banka müşterileri kredi kartı borçlarını zamanında ödemediklerinde, yüksek tutarlı faiz giderlerine katlanmaktadır.

Günümüzde banka kartlarının kullanımının artması müşterilerin nakit varlıklarını kullanma eğilimlerini artırmaktadır. Banka kartları, müşterilerin banka hesaplarındaki nakit varlıkları olduğu sürece kullanılmaktadır. Banka kartının kullanılmasıyla alışveriş işleminin tutarının peşin ödenmesinin arasında nakdin fiziksel teslimi dışında bir fark yoktur. Banka kartı ile hesaptaki para harcılandığından, müşteriler hesaplarında para kalmadığında harcama yapamamaktadır. Banka kartlarının kullanımının yaygınlaşması için Türkiye’de ki çeşitli bankalar banka kartlarına puan uygulaması getirdikleri görülmektedir. Müşterilerin banka kartları ile harcama yapmaları, alışverişlerin kayıt altına alınması ve izlenmesi için önemlidir. Ayrıca banka kartı ile nerede ne zaman ne kadar harcama yapıldığı banka hesaplarındaki ekstreden takip edilebilmektedir.

Kredi kartı ile banka kartı arasındaki korelasyon testi sonuçları incelendiğinde, yurt içinde yapılan alışverişlerde %69; yurt dışında yapılan alışverişlerde ise %81 oranında korelasyon ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Müşterilerin kredi kartı ile banka kartı kullanımlarının aynı yönde olduğu görülmektedir. Yerli banka kartı ile yapılan işlemlerin sayısı ve tutarları 2014-2018 döneminde %112 oranında artmıştır. Banka kartı ile yapılan işlem başına ortalama işlem tutarı 2014 yılında 173TL’ken 2018 yılında 205TL’ye yükselmiştir. Kredi kartı ile yapılan alışverişlerde ortalama harcama tutarı 2014 yılında 167TL’ken, 2018 yılında 201TL’ye yükselmiştir. Kart kullanıcılarının kart kullanım ortalamalarına birbirlerine yakın olması kullanım alışkanlıklarının farklılık göstermediğini düşündürmektedir. Banka kartının alışverişte kullanılma oranı 2014 yılında %98,64’ken, 2018 yılında %99,33’e yükselmiştir.

Yurtiçinde ve yurt dışında yapılan alışverişlerin tutarlarının artmasında kart kullanımının etkisinin olduğu düşünülmektedir. Banka kartı ile yapılan alışverişlerde banka müşterilerinin peşin alışverişlerde harcadıkları paranın zaman değerini dikkate almadıkları söylenebilir. Bazı müşterilerin kredi kartı kullanmak istememeleri de banka kartlarının kullanımını artırmış olabilir. Literatürde banka kartlarının kullanım eğilimi ve banka kartlarına verilen puan uygulamaları araştırılabilir. Banka kartları ve kredi kartları ile tüketim alışkanlıkları ve tasarruf eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesinin literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- Altan, M., & Göktürk, İ. E. (2007). Türkiye’de Kredi Kartlarının Toplam Özel Nihai Tüketim Harcamalarına Etkisi: Bir Çoklu Regresyon Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 25-47.
- Altan, M., & Göktürk, İ. E. (2008). Türkiye’de Memurların Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(39), 110-127.
- Apak, S., & Yılmaz, G. (2009). Finansal Kriz Döneminde Türkiye’de Kredi Kartları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 44, 38-45.
- Arslan, B. (2015). Kredi Kartı Kullanımının Kompulsif Satın Almaya Etkisi. *Online Academic Journal of Information Technology*, 5(20), 27-40.
- Ausubel, L. M. (1991). The Failure of Competition in the Credit Card Market. *The American Economic Review*, 81(1), 50-81.
- Başaran, B., Budak, G. S., & Yılmaz, H. (2012). Kredi Kartlarına Olan Bireysel Tutum Farklılıklarının Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(1), 61-72.
- Bekçi, İ., & ÖmerTekşen. (2012). Bankaların Kredi Kartı Puan Uygulamaları ve Muhasebeleştirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 221-235.
- Boden, J., Maier, E., & Wilken, R. (2020). The effect of credit card versus mobile payment on convenience and consumers’ willingness to pay. *Journal of Retailing and Consumer Services*(50), 1-10.
- Büyükakın, F., Cengiz, V., & Pehlivanoglu, F. (2011). Türkiye’de Finansal Yenilik-Tüketim Harcamaları İlişkisi(Ampirik Analiz:1998-2008). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı), 207-222.
- Carow, K. A., & Staten, M. E. (1999). Debit, Credit, or Cash: Survey Evidence on Gasoline Purchases. *Journal of Economics and Business*(51), 409-421.

- Cash, A., & Tsai, H.-J. (2018). Readability of the credit card agreements and financial charges. *Finance Research Letters*(24), 145-150.
- Choi, H. S. (2019). Money, debit card, gross-settlement risk, and central banking. *North American Journal of Economics and Finance*(50), 1-12.
- Çavuş, M. F. (2006). Bireysel Finansmanın Temininde Kredi Kartları: Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 173-187.
- David, B., Abel, F., & Patrick, W. (2016). Debit card and demand for cash. *Journal of Banking and Finance*(73), 55-66.
- Durukan, T., Elibol, H., & Özhavzalı, M. (2006). Kredi Kartlarındaki Taksit Uygulamasının Tüketicinin Harcama Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma (Kırkkale İli Örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(13), 143-153.
- Elliehausen, G., & Hannon, S. M. (2018). The Credit Card Act and consumer finance company lending. *Journal of Financial Intermediation*(34), 109-119.
- Guseva, A., & Rona-Tas, A. (2001). Uncertainty, Risk, and Trust: Russian and American Credit Card Markets Compared. *American Sociological Review*, 66(5), 623-646.
- Karamustafa, K., & Biçkes, D. M. (2003). Kredi Kartı Sahip ve Kullanıcılarının Kredi Kartı Kullanımlarını Değerlendirme Yönelik Bir Araştırma: Nevşehir Örneği . *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 91-113.
- Kaya, F. (2009). *Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Kim, Y. S., & Lee, M. (2010). A model of debit card as a means of payment. *Journal of Economic Dynamics & Control*(34), 1359–1368.
- Kızgın, Y. (2009). Tüketicilerin Kredi Kartı Marka Tercih Nedenlerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi: Muğla Örneği. *Sosyal Bilimler*, 7(2), 93-110.
- Kulasekaran, S., & Shaffer, S. (2002). Cost efficiency among credit card banks. *Journal of Economics and Business*(54), 595–614.
- Li, Y., Li, Y., & Li, Y. (2019). What factors are influencing credit card customer's default behavior in China? A study based on survival analysis. *Physica A*(526), 1-11.
- Özkul, F. Ö., & Tapşın, G. (2010). Kredi Kartı Kullanımı ile Kullanılabilir Gelirin Tüketim Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Ampirik Çalışma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 12(47), 138-153.
- Runnemark, E., Hedman, J., & Xiao, X. (2015). Do consumers pay more using debit cards than cash? *Electronic Commerce Research and Applications*(14), 285–291.
- Scholnick, B., Massoud, N., Saunders, A., Carbo-Valverde, S., & Rodríguez-Fernandez, F. (2008). The economics of credit cards, debit cards and ATMs: A survey and some new evidence. *Journal of Banking & Finance*(32), 1468–1483.
- Ünal, S., Düğer, Y. S., & Söylemez, C. (2015). Ekonomi Okuryazarlığı ve Kredi Kartı Tutumunun Rasyonel Kredi Kartı Kullanımına Etkisi: Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı MYO Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 31-52.
- Yıldırım, B. F., & Kesintürk, T. (2015). Kredi Kartı Kullanım İstatistiklerinin Gri Tahmin ve Genetik Algoritma Tabanlı Gri Tahmin Metodu İle Tahmini: Karşılaştırmalı Analiz. *Bankacılar Dergisi*, 94, 65-80.
- Zinman, J. (2009). Debit or credit? *Journal of Banking & Finance*, 33, 358–366.

TÜRKİYE'DE BANKA KREDİ FAİZ ORANLARININ GÖRGÜL ANALİZİ

Faruk DAYI¹

Tolga ULUSOY²

Özet

Ekonomilerin büyümesinde kredi faiz oranları önemli bir işleve sahiptir. Kredi faiz oranları, kredi kullanmak isteyenler kadar bankaların topladıkları mevduatları da etkilemektedir. Ekonomik sistem içinde önemli bir finansman kaynağı olarak bilinen banka kredileri, kaynak bulmakta zorlanan hane halklarının konut, araba vb. ihtiyaçlarını karşılamada ve yatırımların finansmanında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı banka kredi faiz oranlarının tüketim ve yatırım harcamalarındaki önemi vurgulanmaktadır. Öncelikle ihtiyaç, araba, konut ve ticari kredilerinin faiz oranlarının 2002-2019 dönemi verileri karşılaştırılarak geçmiş yıllardaki performansları incelenmektedir. Geçmiş döneme ait verileri kullanılarak Yapay Sinir Ağı ile gelecek 5 ve 10 yıllık dönemlere ait öngörülerde bulunmaktadır. Analiz sonucunda \$/TL kurunun konut kredi faizleri karşısında oldukça güçlü bir şekilde yukarı yönlü hareket etme potansiyeli olduğu tespit edilmektedir. Ayrıca \$/TL kurundaki muhtemel artışın gelecek 5 yıllık dönemde ihtiyaç kredilerinin hacminde artışa neden olabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Banka Kredileri, Yapay Sinir Ağları, Kredi Faiz Oranları

Empirical Analysis of Bank Credit Interest Rate in Turkey

Abstract

Credit interest rates play an important role in the growth of economies. Credit interest rates affect the interest of banks as much as the deposits collected by banks. Bank loans, which are known as an important source of finance within the economic system, play an important role in meeting the housing, car, etc. needs of households who have difficulty in obtaining funds, and in financing investments. The aim of this study is to emphasize the importance of bank loan interest rates in consumption and investment expenditures. First of all, the performance of the interest rates of consumer, car, housing and commercial loans in the previous years is examined by comparing the data of 2002-2019 period. Using the data of the previous period, the Artificial Neural Network makes predictions for the next 5 and 10 years. As a result of the analysis, it is found that the \$ / TL exchange rate has the potential to move upward strongly against the housing loan interest rates. Furthermore, the possible increase in the \$ / TL exchange rate is expected to increase the volume of consumer loans in the next 5 years

Key Words: Bank Credits, Neural Networks, Credit Interest Rates

Giriş

Finansal liberalleşmenin etkisiyle sermaye maliyetinin düşmesi, finansal araçların çeşitlenmesi, piyasalar arası rekabetin artması finansal kalkınmayı hızlandırmaktadır (Onur, 2005, s. 128). Finansal sistem ülkelerin ihtiyaç duydukları fonları sisteme dâhil edilerek fonların yatırıma dönüşmesine katkı sağlamaktadır (Vurur & Özen, 2013, s. 118). Finansal sistemler ihtiyaç duyulan fonların tedarik ve kullanımına imkân vermesiyle ekonominin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Şöyle ki ekonomilerin büyümesi ile birlikte finansal piyasalar gelişmekte; finansal piyasaların gelişmesiyle birlikte reel ekonominin geliştiği ifade edilmektedir (Ümit, 2016, s. 472). Finansal piyasalarda çok sayıda aracı kurum ve kuruluş bulunmakla birlikte bunlar arasında bankaların payı oldukça fazladır. Bankalar fon arz edenler ile fon talep edenleri bir araya getirerek fonların transfer edilmesinde önemli bir aracılık hizmeti sunmaktadır. Bankalar müşterilerinden topladıkları vadeli mevduatları, fon ihtiyacı olanlara kredi olarak sunarak ekonominin gelişmesine katkı vermektedir. Böylece atıl durumda olan fonlar ihtiyaç sahiplerine verilerek finansal piyasalarda değişimi sağlanmaktadır. Bankalar müşterilerinden gelen talepler doğrultusunda çeşitli krediler kullanılmaktadır. Bireysel müşteriler için tüketici, taşıt, konut kredileri ve kurumsal müşteriler için de ticari kredilerin toplam kredi hacmi içinde önemli bir paya sahip olduğu söylemek mümkündür.

Bankaların kısa vadeli ve yüksek faiz oranından topladıkları mevduatların maliyeti yükseleceğinden kullanılan kredilerin maliyeti de yüksek olabilmektedir (Demir & Palabıyık, 2005, s. 4). Yatırım yapmak veya cari ödemeleri finanse etmek için ticari kredi talep kurumsal firmalarda faiz oranından olumsuz yönde etkilenebilmektedir

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, fdayi@kastamonu.edu.tr

² Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İİBF Bankacılık ve Finans Bölümü, tulusoy@kastamonu.edu.tr

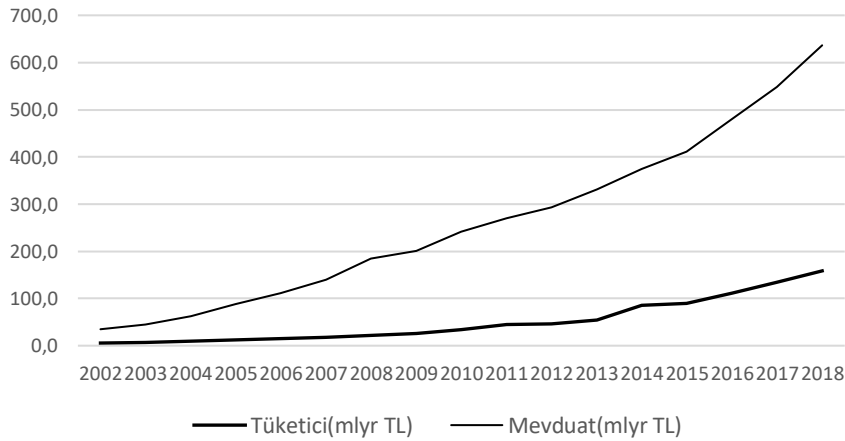
(Girginer, 2008, s. 134) Ülkelerin makroekonomik gelişmişlik düzeyi, kredi takip sistemleri ve yasal mevzuat kredi sisteminin gelişmesinde önemli katkı sağlamaktadır. Örneğin Türkiye’de konut finansmanı modeli için diğer ülkelerde uygulanan modellerin oluşturulmadığı ifade edilmektedir (Hatipoğlu & Tanrıvermiş, 2017, s. 50). Konut kredisi en önemli ihtiyaç olarak ifade edilebilecek konut satın alımlarında önemli bir paya sahiptir. Bireyler ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bankalardan tüketici kredisi kullanmaktadır. İhtiyaç kredisi, taksit uygulanmayan veya tutarı yüksek olan ihtiyaçların finansmanın da tercih edilebilmektedir. İhtiyaç kredileri, faiz oranı ve tüketim harcamaları arasında nedensellik olduğu belirtilmiştir (Arısoy & Aytun, 2014, s. 42). Dolayısıyla ihtiyaç, ticari, taşıt ve konut kredilerinde kredi faiz oranlarının önemli bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Gerek gerçek kişilerin kullandığı ihtiyaç kredileri ve konut kredileri gerekse tüzel kişilerin kullandığı ticari kredilerin faiz oranları özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ekonomik olarak canlanmanın sağlanması için bir araç olarak kullanılmıştır. Ekonominin gelişmesi ve büyümesinde kredi faiz oranının önemli bir rolü vardır. Bu amaçla çalışmada, 2002-2019 yılları arasında bankaların ilgili kredi kalemlerinin haftalık faiz ortalamaları verileri alınarak Türk Lirası ve US Dolar kuru üzerinden görgül analizi yapılmaktadır.

Banka Kredileri

Bankacılık sektörü 2010-2017 yılları arasında oldukça hane halkları ile iş dünyasına düşük faiz oranından yüksek tutarlarda kredi kullanılmıştır. Euro bölgesinde yaşanan daralmalar ve bankacılık sektörünün yabancı para cinsinden kur riskinden kaynaklanan olası riskler ile birlikte sektör 2019 yılına kadar dengelenme sürecinde bulunmaktaydı. İlk yıllar mevduatların krediye dönüşüm oranları yüksekken 2019 yılı ortalarına kadar mevduatın krediye dönüşümünde düşüşler yaşanmıştır. Yabancı para cinsinden yapılan harcamalarda ise 2018 yılına kadar yaşanan büyüme trendi Türk Parasını Koruma Kanunu çerçevesinde yapılan değişikliklerle ek kredilendirmeler yapılmadığından yabancı para biriminden yapılan kredilendirmeler de daralma yaşanması olağan karşılanmıştır. 2014 yılına kadar tüketici kredilerin toplam krediler içindeki payı oldukça yüksek iken yapılan yapısal reformlar ile 2014-2018 yılları arasında tüketici kredilerinde göz görülür bir düşüş olmuştur. Ancak Türk Lirası üzerinden kullanılan ticari kredilerde ise artış gözlemlenmiştir. Özellikle 2017-2018 yıllarında ticari kredilerin kullanılan toplam krediler içindeki payı %50’nin üzerinde seyretmektedir. Takipteki krediler 2012 yılına kadar ortalama %6’larda iken, oran 2012-2018 yıllarında %3 ila %3,5 aralığında seyretmiştir (TBB, 2019: 59). İlgili yıllar içerisinde risklerin minimize edilmesi için tutulan menkul kıymetler içerisinde halen %60’lar civarında hazineye at bonolar ve tahvillerin olması ise olağandır (TCHMB, 2019). Bankaların mevduat yükleri ile kullanılan ihtiyaç kredilerine ait grafik Şekil 1’de verilmektedir.

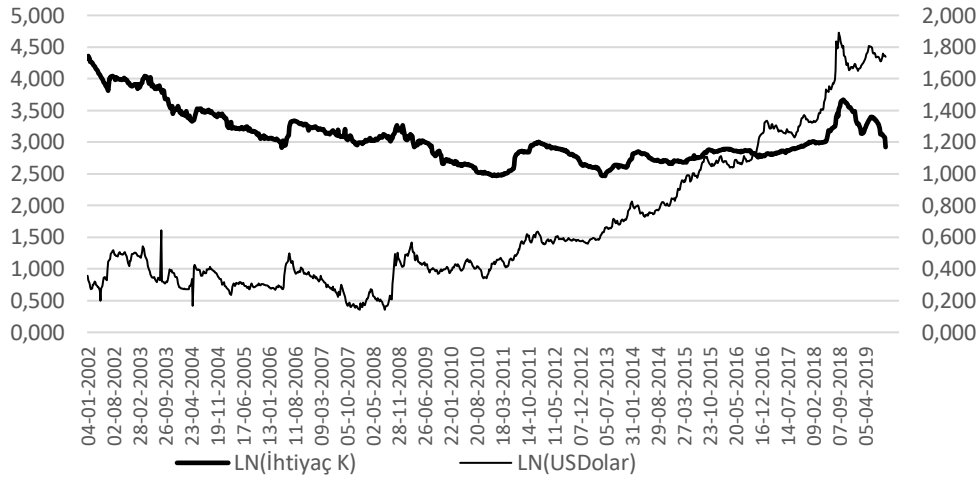
Şekil 1. Bankaların Mevduat Yükleri-Kullandırılan Krediler

Kaynak: (TCMB, 2009).

Şekil 1 incelendiğinde mevduatın 2002-2018 döneminde düzenli olarak arttığı görülmektedir. Mevduata yatırılan para 2005 yılında 100 milyar lirayken, 2018 yılında 600 milyar liranın üstüne çıktığı görülmektedir. Tüketici kredilerinin tutarı, faiz oranlarının düşmesiyle birlikte yükseldiği ifade edilebilir. Dolar kuru ile ters korelasyon hareketi göstermektedir. Bu tarihten sonra ise artış ve azalışlarda birlikte hareket ettiği görülmektedir.

Şekil 2. İhtiyaç Kredileri US Dolar Kuru

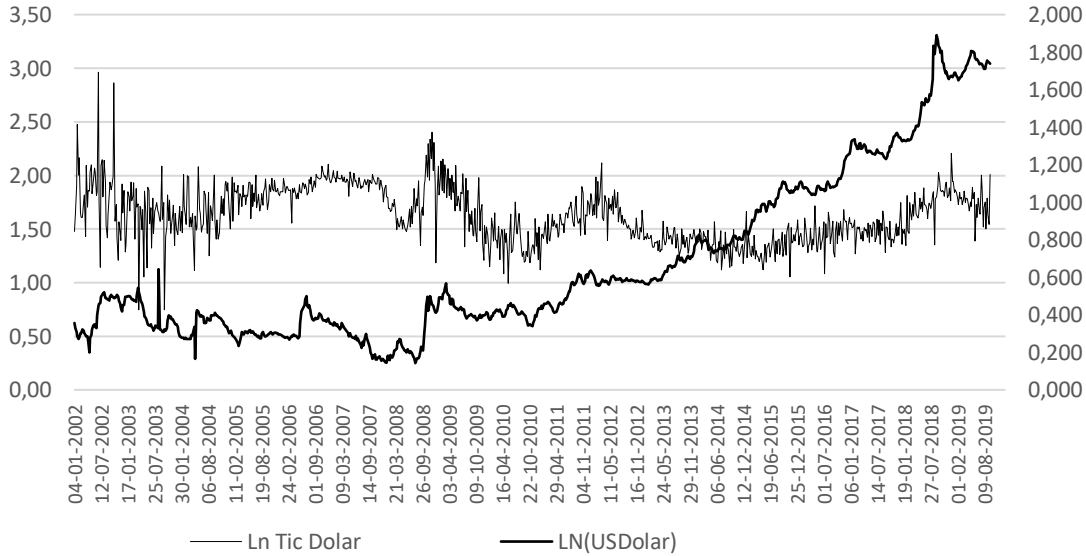

Kaynak: (TCMB, 2019).

US Doları üzerinden kullanılan ihtiyaç kredisi 2002-2016 döneminde azalan, 2017-2018 yıllarında artan ve 2018 yılının 4.çeyreğinden itibaren de azalan bir trend sergilediği görülmektedir. 2002-2019 döneminde US Doları, Türk Lirası karşısında değer kazanmıştır. US Dolar kuru arttıkça US Doları üzerinden kullanılan kredi tutarının da düştüğü görülmektedir.

US Dolar cinsinden kullanılan ticari krediler ve US Dolar kuru karşılaştırmalı grafiği Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. US Dolar Cinsinden Ticari Kredi Faiz ve US Dolar Kuru

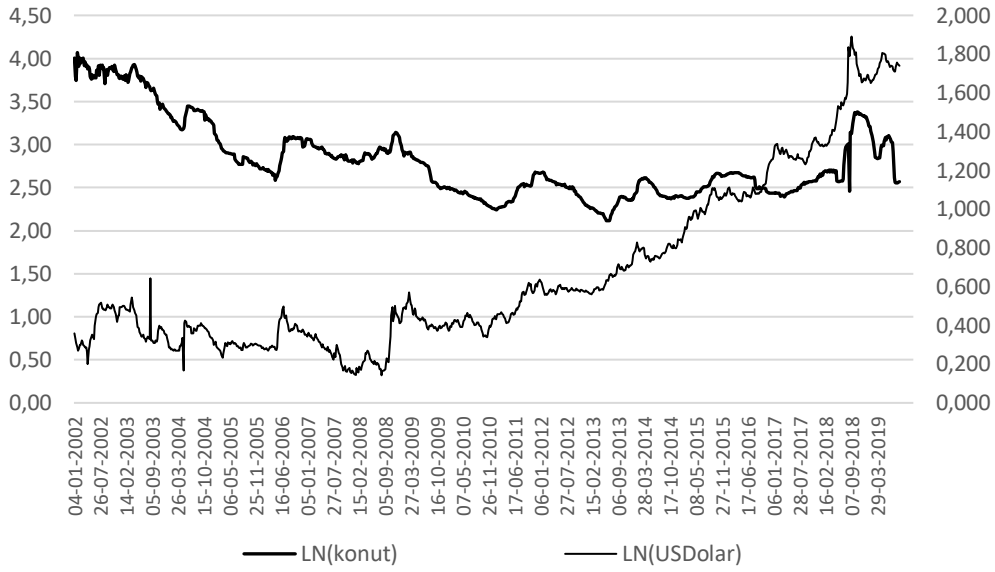

Kaynak: (TCMB, 2019).

Grafikte görüleceği üzere Eylül 2013 ve Mayıs 2014 arasında daralma yaşayan piyasada dolar kurunun aşırı artış ve azalışları ticari kredilerde göstermemiştir. Ticari kredilere ait piyasada kredi faizleri yatay seyrine devam etmiştir.

Konut kredi faizleri USD dolar kuru verileri Şekil 4'de verilmiştir. Şekil 4'te görüldüğü gibi 2016 yılına kadar konut kredi faizleri sistematik biçimde düşmüştür.

Şekil 4. Konut Kredi Faizleri US Dolar Kuru

Kaynak: (TCMB, 2019).

Şekil 4'te görüldüğü gibi 2016 yılına kadar konut kredi faizleri sistematik biçimde düşmüştür. Dolar kuru ile ters korelasyon hareketi göstermektedir. Bu tarihten sonra ise artış ve azalışlarda birlikte hareket ettiği görülmektedir.

Yapay Sinir Ağları

Beyin, yapısı itibariyle karmaşık ağlara en uygun örnek olarak gösterilebilir. Beyin, nöron denilen beyin hücreleri arasında kimyasal tepkimeler sayesinde bilgi iletimini gerçekleştirmektedir. Nöronlar arasındaki bağlar ise sinaptik bağ adını almakta, bağlar arasında oluşan bir eşik değer (threshold) üzerinde olan her kimyasal tepkime bilgi aktarımını gerçekleştirmektedir. Bilginin iletimi milyarlarca nöronun arasında olmakta ve karar verme esnasında beyin karar verici birimine iletilmesi gereken sonuç bilgi için yine sayısız bilgi gözden geçirilmektedir. Bu süreçlerin özellikle Yapay Zeka (Artificial Intelligent-AI) ile birlikte bilgisayar ortamına aktarılabilirdiği görülmüş ve bilgisayarın var olan bilgiyi test etme ile olmayan bilgiyi tahmin etme için kendini eğitime süreçlerinin de olabirliği mümkün hale gelmiştir. Minsky ve Laske (1992) Yapay Sinir Ağlarını kararların bilgisayarda oluşturulmuş nöron temelli algoritmalar ile tahmin edilmesi olarak tanımlamıştır. YSA modellerinin nöronların çalışma prensiplerinin birer kopyası olarak düşünüldüğünde belirli bir eğitim seviyesine ulaşan algoritmaların tahmin yapabilme kabiliyetlerinin gelişebildiği söylenebilmektedir (Ören,1990).

Yapay sinir ağları uygulamalarında sinaptik bağlantıları taklit eden birçok model kullanılmaktadır (Ulusoy, 1999). Genel olarak zaman serilerinde oldukça yüksek veri sayısına sahip sistemlerin çalışmasına verdiği anlamlı tepkiler ve matematiksel altyapıda kolaylık nedeniyle Hatayı Geriye Yayma (HGY-Back-propagation) algoritması kullanılmıştır. Sinir ağı kullanılırken hesaplamaların en üst katmandan alt katmana doğru ilerlemesi ve sonrasında tekrar süreçlerin yenilenecek en uygun değerlerin bulunması HGY'nin en çok tercih edilme nedeni olmuştur (Moody,1995). Türevlenebilir uygun bir çıktı fonksiyonu oluşturulabilmekte (threshold function) ve fonksiyonun sürekli ve türevlenebilir bir fonksiyon olması zaman serileri için kullanılabilirliğini arttırmaktadır (Özsoy ve Fırat, 2004). Araştırmada eşik aktivasyon fonksiyonu olarak genellikle en çok tercih edilen fonksiyon türü olan sigmoid fonksiyon kullanılmıştır.

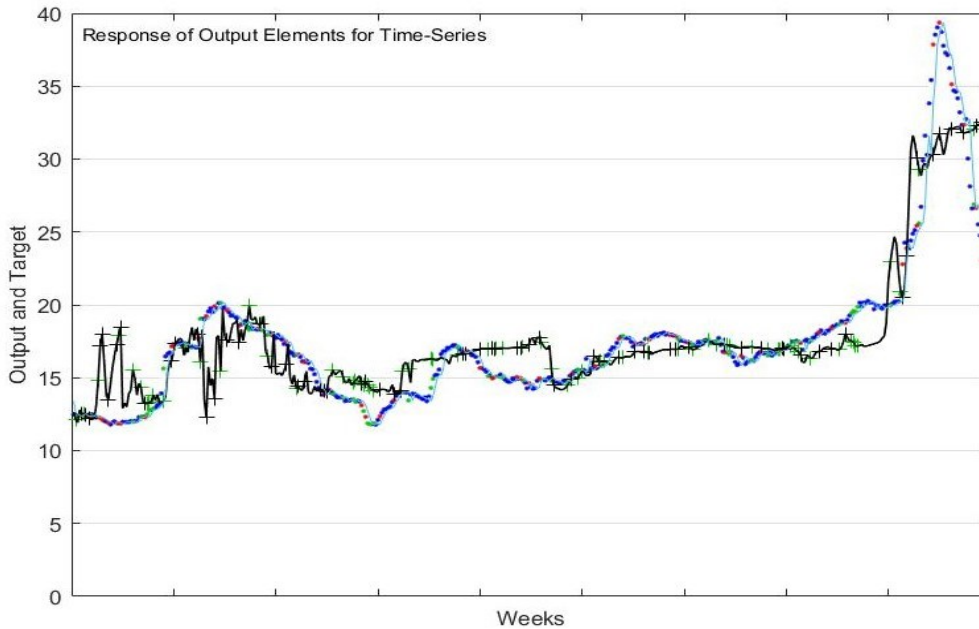
Tahminde bulunacak olan simülör, hesaplamaların yapılması ile birlikte en uygun sonucu bilgisayar ortamında vermektedir. Sinaptik bağlantıları taklit eden programda eğitim (training) ve test (testing) aşamaları iki aşama mevcuttur. Test aşamasında var olan gerçek değerleri tahmin etmeye çalışan programın test sonucunda verdiği değerler eğitim aşamasında kullanılmaktadır. Girdi olarak verilen değerler durağanlaştırılmış bir seri gibi düşünülmelidir. Test aşamasında oluşan değerler ile gerçek değerler arasında hata paylarını sinaptik ağırlıklar ile düzenleyerek her seferinde doğruya en yakın sinaptik bağlantıları ağırlıklandırmaya çalışmaktadır. Modelin hata payı azaldıktan sonra simülör ile öğrenmenin başlamaktadır. Oluşan sinaptik bağlantılar matrisi girdi ile çıktı arasındaki mantıksal bağlantıların ağırlıklandırılmış hali olmaktadır (Baklavacı, 1994). Test aşamasında çıktı değerleri sinaptik ağırlıklar yardımıyla tahmin edilmektedir.

Analiz ve Bulgular

Bu çalışmada bankaların tüketici kredisi, konut kredisi, dolar cinsinden ticari kredilerinin US Dolar ile olan etkileşimlerinin haftalık kapanış değerlerinin öngörüsü yapılması amacıyla bir YSA modeli geliştirilmiştir. İleri beslemeli ağ ile gözetimli öğrenme metodunda Hatayı Geriye Yayma (HGY) algoritması ile model oluşturulmuştur. Nöral sistem kurulurken yapılanlar aşamalar halinde bilgisayar ortamında kodlaması yapılmıştır. MATLAB-Neural Networks Simulation paket programıyla analiz yapılmıştır. Çalışmada Tüketici kredisi faiz oranı (TP_ihtiyac), konut kredisi faiz oranı (TP_konut), dolar cinsinden ticari kredi faiz oranı (TP_\$_Tic) ve dolar kuru LN(\$/TL) haftalık olarak seri halinde analize tabi tutulmuştur.

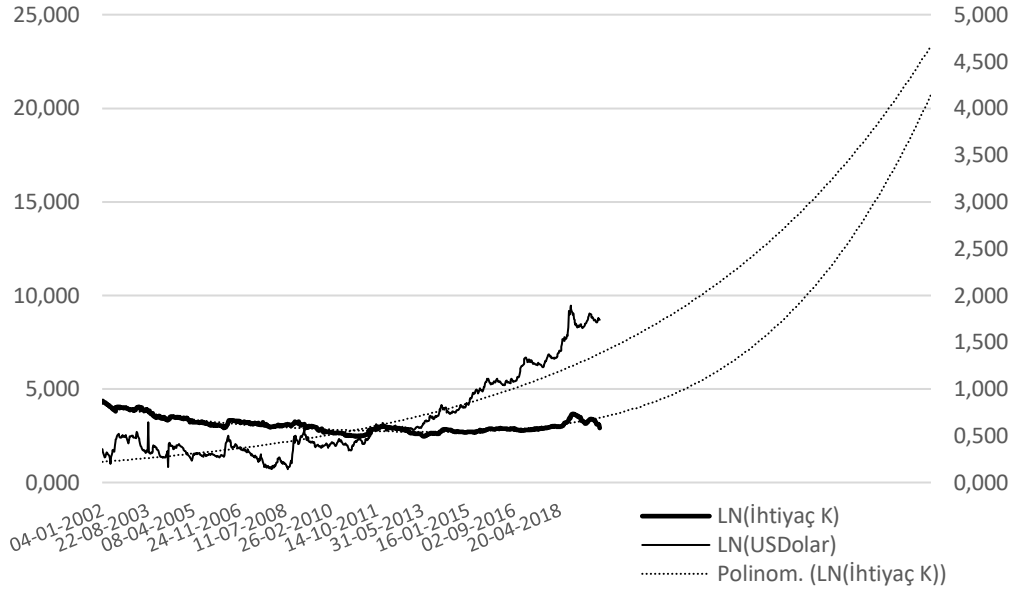
Hatayı geriye yayma algoritmasında 3 katmanlı çift girdili çift çıkışlı bir süreç gerçekleşmiştir. Eşik (threshold) denklem ve eşik değerleri 2002-2010, 2010-2018 arasında test (testing) aşamasına tabi tutulmuştur. Ardından eğitim (training) aşamasında gelecek ile öngörüler ortaya çıkmıştır. 450 haftalık veriler (haftalık veriler) kullanılarak test ve eğitim süreçleri zaman serileri biçiminde geçmiş yılların verilerinden bugün ve geleceğin tahmin edilmesi, geçmiş ve bugünkü veriler ile gelecek tahminleri US Dolar kuru ve faiz oranları için ayrı ayrı yapılmıştır. Simülasyon gerçek US Dolar kuru artış ve azalış değerlerine karşı faiz oranlarının verdiği tepkilerden hareket ederek gelecekte gerçekleşmesi muhtemel değerleri tahmin etmiştir.

Şekil 5. 2019-2029 Tahmin Serisi Toplulaştırılmış

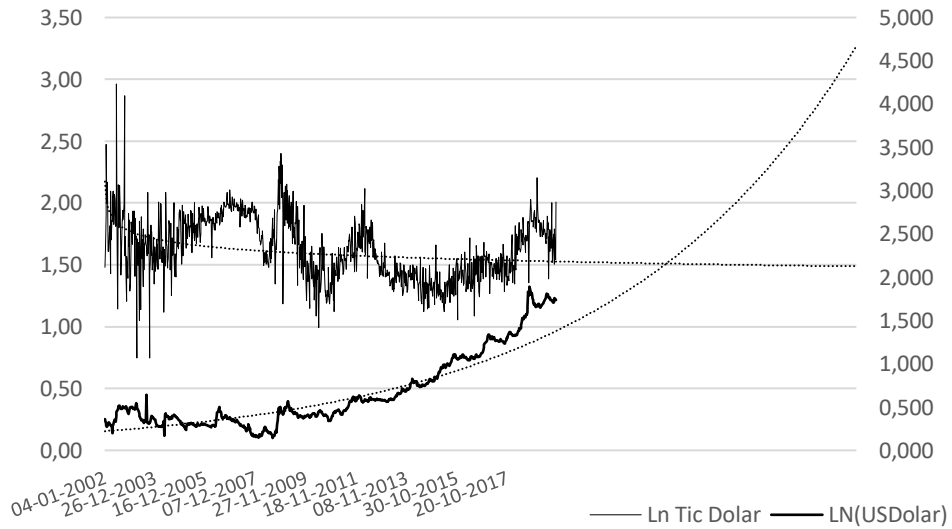
Matlab-Neural Time Series modülünden elde edilen Şekil 5'te görüldüğü üzere \$/TL kurunun artışının devam etmesi senaryosunda 10 yıl içerisinde tüm faiz oranlarında ciddi artışlar söz konusu olabilecektir. Durumun daha net anlaşılabilmesi açısından Simülatorün ürettiği grafik değerleri ayrı bir ortamda tekrar değerlendirilmiş ve Şekil 6, Şekil 7 ve Şekil 8'de ayrı ayrı verilmiştir. İhtiyaç kredisi faiz oranı ile US Dolar kuru tahminin değerlerinin 5 yıl ve 10 yıllık ağırlıklı ortalamasının tahmini $r^2=0.72$ olarak hesaplanmıştır. Şekil 6'da görüldüğü gibi \$/TL deki artış öncül bir tetikleyici konumundadır ve önümüzdeki 5 yıla kadar olan süreçte dolardaki artışın kredi faizlerini etkilemekle birlikte ağırlıklı ortalamaya göre yukarı eğimli-yatay seviyede gerçekleşmesi beklenmektedir. Sonrasında ise öncelikle Dolardaki artış tetikleyici olmakla, iki değişken birlikte artış trendine girmekte ve özellikle ihtiyaç kredilerindeki yatay seyir kendini yükselen bir trende bırakmaktadır. Simülasyona göre 5-10 yıl arasında TL'nin dolar karşısında değer kaybetmesi ile de TL cinsinden ihtiyaç kredisi faiz oranları 2000'li yıllardaki seviyelere geri dönmesi beklenmektedir.

Şekil 6. İhtiyaç Kredisi Faiz Oranı US Dolar Kuru Karşılaştırma

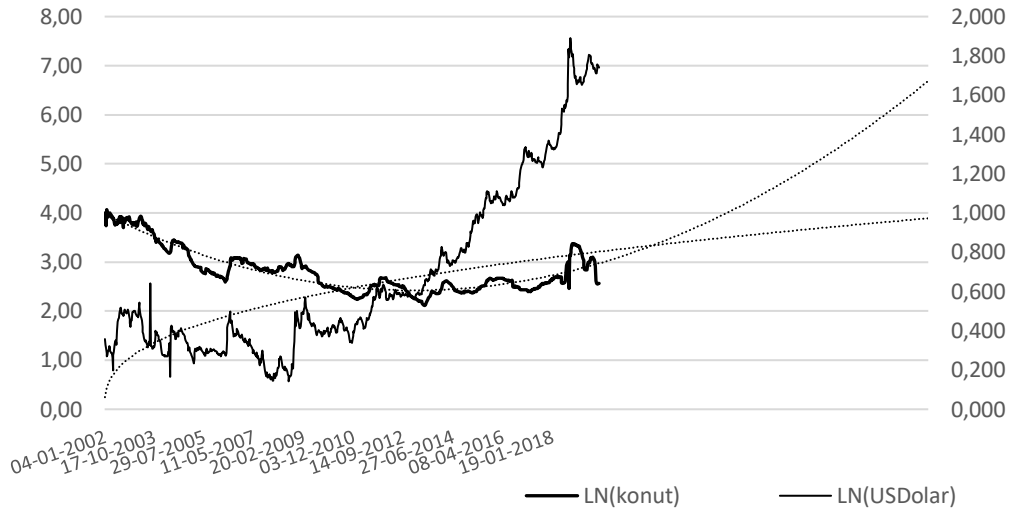
US Dolar kuru cinsinden kullanılan ticari kredi faizleri ve US dolar kuru tahmini sonuçları Şekil 7’de verilmiştir.

Şekil 7. US Dolar Kuru Cinsinden Kullanılan Ticari Kredi Faizleri ve US Dolar Kuru Tahmini

US Dolar cinsinden ticari kredileri ile US Dolar kuru tahminin değerlerinin 5 yıl ve 10 yıllık ağırlıklı ortalamasının tahmini $r^2=0.72$ olarak hesaplanmıştır. Şekil 7’de görüldüğü gibi yukarı eğimli üstel bir biçimde gelişmesi muhtemel bir dolar hareketinin US Dolar cinsinden ticari kredi faizleri kısmen yukarı yönlü olmakla birlikte US Dolar kurunun US Dolar kuru cinsinden ticari kredi faizlerini ciddi manada etkilemeyeceği muhtemel gözükmektedir. Konut kredisi faizleri US doları kuru tahmini sonuçları Şekil 8’de verilmiştir.

Şekil 8. Konut Kredi Faizleri US Dolar Kuru Tahmini

\$/TL düşüş eğiliminde olsa dahi konut kredi faiz oranlarının orta ve uzun vadede artacağı ön görülmektedir. Analiz sonucuna göre konut kredi faiz oranlarının \$/TL kurundaki düşüş/yükselişten bağımsız hareket edeceği ifade edilebilir. \$/TL kurundaki artışın görece konut kredi faizlerindeki artıştan daha düşük seviyede gerçekleşmesi beklenmektedir. Simülasyon sonucuna göre konut kredilerindeki hareketliliğin \$/TL'deki artış veya azalıştan etkilenmeyeceğini önümüzdeki 3-4 yıl içerisinde aynı seyrinde devam edeceğini göstermektedir. 5-10 yıl arasında ise US Dolar/TL kurundaki üstel artış konut kredi faizlerinde oldukça etkili bir biçimde kendini gösterebilir. Diğer bir deyişle artıştan konut kredi faizleri de olumsuz etkilenmeye başlayabilir.

Sonuç

Finansal piyasalarda çok sayıda aracı kurum ve kuruluş bulunmakla birlikte bunlar arasında bankaların payı oldukça fazladır. Bankalar fon arz edenler ile fon talep edenleri bir araya getirerek fonların transfer edilmesinde önemli bir aracılık hizmeti sunmaktadır. Bankalar müşterilerinden topladıkları vadeli mevduatları, fon ihtiyacı olanlara kredi olarak sunarak ekonominin gelişmesine katkı vermektedir. Kredi faiz oranları kullanılan kredilerin türüne göre değişmektedir. İhtiyaç, ticari, taşıt ve konut kredileri tüketim harcamalarının artması açısından da önemli bir etkiye sahiptir. Ekonominin gelişmesi ve büyümesinde kredi faiz oranının önemli bir rolü vardır. Bu amaçla çalışmada, 2002-2019 yılları arasında bankaların ilgili kredi kalemlerinin haftalık faiz ortalamaları verileri alınarak Türk Lirası ve US Dolar kuru üzerinden görgül analizi yapılmaktadır.

Çalışmada ihtiyaç kredisi, konut kredisi, ticari kredi ve US Dolarına ait 2002-2019 dönemi 900 haftalık veri ile 2019-2022 ve 2022-2028 dönemi 900 haftalık tahmini Yapay Sinir Ağı ile yapılmıştır. \$/TL paritesindeki düzenli artış ve azalışların uzun vadede yukarı yönlü kesikli bir şekilde olacağı öngörülmektedir. US Doları cinsinden ticari kredilerde uzun vadede faiz artışının olabileceği düşünülmektedir. İhtiyaç kredilerinde ise talebe yardımcı olabilecek faiz oranları 3-5 yıllık süreçte hafif artışta fakat piyasada kabul edilebilir seviyede kalacak, sonrasında 5-10 yıl arasında ise yüksek bir seviyede hızlı bir artış gerçekleştirmesi beklenmektedir. Konut kredilerinde ise talebi karşılayacak olan faiz miktarının kısa dönemli olacağı uzun dönemde ise hızlı bir artışın olacağı muhtemel görülmektedir. Kredi faiz oranları, enflasyon oranı, ekonomik büyüme, tasarruf ve tüketim harcamaları ile döviz kuru arasındaki ilişkinin farklı kredi türleri açısından incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Literatürde kredi faiz oranlarının artış veya azalış gösterme eğiliminin önceden test belirlenebilecek bir simülasyon geliştirilmesinin piyasanın istikrarı açısından fayda sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- Arısoy, İ., & Aytun, C. (2014). Türkiye'de Tüketim Harcamaları, Krediler ve Tüketici Güveni Arasındaki İlişkilerin Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 5(2), 33-45.
- Baklavacı, S. (1984). *Yapay sinir ağlarında öğrenme algoritmalarının analizi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar Mühendisliği Bilimleri Yüksek Lisans Tezi.
- Demir, H., & Palabıyık, V. K. (2005). Konut Ediniminde Uzun Vadeli İpotek Kredisi Sistemi. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*(92), 3-11.

- Girginer, N. (2008). Ticari Kredi Taleplerinin Değerlendirmesine Çok Kriterli Yaklaşım: Özel ve Devlet Bankası Karşılaştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(37), 132-142.
- Hatipoğlu, Ü., & Tanrıvermiş, H. (2017). Türkiye’de Arz ve Talep Açısından Konut Yatırım Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Bankacılar Dergisi*(100), 49-75.
- Minsky, M., & Laske, O. (1992). A conversation with Marvin Minsky. *AI Magazine*, 13(3), 31-45.
- Moody, J. (1995). Economic forecasting: Challenges and neural network solutions. *Proceedings of the International Symposium on Artificial Neural Networks*, (s. 1-8). Hsinchu, Taiwan.
- Onur, S. (2005). Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 127-152.
- Ören, T. (1990). *Advances in Artificial Intelligence in Software Engineering*. New York: JAI Press Inc.
- Özsoy, İ., & Fırat, M. (2004). Kirişsiz Döşemeli Betonarme Bir Binada Oluşan Yatay Deplasmanın Yapay Sinir Ağları ile Tahmini. *DEÜ Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 6(1), 51-63.
- TBB. (2019). *İstatistik Raporlar*. <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> adresinden alındı (Son Erişim Tarihi: 10.10.2019).
- TCHMB. (2019). *İstatistikler*. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> adresinden alındı (Son Erişim Tarihi: 10.10.2019).
- TCMB. (2019). *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi*. evds2.tcmb.gov.tr adresinden alındı (Son Erişim Tarihi: 10.10.2019).
- Ümit, A. Ö. (2016). Türkiye’de Ticari Açıklık, Kredi Hacmi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Çoklu Yapısal Kırımlı Zaman Serisi Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 471-499.
- Vurur, N., & Özen, E. (2013). Türkiye’de Mevduat Banka Kredisi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 117-131.

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN ÖRGÜTSEL MUHALEFETTEKİ FARKLILIKLAR

Engin KANBUR¹

Aysun KANBUR²

Özet

Örgütsel muhalefet, örgütsel politikalara ve uygulamalara ilişkin anlaşmazlıkları veya karşıt düşünce ve fikirleri açıklamaktadır. Muhalefet, çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı örgütsel muhalefetin çalışanların çeşitli demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini anlamaktır. Bu amaçla, bir devlet hastanesinde tıbbi birimlerde çalışan doktor ve hemşirelerle ampirik bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma sürecinde veri toplamak için anket tekniği kullanılmıştır. Ankette örgütsel muhalefeti ölçmek için Kassing (1998; 2000) tarafından geliştirilip revize edilen ve Dağlı (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Örgütsel Muhalefet Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezleri arasında örgütsel muhalefetin cinsiyete veya medeni duruma göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için t testi ve Levene's testi kullanılmıştır. Bununla birlikte, örgütsel muhalefetin eğitime, yaşa, mevcut işyerindeki kıdeme veya toplam kıdeme göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için One Way Anova analizi ve Levene's testi kullanılmıştır. Bulgulara göre, çalışanların bu çalışmada incelenen demografik özelliklerine göre örgütsel muhalefet puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhalefet, Örgütsel Muhalefet, Demografik Özellikler.

Differences in Organizational Dissent by Demographic Characteristics

Abstract

Organizational dissent is the expression of disagreements or opposing opinions and ideas about organizational policies and practices. Dissent is influenced by a variety of factors. In this context, the aim of this study is to understand whether organizational dissent differ across various demographic characteristics of employees. For this purpose, an empirical research was conducted with doctors and nurses who work in the department of medical units in a public hospital. In the research process, questionnaire technique was used for gathering data. Organizational Dissent Scale which was developed and revised by Kassing (1998; 2000) and adapted to Turkish by Dağlı (2015) was used in the questionnaire for measuring organizational dissent. Among the hypotheses of the research, for testing whether organizational dissent differentiated according to gender or marital status, t-test and Levene's test were utilized. However, for testing whether organizational dissent differentiated according to education, age, seniority in current workplace or total seniority, One Way Anova analysis and Levene's test were utilized. According to the findings, there is no significant difference in organizational dissent scores according to the demographic characteristics of employees examined in this study.

Key Words: Dissent, Organizational Dissent, Demographic Characteristics.

Introduction

As people with different goals and expectations interact in organizations, there are bound to be disagreements (Garner, 2006). One expression of dissatisfaction employees may enact is organizational dissent (Buckner, Ledbetter & Bridge, 2013). Dissent is the word used to mean "to feel and think separately" (Kassing, 1997: 312). Dissent occurs when a triggering event exceeds the tolerance limits of the individual (Dağlı, Ergül & Kaya, 2017: 238). Dissent must be expressed to someone, must include the discussion of disagreement or opposing opinions, and disagreement or opposing opinions must be against organizational practices, policies, and/or procedures/operations (Croucher, Parrott, Zeng & Gomez, 2014). Dissent in organizations is that employees think differently from the practices in the organization. Organizational dissent is the expression of disagreements or opposing opinions and ideas about organizational policies and practices (Bakan, Doğan & Yılmaz, 2017: 58). Dissent consists of those complaints and gripes that are orthogonal to the goals of organizational leadership (Garner, 2009).

Dissent is often viewed as a deviant behavior but it is also essential for change. Researchers and organizations should focus on ways to make dissent a more constructive form of deviance (Payne, 2007). Due to a variety of

¹ Assoc.Prof., Kastamonu University, School of Civil Aviation, Aviation Management, ekanbur@kastamonu.edu.tr

² Assoc.Prof., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration, akanbur@kastamonu.edu.tr

reasons, workers need to be encouraged to voice disagreements with their supervisors, and supervisors need to be encouraged to solicit that feedback from workers (Garner, Kinsky, Duta & Danker, 2012). When organizations oppose dissent, they suffer the consequences of mistakes that could be prevented and they create an unethical and toxic environment for individual employees. Thus principled dissent should be distinguished from other forms of criticism (Shahinpoor & Matt, 2007).

According to Graham (1986), principled organizational dissent is defined as an effort by employees to protest and/or change the organization because of their objection to current policy or practices and Graham's Model of Principled Organizational Dissent identifies three factors that influence an individual's decision to report wrongdoing — the perceived seriousness of the wrongful act, the perceived responsibility to report, and the perceived personal cost of reporting (Graham, 1986; Sonnier & Lassar, 2013). These components of Graham's Model explain that employees decide whether to dissent based on the seriousness of the event, their personal responsibility for communicating dissent, and their ability or skill in designing effective dissent messages (Payne, 2007).

Organizational dissent is differently dimensioned in the literature. The most commonly used dimensioning made by Kassing (1998) is referred to organizational dissent as articulated dissent, latent dissent, and displaced dissent (Kassing and Avtgis, 1999; Dağlı, 2015: 200). Articulated dissent refers to open and direct communication to influential organizational members. Latent dissent involves communicating opinions to ineffective audiences (i.e., coworkers) rather than superiors with organizational power. Displaced dissent involves expressing criticism to external audiences such as friends, family, spouse, and other significant people (Goodboy, Chory and Dunleavy, 2008).

Scholars studying organizational dissent focused on events that trigger dissent (Garner, 2009). Dissent is influenced by a variety of individual, relational, and organizational elements (Kassing, 1997). Individual factors include temperament, traits, communication behaviors and demographic factors such as employee age and length of work experience (Buckner, Ledbetter & Bridge, 2013). In this study, differences in organizational dissent tried to be examined by demographic factors. Does organizational dissent differ across various demographic characteristics, or is dissent something that is the same for all people? It is important to understand the answer of this question for understanding the nature of organizational dissent. Thus the following hypotheses are composed to examine differences in organizational dissent level of employees by their demographic characteristics.

H₁: Organizational dissent differentiated according to gender.

H₂: Organizational dissent differentiated according to marital status.

H₃: Organizational dissent differentiated according to education.

H₄: Organizational dissent differentiated according to age.

H₅: Organizational dissent differentiated according to seniority in current workplace.

H₆: Organizational dissent differentiated according to total seniority.

Methodology

Aim

Aim of this study is to understand whether organizational dissent differ across various demographic characteristics of employees. Particular to this study, gender, marital status, education, age, seniority in current workplace and total seniority investigated as demographic characteristics of employees.

Sample

In this study, an empirical research was conducted with doctors and nurses who work in the department of medical units in a public hospital. Thus, the population of the study composed of 206 doctors and nurses. It is aimed to reach all the doctors and nurses in the determined hospital but at the end of the data gathering process, a total of 149 doctors and nurses participated to the research. With %72.3 response rate, this participation level is acceptable for representing the population of the study.

Measure

In the research process, questionnaire technique was used for gathering data. The questionnaire form composed of two parts. First part is related with the demographic characteristics of the employees whereas the second part is related with organizational dissent.

For measuring organizational dissent, Organizational Dissent Scale which was developed and revised by Kassing (1998; 2000) and adapted to Turkish by Dağlı (2015) was used in the questionnaire. Dağlı (2015) clarified that two-dimensional (articulated dissent and lateral dissent) Organizational Dissent Scale (the ODS-15) is a valid and reliable measurement tool for measuring organizational dissent with fifteen items in a five-point Likert type scale (Kesen and Pabuçcu, 2016). The internal consistency analysis of the organizational dissent scale was examined by Cronbach Alpha coefficient. Being over %70 acceptability limit, this value was calculated as %85.2 ($\alpha=85.2$) for the whole of the scale. Confirmatory factor analysis was used to measure construct validity of the Organizational Dissent Scale and findings were presented in Table 1.

Table 1. Confirmatory Factor Analysis of Organizational Dissent Scale

Scale	CMIN/DF	RMSEA	GFI	AGFI	NFI	CFI
Organizational Dissent Scale	1,890	,078	,955	,910	,946	,973

As can be seen in the findings in Table 1, two-dimensional factor structure of ODS-15 was confirmed in this study with its good fit values. It was also found that factor loads of the scale were greater than ,45.

Findings

For measuring whether or not organizational dissent levels of employees differentiated according to their demographic characteristics, t-test and One Way Anova analysis were utilized in the study and findings were presented in this part. Findings of Levene's test were also shown in the related analysis. Additionally, in the first step of the analyses Organizational Dissent Scale is accepted as one dimension as a whole. Due to rejected hypotheses in the context of findings, organizational dissent isn't examined in terms of its dimensions. Before showing and explaining these findings, demographic characteristics of the participants of the study were also examined in this part.

Findings Related to Demographic Characteristics

Findings related to the demographic characteristics of the employees participating in the research are shown in Table 2. When the findings regarding the demographic characteristics of the participants are examined in Table 2, it was found that the majority of them were woman (%63.1), the majority of them were married (%72.5), more than half were in the age group between 31-50 (%65.1), most of them have postgraduate degree (%33.6), majority of them have 10 years and below (%61.7) seniority in the current workplace and majority of them have 6 years and more (%81.2) total seniority.

Table 2. Findings Related to Demographic Characteristics

Demographic Characteristics	n	%	Demographic Characteristics	n	%
Gender:			Marital status:		
Woman	94	63,1	Married	108	72,5
Man	55	36,9	Single	41	27,5
Age:			Seniority in current workplace:		
Below 30	37	24,8	5 years and less	48	32,2
Between 31 - 40	53	35,6	Between 6 - 10 years	44	29,5
Between 41 - 50	44	29,5	Between 11 - 15 years	27	18,1
51 and more	15	10,1	16 years and more	30	20,1
Education:			Total seniority:		
High school	33	22,1	5 years and less	28	18,8
Vocational school	34	22,8	Between 6 - 10 years	40	26,8
Bachelor	32	21,5	Between 11 - 15 years	39	26,2
Postgraduate	50	33,6	16 years and more	42	28,2
Total	149	100	Total	149	100

t-Test and Findings

Among the hypotheses of the research, for testing whether organizational dissent differentiated according to gender or marital status (H_1 and H_2), t-test and Levene's test were utilized. Findings of these analyses were presented in Table 3.

Table 3. t-Test and Findings

Gender	n	X	Std. D.	df	t	p	Levene's
Woman	94	3,20	,5973	147	-,824	,411	,675
Man	55	3,28	,6086				
Marital status	n	X	Std. D.	df	t	p	Levene's
Married	108	3,19	,5834	147	-1,315	,190	,597
Single	41	3,33	,6399				

Levene's Test $p > 0.05$ normal distribution.

As can be seen in Table 3, the Levene's test was used to determine whether the variances between the two groups were evenly (homogeneous) distributed. According to the findings of all tests for age and marital status, there is no difference between the variance of two groups, it is equally distributed ($p > 0.05$). Therefore, t-test was used to examine whether organizational dissent scores differ according to gender and marital status of employees. According to the findings, there is no significant difference in organizational dissent scores according to gender ($t_{(147)} = -,811$; $p > 0.01$) and marital status ($t_{(147)} = -1,315$; $p > 0.05$) of employees. Thus, H_1 and H_2 hypotheses of the study are not accepted.

One Way Anova Analysis and Findings

Among the hypotheses of the research, for testing whether organizational dissent differentiated according to education, age, seniority in current workplace or total seniority (H_3 , H_4 , H_5 and H_6), One Way Anova analysis and Levene's test were utilized. Findings of these analyses were presented in Table 4.

Table 4. One Way Anova Analysis and Findings

Education	n	X	Std. D.	df	F	p	Tukey
1. High school	33	3,28	,7463	3 145 148	1,975	,198	Levene's ,102
2. Vocational school	34	3,41	,6372				
3. Bachelor	32	3,14	,5350				
4. Postgraduate	50	3,13	,4830				
Age	n	X	Std. D.	df	F	p	Tukey
1. Below 30	37	3,17	,6514	3 145 148	1,304	,275	Levene's ,173
2. Between 31 - 40	53	3,26	,6320				
3. Between 41 - 50	44	3,16	,5249				
4. 51 and more	15	3,23	,6008				
Seniority in current workplace	n	X	Std. D.	df	F	p	Tukey
1. 5 years and less	48	3,15	,6231	3 145 148	1,272	,286	Levene's ,858
2. Between 6 - 10 years	44	3,26	,6066				
3. Between 11 - 15 years	27	3,14	,5826				
4. 16 years and more	30	3,40	,5612				
Total seniority	n	X	Std. D.	df	F	p	Tukey
1. 5 years and less	28	3,15	,7736	3 145 148	,756	,521	Levene's ,065
2. Between 6 - 10 years	40	3,16	,5578				
3. Between 11 - 15 years	39	3,27	,5644				
4. 16 years and more	42	3,32	,5456				

Levene's Test $p > 0.05$ normal distribution.

As can be seen in Table 4, the Levene's test was used to determine whether the variances between the two groups were evenly (homogeneous) distributed. According to the findings of all tests for education, age, seniority in current workplace or total seniority, there is no difference between the variance of two groups, it is equally distributed ($p > 0.05$). Therefore, One Way Anova analysis was used to examine whether organizational dissent scores differ according to education, age, seniority in current workplace or total seniority of employees. According to the findings, there is no significant difference in organizational dissent scores according to education ($F_{(3-148)} = 1,975$; $p > 0.05$), age ($F_{(3-148)} = 1,304$; $p > 0.05$), seniority in current workplace ($F_{(3-148)} = 286$; $p > 0.05$) or total seniority ($F_{(3-148)} = 521$; $p > 0.05$) of employees. Thus, H_3 , H_4 , H_5 and H_6 hypotheses of the study are not accepted. In this context, since there was no significant difference between the demographic variables, the Tukey test was not performed to show where the difference originates from.

Conclusion

Employees in any organization exchange information and ideas in terms of communication. An effective communication within the organization is an essential tool for its success. It should be actualizing in a two-way process for understanding each other in a better way. Although this mutual relationship and its crucial role at work environment is well known by humankind, how to talk and listen others sometimes become a problem. Therefore, dissent can be seen at all levels within the organization. When you are communicating at work, organizational dissent can be occurring as a form of communication. It can inevitably be lived as an aspect of communication no matter where you look.

Organizational dissent has been linked to a variety of individual, relational and organizational factors. Given this importance, few studies have examined predictors of organizational dissent. Not surprisingly, little is known about the influence of demographic characteristics of employees on organizational dissent. Nature of organizational dissent need to be understood and researchers should explore its linkage with demographic characteristics. In light of the literature, this study conducted to show the potential connection between organizational dissent and demographic characteristics of employees. In this context, differences in organizational dissent in terms of gender, marital status, education, age, seniority in current workplace and total seniority examined in the current study.

Results indicated that there is no significant difference in organizational dissent scores according to the demographic characteristics of employees examined in this study. These results are surprising contrary to the hypothesis which suggest that demographic characteristics has often been thought as predictors of organizational dissent. However, this results may depend on the background of the sample of study. It is believed that collaborative relationships are desired activities in working atmosphere in a hospital instead of organizational dissent. It is also possible to say that working in health institutions has its own features and priorities. Therefore, there may exist different factors that trigger organizational dissent in such an environment. Additionally, results of this study are compatible with a study (Croucher, 2009) which clarify that organizational tenure did not have a main effect on the relationship between organizational dissent and argumentativeness. Croucher (2009) also explain in his study that the interaction between organizational tenure and nationality (Americans, as opposed to Indians who have been in an organization longer are more likely to express articulated and latent dissent) did reveal significant effects. Whereas, different potential interactions between demographic characteristics of employees and their influence on organizational dissent were not examined in the current study.

Future studies may examine additional demographic factors linked to organizational dissent and its dimensions. Identifying other demographic factors linked to organizational dissent may allow understanding the nature of organizational dissent in terms of individual factors that shape dissent in organizations. Current study examines this linkage in a public hospital where employees have to work under the influence of intensive environmental factors with an excessive workload. Therefore, demographic factors' influence on organizational dissent can be ignored and lost its value in such a work atmosphere. Future researches may also assess how organizational dissent influenced by demographic factors in different sample groups. As an alternative methodology, compatible with the literature related to dissent, future researches may be structured for illuminating different factors' influence on organizational dissent.

References

- Bakan, İ., Doğan, F. İ. and Yılmaz, F. Y. (2017). The relationship between perception of occupational self-efficacy and organizational dissent. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 54-70.
- Buckner, M. M., Ledbetter, A. M. and Bridge, M. C. (2013) Raised to dissent: Family-of-origin family communication patterns as predictors of organizational dissent. *Journal of Family Communication*, 13(4), 263-279.
- Croucher, S. M., Parrott, K., Zeng, C. & Gomez, O. (2014). A cross-cultural analysis of organizational dissent and workplace freedom in five European economies. *Communication Studies*, 65(3), 298-313.

- Croucher, S. M., Brazionaite, R., Homsey, D., Pillai, G., Saxena, J., Saldanha, A., Joshi, V., Jafri, I., Choudhary, P., Bose, L. & Agarwal, K. (2009). Organizational dissent and argumentativeness: a comparative analysis between american and indian organizations. *Journal of Intercultural Communication Research*, 38(3), 175-191.
- Dağlı, A. (2015). Adaptation of organizational dissent scale into Turkish language: The study of validity and reliability. *Electronic Journal of Social Sciences*, 14(53), 198-218.
- Dağlı, A., Ergül, F. H. and Kaya, İ. (2017). Adaptation of instructional dissent scale into turkish: The study of validity and reliability. *The Journal of Academic Social Science*, 5(50), 237-251.
- Garner, J. T. (2006). When things go wrong at work: Expressions of organizational dissent at interpersonal influence. Dissertation, Abilene Christian University.
- Garner, J. T. (2009). When things go wrong at work: An exploration of organizational dissent messages. *Communication Studies*, 60(2), 197-218.
- Garner, J. T., Kinsky, E. S., Duta, A. C. & Danker, J. (2012). Deviating from the script: A content analysis of organizational dissent as portrayed on primetime television. *Communication Quarterly*, 60(5), 608-623.
- Goodboy, A. K., Chory, R. M. and Dunleavy, K. N. (2008). Organizational dissent as a function of organizational justice. *Communication Research Reports*, 25, 255-265.
- Graham, J. W. (1986). Principled Organizational Dissent: A Theoretical Essay. *Research in Organizational Behavior*, 8, 1-52.
- Kassing, J. W. (1997). Articulating, antagonizing, and displacing: A model of employee dissent. *Communication Studies*, 48, 311-332.
- Kassing, J.W. (1998). Development and Validation of the Organizational Dissent Scale. *Management Communication Quarterly*, 12, 183-229.
- Kassing, J. W. and Avtgis, T. A. (1999). Examining the Relationship between Organizational Dissent and Aggressive Communication. *Management Communication Quarterly*, 13, 100-115.
- Kassing, J. W. (2000). Investigating the relationship between superior-subordinate relationship quality and employee dissent. *Communication Research Reports*, 17(1), 58-69.
- Kesen, M. and Pabuçcu, H. (2016). The investigation of the effect of organizational dissent and work alienation on emotional burnout via Anfis Model. *The Journal of International Social Research*, 9(42), 1552-1563.
- Payne, H. J. (2007) The role of organization-based self-esteem in employee dissent expression. *Communication Research Reports*, 24(3), 235-240.
- Shahinpoor, N. and Matt, B. F. (2007). The power of one: Dissent and organizational life. *Journal of Business Ethics*, 74, 37-48.
- Sonnier, B. M. and Lassar, W. M. (2013). An empirical evaluation of Graham's model of principled organizational dissent in the whistleblower context Post-SOX. *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, 5(2), 131-174.

İŞ GÜVENCESİ MEMNUNİYETİNİN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Aysun KANBUR¹

Engin KANBUR²

Özet

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal değişimler, acımasız rekabet ortamı, işsizlik oranları, örgütlerin yapılarını değiştirmeleri ve yeniden yapılanmaları, teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan değişimler çalışanları iş güvenceleri bakımından düşündürmektedir. Örgütler, böyle bir rekabet ortamında kalifiye çalışanlarını elinde tutabilmek ve onların sürekliliğini sağlayabilmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Karşılıklı çıkar ilişkisinin hissedildiği günümüz iş dünyasında, örgütler çalışanlarının performanslarının iyi olmasını istemekte, çalışanlar ise gösterdikleri çaba karşılığında iyi bir ücret, kariyer ve iş güvencesi beklemektedirler. Çalışmanın amacı, çalışanların iş güvencesi memnuniyetlerinin işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkinin incelenmesidir. Bu amaç kapsamında araştırmanın örneklemini Kastamonu Üniversitesi'nde görev yapan 250 idari personel oluşturmaktadır. Araştırma verileri anket yöntemi ile toplanmış, istatistiki paket program ile analiz edilmiştir. Araştırma ölçeklerinin iç tutarlılık analizi Cronbach Alfa ile incelenmiş ve %70'in üzerinde tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeklerin yapı geçerliliği ise faktör analizi ile yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ve etkiyi ortaya koymak amacıyla korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde; iş güvencesi memnuniyetinin işten ayrılma niyeti üzerinde olumsuz ve anlamlı etkisinin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Güvencesi, İş Güvencesi Memnuniyeti, İşten Ayrılma Niyeti

The Effect of Job Security Satisfaction on Intention to Leave

Abstract

Economic and social changes that occur with globalization, ruthless competition environment, unemployment rates, restructuring of organizations, technological developments and related changes in this context make employees think about their job security. In such a competitive environment, organizations make great efforts to retain and maintain their qualified employees. In today's business world, where mutual interest is felt, organizations want from their employees to perform well while employees expect good wages, career and job security in return for their efforts. The aim of this study was to investigate the effect of job security satisfaction of employees on their intention to leave. For this purpose, the sample of the study consists of 250 administrative staff working at Kastamonu University. The research data were collected by questionnaire method and analyzed with statistical package program. The internal consistency analysis of the research scales was examined with Cronbach's Alpha and determined to be over 70%. In addition, the construct validity of the scales was examined by factor analysis. Correlation analysis and regression analysis were used to reveal the relationship between the variables. When the findings of the research were evaluated; it is seen that job security satisfaction has a negative and significant effect on intention to quit.

Key Words: Job Security, Job Security Satisfaction, Intention to Leave

Giriş

Endüstri 4.0'ın konuşulduğu günümüz iş dünyası her geçen gün teknolojideki gelişimin de etkisiyle değişmekte, emek yoğun üretimin yerini otomasyon ve makineler almakta ve rekabet acımasızca yaşanmaktadır. Bu durum hem örgütlerin hem de çalışanların işlerini oldukça zorlaştırmaktadır. Çalışanlar, iş bulmak ve bu işi sürekli kılabilen, örgütler ise kalifiye, bilgi sahibi ve yaratıcı işgücünü bulmak ve elinde tutmak için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda iş güvencesi, çalışanın yaptığı işe karşı beslediği genel tutumu ifade eden iş tatminini oluşturan faktörlerden birisidir (Bakan & Büyükmüşe, 2004: 35).

Bireylerin işyerinde sosyal ve ekonomik açıdan güvenceye sahip olmaması onların geleceği açısından kritik önem taşımakta ve geleceği ile ilgili karamsar olan bireylerin yaptığı işe devam etmesi, yüksek performans sergilemesi, yaratıcı fikirler üretmesi ve nihayetinde yararlı olması pekte mümkün görülmemektedir (Peker & Aytürk, 2001: 74). Bu bağlamda örgütlerin birincil amaçlarına ulaşabilmeleri ve bunun sürdürülebilir kılınmaları için kalifiye,

¹ Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, akanbur@kastamonu.edu.tr

² Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi Sivil Havacılık Yüksekokulu Havacılık Yönetimi, ekanbur@kastamonu.edu.tr

kendini yetiştirmiş, proaktif, yaratıcı düşünce sahibi ve yenilikçi çalışanlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu özelliklere sahip çalışanlarını örgütte tutabilmek için onlara gerekli iş güvencesini sağlamak gerekmektedir.

İş güvencesi, bireyin kendi isteği doğrultusunda çalıştığı işyerinde veya örgütte işini yerine getirmesi ya da çalıştığı örgütte uzun süre istihdam edilme olanağına sahip olması (Probst, 2003: 452) şeklinde ifade edilmektedir (Bakan & Büyükmüşe, 2004: 36). İş güvencesi, çalışanları haksız fesih durumlarına karşı çalışma haklarını koruyan ve haksız yere iş sözleşmelerinin iptali durumunda işverenin fesih işlemini kısıtlayarak çalışanın haklarının korunmasını amaçlayan hukuksal düzenlemelerdir (Berber & Etyemez, 2017: 161).

Alanyazında iş güvencesi ile diğer örgütsel davranış değişkenleri arasında bazı araştırmalar gerçekleştirilmiştir. İş güvencesi memnuniyeti yüksek olan çalışanların performansları ile arasında pozitif bir ilişki vardır. Dolayısıyla iş güvencesi memnuniyeti düşük çalışanlarında performansları arasında olumsuz bir ilişki vardır (Fried vd., 2003; Kraimer, Wayne, Liden, & Sparrowe, 2005). Sosyal ağlarını etkin kullanan ve bu yolla doğru ve etkili bilgi sağlayan çalışanların iş güvencesi memnuniyetlerinin de artırabileceği vurgulanmaktadır (Wu, 2013). İşyeri zorbalığının çalışanların iş güvencesi memnuniyetlerini olumsuz olarak etkilediği ve böyle bir iş ortamında kendilerini güvensiz hissettikleri belirtilmektedir (Glambek, Matthiesen, Hetland & Einarsen, 2014). İş güvencesi memnuniyetinin çalışan sağlığının önemli belirleyicisi olduğu vurgulanmaktadır (Kuhnert, Sims & Lahey, 1989).

İşyerinden dolayısıyla işinden çıkarılma tehlikesi yaşayan, gelecek ile ilgili kaygılar ve belirsizlikler taşıyan diğer bir ifadeyle iş güvencesi konusunda memnuniyetsizlikleri oluşan çalışanlar iş güvencesi konusunda kendilerini daha huzurlu hissedecekleri alternatif iş imkânlarını düşünmeleri ve bu yönde eğilim göstermeleri işten ayrılma niyeti kavramını karşımıza çıkarmaktadır (Bozkurt & Demirel, 2019: 1384; Poyraz & Kama, 2008,143). İşten ayrılma niyeti, işgörenlerin çalıştıkları işlerinden dolayısıyla örgütlerinden ayrılmaya yönelik ortaya koydukları bilinçli (niyetli) fikir ve düşünceler olarak ifade edilmektedir (Tett & Meyer, 1993: 262). Diğer bir tanıma göre işten ayrılma niyeti, çalışanların örgütlerinden ayrılmaları hususunda verdikleri mantıklı ve bilinçli bir karar veya bu doğrultuda sergiledikleri eğilim olarak tanımlanmaktadır (Sabuncuoğlu, 2007: 617; Barlett, 1999: 70). Başka bir tanıma göre ise, bireylerin çalıştıkları işin şartlarından (güvence, ergonomik, iş yükü, ücret, kariyer, kültür vb.) duydukları memnuniyetsizlik ve bundan dolayı işlerinden ve/veya örgütlerinden ayrılmayı düşünmeleri ya da niyetlenmeleri şeklinde belirtilmektedir (Özcan, Vardarlier, Karabay, Konakay & Çetin, 2012: 2). Tüm bu tanımların ortak noktası çalışanların sebep ne olursa olsun işlerinden kararlı ve bilinçli bir şekilde ayrılmaya niyetlendiklerini göstermektedir (Appolis, 2010: 23; Emberland & Rundmo, 2010: 453).

Alanyazında işten ayrılma niyeti ile örgütsel davranış alanındaki değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği birçok çalışma yer almaktadır. İşten ayrılma niyeti ile örgütsel sinizm (Polat & Meydan, 2010; Yasım & Uğur, 2016: 568; Beheiri, Ahmed & Aboul Ela, 2018: 24; Canbek & Kanbur 2019), psikolojik güçlendirme (Kanbur, 2018), örgütsel adalet (Bibby, 2008; Özer & Günlük, 2010; Güzel & Ayazlar, 2014), tükenmişlik (Arı & Bal, 2010), İş performansı (Beğenirbaş & Çalışkan, 2014), örgütsel vatandaşlık davranışı (Çelik & Çıra, 2013), örgütsel sapma (Demir & Tütüncü, 2010), örgütsel bağlılık (Polat & Uğurlu, 2009), örgütsel özdeşleşme (Polat & Meydan, 2010), nepotizm (Bolat, Bolat, Seymen & Katı, 2017), psikolojik sermaye (Erkuş & Fındıklı, 2013), iş stresi (Onay & Kılıcı, 2011) ve duygusal emek (Yürür & Ünlü, 2011) arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Örgütler, rekabetin kıyasıya yaşandığı günümüz iş dünyasında nitelikli, kalifiye ve yenilikçi işgücünü elinde tutabilmek, çalışanlar ise tatmin ve süreklilik sağladığı işlerini kaybetmemek için yazılı olmayan bir psikolojik sözleşme içerisindedirler (Uslu & Aktaş, 2017: 144). Psikolojik sözleşme, işveren ile çalışan arasındaki ilişkileri tanımlayan, yazılı bir dayanağı bulunmayan işle alakalı ilişkiler kapsamında karşılıklı yükümlülükler dair algı ve beklentilerin toplamı olarak ifade edilmektedir (Rousseau, 1989; Tuzlukaya ve Kırkbeşoğlu, 2015: 971). Örgüt tarafından tek taraflı olarak psikolojik sözleşmenin ihlali veya çalışan tarafından öyle algılanması iş güvencesizliğine dolayısıyla iş tatminsizliğine neden olabilmektedir. Bu durum ise çalışan alternatif işlere yönelmesine yani işten ayrılma niyetine yol açabilmektedir. İş güvencesi memnuniyetinin sağlanması çalışanları işten ayrılma niyetini harekete geçiren iş tatminsizliği ve iş güvencesizliği algısının azaltılması ile mümkün olabilmektedir (Uslu ve Aktaş, 2017: 14).

Zeytinoğlu, Keser, Yılmaz, İnelmen, Özsoy ve Uygur (2012), 407 çalışan ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında, iş güvencesi memnuniyeti ile işte kalma niyeti arasında anlamlı ve pozitif (işten ayrılma niyeti ile negatif) olarak ilişkili olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bozkurt ve Demirel (2019) 385 otel işletmesi çalışanlarıyla yaptıkları çalışmalarında, iş güvencesi algısının işten ayrılma niyeti üzerinde negatif yönlü bir etkisinin olduğunu vurgulamışlardır. Aynı şekilde Dığın ve Ünsal (2010) ve Kama (2005) çalışmalarında iş güvencesi memnuniyetinin yüksek olması çalışanların işten ayrılma niyetlerini olumsuz etkilediği yani azalttığı sonucuna varmışlardır. Yine Uslu ve Aktaş (2017) özel bir hastane çalışanları üzerine yaptıkları çalışmaların, iş güvencesi memnuniyetinin işten ayrılma niyeti üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu saptamışlardır. Akgündüz ve Eryılmaz (2018) çalışmalarında iş güvencesizliğinin işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin

olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda kuramsal çerçeve ve yapılan görgül araştırmalara dayanılarak iş güvencesi memnuniyetinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik aşağıdaki hipotez ortaya konulmuştur

Hipotez: *Çalışanların iş güvencesi memnuniyetinin işten ayrılma niyeti üzerinde negatif bir etkisi vardır.*

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada çalışanların iş güvencesi memnuniyetinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç kapsamında Şekil 1’deki araştırma modeli oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Örneklem

Araştırma evrenini Kastamonu Üniversitesi’nde görev yapan ve 400 kişiden oluşan idari personel oluşturmaktadır. İstatistiki olarak evrenin $\alpha=0.05$ anlamlı olmasının istenmesi durumunda araştırmaya dâhil edilmesi gereken minimum anket sayısının 196 olduğu belirtilmektedir (Davis & Cosenza, 1998: 28). Bu bağlamda 275 anket katılımcılara gönderilmiş, bunlardan 262 adedinin geri dönüşümü sağlanmıştır. Eksik ve hatalı cevaplanan anketler ayrıldıktan sonra istatistiki olarak evreni temsil edeceği düşünülen 250 anket analizler için kullanılmıştır.

Veri Toplama ve Ölçekler

Araştırma verilerinin toplanmasında sosyal bilimlerde en çok tercih edilen anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların kişisel bilgilerinin yer aldığı demografik özellikler, ikinci bölümde çalışanların iş güvencesi memnuniyetlerini ölçen sorular yer almaktadır. Son bölümde ise çalışanların işten ayrılma niyetlerini belirleyen sorular bulunmaktadır.

Çalışanların iş güvencesi memnuniyetini ölçmek için Probst (1998) tarafından geliştirilen, Önder ve Wasti (2002) tarafından Türkçe’ye uyarlanan, Uslu ve Aktaş (2017) tarafından çalışmalarında kullanılan geçerliği ve güvenilirliği test edilmiş “İş Güvencesi Memnuniyeti Ölçeği” kullanılmıştır. İlgili çalışmalarda ölçeğin güvenilirlik analizleri sonucu iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alfa); Önder ve Wasti (2002) tarafından yapılan çalışmada 0.87, Uslu ve Aktaş (2017) tarafından yapılan çalışmada ise 0.788 olarak ölçülmüştür. Ölçek tek boyut ve altı sorudan oluşmaktadır. Çalışanların işten ayrılma niyetlerini ölçmek amacıyla; Cammann, Fichman, Jenkins ve Klesh (1983) tarafından geliştirilen ve Mimaroglu (2008) tarafından Türkçe’ye uyarlanan, Yürtür ve Ünlü (2011), Şahin (2011), Yıldırım ve Yirik (2014) ile Kanbur (2018) tarafından çalışmalarında kullanılan geçerliği ve güvenilirliği test edilmiş “İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek tek boyuttan ve 3 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte, “İşimden ayrılmayı sık sık düşünürüm.” ve “Daha iyi bir iş için sürekli olarak araştırma yapıyorum.” gibi sorular yer almaktadır.

Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan “İş Güvencesi Memnuniyeti Ölçeği” ve “İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği”nin yapı geçerliğini test etmek için faktör analizi, güvenilirliğini test etmek için ise iç tutarlılık analizi (Cronbach Alfa) gerçekleştirilmiştir. Analizlere ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Faktör ve Güvenirlik Analizlerine İlişkin Bulgular

Ölçekler	Madde Sayısı	Fak. Yük. Aralığı	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha (α)
İş Güvencesi Memnuniyeti	6	,629 - ,786	50,665	.80,0
<i>KMO: ,844; Barlett: 397,160; df=15; p=,000</i>				
İşten Ayrılma Niyeti	3	,610 - ,926	67,103	.71,3
<i>KMO: ,813; Barlett: 310,172; df=3; p=,000</i>				

İş Güvencesi Memnuniyeti Ölçeği; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .844, faktör yükleri ,629 ile ,786 arasında değişen ve toplam varyansı %50,665 olarak açıklayan tek faktör grubundan oluşmakta ve güvenilirliği %80'dir. İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .813, faktör yükleri ,610 ile ,926 arasında değişen ve toplam varyansı %67,103 olarak açıklayan tek faktör grubundan oluşmakta ve güvenilirliği %71,3'dür.

Bulgular

Araştırmada, çalışanların iş güvencesi memnuniyeti ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin yönü ve şiddetini belirlemek amacıyla korelasyon analizi, iş güvencesi memnuniyetinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla ise doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine ilişkin bulgular Tablo 2'de, doğrusal regresyon analizine ilişkin bulgular ise Tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Değişkenler	Ort.	Std.S.	İGM
1 İş Güvencesi Memnuniyeti (İGM)	4,028	,7807	1
2 İşten Ayrılma Niyeti (İAN)	1,897	,9369	-,410*

*p<0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 2'de yer alan bulgular incelendiğinde; iş güvencesi memnuniyeti ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($r=-,410$; $p=,000$). Ayrıca iş güvencesi memnuniyeti ortalamasının 4 (katılıyorum) olması idari personelin iş güvencesinden memnun olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan işten ayrılma niyeti ortalamasının 2 (katılmıyorum) düzeyinde olması idari personelin işinden ayrılmayı düşünmediğini belirtmektedir.

Tablo 3. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Bağımsız Değişken: İş Güvencesi Memnuniyeti						
Bağımlı değişkenler	R ²	F	β	t	p	DW
İşten Ayrılma Niyeti	,165	50,093*	-,410	-7078	,000*	1,995

*p<0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3'de yer alan bulgular incelendiğinde; işten ayrılma niyeti bağımlı değişkeninin %16,5'inin ($R^2=,165$) iş güvencesi memnuniyeti bağımsız değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Bu bağlamda idari personelin iş güvencesi memnuniyetinin işten ayrılma niyeti üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Araştırma hipotezi olan "Çalışanların iş güvenliği memnuniyetinin işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır" desteklenmektedir. Ayrıca Durbin-Watson istatistiği değerinin 1,995 olduğu ve oto korelasyon olmadığı söylenebilir.

Sonuç

Dünyada ve dolayısıyla ülkemizde yaşanan ekonomik krizler örgütleri büyük ölçüde etkilemekte ve onların yeniden yapılanmaya ve kritik önlemler almaya sevk etmektedir. Bu yeniden yapılanma içerisinde sıklıkla rastlanan sonuç ise çalışanların işten çıkartılmaları olmaktadır. Bu olumsuz durum ise iş güvencesi kavramını daha da önemli hale getirmektedir (Belber & Etyemez, 2017: 161. Aksi takdirde iş güvencesizliği sağlayan çalışanlar alternatif işlere yönelebilmekte yani işten ayrılma niyeti içinde olabilmektedirler.

Çalışanlar, Planlanmış Davranış Teorisi kapsamında bir davranışı veya bir tutumu olumlu olarak algıladığında o davranışın veya tutumun gerçekleştirme ya da tekrarlama olasılığı daha yüksek olacaktır (Mercan, 2015: 2). Aynı zamanda Kaynakların Korunması Teorisi çalışanların değer verdiği ve önemseydiği kaynakları elde tutmak, korumak ve devamlılığını sağlamak için çaba harcadıklarını savunmaktadır (Yürür, 2011: 109). Bu bağlamda, çalışanların işlerinin devamlılığının göstergesi olan iş güvencesinden memnun olmaları, olumlu düşünceleri veya algılamaları onların işten ayrılma niyetlerinden vazgeçmelerini sağlayacaktır.

Bu çalışmanın bulguları kapsamında; iş güvencesi memnuniyeti ile işten ayrılma niyeti arasında orta derecede anlamlı ve negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Aynı şekilde iş güvencesi memnuniyetinin işten ayrılma

niyeti üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu sonuç alanyazında gerçekleştirilen diğer çalışmalar ile de paralellik göstermektedir (Arnold & Feldman, 1982; Poyraz & Kama, 2008, Dıgın & Ünsal, 2010, Hotamışlı & Şenol, 2011; Zeytinoğlu vd., 2012; Uslu & Aktaş, 2017; Akgündüz & Eryılmaz, 2018; Bozkurt & Demirel, 2019). Araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bunlar; araştırma verilerinin Kastamonu Üniversitesi idari personelinden anket yolu ile toplanması, anket formunda değişkenlerle ilgili ölçeklerin kullanılması ve veri analizlerinin istatistik program aracılığıyla analiz edilmesi ve yorumlanması olarak belirtilebilir.

Kaynakça

- Akgündüz, Y. & Eryılmaz, G. (2018). Does turnover intention mediate the effects of job insecurity and co-worker support on social loafing? *International Journal of Hospitality Management*, 68, 41-49.
- Arı, S., Bal, H. & Bal, Ç. E. (2010). İşe bağlılığın tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ilişkisindeki aracılık etkisi: Yatırım uzmanları üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (3), 143-166.
- Appollis, V. P. (2010). The relationship between intention to quit, psychological capital and job satisfaction in the tourism industry in the Western Cape. Doctoral Dissertation, Western Cape: University of The Western Cape.
- Arnold, H. J. & Feldman, D. C. (1982). A multivariate analysis of the determinants of job turnover. *Journal of Applied Psychology*, 67(3), 350-360.
- Bakan, İ. & Büyükbeşe T. (2004). Çalışanların iş güvencesi ve genel iş davranışları ilişkisi: Bir alan çalışması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 35-59.
- Barlett, K. R. (1999). The relationship between training and organizational commitment in the health care field. Doctoral Dissertation. The University of Illionis, Urbana.
- Beğenirbaş, M. & Çalışkan, A. (2014). Duygusal emeğin iş performansı ve işten ayrılma niyetine etkisinde kişilerarası çarpıklığın aracılık rolü. *Business and Economics Research Journal*, 5(2), 109-127.
- Beheiri, L. A., Ahmed, E. S. & Aboul Ela, G. M. (2018). Analyzing the effect of organization cynicism on intention to leave: a case study on nola cupcakes. *IOSR Journal of Business and Management*, 20(6), 20-26.
- Belber, B. G. & Etyemez, S. (2017). Alman eğitim hizmetiyle oluşan iş güvencesi algısının, işe yönelik eğilime etkisi: Önlisans öğrencileri üzerine bir uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2), 160-179.
- Bibby, C. L. (2008). Should I stay or should I leave? Perceptions of age discrimination, organizational justice and employee attitudes on intentions to leave. *Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 13(2), 63-86.
- Bolat, T., Bolat, O. İ., Seymen, O. & Katı, Y. (2017). Otellerde nepotizm (akraba kayırmacılığı) ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: kariyer düzleşmesinin aracılık etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 157-180.
- Bozkurt, H. Ö. & Demirel, Z. H. (2019). Otel işletmelerinde işten ayrılma niyetinin yordayıcısı olarak iş güvencesi algısı: İşe gömülmüşlüğü'nün aracı rolü. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(4), 1383-1404.
- Cammann, C., Fichman, M. G., Jenkins, D., & Klesh, J. R. (1983). Assessing the attitudes and perceptions of organizational members. Seashore et al. (eds.), *Assessing organizational change: A guide to methods, measures and practices*, New York: Wiley.
- Canbek, M. & Kanbur, E. (2019). Örgütsel sinizmin işten ayrılma niyetine etkisinde yaşın düzenleyici rolünün incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1493-1502.
- Çelik, M. & Çıra, A. (2013). Örgütsel vatandaşlık davranışının iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde aşırı iş yükünün aracılık rolü. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 11- 20.
- Davis, D. & Cosenza, R. M. (1998). *Business research for decision making*. Boston: Pws-Kent Publishing Company.
- Demir, M. & Tütüncü, Ö. (2010). Ağırlama işletmelerinde örgütsel sapma ile işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 64-74.
- Dıgın, Ö. & Ünsar S. (2010). Çalışanların iş güvencesi algısının belirleyicileri ve iş güvencesinden memnuniyetin organizasyonel bağlılık, iş stresi ve işten ayrılma niyetine etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 133-145.
- Emberland, J. S. & Rundmo, T. (2010). Implications of job insecurity perceptions and job insecurity responses for psychological well-being, turnover intentions and reported risk behavior. *Safety Science*, 48(4), 452-459.
- Erkuş, A. & Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(2), 302- 318.

- Fried, Y., Slowik, L. H., Shperling, Z., Franz, C., Ben-David, H. A., Avital, N., & Yeverechyahu, U. (2003). The moderating effect of job security on the relation between role clarity and job performance: A longitudinal field study. *Human Relations*, 56, 787-805.
- Glabek, M., Matthiesen, S. B., Hetland, J. & Einarsen, S. (2014). Workplace bullying as antecedent to job insecurity and intention to leave: a 6-month prospective study. *Human Resource Management Journal*, 24(3), 255-268.
- Güzel, B. & Ayazlar, G. (2014). Örgütsel adaletin örgütsel sinizm ve işten ayrılma niyetine etkisi: Otel işletmeleri araştırması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26), 133-142.
- Hotamışlı, M. & Şenol, F. (2011). *İş güvencesinin motivasyon açısından önemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kama, B. (2005). Çalışanların iş güvencesine ilişkin algılamalarının, iş tatminleri, örgütsel bağlılıkları ve işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kanbur E. (2018). Havacılık sektöründe psikolojik güçlendirme, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat İşletme Dergisi*, 14(1), 147-162
- Kraimer, M. L., Wayne, S. J., Liden, R. C., & Sparrowe, R. T. (2005). The role of job security in understanding the relationship between employees' perceptions of temporary workers and employees' performance. *Journal of Applied Psychology*, 90(2), 389-398.
- Kuhnert, K., Sims, R. R., & Lahey, M. A. (1989). The relationship between job security and employee health. *Group & Organization Studies*, 14, 399-410.
- Mimaroglu, H. (2008). Psikolojik sözleşmenin personelin tutum ve davranışlarına etkileri: Tıbbi satış temsilcileri üzerinde bir araştırma. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Mercan, N. (2015). Ajzen'in planlanmış davranış teorisi bağlamında whistleblowing (bilgi ifşası). *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 7(2), 1-14.
- Onay, M. & Kılçı, S. (2011). İş stresi ve tükenmişlik duygusunun işten ayrılma niyeti üzerine etkileri: Garsonlar ve aşçılar. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 363-372.
- Önder, Ç. & Wasti, A. S. (2002). İş güvencesi endeksi ve iş güvencesi memnuniyeti ölçeği: Güvenirlilik ve geçerlik analizi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 23-47.
- Özcan, D. E., Vardarlier, P., Karabay, E. M., Konakay, G. & Çetin, C. (2012). Liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde güvenin rolü. *Öneri*, 10(37), 1-13.
- Özer, G. & Günlük, M. (2010). Örgütsel adaletin muhasebecilerin iş memnuniyeti ve işten ayrılma eğilimine etkisi. *Gaziantep Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 459-485.
- Peker, Ö. & Aytürk, N. (2002). *Yönetim becerileri: Öğrenilebilir ve geliştirilebilir*. (2. Baskı), Ankara: Yargı Yayınevi.
- Polat, M. & Meydan, H. C. (2010). Örgütsel özdeşleşmenin sinizm ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 145-172.
- Polat, S. & Uğurlu, T. C. (2009). İlköğretim müfettişlerinin örgütsel bağlılık, mesleki tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişki. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(3), 1150-1159.
- Poyraz, K. & Kama B. (2008). Algılanan iş güvencesinin, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 143-164.
- Probst, T. M. (1998). *Antecedents and consequences of job insecurity: An integrated model*. Doctoral dissertation, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Probst, T. M. (2003). Development and validation of the Job Security Index and the Job Security Satisfaction Scale: A classical test theory and IRT approach. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76, 451-467.
- Rousseau, D. M. (1989). Psychological and implied contracts in organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 2(2), 121-139.
- Sabuncuoğlu, T. E. (2007). Eğitim, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Ege Akademik Bakış*, 7(2), 613-628.
- Şahin, F. (2011). Lider-üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki üzerinde cinsiyetin etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 277-288.

- Uslu, S. & Aktaş, H. (2017). İşten ayrılma niyeti ile örgütsel sessizlik etkileşiminde iş güvencesi memnuniyeti ve iş güvencesi endeksinin aracı rolü: Özel bir hastane çalışanları üzerinde bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12, 141-160.
- Tett, R. P. & Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: Path analyses based on metaanalytic findings. *Personnel Psychology*, 46, 259-293.
- Tuzlukaya, Ş. & Kırkbeşoğlu, E. (2015). Sigortacılık sektöründe örgütsel küçülmenin ardından ortaya çıkan güven bunalımı ve psikolojik sözleşme boyutlarına etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 969-979.
- Wu, L. (2013). Social network effects on productivity and job security: Evidence from the adoption of a social networking tool. *Information Systems Research*, 24(1), 30-51.
- Yasım, Y. K. & Uğur, A. (2016). Bankacı kadınların örgütsel sinizmin algılarının işten ayrılma niyetine etkisi: Ordu ili örneği. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 6(15), 554-572.
- Yıldırım, B. I. & Yirik, Ş. (2014). İşgörenlerin iş güvencesi algıları ve işten ayrılma niyetleri ilişkisi: Belek bölgesi beş yıldızlı otel çalışanları örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 37-53.
- Yürür, Ş. (2011). Öğrenilmiş güçlülük, kıdem ve medeni durumun duygusal tükenmedeki rolü: Kaynakların korunması teorisi kapsamında bir analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 107-126.
- Yürür, Ş. & Ünlü, O. (2011) Duygusal emek, duygusal tükenme ve işten ayrılma niyeti ilişkisi, *İş, Güç; Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(2), 81-104.
- Zeytinoglu, I. U., Keser, A., Yılmaz, G., Inelmen, K. Özsoy, A., & Uygur, D. (2012). Security in a sea of insecurity: Job security and intention to stay among service sector employees in Turkey. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(13), 2809-2823.

TOPSİS İLE FİNANSAL PERFORMANS ÖLÇÜMÜ: TURİZM SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Sedat DURMUŞKAYA¹

Yusuf Bahadır KAVAS²

Özet

Dünya genelinde son yıllarda artan mobilite ve insanların yükselen refah düzeyi, ekonomik faaliyetleri pek çok yönden etkilemektedir. Bu etkinin en yoğun yaşandığı sektörlerden biri olarak turizm sektörü, gerektirdiği yatırımlarla sağladığı katma değer kıyaslandığında en verimli sektörlerin başlarında gelmektedir. Özellikle Türkiye ekonomisi için son dönemde dış ticaret açığının azaltılmasında önemli rol üstlenen turizm sektörü, artan turizm gelirlerinin firmaların mali tablolarına yansımaya, son yıllardaki en başarılı dönemlerini yaşamaktadır.

Çalışmada turizm sektörünün performansını ortaya koymak adına Borsa İstanbul'da işlem gören 11 turizm firması analiz kapsamında incelenmiştir. Bu şirketlere ait 2014-2018 dönemi mali tablo verilerinden elde edilmiş, likidite, faaliyet, mali yapı ve karlılık oranlarından oluşan 10 adet oran analize dahil edilmiştir. Performans ölçme yöntemi olarak, çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan TOPSİS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre turizm sektöründe genel olarak 2018 yılı en iyi performans gösterilen yıl olmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasında artan turist sayısının yanında döviz kurlarında meydana gelen artışların da etkisi olduğu kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Topsis, Finansal Performans, Turizm

Jel Kodları: G30, G32, F65

Financial Performance Measurement with TOPSIS: An Application on Tourism Sector

Abstract

Increasing mobility and the rising welfare of people in recent years throughout on the World affect economic activities in many ways. As one of the sectors where this effect is most intense, tourism sector is one of the most productive sectors when compared with the investments it requires and the added value it provides. In particular, the tourism sector plays an important role in reducing the trade deficit for Turkey's economy in recent years, the company with the reflection of the increasing tourism revenues in the financial statements are experiencing their most successful period in recent years .

In this study, 11 tourism companies traded on Borsa Istanbul were analyzed in order to determine the performance of tourism sector. Obtained data from the financial statement data of these companies for 2014-2018 period, the 10 ratios made up of liquidity, activity, financial structure and profitability ratios was included in the analysis. As the performance measurement method, which is one of the multi-criteria decision making techniques, was used TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions). According to the results, 2018 was the year with the best performance in the tourism sector. In addition to the increasing number of tourists, we believe that the increase in exchange rates has also contributed to this result.

Key Words: Topsis, Financial Performance, Tourism

Jel Codes: G30, G32, F65

Giriş

Turizm sektörü yapısı gereği ekonomik, kültürel, sosyal ve çevresel faktörlerle sürekli etkileşim içinde olduğundan, çok geniş bir toplum kesimine hitap etmektedir. Ülkemizde 1980'lerden itibaren yükselen bir grafiğe sahip olan turizm endüstrisi, hem cari açığın azalmasında hem de iş gücünün yoğun olduğu bir sektör olması nedeniyle de işsizliğin azalmasında önemli bir etkidir. Özellikle enerji ihtiyacını dışa bağımlı olarak sürdürmek zorunda olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açığını turizm gelirleri kapatır. Bunların yanında ülke vatandaşlarının gelir seviyelerinin yükselmesi ve ekonomiye dinamizm kazandırması turizm sektörünün varlığının ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Turizmin ekonomik etkilerinin yanında, özellikle farklı

¹ Dr. Öğr. Üyesi Sedat DURMUŞKAYA, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniv., Karasu M.Y.O., sdurmuskaya@subu.edu.tr

² Öğr. Gör. Yusuf Bahadır KAVAS: Bilecik Şeyh Edebali Üniv. Osmaneli M. Y.O., yusuf.kavas@bilecik.edu.tr

kültürleri bir araya getirmesi ve kültürel bir etkileşim sunmasıyla ülkeler arasındaki etkileşime katkısı her daim göz önünde bulundurulması gereken bir potansiyel barındırmaktadır.

Türkiye coğrafi yapı itibariyle Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yakınlığı ve adeta bir köprü vazifesi görmesiyle coğrafi anlamda kilit noktadadır. Bu jeopolitik yapısı, geçmişte birçok medeniyete yurt olması ve diğer ülkelerle kıyaslandığında coğrafyamızın mevsimsel avantajı ülkemizi turizm cazibe merkezi haline getirmiştir. 2018 yılında 40 Milyona ulaşan turist sayısında yeni hedef 2023 yılında 70 Milyon turist ve 70 milyar dolar gelir olarak belirlenmiştir. Ülkemize gelen turistlerin geldikleri ülkeler sırasıyla Rusya, Almanya, İngiltere, İran ve Bulgaristan'dır. Diplomasinin ve bu ülkelerde yaşayan Türk vatandaşlarının etkisi sıralamanın bu şekilde olmasında etkilidir.

Rekabetin giderek arttığı günümüz dünyasında şirketlerin ve karar alıcıların alacakları kararları etkileyen en önemli unsurlardan birisi performans ölçümüdür. Performans bir işletmenin belirlediği amaçlara hangi düzeyde ulaşabildiğini gösteren bir kavramdır. Şirketlerin performans ölçümlerinin yapılması ve neticesinde aynı sektördeki firmalara ait performansların karşılaştırılması şirketin sektördeki konumunu görmesi ve karar alıcıların yatırımlarını bu veriler ışığında şekillendirmesi açısından değerlidir.

Literatür Taraması

(Özçelik & Kandemir, 2015) BIST'de işlem gören yedi turizm şirketinin 2010-2014 yıllarında finansal oranlarını Topsis yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye göre 2010-2014 yıllarında genel performansı en iyi şirketler 2010 ve 2011 yıllarında Tek-Art İnşaat Ticaret Turizm A.Ş., 2012-2013 ve 2014 yıllarında ise Marmaris Altinyunus A.Ş'dir.

(Kahveci & Turna, 2016) Yapılan çalışmada BIST'de işlem gören 11 adet turizm şirketinin finansal tablolarından elde edilen finansal oranları Topsis yöntemi ile analiz edilmiş ve bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin performanslarını belirlerken en etkili oranlar tespit edilmiştir.

(Erdoğan & Yamaltdinova, 2018) Turizm şirketlerinin 2011-2015 yıllarındaki performansları incelenmiş 2011 yılında en iyi şirket Net Turizm çıkarken en kötü performansa sahip şirket Metemtur'dur. 2015 yılında ise en iyi performans gösteren şirket Metemtur iken en kötü performansa sahip şirket Martı Oteldir.

(Ayaydın, Pala, & Sarı, 2019)Borsa İstanbul'da işlem gören turizm şirketlerinin AHS ve VIKOR yöntemi kullanılarak 2015 yılı verileri kullanılıp performanslarına bakılmış VIKOR yöntemine göre en iyi performansa sahip şirket Metemtur olurken en son sırada Kuştur Kuşadası Turistik Tesisler bulunmaktadır.

(Yılmaz & Aslan, 2017) Topsis metoduna göre 2013-2016 yılları arasında BIST turizm şirketlerinin performansları incelenmiş en iyi performansa sahip şirket 2014,2015 ve 2016 için Marmaris Altinyunus olurken 2013 yılı için Metemtur Otelcilik olmuştur.

(Göral, 2015) Elektronik tüketici yorumlarını Topsis yöntemi ile analiz edip Konya ilindeki oteller arasında müşteri isteklerine en iyi cevap veren ve en yüksek memnuniyete sahip oteller belirlenmiştir. Çalışmada Fiyat/Fayda kriteri en önemli kriter olarak belirlenmiştir.

(Karadeniz, 2019) Türkiye ile Rusya arasında 2015 yılında gerçekleşen uçak krizinin etkileri incelenmiştir. Araştırmada kriz öncesi döneme ait 2014-2015 yılları ile finansal oranlar karşılaştırılmıştır. Sonuca göre tüm finansal oran ortalamaları kriz öncesi ve sonrası olarak karşılaştırıldığında farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı tespit edilmiştir.

(Dinçer & Yüksel, 2019) Bu çalışmada Avrupa turizm sektörü için değerlendirilmeler yapılmıştır. Karar verme sürecinde bulanık mantık kullanılmıştır. Dematel ve Moora çok ölçütlü karar verme yöntemleri çalışmada kullanılmıştır. Bulgular neticesinde turistlerin dikkatini çekmek için sahil şeridindeki turistik tesis sayısının artırılması ve turistlerin kendilerini güvende hissetmeleri için daha fazla özel güvenlik yatırımının yapılması ortaya çıkan sonuçlardır.

(Nilashi , Samad v.d., 2019) Malezya'daki sağlık turizminin gelişmesi için gerekli olan faktörleri saptamak amacıyla Dematel ve Topsis yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak sağlık turizminin gelişmesinde insanın ve teknolojinin en önemli faktör olduğu tespit edilmiştir.

(Zhang, 2017) Amerika'da seçilen 30 turizm firmasının 2005-2012 yılları arasındaki finansal oranları ve 2008 küresel krizinin etkileri araştırılmıştır. 2009'dan 2012'ye kadar büyük resesyon döneminin ABD turizm endüstrisi ve firmaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

(Lee & Manorungrueangrat, 2019) Tayland turizm endüstrisinde teknolojik yenilik ve firma finansal performansı arasındaki ilişki çoklu regresyon, korelasyon analizleri ve Ki-kare testi ile incelenmiştir. Teknolojik yeniliğin

firmaların kısa vadeli performansları özellikle de muhasebe temelli ölçümlerin Tayland'ın turizm endüstrisindeki satışların ve varlıkların geri dönüşü üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Teknolojik yenilik firmanın kısa vadeli kârını artırmada önemli bir rol oynamaktadır.

(Dal Maso, Liberatore, & Fazzini, 2016) Bölgesel rekabetin İtalyan otel endüstrisindeki kârlılığı üzerinde araştırma yapmışlardır. Araştırmada otel ve restoran ücretleri, yol bilgisi, otoyol bağlantısı, hava alanına ulaşım, internet, telefon ve mobil indeksleri gibi 18 indikatör kullanılmıştır. Rekabet gücü konaklama işletmelerinin kârlılık oranlarını olumlu etkilediği ve rekabet gücündeki artışın kârlılıkta paralel bir artışa neden olduğu ortaya çıkmıştır.

(İlban & Yıldırım, 2017) Çalışmada en popüler turizm destinasyonları olan 15 ülkenin turizm performansları Topsis yöntemi ile incelenmiştir. Ölçüm için uluslararası turizm harcamaları, uluslararası turizm gelirleri, uluslararası turist geliş ve gidiş sayıları olmak üzere 4 faktör kullanılmıştır. Performans ölçümünde 2009-2014 yıllarındaki turizm etkinlik kriterleri kullanılmıştır. Topsis yöntemi ile analiz edilen ülke sıralaması; ABD, Çin, Almanya, Fransa ve İngiltere'dir.

Amaç ve Yöntem

Çalışma, Türkiye'de faaliyet gösteren 11 turizm şirketinin 2014-2018 yıllarına ait finansal performansları incelenmesi, finansal performansları en yüksek ve en düşük şirketler tespit edilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Şirketlerin performans oranları incelenirken cari oran, likidite oranı, alacak devir hızı, sabit aktif devir hızı, kaldıraç oranı, aktif devir hızı, net kâr marjı, öz sermaye kârlılığı ve aktif kârlılık oranları aracılığıyla Topsis yöntemi kullanılarak analiz yapılmıştır. Oranların hesaplamadaki payı eşittir. Hepsinin ağırlık katsayısı 0,1 dir.

Çalışmada kullanılan oranlar belirlenirken, sektörle ilgili literatürde kullanılan oranlardan faydalanılmıştır. Önceki çalışmalar incelendiğinde, Favori Dinlenme A.Ş ve Net Turizm Ticaret ve Sanayi A.Ş firmalarının olduğu görülmektedir. Favori Dinlenme A.Ş'ye işlem yasağı getirilmiş, Net Turizm ise 2017 yılından itibaren aktif olmadığından çalışmamızda yer verilmemiştir.

Turizm sektöründe yer alan firmalar 1980 yılında Yoon ve Hwang tarafından geliştirilen Topsis yöntemi ile analiz edilmiştir. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Topsis yöntemine göre performans değerlemesi 6 aşamada oluşturulmuştur. Aşamalar sırasıyla; karar matrisinin oluşturulması, ağırlıklı standart karar matrisinin oluşturulması, maksimum ve minimum ideal noktaların tespiti, maksimum ve minimum ideal noktaya olan uzaklığın tespiti ve değişkenlere göre performansların sıralanmasıdır.

Çalışmanın uygulama bölümünde örnek teşkil etmesi için yalnızca Altın Yunus Çeşme Turistik Tesisler A.Ş verileri tablo halinde gösterilecektir.

Tablo 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Yıllar	Dönen Varlıklar/K.V.Y.K	Dönen Varlıklar-Stoklar/KVYK	Kredili Satışlar/Ticari Alacaklar	Net Satışlar/Toplam Sabit Aktifler	Duran Varlıklar/Öz sermaye+U.V.Y.K	Net Satışlar/Toplam Aktifler	Toplam Borç/Toplam Aktif	Net DönemK-Z/Net Satışlar	Net DönemK-Z/Öz Sermaye	Dönem Net K-Z/ Aktif Toplam
2014	0,25	0,22	34,32	0,21	1,06	0,21	0,17	-0,04	-0,01	-0,008
2015	0,64	0,56	40,90	0,15	1,15	0,15	0,15	-0,06	-0,01	0,01
2016	0,40	0,36	16,61	0,11	1,02	0,11	0,20	-0,41	-0,06	0,04
2017	0,23	0,21	36,55	0,13	1,28	0,13	0,24	-0,19	-0,03	0,03
2018	0,22	0,20	24,78	0,20	1,08	0,19	0,24	0,01	0,00	0,00

Altinyunus A.Ş'nin Cari Oran, Asit-Test Oranı, Alacak Devir Hızı ve kaldıraç oranının en iyi performans gösterdiği yıl 2015 yılıdır. Sabit Aktif Devir Hızı 2014 yılında en yüksek değer alırken Aktif Karlılık Oranı en iyi olduğu yıl 2018 yılıdır.

Tablo 2: Standart Karar Matrisinin Oluşturulması

2014	0,292806115	0,290558	0,481719	0,573488421	0,423705005	0,572268686	0,377732959	-0,0894939	-0,154244136	-0,150785569
2015	0,748211026	0,742619	0,574054	0,407985841	0,458970684	0,409813375	0,334237566	-0,1257024	-0,151501214	-0,162945721
2016	0,464029198	0,471078	0,233174	0,298932101	0,40653664	0,299313878	0,447004598	-0,8950171	-0,838384781	-0,847366907
2017	0,268755502	0,271072	0,512935	0,361854554	0,509029394	0,363424582	0,526180984	-0,4175006	-0,497865489	-0,479937459
2018	0,258635308	0,262104	0,347759	0,533253659	0,430623985	0,531879051	0,518578367	0,0287637	0,049970425	0,048391788

Tablo3: Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin Oluşturulması

2014	0,029280612	0,029056	0,048172	0,057348842	0,042370501	0,057226869	0,037773296	-0,0089494	-0,015424414	-0,015078557
2015	0,074821103	0,074262	0,057405	0,040798584	0,045897068	0,040981337	0,033423757	-0,0125702	-0,015150121	-0,016294572
2016	0,04640292	0,047108	0,023317	0,02989321	0,040653664	0,029931388	0,04470046	-0,0895017	-0,083838478	-0,084736691
2017	0,02687555	0,027107	0,051293	0,036185455	0,050902939	0,036342458	0,052618098	-0,0417501	-0,049786549	-0,047993746
2018	0,025863531	0,02621	0,034776	0,053325366	0,043062399	0,053187905	0,051857837	0,0028764	0,004997042	0,004839179

Tablo 4: Pozitif ve Negatif İdeal Çözümler

A+	0,074821103	0,074262	0,057405	0,057348842	0,050902939	0,057226869	0,052618098	0,0028764	0,004997042	0,004839179
A-	0,025863531	0,02621	0,023317	0,02989321	0,040653664	0,029931388	0,033423757	-0,0895017	-0,083838478	-0,084736691

Tablo 5: Altinyunus A.Ş Pozitif ve Negatif İdeal Çözüm Uzaklık Değerleri, İdeal Çözüm Değerleri ve Başarı Sıralamaları

	S+	S-	C+	Sıralama
2014	0,073821082	0,134831964	0,646201751	3
2015	0,044971673	0,146482666	0,76510497	1
2016	0,169772868	0,031396321	0,156069231	5
2017	0,115012247	0,078284459	0,404996344	4
2018	0,072886457	0,161295209	0,688761044	2

Altinyunus
2018 yılları

A.Ş'nin 2014-
arasındaki

finansal oranlarına bakıldığında Topsis Yöntemine göre yapılan değerlendirmede kendi performansının en başarılı olduğu yıl 2015 yılıken en başarısız olduğu yıl ise 2016 yılıdır.

Bulgular

2014-2018 yıllarında faaliyet gösteren turizm şirketlerinin daha önceki çalışmalarda kullanılan finansal oranları ayrı ayrı hesaplanmıştır. Hesaplanan finansal oranlar TOPSİS yöntemi aracılığıyla işletme performansını göstermesi için tek bir puan olarak hesaplanmıştır. Tablo 6'da turizm şirketlerinin ideal çözüme göre yakınlık değerlerini veren (C*) değeri hesaplanarak performans değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tablo 6: Turizm Şirketlerinin Yıllar İtibariyle İdeal Çözümüne Göre Yakınlık (C) Değerleri

	Sıralama	2014	Sıralama	2015	Sıralama	2016	Sıralama	2017	Sıralama	2018
Altinyunus	3	0,6462018	1	0,765105	8	0,1560692	9	0,4049963	2	0,688761
Kuştur	9	0,3948541	8	0,4236861	4	0,3938714	6	0,4583356	5	0,5788526
Marmaris Altinyunus	10	0,3910194	9	0,3428642	9	0,1531684	8	0,4096802	3	0,6639395
Martı Otel	2	0,6673127	6	0,5683662	5	0,361912	11	0,1475024	4	0,5880821
Merit Turizm	8	0,4577542	3	0,6292847	3	0,4507837	5	0,472567	8	0,3905945
Metemtur Otelcilik	11	0,33753	4	0,6179775	1	0,6911679	7	0,4211054	10	0,3489785
Petrokent Turizm	6	0,4956112	5	0,5778469	7	0,1972395	1	0,6274795	1	0,7973791
Tekart İnşaat	7	0,4768396	2	0,6636555	2	0,581079	3	0,5188036	11	0,1210129
Utopya Turizm	1	0,7150104	7	0,4590866	10	0,1341529	4	0,4956187	7	0,4610408
Avrasya Petrol	4	0,6306442	11	0,2193204	6	0,3529963	10	0,3627004	6	0,4921752
Ulaşlar Turizm	5	0,509709	10	0,2938284	11	0,1307309	2	0,5427253	9	0,3611756

Tablo 7 : Turizm Şirketlerinin Topsis Yöntemine Göre Hesaplanmış İdeal Çözümüne Göre Yakınlık Değerlerinin 2014-2018 yıllarındaki Aritmetik Ortalaması ve Sıralamaları

Petrokent Turizm	0,53911124	1
Altinyunus	0,53222667	2
Metemtur Otelcilik	0,48335188	3
Merit Turizm	0,48019680	4
Tekart İnşaat	0,47227814	5
Martı Otel	0,46663509	6
Utopya Turizm	0,45298186	7
Kuştur	0,44991995	8
Avrasya Petrol	0,41156731	9
Marmaris Altinyunus	0,39213435	10
Ulaşlar Turizm	0,36763384	11

Tablo 6 ve 7 birlikte değerlendirildiğinde, 2014 yılında Utopya Turizm en yüksek performansı gösterirken Metemtur Otelcilik son sırada yer almıştır. 2015 yılı için Altinyunus şirketi ilk sırada Avrasya Petrol ise en düşük değeri alarak son sırada yer almıştır. 2016 yılında 2014 yılında son sırada yer alan Metemtur Otelcilik ilk sırada yerini alırken Ulaşlar Turizm ise sonuncu olmuştur. 2017 yılında ve 2018 yılında Petrokent Turizm ilk sırada yer almış sırasıyla son sırada ise Martı Otel ve Tekart İnşaat bulunmaktadır.

Genel performanslara bakıldığında 2014-2018 yılları arasında en yüksek başarıya sahip şirketler sırasıyla Petrokent Turizm, Altinyunus A.Ş ve Metemtur Otelciliktir. Ayrıca Petrokent Turizm A.Ş 2017 ve 2018 yıllarında ilk sırada yer almaktadır. Yine 2014-2018 yılları arasında performansı en düşük şirketler ise Marmaris Altinyunus ve Ulaşlar Turizm şirketleridir.

En yüksek başarıya sahip Petrokent Turizm ve Altinyunus A.Ş'nin yıllar itibariyle ayrı ayrı finansal oranlarına bakıldığında cari oran ve likidite oranlarının oldukça az olduğu görülmektedir. Altinyunus A.Ş' nin Kaldıraç oranları genel 0,50 'nin altındayken Petrokent Turizmde ise kaldıraç oranları 0,50'nin üzerinde hatta 2016 yılında 0,83 düzeyindedir.

En düşük başarıya sahip Marmaris Altinyunus ve Ulaşlar Turizm'in finansal oranlarına bakıldığında Marmaris Altinyunus A.Ş'nin cari oran ve likidite oranı oldukça yüksektir. Bu da elinde çok fazla nakit ve nakit benzerleri tuttuğunu göstermektedir. Kaldıraç oranları ise en yüksek olduğu yıl 2018 yılıdır 0,50 civarındadır. Diğer yıllarda oldukça düşük kaldıraç oranı vardır. Marmaris Altinyunus A.Ş'nin yeterli yabancı kaynak kullanmadığını genellikle kendi finansman kaynakları ile yatırım yaptığını göstermektedir. Ulaşlar Turizm'in ise Cari oran ve Asit-test oranı 2016 yılı hariç genellikle istenilen seviyelerdedir. 2014,2015,2016 yıllarında kaldıraç oranları 0,50'nin üzerindeyken 2017 ve 2018 yıllarında sırasıyla 0,30 ve 0,24 borçlanma oranına sahiptir. Marmaris Altinyunus A.Ş ve Ulaşlar Turizm şirketlerinin borç ve nakit dengelerinde büyük sorunlar olmamasına rağmen performanslarının düşük çıkmasının nedenlerinin en başında karlılık düzeyleri gelmektedir. İki şirket de büyüklükleri ile kıyaslandığında yeterli karlılık gerçekleştirememiştir.

Sonuç ve Öneriler

İşletmelerin performanslarının değerlendirilmesi, işletmelerin hem kendi performans durumlarını görmeleri hem de sektördeki yerlerini bilmeleri açısından önemlidir. TOPSİS yöntemi bu anlamda şirketlerin gerçek durumlarını görmelerine olanak veren ve performans değerlemede sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Şirketlerin kârlılık oranları, likidite oranları ve faaliyet oranları eşit oralarda katsayı ile hesaplanarak şirket performansları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışma ile yatırımcıların gelecek dönemlerde yatırım kararlarını alırken daha sağlıklı kararlar alabilecekleri kanaatindeyiz.

Bu alanda önceki yıllarda yapılan çalışmalarda yer almış Favori Dinlenme A.Ş ve Net Turizm Ticaret ve Sanayi A.Ş' den, birinin kapanması ve diğerinin ise işlem yasağı alması nedeniyle çalışmamızda yer verilememiştir. Daha önceki çalışmalarda kullanılan oranlardan bazı oranların farklı olması, çalışmamızda performansların aynı çıkmamasına neden olmuştur. Geçmiş çalışmaların aksine çalışmamızda stok devir hızına, öz kaynak devir hızına ve satılan malın maliyeti/ net satışlar oranına yer verilmemiş olup bu oranların yerine özellikle işletmelerin performanslarını daha çok etkileyeceğini düşündüğümüz alacak devir hızı, duran varlık/devamlı sermaye oranı, aktif devir hızına ve sabit aktif devir hızına yer verilmiştir.

Sonuç olarak elde edilen bulgular ışığında, borçlanarak riskini artıran işletmeler performans açısından daha başarılı bulunmuştur. Bu durum piyasaların istikrarlı olduğu dönemlerde farklı sektörlerde de benzer sonuçlar verebilirken, piyasaları etkileyebilecek kriz yada konjonktürel dalgalanmalarda tam tersi sonuçlar verebilmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde borç seviyesi düşük ve özkaynak bakımından nispeten güçlü işletmelerin ayakta kalma olasılıkları daha yüksek olacaktır.

Gelecek çalışmalarda işletmelerin daha farklı oranlar kullanılarak performans değerlemesi ya da makro ekonomik faktörlerin işletme performansına etkisini ölçmek adına farklı değişkenler kullanılabilir. Özellikle turizm sektöründe yapılacak bu çalışmaların, gelecek yıllarda artması muhtemel turizm potansiyeli sayesinde işletmelerin nasıl daha sağlıklı mali yapılarla sahip olmaları gerektiği konusunda yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Ayaydın, H., Pala, F., & Sarı, Ş. (2019). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Turizm Firmalarının Finansal Performanslarının Değerlendirmesi: AHS ve VIKOR Yöntemleri. *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(2).
- Dal Maso, L., Liberatore, G., & Fazzini, M. (2016). Tourism Destination Competitiveness and Firm Performance through a Financial Crisis. In *Tourism Management, Marketing, and Development* (pp. 131–150). Springer.
- Dinçer, H., & Yüksel, S. (2019). Selecting investment strategies for European Tourism Industry using the hybrid decision making approach based on interval type-2 fuzzy sets. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 37(Preprint), 1–14.
- Erdoğan, M., & Yamaltdınova, A. (2018). Borsa İstanbul'a Kayıtlı Turizm Şirketlerinin 2011-2015 Dönemi Finansal Performanslarının TOPSIS ile Analizi. *Optimum: Journal of Economics & Management Sciences/Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1).
- Göral, R. (2015). E-WOM'a Dayalı Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri İle En Uygun Otelin Belirlenmesi Ve Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 1–17.
- İlban, M. O., & Yıldırım, H. H. (2017). Determination of tourism activities of the world's best tourism destinations using the multi-criteria decision-making method. *Cogent Social Sciences*, 3(1), 1301763.
- Kahveci, M., & Turna, I. (2016). Bist'de İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Topsis Tekniğı İle Finansal Performanslarının Analizi Ve Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Denetime Bakış= Accounting & Auditing Review*, 16(48), 99.
- Karadeniz, E. (2019). Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizinin Borsa İstanbul Turizm İşletmelerinin Finansal Performansına Etkilerinin Analizi. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(1), 61–75.
- Lee, J. W., & Manorungrueangrat, P. (2019). Regression Analysis with Dummy Variables: Innovation and Firm Performance in the Tourism Industry. In *Quantitative Tourism Research in Asia* (pp. 113–130). Springer.
- Nilashi, M., Samad, S., Manaf, A. A., Ahmadi, H., Rashid, T. A., Munshi, A., ... Ahmed, O. H. (2019). Factors influencing medical tourism adoption in Malaysia: A DEMATEL-Fuzzy TOPSIS approach. *Computers & Industrial Engineering*, 137, 106005.
- Özçelik, H., & Kandemir, B. (2015). Bist'de İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Topsis Yöntemi İle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 18(33).
- Yılmaz, E., & Aslan, T. (2017). Evaluation of Performance of Tourism Industry Companies listed in Istanbul Stock Exchange (BIST) by TOPSIS Methodology. *EMAJ: Emerging Markets Journal*, 7(2), 8–18.
- Zhang, A. (2017). The Impact of the Great Recession of 2009 to 12 on the US Tourism Industry and Firm Performance. *Available at SSRN 3072031*.

TRANSFER FİYATLANDIRMASININ TESPİTİNDE EMSALLERE UYGUNLUK İLKESİ YETERLİ Mİ?

Murat ZORKUN¹

Özet

Globalleşmenin artışı ve bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte çok uluslu şirketler, birincil amaçları olan kar maksimizasyonunu gerçekleştirebilmek için çeşitli transfer fiyatlandırması yöntemlerine başvurmuşlardır. Bu amacı, ödedikleri/ödeyecekleri vergileri minimum düzeye indirerek gerçekleştirebileceklerinin farkında olan çok uluslu şirketler, transfer fiyatlandırması yöntemlerinin seçiminde, faaliyette buldukları ülkelerin vergisel boşluklarından ve vergi oranı farklılıklarından yararlanmışlardır. Vergisel kayıplara uğrayan ülke vergi idareleri ise transfer fiyatlandırmasının tespitinde en önemli ilkelerden biri olan ve temelde mal veya hakların, piyasada bulunan benzer ürünlerle karşılaştırılması esasına dayanan emsallere uygunluk ilkesini kullanmışlardır. Ancak, emsallere uygunluk ilkesinin transfer fiyatlandırmasının tespitinde yeterli olup olmayacağı veya olsa bile ne ölçüde başarılı olacağına dair tartışmalar devam etmektedir. Bunun temel sebepleri; mal veya hakların, karşılaştırılabilirlik kriterlerinin doğru tespit edilememesi, kendilerine özgü özellikleri dolayısıyla piyasadaki emsallerinin az olması veya bazı durumlarda hiç olmamasıdır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; emsallere uygunluk ilkesinin, transfer fiyatlandırmasının tespitinde yeterli olup olmayacağına dair teorik ve ampirik çalışmaları bir araya getirerek ortak bir sonuca ulaşmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çok Uluslu Şirketler, Transfer Fiyatlandırması, Emsallere Uygunluk İlkesi

JEL Kodu: F23, G30

Is the Arm's Length Principle Sufficient in Determining The Transfer Pricing?

Abstract

With the rise of globalization and the development of information communication technologies, multinational companies are applying various transfer pricing methods in order to realize profit maximization which is their primary purpose. Being aware of the fact that they can realize this aim by minimizing the taxes they will/pay, multinational companies benefit from the tax gaps and tax rate differences of the countries in which they operate in the selection of transfer pricing methods. On the other hand, the tax authorities of the countries subject to tax losses use one of the most important principles in the determination of transfer pricing and the arm's length principle, which is based on the comparison of goods or rights with similar products on the market. However, there is controversy as to whether the arm's length principle is sufficient to determine transfer pricing or to what extent it will succeed. The main reasons for this are; goods or rights, the comparability criteria can not be determined correctly, because of their unique characteristics of the market is low or in some cases is not at all. The aim of this study; is to try to reach a common conclusion by combining theoretical and empirical studies on whether arm's length principle will be sufficient in determining transfer pricing.

Key Words: Multinational Companies, Transfer Pricing, Arm's Length Principle

JEL Classification: F23, G30

Giriş

Globalleşmenin artışı ve bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi, günümüzde hayatın her alanında olduğu gibi ticari hayatta da devrim niteliğinde değişiklikler olmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim globalleşmenin artışı ve teknolojilerin sürekli olarak gelişimiyle birlikte dünya küçük bir yer haline gelmiştir. Modern iş dünyası, yalnızca en büyük şirketlerin birden fazla ülkede çalışıp faaliyet gösterdiği bir yer haline gelmedi, aynı zamanda nispeten küçük, sıkı tutulan şirketler de kendi ülke sınırlarının dışına çıkmaya başladı (Cecchini vd., 2015).

21. yüzyıl dünyasında, ekonominin globalleşmesiyle birlikte; sermayenin ve emeğin serbest dolaşımı artmış, üretim üsleri yüksek maliyetli yerlerden düşük maliyetli yerlere kaymış, ticaret engellerinin kademeli olarak kaldırılmış, teknolojik ve telekomünikasyon gelişmelerinin ve giderek artmış ve bu durum çok uluslu şirketlerin yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir (Sari ve Hunar, 2015). UNCTAD'a (2011) göre, şu anda 100 binden fazla çok uluslu şirket vardır ve bu şirketlerin de yaklaşık 900 bin yabancı iştiraki bulunmaktadır.

¹ Arş.Gör., Kastamonu Üniversitesi, İşletme Bölümü, mzorkun@kastamonu.edu.tr

Çok uluslu şirketler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından “Bu kuruluşlar, genelde şirketleri ya da birden fazla ülkede kurulmuş ve böylece faaliyetlerini çeşitli yollarla koordine edebilen kuruluşları kapsamaktadır” şeklinde tanımlanmaktadır (OECD, 2008). Çok uluslu şirketler, kar maksimizasyonu amacına ulaşmak için genellikle, kendi ülkelerinden farklı ülkelerde çeşitli iştirakler kurmak suretiyle bunlar vasıtasıyla gelirlerini artırmak ve yatırımların geri dönüşünü sağlamak için pazar erişimini genişletmektedirler. Çok uluslu şirketler, küresel mal ve hizmet üretimine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Öyle ki uluslararası ticaretin %60'ından fazlasının çok uluslu şirketler tarafından ele alındığı tahmin edilmektedir (OlatunjiIsau, 2014). Sikka ve Willmott'un (2010) istatistiklerine göre, dünyadaki en büyük 100 ekonomiden 51'i ulus devletlerden ziyade çok uluslu şirketlerdir ve bu nedenle çok uluslu şirketler muazzam bir otorite gücü yönetmektedir (Addo vd., 2017).

Küreselleşmenin artışıyla birlikte ülkeler de vergi sistemleri üzerinde değişiklikler yapmaya başlamışlardır. Nitekim çok uluslu şirketlerin, ülkeler arasında vergisel boşluklardan veya ayrıcalıklardan yararlanmak suretiyle vergi yüklerini minimize etme çabaları, ülke vergi idarelerini düzenlemeler yapma konusunda harekete geçirmiştir. Öyle ki; hükümetler ve vergi idareleri, vergi gelirlerini koruyabilmek adına gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yeni düzenlemeler yapmışlar ve yapmaya da devam etmektedirler (Yıldız ve Yıldız, 2009).

Çok uluslu şirketlerin, minimum vergi ödeme amaçlı faaliyetleri ülke vergi idarelerini çeşitli düzenlemeler yapmaya ve vergi kanunlarına önleyici yöntemler koymaya itmiştir. Bu yöntemlerden bir tanesi, şirketlerin de sıkça başvurduğu transfer fiyatlandırması yöntemleridir. Vergi idareleri, çok uluslu şirketlerin belirlediği transfer fiyatlandırmasının tespitinde emsallere uygunluk ilkesini kullanmaktadır ve bu emsallere uygunluk ilkesinin temelinde karşılaştırılabilirlik analizi yatmaktadır. Ancak ticari işleme konu olan mal ve hizmetlerin karşılaştırılabilirliği için belirli kriterler gerekmekte ve bazı mal ve hizmetlerin kendi özellikleri sebebiyle karşılaştırmaya konu olmaları pek mümkün görünmemektedir.

Bu çalışma kapsamında transfer fiyatlandırmasının tespitinde, temel yöntem olarak kullanılan emsallere uygunluk ilkesinin vergi idareleri ve şirketler tarafından kullanılmasının başarılı olup olmayacağı ve olsa bile ne ölçüde başarılı olacağına dair çeşitli tartışmalara ve görüşlere yer verilecektir.

1. Transfer Fiyatlandırması

Transfer fiyatlandırması; bir işletmenin bir bölümünün diğer bir bölümüne sunduğu mal ve hizmetler için uyguladığı fiyat veya ticari işletmenin kendi bölümleri ya da kolları arasındaki mal ve hizmet satışlarında uyguladığı fiyat olarak tanımlanmaktadır (Kapusuzoğlu, 2006). Başka bir tanımda; çok uluslu şirketlerin, karı maksimize etme ve vergileri minimize etmek amacıyla bağlı kuruluş veya birimleri arasında belirlediği fiyatlandırma stratejisidir (Borkowski, 1997).

Transfer fiyatlandırması kavramı aslen 1880'lerin sonlarına dayanan bir yönetim muhasebesi kavramı iken vergisel amaçla kullanımı ve literatürde yer edinmesi ABD'de, 1928'de, İç Gelir İdaresi (IRS)'nin çok uluslu şirketlerin vergi kaçırmak amacıyla ilişkili tarafları arasında kar tahsis etmeye başlamasını engellemek için faaliyete geçmesiyle başlamıştır (Levey ve Wrappe, 2010).

Çok uluslu şirketler, ilişkili birimleri arasındaki firma içi işlemlerle meşgul olduklarından, “Transfer fiyatlandırması” olarak adlandırılan ve vergi yükümlülüklerini azaltmak için kullandıkları iç transfer fiyatlarını manipüle etmeye teşvik etmektedirler. Öyle ki; mal ve hizmet satışlarının, çok uluslu şirketler grubunun çeşitli ülkelerdeki kolları, iştirakleri arasında yapılması durumunda transfer uluslararası düzeyde gerçekleşmekte ve grup içi şirketler arasında gerçekleşen işlemler birden fazla ülkenin milli gelirini ve vergi gelirinin yakından ilgilendirmektedir (Bauer ve Langenmayr, 2013). Örneğin, Vietnam vergi makamları tarafından yapılan incelemeler sonucunda, “Çok uluslu işletmelerin yıl sonunda bilanço karlarını azaltmak ve minimum vergi ödemek için uyguladıkları en yaygın yöntemin; ithal ettikleri girdi malzemelerinin fiyatlarını yükseltmek ve ihraç ettikleri ürünlerin fiyatlarını düşürmek” olduğu tespit edilmiştir (Choi vd., 2018). Egger vd. (2010), çok uluslu bir şirketin, ilişkili olduğu birimler ile yaptıkları transfer fiyatlandırması sebebiyle yüksek vergi ülkelerindeki transfer fiyatlandırması yapmayan benzer yerel firmalardan yaklaşık %32 daha az vergi ödediklerini tespit etmişlerdir.

Transfer fiyatlandırmasından dolayı küresel olarak edilen zarara bakıldığında ciddi boyutlarda rakamlar olduğu görülecektir. Öyle ki, OECD'ye göre, çok uluslu şirketlerin vergi kaçınmasından dolayı oluşan zararın, küresel kurumlar vergisi gelirlerinin % 4 ile %10'u arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu da yaklaşık olarak yıllık 240 milyar Amerikan dolarına tekabül etmektedir (OECD, 2019).

2. Emsallere Uygunluk İlkesi

Çok uluslu şirketlerin, ilişkili birimleri ile yapmış oldukları işlemlerde belirlenen fiyat ya da bedelin, vergi kaçırma amacı ile olması gerekenden düşük veya yüksek olarak belirlenebileceği genel varsayımlardan birisidir. Bu sebeple

ticari işleme konu olan mal veya hizmetin olması gereken fiyatı ya da bedeli için bir standart belirlenmesi gerekmektedir. Emsal bedeli ya da fiyatı, bu standardı sağlamaktadır (Öcal, 2015).

Genel itibarıyla emsallere uygunluk ilkesi; “İlişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım ya da satımında uygulanan fiyat veya bedelin, aralarında böyle bir ilişkinin bulunmaması durumunda oluşacak fiyat veya bedele uygun olmasını ifade eder” biçiminde tanımlanabilir (Kurumlar Vergisi Kanunu[KVK], 2006: madde 13). Burada belirtilmek istenen, ilişkili tarafların birbirleriyle ticaret yaparken işleme konu olan mal veya hizmetin, piyasa fiyatına göre belirlenmesi gerektiğidir.

Çok uluslu şirketlerin de, mal veya hizmet ticareti yaparken emsal bedel ya da fiyatına göre işlem yapmaları gerekmektedir. Nitekim bu doğrultuda oluşan emsallere uygunluk ilkesi, OECD'nin ülkelere önerdiği ve genel olarak kabul görmüş transfer fiyatlandırması düzenlemelerinin temelini oluşturmaktadır. Öyle ki, emsallere uygunluk ilkesi OECD'ye üye ülkelerin vergisel amaçlı transfer fiyatlarının belirlenebilmesi için kullanılması konusunda fikir birliğine vardıkları uluslararası bir standarttır (Ökten ve Tutar, 2010; Choi vd., 2018).

2.1.Emsallere Uygunluk İlkesinin Uygulanması

2.1.1.Karşılaştırılabilirlik Analizi

Emsallere uygunluk ilkesinin tanımından da anlaşılacağı üzere bu ilke, temel olarak ticari işlemde belirlenen fiyat ile işleme konu olan mal veya hizmetin piyasada belirlenen fiyatını karşılaştırmaya dayanmaktadır. KVK madde 13'de belirtildiği üzere bu analiz “Bir mükellefin uygulayacağı emsallere uygun satış fiyatının, karşılaştırılabilir mal veya hizmet alım ya da satımında bulunan ve aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilerin birbirleriyle yaptıkları işlemlerde uygulayacağı piyasa fiyatı ile karşılaştırılarak tespit edilmesini” ifade eder (KVK, 2006: madde 13).

Bu yöntemin temel mantığı, tanımda da belirtildiği gibi incelenen işlemin şartları ile emsal alınan işlemin şartlarının karşılaştırılması esasına dayanmaktadır. Şartlardan kastedilen, seçilen yöntemle göre karşılaştırılan ve fiyat ya da kar marjı gibi göstergeleri etkileyebilen pazar şartları, mallardaki fiziki farklılıklar, yüklenen işlev, kullanılan varlıklar, alınan riskler gibi ekonomik faktörlerdir. Ayrıca, iki işlemin karşılaştırılabilir olması için, bu şartların aynı ya da benzer olması veya bu farklılıkların etkisinin uygun bir şekilde düzeltme yolu ile düzeltilebilir olması gerekmektedir (Öcal, 2015).

Karşılaştırılabilirliği etkileyen 4 faktör vardır ve bunlar (Tokay Acar, 2013);

- Mal ve Hizmetlerin Özellikleri

Bir mal veya hizmetin fiyatını belirleyen en önemli faktör hiç kuşkusuz kalitesidir. Ayrıca mal veya hizmetlerin fiziki özellikleri, kalitesi, güvenilirliği, piyasada bulunabilirliği, eğer gayri maddi hak ise işlem türü, koruma süresi gibi faktörler, fiyatını etkileyecektir.

- İşlev Farklılıkları

İki işletmenin kendi aralarında ücret pazarlığı yaparken üstlendikleri işlevler (tasarım, imalat, montaj, AR-GE, servis hizmeti, satın alma, reklam, nakliye, finansman), aldıkları riskler (girdi maliyeti, çıktı fiyatında dalgalanmalar, tesisat ve donanım yatırımları, döviz kurlar, kredi riski) ve kullandıkları varlıklar (tesis, donanım gayri maddi haklar ve bunların yaş, rayiç bedel, yer gibi özellikleri), hak ettikleri ücreti etkileyecektir.

- Ekonomik Koşullar

İçinde bulunulan ekonomik koşullar da fiyat üzerinde etkili olabilmektedir. Ekonomik koşullardan kastedilen, coğrafi konum, piyasaların büyüklüğü, piyasaların rekabet şartları, ikame mal veya hizmetlerin bulunup bulunmadığı, arz ve talep seviyeleri, üretim maliyetleri, piyasanın niteliği, işlemlerin tarih ve zamanı gibi unsurlardır.

- İş Stratejileri

Transfer fiyatlandırmasına yönelik karşılaştırılabilirliğin belirlenmesinde, iş stratejilerinin de incelenmesi önem arz etmektedir. İş stratejilerinin belirlenmesinde, örneğin, yeniliklere ve yeni ürünlerin gelişimine açık olma, ürün çeşitliliği, risklerin önlenilebilirliği, politik değişimlerin değerlendirilmesi ve ticari faaliyetlerin gündelik işleyişleri üzerinde etkili olabilecek tüm unsurlar da dahil olmak üzere, bir işletmeye ait birçok değişkenin dikkate alınması gerekmektedir.

2.1.2.Emsallere Uygunluk İlkesini Uygulamadaki Zorluklar

Çok uluslu şirketlerin yapmış oldukları mal veya hizmet ticaretinin vergi idareleri açısından bir gelir kaybı yaratmadığının tespiti için, işleme konu olan mal veya hizmetlerin emsal bedellerinin bulunması gereği kaçınılmazdır. Bu durumda yapılan bir işlemin diğer bir işleme emsal olabilmesi için; karşılaştırma konusu iki işlem ya da bu işlemleri gerçekleştiren iki işletme arasında belirlenen farkların hiçbirinin serbest piyasada uygulanan fiyatı ciddi biçimde etkilememesi ya da ortaya bir fark çıkmış ise bu farkların etkilerinin yapılan kabul edilebilir ölçüdeki doğru düzeltmelerle ortadan kaldırılabilmesi imkan dahilinde olmalıdır (Öcal, 2015).

Emsallere uygunluk ilkesinin en önemli kriteri olan karşılaştırılabilirlik analizinin yapımında kullanılan; mal veya hizmetlerin özellikleri, işlev farklılıkları, ekonomik koşullar ve iş stratejilerinin (Qiu, 2019) son derece soyut olması ve ölçülmesinin güç olması sebebiyle emsal bedel tespiti zorlaşmaktadır. Zorluk bununla da bitmemekte, ilişkili birimler arasındaki işleme tam olarak benzeyen ilişkisiz birimler arasındaki işlemlerden bir emsal bulunamayacağı için, bir ölçüde benzeyen bir emsalden hareket ederek, benzemeyen tarafların fiyat ya da marj üzerindeki etkisini ölçüp, gerekli düzeltmelerin yapılması gerekecektir (Öcal, 2015).

Genel olarak emsal bedelin uygulanmasının zorluğu ve transfer fiyatlandırmasının tespitinde yeterli olup olmayacağı konusu, farklı birçok araştırmacı tarafından da incelenmiştir. Örneğin; Bauer ve Langenmayr (2013) şirketlerin mal ve hizmetler konusunda farklı maliyetlere sahip olduğunu ve bu sebeple emsal bedelin tespitinin güç olduğunu ifade etmişlerdir. Taylor vd. (2015) özellikle gayri maddi mal veya hakların emsallerinin ülke vergi idareleri tarafından tespitinin zor olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü bu mal veya hakların eksik bilgi ve kendine özgü özelliklerinden dolayı benzer piyasa fiyatları yoktur. Bradley (2015) emsal bedelin, veri eksikliklerinden dolayı tespitinin neredeyse imkansız olduğunu ve şirketlerin de transfer fiyatlarını istedikleri şekilde belirleyebildiklerini ifade etmiştir. Holzmann (2017) yaptığı çalışmada ampirik olarak emsal bedelin gözlenemez olduğunu ve transfer fiyatının tespitinde yetersiz olduğunu belirtmiştir. Liu vd.(2017) ilişkili birimlerin kendi aralarında yaptıkları işlemde aynı işlem için birde fazla emsal bedelin ortaya çıkabileceğini ve bazı mal ve hizmetler için karşılaştırılabilirliğin mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Choi vd. (2018) karşılaştırılabilirlik analizinin emsal bedel tespitinde en güvenilir yöntem olduğunu belirtmişlerdir. Ancak ilişkisiz birimler arasında yeterince benzer bir işlem bulmak zordur ve özellikle de bazı mal ve hizmetlerin tekel özelliklerinden dolayı benzerlerini bulmak imkansızdır. Bu gibi durumlardan dolayı genel olarak mal veya hizmetlerin emsal bedelinin tespit edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Globalleşmenin artışı ve bu sebeple dünyanın küçük bir yer haline gelmesiyle çok uluslu şirketlerin sayısı artmıştır. Çok uluslu şirketler, kar maksimizasyonu amacına ulaşabilmek adına, kendi ilişkili olduğu birimleri arasında çeşitli transfer fiyatlandırması yöntemleri kullanarak fiyatları manipüle etmeye çalışmaktadırlar. Bundan dolayı vergi geliri kaybına uğrayan ülke vergi idareleri, manipüle edilen fiyatların doğru tespiti için OECD'nin standart kabul ettiği ve 80'den fazla ülkede uygulanan emsallere uygunluk ilkesini kullanmaktadırlar. Ancak emsallere uygunluk ilkesinin kendi içerisinde barındırdığı çeşitli zorluklar ve imkansızlıklar sebebiyle yeterli olup olmayacağı öteden beri tartışılan bir konu olmaktadır. Bu imkansızlıklar genel olarak (Öcal, 2015);

-Benzersiz niteliğe sahip gayri maddi haklar veya uzmanlık gerektiren hizmetler sağlayan çok uluslu şirketlerde olduğu gibi, emsallere uygunluk ilkesinin uygulanabilmesi oldukça güçtür (hatta olanaksızdır),

-İlişkili işletmelerin, ilişkisizlerin üstlenemeyecekleri bazı işlemleri üstlenebilmeleri, bunlar için emsal bulunmasını zorlaştırmaktadır,

-Gerek vergi idareleri gerekse mükellefler emsallere uygunluk ilkesinin uygulanışında (ticari sırların gizlenmesi gibi nedenlerle) yeterli düzeyde bilgi toplamak konusunda zorlanabilmektedir

şeklinde sıralanabilir.

Emsallere uygunluk ilkesinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için ilk olarak bahse konu olan mal veya hizmetin karşılaştırılabilir olması gerekmektedir ve bunun için de yeterli dokümana ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkeler bu sebeple, OECD'nin transfer fiyatlandırma rehberinde geniş biçimde açıkladığı belgelendirme ve dokümantasyon ilkelerini şirketlere uygulama noktasında zorunluluk getirmektedir. Bu belgelendirme yükümlülüğünün birebir uygulama ve takibinin zor olmasına karşın, emsal bedele ulaşma noktasında önem arz ettiği yadsınamaz bir gerçekliktir.

Kaynakça

- Addo, E. B., Salia, H., & Ali-Nakyee, A. (2017). Transfer pricing abuse: The Ghanaian perspective and the role of the accountant in tax compliance. *International Journal of Accounting*, 5(2), 83-91.
- Bauer, C. J., & Langenmayr, D. (2013). Sorting into outsourcing: Are profits taxed at a gorilla's arm's length?. *Journal of International Economics*, 90(2), 326-336.
- Borkowski, S. C., (1997). The transfer pricing concerns of and developing countries. *The International Journal of Accounting*, 32(3).321-336.
- Bradley, W. E. (2015). Transfer pricing: increasing tension between multinational firms and tax authorities. *Accounting & Taxation*, 7(2), 65-73.
- Cecchini, M., Leitch, R., & Strobel, C. (2015). Transfer pricing: Factors to consider. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 26(6), 5-11.
- Choi, J. P., Furusawa, T., & Ishikawa, J. (2018). Transfer pricing and the arm's length principle under imperfect competition.
- Egger, P., Eggert, W., Keuschnigg, C., & Winner, H. (2010). Corporate taxation, debt financing and foreign-plant ownership. *European Economic Review*, 54(1), 96-107.
- Holzmann, C. M. (2016). Transfer pricing as tax avoidance under different legislative schemes. *Beiträge zur Jahrestagung des Vereins für Socialpolitik 2016: Demographischer Wandel - Session: Taxation and firm productivity*, No. C10-V3. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10419/145929>.
- Kapusuzoğlu, T. (2006). Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı. *Vergi Dünyası*, (296), 18-36.
- Kurumlar Vergisi Kanunu (2006), T.C. Resmi Gazete, 26205, (13.06.2006).
- Levey, M. & Wrappe, S. (2010). *Transfer pricing: Rules, compliance and controversy*. Chicago, IL: CCH publishers
- Liu, L., Schmidt-Eisenlohr, T., & Guo, D. (2017). International transfer pricing and tax avoidance: Evidence from linked trade-tax statistics in the UK. *FRB International Finance Discussion Paper*, (1214).
- OlatunjiIsau, A. (2014). Transfer pricing: The Nigerian perspective. *International Journal of Accounting and Taxation*, 2(2), 23-38.
- Organization for Economic Co-operation and Development. (2019). Base erosion and profit shifting. <https://www.oecd.org/tax/beps/> 25.10.2019 tarihinde erişildi.
- Organization for Economic Co-operation and Development. (2008). OECD Model Tax Convention on Income and on Capital.
- Öcal, M. E. (2015). Teoride, mevzuatta ve uygulamada transfer fiyatlandırması. Anadolu Ofset: İstanbul.
- Ökten, R. ve Tutar, İ. (2010). Türkiye’de transfer fiyatlandırması. İstanbul: Penetra Denetim ve Danışmanlık.
- Qiu, Z. (2019). Can the arm’s length principle in the OECD transfer pricing guidelines fulfil the minimum requirements of the transaction approach in the controlled foreign company rules under anti-tax avoidance directive?.
- Sari, N., & Hunar, R. S. (2015). Analysis method of transfer pricing used by multinational companies related to tax avoidance and its consistencies to the arm's length principle. *Binus Business Review*, 6(3), 341-355.
- Sikka, P., & Willmott, H. (2010). The dark side of transfer pricing: Its role in tax avoidance and wealth retentiveness. *Critical Perspectives on Accounting*, 21(4), 342-356.
- Taylor, G., Richardson, G. & Lanis, R. (2015). Multinationality, tax havens, intangible assets, and transfer pricing aggressiveness: An empirical analysis. *Journal of International Accounting Research*, 14(1), 25-57.
- Tokay Acar, U. O. (2013). Transfer fiyatlandırması. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- UNCTAD (2011). World Investment Report 2011 (United Nations publication, Sales No. E.11.II.D.2). Retrieved from http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2011_en.pdf
- Yıldız, H. ve Yıldız Ş. (2009). Uluslararası transfer fiyatlandırması ve Türkiye’de yapılan son düzenlemeler, Eker A. (Ed.). **Küreselleşme ve Kamu Maliyesinde Yaşanan Dönüşüm İçinde**. Ankara, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

NORMALLEŞTİRİLMİŞ AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER ENDEKSİ YAKLAŞIMI İLE TÜRKİYE'DE SEKTÖRLER ARASI İHRACAT REKABETİNİN ANALİZİ

Memduh Alper DEMİR¹

Özet

Türkiye'nin Dünya ile yaptığı ihracatta hacim olarak özellikle giyim, tekstil, demir-çelik, otomotiv, meyve-sebze ve elektrik makinaları sektörleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada, bu sektörlerden hangisinin diğerine göre üstün olduğu ve dolayısıyla ihracatını arttırmak için hangisinde daha çok uzmanlaşmaya sahip olması gerektiği önem arz etmektedir. Ekonomi literatüründe, karşılaştırmalı üstünlüklerin hesaplanması için birçok endeks ortaya konulmuştur. Bunlardan en eskisi Balassa'nın ortaya koyduğu BRCA (Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğü) endeksidir. Ampirik çalışmaların çoğu BRCA Endeksini sadece bir ülkenin farklı mallar için dünyadaki karşılaştırmalı üstünlüklerinin göreceli sıralamasını tespit etmek için kullanmaktadır. BRCA endeksinin eksikliklerini gidermek için bazı Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) endeksleri oluşturulmuştur. Bu endekslerin bazıları; BRCA'nın logaritmik formu olan VRCA, Simetrik Açıklanmış Karşılaştırma Üstünlük (SRCA), Ağırlıklı Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (WRCA), Katkılı Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (ARCA) endeksleridir. Bu endeksler, BRCA endeksine ilişkin bazı görüşler geliştirirken, farklı uzaylarda (mallar veya eyaletler ve bölgeler) ve zamanlarda karşılaştırma yapmak için kullanılamamaktadır. Bu çerçevede çalışmada bu altı sektör arasındaki karşılaştırmalı üstünlük 2009-2017 yılları için Normalleştirilmiş Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (NRCA) endeksi ile hesaplanmıştır. Bu sayede bir ülkenin içindeki mallar arasında karşılaştırmalı üstünlüğün ölçülebilmesi sağlanmıştır. Türkiye ihracatının yaklaşık yarısını oluşturan bu 6 ana sektör için yapılan karşılaştırmalı üstünlük analizinde en güçlü uzmanlığa sahip olan sektörün Giyim Eşyası ve Bunların Aksesuarları sektörü olduğu, en zayıfın ise Elektrik Makinaları, Cihazları ve Aletleri ve bunun Aksam-Parçaları sektörü olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar çerçevesinde politika önerileri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: NRCA, Karşılaştırmalı Üstünlük, Türkiye

Analysis of Inter-Sectoral Export Competitiveness in Turkey with the Normalized Revealed Comparative Advantages Index Approach

Abstract

Turkey's exports volume in clothing, textiles, iron and steel, automotive, electrical machinery and fruits and vegetables sectors take an important place in whole export of Turkey to the World. At this point, it is important which of these sectors is superior to the other and therefore which one should have more specialization in order to increase its exports. In the economic literature, several indices have been presented to calculate the comparative advantages. The oldest of these is the BRCA (Balassa's Revealed Comparative Advantage), preferred by Balassa. Most empirical studies use the BRCA Index only to determine the relative ranking of a country's comparative advantage in the world for different goods. Because of some deficiencies of BRCA index, several Revealed Comparative Advantage (RCA) indices have been established. Some of these indices are; the logarithmic form of BRCA which is named VRCA, Symmetrical Revealed Comparative Advantage (SRCA), Weighted Revealed Comparative Advantage (WRCA), Additive Revealed Comparative Advantage (ARCA). These indices developed some sights of the BRCA index, but they could not be used for comparison between spaces (either goods or state and region) and time. In this context, the comparative advantage between these six sectors was calculated with the Normalized Revealed Comparative Advantage (NRCA) index for the years 2009-2017. In this way, the comparative advantage between goods within a country can be measured. Depending on the NRCA scores the sector of clothing and its accessories has the most powerful expertise and the weakest is the sector of electrical machinery, apparatus and appliances and its parts. Policy recommendations were made within the framework of these results.

Key Words: NRCA, Comparative Advantages, Turkey

Giriş

Ülkelerin uluslararası piyasada rekabet gücünün ölçülmesi önem arz etmiştir. Bu sayede ülke karşı ülkeye karşı rekabet avantajına sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşması ile ticaretini arttıracığı düşünülmektedir. Literatürde bu konu açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ile ölçülmektedir. Belirli bir mal ve/veya mal sepeti için iki ülke arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün ölçüldüğü bu çalışmalarda ele alınan ülkenin mallarının arasında

¹ Dr, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mademir@kastamonu.edu.tr

hangisinin diğerine göre dünya piyasasında daha çok karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ile ilgili ölçümlere rastlanılmamıştır. Bu noktada Yu vd. (2009) çalışması belirli bir ülkenin ihraç ettiği iki ürünün arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün ölçümüne imkân tanımaktadır.

Türkiye'nin Dünya ile yaptığı ihracatta hacim olarak özellikle giyim, tekstil, demir-çelik, otomotiv, meyve-sebze ve elektrik makinaları sektörleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada, bu sektörlerden hangisinin diğerine göre üstün olduğu ve dolayısıyla ihracatını arttırmak için hangisinde daha çok uzmanlaşmaya gitmesi gerektiği önem arz etmektedir. Bu noktada çalışmanın amacı bu altı sektör arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğü 2009-2017 yılları için hesaplamak ve bu noktada rekabet avantajına sahip sektörü belirleyerek bunun üzerine politika önerileri sunmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ortaya konulacak, Türkiye'nin özellikle ürün ve/veya sektör bazlı açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerinin hesaplandığı çalışmalarla ilgili literatür verildikten sonra veri seti ve bulgular belirtilecek son olarak ise sonuç kısmı ile çalışma tamamlanacaktır.

Teorik Çerçeve: Normalleştirilmiş Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (NRCA)

Karşılaştırmalı üstünlük veya Ricardo teorisi ticaret yapan ülkelerin birbirine bağımlı ve karşılıklı olarak birbirlerinden yararlandığını belirtmektedir. Bu ülkeler karşılaştırmalı üstünlüklerine bağlı olarak ticaret yapmaktadır. Ricardo'nun teorisi, belirli bir malda daha güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğü olan ülkelerin, bu malın üretimindeki üretim faktörlerini üretmeye ve bu malın üretim miktarını arttırmaya ve daha sonra bu mal için daha düşük karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülkelere ihraç etmeye odaklanma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Buna karşılık zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malı da ithal etme eğiliminde olacaktır. Bu noktada zayıf ve/veya güçlü karşılaştırmalı üstünlüğün ölçümü önem arz etmektedir (Demir vd. , 2017: 3).

Ekonomi literatüründe, karşılaştırmalı üstünlüklerin hesaplanması için birçok endeks ortaya konulmuştur. Bunlardan en eskisi Balassa (1965) 'nın ortaya koyduğu BRCA (Balassa's Revealed Comparative Advantage – Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğü) endeksidir. Ampirik çalışmaların çoğu BRCA Endeksini sadece bir ülkenin farklı mallar için dünyadaki karşılaştırmalı üstünlüklerinin göreceli sıralamasını tespit etmek için kullanılmaktadır. BRCA endeksinin eksikliklerini gidermek için bazı Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) endeksleri oluşturulmuştur. Bu endekslerin bazıları; BRCA'nın logaritmik formu olan VRCA (Vollrath, 1991), Simetrik Açıklanmış Karşılaştırma Üstünlük (SRCA) (Laursen, 1998), Ağırlıklı Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (WRCA) (Proudman ve Redding, 1998), Katkılı Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (ARCA) (Hoen ve Oosterhaven) , 2006) endeksleridir. Bu endeksler, BRCA endeksine ilişkin bazı görüşler geliştirirken, farklı uzaylarda (mallar veya eyaletler ve bölgeler) ve zamanlarda karşılaştırma yapmak için kullanılmamaktadır (Demir vd. , 2017: 3-4).

Yu vd. (2009), BRCA ve diğer bazı RCA endekslerinin yetersizliklerini dikkate alarak Normalleştirilmiş Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (NRCA) endeksini önermektedir. NRCA endeksi, mallar, ülkeler ve zaman dilimlerinde karşılaştırmalı üstünlükteki dereceyi ve karşılaştırmayı gösterebilmektedir. Böylece, NRCA endeksi bir ülkenin ticaret eğilimini gösterebilmektedir. Bir başka ifade ile hangi tür malların piyasada ve belirli bir zamanda potansiyelinin bulunduğu tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. Her ülkeden bir bütün olarak her mal için NRCA endeks değeri sıfır veya nötrdür. Bu, hiçbir ülkenin tüm mallar için karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olmadığı fikrine uygunluk göstermektedir (Demir vd. , 2017: 4).

BRCA endeksinden NRCA indeksine kadar olan mekanizması aşağıda gösterilmiştir;

$$BRCA_j^i = \left(E_j^i / E_j \right) / \left(E^i / E \right) \quad (1)$$

burada E_j^i ülke i'nin j malı ihracatını, E_j ise tüm ülkeler tarafından ihraç edilen j malını, E^i i ülkesinin toplam ihracatını, E ise toplam dünya ihracatını ortaya koymaktadır. $BRCA_j^i$ endeksinin 1 üzerinde aldığı değerler ülke i'nin bu malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bir başka ifade ile ülke i'nin dünya j malındaki piyasa payı, ülke i'nin toplam dünya piyasası içindeki payından büyüktür. $BRCA_j^i$ endeksinin 1 altında olması ülke i'nin j malındaki karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu belirtirken, endeksin 1 değerine eşit olması i ülkesinin j malında nötr karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlamına gelmektedir (Yu vd., 2009: 268).

Denklem 1'e göre, 1 ve 0 değerlerinin BRCA Endeksi için nötr karşılaştırmalı üstünlük noktaları olduğu belirtilebilmektedir. Nötr karşılaştırmalı üstünlük durumunda ülke i'nin j malı ihracatı \hat{E}_j^i olmakta ve $E^i E_j / E$ değerine eşit olmaktadır. Ülke i'nin gerçek dünyada tam olarak mal j ihracatı ise E_j^i dir ve normalde \hat{E}_j^i den farklı olmakta ve bu fark şu şekilde ifade edilebilmektedir;

$$\Delta E_j^i \equiv E_j^i - \hat{E}_j^i = E_j^i - (E^i E_j) / E \quad (2)$$

ΔE_j^i değerini dünya toplam ihracatı E'ye bölündüğünde NRCA endeksi elde edilmektedir. Burada bu bölme işlemine normalize etme denilmektedir;

$$NRCA_j^i \equiv \Delta E_j^i / E = E_j^i / E - E_j E^i / EE \quad (3)$$

NRCA endeksi, ülkenin reel ihracatının dünya ihracat pazarına göre göreceli ölçüğü açısından nötr karşılaştırmalı üstünlük seviyesinden kayma oranını ölçmektedir. (Yu vd., 2009: 268).

Bir ülkedeki mallar arası karşılaştırma için, mal 1 ve mal 2'nin NRCA endekslerinin farkı alınmakta ve eşitlik 4 te gösterilmektedir;

$$\Delta NRCA_{1-2}^i \equiv NRCA_1^i - NRCA_2^i = \frac{E^i}{E} \left[\left(\frac{E_1^i}{E^i} - \frac{E_1}{E} \right) - \left(\frac{E_2^i}{E^i} - \frac{E_2}{E} \right) \right] \quad (4)$$

denklem 4'e göre, NRCA puanlarının çapraz mal karşılaştırması, esas olarak bir ülkenin bu iki malda sahip olduğu göreceli uzmanlaşma seviyesini karşılaştırmaktadır. $\Delta NRCA_{1-2}^i > 0$ (veya $\Delta NRCA_{1-2}^i < 0$) nın anlamı ülke i'nin mal 1 için dünya ortalama mal 1 uzmanlaşma seviyesini de dikkate alarak mal 2 ye göre göreceli uzmanlık seviyesinin daha güçlü (veya daha zayıf) olduğunu ve bu nedenle ülke i'nin mal 1 de mal 2 'den daha güçlü (veya daha zayıf) karşılaştırmalı üstünlüğü olduğunu göstermektedir (Yu vd., 2009: 270).

Literatür Taraması

Türkiye de ürünlerin kendi arasında karşılaştırmalı üstünlüğün tespitine yönelik çalışmaya rastlanmamıştır. Genellikle yapılan çalışmalar Türkiye'nin dünya ile veya belirli bir coğrafya ile ticaretinde ele alınan ürünün karşılaştırmalı üstünlüğü şeklinde olmuştur. Bazı çalışmalarda Türkiye ile birlikte birkaç ülkenin söz konusu üründe dünyadaki veya belirli bir coğrafyadaki karşılaştırmalı üstünlüğü hesaplanmış ve Türkiye'nin o ürünlerdeki endeks değerleri ile karşılaştırılmıştır. Çalışmaların birçoğunda karşılaştırmalı üstünlük endeksi olarak BRCA ve VRCA kullanılmakta iken bir kısım çalışmada ise SRCA endeksinin kullanıldığı görülmektedir. Bu çerçevede NRCA endeksi kullanan çalışmaya rastlanmamıştır. Bu anlamda çalışma Türkiye de ürünler arasında karşılaştırmalı üstünlüğün tespitine yönelik nadir çalışmalardan olmakla birlikte yöntem olarak NRCA endeksinin kullanan ilk çalışmalardan biridir. Ayrıca bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran diğer bir faktör literatür taraması açısından diğer çalışmalara göre daha fazla çalışmayı irdelemesidir.

Literatürde spesifik bir ürün yada ürün grubunun mukayeseli üstünlüğüne inceleyen çalışmalara baktığımızda özellikle Türkiye'nin tekstil ve giyim sektörünün durumunu inceleyen çalışmalar başı çekmektedir. Bir başka ürün grubu ise tarım ürünleri ve bu grup içinde spesifik ürün olarak da fındık gelmektedir. Fındığı; buğday, sebze-meyve, turunçgiller, zeytinyağı, fıstık vd. gibi ürünler takip etmektedir. Ayrıca demir-çelik, mobilya, otomotiv, hizmetler, taşımacılık da diğer ürün grupları olarak dikkat çekmektedir.

Yücel (2010), 1998-2008 dönemi için yaptığı çalışmada tekstil ve giyim sektöründe Türkiye'nin Çin'e göre karşılaştırmalı üstünlüğü vardır. Sarıçoban vd. (2017) çalışmasında ise 1996-2015 dönemi Türkiye'nin Dünya ile yaptığı ticarete 24 tekstil ürün grubundan 19 unda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Gacener Atış (2014) ise Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Ortadoğu ve Kuzey Afrika pazarında Türkiye'nin tekstil sektöründeki durumunu incelediğinde karşılaştırmalı üstünlüğünün giderek azalsa da var olduğunu 1995-2012 dönemi için ortaya koymuştur. Şahin (2015a) ise 1995-2013 dönemleri için Türkiye'nin ve Çin'in Dünyaya karşı tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabetini irdelenmiş ve her iki ülkenin rekabetinin olduğu ancak Türkiye'nin endeks katsayısının Çin'den daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Kaya ve Oduncu (2016) çalışmasında Türkiye dışındaki birkaç ülkenin tekstil sektöründe Dünyadaki rekabet durumunu incelemiş ve genel anlamda Türkiye'nin sektörde en yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bashimov (2017a) ise 2000-2014 dönemi için Türkiye'nin ASEAN5 ülkeleri karşısında tekstil sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Aynagöz Çakmak (2005) çalışmasında 1989-2003 dönemini için Türkiye'nin rekabet gücünün hazır giyim ve konfeksiyon sektöründe dokumacılık sektörüne göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Erkan (2013), 1993-2009 yılları arasında 59 adet tekstil ürün grubunun 43 tanesinde 37 hazır giyim sektörünün 34'ünde Türkiye'nin Dünyada karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirtmiştir. Assadzadeh vd. (2013) çalışmasında 2001-2009 dönemi için İran ile Türkiye arasında tekstil ve giyim endüstrisinin rekabet durumunu incelemiş ve Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Karaalp ve Yılmaz (2012), 1988-2008 dönemi için yaptıkları çalışmalarında Türkiye'nin AB pazarında sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Yılmaz ve Karaalp Orhan (2015) Türkiye dışında Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Romanya'nın Dünyaya karşı tekstil ve giyim endüstrisindeki rekabet durumunu 2002-2013 dönemi için incelemiş Türkiye'nin bu ülkeler arasında tekstil sektöründe en yüksek karşılaştırmalı üstünlük endeks değerine ulaşmıştır. Dünya Giyim sektöründe ise bir tek Romanya, Türkiye ile birlikte karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Tekstil ve giyim sektörü ile ilgili tüm bu çalışmalara bakıldığında Türkiye'nin bu sektörde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirtilebilmektedir.

Ketenci ve Bayramoğlu (2018) Türkiye'nin 2000-2016 dönemi için cevizde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Keskingöz (2018) çalışmasında diğer çalışmalardan farklı olarak SRCA endeksini de kullanarak 2001-2017 dönemi için 24 tarım ürününün 12 tanesinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Erkan (2012a) 1993-2010 yılları için yaptığı çalışmada incir, kuru üzüm, fındık, antep fıstığı ve kuru kayısıda Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğü varken badem ve cevizde ise karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını belirtmiştir. Bu noktada Bashimov (2017b)da çalışmasında 2001-2015 dönemi için üzümün karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirtmiştir. Ceylan vd. (2018) çalışmasında üzüm ve kirazı ihracatını 2008-2016 dönemi için incelemiş ve Türkiye'nin bu iki üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varmıştır. Akgüngör vd. (2002) ise 1994-1997 dönemi için Türkiye'nin AB ile domates, üzüm ve narenciye işleme endüstrisi ihracatının durumunu incelemiş ve bazı Akdeniz ülkelerinin AB ile bu ürünlerde olan ihracatı ile karşılaştırmıştır. Türkiye işlenmiş üzüm ihracatında İspanya ve Portekiz'e göre, narenciye ihracatında ise Yunanistan ve Portekiz'e göre daha yüksek karşılaştırmalı üstünlük endeks değerlerine sahiptir. Yenisu (2017) çalışmasında fındığın 2000-2013 dönemi için dünya bazındaki karşılaştırmalı üstünlüğünü bazı fındık ihracatçısı ülkelerle birlikte incelemiş ve giderek azalan bir karşılaştırmalı üstünlüğün olduğunu ve bunun düşük verimden kaynaklandığını belirtmiştir. Güney (2014) ise 2009-2011 dönemi için Türkiye'nin fındık ticaretinde çok yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Abdikoğlu ve Unakıtan (2016) , 2004-2013 dönemi için Türkiye'nin ve bazı fındık üreticisi ülkelerin dünyadaki rekabet düzeylerini ortaya koymuştur. Türkiye'nin fındıkta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak endeks değeri açısından Azerbaycan ve Gürcistan'ın gerisinde kalmıştır. Gürcistan endeks değeri açısından en yüksek değerlere sahip iken Almanya ve İtalya en düşük değerlere sahiptir. Erkan (2016), 1993-2014 dönemi için 37 adet canlı hayvan, et ve deniz ürünü mal grubunda Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını belirtmektedir. Erkan vd. (2015), sebze ve alt grupları için 1993-2012 döneminde Türkiye'nin küresel piyasalarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kuşat (2019a) çalışmasında AB, Türkiye, Hindistan, Vietnam ve Endonezya'nın 2013-2017 dönemi için dünyada su ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüklerini hesaplamış ve Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ancak en yüksek endeks değerinin Hindistan'da olduğunu ortaya koymuştur. Berk vd. (2016) çalışmalarında Türkiye'nin 2004-2015 dönemi için yaş meyve ve sebze sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özçelik ve Özer (2008) ise 2004-2006 döneminde yaş meyve ve sebze sektörü ihracatında Türkiye'nin AB piyasası ile yaptığı ticaretin karşılaştırmalı üstünlüğünü hesaplamış ve sonuç olarak bu sektörde mutlak bir üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Peker (2015) de çalışmasını AB pazarına yönelik yapmakla birlikte dönem açısından 1990-2011 dönemini sektör olarak da hububat ve baklagiller sektörünü dikkate almış ve Türkiye'nin özellikle mercimek ve nohut grubunda yüksek rekabet gücünün olduğunu ortaya koymuştur. Sarıçoban ve Kösekahyaoglu (2017) 66 adet tarımsal ürün grubunun 1996-2015 dönemi için dünyaya ihracatında Türkiye'nin 24 tanesinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirtmektedir. Fidan (2009), 1990-2003 dönemi için Türkiye'nin AB ile yaptığı turunçgiller ihracatını özellikle Güney Avrupa'nın diğer turunçgiller ihracatçısı ülkelerinin durumunu da dikkate alarak incelemiştir. Türkiye'nin özellikle limon, misket limonu ve greyfurtta İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan'a karşı daha güçlü endeks değerlerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Şahinli (2014) çalışmasında 2000-2011 dönemi için 601 adet tarımsal maddenin karşılaştırmalı üstünlük endeks değerlerini hesaplamış ve Türkiye'nin dünya ile yaptığı ihracatta 78 adet tarımsal

üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Şahinli (2013) çalışmasında 2008 yılı için Türkiye ile AB arasında 420 tarımsal ürün için karşılaştırmalı üstünlüğe bakmıştır. Türkiye 95, AB ise 186 tarımsal üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bu durumda AB'nin daha çok tarımsal üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çukur vd. (2017) 2011-2013 dönemi için Türkiye'nin zeytinyağında çok güçlü olmasa da karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Türkekul vd. (2010) ise 1990-2006 dönemi için Türkiye'nin dünya ile zeytinyağı ihracatını diğer bazı ana zeytinyağı ihracatçısı ülkelerle birlikte incelemiştir. Tunus analizinin her dönemi için karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Tunus'u İspanya ve Yunanistan takip etmektedir. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlük değeri Suriye ve Yunanistan'ınkine benzerdir. Şelli vd. (2010) çalışmasında 2004-2008 dönemi için AB ülkelerinin ve Türkiye'nin dünya ile yaptığı Buğday ticaretini inceleyerek karşılaştırmalı üstünlük endekslerini ortaya koymuştur. Türkiye karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken bu üstünlük Malta, Portekiz, İtalya ve Belçika'ya göre düşük iken diğer tüm AB ülkelerine göre endeks değeri daha yüksektir. Pakravan ve Kalashami (2011), 1982-2007 dönemi için Türkiye'nin, İran'ın ve ABD'nin dünyaya yaptığı fıstık ihracatını incelemiştir. Bu dönem boyunca Türkiye ve İran'ın fıstıkta karşılaştırmalı üstünlüğü varken ABD'nin yoktur. Genel anlamda tarım sektörü ile ilgili tüm bu çalışmalara bakıldığında Türkiye'nin bu sektörde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirtilebilmektedir. Ancak çalışmaların bazıları bu karşılaştırmalı üstünlüğün bazı ürünlerde hiç olmadığını yada olsa da yavaşça azaldığını da ortaya koymaktadır.

Türker(2017), 1986-2016 dönemi için demir-çelik endüstrisinde Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çeştepe ve Tuncel(2018) ise 2007-2016 dönemi için Türkiye'nin katma değeri yüksek ürünlerin üretiminde kullanılan yassı demir çelik mamulleri grubunda rekabet gücünün düşük, buna karşılık katma değeri düşük uzun demir çelik mamulleri grubunda ise rekabet gücünün yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Kara ve Erkan (2016), 2000-2009 dönemi için demir-çelik endüstrisinde Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu sonuçlar Türkiye'nin demir-çelik sektöründe Dünyada karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu yönündedir.

Literatürde birçok çalışmada Türkiye de mobilya sektörünün durumunu ortaya koymakta ve rekabet düzeyini ölçülmektedir. Erkekoğlu vd. (2014) çalışmasında karşılaştırmalı üstünlüğe farklı bir boyut getirerek 2002-2012 dönemi için mobilya sektöründe Kayseri ilinin Türkiye ve Dünyadaki karşılaştırmalı üstünlüğünü incelemiştir. Hem Türkiye hem de dünyada kayseri mobilya sektörünün karşılaştırmalı üstünlüğü endeks değeri azalarak seyretse de vardır. Güleç ve Adıgüzel (2016), 2005-2015 dönemi için Türkiye'nin mobilya sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Altay ve Gürpınar (2008), 2001-2006 dönemi için yaptıkları çalışmada sadece 2005 ve 2006 yıllarında Türkiye'nin mobilya sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ancak geri kalan yıllarda sahip olmadığını belirtmektedir. Bashimov (2017c) ise 2000-2014 dönemini inceleyerek Türkiye'nin mobilya sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalar mobilya sektöründe Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Mobilya sektörüne yakın sektörlerden olan halı sektörü için Bashimov (2017d) çalışmasında Türkiye, Hindistan ve Çin halılarının dünya ihracatını 2000-2014 dönemi için incelemiş ve Türk halı sektörünün diğer bu iki ülkeye göre daha yüksek rekabet gücüne sahip olduğunu ortaya koymuştur. Kara vd. (2019) ise mobilya sektörünün hammaddesi olan ağaç ve orman ürünleri ile ilgili 14 ürün grubu için 2008-2017 dönemini dikkate aldıkları çalışmada dünyada Türkiye'nin sadece 4 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çabuk ve Yeşilkaya (2017), 2004-2015 dönemi için ahşap işleme makineleri için yaptıkları çalışmada Türkiye'nin 2010 yılından itibaren karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirtmektedirler.

Özdamar ve Albeni (2011), 1990-2008 dönemi için Türkiye'nin dünya ile yaptığı otomotiv sektörü ihracatında 2002 sonrası dönemde binek otomobiller, kamyon ve kamyonet ürün gruplarında, incelenen dönemin başından itibaren ise minibüs, midibüs ve otobüs gruplarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu bulmuşlardır. Bozdağ ve Saraçoğlu (2013), 1995-2011 dönemi için Türkiye'nin ve bağımsız devletler topluluğu üyesi ülkelerin dünya ile yaptığı otomotiv sektörü ticaretini incelemiştir. Beyaz Rusya, Türkiye ve Özbekistan'ın diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında dünyada daha yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirtilmiştir. Şahin ve Şahbudak (2016), 2000-2014 dönemi için Türkiye, Hindistan ve Çin'in dünyada makine ve ulaştırma araçları sektöründeki karşılaştırmalı üstünlükleri incelenmiştir. Türkiye'nin bu sektörde karşılaştırmalı üstünlüğü vardır. Ancak hesaplanan endeks değeri Çin'den daha düşüktür. Yapılan çalışmalara bağlı olarak genel anlamda otomotiv sektöründe Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe ancak sınırdaki endeks değerlerine sahip olduğu belirtilebilmektedir.

Bashimov (2019) çalışmasında Türkiye ile Asya ülkeleri arasında deri ve deri ürünleri için 2001-2017 dönemini incelemiş ve kürkler ve taklit kürkler ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken ham postlar, kürkler hariç deriler ve köseleler, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası ürün gruplarında ise karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını ortaya koymuştur. Eroğlu ve Özdamar (2005), 1990-2003 dönemi için beyaz eşya sektöründe Türkiye'nin AB ye ve dünyaya karşı karşılaştırmalı üstünlüklerini incelemiştir. Türkiye, buzdolabı, soğutucular, elektrikli fırın ve ocaklarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Kuşat (2018), 2006-2016 dönemi için Türkiye dahil AB'ye aday ülkelerin ve AB28 toplamının dünya ile yaptığı enerji sektörü malları ihracatını incelemiştir. Türkiye

özellikle elektrik enerjisinde sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüğü yıllar geçtikçe Karadağ, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Arnavutluk'a kaptırmıştır. Akyüz (2019), 2001-2017 döneminde Türkiye'nin kağıt ve kağıt ürünleri sektörünün içindeki 7 adet ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan çalışmaların bir kısmı da hizmetler sektörünü kapsamaktadır. Kuşat (2019b) çalışmasında Türkiye, ABD, Fransa ve Tayland'ın dünyadaki turizm sektöründeki karşılaştırmalı üstünlüklerini incelemiştir. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu bulunmuştur. Hızıroğlu vd.(2013), Türkiye'nin AB ve bazı Avrupa ülkeleri karşısında hizmetler sektöründeki karşılaştırmalı üstünlükleri 2000-2013 dönemi için incelenmiş ve inşaat, turizm ve taşımacılık sektörlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu bulunmuştur. Keser ve Ay (2016) çalışmasında 1994-2013 dönemi için yük taşımacılığı sektöründe Türkiye'nin ve BRICS ülkelerinin dünyadaki durumu incelenmiştir. Türkiye'nin en yüksek karşılaştırmalı üstünlük değerine sahip olduğu bulunmuştur. Türkiye'yi Hindistan, Rusya, Brezilya ve Çin takip etmektedir.

Ürünleri ve ürün gruplarını ayırırken bazı sınıflandırmalar üretimi sırasında hangi üretim faktörünün yoğun olduğu şeklinde olmaktadır. Bu çerçevede yapılan çalışmalarda literatürde mevcuttur. Kara ve Erkan (2011)'e göre 1993-2009 döneminde Türkiye'nin teknolojisi düşük geleneksel emek yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlüğü vardır. Alakbarov ve Erkan (2017), 2000-2015 dönemi için ARGE bazlı ürünlerde Türkiye ve Azerbaycan'ın dünya ile yaptığı ihracatı değerlendirmektedirler. İki ülkenin de küresel piyasalarda ar-ge bazlı ürün ihracatında karşılaştırmalı üstünlükleri yoktur. Erkan ve Batbaylı (2017) için yaptıkları çalışmada 2000-2014 dönemi için Türkiye'nin de üyesi olduğu Karadeniz İşbirliği Teşkilatındaki ülkelerin dünya ile yaptıkları ticaretteki karşılaştırmalı üstünlükleri incelenmiştir. Karadeniz İşbirliği Teşkilatındaki ülkelerin uluslararası piyasalarda genellikle hammadde ve emek yoğun ürünlerin ihracatında karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu görülmektedir. , Ar-ge ve teknoloji yoğun ürünlerin ihracatında karşılaştırmalı üstünlükleri yoktur. Şahin (2015b) çalışmasında 1992-2013 dönemi için Türkiye'nin ve BRICS ülkelerini analizine dahil ederek dünyaya yaptıkları ihracatı incelemiştir. Türkiye, Çin ve Hindistan'ın emek yoğun mallarda rekabet gücü yüksek bulunmuştur. Rusya'da emek yoğun malların rekabet gücünün düşük olduğu görülmüştür. Brezilya'da ise emek yoğun malların rekabet gücünün Rusya'ya göre yüksek ancak diğer ülkelere göre düşük olduğu görülmüştür. Erkan ve Yıldırım (2015), 1993-2013 dönemi için malları taklit edilmesi kolay ve kolay olmayan teknolojik ürünler olarak ayırmış ve Türkiye'nin dünyaya yaptığı ihracatta bu iki grupta da karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını belirtmişlerdir. Seymen ve Gümüştekin (2012) çalışmasında 1989-2010 dönemi için Türkiye ile AB ticareti incelenmiş ve Türkiye'nin düşük teknoloji ve orta-düşük ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Yılmaz (2003), Türkiye, AB ve bazı doğu Avrupa ülkelerinin dünya ile yaptığı ihracatı incelediği çalışmasında Türkiye'nin emek yoğun ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Kösekahyaoğlu ve Özdamar(2005)'in 1993-2004 dönemi için Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Estonya'nın AB ile yaptığı ihracatının incelendiği çalışmasında Türkiye'nin özellikle hammadde ve emek yoğun ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Erkan ve Alakbarov (2018), 2000-2014 dönemi için Türkiye ve Azerbaycan'ın dünya ile yaptığı ihracatı değerlendirmektedirler. Türkiye daha çok emek ve sermaye yoğun malların ihracatında uzmanlaşmış olmakla birlikte, Azerbaycan hammadde yoğun malların ihracatında uzmanlaşmış ve rekabet avantajı sağlamıştır. Erkan (2012b) çalışmasında 1993-2010 dönemi için Türkiye'nin ve BRICS ülkelerini analizine dahil ederek dünyaya yaptıkları ihracatı incelemiştir. BRIC ülkelerinin genel olarak hammadde ve emek yoğun ürünlerde uzmanlaşırken, Türkiye daha çok emek ve sermaye yoğun ürünlerde uzmanlaşmıştır. Eşiyok (2014), 2008-2013 dönemi için Türkiye'nin AB ile yaptığı ticareti incelemiş ve Türkiye'nin sadece düşük teknoloji içerikli sektörlerde AB karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmalar, Türkiye'nin genellikle üretim sürecinde emek faktörünü yoğun kullanan mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir.

Veri Seti ve Bulgular

Çalışmada kullanılan veri seti Türkiye verileri için TÜİK dış ticaret istatistiklerinden, Dünya ile ilgili veriler için Birleşmiş Milletler Uluslararası ticaret istatistiklerinden alınmıştır. Tüm değerler nominal dolar cinsindedir. Türkiye'nin toplam ihracatının SITC Rev. 3 sınıflandırması 2 haneye göre 6 tane sektör seçilmiştir. Seçilen sektör grupları tablo 1de gösterildiği gibi toplam ihracatının yaklaşık yüzde ellisini kapsamaktadır. Toplam 99 tane olan bu 2 hane seçim grubunda seçilen yıllar 2008 krizinden sonraki dönemi oluşturan yıllardır. 2018 yılı verileri henüz dünya çapında yetersiz olduğundan alınmamıştır.

Tablo 2. Seçili Ürünlerin İhracat Değerleri

İhracat (Milyon \$)/Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam İhracat	102142	113883	134906	152461	151802	157610	143838	142529	156992
Meyva ve Sebzeler (05) İhracatı	5353	6152	6695	6552	6877	7561	7651	6720	6869
Diğer Tekstil İplik, Kumaş, Şekil Vermens (65) İhracatı	7733	8969	10783	11083	12198	12646	11168	11095	11601
Demir-Çelik (67) İhracatı	9081	10199	12836	13092	11550	10768	7890	7250	9538
Elektrik Makinaları, Cihazları ve Aletleri, ve bunun Aksam-Parçaları (77) İhracatı	6346	7339	8669	9021	9663	9777	8516	8325	8775
Motorlu Kara Taşıtları (78) İhracatı	11891	13522	15444	14664	16528	17435	16870	19272	23469
Giyim Eşyası ve Bunların Aksesuarları (84) İhracatı	11553	12745	13945	14276	15394	16667	15118	15047	15087
05+65+67+77+78+84 İhracatı XT	51957	58926	68372	68688	72210	74854	67213	67709	75339
XT/Toplam İhracat Oranı(%)	50.86	51.74	50.68	45.05	47.56	47.49	46.72	47.50	47.98

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri. **Not:** (05) (65) (67) (77) (78) (84) değerleri sektör kodlarıdır.

Bu çerçevede verileri oluşturulan çalışmanın eşitlik 4'e göre $\Delta NRCA_{1-2}^i$ değerleri hesaplanmıştır. Tablo 2de 6 sektörün aralarındaki hesaplanan endeks değerleri görülmektedir.

Tablo 3. Normalleştirilmiş Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeks Değerleri

$\Delta NRCA_{1-2}^i$	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
$\Delta NRCA_{05-65}^i$	-1.55045E-07	-1.47156E-07	-1.87223E-07	-2.10831E-07	-2.46801E-07	-2.34154E-07	-1.78405E-07	-2.51541E-07	-2.57876E-07
$\Delta NRCA_{05-67}^i$	-1.96306E-07	-1.49565E-07	-2.11285E-07	-2.33001E-07	-1.51365E-07	-6.50785E-08	6.89101E-08	2.56727E-08	-7.0879E-08
$\Delta NRCA_{05-77}^i$	4.69525E-07	4.55494E-07	3.66822E-07	4.09972E-07	3.8877E-07	4.58631E-07	6.25693E-07	6.05522E-07	6.57496E-07
$\Delta NRCA_{05-78}^i$	-8.21E-08	-4.50437E-08	-4.97222E-08	5.61251E-08	-3.93895E-08	-1.10826E-08	2.43288E-08	-1.69807E-07	-3.4695E-07
$\Delta NRCA_{05-84}^i$	-3.85937E-07	-3.42069E-07	-3.07479E-07	-3.21331E-07	-3.49472E-07	-3.79734E-07	-3.2806E-07	-4.22164E-07	-3.88706E-07

$\Delta NRCA^i$ 65-67	- 4.1261 2E-08	- 2.4087E -09	- 2.40622 E-08	- 2.21704 E-08	9.54357 E-08	1.69075 E-07	2.47315 E-07	2.77214 E-07	1.86997 E-07
$\Delta NRCA^i$ 65-77	6.2457 E-07	6.0265E -07	5.54044 E-07	6.20803 E-07	6.3557E -07	6.92785 E-07	8.04098 E-07	8.57063 E-07	9.15372 E-07
$\Delta NRCA^i$ 65-78	7.2945 E-08	1.02112 E-07	1.37501 E-07	2.66956 E-07	2.07411 E-07	2.23071 E-07	2.02733 E-07	8.17338 E-08	- 8.90737 E-08
$\Delta NRCA^i$ 65-84	- 2.3089 2E-07	- 1.94913 E-07	- 1.20256 E-07	- 1.105E- 07	- 1.02672 E-07	- 1.45581 E-07	- 1.49655 E-07	- 1.70623 E-07	- 1.3083E -07
$\Delta NRCA^i$ 67-77	6.6583 1E-07	6.05059 E-07	5.78107 E-07	6.42974 E-07	5.40135 E-07	5.2371E -07	5.56783 E-07	5.79849 E-07	7.28375 E-07
$\Delta NRCA^i$ 67-78	1.1420 6E-07	1.04521 E-07	1.61563 E-07	2.89127 E-07	1.11975 E-07	5.39959 E-08	- 4.45813 E-08	- 1.9548E -07	- 2.76071 E-07
$\Delta NRCA^i$ 67-84	- 1.8963 1E-07	- 1.92504 E-07	- 9.61941 E-08	- 8.83292 E-08	- 1.98107 E-07	- 3.14656 E-07	- 3.9697E -07	- 4.47836 E-07	- 3.17827 E-07
$\Delta NRCA^i$ 77-78	- 5.5162 5E-07	- 5.00538 E-07	- 4.16544 E-07	- 3.53847 E-07	- 4.28159 E-07	- 4.69714 E-07	- 6.01364 E-07	- 7.75329 E-07	- 1.00445 E-06
$\Delta NRCA^i$ 77-84	- 8.5546 2E-07	- 7.97563 E-07	- 6.74301 E-07	- 7.31303 E-07	- 7.38242 E-07	- 8.38365 E-07	- 9.53753 E-07	- 1.02769 E-06	- 1.0462E -06
$\Delta NRCA^i$ 78-84	- 3.0383 7E-07	- 2.97025 E-07	- 2.57757 E-07	- 3.77456 E-07	- 3.10083 E-07	- 3.68652 E-07	- 3.52389 E-07	- 2.52356 E-07	- 4.17561 E-08

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 2 sonuçlarına göre pozitif değerler Türkiye'nin alt indisin sol tarafındaki mal için dünya ortalama söz konusu malın uzmanlaşma seviyesini de dikkate alarak alt indisin sağ tarafındaki mala göre göreceli uzmanlık seviyesinin daha güçlü olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede ele alınan yıllar için Meyve- Sebze sektörü, Elektrik Makinaları, Cihazları ve Aletleri ve bunun Aksam- Parçaları sektörüne göre daha güçlü bir uzmanlık seviyesine sahipken diğer sektörlerle karşı her sene bu uzmanlık seviyesine sahip olamamıştır. Diğer Tekstil İplik, Kumaş, Şekil Vermens sektörü ise Elektrik Makinaları, Cihazları ve Aletleri ve bunun Aksam- Parçaları ile meyve sebze sektörüne göre 2008 yılından günümüze kadar daha güçlü uzmanlık seviyesine sahiptir. Ayrıca bu sektör 2013 yılından itibaren demir-çelik sektörüne göre güçlü uzmanlık seviyesine sahipken motorlu kara taşıtı sektörüne karşı olan güçlü uzmanlığını 2017 yılında kaybederek zayıf uzman hale gelmiştir. Demir çelik sektörünün uzmanlık seviyesi ise Elektrik Makinaları, Cihazları ve Aletleri ve bunun Aksam- Parçaları sektörüne göre tüm yıllar için güçlü bir uzmanlık seviyesine sahiptir. Demir çelik sektörü diğer sektörle uzmanlık seviyesi durumunda hem güçlü hem de zayıf uzmanlık seviyesi gösterirken, giyim sektörüne karşı tüm analiz döneminde daha zayıf uzman halindedir. Elektrik Makinaları, Cihazları ve Aletleri ve bunun Aksam- Parçaları sektörü diğer 5 sektöre göre zayıf uzmanlığa sahiptir. Yani bir başka ifade ile karşılaştırmalı üstünlüğü olmayan bir sektördür. Motorlu kara taşıtları sektörünün ise Elektrik Makinaları, Cihazları ve Aletleri ve bunun Aksam- Parçaları sektörüne göre güçlü Giyim Eşyası ve Bunların Aksesuarları sektörüne göre ise zayıf uzmanlık seviyesine sahipliği vardır. Diğer sektörler ile ilişkisine bakıldığında güçlü ve zayıf üstün olduğu dönemler vardır. Giyim Eşyası ve Bunların Aksesuarları sektörü yalnızca 2012 yılında Meyve ve Sebzeler sektörüne göre zayıf uzmanlaşmaya sahipken bunun dışında analizdeki yıllar için tüm sektörlerle karşı güçlü uzmanlığı vardır.

Sonuç olarak Türkiye ihracatının yaklaşık yarısını oluşturan bu 6 ana sektör için yapılan karşılaştırmalı üstünlük analizinde en güçlü uzmanlığa sahip olan sektörün Giyim Eşyası ve Bunların Aksesuarları sektörü olduğu, en zayıfın ise Elektrik Makinaları, Cihazları ve Aletleri ve bunun Aksam- Parçaları sektörü olduğu görülmüştür. Bu çerçevede yapılacak olan politika önerilerine sonuç kısmında değinilecektir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin en çok ihraç yaptığı altı sektör için yapılan rekabet karşılaştırmasında Giyim Eşyası ve Bunların Aksesuarları sektörü diğer sektörlerimize göre en güçlü uzmanlığa sahiptir. Özellikle Türkiye de 2000li yıllardan itibaren sektörde gelişen markalar ve bu markaların yurtdışında satış ofisleri açmaları ile bu uzmanlığın sağlandığı

düşünülmektedir. Ayrıca günümüzde AR-GE çalışmaları ile ortaya çıkan nano teknolojik kumaşlar ile yapılan giyim eşyaları gibi ürünlerde kuşkusuz rekabet gücünü arttırmaktadır. Türkiye bu çerçevede sektöre olan yatırımlarını arttırarak bu rekabet avantajını korumalıdır. Elektrik Makinaları, Cihazları ve Aletleri ve bunun Aksam- Parçaları sektörü en düşük uzmanlığa sahip olunan sektördür. Bu sektör sermaye yoğun bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sektördeki ürünler teknolojik birikim üzerine üretilen ürünlerdir. Türkiye bu sektörde diğer sektörlerine göre bu birikimi sağlayamadığı düşünülmektedir. Bundan dolayı bu ürünlerde AR-GE yatırımlarının arttırılıp sektörün alt sektörlerinde rekabet avantajı sağlayabileceğimiz özellikle hammaddesi ve ara malı Türkiye tarafından üretilebilecek ürünlerin tespit edilip bunların üretimi ve ihracatına öncelik verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abdikoğlu, D. İ., and Unakitan, G. (2016). International competitiveness analysis of hazelnut export in Turkey, D.K. Dimitrov, R. Yılmaz ve G. Loschnigg (Ed.) *IBANESS Conference Series: International Balkan and Near Eastern Social Sciences Conference Series, 12-13 March 2016, Plovdiv, Bulgaria: Bildiriler Kitabı içinde* (pp. 78-83). University of Agribusiness and Rural Development. http://ibaness.org/images/plovdiv/ibaness_proceedings.pdf adresinden erişildi.
- Akgüngör, S., Barbaros, R. F., and Kumral, N. (2002). Competitiveness of the Turkish fruit and vegetable processing industry in the European Union market. *Russian and East European Finance and Trade*, 38(3), 34-53.
- Akyüz, K. C. (2019). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi Kullanılarak Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sanayi Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 21(1), 164-171.
- Alakbarov, N. ve Erkan, B. (2017). Türkiye ve Azerbaycan'ın İhracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Teknoloji Yoğunluğu Bazında Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 28-47.
- Altay, B. ve Gürpınar, K. (2008). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri: Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 257-274.
- Assadzadeh, A., Behbudi, D., Miyarkolaie, N. F., and Moghadam, H. M. (2013). A study of the revealed comparative advantage in the textile and clothing industries between Iran and Turkey. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5(2), 95-107.
- Atis, A. G. (2014). Türkiye'nin Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Karşılaştırmalı Rekabet Analizi. *Ege Akademik Bakis*, 14(2), 315-334.
- Balassa, B., (1965). Trade liberalization and "revealed" comparative advantage. *Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2), 99-123.
- Bashimov, G. (2017a). Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü: ASEAN-5 Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analiz. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 1-15.
- Bashimov, G. (2017b). Türkiye'de Üzüm Üretimi ve İhracat Performansı. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31(2), 57-68.
- Bashimov, G. (2017c). Mobilya Endüstrisi: Türkiye'nin Küresel Piyasadaki Karşılaştırmalı Üstünlüğü. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4(2), 20-29.
- Bashimov, G. (2017d). Halı Sektöründe Karşılaştırmalı Üstünlük: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneği. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4(3), 39-51.
- Bashimov, G. (2019) Türk Deri Sanayinin Karşılaştırmalı Üstünlüğü: Seçilmiş Asya Ülkeleri ile Bir Karşılaştırma. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 6(2), 30-43.
- Berk, A., Bal, T. ve Uçum, G. (2016). Yaş Meyve ve Sebze Dış Ticaretinde Türkiye'nin Rekabet Durumu, B. Karlı, T. Bal, D.Sarıca ve Ş. Özger (Ed.) *XII. Ulusal Tarım Kongresi, 25-27 Mayıs 2016, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Isparta: Bildiriler Kitabı Cilt II içinde* (ss.1321-1328). <http://utek2016.sdu.edu.tr/Cilt2.pdf> adresinden erişildi.
- Bozdağ, E. G., and Saraçoğlu, C. S. (2013). Analysis of Competitiveness of Turkey and Commonwealth of Independent States in their Automotive Market, S. Sarı, A. H. Gencer ve İ.Sözen (Ed.) *International Conference On Eurasian Economies, 17-18 September 2013, St. Petersburg, Russia. Bildiriler Kitabı içinde* (pp. 41-49). Ankara: Beykent University. <https://www.avekon.org/proceedings/avekon04.pdf> adresinden erişildi.
- Cabuk, Y., and Yesilkaya, M. (2017). International Competitiveness Analysis of Woodworking Machinery Industry in Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin*, 26(8), 5395-5402.

- Ceylan, R. F., Sayın, C., Ozkan, B., Akpınar, M. G. and Ilbasım, E. (2018). Comparative advantage analysis for Turkish grape and cherries export market. *International Journal of Agriculture, Forestry and Life Science*, 2(2), 75-86.
- Çakmak, Ö. A. (2005). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), 65-76.
- Çeştepe, H. ve Tunçel, A. (2018). Türkiye Demir Çelik Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 13(15), 113-129.
- Çukur, F., Demirbaş, N., and Gölge, E. (2017). International competitiveness of the Turkish olive oil sector. *Selçuk Journal of Agriculture and Food Sciences*, 31(3), 162-168.
- Demir, M. A., Bilik, M., and Utkulu, U. (2017). The Impact Of Competitiveness On Trade Efficiency: The Asian Experience By Using The Stochastic Frontier Gravity Model. *Eurasian Journal of Economics and Finance*, 5(4), 1-15.
- Erkan, B. (2012a). Türkiye'nin geleneksel ihracat ürünlerinde uzmanlaşma düzeyi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 75-83.
- Erkan, B. (2012b). BRIC ülkeleri ve Türkiye'nin ihracat uzmanlaşma ve rekabet düzeylerinin karşılaştırmalı analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 101-131.
- Erkan, B. (2013). Türkiye'nin Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü İhracatında Uluslararası Rekabet Gücünün Belirlenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 93-110.
- Erkan, B. (2016). Türkiye'nin Canlı Hayvan, Et ve Deniz Ürünleri İhracatındaki Rekabet Gücünün Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1843-1864.
- Erkan, B. ve Alakbarov, N. (2018). Azerbaycan'ın İhracatında Uzmanlaşma ve Rekabet Yapısı: Türkiye İle Karşılaştırmalı Analiz. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 55-73.
- Erkan, B., and Yıldırımçı, E. (2015). Economic Complexity and Export Competitiveness: The Case of Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 524-533.
- Erkan, B., Arpacı, B., Yaralı, F. ve Güvenç, İ. (2015). Türkiye'nin sebze ihracatında karşılaştırmalı üstünlükleri. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 18(4), 70-76.
- Erkan, B., ve Batbaylı, Ş. (2017). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Üyesi Ülkelerin Küresel Pazarlardaki Karşılaştırmalı Üstünlükleri. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(Özel Sayı) 47-65.
- Erkekoğlu, H., Kılıçarslan, Z., ve Göknaar, H. (2014). Kayseri İlinin Mobilya Sektörü Rekabet Gücü: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (44), 1-22.
- Eroğlu, Ö., ve Özdamar, G. (2005). Türk İmalat Sanayiinin Rekabet Gücü ve Beyaz Eşya Sektörü Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 1-21.
- Eşiyok, A. (2014). Türkiye-AB Arasında Dış Ticaretin Teknolojik Yapısı, Rekabet Gücü ve Endüstri-İç Ticaret: Ampirik Bir Değerlendirme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 91-124.
- Fidan, H. (2009). Comparison of citrus sector competitiveness between Turkey and EU-15 member countries. *HortScience*, 44(1), 89-93.
- Güleç, E. ve Adıgüzel, M. (2016). Türkiye Mobilya Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü İncelemesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri*, WPS NO/31, Mayıs.
- Güney, O. İ. (2014). Turkish hazelnut production and export competition. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24(1), 23-29.
- Hiziroğlu, M., Hiziroğlu, A., and Hulusi Kokcam, A. (2013). An investigation on competitiveness in services: Turkey versus European Union. *Journal of economic Studies*, 40(6), 775-793.
- Hoen, A.R. and Oosterhaven, J., (2006). On the measurement of comparative advantage. *The Annals of Regional Science*, 40(3), 677-691.
- Kara, O., Şahin, Ö., Bekar, İ., ve Kayacan, B. (2019). Endüstriyel Ağaç ve Ahşap Ürünleri Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi: Türkiye Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(1), 15-32.
- Kara, O. ve Erkan, B. (2011). Türkiye'nin Emek Yoğun Mal İhracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Makro Ekonomik Büyüklüklerle İlişkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 67-93.
- Kara, O. ve Erkan, B. (2016). Demir-Çelik Endüstrisinde Verimlilik ve Karşılaştırmalı Üstünlük İlişkisi, *UEK-TEK 2016: Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı, 20-22 Ekim 2016, Bodrum: Bildiriler Kitabı* içinde (ss.1222-1243). <http://teacongress.org/files/proceedings.pdf> adresinden erişildi.

- Karaalp, H. S., and Yılmaz, N. D. (2012). Assessment of trends in the comparative advantage and competitiveness of the Turkish textile and clothing industry in the enlarged EU market. *Fibres & Textiles in Eastern Europe*, 20(3), 8-11.
- Kaya, Ö. ve Oduncu, A. (2016). Türk Tekstil Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Değerlendirmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 418-428.
- Keser, H. Y., and Ay, S. (2016). Comparative Advantage Of Turkey In Freight Transportation Sector: In Comparison With Bric Countries, I. Vrankic and D. Tomic (Ed.) *Economic and Social Development 13 th International Scientific Conference on Economic and Social Development, 14-16 April 2016, Barcelona, Spain: Bildiriler Kitabı* içinde (pp. 242-251). <https://www.esd-conference.com/past-conferences> adresinden erişildi.
- Kesgingöz, H. (2018). Türkiye'nin Tarım Sektörünün Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(2), 508-523.
- Ketenci, C. K. ve Bayramoğlu, Z. (2018). Türkiye'de Ceviz Üretiminin Rekabet Analizi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 5(3), 339-347.
- Kösekahyaoğlu, L. ve Özdamar, G. (2005). Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Estonya'nın Sektörel Rekabet Gücü ve Dış Ticaret Yapısı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 2, 74-102.
- Kuşat, N. (2016). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi Çerçevesinde AB Aday Ülkeleri Enerji Sektörü Rekabet Gücü Analizi (2006-2016). *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(1), 362-376.
- Kuşat, N. (2019a) Su Ürünleri Sektörü Rekabet Gücü Analizi: Türkiye ve Beş Lider Ülke Örneği. *Acta Aquatica Turcica*, 15(1), 43-54.
- Kuşat, N. (2019b) Türkiye Turizm Sektörünün Dünya Sektör Liderleri Karşısındaki Rekabet Gücü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 20(1), 141-165.
- Laursen, K. (1998). Revealed comparative advantage and the alternatives as measures of international specialisation. *DRUID Working Paper*, No. 98-30.
- Özçelik, A. ve O.Özer (2008). Yaş Meyve ve Sebze Dış Ticaretinin Açıklanmış Mukayeseli Üstünlükler İndeksi Yardımıyla Türkiye ve AB Ülkeleri Üzerine Rekabet Gücünün Analizi, *VIII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 23-25 Haziran 2008 Bursa: Bildiriler Kitabı* içinde, (ss. 12-24). <http://www.tarimarsiv.com/wp-content/uploads/2017/03/2-1.pdf> adresinden erişildi.
- Özdamar, G. ve Albeni, M. (2011). Türkiye Otomotiv Sanayisi Dış Ticaret Rekabet Gücü Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 193-216.
- Pakravan, M. R., and Kavooosi Kalashami, M. (2011). Future prospects of Iran, US and Turkey's Pistachio exports. *International Journal of Agricultural Management and Development*, 1(3), 181-188.
- Peker, A.E. (2015). Türkiye hububat ve baklagil alt sektörünün Avrupa Birliği pazarı karşısındaki rekabet gücü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Fakültesi Dergisi*, 5(2), 1-20.
- Proudman, J. and Redding, S. (1998). *Openness and growth*. London: The Bank of England.
- Sarıçoban, K. ve Kösekahyaoğlu, L. (2017). Türkiye'nin Tarımsal Ürünlerdeki İhracat Rekabet Gücünün Ölçülmesi: 1996-2015 Dönemi Üzerine Bir Analiz. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 7, 78-96.
- Sarıçoban, K., Kösekahyaoğlu, L. ve Erkan B. (2017). Türkiye'nin Tekstil İhracatındaki Rekabet Gücü Düzeyinin Belirlenmesi: 1996-2015 Dönemi için bir analiz. *Kesit Akademi Dergisi*, 8(3), 186-203.
- Seymen, D., and Gümüştekin, B. (2012). R&D Intensive Goods Trade and Competitiveness of Turkey in the European Union Market. *Turkish Economic Association Discussion Paper Discussion Paper. (No. 2012/24)*.
- Şahin, D. (2015a). Türkiye ve Çin'in Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Rekabet Gücünün Analizi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 155-171.
- Şahin, D. (2015b). Türkiye'nin Emek Yoğun Mallarda Rekabet Gücünün Ölçümü: BRIC Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Analiz. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 241-262.
- Şahin, D., ve Şahbudak, E. (2016). Makine Ve Ulaştırma Araçları Sektöründe Rekabet Gücünün Analizi: Türkiye, Çin Ve Hindistan Örneği. *Journal of International Social Research*, 9(45), 865-876.
- Şahinli, M. A. (2013). Comparative advantage of agriculture sector between Turkey and European Union. *African Journal of Agricultural Research*, 8(10), 884-895.
- Şahinli, M. A. (2014). Revealed Comparative advantage and competitiveness: Turkey agriculture sector. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24(3), 210-217.

- Şelli, F., Zan, A., and Er, S. (2010). Comparison for international competition power between Turkey and European Union (EU)-27: Wheat example. *African Journal of Agricultural Research*, 5(8), 641-646.
- Türkekul, B., Günden, C., Abay, C., and Miran, B. (2010). The competitiveness of Turkish olive oil on the world market. *Journal of Food, Agriculture & Environment*, 8(2), 68-73.
- Türker, O. (2017). Türkiye'nin Demir-Çelik Endüstrisinin Rekabet Gücünün Değişimi: 1989-2016. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(12), 54-77.
- Vollrath, T. L. (1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127(2), 265-280.
- Yenisu, E. (2017). Türk Fındık Sektörünün Rekabet Gücü: Balassa Endeksi Yaklaşımı. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(5), 22-37.
- Yılmaz, B. (2003). Turkey's Competitiveness in the European Union: A Comparison with Five Candidate Countries – Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania – and the EU15. *Ezoneplus Working Paper, No.12, February*.
- Yılmaz, N. D., and Karaalp-Orhan, H. S. (2015). Comparative advantage of textiles and clothing: evidence for top exporters in Eastern Europe. *Fibres & Textiles in Eastern Europe*, 6 (114), 8-13.
- Yu, R., Cai, J., and Leung, P.(2009). The normalized revealed comparative advantage index. *The Annals of Regional Science*, 43(1), 267-282.
- Yücel, Y. (2010). Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü ve Çin Tehdidi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 227-250.

HAVA DURUMU YATIRIMCI DAVRANIŞLARINI ETKİLER Mİ? BİST İSTANBUL ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Fatih KONAK¹

Esra ÖZKAHVECİ²

Özet

Geleneksel ekonomi teorisi insan davranışlarını rasyonel, faydacı ve mekanik olarak kabul etmiş ve geliştirilen teoriler de bu çerçeveye sınıra çıkmamıştır. Süreç içerisinde geleneksel ekonomi olgusunu destekleyen bir çok teorisinin literatüre girdiği görülürken, beklenen fayda teorisinin bu teoriler arasında ilklerden birini oluşturduğu bilinmektedir. Bu teori ile insanlar rasyonel kabul edilirken, bireylerin karar almasında fayda maksimizasyonu göz ardı etmediğini savunulmuştur. Ayrıca, piyasaların etkin olduğu ve mevcut tüm bilgilerin menkul kıymet fiyatlarına eşanlı olarak yansıdığını savunan, diğer bir ifade ile, yatırımcıların ekstra bir bilgi ile fazladan getiri elde edemeyeceğini ileri süren ve E. Fama tarafından geliştirilen Etkin Piyasalar Hipotezi geleneksel bakış açısına güçlü bir yön kazandırmıştır. Diğer taraftan, 'anomali' olarak nitelendirilen, piyasalarda meydana gelen olağan dışı davranış biçimleriyle, fiyat hareketlerini tahminleyebilmek yatırımcılara ortalama üzerinde getiri elde etme imkanını ortaya çıkarmıştır. Rasyonel insan kararlarının dışından, irrasyonel bakış açısıyla piyasaları anlamak, yatırımları yönlendirmek veya yatırımcı davranışlarını tahminleme amacı son yıllarda daha da belirgin hale gelmiştir. Hava durumunun insan psikolojisi üzerindeki pozitif veya negatif etkisi, yatırımcı davranışları açısından önemli bir alanı oluşturabileceği iddia edilebilir. Bu kapsamda, çalışmanın amacı hava durumunun menkul kıymet fiyatları üzerinde olası bir etkisinin varlığını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin her yönüyle en önde gelen şehirlerinden biri olan İstanbul ili hava durumunun etkisi çerçevesinde belirlenirken, 96 şirketin kotasyonun bulunduğu BIST İstanbul Endeksi'nin 2013-2019 dönemindeki günlük getirileri bu etkinin olası varlığının tespiti için seçilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen çıktılar, irrasyonel yatırımcı davranışlarının piyasalar üzerindeki etkisi perspektifinde, piyasa katılımcılarına bu bilgi setini kullanarak ortalama üzerinde getiri elde etme imkanı sunabileceği söylenebilir. Ayrıca, piyasanın hava durumunun psikolojik etkileri kısıtında etkinliği konusunda bir bakış açısı kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hava Durumu Anomalisi, BIST İstanbul Endeksi

Does Weather Affect Investor Behavior? An Application On BIST Istanbul Index s

Abstract

Traditional economic theory accepts human behavior as rational, utilitarian and mechanical, and the theories developed do not reach this framework. While many theories supporting the traditional economic phenomenon have entered the literature during the process, it is known that the expected utility theory constitutes one of the first among these theories. It is argued that individuals do not ignore benefit maximization in the decision-making process as people are considered rational. In addition, the Efficient Markets Hypothesis developed by E. Fama, which argues that markets are efficient that means all available information is reflected simultaneously in securities prices which cannot allow investors to obtain return above average by using same information, has given a strong direction to the traditional view of economy theory. Apart from rational human decisions, the objective of understanding the markets from an irrational point of view, directing investments or predicting investor behavior has become more prominent in recent years. It can be argued that the positive or negative effects of weather on human psychology may constitute an important area for investor behavior. In this context, the aim of the study is to reveal the existence of a possible effect of weather on securities prices. In order to reveal the possible existence of this effect, daily returns of BIST İstanbul Index are selected between the period of 2013-2019. It can be said that the results obtained from the analysis can provide the market participants with the opportunity to obtain above average returns by using this information set in the perspective of the effect of irrational investor behavior on the markets. In addition, a perspective on the efficiency of the market within the constraints of the psychological effects of the weather is provided.

Key Words: Weather Anomaly, BIST Istanbul Index

¹Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, fatihkonak@hitit.edu.tr

²Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı,

Giriş

Geleneksel finans teorilerinin en önemli savunucu teorilerinden ikisi olan Etkin Piyasalar Hipotezi ve Beklenen Fayda Teorisi bireyi rasyonel olarak düşünüp, kişinin kendi fayda maksimizasyonunu sağlarken 'rasyonellik' çerçevesinde hareket ettiğini kabul etmektedir. Diğer bir ifade ile yatırımcı kendisi için en doğru yatırım kararını alabilmekte ve duygusal olarak etkilenmemektedir. Diğer taraftan, davranışsal finans ise yatırımcıyı irrasyonel olarak ele almakta ve kişinin sosyal, duygusal ve bilişsel önyargılardan etkilendiğini savunmaktadır (Küçük, 2014:105).

Davranışsal finansın gelişmesine katkı sağlayan Beklenti Teorisi, 1979 yılında Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından ortaya atılmıştır. Beklenti Teorisi ile bireylerin psikolojik unsurlar dahilinde karar aldığı ve rasyonellikten farkında olmadan uzaklaştığı ifade edilmektedir. Davranışsal finansın ilgilendiği konulardan bir tanesi de anormal getiri olarak adlandırılan ve finans piyasalarında meydana gelen anomalilerdir. Finans piyasalarında yatırımcı davranışları neticesinde kendiliğinden oluşan bu anomaliler Etkin Piyasa Hipotezine aykırılık teşkil etmektedir. Çünkü Etkin Piyasa Hipotezi, hisse senedi fiyatlarına hisse senedi ile ilgili bütün bilgi ve haberlerin tam olarak yansıdığını ve bu durum neticesinde de yatırımcının normalin üzerinde bir getiri elde edemeyeceğini savunmaktadır. Fakat finans piyasalarında oluşan asimetric bilgi sonucunda, yatırımcılar hisse senedinden beklenen değerin üzerinde getiri elde etme imkanı yakalayabilmektedirler.

Etkin piyasalarda meydana gelen sapmalar sonucunda pek çok anomali oluşmaktadır. Günlere ilişkin, aylara ilişkin ve tatillere ilişkin anomaliler birçok anomali türlerinden birkaçıdır. Bu anomalilere ek olarak son zamanlarda dikkat çeken bir başka anomali türü ise hava durumu anomalisidir. Hava durumu anomalisi, yatırımcıların hava durumlarından etkilendiğini ve açık, kapalı veya yağışlı havalarda farklı yatırım kararlarına yöneldiğini savunmaktadır.

Bu bilgiler dahilinde çalışmada, hava durumunun menkul kıymet fiyatları üzerinde olası bir etkisinin varlığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda araştırmanın kapsamı Türkiye'nin her yönüyle en önde gelen şehirlerinden biri olan İstanbul ili hava durumunun etkisi çerçevesinde 96 şirketin kotasyonun bulunduğu BIST İstanbul Endeksi'nin 2013-2019 dönemleri ile sınırlandırılmıştır. Olası hava durumu anomalisinin varlığı halinde bu etkinn kısa ve uzun vadede devamlılığını ortaya koyabilmek amacıyla, çalışmamızda GARCH (1,1) yöntemi kullanılmıştır.

Literatür Taraması

Literatürde, hava değişkenleri ile insan davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Aşağıda bu konu üzerine araştırma yapan yerli ve yabancı araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalar belirtilmiştir.

Saunders (1993) yılında yaptığı çalışmasında New York'ta işlem gören hisselerin günlük hava durumu arasında bir ilişki olup olmadığını incelemiştir. Araştırma 1927-1989 dönemleri arasında Dow Jones Industrial Avarage için günlük verilerle eşleştirilmesine ve 1962'den 1989'a kadar değer ağırlıklı ve eşit ağırlıklı NYSE/AMEX endekslerine göre yapılmıştır. Sonuç olarak ise, bulutlu günler olarak tanımladığı kötü hava koşullarının olumsuz ruh hali etkilerinin daha düşük hisse senedi fiyatları ile, iyi havalarda olumlu ruh hali etkileriyle daha yüksek hisse senedi fiyatıyla sonuçlandığı sonucuna varmıştır. Bu araştırma hava durumu anomalisinin yatırımcı kararları üzerine etkisini araştıran ilk çalışması olması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Goetzman ve Zhu (2003) yılında yapmış oldukları çalışmada, piyasada bulunan belirli bir ajan grubu için hava etkisini araştırmışlardır. Bu araştırmacılar, yatırımcıların hava koşullarına göre farklı işlem yapıp yapmadıklarını anlamak için 1991-1996 yılları arasındaki yaklaşık 80,000 yatırımcının alım satım hesapları veritabanını kullanmış ve analiz sonucunda bulutlu günlerde kişilerin hisse senedi alım satım eğiliminde daha büyük riskten kaçınma talebinde oldukları ortaya konmuştur.

Ayrıca Hirshleifer ve Shumway (2003) yapmış oldukları çalışmada, bulutlu havanın zayıf hisse senedi getirisi ile korole olduğunu savunmuşlar ve bir ülkenin önde gelen borsa kentinde sabah güneşi ile 1982'den 1997'ye kadar 26 ülkede günlük piyasa endeksi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmada panel veri analizi yönteminden yararlanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, güneş ışığının günlük hisse senedi getirileri ile büyük ölçüde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Dowling ve Lucey (2005) yılında yapmış oldukları çalışmada, yatırımcının hava şartlarına dayanarak sekiz vekil değişken ile 1988-2001 yılları arasındaki günlük İrlanda hisse senedi getirileri arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmada en küçük kareler yöntemi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, hava koşullarının neden olduğu ruh hali durumlarının İrlanda hisse senetlerinin fiyatlandırmasını etkilediği görülmüştür.

Diğer taraftan Akkaya ve Cimen (2013) yapmış oldukları çalışmada, Borsa İstanbul'da ayın normal günü geri dönüşünün varlığını bulmayı ve yatırımcıların bu anomalilerden daha yüksek getiri elde edip etmediklerini araştırmışlardır. Araştırmada 4 Ocak 2000-31 Aralık 2012 tarihleri arasında günlük getirilerin geçerliliğini Z istatistiği ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Borsa İstanbul'da istatistiksel olarak anlamlı 11 gün olduğu belirlenmiş ve 7 gün anormal pozitif getiri, 4 gün ise anormal negatif getiriye sahip olduğu tespit edilmiştir.

İç, vd., (2014) yılında yapmış oldukları çalışmada, 2009-2011 döneminde BİST'te işlem yapan bireysel yatırımcıların yatırım davranışlarını ortaya koymak ve yatırımcıların sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerinin bunlarda önemli bir fark yaratıp yaratmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada t-testi analiz yöntemi kullanılmışken, yapılan analizler sonucunda, bulanıklık ve sıcaklık seviyesinin yatırımcı davranışlarında etkili olduğunu ve yatırımcıların soya-ekonomik ve demografik özelliklerinin bu etkilerde belirli farklılıklar yarattığını göstermiştir. Nihai olarak, güneşli gün sayısı, bulutlu gün sayısı ve güneşli sürenin yatırımcının davranışları üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Kendirli ve Konak (2014) yapmış oldukları çalışmada, takvimsel anomalilerin Şanghai Borsası üzerinde etkili olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışma da en küçük kareler yöntemi kullanılmış olup, Şanghai Borsası'nda yatırım yapan yatırımcıların tarihsel verileri kullanarak anormal getiri elde edemeyecekleri analiz sonuçları ile test edilmiştir.

Eyüpoğlu ve Eyüpoğlu (2018) yapmış oldukları çalışmada, 1 Şubat 2007-20 Temmuz 2016 tarihleri arasında Borsa İstanbul'da işlem gören yatırımcıların davranışları üzerinde etkisi bulunun hava kirliliğinin hisse senedi getirilerinin üzerinde etkili olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmada, t-testi ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda ise, hava kirliliğinin Hizmetler Endeksi getirisi üzerinde negatif, BIST-100 ve Sınai ve Mali Endeks getirileri üzerinde ise gecikmeli etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde geleneksel finans teorilerden Etkin Piyasalar Hipotezi Beklenen Fayda Teorisi'ne dair genel bilgiler verilmiştir. Devamında, davranışsal finans ve anomali etkisi detaylı olarak ele alınmış ve incelenmiştir.

Etkin Piyasalar Hipotezi ve Davranışsal Finans

Çalışmanın bu bölümünde Beklenen Fayda Teorisi ve Etkin Piyasalar Hipotezi gibi modellerden bahsedilmiştir. Bu modeller, yatırımcının çeşitli cebirsel formüllerden yararlanıp, tüm bilgiye eksiksiz ulaştığını ve sonuçlarını da tamamen akılcı yöntemlerle değerlendirdiğini varsaymaktadır (Tetik vd., 2015:34). Sonrasında davranışsal finansın gelişmesine katkı sağlayan çeşitli teoriler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Kavramsal çerçevenin son bölümünde ise anomalilere değinilmiş ve konu çekirdeği ile ilgili literatür taramasına geçilmiştir.

Beklenen Fayda Teorisi

Beklenen Fayda Teorisi (BFT)'nin ilk adımları Daniel Bernoulli tarafından 1738 yılında atılmıştır. Teoride, insanların satın alma karar süreçlerinde, satın aldıkları mal veya hizmetlerin tüketiminden kaynaklanacak faydayı dikkate aldıkları varsayılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli husus, faydanın olasılıklar dahilinde öngörülebilir olması gerektiğidir. Uzun yıllar popülerliğini koruyan teoriye 1940 yılında Neuman ve Morgenstein önemli katkılar sağlamıştır. Bu iki araştırmacı, belirsizliğin fazla olduğu durumlarda tüketim kararlarını açıklamada fayda fonksiyonunun yetersiz olduğunu belirtmişler ve BFT'de, faydanın formülünü şu şekilde fomülize etmişlerdir:

$$\text{Fayda} = (\text{Belirsizlik altında alınan kararın sonucu olarak fayda}) * (\text{olayın gerçekleşme ihtimali})$$

Yukarıdaki formülde fayda tanımı yapılırken, birey rasyonel olarak kabul edilmiş, fayda ise 'ölçülebilir fayda' olarak varsayılmıştır (Altunöz ve Altunöz, 2018: 59-60).

Beklenen fayda teorisi, risk altında karar verme analizine hakim olmuştur. Genel olarak rasyonel seçimin normatif bir modeli olarak kabul edilmiş ve yaygın bir ekonomik davranış modeli olarak uygulanmıştır. Bu nedenle, tüm makul insanların teorisinin aksiyomlarına uymak istediği ve çoğu insanın aslında çoğu zaman bu davranışı yaptığı varsayılmaktadır (Kahneman ve Tvesky, 1979: 236).

Etkin Piyasalar Hipotezi

Geleneksel finansın temelinde yatan rassal (tesadüfi) yürüyüş yöntemi, piyasada fiyat hareketlerinin düzenli olmadığını ve geçmişte herhangi bir zamanda oluşan fiyatın gelecekte de oluşmayacağını savunmaktadır. Diğer bir ifade ile, çeşitli matematiksel formüller ışığında seçilen hisse senedinin kazancı ile rassal olarak seçilen hisse

senedinin kazancı arasında farklılık oluşmayacağını iddia etmektedir. Rassal yürüyüş modeli, hisse senedi fiyatlarının etkin piyasalarda oluştuğunu ve hisse senedi ile ilgili her türlü bilginin, hisse fiyatıyla bu piyasaya yansıtıldığını kabul etmektedir (Taner ve Akkaya, 2016: 209-210).

Geleneksel finans yaklaşımında pek çok teori bulunmaktadır. Bu teorilerden biri olan Etkin Piyasalar Hipotezi (EPH), rassal yürüyüş modelinin temelinde, E. Fama tarafından 1970'li yıllarda geliştirilmiş ve üç ana formu şu şekilde tanımlanmıştır; ilk form 'zayıf form' olarak adlandırılmış ve mevcut hisse fiyatlarının oluşumunda geçmişte meydana gelen fiyatların etkisinin bulunduğu ileri sürülmüştür. EPH'nin ikinci formu, 'yarı-güçlü form' şeklinde isimlendirilmiş ve mevcut fiyatların kamuya açık olan tüm bilgileri tam olarak yansıttığı savunulmuştur. Son olarak ise, mevcut bilgilerin tek başına herhangi bir bilgiye sahip olmadan, tüm bilgilerin şu anki hisse fiyatlarına yansıdığını kabul eden 'güçlü form' etkin piyasalar hipotezinin üçüncü formu olarak belirtilmiştir (Fama, 1970: 391-409).

Geleneksel finans, yatırımcıyı rasyonel olarak ele almakta ve yatırım kararlarında duyguların arka planda tutulduğunu varsaymaktadır. Ancak, 19 yy'ın sonlarına doğru davranışsal finansın doğması ile durum tersine dönmüştür. Yani kişilerin almış oldukları yatırım kararlarında her zaman akılcı davranmadığı ve duygularından kendisini soyutlayamadığı kabul edilmiştir (Tetik vd., 2015:34).

Geleneksel finans teorileri zamanla etkinliğini kaybetmeye başlamış ve davranışsal finans teorileri ön plana çıkmıştır. Davranışsal finans teorileri piyasa anomalisi olarak adlandırılan bir takım düzensizliklerin insan psikolojisini etkilediğini vurgulamaktadır. Literatürde geleneksel finans teorileri ile davranışsal finans teorilerinin farkını ortaya koyan bazı çalışmalar mevcuttur ki geleneksel finans teorileri ışığında yapılan çalışmalarda önce model oluşturulmakta devamında ise bu modelin doğruluğu veya yanlışlığı yapılan ampirik çalışmalar ile tespit edilmektedir. Davranışsal finans teorilerini baz alan çalışmalarda ise akış bu şekilde olmamaktadır. Öncelikle piyasada oluşan davranış şekilleri incelenmekte, sonrasında bu davranış şekillerini açıklayan bir model oluşturulmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, davranışsal finansın bireylerin finans piyasalarında nasıl hareket ettiğini değil, bireyleri davranış biçimlerine iten etmenin ne olduğunu araştırmasıdır (Eyüpoğlu ve Eyüpoğlu, 2017:73).

Davranışsal Finans ve Anomali Etkisi

Klasik iktisadın kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith, 1776 yılında yayınladığı *Ulusların Zenginliği* adlı kitabında, insanların çıkar peşinde koştuğunu ve davranışları ile de bu durumu desteklediğini savunmuştur (Öncü ve Özevin, 2017:584). Devamında, 1965 yılında Herbert Simon'un 'Sınırlı Rasyonellik' kavramını ortaya atması ve geliştirmesi ile davranışsal finansın sağlam temelleri atılmaya başlanmıştır (Akdere ve Büyükboyacı, 2018:108). 1979 yılına gelindiğinde ise, Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin "Prospect Theory: An Analysis Of Decision Under Risk" adlı makale çalışması ile insanların irrasyonel olduğu kabul edilmiştir (Barak, 2008:65).

Davranışsal finansın temellerini atan beklenti teorisi ve diğer davranışsal finans teorileri hakkında genel bilgiler aşağıda verilmektedir.

Beklenti Teorisi

Beklenen Fayda Teorisi'nde, insanlar risk altında karar verme noktasında, rasyonel karar verici sıfatı altında, faydası en fazla olan alternatif seçeceği kabul edilmektedir. Yani sonuçların faydaları olasılıkları ile ağırlıklandırılmıştır. Fakat beklenti teorisinde insanların tercihleri sistematik olarak bu ilkeyi göz ardı ettiği belirtilmiştir (Kahneman ve Tversky, 1979:265). Beklenti teorisinde bireyler odak noktası olarak faydayı değil, değer fonksiyonunu almaktadır. Bu teorisin irdelediği bir diğer konu ise, irrasyonel davranışlara sahip kişilerin, belirli bir kazanç ile karşılaştıkları anda riskten kaçınmaya, zarar söz konusu olduğunda ise riske katlanmaya eğilimli olduğunu savunmaktadır (Kahneman, 2002: 322-323).

Beklenti Teorisi, insanların rasyonellikten psikolojik unsurlar dahilinde uzaklaştığını savunmaktadır. Ayrıca Beklenen Fayda Teorisi karar alıcıların öngörülemez koşullarda nasıl karar alması gerektiği üzerine yoğunlaşırken, Beklenti Teorisi ise, kararların nasıl alınması gerektiğini ve alınan kararlar ile neler yapılabileceğini tasvir edici bir yaklaşımla açıklamaktadır (Kıyılar ve Akkaya, 2016:142).

Beklenti Teorisi insan davranışlarını optimum davranış olarak tanımlamaktan ziyade davranışları açıklamayı ve öngörmeyi amaçlamaktadır. Diğer taraftan Kahneman ve Tversky (1979), beklenti teorisini risk altındaki bir seçimin alternatif bir hesabını amaçladığını savunmuşlardır (Kahneman ve Tversky, 1979: 263). Ayrıca, rasyonel seçim sonucu ortaya çıkan sapmaların önemi de beklenti teorisi ile dikkate alınmıştır (Gazel, 2016:8-9).

Risk altında karar verme ile Beklenen Fayda Teorisi'nden farklılığını ortaya çıkaran araştırmacılardan birisi olan Allais, ekonomik olarak çöküntüye sebep olacak büyüklükteki bir kumarın oynanması ve sonucunda ise büyük

kayıplara neden olması durumunda, bireylerin kesin alternatifleri seçme eğiliminde olduğunu ileri sürmüştür. Örneğin bireylere (Barak, 2008:74-75);

X seçeneği: %100 ihtimalle 100 TL kazanma veya %0 ihtimalle kaybetme

Y seçeneği: %10 ihtimalle 500 TL kazanma veya %1 ihtimalle 0 TL kazanma

seçenekleri arasında bir seçim yapmaları istendiğinde X seçeneğini seçme eğiliminde oldukları, kesin kazanca yöneldikleri ve risk almama durumunu seçtikleri gözlemlenirken,

X seçeneği: %11 olasılıkla 100 TL veya %89 ihtimalle 0 TL kazanma

Y seçeneği: %10 ihtimalle 500 TL kazanma veya %90 ihtimalle 0 TL kazanma

alternatifleri arasından seçim yapmaları istendiğinde bu sefer deneye katılan bireylerin Y seçeneğini seçme eğiliminde oldukları, kayıp durumunda riske katlanmaya razı oldukları gözlemlenmiştir.

Davranışsal finansın daha anlaşılabilir kılınması için çeşitli araştırmacılar tarafından geliştirilen teoriler tablo yardımı ile aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 1.Davranışsal Finans Teorileri

Davranışsal Finans Teorileri

Zihinsel Muhasebe	Zihinsel muhasebe, insan beyninin amaçlara hizmet etmesi ve hizmet ettiği amaçları da aynı anda birbirinden farklı şekilde hareket ettirebilmesi durumu şeklinde ifade edilmektedir (Yıldırım, 2016:51). Zihinsel muhasebe hesabıyla kişi rasyonel karar aldığını düşünmektedir. Fakat alınan kararın mantıllık düzeyini etkileyen bilişsel, duyuşsal ve sosyal önyargıları göz ardı etmektedir. Kişi bu önyargılar dahilinde rasyonel olmayan davranışlara yönelebilmekte ve bazı durumlarda mantık dışı kararlar alabilmektedir. Ayrıca, zihinde oluşturulan alternatiflerin sınırlarını belirlemek ve o sınırlara uygun programların yapılmasını sağlamak da zihinsel muhasebenin bir başka sorumluluğudur (Atik vd., 2018: 718).
Sürü Davranışı	Sürü davranışı, birden fazla yatırımcının, eş zamanlı olarak, aynı menkul kıymete aynı istikamette yatırım yapması olarak tanımlanmaktadır. Sürü davranışını açıklamak için iki temel yöntem bulunmaktadır. Birincisi, yatırımcıları rasyonel olarak ele alarak, asimetrik bilginin yoğun olduğu piyasalarda, karar alma sürecinin optimizasyonunu bozan dışsallıklar üzerine yoğunlaşmaktadır (Korkmaz ve Ceylan, 2010:225). Diğer bir ifade ile rasyonel çobanlık olarak da adlandırılan bu sürü davranışında, varlık fiyatlarındaki bilgiyi daha hızlı bir şekilde ele geçirmek için mali direklerin lehine olan etkin fiyatları birleştirebilir (Ourada vd., 2013: 216). Bireyleri irrasyonel olarak ele alan ikinci yöntem ise, yatırımcıların psikolojik unsurlarını odak noktası olarak ele almakta ve kişilerin davranışlarını birbirini izleyen hayvan sürülerine benzetmektedir. Ayrıca bu yöntem, geçmişte kabul edilen rasyonel çözümlenmeleri dikkate almaktadır (Korkmaz ve Ceylan, 2010:225).
Yatırımcı Duyarlılığı	Yatırımcı duyarlılığı, fiyatların, irrasyonel inanç, spekülasyon meyili, menkul kıymet fiyatlarına yönelik optimizm veya kötümserlik gibi unsurlar dahilinde oluştuğunu varsaymaktadır (Akarım, 2014:269).

Kaynak: Korkmaz ve Ceylan, 2010:225; Ourada vd., 2013: 216; Akarım, 2014:269; Yıldırım, 2016:51; Atik vd., 2018: 718).

Yukarıdaki tabloda yatırımcıların, yatırım kararlarını ve menkul kıymet fiyatlarını etkileyen unsurların açıklandığı davranışsal finans teorileri açıklanmaktadır.

Anomali Etkisi

Etkin piyasalar hipotezine (1970) göre varlık fiyatları piyasadaki mevcut tüm bilgileri yansıtmaktadır ve gelecekle ilgili belirsizlik yoktur. Diğer bir ifade ile yatırımcıların hiçbiri anormal getiri elde etme şansına sahip değildir. Anormal getiri veya 'finansal anomali', ortalama getiriden sapma anlamına gelmektedir (Akkaya ve Cimen, 2013:142). Ayrıca, finans teorileri ile uyum gösteremeyen ve sıradan olmayan davranış biçimleri de anomali olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan ve Elmas, 2010:280).

Hisse senedi piyasalarında sistemli bir şekilde meydana gelen değişimler, bazı durumlarda ekonomiyle ilgili oluşan haberler ile açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Sounders, 1993:1337). Bu durum ise anomaliler ile açıklanmaya çalışılmakta ve insanların irrasyonel davranışlarda bulunarak duygularından etkilendiği teorisini desteklemektedir.

Etkin piyasalar hipotezinde ve hisse senedi piyasalarında oluşan anomaliler, takvimsel anomali ve fiyat anomalisi olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bu anomaliler de kendi aralarında çeşitli alt başlıklara ayrılmaktadır. Aşağıdaki tabloda hem takvimsel anomali hem de fiyat anomalisi genel hatları ile incelenmiştir.

Tablo 2.Piyasa Anomalileri

Anomali Türü	Anomali Çeşitleri
Takvimsel (Mevsimsel) Anomaliler	<p>*Günlere İlişkin Anomaliler;</p> <ul style="list-style-type: none"> • haftanın günü/günleri anomalisi, • hafta sonu anomalisi, • gün içi anomalisi. <p>*Aylara İlişkin Anomaliler;</p> <ul style="list-style-type: none"> • ocak ayı anomalisi, • ay içi anomalisi, • ay dönümü anomalisi, • yıl dönümü anomalisi. <p>*Tatillere İlişkin Anomaliler</p> <p>*Hava Durumu Anomalisi</p>
Fiyat Anomalileri	<p>*Eksik veya Yetersiz Reaksiyon Anomalisi</p> <p>*Aşırı Reaksiyon Anomalisi</p>
Firma Anomalileri	<p>*Firma Büyüklüğü Anomalisi;</p> <p>*İhmal Edilmiş Firma Anomalisi</p>

Kaynak: Barak, 2008:127; Korkmaz ve Ceylan, 2010:619; Kıyılar ve Akkaya, 2016:178-179.

Yukarıdaki tabloda hisse senedi piyasalarında karşılaşılan bazı anomali türlerine değinilmiştir. Çalışmanın konusu hava koşulları anomalisi üzerine olduğu için aşağıda bu anomali türünün detaylı açıklaması yapılmıştır.

Hava Durumu Anomalisi

İnsanlar çevresi ile sürekli etkileşim içerisinde. Geçmişten günümüze bireylerin bu etkileşimi çevresel psikoloji yardımıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Çevre; hava koşulları, gürültü kirliliği, aşırı kalabalık olma durumu ve renkler gibi pek çok unsurdan meydana gelmektedir. Devamında hava durumunun insanlar üzerinde olumlu veya olumsuz yönde etkileri olduğu ve yatırım kararlarında ciddi bir yere sahip olduğu çeşitli araştırmalar sonucunda desteklenmektedir (Gazel, 2016:56).

Son yıllarda finans piyasaları ve hava durumu arasında ilişki olup olmadığı, eğer var ise ne yönde bir ilişki olduğu davranışsal finans aracılığı ile tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca yapılan psikolojik tabanlı araştırmalar sonucunda, bireylerin güneşli günlerde yağmurlu günlere nazaran daha mutlu ve iyimser davranışlarda bulunduğu ifade edilmiştir (Karcıoğlu ve Özer, 2018:535).

Cao ve Wei'ye (2005), bireylerin ruh halinin, duygular ve çevresel faktörlerden etkilendiğini savunmakta ve duyguların insanların kararlarında önemli rol oynadığını belirtmektedir. Watson (2000) ise, ruh halinin durumsal ve çevresel faktörlerden etkilendiğini ifade etmektedir. Genel olarak tüm yatırımcılar üzerinde aynı anda etkiye sahip olma potansiyeline sahip olan tek çevresel faktör hava koşullarıdır. Ayrıca psikoloğlara göre, hava koşulları bireylerin ruh hallerini ve duygusal durumlarını etkileyerek optimal karar verme sürecini aksatmaktadır (Yoon ve Kang, 2000'den aktaran; İç, vd., 2014:192).

Loewenstein (2001), duyguların etkisi altında alınan kararların rasyonel karar verme sürecinden nasıl ayrıldığını analiz etmiş ve bu ayrışma için önemli faktörlerden birinin ruh hali olduğunu savunmuştur. Bireylerin iyi ruh halleri; iyimser düşünceler, problem çözme performansında artış, yaşam memnuniyetlerinde artış olarak sıralarken, kötü ruh hallerini ise; olumsuz değerlendirmeler yapmak ve detaylı analitik analizler yapmaya meyilli olmak olarak ifade etmiştir. Ayrıca, insanların ruh hali üzerinde etkili olduğu görülen hava değişkenlerinin de (bulutluluk, rüzgar hızı, yağış, nem oranı ve sıcaklık) davranış üzerinde etkisi olduğunu iddia etmiştir (Loewenstein (2001)'den aktaran, İç, vd., 2014:193).

Psikolojik açıdan hava durumu insan davranışı açısından tarafsız bir değişken olarak kabul edilmez ve bu değişkendeki herhangi bir değişikliğin insanların ruh halini önemli derecede etkilediği düşünülmektedir (Dowling ve Lucey, 2005:338).

Hava koşullarının, özellikle tarım ve inşaat gibi endüstrilerde ekonomik üretimi etkilemesi muhtemeldir. Fakat belirli bir yerde meydana gelen güneş ışığı, genel olarak tüm ekonomideki havayı etkilemez. Dahası, güneş ışığı geçici bir değişkendir. Bugüne kadar meydana gelen beklenmeyen güneş ışığı miktarı, bugünden bir hava veya bir ay geçerli olacak miktarda yüksek oranda ilişkili değildir. Yağmur veya kar oluşumu ise diğer bir ifade ile kapalı hava durumunda, güneş ışığına karşı bulutluluktan çok, verim ile daha güçlü bir şekilde ilişkilendirilmelidir. Şiddetli hava koşulları piyasaları, iletişimleri veya diğer ticari faaliyetleri engelleyebilir. Bu nedenle, yağmur, kar ve güneş ışığının hisse senedi getirileri üzerindeki artımlı etkileri olarak test edilebilmektedir (Hirshleifer ve Shumway, 2003:1013).

Kamstra, vd., (2000) haftanın sonu anomalisi üzerine yani hafta sonları cumadan pazara geri dönüşün diğer hafta sonlarına göre daha düşük olduğunu göstermek için bazı ülkelerden gelen verileri kullanmıştır. Bununla birlikte, bu tür değişiklikler sadece saatlerce güneş ışığını uyandırmakla kalmayıp, uykuya da zarar verebilmektedir. Hava durumu verilerinin incelenmesi, gün ışığından yararlanma saati değişikliklerinin tarihleriyle sınırlı bir örnek yerine günlük getirilerin tam örneğinden yararlanmamızı sağlamaktadır (Hirshleifer ve Shumway, 2003:1014).

Veri Seti ve Metodoloji³

Çalışmada Kullanılan Veri Seti

Araştırmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda Borsa İstanbul İstanbul Şehir Endeksi dikkate alınırken, Türkiye'nin önde gelen şehirlerinden İstanbul'un geçmiş yıllarına ait hava durumu verilerine ulaşılarak veri seti tamamlanacaktır.

Metodoloji

Çalışmanın amacı doğrultusunda, BİST İstanbul Endeksi'nde hava durumunun etkisinin varlığını açıklamak için 01/01/2013 - 31/08/2019 dönemlerine ait BİST İstanbul Endeksi'ne ait kapanış verileri analize dahil edilecektir. Analizde kullanılan veri setine Datastream veri bankasından ulaşılabilecektir.

BİST İstanbul Endeksi'nin günlük getirileri, normal dağılıma yaklaştırmak amacıyla doğal logaritmaları alınarak işlem için aşağıdaki formül kullanılacaktır:

$$R_t = \log (P_t / P_{t-1})$$

R_t , 't' zamanındaki günlük getiriyi izah etmek için kullanılırken, P_t , t zamanındaki kapanış fiyatlarını ve P_{t-1} ise bir önceki gün için kapanış fiyatlarını göstermektedir. Burada temettü etkisi yok sayılmıştır. Çünkü getiri hesaplamalarında kar payı etkisinin az veya hiç olmadığı görüşü desteklenmiştir (Lakoniskok ve Smith, 1988). Araştırmanın devamında veri seti, ortalama, medyan, standart sapma, çarpıklık ve basıklık gibi betimleyici istatistik verileri ile irdelenecektir. Ayrıca, zaman serilerini durağanlık ve normal dağılım düzeylerini açıklamak amacıyla ilk olarak Jarque-Bera testi ikinci olarak ise Augment Dickey Fuller testi yapılacaktır. Araştırmanın ana amacı çerçevesinde oluşturulacak hipotezler ise şu şekilde belirtilmiştir:

H_0 : Hava durumunun (açık hava, kapalı hava ve yağışlı hava) BİST İstanbul Endeksi'nin getirileri üzerinde bir etkisi yoktur.

H_1 : Hava durumunun (açık hava, kapalı hava ve yağışlı hava) BİST İstanbul Endeksi'nin getirileri üzerinde bir etkisi vardır.

Yukarıda belirtilen hipotezler çerçevesinde analizde kullanılan regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

³ Elde edilmesi planlanan verilere ulaşılmasını takiben ve Kongre sürecinde iletilecek eleştiri ve katkılar ile analizler tamamlanabilecektir.

$$R_{it} = \beta_1 A_{1t} + \beta_2 K_{2t} + \beta_3 Y_{3t} + \varepsilon_t$$

R_{it} , 't' gününde BİST İstanbul Endeksi'nde oluşan günlük getiriye ifade etmektedir. A_{1t} , K_{2t} ve Y_{3t} değişkenleri ise sırasıyla açık hava, kapalı hava ve yağışlı hava durumunu göstermektedir. β_1 , β_2 ve β_3 hava durumlarına denk gelen istatistiksel olarak anlamlılık düzeylerini açıklayan kukla değişkenlerdir. Ayrıca kurulan modelde ifade edilen kukla değişken her bir hava durumu için "1" ve "0" değerleri verilerek düzenlenmiştir. Örneğin, açık hava durumu için "1" değilse "0" olarak dikkate alınmıştır. Kurulan model dahilinde ;

$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \beta_3$$

$$H_1 : \beta_1 \neq \beta_2 \neq \beta_3$$

H_0 hipotezi açık hava, kapalı hava ve yağışlı hava durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığını gösterirken, H_1 hipotezi ise açık hava, kapalı hava ve yağışlı hava durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda H_1 hipotezinin kabul edilmesi halinde yatırımcıların hava durumundan psikolojik olarak etkilenecek yatırım kararlarında farklılaşmaya gidebileceğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Yüzyıllardır süregelen geleneksel finans ve ekonomi bilimi bireyi rasyonel bir varlık olarak varsaymıştır. Yani bireyin yatırım kararlarında, duygularına, psikolojik ve sosyolojik çevre faktörlerine yer vermediğini iddia etmiştir. Fakat yakın zamanda D. Kahneman ve A. Tversky Beklenti Teorisi ile gerçeklikten uzak olan bu düşünceyi yıkmaya başlamıştır. Davranışsal finans teorilerinden biri olan bu teori bireyi, irrasyonel varlık olarak kabul etmiş ve insanların rasyonaliteden saparak psikolojik etkiler altında yatırım kararına yöneldiklerini savunmaktadır.

Finans piyasalarında meydana gelen sapmalar olarak isimlendirilen anomali ise davranışsal finans ile ortaya çıkmıştır. Davranışsal finans ve anomali etkisi, insan davranışlarının hisse senedi fiyatları ve endeks getirilerinin oluşumunu nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Finans piyasalarında pek çok anomali türü oluşmaktadır. Bu anomali türlerinden birisi olan hava durumu anomalisi ise, bireyin hisse senedi alım satım işlemlerinde havanın açık, kapalı veya yağışlı durumundan etkilendiğini savunmaktadır.

Bu bilgiler dahilinde çalışmanın ana amacı, hava durumunun menkul kıymet fiyatları üzerinde olası bir etkisinin varlığını ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir. Belirlenen amaç doğrultusunda araştırmanın kapsamı Türkiye'nin diğer şehirlerine kıyasla birçok açıdan önde gelen şehirlerinden biri olan İstanbul ili hava durumunun etkisi çerçevesinde 97 şirketin kotasyonun bulunduğu BIST İstanbul Endeksi'nin 2013-2019 dönemleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada analiz yöntemi olarak GARCH (1,1) yöntemi kullanılacaktır. Analiz sonuçları hava durumu farklılaşmasının olduğunu, diğer bir ifade ile, hava durumu anomalisinin BİST İstanbul Endeksi'ne kote olmuş şirketler üzerinde etkisi olduğunu göstermesi durumunda, BİST İstanbul Endeksi, Etkin Piyasalar Hipotezi'nde ifade edildiği gibi yarı güçlü formda sınanarak, piyasa katılımcılarına bu perspektifte bilgi sağlayacaktır.

Kaynakça

- Altunöz, U. ve Altunöz, H. (2018). Davranışsal Ekonomi (Nörofinans), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akarım, Y. (2014). "Yatırımcı Duyarlılığı, Piyasa Likiditesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (42), 269-278.
- Akdere, Ç. ve Büyükboyacı, M. (2018). İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar, Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., Neyse, L. ve Ruben, E. (Ed.), Davranışsal İktisat ve Sınırlı Rasyonellik Varsayımı, 107-139, İmge Kitapevi Yayınları.
- Akkaya, C. ve Cimen, A. (2013). "Calendar Anomalies At Borsa İstanbul", International Journal Of Economics and Finance Studies, 5(1), 141-148.
- Atik, M., Yılmaz, B. ve Köse, Y. (2018). "Bireysel Finansal Kararlarda Zihinsel Önyargıların Etkisi: Mental Muhasebe", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 717-730.
- Barak, O. (2008). Davranışsal Finans Teori ve Uygulama, Gazi Kitapevi.
- Dowling, M. ve Lucey, B. (2005). "Weather, Biorhythms, Beliefs and Stock Returns: Some Preliminary Irish Evidence", International Review Of Financial Analysis, (14), 337-355.
- Erdoğan, M. ve Elmas, B. (2010). "Hisse Senedi Piyasalarında Görülen Anomaliler ve Bireysel Yatırımcı Üzerine Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), 279-300.

- Eyüpoğlu, S. ve Eyüpoğlu, K. (2018). "Hava Kirliliği Borsa İstanbul'u Etkiler mi?", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 36(3), 71-87.
- Fama, F. Eugene (1970). "Efficient Capital Markets: Review Of Theory and Empirical Work", Journal Of Finance, 25(2), 383-417.
- Gazel, Sümeýra. (2016). Davranışsal Finans (Psikolojik Eşik ve Önyargılar), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hırshleifer, D. ve Shumway, T. (2003). "Good Day Sunshine: Stock Returns and The Weather", The Journal Of Finance, LVIII(3), 1009-1032.
- İç, S., Kahyaoglu, M. ve Odabaş, D. (2014). "The Effects Of Weather On Investor Behavior: A Study On Individual Turkish Stock Market Investors", Journal Of Business, Economics and Finance, 38(2), 191-206.
- Kendirli, S. ve Konak, F. (2014). "Calendar Anomalies In The Shanghai Stock Exchanges, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi", 3(3), 77-85.
- Kahneman, D. (2002). Hızlı ve Yavaş Düşünme. (Deniztekin, O. ve Deniztekin, F. Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). "Prospect Theory: An Analysis Of Decision Under Risk", Econometric Society, 47(2), 236-292.
- Karcioğlu, R. ve Özer, N. (2018). "Hava Durumu ve Ayın Evreleri Anomalilerinin BİST'de Getiri ve Oynaklığa Etkisi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32(2), 533-555.
- Küçük, A. (2014). "Bireysel Yatırımcıları Finansal Yatırım Kararına Yönlendiren Faktörlerin Davranışsal Finans Açısından Ele Alınması: Osmaniye Örneği", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 6(11), 104-122.
- Kıyılar, M. ve Akkaya, M. (2016). Davranışsal Finans, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Korkmaz, T. ve Ceylan, A. (2010). Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Lakonishok, J. ve Smith, S. (1988). "Are Seasonal Anomalies Real? A Ninety-Year Perspective". Review Of Financial Studies, 1, 403-425.
- Ourada, M., Bouri, A. ve Bernard, O. (2013). "Herding Behavior Under Markets Condition: Empirical Evidence On The European Financial Markets, International Journal Of Economics and Financial", 3(1), 214-228.
- Taner, B. ve Akkaya, C. (2016). Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tetik, N., Karadeniz, G., Margazieva, N. ve Altımişev, S. (2015). "Geleneksel Finanstın Davranışsal Finans: Hangi Düşüncelerle Harcama ve Yatırım Yaparız?", Reforma, 3(67), 33-43.
- Özevin, O. ve Öncü, M. (2017). "Kadınların Yatırım Alışkanlıklarının Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16(61), 583-601.
- Saunders, E. (1993). "Stock Prices and Wall Street Weather", The American Economic Review, 83(5), 1337-1345.
- Yıldırım, H. (2016). Davranışsal Finans (Yatırımcı Davranışlarını Esas Alan Modeller), İstanbul: Sokak Kitapları Yayını.

BİLGİ ÇAĞININ GÖÇMENLERİ: ÖĞRENCİLER

Esma KIZILKAYA¹

Burak ÇAVDAR²

Özet

Göç olgusu ülkemizin her zaman gündeminde olan bir konudur. Özellikle 1940'lı yıllarda yoğunlaşan göçler Türkiye'nin toplumsal değişmesinin hızlandığı yıllardır. Göç çok yönlü bir olaydır. Kuşkusuz eğitim yönünden de pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Türkiye'de eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması sebebiyle özellikle üniversite öğrencilerinin yoğun bir şekilde eğitim göçüne maruz kaldıkları görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin göç ettikleri şehirlerde karşılaştıkları sorunlar (barınma, ulaşım, kentin sosyo-kültürel yapısına yabancılık, yerel halk ile uyumsuzluk vb.) ve kente etkilerinin bulunduğu çalışmaların da azlığı eğitim göçünün göz ardı edildiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Ülkemizde ilk ve orta öğretim düzeyinde, iller arasında yaşanan göç olgusunun genellikle çok sınırlı olduğu gerçeği de düşünüldüğünde, eğitim amaçlı göçlere ilişkin verilerin büyük kısmının üniversite amaçlı öğrenci hareketlerinden oluştuğu düşüncesi daha da güçlenmektedir.

Çalışmanın amacı, Türkiye'de iller arasında meydana gelen eğitim amaçlı göçleri değerlendirmektir. Ülkemizdeki üniversitelerin ve üniversite öğrencilerinin sayısı özellikle 1970'lerden sonra hızla artmıştır. Bu nedenle, illerin aldıkları göçlerde eğitim amaçlı göçlerin önemi artmıştır. Elimizdeki veriler, başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere eğitim amaçlı göçlerin büyük kısmını çeken illerde, eğitim amaçlı göçlerin çok önemli paylara sahip olmadığını göstermektedir. Büyük illerimizdeki bu duruma karşılık Kırşehir, Erzurum, Niğde, Kütahya, Isparta, Burdur, Eskişehir ve Bolu gibi illerde eğitim amaçlı göçlerin payının % 20'nin üzerinde olduğunu dikkati çekmektedir.

“Her ile en az 1 üniversite” yaklaşımı ile çapraz etki kazanan bu göçlere ilişkin, farklı bakış açılarından, birbiriyle çelişir gibi görünen yorumlar yapmak mümkündür. Eğitim gören gençliğin, farklı kentlerde yaşama deneyimi edinirken bireyselleşmeleri olumlu etki yaratmakla birlikte; “üniversal” kavramının, eğitimin sosyal sonuçları bakımından “büyük kent olanakları” gerektirmesi önemli bir handicap olmaktadır. Görece küçük kentlerde, eğitim göçü gerçekleştirmiş öğrenciler üzerinden “yerel ekonomi” kurgulanması çabası da bir diğer sorunsal oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışmamızda literatür taramasını takiben örneklem alanı olarak Kırşehir'e yapılan eğitim göçleri ve Kırşehir kentine etkisinin olumlu olumsuz yönleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Türkiye'de Göç, Eğitim Göçü, Kırşehir

Migrants Of The Information Age: Students

Abstract

The phenomenon of migration is an issue that has always been on the agenda of our country. Especially intensified migration occurred in the 1940s affected social change in Turkey. Migration is a multifaceted event. Of course, many problems have arisen in terms of education. Because of the lack of equal opportunities in education in Turkey; it is seen that especially exposed to an intensive training migration of university students. The problems faced by university students in the cities they migrate (housing, transportation, alienation to socio-cultural structure of the city, incompatibility with the local people, etc.) and the lack of studies on the city reveal the fact that educational migration is ignored.

Considering the fact that the migration phenomenon between provinces is generally very limited at primary and secondary education level in our country. The idea that most of the data related to educational migration is composed of university-oriented student movements becomes even stronger.

The aim of this study was to evaluate migration for educational purposes occurring between provinces in Turkey. The number of universities and university students in our country has increased rapidly especially after the 1970s. For this reason, the importance of educational migrations has increased in the migrations received by the provinces. Our data shows that educational migration doesn't have a significant share in the provinces that attract the majority of educational migrations, especially in Istanbul, Ankara and Izmir. In contrast to these situations in our major

¹ Esma, KIZILKAYA, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, esmakizilkaya5@gmail.com

² Burak, ÇAVDAR, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, buraka471@gmail.com

cities, it is note worthy that the share of educational migrations is above 20% in provinces such as Kırşehir, Erzurum, Niğde, Kütahya, Isparta, Burdur, Eskişehir and Bolu.

It is possible to make contradictory interpretations of these migrations which have been cross-impacted by "At least one university in each city" approach from different perspectives. The individualization of the educated youth has a positive effect while having the experience of living in different cities; it is an important handicap that the "universal" concept requires "big city opportunities" in terms of the social consequences of education. Another problematic is the effort to construct a "local economy" through the students who have migrated to education in relatively small cities. In this respect, following the literature review, the positive and negative aspects of educational migration to Kırşehir and its impact on the city of Kırşehir will be evaluated.

Key Words: Migration, Migration In Turkey, Education Migration, Kırşehir

Göç Kavramı

Göç, insanlık tarihinin başladığı dönemden bu yana var olan bir olgudur. Göç kavramını değişik şekillerde açıklamak mümkündür: Göç, coğrafi mekân değiştirme sürecinin ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi yönleriyle toplum yapısını değiştiren nüfus hareketidir (Özer, 2004).

İnsanlar tarih boyunca barınmak ve kendilerine yeni yaşam alanları oluşturmak için bir yerden başka bir yere sürekli olarak yer değiştirmişlerdir. İnsanlar bazen yaşadığı yerin olumsuz iklim şartları bazen savaşlar bazen de hastalıklar ve baskılar gibi nedenlerle yaşam alanlarından uzaklaşarak göç etmek zorunda kalmışlardır (Güreşçi, 2011).

Göç kavramının değişim dışında, dinamik bir olguyu da anlatmak için kullanım alanları mevcuttur. Bu yönü ile yaşamın statik bir yapıdan ziyade hareketli bir yapıda olduğunu ve böylece göçün olduğu yerde canlılığın ve doğal olarak yaşamın da var olduğu ve devam ettiği anlaşılmaktadır. Anadolu'da sıkça kullanılan "nerde hareket orda bereket..." sözü, belki nerde göç orda doğal olarak bereket olduğu şeklinde de anlaşılabilir. Bu mantık içinde elbette göç ile ifade edilen hareketlilik, sürekli bir pozitif gelişmeye neden olacağı anlamı da çıkartılmamalıdır (Güreşçi, 2018).

Asıl mesele göçün değişim, dönüşüm, gelişim vs. gibi anlamlarıyla ekonomik, sosyal ve siyasi olay ve olguların açıklanabilmesidir. Bu yüzden göç kavramının somuttan ziyade soyut olarak ifade edilmesi, fen bilimleri yerine sosyal bilimlerce kullanılması, anlamca ve işlevce bu kavrama daha çok sorumluluk ve anlam yüklediği bir gerçektir.

Göçler kırdan kente, kentten kıra, kentten kente, kırdan kıra doğru olabilmektedir. Türkiye'de çoğunlukla kırdan kente ve kentten kente doğru göçler olmuştur. 1950 yıllarında Türkiye'de Sanayileşmenin gelişmesi ile kentleşme oranı artmaya başlamıştır. Bu da kırdan kente doğru göç yoğunluğu göstermiştir. 1980 sonrasında ise göçler kentten kente doğru yoğunluk göstermeye başlamıştır. Türkiye'de göç sonucu bölgeler arası nüfus dağılımında dengesizlik oluşmaya başlamıştır. En fazla göç veren bölgeler Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleridir. En fazla göç alan bölgeler ise Marmara ve Ege Bölgesidir.

Türkiye'de Göç

1935 yılından itibaren ülkemizde yapılan genel nüfus sayımları Türkiye'nin nüfus artış hızını ve kırsal ve şehir nüfuslarının genel nüfus içerisindeki payını vermektedir. Buna göre belli başlı tarihleri alarak bu oranları verdiğimizde şu şekilde bir tablonun ortaya çıktığını görmekteyiz. 1935 yılında nüfusumuzun % 23. 53'ü şehirlerde, % 76.47'si kırsal kesimde yaşamaktadır. 1950'de şehirler % 25.04, kırsal % 74. 96, 1960'da şehir nüfusunun genel nüfusa oranı % 31.92, kırsal nüfusunun oranı % 68.08'dir. 1970 yılında ise şehir nüfus oranı % 38.45, kırsalın oranı % 61.55'tir. 1980 de ise şehirlerin nüfus oranı % 43.91'e yükselirken, kırsal oranı % 56.19'a inmiştir. 1990'da şehir nüfus oranı % 59.01, kırsal oranı ise % 40.99'dur. 2000 38 Türkiyat Araştırmaları yılında ise şehir kapsamına giren yerleşim yerlerinin toplam nüfusa oranı daha da artarak % 64.90'a ulaşmıştır. Kırsalın oranı ise % 35.10'dur. 2000 yılından günümüze kadar şehirlerin nüfusa oranının daha da artmış olacağını tahmin etmek zor değildir (DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 2000).

1950 yılından itibaren gerçekleştirilen göç hareketlerine baktığımızda bunun daha çok köyden kente doğru olduğunu görmekteyiz. 1980'den sonra bu tablonun değişmekte olduğunu ve göçün istikametinin küçük şehirlerden daha büyük şehir veya metropollere doğru yöneldiği dikkatimizi çekmektedir.

Türkiye'deki köyden kente göç hareketi ilk zamanlarda bir sorun olarak algılanmamıştır. Hatta bu hareket devlet tarafından desteklenmiştir. Fakat daha sonraki yıllarda, özellikle kentsel bölgelerde yaşanan ekonomik ve sosyal problemler, köyden kente göçün bir sorun olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu durumdan dolayı da

kırsal kesimde göçün engellenmesi yönünde bölgesel ve ulusal bazda birçok plan ve program hazırlanmıştır (Güreşçi, 2010).

Göçlerin Oluşmasındaki Nedenler

Petersen, “göç etme nedeni” bağlamında dört değişik tipte göçten bahsetmektedir. Bunlar ilkel, zoraki, zorlayıcı ve serbest göçlerdir (Kaygalak, 2009:11-12). Çalışmanın kapsamında incelediğimiz eğitim göçü, bahsedilen göç etme nedenlerinden serbest göçlere dâhil edilmektedir. Bunu gönüllü göç ile de ilişkilendirebiliriz. Gönüllü göçler, hiçbir baskıya maruz kalmadan insanların kendi tercihleri doğrultusunda yaptıkları göçlerdir. İnsanların daha iyi yaşam koşullarında hayatlarını sürdürebilmeleri, iyi bir eğitim almak, sağlık olanaklarından yararlanabilmek ve daha fazla kazanabilmek için devlet tarafından hiçbir baskı aracı kullanılmadan gönüllü olarak yaptıkları göçlerdir. Gençler daha iyi eğitim olanaklarına sahip olabilmek için eğitim seviyesi yüksek üniversiteleri tercih etmektedirler. Bu doğrultuda da buldukları şehirlerden göç etmektedirler. Bazı gençler de eğitim sisteminin bir parçası olan sınavla geçiş nedeniyle aldıkları puan doğrultusunda bu gönüllü göçü gerçekleştirmektedir.

Eğitim Göçü

Ülkemizde eğitim amaçlı göçlerin tüm göçler içindeki önemi, üniversitelerin ve bu üniversitelerde okuyan öğrenci sayısının artışına bağlı olarak artmıştır. Bu çerçevede, ülkemizde üniversitelerin gelişimine baktığımızda, bunların sayıları ve öğrenci kapasitelerinin 1980'lere kadar daha sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. 1950'ye kadar ikisi İstanbul'da (İstanbul Üniversitesi ve İTÜ) biri Ankara'da (Ankara Üniversitesi) olmak üzere 3 üniversitenin yer aldığı ülkemizde, 1955-1957 yılları arasında kurulan Ege Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi ile yükseköğretim Anadolu'ya yayılmaya başlamıştır. 1967'de Hacettepe Üniversitesi ve 1971'de Boğaziçi Üniversitesi'nin kurulmasını izleyen 1973-1981 dönemi, üniversitelerin tam anlamıyla Anadolu'ya yayıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Diyarbakır, Eskişehir, Adana, Sivas, Malatya, Elazığ, Samsun, Konya, Bursa ve Kayseri'de 10 yeni üniversite kurulmuş ve böylece ülkemizdeki üniversite sayısı 19'a yükselmiştir (YÖK, 2005:21). 1982-1992 arasında ise kurulan 10 üniversiteden 3'ü İstanbul, 2'si Ankara ve 1'i İzmir'de yer alırken, diğer üniversiteler Antalya, Edirne, Gaziantep ve Van illerinde kurulmuştur.

1992 yılı ülkemizde üniversitelerin hem ülke çapında dağılımı hem de öğrenci sayısının artışı bakımından özel bir yere sahiptir. 3 Temmuz 1992'de çıkarılan 3837 sayılı Kanunla, birçoğu daha önce o illerde mevcut olan eğitim birimlerinin nüve teşkil ettiği, 1'i vakıf 23'ü devlet üniversitesi, birçoğu küçük ve orta büyüklükteki kentlerde kurulmuştur. Afyon, Aydın, Balıkesir, Bolu, Çanakkale, Denizli, Hatay, Kars, Isparta, İzmir, Kahramanmaraş, Kırıkkale, Kocaeli, Kütahya, Manisa, İçel, Muğla, Niğde, Sakarya, Şanlıurfa, Tokat ve Zonguldak illerimizde kurulanlarla birlikte, üniversite sayımız 53'e yükselmiştir. (YÖK, 2005:22; Sargın, 2007:144). 1992'de kurulan bu kurumlar, bir yandan Türkiye'de üniversitelerin daha küçük ve gelişme potansiyeli daha sınırlı olan illerde kurulmasına örnek oluşturmuş, bir yandan da öğrenci sayısının artışına ciddi katkılar yapmışlardır. Afyonkarahisar, Çanakkale, Isparta, Kahramanmaraş, Niğde, Kütahya, Tokat, İçel, Denizli, illerindeki üniversiteler bugün özellikle öğrenci sayıları ile dikkati çeken başlıca üniversitelerdir. 1992'de kurulan bu üniversiteleri 1993'te 1, 1994'te 2, 1996'da 5, 1997'de 8, 1999'da 2, 2001'de 3, 2003'te 1 vakıf üniversitesinin kurulması izlemiştir (YÖK, 2005:22).

YÖK(Yüksek Öğretim Kurumu), (2005) Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu.

2003'ten sonra da bazı vakıf üniversiteleri kurulmaya devam ederken, 2006 ve 2007 yılında kurulmasına karar verilen 32 devlet üniversitesi ile ülkemizde üniversitesi olmayan il kalmamıştır. Gerek henüz kurulma aşamasında olan bu üniversitelerde öğrenci sayısının çok kısa bir zamanda artacak olması, gerek mevcut üniversitelerin, hiçbir sorgulama yapılmadan, tamamen keyfi kararlarla her geçen gün arttırılan kontenjanları da dikkate alındığında, eğitim amaçlı göçe konu olan nüfus, hiç kuşku yok ki, daha da büyüyecektir.

Konumuzu meydana getiren eğitim amaçlı göçlere bakıldığında, 1995-2000 döneminde 553.510 kişinin, yaşadığı ili eğitim amacıyla terk ederek başka bir ile yerleştiği görülmektedir. Göç nedenleri içinde % 12'lik bir paya sahip olan eğitim amaçlı göçlerin kapsamı, hiç kuşku yok ki, bağımlı göçler kadar geniş olmayıp büyük bir kısmı üniversitelerin değişik birimlerinde okuyan öğrencilerin nüfus hareketlerini kapsamaktadır.

Eğitim amacıyla göç edenlerin göç ettikleri illere dağılımı

Eğitim amaçlı göç eden nüfusun, göç ettikleri illere dağılımı ile eğitim amaçlı göçlerin illerin aldıkları göçler içindeki yeri çok farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Eğitim amacıyla iller arasında göç edenlerin, göç ettikleri illere dağılımı incelendiğinde üniversitelerin kuruluş süreci çok daha eski ve çok sayıda üniversiteye sahip olan büyük illerin ilk sırayı aldığı görülür. Nitekim, 1995-2000 döneminde eğitim amacıyla göç edenlerin % 15'e yakın bir kısmı İstanbul'a göç ederken, % 11,6'sı Ankara, % 5,5' ise İzmir'e göç etmiştir. Böylece bu üç büyük il, 1995-

2000 döneminde gerçekleşen eğitim amaçlı göçlerin % 32'sini almışlardır. Bu 3 ili % 4,1 ile Konya, % 3,3 ile Bursa izlemektedir (Çizelge 2; Şekil 5). 2000-2001 öğretim döneminde, lisans ve önlisans öğrencilerinin öğrenim gördükleri illere dağılımı incelendiğinde, eğitim amacıyla göç eden nüfusun illere dağılımıyla örtüşen bir dağılım olduğu dikkati çekmektedir. 2000-2001 döneminde Türkiye üniversitelerinde öğrenim gören 984.648 kişinin, 166.772'si İstanbul, 127.766'sı Ankara, 56.045'i ise İzmir'deki üniversitelerde öğrenim görmektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin % 16,9'u İstanbul, % 13'ü Ankara, % 5,7'si ise İzmir'deki üniversitelerde öğrenimlerine devam etmektedir (Çizelge 3; Şekil 6). Bu üç il ülkemizdeki üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin % 35,6'sına sahipken, eğitim amaçlı göç eden öğrencilerin 32'sini de kendilerine çekmektedir.

Çalışmanın asıl konusunu meydana getiren, illerin aldığı göçlerde eğitim amaçlı göçlerin yeri incelendiğinde, çok farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Elimizdeki veriler, başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere eğitim amaçlı göçlerin büyük kısmını çeken illerde, eğitim amaçlı göçlerin çok önemli paylara sahip olmadığını göstermektedir. Nitekim, İstanbul'un aldığı toplam göçün ancak % 8,8'i eğitim amaçlıyken, bu oran İzmir'de % 10, Ankara'da ise % 17 düzeyindedir.

Ekonomik açıdan çok daha fazla gelişmiş; sanayi, ticaret, turizm, ve hizmet sektörü bakımından ülkenin en önemli merkezlerini oluşturan bu illerin aldıkları göçlerde, diğer göç nedenlerinin daha ağırlıkta olması, eğitim amaçlı göçlerin oransal olarak daha az öneme sahip olmasına neden olmuştur.

Büyük illerimizdeki bu duruma karşılık ekonomik açıdan daha sınırlı olanaklara sahip ve bu nedenle iş bulmak amacıyla yapılan göçlerin sınırlı olduğu az nüfuslu illerde, eğitim amaçlı göçlerin payının % 20'nin üzerinde olduğunu dikkati çekmektedir. Sözelimi, Atatürk Üniversitesi'nin bulunduğu Erzurum'a yönelik göçlerde, eğitim amaçlı göçlerin oranı % 31,4 gibi yüksek bir düzeydedir. Eğitim amaçlı göçlerin oranının yüksek olduğu diğer iller Niğde, Kütahya, Isparta, Trabzon, Afyonkarahisar, Burdur, Eskişehir, Konya ve Bolu'dur. Niğde ilinin aldığı göçlerde, eğitim amaçlı göçler % 29,3 ile temsil edilirken, bu oran Kütahya'da % 28,9, Isparta ve Trabzon'da % 26 düzeyindedir.

Sonuç olarak, ülkemizde üniversite sayısının hızla artışına bağlı olarak büyüyen öğrenci sayısı, iller arasında gerçekleşen göçler içinde, eğitim amaçlı göçlerin önemini giderek arttırmıştır. Bugün üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin çok önemli bir kısmı başta İstanbul, Ankara ve İzmir gibi illerde toplanmış olmakla birlikte, eğitim amaçlı göçlerin bu illere yapılan göçler içinde çok önemli bir düzeyde olmadığı görülür. Buna karşılık, Anadolu'nun farklı bölgelerinde değişik tarihlerde kurulan üniversitelerin bulunduğu illerin, aldıkları göçlerde eğitim amaçlı göçlerin büyük boyutlara ulaştığı gözlenmektedir.

2006 ve 2007 yılında yeni üniversitelerin kurulmasına karar verilmesinin belki en önemli yanlarından biri, üniversite kurulacak illerde, yakın bir gelecekte eğitim amaçlı göçlerin artacak olmasıdır. Üniversitelerin çok daha önce kurulduğu illerde, alınan göçler içinde eğitim amaçlı göçler zaten çok önemli bir konuma ulaşmıştır. 2006 ve 2007'de kurulmasına karar verilen üniversitelerin, bulunduğu illerin nüfus ve ekonomik yapıları dikkate alındığında ise, en önemli değişimlerin bu illerde olacağı belirtilebilir. Bu illeri, öğrenci sayısının artışına bağlı olarak aldıkları göçler ve bu göçlerin nedenlerinde çok önemli değişimler beklemektedir. Eğitim amaçlı göçlerin, yeni üniversite kurulan bu illerin göç özelliklerinde ne gibi değişimler yaratacağı da zaman içinde görülecektir.

Kırşehir Hakkında Genel Bilgi

Kırşehir yüzyıllarca yıl birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İç Anadolu'da yer almaktadır. Binlerce yıldır çeşitli uygarlıklara sahne olan Kırşehir ili, yalnız çeşitli tarihi eserleri, yeraltı şehirleri ile değil zengin termal kaynakları, Seyfe Gölü (Kuş Cenneti) gibi doğal güzellikleri ile de dikkat çekmektedir.

Kırşehir tarihi, kaplıcaları, bu topraklarda yetişen ve Türkiye'nin kültürel dokusunu oluşturan ozanları, âşıkları, yazarları ve adı Kırşehir'le özdeşleşen Hacı Bektaş Velisiyle, turizmin gözdesi konumundadır. Yüzyıllarca Anadolu'nun ticari ve ekonomik hayatında büyük rol oynamış olan Ahilik, 13. Yüzyılda Kırşehir'de kurulmuştur. Bu esnaf örgütü olan Ahiliğin temeli doğruluk, karşılıklı yardımlaşma ve saygıya dayanmaktadır.

Kırşehir ekonomisini çoğunlukla tarım, hayvancılık, ormancılık ve sanayi ile ilerlemektedir. Tarım Kırşehir'de devamlı olarak yapılmaktadır.

Eğitim Göçünün Kırşehir'e Etkisi

Ahi Evran Üniversitesinin temelleri 1982 yılında Gazi Üniversitesine bağlı iki yıllık Eğitim Yüksekokulunun açılması ile atılmıştır. 1992 yılında da Kırşehir Eğitim Fakültesi adını alan kurum, 17 Mart 2006 tarihinde 'Ahi Evran Üniversitesi' adıyla bugünkü kimliğine kavuşmuştur. 2006 – 2007 yıllarında yeni üniversitelerin kurulması kararı Ahi Evran Üniversitesinin kurulmasında büyük rol oynamıştır. Kurulmasına karar verilen üniversitelerin, bulunduğu illerin nüfus ve ekonomik yapıları dikkate alındığında, en önemli değişimlerin bu illerde olduğu

belirtilebilir. Bu illerde, öğrenci sayısının artışına bağlı olarak aldıkları göçler ve bu göçlerin nedenlerine bakıldığında çok önemli değişimler görülmektedir.

Olumlu Etkileri

Bu bağlamda Kırşehir ilinin aldığı göç oranlarını göz önünde bulundurduğumuzda eğitim göçü çok büyük bir paya sahiptir. Ekonomisinin büyük bir kısmını tarım ve hayvancılık ile karşılayan Kırşehir 2006 yılı itibari ile öğrencilerden gelen büyük bir para girdisi elde etmeye başlamıştır. Öğrenci göçlerinin artışı ile birlikte barınma ihtiyaçlarının artışı, sosyal alanların artışı, tekstil kırtasiye vb. birçok ihtiyacın da artışı doğru orantılı olarak yükselmiştir. Bu da Kırşehir ilinin bu ihtiyaçlar doğrultusunda aynı oranda gelişmesine katkı sağlamıştır. Barınma ihtiyaçları, yurt artışlarına neden olmuş, sosyal alan ihtiyaçları yeni kafeteryalar, restoranlar ve sosyal aktivite alanlarının çoğalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte yatırım alanları genişlemiş, yeni iş alanları oluşmuş ve öğrenciler şehrin ekonomisine büyük bir katkı sağlamıştır.

Olumsuz Etkileri

Kültür bölgeler arasında değişiklik gösterebilen bir olgudur. Eğitim göçü ile birlikte birçok farklı ilden öğrencinin Kırşehir'e gelmesi ile ortaya çıkan kültür çatışması olumsuzluk doğurabilecek niteliktedir. Göç ile gelen öğrenciler uyum problemleri yaşamakta ve bu uyum sorununun bir süre aşmakta zorlanmaktadır. Genellikle de bu uyum sorununu İç Anadolu Bölgesi dışından gelen öğrenciler yaşamaktadır. Özellikle Büyükşehir ve taşra kentler arasındaki yaşam standartlarının farklılığı da Büyükşehirlerden gelen öğrencilerin adaptasyonlarını zorlaştırmaktadır. Bu da kent ve göç eden öğrenci arasında bir çatışma oluşturmaktadır.

Kaynakça

ÖZER, İ. (2004) Kentleşme. Kentleşme ve Kentsel Değişme. Bursa: Ekin Kitabevi

Güreşçi, E. (2011) "Kırsaldan kente göç edenler üzerine bir araştırma: Kemalpaşa-İspir örneği". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi içinde (ss.107- 122), Cilt:4. Sayı:7. Adıyaman

Güreşçi, E. (2018) Çeşitli Yönleriyle Kırsal Göç kitabı içinde (ss.1-2) Ankara: Savaş Yayın Evi

http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000Nufus_Kesin1.htm

Güreşçi, E. (2010) "Türkiye'de Köyden Kente Göç Olgusu" Doğu Üniversitesi Dergisi içinde (ss.77)

(DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 2000).

KAYGALAK, S. (2009) Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme. Ankara. Dipnot Yayınları

OSMANLI DÖNEMİNDE SAFRANBOLU'DA DERİCİLİK VE BAĞLI SEKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Abdulkadir ATAR¹

Özet

Ahilik teşkilatının kurucusu Ahi Evran aynı zamanda Türk tarihindeki ilk debbağ sayılmakta ve dolayısıyla bu sanatın da kurucusu sayılmaktadır. Bu yönüyle ahilik teşkilatında önemli bir rol oynayan dericilik sanatı diğer esnaf grupları üzerinde de hâkim bir figür olmuştur. Tarihçiler eski Türk topluluklarının günlük ve askeri hayatlarında temel giyim eşyaları arasında deri mamullerinin önemli bir yer edindiğini belirtmektedirler. Osmanlı döneminde gelişimini sürdüren dericilik faaliyetleri XV ve XVI. asırlarda kasabalara doğru yayılmış ve ticari hayata canlılık getirmiştir. Günümüze kadar korunarak gelmiş ve yaklaşık iki bin tarihi konağa ev sahipliği yapan Safranbolu bölgesinin iktisadi ve ticari kaynaklarından birisi dericilik ve bunlara bağlı olarak gelişen diğer esnaflık kolları olmuştur. Bu çalışmada Osmanlı dönemi Safranbolusu'nda dericilik faaliyetleri hakkında temel bilgiler verilerek, bir Osmanlı taşrasında dericilik sanatının bölge ekonomisine katkıları ve sonraki süreçte Avrupa'da ortaya çıkan sanayi devriminin Osmanlı merkez ve taşra teşkilatlarında deri sektörüne olan etkisinin izleri Safranbolu üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dericilik sektörü, debbağhaneler, debbağlar, Safranbolu, Osmanlı dönemi.

A Look For Leather and Related Sectors in Safranbolu in Ottoman Period

Abstract

Ahi Evran, the founder of the Ahi organization, is also considered to be the first tanner in Turkish history and is therefore the founder of this art. In this aspect, the art of leather playing an important role in the organization of the judiciary has been a dominant figure on other groups of trades. Historians indicate that one of the main clothing items of the old Turkish communities were leather goods. During the Ottoman period, the development activities of the leather XV and XVI. In the centuries it spread to towns and brought vitality to the commercial life. Safranbolu, home to approximately two thousand historic mansions, has been preserved until today, and one of the economic and commercial resources of the Safranbolu region has been the tanning and other tradesmen branches. In this study, the basic information about the tanning activities in the Ottoman period Safranbolu was given and traces of the contribution of the art of leathermaking in the Ottoman provinces to the regional economy and the effects of the industrial revolution that emerged in Europe on the leather sector in the Ottoman central and provincial organizations will be evaluated through Safranbolu

Key Words: Leather sector, tanners, tanner land, tanning yard, Safranbolu, Ottoman era.

Giriş

Etimolojik kökeni eski Türkçe'de "teri, tiri" olan deri, Türk toplumunda sanayi dönemi öncesi dönem için önemli bir girdi kaynağı ve mamüldü. Günümüzde halen yürürlükte olan deriyle irtibatlı kelimelerin varlığı ise deri işlemeciliğinin Türkler'in günlük hayatlarındaki önemini gösteren bir delil konumundadır (Bozkurt, 1994, s.174). Derinin işlenerek kullanılması insanlık tarihi kadar eskidir, nitekim Eski ve Yeni Ahid'de elbise, ayakkabı, kemer, tulum gibi birçok deri eşyasından bahsedilmekte, bu ise deri kullanımının modern tekstil ürünlerinden çok önceki dönemlere kadar uzandığını göstermektedir. Kur'an'da da derinin malzeme olarak kullanıldığı deri çadırlardan zikredilmektedir. Derinin bir diğer uygulama alanı örneği ise kağıdın yazı malzemesi olarak ortaya çıktığı döneme kadar kullanılan parşömendir.

Dibağat, derinin tabaklanması işlemi olup bu işlemi yapanlara ise debbağ adı verilmektedir. Bu işlem, Arap tarihinde câhiliye devrinden beri bilinmekte ve uygulanmaktaydı. Derinin kullanım alanı, çadır yapımından su ve diğer sıvı ürünlerin muhafazası için yapılan tulumlara; ayakkabı ve mest gibi giyim eşyalarından eyer ve koşum takımlarına kadar yaygındı. İslâm tarihinde Kurtuba ve Fas, dericilik tekniklerinin ilerlediği ve Avrupa'ya bu tekniklerin aktarıldığı merkezlerdi. Dericilik faaliyetleri, Osmanlı döneminde de önemli bir faaliyet kolu olarak dikkat çekmektedir. Örneğin XVIII. asırda Halep'te tabakhane işletmelerinden alınan verginin miktarı diğer işletmelerden daha fazladır (Bozkurt, 1994, s. 175).

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, abdulcadiratar@karabuk.edu.tr

Dericilik faaliyetleri İslâm devletlerinde olduğu gibi Türkler arasında da yaygındı. Deri kullanımının yaygınlığı hayvan yetiştiriciliğe ve bağlı sektörlerin gelişimini de tetiklemişti. Eski Türklerin temel giyim eşyalarını yün, deri ve kürk ürünleri oluşturuyordu. Bu alanda yapılan tarihi araştırmalar göstermektedir ki dericilik ya da eski ismiyle debbağlık Anadolu’da ilk gelişen meslekler arasında yer almaktadır. Bu mesleğin piri ise İslâm’daki fütüvvet anlayışının bir devamı niteliğinde olan Ahilik teşkilatının da kurucusu sayılan Ahî Evran’dır. Kendisi de bir debbağ olan Ahî Evran vesilesiyle debbağlık diğer esnaf grupları arasında önem kazanan bir faaliyet kolu haline gelmişti. Debbağlar, diğer esnaf grupları arasında nüfuz sahibi olup, Ahî Evran’ın Kırşehir’de kurduğu zâviyenin başı ise esnaf loncalarının ahî babası olarak kabul görmekteydi (Kal'a, 1998, s. 36).

Selçuklular döneminde önemli deri sanayi merkezleri arasında Kastamonu ve Diyarbakır bulunmaktaydı. Türkler’in Avrupa’daki fütühatı neticesinde orta-Avrupa ülkeleri, Türklerin ileri tekniklerle icrâ ettikleri dericilik mesleğini özellikle Macarlar üzerinden öğrenmişlerdi. XVII. asırda Fransa kralının davetiyle Paris’e giden Macar debbağ ustaları sayesinde ise günümüzde dericilikte önemli bir merkez sayılan Fransa’da bu sanayi kolu ilerlemişti (Tekin, 1994, s. 176, 177).

Osmanlı’da fiyatlara belirlenen tavan satış fiyatı ve belirli kalite standartlarını temin eden narh uygulaması dericilik sektöründe de geçerliydi. Bir malın girdi maliyeti ile satış fiyatı arasındaki dengenin korunmasını, alıcı ve satıcı taraflarının mağdur edilmemesini hedefleyen bu narh sistemi ehl-i hibre adı verilen bir heyet tarafından kontrol edilmekteydi (Kütükoğlu, 2006, s. 390). Debbâğ esnafı üretimlerini bir devlet hizmeti şeklinde düşük bir ücretle devlete verir, devletin ihtiyaçlarının karşılanması sağlanırsa piyasaya verilebilirdi. Böylelikle debbağlar, ürünlerini özellikle savaş dönemlerinde devletin askeri kademelerinde kullanılması üzere sağlamış olurlardı (Tekin, 1994, s. 177).

Deri üretim sürecinde deri hammaddesinin temini için canlı hayvan tedarik eden celepler, bunları salhânelerde (mezbaha) kesip derisini debbağ esnafına veren kasaplar, ham derileri işleyen debbağlar, işlenmiş deriyi mamül hale getiren yemeniciler, kavaflar gibi işkollarının herbiri esnaf teşkilatında ayrıca örgütlenmişlerdi (Kal'a, 1998, s. 85). 1913 yılı itibarıyla Osmanlı’da mülkiyeti 1’i devlet, 1’i anonim şirket ve 11’i özel kişilere ait olmak üzere 13 adet deri sanayi işletmesi bulunuyordu (Güran, 2017, s. 338).

Osmanlı Dönemi’nde Safranbolu’da Dericilik ve Bağlı Sektörler

Safranbolu’da dericiliğin hangi tarihte başladığı tam olarak bilinmemektedir (Doğanalp-Votzi, 2017, s. 347). Kuzucular (1976), XVII. asırda yaşanan “büyük kaçgun”² neticesinde Safranbolu nüfusunun arttığını, dericiliğin bu göç dalgasıyla daha kapsamlı bir şekilde icrâ edilmeye başlandığını ifade etmektedir (Kuzucular, 1976, s. 31). Nitekim Tokat’ın XV. asırdan beri deri imalatıyla ilgileniyor olması, 1869 yılında Sivas’ta modernleştirilmeye çalışılan bir deri şirketi için bu ilden bir ustanın tedarik edilmesi, Safranbolu havzasında farklı merkezlerde de dericiliğin yoğun bir şekilde yapıldığını göstermektedir (Genç, 2007, s. 276).

Şemseddin Sami (1884) ve Cuinet (1895), Safranbolu’da 84 adet tabakhane bulunduğunu belirtirken (Doğanalp-Votzi, 2017, s. 349), Mordtmann, 1856 yılında Safranbolu’ya yaptığı seyahatte şehrin gelirinin büyük ölçüde bağcılık ve dericilik faaliyetlerine dayandığını belirtmektedir (Canbulat, 2019).

İstanbul’un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet’in şehrin temizliği ve halk sağlığını korumak adına mezbahâne ve debbağhâneleri deniz kenarı olan Yedikule’de kurdurması (Atar, 2018, s. 478) gibi Safranbolu’daki debbağhâneler de bir dere kenarında kurulmuştu.

1840-1841 yıllarına ait Safranbolu temettüat defterlerinde 1116 haneden 138’i debbağ, 2’si debbağ çırağı olmak üzere bu iş kolunda 140 kişi kayıtlara geçmiştir. 1899 tarihli Kastamonu Vilâyeti Salnâmesi’nde de yine 84 adet debbağhânenin bahsedilmektedir (Kastamonu Vilâyeti Salnâmesi).

Safranbolu Ticaret ve Sanayi Odası’nın 1924 tarihli raporunda ise dericilik işkolunda çalışanların sayısı 415’tir. Dericiliğe bağlı diğer üretim dalları olan yemenici, kunduracı ve dikicilerin çalışan sayısı ise 430’dur (Yazıcıoğlu, 1982). 1924 tarihli aynı rapora göre 1923 yılında Safranbolu’dan kundura, sahtiyan, beyaz vakete, kösele, siyah vakete, manda gönü gibi dericilik sektörü tarafından imâl edilen yâhut ticareti yapılan emtianın ihracat yekünü 97.600 Osmanlı lirasıdır. Dericilikle ilgili yapılan ihracatın toplam ihracat (860.560 Osmanlı Lirası) içindeki payı %11’dir.

² XVI ve XVII. asırlarda Osmanlı yönetimine karşı Anadolu’da meydana gelen isyanların genel adı olan Celâli İsyânları sırasında halkın güvensiz bölgelerden daha güvenli bölgelere yöneldiği büyük nüfus hareketi (İlgürel, 1993, s. 254).

Aynı tarihli ithalat kalemlerine bakıldığında ise 40.000 Osmanlı lirası değerinde sığır ve manda ithal edildiği görülmektedir. Dericilik faaliyetleriyle ilgili yapılan bu hammadde ithalatının toplam ithalat (488.900 Osmanlı Lirası) içerisindeki payı ise yaklaşık %8'dir.

1840-1841 yıllarına ait Safranbolu temettüat defterlerinde geliri yönünden ve hayvan stoğu serveti yönünden en zengin debbağ, 4.000 kuruş temettüat ile Cami-i Kebir Mahallesi'nden Pehlivanoglu Hacı Mehmed bin Mustafa'dır. Emlak serveti yönünden en zengin debbağ ise Karaali Mahallesi'nden Kabakçioğlu Hacı Ali bin Abdullah'dır. Tüm meslek grupları dikkate alındığında yapılan sıralamada ise gelir (temettüat) yönünden en zengin olan debbağ genel sıralamada 8. sırada gözükmektedir. Bu kişi servet yönünden ise genel listede 14. sırada yer almaktadır (Gümüsoğlu, 2006).

1924 yılında Safranbolu'da 28 debbağ bir araya 50.000 lira sermaye ile bir deri fabrikası kurmuşlar, sermaye ve kalifiye işgücü yetersizlikleri gibi çeşitli nedenlerle fabrika henüz bir senesini doldurmadan faaliyetlerine son vermek durumunda kalmıştır (Eski, 2018, s. 44-46).

Tablo.1. 1840-1841 Yıllarına Ait Safranbolu Temettüat Defterlerinde Geçen Debbağların Listesi

Mahalle ismi	Hane No.	Mesleği	İsim ve şöhreti	Vergisi	Emlak kıymeti toplamı	Hayvan kıymeti toplamı	Temettüat toplamı
Camiike bir	5	Debbağ	Pehlivanoglu Hacı Mehmed bin Mustafa	200	4.150	1.420	4.000
Karaali	162	Debbağ	Kabakçioğlu Hacı Ali bin Abdullah	200	4.745	290	1.000
Camiike bir	12	Debbağ	Cebecioğlu İsmail bin Mehmed	150	2.750	115	1.700
Hacievhad	31	Debbağ	Kokucu oğlu Mustafa bin Hüseyin	150	2.650	140	1.600
Babasultan	91	Debbağ	Emeksizoglu Hüseyin bin Mehmed	100	2.000	400	1.700
Camiike bir	13	Debbağ	Deligözoğlu Hacı İsmail bin Mehmed	150	2.080	300	1.600
Karaali	119	Debbağ	Mantarçioğlu Hacı Hüseyin Bin Ali	150	1.800	280	1.500
Çavuş	26	Debbağ	Deligöz oğlu Ali bin Bekir	40	1.670	380	800
Karaali	135	Debbağ	Cinoğlu Mehmed bin Ahmed	50	1.010	970	400
Hacıhalil	2	Debbağ	Köseoglu Hüseyin bin Mehmed	100	1.850	80	500
Hacıdurmuş	8	Debbağ	Dönbak oğlu Ahmed bin MustaTa	70	1.710	125	1.300
Camiike bir	32	Debbağ	Meseoğlu Osman bin Ali	150	1.150	420	550
Camiike bir	4	Debbağ	Hacı Murtazaoglu Edhem bin Mustafa	50	1.390	135	850
Karaali	24	Debbağ	Camadan oğlu Mehmed bin Haşan	100	970	510	900
Karaali	72	Debbağ	Hacı Ömeroğlu Mehmed bin Ömer	50	1.100	380	-
Hacıdurmuş	5	Debbağ	Veli oğlu Mehmed bin Ali	100	1.100	300	1.000
Camiike bir	8	Debbağ	Kiromancıoğlu Ahmed bin Mehmed	150	1.240	125	1.500
Çavuş	29	Debbağ	Hacı Hamza oğlu Mustafa bin İbrahim	80	1.200	130	900
Hacievhad	22	Debbağ	Sepet oğlu Mehmed bin İsmail	80	1.300	-	800

Camiike bir	19	Debbağ	fohmaoğlu Mehmed bin Haşan	25	950	300	1.450
Karaali	33	Debbağ	Hatipoğlu Hacı Mehmed bin İbrahim	100	1.060	165	500
Babasultan	112	Debbağ	Kara Bekiroğlu Mustafa bin Mehmed	25	1.100	75	500
Camiike bir	73	Debbağ	Terzi Ahmedoğlu Hüseyin bin Ahmed	25	1.050	120	400
Karaali	127	Debbağ	hacı Mahmutoğlu Mehmet Bin Mehmet	100	810	305	400
Çavuş	43	Debbağ	Deligöz oğlu Osman bin Osman	15	1.020	60	300
Hacievhad	7	Debbağ	İbik oğlu İsmail bin İsmail	40	900	155	300
Camiike bir	15	Debbağ	Katiboğlu Tahir bin Mehmed	150	850	200	900
Camiike bir	29	Debbağ	Meseoğlu Mehmed bin Mehmed	80	400	650	300
Karaali	120	Debbağ	kürküçüoğlu Hacıosman Bin MustaTa	150	860	175	1.500
Hacıali	25	Debbağ	Hacı Mehmed oğlu Ali bin Mehmed	100	950	60	500
Camiike bir	56	Debbağ	Yeloğlu Hacı Osman bin Mehmed	150	750	250	1.600
Hacıbeyli	4	Debbağ	Vezir oğlu Mehmed bin Bekir	125	750	250	500
Karaali	53	Debbağ	Cebecioğlu Mustafa bin Mehmed	50	980	-	500
Hacievhad	8	Debbağ	Değirmenci oğlu Mehmed bin Mehmed	80	800	110	400
Camiike bir	49	Debbağ	Çuhacioğlu Ahmed bin Mustafa	80	850	50	400
Hacievhad	24	Debbağ	Sepet oğlu Feyzullah bin Süleyman	80	750	130	550
Karaali	70	Debbağ	Kara Ali oğlu Hüseyin bin MustaTa	40	690	190	400
Hacievhad	20	Debbağ	Toplu Haşan oğlu İsmail bin Mustafa	100	800	70	400
Karaali	163	Debbağ	Habiboğlu Hacı MustaTa bin Ahmed	150	420	410	600
Hacıhalil	50	Debbağ	Açıkgözoğlu Mustafa bin Ahmed	50	320	450	30
Camiike bir	70	Debbağ	Akillioğlu Mustafa bin Mehmed	25	700	60	40
Karaali	26	Debbağ	Çolak Bekiroğlu Hacı Bekir bin Ömer	50	680	55	1.500
Camiike bir	25	Debbağ	Müslimoğlu İsmail bin Ahmed	25	650	75	500
Çavuş	19	Debbağ	Tokat? oğlu Salih bin Osman	30	660	60	550
Hacievhad	6	Debbağ	Hatib oğlu Mustafa bin İsmail	30	650	60	150
Karaali	60	Debbağ	Hacı Ömer oğlu MustaTa bin İsmail	30	580	110	300
Müslüman Karaveli	11	Debbağ	fucut? oğlu Ali bin Süleyman	25	640	50	200
Karaali	55	Debbağ	Acıelmaoğlu Ahmed bin Haşan	20	470	210	300

Karaali	21	Debbağ	Ömer Ağa oğlu Salih bin Ömer	40	550	125	350
Karaali	12	Debbağ	Sin oğlu Mustafa bin Mehmed	100	550	110	900
Müslüman Karaveli	20	Debbağ	Kocabaş oğlu Mehmed bin Osman	25	650	-	300
Karaali	205	Debbağ	Hacı Bakioğlu Hüseyin bin Bekir	50	450	190	400
Karaali	97	Debbağ	Ramazanoğlu Mehmed bin Hüseyin	25	520	105	250
Hacıhalil	3	Debbağ	Hacı Bakioğlu Abdullah bin Feyzullah	-	500	110	1.250
Babasultan	94	Debbağ	Geredelioğlu Mustafa bin Feyzullah	50	530	65	550
Hacıevhad	14	Debbağ	Tob Bekir oğlu Mehmed bin Bekir	30	470	125	300
Hacıdurmuş	21	Debbağ	Habib oğlu Mehmed bin Ahmed	50	450	135	300
Camiikebir	26	Debbağ	Suhteoğlu Hüseyin bin İbrahim	80	550	-	500
Karaali	102	Debbağ	Cevaboğlu Ali bin Mehmed	25	490	60	300
Kavak	45	Debbağ	Sancaktaroğlu Ali bin Mustafa	40	250	300	300
Çavuş	21	Debbağ	Sevdalı oğlu Ahmed bin Hüseyin	30	290	260	300
Hacıhalil	4	Debbağ	Çakaloğlu Mehmed bin Mehmed	60	550	-	250
Hacıevhad	26	Debbağ	Ahad oğlu Ömer bin Hüseyin	50	540	-	350
Karaali	142	Debbağ	Melek Hacı Ahmedoğlu Hacı Ahmed bin Halil	25	480	60	300
Çavuş	34	Debbağ	Anasız oğlu Osman bin Ahmed	40	530	-	250
Camiikebir	35	Debbağ	Cebecioğlu Mehmed bin Ali	20	450	65	500
Camiikebir	71	Debbağ	Esiroğlu Mehmed bin Ali	25	450	60	400
Camiikebir	37	Debbağ	Meseoğlu İsmail bin Hüseyin	20	500	-	400
Kavak	26	Debbağ	Ali Efendioğlu Lal Ali bin Mehmed	65	500	-	300
Karaali	89	Debbağ	Madenoğlu Mustafa bin Süleyman	25	400	95	300
Karaali	86	Debbağ	Yemenicioğlu Hacı Ali bin Ali	150	260	220	500
Babasultan	126	Debbağ	Kuscuoğlu Mehmed bin Osman	60	270	200	1.400
Hacıhalil	70	Debbağ	Çolakoğlu Süleyman bin Ahmed	15	410	60	300
Camiikebir	69	Debbağ	Cebecioğlu Mehmed bin Memiş	100	360	110	200
Karaali	76	Debbağ	Müezzinoğlu Hüseyin bin Mahmud	15	275	190	250
Camiikebir	18	Debbağ	Yeloğlu Hüseyin bin Haşan	25	450	-	300
Karaali	38	Debbağ	Esiroğlu Haşan bin Ali	25	360	70	350

Babasult an	109	Debbağ	Hacı Alioğlu Osman bin İsmail	50	300	120	650
Karaali	66	Debbağ	Kapusuzoğlu Feyzullah bin İbrahim	150	210	210	500
Karaali	88	Debbağ	Göden? Hocaoğlu Mehmed bin Mehmed	25	420	-	300
Karaali	79	Debbağ	Lazoğlu Mehmed bin Ahmed	25	300	120	250
Babasult an	128	Debbağ	Kuscuoğlu Ali bin Osman	150	350	65	1.300
Karaali	67	Debbağ	Ahmedoğlu Hacı İsmail bin Mehmed	25	350	60	400
Karaali	94	Debbağ	Geredelioğlu Halil bin Ömer	100	350	60	400
Karaali	90	Debbağ Çırağı	Bulaklıoğlu Ahmed bin Ahmed	10	330	75	250
Hacıhali l	83	Debbağ	Kireşçioğlu Haşan bin Mustafa	25	130	270	300
Çavuş	51	Debbağ	Koscu? oğlu Osman bin Osman	25	320	75	450
Babasult an	118	Debbağ	Sarraçoğlu İsmail bin İbrahim	25	280	110	500
Karaali	83	Debbağ	Molla Ahmedoğlu Mustafa bin Haşan	55	300	80	300
Babasult an	79	Debbağ	Kuyumcumeşeoğlu? Mehmed bin Mehmed	15	320	60	200
Hacıevh ad	35	Debbağ	Değirmenci oğlu İsmail bin Mehmed	25	350	-	200
Karaali	129	Debbağ	hacıbakioğlu Hüseyin Bin Feyzullah	25	200	135	300
Hacıhali l	34	Debbağ	Veziroğlu İsmail bin Mehmed	40	270	60	400
Camiike bir	40	Debbağ	ferzioğlu Ahmed bin Hüseyin	30	250	80	200
Camiike bir	54	Debbağ	Keçecioğlu Mustafa bin Ali	30	250	60	400
Hacıdurmuş	17	Debbağ	Bekir Bey oğlu Mehmed bin Ahmed	100	250	60	400
Hacıevh ad	19	Debbağ	Etmekci oğlu Emin bin Hüseyin	30	200	110	300
Camiike bir	28	Debbağ	Yeloğlu Mehmed bin Hüseyin	25	250	60	250
Karaali	204	Debbağ	Ahadoğlu Haşan bin Hüseyin	50	230	70	500
Karaali	29	Debbağ	kıvırmacı oğlu Mehmed bin İsmail	15	300	-	300
Karaali	157	Debbağ	Tonbuloğlu Mehmed bin Mehmed	25	250	40	250
Karaali	40	Debbağ	Çiftlikçi oğlu Mehmed bin İsmail	25	220	65	300
Karaali	201	Debbağ	Mahmudoğlu Mehmed bin Mustafa	25	285	-	150
Hacıevh ad	4	Debbağ	Kileri oğlu Mehmed bin Ali	30	150	130	300
Çavuş	53	Debbağ	Baclı oğlu Ahmed bin Osman	15	215	60	350
Müslüman Karaveli	19	Debbağ	Demir Ayak oğlu Mehmed bin Ali	25	200	75	200

Karaali	16 4	Debbağ	Tonbuloğlu Mehmed bin Ali	15	200	70	200
Karaali	58	Debbağ	Tonbuloğlu MustaTa bin Ali	25	250	-	550
Kavak	18	Debbağ Çırağı	Bekir bin MustaTa	-	90	160	300
Camiike bir	17	Debbağ	Kıvırmacıoğlu Hacı Ali bin Ahmed	150	180	60	1.350
Hacıbeyli	19	Debbağ	Meşol oğlu Ömer bin Ali	40	120	110	300
Hacıdur muş	7	Debbağ	Molla İbrahim oğlu MustaTa bin İbrahim	70	230	-	300
Babasult an	40	Debbağ	fCoscuoğlu Ahmed bin Osman	15	150	70	250
Karaali	10 7	Debbağ	Kızıloğlu Mustafa bin Yahya	15	160	60	150
Camiike bir	16	Debbağ	Kürkçüoğlu Mustafa bin Mehmed	150	150	60	500
Babasult an	77	Debbağ	Karaoğlu Osman bin Mehmed	50	150	60	450
Camiike bir	52	Debbağ	Ali Budakoğlu Mehmed bin Mustafa	70	150	60	400
Karaali	10 4	Debbağ	Ramazanoğlu Hüseyin bin Bekir	15	210	-	150
Camiike bir	2	Debbağ	Kacıoğlu Halil bin İsmail	-	150	60	1.500
Karaali	46	Debbağ	Kamir Hacıoğlu Mehmed bin Mustafa	25	200	-	150
Karaali	17 2	Debbağ	biegöllüoğlu Mehmed bin Mehmed	25	190	-	250
Camiike bir	89	Debbağ	Tontonoğlu Hüseyin bin Hüseyin	30	180	-	400
Karaali	85	Debbağ	Esiroğlu Mustafa bin Hüseyin	15	180	-	250
Karaali	14 4	Debbağ	Fikiroğlu Mehmed bin Mehmed	50	170	-	300
Babasult an	51	Debbağ	Muslihiddinoğlu Süleyman bin Mustafa	15	160	-	200
Hacıbeyli	23	Debbağ	Emir Ahmed oğlu Hüseyin bin Ahmed	20	100	60	150
Karaali	49	Debbağ	Açıkgözoğlu Hacı Mehmed bin Ahmed	10	150	-	300
Hacıevh ad	25	Debbağ	Ahad oğlu Mustafa bin Hüseyin	50	140	-	300
Camiike bir	23	Debbağ	Kıvırmacıoğlu Osman bin Ahmed	30	80	60	200
Hacıdur muş	9	Debbağ	Bekir Bey oğlu Mustafa bin Mehmed	15	80	60	100
Karaali	37	Debbağ	Bıyıklı oğlu Bekir bin Mehmed	10	130	-	250
Karaali	84	Debbağ	İnegöllü İsmail bin Mehmed	15	130	-	200
Hacıevh ad	5	Debbağ	Boşnak oğlu Mehmed bin Mustafa	15	110	-	140
Karaali	18 1	Debbağ	Salakoğlu Mehmed bin Ahmed	10	80	15	140
Camiike bir	86	Debbağ	Ahadoğlu Hüseyin bin Mehmed	25	-	-	500

Camiike bir	44	Debbağ	Hatiboğlu Ali bin Mehmed	50	-	-	400
Karaali	68	Debbağ	Dervişoğlu Osman bin Mehmed	10	-	-	300
Babasultan	110	Debbağ	Kadısvanoğlu Hacı Ahmed bin İsmail	15	-	-	300
Hacıhalil	73	Debbağ	Hacıoğlu Feyzullah bin İbrahim	10	-	-	250
Müslüman Karaveli	12	Debbağ	Altıncı oğlu Mehmed bin Abdullah	25	-	-	250

Kaynak: 1840-1841 Safranbolu temettüat defterlerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç

Dericilik, İslam tarihinde cahiliye dönemi Arap toplumundan itibaren varlığı bilinen ve birçok alanda ürünlerin ortaya çıkmasında kullanılan bir malzemenin işlenmesine dayalı bir faaliyet kolu olmuştur. Türkler'de de göçebe yaşam tarzının getirdiği ihtiyaçlarla birlikte deri ürünleri oldukça yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Deri kullanımının yaygınlığı hayvan yetiştiriciliğe ve bağlı sektörlerin gelişimini sağlamıştır. Yapılan araştırmalar dericilik ya da eski ismiyle debbağlığın Anadolu'da ilk gelişen meslekler arasında yer aldığını işaret etmektedir. Bu mesleğin piri ise Ahilik teşkilatının da kurucusu sayılan Ahî Evran'dır. Hem kullanım alanının yaygınlığı hem de diğer esnaf gruplarındaki bu üstünlüğünden dolayı Osmanlı-Türk sanayi sektörleri içerisinde önemli bir konumda olan dericilik ve bağlı iş kolları, sanayi devriminin Avrupa'da yarattığı ve çevre ülkeler üzerinde getirdiği yıkıcı etkilerden ise XIX. asırda ciddi bir biçimde etkilenmeye başlamıştır.

Safranbolu, hangi tarihte başladığı bilinmemekle birlikte deri faaliyetlerinin yoğun olarak icrâ edildiği bir Osmanlı taşra birimi olmuştur. Özellikle XIX. asra ilişkin çeşitli seyahatnâmelere ve temettüat defterlerine yansıyan veriler Safranbolu'daki dericilik ve buna bağlı işkollarının yoğunluğunu gözler önüne sermektedir. Safranbolu'daki 1840-1841 yıllarına ait temettüat defterlerinde 140 adet hanenin mesleği debbağ (2'si debbağ çırağı) olarak kayıtlara geçmiş, buna göre en kalabalık meslek grubunu dericilik oluşturmuştur. Safranbolu'da, Osmanlı'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi deri işletmeleri (debbağhaneler) dere kenarında kurulmuş, böylelikle hem üretim için gerekli şartlar hem de halk sağlığı tesis edilmiştir. Kapitalizmin bir Osmanlı taşrası olan Safranbolu'daki izleri ise 1924 yılında debbağların bir araya gelerek bir deri fabrikası kurma girişiminde kendisini izhâr etmektedir. Bu girişim, henüz fabrikalaşma tecrübesinin taşra birimlerinde olmaması, sermaye birikimi ve kalifiye eleman yetersizliği gibi çeşitli nedenlerle akamete uğramış, fabrika bir senesini doldurmadan faaliyetlerine son vermek durumunda kalmıştır.

Kaynakça

- Atar, A. (2018). Osmanlı Şeyhülislamlarının Fetva Kitaplarında ve İstanbul Kadı Sicillerinde Mezbahalar. Tarih Okulu Dergisi, 470-501.
- Bozkurt, N. (1994). Deri. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 9, s. 174). içinde İstanbul.
- Canbulat, İ. (2019). Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu. İ. Canbulat içinde, Safranbolu Çarşısı (s. 60-84). Karabük.
- Doğanalp-Votzi, H. (2017). Küçük Bir Anadolu Kasabasının Tarihi ve Ekonomisi: Safranbolu ve Deri El Sanatları. S. Faroqhi, & R. Deguilhem içinde, Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar (H. A. Tamaç, Çev., s. 331-364). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eski, M. (2018). Kastamonu Basınında Safranbolu. Karabük: Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları.
- Genç, M. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gümüšoğlu, M. Z. (2006). Safranbolu Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı (1840-1841). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güran, T. (2017). Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlgürel, M. (1993). Celâli İşyanları. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 7). içinde İstanbul.
- Kal'a, A. (1998). İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları I. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi.
- Kastamonu Vilâyeti Salnâmesi. (Hicrî 1317 (miladi 1899)). Kastamonu.
- Kuzucular, K. (1976). Safranbolu Çarşısı. Turing - Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni(54-333), 29-39.

- Kütükoğlu, M. S. (2006). Narh. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 32). içinde İstanbul.
- Tekin, Z. (1994). Deri. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 9). içinde İstanbul.
- Yazıcıoğlu, H. (1982). Safranbolu-Karabük-Ulus-Eflani. Karabük: Özer Matbaası.

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA AMERİKAN MİSYONERLERİNİN KIBRIS'TAKİ FAALİYETLERİ

Fatma ÖKSÜZ¹

Özet

Hristiyanlık'ı Hristiyan olmayan bölgelere yayma amacıyla yola çıkan misyonerler en parlak dönemini XIX. yüzyılda yaşamıştır. 1810'da Amerika'nın Boston eyaletinde kurulan American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM) XIX. yüzyılın en büyük misyoner örgütlerinden biri olmuştur. Kısa adıyla Amerikan Board 1819 yılında Anadolu topraklarını programına aldıktan sonra 1820 yılının Ocak ayında ilk misyonerlerini Osmanlı Devleti topraklarına göndermiştir. Osmanlı toprakları ve Orta Doğu bölgesi gibi Kıbrıs da Amerikan misyonerleri için önemli merkezlerden biridir. Bölgeye Amerikan Board tarafından gönderilen kadın ve erkek misyonerler eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda birçok faaliyette bulunmuşlardır. Bu alanlarda okul, ev okulları, Pazar Okulları, hastahaneler, sağlık kuruluşları, dispanserler, dikiş-nakış kursları vb. gibi vasıtalarla halkın arasına girme fırsatı bulmuşlardır. Özellikle eğitimi araç olarak kullanan misyonerler, Kıbrıs'ta okul açma faaliyetlerine XIX. yüzyılın ilk yarısında yoğunlaşmışlardır. Bu adada yaşayan ve çalışan ilk Amerikalılar gibi onların hedefi de okul kurmak ve İncil'i vaaz etmek idi. Okul kurmak sosyal dönüşüm sürecini hızlandıracaktı. İncil'i vaaz etmek bölge insanların Hristiyanlık dinine merakını artıracaktı. Dinî bir hedefle ortaya çıkan misyonerlerin istedikleri de bir toplumun değişmesini sağlamak ve o toplumu Hristiyanlaştırmaktı. Misyonerlerin faaliyetleri Osmanlı topraklarında olduğu gibi Kıbrıs'ta da XIX. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Kadın misyonerlerin de bu yüzyılda görev yapmaya başlamaları misyonerler için olumlu bir gelişme olmuştur. Misyonerler kadınlar vasıtasıyla erkeklerin rahat giremediği topluluklara girme fırsatı elde etmişlerdir. Bundan sonra çalışmalar daha da hızlanmıştır. Bu çalışmada Amerikan Board'un Kıbrıs'a gönderdiği misyonerler, onların faaliyetleri ve bu faaliyetlerin etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Misyon, Misyonerlik, ABCFM, Kıbrıs İstasyonu.

ACTIVITIES OF AMERICAN MISSIONERS IN CYPRUS IN THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY

Abstract

The missionaries whose aim is to spread Christianity to non-Christian regions had their most splendid period in the 19th century. Established in 1810 in Boston, the American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM) became one of the largest missionary organizations of the 19th century. Shortly known as the American Board, the organization included Anatolian territories in its program in 1819 and sent its first missionaries to the territory of the Ottoman Empire in January 1820. Cyprus, like the Ottoman territories and the Middle East, is an important center for American missionaries. Women and men missionaries sent to the region by the American Board have done many activities in education, health and social areas. With the help of means such as schools, home schools, Sunday Schools, hospitals, health institutions, dispensaries, sewing-embroidery courses and so on, they had the opportunity to mingle with the public. In particular, missionaries, who use education as a cover, intensified opening schools in Cyprus in the first half of the 19th century. Like the first Americans living and working on this island, their goal was to establish schools and preach the Bible. Establishing a school would accelerate the process of social transformation whereas preaching the Bible would increase the people's interest in Christianity. The missionaries, who emerged with a religious goal, wanted to change a society and make it a Christian one. The activities of the missionaries reached its peak in the 19th century in Cyprus as in the Ottoman territories. The fact that women missionaries started to take part in these activities in this century was a positive development for the missionaries. Missionaries had the opportunity to enter into communities with women where men could not enter easily as women could. After that development, the activities accelerated for missionaries. In this study, the missionaries sent by the American Board to Cyprus, their activities and the effects of these activities were examined.

Key Words: Mission, Missionary, ABCFM, Station of Cyprus.

Giriş

Misyon ve misyonerlik terimleri ile ilgili araştırmacılar birçok tanım yapmıştır. Latince "missio" kelimesinden türetilen ve genel anlamda bir görevi üstlenen kurumu ifade eden misyon, özel anlamda Hristiyanlık'ı Hristiyan olmayan ülkelerde yaymak amacıyla ortaya konulan kuruluşlar anlamında kullanılmaktadır. Misyoner ise bu

¹ Araştırma Görevlisi, Karabük Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fatmaoksuz@karabuk.edu.tr

kuruluşlarda görev yapan kişileri ifade etmektedir (Küçük, 2011, s.17). Hristiyanlık dinini yaymak için misyonerlerin yaptığı çalışma ve propagandaların tamamına misyonerlik denilmiştir. Misyonerlik faaliyeti ilk Havariler döneminden başlayarak günümüze kadar geçen sürede Hristiyan olmayanları Hristiyanlaştırmak ya da belirli bir mezhepten olmayanları o mezhebe döndürmek şeklinde belirtilmiştir (Cevizliler, 2014, s.121). Hristiyan mesajının insanlara ulaştırılmasını hedefleyen anlayış evangelizm ve evangelizasyon kavramları ile ifade edilirken diğer insanları kendi dinlerine dahil etme gayesinde olan Hristiyanlaştırma ve din değiştirme ya da ihtida gibi kavramlar misyon ve misyonerlikle ilgili tanımlamalar içinde yer almıştır. Bunlardan başka Hristiyan mesajına şahitlik etme, mesajın ilanı ve şehadet (Küçüköğlü, 2005, s.31-32) gibi kavramların da misyonla ilişkili olarak kullanıldığı konuyla ilgili çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Fakat en genel ifadeyle Hristiyanlığın yayılması amacıyla kilise tarafından görevlendirilen temsilciler misyoner, onların gittikleri ülkeler misyon bölgeleri olarak adlandırılmıştır (Gündüz, 2006, s.14).

Zerdüştlük, Hinduizm ve Yahudilik birçok araştırmacı tarafından misyoner olmayan dinler olarak kabul edilirken Budizm, Hristiyanlık ve İslâmiyet misyoner olan dinlere dahil edilmiştir. Günümüzde misyon ve misyoner terimleri daha çok Hristiyanlar ve Hristiyanlık için kullanılır olmuştur (Kuzgun, 1983, s.59-60). Bugün misyonerlik dendiğinde akla Hristiyanlık dininin gelmesi bu yola en çok Hristiyanların başvurması ile ilgilidir.

İsa'nın Havarilerine, "Gidiniz! Gerçeği (Kutsal Kitabı) onlara anlatınız" şeklindeki buyruğu Hristiyan misyonerliğinin ilahi gerekçesi olarak gösterilmektedir (Kocabaşoğlu, 2000, s.13). Dini temelleri Ortaçağ'da atılan Hristiyan misyonerliğinin en parlak dönemi XIX. yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılda özellikle Amerikalı ve İngiliz misyonerlerin çoğunlukta olduğu Protestan misyoner gruplar dünyanın hemen her yerinde Hristiyanlık'ı ve Protestanlık'ı yaymak için çalışmışlardır. Böylesine önemli bir görevi üstlenecek kişilerin seçimi önemli olduğundan onların sır tutan, sabırlı, özverili ve çalışkan kişiler arasından seçilmesine dikkat edilmiştir (Işık, 2010, s.168).

Hristiyan misyonerliği ortaya çıktığı dönemlerde keşif hareketleri olarak kalmış ve bireysel çabalardan öteye gidememiş olsa da XIX. yüzyıla gelindiğinde dünyanın en büyük misyoner örgütlerini içinde barındıran bir hareket olmuştur. 1810 yılında Boston'da kurulan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) yani American Board (Wollons, 2003, s.55) bu yüzyılın en büyük misyoner örgütü olmuş ve 1800'lerin başından itibaren Osmanlı Devleti, Orta Doğu bölgesi ve Kıbrıs'a misyonerlerini göndermeye başlamıştır. Protestanlık mezhebinin öncelikle Amerika'da yaymayı başaran misyonerler, daha sonra bu inancı dünyada ulaşabilecekleri hemen her yere yaymak için American Board'u kurmuşlardır (Açıkses, 2003, s.35). American Board, menşe itibarıyla Protestan olsa da çalışmalarında mezhep farklılıkları gözetilmemiş (Güngör, 2012, s.21) ve örgüt modern imkânlarla çalışmaya dikkat etmiştir (Sevinç, 1975, s.26).

XIX. yüzyılın ilk yarısında Kıbrıs İstasyonu ve Kıbrıs'taki Amerikan misyoner faaliyetlerinin ele alındığı bu çalışmada öncelikle American Research Institute in Turkey (ARIT)'e bağlı Digital Library for International Research (DLIR)'dan American Board of Commissioners for Foreign Mission Archives (ABCFMA)'a kayıtlı olan misyonerlerin sayısı tespit edilmiştir. Buradan 1800-1850 yılları arasında Kıbrıs'a gelerek faaliyette bulunan misyonerler belirlenerek Kıbrıs istasyonunun nasıl kurulduğu ve yüzyılın ilk yarısında bölgedeki misyonerlerin izlenimlerine değinilmiştir. Çalışma Kıbrıs'a ilk keşif turlarının yapıldığı 1830'lu yıllarda misyonerlerin gözünden bölgenin birçok açıdan değerlendirmesini yapmak için önemli veriler sunmaktadır. Hristiyan misyonerler bir bölgede istasyon kurmadan önce o bölgenin coğrafi, sosyal, kültürel, dinî ve siyasî yapısını anlamak ve bölge toplumu yakından tanımak için keşif turları düzenleyerek işe başlamışlardır. Misyonerlerin bu keşif turlarında tuttıkları günlükler ve American Board'a göndermek üzere yazdıkları raporlar dönemin şartlarını ve o bölgenin demografik yapısının yanında birçok özelliğini ortaya koymuştur. Bu açıdan ilerleyen dönemlerde aynı bölgeye gönderilen misyonerler için bu keşif turları rehber niteliğindedir. Stratejik açıdan taşıdığı önem misyonerlerin XIX. yüzyıl başlarında Kıbrıs'a yönelmelerine ve burada bir istasyon kurmalarına sebep olmuştur. Bu çalışmada Kıbrıs İstasyonu'nun kuruluşu ele alınarak American Board tarafından bölgeye gönderilen misyonerler ve bu misyonerlerin faaliyetleri incelenmiştir.

Kıbrıs İstasyonu ve XIX. Yüzyılda Kıbrıs'a Gelen American Board Misyonerleri

1834 yılında Kıbrıs adasındaki Yunanlılar arasında bir istasyon kurulmuştur. Adadaki 60 binlik Yunan nüfusu azımsanmayacak ölçüdedir. Buradaki öncü misyoner Lorenzo W. Pease olmuştur. Lorenzo Pease 20 Mayıs 1809 tarihinde Hinsdale'de doğmuştur. 1828'de Harvard Koleji'nden 1833'te Auburn Seminary'den mezun olmuştur. 20 Ağustos 1834'te Boston'dan yola çıkmıştır (Board, ARIT, 2012, MFM-P-19). Pease eşi ile birlikte 1833 Aralık ayında bölgeye gelmişti. Bu istasyonun Suriye misyonunun bir dalı olarak yapılması önerildiği için Beyrut'tan gelen misyoner Thompson ve Pease adayı incelemişti (Anderson, 1872, s.154-155). Pease'in misyon bölgesine geldiğinde harika bir yetenek gösterdiği ve hevesli olduğu Board'un kayıtlarından anlaşılmıştır. Yunanca'da doğru gramer kullanımı dikkat çekici olan Pease gerçekte modern Yunanca'nın derlenmiş bir gramerine de sahiptir. Kıbrıs'ın öncü misyoneri olan Pease kendi evinde komşularından oluşan küçük bir gruba vaaz vererek

çalışmalarına başlamıştır. Ayrıca basılması için Yunanca bazı broşürler hazırlamıştır. Erken ölümünün geldiği sırada Pease'in Hristiyan Sebt (Sabbath) günü üzerine bir tez hazırladığı söylenmektedir (Board, ARIT, MFM-P-19). Bölgedeki diğer misyonerler gibi Pease de ölümüne kadar çoğunlukla Kıbrıs'taki Yunanlar arasında çalışmalarını sürdürmüştür.

27 Ocak 1800 tarihinde doğan James L. Thompson, 3 Aralık 1835'te Boston'dan yola çıkmıştır. Thompson Boston'dan Messrs. Jackson, Lanneau, Hebard ve eşlerinin yanında bekar bir misyoner olan Bayan Tilden ile "Massachusetts" gemisiyle İzmir'e doğru yolculuğa başlamıştır. Buradan sonra bir Yunan gemisiyle yaklaşık 3 buçuk ay süren bir yolculuk daha yapmıştır. Bu misyonerlerin bölgeye ulaşmasından kısa bir süre sonra Beyrut'taki misyon toplantısında Thompson'un Kıbrıs'a kısa süre sonra da Larnaka'ya atanması kararlaştırılmıştı. Thompson Larnaca'da Pease ve bir süre sonra da Mr. Ladd ile ilişkili olmuştur. Thompson bölgeye vardığı sırada yerel insanlar yeterince samimi görünse de Ortodoks ruhban sınıfının büyük ölçüde İstanbul'daki Ekümenik Patrik tarafından kışkırtılarak bu yabancıların çalışmalarına karşı oldukları ifade edilmiştir. Ancak bölgeye gelen ilk misyonerler çalışmalarına devam etmişler ve burada iki okul açmışlardır. Onlar önce rahipler tarafından okulların kapatılması için zorlanmışlar ancak daha sonra adanın başpiskoposu onlara iltimas gösterdiği için küçük değişikliklerle okullarını yeniden açmalarına izin verilmiştir. Thompson adayı birkaç kez gezmiş ve her seferinde yüzlerce kitap satmış ayrıca hediye de etmiştir. Bu misyonerlerin okulları yönetmelerine karşı olan muhalefet onlar bir süre sonra okulların yönetimini Yunanlara çevirsin diye giderek büyümüştür (Board, ARIT, 2012, MFM-T-1).

Kıbrıs'ta çalışmalarına başlayan Thompson ve Pease Kutsal metinleri dağıtma ve İncil'den bir bilgiyi yayma konusunda ciddi bir engelle karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Onların bölgede karşılaştıkları en ciddi problem tehlikeli iklim koşulları olmuştur. Thompson ve Pease için kalınabilecek en sağlıklı yer Lapta (Lapithos)'dır. Burası Larnaka (Larnica)'dan iki günlük yürüme mesafesindedir ve kuzeybatı sahilinde büyük bir köydür. Bu köy dağların temelinden yükselen güzel bir konuma sahiptir ve bin fit yüksekliktedir. Dik kayalıklar yüzünden sıcak güney rüzgarlarından korunmuş olan köyün içinden bir akarsu geçmektedir (Anderson, s.155). Misyonerler bütün ülkenin özellikle de dağların ağaçlarla bezenmiş olduğunu kaydetmişlerdir. Lefke (Lefca) köyüyle ilgili kayıtlarında ise misyonerler buranın limandan yaklaşık bir saatlik mesafede olduğunu aktarmışlardır. Evlerin pişmemiş tuğladan, çamurdan ve samandan yapıldığını, çatıların sazlarla kaplandığını ayrıca Lefke'nin portakallar ve limonlarla ünlü olduğunu yine misyonerlerin tuttıkları kayıtlardan anlamak mümkündür (Missionary Herald, 1965, 398).

Bölgeye gelen ilk misyonerlerin tuttıkları kayıtlardan buranın coğrafi yapısıyla ilgili detaylara ulaşılmış, bölgenin güneyden gelen sıcak rüzgarlar nedeniyle yaşanması zor bir hâl aldığı anlaşılmaktadır. İstanbul Patriğinden bağımsız olan Kıbrıs başpiskoposu Protestan misyonuna karşı genelgenin başkentten gönderildiğini bilmektedir (Anderson, s.155). Thompson ve Pease Kıbrıs'ta okul açmanın yanında çeşitli aktivitelerle misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Pease'nin evinde birkaç kişinin geldiği Yunanca özel bir toplantı düzenlenmiştir. Fakat Ağustos 1839'da Pease aniden ölmüştür. Onun ölümüyle Thompson ve bir başka misyoner olan Messrs Ladd'in çok yalnız hissettikleri misyonerlerin raporlarında aktarılmıştır. Thompson Lefkoşa (Nicosia)'ya gitmeyi planlamış ve adanın iç kısmında çalışmayı denemiştir. Fakat Pease'in ölümü bu planı engellemiştir. Thompson kitapların dağıtımında oldukça başarılıdır fakat o hem eğitim vermesine izin verilmediğinden hem de kamu hizmetleri düzenlenmediğinden büyük bir handicap hissetmiştir. Bu nedenle nihayet Amerika'ya dönmeye karar vermiş ve 1840 sonbaharında Kıbrıs'tan ayrılmıştır. İzmir'den gelen ve onları alan "Banyan" ismindeki gemi Akdeniz'den ayrıldıktan sonra su almış ve tehlike ortaya çıkmıştır. Bu yüzden onlar Thomas'ın adasına yönelmişler ve Thomas başka bir gemiyle Boston'a götürülmüştür (Board, ARIT, MFM-T-1).

1834'te kurulan istasyon 1836'da Daniel Ladd, eşi ve James L. Thompson'un gelişiyile güçlendirilmişti. Larnaka'da 70 öğrenci ile bir Lancasterian okulu açılmıştı. Burada okullara büyük bir ihtiyaç olduğu not edilirken Larnaka ile Limasol arasında binden fazla aileyi ve beş binden fazla nüfusu içeren 36 köyde rahiplerden başka sadece 67 kişinin okuyabildiği rahiplerin de akıcı bir şekilde okuyamadığı tespit edilmiştir (Anderson, s.156). Buradan hareketle XIX. yüzyılın ilk yarısında bölgenin özellikle kırsal alanlarında okuma-yazma oranının düşük olduğu görülmüştür. Bu oranın düşük olma sebepleri arasında insanların maruz kaldığı ağır vergiler ve aileleri fakir olan özellikle 12 yaşından küçük erkek çocukların çiftliklerde, yağ değirmenlerinde ve üzüm cenderelerinde çalışmaya zorlanması gösterilmiştir. Tüm yıl boyunca sağlıklı bir yer bulunmadığını ve insanların 8, 9 köyde dağınık olduğunu düşünen misyonerler umutlarını yitirmeye başlamışlardır. 1837 yılında daha kontrol edilebilir bir yer umut etmeye başlamışlardır. İstanbul'dan gelen itiraz misyondan okulların bağlantısını koparmak için onu tedbir yapmıştır. Ancak bununla birlikte, başlangıçtan beri rahipler de dahil insanlarla misyonerler arasında samimi bir ilişki olduğu ve kitapların ve broşürlerin tereddüt edilmeksizin alındığı misyonerlerin tuttıkları kayıtlarda belirtilmiştir. Bunu ve diğer gelişmeleri göz önüne alan misyonerler gidecekleri zamanı ertelemişlerdir (Anderson, s.156). Misyonerler Kıbrıs'taki çalışmalarını da diğer bölgelerde olduğu gibi karşılaştıkları olumlu ve olumsuz tepkilere göre şekillendirmişlerdir. Ancak olumsuz durumlarla karşılaşmalar bile programlarını çoğu zaman yarıda bırakmayarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 29 yaşında kariyeri erken ve ani bir ölümle sonlanan Pease'in modern

Yunan dilinde büyük yeterlilik gösterdiği ve Yunanlara İncil'i beyan etmeyi sevinçle beklediği bilinmektedir. Onun ölümünden sonra eşi iki çocuğuyla birlikte 1841 ilkbaharında Amerika'ya dönmüştür (Anderson, s.156).

Pease ailesi dışında Kıbrıs'ta görev yapan önemli bir misyoner aile Daniel Ladd ve eşi Charlotte H. Kitchel Ladd'dir. Daniel Ladd 22 Ocak 1804'te Unity'de doğmuştur. Bay Ladd 12 yaşından 18 yaşına kadar East Burke'de babasının çiftliğinde çalışmıştır. Ardından bir misyoner olmaya karar verdiği Peacham'daki akademiye gitmiştir. 1832 yılında Middlebury Koleji'nden 1835'te de 31 yaşındayken Andover Seminary'den mezun olmuştur. 12 Haziran 1836'da Charlotte H. Kitchel ile evlenen Daniel aynı yıl 16 Temmuz'da Boston'dan yola çıkmıştır. 28 Ekim 1836'da Larnaka'ya gelmiş ve 1842'de Bursa'ya tayin edilene kadar burada çalışmıştır. İlk çalışma sahası Larnaka olan Ladd iyi derecede Yunanca öğrenmiştir. Fakat 1842'de Board Kıbrıs misyonunu bırakmıştır (Board, ARIT, 2012, MFM-L-2). Middlebury Koleji müdürünün kızı olan Charlotte Kitchel eşiyile birlikte Kıbrıs'a gelip misyonerlik çalışmalarına katılmıştır. Ladd ailesi ilk görev yerleri olan Larnaka'da iki yaşındaki oğullarını kaybetmişlerdir. Bu üzücü olaydan sonra çalışmalarına başlayan çift adanın yönetim şekillerinin nüfusun hızlı bir şekilde azalmasına neden olduğunu düşünmüştür. Bayan Ladd Larnaka'da küçük bir kız okulunda eğitim vermişti. Bu okulun öğrenci sayısı bir yıl içinde 10'dan 25'e yükselmiştir (Board, ARIT, 2012, MFM-L-1).

Dünyanın birçok bölgesine giderek faaliyette bulunan digger misyonerler gibi Kıbrıs'a gelen misyonerler de en çok eğitim alanında çalışmışlardır. Bu bağlamda okullaşma ve küçük tarzda eğitim merkezleri ile kurslar büyük bir yer tutmaktadır. Misyonerlerin genellikle evlerinde düzenledikleri home school ve vaaz toplantıları ile Hristiyanlık ve İncil propagandası yapmışlardır. Ayrıca Sunday School'da topladıkları insanlara da dinlerini ve kendi mezheplerini vaaz ederek onları din ya da mezhep değiştirmeye itmişlerdir.

Sonuç

isyonerler dini bir hedefle yola çıkarak Hz. İsa'nın havarilerine söylediği "Gidin ve onlara anlatın" şeklinde başlayan sözleri kendilerine verilmiş bir emir kabul etmişlerdir. Hristiyan misyonerler dini temellerini Yeni Ahit'ten almışlardır. Dünyada en aktif ve örgütlü olarak Hristiyanlar misyonerlik çalışmalarında bulduklarından misyonerlik daha çok Hristiyanlık dini ile bağdaştırılmıştır. Çeşitli misyoner örgütleri tarafından kendini Hristiyanlık'ı yaymak için hizmet etmeye adanmış ve dünyanın her tarafına gönderilecek misyonerler belirlenmiştir.

Temel hedefleri Hristiyanlık'ı mümkün olduğu kadar geniş bölgelere yaymak olan misyonerlerin Amerika'daki ilk faaliyetleri Kızılderililere yönelik olmuştur. Özellikle okul açma yöntemiyle Kızılderililerin yaşam tarzını etkileyen misyonerler onları yerleşik düzene geçirirken bir yandan kültürlerinin de değişmesine sebep olmuşlardır. Misyonerlik fikri ve ruhu Amerika'ya geçtikten bir süre sonra çalışmaları olumlu sonuçlar vermeye başlayan misyoner dünyanın en uzak noktalarına kadar Hristiyanlık dinini götürmek amacıyla olmuşlardır.

XIX. yüzyıl başlarından beri Anadolu'da görülen Amerikalı misyonerlerin Osmanlı Devleti, Orta Doğu ve Kıbrıs'taki faaliyetleri yüzyılın ortalarından itibaren hızlanmıştır. Misyonerler, bu bölgelerdeki çalışmalarını üç döneme ayırmışlardır. 1831-1846 yılları arasındaki dönemi hazırlık dönemi olarak adlandıran Amerikan misyonerleri bu dönemde dil çalışmaları, okul açma ve yayın yapmakla meşgul olmuşlardır. 1846-1866 yılları arasındaki 20 yıllık dönem misyonerler tarafından büyüme ve organizasyon dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde açılan istasyonların sayısı artırılmış toplam 24 istasyon açılmıştır. 1866-1896 yılları kapsayan son dönem ise ilerleme dönemi olarak kabul edilmiştir. Genel hatlarıyla 3 periyoda ayrılan misyonerlik çalışmaları özellikle büyüme ve organizasyon döneminde yoğunluk kazanmıştır. Misyonerler faaliyet gösterecekleri toplumu ve coğrafyayı tanıyarak işe başlamışlardır. Amerikan misyonerlerinin uzun yıllar kullandıkları araçlar eğitim, sağlık ve sosyal olmak üzere üç temel alanda toplanmaktadır. Matbaa, basın-yayın, kutsal metinler, broşür dağıtımı ve özellikle okullaşma ile toplumun büyük bir kısmına hitap etme fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca açtıkları hastahaneler, dispanserler ve sağlık ocakları gibi kuruluşlar vasıtasıyla insanlarla doğrudan iletişime geçmişlerdir. Toplumun ihtiyaç duyduğu unsurları belirleyerek o alana yönelen misyonerler bu sayede kendilerine sempati duyulmasını sağlamışlardır. Böylelikle gittikleri misyon sahalarında uzun yıllar çalışmışlardır.

Kaynakça

- Açıkses, E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Anderson, R. (1872). "History of The Mission of the American Board of Commissioners For Foreign Missions", *Congregational Publishing Society*, Vol.1.
- Cevzilliler, E. (2014). "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 12*, 2014, (s. 119-155).
- Crocker, Brewster. (1965). *Missionary Herald, The Proceedings At Large Of The American Board of Commissioners For Foreign Missions*, Vol.31.

Gündüz, Ş. (2006). “Misyonerlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, C.30, s.193-199.

Güngör, E. (2012). *Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Işık, R. (2010). “1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan’da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15:2, s.167-187.

Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu’daki Amerika, Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kuzgun, Ş. (1983). "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerliğinin Doğuşu", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, s.59-82.

Küçük, A. (2011). *Misyonerlikten Diyaloga Türkiye*, Ankara: Berikan Yayınevi.

Küçükoğlu, B. (2005). *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri ‘Dünü, Bugünü ve Yarını’*, Ankara: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Sevinç, N. (1975). *Ajan Okulları*, İstanbul: Oymak Yayınları.

Wollons, R. (2003). “Travelling for God and Adventure: Women Missionaries in the Late 19th Century”, *Asian Journal of Social Science*, Vol.31.

Arşiv Maddeleri

American Board Archive, Memorial Book, MFM-T-1.

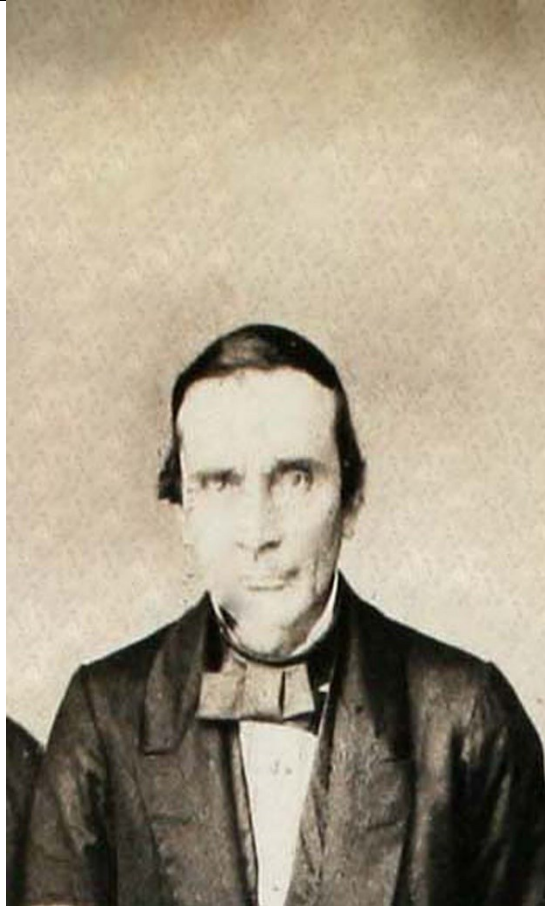
American Board Archive, Memorial Book, MFM-L-2.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-L-1.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-19.

Ekler

Ek 1: American Board Archive ‘da kayıtlı Daniel Ladd’e ait personel kart, kimlik kartı ve resim.

REV. DANIEL LADD.

Born Unity, N.H., January 22, 1804.
Graduated Middlebury College, 1832; Andover Seminary, 1835.
Married, June 12, 1836, to Charlotte H. Kitchel, Essex, N.Y.
Sailed from Boston, July 16, 1836.
Arrived Larnaca, Cyprus, October 28, 1836.
Transferred to Brousa, 1842; to Constantinople, 1851; to Smyrna, 1853.
Returned to U.S.A. 1867, and resigned.
Died, October 10, 1872, at Middlebury, Vt.

Mr. Ladd was from twelve years of age till eighteen employed on his father's farm in East Burke, Vt., and then went to the Academy at Peacham, Vt., where he determined to become a foreign missionary. He could not enter Middlebury till he was twenty-four, and graduated from the Seminary at thirty-one. But his years were compensated for by unusual maturity of mind, and his courses were very fruitful to him. He and his bride went to Cyprus, to their first field of labor, at Larnaca; and learned Greek well; but in 1842, the mission to Cyprus was abandoned by the Board, and Mr. and Mrs. Ladd were transferred to Brousa. On the way, at Smyrna, they were bereaved by the death of an only child, Harvey, their first born, Daniel Jr. having been buried in Cyprus. In Brousa he labored for nine years, mainly among the Greeks of that region. He was especially interested in developments at Demirtash, a village near Brousa composed entirely of Greeks. But in 1851 it was decided that he should move to Constantinople to work among both Greeks and Armenians there, leaving Brousa in charge of an Armenian preacher. Here they lived in Pasmatia, and were much encouraged by the state of mind among the Turkish-speaking Armenians. Mr. Ladd had by then acquired a good use of Turkish as well. Mr. Ladd spent the winter of 1852 to 1853 in Aintab and Kessab, being much encouraged by the progress of the Kingdom in those parts. On his return north, he was transferred to Smyrna, and spent nearly fifteen years there, having one visit to the United States in 1857-58, on account of his health. In 1867 he felt compelled to return to America, and resigned his connection with the Board, being too feeble to return. For a year he supplied the church in East Burke, Vermont, where he had lived as a young man, but retired then to Middlebury, where tokens of heart disease showed themselves. He attended the annual meeting of the Board at New Haven, Conn., in October, 1872, but passed away almost immediately on his return from there. His brother-in-law, Rev. H. D. Kitchel, writes of him: "Mr. Ladd was characterized by great singleness and simplicity of purpose, by a godly sincerity of life, and a most conscientious Christian conversation. As a laborer in the missionary field he was distinguished for his steadfast perseverance and fidelity, and for his modest and unremitting devotion to duty, often in circumstances of great difficulty and discouragement. His sober discretion and solid judgment won him the affectionate confidence of his fellow-laborers, and made his work fruitful in enduring results. Little is seen or heard of such work as his, as we can but imperfectly estimate its real force and product; but this life of silent and hidden endeavor is among the weak things which God is raising into power, in evangelizing Asia." His wife survived him twenty years.

LADD REV. DANIEL
 B. Unity N.H. Jan. 22, 1804
 Lot Burke, Vt. Middlebury 1832
 Andover 1835
 Sailed fr. Boston July 16, 1836
 Arr. Larnaca, Cyprus, Oct. 28, 1836
 Left June 26, 1842 & went to Brousa
 Arr. Brousa Sept. 2, 1842
 Transf. Coniph 1851
 Transf. Smyrna, summer of 1853
 Arr. Smyrna Oct. 12, 1858
 Son of Josiah & Anna (Chappell) Ladd
 Ordained 1836
 Ret. U.S.A. fall of 1857 - Aug. 2, 1858
 Ret. U.S.A. 1867 & resigned.
 Died Oct. 10, 1872, at Middlebury, Vt.

Ek 2: American Board Archive'da kayıtlı Bayan Charlotte Ladd'e ait personel kart ve kimlik kartı.

MRS. CHARLOTTE H. KITCHEL LADD.

Born in Cornwall, Vt., May 8, 1810.
 Married June 12, 1836, to Rev. Daniel Ladd, at
 Essex, N.Y.
 Sailed from Boston, July 16, 1836.
 Arrived Larnaca, Cyprus, October 28, 1836.
 Transferred to Brousa, 1842; to Constantinople, 1851.
 Transferred to Smyrna, 1853.
 Returned to America 1867, and in 1869 released.
 Died in Middlebury, Vt., April 26, 1892.

Miss Kitchel was a sister of President Kitchel of Middlebury College, and was married to Rev. Daniel Ladd just before they sailed for Cyprus, their first field of missionary effort. Here they were called upon to bury their firstborn son, at the age of two. They found the government methods of the island caused the population to diminish rapidly, so that it was losing its importance. After six years there, Mr. and Mrs. Ladd were transferred to Brousa; but on the way they had another great sorrow, at Smyrna, in the death of their second child, only a year and four months old. Mrs. Ladd had taught a small school for girls, in Larnaca, which grew from ten to twenty-five pupils inside a year. But in 1842 it was decided to give up the occupation of Cyprus, and Mr. and Mrs. Ladd were removed to Brousa, where, with their knowledge of Greek, they were able to come in contact with the Greek inhabitants. During their life here, twin girls came to bless their home. In 1851, they were transferred again, for two years, to Constantinople, living in Pasmatia; but in 1853 they went to Smyrna. Here they lived till 1867, when they returned to America, and Mr. Ladd passed away in Middlebury in 1872. Mrs. Ladd remained there until 1892, when she was taken away, at the age of 82. She was a woman of rare energy and devotion, earnest in prayer and in effort. Dr. Hamlin wrote of her: "Mrs. Ladd had some of the best traits of missionary character. One of them was an easy and natural sympathy with the natives, however different in manners, customs, dress, and modes of life. The native women and girls were attached to her, and she visited them in sickness, poverty, and trouble as a true and unselfish friend. No learning, no combination of elements, can compensate for the lack of ability to do this on the part of the missionaries. Although a lady of apparently frail and delicate constitution, she had great powers of endurance and great firmness of purpose. Once in a protracted illness, when her physician felt it his duty to tell her he could do nothing more for her, she said, 'I am not going to die now, Doctor; I have some things to live for yet, and I shall recover.' She lived many years after this, a happy, useful life. In the missionary circle she was greatly loved and esteemed."

LADD MRS. CHARLOTTE H. KITCHEL B. Cornwall, Vt.
 May 8, 1810
 Sailed fr. Boston July 16, 1836 Mar. June 9, 1836
 Arr. Larnaca, Cyprus, Oct. 28, 1836 - June 26, 1842 (1836/37)
 Arr. Brousa Sept. 2, 1842
 Transf. Smyrna, 1853
 Ret. USA. 1867 (1867)
 Arr. Middlebury Oct. 12, 1867 - August 2, 1869
 Res. USA. 1867
 Re-assigned 1869
 Died April 26, 1892
 at Middlebury, Vt.

Miss Kitchel }
 Charlotte Ann }
 b. 10/14/43

BÜTÇE AÇIKLARININ MİLLİ GELİRE ETKİSİ: 1975-2018 DÖNEMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Erhan ÖRUÇ¹

Özet

Özellikle bütçe açıkları gelişmekte olan ülkelerde ciddi boyutlara ulaşabilmektedir. Sermaye yetersizliğini gidermek için hükümetler hem kamu yatırım hem de kamu cari harcamalarını arttırmalarına rağmen vergi gelirleri yeterince artmadığı için kamu bütçesi açık vermektedir. Milli geliri arttırmak için yapılan bu uygulama büyük bütçe açıkları sonrası milli geliri olumsuz etkilediği de ekonomi literatüründe dillendirilmektedir. Özellikle Türkiye’de 2003 yılından sonra bütçe disiplini sayesinde azaltılan açıklar son dönemde tekrar artış eğilimine girmiştir. Bu artış eğiliminin ülke gelirine etkilerinin ortaya konulması önemlidir. Bu amaçla 1970-2018 döneminde bütçe açıklarının milli gelire etkisi incelenecektir. Genelleştirilmiş Dickey Fuller testi sonuçlarına göre hem bütçe açığı serisi hem de milli gelir serisi birim kök test sonuçlarına göre düzeyde birim kök içerirken birinci farkları durağandır. Değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığı Engle-Granger yöntemiyle doğrulanmıştır. VAR analizi sonuçlarına göre bütçe açıklarında meydana gelen bir şok milli gelirden azalmaya yol açmaktadır. Milli gelirden meydana gelen bir şok ise bütçe açıklarını azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açığı, Milli Gelir, Eşbütünleşme, VAR, Etki-Tepki Fonksiyonu.

The Effects of Deficit on National Income: An Application between 1975-2018

Abstract

Deficit may reach really high numbers especially developing countries. Even if governments have raised both public expenditure (both consumption and investment) due to the insufficient capital, deficit may increase when governments’ revenue does not increase as much as spending. Public spending goes up in order to stimulate economy and economic growth rate however, it may be harmful for the economy if deficit becomes huge. Deficit has increased recently after deficit was held in since 2003. It is important to reveal the effects of this tendency to economy. In this context, the effect of deficit on national income is analyzed between 1975 and 2018, in this study. Both series are not stationary in level according to the Augmented Dickey Fuller and Phillips Perron tests. It is confirmed that both series are cointegrated by applying Engle-Granger test. Finally, it is found that if there is a positive shock on the deficit then national income has started to fall down. Also, if there is a shock on national income, it causes decreasing deficit, too.

Key words: Budget Deficit, National Income, Cointegration, VAR, Impact-Response Function.

Giriş

Bütçe açıkları özellikle Keynesen ekonominin hakim olduğu büyük buhran sonrası ciddi biçimde artış göstermiştir. Büyük buhrana kadar iktisat literatürüne hâkim olan anlayışa göre devlet minimum düzeyde olmalıydı ve ekonomik işleyişe müdahale etmemeliydi. Ekonomi bilimi incelerken yaptıkları üç önemli varsayım vardır. Birinci varsayım ücret, fiyat ve faiz oranlarının aşağı ve yukarı yönlü hareket etmesidir. İkinci önemli varsayım ise ekonomik birimlerin reel değişkenlere göre karar vermesidir. Son olarak ise paranın yansızlığı kavramıdır²(Yıldırım vd, 2016:119).

İlk iki varsayım aslında iktisat kitaplarında yazan görülmez el kavramının temelini oluşturup, tüm piyasaların dengede kalmasını sağlamaktadır. Eğer ekonomi bulunan tüm piyasalar kendiliğinden dengeye geliyorsa bu durumda ekonomi kendiliğinden dengeye gelecektir. Ekonomi dengeye geliyorsa devletin herhangi bir politika uygulamasına gerek kalmayacaktır. Böylece devlet güvenlik ve savunma gibi özel kesim tarafından üretilmeyen mal ve hizmetleri üretme dışında herhangi bir faaliyette bulunmasına gerek yoktur.

Son varsayım ise devletin veya para otoritesinin uygulayacağı politikaların ekonomide herhangi bir değişikliğe yani reel değişikliğe neden olmayacağı sadece fiyatlar genel düzeyini etkileyeceği anlamına gelmektedir. Sonuç olarak eğer para politikası milli gelir gibi reel değişkenleri etkilemiyorsa, bu politikaları uygulamanın anlamı kalmayacaktır. Ayrıca maliye politikasının da ekonominin reel üretim düzeyini arttırmadığı hatta maliye politikası

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, e.erhanoruc@gmail.com

² Paranın yansızlığı (nötr) olması, paranın üretim ve istihdam gibi reel değişkenleri etkilememesi anlamına gelmektedir.

sonucu oluşan bütçe açıklarının borçlanma yoluyla finanse edilmesi durumunda dışlama etkisini ortaya çıkacağı bunun sonucunda yatırımların azalacağı ve milli gelir azaltacağını savunmaktadırlar.

1929 yılında başlayan ve dört yıl dünya ekonomilerinde ciddi düşüşe neden olan büyük buhran klasik iktisat anlayışına duyuna güveni derinden sarsmıştır. Çaresizlik içinde bulunan devletlere John Maynard Keynes, devletin ekonomide aktif bir politika izlemesi ile bu büyük buhrandan çıkılacağını ileri sürmüştür. Bu politikaları uygulayan devletlerde hızlı toparlanma sonucu tüm dünyada Keynesyen politikalar uygulanır olmuştur.

Keynes'e göre hem maliye hem de para politikası ekonomide üretim düzeyi ve istihdam gibi reel değişkenler üzerinde etkiye sahip olması varsayımına dayanmaktadır. Eğer bu politikaları uygulayan ülkelerde büyük buhran sonrasında milli gelirlerinde ciddi artışlar yaşanmış ve işsizlik oranları ciddi şekilde düşmüştür. Devletler ekonomiye müdahalesi arttıkça ve üretim düzeyi yükseldikçe daha fazla politika uygulamaya başlamışlardır. Özellikle uygulanan maliye politikaları çarpan etkisiyle ekonomik canlanmayı hızlandırmış ve hükümetler bir sonraki seçime avantajlı bir şekilde girmişlerdir.

Fakat ilerleyen dönemlerde uygulanan maliye politikaları bütçe açıklarını hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Başlarda uygulanan maliye politikaları sonu çarpan etkisiyle reel milli gelirden hızlı artışlar bütçe açıklarının olmamasına veya sınırlı bir şekilde artmasına neden olurken, ilerleyen dönemlerde uygulanan maliye politikaları yeterli şekilde üretim artışına neden olmadığı için vergi gelirleri yeterince artmayan hükümetler iç ve dış borçlanma yolunu seçmişlerdir. Bu olgu sonucu kamu bütçe açıkları ekonomik gelişmeye katkı sağlamak yerine köstek olmaya başlamışlardır.

Stagflasyon olgusu 1970'lerde yaşanan iki petrol krizi sonrası ortaya çıkmış ve Keynesyen politikalar bu olguya çare olamayınca Parasalcı Okul, Yeni Klasikler ve Yeni Keynesyenler gibi teoriler ortaya çıkmıştır. Monetaristler kamu harcamalarının etkinliğinin sınırlı olduğu bunun sonucunda bütçe açıklarının artacağı ve bununla borçlanma ile finanse edilmesi sonucunda özel yatırımların azalacağı yani dışlama etkisinin ortaya çıkacağını iddia etmişler ve ekonomik büyümenin olumsuz etkileneceğini iddia etmişlerdir.

Barro (1989) geliştirdiği Ricardocu denklik hipotezi kamu açıklarının ileride vergilerle finanse edileceği ve borçlanması durumunda ekonomik birimlerin ileride vergilerde artış olacağını bildikleri için harcamalarını arttırmak yerine değiştirmeyeceğini yapacakları tasarruflar ile ilerideki vergi artışlarını telafi edeceği şeklinde varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım altında ekonomik birimler harcama bileşeni değişmeyeceği için milli gelir üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır (Arıcan, 2005:78).

Hoş olmayan monetarist aritmetiğe göre kamu harcamalarında artış olması bunun borçlanma ile kapatılmasını gündeme getirecektir. Devletler kamu açıkları oldukça borçlanmaya gidecektir. Fakat belli bir noktadan sonra devletler borç bulamayacak duruma gelecektir. Bu durumda bulunan devletin borçlarını kapatabilmesinin tek yolu para basmaktır. Para arzının artması enflasyon ile sonuçlanacak ve bu durumda ekonomideki reel değişkenler olumsuz etkilenecektir (Kesbiç, vd., 2005: 83)

Bu bölümde bütçe açıklarının ekonomiye etkilerini açıklayan teorilere yer verilmiştir. Türkiye'de bütçe fazlası 1975'ten itibaren sadece 3-4 yıl gerçekleşmemiştir. Diğer tüm yıllarda bütçe açığı gözlemlenmiştir. Bir sonraki bölümde reel bütçe açıkları ve reel milli gelirden yaşanan değişmeye yer verilecektir.

Literatür Taraması

Bütçe açıklarının ekonomik kriz üzerinde etkileri ekonomistler tarafından uzun bir süredir araştırılmasına rağmen literatürde bu konu hakkında henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bunun temel nedeni ise bazı çalışmalarda bütçe açıklarının ekonomik büyümeyi desteklediği, bazı çalışmalarda ise ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etki yaptığını bulmalarından kaynaklanmaktadır. Bazı çalışmalarda ise ekonomik büyümenin bütçe açıklarına neden olacağını dair kanıtlar elde edilmiştir. Bu konuda bazı çalışmaların ulaştığı sonuçlar aşağıdadır.

Barışık ve Kesikoğlu (2006) 1987-2003 dönemini çeyreklik veriler ile VAR analizi uyguladığı çalışmasının sonuçlarına göre bütçe açıkları ile enflasyon, cari açık ve ekonomik büyüme yani reel milli gelir arasında çift yönlü nedenselliğin olduğunu dair kanıtlar elde etmiştir. Güder ve Kılıç (2016) çalışmalarında üçüz açık bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerine etkilerinin Türkiye için 1980-2012 dönemini tahmin etmişlerdir. Bütçe açıklarının kısa dönemde milli geliri arttırıcı etkisi olmasına rağmen uzun dönemde milli geliri azaltıcı etkisinin olduğunu vurgulamışlardır.

Berke vd (2015) 2003:Q2-2012:Q4 dönemini Türkiye için analiz etmişlerdir. Üçüz açıkların ekonomik büyüme ya da milli gelir üzerindeki etkisini analiz ettikleri çalışmalarının sonucuna göre bu bileşenler (bunlardan biri bütçe açığı) milli geliri azaltıcı etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Çavdar (2011) 1994Q1-2004Q4 dönemine ait verilerle bütçe açıklarının ekonomik büyüme ve istikrar üzerine etkilerini analiz etmiştir. Bütçe açıklarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisine dair kanıtlar elde etmiştir.

Adak (2010) Türkiye için bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerinde etkisini araştırmıştır. En küçük kareler yöntemini sonuçlarına göre bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi vardır. Turan vd (2016) 2006Q1- 2015Q3 dönemi için Türkiye’de bütçe açıklarının ekonomik büyüme yani reel milli gelire etkisini incelemiştir. Bütçe açıkları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulmuştur.

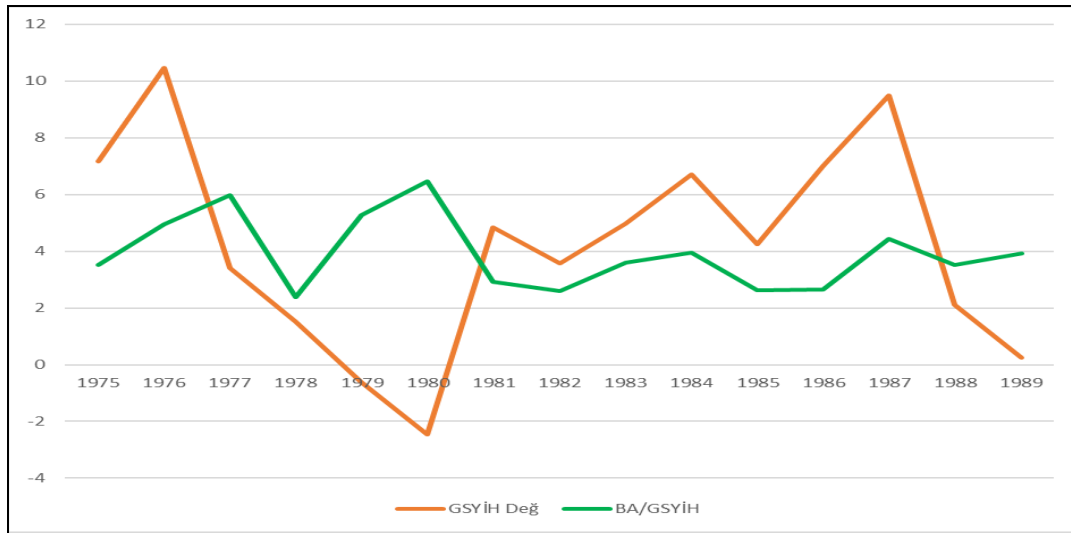
Kargı (2013) 2000:Q1-2012Q3 döneminde Türkiye’de bütçe açıklarının ekonomik büyüme ile ilişkisini analiz etmiştir. Bütçe açıkları ile ekonomik büyüme arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu iddia etmektedir. Wu vd (2010) 1950-2004 dönemini için çok sayıda ülke için nedenselliği araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre kamu harcamaları ile reel milli gelir arasında çift yönlü nedensellik vardır. Ülkeleri gelişmişlik gruplarına göre ayırdıklarında sadece bu ilişki gelişmemiş ülkelerde ortaya çıkmadığını bunun temel nedeninin ise bu ülkelerde kamu harcamasının verimsiz olduğundan dolayı bu ilişki gelişmemiş ülkeler için doğrulanmadığını belirtmişlerdir.

Bayraktar ve Dodson (2015) yaptıkları çalışmada kamu harcamalarının ekonomik büyüme etkisinin bazı çalışmalarda olması bazı çalışmalarda olmamasının temel nedeninin ülke seçimleri ile dönem seçimlerine bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Çalışmanın sonucuna göre kamu harcamaları ile ekonomik büyüme yani reel gelir arasında pozitif ilişki makroekonomik istikrar sahip ve yüksek kişi başına büyüme elde eden ve kamu harcamalarının verimli kullanıldığı ülkelerde elde edildiğini belirtmişlerdir.

Yukarıda bütçe açıklarının ekonomik büyüme veya milli gelir üzerine etkilerinin yer aldığı bazı çalışmaların ulaştığı sonuçlara yer verilmiştir. Çıkışta ekonometrik model ve uygulama ile devam edecektir.

Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Reel Milli Gelirdeki Değişme (1975-2018)

Bir önceki bölümde bütçe açıkları hakkında teorik yaklaşımların ileri sürdüğü görüşlere yer verilmiştir. Bu bölümde ise bütçe açıkları ile reel GSYİH’deki değişmeler arasında ilişkiler anlatılacaktır. Bu bölümde üç grafiğe yer verilecektir. Birinci grafik 1975-1989 dönemini kapsamaktadır. Çünkü 1989 yılında finansal serbestleşme ile Türkiye en liberal ülkelerden biri olduğu için 1989 yılı birinci dönemin sonu olarak seçilmiştir. İkinci dönem ise 1990-2002 yıllarını kapsamaktadır. Üçüncü kısım ise 2003 yılından günümüze alınmıştır. Bu dönemde hazine merkez banaksında kısa vadeli kredi kullanılmamaktadır ve güçlü ekonomiye geçiş programı doğrultusunda kamu harcamalarında kısıntıya gidilmiş veya aşırı titizlik gösterildiği dönemi kapsamaktadır.

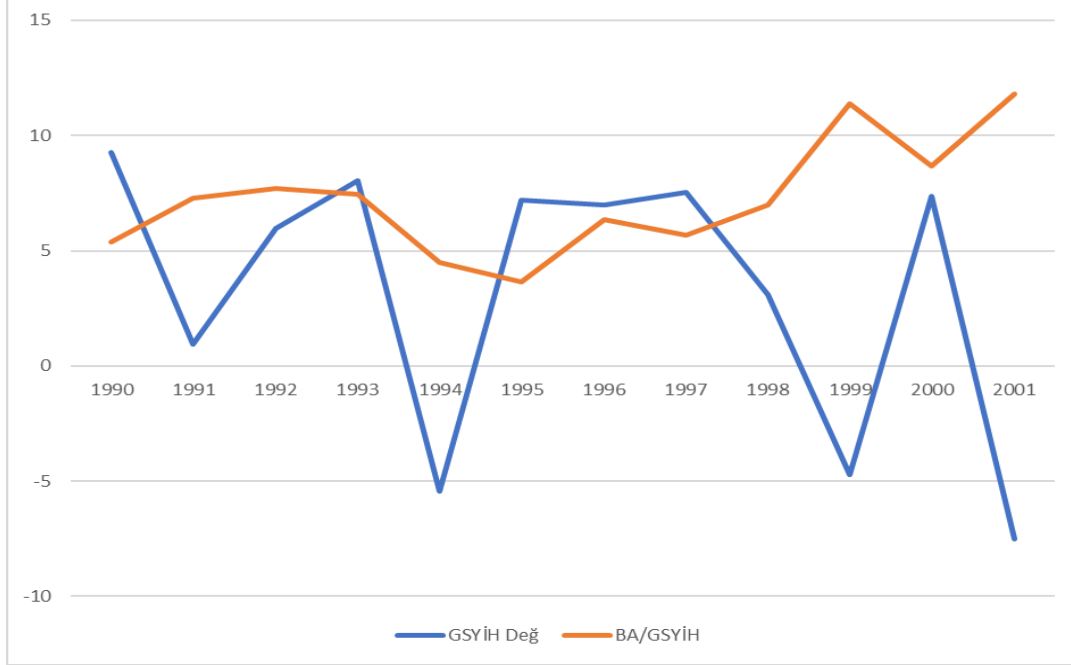

Grafik 1. Türkiye’de Bütçe açıkları ve GSYİGH Değişim (1975-1989)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.sbb.gov.tr>

İlk dönemin başlarında Türkiye planlı ekonomi ile yatırımlarını yönlendirmektedir. Fakat bu dönemde yaşanan ikinci petrol krizi planların terk edilmesine neden olacaktır. Özellikle ilk petrol krizinden sonra kamu harcamalarında ciddi artış meydana gelmiştir. 1976’da %10’ların üzerinde büyüyen Türkiye’de ileriki dönemlerde büyüme hızı yıldan yıla dramatik bir şekilde azalma sürecine girmiştir. En nihayetinde 1980 yılında ekonomi küçülmüştür. Ekonomik büyümenin yavaşladığı 1976 ve 1977 yıllarında bütçe açıklarının arttığı gözlemlenmektedir. Bir yıllık bütçe disiplini sağlansa da 1979 yılındaki ikinci petrol krizi nedeniyle tekrar yükselişe geçmiştir.

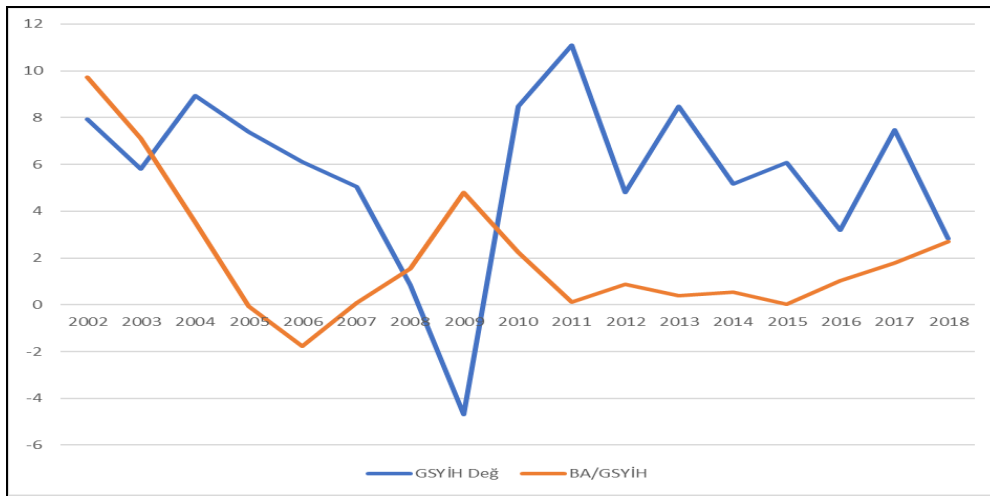
İhtilalin etkisiyle bütçe açıklarında artış devam etmiştir. Sıkı yönetim sayesinde bütçede disiplin sağlanmış bunun yanında küçülen ekonomi bir yıl sonra yaklaşık %5 büyümüştür. 1982 yılında hem reel GSYİH artışında hem de bütçe açığının oranında azalış yaşanmış fakat takip eden iki yılda ise artış yaşanmıştır. Sivil iktidar döneminin 1988'e kadar yüksek büyüme oranlarına rağmen bütçe açığının GSYİH oranında çok fazla değişiklik olmamıştır. Bu dönemde bütçe açıkları ile büyüme aynı yönlü hareket etme eğilimindedir.

Grafik 2. Türkiye’de Bütçe açıkları ve GSYİH Değişim (1990-2001)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.sbb.gov.tr>

İkinci dönemin ikinci yılında bütçe disiplini sağlanamamış ve bu dönemde ortalama olarak bütçe açıkları %7'nin üzerinde seyretmiştir. Dönemin başında muazzam bir büyüme oranı yakalayan Türkiye, ikinci yılda büyüme sıfıra yaklaşmıştır. 1992 ve 1993 yıllarında uzun dönemli trendin üzerinde büyüyen Türkiye, 1994 yılında tarihinin en ciddi ekonomik krizlerinden biri ile karşılaşınca, reel milli gelirinde maalesef önemli bir kayıp yaşamıştır. Kriz sürecinde tekrar bütçe açıklarında azalma yaşansa bile daha sonraki dönemlerde bütçe açıklarının GSYİH'ya oranı sürekli artmıştır.

Grafik 2. Türkiye’de Bütçe açıkları ve GSYİH Değişim (1990-2001)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.sbb.gov.tr>

1999 yılında %10'nu aşarken, 2001 yılında %12'ye yaklaşmıştır. Aynı şey reel GSYİH'daki değişim için söylemek mümkün değildir. 1994 krizinden sonra üç yıl ekonomik büyüme iyi giderken 1997 yılından itibaren büyüme yavaşlamış ve 1999 yılında ülke ekonomisi küçülmüştür. Bir sonraki yıl %7'nin üzerinde büyüye bile 2001 yılında çok büyük bir ekonomik kriz yaşanmış ve milli gelirden ciddi azalış ortaya çıkmıştır.

Güçlü ekonomiye geçiş programındaki kamusal hedefler doğrultusunda kriz döneminde %12'ye yaklaşan bütçe açıkları dört yıl içinde sifira yaklaşmış ve 2006 ile 2007 yıllarında kamu bütçesi fazla vermiştir. 2008 yılında mortgage krizinin etkisi ile bütçe açığında artış yaşanmış 2009 yılında açık zirve yaptıktan sonra, iki yıl üst üste ciddi bir biçimde azalarak tekrarda sifira yaklaşmıştı. 2015 yılına kadar %1 seviyesinin altında kalan bütçe açıklarının GSYİH oranı 2016 yılı itibariyle geometrik bir şekilde artmıştır. 2018 bütçe verilerine göre %3'e oldukça yaklaşmıştır.

Krizden sonraki 3 yıl yüksek büyüme oranları yakalayan Türkiye aynı dönemde bütçe disiplinin de elden bırakmamıştır. 2004'ten sonra büyüme oranları 2007 yılına kadar bir miktar düşerken 2008 yılında %2'nin altında kalmıştır. Global finansal krizin etkilemesiyle 2009 yılında Türkiye ekonomisi küçülürken bütçe açıklarında artış yaşanmıştır. 2010 yılından 2016 yılına kadar iniş çıkışlara rağmen yüksek büyüme oranları göze çarparken bütçe açıkları sınırlı kalmıştır. Son dokuz yılda ortalama %6,4 büyüyen Türkiye'de bütçe açıkları son üç yılda artış göstermiştir.

Bu bölümde Reel GSYİH'daki ve bütçe açıklarının GSYİH'ya oranındaki gelişmeler özetlenmiştir. Bazı dönemlerde bütçe açığı artarken reel GSYİH'da artmıştır, bazı dönemlerde ise ters yönlü hareketler gözlemlenmiştir. Bir sonraki bölümde ekonometrik model ve veri setinden bahsedilecektir.

Veri Seti ve Analiz Yöntemi

Çalışmanın temel amacının bütçe açıklarının reel milli gelir üzerindeki etkisini analiz etmektir. Teorik yaklaşımlar bu konu farklı görüşleri savunmaktadır. Ekonomistler arasında da oldukça dikkat çeken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de 1975-2018 yılları arasında bütçe açıklarının reel milli gelire etkisi araştırılacaktır. 1975-2006 arası veriler Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın web sitesinde yer alan sosyal ve ekonomik göstergelerden alınmıştır. 2007-2018 yıllarındaki değerler TÜİK'ten alınmış ve 1987 baz yılına uyarlanmıştır. Bütçe açığı serisi için 1975-2006 arası veriler Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın web sitesinde yer alan sosyal ve ekonomik göstergelerden alınmıştır. Geri kalan seri Hazine ve Maliye Bakanlığının web sitesinden alınmıştır.

Ekonomik araştırmalarda kullanılan veriler zaman serisi olduğu için bu serilerin durağanlığı araştırılacaktır. Zaman serilerinin analizlerinin yapılabilmesi için iki koşul vardır. Ya bu seriler durağan olmalı ya da bu serileri birinci dereceden entegre ise aralarında eşbütünlüğün olması gerekmektedir. Aksi halde serilerin içerdiği zaman trendi regresyon sırasında etkileşime girerek t değerlerini olması gerekenden büyük hesaplanmasına neden olabilir böylece aralarında ilişki yok iken ilişkinin olduğuna dair kanıtlar elde edilerek sahte regresyon hatasına düşülebilir (Dougherty, 2007:387-388).

Zaman serilerinin durağan olup olmadığını test etmek için Genelleştirilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron birim kök testleri uygulanacaktır. Eğer seriler düzeyde birim kök içeriyorsa analize Johansen eşbütünlük testi ile devam edilecektir. Bu aşamada arasında eşbütünlük çıktığı takdirde VAR analizi yapılacak ve etki tepki fonksiyonları değerlendirilecektir.

Uygulama Sonuçları

ADF birim kök testi Dickey ve Fuller tarafından 1979 yılında geliştirilmiştir. Bu testin sonucunda serinin durağana olup olmadığına karar verilir. Eğer seri durağan değil ise birinci farkı alınıp test tekrar uygulanır. Bu fark serisi durağan ise serinin entegrasyon derecesi bir olarak kabul edilir. Eğer bu seri de birim kök içeriyorsa bu durumda ikinci farkı alınır ve ikinci farkın durağan olup olmadığı test edilir bu aşama seri durağan ise entegrasyon derecesi iki denir.

Uygulanacak diğer birim kök test ise Phillips ve Perron tarafından 1988 yılında geliştirilen birim kök testidir. Bu test ADF testinin eksik yönlerini tamamlamak için uygulanan bir testtir. ADF testi hata teriminde otokorelasyon ve serinin arma yapısının MA yapısı içermesi durumunda daha doğru sonuçlar vermektedir.

Tablo1. Birim Kök Test Sonuçları

Seri	ADF		PP	
	C	C&T	C	C&T
BA	-2.62*	-2.59	-2.14	-2.11
GSYİH	-0.89	-1.13	-0.88	-1.60
Δ BA	-5.33***	-5.26***	-5.29***	-5.22***
Δ GSYİH	-6.04***	-6.01***	-6.09***	-6.06***

Not: ADF testi için sabitli ve hem sabit hem trend içeren modelleri için kritik değerleri %1 için -3.59, %5 için -2.93 ve %10 için 2.60 ve %10 için 3.19, %5 için 3.2 ve %1 için 4.19'dir. *, **, *** işaretleri sırası ile serinin %10, %5 ve %1 seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir.

Birim kök sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. ADF testi sonuçlarına göre bütçe açığı serisi sabitli modelde %10 seviyesinde durağan iken diğer seviyelerde durağan değildir. Hem sabit hem de trend içeren seri için ise durağan değildir. Aynı seri PP birim kök test ile de sabit içeren model ve hem sabit hem de trend içeren modelde durağan değildir yani bütçe açığı serisi birim kök içermektedir. Eğer bütçe açığının birinci farkını alırsak bu durumda %1 seviyesinden hem ADF testi için hem de PP testi için birinci farkın durağan olduğu sonucuna ulaşırız. Çünkü test değeri tüm anlamlılık seviyelerinde kritik değerden küçüktür.

GSYİH serisi için ADF test ve PP testinin tüm versiyonlarında düzeyde durağan olmadığını iddia eden boş hipotez reddedilememektedir. Bu yüzden bu seri düzeyde durağan değildir. Fakat GSYİH serinin birinci farkı alındığında ise hem ADF testi hem de PP testinin her iki türünde de serini birim kök içerdiğini iddia eden boş hipotez reddedilmektedir. Yani GSYİH serisi bütçe açığı serisi gibi entegrasyon derecesi birdir ve GSYİH'nın birinci farkı durağandır.

Tablo 2. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotez	Özdeğer	İz istatistiği	Kritik Değer	Olasılık
Hiç vektör yok	0.55	34.60	25.87	0.00
En az bir eşbütünleşme vektörü var *	0.16	6.24	12.52	0.43

Not: İki değişken olmasına rağmen VAR analizi uygulanacağı için Johansen Medetolojisi tercih edilmiştir.

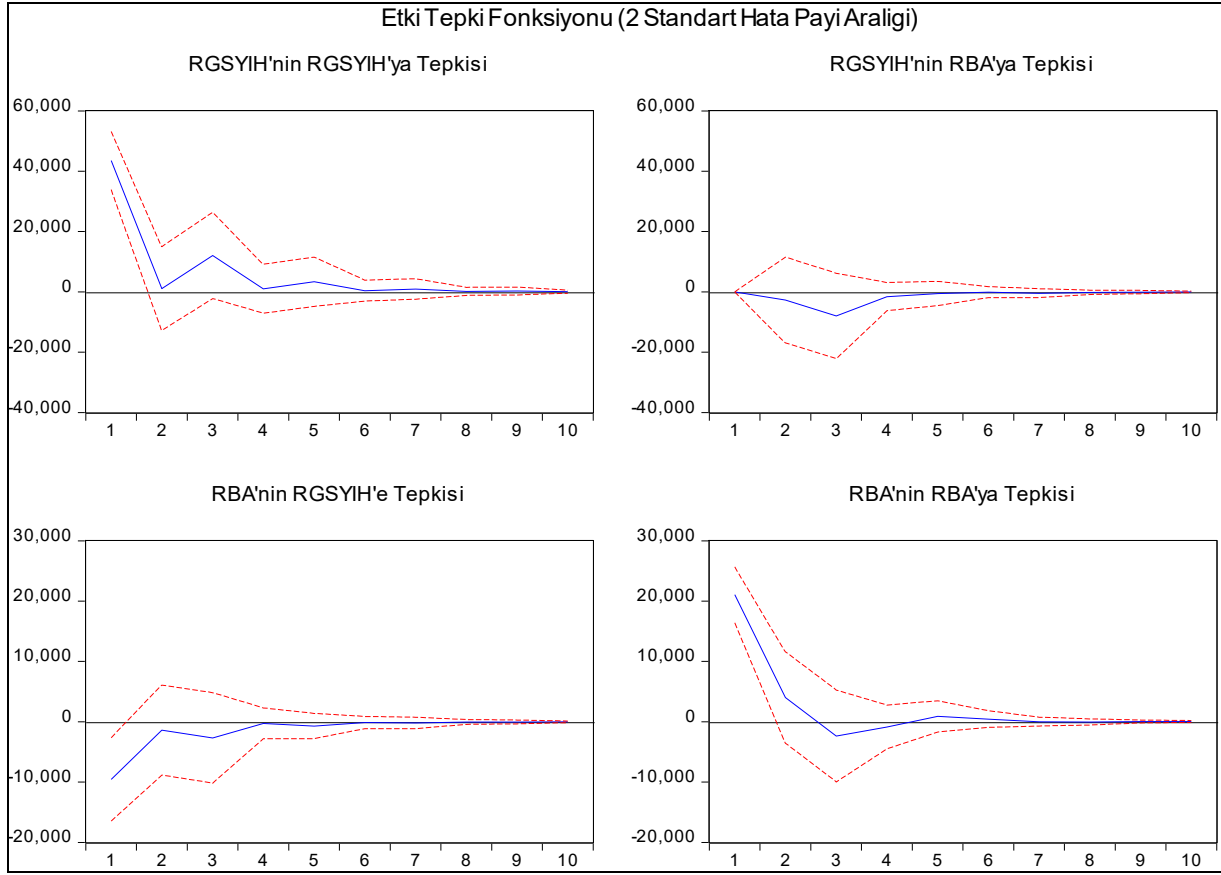
İki seri de durağan olmadığı için aralarında uzun dönemli ilişkini varlığı sorgulanması gerekir bunun için Johansen ve Jeselius (1990) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi uygulanmıştır ve sonuçları Tablo 2'de rapor edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ilk aşamada hiç eşbütünleşme vektörü olmadığı hipotezi sınanır. İlk aşamada iz istatistiği 34,6 olarak hesaplanmıştır. Bu diğer kritik değerden büyük olduğu için hiç eşbütünleşme vektörünün olmadığı boş hipotez reddedilir. İkinci sınama ise en az bir eş bütünleşme olduğu veya iki eşbütünleşme olduğudur. Bu aşamada hesaplanan iz değeri 6.24 iken kritik değer 12.52'dir. Bir başka ifade ile en az bir eşbütünleşme vektörünün olduğu hipotez reddedilemez. Bunun sonucunda serilerimiz uzun dönemde birbirleri ile uyumlu hareket etmektedir.

Bu aşamada eşbütünleşmenin varlığı kabul edildiğine göre VAR analizine geçilebilir. Serilerin birinci farkı durağan olduğu için VAR analizi birinci farklar üzerinden yapılmıştır. VAR analizi sonucu elde edilen etki tepki fonksiyonları grafik 4'de yer almaktadır. GSYİH'da meydana gelecek şok başlangıçta kendi üzerinde önemli bir etkiye sahip iken ikinci dönemden sonra bu etki azalmaktadır. Devam eden dönem biraz artış gösterse de etkisi dördüncü dönemden sonra ortadan kaybolmaktadır.

Bütçe açığında oluşan bir şokun gelir üzerinde olumsuz bir etkisi vardır fakat bu etki milli gelirin kendine gösterdiği tepkiye göre üçte birinden daha azdır. Yani bütçe açığında bir artış reel gelir azalmaktadır. Bu azalış önce artan bir etki şeklinde iken üçüncü dönemden sonra azalmakta ve daha sonra etki sıfırlanmaktadır. GSYİH'da meydana gelen bir şok bütçe açığını azaltmaktadır. Bu negatif etki bir sonraki dönem sıfıra yaklaşırsa da üçüncü dönem biraz artmak ve daha sonra etkisini kaybetmektedir. Bütçe açığında meydana gelen bir şok kendi üzerinde

başta ciddi bir artışa yol açarken ikincin dönemde bu artış ciddi bir şekilde azalmaktadır. Üçüncü dönemde ise azalışa neden olduktan sonra etkisi ortadan kaybolmaktadır.

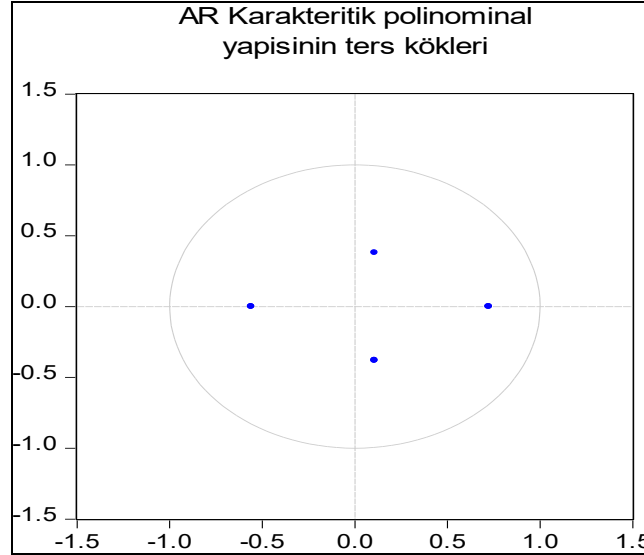
Etki tepki grafiklerinde çıkaracağımız temel sonuç GSYİH'da meydana gelen bir şok bütçe açığını kapanmasına neden oluyorsa Keynesyen politikalar halen geçerliliğini korumaktadır. Ayrıca Wagner yasasının geçerli olmadığını da öngörmekteyiz. Bütçe açığında meydana gelen bir şokun geliri azaltıcı etkisi ise monetaristlerin ileri sürdüğü görüşünü Türkiye ekonomisinde geçerli olduğu sonucu ortaya koymaktadır.

Grafik 4. Etki -Tepki Fonksiyonları

Tahminlerin Sağlamlık testleri

VAR analizlerinin geçerliliğini ve katsayıların yani etki tepki fonksiyonlarının ve sağlamlığını ortaya koyan bir takım istatistiklerinde analizler çerçevesinde verilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada VAR analizinin uygunluk testleri olarak polinomial ters ARMA köklerinin değeri birim çemberde verilecektir. Onun haricinde LM testi sonuçlarına da yer verilmiştir.

Grafik 5. AR Karakteristik Polinomial Yapısının Ters Kökleri

Grafik 5'te ARMA yapısının ters kökleri verilmiştir. VAR analizinin durağan olabilmesi için tüm polinomial ters köklerin birim çember içinde olması gerekir. Grafikten anlaşılacağı üzere dört adet polinomial ters kökler birim çember içinde yer aldığı için bu VAR analizinin uzun dönemde dengeye yaklaşacağını göstermektedir.

Tablo 3. LM testi Sonuçları

Gecikme Sayısı	LM Değeri	Olasılık
1	6.360666	0.1738
2	5.710854	0.2218
3	5.345364	0.2537

Not: h gecikme değeri için boş hipotez otokorelasyonun olmadığı yönündedir.

Tablo 3'de LM testi sonuçları yer almaktadır. Tüm gecikme sayıları için olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğu için h gecikme düzeyi için hata terimleri arasında otokorelasyonun olmadığı yönündeki boş hipotez reddedilmemektedir. Bu sonuçlara göre VAR analizinde elde ettiğimiz etki-tepki fonksiyonlarına güvenerek politika önermelerine kullanabiliriz.

Sonuç

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme önemli bir olgudur. Sermaye yetersizliği çeken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devletler ekonomik büyümeyi desteklemek için hem cari harcamalarını hem de kamu harcamalarını arttırmaktadır. Eğer kamu harcamalarındaki artış devletin gelirlerindeki artış ile karşılamaz ise bu durumda bütçe açıklarının da hızlı bir artışa neden olmaktadır. Bu durumda ise ileriki dönemlerde ülke ekonomilerini olumsuz etkileyerek milli gelirde azalmalara neden olabilmektedir.

Ekonomi biliminde bütçe açıklarının milli geliri arttırıcı etkisinin olabileceğini ileri süren teoriler olmasına karşın, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini dair kanıtlar ileri süren teorilerde mevcuttur. Uygulamalı çalışmalarda bu iki durumu destekleyecek sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada Türkiye için 1975-2018 dönemini VAR analizi uygulanmış ve sonuç olarak bütçe açıklarında meydana gelen bir şokun reel gelir üzerinde olumsuz etki yaptığı yani ekonomik büyümeyi azalttığı yönünde kanıtlar elde edilmiştir. Ayrıca reel milli gelirdeki artış bütçe açıklarının azalmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında son dönemlerde artan bütçe açıkları sonucunda ekonomik büyümenin yavaşlaması belki son dönemde yaşanan ekonomik durgunlukların bir nedeninde de son dönemlerde artan bütçe açıklarının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Adak, M. (2010). Kamu Açıkları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 159, 233-243.
- Arıcan, E. (2005). Ricardocu denklik teoremi ve teorilerde kamu açıklarına ilişkin yaklaşımlar Türkiye ekonomisine ilişkin bir uygulama. *Marmara Üniversitesi İİBF dergisi*, XX(I)
- Barişik, S., ve Kesikoğlu, F. (2006). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 Var, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 59-82.
- Barro, R. J. (1989). The Ricardian Approach To Budget Deficits. *Journal Of Economic Perspectives*, 3(2), 37-54.
- Bayraktar, N., ve Donson, M. B. (2015). "How Can Public Spending Help You Grow? An Empirical Analysis For Developing Countries", *Bulletin Of Economic Research*, 67:1, 2015, 0307-3378.
- Berke, B., Temiz, D., ve Karakurt, E. (2015). Üçüz Açık ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 67-89.
- Çavdar, Ş. Ç. (2011). Türkiye'de Bütçe Açıklarının İktisadi Büyüme ve İstikrar Üzerine Etkileri (1994: Q1-2004: Q4). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 26-41.
- Dickey, D. A., ve Fuller, W. A. (1979). Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Journal Of The American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Dougherty, Christopher. (2007). Introduction To Econometrics. Oxford University Press, Usa.
- Güder, F., ve Cüneyt, K. (2016). Üçüz Açık Sorunu ve Üçüz Açık Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2
- Kargı, B. (2013), Bütçe Büyüklüğü/Performansı ve Büyüme Verileri: Türkiye Üzerine (2000: 01-2012: 03) Zaman serileri Analizi. *International Journal Of Social Science*, Volume 6, Issue 4, P. 863-893
- Kesbiç, C. Y., Baldemir, E., & Bakımlı, E. (2004). Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 81-98.
- Phillips, Peter C. ve Perron P. (1988). "Testing For A Unit Root İn Time Series Regression", *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Wu, S-Y., Tang, J- H., ve Lin, E. S. (2010). "The Impact of Government Expenditure Oneconomic Growth: How Sensitive To The Level Of Development?", *Journal of Policymodeling*, 32(6), 804-817.
- Turan Z., Berkman A. N. Ve Akyıldız A. (2016). Sosyo-Ekonomik ve Politik Sorunlar Çerçevesinde Bütçe Açıkları İle Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (2006: Q1-2015:Q3) *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 27, Haziran 2016, S. 32-45
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, [Http://Www.Sbb.Gov.Tr](http://www.sbb.gov.tr)
- TUİK, www.tuik.gov.tr
- Yıldırım, K., Karaman, D., ve Taşdemir, M. (2016). *Makroekonomi*, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

GLOBAL KRİZİN GENÇ İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: EKONOMİK KALKINMA VE İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Erhan ÖRUÇ¹

Özet

Genç işsizlik sorunu hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için çözülmesi en zor ekonomik problemlerin başında yer almaktadır. Özellikle 2009 ekonomik krizi ve Avrupa borç krizinden sonra hem işsizlik hem de genç işsizlikte artışlar yaşanmıştır. Özellikle Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde bu sorun çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ekonomik kalkınma ve iş birliği örgütü (OECD) ülkelerinde ortalama olarak 1990 yılında genç işsizlik %17,6 düzeyindeyken 2009 krizinin etkisi ile 2013 yılında %26'ya kadar yükselmiştir. 2017 itibarıyla %17,5 kadar düşmüştür. Türkiye'de ise genç işsizlik rakamlarında özellikle son dönemlerde ciddi artış yaşanmış ve %25'leri aşmıştır. 1990 yılında %16 düzeyindeyken 2019 yılında ortalama dört gençten biri işsiz olduğu TÜİK tarafından açıklanmıştır. Hem Türkiye'de hem de OECD ülkelerinde özellikle gençler içinde kadınların daha dezavantajlı olduğu ve iş bulmakta daha zorlandığı istatistiki olarak açıkça görülmektedir. Daha temel sorun ise eğitimde veya stajda olmayan genç nüfus sayısında da ciddi artışlar göze çarpmaktadır. Bu çalışmada bu OECD ve Türkiye rakamları analiz edilerek genç işsizliğin çözümüne yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Genç İşsizlik, Global Kriz, Mortgage Krizi, OECD, Türkiye

The Effect of Global Crisis on Young Unemployment: Comparison of OECD Countries

Abstarct

One of the most important problems is young unemployment rate which its solution is hard in both developed and developing countries. Both unemployment rate and young unemployment rate rises remarkably after both 2009 Mortgage crises and European Debt crises. This phenomenon converts to major problem in some countries; such as France, Italy, Spain, and Portugal. The average of youth unemployment rate was 17,5%, however it dramatically climbed to 26%. After that it has started to decrease. It becomes 17,5% at the end of the 2017. Youth unemployment rate has reached serious magnitude recently in Turkey and the rate pass over 25%. It was 16% in 1990 but one of the fourth young does not work at all in 2019 reported by TÜİK. Young females do not have less change to find a job in both Turkey and OECD countries. More serious trouble is that young people not in education, work or training have increased rapidly. In this study, it is tried to analyze young unemployment rate and make some suggestions about solution of this trouble.

Key Words: Youth Unemployment, Global Crisis, Mortgage Crisis, OECD, Turkey

Giriş

Ekonomilerde en zor çözülen problemlerin başında işsizlik gelmektedir. Özellikle 2009 ekonomik krizinden sonra işsizlikte dikkat çeken artışlar yaşanmıştır. İşsizlik sadece gelişmekte olan ülkelerin veya az gelişmiş ülkelerin sorunu değil Fransa, İtalya, Yunanistan gibi gelişmiş ülkeleri içinde çözmesi gereken ve ciddi boyutlara ulaşmış bir sosyo-ekonomik problemidir. Bu açıdan bakıldığında hem siyasi iradenin hem de ekonomi politikasına yön veren kurum ve kişilerin bu sorunun çözümü için ciddi uğraşlar vermesine rağmen dünya genelinde halen yol alınması gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Dünya çalışma örgütünün 2018 yılında yayınladığı rapora göre dünya gelinde işsizlik ortalaması %5,5 seviyesinde gerçekleşmiştir (ILO,2018:8). Fakat genç işsizlerdeki durum daha vahim bir hal almıştır. Genç işsizlerin sayısı yetişkin işsizlerin sayısının neredeyse 3 katına ulaşarak dünya genelinde %13'e kadar yükselmiştir (ILO,2018:2). Bu açıdan bakıldığında gençlerin iş gücü piyasasında oldukça dezavantajlıdır. Kuzey Afrika'da ise bu problem içinden çıkılma bir durma gelmiş ve ortalama her üç gençten biri maalesef iş sahibi değildir.

OECD ülkelerine de bu problem 2009 ekonomik krizinden sonra ciddi boyutlara ulaşmıştır. OECD ülkelerinde 1990 yılında ortalama %13 seviyesinde olan genç işsizlik rakamları 2009 Ekonomik kriz döneminde %19'u aşmış ve 2013 yılına kadar yükselerek, 2013 yılı sonu itibarıyla %21,3 olarak gerçekleşmiştir. İlerleyen dönemlerde ekonomik krizin etkileri azaldıkça OECD ülkelerinde ortalama olarak genç işsiz sayısında azalış yaşansa bile 2017 yılı sonunda %15 üzerinde seyretmektedir. Benzer bir şekilde Türkiye'de de genç işsizlik rakamları son dönemlerde oldukça yükselmiştir ve işin içinden çıkılmayacak bir noktaya doğru gitmektedir. 1990 yılında %16

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e.erhanoruc@gmail.com

seviyesinde olan genç işsizlik oranı ülkenin 1990 yılında gösterdiği ekonomik büyüme – 1994 ekonomik krizi hariç- 1997 yılında bu oran %14'e kadar gerileyip OECD ortalamasının altına düşmüştür. 2001 ekonomik krizi ve 2009 ekonomik krizleri sonrasında genç işsizlik rakamları OECD ülkelerini üzerinde seyrederken 2009 krizinde %22'nin üzerine çıkmıştır. Ekonomik gelişmelere bağlı olarak 2017'nin sonunda biraz gerileme yaşansa da daha sonra hızlı bir artış ile 2018 haziran ayı itibarıyla %20 aşmış ve 2019 haziran da ise Türkiye'de yaklaşık 4 gençten biri çalışmak istemesine rağmen iş bulamamaktadır.

Genç işsizlik rakamlarının yukarı yönlü olduğu son dönemlerde bu çalışmanın temel amacı rakamlarla genç işsizlikteki durumu değerlendirip, global ekonomik kriz sonrası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden hangilerinin daha başarılı hangilerinin başarısı ortalamanın altında kalmış ve bu ülkelerde bu problemin boyutunun incelemesini oluşturmaktadır

Çalışma teorik çerçeve ile devam edecektir. Üçüncü bölümde literatür taraması yapılacaktır. Bir sonraki bölümde ise hem OECD ülkelerinde Hem Türkiye'de genç işsizlik rakamları değerlendirilecek ve karşılaştırması yapılacaktır. Çalışma sonuç bölümü ile bitecektir.

Genç İşsizliğe Yönelik Teorik Açıklamalar

İstihdam kavramı genel olarak üretim faktörlerinin üretim sürecine dahil olmasıdır. Neo-klasik iktisadın yaygın görüşünden dolayı istihdam denildiğinde ise kısa dönemde değişen tek değişken kabul edilen emek faktörünün üretim sürecine dahil olması anlamında kullanıldığı gözlemlenmektedir. İşsizlik kavramı ve tanımı farklı şekillerde yapılabilmekle birlikte genel ifade ile çalışma çağında olup, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyip iş bulamayan kimse işsiz olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, vd, 2017: 269). Bu tanımda yer alan temel unsur ise iş arayışta iş bulamayan kimse olarak tanımlanan gruptur. Bir kişinin işsiz sayılabilmesi için son dört haftada iş aramış olması gerekir. Ayrıca aktif iş gücü grubu ise 15-65 yaş arası olup, çalışamayacak kadar özürlü kişiler, öğrenciler ve ev hanımları ile emekliler iş gücü nüfusuna dahil edilmemektedir. Genç işsizlikte ise işsizlik hesaplamasına 15-24 yaş arasında olan kişilerin sayısı değerlendirmeye alınır. O halde genç işsizlik rakamları 15-24 yaş arasına olup son dört haftada iş arayanların bu yaş grubundaki aktif işgücüne oranı olarak tanımlayabiliriz.

Ekonomilerde yaşanan işsizlik olgusunu açıklamaya yönelik çok sayıda teori olmasına rağmen bu bölümde genç işsizliği açıklamaya yönelik ileri sürülmüş teorilerden bahsedilecektir. Casson (1979) genç işsizliği açıklamaya yönelik 9 tane teoriden bahsetmiştir. Bu teoriler iş arma teorisi, mevsimsel işsizlik hipotezi, yapısal işsizlik hipotezi, sıra işsizlik hipotezi, fayda kaynaklı hipotezi, seçicilik-bolluk hipotezi ve eğilim hipotezidir. Bu hipotezler kısaca açıklanacaktır.

İş Arama Hipotezi

İş arama hipotezine göre genç çalışan adayları iş arama kabiliyetlerinin sınırlı olduğuna dayanmaktadır. Bu hipotez iki temel önermeye dayanmaktadır. Gençler genellikle okuldan olabildiğinde erken ayrılma eğilimlerinde oldukları için okuldan ayrılma sürecinde ailelerine finansal olarak bağılıdır. Bu durumdaki gençler genellikle ailelerinin finansal bağı koparmak için yüksek ücretli iş aramaktadır veya buldukları işlerden kısa sürede kendi iradeleri ile ayrılmaktadırlar. İkinci önerme ise bu gençler istihdam piyasasına yeni girdikleri için çalıştıkları işlerin ücret dışı faydalarının farkına varmadıkları yönündedir. Fakat tecrübeli kişiler çevreleri sayesinde o işe başvurmadan, ilgili işin ücret dışı faydalarını öğrenebilir ve işten ayrılma eğilimleri azalabilir (Casson, 1979:48-49).

Mevsimsel İşsizlik Hipotezi

Bu hipotezin önermesi ise gençlerin yetişkinlere oranla daha fazla boş zaman önem vermesine dayanmaktadır. Okul zamanı normalden az çalışma (yarı zamanlı çalışma), iş hayatına göre daha uzun tatiller bu gençlerde boş zamanın daha değerli olduğu olgusunun gelişmesine neden olmaktadır. Boş zamanın arttırmak için genellikle gençler üç seçenekten birini seçmektedir. Normal zamandan daha az çalışma gününe sahip bir iş, işsiz kalmayı tercih etmek veya mevsimsel işlere yönelmek. Bu üç unsurdan genç işsiz sayısının özellikle sezon dışında artmasına neden olmaktadır (Casson, 1979:50).

Yapısal İşsizlik Hipotezi

Bu hipotezin temel önerisi yetenekli (meslek sahibi) gençlerin yeniden bir başka beceri veya meslek için eğitilmesinin zorluğuna dayanmaktadır. Ayrıca genç iş gücünün hareket kabiliyetinin sınırlı olmasına bağlanmaktadır. Gençler çoğunlukla ailelerine yakın olmak istediklerinden dolayı veya ailelerinin onlara yakın olmasını istediğinden dolayı ailelerinden uzakta bulunan iş tekliflerini kabul etmeme eğilimindedirler. Fakat evli gençlerde ise bekarlara göre işgücü hareketliliğinin fazla olduğu gözlemlenmektedir (Casson, 1979:51).

Yaşam Döngüsü Hipotezi

Yaşam döngüsü hipotezi ise gençlerin düşük ücret ve kariyer seçeneğinin fazla olmadığı işe başvuru yapma eğiliminde olduğuna dayanmaktadır. Böyle bir işe bulan gençlerin daha sonra iyi koşullara sahip bir iş bulmak için çalıştıkları işten ayrılmasını gerektirecektir. Bu işten aldıkları eğitim kalitesi yetersiz olduğu için kendi iyi yetiştirmemiş bir işgücü olarak emek piyasasına çıkma olasılığı az olduğundan dolayı sıradan başka bir iş bulmaya kadar işsiz kalacaklarından dolayı genç işsizlik rakamlarının yükselmesine neden olacaktır(Casson, 1979:52).

Sıra İşsizlik Hipotezi

Bu hipotez bazı sektörlerde yeteneklerden bağımsız olarak yaşa göre ücret belirlenme eğilimi önermesine dayanmaktadır. Yetişkin işgücü yüksek maaşından dolayı gençleri buldukları işte beklemeleri konusunda yönlendirmektedir. Gençlerin çoğu ise yüksek ücretli iş bulabilmek için işlerinden ayrılmayı düşüneceklerinden dolayı yaş farklılıklarından kaynaklanan ücret farklılığının genç işsizliği tetiklediği iddia edilmektedir (Casson, 1979:53-54).

Faydaya Dayalı İşsizlik Hipotez

Devletlerin işsizlere yönelik ekonomik yardımlarının gençler arasında işsizliğe neden olacağını iddia eden hipoteze göre gençler çoğunlukla düşük ücretli maaşlarda çalışmaktadır. İşsizlik ödemesini görel olarak yüksek olduğu devletlerde bu durum gençlerde işsiz kalma eğiliminde artış yaşanmasına neden olmaktadır (Casson, 1979:53-54).

Okulu Terk Edenler Hipotezi

Genç işsiz gurubunda olan birçok kişi ya okullarını terk etmişlerdir ya da eğitimlerine ara vermişlerdir. Bu gruptaki kişiler iş aramaya ve iş ortamlarına hazır olmadıklarından dolayı iş bulmalarında bir dizi güçlüklerle karşılaştıklarında adaptasyon sürecinin uzamasına neden olacağından dolayı işsiz olma eğilimindedirler. Okulu erken terk etmelerini verdiği plansızlık ve hazırlıksız olmaları iş bulamamalarına neden olacağı düşüncesine dayanmaktadır (Casson, 1979:55-56).

Seçici ve İhtiyaç Fazlalığı Hipotezi

İşyeri sahiplerinin işleri kötü gitmeye başlamasından dolayı işçi çıkarırken seçici davranırlar ve bu durumlarda ilk işten çıkarılan grup gençler olmaktadır. Gençlerin yetersiz tecrübesi, eğitim ve staj gerekliliği ve kıdem tazminatlarının düşük olması nedeniyle işverenler tarafından öncelikle seçilmektedirler (Casson, 1979:56-57).

Eğilim Hipotezi

Gençler arasında iş durumundan memnun olmayanların yeni iş aramak ve başka bir işte başlamak için işten ayrılmalarının genç işsizliği arttırdığı önerisine dayanmaktadır. Örneğin sosyal medyada evinde çalışan ve rahat kıyafetler giyen kişileri gören bazı gençler çalışma ortamlarını beğenmeyip işten ayrılabilirler. İstedikleri koşullarda iş bulmak için geçirecekleri süre boyunca bu gençler işsiz kalacaklarından dolayı genç işsizlik rakamlarında artış yaşanmaktadır (Casson, 1979:58).

Yukarıda kısa özetlenen dokuz tane hipotez haricinde genç işsizliğin varlığına dair öneriler getiren hipotezler mevcuttur. Bir sonraki bölümde genç işsizlik literatürüne katkı yapan çalışmalar ve bu çalışmaların ulaştığı sonuçlara değinilecektir.

Literatür Taraması

Genç işsizlik konusu uzun bir süredir ekonomistlerin çalıştığı konuların başında gelmektedir. Çünkü gelişmiş ülkeler ve bu ülkelerin uyguladığı politikalar genç işsizlik problemine çözüm olamayabiliyor. Bu konu hakkında yapılmış çalışmalardan bazılarını kısaca yer verilecektir.

Abowd vd (2000) asgari ücretin Fransa ve ABD'deki genç işsizliğini 1951-1994 dönemi için analiz etmiştir. Reel asgari ücret ile genç işsizlik üzerinde önemli bir etkisi olduğunu bulmuşlardır. Verick (2009) yaptığı çalışmada global finansal krizin genç erkek ve kadınlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu krizin gençlerin işsizlik oranlarını çok yükselttiğini ve genç istihdam piyasasında olumsuz kalıcı etkiler bıraktığını belirtmiştir. Cinsiyet bazlı analiz yapıldığında ise genç erkeklerin bu ekonomik krizde çok fazla yara aldığına dair bulgular elde etmiştir. Bunun nedeni ise inşaat-yapı sektörü ile imalat sanayinin diğer sektöre nazaran daha fazla etkilenmesinden kaynaklandığını vurgulamıştır.

Sayın (2011) Türkiye'de 1988-2010 döneminde ekonomik büyüme ve eğitimin genç işsizlik üzerine etkilerini incelemiştir. VAR analizi sonuçlarına göre genç işsizliği uzun dönemde yükseköğretimde okullaşma ve büyümenin etkilediğini bulmuştur. Ayrıca orta öğretimde okullaşmanın genç işsizliği azalttığına dair bulgular elde etmiştir. Murat ve Sahin (2011a) çalışmada Türkiye'deki genç işsizliğin temel nedenin eğitimden kaynaklandığını savunmaktadır. Türk eğitim sisteminin istihdam yaratma özelliğini bulunmadığı bunun da

işsizliğin gençler arasında yaygınlaşmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. İş dünyası ve eğitim camiası arasında iş birliğinin olmaması, sekiz yıllık temel eğitimin yetersiz olması, yüksek standarttaki eğitimlerin sınırlı sayıda öğrenciye ulaşması gibi faktörlerin gençleri yeterli donanımına sahip olmadan işgücü piyasasına ittiğini savunmuşlardır.

Bell ve Blanchflower (2011) OECD ülkeleri için büyük finansal krizin etkilerini araştırdığı çalışmasının sonucuna göre 2009 global kriz sonrası çoğu OECD ülkelerinde genç işsizlik artmıştır. Bu krizlerin etkisi ortalama beş yıl sürdüğünü vurgulamışlardır. Murat ve Şahin (2011b) genç işsizliğin nedenlerinin araştırdıkları çalışmalarının sonucuna göre makro nedenler ve mikro nedenler gençlerin işsiz kalmasına neden olmaktadır. Toplam talep yetersizliği, ekonomik durgunluk ve krizler, demografik yapı gibi makro faktörlerin yanında gençlerin çalışma eğilimleri, eğitilmiş işsizler, tecrübe eksikliği mikro nedenler de bu sayısına artmasına yardımcı olan faktörler olduğunu savunmuşlardır.

O'higgins (2012) global kriz döneminde geçici işlerde çalışan genç sayısında artış yaşandığı ayrıca istihdam koruyucu yasaların güçlü olduğu ülkelerde genç işsizlik oranlarında artış yaşandığını belirtmiştir. Demidova ve Signorelli (2012) Rusya'da genç işsizliğin gelişmemiş bölgelerde fazla olduğu ve bölgesel gelişmişlik arttıkça gençlerin istihdam şansı arttığını vurgulamıştır.

Choundhry vd (2012) 2009 global krizin genç işsizlik üzerine etkilerini analiz etmiştir. 70 ülkeyi kapsayan çalışmalarında 1980-2005 arasını ele almışlardır. Özellikle yüksek gelirli ülkelerde finansal krizlerin katsayının istatistiksel olarak anlamlı çıktığını belirtmişlerdir. Marielli vd (2013) bazı gelişmiş ülkeleri 1980-2009 arası için ekonometrik olarak analiz etmiştir. Sonuçta yarı zamanlı iş imkanları ve işgücü piyasası politikaları kadar gelir ve ekonomik serbestliğin genç işsizliği azalttığına yönelik bulgular elde etmiştir.

Bayrak ve Tatlı (2018) genç işsizliğin nedenlerinin 2000-2015 dönemini OECD ülkeleri için panel veri analizi ile incelemiştir. Ekonomik büyüme, enflasyon oranı, tasarrufların genç işsizliği negatif, emek verimliliğini pozitif etkilediğini belirtmişlerdir.

Genç işsizlik hakkında çok sayıda araştırma yapılmasına rağmen genç işsizliğin dinamikleri konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Literatürden bazı örnekler bu bölümde sonuçlarıyla özetlenmiştir. Bir sonraki bölümde OECD ve Türkiye'de genç işsizlik rakamları değerlendirilecektir.

OECD Ülkelerinde ve Türkiye'de Genç İşsizlik

OECD Ülkelerinde Genç İşsizlik

Genç işsizlik kavramı özellikle 1980'den sonra iktisat literatüründe sıkça araştırma konusu olmuştur. Gelişmiş ülkelerde 1950 yılından sonra ciddi rakamlara ulaşılmasından sonra birçok ekonomist ve araştırmacının dikkatini çeken bir konu olmuştur. Bu çalışmada 32 tane OECD ülkelerinin verileri kısaca değerlendirilecektir.²

Genç işsizlik rakamların Tablo 1'de yer almaktadır. 1990 yılında OECD ülkelerinde genç işsizlik oranı ortalama olarak %18'in biraz altında iken 1997'de bu rakama %19 kadar yükselmiştir. 2008 yılına kadar OECD ortalamasında düşüş yaşanmasına rağmen 2009 global kriz ile %4 artarak %20'nin biraz altına kadar yükselmiştir. Bu ekonomik krizin etkileri 2013'e kadar devam etmiş ve genç işsizlik rakamları %26'yı bulmuştur. Daha sonra OECD ekonomilerinin büyüme performanslarındaki iyileşmeler sonucunda bu rakam yavaş yavaş azalmış ve 2017 yılı sonu itibariyle %19' kadar gerilemiştir.

Genç işsizlik rakamları ülke bazında değerlendirdiğimizde 1990 yılında en yüksek genç işsizlik oranı %31,8 ile İspanya'ya aittir. En düşük oran ise %1,6 ile Estonya'da gerçekleşmiştir. Bu dönemde İsrail ise bu konudan en kötü performansa sahip ülkedir. Global kriz yılında ise en yüksek işsizlik %37,7'ye yükselirken yine İspanya genç işsizlikte lider konumdadır. En düşük genç işsizlik rakamı ise %8,5 ile İsviçre'de gerçekleşmiştir. 2017 yılı sonu itibariyle en iyi performans gösteren beş ülke ise Japonya, Almanya, Meksika, İsrail ve Çekya'dır. En kötü beş performans ise Fransa, Portekiz, İtalya, İspanya ve Yunanistan'a aittir.

² 32 ülkenin veri seti OECD veri tabanında yer almaktadır. Tablodaki ortalama, bu ülkelerde gerçekleşen en yüksek değerler ve en düşük değerler 32 ülkenin verileri dikkate alınarak hesaplanmıştır. Bu 32 ülke: ABD, Almanya, Avusturya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Fransa, Finlandiya, Güney Kore, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, Slovakya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan

Tablo 1. OECD Ülkelerinde Genç İşsizlik

Ülkeler	1990	1997	2001	2007	2008	2009	2013	2016	2017
Japonya	4.3	6.7	9.6	7.7	7.2	9.1	6.9	5.1	4.6
Almanya	4.6	10.7	-	11.9	10.6	11.2	7.8	7.1	6.8
Meksika	-	7.4	4.9	7.2	7.6	10.1	9.4	7.7	6.9
İsrail	21.8	15	18.7	16.2	12.5	14.7	10.5	8.6	7.3
Çekya	-	7	16.3	10.7	9.9	16.6	19	10.5	7.9
Türkiye	16	14.3	16.2	17.2	18.5	22.8	16.9	19.5	20.5
Fransa	-	28.9	18	18.8	18.3	22.9	24.1	24.6	22.3
Portekiz	10.4	14.1	-	16.7	16.7	20.3	38.1	28	23.9
İtalya	28.9	34.6	27.8	20.4	21.2	25.3	40	37.8	34.7
İspanya	31.8	39.1	20.7	18.1	24.5	37.7	55.5	44.4	38.6
Yunanistan	23.3	31	-	22.7	21.9	25.7	58.3	47.3	43.6
Ortalama	12.2	16.9	15.1	13.9	14.3	18.5	21	17.2	15.5
En Yüksek	31.8	39.1	39.2	22.7	24.5	37.7	58.3	47.3	43.6
En Düşük	1.6	6.4	4.9	7.1	7	8.5	6.9	5.1	4.6

Kaynak: OECD Veri Tabanı

Not: Ülke sıralaması 2017 rakamlarına göre yapılmıştır.

Tablo 2’de ise aynı dönem genç erkeklerde gerçekleşen işsizlik rakamlarına yer verilmiştir. Erkeklerde 1990 yılında genç işsizlik ortalaması toplam ortalamadan biraz altında kalarak %11,4 gerçekleşmiştir. 1990 yılında İspanyol genç erkekler daha az iş bulurken, Estonya’da yaşayan genç erkeklerden sadece %1,6 işsiz kalmıştır. 2009 ekonomik krizinde ise ortalama genel ortalamayı biraz üstüne çıkararak %19,1 olarak gerçekleşmiştir. Genç erkeklerde işsizlik sadece bir yıl daha artış gösterdikten sonra tekrar düşüş eğilimine girmiştir ve 2017 yılı itibariyle %15,6’ya kadar düşmüştür.

Tablo 2. OECD Ülkelerinde Genç İşsizlik (Erkek)

Ülkeler	1990	1997	2001	2007	2008	2009	2013	2016	2017
Japonya	4.5	6.7	10.7	8.3	7.9	10.1	7.6	5.7	4.7
Meksika	-	5.6	3.8	6.6	7	9.4	8.7	7.1	6.3
İsrail	20.8	13.9	18.7	15.3	11.9	15.5	10.4	8.2	6.7
Çekya	-	6.8	16.4	10.6	9.8	16.6	18.6	9.9	7.4
Almanya	4.4	12	-	12.6	11	12.5	8.5	7.8	7.6
Türkiye	16.6	14	17.2	17.1	18.3	22.9	15.5	17.2	17.7
Finlandiya	9.4	34.2	25.7	16.4	17.1	24.1	22.9	21.8	20.9
Portekiz	7.9	11	-	13.8	13.6	19.1	36.7	27.2	22.4
Fransa	-	27	16	18.3	18.5	24	23.8	25.1	23.1
İtalya	23.4	29.7	24.8	18.4	18.8	23.2	39	36.5	33
Yunanistan	15.1	22.2	-	15.5	16.9	19.5	53.8	44.3	39.3
İspanya	25.7	33.6	16.4	15.2	23.6	39.1	56.2	44	39.5
Ortalama	11.4	16	14.7	13.4	13.9	19.3	21.3	17.5	15.6
En Yüksek	25.7	34.2	38	20.4	23.6	39.1	56.2	44.3	39.5
En Düşük	1.6	5.6	3.8	6.6	6.7	8	7.6	5.7	4.7

Kaynak: OECD Veri Tabanı

Not: Ülke sıralaması 2017 rakamlarına göre yapılmıştır.

2009 global kriz döneminde genç işsizlik oranı en düşük %8'in çok az altında İsviçre'de gerçekleşirken en fazla genç erkek nüfus İspanya'da işsiz kalmıştır. 2102 yılından sonra düşüş yaşanmış ve 2017 sonu itibariyle en düşük genç erkek işsizlik oranı %4,7 ile Japonya'da gerçekleşirken, Yunanistan'da ve İspanya'da ise her 20 gençten 5' işsiz kalmıştır. 2017 yılı verilerine göre en az genç işsiz bulduğu ülkeler sırası ile Japonya, Meksika, İsrail, Çekya ve Almanya olurken en fazla genç işsize sahip beş ülke ise İspanya, Yunanistan, İtalya, Fransa ve Portekiz'dir.

Bir sonraki tabloda ise genç kadınların iş gücü piyasasındaki durumu yer almaktadır. Birçok ülkede özellikle 2000 yılından önce genç kadınların iş bulmada dezavantajı olduğu görülmektedir. 1990'da %1,7 ile en düşük genç kadın işsizlik oranı Estonya'da iken en yüksek genç kadın işsizler ise o dönem İspanya'da yer almaktadır. OECD ortalaması olarak genç kadın işsizlikte 2007 yılına kadar azalış olmaktadır fakat 2009 global kriz ile birlikte genç kadınlar arasında işsizlik yaygınlaşmaktadır. Bu süreç 2013 yılına kadar devam etmiş ve ekonomik gelişmeler ışığında genç kadınlar daha fazla iş bulma şansı yakalamış bu ise istatistiklere yansımıştır. 2017 yılı sonu itibariyle OECD ortalaması %15,6'ya kadar düşmüştür. 2017 yılında genç kadınlar arasında en düşük %4,5 ile Japonya'da görülürken, en yüksek işsizlik oranı ise %48,2 ile Yunanistan'da gerçekleşmiştir. 2017 verilerine göre en kötü performans gösteren beş ülke sırası ile Yunanistan, İspanya, İtalya, Türkiye ve Portekiz iken en iyi performans gösteren 5 ülke ise sırası ile Japonya, Almanya, İsrail, İsviçre ve Meksika olarak kayıtlara geçmiştir.

Tablo 3. OECD Ülkelerinde Genç İşsizlik (Kadın)

Ülke	1990	1997	2001	2007	2008	2009	2016	2017
Japonya	4.1	6.6	8.4	7.1	6.9	8.4	4.5	4.5
Almanya	4.7	9.2	-	11.1	10	9.8	6.1	5.8
İsrail	23.3	16.5	18.7	17.3	13.1	13.8	9.1	7.8
İsviçre	3.3	4.2	5.5	7.4	7.4	9	8.4	8
Meksika	-	10.5	6.7	8.2	8.7	11.2	8.7	8
Portekiz	13.3	18	-	20.3	20.3	21.7	28.8	25.5
Türkiye	15	15	14.4	17.5	18.9	22.5	23.5	25.6
İtalya	35.4	40.6	31.6	23.3	24.7	28.5	39.6	37.3
İspanya	39.3	45.7	26.3	21.7	25.5	36.1	44.9	37.4
Yunanistan	32.6	40.6	-	31.7	28.3	33.3	50.7	48.2
Ortalama	13.2	18	15.8	14.7	15	17.7	17	15.6
En Yüksek	39.3	45.7	40.6	31.7	29.6	36.1	50.7	48.2
En Düşük	1.7	4.2	5.4	6.6	6.6	7.9	4.5	4.5

Kaynak: OECD Veri Tabanı

Not: Ülke sıralaması 2017 rakamlarına göre yapılmıştır.

Türkiye'de Genç İşsizlikteki Yaşanan Gelişmeler

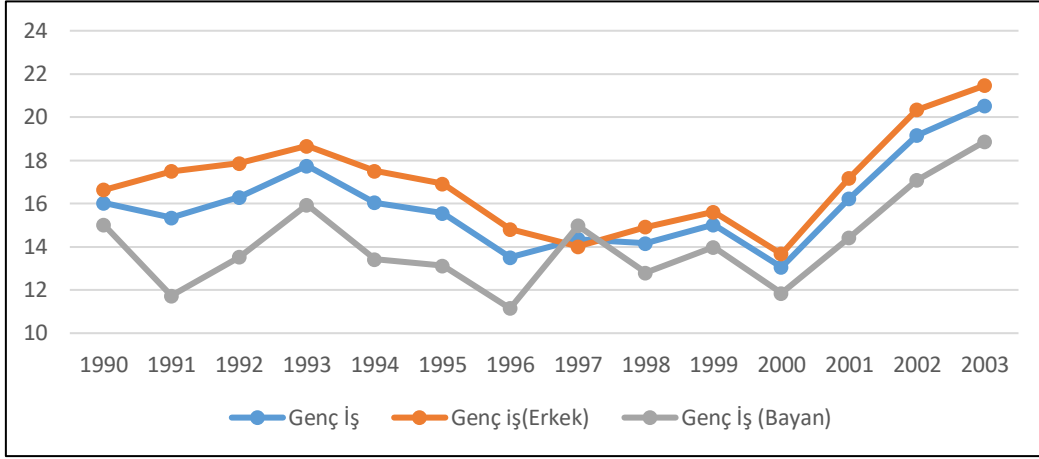
Türkiye'de genç işsizlikte yaşanan gelişmeler beş grafik ile bu çalışmaya aktarılmıştır. Grafik 1'de 1990-2003 yılları arasındaki gelişmeler yer almaktadır. Türkiye'de çoğunlukla erkeklerin daha fazla işsiz kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1990 yılında genç işsizlik oranı %16 iken genç erkekler genç kadınlara göre %2'ye yakın daha fazla işsiz kalmışlardır. 1993 yılına kadar genel olarak genç işsizlikte artış yaşanmış ve 1994 yılı sonundan itibaren genç işsizlikte hem kadın hem erkeklerde azalma yaşandığı gözlemlenmiştir. 1997 yılında ise genç kadınlar ilk defa genç erkeklerden daha fazla işsiz kalmışlardır. 2000 yılına kadar genç işsizlik rakamlarında azalış yaşanmış ve 2000 yılı sonu itibariyle genç işsizlik genel olarak %13'e kadar düşüş gerçekleşmiştir. Genç erkeklerde bu oran genç erkeklerde bu oran %13,6 iken kadınlarda %11,85'e gerilemiştir. 2001 ekonomik krizi ile birlikte genç işsizlik hem erkeklerde hem kadınlarda girerek artmış ve 2003 yılı sonunda ise %20 rakamlarına aşmış bulunmaktadır. Genç erkeklerde bu oran %21,5' yükselirken, genç kadınlarda bu oran %18,86 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2'de ise 2004 yılı ile 2017 yılları arasında genç işsizlikteki gelişmeler yer almaktadır. 2004 yılından sonra Türkiye'nin gösterdiği yüksek büyüme hızı nedeniyle 2007'ye kadar düşmüş ve 2006 yılı sonu itibariyle genç işsizlik rakamlarında 4 puanlık gerileme yaşatır. 2007 yılında başlayan global krizin etkileri ile 2009 yılı sonuna kadar tekrar genç işsizlik rakamlarında artış yaşanmıştır. 2009 ekonomik global krizin etkisiyle genç işsizlik rakamları hem kadınlarda hem de erkeklerde Türkiye tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2009 ekonomik krizinin etkileri azalmasıyla genç işsizlerin sayısında hızlı bir düşüş göze çarpmaktadır. Bu krizden sonra üç yıl içinde genç işsizlik rakamları sırası ile yaklaşık olarak %2,2, %1,6 ve %1,2

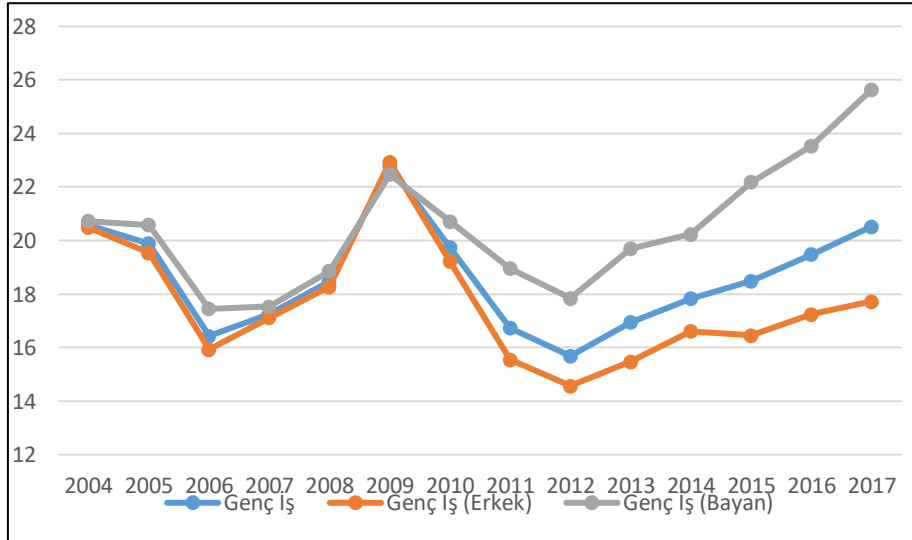
azalarak 2012 sonu itibariyle %15,6'ya kadar gerilemiştir. Genç erkekler bu dönemde daha fazla iş bulma olanağına sahip olmuşlardır. Fakat 2013 yılından başlayarak 2017 yılına kadar düzenli bir şekilde genç işsizlik rakamlarında artış yaşanmıştır. 2014 yılı sonu itibariler %14'e yaklaşan genç işsizlik oranı, 2017 sonunda tekrar %20'nin biraz üzerine çıkmıştır.

2004-2017 dönemini analiz ettiğimizde 2009 yılında ciddi bir kırılmanın yaşandığı gözlemlenmiştir. 2009 yılına kadar genç erkekler ve kadınlarda işsizlik oranları birbirine oldukça yakın iken 2019 yılından başlayarak genç kadınların daha fazla işsiz kaldığı rakamlardan anlaşılmaktadır. Hatta 2013 yılından sonra bu fark giderek açılmış ve 2017 yılının sonu itibariyle bu fark %8'e kadar yükselmiştir. Diğer bir ifade ile genç kadınların iş bulma şansı zaman ilerledikçe azalmaktadır.

Grafik 1. Türkiye’de Genç İşsizlik (1990-2003)

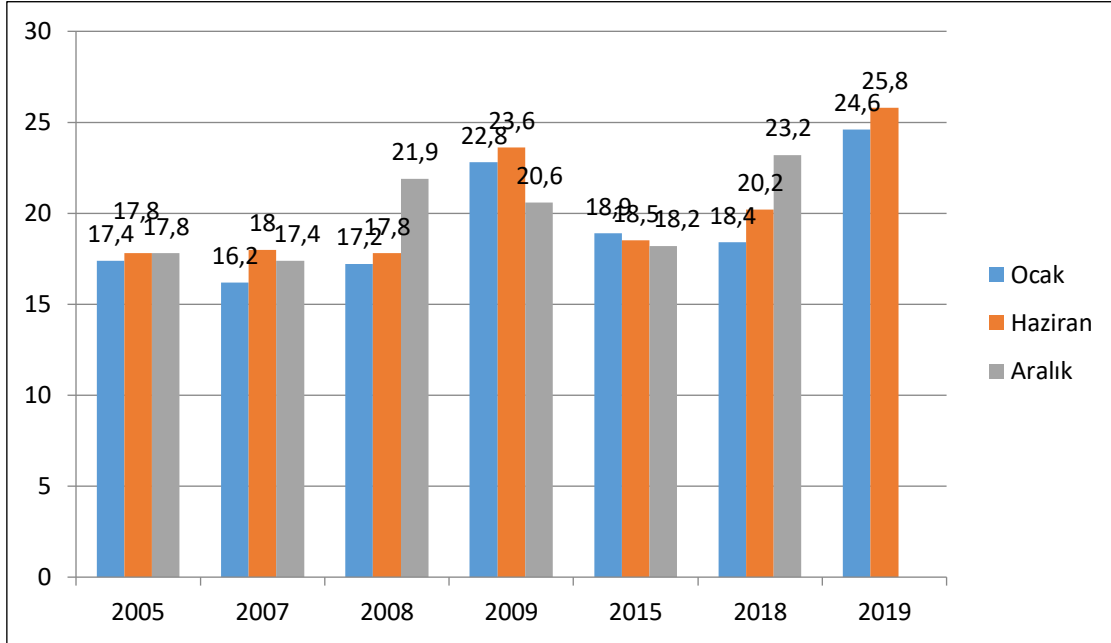
Kaynak: OECD Veri Tabanı

Grafik 2. Türkiye’de Genç İşsizlik (2004-2017)

Kaynak: OECD Veri Tabanı

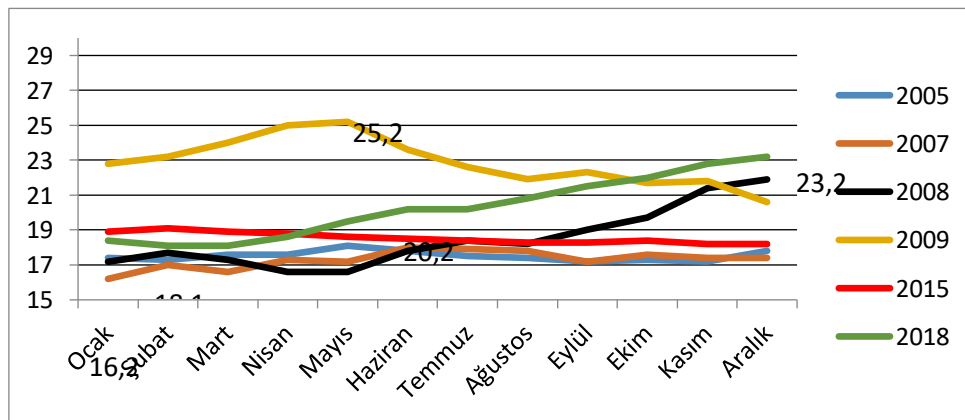
TÜİK rakamları aylık incelediğimizde daha çarpıcı sonuçlara ulaşmaktayız. Seçilmiş yıllara ait veriler Grafik 3'te o yılın Ocak, Haziran ve Aralık değerleri yer almaktadır. 2005 yılında ilk ay ve son ay arasındaki fark oldukça sınırlıdır. Hatta aynı yılın Haziran ayındaki değer ile yıl sonu değeri birbirine eşittir. 2007 yılının Ocak ayında iki yıl öncesine göre ciddi düşüş olmasına rağmen aralıkta genç işsizlik rakamında yaklaşık %1'lik artış olduğu görülmektedir. Haziran ayında ise bu rakamın genç yıl sonu değerinde daha da fazla olduğu gözükmemektedir. Bir sonraki yılı ilk ayında çok az bir düşüş olmasına rağmen yılın sonunda genç işsizlik oranında ciddi bir sıçrama yaşanmıştır. Ocak ile Haziran değerlerinde ciddi bir fark gözükmez iken Aralık ayında çok ciddi bir sıçrama yapmıştır.

Grafik 3. Türkiye'de Genç İşsizlik Oranları (Seçilmiş Yıllar)

Kaynak: Tuik (www.tuik.gov.tr)

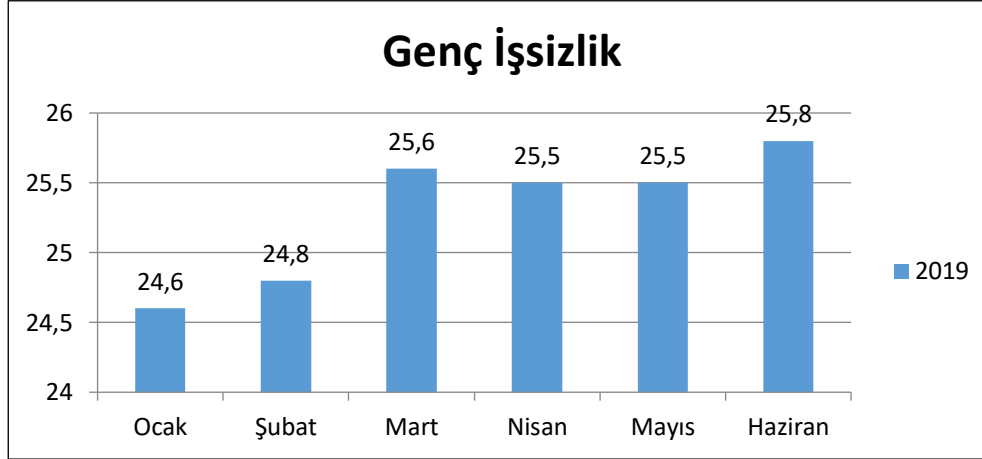
2009 yılının ilk ayında bu artış devam ederek genç işsizlik oranı %23'e yaklaşmıştır. Haziran ayında %23'ü geçen bu oran, yıl sonunda ise %20,6'ya gerilemiştir. 2015 yılına kadar azalış devam etmiş ve ilgili yılın Ocak ve Aralık aylarında genç işsizlik rakamları sırası ile %18,9 ve %18,2 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılının Ocak ayında %18,4 olan genç işsizlik oranı yıl içinde ciddi bir şekilde artarak Haziran ayında %20'yi aşmış, yıl sonunda %23,2'ye yükselmiştir. 2019 yılının ilk ayında bu yükseliş devam etmiş ve yaklaşık %1,4 artarak %24,6'ya yükselmiştir. Haziran ayında ise %25'i aşmıştır. Diğer bir ifade ile her dört gençten birinin iş sahibi olmadığı anlamına gelmektedir.

Grafik 4. Türkiye'de Genç İşsizlik Oranları (Seçilmiş Yıllar ve Aylık Gelişmeler)

Kaynak: Tuik (www.tuik.gov.tr)

Grafik 4'te seçilmiş yıllara ait aylık verilere yer verilmiştir. Mavi çizgi 2005 yılını temsil etmektedir. Yıl içinde artış olmasına rağmen yıl sonunda yıl başındaki genç işsizlik rakamlarının çok yakın olduğu gözlemlenmektedir. 2007 yılının ilk ayında ise 2000'li yılların en düşük rakamı gerçekleşmiş olup genç işsizlik oranı %16,2'dir. Yıl içinde bazı dönemlerde azalma yaşanmasına rağmen yıl sonunda %17'nin üzerine çıkmıştır. 2008 yılı ise gençler için olumsuz geçen bir yıl olmuş genç işsizlik rakamları %22'ye yaklaşmıştır. 2009 yılında ise sıkıntılar daha da artmış ve gençler iş bulmakta oldukça zorlanmıştır. Mayıs ayında genç işsizlik oranı %25'i geçmiştir.

Grafik 5. Türkiye'de Genç İşsizlik Oranları (2019 – Aylık)

Kaynak: Tuik (www.tuik.gov.tr)

Ekonomideki gelişmelere bağlı olarak mayıs ayında sonra gençler daha fazla iş bulma olanağı doğduğu için genç işsizlik rakamları yıl sonu doğru %21'in altına düşmüştür. 2015 yılında ise düşüş devam etmiştir. Maalesef 2008 yılının ilk üç ayında gençler iş bulabilirlerken nisan ayından itibaren işleyiş tersine dönmüştür. Bu aydan itibaren oranda çok ciddi bir artış yaşanmış haziran ayında %20'ye 2018 sonunda ise %23,2'ye yükselmiştir.

Son olarak ise 2009 yılın aylık rakamları değerlendirilecektir. 2018 yılının gençler için oldukça zor geçtiği bir yıl olduğunu aşikardır. 2019 yılında işlerinin daha da zor olduğu ve bu yönde eğilimin devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yılın ilk ayında bir önceki yılın son ayına göre yaklaşık işsizlik %1,4 oranında artmıştır. Şubat ayında artış sınırlı kalmasına rağmen mart ayında tekrar yaklaşık %1 artarak %25,6'ya kadar yükselmiştir. Nisan ayında çok küçük bir gerileme yaşanmış, mayıs ayında ise değişiklik olmamıştır. Haziran ayında ise tekrar arbaynatalış göstermiş ve 2019 yılı haziran ayında genç işsizlik oranı %25,8 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında bu artış eğilimini kalan aylarda da devam edeceği gözükmekte ve bu oranın yıl sonu itibariyle %26'yı aşması gerçekleşmeyecek bir durum değildir.

Sonuç

Genç işsizlik hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için çözülmesi en zor ekonomik sorunların başında gelmektedir. Zaten yüksek olan genç işsizlik rakamları ekonomik krizlerle sıçrama yapmakta ve ileriki yıllarda ekonomide sıçradığı oranlarda süreklilik sağlamaktadır. Ekonomik krizler sırasında gençlerin birçoğu işten çıkarılacak adayların başında gelirken iş bulma konusunda da şansları oldukça az olduğundan dolayı ekonomik krizlerin etkileri dört beş yıl kadar devam edebilmektedir.

OECD ve Türkiye verilerine baktığımızda genel işsizlik oranlarında dönem dönem çok düşük rakamlar ulaşılabildiğine rağmen genç işsizler için aynı şeyleri ifade etmek doğru olmayacaktır. Ayrıca genç işsizlerde cinsiyet farkının özellikle 2009 yılına kadar çok önemli olmadığı fakat bu yıldan sonra genç erkeklerin kadınlara nazaran işe girmelerinin zorlaştığı gözlemlenmiştir.

OECD ülkelerinde genel itibariyle İspanya, İtalya ve Yunanistan genç işsizlerin çok fazla olduğu bir ülke konumundadır. Son dönemlerde ise bu ülkelere Fransa da eklenmiştir. Türkiye dahil bu ülkelerin ortak özelliği

Akdeniz'e kıyılı olmasıdır. Özellikle Avrupa borç krizi sonrası bu ülkelerde genç işsizlik rakamları inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. 2017 sonu itibarıyla Yunanistan'da neredeyse iki gençten birisi konumundadır.

Türkiye'de ise genç işsizlik rakamları çoğunlukla %15'in üzerinde olmuştur. 2001 ekonomik krizinden sonra ekonomik gelişmelere bağlı olarak düşüş yaşansa da 2007 yılından başlayıp 2009 yılının ortalarına kadar dramatik bir şekilde artmıştır. Krizin bitişinden dört yıl sonra en düşük seviyeyi görse bile daha sonra artış eğilimine göstermiştir. 2019 yılının ilk beş aylık verisine göre Türkiye'de her dört gençten biri iş bulamaktadır. Özellikle, 2018 sonrası OECD ülkelerinde gelişmelerden farklı olarak genç işsizliğin Türkiye için ciddi boyutlara ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Bayrak, R., ve Tatlı, H. (2018). The Determinants of Youth Unemployment: A Panel Data Analysis of OECD Countries. *The European Journal of Comparative Economics*, 15(2), 231-248.
- Bell, D. N., ve Blanchflower, D. G. (2011). Young people and the Great Recession. *Oxford Review of Economic Policy*, 27(2), 241-267.
- Casson, M. (1979). *Youth unemployment*. Springer.
- Choudhry, M., Marelli, E., ve Signorelli, M. (2012). Youth unemployment rate and impact of financial crises. *International journal of manpower*, 33(1), 76-95.
- Demidova, O., ve Signorelli, M. (2012). Determinants of youth unemployment in Russian regions. *Post-Communist Economies*, 24(2), 191-217.
- ILO, 2018, World Employment Social Outlook. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf, adresinden erişildi.
- Marelli, E., Choudhry, M. T., ve Signorelli, M. (2013). Youth and total unemployment rate: The impact of policies and institutions. *Rivista internazionale di scienze sociali*, 121(1), 63-86.
- Murat, S., ve Şahin, L. (2011a). Gençlerin İstihdamı/İşsizliği Bakımından Türk Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 30, 93-135.
- Sayın, F. (2011). Türkiye'de 1988-2010 döneminde eğitim ve büyümenin genç işsizliğine etkisinin analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(4), 33-53.
- Murat, S., ve Şahin, L. (2011b). Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik. *Sosyoloji Konferansları*, (44), 1-48.
- OECD. (2019). OECD Database, www.oecd.org adresinden erişildi.
- O'higgins, N. (2012). This time it's different? Youth labour markets during 'the Great Recession'. *Comparative Economic Studies*, 54(2), 395-412.
- TUİK. (2019). Ulusal İstatistik Veri Tabanı, www.tuik.gov.tr adresinden erişildi.
- Verick, S. (2009). Who is hit hardest during a financial crisis? The vulnerability of young men and women to unemployment in an economic downturn. İZA Discussion Paper, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1455521, adresinden erişildi.
- Yıldırım, K., Bakırtaş, İ., Yılmaz, R., ve Esen, E. (2017). *Makro İktisada Giriş*, 9. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK İLE FİNANSAL PERFORMANS ARASINDAKİ NEDENSEL İLİŞKİ

Ayşegül ACAR^{1*}

Özet

Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri borsasındaki en önemli 500 şirketin hisse senetlerini kapsayan S&P 500 borsa endeksinde Standart Endüstriyel Sınıflandırma (SIC) kodu 7011 olan otel işletmelerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile işletmelerin finansal performansı arasındaki nedensel ilişki araştırılmıştır. Bu doğrultuda, 2013-2018 yılları arası kesintisiz işlem gören ve verisi ulaşılabilir 8 adet otel işletmesi araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, 2013-2018 yılları arası kesintisiz işlem gören ve verisi ulaşılabilir 8 adet otel işletmesi araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmada 6 yıllık dönem analize dahil edilerek toplam 48 gözlem sayısı elde edilmiştir. Çalışmada dengeli panel veri setiyle çalışılmış. Kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için eşbütünlük, VAR ve Granger nedensellik analizleri yapılmıştır. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performansın bir nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Finansal Performans, Otel İşletmeleri, S&P 500

The Causal Relationship Between Corporate Social Responsibility and Financial Performance

Abstract

In this study the causal relationship between Corporate Social Responsibility (CSR) and financial performance were examined for the hotels that have the Standard Industrial Code (SIC) of 7011 and are on the S&P 500 index, which includes the top 500 companies' share in the USA stock market. Accordingly, the population of this study is 8 hotels, which have available data and share that were traded on the stock market between 2013 and 2018 continuously. 48 observations were obtained for them analysis by including the six-year period. In this study, balanced panel data set was utilized. In addition, cointegration, VAR, and Granger causality analyses were conducted in order to understand the causal relationship between CSR and financial performance. The overall evaluation of the findings of this study shows that CSR was the cause of firm financial performance.

Key words: Corporate Social Responsibility, Financial Performance, Hotels, S&P 500

Giriş

Geleneksel olarak, temel hedefleri kar marjlarını arttırmak ve karlılıklarını sürdürülebilir kılmak olan işletmelerin, kendilerini sorumlu hissettikleri tek grubun hissedarları olduğu ve finansal yönetimin amacının hissedar değerini maksimize etmek olduğu bilinir. Bu kaygı doğrultusunda birçok işletme gerek büyüklüklerini gerekse iş hacimlerini artırarak hatta çokuluslu şirketlere dönüşerek küresel ölçekte faaliyette buldukları görülmektedir. Bu amaçların büyük önemi olsa da bunlar yegâne kaygı değildir ve olmamalıdır. Çünkü işletmelerin bu faaliyetleri sonucunda doğal çevreyi ve insan yaşamını tehdit edebilecek boyutlarda birçok olumsuz etkinin açığa çıkmasına neden oldukları da bilinmektedir. Bu kapsamda kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ortaya çıkmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk, herhangi bir işletmenin ilişkide olduğu, işletmenin faaliyetlerinden etkilenen ve faaliyetleriyle işletmeyi etkileyen hem iç hem de dış çevresindeki tüm toplumsal taraflara yani tüm paydaşlara karşı "etik" ve "sorumlu" davranması, bu yönde kararlar alması ve uygulaması şeklinde tanımlanabilir (McWilliams ve Siegel, 2001). Paydaşların çıkarları koruyarak işletme performansını maksimize etmeyi hedef edinen kurumsal sosyal sorumluluk gönüllülük esasını kilit nokta olarak gören paydaş teorisine dayanmaktadır. KSS'nin günümüzde işletmeler tarafından önemini fark edilmesine rağmen işletmenin finansal performansını nasıl etkilediği konusunda akademik dünyada tartışmalar hala mevcuttur. Esasen üzerinde çalışılmış bir konu olmasına rağmen birçok araştırmacı KSS uygulamalarının işletmenin finansal performansı üzerinde nasıl ve ne şekilde etki yarattığına dair somut ve kesin sonuçlar bulamamış ve literatürde hala doldurulamayan bir boşluk mevcuttur. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem veren işletmeler sosyal amaçları desteklediği için daha az karla yetinmek zorunda mı kalırlar yani kar marjları sosyal sorumluluk faaliyetlerine yatırım yaptıkları için azalır mı, yoksa işletmeler tüketiciler tarafından sosyal sorumluluk faaliyetleri ile değerlendirilerek faaliyet sürdürdüğü piyasa içerisinde rekabet avantajı sağlayıp kar marjlarını arttırırlar mı? soruları bu çalışmanın ana

¹ Araştırma Görevlisi, Karabük üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, aysegulacar@karabuk.edu.tr

*Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ABD programında yürütülen "Bir Sosyal Performans Göstergesi Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Firmanın Finansal Performansı Üzerindeki Etkisi: Marka Değerinin Aracı Rolü" isimli Devam eden Doktora Tez çalışmasından türetilmiştir.

sorunsalı olarak belirlenmiş ve bu kapsamdan yola çıkarak Kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki nedensel ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

Literatür Taraması

Literatürde yeni yer bulmuş bir kavram olan KSS ilk kez 1953'te yayımlanan H. Bowen'in "İş adamlarının Sosyal Sorumlulukları (Social Responsibilities of Businessman) adlı kitabında yer edinmiştir. Bowen, iş adamlarının toplumun amaç ve değerleriyle hareket eden sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem vermeleri gerektiğini vurgulamıştır (Bowen, 1953: 6). Bowen'in yapmış olduğu tanıma göre KSS, "Toplumun değer ve hedeflerine yönelik kararlar alma, politikalar izleme ve bu yönde faaliyetlerde bulunma mecburiyetidir" (Yamak, 2007: 28). İlk defa ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar birçok değişime uğramış olan kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, bugün gelinen noktada ise işletme ve toplumun iç içe geçmiş olmasına vurgu yapmaktadır. Toplumun tüm sistemleri içerisinde bir alt sistem olarak yer alan işletmeler, değişikliklere uyum sağlama konusunda sosyal sorumlulukları bir araç olarak kullanmalı kendi sürdürülebilir büyüme hedeflerine yönelik olarak doğayı, çevreyi ve toplumu koruyucu önlemler olarak üretimde bulunması kurumsal sosyal sorumluluğun temellerini oluşturacaktır. İşletmelerin hem iç hem de dış çevresindeki tüm paydaşlara karşı sorumlu ve etik davranışlar sergilemesi, kurumsal sosyal sorumluluklarını yerine getirirken dengeli bir politika izlemeleri ve toplumun çıkarlarını zedelemeyen faaliyetlerin sürdürmeleri iş etiğinin de bir kuralıdır. Günümüzde tüketiciler bir ürünü sadece kalitesi ve maddi değeri ile değil, bu ürünü üreten işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetleri ile değerlendirerek tercih etmektedirler. Bu durum Auger ve arkadaşları tarafından (2003) Amerika'da yapılan bir araştırma ile ispatlanmış araştırma sonuçları tüketicilerin etik kurallara uygun olarak üretilmiş (çevreye saygılı, hayvanlar üzerinde denenmemiş, çalışma koşulları ve çalışan haklarına saygı) ürünlere ve o ürünleri sunan markalara daha fazla rağbet ettiklerini göstermiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk konusunu ciddiye alan işletmeler bu yolla önemli finansal kazanımlar elde etmektedirler. Sosyal sorumluluk raporlaması ve finansal performans arasındaki ilişkiyi açıklamak için esasında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan çıkan bir görüş işletmelerin sosyal sorumluluk ve finansal performans arasında bir mübadele ile karşılaştıkları yönündedir. Preston ve O'Bannon (1997) KSS ile işletmelerin finansal performansları arasında pozitif, negatif ve nötr olmak üzere üç yönlü ilişkinin var olduğunu ileri sürmüştür. Çeşitli kurumsal paydaşların ihtiyaçlarını karşılamanın olumlu finansal performansa yol açacağını öne süren paydaş teorisine (stakeholder theory) dayanan (Freeman, 1984) sosyal etki hipotezine (the social impact hypothesis) göre şirketlerin paydaşların yararına faaliyette bulunması şirketin kurumsal itibarını ve finansal performansını olumlu etkileyecektir (Moir, 2001; Robbins ve Coulter, 2002). Tersine, bu paydaş gruplarını hayal kırıklığına uğratmanın olumsuz bir finansal etkisi olması mümkündür (Preston ve O'Bannon, 1997). Post vd. (1996) çalışmasında işletme tarafından uygulanan Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, işletmelerin sosyal performans düzeyini artırarak yatırımcıları işletmeye çekeceğini ileri sürmektedir. Bu durum da işletmelerin finansal performansını artırarak daha fazla kar elde etmesine neden olacağını ve bunun "öğrenilmiş çıkarlara" örnek olduğunu ileri sürmektedir. Balabanis ve diğerleri 1998 de İngiltere'de 56 büyük işletmeyi incelemiş ve sosyal sorumluluk ve ekonomik performans (öz kaynak karlılığı, brüt kar marjı, sermaye piyasası performansı) arasında zayıf ilişki bulunduğunu saptamıştır. Ruf ve diğerleri işletmenin sosyal performansındaki değişim ve kısa vadeli çıkarları (örneğin satışlardaki büyüme) ve uzun vadeli çıkarları (örneğin satış karı) arasında pozitif ilişki bulunduğunu saptamışlardır. Moneva ve diğerleri de sosyal sorumluluk ve finansal performans arasında pozitif ilişki bulunduğunu saptamışlardır.

Veri Seti ve Örneklem

Çalışmanın amacı S&P 500'de hisse senetleri işlem gören ağırlama ve turizm endüstrisine ait işletmelerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile finansal performansları arasındaki nedensel ilişkinin paydaş teorisi çerçevesinde değerlendirilen sosyal etki hipotezi kapsamında belirlenebilmesidir. S&P500 endeksi, Standard & Poor's tarafından düzenlenen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) borsasındaki en önemli 500 şirketin hisse senetlerini kapsayan bir endekstir. Bilimsel araştırmalarda evreni doğru tanımlamak, araştırmanın amacına uygun ölçütler geliştirmek açısından büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın evreni S&P500 endeksinde hisse senetleri işlem gören ve Standart Endüstriyel Sınıflandırma (SIC) kodu 7011 olan 25 adet otel ve motel işletmesi oluşturmaktadır. Bu işletmeler arasından 2013-2018 yılları arasında verileri kesintisiz elde edilebilen 8 adet otel ve motel işletmesi ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma amacına ulaşmak için kullanılacak olan finansal performans göstergeleri bağımlı değişken ve işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ise çalışmanın bağımsız değişkeni olarak belirlenmiştir. Bağımlı değişken olan finansal performans göstergelerinden muhasebe temelli finansal performans göstergesi olarak Aktif Karlılık Oranı (ROA), piyasa temelli finansal performans göstergesi olarak ise Tobins' Q değeri kullanılmış. Çalışmanın bağımsız değişkenini oluşturun kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin ölçülmesi için ise The Kinder, Lydenberg ve Domini (KLD) veri tabanı tarafından geliştirilen işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk puanlarını hesaplayan ölçme yöntemi baz alınarak hesaplanmıştır. KLD, şirketlerin sosyal sorumluluk göstergelerini 7 sosyal aktiviteye göre puanlamaktadır. Bu aktiviteler; toplum ilişkileri, çeşitlilik, kurumsal yönetim, çalışan ilişkileri, çevre, ürün, insan hakları olarak sınıflamaktadır. KLD İndeksinde derecelendirme yapılırken yukarıda belirttiğimiz 7 boyutu

işletmelerin 5 boyutuyla ilgili etkinlikleri ve sorunları tespit edilerek puanları hesaplanmıştır. 7 boyuttan 5 boyutun seçilmesinin nedeni ise sosyal paydaş teorisi üzerine kurulan bu çalışmada birincil dereceden paydaşları etkileyen 5 boyutun var olmasıdır (Çalışan ilişkileri, Ürün kalitesi, Toplum ilişkileri, Çevre ilişkileri, Çeşitlilik). Eğer herhangi bir etkinlik veya sorun görülüyorsa işletmeye 0 puan verilmiştir. Orta düzeyde etkinlik için 1, güçlü etkinlik için ise 2 puan verilmiştir. Benzer şekilde orta düzeyde sorun için (sosyal sorumlulukla ilgili eksiklikler, yapılamayanlar) -1, ve güçlü sorun için -2 verilerek puanlandırma yapılmıştır. Bilimsel bir araştırmanın en önemli aşamalarından biri de veri ve bilgi toplama yöntem ve aracının seçilmesidir. Araştırmada analize konu olan veriler, doküman incelemesi yoluyla ikincil verilerden elde edilmiştir. Finansal performans göstergelerinin verileri COMPUSTAT veri tabanı ve Amerika Birleşik Devletleri Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SEC) tarafından sağlanan EDGAR sisteminden elde edilen 10K raporlarından, elde edilmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının hesaplanabilmesi için gerekli olan veriler internet aracılığı ile elde edilen şirketlerin faaliyet raporları ya da varsa sosyal sorumluluk veya sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi yoluyla toplanmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri mi finansal performansın yoksa finansal performans mı işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin bir nedenselidir sorusunu tespit etmek için “Granger nedensellik” analizine başvurulmuştur. Ekonometrik analizler de gerek Panel veri gerekse Granger nedensellik analizinde öncelikli olarak yanlış sonuçlara yol açmayacak en uygun ekonometrik yöntemin belirlenebilmesi için kullanılacak olan zaman serilerinin durağan veya durağan olmama özelliğinin mutlaka belirlenmesi gerekmektedir. Eğer zaman serileri durağan değil ise Granger nedensellik analizi ve panel veri analizlerinin uygulanabilir olma ihtimalleri ortadan kalkacaktır. Çünkü tüm istatistikî çıkarımlar serilerin durağan oldukları öngörüsü üzerine oturtulur. Eğer seri durağan değil ise, analiz ve modelleme aşamasına geçilmeden önce serilerin bir şekilde durağanlaştırılmaları istenir (Akdi, 2010). Çalışmada serilerin birim kök içerip içermediği yani durağan olup olmadığının tespit edilmesi için birim kök testi için Genişletilmiş Dickey Fuller ADF (Adjusted Dicky-Fuller test) kullanılmıştır. Bağımlı değişkenin kaç dönem gecikmesinin regresyon denkleminin sağında yer alacağına karar vermek için Akaike Bilgi Kriterlerinden (AIC) yararlanılmıştır. Ekonometrik tahminlemeler yapılırken tüm değişkenlerin logaritması alınmıştır. Çünkü değişken verilerinin doğal logaritmasını kullanmak, sonucu daha iyi yorumlama fırsatı vermekte ve verilerin durağan ve normalliğine yardımcı olmaktadır. Değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelendikten sonraki adım ise, söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını tespit etmektir. Bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı VAR Yöntemi ile araştırılmıştır.

Bulgular

Birim kök testleri

Zaman serilerinde stokastik sürecin zamana göre değişip değişmediğinin bilinmesi önem arz etmektedir. Stokastik sürecin niteliği zaman boyunca değişiyorsa, yani seri durağan değilse otokorelasyonlar önemli ölçüde sıfırdan sapar veya gecikmeler arttıkça sıfırdan uzaklaşır veya ortaya sahte bir örnek çıkar. Bu sebeple çalışmada kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmama durumlarını tespit edebilmek için birim kök testi uygulanmıştır. Durağan olmayan zaman serilerinde karşılaşılan sahte regresyon durumunu önlemek için serilerde birim kök testi uygulanmaktadır. Bu çalışmada birim kök testi için ADF (Adjusted Dicky-Fuller test) kullanılmıştır. Birim kök testlerinde kullanılan gecikme sayısı ($k = 1$) Akaike ve Schwarz kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF - Fisher Ki-kare istatistik	ADF - Fisher Ki-kare olasılık	Durağanlık Fark Derecesi
LROA	36.7881	0.0459	0
LTOBİN	-13.2532	0.0001	0
D(LTKSS)	66.2952	0.0000	1

H_0 : Seride Birim Kök Vardır.

H_1 : Seride Birim Kök Yoktur.

Tablo 1’deki birim kök testi sonuçları dikkate alındığında, ROA ve TOBİNS’Q değişkenlerin olasılık değerleri 0,05 kritik değerinden daha düşük olduğu için bu değişkenler normal düzeyde durağandır. Dolayısı ile bu değişkenler için H_1 : Seride Birim Kök Yoktur hipotezi kabul edilmiştir. TKSS değişkeninin olasılık değerleri normal düzeyde 0,05’den yüksek olduğu için bu değişkenler normal düzeyde durağan değildir. Bu değişkenler için ise H_0 : Seride Birim Kök Vardır hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu değişkenlerin birinci farkıyla test tekrar edilmiş ve test sonuçları bu değişkenlerin birinci fark’da durağandır. Bu sonuçlara göre de serilerde birim kök süreci olmadığı ve değişkenlerin ekonometrik analiz yapmak için uygun olduğu söylenebilmektedir.

Eşbütünleşme Test Sonuçları

Değişkenlerin durağanlıkları incelendikten sonraki adım, söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığının incelenmesini oluşturmaktadır. Granger nedensellik testinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi için kurumsal sosyal sorumluluk değişkenine ait her bir dizinin VAR modelleri kurulmuş ve sonuçlar AIC ölçütüne göre aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2. VAR Modeli Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	AIC
1	35,1778
2	35,5516
3	35,4122
4	34,1236
5	33,2890*
6	33,4144
7	33,5214

*Uygun gecikme Uzunluğu

Tablo 2’deki sonuçlara bakıldığında Granger nedensellik testi için gecikme uzunluğunun, en küçük değere sahip olmasından dolayı AIC ölçütüne göre 5 olduğu söylenilebilir.

Granger nedensellik Testi Sonuçları

Bu aşamadan sonra Kurumsal sosyal sorumluluk ve Finansal performans arasındaki nedensel ilişkiyi saptamak amacıyla Granger nedensellik testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Granger Nedensellik Testi

	P İstatistiği	Olasılık Değeri
$LROA \Rightarrow LTKSS$	0.41857	0.6608
$LTOBİN \Rightarrow LTKSS$	0.46885	0.6293
$LTKSS \Rightarrow LROA$	7.68296	0.0240
$LTKSS \Rightarrow LTOBİN$	6.31094	0.0345

Tablo 3’deki Granger nedensellik test sonuçlarına bakıldığında LTKSS değişkeni finansal performans değişkenlerini etkilemektedir. Yani, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri yüksek finansal performansın nedenidir sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Teorik alt yapısı paydaş teorisi kapsamında sosyal etki hipotezine dayanan bu çalışmanın ana amacı S&P 500 piyasasında hisse senetleri işlem gören ağırlama ve turizm endüstrisine ait işletmelerin uygulamış oldukları kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile işletmelerin finansal performansı arasındaki nedensel ilişkinin tespit edilmesidir. Kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki nedensel ilişkiyi saptamak amacıyla Granger nedensellik testi yapılmış test sonuçlarına bakıldığında kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin finansal performansa neden olduğu sonucuna varılmıştır. Yani, iyi uygulanmış kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri yüksek finansal performansın nedenidir. Bu kapsamda H1 kabul edilirken H2 reddedilmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, işletmelerin sosyal performans düzeyini artırarak yatırımcıları işletmeye çekecektir. Bu durum da işletmelerin finansal performansını artırarak daha fazla kar elde etmesine neden olacaktır (Post vd., 1996). Bu kapsamda değerlendirildiğinde çıkan sonuç kurumsal sosyal sorumluluk literatürünü destekler niteliktedir. Waddock ve Graves (1997) yapmış olduğu çalışmada benzer bir şekilde kurumsal sosyal sorumluluğun yüksek bir finansal performansa neden olduğunu tespit etmiştir. Çalışmanın en önemli kısıtları, çalışmanın sadece bir sektörü incelemiş olması ve aynı zamanda işletme sayısının görece düşük olmasıdır. Konu üzerine yapılacak diğer akademik çalışmalarda, örneklem setinin genişletilmesi ve çeşitli sektörlerinde araştırmaya dahil edilmesi literatüre daha genellenebilir katkılar sağlaması açısından fayda yaratacaktır. Konu hakkında çalışma yapacak araştırmalar kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki ilişkinin yönünü ve etki düzeyini belirtmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirebilirler. Sonuç olarak; akademik çevrede ve iş dünyasında önemli konular arasında yer alan sürdürülebilirliğe ilişkin bu çalışma iş dünyasındaki yöneticilere sürdürülebilirlik raporu yayınlamanın fayda-maliyet analizini yapma fırsatı vererek bu konudaki farkındalığın artmasına destek olacaktır. Ayrıca çalışmanın akademik olarak bu konuda çalışma yapmayı düşünen bilim insanlarına ışık tutacağına inanılmaktadır.

Kaynakça

- Auger, P., Burke, P., Devinney, T. and Louviere, J. (2003), "What will consumers pay for social product features?", *Journal of Business Ethics*, Vol. 42 No. 3, pp. 281-304.
- Balabanis, G., H. C. Philips and J. Lyall (1998) "Corporate Social Responsibility and Economic Performance in the Top British Companies: Are They Linked?", *European Business Review* V. 98, N. 1, pp. 25-42.
- Bowen, H. (1953). *Social Responsibilities of Businessman*, Harper, New York.
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Boston: Pitman
- McWilliams, A. ve Siegel, S.D. (2001). Corporate Social Responsibility: A Theory of the Firm Perspective. *The Academy of Management Review*, 26(1):117-127.
- Moir, L. (2001). *What Do We Mean by Corporate Social Responsibility?*, *Corporate Governance International Journal of Business in Society*, 1(2).
- Moneva, j, Rivera, J. M., Munoz-Torres, M. (2007) "The Corporate Stakeholder Commitment And Social And Financial Performance" *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 107. No. 1. pp. 84-102.
- Post, J. E., Frederick, W, Lawrence, A. T., ve Weber, J. (1996). *Business and Society*, 8. Basım, McGraw-Hill Inc.
- Preston, L.E. ve O'Bannon, D. (1997) The Corporate Social-Financial Performance Relationship. *Business and Society*, 36, 419-429.
- Robbins, S.P. ve Coulter, M. (2002). *Management*. 7th Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- Yamak, S. (2007). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Gelişimi*. Beta Yayın evi, 1. Baskı, İstanbul.
- Waddock S., A. and Graves S. B. (1997). The Corporate Social Performance-Financial Performance Link. *Strategic Management Journal*, Vol. 18, No. 4, pp. 303-319.

TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK SWOT ANALİZLERİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME

Nurettin AYAZ¹

Ömer İBİROĞLU²

Özet

Bir proje ya da ticari girişimin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, iç ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamak için kullanılan stratejik bir teknik olan SWOT analizi, son dönemlerde turizm sektörü içerisinde de kendine sıkça yer bulur hale gelmiştir. Özellikle amaç ve hedeflerin gerçekleştirilebilmesi yolunda uygulanması gereken strateji/stratejilerin biçimlendirilmesi, mevcut hedef ve politikaların değerlendirilmesinde üst yönetime yol gösterici bir araç olmuştur. Bu çalışmada Türkiye’de 2007-2016 döneminde turizm sektörüne yönelik olarak hazırlanmış olan yerel düzeydeki SWOT analizi çalışmaları nitel araştırma yöntemi kapsamında içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışmalar; toplumsal, kültürel, ekonomik, coğrafik, çevresel, altyapı, hukuk, politik ve pazarlama boyutlarında kategorize edilerek içerik analizi kapsamında değerlendirilmiştir. Turizm sektörüne yönelik SWOT analizi çalışmalarının çoğunluğunun kırsal turizm ve sağlık turizmi yönelik olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm sektörü, SWOT analizi, içerik analizi, Türkiye.

An Investigation on SWOT Analysis for Tourism Sector

Abstract

SWOT analysis, which is a strategic technique used to identify the strengths and weaknesses of a project or business enterprise, and to identify opportunities and threats arising from internal and external environment, has become a frequent place in the tourism sector. In particular, shaping the strategies / strategies that should be implemented in order to achieve the objectives and targets has been a guiding tool for the senior management in the evaluation of the existing targets and policies. In this study, SWOT analysis , which was prepared for Turkey's tourism sector studies in the 2007-2016 period on the local level, were analyzed using qualitative research methods within the scope of the content analysis technique. The studies were categorized into social, cultural, economic, geographical, environmental, infrastructure, legal, political and marketing dimensions and evaluated within the context of content analysis. It has been determined that the majority of SWOT analysis studies for the tourism sector are aimed at rural tourism and health tourism.

Key words: Tourism industry, SWOT analysis, content analysis, Turkey.

Giriş

Uzun döneme ilişkin plan ve düşüncelerin sistematik bir şekilde hayata geçirilmesini öngören bir yaklaşım olarak stratejik yönetim, son dönemlerde turizm sektöründe kendisine sıkça yer bulan bir çalışmadır. Bu kapsamda işletmeler ve destinasyonlar, mevcut iç yapılarını belirleme bağlamında SWOT analizine başvurur hale gelmiştir. SWOT analizi, yaklaşmakta olan bir girişimin veya projenin fizibilitesini tanımlamanın en iyi yolu olup, kurumsal amaç ve hedeflerin gerçekleştirilebilmesi yolunda uygulanması gereken stratejinin biçimlendirilmesinde ve mevcut amaçların, hedeflerin, politikaların ve stratejilerin kurumsal amaç ve hedeflere uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde, üst yönetim ekibine oldukça yardımcıdır (Çoban ve Karakaya, 2010). Özellikle bu analizin belli periyotlarla güncellenmesi ve işletmeye yönelik düzeltici önlemler alınması stratejik yönetimde önemli bir göstergedir.

Bu çalışmada Türkiye’deki 2007-2016 döneminde turizm sektörüne yönelik olarak hazırlanmış yerel SWOT çalışmaları nitel araştırma yöntemi kapsamında içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Turizme yönelik yerel SWOT çalışmalarındaki amaç, beklenti ve hedeflere yönelik benzerlik ve farklılıklar için toplumsal, kültürel, ekonomik, coğrafik, çevresel, altyapı, hukuk, politik ve pazarlama boyutlarında çıkarımsamalara yer verilmiştir. Çalışmada turizmde SWOT analizi çalışmalarına bilimsel temelli bir bakış açısı oluşturulması amaçlanmaktadır. Ayrıca Türkiye turizmine yönelik gelecekte hazırlanacak SWOT analizi çalışmalarına destek olması beklenmektedir.

¹ Doç. Dr., Karabük Üniversitesi/Safranbolu Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, nurettinayaz@karabuk.edu.tr

² Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD, omeribir.11@gmail.com

SWOT Analizi

Bir faaliyet alanında etkili bir yönetimden söz edebilmek için gelecekteki faaliyetlerin belirlenmesi, önceden tespit edilen örgüt amaçlarına ulaşabilmek için eldeki beşeri ve fiziki kaynakların verimliliği sağlayacak şekilde organize edilmesi ve elde edilen sonuçlar devamlı olarak değerlendirilmelidir. Çünkü yönetim; amaçların belirlenmesi, gerçekleştirilmesi ve sonuçlarının ölçülmesi ile anlam kazanabilir (Efil, 2009). Örgüt amaçlarını etkili ve verimli bir biçimde kullanmak için planlama, örgütlenme, yürütme, koordinasyon ve kontrol fonksiyonlarına ilişkin faaliyetleri içeren yönetim, stratejik düşünmeye sevk eden ve kararlar almayı gerektiren bir alandır (Baransel, 1993; Uygur ve Görel, 2005).

Stratejik düşünme kapsamında işletmenin rakiplerine üstünlük sağlayabilmek amacıyla elinde bulunan kaynakları dikkate alması, gerçekleştireceği bir faaliyetin misyonunu baştan sona düşünmesi ve “Bizim işimiz nedir, ne olmalıdır?” sorularına cevap araması ve belirlenen amaçlar doğrultusunda kararlar alması beklenir (Drucker, 1999). Bu süreçte bir kurumun stratejik kabiliyeti olarak gösterilen SWOT analizi; kilit çevresel etkileri belirleme, organizasyonun stratejik hareket etme yeteneğini artırma ve yeni stratejiler geliştirmede önemli bir anahtar çalışmadır. SWOT analizi, alınacak stratejik kararlar açısından en uygun ya da çekici eylem planını belirlemek ve geliştirmek için dış çevrenin boyutlarının analiz edildiği bir resmi bir araya getiren bir yaklaşım olarak da görülebilir. Bu yaklaşım, küreselleşmenin etkisiyle aratan rekabet ortamında bir organizasyon için güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditleri belirlenmesi için de zorunlu bir gerekliliktir (Kartakoullis ve Karlis, 2002).

SWOT analizi stratejik yönetim sürecinde, örgütün ne yapması gerektiği ve geleceğin planlanması üzerinde kararlara ulaşmayla ilgili temel çalışma olup “kuruluşun hedeflerine ulaşmak için yararlanabileceği içsel olumlu özellikler”, “kuruluşun hedeflerine ulaşmasını engelleyebilecek iç özellikler”, “kurumun stratejik hedeflerine ulaşmasını engelleyebilecek dış çevrenin özellikleri” ve “kuruluşun stratejik hedeflerine ulaşma veya aşmalarına yardımcı olma potansiyelin” incelenmesini öngörür (Howe, 1993).

Sistematik bir yaklaşım çalışması olarak SWOT analizi; karar durumu için destek sağlamak amacıyla dış ve iç ortamların analiz edilmesinde başvurulan bir kaynaktır. 1960’lı yıllarla birlikte ilk önce işletme düzeyinde bir çalışma olarak çıkan SWOT analizi çalışması, 1980’lerde bölgesel yönetim gibi alanlarda kamu yönetimi tarafından benimsenen bir çalışma olmuştur (Feili vd., 2017). Özellikle genel bir kalkınma stratejisi oluşturmak için devlet, yerel yönetimler ya da şirketlerin belirli bir fonksiyonuna ilişkin stratejiler inşa edilmesinde sıkça kullanılır hale gelmiştir (Goranczewski ve Puciato, 2010).

Bir proje veya faaliyet için güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditleri belirlemeye yönelik bir çalışma olan SWOT analizinde güçlü yönler; örgütlerin herhangi bir konuda rakipleri açısından daha etkili ve verimli olması durumudur. Çevreden gelen olanaklar, örgütlerin kaynak ve kapasitesinin yeterli olması halinde değerlendirilebilecek bir gelişmedir. Zayıf yönler ise örgüt için rakiplerine kıyasla daha az verimli etkili olması ve rakiplerine oranla daha kötü olduğu durumlardır. Zayıf tarafların ortaya konulması, uzun dönemli stratejiler ve planlar için ciddi güçlük ve sınırlamalara yol açacak sorunların çözülmesine doğru atılan önemli bir adım olacaktır. Fırsatlar, stratejik planlama açısından bakıldığında, amaçların başarılmasında çevrenin örgüte sunduğu elverişli koşullardır. Tehditler, örgütlerin amaçlarını gerçekleştirmesini zorlaştıran veya olanaksız hale getiren yeni bir durum demektir. Tehdit, örgütün başarısını engelleyecek ve onu zarara uğratabilecek her şey olarak ifade edilebilir (Dinçer, 2004: 151).

Turizm sektörü birçok paydaşı kapsayan geniş bir yelpazedir. Bu sektörde varlıklarını sürdürmek isteyen işletme ve destinasyonlar öncelikle ortaklar, tedarikçiler, çalışanlar, müşteriler, devlet, vb. paydaşların beklentilerine hizmet etmek durumundadırlar. Bu da turizmde stratejik yönetimi zorunlu kılar (Akdemir vd., 2012). Turizm sektörü, yapısal olarak uzun vadeli planlarla sektörün hassas ve dinamik özellikleri sebebiyle sık sık değişikliğe uğrayabildiği kırılgan bir iş koludur. Yoğun rekabet, talebin değişken ve esnek yapısı, iş gücü devir hızının yüksekliği gibi hassas ve dinamik yapıdaki değişkenlerin dış çevredeki değişim ve yenilikler, uzun vadeli stratejik bir vizyon kazandıracak olan stratejik yönetim gerektirir (Kaya, 2010).

Tüm sektörlerde geniş bir uygulama alanı bulan SWOT analizi turizm işletmeleri ve destinasyonların yerel yönetimleri açısından da sıkça uygulanan bir tekniktir. Diğer yandan turizm endüstrisinde sunulan ürün ve hizmetlerin yüksek yatırım gerektirmesi, turizm ürününün heterojen olması, tüketici tercihlerinin sürekli değişmesi ve turizm talebinin birçok gelişmeden anında etkilenmesi bu sektörde faaliyet gösteren turizm işletmeleri ve turizmle ilgili yerel yönetimlerin sürekli SWOT analizleri yapmasını zorunlu kılar (Kozak vd., 2008). Bir pazarlama stratejisi oluşturma ve taktikler geliştirmede “örgüt ve çevreye ilişkin bilgi analizi” olarak ifade edilebilen SWOT analizi, turizm sektöründe talebin esnek yapısı ve aşırı rekabetçilik gibi nedenlerle belirli dönemlerde başvurulması gereken önemli bir araçtır. Mevcut kaynakların etkin dağıtımı, faaliyet bileşenlerinin değerlendirilmesi, artan fırsatları tanımlama, pazarı bölümlendirme ve rekabet gücünü artırmada SWOT analizi; sektörün vazgeçilmez bir dinamiğidir (Emir, 2011). Turizmin yerel ve bölgesel ekonomilerde önemini artırabilmesi için iyi yönetilen bir politikaya sahip olması gerekir. Turizm için iyi yönetilen bir politika

avantajlardan en iyi şekilde yararlanma ve turizmin gelişmesinden kaynaklanabilecek olası aksaklıkları giderme odaklı olmalıdır. Bu tür politikaların oluşturulmasında yerel ve bölgesel stratejileri içeren SWOT analizi çalışmaları değerli kaynaklar olarak görülebilir (Goranczewski ve Puciato, 2010).

Metodoloji

Bu araştırma, Türkiye’de turizm sektörüne yönelik yerel ölçekli SWOT analizi çalışmalarının ilgili literatürden, içerik analizi yönetimi kapsamında incelemektedir. Nitel bir araştırma tekniği olarak içerik analizi akademik araştırmalarda akademisyenler tarafından sıkça kullanılan bir yöntemdir. İçerik analizi, metin materyallerini yorumlayıp kodlayarak tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir. Metinler sistematik olarak değerlendirilerek, nitel veriler nicel verilere dönüştürülmesi ile öne çıkan bir tekniktir. Harris (2001) tarafından yapılan çalışmada içerik analizi süreçleri; araştırma sorusunun/sorularının belirlenmesi, örneklem, analiz birimlerinin belirlenmesi, kullanılacak kategorilerin saptanması, kodlamanın yapılması, geçerlilik ve güvenilirliğin tespit edilmesi olarak belirtilmektedir.

-Türkiye’de 2007-2016 dönemde yerel ölçekte turizm sektörüne yönelik gerçekleştirilen SWOT analizi çalışmaları nasıl şekillenmektedir?

Araştırmanın örneklemini Türkiye’de 2007-2016 dönemde yerel ölçekte turizm sektörüne yönelik 23 adet SWOT analizi çalışması oluşturmaktadır. Analiz birimleri olarak ulusal turizm makaleleri kabul edilmiştir. Araştırma kategorileri ise Collins-Kreiner ve Wall (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kullanılan toplum, kültür, ekonomi, coğrafya, çevre, altyapı, hukuk, politika ve pazarlama temaları olmuştur. Araştırmanın geçerliği iki araştırmacının fikir birliği olarak kabul edilmiş, güvenilirliği içinse Kappa Analizi gerçekleştirilmiş ve 448 ifade için Kappa skoru 0,98 olarak saptanmıştır. Kappa analizi için güvenilirlik 0,41-0,60 arası orta, 0,61-0,80 arası önemli, 0,81-1,00 arası ise oldukça önemli olarak belirtilmektedir (Ayaz, 2015).

Bulgular

Türkiye’de 2007-2016 yılları arasında turizm sektörü kapsamında yerel düzeyde yapılmış olan SWOT çalışmalarının toplumsal, kültürel, ekonomik, coğrafik, çevresel, altyapı, hukuk, politika ve pazarlama temel belirleyiciler etrafında SWOT analizi bileşenlerine (güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar, tehditler) dağılımı Tablo 1’de gösterilen biçimde belirlenmiştir.

Tablo 1: Türkiye’deki 2007-2016 Dönemi Turizm SWOT Analizleri Temel Belirleyiciler

Temel Belirleyiciler	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler	Toplam
Toplumsal	21	19	10	10	60
Kültürel	41	14	20	4	79
Ekonomik	8	10	18	17	53
Coğrafik	46	10	24	6	86
Çevresel	8	11	6	26	51
Altyapı	13	15	8	2	38
Hukuk	1	3	4	3	11
Politika	2	14	9	13	38
Pazarlama	1	22	6	3	32
Toplam	141	118	105	84	448

Tablo 1’de görüldüğü üzere turizm SWOT analizleri incelendiğinde;

Türkiye turizmi için güçlü yönler (141) ile ilk sırada yer almaktadır. Güçlü yönler için öne çıkan temel belirleyiciler coğrafik (46), kültürel (41) ve toplumsal (21) olmuştur. Bu ifadelerin öne çıkma nedeni, Türkiye’nin coğrafi ve kültürel çekicilikleri ve toplumsal cana yakınlık ile ilişkilendirilebilir. Türkiye turizmi için zayıf yönleri için toplam 118 ifadeye rastlanmıştır. Zayıf yönler; pazarlama yetersizliği (22), toplumsal (19) ve altyapı (15) etrafında toplanmıştır. Turizm sektörü yönelik fırsatlar 105 ifade ile üçüncü sırada yer almıştır. Fırsatlar coğrafik

(24), kültürel (20) ve ekonomik (18) temalarla ilişkilendirilmiştir. Tehditler ise 84 ifade ile Türkiye turizm SWOT analizi çalışmaları için en az katılım alanını oluşturmuştur. En önemli tehdit ise çevresel (26) olarak gösterilmiştir.

Turizm sektörüne ilişkin SWOT çalışmalarında toplumsal, kültürel, ekonomik, coğrafik, çevresel, altyapı, hukuk, politika ve pazarlama ana temaları kapsamında öne çıkan belirleyici ifadeler Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10'da gösterilen biçimde tespit edilmiştir:

Tablo 2. Turizm Sektöründe Toplumsal Temasına İlişkin SWOT Belirleyicileri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<p><i>“Bölge halkının cana yakın ve misafirperver olması”, “Halkın ve yerel yönetimlerin tarım turizmine olumlu bakması”, “Yaşam kalitesi ve eğitim düzeyi yüksek bir şehir olması”, “Güvenilir, suç oranı düşük bir şehir olması”, “Yerli halkın turistlere yönelik tutumlarının olumlu oluşu”, “Yerel halkın konukseverliği”, “Farklı dinlere ve mezheplere mensup kişilerin hala bir arada yaşayabilmesi”, “Yöre insanının geleneksel konuk severliği”, “Türkiye’de yöre insanın olumlu imajı”, “Çanakçı ve civarındaki halkın geleneksel yaşantısı”, “Halkın misafirperver olması”, “Kırsal halkın sıcakkanlı ve misafirperver olması”, “Eski yerleşim bölgelerinde geleneksel yaşam tarzının sürdürülüyor olması”, “Afyonkarahisar’ın insanın konukseverliği”, “Turizmi yönlendirecek kalifiye işgücünün varlığı”, “Hasta ile iletişimde geleneksel Türk misafirperverliğinin, mavi yakalı çalışanlar, hemşireler ve doktorlar tarafından en üst düzeyde tutulması”, “Okuryazar oranının yüksek olması”, “Türk misafirperverliği”, “Yöre insanının misafirperver bir karaktere sahip olması”, “Yöre insanın turizme yabancı olmaması”, “Türk halkının misafirperver yapısı”.</i></p>	<p><i>“Macera turizmi hakkında toplumun yeteri kadar bilgi sahibi olmaması”, “Kaya tırmanışı ile ilgili toplumun yeteri kadar bilgi sahibi olmaması”, “Kırsal turizm konusunda yöre halkın yeterli bilgiye sahip olmaması”, “Turizmin sezonluk olması ve on iki aya yayılamamasından kaynaklı temel geçim kaynağı olarak görülmemesi ve bu nedenle bölge halkının turizmi tarım faaliyetlerinden arta kalan zamanda yapılacak ikincil bir gelir kaynağı olarak değerlendirmeleri”, “Halkın turizm konusunda farkındalık düzeyinin yetersiz olması”, “Kırsal turizm konusunda yöre halkın yeterli bilgiye ve doğal zenginliklerinin farkında olmaması”, “Turizmin önemi, gelişimi ve Şanlıurfa’daki mevcut durumu konusunda halkın yeterli bilgiye sahip olmaması”, “Geçmiş dönemde turistlere yönelik tutumlarının olumsuz yönde oluşu ve turistlerde oluşan önyargı”, “Yöredeki Turizm bilinci ve Turistlere Karşı Önyargı”, “Yöre Esnafının Turizm Konusundaki Eğitim Eksikliği”, “Yörede yaşayanların doğal coğrafya kaynaklı turizm potansiyelinin farkında olmamaları”, “Birçok tarihi alanın restore edilememesi nedeniyle ziyarete ve kullanıma açılmamış olması”, “Tarım turizminin bilinmemesi ve turizm bilincinin yeterli olmaması”, “Yerel halkın turizm sektörüne ilişkin çekimsellik ve endişeleri”, “Turizm bilincinin oluşmaması”, “Nitelikli işgücü eksikliği”, “Gastronomi turizmi kavramının yeterince bilinmiyor olması”, “Turizm Alanında Kalifiye Personel Eksikliği”, “Turizm bilincinin yeterince gelişmemesi”.</i></p>
Fırsatlar	Tehditler
<p><i>“Halkın genel olarak turizm faaliyetlerine sıcak bakması”, “Termal turizm faaliyetlerine katılımın hızlı gelişmesi”, “Termal turizmde istihdam edilebilecek dinamik bir nüfusun varlığı”, “Eğitilebilir işgücünün bulunması”, “Eğitim almış turizmcilerin bulunması”, “Halkın kent turizmini geliştirme konusunda istekli olması”, “Turizmin yörenin sosyokültürel gelişmesine olumlu katkı sağlama ihtimal”, “Yöre Halkının hala Dergâhlarda ibadetlerini yeri getirmesi, inançlarının gerektirdiği ibadet ve gelenekleri sürdürmesi”, “Yerel turistlerin bölgeye olan ilgisinin artması”, “Toplumda bu tarz aktivitelere olan ilgilinin artması”.</i></p>	<p><i>“Yerel halkın turizm hareketine yeteri kadar dahil edilmemesi”, “Halkın turizm bilincinin yeterli olmaması”, “Genç nüfusun geleneksel gastronomi ürünlerini kullanmama ve unutma olasılığı”, “Yörede turizm bilinci yetersizliği”, “Turizm konusunda gerekli bilgi ve turizm algısının yeterince gelişmemiş olması ve turizm alanlarında ziyaretçileri bilgilendirmenin sınırlı olması”, “Gastronomik çeşitliliğin bulunduğu alanlarda halkın turizm bilincinin tam oturmamış olması”, “Nitelikli işgücünün bölgede ikamet edememesi”, “Turistik imajın düşük olması”, “İlçeden büyük kentlere yaşanan göç ile birlikte yaşanabilecek nitelikli personel eksikliği”, “Yerel halkın turizm hareketine yeteri kadar dahil edilmemesi”.</i></p>

Turizm sektöründe toplumsal temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde Tablo 2’de görüldüğü gibi güçlü yönler genel olarak yerli halkın turistlere olan sıcakkanlılığı ve misafirperverliği ve yerli halkın turizm konusunda bilinçli olmasıyla zayıf yöneler turizm türleri konusunda halkın yeterince bilgi sahibi olmaması ve turizmde nitelikli iş gücü eksikliğiyle fırsatlar yerel halkın turizm faaliyetlerine sıcak bakması ve turizm için dinamik nüfusun fazlalığıyla tehditler ise yerli halkın turizm faaliyetlerine yeterince dahil edilememesi ve turistik imajın düşük olmasıyla ilişkilendirilmektedir.

Tablo 3. Turizm Sektöründe Kültürel Temasına İlişkin SWOT Belirleyicileri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<p>“Zengin tarih, kültür ve tabiat varlıkları”, “Sarımsak Festivali’nin bölgeye turist çekme kapasitesi”, “Pompeopolis Antik Kenti’nin turizm açısından potansiyel oluşturması”, “İlçenin adını aldığı 14. yüzyıldan kalma tarihi kemerli taş köprüye sahip olması.”, “İlçe’nin çeşitli yerlerinde tarihi Tümülüsler, kaya mezarları, tarihi kale, mezar ve camilerin varlığı”, “Farklı dönemlere tarihlenen birçok kültürel varlığa ev sahipliği yapması”, “Güçlü bir tarihsel miras ve kültürel zenginlik”, “Ulusal ve uluslararası öneme sahip binlerce yıllık tarihi zenginliği: Troya, Gelibolu, Aso”, “Birçok efsaneye ve mitolojiye ev sahipliği yapmış oluşu”, “Zengin doğal ve kültürel zenginlik”, “Gastronomi turizmüne uygunluk”, “Gastronomik ürün çeşitliliğinin bulunması”, “Somut ve somut olmayan kültür öğeleri çeşitliliğinin bulunması”, “Tarihi önemi ve geçmişinin bulunması”, “Bölgenin 11.000 yıl öncesine dayanan zengin tarihi ve kültürel mirası”, “Bölgede tarihi ve kent dokularının bulunması”, “Bölgede zengin yöresel kültür öğelerinin bulunması”, “Yöredeki tarihi değerler”, “Yöreye özgü el sanatları ürünlerinin varlığı”, “Yöre mutfağının çeşitliliği”, “Yörede yapılan festivaller ve şenlikler”, “Yöre Mutfağının Zenginliği”, “Yörenin Tarihi Kültürel Zenginliği”, “Yöresel El Sanatları (Yemene, Sedefçilik, Bakırcılık vb.)”, “Yöreye Özgü Lezzetler (Baklava ve Antep Fıstığı)”, “Yöredeki Zengin Doğal Kaynaklar”, “Sosyal Aktiviteler İçin Dinlenme ve Eğlenme Mekanlarının Varlığı”, “Din turizmi açısından Hz. Ömer’in Gaziantep için söylemiş olduğu sözler”, “Hz. Yuşa peygamberinin türbesi gibi semavi dinler için önemli özelliklerinin bulunması”, “Güçlü tarihi ve kültürel mirası”, “Yörük kültürünün yörede devam etmesi”, “El sanatlarını yaşatmaya yönelik çalışmaların varlığı”, “Gastronomi turizmüne uygun olması”, “Gastronomi ürün çeşitliliğinin olması”, “Kültürel ve doğal kaynaklar yönünden zenginlik”, “Doğal ve kültürel yapının orijinalliğini koruyor olması”, “Afyonkarahisar’da yapılan festival ve çeşitli aktivitelerin termal turizme katkı sağlaması”, “Dalyan kanalı kenarında yer alan Kaunos Antik Kenti bölgenin tarihsel zenginliği”, “Zengin kültür, örf ve adet, yöre insanının geleneksel konukseverliği”, “Yörük kültürünün devam etmesi”, “Kültürel çeşitliliğe sahip olması”.</p>	<p>“Eğlence ve alışveriş gibi yerel bilgi ve kültürün sunulduğu noktalarının eksikliği”, “Kırsal turizm açısından girişimcilik kültürünün oluşmamış olması”, “Doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin turizm amaçlı değerlendirilememesi”, “Bölgenin kültür envanterinin tamamlanmamış olması”, “Gastronomi turizmi kavramının yeni oluşu”, “Gastronomi ürün zenginliği ve potansiyeli konusundaki çalışmaların azlığı”, “Festival, sergi, konser aktivitelerinin az oluşu”, “Yöresel mutfağın zayıf oluşu”, “Yöresel el işi yapımların (seramik vb.) yeterince ön plana çıkarılamaması”, “Tarihi, Kültürel ve Doğal Dokuya Gerekli Özenin Gösterilmemesi”, “Gelenek ve Göreneklerin Yok Olması”, “Eğlence Merkezlerinin Yetersizliği”, “Yöre Mutfağına Sahip Çıkmaması”, “Sahip olunan doğal ve kültürel zenginliklerin yerel düzeyde yeterince fark edilememesi”.</p>
Fırsatlar	Tehditler
<p>“Özel sektörün yerli yabancı sanatseverlere sunduğu müze girişimleri sanata olan ilgiyi arttırması”,</p>	<p>“Bölgenin sosyokültürel yapısının bozulması, Mağara, Camii, Medrese gibi yüzyıllar öncesine ait</p>

<p><i>“Olimpiyatlara adaylığını beş kere koyan fakat kazanamayan İstanbul’da, uluslararası müsabakaların yapılacağı olimpiyat köyünün çalışmaları devam etmesi”, “Yörenin hem doğal hem de kültürel açıdan bozulmamış olması”, “Bölgenin daha doğal ve kültürel açıdan bozulmamış olması”, “İstanbul’un turistik ve kültürel yönden sahip olduğu zenginlikleri, sağlık turizmi kapsamında kullanması”, “Balıkesir kırsal turizme yönelik faaliyetleri destekleyecek doğal ve kültürel çekiciliklere sahiptir”, “İlçenin zengin tarihinin arkeolojik araştırmaların gerçekleştirilmesi açısından uygun olması”, “Göç alması ve çok kültürlü yapıda olması”, “Zengin yöresel mutfağı ve folklorik değerlerin olması”, “Kültürel zenginliğin farklı turizm tipleri için uygun olması”, “Çanakkale’ye yönelik ulusal ve uluslararası filmler ve diziler çekiliyor oluşu”, “Bölgedeki Diğer Tarihi ve Turistik Çekim Yerlerinin Varlığı”, “On iki ay boyunca gerçekleştirilebilecek aktivitelerin varlığı”, “Yöresel pazarların varlığı”, “Yöresel yemeklerin servis edildiği yiyecek içecek işletmelerinin varlığı”, “Tarihte önemli kişilerin bölgede yaşaması”, “Sahip olduğu tarihi ve kültürel birikimi ile kültür turizmine elverişli olması”, “Doğa ve kültür turizmine ilginin artıyor olması”, “Geleneksel el sanatlarının turizm amaçlı değerlendirilmeye uygun olması”, “Doğa, tarih ve kültür turizmine olan ilginin artması”.</i></p>	<p><i>kutsal mekânların yerli ve yabancı turistler tarafından tahrip edilmesi”, “İmar planlarında kültür ve turizme yönelik planlama eksikliği”, “Göç alması ve çok kültürlü yapıda olması”.</i></p>
---	--

Turizm sektörüne ilişkin SWOT analizlerinde kültürel teması yapısal olarak incelendiğinde Tablo 3’te görüldüğü gibi güçlü yönlerde zengin tarihi kültür ve tabiat varlıklarına sahip olma, festivaller, el sanatları ve gastronomi zayıf yönlerde doğal, tarihi, kültürel zenginliklerin turizm amaçlı değerlendirilmemesi, girişimcilik kültürünün oluşmaması, gelenek ve göreneklerin yok olması fırsatlar açısından ise bozulmayan kültürel varlıkların çokluğu ve yöresel kültürel zenginlikler tehditlerde ise kültürel çevrenin tahrip edilmesi olarak ön plana çıkmaktadır.

Tablo 4. Turizm Sektöründe Ekonomik Temasına İlişkin SWOT Belirleyicileri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<p><i>“Yörenin Sanayi Şehri Olması”, “Devam eden termal turizm yatırımları”, “Yöre halkının ekonomik durumunu iyi olması”, “Erzincan merkezinin platoya kurulu olması sebebiyle otel ve hastane yatırımı için uygun olması”, “Konaklama faaliyetlerinin ekonomik olması”, “İlde yerli ve yabancı yatırımcılar tarafından işletilen konaklama tesislerinin bulunması”, “Fiyat bakımından diğer destinasyonlara oranla daha ekonomik olması”, “Bölge’de kaya tırmanışı ile uğraşan yerli ve yabancı yatırımcılar tarafından düzenlenen konaklama tesislerinin bulunması”</i></p>	<p><i>“Bölgedeki finansal yetersizlik”, “Özel sektörün yatırımlarının yetersiz olması”, “Erzincan’da sağlık turizmine odaklı sağlık alanında büyük grup hastanelerine yatırımlarının bulunmaması”, “Bölgede turizm açısından ulusal ve uluslararası yatırımlar yetersiz durumda yer alması”, “Bölgede turizm yatırımcılarının ve yöneticilerinin bir meslek örgütünün bulunmaması”, “Farklı alanlarda yapılacak yatırımların hangi kamu kurumunun sorumluluğu altında olduğuna ilişkin yetki belirsizlikleri”, “Termal turizmde yaşanan finansman sorunları”, “Bölgede uluslararası ve ulusal markaların özellikle de otel zincirlerinin yatırımlarının yetersiz olması”, “Ekonomik düzeyin düşük olması ve yatırımcı oranının az oluşu”, “Yerli ve yabancı yatırımcılar için çekim merkezi olmaması”.</i></p>
Fırsatlar	Tehditler
<p><i>“Turistik faaliyetlerin yörede istihdam yaratması”, “Uçak bileti fiyatların giderek ucuzlaması”, “9/11 saldırıları sonrasında özellikle sağlık turizminde finansal olarak yüksek ödeme gücü olan</i></p>	<p><i>“Ekonomik güçlükler”, “Finansman sorunları”, “Ekonomik istikrarsızlıklar”, “Yüksek enflasyon ve alım gücü düşüklüğü”, “Ekonomik istikrarsızlık”, “Bölgeye olan talep ile orantılı olarak arazi</i></p>

Ortadoğulu ve Afrikalı Müslüman devlet vatandaşlarının karşılaştıkları sıkılaştırılmış vize politikaları ve bu dönemden itibaren Türkiye'nin bölgede üstlendiği lider rol, kendileri için bir çıkış kapısı arayan bu kitle için önemli bir merkez olması”, “Sarıgerme bölgesinin resort turizm açısından yatırımcıların ilgisini çekmesi”, “Kültür ve Turizm Bakanlığının Sarıgerme bölgesine yönelik turizm yatırımlarının teşvikine ilişkin girişimlerinin bulunması”, “GEKA'nın bölgede yapılacak olan turizm amaçlı projelere vermiş olduğu teknik ve maddi destek”, “Afyonkarahisar'ın ekonomik, sosyokültürel gelişmesinde termal turizmin katkısı”, “Halkın ekonomik seviyesi”, “Gelibolu Savaşlarının 100.yıl dolayısıyla artan turist sayısının ekonomik kazanca ve şehrin tanıtımına olan etkisi”, “Yeni yatırımcılar ile yeni turizm olanakları: konaklama ve yeme içme imkânlarının artması”, “Sanayide Marka Şehir Olması”, “Bölgeye yapılan yatırımların gözle görülür artışı”, “Yatırımların gelişmesi ve ağırlama hizmetleri kalitesinin iyileştirilmesi”, “Tarım turizmi ile birlikte yeni iş alanlarının oluşması sayesinde istihdam olanaklarının artması”, “Döviz girdisi ve yerel halk için ek gelir ve istihdam olanağı sağlaması”, “Tarım turizmi yatırımları için birçok ulusal ve uluslararası kurumun bu konudaki destek, teşvik ve hibe sağlamaları”, “İstanbul'un finans merkezi olmaya başlaması ve yabancı sermayeyi çekmesi”, “Gelişmiş ülke paraları karşısında Türk parasının daha az değerli olması nedeniyle, bu ülkelerden gelen turistlerin ülkemizde yaptıkları mal ve hizmet harcamaları daha ucuza gelmesi”.

fiyatlarındaki artış”, “Özellikle Dalyan kanalı çevresinde yabancılara satılan çok sayıda ev bulunması ve bu evlerin ikincil konut olarak kiralanması”, “Yeterli araştırma yapılmadan ve plansız olarak geliştirilen turizm ürünleri nedeniyle daha yüksek ürün potansiyellerinin düşük seviyede değerlendirilmesi ve bu durumun da karlılığı ve müşteri memnuniyetini düşürmesi”, “Ekonomik düzeyde gelişmemiş il olması”, “Türk ekonomisinin kırılgan yapısından henüz kurtulamamış olması”, “Gelişen ulaşım olanaklarına ve son dönemde düşen petrol fiyatlarına rağmen ulaşım ve genel seyahat maliyetlerinde yaşanan artış”, “Gastronomi turizmi kavramının bölge turizm yatırımcıları tarafından bilinmemesi ve önemsenmemesi”, “Ekonomik dalgalanmalar”, “Finansman sorunları”, “Yüksek enflasyon nedeniyle alım gücünün düşük olması”, “Bölgeye yeterince yatırım yapılamaması”, “Tüketicilerin artan pazarlık güçleri”.

Turizm sektöründe ekonomik temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde Tablo 4'te görüldüğü üzere güçlü yönler yerli ve yabancı turizm yatırımcılarının fazla oluşu ve diğer ülkelere göre turizm konaklama ve hizmetlerin ekonomik açıdan uygunluğu, zayıf yönlerde finansal yetersizlikler, bölgede turizm yatırımcılarının ve yöneticilerine ait bir meslek örgütünün bulunmaması, fırsatlar olarak turistik faaliyetlerin yörede istihdam yaratması ve yeni yatırımcılar ile yeni turizm olanakları, konaklama ve yeme içme imkânlarının artması, tehdit oluşturacak unsurlar arasında ise yüksek enflasyon ve alım gücü düşüklüğü ve Türk ekonomisinin kırılganlığı gösterilmektedir.

Tablo 5. Turizm Sektöründe Coğrafik Temasına İlişkin SWOT Belirleyicileri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<i>“Alanın sahip olduğu eğitim, baki, yükseklik değerlerinin tarımsal turizm için uygun olması”, “Sıcaklık, yağış, rüzgar gibi iklimsel değerlerin uygun olması”, “Yerel halkın bir çoğunun ana uğraşısının bitkisel üretim olması ve bu etkinliğe olumlu bakması”, “Coğrafi konum ve ana pazarlara yakınlık”, “Dağların ve ormanların büyük bir alan kaplaması, göl, mesire alanları ve yaylaları ile eko turizm, kırsal turizm, kamping, av turizmi, trekking gibi alternatif turizm türlerine elverişli olması”, “Coğrafi işaretli ürünler olması”, “İstanbul'un coğrafi konumunun kentin uluslararası ulaşımında merkez konuma getirmesi”, “Coğrafi konumu nedeniyle ülkemizde güneşli gün sayısı ve gün içerisinde güneşlenme süresi en fazla olan bölgeler içerisinde yer alması turizm sezonunun da uzun</i>	<i>“İlin bulunduğu coğrafya kaynaklı, turizm faaliyetleri yetersiz olması”, “Bölgenin Marmaris, Bodrum ve Fethiye destinasyonlarının gölgesinde kalması, güçlü bir destinasyon markasının yaratılamamış olması”, “Büyük ve çok nüfuslu illere uzak olması”, “Rüzgârlı olması dolayısıyla kıyı turizmine elverişli olmaması”, “Türkiye'nin en batısında bulunması, diğer şehirlere uzaklığı”, “Alternatif Turizm Çeşitlerinin Olmaması (Mağara turizmi, termal turizm vb.)”, “Doğal kaynakların yeterince değerlendirilememesi”, “İklimsel nedenlerden dolayı bazı turizm türlerinin kısa süreli yapılabilmesi”, “Meyve ve sebze kullanımı için I. derecede önem arz eden alüvyal toprak yapısının alanda çok az yer alması”, “Tarım için en uygun olabilecek I. ve II. Sınıf arazilerin alanın çok küçük bir kısmında yer alması”.</i>

olmasını sağlaması”, “Köyceğiz-Dalaman-Ortaca ilçelerinin sınırları içerisinde iklime ve sulak alanlara bağlı olarak pek çok bitki ve hayvan çeşitliliği ve doğal güzellikler bulunması”, “Bölge kuş göç yolları üzerinde olduğu için kuş gözlemciliği açısından avantajlı olması”, “Dalaman çayı halen ülkemizin 2 ve 3”ncü derecelerde rafting yapılabilen önemli bir merkezi konumun olması”, “Köyceğiz gölü kenarında yer alan Sultanıye kaplıcaları günümüzde özellikle iç pazar açısından sağlık turizminde önemli bir çekim yeri olması”, “Bölge Fethiye ve Marmaris destinasyonlarına yakınlığı”, “Nemrut Dağı Milli Parkının il sınırları içinde olması”, “Balıkesir ili geniş bir alana yayılan coğrafyasıyla farklı iklim özellikleri göstermektedir.”, “Balıkesir ili, kırsal turizmle ilgili birçok farklı turizm çeşidine yönelik faaliyet alanına sahiptir”, “Kaz dağları gibi klimatik özellikleri ve bünyesinde barındırdığı endemik türler açısından önemli çekicilikleri içeren bir tabiat alanına sahiptir”, “Yörenin bozulmamış bir doğaya sahip olması”, “Fauna, flora ve kuş gözlemciliği (ornitoloji) bakımından büyük bir potansiyele sahip olması”, “Antalya ve Denizli illerinin geçiş güzergâhı üzerinde olması nedeniyle yöreye gelen seyahat acentelerinin duraklama alanlarının içerisinde olması”, “Dağların özellikle Eşeler Dağı’nın avcılık, trekking, dağcılık ve diğer yürüyüş sporları için uygun olması”, “Coğrafi konumu nedeniyle doğa sporlarına uygunluğu”, “Giresun Adası bölgede önemli bir turistik çekim merkezidir”, “Uygun iklim koşulları ve zengin doğal kaynaklar”, “Coğrafi konum”, “Tarım alanların rekreasyon faaliyetlerine uygun olması”, “Yörenin Tarihi İpek Yolunun Üzerinde Yer Alması”, “Halfeti, Runkale vb. tarihi turistik yerlere yakınlığı”, “Rüzgârlı olması dolayısıyla rüzgâr sörfü turizmine elverişli olması”, “Deniz suyu temizliği ve berraklığı dolayısıyla Asos, Bozcaada ve Saroz’un; tarihi batıklar dolayısıyla Çanakkale Boğazı’nın dalış turizmine elverişli olması” , “Dünya’nın Alplerden sonra en fazla oksijenine sahip Kaz Dağları’nın Çanakkale’de bulunması”, “Çanakkale Boğazı, Asos, Bozcaada, Gökçeada, Kaz Dağları, Saroz, Geli-bolu Yarımadası gibi eşsiz doğal güzelliklere sahip farklı birçok alana sahip olması”, “Bitki örtüsü ve hayvan çeşitliliği olarak zengin olması”, “Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği bölgede yer alması ve jeopolitik olarak önemli bir konuma sahip olması”, “Coğrafi konumu”, “Bünyesinde pek çok Milli Parkı ve çekim merkezlerini barındıran Doğal kaynaklar”, “Coğrafi konumu”, “Akdeniz’de hüküm süren sıcak ve rutubetli iklime karşın, küresel ısınma ile birlikte değeri daha da artan yaşanabilir Ege İklimi”, “Anadolu’nun en zengin tarihi miraslara yakın olması, (Bergama, Symirna, Efes, Prien –Milet – Didim, Afrodisias, Pamuk-kale – Hierapolis, Sardes, Sebaste, Akmonia, Kaunos ve Euromos gibi Antik Kentler”, “İlin coğrafi konumu ve pazara/pazarlara yakınlık”, “Bozulmamış bir doğaya sahip olması”, “Yayla havasına sahip olması”, “Kaya turmanışına uygun iklim, doğal kaynaklar ve bozulmamış çevre”, “Hatay’ın doğal ve

<p><i>beşeri ortam koşullarının macera turizmi faaliyetlerine müsait olması”, “Bölgenin her mevsim macera turizmi faaliyetlerinin yapılmasına olanak vermesi”, “Avrupa ve Asya’yı birbirine bağlayan bir konuma sahip olması”, “İklimin elverişliliği”.</i></p>	
Fırsatlar	Tehditler
<p><i>“Hatay’ın turistik bir bölge olması ve tanınırlığı ilde macera turizmine yönelik çok sayıda etkinliğin yapılabileceği mekânların varlığı”, “Bölgede yeni kaya turmanışı rotalarının açılabilceği birçok kaya bandının olması”, “Bucak ilçesindeki Tarihi İpek Yolunun üzerinde bulunan İncirhan ve Susuz kervansaraylarına yakın olması”, “Kırsal alanlarda çok sayıda endemik bitki örtüsü ve yabani hayvanların olması”, “Antalya, Isparta ve Burdur illerinin orta noktasında olması nedeniyle ulaşım kolaylığı”, “Arap, Orta Doğu ve Kafkas ülkeleri için cezbedici doğa turizm olması”, “Dalaman ve Köyceğiz belediyeleri sınırları içerisinde tespit edilmiş ancak tesisleştirilmesi gerçekleştirilmemiş termal suların bulunması”, “Tracking, rafting, agro-turizm, kültür turizmi, kırsal turizm, balon turizmi, kampçılık, kuş gözlemciliği gibi pek çok farklı turizm çeşidi potansiyelinin bulunması”, “Kırsal alanlarda çok sayıda endemik bitki örtüsü ve yabani hayvanların olması”, “Zengin bitki örtüsüne, orman ürünlerine ve doğal güzelliklere sahip olunması”, “Küresel ısınma ve iklim değişikliği”, “Rusya ve Türk Cumhuriyetlerine yakınlık”, “Şehrin coğrafi konumu nedeniyle kara yolu, demir yolu ve hava yolu imkânlarının elverişli olması”, “Tarihin başlangıcı değiştiren Göbekli Tepe Antik Kentinin Şanlıurfa’da yer alması”, “Birçok dinde kutsal sayılan Hz. İbrahim’in bölgede yaşaması”, “Akdeniz’e Yakınlığı”, “Rekreasyon ve sportif faaliyetler için uygun alanların varlığı”, “Tarımsal ve doğal çeşitliliğin yüksek olması”, “Alternatif turizm türleri açısından potansiyelin yüksekliği (Yayla turizmi, foto safari, botanik turları, yamaç paraşütü, mağaracılık, olta balıkçılığı, su sporları, dağcılık ve bisiklet turları)”, “Bozdağlara yakınlığı”, “Akdeniz bölgesinin artan çekiciliği”, “İlçeye adını veren Safran bitkisinin alanda üretilme imkanı”, “Üretimde hormon, insektisit vb. kimyasallar kullanılmaması, dolayısıyla da ekolojik tarıma potansiyel oluşturma olanağı”, “Safranbolu’nun diğer köylerine nazaran Konarı ve Yerköy’ün meyvecilik ve sebzeçilik açısından daha iyi bir potansiyele sahip olma durumu”.</i></p>	<p><i>“İlin Türkiye’nin siyasi sınırına yakın olması ve Ortadoğu’da yaşanan gerginliklerden doğrudan etkilenmesi”, “1. dereceden deprem bölgelerden biri olması”, “İklimde yaşanan değişiklikler (Yöreye özdeşleşmiş antep fıstığının kalitesinde düşüş ve dolayısıyla antep baklavası gibi yöreye tatların kalitesinde düşüş)”, “İlçenin Kastamonu merkez ve İnebolu’nun gölgesinde kalması”, “Bölgenin daha çok tarım ile anılması, bu durumun turizmin önüne geçmesi”</i></p>

Turizm sektöründe coğrafik temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde Tablo 5’te görüldüğü gibi güçlü yönlerde Türkiye’nin coğrafi konumunun turizm çeşitlerine elverişli olması, bozulmamış bir doğaya sahip olması, bitki örtüsü ve hayvan çeşitliliğindeki zenginlik, zayıf yönler olarak, iklimsel nedenlerden dolayı bazı turizm türlerinin kısa süreli yapılabilmesi, coğrafya kaynaklı turizm faaliyetlerinin az olması fırsat oluşturan durumlar ise kırsal alanlarda çok sayıda endemik bitki örtüsü ve yabani hayvanların olması, trekking, rafting, agro-turizm, kültür turizmi, kırsal turizm, balon turizmi, kampçılık, kuş gözlemciliği gibi pek çok farklı turizm çeşidi potansiyelinin coğrafya olarak elverişli olması, tehditler ise Türkiye’nin 1. derecede deprem bölgesinde yer alması, Ortadoğu’da yaşanan gerginliklerden Türkiye’nin etkilenmesi olarak gösterilmiştir

Tablo 6. Turizm Sektöründe Çevresel Temasına İlişkin SWOT Belirleyicileri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<p>“İklim, doğal kaynaklar ve bozulmamış çevre”, “Çok sayıda turistik çekim yerine sahip olması”, “Bozulmamış ekolojik çevre ve biyolojik çeşitlilik”, “Halkın kullandığı çok sayıda yaylanın bulunması”, “Trafik yoğunluğu, hava ve ses kirliliği faktörlerinin az olması”, “Alternatif turizme uygun zengin doğal kaynaklar ve bozulmamış çevre”, “Bölgede sanayi olmaması”, “Topraklarının %62’sinin orman ve fundalıklardan oluşması nedeniyle zengin bir yeşil alana sahip olması”.</p>	<p>“Düzenli bir kentin planına sahip olmaması”, “Gecekondulaşma ve çarpık kentleşmenin olması”, “Bölgedeki kontrolsüzlük ve buna bağlı yaşanabilecek çevresel tahribatlar”, “Turistik yerlerdeki temizlik ve hijyen sorunları”, “Konaklama sayısının yetersizliği ve konaklama yerlerinin yörenin dokusuna uygun olmayan betonarme yapılması, görüntü ve yörenin dokusuna ters düşmesi”, “İyi korunamamış ve bozulmaya yüz tutmuş çevre, Balık Çiftliklerinin Çevreye verdiği zararlar, son yıllarda yaşanan orman yangınları ile tahrip olan doğa”, “Çöp sorunu”, “Turistik destinasyonlardaki temizlik ve hijyen sorunları”, “Düzensiz ve plansız kentleşmenin özgün dokuyu bozması ve geleneksel kent dokularında özgün mimarinin ortaya çıkarılmaması”, “Yolların bozukluğu, trafik sıkışıklığı”, “Yönlendirme işaretlerinin yeterli olmaması”.</p>
Fırsatlar	Tehditler
<p>“Bu turizmin yeterince tanınmamış olduğu için doğal yapının korunmuş olması”, “Çevrenin korunmasını olumlu yönde etkilemesi ve çevre bilincinin artırılması”, “Bölgenin kentsel sit alanı ilan edilmesi”, “Bozulmamış kent dokusu”, “Bölgede çekilen diziler ile bölgeye olan ilginin artması”, “Zengin orman kaynaklarının varlığı”.</p>	<p>“Doğal alanların tahribata uğratılması”, “Yapılacak olan havaalanının doğal çevreye zarar verecek olması”, “Su kaynaklarının kirlenme tehlikesiyle karşı karşıya kalması”, “Doğal alanların tahribatı, tarım alanlarının turizm için yok edilmesi”, “Dalyan kanalı içerisinde faaliyet gösteren teknelerin sayısındaki artış ve yarattıkları gürültü/görüntü/su kirlilikleri”, “Gelecekte doğal kaynakların ve çevrenin tahrip olma riski”, “Manyas Gölü’nde suların çekilmesi doğal yaşam için tehlike yaratmaktadır”, “Terkedilmiş Balıkesir kurşun ve çinko maden sahası atıklarının çevreye ve yer altı sularına zarar vermesi söz konusudur”, “Ayvalık çevresindeki 22 adanın yapılaşmaya ve RES’lere açılacağı öne sürülmektedir”, “Salda Gölü’nün kirlenmesi ve suların çekilmesi doğal yaşam için tehlike yaratmaktadır”, “Doğal alanların bilinçsizce kullanımından kaynaklanan çevre sorunları (özellikle mermer ocaklarının kırsal alanlara telafisi mümkün olmayan zararlar)”, “Yöre aşırı kalabalıkla karşılaşırsa, doğal alanların tahribatı, tarım alanlarının turizm için yok edilmesi ve çevre kirliliği ile karşı karşıya kalabilmesi”, “Doğal kaynakların ve çevrenin tahrip edilme riski”, “Turistlerin eğlenebileceği alanların sınırlı olması”, “Boğaz köprüsünün yapılışı ile beraber doğal güzelliklerin kaybolma ihtimali”; “Sanayinin gelişmesi ile beraber doğal güzelliklerin zarar görme ihtimali”, “Şehrin göç alması ile beraber trafik, hava ve ses kirliliği vb. artma ihtimali”, “Yürütülen altın madeni çalışmaları ile Kaz Dağların çok fazla zarar göreceği olması”, “Sürdürülebilir turizmin gelişmeme ihtimali ve turizmin artmasının şehrin yapısına zarar vermesi”, “Su kaynaklarının (deniz, akarsu vb.) kirlenme tehlikesi ile karşı karşıya olması”, “Doğal alanların bilinçsiz kullanımından kaynaklanan çevre sorunlarının artması”, “Tarım turizmi için etkin</p>

	<i>kullanılabilecek potansiyele sahip olan alanların atıl durumda kalması”, “Tarım arazilerinin yerleşmeye açılması”, “Plansız tarım turizminin gelişimi ile tarımsal alanların azalması ve tarımın zarar görmesi”, “Şehirdeki tarihi alanların yapılaşma baskısı altında kalması”, “Su kirliliği”.</i>
--	---

Turizm sektöründe çevresel temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde Tablo 6’da görüldüğü gibi güçlü yönlerde bozulmamış ekolojik çevre ve biyolojik çeşitlilik, alternatif turizme uygun çevre zayıf yönler olarak ise turistik yerlerdeki temizlik ve hijyen sorunları, yolların bozukluğu, trafik sıkışıklığı fırsatlarda doğal çevrenin korunması ve bozulmamış kent dokusu tehdit unsurları ise yapılan havaalanlarının çevreye zarar vermesi, doğal alanların bilinçsizce kullanımından kaynaklanan çevre sorunları oluşturmaktadır.

Tablo 7. Turizm Sektöründe Altyapı Temasına İlişkin SWOT Belirleyicileri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<i>“Ulaşım kolaylığı”, “Tarım turizmine uygun ve ulaşım ağına yakın alanların bulunması”, “Ulaşım olanaklarının elverişli olması” ,“Sağlık, telekomünikasyon, su, elektrik ve yapı altyapısının gelişmiş olması”, “Mevcut turizm altyapısı”, “Hastanelerin yeterli teknolojik alt yapıya sahip olması”, “Yörenin yeterli altyapıya sahip olması”, “Antalya’ya ulaşım kolaylığı”, “Geyik bayır’ a ulaşımın kolaylığı”, “Ulaşım imkânlarının gelişmiş olması ve kolaylığı Turizm amaçlı kullanılabilecek milli park ve benzeri rezervlerin bulunması”, “İstanbul’un kara, deniz ve hava yollarını kullanmak isteyen tüm ziyaretçilere açık olması”, “Kente kolaylıkla ulaşılmasını sağlanması”.</i>	<i>“Ulaşım altyapısının yetersiz kalması”, “Macera turizmi bakımından herhangi bir alt yapının olmaması”, “Alt yapının turizm faaliyetleri için istenen düzeyde geliştirilmiş olmaması”, “Alt yapının turizm faaliyetleri için istenen düzeyde geliştirilmiş olmaması”, “Üç belediye sınırları içerisinde de altyapı ve üst yapı problemleri ciddi boyutlarda olması”, “İlin alt yapısının termal turizm için yeterli olmaması”, “Adıyaman’a ulaşımın zor olması”, “Destinasyonun alt yapı yetersizliği”, “Şehirlerarası yolların altyapı bozuklukları”, “Havaalanının Niteliksiz ve Yetersiz Olması (Sis durumlarında rotar vb.)”, “Yetersiz alt ve üst yapı olanakları”, “Ulaşım altyapısının turizm açısından istenilen düzeyde olmaması”, “Altyapı ve hizmet kalitesinin ihtiyaçlara cevap vermemesi”, “Konaklama imkânlarının yetersizliği”.</i>
Fırsatlar	Tehditler
<i>“Bölgeye olan ulaşım başta olmak üzere altyapı sorunlarının da çözülmesi”, “Potansiyel pazar ülkelere ulaşımın kolay olması”, “Diğer gastronomi turizmi alanlarına nazaran turizm alt yapısının olması, “Altyapı geliştirme adına uygun imkânların bulunması”, “Boğaz köprüsünün yapılması ile beraber ulaşım olanaklarının artacak olması”, “Yol çalışmalarına verilen önem, şehirlerarası ulaşım imkânlarının artması”, “Hava alanına ve karayolu ulaşım ağı sayesinde kısa süreli seyahatlerin mümkün olması”, “Havaalanı sayesinde yurtdışına hizmet olanağının yüksek olması”, “İlgaz Tüneli ile birlikte ulaşım imkânlarının gelişmesiyle dolaylı olarak ilçeye gelecek ziyaretçi sayısındaki artış ihtimali”.</i>	<i>“Bölgeyi ziyaret eden turistlerin artması, kentin altyapısının yetersiz kalması”, “Alt yapı veya ulaşım imkanlarının yetersizliği nedeniyle kentin çevre iller ile rekabet gücünün giderek zayıflaması”.</i>

Turizm sektöründe altyapı temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde Tablo 7’de görüldüğü üzere güçlü yönler de ulaşım imkanlarının yeterliliği, turizme yönelik alt yapının iyi durumda olması zayıf yönler olarak, bazı turizm çeşitleri için alt yapı yetersizliği, fırsatlar açısından ise potansiyel pazar ülkelere ulaşım imkanının kolay olması, alt yapı çalışmalarına verilen önemin artması tehdit arz eden durum ise Türkiye’yi ziyaret eden turist fazlalığı ve bu sebepten meydana gelen alt yapı yetersizlikleri oluşturmaktadır.

Tablo 8. Turizm Sektöründe Hukuk Temasına İlişkin SWOT Belirleyicileri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
“Çevre ülkeler ile vize uygulamasının kalkmış olması”	“Yaylalardaki imar sorunları”, “Kamu teşekkülleri ve yerel yönetimlerin turizmin geliştirilmesindeki yetersizliği”, “Denetim imkânlarının az ve denetimin zor olması”.
Fırsatlar	Tehditler
“2023 Turizm stratejilerinde Balıkesir ili kırsal turizminin de geliştirilmesini hedeflenmesi”, “2023 Turizm stratejisinde Antalya-Burdur-Isparta kapsamında alternatif turizm türlerine ağırlık verilmesi”, “Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023 Türkiye Turizm Stratejisinde eko-turizmin geliştirileceği bölgeler arasında Kastamonu'nun da yer alması”, “Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından Kastamonu Doğa Turizmi Master Planı'nın hazırlanması”.	“İmar ve yapı denetiminin zayıflığı”, “Sit alanlarının imara açılmama ihtimali”, “İmar sorunlarının termal turizmi olumsuz yönde etkilemesi”.

Turizm sektöründe hukuk temasına ilişkin SWOT analizi verileri incelendiğinde Tablo 8’de görüldüğü üzere güçlü yönler de bazı ülkeler ile vize sorununun kalkmış olması zayıf yönlerde denetim zorlukları, imar sorunları, turizm gelişiminde devlet yetersizliği, fırsatlar; 2023 stratejileri, master planın hazırlanması, tehditler ise imar sorunlarının turizm çeşitlerini kötü etkilemesi ve yapı denetim eksiklikleri olmuştur.

Tablo 9. Turizm Sektöründe Politik Temasına İlişkin SWOT Belirleyicileri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
“Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın turizmi bütün yıla yayma politikalarının Afyonkarahisar'ın termal turizmine katkı sağlaması”, “Bölge illerdeki rakip destinasyonlara göre terör olayının neredeyse hiç yaşanmaması”	“Yerel yönetimlerin bölgeye olan ilgisinin yetersizliği”, “Yerel ve ulusal yönetimlerin tarım turizmine yönelik plan ve politikalarının yetersizliği”, “Bölgedeki doğal coğrafya kaynaklı turizme ilişkin planlama çalışmalarının olmaması”, “Yerel yönetimlerin konu ile ilgili bilgisinin yetersiz olması”, “Afyonkarahisar'ın kamu ve yerel yönetimlerin termal turizmin gelişimi açısından yeterli katkı sağlayamaması istekli olmaması”, “Afyonkarahisar'a ait turizm kalkınma (master) planlamasının olmaması”, “Termal turizme yönelik stratejik planlamanın olmayışı”, “Bürokratik engeller”, “Devlet yardım, teşvik ve desteklerinin yetersizliği”, “Terör ve vb. Uluslararası imajı olumsuz yönde etkileyen durumların yaşanması”, “Coğrafi Konum İtibariyle Terör Olayları İle Anılması Dolayısıyla Önyargı”, “Kamu ve Özel İşletmelerin Turizmle İlgili Çalışmaların Yetersizliği”, “Kamu ve Özel İşletmeler Arasındaki Koordinasyon Eksikliği”, “Şehir Planlaması”.
Fırsatlar	Tehditler
“Büyüyen dünya turizmi, Türkiye'nin AB adaylığı ve stratejik öneminin artması”, “Kırsal kalkınma noktasında son yıllarda devlet desteğinin sağlanması”, “Yerel yönetimin turizm faaliyetlerine destek vermesi”, “Türkiye'nin Avrupa Birliğine girme ihtimali”, “Yunanistan ile ilişkilerin düzelmesi”, “Yerel yönetimin turizmi geliştirme konusunda destek	“Siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar”, “Siyasal istikrarsızlık”, “Terör faaliyetleri”, “Uluslararası siyasi belirsizlikler”, “Sınıra Yakın Olması Dolayısıyla Savaş Tehdidi”, “Bölgedeki Terör Faaliyetleri”, “Politik nedenlerden ötürü yöresel lezzetler-den biri olan şarap turizminin yeterince gelişemiyor olması”, “Güvenlik sorunları”, “Yörenin

<p>vermesi”, “Afyonkarahisar’ın kamuoyundaki termal turizm başkenti imajı”, “Orman ve Su İşleri Bakanlığının Gölsu Projesi kapsamında 29 adet gölet yapılması planlanmaktadır”, “Türkiye’nin turizm politika ve planlamasında alternatif turizm türlerine öncelik verilmesi”.</p>	<p>taşıma kapasitesi ile ilgili çalışmalarının olmaması”, “Sağlık turizmi ve potansiyelinin henüz Türkiye’de devlet politikası olarak görülememesi”, “Ülkemize turist gönderen ana pazarları oluşturan AB ülkelerinde yaşanan ekonomik ve siyasi problemler”, “AB ülkelerinden Türkiye aleyhtarı propagandalar sonucu oluşan olumsuz imaj algısı”, “Suriye’de yaşanan iç karışıklıkların ülke imajına olumsuz etkileri”.</p>
---	--

Turizm sektöründe politik temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde Tablo 9’da görüldüğü biçimde güçlü yönler de kültür ve turizm bakanlığının etkili politik çalışmaları zayıf yönlerde bazı bölgelerin turizm strateji planlarının olmaması, terörün uluslararası imajı kötü etkilemesi, kamu ve özel işletmeler arasındaki koordinasyon eksikliği fırsat oluşturan durumlarda, Türkiye’nin AB adaylığı ve stratejik öneminin artması turizme devlet desteği, Türkiye’nin turizm politika ve planlamasında alternatif turizm türlerine öncelik verilmesi, tehditleri ise siyasal istikrarsızlık, güvenlik sorunları ve taşıma kapasitesi sorunları oluşturmaktadır.

Tablo 10. Turizm Sektöründe Pazarlama Temasına İlişkin SWOT Belirleyicileri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<p>“Olumlu düşüncelerini çevresindekilerle paylaşan ziyaretçiler, kentin tanıtımına da yardımcı olmaktadır”.</p>	<p>“Reklam ve tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği”, “Yörenin yakın çevre tarafından tanınmasına rağmen, ülke genelinde tanınırlığının olmamasının nedeni tanıtım ve pazarlama eksikliğinden kaynaklanmaktadır”, “Sağlık turizminde İstanbul’un yeterli tanıtım ve pazarlama yapamaması”, “Termal turizme yönelik pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği”, “Pazarlama kaynak ve kanallarının yetersizliği”, “Potansiyel kırsal turizm ziyaretçilerine yönelik tanıtım eksikliği vardır”, “Gastronomi turizmine elverişli ürünlerin tanıtım ve pazarlanmasına yönelik yetersizlikler”, “Tarihi ve doğal zenginliklerin yeterince tanıtılmaması”, (Pazarlama) “Yörenin yakın çevre tarafından tanınmasına rağmen, ülke genelinde tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin eksikliği”, “Tanıtım ve imaj eksikliği”, “İnternet sitelerinin destinasyonu tanıtımda yetersiz olması”, “Tanıtım eksikliği”, “Gastronomi turizmi potansiyeli konusundaki yeterli tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin bulunmaması”, “Tanıtım Eksikliği”, “İlçenin yeterince tanınmaması ve tanıtılmaması”, “Tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği”, “Tarımsal ürünlerin üretimi ve pazarlanması konusunda organizasyon eksikliği”, “Tarımsal turizm konusunda tanıtım eksikliği”, “Bölge ve ülke genelinde tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yeterli olmaması”, “Bölgenin Macera Turizmi ile ilgili tanıtımının ve pazarlanmasının yapılmaması”, “Macera turizmine yönelik olarak planlama, tanıtım ve araştırma faaliyetlerinin olmaması”, “İlin macera turizmiyle alakalı tanıtımının ve pazarlanmasının yapılmaması”, “Yöreye özgü ürünlerin turizme yönelik olarak pazarlanmaması”, .</p>
Fırsatlar	Tehditler
<p>“Yöresel tarımsal ürünlerin katılımcılara tanıtma olanağı”, “İlçenin ulusal ve uluslararası alanda tanıtımı için tarım turizminin araç olarak kullanılması”, “Çeşitli gastronomi ürünlerinin</p>	<p>“Medyada Çıkan Olumsuz Haberler”, “Adıyaman’ın yeterince tanınmaması tanıtılmaması”, “Ülkesel</p>

tanıtım ve pazarlanması”, “Bölge üzümlerinden elde edilen şarapların çeşitlendirilmesiyle birlikte etkin tanıtım ve pazarlama yöntemlerinin kullanılması”, “Tarihi ve doğal zenginliklerin etkin tanıtımı yoluyla kentin alternatif turizm çeşitlerine uygun hale getirilmesi”, “Yöreye özgü marka ürünlerin ilgili turizminin gelişmesi için bir fırsat ve reklam aracı olması”.

ölçekte Turizm pazarlama zincirindeki modernizasyonun yapılamaması”.

Türkiye’deki 2007-2016 dönemine ilişkin turizm sektörüne yönelik SWOT çalışmalarında pazarlama temasına ilişkin belirleyicilerde Tablo 10’daki güçlü yönler turistlerin yeni ziyaretçilere olumlu tavsiyelerde bulunması, zayıf yönlerde reklam ve tanıtım eksikliği olarak yer alırken fırsatlarda tarihi ve doğal zenginliklerin etkin tanıtım ile pazarlanması, tehditlerde ise medyada çıkan olumsuz haberler etkili olmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Turizm gelişen dinamik bir endüstri olarak birçok ev sahibi ülkeye sağladığı sayısız yarar ve avantajlarla önemini artırmaktadır. Turizm, bir ülkenin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunur. Aynı zamanda ülkenin marka değeri, imajı ve kimliğinin oluşturulmasına yardım eder. Ziyaretçiler için konaklama, yiyecek ve içecek hizmeti sunma başta olmak üzere ulaşım hizmetleri, araç kiralama, rezervasyon hizmetleri, kültürel faaliyetler, spor ve eğlence faaliyetleri ve perakende olarak hediyeelik eşya satışları doğrudan turizmle ilişkili faaliyetler olarak öne çıkar. Bununla birlikte çok geniş bir yelpazede hizmet sunan bu sektörün belirli dönemlerde güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerinin ortaya konulması rekabet gücünü artırabilir. Bu anlamda yerel, bölgesel veya ülke düzeyinde sektöre yönelik SWOT analizi çalışmaları önemli çıktılar olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmada dünyada ulusları turist sayısında ilk on destinasyon içerisinde yer almakta olan Türkiye destinasyonuna ilişkin yerel düzeyde 2007-2016 dönemindeki SWOT analizi araştırmaları konu edinilmiş ve bu araştırmalar güçlü ve zayıf yönler ve fırsat ve tehditler boyutuyla içerik analizi kapsamında toplum, kültür, ekonomi, coğrafya, çevre, altyapı, hukuk, politika ve pazarlama alt kategorileri etrafında irdelenmiştir. Türkiye turizminin güçlü yönleri coğrafya, kültür ve toplum, zayıf yönleri; pazarlama yetersizliği, toplum ve altyapı fırsatları coğrafya, kültür ve ekonomi tehditler ise çevre tahribi olarak belirlenmiştir.

Toplum temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde güçlü yönler genel olarak yerli halkın turistlere olan sıcakkanlılığı ve misafirperverliği ve yerli halkın turizm konusunda bilinçli olmasıyla zayıf yöneler turizm türleri konusunda halkın yeterince bilgi sahibi olmaması ve turizmde nitelikli iş gücü eksikliğiyle fırsatlar yerli halkın turizm faaliyetlerine sıcak bakması ve turizm için dinamik nüfusun fazlalığıyla tehditler ise yerli halkın turizm faaliyetlerine yeterince dahil edilememesi ve turistik imajın düşüklüğü öne çıkan durumlar olmuştur.

Kültürel teması yapısal olarak incelendiğinde güçlü yönlerde zengin tarihi kültür ve tabiat varlıklarına sahip olma, festivaller, el sanatları ve gastronomi zayıf yönlerde doğal, tarihi, kültürel zenginliklerin turizm amaçlı değerlendirilmemesi, girişimcilik kültürünün oluşmaması, gelenek ve göreneklerin yok olması fırsatlar açısından ise bozulmayan kültürel varlıkların çokluğu ve yöresel kültürel zenginlikler tehditlerde ise kültürel çevrenin tahrip edilmesi olarak ön plana çıkmıştır.

Ekonomik temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde güçlü yönler yerli ve yabancı turizm yatırımcılarının fazla oluşu ve diğer ülkelere göre turizm konaklama ve hizmetlerin ekonomik açıdan uygunluğu, zayıf yönlerde finansal yetersizlikler, bölgede turizm yatırımcılarının ve yöneticilerine ait bir meslek örgütünün bulunmaması, fırsatlar olarak turistik faaliyetlerin yörede istihdam yaratması ve yeni yatırımcılar ile yeni turizm olanakları, konaklama ve yeme içme imkânlarının artması, tehdit oluşturacak unsurlar arasında ise yüksek enflasyon ve alım gücü düşüklüğü ve Türk ekonomisinin kırılganlığı olmuştur.

Turizm sektöründe coğrafik temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde güçlü yönler, coğrafi konumunun turizm çeşitlerine elverişli olması, bozulmamış bir doğaya sahip olması, bitki örtüsü ve hayvan çeşitliliğindeki zenginlik zayıf yönler olarak, iklimsel nedenlerden dolayı bazı turizm türlerinin kısa süreli yapılabilmesi, coğrafya kaynaklı turizm faaliyetlerinin az olması fırsat oluşturan durumlar ise kırsal alanlarda çok sayıda endemik bitki örtüsü ve yabani hayvanların olması, tracking, rafting, agro-turizm, kültür turizmi, kırsal turizm, balon turizmi, kampçılık, kuş gözlemciliği gibi pek çok farklı turizm çeşidi potansiyelinin coğrafya olarak elverişli olması, tehditler ise Türkiye’nin 1. derecede deprem bölgesinde yer alması, Ortadoğu’da yaşanan gerginliklerden Türkiye’nin etkilenmesi olmuştur.

Çevresel temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde güçlü yönlerde bozulmamış ekolojik çevre ve biyolojik çeşitlilik, alternatif turizme uygun çevre zayıf yönler olarak ise turistik yerlerdeki temizlik ve hijyen sorunları, yolların bozukluğu, trafik sıklığı fırsatlar da doğal çevrenin korunması ve bozulmamış kent dokusu tehdit unsurları ise yapılan havaalanlarının çevreye zarar vermesi, doğal alanların bilinçsizce kullanımından kaynaklanan çevre sorunları olmuştur.

Turizm sektörü altyapı temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde güçlü yönler de ulaşım imkanlarının yeterliliği, turizme yönelik alt yapının iyi durumda olması zayıf yönler olarak, bazı turizm çeşitleri için alt yapı yetersizliği, fırsatlar açısından ise potansiyel pazar ülkelere ulaşım imkanının kolay olması, alt yapı çalışmalarına verilen önemin artması, tehdit arz eden durum ise Türkiye’yi ziyaret eden turist fazlalığı ve bu sebepten meydana gelen alt yapı yetersizlikleri gösterilmiştir.

Hukuk temasına ilişkin SWOT analizi verileri incelendiğinde güçlü yönler de bazı ülkeler ile vize sorununun kalkmış olması zayıf yönlerde denetim zorlukları, imar sorunları, turizm gelişiminde devlet yetersizliği, fırsatlar; 2023 stratejileri, master planın hazırlanması, tehditler ise imar sorunlarının turizm çeşitlerini kötü etkilemesi ve yapı denetim eksiklikleri olmuştur.

Turizm sektöründe politik temasına ilişkin SWOT analizi verileri yapısal olarak incelendiğinde güçlü yönler de kültür ve turizm bakanlığının etkili politik çalışmaları zayıf yönlerde bazı bölgelerin turizm strateji planlarının olmaması, terörün uluslararası imajı kötü etkilemesi, kamu ve özel işletmeler arasındaki koordinasyon eksikliği fırsat oluşturan durumlarda, Türkiye’nin AB adaylığı ve stratejik öneminin artması turizme devlet desteği, Türkiye’nin turizm politika ve planlamasında alternatif turizm türlerine öncelik verilmesi, tehditleri ise siyasal istikrarsızlık, güvenlik sorunları ve taşıma kapasitesi sorunları olmuştur.

Pazarlama temasına ilişkin belirleyicilerde güçlü yönler turistlerin yeni ziyaretçilere olumlu tavsiyelerde bulunması, zayıf yönler; reklam ve tanıtım eksikliği olarak yer alırken fırsatlar da tarihi ve doğal zenginliklerin etkin tanıtım ile pazarlanması, tehditlerde ise medyada çıkan olumsuz haberler etkili olmuştur.

Bu araştırma sonuçları göstermiştir ki turizm, stratejik olarak yönetilmesi gereken bir sektördür. Bu sektörde bir ülke veya bölgenin başarısı iç ve dış çevrenin iyi bir şekilde analiz edilmesine bağlıdır. Bu anlamda SWOT analizi sonuçları önemli çıktılar olarak görülebilir. Değişik zamanlarda gerçekleştirilen SWOT sonuçlarının birleştirilmesi farklı öngörüler oluşturabilir.

Kaynakça

- Akdemir, A., Konakay, G., Küçükaltan, D., Marangoz, M., Ulukan, İ.C., Eren Gümüştekin, G. ve Hepkul, A. (2012). *Stratejik Yönetim*. (Eds. Ali Akdemir ve İ. Cemil Ulukan), Eskişehir: Açıköğretim Yayınları
- Ayaz, N. (2015). Milli Eğitim Şurası Kararlarında Mesleki Eğitimin Düşünsel Yapısı Ve Turizm Eğitimi. *Turizm Akademik Dergisi*, (2) 45-57.
- Baransel, A. (1993). *Çağdaş Yönetim Düşüncelerinin Evrimi*. 3. Baskı, İstanbul: İİİT. Fak.Yay. No: 257.
- Çoban, B. ve Karakaya, Y. E. (2010). Geleceği Planlamada Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi: Kavramsal Yaklaşımlar, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(4), 242-352.
- Collins-Kreiner, N. ve Wall, G. (2007). Evaluating Tourism Potential: a SWOT analysis of the western negev, israel. *Tourism Review*, 55(1), 51-63.
- Dinçer, Ö. (2004). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Drucker, P. (1999). *21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları* (Çev. İ. Bahçıvanlıgil). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Efil, İ. (2009). *Yönetim ve Organizasyon*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Emir, O. (2011). *Turizmde SWOT Analizi: Afyonkarahisar Örneği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Feili, H., Qomi, H., Sheibani, S. ve Azmoun G. (2017). SWOT analysis for sustainable tourism development strategies using fuzzy logic. *3rd International Conference of Science & Engineering In the Technology Era*, At Copenhagen, Denmark, November.
- Goranczewski, B. ve Puciato, D. (2010). SWOT analysis in the formulation of tourism development strategies for destinations. *Tourism*, 20(2), 45-53.
- Harris, H. (2001). Content Analysis of Secondary Data: A Study of Courage in Managerial Decision Making. *Journal of Business Ethics*, 34(3):191-208.
- Howe, S. (1993). *Corporate Strategy*. Hongkong: The Mcmillan Press.

- Kartakoullis, N. ve Karlis, G. (2002). Developing Cyprus as a sport tourism destination: the results of a swot analysis. *Journal of Sport Tourism*, 7(4), 3-17.
- Kaya, G. (2010). Konaklama işletmeciliğinde stratejik yönetim süreci: kavramsal bir yaklaşım. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18), 27-35.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2008). *Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uygur, A. ve Göral, R. (2005). *Yönetim ve Organizasyon*, Ankara: Nobel Yayınları.

YERLİ TURİSTLERİN ETİK YİYECEK İMAJINA YÖNELİK ALGILARI: SAFRANBOLU ÖRNEĞİ

Nuray TÜRKER

Cenk Murat KOÇOĞLU

Merve YILDIRIM KALEM¹

Özet

Çevreye karşı duyarlı turistlerin ortaya çıkması seyahat endüstrisinde köklü değişikliklere neden olmuştur. Turistin davranışı, çevreye duyarlı konaklama tesisi seçiminden, çevreyle dost turizm türlerine katılmaya, seyahat sırasında suyun ve enerjinin tasarruflu kullanılmasından ekolojik ve etik yiyecek tüketimine kadar pek çok değişikliğe uğramıştır. Günümüz turistleri, seyahatleri sırasında etik yiyecek tüketimine yani çevreye karşı sorumlu olan ve sürdürülebilir üretim ilkelerine göre üretilen yiyecekleri tüketmeye özen göstermektedir. Bununla birlikte neyin etik yiyecek olarak kabul edileceği konusunda kavramsal bir fikir birliği yoktur. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistlerin etik yiyecek imajına yönelik algılarını belirlemektir. Araştırmada, veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden faydalanılmıştır. Aralık 2018'de Safranbolu'yu ziyaret eden 390 yerli turiste anket uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar, yerli turistlerin etik yiyecekleri; ambalaj ve atıkların azaltılmasına odaklanan, mevsiminde ve yerel olarak üretilen, taze ve hilesiz olan, çevreyi kirletmeyen süreçlerle üretilen yiyecek olarak algılamaktadırlar. Bununla birlikte katılımcılara göre etik yiyecek, bulunması kolay olmayan ve makul fiyattan satılmayan ürünlerdir. Araştırmada ayrıca; turistlerin demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir) göre etik yiyecek imajı algıları arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik yiyecek; etik yiyecek imajı; yerli turistler, Safranbolu.

Perceptions of Domestic Tourists Towards Ethical Food Image: The Case of Safranbolu

Abstract

The emergence of environmentally sensitive tourists has led to radical changes in the travel industry. The behavior of the tourist has shifted, from choosing the environmentally sensitive accommodations to participation in environmentally friendly tourism types, from the efficient use of water and energy during vacation to ecological and ethical food consumption. Today's tourists give more importance to consume ethical foods during their vacation, in other words, foods produced considering the environmentally friendly issues and according to the principles of sustainability. However, there is no conceptual consensus on what should be considered as ethical food. In this context, the aim of this study is to determine the perceptions of domestic tourists visiting Safranbolu towards ethical food image. The research was carried out with 390 local tourists who visited Safranbolu in December 2018 using a structured questionnaire. The results showed that tourists perceive ethical foods which is focussed on packaging and waste reduction, produced by using non-polluting processes, and as seasonal, locally produced, fresh and pure foods. However, according to the participants, ethical foods are products that are not easy to find and are not sold at a reasonable price. Research also revealed that there is a significant difference between the perceptions of participants on ethical food image according to their demographic characteristics (gender, age, education and income).

Key Words: Ethical food; ethical food image; domestic tourists, Safranbolu.

Giriş

Çevre kirliliği, günümüzün en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Sanayileşme, aşırı nüfus artışı ve üretimde çevreyle dost olmayan üretim teknolojilerinin kullanılması dünyada çevre kirliliği kaynaklı sorunları arttırmıştır. Her gün beslenmek amacıyla tükettiğimiz yiyeceklerin çoğu insan sağlığına zararlıdır. Bu zararlar üretim sürecinde kullanılan kimyasallardan, hormonlardan, üretildikleri alanlardaki toprağın, suyun ve havanın kirliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu olumsuzlukların farkına varan tüketicilerin de tüketim eğilimleri; çevreye, biyolojik çeşitliliğe ve insan sağlığına daha az zararlı ürünleri satın alma ve tüketme yönünde değişmekte; tüketiciler giderek çevre dostu ürünleri satın alma eğilimi göstermektedirler. Böylece etik tüketicilik, etik yiyecek gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Tüm dünyada doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma üzerine odaklanan değişimler; çevreye duyarlı bir turist grubu yaratmış, çevreyle dost turizm türlerinin artmasına, iyi, temiz ve adil gıda hareketi

¹ Karabük Üniversitesi, Karabük, Türkiye

olan Slow Food gibi akımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, etik turizm ürünlerinin gelişmesini olumlu yönde etkilemektedir. Seyahate eden kişiler giderek seyahatleri sırasında doğal ve katkısız organik yiyecekler, geri dönüşümlü ürünler tüketmek istemektedir.

Diğer yandan; günümüz turistine göre yiyecek, en büyük üç önemli turistik faaliyetten biridir (Cömert & Özkaya, 2014). Son yıllarda yerel olanı tanıma ve tüketme isteği gittikçe artmaktadır. Turistler, yedikleri yiyeceklerin içindeki malzemelerin nereden geldiğini ve bu ürünlerin gerek kendi sağlıkları üzerinde gerekse çevre üzerinde sebep olabileceği etkileri bilmek istemektedirler (Kanık, 2014: 14). Dolayısıyla bu durum, etik yiyecek kavramının önem kazanmasına sebep olmaktadır. Nitekim, Steptoe ve ark. (1995) 'nın araştırması sağlık, fiyat, kişinin ruh hali, içeriği, net ağırlığı, etik gibi pek çok faktörün insanların yiyecek seçimini etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum insanların yiyecek seçimlerinde etik unsurları da dikkate aldıklarını göstermektedir.

Son yıllarda etik yiyecek konusu ilgi çeken bir konu olmasına rağmen (Shaw v.d., 2015, Van Doorn & Verhoef, 2011; Carbone v.d., 2009), etik yiyecek, etik yiyecek algısı, etik yiyecek imajı, etik yiyecek-turizm sektörü ilişkisi ve etik yiyeceğin önemi üzerine yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda ulusal literatür incelendiğinde turizm alanında etik yiyecek imajını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yiyecek ve etik ile ilişkilendirilebilecek çalışmaların genellikle yiyecek üretiminde ve pazarlamada etik (Akan & Özdehan Ocak, 2017), yiyecek içecek işletmelerinin satış çabalarında etik (Doğan, Şanlıer ve Tuncer, 2010), yiyecek-içecek işletmelerinde etik uygulamalar (Doğdubay & Karan, 2015) konularına odaklandığı görülmektedir. İmaj çalışmalarının ise ağırlıklı olarak destinasyon imajı üzerine odaklandığı görülmektedir.

Yabancı literatür incelendiğinde ise destinasyon imajı (Casalegno & Viassone, 2012; Page & Connel, 2009; Olimpia, 2008; Hankinson, 2004; Echtner & Ritchie, 2003) yerel mutfak imajı (Peştek & Çinjarević, 2014), yiyecek-içecek üretiminde etik ve sosyal sorumluluk (Korthals, 2006; Boumediene & El Houada, 2018) ile ilgili alanyazında çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı öngörülmektedir.

Son zamanlarda yapılan bazı araştırmalarda, turizm endüstrisinde algılanan yiyecek imajını ölçmede çok boyutlu yaklaşımlar benimsenmiştir (Jang v.d., 2009; Verbeke & Lopez, 2005; Peştek & Çinjarević, 2014). Konuyla ilgili en dikkate değer çalışma, Viassone ve Grimmer, (2017) tarafından yapılmış olup yazarlar etik yiyecek imajı konusunda bir ölçüm aracı geliştirmişlerdir. Çalışma, etik yiyecek imajı; etik yiyeceklerin sürdürülebilirliği, etik yiyeceklerin nitelikleri, eşsiz yiyecekler ve kültürel miras, etik yiyeceklerin psikolojik özellikleri ve etik yiyeceklerin bütüncül özellikleri olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır (Viassone & Grimmer, 2017: 549).

Bu çalışmanın temel amacı, Safranbolu'ya gelen yerli turistlerin etik yiyecek imajına yönelik algılarını ölçmektir. Ampirik çalışmanın yapıldığı Safranbolu önemli bir kültür turizmi destinasyonu olup yılda yaklaşık bir milyon ziyaretçi almaktadır. 1994 yılında UNESCO Dünya Miras Alanı ilan edilen şehrin ziyaretçileri ağırlıklı olarak günübürlüktür. Ziyaretçilerin sadece % 30'u kentte gecelemeaktadır. Geceleme yapanların % 21'i yabancı olup Çin, Tayvan, Almanya, ABD, Güney Kore, Malezya gibi ülkelerin vatandaşlarıdır.

Literatür

Etik Yiyecek Ve Etik Yiyecek İmajı Kavramları

Son yıllarda, yiyecek endüstrisinde yeni teknolojilerin kullanılması ile birlikte, yiyecek üretiminde etik uygulamalara yol açan birçok yeni gelişme ortaya çıkmıştır (Coff, 2006: 22). Ayrıca, tüketiciler de tüketim tercihleri ve bunların yarattığı etkiler konusunda daha bilinçli hale gelmişlerdir. Tüketicilerin bilincinin artması, tüketicilerin yiyecek tercihlerinde etik yiyeceklerin önemli bir rol oynamasına sebep olmaktadır (Redl, 2013).

Yiyecek ve etik kavramlarının birlikte kullanılması, yiyecek ve etik arasındaki ilişkinin gittikçe önem kazanması "yiyecek etiği" adı verilen yeni bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yiyecek etiği; yiyeceğin üretiminde, dağıtımında, hazırlanmasında ve tüketilmesinde etik ilkeleri içeren ve insanlara yol gösteren disiplinler arası bir alan olarak kabul edilmektedir (Pollan, 2008).

Genel olarak, etik yiyecek, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir üretim sistemleriyle (üretimde ekonomik, güvenli ve kirlenici olmayan süreçler kullanılması, enerji ve doğal kaynakların korunması ve üretici ve çalışanlara adil davranılması) ilişkilendirilmiştir (Viassone & Grimmer, 2015). Etik yiyecek, yiyeceğin üretiminden satışına kadar geçen süreçte etik ilkelere ne derece uyulduğu ile ilgili olup kalite ve güvenlik standartlarına uygun, doğal çevre üzerinde olumsuz etki yaratmayacak biçimde üretilmiş, uygun şekilde fiyatlanmış, insan sağlığı üzerinde olumsuz etki yaratmayan ürünler ile adil ticareti ifade etmektedir. Bu bağlamda yiyecek - içecek üretiminde çalışan işçiler sömürülmeden, hayvan katliamına varan aşırı kullanımlara yol açmadan ve doğal çevreye zarar vermeden üretilen sağlıklı yiyecekler etik yiyeceklerdir. Context Marketing'in (2010) etik yiyeceklerle ilgili 600 kişi üzerinde ABD'de yapmış olduğu araştırmada katılımcıların % 90'ı etik yiyeceklerin çevreyi koruduğunu, yüksek kaliteye

ve yüksek güvenlik standartlarına sahip olduklarını, çiftlik hayvanlarına karşı insana yakışır uygun davranışlar içerdiğini ifade etmektedirler.

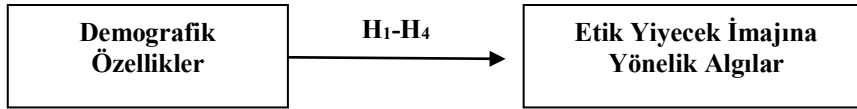
Etik yiyecek, yalnızca insanların kendi beden sağlıklarına odaklanan, kişisel yararların sürdürülmesi ile ilgili bir kavram değildir. Aynı zamanda çevre, toplum ve gelecek nesiller gibi yiyecek ile ilgili tarafların korunması ile ilgili bir kavramdır. Etik yiyecek, yiyeceklerin hangi hammaddelerden üretildiğine, üretim uygulamalarına ve dağıtımına kadar pek çok konuyu içermektedir (Coff, 2006).

Etik yiyecek imajı ise insanların etik yiyecekten ne anladığını; etik yiyecek ile ilgili inanç, fikir ve algılarını ifade etmektedir. Etik yiyecek imajı bir yiyeceğin nasıl üretildiği ve işlendiği, doğal çevre üzerindeki etkileri, sahip olduğu kalite ve güvenlik standartları, yiyeceklerin nerede satıldığı ve nasıl fiyatlandırıldığı ile ilgili olarak tüketicinin sahip olduğu inançlardır (Grimmer & Viassone, 2017). Ölçüm kapsamında; etik yiyeceklerin sürdürülebilirliği, etik yiyeceklerin nitelikleri, etik yiyeceklerin psikolojik özellikleri, eşsiz yiyecekler ve kültürel miras ve etik yiyeceklerin holistik özellikleri olmak üzere beş boyut değerlendirilmiştir.

Etik yiyeceklerin sürdürülebilirliği; güvenli ve çevreyi kirletmeyen üretim, üretimi gerçekleştiren kişilerin ödüllendirilmesi, yerel ve mevsiminde yiyecekler, azalan atık ve ambalaj üretimi ile ilişkilendirilmektedir. Etik yiyeceklerin nitelikleri; yiyeceklerin tazeliği, içerdiği besin değerleri ve fiyatı ile ilgilidir. Etik yiyeceklerin psikolojik özellikleri; yiyeceklerin tadı, hatırlatıkları, kolay bulunabilirliği ve lezzeti ile ilgili algıları ifade etmektedir. Eşsiz yiyecekler ve kültürel miras; yiyeceği diğer rakiplerinden ayıran özellikler, ait olduğu kültürün ahlaki değerleri ve geleneksel mutfacı ne derece yansıttığı ile ilgilidir. Holistik özellikler ise yiyeceğin bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesini ifade etmektedir (Grimmer & Viassone, 2017).

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada; yerli turistlerin etik yiyecek imajı algılarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu model yerli turistlerin etik yiyecek imajının demografik özelliklerine göre farklılık gösterdiğini öngörmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma modeli kapsamında literatürdeki çalışmalardan da (Altay, 2016; Çelik & Aksoy, 2017; Koçoğlu & Avcı, 2018) faydalanılarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₁: Yerli turistlerin cinsiyetlerine göre etik yiyecek imajı algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂: Yerli turistlerin yaşlarına göre etik yiyecek imajı algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₃: Yerli turistlerin eğitim düzeylerine göre etik yiyecek imajı algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₄: Yerli turistlerin gelir düzeylerine göre etik yiyecek imajı algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Metodoloji

Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistlerin etik yiyecek imajı algılarını ölçmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Bu amaçla çalışmada Grimmer ve Viassone (2017) tarafından geliştirilen ölçme aracı kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yerli turistlerin etik yiyecek imajına ilişkin algılarını ölçmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Sorulara ilişkin ifadeler 5'li Likert ölçeğinde "1-Kesinlikle Katılmıyorum ve 5-Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yapılandırılmıştır. İkinci bölümde ise turistlerin demografik özellikleri belirlemek amacıyla sorular sorulmuştur. Soru formunun kapsam geçerliliğinin saptanması için konuya hâkim 2 akademisyen ile görüşülmüş ve bu doğrultuda sorularda anlam gücülüğü oluşturabilecek ifadeler düzeltilmiştir.

Araştırmanın evrenini Safranbolu'ya gelen yerli turistler oluşturmaktadır. Araştırmada örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistler araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma, Aralık 2018'de Safranbolu'nun Çarşı kesiminde yürütülmüştür. Anketler araştırmacılar tarafından yüz yüze uygulanmış ve toplamda 400 anket elde edilmiştir. Ancak; eksik ve yanlış doldurulan 10 anket geçersiz sayılmış ve nihai olarak 390 örneklem sayısına ulaşılmıştır.

Bulgular

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Turistlerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Ortaöğretim	94	24,1
Kadın	208	53,3	Ön Lisans	54	13,8
Erkek	182	46,7	Lisans	191	49,0
Yaş	n	%	Lisansüstü	44	11,3
18-24 yaş	59	15,1	Gelir	n	%
25-34 yaş	134	34,4	1600 TL ve altı	22	5,6
35-44 yaş	88	22,6	1601-2600 TL	60	15,4
45-54 yaş	65	16,7	2601-3600 TL	88	22,6
55-64 yaş	44	11,3	3601- 4600 TL	90	23,1
Eğitim Durumu	n	%	4601 TL ve üstü	130	33,3
İlköğretim	7	1,8	Toplam	390	100

Tablo 1’de turistlerin demografik özelliklerini göstermektedir. Buna göre cinsiyet olarak kadınların sayıca biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde yaklaşık üçte birinin (134 kişi) 25-34 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Örneklem büyüklüğü içerisinde en küçük grubu %11,3 (44 kişi) ile 55-64 yaş arasındaki bireyler oluşturmaktadır.

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde yaklaşık yarısının lisans mezunlarından oluştuğu, katılımcıların üçte dördünün yüksek öğrenim derecesine sahip olduğu görülmektedir. Örneklem grubu içerisinde en küçük grubu ise %1,8 (7 kişi) ile ilköğretim mezunları oluşturmaktadır. Katılımcıların gelir düzeyleri dikkate alındığında, en büyük grubu %33,3 (130 kişi) oranla 4601TL ve üstü gelire sahip bireyler oluşturmaktadır. En küçük grup ise %5,6 (22 kişi) ile 1600 TL ve altı gelire sahip bireylerden oluşmaktadır.

Ölçümün ve boyutların güvenilirliği Cronbach Alpha değeri ile ölçülmüş ve ölçüm modelinin yapısal geçerliliğini, tutarlılığını ve sağlamlığını sağlamak için güvenilirlik analizi testi yapılmıştır. Uygulanan anket, değişkeni ölçmek için uygundur ve Cronbach's Alpha değeri 0,793 (iyi düzeyde) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Etik Yiyecek İmajına Yönelik Algıları

Etik Yiyecek İmajı Yönelik Algılar	Ort.	S.S.
Etik yiyecek üretimi, ambalajı ve atıkları azaltmayı içerir	4,14	,78000
Mevsiminde üretilen yiyeceklerdir	4,08	,81024
Etik yiyecekler tazedir	3,93	,82287
Etik yiyeceklerin üretimi güvenli ve çevreyi kirletmeyen süreçlerle gerçekleşir	3,89	,95863
Bu tür yiyeceklerde yerel üretim tercih edilmektedir	3,84	,93690
Etik yiyecekleri tercih ettiğimde iyi hissediyorum çünkü sorumlu bir tercih yaptığımı biliyorum	3,84	,93234
Etik yiyeceklerin üretimine dâhil olan kişiler için sosyal anlamda ödüllendirme vardır	3,83	,89389
Etik yiyecekler diğer yiyeceklerden farklılık gösterir	3,77	,78389
Etik yiyeceklerin besin değerleri yüksektir	3,69	,86684
Etik yiyecekler iyi ve hilesizdir	3,68	,82919
Etik yiyecekler geleneksel mutfağın özelliklerini yansıtır	3,56	,97002
Etik yiyeceğin eşsiz özellikleri vardır	3,54	,87916
Genel olarak etik yiyecekler beklentilerimi karşılamaktadır	3,53	,90282
Etik yiyecek ait olduğu kültürün inançlarını ve değerlerini yansıtır	3,48	,95052
Etik yiyecekler, eski yemekleri hatırlattığından nostaljik çağrışımlar yapmaktadır	3,35	,95898
Etik yiyecek hakkında duyduklarımdan memnunum	3,20	1,02463

Etik yiyecek deneyimi tüm duyuları içerir	2,94	1,0631
Dükkânlarda ve restoranlarda etik yiyeceklerin önemli bir yeri vardır	2,80	1,0729
Etik yiyecekleri bulmak kolaydır	2,74	,93264
Etik yiyeceklerin fiyatları makuldür	2,57	,99787

Tablo 2’de yerli turistlerin etik yiyecek imajına yönelik algılarının ortalamaları yer almaktadır. Yerli turistler, etik yiyecekleri "ambalaj ve atıkları azaltan" ($\bar{X} = 4,14$), "mevsiminde üretilen" ($\bar{X} = 4,08$), "taze olan" ($\bar{X} = 3,93$), "güvenli ve çevreyi kirletmeyen yöntemlerle" ($\bar{X} = 3,89$), "yerel olarak üretilen" ($\bar{X} = 3,84$), "diğer yiyeceklerden farklılık gösteren" ($\bar{X} = 3,77$), "besin değerleri yüksek" ($\bar{X} = 3,69$), "iyi ve hilesiz" ($\bar{X} = 3,68$), "geleneksel mutfağın özelliklerini yansıtan" ($\bar{X} = 3,56$), "eşsiz özelliklere sahip" ($\bar{X} = 3,54$) yiyecekler olarak algılamaktadırlar. Diğer yandan; etik yiyecek imajına yönelik en düşük algılanan ifadeler, “etik yiyeceklerin makul fiyatlı olduğu” ($\bar{X} = 2,57$), “etik yiyecekleri bulmanın kolay olduğu” ($\bar{X} = 2,74$) ve “dükkânlarda ve restoranlarda etik yiyeceklerin önemsendiği” ($\bar{X} = 2,80$) ile ilgili ifadelerdir.

Viassone ve Grimmer’in (2017) çalışmasında etik yiyeceklerin güvenli ve çevreyi kirletmeyen süreçlerle, mevsiminde üretilen yerel yiyecekler oldukları belirlenmiştir. Nitekim Context Marketing’in (2010) araştırmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmaya katılanların % 70’i etik yiyeceklerin çevre için iyi olduğuna, %60’ı etik yiyeceklerin sağlıklı olduğuna ve % 58’i ise güvenli olduğuna inanmaktadır. %66’sı yerel yiyeceklerin her zaman daha çok tercih edildiğini ve %42’si ise yerel olarak üretilen yiyeceklerin daha güvenli olduğunu ifade etmişlerdir.

Safranbolu’yu Ziyaret Eden Yerli Turistlerin Demografik Özelliklerine Göre Etik Yiyecek İmajı Algıları

Yerli turistlerin demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir) bakımından etik yiyecek imajına yönelik algıları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla t testi ve tek yönlü varyans analizi (Anova), farklılığın hangi değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek için Tukey testi kullanılmıştır.

Tablo 3: Demografik Özelliklere Göre Etik Yiyecek İmajına Yönelik Algılar

Değişkenler	Gruplar	n	\bar{X}	t/F	p	Tukey
Cinsiyet	Kadın	208	3,60	4,098	0,000	-
	Erkek	182	3,43			
Yaş	18-24yaş (a)	59	3,46	3,688	0,006	a-e b-e c-e
	25-34yaş (b)	134	3,48			
	35-44yaş (c)	88	3,51			
	45-54 yaş (d)	65	3,56			
	55-64 yaş (e)	44	3,73			
Eğitim	İlköğretim (a)	7	3,40	3,634	0,006	b-d
	Ortaöğretim (b)	94	3,41			
	ÖnLisans (c)	54	3,46			
	Lisans (d)	191	3,59			
	Lisansüstü (e)	44	3,58			
Aylık Gelir	1600TLve altı (a)	22	3,39	4,322	0,002	b-e
	1601-2600TL (b)	60	3,40			
	2601-3600TL (c)	88	3,51			
	3601-4600 TL (d)	90	3,51			
	4601 TL ve üstü (e)	130	3,63			

p<0,05

Tablo 3'te yerli turistlerin etik yiyecek imajına yönelik algılarının demografik özellikler açısından karşılaştırılması amacıyla yapılan bağımsız örneklem t testi, tek yönlü ANOVA ve Tukey testi sonuçları yer almaktadır. Yapılan analizler sonucunda demografik değişkenlere göre (cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir) etik yiyecek imajına yönelik algıların farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Turistlerin etik yiyecek imajına yönelik algılarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumu, bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiş ve yerli turistlerin cinsiyetlerine göre ($p=0,000$) etik yiyecek imajına yönelik algıları arasında farklılık olduğu belirlenmiştir. Kadınların etik yiyeceklerle ilgili önermelere erkeklere kıyasla daha çok katıldıkları saptanmıştır. Nitekim; Beardsworth v.d'nin İngiltere'de yaptıkları araştırmada da cinsiyetler arasında farklılıklar olduğu; kadınların erkeklere kıyasla etik yiyecekler konusunda daha duyarlı (örneğin; yiyecek üretmek için hayvanların kullanılması) oldukları belirlenmiştir (Vabø & Hansen, 2014). Context Marketing'in (2010) araştırmasında da benzer sonuçlara ulaşılmış olup kadınlar erkeklere kıyasla etik yiyecek tüketme konusunda daha heveslidirler. Bu durum kadınların etik yiyeceklerle daha çok ilgili olduklarını göstermektedir.

Turistlerin etik yiyecek imajına yönelik algılarının yaş, eğitim ve gelir düzeylerine göre farklılaşma durumları tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiş ve turistlerin yaş ($p= 0,006$), eğitim ($p=0,006$) ve gelir düzeylerine ($p=0,002$) göre etik yiyecek imajına yönelik algılarının farklılaştığı belirlenmiştir. Yerli turistlerin yaşları ile ilgili Tukey testi sonuçları incelendiğinde; bu farklılığın 55-64 yaş arasındaki bireylerden kaynaklandığı; bu yaş grubundaki kişilerin etik yiyeceklerle ilgili önermelere 18-44 yaş aralığında bulunan kişilere kıyasla daha çok katıldıkları görülmektedir. Turistlerin yaşları arttıkça etik yiyeceklerle yönelik hassasiyetlerinin de arttığı görülmektedir. Bununla birlikte; Context Marketing'in (2011) araştırmasından elde edilen yaş ile ilgili sonuçlar bu çalışmadan elde edilen bulgular ile örtüşmemektedir. ABD'de yapılan araştırmada gençlerin diğer yaş gruplarına kıyasla etik yiyecekler konusunda daha duyarlı oldukları saptanmıştır.

Turistlerin eğitim düzeylerine göre farklılaşma durumu tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiş ve etik yiyecek imajı algılarının katılımcıların eğitim düzeylerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılığın hangi değişkenden kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçları incelendiğinde, ortaöğretim mezunu turistler ile lisans mezunu turistlerin, etik yiyecek imajına yönelik algılarının farklılaştığı görülmektedir. Eğitim durumuyla ilgili ortalamalar dikkate alındığında; turistlerin eğitim durumları arttıkça etik yiyeceklerle ilgili algılarının ve fikirlerinin de arttığı söylenebilir.

Turistlerin etik yiyecek imajı algılarının katılımcıların gelir düzeylerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Turistlerin gelir düzeyleri ile ilgili Tukey test sonuçları incelendiğinde, 1601-2600 TL gelire sahip turistler ile 4601 TL ve üstü gelire sahip olan turistlerin, etik yiyecek imajına yönelik algılarının farklılaştığı görülmektedir. Gelir düzeyi ile ilgili ortalamalar incelendiğinde, turistlerin gelir düzeyleri yükseldikçe etik yiyeceklerle ilgili farkındalıklarının da arttığı söylenebilir. Tüm bu sonuçlar dikkate alındığında **H₁**, **H₂**, **H₃** ve **H₄** hipotezleri kabul edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistlerin etik yiyecek imajına yönelik algıları belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, etik yiyeceklerin çevreye zarar vermeyen, mevsiminde ve yerel olarak üretilen, taze, güvenli, diğer yiyeceklerden farklı, besin değerleri yüksek, hilesiz, geleneksel yemek kültürünü yansıtan, eşsiz yiyecekler olduklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, etik yiyecekler, yüksek fiyatlı ve ulaşılması zor yiyecekler olarak algılanmaktadır.

Araştırma sonuçları, turistlerin demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir) göre etik yiyecek imajı algıları arasında farklılık olduğunu göstermektedir. Kadınlar, erkeklere göre etik yiyeceğe daha duyarlıdır. Bu durum kadınların yaşam kalitesi odaklı olmalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim araştırmalar batılı toplumlarda (Trocchia ve Janda, 2003; Browarnik, 2012; Ruby, 2012) vejeteryanlık ve veganlığın kadınlar arasında erkeklere kıyasla iki kat daha yaygın olduğunu göstermektedir. Vegan Topluluğu'nun 2016 yılında yaptığı bir araştırmaya göre; İngiltere'deki veganların % 63'ü kadın, %37'si ise erkektir (The Vegan Society, 2016). Keza yaş, eğitim ve gelir düzeyleri arttıkça etik yiyecek imajı daha olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Etik yiyecek ve etik yiyecek imajının belirlenmesi, tüketicilerin satın alma davranışlarının anlaşılmasında önemli yararlar sağlamaktadır (Sarkar, 2014; van Doorn ve Verhoef, 2011; Carbone ve diğerleri, 2009). Tüketicilerin yiyecek algılarının ve satın alma davranışlarının belirlenmesi, turizm sektöründe hizmetin üretilmesi ve sunulmasında da belirleyici bir faktördür. Turistlerin gün geçtikçe daha sağlıklı yiyecekler tüketmeye yönelindikleri, geleneksel tarımsal yöntemlerle ya da organik olarak üretilmiş yerel yiyecekleri tercih ettikleri ve etik yiyeceklerle daha çok ücret ödemeye istekli oldukları görülmektedir. Nitekim Türker v.d'nin (2018) araştırması Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistlerin yöre kültürünü temsil eden yöresel yiyecekleri tüketmeye daha çok istekli olduklarını ortaya koymaktadır. Context Marketing'in (2010) ABD'de yapmış olduğu araştırmada katılımcıların % 69'u yüksek etik standartlara göre üretilen yiyecekler için daha fazla ödeme yapabileceklerini ifade etmişlerdir (Context Marketing, 2010).

Viassone ve Grimmer (2015) etik yiyeceklerin turistlerin seyahatlerinde önemli bir çekim faktörü olduğunu ifade etmektedir. Böylece turizm destinasyonları önemli bir rekabet avantajı elde etmektedir. Nitekim; gelişen gastronomi turizmi ve Slow Food hareketleri insanları seyahate yönelten bir güdü olarak yiyeceğin seyahat endüstrisinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Keza yiyeceğin seyahat harcamaları içerisindeki payının yüksek olması -bu payın %30 olduğu tahmin edilmektedir (Sirše, 2014; Telfer & Wall, 2000) etik yiyeceklerin önemini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda günümüz duyarlı turistleri etik yiyecek servis eden özellikli restoranları tercih etmektedirler. Bu sebeple, etik yiyecek sunan işletmelerin, tüketici sadakati oluşturmaya ve etik yiyeceklere yönelik pazarlama faaliyetlerine önem vermeleri gerekmektedir. Nitekim Context Marketing'in (2010) araştırması da insanların etik olarak ürettiklerini düşündükleri yiyecek markalarına daha sadık olduklarını ve bu markaları başka insanlara tavsiye edebileceklerini ortaya koymuştur.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar ve ilgili alan yazın dikkate alındığında eğitilmiş ve gelir seviyesi yüksek kişilerin ve kadınların etik yiyecekleri tercih ettikleri çıkarımı yapılabilir. Bu nedenle etik yiyecek üreten işletmeler bu tüketici gruplarını hedeflemelidirler. Konaklama ve yiyecek içecek işletmelerinde etik yiyeceklerin servis edilmesi destinasyon çekiciliğini artırabileceği gibi turistlerin sadakatini de artırabilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde tutumsal müşteri sadakati oluşturulabilir. Özellikle etik yiyecek fiyatlarını makul bulmayan turistler için sadakat ne kadar artarsa fiyat da o ölçüde daha az önemli olmaya başlar. Böylece tüketicinin etik yiyeceklere olan duygusal bağı artabilir, tutumsal sadakat yaratılarak marka sadakati artırılabilir.

Kaynakça

- Alkan, S. & Özdehan Ocak, Ö. (2017). Gıda Üretimi ve Pazarlamasında Etik ve Önemi.1. Tarım ve Gıda Etiği Kongresi, 129-133.
- Altay, Ş. (2016). Tüketicilerin Etik Algılamaları Üzerinde Demografik Faktörlerin Etkisinin Araştırılmasına Yönelik Bir Araştırma, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 201-215.
- Boumediene, O. and El Houa, Y. N. (2018). Corporate Social Responsibility in Food and Beverage Industry: An Analysis Study of Soft Drinks Sector in Algeria, *European Scientific Journal*,14(1), 190-207.
- Browarnik, B. (2012). Attitudes Toward Male Vegetarians: Challenging Gender Norms Through Food Choices. *Psychology Honours Papers*, 25. Retrieved December 10, 2018 from: <http://digitalcommons.conncoll.edu/psychhp/25>
- Carbone, A., Gaito, M. & Senni, S. (2009). Consumer attitudes towards ethical food: Evidence from social farming in Italy. *Journal of Food Products Marketing*, 15(3), 337-350.
- Casalegno, C., Viassone, M. (2012). The measure of a destination image: the case of Turin, in Proceedings della 1st Enlightening Tourism Conference 2012, Enzo Albano Editore, Napoli, 209-229.
- Coff, C. (2006). *The Taste For Ethics. An Ethics of Food Consumption*. New York: Springer Science+Business Media, Inc.
- Context Marketing, Ethical Food. Context Marketing, (2010).
- Cömert, M. & Özkaya, F. D. (2014). Gastronomi Turizminde Türk Mutfağının Önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(2), 62-66.
- Çelik, M. ve Aksoy, M. (2017). Yerli Turistlerin Gastronomi Turizmine Yönelik Tutumları: Şanlıurfa Örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(3), 422-434.
- Doğan, S., Şanlıer, N., & Tuncer, M. (2010). Yiyecek-İçecek İşletmelerinin Satış Çabalarında Etik: Kastamonu İli Örneği, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 241-256.
- Doğdubay, M. & Karan, İ. (2015). Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Etik Uygulamaların SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(4), 24-32.
- Ehtner, C.M., Ritchie, J.B. (2003). The meaning and measurement of destination image. *The Journal of Tourism Studies*, 14(1), 37-48.
- Jang, S., Ha, A., & Silkes, C.A. (2009). Perceived attributes of Asian foods: from the perspective of the American customers. *International Journal of Hospitality Management*, 28(1),63-70.
- Kanık, İ. (2014). Yerel Beslenme Hareketi ve Bir Kitle İletişim Anlatısı Dizayını: Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Örneği (Local Food Movement And A Narrative Design For Mass Communication: The U.S. Case), *İstanbul*, 2(4), 14.
- Koçoğlu, C. M., & Avcı, M.(2018). Turizmde Küresel Etik Kodların Uygulanma Düzeyleri: Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*,7(1), 539-553.

- Korthals, M. (2006). Ethics of Food Production and Consumption, Retrieved January 10, 2019 from https://www.researchgate.net/publication/40110417_Ethics_of_Food_Production_and_Consumption
- Olimpia, B. (2008). Variables of the image of tourist destination. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 17(2), 554-559.
- Page, S., & Connel, J. (2009). *Tourism. A Modern Synthesis (Third Edition)* London: Cengage Learning.
- Peštek, A., & Činjarević, M. (2014). Tourist perceived image of local cuisine: The case of Bosnian food culture. *British Food Journal*, 116(11), 1821-1838.
- Pollan, M. (2008). *In Defense of Food: An Eater's Manifesto (First Edition)*. New York: Penguin Press.
- Redl, S. (2013). Culinary Tourism for Young Adult Travellers and its connection to Destination Management. Master Theses, Modul Vienna University, Vienna.
- Ruby, M.B. (2012). Vegetarianism. A blossoming field of study. *Appetite* 58, 141–150. 10.1016/j.appet.2011.09.019
- Steptoe, A., Pollard, T.M. & Wardle, J. (1995). Development of a Measure of the Motives Underlying the Selection of Food: the Food Choice Questionnaire. *Appetite* 25, 267-284.
- Sirşe J. (2014). Gastronomic Cities: City Strategy On Gastronomy As A Tool For Tourism And Employment Development. Baseline Study, European Union, Retrieved December 11, 2018 from <https://www.studocu.com/es/...baseline-study.../view>
- Telfer, D.J., & Wall, G. (2000). Strengthening backward economic linkages: local food purchasing by three Indonesian hotels. *Tourism Geographies*, 2 (4), 421–447.
- The Vegan Society (2016). Retrieved January 15, 2019 from <https://www.vegansociety.com/whats-new/news/find-out-how-many-vegans-are-great-britain>
- Türker, N., Süzer, Ö., Kaya, K., İme, K., & Kılıç, S. (2018). Gastronomik Akımlar Çerçevesinde Turistlerin Yiyecek-İçecek Tüketme Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Safranbolu Örneği, *Gastronomi Kongresi*, 22-25, Ankara.
- Trocchia P. J., & Janda S. (2003). A cluster analytic approach for consumer segmentation using the vegetarian/meatarian distinction. *Journal of Food Products Marketing*, 9, 11–23. doi: 10.1300/J038v09n02_02
- Vabø, M., & Hansen, H. (2014). The Relationship between Food Preferences and Food Choice: A Theoretical Discussion, *International Journal of Business and Social Science*, 5(7), 145-157.
- Van Doorn, J., & Verhoef, P.C. (2011). Willingness to pay for organic products: Differences between virtue and vice foods. *International Journal of Research in Marketing*, 28(3), 167-180.
- Verbeke, W., & Lopez, G.P. (2005). Ethnic food attitudes and behaviour among Belgians and Hispanics living in Belgium. *British Food Journal*, 107(11), 823-840.
- Viassone, M., & Grimmer, M. (2015). Ethical food as a differentiation factor for tourist destinations: the case of ‘Slow Food’. *Journal of Investment and Management, Special Issue: Attractiveness and Governance of Tourist Destinations*, 4(1-1), 1-9.
- Viassone, M., & Grimmer, M. (2017). What Image for Ethical Food?. *World Review of Entrepreneurship Management and Sustainable Development*, 13(5/6), 542-559.

İMALAT FİRMALARINDA GÜVENLİK İKLİMİNİN İŞ MEMNUNİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bülent YILDIZ¹

Erol TEKİN²

Özet

İmalat firmalarında iş güvenliği günümüzde önemli bir yere sahiptir. Firmaların iş güvenliğini hayata geçirebilmeleri için de organizasyon içerisindeki iş güvenliği iklimi de önem arz etmektedir. Neticede hayata geçirilen iş güvenliği iklimi çalışanların kendilerini daha emniyette hissetmelerini sağlayacak ve dolayısıyla işten duydukları tatmin düzeyini de artıracaktır. Bu amaçla bu çalışmada imalat firmalarındaki iş güvenliği ikliminin çalışan memnuniyeti üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma bir gıda firmasında çalışan 157 kişiden anket ile toplanan verilerle gerçekleştirilmiştir. Öncelikle araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Bu amaçla keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri ile güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Araştırma modeli yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Verilerin analizi neticesinde kurumsal güvenlik ikliminin ve yöneticilerin ihtiyati güvenlik normlarının çalışanların iş memnuniyetini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. İş arkadaşlarının ihtiyati güvenlik normlarının ise çalışan memnuniyeti üzerinde bir etkisi tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Güvenliği İklimi, İş Memnuniyeti, Yapısal Eşitlik Modellemesi

The Effect of Security Climate on Job Satisfaction in Manufacturing Companies

Abstract

Occupational safety in manufacturing companies has an important place today. The occupational safety climate within the organization is also important for the companies to realize their occupational safety. As a result, the occupational safety climate will make employees feel safer and thus increase their level of satisfaction. In this study, the effect of occupational safety climate in manufacturing firms on employee satisfaction was investigated. The research was conducted with data collected from 157 people working in a food company. Firstly, the construct validity and reliability of the scales used in the research were tested. For this purpose, exploratory and confirmatory factor analyzes and reliability analyzes were performed. The research model was analyzed with structural equation model. As a result of the analysis of the data, it was found that the organizational security climate and the Supervisors' injunctive safety norms had a positive effect on the job satisfaction of the employees. The Coworkers' injunctive safety norms were not found to have an effect on employee satisfaction.

Key Words: Occupational Safety Climate, Job Satisfaction, Structural Equation Modeling

Giriş

Uluslararası Çalışma Örgütü verileri her 15 saniyede 1 işçinin hayatını kaybettiğini ve 160 işçinin iş kazası yaşadığını göstermektedir. Türkiye bağlamında bakıldığında ise son 10 yılda neredeyse tüm ülkelerde ölümlü iş kazası sayıları aşağı inerken, Türkiye'de yükselmeye devam etmektedir. Yine OECD ülkeleri arasında iş kazalarının en yüksek olduğu ülkelerden bir tanesi Türkiye olarak görülmektedir. OECD ülkeleri arasında Amerika'nın ardından en fazla ölümcül iş kazasının gerçekleştiği ülke Türkiye'dir. Sadece bu istatistiklere bakıldığında çalışanların çalışma ortamında motivasyonu kırılabilmektedir. Çünkü çalışanlar çalışma ortamlarında öncelikli olarak fiziksel unsurların oluşturulmasını ardından diğer (maaş, yükselme vb.) unsurlara odaklanmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi de düşünüldüğünde insan öncelikle fiziksel ihtiyaçlarını hemen sonrasında ise sonrasında güvenlik ihtiyacını hissetmektedir. Güvenlik ihtiyacı giderilmeyen bir kişinin sosyal statüyü ya da terfiyi düşünmesi mümkün değildir. Bu noktada iş ortamında güvenliği sağlanamayan birey bir sonraki aşamaya geçemeyeceği gibi fiziksel unsurların ona sunduğu imkanları da verimli kullanamayacak ve iş memnuniyeti olumsuz bir şekilde etkilenecektir. Aslında bu durum Herzberg'in Çift Faktör Kuramı ile de açıklanabilir. Çünkü Herzberg'e göre bazı faktörler motivasyon için olmazsa olma ve gerekli faktörlerdir. Bunlar hijyen faktörler olarak ifade edilen ait olma ve sosyal etkinlikler, güvenlik ve fizyolojik ihtiyaçlardır. Bu faktör olmadan bireyin güdülenmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Yani güvenli bir çalışma ortamının

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İşletme Bölümü byildiz@kastamonu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü etekin@kastamonu.edu.tr

olmadığı durumda çalışanın güdülenmesi ve işinden memnun olması da mümkün değildir. Kısacası güdüleyici faktörlere geçişten önce söz konusu bu hijyen faktörlerin varlığı önem arz etmektedir.

Zohar (1980) tarafından ilk kez ifade edilen güvenlik iklimi kavramı, organizasyon güvenliğinin çalışanlar tarafından algılanması olarak tanımlanmıştır. Neal ve Griffin (2006)'e göre güvenlik iklimi, işyerindeki güvenlik ile ilgili olarak politika, prosedür ve uygulamaların çalışanlar tarafından bireysel olarak nasıl algılandığı ile ilgilidir. İş memnuniyeti ise bireyin işini değerlendirmesi sonucu oluşan memnuniyet ya da pozitif ruh hali olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda çalışma ortamında iş güvenliğinin sağlanması durumunda ise çalışan işine daha sıkı bir şekilde bağlılık duyacak ve iş memnuniyeti ya da tatmini artabilecek ve hiyerarşinin bir sonraki basamağına geçiş mümkün olabilecektir. Bu güvenliğin sağlanması noktasında çalışanın iş güvenliği algısını etkileyen hususların tespiti önem arz etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın imalat firmalarındaki iş güvenliği ikliminin çalışan memnuniyeti üzerindeki etkisi araştırmaktadır. Bu kapsamda elde edilen bulguların çalışma ortamlarında görev yapan personele ve iş verenlere belli iş memnuniyetini ve tatminini artırma noktasında yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın Örneklemi

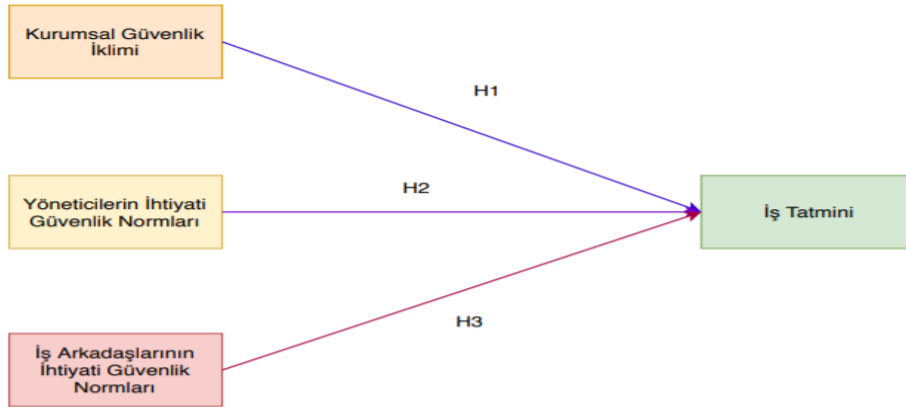
Araştırma Türkiye'nin ilk 500 sanayi firması içerisinde yer alan bir Gıda firması çalışanlarından anket yöntemi ile elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucu yapılmıştır. Firma Ortadoğu öncelikli olmak üzere 40'dan fazla ülkeye ihracat gerçekleştirmektedir. Araştırma bu firmada çalışan 157 kişiden elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Ölçekleri

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket form uygulaması tercih edilmiştir.

Araştırmada kullanılan iş güvenliği ölçeği Fugas vd. (2012) çalışmasından alınmıştır. Ölçek 3 boyuttan ve toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Kurumsal güvenlik iklimi boyutu 6 maddeden, Yöneticilerin ihtiyati güvenlik normları boyutu 3 maddeden, İş arkadaşlarının ihtiyati güvenlik normları 3 maddeden oluşmaktadır. İş tatmini ölçeği ise Turunç ve Çelik (2012) çalışmasından alınmıştır. Ölçek 5 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılara sorular 5'li likert ölçeği ile sorulmuştur.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli de göz önüne alınarak oluşturulan araştırma hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

H₁: Kurumsal güvenlik iklimi çalışanların iş tatminini anlamlı olarak etkiler

H₂: Yöneticilerin ihtiyati güvenlik normları çalışanların iş tatminini anlamlı olarak etkiler

H₃: İş arkadaşlarının ihtiyati güvenlik normları çalışanların iş tatminini anlamlı olarak etkiler

Araştırmanın Analiz Yöntemi

Araştırma verileri analiz edilmeden önce örnekleme tanımına öncelikle tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Ardından verilere faktör analizi uygulanmış ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonrasında kültürel zekânın girişimcilik algısına etkisini ortaya koymak adına regresyon analizi yapılarak bulgular elde edilmiştir.

Bulgular

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan örnekleme ilişkin tanımlayıcı bulgular Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 3. Demografik Bulgular

Değişkenler	Gruplar	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	104	66,2
	Kadın	53	33,8
Eğitim	İlköğretim	16	10.2
	Lise	39	24.8
	Ön lisans	25	15.9
	Lisans ve Üzeri	77	49.0
Çalışma Süresi	0-5	90	57.3
	6-10	39	24.8
	11 ve üzeri	28	17.8
Pozisyon	İşçi	86	54.8
	Mühendis	19	12.1
	Şef / Ustabaşı	26	16.6
	Uzman	26	16.6

Tablo 1’e göre araştırmaya katılan firma çalışanlarının 53’ü kadın ve 104’ü ise erkektir. Araştırmaya katılan firma çalışanlarının 16’sı ilköğretim, 39’u lise, 25’i ön lisans ve 77’si ise lisans ve üzeri seviyede eğitim durumuna sahiptir. Araştırmaya katılan firma çalışanlarının 90’ı 0-5 yıl arası, 39’u 6-10 yıl arası ve 28’i ise 11 yıl ve üzeri firmada çalışmaktadır. Araştırmaya katılan firma çalışanlarının 86’sı işçi, 26’sı şef / ustabaşı, 26’sı uzman ve 19’u da mühendis olarak görev yapmaktadır.

Faktör Analiz Bulguları

Ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliğini test etmek amacıyla keşfedici faktör analizi (KFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. İş güvenliği ölçeği KFA sonucu Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. İş Güvenliği Ölçeği KFA

Faktörler	
Kurumsal Güvenlik İklimi	Faktör 1
KG1: İşletmemiz işi güvenli bir şekilde yapmak için gereken tüm ekipmanı sağlar.	,837
KG2: İşletmemiz pahalı olsa bile herhangi bir güvenlik tehlikesini hızlı bir şekilde düzeltir.	,788

KG14: İşletmemiz işçilerin güvenlik eğitime için çok fazla zaman ve para yatırır.	,698
KG15: İşletmemiz işçilerin güvenliği arttırmaya yönelik fikirlerini dikkatlice dinler.	,833
KG16: İşletmemiz güvenlik personeline işlerini yapmak için ihtiyaç duydukları gücü verir.	,818
KG11: İşletmemiz işi güvenli bir şekilde yapmak için gereken tüm ekipmanı sağlar.	,837
Biliş Yöneticilerin İhtiyati Güvenlik Normları	Faktör 2
YİG1: Birinci amirimiz güvenliğimizi nasıl geliştireceğimizi bizimle tartışır.	,664
YİG2: Birinci amirimiz güvenlik problemlerini ortaya çıkmadan önce tespit etmemizi öğretir.	,802
YİG3: Birinci amirimiz bizden güvenli çalışmayı talep etmenin yanı sıra, neden güvenli bir şekilde çalışmamız gerektiğini açıklar.	,816
İş Arkadaşlarının İhtiyati Güvenlik Normları	Faktör 3
AİG1: Ekip arkadaşlarımız güvenliği sağlamak için diğer çalışanlarla ve denetçiyle görüşülmesi gerektiğini düşünür.	,602
AİG2: Ekip üyeleri sorunların ortaya çıkmadan önce tespit edilmesi gerektiğini düşünür.	,753
AİG3: Ekip üyeleri sadece güvenli bir şekilde çalışılmasının talep edilmesini değil, neden güvenli bir şekilde çalışılması gerektiğinin açıklanması gerektiğini düşünür.	,755
KMO: ,884 Ki Kare: 1461,284 sd: 55 AVE: 0,620 CR: 0,946	
Açıklanan Toplam Varyans	% 80,014

KFA neticesinde ölçeğin üç faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. Faktör yükleri Kurumsal Güvenlik İklimi boyutu için 0,698 ile 0,837 arasında, Yöneticilerin İhtiyati Güvenlik Normları boyutu için 0,716 ile 0,843 arasında, İş Arkadaşlarının İhtiyati Güvenlik Normları boyut için 0,605 ile 0,901 arasında elde edilmiştir. Kurumsal Güvenlik İklimi boyutunun üçüncü maddesi olan KG13 faktör yükü düşük çıktığı için analizden çıkarılmıştır. KMO değeri 0,884 ve toplam açıklanan varyans % 80,014 olarak bulunmuştur. Bu bulgular ölçeğin yapı geçerliğini sağladığını göstermektedir. AVE değeri 0,620 CR değeri ise 0,946 olarak elde edilmiştir. CR değerinin AVE değerinden büyük olması da ölçeğin kompozit geçerliğini sağladığını göstermektedir. İş memnuniyeti ölçeğinin KFA sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İş Memnuniyeti Ölçeği KFA

Faktörler	
İş Memnuniyeti	Faktör 1
İM1: İşimden tatmin olduğumu hissediyorum	,832
İM2: İşimden heyecan duyuyorum	,853
İM4: Bu kurumda uzun süre çalışacağımı düşünüyorum	,835
İM5: İşimde kendimi mutlu hissediyorum	,906
KMO: ,786 Ki Kare: 343,076 sd: 6 AVE: 0,734 CR: 0,917	
Açıklanan Toplam Varyans	% 73,389

KFA neticesinde ölçeğin tek faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. Faktör yükleri 0,832 ile 0,906 arasında elde edilmiştir. Ölçeğin üçüncü maddesi olan İM3 faktör yükü çok düşük çıktığı için analizden çıkarılmıştır. KMO değeri 0,786 ve toplam açıklanan varyans % 73,389 olarak bulunmuştur. Bu bulgular ölçeğin yapı geçerliğini sağladığını göstermektedir. AVE değeri 0,734 CR değeri ise 0,917 olarak elde edilmiştir. CR değerinin AVE değerinden büyük olması da ölçeğin kompozit geçerliğini sağladığını göstermektedir.

KFA sonrası DFA yapılmıştır. DFA sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	CMIN	DF	CMIN/DF	GFI	CFI	TLI	RMSEA
İş Güvenliği	75,58	38	1,989	0,923	0,974	0,962	0,08
İş Memnuniyeti	1,183	1	1,183	0,996	0,999	0,997	0,034

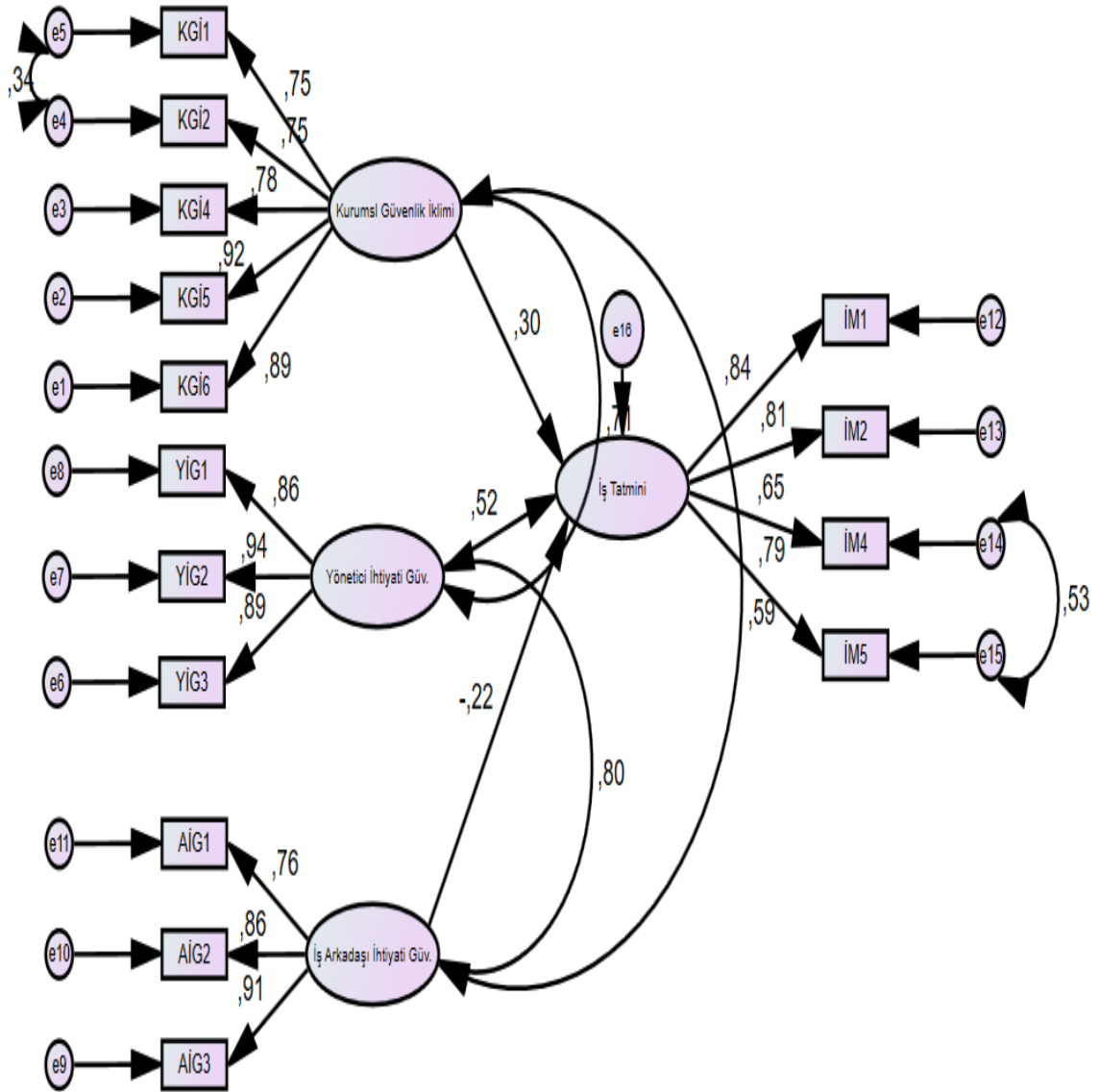
DFA neticesinde ölçeklerin kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerini karşıladığı bulgusuna ulaşılmıştır (Meydan ve Şeşen,2015). KFA ve DFA sonrası korelasyon ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Korelasyon ve Güvenilirlik Analizi Bulguları

Değişken	Ort.	S.S.	KGİ	YİGN	AİGN	İM
KGİ	3,9822	,82443	(,914)			
YİGN	3,8217	,99251	,684**	(,921)		
AİGN	3,8110	,82627	,565**	,755**	(,876)	
İM	3,7627	,85569	,442**	,461**	,320**	(,877)

Korelasyon analizi sonucu değişkenler arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde aynı yönde bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Güvenilirlik analizi neticesinde de bütün ölçekler için alfa katsayısı değeri 0,80'in üzerinde elde edildiğinden ölçeklerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliği sağlandıktan sonra araştırma modelini test etmek için yapısal eşitlik modeli kurulmuştur. Analiz edilen model Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli

Yapısal eşitlik modelinin analizi sonucu elde edilen modelin uyum iyiliği değerleri Tablo 6'da, modelin analiz sonuçları ise Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 6. Yapısal Eşitlik Modeli Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	CMIN	DF	CMIN/DF	GFI	CFI	TLI	RMSEA
Model	141,972	80	1,775	0,895	0,967	0,957	0,07

Analiz neticesinde modelin kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerini karşıladığı tespit edilmiştir.

Tablo 7. Yapısal Eşitlik Modeli Analiz Sonuçları

Analiz Yolu			Tahmin	Std. Hata	Kritik Oran	P
İş Memnuniyeti	<---	Kurumsal Güvenlik İklimi	0,298	0,102	2,572	0,01
İş Memnuniyeti	<---	Yönetici İhtiyati Normları	0,521	0,146	3,039	0,002
İş Memnuniyeti	<---	İş Arkadaşları İhtiyati Normları	-0,219	0,144	-1,492	0,136

Yapısal Eşitlik Modelinin analizi sonucu Kurumsal Güvenlik İklimi ve Yönetici İhtiyati Normlarının iş memnuniyetini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. İş Arkadaşları İhtiyati Normları ise iş memnuniyetini anlamlı olarak etkilememiştir. Analiz neticesinde H_1 ve H_2 hipotezleri desteklenirken H_3 hipotezi desteklenmemiştir.

Sonuç ve Tartışma

Günümüz çalışma ortamında artık sadece maddi unsurların kişileri motive ettiğini söylemek oldukça zordur. Çünkü bireylerin çalışma ortamından, arkadaşlarından ve yöneticilerinden beklentileri değişiklik göstermeye başlamıştır. Öyle ki, bireyin örgütteki verimliliğini ve performansını arttıran iş memnuniyeti de farklı örgütsel durumlardan etkilenmeye başlamıştır. Bunlardan bir tanesi de güvenlik iklimi unsurdur. Neal ve Griffin'e (2006) göre güvenlik iklimi, güvenlik politikası, güvenlik prosedürleri ve güvenlik uygulamalarının çalışanlar tarafından nasıl algılandığı ile ilgilidir. Clarke'a (2010) göre güvenlik iklimi, örgütsel güvenlik değerleri ve çalışanların güvenli davranışlarıyla ilgili bilgi sağlar. Bu noktada Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi de düşünüldüğünde insan öncelikle fiziksel ihtiyaçlarını hemen sonrasında ise sonrasında güvenlik ihtiyacını hissetmektedir. Güvenlik ihtiyacı giderilmeyen bir kişinin sosyal statüyü ya da terfiyi düşünmesi mümkün değildir. Bu noktada iş ortamında güvenliği sağlanamayan birey bir sonraki aşamaya geçemeyeceği gibi fiziksel unsurların ona sunduğu imkanları da verimli kullanamayacak ve iş memnuniyeti olumsuz bir şekilde etkilenecektir. Aslında bu durum Herzberg'in Çift Faktör Kuramı ile de açıklanabilir. Çünkü Herzberg'e göre bazı faktörler motivasyon için olmazsa olma ve gerekli faktörlerdir. Bunlar hijyen faktörler olarak ifade edilen ait olma ve sosyal etkinlikler, güvenlik ve fizyolojik ihtiyaçlardır. Bu faktör olmadan bireyin güdülenmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Yani güvenli bir çalışma ortamının olmadığı durumda çalışanın güdülenmesi ve işinden memnun olması da mümkün değildir. Bu bağlamda çalışma ortamında iş güvenliğinin sağlanması durumunda ise çalışan işine daha sıkı bir şekilde bağlılık duyacak ve iş memnuniyeti ya da tatmini artabilecek ve hiyerarşinin bir sonraki basamağına geçiş mümkün olabilecektir.

Yazın incelendiğinde Litchman (2007) 68 yönetici üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, yöneticilerin çalışanı geliştirme ve yetiştirme yönünde bir örgüt iklimi yaratma becerilerinin iş performansını artırdığına değinmiştir. Baer ve Frese (2003) Almanya'da yaptığı çalışmada 47 şirketi incelemiştir. Araştırma sonucunda psikolojik güvenlik ve girişimciliğin hâkim olduğu örgüt iklimlerinin performansın olumlu yönde etkilendiğini ifade etmişlerdir. Aynı şekilde yapılan birçok çalışmada da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (örn, Goldenhar vd., 2003; DeJoy vd., 2004; Nahrgang vd. 2011). Tüm bunlar çerçevesinde gerek kurumsal örgüt ikliminin gerekse de yöneticilerin ihtiyati güvenlik uygulamalarının iş memnuniyetini artırması beklenen bir durumdur. Bu bağlamda özellikle yöneticilerin hem örgüt içerisindeki güvenlik ikliminin oluşturması hem de çalışanlarda bu algının yerleşmesini sağlaması çalışanların memnuniyetini arttırdığı gibi örgütün de performans ve verimliliğinin olumlu bir şekilde etkileyebilecektir.

Kaynakça

- Baer, M. ve Frese, M. (2003). Innovation Is Not Enough: Climates for Initiative and Psychological Safety, Process Innovations, and Firm Performance. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 45-68.
- Clarke S.(2010). An integrative model of safety climate: Linking psychological climate and work attitudes to individual safety outcomes using meta-analysis. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83, 553-578.
- DeJoy, D. M., Schaffer, B. S., Wilson, M. G. vd. (2004). Creating Safer Workplaces: Assessing the Determinants and Role of Safety Climate. *Journal of Safety Research*, 35, 81-90
- Fugas C.S., Silva S.A. ve Melia J.L. (2012). Another look at safety climate and safety behavior: Deepening the cognitive and social mediator mechanisms. *Accident Analysis and Prevention*, 45, 468-477.

- Goldenhar, L. M., Williams, L. J. ve Swanson, N. G. (2003), “Modelling Relationships Between Job Stressors and Injury and Near-Miss Outcomes for Construction Labourers. *Work and Stress*, 17, 218-240.
- Litchman, R. J. (2007). Effects of An Organization’s Climate on Performance of Supply Chain Managers in Michigan: A Perception Study. *International Journal of Quality and Productivity Management*, 7(1), 38-46.
- Neal A., Griffin M.A. (2006). A Study of the Lagged Relationships among Safety Climate, Safety Motivation, Safety Behavior, and Accidents at the Individual. *Journal of Applied Psychology*, 91 (4), 946–953.
- Nahrgang, J. D., Morgeson, F. P. ve Hofmann, D. A. (2011). Safety at Work: A Meta-Analytic Investigation of the Link Between Job Demands, Job Resources, Burnout, Engagement, and Safety Outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 96, 71-94.
- Meydan C.H. ve Şeşen H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları*. Detay Yayıncılık 2. Baskı Ankara.
- Turunç Ö. ve Çelik M. (2012). İş Tatmini-Kişİ-Örgüt Uyumu ve Amire Güven-Kişİ Örgüt Uyumu İlişkisinde Dağıtım Adaletinin Düzenleyici Rolü. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 14,(2), 57-78.

“THE ROLE OF NON-OIL FACTOR IN INTERNATIONAL ECONOMY AND POTENTIAL OF NON-OIL SECTOR”

Tahmina BALAJAYEVA¹

ÖZET

Tez, petrol dışı faktörün uluslararası ekonomideki rolünü ve petrol dışı sektörün potansiyelini sunmaktadır. Petrol dışı sektör önümüzdeki yıllarda Azerbaycan ekonomisine olan petrol seviyesine bağımlılığı azaltmanın bir yoludur. Çalışmanın amacı, son yıllarda petrol dışı faktörü, petrol dışı sektörde açıklanan gelecek için uluslararası ekonomik ilişkilerin ve stratejik eylemlerin payını belirlemektir. Ayrıca, petrol dışı sektörün hükümet düzenlemesi ve araştırma sektörü gibi faktörler yasal biçimde gerçekleştirilmiştir. Petrol dışı sektörün mevcut koşullarında, yüksek kaliteli tüketim mallarının ithalatı yoluyla dış pazarlara erişimin genişletilmesi, etkin değişimde önemli bir rol oynamaktadır. Piyasa ekonomisi gerektiren yasalar, bir ürünün, ister yerli ister yabancı olsun, satış fiyatları tüketiciye yararlı olduğu takdirde başarılı olacağını gösterir. Petrol dışı sektörün sadece %5i küresel ekonomiye girmekte ve bu da bu sektörün gerçek yetenekleri için yetersiz kalmaktadır. Petrol dışı sektörün tek bir sektörü değil, özel ihracat ağırlığının %0,1ine bile sahipken, zaman içerisinde kimya, makine imalatı, tekstil ve tarım sektörleri önemli bir ağırlık taşıyordu.

Anahtar Kelimeler: Petrol dışı sektör, uluslararası ekonomi, potensiyel, satış, piyasa

ABSTRACT

The thesis provides the role of the non-oil factor in the international economy and the potential of the non-oil sector. The non-oil sector is a way to reduce dependence on oil levels for the economy of Azerbaijan in the coming years. The aim of the study is to determine the non-oil factor over the past decades, the share of international economic relations and strategic actions for the future, described in the non-oil sector. In addition, factors such as government regulation of the non-oil sector and the research sector were carried out on the legal form. In the current conditions of the non-oil sector, expanding access to foreign markets through the import of high-quality consumer goods plays an important role in effective change. Laws requiring a market economy show that a product, whether domestic or foreign, will only be successful if selling prices are beneficial to the consumer. Only 5% of the non-oil sector is accounted for by the global economy, which, in turn, is inadequate for the real capabilities of this sector. Not a single sector of the non-oil sector has even 0.1% of special export weight, while, in due time, chemistry, machine-building, the textile and agricultural sectors occupied significant weight.

Key Words: non-oil sector, international economy, potential, sales, market

Introduction

The existence of the global economic crisis affects the economy of many countries essentially. In this regard, in order to intensively neutralize the destructive manifestations of global economic crisis, the development of non-oil sector turned to be objective necessity. From the point of insurance of state security, there must be generated organizational and economical mechanisms of the progress in non-oil sector. This process stimulates the production and fundamentally increases the competitiveness of these commodities in global market simultaneously. Under current conditions, in contrast to the oil sector, the improvement of non-oil sector reflects plenty of newly-created export sectors within.

In recent years, for economic development and exportability of non-oil sector, a lot of strategic resolutions have been accepted and projects have been designed. This gives ground to say that the non-oil sector is a cornerstone to form the future of Azerbaijani economy. The non-oil sector has to be developed in accordance with the modern standards and the products of this sector must be marketed into the world market.

The measurements to improve this sector and their efficiency depend on how effectively they react to the changes occurring in the international market. In order to attain the determined objectives, the achievement of balanced improvement in all fields of non-oil sector is one of the prominent conditions. This balanced improvement can prevent the dependency of national economy from the international market, at all. Consequently, the development of non-oil sector is of the most objective necessity. Meaning that, while choosing the research topic, mainly the specification of Azerbaijani economy has been taken into account.

The international economic relations emerged as a result of the collection of trade, capital flow, international credit system, migration of labor force, currency relations and scientific and technological cooperation. International

¹ Baku State University Department of Global Economy

economic relation is an activity sphere based on the international division of labor. IER (international economic relation) indicates its practical reflection in the different enterprises representing different countries, with goods and services of firms and organizations in the international commerce, in scientific-technological investment, finance, currency and credit, information relations and demonstrates the replacements of labor resources among them. IER comes out objectively from the international division of labor, production, global specialization of science and lastly, the internationalization of production. The formation and development of International Economic Relations are determined with mutual influence of countries' economies and reinforcement of reciprocal dependency. It depends on social, national, ethnic, political, and as well as moral and legal conditions. IER covers a number of spheres of forms and practical directions of world production:

- international commerce
- specialization of production and scientific and technological works
- exchange of scientific and technological information
- finance, currency and credit relations among states
- the flow of capital and labor force
- production cooperation in the activities of international economic organizations and settlement of global economic problems
- in the international informative relations, formation and expansion of the Internet and realization of trade operations through computer

All of this enable to say that international economic relations is the specific sphere of the market economy which is a practical field and outcome of labour, capital, natural and other resources by carrying the attributes and qualities of the market economy. It is known that, since the free market relations choose sellers and buyers independently, they rely on the following:

- the multitude of subjects and objects of the market
- the ability to define the impacts of demand and supply
- their mutual relations with their flexible prices
- competition

Principally, the subjects and objects of IER are not that different from subject and objects of national economies operating with the market economy conditions. The differences could be related to their multitudes, quantity and quality characteristics. Like the objects of IER, we can show the goods and services circulated in international trade. In modern times and perspectives, as the objects of IER, technology and information is of the greatest importance and they are being shaped gradually as the specific sphere of world economy. Exportation and cooperation relations, as the predmet of IER, turn out to have substantial significance in productive, scientific and technical affairs. The movement of production factors among countries are expanding, nevertheless there are still obstacles remaining in this process. Initially, there involved the various forms of capital movement, usage of financial-credit resources in global scale, international migration of labor force and exchange of intellectual property here. As the special objects of IER, multilateral cooperations of countries and international organizations can be noted for the solution of ecological and other global problems, as well.

The characteristics of the subjects of IER are more various. The relations among the partners from different countries, especially from different companies and mainly entrepreneurs dominate here. Almost in every country with market economy, in order to be a participant of IER which means to be able to sell and buy goods and services overseas, no limits are placed to subjects of market economy. However, the exportation of goods and services to foreign markets requires thorough marketing research, since the competition environment is more rigorous today. It is notable that, in most cases the states and international organizations perform as subjects of international economic relations.

In the era of Information Revolution, as a result of internationalization of economy, there emerged substantial changes in the structure, dynamics, forms and types of IER. Modern IER evolved under the following factors: the change of geopolitical vectors of global economy, the impact of IER, internationalization of production and capital, and mobility of labor resources. Today the leading part of world economy is related with the transaction of capital. The foreign direct investments placed by TNCs impact on the future of nations remarkably. If the international trade circulation is 5 bln. dollars within a day, the capital movement exceeds 200 bln. dollars. The

activity of currency markets serving to the international trade and capital movements turned out to be very vigorous. According to reports of basel accords, daily turnover of currency markets is 1 million dollars. The creation of international monopolies narrowed the market sphere of commodities into the world market. Currently, the commodities are produced for concrete consumers, not for the market. The international monopolies in the fields of production industry are based on the raw materials of certain foreign suppliers under long-term treaties. The most observed inclination of modern international trade is the shrinkage of the role of commerce trade. On the contrary, the commodity turnover has increased notably based on firm and cooperation relations.

There appeared new viewpoints and theories about modern IER from 1960's. They took the essence of economic relations as the foundation which occurred in the corresponding period, structure and forms of recently emerging economic relations. The theories of the modern era are the following:

- Availability theory
- Highly qualified labor force theory
- International Trade and Technical Change theory
- Product life-cycle theory
- Linder hypothesis

Availability theory: According to the availability theory developed by Irving Kravis, the reason of external trade is the absence of a particular commodity in a particular economy. The countries get the products through trade which they can't produce or produce costly. The reasons behind the different productions occurred between different economies, are unequal distribution of natural resources, technological innovations and the products stimulating the monopoly. The imports of a country demonstrate the inelasticity of demand. In contrast, the exportation is a sign of higher production. Hence, the export industries employ more advanced technologies compared to other sectors and which is why much higher technological progress occurs here.

Highly qualified labor force theory: The countries which are rich in terms of certain type of occupation or highly qualified labor force, have been expertized in the production related to these factors. On the other hand, the countries with abundant unqualified labor force prefer the production of goods based on intensive usage of unqualified labor.

International Trade and Technical Change theory: It was introduced by M.V. Posner in 1961. The vast part of trade among industrialized countries is based on new products and methods of the production process. The majority of them is designed by the innovative firms operating in developed countries. Innovations are secured by the patent and intellectual property laws. The firm which revealed the innovation becomes the monopolist of that innovation. In accordance with this hypothesis, industrialized countries which invented innovative product or production method become the first exporters of those commodities. Only then, the other countries obtain those commodities by technological imitation or after some time with free product status, and they start producing those commodities more inexpensively with cheap labor force and rich raw materials rather than first producers. Thus, that commodity starts to be exported by developing countries. Now as the inventors can not compete with current producers, they start to import them from outside.

Product life-cycle theory: It was formulated by R. Vernon in 1966. This hypothesis is generalized and upgraded version of International trade and technical change theory. With regard to this theory, the technological innovations and production of innovative products are specific to developed countries. This case is the result of highly expertized labor force and investments to scientific research.

In the first stage, the production of the commodity is small-scale and it is directed to the internal market.

In the second stage, the product is not matured completely. Sales, initially, are diverted to the internal market and only then the exportation takes a start.

In the third stage, the production technology is standardized. The innovative firm begins to find beneficial to give technology licenses to inside and outside of the market. In order to decrease standardized production costs, the production is passed to other countries. In this stage, innovative country produces certain amount of commodities.

In the fourth stage, as the low-cost producers obtain the license of the product and capture the export markets, the exportation power of innovative country plummets sharply.

The fifth stage occurs when the innovative country starts to supply the internal market with importation instead of domestic production. Here, this technology has completed its spread to the whole world and by then, the licenses

which limit the production have been terminated. As the domestic production loses internal and external markets, the domestic production begins to shrink.

Consequently, the life-cycle of a product completes when the innovative country is neutralized in its internal market.

Linder hypothesis: It was initiated by Swedish economist Staffan Linder. Staffan Burenstam Linder stated in “An essay on trade and transformation” :

“Demand is an important determinant of trade. Internal demand determines the variety of products in the domestic production. These varieties can be sold in multiple countries with similar demand. Demand is related to income level. There occurs more trade between similar countries”.

So, this theory covers the trade of non-homogenous industrial products. The trade of these products is related with similar tastes and preferences of states which means the relation with demand conditions, not with production costs. The fundamental factor defining the taste and preferences is average income level.

The competitive advantage of nations theory by Porter: One of the current common problems of external trade is the concord of interests of external trading firms and national economy. The solution of these problems allows to answer a question. How do certain firms gain a domination in particular sectors of world trade in any country in terms of particular products? In order to answer these questions, American economist-scientist Porter carried out some researches. He introduced the concept of “The competitive advantage of Nations” by generalizing the experience of industrialized and export-based countries. The competitiveness of a nation is determined by 4 mutually interactive and dependent factors in international trade:

- factor endowments
- demand conditions
- related and supporting industries
- firm strategy, structure and rivalry

Since M. Porter is a defendant of the classical production inputs theory, he doesn't limit those inputs but he enters new ones which appear in the production process (to increase labor productivity in the circumstance of the labor force lacks; to apply compact technologies conserving scarce resources such as land or other natural resources).

The second determinant component for firm's development is demand. So, internal demand that is in interaction with external potential condition, influences to the firm's state remarkably. Here, the national characteristics (economic, cultural, ethnic, education) should be considered which could enable the firm to extend overseas. Besides, the demand for internal market is computed determinant for the firm's operation according to Porter's approach.

The third component- the statement of production, service and related sectors and their development level, its equipment with corresponding inventories, the existence of close relations with financial, commercial structures and suppliers.

The fourth one is about rivalry and firm strategy. The firm's strategy is a vital condition to adjoin international trade successfully. The rivalry is a strong stimulus for the internal market. Artificial management by the government's aid is not a healthy choice and could lead to exploitative and inefficient use of resources.

Different combinations of these factors are possible for different countries. He differentiated 4 stages of life cycle of each country in accordance with this:

1. Factor-driven economy. In this stage countries compete as they use the production factors they own - such as cheap labor force, productive land territories and so forth.

2. Investment-driven economy. The competitiveness of economies stems from the investment activeness of firms and states and the adaptation and improvement of foreign technologies by national producers are of the great significance here. The increase in the volume of investments is resulted in the creation of innovative factors and progress of up-to-date infrastructure.

3 Innovation-driven economy. This stage is characterized with competitive advantage which comes from the existence of 4 interactive factors. The fields that the national firms compete successfully are enhancing essentially.

4 Prosperity-driven economy. The fall in production level. The active force of economy serves the gained prosperity. The state and its companies orient their powers to save their status by giving up their positions in international competition. However, as they don't make active investments, they run conservative strategies supported by government organs.

M. Porter gives the following suggestions to the countries accordingly to their economic strategies on the basis of this system:

1 For the countries in the factor-driven stage:

- the creation and protection of stability, attainment of supremacy of legislature
- achievement of higher-level physical infrastructure and general education
- openness of the markets
- the creation of the circumstance to assimilate worldwide technologies

2. For the countries in the investment-driven stage

- putting investments to upgrade scientific research and physical infrastructure
- generating opportunities to develop new production powers which can exceed foreign technology

3. For the countries in the innovation-driven economy

- creating worldwide research resources (organizational, infrastructure, labor force)
- providing the proper atmosphere for local firms to establish unique strategy and the newest innovations in the world

M.Porter's theoretical viewpoints formed the basis of nationwide consultations set in 1990's in the USA, Australia and New Zealand with the purpose to raise the competitiveness of the nation's currency in external trade.

Some economists indicated the necessity to revise Porter's viewpoints and stated that this conception must be upgraded in order to improve the competitiveness of the nation.

The role of integration in the development of production in Azerbaijan

The development of external economic relations is the only condition to accelerate the integration of the economies of different countries in the global scale. By harnessing economic integration flows, countries are working to increase their production powers, efficiency and consequently, to raise standard of living of its population. It is almost impossible to create a milestone in the economy without using benefits of international division of labor, developing all possible forms of external relations intensively and etc. As the states are aware that they cannot provide their development with the isolation from others, they build international and regional relationships with one another.

Foremost principle of modern times is about while states complete their development and forms as self-developing system, they start to increase their dependency. This process is resulted in the establishment of external economic relations that consist of complex and multilateral relations which is higher level of social production development. The nations participating in the world development carry various roles in this process and naturally, they work out respective responsibilities. It is notable that the ultimate goal of these nations is to utilize the economic potential of the universe. At the same time, the international significance of each country is defined with its economic potential, its role in goods and services production, technology, finance and share in the international economic system.

Each country acting from the sphere of its economic self-interest always needs to maintain economic relations with other countries. Ideological, political, religious and economical differences cannot prevent the integration of world's nations. Because, the necessity to leap all the economic, scientific and technical potential as well as intellectual conception and to use the highest outcomes of human intellect for the sake of universe stands in the essence of this integration process.

The following global problems can be included to the raw of conditioner factors of modern world's harmony, unity of its nations and etc. :

1. To prevent nuclear war.

- 2.To eliminate economic lags of less developed countries.
- 3.To settle energy, food, raw material and demographic problems.
- 4.To use cosmic and ocean resources for peaceful aims.
- 5.To cure and prevent dangerous diseases.

The realization of these aims can lead to emergence of robust economic knowledge and nationalization of productive forces.

Nations employ different forms of economic relations with each other. The most used moral form is external trade. This is of the great importance of each countries' economic activities.

In this regard, the theory of free international trade, which is related to economic activity, has been developed by David Ricardo of classic school of economics.

Economic resources- natural, human and capital resources have been distributed unequally amongst nations.

Efficient production of different commodities requires combination of technology and resources. The exchange of certain resources between states is also low. Therefore, foreign trade turns out to be the substitute of international partnership. The theoretical provisions of external trade have been testified through international experience and proved itself in modern universal experience. For instance, Japan has highly qualified workers. Here, qualified labor resources are abundant and, in contrast, natural resources are too scarce. This is why, in Japan production is effective in less capital-intensive but more labor-intensive sectors. On the contrary, Australia has large territory but small labor and capital resources. So, here agro-products such as grain, meat and etc. are cheap. After Azerbaijan restored its independence, it started to determine its economic policy by itself. For proper realization of transition to a new economic system, Azerbaijan should join integration process on a permanent basis and actively participate there by using its potentials. Economic cooperation with foreign countries can bring massive benefits to ensure multidimensional development of Azerbaijan's national economy. This is why reciprocal economic relations and the progress of these relations are of the paramount importance in the conditions of the formation of the national economy of Azerbaijan. In regard of some vital political and economic matters, Azerbaijan attracted a number of close and distant, big and small countries, international and regional organizations. In our country, located in a strategically important area, the interest of giants of the world collide, they compete with each other for the scope of influence. The Republic of Azerbaijan is enthusiastic to expand its cooperation with foreign countries for its social-economic development and tries to take maximum advantage of benefits stemming from deepening of international division of labor. The process of transition to market economy in Azerbaijan enabled to create ten thousands of entities, societies, unions, and international economic relations with organizations based on private property and also allowed to carry currency and production operations. Now, each entity has the right to be engaged in foreign economic operations. The future economic development of Azerbaijan which owns rich natural and economic resources, remarkably depends on its active and efficient integration to global economic system. International experience affirms that there are paramount contributions of foreign investments in the improvement and internationalization of the economy. Investing provides much efficient integration between national and global economy. The other role of foreign economic investment in economic prosperity of a state is about its positive impact on entrepreneurship. Foreign investments to Azerbaijan maintain favorable conditions for the formulation of national economy, business relations, further progress of entrepreneurship forms and currency-credit relations. This young independent Republic enters the multi-sided economic integration relations with the purpose to promote its natural and economic, scientific and technical potential in the global arena. The essence of economic relationships of Azerbaijan and each of the characteristics expressing its major directions should be the vital part of the state's future development program. It should be emphasized to establish more useful and efficient foreign relations in the formulation of economic integration relations. If the integration process is realized on the principles instructed, it is possible to attain great achievements in the development of our Republic.

Conclusion:

The research process enabled to introduce the following suggestions and recommendations which have both theoretical and practical importance. Initially, in order to increase the share of non-oil sector in foreign trade, the following duties must be realized.

- Attaining balanced development of non-oil sector and increase of export potential by implementing modern technologies.
- Providing sustainable development of the industry by employing natural and labor resources efficiently.

- Maintaining production of competitive, export-driven and internationally standardized industrial commodities.
- Realizing The State Investment Program of the Republic of Azerbaijan properly.
- Paying more attention to the development of enterprises which work with domestic raw materials.
- Aiding operations of medium and small-sized enterprises.
- Stimulating attraction of foreign investments into non-oil sector.
- Improving business environment in order to attract additional investments.
- Taking measures for the creation of SECs, industry cities and business-training centers.
- Achieving enhancement of enterprises producing modern technologies.
- Motivating the establishment of enterprises with production appointment to meet the vast demand.
- Continuing measures to expand service sectors and to reconcile with international standards.
- Supporting the versatile development of tourism as one of the most perspective sectors of the economy.
- Maximizing the development potential of non-oil sector by preserving the macroeconomic stability

Preferring capital and infrastructure-driven expenses in the process of utilization of incomes by considering the direct impact of social expenses on the inflation level and as a main condition to support the non-oil sector

Since large-scale entering to the international market with non-oil products is limited in a very short period of time, there should be created vast opportunities to make sure healthy competition between local and foreign companies in the internal market. National economy, in accordance with the contract and legislature norms, the most attention should be paid to the production of the competitive products by the firms.

Hence, the pace of dynamic development of national economy is getting accelerated. The positive effect of the measures taken for market economy and the outcomes of vital alterations is sensed more and more now. Production of competitive commodities created accordingly to up-to-date conditions in many industry sectors, current investment activity, stimulation of entrepreneurship and promotion of the initiations to strengthen the economic stages of the country and accelerate its integration into the global scale.

The analysis of 2012-2019 displays that, in this period, in addition to the general economic development, the consistent development has been recorded in non-oil sector, as well, and non-oil sector in GDP has had stable growth rate. Besides, in recent years, a remarkable growth is observed in the weight of investments directed to non-oil sector in the structure of investments. The development of non-oil sectors continued in 2015, 34138.8mln.manat of GDP in the amount of 54380mln.manat was captured by non-oil sector. In 2015, although GDP increased by 0.1 per cent, creation of VAT increased by 9.4 per cent in non-oil sector. In the report period, the non-oil sector of the country has expanded by 101.1% in comparison with 2014. The production occurred in the extraction section of non-oil industry in the amount of 156.2mln.manat, in the processing section- 3803.8mln.manat; production, distribution and supply of electric energy, gas and steam section- 1553.4mln.manat; water supplies, clearance and processing of waste materials section- 188.4 mln.manat and so forth. In 2016, 76.8% or 9.8bln.manat of the fixed capital in the 12.8bln.manat was directed to the non-oil sector. In 2017, non-oil sector has increased by 102.7%. Between 2013-2017, Azerbaijan exportations were 127bln.manat. 94% of those exportations was held by crude oil and oil products. 74% of exported products was received by European countries. The country with the biggest trade circulation is Italy with 26% of general turnover in those years. 34% of exported products were received by Italy and 83% of general exports were the part of 15 countries.

The growth in 2012-2019 was accompanied by the reinforcement of the position of oil sector in GDP. It seems that the share of oil sector is high nearly in all industrial sectors in the Republic. In other words, oil sector, in terms of the potential, is equal to 90% of the whole industrial complex in the country. Therefore, there should be paid attention to the increase in the share of industry complex for the development of non-oil sector and the diversification of industry policy should be provided. In terms of the growth rate of GDP, Azerbaijan reached to the leading stage in 7-8 years. During 15 years, average annual growth rate(14%), the national economy has increased by 5.7 times, in general. This growth, undoubtedly, has happened thanks to the investments to oil and gas fields, construction of Baku-Tbilisi-Ceyhan and Baku-Tbilisi-Erzurum pipelines, the dynamic price inclinations in world oil and gas markets and consequently, 4.9 time expansion of oil-sector in the natural way. When we proportionate this growth range with price increases of carbohydrogen products in the world market throughout 15

years, we can see that the potential of non-oil sector has generally increased more than 12-15 times in this period. In the certain period, the annual growth rate has been 9% and increased by 2.8 times.

The statistic linear relationship between GDP and oil and non-oil sectors (correlation ratios) can be evaluated with coefficient expression by keeping constant all the consumption indexes in the corresponding period.

In order to carry these calculations, the correlation relationship formula can be determined which is based on theoretical assumptions:

$$R = C_s / C_o$$

Here, R-correlation coefficient (R1- Oil and gas sector, R2- non-oil sector)

Cs- correlation subject (Cs1- oil and gas sector, Cs2- non-oil sector)

Co- correlation object (GDP growth)

If the correlation coefficient is more than the unit, it means the correlation subject standing the dominant position in the presentation. Otherwise, it is found out that correlation object is not dependent only on that subject but on the others, as well.

From the calculations in terms of correlation coefficient, throughout 15 years, it seems that the growth occurred in oil and gas sector was of the leading characteristic and played a major role in the development of GDP, in general. The fact that non-oil sector is smaller than the corresponding correlation coefficient proves this substantiation once again. On the other hand, the reality is the dominance belongs to the oil sector in the growth rate of oil sector to the correlation of non-oil sector.

Thus, from the researches and carried calculations, it seems that oil economy of Azerbaijan and its share in international economic relations is low in certain period. Although, growth expressed with percentages compared to previous years is observed. In the targeted objectives for the next years of Azerbaijan, the objective of developing non-oil sector as the alternative to oil sector comes first. There are fields with high potentials amongst the fields of non-oil sector of Azerbaijan. It is only needed to evaluate those available potentials accurately, to analyse foreign markets and to export appropriate products in the suitable directions. In the end, it is needed to hinder the products to be of low competitiveness in international markets and develop new realization mechanisms.

Bibliography

Economics, McConnell, 13th edition

International Economics: Global Markets and Competition, Henry Thompson.

Paul Krugman, International Economics: Theory and Policy, 10th edition

Porter, M.E The competitive Advantage of Nation, New York, 1990

USAID/ Azerbaijan Country Development Cooperation Strategy

<https://www.wto.org/>

<http://www.imf.org/external/index.htm>

<http://www.worldbank.org/>

<http://www.ebrd.com/careers-at-the-ebrd.html>

<https://www.economist.com/>

Ch. M. Abbasov "Ways to integrate Azerbaijan into the world economy".

The non-oil sector is experiencing a new era of development in Azerbaijan <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=12741>

A.Oruj, J. Karimov "International Economic Relations".

A.M. Badalov, A.M. Aghayev, S.J.Taghizada "Global Economy".

TERÖR VE EKONOMİ; TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Halime ÇATAL¹

Özet

Tradisyonel ekonomi bilimi, ekonomik çözümlenelerde var olan ekonomik hayatı direkt olmayan ama esaslı olarak etkileyen öğeleri dışsal ya da sabit kabul etmektedir. Halbuki, bu kesin ve sabit kabul edilen öğeler ekonomiyi yoğun bir şekilde etkileyen faktörlerdir. Bu değişmeyen faktörlerin başında ise terör olayları gelmektedir. Terörizm, kavramı kendi içinde oldukça karmaşık yapıya sahip ve değişkenlik göstermektedir. Ortak bir anlayışın ortaya konulamaması, bir toplumun terörist kabul ettiğini başka bir toplumun özgür ruhlu, ülkesi için savaştan özgürlük savaşçısı kabul etmesi terör faktörünün giderek büyümesine ve karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır. Bu özelliği ile de ulusal bir boyutta, gündemde oldukça önemli bir yere sahip olan bir olgudur. Terör, terörizm konusu ve bu olguların yan faktörleri arasında ne denli bir bağ olduğu araştırmalar tarafından incelenmektedir. Bu araştırmalar 1960'lardan beri yapılmakta ve 11 Eylül saldırılarından bu yana terör olgusu daha fazla yaşanmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında zaman günümüze yaklaştıkça birey, toplum ve ülkenin kendisini tam anlamıyla güvende hissetmediği süreç yaşamaktadırlar. Bu vaziyet global terör anlayışına uygun olarak küresel mücadeleyi de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, terörün nasıl küresel bir boyut kazandığı, iktisadi boyutu, etkileri incelenmektedir. Ayrıca terör olgusunu derinden yaşayan Türkiye ekonomisinin nasıl etkilendiği araştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, Terörizmin Ekonomik Etkileri, Türkiye

TERROR AND ECONOMY; TURKEY EXAMPLE

ABSTRACT

Tradition economics considers the elements that are not directly but fundamentally affecting the economic life existing in economic analysis as external or fixed. However, these definite and fixed factors are factors that affect the economy intensely. One of these unchanging factors is terrorism. The concept of terrorism is very complex in itself and varies. The lack of a common understanding and the acceptance of a society as a terrorist by another society as a free-spirited, freedom fighter fighting for its country cause the terrorist factor to grow and become complex. With this feature, it is a phenomenon which has a very important place on the agenda in a national dimension. Terrorism, the issue of terrorism and the relationship between these phenomena and their side factors are examined by the researches. These investigations have been carried out since the 1960s and terrorism has been more prevalent since the September 11 attacks. From this perspective, as we approach the present day, the individual, society and country experience a process in which they do not feel completely safe. This situation brings along the global struggle in accordance with the concept of global terror. In this context, the aim of the study, how terror has gained a global dimension, its economic dimension and its effects are examined. Also living in the terror case was tried to investigate how deeply it affected Turkey's economy.

Key Words: Terror, Terrorism, Economic Impact of terrorism Turkey

GİRİŞ

Ekonomi ile ilgilenen insanlar, çok uzun yıllar savaş ve barışın ekonomi üzerine etkilerini araştırmaktadırlar. I. Dünya Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'na kadar, Keynes, Pigou, Meade gibi önde gelen ekonomistlerin, savaş ve barış dönemlerinin iktisadi hayatı nasıl etkilediğini ve birbirleriyle olan etkileşimlerini incelediklerini görmekteyiz. Savaş ve barış dönemlerine araştırmalarında daha çok önem vermişler, terör ve terörün etkilerine ise savaşlara kıyasla daha az önem atfedilmiştir. Günümüzde ise savaşlardan çok terör olaylarının varlığı bu olguyu değiştirmiştir.

Son yıllarda çok fazla terör olayları yaşanmış ve bu olaylar da ölüm ve yaralanmayı beraberinde getirmiştir. Terör hiçbir zaman amaç değiştirmemiş fakat günümüze yaklaştıkça teknolojiye baş döndürücü ilerleme bu olguyu daha karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hale bürümüştür. (Alp, 2013:2)

Terörün özellikleri arasında olağandışı olması dikkat çekmektedir. Olağandışı olması, risklerin daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu durum ekonomi ve ekonomik modeller için çok büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu nedenle terör kaynaklı sorunları ortaya koymak pek mümkün olmamaktadır. Fakat son zamanlarda, terör kaynaklı ekonomik maliyetlerin de olduğunu ortaya koyan çalışmalar yapılmaktadır.

¹ Karabük Üniversitesi, İktisat-Yüksek Lisans, halimecatal46@gmail.com

Bir ülke için ekonomi ne denli önemli ise, ekonomi için de terör olgusunun olmaması bir o kadar önemlidir. Bundan dolayı, terörün yapısı, niteliği, etkilerinin doğru anlaşılması gerekmektedir. Terör gösterdiği etkiler nedeniyle para ve maliye politikasını da değiştirme özelliğine sahiptir.

Ölümler, yaralanmalar, arama, kurtarma gibi bir takım çalışmalar, binalara ve çevreye verilen maddi zararlar gibi terörün ekonomik sonuçları, kendisini çok kısa vadede belli etmektedir. Orta ve uzun vadede kendini belli eden sonuçları da mevcuttur. Bunlar doğrudan maliyet olarak ele alınmaktadır. Dolaylı maliyetler ise sektöre, ülkelere, ülke yapısına ve zamana göre farklılık göstermektedir.(Alp,2013,2)

Bu etkilerin ülkelere, sektörler ve zaman içerisindeki boyuta, dağılımı ise saldırının niteliği, çarpan etkisi, saldırılar sonucu uygulanan mücadele politikalarına ve piyasa esnekliği gibi bir takım faktöre bağlıdır.

Terörle mücadele, silahlı, politik ve psikolojik hareket doğrultusunda yapılmaktadır. Bu mücadele var olduğu müddetçe terör ve terörizmin beslediği kaynakların ve ortamın yok edilmesi, iktisadi ve siyasi tedbirlerle mümkün olmaktadır. Aşağıda öncelikle terör ve terörizm kaynakları, nedenleri, terörizm unsurları daha sonra ekonomik olarak etkileri incelenecektir.(Öztürk-Çelik,2000:86)

TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMI

Terör ve terörizm kavramları gündelik,siyasal ve akademik dilde farklı anlamlar taşımaktadır.Ayrıca üzerinde çalışılmış kesin bir kavramın da söz konusu olmadığı görülmektedir.Bunun nedeni ise şöyle açıklamaktadır.Terör mağduru insanların veya terörle mücadele eden milletlerin,akımlarına meşruluk kazandırmak amacıyla bu kavramları kendilerine göre yorumlamaktadırlar (Örgün, 2002:78).

Terörle mücadele kanununa göre : “Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini ve genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir" olarak tanımlanmıştır(3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 12.04.1991 Tarihli Resmi Gazetenin Mükerrer Sayısı).

Terörizm kavramı çok karmaşık bir yapıya sahiptir.Bu özelliği ile de kapsayıcı tanım yapmak zordur.Bunun nedeni değer yargıları içermesi değil,şiddet ögesinin zulmeden kadar zulüm gören tarafından da başvuru müdafaa aracı olmasıdır.Her şiddet hadisesi, uygulayan için "haklı" uygulanan grup bakımından "haksızdır".Değer yargısı olan haklılık kavramı ise genel geçer olmayıp,kısmi,göreceli,değişkenlere bağlı veya düşünceler topluluğundan oluşur.Hollandalı siyaset bilimci Alex P. Schmid , terörizmi çok köklü araştırmış ve 140 farklı tanıma ulaşmıştır.Bunların içinde gruplama yaparak 22 ortak boyut,20 ortak kasıt veya fonksiyon oluşturmuştur.En fazla sözü geçen 5 öge:1)şiddet,zor kullanım 2)Bir siyasal amacın var oluşu 3)Ürküntü ve korku salma 4)Tehdit 5)Psikoloji,terör ve kurbanlar dışında 3.kişilerden gelen yaygın tepkidir.

En çok sözü edilen 5 amaç ise ; 1)Hedef olan bir topluluğu korkutmak 2)Baskın otoriteyi yıkmak,Terör ve suçsuz kitle arasında düşünmeden baskı ve baskı yöntemlerini seçmek 3)Güce ve otoriteye karşı olan güçleri canlandırmak.Var olan otoritenin gücünü kırmak ve işlevini azaltmak 4)Kamuoyunu gerek olumlu (lehine) gerekse olumsuz(düzene karşı) yönde etkilenmek 5)Siyasal güçleri elde etmek ve olan yönetimi yok etmek.

Bütün bu nitelik,hedefler terörizmin tanımını beraberinde getirmektedir.Terörizm,taarruzlar veya birey ve suçsuz kurbanları araç bilerek daha fazla kitleye ulaşarak,yıldırıp,korkutarak,yasal olmayan stratejik ve siyasi hedeflerine ulaşmak için bir topluluk ve ya devletin,şuurlu ve hesaplı bir şekilde şiddet uygulaması veya uygulanabileceği tehdidinde bulunmasıdır.

Teröristlerin savundukları amaçlar ve ya işlevlerin gerekçeleri büyük oranda ve ya kısmen de olsa doğru ya da haklı dahi olabilirler(Aksi halde destek dahi görmezlerdi).Fakat terörist eyleminin kendisi asla hakla olamaz.Haklı bir amaç,mukaddes yaşama hakkını hiç önemsemeyen bir politik araç yoluyla gerçekleştirilemez.Böylesine genel kabul görmüş olguları çürüten bir araç,en yüce mefkureyi bile haksızlaştırır.(Ergil,1992;140)

TERÖRİZMİN UNSURLARI

Terörizm özünde devleti amaç bilen düzenli ve organize bir yeğinlik hareketini içermektedir.İçerisinde ideoloji,örgüt ve eylem unsurlarını içermeyen baskın hareketler terör suçu olarak tanımlanamamaktadır.

İdeoloji Unsuru

Örgütlerin istinatgah ve başlangıç noktalarını düşünceler bütünü oluşturduğundan,örgütün yapısı,elemanların temini,uygulanabilecek programlar,yapılacak eylemlerin nasıl ne denli olacağı bu düşünceler yani ideolojiler doğrultusunda belirlenmektedir(Atlı,2002;25).

Kullanımına göre farklılık gösteren ideolojiyi,terör içerisinde değerlendirdiğimizde,sistemi değiştirmek veya ortadan kaldırmak için belirli bir düşünce olgusuyla hareket eden ve araç olarak şiddeti kullanan,siyasal hedefleri ortaya koyan düşünceleri ifade etmektedir(Alkan,2000;72).Şiddeti bünyesinde beslemeyen bir ideoloji terör olarak nitelendirilemez.Teröre sebebiyet veren her türlü hareket,kendisini betimlerken,temel aldığı ideolojiyi başlangıç noktası kabul etmektedirler.Katı kurallar üzerine kurulan, tarafların bağlılığı için gereksinim duydukları her türlü propaganda,ideoloji çerçevesinde örgüt tarafınca gerçekleştirilmektedir.Bunun içerisinde,müstebit yöntemler de dahildir ve günümüzde bu durum çok yaygındır.

Günümüzde örgütlerin dayandığı ideolojiler ise;dini tutum,Milliyetçi-Etnik, Marksist-Leninist gibi farklı kaynakları baz almaktadırlar.Fakat hedef olarak rejimde değişiklikleri ideolojisine yerleştirmektedirler.

Örgüt Unsuru

Örgüt kelimesinin tanımı ortak bir amacı yada faaliyeti gerçekleştirmek için bir araya gelmiş insanların oluşturduğu birlik olarak tanımlanmaktadır.Terör örgütlerinin bel kemiğini,yasadışı teşkilatlanma ve çok fazla gizlilik oluşturmaktadır.Bu beraberinde örgütün güvenlik gereksinimine yönelik bir yapıdır.Yasa dışı faaliyet,legal ortamda kendisini belli eden sempatanların,yasa dışı alana kaymaları sonucu güçlenir.

Örgüt unsuru,terör kavramının en önemli unsurudur.Söz konusu bir ideolojik mücadele varsa örgütlenme kendisini belli etmektedir.İnsanın kendisini örgütlemesi ise başlı başına bir silah gücü yaratmaktadır.Bu düşünceyi benimsemek için ise "örgütlenmiş bir insan ordudur." düşüncesiyle hareket etmektedirler. Özçelik'in örgütlenme yorumuna göre; "ideolojinin kanatları olma,güce dönüşme,ideolojik döngünün toplumla karşılaşması" olarak ifade etmiştir.(Özçelik,1998)

Günümüzde var olan örgütlenme yapılarına baktığımız zaman Tüze ve Anayasa tarafınca güvence altına alınmış hürriyetleri maksimal derecede sömürdükleri görülmektedir.Siyasi parti kurma,basın hürriyeti,sendika kurma ve üye olma hakkı,gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı gibi hakları saymak mümkündür.Bu bağlamda tüm terör örgütlerinin demokratik hakların kötüye kullanılması ile örgüte eleman sağlama ve alanlarını genişletmeye çalıştıkları görülmektedir.

Eylem Unsuru

Terör örgütlerinin en önemli dayanaklarından bir diğeri ise eylem faktörüdür.Eylemsizlik,terör örgütünün en büyük engelidir.Eylemsizlik bir süre sonra bulunduğu mevcut duruma da bağlı olarak örgütü çürüteceği için,her örgüt derecesi farklı olsa dahi eyleme yönelmektedir(Dilmaç,1997;107).Terör örgütleri,seslerini kamuoyuna duyurmak için küçük çaplı kendilerini göstermektedirler ve daha sonra varlıklarının sürekliliği düşüncesiyle var oldukları tabana mesaj vermek için eylemlerine devam ederler.

Ülkede var olan düzeni,rejimi yıkmayı amaçlayan örgütler,silahlı mücadeleler ile kendini belli etmekte,şiddet fazlaştıkça,örgüte korku ile yaklaşanların sayısının da arttığı görülmektedir.Şiddet olgusu bir düşünceyi yaymak ve benimsemek için en önemli malzemelerdendir.Böylece bir düşünceyi benimsetmek ve hem kendi içlerinde hem de topluma karşı fazlaca başvurdıkları yol şiddettir.Bu unsuru veya Marksist/Leninist örgütlerin tabiriyle "devrimci zor kullanmadığı sürece siyasi örgütlerin fikirleri,sadece fikir çerçevesinde kalır ve bu çerçeveyi aşamaz,zararı olmaz " düşüncesindedirler.Bir siyasi grubun terör örgütü olabilmesi için bir eylemin varlığının olması gerekmektedir.

TERÖRİZMİN FİNANSMANI

Örgütün amaçlarına ulaşabilmesi, 3 ana unsur olan İdeoloji Unsuru-Eylem Unsuru ve Örgüt Unsurunun oluşabilmesi için finansman gereklidir.Hem örgüt üyelerinin ihtiyaçları hem de şiddet ve korku için gerekli olan her türlü silah,cephane finansman ile sağlanmaktadır.Farklı uluslardan sağlanan finanslar,zorla ulaşılan finanslar,kaçakçılık gibi bir çok yolla terörizm finansman sağlanmaktadır.Bunları başlık altında toplamak gerekirse;

- Başka ülkelerden gelen yardımlar,
- Uyuşturucu satarak veya kaçakçılığıyla elde ettikleri gelirler,
- Silah kaçakçılığı,
- Alkol,tütün kaçakçılığından elde ettikleri gelirler,
- Zor kullanarak elde etme,soygun,
- Başka odaklar ile iş birliği yapmaları ve bunun karşılığında elde edilen gelirler,
- Sahtecilik,Fırıldakçılık ve Harami yollarla elde edilen gelirler,

- İnsan kaçakçılığı ile kazanç sağlama,
- Örgüte reklam için verilen gelirler,
- Üyelerine ve örgüte meyilli insanlar için toplanan paralar,
- Uygun olmayan şekilde banka hesaplarına girilerek hesaplardan paraların çekilmesi,
- Devletin izin vermeyeceği yol ve yöntemler ile para kazanma,
- Bazı örgütler bakımından kurban ve kurban derileri,
- Yardım vakıfları,
- Çet-senet(Öztürk,2009;190)

TERÖRİZMİN NEDENLERİ

Geçmişten günümüze mevcut siyasi durumdan rahatsız olan bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu gruplar bir seçenek olduklarını göstermek için şiddete başvurmuşlardır.Terörizm,ülke ve söz geçirenler tarafından oluşturulan ve korunan bireylerin fiziksel ihtiyaçlarından hemen sonra gelen önemli bir gereksinim olan, güvenlik gereksiniminin karşılandığı ortamı oluşturmayı hedefler.Otorite zamanla bireylerin gereksinimlerini karşılama da yetersiz kalabilir.Genel kabul görülmüş kurallar ve yapının insanların gereksinimleri ile ters düşmesi,farklı ideolojiye sahip insanları ortaya çıkartmıştır.Bu mevcut durum ise gerek otoriteye gerekse kurulu düzene saygı duyan insanlara kadar,farklı derecede tepki doğurmaktadır.Bu tepki şiddetle başlasa da daha ileri boyutlara sıçrayabilmekte ve terör eylemlerine kadar büyük boyutlar kazanabilmektedir.

Adalet olgusunun yetersizliği,adaleti sağlama düşüncesini ortaya çıkarmakta dolayısıyla terörü kaçınılmaz kılmaktadır.Terör kavramı,toplum ve ekonomik durum ile ilişkisinin olmasına karşın,her zaman bu durumla sınırlı kalmamıştır.Var olan siyasi yapıdaki ,adalet vb. bazı zaafların sebebiyet verdiği terör faaliyetleri ,bir zaman sonra bazı kuvvetlerin kontrolü haline gelmekte yahut bir takım grup tarafından sömürülmeye açılmış sorunlar üzerine inşa edilmektedir.(Dilmaç,1997;13-15)

Bazı araştırmacılara göre ise "terörizm,ne şartlara kendiliğinden bir tepkidir ne de körü körüne hesaplanmış bir yöntemdir".Terörizmin oluşmasında çok fazla neden bulunmaktadır.Bu nedenler;iktisadi,siyasal,kültürel,toplumsal,eğitimden kaynaklanan eksiklikler,baskı ve zorla yaptırım gibi psikolojik nedenler olarak bir çok alt gruba ayrabiliriz.Bu başlıkları başlık altında incelediğimiz zaman çok belirleyici nedenler olmadığı görülmektedir.Fakat bulunduğu coğrafya ya göre nedenlerin öncelik sırası değişmektedir.

Terörün temel nedeninin fakirlik olduğu görülse de girişimcilik yetersizliğinin de olası terör olaylarını tetiklediği görülmektedir.Var olan sorun,kötüye giden ekonomik durumun kökten bir hareketliliğe neden olup olmadığıdır.(Mesquita,2008)Bu grupların en fazla fakir,ezilmiş gibi konuları ele alarak eylemlerine başladığı görülmektedir.Başka bir yönden bu yöntemin aktif olabilmesi için propaganda yöntemlerinin aynen uygulanması gereklidir.Varsayalım gerek Dünya'da gerekse Türkiye'de her yoksul insanın terörle bir bağlantısı olsa,Türkiye gibi bir çok ülkede şüphesiz var olan düzen yerine terör örgütlerinde var olan düzenin hakim olması çok kolay olacaktır.Farklı bir açıdan baktığımız zaman şöyle bir tespit yapmakta mümkündür.İşi-gücü ve iyi bir gelire sahip olan bireylerin bulunduğu mevkiden ve gelirlerinden vazgeçmemek için terör örgütlerine yanaşmadığı gözlenmiştir.Yapılan operasyonlarla yakalanan üye mensuplarının,üye oldukları dönemde işsiz oluşları bu durumu kanıtlar niteliktedir.Şöyle ki kaybedeceği bir şeyi olmayanın,kaybettireceği çok şey olacaktır.

Terörün iktisadi nedenleri ele alındığı zaman kendi görüşleri ile de ters düştüğü görülmektedir.Dünya genelinde en yoksul ülkelerden sayılan Etiyopya'da terör faktörüne rastlanmadığı halde,AB yapısında var olan gelişmiş ve yoksul olmayan bir ülke olan İspanya'da faaliyette bulunan terör grupları,bir önceki paragrafta ki tezi çürütmektedir.Başka bir kanıt ise,ABD gibi hem gelişmiş hem de özgürlük ülkesi sayılan bir ülkede terör olgusuna rastlanılırken,Çin ve Küba gibi bazı ülkelerde rastlanılmaması en açıklayıcı örnekler arasındadır.

Dünya da değişik siyasi görüşlerin olduğu ve bu görüşler içerisinde aktiflik gösteren kişilerin olduğu açıktır.Örgütlerin en çok başvurduğu belge ise,var olan siyasal düşünceye bir seçenek olduklarını savunmaları yada düşüncelerini,savundukları toplumun siyasal haklarının zor kullanılarak elinden alınması propagandasıdır.Bu gerçeklikle birlikte ileri sürülen bahisler arasında;siyasetin darlığı,siyasal benliğin genellikle kavgaya dayanması,partilerin verdikleri sözleri yerine getirmemesi,merkeziyetçilik ve sert bürokratik bünye,toplumda münakaşa edilen konulara çözüm bulunmadan devam niteliği kazandırmak,korku olgusuyla hareket edilmesi,insanların iletişimlerinde ki eksiklik gibi farklı nedenler sayılabilir.

Bu örgütlerin uygun buldukları bölgelerde,silahlı küçük birlikler,farklı dini görüşleri(Satanizm) benimseyen,kaçakçılık,hırsızlık kısaca suça yatkınlıkta fazladır.Ayrıca örgütlerin yaşlılardan önce gençleri hedef almaları da vazgeçilmez bir gerçektir.Psikolojiyi bir araç olarak kullanan terör örgütleri,gençlerin ergenlik psikolojilerinden faydalanmaktadır.Geçmişte eğitim seviyesi düşük,cahil insanlar bu gruba üye

olurken,günümüzde okumuş ve bilgili insanların dahi bu gruplara üye olduğu görülmektedir.Keza örgüt başları denilen liderlerinin de okumuş,bilgili insan gruplarından oldukları gözden kaçmamaktadır.Gençliği hedef alan ve ergenlik psikolojisinden yararlanan bu gruplar gençleri kandırmak ve aralarına katmak için her türlü aracı amaç bilmışlerdir.Nitekim bu örgütlerin direkt psikolojiyi değiştirmeye yönelik yapıları mevcuttur.Bu yapıların içerisinde gençleri özel hissettirecek,özgür ruh,değer verme,kendisini kolay ifade etme gibi gençlerin reddetmeyeceği özellikler mevcuttur.Ortamı ve çevresi yatkın insanların bunlara kanması kaçınılmaz bir gerçektir.

Bireyi,birey yapan ortamların(aile,okul,devlet) boş bırakılması bireyi sarsmakta ve boş bırakılan alanlarda terörün varlığı gözlemlenmektedir.Ulaşılan bulgulara göre bu gruplara katılan insanların,üvey veya öksüz olduğu hatta anne-baba ikilisinin olmayışı,psikolojisi iyi olmayan,şiddet ile büyüyen,mutsuz insan topluluğundan olduğu görülmektedir.Bu halde büyüyen çocukların ilerde kendini diğer insanlarla kıyaslaması olasıdır.Bu kıyaslama büyüerek ölç alma boyutuna ulaşmakta ve imkan buldukça da öcünü almak için zamanı gelince elinden gelen her türlü çabayı göstereceği şüphesizdir.

TERÖRÜN EKONOMİK ETKİLERİ

Terörizm sadece insanların canına kıymaz,demokratik kuruluşlara caydırıcı tehditlerde bulunmakta,ekonominin yapı taşlarını oynatmakta ve kesimleri istikrarsızlaştırmaktadır.(Tilly,2004:5)Türkiye 1970'ten bu yana tahripkar terörle,1980'li zamanlardan günümüze bölücü terörle,90'lı senelerde ise dini kullanan köklü terörle savaşmak zorunda kalmıştır.Türkiye'de aktif halde bulunan bu grupların,bünyeleri itibariyle 3 ana bölüme ayrılmış ve bazı dönemlerde aldıkları ağır darbelerle yenilgiye uğramışlar sonucunda da büyük tehdit oluşturabilecek örgüt olmaktan çıkmışlardır.Fakat 3 grupta etkin olarak aktifliğini gösteren terör birlikleri mevcuttur.Örgütlerin bu durumlarının zamanla nitelik değiştirdiği söylenebilir.Her bir terör grubuyla sınanan Türkiye,çeşitli yollar denemiştir ve profesyonelleşerek savaşa devam etmiştir.Farklı terör gruplarıyla savaşan Türkiye,40 yıldır şiddete mahkum olmuş terörle sürekli mücadele halindedir.Türkiye'nin jeopolitik konumu,elverişliliği,tarihteki misyonu her şeyden önce dış devletlere huzursuzluk vermiştir.Ki var olan grupların özellikleri arasında dış devletlerden destek aldıkları muhakkaktır.Fakat bu örgütlerin kökünü sadece dış devletlere bağlamakta yanlış olacaktır.Dış güçler terörü destekliyorsa,içerde de kendisini desteklemesini bekleyen bir grubun varlığından söz etmek kaçınılmaz olur.

Terör ve terörizm kavramları, insanı oluşturan değerler altına dizilmiş bir patlayıcı niteliğindedir.Bugün geldiğimiz nokta da terörün bitmesi için harcanan paralar,bir çok oluşacak problemin önüne duvar örmüştür.Terörün rahat hareket edebilmesi için büyük boyutta sorunların yaşanması gerekir.Terör büyüdükçe sorunlar büyümüş,sorunlar çoğaldıkça örgüte katılımlar artmıştır.Yani terör ve sorun ikilisi arasında kısır bir döngü söz konusudur.(Öztürk-Çelik,2009:93)

Terörizmin Yatırım Harcamaları Üzerine Etkileri

Globalleşen üretim ile birlikte,dünya çapında uluslar arası köklü şirketler ve yabancı sermaye kaynakları çok büyük öneme sahip olmuş,mal ve hizmetlerin önündeki var olan duvarların kaldırılmasıyla da bir genişleme ve ilerleme sağlanmıştır.(Kılıç,2007:43)Bilhassa yatırımların serbest hal alması küreselleşmeyi ilerletmiş,beraberinde teknolojik bir büyümenin meydana gelmesine neden olmuştur.Küreselleşen yatırımların önüne bir set gibi kurulan ve ilerleme hızını durduran en önemli neden terördür.Çünkü gerek doğrudan yatırım gerekse dolaylı yatırımların,güven ve kararlı ülkelerde akışkanlığı görülmektedir.(Vural,2006:104)

Sezgin(2003)'e göre,kalkınmanın olabilmesi için güven ve istikrar ortamının olmasına dikkat çekmiştir.Bir birey ,yatırım yapacaksa öncelikle ortamdaki risklere göz atarak ona göre kararını vermektedir.Güven ve istikrarın olmadığı bir ortamda da yatırım olması da mümkün olmayacaktır.Bundan ötürü güven ortamının veya istikrarlı bir ortamın oluşması için,savunma harcamaları artmakta ve ekonomiye karşı olumsuzlukları fazlalaşmaktadır.

İşletme veya girişimcilerin bir yere yatırımı söz konusu ise,işlenmemiş mal,yarı işlenmiş mal,pazara yakın olma,üstün işgücü gibi unsurlar önemini korumaktadır.Bütün bu faktörlere ve devlet desteğine rağmen,yatırımların az oluşu,güven ve istikrarlı ortamın ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır.(Alkan,2000:34) Keza terörün sebebiyet verdiği yetersiz güvenlikten ötürü artan işsizlik,zamanla terörün tetikçisi haline gelmiştir.Ekonomide ki aksaklıklar adaletsizliği,işsizliği,yoksulluğu da beraberinde getirmektedir.Bunu fırsat bilen terör örgütleri bu yoksul kesimi kendine çekmek için elinden geleni yapmaktadır.(Alkan,2000;34)Böyle bir döngüde risk faktörü daha da artmakta bölgelerin güvenlikleri tehlikeye girerek,gerek ekonomik gerekse sosyal anlamda sıkıntılar yaşanmaktadır.

Terörizmin Ticari Faaliyetlere Etkisi

Örgütlerin ticari yaşamda ki etkinlikleri,uyuşturucu alım-satımı,yasal malların yasal olmayan kaçakçılığı , hırsızlık olmak üzere 3 ana başlıkta toplanmıştır.Ciddi boyutlara ulaşan miktarları milyar dolarlarla söylemek

mümkündür. Avrupa ülkelerine baktığımız zaman GSMH' in %4 ile 4.5'i arasında bir miktarın örgütler tarafından organize edildiği ifade edilmektedir. (İrbeç, 2002:121)

Terör örgütlerini ayakta tutan bazı unsurlar vardır. İdeoloji, dış ve iç güçlerden gelen destekler, finansal kaynaklar ve insanlardır. Bu çerçeveden bakıldığında, dünya da aktif olan örgüt veya birliklerin gereksinimlerini karşılama da öncelikli unsur finansman kaynaklarıdır. (Aktaş, 2002:100) Günümüzde kurgusal hedefli ticari işlemlerin büyük boyutlara ulaşması, terör birliklerinin paralarını ne denli yasal hale getirecekleri ya da temize çıkartma işlemlerini kolaylaştırır. Çünkü piyasada ki paraların kontrolü, kayıtlara yansıtılması zor ve süreçli bir yoldur. Bunun için 11 Eylül saldırılarına kadar bunun üzerine işbirliği yapılamamıştır. Çoğu zaman finans kaynaklarını böyle temin eden örgütlerin başka destekleri de dış devletlerde ki, bu örgütlere sempatiklik duyan insanlar ve kurum yada kuruluşların temin ettiği açıktır.

Terör birliklerinin ticari etkinlik yürütmesi, çok fazla ülke ekonomisine etki etmediği görülse de, korku salarak ve ya tehdit ederek kendi alanlarında başka firmaların varlığını istemeyişleri, firmaların uzaklaşmalarına neden olarak hem bireylerin istihdamını kısıtlamakta, hem de katma değeri artırarak işletmelerin önüne geçmektedir.

Terörizmin Tarım Sektörüne Etkisi

Terörün kendi ihtiyaçlarını karşıladığı düşüncesiyle kaynaklara gereksinim duyduğu ve çok fazla karışılmadığı, pay alındığı düşüncesi mevcutken, (Şahingöz, 2002:153-160) ulusal anlamda ele alırsak terörün baş gösterdiği 1984-1985 seneleri verilerine göre Türkiye'de tarım sektöründe etkinlik gösterenlerin oranının %57-58 civarlarında olduğu bölge olarak baktığımız zaman bu oranın %75 olduğu, tarımın gayri safi milli hasıladaki payı ülkemizde %17 iken bölgede yüzde 35 olduğu, keza 1985'li yıllarda tarımdan elde edilen verimlilik yaklaşık 2 tona bölgede 1 tonun çok altında olduğu görülmüştür. Terör birlikleriyle birlikte çok ciddi azalmalar mevcuttur. Fakat bu sadece bir bölge ile kalmamış Türkiye genelinde bu durum gözlenmiştir. Bu durumun oluşmasında uygulanan tarım politikaları da etkili olmuştur. 1984 senesinde 53,5 Milyon küçükbaş hayvan var iken bölgeye düşen pay %83, 1999 yılları verileri ile karşılaştırıldığında %40 oranına düştüğü görülmüştür. Genel olarak Türkiye'ye baktığımız zaman hayvancılık sektörü %29 düşüşte iken Güneydoğu Anadolu Bölgesinde %13 düşüş gözlenmiştir. Ekili-biçili alanlar olarak bakıldığında taktirde 1980-90 dönemlerinde Türkiye'de ekili alanlar %3 artış, bölge de %12 artış, üretimde de 5,4 tondan 6,7 milyon tona yükselerek %24'lük bir artış yakalanmıştır. Bu verilerin bize aktardığı durum, örgütlerin tarım sektörünü etkilemediği gibi bir sonuçtur ve terör birliklerinin olmaması durumunda verimlilik ve zenginliğin çok farklı boyutlarda olacağı kesindir. Özellikle Güneydoğu Anadolu için yapılan projeler dahilinde verimlilik çok fazla artacaktır. (Öztürk-Çelik, 2009:97)

Tüm bunlara ilaveten olumsuz etkileri incelendiğinde, Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Elazığ, Hakkari, Muş gibi terörün etkin olduğu şehirler de 4000 civarında yerleşim yeri boşaltılmıştır. Bu olumsuzluktan ötürü 353 bin kişi bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Tarım ve hayvancılık ile geçimini sürdüren insanlarda göç etmek zorunda kalmış bu vaziyet de tarımı olumsuz yönde etkilemiştir.

Terör tarımda etkinliği artıran gübrelere müteveccih olduğu görülmektedir. Bilhassa 15-20 Kasım(2003) senesinde yapılan eylemlerde gübrelere aktif bir şekilde kullanılması, Terör örgütü PKK'nın mayın tuzaklarında ve bombalama olaylarında, azot oranı %28 ile 32 arası gübrelere araç olarak kullanılması, azot oranı yüksek gübrelere kullanılmaması yasak hale getirmiştir. Azot oranının düşük olduğu gübrelere kullanılması üretimi azaltarak direkt olmasa da dolaylı yoldan tarıma olumsuz bir etki yaratmıştır. Terör birliklerinin başka olumsuz etkisi de Türkiye'de kendisine destek olmayan insanların hayvanlarını telef etme ve mayınlama, bombalama ile hayvanların telef olması olumsuz etkileri arasındadır.

Bütün bu nedenler Türkiye'nin tarım alanlarını verimli kullanmalarına sebebiyet vermektedir. Mera inceleme kurulunca her sene yapılan değerlendirmelerde ulaşılan sonuçlar, bazıları terör örgütleri yüzünden hayvancılığa hiç kalkışmazken, bazılarında kısıtlı ölçüde izin verilmektedir. Burada zincirleme olaylar bütünü şeklinde, işsizlik, kaynakların kullanılmaması, aktifsizleşme gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Oysa ki verimli topraklarımızı aktif şekilde kullanmak, hem bölgede ki halkı kalkındırarak, hem de ekonomik alanda gelişme söz konusu olacaktır.

Örgütlerin ormanlara verdiği zararda, olumsuzlukları göz önüne sermektedir. Bilhassa yaz aylarında çok fazla yangınların olması bu olayların ciddiyetini artırmaktadır.

Terörizmin Turizme Etkileri

Bir çok insani değerle bağdaşan turizm, insanı önemseyen ve onu hedef edinen bir medeniyettir. Eğer bir ülkede sevgi, saygı, hoş görü yoksa tam tersi şiddet, korku ile karşı karşıya olan bir bölgede turistler, var olan durumdan kaygı duyabilirler. Kaygıdan ötürü gitmek istedikleri bölgeyi değiştirebilirler. Bundan ötürü gidecekleri bölgeye göre, turistler çok duyarlıdır. (Öztürk, 2009:98)

Turizm sektörü, sanayinin ana kollarından birisidir. Gelişmekte olan, ülkenin döviz getirilerinden birisi de turizmdir. Ekonomiye zarar vermek isteyen ve turizmin ekonomiye katkısı yüzünden rahatsız olan örgütler çoğu zaman turizmi hedef almaktadırlar. Gelişmeye çalışan ülkelerde yaşanan işsizlik, bütçe açığı gibi sorunlarda, turizm yardımlarına koşturmaktadır. Turizm sektörüne, yatırımların kolay yapılamaması ve dönütlerin hızlı olması çekiciliği artırmaktadır. Bu sektörün dikkat çeken özelliği, nitelsiz iş gücünü, iş sahibi yapmaya elverişli olması ve çalışanların işlerine çok kolay adaptasyon sağlamalarıdır. Bir diğer önemli nokta ise sermaye yoğun bir istihdam yaratmaktan ziyade emek yoğun olmasıdır.

Globalleşen turizm sektörünün global bir boyutta ilerleyen, terör örgütlerinin hedefi olması ilginç değildir. Turizme yanaşmaları gerekçesi olarak ise, ideolojileri, savlarını, düşüncelerini tüm dünyaya ses uyandıracak şekilde yaymak, yandaşlarını çoğaltma "bir kişiyi öldür, milyonları korkut" düşüncesine göre ilerleyebilmek için turizm alanlarını uygun görmeleri, diğer dallardan daha fazla yankı yaratmasıyla açıklanabilir. (Sezgin, 2000: 132) Turistlerin kolay kanmaları, simgesel olarak ülkelerinin delegeleri olmaları, böyle insanların haber ajansları için çok önemli yerlere sahip olmaları, ekonomiye ciddi zararlar vermeleri gibi turistleri hedef aldıkları görülmüştür.

11 Eylül (2001) senesinde yapılan eylemlerde, ölümlerle birlikte, ekonomide yarattığı sorunlar oldukça önemlidir. Tahminlere göre, iktisadi kaybı, global düzeyde milyonlarca dolardır. (Blomberg – Weeropono, 2002) Yalnız havacılık kesimi tahminen 4.4 milyar dolar zarara uğramış ve 100 bin çalışan işten kovulmuştur. Bazı hava yolları pasif hale gelmiş, bazı şirketler batma noktasına gelmiş, bu noktadan kurtulmak için devletler satın almaya mecbur kalmışlardır. Bu olumsuz etkilerden tabii ki THY 'da etkilenmiştir. %50 oranında hem dış hem de iç hatlarda düşüşler meydana gelmiştir. Bundan ötürü de çalışanlar işsiz kalmıştır.

Terör birliklerinin 2006 yılında Antalya'da yaptığı eylemler sonucunda yalnızca Antalya'da günlük zayı 903 bin dolar olmuştur. Yapılan rezervasyonlar %40 oranında iptal edilmiş, havayolları ve turizm operatörleri ciddi oranda sarsılmıştır. (Kahveci, 2009)

Terör Ve Türkiye'nin Sosyal Yapısı

Sosyal yapı; içinde sosyal ilişkileri barındıran, sosyal olayları içeren, nüfus ve yerleşim tarzına yöne verildiği, toplum ile ilgili dış görünüme sahip olan bir sosyal bütünlüktür. Terör ise bir sosyal vakadır. Sosyal olgulara karşı yapılacak analizde sosyal içeriğe sahip olması gerekir. Terörizm, sempatanlarına ve uygulayanlara göre; "suça karşı adaletli bir cevaptır, eşitliğin mütecaviz bir yoludur ve sosyal bir denetimdir. "1990'lı senelere değin emniyet sonuçlu durumlar olarak algılanması, tedbirleri yavaşlatmış, sorunların hangi ölçüde olduğu belirlenmemiştir. Terör birliklerinin aracı olan, korkutma, eylemini kullanarak insanları esir yapmak istemektedirler. Bu durumun olabilmesi içinde nizam tanımadan eylemlerini en katı bir şekilde yapmaya çalışırlar.

Terör, bir milletin toplumsal omurgasını var eden ekonomik, siyasal, eğitim-öğretim, aile gibi temel faktörleri, kısa sürede yok edemeyeceği ve yahut değiştiremeyeceğinden ötürü, eylem olayları ile ilk öncelik bu kurumları sarsmaya çalışırlar. Bu örgütler genellikle eğitime ve dine yönelik eylemler gerçekleştirmektedirler. 1980 sonrası yıllarda 116 Muallim, 27 İmamı öldürüp, 48 Muallim İle 8 İmama zarar vermeleri bir önceki cümleyi kanıtlar niteliktedir. (EGM, 2002)

Terör birlikleri toplumun bir bölümünün yapısını ve düzenini bozarlarsa, diğer bölüm ya da yapılar bu durumdan fazlasıyla etkilenmektedirler. Şiddet taraftarları ve teröristler, hızla farklılık gösteren değerleri fırsat bilerek, değişen düşmanlara ve art arda verilen propaganda sözleriyle toplumu şaşkınlığa uğratarak, kısımlar arasında farklılıkları gün yüzüne çıkartarak, toplumu vurdum duymaz ve tepki vermez hale getirmeyi hedefleyen ortamı oluşturmaktadır.

Bu örgütlerin yapıya zarar verdiği diğer bir durum ise, terörün etkili olduğu alanlardan, etkisinin az veya olmadığı alanlara yapılan göçlerdir. Yapılan araştırmalarda Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu 'da ki göçlerin nedenlerinden bir tanesi terördür. Güvenlik amacıyla göç oranları %37 iken, %63'ü eylemlere sebep olan PKK zoruyla göç edenlerdir. (Gündüz-Yetim, 1997)

Bu olaylar genellikle Güneydoğu Anadolu'da, bir çok kesimde göç hareketini başlatmış, başlayan bu göç hareketleri, bir yandan kaynakların güçsüz kalmasına yol açarken diğer taraftan göç olan bölgelerde sorunlar üzerine sorunlar yaratarak, yetersiz altyapıyı olumsuz etkilemiş ve bu bölgelerde işsizlik artmıştır. (Mutlu, 2002: 474)

Terörün Ekonomik Etkileri-Literatür

Terörün ekonomileri kökten etkilediğine dair literatürde çok fazla çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde dikkat çeken bazı çalışmalar incelenecektir. İspanya'da var olan terör ve Gayri Safi Milli Hasıla üzerine yaptıkları çalışmada Abadie ve Gardezabal (2002) terör örgütleri faaliyetlerinin 1975'ten sonra fazlaştığını ve 1995-1997 yıllarında Gayri Safi Milli Hasılanın %12'den %88 oranına kadar düştüğünü incelemişlerdir.

Başka bir inceleme de; Tavares(2004),İsrail ve Filistin ülkeleri arasında ki çarpışmayı ele almış,iki ülke arasında ki olumsuzluklara dikkat çekerek,İsrail'in Gayri Safi Milli Hasıla'nın %4 değerinde azaldığını,Filistin'in ise 1994 ile 2002 seneleri arasında milli gelirdeki %50'lik düşüşü incelemiştir.

Araz ve Takay(2009)'un çalışmasında ise,genişleme ve daralma dönemlerine göre terör örgütlerinin etkisi farklılaşmaktadır.Yapılan çalışma sonucunda;genişleme zamanlarında örgütlerin,ekonomiyi olumsuz ve kuvvetli bir şekilde etkilediğini,daralma zamanlarında ise ekonominin örgütleri etkilediği görülmüştür.Uysal vd. (2009) 'un Türkiye için yaptığı analizde 1992-2001 senelerinde örgütün iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediği kanısına ulaşmıştır.

Terörün sektörlere etkisi üzerine yapılan çalışmalarda ise,Enders Ve Sandler(1991) 1970 ve 1979 yıllarını baz alarak bu yıllarda 140 bin turistin terör kaygısıyla ülkeden ayrıldığını söylemişlerdir.

Drakos ile Kutan(2003)'e göre ise,1991-2000 yıllarında Yunanistan,Türkiye ve İsrail'i incelemiş ve Yunanistan'da %9,Türkiye'de %5 ve İsrail'de %1 oranlarında bir düşüşü göz önüne sermiştir.Enders vd(1992) 'in yapmış olduğu çalışmada 1974-1988 yıllarını baz alarak,Avusturya,İtalya,Yunanistan ve Avrupa ülkelerinin turizm gelirlerinde daralma görülmüştür.

Larobina ve Pate, terörün yatırımlar üzerine etkisini araştırmışlar ve örgütler ile mücadelenin yatırımları genişletmesi için son derece önemli bulmuşlardır.

Grosman(1991)'a göre ise askeri teknolojinin aktif olduğu kesimler askeriye kaynak ayırır ve vergi oranlarının düşürülmesiyle kendilerini çatışmasız bir dengeye yükseltebilirler.Bu ortamın sağlanması ile de terörün etki alanı daraltılabilir görüşündedir.

Persitz (2007)in yaptığı çalışmada ise,İsrail-Filistin ülkeleri arasındaki çatışmaları ele almıştır.Bu durumun İsrail'de tüketim harcamaları ve yatırım harcamalarını olumlu,yatırım ve dış ticaret dengesini ise olumsuz etkilediğini söylemektedir.

Eckstein – Tsiddon (2004)'a göre ise İsrail'i ele almış,milli gelir,yatırım,dış ticaret üzerindeki olumsuz etkilerine değinmiştir.

Sonuç

Meydana gelen terör eylemlerinin çok fazla nedeni olmakla birlikte,bilhassa Türkiye'deki terörün aktifliğinin nedeni,bulunduğu konum ile doğrudan ilgilidir.Türkiye bulunduğu konum itibariyle,Balkanları,Kafkasları ve Ortadoğu bloklarının içinde kalmış, coğrafyası , izlemi, coğrafyası-ekonomisi arasında ki bağlantının yüksek olması nedeniyle önemli bir yerdedir.Bulunduğu konumdaki coğrafi özellikler,Türkiye'yi her türlü iç ve dış tehditlerle göz göze getirmiştir.Son zamanlarda Türkiye terörün her türlü ile karşılaşmıştır.

Terör örgütlerinin var oluşu,Türkiye'nin amaçlarını farklılaştırmış,siyasal düşüncelerine,bir tehdit unsuru haline gelmiştir.Soğuk savaşın son bulmasıyla dünya ekonomilerinde bir rahatlama meydana gelmiş ve dış ticaretlerinde bir gelişme söz konusu olmuştur.Fakat Türkiye tam tersi bir durumla karşılaşmış,kaynaklarını terörü bitirmek için harcamış ve dışa açılmamıştır.Dış politikalarının önüne bir duvar ören terör sorunları,dışa açık-kuvvetli bir Türkiye yerine,genellikle terör sorunlarını düşünen ve ona göre hareketlerini yönlendiren bir Türkiye'ye bırakmıştır.Bu durum da Türkiye'nin imajını sarsmış ve baskılarla gelişen bir ülke olmasının önüne geçilmemiştir.

11 Eylül(2001)'de ABD'de yapılan eylemler ile birlikte,terör yüzünü göstermiştir.Terör dil,din,cinsiyet,ırk farkı gözetmeksizin insanlığı amaçladığı görülmüştür.Bu soruna çözüm olarak ise,konunun siyasete dahil edilmeden,çıkarlar doğrultusunda olmadan,ülkelerin kendi ülkelerine gösterdiği hassas davranışları başka ülkelere de göstererek atlatması mümkündür.

Gerek ABD gerekse Türkiye'de son yıllarda meydana gelen terör olaylarının,şiddetten çok yıkım yönünün artmış olduğunu göstermektedir.Bu nedenle siyasal yönünün gündeme gelmesi doğru değildir.

Evren her geçen gün küçülmekte , globalleşen terör ise küçülen dünyayı ele geçirmektedir.Terör olgusunun hala tanımlanamaması,bir grubun terörist kabul ettiğini,diğer grubun halkın savaşıcı,özgür ruhlu kabul etmesi,bu durumun daha da fazla artacağını göstermektedir.

Terörün bitmesine yönelik çok fazla emek,iş gücü,sermaye harcayan Türkiye,terör olmaması durumunda yönünü kalkınma ve gelişme doğrultusuna çevirerek çok farklı yerlerde olabileceği bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Alkan, N. (2000). Psikolojik Harekât. Polis ve Terörizm, EGM Yayınları, Ankara.

- Abadie, A., & Gardeazabal, J. (2003). The economic costs of conflict: A case study of the Basque Country. *American economic review*, 93(1), 113-132.
- AKTAŞ, M. (2002). Narkoterörizm Dünyada ve Türkiye’de Terör. TC Merkez Bankası Yayınları, Ankara.
- ATLI, D. (2003). Terörle mücadele hizmetlerinde toplam kalite yönetiminin uygulanabilirliği Feasibility of total quality management in anti-terrorism activities.
- Alp, İ. A. (2013). Terörün ekonomik etkileri. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4(1), 1-19.
- Araz-Takay, B., Arin, K. P., & Omay, T. (2009). The endogenous and non-linear relationship between terrorism and economic performance: Turkish evidence. *Defence and Peace Economics*, 20(1), 1-10.
- Blomberg, S. B., Hess, G. D., & Weerapana, A. (2002). Terrorism from within: An economic model of terrorism (No. 2002-14). *Claremont Colleges Working Papers*.
- De Mesquita, E. B. (2008). The political economy of terrorism: A selective overview of recent work. *The Political Economist*, 10(1), 1-12.
- Dilmaç, S. (1997). Terörizm Sorunu ve Türkiye, EGM-İDB Yayınları, No: 16.
- Drakos, K., & Kutun, A. M. (2003). Regional effects of terrorism on tourism in three Mediterranean countries. *Journal of Conflict Resolution*, 47(5), 621-641.
- Eckstein, Z., & Tsiddon, D. (2004). Macroeconomic consequences of terror: theory and the case of Israel. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 971-1002.
- Enders, W., Sandler, T., & Parise, G. F. (1992). An econometric analysis of the impact of terrorism on tourism. *Kyklos*, 45(4), 531-554.
- Ergil, D. (1992). Uluslararası terörizm. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(03).
- Grossman, H. I. (1991). A general equilibrium model of insurrections. *The American Economic Review*, 912-921.
- Gündüz, Mustafa ve Nalan Yetim (1997), “Terör ve Göç”, II.Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç.Mersin:D.İ.E.Yayıncılık
- İrbeç, Y. Z. (2002). Terörün Ticari Hayata Etkileri. *Dünya’da ve Türkiye’de Terör*, Merkez Bankası Yayınları.
- Kahveci, Hüseyin Hakkı “Ticaret, Turizm ve Terör”, <https://www.turizm gazetesi.com/news.aspx?Id=35608> Erişim Tarihi:07.10.2019
- Larobina, M. D., & Pate, R. L. (2009). The impact of terrorism on business. *Journal of Global Business Issues*, 3(1), 147.
- Mutlu, Servet (2002), *Doğu Sorununun Kökenleri, Ekonomik Açıdan*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Örgün, F. (2002). 11 Eylül, Küreselleşen Terör ve Medya. *Hatay Polis Dergisi*, Yıl, 5.
- Öztürk, S., & Çelik, K. (2009). Terörizmin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(2), 85-106.
- Persitz, D. (2007). The economic effects of terrorism: counterfactual analysis of the case of Israel. *Work. Pap., Dep. Econ., Tel Aviv Univ., Tel Aviv, Israel*.
- Sandler, T., & Enders, W. (2008). Economic consequences of terrorism in developed and developing countries. *Terrorism, economic development, and political openness*, 17.
- Sezgin, Mukadder (2002), “Terörün Turizm Sektörü Üzerine Etkileri” *Dünyada ve Türkiye’de Terör TCMB*, Ankara.
- Songar, A. (1984). Genel Olarak Terör ve Türkiye’deki Terör Olaylarının Psikiyatrik Değerlendirilmesi (Terrorism in General and the Evaluation of Terrorist Incidents in Turkey) in. *Uluslararası Terörizm ve Uyusturucu Madde Kacakçılığı*, 143-150.
- Şahinöz, Ahmet, ‘Terörizmin Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri’ *Dünya da ve Türkiye de Terör*.
- Tavares, J. (2004). The open society assesses its enemies: shocks, disasters and terrorist attacks. *Journal of monetary economics*, 51(5), 1039-1070.
- Uysal, D., Mucuk, M., & Gerçeker, M. (2009). Terörizmin ekonomik etkileri: Türkiye örneği. *Uluslararası Davraz Kongresi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta*.

<http://sosyal-yapi.nedir.org/> Erişim Tarihi:07.10.2019

KREDİ KARTI SEÇİMİNE YÖNELİK BÜTÜNLEŞİK ENTROPİ- WASPAS ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YAKLAŞIMI

Mehmet APAN¹

Ahmet ÖZTEL²

Özet

Ekonomik Kredi kartları, bankalar tarafından müşterilere sunulan nakit dışı ödeme aracıdır. Kredi kartları ile bireyler ödemelerini kolaylıkla yapabilirler. Bankalar tarafından çıkarılan kredi kartlarının müşterilerce seçimi üzerinde etkili faktörlere bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) modeli önerilmektedir. Bu amaçla Entropi ağırlıklandırmaya dayalı WASPAS yöntemi, kredi kartı seçiminde karar verme aracı olarak kullanılmıştır. Türkiye’de yaygın olarak kullanılan 6 adet kredi kartı arasında seçim ve sıralama yapmak için 8 adet değerlendirme kriteri seçilmiştir. Çalışmada kriterlerin önem düzeyini belirlemek için Entropi yöntemiyle ağırlıklar hesaplandığında üye banka şubesi sayısı, kart ücreti ve ek kart ücreti kriterleri en önemli kriterler olarak tespit edilmiştir. Bunun sebebi ilgili kriterde değerlerin oransal olarak dalgalı bir seyir göstermeleridir. Analiz sonucunda başarı sıralamasında Maximum Klasik ilk sırayı alırken, Bonus Card onu takip etmiştir. Başarı durumları incelendiğinde en büyük etkinin üye banka şubesi sayısının yüksek olması ve kart ücretinin görece düşük olmasıdır. Sıralamada son sırada CardFinans Classic’in yer almasının en önemli sebebi ise oransal olarak oldukça düşük olan üye banka şubesi sayısının olumsuz etkisidir.

Anahtar Kelimeler:Kredi Kartı, Entropi, WASPAS.

Integrated Entropy-WASPAS Multi-Criteria Decision Making Approach for Credit Card Selection

Abstract

Credit cards are non-cash payment tools offered to customers by banks. Customers can easily pay with credit cards. A Multi-Criteria Decision Making (MCDM) model is proposed for the factors influencing the selection of credit cards issued by banks by customers. For this purpose, WASPAS method based on Entropy weighting was used as a decision making tool in credit card selection. 8 evaluation criteria for selection and ranking among the widely used credit cards in Turkey 6 is selected. When weights were calculated by Entropy method to determine the importance level of the criteria, number of member bank branches, card fee and additional card fee criteria were determined as the most important criteria. The reason for this is that the values in the relevant criteria show a proportional fluctuating course. As a result of the analysis, Maximum Classic ranked first in the success ranking and Bonus Card followed it. When the successes are examined, the biggest effect is that the number of member bank branches is high and the card fee is relatively low. The most important reason why CardFinans Classic is in the last place in the ranking is the negative effect of the relatively low number of member bank branches.

Key Words: Credit Card, Entropy, WASPAS.

Giriş

Kredi kartları günümüzde bireysel bankacılığın en önemli finansal ürünlerinden olup yaygın şekilde kullanılmaktadır. Kredi kartı; plastik bir maddeden yapılmış, belirli bir algoritmaya göre numaralandırılmış, kartı çıkaran finansal kurum tarafından önceden belirlenen limitler dahilinde ürün ve hizmetlerin satın alınması sırasında fiziksel bir cihaz üzerinden ödeme yapılmasını sağlayan bir araç olarak tanımlanır. 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu’nun üçüncü maddesinde ise kredi kartı “nakit kullanımı gereksiz mal ve hizmet alımı veya nakit çekme olanağı sağlayan basılı kartı veya fiziki varlığı bulunmayan kart numarasını” ifade eder. Bu tanıma göre kredi kartı, plastik bir madde olma özelliğinin ötesine taşınmış, fiziksel varlığı olmayan kredi kartlarının üretilmesine de yasal olanak sağlanmıştır. Teknolojideki gelişmelerle birlikte, kredi kartı kullanımı hızla artmış, kredi kartı plastik bir araç olmaktan çıkmış, sanal ortamlarda internet üzerinden ödeme yapılmasını da sağlayan bir ödeme aracına dönüşmüştür. Bu sayede, sanal ödeme terminalleri üzerinde kullanılabilen sanal kredi kartları da ortaya çıkmıştır. Ayrıca günümüzde mobil uygulamaların ve giyilebilir teknolojilerin de gelişmesiyle birlikte kredi kartları cep telefonları, akıllı saatler, anahtarlıklar gibi pek çok cihaz üzerinden temassız işlemle alışveriş yapılmasına olanak sağlamaktadır. Fiziksel boyutu teknolojik gelişmelere göre değişiyor olsa da,

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta:mehmetapan@karabuk.edu.tr

² Dr. Öğretim Üyesi, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta:ahmetoztel@gmail.com

gerek plastik kredi kartının gerekse akıllı saatler üzerine tanımlanan sanal kredi kartlarının çalışma prensibi temelde aynıdır (Demirci & Akben-Selçuk, 2016, s.1786; Yılmaz, 2000; Kaya, 2009).

Bankalararası Kart Merkezi (BKM) kartlı ödeme verilerine göre; ağustos ayı sonunda Türkiye’de 68,2 milyon adet kredi kartı, 159 milyon adet banka kartı kullanılmıştır. 2018 yılının ağustos ayı ile kıyaslandığında kredi kartı sayısında yüzde 5’lik, banka kartı sayısında ise yüzde 14’lük artış görülmüştür. Toplam kart sayısı ise 227 milyon adede ulaşarak geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 11 oranında artış göstermiştir.

Tablo 4. Türkiye’de Kart Sayıları Gelişimi (milyon adet)

Kart Sayıları (Milyon Adet)	2018 Ağustos	2019 Ağustos	Değişim
Banka Kartı	139,2	159	%14
Kredi Kartı	65,2	68,2	%5
Toplam	204,4	227,2	%11

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Basın Bültenleri (Ağustos 2019) <https://bkm.com.tr/kurumsal-iletisim/basin-bultenleri/basin-bultenleri-2019/>

BKM verilerine göre, banka kartları ve kredi kartlarıyla ağustos ayında toplam 83,6 milyar TL’lik ödeme yapılmıştır. Bu tutarın 71,2 milyar TL’si kredi kartlarıyla ödenirken, 12,4 milyar TL’sinde banka kartları kullanılmıştır. Kredi kartlı ödeme tutarının büyüme oranları incelendiğinde banka kartıyla yapılan ödemelerde önceki yılın aynı dönemine göre büyüme oranı yüzde 33 olurken, kredi kartıyla yapılan ödemelerde ise bu oran yüzde 15 olarak gerçekleşmiştir. Toplam kartlı ödemeler ise geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 18 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de Kart Ödeme Tutarı Gelişimi (milyar TL)

Kartlı Ödeme Tutarı (Milyar TL)	2018 Ağustos	2019 Ağustos	Değişim
Banka Kartı	9,3	12,4	%33
Kredi Kartı	61,7	71,2	%15
Toplam	71	83,6	%18

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi Basın Bültenleri (Ağustos 2019) <https://bkm.com.tr/kurumsal-iletisim/basin-bultenleri/basin-bultenleri-2019/>

Literatür İncelemesi

Literatür incelemesinde Türkiye’deki müşterilerin kredi kartı seçimi üzerine yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir. Bu çalışmalarda kredi kartı seçimini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla çok kriterli karar verme yöntemleri, regresyon modelleri ve bunların dışında diğer istatistik yöntemlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Çinko (2006) çalışmasında kredi kartı değerlendirmesi için kullanılacak tekniklerin etkinliğini karşılaştırmak hedeflenmiştir. Çalışmada etkinlik ölçütü olarak belirlenen doğru sınıflama oranı, Birinci Tip Hata ve İkinci Tip Hata oranları için Diskriminant Analizi, Lojistik Regresyon, Sınıflama ve Regresyon Ağacı ve Yapay Sinir ağları teknikleri uygulanmıştır. Ampirik analizlerde Sınıflama ve Regresyon Ağacı yöntemi için Birinci Tip hata ve toplam doğru sınıflama oranı etkinlik kriterlerine göre en iyi kredi kartı değerlendirme yöntemi olduğu gözlemlenmiştir. İkinci tip hata etkinlik kriterine göre karşılaştırmada ise Yapay Sinir Ağları yönetiminin kredi kartı değerlendirmesi için en iyi yöntem olduğu belirlenmiştir.

Yazıcı (2011) çalışmasında diskriminant analizi yöntemini kullanarak kredi kartı müşterilerinin değerlendirmesinde en yüksek açıklama yüzdesine sahip değişkenleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada 133 örneklemeden oluşan veri setine uygulanan ve diskriminant analizi ile KKB skorunun en yüksek açıklama yüzdesine sahip değişken olduğu tespit edilmiştir.

Orçanlı & Özdemir (2013) tarafından tüketicilerin kredi kartları ile ilgili tereddütlerini ortadan kaldırmak, seçim yapılabilirliğe yönelik bir örnek oluşturmak için Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile ELECTRE (Elimination and Choice Translating Reality English) yöntemlerinin bir arada kullanılmasına dayanan bir yaklaşım ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu yaklaşım ile belirlenen kriterlerin ağırlıklandırılmasında AHP yöntemi (ikili karşılaştırma), alternatiflerin ağırlıklandırılmış kriterlere göre sıralanmasında ise ELECTRE II yöntemi kullanılmıştır. Böylece müşterilerin kredi seçimine yönelik bir karar modeli önerisi yapılmıştır.

Özkan (2014) tarafından Türkiye'deki kredi kartı kullanıcı profili ve davranış analizi incelenmiştir. Çalışmada fiyat seviyesi özelliklerin, tüketicilerin kart ve banka seçimlerinde etkili olmadığı, banka-seviyesi ve kart-seviyesi ile fiyat-dışı özelliklerin en önemli faktörler olduğu belirlenmiştir. Bankalar tarafından büyük ölçüde bankacılık hizmetleri ile kart hizmetlerinin birbirine bağlanması ile oluşturulan kart değiştirme maliyetlerinin, kart kullanıcılarını kart değiştirmekten alıkoymadığı, bu durumun bankaların fiyatlamaya dönük piyasa gücünü daha da artırdığı ortaya konmuştur. Kredi kartı temerrütlerinde sadece arz tarafındaki sebepler (yüksek faiz, yüksek limit vs. gibi) etkili olmadığı, gelirin gideri karşılamaya yetmemesi durumu da önemli bir etken olduğu belirlenmiştir. Kredi kartı müşterilerinin homojen olmadıkları, farklı grupların piyasadaki seçim ve davranışlarında farklılık olduğu, bankaların işletme politikalarını belirlerken bu farklılıkları göz önünde bulundurarak hedef müşteri kitlesi bazında stratejiler geliştirdikleri düşünülmektedir.

Yıldırım & Keskin (2015) tarafından kredi kartı kullanım istatistikleri, Gri Tahmin GM(1,1) ve Genetik Algoritma tabanlı Gri Tahmin GA-GM(1,1) yöntemleri ile karşılaştırılmıştır. Araştırma için 2009/1-2014/2 dönemleri arasında kredi kartlarının kullanımına ait sekiz farklı veri seti ele alınarak her iki yöntem için de modeller kurulmuştur. Modeller, elde edilen MAPE istatistiği değerleri kullanılarak karşılaştırılmıştır. Ayrıca her iki model için de 2014/3 dönemi tahmin edilmiştir. Çalışmada farklı veri setlerine ait kurulan tüm modellerde GA-GM(1,1) yönteminin daha düşük hata ile tahmin yaptığı sonucu belirlenmiştir.

Çelikkol & Elevli (2016) çalışmasında PROMETHEE-GAIA bütünlük modeline göre müşterilerin banka kredi kartı seçimi modellenmiştir.

Demirci & Akben-Selçuk (2016) tarafından yapılan literatür incelemesinde Türk finansal tüketicilerin kredi kartı seçiminde etkili olarak faktörlerin fiyatlamaya bağlı faktörler ve fiyat dışı faktörler şeklinde gruplandırılması belirlenmiştir.

Denk, Demir & Sezgin (2018) tarafından AVM (Alış Veriş Merkezi) müşterilerinin kullandıkları kredi kartlarının bireylerin finansal davranış ve tutum üzerindeki etkisini belirlemek hedeflenmiştir. Bu amaçla Elazığ ve Malatya ilinde 420 örneklem üzerinden anket yoluyla veri sağlanmıştır. Ampirik analizlerde finansal tutum ile finansal davranış arasında ilişki olduğu, AVM müşterilerinin kredi kartına olan tutum ve davranışları ile kredi kartı kullanım durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonuçları belirlenmiştir.

Veri ve Yöntem

Çalışmada Türkiye'de faaliyette bulunan bankaların çıkardığı kredi kartı markalarının finansal özellikleri ve erişim değişkenlerine göre bütünlük çok kriterli karar verme yaklaşımı önerilmek hedeflenmiştir. Bu amaçla araştırma verisi, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun www.bddk.org.tr ve www.tbb.org.tr adreslerinden sağlanmıştır. Kredi kartı seçimi için kriterler aşağıda tablo halinde gösterilmiştir. Bu kriterlerin ağırlıklandırılmasında objektif kriter atama yöntemi olan Entropi (Apan, Öztel & İslamoğlu, 2018; Aydemir, Alsan, Altuntas & Öztel, 2019; Öztel, Aydın & Köse, 2018; Xie, Wang, Su & Chen, 2018) yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 3. Kredi Kartı Seçim Kriterleri

Sıra	Kriter İsimleri
1	Kart Ücreti (Yıllık)
2	Alışveriş Faiz Oranı
3	Nakit Çekim Faiz Oranı
4	Gecikme Faiz Oranı
5	Ek Kart Ücreti (Yıllık)
6	Nakit Çekim Ücreti
7	Üye İşyeri Sayısı (Adet)
8	Üye Banka Şube Sayısı(Adet)

Araştırmada veri setinin analizi için çok kriterli karar verme yöntemlerinden WASPAS (Weighted Aggregated Sum Product Assessment) yöntemi kullanılmıştır.

WASPAS yöntemi Zavadskas vd. (2012) tarafından önerilmiş bir yöntemdir. Yöntem, yaygın olarak kullanılan Ağırlıklı Toplamsal Model, weighted sum model (WSM) ile Ağırlıklı Çarpımsal Model, weighted product model (WPM)'in melezleştirilmiş versiyonu olarak görülebilir.

Ampirik Analizler

Kredi kartı markaları seçim problem için karar matrisinin satırlarında kriterler sütunlarında ise alternatifler (kredi kartı markaları) yer almaktadır. Veri seti Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nu resmi internet sayfasından elde edilmiştir. Kredi kartı markaları seçim problemi için klasik nitelikte kartların bilgileri kullanılmıştır. İlk olarak veri setinde 19 tane değerlendirme kriteri ve 7 tane kredi kartı yer almaktaydı. Fakat bazı kriterler veya alternatifler için veri temin edilemediğinden ve bazı kriterlerin çok benzer olmasından dolayı, kriter sayısı 8 ve alternatifler 6 tane ile sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede hazırlanan karar matrisi aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 4. Kredi Kartı Markaları Seçim Problemi için Karar Matrisi

Kriterler	Axess Klasik Kart	WorldCard	CardFinans Classic	Maximum Klasik	Paraf Klasik	Bonus Card
Kart Ücreti (Yıllık-₺)	95,00	91,00	90,50	59,00	29,00	82,50
Alışveriş Faiz Oranı (%)	1,84	1,84	1,84	1,84	1,81	2,02
Nakit Çekim Faiz Oranı (%)	1,84	1,84	1,84	1,84	1,81	2,02
Gecikme Faiz Oranı	2,34	2,34	2,34	2,34	2,30	2,52
Ek Kart Ücreti (Yıllık-₺)	47,50	45,50	45,25	29,50	14,50	45,00
Nakit Çekim Ücreti (₺)	45,50	43,50	43,00	42,00	42,80	43,50
Üye İşyeri Sayısı (Adet)	350.000	200.000	179.521	319.558	297.000	250.000
Üye Banka Şube Sayısı(Adet)	877	1403	580	3172	969	2925

Not:Bu veriler 2017 içindir.

Tablo 5. WASPAS Sonuçları

Kartlar	Axess Klasik Kart	World card	CardFinans Classic	Maximum Klasik	Paraf Klasik	Bonus Card
$Q_i^{(1)}$ (WSM)	0,3517	0,4124	0,2648	0,8108	0,6036	0,6954
$Q_i^{(2)}$ (WPM)	7,1091	7,2216	6,9686	7,7539	7,5057	7,5740
$\lambda=0$	7,1091	7,2216	6,9686	7,7539	7,5057	7,5740
$\lambda=0,1$	6,4334	6,5407	6,2982	7,0596	6,8155	6,8862
$\lambda=0,2$	5,7576	5,8598	5,6279	6,3653	6,1253	6,1983
$\lambda=0,3$	5,0819	5,1789	4,9575	5,6710	5,4351	5,5104
$\lambda=0,4$	4,4061	4,4979	4,2871	4,9767	4,7449	4,8226
$\lambda=0,5$	3,7304	3,8170	3,6167	4,2824	4,0547	4,1347
$\lambda=0,6$	3,0547	3,1361	2,9463	3,5881	3,3645	3,4468
$\lambda=0,7$	2,3789	2,4552	2,2759	2,8938	2,6743	2,7590
$\lambda=0,8$	1,7032	1,7742	1,6055	2,1994	1,9840	2,0711
$\lambda=0,9$	1,0275	1,0933	0,9352	1,5051	1,2938	1,3832
$\lambda=1$	0,3517	0,4124	0,2648	0,8108	0,6036	0,6954
Sıralama	5	4	6	1	3	2

Yukarıdaki tabloda WASPAS yöntemi ile yapılan hesaplamalarda elde edilen sonuçlar görülmektedir. İlk satırlarda WSM⁽¹⁾ ve WPM⁽²⁾ skorları yer alırken, alt satırlarda farklı λ değerleri için hesaplanan WASPAS skorları yer almaktadır. Tüm durumlar için sıralamanın aynı olduğu gözlemlenmiştir. *Maksimum Klasik* birinci, *Bonus Card* ikinci ve *Paraf Klasik* üçüncü sırada yer alırken *CardFinans Classic* ise en düşük performansı elde etmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada ÇKKV yöntemleri ile kredi kartı seçimi yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Entropi tabanlı WASPAS yöntemiyle, 8 tane değerlendirme kriteri kullanılarak Türkiye’de faaliyet gösteren 6 kredi kartı arasında seçme ve sıralama yapılmıştır. WASPAS yöntemi; hesaplama kolaylığı, objektif değerlendirme yapması, birden fazla başka yöntemi de içermesi ve son dönemdeki yaygın kullanımı nedenlerinden dolayı tercih edilmiştir. Çalışmanın kapsamı ve hacmi göz önüne alınarak, bir tane ÇKKV yöntemi ile analizin yeterli olacağı ön görülmüştür.

Entropi yöntemi ile yapılan hesaplamalar sonucunda *üye banka şube sayısı* kriterin en yüksek ağırlık değeri ile en önemli kriter olmuştur. Bunun sebebi ise bu kriterde alternatiflerin elde ettikleri başarı değerleri arasındaki oransal farklılaşmasının büyük olmasıdır. Bu durumda Entropi değeri düşük, dolayısıyla ağırlık değeri yüksek gerçekleşmektedir.

WASPAS yöntemiyle elde edilen sonuçlara göre *Maximum Klasik* en başarılı kredi kartı olurken, *Bonus Card* ve *Paraf Klasik* ise takip eden başarılı kredi kartları olmuştur. *CardFinans Classic* sıralamada en sırada yer almıştır. Sıralamaya ayrıntılı olarak bakacak olursak, *üye banka şube sayısı* kriterinin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu kriterde değerlerin oransal farklılaşmasının yüksek olması, hem kriterde yüksek ağırlık atanmasına sebep olmuş hem de diğer kriterlerde yakın değerlerin olması kriterin etkisini oldukça yüksek seviyeye çıkarmıştır. Örneğin *Paraf Klasik* diğer kriterlerde daha başarılı olmasına rağmen şube sayısı göreceli düşük olduğundan sıralamada üçüncü sırada yer almıştır. Benzer şekilde *CardFinans Classic* 89 şube sayısı ile en az şubeye sahip olduğundan genel sıralamada da son sıraya düşmüştür.

Analiz sonucunda birden çok bankaya hizmet verdiği için çok fazla *üye banka şube sayısına* ulaşan kredi kartlarının daha başarılı oldukları görülmüştür. Gerçekten de fazla banka, fazla şube, fazla üye iş yeri ve fazla müşteri ilişkisi kanıksanamaz bir gerçektir.

Bu çalışmada yer alan analiz ve sıralamalar, ilgili kriter ve yöntemler ile elde edilen hesaplamaların sonuçlarıdır. Bu sonuçlar, sınırlılığı göz önüne alınarak ancak kendi bağlamında kabul edilebilir. Dolayısıyla bu sonuçlar kredi kartı firmalarının ticari, müşteri memnuniyeti veya başka bir yönden başarı ya da başarısızlıklarını yansıtmamaktadır.

İleride yapılacak çalışmalarda, daha fazla değerlendirme kriteri kullanarak birden fazla ÇKKV ile analiz yapılarak sonuçların karşılaştırılması yapılabilir.

Kaynakça

- Apan, M., Öztel, A., & İslamoğlu, M. (2018). Comparative empirical analysis of financial failures of enterprises with altman Z-score and VIKOR methods: BIST food sector application. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 12(1), 77-101.
- Aydemir, D., Alsan, M., Altuntas, E., & Öztel, A. (2019). Mechanical, thermal and morphological properties of heat-treated wood-polypropylene composites and comparison of the composites with PROMETHEE method. *Plastics, Rubber and Composites*, 48(9), 389-400.
- BKM-Bankalararası Kart Merkezi. (2019). Basın Bültenleri. *Basın Bültenleri-Ağustos 2019*, 1-3.
- Çelikkol, H., & Elevli, B. (2016). Multiple Criteria Decision Making Methods for The Selection of Credit Cards: PROMETHEE/GAIA. *Academics World 34th International Conference*, (s. 6-11). Oslo, Norway.
- Çınko, M. (2006). Kredi Kartı Değerlendirme Tekniklerinin Karşılaştırılması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 143-153.
- Demirci, A., & Akben-Selçuk, E. (2016). Türk Finansal Tüketicilerin Kredi Kartı Seçimini Etkileyen Faktörler: Bir Literatür Taraması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1786-1794. www.sosyalarastirmalar.com
- Denk, Z., Demir, Ö., & Sezgin, E. E. (2018). Kartlı Ödeme Sistemlerinin Finansal Davranış ve Tutum Üzerindeki Etkisi: Elazığ-Malatya İli AVM Müşterileri Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 187-202.
- Kaya, F. (2009). *Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Orçanlı, K., & Özdemir, A. (2013). Kredi Kartı Seçimine Yönelik Bir Karar Modeli ve Uygulama: Analitik Hiyerarşi Prosesi(AHP)-ELECTREYöntemi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 77-106.
- Özkan, C. (2014). Türkiye’de Kredi Kartı Kullanıcı Profili ve Davranışı Analizi. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

- Öznel, A., Aydın, B., & Köse, M. S. (2018). Entropi Tabanlı TOPSIS Yöntemi İle Enerji Sektöründe Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Ölçümü: Akenerji Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(24), 1-24.
- Xie, T., Wang, M., Su, C., & Chen, W. (2018). Evaluation of the natural attenuation capacity of urban residential soils with ecosystem-service performance index (EPX) and entropy-weight methods. *Environmental Pollution*, 238, 222-229.
- Yazıcı, M. (2011). Kredi Kartı Taleplerinin Değerlendirilmesinde Değişken Analizi. *Maliye Finans Yazıları*(90), 9-22.
- Yıldırım, B. F., & Keskinürk, T. (2015). Kredi Kartı Kullanım İstatistiklerinin Gri Tahmin ve Genetik Algoritma Tabanlı Gri Tahmin Metodu İle Tahmini: Karşılaştırmalı Analiz. *Bankacılar Dergisi*(94), 65-80.
- Yılmaz, E. (2000). Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri. İstanbul: Türkmen Yayınevi.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., Antucheviciene, J., & Zakarevicius, A. (2012). Optimization of weighted aggregated sum product assessment. *Elektronika Ir Elektrotechnika*, 6(122), 3-6.

ANA METAL SANAYİNİN FIRMA ÖLÇEKLERİNE GÖRE LİKİDİTE VE KARLILIK BAŞARILARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE BELİRLENMESİ

Mehmet APAN¹

Ahmet ÖZTEL²

Özet

Türkiye ekonomisindeki sektörlerin en büyükleri arasında yer alanlardan biri de ana metal sanayidir. Ana metal sanayine ait 2008-2016 dönem sektör bilanço verisi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan sağlanmıştır. Veri setinin analizi için Gri İlişkisel Analiz yöntemi uygulanmıştır. Seçme kriteri olarak literatürde yaygın kullanılan 8 adet finansal oranlar (likidite ve karlılık) tercih edilmiştir. Çalışmada ana metal sanayinin firma ölçeklerinin finansal başarıları; “büyük”, “orta”, “küçük” ve “genel” olmak üzere ölçülmüştür. Analiz sonuçlarına göre ana metal sanayinin ölçeklere göre başarı sıralamasında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Finansal başarının en yüksek olduğu yıllar arasında ölçekler arasında uyum görülmemiştir. Finansal başarı kriterlerin önem düzeyleri hesaplandığında ana metal sanayinin genelinde cari oran kriterinin en önemli kriter olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma ile sektör paydaşları için sektörün finansal başarı durumu hakkında ampirik bir dayanak sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ana Metal Sanayi, Gri İlişkisel Analiz, Likidite, Karlılık.

Determination of Liquidity and Profitability Performances of Main Metal Industry Based on Firm Scales by Gray Relational Analysis Method

Abstract

Located in one of the largest sectors of the economy are main metal industry in Turkey. For the period 2008-2016 the main metal industry balance sheet data, obtained from the Central Bank of the Republic of Turkey. Grey Relational Analysis method was used for the analysis of the data set. 8 financial ratios (liquidity and profitability), which are widely used in the literature, were preferred as the selection criteria. In this study, financial successes of firm scales of the main metal industry, large, medium, small, and general. According to the results of analysis, it is observed that there is a no difference in the ranking of the main metal industry based on scales. There was no agreement between the scales between the years when financial success was highest. When the importance levels of financial success criteria are calculated, it is determined that current ratio is the most important criteria in the main metal industry. The aim of this study is to provide an empirical basis for the sector stakeholders about the financial success of the sector.

Key Words: Main Metal Industry, Grey Relational Analysis, Profitability.

Giriş

Ana metal sanayi Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına göre (ISIC Revize 3), imalat sanayi alt grubunda yer almaktadır. İmalat sanayi alt grupları ise demir-çelik ana sanayi, demir-çelik dışındaki ana metal sanayi ve metal döküm sanayinden oluşmaktadır. Demir çelik sanayi, genel olarak demir cevherlerinin arıtılmasından başlayarak, demir ve çeliğin çeşitli yöntemlerle üretimini ve sıcak-soğuk şekillendirme yöntemleriyle farklı şekillere dönüştürülmesini kapsayan bir alt sektördür. Demir çelik sektöründe başta inşaat ve otomotiv olmak üzere, boru, profil, dayanıklı tüketim eşyası, yakıt araç ve gereçleri imalatı, tarım araçları imalatı, teneke tüketicileri ile gemi inşa sektörüne yönelik üretim yapılmaktadır. Ana metal sanayinin önemli alt sektörlerinden biri de metal döküm sanayidir. Metal döküm sanayi ise metalleri işlemek ve şekillendirmek konusunda yüzyıllardır kullanılan, en önemli sanayi dallarından birini oluşturmaktadır. Döküm alt sektörü ise temel metalürjik özelliklerine göre demir (pik, sfero, temper), çelik, bakır alaşımları ve alüminyum alaşımları dökümü olmak üzere dört ana grupta incelenmektedir (Uygurtürk & Korkmaz, 2012, s.97-99). Bu çalışmada, ana metal sanayinin firma ölçeklerine göre likidite ve karlılık başarılarının Entropi ağırlıklandırmaya dayalı Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle finansal başarısının karşılaştırılması hedeflenmiştir. Literatür incelemesinde ana metal sanayi üzerine Türkiye’de farklı

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta:mehmetapan@karabuk.edu.tr

² Dr. Öğretim Üyesi, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta:ahmetoztel@gmail.com

analiz yöntemleri ile yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Daha sonra veri ve yöntem açıklanmıştır. Çalışmada, ampirik analizler ve elde edilen sonuçlar ile sunulmuştur.

Literatür İncelemesi

Literatür incelemesinde Ana Metal Sanayi üzerine yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir. Bu çalışmalarda veri setinin analizleri için Veri Zarflama Analizi (VZA), TOPSIS, Panel Veri Analiz yöntemleri ve bunların dışında diğer istatistik yöntemlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Ertuğrul & Tuş-Işık (2008) tarafından İMKB 100 endeksinde işlem gören metal ana sanayiindeki 13 işletmenin 2003-2007 dönemleri arasındaki mali tablolarına dayalı etkinlik ve verimlilikleri, iki girdi-iki çıktı kullanılarak VZA yöntemlerinden çıktı yönlü CCR modeli ile araştırılmıştır. Ampirik analizlerde 2007 yılında çıktı yönlü CCR modeline göre etkin olmayan işletmelerin etkin ve verimli konuma geçebilmeleri için kullandıkları girdi-çıkıtı miktarları ve ait oldukları sektörde etkin konumda olan işletmelere göre potansiyel iyileştirme oranları belirlenmiştir.

Uygurtürk & Korkmaz (2012) tarafından İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem gören 13 ana metal sanayi işletmesinin 2006-2010 dönemine ait mali tabloları kullanılarak, işletmelerin finansal performansları TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada, ana metal sanayi sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin performans puanlarının analiz döneminde genel olarak değişkenlik gösterdiği sonucu tespit edilmiştir.

Bakırcı vd. (2014) tarafından BIST'da işlem gören, Demir Çelik Metal Ana Sanayi sektöründeki 14 firmanın 2009-2011 yıllarına ait finansal performansları belirlenmeye çalışılmıştır. Performans analizi, Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi ile yapılmıştır. VZA'ye göre nisbi etkinlik düzeyleri belirlenen firmaları kendi aralarında sıralamak için VZA Süper Etkinlik ve TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada VZA yöntemine göre etkin olarak belirlenen şirketleri kendi aralarında daha etkin olma açısından sıralamak için Süper Etkinlik yöntemi kullanılmıştır. Ampirik analiz sonuçlarına göre EREĞLİ işletmesi her üç yılda da birinci sırada yer alarak en etkin firma olduğu belirlenmiştir. Süper etkinlik yöntemine göre BURÇELİK VANA firması her üç dönemde de etkin çıkan şirketler arasında ikinci sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. Etkin olarak belirlenen diğer şirketler ise dönemler itibarıyla kendi aralarında farklı sıralamada yer aldığı belirlenmiştir. VZA yöntemi sonuçlarına göre etkin firmalar, TOPSIS yöntemi ile en ideal çözüme yakınlık açısından sıralanmıştır. EREĞLİ ÇELİK işletmesi en yüksek TOPSIS skoruna sahip olarak birinci sırada yer aldığı belirlenmiştir. EREĞLİ şirketi için tespit edilen sonuç, Süper Etkinlik yöntemi ile belirlenen sonuçla paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer etkin şirketler için elde edilen sonuçlar ile Süper Etkinlik yöntemi ile bulunan sonuçlar arasında farklılık olduğu gözlemlenmiştir.

Şit vd. (2017) tarafından BIST Ana Metal Endeksinde (XMANA) yer alan işletmelerin finansal performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada BIST Ana Metal Endeksinde yer alan firmaların likidite oranları, faaliyet oranları, finansal yapı, kârlılık ve borsa-performans oranlarına dayalı TOPSIS analizi ile karşılaştırma yapılmıştır. Ampirik analizlerde firmaların finansal performanslarının farklılık gösterdiği ve işletmelerin 2011-2015 dönemleri arasında performanslarında değişkenlik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eyüboğlu & Bayraktar (2019) tarafından 2014-2016 dönemi için ana metal sanayinde yer alan alt sektörlerin finansal performansları likidite, finansal yapı, aktivite ve kârlılık oranları açısından analiz edilmek hedeflenmiştir. Çalışmada, ana metal sanayinde yer alan alt sektörlerin performansları, Analitik Hiyerarşi Proses (AHP) ve TOPSIS yöntemleri ile finansal performansları analiz edilmiştir. Bu bağlamda AHP yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları ataması yapılmış, daha sonra TOPSIS yöntemi ile alt sektörlerin finansal performans puanları hesaplanmış ve sıralanmıştır. Ampirik analizlerde her yıl için en başarılı alt sektörün çeliğin ilk işlenmesinde elde edilen diğer ürünlerin imalatı alt sektörü olduğu tespit edilmiştir.

Söylemez (2019) tarafından pay senetleri Borsa İstanbul (BİST)'da işlem görmekte olan demir çelik metal ana sanayindeki 13 firmanın 2010-2017 dönemi için finansal verileri analiz edilmiştir. Çalışmada üç farklı model oluşturulmuş ve tüm modeller için panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada bağımlı değişken olarak kaldıraç oranları, bağımsız değişkenler olarak ise büyüklük, borç dışı vergi kalkanı, kârlılık ve likidite oranları belirlenmiştir. Çalışmada kaldıraç oranları ile likidite ve büyüklük değişkenleri arasında negatif ilişki, borç dışı vergi kalkanı ve kârlılık değişkenleri arasında ise pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Topaloğlu (2019) tarafından Borsa İstanbul Metal Ana Endeksi'nde devamlı olarak faaliyet gösteren 12 firmanın 2008-2017 dönemindeki verileri, statik ve dinamik panel veri analizleri ile incelenmiştir. Çalışmada, firma yöneticileri ile firmaya borç verenler arasında ortaya çıkan temsil maliyetleri ile finansal kısıt arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif ilişki olduğu, ancak yöneticiler - hissedarlar arasında ve hissedar - borç verenler arasında ortaya çıkan temsil maliyetleri ile finansal kısıt arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilememiştir.

Yılmaz-Türkmen & Söylemez (2019) tarafından işletme sermayesi yönetiminin karlılık üzerine etkisini belirlemek amacıyla Borsa İstanbul'da demir çelik ana metal sanayi sektöründe faaliyet işletmelerin 2010-2017 dönem verileri çoklu regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada aktif karlılığı ile asit test oranı, dönen varlık/toplam aktif oranı ve işletme sermayesi devir hızı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Alacak devir hızı ile aktif karlılığı arasında anlamlı ancak negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak aktif karlılığı ile nakit oran ve stok devir hızı arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Veri ve Yöntem

Çalışmada Ana Metal Sanayinin firma ölçeklerine göre finansal başarısını belirlemek hedeflenmiştir. Bu amaçla ana metal sanayinin 2008-2016 dönemine ait verisi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın www.tcmb.gov.tr adresinden sağlanmıştır. Bu kriterlerin ağırlık atması için objektif kriter atama yöntemi olan Entropi (Apan vd., 2018; Aydemir vd., 2019; Öztel vd., 2018; Xie vd., 2018) yöntemi kullanılmıştır. Ana metal sanayinin firma ölçeklerine göre performansının belirlenmesi için likidite ve karlılık (Uygurtürk & Soylu, 2016) kriterleri (finansal oranlar) kullanılmıştır. Bu kriterler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1. Likidite ve Karlılık Kriterleri

Sıra	Kriter İsimleri	Nitelik
1	Cari Oran	Minimum
2	Nakit Oran	Minimum
3	Öz Sermaye Kârlılığı	Maksimum
4	Faaliyet Kârlılığı	Maksimum
5	Net Kar Marjı	Maksimum
6	Aktif Kârlılığı	Maksimum
7	Satışların Maliyeti Oranı	Minimum
8	Faaliyet Giderleri Oranı	Minimum

Araştırmada veri setinin analizi için çok kriterli karar verme yöntemlerinden Gri İlişkisel Analiz yöntemi kullanılmıştır. Gri İlişkisel Analiz yönteminin adımları şunlardır (Shen & Du, 2005; Wang vd., 2007; Yazdani vd., 2019);

- 1.Adım: Veri setinin hazırlanması ve karar matrisinin oluşturulması,
- 2.Adım: Referans serisinin ve karşılaştırma matrisinin oluşturulması,
- 3.Adım: Karar matrisinin normalize edilmesi işlemi ve normalizasyon matrisinin oluşturulması,
- 4.Adım: Mutlak değer tablosunun oluşturulması,
- 5.Adım: Gri ilişkisel katsayı matrisinin oluşturulması,
- 6.Adım: Gri ilişkisel derecelerin hesaplanması.

Ampirik Analizler

Ana Metal Sanayinin firma ölçeklerine göre performansları Gri İlişkisel Analiz yöntemine göre belirlenmiş olup aşağıda karşılaştırmalı olarak tablo halinde gösterilmiştir.

Gri İlişkisel Analiz yöntemine göre finansal başarısının belirlenmesi için likidite ve karlılık kriterlerinin ağırlık atamaları, Entropi yöntemine hesaplanmıştır. Bu çerçevede ana metal sanayinin firma ölçeklerine göre finansal başarısının Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile belirlenmesinde kriterlerin Entropi ağırlıkları belirlenmiş ve aşağıda tabloda karşılaştırılmalı gösterilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklere Göre Kriterlerin Entropi Ağırlık Değerleri

ÖLÇEK	Cari Oran	Nakit Oran	Öz Sermaye Kârlılığı	Faaliyet Kârlılığı	Net Kar Marjı	Aktif Kârlılığı	Satışların Maliyeti Oranı	Faaliyet Giderleri Oranı
GENEL	0,0975	0,1071	0,1484	0,1446	0,1431	0,1438	0,1162	0,0992
BÜYÜK	0,0994	0,1049	0,1494	0,1455	0,1426	0,1430	0,1166	0,0986
ORTA	0,1104	0,1105	0,1418	0,1295	0,1373	0,1334	0,1135	0,1237
KÜÇÜK	0,1117	0,1011	0,1288	0,1129	0,1747	0,1537	0,1047	0,1123
ORTALAMA	0,1047	0,1059	0,1421	0,1331	0,1494	0,1435	0,1128	0,1085

Tablo 2’de değerlendirme kriterlerinin ölçeklere göre ve ortalama ağırlık değerleri verilmiştir. Genel olarak ağırlıkların birbirlerine yakın olduğu gözlenmiş olmakla beraber, Net Kar Marjı, Aktif Kârlılığı ve Öz Sermaye Kârlılığı kriterleri önem seviyesi en yüksek düzeyde olarak belirlenmiştir. Bunun en önemli nedeni, bu kriter değerlerinde gözlenen oransal dalgalanmadır.

Tablo 3. Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Finansal Başarı Skorları ve Sıralamalar

YIL	GENEL	SIRALAMA	BÜYÜK	SIRALAMA	ORTA	SIRALAMA	KÜÇÜK	SIRALAMA
2008	0,7059	2	0,7115	2	0,6707	4	0,6920	3
2009	0,3976	9	0,4012	9	0,4176	9	0,4147	9
2010	0,4882	8	0,4900	8	0,5013	8	0,5257	8
2011	0,6387	4	0,6425	4	0,6837	3	0,6463	5
2012	0,5519	6	0,5545	6	0,5780	7	0,5686	6
2013	0,6225	5	0,6228	5	0,6184	5	0,6536	4
2014	0,8756	1	0,8775	1	0,8651	1	0,8546	1
2015	0,5454	7	0,5481	7	0,5956	6	0,5495	7
2016	0,6751	3	0,6769	3	0,7059	2	0,7310	2

Tablo 3’de ise Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile elde edilen yıllara göre finansal başarı skorları ve sıralamalar yer almaktadır. Ölçekler arasında yıllara göre çok az farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Hatta büyük ölçek ile sektörün geneli arasında tam bir uyum tespit edilmiştir. Tüm ölçekler için 2014 yılı en başarılı yıl olurken, 2016 ve 2008 takip eden yıllar olmuştur. 2009 yılı ise finansal başarının en düşük gerçekleştiği yıl olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye’deki ana metal sanayinin firma ölçeğine göre finansal başarısı ölçülmüştür. Bunun için ana metal sanayinin 2008-2016 yıllarını kapsayan veri seti, TCMB tarafından yayınlanan sektör bilançolarından temin edilmiştir. Çalışmada 8 adet finansal (likidite ve karlılık) oran değerlendirme kriteri olarak seçilmiştir. Analizde kriter ağırlıklarını belirlemek için Entropi ağırlıklama yöntemi, finansal başarı sıralama için ise Gri İlişkisel Analiz yöntemi tercih edilmiştir. Her iki yöntem de nesnel değerlendirme, hesaplama kolaylığı ve yaygın bilinirlik nedenlerinden dolayı tercih edilmiştir.

TCMB tarafından yayınlanan bilançolar 2016 yılında son bulunduğu için veri seti 2008-2016 periyodu ile kısıtlıdır. Değerlendirme kriteri sayısı ise likidite ve karlılık açısından en yaygın kullanılan 8 kriter ile sınırlandırılmıştır. Çalışma kapsamı geniş tutulmadığından, ÇKKV yöntemi olarak sadece Gri İlişkisel Analiz yöntemi kullanılması yeterli görülmüştür.

Correlations			GENEL	BÜYÜK	ORTA	KÜÇÜK
Spearman's rho	GENEL	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1,000 9	1,000** 9	,933** ,000 9	,967** ,000 9
	BÜYÜK	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1,000** 9	1,000 9	,933** ,000 9	,967** ,000 9
	ORTA	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	,933** ,000 9	,933** ,000 9	1,000 ,000 9	,933** ,000 9
	KÜÇÜK	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	,967** ,000 9	,967** ,000 9	,933** ,000 9	1,000 ,000 9

Şekil 4. Finansal Başarı Sıralamaları Arasındaki Spearman Korelasyonları

Analiz sonucunda, finansal başarılarına yıllara göre bakıldığında genel olarak ölçekler arasında yüksek bir benzerlik olduğu tespit edilmiştir. Şekil 1'de görüldüğü gibi sıralamaların ölçekler arası Spearman sıra korelasyonu değerleri 0,933-1 arasında oldukça yüksek hesaplanmıştır. Genel ve büyük ölçeklerin başarı sıralamaları aynı bulunduğundan korelasyon 1 olarak gerçekleşmiştir. Tüm ölçeklerde 2014 yılı en yüksek finansal başarıya ulaşılan yıl olmuştur. 2009 yılı ise benzer şekilde finansal başarının en düşük yıl olarak tespit edilmiştir. Diğer bir önemli benzerlik ise 2015 yılında finansal performansta gözlenen keskin düşüş ve takip eden yılda oluşan iyileşmedir. Tüm bu durumlar, sektörün iç dinamikleri ve ülkenin ekonomik görünümü ile yakından ilgili olarak yorumlanabilir. Ayrıca metal sanayiinin dünyadaki arz-talep dengesi de diğer belirleyici ve önemli bir etken olarak görülmelidir.

İleri çalışmalarda, birden fazla ÇKKV yöntemi kullanılarak karşılaştırmalı analiz yapılarak yöntemler arası farklılıkların oluşup oluşmadığı incelenebilir. Değerlendirme için kullanılan finansal oranların artması ya da azalmasının sonuçlara etkisi, araştırmaya değer başka bir çalışma olacaktır. Daha kapsamlı bir çalışmada ise sektörde söz sahibi başka ülkeler ile (mesela Hindistan) Türkiye arasında ana metal sanayii için sektörel karşılaştırma yapılabilir.

Kaynakça

- Apan, M., Öztel, A., & İslamoğlu, M. (2018). Comparative empirical analysis of financial failures of enterprises with altman Z-score and VIKOR methods: BIST food sector application. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 12(1), 77-101.
- Aydemir, D., Alsan, M., Altuntas, E., & Öztel, A. (2019). Mechanical, thermal and morphological properties of heat-treated wood-polypropylene composites and comparison of the composites with PROMETHEE method. *Plastics, Rubber and Composites*, 48(9), 389-400.
- Bakırcı, F., Eslamian-Shiraz, S., & Sattary, A. (2014). BIST'da Demir, Çelik Metal Ana Sanayii Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performans Analizi: VZA Süper Etkinlik ve TOPSIS Uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 9-19.
- Ertuğrul, İ., & Tuş-İşık, A. (2008). İşletmelerin VZA İle Mali Tablolarına Dayalı Etkinlik Ölçümü: Metal Ana Sanayinde Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 201-217.
- Eyüboğlu, K., & Bayraktar, Y. (2019). Ana Metal Sanayi Alt Sektörlerinin Finansal Performanslarının AHP ve TOPSIS Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 2(1), 1 - 10. doi:10.32951/mufider.443508
- Öztel, A., Aydın, B., & Köse, M. S. (2018). Entropi Tabanlı TOPSIS Yöntemi İle Enerji Sektöründe Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Ölçümü: Akenerji Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(24), 1-24.
- Shen, D.-H., & Du, J.-C. (2005). Application of Gray Relational Analysis to Evaluate HMA with Reclaimed Building Materials. *Journal of Materials in Civil Engineering*, 17(4), 400-406.
- Söylemez, Y. (2019). Firmaların Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler: Demir Çelik Metal Ana Sanayi Uygulaması. *Sosyoekonomi*, 27(40), 91-104. doi: 10.17233/sosyoekonomi.2019.02.05

- Şit, A., Ekşi, İ. H., & Hacırvelioğlu, N. (2017). BİST'te Ana Metal Sanayi Endeksinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performans Ölçümü: 2011-2015 Dönemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 83-91. doi:10.21076/vizyoner.284906
- Topaloğlu, E. E. (2019). Temsil Maliyetleri ve Finansal Kısıtlar: Borsa İstanbul Metal Ana Endeksi Firmaları Üzerine Bir Uygulama. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(5), 15-25. doi:http://dx.doi.org/10.18506/anemon.459369
- Uygurtürk, H., & Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 95-115.
- Uygurtürk, H., & Soylu, N. (2016). Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Likidite ve Karlılık Performanslarının COPRAS Yöntemi İle Analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 637-650. doi:10.17218/hititsosbil.280808
- Wang, C. C., Lin, T.-W., & Hu, S.-S. (2007). Optimizing the rapid prototyping process by integrating the Taguchi method with the Gray relational analysis. *Rapid Prototyping Journal*, 13(5), 304-315. doi:10.1108/13552540710824814
- Xie, T., Wang, M., Su, C., & Chen, W. (2018). Evaluation of the natural attenuation capacity of urban residential soils with ecosystem-service performance index (EPX) and entropy-weight methods. *Environmental Pollution*, 238, 222-229.
- Yazdani, M., Kahraman, C., Zarate, P., & Cevik-Onar, S. (2019). A fuzzy multi attribute decision framework with integration of QFD and grey relational analysis. *Expert Systems with Applications*, 115, 474-485. doi://doi.org/10.1016/j.eswa.2018.08.017
- Yılmaz-Türkmen, S., & Söylemez, Y. (2019). İşletme Sermayesi Unsurlarının Firma Karlılığı Üzerindeki Etkisi: BİST Demir Çelik Metal Ana Sanayi Sektörü Örneği. *Maliye Finans Yazıları*(111), 11-32.

KREDİ VE BORÇ SERVİSİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: BRİCS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mehmet İSLAMOĞLU¹

Mehmet APAN²

Özet

Bu çalışmada kredi büyümesi ve borç servis oranının ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla son dönemde dünya ekonomisinin parlayan yıldızları olarak kabul edilen BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri ve Türkiye için 2002-2018 dönemine ait veriler Pedroni ve Kao Eş-bütünleşme Testleri ile Panel FMOLS yöntemlerinden yararlanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Pedroni ve Kao Eş-bütünleşme test sonuçları birlikte değerlendirildiğinde hem borç servis oranının hem de kredi büyümesinin uzun dönemde ekonomik büyüme (Gayrisafi Yurtiçi Hasıladaki Büyüme) üzerinde anlamlı etki oluşturduğu görülmüştür. Panel FMOLS sonuçlarına göre, borç servis oranının uzun dönemdeki katsayısı ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve güçlü negatif etki oluştururken, uzun dönemde kredi büyümesinin ekonomik büyüme üzerindeki anlamlı etkisinin zayıf fakat negatif olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kredi, Borç Servisi, Ekonomik Büyüme, BRICS.

Effect on Economic Growth of Credit and Debt Service: A Study on the BRICS Countries and Turkey

Abstract

In this study, we examined whether credit growth and debt service ratio have impact on economic growth in the long-term. To this end, we tried to analyze the data of BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) countries and Turkey which are recently recognized as the shining star of the world economy, for the 2002-2018 period by utilizing Pedro and Kao Cointegration Test and Panel FMOLS methods. When the Pedroni and Kao Cointegration test outcomes are interpreted together, both the debt service ratio and credit growth had a significant effect on long-term economic growth (Gross Domestic Product Growth). As per Panel FMOLS results, long-term coefficient of debt service ratio shows significant and strong negative effect on economic growth, while long-term credit growth has a weak but negative effect on economic growth.

Key Words: Credit, Debt Service Ratio, Economic Growth, BRICS.

Giriş

2001’de ünlü yatırım bankası Goldman Sachs’ın iktisatçısı Jim O’Neill tarafından “yükselen ekonomiler” Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin’e atfen “BRIC” şeklinde gündeme getirilmiştir. Ancak bu ülkelerin uluslararası sistemde yeni bir denge unsuru olarak iş birliğine gidecekleri ve bir oluşum içinde yer alacakları düşünülmemiştir. Bu ülkelere Güney Afrika’nın da dahil olmasıyla birlikte BRICS adını alan grup günümüzde gelişmiş ülkeler tarafından yakından takip edilmektedir. Bu yeni oluşum zamanla bir iş birliği mekanizması tesis etme arayışına yönelerek uluslararası sistemde daha adil ve eşit koşulların hakim olduğu bir rekabet ortamının sağlanmasını hedeflemiştir (Dilek vd., 2018, s.9). BRICS ülkeleri Dünya nüfusunun yüzde 43’ünü, Dünya ekonomisinin de yüzde 30’unu kapsamından dolayı önem arz etmektedir (Battal & Akan, 2019, s.1). 2017 yılında BRICS ülkeleri ve Türkiye’nin Dünya ile birbirleriyle yaptıkları ihracat değerleri aşağıda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

¹ Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, e-posta:mehmetislamoglu@karabuk.edu.tr

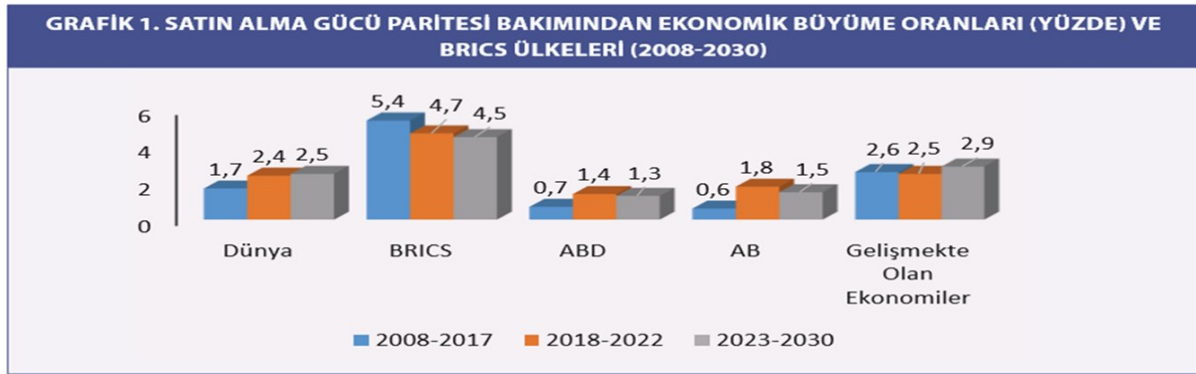
² Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta:mehmetapan@karabuk.edu.tr

Tablo 1. 2017 yılı BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin İhracat Değerleri (x1.000 \$)

Ülkeler	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika	Türkiye	Dünya
Brezilya		47.488	4.657	2.737	1.510	1.820	217.739
Çin	29.078		67.925	43.150	18.144	14.894	2.271.796
Hindistan	2.873	12.492		2.140	4.074	4.923	295.847
Rusya	2.032	38.904	6.456		204	18.206	359.152
Güney Afrika	404	8.666	4.139	35		456	88.268
Türkiye	385	2.936	759	2.735	485		157.055

Kaynak: Turgay Battal & Ercan Akan, (2019), **BRICS Ülkeleri İle Türkiye'nin Performans ve Potansiyel Kriterleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, Beykoz Akademi Dergisi, 7(1), s.6.

BRICS ülkelerinin Dünya, ABD, AB ve Gelişmekte olan Ekonomilere göre ekonomik büyüme oranları Grafik 1'de gösterilmiştir. Burada BRICS ile diğer ülkelerin 2008-2030 arasında Satın Alma Gücü Paritesi bakımından büyüme rakamları yer almaktadır. ABD ve AB'nin 2008-2017 arasında yüzde 0,7 ve yüzde 0,6 oranlarındaki büyümeleri karşısında BRICS'in yüzde 5,4 büyüme oranı kaydettiği görülmektedir (Dilek vd., 2018,s.10). Bu gelişmelere paralel olarak BRICS ülkelerinin dünya ekonomisinde önemli bir güç olacağı söylenebilir.

Kaynak: Şerif Dilek, Deniz İstikbal & Merve Yanartaş, (2018), **Küresel Ekonomide Yeni Bir Güç Odağı: "BRICS"**, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı:256, s.10.

Literatür İncelemesi

Literatürde BRICS ülkelerinin ekonomik büyümesi üzerine yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Samargandi & Kutan (2016) çalışmasında BRICS ülkelerinde ekonomik büyüme üzerinde özel kredi şoklarının etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma ile BRICS ülkelerinde ekonomik büyüme üzerinde özel sektör kredilerinin pozitif yayılma etkisinin olduğu, özellikle Çin ve Hindistan için bu durumun daha belirgin olduğu gözlemlenmiştir.

Wait vd. (2017) çalışmalarında finansal piyasaların gelişmesi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi, BRICS ülkeleri ile BRICS dışındaki ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Ampirik analiz sonuçlarında özel sektör kredileri ile finansal derinlik seviyesinin yüksekliği, BRICS ülkelerinin ekonomik büyümesine katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Al-Jafari (2018), BRICS ülkelerinin doğrudan yabancı yatırımlar, bilgi ve teknoloji yatırımları, enflasyon oranı, ekonomik büyüklük ve özel sektör kredilerinin ekonomik büyümesi üzerinde etkisinin belirlemek için amacıyla panel veri analiz yöntemiyle 2000-2014 dönem verisini analiz etmiştir. Çalışma ile doğrudan yabancı yatırımların uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Ancak bilgi ve teknoloji yatırımları, enflasyon oranı ve ekonomik büyüklük değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir. Kısa vadede ekonomik büyüme üzerinde ekonomik büyüklüğün negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu, ancak diğer değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

Erkişi (2018) tarafından BRICS Ülkeleri ve Türkiye için finansal gelişme ile ekonomik büyüme (GDP) arasındaki ilişki, 1996-2016 dönem verisinin analizi ile belirlenmek hedeflenmiştir. Finansal gelişme değişkenleri; Morgan Stanley Capital International Index (MSCI), krediler (CREDIT), para arzı (BMONEY), dış ticaret (TRADE) olarak belirlenmiştir. Ampirik analizlerde MSCI istatistiksel olarak anlamlı olup hem uzun hem de kısa dönemde GDP'yi olumlu yönde etkileyen tek değişken olduğu belirlenmiştir. BMONEY ve TRADE değişkenlerinin ise uzun vadede istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, ancak kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir. TRADE'nin kısa dönemde GDP'yi pozitif yönde etkilediği, BMONEY'yi ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. CREDIT'nin hem kısa vadede ve uzun vadede istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gözlenmiştir. MSCI'den GDP'ye, GDP'den MBROAD'a, MSCI'dan TRADE'e ve MBROAD'dan TRADE'e doğru tek yönlü ilişki olduğu nedensellik analizleri ile bulgulanmıştır. MBROAD ve MSCI arasında ise herhangi bir nedensellik olmadığı, TRADE ve GDP arasında ise iki yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgulanmıştır.

Younsi & Bechtini (2018) tarafından BRICS ülkelerindeki ekonomik büyüme, finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi amacıyla 1995-2015 dönem verisi analiz edilmiştir. Çalışmada BRICS ülkelerinde ekonomik büyüme, finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Guru & Yadav (2019) tarafından BRICS ülkelerinin finansal gelişme ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkisini belirlemek amacıyla 1993-2014 döneminin bankacılık sektörü ile sermaye piyasası göstergeleri incelenmiştir. Araştırmada finansal gelişme ile makro ekonomik değişkenler arasında ülkelere göre farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Joy & Panda (2019) tarafından BRICS ülkelerinde borç bileşenlerinin karşılaştırmalı analizi hedeflenmiştir. Çalışmada 1980-2016 dönem veri kullanılmıştır. Ampirik analiz sonuçlarında borç servisi, yurtiçi tasarruflar, sermaye kompozisyonu ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli güçlü bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir.

Yıldırım vd., (2019), BRICS ülkeleri ile Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile enerji tüketimi arasındaki ilişkisini panel eş-bütünleşme yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışmada 1990-2014 dönemi veri seti kullanılmıştır. Analizlerde ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında çift yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir.

Veri ve Yöntem

Çalışmada BRICS (Brazilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri ve Türkiye için 2002-2018 yılları arasındaki verileri Panel Veri Analiz yöntemi ile test edilmiştir. Çalışmada kullanılan Ekonomik Büyüme göstergesi olarak Milli Gelirdeki yıllık değişimi göstermekte ve analizde "GDPG" olarak yer almaktadır. Kredi büyümesi, "LOAN" ve Borç Servisi ise "DR" ile analizde yer almaktadır. Çalışma için veri seti Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank or International Settlements)'nin www.bis.org ve Dünya Bankası'nın <https://data.worldbank.org> internet adreslerinden sağlanmıştır. Araştırma değişkenleri için bilgiler aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2. Model Değişkenleri

DEĞİŞKEN	DEĞİŞKEN TANIMI	VERİ ARALIĞI	KAYNAK
Ekonomik Büyüme (GDPG)	Milli Gelir Değişimi (%)	2002-2018	https://data.worldbank.org
Kredi Büyümesi (LOAN)	Kredi Büyüme (%)	2002-2018	www.bis.org
Borç Servisi (DR)	Borç Büyümesi (%)	2002-2018	www.bis.org

Bu çalışmada tahmin edilen model (1) nolu eşitlikte gösterilmiştir:

$$\text{Model: } GDPG_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 LOAN_{it} + \beta_2 DR_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Modelde i. ülkenin t zamanındaki ekonomik büyüme, kredi büyümesi ve borç büyümesini temsil eder. α , modeldeki sabit; β , değişken katsayısı ve u ise hata terimini temsil etmektedir. Araştırma modelinde GDPG bağımlı değişken olarak ekonomik büyümeyi gösterir. Bağımlı değişkenler ise kredi büyümesi "LOAN" ve borç büyümesi "DR" sembolü ile gösterilmektedir.

Veri setinin panel regresyon denkleminde birim kök testleri, eş-bütünleşme ile FMOLS analizi yapılmıştır.

Ampirik Analizler

Bu çalışmada, BRICS ülkeleri ile Türkiye'in 2002-2018 döneminde kredi ve borç servisinin ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkisi olup olmadığı panel veri yöntemi doğrulanmaya çalışılmıştır. Ampirik analize konu olan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler aşağıda tabloda yer almaktadır.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	GDPG	DR	LOAN
Mean	5.032921	11.28333	266.1977
Median	5.318766	9.050000	29.23900
Maximum	14.23139	27.30000	987.0000
Minimum	-7.799994	4.600000	1.013000
Std. Dev.	3.797236	5.121650	321.7967
Skewness	-0.534295	0.930287	0.858121
Kurtosis	3.648804	3.212337	2.338246
Jarque-Bera Probability	6.642040	14.90400	14.37946
	0.036116	0.000580	0.000754
Sum	513.3580	1150.900	27152.16
Sum Sq. Dev.	1456.319	2649.362	10458867
Observations	102	102	102

Analize konu serilerin birbirleri arasındaki istatistiksel ilişkinin yönünü ve derecesini gösteren korelasyon matrisi aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4. Değişkenlerarası Korelasyon

	GDPG	DR	LOAN
GDPG	1	-0.14638966...	-0.08624130...
DR	-0.14638966...	1	-0.18103928...
LOAN	-0.08624130...	-0.18103928...	1

Serilerin durağan olup olmadığını test etmek amacıyla panel birim kök testleri (Levin ve Lin & Chu t-stat) ile tekli birim kök testleri (Im, Pesaran and Shin , ADF-Fisher, PP-Fisher) uygulanmıştır.

Tablo 5. Birim Kök Testleri

Ekonomik Büyüme		
GDPG	Statistic I(1)	Prob. I(1)
Levin, Lin & Chu	-7.89685***	0.0000
Im, Pesaran and Shin	-5.38760***	0.0000
ADF - Fisher	46.9627***	0.0000
PP - Fisher	107.871***	0.0000
Borç Büyümesi		
DR	Statistic I(1)	Prob. I(1)
Levin, Lin & Chu	-4.08295***	0.0000
Im, Pesaran and Shin	-2.39406***	0.0083
ADF - Fisher	24.6570**	0.0165
PP - Fisher	18.8653*	0.0918
Kredi Büyümesi		
LOAN	Statistic I(1)	Prob. I(1)
Levin, Lin & Chu	-9.06634***	0.0000
Im, Pesaran and Shin	-6.40232***	0.0000
ADF - Fisher	53.0863***	0.0000
PP - Fisher	75.0195***	0.0000

***, **, * sırasıyla yüzde 1, 5 ve 10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Uygun gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre seçilmiştir. LLC testinde Barlett Kernel metodu kullanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.

Seriler düzeyde durağan olmadığı için birincil farkları araştırılmış ve elde edilen bulgularda ekonomik büyüme, borç servisi ve kredi büyüme serilerinin birincil farklarının durağan oldukları I(1) görülmüştür.

Tablo 6. Eş-Bütünleşme Testleri

Pedroni Panel Eş-Bütünleşme	
(Within-dimension= Grup İçi Yaklaşım)	Statistic
Panel v	-1.438274
Panel rho	0.313884
Panel PP	-3.784641***
Panel ADF	-3.444604***
(Between-dimension= Gruplar Arası Yaklaşım)	
	Statistic
Group rho	1.267944
Group PP	-6.091639***
Group ADF	-4.150274***
Kao Panel Eş-Bütünleşme	
	Statistic
ADF	-4.811296***
Residual variance	8.453245
HAC variance	5.521976

***, **, * sırasıyla yüzde 1, 5 ve 10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 6 ‘dan görüldüğü gibi iki değişken arasındaki ilişki ile ilgili tahmin edilen bir numaralı modelde Pedroni eş-bütünleşme testine göre seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi yoktur şeklindeki H_0 hipotezi dört testte reddedilmiştir. Dolayısıyla bu dört testte seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi vardır şeklindeki alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Testlerin sonucu dikkate alındığında Pedroni Eş-bütünleşme testinin sonuçları değişkenler arasında eş-bütünleşme olduğunu gösterdiği belirtilebilir. Kao eş-bütünleşme testine göre de seriler arasında eş-bütünleşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş, alternatif hipotez olan seriler arasında eş-bütünleşme vardır hipotezi kabul edilmiştir. Her iki eş-bütünleşme sonucu dikkate alındığında uzun dönemde ekonomik büyüme, borç servis oranı ve kredi büyüme değişkenleri arasında eş-bütünleşme olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Pedroni ve Kao Test Sonuçları serilerin eş-bütünleşik olduğunu doğruladığından, FMOLS yönteminden yararlanarak bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi analiz edilebilir. FMOLS yöntemine göre değişkenler arasındaki istatistiksel ilişki aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 7. FMOLS Panel Regresyon Sonuçları

Dependent Variable	: GDPG			
Method	: Panel Fully Modified Least Squares			
Date	: 10/13/2019 Time: 22:35			
Sample (adjusted)	: 2003 2018			
Periods included	: 16			
Cross-sections included	: 6			
Total panel (balanced) observations	: 96			
Panel Method	: Grouped Estimation			
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DR	-0.712926	0.132756	-5.370187	0.0000
LOAN	-0.059222	0.020084	-2.948721	0.0042
R-Squared	-38.0849			
Adjusted R-Squared	-44.22752			

Tablo 7 de FMOLS yöntemine göre elde edilen sonuçlar, borç servis oranı ve kredi büyümesinin ekonomik büyüme üzerinde negatif yönde ve istatistiki olarak anlamlı etkisinin olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyüme üzerinde borç servis oranının negatif etkisi güçlü iken, kredi büyümesinin negatif etkisi zayıftır.

Sonuç

Bu çalışmada kredi ve borç servisinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Ampirik analizler için 2002-2018 dönem verisi Dünya Bankası ve BIS’den sağlanmıştır. Analizler için BRICS ve Türkiye için Panel Veri Analizi kapsamında FMOLS yöntemi uygulanmıştır. Panel serilerinin birim kök testleri ve eş-bütünleşme testlerine göre FMOLS Panel Regresyon sonuçları elde edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomileri üzerinde ekstra bir yük oluşturan, ekonomik büyümede borçlanma problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Para basmak istemeyen ve vergi geliri düşük olan ülkelerin borçlanmaktan başka

alternatif kalmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin sürekli borçlanma ihtiyacı içerisinde olması mali yapılarını da olumsuz etkilemektedir. Literatürde borç servis oranının ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkisinin negatif olmakla birlikte, borç/GSYİH oranının belirli bir seviyeyi aştığı durumlar için bu ilişkinin zayıfladığını ortaya koymaktadır (Reinhart & Rogoff, 2010). Bu çalışmada uzun dönemde BRICS ülkeleri ve Türkiye için bu ilişkinin negatif olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca analiz dönemi için kredi genişlemesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif ancak zayıf olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Al-Jafari, M. K. (2018). Determinants of Economic Growth in BRICS Countries: A Panel Data Analysis Approach. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 8(3), 29-38.
- Battal, T., & Akan, E. (2019). BRICS Ülkeleri İle Türkiye'nin Performans ve Potansiyel Kriterleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 7(1), 1-35.
- Breitung, J. (2000). The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data, in B. Baltagi (ed.), Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels. *Advances in Econometrics*, 15, 161-178.
- Dickey, D., & Fuller, W. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49, 1057-1072.
- Dilek, Ş., İstikbal, D., & Yanartaş, M. (2018). *Küresel Eekonomide Yeni Bir Güç Odağı: "BRICS"*. İstanbul: SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Engle, R. F. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and. *Econometrica*, 55(2).
- Erkişi, K. (2018). Financial Development and Economic Growth in BRICS Countries and Turkey: A Panel Data Analysis. *Istanbul Gelism University Journal of Social Sciences*, 5(2), 1-17.
- Guru, B. K., & Yadav, I. S. (2019). Financial development and economic growth: panel evidence from BRICS. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 24(47), 113-126.
- Hausman, J. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46, 1251-1271.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Joy, J., & Panda, P. K. (2019). Pattern of public debt and debt overhang among BRICS nations: an empirical analysis. *Journal of Financial Economic Policy*.
- Levin, A., Lin, C. F., & Chu, J. (2002). Unit root in panel data: Asymptotic and finite-sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Maddala, G., & Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 61, 631-652.
- Phillips, P., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75, 335-346.
- Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2010). Growth In a Time of Debt. Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
- Samargandi, N., & Kutun, A. M. (2016). Private credit spillovers and economic growth: Evidence from BRICS countries. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, (44), 56-84.
- Wait, C., Ruzive, T., & Roux, P. I. (2017). The Influence of Financial Market Development on Economic Growth in BRICS Countries. *International Journal of Management and Economics*, 53(1), 7-24.
- Yıldırım, D. Ç., Yıldırım, S., & Demirtas, I. (2019). Investigating energy consumption and economic growth for BRICS-T countries. *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development*, 16(4), 184-195.
- Younsi, M., & Bechtini, M. (2018). Economic Growth, Financial Development and Income Inequality in BRICS Countries: Evidence from Panel Granger Causality Tests. MPRA-Munich Personal RePEc Archive. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/85182/>

KALKINMA VE YATIRIM BANKALARININ AKTİF KALİTESİ VE KARLILIK ANALİZİ

Mehmet APAN¹

Özet

Ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan fonlar, bankalar tarafından sağlanmaktadır. Yatırım ve Kalkınma Bankaları; yatırım danışmanlığı, halka açılma gibi işlemlerle finansal sistemin genişlemesine önemli katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada Türk Bankacılık Sektörü'nde faaliyet gösteren Kamu Sermayeli, Özel Sermayeli ve Yabancı Sermayeli Yatırım ve Kalkınma Bankalarının Aktif Kalitesi ve Karlılık Analizi'nin sahiplik yapısına göre incelenmesi hedeflenmektedir. Bankaların verisi, Türk Bankalar Birliği tarafından yayınlanan "Seçilmiş Rasyolar-2018" raporundan sağlanmıştır. Çalışmada Kamu Sermayeli Yatırım ve Kalkınma Bankaları 2008 yılında, Özel Sermayeli Yatırım ve Kalkınma Bankaları ile Yabancı Sermayeli Yatırım ve Kalkınma Bankaları 2012 yılında en yüksek performansı gösterdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma ve Yatırım Bankası, Aktif Kalitesi, Karlılık.

ASSET QUALITY AND PROFITABILITY ANALYSIS OF INVESTMENT AND DEVELOPMENT BANKS

Abstract

Funds for economic growth are provided by banks. Investment and Development Banks investment consultancy and with its public offering services contributes significantly to the expansion of the financial system. In this study, it is aimed to examine Asset Quality and Profitability Analysis of Investment and Development Banks owned by Public, Private, and Foreign operating in the Turkish Banking Sector. The data of the banks were obtained from the "Selected Ratios-2018" report published by the Turkish Banks Association. In this study, Investment and Development Banks owned by Public for 2008, Investment and Development Banks owned by Private and Investment and Development Banks owned by Foreign showed the highest performance in 2012.

Key Words: Development and Investment Bank, Asset Quality, Profitability

Giriş

Kalkınma ve Yatırım Bankalarının kuruluş amaçları ile temel fonksiyonları açısından özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yatırım ve proje desteği sağlamak, yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcıların fonlarını bu ülkelere çekmek, projelerdeki verimliliği, karlılığı ve kalkınmayı sürdürülebilir hale getirmeyi hedeflemektedir. Kalkınma ve yatırım bankaları birbirini tamamlayan iki bankacılık türü olarak hukuki yapıları benzer olmalarına rağmen amaçları, faaliyet konuları ve yaklaşımları açısından farklılaşmaktadır (Şenel & Şekeroğlu, 2019, s.566).

Kalkınma bankaları, gelişmekte olan ülkelerde yetersiz olan sermaye ve girişim unsurlarını desteklemek ve geliştirmek, kıt kaynakların kalkınma hedefleri doğrultusunda fon ihtiyacı olanlara aktarmak ve ayrıca gerekli teknik yardımı da sağlayarak, kalkınmaya katkıda bulunmaktadır (Takan & Acar-Boyacıoğlu, 2011, s.59).

Yatırım bankası, uluslararası finans, bankacılık ve muhasebe literatüründe; şirketlere işe başlama veya işin genişleme sürecinde kurumsal krediler vermek suretiyle fon sağlamada uzmanlaşan banka türü veya mevduat kabul etmeyen ancak menkul kıymet ihraç eden şirketlere bankacılık dışındaki hizmetleri sağlayan banka türü olarak tanımlanmaktadır (Şen, 2004, s.1).

Kalkınma Bankalarının fonksiyonları şunlardır (Parasız, 2000, s.219-220);

- Endüstri sektörüne uzun vadeli fon sağlamak
- Yurt içi kaynakları hareketlendirerek endüstri sektörüne yöneltmek,
- Sermaye piyasasının gelişmesine zemin hazırlamak,
- Girişimcilere proje düzeyinde teknik yardım yapmak,
- Ülke için elverişli yatırım imkanları ve alanları üzerinde ön çalışmalar yapmak,

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta:mehmetapan@karabuk.edu.tr

- Yeni yatırım alanlarına öncülük yapmak,
- Planlama örgütünün olduğu ülkelerde, bu örgütün önerilerinin uygulanmasını kolaylaştırmak ve saptanan plan hedeflerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak,
- Dış ülkelerden ve uluslararası finans kuruluşlarından sağlanacak finansal olanakları ve teknik yardımları endüstri kesimine kanalize etmek.

Yatırım Bankalarının başlıca fonksiyonları şunlardır (İslamoğlu, 2012, s.118-123)

- Tasarrufların yatırımlara yönelmesini sağlamak,
- Sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunmak,
- Yeni ihraç edilecek menkul değerlerin geniş halk kitlelerine dağılımını sağlamak,
- Fon arz ve talep sahiplerine danışmanlık hizmeti yapmak
- Menkul değerlere yatırım yapan tasarruf sahiplerinin çıkarlarını korumak.

Kalkınma ve Yatırım Bankalarının farklı tanımları bulunmasına rağmen finansal işlevleri açısından benzer olduğu şeklinde kabul edilmektedir. Çünkü Kalkınma ve Yatırım Bankalarının ikisi de uzun vadeli fon sağlama faaliyeti göstermektedir. Bu bankaların amacı, uzun vadeli fon sağlayarak proje ve kalkınma programlarının finansmanlarına kaynak oluşturmaktır. Bu bankalar, 1980-1990 yılları arasında finansal çeşitliliğin artmasına paralel olarak faaliyet alanlarını genişletmişlerdir. Bu kapsamda özelleştirme, işletme ve risk sermayesi finansmanı, girişimcilik programları, gözetim ve danışmanlık hizmetleri, teknik destek, komisyonculuk, yeniden yapılandırma, sigortacılık, finansal kiralama, yatırım bankacılığı hizmetleri, sermaye piyasalarının gelişimi gibi benzeri finansal hizmetleri de faaliyet alanları kapsamına girmiştir. Bu zaman içerisinde kalkınma bankaları, yatırım bankalarının fonksiyonlarını yerine getirerek benzer faaliyetleri göstermeye başlamaları şeklinde dönüşüm gerçekleşmiştir (Şenel & Şekeroğlu, 2019, s.566).

Türkiye Bankalar Birliği'nin bankacılık sektör sınıflamasında Kalkınma ve Yatırım Bankaları, aynı grup olarak raporlanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de faaliyet gösteren Kalkınma ve Yatırım Bankaları, sahiplik yapılarına göre aşağıda tablo halinde gösterilmiştir. Bu bankaların 3 tanesi kamu sermayeli, 6 tanesi özel sermayeli ve 4 tanesi ise yabancı sermayeli olduğu aşağıda görülmektedir.

Tablo 5. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Kamu Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları
1 İller Bankası A.Ş.
2 Türk İhracat ve Kredi Bankası A.Ş. (Türk Eximbank)
3 Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.
Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları
1 Aktif Yatırım Bankası A.Ş.
2 Diler Yatırım Bankası A.Ş.
3 GSD Yatırım Bankası A.Ş.
4 İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.
5 Nurol Yatırım Bankası A.Ş.
6 Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.
Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları
1 BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.
2 Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş.
3 Pasha Yatırım Bankası A.Ş.
4 Standard Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.

Kaynak: www.tbb.org.tr (11.10.2019)

Literatür İncelemesi

Literatür incelemesinde Türkiye'de faaliyet gösteren Yatırım ve Kalkınma Bankalarının finansal performansını belirlemek üzere yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir. Bu çalışmalarda bankaların finansal performansını belirlemede panel veri analizi, eş-bütünleşme analizi ve markov zincirleri gibi yöntemlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Dölcübaş (1998) tarafından 1980 sonrası Türkiye'deki Kamu Kalkınma ve Yatırım Bankacılığının performansı incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'deki kamu kalkınma ve yatırım bankalarının siyasi müdahalelerle bankaların

performanslarını olumsuz yönde etkilediği, bu nedenle kamu kalkınma ve yatırım bankaları ekonomik gelişme fonksiyonunu yeterince yerine getiremediği ve KOBİ'lerin fonlanması rolünü etkin bir şekilde sağlayamadığı gözlenmiştir. Diğer yandan bu bankaların kamunun kendilerine aktardığı kaynakları etkin bir şekilde kullanamadıkları gözlenmiştir.

Öztürk (2008) tarafından 1963-2005 dönem sabit sermaye yatırımları ile krediler arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada Kalkınma ve yatırım kredilerinin gecikmeli değerleriyle sabit sermaye yatırımları arasında anlamlı bir uzun dönemli denge ilişkisi tespit edilememiştir. Reel Toplam Bankacılık Kredileri'ndeki kısa dönem değişimlerin, Reel Sabit Sermaye Yatırımları üzerinde aynı yönlü etkisinin olduğu gözlenmiştir. Kalkınma ve yatırım haricindeki banka kredileri ile sabit sermaye yatırımları arasında eş-bütünleşme olduğu tespit edilmiştir.

Coşkun (2009), çalışmasında ABD ekonomisinin 2007 yılının ortalarında başladıktan sonra küresel nitelik kazanan finansal kriz ile birlikte önemli açmazlarla karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir. Finansal sektörün diğer finansal araçları ile birlikte, özellikle yatırım bankacılığı sektöründe ortaya çıkan geniş ölçekli finansal başarısızlıklar ve buna kamu müdahalesine dayalı çözümler ABD kapitalizminin niteliğinin sorgulanmasına neden olduğu gözlenmiştir.

Karahanoğlu (2015) tarafından 14 adet Kalkınma ve Yatırım Bankası için 2011 Ocak – 2014 Eylül dönemleri Sermaye Yeterlilik Rasyo verileri kullanılarak Markov Zincileri oluşturularak gelecek dönem için Sermaye Yeterlilik Rasyo tahmini yapılmıştır. Analizler sonucunda, Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sermaye Yeterlilik Rasyo değerlerinin giderek azalacağı ve Türk Bankacılık Sisteminin bugünkü seyrine yakın olacağı tahmin edilmiştir.

Koç vd. (2016) tarafından Kalkınma ve Yatırım Bankalarının finansal performansını belirlemek için 2002-2012 dönem verisi üzerine Panel Veri Analiz yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada Aktif Karlılık ve Özkaynak Karlılığı için yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları grubunda uzun dönemde performans sürekliliği gösterdiği gözlenmiştir. Kamu Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları'nda sadece Aktif Karlılığı için, Özel Sermayeli Yatırım ve Kalkınma Bankaları'nda ise sadece Özkaynak Karlılığı için uzun dönemde performansın olduğu belirlenmiştir.

Karahanoğlu (2017) tarafından 2005 Haziran-2016 Ekim döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren 10 adet Kalkınma ve Yatırım Bankasının Aktif Karlılığı, Panel Veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizlerde bankaların çeyrek yıllık bilanço verilerinden türetilen bankaya özgü değişkenler ile makroekonomik değişkenler kullanılmıştır. Çalışmada kalkınma ve yatırım bankalarının karlılığını hem makroekonomik hem de bankaya özgü faktörlerin etkilediği görülmüştür.

Şenel & Şekeroğlu (2019) tarafından Türkiye'de faaliyetlerine devam eden kalkınma ve yatırım bankalarının 2013-2017 yılları için performansları, Veri Zarflama Analizi kullanılarak göreceli etkinlik skorları hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre 2013-2015 yılları arasında yatırım ve kalkınma bankalarının çoğu etkinlik göstermiştir. Etkinlik derecesi düşük olan bankalar ise özellikle 2016 yılından itibaren etkinlik skorlarını artırdığı gözlemlenmiştir.

Veri ve Yöntem

Çalışmada 2008-2018 dönem için Türkiye'de faaliyette bulunan Yatırım ve Kalkınma Bankalarının finansal oranlara dayalı performansı belirlenmek hedeflenmiştir. Bu amaçla araştırma verisi, Türkiye Bankalar Birliği'nin www.tbb.org.tr adresinden sağlanmıştır. Türkiye'de faaliyette bulunan Kalkınma ve Yatırım Bankalarının bireysel performansları yerine sahiplik yapısına dayalı olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede analizler Kamu Sermayeli Bankalar, Özel Sermayeli Bankalar ve Yabancı Sermayeli Bankalar olarak yapılacaktır.

Tablo 2. Finansal Oranlar ve Nitelikleri

Sıra	Finansal Oran Türü	Finansal Oranlar	Nitelik	Kod
1	Aktif Kalitesi	Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Varlıklar	Maximum	K1
2	Aktif Kalitesi	Toplam Krediler / Toplam Varlıklar	Maximum	K2
3	Aktif Kalitesi	Donuk Alacaklar / Toplam Krediler	Minimum	K3
4	Aktif Kalitesi	Duran Varlıklar / Toplam Varlıklar	Minimum	K4
5	Aktif Kalitesi	Tüketici Kredileri / Toplam Krediler	Maximum	K5
6	Karlılık	Ortalama Aktif Karlılığı	Maximum	K6
7	Karlılık	Ortalama Özkaynak Karlılığı	Maximum	K7

Kaynak: www.tbb.org.tr (11.10.2019)

Araştırmada veri setinin analizi için çok kriterli karar verme yöntemlerinden performans değerlendirme çalışmalarında sıklıkla tercih edilen TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to An Ideal Solution) yöntemi kullanılmıştır. Kalkınma ve Yatırım Bankalarının performans değerlendirme için kriter ağırlıklarının atanmasında Uygurtürk & Korkmaz (2012) tarafından uygulanan yöntem tercih edilmiştir. TOPSIS yöntemi (Yılmaz & İçten, 2018, s. 79; Islamoglu vd., 2015, s. 130), 6 adımdan oluşmaktadır;

Birinci adım; standartlaştırılmış karar matrisinin oluşturulması,

İkinci adım; normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulması,

Üçüncü adım; ağırlıklandırılmış karar matrisinin oluşturulması,

Dördüncü adım; pozitif ve negatif ideal çözümlerin belirlenmesi,

Beşinci adım; ayırım ölçütlerinin belirlenmesi,

Altıncı adım; ideal çözüme göre yakınlık puanlarının belirlenmesi.

Ampirik Analizler

Kalkınma ve Yatırım Bankalarının TOPSIS yöntemine göre performansları sahiplik yapısına göre analiz edilmiş ve aşağıda karşılaştırmalı olarak tablo halinde gösterilmiştir. Ampirik analizlerde Kamu Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankalarının 2008 yılında en iyi performansı 0.575 puan, en düşük performansı ise 2013 yılında 0.376 puanla gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankalarının 2012 yılında en iyi performansı 0.657 puan, en düşük performansı ise 2008 yılında 0.351 puanla gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankalarının 2012 yılında en iyi performansı 0.680 puan, en düşük performansı ise 2014 yılında 0.268 puanla gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

Tablo 3. Sahiplik Yapılarına Göre Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performans Puanları

Yıllar	Kamu Bankalar		Özel Bankalar		Sermayeli Yabancı Bankalar		Sermayeli Ortalama	
	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama
2018	0,546	2	0,433	9	0,513	5	0,487	6
2017	0,434	6	0,558	6	0,530	3	0,486	7
2016	0,428	7	0,579	4	0,436	9	0,484	9
2015	0,416	9	0,546	7	0,331	10	0,484	8
2014	0,419	8	0,569	5	0,268	11	0,492	4
2013	0,376	11	0,646	2	0,483	7	0,504	2
2012	0,381	10	0,657	1	0,680	1	0,505	1
2011	0,453	5	0,627	3	0,463	8	0,488	5
2010	0,481	3	0,439	8	0,525	4	0,479	10
2009	0,480	4	0,391	10	0,510	6	0,478	11
2008	0,575	1	0,351	11	0,559	2	0,495	3

Sektör ortalamasına göre 2012 yılı en iyi performans ve 2009 yılı için en düşük performans ortalaması elde edilmiştir. Aynı sonuç, Özel Sermayeli ve Kamu Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları için de geçerlidir.

Sonuç

Bu çalışmada performans kriterleri olarak Aktif Kalitesi ve Karlılık Analizi için literatürde kullanılan ve Türkiye Bankalar Birliği'nce yayınlanan finansal oranlar tercih edilmiştir. Diğer yandan performans değerlendirmesi için çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS yöntemi uygulanmıştır. Analizler için veri seti, 2008-2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu özellikler nedeniyle çalışma sınırlılık içermektedir.

Türkiye’de faaliyet gösteren Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Aktif Kalitesi ve Karlılık Analizi bileşenlerine göre performansları sahiplik yapısına göre belirlenmiştir. Bu çalışma sonuçları, Türkiye’de faaliyet gösteren Kalkınma ve Yatırım Bankaları ile sınırlı olması nedeniyle genelleştirilemez. Çalışmada Aktif Kalitesi ve Karlılık Analizi bileşenlerine dayalı TOPSIS yöntemiyle performansın ölçülebilmesi için yeni bir model önerisi olarak görülebilir. Bu nedenle araştırma sonuçları, sınırlılık içermektedir. TOPSIS yönteminin çıktısı olarak Kalkınma ve Yatırım Bankalarının performansı, yıllar itibarıyla farklılık göstermiştir. Ampirik analizlerde sektörün 2012 yılı en iyi performans ve 2009 yılı için en düşük performans ortalamasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, Özel Sermayeli ve Kamu Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları performansı için de geçerli olduğu gözlemlenmiştir. Sahiplik yapısına göre Kamu Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları ile Özel ve Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankalarının performans değerlerinde bir ayrışma olduğu dikkat çekici bir nokta olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Coşkun, Y. (2009). Küresel Kriz Sürecinde Yatırım Bankaları ile Diğer Finansal Araçlarda Yaşanan Finansal Başarısızlıklar ve Kamusal Müdahaleler. *Bankacılar Dergisi*(71), 23-47. www.tbb.org.tr
- Dölcübaşı, A. (1998). Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı ve 1980 Sonrası Kamu Kalkınma ve Yatırım Bankacılığında Performans Gelişimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Islamoglu, M., Apan, M., & Oztel, A. (2015). An evaluation of the financial performance of REITs in Borsa İstanbul: A case study using the entropy-based TOPSIS method. *International Journal of Financial Research*, 6(2), 124-138.
- İslamoğlu, M. (2012). Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı. Ed:Ferudun Kaya içinde, *Bankacılık Giriş ve İlkeler* (s. 105-134). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Karahanoğlu, İ. (2015). Türkiye’deki Kalkınma Bankalarının Sermaye Yeterlilik Rasyolarının Markov Zincirleri Yöntemi İle Tahmin Edilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 1236-1246. www.sosyalarastirmalar.com
- Karahanoğlu, İ. (2017). Türk Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Aaktif Karlılığını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(50), 167-186.
- Koç, S., Bağcı, A., & Işık, K. C. (2016). Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performansları Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Ölçeği (2002-2012). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-256.
- Öztürk, H. (2008). *Kalkınma Bankacılığı ve Yatırım İlişkisi: Türkiye Örneğinde Bir Başarı Değerlendirmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parasız, İ. (2000). *Para Banka ve Finansal Piyasalar* (7. b.). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şen, A. (2004). *Yatırım Bankacılığı ve Sermaye Piyasaları*. İstanbul: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Şenel, C., & Şekeroğlu, S. (2019). Yatırım ve Kalkınma Bankalarının Etkinliklerinin VZA Yöntemiyle Analizi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 565-580.
- Takan, M., & Acar-Boyacıoğlu, M. (2011). *Bankacılık Teori Uygulama ve Yöntem* (Gözden Geçirilmiş İlaveli 3. b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd.Şti.
- Uygurtürk, H., & Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 95-115. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguibf/issue/5716/76515>
- Yılmaz, M. K., & İçten, O. (2018). Borsa İstanbul’da İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Nakit Akımı Odaklı Finansal Performans Analizi (2007-2016). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(635), 73-87.

YENİ EKONOMİ PROGRAMI ÖZELİNDE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BÜYÜME SÜRECİ

Tamer Sami SERT¹

Özet

Ekonomik büyüme olgusu makroekonomik olarak bütün ülkeleri ilgilendiren konuların başında gelmektedir. İktisat biliminin kurucu olarak kabul edilen Adam Smith başta olmak üzere David Ricardo, Harrod, Domar, Solow, Paul Romer, Arrow, Lucas ve Rebelo gibi ünlü iktisatçılar tarafından ekonomik büyüme üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ekonomik büyümenin istenilen seviyelerde ve istikrarlı olmaması geçmişten günümüze üzerinde en çok tartışılan ekonomik sorunlardan biri olmuştur. Bu bağlamda dünyada olduğu gibi ülkemizde de cumhuriyetin kurulmasından itibaren ekonomik büyüme sorununa çözüm bulmak ve hedeflenen büyümenin gerçekleşmesi için çeşitli politikalar uygulanmıştır. Fakat bu politikalar ekonomik büyüme için yeterli olmamış ve istikrarlı bir büyüme süreci yaşanmamıştır. Bu çalışmanın temel amacı; ekonomik büyümenin tarihsel gelişimi hakkında ana hatlarıyla bilgi vermek ve 1960 ile 2018 arası dönemde Türkiye’nin ekonomik büyüme sürecini incelemektir. Bu doğrultuda 2019-2021 ve 2020-2022 dönemleri için uygulanmaya konulan Yeni Ekonomi Programları hakkında detaylı bilgi vermek ve ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde devam etmesi için çözüm önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Türkiye Ekonomisi, Yeni Ekonomik Programlar

The Economic Growth Process of Turkey From Past to Present in The New Economy Program

Abstract

The phenomenon of economic growth is one of the issues that concerns all countries in macroeconomic terms. Several studies on economic growth have been carried out by renowned economists such as David Ricardo, Harrod, Domar, Solow, Paul Romer, Arrow, Lucas and Rebelo, including Adam Smith, who is considered to be the founder of economic science. The lack of stable and desired levels of economic growth has been one of the most discussed economic problems from the past to the present. In this context, as in the world, since the establishment of the Republic, various policies have been implemented in order to find a solution to the economic growth problem and to realize the targeted growth. However, these policies have not been sufficient for economic growth and there has not been a stable growth process. The main objective of this study is to give an overview of the historical development of economic growth and to examine the economic growth process of Turkey between 1960 and 2018. To provide detailed information about the New Economy Programs being implemented for the periods 2019-2021 and 2020-2022 and to provide solutions for continuing economic growth in a stable manner.

Key Words: Economic Growth, Economy of Turkey, New Economic Programs

Giriş

Adam Smith 1776 yılında yayınlandığı iktisat biliminin başlangıcı olarak kabul edilen “Milletlerin Zenginliği” adlı eserinde ekonomik büyümenin dayanak noktasının işbölümü olduğunu dile getirmiştir. Adam Smith ekonomik büyüme alanında yapılacak iktisadi çalışmalara zemin hazırlamıştır. Adam Smith gibi klasik iktisatçılar olarak ifade edilen Thomas Malthus, David Ricardo ve Schumpeter ile başlayan ve öncü büyüme modelleri olarak adlandırılan ekonomik büyüme modelleri daha sonra tarihsel gelişimini, modern büyüme teorisinin birinci dalgası olarak nitelendirilen Harrod-Domar Modeli olarak sürdürmüştür. Keynes yapmış olduğu çalışmada sermaye birikimini göz ardı ederek ekonomik büyümeyi tamamen ihmal eden kısa dönemli bir analiz yapmıştır. Harrod-Domar modelinin çıkış noktası da kısa dönemli bu analizin uzun dönemde geçerli olup olmadığını araştırmaktır (Ünsal, 2016: 83). Ekonomik büyümenin makroekonomik teorileri, Ramsey (1928), Harrod (1939), Domar (1946) ve Solow (1956) 'un katkılarıyla gelişmiştir (Helpman, 1992: 237). 1956 yılında Robert Solow yaptığı çalışmayı “İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı” adıyla iktisat yazınına kazandırmış ve neoklasik büyüme modelinin temelini atmıştır. İktisadi büyüme teorilerinin, küreselleşmenin hız kazanmasıyla ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte oluşan ekonomik durumu açıklamada yetersiz kalması ve sorunlara çözüm üretmemesi, teorilere duyulan güveni sarsmıştır. Bundan dolayı yeni ekonomik büyüme teorileri ortaya çıkmıştır. İlerleyen yıllarda Solow’un ortaya koyduğu modelin yapısal öngörülerinin başat aktörü olan azalan verimler kanunu ve büyümenin dışsal olduğu öngörülerini terk eden, Paul Romer başta olmak üzere Arrow, Lucas ve Rebelo gibi iktisatçıların

¹ İktisat Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, tamersamisert@gmail.com

geliştirdikleri modele içsel büyüme modeli adı verilmiştir. Bu modelin içinde AK model, Arrow-Romer Modeli, Lucas modeli, Ar-Ge modeli gibi önemli yaklaşımlar bulunmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de 1960’lı yıllardan günümüze kadar uygulanan büyüme stratejileri incelenecektir. Birinci bölümde büyüme modelleri ana hatlarıyla açıklanacak, ikinci bölümde 1960-2018 yılları arasında uygulanan ekonomik büyüme modelleri anlatılacaktır. Literatür incelenmesi kısmında ise ağırlıklı olarak, seçilmiş ülkelerin belirli dönemlerdeki ekonomik büyümesi ile ilgili yapılan çalışmalardan bahsedilecektir. Çalışmanın temel amacı 2019-2021 dönemi ve 2020-2022 dönemi için uygulanmaya konulan Yeni Ekonomi Programı hakkında bilgi vermek ve ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde devam etmesi için çözüm önerileri sunmaktır.

Büyüme Modellerinin Tarihsel Gelişimine Bakış

Klasik iktisatçılara göre tasarruf oranında meydana gelen bir artışın akabinde faiz oranlarında düşme meydana gelmektedir. Faiz oranlarındaki bu azalış yatırımların artmasına zemin hazırlamaktadır. Tasarruf-yatırım dengesinin ortaya çıktığı bu yeni noktada ülkede üretilen mal miktarında artış, yani ekonomik büyüme olmuştur (Bilgili, 2016: 68). Klasik Büyüme Modeline en büyük katkısı veren David Ricardo’ya göre tek amacı kâr elde etmek olan kapitalistler sürekli olarak üretimlerini arttırma eğilimiyle hareket etmektedir. Üretimi arttırmak için daha fazla işgücü istihdam edilerek işgücü talebi ücreti artacak, ücretlerdeki artış nüfus artışına neden olacaktır. Bunun sonucunda tarımsal ürünlere olan talep artacak ve ekonomide büyüme gerçekleşecektir (Muratoğlu, 2011: 167-168). Adam Smith ve David Ricardo’nun görüşlerinden hareketle klasik büyüme teorisinde, ülkelerin dışa açılmasını refah düzeylerinin artmasına vesile olacaktır. İki ülke ve iki malın olduğu bir dünya varsayımı altında, ülkenin ürettiği malı diğer ülkeye ihraç etmesi ve ülkede üretilmeyen malın diğer ülkeden ithal edilmesi ile birlikte fiyat mekanizmasında, iş bölümü ve uzmanlaşmada her iki ülkede kârlı çıkacaktır. Ülkenin dış dünyaya açılması ile birlikte iç piyasalar, dış piyasa ile karşı karşıya kalacaktır. Uluslararası fiyatlarla rekabet edemeyen yurt içi endüstriler üretim faktörlerini daha verimli olarak kullanabileceği diğer sektörlerle geçiş yaparak kaynakların daha optimal dağılımını sağlayacak ve böylece refah artışı sağlanacaktır (Kurt ve Berber, 2008: 60-61).

Modern büyüme teorisinin birinci dalgası olarak nitelendirilen Harrod-Domar Büyüme Modeli üretim fonksiyonu, tasarruf davranışı ve emek arz olmak üzere üç tane temel varsayım üzerine kurulmuştur. Üretim fonksiyonunda emek ve sermaye girdileri arasında ikame gerçekleşmemektedir. Bu bağlamda çıktı, sermaye ve emek girdilerinin sabit bir oranda kullanılmasıyla üretilmektedir. Tasarruf davranışında planlanan tasarrufun çıktının sabit bir oranı olduğu varsayılmaktadır. Emek arzı, modelde dışsal olarak belirlenmekte ve n gibi sabit bir hızla büyüdüğü ifade edilmektedir (Ünsal, 2016:100). Harrod (1939) ve Domar (1949)’un birbirlerinden bağımsız yapmış olduğu çalışmalarla geliştirilen ve çalışmalar arasındaki çok az değişiklik olduğundan dolayı Harrod-Domar Modeli olarak adlandırılan bu modele Keynesyen Büyüme Modeli de denilmektedir (Şiriner, 2005: 164).

Yaklaşık otuz yıl boyunca rakipsiz bir konumda bulunan, ekonomik büyümenin neoklasik teorisi çoğunlukla sermaye birikimini temel almıştır (Helpman, 1992: 237-239). Neo-Klasik Büyüme Modeli’nin temeli Robert Solow’un 1956 yılında yazdığı “İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı” başlıklı makale ile atılmıştır. Neo-Klasik Büyüme Modeli ölçeğe göre sabit getiri, tam rekabet ve dışsallıkların olmadığı varsayımları üzerine inşa edilmiştir. Solow Büyüme Modeli’nde aileler (tüketiciler) ve firmalar (üreticiler) olmak üzere iki farklı karar birimi bulunmaktadır. Kâr maksimizasyonu hedefleyen firmalar sermaye ve emek girdilerini ve rakip olmayan teknoloji-üretim bilgisini kullanarak üretmiş oldukları çıktıyı, tüketicilere satmaktadır. Tüketiciler satın almış oldukları çıktının bir kısmını tasarruf ederek yatırım amacıyla kullanırken çıktının geri kalanını ise, tüketim amacıyla kullanmaktadır. Bu bağlamda, firmalar tarafından üretilmiş olan çıktının tüketiciler tarafından hem yatırım hem de tüketim hedefiyle kullanılması, modelde yatırım malı üretimi ve üretim malı üretimi ayrımının olmadığı tek sektörlü bir model olduğu anlamına gelmektedir. (Ünsal, 2016: 111-113).

1980’lerin ortalarından sonraki yıllarda Solow Büyüme Modeli’nin yapısal varsayımlarını terk eden İçsel Büyüme Teorisi (Yeni Büyüme Teorisi) ortaya çıkmıştır. Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından öncülük edilen, içsel büyüme teorisi, uzun vadeli büyümenin belirleyicilerine olan ilginin hoş bir şekilde yeniden canlanmasına yol açmıştır (Pack, 1994: 55). Model kendi içerisinde birinci grup, fiziksel sermaye yatırımları ve yaparak-öğrenme kavramını temel alan modeller (Romer, 1986; Rebelo, 1991); ikinci grup, kamu yatırımlarını temel alan modeller (Barro,1990); üçüncü grup, A&G temelli modeller (Romer,1990; Grossman ve Helpman, 1991; Aghion ve Howitt, 1992); beşeri sermaye kavramını temel alan modeller (Lucas, 1988; Jones,1996) olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır (Bozkurt, 2007: 74). İçsel büyüme teorilerinin temel yaklaşımı olan AK tipi büyüme modelinde ekonominin büyüme oranı, yatırım oranının artan bir fonksiyonudur. Bu bağlamda ekonominin yatırım oranını sürekli arttıran hükümet politikaları ekonominin büyüme oranının da sürekli artmasına zemin hazırlayacaktır (Arısoy, 2011: 285). Aghion-Howitt modeli Schumpeter’in yaratıcı yıkım fikrini içsel büyüme modeli yaklaşımında uygulamıştır. Model bireysel yeniliklerin ekonominin tamamını etkileyecek kadar etkili olduğunu vurgulamaktadır (Yardımcı, 2006:103). Aghion-Howitt (A-H) modelinde nihai mal ve ara mal olmak üzere iki tür

mal üretilmektedir. Modelde sadece ara malları sektöründe icatlar ortaya çıkarken, nihai mallar sektöründe icatlar ortaya çıkmamaktadır (Ünsal: 2016: 255).

Literatür Taraması

Ülkelerin en büyük makroekonomik sorunlarının başında gelen ekonomik büyüme konusunda iktisat yazınında geçmişten günümüze birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazılarını bakacak olursak;

Alam (2003) Brezilya'nın 1950-1990 dönemi ve Meksika'nın 1959-1990 döneminde imalat sanayi ihracatı ile sermaye malı ithalatının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini zaman serisi analizleri kullanarak ulaşılmaya çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda toplam üretim fonksiyonu analizinde sermaye malları ithalatının önemli olduğu ortaya çıkmış ve sermaye malı ithalatı ile ekonomik büyüme arasında pozitif, yaygın inanışın aksine imalat sanayi ihracatının ekonomik büyüme ile ilişkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Mun, Siong ve Thing (2008) Malezya özelinde yaptıkları çalışmada 1977-2006 döneminde borsa ve ekonomik ilişkinin nedenselliğini Granger testi ile araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan ampirik bulgular borsa ile ekonomik büyüme arasında nedensellik olduğu ortaya çıkmıştır.

Antonios (2011) Almanya'nın 1965-2007 döneminde borsa gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanarak incelemiştir. Uyguladığı Granger nedensellik testlerinin sonucunda borsa gelişiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğuna ulaşmıştır.

Almfraji, Almsafir, ve Yao (2014) yapmış oldukları çalışmada 1990-2010 döneminde Katar'ın doğrudan yabancı sermaye akışları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmaya çalışmışlardır. Çalışmanın sonucunda içe doğru doğrudan yabancı sermaye ve ekonomik büyümenin uzun vadede nedensel olarak ilişkili olduğu hipotezi doğrulanmıştır.

Javid (2019) Pakistan özelinde 1972-2015 döneminde tarım, hizmet ve sanayi sektörlerinde altyapı yatırımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda hem kamu hem de özel altyapı yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkileri olduğu ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde yapılan çalışmalara bakacak olursak:

Aslan ve Küçükaksoy (2006) Türkiye'de finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisinin nedensellik boyutunu 1970-2004 dönemi yıllık verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada uygulanan Granger nedensellik testleri ilişkinin finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Tokatlıoğlu ve Öztürk (2008) yapmış oldukları çalışmada liberal iktisat politikaları doğrultusunda hareket eden Demokrat Parti dönemi (1950-1960) ile kamu müdahalelerinin sık sık olduğu ve Keynesyen politikaların uygulandığı Kalkınma Planları dönemini (1960-1980) para, maliye ve dış ticaret politikaları etkinliği bağlamında Veri Zarflama Analizi yardımıyla dönemlerin etkinlik skorları iki aşamalı bir analizle araştırılmıştır. Birinci aşamada kişi başına düşen elektrik kullanımı kısacası kalkınma performansı hariç diğer bütün konularda Demokrat Parti döneminin Kalkınma Planları dönemine göre daha üstün olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında büyüme ve enflasyon, büyüme ve döviz kuru, GSMH ve enflasyon, döviz kuru ve enflasyon gibi makroekonomik göstergelerde Demokrat Parti döneminin Kalkınma Planları dönemine göre daha iyi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Örnek (2008) Türkiye özelinde 1996:4-2006:1 üçer aylık dönemlerinin, yabancı sermaye girişleri ve yurtiçi tasarrufları ile ilgili zaman serileri kullanılarak, iki değişken arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Analizler sonucunda, doğrudan yatırımların kısa ve uzun dönemde yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif etki oluşturduğu; kısa vadeli sermaye akımlarının ise, kısa ve uzun vadede, yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif bir etki oluşturduğu bulgularına ulaşılmıştır. Aynı zamanda, kısa vadeli sermaye girişleri ile doğrudan yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Arısoy (2011) AK tipi içsel ekonomik büyüme teorisi bağlamında Türkiye'nin 1968-2006 dönemi için fiziksel sermaye yatırımları ve büyüme arasında olan ilişkiyi Var modeli kullanarak analiz etmeye çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda AK tipi büyüme modellerinin destekler sonuçlar ortaya çıkmamıştır. Kısacası fiziksel sermaye yatırımlarının uzun dönemli büyüme oranına bir etkisi bulunmamaktadır.

Ekinci (2011) yapmış olduğu çalışmada, 1980-2010 dönemi Türkiye özelinde doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ve istihdam arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığını belirlemek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunurken, doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında bulunan nedensellik ilişkisi, çift yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de 1960-2018 Yılları Arasında Uygulanan Büyüme Stratejileri

1961 Anayasası planlama ve planlı ekonomi kavramlarını anayasa kuralı olarak kabul etmiştir. Kalkınma planlarından ilki olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) başarılı olmuştur. Daha sonra planlama modelleri uygulanmaya devam edilmiştir. Türk planı modeli, kamu kesimi için zorunlu bir emir niteliğindeki özel kesim için yol gösterici ve zorlayıcılık veya yaptırım içermemektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2015: 256). Tablo 1 incelendiği zaman uygulanan kalkınma planlarının ana hedefinin ekonomik konjonktürde ortaya çıkan olumsuz durumu düzeltip, ekonomik istikrarı sağlamak olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Temel Hedefleri

BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI	TEMEL HEDEFLER
I (1963- 1967)	-Temel altyapı yatırımlarının yapılması -İstihdam sorununa çözüm bulunması
II (1968-1972)	-Sanayi sektörünün ekonominin öncü sektörü olması
III (1973-1977)	-Gelir seviyesinin artırılması -Dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması
IV (1979-1983)	-Ödemeler dengesinin iyileştirilmesi -Ekonominin kendine yeterli hale gelmesi
V (1985-1989)	-Türk ekonomisinin dışa açılması -İhracata öncelik verilmesi
VI (1990-1994)	-Enflasyonun düşürülmesi -Kaynakların artan oranda imalat sanayisine yönlendirilmesi
VII (1996-2000)	-Çağın ekonomik ve sosyal gelişmelerinin dikkate alınması
VIII (2001-2005)	-Ekonomik istikrarın sağlanması -Yapısal ve kurumsal düzenlemeler
IX (2007-2013)	-İstikrarlı bir büyümenin sağlanması -Gelirin daha adil paylaşılmasının sağlanması
X (2014 -2018)	- Küresel ölçekte rekabet gücüne erişilmesi -Kalkınmanın sürdürülebilir olması -Refahın yaygınlaştırılması

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Makro iktisadi olarak Harrod-Domar Büyüme Modelini temel alan kalkınma planlarında, yıllık ortalama %7 büyüme hızı nihai amaç olarak belirlenmiştir. Amaçlanan iktisadi büyümeyi sağlamak, sanayi kesimi üzerinden çalışmalar yapılmıştır. Temel sanayileşme stratejisi olarak ithal ikameci sanayileşme modelinin politikaları uygulanmıştır (Tokatlıoğlu ve Öztürk, 2008: 157). İthal ikamesi iç piyasaya dönük üretimi temel alan, yoğun korumacılığa dayalı ve ekonominin bütün kesimlerini içine alacak şekilde devlet müdahalesini kabul eden ekonomik modeldir. Devlet müdahalesi sadece yüksek gümrük tarifeleri, kotalar ve dış ticaret kısıtlaması gibi ticari engellerde değil faiz, döviz kuru, temel mal ve girdi fiyatları vb. belirlenmesinde yapılmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 540). 2. Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda az gelişmiş ülkeler ithal ettikleri malların yurtiçinde üretimine öncelik vererek ithal ikamesi politikasını uygulamıştır. Bu amaç doğrultusunda nihai mal ithalatına tarife politikası uygulanmışken, nihai malların üretiminde kullanılan hammadde ve ara mallarının ithalatına ya hiç tarife uygulamamışlar ya da çok cüzi bir tarife politikası uygulanmıştır. Az gelişmiş ülkeler bu politikayı uyguladıktan sonra ara malların yurtiçinde üretilmesine öncelik veren bir politikaya önem vermişlerdir. İthal ikamesi politikasının derinleşmesi olarak adlandırılan bu politikayla birlikte ara mallarının ithalatına vergi uygulaması getirilerek yurt içinde ara mal üretilmesini teşvik eden bir politika izlenmiştir (Ünsal, 2005: 331). İthal ikameci politika ülkelerin dış dünyayla olan ilişkisini kopartmaktadır. Uygulanan aşırı koruma yöntemi iç sektördeki ücretlerle dış piyasa ücretlerinin ilişkisini tamamen ortadan kaldırmaktadır (Uçan ve Koçak, 2014: 52).

İthal ikameci politikalar ülkelerin ekonomilerinde bir takım sıkıntılara yol açmaktadır. Bu bağlamda yöneltilecek eleştiriler aşağıda sıralanmıştır (Seyidoğlu, 2013: 542-543).

- Kaynakların israf edilmesi: İthalat ikamesi, karşılaştırılmalı üstünlüklere uygun bir şekilde kaynak dağılımını gerçekleştirmez.

- Dışa bağımlılığın artması: Nihai malların ithalatının azalmasına karşın ara malları, yatırım malları ve teknoloji ithalatı artar.
- İhracatçıları zorda bırakması: Resmi sabit kurdan ulusal parayı aşırı değerlendirmek ihracatçıları zor durumda bırakır.
- Dış borçlarda artışın meydana gelmesi: İhracatta meydana gelen gerileme dış ödemede yapmada zorluk yaşanmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı devlet kaynak arayışına girer ve doğal olarak dış borçlarda bir artış meydana gelir.
- İşsizliğin artması: Uygulanan politika teknoloji ve sermaye yoğun üretim yöntemlerinin temel hedef almaktadır. Bu işsizliğin artmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde, görevde bulunan hükümetlerin uyguladığı ithal ikamesi stratejisine üzerine kurulan büyüme modeli, 1970’li yılların ortasından itibaren, petrol fiyatlarında oluşan artış ile birlikte ödemeler dengesi sorununu ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu sorundan dolayı, üretim için gerekli yatırım ve ara mallarının ithalatını engellemeye başlamıştır. Buna ilave olarak mevcut siyasi istikrarsızlık sonucu 1970’lerin sonunda Türkiye ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Oluşan ekonomik krizle mücadele etmek için 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları yürürlüğe girmiştir (Ay ve Karaçor, 2006: 69). 1977’in ortasından 1980’lerin başına kadar ki dönemde görevde bulunan zayıf hükümetler, ekonomide meydana gelen bozulmayı durduramamıştır. IMF ile yapılan iki tane stand-by anlaşması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1980 yılının başında %120’ler ulaşan enflasyon kısıtlara neden olmuştur (Rodrik, 1990: 3).

24 Ocak 1980 kararlarının hayata geçirilmesi ile birlikte Türkiye’de ihracatçı sektörler önem kazanmıştır. İhracata dayalı büyüme stratejileri olarak nitelendirilen bu politikalar Türkiye ekonomisinde ciddi anlamda yapısal dönüşümlere yol açmıştır. Türkiye, 1923-1980 yılları arasındaki dönemde ilksel ya da emek-yoğun mal ihracatçısı konumundayken tekstil gibi işgücü yoğun sektörlerde teşvikler başlamış, imalat sanayisinde ihracatçı olan ülkeler arasında yerini almıştır (Gerni, Emsen ve Değer, 2008: 17). 1990’larda ülkemizde ve dünyada yaşanan olumsuz gelişmeler, ekonomimizi ciddi bir şekilde etkisi altına almıştır. İç nedenlerin başında politik istikrarsızlık, popülist ve kısa vadeli politikalar, seçim ekonomisi uygulamaları, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ve 1999 Marmara depremi gelirken, dış nedenlerin başında ise Körfez Krizi, Asya ve Rusya krizleri gelmektedir. Bu nedenler Türkiye ekonomisinin ekonomik performansını olumsuz şekilde etkilemiştir. 1990-1994 yılları arasındaki 5 yıllık süreçte Türkiye, reel yatırımlardan uzaklaşıp, dışa dönük büyüme yerine içe dönük büyümeyi ve ticarete konu olmayan sektörlerde teşvik eden bir politika uygulamıştır. Bunun sonucunda 1990’lı yılların ilk durgunluk dönemini hissedilmiş ve 1994 krizi patlak vermiştir. Krizden sonra 1995-1999 döneminde ekonomide devalüasyon yapılmış ve 5 Nisan İstikrar Tedbirleri yürürlüğe girmiştir. Bu politikalar kısa vadede olumlu sonuç vermiş olsa da 1994 krizine zemin hazırlayan ekonomik ve siyasi faktörlerin düzelmesinde etkili olamamıştır (Ay ve Karaçor, 2006: 71). 1996-1998 yılları arasında sürekli hükümet değişikliği yaşanmıştır. Bunun doğal sonucu olarak ekonomide yaşanan belirsizlikler etkisini hissettirmiştir. 1995 yılında hızlı bir büyüme olgusu yaşansa da hem yurt içinde yaşanan siyasi belirsizlik hem de Güneydoğu Asya ve Rusya Federasyonunda gerçekleşen mali krizler, büyüme olgusunun 1998 yılının Nisan ayında son bulmasına zemin hazırlamıştır (Bayrak ve Kanca, 2013: 9).

Tablo 2: Belirlenmiş Dönemlerde Türkiye’nin Ortalama Büyüme Hızı

Dönem	Büyüme Hızı Ortalamaları (%)
1923–1949 Dönemi (Toparlanma Süreci)	5,1
1950 – 1979 (Planlı Dönem)	5,8
1980 – 1989 (Dışa Açılma)	4,0
1990 - 2002 (Kriz Dönemi)	3,4
2002 – 2018 (Genişleme)	4,8

Kaynak: Türkiye Ekonomi Kurumu ve Mahfi Eğilmez (Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2001 yılının Şubat ayında meydana gelen krizden sonra Nisan ayında Kemal Derviş’in oluşturduğu ve IMF desteği ile Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlamıştır. Programın temel amacı büyümenin sürdürülebilirliği ve enflasyonun aşağı çekilmesi gibi makroekonomik hedefler ve yapısal reformların hayata geçirilmesiydi. Program 2002 yılında hükümette olan Ak Parti tarafından başarıyla uygulanmıştır. Program 2009 yılındaki küresel krize kadar devam etmiştir (Çiçen, 2018:74). 2001 yılında yürürlüğe konulan ekonomik

programlar ve yapısal reform paketleri sayesinde 2002-2008 döneminde büyüme de pozitif rakamlar ortaya çıkmıştır. 2009 yılında yaşanan küresel krizden dolayı ekonomi %4,7 oranında daralmıştır. 2010 yılında ise ekonomi tekrardan toparlanmış ekonomi %8,9 oranında büyüme gerçekleştirerek, Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomisi olma başarısı sağlamıştır (Bayrak ve Kanca, 2013:16).

2011-2017 dönemi ortalama büyüme performansı %4,6 olmuştur. 2017 yılında olan %7,4'lük büyüme ortalamayı arttırmıştır. 2009 yılında yaşanan küresel krizden sonra doğrudan yabancı yatırımların (DYY) önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Küresel krizden önce ciddi bir miktarda DYY girişi sağlanmıştır. Özellikle Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlanması ile 2005-2009 arası dönemde yıllık DYY 20 milyar doların üzerine çıkarak cumhuriyet tarihin en yüksek seviyesine çıkmıştır. 2009 yılında yaşanan küresel krizle DYY'de ciddi bir azalma meydana gelmiştir. 2011-2012 yıllarında bir toparlanma görülse de bu yeterli olmamıştır. 2013 yılında DYY yine 2005-2009 dönemine göre azalmıştır (Çiçen: 2018, 76).

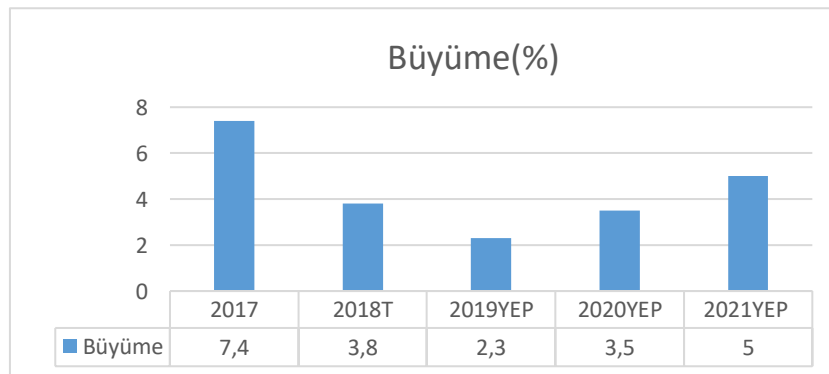
Küreselleşmenin hız kazandığı 21.yy'de DYY'nin önemi giderek artmıştır. Bu bağlamda 2003 yılında yayımlanan doğrudan yabancı yatırımlar kanunu uygulama yönetmeliğinde 2018 yılında çağın gerekliliklerini karşılayacak şekilde elektronik imza, elektronik imza mevzuatı, E-TUYS, nitelikli elektronik sertifika gibi teknolojik yenilikler eklenmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2018).

Yeni Ekonomi Programlarının Büyüme Hedeflerine Genel Bakış

2019-2021 döneminde uygulanmak için hayata geçirilen dengeleme, disiplin ve değişim olgularını temel felsefe olarak kabul edilen Yeni Ekonomi Programının ana amacı, kısa vadede fiyat istikrarının ve finansal istikrarın yeniden düzene girmesi, ekonomide dengelenmenin ve bütçe disiplininin sağlanması, orta vadede ise sürdürülebilir büyüme ve adaletli paylaşımına yönelik ekonomik değişimin hayata geçirilmesidir. 2018 yılında yayınlanan Yeni Ekonomi Programı (YEP), 2019 yılında revizyona uğrayarak değişim başlıyor temasıyla 2020-2022 Yeni Ekonomi Programı olarak tanıtılmıştır (T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019).

2018 yılının ikinci çeyreğiyle birlikte gelişmekte olan ülkelere yönelik risk algısının olumsuz yönde bir pozisyon alması ve ABD Merkez Bankası'nın faiz oranlarında artış yapmış olmasından dolayı uluslararası sermaye akımlarında yavaşlamalar meydana gelmiştir. Bu olaylar yaşanırken ABD yönetimin Türkiye ekonomisine ve Türk Lirasına karşı yapmış olduğu doğrudan hamlelerden dolayı ülke risk primlerimizde artma meydana gelmiş ve Türk lirası değer kaybetmeye başlamıştır. Bu bağlamda ülkemizde döviz kurları aniden yükselmeye başlamış, spekülasyon artışları meydana gelmiştir. Fiyat davranışlarında oluşan bozulmalar, enflasyonun ve piyasa faizlerinin artmasına, yatırım ve tüketim harcamaları ile toplam büyümenin iyice yavaşlamasına, şirketlerin iç ve dış finansmana erişim kapasitesinde daralma olmasını vesile olmuştur. Bunlara ek olarak bankaların kredi şartlarında değişikliğe giderek şartları sıkılaştırdığı görülmüş ve nakit akışlarında aksama yaşayan şirketlerin sayısında artma meydana gelmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken, dış talep ve turizm gelirleri cari açığa önemli bir gerileme meydana getirmiştir.

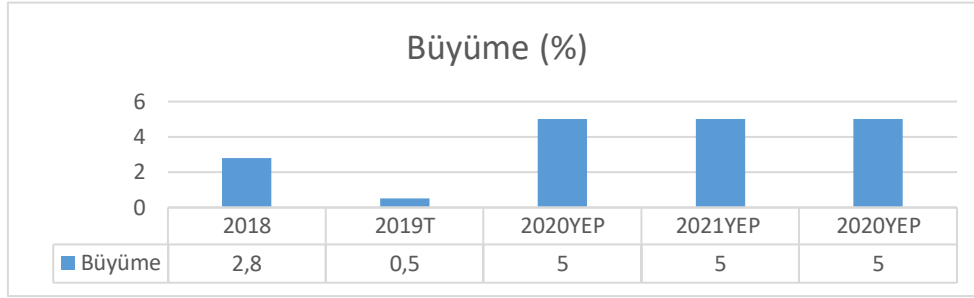
Tablo 3. Yeni Ekonomi Programı'nın (2019-2021) %'lik Ekonomik Büyüme Beklentileri

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 3'te görüldüğü gibi ekonomi 2017 yılında %7,4 büyümüştür. 2018 yılında ise ABD'nin Türkiye ekonomisi doğrudan hedef almasıyla başlayan süreçte ekonomide büyüme oranları beklentileri aşağı çekilmiştir. 2019 yılında beklenti %2,3'lük orana kadar düşmüştür. Yeni Ekonomi Programı yürürlüğe girdikten 1 yıl sonra revize edilmiş ve değişim başlıyor temasıyla 2020-2022 dönemini kapsayacak şekilde Yeni Ekonomi Programı yürürlüğe girmiştir.

Tablo 4. Yeni Ekonomi Programı'nın (2020-2022) %'lik Ekonomik Büyüme Beklentileri

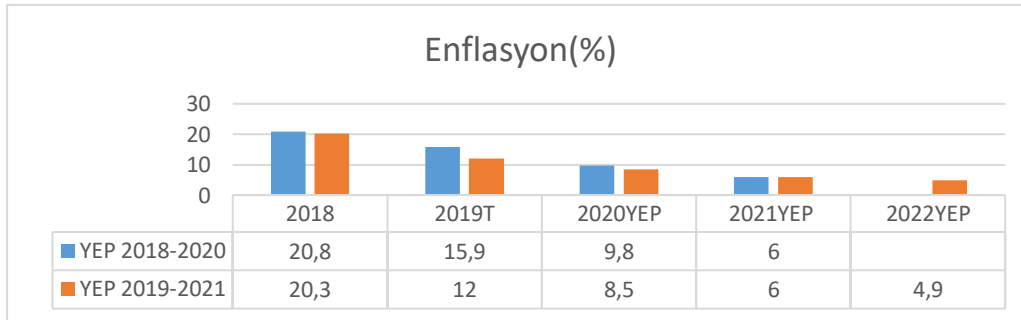

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 3'te gösterilen 2018 yılı ekonomik büyüme tahmini %3,8 iken, Tablo 4'te 2018 yılında gerçekleşen büyüme oranı %2,8 olarak görülmektedir. Tablo 3'te 2019 yılı için büyüme beklenti %2,3 iken Tablo 4'te beklenti %0,5'e düşmüştür. Tablo 2'de 2020'de yılı için büyüme beklenti %3,5 iken, Tablo 4'te beklenti %5,0'a çıkmıştır. Her iki tabloda 2021 yılı beklentileri %5,0'lik oranla aynı olduğu görülmektedir.

Para ve maliye politikalarının koordineli bir şekilde mal ve hizmet piyasalarında rekabet ve verimliliği artırarak yapısal dönüşüm adımlarını hayata geçirerek, enflasyonun kalıcı olarak düşük tek haneli seviyelere çekilmesi Programın temel hedeflerinin başında gelmektedir. Enflasyonun düşürülmesiyle; öngörülebilirlik artırılabilecek, belirsizlikten dolayı ortaya çıkacak risk primleri düşürülecek, finansal aracılık sisteminin ve reel sektör sabit sermaye yatırımlarının verimliliği artacaktır, uzun vadeli Türk lirası finansman kaynakları geliştirilecek, bu bağlamda ekonomik ve finansal istikrar güçlendirilecektir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019).

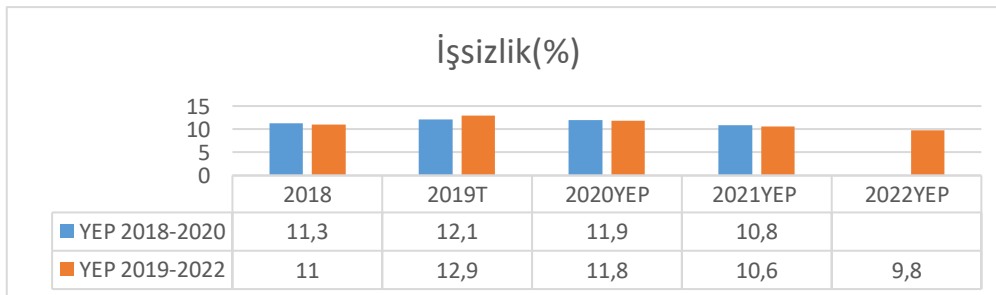
Tablo 5. Yeni Ekonomi Programlarının %'lik Enflasyon Beklentileri

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 5 incelendiğinde 2018-2020 YEP'in %20,8'lik bir enflasyon beklentisi varken 2018 yılı enflasyon oranı %20,3 çıkmıştır. YEP 2018-2020 'nin 2019 ve 2020 yılları için enflasyon beklentileri YEP 2019-2021'de aşağı çekilmiştir. Her iki programda da 2021 enflasyon beklentisi %6 olduğu görülmektedir. YEP 2019-2021 'de 2021 yılı için enflasyon beklentisi %4,9 seviyesine kadar düşmüştür.

Tablo 6. Yeni Ekonomi Programlarının %'lik İşsizlik Beklentileri

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.)

İşsizlik Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarının başında gelmektedir. İşsizliğin tek haneye inmesi ve akabinde düzenli olarak azalması ekonomi politika yapımcılarının temel hedeflerinin başında gelmektedir. Tablo 6 incelendiğinde işsizlik oranının 2018 yılında %11 olduğu görülmektedir. Her iki programda da tahmin edilen işsizlik oranları birbirine yakın seyretmektedir ve beklenti oranı %10'dan fazlayken, sadece 2022 yılındaki beklenti tek haneli beklenti olarak göze çarpmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 1960-2018 yıllarını içine alan dönemde Türkiye'nin ekonomik büyüme süreci incelenmiştir. Türkiye, 1960'lı yıllardan itibaren planlı ekonomiye geçiş yapmış ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planını (1963-1967) uygulamaya koymuştur. Bu dönemde uygulanan ithal ikamesi stratejisi, petrol fiyatlarında meydana gelen artış ile ödemeler dengesinde ciddi bozulmalara yol açmış, 1970'li yılların sonuna doğru yatırım ve ara malları ithalatında ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Meydana gelen bu ekonomik krizle mücadele bağlamında 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları devreye sokulmuştur. 1980'li yıllardan itibaren uygulanan dışa açılma politikası başarı ile sonuçlanmış, Türkiye imalat sanayisinde ihracatçı ülke konuma gelmiştir. Bu dönemde dışa açılmanın en büyük kazanımlarından biri de ülkemize ciddi bir miktarda dış kaynak girişi yapılmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise hem ülkemizde hem de dünyada ekonomik olarak ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Dünyada yaşanan Körfez krizi, Asya krizi ve Rusya krizi gibi olaylar ülkemizi etkilemiştir. Ülkemizde seçimlerin sıklıkla yaşanması popülist politikalara zemin hazırlamış, ekonomik istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. 1994 Ekonomik krizi ve 1999 Marmara depremi ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz büyük bir yıkım meydana getirmiş, 2002 genel seçimleri sonrasında yaşanan tek partili dönem itibariyle ekonomi toparlanma sürecine girmiştir. 2002-2008 yıllarını kapsayan dönemde enflasyon, büyüme, ihracat ve GSYH gibi makroekonomik göstergelerde önemli başarılar elde edilmiştir. 2009 yılında meydana gelen küresel ekonomik kriz ülkemizi olumsuz etkilemiş ve ekonomimiz daralmıştır. 2018 yılında Amerika'nın doğrudan ekonomimizi hedef alması, ekonomide istikrarsızlıklara yol açmıştır. Kısa süre içinde toparlanma sinyalleri vermiştir. Ekonomide istikrarı sağlamak ve hedeflenen büyüme oranına ulaşmak için Yeni Ekonomi Programı devreye sokulmuştur.

Öneri olarak, yapısal reformlara ağırlık verilmeli, doğrudan yabancı yatırımların artması için adımlar atılmalıdır. 2018 yılında ekonomide istikrarsızlıklar yaşanırken, turizm gelirleri cari açıda önemli bir gerileme meydana getirmiştir. Bundan dolayı YEP programında yer alan Turizm Ana Planına verilen önem artırılmalı, turizmin katma değerini arttıracak politikalar geliştirilmelidir. İşsizlik problemini azaltmak için istihdam oluşturma potansiyeli fazla olan alanlara verilen teşvikler genişletilmeli, katma değeri fazla olan teknoloji alanında yatırımlar artırılmalıdır. Bu bağlamda ihracat ve katma değerli üretimi güçlendirmeyi hedefleyen İVME programına gereken hassasiyet gösterilmelidir. Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana en önemli ekonomik sorunların başında gelen enerji açığını kapatmak için enerji faaliyeti aramalarına devam edilmelidir. Çağımızın en önemli kaynaklarının başında gelen yenilenebilir enerji alanına yönelik geliştirilen Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanı (YEKA) Modeli'ne verilen önem artırılmalıdır. Programlarda yer alan ihracatçılara çok büyük kolaylıklar sağlayacak Elektronik İhracat Platformu ve Tarımda Milli Birlik Projesi gibi ekonomimize çok büyük katkısı olacak projeler en kısa sürede faaliyete geçirilmelidir. Yeni Ekonomi Programı'nın en büyük eksikliği yeteri kadar kamuoyu oluşturamamasıdır. Bu bağlamda kamu spotu reklamlar çekilerek TV kanallarında yayınlanmalı ve program detaylı bir şekilde kamuoyuna anlatılmalıdır.

Kaynakça

- Aghion, P. ve Howitt, P. (1992). A model of growth through creative destruction. *Econometrica*, 60/2: 323-351.
- Alam, M. I. (2003). Manufactured exports, capital good imports, and economic growth: experience of Mexico and Brazil. *International Economic Journal*, 17(4), 85-105.
- Almfraji, M. A., Almsafir, M. K., & Yao, L. (2014). Economic growth and foreign direct investment inflows: The case of Qatar. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 109, 1040-1045.
- Antonios, A. (2010). Stock market and economic growth: an empirical analysis for Germany. *Business and Economics Journal*, 2010, 1-12.
- Arısoy, İ. (2011). Fiziksel sermaye yatırımları ve büyüme ilişkisinin ak modeliyle sınanması: Türkiye Örneği (1968-2006). *Maliye Dergisi*, 161(2), 283-297.
- Arrow, K. (1962). The economic implications of learning by doing. *Review of Economic Studies*, 29/3 80, 155-173.
- Aslan, Ö., & Küçükaksoy, İ. (2011). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (4), 25-38.
- Ay, A., ve Karaçor, Z. (2006). 2001 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde krizden büyümeye geçiş üzerine bir tartışma. *Selcuk University Social Sciences Institute Journal*, 16. 67-86.
- Barro, R. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth. *Journal of Political Economy*, 98, 103-125.
- Bayrak, M., ve Kanca, O. C. (2013). Türkiye'de 1970-2011 yılları arasında oluşan ekonomik ve siyasi gelişmelerin seyri. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-20.
- Çiçen, Y. B. (2018). 2000'lerde Türkiye ekonomisi performansı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(5). 73-81.

- Eğilmez, M. (2017). Son 14 yılda Türkiye ekonomisi. 5 Ekim 2019 tarihinde <http://www.mahfiegilmez.com/2017/03/son-14-yilda-turkiye-ekonomisi.html> adresinden alınmıştır.
- Ekinci, A. (2011). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi: Türkiye uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 71-96.
- Gerni, C., Emsen, Ö. S., ve Değer, M. K. (2008). İthalata dayalı ihracat ve ekonomik büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi*, 2, 20-22.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. Yeni Ekonomi Programı 2020-2022. 5 Ekim 2019 tarihinde <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/10/Yeni-Ekonomi-Program%C4%B1-2020-2022-1.pdf> adresinden alınmıştır.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. Yeni Ekonomi Programı 2019-2021. 5 Ekim 2019 tarihinde <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/10/yeni-ekonomi-programi.pdf> adresinden alınmıştır.
- Helpman, E. (1992). Endogenous macroeconomic growth theory. *European Economic Review*, 36 (2-3), 237-267.
- Javid, M. (2019). Public and private infrastructure investment and economic growth in Pakistan: An aggregate and disaggregate analysis. *Sustainability*, 11(12), 3359.
- Kalkınma Bakanlığı. Kalkınma Planları. 5 Ekim 2019 tarihinde <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD> adresinden alınmıştır.
- Kurt, S., ve Berber, M. (2008). Türkiye'de dışa açıklık ve ekonomik büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 57-80.
- Mun, H. W., Siong, E. C., & Thing, T. C. (2008). Stock market and economic growth in Malaysia: Causality test. *Asian Social Science*, 4(4), 86-92.
- Muratoğlu, Y. (2011). Büyüme ve istihdam arasındaki ilişki: Türkiye örneği. In *International Conference on Eurasian Economies, Bishkek-Kyrgyzstan*. 167-173.
- Okyay, U., ve Koçak, E. (2014). Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 51.
- Örnek, İ. (2008). Yabancı sermaye akımlarının yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *AÜ SBF Dergisi*, 63(2), 199-207.
- Pack, H. (1994). Endogenous growth theory: Intellectual appeal and empirical shortcomings. *Journal of Economic Perspectives*, 8 (1), 55-72.
- Resmi Gazete. Yatırım teşvik belgesi işlemlerinin elektronik ortamda yürütülmesine ilişkin yetkilendirmesine ilişkin yetkilendirme tebliği. 5 Ekim 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180531-6.htm> adresinden alınmıştır.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), 71-102.
- Rodrik, D. (1990). Premature liberalization and incomplete stabilization: The Ozal decade in Turkey. *NBER Working Paper Series No. 3300*, Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
- Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası iktisat. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Şiriner, İ., ve Doğru, Y. (2005). Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri üzerine bir değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 163-184.
- Tokatlıoğlu, İ., ve Öztürk, F. (2008). 1950-1980 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de uygulanan para ve maliye politikalarının etkinliği. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(66), 155-174.
- Türkiye Ekonomi Kurumu. Büyüme Stratejileri. 5 Ekim 2019 tarihinde http://www.tek.org.tr/dosyalar/BS_Rapor.pdf adresinden alınmıştır.
- Ünsal, E. (2016). İktisadi büyüme. Ankara: BB101 Yayınları.
- Ünsal, E. (2005). Uluslararası iktisat. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yardımcı, P. (2006). İçsel büyüme modelleri ve Türkiye ekonomisinde içsel büyümenin dinamikleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2006(1), 96-114.

KÜLTÜREL ZEKÂNIN GİRİŞİMCİLİK ALGISINA YÖNELİK ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Erol TEKİN¹

Ceren İrem ERSOY²

Özet

Günümüzde dünya küresel bir köy haline gelmiştir. Bu nedenle küresel bir dünyada başarılı adımlar atıp fark yaratabilmek için kültürler arası özelliklere ve kültürel değerlere hâkim olup, o an içinde bulunulan şartlara göre hareket etmek gerekir. Bunu sağlayacak olan şey ise kültürel zekânın geliştirilerek etkin bir şekilde kullanılmasıdır. Çünkü sınırların ortadan kalktığı bir iş yaşamında başarılı olmak isteyen bireylerin sadece bilişsel zekânın değil kültürel zekânın da farkında olması beklenmektedir. Çalışmada kültürel zekânın girişimcilik algısına olan etkisi araştırılmaktadır. Araştırma evrenini 2018/2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Kastamonu Üniversitesi'nde öğrenim görmüş ve girişimcilik dersi almış öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada toplanan veriler anket ile elde edilmiştir. Çalışmanın örneklemini ankete katılan 344 öğrenci oluşturmuştur. Veriler analiz edilirken faktör analizi ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Analizler sonucunda kültürel zekânın ve alt boyutlarının girişimcilik algısı üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimci, Girişimcilik Algısı, Kültürel Zekâ

The Effect of Cultural Inteelegence on Entrepreneurship

Abstract

Nowadays, the world has become a global village. Therefore, in order to take successful steps and to make a difference in a global world, it is necessary to have a command of intercultural characteristics and cultural values and to act according to the current conditions. What will enable this is to develop cultural intelligence and use it effectively. However, it is expected that individuals who want to be successful in a business life where boundaries disappear, are aware of not only cognitive intelligence but also cultural intelligence. In this study, the effect of cultural intelligence on entrepreneurship perception is investigated. The students who educated and took entrepreneurship course in Kastamonu University in the spring term of 2018/2019 academic year consists of the population of the research. The data collected in the study were obtained by questionnaire. The sample of the study constituted 344 students who participated in the survey. Factor analysis and regression analysis were used to analyze the datas. As a result of the analysis, it was concluded that cultural intelligence and its sub-dimensions had an effect on the perception of entrepreneurship.

Key Words: Entrepreneurship, Entrepreneurship Perception, Cultural Intelligence

Giriş

En basit anlamıyla üretim faktörlerini bir araya getirerek üretimi gerçekleştiren girişimcilerin gösterdikleri girişimcilik faaliyetleri ülkeler için oldukça önemlidir. Çünkü ülkeleri oluşturan bireyler; ülke ekonomilerinin temelini oluşturanlar ise girişimcilerin gösterdikleri faaliyetlerdir. Girişimcilik faaliyetlerinin geçmişi çok uzun yıllar öncesine dayanmakla birlikte genellikle girişimciliğe ekonomik bir olgu olarak yaklaşanların sayısı oldukça fazladır. Fakat özellikle son yıllarda girişimciliği anlamak için sadece ekonomik bakış açısının yeterli olmadığı ifade edilmektedir. Özellikle son 50-60 yıllık süreçte girişimciliğin, ekonomik bir olgu olmanın yanında hem psikolojik hem de sosyolojik bir kavram olarak açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda yazın incelendiğinde girişimcilik kavramını ekonomik büyüme, kalkınma, döviz kuru gibi ekonomik kavramlarla ele alan çalışmaların yanında girişimcilik, kişilik, liderlik ilişkisini inceleyen çalışmaların da ortaya çıktığını söylemek doğru olacaktır. Son zamanlarda ise girişimcilik ile örgüt kültürü ve ulusal kültür arasındaki ilişkiye ele alan çalışmalara da rastlanmaktadır. Çünkü küreselleşmenin sınırları ortadan kaldırması farklı kültürlerden işgücü demografisinin artmasına neden olmuştur. Bu artış, bireylerin farklı kültürel ya da etnik kökene sahip kişilerle etkileşimde bulunma olasılığının da artmasına neden olmuştur (Rosenauer vd., 2016). Bunun sonucunda bireyler ve bu bireylerin oluşturduğu örgütler için farklı kültürlerden insanlarla çalışmanın beraberinde getirdiği, kültür farklılıkları bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir (Ang vd., 2006). Özellikle hızla değişen ve gelişen uluslararası çevrede var olmaya çalışırken çalışanların farklı kültürlerle karşı duyarlı olması, bu farklı kültürlerde yetişmiş diğer çalışanlarla etkileşim kurabilmesi ve karşılaşılan yeni kültürleri analiz edebilmesi bir gereklilik

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü etekin@kastamonu.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, cereniremersoy9669@gmail.com

olarak ortaya çıkmıştır. Yazında yeni bir kavram olarak ortaya çıktığı görülen kültürel zekâ kuramı ise bir kişinin kültürlerarası ya da çok kültürlü ortamlardaki başarısını sağlayan yetenekler seti olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle kültürel zekâ, farklı kültürlerden çalışma gruplarını yönetebilme ve birlikte çalışabilmede önemli bir kriter olarak da görülebilir (Early ve Ang, 2003; Young vd., 2017). Bu açıdan bakıldığında farklı kültürleri anlayabilme ve kültürler arasındaki farklılıklara uygun davranışlar sergileyebilme noktasında kültürel becerilere sahip olmanın; bireylere başarılı birer girişimci olma, işletmelere ise rekabet yönünde avantaj sağlayabileceği bir gerçekliktir. Bu kültürel beceri ise kültürel zekâ ile gelişebilecektir. Bu noktada girişimciliğin sadece ekonomik bakış açısı ile anlaşılmanın bir kavram olduğunun ve psikolojik ve sosyolojik bakış açısının da girişimciliği anlamada önemli görüldüğü günümüz iş dünyasında girişimcilik kavramının kültürel zekâ ile ilişkisini ele alınması da önem arz etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, özellikle küreselleşme olgusu ile birlikte ortadan kalkan sınırların getirdiği kültürel farklılıklar içerisinde faaliyet göstermek zorunda olan geleceğin girişimci adaylarının farklı kültürleri anlayabilmesi ve değişik kültürlerle uygun davranışlar geliştirme becerilerini ifade eden kültürel zekâlarının bireysel girişimcilik algılarına olan etkisini incelemektir.

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Kastamonu Üniversitesi'nde 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde girişimcilik dersi alan öğrenciler oluşturmaktadır. Zaman kısıtı nedeni ile kolayda örneklem seçimine gidilmiş ve 360 öğrenciye anket uygulaması yapılmıştır. Fakat 16 tane anket hatalı olduğu için araştırma dışı bırakılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın örneklemini 344 öğrenci oluşturmuştur.

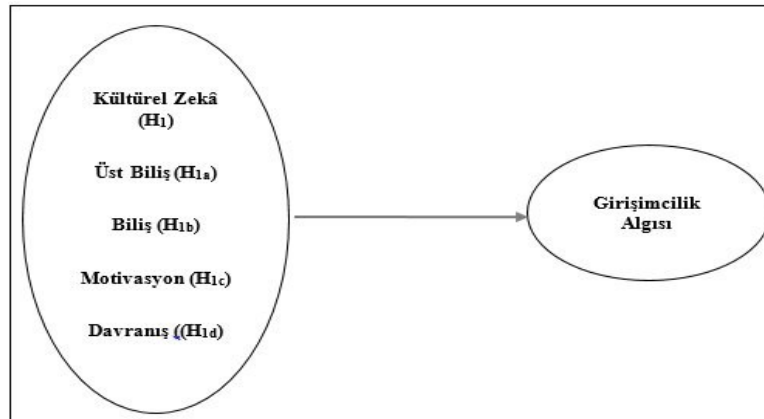
Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Ölçekleri

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu uygulaması tercih edilmiştir. Kültürel Zekâ Ölçeği; Ang vd., (2007) tarafından bireylerin kültürel zekâlarını ölçmek amacıyla gerçekleştirdiği ve Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması İlhan ve Çetin (2014) tarafından yapılmış ölçektir. Ölçek 20 sorudan oluşmaktadır. Bireysel Girişimcilik Algı Ölçeği; İncik ve Uzun (2017) tarafından geliştirilen bireysel girişimcilik algı ölçeğidir. Ölçek 31 sorudan oluşmaktadır. Her iki ölçekte 5'li likert tipinde hazırlanmıştır.

Araştırmanın Değişkenleri ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı kapsamında çalışmanın bağımsız değişkeninin kültürel zekâ olduğu görülmektedir. Bağımlı değişken ise girişimcilik algısıdır. Söz konusu bağımsız ve bağımlı değişkenler çerçevesinde kurgulanan hipotezler aşağıdaki görülmektedir. Ayrıca araştırmanın kavramsal modeli de Şekil 1'de sunulmaktadır.

H₁: Kültürel zekâ ve alt boyutları (H_{1a}: Üst Biliş; H_{1b}: Biliş; H_{1c}: Motivasyon; H_{1d}: Davranış) bireysel girişimcilik algısını etkilemektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmanın Analiz Yöntemi

Araştırma verileri analiz edilmeden önce örnekleme tanımına öncelikle tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Ardından verilere faktör analizi uygulanmış ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonrasında kültürel zekânın girişimcilik algısına etkisini ortaya koymak adına regresyon analizi yapılarak bulgular elde edilmiştir.

Bulgular

Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmaya katılan örnekleme ilişkin tanımlayıcı bulgular Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 6. Tanımlayıcı Bulgular

Değişkenler	Gruplar	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	150	43,6
	Kadın	194	56,4
Sınıf	1. sınıf	-	-
	2. sınıf	104	30,2
	3. sınıf	184	53,6
	4. ve üzeri sınıf	56	16,2
Alan	Sosyal	180	52,3
	Sağlık	119	34,6
	Fen	45	13,1
Toplam		344	100

Tanımlayıcı bulgular incelendiğinde araştırmaya katılan kız öğrencilerin sayısı (194) erkeklerden (150) daha fazladır. Araştırmaya girişimcilik dersi alan öğrenciler dahil edildiğinden ve Kastamonu Üniversitesi’nde girişimcilik dersini 1. sınıfta veren bölüm olmadığından birinci sınıf öğrencileri örnekleme yer almamıştır. En çok katılımı ise (184) 3. sınıf öğrencileri göstermiştir. Örneklem alanı incelendiğinde ise sosyal bilimlerden katılım %52,3; sağlık bilimlerinden % 34,6 ve fen bilimlerinden % 13,1’lik bir katılım söz konusudur.

Faktör Analiz Bulguları

Araştırmada kullanılan ölçeklerde yer alan soruların hangi faktörler altında dağıldığını görmek için faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Tablo 2 kültürel zekâ; Tablo 3 ise bireysel girişimcilik algısı ölçeklerine ilişkin faktör bulgularını göstermektedir.

Tablo 2 incelendiğinde kültürel zekâ ölçeğinin orijinal ölçekteki gibi 4 faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu boyutlar üst biliş, biliş, motivasyon ve davranış olarak isimlendirilmektedir. Söz konusu boyutların güvenilirlik düzeylerine bakıldığında Alpha değerleri sırasıyla ,836; ,895; ,871 ve ,848 çıkmıştır. Ölçeğin geneline ilişkin değer Alpha değeri ise ,923 ile yüksek düzeyde çıkmıştır. Kültürel Zekâ ölçeği boyutlarının toplam varyansı açıklama düzeyi ise % 67,232 ile iyi seviyededir.

Tablo 2. Kültürel Zekâ Ölçeğine Yönelik Faktör Analiz Bulguları

Faktörler	
Üst Biliş Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,836)	F1
Soru 1	,731
Soru 2	,741
Soru 3	,769
Soru 4	,701
Biliş Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,895)	F2
Soru 4	,664
Soru 5	,802
Soru 7	,816
Soru 8	820
Soru 9	,804
Soru 10	717
Motivasyon Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,871)	F3
Soru 11	,602
Soru 12	,753
Soru 13	,755
Soru 14	,780
Soru 15	,779
Davranış Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,848)	F4
Soru 16	,438
Soru 17	,591
Soru 18	,850
Soru 19	,788
Soru 20	,818
KMO Testi	,905 (,000)
Açıklanan Toplam Varyans (Cronbach's Alpha: 0,923)	% 67,232

Küresel zekâ ölçeğine ilişkin faktör analizinin ardından bireysel girişimci algı ölçeğine ilişkin faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgular (Tablo 3) incelendiğinde bireysel girişimcilik algı ölçeğinin orijinal ölçekteki gibi 6 faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu boyutlar öz kontrol, öz güven, iletişim, güdülenme, planlama ve disiplin olarak isimlendirilmektedir. Söz konusu boyutların güvenilirlik düzeylerine bakıldığında Alpha değerlerinin yüksek düzeyde çıktığı ölçeğin genelinin ise ,959 ile yüksek derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Bireysel girişimcilik algı ölçeği boyutlarının toplam varyansı açıklama düzeyi ise % 69,165 ile iyi seviyededir. Ayrıca kullanılan ölçekte orijinal ölçekten farklı olarak planlama altında yer alan 1 soru iki faktör altına dağıldığından dolayı ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Son halinde ölçekte 30 soru yer almıştır.

Tablo 3. Girişimcilik Algısı Ölçeğine Yönelik Faktör Analiz Bulguları

Faktörler	
Öz Kontrol Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,922)	F1
Soru 1	,551
Soru 2	,709
Soru 3	,651
Soru 4	,615
Soru 5	,714
Soru 6	,531
Soru 7	,627
Soru 8	,693
Öz Güven Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,858)	F2
Soru 9	,735
Soru 10	,461
Soru 11	,788
Soru 12	,612
Soru 13	,507
Soru 14	,463
İletişim Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,898)	F3
Soru 15	,830
Soru 16	,719
Soru 17	,784
Soru 18	,719
Güdülenme Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,909)	F4
Soru 19	,703
Soru 20	,828
Soru 21	,765
Soru 22	,841
Planlama Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,845)	F5
Soru 23	,572
Soru 24	,607
Soru 25	,674
Soru 26	,634
Soru 27	,741
Disiplin Boyutu (Cronbach's Alpha: 0,688)	F6
Soru 29	,682
Soru 30	,630
Soru 31	,532
KMO Testi	,944 (,000)
Açıklanan Toplam Varyans (Cronbach's Alpha: 0,959)	% 69,165

Regresyon Analiz Bulguları

Faktör analiz bulgularının ardından araştırma hipotezlerine ilişkin analizlere geçilmiştir. Bu kapsamda yapılan regresyon analizlerine ilişkin bulgular Tablo 4'te görülebilmektedir.

Tablo 4. Regresyon Analiz Bulguları

Model / Katsayılar	Model Özeti				Katsayılar			
	R	R ²	DW	p	B	t	β	p
Model 1	,443	,197	1,748	,000				
Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Girişimcilik Algısı							
Sabit					2,119	11,153		,000
Kültürel Zekâ					,489	9,146	,443	,000
Model 2	,448	,201	,191	,000				
Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: Girişimcilik Algısı							
Sabit					2,064	10392		,000
<i>Üst Biliş (H_{1a})</i>					,171	2,854	,177	,005
<i>Biliş (H_{1b})</i>					,071	1,690	,091	,092
<i>Motivasyon (H_{1c})</i>					,136	2,699	,172	,007
<i>Davranış (H_{1d})</i>					,113	2,027	,133	,043

Tablo 4 incelendiğinde kültürel zekânın girişimcilik algısını % 1 seviyesinde anlamlı ve pozitif yönde etkilediği görülebilmektedir. Kültürel zekânın alt boyutlarına bakıldığında ise, alt boyutlardan üst biliş ve motivasyon boyutlarının üniversite öğrencilerinin girişimcilik algılarını % 1 seviyesinde pozitif yönde anlamlı bir şekilde etkiledikleri görülmektedir. Kültürel zekânın davranış alt boyutunun da üniversite öğrencilerinin girişimcilik algılarını % 5 seviyesinde anlamlı ve pozitif şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Son olarak kültürel zekânın biliş boyutunun üniversite öğrencilerinin girişimcilik algılarını % 10 seviyesinde anlamlı ve pozitif şekilde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Toplumu oluşturan bireyler bir hayat mücadelesi içerisinde. Bireylerin bu hayat mücadelesindeki başarısı toplumla olan uyumları ile ilişkilidir. Özellikle küreselleşme dediğimiz olgu, bu mücadeleyi kazanmak için bireyleri sadece kendi kültürleri ile olan uyumla değil farklı kültürlerle olan uyumla da sınamaktadır. Farklı kültürlerle olan uyum aslında kültürel zekânın bir göstergesidir. Çünkü kültürel zekâ bireyin farklı kültürel ortamlarda etkin bir şekilde çalışabilmesini sağlamaktadır. Bu yüzden günümüzde toplumdaki diğer bireyler ile uyum içindeki bireyin kendisini ifade etmesinin daha girişimci olmasını ya da girişimcilik algısının yüksek olmasını beklenmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular kültürel zekânın üniversite öğrencilerinin girişimcilik algılarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Gelecek çalışmalarda örneklem sayısı artırılarak çalışmanın genişletilmesi beklenmektedir. Ayrıca çalışmanın girişimcilik faaliyetine başlayan bireyler üzerinde gerçekleştirilmesi de mümkündür.

Kaynakça

- Ang, S., Van Dyne, L. ve Koh, C. (2006). Personality correlates of the four factor model of cultural intelligence. *Group & Organization Management*, 31(1), 100-123.
- Ang, S., Van Dyne, L., Koh, C., Ng, K.Y., Templar, K.J., Tay, C. ve Chandrasekar, N.A. (2007). Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance. *Management and Organization Review*, 3(3), 335-71.

- Early, P.C. ve Ang, S. (2003) Cultural Intelligence: Individual Interactions across Culture. Stanford Business Books, *Stanford*, 12-18.
- İlhan, M. ve Çetin, B. (2014). Kültürel Zeka Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 94-114.
- İncik, E. Y. ve Uzun, N. B. Bireysel Girişimcilik Algı Ölçeği Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 471-485.
- Rosenauer, D., Homan, A. C., Horstmeier, C. A. L. ve Voelpel, S. C. (2016). Managing Nationality Diversity: The Interactive Effect of Leaders' Cultural Intelligence and Task Interdependence. *British Journal of Management*, 27, 628-645.
- Young, C. A., Haffejee, B. ve Corsun, D. L. (2017). The relationship between ethnocentrism and cultural intelligence. *International Journal of Intercultural Relations*, 58, 31-41.

İZAHA DAVET: UZLAŞMA MI? PİŞMANLIK MI? CEZADA İNDİRİM Mİ?

Özgür ŞAHAN¹

ÖZET

Türkiye’de, vergi idaresinin son yıllarda mükelleflerin vergiye gönüllü uyumuna önem verdiği gözlemlenmektedir. Nitekim vergi mevzuatımıza da mükellefin vergiye gönüllü uyumunu sağlayacak yeni müesseseler eklenmiştir. Bu müesseselerden en fazla öne çıkanı ise “İzaha Davet” olmuştur. 2017’den beri uygulamada olan izaha davet, mükellef ile vergi idaresi arasındaki uyuşmazlıkların idari aşamada çözümü odaklıdır. Bu nedendir ki izaha davet, vergi hukukumuzda yer alan diğer idari çözüm yolları olan uzlaşma, pişmanlık ve cezada indirim ile birlikte değerlendirilmektedir.

İzaha davet, mükellefler açısından ağır vergi cezalarından kurtulmak için mükellefe tanınmış bir hak haline dönüşmüş ve mükellefin vergiye uyumunu kolaylaştırmıştır. Vergi idaresi açısından izaha davetin; idarenin denetim yükünü azaltmak, vergi toplama maliyetini düşürmek ve vergi tahsilini hızlandırmak gibi önemli avantajlar sağladığı söylenebilir. Bu çalışmada izaha davet müessesesi, diğer idari çözüm yolları olan uzlaşma, pişmanlık ve cezada indirim ile birlikte değerlendirilecektir. Çalışmada izaha davet, söz konusu diğer müesseselerle kapsam, uygulama ve cezayı kaldırma gücü açısından kıyaslama yapılarak, izaha davetin uygulama esasları ortaya konulmaya çalışılacak ve etkinliği irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Hukuku, İzaha Davet, Uzlaşma, Pişmanlık, Cezada İndirim

INVITATION TO EXPLANATION: IS IT SETTLEMENT? IS IT PENITENCE? IS IT ABATEMENT OF TAX PENALTY?

ABSTRACT

In Turkey, it has been observed that tax administration puts emphasis on the voluntary tax compliance of taxpayers in recent years. Hence, new institutions have been added to the tax legislation to ensure the voluntary compliance of the taxpayer. The most prominent of these institutions is “Invitation to Explanation”. The invitation to explanation, which has been in force since 2017, focuses on the settlement of disputes between the taxpayer and the tax administration at the administrative stage. Therefore, invitation to explanation is evaluated with other administrative solutions such as settlement, penitence and abatement of tax penalty in our tax law.

The invitation to explanation has become a recognized right for the taxpayer to avoid heavy tax penalties and has facilitated the taxpayer’s compliance with the tax. In terms of tax administration, it can be said that the invitation to explanation provides important advantages such as reducing the supervisory burden of administration, lowering the cost of tax collection and accelerating tax collection. In this study, the institution of invitation to explanation will be evaluated together with the other administrative solutions, such as settlement, penitence and abatement of tax. By making a comparison in terms of scope, application and power to precluding the punishment with the other institutions at issue, in the study, the code of practice of the invitation to explanation will be tried to be put forward and its effectiveness will be examined.

Key Words: Tax Law, Invitation to Explanation, Settlement, Penitence, Abatement of Tax Penalty

Giriş

Vergi, devletin en önemli gelir kaynağı olmakla birlikte, aynı zamanda devletin ekonomik ve sosyal hayatı düzenleme ve birçok iktisadi amaca ulaşmak için ekonomiye müdahale aracıdır. Vatandaş açısından ise vergi bir yük, işletmeler açısından ise bir maliyet unsuru olarak görülmektedir. Ekonomik ve sosyal anlamda hayatımızın her anında olan vergiyi zamanında ödemek, vergiye ilişkin ödevlerimizi yasalara uygun biçimde yerine getirmek ise anayasal bir ödevdir. Vatandaşın, esnafın, tüccarın, işletmelerin ve şirketlerin vergisel ödevlerini yerine getirirken zaman zaman idare ile uyuşmazlıklar yaşaması sık rastlanan bir hadisedir. Vergi mevzuatımız sadece mükellefin ödevlerini düzenleyen hükümler içermemekte, mükellef ile idare arasında uyuşmazlıkların idari ve yargısal aşamada çözümüne ilişkin düzenlemeleri de içermektedir.

Vergi Usul Kanununda (VUK) mükellef ile idare arasındaki uyuşmazlıkların yargıya intikal etmeden idari aşamada çözümüne ilişkin olarak; hata düzeltme, uzlaşma, pişmanlık ve cezada indirim müesseselerine yer

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, osahan@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5731-2054.

verilmiştir. Bu müesseselere, 2016 yılında 6728 sayılı “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”² ile “İzaha Davet” uygulaması eklenmiştir.

İzaha davet müessesesi her ne kadar 2016 yılında vergi mevzuatımızda yerini almış olsa da, Maliye Bakanlığı’nın izaha davet müessesinin uygulama usul ve esaslarını belirlediği 482 sayılı VUK Genel Tebliği’nin³ çıkarılması ve yürürlüğe giriş tarihi olan 01/09/2017 tarihine kadar fiili uygulamaya geçilememiştir.

İzaha davetin vergi mevzuatımızdaki uygulama biçimine göre kısa bir tanımını yapacak olursak; vergi idaresinin vergi ziyana sebebiyet verildiğini düşündüğü belirli konularda, mükellef hakkında inceleme yapıp cezai müeyyide uygulamadan, mükellefe açıklama hakkı verilmesidir (Buyrukoğlu & Toparlak, 2018, s. 58).

Çalışmamızda ilk iki kısmında öncelikli olarak izaha davet müessesinin yasal dayanağı, kapsamı ve uygulanış biçimi ele alınacaktır. Çalışmamızın üçüncü kısmında izaha davet müessesesinin fayda ve sakıncalarına değinecektir.

Çalışmamamızın dördüncü kısmında izaha davet, diğer idari çözüm yolları olan uzlaşma, pişmanlık ve cezada indirim müesseseleri ile kıyaslanacak ve kapsam ve uygulama açısından benzerlik ve farklılıkları ile diğer müesseselere göre sahip olduğu avantaj ve dezavantajlar ele alınacaktır.

İzaha Davetin Yasal Dayanağı, Amacı ve Kapsamı

İzaha davet müessesesinin yasal dayanağını 6728 sayılı “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile VUK mülga 370 inci maddesinin "İzaha davet" başlığı altında yeniden düzenlenmesi oluşturmaktadır.

VUK’un 370 inci maddesine göre “Vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden önce verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitler hakkında tespit tarihine kadar ihbarda bulunulmamış olması kaydıyla mükellefler izaha davet edilebilir.”

Hazine ve Maliye Bakanlığı ön tespit niteliğini, izaha davetin şeklini ve kapsamını, daveti yapacak ve yapılan izahı değerlendirecek mercii, davet yapılacakları, yapılan izahta kullanılacak bilgi ve belgeler ile uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir (VUK madde 370). Hazine ve Maliye Bakanlığı 482 sayılı VUK Genel Tebliği ile izaha davetin kapsamını belirlemiştir. Buna göre izaha davetin yasal dayanağını VUK’un 370 inci maddesi ve bu maddeye göre çıkarılan 482 sıra nolu VUK Genel Tebliği olmuştur.

482 sıra nolu VUK Genel Tebliği göre izaha davetin amacı;

“İzaha davet müessesesi, verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitlerle ilgili olarak aynı merciler tarafından mükelleflerden açıklama talep edilmesi olup, bu müessese, yapılan değerlendirmeler sonucunda vergi ziyana sebebiyet vermediği anlaşılan mükelleflerin konuyla ilgili vergi incelemesine veya takdire sevk edilmesini önlemekte, vergi ziyana sebebiyet verildiği durumlarda ise belirli şartlar dahilinde indirimli ceza uygulanmak suretiyle mükellefleri daha ağır müeyyidelerden korumaktadır.

Getirilen bu düzenleme ile İdare ve mükellefler arasındaki uyuşmazlıkların azaltılması, İdarenin zamanını daha etkin ve verimli alanlara hasretmesi, olayların gerçek mahiyetinin tespit edilmesine mükelleflerce daha çok katkıda bulunulması ve bu sayede vergiye gönüllü uyumun artırılması amaçlanmaktadır.”

Buna göre izaha davetin amacını özetleyecek olursak;

- Vergi ziyana neden olduğuna ilişkin karine bulunan mükelleflere kendilerini ifade edebilme imkanı sağlamak,
- Verdiği izahat ile vergi ziyana neden olmadığı anlaşılan mükellefleri gereksiz yere vergi incelemesine ve takdire sevkini engellemek,
- Vergi ziyana neden olan mükelleflere belirli şartlar dahilinde indirimli ceza imkanı sağlamak,
- Vergi idaresi ile mükellef arasındaki yargıya intikal eden uyuşmazlıkları azaltmak,
- Vergi idaresinin denetim yükünü azaltmak, takdir komisyonlarına yapılan sevki azaltmak, idarenin zamanını daha etkin kullanmasını sağlamak,
- Vergiyi doğuran olayın gerçek mahiyetini ortaya koyabilmek için mükellefin katkısını artırmak,
- Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu artırmak.

² 09/08/2016 Tarih ve 29796 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

³ 25/07/2017 Tarih ve 30134 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Söz konusu Genel Tebliğe göre izaha davetin kapsamı da belirlenmiştir. buna göre izaha davetin kapsamı aşağıda belirtilen 16 maddeden oluşmaktadır;

- Ba-Bs Bildirim Formlarında Yer Alan Bilgilerin Analizi Sonucunda Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Kredi Kartı Satış Bilgileri ile Katma Değer Vergisi (KDV) Beyannamelerinin Karşılaştırılması Sonucunda Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Yıllık Beyannameler ile Muhtasar ve Prim Hizmet Beyannamelerinin Karşılaştırılması Sonucunda Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Çeşitli Kurum ve Kuruluşlardan Elde Edilen Bilgiler ile Asgari Ücret Tarifelerinin Karşılaştırılması Sonucunda Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Yıllık Gelir ve Kurumlar Vergisi Beyannameleri Üzerinde Yapılan İndirimleri, Kanuni Oranları Aşan Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Dağıttığı Kâr Üzerinden Tevkifat Yapmadığı Tespit Edilenlerin İzaha Davet Edilmesi
- Geçmiş Yıl Zararlarının Mahsubu Yönünden Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- İştirak Kazançlarını İlgili Hesapta Göstermeyen Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Kurumlar Vergisi Kanununun 5/1-e Maddesindeki İstisna ile İlgili Olarak Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Örtülü Sermaye Yönünden Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Ortaklardan Alacaklar İçin Hesaplanması Gereken Faizler Yönünden Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Ortaklık Hakları veya Hisselerini Elden Çıkardıkları Halde Beyanda Bulunmayan Limited Şirket Ortaklarının İzaha Davet Edilmesi
- Gayrimenkul Alım/Satım Bedelinin Eksik Beyan Edilmiş Olabileceğine Dair Haklarında Tespit Bulunanların İzaha Davet Edilmesi
- Gayrimenkullere İlişkin Değer Artışı Kazançları Yönünden Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Gayrimenkul Sermaye İratlarını Beyan Etmeyen veya Eksik/Hatalı Beyan Eden Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi
- Sahte veya Muhteviyatı İtibarıyla Yanıltıcı Belge Kullanılması Durumunda Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi (her bir belge itibarıyla 50.000 TL'yi (504 Sıra No.lu V.U.K Genel Tebliği ile 1.1.2019'dan itibaren 70.000 TL) geçmemesi ve mükellefin ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5'ini aşmaması kaydıyla).

İzaha Davetin İşleyişi

İzaha Davet Koşulları ve Ön Tespit

VUK'un 370 inci maddesine göre “*Vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden önce verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitler hakkında tespit tarihine kadar ihbarda bulunulmamış olması kaydıyla mükellefler izaha davet edilebilir.*”

Buna göre izaha davet aşağıda özetlenen koşulların oluşması gerekmektedir;

- Mükellef hakkında herhangi bir vergi incelmeye başlanılmamış olması gerekir,
- Mükellefin takdir komisyonuna sevk edilmemiş olması gerekir,
- Mükellefin devleti vergi kaybına uğrattığına ilişkin karineler (vergi ziyasına neden olduğuna delalet eden emareler) oluşması ve buna ilişkin ön tespit yapılmış olması gerekir.
- Söz konusu ön tespitlerin yapıldığı tarihe kadar mükellef hakkında herhangi bir ihbar yapılmamış olması gerekir.

Yukarıdaki şartların sağlanması halinde, ön tespit ile belirlenen konularla ilgili açıklama yapması için mükellef tebliğ ile izaha davet edilir. Ön tespit izaha davet için ön koşullardan biridir ve ön tespit ile belirlenen konularla ilgili olarak mükellefe izaha davet yazısı tebliğ edilir. Ön tespit 482 sıra nolu VUK Genel Tebliği'nde net bir şekilde tanımlanmıştır. Tebliğe göre ön tespit;

“*Ön tespit, vergi kanunlarının verdiği yetki kapsamında vergi incelemesi yapmaya ve/veya mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzel kişilerden bilgi toplamaya yetkili kılınanlar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen bilgi, bulgu veya verilerin İzah Değerlendirme Komisyonuna intikal ettirilmesi neticesinde, mezkûr komisyon tarafından verginin ziyaa uğramış olabileceği ve mükellefin izaha davet edilebileceği yönünde yapılan tespiti ifade eder.*”

Buna göre ön tespiti yapacak komisyon, aynı zamanda mükellefi izaha davet edecek, yapılan izahatı değerlendirecek ve izahın konusu ile ilgili nihai kararı verecek olan “izah değerlendirme komisyonu”dur. 482 sıra nolu VUK Genel Tebliğine göre “*Maliye Bakanlığı izaha daveti yapacak mercii belirlemeye yetkili kılınmıştır. Bu yetkiye istinaden, Gelir İdaresi Başkanlığı ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı bünyesinde yeterli sayıda “İzah*

Değerlendirme Komisyonu" oluşturulmuştur". İzah Değerlendirme Komisyonu farklı bir komisyon olup, uzlaşma komisyonları ile takdir komisyonlarına böyle bir görev ve yükümlülük verilmemiştir (Bıyan, 2018, s. 256-257).

İzaha Davetin Tebliği ve Değerlendirme Süreci

Daha öncede ifade edildiği üzere "izah değerlendirme komisyonu" tarafından haklarında ön tespit yapılan mükelleflere VUK hükümlerine göre izaha davet yazısı tebliğ edilir (Bozdoğan e Çataloluk, 2018, s. 48: Buyrukoğlu ve Toparlak, 2018, s. 60).

İzaha davet yazısı tebliğ edilen mükellefler, davet konusu tespitle sınırlı olarak izaha davetten faydalanabilirler ve pişmanlık hükümlerinden yararlanamaz (VUK madde 370).

Mükellefin, izaha davet yazısının tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içinde vergi dairesine giderek açıklama yapması gerekir (VUK madde 370). Süresinde yapılan izah, komisyonca en geç 10 gün içinde değerlendirilerek sonuca bağlanırken, süresi içinde ilgili komisyona izahta bulunmayanlar anılan madde hükmünden yararlanamaz (482 sıra nolu VUK Genel Tebliği).

Mükellefin İzaha Davete İcap Etmesi ve Sonuçları

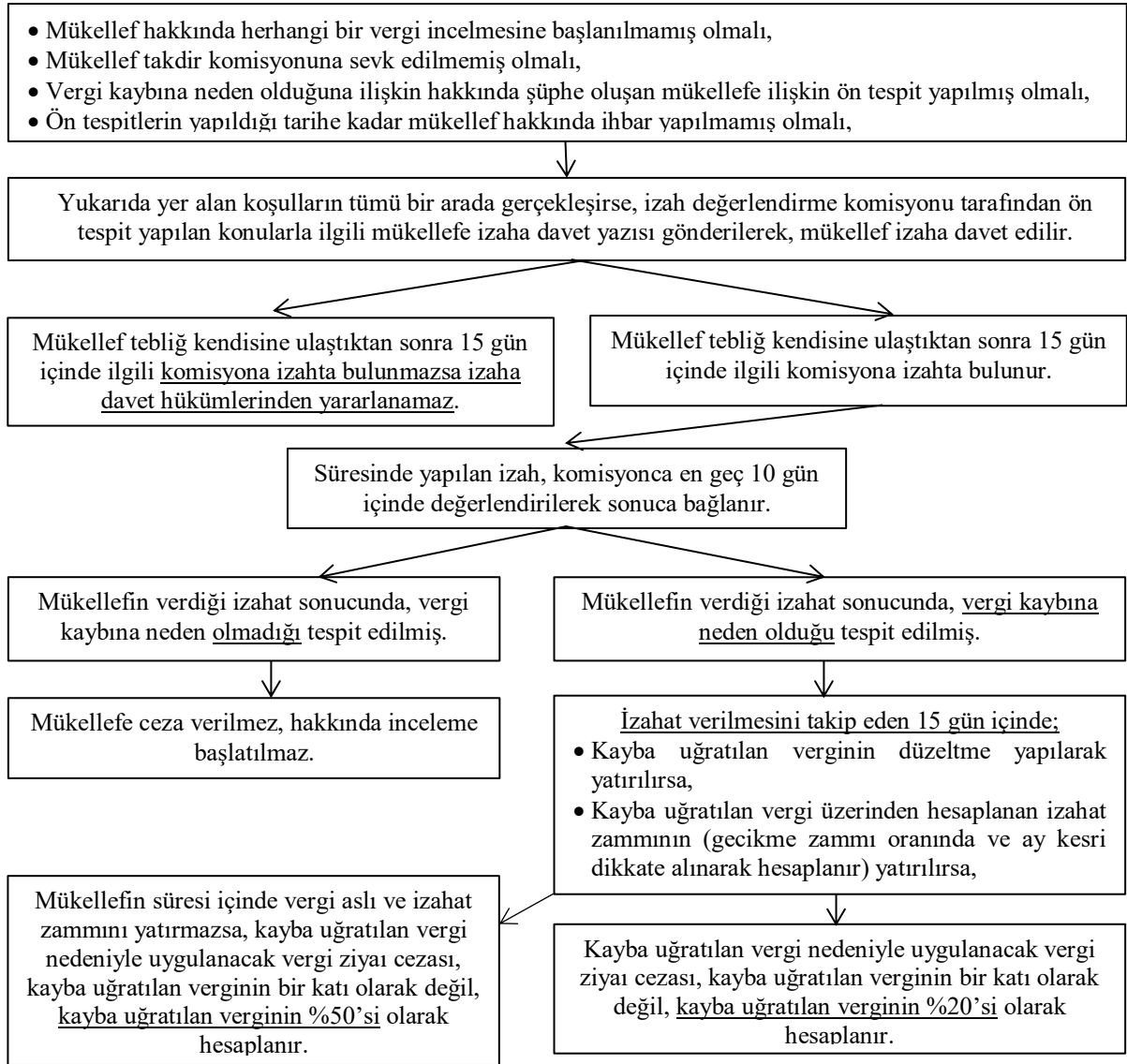
Mükellefin, izaha davet yazısının tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içinde vergi dairesine giderek açıklama yapması halinde (VUK md. 370);

- Vergi ziyana sebebiyet verilmediğinin idarece anlaşılması hâlinde mükellefler söz konusu tespitle ilgili olarak vergi incelemesine tabi tutulmaz veya takdir komisyonuna sevk edilmez.
- Vergi ziyana sebebiyet verildiğinin idarece anlaşılması hâlinde, mükellefin izahta bulunduğu tarihi takiben 15 gün içinde hiç verilmemiş olan vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının tamamlanması veya düzeltilmesi ve ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin, ödemenin geciktiği her ay ve kesri için, gecikme zammı oranında bir zamla aynı sürede ödenmesi şartıyla vergi ziyayı cezası, ziyaa uğratılan vergi üzerinden %20 oranında kesilir. Bu durum vergi incelemesi yapılmasına ve gerekirse tarhiyatın ikmaline engel teşkil etmez.

Kanun maddesinde de anlaşılacağı üzere izaha davet edilen mükellefin yapacağı izahat yeterli görülürse ve mükellefin vergi kaybına neden olmadığı anlaşılırsa, mükellefe ceza kesilmeyeceği gibi hakkında bir inceleme ya da takdir komisyonuna sevk şeklinde bir idari işlemde başlamaz. Bununla birlikte, mükellefin yaptığı izahat sonucu vergi kaybına neden olduğu tespit edilirse, normal şartlarda VUK'un 344 üncü maddesine göre uygulanması gereken kayba uğratılan verginin bir katı tutarındaki vergi ziyayı cezası yerine, kayba uğratılan verginin %20'si tutarında vergi ziyayı cezası uygulanır. Bu sayede vergi ziyayı cezasında %80 oranında indirim sağlanır.

İzaha davet sonucunda tespit edilen vergi kaybının aslı ve bu tutar üzerinden hesaplanan izahat zammı (gecikme zammı oranında ve ay kesri dikkate alınarak hesaplanır) izah değerlendirme komisyonun nihai kararını takiben 15 gün içerisinde yatırılmalıdır. Söz konusu şart kesilecek vergi ziyayı cezası için geçerli değildir, VUK hükümlerine göre cezanın tahakkukunu takip eden bir ay içinde tahsil edilmesi gerekir (Candan, 2016).

İzah değerlendirme komisyonu tarafından belirlenen vergi aslı ve izahat zammının süresi içinde yatırılmaması halinde %80 indirim imkanından yararlanılması mümkün değildir. Bununla birlikte, söz konusu vergi aslı ve izahat zammının süresi içinde yatırmayan mükelleflere VUK 344 üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre kendiliğinden verilen beyanlara uygulanan %50 vergi ziyayı cezası kesilir (Rençber, 2018, s. 141: 482 sıra nolu VUK Genel Tebliği). Kısacası izaha davete icap ederek izahat veren ve hakkında vergi kaybına neden olduğu tespit edilen mükellef vergi aslı ve izahat zammını 15 gün içinde yatırırsa %80 oranında ceza indirim imkanına sahipken, süresinde söz konusu tutarları yatırmazsa %50 oranında ceza indirim oranına sahip olur.

Şekil 1. İzaha Davet Süreci

İzaha Davet Sonucunda Mükellefin Diğer İdari Çözüm veya Yargı Sürecine İlişkin Hakları

İzaha davet sonucu kesilen vergi aslına ve izahat zammına karşı dava açılması mümkün değildir. Çünkü mükellef izaha davet edilen konular hakkında İzah Değerlendirme Komisyonuna izahat vermiş, yani mükellefin kendi beyanları ile İzah Değerlendirme Komisyonu vergi aslı ve izahat zammı hesaplamıştır. VUK'un 378 inci maddesinin ikinci fıkrasında, mükelleflerin beyan ettikleri matrahlar ve bu matrahlar üzerinden hesaplanan vergilere karşı dava açamayacakları hükme bağlanmıştır (Candan, 2016). Bu bakımdan; izaha davet üzerine verilen ve tamamlanan veya düzeltilen beyannamelere dayanılarak yapılan tarhiyatın yönteminin re'sen tarh yöntemi olmasına karşın, bu tarh ve tahakkuk işleminin, açılacak bir idari davada, bu nedenle iptalinin istenilmesi mümkün değildir (Candan, 2016). Buradaki en önemli soru yargı kararıyla vergi ziyai haksız bulunursa izaha değerlendirme komisyonunun vergi aslı ve izahat zammı için yaptığı idari işlem geçersiz olup olmayacağıdır.

İzaha davet üzerine verilen ve tamamlanan veya düzeltilen beyannamelere dayanılarak tesis edilen tarh ve tahakkuk işleminde vergi hatası bulunması halinde VUK'a göre vergi hatalarının düzeltilmesi ile ilgili hükümlerinden yararlanarak idari başvuruda (düzeltme ve şikayet başvurularında) bulunma ve sonunda, hatalı işlemi yargıya taşıyabilme (VUK. md.378/2) olanağı vardır (Candan, 2016).

İzaha davet sonucu kesilecek olan indirimli ceza için yargı yolu açıktır (Erdem, 2017, s. 160). İzaha davet ile kesilen vergi ziyai cezasına karşı mükellefin tarhiyat sonrası uzlaşma (sahte belge ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge için yapılan izaha davet ile hesaplanan vergi ziyai cezası hariç) (482 sıra nolu VUK Genel Tebliği) veya ceza da indirim talep etme hakkı da vardır. Bilindiği üzere VUK hükümlerine göre cezada indirimin talep edilmesi halinde uzlaşma talep edilemez.

İzaha Davetin Fayda ve Sakıncaları

İzaha davet; kapsamı, uygulanış biçimi, cezaları indirme gücü, mükellef ile idare arasındaki uyumsuzlukların çözüm yolu olma özelliği, mevzuat içindeki yeri gibi birçok yönden avantaj ve dezavantajları olan bir müessesedir. Öncelikli olarak izaha davetin mükellefe ve vergi idaresine sağladığı fayda ve avantajlara değinirsek;

- **Mükellef Haklarının Korunmasına Yönelik İdari Çözüm Yolu Olması:** Vergi mevzuatımızda mükellefe tanınmış birçok hak ve bu hakların korunmasına ilişkin yargısal yöntemler bulunmaktadır. Vergi idaresi, vergilendirme süreci içerisinde, vergiyi doğuran olaydan verginin tahsiline kadar mükellefe ve mükellefiyete ilişkin birçok idari işlem yapmakta, vergi mevzuatımızda bu işlemlere karşı mükellefin haklarını koruyabilmesi için yargı yolunu açmaktadır (Coşkun, 2019, s. 63). Ancak mükellef haklarının korunabilmesi için her zaman yargı yolu yeterli olmamakta ve çağdaş vergicilik anlayışı gereği mükellef haklarının korunması için yargısal çözümün yanı sıra idari çözüm yollarında ihtiyaç duyulmaktadır (Coşkun, 2019, s. 63). Bu anlamda, izaha davet ile henüz vergi incelemesine başlanılmamış ve takdir komisyonuna sevk edilmemiş mükellefler için bir idari çözüm yolu olarak düşünülmüştür (Biyar, 2016, s. 147). Sonuç olarak, izaha davet mükellef haklarının korunması açısından vergi mevzuatımıza ihdas edilmiş idari çözüm yollarından biridir.
- **Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumuna Katkı Sağlaması:** İzaha davet ile vergi uyumu sorunu bulunan mükelleflere vergi incelemesi ve takdire sevk işlemleri öncesinde idareye kendileri açıklama ve indirimli ceza ile eksiklerini düzeltme imkânı sağlanmakta, bu sayede mükellefin vergiye gönüllü uyumunu daha hızlı ve etkili şekilde sağlayacak yeni bir iletişim ve çözüm süreci sunulmaktadır (Erdem, 2017, s. 160).
- **Vergiye Doğuran Olayın Gerçek Mahiyetinin Tespitini Kolaylaştırması:** İzaha davet müessesesi, mükellef ile vergi idaresi arasındaki uyumsuzlukların yargıya intikal etmeden idari aşama da çözümü için yeni bir imkan sağlamakla birlikte, mükellefe daha düşük oranda ceza kesilmesi sayesinde mükellefin vergiyi doğuran olayın gerçek mahiyetini ortaya koyma isteğini artırmakta ve kolaylaştırmaktadır (Doğan ve Kabayel, 2018, s. 59). Bu durum aynı zamanda mükelleflerin vergiye gönüllü uyumuna da katkı sağlamaktadır.
- **Mükellefi Ağır Cezai Müeyyidelerden Koruması:** İzaha davet sonucunda mükellefin vergi ziyanına sebebiyet verdiği anlaşılırsa, belirli şartlar dahilinde indirimli ceza uygulanarak mükellef daha ağır müeyyidelerden korunmaktadır. Hatta mükellefe daha sonra tarhiyat sonrası uzlaşma ya da cezada indirim haklarından birini kullanabilme olanağı da sağlanmakta, bu sayede söz konusu indirimli ceza tutarı daha da düşürülebilmektedir (Coşkun, 2019, s. 71).
- **Vergilendirme Sürecini Hızlandırması ve Verginin Tahsil Süresini Kısaltması:** Diğer taraftan idarenin vergilendirme süreci hızlanmakta ve verginin tahsil süresi kısalmaktadır, vergi incelemesi ve yargısal aşamada geçen süre azalmakla birlikte (Buyrukoğlu vd., 2018, s. 62) bu süreçlere ilişkin maliyetlerde ortadan kalkmaktadır.
- **Vergi Uyuşmazlıklarının Azaltılması:** Yeni bir idari çözüm yolu olan izaha davetin en önemli amacı ve katkısı, vergi idaresi ile idare arasındaki uyumsuzlukların azaltılmasıdır (Ceyhan & Turan, 2019, s. 47). İzaha davet kapsamına alınan konularla ilgili olarak gerek vergi idaresinin gerekse yargının iş yükünün de ve bun bağlı zaman kayıplarının da azalacağı aşikardır (Buyrukoğlu vd., 2018, s. 63.)
- **Denetim Gücünün Etkin ve Verimli Kullanılması:** İzaha davet ile sadece basit bir ön tespit ile belirlenen konularla ilgili olarak mükelleflere vergi incelemesi ve takdire sevk işlemleri öncesinde idareye kendileri açıklama fırsatı verilmesi ve indirimli ceza ile eksiklerini düzeltme imkânı sağlanması, daha ayrıntılı ve uzun vakit alacak olan denetim sürecini ortadan kaldırmaktadır. Bu durum denetim gücünün etkin ve verimli kullanılmasını, vergi matrahının sorununa daha hızlı ve düşük maliyetli çözüm getirilmesini sağlamıştır (Ceyhan & Turan, 2019, s. 47).

İzaha davet birçok açıdan mükellefe ve vergi idaresine kolaylık ve avantajlar sağlasa da, kapsamı, uygulanış biçimi, cezaları indirme gücü, mükellef ile idare arasındaki uyumsuzlukların çözüm yolu olma özelliği, mevzuat içindeki yeri gibi birçok yönden sorun ve dezavantajları da neden olan ve olabilecek olan bir müessesedir. Öncelikli olarak izaha davetin mükellefe ve vergi idaresine sağladığı fayda ve avantajlara değinirsek;

- **İzaha Davetin Mevzuat İçinde Yanlış Konumlandırılması:** İzaha davet müessesesi VUK'un Ceza Hükümleri başlıklı dördüncü kitabının, üçüncü kısmının "Cezaların Ödenmesi ve Kalkması" başlıklı ikinci bölümünde 370 inci madde olarak düzenlenmiştir. Buna göre izaha davet vergi suç ve cezalarını kaldıran bir idari çözüm yolu olarak tanımlanmıştır. Ancak izaha davet müessesesi henüz hakkında vergi incelenmesi yapılmamış ve takdir komisyonuna sevk edilmemiş mükelleflerin vergi kaybına neden olduğuna ilişkin karinelerin oluşması ve bu duruma ilişkin ön tespitlerin yapılması halinde başvurulacak bir idari çözüm yoludur. Buna göre izaha davet henüz hakkında vergi tarhi yapılmamış ve buna bağlı olarak işlediği suça ilişkin kesinlik olmayan mükellefler hakkında uygulanmaktadır. Nitekim ön tespit tanımı da bu durumu destekler niteliktedir. Buna göre izaha davetin esasın da vergi tarhına ilişkin ön işlemlerden biri olduğu söylenebilir (Öncel & Kumrulu & Çağan, 2018, s. 101). Bu çerçevede izaha davetin diğer ön işlemler olan yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplama gibi VUK'un

“Vergilendirme” başlıklı birinci kitabının yedinci kısmında (Öncel vd., 2018, s. 101) veya VUK’un birinci kitabının “Tarh ve Tahakkuk Usulü” başlıklı ikinci kısmında da düzenlenebilirdi (Candan, 2016).

- **Cezaların Kanuniliği İlkesine Aykırılık:** Anayasa’nın 38. Maddesinde belirtilen “Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez” ifadesi ile suç ve cezanın kanuniliği ilkesi hüküm altına alınmıştır. Ancak VUK’un 370 inci maddesinde düzenlenen izaha davet müessesesi ile vergi ziyai cezasının %20 olarak kesileceği hüküm altına alınmakla birlikte, hangi eylemlerin bu kapsama gireceği idarenin 482 sıra nolu VUK Genel Tebliği ile belirlenmiştir. Kısacası suçun cezası kanun ile belirlenmekle birlikte, suçun kapsamı idarenin takdir yetkisi ile belirlenmiş olup, suç ve cezanın kanunilik ilkesine aykırı hareket edilmiştir (Rençber, 2018, 146-147).

- **Yasama Yetkisinin Devredilemezliği İlkesine Aykırılık:** İzaha davet müessesesinin işleyiş sürecine ilişkin usul esasların Bakanlığın çıkardığı 482 sıra nolu VUK Genel Tebliği ile belirlenmiştir. Söz konusu tebliğde izaha davetin kapsamı, izaha davete icabet edip şartları sağlamayanlara %50 vergi ziyai cezası kesileceği, izaha davet sonucu kesilen vergi ziyai cezası için tarhiyat sonrası uzlaşma talep etme hakkı gibi kanunla düzenlenmesi gereken birçok hususu içermesi, yasama yetkisinin devredilemezliği ilkesine aykırıdır (Reçber, 2018, 146-147: Bozdoğan vd., s. 52). Yasama, VUK’da yaptığı düzenleme ile Bakanlığa usul ve esasları belirleme yetkisi vererek bu görevinden kurtulamaz, kısacası yasama yürütmeye düzenleme yetkisi verme yetkisine sahip değildir (Başaran Yavaşlar, 2017, s. 13).

- **Anayasanın Eşitlik İlkesine Aykırılık:** Daha öncede ifade edildiği üzere, izaha davete ilişkin usul ve esasları belirleyen 482 sıra nolu VUK Genel Tebliğine göre, izaha davetin ön koşullarından bir olan ön tespittir. Genel Tebliğde ön tespite ilişkin bilgi, bulgu verilerin vergi incelemesi ya da bilgi toplamaya yetkili olanlar tarafından “İzah Değerlendirme Komisyonuna” iletileceği ve buna göre mükellefin komisyonca izaha davet edileceği belirtilmektedir. Ancak ön tespite ilişkin bilgi, bulgu ve verileri elde eden vergi incelemesi ya da bilgi toplamaya yetkili olanların İzah Değerlendirme Komisyonuna bilgileri ulaştırmaması ve mükellef hakkında izaha davet uygulanmadan vergi incelemesine ya da takdir komisyonuna sevk edilmemesi halinde, mükellefin indirimli vergi ziyai cezasından yararnabilme hakkı elinden alınmış olacaktır. Bu durum benzer nitelikte suç işleyen mükellefler arasında kanunlar önünde eşit muamele ilkesine aykırılığa neden olacaktır (Rençber, 2018, s. 144). İzah Değerlendirme Komisyonunun değerlendirme yaparken belirli ölçütlerin olmaması, subjektif değerlendirmelere mahkum kalınmasına neden olarak yine mükellefler arasında farklı muamelelere ve eşitsizliklere neden olabilecektir (Doğan vd., 2018, s. 64: Buyrukçolu vd., 2018, s. 65). Bir başka eşitsizlikte “sahte ya da muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge” kullanarak işlenen vergi kaçakçılığı” suçlarında her bir belge için getirilen 70.000 TL’lik sınırdır. Bu sınırın altında kalan mükellefler için vergi ziyai cezası indirimli uygulanacağı gibi bu mükellefler vergi kaçakçılığına bağlı olarak 18 ay ile 5 yıla arasında değişen hapis cezalarında da kurtulmuş olacaklar (Rençber, 2018, s. 145). Ancak aynı suçu 70.001 TL’lik bir belge ile işleyen mükellef, izaha davet kapsamının dışında kalarak hem 3 kat vergi ziyai cezasına hem de hapis cezasına muhatap olacaktır.

- **İzaha Davetin Kapsamının Belirlenmesine İlişkin Sorunlar:** İzaha davetin kapsamı diğer idari çözüm yolları ile kıyaslandığında dar tutularak 16 maddeyle sınırlandırılmıştır. Bu durum yine kapsama dahil olmayan konularda mükellefler arasında eşitsizliğe neden olurken (Coşkun, 2019, s. 69), kapsam dışında kalan konularda mükellefin vergiyi doğuran olayın gerçek mahiyetinin ortaya konmasında mükellefin katkısını ve buna bağlı olarak vergiye gönüllü uyumu olumsuz etkilemektedir. Örneğin örtülü sermaye ile ilgili konular kapsama dahil edilmişken, benzer bir konu olan ve daha fazla izah edilmesi gereken transfer fiyatlandırması kapsam dışı bırakılmıştır (Coşkun, 2019, s. 69). Bir başka husus ise izaha davet kapsamının sadece vergi ziyai cezalarını kapsamaması, genel ve özel usulsüzlük ile ilgili suçların kapsamamasıdır. Vergi ziyayına neden olan eylemlerin aynı zamanda genel ve özel usulsüzlük fiillerine de neden olabileceği gözden kaçırılmış, vergi ziyai için izahat veren mükellefin bu fülle bağlantılı diğer suçları için ayrıca ceza muhatapı olacağı düşünülmemiştir.

- **Yasalara Uygun Davranın Mükelleflerin Vergiye Uyumunu Düşürmesi:** Vergi ziyayına yol açtığına ilişkin karine oluşan mükellefe verilen açıklama yapma imkanı ile indirimli ceza uygulanması, uygulanan cezanın ayrıca tarhiyat sonrası uzlaşma imkanı veya cezada indirim müesseselerini kullanarak cezayı daha düşürebilme imkanı sağlanması, kötü niyetli mükellefleri vergi yasalarına uygun davranmama konusunda daha fütursuz hale getirirken (Başaran Yavaşlar, 2017, s. 13), yasalara uygun hareket eden mükelleflerinde vergiye gönüllü uyumunu olumsuz etkileyecektir (Burukoğlu vd., 2018, s. 64-65). Özellikle her bir belge itibarıyla 70.000 TL’yi geçmemesi ve mükellefin ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5’ini aşmaması kaydıyla “sahte ya da muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge” kullanarak işlenen vergi kaçakçılığı suçunun da izaha davet kapsamında yer alması ciddi sakıncalara neden olacaktır. Çok sık rastlanan “sahte ya da muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge” kullanımı için konulan 70.000 TL’lik sınır, kötü niyetli mükelleflerin bu tür belgeleri bilerek bu tutarın altında tutarak izaha davet kapsamına sokmalarına ve indirimli cezadan yararlanmalarına, sonuç olarak da bu tür suçlarda ciddi artışlara neden olabilecektir (Başaran Yavaşlar, 2017, s. 13).

- **Vergi Ziyai Cezasının Caydırıcılığını Zayıflatması:** İzaha davet sonucunda mükellefin vergi ziyai cezasında elde ettiği %80 indirim hakkının üzerine, tarhiyat sonrası uzlaşma hakkının bulunması veya cezada indirim hakkının bulunmaktır. Bu yolların kullanılarak zaten indirimli kesilen cezanın tamamının veya önemli

bir kısmının kaldırılabilme olanağının bulunması izaha davetin kapsamına giren konular açısından vergi ziyai cezasının caydırıcılığı zayıflatmaktadır (Buyrukoğlu vd., 2018, s. 65). Örneğin 60.000 TL vergi kaybına neden olan mükellefe izaha davet ile 60.000 vergi ziyai cezası yerine 12.000 TL vergi ziyai cezası kesilmekte, bu ceza için cezada indirim talep eden mükellefin ilk defa indirim talep etmesi halinde ceza 6.000 TL'ye, ilk değilse ceza 8.000 TL'ye düşmektedir⁴. Eğer mükellef söz konusu ceza için tarhiyat sonrası uzlaşma talep ederse cezanın tamamına kadar kaldırılabilme ya da cezada indirimden daha fazla bir indirim sağlayabilme imkanı da söz konusu olabilmektedir. Daha öncede ifade edildiği üzere bu durum kötü niyetli mükellefleri daha fazla cesaretlendirdiği gibi iyi niyetli mükellefleri de vergi kaçırma konusunda teşvik edebilir.

İzaha Davetin Diğer İdari Çözüm Yolları ile Kıyaslanması

İzaha davet, diğer idari çözüm yollarından çok farklı bir müessese değil, tersine bu müesseselere birçok açıdan benzerlik göstermektedir. İzaha davet esasında, pişmanlık fırsatını kaçıran mükelleflerin doğrudan incelemeye veya takdir komisyonunu sevk edilemeden mükellefe verilen son bir şans olmakta, bu yapısı itibarıyla pişmanlık ile vergi denetimi arasında bir kademe oluşturmaktadır (Erdem, 2017, s. 160). Mükellefin kendini izah edebilme imkanı sunulması bakımından ise uzlaşmaya benzemekte, ceza indirim oranının bakımından cezada indirime benzemektedir. Ancak bu benzerliklerin yanı sıra, daha derinlemesine bakıldığında gerek kapsam ve vergilendirme süreci içindeki yeri, gerekse cezayı kaldırma gücü ve idari ve yargısal başvuru yolları açısından diğer idari çözüm yollarına göre ciddi farklılıkları olan kendine özgü bir müessesedir. Bu anlamda izaha davetin diğer idari çözüm yolları ile kıyaslanarak irdelenmesi gerekir.

Kapsam Bakımında Kıyaslanması

İzaha davetin kapsamı daha öncede ifade edildiği üzere 16 maddeden oluşan ve sadece vergi ziyai cezasını kapsamına alan bir idari çözüm yoludur. Bu anlamda diğer idari çözüm yolları ile kıyaslandığında kapsamı en dar olan yöntem olduğu söylenebilir. Buna göre;

- **İzaha Davet (VUK md. 370 ve 482 sıra nolu VUK Genel Tebliği):** İzaha davet 16 maddeden oluşan vergi ziyai cezalarını kapsamına alırken, kaçakçılığa bağlı vergi ziyai (her belge için 70.000 TL'nin altında kalan sahte belge ve yanıltıcı belgeye dayalı kaçakçılık hariç) ile genel ve özel usulsüzlük kapsam dışı bırakılmıştır.
- **Pişmanlık (VUK md. 371):** Beyana dayalı vergi ziyai cezalarını kapsamaktadır. Genel ve özel usulsüzlük cezaları ile sadece beyana dayalı olmayan vergilere bağlı vergi ziyai cezaları kapsama alınmamıştır.
- **Uzlaşma (VUK ek md. 1 ve 11):** İkmalen, re'sen veya idarece tarh edilen vergilere ilişkin vergi ziyai cezalarını kapsamakta, kaçakçılığa bağlı vergi ziyai cezası ile genel ve özel usulsüzlük cezaları ise uzlaşma konusuna dahil edilmemiştir.
- **Cezada İndirim (VUK md. 376):** Tüm vergi cezalarını kapsamaktadır.

Vergilendirme Süreci İçindeki Yeri Bakımından Kıyaslanması

İzaha davet ve diğer idari çözüm yollarının ortak noktası yargıya gidilmeden önceki süreçte başvuru yöntemleri olmalarıdır. Ancak her yöntemin başvuru aşaması farklıdır.

- **İzaha Davet (VUK md. 370):** Vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden önce verginin ziyama neden olduğuna ilişkin hakkında karine bulunan mükellefe ilişkin yapılmış ön tespitlere göre mükellefler izaha davet edilebilir. Kısaca henüz vergilendirme süreci açısından bir tarh ve tahakkuk söz konusu olmadığı gibi, vergi incelemesi ya da takdir komisyonuna sevk işlemi de yapılmadan izaha davet yapılır.
- **Pişmanlık (VUK md. 371):** İzaha davete benzer biçimde vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden önce, beyana dayanan vergilerde vergi ziyai cezasını gerektiren fiilleri işleyen mükelleflerle bunların işlenişine iştirak eden diğer kişilerin kanuna aykırı hareketlerini ilgili makamlara kendiliğinden dilekçe ile haber vermesi halinde pişmanlıktan yararlanılabilmektedir. Kısaca henüz vergilendirme süreci açısından bir tarh ve tahakkuk söz konusu olmadığı gibi, vergi incelemesi ya da takdir komisyonuna sevk işlemi de yapılmadan pişmanlık talep edilebilir.

⁴ VUK'un 376 nci maddesine göre "İkmalen, re'sen veya idarece tarh edilen vergi veya vergi farkını ve aşağıda gösterilen indirimlerden arta kalan vergi ziyai, usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezalarını mükellef veya vergi sorumlusu ihbarnamelerin tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde ilgili vergi dairesine başvurarak vadesinde veya 6183 sayılı Kanunda belirtilen türden teminat göstererek vadenin bitmesinden itibaren üç ay içinde ödeyeceğini bildirirse:

1. Vergi ziyai cezasında birinci defada yarısı, müteakiben kesilenlerde üçte biri,
2. Usulsüzlük veya özel usulsüzlük cezasının yarısı;
İndirilir."

- **Uzlaşma (VUK ek md. 1 ve 11):** Tarhiyat öncesi uzlaşma için inceleme tutanağının düzenlendiği ana kadar talep edilirken, tarhiyat sonrası uzlaşma için tarh edilen vergi ve vergi ziyayı cezasının tebliğini takiben 30 gün içinde talep edilebilir. Buna göre tarhiyat öncesi uzlaşma, tarh ve tahakkuktan önce gerçekleşmekle birlikte, pişmanlık ve izaha davetten farklı olarak incelemeye başlandıktan sonra başvuru bir yoldur. Tarhiyat sonrası uzlaşma ise vergi ve vergi ziyayı cezası tarh ve tebliğ edildikten sonra, tahakkuk etmeden önce başvuru bir yoldur.
- **Cezada İndirim (VUK md. 376):** Ceza tebliğ edildikten sonra 30 gün içinde indirim talep edilir. Buna göre vergi cezası tarh ve tebliğ edildikten sonra, tahakkuk etmeden önce başvuru bir yoldur.

Ön Koşullar Bakımından Kıyaslanması

İzaha davetten faydalanılabilmesi için çeşitli ön koşulların sağlanması gerekir, aksi halde izaha davet müessesesi işletilemez. Diğer idari çözüm yollarının da vergilendirme süreci içerisindeki yerine göre ve müessesenin niteliğine göre kendine has ön koşulları bulunmaktadır. Bu bakımdan özellikle pişmanlık ve izaha davet benzerlikler göstermektedir. Burada izaha davet müessesesini diğerlerinden farklı kılan en önemli özellik mükellefin talebi üzerine değil, idarenin daveti üzerine müessesenin işletilmesidir. Pişmanlık, uzlaşma ve ceza da indirim müesseselerinin işletilmesi mükellefin talebi ile mümkün olmaktadır.

- **İzaha Davet (VUK md. 370):** Mükellef hakkında vergi incelmeye başlanılmamış veya takdir komisyonuna sevk edilmemiş olması, vergi kaybına neden olduğuna delalet edecek emareler bulunmuş ve buna ilişkin ön tespit yapılmış olması gerekmektedir. Ön tespit yapılmaya kadar mükellef hakkında bir ihbarda yapılmamış olması gerekir.
- **Pişmanlık (VUK md. 371):** Beyana dayalı vergi ziyayı suçu olmalı, vergi incelmeye başlanılmamış veya takdir komisyonuna sevk edilmemiş olması ve mükellef hakkında bir ihbar yapılmamış olması ve mükellefin pişmanlık talebini kendiliğinden yapmış olması gerekir.
- **Uzlaşma (VUK ek md. 1 ve 11):** Tarhiyat öncesi uzlaşma için inceleme tutanağı düzenlenene kadar, tarhiyat sonrası uzlaşma için vergi ve cezasının tebliğini takiben 30 gün içinde talep edilmiş olması yeterlidir. Kısacası süresi için uzlaşma talep edilmesi yeterlidir.
- **Cezada İndirim (VUK md. 376):** Ceza tebliğini takip eden 30 gün içinde indirim talep edilmeli, dava açılmamalı, uzlaşma talep edilmemeli ve ceza vadesi içinde ödenmelidir.

Cezayı Kaldırma Gücü Bakımından Kıyaslanması

İzaha davet, cezayı kaldırma gücü bakımında diğer idari çözüm yolları ile kıyaslandığında önemli indirimlere sahiptir. Bu bakımdan diğer idari çözüm yollarına göre üstün yönlerinin bile olduğu söylenebilir. Bu anlamda eleştirilebilecek tek yön indirime tabi ceza kapsamının dar olmasıdır.

- **İzaha Davet (VUK md. 370):** İzaha davet kapsamındaki konularla sınırlı olarak, kayba uğratılan verginin %20'si kadar vergi ziyayı cezası kesilir. Ayrıca sahte belge ve yanıltıcı belge kullanımı (her belge için ile neden olunan vergi kaçaklığı açısından hapis cezasını da kaldırma gücü vardır.
- **Pişmanlık (VUK md. 371):** Vergi ziyayı cezası tamamen kalkar, varsa kaçakçılık cezası nedeniyle uygulanacak hapis cezası da kalkar (VUK md. 359).
- **Uzlaşma (VUK ek md. 1 ve 11):** Cezanın ne kadar kalkacağı kesin değildir. Ancak uzlaşma başvurusu yapılması halinde cezada indirim hakkından feragat edildiği için idare mükellef lehine hareket ederek cezada indirim imkanının sağladığı indirim tutarından daha az indirim yapmamakta, çoğu zaman indirimi cezada indirim müessesesinin sağladığı indirim oranlarını da aşmaktadır. Genel ve özel usulsüzlük cezaları, kaçakçılık ve kaçakçılığa bağlı vergi ziyayı cezaları kapsam dışı bırakıldığı için indirim söz konusu değildir.
- **Cezada İndirim (VUK md. 376):** Vergi ziyayı cezası için ilk defa indirim talep edilmesi halinde cezanın ½'si, ilk değilse cezanın 1/3'ü indirilir. Genel ve özel usulsüzlük cezaları için her defasında cezanın ½'si indirilir.

Vergi ve Cezalarının Ödenme Süreleri

- **İzaha Davet (VUK md. 370):** Mükelleflerce izahatla bulunulan tarihten itibaren 15 gün içerisinde; hiç verilmemiş olan vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının tamamlanması veya düzeltilmesi ve ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin ve izahat zammının ödenmiş olması gerekir. Kısacası vergi aslı ve izahat zammının 15 gün içinde ödenmesi halinde kesilecek vergi ziyayı cezası %20 hesaplanır, vergi aslı ve izahat zammı süresinde ödenmezse izaha davet müessesesinden yararlanılamaz. Süresinde ödeme yapılmaması halinde, mükellefin kendiliğinden düzeltme beyanı vermesi nedeniyle ceza %50 kesilir (VUK md. 344). İzaha davet koşullarının sağlanması sonucu indirimli kesilen vergi ziyayı cezası ise tahakkukunu takip eden 1 ay içinde ödenir ve cezanın vadesinde ödenmemesi halinde izaha davet koşulları bozulmuş olmaz.
- **Pişmanlık (VUK md. 371):** Eksik veya yanlış yapılan vergi beyanı ve buna bağlı hesaplanan vergi aslı ve pişmanlık zammı, mükellefin pişmanlık talebini takip eden 15 gün içinde ödenmelidir. Süresinde ödeme

yapılamaması halinde pişmanlık hükümlerinden yararlanılması mümkün değildir. Süresinde ödeme yapılmaması halinde, mükellefin kendiliğinden düzeltme beyanı vermesi nedeniyle ceza %50 kesilir (VUK md. 344).

- **Uzlaşma (VUK ek md. 1 ve 11):** Tarhiyat öncesi veya sonrası uzlaşmanın sağlanması halinde hesaplanan vergi aslı, cezası ve gecikme faizi 1 ay içinde ödenir. Süresi içinde ödeme yapılamaması uzlaşma koşullarını bozmaz.
- **Cezada İndirim (VUK md. 376):** Cezada indirimden önce koşullarından biri cezanın vadesinde ödenmesidir. Buna göre ceza tebliğ edildikten sonra 30 gün içinde dava açılmaz ve uzlaşma talep edilmezse ceza tahakkuk eder. Tahakkuku takip eden bir ay içinde ceza ödenir. Vadesinde ödeme yapılamaması halinde cezada indirim koşulları sağlanmamış kabul edilir.

Diğer İdari Çözüm Yollarına ve Yargıya Başvurma Olanığı Bakımında Kıyaslanması

İzaha davetten yararlanan bir mükellef daha sonrasında uzlaşma veya cezada indirimden ayrıca faydalanabilmekte, kesilen indirimli ceza için yargı yoluna başvurabilmektedir. Ancak pişmanlık, uzlaşma ve cezada indirim kendi içinde münferit müesseseler olduklarından bir başka müessesenin imkanlarından yararlanamamakta, ayrıca bu müesseseleri kullanan mükellef için yargı yolları da kapanmaktadır.

- **İzaha Davet (VUK md. 370):** İzaha davette, mükellefin kendi beyanları ile İzah Değerlendirme Komisyonu vergi aslı ve izahat zammı hesaplamıştır. Ancak, İzah Değerlendirme Komisyonu mükellefin beyanı üzerine yapılan tarh işleminde hata yaparsa dava yolu açık olacaktır. Ayrıca kesilen indirimli ceza için yargı yolu açık olduğu gibi kesilen indirimli ceza tarhiyat sonrası uzlaşma konusu veya cezada indirim konusu yapılabilir.
- **Pişmanlık (VUK md. 371):** Ceza kesilmediği için dava konusu söz konusu olamazken, mükellefin kendi beyanına dayalı düzeltme üzerinden hesaplanan vergi aslı ve pişmanlık zammı için dava yolu kapalıdır olduğu gibi diğer idari çözüm yollarının uygulanması da söz konusu değildir.
- **Uzlaşma (VUK ek md. 1 ve 11):** Tarhiyat öncesi veya sonrası uzlaşma sağlarsa yargı yolu kapanmakta ve ceza 1 ay içinde tahsil edilmektedir. Uzlaşmaya başvurulması halinde cezada indirim imkanından yararlanılması mümkün değildir (VUK md. 376). Uzlaşmanın sağlanamaması halinde yargı yolu açık olduğu gibi mükellef uzlaşmaya başvurmamış gibi işlem görecektir ve cezada indirim olanağından yararlanması mümkün olabilecektir.
- **Cezada İndirim (VUK md. 376):** Cezada indirimden yararlanmanın ön koşulu uzlaşma talep edilmemesi ya da dava açılmamasıdır. Bu nedenle cezada indirim talebinde bulunan biri uzlaşma seçeneğine ya da yoluna başvuramamaktadır.

SONUÇ

Mükellef ile idare arasındaki uyuşmazlıkların yargıya intikal ettirilmeden çözümü ve mükellef haklarının korunması için vergi sistemimizde hata düzeltme, pişmanlık, cezada indirim, uzlaşma gibi birçok müessese bulunmaktadır. 2016 yılında 6728 sayılı Kanunla VUK'un 370 inci maddesine yapılan düzenleme ile bu müesseselere ek olarak "izaha davet" müessesesi getirilmiştir.

Vergi kaybına neden olduğuna ilişkin karine bulunan mükellefler hakkında vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonunu sevk edilmeden kendini açıklayabilme imkanı veren izaha davet müessesesi, vergi ziyana neden olmayan mükellefleri gereksiz yere vergi incelemesine ve takdire sevkini engellemek, vergi ziyana neden olan mükelleflere indirimli ceza imkanı sağlayarak ağır müeyyidelerden kurtulmasını sağlamak, vergiyi doğuran olayın gerçek mahiyetini ortaya koyulmasında mükellef katkısını artırmak ve en önemlisi vergi mükelleflerinin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak gibi amaçlarla vergi sistemimize eklenmiş ve 2017 Eylül'ünden itibaren de uygulamaya girmiştir.

İzaha davet müessesesi koşulları ve uygulanış biçimiyle diğer idari çözüm yollarından ayrı, vergi sistemimiz içinde kendine özgü bir müessese olmuştur. İzaha davet, vergilendirme süreci açısından değerlendirildiğinde pişmanlık hükümlerinden yararlanma fırsatını kaçıran mükelleflere sağlanan ek bir imkandır.

İzaha davet, VUK'un 370 inci maddesinde yapılan düzenleme ile getirilmiş olsa da, müessesenin kapsamı, uygulanış biçimi, koşulları, ön tespit içeriği, izaha davet sonrası sürecin işleyişi ile ilgili tüm usul, esas ve ayrıntılar Maliye Bakanlığı'nın çıkardığı 482 sıra nolu VUK Genel Tebliği ile düzenlenmiştir.

İzaha davet müessesesi kapsam, uygulanışına ilişkin usul ve esaslar, indirimli ceza olanağı, izaha davet sonrası süreç gibi birçok konu bakımından çeşitli fayda ve sakıncalara neden olmaktadır. İzaha davet uygulamasının neden olduğu faydalar;

- Mükellef haklarının korunmasına yönelik idari çözüm yolu olması,
- Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumuna katkı sağlaması,
- Vergiyi doğuran olayın gerçek mahiyetinin tespitini kolaylaştırması,
- Mükellefi ağır cezai müeyyidelerden koruması,

- Vergilendirme sürecini hızlandırması ve verginin tahsil süresini kısaltması
- Vergi uyuşmazlıklarının azaltılması
- Denetim gücünün etkin ve verimli kullanılması

olarak özetlenebilir. Ancak izaha davetin neden olduğu sakıncalarda söz konusudur. İzaha davetin sakıncaları;

- İzaha davetin mevzuat içinde yanlış konumlandırılması
- Suç kapsamının buna bağlı olarak indirimli cezadan yararlanacak olan vergi ziyayı suçlarının idarenin takdir yetkisiyle belirlenmesi nedeniyle cezaların kanuniliği ilkesine aykırılığa neden olması,
- Kanunla düzenlemesi gereken birçok hususun yine idarenin takdir yetkisiyle ve Genel Tebliğ ile belirlenmesinin, yasama yetkisinin devredilemezliği ilkesini zedelemesi,
- İzaha davet uygulamasındaki keyfiyete neden olacak unsurlar içermesinin, suç kapsamının sınırlı tutulmasının Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılık oluşturması,
- İzaha davetin kapsamının dar tutulmasının uygulamada ciddi sıkıntılara neden olması,
- Yasalara aykırı eylemleri nedeniyle cezalandırılması gereken mükelleflere kesilen cezalarda ciddi indirim imkanı sağlanması nedeniyle kötü niyetli mükelleflerin ödüllendirildiği, iyi niyetli mükelleflerin cezalandırıldığı algısının oluşmasına neden olması,
- Vergi ziyayı cezasının caydırıcılığını zayıflatmasına neden olmaktadır.

olarak özetlenebilir.

İzaha davet uygulaması vergi uyuşmazlıkların idari çözüm yollarından bir olarak diğer idari çözüm yollarına benzer uygulamalar içermekle birlikte, ciddi farklılıklara da sahiptir. Söz konusu benzerlikleri maddeleyecek olursak;

- İzaha davet ve pişmanlık müesseseleri ön koşullar bakımından birbirine benzemektedir. Her iki müessesede, mükellef hakkında inceleme başlamamış veya takdir komisyonuna sevk yapılmamış olması ve mükellef hakkında bir ihbar yapılmamış olması gerekir.
- Mükellefin kendini ifade edebilme imkanı sunulması açısından da uzlaşma müessesesine benzerlik göstermektedir.
- Cezada indirim müessesesi gibi indirimli ceza oranlarının kesin ve net olması bakımında da ceza indirim müessesesi ile benzerlik göstermektedir.
- İzaha davet sonucu hesaplanan vergi ve izahat zammının 15 gün içinde ödenmesi gerekliliği, ödenmemesi halinde vergi ziyayı cezasının kendiliğinden verilen beyan kapsamında %50 uygulanacak olması, pişmanlık müessesesi ile paralellik göstermektedir.
- Kesilen indirimli cezanın vadesinde ödenmemesinin izaha davet koşullarını bozmaması ise uzlaşma müessesesine paralel bir düzenleme olmuştur.

İzaha daveti diğer müesseselerden ayıran dört temel özellik vardır.

- İlki, izaha davetin kapsamının diğer idari çözüm yollarına göre daha dar tutulmuş olmasıdır.
- İkincisi, diğer idari çözüm yollarının işletilmesinin mükellefin talebine bağlı olmasına karşın vergi idaresinin mükellefi izaha davet emesi ile müessesenin işletilmesidir.
- Üçüncüsü, diğer idari çözüm yollarına ilişkin kapsam, temel usul ve esaslarla ilgili tüm unsurlar kanunla düzenlenmişken, izaha davet konusunda idareye verilen geniş takdir yetkisi ile idarenin düzenleme yapmasıdır.
- Dördüncüsü, izaha davet sonucu hesaplanan vergi cezası için tarhiyat sonrası uzlaşma ya da cezada indirim imkanlarından birinin kullanılabilmesi ya da yargı yolunun açık olması söz konusudur. ancak cezada indirimden yararlanma şartının dava yoluna ya da uzlaşmaya başvurmamak olması, uzlaşılan vergi ve cezası için yargı yolunun kapanması izaha daveti diğer idari çözüm yollarına göre bu anlamda daha üstün kılmaktadır.

Sonuç olarak izaha davet vergi sistemimizde mükellefe sunulan bir hak, yeni idari çözüm yöntemidir. Müessese henüz yeni olduğu için izaha davetin vergi mükellefinin vergiye gönüllü uyumuna ne kadar katkı sağladığı, vergi denetiminin etkinliği ne ölçüde arttırdığı vb. hususların tam olarak tespit edilmesi mümkün değildir. Müessese uygulandıkça sağladığı fayda ve sakıncalar daha net biçimde görülebilecektir.

KAYNAKÇA

Başaran Yavaşlar, F. (2017). "İzaha Davet-Saptanabilenler, Sorular ve Sorunlar", *Vergi Dünyası Dergisi*, (443), 6-14.

Bıyan, Ö. (2016). "İdari Aşamada Yeni Bir Çözüm Yolu: İzaha Davet", *Bilanço Dergisi*, (163), 46-49.

Bıyan, Ö. (2018). *Vergi Hukuku*, Dora Basım-Yayın Dağıtım. Bursa.

- Bozdoğan, D. ve Çataloluk, C. (2018). “Vergi Usul Kanununda Yer Alan İzaha Davet Kurumunun Değerlendirilmesi ve Öneriler”. *Journal Of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 6 (1), 42-56.
- Buyrukoğlu, S. ve Toparlak, E. (2018). “Avantaj ve Dezavantajlarıyla İzaha Davet Müessesesi”. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 5 (1), 57-68.
- Candan, T. (2016). “Vergi Hukukunda Yeni Bir Müessese: İzaha Davet”, <https://turgutcandan.com/2016/08/15/vergi-usul-hukukunda-yeni-bir-muessese-izaha-davet/>, Erişim Tarihi: 08/10/2019.
- Ceyhan, A ve Turan, E. (2019). “Kayıtdışılığın ve Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözümünde İzaha Davet ile Pişmanlık ve İslah Müesseselerinin Karşılaştırmalı Analizi”. *Vergi Raporu Dergisi*, (235), 30-49.
- Coşkun, E. (2019). “Mükellef Hakları Kapsamında İzaha Davet ve Uzlaşma Müessesesi”. *Vergi Sorunları Dergisi*, (370), 61-75.
- Doğan, A. ve Kabayel, M. (2018). “Vergi Hukukunda İzaha Davet Uygulaması”. *Vergi Raporu Dergisi*, (224), 58-66.
- Erdem, T. (2017), “Vergi Usul Kanununda Yeni Bir Kurum “İzaha Davet”. *Vergi Sorunları Dergisi*, (347), 150-161.
- Öncel, M. & Kumrulu, A & Çağan, N. (2018). *Vergi Hukuku* (27. Baskı). Turhan Kitabevi, Ankara.
- Rençber, A. (2018). “Vergi Hukukunda İzaha Davet Kurumu ve Hukuki Değerlendirmesi”. *Vergi Sorunları Dergisi*, (352), 136-149.

İSLAM TASAVVUFUNUN ORTAYA ÇIKIŞI ÜZERİNE TESPİTLER

Tunay KARAKÖK¹

Özet

Tasavvuf; kelime manası ile tanrı'nın varlığını, birliğini, niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliğiyle, yaratılanla yaratanın bir oluşu, aynı kaynaktan gelişini anlayışıyla açıklayan dinsel ve felsefi akım olarak tanımlanmaktadır. İslam akaidine göre ise tasavvuf ya da sufilik, islam'ın iç veya mistik yüzü olarak tarif edilmektedir. İlâhî sır ve hikmetlerden nasip alabilmek, nefsanî arzularından sıyrılıp "hiçlik" hâline varabildikten sonra başlayana tasavvuf; ilâhî kudret, azamet ve saltanat karşısında, kulun kendi acizliğini idrak ederek rabbine tam bir teslimiyetle itaat etmesini amaçlamaktadır. Kur'an, sünnet ve hadis kaynaklı olan islam tasavvufu ayetlerden ilhan alarak; inananların dosdoğru bir yolda hayırlı ameller yapmalarını ve bu şekilde yaşamalarına gayret etmeleri için onlara yol gösterici olarak vazife görmektedir. Hz. Peygamberin yaşam şekli ve sözleri ile bu vazifesini daha da önemli hale getirmiş olan islam tasavvufu, bugün bile hala islam coğrafyasında zaman ve mekana bağlı olarak güncellemeler ile beraber varlığını sürdürmekte olup; inananların tam teslimiyet içinde huzurlu bir yaşam sürmelerini dikte etmektedir.

Dinin emirlerine uyup, yasaklarından kaçarak kalbi kötü huylardan temizleyip, iyi huylarla doldurmak şeklinde kendisine amaç edinmiş olan islam tasavvufu; islam'ın ilk ortaya çıkışı ile beraber insanlık tarihinde kendisinden söz ettirmeyi başarmış bir düşünce şeklidir.

Bu noktadan hareketle çalışmamız; konu ile ilgili birinci ve ikinci el kaynaklar ışığında, tasavvuf kelimesi ya da kavramı hakkında genel bir tanımlamaların yapıldığı bir giriş bölümü ile islam'da tasavvufun ortaya çıkışı ve islam tasavvufunun doğuşu ve gelişimi hakkında malumatların verildiği bir ve ikinci bölüm ile bir sonuç bölümü olmak üzere toplamda üç bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İslam, İslam Tasavvufu

Observations On The Emergence Of The Islamic Sufism

Abstract

Mysticism; the meaning of the word is defined as the religious and philosophical movement that explains god's existence, unity, quality and the formation of the universe with the unity of being, the creation of the creature and the creation of the creator from the same source. Sufism or sufism is defined as the inner or mystical face of islam. Sufism, which can be taken from the divine secrets and wisdoms, starts from the egoist desires and begins after it can become nothing; in the face of divine power, dignity and reign, the servant realizes his own weakness and aims to obey his lord with complete submission. Koran, sunnah and the islamic sufism, which is derived from the hadith verse by taking; they serve as a guide for believers to make good deeds in a straight path and to try to live in this way. Islamic mysticism, which has made this duty even more important with the way of life and words of the prophet, still continues to be a barber with updates depending on time and place in islamic geography. It dictates that believers live a peaceful life in full surrender.

Islamic mysticism, which has adopted the aim of following itself in accordance with the orders of religion and fleeing its prohibitions and clearing the heart from bad habits and filling it with good habits; it is a thought that has succeeded in making its mark in the history of mankind with the first appearance of islam.

From this point of view; in the light of the first and second hand sources related to the concept of sufism or an introduction to the concept of sufism and the emergence of sufism in islam and the emergence and development of islamic sufism in the first and second chapter and a conclusion section consists of three parts.

Key Words: Mysticism, İslam, İslamic Mysticism.

Giriş: Tasavvuf Nedir? İslamda Nasıl Tanımlanır?

Tasavvuf kelimesinin nereden geldiği hakkındaki görüşlerin çeşitliliği kadar onun tanımı da çeşitlilikler arz etmektedir. Tasavvufun bir hal ilmi oluşu, onu anlamak için her kesin kendisi bu tecrübeyi yaşaması gerekli görülmesi, bu ilmin tanımının tam olarak yapılamamasının en büyük etkenlerinden olmuştur. Buna rağmen tarih

¹ Öğr. Gör., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tkarakok@bartin.edu.tr

boyunca alimler tarafından tasavvuf hakkında bir çok şey söylenmiştir. Bu tariflerin bir çoğunu Nicholsun² toplamış ve sınıflandırmıştır. Onların bazıları şu şekildedir³:

“Tasavvuf, hakikatleri almak ve mahlukatın elindekilerden ümidi kesmektir.” (Ma'ruf el-Kerhi (ö.200) “Tasavvuf, sufünün üzerinde Hak'tan başkasının bilmediği amellerin meydana gelmesi ve daima Hak'tan başkasının bilmediği bir hal üzere Onunla birlikte olmasıdır.” (Ebu Süleyman ed-Daranî (ö.215.)

“Tasavvuf, az yemek, Allah ile huzura kavuşmak ve insanlardan kaçmaktır.” (Sehl b. Abdullah et-Tüsteri (ö. 283)

“Tasavvuf ne bir sistem, ne de bir ilimdir; o bir ahlaktır. Sistem olsaydı, mücadele ile, ilim olsa öğrenmekle elde edilirdi. Oysa o, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmaktır. Ahlak-ı ilahiyeye ilim ve merasimle bir karşılık bulmaya gücün yetmeyecektir.” (Ebu'l Hüseyin en-Nuri (ö.295)

“Tasavvuf, Hak'ın seni sende öldürmesi ve kendisiyle diriltmesidir” (Cüneyd Bağdadi (ö. 297)

“Tasavvuf, ahlâktır. Ahlakımı artıran kimse safasını da artırır.” (Ebu Bekr Kettânî (ö.322)

“Tasavvuf, kadere sabretmek; Allah'ın verdiği razi olmak ve dere tepeyi aşmaktır.” (Ebu Abdullah b. Hafif (ö.331)

“Tasavvuf, fuzuli işleri tamamen terk etmektir.” (Ebu Said b.el-Arabi (ö.340)

“Tasavvuf, hali gizlemek ve ihvana karşı makamı terk etmektir.” (Ebu'l Hasan Harkani (ö.425)

“Tasavvuf, Aklındaki her şeyi terk etmek, elindeki her şeyden uzaklaşmak ve isabet eden şeye üzülmemektir.” (Ebu Said b. Ebu'l-Hayır (ö.440)

Bunun gibi tarifleri çoğaltmak mümkündür. Bunlar bile bize tasavvufun anlaşılmasının kolay olmadığını, her tarifin özel hal tecrübelerine dayandığını göstermektedir. Bunun yanında bazı alimlerce tasavvuf şiir diliyle de açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin Olanlar Tekkesi Şeyhi İbrahim Efendi (ölm. 1066) tasavvufun tanımını aşağıdaki dizelerde ifade etmiştir⁴:

“Bidayette tasavvuf sufi bi-can olmaya derler Nihayette gönül tahtında sultan olmaya derler Tarikatte ibarettir tasavvuf mahv-ı suretten Hakikatte saray-ı sırda mihman olmaya derler. Bu ab u kil libasından tasavvuf ari olmaktadır Tasavvuf cismi safi nur-ı Yezdan olmaya derler Tasavvuf lem'ayı envar-ı mutlaktan uyarmaktır Tasavvuf ateş-i aşk ile suzan olmaya derler Tasavvuf şerait name-i hestiyi dürmektir Tasavvuf ehli şer'u ehl-i iman olmaya derler Tasavvuf arif olmaktadır hakimen adetullaha Tasavvuf cümle ehl-i derde derman olmaya derler Tasavvuf ten tılsımın ism miftahıyla açmaktır Tasavvuf bu imaret külli viran olmaya derler Tasavvuf sofi kali tebdil eylemektir bil Dahi her söz ki söyler ab-ı hayat olmaya derler Tasavvuf ilm-i tabirat-ü tevilatı bilmektir Tasavvuf can evinde sırrı sübhan olmaya derler Tasavvuf hayret-i kübrada mestü valih olmaktadır Tasavvuf Hakkın esrarında hayran olmaya derler Tasavvuf kalb evinden masivallahı gidermektir Tasavvuf kalbi mümin arşı Rahman olmaya derler Tasavvuf her nefeste şarka vü Garba erişmektir Tasavvuf bu kamu halka nighban omaya derler Tasavvuf cümle zerrati cihanda Hakk'ı görmektir Tasavvuf gün gibi kevnü nümayan olmaya derler Tasavvuf anlamaktır yetmiş iki milletin dilin Tasavvuf alem-i akla Süleyman olmaya derler Tasavvuf uryet-i vüska yükün can ile çekmektir Tasavvuf mahzar-ı ayat-ı gufran olmaya derler Tasavvuf ismi azamla tasarruftur bütün kevnü Tasavvuf camii ahkamı Kuran olmaya derler. Tasavvuf her nazarda zatı Hakka nazır olmaktadır Tasavvuf sofiye her müşkil asan olmaya derler Tasavvuf ilmi Hakka sinisini mahzen etmektir Tasavvuf sofi bir katreyken umman olmaya derler Tasavvuf küllü yakmaktır vücudun nar-ı la ile Tasavvuf nur-ı “illa” ile insan olmaya derler Tasavvuf on sekiz bin aleme dopdolu olmaktadır Tasavvuf nuh felek emrine ferman olmaya derler Tasavvuf “kul kefa billah” ile davet dürür halkı Tasavvuf irci'i lafzıyla mestan olmaya derler Tasavvuf günde bin kere ölüp yine dirilmektir Tasavvuf cümle alem cismine can olmaya derler Tasavvuf zat-ı insan zat-ı Hakk'da fani olmaktadır Tasavvuf “kurbu ev edna”da pinhan olmaya derler Tasavvuf canı canane verip azade olmaktadır Tasavvuf can-ı canan can-ı canan olmaya derler Tasavvuf bende olmaktadır hakikat Hak ey İbrahim Tasavvuf şer-i dilde bürhan olmaya derler.

İSLAM TASAVVUFUNUN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

İslam tasavvufunun kaynağı Kur'an ve Sünnete dayanmaktadır. Kur'an'a baktığımızda ayetlerin sufilere ilham kaynağı verdiği açık bir şekilde görülmektedir. Başta kıyamet günüyle ilgili ayetler onların korku ile yaşamaya sevk etmiştir. Sufiler, Kur'an'dan kötülüğü emreden nefisten (nefs-i emmare), Allah'la huzur içinde bulunan nefse (nefs-i mutmainne) kadar insan ruhunun çeşitli mertebelerini bulmuşlardır. Ayrıca, Allah'ın “... Biz ona şah

² Bkz. Reynold Nicholsın, İslam Sufileri, Terc. Mehmed Dağ vd., İstanbul, 1978.

³ R. Nicolson, Tasavvufun Menşei Problemi, çev. Abdullah Kartal, İstanbul 2004, s. 64-73.

⁴ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 2004, s. 44.

damarından daha yakınız” (Kaf suresi, 50/16). “O’nu gözler algılamaz, O ise, bütün gözleri idrak eder ...” (En’am suresi, 6/103), “... Nereye yönelirsen orada Allah’ın yüzü vardır ...”(Bakara suresi, 2/115), “Yer yüzünde inanç sahipleri için birçok ibretler vardır; kendinizde de; hala görmeyecek misiniz?”, vs. buyurması sufileri derinden etkilemiştir.⁵ Bunun yanında Kur’an, güzel ahlakın ve tasavvufun temeli durumunda olan tevbe, züht, sabır, şükür, muhabbetullah, hayşiyetullah gibi her Müslümanda olması gereken sıfatları bildirmiş, zikir, tesbih, tevekkül, teslimiyet, tefekkür, murakebe ve ihlas gibi amelleri teşvik etmiştir. Sufiler Kur’an’ın sunduğu bu sıfat ve amelleri kazanmaya ve yaşamaya gayret etmişlerdir.⁶ İslam Tasavvufunun ikinci kaynağı hadisler, yani Hz. Peygamberin sözleri ve yaşama şeklidir. Sufilerce en önemli olaylardan biri Hz. Peygamberin miraca yükselmesi olmuştur. Bu olay tasavvuf ehli için Allah’ın huzuruna manevi yükselişin ilk örneği sayılmıştır. Mutasavvıflar için Hz. Peygamberin ibadetleri de önemlidir, özellikle gece ibadeti kendilerine örnek almışlardır. Bunun yanında Hz. Peygamber insanları hayatlarının her anında Allah’ı zikretmeye, sürekli ibadet etmeye teşvik ettiği bilinmektedir.⁷ Hz. Peygamberin fakirliği övmesi ve bir defasında: “Ya Rab! Beni fakir olarak yaşat ve fakir olarak öldür ve fakirler arasında haşret” diye dua etmesini sufiler örnek almışlar ve uygulamaya çalışmışlardır.⁸ Ayrıca, sufiler her zaman yaşadıkları manevi zinciri Hz. Peygamber’e kadar götürmeyi kendileri için adet hale getirmişlerdir.⁹ Tasavvufun dış kaynaklı olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Bu görüşü savunanlar, sufilerin hal ve sözlerinden bazılarında hareket ederek yabancı tesirlerle karşılaştırma yapmışlar ve kendilerine göre benzerlikler bulmuşlardır. Tespit edilen bu benzerlikler şu noktalarda kendini göstermiştir: Bunların başında Batılı müsteşriklerin İslam tasavvufunun Hristiyanlıktan etkilenerek ortaya çıktığı iddiası yer almaktadır. Buna göre ilk zahit-sufiler züht ve takva eğilimlerini Hristiyan rahiplerinden öğrenmişlerdir. Bunun yanında “sufi” adının türetildiği “yün elbise”, Hristiyan geleneğinden geçmiştir.¹⁰ İkinci bir iddiaya göre İslam tasavvufu Yeni Eflatunculuktan etkilenmiştir. Buna göre Müslümanlar, Yunanca’dan tercüme edilmiş kitaplardan etkilenmişler ve tasavvuf da bundan payını almıştır. Batılıların örnek gösterdikleri Mısırlı Zu’n-Nun bu süreçte önemli rol oynamış, tesir altında kaldığı Yeni Eflatunculuğu İslam dünyasına taşımıştır.¹¹ Müslümanlar, İslam dünyasının genişlemesi sonucunda eskiden Budizm’in etkili olduğu halklarla temas kurmuşlardır. Üstelik önceleri Budizm’in egemen olduğu Horasan ve Maverünnehr zamanla sufiliğin merkezleri haline gelmiştir. Bunu göz önüne alan bazı Batılı araştırmacılar tasavvufun Budizm’den etkilenebileceğini ileri sürmüşlerdir. Sufilikteki vahdet-i vücud şekliyle Fena, Budizm’deki Nirvana ile karşılaştırılmış ve benzer yönleri olduğu söylenmiştir. Ayrıca, İbrahim b. Ethem gibi büyük sufilerin hayatlarından örnekler vererek bunları kanıtlamaya çalışmışlardır. Buna göre İbrahim b. Ethem’in hayat tarzı Buda’nınkine benzetilmektedir.¹² Bunun yanında büyük mutasavvıflardan sayılan Bayezid-i Bistami’nin öğretmeninin Sindi adında biri olduğu ve onun Hind kökenli biri olabileceği söylenmiştir.¹³ İslam tasavvufunun hırka, tesbih ve zikir esnasında nefes almanın da Hind tesiriyle girdiği bildirilmiştir.¹⁴ Bunların dışında İslam tasavvufunun Yahudilikten, Gnostizim’den ve Orta Asya Şamanizm’den de etkilendiği ileri sürülmüştür. Yağmur yağdırmak için yapılan Sufi raksın Şamanizm’den geldiği bildirilmiştir. Bunun yanında güzelliğe duyulan saygı Orta Asya Türklerinde İslam’a geçmeden önce de görülmüştür. Ayrıca, Sufiler’in “uçanlar” ile ilgili efsaneleri eskiden Türkler arasında da yaygın olduğu ifade edilmiştir.¹⁵ Bütün bunlara baktığımızda açıkça şunu görmek mümkündür ki, bütün din ve kültürlerde mistik hareketler görülmüştür. Onun insanlarımızın inandıkları herhangi bir dinin ayrılmaz bir olgusu olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla insan inançlı oldukça bu olguyla beraberdir. Demek, bir dindeki mistik gelişmenin diğer bir mistik hareketlerden kaynaklandığını veya ödünç aldığını tartışmak anlamsızdır. Şurası muhakkak ki, bir dindeki mistik gelişme diğer mistik hareketlerle benzer yönleri olabilir, zamanla karşılıklı etkileşimler de gözlenebilir. Bu onların aynı olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü, benzerlikler kadar farklılıklar da vardır. Netice olarak İslam Tasavvufunun kaynağı Kur’an ve sünnete dayandığını söyleyebiliriz. Ancak, zaman içerisinde diğer dinlerdeki mistik hareketlerle de karşılıklı etkileşim içerisine girdiği kuşkusuzdur.¹⁶ İslam tasavvufunun ortaya çıkışı ve gelişim tarihi de önem taşımaktadır. İslam Tasavvufu ilk asırlardan itibaren ortaya çıkan züht hareketiyle kök salmaya başlamıştır. Bu

⁵ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul 2001, s. 41.

⁶ Selvi, s. 28-29.

⁷ Schimmel, s.42-43.

⁸ A. J. Arberry, Tasavvuf, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul 2004, s.27.

⁹ Hucviri, s.153-181.

¹⁰ Nicholson, İslam Sufileri, s. 8.

¹¹ Nicholson, a.g.e., s. 11.

¹² Nicholson, a.g.e., s. 14.

¹³ Julian Baldak, Mistik İslam, çev. Yusuf Said Müftüoğlu, İstanbul 2002, s. 57.

¹⁴ Selvi, s. 45.

¹⁵ Baldak, s. 39.

¹⁶ Selvi, s. 46-48.

dönemde züht yolunu tutanlar, dünya ve dünya nimetlerinden yüz çevirmeyi, dini hususlara titizlikle ve harfiyen uyumaya çalışıyorlardı. Zahitlerin amacı Allah'ın rızasını kazanmak, onun azabından kurtulmaktı. Özellikle Allah korkusu, cehennem korkusu, ölüm korkusu ve günah korkusu ilk zahitleri derinden etkilemişti.¹⁷ Diğer bir yandan onların züht hayata çekilmelerine İslam dünyasında gelişen değişiklikler ve kargaşalar neden olmaktadır. Dördüncü halife olan Hz. Ali'nin 661 senesinde öldürülmesinden sonra iktidarı ele geçiren Emeviler bir asra yakın, halife Ömer b. Abdulaziz (717-720) hariç, Müslümanları İslam'ın idealinden uzak yönetmişler, bundan dolayı her zaman zahitlerce, dünyevi değerlere aşırı bağlanmak ve Allah'a karşı saygısız davranışlarıyla suçlanmışlardır. Bu da ilk zahitlerin iktidarın ve toplumun günah işlemekte olduğu duygularını güçlendirmiş ve onlardan uzak, inzivaya çekilerek yaşama arzularını artırmıştır.¹⁸ Buna rağmen ilk zahitler züht hayatlarını aşırılıklara götürmüyorlardı. Toplum faaliyetlerine katılıyor, ihtiyaçlarını karşılamak için çalışıyorlardı.¹⁹ Emeviler döneminde iyi bir yönetim sergileyen halifenin Ömer b. Abdulaziz olduğunu söylemiştik. O yalnızca erdemli davranışıyla değil, aynı zamanda iman ve zühdü ile de şöhret kazanmıştı. Bununla beraber tasavvufun atası, ilk ve en seçkin zahit-sufi olan Hasan el-Basri (ö.110/728) ile aynı dönemde yaşamış ve onunla haberleşmiş olmasıyla da takdir edilmiştir.²⁰ Dört halife dönemi sona erirken, uzun bir dönemini Irak'ta Basra şehrinde geçiren ve dolayısıyla bu şehrin ismi ile anılan Hasan el-Basri Hz. Ömer'in halife olduğu dönemin sonlarında Medine'de doğmuştur. Hz. Ömer ona hayır dualarında bulunmuş ve ululamıştır. Hasan el-Basri'nin yetişkinlik çağında Medine'de iken Hz. Ali'nin önünde diz çöktüğü söylenmiştir. Sonradan ortaya çıkan sufi tarikatların pek çoğu da manevi silsilesini bu büyük zahit-sufi Hasan el-Basri vasıtasıyla Hz. Ali'ye ve dolayısıyla Hz. Peygambere bağlamışlardır.²¹ Hasan el-Basri, kendini sadece fetihlere adanmış Müslüman toplumu uyarmaya çalışmış, onlara kıyamet gününü hatırlatmış, bundan kurtulmaları için Kur'an ve sünnete sınıksız sarılmaları gerektiğini bildirmiştir. Kendisi zühd hayatı yaşamış ve onu bir çok zahit kendilerine örnek almıştır.²² Kendinden "ilk sufi" olarak bahsedilen Ebu Haşim el-Küfi (ö.150/767) de Hasan-ı Basri yolundan gitmiş büyük zahitlerden sayılmıştır.²³ Abbasilerin 750 senesinde iktidara gelmesiyle İslam tarihinde önemli bir dönem başlamış oldu. Bu dönem başlarken bir yandan İslam ilimleri gelişme gösterirken, öbür yandan İslam toprakları genişlemiş, Türklerin yaşadıkları Horasan ve Mavereunehr bölgeleri İslam'la yakından temasa geçmişlerdi. Ayrıca, züht hareketi buralara kadar ulaşmıştı. Zamanla tasavvufun merkezi haline gelecek olan Türklerin de yaşadığı Horasan bölgesinde ilk zahitler ortaya çıkmışlardı. Bunların başında İbrahim b. Ethem (ö. 160/777) ve onun öğrencisi tacir ve tevekkülü mistik hal olarak tanımlayan Şakik-i Belhi (ö.194/810) gelmekteydiler. Büyük zahit-sufi Mervli Abdullah b. El-Mubarek (ö.181/779) zühdün dışında hadis, tefsir fıkıhla da uğraşmış ve "Kitabü'z-Züht" isimli kitabı bu dönemde yazmıştır. Önceleri haydutken daha sonra İslam dinden etkilenip kendini bu dine adanmış Horasanlı Fudayıl b. İyaz (ö.187/803) da zahitliğin örneklerinden sayılmıştır. Bunun ardından öğrencisi sayılan Merv'de doğan Bişir b. El-Haris el-Hafi (ö.227/841) ise, "başkaların fikrine aldırılmazlık etmeme" fikrini ilk ortaya atan sufi olarak bilinmektedir. Onun fikirleri daha sonra Melametiye hareketinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁴ Türklerin İslamlaşma sürecinde etkili olmuş sufi hareketlerinin de Melametilikten etkilendiği ileri sürülmüştür. Hasan el-Basri öldüğü sıralarda Rabiyatü'l-Adeviyye 11 yaşındaydı. Onun döneminde İslam aleminde bazı ahlaki problemler ve ayrılıklar başlamıştı. O, yaşadığı zaman içerisinde bu problemlere karşı güreşmiş, manevi değerleri geri kazanmada insanlara örnek olmuştur.²⁵ Ayrıca, Rabiyatu'l Adeviye (ö.185/801) insanlara Allah sevgisinden bahsederek korkuyla başlayan züht hareketine "İlahi aşkı" (muhabbetullah) katmıştır. Onun Allah sevgisini yücelterek şöyle dua ettiği rivayet edilir: "Ey Rabb'im! Eğer Cehennem korkusuyla sana ibadet edersem, beni Cehenneminde yak; eğer Cennet umuduyla sana ibadet edersem beni Cennetinden mahrum et; ama Senin rızan için Sana ibadet edersem, beni Ebedi Cemalinden mahrum etme"²⁶ Hadis de rivayet eden Haris el-Muhasibi (165/781) "er-Ri'aye" ve "Kitabü't Tevehhüm" gibi eserlerini bu dönemde kaleme almıştır. Eserlerinin büyük bir kısmı riyazetle ilgili olup, ismini de nefes muhasebesi anlamındaki "muhasebeden" almıştır.²⁷ Bu asırlara damgasını vurmuş mutasavvıflardan biri de Mısırlı Zu'n-Nun'dur (ö.246/861). Tasavvufa marifet (gnosis) fikrini ilk dahil eden kişi olarak bilinir. Ayrıca, onun bir simyacı olduğu, Mısır hiyerogliflilerini

¹⁷ Nicholson, İslam Sufileri, s. 3.

¹⁸ Schimmel, s. 44.

¹⁹ Süleyman Uludağ, Keşful Mahcub tercümesine giriş, İstanbul 1982, s.19.

²⁰ Arberry, s. 31

²¹ Martin Lings, Tasavvuf Nedir?, tercüme haz. Akabe yayınları, İstanbul 1986, s. 124.

²² Schimmel, s. 46

²³ Hakkı Dursun Yıldız, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c. XIV, İstanbul 1989, s. 351.

²⁴ Arberry, s. 37.

²⁵ Lings, s. 126.

²⁶ Arberry, s. 40.

²⁷ Arberry, s. 45.

bildiği söylenir.²⁸ Bununla beraber bir yandan Rabiyyatu'l Adeviye ile başlayan Allah sevgisini (muhabbetullah) Mar'uf Kerhi (ö.815) geliştirirken, öbür taraftan Seri Sakati (ö.251/865) tasavvuf yolunun alametlerini tespit etmeye, makam ve hallerini tertip etmeye başlamıştır.²⁹ Bu dönemde yaşamış ve tasavvufun simgelerinden biri durumuna gelen Bayezid-i Bistami (ö.261/875) Batılıların ilgisini çekmiştir. Onların ilgisini çekme nedenlerin başında onun hocasının Ebu Ali Sindi isminde biri olması gelmektedir. Onun bir Hindu inancına sahip olduğu kanaatine varmışlardır.³⁰ Bunun yanında Bayezit-i Bistami'nin ilk olarak Hz. Peygamberin miracını tasavvufi deneyimle açıkladığı ileri sürülmüştür.³¹ Aynı zamanda bu asırlarda İslam dünyasında Tirmizi (ö.280/893), Sehil et-Tüsteri (ö.896), Ebu Bekr el-Harraz (ö.899), Yahya b. Mu'az (ö.285/907), Amr el-Mekki (ö.909), Cüneyd-i Bağdadi (ö.298/910) vs. büyük mutasavvıflar yetişmişti. Bunun yanında bu dönemde sufilerce, niyetin amelden önceliği, sünnetin farzdan önemliliği ve taatın ibadetten daha hayırlı olduğu söylenmeye başlandığı ileri sürülmüştür. Bu tutum diğer insanların dikkatini çekmiş ve tepkiler vermeye başlamışlardır. İnsanlar bu tür iddiada olanları tehlikeli sayıyorlar ve küfürle suçluyorlardı.³² Bunların arasında sufilere yönelik en şiddetli düşmanlık fıkıhçılardan gelmiştir. Sufiler, fıkıhçıları dini, bir merasim hayatı ve ruhaniyeti olmayan bir kaideler toplama yaptıklarını söylüyorlardı. Fıkıhçılar da onları zımdık ve kafirlikle suçlamışlar ve bu konuda başarılı da olmuşlardır. Bunun sonucunda bazı sufiler yargılanmış ve bazen idam cezasına çarptırılmıştır.³³ Yani, Sufilerin tutum ve tavırları sıradan halk tarafından tam olarak anlaşılammıştır. Hallac-ı Mansur'un (ö.912) "Enel Hak" ifadesini kullanması ve bundan dolayı idam edilmesi halkın o dönemlerdeki tasavvuf hakkındaki görüşlerini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Hallac-ı Mansur'un fikirleri artık tasavvufun İslam alemi için vazgeçilmez olduğunu, onun da ayrı yeri olduğunu göstermiştir.³⁴ Bu gibi olaylardan sonra sufilerin bir çoğu bir yandan kendilerini tasavvufu toplumu bağdaştırmaya, gelecek kuşak için tasavvufu teorik düzeyde yapılandırmaya adanırken, bir yandan da kendilerini Kur'an ve Hadis'e adanarak ve eserler yazmakla savunuyorlardı. Ebu Bekr eş-Şibli (334/946), Ebu Bekr el-Vasiti (ö.331/942), en-Nifferi (ö.350/961), Ebu Said b. Ebil'l Hayır (357/967), İbn el-Hafif (ö.371/982), İbn el-Arabi gibi sufiler bu dönemde ün kazanırken, Serrac (ö.378/988) "el-Luma", Kelabazi (ö. 380/990) "et-Taarruf", Ebu Talip Mekki (ö.386/996) "Kutu'l Kulub" isimli kitaplarıyla öne çıkıyorlardı.³⁵ Ayrıca, bu asırlarda tasavvuf İslam dünyasının her tarafına yayılmış, İslam aleminin her yerinde sufiler cemaatlar ve fırkalarla teşkilatlanıyordu.³⁶ Böylece İslam tasavvufunun temelleri atılmış ve İslam alemindeki yerini almıştır. Bununla beraber İslam dünyasında kargaşalar meydana gelmiş bir çok mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu da tasavvufun her tarafta yayılmasına ve rağbet görmesine yardım ediyordu. Çünkü halk kargaşalardan bıkmış, kurtuluşu tasavvufa sığınmakta bulmuşlardı. Diğer taraftan halkın tasavvufa meyleden yönünü fark eden devlet adamları, onları korumak için sufilere de saygı göstermeye başlamışlardır. Bu da sufilerin her tarafa yayılmalarını ve rahatça hareket etmelerini kolaylaştırmıştır.³⁷ Bu asırlarda sahte sufiler de ortaya çıkmışlardır. Onlar asıl sufilerin hürmetinden faydalanarak ortaya fesat karıştırmaya başlamışlardır. Bu durumu bertaraf etmek ve tasavvufu meşrulaştırmak için o dönemin de büyük mutasavvıflarından Kuşeyri (ö.465/1072) "Risalesi" ve Hucviri (450/1057) "Keşfu'l Mahcub" isimli eserleri ile bunlara karşı çıkmış³⁸ ve tasavvufun aslını göstermeye çalışmışlardır. Asıl tasavvufu halkı yakınlaştıran, onun önemini kavratan Gazzali (ö.1111) olmuştur. Gazzali hayatında sufilik tecrübesi geçirmiştir. Bu tecrübe sonucunda şüphecilikten kurtulmanın güvenilir tek yolunun tasavvuf olduğu kanaatine varmıştır.³⁹ Gazzali'den sonra Abdulkadir el-Geylani (ö.561/1161) de bu konuda insanları aydınlatmaya çalıştı ve Bağdat'ın kapılarında birinin yakınında halka tasavvuf dersleri verdi. Bu dersleri sadece Müslümanlara değil, Yahudi ve Hristiyanlara da verdi. Onlar arasında bazıları İslam'ı seçtiler.⁴⁰

Ayrıca, Abdulkadir el-Geylani ile tasavvufun tarikatlar dönemi başlamış oldu.

²⁸ Arberry, s. 50.

²⁹ Uludağ, a.g.e., s. 20.

³⁰ Baldak, s. 57.

³¹ Schimmel, s. 61.

³² Uludağ, a.g.e., s. 20-21.

³³ Uludağ, a.g.e., s. 22.

³⁴ Lings, s. 129-131.

³⁵ Arberry, s. 61-66.

³⁶ Uludağ, a.g.e., s.22.

³⁷ Uludağ, a.g.e., s. 24-26.

³⁸ Hucviri, s.75-98.

³⁹ Lings, s. 132.

⁴⁰ Lings, s. 133.

SONUÇ

Tasavvuf, İslam kültür ve medeniyet havzasında ortaya çıkan önemli tefekkürî ve amelî tezahürlerden biridir. İnsanın iç dünyasını inşa eden, kalbin güzel ahlâk ile teçhîz edilmesine önem veren, dinî tecrübeleri zenginleştiren bir yaşama, düşünme ve yorumlama şekli olan tasavvuf, zamanla dinî ilimlerden biri olmuştur.

Bir çeşit nefis, ruh ve zihin hayatı olan tasavvufun tanımı, kişilere ve zamana göredeğişmektedir.⁴¹ Mesela bunlardan biri, Muhammed b. en-Nuri (ö.2957907-8) tasavvufun nefse ait bütün zevklerin terkedilmesinden ibaret oldu ğunu söylerken Cüneyd Ba ğdadi (ö.297 /908-910), onu aç durmak, dünyayı terketmek, ali şılagelen ve hoş a giden şeyleri kesip atmak⁴²olarak tammhyordu.⁴³ İbn Haldun da, onu dünyanın terki ile Allah'a yönelme ve halk ın rağbet gösterdi ği herşeyden uzalda ma olarak tarif ediyordu. ⁴⁴ İşte böylece başlayan bu akım, müslüman topluluğunun hı zla yayılması ve bunun sonunda meydana gelen çe şitli etkiler, siyasal çekişmeler ve idarecilerin baskıları ile geliyor insanlar arasında zühd eğilimi artıyordu. Tasavvufun başlangıcı kabul edilen zühd konusunda metinlerde rastlanan rivayetler hieri 2. asra kadar ç ıkar.⁴⁵ Bu tarihten itibaren, bu akımı bilen birçok kimse, Basra, Kufe, Hicaz ve Horasan'da sistemlerini yayabilmek için merkezler kurdular. Bu e ğilimi ilk defa uyguladığı bilinen Hasan Basri (5.110 /728) sufilerin bu konuda büyük bir şeyhi oldu ve eğilimin tasavvufa dönüşü onunla baş ladı . Hemen sonra zikir meclisleri ve tekkeler kuruldu.

KAYNAKÇA

- Hayrani Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, AÜİF Yay., 1986, s. 5-12.
- Arberry, A. J., Tasavvuf, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul 2004.
- Baldak, Julian, Mistik İslam, çev. Yusuf Said Müftüoĝlu, İstanbul 2002.
- Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 2004.
- Erşahin, Seyfettin, Kırgızlar ve İslamiyet, Ankara 1999.
- Hücviri, Keşful Mahcub, çev. Süleyman Uludaĝ, İstanbul 1982.
- Kelabazi, Doĝuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf, haz. SüleymanUludaĝ, İstanbul 1992.
- Kuşeyri, Risale, çev.: Tahsin Yaz ıcı , İstanbul 1967; Süleyman Uluda ğ, İstanbul 1981.
- Lings, Martin, Tasavvuf Nedir?, tercüme haz. Akabe yayınları,İstanbul 1986.
- Massignon, L., Akhbar al-Hallaj, Paris 1965, s. 144
- Nicholsın, Reynold, İslam Sufileri, ter: Mehmed Daĝ vd., İstanbul.1978.
- Tasavvufun Menşei Problemi, çev: AbdullahKartal, İstanbul, 2004.
- Schimmel, Annemarie, İslamın Mistik Boyutları, çev: ErgunKocabıyık, İstanbul 2001.
- Selvi, Dilaver, Kur'an ve Tasavvuf, İstanbul 1997.
- Uludaĝ, Süleyman, "Hallac-ı Mansur", DİA., c. XV, İstanbul 1997.
- Keşful Mahcub tercümesine giriş, İstanbul 1982.
- Yıldız, H. Dursun, İslamiyet ve Türkler, İstanbul 1980.
- Doĝuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c. XIV, İstanbul 1989.

⁴¹ Arberry, a.g.e., s. 73

⁴² Massignon, Akhbar al-Hallaj, Paris 1965, s. 144.

⁴³ Kuşeyri, a.g.e., s. 68.

⁴⁴ Kuşeyri, a.g.e., 233

⁴⁵ Hayrani Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, AÜİF Yay., 1986, s. 5-12.

HANNAH ARENDT'İN POLİTİK DÜŞÜNÇESİNDE YURTTAŞLIK KAVRAMI¹

Müge ÇAĞLAYAN²

Özet

Hannah Arendt için politika, insan hayatını yaşamaya değer kılan tek etkinliktir. Bu etkinliğin aktörleri ise yurttaşlardır. Bu çalışmanın konusu; "Arendt'in politik düşüncesinde yurttaşlık kavramıdır." Arendt'in idealize ettiği yurttaş, politikaya aktif katılım sağlayan, farklılıklarıyla kendini ortaya koyan daha da önemlisi dünyanın geleceği hakkında söz sahibi olan insandır. Arendt, yurttaşı dünyaya karşı sorumluluğa ve ortak dünyayı kurmaya davet eder. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da bir Yahudi olarak var olmaya çalışan Hannah Arendt, yaşadığı döneme ve olaylara kayıtsız kalamayan bir düşünür olarak tüm bu yaşananları sorgulamıştır. Onun için yurttaş olmak, yurttaş olmanın niteliklerini anlamak ve açıklamak önemli bir sorun haline gelmiştir. Çalışmada Arendt'in tanımladığı yurttaşlık kavramına değinilmiştir. Arendt'in tanımladığı yurttaşlık diğer kavramlardan bağımsız değildir. Bu nedenle çalışmada Arendt'in *vita activa* ve özel - kamusal alan tanımlarına da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arendt, Yurttaşlık, Vita Activa, Kamusal Alan

THE CONCEPT OF CITIZENSHIP IN THE POLITICAL THEORY OF ARENDT

Abstract

Politics, for Hannah Arendt, is the sole activity that makes the human life worth living. Actors of this activity are the citizens. This work examines the idea of citizenship in the political theory of Hannah Arendt. Citizen in the Arendtian paradigm, is who actively participates in politics, reveal his differences in the public realm and who has a say in the future of the world. Arendt encourages the citizens to take on responsibility for the world and establish the common dwelling space. Hannah Arendt, who tried to exist as a Jew in Germany during World War II, questioned all these events as a thinker who could not remain indifferent to his time and events. In this study, Arendt's definition of citizenship is mentioned. This activation is included in the definitions of *vita activa* and private - public space.

Key Words: Hannah Arendt, Citizen, Vita Activa, Public Space

Giriş

Günümüz liberal demokrasilerinde yurttaşlık, kanunlar tarafından tanımlanmış hak ve ödevler nedeniyle hukuki bir durum olarak görülmektedir. Ulusal aidiyet ile bağlı olan yurttaş, bir kimliğe ve belli başlı tanınmış sosyal haklara sahiptir. Politikanın bir egemenlik ve yönetim biçimi olarak görülmesi sonucu yurttaşlar ancak seçimden seçime oy kullanarak politikaya katılım sağlayabilmektedirler.

Arendt'in tanımladığı yurttaş, günümüz yurttaşlık düşüncesinden oldukça farklıdır. Onun için yurttaşlık sadece belli zamanlarda oy kullanmak değil, ortak dünyayı kuran ve ona karşı sorumluluk duyan politik bir faaliyettir. Politika ve yurttaşlık hakkında farklı tanımlar yapan Arendt'i önemli kılan ise yaşadığı çağın politik trajedilerini sorgulaması ve eserlerinde felsefi, toplumsal ve politik analizlerde bulunmasıdır. O, bugün filozof olarak anılmasına rağmen dünyaya karşı sorumluluk duyması nedeniyle kendini politika teorisyeni olarak tanımlamıştır.

Arendt'in politik düşüncesini ve farklı yurttaşlık kavramını anlayabilmek için yaşadığı döneme ve düşüncesinin arka planını oluşturan politik olaylara bakılması gerekmektedir. Arendt, Avrupa ülkelerinde totaliter yönetimlerin iktidarda bulunduğu, Sovyet Rusya'da Stalin döneminin yaşandığı, Kuzey Afrika ülkelerine emperyal saldırıların olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemde milyonlarca insan göç etmek zorunda kalmış, mülteci olarak yaşadığı ülkelerde yurttaşlık haklarından mahrum bırakılmış ve bunların da ötesinde ırkından dolayı ölüm odalarına gönderilmiştir.

Almanya'da bir Yahudi olarak yaşayan Arendt, Nazi yönetiminden kaçarak Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmiş ve hayatını mülteci olarak sürdürmüştür. Amerika Birleşik Devletleri'nde vatandaşlığa geçene kadar sekiz yıl vatansız statüsünde kalan Arendt, yurttaş olmanın bir insan için ne anlama geldiğini yaşadığı deneyimle öğrenmiştir. Arendt, yaşadığı döneme ve olaylara kayıtsız kalamayan bir düşünür olarak tüm bu yaşananları

¹ Bu çalışma 2017 yılında tarafımda hazırlanan ve sunulan "Hannah Arendt'in Politik Düşüncesinde Yurttaşlık Düşüncesi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

²Doktora Programı Öğrencisi, Bartın Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mugecaglayan@gmail.com

sorgulamıştır. Onun için yurttaş olmak, yurttaş olmanın niteliklerini anlamak ve açıklamak önemli bir sorun haline gelmiştir. Ama asıl cevabını aradığı soru, insanlar totalitarizmin yarattığı ve bir insanın kabul edemeyeceği kadar kötü olaylara neden sessiz kalmış dahası nasıl bu olayların bir parçası haline gelmiştir? Arendt, kendisinin de tanık olduğu bu dönem için şu soruları sorar; Ne oldu? Neden oldu? Bu nasıl mümkün oldu?

Arendt için yurttaş, politik insandır. Ancak yirminci yüzyıl ile birlikte totaliter yönetimlerin iktidar olmasıyla yurttaşların oluşturacağı ortak dünya düşüncesi tamamen yıkılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi yönetimi altında yaşamış bir düşünür olan Hannah Arendt, yaşadığı dönemin izlerini politik düşüncesine yansıtmakta oldukça cömert davranmıştır. Tanık olduğu olaylar onun politikasını şekillendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı karanlığında yaşadıklarından yola çıkarak kendi düşüncesini ve politik kuramını oluşturan Arendt, kitaplarıyla da döneminde tartışılan ve eleştirilen bir isim haline gelmiştir. Arendt için politika, tüm insanî etkinliklerin en mükemmelidir ve bu mükemmel etkinliğin aktörleri politikaya aktif katılım sağlayarak, eylemleriyle özgürleşen yurttaşlardır.

Çalışmanın amacı; Arendt'in politik düşüncesi ve bu düşünceyi oluşturan kavramlara değinilerek idealize ettiği yurttaş tanımını anlamak, günümüz politikasında ve yurttaşlık düşüncesinde ne gibi imkanlar sağlayabileceğini tartışmaktır. Diktatör yönetimler nedeniyle savaşların yaşandığı, milyonlarca insanın mülteci haline geldiği ve bu insanların en temel insan hakkından bile yoksun bırakılma politikalarının izlendiği günümüzde Arendt'in düşüncesi biz yirmi birinci yüzyıl insanına nasıl bir çözüm önerisi sunmaktadır? Çalışmada Arendt'in eserleri incelenmiş ve onun düşüncelerini aktaran ve yorumlayan yayınlardan faydalanılmıştır.

Vita Activa (Aktif Yaşam)

Arendt'in politika ve yurttaşlık hakkındaki görüşlerini aktarabilmek için öncelikle düşüncesinin zeminini oluşturan temel kavramları incelemek gerekmektedir. Arendt'in yurttaşlık düşüncesini oluşturan bu kavramlar öylesine iç içe geçmiştir ki onları birbirinden bağımsız düşünmek imkansızdır.

Arendt'in düşüncesinin ana hatlarından biri, *vita activa* kavramı ve bu kavrama karşılık gelen insanlık durumudur. *Vita activa*; Arendt'in politik düşüncesinin başlangıç noktasını oluşturur ve Arendt, politik teorisini *vita activa* terimi etrafında şekillendirir. Onun için *vita activa*, "yeryüzünde insan eliyle yaratılmış koşullar altında yaşamak zorunda olmamızdan kaynaklanan insanlık durumuna karşılık gelir"(Arendt, 2011a: 55). *Vita activa*, üç temel insani etkinlikten oluşmaktadır. Bu etkinlikleri ise emek (labor), iş (work) ve eylem (action) olarak sıralamıştır. Bu insani etkinlikler birbiriyle ilişkili olarak insanlık durumunu meydana getirirler.

"Vita activa'nın parçası olan üç temel etkinlik olarak emek, iş ve eylem ölümlü bir varlık olan insan varoluşunun bu dünyaya bağımlılığından ve ölümsüzlük arzusundan beslenir. Emek, hayatın ve türün sürekliliğini garanti altına alır, iş; insan eseri dünyanın faniliğine kalıcılık kazandırır. Eylem ise bellek ve tarihin koşuludur" (Arendt, 2011a: 37).

Arendt'e göre varlıklarını insanlara borçlu olan bu etkinlikler, insanların koşullanmasını sağlamaktadır. *Vita activa*'nın gerçekleştiği dünya, insani etkinliklerin üretildikleri şeylerden oluşur. Ayrıca, "insanlar yeryüzündeki hayatın kendilerine verilmiş durumlarına ek olarak, insani kökenlerine ve değişkenliklerine rağmen doğal şeylerle aynı koşullayıcı güce sahip, kendilerine ait, kendi eserleri olan koşullar üretirler" (Arendt, 2011a: 38). Yani insani dünyaya ait ya da insanın gayretiyle bu dünyaya katılmış her şey insanlık durumuna karşılık gelmektedir.

Arendt'in politik düşüncesinde *vita activa* filozofların yaşamına karşılık gelen *vita contemplativa*'nın karşısına konumlanmıştır. Arendt, *vita activa*'nın eski değerini kaybettiğini ve yeniden o değeri kazanması gerektiğini düşünmektedir. Aslında *vita activa* ve *vita contemplativa* arasındaki karşılaştırma eylem ile düşünce arasındaki karşılaştırmadır. Arendt için *vita activa* ve *vita contemplativa* "birbirinden tamamen farklı iki merkezi insani ilgi konusunu oluşturur"(Arendt, 2011a: 49). Bu anlamda *vita activa*, aktif bir politik hayatı tanımlarken *vita contemplativa*, politikadan uzakta bir yaşamı ifade etmektedir. Tefekkürün (düşüncenin) yüceltilmesi *vita activa*'nın hiyerarşisinin ve aralarındaki net ayrımın yok edilmesi sayesinde olmuştur. Arendt, bu ayrımın yapılmamasını eleştirmiştir. Arendt, "*vita contemplativa* ile *vita activa* arasındaki ilişkiyi tarif ederken, iki kavramsallık arasında bir hiyerarşi tesis etmekten çok *vita activa*'nın içerisindeki tefekkürü yeniden canlandırmayı amaçlamıştır" (Öztan, 2006: 101). Ona göre *vita activa*'nın eski değerinin kazanılmasının yolu, *vita activa* (emek, iş ve eylem) etkinliklerinin aralarındaki ayrımın net bir şekilde yapılması gerekliliğidir. Arendt, *vita activa* kavramıyla insanlık durumunun ulaşacağı sınırları belirlerken, asıl amacının politik insana (*Homo Politicus*) ulaşmak olduğunu söyler.

Arendt, terime tarih içinde farklı anlamlar yüklediğini belirtir. O, *vita activa*'nın Augustine düşüncesinde de kamusal ve politik meselelere adanmış bir hayat olarak *vita negotiosa* şeklinde yer aldığını belirtir. Arendt bu nedenle *vita activa* terimini kendisi gibi anlayan anlayan tek kişinin Augustine olduğunu söyler. Ona göre *vita activa*; dünya işleriyle her türden meşguliyet tarzını ifade etmektedir. Ancak Augustine'den sonraki dönem

düşüncesinde, felsefenin eylem karşısında üstünlüğü önemsenmiştir. Hatta "filozoflar yaşamın zorunluluklarından ve başkaları tarafından bir şeye mecbur tutulmaktan azade olmak anlamında Antik özgürlüğe, bir de siyasi etkinlikten özgür ve uzak olmayı eklediler"(Arendt, 2011a: 45). Arendt, Platon'un siyaset felsefesinde de bu üstünlüğü gördüğünü belirtmektedir. "Platon'la birlikte, politika, filozof için insan yaşamının basit ilksel ihtiyaçlarıyla ilgilenen ve mutlak felsefi ölçütlerin uygulanması gereken bir alan haline geldi" (Berktaş, 2012: 55). Bunun nedenini ise Sokrates'in haklılığını ispatlayamayarak cezalandırılması olduğunu düşünmektedir. Sokrates'in, kendi yurttaşları tarafından suçlu bulunması Platon'un geleneksel düşüncesinin başlatıcısı olmuştur.

Emek - Animal Laborans

Emek; "büyümesi, metabolizması ve mukadder çöküşü, yaşam süreci içerisindeki emek yoluyla aynı anda üretilen ve beslenen hayati zorunluluklara bağlı, insan bedeninin biyolojik yaşam süresine karşılık gelen bir etkinliktir" (Arendt, 2011a :35). Arendt'e göre emek (labor), hayatın ve türün yeniden üretimine, insan yaşamının sürdürülmesine adanmış, biyolojik ihtiyaçların belirlendiği temel bir faaliyettir. Emek etkinliği diğer etkinliklerin aksine sadece biyolojik ihtiyaçların güdümündedir. "Emek, biyolojik yaşamın kendisine karşılık gelir, *animal laborans* niteliğiyle insan, biyolojik yaşam sürecinin bir parçasıdır" (Berktaş, 2012: 48). Biyolojik ihtiyaçların güdümünde yer alan emek, bu nedenle politika dışı ve özgürlükten uzak bir etkinliktir. Hayatını sürdürebilmek için beslenmek ve üremek zorunda olan insan, bu özelliği nedeniyle hayvan ile aynı konumdadır. Tüm bu nedenler sebebiyle Arendt, emek etkinliğini *vita activa* hiyerarşisinde en altta konumlandırmıştır.

Arendt, Antik Yunan'da emeğe; bedene uygulanan acı, deformasyon ve harcanılan zaman olarak bakıldığını söyler. Antik dönemde kalıcı bir eser bırakmayan her işin olumsuz görüldüğünü ve bedeni çok fazla yıpratın mesleklere sahip insanların yurttaş olarak kabul edilmediklerinden bahseder. Bu doğrultuda; yurttaşlar *polis* yaşamına daha çok vakit ayırmış, politika yapmak dışında her şeyden ellerini çekmişlerdir. "Antik dönemde baskın olan bu iki düşünce nedeniyle emek hor görülmüştür ve bu durum, emek ve iş ayrımı üzerinde durulmamasına neden olmuştur" (Arendt, 2011a: 136). *Animal laborans* biyolojik ihtiyaçlarının güdümünde ve döngüselidir. İnsan hayatının devamı için bu döngü zorunludur. Arendt, *İnsanlık Durumu*'nda söz konusu döngüyü şu şekilde tanımlar;

"İnsanın biyolojik süreci ile dünyanın gelişme ve çürüme süreçlerinin ortak özelliği, doğanın dairesel hareketinin birer parçası, dolayısıyla bitimsiz birer tekrar olmalarıdır. Bunların üstesinden gelme zorunluluğundan kaynaklanan bütün insani etkinlikler de, doğanın dairesel tekrarlarına tabidirler ve tam söylersek kendinde bir başlangıç ve son taşımazlar" (Arendt, 2011a: 155).

Döngüsel bir etkinlik olması nedeniyle, "bedensel yaşam sürecinin dairesel hareketine kapılmış olan emeğin ne başlangıcı ne de sonu, amacı vardır" (Arendt, 2011a: 215). Emek etkinliği özel alana ait bir etkinlik olduğu için çoğulluk gerektirmez. Emekçi başkalarıyla birlikte bir çoğul oluşturabilir ancak bu bir aradalık Arendt'in tanımladığı farklılık ve eşitlikten yoksun bir kalabalığa karşılık gelir. Bu insan topluluğundan Arendt'in çoğulluktan kast ettiği anlamı bulamayız. Arendt; her ne kadar emekçi, başkalarıyla birlikte bulunuyor bile olsa, bu bir aradalıktan kaynaklanan toplumsallık, eşitliğe değil aynılığa dayandığından var olan bir aradalık farklılığı barındıran bir çoğulluk değil türdeş bir çokluktur (Arendt, 2011a: 310). Arendt, *vita activa* içerisinde bir hiyerarşi kurarken etkinliğin politika ile ilgili olup olmadığı ile ilgilenmiştir.

Biyolojik ihtiyaçlarla ilgili olan emek, bunun sonucu olarak acı verici ve zahmetli bir faaliyettir. Döngüsel bir hareket içinde olan emek, fiziksel ihtiyaçlarımızın sürekli karşılanması için gereklidir. Kendi bedeninin ihtiyaç ve arzularıyla ilgilenen, tüketim nesnelere üreten, bir döngüsellik içinde yaşayan *animal laborans*'ın kamusal alanla hiçbir bağı yoktur. Modern çağda ise insani faaliyetler emeğe dönüşmüştür. İnsanlar ise kitleler halinde birer *animal laborans* haline gelmişlerdir. Arendt, emek etkinliğinin modern çağda üstün görülmesinin sonuçları olarak tüketim ve kitle toplumunun doğmasına neden olduğunu belirtir. Emek, modern çağda iş ve eylem etkinliklerinin de üstünde bir yer edinmiştir. Antik Yunan'da bu kadar küçümsenen emek modern çağda büyük bir değişime uğramıştır.

İş - Homo Faber

Arendt, iş ve emek arasındaki en büyük ayrımın, emeğin sadece insani bir etkinlik sayılmamasına rağmen işin insani bir etkinlik olarak kabul edilmesi olduğunu belirtmiştir. Çünkü, *homo faber*'in *animal laborans*'tan farkı. "*Homo faber*, iş aracılığıyla, kullanım nesnelere ve sanat yapıtlarıyla dünyayı inşa ederek, doğası itibarıyla istikrarsız ve ölümlü olan insanlar için istikrarlı, süreğen ve kalıcı bir dünya yaratır" (Berktaş, 2012: 48). Ayrıca yine emeğin aksine *homo faber*'in ürettiği nesnelere kalıcıdır, çünkü bu nesnelere amaçlarına uygun kullanıldıklarında ortadan kalkmazlar. *Animal laborans* nesnelere üretirken bedenini kullanır, *homo faber* ise elini kullanarak üretim yapar. İş etkinliğinin emekten farklı olarak planlanmış bir başı ve sonu vardır. Arendt'in tanımladığı dünya, "daima hemen tüketilen ve dolayısıyla hep tekrarlanması gereken emeği (labor) değil, işin (work) yarattığı kalıcılık niteliğine sahip olan bir şey/yerdir (Berktaş, 2012: 49). Arendt, *homo faber*'in malzemeyi işleyerek insan eseri dünyayı ve sonsuz çeşit meydana getirdiği belirtir. Ortaya çıkan ürünler, amaçlarına uygun

olarak kullanıldıklarında ortadan kalkmazlar ve insan eseri dünyaya süreklilik kazandırır, "bu olmadan istikrar ve ölümlü bir yaratık olan insan barındırmada insan eseri dünyaya güvenilmezdi" (Arendt, 2011a: 206).

Homo faber de animal laborans gibi politika dışına itilmiştir. Ancak Arendt, iş etkinliğini emek etkinliği gibi sadece özel alana ait politika dışı bir etkinlik olarak görmez. Ona göre; iş etkinliği politikanın kuruluşu ile ilişkilidir. Arendt, işten farklı olarak emeği politik alanın dışında değil aynı zamanda politika karşıtı bir etkinlik olarak tanımlamıştı. Bu durumu *İnsanlık Durumu*'nda, "insan bu etkinlik içinde ne dünyayla ne de başka insanlarla birlikte, yaşamını sürdürmek gibi çıplak bir zorunluluk karşısında bedeniyle yalnız ve baş başadır"(Arendt, 2011a: 309) diye belirtmiştir. İşi emekten farklı kılan en büyük neden alet yapabilen *homo faber*'in araçsal olmasıdır. Alet yapan ve alet yaparken elini kullanan *homo faber* şiddeti içerir. "Ağaç tıpkı odunun ağacın katilini, masanın da odunun tahribatını haklı göstermesi gibi, malzeme temini için doğaya reva görülen şiddeti haklılaştırır" (Arendt, 2011a: 227). Masanın üretiminde gerekli olan ağaç için doğanın tahrip edilmesinde amaç ve araç meşru hale getirilmiştir. *Homo faber*'in ayırt edici diğer yönü faydaya dönük olmasıdır. "Bu faydacı perspektif, kalıcı bir dünyanın oluşturulması için gerekli olsa da, dünyanın yönetilmesi açısından uygun değildir" (Berktaş, 2012: 49).

Eylem - Homo Politicus

Arendt, eylem etkinliğine o kadar önem vermiştir ki *İnsanlık Durumu* kitabında onu "konuşmanın ve eylemin olmadığı bir yaşam, harfiyen yaşarken ölmek demektir" (Arendt, 2011a: 259) sözleriyle ifade etmiştir. Arendt'in emek ve iş etkinlikleri arasında tanımladığı farklara değinilmiştir. Ancak onun için asıl fark, emek ve iş etkinliklerinin eylem ile arasında olanıdır. Arendt, eylem etkinliğini birçok açıdan diğer iki etkinlikten ayırır. Eylem, hem döngüsel değildir hem de sonuçları öngörülemezdir. Ona göre her eylem mucizedir ve beklenmedik şeyler içerir. Arendt'e göre eylemin öngörülemez olması sonuçlarıyla ilgilidir. Eylem, "sonuçları belirsiz ve öngörülemez kalmaya mahkum, daha önce tanık olunmamış yeni süreçleri başlatma yetisidir" (Arendt, 2011a: 335). Geleneksel felsefede Platon'dan bu yana filozoflar "sonuçları öngörülmezliği, sürecin çevrilemezliği ve failerin anonimliği" (Arendt, 2011a: 319) nedenleriyle eyleme güvenmeyerek ona karşı olumsuz bir tavır sergilemişlerdir. Arendt için insan, ancak eylemde bulunarak kendi eylemi aracılığıyla beklenmedik ve öngörülemez olayları başlatabilir.

Bu nedenle mucize Arendt'in düşüncesinde olağanüstü bir durum değil insani eylemin olağan bir sonucudur. Arendt için, "*animal laborans* da *homo faber* de, *vita activa*'nın parçasıdır, ancak gerçek anlamda insani faaliyet, özgürlüğün kaynağı olan eylemdir" (Berktaş, 2012: 49). Arendt eylemin tefekkür yani *vita contemplativa* karşısında gözden düşürülmesini eleştirmiştir. Arendt, *İnsanlık Durumu*'nda Sokrates'in duruşmasından ve sonucunda ölüm cezası almasıyla filozof ile polis arasında çatışmanın başladığına değinmiştir. Arendt, Platon'un polis yaşamı konusunda ümitsizliğe kapılarak düşüncüyü eylemin üstünde görmesinin nedenini, Sokrates'in kendini yargılayanları suçsuz olduğuna ikna edememesi olduğunu söyler. Arendt, tam da bu noktada eylem ve politika alanını yeniden eski gücüne kavuşturma isteği duyar. Arendt için asıl problem Sokrates'ten bu yana Batı felsefe geleneğinin *vita contemplativa* karşısında *vita activa*'yı küçümsemesidir. Arendt'in savunduğu düşünce, politik olan deneyimden ve eylemden doğar. Bu bağlamda Batı politik düşüncesini eleştirir. Arendt *vita activa*'nın politik anlamının kaybolmasının ve eylemin eski değerinin düşürülmesinin sorumlusu olarak Platon'u gösterir. "Platon düşüncüyü yüceltmiş olmakla, felsefeyi yüceltmiş ve politik eylemi önemsiz kılmıştır. Eylem, düşüncenin ortaya çıkışıyla düşünce insanları ile eylem insanları birbirinden ayrılmıştır"(Arendt, 2011a: 51). Arendt için özgürlüğün alanı politikanın da alanıdır ve bu nedenle Arendt'in *vita activa*'da yapmak istediği şey politikanın eski değerine kavuşmasını sağlamaktır. Eylem ve konuşma olmasaydı insan eseri dünya anlamını yitirirdi. "İnsanların hakkında konuşmadığı, onlara barınak olmayan dünya, insan elinden çıkma bir dünya değil, yalıtık durumdaki her bireyin bir nesne daha katmakta özgür olduğu ilgisiz şeyler yığını olurdu" (Arendt, 2011a: 279).

Arendt, "eylemin sebep olduğu bütün belalar, kamu alanı demek olan tezahür sahasının olmazsa olmaz koşulunu oluşturan insani çoğulluk durumundan doğarlar" (Arendt, 2011a: 303) der. Onun için eylemin koşulunu oluşturan bu çoğulluğun ortadan kalkması aynı zamanda kamu alanının yok olmasıdır.

Arendt'in Politik Düşüncesinde Yurttaşlık Mekanı

Polis; Arendt için İdeal Yurttaşlık Mekanı

Arendt'in yapıtlarında Antik Yunan *Polis* yaşamından örnekler verdiği hatta o döneme öykünerek baktığı görülür. Çünkü, Arendt için polis, mükemmel bir kamusal alan ve yurttaşlık mekanıdır. O, modern insanın ulaştığı yeni dünyayı sorgulamış ve modern yurttaşlık düşüncesini kıyasıya eleştirmiştir. Peki Arendt'in modern dünyada kaybolan politikayı aradığı *Polis* yaşamına ilgi duymasının nedenleri nelerdi?

Yunanlılar için polis yaşantısı insanların eylemde bulunduğu ve ortak yaşam sürebildiği bir mekandır. Başka bir ifadeyle, insanın ortak yaşamı oluşturduğu, sorguladığı, konuşma ve eylemleriyle var olduğu ve kendi bireysel varlığından öte ortak yaşamın bir parçası olduğu politik bir alandır. Arendt, polis'in politik bir mekan olmasına

dikkat çeker. Çünkü *polis* alanında ortaya çıkan eylem ve onun uzantısı konuşma etkinlikleri insanın insan olmasını ifade eder. Arendt, bu anlamda *polis* yurttaşının emek ve iş etkinliklerinden sıyrılarak eylem ile *polis*'te varlık göstererek görünür bir hal almasından bahseder. Antik yurttaş bu şekilde bireyselliğini ve tabii ki farklılıklarını ortaya koyarak politik bir mekan olan *polis*'in bir parçası haline gelir.

Arendt, yurttaşın modern çağda kaybettiği amacını ve anlamını Antik Yunan *polis* yaşantısında bulur. Modern çağın en önemli politik sorunu Arendt için insani çoğulluğun yok olmasıdır. Antik Yunan *polis*'i ise Arendt'in tanımladığı haliyle çoğulluğun ortak bir amaç uğruna bir araya geldiği mekandır. Bu bölümde yer verilecek olan kamusal alan kavramını Arendt, Antik Yunan *polis* yaşamından etkilenecek oluşturmuştur. Arendt'in tanımladığı kamusal alan, içinde şiddetin barınmadığı, insanların konuşarak, ikna yolu ile ortak bir dünya yarattığı ve politik bir nitelik kazanan mekandır. Bu alanda yer almak ve bu alana özgü etkinliklerini yerine getirmek ise; "insana özgü bir durumu ifade ederdi, insan kamu alanında yerine getirdiği etkinlikler sayesinde, erişebileceği en yüksek mertebeye erişir ve kendini gerçekleştirmiş olur" (Arendt, 2011a: 290).

Polis'te yurttaş olmak bugün kamusal alandan anladığımız anlamdan çok daha fazlasıydı. Günümüzde yurttaşlık sadece belli zamanlarda oy verme, vergi ödeme ya da zorunlu askerlik hizmeti gibi görüne de Antik Yunan'da yurttaşın görevi, politika yapmak ve daha yüce bir nitelik kazanmaktı. "İnsan kamu alanında yerine getirdiği etkinlikler sayesinde, erişebileceği en yüksek mertebeye erişir ve kendini gerçekleştirmiş olurdu"(Arendt, 2011a: 285). *Polis* yurttaş eylemde bulunarak, konuşarak, bireysel farklılıklarını ortak bir yaşam için sergilemekteydi. Arendt, tıpkı *Polis* yurttaş gibi insanın kamusal alanda yaşadığı deneyimle ilgilenir. Bu nedenle Antik Yunan *Polis* yurttaş Arendt'in idealize ettiği yurttaş düşüncesiyle örtüşmektedir.

Özel Alan

Hannah Arendt, politik düşüncesinde yurttaşın iki alanda tanımlanmıştır. Birincisi özel alan ki bu hane hayatını temsil etmekte diğeri ise yurttaşın eylemleriyle özgürleştiği kamusal alandır. Bu iki alan modern çağda farklılaşmış ve üçüncü bir alan olan toplumsal alanın doğmasına neden olmuştur. Yunan kent devletlerinin kurulması ile birlikte "koine" ve "oikos" olarak adlandırılan iki farklı yaşam alanı oluşmuştur. Koine; özgür yurttaşların ortak kullandığı *polis*'in alanı olarak kabul edilip, kamusal alana karşılık gelirken, oikos, tek tek bireylere ait olduğu düşünülen hane hayatını temsil etmekte ve özel alana karşılık gelmektedir (Arendt, 2011a: 57).

Oikos olarak adlandırılan bu alan, insanların istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda yaşadıkları yerdir. Oikos, zorunluluk eseri ortaya çıkmış, emek ve iş etkinliklerinin gerçekleştiği, insanın içinde doğduğu bir alandır. Başka bir ifadeyle biyolojik zorunlulukların güdümünde yaşanan ve mahremiyetin yaşandığı bir mekan olarak tanımlanır özel alan. Birey, yaşamını bu alanda sürdürür ve türünün devamı için bu alana ihtiyacı vardır. "Bu alanda insanlar, zorunlulukla karşı karşıyadırlar ve onun (zorunlulukların) doğal güdülenmesine tabidirler" (Arendt, 2010: 162). Arendt, zorunluluk sonucu yaşanan bu alan için *animal laborans* ve *homo faber*'in etkinliklerinin bulunduğunu ama asla eylem etkinliğinin bu alanda gerçekleşmeyeceğini söyler. Çünkü eylem etkinliği ancak politik alanda yani kamusal alanda gerçekleşebilir. Ayrıca politik bir niteliğe sahip olmayan özel alanda özgürlüklerden de bahsedilemez. Çünkü Arendt için bir bireyin gerçek bir yurttaş olabilmesinin koşulu özel alandan ayrılmasıdır.

Arendt için özel alanda mutlak hakimiyeti elinde bulduran ve hane halkını iyi yöneten kişi kamusal alanda iyi bir yurttaş olabilmektedir. Onun için yurttaş olmak öylesinde önemlidir ki ona giden yolda şiddeti bile maruz görebilmiştir. Çünkü ona göre; "özel alan kamusal alanda aydınlığa çıkmak isteyen kişi için bir ön koşul durumundadır" (Öge, vd., 2002: 29). "Sadece özel yaşamı olan biri, tam anlamıyla bir insan olarak değerlendirilemez ve kamu alanına girme olanağı olmayan köleler ya da böyle bir alan oluşturmamış barbarlar gibi görünürlerdi" (Arendt, 2011a: 78).

Arendt için yurttaş, özel alanın içinde tanımlanmamıştır. Ancak Arendt, özel alan ve kamusal alan karşılaştırmasında birini diğerinden daha önemli görmez. Onun için önemli olan bu iki alanın sınırlarının belli olmasıdır. "Endüstrileşme ve kapitalizmin gelişimi ile modern toplumlarda emek ve iş etkinlikleri birbirine geçmiş, kitleselleşmiş ve insan etkinlikleri arasında temel belirleyici olmaya başlamıştır" (Altunok, 2007: 62). Bu bağlamda Arendt için özel alan ile kamusal alan ayrımı oldukça önemlidir. Çünkü bu alanların yer değiştirmesi doğrudan politik alanı ve yurttaşın davranışını etkilemektedir.

Kamusal Alan

Yurttaşlar konuşarak ve eylemde bulunarak, dünya sahnesinde görünür olmayı başarır ve politik alanı kurarlar. Bu nedenle Arendt için özel alanda yer alan bireyin tek amacı vardır ve o da kamusal alana çıkmak. Kamusal alanda insanlar, eşitliklerinin ve farklılıklarının ayrımına varırlar. Bu sayede "birbirlerini anlama, geleceği planlama ve benzersiz kimliklerini ortaya koyma şansı elde ederler" (Arendt, 2011a: 262).

Kamusal alanda yurttaş, özel alana ait olan gizlilik ve mahremiyetten uzaktır. Görünür olmaktan uzak olan gizlilik Yunanlılar nazarında ahmakça (idiotik) bir yaşam olarak düşünülür ve hor görülürdü. "Yunanlılar için gizlilik, mahrum edici bir anlama sahiptir ve bir şeyden, en yüksek ve en insani yeteneklerden yoksun olduğu anlamına gelmektedir" (Arendt, 2011a: 77). Bu açıdan Arendt için kamusal alanın bir arada yaşayan, eyleyen ve konuşan, görünür olmayı başaran insanların arası olduğunu ifade eder.

Arendt'in kamusal alana yüklediği anlamlardan biri de "ortak dünya"dır. Onun ortak dünya kavramından kastettiği insanların birlikte yaşayabileceği bir alan olmasıdır. Kamusal alanda oluşabilen ortak dünya; şiddeti içermeyen aksine konuşmayı ve iknayı içeren, bireyselliğin yok olduğu bir dünyadır. Arendt için ortak yaşam uğruna eyleyen ve konuşan yurttaş bu dünyanın bir parçasıdır. Yurttaşların farklılıklarıyla bir arada olduğu bu dünya birlikte yaşayabilmenin zeminini oluşturur. Arendt için bu dünyada bir arada yaşamak özünde şu anlama gelir; "şeylerden oluşan bir dünya, çevresinde oturmakta olanlar tarafından ortak sahiplenilmekte olan bir masa gibidir, arada olan her şey gibi bu dünyada insanları hem birbirine bağlar hem de ayırır" (Arendt, 2011a: 96). Arendt, *İnsanlık Durumu* kitabında ortak dünya düşüncesini şu örnekle açıklamıştır;

"ruh çağırma esnasında bir masanın etrafında toplanmış insanların, bir hokuspokusla masanın ortadan kalkmasına tanık olmalarına benzer. Masanın ortadan kalkmasıyla, karşılıklı oturmakta olan iki kişi artık ayrı değil, aralarında elle tutulur hiçbir şey bulunmayan tamamıyla ilişkisiz iki kişi durumuna düşmüşlerdir (Arendt, 2011a: 96).

Yurttaşları birbirine bağlayan ve bir arada tutan ortak dünya'nın yitirilmesinin nedenini Arendt, kitle toplumunun doğuşunda bulur. Çünkü ortak dünyayı kuran içerdiği insan miktarı değildir. Onu oluşturan şey, insanlar arasındaki bağ olduğunu söyler Arendt. Kamusal alan Arendt'in tanımladığı çoğulluk kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Yurttaş, çoğulluk durumu sayesinde başkaları ile bir arada bulunabilir, iletişim kurabilir ve kendi için bir anlam yaratabilirdi. Farklılıklarıyla ve çok sesliliği ile ortak dünyanın bir parçası olmayı başarmış olan yurttaş, kamusal alanda bir kimlik edinebilirdi. Arendt için kamusal alan özel alan gibi doğal, insanın içine doğduğu bir alan değil tam da bu durumun karşıtı olarak insan eliyle oluşturulmuş yapay bir alandır. Ona göre yurttaşın mekanı olan ve politik bir nitelik kazanan kamusal alanda birey, yurttaş olarak bir anlam kazanır. Arendt'e göre insanlar kamusal alanda; "konuşma ve eylem yoluyla birbirlerinin karşısına salt fiziksel nesnelere olarak değil, aynı zamanda insan sıfatıyla çıkarlar" (Arendt, 2011a: 259). İnsan eliyle oluşturulan bu alan sadece bir zamana ya da bir döneme özgü değildir. Arendt için kamusal alan bir nesillik kurulumuz, sadece belli bir dönem yaşayanlar için değil, gelecek için de tasarlanır. Arendt bu durumu,

"... ortak dünya, doğduğumuzda içine girdiğimiz, ölümlerimizde bıraktığımız bir şeydir. Bizim yaşam süremizi hem geçmiş hem de gelecek olarak aşar; biz gelmeden de oradaydı, kısa bir ziyaretimizden sonra da orada olacak. Ona sadece birlikte yaşadıklarımızla değil, eskiden yaşamış ve bizden sonra gelecek olanlarla da ortak olarak sahibizdir. Ama böyle bir ortak dünya nesiller boyunca yalnızca kamuda görüldüğü ölçüde varlığını sürdürebilir (Arendt, 2011a: 100). cümleleriyle ifade eder.

Özel alanın gizlilik ve mahremiyeti içerdiğini, kamusal alanı ise görünür olan ve karşılıklı etkileşim içinde bulunan yurttaşların oluşturduğu belirtilmişti. Özel alan ile kamusal alan arasındaki fark sadece bunlar değildir. Arendt'e göre bu iki alan arasındaki en belirgin farkın iki alanda yaşayan insanların farklı yaşam biçimlerine sahip olmasıdır. Kamusal alan bir mekan olmaktan öte yurttaş için bir yaşam tarzıdır ve ona anlam katan bir değeri vardır. Arendt, özel alan ile kamusal alanın birlikte var olması gerektiğini de belirtir ve bu iki alan arasında mülkiyet ilişkisi ile bir bağ kurar. Arendt, mülkiyet kavramını; "bir kimsenin şöyle ya da böyle dünyanın belli bir kısmında yer sahibi olması"(Arendt, 2011a: 110) olarak tanımlar. Bu tanım gereği mülkiyetin özel alana ait olduğu sonucu çıkarılabilir, ancak Arendt'e göre, bu düşüncenin tersine "özel /kişisel kelimesi mülkiyet ilişkisinde, kişiselleştirici özelliğini ve kamu alanıyla taşıdığı karşıtlığın büyük bölümünü kaybeder"(Arendt, 2011a: 108). Bu bağlamda mülkiyet görünüşte özel alana ait gibi görünse de kamusal alana ait önemli bir olgudur. Çünkü özel alanda yer alan insan, mülkiyeti sayesinde bu alanda karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebilecek ve kendine bir yurttaş olarak kamusal alanda yer açabilecektir.

Özel alanda insanın gizlilik içinde yaşadığı ve görünür olmak için kamusal alanda yer alması gerektiği belirtilmişti. Arendt görünür olmayı yurttaş olmak ile eş tutmaktadır. Peki bir yurttaş nasıl görünür olabilir? Bunun cevabını Arendt *vita activa*'da bulur. Arendt kamusal alanda yurttaş için anlamlı bir varoluş tanımlar. Kamusal alanda konuşan ve eyleyen ve bu şekilde varolan yurttaş, günlük tüm zorunluluklardan ayrı düşünülür. Arendt'e göre "politik fikirler, hiçbir zaman özel alanda oluşturulamazlar. Ancak kamusal bir muhakeme ve tartışma ortamı içinde oluşur, sınırı ve geliştirilirler" (D'entervs, 1993: 71).

Arendt, yurttaşlık mekanı olarak kamusal alanı görmüştür ancak onun için önemli olan sadece bu alan değildir. Onun önemseydiği bu iki alanın sınırlarının belirgin bir şekilde ayrılmasıdır. Arendt, modern çağ ile birlikte bu iki alan arasında yer alan çizginin silikleşmesinden yakınıdır. Özel alan ile kamusal alanının birbirine geçmesi aslında

politikanın ve ekonominin, ortak dünya düşüncesi ve bireyselliğin, görünür olmak ve mahremiyetin yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Arendt, yaşadığı tecrübeleri de göz önünde bulundurarak iki alan arasındaki sınırın ortadan kalkmasıyla totaliter bir yönetimin doğacağını da söyler.

Sonuç olarak söyleyebileceğimiz, Arendt, insanı bir yurttaş olarak tanıır ve insanın kendini ortaya koyma, diğer insanlara görünür kılma tutkusu üzerine kurulmuş kamusal alan ile ilgilenir. Yurttaş, kamusal alanda politika ile ilgili tüm sorunlarda karar alan ve eyleyen kişidir. Bu anlamda politik eylem, yurttaşların kamusal alanda aktif katılımı ile sağlanır, kamusal alan bir mekan olmaktan öte yurttaş için iyi bir yaşam idealidir. "Yurttaşların topluluk işlerinin yönlendirilmesinde aktif varlık göstermesi, onlara kamusal özgürlük deneyimi ve kamusal mutluluk coşkusu verir" (D'Entreves, 1993: 76). Arendt için mutluluk tıpkı özgürlük gibi bireysel bir duygu değil, kamusal alanda bir duygu olarak tanımlanır.

Sonuç

Arendt, eserlerinde insanı diğer canlılardan ayıran en temel faaliyet olarak eylemi yüceltir. Eylemin tefekkür karşısında gözden düşürülmesine neden olan felsefe geleneğine karşı koyarak, politikanın en üstün faaliyet olduğunu savunur. Çünkü ona göre hayatı anlamlı ve yaşamaya değer kılan tek etkinlik politikadır. Arendt'in politik düşüncesinde eylemek ne kadar önemli ise yaptıklarımız üzerine düşünmekte bir o kadar önemlidir. Onun politik düşüncesinin çıkış noktası olan totalitarizm, düşünmeyen insanın yarattığı bir sonuçtur. Düşünme ve eyleme etkinlikleri olmadan insanın Eichmann gibi otomatikleşen bir nesneye dönüşeceğini savunur (Arendt, 2009:53)

Arendt'in yurttaşlık anlayışı aktif olarak politika yapan, dünyaya karşı sorumluluk duyan ve bu şekilde özgür olan bireylerin eylemine dayanır. Arendt'in politik düşüncesi kendi yaşamında tanık olduğu olaylar üzerinde şekillenmiştir. O, totaliter yönetimlerde yurttaşların nasıl kitle insanına dönüştüğüne şahit olmuştur. Bu nedenle Arendt'in totalitarizm eleştirisi onun yurttaşlık hakkındaki görüşlerinin kaynağını oluşturur. Totaliter yönetime maruz kalmış birey, Arendt'in tanımladığı eylem etkinliğini gerçekleştiremez. Kitle insanı ancak düşünmeden ve sorgulamadan davranışlar sergiler. Bu nedenle Arendt'in eylem ve davranış arasındaki yaptığı ayırım oldukça önemlidir. Eylem içinde mucizeler barındırır, bu mucizeler politikanın seyrini ve tarihin akışını değiştirebilir. Davranış ise belirli kalıplar içerir, kontrol edilebilir ve yönlendirilebilir. Eylem ve politika insanı özgürleştirirken davranış bu durumun tersi olarak insanı tahakküm altına alır. Bu nedenle totaliter yönetimler Arendt'in tanımladığı yurttaş değil davranış gösteren kitle insanını ister. Arendt'in yurttaşlık düşüncesini eylemeyen, sorgulamayan ve anlama yetisini yitirmiş, apolitik kitle insanı eleştirisi olarak görmek uygundur.

Arendt, yirminci yüzyılı "şiddetin yüzyılı" olarak tanımlamıştı (Arendt,2011b: 12). Ancak günümüzde ülkesindeki totaliter rejimden ve savaşlardan kaçmaya çalışan, yurtsuz, kimliksiz ve sadece yaşam haklarını korumaya çalışan insanlar gerçeği var. Yirmi birinci yüzyılda da yurttaşlık düşüncesinin Arendt'in umut ettiği gibi bir değişim geçirdiğini söylemek zordur. Arendt yirminci yüzyılda mültecilerin yersiz yurtsuz ve hak-sız bırakılmalarını eleştirerek, onlar için; "anayurtlarından ayrıldıklarında artık yurtsuzdurlar; devletlerini bıraktıklarında devletsizdiler; insan haklarından yoksun bırakıldıklarında artık haksızdılar, yeryüzünün posasıydılar" (Arendt, 2014:206) ifadelerini kullanır. Günümüzde ise ulus devletlerin sadece kendi yurttaşlarına tanıdığı özel bir statü olan yurttaşlık hakkını mültecilerden mahrum bırakıldığı görülmektedir. Özellikle Suriyeli mültecilerin yaşadıkları göz önünde bulundurulduğunda yurttaş olmanın birey için ne kadar anlamlı olduğu ve bu hakkın sadece ulus devlet sınırları içinde tanınmış olmasının anlamsızlığı görülmektedir.

Arendt'in düşünceleri sadece mülteciler sorunun da değil, günümüzde ekolojik krizin çözümü konusunda da yol gösterici olmaktadır. İnsan eylemleri sonucu ortaya çıkan ekolojik krizin çözümü de yine insandır. Bu insan ise edilgen bir şekilde sadece devletin ona tanıdığı hak ve görevlerle değil çevreye karşı ahlaki sorumluluğunu merkeze koyarak bugün ve gelecek için sorumluluk duyan bir yurttaştır. Bu bağlamda dünyanın daha iyi bir yer olması için Arendt'in tanımladığı "aktif yurttaş" düşüncesi oldukça kıymetlidir.

Kaynakça

- Altunok, G. (2007). "Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault". *Doğu Batı*, (43):51-74.
- Arendt, H. (2009). *Kötülüğün Sıradanlığı/ Adolf Eichmann Kudüs'te*. (çev. Ö. Çelik), Metis Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2010). *Geçmişle Gelecek Arasında*. (çev. B. S. Şener), İletişim Yayınları, İstanbul
- Arendt, H. (2011a). *İnsanlık Durumu*. (çev. B.S. Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2011b). *Şiddet Üzerine*. (çev. B. Peker), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2014b). *Totalitarizmin Kaynakları/2 Emperyalizm*. (çev. B. S. Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Berktaş, F. (2002). "Hannah Arendt: Bir İnci Avcısı". S, Öge, Ö, Sözer ve F, Torkinson (ed.). *Metafizik ve Politika Martin Heidegger - Hannah Arendt*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 255-273.
- Berktaş, F. (2012). *Dünyayı Bugünden Sevmek*. Metis Yayınları, İstanbul
- D'entreves, M. P. (1993). "Hannah Arendt ve Yurttaşlık Kavramı". *Birikim*, (çev. E. Başer) (55).
- Gander, H. (2009). "Dünya, Politika ve Otorite Sorunu". S, Yazıcıoğlu (ed.). *Doğumun Yüzyüncü Yılında Hannah Arendt*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 85-107.
- Öztaş, G. (2006). "Politik Olana itibarını İade Etme Teşebbüsü: Hannah Arendt Üzerine". *Doğu Batı*, (36):100-111.
- Turhan, A, (2002). "Felsefe ile Siyaset Arasındaki Kayıp Hakla: Hannah Arendt'in Yargı Kuramı". S, Öge, Ö, Sözer ve F, Torkinson (Ed). *Metafizik ve Politika Martin Heidegger- Hannah Arendt*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 274-291.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI VE SOSYAL MEDYA ALGILARI

Hasan GÜMÜŞ¹

Özet

Sosyal medya kullanımı, her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Günlük hayatın ayrılmış bir parçası haline gelen sosyal medya, doğru kullanılmadığında olumsuz sonuçları olabilecek bir faktör olarak görülmektedir. Bu çalışmada, ortaöğretim öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve sosyal medya algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Ortaöğretim 9-12. sınıfa devam eden ve 1-19 yaş grubunda, 400 kız ve 315 erkek olmak üzere 715 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Veriler, çalışma grubundan online olarak toplanmıştır. Verilerin analizinde yüzde ve frekans dağılımından yararlanılmıştır. Sonuç olarak; ortaöğretim öğrencileri interneti daha çok ders araştırması, film izleme, müzik dinleme amaçlı kullandıklarını; sosyal medyada her şeyi paylaşmadıkları, sanal ortamdaki paylaşımlarını gerçek yaşamda söyleyemediklerini, %82,9 sosyal paylaşım sitelerine üye olduklarını ve bunu öncelikle eğlence için yaptıklarını, bu paylaşım sitelerinde %69,8 arkadaşlık aradıklarını ve %72,5 iki yüz ve üzerinde arkadaşları olduğunu, %69,4 fotoğraf paylaşımında bulduklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler, paylaşım sitelerinde geçirdikleri zamanın derslerine yeterince zaman ayırmalarına engel olduğunu (%46,1), buna rağmen sosyal medyada geçirilen zamanın yaşamlarını olumsuz etkilemediğini (%51,5), tanımadıkları kişilerden gelen mesajlara %75,9 mesajın içeriğine göre cevap verdikleri belirtmişlerdir. Elde edilen bulgular grafikler halinde verilerek yorumlanmış, alan yazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, ortaöğretim, sosyal medya algısı.

Use of Social Media through Secondary School Students and Social Media Perceptions.

Abstract

Using social media is becoming more and more common through the world. Social media, which has become a separated part of daily life, is seen as a factor that can have negative consequences if not used correctly. In this study, it is aimed to determine social media usage and social media perceptions of secondary school students. 715 students, which of 400 girl and 315 boy, age between 1-19 and at secondary education 9th-12th class are formed the study group. The questionnaire developed by the researcher was used to collect the data. The data were collected online from the working group. In the analysis of the data, percentage and frequency distribution were used. As a result; secondary school students mostly use the internet for course research, watching movies and listening to music; that they do not share everything on social media, they cannot say what they share in virtual environment in their real life, 82.9% of them are members of social sharing sites and they do this primarily for entertainment, 69.8% of them seek friendship in these sharing sites and 72.5% of them have two hundred and more friends, 69.4% of them stated that they shared photos. The students stated that with ratio 46.1% the time they spend on the sharing sites prevented them from allocating enough time to their courses, however, the time spent on social media did not adversely affect their lives in ratio 51.5%, and they responded to messages received from people whom they did not know according to the content of the message. The findings were interpreted by giving graphs and discussed in the light of literature.

Key Words: Social media, secondary education, social media perception.

GİRİŞ

Sosyal medyanın en kısa tanımını yapacak olursak ilk aklımızda gelen kavram “paylaşmak”tır. Sosyal medya, kullanan kişilerin paylaşım yapmalarına olanak sağlayan, kişisel veya kurumsal sayfalar aracılığıyla dijital içerik oluşturup, fikrinizi, olaylara bakış açınızı, düşüncelerinizi, günlük yaşamınızı, nerede olduğunuzu, fotoğraflarınızı, reklamlarınızı veya yaşadığınız önemli bir olayı çevrenizdeki insanlara ulaştırabilen online bir ağıdır.

Bir başka tanıma göre sosyal medya platformları, insanların anlık duyguları, düşündükleri, hissettikleri, fikir beyan etmek istedikleri veya yaşantısındaki herhangi bir ayrıntıyı başkaları ile paylaşmak istedikleri, internet üzerinden ulaşılabilen online ortamlar olarak bilinmektedir (Paul ve Dredze, 2011)

Günümüz dijital çağında birçok insan veya kurum sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Bu sayede bilgiye hızlı erişim kolaylaşmaktadır. Kullanıcılar içerikleri, haberleri, makaleleri, fotoğrafları haber veya blog sitelerine

¹ Safranbolu Milli Eğitim Müdürlüğü hasangumus78@hotmail.com

girmeden **sosyal medya** aracılığıyla görebilmekte, görüşlerini yine sosyal medya araçları ile yansıtabilmektedir. <http://www.yazilimnet.com/tr/blog/12/sosyal-medya-nedir->

Sosyal medyanın en önemli bileşenlerinden olan sosyal ağ siteleri, kullanıcıların bireysel profiller oluşturabildiği, arkadaşlarıyla etkileşime girdiği ve ortak çıkarlara dayalı olarak diğer insanlarla buluşabileceği sanal topluluklardır (Kuss ve Griffiths, 2011, 3529)

Sosyal medya, kişilerin internet üzerinden birbiriyle etkileşim ve paylaşım içerisinde bulunmalarına imkan sağlayan ortamların tümüne denir. Yine kişilerin içerik, profil, fikir, bakış açısı, ve algı biçimlerini paylaşmak için kullandıkları çevrimiçi araçların tümüne denir.

1991 yılında „world wide web“in kullanılmaya başlamasıyla birlikte medyada köklü bir değişim yaşanmış geleneksel medya kavramının yanına bir de yeni medya kavramı eklenmiştir. “Yeni Medya” kavramı; iletişimin yeni araçları olan, gelişen teknolojilerle işbirliği yapmanın yenilikçi yönlerini tanıtan, tek ve aynı platform üzerinde kişiler arası iletişim ile kitle iletişim özelliklerini bir araya getiren, metinsel ve görsel söylemin sentezini oluşturan ve bu amaçla yeni kullanıcı tipi ve toplumsal anlamda yeniden yapılanma araçları geliştiren medya hizmetleri olarak tanımlanmıştır (Cardoso, 2006, s.124)

Sosyal medya birçok kişi ve kurum tarafından aktif olarak kullanılmaktadır.

We are social ve Hootsuit tarafından her yıl hazırlanan İnternet ve sosyal medya istatistikleri “ Digital 2019 in Turkey” de;

Nüfusun %72’sini oluşturan 59.36 milyon İnternet kullanıcısı

Nüfusun %63’ünü oluşturan 52 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı

Nüfusun %53’ünü oluşturan 44 milyon aktif mobil sosyal medya kullanıcısı var.

Türkiye’deki yıllık dijital değişim istatistiklerine baktığımızda da;

İnternet kullanım istatistiklerinde, internet kullanıcılarının %9, yani 5 milyonluk bir artış görüyoruz. (59.3 milyon internet kullanıcısı)

Aktif sosyal medya kullanıcı sayısının da 2 milyonluk bir artış gerçekleşmiş. (52 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı)

Rapora göre Türkiye’de toplam 52 milyon sosyal medya kullanıcısı var ve bu kullanıcıların 44 milyonu mobil cihazlar ile sosyal medyaya bağlanıyorlar. Görüldüğü gibi en aktif sosyal medya platformu Youtube. Onu hemen Instagram ve Facebook takip ediyor. Geçen yıla göre Instagram’ın Facebook’u geçtiğini görüyoruz. <https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>

Bu istatistikleri ele aldığımızda İnternet kullanımı günden güne hızlı şekilde artmaktadır. Özellikle gençler arasında bu artış gerçekleşmektedir. İnternet kullanımı en çok sosyal medya alanında tercih edilmektedir.

Sosyal medya kavramı, ortaya atıldığı zamandan bu yana bilim insanlarını ,eğiticileri, kullanıcıları ve iş dünyasını meşgul eden güncel ve önemli bir konudur. Sosyal medya ismi verilen, yeni iletişim biçimlerini ortaya çıkaran, etkileşime dayalı, paylaşım temalı bu yeni zemin; kullanıcıların en popülerleri olmakla birlikte kendine ayrılan zamanın çok fazla olması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Sosyal medyanın bu yoğun kullanımı, sorunsallara yol açmış , bu durumun yol açtığı sonuçlar, sosyal medya bağımlılığı kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır.(Baz,2018,278)

Sosyal medyanın önemli bir kısmını oluşturan sosyal ağ sitesi bağımlılığı en yeni bağımlılık türüdür (Kuss ve Griffiths, 2011, 3529).

Sosyal medya bağımlılığı, sosyal medya kullanımının son derece yoğunlaştığı günümüzde çokça tartışılmaya başlanan bir konu olmuştur. Sosyal medya bağımlılığı kavramının daha doğru bir biçimde anlaşılması için kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının hatırlanmasında yarar bulunmaktadır. Kendisi dışındaki diğer yaklaşımların aksine, bireyin daha aktif olduğunu dile getiren ve bu nedenle kitle iletişim araçlarını tercihlerinin belirlenmesinde, kişinin kendi isteklerinin daha başat rol oynadığı düşüncesine sahip olan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı, kullanıcının sahip olduğu isteklerin medya tercihinde temel belirleyici olduğu fikri üzerinde durmaktadır.(Aktan,2018,407)

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel olarak tasarlanmış, tarama modelinde bir araştırmadır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu Karabük'te Ortaöğretim 9-12. sınıfa devam eden ve 11-19 yaş grubunda, 400 kız ve 315 erkek olmak üzere 715 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur.

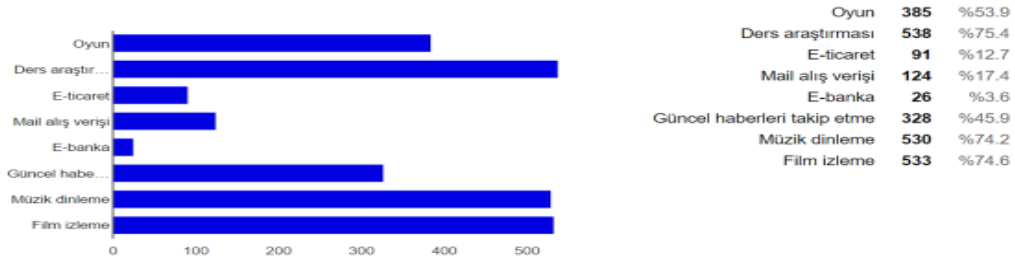
Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında, araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Veriler, çalışma grubundan online olarak toplanmıştır. Verilerin analizinde yüzde ve frekans dağılımından yararlanılmıştır

BULGULAR

Tablo 1'de, katılımcıların interneti hangi amaçlar için kullandıklarına ilişkin bulgular sunulmuştur.

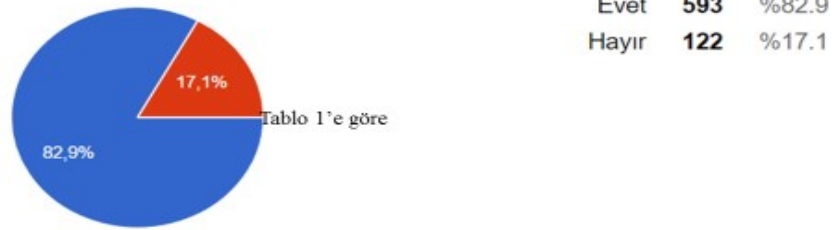
Tablo 1. İnternetin Hangi Amaçlar İçin Kullanıldığı

Tablo 1'e göre, ortaöğretim öğrencileri interneti daha çok ders araştırması (%75,4), film izleme(%74,6) ve müzik dinleme (%74,2) amaçlı kullanılmaktadırlar. Bunları sırasıyla oyun (%53,9), güncel haberleri takip etme (%45,9), alış-veriş (%17,4), e-ticaret (%12,7) ve e-banka (%3,6) izlemektedir.

Tablo 2'de, katılımcıların sosyal paylaşım sitelerine üyeliklerine ilişkin bulgular sunulmuştur.

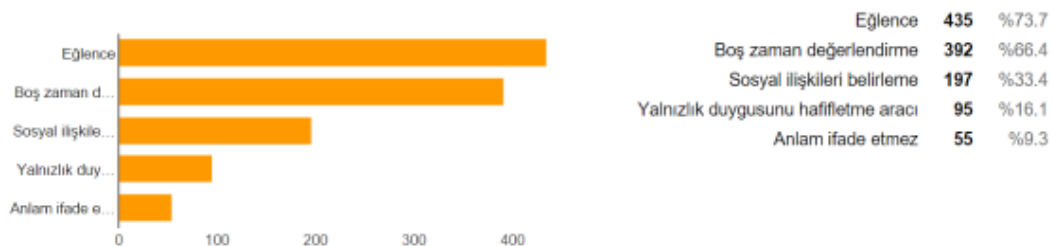
Tablo 2. Sosyal Paylaşım Sitelerine Üyelik Durumu

Tablo 2'e göre, ortaöğretim öğrencilerinin sosyal paylaşım sitesine üyeliklerinin oldukları (%82,9), üyelikleri olmayan(%17,1) belirtmişlerdir.

Tablo 3'te, katılımcılar için sosyal paylaşım sitelerinin ne anlam ifade ettiğine ilişkin bulgular sunulmuştur.

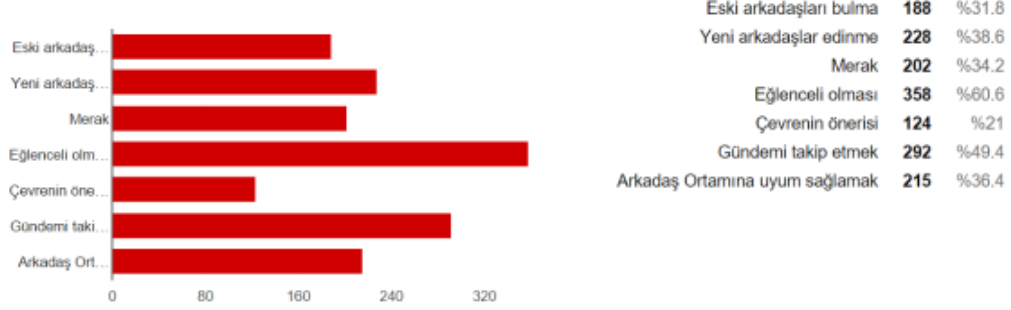
Tablo 3. Sosyal Paylaşım Sitelerinin Ne Anlam İfade Ettiği

Tablo 3'e göre ,ortaöğretim öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerini; eğlence(%73.7) , boş zaman değerlendirme(%66,4 sosyal ilişkiler belirleme (%33,4),yalnızlık duygusu hafifletme aracı (%16,1), anlam ifade etmez (%9,3) belirtilmiştir.

Tablo 4, katılımcılar için sosyal paylaşım sitelerinde hesap açma nedenlerine ilişkin bulgular sunulmuştur.

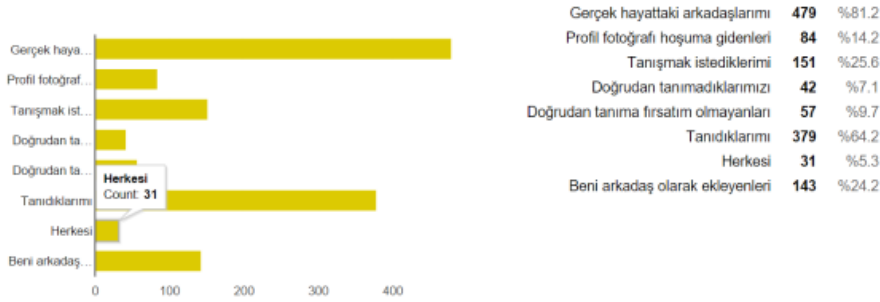
Tablo 4. Sosyal Paylaşım Sitelerinin Hesap Açılma Nedeni

Tablo 4'e göre ,ortaöğretim öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerinde hesap açma nedenlerinin; eğlenceli olması (%60.6), gündemi takip etmek (%49,4), yeni arkadaşlar edinme (%38,6) arkadaş ortamına uyum sağlama (%36,4),merak (%34,2), eski arkadaşlarını bulma (%31,8),çevrenin önerisi (%21) belirtmektedirler.

Tablo 5, katılımcılar için sosyal paylaşım sitelerinde kimleri arkadaş seçtiklerine ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 5. Sosyal Paylaşım Sitelerinde Kimlerin Arkadaş Olarak Seçildiği

Tablo 5'e göre, ortaöğretim öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerinde kimlerin arkadaş olarak seçtikleri; gerçek hayattaki arkadaşlarımı (%81,2),tanıdıklarımı (%64,2),tanışmak istediklerimi (%25,6),beni arkadaş olarak ekleyenleri (%24,2) profil fotoğrafları hoşuma gidenleri (%14,2),doğrudan tanıma fırsatı olmayanları (%9,7), doğrudan tanımadıklarımızı (%7,1),herkesi (%5,3) belirtmektedirler.

Tablo 6, katılımcılar için sosyal paylaşım sitelerinde geçirilen zamanın sosyal yaşamlarını hangi açılardan olumsuz etkilediğine ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 6. Sosyal Paylaşım Sitelerinde Geçirilen Zamanın Olumsuz Etkileri

Sosyal paylaşım sitelerinde geçirdiğiniz zaman yaşadığınız hangi açılardan olumsuz etkiliyor?

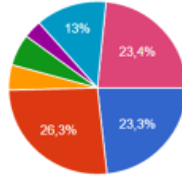

Tablo 6'ya göre, ortaöğretim öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerinde geçirilen zaman yaşamı hangi açılardan olumsuz etkilediği; derslerine yeterli zamanı ayıramıyorum (%46,1), aileme yeterli zaman ayıramıyorum (%40,8), sosyal etkinliklere zaman ayıramıyorum (%22,5), kendi yaşıma uygun olmayan bilgi/içerikle karşılaşmıyorum (%22,1), arkadaşlarıma yeterince zaman ayıramıyorum (%15,8) belirtmektedirler.

Tablo 7, katılımcılar için sosyal paylaşım sitelerine ne sıklıkla girdiklerine ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 7 Sosyal Paylaşım Sitelerine Ne Sıklıkla Girildiği

Sosyal paylaşım sitelerine ne kadar sıklıkla giriyorsunuz?

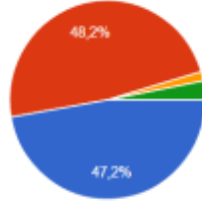
Günde 1 kere	138	%23.3
Günde 1 kereden fazla	156	%26.3
Haftada 1 kere	28	%4.7
Haftada 1 kereden fazla	35	%5.9
Ayda 1-2 kez	20	%3.4
Arada sırada	77	%13
Fırsat bulduğum her an	139	%23.4

Tablo 7'ye göre, ortaöğretim öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerine ne kadar sıklıkla girdikleri; günde bir kereden fazla (%26,3), fırsat bulduğum her an (%23,4), günde bir kere (%23,3), arada sırada (%13), haftada bir kereden fazla (%5,9), haftada bir kere (%4,7) ayda bir-iki kez (%3,4) belirtmektedirler.

Tablo 8, katılımcılar için sosyal paylaşım sitelerine hangi yollarla ulaştıklarına ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 8 Sosyal Paylaşım Sitelerine Hangi Yolla Ulaşıldığı

Sosyal paylaşım sitelerine en çok hangi yolla ulaşıyorsunuz?

Evimdeki bilgisayardan	279	%47.2
Cep telefonumdan	285	%48.2
İnternet kafeden	9	%1.5
Arkadaş/ akrabalarının bilgisayarlarından	18	%3

Tablo 8'ye göre, ortaöğretim öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerine en çok hangi yolla ulaştıkları; cep telefonumdan (%48,2), evimdeki bilgisayardan (%47,2), arkadaş/akrabalarının bilgisayarından (%3), internet kafeden (%1,5) belirtmektedirler.

Tablo 9, katılımcılar için sosyal paylaşım sitelerinde geçirilen zamanın yaşamı olumsuz etkilemesine ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 9 Sosyal Paylaşım Sitelerinde Geçirilen Zamanın Yaşamı Olumsuz Etkilemesi

Sosyal paylaşım sitelerinde geçirdiğiniz zaman yaşamınızı olumsuz etkiliyor mu?

Evet olumsuz etkiliyor	116	%19.9
Hayır olumsuz etkilemiyor	300	%51.5
Bilmiyorum	189	%32.5

Tablo 9'a göre, ortaöğretim öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerinde geçirilen zamanın yaşamı olumsuz etkilemesine; hayır olumsuz etkilemiyor (%51,5), evet olumsuz etkiliyor (%19,9), bilmiyorum (%32,5) belirtmektedirler.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada Karabük'te Ortaöğretim 9-12. sınıfa devam eden ve 11-19 yaş grubunda, öğrencilerin sosyal medyayı hangi amaçlar için kullandığı ve sosyal medya algısını tespit etmeye yönelik çalışma yürütülmüştür.

Çalışma sonucunda ortaöğretim öğrencilerinin sosyal medya algıları ve kullanım amaçları; ortaöğretim öğrencileri interneti daha çok ders araştırması, film izleme, müzik dinleme amaçlı kullandıklarını; sosyal medyada her şeyi paylaşmadıkları, sanal ortamdaki paylaşımlarını gerçek yaşamda söyleyemediklerini, %82,9 sosyal paylaşım sitelerine üye olduklarını ve bunu öncelikle eğlence için yaptıklarını, bu paylaşım sitelerinde %69,8 arkadaşlık aradıklarını ve %72,5 iki yüz ve üzerinde arkadaşları olduğunu, %69,4 fotoğraf paylaşımında bulduklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler, paylaşım sitelerinde geçirdikleri zamanın derslerine yeterince zaman ayırmalarına engel olduğunu (%46,1), buna rağmen sosyal medyada geçirilen zamanın yaşamlarını olumsuz etkilemediğini (%51,5), sosyal medya sitelerine cep telefonundan ulaştıklarını (%48,2), sosyal paylaşım sitelerine günde bir kereden fazla girdiklerini (26,3), sosyal paylaşım sitelerinde geçirilen zaman nedeniyle derslerine yeterli zamanı ayıramadıklarını (%46,1), yine sosyal paylaşım sitelerinde geçirilen zaman nedeniyle, aileye yeterli zaman ayıramadıklarını (%40,8), sosyal paylaşım sitelerinde arkadaş olarak, gerçek hayattaki arkadaşlarını seçtiklerini (%81,2) sosyal paylaşım sitelerinde hesap açma nedenlerini eğlenceci olmasına bağladıklarını (%60,6), yine sosyal paylaşım sitelerini; eğlence olarak (%73,7) belirtmişlerdir.

Günümüzde sosyal ağ sitelerindeki etkileşim arkadaşlık, akrabalık, ilgiler ve etkinlikler üzerine kuruludur. Fakat sosyal ağların tek işlevi bu değildir. Bu ağlar, sadece aile ve arkadaşlardan değil öğretmenler, okul çalışanları, komşular, toplum içindeki farklı çevrelerden de oluşmaktadır. Sosyal ağlar kullanıcılara bilgi oluşturma ve paylaşma, ilişki kurma ve geliştirme gibi birçok imkân sağlamaktadır (Kwon ve Wen, 2010).

Son yıllardaki kullanım artışıyla birlikte, artık sosyal medya, “küresel tüketici fenomeni” olarak görülmektedir (Kuss ve Griffiths, 2011, s.3528)

Sosyal hayatta özellikle genç bireyler, sürekli gelişen iletişim teknolojisiyle birlikte sosyal medya etkileşim ağlarına istedikleri zaman ve istedikleri yerden erişim sağlayabilmektedirler. Genç bireyler mobil cihazlarını yanlarından ayıramaz olup; sosyal medya ağlarında her an bulunma isteği taşıyabilmektedir. Bu istek, kullanım sıklığı ve kullanım süresinde artışa neden olduğunda ise, birtakım sorunların ortaya çıkmasına olanak teşkil etmektedir.

Sosyal medya kullanımından kaynaklanan bazı olumsuz durumları psikologlar, sosyal medya bağımlılığı olarak görmektedir (;Zaremohzzabieh vd., 2014, s.108).

. Ayrıca çalışmada katılımcıların, günlük sosyal medya kullanım süreleri, sosyal medyayı ne kadar zamandır kullandıkları sonucu ortaya konulmuştur.

Alan yazında çalışma bulgularına benzer bulguların elde edildiği görülmüştür. Aktan (2018), Katılımcıların günlük olarak sosyal medyaya ayırdıkları vaktin artması, onların sosyal medya bağımlılığı üzerinde belirleyici unsurlardan biri olmaktadır. Buna göre araştırma bulguları, sosyal medyada günlük harcanan vaktin fazla olmasının sosyal medya bağımlılık düzeyini artırdığını da ortaya koymaktadır. Araştırma neticesinde bireylerin ne kadar zamandır sosyal medya ile birlikte oldukları, diğer bir ifade ile kaç yıldır sosyal medya kullandıkları ile sosyal medya bağımlılıkları arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir

Ho ve diğerleri (2017) tarafından Singapur'da uygulanan ve genç bireylerin sosyal ağlara bağımlılık seviyelerinin yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmadan daha farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu farklı sonuç, örneklem ve uygulanan zaman farklılığına bağlanabilir.

Yine çalışmada öğrencilerin sosyal medyayı eğlence, film ve müzik olarak kullandıklarını belirtmiş ve benzer bulgular elde edildiği görülmüştür. Karoğlu, Atasoy (2018) çalışma bulgularından yola çıkarak en çok kullanılan sosyal medya araçlarının sosyal ağ, video ve müzik paylaşım siteleri olduğu; en az kullanılan araçların ise podcastler ve sosyal imleme siteleri olduğu görülmektedir. Öğrencilerin sosyal medya araçlarını hangi durumlarda kullandıkları incelendiğinde, en çok serbest zamanlarda, bekleme sıralarında ve uyumak için uzandıklarında ya da uyanırken kullandıkları anlaşılmaktadır.

Bir takım çalışma sosyal medyanın, kullanıcılara iletişim, bilgi, eğlence ve sosyal etkileşim gibi çeşitli fırsatlar sunduğunu; eğlence ve rekreasyon ihtiyaçlarını tatmin ettiğini; kişisel ilgi alanları ve hobileriyle ilgili grup ve etkinliklere katılmalarını sağladığını (Muscanell ve Guadagno, 2012; Kahne vd., 2013) dile getirmektedir.

Orta öğretim öğrencilerinin sosyal medyada arkadaşlıklarını gerçek hayattan seçtiklerini belirtirken alan yazında üniversite öğrencileri ile farklılık ortaya çıktığını ortaya koymuştur. Baz (2018) öğrenciler sosyal medyadaki arkadaşlıkları gerçek yaşamdaki arkadaşlıklara tercih etmediklerini belirtmişlerdir.

Yaşadığımız süreçte sosyal medya günlük yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası haline geldiği görülmektedir. Sosyal medyanın bu kadar etkin kullanılması sunduğu imkânlarla ve iletişim alışkanlıklarımızda meydana getirdiği değişimlerle açıklanabilir. Günlük yaşamda ulaşılmaz olan kişilere sosyal medya aracılığıyla ulaşılabilmesi, eski arkadaşlarla iletişimin devam ettirilebilmesi, daha hızlı ve geniş ağlar kurulabilmesi olanağıyla istenilen bir ağa dâhil olabilmeye olanak sağlaması, birçok uygulamayı içermesi ve yeni arkadaşlıklar kurulabilmesinin bu alandan kolay olması gibi nedenler sosyal medya kullanımını cazip hale getirmektedir. Gençler açısından da bu cazip durum bazı çalışmaların yapılmasını da gerekli hale getirmektedir.

Bu bağlamda; ortaöğretim öğrencilerinin sosyal medya kullanımı konusunda bilgilendirilmeye gereksinimleri olduğu söylenebilir. Zararlı yazılımlar ve zararlı sitelerle ilgili bilgilendirme, sanal suçlar, sosyal medya/internet bağımlılığı gibi konularda hem gençler hem de ailelerin bilgilendirilmesi, gelecekte ortaya çıkabilecek olumsuz durumları önlemede faydalı olacaktır. Gençler ve ailelerle, okul rehberlik çalışmaları yürütülebilir. Bu çalışma, ortaöğretim öğrencileriyle yürütülmüştür. Sosyal medya kullanımının daha küçük yaşlarda da giderek yaygınlaştığı düşünüldüğünde, benzer bir çalışmanın ilkökul öğrencileriyle de yapılması, öğrenim kademesine göre karşılaştırmalı çalışmalar yapılması önerilebilir. Belirli periyotlarla sosyal medya kullanımının ölçülmesinin de yararlı olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aktan,E. (2018).Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi .Erciyes İletişim Dergisi | Temmuz/July 2018 Cilt/Volume 5, Sayı/Number 4, 405-421
- Atasoy.A ve Kocaman Karoğlu.A.(2018). Sosyal Medya Kullanımı ile Serbest Zaman Tatmini Arasındaki İlişki Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2018; 42(2): 826-839”
- Baz,F.Ç (2018),Sosyal Medya Bağımlılığı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi- International Journal of Society ,9(16),278
- Cardoso, G. (2006), The Media in The Network Society. Browsing, News, Filters and Citizenship, Centre For Research And Studies İn Sociology, Lisbon, S.124
- Ho, S. S., Lwin, M., Lee, E. (2017). Till Logout do us Part? Comparison of Factors Predicting Excessive Social Network Sites Use and Addiction Between Singaporean Adolescents and Adults. Computers in Human Behavior(75), 632- 642.
- Kwon, O., & Wen, Y. (2010). An empirical study of the factors affecting social network service use. Computers in Human Behavior, 26(2), 254-263.
- Kuss, D. J. and Griffiths , M. (2011). Online Social Networking and Addiction—A Review of the Psychological Literature . International Journal of Environmental Research and Public Health(8), 3528-3552. doi:10.3390/ijerph8093528
- Muscanell, N. L. and Guadagno, R. E. (2012). Make New Friends or Keep the Old: Gender and Personality Differences in Social Networking Use. Computers in Human Behavior, 28, 107-112.
- Paul, M. J., & Dredze, M. (2011). You are what you Tweet: Analyzing Twitter for public health. Icwsm, 20, 265- 272.
- Zaremozhzabieh, Z., Samah, B. A.et al.(2014). Addictive Facebook Use among University Students. Asian Social Science, 10(6), 107-116.
- yazilimnet (2019) ,sosyal-medya-nedir- <http://www.yazilimnet.com/tr/blog/12/> adresinden erişildi
- dijilopedi(2019),turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/<https://dijilopedi.com/2019> adresinden erişildi

GÜZELLİK KAVRAMININ ÖLÇÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Gözde SULA¹

Özet

Kadınlar için güzellik kriterleri tarihten günümüze ve hatta toplumdaki değişim göstermektedir. Günümüzde neredeyse çoğu iş ilanı “prezantabl” eleman ibaresi ile ilan açmakta, güzel görünmeyi iş hayatına giriş için bir kriter olarak belirlemektedir. Güzellik kavramının ise neye göre belirlendiği değişiklik gösterebildiğinden, bu kavram için tek bir tanım yoktur. Yerli ve yabancı literatürde antropologlardan, sosyal psikologlara pek çok araştırmacı tarafından güzellik kavramını açıklayan çalışmalar yapılmıştır. Asıl problemin kişiden kişiye değişen, göreceli olduğu iddia edilebilecek güzellik kavramının nasıl ölçülebileceğidir. Bu ölçümlerin güzelliği sadece dış görünüş ile sınırlandırmasının tam olarak doğru kabul edilip edilemeyeceği, kişilerin karakter özelliklerini de bir bütün olarak düşünmenin gerekip gerekmediği gibi konular çeşitli yabancı araştırmalarca irdelenmiştir. Güzelliğin ölçülebilmesi, güzellik olgusunun iş yaşamında sağladığı finansal veya mevkisel avantajların ve dezavantajların belirlenmesi ve düzenlenmesi amacı ile kullanılabilirliği gibi, konu ile ilgili pek çok etik çalışmaya da fayda sağlayacaktır. Yabancı literatürde güzellik kavramını ölçülebilir hale getirecek çalışmalar yapmış, ölçekler oluşturmuş araştırmacılar mevcut olsa da, yerli literatüre baktığımızda, bu tarz çalışmalar ile karşılaşmamaktayız. Bu çalışma, yabancı literatürde güzellik kavramının ölçülebilirliği üzerine yapılmış çalışmaların bir derlemesidir. Çalışmanın amacı, yerli literatürde, ilgili kavramın ölçülmesi ile ilgili yapılacak çalışmalara ışık tutmak, farklı sektörlerde kullanılabilirlik üzere ölçeklerin geliştirilmesinde başlangıç yaratabilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Çekicilik, Ahlaki Güzellik, Güzellik Ölçeği, Güzelliğin Kavramsallaştırılması

The Research About Measurability Of Beauty Concept

ABSTRACT

Beauty criteria for women has different meanings from past to present and it differs from society to society. Nowadays, almost most of the job advertisements are opened with the phrase “presentable” and they define looking good as a criterion for having a job in business life. When the concept of beauty can vary according to what is determined, there is no single definition for this concept. Many researchers have conducted studies explaining the concept of beauty in local and foreign literature from anthropologists to social psychologists. The real problem is how to measure the concept of beauty, which can be claimed to be relative, and varies from person to person. The issue of whether these measurements can only be considered as accurate as limiting the beauty to the external appearance, and whether it is necessary to consider the character traits of individuals as a whole, has been examined by various foreign studies. The measurement of beauty can be used to determine and regulate the financial or positional advantages and disadvantages of the beauty phenomenon in business life and be helpful for many ethical studies related to the subject. Although there are researchers in foreign literature that have studies to make the concept of beauty measurable and have created scales. On the other hand, we look at the domestic literature; we do not encounter such studies. This study is a compilation of studies on the measurability of the concept of beauty in foreign literature. The aim of the study is to shed light on the studies to be made about the measurement of the related concept in the domestic literature and to create a start in the development of the scales to be used in different sectors.

Key Words: Visual Attraction, Moral Beauty, Beauty Scale, Conceptualization of Beauty

Giriş

Kadınların dış görünüşlerinin etkileri farklı alanlardaki araştırmalarda çokça kullanılmıştır. Fakat güzellik kavramının soyut olması ve zaman, mekân ve kişilere göre değişkenlik göstermesi, nicel araştırmalarda ölçülebilir olmasını zorlaştırmıştır. Güzellik kavramında, fiziksel görünüşün önemli olduğu düşünülerek belirli ölçüler belirlenebildiği gibi, içsel güzelliğinde etki edebileceği varsayılarak buna uygun ölçekler oluşturulmaya çalışılmıştır. Güzellik kavramını ölçülebilir hale getirmek, pek çok alanda güzel/çirkin olmak kavramını bağımlı ve ya bağımsız değişken olarak kullanabilme avantajı sağlamıştır. Bu araştırmanın ilk kısmında amaç ve yöntemlerden bahsedilmiştir. İkinci kısım güzellik kavramının çeşitli araştırmacı, düşünür veya sanatçılar tarafından nasıl tasvir edildiğine yer verilmiştir. Aynı zamanda bu kısımda ölçeklerde bahsedilecek olan iç ve dış güzellik tanımlamaları bulunmaktadır. Üçüncü ve son kısımda literatür taraması ile, daha önce güzelliği ölçerek

¹ Gözde Sula, Öğretim Görevlisi, Altınbaş Üniversitesi, Saç Bakımı ve Güzellik Hizmetleri Programı, gozde.sula@altinbas.edu.tr

başka değişkenler ile karşılaştıran ve ya farklı bir çok alanda kullanılmak üzere uygun bir güzellik ölçeği oluşturma amacıyla olan çalışmalar araştırılarak, derleme yapılmıştır.

Amaç ve Yöntem

Bu araştırma, literatürdeki güzellik kavramı üzerine ölçek çalışmaları yapmış, ölçülenmesinin gelişimine katkıda bulunmuş araştırmaların derlendiği bir çalışmadır. Yerli literatürde güzellik kavramını ölçümleyebilmek adına yapılmış çalışmalara rastlanmamıştır. Araştırmanın amacı, güzellik kavramını en ölçülebilir boyuta getirerek farklı alanlarda yapılabilecek ilgili araştırmalara ışık tutabilmektir. Eski tarihlerde veya farklı kültürlerde yapılmış araştırmaların yerli çalışmalarda kullanılmasını sağlamak, özellikle bu alanda yerli literatüre katkı sağlayabilecektir.

Güzellik ile İlgili Kavramların Açıklanması

Güzellik kavramının kültürden kültüre ve insandan insana farklılık gösterme özelliği vardır. Ubangi erkekleri kadınlarda dolgun alt dudakları çekici bulurken, Mançu Hanedanı erkekleri kadın ayaklarını çekicilik ile bağdaştırmaktadır. Sadece kadınlar için değil, erkekler içinde şuan ki dönemin batı erkeği, on dokuzuncu yüzyıl dünyasında hoş görünebilecek bir görünüş değildir. Güzelliğin ifade edilmesinde fikir ayrılıkları yaşanması ölçülenmesini tartışılır kılmaktadır. Fakat genel bakış açısı ile genel güzelliğin belli standartları mevcuttur. Güzelliğin tanımlanması da zaman içerisinde değişim de gösterebilir. (Hamermesh & Biddle, 1993). Fakat genel bir bakış açısı ile bakıldığında güzellik kavramının tarih boyunca belirli fikirlerin değişmediği görülebilir. Yunan heykelleri erkek güzelliğini yansıtırken, Titian tablolarındaki kadın figürleri kadın güzelliğinin bir simgesidir. Tarih boyunca bu görüşün var olduğu söylenebilir (Armstrong, 2004).

Felsefe ve Sanatta Güzellik

Daha çok sanatta güzellik üzerine yoğunlaşan ilkçağ filozofları ve batı filozofları, güzellik ve estetik kavramını betimlerken farklı yollar seçmişlerdir. Güzellik kavramının, bakan kişiye belirlendiğini düşünen filozoflar olduğu gibi, bakılanın kendisi ile ilgili olduğunu iddia eden fenomenik güzellik yaklaşımları da olmuştur. İlkçağ filozoflarından Platon, güzelliğin aslında duyular yoluyla değil ruhsal olarak kavranabilen ideaların bir izdüşümü olduğunu, güzel vasfının idealar dünyasındaki güzelliğin varlık üzerindeki yansımaları olduğunu söylemektedir. Bu yansımalar haricinde aslında nesnel çirkin ve düzensiz kabul edilmektedir. Aristo ise, güzellik kavramını güzelin karakteri olarak tanımlar, güzellik kavramı doğanın bir yansıması olmaktan çıkarak, tamamlayıcısı olmaya başlar. Batı filozoflarından Kant, güzelliğin sübjektif yargılar içerdiğini, kişinin algısındaki güzellik ve çirkinlik ile tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Güzellik kavramının öznel beğeni yargılarına dayandığı fikrini benimsemiştir. Zaman içerisinde aslında güzelliğin matematiksel bir formülü olduğu, simetri ve oranlar ile ölçülebildiği fikirleri de ortaya atılmıştır. Güzellik ve estetik kavramları sadece felsefe alanlarında değil, dini açılardan da ele alınmıştır. Dini açıdan ele alındığında güzellik kavramı daha çok manevi, ahlaki güzelliği ön plana almıştır (Denir, 2015; Diessner, 2012; Gultekin, 2012; Nabiye, 2011)

İngiliz ressam ve sanatçı William Hogart(1753), Güzelliğin Analizi eserinde, güzel ve estetik olan herşeyin kıvrımlı çizgilerden oluştuğunu esas almıştır. Ona göre bir insana ya da nesneye güzellik veren biçimli ve orantılı kıvrımları olmasıdır. Tarihteki ilk estetik deneylerinden birisi, Hogart tarafından hazırlanmıştır. Okuyucularını çağırarak, farklı kıvrımlara sahip yedi adet korse resmi içerisinde en güzel görüneni seçmelerini istemiştir. Ona göre en güzel korse, en orantılı ve muntazam kıvrıma sahip olan çıkacaktır. Bu tarihteki ilk güzellik deneyi kabul edilebilmektedir (Armstrong, 2004).

Fiziksel Etkileycilik

Fiziksel güzellik; genel olarak dışarıdan görülebilen özellikleri kapsamaktadır. Bu özellikler; yüz güzelliği, vücut oranı, vücut yapısı, doğru duruş ve zarafet gibi gözle algılanabilen tüm kavramları içermektedir (Langmeyer & Shank, 1994)

Güzellik kavramı çoğu zaman yüz güzelliği ile ilişkilendirilebilmektedir. Yüzler kişilere özgüdür. Tek ve bir başkasından farklıdır. Kişileri birbirlerinden ayıran, pek çok kasın çalışması ile 7000'den fazla mimige sahip yüzler, pasaportlarımızda ve kimliklerimizde ayırdedilebilmemiz için fotoğraflanır. Kişileri ayırt edebilmenin yanı sıra, sağlık durumu, sosyo-ekonomik statü, duygusal durumlar, yaş, cinsiyet ve ırk gibi bilgileri de insan yüzlerinden edinmek mümkündür (Synnott, 1989).

Matematiğin güzellik ve estetik kavramı ile yakından ilişkisi olduğu düşünülür. Atın oranın, doğadaki insandan nesneye her varlık için geçerlidir. İnsan parmak kemiklerinin birbirine oranında, kozalaklarda, bitkilerde, bir kaplanın kafası ile vücudu arasındaki oranda hep altın oran sonucu çıkmaktadır. Bu sayı 1,618...dir. Müzikte, şiirde ve sanatta da matematiğin kullanılarak estetik ve simetrisinin elde edilmesi mümkündür (Koçak, İşler, & Atmaca, 2014). Hogart'ın kıvrımlar konusundaki fikri gibi, anahatlara, simetriye ve ahenge verilen önem Pisagor

tarafından da savunulmuştur. Biri diğerinin iki katı kadar olan iki telden elde edilen müzikten uyumlu notların çıktığını keşfeden Pisagor, var olan her şeydeki uyumun simerti sayesinde meydana geldiğini belirtmiştir (Tungate, 2011).

Fiziksel etkileycilik, bireylerin sosyal hayatlarından, psikolojik durumlarına ve hatta iş hayatlarındaki kazançlarına kadar etkili olabilmektedir. Dellinger ve Williams(2014) kadınların işyerinde neden makyaj yaptıklarını anlamaya çalışmıştır. Makyaj kullanımının sağlık için, heteroseksüel görünüm için ve iş yerinde güvenilirlik yaratmak için kullanılabilceği sonucunu elde etmişlerdir. Kadınların çoğu, makyaj yaparak özgüvenlerinin arttığını belirtmiştir.

Yerli literatürde, fiziksel görünüşün ölçülebilir bir bağımlı değişken olarak belirlenip bağımsız değişkenler ile ilişkisinin incelendiği çalışmalardan ziyade, iş hayatında dış görünüşün işe alımlardaki rolünün incelendiği araştırmalar mevcuttur. İştar (2012), araştırmasında 600 adet iş ilanı incelemiş ve sonucunda 74 adet ilanda dış görünüş ile ilgili ayrımcılık ifadelerinin yer aldığını, 59 adet ilanda ise fotoğraf istendiğini belirtmiştir. Usta (2016), halkla ilişkiler alanında yayımlanmış 16 pozisyon için (4 idari, 12 yönetici) 90 adet iş ilanını incelemiştir. Yapılan inceleme neticesinde ilanlarda personelde bulunması istenen özelliklerden %68 ile, en yüksek 3.yüzye sahip ibare, dış görünüş ile ilgili olan 'prezantabl olmak' ibaresi çıkmıştır.

İçsel Etkileycilik

Güzellik kavramı ile ilişkilendirilmiş Eski Mısır'm kraliçesi Kleopatra, pek çok sanat eserinde farklı resmedilmiştir. Roma parasının üzerindeki resmi, çıkık bir çene ve kancalı bir burun ile görülmektedir. Kleopatra'nın sanılan aksine, büyüleyici bir güzelliğe sahip olduğuna dair hiçbir kanıt yok. Benzersiz ve etkileyici bir güzelliğin aksine, Kleopatra'nın cazibe sahibi, baştan çıkarıcı özelliklere sahip karizmatik bir kadın olduğu söylenmektedir (Tungate, 2011). Rönesans döneminde, kadınlar kaşlarını ve alınlarındaki saç diplerini kazıyarak, daha geniş bir alına sahip olmak istedikleri bilinmektedir. Geniş bir alına sahip olmanın kadınlara daha zeki bir görünüm verdiği düşünülmekteydi (Milady, 2012).

Günümüzde, fiziksel güzelliğin daha ön planda olduğu bir başka alan ise, pazarlama sektörüdür. Çoğu marka pazarlama aktivitelerinde güzel ve çekici kadınlara yer vererek, tüketici zihninde daha çok etki sağlayacağını düşünmektedir. Giyimden, kozmetiğe pek çok marka bu amaç ile milyonlarca dolar para harcamaktadır (Langmeyer & Shank, 1994). Buna rağmen, sadece fiziksel görüntünün yeterli olmadığını Pepsi firmasının, yüksek ücretler karşılığında yaptığı anlaşmayı, Madonna'nın çekmiş olduğu hoş karşılanmayan bir video nedeni ile iptal etmesi, pazarlama sektöründe bile içsel değerlerin, çekicilik ve güzelliğin önüne geçebileceğini göstermektedir (Miller'dan aktaran Langmeyer vd., 1994).

Literatür Taraması

Güzellik ve Maddi Kazanç İlişkisi

1976 senesinde Kanada York Üniversitesi, Davranışsal Araştırma Enstitüsü Anket ve Araştırma merkezi aracılığı ile beş yıllık bir proje başlatmıştır. "Kanada'daki Sosyal Değişme: Tutum, Değerler ve Algılardaki Eğilimler" başlıklı bu proje ikişer yıl ara ile 1977, 1979 ve 1981 senelerinde her bir anket için 3000'den fazla katılımcının olduğu ulusal bir araştırma ile ilerlemiştir. 2000'e yakın katılımcı ise, her üç senede anket katılımına dahil edildi. 1977 ve 1981 yıllarındaki anketlere politikacılar veya genel müdürler veya sendika liderleri gibi Kanada için karar verici pozisyonda bulunan kişilerinde katılımı sağlanmıştır. Bu anketler ile kişilerin nerede ikamet ettiği, evleri, işleri, finansal durumları, yaşam hedefleri, değerleri, eğitim durumları, boş zamanları, sağlık ve fiziksel durumları, evlilikleri, çocukları, siyasi ve sosyal durumları ile ilgili veriler toplanmıştır. Anketler sonunda görüşmeciler katılımcıların dış görünüşlerini beş maddelik bir ölçek kullanılarak (1- Çarpıcı derecede güzel/yakışıklı, 2- Ortalama Üzerinde, 3- Ortalama, 4- Ortalamanın Altında, 5- Çirkin) 1'den 5'e kadar ifade etmişlerdir. Güzelliğin ölçülebilirliği bu aşama ile meydana gelmiştir. (Atkinson, Blishen, Ornste, & Stevenson, 1976; University of Michigan, 2019). Bu verileri kullanarak pek çok araştırmacı, fiziksel özellik ve maddi kazanç ilişkisi üzerine çalışmalar yapmıştır. Güzellik ve çirkinlik kavramının göreceli ve kişiden kişiye değişen öznel bir kavram olması, bu değerlendirmeleri tartışılır kılabilir. Fakat Patzer(1985) kitabında bu durum için, eğer aynı kişi, pek çok değerlendirici tarafından aynı derece ile değerlendiriliyorsa, fiziksel çekicilik seviyesi bu değerlendirmeye uygun olarak belirlenebilmektedir.

Kaczorowski (1989), yüksek lisans tezi için Kanada Yaşam kalitesi anket verilerini kullanarak, iyi görünüşün, kazanç arasında ve mesleki prestij ile ilişkisini incelemiştir. İyi görünümün ve kazanç arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Daha önce kilo ve ya boy gibi sayısal verilere kolay dönüştürülebilir değişkenler için benzer araştırmalar yapılmış olsa da, güzellik olgusunu sosyo-ekonomik değişkenler ile karşılaştıran ilk çalışma olması açısından Kaczorowski'nin araştırması önem taşımaktadır.

Roszell, Kennedy ve Grabb (1989), fiziksel çekicilik ve gelir kazanımı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma için kullanılan veriler yine, Kanada Davranış Araştırmaları Enstitüsünün Kanada York Üniversitesi'nde çok aşamalı uyguladığı sosyal değişim araştırmalarından alınmıştır. Çalışmanın amacı bu konuda daha önce yapılmış araştırmaları genişletmek ve yeniden ele almaktır. Bu çalışma için 1979 ve 1981 senelerindeki araştırmalarda bulunmuş ve o zamanlar tam zamanlı çalışan katılımcıların verileri kullanılmıştır. Belirtilen kriterlere göre eleme sonunda, kullanılan veri sayısı 1062'ye düşmüştür. Kişilerin yıllık kazançları olarak belirlenen bağımlı değişken 1981 senesi verilerinden, kişilerin fiziksel dış görünüşleri olarak belirlenen bağımsız değişken ise 1979 senesi verilerinden elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, fiziksel çekiciliğin erkeklerde kadınlara oranla gelir üzerinde daha fazla etkisi olduğu sonucu çıkmıştır. Fiziksel çekiciliğin gelir üzerindeki etkisinin erkeklerin aktif çalıştığı sektörler ile sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır. Sadece kadınların çalıştığı veya kadın ve erkeklerin eşit oranda iş gücüne katıldığı mesleklerde dış görünüşün, maddi kazanç üzerinde kayda değer bir fark yaratmadığı sonucuna varılmıştır. Analiz metodunun zayıf noktası, dış görünüş değerlendirmesi 1979 senesinde yapılmış olan değerlendirme ile ölçülmüş, fakat kazanç ile ilgili bilgiler 2 sene sonra ölçümlenmiştir. Fakat bu durum, araştırmanın ana konusu ile alakalı bir etki yaratmamıştır.

Hamermesh ve Biddle (1993) mesleki kazanç farklılıklarının dış görünüş ile ilişkili olup olmadığını incelemişlerdir. Farklı kişilerin belirlenmiş örneklem için bireysel görüşleri alınarak, güzel görünümün sayısal bir değere dönüştürülmesi sağlanmıştır. Bu araştırma için, 1977 İstihdam Kalitesi, 1971 Amerikan Yaşam Kalitesi ve katılımcıların fiziksel görünüşlerinin derecelendirmelerini içeren 1981 Kanada Yaşam Kalitesi anketleri kullanılmıştır. Çalışmanın amacına ulaşabilmesi için en önemli kısım, güzellik kavramının zaman içerisinde ne kadar hızlı değişim gösterdiğini belirleyebilmektir. Çalışma hayat süreleri boyunca bu kavram ne kadar değişikliğe uğruyor belirleyebilmek gereklidir. Bu amaç ile Kanada Yaşam Kalitesi anketinin 1977, 1979 ve 1981 senelerine ait 3 yıllık veriler kullanılmıştır. Veriler kullanılırken katılımcıların çoğu iki senenin ölçümünde de yer almış, bazıları ise her üç sene ölçümünde de bulunmuştur. Katılımcıların %93'e yakını aynı oran ile derecelendirilmiş, sadece üçüncü senede bir derece fark göstermişlerdir. Çalışmanın bu kısmı sonucunda, modern batı toplumlarında, iş yaşamı süresince, güzellik anlayışının çok değişmediği kanıtlanmıştır. Fakat çıkan sonuç göstermektedir ki, iş gücü piyasasında kadın ve erkeklerin güzel ya da çirkin olmasının etkisi cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Yapılacak her türlü deneysel çalışma kadın ve erkek üzerinde ayrı ayrı uygulanmalıdır. Araştırmanın ikinci kısmında ise, dış görünüşe göre meslek tercihlerinin farklılaşp farklılaşmayacağına bakılmıştır. Çalışmada ekonomide sadece dış güzelliğin verimliliği etkilediği ve etkilemediği iki adet meslek grubu olduğu düşünülmüştür. Çünkü bazı sektörlerde tüketiciler daha güzel görünümlü kişilerden hizmet almayı tercih edebilirler. Bu durumda bu ayrımcılık aslında sektörel olarak incelenmesi gereken bir durum olmaktadır. 1977 Çalışan Kalitesi anketi 1515 katılımcı, 1971 Amerikan Yaşam Kalitesi Anketi 2164 katılımcı, 1981 Kanada Hayat Kalitesi anketi 3415 katılımcı ile bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Amerika ve Kanada arasında da farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Güzel ya da çirkin fark etmeksizin, kadınların görünüşleri katılımcılardan daha kuvvetli tepkilere sebep olmuştur.

Sade ve yalın görünüme sahip kişilerin ortalama güzellikteki kişilerden daha az, ortalama görünüme sahip kişilerin ise, güzel görünümlü kişilerden daha az kazanç elde etmektedirler. Bu etkiler erkeklerde daha çok görülmektedir. Fakat çekici görünmeyen kadınların iş gücüne katılımı daha azdır. Çekici insanlar daha çok güzelliğin daha aktif rol aldığı meslekleri tercih ederler. Ekonomi literatüründe, iş hayatında var olan pek çok ayrımcılık ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Hamermesh ve Biddle'ın temel amacı güzel ve çirkin ayrımcılığını literatüre katabilmektedir. Bu bağlamda, görüşmecilerin görüşlerinden elde edilen veriler, güzellik kavramını nicelleştirebilmektedir.

Kavramsallaştırılmış Güzellik Ölçeği (The Broad Conceptualization of Beauty Scale - BCBS)

Tylka ve Iannantuon(2016) güzelliğin nicel çalışmalarda kullanılabilmesi adına kadın güzelliğini iç ve dış özellikler ile kapsayan 9 maddelik bir ölçek geliştirmişlerdir. Ölçek, dört farklı toplumdaki 1086 kadın üzerinde kullanılmıştır. Özellikle medya yoluyla empoze edilen, güzelliğin sadece çekicilik ile sınırlandırılması fikri, ergenlik çağında ve ya genç yetişkin yaşlarda olan kadınlarda yeme bozukluğu, estetik ameliyat ihtiyaçları ve kendi dış görünüşleri ile ilgili hayal kırıklıkları yaşamalarına sebep olmaktadır. İçsel güzelliğin genel güzellik kavramına olan etkisinin de ölçüldüğü bu ölçek ile kadınların güzellik algısını nasıl tarif edecekleri araştırılmıştır.

Ölçeğin hazırlığında öncelikle, fiziksel veya dış güzelliğin tanımını ve içsel veya kişilik özelliklerinin güzellik algılarına katkılarını değerlendiren 24 madde oluşturulmuştur. Benzer alanlarda geniş araştırmalar yapmış beş bilim adamının görüşü ile bu ölçeğin sadece kadınlara uygulanmasına karar verilmiştir. Çünkü güzellik algısı genellikle kadınları ifade etmekte ve erkekler birbirlerini güzel olarak ifade etmekte çekimser olmaktadır. Bu düzenleme ile ölçek 20 maddeye düşmüştür. Katılımcı görüşlerinin alınmasına karar verilmesi ile Psikoloji programı kadın önlisans öğrencilerinin önerileri ile 4 madde daha silinmiştir. Faktör analizleri sonucunda 7 madde daha elenerek 9 maddelik son şeklini almıştır. Anket kullanıcılarına kadın güzelliğini nasıl tanımlarsınız diye sorularak başlamış, her bir maddeyi 7'li likert ölçeği (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kısmen

katılmıyorum, 4-Ne katılıyorum, ne katılmıyorum, 5-Kısmen katılıyorum, 6-Katılıyorum, 7-Kesinlikle katılıyorum) kullanılarak değerlendirilmeleri istenmiştir. İlgili ölçek pek çok alandaki çalışmalara ışık tutabilecek değerdedir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, çeşitli filozoflarca tanımlanmaya çalışılmış güzellik algısının nasıl yorumlandığı önem kazanmaktadır. Kanada Yaşam Kalitesi anketleri kullanılarak yapılmış araştırmalarda aslında, kişilerin güzel olduklarının kesinlik içermesinden çok, karşı tarafın görüşleri incelemeye alınmıştır. Araştırmaların içeriği düşünüldüğünde, aslında kesin ve tartışılmaz bir güzellik özelliğinin ispatlanmasından çok, sosyo-ekonomik statülerinin, başkaları tarafından ne oranda güzel görüldüğü kriteri açısından incelenmesi yeterli olmuştur. Yerli çalışmalar içinde benzer bir araştırmanın aynı yöntemler ile uygulanması bu araştırmanın başlangıcını oluşturduğu amaç için faydalı olabilecektir. Fakat bu yöntemin kendi içinde kısıtları olabilir. Bunlar özellikle, toplumsal ve kültürel yapının etkileri nedeniyle görülebilir. Görüşmecilerin katılımcıların dış görünüşünü derecelendirirken, bilimsel ve objektif bakabilmeleri gereklidir. Hamermesh ve arkadaşı(1993), araştırmasında Kanada ve Amerika’da ayrı ayrı yapılmış anketleri karşılaştırırken farklı çıkan sonuçların ya Kanada’da görüşülen kişilerin daha iyi görünüme sahip olduklarından, ya da görüşmeleri yapan kişilerin derecelendirme yaparken “çirkin” ölçüsünü kullanmaya yanaşmak istemediklerinden olabileceğini düşünmüşlerdir. Yapılacak araştırmanın yapısı gereği içsel özelliklerin değerlendirmeye katılmaması, görüşmeci ve katılımcıların birbirlerini tanımamaları gerekliliğini doğurmaktadır.

Görüldüğü gibi güzellik ölçeğini sadece sosyo-ekonomik koşullar üzerindeki etkisini araştırmak için değil, aynı zamanda kişilerin algısında güzelliğin tarif edilebilmesi için de oluşturma çabalarına girilmiştir. Özellikle dış görünüşünde problem olduğunu düşünerek, ruhsal veya bedensel rahatsızlıklar yaşayan bireyler göz önüne alınırsa, güzelliğin sadece fiziksel özelliklerden ibaret olmadığını kanıtlayabilmenin önemi anlaşılacaktır.

Sonuç olarak, yapılmış olan araştırmalardan anlaşıldığı gibi, güzellik kavramının başka değişkenler üzerinde etkisi olabileceğinden ölçümlenmesi ihtiyaç olmaktadır. Bu araştırmaları arttırıp genişletebilmek, farklı alanlarda kullanabilmek mümkündür. Farklı çalışmaların incelendiği bu derleme çalışmasından yola çıkılarak, benzeri çalışmaları arttırıp, yerli literatürdeki bu eksikliği kapatmak mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Armstrong, J. (2004). *The Secret Power of Beauty: why happiness is in the eye of the beholder*. London: Penguin Books.
- Atkinson, T., Blishen, B. R., Ornste, M. D., & Stevenson, M. H. (1977). *Quality of Canadian Life: Social Change in Canada*. Ontario: York University.
- Dellinger, K., & Williams, C. L. (1997). *Makeup At Work*. *Gender & Society*, 151-177.
- Denir, Ö. (2015). *Din Eğitiminde Estetik*. Ankara: İlahiyat Yayın.
- Diessner, R., Solom, R. D., Frost, N. K., Parson, L., & Davidson, J. (2012). *Engagement With Beauty:Appreciating Natural, Artistic, and Moral Beauty*. *The Journal of Psychology:Interdisciplinary and Applied*, 303-329.
- Gültekin, T., & Tokdil, E. (2016). *Güzel Kavramı Üzerine Karşılaştırmalı Yorum Bilimsel Bir İnceleme*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 365-375.
- Hamermesh, D. S., & Biddle, J. E. (1993). *Beauty and The Labor Market*. Cambiidge: National Bureau Of Economic Research.
- Hogarth, W. (1753). *The Analysis of Beauty*. London: John Reeves.
- İştar, E. (2012). *Gazetelerdeki İş İlanlarında Ayrımcılık*. *Akademik Bakış Dergisi*, 1-13.
- Kaczorowski, J. (1989). *The good, the average and the ugly: Socio-economic dimensions of physical attractiveness*. Montreal: MA thesis, Departmen of Sociology: McGill University.
- Koçak, Z. F., İşler, N., & Atmaca, S. P. (2014). *Estetik ve Matematik*. Muğla: Muğla Üniversitesi.
- Langmeyer, L., & Shank, M. (1994). *Managing Beauty: Products and People*. *Journal of Product & Brand Management*, 27-38.
- Milady. (2012). *History and Career Oportunities*. *Milady Standard Cosmetology* (s. 2-15). içinde USA: Cengage.
- Nabiyev, V., & Koçak, F. (2011). *Yerel Örnekler ile Yüz Güzelliği Kararı*. *Elektrik-Elektronik ve Bilgisayar Sempozyumu* (s. 94-98). Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Patzer, G. L. (1985). *The Physical Attractiveness Phenomena*. Los Angles: Plenum Press.

- Roszell, P., Kennedy, D., & Grabb, E. (1989). Physical Attractiveness and Income Attainment Among Canadians. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 547-559.
- Roszell, P., Kennedy, D., & Grabb, E. (2012). Physical Attractiveness and Income Attainment Among Canadians. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 547-559.
- Synnott, A. (1989). Truth and Goodness, Mirrors and Masks -- Part I: A Sociology of Beauty and the Face. *The British Journal of Sociology*, 607-636.
- Tungate, M. (2011). Markalı Güzellik: Pazarlama Görünüşümüzü Nasıl Değiştirdi. (F. Çetin, Çev.) 2012: Kapital Medya Hizmetleri.
- Tylkaa, T., & Iannantuonob, A. C. (2016). Perceiving beauty in all women: Psychometric evaluation of the BroadConceptualization of Beauty Scale. *Body Image*, 67-81.
- University of Michigan. (2019, 09 25). Quality of Canadian Life: Social Change in Canada, 1977 (ICPSR 7879). ICPSR : <https://www.icpsr.umich.edu/icpsrweb/ICPSR/studies/07879#> adresinden alınmıştır
- Usta, A. (2016). Halkla İlişkiler Alanında Eleman İlanları. *İletişim : araştırmaları*, 29-48.

EKONOMİK KRİZ ALGISI: BU ALGININ TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞLARI İLE İLİŞKİSİ HAKKINDA NİTEL ARAŞTIRMA

Tuğba YILMAZ¹

Özet

Bu çalışmada ekonomik kriz algısı ve bu algının tüketici satın alma davranışları ile ilişkisi sorgulanmıştır. Araştırmanın amacı; ekonomik kriz algısı yaşayan tüketicilerin ne gibi davranışlar sergilediğini incelemektir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Bireysel mülakatlarda katılımcılara araştırma hakkında kısa bilgi verildikten sonra tartışma kısmına geçilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce görüşmelerin kayıt altına alınacağı, ses kayıtlarının metinlere dönüştürülerek makale veya sunumlarda kullanılacağına dair katılımcılara bilgi verilmiştir. Veriler bireysel mülakat yoluyla toplamda 15 kişiden elde edilmiştir. Araştırmada katılımcıların yaşları 21 ve 41 arasında değişmektedir. Verilerin analizinde sürekli karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda dört temel tema ve belirli alt temalara ulaşılmıştır: (1) kemer sıkma politikası: (i) harcamalardan kısmak (ii) risk olarak görülen harcamalar, (iii) lüks olarak görülen harcamalar, (2) yerli ürün tercih etme, (3) yatırım, (4) işten çıkma kaygısı. Araştırma bulguları ile tüketicilerin ekonomik kriz algısı ve bu algının satın alma davranışları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, kriz, tüketici, satın alma

PERCEPTION OF ECONOMIC CRISIS: QUALITATIVE RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF THIS PERCEPTION WITH CONSUMER PURCHASING BEHAVIORS

Abstract

In this study, economic crisis perception and the relationship between this perception and consumer buying behavior were questioned. The aim of the study is to examine the behavior of consumers who experience a perception of economic crisis. Individual interview method was preferred as the data collection method in the research. In the individual interviews, the participants were briefly informed about the research and then proceeded to the discussion section. Before starting the research, the participants were informed that the interviews would be recorded and audio recordings would be converted into texts and used in articles or presentations. The data were obtained from 15 people in total through individual interviews. The ages of the participants in the study ranged between 21 and 41. Continuous comparative analysis method was used in the analysis of data. As a result of the analysis of the data, four basic themes and specific sub-themes have been reached: (1) austerity policy, (i) cut from spending, (ii) expenses considered as risk, (iii) expenditures considered as luxury, (2) preferring domestic products, (3) investment, (4) dismissal concerns. It is concluded that the findings of the research are related to the perception of economic crisis and the purchasing behavior of this perception.

Key Words: Economy, crisis, consumer, purchase

GİRİŞ

Tüketiciler piyasada rol oynayan en önemli kesimdir. Bununla birlikte finansal kriz zamanlarında tüketicilerin sergiledikleri davranışlar piyasadaki durumların değişmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla tüketicilerin sergiledikleri bu davranışları gözlemlemek kriz dönemlerinde stratejik bir öneme sahip olabilmektedir (Hüsnüoğlu & Güler, 2010, s. 198).

Ekonomideki değişimler ve ekonomik kriz algısı ülkemizde insanlar için olumsuz bir risk durumunu ifade etmektedir. Tüketiciler bu risk düzeyine göre kendileri için en uygun olan seçimi yapmaktadırlar. Yani satın alma durumlarında birtakım değişiklikler oluşmaktadır. Bu değişiklikler; kendilerine göre daha uygun fiyatlı olanı alma, hiç almama ya da başka bir markayı tercih etme şeklinde olabilmektedir. Bu sebeple ekonomik kriz yaşadığını düşünen tüketicilerin bu zamanda nasıl bir satın alma eğilimi gösterdiğini incelemek, daha sonradan oluşabilecek başka bir kriz durumunda avantaj sağlayacak, belki de bir önlem alınması için faydalı olacaktır.

Bu araştırma ekonomik kriz algısı yaşayan bireylerin/tüketicilerin, bu durumun hayatlarına nasıl bir şekilde yansıdığı sorusuna cevap aramıştır. Çalışmada ekonomik kriz algısının tüketicilerin satın alma davranışlarında bir değişikliğe neden olup olmadığının anlaşılması amacı yatmaktadır

¹ Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, tugbaylmz106@gmail.com

Literatür Taraması

Akademik literatürde ekonomik kriz algısının tüketici davranışlarına etkisini incelemede çok az sayıda kaynak bulunmaktadır. Yapılan bazı araştırmalarda ise bulgular şu şekildedir:

Alkhatib ve diğerleri (2015) ve diğerleri çalışmada küresel finansal krizin, gerçek GSYİH, kişi başına GSYİH ve GSYİH büyüme oranının temsil ettiği Ürdün ekonomisine olan etkisini araştırmaktadır. Bununla birlikte araştırma sonucunda, gerçek GSYİH ile kişi başına GSYİH arasında güçlü bir korelasyon olduğunu gösterirken, reel GSYİH ile GSYH büyüme oranı arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra araştırma, gerçek GSYİH ile kişi başına GSYİH arasında güçlü bir ilişki olduğunu gösterirken, reel GSYİH ile GSYİH büyüme oranı arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Dutt ve Padmanabhan (2009), bu çalışmada, döviz krizinin bir ekonomide tüketim üzerindeki etkisini vurgulanmıştır. Krizin birkaç yıl boyunca kendini göstermesiyle hem kişi başına tüketim harcamalarını hem de kişi başına perakende satışları azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tüketimin kriz sırasındaki gelirlerden daha fazla azalmasıyla birlikte, dönemler arası tüketimin düzleştirildiğine dair çok az kanıt bulunmuştur. Çalışmada krize yanıt olarak tüketici davranışının, farklı ürün ve hizmet kategorileri arasında ve içinde zengin tüketim kalıplarının düzleştirilmesi ile karakterize olduğu gösterilmiştir. Ek olarak çalışmada, gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerde tüketimin esneme kalıplarındaki dikkate değer farklılıkları vurgulanmıştır.

Mckenzie (2003) ise, bu çalışmada 1995'te Meksika krizinin hanehalkı arasındaki farkı ve hanehalkının bu şokla başa çıkmak için kullandığı uyum mekanizmalarını incelemektedir. Analiz sonucunda peso krizinin Meksika'daki gruplar arasında gelir ve tüketim üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu, ancak tüm grupların etkilendiğini tespit edilmiştir. Buna göre hane halkının eğitimi ve hane halkının ikamet ettiği yerin kırsal / kentsel konumu, krizin belirli bir haneyi ne kadar ciddi bir şekilde etkilediğinin temel belirleyicilerindedir. Öte yandan tüketimin ayrıca, hane halkının gelirlerine verilen şokları tamamen düzeltmediğini göstererek çarpıcı bir şekilde düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Ang ve diğerleri (2001), Asya krizi sırasında, Krizin tüketicileri ve işletmeleri nasıl etkilediğini ve buna nasıl karşılık verdiklerini anlamak için yürüttükleri çalışmada bir yandan da Asya krizinin etkilerinin ve düzeltmelerin karşılaştırılması, diğer krizlerde, yani 1973 ABD petrol krizi, 1990 Yugoslavya stagflasyonu, 1980'lerin ortalarında Filipinli stagflasyon ve Doğu Avrupa'daki 1989 ekonomik kriz ile karşılaştırmışlardır. Doğu Avrupalı tüketiciler arasındaki sonuçlar, Singapur'lulara benzer bir şekilde davrandıklarını, karşılaştırmalı bir alışverişçi olduklarını, daha az israf ettiklerini, her şeyden daha az satın aldıklarını ve ürün dayanıklılığı aradıklarını göstermiştir. Mevcut bulgular, krizdeki en büyük düzeltmelerin fiyatla ilgili olduğunu göstermiştir. Tüketicilerin israftan kaçındıkları, her şeyden daha az satın aldıkları, dayanıklı ürün alımlarını geciktirdikleri ve eskisinden daha düşük fiyatlar için pazarlık yaptıkları tespit edildi. İndirim ve semt mağazaları gibi daha ucuz satış noktalarında daha fazla alışveriş yapıldığı da gözlemlenmiştir.

Suryahadi ve Sumarto (1999), hem bireylerin bugünkü yaşam standardındaki gerçek değişiklikleri yansıtması hem de gelirden kriz nedeniyle meydana gelen değişiklikler açısından ölçülebilir bir göstergesinin olması nedeniyle hane halkının reel tüketim harcamalarındaki değişiklikler üzerine odaklanmışlardır. Ayrıca gerçekleştirilen tüketim harcamaları yoluyla, cari tüketimleri belirli bir yoksulluk sınırının altında kalan bireylerin oram ve sayısını takip ederek, yoksulluğun gelişimini inceleyebilmişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre nominal tüketim kriz süresince artmaya devam etmiştir ve neredeyse kriz öncesi döneme göre tamamen artmıştır. Ancak bu artış enflasyonun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, reel tüketim harcamalarının kriz öncesi dönemin çok altında gerçekleştiği neticesine ulaşılmıştır. Diğer taraftan makale kriz döneminde mutlak yoksulluktaki değişimi de incelemiştir. Buna göre, mutlak yoksulluğun kriz öncesi döneme göre önemli derecede yükseldiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Sever ve diğerleri (2010), çalışmada belirli yıllar arasındaki verilerden hareketle Brezilya, Güney Kore ve Türkiye örneğinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve krizlerin ekonomik büyüme süreci ile arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme ve nedensellik testleri aracılığıyla analiz etmişlerdir. İncelenen test sonuçlarına göre incelenen ülkelerde finansal krizler büyümeyi olumsuz yönde etkilerken aynı zamanda portföy yatırımları ve yabancı sermaye yatırımları büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Küskü (2001), Türk Tekstil Sektöründe, Uzak Doğu'da yaşanan ekonomik krizin etkisi ile oluşan problemlere, kriz döneminde uygulanan İnsan Kaynakları politikalarını tespit edebilmek ve bu politikaların sektörün devamını ön görebilmeye yönelik bir değerlendirmesini yapabilmek için bir inceleme yapmıştır. Siyasi ve finansal açıdan ülkemizde kriz dönemlerinin devam etmesi, üstelik buna ek olarak doğal olaylar sebebiyle yaşanan krizler, kriz dönemlerine yönelik politikaların sürekliliğini devam ettireceğini göstermektedir. Uygulanabilecek politikaların uzun vadede olmayan, sadece o dönemdeki kriz şartlarını atlatabilmeye yönelik çabalar olması yerine, stratejik bir

bakış açısı ile, genel kurum politikaları ve kriz dönemi politikalarının uzun dönemli olacak şekilde bütünleştirilmesi gerekmektedir. Bu araştırmanın bulguları da Türk tekstil işletmelerindeki uygulamaların bu doğrultuda yorumlanabileceğini göstermektedir.

Ekinci ve diğerleri (2008), çalışmasında ekonomik kriz dönemlerinde firma başarısının tahmin edilebilmesi için yapay sinir ağları (YSA) tabanlı bir yöntem önerisi sunmayı amaçlamışlardır. Araştırmada sonucunda YSA yapısının, uygun bir şekilde tasarlanması halinde, firmaların ekonomik kriz dönemini başarıyla atlatıp atlatabileceğini önceden tahmin etmede etkin bir karar destek sistemi olarak önerilebileceğini ortaya çıkarmışlardır.

Işık ve diğerleri (2004) çalışmada Türkiye'deki Nisan 1994 ve Şubat 2001'de yaşanan krizlerin temel nedenlerini incelemişlerdir. Uygulanan faktör analizi tekniği ile Türkiye'deki krizlerin nedenini ortaya koyan üç faktör ortaya çıkmıştır (para ikamesi, bankacılık sisteminin açık pozisyon eğilimi ve yükselen konjonktür). Faktör analizi sonuçları, Türkiye'de yaşanan Nisan 1994 ve Şubat 2001 krizlerinin bu üç faktör ile gelen talep patlamasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Araştırmadan hareketle, artış gösteren ekonomik konjonktürde kısa vadeli spekülasyon borçlanmaya dayanan bankacılık sisteminin zayıf yapısı ve uygulanan iktisat politikalarına güvensizlikten kaynaklanan para ikamesi sonucunda ortaya çıktığını anlamışlardır.

Karabiyik ve Anbar (2010), çalışmasında, mevcut küresel ekonomik krizin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri hakkında inceleme yapmışlardır. İncelemede 2008 yılında, global bazda doğrudan yabancı sermaye akımlarının azalması sonucuna ulaşmışlar ve 2010 yılından itibaren tekrar olumluya döneceğini anlamışlardır.

Tuncel (2013), finansal sistemdeki asimetrik bilgi sorunun neden olduğu bankacılık krizlerini incelemiştir. çalışmasında banka iflasına sebep olan ters seçim ve ahlaki risk problemleri tartışılmakta ve bankaların haddinden fazla risk üstlenme davranışları asimetrik bilgi problemi kapsamında geliştirilen Yeni Keynesyenci kredi modeli ile birlikte teorik bir kapsam içinde sunulmuştur..

Yavuz ve Çiçek (2009), çalışmada il düzeyinde vergi gelirlerinin dağılımına yola çıkılarak, Isparta ilinin gelir kaynakları ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında bazı sonuçlara ulaşmışlardır. Çalışma sonucu elde edilen istatistikî veriler ulaşılan sonuçları doğrulamaktadır. Isparta ili için vergi gelirleri arasında dengesiz bir dağılımın ortaya çıktığı sonucu elde edilmiştir.

Gençtürk ve diğerleri (2010), yaptıkları çalışmada dünya mermer rezervinin 3'ünü elinde bulunduran Türkiye mermer sektörünün küresel finansal krizden nasıl ve ne şekilde etkilendiğini, krize karşı hangi önlemleri aldığını ve hangi hamleleri gerçekleştirdiği ve krizi yönetebilme kabiliyetini anket yöntemi ile sorgulamışlardır. Çalışmanın bulguları incelendiğinde işletmelerin kriz döneminde ayakta kalabilmeleri için; dış pazar arayışlarına girmeleri ve bu amaç ile dış talep yönünde ürün çeşitlendirmesi yapmaları oldukça önemli durumda olduğu sonucunda ulaşmışlardır.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırma ekonomik kriz algısı yaşayan bireylerin/tüketicilerin, bu durumun onlarda yarattığı etkileri ve satın alma davranışlarına nasıl yansıtıldığını ele almıştır. Bu araştırmanın amacı; ekonomik kriz algısı yaşayan tüketicilerin ne gibi davranışlar sergilediğini incelemektir. Araştırmanın temel amacı; Karabük ili ve merkez ilçesi Safranbolu da yaşayan 18 yaş ve üstündeki, iş tecrübesine sahip bazı tüketicilerin, ekonomik kriz kavramının onlara ne ifade ettiğinin ve bu kavramın hayatlarında ne gibi etkiler yarattığının araştırılmasıdır.

Yöntem ve Örneklem

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Burada amaç; katılımcının araştırma konusu ile ilgili olay ya da olayları nasıl algıladığı, kavramlaştırdığı ve değerlendirdiğini ortaya çıkarmaktır.

Araştırma yaparken toplamda 25 kişi ile iletişime geçilmiş fakat 15 olumlu dönüş yapan kişiler ile araştırmaya devam edilmiştir.

Araştırmada kolayda örneklem yöntemi kullanılmış olup örnekleme Karabük ili ve Safranbolu ilçesinde ikamet eden 20 yaş ve üstündeki iş tecrübesine sahip ve geliri olan bazı tüketiciler oluşturmaktadır.

Bireysel mülakatlarda katılımcılara araştırma hakkında kısa bilgi verildikten sonra tartışma kısmına geçilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce görüşmelerin kayıt altına alınacağı, ses kayıtlarının metinlere dönüştürülerek makale veya sunumlarda kullanılacağına dair katılımcılara bilgi verilmiştir. Ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınırken sesli bir şekilde katılımcılardan izin ve onay istenmiştir. Bununla birlikte verilerin analizinin sağlanması,

saklanması ve sonuçların raporlanması sürecinde katılımcıların kişisel bilgilerinin güvenliğini sağlamak amacıyla hareketle katılımcıların gerçek isimlerinin yerine takma isimler kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında katılımcıların birbir mülakatlarda sorulan sorulara verdikleri cevaplar, sürekli karşılaştırmalı analiz yöntemiyle, genel ifadelerden özel ifadelere doğru sınıflandırma yapılarak incelenmiştir. Araştırmada katılımcıların ekonomik kriz algısı ve bu algının satın alma davranışları ile ilişkisi hakkındaki görüşleri dikkate alınmıştır. Analiz süresince, katılımcıların ekonomik kriz algısının onlar için ne ifade ettiği, bu durumda tüketici olarak nasıl bir satın alma davranışında buldukları, satın almalarında risk olarak gördükleri durumlar, bireysel ve sosyal hayatlarında bunların ne anlama geldiği gibi konular dikkate alınarak kodlama yapılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmada katılımcıların yaşları 21 ve 41 arasında değişmektedir. Katılımcıların 7'si kadın 8'i erkektir. Katılımcılar ekonomik kriz algısına göre ekonomik kriz yaşadığını düşünenler ve düşünmeyenler olarak iki gruba ayrılmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi sonucunda ekonomik kriz algısı ve bu algının tüketici davranışları ile ilişkisi konusunda 4 temel temaya ulaşılmıştır. Bu temalar; kemer sıkma politikası, yerli ürünler tercih etme, yatırım ve işten çıkma kaygısı.

Ekonomik Kriz Algısı

Ekonomik kriz, tüketici talebinin azalmasına bağlı olarak yatırım daralması gibi nedenlerle birlikte ortaya çıkabileceği gibi, tüketici talebinin aşırı yüksekliğine bağlı olarak yüksek oranlı ve devamlı enflasyon olarak da karşımıza çıkabilir. Günümüzde yaşanan ekonomik kriz ile anlatılmak istenen ise tüketici yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan ve azalan talep karşısında üretim sürecinde daralma ve gerilemelere yola açan ekonomik dengesizliktir (Yıldız & Durgun, 2010, s. 2).

Katılımcılara göre ise ekonomik kriz algısı onlarda farklı etkiler uyandırmıştır.

Katılımcıların bazılarının ekonomik kriz algısı onlarda kaygı uyandırabilmekte ve olumsuz bir etki uyandırmaktadır.

“Ekonomik kriz benim için şu anda geleceğimi görmemeyi ifade ediyor. İçinde bulunduğumuz ekonomik krizin etkileri bizim için bir yere kadar da bizden sonraki nesillerde ne gibi bir şeyler uyandıracak ya da sıkıntılarla onlar nasıl devam edebilecek kaygı içerisindeyim.” (Şenol)

“Bu bende olumsuz bir etki uyandırıyor haliyle harcamalarımı kısıyorum. Çok sevdiğim şeylerden mecburen vazgeçmek zorunda kalıyorum.” (İpek)

Araştırma bulgularına göre katılımcılar ekonomik kriz yaşadıklarını düşünenler ve düşünmeyenler olarak iki gruba ayrılmıştır. Buna göre ekonomik kriz yaşadıklarını düşünen katılımcılardan bir kısmı kendilerini şu şekilde ifade etmişlerdir.

“Ciddi bir şekilde yaşadığımı düşünüyorum, bunun sebebi gelirimizde bir değişme olmazken dışa bağlı bir ülke olmamızdan sürekli giderlerimizde artış olmasıdır.” (Demir)

“Ekonomik kriz yaşadığımı düşünüyorum. Çünkü şu an enflasyondaki artıştan ötürü giderlerim arttı yalnız gelirim sabit. Bunun için borçlanıyorum. Borçlarımı ödeyemiyorum. Bu da beni bir ekonomik kriz algısına sokuyor. Ekonomik kriz yaşadığımı her geçen gün daha da fazla düşünüyorum.” (Kerim)

“Doğduğumdan beri düşünüyorum. Çünkü hiçbir zaman çok iyi bir ekonomiye sahip olmadım.” (Onur)

Bu bulgulara göre katılımcılar gelirleri sabit olmasına rağmen giderlerinin veya borçlarının artmasından dolayı ya da ekonomilerinin hiçbir zaman iyi olmamasından ötürü ekonomik kriz içinde olduklarını ifade etmişlerdir.

Ekonomik kriz yaşadığını düşünmeyen katılımcıların bir kısmı ise kendilerini şu şekilde ifade etmişlerdir.

“Ekonomik kriz yaşadığımı düşünmüyorum. Çünkü zaten maaşımız neyse ona göre harcama yapıyoruz.” (Yıldız)

“Şükürler olsun yaşamıyorum. Şöyle yani; eğer bir çatının altında yaşıyorsam, sabah öğlen akşam yemeğimi yiyebiliyorsam, bir şeylerde hala yolunda gidebiliyorsa... Yani ben şu anda krizde değilim. Krizdeyim dersem yanlış olur.” (Selma)

Katılımcıların bazıları her şeyin yolunda olduğunu ya da harcamalarını gelirleri ile doğru orantılı olarak harcadıklarını düşünmesinden dolayı ekonomik kriz yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Kemer Sıkma Politikası

Ekonomik kriz algısı katılımcıların bazılarının tanımlarına göre kemer sıkma anlamına gelmektedir. Bu durum oluştuğunda ya da ekonomik kriz yaşadıklarını düşünen katılımcılar yaşamlarını devam ettirmek, borçlarını ödeyebilmek için kemer sıkma politikası uyguladıklarını belirtmişlerdir.

“Ekonomik kriz bence kemer sıkma. Bu süre içinde lükse kaçmamaya çalışırız, temel şeyleri alırız. Mutfakta mesela temel malzemeleri alırız, giyimde daha önceden aldıklarımıza göre daha uygun şeyler almaya çalışırız.” (Ayla)

“Bireysel olarak düşündüğümde kemer sıkma politikası içindeyim ne varsa kısıyorum. Sadece yaşamımı sürdürmek, borçlarımı ödeyebilmek üzere çalışıyorum” (Altan)

İhtiyaçlarına göre harcamalar yapıp bunun dışında fuzuli olarak gördükleri malları satın almaktan kaçınmışlardır.

Dört gün önce bir ayakkabı aldım kendime. Aldım ama üç gün uyuyamadım. İşte ayağımda. Onu da niye aldım biliyor musun ayağımda nasır var. Alayım mı almayayım mı alayım mı almayayım mı yani inan bana kafamdaki soru işareti, etraftakiler dedi bu kadar yapma böyle diye. Şu ayakkabıyı aldığımı pişman oldum. (Selma)

“Bugünkü gibi bizi inanılmaz derece de etkilemeyecek bir krizse günlük yaşantımda belli fuzuli harcamaları kısarak devam ederdim.” (Demir)

Katılımcıların ifadelerinden ekonomik kriz algısı oluştuğunda satın alma davranışında bulunurken mutfak harcamalarında temel malzemeleri almak bunun dışında ayrı bir harcama yapmamak, uygun fiyatlı olan ürünlere yönelmek, fuzuli olarak gördükleri malları satın almaktan kaçınmak gibi yaptırımlarda buldukları anlaşılabilir.

Harcamalardan Kısmak

Araştırma kapsamında katılımcılar belirli ihtiyaçlarından kısıtlamalar yaparak ekonomik kriz zamanlarında bu duruma karşı kendilerince önlem almaya çalışmışlardır.

“Ekonomik kriz olduğunda harcamalarınızı mecburen kısıyorsunuz haliyle. Çok sevdiğiniz bir markayı alamıyorsunuz. Bu yiyecek de olabilir giyim sektörü olabilir. Ya da herhangi bir teknolojik alet olabilir.” (İpek)

“Yani insanlar kendilerince kısıtlama yapıyorlar. Ülkenin iyiye gitmediğini anlayarak düşünerek harcamalarda kısıtlama yapıyorlar.” (Remzi)

“Borçlarımı ödeyebilmek için ne kadar kısarsam o kadar kar olduğunu düşündüğümden dolayı ne varsa kısıyorum. Giyimimden, yiyeceğimden hatta gündelik ihtiyaçlarımdan bile kısıyorum diyebilirim.” (Altan)

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcılar çok sevdikleri markaları almaktan vazgeçmek, geleceği öngörerek ya da ne kadar kısıtlamalar yapılırsa o kadar kar olduğunu düşündüklerinden dolayı harcamalarını azaltmışlardır.

Risk Olarak görülen Harcamalar

Algılanan risk, satın alma kararının sonuçlarının önceden kestirilememesi durumunda, tüketicinin karşı karşıya kaldığı belirsizliktir (Schiffman & Kanuk, 2004, s. 196). Ekonomik kriz algısı oluştuğunda katılımcılar bazı durumları risk olarak görmüşler ve harcamalarını buna göre yapmışlardır.

“Zaten genelde biz alım gücü olmadığı için zaten hep bir risk içindeyiz. Aldığımız her şey risk. Risk olduğu için bizim için fark etmiyor. Bizim aldığımız her şey yani mesela TV almak gibi bilgisayar almak gibi bunları hep riske girerek alıyoruz zaten.” (Hamdi)

“Aslında borç isteyen arkadaşlarım benim için risk faktörü. Aslında en büyük risk bu. Çünkü karşı tarafta borç istediği için aslında kendi içinde bir ekonomik kriz yaşıyor ve bir sonraki sefer bunu dengeleyemeyip bana olan borcunu ödeyemeyebilir bu sefer benim beklentim karşılanmaz. Yani bana geri dönecek gelirim gelmez. Bu sefer ben daha kötü bir durumda kalırım. Benim için en büyük risk bu.” (Kemal)

Araştırma bulgularına göre katılımcılar aldıkları her şeyin bir risk olduğunu ya da en büyük risk faktörünün borç isteyen arkadaşlar olduğunu belirtmişlerdir.

Risk yerine belirsizlik altında karar almayı aydınlatmayı hedefleyen davranışsal iktisat, bireyin sınırlı hesaplama yetenekleri ve sınırlı bilgi erişimi ile bilişsel kısa yollara

başvurarak karar alabildiğini ortaya koymaktadır. Bu bilişsel kısa yollar, kişinin algıları üzerinden bilgi işleme sürecini ifade etmekte olup, kişinin yetenekleri ile karmaşık bir çevrede karar vermesini sağlamaktadır (Hatipoğlu, 2012, s. 3). Risk araştırma sonucuna göre katılımcılar için farklı bir şekilde algılanmaktadır.

“iPhone X aldım geçen sene. 7500 liraya falan. O an için bir riskti ama dediğim gibi teknoloji olunca risk almayı seviyorum. Risk olduğunu bilerek/isteyerek aldım.” (Onur)

Katılımcıların bazıları risk almayı sevdiğini ve bundan vazgeçemediklerini belirtmişlerdir. Bilerek ve isteyerek risk aldıklarını ifade etmişlerdir.

Lüks Olarak Görülen Harcamalar

Ekonomik durgunluk dönemlerinde tüketiciler boş vakitlerini değerlendirdikleri faaliyetleri azaltmakta, daha çok kendi kendilerine yapabilecekleri etkinliklere eğilim göstermektedirler. Ayrıca bu dönemde tüketiciler için fiyat duyarlılığı zaman duyarlılığından daha önemli duruma gelmektedir (Annon, 1975, s. 78). Katılımcılar ekonomik kriz algısı oluştuğunda satın alma davranışlarında lüks olarak gördükleri harcamalardan kaçınmaya çalışmışlar ve en aza indirmişlerdir.

“Tasarruf yaparım, bütçemi ona göre planlarım, lüks mallardan almamaya çalışırım.” (Nalan)

“Lüks olarak gördüğüm ya da benim gündelik ihtiyaçlarım dışında ne varsa dikkat ediyorum. Dışarda yemek yemiyorum, evden getiriyorum yemeğimi.” (Altan)

“Bir kere normal harcamalarımıza dur dedik. Onu durdurduk. Atıyorum tatile gidiyorsak tatili durdurduk. Çocuklarımızın harcamalarını yarıya kestik. Kendi harcamalarımızı tamamen bitirdik.” (Remzi)

Araştırma bulgularına göre katılımcılar ekonomik kriz algısı oluştuğunda satın alma davranışlarında lüks malları almamaya çalışarak, dışarda yemek yemek yerine evde yemeği tercih ederek, tatile gitmekten vazgeçerek lüks olarak gördükleri harcamaları yapmamaya gayret etmişlerdir.

Yerli Ürünler Tercih Etme

Katılımcılar ekonomik kriz algısı oluştuğunda satın alma davranışlarında daha çok yerli ürünlere eğilim göstererek ekonomik açıdan bir kazanım elde edeceklerini düşünmüşlerdir.

“Eğer bir yerli malı ürün alabilirsem onu tercih ediyorum bunun sebebi ithal ürünlere para vermeyip paranın yurt içinde dönmesini sağlamak” (Demir)

“Ekonomik kriz algısı oluştuğunda daha çok çalışmaya, daha çok kazanmaya çalışırım. Bu benim için bir önlemdir, bununla birlikte harcamalarımı dikkat ederim. Eğer ülkesel bazda düşünürsek ekonomik krizi yerli ürünleri tercih etmeye çalışırım. Teknolojik olarak dışa bağımlı bir ülke olduğumuzu düşündüğümünden teknolojik ürünlerimi bozulana kadar kullanırım. Giyim ve gıda anlamında yerli ürünlere yönelirim.” (Altan)

Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar yerli ürünleri tercih ederek paranın yurt içinde kalmasını sağlamayı düşünmüşler ya da dışa bağımlı bir ülke olduğumuzu düşündüklerinden dolayı bunu önleyebilmek adına mümkün olduğu kadar yerli ürün kullanmayı tercih etmişlerdir.

Yatırım

Katılımcıların bir kısmı ekonomik kriz algısı oluştuğunda satın alma davranışlarında yatırım yaparak bir kısmı ise yatırımlardan kaçınarak tasarruf ettiklerini dile getirmişlerdir.

“Yatırım yapmayı düşünüyorum, dolar olabilir, altın olabilir bu tarz şeyler geleceği düşünerek böyle bir yatırım yapabilirim.” (Ayla)

“Öncelikle kısıtlı olan gelirim en uygun şekilde kullanmaya çalışırım. Eğer biraz daha gelirim olsaydı enflasyonun yükseleceğini de bilseydim yatırım yapardım.” (Demir)

“Küçülmeye gideriz. Şirket olarak düşündüğümüzde de bireysel olarak düşündüğümüzde de daha az alım yaparız. Daha emin ve daha küçük yatırımlar yapabiliriz. Biraz daha riske giriyoruz.” (Yıldız)

Araştırma bulgularına göre katılımcılar altına, dolara yatırım yaparak geleceğe daha güvenli bir şekilde baktıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise daha güvenli ve küçük yatırımlar yaparak, bazıları da öngörebildiği ölçüde yatırım yapmayı planladıklarını belirtmişlerdir.

“Risk olarak gördüğüm harcamalar, esnaflık yaptığımı belirtmişim görüşmenin başında dükkâna ekstra bir yatırım yapmamaya çalışıyorum şu anda.” (Şenol)

“Şu an kış lastiği taktırmam gerekiyor ama taktırmıyorum bu yüzden dikkat ediyorum. Belki ilerde arabamı satmam gerekirse diye çok yatırım yapmamaya çalışıyorum. Harcamalarım dikkat ediyorum.” (Yeliz)

“Satın alma davranışlarım azaltırım. Yatırım açısından uzun vadede hisse alım satımlarında azalmaya gittim. Çünkü piyasanın ne olacağı hiç belli değil. Yatırımlardan kaçınmaya çalıştım. Yatırımlar çünkü önemli bir risk teşkil etmeye başladı.” (Ömer)

Araştırma bulgularına göre katılımcıların bir kısmı ise ekonomik kriz algısı oluştuğunda satın alma davranışlarında yatırım yapmaktan kaçınmış ve bunu en aza indirdiklerini belirtmişlerdir. Böylece ekonomik krizden daha az risk ile çıkacaklarını düşünmüşlerdir.

İşten Çıkma Kaygısı

Yapılan çalışmalar ekonomik durgunluk dönemlerinde tüketicilerin satın alma davranışlarının değiştiğini ve çalışma hayatları ilgili kaygı duymaya başladıklarını göstermektedir (Ang, Leong, & Kotler, 2000, s. 97).

“Şu an ülkede olan sorunlardan dolayı biz de tedirgin oluyoruz. Buna göre harcamalarımıza dikkat ediyoruz. Alımlarımızı düşürüyoruz. İş kaybından korkuyoruz. Kriz olduğundan dolayı işten çıkarmalar çok arttı bu süre içinde. O yüzden daha çok dikkat etmeye çalışıyoruz. Ayrıca çok fazla harcama yapmamaya ve birikim yapmaya çalışırım. Ne olur ne olmaz işten çıkarılabilirim diye düşündüğüm için” (Yeliz)

Katılımcılar ekonomik kriz yaşadıkları süre içinde işten çıkarmaların armasına bağlı olarak bir kaygı içerisine girmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında ekonomik kriz algısı oluştuğunda tüketicilerin satın alma davranışlarında ne gibi değişiklikler meydana geldiği sorgulanmıştır. Çalışmada ekonomik kriz algısı oluştuğunda satın alma davranışlarındaki değişiklikler dört temel tema ile meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu temalardan ilki kemer sıkma politikası olarak adlandırılmıştır. Bu doğrultuda katılımcılar ekonomik kriz algısı oluştuğunda yaşamlarını devam ettirmek, borçlarını ödeyebilmek için kemer sıkma politikası uyguladıkları anlaşılmıştır. Bununla birlikte katılımcıların füzuli harcamalardan kaçındıkları görülmüştür. Kemer sıkma politikası altında yer alan harcamalarından da kısıtlamalar yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik kriz algısı oluştuğunda bazı katılımcılar kendilerince önlemler alarak riskin ve bunun olumsuz sonuçlarının önüne geçmek için bu davranıştan kaçınmışlardır. Bunlara ek olarak ekonomik kriz algısı oluştuğunda lüks olarak gördükleri harcamaların önüne geçerek örneğin tatile gitmekten vazgeçerek bunu gerçekleştirmişlerdir.

İkinci olarak ekonomik kriz algısı oluştuğunda bu algının satın alma davranışlarına yansımalarının bir sonucu olarak yerli ürünleri tercih etmiş oldukları görülmektedir. Buna ek olarak ifadeler incelendiğinde genel itibarıyla çoğunlukla dışa bağımlı olunan ürünler (örneğin teknoloji gibi) yerine yine yerli olan ürünleri kullanma eğilimi göstermişlerdir. Keza gıda ve giyim alanında da yerli ürünleri tercih etmenin söz konusu olduğu anlaşılmıştır.

Ekonomik kriz algısı oluştuğunda katılımcıların satın alma davranışlarında görülen üçüncü tema yatırımlardır. Katılımcıların bir kısmı yatırım yaptığında ekonomik kriz algısı oluştuğunda bunu bir kâr sayarak dolara, altına yatırım yapmayı düşündüklerini söylemişlerdir. Bir kısmı ise daha küçük ve emin yatırımların daha güvenli olduğu kanısındadır. Katılımcıların bir kısmı ise ekonomik kriz algısı oluştuğunda yatırım yapmanın satın alma davranışlarında olumsuz bir etki olacağına dikkat çekmişlerdir. Yatırımlardan kaçınmaya çalıştıklarını piyasanın belirsiz olması sebebiyle bunun bir risk teşkil edeceğini ifade etmişlerdir.

Ekonomik kriz algısı oluştuğunda son tema olarak işten çıkma kaygısı olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcılar ekonomik kriz ortamı oluştuğunda işten çıkarılmalarının arttığını bu sebepten ötürü kendilerinin de bu durumu yaşamaktan korktukları ve bir kaygı oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin analizi sonucunda ulaşılan temaların literatürde yer alan diğer çalışmaların bulgularıyla uyumlu olduğu görülebilir. Literatür kapsamında Dutt ve Padmanabhan (2009), finansal bir krizin tüketim üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Çalışmada krizin birkaç yıl boyunca kendini göstermesiyle hem kişi başına tüketim harcamalarını hem de kişi başına perakende satışları azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan kriz döneminde tüketici davranışının içinde farklı ürün ve hizmet kategorileri bulunan zengin tüketim kalıplarıyla karakterize edildiği belirlenmiştir (Dutt, Padmanabhan, & V., 2009, s. 1). Bu araştırma kapsamında ortaya çıkan ifadelerden ekonomik kriz oluştuğunda bunun sebebinin gelirlerin sabit olup giderlerin ise artmasından

kaynaklı olması sebep gösterilmiştir. Bu çalışmada ise ekonomik kriz algısı oluştuğunda tüketiciler yatırımlarını arttırarak ya da azaltarak kendi önlemlerini alma yoluna gittiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca Küskü (2001 Türk Tekstil Sektöründe, Uzak Doğu'da yaşanan ekonomik krizin etkisi ile oluşan problemlere, kriz döneminde uygulanan İnsan Kaynakları politikalarını tespit edebilmek ve bu politikaların sektörün devamını ön görebilmeye yönelik bir değerlendirmesini yapabilmek için bir inceleme yapmıştır. Çalışma sonucunda bireysel mülakatlardan elde edilen sonuçlar ise diğer ülkelerde yaşanan ekonomik sıkıntılar bizim ülkemizde de yaşanabileceğini ve bununla beraber ekonomik kriz algısı oluşacağını, ek olarak önlemler alınması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Gençtürk ve diğerlerinin (2010), yaptığı çalışmanın bulguları incelendiğinde işletmelerin kriz döneminde ayakta kalabilmeleri için; dış pazar arayışlarına girmeleri ve bu amaç ile dış talep yönünde ürün çeşitlendirmesi yapmaları oldukça önemli olmaktadır. Bu çalışmada ise tüketiciler ekonomik kriz algısı oluştuğunda hayatlarını devam ettirebilmek için çeşitli risk alma kararları vererek bu durumu en az olumsuz şekilde geçirme gayreti içinde buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırma tüketicilerin kriz algısına karşı ne tepkiler vereceğini, nasıl bir satın alma davranışı içine gireceğini anlamak bakımından önem taşımaktadır. Araştırma tüketicilerin kriz algısına karşı göstermiş oldukları davranışları örneğin bir malın kaliteli ve pahalı olanından, daha ucuz ve daha az kaliteli olanına doğru geçiş yapmasındaki nedenleri araştırmakta, bu nedenlerin bir başka kriz anında ortaya çıkma ihtimallerini göz önüne alarak tüketiciye bir önlem alması bakımından yarar sağlamaktadır.

Araştırmanın bazı kısıtlılıkları bulunmaktadır. Bunlar arasında örneklem yer almaktadır. Araştırmada kolayda örneklemeden yararlanılmıştır. Araştırma Karabük/Safranbolu'da ikamet eden 20 yaş ve üstündeki iş tecrübesine sahip ve geliri olan bazı kişiler ile kısıtlıdır.

Konu üzerinde gelecekte devam edecek olan çalışmalarda;(1) ekonomik kriz algısının tüketici davranışları ile ilişkisinde bunun davranışlara hangi kriterler açısından yansdığı, (2) Ekonomik kriz algısının tüketici davranışları ile ilişkisinde cinsiyet bakımından eşit sayıda ve daha fazla tüketici ile birlikte çalışmalar yürütülebilir.

Kaynakça

- Alkhatib, D. H., Sharabati, D. A.-A., Alhorani, D. A., Mohammad, T. D., Tala, Q. D., & Ziad, O. D. (2015). The Impact of the Global Financial Crisis on the Jordanian GDP. *Global Advanced Research Journal of Management and Business Studies*, 4(9), 398-406.
- Ang, S. H., Leong, S. M., & Kotler, P. (2000). The Asian Apocalypse:Crisis Marketing for Consumers and Businesses. *Long Range Planning*(33), 97.
- Annon. (1975). Marketing in a Recession: Comments from Our Readers. *Journal Of Marketing*(39), 78-79.
- Dutt, Padmanabhan, P., & V., P. (2009, January). When to Hit the Panic Button? Impact of Currency Crisis on Consumer Behaviors. *Insead Working Paper*, 1-55.
- EKİNCİ, Y., TEMUR, G. T., ÇELEBİ, D., & BAYRAKTAR, D. (2008). EKONOMİK KRİZ DÖNEMİNDE FİRMA BAŞARISI TAHMİNİ: YAPAY SINIR AĞLARI TABANLI BİR YAKLAŞIM. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 21(1), 17-29.
- GENÇTÜRK, M., KALKAN, A., & ALPARSLAN, A. M. (2010). Küresel Krizin İmalat Sektöründeki Etkisi ve İhracat Ağırlıklı Doğaltaş/Mermer Sektöründe Bir İnceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(45), 69 - 81.
- Hatipoğlu, Y. Z. (2012, Kasım). *DAVRANIŞSAL İKTİSAT:BİLİŞSEL PSİKOLOJİ İLE KRİZİ ANLAMAK*. reserchgate: <https://www.researchgate.net/publication/289999508> adresinden alındı
- Hüsnüoğlu, N., & Güler, A. (2010). Krizin Tüketici Harcamaları Üzerine Etkisi: Giresun İli Uygulaması. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29(2), 197-226.
- Işık, S., Duman, K., & Korkmaz, A. (2004). TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL KRİZLER: BİR FAKTÖR ANALİZİ UYGULAMASI. *D.E.Ü. İ.İ.B.F.Dergisi*, 19(1), 45-69.
- KARABIYIK, L., & ANBAR, A. (2010). Küresel Ekonomik Krizin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(46), 44-57.
- KÜSKÜ, F. (2001). Kriz Döneminin İnsan Kaynakları Uygulamalarına Etkileri: Ampirik Bir İnceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(1), 15-32.
- McKenzie, D. J. (2003). How do Households Cope with Aggregate Shocks? Evidence from the Mexican Peso Crisis. *World Development*, 31(7), 1179–1199. doi:10.1016/S0305-750X(03)00064-0

- Schiffman, G. L., & Kanuk, L. L. (2004). *Consumer Behavior. (International Edition)*. Prentice-Hall.
- SEVER, E., ÖZDEMİR, Z., & MIZIRAK, Z. (2010, Kasım). FİNANSAL GLOBALLEŞME, KRİZLER VE EKONOMİK BÜYÜME: YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİ ÖRNEĞİNDE BİR İNCELEME. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2(3), 45-64.
- Suryahadi, A., & Sumarto, S. (1999). Update on The Impact of The Indonesian Crisis On Consumption Expenditures and Poverty Incidence: Results From the December 1998 Round of 100 Village Survey. *Social Monitoring and Early Response Unit (SEMERU)*, 1-13.
- Swee Hoon, A. (2001, July). Crisis Marketing: a Comparison Across Economic Scenarios. *International Business Review*, 10(3), 280-281.
- Tuncel, C. O. (2013). Asimetrik Bilgi Problemi Çerçevesinde Bankacılık Krizlerinin Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Mikro Ekonomik Yaklaşım. *Business and Economics Research Journal*, 4(1), 77-102. www.berjournal.com adresinden alındı
- YAVUZ, A., & ÇİÇEK, S. (2009, Temmuz-Aralık). Isparta İlinin Vergi Gelirlerinin Analizi Yoluyla Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *Maliye Dergisi*(157), 166-182.
- Yıldız, Z., & Durgun, A. (2010). 2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİ VE TURİZM SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(1), 1-15.

LOJİSTİK HİZMET KALİTESİNİN SERVQUAL YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

Bülent YILDIZ¹

Özet

Günümüzde ticaret artık küresel bir boyut kazanmıştır. İmalat firmaları üretim için hammadde ve yarı mamullerini okyanus ötesinden almaktadır. Bu durum rekabet edebilirlik için lojistiğin önemini de artırmıştır. Lojistik hizmeti alınan firmaların hizmet kalitesi imalat firmalarının kendi müşterilerine sunduğu hizmetin kalitesini direkt olarak etkilemektedir. İhtiyaç olunan ürünleri zamanında ve yeteri miktarda temin etmek imalat firmalarına önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu amaçla bu çalışmada imalat firmalarının lojistik hizmeti almış olduğu lojistik firmalarının hizmet kalitesi Servqual yöntemi ile ölçülmüştür. Araştırmada kullanılan lojistik hizmet kalitesi ölçeği güvenilirlik, heveslilik, güvence, empati ve somut özellikler olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır. Araştırma için Gaziantep'te faaliyet göstermekte olan 109 imalat firmasından anket ile veri toplanmıştır. Elde edilen veriler ile beklenen ve algılanan hizmet kalitesi karşılaştırılmıştır. Servqual analizi sonucu algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesine göre düşük olduğu tespit edilmiştir. Beklenen hizmet kalitesi ile algılanan hizmet kalitesi arasındaki en çok farkın empati boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla güvence, güvenilirlik ve heveslilik boyutları takip etmektedir. En düşük farkın ise somut özellikler boyutunda olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, Lojistik Hizmet Kalitesi, Servqual

Analysis of Quality of Logistics Service by Servqual Method

Abstract

Today, trade has gained a global dimension. Manufacturing companies buy raw materials and semi-finished products from across the ocean for production. This increased the importance of logistics for competitiveness. The service quality of the companies that receive logistics service directly affects the quality of the service provided by the manufacturing companies to their customers. Providing the required products in a timely and sufficient amount provides important advantages to the manufacturing companies. For this purpose, in this study, the service quality of the logistic companies that the manufacturing companies have received logistics service was measured with the Servqual method. The logistic service quality scale used in the study consists of five dimensions: reliability, responsiveness, assurance, empathy and tangibility. For the research, data were collected by questionnaire from 109 manufacturing companies operating in Gaziantep. In this research, expected and perceived service quality were compared. As a result of the servqual analysis, the perceived service quality was found to be lower than the expected service quality. The difference between the expected service quality and perceived service quality was found to be in the level of empathy. This is followed by assurance, reliability and responsiveness. The lowest difference was found to be in the aspect of tangibility.

Key Words: Service Quality, Logistics Service Quality, Servqual

Giriş

Kalite, bir şeyin iyi olup olmadığıyla ilgili bir duruma işaret etmektedir. Bununla birlikte, hizmet kalitesi sağlanan hizmete karşı kullanıcıların beklentilerinden aldıkları hizmetin algısıyla tanımlanabilmektedir. Ürünün ya da hizmetin kalitesi esastır. Belli hizmetlerin kalitesine yönelik müşteri memnuniyeti, firmanın başarısı ya da başarısızlığını belirleyecektir. Ayrıca, kaliteli hizmet firmalara karşı müşterinin bağlılığını artıracak ve dolayısıyla karları da artıracaktır (Roslan vd., 2015: 459).

Hizmet kalitesinin ana tanımlamaları, hizmetin müşterilerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılamak zorunda olduğu ve hizmet temini koşulları ile algılanan hizmetin müşteri beklentileri arasındaki fark olarak yorumlandığı duruma odaklanmaktadır. Müşterinin beklentileri, hizmet sürecinin sonucundan daha yüksek ise, o zaman müşterinin algıladığı hizmet kalitesi tatmin edici olmamaktadır (Kavaliauskienė vd., 2014:332). Hizmet kalitesi yaklaşımı, çeşitli niteliklerdeki gerçek müşteri hizmeti ile müşteri algıları arasında oluşan farklılıklar bakımından müşteri memnuniyetini anlama çabasıdır (Yi-xiong vd., 2007: 927).

Lojistik, bir hizmet sektörü olarak düşünülebilir. Lojistik hizmetinin kalitesi, müşteri memnuniyetinin oluşmasına yardımcı bir pazarlama unsuru olma açısından önemli bir anahtardır. Lojistik mükemmellik, firmaların rekabetçi avantaj oluşturabildiği bir alan olarak görülmektedir (Huang vd. ,2009:128). Tedarik zinciri süresince, malların

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, dr.yildiz.bulent@gmail.com

toplanması, depolanması, ve dağıtımı ile ilgili işlemlerin yönetimi olan lojistik, temel iş fonksiyonlarından bir tanesidir. Fiziksel dağıtımdaki mükemmellik, tedarikçiler arasında farklılaşmanın önemli bir kaynağı olabileceğinden dolayı, lojistik hizmet kalitesinin etmenlerini, unsurlarını belirlemek önemlidir (Gil-Saura ve Ruiz-Molina, 2011: 1110).

Yaygın olarak üçüncü parti lojistik olarak bilinen lojistik hizmetlerinin dış tedariki, üreticiler, distribütörler ve perakendeciler tarafından lojistik faaliyetlerinin dış kaynak kullanımı konusundaki devam eden eğilimin bir parçasıdır. “Lojistik dış kaynak kullanımı” terimi genellikle sözleşme lojistiği, üçüncü parti lojistik ve lojistik hizmetleri sağlayıcılarıyla eşit anlamlı olarak kullanılmaktadır (Cho vd., 2008:338).

Lojistikte dış kaynak kullanımının yaygınlaşması ile lojistik hizmet sağlayıcılarının sayısı da artmıştır. Bu durum lojistik firmaları arasında da rekabetin artmasına yol açmıştır. Bu nedenle lojistik hizmet sağlayıcısı firmalar da müşteri memnuniyetine önem vermek zorunda kalmışlardır (Bakan ve Şekkel, 2018: 124). Bu da lojistik firmalarının hizmet kalitesine önem vermeleri gerektiğinin bir göstergesi olmaktadır.

Temel dış kaynak kullanımında lojistik faaliyetlerinde, üçüncü parti lojistik sağlayıcılarının son derece uyumlu olmalarını, gereken çeşitli operasyonel işlevleri desteklemelerini ve çalışmalarını sağlamalarını gerektiren üretim, satın alma ve satış gibi günlük işleri içermektedir. Fiziksel lojistik kaynaklarını etkin bir şekilde koordine etmek için, lojistik hizmet sağlayıcıları müşterilerinin günlük gereksinimlerinin farkında olmalı, lojistik hizmetlerinin doğruluğunu ve verimliliğini optimize etmelidirler. Rutin bilgiler çok büyük ve sıkıcı olabilir, bu yüzden bilgi paylaşmak için bilgi teknolojisi sistemlerinin kullanılması karar verme kalitesini ve verimliliği artırabilir. Örneğin, bilgi paylaşımı lojistik hizmet sağlayıcılarının müşterilerle zamanında iletişim kurarak gereksinimlerini anlamalarını sağlar. Bilgi paylaşımı sayesinde, lojistik hizmet sağlayıcıları temel lojistik gereksinimlerine hızlı bir şekilde cevap verebilir (Liu vd.,205: 47).

Lojistik hizmet kalitesi, 1990’ların ortasından beri detaylı bir şekilde çalışılmakta olan bir konudur (Sohn vd., 2017: 684). Zaten 1990’ların başından beri lojistikte dış kaynak kullanımı olağanüstü bir büyüme yaşamıştır. Bu, lojistiğin sınırları esneten talebin ve müşteri değeri oluşturmak ve müşterileri memnun etmek için firmanın ihtiyaç duyduğu yetileri koordine eden arzın karşılanması rolünü yerine getirmesinden kaynaklanmaktadır (Panayides ve So, 2005: 36).

Lojistik hizmet kalitesi, müşterilerin beklentileri ile müşterinin hizmet kalitesi algısının karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan sonuçtur. Hizmet teklifi vermeden önce müşterilerin, daha önceden hizmet sağlayıcının onlara ne sunacağı konusunda beklentileri bulunmaktadır. Dolayısıyla, müşteriler tarafından algılanan lojistik hizmet kalitesi, algılanan hizmet ile beklenti arasındaki fark şeklinde ifade edilmektedir (Campos ve No’brega, 2009 akt Kavaliauskienė vd., 2014:332). Ayrıca lojistik hizmetlerinde müşteri memnuniyeti lojistik hizmetin dakikliği ile pozitif yönlü ve güçlü bir şekilde bağlı olmaktadır (Fernandes vd., 2018: 361).

Lojistik hizmetleri rekabetçi bir ortama sahiptir. Bu nedenle lojistik hizmet sağlayıcıları hizmetlerinin sürekliliğini sağlamalıdır. Aksi takdirde, müşteriler başka hizmet sağlayıcılarına gidebilir veya hizmeti kendileri sağlayabilirler (Fung ve Wong, 1998:326). Lojistik hizmetleri sektöründe yüksek kalite, sektörde bulunması gereken bir özelliktir. Bu özellik, mevcut müşterileri elde tutmayı ve yeni müşteriler kazanmayı da beraberinde getirmektedir (Knop, 2019: 1081). Sunulan lojistik hizmetler ile müşterilerin memnuniyeti sağlandığında, müşteriler o firma ile çalışmaya devam etme ve hatta firmayı başka firmalara tavsiye etme eğiliminde olacaktır. Müşteri memnuniyetini elde etmek, bir farklılaşma stratejisi olabilmekte ve böylece firma için rekabetçi bir avantaj sağlayabilmektedir. Rekabetçi bir avantaj sunan firmalar ise rakiplerinden daha yüksek ortalama gelişim gösterebilecek ve karlılık elde edebileceklerdir (Fernandes vd., 2018: 368). Lojistik hizmetinin kalitesini, müşteri açısından rekabetçi bir avantaj sağlayarak, başarılı bir şekilde artırmak için, lojistikçiler, pazarlama bölümleriyle işbirliği yapmak zorundadırlar. Çünkü lojistik hizmet performansının kalitesi, müşteri memnuniyetini oluşturmaya yardımcı olan anahtar bir pazarlama unsurudur (Mentzer vd., 2001: 83).

Malların fiziksel dağıtımı, siparişlerin yerine getirilmesi için gereklidir. Malların fiziksel dağıtımdaki hizmet kalitesi, müşterinin zamanı ve konumu bakımından bir fayda oluşturmak için takip eden sürece bağlı olduğundan, bir farklılaşma kaynağı olarak düşünülebilir ve tedarikçi için rekabetçi bir avantaj sağlar (Gil-Saura ve Ruiz-Molina, 2011: 1109).

Lojistik hizmet kalitesi, müşteri ihtiyaçlarını ve beklentilerini anlamak ve kaliteli hizmetleri etkin bir biçimde karşılamak ve kaliteli hizmetleri sağlama becerisine sahip olmak için firmayı müşterilere daha yakın hale getiren lojistik faaliyetlerin algılamalarıdır. Lojistik hizmet kalitesi, güvence (çalışanların bilgisi ve nezaketi ile güven ve emniyeti taşıma becerisi), heveslilik (müşterilere yardım etme istekleri ve hızlı servis sağlama), ilgi (müşterilere olan yakın ve bireyselleşmiş ilginin sağlanması) ile işlevsel hale getirilmiştir (Davis, 2006: 35).

Xu ve Cao (2008) lojistik hizmet kalitesini 6 boyutta incelemektedir. Bunlar: **Personel kalitesi**, lojistik firmalarının müşteri ile iyi bir teması sonucu kişiye özgü hizmet sunabilmesi anlamına gelmektedir. **Bilgi kalitesi**, ilgili ürüne ilişkin bilgi sunabilme becerisi anlamına gelmektedir. **Sipariş kalitesi**, lojistik işletmesinin müşterini siparişini kabul edip işleme koyduğunda siparişle ilgili verimlilik ve başarı anlamına gelmektedir. **Malların zarar görmeme yoğunluğu**, malların, temin etmede ve dağıtımda zarar görme yoğunluğu anlamına gelmektedir. Eğer mallar zarar gördüyse lojistik firmaları zarar görme nedenini araştırmalı ve çözüm yollarını aramalıdır. **İlgilenilen hata**, siparişin hatalı olması durumundan sonra yapılan işlem anlamına gelmektedir. Müşteri yanlış mallar alırsa veya malın kalitesiyle ilgili problem yaşarsa, lojistik sağlayıcıdan düzeltmesini talep edecektir. Lojistik işletmesinin yanlış bir şekilde siparişi yapması, hizmet kalitesinin değerlendirilmesini doğrudan etkilemektedir. **Dakiklik**, malların belirtilen yere planlandığı gibi yetişmesi anlamına gelmektedir (Wang ve Wang, 2004:27-28 akt Xu ve Cao, 2008:58).

Parasuraman vd., (1988:6) lojistik hizmet kalitesi kavramını iki açıdan incelemektedir. Bunlar öznel ve nesnel kalitedir. Öznel kalite, hizmeti, nitelikleri belirtilen hizmet sağlayıcısına olan uyumuyla ilişkilendirilmektedir. Öznel kalite hizmete sektörel bir bakış açısı olmaktadır ve hizmeti, hizmetin dağıtımı için gerekli olan tüm aşamalarının tam ve doğru bir şekilde değerlendirilmesi olarak görmektedir. Nesnel kalite yaklaşımı ise kalite ölçümünü müşteriye bırakmaktadır (Parasuraman vd., 1988:6).

Hizmet kalitesinin başarılı bir şekilde yönetimi için müşterilerin hizmetleri nasıl değerlendirdiğini anlamaya ihtiyaçları bulunmaktadır. Fakat ne yazık ki, geçerli ve tam doğru bir hizmet kalitesi ölçümlerini geliştirmek kolay bir iş değildir, çünkü bu ölçümler, soyut ve elle tutulamayan hizmetlerle ilgilidir ve müşterilerin düşüncelerindeki tanımlamalar ve algılar gibi potansiyel yapıları odaklanmaktadır (Cunningham vd., 2000: 35). Lojistikteki performans iyileştirmeleri, yüksek kaliteli lojistik hizmetin dağıtılmasına bağlıdır. Hizmetler elle tutulur değildir ve hizmet sağlayıcılarının değerlendirilmesi ve seçimi, hizmet sağlayıcıların sunduğu kalitenin müşteriler tarafından algısına dayanmaktadır. Müşteriler, lojistik hizmetin kalitesini değerlendirmek için dakiklik, cevaplanabilirlik, tam doğruluk, müşteri hizmeti, esneklik gibi boyutlara bakacaklardır (Panayides ve So, 2005: 40).

Lojistik kalitesinin, müşteri memnuniyetini ve rekabetçi pazarda lojistik işletmesinin konumunu belirlemede önemli faktörlerden birisi olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Değişen şartlara ve artan müşteri taleplerine, lojistik işletmeleri, hızlı bir şekilde tepki vermeye ve yenilikçi çözümlerin sunulmasına zorlanmaktadır. Bu da, hizmet ölçme ve hizmetin takip edilmesinin son zamanlarda lojistik hizmet sağlayıcıları ve araştırmacılar için neden anahtar sorunlardan birisi olduğunu göstermektedir (Gulc, 2017: 255).

Parasuraman vd. (1985,1988) çalışmalarında, hizmet kalitesini beş boyutlu olarak ifade etmişlerdir. Bunlar: Sadık bir şekilde ve tam olarak söz verilen hizmeti yapabilme becerisini ölçen **güvenilirlik**, müşterilere yardımcı olma ve hızlı hizmet sağlama isteğini ölçen **heveslilik**, çalışanların bilgisi ve nezaketi ile güven ve itimatı taşıma becerisini ölçen **güvence**, ilgi gösterme ve müşterilere karşı bireysel ilgiyi ölçen **empati**, fiziksel imkanların, donanımın, personelin ve iletişim malzemelerinin görünüşünü ölçen **somut özellikler** boyutlarından oluşmaktadır. Bu boyutlar, SERVQUAL olarak isimlendirilen ölçeği işlevsel hale getirmektedir. SERVQUAL, hizmet kalitesini işlem öncesi müşterinin kalite beklentileri ile tüketimden sonra hizmet kalitesiyle ilgili algıları arasındaki fark olarak yorumlanmaktadır (Stank vd., 2003: 28). Bu çalışmada da Parasuraman vd (1985,1988) belirlemiş oldukları beş hizmet kalitesi ölçüm boyutları kullanılmıştır. Servqual tekniği ile yapılan hizmet kalitesi ölçümü sonucunda eğer beklenen hizmet algılanan hizmetten büyük olursa bu durum hizmet kalitesinin iyi olmadığını göstermektedir. Fakat beklenen hizmet algılanan hizmetten düşük olur ise hizmet kalitesinin iyi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Çetin ve Kuzu, 2019: 511).

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada imalat firmalarının almış olduğu lojistik hizmetinin kalitesi servqual yöntemi ile analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla öncelikle araştırmada kullanılan hizmet kalitesi ölçeğinin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir.

Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Araştırmada kullanılan lojistik hizmet kalitesi ölçeği Kilibarda vd. (2016) çalışmasından alınmıştır. Ölçek güvenilirlik, heveslilik, güvence, empati ve somut özellikler olmak üzere 5 boyuttan oluşmaktadır. Kilibarda vd. (2016) çalışmalarında ölçeğin faktör yüklerini güvenilirlik boyutu için 0,730 ile 0,835 arasında, heveslilik boyutu için 0,761 ile 0,847 arasında, güvence boyutu için 0,756 ile 0,881 arasında, empati boyutu için 0,766 ile 0,855 arasında ve somut özellikler boyutu için ise 0,746 ile 0,832 arasında elde etmişlerdir. Güvenilirlik analizi sonucu alfa katsayılarını ise güvenilirlik boyutu için 0,786, heveslilik boyutu için 0,946, güvence boyutu için 0,824, empati boyutu için 0,836 ve somut özellikler boyutu için ise 0,912 olarak tespit etmişlerdir.

Araştırma verileri Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet göstermekte olan imalat firmaları üzerinde yapılmıştır. Veriler yüz yüze görüşme yöntemi ile Ağustos 2019 ve Eylül 2019 aylarında toplanmıştır. Araştırma 109 firmadan elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara öncelikle lojistik hizmet sağlayıcılarından bekledikleri hizmet kalitesi düzeyi sorulmuş, ardından almış oldukları hizmet ile ilgili algıladıkları hizmet kalitesi sorulmuştur. Sorular 5’li likert ölçeğinde hazırlanmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Bu kısımda öncelikli olarak demografik bulgulardan bahsedilmiştir. Ardından keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizi ile güvenilirlik analizi bulguları verilmiştir. Son olarak da Servqual analizi ile ilgili bulgular aktarılmıştır.

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan firmaların 51’i tekstil, 14’ü gıda, 9’u halı üretimi, 4’er tanesi inşaat, iplik, kimya, iş ve tarım makineleri, plastik, 1’er tanesi de ambalaj, boya, çocuk bezi, dokuma, konfeksiyon, kumaş, mensucat, minarel, sabun üretimi, sentetik dokuma, tarım, tıbbi malzemeler, yalıtım malzemeleri, yapı malzemeleri ve yem üretimi alanlarında faaliyet göstermektedir.

Araştırmaya katılan firmaların çalışan sayısına ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Personel Sayısı Bulguları

Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
51-150	12	11,0	11,0
151-250	32	29,4	40,4
251 ve üzeri	65	59,6	100,0
Toplam	109	100,0	

Araştırmaya katılan firmaların 65’i 251 ve üzeri, 32’sinin 151-250 arası, 12’sinin 51-150 arası personeli bulunmaktadır. Firmaların ağırlıklı olarak orta ve büyük ölçekli firmalardan oluştuğu görülmektedir.

Firmaların faaliyet süresine ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Faaliyet Süresi Bulguları

Faaliyet Süresi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-5 yıl	3	2,8	2,8
6-15 yıl	37	33,9	36,7
16 yıl ve üzeri	69	63,3	100,0
Toplam	109	100,0	

Firmaların 69’u 16 yıl ve üzeri, 37’si 6-15 yıl arası ve 3’ü de 0-5 yıl arası faaliyet göstermektedir.

Anketi cevaplandıran firma çalışanlarının firmadaki görevlerine ilişkin bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Yapılan Göreve İlişkin Bulgular

Görev	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Dış Ticaret Sorumlusu	18	16,5	16,5
Finans Müdürü	24	22,0	38,5
Genel Müdür	4	3,7	42,2
İşletme Sahibi	5	4,6	46,8
İthalat Sorumlusu	21	19,3	66,1

Kambiyo Sorumlusu	18	16,5	82,6
Lojistik Sorumlusu	2	1,8	84,4
Satın alma Müdürü	10	9,2	93,6
Sevkiyat Sorumlusu	2	1,8	95,4
Şirket Ortağı	3	2,8	98,2
Şirket Sahibi	2	1,8	100,0
Toplam	109	100,0	

Anketi cevaplandıran firma çalışanlarının firmada çalışma sürelerine ilişkin bulgular Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Çalışma Süresi Bulguları

Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-5	23	21,1	21,1
6-15	61	56,0	77,1
16 ve üzeri	25	22,9	100,0
Toplam	109	100,0	

Firma çalışanlarının 61’i 6-15 yıl arası, 25’i 16 yıl ve üzeri, 23’ü ise 0-5 yıl arası şu an çalışmakta oldukları firmada görev yapmaktadır.

Anketi cevaplandıran firma çalışanlarının eğitim durumuna ilişkin bulgular Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Eğitim Durumu Bulguları

Eğitim	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Lise	54	49,5	49,5
Üniversite	53	48,6	98,2
Lisans üstü	2	1,8	100,0
Toplam	109	100,0	

Araştırmaya katılan firma çalışanlarının 54’i lise, 53’ü üniversite ve 2’si de lisans üstü seviyede öğrenime sahiptir.

2.2.2. Keşfedici Faktör Analizi

Algılanan lojistik hizmet kalitesi ölçeğinin keşfedici faktör analizine (KFA) ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Lojistik Hizmet Kalitesi Keşfedici Faktör Analizi

Maddeler	Ort.	Güvenilirlik	Heveslilik	Güvence	Empati	Somut Özellikler
GV1: Hizmet aldığımız lojistik şirketi belli bir süre içinde bir şeyler yapmayı vaat ettiğinde, sözünü yerine getirir.	4,046	,805				
GV2: Bir kullanıcının bir problemi olduğunda, hizmet aldığımız lojistik şirketi problemi çözmede samimi bir ilgi gösterir.	4,092	,863				
GV3: Hizmet aldığımız lojistik şirketi ilk defadan itibaren yeterli hizmeti sunmaktadır.	3,991	,824				

GV4: Hizmet aldığımız lojistik şirketi vaat edilen zamanda hizmet sunmaktadır.	4,000	,730	
GV5: Hizmet aldığımız lojistik şirketi kusursuz hizmet konusunda ısrarcı olmaktadır.	3,881	,615	
HVS1: Hizmet aldığımız lojistik şirketi, hizmetin ne zaman yapılacağı konusunda kullanıcıları bilgilendirmektedir.	4,083		,666
HVS2: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcılara hızlı hizmet vermektedir.	4,073		,765
HVS3: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcılara istedikleri zaman yardımcı olmaya hazırdır.	4,073		,625
HVS4: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcıların isteklerini cevaplamak için asla çok meşgul olmamaktadır.	3,844		,580
GU1: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanların davranışları müşterilere güven vermektedir.	4,165		,639
GU2: Hizmet aldığımız lojistik şirketiyle iş operasyonlarında kendimizi güvende hissederiz.	3,945		,636
GU3: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar her zaman kullanıcılara karşı kibar davranmaktadır.	4,119		,718
GU4: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcıların sorularını cevaplayacak bilgiye sahiptir.	3,963		,707
EM1: Hizmet aldığımız lojistik şirketi, her kullanıcıya özel ilgi göstermektedir.	3,670		,524
EM2: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcılara kişisel ilgi göstermektedir.	3,376		,806
EM3: Hizmet aldığımız lojistik şirketi dikkatini müşteri için en iyisi olana odaklamaktadır.	3,972		,548
EM4: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar müşterilerin özel ihtiyaçlarını anlamaktadır.	3,780		,825
EM5: Hizmet aldığımız lojistik şirketinin çalışma saatleri tüm kullanıcıların ihtiyaçlarına uygundur.	3,927		,642

SM1: Hizmet aldığımız lojistik şirketi modern görünen ekipmanlara sahiptir (yeniden yükleme ve nakliye araçları, yükleme birimleri gibi).	3,862	,708
SM2: Hizmet aldığımız lojistik şirketi görsel olarak çekici bir iç mekana sahiptir (ofisler, depolar, masaüstü bilgisayarlar gibi)	3,358	,786
SM3: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar her zaman düzenli görünmektedir.	3,835	,719
SM4: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki hizmetlerle bağlantılı materyaller (belgeler, tanıtım materyalleri gibi) görsel olarak çekicidir.	3,486	,828

KMO: ,888 Ki kare: 2412,358 sd.:231 sig.:0,000 Top. Aç. Var.: % 79,469

AVE: 0,509 CR: 0,957

KFA sonucu ölçeğin faktör yüklerinin 0,50'nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. KMO değeri 0,888 ve ki kare anlamlı olarak elde edilmiştir. Ölçeğin toplam varyansın %79,469'unu açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgular ölçeğin yapı geçerliğini sağladığını göstermektedir. AVE değeri 0,509 ve CR değeri de 0,957 olarak tespit edilmiştir. AVE değerinin 0,50'den yüksek olması, CR değerinin 0,70'den yüksek olması ve CR değerinin AVE den büyük olması ölçeğin birleşim geçerliğini de sağladığını göstermektedir.

Ölçek maddelerinin ortalama değerlerine bakıldığında güvenilirlik boyutunda en yüksek ortalama sahip olan maddenin "GV2: Bir kullanıcının bir problemi olduğunda, hizmet aldığımız lojistik şirketi problemi çözmede samimi bir ilgi gösterir." olduğu, heveslilik boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olan maddenin "HVS1: Hizmet aldığımız lojistik şirketi, hizmetin ne zaman yapılacağı konusunda kullanıcıları bilgilendirmektedir." maddesi olduğu, güvence boyutunda "GU1: Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanların davranışları müşterilere güven vermektedir." maddesinin en yüksek ortalamaya sahip olduğu, empati boyutunda "EM3: Hizmet aldığımız lojistik şirketi dikkatini müşteri için en iyisi olana odaklamaktadır." maddesi olduğu, somut özellikler boyutunda ise en yüksek ortalamaya "SM1: Hizmet aldığımız lojistik şirketi modern görünen ekipmanlara sahiptir (yeniden yükleme ve nakliye araçları, yükleme birimleri gibi)." maddesinin sahip olduğu görülmektedir.

Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik analizi sonucu boyutlar için elde edilen alfa katsayısı değerleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tabo7. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Değişken	Alfa	Madde Sayısı
Güvenilirlik	,922	5
Heveslilik	,911	4
Güvence	,888	4
Empati	,846	5
Somut Özellikler	,776	4

Güvenilirlik analizi sonucu somut özellikler boyutunun güvenilir, güvenilirlik, heveslilik, güvence ve empati boyutlarının ise yüksek güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Servqual Analizi

Beklenen ve algılanan hizmet kalitesi arasındaki farkları test edebilmek amacıyla SERVQUAL analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Servqual Analizi Sonuçları

SERVQUAL Değişkeni	Algı Ortalama	Beklenti Ortalama	Servqual Skoru	Servqual Boyutu	Servqual Boyut Skoru
A1/B1	4,046	4,587	-0,541	Güvenilirlik	-0,611
A2/B2	4,092	4,688	-0,596		
A3/B3	3,991	4,596	-0,606		
A4/B4	4,000	4,651	-0,651		
A5/B5	3,881	4,541	-0,661		
A6/B6	4,083	4,633	-0,550	Heveslilik	-0,585
A7/B7	4,073	4,560	-0,486		
A8/B8	4,073	4,670	-0,596		
A9/B9	3,844	4,550	-0,706		
A10/B10	4,165	4,642	-0,477	Güvence	-0,626
A11/B11	3,945	4,688	-0,743		
A12/B12	4,119	4,651	-0,532		
A13/B13	3,963	4,716	-0,752		
A14/B14	3,670	4,339	-0,670	Empati	-0,683
A15/B15	3,376	4,321	-0,945		
A16/B16	3,972	4,642	-0,670		
A17/B17	3,780	4,431	-0,651		
A18/B18	3,927	4,404	-0,477		
A19/B19	3,862	4,477	-0,615	Somut Özellikler	-0,537
A20/B20	3,358	3,945	-0,587		
A21/B21	3,835	4,193	-0,358		
A22/B22	3,486	4,073	-0,587		

Servqual analizi sonucu lojistik hizmetleri algılanan hizmet kalitesinin beklentinin altında olduğu tespit edilmiştir. Beklenen hizmet kalitesi ile algılanan hizmet kalitesi arasındaki en çok farkın empati boyutunda olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bunu sırasıyla güvence, güvenilirlik, heveslilik ve somut özellikler takip etmektedir. Madde bazlı olarak genel ölçüğe bakıldığında beklenen ve algılanan hizmet kalitesi arasındaki en çok farka sahip olan maddenin “Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcılara kişisel ilgi göstermektedir.” Maddesi olduğu tespit edilmiştir. Boyut olarak bakıldığında güvenilirlik boyutunda en yüksek farka sahip olan madde “Hizmet aldığımız lojistik şirketi kusursuz hizmet konusunda ısrarcı olmaktadır.”, heveslilik boyutunda “Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcıların isteklerini cevaplamak için asla çok meşgul olmamaktadır.”, güvence boyutunda “Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcıların sorularını cevaplayacak bilgiye sahiptir.”, empati boyutunda “Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcılara kişisel ilgi göstermektedir.” ve somut özellikler boyutunda ise “Hizmet aldığımız lojistik şirketi modern görünen ekipmanlara sahiptir (yeniden yükleme ve nakliye araçları, yükleme birimleri gibi).” olarak tespit edilmiştir.

Ağırlıklandırılmış servqual Skoru ise -0.608 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç lojistik hizmet sağlayıcılarının genel hizmet kalitesinin beklentiyi karşılamadığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada imalat firmalarının dış kaynak olarak faydalandığı lojistik firmalarının hizmet kalitesi ile ilgili beklentilerinin ne ölçüde karşılandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Gaziantep'te faaliyet göstermekte olan 109 imalat firmasından anket ile veri toplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edildikten sonra servqual tekniği ile beklenen ve algılanan hizmet kalitesi arasındaki farklar analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde algılanana kalitenin beklenen kaliteyi karşılamadığı tespit edilmiştir. Algılanan ve beklenen kalite arasındaki en yüksek farkın empati boyutunda yer alan “Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcılara kişisel ilgi göstermektedir.” maddesi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu lojistik hizmet sağlayıcılarının hizmet vermekte oldukları imalat firmalarına kişisel ilgi göstermek konusunda zayıf kaldıklarını göstermektedir. Oysaki günümüz rekabet ortamında müşteri bazlı iletişim son derece önemli bir yere sahiptir. Müşterilerle sürekli iletişim halinde olmak ve kişisel arzu ve beklentilerini yerine getirmek noktasında azami gayret göstermek uzun süreli ortaklık kurabilmek için hayati öneme sahiptir. Boyut olarak bakıldığında da en fazla farka sahip olan boyutun empati boyutu olduğu bulgulanmıştır. Bu bulgu lojistik hizmet sağlayıcılarının empati ile ilgili önemli bir soruna sahip olduğunu göstermektedir. En düşük farka sahip olan madde ise somut özellikler boyutuna ait olan “Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar her zaman düzenli görünmektedir.” maddesi olmaktadır. Bu bulgu lojistik firmaları çalışanlarının görülürülük ile ilgili kalite seviyelerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Algılanan ve beklenen hizmet kalitesi arasındaki farklılıklar boyutlara ait maddeler bazında incelendiğinde is güvenilirlik boyutu için en yüksek fark “Hizmet aldığımız lojistik şirketi kusursuz hizmet konusunda ısrarcı olmaktadır.” olarak bulunmuştur. Bu bulgu imalat firmalarının hizmet aldıkları lojistik firmalarına bulunmuş oldukları taleplerin yerine getirilmesi ile ilgili sorun olduğunu göstermektedir. Lojistik alanında sektörün küreselleştiği günümüz rekabet şartlarında lojistik firmaları müşteri beklentileri doğrultusunda hizmet kalitesini artırabilmek için önemli çaba içerisinde olmalıdır. Heveslilik boyutundaki en yüksek farkın “Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcıların isteklerini cevaplamak için asla çok meşgul olmamaktadır.” maddesinde olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu imalat firmalarının hizmet aldıkları lojistik firma çalışanlarına rahat ulaşamadıklarını göstermektedir. Hizmet sektöründe ulaşılabilirlik müşteri memnuniyeti açısından önemli bir yere sahiptir. Güvence boyutundaki en yüksek farkın “Hizmet aldığımız lojistik şirketindeki çalışanlar, kullanıcıların sorularını cevaplayacak bilgiye sahiptir.” maddesine ait olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu da lojistik hizmet sağlayıcısı firmaların personelinin eğitiminin önemini vurgulamaktadır. İşi hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan personel müşteri memnuniyetsizliğini de beraberinde getirecektir. Somut özellikler boyutundaki en yüksek farkın “Hizmet aldığımız lojistik şirketi modern görünen ekipmanlara sahiptir (yeniden yükleme ve nakliye araçları, yükleme birimleri gibi).” maddesinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu lojistik firma müşterilerinin firmaların kullandığı ekipmanların görünümünden memnun kalmadıklarını göstermektedir.

Kaynakça

- Bakan İ ve Şekkel Z.H. (2018). *Lojistik hizmet kalitesinin müşteri sadakati üzerine etkisi: Kahramanmaraş ilinde bir alan çalışması*. TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Ay: Aralık; Cilt: 10/Sonbahar, Sayı: 40.
- Campos, D., F., ve No'brega, K., C. (2009). *Importance and the zone of tolerance of customer expectations of fast food services*. Journal of Operations and Supply Chain Management, 2 (2), 56–71.
- Cho J.J.K., Ozment J ve Sink H. (2008). *Logistics capability, logistics outsourcing and firm performance in an e-commerce market*. International Journal of Physical Distribution & Logistics Management Vol. 38 No. 5, 2008 pp. 336-359.
- Cunningham L., Young C. ve Lee M. (2000). *Methodological triangulation in measuring public transportation service quality*. Transportation Journal, Vol. 40, No. 1 (FALL 2000), pp. 35-47.
- Çetin S. ve Kuzucu H. (2019). *Servqual ölçeği ile yaşlı bakımevlerinde hizmet kalitesinin ölçümü*. S.Ü. Müh. Bilim ve Tekn. Derg., c.7, s.2, ss. 509-523.
- Davis E.R. (2006). *The role of logistics service quality in creating customer loyalty*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. University of Tennessee, 2006. Knoxville
- Fernandes D.W., Moori R.G. ve Vitorino Filho V.A. (2018). *Logistic service quality as a mediator between logistics capabilities and customer satisfaction*. Revista de Gestão Vol. 25 No. 4, 2018 pp. 358-372.
- Fung P. Ve Wong A. (1998). *Case study: managing for total quality of logistics services in the supply chain*. Logistics Information Management Volume 11 · Number 5 · 1998 · pp. 324–329.
- Gil-Saura I. ve Ruiz-Molina M.E. (2011) *Logistics service quality and buyer–customer relationships: the moderating role of technology in B2B and B2C contexts*, The Service Industries Journal, 31:7, 1109-1123.

- Gulc A. (2017). *Models and methods of measuring the quality of logistic service*. Procedia Engineering 182 (2017) 255 – 264.
- Huang Y.K., Kuo Y.W. ve Xu S.W. (2009). *Applying importance-performance analysis to evaluate logistics service quality for online shopping among retailing Delivery*. International Journal of Electronic Business Management, Vol. 7, No. 2, pp. 128-136.
- Kavaliauskienė I.M., Aranskis A. ve Litvinenko M. (2014). *Consumer satisfaction with the quality of logistics services*. Procedia - Social and Behavioral Sciences 110 (2014) 330 – 340.
- Kilibarda M, Nikolicic S. ve Andrejic M., (2016). *Measurement of logistics service quality in freight forwarding companies: A case study of the Serbian market*. The International Journal of Logistics Management, Vol. 27 Issue: 3, pp.770-794,
- Knop K. (2019). Evaluation of quality of services provided by transport & logistics operator from pharmaceutical industry for improvement purposes. Transportation Research Procedia 40 (2019) 1080–1087.
- Liu C., Huo B., Liu S.ve Zhao X., (2015). *Effect of information sharing and process coordination on logistics outsourcing*. Industrial Management & Data Systems, Vol. 115 Issue: 1, pp.41-63.
- Mentzer J.T., Flint D.J. , Tomas G. ve Hult M. (2001). *Logistics service quality as a segment-customized process*. Journal of Marketing, Vol. 65, No. 4 (Oct., 2001), pp. 82-104.
- Panayides P.M. ve So M., (2005). The impact of integrated logistics relationships on third-party logistics service quality and performance. Maritime Economics & Logistics,2005, 7, (36–55).
- Parasuraman, A., Zeithaml V.A., ve Berry L.L. (1985). *A conceptual model of service quality and its implications for future research*. Journal of Marketing, Vol. 49, No. 4, pp. 41-50.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. ve Berry, L.L. (1988). *Servqual: a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality*, Journal of Retailing, Vol. 64, pp. 2-40.
- Roslan N.A.A., Wahab E. ve Abdullah N.H. (2015). *Service quality: a case study of logistics sector in Iskandar Malaysia using SERVQUAL model*. Procedia - Social and Behavioral Sciences 172 457 – 462.
- Sohn J., Woo S.H. ve Kim T.W. (2017). *Assessment of logistics service quality using the Kano model in a logistics-triadic relationship*. The International Journal of Logistics Management Vol. 28 No. 2, 2017 pp. 680-698.
- Stank T.P., Goldsby T.J., Vickery S.K. ve Savitskie K. (2003). *Logistics service performance: Estimating its influence on market share*. Journal of Business Logistics Vol 24, No.1.
- Wang J. ve Wang, X. (2004). Operation analysis of the service quality system of the logistics. Logistics economy. 4. pp. 27-28.
- Xu J., Cao Z. (2008). *Logistics service quality analysis based on gray correlation method*. International Journal of Business and Management. Vol. 3, No. 1 pp.58-61.
- Yi-xiong F., Bing Z. ve Jian-rong T. (2007). *Exploratory study of logistics service quality scale based on online shopping malls*. Journal of Zhejiang University Sci A 2007 8(6):926-931.

ÖĞRENCİLERİN SOSYAL SORUMLU TÜKETİME BAKIŞ AÇILARININ DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE İNCELENMESİ

İbrahim YEMEZ¹

Sait BARDAKÇI²

Özet

Sosyal sorumlu tüketim anlayışı bireylerin tüketim eylemini yerine getirirken tercihlerinin hem bireysel hem de toplumsal sonuçlarını düşünerek hareket etmesini önceleyen bir yaklaşımdır. Bu anlayışa sahip olan tüketiciler küresel ısınma, çevre kirliliği, ormanların yok olması, gereksiz tüketim, kıt kaynakların israfı gibi konularda önlem alınmasını düşünen ve bunu satın alma kararlarında gösteren bir profil yansıtır. Bu bağlamda bu çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal sorumlu tüketim bakış açılarının demografik faktörlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. 2019-2020 Öğretim yılı güz döneminde Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde öğrenim görmekte olan ve kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş toplam 231 öğrenciden, yüz yüze anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Çalışmada kullanılan veri toplama aracı, sosyal sorumlu tüketimi ölçen 38 tane beşli Likert tipi ifade ve demografik özellikleri ölçen 6 adet olmak üzere toplam 44 ifadeden oluşmaktadır. Sosyal sorumlu tüketim davranışı ölçeği ve alt boyutlarından elde edilen ortalama puanlarının normal dağılımadığı belirlenmiştir. Bu nedenle öğrencilerin sosyal sorumlu tüketim davranış düzeylerinin farklı demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği nonparametrik istatistiksel yöntemlerden olan Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis Testi kullanılarak incelenmiştir. Kruskal-Wallis testi sonucunda çoklu karşılaştırma testlerinin yapılmasında Bonferroni düzeltmesi dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, öncelikle öğrencilerin sosyal sorumlu tüketim davranış eğilimlerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiş, “dışsal sosyal sorumlu tüketim” ve “sağlık” alt boyutlarında ise cinsiyete göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. “İçsel sosyal sorumlu tüketim” alt boyutunda yaş değişkenine göre, “sağlık” alt boyutunda eğitim düzeyine göre, “rasyonel tüketim” alt boyutunda ise öğrencilerin kaldıkları yere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumlu Tüketim, Üniversite Öğrencileri, Mann-Whitney U Testi, Kruskal-Wallis Testi

INVESTIGATION OF SOCIAL RESPONSIBLE CONSUMPTION POINTS OF STUDENTS ACCORDING TO DEMOGRAPHIC FACTORS

Abstract

Socially responsible consumption is an approach that prioritizes the act of individuals considering both the individual and social consequences of their preferences while fulfilling the act of consumption. Consumers with this understanding reflect a profile that considers measures such as global warming, environmental pollution, destruction of forests, unnecessary consumption, waste of scarce resources and shows this in purchasing decisions. In this context, in this study, it is aimed to investigate the perspective of university students towards socially responsible consumption according to demographic factors. In the fall semester of 2019-2020 academic year, a total of 231 students who were studying in Sivas Cumhuriyet University and selected by easy sampling method were collected by face-to-face survey technique. The data collection tool used in the study consists of 38 five-point Likert-type expressions measuring socially responsible consumption and 6 of which measure demographic characteristics total 44 expressions. It was determined that the average scores obtained from the socially responsible consumption behavior scale and its sub-dimensions were not normally distributed. For this reason, it was examined whether non-parametric statistical methods, Mann-Whitney U test and Kruskal-Wallis Test, were used to determine whether the socially responsible consumption behavior of the students differed according to different demographic characteristics. As a result of Kruskal-Wallis test, Bonferroni Correction was taken into consideration for multiple comparison tests. According to the findings, first of all, it was determined that socially responsible consumption behavior tendencies of the students were moderate and significant differences were found in “external socially responsible consumption” and “health” sub-dimensions according to gender. In the “internal socially responsible consumption” sub-dimension, statistically significant differences were determined according

¹Dr. Arş. Gör. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Sivas, Türkiye, ibrahimyemez@cumhuriyet.edu.tr

²Dr. Öğr. Üyesi Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Sivas, Türkiye, sait_bardakci@hotmail.com

to the age variable, in the “health” sub-dimension according to the education level and in the “rational consumption” sub-dimension according to the students' accommodation.

Key Words: Socially Responsible Consumer, University Students, Mann-Whitney U Test, Kruskal-Wallis Test

Giriş

Küresel ısınma, çevre kirliliğinin artması, ormanların yok olması, iklim değişiklikleri ve bunlara karşı oluşturulan politik tepkilerin ve kanuni düzenlemelerin yetersizliği bireyleri çevreye ve topluma duyarlı bir tüketim anlayışına yöneltmiştir. Bu anlayışı sosyal sorumlu tüketim olarak ifade edebiliriz. Sosyal sorumlu tüketim, satın alma ve tüketim kararlarını verirken kullanılan ölçütlere, değer zincirinin her adımının değerlendirilmesine kadar uzanan sosyal ve çevresel sorumluluğu getiren bir anlayıştır (Castano vd. 2016:460). Sosyal sorumlu tüketim anlayışını benimsemiş bireyler satın alma kararlarının her aşamasında alacakları mal ve hizmetlerin kendilerine ve içinde yaşadıkları topluma olan etkilerini düşünerek hareket ederler. Bu anlamda gereksiz veya fazla tüketimden kaçındıkları gibi, aldıkları ürünlerin insan hayatıyla beraber doğa, hayvanlar, bitkiler ve gezegen için de sonuçlarını göz önünde bulundururlar. Bu bağlamda bu çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal sorumlu tüketim bakış açılarını incelemek ve bunun demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koyma amacı söz konusudur. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sosyal sorumlu tüketim kavramı tanımlanmaya çalışılmış ve ikinci bölümde ise literatürde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde metodoloji ve bulgular ortaya konulmuştur. Son bölümde ise sonuçlar ve tartışmaya yer verilmiştir.

Sosyal Sorumlu Tüketim Kavramı

Tüketim kavramı, bireylerin kendilerinin veya ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için mal veya hizmet satın alma eylemi olarak tanımlanabilir. Sorumlu tüketim ise daha az miktar ile daha fazla ve daha iyisini yapmak, tüm yaşam süresince kaynak kullanımını, çevresel bozulmayı ve kirliliği azaltarak ekonomik faaliyetlerden elde edilen refahın net kazanımlarını artırmak anlamına gelmektedir (Castano, 2016:460). Sosyal sorumlu tüketim kavramının ilk tanımlarından birini yapan Webster (1975:188)'e göre, özel tüketiminin kamuya açık sonuçlarını göz önünde bulunduran veya satın alma gücünü sosyal değişime yol açmak için kullanmaya çalışan bir tüketici sosyal sorumlu tüketim anlayışına sahiptir. Bu tanıma bakıldığında bireyin tüketim eyleminin kamusal sonuçlarını göz önünde bulundurduğu vurgulandığı gibi tüketim eylemiyle bireyin sosyal bir değişim eylemi de gerçekleştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla sosyal sorumlu tüketim içerisinde hem ahlaki değerleri barındıran hem de sonuçları itibarıyla kurumsal ve politik bir takım çıkarımlar içeren bir tüketim eylemi olarak görülebilir.

Henion (1976) ve Antil (1984)'e göre sosyal sorumlu tüketim, davranışlardan ve tüketicinin çevresel kaynakların sorunlarıyla ilgili satın alma kararlarından oluşur (Francois-Lecompte ve Roberts, 2006:52). Roberts (1995: 98)' e göre ise sosyal sorumlu tüketici, çevre üzerinde olumlu (veya daha az olumsuz) bir etkiye sahip olduğunu düşündüğü ürün ve hizmetleri satın alan ve / veya mevcut sosyal endişelerini ifade etmek için satın alma gücünü kullanan kişidir. Buna göre sosyal sorumlu tüketici, içinde yaşadığı topluma zarar veren şirketlerden ürün almaktan kaçınırken, topluma yardımcı olan şirketlerin ise ürünlerini almak için aktif bir şekilde araştırma içindedir (Mohr, Webb ve Harris 2001). Bu anlayış, kurumsal sosyal sorumluluk anlayışla beraber düşünüldüğünde, aynı ahlaki ve toplumsal kaygıları taşıdığı için uyumlu olduğu söylenebilir.

Sosyal sorumlu tüketim, işletmelerin veya şirketlerin uyguladıkları kurumsal sosyal sorumluluk anlayışıyla uyumlu bir anlayıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramının ana fikri, şirketlerin toplumda ürün üretmenin, hizmet sağlamanın ve kar etmenin ötesinde başka rollere sahip olmalarıdır. Bu roller, toplumu ve çevreye duyarlı eylemleri ve topluluğun refahını artıran ticari faaliyetleri içerir (Kovacs ve Valko, 2013:142). Sosyal sorumlu tüketimde ise aynı anlayışla bireyler kendi tüketim eylemine yön vermektedir. Bir bütün olarak bakıldığında bu iki anlayışın da temel noktası bireyleri ve şirketleri ticari eylemlerinde kendisiyle beraber içinde yaşadığı toplumsal çevreyi ve en nihayetinde gezegeni dikkate alarak hareket etmeleridir.

Özetlemek gerekirse her geçen süre zarfında içeriği zenginleşen yani sorumluluğu artan ve daha fazla sayıda tüketici tarafından benimsenip uygulanan sosyal sorumlu tüketim kavramı, tüketici eylemlerinde ve satın alma kararlarında etkisini arttırmaktadır. Dolayısıyla tüketicilere yönelik mal veya hizmet üretimini gerçekleştiren şirketlerin bu anlayışı önceleyen bir politika uygulamaları, buna göre üretimlerini gerçekleştirmeleri ve bunu uyguladıklarını çeşitli platformlarda dile getirmeleri onlara mevcut pazar paylarını korumak veya arttırmak için yardımcı olacaktır. Ancak bu anlayışın görmezden gelinmesi şirketler için müşteri ve pazar payı kayıplarına sebep olacaktır.

Literatür İncelemesi

Sosyal sorumlu tüketim konusunda daha önce yapılmış çalışmalar kronolojik olarak aşağıda verilmiştir.

Berkowitz ve Lutterman (1968) geleneksel sosyal sorumlu tüketimin tüketicilerin demografik özellikleriyle ilişkisine baktıkları çalışmada sosyal sınıfın, eğitim seviyesinin, yaş ve cinsiyetin tüketicilerin sosyal sorumlu tüketim davranışlarında anlamlı değişikliklere sebep olduğunu bulmuşlardır.

Webster (1975) sosyal açıdan bilinçli tüketimin, çeşitli kişilik, tutum ve sosyoekonomik değişkenlerle ayırt edilebileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışma sonucunda geleneksel olarak tanımlanmış bir sosyal sorumluluk ölçüsünün, sosyal bilinçli tüketici davranışı ile hiçbir ilişkisi olmadığını bulmuştur.

Antil (1984) sosyal sorumlu tüketimde yer alan tüketicilerin profillerini ortaya çıkardığı ve kamu politikaları için önerilerden bulunduğu çalışmada, sosyal sorumlu tüketimin, tüketici davranışlarından önemli bir motivasyon aracı olduğunu ve cinsiyet, yaş, sosyoekonomik durum, eğitim, meslek ve gelir gibi değişkenlerin anlamlı bir farklılığa sebep olmadığını bulmuştur. Ancak algılanan tüketici etkinliğinin, bilginin, muhafazakârlığın, geleneksel sosyal sorumluluğun, kentleşme derecesinin ve çevreye duyulan ilginin ise pozitif bir farklılık yarattığı sonucuna ulaşmıştır.

Bekar (2015) yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal sorumlu tüketim davranışlarını ölçmeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda kadınların erkeklerden daha fazla sosyal sorumlu oldukları görülmüştür. Yine eğitim durumları ve aylık gelirinde öğrencilerin sosyal sorumlu davranış göstermelerinde önemli diğer iki kriter oldukları bulunmuştur.

Uğurhan ve Öztürk (2017) tüketicilerin sosyal sorumlu davranışlarının kurumların sosyal sorumluluk eylemlerine yönelik tutumları ile ilişkisinin olup olmadığını incelemiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin sosyal sorumluluk davranışlarının ve onların kurumların sosyal sorumluluk eylemlerine yönelik tutumlarının cinsiyet, sınıf, gelir ve gider durumu değişkenlerine göre farklılaştığı bulunmuştur. Ayrıca tüketicilerin sosyal sorumluluk davranışları ile onların kurumların sosyal sorumluluk eylemlerine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Metodolojisi

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal sorumlu tüketime bakış açılarının onların cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, aylık gelirleri, ikamet ettikleri yerler ve memleket durumlarına göre değişip değişmediği incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde öğrenim görmekte olan toplam 231 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklemen belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplamanın zorluğu, zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle örneklem hacmi belirlenirken kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak beşli Likert tipi (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) 38 adet ifadeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Anketteki ifadeler Castano vd. (2016) ile Bekar (2015)'in çalışmalarından alınmıştır. Ayrıca sosyal sorumlu tüketimin alt boyutlarının “Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim”, “Geri Dönüşüm”, “Rasyonel Tüketim”, “Sağlık” ve “İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim” şeklinde adlandırılması da bu çalışmalardan olduğu gibi alınmıştır. Bununla birlikte veri toplama aracında cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, aylık ortalama gelir, ikamet edilen yer ve öğrencilerin memleketlerini belirten 6 tane demografik ifade daha vardır. Analizde kullanılacak veriler, katılımcılarla ile yüz yüze anket doldurma şeklinde toplanmıştır.

Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Öncelikle elde edilen verilerin normallik varsayımının analizinde Kolmogorov-Smirnov testi dikkate alınmıştır. Verilerin normal dağılım göstermediği saptandıktan sonra verilerin analizinde Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis Testi kullanılmıştır. Ayrıca Kruskal-Wallis testi sonucunda çoklu karşılaştırma testlerinin yapılmasında Bonferroni düzeltmesi dikkate alınmıştır.

Bulgular

Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilere ait demografik özellikler aşağıdaki Tablo 1’de görüldüğü gibidir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere Ait Frekans Tablosu

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	140	60,6
Erkek	91	39,4
Toplam	231	100,0
Yaş	Frekans	Yüzde (%)
18-19 yaş	70	30,3
20-21 yaş	72	31,2
22-23 yaş	73	31,6
24-25 yaş	13	5,6
26 yaş ve üzeri	3	1,3
Toplam	231	100,0
Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Ön Lisans	20	8,7
Lisans	211	91,3
Toplam	231	100,0
Aylık Ortalama Gelir	Frekans	Yüzde (%)
550-750 TL	156	67,5
751-950 TL	35	15,2
951-1150 TL	10	4,3
1151 -1350 TL	8	3,5
1351 TL üzeri	22	9,5
Toplam	231	100,0
Memleket	Frekans	Yüzde (%)
Sivas	89	38,5
Diğer	142	61,5
Toplam	231	100,0
Kaldığı Yer	Frekans	Yüzde (%)
KYK	157	68,0
Pansiyon	3	1,3
Özel Yurt	7	3,0
Ailenin Yanında	47	20,3
Stüdyo Daire	17	7,4
Toplam	231	100,0

Tablo 1'e göre çalışmaya katılan öğrencilerin %60,6'sı kadınlardan, %39,4'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Yaş dağılımına göre bakıldığında en yüksek katılımın %31,6 ile 22-23 yaş aralığında olanlarda, en az katılımın ise %1,3 ile 26 yaş ve üzerinde olanlarda olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre bakıldığında katılımcıların %8,7'si ön lisans, %91,3'ü ise lisans seviyesinde eğitim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Aylık gelir seviyesine göre bakıldığında en yüksek katılım %67,5 ile 550-750 TL arasında geliri olanlarda, en az katılımın ise %3,5 ile 1151 -1350 TL geliri olan öğrencilerde olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %38,5'u Sivaslı olanlardan, %61,5'i ise Sivas dışındaki illerden gelen öğrencilerdir. Son olarak öğrencilerin kaldıkları yerlere göre dağılımlarına bakıldığında en yüksek katılımın %68 ile KYK' da kalanlarda, en az katılımın ise %1,3 ile pansiyonda kalanlarda olduğu görülmüştür.

Mann-Whitney U Testi Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Cinsiyete Göre Faktörlerin Karşılaştırılması

“Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim”, “Geri Dönüşüm”, “Rasyonel Tüketim”, “Sağlık” ve “İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim” faktörlerinin öğrencilerin cinsiyetlerine göre yapılan karşılaştırma sonuçları Tablo 2'de görüldüğü gibidir.

Tablo 2. Cinsiyete Değişkenine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Medyan	Mann-Whitney U İst.	Z İstatistiği	P
Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim	Kadın	140	4,00	5378,5	-2,000	0,046
	Erkek	91	3,73			
Geri Dönüşüm	Kadın	140	4,00	5586,0	-1,588	0,112
	Erkek	91	4,00			
Rasyonel Tüketim	Kadın	140	3,33	5707,5	-1,338	0,181
	Erkek	91	3,22			
Sağlık	Kadın	140	3,86	4794,5	-3,180	0,001
	Erkek	91	3,43			
İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim	Kadın	140	4,00	5664,5	-1,425	0,154
	Erkek	91	3,86			

Tablo 2'ye göre cinsiyete göre karşılaştırmada sadece “Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim” ve “Sağlık” faktörleri anlamlı bir farklılık göstermektedir. Diğer üç faktör de ise anlamlı bir farklılık yoktur. Ortalamalara bakıldığında hem “Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim” hem de “Sağlık” faktörlerinde kadın öğrencilerin ortalamaları erkeklere göre daha yüksektir. Dolayısıyla kadın öğrencilerin hem dışsal sosyal sorumlu tüketim hem de sağlık konularında erkek öğrencilere nazaran daha duyarlı oldukları ve bu konularda daha dikkatli oldukları söylenebilir.

Eğitim Durumuna Göre Faktörlerin Karşılaştırılması

“Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim”, “Geri Dönüşüm”, “Rasyonel Tüketim”, “Sağlık” ve “İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim” faktörlerinin öğrencilerin eğitim seviyelerine göre yapılan karşılaştırma sonuçları Tablo 3’de görüldüğü gibidir.

Tablo 3. Eğitim Durumu Değişkenine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Eğitim Durumu	N	Medyan	Mann-Whitney U İst.	Z İstatistiği	P
Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim	Ön lisans	20	3,86	1986,0	-0,435	0,664
	Lisans	211	3,91			
Geri Dönüşüm	Ön lisans	20	4,25	1930,5	-0,632	0,528
	Lisans	211	4,00			
Rasyonel Tüketim	Ön lisans	20	3,00	1725,0	-1,351	0,177
	Lisans	211	3,33			
Sağlık	Ön lisans	20	3,29	1363,5	-2,618	0,009
	Lisans	211	3,86			
İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim	Ön lisans	20	3,93	2023,0	-0,305	0,760
	Lisans	211	3,86			

Tablo 3’e göre faktörlerden “Sağlık” faktörü hariç geriye kalan dört faktör eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Sağlık faktöründe farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını öğrenmek için ortalamalara bakıldığında “Lisans” eğitimi görenlerin ortalamasının “Ön Lisans” eğitimi görenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre lisans seviyesinde eğitim gören öğrencilerin sağlık konusunda ön lisans seviyesinde eğitim gören öğrencilerin göre daha duyarlı oldukları söylenebilir. Bu sonuç beklenen bir sonuçtur zira eğitim seviyesi arttıkça kişinin daha bilinçli olacağı ve ona göre hareket edeceği varsayılır. Dolayısıyla eğitim seviyesi daha yüksek olan öğrencilerin de diğer öğrencilere göre kendisinin veya çevresinin sağlığına daha fazla dikkat edeceği öngörülebilir.

Memleket Durumuna Göre Faktörlerin Karşılaştırılması

“Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim”, “Geri Dönüşüm”, “Rasyonel Tüketim”, “Sağlık” ve “İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim” faktörlerinin öğrencilerin nereli olduklarına göre yapılan karşılaştırma sonuçları Tablo 4’de görüldüğü gibidir.

Tablo 4’e göre faktörlerden hiçbirisi öğrencilerin nereli olduklarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Dolayısıyla bu beş faktörde de memleket durumu öğrencilerin duyarlılıklarında anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Tablo 4. Memleket Değişkenine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Memleket	N	Medyan	Mann-Whitney U İst.	Z İstatistiği	P
Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim	Sivas	89	3,82	5876,0	-0,897	0,370
	Sivas Dışı	142	3,91			
Geri Dönüşüm	Sivas	89	4,00	5819,5	-1,016	0,310
	Sivas Dışı	142	4,00			
Rasyonel Tüketim	Sivas	89	3,33	6183,0	-0,276	0,783
	Sivas Dışı	142	3,33			
Sağlık	Sivas	89	3,57	5500,5	-1,659	0,097
	Sivas Dışı	142	3,86			
İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim	Sivas	89	3,86	5867,0	-0,916	0,359
	Sivas Dışı	142	4,00			

Kruskal Wallis Testi Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Yaş Gruplarına Göre Faktörlerin Test Edilmesi

“Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim”, “Geri Dönüşüm”, “Rasyonel Tüketim”, “Sağlık” ve “İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim” faktörlerinin öğrencilerin yaş gruplarına göre yapılan karşılaştırma sonuçları Tablo 5’de görüldüğü gibidir.

Tablo 5. Yaş Değişkenine Göre Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	N	Medyan	sd	χ^2	p	Mann-Whitney U Testi		
							U	p	Gruplar
Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim	18-19 yaş	70	3,59	4	9,236	0,055	---	---	---
	20-21 yaş	72	3,95				---	---	---
	22-23 yaş	73	4,00				---	---	---
	24-25 yaş	13	4,00				---	---	---
	26 yaş ve üzeri	3	4,45				---	---	---
Geri Dönüşüm	18-19 yaş	70	3,75	4	6,293	0,178	---	---	---
	20-21 yaş	72	4,00				---	---	---
	22-23 yaş	73	4,00				---	---	---
	24-25 yaş	13	4,25				---	---	---
	26 yaş ve üzeri	3	4,75				---	---	---
Rasyonel Tüketim	18-19 yaş	70	3,22	4	1,921	0,750	---	---	---
	20-21 yaş	72	3,39				---	---	---
	22-23 yaş	73	3,33				---	---	---
	24-25 yaş	13	3,33				---	---	---
	26 yaş ve üzeri	3	2,89				---	---	---
Sağlık	18-19 yaş	70	3,64	4	1,625	0,804	---	---	---
	20-21 yaş	72	3,64				---	---	---
	22-23 yaş	73	3,86				---	---	---
	24-25 yaş	13	3,71				---	---	---
	26 yaş ve üzeri	3	4,29				---	---	---
İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim	18-19 yaş	70	3,71	4	13,600	0,009	1785,0	0,002	1-3*
	20-21 yaş	72	3,86				---	---	---
	22-23 yaş	73	4,14				---	---	---
	24-25 yaş	13	4,14				---	---	---
	26 yaş ve üzeri	3	4,43				---	---	---

Tablo 5’e göre faktörlerin yaş gruplarına göre yapılan karşılaştırmada sadece “İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim” faktörü anlamlı bir farklılık gösterirken, diğer dört faktör ise anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre ise “18-19 yaş” grubundakilerin ortalamasının “22-23 yaş” grubundakilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre yaşı daha genç olan öğrencilerin içsel sosyal sorumlu tüketim davranışı gösterme konusunda daha duyarlı oldukları söylenebilir.

Aylık Ortalama Gelire Göre Faktörlerin Test Edilmesi

“Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim”, “Geri Dönüşüm”, “Rasyonel Tüketim”, “Sağlık” ve “İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim” faktörlerinin öğrencilerin yaş gruplarına göre yapılan karşılaştırma sonuçları Tablo 6’da görüldüğü gibidir.

Tablo 6. Aylık Gelir Değişkenine Göre Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Aylık Gelir	N	Medyan	sd	χ^2	p	Mann-Whitney U Testi		
							U	p	Gruplar
Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim	550-750 TL	156	4,00	4	9,174	0,057	---	---	---
	751-950 TL	35	3,64				---	---	---
	951-1150 TL	10	4,18				---	---	---
	1151 -1350 TL	8	3,68				---	---	---
	1351 TL üzeri	22	3,95				---	---	---
Geri Dönüşüm	550-750 TL	156	4,00	4	7,110	0,130	---	---	---
	751-950 TL	35	3,50				---	---	---
	951-1150 TL	10	4,38				---	---	---
	1151 -1350 TL	8	4,50				---	---	---
	1351 TL üzeri	22	4,00				---	---	---
Rasyonel Tüketim	550-750 TL	156	3,33	4	1,430	0,839	---	---	---
	751-950 TL	35	3,33				---	---	---
	951-1150 TL	10	3,39				---	---	---
	1151 -1350 TL	8	3,22				---	---	---
	1351 TL üzeri	22	3,39				---	---	---
Sağlık	550-750 TL	156	3,86	4	7,856	0,097	---	---	---
	751-950 TL	35	3,43				---	---	---
	951-1150 TL	10	4,00				---	---	---
	1151 -1350 TL	8	3,50				---	---	---
	1351 TL üzeri	22	3,71				---	---	---
İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim	550-750 TL	156	3,86	4	4,713	0,318	---	---	---
	751-950 TL	35	3,86				---	---	---
	951-1150 TL	10	4,43				---	---	---
	1151 -1350 TL	8	4,07				---	---	---
	1351 TL üzeri	22	3,93				---	---	---

Tablo 6’daki sonuçlara göre beş faktörün hiçbirisi öğrencilerin aylık gelir seviyelerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Dolayısıyla gelir değişkeninin öğrencilerin sosyal sorumlu tüketime bakış açılarından anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin İkamet Ettikleri Yerlere Göre Faktörlerin Test Edilmesi

“Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim”, “Geri Dönüşüm”, “Rasyonel Tüketim”, “Sağlık” ve “İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim” faktörlerinin öğrencilerin yaş gruplarına göre yapılan karşılaştırma sonuçları Tablo 7’de görüldüğü gibidir.

Tablo 7. İkamet Edilen Yer Değişkenine Göre Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Kaldığı Yer	N	Medyan	sd	χ^2	p	Mann-Whitney U Testi		
							U	p	Gruplar
Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim	KYK	157	4,00	4	7,292	0,121	---	---	---
	Pansiyon	3	3,64				---	---	---
	Özel Yurt	7	3,82				---	---	---
	Ailenin Yanında	47	3,82				---	---	---
	Stüdyo Daire	17	3,64				---	---	---
Geri Dönüşüm	KYK	157	4,00	4	1,779	0,776	---	---	---
	Pansiyon	3	4,75				---	---	---
	Özel Yurt	7	4,50				---	---	---
	Ailenin Yanında	47	3,75				---	---	---
	Stüdyo Daire	17	3,75				---	---	---
	KYK	157	3,33	4	9,524	0,049	260,5	0,018	1-3*

Rasyonel Tüketim	Pansiyon	3	3,44				22,00	0,016	3-5*
	Özel Yurt	7	3,89				---	---	---
	Ailenin Yanında	47	3,44				---	---	---
	Stüdyo Daire	17	3,00				---	---	---
Sağlık	KYK	157	3,86	4	9,088	0,059	---	---	---
	Pansiyon	3	3,00				---	---	---
	Özel Yurt	7	4,14				---	---	---
	Ailenin Yanında	47	3,57				---	---	---
	Stüdyo Daire	17	3,43				---	---	---
İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim	KYK	157	4,00	4	5,527	0,237	---	---	---
	Pansiyon	3	4,00				---	---	---
	Özel Yurt	7	3,86				---	---	---
	Ailenin Yanında	47	3,86				---	---	---
	Stüdyo Daire	17	3,57				---	---	---

Tablo 7'ye göre "Rasyonel Tüketim" faktörü öğrencilerin kaldıkları yerlere göre anlamlı bir farklılık gösterirken geriye kalan dört faktör ise anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını görmek için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma test sonuçlarına göre ise "KYK" da kalan öğrencilerin ortalamasının "Özel Yurt" ta kalanlara göre, "Özel Yurt" ta kalan öğrencilerin ortalamalarının da "Stüdyo Daire" de kalanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kalınan yerin rasyonel tüketim bağlamında anlamlı bir farklılık yarattığı söylenebilir.

İç Tutarlılık Analizine İlişkin Bulgular

Güvenirlilik, ölçeğin birbirini izleyen ölçümlerde istikrarlı sonuçlar vermesini ifade eder. Ölçek güvenirliliği, "Test-Yeniden Test, Alternatif Form, İkiye Bölme ve Alfa Yöntemi" ile sağlanır. Bu çalışmada Cronbach Alfa yöntemi tercih edilmiş ve kullanılan ölçeğin güvenirliliği test edilmiştir.

İç tutarlılığın ölçütü olarak kabul gören Cronbach α katsayısının 0.40'ın altında bir değer alması ölçeğin "güvenilir olmadığını", 0.40-0.59 arasında olması ölçeğin "düşük güvenilirlikte" olduğunu, 0.60-0.79 arasında değer alması ölçeğin "oldukça güvenilir" olduğunu ve 0.80-1.00 arasında olması ölçeğin "yüksek güvenilirlikte" olduğunu ifade etmektedir (Tavşancıl 2014: 29).

Faktörlere ve ölçeğe ait Cronbach α katsayıları Tablo 8'deki gibi bulunmuştur.

Tablo 8. Ölçek ve Alt Faktörlerinin Cronbach α Katsayıları

Ölçekler ve Alt Boyutları		Değişken Sayısı	Ort.	ss	Cronbach α Katsayısı
Alt Boyutlar	Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim	11	3,76	0,80	0,819
	Geri Dönüşüm	4	3,76	1,00	0,713
	Rasyonel Tüketim	9	3,33	0,59	0,747
	Sağlık	7	3,60	0,88	0,792
	İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim	7	3,79	0,78	0,679
	Ölçeğin Tamamı	38			0,930

Tablo 8'deki sonuçlara göre "Geri Dönüşüm", "Rasyonel Tüketim", "Sağlık" ve "İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim" faktörleri oldukça güvenilirken, "Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim" faktörü ise yüksek güvenilirlik göstermektedir. Yine ölçeğine tamamına bakıldığında ise ölçeğin yüksek güvenilirlikte bir ölçek olduğu görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sosyal sorumlu tüketim bireylerin çevre bilinçlerinin atması, kirlilik, doğal afetler, iklim değişiklikleri, israf vb. gibi durumlara karşı reaksiyon göstererek tüketim eylemlerine yön vermesi sürecidir. Sosyal sorumlu tüketimi benimsemiş bireyler kendi satın alma kararlarını verirken bunlara dikkat etmekle beraber bu bilinçli davranışın etraflarına yayılmasına da çaba göstermektedirler. Bu bağlamda bu çalışmada sosyal sorumlu tüketim ve alt boyutlarının üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterme durumu incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda 2019-20 eğitim yılı güz döneminde Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde öğrenim görmekte olan, kolay örnekleme yöntemiyle belirlenmiş toplam 231 öğrenciden, yüz yüze anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Toplanan veriler normal dağılım göstermedikleri için nonparametrik testlerden olan Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testleri kullanılarak, sosyal sorumlu tüketim alt boyutları öğrencilerin cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, aylık ortalama gelir seviyesi, memleket durumu ve ikamet ettikleri yerlere göre karşılaştırılmıştır.

Mann-Whitney U Testi analiz sonuçlarına göre “Dışsal Sosyal Sorumlu Tüketim” ve “Sağlık” faktörleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ve kadın öğrencilerin ortalaması erkek öğrencilere göre daha yüksektir. Yine “Sağlık” faktörü eğitim seviyesine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ve lisans seviyesinde okuyan öğrencilerin ön lisansta okuyan öğrencilere göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu ve sağlık konusunda daha duyarlı oldukları görülmüştür. Ancak öğrencilerin memleket durumlarına göre yapılan karşılaştırmada ise beş faktörün tamamının da anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Başka bir ifadeyle Sivashlı öğrenciler ile Sivas dışından gelen öğrenciler arasında sosyal sorumlu tüketime bakış anlamında bir farklılık görülmemiştir.

Kruskal-Wallis Testi sonuçlarına göre sadece “İçsel Sosyal Sorumlu Tüketim” faktörü öğrencilerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ve “18-19 yaş” grubunda öğrencilerin ortalamasının “22-23 yaş” grubundaki öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Aylık gelir seviyesine göre yapılan karşılaştırmada beş faktörün tamamının da anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Yani aylık ortalama gelirin sosyal sorumlu tüketime bakış açısında bir farklılığa sebep olmadığı söylenebilir. Son olarak öğrencilerin ikamet ettikleri yerlere göre yapılan karşılaştırmada ise sadece “Rasyonel Tüketim” faktörü anlamlı bir farklılık göstermiş diğer dört faktör de ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Farklılığın sebebine bakıldığında ise “KYK” da kalan öğrencilerin ortalamasının “Özel Yurt” ta kalanlara göre, “Özel Yurt” ta kalanların da “Stüdyo Daire” de kalanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bağlamda öğrencilerin kaldıkları yerlerin sosyal sorumlu tüketime bakış açısında bir farklılık oluşturduğu görülmüştür.

Çalışmanın son kısmında ise araştırmada kullanılan ölçeğin ve alt boyutlarının iç tutarlılık analizi Cronbach α yöntemi ile test edilmiştir. Cronbach α yöntemine göre ölçeğin alt boyutlarının oldukça güvenilir ve yüksek güvenilir olduğu; ölçeğin tamamının ise yüksek güvenilir olduğu bulunmuştur. Başka bir ifadeyle araştırmada kullanılan ölçeğin sosyal sorumlu tüketimi ölçmede kullanılabilecek bir ölçüm aracı olduğu görülmüştür.

Araştırmanın sadece Sivas ili şehir merkezinde yapılması, örneklem olarak sadece öğrencilerin baz alınması, zaman ve maliyet gibi zorluklardan dolayı örneklem sayısının fazla olmaması ve kullanılan istatistiksel teknikler bu çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Daha geniş kapsamlı, daha büyük sayıda örneklem gruplarıyla daha farklı istatistiksel teknikler kullanılması halinde bu konuda daha iyi sonuçlara ulaşılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Antil, J.H. 1984. ‘Socially Responsible Consumers: Profile And Implications For Public Policy’. *Journal of Macromarketing*, 4:2, 18–39.
- Bekar, Serhat. (2015). Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışının Ölçümü ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Uygulama. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Berkowitz, Leonard and Kenneth G. Lutterman (1968), “The Traditional Socially Responsible Personality,” *Public Opinion Quarterly*, (Summer), 169-185.
- Castano Lida E.V., Ortiz, Jesus P., Ocampo, Sebastian D. ve Leon, William F.D. (2016), “Socially Responsible Consumption: An Application in Colombia”, *Business Ethics*, 25 (4), 460-481.
- Francois-Lecompte, A., Roberts, J.A. (2006). Developing A Measure Of Socially Responsible Consumption in France, *Marketing Management Journal*, 16(2), 50-66.
- Henion, Karl E. (1976), *Ecological Marketing*, Columbus, Ohio; Grid, inc.
- Kovacs, I. ve Valko, G. (2013). “Sustainable consumption – consumers’ reactions to CSR activities in Hungary”, *Regional Statistics*, Vol. 3: 141–154.
- Mohr, Lois A., Deborah J. Webb and Katherine E. Harris (2001), “Do Consumers Expect Companies to be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behavior,” *The Journal of Consume Affairs*, 35(1), 45-72.
- Roberts, James A. (1995), “Profiling Levels of Socially Consumer Behavior: A Cluster Analytic Approach and its Implications for Marketing,” *Journal of Marketing Theory and Practice*, 3(4), 97-117.
- Uğurhan, Y. ve Öztürk, M . (2017). Tüketicilerin Sosyal Sorumluluk Davranışlarının Kurumların Sosyal Sorumluluk Eylemlerine Yönelik Tutumları İle İlişkisi: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* , 5 (2) , 705-725 .
- Webster Jr, F. E. (1975). Determining The Characteristics Of The Socially Conscious Consumer. *Journal Of Consumer Research*, 2, 188-196.

giderirken aynı zamanda konforlarını da düşünürler. İşte yolcu taşımada kullanılan şehir içi otobüslerin koltuk sayısı, koridor genişliği, biniş ve iniş için var olan kapılar, bu kapıların yerleri, koltuk diz mesafesi, araç içi yönlendirmeler, araç içi aydınlatma, ayaktaki yolcular için tutacak yerler, binen yolcu sayısı, yolcuların hal ve hareketleri vb. gibi unsurlar fiziksel ortamı ya da hizmet ortamını belirleyen temel unsurlardır. Bu bağlamda bu fiziksel ortamın yolcu memnuniyeti üzerinde etkisi olup olmadığı bu çalışma kapsamında ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hizmet, hizmet ortamı ve müşteri memnuniyeti tanımlanırken, ikinci bölümde ise hizmet ortamı bağlamında daha önce yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ait bulgular ile analiz sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise araştırmanın sonuçlarına ve çalışmanın kısıtlarına yer verilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Hizmet tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayan, beş duyu organıyla algılanamayan başka bir ifadeyle maddi boyutu olmayan her türlü şey olarak tanımlanabilir. Amerikan Pazarlama Birliği hizmeti, “satışa sunulan ya da malların satışıyla birlikte sağlanan eylemler, yararlar ya da doyumluklardır.” şeklinde tanımlamıştır (Öztürk,2015:2). Bu tanımlamada daha çok hizmetin yarar, doyumluk ya da tamamlayıcılık özellikleri üzerinde durulmuştur. Başka bir tanımda ise hizmet, fiziksel bir ürün veya yapıda olmayan çoğunlukla üretildiği anda tüketilen, satın alıcısına sağlık, konfor, eğlence, kullanışlılık gibi faydalar sağlayan ekonomik bir eylem olarak tanımlanmıştır (Zeithaml vd.,2013: akt: Karakaşoğlu ve Aslan, 2016:225). Yine bu tanımlamada da hizmetin görece soyutluğu, anında tüketilmesi ve fayda sağlama yönleri ön plandadır. Yapılan tanımlamalar dikkate alındığında hizmet temelde fayda sağlayan, bazen bir malın tamamlayıcısı bazen ise asıl değişim unsuru olan çoğunlukla yarar, doyumluk ya da performans gibi unsurların birleşimidir şeklinde ifade edilebilir.

Hizmetler insan hayatının önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır. Örneğin işyerine gitmek için kullanılan otobüs, servis, metro bir taşımacılık hizmeti, öğle yemeği için gidilen bir restoran, iş çıkışında gidilen sinema vb. günlük hayatta kullanılan hizmetlere yönelik bazı örneklerdir (Baron ve Harris, 2003:1). Hizmetlerin günlük hayatın vazgeçilmez unsuru olmaları, bireyler açısından öneminin gittikçe artması ve hizmetlerin pazar paylarının mallara göre daha fazla olması hizmet üreticilerinin ve pazarlamacılarının hizmet kalitesi, tasarımı ve ortamı üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.

Hizmet ortamı fikrinin ortaya çıkmaya başladığı dönemde araştırmacılar hizmet ortamını (servicescape) birçok farklı kavramlarla açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin hizmet ortamına, Baker (1992) ‘fiziksel çevre’ derken, Kotler (1974) ise ‘atmospherics’, Bitner (1992) ise ‘hizmet ortamı’ olarak tanımlamıştır. Yine Kotler, ‘atmospherics’i çevredeki duygusal şartlar olarak tanımlar. Bu şartlar görsel, işitsel, koklanabilen ve dokunulabilen şeylerin oluşturduğu algıdır (Karakaşoğlu ve Aslan; 2016:225).

Hizmet kalitesi alanında yapılan ilk çalışmalarda hizmet ortamı, barındırmış olduğu fiziksel özellikler itibariyle değerlendirilmiştir. Örneğin Booms ve Bitner (1994) hizmet ortamını, hizmet karşılaşmasının gerçekleştiği ve hizmetin yerine getirildiği, hizmet sürecini ve iletişimini destekleyen ürünler, aletler ve makinelerin bulunduğu fiziksel çevre olarak tanımlamışlardır (Çelik, 2009: 164). Parasuraman vd. (1988) de SERVQUAL modelinde hizmet ortamının algılanan kalitesine fiziksel varlıklar boyutuyla değinmiş ve hizmet personelinin görünümünün en az hizmet alanı ile ekipmanların görünüşleri kadar müşterinin kalite algılamasında önemli olduğunu ileri sürmüştür (Çelik, 2009: 164). Otobüsler için hizmet ortamı bu bağlamda düşünüldüğünde aydınlatma, havalandırma, koku, titreşim, gürültü, renk, kapılar ve basamaklar, camlar, görsel ve işitsel bildirişim, koridor, taban, oturma düzeni ve yer gereksinimi vb. gibi unsurlar olarak düşünülebilir. Bunlara ek olarak otobüsün gereğinden fazla yolcu alması da yine sunulan taşımacılık hizmeti anlamında hizmet ortamının bir belirleyicisi olmaktadır.

Müşteri memnuniyeti kavramı tüketicinin beklentileriyle mal ya da hizmetten elde edilen faydanın birbirine eş değer olması şeklinde ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle satın alma işlemi gerçekleştiği andan itibaren satın alan kişinin yani müşterinin beklentileriyle satın aldığı ürün veya hizmetin karşılaştırılması sonucu iki durum arasında fark olması, yani müşteri beklentileri ve ürün kalitesi arasındaki pozitif farka müşteri memnuniyeti denmektedir. Bugün işletme faaliyeti yürüten tüm işletmelerin yegâne amacı müşteri memnuniyetini sağlamaktır (Çevik, 2015:58). Şehir içi otobüs yolcuları açısından düşünüldüğünde onların satın aldıkları ulaşım hizmetinden memnun olmaları verdikleri satın alma kararlarından mutlu olmalarına ve o hizmeti tekraren satın almalarına imkân sağlayacaktır.

LİTERATÜRE BAKIŞ

Literatürde daha önce yapılmış çalışmalara bakıldığında doğrudan şehir içi otobüslerin yolcu memnuniyeti üzerine yapılmış çok az çalışma olduğu görülmüştür. Dolayısıyla literatürdeki hizmet ortamı ile ilgili yapılmış diğer çalışmalara da yer verilmiştir.

Wakefield ve Blodgett (1994), algılanan hizmet kalitesi arttıkça heyecan duygusunun arttığını, artan heyecan duygusunun da müşteri tatminini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Tatmin olan müşterinin, hizmet ortamına gelme niyeti artmaktadır.

Spangenberg vd. (1996), kokunun tüketici üzerindeki etkisini diğer bütün koşullar aynıken kokulu ve kokusuz iki farklı ortamda araştırmıştır. Tüketicilerin kokulu ve kokusuz mağaza ortamındaki davranışları ve değerlendirmeleri birbirinden farklı çıkmıştır.

Keskin (1998) yaptığı çalışmada, belediye toplu taşımacılık hizmetlerinden faydalanan üniversitesi öğrencilerinin, hizmetle ilgili beklenti ve şikâyetlerini araştırarak, hizmetin kalitesini ölçmeye çalışmıştır.

Doğru (1998) hizmet kalite ölçüm yöntemlerini kent içi ulaşımda uygulamaya yönelik bir araştırma yapmıştır.

Çatı (2003) yaptığı araştırmada, şehir içi ulaşımda öğrencilerin hizmet kalite algısını ölçmek için servperf modelini kullanmış, araçlara fazla yolcu alınması ile personel davranışlarına ilişkin olumsuzlukların giderilerek hizmet kalitesinin yükseltilebileceğini tespit etmiştir.

Doğan, Akan ve Oktay (2006), üniversite öğrencilerinin şehirlerarası ulaşım talebini inceledikleri araştırmalarında, tercih önceliklerinin saptanmasını amaçlamışlardır.

Newman (2007) ile Aubert-Gamet (1997) çalışmalarında yanlış yerleşim düzeninin neden olacağı kalabalık ve sıkışıklık müşterilerin gereksinim duyduğu kişisel alan ve hareket serbestliğini yok edeceğinden sonuçta müşterilerin streslerinin ve rahatsızlık hislerinin artacağını bildirilmektedir.

Çelik (2009), otobüs firmalarının hizmet ortamı özelliklerinin, hizmet kalitesi algılamalarını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Fonksiyonel kalitenin, hizmet ortamının iklimi, tasarımı ve sosyal yapısından etkilendiğini ortaya koymuştur.

Son olarak Kim ve Moon (2009) araştırmasında müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesi üzerinde işlevsel yerleşim düzeni ve iç mekânın estetik görünümü gibi iki önemli tasarım faktörünün oldukça etkili olduğu bulunmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada şehir içi yolcu otobüslerinin sahip oldukları fiziksel ortam özelliklerinin bu otobüsleri kullanan bireylerin yolculuk memnuniyetlerine etkisi Yapısal Eşitlik Modellemesi altında Yol Analizi ile ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019 yılında Sivas şehir merkezinde yaşayan, 17 yaşından büyük ve şehir içi otobüslerini kullanan, kolayda örnekleme metoduyla belirlenmiş toplam 401 kişi oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplamanın zorluğu, zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle örneklem hacmi belirlenirken kolayda örnekleme metodu tercih edilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak beşli Likert tipi (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) 19 tanesi fiziksel ortamı ölçen, 7 tanesi ise memnuniyeti ölçen toplam 26 adet ifadeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Anketteki ifadeler araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Bununla birlikte veri toplama aracında 7 tane demografik ifade daha vardır. Analizde kullanılacak veriler, katılımcılarla ile yüz yüze anket doldurma şeklinde toplanmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından kurulan iki faktörlü model AMOS programı altında Yol Analizine tabi tutularak fiziksel ortam faktörünün memnuniyet üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Katılımcılara İlişkin Bulgular

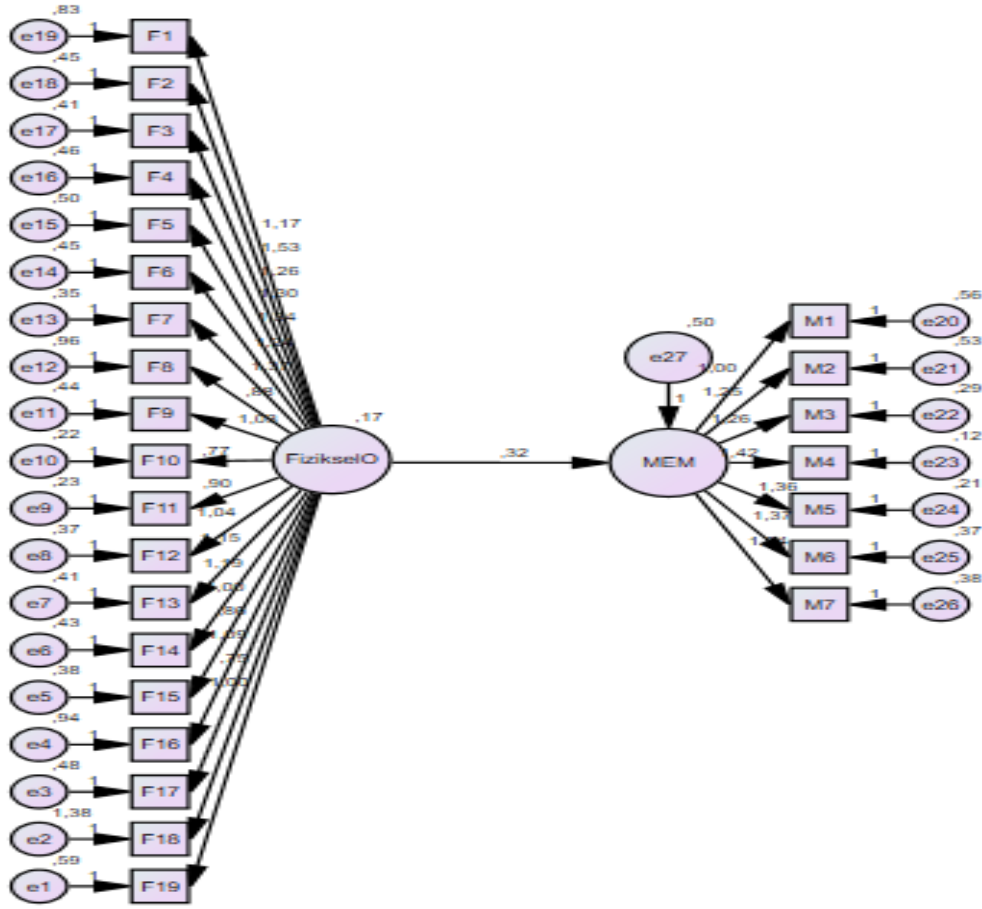
Çalışmaya katılan bireylerin demografik özellikleri Tablo 1’de görüldüğü gibidir. Buna göre çalışmaya katılanların %51,4’ü kadınlardan, %48,6’sı ise erkeklerden oluşmaktadır. Yaş dağılımına bakıldığında en yüksek katılımın %28,9 ile 17-24 yaş ve %28,4 ile de 25-32 yaş aralığında olan kişilerde; en az katılımın ise %1,5 ile 64 ve üzeri yaş grubunda olan kişilerde olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre bakıldığında en yüksek katılımın sırasıyla %38,4 ile Lisans ve %22,7 ile Lise mezunlarında; en az katılımın ise %0,5 ile doktora mezunlarında olduğu görülmektedir. Yine çalışmaya katılanların %58,1’u Sivaslyken, %41,9’u ise Sivaslı olmayan kişilerden oluşmaktadır. Meslek türüne göre bakıldığında en yüksek katılım %24,4 ile öğrencilerde; en az katılım ise %9,2 ile serbest meslek sahibi olan kişilerdedir. Son olarak gelir dağılımına göre bakıldığında en yüksek katılımın %28,4 ile 1001-2250 TL arası geliri olanlarda; en az katılımın ise %4,7 ile 4751 TL ve üzeri geliri olan kişilerde olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yaş	Frekans	Yüzde(%)	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde(%)
17-24 Yaş	116	28,9	İlköğretim	72	18,0
25-32 Yaş	114	28,4	Lise	91	22,7
33-40 Yaş	67	16,7	Ön Lisans	56	14,0
41-48 Yaş	59	14,7	Yüksekokul	16	4,0
48-55 Yaş	27	6,7	Lisans	154	38,4
56-63 Yaş	12	3,0	Yüksek Lisans	10	2,5
64 ve Üzeri Yaş	6	1,5	Doktora	2	0,5
Toplam	401	100,0	Toplam	401	100,0
Cinsiyet	Frekans	Yüzde(%)	Memleket	Frekans	Yüzde(%)
Kadın	206	51,4	Sivas	233	58,1
Erkek	195	48,6	Diğer	168	41,9
Toplam	401	100,0	Toplam	401	100,0
Meslek Türü	Frekans	Yüzde(%)	Gelir Dağılımı	Frekans	Yüzde(%)
Memur	53	13,2	1000 TL ve altı	106	26,4
Ev Hanımı	38	9,5	1001-2250 TL arası	114	28,4
İşçi	68	17,0	2251-3500 TL arası	112	27,9
Serbest Meslek	37	9,2	3501-4750 TL arası	50	12,5
Öğrenci	98	24,4	4751 TL ve üzeri	19	4,7
Özel Sektör Çalışanı	62	15,5	Toplam	401	100,0
Diğer	45	11,2			
Toplam	401	100,0			

Yol Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma modelinin ilk halinin AMOS diyagramı aşağıdaki Şekil 1’deki gibidir.

Şekil 1. Modelin İlk Halinin AMOS Diyagramı

Araştırmacı tarafından tasarlanan model iki faktörden oluşmaktadır. Modelde yer alan 19 maddeden oluşan “Fiziksel Ortam” faktörü bağımsız değişkeni, 7 maddeden oluşan “Memnuniyet” faktörü ise bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Modelde Fiziksel Ortam faktöründen Memnuniyet faktörüne giden, korelasyon ve regresyon ilişkisini gösteren bir yol çizilmiştir. Son olarak Yol Analizinin bir varsayımı olarak bağımlı değişken olan Memnuniyet faktörüne bir hata değişkeni eklenmiştir.

Modelin ilk halinin analizi sonucunda ortaya çıkan uyum iyiliği değerleri aşağıdaki Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2. Modelin İlk Halinin Uyum İyiliği Değerleri

	Model Uyum Kriterleri	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Araştırma Modeli
1.	CMIN/SD	$\chi^2 / df \leq 3$	$\chi^2 / df \leq 5$	4,688 ≤ 5
2.	IFI	0,95 ≤ IFI	0,90 ≤ IFI	0,90 ≤ 0,804
3.	CFI	0,97 ≤ CFI	0,95 ≤ CFI	0,95 ≤ 0,803
4.	GFI	0,90 ≤ GFI	0,85 ≤ GFI	0,85 ≤ 0,771
5.	RMSEA	0,05 ≥ RMSEA	0,08 ≥ RMSEA	0,08 ≥ 0,096

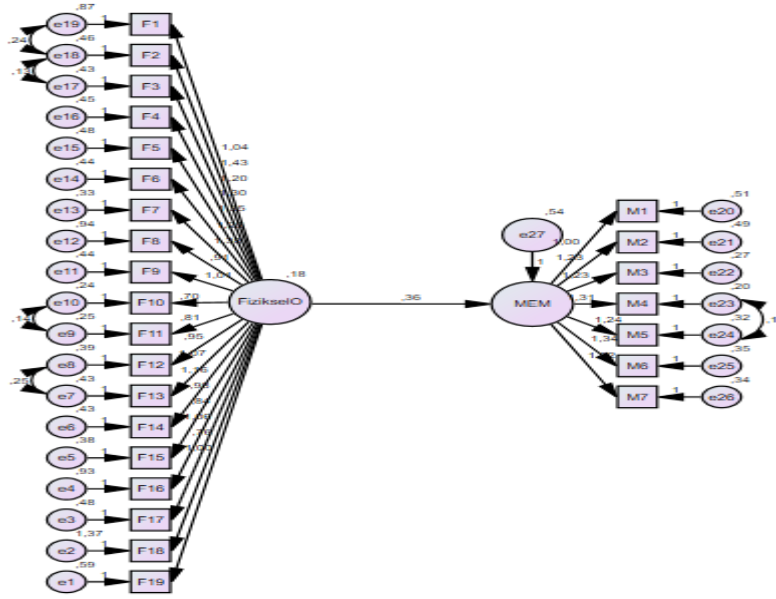
Tablo 2’deki sonuçlara göre modelin uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir aralıkta değildir. Ancak aşağıdaki Tablo 3’de belirtilen modeldeki faktörlerin ve alt maddelerin regresyon katsayılarına bakıldığında hepsinin anlamlı

olduğu görülecektir. Dolayısıyla modelde modifikasyon yapıldığı takdirde modelin uyum iyiliği değerlerinin de kabul edilebilir aralıkta olabileceğini söyleyebiliriz.

Tablo 3. Faktörlerin ve Alt Maddelerin Regresyon Katsayıları

Yollar	Tahmin	Standart Hata	Ki Kare Değeri	p
MEM <--- FizikselO	,319	,098	3,253	***
F19 <--- FizikselO	1,000			
F18 <--- FizikselO	,751	,165	4,537	***
F17 <--- FizikselO	1,087	,138	7,896	***
F16 <--- FizikselO	,856	,148	5,784	***
F15 <--- FizikselO	1,003	,125	8,007	***
F14 <--- FizikselO	1,186	,143	8,320	***
F13 <--- FizikselO	1,151	,138	8,308	***
F12 <--- FizikselO	1,038	,127	8,164	***
F11 <--- FizikselO	,897	,107	8,395	***
F10 <--- FizikselO	,775	,097	8,019	***
F9 <--- FizikselO	1,026	,131	7,841	***
F8 <--- FizikselO	,882	,151	5,851	***
F7 <--- FizikselO	1,370	,154	8,926	***
F6 <--- FizikselO	1,235	,148	8,354	***
F5 <--- FizikselO	1,338	,159	8,435	***
F4 <--- FizikselO	1,303	,154	8,484	***
F3 <--- FizikselO	1,264	,148	8,540	***
F2 <--- FizikselO	1,533	,172	8,894	***
F1 <--- FizikselO	1,170	,162	7,212	***
M1 <--- MEM	1,000			
M2 <--- MEM	1,251	,084	14,934	***
M3 <--- MEM	1,264	,077	16,426	***
M4 <--- MEM	1,420	,079	17,902	***
M5 <--- MEM	1,362	,079	17,205	***
M6 <--- MEM	1,372	,084	16,241	***
M7 <--- MEM	1,344	,083	16,100	***

Araştırma modelinde gerekli modifikasyonlar yapıldıktan sonra modelin AMOS diyagramı Şekil 2'deki gibidir.

Şekil 2. Modelin Son Halinin AMOS Diyagramı

Şekil 2’deki modele göre Fiziksel Ortam faktörünün 1. , 2. ve 3. maddelerinin kendi aralarında, 10. ve 11. maddeleri aralarında ve son olarak 12. ve 13. maddeleri arasında modifikasyon yapılmıştır. Yine bağımlı değişken olan Memnuniyet faktörünün de 4. ve 5. maddeleri arasında modifikasyon yapılmıştır. Modifikasyon sonrası modelin uyum iyiliği değerleri aşağıdaki Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Modelin Son Halinin Uyum İyiliği Değerleri

	Model Uyum Kriterleri	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Araştırma Modeli
1.	CMIN/SD	$\chi^2 / df \leq 3$	$\chi^2 / df \leq 5$	2,680 ≤ 5
2.	IFI	0,95 ≤ IFI	0,90 ≤ IFI	0,90 ≤ 0,913
3.	CFI	0,97 ≤ CFI	0,95 ≤ CFI	0,95 ≤ 0,913
4.	GFI	0,90 ≤ GFI	0,85 ≤ GFI	0,85 ≤ ,862
5.	RMSEA	0,05 ≥ RMSEA	0,08 ≥ RMSEA	0,08 ≥ 0,065

Tablo 4’teki uyum iyiliği değerlerine göre modelin son hali kabul edilen aralıklardaki skorlara sahiptir. Yani model kabul edilebilir uyum değerlerine sahiptir. Dolayısıyla modelin son hali istatistiksel olarak anlamlı ve geçerlidir. Ancak modelin uyum iyiliği değerleri tek başına yeterli olmadığı için modeldeki yolların regresyon katsayılarına da bakılması gerekmektedir. Modeldeki yolların regresyon katsayıları Tablo 5’de görüldüğü gibidir.

Tablo 5. Faktörlerin ve Alt Maddelerin Regresyon Katsayıları

Yollar	Tahmin	Standart Hata	Ki Kare Değeri	p
MEM <--- FizikselO	,358	,105	3,413	***
F19 <--- FizikselO	1,000			
F18 <--- FizikselO	,707	,142	4,990	***
F17 <--- FizikselO	1,067	,139	7,651	***
F16 <--- FizikselO	,834	,150	5,561	***

Yollar	Tahmin	Standart Hata	Ki Kare Değeri	p
F15 <--- FizikselO	,943	,125	7,564	***
F14 <--- FizikselO	1,126	,142	7,917	***
F13 <--- FizikselO	1,063	,136	7,791	***
F12 <--- FizikselO	,946	,125	7,585	***
F11 <--- FizikselO	,836	,106	7,916	***
F10 <--- FizikselO	,714	,095	7,489	***
F9 <--- FizikselO	1,031	,134	7,704	***
F8 <--- FizikselO	,926	,155	5,956	***
F7 <--- FizikselO	1,449	,162	8,944	***
F6 <--- FizikselO	1,320	,156	8,455	***
F5 <--- FizikselO	1,428	,168	8,528	***
F4 <--- FizikselO	1,353	,160	8,460	***
F3 <--- FizikselO	1,261	,151	8,339	***
F2 <--- FizikselO	1,483	,172	8,615	***
F1 <--- FizikselO	1,096	,162	6,765	***
M1 <--- MEM	1,000			
M2 <--- MEM	1,234	,078	15,885	***
M3 <--- MEM	1,234	,071	17,432	***
M4 <--- MEM	1,314	,072	18,154	***
M5 <--- MEM	1,239	,073	17,002	***
M6 <--- MEM	1,337	,078	17,186	***
M7 <--- MEM	1,324	,077	17,213	***

Tablo 5'e göre modelin son halinde tüm faktörler arasındaki ilişkilerin regresyon katsayıları anlamlıdır. Dolayısıyla bu model regresyon katsayıları açısından da istatistiksel olarak anlamlı ve geçerlidir. Ayrıca yine Tablo 5'de görüldüğü gibi Fiziksel Ortam faktörü Memnuniyet faktörünü pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık olarak %36 oranında açıklamaktadır ($R^2 = 0,358$; $\chi^2 = 3,413$; $p < 0,001$). Başka bir deyişle otobüslerin fiziksel ortamları yolcuların memnuniyetleri üzerinde anlamlı derecede bir etkiye sahiptir.

Ölçek Geçerliliği ve İç Tutarlılık Analizi

Ölçek geçerliliği, ölçeğin ölçmek istenilen olguyu doğru ölçmesini ifade eder ve içerik, kriter ve yapı geçerliliği olmak üzere üç şekilde ölçülür. Bu çalışmada ölçeğin uyum geçerliliği kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan ölçeğin AVE ve CR değerleri Tablo 6'daki gibi bulunmuştur.

Tablo 6. Faktörlerin AVE ve CR Değerleri

Faktörler	Fiziksel Ortam	Memnuniyet
AVE Değerleri	0,301	0,709
CR Değerleri	0,909	0,934

AVE değeri 0,5'ten büyükse faktörün uyum geçerliliği olduğu, 0,5'ten küçükse uyum geçerliliği olmadığı söylenebilir (Fornell ve Lacker,1981: akt: Bardakçı ve Kartal,2018:101-102). Tablo 6'ya göre Fiziksel Ortam faktörü uyum geçerliliğine sahip değilken, Memnuniyet faktörü ise uyum geçerliliğine sahiptir.

CR değeri ise 0-1 arasında değeri olan ve en az 0,7'den yüksek olması gereken bir uyum geçerliliği değeridir. CR katsayısının 0,7'den büyük olması faktörün yapı güvenilirliğine dolayısıyla da uyum geçerliliğine sahip olduğunu gösterir (Bardakçı ve Kartal,2018:102). Tablo 6'ya göre iki faktörün CR katsayısı da 0,7'nin üzerindedir. Bu bağlamda iki faktöründe uyum geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 6'da ki sonuçlara göre çalışmada kullanılan, 26 maddeden oluşan ve iki faktörlü olan ölçeğin geçerli bir ölçek olduğu söylenebilir.

Güvenirlilik, ölçeğin birbirini izleyen ölçümlerde istikrarlı sonuçlar vermesini ifade eder. Ölçek güvenirliliği, "Test-Yeniden Test, Alternatif Form, İkiye Bölme ve Alfa Yöntemi" ile sağlanır. Bu çalışmada Cronbach Alfa yöntemi kullanılarak kullanılan ölçeğin güvenirliliği test edilmiştir.

İç tutarlılığın ölçütü olarak kabul gören Cronbach α katsayısının 0.40'ın altında bir değer alması ölçeğin "güvenilir olmadığını", 0.40-0.59 arasında olması ölçeğin "düşük güvenilirlikte" olduğunu, 0.60-0.79 arasında değer alması ölçeğin "oldukça güvenilir" olduğunu ve 0.80-1.00 arasında olması ölçeğin "yüksek güvenilirlikte" olduğunu ifade etmektedir (Tavşancıl 2014: 29).

Faktörlere ve ölçeklere ait Cronbach α katsayıları Tablo 7'deki gibi bulunmuştur.

Tablo 7. Ölçeklerin Tümü ve Alt Faktörlere İlişkin İç Tutarlılık Katsayıları

Faktörler	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı (α)
Fiziksel Ortam	19	0,880
Memnuniyet	7	0,945
Ölçeğin Tamamı	26	0,886

Tablo 7'deki sonuçlara göre Fiziksel Ortam faktörünün Cronbach α katsayısı **0.880**, Memnuniyet faktörünün **0,945** ve ölçeğin tamamının Cronbach α katsayısı ise **0,886** olarak bulunmuştur. Buna göre hem iki faktörün hem de ölçeğin tamamı yüksek güvenirliliğe sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hizmet ortamı, hizmeti satın alan tüketicinin algıladığı hizmet kalitesini etkilediği gibi onun memnuniyeti üzerinde de bir etkiye sahip olmaktadır. Sunulan hizmetin kalitesini etkileyen hizmet ortamı tüketiciye sunulacak hizmetin algılanışı, yarattığı tatmini ve müşteri beklentilerini etkilemede önemli bir unsur olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda bu çalışmada hizmet ortamı olarak şehir içi yolcu otobüslerinin fiziksel ortamlarının yolculuk yapan bireylerin memnuniyetlerine etkisi AMOS programı altında Yol Analizi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen modelin ilk halinin Yol Analizi sonuçlarında modelin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olmadığı görülmüştür. Ancak modelin ve alt maddelerin regresyon katsayıları ise anlamlı olarak bulunmuştur. Daha sonra modelin istatistiksel olarak geçerli uyum iyiliği skorlarına sahip olması için Fiziksel Ortam faktöründeki maddelerin kendi aralarında, Memnuniyet faktörünün de iki maddesi arasında modifikasyon yapılmıştır. Yapılan modifikasyon sonucu modelin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmüştür. Ayrıca modelde yer alan iki faktörün ve alt maddelerinin regresyon katsayıları da anlamlı çıkmıştır. Analiz sonucunda Fiziksel Ortam faktörü Memnuniyet faktörünü yaklaşık olarak %36 oranında olumlu anlamda açıklamaktadır. Dolayısıyla şehir içi otobüslerinin fiziksel ortamlarının yolcuların memnuniyetleri üzerinde etkisi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Son olarak kullanılan ölçeğin geçerlilik ve iç tutarlılık analizi yapılmış ve ölçeğin alt faktörlerinin tamamının geçerli ve yüksek güvenilirlikte olduğu bulunmuştur.

Araştırmanın sadece Sivas ili şehir merkezinde yapılması, zaman ve maliyet gibi zorluklardan dolayı örneklem sayısının fazla olmaması ve kullanılan istatistiksel teknikler bu çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Daha geniş kapsamlı, daha büyük sayıda örneklem gruplarıyla daha farklı istatistiksel teknikler kullanılması halinde bu konuda daha iyi sonuçlara ulaşılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- A.J. Newman, 'Uncovering Dimensionality in the Servicescape: Towards Legibility', *Service Industries Journal*, 27 (1), 15–28, (2007).
- Baker, J., Levy M. ve Grewal, D. (1992). An Experimental Approach To Making Retail Store Environmental Decisions, *Journal of Retailing*, Vol.68, No.4, s.445-460
- Baron, S. ve Harris, K. (2003). *Services Marketing: Text and Cases*, Second Edition. Palgrave, Basingstoke, Hampshire, New York.
- Çatı, K., (2003). Ulaşım Hizmetlerinde Hizmet Kalitesi ve Bir Uygulama, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, 27(1), 121-134.
- Çelik, H., (2009). Hizmet Ortamının Şehirlerarası Yolcu Taşıma Hizmetlerinde Algılanan Kalite Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38/2, 157-183.
- Çevik, Ekrem. (2015). Kütüphanelerde Fiziksel Ortam ve Kullanıcı Memnuniyeti: Örnek Bir Uygulama Galatasaray Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi. T.C İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Doğan, E.M., Akan, Y. ve Oktay, E., (2006). Şehirlerarası Ulaşım Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Atatürk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 345-355.
- Doğru, M., (1998). Hizmet Kalitesi Ölçümü ve Kent İçi Ulaşım Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçüm Metotlarının Uygulanabilirliği, *Gazi Üniversitesi F.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Karakaşoğlu, M. ve Arslan, F. M. (2016). Mağaza Hizmet Ortamının Marka İmajına ve Satın Alma Niyetine Etkisi: P&B Ve H&M Örneği. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* • Cilt 12, Sayı 46, Temmuz 2016, ISSN 1300-0845, ss. 223-243. DOI: 10.14783/od.v12i46.1000010012
- Kartal, M. ve Bardakçı, S. (2018). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi*. 1. Baskı. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Keskin, G., (1998). Yaşam Kalitesinde Hizmet Kalitesinin Önemi (Belediye Toplu Taşımacılık Hizmetleri Üzerine Bir Uygulama), *Pazarlama Dünyası*, 12(67), 18-22.
- Kotler, P. (1973-1974). 'Atmospherics As A Marketing Tool', *Journal of Retailing*, Vol.49,-No.4, s.50
- M.J. Bitner, (1992). 'Serviceplaces: The Impact of Physical Surroundings on Customers and Employees', *Journal of Marketing*, 56(2), 57–71,
- Neuman, W. L. (2007). *Basics of Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches* (2nd Ed.). Canada: Pearson Allyn& Bacon.
- Öztürk, Sevgi Ayşe (2015). *Hizmet Pazarlaması Kuram, Uygulama ve Örnekler*. 14. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Spangenberg, E., Crowley, A. E., ve Henderson, P., (1996). Improving the Store Environment: Do Olfactory Cues Affect Evaluations and Behaviors?, *Journal of Marketing*, Vol.60, No.2, s.67-80
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi*. 5. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları
- V. Aubert-Gamet, 'Twisting Servicescapes: Diversion of The Physical Environment in a Re-Appropriation Process', *International Journal of Service Industry Management*, 8(1), 26-41, (1997).
- W.G. Kim ve Y.J. Moon, 'Customers' Cognitive, Emotional, and Actionable Response to the Servicescape: A Test of the Moderating Effect of the Restaurant Type', *International Journal of Hospitality Management*, 28, 144–156, (2009).
- Wakefield, K. L. ve Blodgett, J. G., (1994). The Importance of Servicescapes in Leisure Service Settings, *Journal of Services Marketing*, Vol. 8, No.3, s.66-76.

İNSAN KAYNAKLARI EĞİTİMLERİ VE HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETLERİNDEN ÇALIŞANLARIN NASIL ETKİLENDİĞİYLE İLGİLİ ARAŞTIRMA: KAMU KURUMU ÖRNEĞİ

Ebru HACIOĞLU¹

Özet

İnsan kaynağı, günümüz işletmelerinin sermayesi konumundadır. Sürekli gelişen teknoloji ve rekabetin artması insan kaynakları eğitiminin önemini ortaya çıkarmıştır. İnsan kaynakları eğitime ağırlık verilmesi verimliliği etkilediği gibi çalışan motivasyonuna da etki etmektedir. İnsan kaynağına yapılan her yatırım işletmenin geleceğine yapılan yatırım denebilir. Halkla ilişkiler ise, kurum çevresi çalışmalarla ilgilendiği gibi kurum içi iletişim faaliyetleriyle üst yönetim ve insan kaynağı arasında iletişimi sağlamaktadır. Halkla ilişkiler biriminin kurum içine yönelik faaliyetleri de motivasyon artırımında önemli yere sahiptir. Bu çalışmada, çalışanların insan kaynakları eğitimi ve halkla ilişkiler faaliyetlerinden nasıl etkilendiği, beklentileri ve istekleri, motivasyonun artırılması, iki birimin ortak çalışması ile ortaya çıkanlar sorgulanmıştır. Araştırma nitel bir araştırmadır. Veriler odak grup görüşmesi ve bireysel görüşmeler aracılığıyla toplamda 8 katılımcıdan elde edilmiştir. Verilerin analizinde içerik ve söylem analizi yöntemleri kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda üç ana tema ve belirli alt temalar elde edilmiştir: (1) kaynaşma ve değer katma, (2) beklentiler, (3) motivasyon : (i) aidiyet, (ii) önemsenme, (iii) motive edilme çabaları. Araştırma sonuçları çalışanların eğitimden olumlu yönde etkilendiklerini fakat kurum içi halkla ilişkiler faaliyetlerinin eksikliğini vurgulamaktadır. İki birimin ortak yürüttüğü tek çalışmanın eğitim konusunda olduğu kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etki, Halkla İlişkiler, İnsan Kaynakları, Motivasyon

A Research On Human Resources Training and Public Relations Activities: Example of Public Institution

Abstract

Human resources are the capital of today's enterprises. Constantly developing technology and increasing competition have revealed the importance of human resources training. Focusing on human resources training affects productivity as well as employee motivation. Any investment in human resources can be called an investment in the future of an enterprise. Public relations, on the other hand, provide the communication between the top management and human resources through the internal communication activities as well as the activities in the corporate environment. The activities of the public relations unit towards the institution also have an important role in increasing the motivation. In this study, how the employees are affected by human resources training and public relations activities, their expectations and desires, increasing motivation and the collaborations of the two units are questioned. Data were collected from a total of 8 participants through focus group and individual interviews. As a result of the data analysis, three main themes and specific sub-themes were obtained: (1) inclusion and value added, (2) expectations (3) motivation : (i) belonging, (ii) heeded, (iii) motivation efforts. The results of the research emphasize that employees are positively affected by training but lack of internal public relations activities.

Key words: Effect, Public Relations, Human Resources, Motivation

Giriş

Günümüz işletmeleri değişen yapıları ve işleyişiyle büyük bir rekabet ortamındadır. İnsan faktörü işletmelerin en önemli unsurudur. Bu ortamda insan kaynağının en verimli ve etkin bir şekilde kullanılması bu kavrama verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır. Çalışanların verimli olmaları, motivasyonlarının olumlu yönde etkilenmesine bağlıdır (Akdağ, 2007). Çalışan motivasyonunun olumlu yönde etkilenmesinde asıl görev insan kaynakları ve halkla ilişkiler departmanlarına düşmektedir.

İnsan kaynakları departmanı çalışanların hem verimliliğini hem de motivasyonu artırmak için eğitimler uygulamaktadır. Aynı zamanda insan kaynağına verilen eğitimler çalışana yapılmış en büyük yatırım olarak görülmektedir. Eğitimin asıl amacı, çalışanın becerilerini geliştirmektir (Muradova, 2009). İnsan kaynakları eğitimi; işletmedeki çalışanların görevlerini daha iyi bir şekilde yapmaları, mesleki bilgisini arttıran, tutum ve davranışlarında olumlu değişimler sağlayan eğitsel eylemlerdir (Sabuncuoğlu, 1994; akt. Muradova, 2009). Eğitimler, işletmelerde motivasyon atmosferinin yaratılmasında yardımcı olmaktadır.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, ebruhol@gmail.com

Eğitimler, çalışanın üzerine daha fazla sorumluluk alması yönünde motivasyonunu arttırmaktadır. Eğitim analizleri ile çalışanın motivasyon seviyesi tespit edilmektedir (İnce,2002).

Halkla ilişkiler planlı ve devamlılığı olan faaliyetlerdir. Halkla ilişkiler hem kurum içi hem de kurum dışı iletişimde rol oynamaktadır. Halkla ilişkilerin en önemli rollerinden biri de iletişimi koordine etmektir. Çalışanlarla iletişim kurma halkla iletişim birimi için oldukça önemlidir (Akdağ,2007). Kurumun içine yönelik gerçekleştirilen faaliyetler ve etkinliklerle çalışanla iletişim kurulur. Eğitimler, seminerler, sosyal etkinlikler bunlar arasında sayılabilir.

İnsan kaynakları ve halkla ilişkiler departmanları işletme içerisinde asttan üste kadar tüm çalışanları kapsamaktadır. Çalışanlar ile işletme arasında karşılıklı güven duygusunu oluşturmak için yapılan faaliyetlerde halkla ilişkiler ve insan kaynakları departmanları işbirliği içerisinde çalışmaktadır (Kılıçaslan ve Küçük Altan). İnsan kaynakları ve halkla ilişkiler departmanı beraber planlamalar yaparak ödüllendirme ve motivasyon sistemlerini yeniden değerlendirmeli ve çalışanlar tarafından nasıl karşılandığını incelemelidir. Çünkü motivasyon çalışanın verimliliğinde önemli yere sahiptir (Akdağ,2007).

Birçok çalışanın işe isteyerek gitmediği ve işyerinde kendini değerli hissetmediği bilinmektedir. Bu sorun huzursuz bir ortam oluşturduğu gibi motivasyonu ve işteki verimi de azaltmaktadır. Bu sorunun ele alınması gerektiği gibi iyileştirilmeler yapılmasında da yarar vardır. Bu sorunun giderilmesi için öncelikle çalışanların beklentileri belirlenerek buna göre politikalar belirlenmesi yanında eğitimler, ödüllendirme yöntemleri ve halkla ilişkiler biriminin devreye girmesiyle kurum içi iletişim ve sosyal faaliyet çalışmalarıyla sorunun giderileceği umulmaktadır.

Bu araştırma, Kastamonu ilinde bir kamu kurumunda verilen insan kaynakları eğitimlerinin ve kurum içi gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetlerinin çalışanlara etkilerini araştırmayı konu almaktadır. Araştırmada insan kaynakları eğitimlerinin ve kurum içi halkla ilişkiler faaliyetlerinin çalışanların motivasyonuna etki edip etmediği sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmanın temel amacı, çalışanların motivasyonu artırılarak bulunduğu ortamda kendini mutlu hissetmesini ve işini severek yapmasını sağlamaktır. Bu amaçla; çalışanların aldıkları insan kaynakları eğitiminin etkilerini saptamak, çalışanların insan kaynakları eğitiminden ve halkla ilişkiler faaliyetlerinden beklentilerini sürece dahil etmek, insan kaynakları ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin kurum içerisinde çalışanlara yönelik kısmını birlikte yürütmenin çalışan üzerindeki etkisini belirlemek, literatüre katkı sağlamak bu araştırmanın amaçları arasındadır.

Literatür Taraması

Yapılan literatür taraması sonucunda Akdağ 'ın (2007) çalışması, halkla ilişkiler ve insan kaynakları birimlerinin görevlerini karşılaştırıp çatıştıkları konuları kapsamaktadır. İki biriminde bazı konularda birbirlerinin görev alanlarına girdiğini ortaya koymuştur. Çalışanları motive etmek ve çalışan verimliliğini artırmak insan kaynakları biriminin değil, halkla ilişkiler biriminin görevi olduğunu ifade etmektedir.

Küçük Altan ve Kılıçaslan ise, halkla ilişkiler ve insan kaynakları biriminin çalışma biçimlerini incelemiştir. Birçok işletmede insan kaynakları ve halkla ilişkiler biriminin olmadığını ve olan işletmelerde ise bu birimlerle ilgili eğitim almamış kişilerin çalıştığını ortaya koymuştur. Kılıçaslan ve Küçük Altan, insan kaynakları politikalarının çalışanların kişisel ihtiyaç ve isteklerine göre düzenlendiğini, halkla ilişkiler faaliyetlerinin ise insan ilişkilerini düzenleme ve uzlaşma sağlamaya yönelik olduğunu ifade etmiştir. Halkla ilişkiler ve insan kaynakları biriminin çalışanlar arasında paylaşım ve güven ortamının yaratılmasında etkin rol oynaması iki birimin birlikte çalışması gerektiğini ortaya koymuştur.

Literatürde yer alan bazı çalışmalar ise; eğitim faaliyetlerini motivasyon aracı ve gelişme olarak değerlendirdiği söylenebilir (Yalçın,1985; Gehee vd., 1997; Cascio,1997; Malcolm,1987 ; akt. İnce,2002; Tunçer,2013; Muradova,2009; Yıldız,2014). Sadullah (aktaran Ekinci,2008) 1998, kamu kuruluşlarında insan kaynakları ile ilgili uygulamaların yasalarla belirlenen kesin kurullarla yürütüldüğünü ve değişikliklere kolayca esneklik göstermediğini ortaya koymuştur. Güler vd. (aktaran Ekinci,2008) 2000, kamu sektöründe eğitimlerin hizmet öncesi ve hizmet başladığında yapıldığını belirtmiştir. Hizmet içi eğitimler işe yeni başlayanlara işin gerektirdiği davranışları kazandırmak için ve çalışmakta olan personele de işle ilgili yenilikleri aktararak kendisini geliştirmek için verildiğini ortaya koymuştur. İnce (2002), eğitimin bireysel açıdan önemli etkisinin çalışanların örgüt tarafından önemsendiğini ve kendilerine değer verildiğini hissetmesi olduğunu ifade etmiştir. Aldemir vd. (aktaran Akdağ,2007) 2001, insan kaynakları biriminin örgütte çalışanı motive edici ödül sistemlerini geliştirme, etkin eğitim programlarını hazırlama, çalışanların daha verimli olmasını sağlamak gibi görevleri olduğunu vurgulamıştır. Bek (2007), eğitim ve geliştirme etkinliklerinin amacının, çalışanı yetiştirmek ve geliştirmek, motivasyon ve verimliliğini arttırarak görevlere hazırlamak olduğunu ortaya koymuştur. Özyurt (aktaran İnce,2002) 1998, çalışanların öğrenme konusunda motivasyonların arttırılmasında örgütün sağladığı

olanakların önemli olduğunu, eğitim çalışmalarında başarılı olan çalışanlara ödüllendirme sistemlerinin olumlu bir motivasyon ortamı yarattığını ifade etmiştir. Dolgun vd. (2007), eğitimlerin motive amacının olması yanında eğitimlerin hem çalışana hem de kuruma yararlarından bahsetmiştir. Bu yararlar;

- Çalışanların sürekli kurumda olmak istemeleri,
- Çalışanların kurumun kendilerine değer verdiklerini düşünmeleri,
- Çalışanların veriminin artması,
- Çalışanların eksikliklerini görüp kendilerini geliştirmek istemesidir.

Efil (aktaran Tunçer,2013) 2009, çalışanların motivasyonunun artırılmasında bazı kuralların olduğunu ortaya koymuştur. Bu kurallar; çalışanlara hak ettiği değeri vermek ve teşvik etmek, başarılı çalışanlara terfi şansı vermek, çalışanlara sürekli eğitim imkanı sunmak ve eğitimde fırsat eşitliği sağlamak, çalışanların sorunlarıyla ilgilenmektir. Öztürk(1999),çalışanların potansiyelini arttırmak için ödüllendirmenin öneminden bahsetmiştir. Ödüllendirme motivasyonun sağlanmasında önemli bir etkidir. Motivasyonun sadece para ile arttırılmayacağına dikkat çekmiştir. Açık iletişim kanalları, esnek yönetim anlayışı gibi organizasyonel kültürün motivasyon bakımından önemli olduğunu ifade etmiştir. Byars (aktaran Ögüt vd.,2004) 1992, motivasyonda çalışanları ödüllendirme ve cezalandırmanın öneminden bahsetmiştir. Ödüllendirmenin çalışanları her zaman olumlu yönde etkilediği ve çalışanlar arasında rekabet ortamı yarattığı motivasyon yollarından en önemlisi olduğunu ifade etmiştir. Sabuncuoğlu ve Tüz (aktaran İnce,2002) 1995 'de, ödüllendirmenin değer verilme sürecinin önemli bir kısmını oluşturduğunu ifade etmektedir. Motivasyon aracı olarak kullanılacak ödüllerin bir değerinin olması gerektiği kanısındadır. Teşvik sistemleri ile de çalışanların verimliliğini, örgüte bağlılığını ve katkısının arttırılması güdülmektedir. Öztürk(1999) gibi Sabuncuoğlu ve Tüz (aktaran İnce,2002) 1995 'de teşviklerin sadece para olarak düşünülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Kaynak (aktaran İnce,2002) 1995, plaket, sertifika, tatil gibi ödüllerinde başarılı performanslarda bir değer olarak sunulabileceğini kanaatindedir. Çalışanların iş ortamlarının iyileştirmesini de teşvik kavramı kapsamında değerlendirmektedir

Yapılan literatür taramasında, halkla ilişkiler faaliyetlerinin içinde yer alan sosyal ve kültürel faaliyetlerin çalışanların motivasyonunu ve performansını arttırdığı, çalışanların kendi aralarında ve yöneticilerle iletişimini güçlendirdiği, çalışanların birbirleri ile kaynaşmalarını sağladığı söylenebilir (Sökmen,2010;Tunçer,2013;Canöz,2002). Hendrix (aktaran Akdağ,2007) 1998, örgüt içindeki en önemli hedef kitlenin çalışan olduğu ve çalışanlarla iletişimin kurulmasında halkla ilişkiler biriminin önemini ortaya koymuştur.

Daha önce yapılan araştırmalarda insan kaynakları eğitimleri ve halkla ilişkiler faaliyetlerinde iki birimin ortak çalışmasıyla çalışanların motivasyon ve verimliliğini arttırmaya yönelik az sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada çalışanları motive etmeye yönelik ne gibi çalışmalar yapıldığı ve yapılan çalışmalardan çalışanların motivasyon bakımından nasıl etkilendikleri ele alınmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırma, Kastamonu ilinde bir kamu kurumunda verilen insan kaynakları eğitimlerinin ve kurum içi gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetlerinin çalışanların motivasyonuna etkilerini araştırmayı konu almaktadır. Araştırmada insan kaynakları eğitimlerinin ve kurum içi halkla ilişkiler faaliyetlerinin çalışanların motivasyonuna etki edip etmediği sorusuna cevap aranmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı, çalışanların bulunduğu ortamda kendini mutlu hissetmesini ve işini severek yapmasını sağlamaktır. Bu amaçla; çalışanların aldıkları insan kaynakları eğitiminin etkilerini saptamak, çalışanların insan kaynakları eğitiminden beklentilerini sürece dahil etmek, insan kaynakları ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin işletme içindeki kısmını birlikte yürütmenin çalışan üzerindeki etkisini belirlemek bu araştırmanın amaçları arasındadır.

Tasarım ve Yöntem

Araştırma Kastamonu ilinde bir kamu kurumunda yapılmıştır. Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak ise hem odak grup görüşmesi hem de bireysel görüşme tercih edilmiştir. Odak grup görüşmesine 7 kişi ile başlanmış fakat 1 kişi görüşmeden ayrılmıştır, bireysel görüşmeye ise 2 kişi katılmıştır. Araştırmada bireysel görüşmede elde edilen detaylı verilerin geçerliliğini sınamak için odak grup görüşmesinin yapılmasına karar verilmiştir.

Araştırmada katılımcıların örnekleme dahil edilmesinde iki yöntem tercih edilmiştir. İlk olarak amaçlı örnekleme yöntemi ile bireysel görüşme katılımcıları belirlenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda kriter belirlenmiştir.

Amaçlı örneklem yönteminin kullanıldığı katılımcı seçiminde kullanılan kriter ; insan kaynakları ve halkla ilişkiler departmanında yetkili kişiler olmaktadır.

Bu kriter araştırma tasarımına uygun bir şekilde ve bilinçli olarak tercih edilmiştir. İkinci yöntem ise, odak grup görüşmesinde tercih edilen kolay ulaşılabilir örneklem yöntemidir. Kurumun çalışanlarından görüşme esnasında uygun olanlar görüşmeye katılmıştır.

Odak grup görüşmesi ve bireysel görüşmelerde katılımcılara araştırma hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra görüşme kısmına geçilmiştir. Görüşmeler telefon aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşme başlamadan önce görüşmelerin kayıt altına alınacağı, kayıtların metinlere dönüştürüleceği, makale ve sunumlarda kullanılacağına dair izin alınmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış açık uçlu sorularla yapılmıştır. Bireysel görüşmelerin süresi yaklaşık 20 dakika, odak grup görüşmesinin süresi yaklaşık 40 dakikadır. Veriler toplamda 2 gün içerisinde toplanmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırmanın katılımcılarının yaşları 24 ile 45 arasında değişmektedir. Katılımcıların 3'ü kadın, 5'i erkektir. Katılımcılardan 2'si müdür, 4'ü uzman, 1'i büro görevlisi, 1'i de yazı işleri sorumlusudur. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi sonucunda üç ana temaya ulaşılmıştır. Bu temalar; kaynaşma ve değer katma, beklentiler ve motivasyon olarak adlandırılmıştır. Sonuçlar ise bu temel başlıklar ve belirli alt kategoriler altında özetlenmiştir.

Kaynaşma ve Değer Katma

İnsan kaynakları birimi verdiği eğitimlerle çalışanları birçok yönden etkilemektedir. İnsan kaynakları eğitimleri çalışanlara artı değer kattığı gibi çalışanlar arasında kaynaşmayı da arttırmaktadır. Kendilerine bir şeyler katmak isteyen çalışanlar eğitimlerle desteklenmektedir. Bireysel mülakatlar ve odak grup görüşmelerine katılan katılımcılara insan kaynakları eğitiminden nasıl etkilendikleri sorulduğunda yetkinlik, gelişim, özgüvenli olma, performansın artması, kaynaştırma, motivasyon artırma ifadelerinden söz etmişlerdir.

‘Burada bir etkinlik, bir zamanı etkin kullanabilme, süreçle ilgili hatasız kusursuz yapabilme, belli mevzuatı öğrenebilme ondan sonra kendi yetkinliğini geliştirebilme bunlarla ilgili donanım, birikim, tecrübe kazanmış oluyor. Kendilerine bir özgüven geldiği zaman işinde daha bir başarılı oluyor. Özgüvenli olan daha bir verimli, daha bir çalışkan, daha bir teyitli, daha bir kontrollü gitmiş oluyor. Yani çalışan arasında da bir iş barışı oluyor. İş sevme yönünde bir iş barışı oluyor.’ (Latif, İnsan Kaynakları Müdürü)

‘Eğitimler bizi geliştiriyor. Performansımızı etkileyecek, artıracak, performansımızı sürdürmemizi sağlayacak yetkinlikleri sağlıyor. Oryantasyon etkinlikleri’’ (Ahmet)

‘Kuruma dair daha uygun olmaya yönelik bilgileri edinmiş oluyoruz. Yani süreçleri dışardan o ki kuruma başlarken öğrendiğimizden farklı olarak tam olarak işleyişte ne oluyor ne bitiyor ? Hem bunu sağlıyor hem de eğitime kim katılıyorsa kaynaştırma sağlanmış oluyor.’ (Öncü)

‘Yani herkes kendi biriminin dışında da kendisini geliştirebilecek eğitimler alabiliyor. Mesela ben insan kaynakları ile çaprazlama gidiyorum. Kendi eğitimlerin dışında onların eğitimlerine de gidiyorum. Evet tam olarak kaynaştırma, kurumdaki çalışanların birbiri ile olan ilişkileri ve motivasyonunu artırma oluyor’’ (Gözde)

‘Ben eğitimlerin bizim kişisel gelişimimize hem de ajansta yapacağımız işlere katkı sağladığını düşünüyorum. Yani iki taraflı kazan-kazan ilişkisi içerisinde gerçekleştiğini düşünüyorum.’ (Samet)

‘Oryantasyon süreci çok verimli geçmişti. Çünkü hem yeni girenlerle kendi aramızda bir kaynaşma yaşadık hem de tüm birimler geldi o süreçte kendilerini tanıttılar hem de görevlerini, yetkileri, ne yapılacak, ne yaptıklarını anlatmışlardı. O yüzden verimli olduğunu düşünüyorum.’ (Begüm)

Katılımcıların ifadelerine göre eğitimlerin, çalışanları geliştirdiği, mevzuat hakkında bilgi edindirdiği, çalışana yetkinlik kazandırdığı, kişisel gelişimine katkı sağladığı, kurumda çalışanların birbiriyle olan ilişkilerini artırdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eğitim faaliyetleri çalışana artı değer katarak ve çalışanlar arasında kaynaşma sağlayarak çalışanları olumlu yönde motive etmektedir.

Beklentiler

Örgütlerde verilen eğitimler veya yapılan faaliyetler haricinde çalışanların farklı istekleri veya beklentileri olabilmektedir. Araştırma kapsamında katılımcıların istekleri ve beklentileri çalışandan çalışana farklılık göstermiştir. Katılımcılara kurumun yaptığı eğitim ve faaliyetler dışında kendi beklentilerinin neler olduğu

sorulduğunda, katılımcıların bir kısmı uzmanlık seviyesini yükseltecek eğitimlerin verilmesinin sağlanmasını belirtirken, bir kısmı da motive edilme ve takdir edilmeyi beklediklerini ifade etmişlerdir.

‘Benim çalıştığım alandaki uzmanlık seviyemi yükseltecek eğitimlerin bana verilmesi beklentim bu, bunun sağlanması.’ (Ahmet)

‘Mesela bir EyBi programına çıkıldı. Sonuçta kurumca çıkıyoruz. Bunu sizde yazı işleri de, muhasebesiyle bütün kurum olarak çıkıyoruz. Atıyorum bu bittiği zaman mesela bunun bir kutlaması yapılabilir. Hani biz buna laikiyle çıktık. Bu işten de alımızın akıyla çıktık falan gibi.’ (Gözde)

‘ Bu binaya taşındığımız süreçte mesela bir toplantı yaptık. Ajansın tümü katıldı. Emeği geçenlere isim isim yani söyle söyle görevler aldı, şu başarıyla bu görevlerin üstesinden geldi gibi bir onurlandırma gibi bir şey yapıldı. Genel sekreter dedi ki mesela Yelda Hanım şu şu birim şöyle çalıştı. Ama dediğin gibi aynı şekilde bir mali destek grubuna çıkılır, bitiminde böyle bir şey yapılabilir. Sonuçta herkesin farklı süreçlerde şeyi var. Yani özetle biz takdir edilmek ve motive edilmek noktasında bir beklentimiz var.’ (Samet)

Katılımcıların ifadelerine göre, kariyer ile ilgili eğitimler ve manevi yönden motive edilmek çalışanların beklentilerini göstermektedir.

Motivasyon

Motivasyon, asttan üstte kadar kurumdaki tüm çalışanlara psikolojik yönden hitap etmektedir. Kurumlar belirli yöntemlerle çalışanların motivasyonunu arttırmaktadır. Katılımcıların ifadeleri baz alınarak, insan kaynakları ve halka ilişkiler birimleri çalışan motivasyonunu yüksek tutmak için eğitimle desteklediklerini ifade etmişlerdir.

‘Eğitimler yapıyoruz. Arkadaşların eğitimlere katılması, kendi ajansımız uhdesinde bir eğitimler gerçekleştiriyoruz. Ondan sonra bunun dışında ortak belli zamanlar oluyor, ortak bir yere gidiyor. Mesela Ramazan-ı Şerif’te toplu iftarlar falan yapıyoruz. Yani birbirimizle dertler, sıkıntılar olduğunda paylaşıyoruz. Bir arkadaşımızın mesela çocuğu olduğu zaman ortak bir hediye alıyoruz. Ondan sonra onu motive ediyoruz yani. Hangi denetime girersek girelim bize iyi denetim örneği, örnekleri olarak tespitler denetçiler tarafından yazılıyor. İyi denetim örneği olarak şu şu işi yapmışsınız takdir-e şayan. Bu bizim için bir onur vesilesi, bu bizim için bir başarı vesilesi. Aynı zamanda bu bir motivasyon da oluyor’ (Latif, İnsan Kaynakları Müdürü)

‘Sosyal medya çalışmalarını hem kendi ajansımızın içerisinde hem çalışanların motivasyonunu yüksek tutulması anlamında eğitimlerle destekliyoruz. İnsan kaynakları ile birlikte çalışıyoruz bu anlamda.’ (Sinan, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü)

Katılımcılardan bir kısmı, çalışanların toplanıp kendi içlerinde motivasyonu arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulduklarını, çalışanlar arası etkileşimin etkin olduğunu ifade etmişlerdir. Kurum içerisinde halkla ilişkiler bölümünün motive etme yönünde faaliyet ve çalışmalarının olmadığı görülmektedir.

‘ Bizim kurumunda mesela diğer kurumlarda görünmeyen bir yüzü var. Arka planda kalan kimse bizi o kadar çok takdir etmiyor belki ama yaptığımız işlerden kaynaklı biz kendi kendimizi içten içe hani bir mesela 2018’de Dünya Kültür Başkenti seçilmiş ve kapanış toplantısı oldu bizde buna çok güzel katkılar sağladık ajansça. Böyle bir organizasyon geliştirme hani birbirimizi motive etmek amacıyla’ (Begüm)

‘ Biz kendi kendimizi motive ediyoruz.’ (Gözde)

‘Gayri resmi faaliyetlerimiz oluyor kendimizi motive etmek için.’ (Öncü)

Aidiyet

Motivasyon temasının alt kategorisi olan aidiyet, çalışanların kuruma ait olduğunu hissettiren, çalışanı motive edici unsurlardandır. Bu durum motivasyonu ve verimliliği arttırmaktadır. Araştırmanın kapsamında katılımcılar, kurumca özel ve önemli günlerde çalışanların yanında oldukları hissini vermek için girişimlerde bulduklarını ifade etmişlerdir. Çalışanların özel ve önemli günlerinde kurumca yanında olunması çalışana kuruma ait olduğunu hissettirmektedir ve motive edici bir girişimdir. Aynı zamanda çalışanın özverisini de arttırmaktadır.

‘Bizim kurum içerisindeki halkla ilişkiler faaliyetleri hem kurum içine yönelik hem de kurum dışına yönelik. Kurum içerisinde çalışan personel dolayısıyla personel öncelikle motivasyon anlamında işyerine aidiyetini sağlayarak biz bunun üzerinden yürüyoruz. İnsan önce işyerinde çalışmazlar. Evet bir kuruma aidiyet hissettiği anda insanlar zaten ondan sonra artık kurum için ne gerekiyorsa bütün özverisini sergiler. Bizim burada ana amacımız insan kaynakları ile beraber aynı zamanda sadece işyeriyle ilgili çalışan değil onun sosyal bir varlık olduğunu da düşünerek insanlara yönelik mesela neler yapılıyor? İnsanların işte hastalandığında, evlendiğinde,

cenazesi olduğunda ondan sonra başlıca yani sosyal anlamda o insanların biz yanında olduğunu hissettirmeye çalışıyoruz.” (Sinan, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü)

“Düğünler olduğu zaman onlarla ilgili kendimiz girişimde bulunuyoruz yani. O da ne yapıyor yani kuruma bir aidiyet, sahiplenme yani bir olgu oluşturuyor yani.” (Latif, İnsan Kaynakları Müdürü)

Halkla ilişkiler biriminin çalışanlar için yaptığı faaliyetler arasında, çalışanların şehir dışına herhangi bir eğitim için gittiğinde konaklamaları için sosyal tesisler yerine kaliteli yerlerde kalmaları ve ulaşımında kurumun şahsi araçlarından faydalanılmasının sağlandığı görülmüştür. Bu tarz faaliyetler çalışanın kuruma aidiyetini hissettirmekte ve aynı zamanda motive etmektedir.

“İnsanlar şehir dışına gittiği zaman kurum olarak insanları şeyde barındırmıyoruz. Sosyal tesislerde barındırmıyoruz yani. O insanların gerçekten kaliteli yerler, kalabileceği oteller mesela bizim mevzuatımız da ona izin veriyor. Rahat bir şekilde gidiyorlar, orada konaklamalarını yapıyorlar. Ulaşım imkanları yönünden ajansın araçları var mesela. Kendimiz kullanabiliyoruz. O imkanlarımız var” (Sinan Bey, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü)

Önemslenme

Çalışanları kurumun en önemli varlığı olarak görmek ve hissettirmek motive edici unsurlardanır. Çalışanların fikir, istek ve problemlerinin dikkate alınması, gereken önemin ve değerin verilmesi, motivasyonun ve verimliliğin artmasında etkilidir(Şimşek, Akgemici ve Çelik,2008; aktaran Tunçer,2013). Katılımcılara istek ve taleplerinin dikkate alınıp alınmadığı sorulduğunda, katılımcılar taleplerin dikkate alınıp uygulamaya geçirildiğini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda çalışanların kurum tarafından önemsendiği ortaya çıkmaktadır. Önemsendiğini hisseden çalışanın motivasyonu artmaktadır.

“Her konuda bizim taleplerimiz alınıyor öncesinde. Eğitimler planlanmadan önce bizlerinde fikirleri alınıyor. Mesela sizler zaman olarak, iş olarak uygun olduğunuz vakitler gözetilerek planlanıyor. Herkese uyacak şekilde herkesin işine ve zamanına veya iznine göre yapılıyor Dolayısıyla o konu da bir sıkıntımız yok. Taleplerimiz alınıyor, taleplerimiz dikkate de alınıyor daha sonra.” (Samet)

“Kurum, her personeline sorarak onlardan hangi eğitimleri istersiniz gibi bir bilgi alıyor.” (Ahmet)

“Biz söyleyince talep aşlında havada kalmıyor. Gerçekten dikkate alınıyor. Uygulamaya geçilmek içinde çaba harcanyor. Bu önemli bir şey bence hani. Hiç dinlemeyebilirler ya da sadece dinleyip hayata geçirmeyebilirlerdi ama bu süreç etkileşim halinde sürüyor. Böyle bir şeye ihtiyacımız olduğunda söylüyoruz. Karşı taraf da değerlendirip hayata geçiriyor. Bu önemli.” (Begüm)

“İstedığımız eğitimler yazılıyor” (Gözde)

Katılımcıların ifadelerine göre, yetkili kişilerce çalışanların talepleri, beklentileri, problemleri anketler ve toplantılarla tespit edilmekte olduğu görülmektedir. Aynı zamanda üst yönetim ve çalışanlar arasındaki iletişimin birebir şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Buradan da çalışanların önemsendiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

“Şimdi çalışanlar öneri.. Biz zaten her yıl memnuniyet anketleri yapıyoruz bununla ilgili. Memnuniyet anketlerinde çalışanlarımızdan memnuniyet derecesi, beklentileri, talepleri bunlarla ilgili beklentileri mutlaka alıyoruz. Ona göre kendi iç değerlendirmelerimizi yapıyoruz.”(Latif, İnsan Kaynakları Müdürü)

“Sürekli devam eden bir eşgüdüm toplantılarımız var. Genel sekreter ve bütün personellerin dahil olduğu toplantılardır. Burada kendi içimizdeki problemleri direk birebir yönetim ve çalışanın aynı anda aynı platformda bulunduğu bir toplantı mesela. Burada çalışan direk problemini söyleyebiliyor” (Sinan, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü)

Motive Edilme Çabaları

Ödüllendirme ve teşvik faaliyetleri, çalışanın kuruma bağlılığını, motivasyonu ve verimliliğini arttırmaktadır. Katılımcılara motivasyonun artırılması için nelerin yapılabileceği sorulduğunda, odak grup görüşmesine katılan katılımcılar, çalışan motivasyonunu artırmak adına, manevi ve maddi ödüller, sosyal etkinlikler yapıldığında daha mutlu ve motive olacaklarını ifade etmişlerdir.

“Ödüllendirilebilir daha manevi şeylerle. Bir alkış olur, sürpriz bir şeyler olur. E ya da puanlama sistemi olur sene sonunda eğitimde 2 gün artırılarak bir tatil olur. Bunlar güzel şeyler yani. Çok parasal bir şey isteyen olursa da ikramiye olur ya da ne bileyim prim olur böyle şeyler. Çekilişler olabilir. İftar sofraları, hafta sonu etkinlikleri, kar tatilinde sucuk ekme partişi yani bunlar ajansı hem iç kimşelerle kaynaştırma adına iyi olur hem de insanlar

buraya gerçekten keyifli bir şekilde gelmiş olur. Böyle ayakları geri geri gitmemiş olur. Ajansa gelmekten ötürü çok mutlu olurlar.” (Gözde)

“ Çok büyük şeylere de gerek yok.” (Öncü)

“ Bir gülümseme bile bana yetiyor açıkçası. Mesela bir şey getirdiğim zaman herhangi bir uzmanıma, bir müdürüme getirdiğim zaman “çok teşekkür ederim Yelda Hanım emeklerin için” dediği zaman o bana kafı geliyor. Karşımdaki bir gülümseme.” (Yelda)

Katılımcıların bir kısmının ifadelerinden, motivasyonu artırıcı kurum içine yönelik halka ilişkiler faaliyetlerinin olmadığı görülmektedir. Çalışanlar sosyal etkinlikleri kendi aralarında gerçekleştirdiklerini ifade etmektedirler.

“ Her gün öğlen birlikte yemek yiyoruz. Ama halkla ilişkiler aktivitesi olarak öyle bir şey yok. İlave kaynaştırma etkinlikleri olmalı. Yılbaşı kutlaması olabilir.” (Ahmet)

“ Bu halkla ilişkiler veya şey olarak çıkmıyor, kurumsal yönetim biriminden çıkmıyor. Genelde hep birlikte zaten bir karar veriyoruz. Öğlen yemeğine gideceksek birlikte gideriz. Halkla ilişkiler faaliyetleri tarzında bir şey olmuyor” (Begüm)

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında insan kaynakları eğitimleri ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin çalışanları motivasyon yönünde nasıl etkilediği sorgulanmıştır. Bu çalışmada çalışanların eğitim ve faaliyetlerden üç şekilde etkilendiği sonucuna varılmıştır. Eğitimlerin çalışanlara etkileri ilk tema olan *kaynaşma ve değer katma* olarak isimlendirilmiştir. Bu doğrultuda katılımcılar eğitimlerin yetkinlik, bilgi, kişisel gelişimlerine katkı sağladığı ve kurumda çalışanların birbirleriyle olan ilişkilerini arttırdığını ifade etmişlerdir. Eğitim faaliyetlerinin çalışana artı değer katması ve çalışanları birbiriyle kaynaştırmasının motivasyonda etkili olduğu görülmüştür. Başlangıç eğitimleri yeni başlayan çalışanın kurumdaki diğer çalışanlarla kaynaşmasını ve kurumu tanıması için önemlidir. Diğer eğitimler de ise çalışanları kaynaştırdığı gibi işiyle ilgili yenilikler, yetkinlik ve çalışana yeni değerler katmaktadır.

İkinci olarak katılımcıların insan kaynakları eğitimleri ve halkla ilişkiler faaliyetlerinden *beklentileri* olduğu görülmüştür. Bu bağlamda katılımcılar, uzmanlık alanlarında yükselmek için gerekli olan eğitimler ve manevi yönden faaliyetlerle motive edilme olarak beklentilerini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların başarılı oldukları işlerde takdir beklemekte oldukları görülmüştür. Çalışanların beklentilerinin bilinmesi planlanacak eğitim ve faaliyetlerde yardımcı olacaktır. Çalışanların beklentilerinin karşılanması motivasyonu olumlu yönde etkileyeceği gibi verimliliği de artıracaktır.

İnsan kaynakları eğitimleri ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin çalışanlara etkileri ile ilgili üçüncü tema *motivasyon* olarak adlandırılmıştır. Halkla ilişkiler ve insan kaynakları birimi çalışanları motive etmek amaçlı birlikte eğitimler düzenledikleri ifade etmişlerdir. Çalışanlar ise kendi aralarında motivasyonu arttırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Kurum olarak çalışanların özel ve önemli günlerinde yanında olunması ve iş gereği şehir dışına çıktığında konaklama ve ulaşım sağlanması çalışanı o kuruma ait hissettirir. Katılımcıların bu ifadeleriyle ilgili motivasyon teması altında yer alan bir alt tema oluşturularak *aidiyet* olarak adlandırılmıştır. Anlamlı günlerde kurum çalışanın yanında bulunarak destek olmak çalışanın kendini kurumun bir bireyi olarak görmesinin yanında olumlu etkilenir. Katılımcılar istek, talep, şikayet ve önerilerinin önemsendiği ifade etmişlerdir. Bununla ilgili motivasyon teması altında yer alan başka bir alt tema *önemsenme* olarak adlandırılmıştır. Kurumda çalışan her katılımcının almak istedikleri eğitim talepleri, eğitimlerin uygulanma zamanları ile ilgili görüşleri dikkate alındığı belirtilmiştir. Çalışanların öneri ve taleplerinin alınması için memnuniyet anketleri ve eşgüdüm toplantıları yapıldığı ifade edilmiştir. Görüşlerinin alınması çalışanlarda önemsenme hissi yaratacaktır. Motivasyon teması altında diğer bir alt tema *motive edilme çabaları* olarak adlandırılmıştır. Katılımcıların kuruma bağlılığı arttırmak, yaptıkları işlerde maddi veya manevi olarak ödüllendirmek, motivasyonu arttırmak için çeşitli sosyal etkinliklerin düzenlenmesi katılımcıların ifadelerine göre motive edilmek için yeterlidir. Çalışanlara yapılacak ödüllendirme çalışmaları çalışanları daha fazla motive edecek ve işlerini severek yapmalarına yardımcı olacaktır. Sosyal faaliyetler ise çalışanları birbirlerine yaklaştıracak ve stresten uzaklaştıracaktır. Kurum, eğitimler ile çalışanı her yönden desteklerken halkla ilişkiler faaliyetlerinde daha çok kurum dışı faaliyetlere ağırlık vermiştir. Çalışanların performansını, verimliliğini, örgüte bağlılığını ve motivasyonunu arttırmak için çeşitli sosyal etkinlikler düzenlenmelidir. Bu durum çalışanın işini severek yapmasının yanında aidiyet ve önemsenme duygularını artırır.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin analizi sonucunda ulaşılan temaların literatürde yer alan diğer bazı çalışmaların bulgularıyla uyumlu olduğu, bazı çalışmaların bulguları ile örtüşmediği söylenebilir. Literatürde yer alan bazı çalışmalar (Yalçın,1985; Gehee vd., 1997; Cascio,1997; Malcolm,1987;aktaran

İnce,2002;Tunçer,2013;Muradova,2009;Yıldız,2014) eğitim faaliyetlerinin motivasyon aracı olduğu sonucuna varmışlardır. Bu çalışmada da eğitim faaliyetleri motivasyon aracı ve gelişmenin yanında çalışanları birbiriyle yakınlaştırdığı görülmüştür. Sadullah(1998), kamu kurumlarında insan kaynakları ile ilgili uygulamaların yasalarla belirlenen kurullarla yürütüldüğünü ve değişikliklere kapalı olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışmada ise, mevzuattaki insan kaynakları eğitimlerinin dışında çalışanların istedikleri eğitimleri de alabildikleri görülmüştür. Literatürdeki bazı çalışmalarda (Sökmen,2010;Tunçer,2013;Canöz,2002) halkla ilişkilerin faaliyetlerinin kapsadığı sosyal ve kültürel faaliyetlerin çalışanların motivasyonunu ve performansını arttırdığı, çalışanların birbirleri ile kaynaştığı ve yöneticilerle iletişiminin güçlendiği sonucuna varılmıştır. Fakat bu çalışmada çalışanlara yönelik halkla ilişkiler biriminin sosyal ve kültürel faaliyetlerinin olmadığı yalnız çalışanların kendi aralarında etkinlikler gerçekleştirdikleri görülmüştür. Öztürk (1999), ödüllendirmenin motivasyonun sağlanmasında öneminden bahsetmiştir. Kaynak (aktaran İnce,2002) 1995 ise plaket, sertifika, tatil gibi ödülleri performanslarda bir değer olarak sunulabileceğini vurgulamıştır. Bu çalışmada ise çalışanların başarılarında maddi veya manevi bir ödüllendirmenin olmadığı görülmüştür. Akdağ(2007), çalışanları motive etmek ve çalışan verimliliği artırmak insan kaynakları biriminin değil, halkla ilişkiler biriminin görevini olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada çalışanları motive etmek için halkla ilişkiler ve insan kaynakları birimlerinin birlikte eğitimler düzenlediği sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, kamu kurumundaki insan kaynakları eğitimleri çalışanın motivasyonunu olumlu yönde etkilerken halkla ilişkiler departmanının çalışanların motivasyonunu etkileyecek faaliyetlerde bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın kısıtlılıkları; Kastamonu ilinde ve kamu kurumunda yapılmış olmasıdır.

Konu üzerine gelecekte yapılacak araştırmalarda;

- (1) insan kaynakları eğitimi ve kurum içi halkla ilişkiler faaliyetlerinin üretim işletmelerindeki çalışanların motivasyonunu nasıl etkilediği,
- (2) sosyal faaliyetlerin verimlilikle ilişkisinin olup olmadığı,
- (3) cinsiyet bakımından eşit sayıda kişilerle odak gruplarının sayısı çoğaltılarak araştırma yapılabilir.

Kaynakça

- Akdağ, M. (2007). İnsan Kaynakları ve Halkla İlişkiler Birimleri Örgüt Yapılarının İncelenmesi Üzerine Karşılaştırılması Bir Çalışma. Konya: Doktora Tezi.
- Aldemir, C., Ataol, A., & Budak, G. (2001). İnsan Kaynakları Yönetimi. İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- Bek, H. (2007). İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirme Etkinliği (Örnek Bir Uygulama). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 107-120.
- Byars, L. L. (1992). Concepts of Strategic Management (Cilt 3rd Edition). New York: Harper Collins Publishers.
- Canöz, K. (2002). Halkla İlişkiler Faaliyetlerinin Başarıya Etkisi : Örnek Kuruluş Bayındır Tıp Merkezi. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2(3).
- Cascio, W. F. (1997). Applied Psychology In Human Resource Management. Fifth Edition Prentice Hall.
- Dolgun, U., Çiftçi, B., Kağnıcıoğlu, D., Çolak, A., Serinkan, C., & Özler, D. E. (2007). İnsan Kaynakları Yönetimi. (U. Dolgun, Dü.) Bursa: Ekin Kitabevi.
- Efil, İ. (2009). Yönetim ve Organizasyon. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Ekinci, F. (2008.). Kamu Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Uygulamasına Geçişin Çalışanların Verimliliğine Etkisi. Maliye Dergisi(155).
- Gehee, W. M., & Thayer, P. W. (1997). Training In Industry and Business. New York: John Wiley Sens Inc.
- Güler, A. B., Öztürk, N., & Aslan, O. E. (2000). Cumhuriyet Döneminde Personel Rejimi Gelişimi ve Sorunları. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Hendrix, J. A. (1998). Public Relations Cases. Belmont,CA: Wadsworth Publishing Company.
- İnce, M. (2002). İşletmelerde İnsan Kaynakları Eğitiminin Çalışanların Performansları Üzerine Olan Etkileri ve İşletmelerde Bir Uygulama. Konya: Doktora Tezi.
- Kaynak, T. (1995). Organizasyonel Davranış ve Yönlendirilmesi. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Kılıçaslan, E., & Küçük Altan, D. (tarih yok). Hizmet İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Halkla ilişkiler Profili Üzerine Bir Araştırma. Kasım 12, 2018 tarihinde Academia: https://www.academia.edu/28173641/H%C4%B0ZMET_%C4%B0%C5%9ELETMELER%C4%B0NDE_C4%B0NSAN_KAYNAKLARI_Y%C3%96NET%C4%B0M%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER_PROF%C4%B0L%C4%B0_%C3%9CZER%C4%B0NE_B%C4%B0R_ARA%C5%9ETIRMA
- Malcolm, W. W. (1987). *Training For Result A System Approach to the Development of Human Resources In Industry*. Masschusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Muradova, T. (2009). İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirmenin Önemi. *Journal of Azerbaijani Studies*, 12(2), 75-84.
- Öğüt, A., Akgemci, T., & Demirsel, M. T. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Bağlamında Örgütlerde İşgören Motivasyon Süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 277-290.
- Öztürk, K. N. (1999). Kamu Yönetiminde İnsan Kaynakları Yönetimi. *Türk İdare Dergisi*, 71(424), 123-132.
- Özyurt, A. (1998). Öğrenme İlkeleri ve Öğrenim Yöntemleri. *Human Resources Dergisi*.
- Sabuncuoğlu, Z. (1994). *Personel Yönetimi, Politika ve Yönetimsel Teknikler*. Bursa: Rota Ofset.
- Sabuncuoğlu, Z., & Tüz, M. (1995). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sadullah, Ö. (1998). İnsan Kaynakları Yönetiminin Kamu Açısından Bir Yönetim Yaklaşımı Olarak Toplam Kalite Yönetiminin Kamu Organizasyonlarına Uygulanabilirliği. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 27, 35-48.
- Sökmen, A. (2010). *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Detay Yayınları.
- Şimşek, Ş., Akgemci, T., & Çelik, A. (2008). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Ankara: Gazi Yayınları.
- Tunçer, P. (2013). Örgütlerde Performans Değerleme ve Motivasyon. *Sayıştay Dergisi*(88).
- Yalçın, S. (1985). *Personel Yönetimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, E. (2014). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetim Anlayışı Işığında Eğitim ve Geliştirmenin Rolü, İşlevleri ve Bir Örnek Olay. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(41), 215-236.

AVUSTURYA-VİYANA ÜNİVERSİTESİ'NDE ARAP-İSLAM KÜLTÜRÜ VE TARİHİ ÜZERİNE YAPILAN DOKTORA TEZLERİ HAKKINDA BİR BİBLİYOGRAFYA ÇALIŞMASI (2008 – 2016)

Tunay KARAKÖK ¹

Hüseyin DEMİR ²

ÖZET

Bu çalışma Avusturya-Viyana Üniversitesi Filoloji ve Kültürel Çalışmalar Fakültesi bünyesinde, Kuzey Afrika'da dâhil olmak üzere Yakın, Orta ve Uzak Doğu üzerine yapılan çalışmaların araştırılması hedeflenerek kurulan Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri Bölümü'nde Arap-İslam kültürü içerikli çalışmalar ile ilgili yapılmış ve hâlihazırda yayımlanmış olan doktora çalışmaları hakkında bir bibliyografik araştırmadır. Avusturya-Viyana Üniversitesi, 2008 yılından itibaren kendisine bağlı tüm çalışma birimlerinde yapılan bilimsel çalışmaların elektronik ortamda tam metin olarak yayınlanması sürecini başlatmış olup, Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri Bölümü'nce hazırlatılan çalışmalar da bu kapsamda sisteme yüklenmeye başlamıştır. Arap-İslam kültürü ile ilgili doktora tezlerinin yer aldığı E-Tez Servisi (E-Theses - Hochschulschriften-Service) de bu noktada 2008 yılından itibaren faaliyette olup, şu ana kadar bu sistemde adı geçen konu ile ilgili olarak 25 adet doktora çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan 10 tanesi tam metin erişime açık iken 15 tanesi ise, tam metin erişimine açık olmayıp sadece künye ve özet metin şeklinde yer almaktadır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada doküman analizi kullanılarak E-Tez-Servisi'nden elde edilen ve incelemeye konu olan 25 doktora tezi, yazar ismi referans alınarak konu başlıklarıyla birlikte içerikleri de incelenerek yıllara ve danışman öğretim üyelerine göre dağılımı da yapılarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Avrupa'da yapılan bu bilimsel çalışmalara erişimde zaman kazandıran, Türkiye'de bu alanda bir boşluğu dolduracağı ve çalışmalardan elde edilen sonuçların Türkiye'de Arap-İslam kültür konusunda bilimsel araştırma yapmak isteyenlere katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Viyana Üniversitesi, Şarkiyat Enstitüsü, Arap Dili, Arap- İslam Kültürü, Doktora Tezi.

A BIBLIOGRAPHY STUDY ON PHD THESES ON ARAB-ISLAMIC CULTURE AND HISTORY IN AUSTRIA-VIENNA UNIVERSITY (2008 - 2016)

Abstract

This study focuses on Arabic-Islamic culture at the Department of Arabic Language and Islamic Sciences at the Institute of Oriental Studies, which was established within the Faculty of Philology and Cultural Studies of the University of Vienna, Austria, with the aim of investigating studies on the Near, Middle and Far East, including North Africa. This is a bibliographic survey of doctoral studies that have been made and published. Since 2008, the University of Austria-Vienna has begun the process of publishing the full text of the scientific studies carried out in all of its study units in electronic form, and the studies prepared by the Department of Arabic Language and Islamic Sciences of the Oriental Institute have started to be uploaded to the system. The E-Theses (Hochschulschriften-Service), which includes doctoral dissertations on Arab-Islamic culture, has been in operation since 2008, and so far there are 25 doctoral studies on this subject. While 10 of these studies are open to full text access, 15 of them are not accessible to full text and are only in the form of imprint and abstract text. In this study where qualitative research method was used, 25 doctoral theses obtained from E-Thesis-Service by using document analysis were included in the research by distributing according to years and consultant faculty members by examining the subject titles as well as their contents with reference to the author's name. Made in Europe timesaving access to these scientific studies in Turkey will fill a gap in this area and we believe that those who want to contribute to scientific research in the Arab-Islamic culture in Turkey that the results obtained from the study.

Key Words: Austria-Vienna University, Oriental Institute, Arabic Language, Arab-Islamic Culture, PhD.

Giriş: Avusturya-Viyana Üniversitesi ve Avusturya-Viyana Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü

Avusturya; 22'si devlet, 14'ü özel olmak üzere toplamda 36 üniversite ve 21 yüksekokulu ile Avrupa'nın en iyi üniversitelerine sahiptir (Bundesministerium Bildung, Wissenschaft und Forschung, 2019; ELT, 2019). 22 devlet üniversitesinden birisi olan Viyana Üniversitesi, Avrupa'nın en eski üniversitesi unvanına sahip olup Avusturya Dükü Rudolf IV (1339-1365) tarafından 12 Mart 1365 yılında inşa edilmiştir (Geschichte der Universität Wien, 2019). Viyana Üniversitesi geçmişten günümüze kadar seviye ve kalitesini artırarak dünyanın en iyi üniversiteleri

¹ Öğr. Gör., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi ABD, tkarakok@bartin.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, Arapça Mütercim Tercümanlık ABD, hudemir@bartin.edu.tr

arasında üst sıralarda yerini koruyarak 70. sırada yer almıştır. Ayarınca Avrupa sıralamasında 9. olarak yerini almıştır (Euroversity, 2019). Viyana Üniversitesine bağlı 20 fakülte ve merkezlerde çalışan 9.600 personelden 6.700 kişi ise üniversitede hizmet veren bilim adamıdır. 2003 yılında başlayan Bologna sürecine dâhil olan Viyana Üniversitesinde lisans programları 3 yıl, diploma programları ise 4 yıl sürmektedir. 56 lisans, 117 yüksek lisans, 4 diploma ve 11 doktora programından oluşan 188 bölümde üniversiteye kayıt yaptıran 92.000 yerli ve dünyanın 139 farklı ülkesinden gelen yabancı öğrenciler okumaktadır (ELT, 2019; Die Universität Wien im Überblick, 2019). İslamiyet'in kısa süre içerisinde Arap Yarımadası dışına taşınması ve fetih yoluyla Avrupa bölgelerine doğru hızla yayılması Batı (Avrupa) Hristiyanları tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Avrupa Hristiyanları Müslümanlara karşı verilen savaşların sonuçsuz kaldığını görerek onları kültürel olarak anlamayı hedefleyen faaliyetlerin oluşması için çalışmalar başlatmışlardır (Amâyira, 2015, 192, 199). Her ne kadar bu faaliyetlerin başlangıç tarihi kesin olmasa bile Viyana Konsülü tarafından 1312 yılında alınan kararla Müslümanları daha iyi bir şekilde anlamalarını sağlayacak Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki üniversitelerde Arap dili öğrenimini gerçekleştirecek programların faaliyete geçtiği belirtilir (Köse ve Küçük, 2015, 112). 15. yüzyılda Ümit Burnu'ndan Asya'ya gidişin keşfi, Avrupa'nın Orta Doğu ve Asya'ya açılmasının ve Doğu kültürü çalışmalarının artmasını sağlamıştır. 16. yüzyılda Batı ile Doğu arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi, Doğu'yu rahatça gezen gezgin ve misyoner sayılarının artması Doğu hakkında eserlerin de artışına sebep olmuştur. Daha sonra Batılı düşünürler tarafından 17. ve 18. yüzyıllarda farklı toplum ve kültürlerin bilinmesi ve araştırılması için zemin oluşturulmasını sağlayarak Doğu bilimi araştırmalarının temelleri atılmıştır. 19. Yüzyılda ise Doğu araştırmaları alanında kitaplar, dergiler, makaleler, tezler ve bildiriler yazılmış, üniversitelerde kürsüler kurulmuş ve dersler verilmiştir (Köse ve Küçük, 2015, 112-113). Bu bağlamda 1886 yılında Kuzey Afrika da dâhil olmak üzere Yakın ve Orta Doğu çalışmalarının araştırılması hedeflenerek bir Avrupa ülkesi olan Avusturya'da bulunan Viyana Üniversitesi'ne bağlı 20 fakülteden birisi olan Filoloji ve Kültürel Çalışmalar Fakültesi bünyesinde Şarkiyat Enstitüsü'nün açılmasına karar verilmiştir (Dursun, 1991, 182).

2008 – 2016 TARİHLERİ ARASINDA ŞARKİYAT ENSTİTÜSÜ ARAP DİLİ ve İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ'NDE ARAP-İSLAM KÜLTÜR HAKKINDA YAPILAN DOKTORA TEZLERİ HAKKINDA BİR BİBLİYOGRAFYA ÇALIŞMASI

Arap – İslam kültürünü tarih boyunca hep yakından tanımak isteyen Avrupa medeniyeti; bu konuda kendi coğrafyasında bir sürü araştırma ve uygulama merkezleri kurmuş ve bu merkezlerin çalışmaları sayesinde bu kültürü tanımak adına sayısız çalışmaya imza atmış ve atmaya da devam etmektedir. Öyle ki bu konuda çalışma yapan araştırmacılar büyük miktarlarda nakit içeren fonlar ile desteklenmekte ve yeni araştırmalar için araştırmacılar teşvik edilmektedir. Bu açıdan Avusturya'ya baktığımızda, söz konusu ülkede bu alanda yapılan çalışmaların organizasyonunu üstlenmiş olan Viyana Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü'nde bir dizi çalışma yapılmakta ve okuyucu ile araştırmacıların istifadesine sunulmaktadır. İşte bu çalışma; söz konusu enstitüde 2008 – 2016 yılları arasında yapılan lisansüstü çalışmaların bibliyografik olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Hâlihazırda bu enstitüde hala aynı konu hakkında onlarca çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Biz hem zaman, hem de sayfa sınırlamasını göz önünde bulundurmak sureti ile 2008 – 2016 yılları arasında yapılan çalışmalara yer verdik. Yapılış yıllarına göre söz konusu doktora tezlerine çalışmalara bakarsak;

1. Elmaz, Orhan (2008). *Die Interpretationsgeschichte der koranischen Hapaxlegomena*. (Kuran'da Bir Defa Geçen Kelimelerin Tarihsel Yorumu), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 389 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).³
2. Zolghadr, Fatemeh (2009). *Die Rolle der Frau bei der Entwicklung der kuwaitischen Literatur*. (Kuveyt Edebiyatının Gelişiminde Kadınların Rolü), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 216 Sayfa.⁴
3. Larssen, Dagmar (2009). *Muslimen in Europa*. (Avrupa'daki Müslümanlar), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Eisenstein Herbert, 217 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).⁵

³ Bu çalışmada Kur'an'da kafiye oluşumu, morfolojik, fonetik, anlamsal ve söylemsel katkılarıyla birlikte sekiz klasik Arapça sözlük ve 17 Kur'an tefsiri ile incelenmiş, Kur'anın Almanca çevirisinde Rudi Paret tarafından belirsiz olarak işaretlenenler yeniden incelenmiş, yapılandırılmış, anlamlandırılmış ve yorumlanmıştır.

⁴ Bu çalışma, farklı edebi dönemlerde Arap edebiyat tarihine giriş niteliğinde bir genel bakış sunmakla birlikte Kuveyt'in edebi tarihinin özeti verilir. Daha sonra Arap dünyasında ve özellikle Kuveyt'te kadın edebiyatı, yazarların üstesinden gelmek zorunda kaldığı sorun ve engeller, kadınların siyasi ve sosyal durumu, Kuveyt'in ilerlemesinde oynadığı rolün etkileri vurgulanmıştır

⁵ Bu çalışmada 1960'ların sonlarına doğru Norveç ülkesine göç eden Pakistanlı Müslümanların otuz yıl sonra paralel bir toplum oluşturma eğilimiyle zayıf bir şekilde bütünleşmiş olarak tanımlanmasının İslam'ın sorumlu tutulması ve göçmen toplumunun kültürel, dini ve yasal faktörlerin incelenmesi, Oslo bölgelerinde bulunan camilerde nitel görüşmeler ve gözlemler yapılarak antropolojik araştırma raporlarının analizleri, yasal literatür çalışmaları gibi araştırmalara yer verilmektedir.

4. Elleisy, Magdy (2009). *Die Seele in der arabischen Korankommentarliteratur*. (Arapça Yazılan Kuran Tefsir Literatüründeki Ruh), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 318 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).⁶
5. Usta, Ibrahim (2010). *Das Grabesleben im Islam*. (İslam'da Kabir Hayatı), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 288 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).⁷
6. Kowanda-Yassin, Ursula (2010). *Naturnähe und Naturverständnis in den Grundlagen des sunnitischen Islams*. (Sünni İslam'ın Temellerinde Doğaya ve Doğaya Yakınlık), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 297 Sayfa.⁸
7. Nigst, Lorenz Matthias (2011). *Legitime Nähe*. (Meşru Yakınlık), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 521 Sayfa.⁹
8. Martinez-Weinberger, Elga (2011). *Romanschaulplatz Saudi-Arabien*. (Sudi Arabistan'ın Roman Sahnesi), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 306 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).¹⁰
9. Bauer, Wolfgang (2011). *Aishas Grundlagen der Islamrechtsergründung und Textinterpretation*. (Ayşe'nin İslam Hukukunun Kuruluşuna ve Metin Yorumuna Dair Esasları), Basılmamış Doktora Tezi (Amazon, 2012), Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 409 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).¹¹
10. Aydın, Salih (2011). *Das Verständnis von al-Kalām, die Theorie von al-İmān und die Religionspolitik der Karrāmīya*. (Kerrâmiye'nin Kelâm Anlayışı, İmân Nazariyesi ve Din Politikası), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 202 Sayfa.¹²
11. Ahmed, Mohammad Faroque (2011). *تحليلية دراسة وتوجهاتها محتوياتها البنغالية الإسلامية المواقع* *Islamische Webseiten in bengalischer Sprache*. (Bengalce Dilinde İslami Web Siteleri), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 484 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).¹³
12. Zahrl, Paul Rudolf (2012). *Gold im Spiegel des islamischen Rechts*. (İslam Hukuku Perspektifinden Altın), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Eisenstein Herbert, 184 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).¹⁴

⁶ Bu çalışmada bir dizi Kuran tefsirlerinde ele alınan ruh anlayışının temel özelliklerini, nefis ve ruh tabirlerin arasındaki fark, tasavvufi tefsirlerde nefis ve ruhun farklı bir biçimde yorumlanması, şiirlerde ruh anlayışı, İslam felsefesi ile kıyaslama gibi konulara yer verilmiştir.

⁷ Bu çalışmada İslam'da Kabir hayatı (al-Barzah), farklı din ve kültürlerdeki, farklı İslami mezheplerdeki görüşler, “al-Barzah” kelimesinin etimolojik incelenmesi, kabir hayatının Kuran ve hadislerde nasıl değerlendirildiği ve yorumlanması, modern, çağdaş fikirler ışığında Kabir hayatının varlığı, rolü, süresi gibi konulara yer verilmektedir.

⁸ Çalışma, çevre ve çevre etişini inceleyen ve daha sonra işin ana odağı olan İslam ile din ve doğa özelliklerini, doğanın anlaşılması ve doğanın tanımı, çevre söylemindeki dinlerin görüşü, İslam ve ekoloji, İslam'da tıp, Kur'an'da doğa, Kuran ayetleri ve hadislerde yer alan doğayı koruma sorumluluğu, ekonomi, tutumluluk ve kaynakların dikkatli kullanımı talepleri, çevresel etik hükümlere vurgu yapılmaktadır.

⁹ Bu çalışmada Kuran'da geçen “vali” kelimesinin anlamı, azizlerin ve onlara atfedilen kültler, İbn Teymiye'nin hayatı, azizler ve iman hakkındaki görüşleri gibi diğer meseleler tek tek ele alınıp incelenmiştir.

¹⁰ Bu çalışmada Suudi romanının 1994'ten 2011'e odaklandığı araştırmalara yer verilmektedir.

¹¹ Bu araştırmada, Hz. Ayşe'nin eğitimi, eleştirel kişiliği ve onun hakkında varsayılan otantik gelenekleri, İslam hukukunun temelleri, dört Sünni mezhebe göre ayrıntılı bir karşılaştırma, hermenötik ifadesinin anlambilim ve Batı hermenötüğünün incelenmesi, fıkıh prensiplerinin kuralları gibi meselelere yer verilmiştir.

¹² Bu çalışmada Kerramiye mezhebinin tanımı ve değerlendirilmesi, iman ve Kuran ve yaratılış kavramları incelenerek dini politikalarının nasıl olduğuna yer verilmiştir.

¹³ Bu çalışmada İnternet'in en önemli gelişim evrelerini, uygulama alanlarını, kullanım olanaklarını, İslam'ın yayılması, Bangladeş devleti ve Bengalce dilinin önemini, Bengalce İslami web siteleri, sınıflandırılmaları, açıklamaları, analizleri ve değerlendirmeleri, Avusturya merkezli Bengal topluluğunun 99 üyesinin katıldığı Bengalce dilinde en iyi veya en popüler İslami web sitelerinde yapılan ankete yer verilmektedir.

¹⁴ Bu çalışmada altının genel olarak İslami kültürde, sünni İslam hukukunda ve Şii'likteki rolü, metalin İslami kültürel alandaki rolü, metal yataklarının, madencilik tekniklerinin tarihsel gelişimi, altının nümismatik alanındaki rolü, İslami hukuk görüşünün sunulması ve farklı mezheplere göre terimlerin tanımlanması, Sünni ve Şii hukuk alimlerinin farklı hukuki görüşleri, on iki Şii alimlerinin beş eserindeki görüşlerinin karşılaştırılması gibi konuları içermektedir.

13. Kabbani, Mohamed Bassam (2012). *Pragmatismus im islamischen Recht*. (İslam Hukukunda Pragmatizm), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 278 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).¹⁵
14. Douer, Alisa (2012). *Ägypten – die verlorene Heimat*. (Mısır - Kayıp Vatan), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 300 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).¹⁶
15. Kidwah, Noman (2013). *Das stereotype Orientbild in Bühnenbearbeitungen und kinematographischen Auseinandersetzungen mit dem 1001 Nacht Stoff und dessen Einfluß auf den interkulturellen Dialog*. (Sahne Uyarlamalarında ve Bin Bir Gece Masallarının İçeriğiyle Yapılan Sinematografik Tartışmalardaki Kalıplaşmış Şark Görüntüsü ve Kültürlerarası Diyalog Üzerindeki Etkisi), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 938 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).¹⁷
16. Demir, Hueseyin (2013). *Die Naqşbandiyya unter besonderer Berücksichtigung des Naqşbandiyya-Scheichs Mahmut Ustaosmanoğlu*. (Nakşibendi Şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu Özelinde Nakşibendilik), Basılmış Doktora Tezi (Amazon, 2014), Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 215 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).¹⁸
17. Ibrahim, Adnan (2014) *حرية الاعتقاد في الإسلام، ومعضلاتها و الإسهام في الاعتقاد حرة - Die Freiheit des Glaubens im Islam und die Einwände gegen sie: Dschihad, nichtmuslimische Untertanen, der Tribut und die Todesstrafe für Apostasie*. (İslam'da İnanç Özgürlüğü ve Buna İtirazlar: Cihad, Gayrimüslim, Haraç ve Dinden Dönme İçin Ölüm Cezası), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 1318 Sayfa.¹⁹
18. El-Gouhary, Hesham (2014). *Das Konzept der "wasatiyya" im islamischen "fiqh"*. (İslam Fıkında "wasatiyya" Kavramı), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 307 Sayfa.²⁰
19. Bsees, Ursula (2014). *Genealogie und Heiligenkult - Edition und Analyse einer Schriftrolle aus dem östlichen Nildelta*. (Şecere ve Kutsal Kült - Doğu Nil Deltası'ndan Bir Parşömen Basımı ve Analizi), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 302 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).²¹

¹⁵ Bu çalışmada, İslam'da pragmatik prosedürlerin ve düzenlemelerin olup olmadığı ve ne ölçüde olduğu Kur'an ve Sünnet'ten örnekler ile incelenmiş olup pragmatizm önyargılarının İslam'a ne ölçüde uygulandığı, yaşamın farklı alanlarındaki çeşitli örneklerle İslam'ın hukukunda nasıl pragmatik olduğunu, örtüşükleri ve ne olduklarını, İslam hukukunun amaçları gibi konular yer almaktadır.

¹⁶ Bu çalışmada Mısırdaki yaşayan Mısırlı Yahudi azınlıkların 1967'de dağılmadan önce İsrail / Filistin dışındaki en eski Yahudi cemaatinin toplumda nasıl bir güven içinde yaşamış oldukları ve Mısır halkıyla birlikte yaşama dair bilgiler, nasıl bir statüye sahip olmaları, işleri aileleri ve çocuklarının eğitimi, kullandıkları dil, daha sonra yapılan zulümler, İslam dinini seçmeleri, kendi dillerini kullanamama, Siyonist casus suçlamaları, hayatta kalma mücadeleleri, yapılan röportajların değerlendirilmesi gibi konulara yer verilmektedir.

¹⁷ Bu çalışmada İslami-Arap mirası olarak kabul edilen 1001 Gece'den bilinen bazı öyküler, uluslararası edebiyat, karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat, tiyatro ve film arasında bağlantı, görsel-işitsel çalışmalar gibi konulara yer verilmiştir.

¹⁸ Bu çalışmada Nakşibendi tarikatının tarihi, temel on bir ilkesi, altın silsilesi, yapılan ibadetleri, Nakşibendi tarikatının Osmanlı İmparatorluğu'na girişi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar tarihi seyri, Türkiye'de halihazırda bulunan Halidiye koluna bağlı Nakşibendi tarikatının şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı, eserleri ve görüşleri, Çarşamba / İstanbul'da Şeyh Mahmut Ustaosmanoğlu'nun İsmailağa cemaati üyeleri arasında sosyal, kültürel ve dini yaşamlarına ilişkin yapılan anketlerin değerlendirilmesi gibi konulara yer verilmiştir.

¹⁹ Bu çalışmada İslam'da inanç özgürlüğünü ve bu konudaki üç ana itiraz incelenmiş; teoloji, felsefe, psikoloji ve beşerî bilimler ışığında, Batı dünyasında düşünce özgürlüğü tarihi, inanç özgürlüğü ve bunun altını çizen Kur'an ve Sünnet'teki metinler sınıflandırılmış, Cihat, savaşın yasallığı, savunma müdahalesi, gayrimüslim konuları ve haraçları, farklı görüşler ve mezhepler ışığında dinden dönenler için ölüm cezası, ölüm cezasını reddeden 200 Müslüman düşünür ve bilim insanının listesi gibi konulara yer verilmiştir.

²⁰ Bu çalışmada şeriatın hedefleri, Batı'daki Müslüman azınlıklar, asimilasyon ve İslami kimliğin korunması, İslami düşüncenin yerel ve zamansal koşulları, İslami hukukun mevcut imkân ve araçlarının canlandırılması, Batı'daki Müslümanların azınlık durumunu dikkate alan konulara ter verilmiştir.

²¹ Bu çalışmaya hiçbir şekilde ulaşılamadı.

20. Bruckmayr, Philipp (2014). *The contentious pull of the Malay logosphere*. (Malay Sembol Dünyasının Tartışmalı Etkisi), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 530 Sayfa.²²
21. Prucha, Nico (2015). *Online territories of terror*. (Çevrimiçi Terör Alanları), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Lohlker Rüdiger, 411 Sayfa.²³
22. Müller-Funk, Lea Suzana (2015). *Transnational politics beyond the Arab uprisings*. (Arap Ayaklanmalarının Ötesinde Ulusötesi Politika), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 640 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).²⁴
23. Mohammed S. Jafsher, Salem (2016). *عسير منطقة في الشعبية الثقافة على الإعلام تأثير* - Der Einfluss der Medien auf die Populärkultur in der Region Asir. (Asir Bölgesinde Medyanın Popüler Kültür Üzerindeki Etkisi), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 349 Sayfa.²⁵
24. Hager, Anna (2016). *Christian-Muslim Relations in the Context of the Video "The Innocence of Muslims" in Egypt, Israel Jordan, Lebanon, and the Palestinian Territories (September 2012)*. (Mısır, İsrail Ürdün, Lübnan ve Filistin Topraklarındaki "Müslümanların Masumiyeti" Video Bağlamında Hıristiyan-Müslüman İlişkileri (Eylül 2012).), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 395 Sayfa.²⁶
25. Böhm, Georg (2016). *Der arabische Dialekt von Kandar (Marokko)*. (Kandar'ın Arapça Lehçesi (Fas)), Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi/Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimleri, Danışman: Procházka Stephan, 559 Sayfa, (Yazarın tam metin paylaşımı yok).²⁷

SONUÇ

Yöntem olarak nitel araştırma kullanıldığı bu çalışmada doküman analizi kullanılarak 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında Avusturya-Viyana Üniversitesi Filoloji ve Kültürel Çalışmalar Fakültesi, Şarkiyat Enstitüsü, Arap Dili ve İslam Bilimleri Bölümünde Arap-İslam kültür konusunda tam metin erişimine açılmasına yazarlar tarafından izin verilen 10 ve izin verilmeyen 15 olmak üzere toplamda 25 Doktora tez tespit edilmiş ve incelenmiştir. Yapılan çalışmada E-Tez Servisi (E-Theses- Hochschulschriften-Service)'ne Şarkiyat Enstitüsü Arap Dili ve İslam Bilimler Bölümü mezunları tarafından sunucuya (Hochschulschriftenserver) yüklenen doktora tezlerin yıllara göre dağılımında 2008'de 1, 2009'da 3, 2010'da 2, 2011'de 5, 2012'de 3, 2013'te 2, 2014'te 4, 2015'te 2 ve 2016'da 3'ü belirlenmiş ve bu tezlerden yazarların tam metin erişimine izin verilmeyenler ise yıllara göre 2008'de 1, 2009'da 2, 2010'da 1, 2011'de 3, 2012'de 3, 2013'te 2, 2014'te 1, 2015'te 1 ve 2016'da 1 toplamda 15 doktora tezin yer aldığı ve bu doktora tezlerinden 3 tanesi Arapça, 18 tanesi Almanca ve 4 tanesi İngilizce dillerinde yazıldığı görülmektedir. Doktora tezlerin danışman öğretim üyesine göre dağılımına bakıldığında ilk sırayı Rüdiger Lohlker'in (12), ve ardından sırasıyla Stephan Procházka'nın (12), Herbert Eisenstein'in (2), olduğu belirlenmiştir. 2008-2016 yılında yazılmış doktora tezlerinden elde edilen veriler

²² Bu çalışmada Kamboçya Müslümanları arasındaki dini değişimi, yerel ve bölgesel dini, politik, teknolojik ve sosyal yapılandırma, 19. yüzyıl sonlarında Kamboçya'da ortaya çıkan din içi çatışmaları, Kamboçya'daki iki ayrı İslam dini cemaatinin resmi olarak tanınması gibi konulara yer verilmiştir.

²³ Bu çalışmada El Kaide ve İslam Devleti gibi cihatçı grupların medya stratejilerinin analizi, çevrimiçi olarak dağıtılan propaganda içeriği, çevrimiçi ağları domine eden Arap birincil aşırılık propagandası kaynaklarının analizine ve içeriğine yer verilmektedir.

²⁴ Bu çalışmada geldikleri ülkelerinin iç veya dış politikasını etkilemeyi amaçlayan göçmenlerin ve mültecilerin politik faaliyetlerini, Ulusötesi aktivistlerin ağları, motivasyonları ve politik taahhütleri, sosyal medyanın ulus ötesi politika için potansiyel bir araç olarak rolü, ulus ötesi ağlarda aktif olan insanlarla yapılan görüşmeleri ve Facebook kullanımlarının analizi yer almaktadır.

²⁵ Bu çalışmada Güneybatı Suudi Arabistan'daki Asir'in dağlık bölgesi, yerel yaşam tarzı, mücevher, yiyecek ve içecek ve mimarisi, oyunlar gibi birçok yerel gelenek, modern medyanın, Asir bölgesinin maddi ve manevi kültürü üzerindeki etkisi, yerel Arapça lehçelerin korunması, medyanın nasıl kullanıldığı gibi konulara yer verilmiştir.

²⁶ Eylül 2012'de yayımlanan "Müslümanların Masumiyeti" videosu, İslam dünyasında protestolara yol açtı ve Arap dünyasında, özellikle Mısır'da, Hıristiyan-Müslüman ilişkilerini daha da kötüleştirdi. ABD'deki aşırılık yanlısı Kiptiler tarafından üretilen video, Hz. Muhammed'in acımasız bir savaşçı, çocuk tacizcisi ve kadın avcısı olarak gösterilmesiydi. Bu bağlamda Hıristiyan-Müslüman ilişkilerinin Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Filistin Topraklarındaki Müslümanların Masumiyetleri videosu incelenmiştir. Video ayrıca, bu ülkelerdeki Hıristiyanların kimliği, bağlılığı ve sadakati ile ilgili bir çalışmadır.

²⁷ Dağ çiftçi köyü Kandar'ın (Fas) Arapça lehçesi üzerine gramer tasviri ile sağlanan on iki kopyalanmış kayıttan oluşan bir örnektir. Bu kayıtlarla birlikte yerel bilgi kaynaklarının yardımıyla sahada yapılan birkaç saha araştırmasının sonucunda elde edilen bir çalışmadır.

olarak Avusturya, Bangladeş, Fas, Kamboçya, Kuveyt, Mısır, Norveç, Pakistan, Suudi Arabistan, Türkiye gibi ülkeleri kapsamaktadır.

2008 yılında yapılan tezin konusuna baktığımızda; Kur'an'da kafiye oluşumu, morfolojik, fonetik, anlamsal ve söylemsel katkılarıyla birlikte sekiz klasik Arapça sözlük ve 17 Kur'an tefsiri ile incelenmiş, Kuran'ın Almanca çevirisinde Rudi Paret tarafından belirsiz olarak işaretlenenler yazar tarafından yeniden incelenmiş, yapılandırılmış, anlamlandırılmış ve yorumlanmış olduklarını tespit etmiş bulunmaktayız.

2009 yılında yazılmış tezlerin incelenmesinde elde edilen sonuçlara bakıldığında ise; Kuveyt'in edebi tarihi, Arap dünyasında ve özellikle Kuveyt'te kadın edebiyatı, yazarların üstesinden gelmek zorunda kaldığı sorun ve engeller, kadınların siyasi ve sosyal durumu, Kuveyt'in ilerlemesinde oynadığı rolün etkileri, 1960'ların sonlarına doğru Norveç ülkesine göç eden Pakistanlı Müslümanların kültürel, dini ve yasal faktörlerin incelenmesi, Kuran tefsirlerinde ele alınan ruh anlayışının temel özelliklerini, nefis ve ruh tabirlerinin arasındaki fark, tasavvufi tefsirlerde nefis ve ruhun farklı bir biçimde yorumlanması, Şiilerde ruh anlayışı, İslam felsefesi ile kıyaslama gibi konulara yer verilmiş olduğu görülmektedir.

2010 yılındaki tezlerin içerinin incelenmesinde elde edilen veriler ise; İslam'da Kabir hayatı (al-Barzah), farklı din ve kültürlerdeki, farklı İslami mezheplerdeki görüşler, "al-Barzah" kelimesinin etimolojik incelenmesi, kabir hayatının Kuran ve hadislerde nasıl değerlendirildiği ve yorumlanması, modern, çağdaş fikirler ışığında Kabir hayatının varlığı, rolü, süresi, çevre ve çevre etliğini inceleyen ve daha sonra işin ana odağı olan İslam ile din ve doğa özelliklerini, doğanın anlaşılması ve doğanın tanımı, çevre söylemindeki dinlerin görüşü, İslam ve ekoloji, İslam'da tıp, Kur'an'da doğa, Kuran ayetleri ve hadislerde yer alan doğayı koruma sorumluluğu, ekonomi, tutumluluk ve kaynakların dikkatli kullanımı talepleri, çevresel etik hükümlere vurgu yapıldığı tespit edilmiştir.

2011 yılında yapılan tezlerin içeriklerine bakıldığında; Kuran'da geçen "vali" kelimesinin anlamı, azizlerin ve onlara atfedilen kültler, İbn Teymiye'nin hayatı, azizler ve iman hakkındaki görüşleri, Suudi romanının 1994'ten 2011'e odaklandığı araştırmalar, Hz. Ayşe'nin eğitimi, eleştirel kişiliği ve onun hakkında varsayılan otantik gelenekleri, İslam hukukunun temelleri, dört Sünni mezhebe göre ayrıntılı bir karşılaştırma, hermenötik ifadesinin anlambilim ve Batı hermenötüğünün incelenmesi, fıkıh prensiplerinin kuralları, Kerramiye mezhebinin tanımı ve değerlendirilmesi, iman ve Kuran ve yaratılış kavramları incelenerek dini politikalarının nasıl olduğu, İnternet'in en önemli gelişim evrelerini, uygulama alanlarını, kullanım olanaklarını, İslam'ın yayılması, Bangladeş devleti ve Bengalce dilinin önemini, Bengalce İslami web siteleri, sınıflandırılmaları, açıklamaları, analizleri ve değerlendirmeleri, Avusturya merkezli Bengal topluluğunun 99 üyesinin katıldığı Bengalce dilinde en iyi veya en popüler İslami web sitelerinde yapılan ankete yer verildiği tespit edilmiştir.

2012 yılında yapılan tezlerin konularına baktığımızda ise; altının genel olarak İslami kültürel alanda, sünni İslam hukukunda ve Şii'likteki rolü, metalin İslami kültürel alandaki rolü, metal yataklarının, madencilik tekniklerinin tarihsel gelişimi, altının nümismatik alanındaki rolü, İslami hukuk görüşünün sunulması ve farklı mezheplere göre terimlerin tanımlanması, Sünni ve Şii hukuk alimlerinin farklı hukuki görüşleri, on iki Şii alimlerinin beş eserindeki görüşlerinin karşılaştırılması, İslam'da pragmatik prosedürlerin ve düzenlemelerin olup olmadığı ve ne ölçüde olduğu Kur'an ve Sünnet'ten örnekler ile incelenmiş olup pragmatizm önyargılarının İslam'a ne ölçüde uygulandığı, yaşamın farklı alanlarındaki çeşitli örneklerle İslam'ın hukukunda nasıl pragmatik olduğunu, örtüşükleri ve ne olduklarını, İslam hukukunun amaçları gibi konular, Mısırdaki yaşayan Mısırlı Yahudi azınlıkların 1967'de dağılmadan önce İsrail / Filistin dışındaki en eski Yahudi cemaatinin toplumda nasıl bir güven içinde yaşamış oldukları ve mısır halkıyla birlikte yaşama dair bilgiler, nasıl bir statüye sahip olmaları, işleri aileleri ve çocuklarının eğitimi, kullandıkları dil, daha sonra yapılan zulümler, İslam dinini seçmeleri, kendi dillerini kullanamama, Siyonist casus suçlamaları, hayatta kalma mücadeleleri, yapılan röportajların değerlendirilmesi gibi konular ele alınmış olduğu tespit edilmiştir.

2013 yılında yapılan çalışmalarda ise; İslami-Arap mirası olarak kabul edilen 1001 Gece'den bilinen bazı öyküler, uluslararası edebiyat, karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat, tiyatro ve film arasında bağlantı, Nakşibendi tarikatının tarihi, temel on bir ilkesi, altın silsilesi, yapılan ibadetleri, Nakşibendi tarikatının Osmanlı İmparatorluğu'na girişi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar tarihi seyri, Türkiye'de halihazırda bulunan Halidiye koluna bağlı Nakşibendi tarikatının şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı, eserleri ve görüşleri, Çarşamba / İstanbul'da Şeyh Mahmut Ustaosmanoğlu'nun İsmailağa cemaati üyeleri arasında sosyal, kültürel ve dini yaşamlarına ilişkin yapılan anketlerin değerlendirilmesi gibi konuları ele aldıklarını tespit etmiş bulunmaktayız.

2014 yılında yapılan çalışmalarda ise; İslam'da inanç özgürlüğünü ve bu konudaki üç ana itirazın incelenmesi; teoloji, felsefe, psikoloji ve beşerî bilimler ışığında, Batı dünyasında düşünce özgürlüğü tarihi, inanç özgürlüğü ve bunun altını çizen Kur'an ve Sünnet'teki metinler sınıflandırılmış, Cihat, savaşın yasallığı, savunma müdahalesi,

gayrimüslim konuları ve haraçları, farklı görüşler ve mezhepler ışığında dinden dönenler için ölüm cezası, ölüm cezasını reddeden 200 Müslüman düşünür ve bilim insanın listesi, şeriatın hedefleri, Batı'daki Müslüman azınlıklar, asimilasyon ve İslami kimliğin korunması, İslami düşüncenin yerel ve zamansal koşulları, İslami hukukun mevcut imkân ve araçlarının canlandırılması, Batı'daki Müslümanların azınlık durumu, Kamboçya Müslümanları arasındaki dini değişimi, yerel ve bölgesel dini, politik, teknolojik ve sosyal yapılandırma, 19. yüzyıl sonlarında Kamboçya'da ortaya çıkan din içi çatışmaları, Kamboçya'daki iki ayrı İslam dini cemaatinin resmi olarak tanınması gibi konular tespit edilmiştir.

2015 yılında yapılan çalışmalarda ise; El Kaide ve İslam Devleti gibi cihatçı grupların medya stratejilerinin analizi, çevrimiçi olarak dağıtılan propaganda içeriği, çevrimiçi ağları domine eden Arap birincil aşırılık propagandası kaynaklarının analizi ve içeriği, geldikleri ülkelerinin iç veya dış politikasını etkilemeyi amaçlayan göçmenlerin ve mültecilerin politik faaliyetlerini, Ulusötesi aktivistlerin ağları, motivasyonları ve politik taahhütleri, sosyal medyanın ulus ötesi politika için potansiyel bir araç olarak rolü, ulus ötesi ağlarda aktif olan insanlarla yapılan görüşmeleri ve Facebook kullanımlarının analizi üzerinde durulduğu tespit edilmiştir.

2016 yılında yapılan çalışmalarda ise; Güneybatı Suudi Arabistan'daki Asır'ın dağlık bölgesi, yerel yaşam tarzı, mücevher, yiyecek ve içecek ve mimarisi, oyunlar gibi birçok yerel gelenek, modern medyanın, Asir bölgesinin maddi ve manevi kültürü üzerindeki etkisi, yerel Arapça lehçelerin korunması, medyanın nasıl kullanıldığı, Eylül 2012'de yayımlanan “Müslümanların Masumiyeti” videosu, İslam dünyasında protestolara yol açtı ve Arap dünyasında, özellikle Mısır'da, Hıristiyan-Müslüman ilişkilerini daha da kötüleştirdi. ABD'deki aşırılık yanlısı Kıptiler tarafından üretilen video, Hz. Muhammed'in acımasız bir savaşçı, çocuk tacizcisi ve kadın avcısı olarak gösterilmesi idi. Bu bağlamda Hıristiyan-Müslüman ilişkilerinin Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Filistin Topraklarındaki Müslümanların Masumiyetleri videosu incelenmiş, Dağ çiftçi köyü Kandar'ın (Fas) Arapça lehçesi üzerine gramer tasviri ile sağlanan on iki kopyalanmış kayıttan oluşan bir örnekleme tespit etmiş bulunmaktayız.

Kaynakça

- Amâyira, İsmâil (2015). Tarihsel Süreçte Oryantalistler ve Arap Dili-Oryantalist Olgunun Tarihi Kökleri. çev. Gülşen,Ekrem, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XVII, s. 32, s. 192; 199.
- Amazon (2019). Bücher. <https://www.amazon.de/Frauenrechte-Marokko-Rahmen-neuenMoudawana/dp/3639281780> Erişim: 07 Haziran 2019.
- Bundesministerium Bildung, Wissenschaft und Forschung (2019). Öffentliche Universitäten, Privatuniversitäten und Fachhochschulen. <https://bmbwf.gv.at/studium/studieren-in-oesterreich/unis-privatunis-fhs-uebersicht/> Erişim: 01 Haziran 2019.
- Die Universität Wien im Überblick (2019). Zahlen, Daten & Publikationen. <https://www.univie.ac.at/ueber-uns/auf-einenblick/zahlen-daten-broschueren/> Erişim: 29 Nisan 2019.
- Dursun, Davut (1991). Avusturya: Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avusturya. TDVİA, (c. 4, s. 182). İstanbul.
- ELT (2019). Avusturyada Üniversite Eğitimi. <https://www.elt.com.tr/avusturyada-universite-egitim-viyana-universiteleri>. Erişim: 01 Haziran 2019.
- ELT (2019). Avusturyada Üniversite Eğitimi. <https://www.elt.com.tr/avusturyada-universite-egitim-viyana-universite>. Erişim: 24 Nisan 2019.
- E-Theses (2019). Abschlussarbeit hochladen. <http://othes.univie.ac.at/upload-information.html> Erişim: 07 Haziran 2019.
- Geschichte der Universität Wien (2019). Die Gründungsurkunden (Stiftbriefe) der Universität Wien. <https://geschichte.univie.ac.at/de/artikel/die-gruendungsurkunden-stiftbriefe-der-universitaet-wien> Erişim: 01 Haziran 2019.
- Euroversity (2019). Avusturya Üniversiteleri. <http://www.euroversity.de/viyana-universitesi.html> Erişim: 24 Nisan 2019.
- Institut für Orientalistik (2019). Bachelorstudium. <https://orientalistik.univie.ac.at/studium/curricula/bachelorstudium/> Erişim: 06 Haziran 2019.
- Institut für Orientalistik (2019). Curriculum für das Doktoratsstudium der Philosophie in Geistes- und Kulturwissenschaften, Philosophie und Bildungswissenschaft. https://orientalistik.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_orientalistik/Studienplan_Doktorat.pdf Erişim: 06 Haziran 2019.
- Institut für Orientalistik (2019). Doktoratsstudium. <https://orientalistik.univie.ac.at/studium/curricula/doktoratsstudium/> Erişim: 06 Haziran 2019.

- Institut für Orientalistik (2019). Masterstudien. <https://orientalistik.univie.ac.at/studium/curricula/masterstudien/> Erişim: 06 Haziran 2019.
- Institut für Orientalistik (2019). Unser Studienangebot im Überblick. <https://orientalistik.univie.ac.at/studium/> Erişim: 06 Haziran 2019.
- Institut für Orientalistik (2019). Über uns. <https://orientalistik.univie.ac.at/ueber-uns/> Erişim: 06 Haziran 2019.
- Köse, Meryem ve Küçük, Meryem (2015). Oryantalizm ve “Öteki” Algısı. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1 (1), ss. 112-113. SPL (2019).
- SPL (2019). Elektronische Abgabe von Hochschulschriften. <https://spl.univie.ac.at/index.php?id=34598> Erişim: 07 Haziran 2019.

MODERN İRAN SINEMASI'NDA EL DOKUMA KİLİMİN KADINI YANSITMADA KULLANIMI: GABBEH FİLMİ ÖRNEĞİ

Birgül ALICI¹

ÖZET

Sinema sadece sanatsal yönüyle değil, toplumun aynası olması yönüyle de izleyiciler için vazgeçilmez bir kitle iletişim aracıdır. Çocuk, genç ve yaşlı demeden günümüzde internet aracılığıyla her yerden izlenebilen filmler ülkelerin toplumsal ve kültürel yaşamı hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır. Yönetmenler bazen yaşadıkları baskılar nedeniyle aktarmak istediklerini doğrudan değil de farklı bir metaforla veya üslupla izleyiciye sunmaktadır. Modern İran Sineması'nda sıklıkla rastladığımız bu durum devrimden sonra İran'daki rejim ve sansür engelinden dolayıdır. Bu çalışma, Modern İran Sineması'nda Gabbeh filmi ekseninde kilimin toplumda kadını yansıtmadaki rolünü ortaya koymayı amaç edinmektedir. Bu bağlamda sembolik bir anlatımı tercih eden filmde toplumsal açıdan gizlenen kodları tespit etmek adına söylem analizi yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın bir kültürel aktarım aracı olan sinemanın anlam inşasında kullandığı toplumsal kodları ve kullanım pratiklerini sunması açısından daha sonraki çalışmalar için örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Çalışma kapsamında filmin çekildiği dönem de düşünülerek 2000'li yıllara gelirken İran'daki siyasi ve toplumsal hayata yer verilecek daha sonra İran Sineması'nda kadına değinilecek ve son olarak filmde öne çıkan kilime ve kadın ile arasındaki ilişkiye özgü değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kilim, Kadın, İran Sineması, Gabbeh

The Use of Hand-Woven Rugs in Reflecting Women in Modern Iranian Cinema

ABSTRACT

Cinema is an indispensable means of mass communication, not only with its artistic aspect but also with its feature of being a mirror of society. Nowadays, movies that people of all ages can watch from anywhere through the internet contain important clues about the social and cultural life of the countries. Sometimes, due to the pressure they experience, the directors do not present what they want to convey directly, but through a metaphor or a different style. This situation, which has often been seen in modern Iranian cinema, stems from the regime and censorship barrier in Iran after the revolution. This study aims to reveal the role of "rugs" in reflecting "woman", in society, within the context of Gabbeh film in Modern Iranian Cinema. In this context, the discourse analysis method was used in order to identify hidden social codes within the film which prefers a symbolic narrative. It is thought that the study will set an example for further studies in terms of presenting the social codes and usage practices that cinema uses in concept building, as a cultural transfer tool. Within the scope of the study, considering the period when the film was shot, the political and social life in Iran in the 2000s will be mentioned; then, the phenomenon finally, the rugs featured in the film and the evaluations on the relationship between women and them will be included.

Key Words: Rug, Women, Iranian Cinema, Gabbeh

Giriş

İran'da sinema gerek Şah Rıza Pehlevi, gerekse Humeyni gibi dini liderlerin amaçlarına hizmet edecek birer araç olarak kullanılmıştır. 1930'lardaki Rıza Pehlevi Dönemi'nde baskı unsurlarıyla zorunlu modernleşme çabaları söz konusuken daha çok yabancı ülkelere film ithalatıyla sinema ayakta kalmıştır. Zamanla az sayıdaki yerli sinema yapımları da ticari mantıkla yapılan popüler filmlere evrilmiştir. 1970'lere kadar revaçta olan Farsi denilen düşük bütçeli popüler filmlerden sonra duyarlı ve estetik unsur taşıyan filmler ise 1970'li yıllardan itibaren İran Sineması'nda filizlenmeye başlamıştır. 1979 İran İslam Devrimi öncesi süreç bu şekilde işlerken, İslam entelektüelleri tarafından devrim öncesi sinema, İslami amaçlara hizmet etmeyen Batı'nın ideolojik bir aracı olarak lanse edilmiştir. Dolayısıyla devrim sonrası sinema İslami amaçlara ve yeni iktidarın ideolojisine uygun olmak koşuluyla devletin desteğini edinebilmiştir. Devrimin ilk yıllarından itibaren kadınların sansürden dolayı filmlerde pek yer alamadığı onun yerine çocuk karakterlerle sinemanın kotarıldığı ifade edilebilir.

Devrim sonrası sinema adına kayda değer gelişmeler de olmuştur. Örneğin seksenlerin ortalarına doğru faaliyet göstermeye başlayan Farabi Sinema Kurumu (1983) gibi yerli sinemaya özgü kurumsal yapılanmalar sayesinde İran Sineması yurtdışına da açılmaya başlamış, ilk uluslararası ödülünü ise Emir Nadiri'nin Koşucu filmi (1984) ile almıştır. Yerli sinemadaki sansür engelini vurulan ilk darbe 1989 yılında senaryonun onaylanması zorunluluğunun kaldırılmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak bu tam anlamıyla sorunları çözmeye yetmemiştir. Çekilen

¹ Dr. Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, birgualici@yyu.edu.tr

filmler yine de birkaç aşamalı sansür heyetinden geçmektedir. Sinemada kadın yönetmenlerin, oyuncuların vb. ciddi anlamda varlığı ise Farabi Sinema Kurumu faaliyetleri, İran-İrak Savaşı'nın sona ermesi gibi bir dizi olumlu gelişmenin ardından mümkün olabilmektedir. Seksenlerin ortalarından itibaren yaptıkları eserlerle adından söz ettiren Rakhshan Bani-Etemad ve Tahmineh Milani gibi kadın yönetmenler ise asıl çıkışlarını 1990'lı yıllarda yapabilmektedir.

Doksanlı yılların başlarında öncelikle 1989 yılında senaryo onay aşamasının kaldırılması ile gelen olumlu gelişmeler, sinemacılar için de umut aşılamış ve birçok gösterim izni alamayan film yeniden değerlendirmeye alınmıştır. Hatemi'nin 1997 yılında cumhurbaşkanı seçilmesi ve sanata olan ılımlı politikaları neticesinde ise üretilen film sayıları artmıştır. Estetik duyarlılığı olan yapımların kendini festivallerde de gösterdiği bu dönem, İranlı yönetmenlerin uluslararası arenada adını sıklıkla duyurduğu dönem olmuştur. Kadın yönetmenler de özellikle Hatemi döneminde (1997-2005) kadın meselelerini ve boşanma, kadın erkek ilişkileri gibi önemli sorunları beyazperdeye taşımışlar ve sessiz bırakılan kadınların en öncü savunucuları olmuşlardır. Ayrıca kadının devrim öncesi gibi sessizliğe mahkûm edilmemesi, kadın sinemacıların da sinemayı meslek olarak benimseyip yurtdışı festivallere katılımını beraberinde getirmiştir.

Devrim sonrası modern İran Sineması'nın en büyük çıkışını yakaladığı 90'lı yıllarında üretilen Mohsen Makhmelbaf'ın Gabbeh (1996) filmi şiirsel gerçekçi anlatımı ve metafor kullanımıyla çok katmanlı bir okumayı gerektirmektedir. Bu çalışmada modern İran Sineması'nda el dokuma kilimin kadını yansıtmada nasıl ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kilim ile kadını özdeşleştiren tek İran filmi Gabbeh araştırmada örneklem olarak seçilmiştir. Bir kültürel aktarım aracı olan sinemanın ait olduğu toplum ve kültürle özgü anlam inşasında kullandığı toplumsal kodları ve kullanım pratiklerini bilmek gerekmektedir. Şiirsel gerçekliğe özgü filmde kullanılan metaforların sosyo-kültürel yönden çağrışımlarını ve İran kültürüne özgü anlamlandırma pratiklerini saptamak çalışmanın önemini oluştururken bundan sonraki çalışmalara da örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Gabbeh filmi ekseninde kilimin İran toplumunda kadını yansıtmadaki rolünü ortaya koyacak olan çalışmada toplumsal ve kültürel açıdan gizlenen simgesel kodları tespit etmek adına söylem analizi yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında filmin çekildiği dönem de düşünülerek 2000'li yıllara gelirken İran'daki siyasi ve toplumsal hayata yer verilecek daha sonra doksanlar İran Sineması'nda kadına değinilecek ve son olarak filmde öne çıkan kilime ve kadın ile arasındaki ilişkiye özgü değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Doksanlı Yıllar İran ve Sinema

İran, devrimden yaklaşık on yıl sonra farklı bir döneme evrilmiştir. 1989-1997 yılları arasında Ali Ekber Haşimi Rafsancani'nin cumhurbaşkanı olmasıyla İran'da reform hareketleri dönemi başlamıştır (Bozkurt, 2007: 86). Cumhurbaşkanı Rafsancani pragmatik, rasyonel bir din adamıdır. Devrim ihracı söylemlerini bir kenara bırakıp komşu ülkelere yönelik açılımlara ve Suudi Arabistan gibi stratejik rakipleriyle iş birliğini geliştirmeye önem vermiştir. Özellikle Körfez Savaşı'nda İran'ın BM ile iş birliği halinde hareket etmesiyle birlikte Avrupa devletleriyle siyasi ve ekonomik ilişkileri ilerletme amaçlı diyaloglar başlatması, İran üzerindeki baskıların biraz da olsa azalmasını sağlamıştır. 1997 yılında İran dış politika öncelikleri; Körfez'de istikrarı sağlama, dış dünyayla uzlaşma, uluslararası ve bölgesel örgütlere daha aktif katılım ve uluslararası ekonomik yapıya eklemlenme şeklinde olmuştur. Ardından aynı yıl yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Muhammed Hatemi başarılı olmuştur (Dilek, 2011:39).

1997'de uzlaşmacı bir kişilik olan Muhammed Hatemi'nin görevi devralmasıyla reform hareketleri daha da hız kazanmıştır (Bozkurt, 2007: 86). Hatemi döneminde bölgede ekonomik kalkınma adına gerekli sermayeye sahip Arap ülkeleriyle ilişkilerin güçlendirilmesi için uğraşmış, AB ile diyaloglar en iyi seviyeye çıkarılmış, Orta Asya ve Kafkasya'daki gelişmelerle ilgili yapıcı roller alınmıştır. Dış dünyaya barışçıl bakmak, medeniyetler arası diyalog, bölgesel ve uluslararası örgütlerle tam iş birliği dış politika ilkeleri olarak belirlenmiştir. Ekonomik kararlarda kalkınma odaklı, daha liberal ve özel girişimleri destekleyen yaklaşım, İran dış siyasetini öncelikle bölgesel iş birliğine giden ekonomik hedefli bir yapıya dönüştürmüştür. Hatemi dönemi Kafkaslar ve Afganistan'da gelişen milliyetçi akımlar, İran'ı da daha milliyetçi kılmış ve bu da dış politikada ulusal çıkarların belirleyici olduğu ilkesini ortaya çıkarmıştır (Dilek, 2011:39). Hatemi'nin iki dönem yaptığı cumhurbaşkanlığında 2005 yılına kadar süren görevinde, her ne kadar beklentiler tam karşılanmasa da toplum rahat bir nefes almıştır (Onat, 2013:239).

İran'da, bu dönem toplumsal yapı içerisinde insanın sosyo-kültürel yanlarını, sorunlarını, politik ve psikolojik yaklaşımlarını yansıtan bir iletişim aracı (Candemir vd.,2007:160) olan sinemaya bakıldığında ise ticari sinema dönemi denilen (1990-1997) farklı bir sürece girildiği ifade edilebilir. Ana akım sinemadan ayrı sembolik bir dil inşa eden Yeni İran Sineması, bu dönemde kültürel açıdan bir yandan görsel, diğer yandan sözsöz ilişkisine dayanan, ahlaki olarak en basit hayat kesitinin bile bir dünya yaratan, yaşamın ayrıntılarını, bir çocuğun bakışı naifliğinin zenginliğini, sıradan insanların derin hayat çatışmalarını yansıtan bir sinema anlayışıyla eserlerini vermiştir. Yalın, minimalist, ahlâki ve kültürel temelli bu anlayışta varoluşsal temalar da kendine özgü bir yönelimin izleriyle anlatılmıştır (Sözen, 2012:218). Metaforik anlatılarda aslında sansür baskısıyla gizlenmiş nice anlamlar yüküdü.

Söz gelimi, kırmızı balık yeniden doğuşu, ABD Özgürlük Heykeli devrim yanlıları için ölümü, ayna kişinin kendisiyle yüzleşmesini anlatmaktadır.

İlerleyen günlerde sinema çevrelerinin özgürlükçü ve liberal tavrı, dönemin muhafazakâr kesiminin tepkisine neden olunca daha çok İslâmi motifleri görmek istediklerini belirten kesim, çeşitli yayın organlarına saldırıda bulunmuştur. Bu sırada sinemanın bağlı olduğu İslami İrşad ve Kültür Bakanlığı'nın başına 1982 yılında getirilen Muhammed Hatemi baskılara daha fazla dayanamayıp 1992 yılında istifa etmiştir. 1990'lı yılların ilk yarısında başlayan bu yeni dönemde muhafazakâr çevrelerin beğenisine uygun olarak sinemada din olgusu ve İslamiyet daha ağırlıklı olarak işlenmeye başlamıştır. İnandırıcılıktan ve estetik kaygılardan uzak, dindar, iyiliksever Müslümanların belirgin halde yer aldığı sinema anlayışında insan odaklı, duyarlı ve estetik kaygı taşıyan filmlerin sayısı ise oldukça azalmıştır. Bunun yerine savaş, şiddet ve macera içerikli öğeler İran Sineması'na girmiştir. 1980-1988 arası süren İran-İrak Savaşı üzerine kahramanlık duygusunu odağına alan bu filmler içinde Muhammed Rıza İlamî'nin *Engerek Yılanı* filmine ilgi büyük olunca devlet de bu tarz aksiyon yapımları desteklemiştir. Yerli malı Hollywood tadında birbiri ardına gösterime giren bu ticari filmlerde savaşta İran toplumunun gösterdiği fedakarlıklar, yaşadıkları yerlerden kopan köylüler, askerlerin yaşadığı zorluklar ve travmalar, savaşın insani yönleri gibi pek çok duyu yüklü olgu sinemada izlenmeye başlamıştır (Oylum ve Sivaslıoğlu, 2011:28-30).

1997 yılında Hatemi Cumhurbaşkanı seçilince, insan odaklı, duyarlı ve estetik filmler çekebilme özgürlüğünün gelmesiyle sinemada kayda değer bir gelişme gözlemlenmiştir. Özellikle 1997-2005 yılları arasında iktidarda olan Hatemi döneminde ardı ardına gelen etkileyici filmlerle İranlı yönetmenler sürekli festivallere konuk olmaya başlamış, İran'ın uluslararası arenada tanınırlığı artmıştır (Oylum ve Sivaslıoğlu, 2011:30). 1990'lı yıllarda uluslararası arenada öne çıkan iki isim Abbas Kiyarüstemi ve Mohsin Makhmelbaf olmuştur. Yönetmenler İran Sineması'nın başarılı örneklerini yurtdışı festivallerinde sinemaseverlerle buluşturmuş ve büyük övgüye mazhar olmuştur. Festivallerden ödüllere dönen bu iki büyük yönetmenden Abbas Kiyarüstemi ve onun stilini takip eden yönetmenler daha çok felsefik imaları barındıran hikayelerinde köylüler ya da çocuklarla, Mohsin Makhmelbaf ise genellikle filmlerinde cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk, savaş sonrası yaşam gibi İran'ın acı sosyal gerçekleriyle ilgilenmiştir (Nejad, 2010:149). Dönemin diğer ödüllü önemli yönetmenleri arasında Cafer Penahi, Mecid Mecidi, Bahman Ghobadi, Mesud Kimyayi, Ebrahim Forouzesh, Semira Makhmelbaf, Ferhad Mehranfer sayılabilir.

Doksanlı Yılların Modern İran Sineması'nda Kadın

Toplumun duyuş ve düşünüş birliğiyle geleneksel yaşayış biçiminin getirdikleri olan kültür, düşünce ve sanat varlıklarını sonraki kuşaklara ileten en önemli araçtır. İran da kadınlara ve çocuklara uygulanan baskı, ürettiği toplumsal yasaklar gibi hayat karmaşasında yaşadığı sancılı süreçlerden, edebiyatından; yani binlerce yıllık kültürel geleneğinden yola çıkarak dikkatleri üzerine çeken bir sinema dili oluşturmayı başarmıştır (Candemir vd., 2007:159).Modern İran Sineması'nda anlatılarını güçlü kılmak isteyen yönetmenler, hikâyelerini oluşturmada doğrudan anlatımdan ziyade sıklıkla dolaylı (metaforik) anlatımlardan yararlanmayı tercih etmişler ve İran kültürel dokusunu sinemalarında görsel bir şölene dönüştürmüşlerdir. Dolaylı anlatım aynı zamanda İran devrimi karşıtı yönetmenlerin ülkedeki yönetimin koyduğu yasaklardan, politik ve toplumsal baskılardan dolayı da tercih edilmiştir (Ulusal, 2018:784-785). Ancak bu; bir sanat eserinde olması gereken dolaylı anlatımı, sadeliği, örtüklüğü ve çok katmanlılığı da getirmiş, özellikle 90'lı yıllarda zirveye ulaşan İran Sineması, dünyanın her köşesinden seyirciye hitap edebilmiştir (Yüksel, 2013: 97-98).

1979 İran İslam Devrimi'den sonra İran Sineması, 1980'li yılların sonlarına kadar sansür ve baskı engeli nedeniyle zor günler geçirirken bu dönem ithal filmlerden ziyade yönetmenlerin kısıtlı imkanlarla metaforik anlatımlara başvurduğu yeni (modern) sinema anlayışı kendini göstermiştir. Devrimden sonra sinema propaganda amaçlı kullanıldığından devlet de sinemayı desteklemiş (Özen ve Arpacı, 2018:238, 258) ancak Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı'nın (KİRB) koyduğu senaryo onaylanma zorunluluğuna göre çok az sayıda film yapımı destek alabilmiştir. İran-İrak Savaşı bitip 1989'dan sonra bu zorunluluk kaldırılınca sansürlenmiş filmlerin çoğu gösterim izni alabilmiştir. Böylelikle İslami liberalleşme denebilecek bir sürece girilerek film konuları çeşitliliği artmış, pek çok İran filmi sınır ötesi başarıya ulaşmıştır. 1983 yılında Farabi Sinema Vakfı gibi İslâmî bakış açısını ihtiva eden yapılanmaların artması sonucunda 1986'dan itibaren kadınlar oyuncu, yönetmen, hoca olarak sinemada belirgin bir şekilde yer almaya başlamıştır. 1987 yılında Humeyni de kadınlara önemli roller verebileceğini onaylayan bir fetva yayınlamıştır. 1993'e kadar nicel ve nitel manada bu önemli gelişmeler yaşanırken, İran Sineması'nın "auteur" kadınları kendi dillerini ve üsluplarını aktardıkları pek çok filmle sanata ve sinemaya ilgi duyan genç kadınlarla birlikte toplumun her kesminden kadınlara örnek olmuşlardır. Ancak devrim sonrasında uzun vadeli bir siyasi istikrar yaşanmaması nedeniyle 1993'te bu gelişimin öne yeni yasaklarla bir kez daha kesilmek istenmiş ve sonrasında da tartışmanın odağında kadın ve İslam'ın olduğu sayısız gelgitler baş göstermiştir (Kanat, 2007:49).

İran Sineması'nda çok sayıda kısıtlama getirilen kadın özellikle devrimin ilk yıllarında yoğun baskılara maruz kalmış ve bu dönem kadın oyuncu bulmak neredeyse imkansızlaşmıştır. Kadının sinemada, "yabancı erkeklerle bir arada bulunuşu ve teması, sesi, şarkı söylemesi, gülüşü, dans etmesi, kameraya bakması, makyajı, eşi rolünde

namahrem bir erkekle oynaması, tesettürsüz olması” yasaktır (Aktaş, 2005: 196). Bu nedenle devrim sonrası İran Sineması’nda kadın daha az beyazperdede yer almıştır. Kadının yerini ise en saf haliyle görülmeveni görüp duyulmayanı duyarken gerçekliği masum bir bakışla izleyiciye sunan çocuk karakterler almıştır. Çocuklar basit sıradan hikâyelerinde bile çok net ve çarpıcı mesajlar vererek anlatılması güç konuların hakkıyla üstesinden gelmişler ve sansür sorunuyla boğuşan İran Sineması’nın dış dünyaya açılıp uluslararası arenada büyük ödüller kazanmasında büyük katkı sağlamışlardır (Alıcı, 2014: 127, 148).

Devrim öncesiyle kıyaslanmayacak şekilde devrim sonrası kadınların sinemanın hemen her alanı ve aşamasında giderek artan bir biçimde boy göstermesi Şah döneminin tersine, sinema sektörünün saygın meslekler grubunda öncü bir yer edinmesini beraberinde getirmiştir. Kadınların bütün engellere rağmen kendi elleri ve becerileriyle sinemaya verdiği emeğin bu öncülükte payı büyük olmuştur. 1987-1988 yılları festivallerden ödüllerle dönme sürecinin başlangıcı kadınların ses ve renklerinin daha çok hissedildiği yılların da başlangıcı olmuştur. Önemli başarılarla karşılık sansürün arka plandaki yaptırımları ise olumsuz havayı dağıtmaya yetmemiştir. Hatemi’nin 1997 yılında cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ile bu hava görece dağılmış, doğrudan denetimlerin azalması konu ve tür çeşitliliğini arttırarak film üretiminde ciddi bir artışa yol açmıştır (Kanat,2007:54-55). Dolayısıyla devrim sonrası Yeni İran Sineması yaratıcı yönetmenlerin gayreti ve siyasi mekanizmadaki farklı hizipler sayesinde özgün bir ses olarak varlığını devam ettirirken reformcuların iktidar sistemi üzerinde kısmi denetim sağladığı 1990’ların ikinci yarısından sonra kadın ve sorunları daha özgür olarak filmlerde yer almaya başlanmıştır. Böylece kadına getirilen yasaklamalar perdeye yansıyabilmiş, filmlerde kadına yönelik hikayelerde anlatılan toplumun bastırılan mahrem yüzü görünür hale gelmiştir (Güler, 2006:96-97).

Devrim sonrası türlü zorluklara rağmen başarılı eserleriyle adından söz ettiren dönemin iki önemli kadın yönetmeni ise Rakhsan Bani-Etemad ve Tahmineh Milani’dir. Bu iki kadın yönetmen mesleklerini icra etme konusunda çeşitli eleştirilere maruz kalsalar da bunlara kulak tıkamış ve yanlış gördükleri toplumsal norm ve olayları sorgulayarak izleyiciye aktarmışlardır. Sansürün sınırlarını zorlayan bu iki yönetmen kadın erkek ilişkilerini ve kadınların sorunlarını yansıttıkları filmleriyle kendileri gibi başarılı kadın sinemacıların yetişmesinde öncü olmuşlardır. Devrim sonrası 1990’lı yılların başına doğru ilk eserlerini vermeye başlayan kadın yönetmenlerin ilk eserlerinden 2000’lere gelirken çektikleri filmlere bakıldığında; Rakhsan Bani-Etemad’ın *Kharehjh Az Mahdudeh (Sınırların Dışında-1986)*, *Zard-e Ghanari (Kanarya Sarısı-1989)*, *Pool-e Khareji (Yabancı Para-1989)*, *Nargess (1992)*, *Rusariye Abi (Mavi Yazmalı, 1995)*, *Banoo-ye Ordibehest (Mayıs Kadını-1998)*, Tahmineh Milani’nin *Bachehha-ye Talagh (Boşanma Çocukları-1989)*, *Afsāneh-ye Āh (Ah Efsanesi-1991)*, *Digeh Cheh Khabar? (Daha Ne Haber?-1992)*, *Kakadu (1996)* *Do Zan (İki Kadın-1999)* filmleri dönemin önemli filmleridir.

Metodoloji

Devrim sonrası doksanlar modern İran Sineması ve bu sinemada kadın temsiline Gabbeh (1996) filmi özelinde odaklanan çalışma, bu dönemi ve Gabbeh filmi kadınların daha fazla sinemada görünür olması ve kadının Gabbeh’de görsel bir şölene dönen metaforik anlatımı nedeniyle tercih etmiştir. Bir dokuma ürünü olan kilimin İran kadınıni şiirsel gerçeklik tadında sunuşunun yegâne örneği olan film, çalışmada anlatım inşasında yüklenen anlamlar ve toplumsal kodları deşifre etmek adına söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Söylem analizi Kilim motifleri ve filmdeki diğer metafor ve sahnelerin yorumlanışında ise yönetmenin görsel üslubu ve anlatı dili hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Söylem analizi toplumsal ve kültürel araştırmalarda sıklıkla kullanılan geniş kapsamlı bir nitel araştırma yöntemidir. Diyalog ve metinler vasıtasıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen (Çelik ve Ekşi, 2008: 99) bu yöntemde dil ile kültürel doku ve toplumsal yapılar arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır.

Çalışmada öncelikle filmin çekildiği dönem olan 90’ların İran’ı ve sinemasına değinilecek, ardından 90’ların İran Sineması’nda kadın ve sinemadaki konumuna yer verilecek, son olarak da 90’ların başarılı yapımlarından Mohsin Makhmelbaf’ın Gabbeh filminin kilim metaforu ekseninde kadını sunumu değerlendirilecektir. Çalışma, bir tekstil sanatı ürünü olan el dokuma kilimin sinema sanatıyla uyumlu etkileşimini ortaya koyarken modern İran Sineması’nda el dokuma kilimin kadını yansıtmada nasıl ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda örneklem olarak seçilen Gabbeh, kilim üzerinden ataerkil bir toplumda kadın sunumuna yer vermesi ve bunu şiirsel bir üslupla ve çeşitli metaforlar kullanarak yapması nedeniyle tercih edilmiştir. Şiirsel gerçekliğe özgü filmde kullanılan metaforların sosyo-kültürel yönden çağrışımlarını ve İran kültürüne özgü anlamlandırma pratiklerini saptamak çalışmanın önemini teşkil etmekte ayrıca bu saptamanın bundan sonraki kültürel çalışmalara da örnek olacağı düşünülmektedir.

Bulgular

Mohsen Makhmelbaf’ın yönetmenliğini yaptığı 1996 yapımı Gabbeh filmi, devrim sonrası 90’lı yıllar İran Sineması’nın başarılı örneklerinden biridir. Film devrim sonrası reform yanlısı ılımlı lider Haşimi Rafsancani döneminde üretilmiştir. Bu dönem sansür var olsa da senaryo onaylanma zorunluluğunun kalkması, kadınların sinemada belirgin düzeyde yer alabilmesi gibi sinemada olumlu gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmakla birlikte

aynı zamanda yönetmenlerin anlatımı güçlü kılmak adına sinemada farklı denemeler gerçekleştirdiği, metafor ve sembolik anlatım kullanmayı tercih ettikleri de bir dönemdir. Yönetmen de imkânlar ve kendi sinema anlayışı ölçüsünde anlatısında çeşitli metaforlar kullanarak tekstil ve sinema sanatını belirleştirdiği eşsiz bir çalışma gerçekleştirmiştir. Gençliğinde Humeyni ve Şeriatî hayranı olan Mahmelbaf'ın ilk filmlerinde devrimci yöneliminden eserler görülebilirken daha sonra 1990'lı yıllarda çektiği *Aşk Zamanı (1990)* ve *Zayenderud Geceleri (1991)* filmleri onun devrimci sinema anlayışından sapmaların görülebildiği filmler olmuştur. İran'ın devrim sonrası dönüşüm sürecine paralel olarak Mahmelbaf sinemasında da farklı açılımlar denenmiştir. Yönetmen din, siyaset ve sanat üçlüsünden zamanla sanatı tercih ederek (Alıcı, 2016:157) hayata ve insana dair evrensel temalara yoğunlaşmıştır. Film de bu sapma döneminin en önemli eserlerindedir.

Filme adını veren gabbeh, Güneydoğu İran'ın göçebe aşiretleri tarafından dokunan parlak renkli İran kiliminin adıdır (Ditmars, 1996:10). Film göçebe kültüre özgü bir yaşam süren yaşlı evli çiftin bu kilimi yıkamak için yaptıkları konuşmayla başlamaktadır. Kadın eşine kilimi kendisinin yıkayacağını, eşine de yemek pişirmesini söylerken eşi ısrarla gabbehi kendisi yıkamak istemekte, ben hizmetçi değilim demektedir. Göçebe kültürde yemek pişirmek daha kadına özgü, halı yıkamak ise özel alanda, muhtemelen belli bir efor/güç sarfetmek gerektiği için erkeğin de yapmasında sakınca olmayan bir iş gibi yansıtılmıştır. Bu arada kilimdeki motif filmin sonunda da hikâyenin temelinde de olan terkisinde kız taşıyan atlı motiftir. Görsel 1'de bu motifle süslü kilim ve önünde testisiyle Gabbeh karakterinin gençliği görülmektedir. Motifin anlamı ise filmin sonunda anlaşılacaktır. Adı Gabbeh olan yaşlı kadın eşine düğün dernekle değil gizlice atıyla kaçarak gelmiştir. Ataerkil kodların görüldüğü filmde kadın yine de kilimi yıkamak için eşinin onayını istemektedir ve o onay vermeden yıkamaz. Onayı alıp yıkayacakken adının Gabbeh olduğunu söyleyen genç bir kız halının üzerinde belirir. Aslında görülen genç kız, kadının gençliğidir ve onunla her ikisi de sorular sorarak konuşmaya başlarlar ve hikâye böylece akmaya başlar.

Görsel 1.Genç Gabbeh, Arkasında Gabbeh Kilimi ve Kilimde Terkisinde Kız Taşıyan Atlı Motifi

Genç Gabbeh, kendisine bilgiler sorulduğunda sanki yakınlarındaymış gibi gösterip anlatmaya başlar ve yaşlı evli çift de onun gösterdiği yere bakarak hikâyeyi izler. Böylece film klasik anlatıdan uzak hikâyenin içinde hikâye şeklinde parçalı anlatımda (post modern anlatı) ilerler. Hem yaşanan hem geçmiş zaman bir arada gösterilir. Babasının adını sorduklarında adının yün dokuma olduğunu ve kötü biri olduğunu, annesinin çirkinliğinin babasının kötü olmasına sebep olduğunu söyler. Böyle düşünmesinin sebebi de filmin ilerleyen sahnelerinden sonra anlaşılır. Babası sevdiğiyle evlenmemesi için sürekli ona bahaneler sunacak. Sonunda da sevdiğine kaçınca ailesinden öldürdüğünü söyleyip koparacaktır. Annesi ise ataerkil düzene boyun eğen, sürekli çalışan, çok çocuklu ama hiçbir çocuğuyla iletişim kurma noktasında gayret göstermeyen birisidir. Gabbeh aslında bir nevi ailesiyle paylaşımında bulunamadığından onu dinleyip anlamaya çalışmadıklarından şikâyet etmektedir. Babasının adının yün dokuma olduğunu Kaşkaylı Bahtiyar aşiretinden olduklarını söyleyen Gabbeh, göçebe kültürleri gereği bir yerde fazla kalamadıklarını, babasının bu noktada karar verici olduğunu söyler ve daha sonra atlı birine olan aşkı anlatmaya başlar. Aşkı sürekli atlı olarak onu takip edip evlenmek ister ve arada kurt ulumasına benzer çıkardığı sesle ona sevgisini dile getirir. Ama babası buna izin vermemektedir. Türlü oyalama yöntemleri sunar. Önce amcasının büyükannesini doktora götürmesi gerektiğini sonra evlenebileceğini söyler.

Filmde daha sonra öğretmen olan amca öğrencilerine ders verirken görülmektedir. İlk dersi renkler üzerinedir. Gelinciğin rengi kırmızı, buğday tarlası sarı, gökyüzü mavi, bitkiler yeşildir. Daha sonraki dersinde yaşam renkleri derken Gabbeh aşk rengidir diye söyler, çocuklar da çocuk rengidir diye karşılık verir. Bu şekilde herkes kendi için renk ifade eden kavramı söyler. Gabbeh, kent ve sistemin sınırlayıcılığına karşı, sınırları olmayan bir doğanın ve hayatın haykırışıdır. Bu haykırış en özlü söylemini İran Sineması'nda belli bir zaman kullanımı yasaklanmış çarpıcı renklerle yapmaktadır. Mahmelbaf'ın kamerası, doğanın renklerini özellikle panoramik çekimlerle birlikte büyük bir ustalıkla göstermektedir. Doğa kendini, su, güneş, toprak ve rüzgâr kadar, bunların renkleriyle de ifade

etmektedir. Dokuyanın sırrını, aşkını ve hikayesini taşıyan imlerle doğaçlama renklendikten sonra taşlara serilen veya suya bırakılan kilimlerin, şiiirler ve şarkılar eşliğinde, kız çocukları, genç kızlar ve kadınlardan fışkırın aynı çarpıcı renklerle buluşması, filmi "bir görsel şölen"e çevirmektedir. Diyalogun çok az kullanıldığı filmde Farsçanın kendine özgü armonisi şiiirlere, dolayısıyla filme ayrı bir hava katmaktadır. Filmin en önemli özelliği ise anlatısını görsellik üzerine inşa etmesidir. 'Öteki'ye adanan ve onun aracılığıyla kültürel tahakküme meydan okuyan tarzıyla Gabbeh, sistem dışı kendi kurallarına göre yaşayan Bahtiyar aşiretinin hikâyesini çarpıcı bir görsellikle anlatmaktadır. "Öteki"lerden Bahtiyar aşiretinin hikâyesi, sıra dışı aşk hikayesi, gabbehler, Mahmelbaf'ın hem anlatıcı hem betimleyici işlevi gören kamerası aracılığıyla sunulmaktadır (Kanat, 2007:122-124)

Göçebe için varılan mekânı değiştirip yaşanabilir hale getirmek en önemli unsurdur. Çünkü mekânı yaratıp dönüştürme yeteneği onu bağımsızlığa yaklaştırmaktadır. Yanında getirdiklerinden emin olan göçebe vardığı yerde neyle karşılaşacağını bilememektedir. Göçebelik kadının kendisine zorla dayatılana direnme yolu açmaktadır. Filmde dayatılan da ataerkil düzendir ve kadın bundan bir çıkış yolu aramaktadır. Gözle görülemeyen duvarların yıkılması, dert dinlemeyene dert anlatılması gerekmektedir (Pekerman, 2012:187). Filmde de Gabbeh, yaşlı halinin kendisine "Amcana söyle senin için güzel bir şey söylesin" sözüne "Amcam mı? Beni hatırlamadı bile. Ne annemin ne de babamın tarafından benim amcam olduğunu bilmiyor bile! Beni çağırmadı. Annesi için geri geldi" diyerek aslında aşiretin erkek bireyleriyle olan iletişimin ne kadar zor olduğunu dile getirmektedir. Derdini anlatamayacağı kadar kalabalık bir aşiretin üyesidir. Çocuk, baba, anne, yakın akraba şeklinde göçebe yaşayan bu toplumda belli roller yerine getirilmelidir. Ataerkil bu düzende anne yemek, çocukların bakımı, soyun devamlılığı gibi görevlerden mesulken baba karar alıcı, tek otorite konumundadır. Daha sonra aşiret için önemli bir sembol olup altında toplandıkları ağacın anlamı için Gabbeh, şunları ifade etmektedir: "Amcam hepimizi ağacın altına getirdi. Bu ağaç ailemizin simgesidir. Her yeni doğumla birlikte yeni bir dal fıskırır. İçimizden biri ölünce, bir dal kesilir. Büyükkannem her çocuğu ağacın dallarından tanırır". Görsel 2'de Gabbeh ve ailesi, köklü geniş aileyi temsil eden ağacın altında görülmektedir.

Görsel 2: Ağaç Altında Gabbeh ve Geniş Ailesi

Cinsiyet temelli haklar ve özgürlükler adına yapılan demokratikleşme hamlelerinden sonra bile ataerkil toplumlarda milliyetçi muhafazakarlığın sınırları değişmemekte, kadınların imgesel konumları annelik, aile, dişilik, cinsellik bağlamları çerçevesinde düşünülmektedir (Sancar, 2014:311). Gabbeh de her ne kadar bu düzene karşı çıkıyor görünse de filmin sonunda bile bu kuralları sürdüren kişi olarak yansıtılmıştır. Bu arada Bahtiyarilerin Türk kültüründen oldukça etkilendikleri hatta bu aşiretin içerisine bazı Türk topluluklarının karıştığı da rivayet edilmektedir (Sarısaman, 1997:295). Nitekim filmde Türk ve ataerkil kültürde yaygın olan çeyiz geleneğinin yer alması benzer kültürlere sahip olduğunu göstermektedir. Gabbeh'in amcasına annesi ölmeden önce düğünü için çeyizlik gabbeh dokumak ve göndermek istemiş ama bitirememiştir. İki aile arasındaki dostluğun sağlanmasında etkili olan çeyiz adeti, geleneksel kültürde evliliğin onanması anlamına gelmektedir (Demir, 2017:127).

Sinema imgeleri ve diğer tasvirlerle gerçekleştirilen imgesel düşünüş bir eserin estetik varoluşuyla ilgili olarak öznelde ortaya çıkan duygulanımlara öncülük etmektedir. Özellikle sinema estetiğinde doğrudan imgesel düşünüş yerine bu düşünüşün oluşturacağı duygulanımı vurgulamak gerekmektedir (Ulutaş, 2017:88). Filmin görsel estetiğinde de her rengin ve her imgenin yarattığı bir duygulanım söz konusudur. Genç Gabbeh nehirdeki sarı çiçekleri toplar ve amcasının evlenme zamanı geldiğini söyler. Amcasının elindeki serçe birden sarı kanaryaya dönüşür. Mahmelbaf da filmdeki renklerin anlamını verdiği bir röportajda şöyle açıklamaktadır: "Kültürümüzde mavi daha çok derinliği ve kutsallığı anlatır. Kırmızı bir tür uyarıdır, ancak aynı zamanda aşktır. Sarı ise bilgi ve mutluluktur. Hikâye bana ait olsa da bölgedeki bahtsız, kavuşamayan aşıklar hakkında söylenegelen efsanelerle kimi bağları olabilir" (Colin, 2012:100). Bu kez Gabbeh'in babası amcası evlendikten sonra kendisinin

evlenebileceğini söylemektedir. Gabbeh sabırsız ve üzgündür. Ancak sarı hem hüznü hem mutluluğu yansıtmaktadır. Amcası nihayet aradığı kanarya gibi güzel sesli eş adayını rüyasında gördüğü gibi çeşme başında görür. Eş adayı ona sinirlenirse ne yapacağını sorduğunda hemen şiir ezberleyeceğini söyler ve kız onun söylediği şiirden etkilenerek evlilik teklifini kabul eder. Düğün başladığında oynayan damat, Gabbeh'in babası ve çocuklardır. Kadınların oynamaları sansürden dolayı yasak olduğundan kilimlerinde eğlenceyi motiflerine işlemişlerdir. Görsel 3'te kilimdeki motifte bir kadın ve erkeğin birlikte eğlendiği görülmektedir.

Mahmelbaf İran ve Batı Sineması'nın farklılığının temelinde görsel ve sözlü kültür olduğunu söylemektedir. İslamiyet'in başlangıç yıllarında çizim ve resim geleneği hoş karşılanmadığından kültürlerinde sözlü geleneğin tarihinin daha eski olduğunu söyleyen Mahmelbaf, bu nedenle gelişen sözlü kültür geleneğini filmde şiirsel gerçekçi bir üslupla sunduğunu ifade etmiştir (Ditmars, 1996:13). Filmde amcasının sinirlenince şiir ezberleyeceğini söylemesi, eşinin kanarya gibi güzel sesli olmasını istemesi, Gabbeh'in sevdiği kişinin ona çıkardığı seslerin "*Artık dayanamıyorum, hadi artık var bana?*" anlamını içermesi, Gabbeh'nin sevdiği kişi onu takip etsin diye geçtiği yerlere eşarbını bırakması gibi unsurlar bu noktada yönetmenin bu üslubuna özgü işaret ve söylemlerden bazılarıdır.

Görsel 3. Gabbeh Kilimindeki Motiflerde İşlenen Eğlence

Filmde düğünden sonra kırmızı gelincikler, kırmızı ipliklerin suda yüzüşü ve Gabbeh'in kırmızı gelinciği eline alışı görülmektedir. Kırmızı aşkın sembolü olduğundan hikâyede Gabbeh'in aşkıyla ilgili bir gelişme izleneceği sezilir. Gabbeh gelincik elinde ağlamaktadır çünkü Gabbeh'in babası, kızına amcası evlendikten sonra bu kez annesinin doğum yapmasından sonra evlenebileceğini söylemiştir. Daha sonra farklı bir metafor olarak tavuğun yumurtladığına tanık oluruz. Ardından annesinin doğum yapacağı anlaşılır. Kırmızı iplik sudan çıkarılır. Kilimde görülen motif doğan güneş ve bir çocuktur. Aşkın meyvesi ortaya çıkmış ve çocuk dünyaya gelmiştir. Hem Gabbeh'in annesi Sakine'nin bebeği hem de minik kuzuların anne sütüne ihtiyacı olduğu söylenir ve insan ile hayvan arasında kurulan doğum-anne-yavru ilişkisi ile aslında insanın doğa ile ayrılmaz bir bütün olduğu, hayatın birbirinden farklı renkleriyle güzelliği vurgulanır. Filmde kilim hem anlatıyı destekleyen ve açıklayan bir unsur olarak içerikte ve sahne geçişlerinde kullanılmış, hem de metaforik olarak kadını temsil ederek iç dünyasında yaşadıklarını anlamamızı sağlamıştır. Söz gelimi aşkı anlatmak için kırmızı iplikler ve kilim sahnede yer almış ve Gabbeh'in beyaz temiz bir sayfa açmak isteği de eline aldığı beyaz iplikle anlaşılmıştır.

Bir sonraki sahnede hayat renk demektir repliğinin ardından ölüm ise... diyerek bu kez yönetmen doğanın kanunu olarak yaşam gibi ölümün de varlığını farklı metaforlar kullanarak anlatmıştır. Önce siyah iplik sonra havada uçan siyah kartal, daha sonra kara koyunlar ve en son yünleri kırılınca seslerindeki senkronizenin bozulduğu beyaz koyunlar gösterilir. Gabbeh yine ağlamaktadır. Sebebi sorulduğunda ise "*Çünkü hâlâ beklemek zorundayım. Babam, amcam, annem burada değiller. Görümcemi şehirdeki doktora götürdüler. Ben de çocuklara ve hayvanlara bakıyorum. Koyunlardan biri üşütmüş. Kız kardeşim Şule de ortalıkta yok*" demektedir. Amcası evlenmiş, annesi doğum yapmış şimdi de görümcisini bekleyen Gabbeh evliliğinin hep bir oyalamayla ertelenmesine bundan sonra direniş gösterecektir. Daha sonra kız kardeşi Şule dağlarda bir kuzunun peşine düşerken görülür. Ayağı kayıp düşen Şule'nin ölümü de bebeğin doğum sahnesi gibi gösterilmez. Onun yerine siyah iplikle kadınların kilim dokudukları gösterilir ve Gabbeh'in eline siyah iplik yumağı gelir. Gabbeh "Hepsi benim suçum" diyerek yumağı tıpkı diğer iplikler gibi nehre bırakır. Bu da bize hayatın akışında ölüm acısının da su gibi akıp geçeceğini her şeyin doğanın bir gereği olarak yaşandığını anlatmaktadır. Gabbeh'in gözyaşları akarken yaşlı Gabbeh de ağlamaya başlar. Bu da zaman geçse de sevdikleri aklına gelince kadınların acılarını kolay kolay hafızalarından silmediklerini göstermektedir.

Mevsimler değişmiş kar İran'ın dağlık bölgelerini kaplamıştır. Gabbeh yazmalarından aşkı anlatan kırmızı renk olanı, sevdiği yolunu takip etsin diye karın üzerine koyar. Akşam olunca sevdiği çadırlarına yaklaşmıştır. Kaçması

için bekler. Ancak Gabbeh kaçamayacağını farkındadır. “Gündüz kızlar, gece de erkekler beni göz hapsinde tuttu. Hiç kaçma şansım yoktu. Büyükannemin kilimi bittiği gün, amcam kaçmam gerektiğini söyledi. Bana babamı başka bir tarafa götüreceğini söyledi, böylece beni kaçarken görememiş” diyerek amcasıyla iş birliği yapmaya karar verir. Büyükannesinin kilimi bittiğinde görülen motif tüm ailenin bir arada olduğu bir motiftir. Bu temsil aile büyüklerinin hep aileyi bir arada görme isteği ile ilgilidir. Gabbeh daha sonra kaçmaya cesaret edemediğini söylediğinde yaşlı çiftten erkek karakterin terkinde kız taşıyan atlı motifli halıya elindeki sopayla vurduğu görülmektedir. Yaşlı amca geçmişte verdiği tepkiyi, yaşadığı acıyı günümüz gabbeh’ine vurarak göstermektedir. “Neden beni dinleyip gelmiyorsun? Bana acı çektiriyorsun. Beni sevmiyorsun” diyerek hem kilime vurmaya hem de aralarında haberleştikleri kurt uluması sesini çıkarmaya başlar. Bu da genç Gabbeh ve sevdiğinin günümüzdeki yaşlı çift olduğuna bizi tekrar götürür.

Filmin sonunda Gabbeh kilim dokurken bir yandan da bir koyunun doğum yaptığı görülür. Gabbeh kilim dokurken beyaz iplikle dokumaktadır. Bu da yeni bir temiz sayfa açacağına işaret etmektedir. Ayrıca yeni bir kuzunun doğuşu gibi hayata yeni bir yuva kurma bilinciyle başlayacaktır. Amcası babasını oyalarken kendisi de sevdiğiyle beyaz ata binip kaçacaktır. Bu sırada amcası da aşkın işareti olan kırmızı ipi sarmaktadır. Babası kaçıklarını fark edince peşlerine düşer. Silah sesleri duyulur. Bu sırada kuzu da yaralanmış gibi sendeler. Anlam olarak yeni yuva kurma hayalinin yıkıldığı, aşkların öldüğü gibi bir çağrışım yapılsa da aslında durum farklıdır. Gabbeh bunu şöyle dile getirir: “Babam bizi öldürmemişti. Ama ortalıkta bizi öldürdüğü söylentisini yaymıştı ki kız kardeşlerim de günün birinde bir kurdu ulumasına kanıp evlerini, ocaklarını terk edip gitmesinler. İşte bu yüzden tamı tamına 40 yıldır bizim buralarda hiç kimse çeşme başında şakıyan bir kanarya duymamıştır” Film açılışta toplu aile motifinin yer aldığı kilimin yine nehirde sürüklenmesiyle biter. Gabbeh’nin neden ailesinden koptuğu artık anlaşılabilir olur. Gabbeh kocasına bu kez kilim yıkama görevinde kendisi ayaklarını ağrıyarak diyerek, bir nevi hayatın güllük gülistanlık olmadığı ve kadının da sözünün dinlenmesi gerektiği mesajıyla filmi sona erdirecektir. Filmde iktidar genç aşkların mutluluğuna karışan ataeril otorite biçiminde anlatının bir parçası olarak kendini göstermektedir. Mahmelbaf’ın da belirttiği gibi mutlu bir son olmasa da Gabbeh’te umut tükenmemiştir. Baba aşkları değil, kaçmayı hayal edebilecek olan kız kardeşlerin umutlarını öldürmüştür (Colin, 2012:101). Bu da aşirette mevcut otoritesinin devamlılığı ve ataeril düzeni sürdürme geleneği dolayısıyladır.

Sonuç ve Öneriler

Devrim sonrası Humeyni iktidarında İran Sineması rejimin dışına çıkmayan yapıtlarla sınırlı kalmış ancak bazı yönetmenler ülke dışında daha çok festival odaklı filmlerle adını duyurmayı başarmıştır. Bu dönem bir dizi sıkı sansür tedbirleriyle mücadele vermek zorunda kalan yönetmenler daha çok metafor kullanımıyla bu engelleri aşmaya çalışmıştır. Özellikle kadın oyuncular üzerinde olan yoğun baskılardan bazıları; kadının yakın plan gösterilememesi, erkek oyuncuyla kadın oyuncunun nikahlı olmadan aynı sahnede yer alamaması, kadının tesettürlü ve makyajlı gösterilememesi gibi durumlardır. Seksenli yılların ortalarından itibaren Farabi Sinema Kurumu’nun varlığı, Humeyni’nin kadınların sinemada yer almasına ilişkin fetvası, festivallerden ödül alan filmler ve kadınların da sinemada oyuncu, yönetmen vb. olarak görev alma isteği gibi olumlu gelişmeler kadınların da aktif olarak sinemada yer almasının önünü açmıştır.

Kadınların sinemada yer almaya başlaması, kadın sorunlarının ve erkek gözüyle dile getirilemeyecek olan gerçeklerin aktarımını sağlamıştır. Bu bağlamda 1980’li yılların sonlarına doğru sinemaya giren İranlı kadın yönetmenlerden Rakhsan Bani-Etemad, Tahmineh Milani, Pouran Derakhshandeh, Niki Kerimi, Semira Makhmalbaf ve Ferial Behzad gibi yönetmenlerin 1990’lı yıllardan itibaren popüler eserleriyle adından söz ettirmeye başladığı ifade edilebilir. 1989 yılında senaryo için önceden izin alma zorunluluğunun kaldırılması ve 1997 yılında Muhammed Hatemi’nin cumhurbaşkanı olarak seçilmesi gibi gelişmeler ise sinemanın görece daha özgürleşmesini, estetik duyarlılığı olan sanatsal filmlerin daha fazla görünür olmasını ve kadın yönetmenlerin daha cesur konulara yönelimini sağlamıştır. Ayrıca kadın sinemacıların da yanında olan Hatemi, *Nime-yi Penahan (Saklı Kalan Yarı) (2001)* filmindeki devrim karşıtlığı suçlamasıyla İran Devrim Mahkemesi kararınca tutuklanan ve idama mahkûm olan kadın yönetmen Tahmineh Milani’nin serbest bırakılmasında aktif rol oynamıştır.

Doksanlı yılların başarılı isimlerinden Mohsin Makhmalbaf’ın Gabbeh filmi de çekildiği dönem itibarıyla bazı politik göndermeleri olduğu ve ana kadın karakter Gabbeh’i yakın plan çekimlerde gösterdiği gerekçesiyle İran’da gösterimi yasaklanan filmlerdendir. Şiirsel gerçekçilik tadında metaforik anlamlar yüklü film doğa ve insan birlikteliğini renkler ve kilim motifleri ekseninde işlemektedir. Aynı zamanda belgesel özgü tarzda İran kiliminin dokunmadan önceki aşamalarını, dokunmasını ve bitmiş halini hikâyeye yerleştirerek bize sunması yönüyle de farklı bir yapımdır. Kilim filmde hem kadın karakter Gabbeh’i hem de yaşanan olayları anlatan bir metafor olarak kullanılmıştır. Örneğin kadın karakter Gabbeh’in adı kilim anlamındadır. Sürekli taşıdığı kilim mavidir ve terkinde kız taşıyan adam motifi onun kaçış planını hikâyenin en başından ima etmektedir. Farklı kültürlerde farklı anlamlar ihtiva eden mavi renk İran kültüründe, kutsallığı, derinliği, ümidi, sonsuzluğu ve kavuşmayı sembolize etmektedir. Gabbeh sevdiğine kavuşma ümidi olan kilimi hep yanında taşımaktadır ve sonunda muradına erdiğinde babası tarafından kaçtığı için öldürülmez ve sonsuza dek sevdiğine kavuşur.

Filmde kilime işlenen her motif, Gabbeh'in anlattığı hikayesinin bir parçasıdır. Yönetmenin doğa ve insana dair olanı duygusal eksende yansıtmaya isteğine tercüme olan gabbeh bir metafor olmanın ötesinde hikâyesinin tamamlayıcısı konumundadır. Kadın karakter Gabbeh kendi hikâyesini anlattıkça, dokunan kilim motiflerinde görülenler hikâye hakkında ipuçlarını ve zamansal geçişleri vermektedir. Gabbeh annesinin doğumunu beklerken güneş ve çocuk motifinin işlendiği kilimin görülmesi, kardeşinin kayıp olduğunu söylediğinde siyah iplikle kilimin dokunmaya başlaması ve siyah yumağı eline alışı, âşık olduğu kişiyi anlattığında kırmızı gelinciklerle kırmızı renkli ipliklerin kilim dokuma için hazırlanışı gibi renklerle ve kilim motifleriyle anlatım zenginleştirilmektedir. Ayrıca filmde doğada görülen hayvanlar da metaforik olarak doğum, ölüm, yaşam gibi olguları anlatmakta kullanılmıştır. Söz gelimi siyah kartal ölümü (Gabbeh'in kız kardeşi Şule'nin ölümü), koyundan doğan kuzu yeni bir hayatı (Gabbeh'in kaçıp ayrı bir aile kurma çabasını), tavuğun yumurtlaması doğumu (Gabbeh'in annesinin doğum yapmasını) sembolize etmektedir.

Modern İran Sineması'nın Gabbeh filmi özelinde el dokuma kilim, kadını duygusal hisleri ve yaşadıkları ekseninde renk, renkli iplik ve motiflerle yansıtmış, bunu yaparken de hem anlatımı zenginleştirmiş hem de daha görsel bir ziyafet şeklinde zihinlerde kalmasını sağlamıştır. Kilim farklı bir açıdan aynı zamanda metafor olarak kadın bedeninde canlanmış ve kendindeki her motifin bir anlam yüklü olduğunu bu şekilde izleyiciye aktarmıştır. Sonuç olarak film, el dokuma kilim metaforuyla İran kültürünün ve kadınının ataerkil düzendeki yerini ve kadının kendi iç dünyasını sorgulayıcı ve eleştirel bir bakış açısıyla izleyiciye yansıtmıştır. Kadının temsilinde hakaret ve şiddeti meşrulaştıracak davranış ve söylemler yerine belli metaforların kullanımının tercih edilmesinin daha doğru olacağı, kültürel mirasa özgü unsurların daha özendirici ve derinlikli şekilde işlenmesi için hükümetler ve ilgili kurumların ilgili yapımlar konusunda teşvik verebileceği, kadın sorunlarının ele alınışında baskıcı politikaların kaldırılıp kadınların yönetmen, senarist vb. şekilde daha çok sinemada yer alması gerektiği ayrıca kadın sorunlarının ele alınışında ümit olgusunun ve önerilen örnek yaklaşımların da izleyiciye sunulabileceği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Aktaş, C. (2005). *Şarkın Şiiri İran Sineması*. İstanbul: Kar Yayınları.
- Alıcı, B. (2014). Yeni İran Sineması'nda Çocuk. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*.2(3), ss.118-151.
- Alıcı, B. (2016) Muhsin Mahmelbaf Ekseninde Devrim Sonrası İran Sineması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 33, ss.125-160.
- Bozkurt, G. S. (2007). 11 Eylül Sonrası Amerika İran İlişkileri. *Satranç Tahtasında İran "Nükleer Program" içinde* (Ed.). K. Dağcı, A. Sandıklı (Ed.). (ss.79-98) İstanbul: Tasam Yayınları.
- Candemir T., Candemir T., Sülün E.N., Alkandemir D., (2007). Türk-İran Sinema Afişlerinde Kültürel Yaklaşımlar. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Cilt:1, (10-15 Eylül 2007). (ss.159-179) Ankara, Türkiye.
- Colin, G. D. (2012) Öteki'nin Sinemaları: Ortadoğu ve Orta Asya Sinemalarında Kişisel Bir Yolculuk. M. Jefroudi. (Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çelik, H. Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 27(27). 99-117.
- Demir, S. (2017). Sandık Ve Çeyiz Kültürüne Müzeografik (Müze İşlemleri) Açından Yaklaşmak. *Folklor/Edebiyat* 23(89), 125-138.
- Dilek, K. (2011). *Türkiye Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında İran'ın Orta Asya Politikaları-Rapor-* Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi; Yayın No:07.
- Ditmars, H. (1996). From the Top of the Hill. *Sight and Sound*. pp.10-12
- Güler, H. (2006). *Humeyni Sonrası İran Sineması'nda Kadın*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kanat, F. (2007). İran Sinemasında Kadın: Kadın Temsili ve Kadın Yönetmenler. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Nejad, S. Z. (2010). *The Politics of Iranian Cinema: Film and Society in the Islamic Republic*. London and New York: Routledge.
- Onat, H. (2013). İran İslâm Devrimi ve Şiilik. *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2) (Güz 2013), 223-256
- Oylum, R. ve K. Sivashoğlu (2011). *Ortadoğu Sineması*. İstanbul: Başka Yerler Yayınları.
- Özen, F. ve Arpacı, M. (2018). İran'da Sinema Endüstrisinin Tarihsel Gelişimi: 1979 ve Sonrası. *TRT Akademi*. 3(5). 238-260.

- Pekerman, S. (2012) Film Dilinde Mahrem: Ulusötesi Sinemada Kadın ve Mekân Temsili. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2014). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarısaman, S. (1997) Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Bahtiyari Politikası. *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*. 8, 295-318
- Sözen, M. (2012). İran Yeni Dalga Sinemasında Varoluşsal Temalar ve Yönelimler. *Selçuk İletişim*, 7(3), 218-233
- Ulusal, D. (2018). Modern İran Sineması'nda Ayna Metaforunun Kullanımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11(58). 783-789.
- Ulutaş, S. (2017). *Sinema Estetiği Gerçeklik ve Hakikat*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Yüksel, A. H. (2013). İran Sineması'nda Kadın Temsili ve İffet. Din ve Hayat: *İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 19, 96-99

XVI. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE RUMELİ BÖLGESİ DOĞANCILIK TEŞKİLATI: TD. 325 NUMARALI TAHRİR DEFTERİNE GÖRE

Ferdi GÖKBUĞA¹

Özet

Osmanlı tarihi kaynakları arasında Tahrir Defterlerinin önemli bir yeri vardır. Tahrir Defterleri içerisinde “bâzdâr” genel adıyla anılan avcı kuş yetiştiricileri, Padişahların avlanmaları için saraya avcı kuşu getirirlerdi. Bâzdârlar, avcılıkta kullanılan önemli bir kuş türü olan doğanları yetiştiren ve bu kuşla avlanan kişilerdir. Avcı kuşların terbiyesi ve beslenmesiyle ilgilenen ve bu kuşlarla avlanan kişiler için kullanılan “Doğancı” tabiri, genel bir anlama sahip olup içerisinde çakırcı, şahinci, atmacacı ve doğancı gibi bütün avcı kuşu yetiştiricilerini kapsamaktadır.

Birçok Türk devletinin saraylarında da rağbet gören doğancılık, en mükemmel şeklini Osmanlı Devleti'nde almıştır. Bu dönemde doğancılık, teşkilatça en mükemmel seviyede olup padişahlar ve şehzadelerin yanında devlet adamları, beylerbeyi ve hatta sancak beyleri dahi av ve avcılığa ayrı bir ilgi göstermişlerdir. Ayrıca saraylarında da özel olarak bu işlerle ilgili birimler oluşturmuşlardır. Doğancılar baktıkları kuşların adlarına göre çakırcı, doğancı, şahinci ve atmacacı olarak da isimlendirilmiştir. Doğancıların terkihi, sayısı, yayılımı ve görevlerinin babadan oğula geçme yoluyla sürdürüldüğü konusu hakkında Osmanlı arşivlerinde kayıtlar bulunmaktadır.

Doğancı Teşkilatına dair müstakil tutulmuş tahrir defteri vardır. Bu teşkilatın Rumeli Eyaletine ait idari yapılanmasını gösteren tek defter Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı Hicri 967 (M.1559) tarihli ve TD. 325 numaralıdır. Bu çalışmada doğancı teşkilatı ve bu teşkilatın Rumeli Eyaletine ait idari yapılanması, arşiv kaynaklarından da istifade edilerek ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rumeli Eyaleti, Avcılık Teşkilatı, Doğancılık, Tahrir Defteri.

Falconry Organization of Rumeli Region in the Ottoman Empire in the 16th Century: According to TD. 325 Numbered Tahrir Recording

Abstract

Tahrir Recording have an important place among the Ottoman historical sources. Hunter bird breeders known as “bâzdâr” in Record Books brought hunting birds to the palace for the sultans to hunt. Bâzadars are the people who raise falcons and hunt with them, which is an important bird species used in hunting. The name "Falconer", which is used for people who do the training and feeding of hunting birds and use tem, has a general meaning and includes all hunting bird breeders such as çakırcı, hawker, sparrow hawker and falconers.

Falconry, which was popular in many Turkish states, took its most perfect form in the Ottoman Empire. During this period, the falconry was at its height, and the sultans and princes, statesmen, governors and even the banner lords showed a special interest in hunting and hunting organization and formed relevant units in their palaces. Falconers were also named as çakırcı, hawker, sparrow hawker and falconers, according to the names of the birds they looked after. There are records in the Ottoman archives about the composition, number, and expansion of the falconers and about the fact that their duties are carried out from father to son.

There are detached cadastral record books on Falconry Organization. The only book showing the administrative structure of this organization belonging to Rumeli Province is dated to Hijri 967 (M.1559) and TD. 325. In this study, the falconry organization and its administrative structure of Rumeli Province will be discussed in detail by referring to the archival resources.

Key words: Ottoman Empire, Rumeli Province, Hunting Organization, Falconry, Tahrir Recording

GİRİŞ

Tahrir kelime anlamı olarak yazma, kaydetme ve deftere geçirme demektir. Tahrir defterleri, Osmanlı Devleti'nin tımar sistemini uyguladığı eyaletlerde nüfus ve vergilendirilebilir gelir kaynaklarını tespit etmek için yaptıkları sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade eder. (Öz, 2010, s. 425) Tahrir Defteri'ne tapu tahrir defteri

¹ Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ferdigokbuga@karabuk.edu.tr

veya defter-i hakanî denilmektedir. Bu defterler mufassal ve icmal olmak üzere iki türdür. Mufassal tahrir defterleri daha ayrıntılı olarak tutulmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluş, gelişme ve yükselme dönemlerindeki ekonomik, askerî, idarî, sosyal ve demografik yapısının aydınlatılmasında sancak esasına göre tutulmuştur. Osmanlı Devleti'nin idarî yapısı, ticaret ve sınaî hayatı, tarım ürünleri, hayvancılık, yer altı kaynakları, nüfus ve etnik yapısı ile tüm sosyal ve tarihî eserler hakkında detaylı bilgileri bu defterlerde bulmak mümkündür. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2017, s.82)

Tahrir yeni bir yer fethedildiği veya yeni bir padişahın tahta geçmesi durumunda yapıldığı gibi zamanla genel olarak meydana gelen değişiklikler, vergi gelirlerinin herhangi bir sebeple artmış veya azalmış görünmesi, defter dışında kalan gelirleri deftere eklemek durumlarında da yapılmıştır. (İnalçık, 1987, s.18.) XVI. yüzyılda klasikleşmiş biçimiyle her otuz yılda bir tahrirlerin yapılması gerektiği ifade edilmiş ve tahrir defterleri şu şekilde düzenlenmiştir. Defterin başında genellikle bir mukaddime ve sancak kanunnamesi yer almıştır. Bazı tahrir defterlerinin başında da ayrıntılı fihristler oluşturulmuştur. Bunların ardından merkez kazadan başlayarak sancağı oluşturan kaza ve nahiyeler sıralanmıştır. Bir kazada önce merkez konumundaki şehir veya kasaba yoksa merkez durumundaki bir köy yazılmıştır. Şehir ve kasabaların mahalleleri, bu mahallelerde kayıtlı yetişkin erkeklerin adları ve baba adları ve meslekleri belirtilmiştir. Ardından kazadaki köylere geçilmiş ve köyler bütün olarak yazılabildiği gibi geliri hisselerle ayrılmış, ayrı parçalar şeklinde de kaydedilmiştir. Köyün adı hâsılının nasıl tahsil edildiği belirtilmiş, köydeki yetişkin erkekler baba adları ve konumları ile gösterilmiştir. Gayri Müslimler genellikle hane ayırımına göre yazılırken Müslümanlar tasarruflarındaki toprak miktarını ve medeni durumlarını belirten işaretlerle kaydedilmiştir. (Öz, s. 427)

Tahrir defterleri, bir vergi tespiti olması hasebiyle gayrimüslimler de kayıt altına alınmış, bölgede bulunan müslüman ve gayr-i müslim gruplarının incelenebilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca yer isimleri, cemaat isimleri, idari ve askerî görevliler, alınan vergiler ve miktarları bakımından birçok veriyi de barındırmaktadır. Bunların isimleri, görev yerleri, muafiyet sınırlarını gösterir kayıtlar, genelde Tahrir defterlerin sonuna kaydedilmiştir. Ayrıca bunlar için müstakil defterler de oluşturulmuştur. (Afyoncu, 2014, s.30.) Tahrir defterleri içerisinde “bâzdâr” genel adıyla anılan avcı kuşu yetiştiricileri, Tımarlı Avcılar olarak da anılmış ve doğancı tabiriyle ifade edilmiştir. Bâzdâr, bâz, doğan, şahin, çakır, atmaca, zağanos, sungur, gibi avcı kuşları (alıcı kuşlar) yetiştirenler için kullanılmış genel bir tabirdir. (Pakalın, 1983, s. 182.)

Rumeli Eyaleti'nde doğancıların kaydedildiği avcı kuş yetiştiricilerine ait Hicrî 967 Miladî 1559 tarihli tek müstakil tahrir defteri bulunmaktadır. “Defter-i oldur ki Vilayet-i Rum ilinde olan bâzdâran tahrir olunmak ferman olunmağın ...” (COA, TD. 325, s. 1.) ifadesiyle başlayan ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde COA, TD. 325 numara ile kayıtlı defterde, avcı kuş yetiştiricileri çakırcıyan, şahincıyan, yuvacıyan, kayacıyan, götürücüyan ve görençiciyan gibi ifadelerle kaydedilmişlerdir. Ek'te verilen bâzdârların yoğun olarak buldukları idarî birimleri gösteren harita bu tahrir defterine göre oluşturulmuştur. 325 numaralı tahrir defteri, Osmanlı Arşivi'nde, Rumeli Bölgesi Doğancılık Teşkilatının yapılanmasını gösteren tek müstakil tahrir defteri olması açısından önemlidir. (Özkılınç ve Diğerleri, 2013, s. 16, 38)

Çalışmamıza kaynak teşkil eden tahrir defteri, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde COA. TD. 325 numara ve koduyla kayıtlı bulunmaktadır. Ciltli ve ebrusuz olan defterimiz, 42×15 ebadında olup 90 sayfadır. Tahrir defteri, Hicrî 967 - Miladî 1559 tarihinde tutulmuş ve sayfa numaralandırma usulüyle araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. (COA. TD. 325.)

Osmanlı Devleti'nde Rumeli Bölgesi Doğancılık Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nde avcı kuş yetiştiriciliğinin ya da saraya avcı kuş tedarikçiliğinin 1462 tarihinde Eski Saray'da teşkilat halinde varlığı bilinmektedir. (Kahraman, 1995, s.193.) Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı içerisinde avcılık teşkilatının varlığına delalet eden erken dönemlere ait kayıtları tahrir defterlerinde bulabilmekteyiz. Fatih Sultan Mehmed zamanında tahrir edilmiş olan ve özellikle Paşa (Edirne) Sancağının doğu Makedonya kısımlarını da içeren mufassal tahrir defterindeki bir kayıt, bu teşkilatın yapılanması hakkında bilgiler vermektedir. Belgede tımar sisteminin I. Murad devrinde varlığını açıkça göstermekle birlikte (Altuğ, 2010, s. 55) avcılık kurumunun varlığını da ortaya koymaktadır. Bu kayıt şöyledir: “*Tımarı Mustafa, doğancıbaşı veled-i Musa ağa kim Gazi Hundgar zamanından berü şahinci imiş. Elinde Merhum Mağfur Hundgar beratı vardır*”. Bu kayıtta I. Murad döneminde elinde doğancılık beratı olan kişi şahinci vazifesiyle görevlendirilmiştir. Ayrıca babası da sarayda Doğancıbaşı olarak görev yapmıştır. I. Murad dönemine ait kayıttan ve erken dönem tasvir edilen av minyatürlerinden hareketle avcılık teşkilatı, 14. yüzyıla kadar geriye gitmekte ve bizzat I. Murad'ın saltanatı döneminde taşra teşkilatı içinde Doğancıbaşının bulunduğu göstermektedir. (COA. TD. 3, s.202.)

Avcılık Türk devletleri içerisinde en mükemmel şeklini Osmanlı Devleti'nde almıştır. Av faaliyetlerinin düzenlenmesi devletin kuruluş yıllarına kadar uzanmaktadır. Avcı kuşuyla av yapma usulü erken devir hükümdarlarında göze çarpan bir husustur. Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş yıllarında Orhan Bey'in oğlu Şehzade Süleyman Paşa'nın bir kaz hayvanına doğan salması ve kendisinin de at ile bunu takip ederken kaza

sonucu ölmesi tarihi kaynaklarımızda mevcuttur. Bu durum bize Osmanlı'nın daha ilk zamanlarında avcı kuş avcılığının mevcudiyetini ve gelenek olarak kadimden intikal ettiğini göstermektedir. Aynı şekilde I. Murad, Hünernâme'de bir av sırasında doğanı salarken resmedilmiştir. (Türkmen, 2013, s.21). Osmanlı saray teşkilatında Padişahların av merasimlerini düzenleyen, avcılık teşkilatının yüksek rütbeli devlet görevlileri olan Çakırcıbaşı, Şahincibaşı, Atmacacıbaşı ve Doğanacıbaşılar, erken dönemden itibaren görev yapmışlardır. (Uzunçarşılı, 2014, s. 403)

Osmanlı Devleti'nde ava yüklenen anlam o kadar değerli olmuştur ki, bazı gelenek ve usuller avda icra edilmiştir. Birçok elçi kabulleri padişahın av faaliyetleri esnasında gerçekleşmiştir. Av merasimleri devletin askeri gücünü ve görkemli ihtişamını gösterilebilmesi için bir fırsat kabul edilmiş ve bu nedenle yabancı elçiler de av faaliyetlerine dâhil edilmişlerdir. (Can, 2019, s.337, 339.) Düzenlenen av organizasyonları, hükümdara ülkenin ve halkın vaziyetini görmek, yöneticileri teftiş etmek ve bunun yanında halkın dertlerini dinlemek için vesile olmuştur. (Anafarta,1969, s.11.) Avcılık hükümdarlarının askerî tâlim yerine uyguladıkları bir faaliyet olarak süreksüz avı şeklinde de yapılmıştır. Sürek avları, bir nevi savaşa hazırlık olarak kabul görmüş ve başlıca ordu geleneklerinden sayılmıştır. Bu avlar esnasında hem binlerce zararlı hayvan telef edilmiş hem de bu avlarla eti yenilebilen hayvanlardan halkın ve ordunun iâşesi, bir kısım yiyecek ihtiyacı karşılanmıştır. Bu avlanan av hayvanlarının derilerinden çizme, kürklerinden giysi yapılmıştır. (İnalçık, 2011, s.185.) Ayrıca Osmanlı Devleti'nde av seferlerinin diğer önemli yanlarından birisi de av faaliyetleri sırasında halktan köylülerin gelip padişahın huzurunda Müslümanlığı kabul ederek ihtida etmeleridir. Gayr-i müslim reayanın Müslümanlığa geçme törenleri padişahın av organizasyonlarında icra edilmiştir. (Baer, 2010, s.282.) Avcılık konusunda birçok eser kaleme alınmış, yüksek rütbeli devlet adamlarının birçoğu Emîr-i Şikâr veya Bâzdârlık görevlerinde bulunmuşlardır.

Türklerin askeri ve sosyal hayatında oldukça önemli yeri olan avcı kuşlardan Çakır, Çağrı, Tuğrul, Doğan, Şahin, Atmaca Alakuş, Alpuş, Aksungur, Sungur, Afşin, Çavlı, Karaca, Karakuş, Lâçin, Balaban ve Zağanos gibi avcı kuş isimleri erkek çocuklara ad olarak vermiştir. Bu isimlerle tanınmış birçok Türk hükümdarları ve beyleri bulunmaktadır. Hatta Osmanlı Devleti'nde de erken dönemlerden itibaren avcı kuş isimleri kullanılmış ve günümüze kadar bu isimler varlığını devam ettirmiştir. (Güven, 1992, s. 156.) 15. asrın ilk yarısından itibaren tahrir defterlerinde en sık görülen isim grubunu, bu avcı kuş isimleri oluşturmaktadır. Avcı kuş (alıcı kuş) isimlerini Osmanlılar daha çok devşirme menşeli kimselere takmışlardır. Bu devirde devlet idaresinde ve askerî yapıda pek çok noktada olduğu gibi tımar sistemi içerisinde de sultanın ve beylerin kulları önemli bir yer tutmaktadırlar. Yırtıcı kuş ismi taşıyan kulların isimlerinin yanlarına çoğu zaman kul (gulâm-ı mîr) oldukları kaydedilmiş ya da bu kişilerin meslekleri belirtilmek suretiyle saraydan taşraya çıkmış kullar oldukları bu şekilde belirtilmiştir. (Altuğ, s. 37-38)

Osmanlı padişahları, şehzadeleri ve devlet erkânı genellikle av faaliyetleri içinde olmuş, çeşitli av faaliyetleri tertip etmiş ve avcılıkla meşgul olmuşlardır. Bunların içinde Osmanlı padişahlarından bizzat avcılıkla uğraşanlar ve ava merak duyanlar şunlardır: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa (ö.1357), I. Murad, Yıldırım Bayezid, II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, III. Murad, I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad, I. İbrahim, IV. Mehmed, II. Ahmed ve II. Mustafa'dır. (Güven, s.152.) Bu Osmanlı padişahlarından bazıları ava ayrı bir ilgi göstermişlerdir. Padişah İbrahim'in tahttan indirilmesinin ardından 1648'de 7 yaşında tahta çıkan, en genç Osmanlı padişahı olan ve 39 yıllık saltanatıyla Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra en uzun süre hükümdarlık yapan IV. Mehmed, avcılıktaki maharetinden ve ava olan düşkünlüğünden dolayı "Avcı Mehmed" veya Osmanlı Vakanüvisleri tarafından "Avcı Hünkâr" lakabıyla anılmıştır. (And, 1970, s.17.)

Osmanlı Devleti'nde avcılık, teşkilatça ileri seviyede olup padişahlar ve şehzadelerin yanında devlet adamları, beylerbeyi ve hatta sancak beyleri dahi av ve avcılığa ayrı bir ilgi göstermişler ve saraylarında özel olarak bu işlerle ilgili birimler oluşturmuşlardır. (Çelik, 2002, s.1887.) Türk devletlerinin hemen hepsinde avcılık ile ilgili görevliler (Emir-i Şikâr) merkezde hükümdarın çevresinde bulunurken Osmanlı Devleti'nde bütün ülke sathında yayılmış ve teşkilatlanmıştır. Merkez teşkilatı bölümünde sarayda avcı kuşların bakımı ve eğitimiyle ilgilenen, padişahların ava çıkması halinde sorumlu oldukları kuşlarla ava dâhil olan Çakırcıbaşı, Şahincibaşı, Atmacacıbaşı ve Doğanacıbaşı gibi yüksek rütbeli görevliler yer almıştır. (Işık, 1991, s.114) "Şikâr Halkı", "Şikâr Ağaları", ya da "Av Ağaları" olarak adlandırılan bu görevlilerin amiri Çakırcıbaşı'dır. Padişahın en yakınında bulunma hakkına sahip Rikâb-ı Hümayun ağalarındandır ve Osmanlı devlet protokolünde ön sıralarda bulunmuştur. (Özcan, 2010, s.162)

Osmanlı saray teşkilatına bağlı olarak hem merkezde hem de bunun uzantısı biçiminde taşrada icra edilen doğancılık ülke sathına yayılmış, merkez ve taşra koluyla iki yönlü teşkilatlanmıştır. Taşra doğancılığı diye adlandırılan teşkilat ülke genelinde var olmakla birlikte bazı sancak ve idari merkezlerde daha gelişmiştir. Taşra doğancılığı sarayın avcı kuşu ihtiyacını karşılamak için Rumeli ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde av yapabilen yırtıcı kuşların yaşamlarına müsait olan mahallerde yapılmıştır. (Sarı, 2018, s.303.) Osmanlı İmparatorluğu'nda sarayın avcı kuşu ihtiyacını karşılamak için Rumeli ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde örgütlenmiş ve birbirinden

farklı görev ve sorumlulukları yerine getirmekte olan doğancılar, sıklıkla Balkan Yarımadası'ndaki Balkan Dağları'nın güney ve kuzey yamaçları ile Anadolu'da Karadeniz Bölgesi'nin batısı ve doğusu, Doğu Akdeniz bölgesi ve Güneybatı Anadolu ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin sulak ve ormanlık yerlerinde teşkilatlanmışlardır. Kuşların yaşamasına uygun coğrafi ve çevreyle ilgili şartların etkilediği bu noktalar taşra doğancılarının da dağılımı hakkında genel bir tablonun çıkarılmasına yardımcı olmaktadır. (Işık, s.114).

Osmanlı Devleti'nde Avcılık Teşkilatı arşiv kayıtlarından tespit ettiğimiz kadarıyla Rumeli'de 38, Anadolu'da 31 merkezde, ayrıca Ege adalarında ve Kıbrıs'ta teşkilatlanmıştır. Bu teşkilatlanma, Rumeli ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde av kuşu yetiştirmeye elverişli, avcılığa uygun av alanlarında oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nde avcı kuşların çeşitliliği ve ava uygun coğrafi özellikler, Rumeli'de avcılığın gelişmesinde en önemli etken olmuş, Osmanlı padişahlarının avcılığı bir devlet politikası olarak benimsenmeleri ise bu alanda teşkilatlanmayı sağlamıştır. (Alkan-Gökbuğa, 2015, s.30).

Çalışma konumuz olan Rumeli bölgesinin Doğancılık teşkilatı, 325 numaralı tahrir defterinde geçen idari birimlerin dışında çeşitli livalarda da arşiv kayıtlarından doğancılar tespit edilmiştir. Rumeli'nin muhtelif yerlerindeki doğancıların kayıtlarının tutulduğu belge ve defterler, Bulgaristan Arşivi Oryantal Arşiv ve Defter Koleksiyonunda, Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM) Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde çeşitli fonlarda mevcuttur. Yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Arşivinde bulunan H. 976 (M.1564/1565) tarihli Rumeli Bölgesi Avcı Kuş Yetiştiricilerinin Bölgesel Dağılımını gösteren "Defter-i Bâzdârân-ı Vilayet-i Rumeli ve Anadolu ve Gayruhü", nr. 0.60 numaralı defter mevcuttur. Bu belge ve defterlerde kayıtlı doğancılar Müslüman (müselleman) ve Hıristiyan (gebran) olarak kaydedilmiştir. (Alkan-Gökbuğa, s.29.)

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde 325 numaralı tahrir defterinde kayıtlı Rumeli'deki doğancıardan çakırcı olan avcı kuş yetiştiricileri, toplam 19 idari merkezde ve 212 köyde bulunmaktadır. Bu 212 köyde ise toplam yetiştirici sayısı 969 kişiden ibarettir. Çakırcılık vazifesiyle görevli olanların sayısı ise 532 olarak kaydedilmiştir. Bunlar hem gayr-i müslimlerden hem de Müslümanlardan seçilerek bu vazifeyi yerine getirmişlerdir. 344'ü müselleman nefer, 188'i ise gebran neferdir. Müslümanların sayısı gayr-i müslimlere göre çok daha fazladır. (COA. TD. 325, s.1) Reisü'l-küttap Avni Ömer Efendi'nin Sultan IV. Murad'a takdim ettiği -Kanûn-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hakanî- isimli eserinde "*her nahiyeye bir doğancıbaşı tayin olunmuştur ki*" (Avni Ömer Efendi, 1951, s.395.) ifadesi bulunmakla beraber, arşiv vesikalarında ve 325 numaralı tahrir defterinde doğancıbaşıların belli bölgelere tayin edildikleri görülmüştür. Avcılık teşkilatının yayıldığı idari merkezlerdeki teşkilat görevlileri azımsanmayacak sayıdadır. (Özcan, 1994, s.488).

325 numaralı tahrir defterinde Yuvacı, Görenççi, Sayyad olarak vazifeli görünen doğancılar, Aydos, Çernovi, Filibe, Hezargrad, Hırsova, İvraca, Lofça, Niğbolu, Prevadi, Rahova, Rusikasrı, Samakov, Silistre, Sofya, Şumnu, Tatarbazarı, Tekfurgölü, Tırnova ve Varna'da olmak üzere 19 kazada yoğunlukta bulunmuşlardır. (COA. TD. 325, s.1) Bu merkezlerin Rumeli'de belirli bölgelerde yapılandıkları görülmektedir. Doğancılar, Balkan Yarımadası'nda Balkan Dağları'nın güney ve kuzey yamaçlarında sulak, ormanlık alanlarda avcı kuş yetiştirmeye elverişli alanlarında yapılanmışlardır. Çalışmanın sonunda bu tahrir defterine göre hazırlanmış ve Rumeli doğancılık teşkilatının idari birimlerini gösteren harita ekte sunulmuştur.

Avcı kuş yetiştiricilerinin saraya göndermekle yükümlü olduğu avcı kuşları teslim etmeyenler için ödenen *mürde bahaları ve cizye ve ispenç ve adet-i ağnam ve gayrihim* diye ifade edilen diğer vergilerle birlikte toplam 29923 akçe vergi olarak tayin edildiği defterden anlaşılmaktadır. Mahsulat-ı mezkûrin ber mürde baha olarak 12 824 akçe, adet-i ağnam 7 577 akçe ve cizye, ispenç olarak ödedikleri ise 6 150 akçe olarak deftere kaydedilmiştir. Ayrıca defterin açıklama bölümünde ise bu vergilerin tahsil edilip saraya ulaştığına ve hazinenin hesabına aktarıldığını ifade eden "*resid*" işareti ya da belgesi ile de kayıt düşülmüştür. (COA. TD. 325, s.1)

325 Numaralı Tahrir Defterinde Kayıtlı Rumeli'deki Doğancı Teşkilatının İdari Merkezleri

İdari Merkez	Köy Sayısı	Nefer	Hizmet Sınıfı
AYDOS	6	27	-
ÇERNOVİ	2	6	Yuvacı
FİLİBE	24	161	Yuvacı
HEZARGRAD	6	22	Yuvacı/ Görenççi
HIRSOVA	18	53	-
İVRACA	6	78	-
LOFÇA	8	27	Yuvacı
NİĞBOLU	2	7	Yuvacı
PREVADİ	23	60	-
RAHOVA	5	21	Yuvacı/ Sayyad

RUSİKASRI	4	23	Görenççi
SAMAKOV	7	41	Yuvacı/ Görenççi
SİLİSTRE	25	196	Yuvacı/ Görenççi/ Sayyad
SOFYA	2	2	-
ŞUMNU	9	18	Görenççi/ Sayyad
TATARBAZARI	15	26	Yuvacı/ Görenççi
TEKFURGÖLÜ	17	90	-
TIRNOVA	16	37	Yuvacı/ Görenççi
VARNA	17	74	-
TOPLAM	212	969	

TD. 325 numaralı tahrir defteri haricinde arşiv kayıtlarından tespit edilen doğancılarn örgütlendiği yerlerle birlikte Rumeli'deki Avcılık teşkilatının 38 idari merkezde olduğu görülmüştür. Avcılık teşkilatının örgütlendiği bu idari merkezler şunlardır: Niğbolu, Vidin, Silistre, Filibe, Tatarpazarı, Sofya, Samakov, İzladı, İvraca, Lofça, Tırnova, Hezargrad, Şumnu, Tekfurgölü, Hırsova, Pravadi, Aydos, Ruskası, Temeşvar, İskodra, Priştine, Rahova, Lofça, Delvine, İlbasan, Manastır, Gümölcine, Vize, Kırklareli, Semendire, Yanya, Tırhala, Ohri, Varna, Çirmen, Edirne, Temeşvar ve Köstence'dir. (Alkan-Gökbuğa, s.31)

Doğancılık teşkilatına müslim ve gayr-i müslim kişilerden de görevliler alınmıştır. Doğancılar, saraya avcı kuş tedarikçiliğinin yanında dağlarda kaya diplerindeki yuvalara çıkarak, yavru kuşları toplayıp av için yetiştirirler, kuşların terbiye ve beslenmesiyle ilgilenmişlerdir. (Yıldız, 1986, s.10.) Padişahların avlanmaları için yılın belli zamanlarında eğitilen kuşlar, taşra doğancıbaşısının kontrolünde taşra doğancısı ile birlikte üleş zamanı denilen dönemde İstanbul'a götürülmüştür. Kuş yavruları şikâr ağalarının idaresinde olan çakırcı, şahinci, atmacacı ve doğancı dairelerine teslim etmişlerdir. Böylece taşra doğancısı o seneye ait vazifelerini de tamamlanmış olurdu. Avcı kuşu yetiştiricileri, görevlerini devam ettirebilmeleri için de ellerinde padişah tarafından verilmiş "doğancı berati" bulunması gerekmektedir. Bu görevlilerden müslüman olanlar çiftlik, gayr-i müslim olanlar ise baştına denilen mülk topraklarını ekip biçmekle geçimlerini sağlamışlardır. (Uzunçarşılı, s. 404.)

Avcılık teşkilatına halktan doğancı alınmamış, görev genellikle babadan oğula geçmesinin yanında diğer intikal şekilleri ise, erkek çocuğun veya birden fazla erkek evladın bulunması ve bunlarında hizmete gönüllü olmamaları halinde, yetiştiricinin yakın akrabasından veya çevresinden başlayarak tayinleri yapılmıştır. Tayin için önce akrabasından, yetiştiricilikte usta olan bir kişi seçilir, eğer akrabası olan şahıslarda da uygun kimse bulunamaz ise bu takdirde boşalan hizmete o mahalde olan, yine avcı kuşu yetiştiriciliğinde "ehl-i üstâd" bir kimse tayin edilmiştir. (Işık, s.113-114.) Avcı kuşların yakalanması, yavrularının büyütülmesi, av için terbiyelerinin belli bir ihtisas ve eğitimin neticesinde kazanılması, yetiştiricilerin mesleklerinde usta kişilerden seçilmesi mecburiyetini getirmiştir. Böylece halktan kimselerin doğancılık vazifesine girmesi önlenmek istenmiştir. Bu uygulama kati olup, devletin doğancılık sınıfına sonradan çeşitli sebeplerle dâhil olmak isteyenlere karşı tedbirler almış ve yaptırımlar uygulamıştır. Doğancı ailesinden gelmediği halde doğancılar sınıfına dâhil olduğu tespit edilen kimseler vazifeden uzaklaştırılmış ve muafiyet aldıkları yıllara dair vergiler de kendilerinden tahsil edilmiştir. Bir kimsenin doğancı ailesinden gelmediği halde bu sınıfa dâhil edilmesi mümkün olsa da buna dair örnekler son derece azdır. (Sarı, s.305.)

Osmanlı Devleti'nde askerî hizmetleri ifa eden görevlilerle birlikte, sosyal bir takım işleri yerine getiren vazifeli kişilere de tımarlar tahsis etmiştir. Hizmet tımarı olarak adlandırılan bu grup içinde Padişah'ın avcı kuşlarının yetiştirilmesi hizmetini yerine getiren Doğancı, Şahinci, Çakırcı gibi görevlilerin bir kısmı (bunların cümlesine Hassa Kuşbazları denilmiştir) ile hassa ahırlarında istihdam olunan görevlilerin tımarları vardır. Bunların tımarları arpalık hükmünde olup, sadece bu göreve aittir yani parçalanamaz, başka bir göreve veya görevliye tevcih edilemezlerdi. (Sertoğlu, 1995, s.60, 72.) Avcı kuşu yetiştiricilerine, Padişahların avlanmaları için saraya avcı kuşu getirmeleri karşılığında Bâzdâr tımarları tevcih edilmiştir. Hizmet tımarları içerisinde yer alan Bâzdâr tımarlarının tevcih sebepleri, genellikle "yarar/ehil/mahir ve emekdâr olmak", "yarar doğancılık" ya da "kadimden doğancı oğlu doğancı olmak" gibi sebeplerden oluşmaktadır. (Barkan, 2001, s. 296.) Bir memleketin ilk tahririnde bir arazi avcı kuşu yetiştiricisi tımarı kaydedilmişse, o arazi sonradan herhangi bir sebeple şekil değiştirse bile, ilk durumu asla değişmemiştir. Sonraki tahrirlerde toprağın doğancı tımarı olduğunun anlaşılmasıyla, aradan uzun zaman geçmiş olsa bile yine ilk şekliyle deftere geçirilmiştir. (COA, TD. 325, v.11.)

Doğancılık vazifesini yerine getiren avcılık teşkilatı mensuplarına birtakım imtiyazlar tanınmış ve bazı vergiden muaf tutulmuşlardır. Bu muafiyetin bütün avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeyi kapsadığı kanunnamede açıklanmıştır. 1569 yılında II. Selim devrinde çıkarılan Silistre Kânunnâmesi'nde Doğancılar tanınan muafiyetler, harâc, ispenç, koyun, kovan resimlerinden başka ulaktan, suhradan, cerehordan, sürgünden, sekbandan, hisar yapımından ve bütünüyle avâriz-i divâniyyeden ve tekâlif-i sultaniyyeden muâf ve müsellemler olmak şeklinde

sıralanmıştır. (Barkan, s. 277-278.) 325 numaralı defterde Rumeli’de taşrada doğancılık vazifesiyle görevli bulunanların muafiyetleri hakkında da bilgi bulmak mümkündür. Yuvacılar sınıfında hizmetini yapan kişiler *sâl be sâl* (her yıl) ikişer sağ yavru doğan verip muafiyetlerini devam ettirirlermiş. Bu hizmetlerine karşılık haraç, ispençe ve avarız-ı divâniyye vergilerinden muafiyetleri devam etmiştir. (COA, TD. 325, s. 23.)

Avcılık teşkilatı içerisinde Rumeli bölgesi doğancılarının en önemli görevleri buldukları yerlerde yaşayan avcı kuş yuvalarının muhafazasını sağlamak olmuştur. Her avcı kuş yuvası için genel olarak iki ilâ beş doğancı vazifelendirilmiştir. Avcı kuş yetiştiricileri öncelikle görevlendirildikleri bölgede bulunan kuş yuvalarını dış müdahalelere karşı korumuş, kimseyi yuvaya yaklaştırmamıştır. Yaptıkları gözetleme işine istinaden didebân yuvacıyan gibi isimlerle anılan bu görevliler, doğancı zümresi dışında bir kişinin yuvadan yavru yahut yumurta almasına mani olmuşlardır. Aksi durumda derhâl doğancıbaşının bölgede bulunan adamına vaziyeti iletmışlerdir. Avcı kuşların yuvalarını bozan, doğan çalan ve doğan telef edenlerden, her esiri (uçabilen) doğan için beş yüz akçe ceza alınmıştır. Yine avcı kuş yuvaları görevliler tarafından korunmuş ve yuvalarının bulunduğu yerlerde ağaç kesmek, tüfek atmak, ateş yakmak, koyun otlatmak, tuzak kurmak, güvercin uçurmak ve doğan tutmak yasaklanmıştır. Bu yasağı dinlemeyip aksine iş görenlerden, Doğancıbaşı marifetiyle 500 akçe ceza alınmıştır. (Su, 1937, s.130.)

Rumeli’deki avcı kuş yetiştiricilerinden olan çakırcı, şahinci, doğancı ve atmacacıların her sene saraya göndermekle mükellef oldukları kuşları her hangi bir sebeple vermezler ise, muafiyetleri ve timarlarının, ellerinde kalması için “*mürde baha*” adında bir vergiyi ödemek mecburiyetinde olmuşlardır. Mürde baha, muafiyetlerin devamı için tahsil edilen avcı kuşu yetiştiricisi zümresine mahsus bir vergidir. Her küme ve kayabaşına olmak üzere hesaplanan mürde bahanın tahsili sonrasında Çakırcıbaşı tarafından düzenlenen “*eda-i hizmet*” tezkereleri yenilenmiştir. (COA, TD. 325, s. 54, 62, 76, 79.) Bölgeler arasında ve yetiştiricinin müslüman veya gayr-i müslim olmasına göre bu vergi de değişiklik olmuştur. Ayrıca geçen zaman içinde de verginin miktarında artış görülmüştür. Tespit edilebilen en düşük mürde baha miktarı, XVI. asrın ortalarında, Müslümanlardan 100 akçe, zimmîlerden 135 akçedir. Bu verginin daha sonraki yıllarda arttığı Müslümanlardan 150 akçe, zimmîlerden ise 300 akçeye kadar alındığı olmuştur. (Su, s.127.) 325 numaralı defterde geçen mürde baha ile birlikte zikredilen bir başka vergi çeşidi de “*doğan baha*”dır. Bu vergi yetiştiriciden kuş talep edilmediği senelerde tahsil edilmiştir. Bu vergide esas o sene teslim edilmesi gereken kuş adetidir. Doğancılardan avcı kuş talep olunmadığı zamanda her yuvaya kayıtlı her bir doğancı için müslüman veya zimmî ayırımı olmaksızın, aynı miktarda otuzar akçe doğan baha vergisi alınmıştır. (COA, TD. 325, s. 26.)

Taşradaki doğancıların tayin ve azilleri bağlı buldukları ocağın ağası tarafından yapılmıştır. Anadolu ve Rumeli’nin uygun yerlerine dağılmış olan bu doğancılar, öncelikle kendi amirleri olan bir kuşçuya tabi’ olmuştur. Başka bir deyişle şahinci o bölgenin şahincibaşısına, diğerleri de aynı şekilde kendi amirine, onlarda taşra doğancıbaşısına ve bunlarda merkezdeki Şikâr Ağalarına bağlı olmuşlardır. Bunların tamamının amiri ise merkezdeki Çakırcıbaşı’dır. Bu silsile aynı zamanda bu kurumun taşra teşkilatı yapılanmasını da göstermektedir. (Türkmen, s.26-27.)

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde 16. Yüzyılda avcılık teşkilatı, imparatorluğun birçok bölgesinin muhtelif yerlerinde avcı kuşu yetiştirmeye elverişli, avcılığa uygun av alanlarında örgütlenmiştir. TD 325 numaralı tahrir defterinden yaptığımız araştırma sonucunda elverişli coğrafi etkenler ile doğal çevreyle ilgili şartların belirlediği idari yapılanmalar, avcılık teşkilatının Rumeli bölgesinde yoğunlaştığını göstermektedir. Osmanlı ülkesinin genelinde rastlanmakla birlikte doğancılar, sıklıkla Balkan Yarımadası’ndaki Balkan Dağları’nın güney ve kuzey yamaçları ile yırtıcı kuş yuvalarının fazlaca bulunduğu ormanlık ve kayalık sahalarda bulunmuşlardır. Coğrafi özellikleri bakımından doğancılaşa uygun olan Balkanlar, hem merkez doğancı teşkilatının hem de ahaliden vazifelendirilen taşra doğancılarının fazlaca bulunduğu yerlerden olmuştur.

Çalışmamızda XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde 325 numaralı tahrir defterinde kayıtlı Rumeli’deki doğancılarından çakırcı olan avcı kuş yetiştiricilerinin, toplam 19 idari merkezde ve 212 köyde bulunduğu tespit edilmiştir. Doğancılar vazifesiyle görevli avcı kuş yetiştiricilerinin hem Müslümanlardan hem de gayr-i müslimlerden olduğu görülmektedir. Yine Doğancılar vazifesiyle görevli Müslümanların sayısı gayr-i müslimlere göre daha fazla olduğu müşahade edilmiştir. Defterde yuvacı, görençi, sayyad olarak vazifeli görünen Rumeli doğancıları, Aydos, Çernovi, Filibe, Hezargrad, Hırsova, İvraca, Lofça, Niğbolu, Prevadi, Rahova, Rusikası, Samakov, Silistre, Sofya, Şumnu, Tatarbazarı, Tekfurgölü, Tırnova ve Varna’da olmak üzere 19 idari merkezde yoğunlukta bulunmuşlardır.

Doğancılar, Osmanlıdan günümüze hala isim olarak varlığını sürdürmektedir. Avcı kuşlara ve onların yetiştiricileri olan doğancılar, çakırcılara, atmacılara ve şahincilere Anadolu ve özellikle Rumeli yakasında bu avcı kuşların adı altında pek çok yerleşim yeri, köy, çiftlik ve mahallenin isim olarak varlığını sürdürmesi, Avcılık Teşkilatının Osmanlı topraklarında ne kadar yaygın ve yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

COA. TD. (Tahrir Defteri), 3.

COA. TD. (Tahrir Defteri), 325.

Araştırma ve Tetkik Eserler

AFYONCU, E. (2014), Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmire (XVI.-XVIII. Yüzyıllar), TTK Yayını Ankara.

ALKAN, M. - GÖKBÜĞA, F. (2015), “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Av Teşkilatı’nın Silistre Sancağındaki Yapılanması”, Gazi Akademik Bakış, Sayı. 17, Ankara, s.23-39.

ALTUĞ, U. (2010), “II. Murad Dönemine Ait Tahrir Defterlerinin Yayına Hazırlanması ve Bu Malzemeye Göre Tımar Sistemi, Demografi, Yerleşme Ve Topoğrafya Üzerinde Araştırmalar”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ANAFARTA, N. (1969), Hünername Minyatürleri ve Sanatçıları, İstanbul.

AND, M. (1970), “XVI. Yüzyılda Av ve Avcılık”, Hayat Tarih Mecmuası, Yıl. 5, Sayı. 12, s. 17-21.

BAER, M. D. (2010), IV. Mehmed Döneminde Osmanlı Avrupası’nda İhtida ve Fetih, FETHİ, A. (Yay. Haz.), Hil Yayınları, İstanbul.

BARKAN, Ö. L. (2001), XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mâli Esasları”, İstanbul.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, (2017), TÜRE, İ.- KAYNAR, S. (Yay. Haz.), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

CAN, M. (2019), Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti’nde Yabancı Elçiler), Gazi Kitabevi, Ankara.

ÇELİK, Ş. (2002), “Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne’nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı)”, XIII. Türk Tarihi Kongresi, 4-8 Kasım 1999, Cilt. III, 3. Kısım, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.1887-1903.

GÜVEN, Ö. (1992), Türklerde Spor Kültürü, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

İŞİK, A. (1991). “Avcı”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. IV, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.113-115.

İNALCIK, H. (1987), Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid, Ankara.

İNALCIK, H. (2011), Has-Bağçede ‘Ayş u Tarab: Nedimler, Şâirler, Mutribler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

KAHRAMAN, A. (1995), Osmanlı Devleti’nde Spor, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÖZ, M. (2010). “Tahrir”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. XXXIX, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.425-429.

Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514-1550), (2013), ÖZKILINÇ, A. vd., (Yay. Haz.). Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ÖZCAN, A. (1994). “Doğancı”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. IX, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.487-489.

ÖZCAN, A. (2010). “Şikâr Ağaları”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. XXXIX, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.161-162.

PAKALIN, M. Z. (1983). “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”, Cilt. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

SARI, A. (2018), XVI. Yüzyılda Osmanlı’da Taşra Doğancılığı: Kocaeli Sancağı Örneği”, Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi - Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri, Kocaeli, s. 303-309.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak Tasarruf Sistemi’nin Hukukî ve Mâli Müeyyede ve Mükellefiyetleri, (1992), SERTOĞLU, M. (Yay. Haz.), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

SU, K. (1937), XVII ve XVIII’inci Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı, Balıkesir Halkevi Yayınları, Balıkesir.

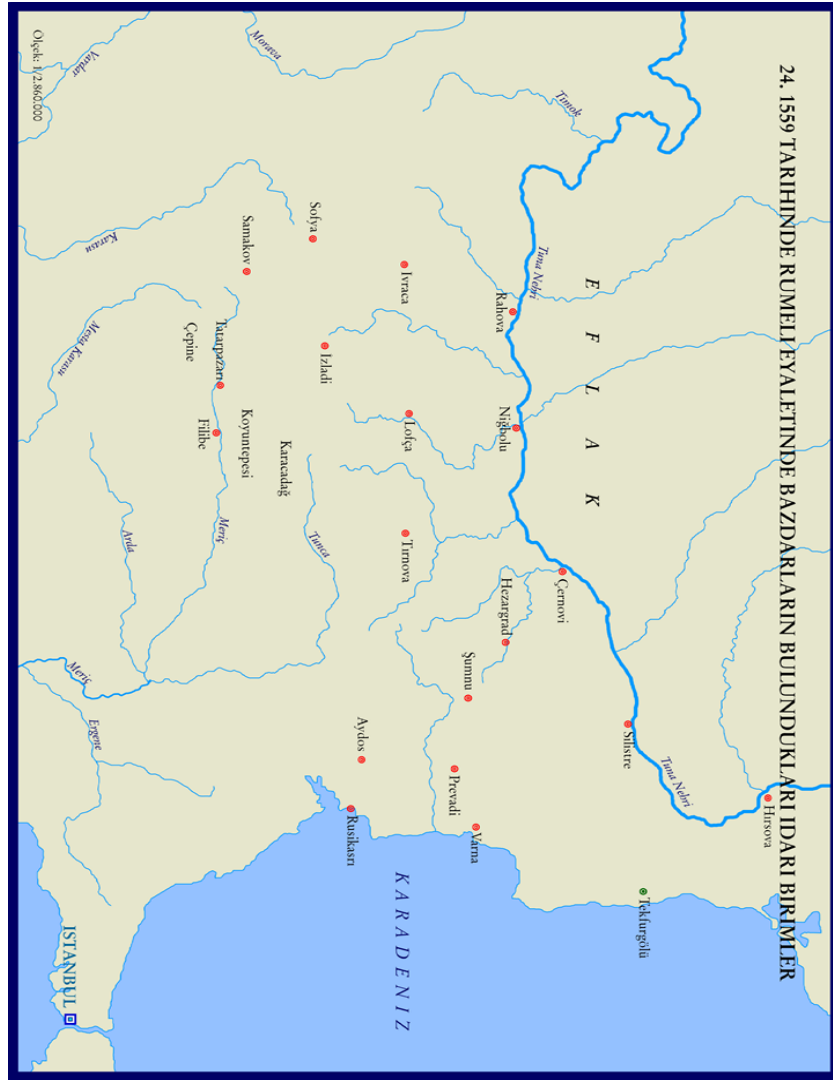
TÜRKMEN, M. N. (2013), Osmanlı’da Av Kültürü, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1951), Avni Ömer Efendi, Kânûn-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hâkanî, Belleten, XV/59 Ankara, s. 381-399.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (2014), Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

YILDIZ, H. (1986), "Osmanlılarda Avcılık Düzeni", Av dergisi, Sayı. 17/1, Ankara, s.8-14.

Ek: 1559 Tarihinde Rumeli Eyaletinde Bâzdârların Buldukları İdarî Birimleri Gösteren Harita

Kaynak: (Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514-1550), s.900.)

KÜLTÜR VARLIKLARININ TANITIMI: DENİZLİ İLİ İÇİN TURİZM ROTASI ÖNERİSİ

Hicran Hamm HALAÇ¹

Merve GÜLŞEN²

Özet

Turizm, ülke ekonomisine katkısı olan aynı zamanda toplumlar arasında iletişimi ve kültürel etkileşimi sağlayan bir sektördür. Kent kalkınması açısından turizmin önemi çok fazladır. Bu sebeple her ilin turizm potansiyeli belirlenmeli ve il turizmine katkısı sağlanmalıdır. Bu çalışmada Denizli İlinin mevcut turizm potansiyeli için bir rota oluşturulup, bu rotanın il ve ilçe turizmine katkı sağlaması hedeflenmiştir. Turizm acenteleri incelenmiş ve turistlerin Denizli’de gezdikleri ve gezmedikleri yerler tespit edilmiştir. Çalışmada Denizli ilinin tüm ilçelerinin turizm potansiyeli olan yapılar ve doğal güzellikler iki ana gruba ayrılarak incelenmiştir. Bu gruplar kültür turizmi ve ekoturizm olarak adlandırılmıştır. Denizli ilçelerinde turizm potansiyeli olan yapı ve doğal güzellikler incelenmiş, ilçe envanterleri oluşturulmuştur. Bu envanterler kapsamında rota için önemli olanlar seçilmiştir. Seçilen yapı ve doğal güzellikler ilçe haritalarında kültür turizmi ve ekoturizm olarak birlikte işaretlenmiştir. Sonuç olarak ilçelerden gelen verilerle Denizli ili için kültür turizmi ve ekoturizm olarak iki ana rota oluşturulmuş. Ve iki turizm rotasının iç içe geçtiği bir rota gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Rotası, Ekoturizm, Kültür Turizmi

Introduction Of Cultural Assets: Tourism Route Proposal For Denizli Province

Abstract

Tourism is a sector that contributes to the economy of the country and provides communication and cultural interaction between societies. Tourism is very important for urban development. Therefore, every city’s tourism potential must be designated and contributes to urban tourism.

In this study, a route has been created for the existing tourism potential of Denizli and it is aimed that this route will contribute to provincial and district tourism. Tourism agencies were examined and the places where tourists visited and not visited in Denizli were determined. Study, the tourism potentials and natural beauties of all districts of Denizli were divided into two main groups. These groups are named as cultural tourism and ecotourism. In the districts of Denizli, buildings and natural beauties with tourism potential were examined and district inventories were created. Within these inventories, the most important ones for the route were selected. The selected buildings and natural beauties are processed together as cultural tourism and ecotourism in the district maps. As a result, two main routes have been established for Denizli as cultural tourism and ecotourism. And a route is shown where two tourism routes are intertwined.

Key Words: Cultural Route, Ecotourism, Culture Tourism

Giriş

İnsanlar, eğitim seviyesinin gelişmesi, yaşam kalitesi ve ulaşım imkânlarının artması, iletişim- haberleşmedeki gelişmeler, boş zamanlarını değerlendirme için farklı kültürleri tanıma arzusu, yoğun iş hayatının getirdiği stres gibi etkenlerle seyahate etme ve farklı yerlerde dinlenme isteğine yönelmişlerdir. Bu istek turizmin doğmasına neden olmuştur (Özdemir ve Kervankıran,2012, s.124).

Tarihi, kültürel ve doğal güzelliklere sahip ülkemizde iç ve dış turizme talep giderek artmaktadır ve seyahat için ayrılan sürenin verimli geçirilebilmesi için önceden gezilecek yerlerin planlanması zorunlu hale gelmiştir.

Çalışma alanı olan Denizli ili ve 21 ilçesinde bulunan önemli kültürel ve doğal güzellikleri haritalarda işaretlenmiş farklı turizm faaliyetleri için bu işaretlemelerden rota önerileri oluşturulmuştur. Çalışmadaki gezi noktaları antik kentler, sivil mimari, dini mimari ve endüstriyel yapılar olarak kültür turizmi olarak ayrılmış; göller, şelaleler, mağaralar, park ve mesirelikler, kanyonlar eko turizm olarak iki ana grup olarak ayrılmıştır.

¹ Doç. Dr. Eskişehir Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi/Mimarlık Bölümü/Restorasyon Anabilim Dalı, Eskişehir, hhhhalac@anadolu.edu.tr

² Doktora öğrencisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi/Mimarlık Bölümü, Eskişehir,mervegulsen03@gmail.com

Turizm Rotası

Turizm, ülkeye para girişi ve istihdam olanağı sağlaması yönünden ulusal ekonomiye katkısı olan, ülkeler arası kültürel etkileşim ve toplumsal iletişimi sağlayan bütünleştirici bir sektördür (Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2012, s. 5).

Bir turizm rotası; Üzerinde kültürel ve doğal miras öğeleri taşıyan bölgesel ya da ulusal ölçekli olabilen koruma, kalkınma ve turizmin geliştirilmesi gibi amaçlarla geçmişte ya da bugün oluşturulan seyahat güzergâhları olarak tanımlanabilir (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı, 2015, s.12).

Turizm rotaları üzerinde ortaklaşan en temel bileşenler, somut ve somut olmayan kültürel miras öğeleri ile doğal oluşumlar başlıklarında özetlenebilir. Daha detaylı bakıldığında ise, kültür rotasının ana temasına, işlevine ve kapsamına bağlı olarak çeşitlenen bileşenleri sıralanabilir.

Çalışmada Denizli de bulunan kültür varlıkları kapsamı bakımından Ekoturizm ve Kültür Turizmi olarak ayrılmıştır. Ekoturizm başlığı altında göl- nehir-şelale, park-mesire-yayla ve mağaralar bulunmaktadır. Kültür turizmi başlığı altında sivil mimari, dini mimari, antik kentler ve endüstriyel yapılar bulunmaktadır.

Ekoturizm	-Göller, Nehirler, Şelaleler		Kültür Turizmi	-Sivil Mimari	
	-Mağaralar			- Dini Mimari	
	- Park, mesirelik, yayla			- Antik Kentler	
				-Endüstriyel Yapılar	

Denizli

Denizli şehri bugünkü şehir merkezinin 6 km kuzeyinde Eskihisar köyü civarında kurulmuştur. Bu şehir Suriye Kralı 2. Antiochus Theos tarafından karısının adına itafen kurulmuş ve adına Laodicia denilmiştir. Türkler Denizli'ye geldikten sonra şehir merkezinde suyu bol olduğu için bugünkü Kaleiçi mevkiine gelmişlerdir. (Dağdeviren, 2003). Denizli birçok tarihi kaynakta farklı isimlerle de anılmaktadır. Selçuklu kayıtlarında Denizli için 'Ladik', İbni Batuta'nın Seyahatnamesinde 'Tonguzlu' Timurlenk'in Zafername'sinde 'Tenguzlug ve Tonguzluk gibi isimlere rastlanmaktadır (İl kültür turizm, tarihçe, 2014).

Denizli il sınırları içinde Beycesultan ve Ekşihöyük gibi tarihsel olarak eskiye uzanan ve Hierapolis, Laodikeia, Tripolis ve Tabea gibi güncel olarak arkeolojik çalışmaların devam ettiği onlarca antik kent ve höyük bulunmaktadır. Denizli birçok kültürel katmana sahip bir bölgedir. Ayrıca mermer ocakları, termal su kaynakları gibi önemli doğal kaynaklarına ve birçok göl, nehir, ova ve mağara gibi doğal güzelliklere sahiptir. Denizli'nin içinde olduğu Çürüksu vadisinde, çevreleyen dağlar ve içinde barındırdığı endemik türlerle önemli bir potansiyel mevcuttur. Denizli mevki olarak kavşak noktasında bulunmaktadır. Geçmişte İpekyolu güzergâhında yer alan şehir günümüzde Ankara-Antalya-İzmir bağlantı merkezinde yer alır (Uçman Altınışık,2017,s.9).

Denizli İlçelerinde Bulunan Kültür Varlıkları

Acıpayam ilçesinde on üçü 1. derece üç tanesi 3. derece ve beş tanesi 1. ve 3. derece olmak üzere yirmi bir tane arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. On üç adet anıt ve sivil mimarlık örneği de bulunmaktadır.

Babadağ ilçesinde iki tane 1. derece ve bir tane 3. derece arkeolojik sit alanı mevcuttur. İlçede sekiz tane sivil mimarlık, yedi tane dini mimarlık, dört eski mezarlık ve dört anıt ağaç bulunmaktadır.

Baklan ilçesinde dört tane 1. derece arkeolojik sit alanı bir tanede 1.ve 3. derece arkeolojik sit alanı olarak beş tane arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Ayrıca bir sivil mimarlık örneği iki dini mimarlık örneği vardır.

Bekilli ilçesinde bir tane 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı bulunmaktadır.

Beyazağ ilçesinde bir tane 1. derece arkeolojik sit alanı ve bir dini mimarlık örneği bulunmaktadır.

Bozkurt ilçesinde bir tane 1. derece ve bir tane 3. derece olmak üzere iki arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. İlçede bir sivil mimarlık yapısı, iki dini yapı, iki endüstri yapısı ve bir tane eski mezarlık da bulunmaktadır.

Buldan ilçesinde üç adet 1. derece, bir adet 3. derece ve altı adet 1.ve 3. derece arkeolojik sit alanı bir tanede kentsel sit alanı bulunmaktadır. İlçede bir sivil mimarlık yapısı ve iki tane dini mimarlık yapısı mevcuttur.

Çal ilçesinde 1. derece beş tane 3. derece bir tane 1. ve 3. derece sekiz tane arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Ayrıca altı tane sivil mimarlık örneği ve dini mimarlık örnekleri vardır.

Çardak ilçesinde sekiz tane 1. derece ve bir tane 3. derece arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. İki adet dini mimarlık örneği ve bir adet sivil mimarlık örneği vardır. İlçede İki adet eski mezarlık ve dört adet anıt ağaç da bulunmaktadır.

Çivril ilçesinde dört tanesi 1. derece, bir adet 1. ve 3. derece olmak üzere beş tane arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Sekiz adet dini mimarlık, dört adet sivil mimarlık ve iki adet endüstri yapı tescili bulunmaktadır. Ayrıca dört adet ağaç anıt ağaç ve beş eski mezarlık kalıntısı bulunmaktadır.

Güney ilçesinde bir adet 1. derece, bir adet 3. derece ve bir adet 1. ve 3. derece olmak üzere üç adet arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Güney ilçesinde bir adet sivil mimarlık ve iki adet eski mezarlıkta bulunmaktadır.

Honaz ilçesinde on tane 1. derece üç tane 3. derece arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Altı tane endüstri yapısı, üç tane mezarlık ve dört tane anıt ağaçta bulunmaktadır.

Kale ilçesinde iki tane 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Ayrıca iki cami bir hamam günümüze ulaşmıştır.

Sarayköy ilçesinde beş tane 1. derece bir tane 3. derece ve iki tane 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Ayrıca bir tanede Hisar antik kenti kentsel sit alanı mevcuttur. Otuz sekiz tane sivil mimarlık örneği iki tane endüstri yapısı ve bir tane eski mezarlık bulunmaktadır.

Serinhisar ilçesinde dört tane 1. derece bir tane 3. derece olmak üzere beş tane arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. İlçede on tane sivil mimarlık örneği bir tane dini mimarlık örneği ve bir tane endüstri yapısı vardır.

Tavas ilçesinde beş tane 1. derece, bir tane 2. derece, üç tane 3. derece ve dokuz tane 1. ve 3. derece olmak üzere on yedi tane arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Ayrıca on dokuz tane sivil mimarlık örneği, dokuz tane dini mimarlık örneği ve yedi tane endüstri yapısı da bulunmaktadır. İlçede beş tane eski mezarlık ve beş tane anıt ağaçta vardır.

Çameli ilçesinde üç tane 1. derece arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Ayrıca bir dini yapı, bir endüstriyel yapı, iki tane eski mezarlık ve üç tane anıt ağaçta bulunmaktadır.

Pamukkale ilçesinde dört tane 1. derece bir tane 1. derece ve üç tane 1.ve 3. derece arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. İlçede üç tane dini mimarlık örneği, beş tane endüstri yapısı, dört tane eski mezarlık ve bir tane askeri yapı mevcuttur.

Merkezefendi ilçesinde dört tane 1. derece, iki tane 2. derece, beş tane 3. derece ve altı tane 1.ve 3. derece olmak üzere on yedi tane arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. İlçede kırk yedi adet sivil mimarlık örneği, on iki adet dini yapı, iki adet endüstri yapısı ve on yedi tane kültürel yapı mevcuttur. Ayrıca dört adet eski mezarlık ve beş tane anıt ağaçta bulunmaktadır.

Sonuç

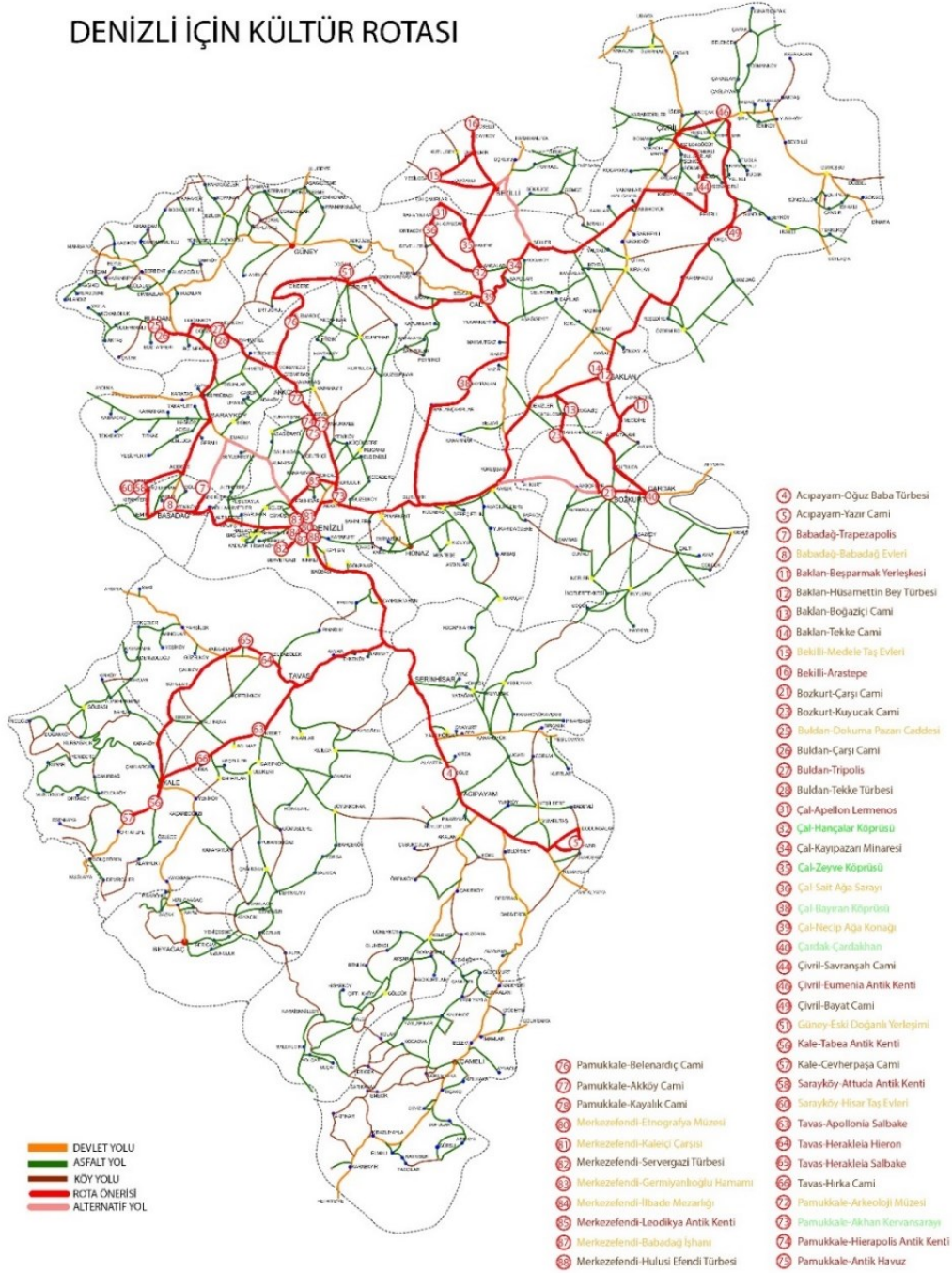
Denizli ili için turizm acenteleri incelenmiş ve gelen turistlerin ağırlıklı olarak Pamukkale-Karahayıt-Hirapolis-Leodikya'yı gezdikleri saptanmıştır. Denizli turizmi için önemli sorunlardan biri günübirlik sorunudur. Antalya, Aydın ve Muğla gibi çevre turizm merkezlerinden günübirlik olarak turistler gelmektedir.

Denizli alternatif turizm çeşitleri ve Dünya Mirası Pamukkale Travertenleriyle yüksek bir turizm potansiyeli taşımaktadır. Pamukkale'ye gelen turistlerin gerek Pamukkale'den başlayan yönlendirme ve tanıtımlarla diğer ilçelerin turizm potansiyeli artırılmalıdır.

Denizli'de kültür turizmi kapsamında 22 antik kent, 44 tarihi cami, 22 köprü, 2 kervansaray, 20 türbe ve 2 tane müze bulunmaktadır. Eko turizm kapsamında 15 mağara,21 göl-nehir-şelale, 40 mesirelik-yayla-park bulunmaktadır. Bu yapılardan ve doğal güzelliklerin içinden turizm potansiyeli taşıyanlar seçilmiş ilçe haritalarında işlenmiştir. Denizli ilçeleri potansiyelleri ortaya konulduktan sonra Denizli haritasında işlenerek üç tane rota önerisi getirilmiştir.

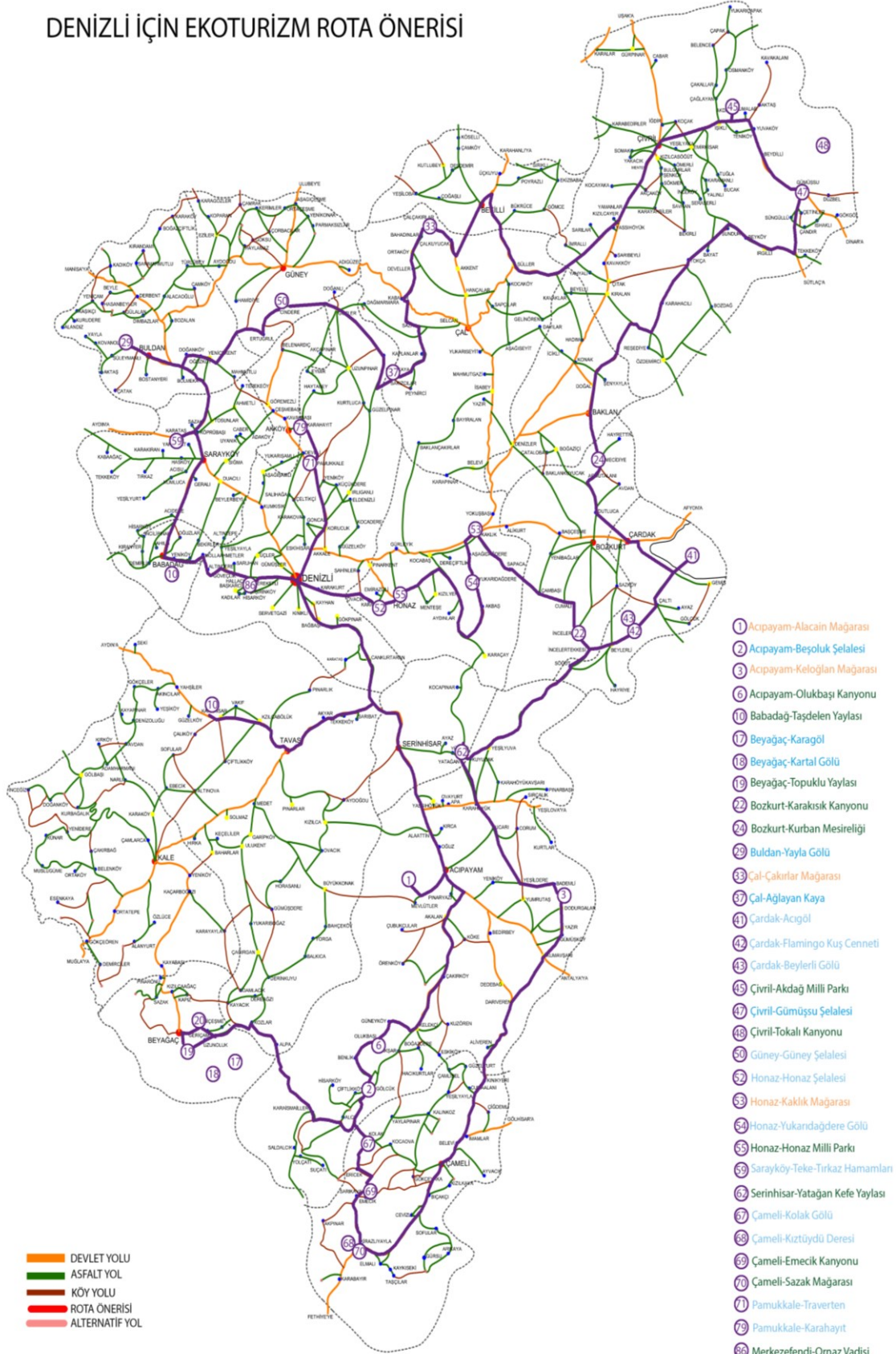
Denizli İçin Rota Önerileri

DENİZLİ İÇİN KÜLTÜR ROTASI

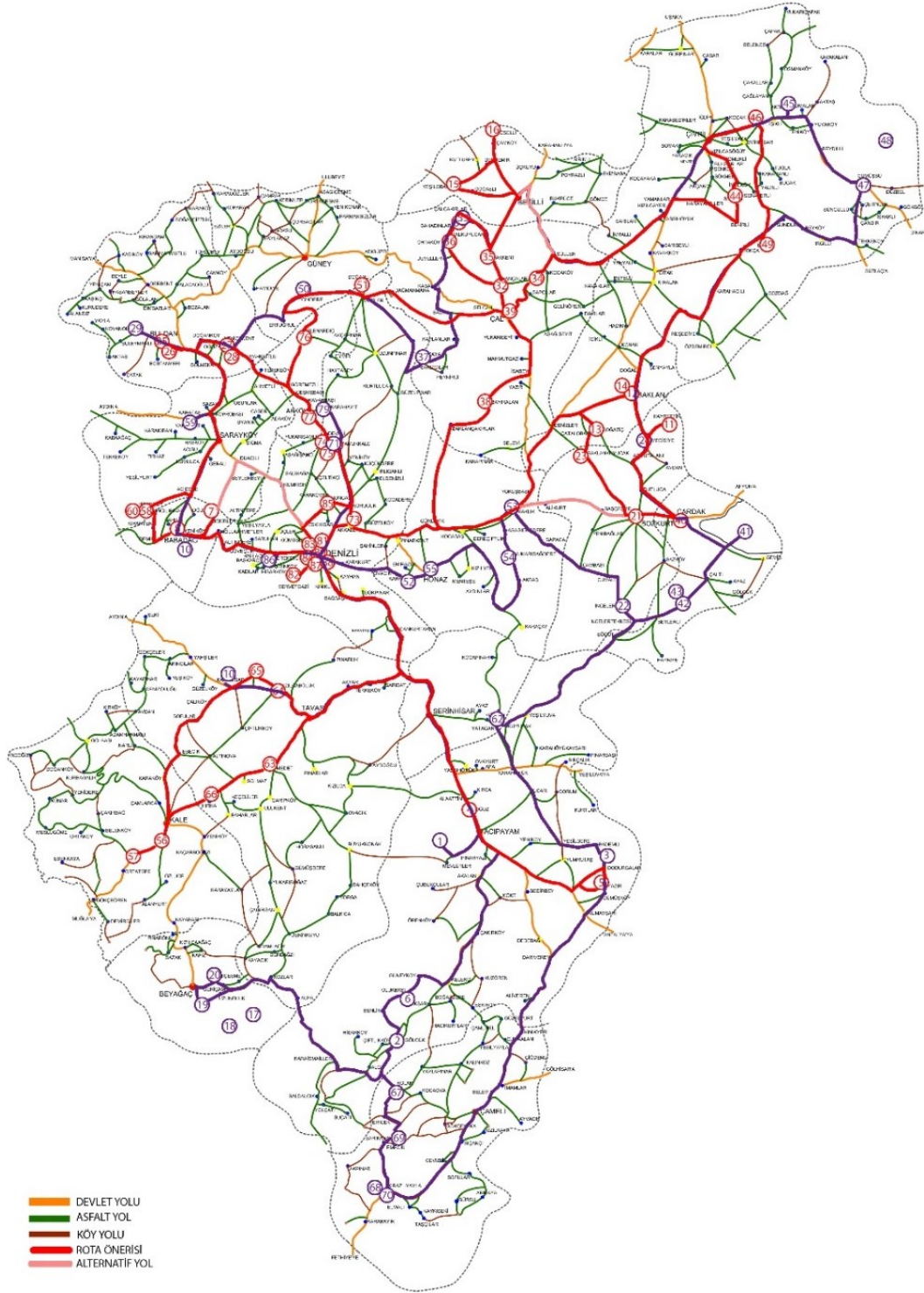

Şekil 1. Denizli için kültür turizmi rotası önerisi

DENİZLİ İÇİN EKOTURİZM ROTA ÖNERİSİ

Şekil 2. Denizli için ekoturizm rotası önerisi

Şekil 3. Denizli için turizm rotası önerisi

Kaynakça

- AKAR, D. (2009) Güney Ege Bölgesi Turizm Strateji Belgesi, GEKA, http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5fauvq1mal848phr62d16pl8.pdf
- DAĞDEVİREN, S. (2003) Tarihi ve Tabii Güzellikleriyle Denizli, Ankara, Denizli Şoförler ve Otomobilciler Odası (3. Baskı)
- KARATAŞ, E.(2015) Kültür Rotaları Planlama Rehberi, ÇEKÜL Vakfı Tarihi Kentler Birliği Yayınları Kılavuz Kitapçıklar Dizisi 3,İstanbul: Stil
- ÖZDEMİR, M.A, KERVANKIRAN İ. (2012) Afyonkarahisar İlinin Turizm Gelişimi ve Çekicilikleri, Sosyal Bilimler Dizisi Dergisi/Cilt: XIV, sayı1, Haziran 20123
- UÇMAN ALTINIŞIK, I.(2017) Arkeolojik ve Endüstriyel Kent Denizli’de PAÜ MTF Mimarlık Bölümü, Perspektifler Denizli Dosyası (1. Baskı) Denizli: Pamukkale Üniversitesi
- İl kültür turizm müdürlüğü/tarihçe, <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Genel-Bilgiler-Denizli/Tarihce>, erişim: Nisan 2019
- <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Genel-Bilgiler-Denizli/Tarihce/> son erişim tarihi: 21.09.2019
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli> son erişim tarihi: 15.09.2019

DENİZLİ CAMİLERİNDE GÖRÜLEN KALEM İŞİ MOTİFLERİN DENİZLİ DOKUMASINDAKİ MOTİFLERLE KIYASLANMASI

Hicran Hamm HALAÇ¹

Merve GÜLŞEN²

Özet

Süsleme, insanların varoluşunda bugüne kadar kültürleri, inanışları gelişmişlikleri doğrultusunda farklı şekillerde hep var olmuştur. Süslemeyle mekân ve eşyalar hareketlendirilerek anlam kazanır. Süslemeyle bir duygu, his, düşünce ya da bir bilgi aktarılır. Süsleme birçok sanat alanında kullanılmaktadır. Mimari yapılar, malzemeler, dokumalar, çiniler, halılar gibi birçok eser, ortak kültür değerleri oldukları için buldukları dönemlerde benzer süslemeler görülmektedir.

Bu çalışmada geleneksel kültürün yansıması olarak geçmişten günümüze izler yansıtan mimari ve dokuma gibi iki ayrı disiplinin süslemeleri açısından değerlendirip, taşıdığı benzer izleri ortaya koymak için hazırlanmıştır. Denizli ilinde bulunan Boğaziçi Cami ve Yazır Cami süslemeleri Buldan işi motifleriyle karşılaştırılmıştır. Camilerdeki ve dokumalardaki süslemeler fotoğraflarla belgelenmiş, kategorilere ayrılarak hangi yapıda buldukları ve konumları belirlenmiştir.

Çalışma sonucunda iki ayrı disiplinde de bulunan benzer motiflere rastlanmıştır. Denizli ilinde incelenen camilerde hem kendi içlerinde benzer süsleme ve teknik özellikler gözlemlenirken, dokumalarda da benzerlerine rastlanmıştır. Cami ve dokumalardaki motifler farklı amaçlarla yapılsa da aynı gelenek ve görenek ürünleri olarak ortak mesajlar verir. Bu gibi benzerlikler tüm sanat eserleri ve ürünlerde karşılaşılabılır.

Anahtar Kelimeler: Cami, Kalem İşi, Dokuma, Motif

Comparison of Pen Work Motives Seen in Denizli Mosques With Motif in Denizli Woven

Abstract

Adornment has always existed in different ways in line with their culture, beliefs and development in human existence until today. Decoration and meaning of space and objects are animated. The decoration is conveyed to a feeling, feeling, thought or knowledge. Many works such as architectural structures, materials, weavings, tiles, carpets are common cultural values, so similar decorations can be seen in their times.

In this study, it was prepared in order to evaluate the ornaments of two different disciplines such as architecture and weaving which reflects traces from past to present as a reflection of traditional culture and to reveal similar traces it carries. The decorations of Boğaziçi Mosque and Yazır Mosque in Denizli are compared with Buldan motifs. The decorations in the mosques and the weavings were documented with photographs and they were categorized and their structures and locations were determined.

At the end of the study, similar motifs were found in two different disciplines. Similar decorations and technical characteristics were observed in the mosques examined in Denizli, while similar patterns were observed in the weavings. Although motifs in mosques and fabrics are made for different purposes, they give common messages as products of the same tradition and custom. Such similarities can be found in all works of art and products.

Key Words: Mosque, Pencil Work, Weaving, Motif

Giriş

İnsanoğlu ilkçağlardan bu yana yaratılış gereği kendini ifade etmek istemiştir. Duvarlara ve dokumalara çizdikleri motifle bu ifadenin birer örnekleridir. Duvarlara işlenen bu sembollerden geçmiş hakkında yaşama biçimleri, inanışları, ekonomik düzeyleri, sosyal yapıları, gibi birçok bilgi elde edilmektedir. Geçmişten bugüne mimari ve dokuma hep etkileşim içinde olmuştur. Mimari ve dokuma bugüne kadar üzerlerine işlenen motif ve desenler yönünden birbirlerini beslemiş ve etkilemişlerdir (Halaç, Baran, 2018, s.2818).

¹ Doç. Dr. Eskişehir Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi/Mimarlık Bölümü/Restorasyon Anabilim Dalı, Eskişehir, hhhhalac@anadolu.edu.tr

² Doktora öğrencisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi/Mimarlık Bölümü, Eskişehir,mervegulsen03@gmail.com

İnsanoğlu doğayı aynen kopyalamak yerine onu stilize ederek uygulamayı tercih etmiştir. Tarihi gelişim içinde farklı kültürdeki sanatçıların birbirinden etkilenecek ürettikleri motifler süsleme sanatının temel unsurları olmuşlardır. İslamiyet anlayışında canlı figürlerin kullanılmamasıyla Türk süsleme sanatçıları, süsleme unsuru olarak insan figürü dışında motifler kullanmış ağırlıklı olarak bitkisel motifler işlemişlerdir. Kullanılan bu motifler daha çok stilize olmuşlardır (Koparan,2004).

Denizli ili, ahşap tavanlı-direkli cami mimarisiyle birlikte Batılılaşma dönemine özgü duvar resmi ve kalem işi süsleme geleneğinin yoğun bir şekilde uygulandığı yörelerdendir (Çakmak, 2014, s.169) . Camilerin duvarlarındaki kalem işi süslemelerde; vazodan çıkan çiçekler, selvi ağaçları, gül, lale, yaprak ve stilize dallar ağırlıklı işlenmiş bitkisel motiflerdir. Camide altıgen, daire ve yıldız gibi geometrik süslemelerin yanı sıra madalyon içerisinde yazılara da çizilmiştir. Mimari tasvir olarak, Kâbe, cami ve minare motifi bulunmaktadır. Cennet, cehennem, mizan terazisi, makas, sancak, mızrak, tesbih, teber, keşkül, tüfek ve barutlu silah, perde, kandil, saat, kürsü gibi sembolik tasvirler de, camilerin duvarlarındaki kalem işi süslemeler arasında yerini almıştır.

Denizli İlinde, aynı zaman da bölgede uzun geçmişi bulunan dokumacılık kültüründe de semboller kullanılmaktadır. Toplumun duygusunu, düşüncesini ve ekonomik gücünü yansıtmaktadır. Böylece dokumacılık yöre kültürünün en önemli ürünleri olarak değerlendirilmektedir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak, örtünmek gibi amaçlarla yapılan dokumacılık gösteren toplumun duygularını, beğenilerini ve kültürel özelliklerini yansıtarak zamanla geleneksel hale gelmiştir. Bu geleneği oluşturan en önemli unsur dokumaların üzerinde ki motiflerdir. Süslemeler, Türk sanatının yayıldığı coğrafyada bu sanatın kökenlerini tespit etmede en önemli ipuçlarını vermektedir (Soysaldı, Tekkılıç ve Kılıç,2016).

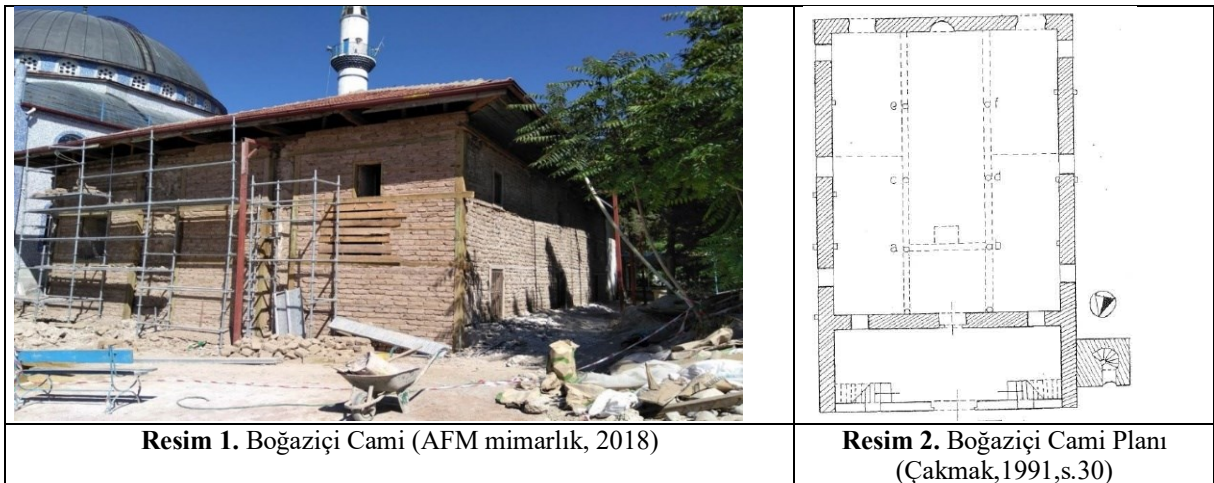
Bu çalışmada Boğaziçi ve Yazır camilerindeki süslemeler incelenmiştir. İncelenecek camilerde bulunan kalem işi süslemeleri bitkisel, sembolik, geometrik, mimari tasvirler, yazılar olarak gruplandırılarak ahşap üzerine yapılan ve duvar üzerine yapılan olarak süslemeler tablolandırılmıştır. Kullanılan sembollerle Denizli ili dokuma motifleri karşılaştırılmıştır. Benzer süslemeler tespit edilmiştir. Bu çalışma farklı disiplinlerdeki kültür ürünlerinin benzer özellikleri ortaya koymasından örnek oluşturması hedeflenmiştir.

Baklan- Boğaziçi Cami

Baklan Boğaziçi Eski Cami Baklan ilçesinin 12 km güneybatısında Boğaziçi kasabasında yer almaktadır. Sahınları ayıran kemer ayaklarında muhtemelen örtü sistemindeki süslemelerin yapıldığı tarih olan H.1188 tarihi görünmektedir (Beysal, 1997, s. 74).

Cami planında, harim mihraba dik iki sıra halinde uzanan sekiz tane ahşap direkli sütunla üç sahına ayrılmıştır. Harimin kuzeyinde sonradan yan sahnalara doğru genişletilmiş ‘U’ şeklinde uzanan bir üst mahfil bulunmaktadır. Son cemaat yeri iki katlı bir düzene sahip olup üst kattaki harimi son cemaatle ayıran duvar kaldırılarak kadınlar mahfiline dâhil edilmiştir.

Tablo 1. Boğaziçi Cami görünüş ve plan şeması

Cami güney-kuzey doğrultusunda kırma çatılı geniş saçaklıdır. Pencereilerin tümü dikdörtgen şeklinde olup doğu ve batı cephelerindeki pencereler ahşap pencerelerle kaplanmıştır. Caminin güney cephesinde iki, doğu ve batı cephelerinde karşılıklı üçer pencere bulunmaktadır (Beysal, 1996, s.22).

İnşa malzemesi olarak, temelde ve yerden yaklaşık 1 m yüksekliğe kadar moloz taş, kesimlerde ise kerpiç kullanılmıştır. Yapı toprak damlı iken, 1948 yılında üzerindeki toprak alınarak dört yöne meyilli kırma çatıyla örtülmüş. Harimin köşesindeki minare 1952 yılında inşa edilmiştir. Alçı mihrap, yarım daire kesitli bir nişe sahiptir. Mihrap nişinin kavsarası beş sıra mukarnasla doldurulmuştur (Çakmak, 1991, s.28).

Duvar üzerine yapılan süslemeler alçı üzerine fresko tekniğiyle yapılmıştır. Harim duvarları yatayda S kıvrımlarla üç bölüme ayrılmış her bölüm dikey S kıvrımlarla bölünerek dikdörtgen panolar oluşturmuştur. Bu panolarda ağırlıklı olarak bitkisel motifler olmak üzere sembolik, geometrik motifler ve mimari semboller görülmektedir, ayrıca panolarda yazılarda bulunmaktadır.

Yapıdaki süslemeler ahşap süslemeler ve kalem işi süslemeler olarak ayrılmıştır. Kalem işi süslemeleri de ahşap üzerine yapılan süslemeler ve duvarlar üzerine yapılan süslemeler olarak ikiye ayrılmıştır.

Tablo 2. Boğaziçi Cami duvarlarında bulunan motifler

		
Resim 3 Panolar (AFM mimarlık, 2018)	Resim 4. Sembolik tasvir (AFM mimarlık, 2018)	Resim 5. Mihrap süslemeleri (AFM mimarlık, 2018)

Ahşap üzerine yapılan süslemeler ahşap kapı kanatları, kemer karınları, kemer köşelikleri, ana girişler ve orta sahında toplanmıştır.

Tablo 3. Boğaziçi Cami ahşap üzerindeki süslemeler

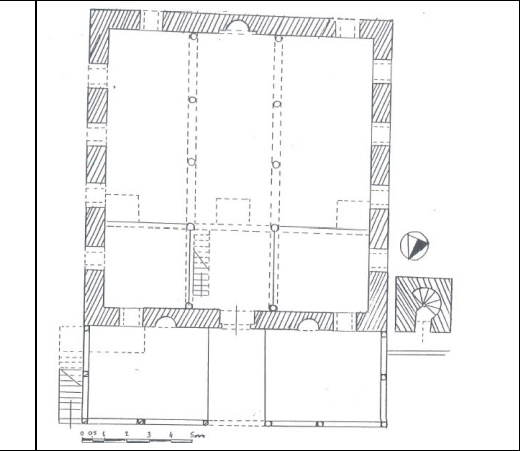
		
Resim 6. Orta sahin süslemeleri (AFM mimarlık, 2018)	Resim 7. Kemer köşeleri süslemeleri (AFM mimarlık, 2018)	Resim 8. Kiriş süslemeleri (AFM mimarlık, 2018)

Acıpayam-Yazır Cami

Acıpayam'ın 21 km batısında Yazır kasabasının merkezinde yer almaktadır. Harim girişinin üstünde yer alan kitabeden inşa tarihi 1217 anlaşılmaktadır (Beykal, 1997, s. 37).

Cami ahşap direkli ahşap tavanlı cami tipindedir, eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Kareye yakın dikdörtgen planlı bir harim, kuzeydeki son cemaat yeri ve kuzeybatı köşesinde minarenden oluşmaktadır (Çakmak, 1991, s.62). Mihraba dik uzanan iki sıra halinde altısı serbest, ikisi kible, ikisi kuzey duvarına bitişik beşerden on ahşap direk ile üç sahına ayrılmıştır. Harimde mihrabın karşısında balkonu andıran ahşap mahfil bulunmaktadır.

Tablo 4. Yazır Cami görünüş ve plan şeması

	
<p>Şekil 9. Yazır Cami Görünüşü (Yazır Cami,2018)</p>	<p>Şekil 10. Yazır Cami Plan Şeması (Çakmak, 1991 Hata! Yer işareti tanımlanmamış.)</p>

İç mekânı aydınlatan bütün pencereler dikdörtgen şeklindedir. Yalnız kuzey ve güney duvarlarının ortasındaki pencereler yuvarlaktır. Üst bölümdeki pencerelerin güney duvarı hariç hepsi vitrayla kaplanmıştır. Güney ve alt bölümdeki bütün pencereler basit tahta pencerelidir.

Mihrap ekseninde yer alan niş mukarnas ile doldurulmuştur. Minber sonradan güney-doğu köşesine ahşaptan yapılmıştır. Vaaz kürsüsü güney-doğu köşesinde yer almaktadır. Cami subasman seviyesine kadar kesme taşla örülmüştür. İnşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Kemerler, direkler ve üst örtü sistemi ahşaptandır.

Süslemeler; Ahşap üzerine yapılan süslemeler ve duvar üzerine yapılan süslemeler olarak ayrılır. Ahşap süslemeler tavan yüzeyinde, duvar üzerine yapılan süslemeler harim duvarlarında görülmektedir.

Tablo 5. Yazır Cami duvar ve ahşap üzerindeki süslemeler

		
<p>Resim 10. Ahşap süslemeleri (Yazır Cami,2018)</p>	<p>Resim 11. Mihrap süslemeleri (Yazır Cami,2018)</p>	<p>Resim 12. Duvar süslemeleri (Yazır Cami,2018)</p>

Buldan Bezi

Dokumacılığın uzun zamanda gelişen ve geniş organizasyon isteyen bir sanat kolu olması, hammaddeye bağlı olması ve ustalık gerektiren işlemlere sahip olması nedeniyle dokuma merkezlerinin asırlar boyu aynı yerlerde devam ettiği görülmektedir. Bazı bölgelerde daha çok gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin gözlemlendiği illerden biri Denizli'dir. Denizli, tarihi çağlar boyunca daima dokumada parlayan bir yıldız olmuştur. Antik dönemlerden günümüze kadar Denizli'de dokumacılık gelişerek devam etmiştir (Akoğlu, 2018, s.928).

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar Denizli dokuması boya, desen ve evsaf bakımından çok yüksek özelliklere sahip olmuştur. Hatta her bölgenin şöhret olan dokumaları olduğu gibi bazı ustaların kendi isimleri ile anılan eserleri de olmuştur. Basmacılık ve kuşaklık bölgenin en ileri mesleği idi. Denizli basmaları bütün ülkede kullanılmıştır.

Buldan'da dokunan kumaşların genel adı, Buldan bezidir. Buldan bezinden perde, yatak örtüsü, çarşaf, sofrası, masa örtüsü, peçete, peştamal, havlu, bornoz gibi birçok ürün elde edilir. Dokumacılığın hammaddelerinden olan pamuk, Büyük Menderes Ovasında yetiştirilmektedir. Arazi yapısından ötürü hayvancılığın yaygın olması, ipliğin

bir diğer hammaddesi olan yünün de kolaylıkla elde edilmesini sağlamıştır. Dokumanın üzerine işlenen ipeğin boyası, çevre ormanlardan çam ve meşe palamudunun kabuğundan kökboyası olarak imal edilmektedir. Boyayı sabitleştirmek içinse, su kaynağı açısından zengin olan yörenin sıcak suları kullanılmaktadır (Köşklük, 2009, s.122)

Buldan bezleri düz dokumlar olmasına rağmen üzerlerine baskı yöntemiyle işlemler basılmaktadır. Türk rokoku olarak tanımlanan üslupla oluşturulan bezemeler dokumalarda da kullanılmıştır. Üzerlerine ağırlıklı bitkisel olmak üzere çok değişik semboller işlenmiştir.

Tablo 6. Buldan bezi motif örnekleri

Cami ve Dokuma Motiflerinin Değerlendirilmesi

İncelenen Boğaziçi camisinde bitkisel motif olarak gül, lale, menekşe, yaprak, karanfil, ağaç, selvi, sarmaşık, stilize çiçek ve dal motiflerine rastlanmıştır. Sembolik motif olarak vazo, perde, güneş, cennet-cehennem, sırat, terazi, ibrik ve şamdan motifleri kullanılmış. Camide geometrik motiflerden rozet, yıldız, S hatlar, çarkıfelek ve kartuş motifleri işlenmiştir. Sülüs yazıların bulunduğu camide mimari tasvir olarak Kâbe, cami, minare ve kuyu resimleri de işlenmiştir.

Yazır Camisinde bitkisel motif olarak gül, lale, yaprak, tomurcuk, karanfil, ağaç, selvi, natürmort, stilize çiçek, sarmaşık ve dallar işlenmiştir. Sembolik tasvir olarak vazo, perde ve ibrik görülürken mimari tasvir olarak cami, minare ve külliye resimlerine rastlanmıştır. Sülüs ve aynalı stilde yazılar bulunan camide meyve motifi olarak karpuz, nar, üzüm, limon ve elma motifleri işlenmiştir.

İncelenen Buldan Dokumalarında genellikle kullanılan motifler: natüralist üslupta çiçekler, bitkisel bezemeler, çiçek demetleri, lale, karanfil, gül, rumi, palmet, lotus, meyve motifleri, geometrik motifler, eli belinde, ağaçlar ve yapraklara rastlanmıştır.

Sonuç

Denizli ili sınırları içinde bulunan ahşap tavanlı ve nakışlı camiler içinden seçilen iki cami örneği içinde camilerde bulunan kalem işi süslemeler türlerine göre kategorilenmiş. Karşılığında Denizli ilinde gelişen dokuma kollarından Buldan işleri seçilerek örnekler üzerinden motif incelemesi yapılmıştır. Seçilen yapı ve ürünler ayrı ayrı değerlendirildikten sonra benzer motifler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada incelediğimiz camilerde ve dokumalarda motifler bitkisel motifler, geometrik motifler, sembolik motifler, mimari tasvirler, meyve motifleri ve yazılar olarak gruplanmaktadır. İncelenen iki camide, Buldan dokumada motifleriyle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında incelenen camilerde ve dokumalarda en çok bitkisel sembollerde ortaklık bulunurken mimari tasvir ve meyve motiflerinde hiç ortaklık bulunmamıştır. Yazır Camisinde görülen meyve motiflerine Boğaziçi Cami ve Buldan dokumasında rastlanmamıştır. Sembolik motifler, geometrik semboller ve yazılarda ortak bazı motifler bulunmaktadır. Lale, yaprak, ağaç, stilize çiçek ve dallar incelenen bütün cami ve dokumalarda karşılaşılan motiflerdir. Buldan işlerinde bulunan vazo ve yıldız motifi iki camide de görülmesine rağmen sadece Buldan işlerinde bulunan çam ağacına iki camide de görülmemektedir.

Bir yerleşkenin kültürünü birikimini duygu ve düşüncesini o bölgede ortaya çıkartılan ürünleri yansıtır. Bu çalışmada incelediğimiz farklı alanlardaki kültür ürünleri Denizli bölgesinin kimliğinden izler taşımaktadır. Karşılaştırmalarda ortaya çıkan benzerlikler farklı dönemlerde yapılan aynı tür yapılarda benzer süslemelerin görülmesinin yanında farklı disiplinlerle de benzerlikler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu gibi benzerlikler farklı yapı grupları ve ürünlerle çoğaltılabilir. Süslemeler bölgeden bölgeye dönemden döneme farklılık gösterse de

doğanın, nesnelere soyutlaştırılmasından oluşmaktadır. Bu sebeple süslemeler farklı duyguları ve anlamları aktarmak için kullanılsa da benzer üsluplar görülmektedir. Mimari gibi çok bileşenli disiplinlerin etkilendiği ve etkilediği disiplinler tespit edilerek başka çalışmalarla benzerlikleri ortaya koyulabilir.

Kaynakça

- Akoğlu, F. (2018) Denizli’de Dokumacılık ve Dokuma Kooperatiflerinde İlkler: Kale Dokumacılar Kooperatifi ve Denizli Dokumacıları Birlik Kooperatifi, Belgi, 2(16), s.928-943
- AFM Mimarlık,(2018) Fuat Demirçalı, Boğaziçi Cami resimleri
- BEYKAL, F. (1997) Baklan Boğaziçi Eski Cami, PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi s.2, 73-90
- Beykal, F. (1996) Denizli İlinde 19 yy. da Yapılan Duvar Resimli Yapılar, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli
- Çakmak, Ş. (1991) Denizli İl’indeki Türk Anıtları(Camiler) ,Basılmamış Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- ÇAKMAK. Ş, (2017) Denizli-Çivril Menteş Köyü Camisi, Uluslararası 17. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (1. Baskı) Aydın, Efeler Belediyesi Kültür Yayınları (s. 169-179)
- Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, <http://www.pamukkale.gov.tr/> adresinden son erişim tarihi: 11.09.2019
- HALAÇ. H.H, BARAN. H, (2018) Geleneksel Giysilerde ve Tarihi Yapılarda Süsleme Motifleri: Eskişehir Örneği, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 7/4 s. 2813-2832, TÜRKİYE
- Koparan, Y. (2004). Geleneksel Kültürümüzde Çiçek Motiflerinin Kullanım Alanlarından Örnekler ve Dekoratif Sanatlar Eğitiminde Kullanımı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- KÖŞKLÜK, N.(2009) Tarihsel Süreçte Dokumacılık Mekân İlişkisinin Koruma Amaçlı Değerlendirmesi: Tire- Kula - Buldan Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- SOYSALDI. A, TEKKILIÇ. E, KILIÇ, Ö.(2016) Geleneksel Türk Motiflerinin Ev Tekstili Tasımındaki Uygulama Alanları, Sanat, Tasarım ve Bilim, s.13-19
- Yazır Cami,(2018) Yazır cami fotoğraf, <https://acipayam.bel.tr/yazir-camii/> adresinden erişildi ET: 21.11.2018

TARİHİ YAPILARDA GEÇ MÜDAHALE: DENİZLİ BAYAT CAMİ ÖRNEĞİ

Hicran Hamm HALAÇ¹

Merve GÜLŞEN²

Özet

Koruma, geçmişin izlerini taşıyan her türlü tarihi ve kültürel varlıkların geleceğe aktarılabilmesi için yapılan çalışmalardır. Geçmişin izlerinin ve bilgi birikiminin aktarıldığı düşünüldüğünde korumanın önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Türkiye zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Yerel yönetimler, yönetmelikler ve bilinçsizlik gibi sebeplerle bu miras yeterince korunamamaktadır. Bazı yapılar tamamen kaybedilmekte bazı yapılar ise kaybetmek üzereyken kurtarılmaya çalışılmakta fakat bazı niteliklerini kaybetmektedirler. Özellikle kalem işi süslemeli yapılar, dönemleri hakkında sanat, din, kültür ve ekonomi gibi birçok alanda bilgi vermeleri açısından önem taşımaktadırlar.

Bu çalışmada tarihi yapılarda geç müdahale veya hiç yapılmayan müdahaleler nedeniyle geri döndürülemez kayıpların oluştuğunu göstermek amaçlanmıştır. Örnek olarak Denizli İli Çivril İlçesi Bayat köyünde bulunan Bayat Cami seçilmiştir. Bayat caminin koruma problemi ve geç müdahale sonucu gelmiş olduğu durum incelenmiştir. 1872 yılında inşa edilen Bayat camii, duvarları ve ahşabı üzerinde bulunan kalem işi süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Camii bugüne kadar herhangi bir restorasyon çalışması geçirmemiştir. Yapının müdahalesine yeni karar verilmiş ve restorasyon çalışması başlamıştır. Çalışmada bu geç müdahalenin yapıdaki malzeme ve nitelik kayıpları vurgulanmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bayat Cami, Kalem İş, Koruma, Müdahale

THE LATE INTERVENTION IN HISTORICAL BUILDINGS: THE BAYAT MOSQUE/DENİZLİ

Abstract

The conservation is the work which has historical and cultural properties and brings to future them. When the transferring of scars and knowledge are thought, the importance of conservation is clear. Turkey is a rich country about cultural heritage. This heritage is not conserved sufficiently because of the local governments, regulations, insensibility, etc. Some historical buildings are destroyed totally. However some historical buildings are conserved from destroying but they loss some their characteristics. Especially historical buildings which have carving are very important about their period's art, religion, economy, etc. In this study, the problems of late intervention in historical buildings is wanted to explain. The Bayat Mosque which situates in Denizli/Çivril is the sample of this study. The Bayat Mosque's conservation problems are analyzed because of late intervention. This mosque is the example of mosques which have timber and embroidery in Denizli. The Bayat Mosque is a charming example because of the its carvings on walls and timbers. It's a unique mosque because of the its construction techniques, plant and symbolic paints on the walls. Carving ornaments need to special conservation technique. The Bayat Mosque's original roof is flat but it was changed in 1963 and it's new form is hipped roof. This mosque was repaired by neighbourhood residents but it has not Professional restoration work. Today, The Bayat Mosque is not used and it is exposed to destroying. The documentation process was announced by Çivril Government. After the documentation process, restitution and restoration projects will be drawn. These projects must be prepared studiously and fast. Because it's very important factor for conservation of originality and carrying to future.

Key Words: The Bayat Mosque, Carving, Conservation, Intervention

Giriş

Kültür varlıkları, var oldukları dönemin sosyal, kültürel, ekonomik durumlarını, ait oldukları toplumların yaşayışlarını yansıtmaları açısından en önemli bilgi kaynaklarıdır. Koruma kavramı insanlığın varoluşundan başlayıp günümüze kadar sürmüştür.

Türkiye kültürel miras açısından zengin bir ülkedir. Bugün elimizde bulunan bu mirası tespit etmek ve korumasını yapmak birinci görevimiz olmalıdır. Ne yazık ki ülkemizde tarihi yapıların pek çoğu bakımsızlıktan yanlış

¹Doç. Dr. Eskişehir Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi/Mimarlık Bölümü/Restorasyon Anabilim Dalı, Eskişehir, hhalac@anadolu.edu.tr

²Doktora öğrencisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi/Mimarlık Bölümü, Eskişehir,mervegulsen03@gmail.com

müdahale uygulanmasından, kasıtlı olarak ya da bilgisizlikten zarar görmüş ve çoğu kullanılmaz duruma gelmiştir (Mahrebel, 2006, s.1). Yapıların yıpranmasını önlemek için tarihi yapıların gündelik yaşama katılması önemlidir. Gündelik hayata karışmayan yapı hızlı yıpranır.

Ülkemizdeki tarihi yapılar depremler, zemin problemleri, yangınlar, iklim koşulları, fiziksel ve kimyasal bozulmalardan olumsuz etkilenmektedir. Bu etkiler sonucu tarihi yapıların pek çoğu kötü durumdadır (Mahrebel, 2006, s.1). Türkiye’de bulunan tarihi yapıların durumları tespit edilmeli kayıpları belirlenmeli ve acil müdahale planları yapılmalıdır. Tarihi yapıları tekrar görünür kılmak oldukça önemli bir konudur.

Koruma kültürü konusunda günümüzde yaşanan problemlerin ortaya çıkmasına etkili bir eğitim politikasının yürütülemediği olması zemin hazırlamıştır (Bilgen, 2010, s.5). Bu nedenle düzgün koruma yapılabilmesi için uzman, kamu yetkilileri ve kullanıcıların eğitilmesi gerekmektedir. Koruma çalışmalarının farklı disiplinlerin bilgisine ihtiyaç duyması ve uzmanlık gerektirmesi bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır. Özellikle kalemişi bulunan yapılar daha hassas ön çalışma ve uygulama gerektirmektedir. Yapının özgünlüğün bozulmaması için malzeme seçimi ve uygulama teknikleri doğru seçilmiş olmalıdır.

Bu çalışmada geç müdahalenin yapılarda dönülmez kayıplara sebep olabileceği anlatılmak istenmektedir. Yapılarda oluşan bozulmalar ve sebepleri açıklanmıştır. Örnek olarak Denizli-Çivril ilçesinde bulunana Bayat köyü camii incelenerek yapının geldiği durum tespit edilmiştir. Bayat Camii bozulmaları yapı üzerinde incelenmiş geç müdahale sonucu yapının olası kayıpları değerlendirilmiştir.

Koruma Kavramı

Koruma; geçmişin izlerini taşıyan her türlü kültürel ve doğal varlıkların, tarihi, sanatsal, özgünlük ve kültürel gibi birçok değerlerinden dolayı, varlıklarını sürdürebilmeleri, bu değerlerini gelecekte de koruyabilmeleri için yapılan her türlü çalışmadır (Bilgen, 2010, s.10). Bir anıtın özgünlüğü o anıtın birçok bilgi kaynağını içermesine bağlıdır. Kültürel mirasın çok yönlü olarak tanımlanmasını bu kaynakların oluşturduğu bütünlük sağlamaktadır (Uğurlu, Böke, 2009, s.17).

Koruma kavramı, uygulama çalışmaları, teorik çalışmalar ve bu çalışmalar için gerekli yönetsel ve finansal yöntemleri kapsamaktadır. Kültür varlığı kapsamına giren gelenek ve göreneklere sürekliliğini sağlama çalışmaları da koruma kapsamında girmektedir (Alsaç, 1995, s.12).

Farklı toplumlar bugün kültür varlığı olarak tanımladığımız taşınır ve taşınmazlara karşı olumlu ya da olumsuz değişik tavırlar takınmıştır (Mahrebel, 2006, s.3). Çeşitli örgütler kurmuş ve tüzükler hazırlamışlardır. Venedik Tüzüğü’nde anıtların, sanat eseri olduğu kadar tarihi bir belge de oldukları ve bu amaçla korunması ve onarılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Venedik Tüzüğüne göre korumanın uzmanlık gerektiren bir iş olduğu ifade edilmiştir (Gürsoy, Yılmaz ve Cengiz, 2018, s.8).

Türkiye’de kültür varlıklarını korumak için çalışmalar yapılsa da uygulama bakımından parasal ve eğitsel olarak istenilen seviyede değildir. Tarihi yapılara kültürel ve tarihi değerini kaybetmeden, bir amaca ve topluma hizmet edilecek şekilde işlev verilmelidir. Tarihi yapıların kullanıldığı zaman içerisinde de korunmaları gerekmektedir (Halaç ve Akdağ, 2018, s.67).

Tarihi Yapılarda Görülen Bozulmalar

Tarihi yapılarda zaman içinde zemin kaynaklı, taşıyıcı sistem kaynaklı, hatalı malzeme kullanımı, kötü işçilik, uzun süreli doğal etkenler, insan kaynaklı, hava kirliliği, trafik ve sıcaklık değişimi gibi etkenlerle birçok bozulma meydana gelmektedir.

Tarihi yapıda bozulmaya neden olan etkenler, konum, zemin özellikleri, tasarım kusurları, hatalı yapı malzemesi, teknik ve işçilik gibi etkenler iç nedenler; insanların verdiği zararlar, yangın, savaş, iklim koşulları, kentleşme, deprem gibi etkenler dış nedenler olarak ayrılabilir (Asimgil ve Erdoğan, 2013, s.53).

Zemin kaynaklı bozulmalar genellikle yer altı sularının zamanla artıp azalması ile oluşan bozulmalardır. Bunlar ağırlıklı olarak yapıda kabarma, oturma, ayrışma ve çatlaklar gibi bozulmalara neden olur.

Taşıyıcı sistem kaynaklı bozulmalarda, taşıyıcı kâgir duvarların taş malzemeyle inşa edilen temellerinin yeterli olmaması nedeniyle yığma duvarda oturmalar ve çatlaklar görülebilmektedir. Diğer bir ifadeyle temellerin inşasında kullanılan malzemeler zaman içinde deformasyona uğrayarak hasarlara neden olmaktadır (Gürsoy, Yılmaz ve Cengiz, 2018, s.10). Hatalı malzeme kullanımında yapının inşasında kullanılan taş, tuğla, kerpiç ve ağaç gibi malzemelerin iyi nitelikte olamaması yapıların bozulma süreçlerini hızlandırmaktadır (Mahrebel, 2006, s.39). Kötü malzeme kullanılarak yapılan yapılarda aşınma, dökülme ve yüzey kayıpları gibi hasarlar gözlenir. Yığma yapılarda kullanılan malzemelerin düşük kalite olması veya malzemenin karakteristik özelliklerinin tam

olarak bilinmemesi yapısal hasarlara neden olmaktadır (Gürsoy, Yılmaz ve Cengiz, 201, s.10).Yığma elemanlar içinde yer alan ahşap veya metal malzemeler iklim koşullarına bağlı olarak yapılarda önemli hasarlara neden olmaktadır. Derzlerin dökülmesi rutubet, kabarma, dökülme vb. birçok hasara sebep olmaktadır. Depremler doğal afetler yapıların taşıyıcı sistemine ve beden duvarına boyutlarına göre çatlaklar, kırılmalar ve çökmeler gibi ciddi hasarlar vermektedirler.

Tarihi Yapılarda Müdahale Biçimleri

Tarihi yapı malzeme özelliklerinin bilinmesi yapının korunması için de gereklidir. Yapıya doğru müdahale için malzeme bozulmalarının, bozulmaya neden olan sorunların, yeni kullanılacak malzeme özelliklerinin düzgün belirlenmiş olması gerekmektedir. Koruma çalışmaları multidisipliner bir şekilde gerçekleşmelidir. Koruma çalışmasının niteliğine ve kapsamına bağlı oluşturulacak multidisipliner çalışma ekibi, ilk inceleme aşaması ve çalışmanın bütün aşamalarını birlikte yönetmelidir (Uğurlu ve Böke, 20009, s.18). Tarihi yapıya yapılacak müdahalenin yapının özgün yapısını bozmaması çok önemlidir.

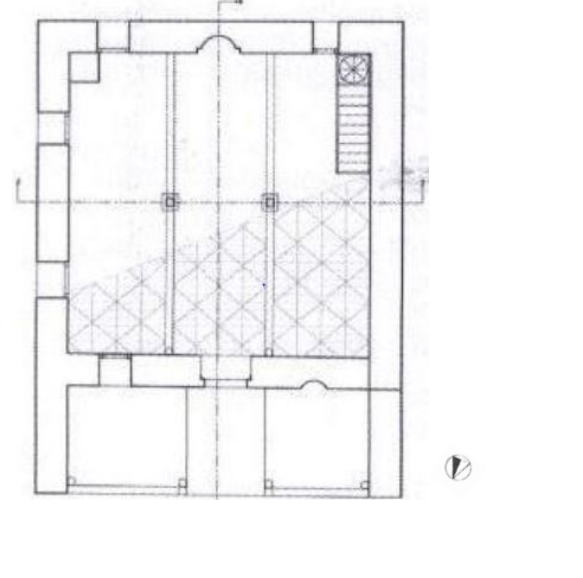
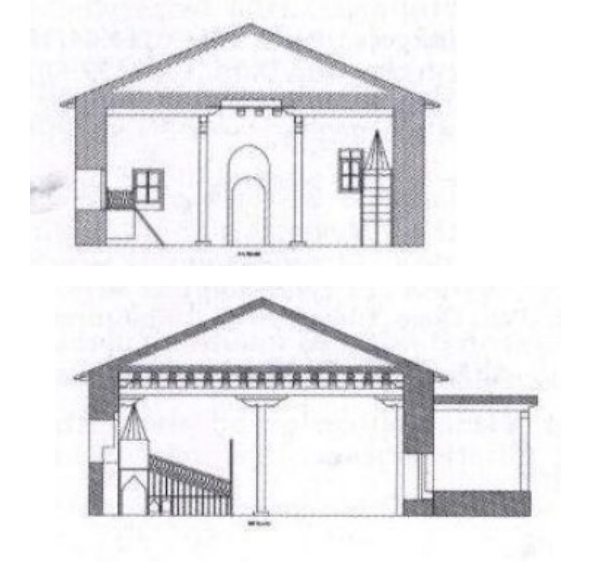
Tarihi yapı taşıyıcı sisteminde olan hasarlarda çeşitli müdahaleler uygulanabilir. Yapının taşıyıcı sisteminde güçlendirme yapılabilir, taş duvara payanda destekler yapılabilir. Taşıyıcı duvarlarda bulunan büyük çatlaklarda, çelik konstrüksiyon ve çimento harçları kullanılarak, hasarlı kısımlar birleştirilebilir. Duvarlara çelik konstrüksiyonla ya da köşelere betonarme kolon ilave edilerek takviye yapılabilir. Çevresel faktörlerden dolayı oluşan sıva çatlaklar ve derz boşalmalarında suya dayanıklı harç ile uygun şekilde kapatılabilir.

Tarihi yapılarda müdahale kararı hasarın büyüklüğüne ve niteliğine göre değişmektedir. Bu bozulmalara karşı sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme, rekonstrüksiyon, temizleme ve taşıma gibi müdahale yöntemleri uygulanmaktadır. Yapı analizleri sonucu hasar boyutuna göre hangi yöntem uygulanacağı seçilir. Karar verme aşamasında uzman kişiler tarafından doğru müdahalenin seçilmesi ve uygulanması yapının sürdürülebilirliği için önemlidir.

Bayat Cami

Denizli ili Çivril ilçesi Bayat köyünde yer alan cami bugün kullanılmamaktadır. Yapının inşaa tarihi 1872'dir. Bayat camisi kare planlı ve tek mekânlıdır. Caminin kuzeyinde dikdörtgen şeklinde son cemaat yeri bulunmaktadır, minaresi bulunmamaktadır. Cami iki ahşap sütunla üç sahna ayrılmıştır (Kültür Portalı, 2013, Bayat Cami).

Tablo 1. Bayat Cami plan ve kesit çizimleri

	
Resim 1. Bayat Cami plan çizimi (Çirtil, 2007, s.122)	Resim 2. Bayat Cami kesit çizimleri (Çirtil, 2007, s.122)

Caminin tabanı topraktır, fazla düzgün olmayan bir zemin oluşturulmuştur. Toprak dam olan çatısı kırma çatı olarak 1963 yılında değiştirilmiştir (Kültür Portalı, 2013, Bayat Cami). Dış duvarların yüzeyi çimento harcı ile sıvanmıştır. Doğu ve güney cephelerinde ikişer kuzey cephesinde ise bir tane pencere bulunmaktadır. Pencereilerin tümü dikdörtgen şekillidir (Çirtil, 2007, s.115).

Caminin beden duvarları, yığma kerpiç şeklinde yapılmıştır. Sade bir görünümü olan yapının subasman seviyesine kadar taş, beden duvarı ise kerpiç malzeme ile inşa edilmiştir. Güney duvarının ortasında dikdörtgen formu harime basit giriş kapı ile harime girilir. Girişin doğusunda bir pencere ve batısında ise basit bir son cemaat mihrabı bulunmaktadır. Caminin güney duvarında yarım daire şekilli mihrap nişi vardır. Mihrap çerçevesi boya ile belirlenmiştir

Ahşap minberde kesilerek oluşturulmuş stilize servilerin sıralandığı bir korkuluk vardır. Kuzeydoğu köşede ahşap vaaz kürsüsü bulunmakta ve servili bir korkuluk yer almaktadır (Çirtil, 2007, s.115).

Tablo 2. Bayat Cami Görünüşü

	
<p>Resim 3. Bayat Cami kuzey cephesi (Eray Mimarlık)</p>	<p>Resim 4. Bayat Cami güney cephesi (Eray Mimarlık)</p>

Bayat camideki kalem işi süslemeler duvar üzerine yapılan ve ahşap üzerine yapılan olarak ikiye ayrılmaktadır. Ahşap üzerine yapılan süslemeler kiriş ve tavanda görülmektedir. Bayat Cami duvarları yatay dörder panoya bölünmüştür. En alt pano tamamen boyanmış süsleme bulunmamaktadır. Süslemeler genellikle bitkisel motifler, mimari tasvirler ve yazılardan oluşmaktadır. Süslemeler harim duvarları, kirişler ve tavanda bulunmaktadır.

Tablo 3. Bayat Cami kalem işi süslemeleri

		
<p>Resim 5. Bayat Cami iç mekan (Eray Mimarlık, 2019)</p>	<p>Resim 6. Bayat Cami iç mekan (Eray Mimarlık, 2019)</p>	<p>Resim 7. Bayat Cami iç mekan (Eray Mimarlık, 2019)</p>

Bayat Cami Bozulmalar

Bayat camisinde deprem iklimsel sebepler fiziksel ve kimyasal birçok sebep sonucu hasarlar meydana gelmiştir. Şu an yapı kullanılmamaktadır. Kullanılmadığı için bakımsız kalmış ve özgün değerlerini yitirme hatta yıkılma noktasına gelmiştir.

Görsel incelemede cami duvarlarında yoğun olarak rutubet kaynaklı sıva dökülmeleri ve kabuklanmalar görülmektedir. Harim duvarlarında ağırlıklı olarak tavan silmesine yakın yerlerde çiçeklenme ve kalemişi, boyalı yüzeylerde kabarma ve dökülmeler gözlenmiştir. Yapı harim beden duvarında sıva dökülmeleri kabarmalar görülürken, giriş kapısının sağ tarafındaki duvarda bir bölüm yıkılmıştır.

Çatının harim giriş kapsı tarafında çökme bulunmaktadır. Çatıda bulunan kiremitlerin bir kısmı dökülmüştür. Yıkılan çatı parçaları girişin önünü kapatmakta ve camiye ulaşımı engellemektedir. Camiye çıkan merdivenin üstünü kaplamaktadır. Açıklık sebebiyle içeriye giren yağmur gibi sebeplerden rutubet bütün duvarlarda mevcut

ve sonucunda yer yer kabarma ve dökülmeler oluşmuştur. Harim zeminde bir zemin kaplaması bulunmamakta toprak üzerine oturmaktadır. Zeminden gelen nem duvar kesişim yerlerini ve duvarları etkilemektedir.

Tablo 4. Bayat Cami duvar ve zeminde oluşan bozulmalar

<p>Resim 8. Çatı hasarları(Eray mimarlık,2019)</p>	<p>Resim 9. Duvar ve zemin hasarları (Eray mimarlık,2019)</p>

Taşıyıcı ahşap sütunlarda deprem ve çevresel nedenlerden dolayı çatlaklar mevcuttur. Cami doğramalarında, kapı ve pencerelerde kırılmalar vardır. Yapı içinde bulunan minber ve vaaz kürsüsü ahşaplarının boyalı bazı yerlerinde dökülme ve kabarma görülmektedir. Ahşap ve boyalı yüzeylerde bazı objelerde küf lekeleri ve ahşap elemanlarda çürüklük ve ahşap zararlılarından kaynaklanan bozulmalar tespit edilmiştir.

Tablo 5. Bayat Cami ahşap elemanlarda oluşan bozulmalar

<p>Resim 10. Minberdeki bozulmalar(Eray mimarlık,2019)</p>	<p>Resim 10. Kapı ve sütunlardaki bozulmalar(Eray mimarlık,2019)</p>	<p>Resim 10. Vaaz kürsüsündeki bozulmalar(Eray mimarlık,2019)</p>

Sonuç

Korumada amaç tarihi eserin tarihi değerini ve estetik güzelliğini ortaya çıkarmak ve korumak olduğu için, onarımda özgün malzemenin kullanılması oldukça önemlidir. Onarımda kullanılacak malzeme özelliklerinin özgün malzeme ile uyumu için, özgün malzeme özelliklerinin çok iyi belirlenmesi gerekir (Uğurlu ve Böke, 2009, s.19). Koruma için uzun araştırma sürelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Sıva üstü kalem işi, mimari süsleme türleri arasında dış etkenlere karşı en hassas ve en kolay zarar görebilecek durumda olanıdır. Bulunduğu duvarın ya da ahşabın nemli olması, işçiliğin iyi olmaması, kullanılan malzemelerin kalitesi ve dayanıklılığı gibi faktörle kalem işi süslemelerin bozulmasına sebep olabilir. Kalem işinin ömrü, üzerine işlendiği yüzeyin ömrüne bağlıdır (Uçar, 2005, s.17).

Bugün ülkemizde tarihi yapılara yapılacak müdahaleler korumanın gerektirdiği düzeyde olmaktan çok uzaktır. Tarihi yapılarda müdahale ne kadar gecikirse o kadar fazla müdahale gerektirmektedir. Basit müdahalelerle kurtarılabilecek yapılar zaman faktörüyle yıkılma tehlikesi altına girmektedir. Korumanın yasal, idari, teknik vb. sorunlarının çözümü sağlanana kadar yapıda daha fazla tahrip olamaması için temizlik ön sağlama gibi acil müdahaleler alınmalıdır.

Bayat camisi bir dönem çatısı değişmiş onun dışında detaylı bir onarım geçirmemiştir. Zamanla kullanılmayan yapı ilgisiz kalmış ve yapıda çok fazla hasar oluşmuştur. Belgeleme çalışmaları başlayan yapıda çatının çökmesiyle çevresel faktörlerin yapıya belgeleme süreci boyunca daha fazla zarara vermesini önlemek için temel önlemler alınmalıdır. Bu süreçlerin yapının ayakta kalabilmesi için hızlı ve titiz bir şekilde geçmesi yapının rekonstrüksiyona gitmeden kurtarılması gerekmektedir. . Kalemîşi süslemeleriyle ayrı bir uzmanlık gerektiren çalışma uzman kişiler tarafından yürütülmelidir. Titiz bir çalışmayla Bayat Camisi kültürel değerlerine kavuşturulmalıdır. Cami kullanıma açılarak bundan sonraki süreçte de bakımı düzenli olarak yapılmalıdır.

Kaynakça

- Alsaç, Ü. (1995), *Türkiye' de Restorasyon* (2. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları,12,20
- Asımgil, B. ve Erdoğan, F. (2013), Tarihi Ayvalık Evleri Mimarisinde Bozulmaya Neden Olan Etkenlerin İncelenmesi Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 29(1), 49-60
- Bilgen, M. (2010), Bazı Tarihi Yapılar Örneğinde Türkiye'de Sıva Üstü Kalem İşlerinin Korunması (Sorunlar- Çözüm Önerileri), Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir
- Çirtil, S. (2007), Çivril Bayat Köyü Cami, Dentaş, M. ve Eravşar, O.(Ed.), Sanat Tarihi ve Araştırmaları içinde (s. Kayseri: Kuvılcım
- Ercan, E. (2019) Bayat Cami Fotoğrafları
- Gökçe, E. (2018), Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Manisa İli Kurşunlu Han Restorasyonu Örneği, İller Bankası Anonim Şirketi
- Gürsoy, Ş., Yılmaz, A. ve Cengiz, B. (2018), Köprülü Mehmet Paşa Camii'nin Bakım, Onarım, Güçlendirme ve Restorasyon Çalışmalarının İrdelenmesi, Bartın Üniversitesi Mühendislik ve Teknoloji Bilimleri, 6(1) s.8-15
- Halaç, H.H. ve Akdağ, H. (2018), Taşınmaz Kültür Varlıklarının Stratejik Planlarının Oluşturulmasında Swot Analizi Yöntemi: Mardin Kasımiye (Sultan Kasım) Medresesi Örneği, The Journal of International Lingual, Social and Educational, 4(1), 65-77
- Kültür Portalı (2013) Bayat Cami <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/bayat-camisi> adresinden erişildi. (ET: 16.01.2019)
- Mahrebel, H.A. (2006), Tarihi Yapılarda Taşıyıcı Sistem Özellikleri, Hasarlar, Onarım ve Güçlendirme Teknikleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Uçar, M. (2005), Arnavutluk'taki Bazı Vakıf Eserlerinde Bulunan Kalemîşi Süslemelerin Durumu ve Korumasına Yönelik Öneriler, Vakıf ve Sanat
- Uğurlu, E. ve Böke, P. (2009) Tarihi Yapıların Özgün Değerleri ile Korunması. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 1(2) s.19-17

SWOT ANALYSIS OF TURKISH PRODUCTS IN LIBYA

Serkan DİLEK¹

Nagmi M. Moftah Aimer²

Mustafa Khalifa Thawadi El Hamoudi³

Ammar Ayyad Zayid Bin Zaed⁴

Abstract:

Turkish export has been increased for last 10 years. In 2018 Turkish export is 168,1 billion Dollar. Turkish products and brands are known and demanded by many countries. Libya and Turkey are countries with similar culture and common cultural values. So it is thought that Turkish products may be demanded by Libyan citizens. In reality, foreign trade between Turkey and Libya is increasing. The aim of this research is to reveal strength and weakness of Turkish products in Libya. To this aim we conducted a survey on Libya and found that Libya market is an important opportunity for Turkish brands. It is revealed that Turkish products which are known with their high quality and lower price by all over the world have competitive advantage in Libya. Many Libyan citizens think to buy Turkish product in the future and they have positive perceptions about Turkish products. So these perceptions can be good opportunity for Turkish producers and exporters in the future.

Key Words: Turkish Foreign Trade, Turkish Brands, SWOT analysis

Libya’da Türk Ürünlerinin SWOT Analizi:

Özet

Son on yılda Türk ihracatının arttığı görülmektedir. 2018 yılında Türkiye’nin ihracatının 168,1 Milyar Doları bulunduğu görülmektedir. Türk ürünleri ve markaları pek çok ülkede bilinmekte ve beğeni ile talep edilmektedir. Libya ve Türkiye benzer kültürlerle ve ortak kültürel değerlere sahip ülkelerdir. Bu nedenle, Türk ürünlerinin Libya vatandaşları tarafından beğeni ile takip edildiği düşünülmektedir. Gerçekte de Türkiye ve Libya arasındaki dış ticaret artmaktadır. Bu araştırmanın amacı Türk ürünlerinin Libya’da güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaçla Libya’da bir anket uygulanmış ve Libya piyasasının Türk ürünleri ve markaları için önemli fırsat sunduğu ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada tüm Dünyada yüksek kalite ve düşük fiyatıyla bilinen Türk mallarının Libya’da rekabet avantajına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Çoğu Libya vatandaşı ileride Türk malı kullanmayı düşündüğünü ifade etmiş ve Türk malları hakkında pozitif algıya sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu da Türk üretici ve ihracatçıları için ileride iyi bir fırsat olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Ticareti, Türk markaları, Türk ürünleri

Introduction

Exports of Turkey have increased significantly for last 15 years to 168 billion US dollars. This is the result of branding and increase in competitive power of Turkish products. Citizens of other countries started to increase their interest on Turkish products. Today Turkish products are known with their high quality and lower price, so they are preferred by all over the world. Also Libya and Turkey are countries with common historical heritage and culture. This makes citizens of two countries feel sympathy and become closer. This sympathy is thought to be an advantage for Turkish products. The aim of this research is to investigate opportunities and threads of Turkish products who are marketing in Libya. To this end, we conducted a survey on Libya consumers.

Exports of Turkey to Libya

Turkey has a good performance in exports. Exports of Turkey to Libya and other countries are given in Table 1. As it is seen, Turkish export to Libya has increased as export to other countries. It was 163 million US dollars, but it reached to 1,499 billion US Dollars in 2018. The maximum export value is 2,753 billion US dollars which was realized in 2013. In the years 2012, 2013 and 2014 the exports are higher than 2 billion US dollars. These results

¹Associate Prof.Dr. Kastamonu University Economics and Administrative Sciences Faculty, Economics, serkan.dilek@gmail.com

² Dr., Sabratha Higher Institute of Science and Technology, najmimuftah@gmail.com

³ Dr., Sabratha Higher Institute of Science and Technology, Mustafa6321@yahoo.com

⁴ Dr., Sabratha Higher Institute of Science and Technology, a.ammarelzaidy1234@gmail.com

show that the interest of Libyan individuals was increased after 2002. The increase in exports of Turkey to Libya in 2012 can be explained by economic growth of Libya in 2012 (Şahin ve Şahin, 2014:177).

Table 1. Exports of Turkey to Libya (Million US Dollar)

Years	Turkish Export to Libya
2002	163
2003	255
2004	337
2005	384
2006	489
2007	643
2008	1.074
2009	1.798
2010	1.935
2011	748
2012	2.140
2013	2.753
2014	2.060
2015	1.420
2016	906
2017	881
2018	1 499

Source: Turkstat.

The main items exported by Turkey to Libya are jewellery and parts, furnitures, Poultry meat and offal, Woven carpets and floor coverings, Semi-finished products of iron or Non-alloy Steel and Hygienic towels and tampons and diapers.

Method

We conducted 400 citizens of Libya and reached these results which are presented. Demographic results are given in Table 1.

Table 1. Demographic Results

Age	F	%	Gender	F	%
18-25	184	46	Male	317	79,3
26-35	28	7	Female	83	20,8
36-45	29	7,3	Total	400	100
46-55	146	36,5	Education	F	%
56-65	13	3,3	Primary	70	17,5
Total	400	100	Secondary	97	24,3
Marital Status	F	%	University	233	58,3
Single	193	48,3	Total	400	100
Married	207	51,8	Occupation	F	%
Total	400	100	Public	15	3,8
			Private	385	96,2
			Total	400	100

As it can be seen, most of participants are in 18-25 age and 46-55 age group. Also most of them are male and education level is university. Also 96,2% of them are working in private sector.

In Table 2 the results of the question about usage of Turkish product are given. 75,3% of participants use Turkish products. So it can be said that Turkish products are used by Libyan citizens.

Table 2. Usage of Turkish good

Are You Using Turkish Good?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yes	301	75,3	75,3	75,3
	No	99	24,8	24,8	100,0
	Total	400	100,0	100,0	

In Table 3, we asked which kind of Turkish products they used. Most participants used Food and beverages. Turkey and Libya are tied together with strong cultural, religious and social links. Both communities are Muslim so that tastes are similar. For instance; two societies are sensible to Islamic rules, Holy Quran. Therefore they want to eat halal foods. This is competitive advantage for Turkish products which are produced due to Islamic rules. Religion is an important thing which affects consumption of individuals (Dilek et.al. 2017). In the second place there is textile and cloth. Turkish cheap and high quality textile and clothes are used by Libyan citizens.

Table 3. Kinds of Goods

Which kind of Turkish good are you using?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Food, Beverage etc.	132	44,0	44,0	44,0
	Textile, Cloth etc.	117	38,8	38,8	82,8
	Machine etc.	30	9,8	9,8	92,5
	Automobile	22	7,5	7,5	100,0
	Total	301	100,0	100,0	

In Table 4, the opinions of Libyan citizens about Turkish products are asked and answers are given. 58,3% of participants think that prices of Turkish products are normal. So, price is not efficient competitive tool for Turkish firms. However, the prices do not disturb Libyan citizens due to quality of Turkish products.

Table 4. The Opinions About Prices

What Do you Think About Price of Turkish Goods?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Cheap	40	10,0	10,0	10,0
	Normal	233	58,3	58,3	68,3
	Expensive	127	31,8	31,8	100,0
	Total	400	100,0	100,0	

In Table 5, the opinions of Libyan citizens about quality of Turkish products are given. 77,8% of participants think that Turkish products have high quality. This is too high percent and shows that quality is competitive advantage for Turkish products. Competitive advantage is defined as being at least good as rival firms or being better than them (Dilek, 2017:209, Türkkan, 2001:25).

Table 5. Quality of Turkish Products

What Do you Think About Quality of Turkish Goods?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Low Quality	38	9,5	9,5	9,5
	Normal	51	12,8	12,8	22,3
	High Quality	311	77,8	77,8	100,0
	Total	400	100,0	100,0	

We also asked whether they will use Turkish products in the future. 84,8% of participants say that they will use Turkish products in the future. This result shows two things. First; Libyan citizens who are using Turkish products are satisfied from them. Secondly; they know quality of Turkish products and they are ready to use Turkish products. So, Libya is a good market for Turkish exporters which produce high quality good with acceptable prices.

Table 6. Future

In The Future Will you Use Turkish Good?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yes	339	84,8	84,8	84,8
	No	15	3,8	3,8	88,5
	Perhaps	46	11,5	11,5	100,0
Total		400	100,0	100,0	

Conclusion

Turkey targets to reach high amount of exports in 2023. Also it is seen that exports of Turkey has been increasing since 2002. It is revealed that Libyan citizens generally buy and use Turkish products especially Foods, beverages, textile and clothes. They think that Turkish products have high quality and are selling with normal prices. Most participants have intention to use Turkish products in the future and this shows that Libya market offers opportunities for Turkish producers.

References.

- Bernroider, E. (2002). Factors in SWOT Analysis Applied to Micro, Small-to-Medium, and Large Software Enterprises:: an Austrian Study. *European management journal*, 20(5), 562-573.
- Bohari, A. M., Hin, C. W., & Fuad, N. (2017). The competitiveness of halal food industry in Malaysia: A SWOT-ICT analysis. *Geografia-Malaysian Journal of Society and Space*, 9(1).
- Brooks, G., Heffner, A., & Henderson, D. (2014). A SWOT analysis of competitive knowledge from social media for a small start-up business. *Review of Business Information Systems (RBIS)*, 18(1), 23-34.
- Dilek, S. (2017). *Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi*. Seçkin Yayınları.
- Dilek, S., Küçük, O., & Özdirek, R. (2017). Homo Economicus mu? İslami İnsan mı?. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4).
- Helms, M. M., & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT analysis—where are we now? A review of academic research from the last decade. *Journal of strategy and management*, 3(3), 215-251.
- KUTBAY, D. B. H. (2013). Arap Baharının Türkiye'ye Olan Ekonomik Ve Sosyal Etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 147-162.
- Küçük, O. (2016). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Ekin Yayınevi.
- Şahin, M. ve Şahin, Ö. U. (2014). Arap Baharının Türkiye Ekonomisine Etkileri. **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**. 12(23). 171-187.
- Şeker, Ş., & Özgürler, M. (2012). Analysis of the Turkish consumer electronics firm using SWOT-AHP method. *Procedia-social and behavioral sciences*, 58, 1544-1554.
- Teligenbaiyi, W. T. B. (2009). SWOT analysis of Aquatic products export from China to Japan [J]. *Hebei Fisheries*, 3. Turkstat.
- Türkkan, E. (2001). **Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı**. Turhan Kitapevi.
- Yun, L. R. F. (2008). SWOT Analysis on Export Trade of Hunan Ramie Products [J]. *Journal of Hunan Business College*, 3.

CONSUMPTION PATTERNS OF KIRGHIZ STUDENTS IN TURKEY

Umarov ABDUVAHAB¹

Karimov Akram ABBASOVIÇ²

Serkan DİLEK³

Ozodbeg KARAMATOV⁴

Abstract:

We have seen that many Kirghiz students prefer to educate in Turkish Universities. This fact and other reasons such as kinship, common cultural and religious values also make them to consume many goods in Turkey. By this way they contribute to Turkish economy. Increase in number of students who educating in Turkish universities is also important opportunity for Turkish economy and Turkish firms. Also it is an important tool for international relationship policies of Turkey. To increase number of foreign students Turkey should try to define and solve problems of foreign students. This paper aims to search consumption patterns of Kirghiz students who are educating in Turkish universities. To this aim we conducted a survey on Kirghiz students who are educating in Kastamonu University. It is found that housing, food and beverages have important share in Kirghiz students. It is revealed that Kirghiz students also have economic difficulties and therefore they are consuming less.

Key Words: Kirghiz Students, Turkish Universities, Education

Türkiye'deki Kırgız Öğrencilerin Harcama Kalıpları

Özet

Son yıllarda pek çok Kırgız Öğrencinin Türk üniversitelerinde eğitim almayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu gerçek aynı zamanda Kırgız Öğrencilerin Türkiye'de Türk mallarını tüketmelerine de yol açmaktadır. Bu çalışma Türkiye'de yüksek öğrenim alan Kırgız Öğrencilerin tüketim kalıplarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Kastamonu Üniversitesinde eğitim alan Kırgız Öğrenciler üzerinde bir anket uygulanmıştır. Bu ankete göre barınma, yiyecek ve içecek Kırgız öğrencilerin tüketiminde en yüksek paya sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Öğrenciler, Türk Üniversiteleri, Eğitim

INTRODUCTION

After the collapse of Soviet Union in 1989, Turkic Republics earn their independence. The economic and social relationship between Turkic Republics and Turkey increased. Today many young people come from Turkic Republics to Turkey for education in universities. Of course these young people consume and use Turkish goods and brands. So, they are an important opportunity for Turkish firms. Also, citizens of Turkic Republics and Turkey have common cultural and religious values. These common values provide competitive advantage for Turkish firms. The consumption of these students contributes to Turkish economy.

The aim of this research is to investigate consumption patterns of Kirghiz students who are educating in Turkish universities. We share the results of survey which is conducted on Kirghiz students who are educating in Kastamonu University.

Method

We conducted a survey on 74 Kirghiz students and shared Demographic results of this survey on Table 1.

¹ Associate Prof.Dr., Uzbekistan National University, Dean Nuuz_pfoQmail.ru

² Prof.Dr. Taşkent Institute of Finance, Chief of Accounting department, karimovaa@tfi.uz

³ Associate Prof.Dr. Kastamonu University Economics and Administrative Sciences Faculty, Economics Serkan.dilek@gmail.com

⁴ Associate Prof.Dr. Kastamonu University Economics and Administrative Sciences Faculty, Economics, akaramatov@kastamonu.edu.tr

Table 1. Demographic Results

Age	F	%	Gender	F	%
18	3	4.1	Male	44	57.1
19	8	10.8	Female	30	42.9
20	22	29.7	Total	74	100
21	18	24.3		F	%
22+	23	31.1	Dormitory	47	63.5
Total	74	100	House	27	36.5
Faculty	F	%	Total	74	100
Economics and Administrative Sciences	40	54	Budget Monthly	F	%
Tourism	14	18.9	0-2000 TL	61	82.4
Communication	8	10.8	2001-3000 TL	10	13.5
Engineering	12	16.3	3000 + TL	3	4.1
Total	74	100	Total	74	100

As it can be seen from Table 1, Most of Kirghiz participants are equal or higher than 22 years old. Also 57.1% of them are male, 63.5% of them are living in dormitories, 54% of them are educating in Economics and Administrative Sciences Faculty. Almost all of them (82%) of them are living with monthly income less than 2000 TL. So their budget is limited and they can't spend more. Limited budget negatively affect their consumption and so their contribution to Turkish economy.

In Table 2, the result of question "Which items you spend your Budget?" is given.

Table 2. The Most Important Items

	F	%
Food and Beverages	54	73
Housing	20	27
Clothes, shoes	0	0
Furniture and home tools	0	0
Health	0	0
Transportation and communication	0	0
Fun and Culture	0	0
Education	0	0
Other	0	0

As you can see from Table 2, the most important item in students' budget is Food and beverages. Housing is in the second rank. This result shows that Kirghiz students spend most of their money on housing, food and beverages which are compulsory. This confirms that Kirghiz students generally have limited budget.

In Table 3 the answer of question "Do you have enough money to live in Turkey?"

Table 3. Budget (Do You Have Enough Money to live in Turkey?)

	F	%
Yes	2	2.7
No	61	82.4
Perhaps	11	14.9

Students generally say that they have not enough money to live in Turkey. 82.4% of students don't think that they have enough money to live in Turkey. Only 2.7% of them think that they have enough money to live in Turkey.

In Table 4 we asked whether they find Turkish economy positively growing. The answer is given in Table 4. As you can see that more than half of students (58.1%) think positively about the future of Turkish economy. Only 21.6% of Kirghız students are pessimistic about Turkish economy. 20.3% of students don't want to say their idea.

Table 4. Turkish Economy

	F	%
Turkish economy will grow at positive rate	43	58.1
Turkish economy will not grow	16	21.6
I don't have any idea	15	20.3

We also ask whether they want to live in Turkey. The answers are given in Table 5. 68.9 of students want to live in Turkey in the future. Only 20.3% of them don't want to live in Turkey. This result confirms that Kirghız students are satisfied from the life conditions in Turkey. If we think the results in Table 4 and Table 5 together, they confirm them.

Table 5. Do you want to live in Turkey in the Future?

	F	%
Yes	51	68.9
No	15	20.3
I don't know	8	10.8

Addition to this, we also asked If you have 100 TL extra in a month, in which item you will spend?. The answers are given in Table 6.

Table 6. If you Have 100 TL extra in a month

	F	%
Food and Beverages	8	10.8
Housing	11	14.9
Clothes, shoes	16	21.6
Furniture and home tools	3	4.1
Health	0	0
Transportation and communication	1	1.3
Fun and Culture	24	32.4
Education	9	12.2
Other	2	2.7

As it can be seen in Table 6, 32.4% of Kirghız students generally are ready to spend their extra money in Fun and Culture. In the second rank, there is an item clothes and shoes with 21.6%. The score of food and beverages is only 10.8% and the score of housing is 14.9%. So this shows that most of students solve their compulsory needs (Housing, Food and Beverages) and they want to spend their extra money for other items.

Conclusion

After the collapse of Soviet Union in 1989, the relationship between Turkey and other countries developed in many areas such as education. Turkey also aims to host many students from other countries. These students contribute

to Turkish economy with their expenditures. Kırgız students are one of them. We investigate the expenditures of Kırgız students by conducting a survey on Kırgız students educating in Kastamonu University. We found that Kırgız students generally spend most of their income on compulsory needs such as foods and beverages and housing, because they have not enough income. Also it is revealed that Kırgız students think positive about Turkish economy and after finishing their education they want to live in Turkey. Addition to this, if they have more money they will spend it on fun and culture, clothes and shoes.

References

- Aliahmedi, Malihe (2013), "Identifying The Luxury Commodities For The Selected Food Groups In Iran: Emphasizing On The Income Elasticity of Demand", **International Journal of Academic Research In Business and Social Sciences**, 3(12), December,
- ALYILMAZ, S., Biçer, N., & Çoban, İ. (2015). ATATÜRK ÜNİVERSİTESİNDE ÖĞRENİM GÖREN KIRGIZ ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ. **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi**, 4(1), 328-338.
- Dilek, S. (2017). Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi. Seçkin Yayınları.
- Dilek, S., Avcı, M., & Koçoğlu, C. M. (2015). TALEBİN GELİR ESNEKLİĞİ: KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ'NDE KIRGIZ ÖĞRENCİLER ÜZERİNDE BİR UYGULAMA. **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(2), 7-15.
- Gansemer-Topf, A. M., & Schuh, J. H. (2003). Instruction and academic support expenditures: An investment in retention and graduation. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 5(2), 135-145.
- Hatırlı, S.A. (2019). Mikroekonomi. Alter Yayınları.
- Houthakker, H. S. (1957), "An International Comparison of Household Expenditure Patterns, Commemorating The Centenary of Engel's Law", *Econometrica*, 25 (4), ss. 532-551.
- Kaya, O. (2019). AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN HARCAMALARI VE EKONOMİK KATKILARI: 2017-2018 EĞİTİM ÖĞRETİM YILI.
- Mahaurudin, Farhana Binti; Zain, Zahariah Binti Mohd ve Malan, Irfah Najihah Binti Basir (2013), "Determining The Income Elasticity of Demand For Health Expenditure: An Empirical Analysis", **Management Research and Practise**, 5(1), 14-36
- Pike, G. R., Smart, J. C., Kuh, G. D., & Hayek, J. C. (2006). Educational expenditures and student engagement: When does money matter?. *Research in Higher Education*, 47(7), 847-872.
- Özbek, M. F. (2010). Yatay ve dikey bireycilik & kolektivizm ile para etiği ilişkisi: Türk ve Kırgız üniversite öğrencileri üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma. **Anadolu University Journal of Social Sciences**.
- Wenglinsky, H. (1997). When Money Matters: How Educational Expenditures Improve Student Performance and How They Don't. A Policy Information Perspective.
- Yardımcıoğlu, F., Beşel, F., & Savaşan, F. (2017). Uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri ve çözüm önerileri (Sakarya Üniversitesi örneği). **Akademik İncelemeler Dergisi (AID)**, 12(1), 203-254.

BARRIERS TO ENTRY AND INTERNET

Serkan DİLEK¹

Jose Ramos Pires MANSO²

Abstract:

In last years the diffusion of internet and development of communication industry can be observed in all areas of daily life. These developments change structure of markets and behaviour of firms. Shortly, internet makes markets more competitive. Therefore perfect competition conditions should be reached easily and maximum social welfare can be provided. The aim of this research is to reveal how internet makes markets more competitive and review related literature about this issue. It is revealed that internet helps reaching perfect competitive conditions by eliminating asymmetric information problem and increasing information of consumers. The decrease in barriers to entry firstly affects conduct of firms and then changes productivity and performance of firms. The number of firms increases and concentration in markets decreases. Also barriers to entry and exit in electronic market places are weaker than classical market places. Because of these reasons, consumer sovereignty and maximum social welfare are provided in electronic market places.

Key Words: Barriers to entry, New Economics, Structure-Conduct-Performance (SCP) paradigm

Piyasaya Giriş Engelleri ve İnternet

Özet:

Son yıllarda internet'in yaygınlaşması ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler günlük hayatın her seviyesinde hissedilmektedir. Bu gelişmeler ise piyasa yapılarını ve firma davranışlarını da etkilemektedir. Kısaca, internet piyasaları daha rekabetçi yapmaktadır. Bu nedenle tam rekabet koşullarına daha kolay ulaşılabilen ve maksimum sosyal refah sağlanabilmektedir. Bu çalışmanın amacı internetin piyasaları nasıl daha rekabetçi hale soktuğunun açıklanması ve bu konu hakkındaki literatürün taranmasıdır. Sonuç olarak internetin piyasalarda tam rekabet koşullarına ulaşılmasını sağlamasının nedeninin asimetrik enformasyon sorununu çözmesi ve tüketicilerin enformasyon sorununu çözmek olduğu ortaya çıkmıştır. Giriş engellerinin zayıflaması da firma davranışlarını, performansını etkilemekte ve firmanın verimliliğini artırmaktadır. Piyasadaki firma sayıları artmakta ve piyasa yoğunlaşması da azalmaktadır. Ayrıca elektronik piyasalarda giriş ve çıkış engellerinin klasik piyasa yerlerine göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bu nedenlerden ötürü elektronik piyasalarda tüketici egemenliği ve maksimum sosyal fayda sağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Giriş Engelleri, Yeni Ekonomi, Yapı-Davranış-Performans Analizi

Introduction

Developments in communication technology cause revolution in whole areas of human daily life. More and more people start shopping from websites. So, market rules change. According to industrial organization theory, perfect competition rules are not valid in daily economic life (Dilek, 2017). However, internet and new technologies change the rules of markets and by this way it can be said that many assumptions of perfect competition provided in economic life (Dilek, 2012). In this research we examined the new rules in markets, changes in markets and how market conditions come closer to perfect competition assumptions.

Perfect Competition

Perfect competition market is ideal market which is wanted by economists because of maximum social welfare. In long run, perfect competitive market provides lower prices than monopoly and oligopoly markets. Also perfect competitive market provides higher amount of production than other market types (Hatırlı, 2018). This is why economists like perfect competitive markets.

In perfect competitive markets there are four important assumptions.

- 1) There are many small sized sellers and buyers which have no control on production and price level.
- 2) Products are homogeneous so that consumers see no difference between them. Consumers prefer to shop from cheapest seller

¹Associate Prof.Dr. Kastamonu University Economics and Administrative Sciences Faculty, Economics, serkan.dilek@gmail.com

² Full Prof. Dr., University of Beira Interior, economics, pmanso@ubi.pt

3) There are no barriers to entry and no barriers to exit. Firms can easily enter market if they see subnormal profits. Also firms can easily exit market if they lose.

4) All sellers and buyers have perfect information about prices. If buyers see that one of seller which sells cheaper they buy from this seller, because they know all prices in markets.

Information

Internet solves asymmetric information problem of classical markets. In classical markets, there are two sides which one of them have information and another one have no information. In this situation, agent who has more information, set up rules and get profit from this shopping (Akerlof, 1978). However, internet and other communication tools provide free access to information for all consumers and sellers. Nowadays, individuals look many websites to find lowest price and this take only several minutes of them. Also there are some websites who compare prices. For instance; www.trivago.com.tr is a website which compares prices of holiday agencies and find which one offers best price. This is also true for sellers. They can learn prices of their rivals and develop strategy according to this situation (Dilek, 2017). Shortly, internet market places solve information problem and by this way markets come closer to perfect competition markets.

Barriers To Entry and Exit

In internet market places, barriers to entry are weaker than classical market places. If an entrepreneur wanted to enter a classical market he should spend more. For example; he should rent shop, repair and make many revisions to attract consumers. These high expenditures are strong barriers to entry for entrepreneurs (Dilek and Top, 2012). However entrepreneurs need lower investments in internet market places. Only buying domain name, renting cheaper office and buying limited number of cheap instruments such as computers are enough to start a business. It can said that many small enterprises become important rival for big sized firms. For instance; amazon.com or other internet sellers become hard competitor for big sized book sellers. Today many individuals prefer to buy books from electronic stores instead of book sellers.

Number of Firms

Another important assumption of perfect competition markets is the presence of many firms which have no control on production and price level. Weaker barriers to entry increase the number of electronic stores so that this assumption realized. Easier and cheaper ways to enter a market encourages entrepreneurs to enter a market. For example; in Turkey there were limited numbers of classical book store chains which control book selling market. However today we witness many book seller websites which can't control book selling market. This is one side of new economics. In the other side many monopolies can be seen in new economics. For example; Microsoft is a strong firm which have high share in software market.

Homogeneous Goods

This is the item which is complex. In new economics copyrights, patents, brands make goods heterogeneous. Many people think that x brand is better than y brand and they can prefer to buy x brand if they easily reach all goods. Network externalities in many markets also differentiate products (Top et.al.2011). For instance; many people think that mobile phone operator which has more subscribers is better. So this is an item which new economics and internet market places which move away from perfect competition markets.

Conclusion

Today many people prefer to shop from internet websites instead of classical shops. Because of this, market rules change and markets come closer to perfect competition. Internet websites help solving asymmetric information problems and increase information level of agents. Searching prices in many sites takes only several minutes. Also starting a business is easier in electronic market and because of this, in electronic markets number of firms in websites increase and concentration in markets decrease. Products differentiate in new markets because of patents, network externalities, brands etc. Generally we can say that markets come closer to perfect competition markets.

References

- Akerlof, G. A. (1978). The market for "lemons": Quality uncertainty and the market mechanism. In **Uncertainty in economics** (pp. 235-251). Academic Press.
- Dilek, S. (2017). Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi. Seçkin Yayınları
- Dilek, S. (2016). Enformasyon ve bilgiye dayalı yeni ekonomi. **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11(1), 87-91.

- Dilek, S., & Top, S. (2012). Is Setting Up Barriers to Entry Always Profitable For Incumbent Firms?. **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 58, 774-782.
- Dilek, S. (2012). **Tüketicinin Dönüşümü**. Yeni Ekonomi. Editör: Nuray Terzi, Beta Yayınevi.
- Ghose, A., Smith, M. D., & Telang, R. (2006). Internet exchanges for used books: An empirical analysis of product cannibalization and welfare impact. *Information systems research*, 17(1), 3-19.
- Hatırlı, S.A. (2018). **Mikro Ekonomi**. Alter Yayınları.
- Lennartz, C. (2014). Market structures of rental housing: conceptualising perfect competition in mixed local rental markets. **International Journal of Housing Policy**, 14(1), 56-78.
- Lindblad, F., Schauerte, T., & Flinkman, M. (2016). Changes in Industry Structure and Concentration?: Welfare Loss due to Perfect Competition in the Swedish Industry for Wooden Single-Family Houses. In *70th Forest Products Society annual convention-new horizons for the forest products industry, June 27-29, 2016, Portland*. Forest Products Society.
- Moutinho, R., Au-Yong-Oliveira, M., Coelho, A., & Manso, J. P. (2016). Determinants of knowledge-based entrepreneurship: an exploratory approach. **International Entrepreneurship and Management Journal**, 12(1), 171-197.
- Moutinho, R., Au-Yong-Oliveira, M., Coelho, A., & Pires Manso, J. (2015). The role of regional innovation systems (RIS) in translating R&D investments into economic and employment growth. **Journal of technology management & innovation**, 10(2), 9-23.
- Oğuz, F. (2011). Bilgi, regülasyon ve rekabet: bir piyasa süreci yaklaşımı. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 6(2), 253-267.
- Saatçioğlu, C. (2005). Yeni ekonomi ve finansal piyasalar üzerindeki etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 151-165.
- Terzi, N. and C. Gokce, (2017), Development of e-commerce in world and Turkey and the impacts of marketing strategies in e-commerce on Turkey's economy. *PressAcademia Procedia (PAP)*, V.3, p.925-945.
- Top, S., Dilek, S., & Çolakoğlu, N. (2011). Perceptions of network effects: Positive or negative externalities?. **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 24, 1574-1584.

ÖZBEKİSTAN'IN TARIM SEKTÖRÜNDE YENİLİKSEL POLİTİKALAR VE GELİŞMELER

Ozodbek Karamatov¹

Serkan Dilek²

Özet.

Bağımsızlığın ilk gününden itibaren Özbekistan diğer ülkeler gibi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmek için ekonomik reformları uygulamaya başlamıştır. Ülke ekonomisinin tarım sektörüne dayanmasından dolayı tarım ve toprak reformları ön plana çıkmıştır. Tarım sektörünün piyasa koşullarına dönüşümü için bazı ülkeler tarımsal toprakların özel mülkiyeti gerçekleştirilmiş olsa da Özbekistan'da toprak mülkiyeti devletin olup çiftçilere arazi uzun vadeli kiraya verilmektedir.

Son yıllarda Özbekistan'daki devlet tarım politikalarının amacı, ihracat hacminin artırılması, yerel tarım piyasasının istikrarlı hale getirilmesi ve kırsal alanların entegre gelişimi olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için ülkenin mevcut tarım politikası pamuk ekim alanlarını azaltmak ve sektörün verimliliğini yeniliksel tanıtımla artırılmasını hedeflemektedir.

Bu çalışma, Özbekistan'da gerçekleştirilen tarım reformlarının özelliklerini açıklamaya yönelik kısa bir araştırmaya ve tarımsal üretimde yeniliklerin tanıtılmasına etki veren faktörlerin ve sorunlarının belirlenmesini amaçlamıştır. Bunların yanı sıra iklim koşullarını ve diğer faktörleri itibarı olarak ülkenin bölgelerinde yeniliksel tarım politikasının uygulanması için kavramsal yaklaşımlar da önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Tarım Reformu, Tarım Politikaları, Piyasa Konjonktürü, İhracat, Arazi Verimliliği.

Giriş.

Tarım sektöründe uygulanan reformlar neticesinde bazı Bağımsız Devlet Topluluğu ülkeleri arazi ve pazar ilişkilerini değiştirmişler ve arazi özel mülkiyetini benimsemişlerdir. Özbekistan'ın Orta Asya'daki komşu ülkelere göre en fazla nüfus yoğunluğuna sahip ülke olmasından dolayı devlet arazi mülkiyetini koruyarak tarım reformlarını aşamalı bir geçiş taktiğini kollarak gerçekleştirmiştir. Tarım reformlarının ilk aşamalarında beklenen neticelere ulaşılmış da ancak, birçok yönden beklenen hedeflere ulaşılmamıştır. Örneğin; günümüze kadar tarımsal alan için su yetersizliği problemlerinin çözülmemesi, tarımsal toprakların, tarımda kullanılacak üretim faktörlerinin ve kaynakları bölgelere eşit olmayan bir şekilde dağıtılması tarımsal toprakların verimliliğinin azalmasına sebep olmuştur. Bunların yanı sıra, devlet siparişleri için pamuk ve buğday yetiştiren çiftçiler, ürünlerinin veya kaynakların fiyatlarını kontrol etme hakkına sahip değildir. Devletin pamuk ve buğday ürünleri için güçlü müdahale politikası, mevcut fiyatlandırma mekanizmaları çiftçilerin bu iki üründen kar kazanma imkanlarını zorlaştırmıştır [1]. Sovyetler Birliği'nin planlama politikasının Özbekistan tarım sektörü için olumsuz etkisi olsa da, olumlu olan yönünü de itibara olmak gereklidir. Eğer Sovyetler döneminde sulanan alanların yüzölçümü 1,8 milyon hektardan 4,3 milyon hektara getirilmeseydi, Ülkedeki yıllık nüfus artış oranı %2-%2.5 iken, günümüzde 33 milyondan fazla olan nüfusun gıdaya olan ihtiyaçlarını karşılamak imkansız olacaktır. Elbette, ekim alanları sadece pamuk üretimini artırarak amacıyla genişletilmiş olsa da, bağımsızlıktan sonra Özbekistan bu kadar alanları kendi kaynaklarıyla geliştirmesini hayal etmek zordur [2].

Yukarıdaki problemleri çözülmesi için reformların günümüzdeki aşamasında ülke hükümeti sadece tarım sektörü için değil ekonominin tüm alanlarına yabancı yatırımların celp edilmesi, bileşimde ve yapısal alanlarda ileri teknolojilerin kulanmasını, teşvik edilmesini amaçlayan bazı kararlar kabul etmiştir. Birinci planda tarımsal ürünlere dayalı üretimin ve bu alanın lokomotif ve belirleyici gücü olarak kabul edilen çok yönlü çiftçiliğin gelişmesine önem verilmiştir [3]. Elbette, kabul edilmiş olan kararların gerçekleşmesi için ekonomik ve teşvik edici mekanizmaların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Tarım Reformlarının Neticeleri ve Sektörün Güncel Problemleri. Ülkede gerçekleştirilen toprak ve tarım reformları neticesinde kolhoz ve sovhozlar yerine yeni tipteki kooperatifler – şirketler meydana gelmiş olup 2000 yıllarında bu şirketler yerin fermer ve dehqan çiftlik işletmeleri almıştır. Önceki dönemlerde organize edilmiş olan fermer çiftliklerinin sahip oldukları küçük ölçekli arazileri üretim verimliliğini yükseltmek imkanı

¹ Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

² Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Başkanı

vermememiştir. Ayrıca, pamuk ve buğday üretimi için uzmanlaşmış olan çiftlikler devletin bu ürünlere olan ihtiyaçları miktarında üretmek imkanına sahip olamamıştır.

Aşamalı süreçte devam eden reform kapsamında hükümet sektörün verimliliğini yükseltmek amacıyla kabul ettiği kararlarında gerekli hukuki ve normatif düzenlemelerle düşük karlı tarım şirketlerinin yerine geçen fermer ve dehkan çiftliklerinin gelişimi için şartlar sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin; 2004-2009 yıllar aralığında çiftliklerin sayısı, 125,7 binden 226 bine ulaşmıştır ve bu yıllarda her çiftliğin arazi büyüklüğü, ortalama 26-30 hektardır [6].

2010-2017 yıllar aralığında ülke hükümeti tarafından tarım sektörüne yatırılacak yatırımlar için teşviklere önem verilmiştir. Sektöre yatırılmış sabit yatırımlar 2010 yılında 530.6 milyar iken 2017 yılında yaklaşık beş kata yükselmiş olup 43149.8 milyar soma ulaşmıştır. Gelişmeler neticesinde sektörün geliri 11226 milyar somdan 43149,8 milyar soma ve sektörün GSYH' deki payı %18' den %19,7'e ulaşmıştır. Bu dönemde tarımda çalışanlar sayısı 550.4 bin kişiye artmıştır (Tablo 1).

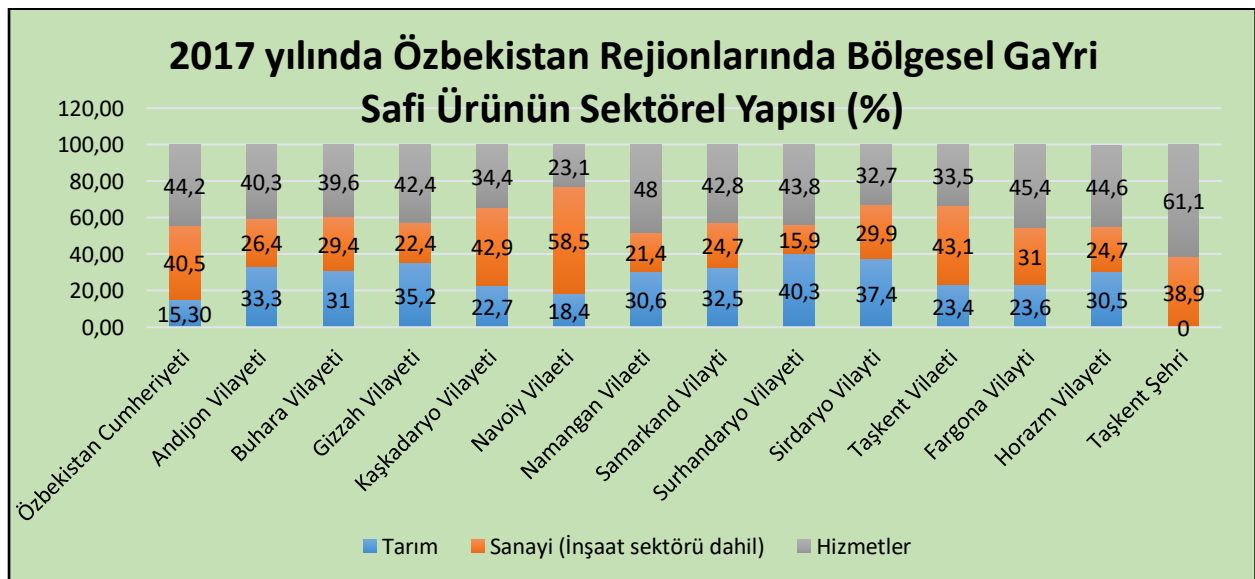
Tablo 1. Özbekistan'ın Tarım Sektörünün Temel Göstergeleri

	2010	2015	2016	2017
Tarım Sektörünün GSG (milyar som)	11226.0	28672.2	32276.8	43149.8
Sektörün GSYH'deki Payı (%)	18	18.3	18.1	19.7
Sabit Yatırımlar(milyar som)	530.6	1 375.4	1646.4	2379.3
Tarım Sektöründe Çalışanlar Sayısı (bin kişi)	3120.9	3601.7	3646.7	3671.3
Tarım Sektöründe Çalışanların İstihdamdaki Payı (%)	26,8	27.6	27.4	27.2

Kaynak: 1. Özbekistan Qişlok Hojalığı. Özbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qomitasi. Taşkent 2013. 2. Özbekistan Qişlok Hojalığı. Özbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qomitasi. Taşkent 2018.

Özbekistan'ın bölgelerinin iklim koşulları farklı olan coğrafi alanlarda yerleşmesinden ve su kaynaklarının eşitsiz dağılımından dolayı elverişli tarımsal toprakların hem nicelik hem nitelik yönünden çoktan fark etmesine sebep olmuştur. Bölgelerdeki başka doğal kaynakların ve demografik yapıdaki eşitsizlik sadece tarım sektörün değil belki bölgelerdeki bütün sektörlerin gayri safi ürünlerinin yapısındaki eşitsizliğe sebep olmuştur. 2017 yıl verilerine göre Özbekistan'da tarım sektörünün GSYH'daki payı %15.30 iken ülkenin 7 vilayetinde tarım sektörünün payı %30'dan yüksek iken, Kaşkadyo, Taşkent ve Fargona vilayetlerinde sektörün %20 ve %30 aralığında gözükmektedir. Sanayi sektörünün payı en yüksek olan Navoiy vilayetinde ise tarımın payı %18.4'e ulaşmıştır (Şekil 2.).

Şekil 2. 2017 Yılında Özbekistan Rejionlarında Bölgesel Gari safi Ürünün Sektörel yapısı (%)

Kaynak: Özbekistan Qişlok Hojalığı. Özbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qomitasi. Taşkent 2018.

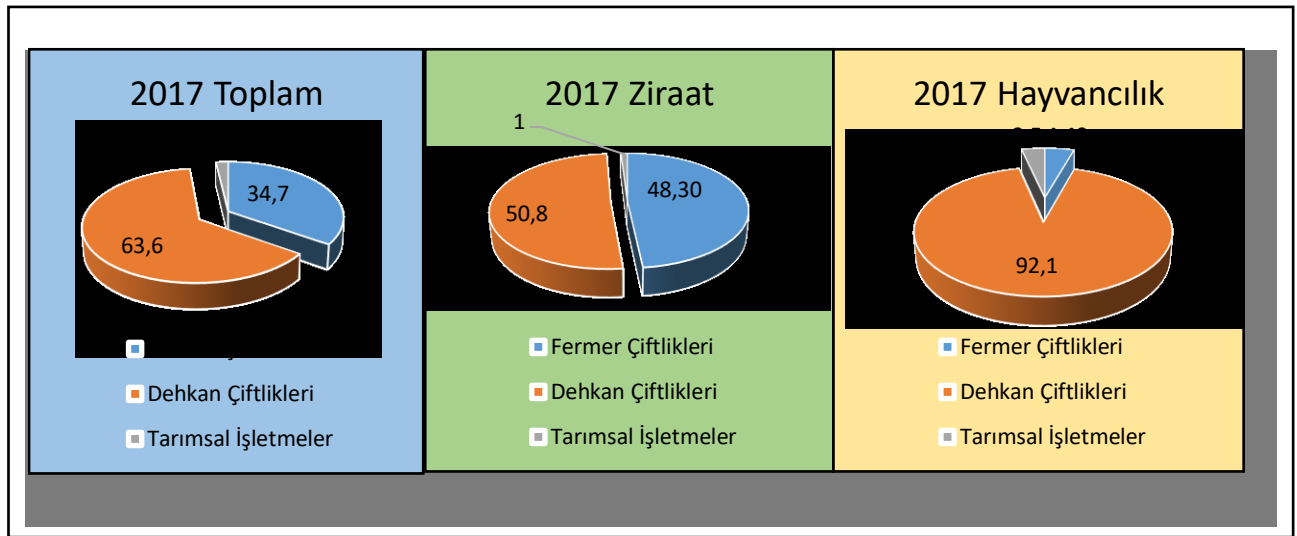
Ülkenin tarım sektörü koşullu olarak iki bölüme ayrılabilir:

Güçlü devlet yönetimi ve piyasa ilkelerinin devlet muhadesine tabi olan sektör. Bu sektöre ülke için stratejik açıdan önemli olan pamuk ve buğday yetiştiriciliği alanında uzmanlaşmış olan fermer çiftliklerini içermektedir.

Nispeten liberal piyasa ilkelerine sahip olan sektör... Bu sektöre diğer tarım ürünleri yetiştiriciliği alanında uzmanlaşmış olan fermer ve dehkan çiftlikleri içerilebilir.

2000 yılların başında şirketler yerine tarımsal üretimin ana öznesi olarak gelen fermer çiftliklerine önem verilmiştir. Lakin, toplam tarımsal ürünlerin çoğunu onlar değil küçük dehkan çiftlikleri – hanehalkı arazileri tarafından üretilmiştir. Fermer çiftlikleri ekim alanlarının %84,7' ine sahipken, 2014 yılında tarım ürünlerinin sadece %32,9'ini üretmişlerdir [3]. 2017 yılında toplam tarım ürünlerinin %34,7'ini fermer çiftlikler, %63,6'ini dehkan çiftlikler üretmişler. Ziraatte fermer ve dehkan çiftliklerinin payı sırasıyla %50,8 ve %48,3 iken, hayavancılıkta %92,1 üretim dehkan çiftlikleri tarafından üretilmiştir (Şekil 1). Görüldüğü gibi, dehkan çiftliklerinin hayavancılıktaki payının çok yüksek olması onların toplam tarım ürünlerindeki payının da artmasına sebep olmuştur.

Şekil 1. Tarım Sektöründe Üretim Yapısı (%)

Kaynak: Özbekistan Qişlok Hojalığı. Özbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qomitasi. Taşkent 2018.

Bağımsızlıktan günümüze kadar olan ülkenin tarım sektöründeki gelişmeler yanı sıra birkaç problemler meydana gelmiştir. Bu problemleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Su kaynaklarının yetersizliği, su kaynaklarının özellikle sınır aşan nehirlerden akışı,

Sulama ağlarının eskimesi,

Traktör ve tarımda kullanılacak başka ekipmanların eskimesi ve yenilerinin yetersizliği,

600 bin hektar tarımsal toprağın bozulması, 200 bin hektar toprağın tarımda kullanmasının imkansız hale gelmesi [2].

Yeni teknolojilerin üretimde kullanılmaması,

Komşu ve diğer dış ülkelerdeki meyve ve sebze olan talebi karşılamak için bu ürünlerin ihracat potansiyelinin tam olarak uygulanamaması v.b.

Tarım Sektöründe Yeniliksel Politikalar ve Gelişmeler. Yukarıda sıralanmış olan problemlerin çözülmesi ve sektörün gelişmesi amacıyla son yıllarda hükümetin tarımda yeni yönetim şekillerini, yeni teknolojilerin ayrıca, ziraatta kullanılması yoluyla tarım sektörünün gelişmesini amaçlayan bazı kararları kabul edilmiştir. Öncelikle, tarımsal emeğin etkinliğinin ve ileri ekipman ve teknolojinin kullanımının büyük ölçüde arazinin büyüklüğüne bağlı olduğunu ve tarımdaki isdihdamı dikkate alarak hükümet çiftlikler arazilerinin büyüklüğüne önem vermiştir. 2015 yılın sonunda yapılan ikinci çiftlik arazılarının optimizasyonu sonuçlarına göre ülkedeki 83514 çiftlik sayısı 101070 birime çıkarıldı. Çiftliklerin büyüklüğü bölgelerin demografik özelliklerini itibara alarak belirlemiştir. Örneğin, Surhandaryo ve Kaşadaryo vilayetlerinde çiftliklerin ortalama büyüklüğü sırasıyla 65,3 ve 56,9 hektar iken, yoğun nüfuslu vilayetlerde arazilerin büyüklüğü 41,3 – 49 hektar aralığında belirlenmiştir [7].

İkinci olarak, tarım üretimi mevsiminde su kıtlığı sorununu itibara alarak su tasarrufunu sağlayan sulama teknolojilerine özel önem verilmektedir. Son yıllarda yıllık 5 bin hektarlık artışla yaklaşık 16.3 bin hektarlık ekim alanlarında damlama usuliyula sulama teknolojisi kullanılmıştır. Hortumlarla sulama 18.7 bin hektar alanda kullanılmaktadır. 2013 yılından 2017 yılına kadar 25 bin hektar alanda damlama usulunde sulama sisteminin başlatılması için devlet çiftliklere uzun vadeli imtiyazlı krediler tercihli olarak verilmektedir. Faaliyetlerinde su tasarrufunu sağlayan teknolojileri kullanan çiftlikler 5 yıl boyunca toprak ve diğer vergerlerden muaf tutuluyor.

Bunların yanı sıra, ülkede günümüze kadar pamuk üretimini siki tutmuş olan politikalarından vaz geçmek ve pamuk ve tekstil sektörlerinin bir araya getirilerek yoluyla iki sektörün paralel olarak gelişmesini sağlamayı amaçlayan yeni yönetim çeşiti - Pamuk-Tekstil Agroklasterleri organize edilmektedir.

Ayrıca, nüfuzu yoğun olan Başkent Taşkent şehri etrafındaki Parkent, Bostonlik ve Ohangaron ilçelerinde tahil ekim alanlarının azaltılması ve bu alanlarda çiftçiliklerin meyve, sebse ve patates yetiştirici olarak uzmanlaşmasına yönelik projenin yürütülmesi ve Bostonlik ilçesinde Patates Sanayi Agroklasteri organize edilmektedir [9]. Bu sanayi agroklaster yenilikçi teknolojileri kullanarak virus içermeyen "in vitro" tohumluk patates yetiştiriciliğini, yerli ve ihrac tohumların seleksiyonune dayanarak tohumculuyu gelişimini hedeflemektedir.

Sonuç

Sadece Özbekistan'da değil Orta Asya ülkelerinde su kaynaklarının yetersizliği tarımda su kaynakların innovasyon teknolojiler yardımıyla kullanmasının bölgesel programlarını gerçekleştirilmesinin gerekliliğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, tarımsal arazi kaynaklarının sınırlılığı ve yıllık olarak azalmasından dolayı bunların etkin kullanımı ülkenin iç ve dış piyasalarındaki konumunu ve ülkenin gıda güvenliğini sağlama yeteneğini belirler. Bu faktörler birlikte devletin yeni tarım politikasını belirler. Bizçe, tarım sektöründe geniş alanda elde sağlanan başarılar rağmen bazı eksiklikler vardır ve bunların sebepleri ya da yeniliklerin yaygın bir şekilde kullanılmasını teşvik eden ekonomik mekanizmaların yetersizliğinde ya da bilimsel araştırmalar ve üretim arasında bağlantının olmaması, yeni teknolojilerin kullanması için çiftçilerde tecrübenin yetersizliği gibi engeller hale vardır. Dolayısıyla, devletin tarım politikasında belirlenen hedeflere ulaşmak için devletin tüm destek yöntemleri ve şekilleri çiftçilerin yenilikçi faaliyetlerini arttırmasını teşvik etmeyi amaçlamalıdır.

Kaynakça

- Yuliy Yusupov. Özbekistan Agrar Sektörü: Asosiy Muammolar, Hususiyatlar, İşlohotlar Zaruriyati. <https://cabar.asia/ru/uzbekiston-agrar-sektori-asosij-muammolar-hususiyatlar-islo-otlar-zaruriyati/> erişim:22.09.2019.
- İsmail Djurabekov. Ya Bil Protiv Uprasdneniya Minbodhoza, No Povliyat Na To Reşeniye Ne Smog. <https://kun.uz/ru/news/2019/02/06/ismail-djurabekov-ya-byl-protiv-uprazdneniya-minvodhoza-no-povliyat-na-eto-resheniye-ne-smog> . erişim:22.09.2019.
- Ahmet Yılmaz. Turajon Rauf. Shavkat Mirziyeyev Çzbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı. Büyük geleceğimizi Mert ve Cömert Halkımızla Beraber İnşa Eteceğiz. (07Aralık -14 Aralık Taşkent) Baskı eri Büyük Anadolu Media Grup LTD. Şti. 271 s.
- Özbekistan Qişlok Hojalığı. Özbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qomitasi. Taşkent 2013. 170 s.
- Özbekistan Qişlok Hojalığı. Özbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qomitasi 2014-2017. Taşkent 2018. 226 s.
- Pugach, I., Yusupov, Y., Berdinazarov, Z. (2016). Selskohozyaystvennaya Politika v Proizvodstve Pshenitsy i Diversifikatsii Proizvodstva Sel'skohozyaystvennyh Kul'tur v Uzbekistane. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/149625/1/875963048.pdf>. 28.09.2019 erişim:28.09.2019
- Postanovleniye Kabineta Ministrov Respubliki Uzbekistan ot 15 dekabrya 2015 goda № 362 "O Merah Po Optimizatsii Razmerov Zemel'nyh Uchastkov, Predostavlennyh Dlya Vedeniya Fermerskih Hozyaystv". https://nrm.uz/products?folder=179654_fermerskie_hozyaystva&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana. erişim:29.0.2019.
- Sel'skoye Hozyaystvo Uzbekistana Za Gody Nezavisimosti <https://www.uzbekistan.de/ru/nachrichten>. erişim:28.09.2019.
- Toşkent viloyatida Zamonaviy Agrosanoat klasteri Taşkil Etildi. <https://kun.uz/news/2019/09/25/toshkent-viloyatida-zamonaviy-agrosanoat-klasteri-tashkil-etiladi>. erişim: 29.09.2019.

İŞ YAŞAMI KALİTESİ ALGISININ VARDİYALI SİSTEMDE ÇALIŞAN MAĞAZACILIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: DÜZCE İLİ ÖRNEĞİ

Mükremin ÖZKARA¹

Öznur BOZKURT²

Özet

İş gücünün verimliliği üzerinde etkili olan birçok faktör vardır. İş yaşamının kalitesi de bu faktörlerden birisidir. Bireyin iş yaşamını değerlendirdiğinde algıladığı kalite onun iş yapışını etkileyebilmektedir. İş yaşamı kalitesi, işin zorluğundan, işin yapılış yerinin özelliklerinden, birlikte iş yapılan kişilerden etkilenerek ortaya çıkabilir. Bu çalışmada iş yaşamına yönelik kalite algısı, çalışanın tükenmişliği, mesleki anlamda hissettiği tatmin duygusu ve birlikte iş yaptığı diğer kişilere duyduğu merhamet duygusunun bireyde oluşturduğu yorgunluk açısından ele alınmıştır. Yoğun çalışma saatlerini içeren perakende sektöründe yer alan giyim mağazalarında çalışanların yaşam kalitesi algıları incelenmiş ve yaşam kalitesinden tatmin olma durumlarının çalışılan vardiya sistemine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Ayrıca iş yaşamı kalitesinin, gelir, yaş, unvan, çalışma şekli, eğitim durumu ve vardiya türü açısından farklılık gösterip göstermediği de bu çalışmada araştırılan bir diğer konudur. Araştırma sonucuna göre, araştırmaya katılanların iş yaşamı kalitesi algılarının orta düzeyde olduğu ve çalışılan vardiya göre farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun dışında iş yaşamı kalitesi, yaş, eğitim, haftalık çalışma saati açısından farklılaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş Yaşamı Kalitesi, Vardiyalı Çalışma, Perakendecilik, Giyim Mağazası Çalışanları, Düzce

Evaluation of Work Life Quality Perception From Storage Employees Working In Shift System: The Example Of Düzce Province

Abstract

There are many factors that affect the productivity of the workforce. The quality of work life is one of these factors. When the individual evaluates his / her work life, the perceived quality can affect his / her work. The quality of work life can be influenced by the difficulty of the work, the characteristics of the place of work, and the people who work together. In this study, the perception of quality of work life, the burnout of the employee, the sense of satisfaction that he feels in the professional sense and the compassion feeling to the other people who work with him are examined in terms of fatigue caused by the individual. The perception of the quality of life of the employees in the clothing stores in the retail sector, which includes intensive working hours, was examined and whether the satisfaction of the quality of life differed according to the shift system studied. In addition, whether the perception of work quality of life differs in terms of income, age, title, working style, educational status and type of shift is another issue investigated in this study. According to the results of the study, it was found that the perception of the quality of work life of the participants was moderate and did not differ according to the shifts worked. Apart from this, the quality of work life differs in terms of age, education and weekly working hours.

Key Words: Quality Of Work Life, Shift Work, Retailing, Clothing Store Employees, Düzce

Giriş

Yaşam kalitesi bireyin öznel olarak algılayışı içeren ve fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak memnuniyeti içeren bir kavramdır. İş yaşamında kalite algısının varlığı veya yokluğu bireyin işe yönelik tutumunu etkilemesi açısından önemlidir. İş yerinde bu kalitenin algılanmasının da bir takım koşulları vardır. Güvenlik, saygınlık, yönetime katılma, iş tatmini, diğerleri ile ilişkiler, iş ortamının özellikleri, kazanımlar bu koşullardan bazılarıdır. İş yaşamına yönelik kalite algısı genellikle kültür ile ilişkili olarak değerlendirilen ve bireyden bireye farklılaşan bir olgudur. Çalışanların performansına etki eden, işe bağlılıklarını etkileyen, örgütsel gelişime olumlu katkı sağlayan ve iş ortamında dayanışmayı kolaylaştıran iş yaşamı kalitesinin varlığı sadece çalışan için değil işverenler içinde önemlidir. Birey iş yaşamı kalitesini değerlendirirken, örgütü bir bütün olarak ele alır ve o işin onu yaşamına ve iş yapışına olan etkilerini dikkate alır. Bireyin yaşadığı tükenmişlik, iş yaşamında kalite algısını etkileyen bir faktördür. Tükenmişlik yaşam kalitesi algısını olumsuz etkileyebilecek bir unsurdur ve sebepleri belirlenip ortadan kaldırılmadıkça kalite algısını düşürücü olarak var olacaktır. Ayrıca iş yaşamında diğerleri ile ilişki içinde bulunan birey bu kişilerle olan ilişkilerini değerlendirdiğinde diğerlerinin kendini yordugunu hissettiğinde de iş yaşamına

¹ Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik ABD-mukerminozkara@hotmail.com

² Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi- oznurbozkurt@duzce.edu.tr

yönelik kalite algısı olumsuz etkilenecektir. Mesleğini icra ettiği ortamda bu mesleğin gereklerini yerine getirip getiremem, yetenekleri kullanıp kullanamama veya gösterdiği performans neticesinde elde ettiği kazanımları değerlendirdiğinde, birey iş yaşamı ile ilgili kalite sorgulaması yapmaya başlayabilmektedir.

Bu çalışmada iş yaşamı kalitesi algısı perakende sektörü içinde yer alan giyim mağazaları çalışanları açısından ele alınmıştır. Giyim mağazalarında çalışanların iş yerlerini değerlendirdiklerinde iş yaşamına yönelik kalite algılarının ne düzeyde olduğu araştırılmıştır. Yine bu çalışmada, iş görenlerin çalıştıkları vardiyalar, gelirleri, eğitimleri, unvanları gibi faktörler açısından iş yaşamına yönelik kalite algılarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Kavramsal Çerçeve

İş Yaşamı Kalitesi

1950'lerden günümüze değin farklı rekabet koşulları içerisinde ele alınan iş yaşam kalitesi kavramı, son 30 yıllık süreçte motivasyon, örgütsel gelişim, örgüt kuramları, endüstriyel ilişkiler ve teknolojik değişim kavramlarını da içine alan iş ile işin çevresini değerlendiren ve stresi azaltan disiplinler arası bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır (Mustafayeva ve Ustun, 2018:668). "İş yaşamının kalitesi" endüstriyel üretimin sık olduğu ülkelerde "Quality of Work Life" olarak kullanılmakta olan bir kavramdır. Bazı sanayi ülkelerinde "işin insancillaştırılması", Fransızca konuşulan ülkelerde "çalışma koşullarının geliştirilmesi", sosyalist ülkelerde "işçilerin gözetilmesi ve korunması", İskandinav ülkelerinde "çalışma çevresi" ve "iş yerinin demokratik hale getirilmesi" Japonya'da ise "çalışma yaşamının kalitesi" tabiri kullanılmaktadır (Anahtar, 2011). İş yaşam kalitesi literatürde 1950'lerden günümüze değin iki şekilde değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki, işteki verimliliğin artırılması ve mevcut örgüt veriminin daha iyi düzeye çıkarılması, ikincisinde ise mevcut işgörenden yola çıkarak onların ihtiyaçları, beklentileri ve isteklerinin göz önünde bulundurulmasını ele almıştır (Erdem, 2008:17). İş yaşam kalitesi, bireyin sadece bedensel değil, psikolojik, zihinsel ve sosyal ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak çalışma şartlarının iyileştirilmesi olarak ifade edilmektedir. İş yaşam kalitesini etkileyen faktörler; yönetsel, çevresel, işletimsel ve çalışan kaynaklı olarak sıralanmaktadır (Coşkun, vd, 2015:86). Çalışma yaşam kalitesi bireyin işyeri çevresindeki tüm olumlu ve olumsuz yönleri ifade eden bir kavramdır. Çalışma yaşam kalitesinde amaçlanan bireylerin yapmış oldukları çalışmalarda verimli ve etkili yönleri ortaya çıkarmaktır (Polat ve Erdem, 2017:296). Sarajı ve Dargahi iş yaşam kalitesini, çalışanların çalışma koşullarını iyileştirmek ve işverenlerin örgüt içerisindeki etkinliğini artırmak amacıyla çalışan motivasyonu ile tatminini teşvik eden ve sürdüren işyeri stratejileri, operasyonları ile ortamı olarak tanımlamışlardır (Sarajı ve Dargahi, 2006:9). İş yaşam kalitesi, işgörenlere örgüt içerisinde iş doyumunu sağlayacak çalışma koşullarının sağlanmasıdır. İş yaşam kalitesinin esas amacı, yalnızca kurumsal başarının sağlanması değil aynı zamanda işgörenler içinde mevcut çalışma koşullarının iyileştirilmesidir (Memiş, vd, 2015:221). Çalışma yaşam kalitesi, çalışmayı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen, organizasyon ve çalışmanın şekli, kazanç ve ücretler, çalışma alanları ve koşulları, işin yürütülmesindeki yönetim ve organizasyon, kullanılan teknoloji, işgörenin motivasyonu ve iş tatmini, endüstri ilişkileri, organizasyona katılım ve istihdam güvencesi, sürekli eğitimler ve sosyal güvenceler gibi birçok faktörü içerisinde barındırmaktadır (Polat ve Erdem, 2017:293). İş yaşam kalitesi; yaş cinsiyet, eğitim seviyesi, medeni durum gibi farklı demografik faktörlerden etkilenebilmektedir (Demir, 2011:455).

Gündelik yaşamının büyük bir bölümünü işinde geçiren bireylerin tatmini veya tatminsizliği bulunduğu örgüt ve toplum açısından önemli sonuçlara yol açmaktadır (Zeynel ve Çarıkçı, 2015:219). Mesleki tatmin bireyin işyerindeki davranışlarıyla yakından ilgili olmakla birlikte, işlerine karşı sahip oldukları olumlu ya da olumsuz duyguların bir birleşimi olarak ifade edilmektedir. Çalışanların mesleki tatminlerinin dereceleri, aşırı memnuniyetten aşırı memnuniyetsizliğe kadar değişim gösterebilir (Aziri, 2011:78). Emek yoğun olarak faaliyet gösterilen hizmet sektöründe müşteri ile birebir kurulan iletişimde çalışanların rolü büyük önem arz etmektedir. Bireyin iş doyumunu, yaşam tatmini ile ilişkili olup ruh ve fizik sağlığını doğrudan etkileyebilmektedir. Bir örgütte verimliliğin düşmesinde iş tatminsizliğinde payı bulunmaktadır. İş tatminsizliği mevcut işte verim düşüklüğü, işi yavaşlatma, disiplinsizlik gibi gizli şekillerde örgüte doğrudan zarar vermektedir. Çalışanın iş tatmini, verdiği hizmet esnasında taşıdığı duygu ve düşüncelerde mevcut hizmetin kalitesini etkileyebilmektedir (Üngüren vd. 2010:2925-2926).

Günümüz iş ortamında rekabet koşullarının artması çalışanlar üzerinde aşırı baskıya, bu durum ise psikolojik dengelerinin bozulmasıyla iş tatminsizliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum ise çalışanlarda fiziksel ve psikolojik sorunların doğmasına yol açarak tükenmişliğe sebep olmaktadır (Soysal, 2011:19). Tükenmişlik çalışanın yaptığı işi gereği sürekli diğer kişilerle yoğun bir şekilde bir ilişki içerisinde olması sonucu ortaya çıkan üç boyutlu(duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı) bir sendrom olarak değerlendirilmektedir. Tükenmişlik sonucu bireylerde genel olarak yorgunluk, işten soğuma, içine kapanma ve işe kendisini yetersiz hissetme oluşmaktadır. Bu durum bireyde duygusal olarak tükenmeye, kendisini yetersiz görmeye ve duyarsızlaşmaya yol açmaktadır (Okutan vd, 2013:3).

İş yaşamında kalitenin sağlanabilmesi için çalışanların kendileri ve çalışma şekilleri ile alakalı düzenlemelerde fikirlerinin alınması doğrudan etkili olabilmektedir. Ancak bu süreçte çalışanında katılım düşüncesi ve isteği bulunmalıdır (Ünlü ve Aydoğan, 2015:35; İplik vd, 2017). Çalışanlarda iş tatminsizliği, tükenmişlik ve aşırı memnuniyetsizlikten dolayı eş duyum yorgunluğu ortaya çıkmaktadır. Eş duyum yorgunluğu kavramına daha çok sağlık alanı ile ilgili yapılan araştırmalarda değinilmektedir. Çalışanın işiyle ilgili, stresli olaylara maruz kalması sonucu mesleğinde yaşamış olduğu olumsuz durumları ifade etmektedir (Pehlivan ve Güner, 2018:130). Tükenmişliğin bir tür şekli olarak da görülen eş duyum yorgunluğu, çalışanların çalışma yaşamlarında önemli değişikliklere yol açmaktadır. Eş duyum yorgunluğu bireylerde fiziksel yorgunluk yanında, tükenmişlik, performans düşüklüğü ve işe karşı isteksizlik gibi birçok faktöre sebebiyet verebilmektedir (Polat ve Erdem, 2017:295).

Vardiyalı Çalışma Sistemi

Çalışma süresi kavramı sanayi devrimiyle ortaya çıkmıştır ve günümüzde hala önemini korumaktadır. Çalışma kavramı doğrudan doğruya işçi ekseninden gelişmiştir. Çalışma süresi işçinin iş görme borcunu yerine getirmek için ne zaman ve ne kadar süre ile çalışabileceğini ifade eder (Songu, 2007). Bir diğer ifade ile “*işçinin iş görmek amacıyla işgücünü işverenin emrine tahsis ettiği süre*” olarak ifade edilmiştir (Eyrenci, Taşkent ve Ulucan, 2014:207). Üretimin durdurulmaması, ekonomik süreklilik açısından çalışma sürelerinin uzaması, çalışma sürelerinde düzenlemeler yapılmasını gerektirmiştir. Çalışma şekilleri; tam gün süreli çalışma, yoğunlaştırılmış çalışma, esnek çalışma ve vardiyalı çalışma olarak sınıflandırılmıştır (Bacanak ve Kazancı, 2014:3). Günümüzde ekonomik rekabetin artması, küreselleşen ekonomilerde artan işgücü talepleri 24 saat çalışma şeklini doğurmuştur ve vardiyalı çalışma sistemini ortaya çıkmıştır (Gök vd., 2017). Vardiyalı çalışma, devamlı çalışılması gereken işletmelerde birbirini takip eden farklı grupların çalıştırılması şeklinde yapılan çalışma düzenine denir (Özdemir vd., 2018:72). Vardiyalı çalışma biçimi genel olarak bir iş örgütlenme tekniğidir. Vardiyalı çalışma şekli birden fazla ekiple düzenlenmektedir. Sırasıyla her ekip vardiya olarak adlandırılan sistem içinde belirlenen sürede çalıştıktan sonra sürelerinin sona ermesiyle diğer bir ekip işi devralmaktadır. Üretimin veya hizmetin 24 saat sürdürülebilmesi için aynı yerde, aynı işlevleri farklı saatlerde uygulanmaktadır. Vardiya uygulaması işletmelerde otomasyon ve teknolojik gelişim, ulaşım ve tıpla ilgili uygulamaların artışı, ekonomik verimlilik ve daha çok kazanmak isteğiyle makinaların sürekli kullanılması gibi nedenlerle tercih edilmektedir (Yıldız vd., 2012:5-6). Vardiyalı çalışma biçimi işletmelerde sabit vardiya ve dönüşümlü vardiya olmak üzere iki şekilde düzenlenmektedir (Bacanak ve Kazancı, 2014:135). Sabit vardiya düzeninde her zaman gündüz, her zaman akşam veya gece çalışanlar bulunmaktadır. Dönüşümlü vardiya çalışmasında ise ekipler belli bir periyodik program içinde dönüşümlü olarak gece veya gündüz vardiyasında çalışırlar (İncir, 1998; Özdemir ve ark, 2018:72).

Vardiyalı çalışma esas olarak temeli Romalılara dayanmakla birlikte sanayi devrimiyle tekrar önem kazanmış ve geniş bir uygulama alanı bulmuştur (Korkusuz, 2005:4). Vardiyalı çalışma genellikle sağlık, iletişim, endüstriyel üretim, güvenlik, ulaşım, hizmet, ekonomik veya kamusal bakımdan devamlı olarak faaliyette bulunulması gereken sektörlerde uygulanmaktadır (Çolak, 2010). Ekonomik ve sosyal koşullar gündüz saatlerinde çalışmanın yanı sıra, gece saatlerinde vardiyalı çalışmayı gerektirmektedir. Fabrika işçileri, sağlık çalışanları, güvenlik görevlileri, telekomünikasyon görevlileri, ulaşım ve eğlence alışveriş merkezi gibi sektörlerde çalışanlar vardiyalı sistemle çalışmak zorundadırlar (Selvi vd., 2010). Üretimin artması ile birlikte nihai tüketiciye satışa hazır ürünlerin sunulması noktasında alışveriş merkezleri önemli bir yere sahiptir. Vardiya biçimlerinin oluşturulmasında birçok uygulama yer almaktadır. Esnek bir iş modeli olan vardiyalı çalışma düzeni işletmelerin çalışma saatlerini işin durumuna göre uzatabilmesini sağlamaktadır. Daha çok perakende sektöründe uygulanmakta olan parçalı vardiya düzeni işin sürekliliğini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (Öztürkoğlu, 2006:26-27). Alışveriş merkezleri sabah 10.00’da açılır ve gece 22.00’de kapanmaktadır. Alışveriş merkezi çalışanları çift vardiya düzeni ile çalışma biçimleri düzenlenmektedir. Sabah 9.30’da veya öncesinde işe başlayanlar akşam 17.00 veya 18.00’da işten çıkarken öğlen 13.30-14.00’ başlayanlar 22.00’da işten çıkmaktadır. Alışveriş merkezinde mağazada satış danışmanı olarak çalışan bireylerden beklenen “üretimi zaman ve mekânsal olarak genişleterek” tüketim noktasına ulaştırmasıdır. Alışveriş merkezi mağazacılığında çalışma şekline “shift düzeni” adı verilmektedir. Bu düzende faaliyet gösteren işletmelerdeki çalışanlar haftanın 6 günü ortalama 45-48 saat çalışmaktadırlar (Özkaplan vd., 2016).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada perakende mağazacılık alanında çalışanların iş yaşamına yönelik kalite algıları incelenmiştir. Giyim mağazalarında çalışanların demografik özelliklerine ve iş koşullarına göre iş yaşamı kalitesi algısının farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Durum tespitine yönelik yapılan bu çalışma ile, vardiya sisteminin iş yaşamı kalitesine yönelik algıyı değiştirip değiştirmediği, unvan, eğitim, yaş ve cinsiyet gibi bireysel özellikler ile gelir, çalışma saati gibi iş özelliklerinin iş yaşamı kalitesi algısı ile olan etkileşimi değerlendirilmiştir. Bu özelliklere göre iş yaşamı kalitesi algısındaki farklılaşma araştırılmıştır. İş yaşamı kalitesi ve bunun çalışan tarafından algılanması iş performansına doğrudan etki edecektir. Bu çalışmada iş yaşamı kalitesinin varlığı veya yokluğu

tespit edilecek ve iş yaşamı kalitesi algısı üzerinde belirleyici bir tesiri olan demografik özellikler ve iş özellikleri belirlenerek, giyim mağazacılığı özelinde öneriler geliştirilecektir.

Yöntem

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından birebir örneklemeden anketler toplanmıştır. Araştırmada örnekleme gidilmiştir. Düzce ilinde perakende satış mağazacılığında çalışan kişiler evreni oluşturmuştur. Yoğun çalışma koşulları, vardiyalı sisteminin var olması ve çok sık işgören değişimlerinin yaşandığı bir sektör olmasından dolayı seçilen bu evrende Düzce SGK verilerine göre 1485 işletme ve bu işletmelerde çalışan 5984 kişi vardır. Kolayda örneklem yöntemi ile bu evrenden 130 anket toplanmıştır. Anketler Düzce ilinde bulunan bir alışveriş merkezindeki giyim mağazası çalışanlarından ve AVM dışında bulunan giyim mağazaları çalışanlarından kıyaslama yapmak amacı ile toplanmıştır. Toplanan anketlerden 30 tanesi eksik ve geliş güzel doldurulduğu için araştırmadan çıkarılmıştır. Geriye kalan 100 anket üzerinden analizler SPSS programı kullanılarak yapılmıştır.

Bu çalışmada Stamm(2005) tarafından geliştirilen ve Yeşil(2007) tarafından Türkçe'ye uyarlama, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması yapılan, "Çalışanlar için yaşam kalitesi ölçeği" kullanılmıştır. Beş dereceli likert tipi olarak oluşturulan ölçek mesleki tatmin, tükenmişlik ve eşduyum/merhamet yorgunluğu olarak üç alt boyuttan ve toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan 5 madde güvenilirliği bozduğu için bu çalışmada analizlerden çıkarılmıştır. Araştırmaya katılanların iş yaşamı kalitesine yönelik algılarını belirlemek üzere frekans analizleri, değişkenler arası ilişkileri belirlemek için korelasyon analizleri ve değişkenler arası farklılıkları belirlemek için bağımsız grup t testi ve Anova analizleri yapılmıştır.

Bulgular

Tablo1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Alpha	St. Sapma	Ortalama
Mesleki tatmin	,810	,789	3,65
Eş doyum yorgunluğu	,774	,711	,204
Tükenmişlik	,691	,857	,210
İş yaşamı kalitesi algısı	,725	,491	2,71

1,4,15,17,28 numaralı sorular güvenilirliği bozduğu için analizden çıkarılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklere ait güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bu analiz neticesinde orijinal ölçekte yer alan ve tükenmişlik boyutunu oluşturan 10 sorudan 5 tanesi güvenilirliği bozduğu için verilerden çıkarılmıştır. Ortaya çıkan güven düzeyleri literatürde kabul gören sınırlar arasında yer almaktadır. Ayrıca iş yaşamı kalitesi algısını oluşturan üç alt boyuta ilişkin ortalamalara bakıldığında, araştırmaya katılanların mesleki tatminlerinin yüksek olduğu, birlikte iş yaptığı kişilerden kaynaklı yorgunluk yaşama eğilimlerinin düşük olduğu ve tükenmişlik düzeylerinin de düşük olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların iş yaşamı kalitesi algıları ise beşli derecelendirmede 2.7 lik ortalama ile orta derecelerde olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Demografik özellikler(kişi sayısı)

Cinsiyet	Kadın	62	Eğitim Durumu	İlköğretim	13
	Erkek	38		Ortaöğretim	34
Medeni Durum	Bekar	77	Gelir	Üniversite	53
	Evli	23		Asgari ücret ve altı	80
Unvan	Yönetici	16	Çalışma şekli	Asgari ücret üstü	20
	Çalışan(satış danışmanı, depo görevlisi, kasiyer)	84		Sadece gündüz	50
Haftalık çalışma süresi	40 saatten az	36	Çalışılmak istenen vardiya	Değişen vardiyalı	50
	41-48 saat arası	45		Gündüz	76
	49 saat ve üstü	19		Gece	24
Çalışılan yer	AVM içi	52	Çocuk durumu	Var	17
	AVM dışı	48		Yok	83
Yaş	18-29 arası	68			
	30 ve üstü	32			

Araştırmaya katılan ve örnekleme oluşturan kişilerin demografik özellikleri incelendiğinde, çoğunluğun kadınlardan ve bekar kişilerden oluştuğu görülmektedir. Eğitim seviyeleri yüksektir ve çoğunluk normal mağaza çalışanı statüsündedir. Çoğunluk haftalık olarak 41 saat üstünde çalışmaktadır. Yaş olarak genç ve orta yaş

aralığındaki çalışanlardan oluşan örneklemin çalışmak istediği vardiya gündüz vardiyasıdır. Gelir durumlarına bakıldığında ise asgari ücret düzeyinde ücretleri alanların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Değişkenler arası ilişki

		1	2	3
1. Mesleki tatmin	Pearson Correlation	1		
	Sig. (2-tailed)			
2. Eş doyum yorgunluğu	Pearson Correlation	-,028	1	
	Sig. (2-tailed)	,780		
3. Tükenmişlik	Pearson Correlation	-,247*	,645**	1
	Sig. (2-tailed)	,013	,000	

*0.05 seviyesinde anlamlılık , ** 0.01 seviyesinde anlamlılık

İş yaşamı kalitesi algısını oluşturan üç boyut arasındaki ilişkileri incelemek üzere yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, mesleki tatmin ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki; eş doyum(merhamet) yorgunluğu ile tükenmişlik arasında ise pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre bireyin mesleki tatmini arttıkça tükenmişliği azalmakta ve eş doyum yorgunluğu arttıkça da tükenmişliği artmaktadır. Ya da tam tersine mesleki tatmin düşerse tükenmişlik artmakta ve eş doyum yorgunluğu düştükçe tükenmişlik düşmektedir. Bu değişkenlerin birindeki bir birimlik değişim diğer değişkende de değişime neden olmaktadır.

Tablo 4. Demografik özellikler açısından iş yaşamı kalitesi algısı farklılığı

Değişken	Anlamlılık	Ortalama	St. Sapma	Sonuç
Cinsiyet	,756	Erkek: 2.71 Kadın: 2.74	,455 ,515	Fark yok
Yaş	,029	30 yaş altı: 2,75 30 yaş ve üstü: 2.37	,496 ,481	Fark var
Eğitim	,042	İlköğretim: 2.94 Ortaöğretim: 2.78 Üniversite: 2.49	,283 ,193 ,233	Fark var
Medeni Durum	,905	Evli: 2,75 Bekar: 2.73	,473 ,561	Fark yok
Unvan	,805	Yönetici: 2.85 Çalışan: 2,73	,543 ,481	Fark yok
Ücret		Asgari ücret ve altı: 2,74 Asgari ücret üstü: 2,71	,496 ,483	Fark yok
Çalışma şekli	,087	Normal vardiya(gündüz): 2.72 Değişen vardiya(gece-gündüz): 2,73	,489 ,497	Fark yok
Çalışılmak istenen vardiya tercihi	,048	Gündüz: 2,68 Gece: 2,89 AVM: 2.76	,471 ,530 ,509	Fark var
Çalışılan yer	,033	Diğer mağaza(AVM dışında kalan): 2,39	,473	Fark var
Haftalık çalışma saati	,026	40 saatten az: 2,61 41-48 saat arası: 2,75 49 saat ve üstü: 2,42	,108 ,178 ,177	Fark var

Araştırmaya katılanların iş yaşamı kalitesi algılarının demografik özelliklere ve çalışma şekillerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi ve anova testi sonuçlarına göre, vardiyalı sistemde çalışan kişilerin iş yaşamına yönelik kalite algıları birbirlerinden bazı değişkenler bazında farklılaşmaktadır. Yaşı genç olanların, yaşı daha büyük olanlara oranla; ilköğretim mezunu olanların ortaöğretim ve üniversite mezunlarına göre iş yaşamı kalitesi algıları daha yüksektir. Bunun dışında gece vardiyasında çalışma isteği olanların, AVM içindeki mağazalarda çalışanların ve haftalık 41-48 saat arası çalışanların iş yaşamı kalite algıları diğer gruplardan daha yüksektir. Araştırmaya katılanların yaşları ilerledikçe hayat ile ilgili kaygıları daha da artabilmekte ve yaşı genç olanlarla ile kıyaslandığında bu iki grup arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Üniversite mezunlarının ve lise mezunlarının yaşam kalitesi algıları ilköğretim mezunu olanlara kıyasla daha düşük seyretmektedir. Araştırmaya katılanların çoğunluğunun normal çalışan olması ve alınan ücretlerin asgari ücret seviyelerinde olduğu göz önüne alındığında bu durumların yaşam tatminini bu grupta olumsuz etkilediği söylenebilir. AVM içinde çalışanların AVM dışındaki mağazalarda çalışanlara göre yaşam kalitesi algılarının yüksek olması ise bu kişilerin çalıştıkları yerlerin zincir mağazalar olması ve kurumsal yapılara sahip olmalarından dolayı çalışma sisteminin daha düzenli olmasından kaynaklandığı söylenebilir. AVM dışındaki mağazalarda, şahıs

işletmelerinde çalışanların mesai saatleri ve ücret düzenlemeleri konusunda diğer mağazalar ile kıyaslandığında daha fazla sorun yaşamaları olasıdır. Bu durum iş yaşamında tatminsizliğe neden olmaktadır. Haftalık çalışma saati düşük ve yüksek olanlar ile kıyaslandığında 41-48 saat arasında olanların iş yaşamı kalite algıları daha yüksektir. Bu gruptaki kişilerin mesai dışı kazanımlarının diğer gruplardan çok olması ve aynı zamanda çok uzun çalışma süreleri nedeni ile sosyal yaşamlarına vakit ayıramama sorununu daha az yaşamalarından dolayı böyle bir farkın ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Araştırmaya katılanların cinsiyetleri, medeni durumları, unvan ve çalıştıkları vardiya açısından iş yaşamı kalitesi algıları farklılaşmamaktadır. Normal vardiya veya değişken vardiyada çalışmaya göre farklılaşmayan iş yaşamı kalitesi algısı her iki grup içinde orta dereceldedir.

Sonuç

Günümüz hizmet işletmelerinde değişen müşteri beklentileri ve işin sürekliliği gereği gün içerisindeki çalışma sürelerine gece çalışması da eklenmiştir. Ortalama 41-48 saat arası çalışan mağaza çalışanları işletmelerde parçalı vardiya düzeninde çalıştırılmaktadır. Genellikle satış danışmanı olarak görev alan mağaza çalışanları mevcut işleri gereği çalışma saatleri ve vardiya düzenlenmesinde herhangi bir söz hakkına sahip olamamaktadır. Üniversite mezunlarının kısa bir eğitim sonucu kolaylıkla iş bulabildiği mağaza satış danışmanlığı pozisyonu yapılan araştırma sonucu doğrulanmıştır. Çalışanların yaptıkları işler günlerinin büyük bir kısmını alması işlerindeki yaşayacakları sorunların gündelik iş dışı yaşamlarında da sürmesi bireyi tüketmektedir. Çalışanın işini sahiplenmesi, sevmesi ve iş yaşam koşullarının düzenli ve iyileştirilmiş olması sosyal hayatına da olumlu yansımaktadır. Psikoloji, örgütsel davranış ve toplam kalite alanında yapılan iş yaşam kalitesi araştırmalarında bireylerin mevcut işe uyumu, mesleki kariyer beklentisinin ve iş doyumunun karşılanması iş tatminini olumlu etkilemektedir. Mağaza çalışanlarının hedef bazlı olarak faaliyet göstermesi mevcut hedeflerinin gerçekleştirilmesi gerekliliği nedeniyle sadece bireysel satış odaklı değil takım ve mağaza odaklı satışa odaklı satışa yönlendirilmesi satış sürecinde yaşadığı stresi artırabilmektedir. Düzce ili özelinde giyim mağazası çalışanlarına yapılan bu çalışmada 300 kişiye anket dağıtılmıştır fakat işverenlerin çalışanlarının doldurmasına izin vermemesi sonucu izin veren işverenlerin işletmelerinde çalışan 130 kişiden veri toplanabilmektedir. Mağaza çalışanlarının AVM içerisinde veya dışarısında çalışması fark etmeksizin mesleki tatminleri arttıkça tükenmişlikleri azaldığı bu çalışma ile tespit edilmiştir. Çalışma süreleri ve işin sürekliliği bakımından mağazacılık alanında daha çok 30 yaş altı çalışanlar tercih edildiği bu çalışma ile gözlemlenmiştir. AVM çalışanları mevcut maaş, çalışma saatlerinin düzenli olması ve kariyer alanlarının bulunması nedeniyle AVM dışı çalışanlara göre yaşam kalitesi daha yüksektir. Bu konuda çalıştıkları kurumların kurumsal bir yapıda olması etkili olmuştur. Vardiyalı sistemde çalışanların iş yaşam kalitesi literatürde incelendiğinde, genellikle sağlık sektörü başta olmak üzere, turizm, eğlence, çağrı hizmetleri ve endüstriyel üretimde çalışan bireylerde uyku bozukluğu, tükenmişlik, stres, mesleki tatminsizlik, merhamet yorgunluğu gibi boyutlar ele alınmıştır. Bu çalışma özelinde psikoloji ve sağlık alanında uygulanan çalışma yaşam kalitesi ölçeği kullanılmıştır. Bu çalışma hizmet sektörünün farklı alanlarında vardiyalı veya normal çalışan işletmelere uygulanabilir. Çalışma süreleri ve mola sürelerinde işletmeler düzenlemelere gidebilir. İşgörenin kendini işyerine daha çok aidiyet duyabileceği faaliyetler düzenlenebilir. Satış hedeflemeleri noktasında bireysel bazlı değil takım bazlı hedeflemeler verilebilir.

Kaynakça

- Aziri, B. (2011). Job Satisfaction: A Literature Review . *Management Research and Practice*, 77-86.
- Bacanak, B., & Kazancı, E. (2014). Türk Çalışma Hayatında Vardiyalı Gece Çalışan İşçilerin Karşılaştığı Fizyolojik, Psikolojik ve Sosyolojik Etkilerin Değerlendirilmesi. *Emek Ve Toplum Dergisi*, 132-149.
- Bora, B., Das, S., & Murthy, D. V. (2015). Quality Of Work Life-A Literature Review. *International Journal in Management and Social Science*, 106-114.
- Coşkun, S., Şarlak, K., & Taştan, H. (2015). Psikiyatri Hemşirelerinde Öğrenilmiş Güçlülük Düzeyi ve İş Yaşamı Kalitesi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 84-101.
- Çolak, G. (2010, Haziran 9). *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu*. Atipik Çalışma Saatleri ve Zorlukları: <http://www.sdplatform.com/Dergi/338/Atipik-calisma-saatleri-ve-zorluklari.aspx> adresinden alındı
- Demir, M. (2011). İşgörenlerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Algılamalarının İşte Kalma Niyeti ve İşe Devamsızlık ile İlişkisi. *Ege Akademik Bakış*, 453-464.
- Erdem, M. (2008). Öğretmenlere Göre Kamu ve Özel Liselerde İş Yaşamı Kalitesi ve Örgütsel Bağlılıkla İlişkisi Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Essays, U. (2018, Kasım 1). *Çalışanların İş Kalitesi* . İngiltere Denemeleri: <https://www.ukessays.com/essays/management/quality-of-employee-work-life-management-essay.php?vref=1> adresinden alındı

- Gök, D. K., Peköz, M. T., & Aslan, K. (2017). Vardiyalı Çalışma ve Vardiyalı Çalışma Sonucu Gelişen Uyku Bozuklukları: Tanısı, Bulguları ve Tedavisi. *Türk Uykü Tıbbi Dergisi*, 30-34.
- İncir, G. (1998). Vardiyalı Çalışma ve Kronobiyolojik Araştırmalar. *Verimlilik Dergisi*, 59-72.
- İplik, E., Ülbeği, İ. D., & Develi, A. (2017). Çalışanların İş Yaşam Kalitesi Algısının Üretkenlik Karşıtı Davranışlar ve Performan Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu* (s. 205-2019). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Korkusuz, R. (2005). Vardiyalı(Postalar Halinde) Çalışma ve Türk İş Hukuku'ndaki Düzenlenmesi. *Gazi üniversitesi Hukuk Dergisi*, 5-10.
- Mustafayeva, S., & Ustun, F. (2018). Çalışanların Duygusal Zeka Becerilerinin İş Yaşam Kalitesi Algıları Üzerine Etkisi: Türkiye ve Azerbaycan Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 665-680.
- Ndebele, T. (2019). The Role of Human Resource Management in Organization Development (OD). *Organization Leadership and Development Quarterly*, 55-62.
- Okutan, E., Yıldız, Ş., & Konuk, F. (2013). İş Hayatında Tükenmişlik Sendromu: Finans ve Muhasebe Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Bir Çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1-17.
- Özdemir, P. G., Ökmen, A. C., & Yılmaz, O. (2018). Vardiyalı Çalışma Bozukluğu ve Vardiyalı Çalışmanın Ruhsal ve Bedensel Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 71-83.
- Özkaplan, N., Ruben, E., & Öztan, E. (2016). Alışveriş Merkezlerinde Çalışan Kadın Satış Elemanlarının Çalışma Yaşamları: Mesleki algıları ve Kariyer Beklentileri. Ankara: THE WORLD BANK.
- Öztürkoğlu, Y. (2006). Modern Çalışma Saatler: Esnek Vardiya Planlaması ve Bir Matematiksel Model Önerisi Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pehlivan, T., & Güner, P. (2018). Merhamet Yorgunluğu: Bilinenler, Bilinmeyenler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 129-134.
- Polat, F. N., & Erdem, R. (2017). Merhamet Yorgunluğu Düzeyinin Çalışma Yaşam Kalitesi ile İlişkisi: Sağlık Profesyonelleri Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 291-312.
- Saraji, G. N., & Dargahi, H. (2006). Study of Quality of Work Life (QWL). *Iranian J. Publ Health*, 8-14.
- Songu, S. Ö. (2007). *Türk İş Hukukunda Çalışma Süresinin Düzenlenmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Soysal, A. (2011). İş Yaşamında Tükenmişlik. *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası Dergisi*, 14-26.
- Üngüren, E., Doğan, H., Özmen, M., & Tekin, Ö. A. (2010). Otel Çalışanlarının Tükenmişlik ve İş Tatmin Düzeyleri İlişkisi. *Journal of Yasar University*, 2922-2937.
- Ünlü, Z., & Aydoğan, E. (2015). Yenilik Yönetiminin İş Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi: Ankara'daki Devlet Üniversiteleri Bünyesinde Bulunan Teknokentlerde Bir Araştırma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 29-66.
- Yıldız, A. N., Gedikli, F. G., & Küçükbiçer, B. (2012). Vardiya Çalışmalarında İş Sağlıklı ve Güvenliği Konuları. *Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu*, 1-64.
- Yüksel, İ. (2004). Çalışma Yaşam Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 47-58.
- Zeynel, E., & Çarıkcı, İ. H. (2015). Mesleki Motivasyonun, İş tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Akademisyenler Üzerine Görgül Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 217-248.

ÇALIŞANLARIN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ ALGILARININ ONLARIN ÖRGÜTSEL MUHALEFET DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

İrem HORUZ¹

Aysun Devrim YEMENİCİ²

Öznur BOZKURT³

Özet

Çalışanların örgüt kültürü algıları ile örgütsel muhalefet davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik gerçekleştirilen bu araştırma, betimsel ve ilişkisel tarama modeli şeklinde yapılmıştır. Araştırmada çalışanların örgütsel muhalefet davranışları üzerinde yönetimin kontrol araçlarından biri olan örgütsel kültürün etkileme gücü incelenmektedir. Araştırmanın evrenini bir kamu kurumundaki memurlar oluşturmaktadır (127 kişi). Evren ulaşılabilir olduğundan örnekleme gidilmemiştir. Toplamda 119 kişiye tam sayım yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, birincil verilerin toplandığı kamu kurumu çalışanlarının örgüt kültürü algılarının, tutarlılık, uyum, katılım ve misyon şeklinde ölçülen tüm boyutlar açısından orta düzeyde olduğu görülmüştür; ancak katılım ve misyon boyutları diğer boyutlardan daha yüksek değere sahiptir. Araştırmaya katılanlarda paylaşılan bir misyon ve katılıma önem verme algısı vardır. Muhalefet açısından ise, dikey muhalefet algılarının yatay muhalefet algılarına göre daha yüksek olduğu, çalışanların örgüt kültürü algısı ile dikey ve yatay muhalefet algıları arasında genel olarak pozitif yönde ve düşük ilişkiler olduğu görülmüştür. Uyum kültürünün yatay muhalefeti pozitif yönde etkilediği, misyon kültürünün ise hem yatay hem de dikey muhalefeti pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, Yatay Muhalefet, Dikey Muhalefet, Kamu çalışanları

The Effect Of Employees 'Organizational Culture Perceptions on Their Organizational Opposition Behaviors

Abstract

This research, which was conducted to determine the relationship between employees' perceptions of organizational culture and organizational opposition behaviors, was conducted as descriptive and relational screening model. In this study, the influence of organizational culture, which is one of the control tools of the management, on the organizational opposition behaviors of the employees is examined. The population of the study consists of civil servants in a public institution (127 people). Since the universe is accessible, no sampling was made. A total of 119 people were reached by full counting method. As a result of the study, it was seen that the perception of organizational culture of the public institution employees, where the primary data were collected, was moderate in terms of all dimensions measured as consistency, compliance, participation and mission; however, participation and mission dimensions have higher value than other dimensions. Participants in the research have a shared mission and perception of giving importance to participation. In terms of opposition, it was seen that perceptions of vertical opposition were higher than perceptions of horizontal opposition, and there were generally positive and low relations between employees' perception of organizational culture and perceptions of vertical and horizontal opposition. It is concluded that adaptation culture positively affects horizontal opposition and mission culture positively affects both horizontal and vertical opposition..

Key Words: Organizational Culture, Horizontal Opposition, Vertical Opposition, Public employees

Giriş

Örgütler, ait oldukları toplumun kültürel varlığının bir ürünü olarak ortaya çıkmakta fakat kişilerin varlığı ile anlam kazanmaktadır. Kişileri birbirlerinden farklılaştıran davranışlar, tutumlar, inançlar, karakteristik özellikler ve amaçlar olduğu gibi örgütlerinde kendilerine özgü farklı tarzları bulunmaktadır. Örgütler zaman içerisinde belli özelliklere sahip bir kişilik yapısı geliştirebilmektedir. Örgüt üyelerinin kişilik yapıları, davranış şekilleri, olaylar karşısındaki tutumları ve buldukları çevreyle olan ilişkileri örgütlerin kişilik yapısını etkileyen temel unsurlar olmaktadır. Her örgüt diğerlerinden farklı bir tarza ve kişilik yapısına sahiptir. Bu durum literatürde örgüt kültürü olarak yer almaktadır (Kıral, 2008). Farklı kişilerin bir arada bulunduğu bir ortamda farklı görüşlerin olması

¹ Düzce Üniversitesi Gümüşova M.Y.O, iremhoruz@duzce.edu.tr

² Düzce Üniversitesi Sos. Bil. Enst. İşletme Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, a_yilmaz81@hotmail.com

³ Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, oznurbozkurt@duzce.edu.tr

kaçılmazdır. Bu durum örgütler içinde geçerli olurken, örgütteki kişiler arasında da farklı bakış açıları, davranışlar ve değerlendirmeler söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın diğer kavramı olan örgütsel muhalefet ortaya çıkmaktadır. Örgütsel muhalefet, örgüt içerisindeki kişilerin ortaya çıkan bazı sorunları ve farklı görüşleri hiç çekinmeden iletmeleri şeklinde gerçekleşmektedir (Kassing, 1997: 326). Örgütsel muhalefet, örgüt içindeki demokratik ortamı geliştirirken, ortaya çıkabilecek sorunların incelenmesi açısından da oldukça önemlidir (Kassing, 2002: 190).

Örgütsel muhalefetin yapılış şekli itibariyle her örgütte farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bu farklılık her örgütün farklı kişilik ve kültüre sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Örgüt kültürünün örgütsel muhalefetle ilişkisinin olması varsayımından hareketle, örgüt kültürünün imkan tanıdığı ölçüde örgüt içinde muhalefet görülmektedir. Kassing (1998)'e göre örgütsel muhalefetin üç adet stratejisi vardır Bunlar; dikey muhalefet, yatay muhalefet ve yer değiştirmiş muhalefettir. Dikey ve yatay muhalefet, örgüt içindeki kişiler arasında gerçekleşirken yer değiştirmiş muhalefet ise, örgüt harici kişiler de dahil edilerek gerçekleşmektedir. Çalışmada sadece dikey muhalefet ve yatay muhalefet boyutları üzerinden ölçümler yapılmıştır (Ötken ve Cenkcı, 2012; Özdemir, 2010).

Örgüte dair yer alan örgütsel bağlılık, örgüt kültürü, örgüt iklimi, örgütsel vatandaşlık, örgütsel sinizm ve örgütsel adalet gibi özellikler, örgütteki herkesin performansını, tutumunu ve davranışını etkilemektedir. Literatürde bu özelliklerin örgütlere olan etkilerini inceleyen çalışmalar olduğu gibi, bu özelliklerin birbirleriyle olan ilişkisini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmada ise örgüt kültürünün çalışanların muhalefet davranışlarına olan etkileri ele alınmıştır. Örgütlerde davranışların belirleyicisi olan kültürün yansımaları ele alınmış ve bu yansımanın çalışan davranışları boyutu incelenmiştir.

Kültür ve Örgüt Kültürü

Kültür, tanımlanması çok güç, kapsam bakımından da oldukça geniş bir kavramdır. Kültür sözcüğü Latince 'Cultura' dan gelmekte olup, anlamı biçmek, sürmek şeklindedir. Bu sözcük Fransızca' da üretmek, Türkçe' de ise ekin anlamına gelmektedir (Eroğlu, 1998: 103). Kültür tarihçileri, insanlığın varlığını sürdürme ve hayatta kalma çabasındaki başarısını, kültürel bir varlık olmasına, yani yaşamında tecrübe ettiklerini kültüründe biriktirip gelecek kuşaklara miras bırakmadaki yeteneğine bağlı olduğunu düşünmektedirler (Güvenç, 1997).

Kroeber ve Kluckhohn (1952) tarafından gerçekleştirilen analize göre 160'dan fazla tanımlı olduğu ifade edilen kültür; insanın insan olmayan canlılardan ayrılması, iletişim bilgisi olması, insanların sosyal yaşamlarından çoğalan tarihsel başarılarının bir toplamı olması şeklinde izah edilmiştir (Ferraro, 1988). Kültür devamlılık, öğrenilebilirlik, toplumsallık ve kuşaktan kuşağa geçme gibi özellikleri ile toplumsal yapının önemli bir parçası olurken; toplum ve toplumu oluşturan unsurlar tarafından da kabullenilmektedir. Bu durum toplum içindeki küçük parçaları oluşturan örgütlerin araştırılmasında, ele alınması gereken önemli bir nokta olarak, örgüt kültürü kavramını meydana getirmiştir (Yiyit, 2017: 154). Toplum oluşturan kişiler ait oldukları toplumun kültürünü, normlarını, inançlarını ve değerlerini, kabullenip hayatlarını nasıl sürdürüyorsa, örgütteki çalışanlar da buldukları örgütün kültürünü kabullenip o şekilde davranmaktadırlar (Kıral, 2008). Kültür, çalışanların işlerini nasıl yapacaklarını, iş arkadaşlarıyla ilişkilerini, karar verirken yapılması gerekenleri, sorunlara nasıl yaklaşacağını, inançlar, normlar ve değerler ile birlikte büyük oranda etkilemektedir (Çelik, 2012). Deshpande & Webster (1989)' a göre örgüt kültürü, kişilere örgüt işleyişini anlamayı sağlayan ve kişilerin örgütteki davranışları ile ilgili normlar oluşturan ortak değer yargıları ve inançlar düzeyidir". Örgütsel kültür paylaşılan değerlerin bir bütünü olarak, kişilerin ortak veya mesleki bilinç edinmelerine imkan sağlamaktadır (Aytaç, 2004).

Denison Örgüt Kültürü Modeli

Örgüt kültürü kavramının, son yıllarda yönetim bilimi alanına girmesinin sebebi örgütlerde insan faktörünün öneminin anlaşılması ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin, neden olduğu verimlilik artışıdır (Genç, 2007: 368). Rekabet artışı, stratejik ortaklıklar, şirket birleşmeleri, iş hayatındaki değişimler ve küreselleşme süreci örgüt kültürüne olan gereksinimi arttırmıştır (Schein, 1992: 85). Örgüt kültürü inançlar, değerler ve normları içeren bir düşünceler sisteminden oluşurken; bünyesinde örgüt kültürünün taşıyıcıları olan törenler, semboller, gelenekler, alışkanlıklar, dil ve söylemler gibi bir takım unsurları da bulundurmaktadır. Örgüt kültürü kavramının çok sayıda araştırmada yer alması ve araştırmacıların farklı bakış açıları sebebiyle birçok örgüt kültürü modeli literatürde bulunmaktadır. Cameron ve Quinn (2006)'ın klan, hiyerarşi, rasyonel ve adhokrasi kültürü; Deal ve Kennedy (1982)'nin klan, tutarlılık (Bürokrasi), uyum ve misyon kültürü; Hofstede (1980)'nin erillik-dişilik, belirsizlikten kaçınma, güç mesafesi, bireysellik ve toplulukçuluk kültürü; Kilmann (1985)'in yenilikçi kültür ve bürokratik kültürü; Miles ve Snow (1978)'un analizci, tepki verici, koruyucu, geliştirici kültürü; Ouchi (1981)'nin Z Tipi (Amerikan Tarzı) ve J Tipi (Japon Tarzı) kültürü; Wallach (1983)'in yenilikçi, destekçi ve bürokratik kültürü; Parson (2005)'un bütünleşme, yasallaştırma, uyum ve amaca ulaşma kültürü bu kültür modellerinden en sık vurgu yapılanları arasındadır (Yiyit, 2017).

Örgüt kültürü modellerine yönelik yapılan bu çalışmalar aslında birbirlerine benzer özellikler taşısa da her araştırmacının örgüt kültürünü oluşturan boyutları sınıflandırılması ve niteliklerini tanımlaması farklı olmuştur. Daha önceden de belirttiğimiz gibi bu çalışmada model olarak Denison Örgüt Kültürü Modeli kullanılmıştır. Örgüt düzeylerinde yapılan araştırmaların çoğunda geçerliliği olan Denison örgüt kültürü modeli, uygulama ile direkt bağlantılı ve hesap verilebilir nicel bir yaklaşım geliştirerek, yöneticilerin uygulamaya yönelik istekleri ile buluşabilen davranış temelli bir modeldir. Bu model iş çevresinde tasarlanıp, oluşturulmuş olup diğer modellerden, örgüt düzeyindeki konular için iş dilini kullanmış olması ve iş sonuçları ile ilişkili bir model olması yüzünden farklıdır (Kızıloğlu ve Kök, 2017: 144). Duygulu ve Sezgin 2015 yılında Türkiye’de örgütsel davranış alanında yapılan 358 doktora tezini incelemişler ve bu çalışmalar arasında kültür değişkeninin ölçümlenmesinde en çok tercih edilen ölçeğin %85 oranla Denison örgüt kültürü ölçeği olduğunu tespit etmişlerdir (Duygulu ve Sezgin, 2015: 23). Bu sebeple Denison örgüt kültürü modeli, Türk işletmelerinde başarılı şekilde uygulanan bir model olmaktadır.

Denison ve Mishra (1995), örgüt kültürü kavramının ölçülebilmesi için iki ana eksen ortaya koymuştur. Birinci eksen örgütün kontrolü dışında olan müşterilerin değişen istekleri, yenilikler, teknolojik uygulamalar gibi çevresel koşullara uyum sağlayabilme derecesidir. Diğer eksen ise, dış çevreye uyum sağlayabilmede önemli faktörler olarak görülen örgütün içindeki gereken işlevsel ve yapısal değişiklikleri gerçekleştirebilmesidir. Bu iki eksen, ikiye ayrılarak örgüt kültürüne yönelik 4 temel kavramsal boyut bulundurmaktadır (Denison, 1997: 2; Yahyagil, 2004: 60). **Katılım:** Bu örgüt tipi öncelikle çalışanların örgüte katılımını sağlayan ve çalışanların örgüte uyum sağlamasını kolaylaştıran özelliklerle ilişkilidir. Bu boyutun alt kavramsal boyutları içinde takım çalışması, yetenek geliştirme ve yetkilendirme söz konusudur. **Tutarlılık:** Bu örgüt tipinde içsel dengeler üzerinde durulur. Bu boyutta içsel dengeler ve istikrarlı bir çevre önem arz etmektedir. Alt kavramları, koordinasyon, uzmanlaşma ve temel değerlerdir. **Misyon:** Dış çevreye hizmet veren örgütler, hızlı değişime ayak uydurmak mecburiyetindedir. Örgütsel amaç, çalışanlarla paylaşıldığında önemlidir. Bu boyutun alt kavramları, örgütsel amaçlar, misyon ve stratejik amaçlar oluşturur. **Dışa Uyum Yeteneği:** Bu kültür tipinde örgütün, dış çevresine uyumu, stratejilerini geliştirirken müşterilerin taleplerine ve dışsal çevrenin gereklerine yönelmesi söz konusudur. Bu nedenle değişim, müşteri odaklılık ve örgütsel öğrenme kavramları ile yakından ilgilidir (Yahyagil, 2004; Öztürk, 2015: 74-75).

Örgütsel Muhalefet

Muhalefet olgusu da tıpkı kültür gibi insanlık tarihinin başlangıcından itibaren varlığını sürdüren bir kavramdır. Toplumsal birlikteliğin olduğu bütün ortamlarda muhalefetten bahsetmek mümkündür. Muhalefet kelimesi, karşı gelme ve karşı olma anlamlarına gelen Arapça bir kavram olup aynı kökteki “ihtilâf” kelimesi gibi, herkesin ayrı bir yol seçmesi ve fikir ayrılığı anlamlarında da kullanılmaktadır (Ardoğan, 2004: 172). Türk Dil Kurumunda muhalefet, bir tutuma, fikre ve davranışa karşı olma durumu ya da aykırılık şeklinde yer almaktadır (TDK, 2018). Muhalefet sözcüğü siyaset bilimine ait bir terim olmakta fakat son zamanlarda örgütsel muhalefet adıyla yönetim bilimi ve örgütsel davranış gibi farklı disiplinlerinde ilgilendiği konular arasına girmiştir. Genel olarak örgütsel muhalefet, örgüt üyelerinin üstleri ile fikir ayrılıkları yaşamaları durumudur (Özdemir, 2010:3). Örgütsel muhalefet, görüş ayrılığı ve bu ayrılığın ifade edilmesi gibi iki ana bileşenden oluşan geniş bir kavramdır (Kassing ve DiCioccio, 2004; Özdemir, 2010). Örgütlerde bütün düzeylerdeki çalışanlardan faydalanılması ve çalışanların görüş ve düşüncelerini dile getirmelerinin sağlanması gerekmektedir (Raub, 2008: 180). Bu durum yeni düşünceler ve görüşler şeklinde gerçekleşse de bazen karşıt görüşler veya hoşnutsuzluklar şeklinde de olmaktadır (Ötken ve Ceneci, 2013: 47). Örgütsel muhalefet temel olarak her şeye karşı çıkma şeklinde değil, örgütsel politika ve yöntemler hakkında farklı fikirleri ifade ederek örgüt içindeki yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına ve olayların çözüme kavuşturulmasına dayanmaktadır. Örgütsel muhalefet işyerindeki politikalar, uygulamalar ve zorunluluklar karşısındaki uyuşmazlığı ifade eden bir ya da daha fazla astın etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir süreçtir. Ayrıca örgütsel muhalefet, örgüt üyeleri ve muhalifler arasındaki bu etkileşimin öncesini, gerçekleşme anını ve sonrasındaki bilişsel süreçleri de kapsamaktadır (Garner, 2013). Örgütsel muhalefet yapılış şekli itibariyle kişiler arasında farklılık taşımaktadır. Bir kuruluştaki çalışanların derecesi yani örgütsel statüsü, ayrıcalıklarını ifade etme şeklini etkilemektedir. Üst düzey çalışanların diğer çalışanlara göre daha az muhalif davranış sergilediği görülmektedir (Kassing, Croucher & Diers-Lawson, 2013). Kassing (1998)’e göre muhalefeti anlatan için üç adet strateji vardır (Ceneci ve Ötken, 2013; Özdemir, 2010) Bunlar dikey muhalefet, yatay muhalefet ve yer değiştirmiş muhalefettir.

Dikey Muhalefet: Çalışanların yanlış buldukları davranış ve uygulamaları direkt bu davranış ve uygulamayı gerçekleştirene değil, bu yanlış davranışı veya uygulamayı gerçekleştiren kişiye etki edebilecek o kişinin pozisyon olarak üstündeki kişilere iletmeleridir (Kassing, 1998). Çalışanlar yöneticilerini etkilemek adına beş farklı çeşitte dikey muhalefet davranışı göstermektedir. Bunlar aşağıdaki şekildedir (Kassing, 2002: 196):

- Olan durumu değiştirmek için yöneticilerini sürekli etkilemeye çalışmak,
- Somut verilere bağlı olarak problemlerin eleştirisini yapmak,

- Problemin çözümüne duyarsız kalan üstünü bir üstüne şikayet etmek,
- Mevcut olan problemin çözümü için öneri sunmak,
- İş bırakma tehdidinde bulunmaktır.

Özdemir (2010)'e göre, örgütteki çalışanların iş güvencesi olarak uzun yıllar bulunmaları, dikey muhalefet davranışlarında önemli bir etken olmaktadır. Çünkü uzun süreli istihdam güvencesine sahip olan çalışanlar, çalıştıkları kurumda daha uzun bir zaman dilimi çalışacaklarını düşünmeleri sebebiyle muhalif düşüncelerini üstleriyle rahatça tartışabilmektedir.

Yatay Muhalefet: Kısaca muhalif görüşlerin kurum içerisinde direkt etkisi olmayan kurum çalışanlarına anlatılması olarak tanımlanmaktadır. Çalışanların düşüncelerini ifade etmek istediğinde ama bunun için gerekli imkanların olmadığı hissedildiğinde meydana gelmektedir. Yatay muhalefetin neticesinde çalışanlar kendilerini engellenmiş hissederek muhalefetlerini örgütteki etkisiz kişilere ya da kendini engellenmiş hisseden diğer çalışanlara daha sert ve agresif şekilde ifade etmektedirler (Kassing, 1998). Örgütteki çalışanlar muhalif düşüncelerini çoğu zaman zarar görmemek için söylemekten kaçınmakta, içerisindeki gerçekleşen olaylara karşı sessiz kalmakta ya da kurum içerisindeki çalışma arkadaşlarına anlatmaktadır. Bu sebeplerden dolayı yatay muhalefet bazen gizli muhalefet olarak da adlandırılır. (Kassing ve Avtgis, 1999). Kassing' e (1998) göre, çalışanlar örgüt içerisinde kendilerini güvende hissetmek istedikleri zaman genellikle yatay muhalefet stratejisini kullanmaktadır. İş görenlerin kendilerini güvende hissetmesinin nedenleri olarak çalıştıkları kurumda diğer bireylerle iyi ilişkiler kurmuş olmaları, uzun zamandır aynı kurumda çalışıyor olmaları ve belirli bir alanda uzman olmaları sayılabilir. Örgüt içerisinde çalışan kişilere özgü bu özellikler, çalışanların kişisel konularda veya çıkarları söz konusu olduğunda muhalif davranışlar sergilemesine neden olmaktadır. Dikey muhalefetin, yatay muhalefete kıyasla daha sosyal olduğu kabul edilmektedir. Dikey muhalifler, sorunların nedenlerini sorgularken yatay muhalifler ise, sadece işyerindeki sorunlardan şikayetçi olmaktadır. Çalışanların birlikte geçirdikleri zaman ve ilişkisel yakınlıkları dikey muhalefetin daha doğru değerlendirilmesini sağlamaktadır (Kassing, Croucher & Diers-Lawson, 2013).

Yer Değiştirmiş Muhalefet: Bir örgütteki çalışanlar sahip olduğu muhalif düşünceyi, karşısındaki diğer örgüt çalışanlarına ve üstlerine çeşitli sebeplerle çekinmesinden ötürü söylememekte örgüt dışında bulunan aile üyeleri, iş dışındaki arkadaşlar ve yabancılar gibi diğer kişilere söylemektedirler. İşte bu şekilde yapılan muhalefet stratejisine yer değiştirmiş muhalefet denilmektedir (Kassing ve Avtgis, 1999). Kassing (1998)'e göre çalışanlar muhalif davranışlar sergilediği zaman, kurum içerisinde rakip olarak görüleceği ve bu sebeple kendisine kötü davranılacağı düşüncesiyle yer değiştirmiş muhalefet davranışını sergilemektedir. Bu muhalefet türü büyük oranda çalışanların farklı düşüncelerini gizleme ihtiyacı hissettiklerinde ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple bazı çalışanlar, karşıt görüşlerini örgüt dışındaki toplu eylemlerle (miting, gösteri yürüyüşü, vb.) göstermektedir. Bu çalışmada sadece dikey muhalefet ve yatay muhalefet boyutları üzerinden ölçümler yapılmıştır.

Örgüt Kültürünün Örgütsel Muhalefet İle İlişkisi

Örgütler, ait oldukları toplumun kültürel varlığının bir ürünü olarak ortaya çıkmakta fakat kişilerin varlığı ile anlam kazanmaktadır. Kişileri birbirlerinden farklılaştıran davranışlar, tutumlar, inançlar, karakteristik özellikler ve amaçlar olduğu gibi örgütlerinde kendilerine özgü farklı tarzları bulunmaktadır. Örgütler zaman içerisinde belli özelliklere sahip bir kişilik yapısı geliştirebilmektedir. Örgüt üyelerinin kişilik yapıları, davranış şekilleri, olaylar karşısındaki tutumları ve buldukları çevreyle olan ilişkileri örgütlerin kişilik yapısını etkileyen temel unsurlar olmaktadır. Her örgüt diğerlerinden farklı bir tarza ve kişilik yapısına sahiptir. Bu durum literatürde örgüt kültürü olarak yer almaktadır (Kıral, 2008). Örgütsel muhalefet temel olarak sürekli karşı çıkma şeklinde değil, örgütsel politika ve yöntemler karşısında farklı fikirleri ifade ederek örgüt içinde yeni bakış açılarının oluşmasına ve sorunların çözüme kavuşturulmasına imkan sağlamaktadır. Ayrıca günümüzde örgütlerin gelişmesi, iyileştirilmesi ve çevresel değişimlere uyum sağlaması için çalışanların deneyimlerini paylaşmasına, istek, şikayet ve önerilerini ortaya koyabilmelerine ve alınan kararlara katılımlarına ihtiyaçları vardır. Bu sebeple örgütsel muhalefet, örgüt içinde demokrasinin gelişmesini sağlarken, ortaya çıkabilecek sorunların incelenmesi bakımından da önemli olmaktadır (Kassing, 2002: 190). Bu çalışmada çalışanların örgütsel muhalefet tutumları üzerinde yönetimin kontrol araçlarından biri olan örgütsel kültürün etkileme gücü incelenmiştir. İlgili literatür taraması sonucu söz konusu iki kavramın birlikte incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırmanın amacı ve yapılan çalışmanın önemi açısından analizleri yapılmak üzere kurulan hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur.:

H1a: Tutarlılık kültürü dikey muhalefet davranışını pozitif etkiler

H1b: Tutarlılık kültürü yatay muhalefet davranışını negatif bir etkiler

H2a: Katılım kültürü dikey muhalefet davranışını pozitif etkiler

H2b: Katılım kültürü yatay muhalefet davranışını negatif etkiler

H3a: Misyon kültürü dikey muhalefet davranışını pozitif etkiler

H3b: Misyon kültürü yatay muhalefet davranışını negatif etkiler

H4a: Uyum kültürü dikey muhalefet davranışını pozitif etkiler

H4b: Misyon kültürü yatay muhalefet davranışını negatif etkiler

Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Çalışmanın amacı, örgütlerin sahip oldukları kültürün, çalışanların muhalif tarzda gösterecekleri davranışlara etkisini belirlemektir. Örgütlerde yeni düşüncelerin ortaya çıkmasında etkili olan kültürel değerler çalışanların birçok tutum ve davranışını yönlendirme etkisine sahip olmaktadır. Örgütlerde farklı fikirlerin veya karşıt görüşlerin ortaya çıkması ya da tam tersi çıkmaması bireyin kendinden kaynaklı olabileceği gibi, örgütsel sebeplerden kaynaklıda olabilmektedir. Bu çalışmada örgüt kültürünün çalışanların muhalefet yapması ile olan ilişkisi incelenmiştir. Aynı seviyede veya kademeler arası yapılan muhalefet kamu örgütleri açısından değerlendirilmiştir. Katı yapıları gereği muhalefetin ortaya çıkmasının zor olduğu düşünülen bu kurumlarda muhalefetin varlığı araştırılmış ve kültür ile bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır. Muhalif görüşlerin işletme açısından olumlu katkıları vurgulanmış ve kamu örgütlerinde de muhalifi davranışların ortaya çıkabileceği olgusu değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma evrenini bir kamu kurumunun merkez teşkilatında çalışmakta olan 127 memur oluşturmaktadır. Tam sayım yöntemi ile ulaşılan 119 kişi ise çalışmanın birincil verilerinin elde edildiği örnekleme oluşturmuştur. Araştırmada Daniel Denison (1995, 2000)'un geliştirdiği, Yahyagil (2004)'in Türkçe'ye uyarladığı 'Örgüt Kültürü Ölçeği' ve J. W. Kassing (2000) tarafından geliştirilen, Dağlı (2015)'nin Türkçe'ye uyarladığı 'Örgütsel Muhalefet Ölçeği' kullanılmaktadır. Örgüt kültürü ölçeğinin güvenilirliği Cronbach Alpha katsayısı ile hesaplanarak 0.852 olarak belirlenirken örgütsel muhalefet ölçeğinin güvenilirliği ise 0.864 şeklinde bulunmuştur. Güvenirlik, bir ankette ya da testte tüm soruların birbirleriyle tutarlılığıdır; ölçülmesi istenilenin sürekli olarak aynı simgeleri alması, aynı işlemlerin izlenmesi ve aynı ölçülerin kullanılması ile aynı sonuçlara ulaşılmasıdır. Ölçmenin tesadüfi hatalardan arınmasını sağlamak amacıyla, araştırmalarda analizler için güvenilirlik katsayıları hesaplanır. Likert tipi ölçek modellerinde güvenilirlik Cronbach's Alpha (α) katsayıları hesaplanarak belirlenmektedir. Tablo 1'de Cronbach's Alpha (α) katsayıları ve nasıl yorumlandığı özetlenmiştir (Özdamar, 2002).

Tablo 1: Cronbach's-a Güven Aralıkları

α Değeri	Açıklama
$0,0 \leq \alpha < 0,4$	Güvenilir değil
$0,4 \leq \alpha < 0,6$	Düşük güvenilir
$0,6 \leq \alpha < 0,8$	Oldukça güvenilir
$0,8 \leq \alpha < 1,0$	Yüksek derecede güvenilir

Araştırmada kullanılan, örgütsel kültür algısını ölçmeye yönelik ölçeğin güvenilirliği 0,852 Cronbach's Alpha değeri ile örgütsel muhalefeti ölçmeye yönelik ölçeğin güvenilirliği 0,864 Cronbach's Alpha değeri ile yüksek derecede güvenilir. Araştırmadaki verilerin istatistiksel analizleri SPSS (Statistical Package For Social Science) paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Örgüt kültürü ve örgütsel muhalefet düzeyinin belirlenmesi için çalışanların örgüt kültürü ve örgütsel muhalefet algılarının aritmetik ortalaması ve standart sapması hesaplanmıştır. Örgüt kültürü ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişkinin saptanması için korelasyon ve regresyon testleri kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu kısmında örneklemdaki memurların demografik özellikleri, örgüt kültürü algılarının düzeyleri, örgütsel muhalefet algılarının düzeyleri ve örgüt kültürü ile örgütsel muhalefet ilişkisinin düzeyine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2: Demografik Özelliklere Göre Dağılım

Özellikler		Sayı	Yüzde	Özellikler		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	41	64,7	Medeni Durum	Evli	80	67,2
	Erkek	77	34,5		Bekar	39	32,8
Yaş	18-25 yaş	21	17,6	Kurumda Çalışılan Süre	0-1 yıl	18	15,1
	26-35 yaş	36	32,8		2-5 yıl	37	31,1
	36-45 yaş	50	42,0		6-10 yıl	37	31,1
	46-55 yaş	8	6,7		11-20 yıl	21	17,6
	56+ yaş	1	0,8		20+ yıl	6	5,0
Eğitim Durumu	Lise	17	14,3				
	Ön Lisans	40	33,6				
	Lisans	57	47,9				
	Lisansüstü	5	4,2				

Tablo 2’de özetlendiği üzere araştırma örnekleminin % 64,7’si erkek; % 67,2’si evli. % 68’i 2-10 yıl arası çalışma süresine sahip, % 47,9’u lisans mezunudur % 42’si 36-45 yaş aralığındadır. Araştırmada katılımcılardan bazıları demografik değişkenlere ilişkin sorulardan bazılarını boş bırakmıştır. Boş cevapların tesadüfi dağılması ve küçük bir orana sahip olmasından dolayı toplam veriden çıkartılmamıştır.

Tablo 3: Çalışanların Örgüt Kültürü ve Alt Boyutlarındaki Algı Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	x	Ss
Örgüt Kültürü	119	3,19	0,619
Tutarlılık Boyutu	119	3,13	0,694
Uyum Boyutu	119	3,08	0,677
Katılım Boyutu	119	3,29	0,703
Misyon Boyutu	119	3,24	0,647

Tablo 3’te araştırmada yer alan memurların örgüt kültürü algıları genel olarak orta düzeyde (X=3.19) olmaktadır. Örgüt kültürünün alt boyutları açısından bakıldığında ise çalışanların örgütte en fazla katılım kültürü (X=3.29) algısına, sonrasında misyon kültürü (X =3.24), tutarlılık kültürü (X=3.21) ve uyum kültürü (X=3.08) algılarına sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 4: Çalışanların Örgütsel Muhalefet ve Alt Boyutlarındaki Algı Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	X	Ss
Örgütsel Muhalefet	119	3,28	0,603
Dikey Muhalefet Boyutu	119	3,32	0,560
Yatay Muhalefet Boyutu	119	3,24	0,633

Tablo 4’te araştırmaya katılan memurların örgütsel muhalefet algıları orta düzeyde (X=3.28) olmaktadır. Örgütsel muhalefet alt boyutları olarak çalışanların dikey muhalefet algıları (X=3.32), yatay muhalefet (X= 3,24) algılarından daha yüksektir.

Tablo 5: Örgüt Kültürünün Alt Boyutları Arasındaki İlişki

Faktör	Katılım	Tutarlılık	Uyum	Misyon	Dikey Muhalefet	Yatay Muhalefet
Katılım	Correl. 1					
	p					
Tutarlılık	Correl. ,718**	1				
	p	,000				
Uyum	Correl. ,627**	,644**	1			

	p	,000	,000			
Misyon	Correl.	,540**	,613**	,719**	1	
	p	,000	,000	,000		
Dikey Muhalefet	Correl.	,232*	,252*	,224*	,362**	1
	p	,011	,006	,014	,000	
Yatay Muhalefet	Correl.	,351**	,341**	,527**	,491**	,606**
	p	,000	,000	,000	,000	,000

İstatistiksel olarak anlamlı bulunan Pearson Correlation katsayıları * $p < 0,05$,

** $p < 0,01$ ile belirtilmiştir. (n=119).

Korelasyon analizi iki değişken arasında karşılıklı bağ olduğunu bu bağın gücünün ne olduğunu ve bunun yönünü, örneğin birinin artarken diğerinin azaldığını veya ikisinin birlikte arttığını anlatmaktadır. Ancak değişkenler arasında hangisinin hangisini etkilediği hakkında bize bilgi vermemektedir (Altunışık vd, 2010: 226). Korelasyon katsayısı ile değişken arasındaki ilişkinin gücü Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 6: Korelasyon İlişki Düzeyi

R	Açıklama
$0 \leq r \leq 0,25$	Çok zayıf düzeyde ilişki
$0,26 \leq r \leq 0,49$	Zayıf düzeyde ilişki
$0,50 \leq r \leq 0,69$	Orta düzeyde ilişki
$0,70 \leq r \leq 0,89$	Yüksek düzeyde ilişki
$0,90 \leq r \leq 1$	Çok yüksek düzeyde ilişki

Tablo 6'da görüldüğü üzere örgüt kültürünün alt boyutlarında en yüksek düzeyde ilişkinin misyon ve uyum boyutu arasında ($r=0,719$; $p < 0,01$, pozitif yönde yüksek düzeyde) olduğu, katılım boyutu ile tutarlılık boyutu arasında ise ($r=0,718$; $p < 0,01$) pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğu, örgütsel kültürün diğer alt boyutlarında ise pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Örgütsel muhalefetin dikey ve yatay muhalefet boyutları arasında ki ilişkinin ise pozitif yönde orta düzeyde ($r=0,606$; $p < 0,01$) olduğu tespit edilmiştir.

Çalışanların örgütsel muhalefet algıları ile örgütsel kültür algıları arasındaki ilişkilere bakıldığında ise; dikey muhalefet algıları ile katılım kültürü algıları arasında ($r=0,232$; $p < 0,05$) pozitif yönde zayıf düzeyde ilişki, tutarlılık kültürü algıları ile arasında ($r=0,252$; $p < 0,01$) pozitif yönde zayıf düzeyde ilişki, uyum kültürü algıları ile arasında ($r=0,224$; $p < 0,05$) pozitif yönde çok zayıf düzeyde ilişki, misyon kültürü algıları ile arasında ($r=0,362$; $p < 0,01$) pozitif yönde zayıf düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çalışanların yatay muhalefet algıları ile katılım kültürü algıları arasında ise ($r=0,351$; $p < 0,01$) pozitif yönde zayıf düzeyde ilişki, tutarlılık kültürü algıları arasında ($r=0,341$; $p < 0,01$) pozitif yönde zayıf düzeyde ilişki, uyum kültürü algıları arasında ($r=0,527$; $p < 0,01$) pozitif yönde orta düzeyde ilişki, misyon kültürü algıları arasında ($r=0,491$; $p < 0,01$) pozitif yönde zayıf düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Çalışanların Dikey Muhalefet Algıları ile Örgüt Kültürünün Alt Boyutlarındaki Algılarına İlişkin Regresyon Testi Sonuçları

Model	St. olmayan kat sayı		St. Kat Sayı		t	Anlamlılık
	B	Std. Hata	Beta			
(Sabit)	2,254	,276			8,178	,000
Katılım	,055	,105	,069		,522	,603
Tutarlılık	,039	,111	,048		,349	,728
Misyon	,337	,113	,388		2,982	,004

Uyum	-,106	,115	-,129	-,925	,357
-------------	-------	------	-------	-------	------

Bağımlı Değişken: Dikey Muhalefet; Bağımsız Değişkenler, Uyum, Katılım, Misyon, Tutarlılık
P: ,002^a, df: 4, F: 4.634

Tablo 7’de örgüt kültürünün alt boyutlarının çalışanların dikey muhalefet algıları üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu analiz tekniği değişkenler arasındaki ilişkinin büyüklüğünü ölçmek amacıyla kullanılmaktadır (Bayram, 2009: 183). Araştırmada dikey muhalefet bağımlı değişken, katılım, tutarlılık, misyon ve uyum kültürü bağımsız değişkenler olarak kabul edilerek regresyon analizi uygulanmış olup sonuç olarak sadece misyon kültürünün [sig.(0,004)<0.05 ve $\beta=0,388$] dikey muhalefeti olumlu etkilediği görülmüştür. Diğer bir ifadeyle dikey muhalefetin yaklaşık %39’nun misyon kültürüyle açıklandığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak dikey muhalefet ile örgüt kültürünün alt boyutlarına ilişkin oluşturulan hipotezlerden H1a, H2a ve H4a red edilmiş olup sadece H3a hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8: Çalışanların Yatay Muhalefet Algıları ile Örgüt Kültürünün Alt Boyutlarındaki Algılarına İlişkin Regresyon Testi Sonuçları

Model	St. Olmayan Kat Sayı		St. Kat Sayı		T	Anlamlılık
	B	Std. Hata	Beta			
(Sabit)	1,483	,280			5,303	,000
Katılım	,036	,106	,040		,339	,736
Tutarlılık	-,076	,113	-,083		-,676	,500
Misyon	,244	,115	,250		2,133	,035
Uyum	,352	,117	,376		3,013	,003

Bağımlı Değişken: Yatay Muhalefet Bağımsız Değişkenler, Uyum, Katılım, Misyon, Tutarlılık
P: ,000^a, df: 4, F12,592

Tablo 8’de ise örgüt kültürünün alt boyutlarının çalışanların yatay muhalefet algıları üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yatay muhalefet bağımlı değişken, katılım, tutarlılık, misyon ve uyum kültürü bağımsız değişkenler olarak kabul edilerek regresyon analizi uygulanmış olup sonuç olarak misyon kültürünün [sig.(0,035)<0.05 ve $\beta=0,250$] ve uyum kültürünün [sig.(0,003)<0.05 ve $\beta=0,376$] yatay muhalefeti olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Diğer bir ifadeyle yatay muhalefetin %25’inin misyon kültürü, yaklaşık % 38’inin de uyum kültürü tarafından açıklandığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak yatay muhalefet ile örgütsel kültürün alt boyutlarına ilişkin oluşturulan hipotezlerden hepsi ret edilmiştir (H1b, H2b, H3b ve H4b).

Sonuç

Örgütlerde insan faktörünün öneminin anlaşılması ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin, neden olduğu verimlilik artışı son yıllarda örgüt kültürü kavramının yönetim bilimi alanına girmesine neden olmuş, araştırmacılar; örgütlere üstün düzeyde rekabet gücü sağlayan temel unsurun güçlü kültürlere sahip olmaktan geçtiğini belirtmişlerdir. Peters ve Waterman (1982), Schein (1992), Ouchi (1981), Deal ve Kennedy (1982), Pascale ve Athos, (1981) gibi kültür alanında önemli çalışmalar ortaya koymuş araştırmacılar, kültürün kritik bir değer olduğunu varsayarak, örgüt kültürünü performansı artıran, yönetilebilen, değiştirilebilen, ölçülebilen bir değişken ve normatif bir kontrol aracı olarak görmüşlerdir. Günümüzde modern anlayıştaki örgütlerin, dinamik rekabet sonucunda meydana gelen değişimi yapılandırabilmesi için öncelikle insan kaynaklarına ihtiyacı vardır. Çünkü örgütlerin gelişmesi, iyileştirilmesi ve çevreye uyum sağlaması ancak çalışanların deneyimlerini, istek, şikayet ve önerilerini ortaya koymasıyla mümkündür. Bunun için örgütlerde farklı düzeylerdeki çalışanların yeni düşünce ve görüşlerini dile getirmelerini sağlayacak ortamın yaratılması gerekmektedir. Bu kapsamda örgüt kültürü önemli bir faktör olarak devreye girmektedir. Çünkü örgütlerde kültür iş görenlerin çalışma şekillerini, iş arkadaşlarıyla ilişkilerini, karar alınırken yapılması gerekenleri, sorunlara nasıl yaklaşacağını büyük ölçüde etkileyen önemli bir unsurdur.

Çalışanların iş ile ilgili yeni bakış açılarını iletmeleri, karşıt görüş veya hoşnutsuzluk şeklinde de olabilmektedir. Astarların üstleri ile fikir ayrılığına düşmeleri durumu olarak tanımlanan örgütsel muhalefet iyi yönetildiği zaman örgütlerde yenilikçilik ve yaratıcılık uygulamalarını geliştirerek, verimlilik ile sürdürülebilir bir büyüme hedefine ulaşmaya katkı da bulunmakta, örgüt içerisindeki sorunların belirlenmesi ve bu sorunların çözülmesi için gereken

önlemlerin alınmasını ve örgütün gelişmesine katkı sağlamaktadır. Çalışanların örgütsel muhalefet tutumları üzerinde yönetimin kontrol araçlarından biri olan örgütsel kültürün etkileme gücünün tespit edilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, ulaşılan bulgular ışığında politika yapıcılar, kurum üst düzey yöneticileri ve araştırmacılar için öneriler sunmak hedeflenmiştir. Literatür taraması sonucu oluşturulan hipotezleri test etmek amacıyla bir kamu kurumunun merkez teşkilatında çalışan memurlar üzerinde araştırmanın uygulama bölümü gerçekleştirilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre; araştırmaya katılan memurların örgüt kültürü algılarının tüm boyutlarda orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Örgüt kültürünün alt boyutlarında çalışanlar en yüksek eğilimi, katılım kültürü ($X=3.29$) boyutunda göstermişlerdir. Bu bulguya göre çalışanlar; yaptıkları işe göre yetkilendirilmekte, örgütsel hedefler doğrultusunda verilen görevlerini yerine getirmeleri için teşvik edilmekte, bu amaçları gerçekleştirirken yöneticileri tarafından yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik desteklenmekte (eğitim vb. faaliyetler) ve karar alma süreçlerine katılmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılanların örgütsel muhalefet algılarının orta düzeyde ($X=3.28$) olduğu tespit edilmiş olup, dikey muhalefet algılarının ($X=3.32$) az bir farkla da olsa yatay muhalefet ($X= 3,24$) algılarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre çalışanlar yanlış buldukları davranışı veya bir uygulamayı kurum içerisinde direkt etkisi olmayan kurum çalışanlarına anlatmak yerine, üst makamlara iletmeyi tercih etmektedir. Bu sonucun çıkmasının sebebi olarak kamu kurumlarında çalışanların uzun süreli iş güvencelerine sahip olmaları ve kendilerini güvende hissetmelerinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Ayrıca bu bulgu Korucuoğlu ve Şentürk (2018)'ün kamu kurumunda çalışan öğretmenler üzerinden yaptıkları çalışmayla paralellik göstermektedir. Özdemir (2010)'e göre de uzun süreli istihdam güvencesine sahip olan çalışanlar, çalıştıkları kurumda daha uzun bir süre çalışacaklarını düşüncülerinden dolayı muhalif düşüncelerini üstleriyle rahatça tartışabilmektedir.

Araştırmada örgüt kültürünün alt boyutları olan misyon, uyum, katılım ve tutarlılık kültürleri arasında pozitif yönde yüksek ve orta düzeyde ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu şöyle yorumlanabilir; araştırmaya katılanlara göre, çalıştıkları kamu kurumu vatandaşların değişen istek ve ihtiyaçlarına, yeniliklere, teknolojik uygulamalara uyum sağlarken kendi bünyesindeki işlevsel ve yapısal değişimleri de gerçekleştirmekte, örgütsel vizyonu doğrultusundaki amaçların çalışanlar tarafından da benimsenmesini sağlamaktadır. Ayrıca araştırmada örgütsel muhalefetin dikey ve yatay muhalefet boyutları arasında da pozitif yönde orta düzeyde ($r=0,606$; $p<0,01$) bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulguya göre araştırmanın yapıldığı kurumda çalışanlar muhalif düşüncelerini üst birimlere iletirken aynı zamanda kurum içerisinde ki çalışma arkadaşlarına da yanlış bulduğu davranış ve uygulamaları anlatmaktadır.

Örgütsel muhalefet algıları ile örgütsel kültür algıları arasındaki ilişkilere bakıldığında ise; çalışanların dikey muhalefet algıları ile katılım, misyon, tutarlılık ve uyum kültürleri algıları arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde ilişkilerin olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer boyutlara nazaran dikey muhalefetin en yüksek düzeyde misyon kültürüyle ($r=0,362$; $p<0,01$) ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgulara göre kurumda ki yetkilendirmelerin, yetenek geliştirmelerin, takım çalışmalarının, temel değerler üzerinde uzlaşmaların ve dış koşullara uyum sağlamanın çalışanların dikey muhalefet algılarını çok zayıf düzeyde de olsa arttırmaktadır.

Çalışanların yatay muhalefet algıları ile katılım, tutarlılık ve misyon kültürü algıları arasında pozitif yönde zayıf düzeyde ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Yalnız bu ilişkilerin düzeyi örgüt kültürünün alt boyutlarıyla dikey muhalefet arasında olan ilişkilerin derecelerine göre daha yüksektir. Bunun yanında yatay muhalefet ile uyum kültürü arasında pozitif yönde orta düzeyde ($r=0,527$; $p<0,01$) bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu öngörülemez niteliktedir. Çünkü değişimlere ve dış çevreye uyum sağlamaya çalışan kurumların yeni fikirleri olumlu karşıladığı düşünülmektedir. Nitekim dikey muhalefeti çalışanların düşüncelerini üst yönetimle iletişime geçerek aktarabilmesi olarak tanımlarsak; bu bulgu Akgöz (2013)'ün Denison'ın kurum kültürü faktörleri ile iletişim memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelemesi sonucu; kurum kültürü faktörlerinin, iletişim memnuniyetini etkilediği tespitiyle çelişmektedir.

Yapılan literatür taraması sonucu Denison'ın örgüt kültürü modelinde bulunan örgüt tiplerinin çalışanların dikey muhalefet algılarını pozitif yönde, yatay muhalefet algılarını ise negatif yönde etkileyeceği öngörülmüş test etmek amacıyla bu doğrultuda hipotezler oluşturulmuştur. Yapılan regresyon analizleri sonucunda ise misyon kültürünün dikey muhalefeti pozitif yönde etkilediği ve dikey muhalefetin büyük bir kısmının misyon kültürü tarafından açıklandığı bulunmuştur. Bunun yanında misyon kültürü ve uyum kültürünün de yatay muhalefeti pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Oluşturulan hipotezlerden sadece H3a hipotezi kabul edilmiştir. O halde iyi yönetildiği zaman örgüt içerisindeki sorunların belirlenmesi ve bu sorunların çözülmesi için gereken önlemlerin alınmasını ve örgütün gelişmesine katkı sağlayan örgütsel muhalefetin gelişmesinde misyon kültürü önemli bir etkidir. Misyon kültürünün yaratılması için örgütsel amaçlar, çalışanlarla paylaşılmalı, geleceğe yönelik, anlamlı ve net olarak belirlenmiş örgüt vizyonlarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca araştırmada yatay muhalefetteki bir artışın dikey muhalefeti orta düzeyde pozitif bir yönde arttırdığı tespit edilmiştir. Her ne kadar yatay muhalefet örgütteki çalışanların muhalif düşüncelerini çoğu zaman zarar görmemek için söylemekten kaçınması, içerisindeki

gerçekleşen olaylara karşı sessiz kalması ya da kurum içerisindeki çalışma arkadaşlarına anlatması olarak tanımlansa da bir düzeyden sonra bu düşüncelerin politika yapıcılara iletilmiş olduğunu göstermektedir.

Örgüt kültürünün örgütsel muhalefet üzerine etkisini ölçmeye çalışan bu araştırma kamu sektöründe yapılmış olup çalışmada ulaşılan sonuçları tüm sektörler için genellemek yanlış olacaktır. Bu nedenle araştırma başka evren ve örneklemeler ile özellikle özel sektör odaklı olarak yapılabilir. Örgüt kültürü ve örgütsel muhalefet değişkenlerinin yanına iletişim memnuniyeti, liderlik gibi örgütsel davranışları etkileyen önemli faktörler de eklenerek daha geniş çaplı sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

- Akgöz Eker, B. (2013). Denison'ın Kurum Kültürü Modeli Bağlamında İletişim Memnuniyetinin Kurumsal Bağlılığa Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Ardoğan, R. (2004). Teorik Temeller ve Tarihsel Gerilimler Arasında İslam Kültüründe Siyasal Muhalefet. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 171-189.
- Aytaç, Ö. (2004). Örgütler: Sosyolojik Bir Perspektif. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 189-217.
- Bayram, N. (2009). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Cameron, K. S. ve Quinn, R. E. (2006). *Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on Competitive Values*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Dağlı, A. (2015). Örgütsel muhalefet ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 198-218.
- Deal, T. E., ve Kennedy, A. A. (1982). *Corporatecultures: The Rites and Rituals of Corporate Life*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Denison, R.D. ve Mishra, A. K. (1995). Toward a Theory of Organizational Culture and Effectiveness. *Organization Science*, 6(2), 204-223.
- Denison, R.D. (1997). Corporate Culture and Organizational Effectiveness. *Denison Consulting*.
- Deshpande, R. ve Webster, F. E. (1989). Organizational Culture and Marketing: Defining The Research Agenda. *Journal of Marketing*, 3-15.
- Duygulu, E. ve Sezgin, O. B. (2015). Türkiye'de Örgütsel Davranış Yazını Doktora Tezlerine Yönelik Bir İnceleme, *İş ve İnsan Dergisi*, 2 (1), 13-25.
- Eroğlu, F. (1998). *Davranış Bilimleri*. (4. Basım). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Ferraro, G. P. (1988). *The Cultural Dimension of International Business*. Copyright 1997 by the National Multi Cultural Institute.
- Garner, J. T. (2013). Dissenters, Managers, and Coworkers: The Process of Co-Constructing Organizational Dissent and Dissent Effectiveness. *Management Communication Quarterly*, 27(3), 373-395. <https://doi.org/10.1177/0893318913488946>.
- Genç, N. (2007). *Yönetim ve Organizasyon Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar*. (3.Basım). İstanbul: Seçkin Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Güvenç, B. (1997). *Kültürün ABC'si*. (4.Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hofstede, G. (1980). *Culture Consequences: International Differences in Work Related Values*. Beverly Hills, CA: SAGE.
- Kassing, J.W. (1997a). Articulating, Antagonizing, And Displacing: A Model Of Employee Dissent. *Communication Studies*, 48, 311-332.
- Kassing, J.W. (1997b). Development And Validation of The Organizational Dissent Scale. (Unpublished Doctoral Dissertation), Kent State University.
- Kassing, J.W. (1998). Development And Validation Of The Organizational Dissent Scale. *Management Communication Quarterly*, 12, 183-229.
- Kassing, J.W., ve Avtgis, T.A. (1999). Examining The Relationship Between Organizational Dissent and Aggressive Communication. *Management Communication Quarterly*, 13(1), 100-115.

- Kassing, J.W.(2000). Investigating The Relationship Between Superior-Subordinate Relationship Quality and Employee Dissent. *Communication Research Reports*, 17, 1, 58-69.
- Kassing, J.W. (2002). Speaking Up: Identifying Employees' Upward Dissent Strategies. *Management Communication Quarterly*, 16, 187-209.
- Kassing, J.W., ve Dicioccio, R. L. (2004). Testing A Workplace Experience Explanation Of Displaced Dissent. *Communication Reports*, 17, 111-120.
- Kassing, J. W., Croucher, S. M. ve Diers-Lawson, A. R. (2013). Accuracy, Coherence, and Discrepancy in Self- and Other-Reports: Moving toward an Interactive Perspective of Organizational Dissent. *Management Communication Quarterly*, 27(3), 425-442. <https://doi.org/10.1177/0893318913476142>.
- Kıral, E. (2008). *Örgüt Mecazları: Kültür Olarak Örgütler*. (Ed. A. Balcı). Ankara: Ekinoks Yayınevi, 57.
- Kızıloğlu, M. ve Bayrak, K. S. (2017). Denison Örgüt Kültürü Modeli Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4 (11), 141-159.
- Kilmann, R. H. (1985). Corporate Culture: Managing The Intangible Style of Corporate Life May Be The Key To Avoiding Stagnation. *PsychologyToday*, 19(4), 62-68.
- Korucuoğlu, T. ve Şentürk, İ. (2018). Örgütsel Güç Oyunları ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki (İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmen Görüşleri Bağlamında). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Advance online publication. Doi: 10.16986/HUJE.2018045306.
- Kroeber, A.L. ve Kluckhohn, C. (1952). *Culture A Critical Review Of Concepts and Definitions*. Peabody Museum, Cambridge, MA, 324.
- Miles, R. E. ve Snow, C. C. (1978). *Organizational Strategy, Structure, and Process*. Tokyo: McGraw-HillKogakusha.
- Ouchi. W. G. (1981). *Theory Z: How American Business Can Meet the Japanese Challenge*. New York: Avon.
- Ökten, A. B. ve Ceneci, T. (2013). Beş Faktör Kişilik Modeli ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(39), 41-51.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler)*. (4. Baskı), 2 Eskişehir: Kaan Kitapevi.
- Özdemir, M. (2010). *Ankara İli Kamu Genel Liselerinde Görev Yapan Yönetici Ve Öğretmenlerin Örgütsel Muhalefete İlişkin Görüşleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Parsons, T. (2005). An Outline of the Social System. (C. Calhoun, ed.). *Classical Sociological Theory and Edition*, Wiley-Blackwell Publishing, 421-440.
- Pascale, R. T. ve Athos, A. G. (1981). *The Art Of Japanese Management: Applications For American Executives*. New York: Warner Books.
- Peters, T. J. ve Waterman, R. H., Jr. (1982). *Insearch of Excellence: Lessons From America's Best-runcompanies*. New York: Harper&Row.
- Raub, S. (2008). Does Bureaucracy Kill Individual Initiative? The Impact Of Structure On Organizational Citizenship Behavior In the Hospitality Industry, *International Journal of Hospitality Management*, 27.
- Schein, E.H. (1992). *Organizational Culture and Leadership (2nd ed)*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- TDK. (2018). Türk Dil Kurumu. <http://tdk.gov.tr>.
- Yahyagil, M. (2004). Denison Örgüt Kültürü Ölçme Aracının Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması: Ampirik Bir Uygulama. *İ.Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 47, 53-76.
- Yiyit, T. (2017). Örgüt Kültürü Modelleri: Modellerin Belirlenmesinde Kullanılan Boyutlar Açısından Bir İnceleme, *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (9), 153-163.
- Wallach, E.J. (1983). Individuals and Organizations: The Cultural Match. *By Training and Development Journal*, 37 (2), 28-36.

ÖRGÜTLERDE ÇALIŞMA ARKADAŞI DESTEĞİNİN VARLIĞI, İŞTEN AYRILMA NİYETİNİ ETKİLER Mİ?

Armağan ERCAN¹
Öznur BOZKURT²

Özet

Örgütler sahip olduğu insan kaynağını ve onun yeteneklerini elde tutmak için özel çaba harcamaktadırlar. Yönetim uygulamalarından örgüt yapısına kadar birçok faktör insan kaynağının işten ayrılma niyetinin oluşmasında etkili olabilmektedir. Bu çalışmada çalışanların karşılıklı etkileşim içinde olduğu diğer çalışanlardan aldığı desteğin işten ayrılma niyeti ile olan ilişkisi değerlendirilmiştir. İş ortamında çalışma arkadaşı desteği var mıdır? Var ise bu destek işten ayrılma niyetini etkiler mi? Şeklinde belirlenen araştırma sorularına cevap aranmıştır. Ayrıca demografik özelliklere göre işten ayrılma niyeti ve çalışma arkadaşı desteği algısının farklılık gösterip göstermeyeceği de incelenmiştir. Araştırma sonucunda, iş arkadaşı desteğinin işten ayrılma niyeti üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu görülmüştür. Çalışma arkadaşı desteğindeki artışın ise işten ayrılma niyetinde negatif yönde bir azalma oluşturduğu da araştırma sonucunda ortaya çıkan bir diğer bulgudur. Bu iki değişkenin demografik özelliklere göre tek farklılığının cinsiyete dayalı olarak ortaya çıktığı ve kadın çalışanların işten ayrılma niyetinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Çalışma süresi, unvan, eğitim gibi değişkenler açısından ise anlamlı farklılıklar ortaya çıkmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma arkadaşı desteği, İşten ayrılma niyeti, İmalat sanayi, Düzce

Does The Presence Of Collage Support In Organizations, Affect The Intention Of Qutting?

Abstract

Organizations make special efforts to retain their human resources and their capabilities. Many factors, from management practices to organizational structure, can be effective in creating the intention of human resources to quit. In this study, the relationship between the support of the employees and the intention to quit was evaluated. Is there a colleague support in the work environment? If so, will this support affect your intention to leave? The answers to the research questions identified in the form were sought. In addition, it was examined whether the intention to quit and the perception of coworker support differ according to demographic characteristics. As a result of the research, it was seen that the support of the colleague had a decisive effect on the intention to quit. Another finding of the research is that the increase in the support of the colleague creates a negative decrease in the intention to quit. The only difference between these two variables according to demographic characteristics was gender-based and female employees had higher intention to quit than men. There were no significant differences in terms of working time, title, education.

Key Words: Coworker support, Intention to quit, Manufacturing industry, Düzce

Giriş

Örgütlerin performans sonuçlarını değerlendirdikleri göstergelerden biride, nitelikli iş görenlerin, örgütte kalma süresidir. Bundan dolayı örgütlerdeki üst yönetim, organizasyon yapısı içerisinde nitelikli iş görenleri, istihdam etmek ve kuruma bağlamak için çaba harcarlar (Çekmecelioglu, 2006: 153-168). Ait oldukları işletmede yeterli örgütsel destek alamayan, iş tatminsizliği yaşayan ve iş güvencesinin olmadığını düşünen iş görenlerin, işten ayrılma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu durum personel devir hızının artmasına neden olarak, nitelikli personel kayıplarının yaşanmasına, maliyetlerin artmasına (Yang, 2008: 433), işletme içi adaptasyon sorunlarının, ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Polat ve Meydan (2010: 153). İş arkadaşlarının desteğini alan iş görenlerin verimlilikleri artacak ve bu durum, örgütün amaçlarına ulaşma yolunda olumlu yönde bir katkı sağlayacaktır (Yüceler, 2009: 445-458).

İşletmelerin hedeflerine ulaşabilme kabiliyeti, bünyesinde yer alan insan kaynağının nicelik ve niteliklerine bağlı olmakla birlikte, aynı zamanda insan kaynağının, örgütün hedeflerini, kendi bireysel hedefleri olarak özümsemesine bağlıdır. Kısacası, örgütün başarısı için, iş görenlerin örgütlerine bağlı olması ve örgüt hedefleri için birlikte çaba göstermeleri gerekmektedir. Buradan yola çıkarak bu çalışmada işletmelerin en değerli varlığı olan insan kaynağının işten ayrılma niyeti ve bu niyete etkili olacağı varsayılan çalışma arkadaşı desteği birlikte ele alınmış ve incelenmiştir. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Çalışma arkadaşı desteğinin işten ayrılma niyetini azaltıcı etki oluşturacağı ve bunun da nitelikli iş

¹ Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Girişimcilik ABD - armağan.ercan1453@gmail.com

² Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi - oznurbozkurt@duzce.edu.tr

gücü kayıplarını azaltacağı ön görülmektedir. Yönetimsel birçok uygulamaya ek olarak ele alınacak olan çalışma arkadaşı desteğinin etkisi incelenerek, bu kapsamda karar verici konumda olanların iş ortamındaki arkadaşlık ilişkilerini diğer yönetimsel uygulamalar ile bağlantılı olarak ele almalarının önemi vurgulanacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışma Arkadaşı Desteği

Çalışma arkadaşı desteği en genel şekli ile bireyin örgüt içinde birlikte ve aynı konumda olan çalışma arkadaşlarından görmüş olduğu destektir. Bir başka ifadeyle iş görenlerin bir örgüt yapılanmasında aynı konum ya da benzer bir pozisyonda istihdam edilmiş bireylerden almış olduğu desteği ifade etmektedir (Yoon ve Lim, 1999: 923-945). Örgütlerde bireyler sosyal ağlar ile birbirlerine bağlı durumdadır. Bu sosyal ağların varlığının işlevine bakıldığında bireylerin birbirleri ile iletişim ve etkileşimde bulunması, arkadaşlık ve akrabalık ilişkilerinin geliştirilmesi ve otoritenin sağlanması olarak sıralanabilir. Sosyal ağların mantığında bireylerin birlikte ve koordineli olarak hareket etme eğilimi vardır. Bu durumda ortaya çıkan problemlere karşı birlikte hareket etme, ortaya çıkan problemlerin çözüme kavuşmasında yeni fikir ve düşüncelerin ortaya konulması şeklinde olabilmektedir (Özmen vd., 2011: 42-46).

Bireyin saygı görme, çevresi tarafından onaylanma ve duysal destek ihtiyaçlarının karşılanmasında en önemli kaynaklardan biri olarak çalışma arkadaşı desteği gelmektedir. Çalışma arkadaşı desteği, iş görenlerin örgüte olan katkılarının farkında olduğunu onların görüş, düşünce ve mutluluklarına önem verdiğini ortaya koyarak iş görenlerin aidiyet, saygı görme ve onaylanma ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olmaktadır (Çakar ve Yıldız, 2009: 68-90). Örgütlerde bir sosyal ağ yapısının oluşması sosyal ilişkilerin birleşiminden oluşmaktadır. Sosyal ağ yapısının en önemli rolleri ise karşılıklı destek ilişkilerinin geliştirilmesi ve bireyler arası bilgi paylaşımının sağlanmasıdır (Coleman, 1998: 95-120). Çalışma arkadaşlarından yeterli düzeyde destek gören iş görenlerin örgüt içinde verimliliğinin artması, pozitif bir iletişim ortamında çalışan iş görenlerin örgüte olan bağlılıklarının artması gibi örgüte olumlu katkılarının olacağı düşünülmektedir. Burt, 2009 Klyver ve Hindle (2007: 22-38), iş görenlerin birbirleri ile olan destekleyici arkadaşlık ilişkilerinin örgütlerin belirsiz ve değişen çevre şartlarına göre uyum sağlamasında en önemli etkenlerden biri olduğu belirtmiştir. Rhoades ve Eisenberger, (2002)'nin yaptığı çalışmada, büyük ölçekli örgütlerde çalışanların algıladıkları desteğin, küçük ölçekli örgütlere göre daha düşük olduğu sonucu elde edilmiştir. Örgütler büyüdükçe çalışanların birbirini tanıması ve bu kapsamda ikili ilişkilere daha yoğun önem vermesi güçleşebilmektedir

İşten Ayrılma Niyeti

Örgütlerde verimlilik kavramı, hayati öneme sahiptir. Örgütlerin verimliliğini etkileyen pek çok unsur bulunmaktadır. Örgütlerin, verimliliğini etkileyen unsurlardan biri ve en önemlisi insan kaynağıdır. Tüm örgütler için iş görenlerin, işten ayrılma niyetinin sebeplerinin belirlenmesi önemlidir. İşten ayrılma niyeti birçok araştırmacının üzerinde durduğu bir kavramdır (Avcı ve Küçükusta, 2009: 34-38). İşten ayrılma niyeti işten ayrılma davranışının öncesinde oluşur ve işten ayrılma davranışının en önemli göstergelerinden biridir. İşten ayrılma niyeti, iş görenin işten ayrılıp ayrılmama konusundaki kendi öz değerlendirmelerini içermektedir. Buradan hareketle işten ayrılma niyetinde olan iş görenlerin işten ayrılma davranışı sergileyebilecekleri yorumu yapılabilir (Jewell ve Siegall 1998). Fong ve Mahfar (2013: 35)' a göre işten ayrılma niyeti, ayrılma eylemi gerçekleşmeden önceki ayrılma planı düşünceleri bütünüdür.

İş görenlerin işten ayrılması, örgüt için büyük problemler oluşturduğundan dolayı birçok disiplin tarafından araştırılan bir konu olmuştur. İş görenin ayrılması, örgütün verimliliği üzerinde etkili olabilmektedir (Dinç, vd., 2012: 1-13). Alan yazındaki işten ayrılma niyetini etkileyen faktörlere bakıldığında; çalışma arkadaşı ilişkileri ve çalışma ortamı, iş tatmini ve dolayısıyla işten ayrılma niyetini etkileyen en önemli unsurlar arasındadır. Bununla birlikte maaş düzeyinin de işten ayrılma niyeti üzerindeki önemli etkiye sahiptir (Aypar, 2018: 38). Yapılan çalışmalara göre; yaş, kıdem, yetenek, mesleki kariyer, maaş düzeyi ve yükselme olanakları gibi faktörlerle, işten ayrılma arasında negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Kadın iş görenlerin erkeklere göre daha fazla işten ayrılma niyeti içinde buldukları da söylenebilir. (Marsh ve Mannari, 1977: 57-60). Parasuraman (1982: 111-121), tarafından gıda sektöründe yapılan araştırmaya göre; eğitim seviyesi, yaş ve mesleki kıdem gibi faktörler işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre yaş ve mesleki kıdem arttıkça işten ayrılma niyeti azalmaktadır. Schulz vd. (1987: 89-98), tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre demografik değişkenlerle işten ayrılma niyeti arasında ilişki saptanmıştır. İşten ayrılma niyeti üzerinde yönetici ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkiler önemli bir konudur (Sabuncuoğlu, 2007: 613-628). İş görenlerin işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olan çevresel etmenlere bakıldığında örgütün kültürü ve sahip olduğu değerleri, çalışma arkadaşları ile olan ilişki düzeyleri, iş görenlerin işten beklentileri, kariyer geliştirme olanakları ve otonomidir (Beğenirbaş ve Çalışkan, 2014). İş görenlerin işten ayrılma niyetinin tam olarak nedenlerinin saptanması bu niyetin davranışa dönüşmeden önce engellenebilmesine olanak tanımaktadır. Böylelikle örgüt yeni bir kalifiye personel arayışında bulunmayacak, iş gücü arayışında bulunmayacak, sonucunda da katlanması gereken ek olarak zaman

ve maddi maliyetlere katlanmayacaktır. Böylece, örgüt içerisinde çalışma düzeni de bozulmayacaktır (Yücel ve Demirel, 2013: 164).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İşten ayrılan çalışanların oluşturduğu kayıp ve zararlar nedeni ile örgüt yöneticilerinin ilgilendikleri konuların en başında gelen işten ayrılma konusu, bu çalışmada iş arkadaşı desteği ile bağlantılı olarak incelenmiştir. Yönetimin uygulayacağı birçok politika kadar etkili bir faktör olabilecek çalışma arkadaşı desteğinin işten ayrılma niyetini negatif yönde etkileyeceği varsayımı ile yürütülen bu çalışmada, çalışma arkadaşı desteğinin önemi vurgulanarak yöneticilerin yönetim politikalarında ve karar alma süreçlerinde oluşturacağı etkiler üzerinde durulacaktır. Sadece iş ortamında işin bitirilmesi için görev paylaşımı anlamındaki desteğin ötesinde, birlikte iş yapmanın oluşturacağı manevi atmosferin etkileri bu çalışmada değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Veri toplamada kullanılan ölçekler ise alanda birçok çalışmada kullanılmış ve geçerlilik, güvenilirlik testleri yapılmış ölçeklerdir. Çalışma arkadaşı desteğini ölçmek için Giray ve Şahin tarafından 2012 yılında yapılan “Algılanan örgütsel, yönetici ve çalışma arkadaşları desteği ölçekleri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması”, adlı çalışmadaki ölçek kullanılmıştır. İşten ayrılma niyetini ölçmek için ise Kitapçı, Kaynak ve Ökten (2013)’in “Güçlendirmenin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisi” adlı çalışmasında Türkçe’ye uyarladıkları ölçek kullanılmıştır. Ölçeklerin her ikisi de beşli derecelendirmeye sahip likert tipi ölçeklerdir. Çalışma arkadaşı desteğinin güvenilirliği %88, işten ayrılma niyetinin güvenilirliği ise %85’ dir. Araştırma kapsamında birincil veriler Düzce ilinde faaliyet gösteren büyük işletmelerden toplanmıştır. Düzce Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı toplam beş büyük işletmenin iki tanesinden analize konu olacak 214 anket elde edilmiştir. Anket verileri SPSS 24 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu kısmında, birincil verilerden elde edilen sonuçlara bağlı olarak işten ayrılma niyeti ve çalışma arkadaşı desteği algısı değerlendirilecektir. Demografik özellikler açısından farklılıklar incelenecek ve işten ayrılma niyeti ile çalışma arkadaşı desteği arasındaki ilişkiler ve etkileşimler incelenecektir. Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine bakıldığında, %71’i kadın, %61’ i evli, %58’ i lise ve üstü eğitime sahip, %53’ü 1-5 yıl arası çalışma süresine sahiptir.

Tablo1: Çalışma Arkadaşı Desteği ve İşten Ayrılma Niyeti Değişkenlerinin Ortalamaları

İfadeler	Ortalama	St. Sapma
Çalışma Arkadaşı Desteği	3,68	0,912
İşten Ayrılma Niyeti	2,09	1,212

Araştırmaya katılanların çalışma arkadaşı desteği ve işten ayrılma niyeti ile ilgili genel eğilimlerine bakıldığında, beşli derecelendirmeye göre, işten ayrılma niyetinin düşük ve çalışma arkadaşı desteği algısının ortanın biraz üzerinde olduğu görülmüştür.

Tablo2: Çalışma Arkadaşı Desteği ve İşten Ayrılma Niyeti Değişkenlerinin, Cinsiyet Açısından Farklılıkları

İfadeler	Grup	N	Ortalama	St. Sapma	T	f	P
Çalışma Arkadaşı Desteği	Kadın	53	3,64	0,968	-1,215	141,139	0,227
	Erkek	61	3,68	0,752			
İşten Ayrılma Niyeti	Kadın	53	2,19	1,260	2,033	131,245	0,044
	Erkek	61	1,85	1,053			

Araştırmaya katılanların çalışma arkadaşı desteği ve işten ayrılma niyeti değişkenlerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını ölçmek için yapılan bağımsız grup t testi sonucuna göre, çalışma arkadaşı desteği cinsiyet açısından anlamlı farklılık içermemektedir; ancak işten ayrılma niyeti cinsiyet açısından farklılaşmaktadır. Kadın çalışanların işten ayrılma niyeti erkeklerden daha yüksektir.

Tablo3: Katılımcıların Eğitim Seviyelerine Göre Çalışma Arkadaşı ve İşten Ayrılma Niyeti Değişkenlerinin Farklılıkları

		ANOVA					
İfadeler		Kareler Top.	Df	Kareler Ort.	F	Anlamlılık	Homojenlik testi
Çalışma Arkadaşı Desteği	Gruplar arasında	1,932	2	,966	1,162	0,315	0,001
	Gruplar içinde	175,491	211	,832			
	Toplam	177,423	213				
İşten Ayrılma Niyeti	Gruplar arasında	6,254	2	3,127	2,148	0,119	0,044
	Gruplar içinde	307,130	211	1,456			
	Toplam	313,384	213				

Eğitim seviyesi açısından değişkenler arasındaki farklılığa yönelik Anova testi yapılmıştır. Bu analiz sonucuna göre çalışma arkadaşı desteği ve işten ayrılma niyeti eğitim seviyesine göre farklılık göstermemektedir.

Tablo4: Katılımcıların Kurumda Çalışma Sürelerine Göre Çalışma Arkadaşı Desteği ve İşten Ayrılma Niyeti Değişkenlerinin Farklılıkları

		Kareler Top.	Df	Kareler Ort.	F	Anlamlılık
Çalışma Arkadaşı Desteği	Gruplar arasında	1,559	3	,520	,621	,602
	Gruplar içinde	175,864	210	,837		
	Toplam	177,423	213			
İşten Ayrılma Niyeti	Gruplar arasında	1,219	3	,406	,273	,845
	Gruplar içinde	312,165	210	1,487		
	Toplam	313,384	213			

Araştırmaya katılanların çalışma sürelerine göre işten ayrılma niyeti ve çalışma arkadaşı desteğinin farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan Anova analizine göre, değişkenlerin çalışma süresi açısından farklılaşmadığı görülmüştür.

Tablo5: Algılanan Çalışma Arkadaşı Desteği ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

		1	2
1. Çalışma Arkadaşı Desteği	Korelasyon kat sayısı	1	
	Anlamlılık	,000	
2. İşten Ayrılma Niyeti	Korelasyon kat sayısı	,-214 ^{**}	1
	Anlamlılık	,002	

** . Korelasyon anlamlılık düzeyi 0.01

Algılanan çalışma arkadaşı desteği ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyon analizi sonucuna göre, bu iki değişken arasındaki ilişki anlamlıdır ve negatif yönlüdür. Bu değişkenler arasındaki ilişki anlamlı olmasına karşın düşük dereceli bir ilişkidir. Çalışma arkadaşı desteğindeki bir birimlik artış, işten ayrılma niyetinde de bir birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Aynı şekilde ters yönlü ilişki de söz konusudur.

Tablo6: Çalışma Arkadaşı Desteğinin, İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi

Model	Kareler top.	Df	Kareler ort.	F	Anlamlılık(P)
Regresyon	4,077	1	4,077	2,795	,046^b
Kalan	309,307	212	1,459		
Toplam	313,384	213			
Model	St. Olmayan katsayılar	St. Katsayılar	t	Anlamlılık(P)	
	B	St.Sapma	Beta		
Sabit katsayı	2,657	,344		7,716	,000
Çalışma Arkadaşı Desteği	-,152	,091	-,114	-1,672	,046

R² : ,013, Adjusted R²: ,008 (a: Bağımlı değişken = İşten ayrılma niyeti b: Bağımsız değişken = Çalışma arkadaşı desteği)

Çalışma arkadaşı desteğinin, çalışanların işten ayrılma niyetini açıklaması ile ilgili yapılan regresyon analizine göre, model anlamlıdır. (0.046^b >0.05). Çalışma arkadaşı desteği, çalışanların işten ayrılma niyetlerini açıklamaktadır. Bu sonuca göre, çalışanların algıladıkları çalışma arkadaşı desteği, işten ayrılma niyetlerini negatif yönlü olarak, %11 oranında etkilemektedir. Çalışanların algıladığı çalışma arkadaşı desteği arttıkça, işten ayrılma niyeti azalmaktadır.

Sonuç

Kar amacı gütsün ya da gütmesin tüm işletmeler için insan kaynağı ve onun yetenekleri en önemli stratejik kaynaktır. İş gücünün sahip olduğu yetenek kadar bu yeteneği işletme için kullanmayı sürdürmesi de önemlidir. Bunun sağlanması için yöneticilerin çalışanları işletmede tutmak adına kullandığı birçok araç vardır. Maddi ödüller, terfi olanakları, yönetime katılmayı sağlama, ekip ruhu oluşturma gibi birçok yönetsel uygulama ile çalışanların iş bağlılıkları sağlanmaya çalışılmakta ve işten ayrılma davranışlarının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. İşletme yönetimi tarafından sağlanan olanaklar ve diğer yönetsel uygulamaların dışında işten ayrılmayı etkileyecek bir diğer faktörde çalışma arkadaşının etkisi olmaktadır. Birlikte iş yapılan ve yaptıkları işler birbirinden etkilenen kişiler için kaçınılmaz olan iş arkadaşı etkisi aynı zamanda, doğrudan iş bağlantısı olmadan da çalışanların iş ve işletme ile ilgili düşünce ve davranışlarını etkileyebilmektedir. İş ortamında çalışma arkadaşlarının birbirleri için oluşturacakları destek, kişilerin işle olan bağlarını güçlendirebilmekte ve işten ayrılma düşüncesini ortadan kaldıracı etki yapabilmektedir. İkili ilişkilerdeki sorunlar ve iş ortamında destekleyici işbirliklerinin yönetimce desteklenmemesi çalışanların performanslarını da etkileyecektir.

Bu çalışmada işten ayrılma niyetini etkileyici bir faktör olarak çalışma arkadaşı desteği ele alınmıştır. Öncelikli olarak bu iki değişken ile ilgili genel eğilimler değerlendirilmiş ve örneklem içinde yer alan Düzce ilinde faaliyet gösteren büyük işletmelerin çalışanlarının çalışma arkadaşlarından aldıklarını düşündükleri desteğin orta derecede olduğu ve işten ayrılma niyetlerinin de düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca işten ayrılma niyeti ve çalışma arkadaşı desteğinin demografik özellikler açısından farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve bu iki değişkenden işten ayrılma niyetinin cinsiyet açısından farklılaştığı görülmüştür. Kadınların işten ayrılma niyeti erkeklerden daha yüksektir. Toplum içinde kadınların ev ve aile ile ilgili sorumlulukları iş ile ilgili sorumluluklarından her daim önde olmuştur. Bu sebeple evin geçimi sağlama sorumluluğunun birincil olarak yüklendiği erkeklere göre çok daha kolay işten ayrılabilen veya bunu daha kolay düşünebilmektedirler. İşten ayrılma niyeti kurumdaki çalışma süresinin kısa veya uzun olması açısından farklılaşmamıştır. İşletmede kalma süresi arttıkça elde edilen kazanımların da artmasına bağlı olarak çalışmaların kolay kolay işten ayrılmayı düşünemedikleri; ancak işe yeni başlayan açısından durumun böyle olmadığı alan yazındaki birçok çalışmada vurgulanan bir konu olmasına rağmen bu çalışmada belirgin bir ortaya çıkmamıştır. Cotton ve Tuttle, (1986: 55-70) tarafından yapılan çalışmada demografik özellikler açısından işten ayrılma niyetinin farklılaştığı sonucu ortaya çıkmıştır. Medeni durum, unvan, cinsiyet, çalışma süresi gibi özelliklere göre işten ayrılma niyeti farklılık göstermektedir.

İşten ayrılma niyeti ile çalışma arkadaşı desteği arasındaki ilişkiler incelendiğinde bu iki değişken arasında negatif yönlü düşük bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Oran yüksek olmasa bile iş arkadaşı desteğindeki artışın işten ayrılma niyetini düşürdüğü görülmüştür. Ayrıca yapılan regresyon analizi sonucuna göre, işten ayrılma niyetinin çalışma arkadaşı desteği ile açıklandığı şeklindeki modelin anlamlı olduğu ve çalışma arkadaşı desteğinin işten ayrılmayı negatif yönlü olarak etkilediği görülmüştür. Bu sonuçlara göre çalışanın işten ayrılmayı düşünmesinde veya bu düşünceden uzaklaşmasında çalışma arkadaşından aldığı destek belirleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Alan yazında örgütsel desteğin bir boyutu olarak ele alınan çalışma arkadaşı desteğinin işten ayrılma niyetini negatif yönlü olarak etkilediği sonuçlarına ulaşmış çalışmalar mevcuttur. Bu araştırmalardan bazıları, Wang vd.

(2014: 1069-1076), Anafarta (2015), Turunç ve Çelik (2010: 209-232) ve Dinç (2015) tarafından yapılmıştır. Alan yazındaki bu çalışmalar bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Bu çalışma Düzce ili odaklı olarak ve büyük işletme statüsündeki işletmelere odaklanarak yürütülmüştür. İleride yapılacak işletmelerde küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde veya diğer işletme statülerindeki işletmelerde de benzer çalışmaların yapılarak bu çalışmanın bulguları ile kıyaslanması önerilebilir. Ayrıca işten ayrılmış kişilere ulaşılarak bu ayrılışlarındaki iş arkadaşı etkisinin varlığı incelenebilir. Ayrıca işletme yöneticileri için de şu öneriler getirilebilir, iş ortamlarında maddi ödüller veya işin fiziksel ortamının iyileştirilmesinin ötesinde, zor gözlenip etki edilebilecek bir faktör olan iş arkadaşı desteğinin etkisini özel bir çaba ile ele almaları önerilir. İşe alım süreçlerinde çalışma arkadaşları ile destekleyici sürecin içine girebilecek veya destek ortamını bozmayacak kişilerin işe alınmasının sağlanması, terfi ve yer değiştirmelerde de çalışma arkadaşlarının etkisinin göz önüne alınması önerilebilir. Örgüt kültürlerinin çalışma ortamında destekleyici davranışları öne çıkaracak tarzda oluşturulması önerilebilir.

Kaynakça

- Anafarta, N. (2015). Algılanan Örgütsel Destek Ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: İş Tatmininin Aracılık Rolü, *İstanbul Management Journal*, 26(79), 112-130.
- Avcı N. ve Küçükusta D. (2009). Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Öğrenme, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 33-44.
- Aypar, S. (2018). Örgütsel Özdeşleşme, Tükenmişlik, İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Kamu Kurumunda Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Beğenirbaş M. ve Çalışkan A. (2014). Duygusal Emeğin İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Kişilerarası Çarpıklığın Aracılık Rolü, *Business and Economics Research Journal*. 5(2), 109-127.
- Burt, R. S. (2009). *Structural Holes: The Social Structure Of Competition*. Harvard University Press.
- Coleman, J. S. (1998). Social Capital in The Creation of Human Capital, *American Journal of Sociology*, 94(1), 95-120.
- Cotton, J.L. and Tuttle, J.M. (1986). Employee turnover: A Meta-Analysis and Review with Implications For Research, *The Academy Of Management Review*, 11(1), 55-70.
- Çakar, N. D. ve Yıldız, S. (2009). Örgütsel Adaletin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Algılanan Örgütsel Destek Bir Ara Değişken Mi? *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 68-90.
- Çekmecelioglu, H. (2006). İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma, *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 8(2), 153-168.
- Dinç Özcan, E., Vardarlier, P., Erdilek Karabay, M., Konakay, G. ve Çetin, C. (2012). Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Güvenin Rolü. *Öneri Dergisi*, 10(37), 1-13.
- Dinç, E. (2015). Perceived Organizational Support As A Mediator of The Relationship Between Effort-Reward Fairness, Affective Commitment, and Intention to Leave. Faculty of Business Administration, *Marmara University, Istanbul, Turkey. International Business Research*; 8(4).
- Fong, Y. L. and Mahfar, M. (2013). Relationship Between Occupational Stress and Turnover İntention Among Employees in A Furniture Manufacturing Company in Selangor, *Sains Humanika*, 64(1), 33-49.
- Giray, M. D. ve Sahin, D. N. (2012). Algılanan Örgütsel, Yönetici ve Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçekleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(30), 1.
- Jewell, L. N. and Siegall, M. (1998). *Contemporary Industrial/Organizational Psychology*, Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Kitapçı, H., Kaynak, R. ve Ökten, S. (2013). Güçlendirmenin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi, *International Review of Economics and Management*, 1(1), 49-73.
- Klyver K. and Hindle K. (2007). The Role of Social Networks At Different Stages of Business Formation. *Small Business Research*, 15 (1), 22-38.
- Marsh, R. M. and Mannari, H. (1977). Organizational Commitment And Turnover: A Prediction Study, *Administrative Science Quarterly*, 22(1), 57-75.
- Özmen, F. Aküzüm, C. Sünkür, M. ve Baysal, N. (2011). Sosyal Ağ Sitelerinin Eğitsel Ortamlardaki İşlevselliği, *International Advanced Technologies Symposium (Lats'11)*, Elazığ, 42-46.

- Parasuraman, A. (1982). Predicting Turnover Intentions and Turnover Behavior: A Multivariate Analysis, *Journal of Vocational Behavior*, 21, 111 – 121.
- Polat, M. ve Meydan, C. H. (2010). Örgütsel Özdeşleşmenin Sinizm ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(1), 145-172.
- Rhoades, L. and Eisenberger, R. (2002). Perceived Organizational Support: A Review of The Literature, *Journal of Applied Psychology*, 87, 698-714.
- Sabuncuoğlu, E. T. (2007). Eğitim, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(2), 613-628.
- Schulz, R.M., Bigoness, W.J. and Gagnon, J.P. (1987). Research Note: Determinants of Turnover Intentions Among Retail Pharmacists, *Journal of Retailing*, 63(1), 89 – 98.
- Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Algılanan Örgütsel Desteğin Çalışanların İş-Aile, Aile-İş Çatışması, Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Savunma Sektöründe Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 209-232.
- Wang, H., Ma, B. , Liu X. and Liu S. (2014). Job Security and Work Outcomes in China: Perceived Organizational Support As Mediator, *Social Behavior And Personality*, 42(7), 1069-1076.
- Yang, J. (2008). Effect of Newcomer Socialisation on Organisational Commitment, Job Satisfaction, and Turnover Intention in The Hotel Industry, *The Service Industries Journal*, 28(4), 429-443.
- Yoon, J. and Lim, J. C. (1999). Organizational Support in The Workplace: The Case of Korean Hospital Employees, *Human Relations*, 52(7), 923-945.
- Yücel İ. ve Demirel Y. (2013). Mevcut İş Alternatiflerinin İş Tatmini ve İşten Ayrılma İlişkisi Üzerine Etkisi: “ Başka Bir Yol Daha Olmalı!”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 27(2), 159-177.
- Yüceler, A. (2009). Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 445-458.

TÜRKİYE’DEKİ SEYAHAT ACENTALARININ VİZYONLARI ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI

Nurettin AYAZ¹

Berkay GÖKGÖZ²

Özet

Turizm sektörü paydaşlarından birisi olarak seyahat acentaları, önemli kurumlardır. Bu kurumlar, mevcut ve potansiyel turistlere sunmuş olduğu enformasyon, rezervasyon ve müşteri hizmetleri çerçevesinde varlıklarını devam ettirebilirler. Bu nedenle pazardaki trendleri ve değişimleri izlemek zorundadırlar. Bu çalışmada Türkiye’de ki 172 A Grubu seyahat acentasının vizyonları, 21. yüzyılda işletmeler için önerilen belirleyici temel kavramlar olan değişim, liderlik, takım çalışması, yönetim ve organizasyon, rekabet, pazarlama iletişimi, strateji ve yaratıcılık alt boyutlarında içerik analizi kapsamında incelenmiştir. Araştırma verilerinin analizi sonucunda görülmüştür ki acentalarının vizyon değerlerinde strateji, pazarlama iletişimi, değişim ve yönetim-organizasyon temaları öne çıkmıştır. Bununla birlikte yaratıcılık, acentaların en az önem verdikleri tema olmuştur. Çalışmada seyahat acentalarına güçlü bir vizyon (harekete ilham verme, sinerji oluşturma, işletmenin geleceğine dönük iyi yönde değişim sağlama) oluşturma yönünde öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm sektörü, seyahat acentaları, vizyon, içerik analizi, Türkiye.

A Content Analysis on the Vision of Travel Agencies in Turkey

Abstract

As one of the stakeholders of the tourism sector, travel agencies are important establishment. These establishments can maintain their existence within the context of information, reservation and customer service provided to existing and potential tourists. So, they have to follow the trends and changes in the market. In this study, the visions of the 172 Group A travel agencies in Turkey were examined under the proposed defining concepts for business in the 21 st century by the way of content analysis. These concepts are change, leadership, teamwork, management and organization, competition, marketing communication, strategy and creativity. As a result of the analysis of data, it was seen that strategy, marketing communication, change and management-organization themes become prominent concepts in the vision values of the agencies. Nevertheless, creativity has been the concepts that agents give the least attention to. In the study, suggestions were given to the travel agencies to form a strong vision (inspiring action, creating synergy, providing good change for the future of the enterprise).

Key Words: Tourism industry, travel agencies, vision, content analysis, Turkey.

Giriş

İşletmelerin yönetim anlayışında 21.yüzyılın ilk çeyreğine kadar meydana gelen siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler, klasik yönetim anlayışının çağdaş sorunlara cevap vermekte yetersiz kaldığının anlaşılmasını sağlamıştır. Kurumların yönetimlerinde bugün ile birlikte gelecekteki stratejileri de öngören “stratejik yönetim” tarzını yürütmeleri çağın gereği haline gelmiştir. Stratejik yönetim kapsamında bir kuruluş için misyon ve vizyon o kurumun geleceğe bakış açısında bir adım ve göstergedir. Çünkü işletme, birtakım temel değerlere dayanan bir misyon ve vizyona sahip olan canlı bir varlık olup, canlı bir varlığın davranışlarını (doğar, büyür, öğrenir, diğer işletmelerle ilişki kurar, ölür) sergiler. Bu yaşam sürecinde işletmeler için misyon ve vizyon; tutarlılıklarını belirleyen bir kimlik görevi üstlenir (Brătianu ve Bălănescu, 2008). Misyon ve vizyon, kurumun ne yaptığını tam ve doğru şekilde gelecekte ne yapmak istediklerini bilmesi ve isteklerine ulaşmalarındaki ilk aşamadır. Bu gerçeği gören büyük küçük, eski yeni, eğitim kurumu, vakıf, dernek, ticari işletme fark etmeksizin birçok kurumun vizyona sahip oldukları görülmektedir (Bartkus vd., 2002; Eren, 2005; Krohe, 1995; Yatkın 2003). Turizm sektörü paydaşlarından birisi olan seyahat acentaları da bu kurumlardan bir tanesidir.

Seyahat Acentaları; müşterilerine enformasyon (seyahat yerleri dahil olmak üzere, dünya hakkında geniş bilgi sağlama), rezervasyon (konaklama, araç kiralama, uçak bileti, gemi seyahati, tren ve otobüs) ve müşteri hizmetleri (seyahate çıkan müşterinin evden ayrıldığı andan dönüncüye kadar ihtiyaç duyabileceği her ayrıntının planlanması) kapsamında önemli ve gerekli sektör paydaşlarıdır. Bu kapsamda seyahat acentalarının varlık nedenini oluşturan misyonları ve geleceklere yön verebilecek vizyonları önem arz etmektedir.

¹ Doç. Dr., Karabük Üniversitesi/Safranbolu Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, nurettinayaz@karabuk.edu.tr

² Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD, bgberkaygokgoz@gmail.com

Bu çalışmada Türkiye'deki A Grubu düzeyinde hizmet vermekte olan seyahat acentalarının vizyonlarına odaklanılmıştır. Bu kapsamda 172 adet A Grubu seyahat acentasının vizyonları; 21. yüzyılda yönetim bilimi için temel belirleyiciler olarak öngörülen değişim, liderlik, takım çalışması, yönetim ve organizasyon, rekabet, pazarlama iletişimi, strateji ve yaratıcılık tema kodları esas alınarak içerik analizi kapsamında incelenmiş vizyonlarının hangi temel belirleyiciler etrafında şekillendiğine yönelik genel bir çerçeve çizilmiştir.

Seyahat Acentaları

İnsanlar tarih boyunca birçok değişik nedenle seyahat etmiş ve etmektedirler. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası artan boş zaman ve gelirle birlikte insanlar, teknolojinde etkisiyle dinlenme, rahatlama, eğlenme, din, iş ve sağlık gibi nedenlerle daha çok seyahat çıkar hale gelmişlerdir. Bu anlamda seyahate çıkma ihtiyacı hisseden insanlara enformasyon hizmeti sağlama, ulaşım aracı bileti bulma ve seyahat önerilerinde bulunmak amacıyla hizmet sunmak için kurulan seyahat acentaları sayesinde güvenli seyahat imkanı sunulmuştur (Zengin, 2004).

Turizm sektörü kapsamında seyahatle ilgili işleri hazırlayan ve koordine eden başlıca iki kurum; tur operatörleri ve seyahat acentalarıdır. Tur operatörleri çoğunlukla turları planlarken seyahat acentaları bu turları turistlere satan perakendeciler olarak öne çıkarlar (Hacıoğlu, 1989). Seyahate çıkmayı düşünen potansiyel turistler için bir perakendeci konumunda bulunan seyahat acentalarının özellikle popüler seyahat yerleri başta olmak üzere, dünya hakkında geniş bir bilgiye sahip bulunmalıdır. Çünkü boş zamanı içerisinde tatile gitmeyi planlayan bir kişiyi seyahate çıkmaya ikna etme ve istek ve ihtiyaçlarına uygun yerler önerebilmesi, iş seyahatinde olanlar için toplantı ve konferans yerleri hakkında bilgi verebilmesi, yasalar, gelenekler, iklim, seyahat belgeleri ve varış noktasını ilgilendiren seyahat önerilerde bulunabilmesi için bu durum önemli bir gerekliliktir.

Turizm pazarında önemli bir aracı kurum olan seyahat acentalarının temel görevleri; paket tur hazırlamak, tur düzenlemek, ulaşım araçlarıyla turist taşıma hizmetleri yürütmek, rezervasyonlar yapmak/yaptırmak, kongre ve konferans organizasyonları düzenlemek, yatçılık hizmetleri sunmak, hediyelik eşya ve tanıtıcı yayınların satışını yapmak, bilgi toplamak ve bilgi aktarmak, eğitim hizmetleri vermek, rehberlik hizmetleri vermek, geziler için gümrük, pasaport, vize ve sigorta gibi formaliteleri yerine getirmek ve müşterilerin transfer hizmetlerine yardımcı olmak ve ulaşım aracı kiralamak olarak sıralanmaktadır (Zengin, 2004; Rızaoğlu, 2007).

Türkiye'de Seyahat Acentacılığı 14.09.1972 tarih ve 1618 sayılı "Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu" kapsamında yürütülmektedir. Bu kanun kapsamında seyahat acentaları; A, B ve C Grubu acentalar olarak sınıflandırılmıştır. Bu acenta gruplarından B Grubu acentalarının görevleri kara, deniz ve hava ulaştırma araçlarının biletlerini satma, C Grubu acentaların ise sadece Türk vatandaşları için tur düzenleyebilme ile sınırlandırılmıştır. A Grubu seyahat acentaları ise tüm seyahat acentacılığı hizmetlerini görebilme yetisiyle donatılmış kurumlar olarak yetkilendirilmiştir.

Vizyon

21. yüzyılda sıkça dillendirilen bir kavram olarak stratejik yönetim; tarihsel olayların, doğadaki örneklerin, geçmişteki başarılı uygulamaların ve akademik çalışmaların etkisinde şekillenen bir yönetim yaklaşımı olarak önemini artırmakta ve mantıklı düşünüp uzun vadeli, sağduyulu adımlar atmakla ilişkilendirilmektedir (Çiftçi, 2011). Bununla birlikte stratejik yönetimin bir işletmede varlığı ve başarısı için işletmenin iç ve dış çevre koşullarının çok iyi analiz edilmesi ve buna göre misyon ve vizyon belirlenmesinin gerekliliğine dikkat çekilmektedir (Kaya, 2010). Stratejik planlamada aşamalar; işletme için vizyon, misyon, amaç ve rekabetçi pozisyon belirlenmesi, strateji oluşturma, strateji seçime, geliştirme, uygulama ve sonuçların değerlendirilmesi öne çıkartılmaktadır. İşletme çevresinde artan rekabet, değişen ekonomik, sosyopolitik ve hukuki koşullar ekseninde belirsizliğin artması karşısında vizyon sahibi stratejilere gereksinim duyulmaktadır (Demir ve Yılmaz, 2010).

Stratejik yönetimde vizyonun gerekliliğine olan inancın yanında, literatürde vizyon kavramı için kabul görmüş, ortak bir tanımını bulunmaktadır. Vizyonun tanımının tam olarak kabul gören bir karşılığı üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Literatürdeki vizyon tanımlarına örnek vermek gerekirse Quigley (1998) "gelecek için bir yol haritası", Senge (1996), "arzulanan geleceğe ilişkin resmin çizilme ve paylaşılma süreci", Cummings ve Worley (1997) "çalışanların örgütlerini gördükleri yer" olarak gösterilmektedir. Ancak vizyonun örgütlerin hedeflerinin gerçekleştirilebilir olması için vazgeçilemez bir ihtiyaç olduğu üzerinde uzlaşma sağlanmıştır (Papatya, 1998).

Turizm sektörü emek yoğun yapısı ve geniş müşteri potansiyeli ile stratejik yönetim gerektiren bir işkoludur. Sektör işletmelerinde çalışan her bireyin belirlenen vizyon ve misyonları bilmesi anlaması ve benimsemesi de oldukça önemlidir. Örgütte yer alan kişilerin misyon ve misyonu paylaşma, benimseme ve özümsemesi başarıya ulaşmasının ön koşuludur. Misyon ve vizyonları yazıp örgüt duvarlarına asmak, ya da internet sayfalarına koyup mucizeler gerçekleştireceğini beklemek yeterli olmayacaktır. Aksine, misyon ve vizyonların ne olduğu konusunda örgüt çalışanlarının bilgilendirilmesi, çarpıcı misyon ve vizyonların oluşturulması ve eyleme geçmesi sürecinde

çalışanların tamamının katılım ve desteğini almak tüm örgütler gibi turizm kurumlarının da başarı ve geleceği açısından etkili ve rasyonel bir eylem olduğu ortadadır (Boerema, 2006; Gürüz ve Gürel, 2006; Woodrow, 2006). Bununla birlikte birbirine benzer faaliyette bulunan işletmelerin misyon ve vizyonu teknik bir gereklilikten ziyade moda olarak gördükleri, birbirlerinden kopyaladıkları ve kavramların değerini yeterince kavrayamadıkları düşünülmektedir (Kılıç, 2010).

Metodoloji

Bu araştırma, literatür taraması ve doküman incelemesi olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Araştırmaya yönelik ikincil veriler; ilgili literatürden, birincil veriler ise içerik analizi yönetimi kapsamında doküman incelenmesinden sağlanmıştır.

İçerik analizi, yazılı materyalleri yorumlayıp, kodlayarak tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir. Metinleri sistematik olarak değerlendirerek (örneğin belgeler, sözlü iletişim ve grafikler), kalitatif veriler, kantitatif verilere dönüştürülür. İçerik analizinde amaç, büyük miktarda metni sistematik olarak kilit sonuçları kapsayan oldukça organize ve özlü bir özete dönüştürmektir. Bir metin üzerinde içerik analizi yapmak için metin çeşitli düzeylerde (kelime-kelime, cümle-cümle veya tema olarak) yönetilebilir kategorilere kodlanır veya parçalanır ve sonra temel yöntemlerden olan kavramsal analiz veya ilişki analiz kapsamında incelenir. Tematik analiz olarak da bilinen bu analiz tekniği, terimleri kodlama, uygulama seviyelerine göre karar verme ve kararları öznel bir sisteme dayandırma zorunluğu nedeniyle karmaşıktır (Erlingsson ve Brysiewicz, 2017; www.terry.uga.edu; www.umsl.edu).

Harris (2001), içerik analizi sürecini; araştırma sorusunun/sorularının belirlenmesi, örneklem, analiz birimlerinin belirlenmesi, kullanılacak kategorilerin saptanması, kodlamanın yapılması, geçerlilik ve güvenilirliğin tespit edilmesi aşamalarını kapsamı gerektiğini belirtmektedir. Bu kapsamda bu araştırma için araştırma sorusu aşağıdaki şekilde öngörülmüştür:

-Türkiye'deki A Grubu seyahat acentalarının vizyon/vizyonları hangi belirleyici kavramlar etrafında şekillenmektedir?

Araştırmanın örneklemini Türkiye'de 2019 yılı itibarıyla faaliyetine devam etmekte olan TÜRSAB'a kayıtlı 172 A Grubu seyahat acentası oluşturmuştur. Bu kuruluşların internet siteleri, analiz birimleri olarak kabul edilmiş ve veri tabanı oluşturulmuştur. Araştırma için kategorilerin belirlenmesinde Gürüz ve Gürel (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmada öngörülen ve 21. yüzyılda işletmeler için belirleyici kavram olarak görülen "değişim, liderlik, takım çalışması, yönetim ve organizasyon, rekabet, pazarlama iletişimi, strateji ve yaratıcılık" temaları olmuştur. Araştırmanın geçerliliği iki araştırmacının fikir birliği olarak kabul edilmiş, güvenilirlik içinse Kappa Analizi'ne başvurulmuştur. Araştırmanın tema kodlarından en az bir tanesini içeren 411 ifade için Kappa skoru 0,92 olarak saptanmıştır. Ayaz (2015) Kappa analizi için kabul edilen güvenilirlik sınırlarında 0,41-0,60 arası orta, 0,61-0,80 arası önemli, 0,81-1,00 arası ise oldukça önemli olarak belirtmektedir.

Bulgular

Türkiye'deki A grubu seyahat acentalarının vizyon/vizyonların 21. yüzyılda yönetim bilimi için temel belirleyiciler olarak gösterilen değişim, liderlik, takım çalışması, yönetim ve organizasyon, rekabet, pazarlama iletişimi, strateji, yaratıcılık temalarına uygunluğunun belirlenmesi kapsamında acentaların web sitelerinden toplanmış olan 411 ifade için yapılan tema kodlamasında toplam 8 tema için ulaşılan bulgular Tablo 1'de gösterilen biçimde belirlenmiştir:

Tablo 1: A Grubu Seyahat Acentalarının Vizyonları İçin Tema Kodları

Tema Kodu	f	%
Pazarlama İletişimi	83	20,25
Strateji	76	18,65
Yönetim ve Organizasyon	70	17,25
Değişim	60	14,70
Rekabet	43	10,60
Liderlik	40	9,85
Takım Çalışması	35	8,60
Yaratıcılık	4	0,10
TOPLAM	411	100

Tablo 1 verileri incelendiğinde vizyon ifadelerinde pazarlama iletişimi teması %20,25'lik oranla seyahat acentaları için vizyon ifadelerinde ilk sırada yer almıştır. Strateji %18,65'lik yüzdesi ile 2. sırada, yönetim ve organizasyon teması ise %17,25 yüzdesi ile 3. sırada kendisine yer bulmuştur. Geriye kalan tema kodlarının dağılımları değişim %14,70, rekabet %10,60, liderlik %9,85 ve takım çalışması %8,60 şeklinde oluşmuştur. Yaratıcılık tema kodu ise sadece %0,10'da kalıp seyahat acentaları tarafından en az önem gösterilen tema kodu olmuştur.

A grubu seyahat acentalarının vizyonlarında pazarlama iletişimi tema kodu kapsamında ulaşılan 83 ifade %20,5'lik oranla ilk sırada yer almış olup, ifadeleri aşağıdaki şekilde bir belirlenmiştir:

“Taşımıcılık sektöründe müşterilerin ilk tercihi olmaktır”, “Misafirlerimize aile ortamında sevgi ve hoşgörü ile ömür boyu unutamayacakları tatlı hatıralar yaşatmak”, “Acentamızı kullanan müşterilerimizi ve yolcularımızı birer misafir olarak kabullenerek gerekli özen ve itinayı göstermek”, “Hizmet sunduğumuz tüm alanlarda karşılıklı güven temelinde müşteri memnuniyetini ön planda tutan”, “Müşterilerine her zaman değer vermek”, “sunduğumuz hizmetlerde müşterilerimizin memnuniyeti önemsememiz, müşterilerimizin hayallerindeki tatil, tur ve diğer turizm işlemlerini gerçeğe dönüştürmede izlediğimiz kaliteli hizmet-uygun fiyat politikasıyla ve hizmetlerimizde “insan ve turizmin insana kattığı kültürel değerler” başlığına önem verme”, “herkesin ve her kesimin seyahat acentesi olan”, “mutlak müşteri mutluluğunu ön planda tutan”, “seçkin konuklarımız için vazgeçilmez temel ihtiyaçlardan birisi haline gelebilmek”, “müşteri memnuniyetini maksimum dereceye çıkararak”, “Koşulsuz bir şekilde müşteri ve çalışanların memnuniyetini benimsemiş olup”, “Sektörümüzde başarılı olmanın satış öncesi ve sonrası müşteri memnuniyetine bağlı olduğunun bilincinde olarak”, “bütün hizmet ve servislerimizi müşteri odaklı planlamaktayız”, “Müşterilerimizi daha iyi tanıyarak onlardan gelen talep ve istekler doğrultusunda müşteri profilimize en uygun hizmet ve servisleri mümkün olan en kısa zamanda, en doğru şekilde sağlamaktayız”, “Sektörde kaliteli hizmet anlayışı ile algılanmak”, “siz seçkin kuruluşlarımıza en iyi hizmeti sunmak”, “hizmetlerimizin en iyisini sizlere sunmak”, “en önemlisi müşteri memnuniyetini en üst seviyede tutmaktır”, “Müşterilerimizin taleplerine kaliteli ve hızlı hizmet sunan”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “güvenilir ve müşteri memnuniyeti odaklı bir çözüm ortağı olup”, “firmalarımızın memnuniyetini en üst düzeyde sağlayan”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Bütün hedefimiz ve ilkemiz Dürüst partnerle çalışmaktır”, “Müşterilerimizin için elimizden gelen imkânlarımızla doğru, güven, başarı, kalite ve konforla hizmet vermek için hareket ederiz”, “yenilikçi, İlkeli, sorumlu, hizmeti ve müşteri memnuniyetini ön planda tutan yaklaşımı”, “Müşterilerinin beklenti ve ihtiyaçlarından daima bir adım önde ilerlemek”, “fark yaratan ve kalitesiyle bilinen servis şirketi olmak”, “Etkinlik ve turizm sektöründe, sektörü ve müşteri beklentilerini yakından izleyerek”, “Müşterilerimize en yüksek memnuniyeti ve güveni en uygun fiyatlarla sunan”, “Güveni ve saygınlığı temsil eden”, “mutlak müşteri mutluluğunu ön planda tutan”, “müşterilerimize, çalışanlarımıza ve topluma en üst düzeyde değerler katarak”, “Müslümanların kutsal görevlerinde kendilerine destek vermek ve bu alanda lider bir kuruluş olmaktır”, “müşterilerine her zaman yeni ve en gelişmiş teknolojiyi sunarak isteklerini en üst seviyede sıfır hata ile gerçekleştirmeyi hedefleyen”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Ürettiğimiz ürünler, yaptığımız hizmetler ve yatırımlarımız ile insanlığın refah seviyesinin yükselmesine, mutluluğunun artmasına katkıda bulunmak”, “bize danışan tüm müşterilerimize daima çözüm üretebilmek”, “müşteri odaklı çalışma sistemimizle sürekli memnuniyet yaratmaktır”, “Müşteri memnuniyetini %100 hedefleyerek, en kaliteli hizmeti, en hızlı şekilde ve en uygun seçenekler ile sunan”, “size özel tatili planlamak için 7/24 her zaman yanınızdadır”, “Faaliyette bulunduğumuz sektörde; müşterilerimize sunulan hizmet ile beklentilerin fazlasını karşılamak”, “müşteri ve çalışan memnuniyetinin sürekliliğini sağlamak”, “Siz değerli misafirlerimize ve sistem acentelerimize en kaliteli hizmeti sunmak”, “Müşteri değil de Hz. Allah'ın (c.c) ve Resurullah Efendimiz'in (s.a.v) misafiri olarak gördüğümüz yolcularımıza”, “manevi anlamda en üst ve kaliteli düzeyde kutsal vazifelerini farz, vacip ve sünnet-i seniyeeye uygun bir şekilde yerine getirmelerine aracı olmak”, “Müşteri isteklerinin daima ön planda tutulması”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “tüm Türkiye'yi tatile göndermeyi ve %100 müşteri memnuniyetini sağlama amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir”, “müşterilerimize değer katan”, “Müşteri isteklerinin daima ön planda tutulması”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “memnuniyeti maksimum düzeyde götürerek lider konumda olmayı hedefliyoruz”, “siz değerli müşterilerimizin beklentilerine, profesyonel bakış açımızla, dürüstlük ve doğruluk ilkesi içinde istikrarla karşılık vermek”, “kaliteli seyahat hizmetlerimiz ile danışmanınız olarak her zaman yanınızda olmaktır”, “Birlikte olduğumuz paydaşlarımızın menfaatlerini en üst düzeyde koruyarak onlara yakışan tesisler kiralamak ve işletmek”, “işbirliği yapmış olduğumuz firmalara uzun vadeli ve güvenli hizmet vermektir”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Kutsal ve Mukaddes topraklara yapılan ziyaret ve ibadetlerde huzurlu, güvenilir ve en güzel hizmeti sunarak insanlara faydalı olmak”, “Kurumsal yapısı, kaliteli hizmet anlayışı ile öncelikli tercih edilen turizm firması olmak”, “Müşteri memnuniyetini en üst düzeyde tutarak dürüstlük ve saygı çerçevesin de en iyi hizmet anlayışıyla”, “ülke bazında kalitemizi arttırmak yarattığımız farklılıklarla tercih edilen müşterilerimize doğru ve güvenilir bilgiler sunarak itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “Tüm kaynakların verimli kullanımı, müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu, ticari ve sosyal ilişkilerimizde karşılıklı güven”, “hizmet kalitesi ile

müşterilerimizin taleplerine en iyi şekilde cevap vermek”, “Hizmet verdiği bireylere ve çözüm ortağı olduğu kuruluşlara hizmetin her aşamasında yanında olmak”, “çalışılması tercih edilen, sektöründe tanınan ve itibarlı bir marka olmaktır”, “Müşterilerimize en yüksek memnuniyeti ve güveni en uygun fiyatlarla sunan”, “sizlerin çok daha yakın, kolay ve zahmetsiz ulaşabileceğiniz”, “; kaliteli hizmet, doğruluk ve ticari anlayışın yanında kutsal beldelere yapacağınız ziyaretlerinizde sizlere hizmeti şeref kabul eden”, “misafirlerimizin can mal ve huzurları için azimli bir şekilde çalışarak bizim ile olduğu anları hatırladığında tebessüm ile dostlarına anlatmasıdır”, “her müşterimize kendini özel hissettirecek, dünya standartlarında bir hizmet sunmak”, “Sektörde, üstün hizmet kalitesi ve anlayışıyla, ülkesinde referans olma ayrıcalığını yaşamak ve daima tercih edilen, örnek alınan bir marka olmaktır”, “Müşterilerimize, iş ortaklarımıza, çalışanlarımıza ve topluma en üst düzeyde değerler oluşturarak misafirlerimize, bizimle çıktıkları yolculukta kendilerine destek vermek”, “Müşterilerimiz için değer yaratmak, beklentilerine kalite ve istikrarla karşılık vermek ve çözüm ortakları olmak”, “Mükemmeliyet odaklı ve güvenilir seyahat ortağı olmak”, “Müşteri isteklerinin daima ön planda tutulması”, “Sunduğu hizmet ile misafirlere, çözüm ortaklarına ve çalışanlarına değer yaratarak”, “Vizyon; müşterilerimize beklentilerinin üstünde hizmet verebilmek için müşteri memnuniyeti süreçlerini tutarlı, sistematik, müşteri odaklı ve duyarlı bir şekilde düzenlemek”, “yürütmek ve geri bildirimlerinde uyguladığımız şirket politikalarımız hakkında müşterilerimizi bilgilendirmektir”, “üstün hizmet anlayışı ile etkinlik ve seyahat organizasyonlarını mükemmel hale getirebilmektir”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “müşteri beklentilerinin ve ihtiyaçlarının bir adım önünde olmak”,

Pazarlama iletişimi için vizyonlarda en sık kullanılan kavramlar; misafire hizmet, misafir memnuniyeti, müşteri memnuniyeti, kaliteli hizmet, en güvenilir, hizmet sektörü, müşteri beklentisi, çalışan beklentisi, hizmet düzeyi, en kaliteli en doğru, memnuniyet odaklı, memnuniyet düzeyi, kaliteye uygun, çalışana güven, çalışan tercihi, güven düzeyi, güven odaklı, değer düzeyi, değerlere uygunluk, planlı çalışma, plana uygunluk, sektör istekleri, sektörel güven, beklenti düzeyi, beklentileri karşılayan, uygun düzey, daima doğru, daima planlı, doğru tercih, doğru hizmet, tercih düzeyi, tercih sebebi, çözüm odaklı ve uygun zaman olmuştur. Pazarlama iletişimi tema kodlu vizyon kavramları incelendiğinde müşteri (66), hizmet (31), en (26), memnuniyet (23), kalite (15), çalışan (13), güven (11), değer (9), plan (9), sektör (8), beklenti (7), düzey (7), uygun (6), daima (6), doğru (6), tercih (5), benimsemek (5), istek (5), çözüm (5), odak (5) ve zaman (5) önceliğinde sıralanmıştır. Bununla birlikte A grubu seyahat acentalarının pazarlama iletişiminin müşteri, hizmet ve zirvede olma kavramları üzerine kurulu olduğu söylenebilir.

A grubu seyahat acentalarının vizyon ifadelerinde strateji tema kodu kapsamında 76 ifadeye ulaşılmıştır. Strateji tema kodunun tüm vizyon ifadeleri içerisinde %18,65’lik oranla ikinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Acentaların strateji tema kodunu yapısal olarak şu şekilde şekillenmiştir:

“Kusursuz hizmet anlayışımızla sektörde fark yaratan müşteri ve çalışan memnuniyetini ilke edinmiş lider firma olmak”, “herkesin ve her kesimin seyahat acentesi olan”, “müşteri ve insan kaynağını en değerli aktifi olarak kabul eden”, “Turizm sektörlerinde; saygın, güvenilir ve Türkiye’yi en iyi şekilde temsil eden”, “Ulaşımında mükemmelliği sağlayıp”, “Yatırımlarıyla güçlenerek, sektöründe küresel bir oyuncu olmak”, “heyecanımızı kaybetmeden hep ileri gitmek”, “Koşulsuz müşteri memnuniyeti felsefesini benimsemiş olan firmamız”, “mutlak müşteri mutluluğunu ön planda tutan”, “markamızı en iyi şekilde temsil etmedir”, “mutlak müşteri mutluluğunu ön planda tutan”, “Sahip olduğumuz bilgi, deneyim ve altyapı ile sunduğumuz hizmetler”, “Sektörümüzde başarılı olmanın satış öncesi ve sonrası müşteri memnuniyetine bağlı olduğunun bilincinde olarak”, “bütün hizmet ve servislerimizi müşteri odaklı planlamaktayız”, “Sektörde kaliteli hizmet anlayışı ile algılanmak ve müşterilerin ilk tercihi olmaktır”, “siz seçkin kuruluşlarımıza en iyi hizmeti sunmak”, “seçtiğimiz hedef doğrultusunda en iyi hizmet anlayışıyla”, “başarılı bir şekilde hizmet sağlamak”, “koşulsuz müşteri memnuniyeti sağlamak”, “Müşterilerimizin taleplerine kaliteli ve hızlı hizmet sunan”, “değer yaratan bir iş ortağı olmak”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “yüksek standartlarda ve kaliteden ödün vermeden sunabilen”, “güvenilir ve müşteri memnuniyeti odaklı bir çözüm ortağı olup”, “toplam kalite yönetimi anlayışıyla hareket eden”, “marka bilinci taşıyan”, “hizmet kalitesinde devamlılık sağlayan”, “Orta doğu gibi yeniden yapılaşma olan ülkelerde inşaat ve turizm işi yapmaktır”, “Bütün hedefimiz ve ilkemiz Dürüst partnerle çalışmaktır”, “Müşterilerimizin için elimizden gelen imkânlarımızla doğru, güven, başarı, kalite ve konforla hizmet vermek için hareket ederiz”, “yenilikçi, İlkeli, sorumlu, hizmeti ve müşteri memnuniyetini ön planda tutan yaklaşımı”, “Müşterilerinin beklenti ve ihtiyaçlarından daima bir adım önde ilerlemek”, “: Etkinlik ve turizm sektöründe, sektörü ve müşteri beklentilerini yakından izleyerek”, “öncü, yenilikçi çözümler ve hizmetler sunmak”, “ulusal ve uluslararası düzeyde hizmetlerinde örnek bir kuruluş olmaktır”, “sürdürülebilir büyüme odaklı şirketlerden oluşan bir topluluk olmak”, “müşterilerine her zaman yeni ve en gelişmiş teknolojiyi sunarak isteklerini en üst seviyede sıfır hata ile gerçekleştirilmeyi hedefleyen bir firma olma çabası içerisinde”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Ürettiğimiz ürünler, yaptığımız hizmetler ve yatırımlarımız ile insanlığın refah seviyesinin yükselmesine, mutluluğunun artmasına katkıda bulunmak”, “İnsanların seyahat ihtiyaçlarını en iyi anlayan ve kaliteli hizmetiyle en iyi şekilde karşılayan, en yenilikçi, en güvenilir ve turizm denildiğinde ilk akla gelen, lider turizm markası olmak”, “En yeni teknolojiyi, deneyimle

buluşturarak Dünya'nın her yerinde kusursuz organizasyonlar yapmak”, “Faaliyette bulunduğumuz sektörde; müşterilerimize sunulan hizmet ile beklentilerin fazlasını karşılamak”, “küresel iş dünyasının her alanında uygulayarak iller ve ülkeler arası turizm hacmine katkı sağlayacak şube ve temsilciliklerimiz ile hizmet vermektir”, “amatör ruhu kaybetmeden, yüksek organize gücü ve insana hizmet anlayışı ile dünya standartlarında referans bir turizm firması olmak” “Müşteri değil de Hz. Allah 'ın (c.c) ve Resurullah Efendimiz'in (s.a.v) misafiri olarak gördüğümüz yolcularımıza”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “Ticari ve sosyal ilişkilerimizde karşılıklı güven, üstün iş ahlakı ve dürüst davranış ilkesinden vazgeçmemek olacaktır”, “tüm Türkiye'yi tatile göndermeyi ve %100 müşteri memnuniyetini sağlama amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir”, “Küreselleşen rekabet ortamında güvenilir, yaratıcı, dinamik, global düşünen”, “siz değerli müşterilerimizin beklentilerine, profesyonel bakış açımızla, dürüstlük ve doğruluk ilkesi içinde istikrarla karşılık vermek”, “Dünya standartlarına uygun, Blockchain Teknolojisini Turizm sektörüne başarıyla uygulayan, Ulusal ve Uluslararası alanda örnek gösterilecek Bireysel katılımın yüksek ve Yönetimde söz sahibi olduğu bir Şirket olmak”, “bireylerden aldığımız maddi ve manevi gücü yine bireylerin hizmetine sunmak”, “Bu tesislerde birlikte çalışabilme imkanları sunarak sektörde tercih edilebilir konuma sahip olmak”, “Büyük tur operatörlerinden biri olabilmek için oda satışlarını yaptığımız otellerde kaliteli operasyon hizmetleri sunmak”, “yüksek standartlı ve kaliteli bir hizmet anlayışı ile Türkiye'nin en güvenilir markası olmak”, “işbirliği yapmış olduğumuz firmalara uzun vadeli ve güvenli hizmet vermektir”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Kutsal ve Mukaddes topraklara yapılan ziyaret ve ibadetlerde huzurlu, güvenilir ve en güzel hizmeti sunarak insanlara faydalı olmak”, “Turizm sektörünün en başarılı seyahat acentalarından biri olarak sizlere daha geniş bir yelpazede hizmet verebilmek”, “Kurumsal yapısı, kaliteli hizmet anlayışı ile öncelikli tercih edilen turizm firması olmak”, “ülke bazında kalitemizi arttırmak yarattığımız farklılıklarla tercih edilen müşterilerimize doğru ve güvenilir bilgiler sunarak itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “Müşteri isteklerinin daima ön planda tutulması”, “üstün iş ahlakı ve dürüst davranış ilkesinden vazgeçmemek olacaktır”, “Müşterilerimize en yüksek memnuniyeti ve güveni en uygun fiyatlarla sunan”, “başarının bir son noktası olduğunu düşünmeksizin, hep daha iyi hizmet vermektir,” ; İlkeli, sistematik, reaktif ve samimi çalışma anlayışından yola çıkarak”, “Sektörde, üstün hizmet kalitesi ve anlayışıyla, ülkesinde referans olma ayrıcalığını yaşamak ve daima tercih edilen, örnek alınan bir marka olmaktır”, “Türkiye’de Tren Turu Raytur İle Yapılır sloganını kalplere ve akıllara yerleştirmek”, “Müşterilerimize, iş ortaklarımıza, çalışanlarımıza ve topluma en üst düzeyde değerler oluşturarak misafirlerimize, bizimle çıktıkları yolculukta kendilerine destek vermek”, “Müşterilerimiz için değer yaratmak, beklentilerine kalite ve istikrarla karşılık vermek ve çözüm ortakları olmak”, “Tüm kaynakların verimli kullanımı”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “Sunduğu hizmet ile misafirlere, çözüm ortaklarına ve çalışanlarına değer yaratarak”, “müşteri beklentilerinde hep bir adım önünde olmak”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “müşteri beklentilerinin ve ihtiyaçlarının bir adım önünde olmak”

Seyahat acentalarının vizyonlarında strateji temasına ilişkin en sık kullandıkları kavramlar “müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, hizmet sektörü, hizmette kalite, en kaliteli, en iyi, kaliteli hizmet, kaliteli çalışan, sektörde öncü, sektörde güven, memnuniyet düzeyi, memnuniyet anlayışı, güvenilir çalışan, güven felsefesi, turizmde beklenti, turizm firmaları, marka anlayışı, hizmet anlayışı, çalışan memnuniyeti, çalışan beklentisi, beklentileri karşılama, ilkelere dayanmak, öncü firma, derler doğrultusunda, koşulsuz memnuniyet, yeniliklerde öncü, yeniliklerin markası, başarı amaçlı, marka bilinç, felsefeye uygun, plana sadık, tercih edilen, insan kaynaklı” olarak öne çıkmıştır. Strateji temasına yönelik bu kavramlarda öncelik sırası; müşteri (33), hizmet (28), en (17), kalite (13), sektör (12), memnuniyet (12), güven (11), turizm (10), anlayış (9), çalışan (9), beklenti (7), ilke (7), firma (6), değer (6), koşulsuz (6), yenilik (6), başarı (6), marka (6), felsefe (5), plan (5), tercih (5), insan (5) şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar kapsamında acentaların stratejilerini müşteri, zirvede olma ve hizmet konuları üzerinde şekillendirdiği söylenebilir.

A grubu seyahat acentalarının vizyonlarında yönetim ve organizasyon teması kapsamında 70 ifadeye ulaşılmış ve yönetim ve organizasyon teması, tüm vizyon ifadeleri içerisinde %17,25’lik oranla üçüncü sırada yer almıştır. Acentaların yönetim ve organizasyon tema koduna yönelik ifadeleri şu şekilde tespit edilmiştir:

“her aşamada bir seyahat acentesinden daha fazlasını vaat eden”, “doğru politikalar üreterek sürekli büyümeyi hedefleyen”, “müşteri ve insan kaynağını en değerli aktifi olarak kabul eden”, “Müşterilerimize, sektörümüzde ülke ekonomisine katma değer sağlamak”, “Müşteri memnuniyetini ön planda tutarak”, “etik değerlerimizden ödün vermeden oluşturulacak kurumsal bir yapıyla, sektörde örnek teşkil edecek bir marka olmak”, “Güveni ve saygınlığı temsil eden”, “kurumsal kimliği ile öne çıkan”, “ulusal ve uluslararası düzeyde hizmetlerinde örnek bir kuruluş olmaktır”, “değer yaratan bir iş ortağı olmak” “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Anadolu’da öncü ve itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “Kurumlarımızın beklentilerinin üstünde”, “toplam kalite yönetimi anlayışıyla hareket eden”, “marka bilinci taşıyan”, “hizmet kalitesinde devamlılık sağlayan”, “sektörde örnek olmak için ilerliyoruz”, “Bütün hedefimiz ve ilkemiz Dürüst partnerle çalışmaktır”, “Müşterilerimizin için elimizden gelen imkânlarımızla doğru, güven, başarı, kalite ve konforla hizmet vermek için hareket ederiz”, “yenilikçi, İlkeli, sorumlu, hizmeti ve müşteri memnuniyetini ön planda tutan

yaklaşımı”, “Müşterilerinin beklenti ve ihtiyaçlarından daima bir adım önde ilerlemek”, “fark yaratan ve kalitesiyle bilinen servis şirketi olmak”, “: Etkinlik ve turizm sektöründe, sektörü ve müşteri beklentilerini yakından izleyerek”, “öncü, yenilikçi çözümler ve hizmetler sunmak”, “sektörün gelişmesine katkıda bulunmaktadır”, “Güveni ve saygınlığı temsil eden”, “kurumsal kimliği ile öne çıkan”, “kurumsal değerlere bağlı”, “sürdürülebilir büyüme odaklı şirketlerden oluşan bir topluluk olmak”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Ürettiğimiz ürünler, yaptığımız hizmetler ve yatırımlarımız ile insanlığın refah seviyesinin yükselmesine, mutluluğunun artmasına katkıda bulunmak”, “En yeni teknolojiyi, deneyimle buluşturarak Dünya’nın her yerinde kusursuz organizasyonlar yapmak”, “Müşteri memnuniyetini %100 hedefleyerek, en kaliteli hizmeti, en hızlı şekilde ve en uygun seçenekler ile sunan”, “ekonomik ve ahlaki ilkelere bağlı kalmak”, “müşteri ve çalışan memnuniyetinin sürekliliğini sağlamak”, “küresel iş dünyasının her alanında uygulayarak iller ve ülkeler arası turizm hacmine katkı sağlayacak şube ve temsilciliklerimiz ile hizmet vermektir”, “amatör ruhu kaybetmeden, yüksek organize gücü ve insana hizmet anlayışı ile dünya standartlarında referans bir turizm firması olmak”, “Çevreye, doğaya ve topluma saygı, İnsan kaynaklarına değer veren”, “Tüm kaynakların verimli kullanımı”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “Ticari ve sosyal ilişkilerimizde karşılıklı güven, üstün iş ahlakı ve dürüst davranış ilkesinden vazgeçmemek olacaktır”, “Çevreye, doğaya ve topluma saygı”, “Tüm kaynakların verimli kullanımı”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “Ticari ve sosyal ilişkilerimizde karşılıklı güven”, “üstün iş ahlakı ve dürüst davranış ilkesinden vazgeçmemek olacaktır”, “Dünya standartlarına uygun, Blockchain Teknolojisini Turizm sektörüne başarıyla uygulayan, Ulusal ve Uluslararası alanda örnek gösterilecek Bireysel katılımın yüksek ve Yönetimde söz sahibi olduğu bir Şirket olmak”, “Birlikte olduğumuz paydaşlarımızın menfaatlerini en üst düzeyde koruyarak onlara yakışan tesisler kiralamak ve işletmek”, “yüksek standartlı ve kaliteli bir hizmet anlayışı ile Türkiye’nin en güvenilir markası olmak”, “bulunduğu her sektörde; güvenilir, tutarlı, değer katan, dünya çapında bir markadır”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Turizm sektörünün en başarılı seyahat acentalarından biri olarak sizlere daha geniş bir yelpazede hizmet verebilmek”, “Kurumsal yapısı, kaliteli hizmet anlayışı ile öncelikli tercih edilen turizm firması olmak”, “ülke bazında kalitemizi arttırmak yarattığımız farklılıklarla tercih edilen müşterilerimize doğru ve güvenilir bilgiler sunarak itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “Çevreye, doğaya ve topluma saygı, İnsan kaynaklarına değer veren”, “Tüm kaynakların verimli kullanımı, müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu, ticari ve sosyal ilişkilerimizde karşılıklı güven”, “üstün iş ahlakı ve dürüst davranış ilkesinden vazgeçmemek olacaktır”, “Karşılıklı saygı, dürüstlük ve güveni temel alarak, sunduğumuz hizmet”, “Hizmet verdiği bireylere ve çözüm ortağı olduğu kuruluşlara hizmetin her aşamasında yanında olmak”, “ilk önceliğimiz insan güvenliği ve memnuniyetidir”, “Sektörde, üstün hizmet kalitesi ve anlayışıyla, ülkesinde referans olma ayrıcalığını yaşamak ve daima tercih edilen, örnek alınan bir marka olmaktır”, “Müşterilerimize, iş ortaklarımıza, çalışanlarımıza ve topluma en üst düzeyde değerler oluşturarak misafirlere, bizimle çıktıkları yolculukta kendilerine destek vermek”, “Güveni ve saygınlığı temsil eden”, “kurumsal kimliği ile öne çıkan”, “Çevreye, doğaya ve topluma saygı”, “İnsan kaynaklarına değer veren”, “Ticari ve sosyal ilişkilerimizde karşılıklı güven, üstün iş ahlakı ve dürüst davranış ilkesinden vazgeçmemek olacaktır”, “Sunduğu hizmet ile misafirlere, çözüm ortaklarına ve çalışanlarına değer yaratarak”, “yürütmek ve geri bildirimlerinde uyguladığımız şirket politikalarımız hakkında müşterilerimizi bilgilendirmektir”, “güvenilirlik ve hizmet kalitesiyle öne çıkarak saygın bir seyahat firması olarak tanınmaktadır”.

Yönetim ve organizasyon temasına ilişkin bu ifadelerde öne çıkan kavramlar; müşteri memnuniyeti, müşteriye saygı, hizmet kalitesi, hizmet standartları, güvenilir marka, güven veren çalışan, değerlere uygunluk, değer bilinci, sektör paydaşları, sektörel statü, çalışma kalitesi, çalışan kabiliyeti, saygılı bireyler, saygılı toplum, memnuniyet düzeyleri, memnun müşteri, kurumsal değerler, kurum bilinci, marka değeri, marka kalitesi, dürüstlük ilkesi, dürüst çalışan ve ilkeler politikası olmuştur. Yönetim ve organizasyon vizyon temasına yönelik kavramların öncelik sıralaması ise müşteri (20), hizmet (18), güven (14), değer (11), sektör (10), çalışan (9), saygı (9), memnuniyet (8), kurum (7), marka (7), dürüst (6), ilke (6) şeklinde olduğu görülmüştür. Bu çerçevede acentaların yönetim organizasyon sürecinde müşteri, hizmet ve kaliteyi öne çıkardıklarını söylemek mümkündür.

A grubu seyahat acentalarının değişim tema kodu kapsamında vizyonlarında 60 ifadeye ulaşılmış ve değişim tema kodunun tüm vizyon ifadeleri içerisinde %14,70’lik oranla dördüncü sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Acentaların değişim temasına yönelik vizyon ifadeleri ise şu şekilde belirlenmiştir:

“genç girişimci ruhuna yakışır şekilde sürekli olarak fark ve değer yaratan”, “ülkemizde ve uluslararası sahnede ilklerin, yeniliklerin en iyi seyahat ve etkinlik şirketi olmak”, “farklı formatlarda vereceğimiz hizmetlerimizle seyahat ve etkinlik organizasyonlarını en mükemmel hale getirebilmektir”, “daima geleceğe yönelik hamleler yapmak”, “Kaliteden taviz vermeden yepyeni standartlar ile hizmet vermek”, “Turizm sektöründe yenilikçi düşünce yapımızla”, “Sektördeki yeniliklerde lider olmak, Yenilikçi ve Yaratıcı Hizmetler sunmak”, “kendimizi durmadan yenileyerek”, “genç girişimci ruhuna yakışır şekilde sürekli olarak fark ve değer yaratan”, “Turizm sektöründeki yenilikleri dünyayla eş zamanlı olarak takip etme”, “teknolojik inovasyonlarımızın verdiği güçle”, “Deneyimlerimize dayanarak dünya standartlarında teknolojik imkanlardan yararlanmak”, “teknoloji ile

yenilikleri sizlere anında hizmet olarak sunarak”, “Yenilikçi tüm ekipleri ile”, “en son yenilikleri zamanında ve ekonomik çözümlerle”, “Kaliteli ve yenilikçi araç ve personeliyle Sürekli kontrollü kurumsal büyümektir”, “sahip olduğumuz geniş hizmet yelpazesi içerisinde hizmet sektöründe ki değişimleri uygulayan”, “öncü, yenilikçi çözümler ve hizmetler sunmak”, “sektörün gelişmesine katkıda bulunmaktadır”, “müşterilerine her zaman yeni ve en gelişmiş teknolojiyi sunarak”, “Sektördeki yeniliklerde lider olmak”, “bireysel ve kurumsal anlamda sürekli gelişmek”, “Farklılıklar yaratarak kalıcı üstünlükler sağlamak”, “sürdürülebilir büyüme potansiyeli olan”, “en geniş ürün seçeneği ile en yenilikçi firma olmak”, “En yeni teknolojiyi, deneyimle buluşturarak Dünya'nın her yerinde kusursuz organizasyonlar yapmak”, “sektörde yeni fırsatlar yaratarak sürekli gelişen hizmetler ve yenilikler sunan”, “Hem teknolojik değişim, bilgi ve donanım ile hem de rekabete açık, uzman yenilikçi kadrolarımızla hiçbir koşulda zaman kaybına uğramadan sorun değil anında çözüm üreten bir anlayışla hizmet vermek”, “Devrin gelişen yeniliklerini takip eden”, “yaratıcılığı destekleyen ve gelişmesine yardımcı olan”, “açık iletişime dayalı çağdaş yönetim anlayışı”, “yeni teknoloji ve yaklaşımları kullanan”, “yaratıcılığı destekleyen ve gelişmesine yardımcı olan”, “açık iletişime dayalı çağdaş yönetim anlayışı”, “Sektörde yerelden, ulusal düzeye hızla ilerleyerek”, “yüksek model konforlu ve güvenli araçlarımızla”, “sektörde farklılıklar yaratarak”, “Adım attığımız her alanda tercih sıralamasında her zaman ilk olmayı garanti edecek farklılıklar yaratmak”, “hizmet ağımızda yenilikler ekleyerek Türkiye ve Dünya'nın değişik ülkelerinde de tanınan seçkin bir acente olmayı hedeflemektedir”, “sürekli bireysel ve kurumsal anlamda kendimizi yenileyerek”, “Sürekli gelişim felsefesini ilke edinmek”, “hizmet ve ürünlerin kalitesini sürekli olarak arttırmaktır”, “yaratıcılığı destekleyen ve gelişmesine yardımcı olan açık iletişime dayalı çağdaş yönetim anlayışı”, “bireysel ve kurumsal anlamda sürekli gelişmek”, “sektördeki yeniliklerde lider olmak”, “daima gelişime açık”, “sahip olduğumuz geniş hizmet yelpazesi içerisinde hizmet sektöründe ki değişimleri uygulayan”, “Etik değerlerimizden ödün vermeden, yurt içi ve yurt dışı faaliyet alanlarımızda, yeniliklerde öncü olmak”, “Hızla gelişen ekonomi ve teknoloji ortamında yenilikçiliğe hep açık bir duruş ile öncelikli olarak yatırımlarında geçmişten feyz alarak gelecek ile planlamalar yapma”, “Dünyadaki teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek çalışmalarımıza uygulamak”, “periyodik eğitim faaliyetleriyle insan kaynağımızı sürekli güncellemek”, “Kurumsal yapımızla kazandığımız güveni ve başarıyı geliştirmekte olan Sağlık Turizmi bünyesinde geliştirmek”, “Dünya standartlarına ulaşmak ve Dünya markası olmak”, “yaratıcılığı destekleyen ve gelişmesine yardımcı olan açık iletişime dayalı çağdaş yönetim anlayışı”, “Gelişen konjonktür çerçevesinde yeniliklere ve açılımlara önem veren ve globalleşmede oluşan bazı standartlara uyumu sağlamayı”, “Online seyahat sektöründe yenilikçi teknoloji çözümleri üreten, kullanan ve kullandıran olmaktadır”, “çözüm ortaklarıyla birlikte markamızı sürekli yükselebilir kılarak”, “her boyutta tedricen büyümeyi sürdürmektedir”, “Sürekli değişime ve gelişime açık”, “Turizm sektöründeki yenilik ve trendleri hizmetlerinde uygulayarak misafirleri için değer yaratan”

Değişim tema kodlu vizyon ifadeleri incelendiğinde acentalarının vizyonların; yeniliği takip, yenilikte öncü, yeniliğe açık, gelişerek yenilenme, gelişmeleri izleme, hizmette gelişme, hizmeti yenilik, sektörel gelişme, sektörel yaratıcılık, sürekli gelişme, sürekli yenilenme, teknolojiye öncü, son teknoloji, fark yaratmak ve yaratıcı yeniliklere ulaşmak kavramları etrafında şekillendiği görülmüştür. Bu kavramları öncelik sırası ise yenilik (29), gelişme (19), hizmet (14), sektör (13), sürekli (12), teknoloji (10), fark (6) ve yaratıcı (5) sırasında oluşmuştur. Bu sonuçlar kapsamında acentaların değişimi; yenilik, gelişme ve hizmet ile ilişkilendirdiğini söylemek mümkündür.

Seyahat acentalarının vizyonlarında rekabet temasına yönelik olarak 43 ifadeye ulaşılmış ve rekabet tema kodunun tüm vizyon ifadeleri içerisinde %10,60'lık oranla beşinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Acentaların rekabet tema koduna yönelik vizyon ifadeleri şu şekilde belirlenmiştir:

“rakiplerinin örnek aldığı”, “hava yolu şirketleri ile en uygun fiyat ve promosyonlarla sektör içerisinde hizmet veren büyük bir kuruluştur”, “rekabet edebilen saygın bir firmanın olmak”, “kendimizi rakip görerek”, “rakiplerinin örnek aldığı”, “yeni potansiyel iş imkânlarını Partnerlerimiz ile birlikte sağlamayı amaç edinmekteyiz”, “turizm sektörüne yön vermek”, “müşterilerin ilk tercihi olmaktadır”, “sektördeki tecrübemiz ile en iyi koşullarda en kaliteli hizmeti sunmaktır”, “Anadolu'da öncü ve itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “sektörde örnek olmak için ilerliyoruz”, “sektörün öncü turizm firmalarından birisi olmak için gayret etmektedir”, “fark yaratan ve kalitesiyle bilinen servis şirketi olmak”, “Müşterilerimize en yüksek memnuniyeti ve güveni en uygun fiyatlarla sunan”, “bulunduğu sektöre yön veren”, “Türkiye'nin her bölgesinde de ulaşım hizmetleri alanında rekabet eden değil rekabeti oluşturan”, “Farklılıklar yaratarak kalıcı üstünlükler sağlamak”, “Rekabetçi ve sürdürülebilir büyüme potansiyeli olan”, “En yeni teknolojiyi, deneyimle buluşturarak Dünya'nın her yerinde kusursuz organizasyonlar yapmak”, “sektöründe söz sahibi bir kuruluş olmak”, “Hem teknolojik değişim, bilgi ve donanım ile hem de rekabete açık, uzman yenilikçi kadrolarımızla hiçbir koşulda zaman kaybına uğramadan sorun değil anında çözüm üreten bir anlayışla hizmet vermek”, “küresel iş dünyasının her alanında uygulayarak iller ve ülkeler arası turizm hacmine katkı sağlayacak şube ve temsilciliklerimiz ile hizmet vermektedir”, “memnuniyeti maksimum düzeyde götürerek lider konumunda olmayı hedefliyoruz”, “yüksek standartlı ve kaliteli bir hizmet anlayışı ile Türkiye'nin en güvenilir markası olmak”, “Turizm sektörünün en başarılı seyahat acentalarından biri olarak sizlere daha geniş bir yelpazede hizmet verebilmek”, “çalışılması tercih edilen, sektöründe tanınan ve itibarlı bir marka olmaktadır”, “Müşterilerimize en yüksek memnuniyeti ve güveni en uygun

fiyatlarla sunan”, “ilk elden hizmet ve hızlı servis ağı kalitemizle en güvenilir tatil danışmanınız olmak üzere çıktığımız bu yolda”, “fark yaratan ve kalitesiyle bilinen servis şirketi olmak”, “Etik değerlerimizden ödün vermeden, yurt içi ve yurt dışı faaliyet alanlarımızda, yeniliklerde öncü olmak”, “Seyahat acenteliği faaliyetlerinde adını sıkça duyuran acentemiz”, “Sektörde, üstün hizmet kalitesi ve anlayışıyla, ülkesinde referans olma ayrıcalığını yaşamak ve daima tercih edilen, örnek alınan bir marka olmaktır”, “Raytur markasını tren turu ve organizasyonlarında Dünya markası haline getirmek”, “Müşterilerimize, iş ortaklarımıza, çalışanlarımıza ve topluma en üst düzeyde değerler oluşturarak misafirlerimize, bizimle çıktıkları yolculukta kendilerine destek vermek”, “Dünya standartlarına ulaşmak ve Dünya markası olmak”, “ulusal ve uluslararası düzeyde hizmetlerinde örnek bir kuruluş olmaktır”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “bu ortamlarda aranan ve hatta örnek alınan bir kurum olmayı”, “dünya standartlarına örnek teşkil edecek organizasyonlara imza atmaya hedeflemektedir”, “misafirlerine değer katan örnek kuruluş olmaktır”, “Dünya çapında en güvenilir asistan şirketi olmaktır”, “Turizm sektöründe tercih edilen bir firma olma hedefi ile”, “sektör lideri ve itibarlı tanınmış bir marka olmak”

Rekabet tema kodlu vizyon ifadeleri için öne çıkan kavramlar; sektörde öncü, sektörde ilk akla gelen, hizmette fark yaratan, hizmette kalite, marka bilinirliği, marka bilinci, örnek kuruluş, paydaşlara örnek olacak, müşterinin ilk tercihi ve müşteri seçimi olmuştur. Bu kavramların öncelik sıralaması ise sektör (12), hizmet (10), marka (8), örnek (8) ve müşteri (7) şeklinde oluşmuştur. Bu anlamda acentaların turizmde sektör bazlı düşündüğü, hizmet ve marka odaklı olmasını tercih ettikleri söylenebilir.

Seyahat acentalarının vizyonlarında liderlik tema kodu kapsamında 40 ifadeye ulaşılmış ve liderlik tema kodunun tüm vizyon ifadeleri içerisinde %9,85’lik oranla altıncı sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Acentalar liderlik tema koduna yönelik vizyon ifadelerinin şu şekilde olduğu görülmüştür:

“Kusursuz hizmet anlayışımızla sektörde fark yaratan müşteri ve çalışan memnuniyetini ilke edinmiş lider firma olmak”, “lider seyahat acentesi olmak”, “Turizm sektöründe öncü firma anlayışımızla”, “Türkiye’yi en iyi şekilde temsil eden, lider bir firma olmak”, “Uzman ve Deneyimli personeliyle lider olmayı başarmak”, “kendi alanında uzman olarak kabul edilen lider bir şirket olmaktır”, “lider konumumuzu sürdürmek”, “İnanç ve kültür turizminde Türkiye’nin lider firması olmak”, “Müslümanların kutsal görevlerinde kendilerine destek vermek ve bu alanda lider bir kuruluş olmaktır”, “Türkiye’nin en iyi tatil hizmeti sunan lider kuruluşu olmayı amaçlamaktadır”, “Türkiye’nin en kaliteli çevrimiçi hizmet sunan turizm şirketi olmayı amaçlıyoruz”, “Sektörde Farklı Anlayışımız ile edindiğimiz yeri korumak, genişlemek ve öncülük etmek”, “kaliteli ve prensipli hizmet anlayışı ile en güvenilir seyahat çözümçüsü olmayı sürdürmek, sektörün ilk akla gelen ismi olmak”, “ülkesinde referans olma ayrıcalığını yaşamak ve daima tercih edilen, örnek gösterilen bir marka olmaktır”, “evrensel, saygın değeri yüksek, lider seyahat acentesi olmaktır”, “kendi sektörünün lideri ve itibar edilen bir markası olmak tek hedefimizdir”, “Anadolu’da öncü ve itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “sektör lideri ve itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “sektörün öncü turizm firmalarından birisi olmak için gayret etmektedir”, “lider seyahat hizmetleri sağlayıcısı konumunda olmaktır”, “Müslümanların kutsal görevlerinde kendilerine destek vermek ve bu alanda lider bir kuruluş olmaktır”, “sektör lideri ve itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “Sektördeki yeniliklerde lider olmak”, “Farklılıklar yaratarak kalıcı üstünlükler sağlamak”, “muhafazakar yurtdışı turlarında lider olmak istiyoruz”, “öncü ve örnek bir kuruluş olmaktır”, “memnuniyeti maksimum düzeyde götürerek lider konumda olmayı hedefliyoruz”, “dünya çapında lider olmaya aday bir marka’dır”, “Adım attığımız her alanda tercih sıralamasında her zaman ilk olmayı garanti edecek farklılıklar yaratmak”, “sektör lideri ve itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “sektördeki yeniliklerde lider olmak”, “lider acente ve organizasyon hizmetleri sağlayıcısı konumunda olmak”, “Sektörde, üstün hizmet kalitesi ve anlayışıyla, ülkesinde referans olma ayrıcalığını yaşamak ve daima tercih edilen, örnek alınan bir marka olmaktır”, “Sağlık turizm hizmetinde trenlerin kullanılmasında öncü olmak”, “alanda lider bir kuruluş olmaktır”, “Sunduğumuz her hizmet ile Türkiye’de ve Dünya’da en iyisi olmaya devam etmek”, “turizm ve hizmet sektöründe lider marka olmak”, “Türkiye’nin lider Tur Operatörü olmak”, “sektör lideri ve itibarlı tanınmış bir marka olmak”, “Türkiye’de ve uluslararası alanlarda en iyi seyahat ve etkinlik yönetim şirketi olarak anılmak”

Liderlik temasına yönelik kodlu vizyon ifadeleri için incelendiğinde öne çıkan kavramlar; lider firma, lider kuruluş, lider olmak, sektörde lider, sektörde öncü, hizmette fark yaratan, hizmette kalite, marka bilinirliği, marka farkı, öncü kuruluş, paydaşlarında öncü, itibar kazanmış, itibar farkı, firma bilinci ve firma farkı olmuştur. Bu kavramlar lider (26), sektör (14), hizmet (10), marka (10), öncü (6), itibar (6) ve firma (5) önceliğinde şekillenmiştir. Bu bulgular çerçevesinde acentaların liderlik vizyonunun lider, sektör ve hizmet temalarında şekillendiği söylenebilir.

Seyahat acentalarının vizyonlarında takım çalışması teması kapsamında toplam 35 ifadeye ulaşılmış ve takım çalışması tema kodunun tüm vizyon ifadeleri içerisinde %8,60’lık oranla yedinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Acentaların takım çalışması teması için ulaşılan ifadeler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

“Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Uzman ve Deneyimli personeliyle lider olmayı başarmak”, “şirketimiz tecrübeli kadrosu ile yıllardan beri”, “gücünü planlı, yaratıcı ve akılcı ekip çalışmasından alan”, “çalışanları ile bütünleşmiş”, “Turizm sektöründeki yenilikleri dünyayla eş zamanlı olarak takip etme bilincindeki yönetim kadromuz ve profesyonel personelimizle”, “Koşulsuz bir şekilde müşteri ve çalışanların memnuniyetini benimsemiş olup”, “tüm ekipleri ile tam bir uyum içerisinde”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Kaliteli ve yenilikçi araç ve personeliyle Sürekli kontrollü kurumsal büyüme”, “Bütün hedefimiz ve ilkemiz Dürüst partnerle çalışmaktır”, “çalışanları ile bütünleşmiş”, “müşterilerimize, çalışanlarımıza ve topluma en üst düzeyde değerler katarak”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “kaliteli personelimizle hizmetlerimizi gülen yüzümüzle verebilmek”, “müşteri ve çalışan memnuniyetinin sürekliliğini sağlamak”, “yetenekli ve tecrübeli rehberlerimiz ve profesyonel kadromuzla”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “çözüm odaklı ekip ruhu taşıyan”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “Bu tesislerde birlikte çalışabilme imkanları sunarak sektörde tercih edilebilir konuma sahip olmak”, “kaliteli hizmet anlayışını tüm personelimize benimsetmek”, “Eğitimi ve tecrübeli kadrolarımız”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”, “Tüm kaynakların verimli kullanımı, müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu, ticari ve sosyal ilişkilerimizde karşılıklı güven”, “samimi, ihlaslı ve güler yüzlü kadromuzla dualarınızı almaktır”, “profesyonel ekip ruhu ile biz kelimesi adı altında”, “Müşterilerimize, iş ortaklarımıza, çalışanlarımıza ve topluma en üst düzeyde değerler oluşturarak misafirlerimize, bizimle çıktıkları yolculukta kendilerine destek vermek”, “çalışanları ile bütünleşmiş”, “Müşterilerimiz, ortaklarımız, tedarikçilerimiz ve çalışanlarımızla bütünlük duygusu”, “çalışan kadrosuna “Konuk Memnuniyeti” sağlama tekniklerini daha iyi kavramaları için gerekli çabayı göstererek, mesleklerini sevdirmeye”, “Sunduğu hizmet ile misafirlere, çözüm ortaklarına ve çalışanlarına değer yaratarak”, “ekip ruhu ile bütünleşmiş”, “Koşulsuz müşteri ve çalışan memnuniyeti felsefesini benimsemiş”

Takım çalışması yönelik ifadelerin analizi sonunda takım çalışması için belirleyici kavramlar; çalışan kalitesi, çalışanların fark yaratması, çalışan sürekliliği, kadro bütünlüğü, ekip ruhu, personel kalifiyesi, müşterinin tarafından çalışan bilinirliği, misafir tercih sebebi, çalışan memnuniyeti ve personelden memnunluk olmuştur. Bu kavramların öncelik sırası ise çalışan (16), müşteri (11) ve memnuniyet (8) tekrarları görülmüştür. Bu sonuçlar çerçevesinde acentaların takım çalışması önceliklerinin müşteri, çalışan ve memnuniyet etrafında şekillendiği ve müşteri memnuniyetini sağlamaya odaklı olduğu söylenebilir.

A grubu seyahat acentalarının vizyonlarında yaratıcılık tema kodu kapsamında toplam 4 ifadeye ulaşılmış ve bu tema %0,10'luk oranla vizyonlarda en az kendisine yer bulan tema olmuştur. Acentaların yaratıcılık temasına yönelik ifadeleri şu şekilde tespit edilmiştir.

“Adım attığımız her alanda tercih sıralamasında her zaman ilk olmayı garanti edecek farklılıklar yaratmak”, “sektörde farklılıklar yaratarak”, “Adım attığımız her alanda tercih sıralamasında her zaman ilk olmayı garanti edecek farklılıklar yaratmak”, “Hizmet sunduğu misafirlere ve çözüm ortağı olduğu kuruluşlara, yaratıcı ve butik hizmet sunarak unutulmaz deneyimler yaşatan”

Yaratıcılık temasında öne çıkan kavramlar; farklılık yaratmak ve yaratıcı hizmet kavramları olarak öne çıkmıştır. Bu kavramları acentaların daha çok rakiplerin önünde yer almak istemeleri ile ilişkilendirildiği söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Karmaşıklaşan ve değişen pazar nedeniyle pazardaki işletmelerin stratejik bir yönetime başvurmaları önemli bir gereklilik olarak öne çıkar hale gelmiştir. Bu süreçte misyon ve vizyon kavramları stratejik öneminin yanında örgütsel yönetim açısından oldukça önemlidir. Örgütlerin vizyon ve misyonları, örgütsel bağlılık başta olmak üzere motivasyon ve kaliteye ulaşmada temel belirleyicilerdir. Bu kavramlar doğru belirlendiğinde iş tatmini ve örgütsel performansa da pozitif etkileri oldukça fazladır. Bununla birlikte vizyon ve misyonun örgüt yönetiminde stratejik bir rol aldığı bilinmekte ve belirlenen vizyon ve misyonların çalışanlarca nasıl algılandığı ve ne tür etkiler yarattığı bilerek hareket etmek örgütler açısından kaçınılmaz hal almıştır (Bartkus vd., 2000; Bart ve Baetz, 1998; Brown and Yoshioka, 2003; Doğan, 2008; Whetstone, 2005).

Bu çalışmada örgüt yönetiminde stratejik bir rol aldığı düşünülen “vizyon” kavramı turizmde aracılık rolü üstlenen ve seyahate çıkmayı düşünen potansiyel turistlere enformasyon, ulaşım ve müşteri hizmetleri sunan seyahat acentaları perspektifinden incelenmiştir. Seyahat acentalarının vizyonları, yönetim bilminde 21. yüzyılın belirleyici temel kavramları olarak öngörülen; değişim, liderlik, takım çalışması, yönetim ve organizasyon, rekabet, pazarlama iletişimi, strateji ve yaratıcılık temaları ile ilişkilendirilmiştir. Bu kapsamda acentalarının vizyonları; pazarlama iletişimi (%20,25) strateji (%18,65), yönetim ve organizasyon (%17,25), değişim (%14,70), rekabet (%10,60), liderlik (%9,85), takım çalışması (%8,60) ve yaratıcılık (%0,1) önceliğinde şekillenmiştir. Bununla birlikte birçok seyahat acentasının vizyonun birbirini taklit ettiği veya aynı olduğu görülmüştür. Bu sonuç, Kılıç (2010) tarafından yapılan çalışmada misyon ve vizyon kavramlarının moda, birbirinden kopyalanmış ve değeri yeterince kavranamamış ifadeler olduğunu doğrulamaktadır.

Pazarlama iletişimi teması için vizyonlarda en sık kullanılan kavramlar; misafire hizmet, misafir memnuniyeti, müşteri memnuniyeti, kaliteli hizmet, en güvenilir, hizmet sektörü, müşteri beklentisi, çalışan beklentisi, hizmet düzeyi, en kaliteli en doğru, memnuniyet odaklı, memnuniyet düzeyi, kaliteye uygun, çalışana güven, çalışan tercihi, güven düzeyi, güven odaklı, değer düzeyi, değerlere uygunluk, planlı çalışma, plana uygunluk, sektör istekleri, sektörel güven, beklenti düzeyi, beklentileri karşılayan, uygun düzey, daima doğru, daima planlı, doğru tercih, doğru hizmet, tercih düzeyi, tercih sebebi, çözüm odaklı ve uygun zaman olmuştur. Bununla birlikte bu temalar içerisinde A grubu seyahat acentalarının pazarlama iletişiminde *müşteri, hizmet ve zirvede olma* ana temalar olarak belirlenmiştir.

Strateji teması için öne çıkan kavramlar; müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, hizmet sektörü, hizmette kalite, en kaliteli, en iyi, kaliteli hizmet, kaliteli çalışan, sektörde öncü, sektörde güven, memnuniyet düzeyi, memnuniyet anlayışı, güvenilir çalışan, güven felsefesi, turizmde beklenti, turizm firmaları, marka anlayışı, hizmet anlayışı, çalışan memnuniyeti, çalışan beklentisi, beklentileri karşılama, ilkelere dayanmak, öncü firma, derler doğrultusunda, koşulsuz memnuniyet, yeniliklerde öncü, yeniliklerin markası, başarı amaçlı, marka bilinç, felsefeye uygun, plana sadık, tercih edilen ve insan kaynaklı olarak tespit edilmiştir. Bu kavramlar içerisinde acentaların vizyonlarında stratejilerinin *müşteri, zirvede olma ve hizmet* kavramları önceliğinde şekillendiği görülmüştür.

Yönetim ve organizasyon temasına ilişkin bu ifadelerde öne çıkan kavramlar; müşteri memnuniyeti, müşteriye saygı, hizmet kalitesi, hizmet standartları, güvenilir marka, güven veren çalışan, değerlere uygunluk, değer bilinci, sektör paydaşları, sektörel statü, çalışma kalitesi, çalışan kabiliyeti, saygılı bireyler, saygılı toplum, memnuniyet düzeyleri, memnun müşteri, kurumsal değerler, kurum bilinci, marka değeri, marka kalitesi, dürüstlük ilkesi, dürüst çalışan ve ilkeler politikası olmuştur. Bu çerçevede acentaların yönetim organizasyon sürecinde *müşteri, hizmet ve kalite* kavramlarını daha çok önemsendiği saptanmıştır.

Değişim tema kodlu vizyon ifadelerinin yeniliği takip, yenilikte öncü, yeniliğe açık, gelişerek yenilenme, gelişmeleri izleme, hizmette gelişme, hizmeti yenilik, sektörel gelişme, sektörel yaratıcılık, sürekli gelişme, sürekli yenilenme, teknolojiye öncü, son teknoloji, fark yaratmak ve yaratıcı yeniliklere ulaşmak kavramları etrafında şekillendiği görülmüştür. Acentaların değişimi; *yenilik, gelişme ve hizmet* ile ilişkilendirildiğini belirlenmiştir.

Rekabet tema kodlu vizyon ifadeleri için öne çıkan kavramlar; sektörde öncü, sektörde ilk akla gelen, hizmette fark yaratan, hizmette kalite, marka bilinirliği, marka bilinci, örnek kuruluş, paydaşlara örnek olacak, müşterinin ilk tercihi ve müşteri seçimi olurken rekabetin *sektör, hizmet ve marka odaklı* olmakla öne çıkarıldığı tespit edilmiştir.

Liderlik temasına yönelik kodlu vizyon ifadelerinde; lider firma, lider kuruluş, lider olmak, sektörde lider, sektörde öncü, hizmette fark yaratan, hizmette kalite, marka bilinirliği, marka farkı, öncü kuruluş, paydaşlarında öncü, itibar kazanmış, itibar farkı, firma bilinci ve firma farkı öne çıkan kavramlar olmuş acentaların liderlik vizyonunun *lider, sektör ve hizmet* temalarında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Acentaların vizyonlarında takım çalışması temasında önceliklerinin *müşteri, çalışan ve memnuniyet* etrafında şekillendiği yaratıcılık temasında ise *farklılık yaratmak ve yaratıcı hizmet* olmuştur.

Bu araştırma sonuçlarında görülmüştür ki seyahat acentaları vizyonlarını; müşteriler, sundukları hizmetler, sektörde rakiplerinden önde olma ve memnuniyet temaları üzerinde şekillendirmektedir. Unutulmamalıdır ki vizyon gelecekteki başarı için bir kılavuz ve bir rotadır. Bugünkü durumundan daha ileride olmayı hedefler. Bu anlamda vizyonun yol gösterici olabilmesi için anlaşılabilir olması, örgütün tüm kademeleri tarafından benimsenmesi ve çağın gereklerini karşılayabilmesi önemli gerekliliklerdir.

Bu çalışmada turizm sektöründe önemli bir paydaş olan A grubu seyahat acentalarının vizyonlarını şekillendiren temel belirleyiciler üzerine bir bakış açısı oluşturulmuştur. Gelecekteki benzer çalışmalarda turizm sektöründe hizmet sunan farklı paydaşlara (oteller, restoranlar) ve görev yapmakta olan personeline vizyonlarını nasıl algıladıkları üzerine yeni çalışmalar yapılarak farklı öngörüler oluşturulabilir.

Kaynakça

- Ayaz, N. (2015). Milli Eğitim Şurası kararlarında mesleki eğitimin düşünsel yapısı ve turizm eğitimi. Turizm Akademik Dergisi, (2) 45-57.
- Bartkus, B., Glassman, M. ve McAfee, B. (2002). Do large European, US and Japanese firms use their web sites to communicate their mission. European Management Journal, 20(4), 423-429.
- Bartkus, B., Glasman, M. ve McAfee, R. B. (2000). Mission statements: Are they smoke and mirrors?. Business Horizons, 43(6), 23-28.
- Bart, C. K. ve Baetz, M. C. (1998). The relationship between mission statements and firm performance: An exploratory study. Journal of Management Studies, 35(6), 823- 853.
- Boerema, A. (2006). An analysis of private school mission statements. Peabody Journal of Education, 81(1),180-202.

- Brătianu, C. & Bălănescu, G. V. (2008). Vision, mission and corporate values: A comparative analysis of the top 50 U.S. companies. *Management & Marketing*, 3(3), 19-38.
- Brown, W. A. ve Yoshioka, C. F. (2003). Mission attachment and satisfaction as factors in employee retention. *Nonprofit Management & Leadership*, 14(1), 5-18.
- Cummings, T. G. ve Worley, C. G. (1997). *Organizational Development and Change*. USA: South-Western Publishing.
- Çiftçi, T. (2011). *Üç Adımda Stratejik Yönetim: İstihbarat-İstikamet-İcraat*. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası, ISO Yayın No: 2011/32.
- Demir, C. ve Yılmaz, M. K. (2010). Stratejik planlama süreci ve örgütler açısından önemi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 69-88.
- Doğan, H. (2008). An exploratory study for the determinants of employee mission attachment: an evidence from Turkish employees. I. International Conference on Management and Economics, Epoka University-Albania, March 28-29.
- Eren, E. (2005). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Erlingsson, C. & Brysiewicz, P. (2017). A hands-on guide to doing content analysis. *African Journal of Emergency Medicine*, 7(2017), 93-99.
- Gürüz, D. ve Gürel, E. (2006). *Yönetim ve Organizasyon*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Hacıoğlu, N. (1989). *Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Harris, R. J. (2001). *A Primer for Multivariate Statistics*, Third Edition, USA: Lawrance Erlbaum Associates Publishers.
- <https://www.terry.uga.edu/management/contentanalysis/research/> [Erişim Tarihi: 20.03.2019].
- <http://www.umsl.edu/~wilmarthp/mrpc-web-resources/content-analysis.pdf> [Erişim Tarihi: 20.03.2019].
- Kaya, İ. (2010). Konaklama İşletmeciliğinde Stratejik Yönetim Süreci: Kavramsal Bir Yaklaşım. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18): 27-35.
- Kılıç, M. (2010). Stratejik yönetim sürecinde değerler, vizyon ve misyon kavramları arasındaki ilişki. *Sosyoekonomi*, 2010(2), 81-98.
- Krohe, J. J. (1995). Do you really need a mission statement?. *Across the Board*, 32(7), 16-22.
- Papatya, G. (1998). Vizyon: hayal ve gerçek arasındaki gerilim, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Güz (3), 123-134
- Rızaoğlu, B. (2007). *Turizm Pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Quigley, J. V. (1998). *Vizyon: Oluşturulması, Geliştirilmesi ve Korunması*. B. Çelik (Çeviren), İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Senge, P. (1996). *Beşinci Disiplin*, A. İldeniz ve A. Doğukan (Çeviren), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Whetstone, J. T. (2005). A framework for organizational virtue: the interrelationships of mission, culture and leadership. *Business Ethics: A European Review*, 14(4), 367-378.
- Woodrow, J. (2006). Institutional mission: The soul of Christian higher education. *Christian Higher Education*, 5(4), 313-327.
- Yatkin, A. (2003). *Toplam Kalite Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Zengin, B. (2004). Seyahat işletmeleri. Ş. Demirkol ve B. Zengin (Editörler), *Turizm İşletmeleri* (s.41-78), Sakarya: DeğişimYayınları.

DECIDING THE STRUCTURE OF RELATION AMONG THE SIZE OF LEARNING ORGANIZATIONS ACCORDING TO THE LENGTH OF THEIR SIZE: AN APPLICATION IN KARABÜK IRON AND STEEL FACTORY

Furkan Fahri ALTINTAŞ¹

Sezer AYZAZ²

Canan YILDIRAN³

Fatma Zehra TAN⁴

Abstract

The relationship between the organizational dimensions of the learner was determined by multiple scaling method, which is based on distance measurements. In the research, system thinking was found to be closer to the variables of the learning organization dimension than the variables of other learning organization dimensions. Therefore, the learning organization dimension that contributed the most to the relationships between the learning organization dimensions was the idea of the system. This was followed by personal mastery, team learning, shared vision and mental model learning organization dimensions. In particular, since the dimension of the mental model learning organization MM7 variable has a great distance to the variables of other dimensions, it has been the least contributing variable to the relationships between the learning organization dimensions.

Key words: Learning organization dimensions, Distances, Relational structure.

Öğrenen Organizasyon Boyutları Arasındaki İlişki Yapısının Öğrenen Organizasyon Boyutlarının Arasındaki Uzaklığa Göre Belirlenmesi

Özet

Örgütsel öğrenme boyutları arasındaki ilişki, mesafe ölçümlerine dayanan çoklu ölçeklendirme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmada, sistemli düşünme, öğrenen organizasyon boyutunun değişkenlerinin diğer öğrenen organizasyon boyutlarının değişkenlerine olan mesafesi, diğer öğrenen organizasyon boyutlarının değişkenlerine göre birbirlerine ve sistemli düşünme boyutuna olan mesafesi daha yakın bulunmuştur. Bu nedenle, öğrenen organizasyon boyutları arasındaki ilişkilere en fazla katkıda bulunan öğrenen organizasyon boyutu sistemli düşünmedir. Bunu kişisel ustalık, takım öğrenme, paylaşılan vizyon ve zihinsel model öğrenme organizasyon boyutları izlemiştir. Özellikle, zihinsel model öğrenme organizasyonu MM7 değişkeninin boyutu, diğer boyutların değişkenlerine çok uzak olduğundan, öğrenme organizasyonu boyutları arasındaki ilişkilere en az katkı yapan değişken olmuştur.

Anahtar kelimeler: Öğrenen Organizasyon, Sistemli Düşünme, Örgütsel Davranış

INTRODUCTION

The rapid realization of the value of information in today's conditions has forced organizations to produce more effective and efficient information in order to survive. In markets where abundant and complex information is available, it is necessary to rationally manage this information or to generate new information. This is only possible if all members of the organization act together and know how to rule the information. Today, information is one of the main economic resources. In order to make accurate and fast decisions based on the right information, organizations need to have a healthy and continuous learning ability. Success is not only possible by accepting and applying changes in environment; it is also possible by creating new opportunities, evaluating past successes and failures via improving the learning ability. Successful organizations are organizations that have managed to implement the learning process continuously and dynamically. The learning organization approach is an approach developed to assist organizations in this subject (Öneren, 2008:164). In the globalizing world,

¹ Karabük Üniversitesi furkan09@hotmail.de

² Gençlik ve Spor Bakanlığı ayazsezer@hotmail.com

³ Karabük Üniversitesi cananyildiran@karabuk.edu.tr

⁴ Karabük Üniversitesi fatmazehra@karabuk.edu.tr

individuals/organizations need to become aware of the importance of learning in order to develop their own existence and in order not to live with certain patterns of behavior/emotion/thought (Ayaz vd., 2019:693).

The fundamentals of organizational learning consist of team training programs, sharing of personal experiences and incorporating them into system thinking. Therefore, when we look at organizations that attach importance to innovation practices, we see that they attach great importance to education. These trainings include not only technical issues, but also communication skills to create team spirit. In this context, the skills of employees, their incentives and the elimination of barriers will form learning organizations, which will promote organizational innovation (Leede et al., 2002:353-368).

CONCEPT OF LEARNING ORGANIZATION AND ITS SUBDISCIPLINES

Learning organizations are organizations in which people constantly expand their capacity to create the results they really want, develop new and enthusiastic ways of thinking, not get bogged down to collective goals, and constantly learn how people learn together (Senge, 1993:11).

Learning organizations are organizations that specialize in the creation, acquisition and transfer of knowledge and that change their behavior in line with the new knowledge and insights that they acquire (Garvin, 1993:80). There are three basic dynamics in the context of the characteristics of learning organizations. These three basic dynamics are as follows: Learning organizations are associated with knowledge, they have a mechanism that renews themselves and they are open to the outside world. Thus, they become sensitive and responsive to what is happening in the outside world (Mills and Friesen, 1992: 147-148). According to Senge (1992), 5 basic disciplines must be implemented successfully in order to reach a learning organization form. Each discipline is a way of development to be followed to achieve specific skills and abilities. The five disciplines mentioned by Senge are as follows; Systems Thinking, Personal Mastery, Mental Models, Building Shared Vision and Team Learning. Senge (1992) expresses these 5 disciplines and their relations with each other as follows:

“Systems thinking needs the disciplines of building shared vision, mental models, and personal mastery to realise its potential. Building shared vision fosters a commitment to the long term. Mental models focus on the openness needed to unearth shortcomings in our present ways of seeing the world. Team learning develops the skills of groups of people to look for the larger picture that lies beyond individual perspectives. And personal mastery fosters the personal motivation to continually learn how our actions affect our world. Lastly, systems thinking makes understandable the subtlest aspect of the learning organisation -the new way individuals perceive themselves and their world. At the heart of a learning organisation is a shift of mind -from seeing ourselves as separate from the world to connected to the world, from seeing problems as caused by someone or something ‘out there’ to seeing how our own actions create the problems we experience.”

METHOD

Subject of the Research

Increasing need for information in parallel with globalization has led to an increase in the speed of creation of information at a unit of time. Therefore, knowledge creation shows the relationship between the globalization and the knowledge derivative in accordance with the development point of knowledge in globalization. In particular, the ability of organizations to provide such information and the continuity of it can be accomplished through learning organizations.

Iron and steel factories are very important sectors in terms of economic development of Turkey. Therefore, factories with learning organizations can better adapt to their environment and contribute to their own production and directly to the national economy. Because the mutual relations between the learning organization dimensions that complement each other will help the learning organization to gain synergistic features for organisation (Senge, 2013). In this context, within the scope of perceptions of employees working in Karabük Iron and Steel factory, the subject of the research is on system thinking, personal mastery, mental models, shared vision and the proximity, similarities and relationships of the variables of team learning disciplines and dimensions of learning organization that contribute to relational structure and their variables based on Senge's (2013) learning organization philosophy.

Purpose of the Research

In the study, it is essential to determine degree of the relationship between Senge's (2013) system thinking which is an organizational learning discipline and Senge's (2013) other organizational learning disciplines within the perceptions of employees in Karabük Iron-Steel factory. Therefore, in the study, Senge's (2013) learning organization disciplines can be both dependent and independent variables in their relations with each other. In this context, within the scope of the perceptions of the employees in Karabük Iron and Steel factory, the aim of the research is to explain the relationship status of related disciplines according to the distances, similarities and

differences of learning organization dimensions based on the idea that The learning organization stated by Senge (2013) must have relations with disciplines in order to emerge in an organization.

Importance and Contribution of Research

The phenomenon of learning organization has an effect on the development of iron and steel sector in terms of production and other factors. Senge (2013) indirectly stated that the five learning organization dimensions explained by him are related to each other and that they acquire complementary features with each other. In this sense, Senge (2013) states that the learning organization can be provided in an institution if the dimensions of the learning organization that he stated complement each other and form a relational structure. In this sense, the relational structure of these five dimensions gains a holistic structure and provide more than the structure provided by the five dimensions in the formation of the learning organization and then enable the learning organization structure to be synergistic. Thus, an organization takes into account all the variables in its environment, prepares innovations for environmental change and fits better with its environment.

In this context, the more significant, positive and high the relationships between the learning organization dimensions, the better quality the learning organizations of organizations will have. In this sense, the desired result according to Senge's (2013) learning organization philosophy is that the degree of relationship between the learning organization dimensions and each other is significant and high. Therefore, this research is about how to find out the learning organization as stated by Senge (2013) within the scope of the importance of iron and steel sector for the national economy and benefits of providing learning organization in an organization. This contributes not only to the Iron and Steel factory in Karabük province, but also to other organizations.

Method of Research

Within the scope of the research method, a questionnaire was applied to measure the perception of learning organization of employees in Iron and Steel sector as a data collection tool. Said questionnaire consists of two parts. The first of these is demographic features includes the gender, age, marital status, their duties in the institution, the unit they work for, the working time and working time in the unit of the employees working in the iron and steel sector. Among these, gender, marital status and unit characteristics they work for were evaluated at nominal measurement level and the remaining characteristics were evaluated at ordinal measurement level. The second part of the questionnaire or learning organization scale includes functional variables. These functional variables define the dimensions/disciplines of learning organization composed of five parts adapted by Güçlü and Türkoğlu (2003) and based on Senge's (2013) disciplines of learning organization. A 5-point Likert type numerical scale structure was created for the functional variables present in the scale. These are sorted as; "1: Completely Disagree", "2: Disagree", "3: Neutral", "4: Agree", "5: Completely Agree". In addition, this numerical scale structure was evaluated at the ratio measurement level. Item distribution of organizational learning dimensions of functional variables is presented in Table 1 below.

Table 1. Total and Number of Item of Learning Organization Disciplines

Dimensions	Abbreviations	Number of Items	Display of Item Numbers
Personel Mastery	PM	5	1, 2 ,3, 4, 5
Mental Model	MM	7	6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
Shared Vizion	SV	11	13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23
System Thinking	ST	9	24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32
Team Learning	TL	10	33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42

In order to measure the distance, similarity and difference between learning organization dimensions, and to measure these relational status depending on these, multiple scaling method was applied from multivariate statistical techniques in terms of analysis level of the research.

Determining the Target Population and Sample Number of the Research

Target population of the study consisted of the workers in the iron and steel factory located in Karabük province. The number of samples from this target population was determined as 243. Some formulas and prepared tables are available for calculating the sample size based on the target population. Within the scope of the research, the number of employees in Karabük Iron and Steel factory was determined as 3000. It is possible to determine the number of samples selected from the target population with the help of some tables based on the said number of the target population.

In determining the number of samples, Barlett, Kotrlík and Higgins (2001) indicate that the sample should be between 112-119, in the event of target population of research that $\alpha = 0.05$ ratio and based on continuous data between 2000 and 4000. Since our sample number is 243, it is considered that this number is sufficient compared to the target population.

Validity and Reliability of the Research

Explanatory factor analysis was applied for the validity of the research. The first step in the explanatory factor analysis is the suitability of the data for the test. The findings obtained regarding the suitability of the data in relation to said analysis are specified below.

-As a result of the test conducted on descriptive factor analysis of the data, the Kesier-Meyer-Olkin test value is 0,954 and since this value is above 0,500, it can be considered that the data set representing the learning organization in the research is suitable for factor analysis and the sample size is sufficient.

-The second test to analyse of the suitability of the data set is the Barlett Sphericity test. The chi-square value of this test is 8056,938 and can be said to be significant. In addition, the significance value of the chi-square value of the test (p) was found as 0.00, which was less than 0,05 ($p = 0.00 < 0.05$). Therefore, this shows a significant correlation between the variables. Because if the Barlett Sphericity test is significant, it is an evidence that there is a correlation between variables (Bursal, 2017:159) or that the correlation matrix is not a unit matrix (Aksu, Eser & Güzeller, 2017:47). In addition, the significance value of the chi-square value was found as "0" ($p = 0.00$), which is a proof that the variables consist of multiple normal distributions.

-The minimum anti-image coefficient of all variables belong to dimensions was found as 0,912. Therefore, the anti-image coefficients' being above 0,500 indicates the suitability of the variables for factor analysis and the adequacy of the sample number.

-The correlation matrix between the variables of the dimensions was examined and these values were found between $r_p = 0,50$ and $r_p = 0,80$. Furthermore, the fact that the determinant value of the correlation matrix is greater than 0,001 is considered as an indicator that there is no multi-linearity problem between the variables.

-All of the common variance values of the factor were less than 1. If the common variance value is greater than 1, this indicates that the data set is too small or that a large number or a small number of factors are identified in the research (Kalaycı, 2014:329).

When the rotated factor structure of the data set is evaluated, 5 factors are formed in terms of the values that create the data set. In determining the number of factors, the factors with eigenvalue statistics greater than 1 in the data set were determined significantly. When the change of eigenvalues according to components is evaluated with slope graph, the number of factors is determined as 5 since the point where the slope is in plateau is 5. There is no overlapping problem among factors (factor loads difference among factors is greater than 0,100), the anti-image coefficients of the factors are above 0,900 and all common variance values of the variables are all more than 0,200, all of the variables have a factor load more than 0,300, these quantities can be considered to be acceptable for the explanatory factor analysis. In addition, considering the fact that all 5 factors explained with a variance value greater than 5% and to explain 61.319% of the cumulative variance of the factors, these are acceptable levels for explanatory factor analysis.

Cronbach Alpha (α) coefficient was used to measure the reliability of the search. In the reliability statistics, Cronbach Alpha (α) value was calculated as 0,842 according to the total number of variables in terms of all variables. Since the Cronbach Alpha (α) value, which shows the reliability of all variables, is higher than 0,800, the reliability of the scale can be mentioned. Moreover, it can be said that all variables are good because the item total correlation of all variables exceeds 0,200. Also, the Cronbach Alpha (α) correlation matrix was examined and it was found that the correlation coefficients were not negative among any items.

Within the scope of the reliability of the research, the Cronbach Alpha (α) value when the variable is subtracted shows the remaining items would get how a Cronbach Alpha (α) quantity if each variable was removed from the scale. In this context, if there are values higher than Cronbach's Alpha (α) value, it can be said that subtracting these variables will increase internal consistency. In this context, the Cronbach Alpha (α) overall value of 42 variables was 0,842 ($\alpha_{\text{General}} = 0,842$), and since there was no variable exceeding this value and all the item total correlations of the variables exceeded the value of 0,200 ($\text{MTK} > 0,200$), there was no need to remove any variables from the scale.

FINDINGS

Multiple scaling model is a statistical technique that uses the distance between objects to measure the relationship between objects by presenting a more limited conceptual space than the original positions of objects (Alpar, 2013:393). The implementation area of multidimensional scaling technique is extensive and can be implemented to non-metric variables. The aim of this analysis is to reveal the original shape of objects by using the distances of the objects with less dimensions. In this way, complex relations between objects will become more easily explainable (Kalaycı, 2014:379).

The measure that calculates the compatibility between real (original) and configuration (representation, estimated) distances is called the stress measure. Stress measurement is equal to the square root of the sum of the squares of the distances of the configuration (representation, estimated) of the variables of the sum of square of the differences between the actual (original) and configuration (representation, estimated) distances of the variables (Özdamar, 2013:451; Alpar, 2013:396).

Table 2. *Stress Quantities and Compatibility Levels*

Stress Quantities	Compatibility Levels
$\geq 0,20$	Incompatible Level
$0,10 < 0,20$	Low Fit
$0,05 < 0,10$	Good Fit
$0,025 < 0,05$	Perfect Fit
$0,00 < 0,025$	Full Fit

Source: Kalaycı, 2013:384

Table 3. *The Values of Two-Dimensional Stress Statistics*

Iteration Number	Stress Value	Stress Recovery Value	General Stress Value	RSQ Value
1	0,64796	-----	0,39262	0,51141
2	0,51580	0,13216		
3	0,50949	0,00631		
4	0,50872	0,00076		

According to the stress measurements, which were formed within the scope of the perceptions of the iron and steel employees regarding the learning organization dimensions, the 2-dimensional stress statistics continued until the iteration of less than 0.001 and a total of 4 iterations occurred.

The last iteration stress value was 0.50872, the stress recovery value was 0.00076 and iteration process was stopped. According to the measurements, since the last iteration of 0.00076 stress recovery value is less than 0.025 according to Table 1, it has been proved that the configuration values are fully fitted with the original distances. In addition, the stress value was calculated according to the kruskall formula and the general stress value was 0.39262 and the RSQ value was 0.51141. Therefore, it is seen that $k = 2$ dimensional stress value explains the data at a rate of 51,141%.

Table 4. *Stimulating Coordinates*

Variables	Dimensions		Importance Level of Variables	Variables	Dimensions		Importance Level of Variables
	1	2			1	2	
PM1	0,883	-1,3956	Primary	SV10	-0,102	-1,2714	Primary
PM2	1,1189	-0,5936	Primary	SV11	1,1727	-0,0161	Primary
PM3	1,4171	-0,1008	Primary	ST1	-1,3053	-0,8066	Secondary
PM4	1,4011	-0,2121	Primary	ST2	0,8462	0,3436	Primary / Secondary
PM5	-0,5173	-1,7532	Primary	ST3	0,1553	1,4755	Primary / Secondary
MM1	-0,198	-1,6382	Primary	ST4	0,9222	0,7824	Primary / Secondary
MM2	1,1981	-0,1505	Primary	ST5	-1,2085	-0,607	Secondary
MM3	1,3252	0,6885	Primary	ST6	-0,4377	1,2503	Secondary
MM4	1,4924	-0,1402	Primary	ST7	0,5916	0,7439	Secondary
MM5	-0,568	-1,6056	Primary	ST8	-0,2393	0,9601	Secondary
MM6	0,3133	-1,1874	Primary	ST9	-1,2164	0,4506	Secondary
MM7	1,5907	1,2337	Primary / Secondary	TL1	-0,6591	1,1673	Secondary
SV1	1,3908	0,74	Primary	TL2	-0,2471	1,1578	Secondary
SV2	1,2785	0,7088	Primary	TL3	-1,0626	0,8663	Secondary
SV3	1,3577	0,7724	Primary	TL4	-1,6772	-0,0915	Secondary
SV4	-0,2034	-1,5529	Primary	TL5	-0,6418	1,0392	Secondary
SV5	-0,447	-1,3244	Primary	TL6	-1,6042	0,2554	Secondary
SV6	-0,1115	-1,0777	Primary	TL7	-1,3737	0,6568	Secondary
SV7	-0,3954	-1,1037	Primary	TL8	-1,277	0,992	Secondary
SV8	-0,2078	-1,109	Primary	TL9	-1,0618	0,9861	Secondary
SV9	-0,6764	-1,2013	Primary	TL10	-1,0164	1,1218	Secondary

Significant and non-significant variables in the first and second dimensions are shown on Table 4. The fact that the values of the stimulating coordinates of the said variables in the current dimension have positive loads and are quantitatively large shows the importance in the present dimension of the variables in the similar or different perceptions of variables with each other. In addition, the higher the positive stimulating coordinate values of dimensions in the positive sense, the more the dimension in which the variable is important also has so many parsing properties.

According to Table 4, the most important parsers in the primary dimension are as follows according to their highest values; MM7 (1: 1, 5907), MM4 (1: 1,4924), PM3 (1: 1,4171), PM4 (1: 1,4011), SV1 (1:1,3908), SV3 (1:1,3577), MM3 (1:1,3252), SV2 (1: 1,2785), MM2 (1: 1,1981), SV11 (1:1,1727), PM2 (1: 1,1189), ST4 (1: 0,9222), PM1 (1: 0,8830), ST2 (1: 0,8462), MM6 (1: 0,3133). Thus, in terms of perceptions of iron and steel workers, with the

exception of MM6 (1: 0.3133), they are of primary importance in the similar and different perception of the variables as there is not much difference among the stimulating coordinate values. Because all the stimulating coordinate quantities of these variables have positive loads, greater than 1 and approaching 1 value.

According to Table 3, the most important parsers in the secondary dimension are as follows according to their highest values; ST3 (2: 1,4755), ST6 (2: 1,2503), TL1 (2: 1,1673), TL2 (2: 1,1578), TL10 (2: 1,1218), TL5 (2: 1,0392), TL8 (2: 0,9920), TL9 (2: 0,9861), ST8 (2: 0,9601), TL3 (2: 0,8663), TL5 (2: 1,0392), TL8 (2: 0,9920), TL9 (2: 0,9861), ST8 (2: 0,9601), TL3 (2: 0,8663) ST9 (2: 0,4506), ST2 (2: 0,3436), TL6 (2: 0,2554).

According to Table 3, among the variables, ST3 (2: 1,4755), ST6 (2: 1,2503) with each other, TL1 (2: 1,1673), TL2 (2: 1,1578), TL10 (2: 1, 1218) with each other, TL5 (2: 1,0392), TL8 (2: 0,9920), TL9 (2: 0,9861), ST8 (2: 0,9601), TL3 (2: 0,8663) with each other, TL5 (2: 1,0392), TL8 (2: 0,9920), TL9 (2: 0,9861), ST8 (2: 0,9601), TL3 (2: 0,8663) with each other and lastly ST9 (2: 0,4506), ST2 (2: 0,3436), TL6 (2: 0,2554) were perceived to be more similar in terms of parsing with each other.

Thus, these are important variables for the second dimension in similar or different perceptions in terms of perceptions of iron and steel workers. Because all the stimulating coordinate quantities of these variables have positive loads, greater than 1 and approaching 1 value. Therefore, in terms of the perceptions of the above-mentioned iron and steel workers, second dimension stimulating coordinate variables with negative values have not significance whether they are perceived as similar.

According to Table 4, in terms of the perceptions of iron and steel workers, there are both primary and secondary variables regarding whether they are perceived to be similar or not. Because all the stimulating coordinate quantities of these variables have positive loads for both dimensions, greater than 1, approaching the value of 1. These can be listed as; MM7 (1: 1.5937, 2: 1,2337), ST2 (1: 0.8462, 2: 0.34036), ST3 (1: 0.1553, 2: 1.4755), ST4 (1: 0, 2: 0.7824). Therefore, it can be considered that these variables are the most important parsers for both the first and second dimensions.

Table 5. Average Values of Dimensions and Variables

Variables	Dimension	Perceived Mean	The Mean of Perceived Means According to Dimensions	The Mean of Sum of Distances	The Mean of Distances' Mean
PM1	Personal Mastery	3,27	3,1	913,9783	21,761
PM2		3,14			
PM3		3,01			
PM4		2,83			
PM5		3,27			
MM1	Mental Models	3,43	3,27	1035,684	24,659
MM2		2,96			
MM3		2,78			
MM4		3,07			
MM5		3,95			
MM6		3,15			
MM7		3,56			
SV1	Shared Vision	2,41	2,98	914,3407	21,770
SV2		2,36			
SV3		2,35			
SV4		3,43			
SV5		3,39			
SV6		3,13			
SV7		3,07			
SV8		2,98			
SV9		3,53			
SV10		3,23			
SV11		2,91			

ST1	System Thinking	3,09	3,15	843,3386	20,079
ST2		3,10			
ST3		2,96			
ST4		3,19			
ST5		3,25			
ST6		3,21			
ST7		3,07			
ST8		3,27			
ST9		3,16			
TL1	Team Learning	2,92	3,35	902,3386	21,491
TL2		3,04			
TL3		3,24			
TL4		3,85			
TL5		3,22			
TL6		3,88			
TL7		3,55			
TL8		3,37			
TL9		3,24			
TL10		3,16			

In Table 5, the perceived mean values of the variables, the mean of the perceived means by dimensions, the mean of the sum of the distances and the mean values of the means of the distances were determined. According to Table 5, the lowest perceived mean value was determined as SV3 with 2.35 and TL6 as the highest with 3.88.

When we evaluate in general terms, the perceptions of the learning organization of the iron and steel workers according to the mean of the variables were determined between "disagree" and "agree". However, in general, the perceptions of the learning organization of the iron and steel workers were higher than the average value compared to the variables. According to the perceptions of the learning organization of the iron and steel employees, shared vision (2.98) is determined as the lowest average value of perceived means according to dimensions and the highest one is determined as team learning (3.35).

In Table 5, within the scope of the perceptions of the learning organization of iron and steel workers, according to the mean of the sum of distances of variables of dimensions to each other and the mean of the mean of distances of variables to each other, the variables of the system thinking (mean of the sum of distances=843,3386, mean of the mean of distances=20,079) dimension have more close value to the variables of all learning organization dimensions compared to the distance values of the variables of other dimensions. This is followed by team learning (mean of the sum of distances=902,3386, mean of the mean of distances=21,491), personal mastery (mean of the sum of distances=913,9783, mean of the mean of distances=21,761), shared vision (mean of the sum of distances=914,3407, mean of the mean of distances=21,770) and finally mental models (mean of the sum of distances=1035,684, mean of the mean of distances=24,659). Therefore, the dimension that contributed the most to the relationship among learning organization dimensions is system thinking. This is followed as team learning, personal mastery, shared vision and mental models of organizational learning dimensions.

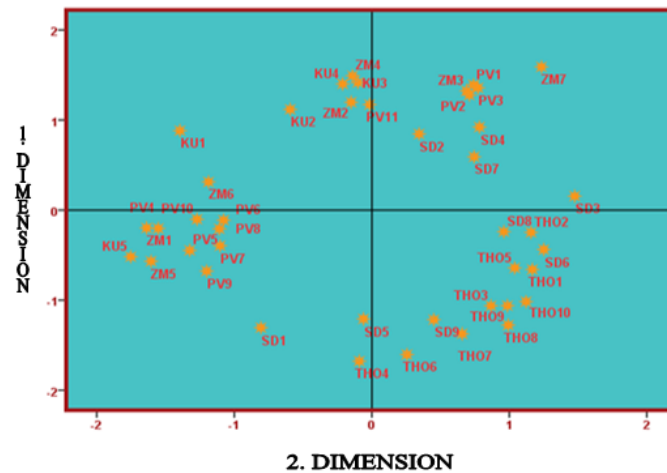
In the research, the correlation values among the variables of the dimensions were examined and it was found that all the total of 42 variables had significant correlation with each other. The correlation values of the variables were determined between 0,300 and 0,800 and all their correlations with each other were positive. In this context, the closer the variables are to each other, the higher the positive correlation values of the variables and the learning organization dimensions are to each other. In addition, according to the correlation values among the variables, except for the MM7 variable, the relationship level between each variable was medium and high ($r_{\text{variables}} > 0,500$, $r_{\text{variables}} > 0,700$). Although the correlation values of MM7 variable with other variables were significant, it was found to be low and very low ($r < 0,200$, $r < 0,300$).

According to the differences matrix in Table 5, while there is not much difference among the variables except for MM7 variable, the variable which is perceived as the most distant among the variables is determined as MM7 variable. Because the distance values of MM7 variable to other variables are higher than the distance values of other variables. In this context, the highest distance value of MM7 variable was found to be PM5 (2,545) and the lowest distance value was SV5 (2,308). Therefore, the MM7 variable was perceived slightly different than the other variables.

Table 6. Mean Distance Values of Variables and Dimensions

Variables and Dimensions	PM	MM	SV	ST	TL
PM1	PM	25,413	23,053	20,812	22,472
PM2		23,958	20,969	19,621	22,149
PM3		24,447	21,519	20,69	23,568
PM4		25,255	21,16	20,225	23,756
PM5		26,102	22,838	21,676	22,731
MEAN		25,035	21,907	20,604	22,935
MM1	22,353	MM	23,287	21,133	21,74
MM2	19,812		20,288	19,127	21,509
MM3	21,625		21,724	20,352	22,931
MM4	21,134		21,629	20,012	21,692
MM5	25,17		26,034	23,51	23,376
MM6	20,478		20,428	18,048	20,526
MM7	44,722		45,206	44,097	44,16
MEAN	25,035		25,513	23,754	25,133
SV1	23,458	28,154	SV	23,318	26,657
SV2	23,427	28,293		23,049	26,829
SV3	24,165	28,338		23,813	27,151
SV4	23,184	25,739		21,344	23,582
SV5	20,795	23,772		18,882	20,328
SV6	19,841	23,571		18,02	20,733
SV7	20,107	23,822		18,715	20,529
SV8	19,971	24,094		18,62	21,034
SV9	22,962	26,103		21,45	22,443
SV10	21,835	24,019		20,108	22,009
SV11	21,242	24,747		19,787	22,693
MEAN	21,907	25,513	20,646	23,089	
ST1	21,743	25,39	21,865	ST	21,384
ST2	18,901	21,921	18,83		19,221
ST3	21,376	24,5	20,842		21,151
ST4	21,532	24,271	20,942		21,241
ST5	19,967	23,823	20,416		19,454
ST6	21,006	23,32	21,138		19,412
ST7	19,375	23,256	19,823		20,201
ST8	20,82	23,774	21,474		20,297
ST9	20,722	23,532	20,485		19,531
MEAN	20,604	23,754	20,646		20,210
TL1	22,432	25,737	22,264	20,524	TL
TL2	20,898	23,481	21,377	18,533	
TL3	21,699	24,2	21,938	19,451	
TL4	25,867	27,306	26,484	23,174	
TL5	20,761	23,569	20,94	18,29	
TL6	26,349	27,197	26,549	23,319	
TL7	23,676	25,304	23,753	20,208	
TL8	23,855	25,811	23,658	20,341	
TL9	22,107	24,28	22,005	19,085	
TL10	21,712	24,451	21,91	19,177	
MEAN	22,935	25,133	23,089	20,210	

Figure 1. Euclidean Distance Model of Variables

The mean of distance mean of the variables of learning organization dimensions to the other variables is presented in Table 7. Figure 1 shows the distance of the variables visually according to the quantities of the distances. According to Table 6 and Figure 1, in general, the personal mastery dimension of the learning organization is perceived to be the most similar to the system thinking (PM → ST = 20,604). Because the difference between these two dimensions is the least when compared to the distance of the learning organisation's personal mastery dimension to the other dimensions. This was followed by shared vision dimension (PM → SV = 21,907) and team learning dimension (PM → TL = 22,935) of learning organization. However, since the distance of the personal mastery dimension to the mental model dimension was higher than the distances of the other dimensions to the personal mastery dimension, the personal mastery dimension was perceived differently from the mental model (PM → MM = 25,035).

According to Table 6 and Figure 1, in general, the mental model dimension was perceived to be the most similar to the system thinking (MM → ST = 23,754). However, system thinking was perceived differently with personal mastery dimension (MM → PM = 25,042), team learning dimension (MM → TL = 25,133) and shared vision dimension (MM → SV = 25,513) respectively, compared to the distance to the mental model dimension. According to Table 6 and Figure 1, in general terms, the shared vision dimension of learning organization was perceived to be the most similar to the system thinking (SV → ST = 20,646), personal mastery (SV → PM = 21,907) and team learning (SV → TL = 23,089), respectively. However, the shared vision dimension of learning organization was perceived differently by the mental model (SV → MM = 25,513) compared to the system thinking, personal mastery and team learning.

According to Table 6 and Figure 1, in general terms, system thinking dimension was perceived as similar to team learning dimension (ST → TL = 20,210), personal mastery dimension (ST → PM = 20,604) and shared vision dimension (ST → SV = 20,646), respectively. Apart from these, system thinking dimension was perceived differently from the mental model dimension (ST → MM = 23,754) compared to team learning, personal mastery and shared vision dimensions. According to Table 6 and Figure 1, in general terms, team learning dimension of learning organization was perceived to be similar to system thinking (TL → ST = 20,210), personal mastery (TL → PM = 22,935) and shared vision (TL → SV = 23,088) dimensions of learning organization, respectively. Apart from these, system thinking was perceived differently with the mental model (ST → MM = 25,133) dimension compared to the team learning, personal mastery and shared vision dimensions.

According to Table 6 and Figure 1 and in accordance with the above, since personal mastery, mental model, shared vision, team learning dimensions were perceived to be the most similar to the system thinking, the correlation quantities and complementary qualities of other organizational learning dimensions except system thinking, have more value than the correlation quantities and complementary qualities of other learning organization dimensions with each other except system thinking. According to Table 6 and Figure 1, system thinking has the highest correlation value and complementarity with the learning team dimension of learning organization. However; Since personal mastery, mental models, shared vision and team learning dimensions are perceived to be least similar to the mental model, it can be considered that mental model dimension is the one that contributes least to the relational structure and to the learning organizations complementarity.

According to Table 6 and Figure 1, personal mastery, mental models, shared vision and team learning dimensions of learning organisation were perceived to be the most similar to the system thinking dimension of learning organisation. However, the mental model dimension is perceived to be the least similar to the other learning

organization dimensions or is perceived to be the most different from the other learning organization dimensions. Therefore, in the context of the direct proportion between proximity and relationship values of variables and dimensions, it can be considered that the most contributing dimension to interdimensional relational structure is the system thinking and the least contributing dimension is the mental model. According to Table 6 and Figure 1, there is not much difference between variables of mental model dimension except MM7 variable and variables of other learning organization dimensions in terms of distance.

According to Table 5, Table 6 and Figure 1, the distance values of MM7 variable to both the other variables of the mental model and other variables of other dimensions are higher than the distance values among all variables except MM7 variable. Therefore, since MM7 variable is the least contributing variable to the relational structure among the variables, in the holistic and general sense, the mental model dimension to which it is connected is the one that is the most distant from the other dimensions, perceived to be the least similar to the other dimensions, perceived to be the most different from the other dimensions and consequently the least contributing to the interdimensional relational structure among the dimensions. This may be due to the fact that iron and steel workers do not consider the MM7 variable (the fact that innovating for developing in the institution) as binding other variables and dimensions. In addition, although the production of innovations aimed at development in the institution exceeds the average value in the research, iron and steel employees thought that these innovations had no effect on improving personal mastery, shared vision, team learning and variables of mental model dimensions. Apart from this, iron and steel employees felt that personal mastery, mental model, shared vision, team learning and system thinking were not very effective in producing innovations for development in the institution and creating innovation within the institution.

CONCLUSION AND DISCUSSION

In the search, firstly, the mean of the variables and the dimensions of the variables were evaluated based on the perceptions of the learning organization of the iron and steel workers. According to the evaluation, iron and steel workers were generally above average in terms of variable and dimension. In this sense, it has been found that iron and steel workers are between "undecided" and "agree" in the implementation of learning organization variables and the dimensions to which the variables depend. In the search, in order to determine the correlation and complementarity among the learning organization dimensions of Senge (2013), multiple scaling technique, which is one of the multivariate statistical techniques, was applied according to the perceptions of Karabük iron and steel workers. In order to apply this technique, Stress measurement was used to measure the compatibility of the data and according to this measurement it was found that the data was fully compatible with the multiple scaling model.

In addition, stimulating coordinates were determined in order to determine which of the variables depending on the dimensions are parser variables or perceived differently from the others. According to the results, in particular, MM7 variable was found to be the most important parser variable in terms of both first and second dimensions. In the search, the mean of the total of the distances of the variables and the mean of distances' mean were calculated. Accordingly, from less quantitative to quantitative respectively, the distances of the dimensions consisted of system thinking, personal mastery, team learning, shared vision and mental model dimensions. Therefore, system thinking contributed more to interdimensional relational structure as it was perceived more similar to the other dimensions. On the other hand, the mental model contributed less to the interdimensional relational structure because it was perceived to be less similar or more different than other dimensions. In this search, the correlation values of 42 variables which are related to learning organization dimensions have been determined. Accordingly, the correlation among all variables were significant. According to the correlation coefficient values between the variables, the correlation values of variables except for the MM7 variable are generally medium and high, and there is not much difference between the distance of the variables. However, the correlation values of MM7 variable with other variables were generally low and very low. In the matrix of differences in the search, according to the perceptions of the iron and steel workers and within the scope of the mean distance values of variables and dimensions, while the variables of the mental model dimension except the MM7 variable and the variables of the other dimensions do not have too much distance between each other, these have similar perception and their relational structure is generally medium and high value, the distance of the MM7 variable to the variables of the mental model dimension to which it is connected and to the variables of other dimensions is greater. In this case, iron and steel workers perceived the MM7 variable to be less similar or more different compared to the similarity perception of other dimensions' variables. In this sense, the distance of MM7 variable belonging to the mental model dimension of the learning organization to the other dimensions is high referring to the distance values perceived by the iron and steel workers. It has been found that MM7 is perceived less similar or more different than other dimensions, and thus it is the least contributing dimension to the relational structure.

According to the quantitative values determined in the search, iron and steel workers think that MM7 variable (the fact that innovating for developing in the institution) is not sufficient in the development and functioning of the variables of other dimensions within the institution in terms of complementing and mutually influencing each other

of the learning organization dimensions. In this research, iron and steel employees think that the variables of the learning organization dimensions that will enable and develop the innovation creation aimed at development in the institution do not have a multi functional structure within the scope of influencing and complementing each other. The reasons for this situation can be sorted as the innovations created in the institution are in a structure that does not concern the other dimensions much and the dimensions of the learning organization stay away from the structure that will develop and ensure the production of innovations aimed at development in the institution. In order to strengthen the relational and complementarity structure of the variables, policies regarding the innovations created in the institution can be produced which can affect, develop the variables of the learning organization dimensions and make functional them. With in the innovations to be created in the institution to effect the variables of the mental model, conditions can be developed by the iron and steel institution to allow the iron and steel employees to freely express their ideas, to be appreciated, to provide discussion opportunities about all the topics and to take into consideration the current problems about them. The iron and steel institution can enable the iron and steel employees to create innovations to improve themselves as the innovations to be created in the institution affect the personal mastery learning organization dimension, can develop policies that will bring together the objectives of the iron and steel employees and the vision of the institution in the common point as the innovations to be created in the institution affect the shared vision learning organization dimension, can make the iron and steel employees feel as a whole and to carry out activities to mobilize the organizational learning dimensions as the innovations to be created in the institution affect the system idea, can make initiatives that will make iron-steel employees feel the importance of teamwork and team spirit as the innovations to be created in the institution affect the learning team dimension of learning organization.

In addition, more evaluation and consideration of employees' consistent ideas as the mental model dimension, more personal development activities of iron and steel workers as personal mastery dimension, providing more goals provided that the iron and steel employees are in line with the vision of the corporation as the shared vision dimension, the fact that the iron and steel institution is open system and the lack of strict bureaucracy as the system thinking dimension and finally identifying more effective tasks in providing team spirit for employees as the team learning dimension, will enable the iron and steel employees to innovate in institute and this may cause the iron-steel organization to innovate in all aspects. As a result, the learning organization dimensions that will develop the innovations for the development of the employees in the institution and the innovations created for the development of the employees who will develop the learning organization dimensions will interact with each other and assume a complementary and relational role. Thanks to the relational and interactional formation of the variables of these learning organization dimensions, the learning organization dimensions stated by Senge (2013) will become synergistic in the iron and steel sector and the functioning of the learning organization in the iron and steel institution will be transformed into a more comprehensive learning process than the existing five learning organization dimension.

Thus, the iron and steel institution will maintain the sustainability of organizational learning and innovation in itself, will be able to adapt to its environment in the framework of condition dependency theory, will be able to provide isomorphism and legitimacy in the framework of institutional theory and will be able to live in the framework of ecological theory.

References

- Aksu, G., Eser, M. T., Güzeller, C. O. (2017). *Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi ile Yapısal Eşitlik Modeli Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alpar, R. (2013). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ayaz, S., Altıntaş, F. F., Yıldırım, C., Tan, F. Z. (2019). *Model of Relationship Between Learning Organisation Disciplines: A Study in Karabük Iron-Steel Company*. *The Journal of International Social Research*, 12(64), 692-699.
- Barlett, J. E., Kotrlık, I. J. W., Higgins, C. C. (2001). *Organizational Research: Determining and Appropriate Sample Size in Survey Research*. *Information Technology, Learning and Performance Journal*, 19(1), 43-50.
- Bursal, M. (2017). *SPSS ile Temel Veri Analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Garvin, D. A. (1993). "Building a Learning Organization", *Harvard Business Review*, 75-85.
- Güçlü, N., and Türkoğlu, H. (2003). "İlköğretim Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Öğrenen Organizasyona İlişkin Algıları", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1-18.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Anı Yayın Dağıtım.
- Leede, J., Looise, J. C., Alders, B. C. M. (2002). "Innovation, Improvement and Operations: An Exploration of the Management of Alignment", *International Journal of Technology Management*, 23(4), 353-368.

- Mills, D. Q. and Bruce F. (1992). "The Learning Organization", *European Management Journal*, 10(2).
- Öneren, M. (2008). "İşletmelerde Öğrenen Örgütler Yaklaşımı", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 163-178.
- Özdamar, K., (2013). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Nisan Kitapevi.
- Senge, P. M., (1992). *The Fifth Discipline. Century Business*.
- Senge, P. M., (1993). *Beşinci Disiplin. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul*.
- Senge, P. M., (2013). *Beşinci Disiplin Öğrenen Organizasyon Sanatı ve Uygulaması. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları*.

GELİR DAĞILIMININ ÖLÇÜLMESİ VE DEVLETİN GELİR DAĞILIMINA MÜDAHALESİ¹

Kübra Karakuş KILCI²

Coşkun KARACA³

Özet

Gelir dağılımı ve gelir dağılımı eşitsizliği tüm ülkelerde çözülmeyi bekleyen önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Gelir dağılımı sorunu özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyüme ve kalkınmanın önünde önemli bir engeldir. Gelir dağılımı eşitsizliği nedeniyle ülke nüfusunun bir kısmı eğitim, sağlık, barınma ve beslenme gibi devletin temel hizmetlerinden yoksun kalmakta ve bu durum ülkede bir takım sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gelir dağılımının sosyal refahın bir parçası olması bu sorunun giderilmesi için hükümetlere büyük sorumluluklar yüklemektedir. Bu bakımdan hükümetler söz konusu eşitsizliği gidermek üzere gelirin yeniden dağıtımını (ikincil gelir dağılımı) gerçekleştirmekte, ücret ve fiyat kontrollerine başvurmakta, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi pozitif dışsallığı yüksek alanlara müdahale etmektedir. Bu müdahaleler için hükümetlerin sahip olduğu dört temel araç vergiler, kamu harcamaları, bütçe ve regülasyonlardır. Hükümetler bazen vergi harcamaları ve artan oranlı vergilere başvurarak gelir dağılımı adaletini sağlamaya çalışırken bazen de transfer harcamalarına veya asgari geçim indirimi gibi regülasyonlara başvurarak düşük gelir düzeyindeki vatandaşlarına gelir transferinde bulunmaktadır. Gelir dağılımının bu öneminden hareketle çalışmada gelir dağılımı ve gelir dağılımının ölçülmesinde başvurulan yöntemler incelenmiş ve devletin gelir dağılımı adaletini sağlamak için başvurduğu yöntemler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Gelir Dağılımı Eşitsizliği, Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devlet Müdahalesi

Measurement of Income Distribution and Government Intervention to Income Distribution

Abstract

Income distribution and income distribution inequality are among the major problems that need to be solved in all countries. The problem of income distribution is an important obstacle to growth and development, especially in developing countries. Due to the inequality of income distribution, a part of the country's population is deprived of the basic services of the state such as education, health, housing and nutrition and this causes some social problems in the country. The fact that income distribution is a part of social welfare imposes great responsibility on governments to address this problem. In this respect, governments are redistributing income (secondary income distribution), applying wage and price controls, and intervening in areas of positive externality, such as education, health and social security, to address this inequality. The four main instruments that governments have for these interventions are taxes, public expenditure, budget and regulation. Governments sometimes try to ensure income distribution justice by applying tax expenditures and increasing taxes, and sometimes by applying to transfer expenditures or minimum subsistence allowances, they transfer income to low-income citizens. Starting from this importance of income distribution, the study examined the methods used in measuring income distribution and income distribution and analyzed the methods applied by the state to ensure the income distribution justice.

Key Words: Income Distribution, Income Distribution Inequality, Government Intervention to Income Distribution Inequality

Giriş

Ülkelerin nihai amacı ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması ve bunu gerçekleştirirken de toplum refahının yükseltilmeye çalışılmasıdır. Ancak ekonomik büyüme gerçekleşirken ülkede bir takım sosyal eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizliklerden biri olan ve ülke kalkınmasına engel olan sorunlardan biri de gelir dağılımı eşitsizliğidir. Gelir dağılımı ülkede üretilen milli gelirin vatandaşlar arasındaki dağılımını ifade ederken gelir dağılımı eşitsizliği bu gelirin vatandaşlar arasında hak ve adalete uygun biçimde dağılmadığını işaret etmektedir.

Ülkelerde gelir dağılımı analizlerine başvurulmasının nedeni, gelir dağılımında yaşanan değişimi ve diğer ülkeler karşısındaki durumu analiz etmek ve zenginlerle fakirler arasındaki refah farklılığına dikkat çekerek devleti gelir eşitsizliğini azaltıcı politikalara başvurmaya teşvik etmektir.

¹ Bu çalışma Kübra Karakuş Kılci tarafından hazırlanan “Vergi Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri” isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, kubrakarakus38@hotmail.com

³ Doç. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, karaca.coskun@gmail.com

Üretilen milli gelirin ülke içinde nasıl paylaştırıldığına göre gelir dağılımı kişisel, fonksiyonel, bölgesel ve sektörel şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Ancak gelir dağılımı eşitsizliği dikkate alındığında üzerinde durulması gereken temel konu birincil ve ikincil gelir dağılımıdır.

Birincil gelir dağılımı, belirli bir dönemde elde edilen gelirin herhangi bir devlet müdahalesi olmaksızın ücret, faiz, rant ve kâr şeklinde üretim faktörü sahiplerine verimlilikleri oranında dağıtılmasıdır. Ancak serbest piyasa koşullarında gerçekleşen bu tür bir dağıtım her zaman adaletli olmayabilir. Bazı fertler üretim dışında kalabilir ya da üretimden elde ettikleri gelir kişilerin uygun yaşam standardına erişmesi için yeterli değildir. Bu sebeple devlet geliri yeniden dağıtımına tabi tutarak gelirin ikincil dağılımını gerçekleştirmektedir.

Farklı iktisadi görüşlerin gelir dağılımının nasıl olması gerektiğiyle ilgili çok sayıda görüşü bulunmaktadır. Bunlar içerisinde devlet müdahalesine karşı çıkan klasik iktisadi anlayış ve bunların türevleri fonksiyonel gelir dağılımını savunurken devlet müdahalesini savunan Keynesyen iktisadi görüşler fonksiyonel gelir dağılımının adil gelir dağılımını yansıtmadığını ve devlet müdahalesi olmaksızın piyasa ekonomisinin neden olduğu gelir eşitsizliklerinin giderilemeyeceğini savunmaktadır. Bu bakımdan gelir dağılımı konusu ve ortaya çıkan eşitsizlik geçmişten bu yana tartışılmalı önemli bir sorun olmuştur.

Daha çok normatif eksende gelişen bu tartışmalar bir yana bazı bilim adamları gelir dağılımını ölçmek için pozitif yöntemler geliştirmişlerdir. Bunlar içerisinde Lorenz eğrisi, gini katsayısı, Dalton Atkinson indeksi, Kuznets katsayısı, Theil indeksi, Pareto katsayısı ve Elteto- Frigyes eşitsizlik ölçütü gelir dağılımını ve gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek için kullanılan önemli yöntemlerdir. Fakat literatürde en yaygın olarak kullanılan yöntem, Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı yöntemidir.

Bu çalışma ile gelir dağılımı ve gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde durulmuş, bu eşitsizliğin nedenlerinin neler olduğu araştırılmış ve gelir dağılımının ölçülmesi için yukarıda bahsedilen yöntemler açıklanmıştır. Son bölümde ise ülkelerde ortaya çıkan gelir dağılımı eşitsizliğin hükümetlerin sahip oldukları maliye politikası araçlarıyla nasıl düzeltileceği tartışılmıştır.

Gelir Dağılımı Kavramı ve Çeşitleri

Belirli bir dönemde elde edilen parasal kazanç gelir şeklinde ifade edilmektedir (Eğilmez, 2015). Gelir dağılımı ise, bir ülkede belirli bir süre içinde üretilen ulusal hâsıla veya gelirin bireyler, gruplar veya üretim öğeleri arasında dağılımıdır (Ulusoy, 2017). Türk'e (2008) göre gelir dağılımı, bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin toplumun değişik kesimleri tarafından nasıl bölüşüldüğünü ifade etmektedir. Gelir dağılımı kavramı temel olarak, üretim faktörlerinin milli gelirden aldığı payları gösteren ekonomik bir kavramdır (Alkin, 1983).

Devlet müdahalesinin olmadığı durumda üretimden sağlanan gelirin üretime katılan faktörler arasında bölüşümü fonksiyonel gelir dağılımı olarak adlandırılmaktadır. Kişisel gelir dağılımı ise bir ülkede yaşayan vatandaşların ülkenin milli gelirden aldığı payı göstermektedir.

Bireylerin sahip olduğu gelir incelendiğinde kişisel gelir dağılımı, ülke içerisindeki sosyal grupların ekonomideki payları önemsendiğinde ise fonksiyonel gelir dağılımı dikkate alınmaktadır. Milli gelirin hizmet, sanayi ve tarım gibi sektörler arasında dağılımıyla ilgilenildiğinde sektörel gelir dağılımı; ülkedeki değişik coğrafi bölgelerde yaşayan insanların gelirleri ile ilgilenildiğinde ise bölgesel gelir dağılımı önem kazanmaktadır (Ulusoy, 2017).

Kişisel, Bölgesel, Sektörel ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Ekonomide elde edilen milli gelirin toplum içindeki bireylere nasıl paylaşıldığını gösteren gelir dağılımına kişisel gelir dağılımı denmektedir. Kişisel gelir dağılımı ile belirli bir dönemdeki gelirin, bireyler ve hane halkı arasındaki bölüşümü ortaya konduğundan ülke içinde ve uluslararası karşılaştırmalarda bu gelir dağılımına sıkça başvurulmaktadır. Dünya genelinde azgelişmiş-gelişmiş ülke ayrımlarının yapılmasında da kişisel gelir dağılımına başvurulmaktadır (Öztürk, 2009).

Bir başka dağılımı gösteren bölgesel gelir dağılımı ise ülkenin farklı bölgelerinin milli gelirden aldığı payı ifade etmektedir (Pınar, 2006). Bir ülkede her bölgenin kendine özgü ekonomik, sosyal ve demografik özellikleri bulunmaktadır. Bu yüzden gelir bölgeler arasında her zaman eşit dağılmamış olabilir (Uysal, 2007). Bu duruma; sosyal yapı, coğrafi koşullar, kültürel farklar ve siyasi etkiler de neden olabilmektedir. Bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinin ekonomik bir sebebi, sanayinin belli bölgelere yoğunlaşmasıdır. Bu durumda bazı bölgelerde daha fazla istihdam yaratılırken, bazı bölgeler gelir ve sermaye açısından geri kalmaktadır. Ayrıca istihdam olanakları nedeniyle nüfusun sanayileşmiş bölgelere kayması, bölgelerarası gelir eşitsizliklerin, kentleşme ve yaşam standardı gibi birçok faktörün olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Pınar, 2006). Bölgesel gelir dağılımının ölçülmesi, bölgeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğinin görülmesini sağlamakta ve hükümetin hangi bölgeye ne miktarda teşvik vereceği konusunda yol göstermektedir (Ulusoy, 2017).

Sektörel gelir dağılımı ise ülkede faaliyet gösteren tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektörünün milli gelirden aldıkları payı ifade etmektedir. Fonksiyonel gelir dağılımı ise üretim sürecinde elde edilen hâsılanın üretim faktörleri arasında nasıl paylaşıldığını, hâsılanın ne kadarının ücret, faiz, kira ve kâr şeklinde dağıtıldığını göstermektedir (Güran Yumuşak ve Bilen, 2000).

Birincil ve İkincil Gelir Dağılımı

Birincil gelir dağılımı hükümet müdahalesi olmaksızın piyasanın kendi dinamikleriyle milli gelirin üretime katılanlara otomatik olarak dağıttığı gelir dağılımını ifade etmektedir.

İkincil gelir dağılımı ise devletin serbest piyasa ekonomisinin işleyişine müdahale etmesiyle meydana gelen dağılımdır. Diğer bir ifade ile bu kavram, piyasanın ortaya çıkardığı gelir dağılımına devletin müdahalede bulunarak gelir dağılımı adaleti sağlamaya yönelik bir rol üstlenmesi şeklinde de açıklanabilir (Öztürk, 2017). Sonuç olarak ikincil gelir dağılımı, devletin çeşitli müdahaleleri sonucunda geliri yeniden dağıtarak hak ve adalete uygun bir gelir dağılımının tesis edilmesidir.

Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler

Bir ülkede gelir dağılımını belirleyen çok sayıda unsur bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en yaygın olanları emeğin niteliği, servet dağılımındaki farklılıklar, faktör fiyatlarına sahiplik düzeyi, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine ulaşım düzeyi şeklinde sıralamak mümkündür.

Bir ülkede bulunan çalışan sayısı ile bu çalışanların sahip olduğu vasıflar gelir dağılımını etkileyen önemli unsurlardır. Emeğin vasfında meydana gelen farklılıklar bazı bireylerin diğerlerinden daha fazla veya daha az maaş-ücret almasına neden olmaktadır. Böylece bireyin yaşam boyunca elde ettiği gelir zamanla gelir dağılımında farklılıklara yol açmaktadır.

Gelir dağılımının bir diğer belirleyicisi bireylerin sahip olduğu servet farklılıklarıdır. Servet çoğunlukla stok bir değişken olmasına rağmen servetten elde edilen akım değişkenler sahibine ödeme gücü kazandırmaktadır. Ayrıca servet sahipleri ekonomik olarak serveti olmayan bireylere göre daha fazla ödeme gücüne sahiptirler. Örneğin serveti olan bir bireyin bankadan kredi çekmesi ve bu kredi ile işyeri açıp işletmesi ve gelecekte daha fazla gelir akımı sağlayabilmesi mümkündür. Bu bakımdan servet farklılıkları bireyler arasında gelir eşitsizliğini artıran önemli bir faktördür.

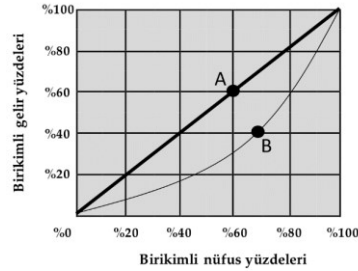
Faktör fiyatları da gelir dağılımının farklılaşmasına neden olmaktadır. Bilindiği üzere birincil gelir dağılımı unsurlarından oluşan ücret, faiz, rant ve kâr gibi gelir akımları faktör fiyatı olarak ifade edilmektedir. Faktör fiyatlarına görece olarak daha fazla sahip olan bireyler ödeme gücüne daha fazla sahip olduklarından gelir dağılımında farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Gelir dağılımını belirleyen bir diğer faktör bireylerin eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine ulaşma düzeyidir. Ülkelerde bazı bireyler diğerlerine göre aynı fırsat eşitliğine sahip olmayabilir. Eğitim yoluyla bireyler daha fazla gelir elde etme, istihdama katılma gibi ödeme gücüne doğrudan etki eden imkânlarla kavuşmaktadırlar. Diğer yandan sağlıklı bireyler sağlıklı olmayanlara göre çalışabilme ve daha fazla gelir elde etme imkânına sahip olmaktadır. Bu bakımdan her iki kamu hizmetine daha kolay erişebilme imkânı olan bireylerin gelir dağılımı yönünden daha avantajlı olduğu söylenebilir.

Gelir Dağılımının Ölçülmesi ve Kullanılan Yöntemler

Lorenz Eğrisi

Lorenz eğrisi 1905 yılında Amerikalı istatistikçi Marx Lorenz tarafından geliştirilmiştir. Bu eğriye yoğunlaşma eğrisi adı da verilmektedir (Karakayalı, 2005). Lorenz eğrisi, bir ülkede elde edilen milli gelirin toplumun değişik katmanları tarafından elde edilen paylarını birikimli olarak göstermektedir (Pınar, 2006). Lorenz eğrisi mutlak gelir dağılımı eşitliğinden, gelirin en adaletsiz şekilde dağılımına kadar tüm olasılıkları temsil etmektedir (Tuncer, 1970). Eğride her birisi eşit sayıda olan beş nüfus dilimi en zengin %20, ikinci zengin %20 veya en az gelire sahip %20 şeklinde gösterilmektedir. Eksenlerden biri birikimli nüfusu diğeri birikimli geliri göstermekte ve bu sayede her bir dilimdeki nüfusun ülkedeki milli gelirin ne kadarını aldığını görmek mümkün olmaktadır (Karaca, 2016). Lorenz eğrisi Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 5: Lorenz Eğrisi

Dikdörtgeni ikiye bölen kalın çizgi mutlak eşitlik doğrusu olarak ifade edilmekte ve milli gelirin bütün kişilere eşit şekilde dağıtıldığı durumu göstermektedir. Bu doğrunun üzerinde yer alan her noktada nüfusun yüzdesi ile bu nüfusa karşılık gelen gelirin yüzdesi birbirine eşittir. Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan ne kadar uzak ise gelirin de o denli adaletsiz olduğu anlaşılır. Eğri mutlak eşitlik doğrusuna yaklaştığında ise gelir eşitsizliği azalacaktır. Bu durum şekil üzerinde ifade edildiğinde mutlak eşitlik doğrusu üzerinde gösterilen A noktası nüfusun %60'ının gelirin %60'ını aldığını göstermektedir. B noktası ise nüfusun yaklaşık %68'inin gelirin %40'ını aldığını gösterir.

Gini Katsayısı

Gini katsayısı ABD'li iktisatçı Max O. Lorenz tarafından kullanılan Lorenz eğrisinin İtalyan istatistikçi Corrado Gini tarafından katsayı şeklinde ifade edilmiş halidir. Buna göre 45 derecelik mutlak eşitlik doğrusu ve Lorenz eğrisi arasında kalan alan ne kadar büyük olursa gelir adaletsizliği ve gini katsayısı o derece yüksek olmaktadır. Bu yöntemle göre Gini Katsayısı sıfıra yaklaştıkça ülkede gelir dağılımının iyileştiği bire yaklaştıkça gelir dağılımının bozulduğu anlaşılır (Karaca, 2016).

Dalton Atkinson İndeksi

İlk olarak Dalton tarafından önerilen bu ölçüt, toplumların daha eşitlikçi bir gelir dağılımını tercih ettikleri varsayımına dayanmaktadır. Böylece bir toplumun mevcut gelir dağılımından mutlak eşitlik durumuna geçerken vazgeçmeyi kabul ettiği gelir Dalton Atkinson eşitsizlik ölçütü olarak tanımlanabilir. Toplumun vazgeçebileceği gelir miktarı, sahip olduğu sosyal refah fonksiyonuna bağlıdır (Pınar, 2006).

Kuznets Katsayısı

Kuznets katsayısı tıpkı Gini katsayısı gibi 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Katsayı 0'a yaklaştıkça gelirin daha adil dağıldığını, 1'e yaklaştıkça eşitlikten uzaklaşıldığını göstermektedir. Kuznets katsayısı sadece iki sektörlü bir ekonomide uygulanabilmektedir. Sektörlere bakıldığında, sektörel ortalama ile ülke ortalaması birbirine eşitse, Kuznets katsayısı sıfır olacaktır. Fakat ekonomide istihdamdaki payı çok az olan tek bir sektör tarafından üretim yapılıyorsa, Kuznets katsayısı 1 olacaktır (Kazgan, 1992). Kuznets katsayısı Denklemi aşağıdaki gibidir (DPT, 2001):

$$K = Y_i | (X_i / Y_i) - 1 |$$

X_i = i.nci sektörün üretimdeki payı

Y_i = i.nci sektörün istihdamdaki payı

Kuznets Katsayısı, kişisel veya hane halkı gelirlerinin tespitinde güçlük çekilen ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımını belirlemek açısından uygun bir ölçüttür (Bayramiç, 2006). Aynı zamanda gelir dağılımının hane halkından çok sektörlere göre ölçülmesi bazı amaçlar için daha faydalı olabilmektedir (Öztürk, 2017).

Theil Endeksi

Theil Endeksi, Henri Theil tarafından 1967 yılında geliştirilmiş bir gelir eşitsizliği ölçüsüdür. Theil Endeksinde kişilerin gelirleri nüfusun ortalama geliri ile kıyaslanmaktadır. Bu endeks gruplararası ve grup içi eşitsizlik ölçümünün, toplam eşitsizlik ölçütüyle birlikte analiz edilmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca Theil Endeksi, nüfusun alt gruplarının gelir eşitsizliğini hesaplamak için tercih edilmektedir (Bakırtaş, 2014). Theil, gelir ile gelirin ortalamasının logaritmasının çarpılması durumunda alternatif bir eşitsizlik ölçüsüne (T) ulaşılacağını belirtmiştir. T, 0 ile 1 arasında değişmektedir. Gini Katsayısına benzer şekilde, endeks 1 olduğu durumda mutlak eşitsizliği, 0 olması durumunda ise mutlak eşitliği ifade etmektedir (Bayramiç, 2006).

Theil endeksinin iki temel dezavantajı vardır. Bunlardan ilki endeks değeri bireylerin veya hane halklarının sayısına bağlı olduğu için ülke karşılaştırmalarına olanak vermemektedir. Sadece endeksin ölçüldüğü ülkedeki eşitsizlikteki değişim açıklanmaktadır. İkinci dezavantaj ise gelir oranları aynı olan kişiler arasındaki transfer Theil Endeksinde aynı etkiyi

göstermektedir. Örneğin geliri 5000 lira olan bir bireyden 2000 lira olan bireye yapılan transfer, geliri 500 lira olan bireyden 200 lira olan bireye yapılan ile aynı sonuca sahiptir (TÜSİAD, 2000).

Elteto - Frigyes Eşitsizlik Ölçüsü

Elteto ve Frigyes'in gelir dağılımındaki adaletsizliği belirlemek amacıyla geliştirdikleri kolayca hesaplanabilen üç endeks şu şekilde formüle edilmektedir.

$$U = Y / Y1$$

$$V = Y2 / Y1$$

$$W = Y2 / Y$$

Burada,

Y; gelirlerin aritmetik ortalamasını,

Y1; ortalama gelirin altında yer alan gelirlerin aritmetik ortalamasını,

Y2; ortalama gelirin üzerinde yer alan gelirlerin aritmetik ortalamasını ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi U dağılımın alt kısmını, W dağılımın üst kısmını, V ise dağılımın tamamı için eşitsizlik ölçütüdür. Söz konusu terimler arasında aşağıdaki ilişki söz konusudur.

$$V = U * W$$

Elteto-Frigyes eşitsizlik ölçüsü 1 ile sonsuz arasında değer almasına karşılık, 0 ile 1 arasında değer almasını sağlamak için normalize edilebilir (Bayramiç, 2006).

Devletin Gelir Dağılımına Müdahalesi

Ülkelerdeki adaletsiz gelir dağılımı hem kalkınmaya engel olmakta hem de ülke refahını olumsuz yönde etkilemektedir. Ülke nüfusunun küçük bir bölümü büyük bölümüne kıyasla daha zengin ise üstelik bu aradaki fark sürekli artıyorsa; eğitim ve sağlık sorunları, yoksulluk, beslenme, bebek ölümleri ve toplumsal huzursuzluk gibi sorunların artması kaçınılmazdır (Doğaner Gönel, 2010). Bu bakımdan devlet gelir dağılımı eşitsizliğine; gelirin yeniden dağıtımını (ikincil gelir dağılımı) gerçekleştirerek, ücret ve fiyat kontrollerine başvurarak, eğitim ve sağlık gibi pozitif dışsallığı yüksek alanlarda fırsat eşitliği sağlayarak, vergi ve harcama gibi maliye politikaları uygulayarak müdahale etmektedir.

İkincil Gelir Dağılımı

Piyasa mekanizması içerisinde üretime katılan her faktör katıldığı oranda üretimden payını almaktadır. Piyasaya müdahale etmeksizin gelirin bu şekilde dağılımına birincil gelir dağılımı denilmektedir. Ancak bazen bireylerin yaşamları boyunca veya bazı dönemlerinde emeklerini, sermayelerini veya servetlerini üretim sürecine dâhil etmesi mümkün olmayabilir. Hastalık, sakatlık ve işsizlik gibi nedenlerle bireylerin yaşamlarını sürdürmek için yeterli gelire sahip olmamaları durumunda devlet, gelir dağılımına müdahale ederek bireylere adil bir gelir sağlamaktadır. Devletin piyasaya müdahale ettiği ve gelirden yeterli payı alamayanlara yeniden dağıtım yaptığı bu durum ise ikincil gelir dağılımı olarak adlandırılmaktadır (Karaca, 2016).

Gelir dağılımı adaletin bozulması ekonomik etkinlik ve büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Serbest piyasa ekonomisinin gelir dağılımı adaletsizliklerini tek başına giderememesi devletin ekonomiye müdahalesini gerektirmekte ve ikincil gelir dağılımına neden olmaktadır. İkincil gelir dağılımı sonucunda devlet, bazı mal ve hizmetleri ekonomik gücü yeterli olmayan kesime düşük ücretlerle veya ücretsiz sunmaktadır. Diğer taraftan yüksek gelir elde eden kesimden artan oranlı tarifelerle elde edilen vergi gelirleri ekonomik gücü yeterli olmayan kesime aktararak, serbest piyasa ekonomisinin sağlayamadığı gelir dağılımı adaleti sağlanmaya çalışılmaktadır (Öztürk, 2017).

Ücret ve Fiyat Politikası

Gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik bir diğer politika ücret ve fiyat kontrolleri yoluyla gelirin adil dağılımının sağlanmasıdır. Hükümet; kanunlarla işçi ve işveren örgütlerini kontrol etmekte, istihdamı korumakta, grev ve toplu pazarlığı mümkün hale getirmektedir. Bu tür yasal düzenlemeler emeğin korunmasını sağlamakta ve ücretlerin düşmesini engellemektedir. Örneğin, asgari ücret düzenlemesi, gelir dağılımı eşitliği açısından önemli bir uygulamadır (Tokol ve Alper, 2012).

Hükümet ve toplu sözleşme tarafları birlikte uyguladıkları ücret politikası ile birincil gelir dağılımına fazlasıyla etki edebilmektedir. Demokratik toplumlarda toplu sözleşme düzeni çerçevesinde hükümet sözleşme serbestisi uygulamakta, bu yüzden genellikle hükümetin müdahalesi dolaylı olmaktadır. Hükümet ve işçi-işveren sendikaları tarafından ücret politikasının amaçları farklı şekillerde belirlenmektedir (Aksu, 1993).

Ücretlerde oluşan değişiklikler, reel anlamda sabit gelirlielerin refah seviyesini tek başına belirlemede yeterli değildir. Ücret artışları da içinde olmak üzere birden fazla değişken tarafından etkilenen fiyatlar, toplumun reel gelirlerini etkileyen ikinci önemli unsur olarak düşünülebilir. Öncelik olarak dar gelirli kesimin korunması, ilke olarak fiyat politikalarının çıkış noktası durumundadır. Örneğin mesken maliyetlerinin, temel gıda maddelerinin ve eğitim olanaklarının dar gelirli lehine koruma altında tutulması, fiyat politikalarının gelir dağılımı üzerindeki belirleyici rolünü açıkça göstermektedir. Fiyat istikrarının sağlanması yolundaki devlet çabaları da üreterek kazanan kesimin ve birikim sahiplerinin korunması açısından fiyat politikalarının etkilerini ortaya koymaktadır (TÜGİAD, 1997).

Devlet fiyat politikası uygulayarak dar gelirli aileleri korumayı amaçlamaktadır. Bu politikada temel amaç, temel gıda maddeleri, eşit eğitim hakkı ve barınma gibi asgari yaşam standardını belirleyen mal ve hizmetlere yönelik koruma sağlamaktır (Yücel, 2011). Aynı zamanda fiyat politikaları, üretim faktörleri veya sektörlerin milli gelirden alacağı payın belirlenmesinde, dolayısıyla da sektörel ve fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde doğrudan etkili olabilecek araçlardan biridir. Fiyat politikaları genellikle tarım ürünlerinin fiyatlandırılması ve piyasadaki özel girişimciler tarafından üretilen malların fiyatlarına müdahale edilmesi şeklinde uygulanmaktadır (Canbey Özgüler, 2017).

Gelir ve Servet Politikası

Gelirler politikası; ücretler ile kârlar arasındaki gelir dağılımı mücadelesinde ekonomide oluşacak ücret, kâr ve fiyat kararlarını etkilemek amacıyla üretim maliyeti içinde ücretlerin payını belli bir seviyede tutmaya ve fiyat artışlarını önlemeye odaklanan politik önlemler demetidir. Ancak gelirler politikasının başarısı, para ve maliye politikası ile birlikte uygulanmasına bağlıdır. İstikrarsızlıkla mücadelede etkin olmayan para ve maliye politikasının gücünün artırılmasında gelirler politikası tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir (Şen ve Sağbaşı, 2016).

Servet dağılımındaki büyük eşitsizlikleri gidermek için ise gelir getiren serveti özel mülkiyete konu olmaktan çıkarmak ve devleti gelir getiren servetin sahibi yapmak gerekmektedir. Ancak bu durumda özel şahısların gelir elde etme durumu ortadan kalkarak, kişilerin mülkiyet edinme hakkı gaspa uğramış olmaktadır. Bu sebeple demokratik bir toplumda bu durumu savunmak mümkün değildir. Servet üzerinde özel mülkiyeti kaldırmadan da servet dağılımını eşit hale getirmek mümkündür. Böyle bir politika ile mülkiyet sınırlandırılmakta ve serveti olmayanlar servet sahibi yapılmaktadır. Bu sayede servet dağılımındaki yığılma önlenmekte ve kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikler daha eşit hale getirilmektedir (Türk, 2011).

Maliye Politikası

Gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik devlet müdahaleleri yalnızca bireylerin yaşam düzeyini ve refah seviyesini artırmaz. Bu müdahalelerin özel faydadan çok sosyal faydayı dikkate alarak yapıldığını söylemek mümkündür. Gelir dağılımının adil hale getirilmesiyle ülkede tasarruf, yatırım, tüketim, sanayileşme ve istihdam oranları, fiyat artışları, kentleşme ve göç sorunları gibi pek çok makro ve mikro değişken üzerinde olumlu etkiler ortaya çıkmaktadır. Gelir dağılımının sözü edilen önemi ülkelerin gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi için gerçekleştirecekleri politikaları daha stratejik bir boyuta taşımaktadır. Bu nedenle ülkelerde gelir dağılımını bozan esas dinamikler de dikkate alınarak devlet tarafından gelir dağılımının iyileştirilmesi için çok sayıda politika uygulanmaktadır (Karaca, 2016).

Yoksulluğun ortaya çıkmasında ekonomik gücün ve iktisadi kaynakların yetersizliği son derece etkilidir. Bu sorunun çözümü ise gelir düzeyini artıran ekonomik büyüme politikaları ile mümkündür. Yoksulların lehine bir büyüme stratejisi ise öncelikle istihdamı artıran, eşitsizlik düzeyini azaltan ve yoksulların gelirlerini artıran özelliklere sahip olmalıdır. Makroekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması, emek-yoğun üretim yapan sektörlerin teşvik edilmesi, özel sektör için yatırımları teşvik edici bir ortamın oluşturulması ve iktisadi faaliyetleri canlandıran kamusal altyapı yatırımlarına öncelik verilmesi bu yönde izlenebilecek politikalar arasındadır (Aktan ve İstiklal, 2002). Bu politikalarla birlikte aşağıda uygulanacak politikaların da ülkelerde ortaya çıkan gelir adaletsizliğini önlemede önemli rolü bulunmaktadır:

Artan oranlı vergi tarifesi ve artan oranlı vergileme

Vergilemenin şahsileştirilmesi ve engelli indirimi uygulaması

Dolaylı vergilerde seçici vergi oranlarının belirlenmesi

Ayrıma nazariyesi ve negatif gelir vergisi uygulamaları

Artan oranlı vergiler yoluyla düşük gelirler daha düşük vergilendirilirken yüksek gelir düzeyindekiler daha yüksek düzeyde vergilendirilmekte ve gelir dağılımında dikey eşitlik sağlanmaktadır.

Vergilerin şahsileştirilmesi ise özellikle fırsat eşitliğine sahip olmayan engelliler veya düşük ödeme gücüne sahip bireyler gibi toplumun dezavantajlı kesimlerine pozitif ayrımcılık yapılmasıdır. Kişisel gelir vergisi, ödenecek verginin tespitinde kişinin ekonomik ve sosyal durumunu görebilmeye daha elverişli bir vergidir. Diğer bir deyişle gelir vergisi kişinin şahsi ve ailevi durumunu dikkate alan subjektif bir vergidir. Ülkemizde de uygulama alanı bulan en az geçim indirimi, belli niteliklere sahip olan mükelleflerin gelirleri üzerinden belli tutarlarda indirim yapılmasına imkân tanımaktadır. Buna göre

ülkemizdeki uygulama kişinin kendisi ve ailesinin belli bir dönemde yaşamlarını sürdürecektir kadarlık gelirin vergiden muaf tutulmasını öngörmektedir. Eşi çalışmayan ve çok çocuklu bir kişi bekâr olana göre daha yüksek en az geçim indirimi elde etmekte ve mükellef bu indirim oranında daha az vergi ödemektedir (Karaca, 2016). Günümüzde pek çok ülke vergi harcamaları yoluyla söz konusu dezavantajlı kesimin gelirlerinde artış sağlayacak politikalara başvurmaktadır.

Diğer bir politika olan dolaylı vergilerde seçici oran uygulaması ise toplumun düşük gelir düzeyine sahip olan gruplarının yararlandığı mal ve hizmetlerin daha düşük oranda vergilendirilmesidir. Gerçekten de toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu ülkelerde gelir dağılımı daha adaletsizdir. Bu bakımdan ülkelerde düşük gelir grubunun yararlandığı ve pozitif dışsallığa sahip olan mal ve hizmetlerin daha düşük oranda vergilendirilmesi sağlanmaktadır.

Yine gelir dağılımı adaletini sağlamak üzere ayırma nazariyesine uygun olarak gerçekleştirilecek vergi harcamalarında emek gelirleri sermaye gelirlerine göre daha düşük vergilendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu uygulamanın nedeni emek gelirlerinin sahibinin hastalanması veya ölmesi gibi nedenlerle devamlı olmaması, bu gelirlerde vergiden kaçınma imkânının zor oluşu ve bu gelirlerin sermaye gelirlerine oranla daha zor şartlarda elde edilmesidir. Gelir dağılımının iyileştirilmesi için uygulanan bir başka yöntem negatif gelir vergisi uygulamasıdır. Bu yöntemde gelir seviyesi asgari düzeyin altına düşenlerden vergi alınmamakta ve bu bireylere geçinebilecekleri minimum gelire ulaşana kadar devlet tarafından yardım yapılmaktadır. Günümüzde ABD’de uygulanan bu yöntem çalışan kişilere ödenmesi bakımından işsizlik maaşından ayrılmaktadır. Negatif gelir vergisi ile hem çalışma özendirilmekte hem de çalışan ama asgari düzeyin altında geliri olanlara devlet tarafından gelir transferi sağlanmaktadır (Karaca, 2016).

Sonuç

Gelirin adil bir şekilde dağıtılmasında devlete önemli görevler düşmektedir. Devlet gerek sosyal devlet anlayışı gerekse ekonominin gidişatı açısından gelir eşitsizliğini önleyici politikalar uygulama erkine sahip tek otoritedir. Bu bakımdan devletin gelir dağılımı adaletini sağlamak amacıyla kullanabileceği çok sayıda maliye politikası aracı bulunmaktadır.

Bu araçlar içerisinde özellikle vergi ve harcama politikaları ile regülasyonların gelir dağılımı adaletini sağlamada başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir. Özellikle gelir vergisinde başvuru oranı artan oranlı vergi tarifesi, en az geçim indirimi, muafiyet ve istisnalar ödeme gücünün kavranması ve gelirin adil biçimde dağıtılması amacıyla kullanılacak çok etkili araçlardır. Harcama politikaları içerisinde gelir dağılımı eşitsizliklerini gidermeye yönelik politikaların ise sosyal amaçlı transferler şeklinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu harcamaları emekli, dul ve yetim aylıkları, maddi açıdan yetersiz olan öğrencilere ödenen burslar, asker ailelerine yapılan yardımlar, yaşlı bakım aylıkları, dezavantajlı kişilere yapılan yardımlar ve işsizlik sigortası şeklinde sıralamak mümkündür. Regülasyonların gelir dağılımındaki rolü ise iki şekilde olur. İlki belirli mal veya hizmetlerin bunların maliyetini karşılamada zorlanan bölgelere veya gelir gruplarına ulaşmasını sağlamaktır. Diğeri ise üreticilerin rant yaratmalarını önlemek ve aşırı kârlarını sınırlamak kaydıyla mal fiyatları ve iş ücretlerine müdahalede bulunmaktır.

Ülkemiz diğer ülkelerde olduğu gibi gelir dağılımı adaletini sağlamak üzere sıkça bahsedilen maliye politikası araçlarına başvurmaktadır. Ancak ülkemiz Gini katsayısı verilerine bakıldığında bu politikalardan yeterli geri dönüş alınmadığı görülmektedir. Bu politikaları daha etkin hale getirmek ve gelir dağılımı problemini çözebilmek adına temel olarak şu politikalara başvurulması gerekmektedir:

Geri kalmış bölgelerin eğitimde, sağlıkta ve sermaye dağılımında fırsat eşitsizliğini gidermek için müdahalelerde bulunulmalıdır,

Vergi dağılımı mükellefin ödeme gücünü kavrayacak biçimde olmalıdır. Vergi gelirleri içerisinde önemli oranda yer tutan dolaylı ağırlıklı vergi yapısından dolaysız ağırlıklı ve subjektif karakterli vergi yapısına geçilmelidir,

Asgari ücret vergi dışına çıkarılmalıdır,

Emlak vergisinde daha fazla gayrimenkul sahibi olanlar veya yüksek değerli tek gayrimenkulü olanlar artan oranlı servet vergisine tabi tutulmalı ve mükellefin kendisinin oturduğu düşük değere sahip ev vergi dışında bırakılmalıdır,

Tasarruflar etkinliği bozmayacak ancak gelir dağılımı adaletini sağlayacak biçimde daha yüksek oranda vergilendirilmelidir. Faiz oranı düşürülmeli, spekülasyon gücüyle elde edilen kazanç törpülenmeli, yatırımların ve istihdamın artırılması sağlanmalıdır,

Ülkede katma değerli üretim özendirilmeli, ekonomik büyüme ve milli gelir artırılmalı ve daha adil bir dağılımla kişi başına düşen milli gelir yükseltilmelidir,

İşsizlik önlenmelidir. Bunun için emek arz eden tarafın ihtiyaçları dikkate alınmalı eğitim planlaması bu şekilde yapılmalıdır. Dört yıl boyunca okuyup kendi alanlarında iş bulamayan pek çok kişi için yapılan eğitim harcamalarının kaynakların etkisiz dağılmasına neden olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aksu, Ömer (1993). *Gelir ve Servet Dağılımı*. İstanbul Üniversitesi.
- Aktan Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural (2002). *Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (hzl.), Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alkin, Erdoğan (1983). *Ekonomi Ansiklopedisi*. İstanbul: Paymaş Yayını.
- Bakırtaş, Tahsin (2014). “Dünya’da ve Türkiye’de Ekonomik Kalkınma: Küresel Kalkınma Odaklı Sorunlar Yeni Model Arayışları” Nobel, Ankara.
- Bayramiç, Mehmet Hakan (2006). “Türkiye’de Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümleri” Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Bilen, Mahmut-Es, Muharrem (1998). “*Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar*”, Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu, Adapazarı.
- Canbey Özgüler, Verda (2017). *Gelirin Yeniden Dağılımı*. (Ed.) Özdemir. M.Ç. ve İslamoğlu. E. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. Kavram-Teori-Uygulama. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, 2001.
- Eğilmez, Mahfi (2015). *Makro Ekonomi: Türkiye’den Örneklerle*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gönel, Doğaner Feride (2010). *Kalkınma Ekonomisi*. Ankara: Efil Yayınevi.
- İşığışık, Erkan (1989). “*Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı*”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, 1989.
- Karaca, Coşkun (2016). Türkiye’nin Güncel Ekonomik Mali Sorunları ve Politikaları. Ekin Yayınevi.
- Karakayalı, Hüseyin (2005). *Makro Ekonomi*. Manisa: Emek Matbaası.
- Kazgan, Gülten (1992). “Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar”. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ankara.
- Orhan Osman ve Erdoğan Seyfettin (2012). *Genel Ekonomi*. Kocaeli: Umut Yayınevi.
- Öztürk, Nazım (2009). *İktisatta Bölüşüm Kuram-Politika*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Öztürk, Nazım (2017). *Gelir Dağılımının İktisadi Analizi*. Ekin Yayınevi.
- Pınar, Abuzer (2006). *Maliye Politikası*. Ankara: Pelikan Kitabevi.
- Şen Hüseyin ve Sağbaş İsa (2016). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Ankara: Kalkan Ofset.
- Tokol, Aysen ve Alper, Yusuf (2012). Sosyal Politika. Bursa: Dora Yayıncılık, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”. HALK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 8, 43-59.
- Tuncer, Selahattin (1970). “*Gelirin Yeniden Dağılımı (Redistribution)*”. İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1970.
- Türk, İsmail (2008). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türk, İsmail (2011). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türkiye Genç İşadamları Derneği (1997). “2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Gelir Dağılımı”. İstanbul: Simge Ofis Matbaacılık.
- Ulusoy, Ahmet (2017). *Maliye Politikası*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uysal, Yaşar (2007). “Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Perspektifinde Türkiye’de Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler”. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.9, S.2, s. 248-292.
- Yumuşak İbrahim Güran ve Bilen Mahmut (2000). “*Gelir dağılımı-Beşeri sermaye ilişkisi ve Türkiye üzerine bir değerlendirme*.” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1.1, 77-96.
- Yücel, Duygu (2011). “Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye’de Gelir Dağılımı-Yoksulluk Sorunu”. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

VERGİ HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİSİ¹

Kübra Karakuş KILCI²

Coşkun KARACA³

Özet

Vergi harcamaları, mükelleflere tanınan muafiyet, istisna, indirim, farklı oran uygulanması ve verginin ertelenmesi gibi vergi ayrıcalıklarından oluşmaktadır. Vergi harcamaları yoluyla devlet, ekonomik ve sosyal bazı amaçları gerçekleştirebilmek için vergilendirilebilir geliri vergi dışına çıkarmakta veya verginin tahsilinden vazgeçmektedir.

Kamu maliyesinin en önemli amaçlarından biri olan adil gelir dağılımı ise üretilen milli gelirin o ülkedeki bireyler arasında eşit ve adil biçimde dağıtıldığına göstergesidir. Ülkeler kalkınmalarını sağlamak ve ülke halkının yüksek refah seviyesine ulaşmasını temin etmek için gelir dağılımını iyileştirmek zorundadırlar. Bu amaçla hükümetler vergi harcamaları yoluyla gelir dağılımı üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler göstermektedir. Bu etkiler vergi harcamalarından yararlanan mükelleflerin reel gelirlerini artırmakta ve geliri artan mükellefler daha fazla mal ve hizmet tüketerek refahlarını artırmış olmaktadır.

Bir ülkede vergi harcamaları ile gelir dağılımının iyileştirilmesi, devletin uyguladığı indirim, istisna ve muafiyetlerden düşük gelirli bireylerin yararlanmasıyla mümkündür. Bu bakımdan ülkelerin özellikle ekonomik etkinliği sağlama amaçlı uygulamaya koyduğu vergi harcamaları, gelir dağılımını iyileştirmek bir yana eşitsizliğin giderek daha da artmasına yol açmaktadır.

Bu çalışma ülkelerin gelir dağılımını sağlamak amacıyla kullandığı vergi harcamalarının, bu amaca ulaşmada ne kadar başarılı olduğunu göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Bu bakımdan çalışmada öncelikle vergi harcaması ve gelir dağılımına ilişkin kavramsal çerçeve tartışılmış sonrasında ise indirim, istisna ve muafiyet şeklindeki vergi harcama türlerinin gelir dağılımı üzerinde gösterdiği etkiler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Harcaması, Gelir Dağılımı, Türkiye’de ve Dünyada Gelir Dağılımı

The Effect of Tax Expenditures on Income Distribution

Abstract

Tax expenditures consist of tax privileges such as exemption, exemption, deduction, applying different rate and deferred tax. In order to realize some economic and social objectives, the government excludes taxable income and waives its collection through tax expenditures.

In this study, the relationship between income distributions, which constitutes social aspect of tax expenditures, is examined. Countries can have direct and indirect effects on income distribution through tax expenditures. These effects are realized through the increase of the real income of taxpayers benefiting from tax expenditures. Taxpayers, whose real income increases, consume more goods and services and increase their welfare.

Improving the tax expenditure and income distribution in a country is only possible by low-income individuals benefiting from the government's deductions, exceptions and exemptions. In this respect, the tax expenditures imposed by countries, especially for economic purposes, lead to an increase in inequality rather than improving income distribution.

This study has been prepared to investigate how successful the tax expenditure used by countries in achieving the income distribution is achieved in achieving this goal. In this respect, firstly, the conceptual framework of tax expenditure and income distribution is discussed and then the effects of tax expenditure types such as deduction, exemption and exemption on income distribution are examined.

Key Words: Tax, Tax Expenditure, Income Distribution, Income Distribution in Turkey and the World

¹ Bu çalışma Kübra Karakuş Kılıcı tarafından hazırlanan “Vergi Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri” isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, kubrakarakus38@hotmail.com

³ Doç. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, karaca.coskun@gmail.com

Giriş

Günümüzde kamu harcamalarının finansmanında kullanılan en önemli kaynak vergilerdir. Devlet vergi toplarken adil davranmalı kişilerin ödeme güçlerini göz önüne almalıdır. Literatürde mükelleflere tanınan indirim, istisna ve muafiyetler şeklinde bir takım vergi ayrıcalıkları bulunmaktadır. Bu ayrıcalıklar genel olarak vergi harcaması olarak adlandırılır.

Hükümetlerin vergi harcaması yapmak için ekonomik ve sosyal bir takım amaçları bulunmaktadır. Ülkede yatırımların artırılması için mükellef gelirlerine indirim veya istisna uygulanması, ekonomik amaçlı vergi harcamalarına örnek gösterilebilir. Bu durumda uygulanan vergi harcaması milli gelir üzerinde doğrudan etki göstermektedir. Sosyal amaçlı vergi harcamasında ise toplumdaki dezavantajlı kesimlere yönelik pozitif ayrımcılık uygulanır. Düşük gelir düzeyine sahip esnaf ve çiftçilere muafiyet uygulanması veya düşük gelir gruplarının çokça yararlandığı konut, ulaşım, gıda ve sağlık alanındaki bazı mal ve hizmetlerde vergi indirimine gidilmesi sosyal amaçlı vergi harcamaları içerisinde yer almaktadır.

Gelir dağılımı geçmişten günümüze kadar gerek ülkemiz gerekse diğer dünya ülkeleri açısından önemli bir sorun haline gelmektedir. Gelir, kişiler arasında farklı şekillerde pay edilmiş ve bu durum bir takım gelir adaletsizliklerine yol açmıştır. Geçmişte anaakım iktisat teorisinin savunduğu piyasa mekanizmasının gelirin dağılımını en optimal şekilde dağıtıtığına ilişkin görüşler günümüzde maalesef geçerliliğini yitirmiştir.

Bu bakımdan günümüz müdahaleci sosyal refah devleti, piyasa ekonomisinin adil biçimde dağıtamadığı geliri, sahip olduğu araçlarla yeniden dağıtımına tabi tutarak ülke milli gelirini vatandaşlar arasında adil biçimde dağıtmaya çalışmaktadır. Bu araçlar içerisinde yer alan vergi harcamaları, ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen genel olarak indirim, istisna ve muafiyet şeklindedir. Söz konusu araçların uygulanması neticesinde ülkedeki gelir eşitsizliği düzeliyor ise bu harcamaların gelir dağılımı üzerindeki etkisinin olumlu olduğu söylenebilir.

Vergi Harcaması Kavramı

Vergi harcaması, vergi mükelleflerine tanınan ve vergi idaresinin tahsilinden vazgeçtiği gelir kalemlerinden oluşmaktadır. Vergi harcaması kavramı 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanılmış olup bu kavramın kullanıldığı ilk resmî belge 1974 yılı Amerika Birleşik Devletleri Bütçe Kanunu olarak kabul görmektedir. Bu kanun vergi harcamasını, federal vergi kanunlarında yer alan özel nitelikteki istisna, muafiyet, brüt gelirden indirim ve ayrıcalıklı vergi oranını sağlayan düzenlemelerin sebep olduğu gelir kayıpları olarak tanımlamaktadır (Ferhatoğlu, 2005). Bu kanunla birlikte vergi harcamalarının devlet harcamalarının bir şekli olduğu ve bu sebeple diğer kamu harcamalarında olduğu gibi bütçe dokümanları ve süreciyle ilişkilendirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur (Pedük, 2005).

Vergi harcamaları, bazı mükellef gruplarının yükünü azaltmak, onları istenen faaliyetleri yapmaya teşvik etmek ve vergi yönetimini daha kolay hale getirmek gibi nedenlerle tanınan; muafiyet, indirim, istisnaların yol açtığı gelir kaybını ifade etmektedir (Akdoğan, 2007). Vergi harcaması kavramı, ilgili sorumluluklar çerçevesinde vergi toplanabilmesi için harcanan giderleri değil, sosyo-politik amaçlı uygulamalara karşı vergi sisteminde oluşturulabilecek mali teşvikler grubundaki bazı ayrıcalıkları ifade etmektedir (Özker, 2002). Özel teşebbüsleri belirli amaçlara teşvik etmek için standart vergi önlemleri dışında başvuru vergi harcamaları, vergi yükümlülüklerini azaltarak kamu harcamalarını doğrudan bütçeden karşılamak yerine, harcamaların vergi sisteminde yapılan değişikliklerle gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Ferhatoğlu, 2001).

Vergi harcaması kavramıyla temelde iki unsur işaret edilmektedir. İlki, devletlerin siyasi, ekonomik ve sosyal bazı amaçları gerçekleştirebilmek için başvurdukları ve vergi sistemi içine yerleştirdikleri özel koşullardır. Özel koşullar, devlet destekleriyle; emekliler, yoksul aileler gibi belirli sosyal grupların refahını artırma veya imalat, tasarruf, yatırım veya ihracatı teşvik etmek gibi ekonomik amaçları gerçekleştirmeye yönelik uygulamalardır. İkinci unsur; vergilerin normatif yapılarını gösteren hükümler olup, bir verginin varlığı ve uygulanması için zorunlu unsurlardır. Bunlar; vergi konusu, matrahı, vergileme dönemi, tarife ve oranlar, vergileme yetkisinin alanı, muafiyet ve istisnaların düzeyidir. Böylece vergi harcaması kavramı, verginin toplanmasına yönelik yapılan harcamaları değil, sosyo-politik amaçlı uygulamalara yönelik vergi sisteminde başvuru mali teşvikleri belirtmektedir (Özkara, 2004).

Vergi Harcaması Türleri

Vergi indirimleri

İndirim; bazı vergi konularında, belli niteliklere sahip mükelleflerin, gayrisafi vergilendirilebilir gelirleri üzerinden sosyal veya ekonomik amaçlarla belli tutarlarda eksiltmeler yapılması anlamına gelir (Rakıcı, 2004). Konuya ekonomik olarak yaklaşıldığında vergi oranlarında yapılacak indirimlerle, girişimcilere yapacakları yatırımlar için önemli fonlar sağlanarak yeni yatırım projelerinin kârlılıkları artırılmaktadır. Böylece vergi indirimleri, nispi fiyatlardaki değişikliklerle üretim sürecinde sermaye kullanma maliyetini düşürerek özel yatırımları teşvik etmektedir (Özkara, 2004). Bu şekildeki bir vergi indirimi, vergi matrahının daraltılması veya sınırlandırılması şeklinde uygulanmakta (Oktar, 2006) ve yükümlülük kapsamındaki bazı mükellefler bu kapsamdan çıkarılmakta veya yükümlülüklerinde eksiltmeler yapılmaktadır (Öz, 2002).

Vergi indirimleriyle ulaşılmak istenen sosyal amaçta ise mükellefin gelir, harcama ve servet matrahında yapılan indirimlerle gelir dağılımı daha adil hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu tür bir indirim, düşük gelir düzeyine sahip mükelleflerin ödeme gücünü kavramak amacıyla daha düşük oranda vergilendirilmesi veya daha fazla tükettiği mal ve hizmetlerin sosyal adalete uygun biçimde vergi kapsamına alınmasıdır.

Vergi İstisnaları

Vergi yasalarına göre vergilendirilmesi gereken vergi konularının yine vergi yasalarıyla kısmen ya da tamamen vergi dışı bırakılmasına vergi istisnası denilmektedir (Akdoğan, 2009). Literatürde vergi istisnasına yönelik temelde aynı anlama gelen pek çok tanım yapıldığı görülmektedir. Örneğin Gönül (2002) vergi istisnasını, vergi matrahından hariç bırakılan gelir olarak ifade ederken, Maliye Bakanlığı (2001) vergi istisnalarını vergi tabanından istisna edilen gelir olarak kabul etmektedir. Daha geniş bir tanımlamada ise vergi istisnası, belli kişi ve grupların belli faaliyetlerle elde ettikleri gelirlerin kamu yararı ve sektörel önemleri ya da ekonomik fonksiyonları sebebiyle vergilendirilmemesi veya çok düşük oranlarda vergilendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Uyanık, 1997). Bu tanımlamalardan yola çıkıldığında vergi istisnası, vergi yasalarının vergilendirilmesini gerekli kıldığı vergi konusunun kısmi veya tamamen, sürekli ya da geçici olarak aynı veya başka vergi yasasıyla vergi dışında bırakılması olarak ifade edilebilir (Nadaroğlu, 2000).

İstisna, verginin konusuna getirilen bir ayrıcalıktır (Erdem vd., 2011). Vergi adaletinin sağlanması bakımından çok dikkat gerektiren istisna uygulamaları, fazla ve gereksiz boyutlara ulaştığında hem idare hem de mükellef için olumsuz etkiler doğurabilir (Akdoğan, 2007). Sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve kısmen de idari nedenlerle yer verilen istisna uygulamalarına objektif ve sübjektif nitelikteki pek çok alanda başvurulmaktadır. Örneğin Türkiye’de gelir vergisi kanunlarında ücretlerde, serbest meslek kazançlarında; kurumlar vergisi kanununda iştirak kazançlarında ve döviz getirici faaliyetlerde ya da eğitim ve sağlık gibi sosyal faydası yüksek alanlarda istisnaya sıkça başvurulmaktadır. Vergi istisna uygulaması, istisnanın getirildiği evrede vergilendirme zincirini kırması sebebiyle, katma değer vergisinin yapısına ters düşse de kanun koyucunun katma değer vergisi kanununda geniş bir istisna alanı öngördüğü görülmektedir (Öncel, 2009). Bu yola devlet, zorunlu ve lüks tüketimleri belirleyerek düşük gelirli grupların tükettiği mal ve hizmetleri vergi dışına çıkarmakta ve objektif niteliğe sahip harcama vergilerini, sübjektif niteliğe dönüştürmektedir.

Vergi Muafiyetleri

Vergi muafiyeti, vergi yasalarına göre vergilendirilmesi gereken kişi veya grupların yasalarla alenen vergi dışında tutulması durumudur (Orhaner, 2000) (Devrim, 2002). Vergi muafiyeti bazı kişi ve kuruluşların kamu yararı da göz önüne alınarak vergiden muaf tutulması olarak da ifade edilmektedir (Uyanık, 1997). Vergi hukuku bakımından yapılan bu tanımlardan anlaşılacağı üzere genel olarak ulaşılabilecek muafiyet tanımı, bir vergi yasasının hükümlerine uygun olarak, mükellef olması gereken bazı kişi veya grupların, aynı yasanın açık hükümleri ile o verginin mükellefi kabul edilmemesi yani en kısa şekilde kişilerin vergi dışında tutulması olarak ifade edilebilir (Erginay, 1985).

Vergi Harcamalarının Uygulanma Nedenleri

Vergi harcaması vergi matrahının aşınmasına veya vergi esnekliğinin azalmasına neden olan uygulamalardır. Vergi harcaması sonucunda bu harcamalardan gerçekte yararlanması gerekenler ile hakkı olmadığı halde yararlanan pek çok mükellef bulunmaktadır. Vergi harcamaları, vergi gelirlerinde azalmaya yol açtığı gibi, çoğu zaman vergide genellik ve yatay eşitlik ilkelerinin zedelenmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte hükümetlerin vergi harcamalarına sık başvurması, sistemin bütünlüğünü bozmakta, denetimi zorlaştırmakta ve uygulama güvenliğini azaltmaktadır (Özkara, 2004). Hükümetler, vergi harcamaları aracılığıyla, ekonomik etkinlikleri teşvik ederek, ülkenin belirli bir refah düzeyine ulaşabilmesini ve kalkınmasını amaçlamaktadır. Bunun dışında sosyal devlet ilkesi gereğince, mükelleflere sosyal amaçlı vergi ayrıcalıkları tanıyarak, sosyal adaletin gerçekleşmesine ve gelir dağılımının iyileşmesine katkıda bulunmaktadır (Maliye Bakanlığı, 2007).

Genel olarak vergi harcamaları yoluyla ekonomik, sosyal ve siyasi olmak üzere üç temel amaç güdülmektedir. Ekonomik amaçlı vergi harcamalarında geliştirilmesi ve korunması arzu edilen alanlar için mali teşvik şeklinde araçlara başvurulmaktadır. Bu tür teşviklere verimlilik artışı sağlama, rekabet gücü elde etme, geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlama, istihdamın artırılması, ihracatın özendirilmesi ve teknoloji transferi şeklindeki ekonomik amaçlar için başvurulmaktadır.

Vergiler, kamu harcamalarının finansmanını sağlamanın yanında ülkede ekonomik, sosyal ve siyasi pek çok amacın gerçekleştirilmesi için de önemli bir maliye politikası aracıdır. Böylece bir maliye politikası aracı olan vergiler ile geliştirilmesi ve korunması arzu edilen konular için vergi teşviki uygulanmakta, gelişmesinin önüne geçilmek istenen konular içinse vergilerin artırılması yoluyla müdahale edilmektedir.

Sosyal amaçlı vergi harcamalarında ise toplumdaki dezavantajlı kesimlere yönelik pozitif ayrımcılık yapılmaktadır. Düşük gelir düzeyine sahip esnaf ve çiftçilere muafiyet uygulanması veya düşük gelir gruplarının çokça yararlandığı eğitim ve sağlık alanındaki bazı mal ve hizmetlerde vergi indirimine gidilmesi sosyal amaçlı vergi harcamaları içerisinde yer almaktadır. Hükümetlerin vergi harcamaları yoluyla eğitim ve sağlık hizmetlerini daha ulaşılabilir kılması, gelir ve

servet dağılımını düzeltmesi, insan ve hayvan sağlığını koruması, kamu yararına çalışan dernek ve vakıfların gelişmesine yardımcı olması bu harcamaların sosyal yönünü oluşturmaktadır.

Vergi harcamalarının siyasi yönü ise hükümetlerin popülist uygulamaları ile baskı ve çıkar gruplarının kendi çıkarlarına yönelik istekleri şeklinde kendini göstermektedir. Her ne kadar vergi harcamaları parlamento tarafından onaylanan objektif maddeler olsa da kanunun hazırlık döneminde baskı gruplarının kendi çıkarlarına yönelik istekleri, vergi harcama kanunlarının kadük kalmasına neden olmaktadır. Bu durumda vergi harcaması yoluyla ulaşılmak istenen sosyal amaçlardan uzaklaşmakta, bu harcamalar rant ve çıkar gruplarına bir gelir aktarımı oluşmasına yol açmaktadır.

Gelir Dağılımı Kavramı ve Önemi

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir dönem içinde üretilen gelirin bireyler, gruplar veya üretim öğeleri arasında dağılımıdır (Türk, 2008) (Ulusoy, 2017). Üretilen millî gelirin ülke içinde nasıl paylaştırıldığı sorusuna verilen cevaplara göre gelir dağılımı kişisel, fonksiyonel, bölgesel ve sektörel şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Ancak konumuz açısından üzerinde durulacak temel mesele gelirin yeniden dağıtım olduğundan çalışmamızda birincil ve ikincil gelir dağılımı konularına odaklanılmıştır.

Klasik iktisat anlayışı çerçevesinde özellikle David Ricardo'nun öncülüğünde gerçekleşen gelir dağılımı anlayışı fonksiyonel gelir dağılımı anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlayışa göre belirli bir dönemde elde edilen gelir herhangi bir müdahale olmaksızın ücret, faiz, rant ve kâr şeklinde üretim faktörü sahiplerine verimlilikleri oranında dağıtılmakta ve bu dağıtım birincil gelir dağılımı olarak ifade edilmektedir.

Bununla birlikte serbest piyasa koşullarında gerçekleşen bu tür bir dağıtım her zaman adaletli olmayabilir. Bazı fertler üretim dışında kalabilir ya da üretimden elde ettikleri gelir kişilerin uygun yaşam standardına erişmesi için yeterli değildir. Bu sebeple devlet geliri yeniden dağıtımına tabi tutarak gelirin ikincil dağıtımını gerçekleştirmektedir. İşte devletin bu dağılımı gerçekleştirirken kullandığı araçlardan biri de vergi harcamalarıdır.

Ancak ikincil gelir dağılımı neticesinde ortaya çıkan gelir dağılımının adil olup olmadığı herkesçe kabul gören ortak bir ölçüsü yoktur. Bu bakımdan gelir dağılımı konusunun pozitif bir yaklaşımla incelenmesi maalesef mümkün değildir. Ulaşılmak istenen gelir dağılımının ne kadar istenebilir olduğu toplumdan topluma değiştiğinden konuya normatif açıdan yaklaşılar. Bu nedenle gelir dağılımı konusuna toplumların değer yargıları yön vermektedir.

Böylece adil gelir dağılımının sağlanması açısından çözülmeye muhtaç önemli bir konu eşitsizliğin tanımlanması olmaktadır. Bazıları eşitsizliğin giderilmesini en azından eğitim, sağlık ve yaşam standartlarında iyileşmenin sağlanmasına bağlarken bazen de fertler arasındaki gelir ve servet farklılıklarının azaltılması eşitsizliğin giderilmesi için ön şart görülmektedir. Bu nedenle ülkeler eğitim, sağlık hizmetlerinde ve yaşam standartlarını temsil eden bazı göstergelerde iyileşme sağlamak adına istisna, muafiyet ve indirim şeklinde vergi harcamalarına başvurmaktadır.

Dünyada Vergi Harcamaları Uygulaması ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Vergi harcamalarının ülkelerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini görebilmek için ülkelerde uygulanan farklı vergi harcama türlerinin ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir. Ülkeler arasında yaşanan ekonomik rekabetin bir sonucu olarak vergi harcamalarının kamu ekonomileri içerisindeki önemi sürekli artmaktadır. Ülkelerde vergi harcamalarının kullanım amaçları arasında benzerlikler görülse de gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için uygulamada bazı farklılıklar görülmektedir. Örneğin gelişmekte olan ülkeler vergi harcamaları ile ekonomik kalkınma ve büyüme, yabancı yatırımları özendirme, bölgelerarası gelişmişlik farklarını giderme, istihdam ve verimlilikte artış, teknolojik gelişme ve sanayileşmeyi hedeflerken; gelişmiş ülkelerin ise sermaye birikimine katkı sağlamak veya sermaye kaçışını engellemek, verimlilik artışını devam ettirmek, işsizliği azaltmak, rekabet gücünü korumak ve teknolojiyi sürdürüp daha ileri noktalara taşımak gibi hedefleri olabilmektedir (Kişioğlu, 2018). Literatürde bazı ülkelerin vergi harcaması kavramına bakışları ve bu harcamaların gelir dağılımına etkisi incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Genel olarak tüm dünyada gelir vergisi mükelleflerine yönelik çok sayıda vergi harcamasına başvurulmaktadır. Bu uygulamalarda temel amaç kişilerin ödeme güçlerinin kavranmak istenmesidir. Ancak bazen mükellefleri bazı alanlara yönlendirmek amaçlı vergi harcamalarına başvurulduğu da görülmektedir (Balkaya Akça, 2000). Örneğin Hollanda'da başvuru vergi harcamaları çoğunlukla gelir ve kurumlar vergisini konu alan uygulamalardır (OECD, 1996). Ülkede gelir vergisi indirimlerine örnek olarak en az geçim indirimi verilebilir. Buna göre ülkede mükelleflerin ilgili tarifelere göre vergisi hesaplandıktan sonra her kişinin 2012 yılı için 2.033 Euro, ayrıca ücret için de 1.533 Euro ve 1.611 Euro arasında değişen ilave indirim yapma hakkı vardır (Kaplan, 2012). Ayrıca ülkedeki gelir vergisi tarifesinde oranlar yaşa göre farklılaşmaktadır. Örneğin 65 yaş altı kişiler ilk gelir diliminde yaklaşık %33 vergi oranına tabi iken 65 yaş üzeri kişiler ise yaklaşık %15 oran ile vergilendirilmektedir (Government of Netherlands, 2012).

AB ülkelerinde gelir dağılımını iyileştirmek amacıyla bazı istisnalar hariç, gelir vergisi oranları düşürülmüş, vergi muafiyetleri artırılmış ve daha basit bir vergi yapısına geçilmiştir. 2007 yılında yapılan vergi reformuyla İspanya'da çocuklu ailelerin vergi muafiyetleri artırılmıştır. Bununla birlikte, ücret gelirleri toplam gelirlerden ayrılarak tek ve sabit oranlı bir gelir vergisi uygulanmaya başlanmıştır. Benzer şekilde İtalya'da da 2007 yılında yapılan vergi reformuyla

vergilendirilebilir gelir tanımı değiştirilmiş ve gelir gruplarına göre artan oranlı bir gelir vergisi uygulanmaya başlanmıştır (Kurtipek, 2011).

ABD’de vergi harcamalarına gelir ve kurumlar vergisinde daha sık başvurulmaktadır. Düşük gelire sahip bireylerden vergi alınmasını engelleyen ve asgari geçim standardının altında kalan kişilere yapılan negatif gelir vergisi uygulamaları vergi harcaması kapsamında değerlendirilmektedir. Vergi harcama tutarları ise cari yıl, son iki yıl ve sonraki dört yıl şeklinde 7 yıllık tahminleri içerecek şekilde bütçe yasasına eklenmektedir. ABD vergi yasalarında 1985 yılında 104 adet vergi harcaması yer alırken bu sayı 2000 yılında 130’a ve 2008’de ise 164’de yükselmiştir. Ancak sayısal olarak artışa rağmen oransal olarak bakıldığında vergi harcamalarının GSYİH içindeki payının çok fazla değişmediği ve %6-7 düzeyinde kaldığı görülmektedir (OECD, 2010) (Kayalidere ve Özcan, 2012). Ülkede ayrıca en az geçim indirimi uygulaması ile vergi matrahı şahsileştirilerek mükellefin ödeme gücü kavranmaya çalışılmaktadır. En az geçim indirimi mükelleflerin 65 yaş üzeri ve görme engelli olması durumunda daha yüksektir. Bekâr mükelleflerin en az geçim indirimi 12.200 dolar iken tüm ailenin gelir beyanı durumunda bu indirim 24.400 dolara ulaşmaktadır. Gelir dağılımını iyileştirmek üzere ülkede yapılan bir diğer indirim ise gelir vergisi tarifelerinde evli ve bekârlara farklı uygulanan tarife dilimleridir. Buna göre ülkede %10 olan en düşük gelir vergisi tarifesi dilimi sınırı bekârlarda 9.700 dolar iken evlilerde bu tutar 19.400 dolara yükselmektedir (IRS, 2019).

İngiltere’de vergi harcamalarını üç farklı kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki yapısal indirimlerdir. Yapısal indirimler içerisinde kişisel gelir vergisinde çifte vergilendirmeyi önleme amaçlı yapılan vergi indirimleri yer almaktadır. İkinci kategoride ise dar mükellef olmayanların sermaye kazançları ile ilk gelir diliminde yer alanların vergi dışında bırakılmasını sağlayan muafiyet ve istisnalar yer almaktadır. Üçüncü kategoride ise hem yapısal indirimleri hem de sosyal vergi harcamalarını içeren çocuk ve yaşlılık yardımı gibi harcamalar yer almaktadır (Kayalidere ve Özcan, 2012). Böylece İngiltere’de vergi harcamaları gelir dağılımının iyileşmesine imkân sağlayacak bir yapıya bürünmüştür. Gelir vergisinin subjektif niteliğe sahip olması, mükellefin ödeme gücüne ulaşmada vergi harcamalarını önemli kılmaktadır.

İngiltere’de mükelleflerin 2019 yılı için 12.500 sterlin kadar geliri vergi dışı kalmaktadır. Ancak bu muafiyet imkânından yıllık toplam geliri 100.000 sterlin ve daha düşük olanlar yararlanabilmektedir. Evliler, evlilik tarihlerine ve yaşlarına göre bu tutara ilave 3.450 - 8.915 sterlin arasında indirim hakkı kazanmaktadır (HM, 2019). Ayrıca ülkede gelirin türüne göre de vergi tarifesi değişmektedir. Buna göre tasarruflardan elde edilen gelirlerde temel vergi oranı %10 iken diğer gelirlerde vergi oranı sıfıra düşmektedir (Kaplan, 2012).

Almanya ve ABD 1960’larda vergi harcaması raporunu hazırlayan ilk ülkelerdir. Sonraki dönemlerde Almanya’da vergi harcamaları raporunun düzenli olarak raporlanması yasalarla zorunlu hale getirilmiştir. Almanya’da vergi harcamalarını tanımlayan genel kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Almanya’da son yıllarda vergi harcama tutarlarında azalma yaşanmaktadır. Örneğin 2005 yılında vergi harcamalarının GSYİH içindeki payı %0,34 iken 2008 yılında bu oran %0,26’ya düşmüştür. Ülkede kişisel gelir vergisinde 7.664 Euro’nun altında gelire sahip olanların vergi dışına çıkarılmasını sağlayan vergi harcaması gelir dağılımını düzeltmesi açısından önemli bir uygulamadır. Ayrıca Almanya’da son yıllarda ayrıma nazariyesi kuralına uygun olarak çalışanların maaş kesintilerinde bir azalma söz konusudur.

Almanya’da gelir vergisi tarifesinde evlilere yönelik önemli oranda avantaj sağlanmaktadır. Örneğin 2019 yılı için bekârlar 9.169 Euro’ya kadar olan gelirleri için vergi ödemezken evlilerin muafiyet tutarı 18.338 Euro’ya kadar yükselmektedir (KPMG, 2019). En az geçim indirimi olarak ta düşünebilecek olan bu tutarlar ücret kazançları ve diğer kazançlar için de geçerlidir. Yine Almanya’da 2019 yılı için çocuk başına 7.620 Euro vergi indirim hakkı kazanılmaktadır (EXPAT, 2019).

Bahsedilen uygulamaların dışında gelir dağılımı adaletinin sağlanması için ülkelerin uyguladığı çok sayıda vergi harcama yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan biri olan çocuk vergi kredisi yönteminde düşük gelir düzeyine sahip ailelerin bakmakla yükümlü oldukları çocukları için vergi indirim imkânı tanınmaktadır. Bazen de hükümet doğrudan ebeveyne nakit veya banka kanalıyla ödeme yapmaktadır. Bu tür vergi indirimleri genellikle 18 yaş altı çocuklar için yapılırken eğitim durumuna veya çocuğun çalışıp çalışmamasına göre bu yaş 25’e kadar çıkabilmektedir. Yine engellilik indirimi, eğitim vergi indirimi ve düşük gelirlilere yapılan vergi iadeleri de adil gelir dağılımını sağlamak üzere hükümetler tarafından uygulanan vergi harcamalarıdır.

Türkiye’de Vergi Harcamaları ve Gelir Dağılımını Sağlamadaki Rolü

Türkiye’de vergi harcamaları, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu’nun 18 ve 15. Maddelerinde “vergi muafiyeti, istisnası ve indirimleri ile benzeri uygulamalar nedeniyle vazgeçilen kamu gelirleri” şeklinde tanımlanmış ve bir kamu gider kalemi özelliği olmaksızın, merkezi yönetim bütçe kanun tasarısına vergi harcamalarının ekleneceği belirtilmiştir.

Vergi harcamalarının Türk bütçe sisteminde yer almasının iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki ekonomik amaçtır. Türkiye’de kurumlar vergisi kanununda yer alan döviz kazandırıcı işlemlerin vergiden istisna edilmesi, yatırımların artırılmasına yönelik verilen istisnalar veya kurumların Ar-Ge harcamalarının vergi matrahından indirilmesine izin verilmesi ekonomik amaçlı istisnalardır.

Vergi harcamalarının ikinci amacı sosyal niteliklidir. Sosyal nitelikli vergi harcamaları başta gelir dağılımı olmak üzere eğitim, sağlık ve yaşam standardı gibi kişilerin refah düzeyini artıran mal ve hizmetler olduğundan devlet tarafından bu tür konulara özel ayrıcalık tanınarak bu mal ve hizmetlerin topluma yayılması sağlanmaktadır.

Türkiye’de Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından 2019 yılında yayınlanan “vergi harcamaları raporu”na göre ülkede uygulanan vergi harcamalarına ilişkin bilgiler şu şekildedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019):

2019 yılında gelir vergisinde 68,3 milyar TL, kurumlar vergisinde 28 milyar TL, KDV’de 49,8 milyar TL, ÖTV’de 24,9 milyar TL, BSMV, ÖİV ve MTV’de 7,7 milyar TL olmak üzere toplam 178,7 milyar TL tutarında vergi harcaması öngörülmüştür.

Sektörler açısından incelendiğinde 2018 yılında vergi harcamalarından en çok yararlanan sektör imalat sektörü olmuştur.

Gelir vergisinde 31 adet vergi harcaması yer alırken, kurumlar vergisinde 9, KDV’de 15, ÖTV’de ise 14 kalem vergi harcaması bulunmaktadır. Bunların dışında ayrıca özel kanunlarla 7 farklı alanda vergi harcamasına başvurulduğu görülmektedir.

Aşağıda Tablo 1’de Bakanlığın yayınlamış olduğu 2017-2021 dönemine ait vergi harcama rakamları daha ayrıntılı görülmektedir. Tabloda 2018 yılı ve sonraki yıllar tahmini vergi harcama tutarlarını göstermektedir.

Tablo 1: 2017-2021 Dönemi Vergi Harcaması Tahminleri (Milyon TL)

Kanun Adı/Yıllar	2017	2018	2019	2020	2021
Gelir Vergisi	49.284	57.954	68.267	78.619	87.800
Kurumlar Vergisi	19.567	23.560	28.031	32.435	36.159
Katma Değer Vergisi	34.806	41.909	49.797	57.469	64.084
Özel Tüketim Vergisi	17.619	21.215	24.903	27.970	31.190
Diğer Kanunlar	5.373	6.470	7.698	8.907	9.932
Genel Toplam	126.650	151.108	178.696	205.401	229.165

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019.

2017 yılında vazgeçilen vergi gelirlerinin GSYH’ye oranı yüzde 4,1 olarak hesaplanmıştır. Bunun 1,6 puanı gelir vergisi, 1,1 puanı ise KDV kaynaklıdır. Aşağıda Tablo 2 ise 2017 yılı vergi harcamalarının aynı vergi türünden vergi tahsilatına oranı gösterilmektedir.

Tablo 2: 2017 Yılı Vergi Harcamalarının Aynı Vergi Türünden Tahsilata Oranı

Kanun Adı	Vergi Harcaması Tutarı (Milyon TL)	Vergi Tahsilat Tutarı (Milyon TL)	Vergi Harcaması/ Tahsilat (%)
Gelir Vergisi	49.284	112.401	43,8
Kurumlar Vergisi	19.567	52.906	37,0
Katma Değer Vergisi	34.806	155.680	22,4
Özel Tüketim Vergisi	17.619	138.339	12,7
Diğer Kanunlar	5.373	77.292	7,0
Genel Toplam	126.650	536.617	23,6

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019.

Tablo 2’den de görüldüğü üzere 2017 yılı vergi harcaması tutarları içerisinde en yüksek pay %43,8 ile gelir vergisine aittir. Bunu sırasıyla kurumlar vergisi, KDV, ÖTV ve diğerleri izlemektedir. Gelir vergisi içerisinde yer alan esnaf muafiyi, serbest meslek kazanç istisnası, eğitim öğretim işletmelerinde kazanç istisnası, genç girişimci kazanç istisnası, ücretlerde istisnalar, engellilik indirimi, asgari geçim indirimi gibi vergi harcamaları dikkate alındığında bu tür vergi harcamalarının sosyal karakterli olduğu ve gelir dağılımı üzerinde olumlu etki yapacağını söylemek mümkündür. Ancak sporculara yapılan ücret ödemeleri, Ar-Ge desteği, yatırım teşvik belgeli istisnalar, menkul kıymet araçları indirimi, vergiyle uyumlu mükelleflere yapılan indirimler, değer artış kazanç istisnası, yurt dışına verilen hizmetlerden indirim gibi bir çok vergi harcama kaleminin gelir dağılımı ile ilgili olmadığı daha çok ekonomik amaç güdüldüğü görülmektedir.

Benzer ekonomik amaçların kurumlar vergisinde yer alan vergi harcamaları için de geçerli olduğu söylenebilir. Kurumlar vergisinde yer alan indirim, istisna ve muafiyetler, indirimli kurumlar vergisi uygulaması ve imalat sanayi vergi desteği bu tür vergi harcamalarına örnek gösterilebilir.

Katma değer vergisinde ise özellikle zorunlu mallar için yapılan vergi indirimleri ve Milli Eğitim Bakanlığına verilen eğitim amaçlı indirimler sosyal amaçlı vergi harcamalarına örnek oluştururken aynı kanunda yer alan diğer 13 vergi harcama kaleminin daha çok ekonomik amaç güdülerek uygulandığı söylenebilir. ÖTV’de ise neredeyse sosyal amaçlı vergi harcamalarının olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan ÖTV’de yer alan vergi harcamalarında ekonomik amaç ön plandadır.

Türkiye’de uygulanan vergi harcamaları hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında bu harcamaların ekonomik amacının öne çıktığı görülmektedir. Bu nedenle söz konusu harcamaların gelir dağılımının saplanmasıdaki rolünün sınırlı olduğu söylenebilir. Bakanlığın yayınlamış olduğu verilere göre 2018 yılında uygulanan vergi harcamalarından en çok yararlanan sektörün imalat sektörü olması bu varsayımı doğrulamaktadır.

Türkiye’ de Vergi Harcamaları Çerçevesinde Gelir Dağılımını İyileştirmeye Yönelik Politika Önerileri

Gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik devlet müdahaleleri yalnızca bireylerin yaşam düzeyini ve refah seviyesini artırmaz. Bu müdahalelerin özel faydadan çok sosyal faydayı dikkate alarak yapıldığını söylemek mümkündür. Gelir dağılımının adil hale getirilmesiyle ülkede tasarruf, yatırım, tüketim, sanayileşme ve istihdam oranları, fiyat artışları, kentleşme ve göç sorunları gibi pek çok makro ve mikro değişken üzerinde olumlu etkiler ortaya çıkmaktadır. Gelir dağılımının sözü edilen önemi ülkelerin gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi için gerçekleştirecekleri politikaları daha stratejik bir boyuta taşımaktadır (Karaca, 2016).

Bu bakımdan gelir dağılımının iyileştirilmesi ve vergi harcamalarının kapsamının belirlenmesinde ekonomik amaçların yanı sıra sosyal amaçların da göz önünde bulundurulması gerekir. Vergi istisna ve muafiyetlerinin kapsamı belirlenirken, bunların gelir dağılımı adaletini sağlamaya yönelik olmalarına çalışılmalıdır. Nitekim bir ülkede çeşitli iktisadi amaçlarla benimsenen ve genellikle yüksek gelir grubuna sahip kişiler tarafından yararlanılan vergisel avantajlar gelir dağılımı eşitsizliğini iyice bozmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tarımsal kazançlar, değer artış kazançları gibi pek çok alanın geniş ölçüde verginin kapsamı dışında tutulması, ödeme gücüne göre vergilendirme ilkesini zedelemektedir. Bu gibi durumlarda gelir arttıkça çoğalan bir avantaj sağlanmaktadır. Bir başka ifade ile aynı gelir grubu içerisinde bile dağılım politikası açısından olumsuz etkiler oluşmaktadır. Bahsi geçen olumsuz yönlerine rağmen, bir ülkede gelirin yeniden dağıtılması için mevcut vergiler içinde en uygun verginin gelir vergisi olduğu açıktır (Ulusoy, 2017).

Türkiye’de adaletsiz gelir dağılımı hem ülke refahını olumsuz etkilemekte hem de kalkınmaya engel olmaktadır. Ülke nüfusunun küçük bir bölümü, daha büyük bölümüne kıyasla daha zengin durumdadır. Bu durum sağlık, beslenme, yoksulluk ve eğitim sorunlarına, bebek ölümleri ve toplumsal huzursuzlukların artmasına yol açmaktadır.

Bugün itibarıyla Türkiye’de gelirin ve servetin belirli kesimlerin elinde bulunması ve bu değerler üzerinden bu kesimlerin sürekli bir gelir akımı elde etmesi buna sahip olmayanlar karşısında adaletsiz bir dağılıma neden olmaktadır (Aksu, 1993). Bu durumun temel nedeni ise devletin adalet ve etkinlik ikileminde kalmasıdır. Ülkede ekonomik büyümeyi önemseyen bir devlet anlayışı, adalet kriterinden ödün verilmesine neden olmaktadır. Gerçekten de adalet kriteri bağlamında düşük gelirli bireylerin daha yüksek ücret almalarını sağlayacak şekilde bir asgari ücret politikası gelir dağılımı adaletini tesis etse de üretim maliyetinin artması ve ekonomik büyümenin zarar görmesi nedeniyle etkin bir politika olmayacaktır. Bununla birlikte çoğu hükümet pozitif dışsallığı yüksek olan pek çok adalet politikasını etkinlik kriterini göz ardı ederek uygulamaktadır. Örneğin belli istihdam sayısına ulaşan firmaların engelli çalıştırma yükümlülüğü bulunması etkinlik kriterine ters düşmekle beraber fırsat eşitliğine sahip olmayan bu kesim için adil bir politika olmaktadır.

Gelir dağılımını iyileştirmek için maliye politikası yoluyla gerçekleştirilebilecek çok sayıda araç bulunmaktadır. Veraset vergileri dik artan oranlı vergiler haline getirilerek, bu verginin muafiyet ve istisna miktarları düşük tutulabilir. Harcama vergileri derecelendirilebilir ve bu vergilerin yapısına artan oranlılık getirilebilir. Gelir vergileri artan oranlı tarifeler oldukları için gelir dağılımındaki eşitsizliği düzeltme kabiliyetine sahiptir. Yine vergi harcamaları, bu harcamaların finansmanına katılan şahıslarla bu harcamalardan yararlananlarla aynı kişiler olmadıkları durumda gelir farklarının azalmasını sağlayabilecektir (Edizdoğan, 2017). Hâlbuki Türkiye’de vergi harcamaları daha çok ekonomik amaç güdülerek tesis edildiğinden vergi harcamalarından yararlananlar ile vergi ödeyenler aynı kişilerdir. Ancak adil gelir dağılımının sağlanmasında ödeme gücü yüksek olanlardan düşük olanlara doğru bir gelir aktarımı yapılması gerekmektedir. Bu aktarımda en uygun vergi politikalarından biri de vergi harcamalarına başvurulmasıdır.

Türkiye’de gelir dağılımı adaleti için uygulanması gereken önemli bir vergi harcaması kalemi, gelirin belli bir kısmının vergiden muaf tutulmasıdır. Örneğin ülkemizde asgari ücret vergiye tabi tutulmaktadır. Hâlbuki adından da anlaşılacağı üzere asgari ücret, bir insanın beslenme, giyim, barınma, ısınma ve ulaşım gibi en temel ihtiyaçlarını karşılamasına yetecek düzeydeki geliri ifade etmektedir. Bu gelirin vergilendirilmesi sosyal devlet ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Ayrıca Türkiye’de servet vergilerinden elde edilen gelirin toplam vergi gelirleri içerisinde çok düşük paya sahip olduğu

görülmektedir. Hâlbuki Anayasamızın 73. maddesi vergilerin ödeme gücü üzerinden alınacağını ve verginin bir maliye politikası aracı olduğunu ifade etmektedir.

Servet vergilerinden bu denli düşük vergi alınması 73. maddenin her iki fıkrası ile de çelişmektedir. Bu bakımdan özellikle veraset ve intikal vergisi ile emlak vergisi oranlarında değişime gidilmeli, emlak vergisi oranlarının artan oranlı bir yapıya dönüştürülmesi gerekmektedir. Buna göre yalnızca oturduğu eve sahip olan ve belli rayiç bedeli geçmeyen evlere vergi indirimi veya muafiyeti sağlanmalı birden fazla gayrimenkulü bulunanlar veya yüksek rayiç bedele sahip olan gayrimenkuller artan oranlı emlak vergisine tabi olmalıdır.

Yine objektif vergi sisteminden subjektif vergi sistemine geçilmesi adil gelir dağılımının gerçekleştirilmesi açısından son derece önemlidir. Gini katsayısı verileri ile dolaysız vergi gelirleri arasındaki doğru orantılı ilişki dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu ülkelerde gelir dağılımının daha adil olduğunu göstermektedir. Ancak ülkemizde olduğu gibi dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bir vergi sisteminde vergi harcamalarının bu tür vergilere uygulanması zorlaşmakta ve bu durum mükellefin vergi matrahının şahsileştirilmesine ve ödeme gücünün kavranmasına engel olmaktadır. Düşük gelirlilerin marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması nedeniyle yüksek oranda ödedikleri KDV, tersine artan oranlı etki gösterdiğinden gelir dağılımını bozmaktadır. Bu nedenle KDV’de düşük gelirler lehine vergi harcamasına başvurulması söz konusu sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Sonuç

Vergi harcamaları yoluyla devlet, ekonomik ve sosyal bazı amaçları gerçekleştirebilmek için vergilendirilebilir geliri vergi dışına çıkarmakta ve tahsilinden vazgeçmektedir. Vergi harcaması kavramı her ne kadar reel ve transfer harcaması gibi gerçek anlamda Hazine’den para çıkışına neden olan harcamalar gibi olmasa da bu harcamalar devlet açısından vergi gelirlerinin bir kısmından veya tamamından vazgeçilmesine neden olduğu için harcama olarak kabul edilmektedir. Vergi harcaması olmasaydı devlet bazı kesimlerden almış olduğu vergileri tekrar onlara ekonomik ve sosyal bazı amaçlarla geri harçayacaktı. Sürecin uzaması ve bürokratik engellerin azaltılması amacıyla devlet vergi harcamaları yoluyla bazı mükelleflere ve gruplara indirim, istisna ve muafiyet gibi vergi ayrıcalıkları tanımaktadır.

Bu çalışmada vergi harcamalarının sosyal yönünü oluşturan gelir dağılımı ile ilişkisi incelenmiştir. Sosyal refah devleti veya paternalist devlet anlayışının temel gereksinimlerinden biri olan adil bir gelir dağılımı konusu, devletin; bireylerin hak ve adalete uygun şekilde yaşamlarını garanti altına alması şeklinde ifade edilmektedir. Ülkeler vergi harcamaları yoluyla gelir dağılımı üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler gösterebilmektedir. Bu etkiler vergi harcamalarından yararlanan mükelleflerin reel gelirlerinin artması yoluyla gerçekleşir. Reel geliri artan mükellefler daha fazla mal ve hizmet tüketerek refahlarını artırmış olmaktadır.

Vergi harcamalarının gelir dağılımı üzerinde olumlu etki gösterebilmesi için öncelikle bu harcamalardan düşük gelirli bireylerin yararlanması gerekir. Aksi takdirde yatırım indirimi ve döviz kazandırıcı işlemler gibi yüksek tasarruf sahiplerinin ve firmaların yararlandığı vergi harcamaları, gelir dağılımını iyileştirmek bir yana eşitsizliğin giderek artmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan ülkelerde gelir dağılımını düzeltmeye yönelik vergi harcamalarının düşük gelir gruplarının refahını artıracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Sosyal devlet ilkesi gereğince tüm ülkeler, vatandaşlara asgari yaşam standartlarını sağlayacak geliri sağlamak zorundadır. Devlet bu görevi yerine getirirken birçok maliye politikası aracı ile birlikte vergi harcamalarına da başvurmaktadır. Örneğin dar gelirli bireylere fırsat eşitliği sağlayacak ve onların nitelik ve becerilerini artıracak eğitim ve sağlık harcamaları, düşük gelire sahip ticaret ve ziraat erbabına yönelik istisna ve indirimler sosyal sınıflar arasındaki gelir eşitsizliğini azaltıcı etki gösteren vergi harcamalarıdır.

Sosyal devlet olmanın bir gereği olarak gerçekleştirilen bu tür harcamalarda dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ülkedeki kaynak dağılımındaki etkinliğin bozulmamasıdır. Hükümetlerin gelir dağılımı adaletini sağlarken ekonomik etkinlikten ödün vermeleri ekonomik büyümenin zarar görmesine ve uzun dönemde kişi başına düşen milli gelirdeki bozulmalarla birlikte gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle yapılacak vergi harcamalarının nitelik ve niceliği sosyal devlet olmanın gerekliliğini engellemeyecek ancak ekonomik etkinliği de bozmayacak düzeyde olmalıdır.

Bununla birlikte Türkiye’de farklı vergi türleri içerisinde yer alan vergi harcama kalemlerine bakıldığında sağlanan ayrıcalıkların daha çok ekonomik amaçlı olduğu görülmektedir. Türkiye’de uygulamada olan 76 adet vergi harcamasının yaklaşık 10 tanesi sosyal amaç taşımaktadır. Her ne kadar ekonomik amaçlı vergi harcamaları da uzun dönemde gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik etkiler gösterse de sosyal amaçlı vergi harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi hem kısa hem de uzun dönemde doğrudan etkilidir. Bu bakımdan ülkemizde uygulanan vergi harcamalarının adil gelir dağılımını sağlamada sınırlı bir role sahip olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Akdoğan, Abdurrahman (2007). Kamu Maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, Abdurrahman (2009). Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksu, Ömer (1993). Gelir ve Servet Dağılımı. İstanbul Üniversitesi.
- Ataç, Beyhan (2009). Maliye Politikası. Turhan Kitabevi.
- Balkaya Akça, Nilgün (2000). “Gelir Vergisindeki Vergi Harcamaları ve Türk Gelir Vergisindeki Vergi Harcamalarının Değerlendirilmesi”. Gazi Üniversitesi SBE Doktora Tezi. Ankara.
- Demirgil, Bünyamin (2018).” Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma” .C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, ss:118-131.
- Devrim, Fevzi (2002). Kamu Maliyesine Giriş. İzmir: İlkem Basımevi.
- Edizdoğan Nihat, Çetinkaya Özhan ve Gümüş Erhan (2017). Kamu Maliyesi. Ekin Yayınevi.
- Erdem Metin, Şenyüz Doğan ve Tatlıoğlu İsmail (2011). Kamu Maliyesi. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Erginay, Akif (1985). Kamu maliyesi: Kamu Gelirleri, Kamu Giderleri, Devlet Bütçesi, Maliye Politikası, Kamu Borçları. Ankara.
- EXPAT (2019). Child benefits in Germany (Kindergeld), <https://www.iamexpat.de/expat-info/social-security/child-benefits-germany-kindergeld>
- Ferhatoğlu, Emrah (2001). Vergi Harcaması Kavramı ve Avrupa Birliği Uygulaması, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi S.B.E, 2001.
- Ferhatoğlu, Emrah (2005). “Bir Kamu Harcaması Türü Olarak Vergi Harcaması ve Türk Kurumlar Vergisi Açısından Değerlendirilmesi”. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı: 2, Eskişehir.
- Government of Netherlands (2012). Box 1 Werk en Woning, <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/inkomstenbelasting/belastbaarinkomen/box-1-werk-en-woning> (Erişim Tarihi: 31/09/2019)
- Gönel, Doğaner Feride (2010). Kalkınma Ekonomisi. Ankara: Efil Yayınevi.
- Gönül, Hasan Halil (2002). “ Vergi Harcamaları –I”. Yaklaşım Dergisi, Mart.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2019). Vergi Harcamaları Raporu, Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir Düzenlemeleri Genel Müdürlüğü, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Vergi-Harcamalar_Raporu-2018.pdf, Erişim tarihi: 10.10.2019.
- Heise, Michael (2016). The Complexity of Inequality. Project Syndicate, <https://www.project-syndicate.org/commentary/complexity-of-global-inequality-by-michael-heise-2016-12?barrier=accesspaylog>, erişim tarihi: 15.10.2019.
- HM Revenue & Customs (2019). Income Tax rates and allowances for current and past years, <https://www.gov.uk/government/publications/rates-and-allowances-income-tax/income-tax-rates-and-allowances-current-and-past>
- IRS (2019). IRS provides tax inflation adjustments for tax year 2019, International Revenue Service, 2019, <https://www.irs.gov/newsroom/irs-provides-tax-inflation-adjustments-for-tax-year-2019>, erişim tarihi: 15.10.2019.
- Kaplan, Recep (2012). En az geçim indirimine ilişkin bazı yabancı ülke uygulamaları ve Türkiye açısından değerlendirmeler. Maliye Dergisi, 163(2012), 367-388.
- Karaca, Coşkun (2016). Türkiye'nin Güncel Ekonomik Mali Sorunları ve Politikaları. Ekin Yayınevi.
- Kayalidere Gül ve Özcan, Pelin Mastar (2012). “Gelir Vergisi Açısından Vergi Harcamalarının Analizi: Türkiye ve Bazı OECD Ülke Örnekleri”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1), 341-366.
- Kişioğlu, Faruk Ömer (2018). ”Vergi Harcamalarının Vergi Gelirleri Açısından Etkinliği: 2006-2016 Yıllarının Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KPMG (2019). Germany Income Tax, <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2011/12/germany-income-tax.html>
- Kurtipek, Rıdvan (2011). “ Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşum İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi”. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi.
- Maliye Bakanlığı Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü (2001). “Vergi Harcamaları Raporu”. Ankara, Ocak.
- Maliye Bakanlığı Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü (2007). “Vergi Harcamaları Raporu”. Ankara, Ekim.

- Nadaroğlu, Halil (2000). Kamu Maliyesi Teorisi. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- OECD (1996). Tax Expenditures in OECD Countries.
- OECD (2010). TaxExpenditures in OECD Countries. OECD Publishing, 14.10.2016.
- Oktar, Ateş (2006). Vergi Hukuku. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Orhaner, Emine (2000). Kamu Maliyesi. Ankara.
- Öncel Mualla, Kumrulu Ahmet, ve Çağan Nami (2009). Vergi Hukuku. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Öz, Ersan (2002). “Türk Gelir Vergisindeki Bazı Vergi Harcamalarının Optimal Vergileme İlkeleri Açısından Analizi”. D.E.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:17 Sayı:1, 2002.
- Özkara, Mehmet (2004). “Türk Vergi Sisteminde istisna ve Muafiyet Uygulamalarının Vergilemenin Mali Amacı Bakımından Değerlendirilmesi”. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları. Eskişehir.
- Özker, Niyazi (2002). “Vergi Hukuku ve Bütçe Politikalarından Vergi Harcaması Olgusu ve Uygulanabilir Etkinliği”. E-Akademi Dergisi,7: 1-2.
- Pedük, Türkbek (2005). “Dünya’ da ve Türkiye’de Vergi Harcamaları”. Trakya Üniversitesi. S.B.E. Yüksek Lisans Tezi. Edirne.
- Rakıcı, Cemil (2004). “Türk Gelir Vergisi Sisteminde Yer Alan Bazı Muafiyet, İstisna ve İndirimlerin Değerlendirilmesi”. Vergi Sorunları, 190: 115-129.
- Türk, İsmail (2008). Kamu Maliyesi. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ulusoy, Ahmet (2017). Maliye Politikası. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uyanık, Atilla (1997). “Finansal Ürünlerin Vergilendirme ve Yasal Düzenlemeler Açısından Değerlendirilmesi”. Yayın No: 79, SPK Yayınları, Ankara.

KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARI VE SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERİN ÇEVRE POLİTİKALARI¹

Hilal YILDIRIM²

Coşkun KARACA³

Özet

Yeryüzünün bugün karşı karşıya olduğu küresel çevre sorunları ülkelerin geçmişte ekonomik büyüme kaygısı ile hareket ederek çevreyi tahrip etmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlar içerisinde iklim değişikliği, buzulların erimesi, orman tahribatı, çölleşme, bitki ve hayvan türlerinin yok olması, sınır ötesi su ve hava kirliliği, kimyasal kazalar, tehlikeli atıkların taşınımı ilk elden sayılabilecek küresel çevre sorunlarıdır. Bugün gelinen noktada pek çok sağlık sorununun küresel çevre sorunları nedeniyle arttığı ve canlı yaşamının tehdit altında olduğu görülmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli de son yayınladığı 5. Değerlendirme raporunda sera gazlarının iklim üzerinde gösterdiği olumsuz etkileri şu şekilde ifade etmektedir:

“...küresel iklimdeki ısınma kesindir ve 1950’li yıllardan bu yana iklimde gözlenen değişiklikler bin yıllık bir zaman dönemine kadar daha önce hiç görülmemiş düzeydedir geçen 30 yılın her 10 yılı, yeryüzünde 1850’den beri kaydedilen küresel sıcaklık verileri için hesaplanan tüm on yıllık dönemlerden daha sıcak olmuştur... 19. yüzyıl ortasından beri gözlenmiş olan deniz düzeyi yükselmesi hızı, önceki iki bin yıllık dönemdeki ortalama yükselme hızından daha büyüktür.”

Söz konusu sorunların zamanla önüne geçilemez bir hal alması tüm ülkeleri bu sorunlara bir çözüm bulunması gerektiğine ikna etmiş ve çevre sorunlarının düzeyi ve bu sorunların çözümü için gerçekleştirilecek politikaları içeren çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışma ile söz konusu küresel çevre sorunlarının neler olduğu ve ülkelerde bu sorunların çözümü için uygulanan politikalar anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Küresel Çevre Sorunları, Çevre Politikaları

Global Environmental Problems and Environmental Policies of Selected Countries

Abstract

The global environmental problems that the world faces today have arisen as a result of countries' destruction of the environment by acting with the concerns of economic growth in the past. These include climate change, melting of glaciers, forest destruction, desertification, destruction of plant and animal species, cross-border water and air pollution, chemical accidents, and the transportation of hazardous wastes. Today, many health problems have emerged due to global environmental problems.

In the latest evaluation report published by the United Nations Intergovernmental Panel on Climate Change, the negative effects of greenhouse gases on climate are stated as follows:

“...warming at the global climate is certain and changes in climate since the 1950s have never been seen until a thousand-year period...every 10 years of the last 30 years have been consecutively hotter than all the decade periods calculated for the global temperature data recorded since 1850 on earth...the rate of sea-level rise observed since the mid-19th century is greater than the average rate of rise in the previous two thousand years.”

The fact that these problems became unavoidable over time convinced all countries that there should be a solution to these problems, and a number of studies have been carried out, including the level of environmental problems and the policies to be implemented to solve these problems. In this study, what are the global environmental problems and the policies implemented for solving these problems in countries are explained.

Key Words: Environment, Global Environmental Problems, Environmental Policies

¹ Bu çalışma Hilal Yıldırım tarafından hazırlanan “Çevre Sorunlarını Önlemeye Yönelik Maliye Politikaları” isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, hilal_kahriman@windowslive.com

³ Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, ckaraca@cumhuriyet.edu.tr

Giriş

Çevre üzerindeki baskının artmasıyla birlikte ekosistemin sağlıklı bir şekilde devamı tehdit altına girmiş, artan sanayileşme ve hızla artan üretim ve tüketim; doğal dengeyi bozarak çevre kirliliğini artırmış, doğanın kendi kendini yenileyebilme gücü zarar görmüştür. Bu sorunların ortaya çıkması ise insanoğlunun tarih sahnesine çıkmasıyla başlamıştır. Sorunların önlenmesinde rol alması gereken ülkeler ise uzun süre, ekonomik büyüme ve zenginleşme amacını önceleyerek çevrenin korunmasını ikincil planda gören bir anlayışla yönetilmiştir. Günümüzde ise tüm hükümetler söz konusu sorunların çözümü için çeşitli politikalar geliştirmektedir.

Büyüyen nüfus ve endüstrileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan üretim ve tüketim artışı, doğal kaynakların giderek azalmasına ve ülkelerde canlı yaşamın tehdit altına girmesine yol açmaktadır. İnsan ve doğa arasındaki denge son yıllarda giderek bozulduğundan, doğal kaynaklar insanoğlunun arzu ve ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu gelişmeler ve ülkelerin ekonomik büyüme uğruna doğayı görmezden gelmesi, çevresel sorunların küresel bir sorun haline dönüşmesine neden olmuştur. Bu nedenle tüm ülkelerin ortak sorunu olarak gösterilen çevre sorunlarına çözümler üretmek, günümüzün önemli sorunları arasında yer almaktadır.

Son yıllarda çevre ve çevre sorunu kavramları, tüm toplumların gündeminde giderek daha yaygın ve yoğun bir biçimde yer almaya başlamıştır. Sanayileşme ve nüfus artışıyla birlikte artarak devam eden bu sorunlar; yerel ve bölgesel düzeyde ulusları, küresel düzeyde ise tüm insanları yakından ilgilendiren önemli bir konu haline gelmiştir. Çevresel problemlerin başında; ozon tabakasının incelmeye, ormanların zarar görmesi, iklim değişikliği, tarım alanlarındaki kayıplar, deniz seviyesinin yükselmesi, atıkların bilinçsizce birikimi, denizlerin kirlenmesi, buzulların erimesi ve bitkilerin varlığını kaybetmesi gibi problemler gelmektedir. Söz konusu sorunlar için bazen ülkeler ulusal bazda çözümler üretmekte bazen de ülkelerin üye oldukları uluslararası kuruluşlar çevre sorunlarını önlemeye yönelik küresel politikalar geliştirmektedir. Literatürde bu sorunların çözümünde çevre kirliliğine neden olanların bunun finansmanına katılması için vergilerle cezalandırılması, temiz enerjinin teşvik edilmesi, çevreye duyarlı ulaşım araçlarının yaygınlaştırılması, atık yönetimi ve geri dönüşüm gibi ulusal politikaların daha başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir.

Küresel Çevre Sorunları

Günümüzde çevre sorunları küreselleşme ve doğal sürecin işlemesiyle bölgesel olmaktan çıkarak küresel bir sorun haline dönüşmüş, “sorunsal”laşmıştır. Küresel çevre sorunu, tüm toplumları ilgilendiren ve etkileyen, bugünden geleceğe de yansıtılabilecek nitelikte olan büyük boyutlu sorunlar olarak kabul edilmektedir (Kaypak, 2014). Bu sorunları küresel sistemde neden olduğu tehdidin büyüklüğüne bağlı olarak asit yağmurları, küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, iklim değişikliği ve orman tahripleri şeklinde sıralamak mümkündür.

Asit yağmurları; kömür, petrol ve gazın yanması sonucu sülfür ve azot oksitlerin atmosferde serbest kalması ile ortaya çıkmaktadır. Asit yağmurlarının oluşumundaki en etkili sebep, arabalarda, uçaklarda ve elektrik santrallerinde fosil yakıtların yanması ve diğer endüstriyel etkilerdir (Özey, 2001).

Asit yağmurları ilk kez 1850’li yıllarda İngiliz sanayileşmesinin merkezlerinden biri olan Manchester’da tanımlanmış ve yine ilk kirlilik müfettişlerinden biri olan Robert Simith’in “Acidand Rain” adlı eseriyle 1872’de yazına girmiştir (Ponting, 2000). Asit yağmurlarının olumsuz etkisi ise ilk defa yetmişli yılların başında Orta Avrupa ülkelerinde özellikle Almanya’da bitkiler üzerinde görülmüştür (Aydoğdu ve Gezer, 2009).

Asit yağmurları sebebiyle; ormanlar yok olmakta, asitleşme sonucu algler ve balıklar ölmekte, toprağın PH düzeyi bozulmakta, toprakta bulunan yararlı bakterilerin ölmesi sonucu toprağın verimliliği azalmakta, topraktaki tuzlar eriyerek toprağın verimliliği tekrar azaltmakta ve erozyon artmaktadır (Akdur, 2005). Yine asit yağmurları içme sularında sorunlara yol açmakta, bina duvarlarına ve tarihsel yapılara zarar vermektedir (Güneş ve Coşkun, 2004). 1986’da Almanya’daki bir çalışmaya göre, asit yağmurları sebebiyle yıllık 48 milyar DM ekonomik zayıt olduğu bulunmuştur (Akdur, 2005).

Küresel çevre sorunlarından bir diğeri küresel ısınmadır. Sera etkisi, küresel ısınma ve iklim değişikliği; aynı olayın değişik yönlerini göstermek için kullanılan sözcükler olmaları nedeniyle bunların tek bir çevre sorunu olarak gösterilmeleri yanlış olmaz. İklim değişikliği, yerkürenin ortalama sıcaklığında meydana gelen artışın oluşmasından kaynaklanmaktadır (Turgut, 1995). Yeryüzünden atmosfere doğru sürekli olarak artan bir biçimde kimyasal gazlar yayılmaktadır. Sera gazları adı da verilen bu gazlar, yeryüzünden havaya yayılan uzun dalga radyasyon ışınlarını tutmakta ve yerkürenin bu şekilde fazla ısısını uzaya atmasına engel olmaktadır. Böylece yerkürenin ortalama sıcaklığı artmakta ve küresel ısınma olayı meydana gelmektedir (Ertan ve Keleş, 2002). Küresel ısınma ile sıcaklıklar her 20 yılda 1-1.5 derece artmaktadır. Bu ısınmanın devam etmesi durumunda denizlerin 3-4 metre yükseleceği, ülkelerdeki kıyı kentlerinin ve milyarlarca hektar toprağın sular altında kalacağı tahmin edilmektedir (Akdur, 2005).

Küresel çevre sorunlarından bir diğeri ozon tabakasının delinmesidir. Yeryüzünü çevreleyen atmosfer tabakası birçok katmandan oluşmaktadır. Yer yüzeyinden itibaren yaklaşık 30 km yukarıdan başlayan ve 35 km kadar bir kalınlığa sahip olan ozon tabakası bunlardan biridir. Bu tabaka, güneşten gelen zararlı ultraviyole ışınları filtre ederek ışınların yeryüzüne zarar vermesini önlemektedir (Bozyiğit ve Karaaslan, 1998). Gaz atıklardan bazıları, ozon tabakasının zarar görmesine

neden olur. Bu durumda ozon tabakası güneşten gelen ultraviyole ışınları süzemez ve süzulemeyen ultraviyole ışınları, canlılardaki DNA'yı bozar. Sonuçta gen mutasyonları meydana gelir ve canlıların bağışıklık düzeyleri azalarak kanser ve göz hastalıkları gibi pek çok hastalığın artmasına yol açar (Akdur, 2005).

Küresel çevre sorunlarından bir diğeri erozyondur. Toprakların üst tabakasının, denizlere dolması olayına erozyon denmektedir. Erozyon sonucunda toprağın verimliliği düşmekte ve böylece çölleşme meydana gelmektedir. Orman, mera, çayır ve tarım alanlarının daralması sonucu yeşil örtünün azalması, bir yandan sel ve toprak kaymalarına sebep olurken öte yandan yer altı su kaynaklarının azalmasına yol açmaktadır. Ayrıca toprağın yumuşak kısmının yok olması nedeniyle toprakta yaşayan canlıların çoğu ölmekte ve biyolojik çeşitlilik azalmaktadır (Akdur, 2005).

Küresel çevre sorunlarından bir diğeri olan ormansızlaşma, dünya orman varlığının gün geçtikçe nitelik ve nicelik olarak azalmasıdır. Tahrip edilen ormanların büyük bir kısmı verimli, kereste değeri yüksek tropikal ormanlardır. Bu ormanların başlıca özelliklerinden biri birçok canlı türüne barınak sağlamasıdır. Böylelikle bu ormanların tahribi biyolojik çeşitliliği ve türlerin korunmasını da tehlikeye atmaktadır. Bu da orman alanlarını kendine yaşam alanı olarak seçen birçok bitki ve hayvan türünün neslinin tükenmesine ve erozyonun aşırı derecede tahrip edici olmasına yol açmaktadır (Güneş ve Coşkun, 2004).

Küresel Çevre Politikaları

Çevre, küresel ölçekte bir kamusal mal olduğu için çevrenin kirlenmesi, bozulması, tüketilmesi gibi problemlerin çözümü de bu kapsamda düşünülmelidir. Yerel, bölgesel ve küresel etkileri olan çevre sorunları vardır. Ancak, yerel ve bölgesel düzeyde de olsa, hemen her çevre sorunu biriktikçe küresel sorunlara yol açmaktadır⁴. Çevrenin uluslararası boyuta taşınmasının önemli bir nedeni, çevre kavramının kazandığı içeriktir. Çevreyi yerkürenin bir bütünü ve bunu saran canlıların yaşamını sürdürdüğü hava tabakası olarak algıyorsak, çevre tüm insanlığın ortak değeri olma niteliği kazanır (Keleş vd., 2009).

Çevre sorunlarının çözümü ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin çalışmalar, tüm uluslara ait olan çevreyi güvence altına almak, sürdürülebilir bir çevre hazırlamak, üretim ve tüketimden doğan zararları yok etmeye yönelik hedef belirlemek ve bu hedeflere ulaşmak için alınması gereken önlemleri ve bu önlemlere ilişkin finansmanın nasıl paylaşılacağı ile ilgili çalışmalarıdır (Mutlu, 2006). Çevrenin korunması ve geliştirilmesinde, devletlerarasındaki işbirliğini geliştiren etkinlikler, uluslararası örgütler eliyle yürütülmektedir (Keleş vd., 2009). Dünya ve çevresi küresel olarak tüm insanlığın ortak değeri olduğu için bu tür çevresel kaygıların uluslararası boyutta ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle, çevre ve çevre sorunları konu edinildiğinde, otoritenin düzenleyiciliğine ihtiyaç duyulması beklenen bir durumdur. Dünya üzerindeki pek çok otoritenin bir araya gelerek, ortak kullanıma sahip çevre üzerine çözümler üretmeleri, bu doğal sürecin bir sonucu olmaktadır (Taytak ve Meçik, 2009).

Seçilmiş Bazı Ülkelerde Çevre Politikaları

Çevre kirliliği tüm insanlık için büyük bir sorundur. Bu yüzden çevreyi koruyucu nitelikteki düzenlemelerin tek bir ülke bazında değil küresel bir sorun olarak tüm devletler tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, çevre kirliliğini önlemeye yönelik politikaların üretildiği ve bu politikaların literatürde geniş yer bulduğu üç Avrupa Birliği ülkesi seçilerek bu ülkelerde uygulanan çevre politikaları aşağıda kısaca anlatılmıştır.

Almanya Çevre Politikaları

Almanya'da çevre politikalarına önem verilmesi Alman Ekonomi Enstitüsü tarafından hazırlanan ve DIW (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung) raporu olarak bilinen araştırma ile olmuştur. Çevresel sorunların ilk defa ekonometrik analizini yapan rapor ile ülkede çevre sorunlarına yönelik farkındalık oluşturulmuş ve Almanya'daki CO2 emisyon hacminin 1987 yılı referans alınarak 2005 yılına kadar %30 oranında azaltılması amacına yönelik tedbirler öngörülmüştür. Bu amaca ulaşılması için seçilen temel mali enstrüman ise enerji vergileri olmuştur. Kaynakların etkin değerlendirilmesi amacıyla elde edilen enerji vergi gelirlerinin %70'inin başta üretim sektörü olmak üzere ekonomiye tekrar kazandırılması ve gelirin bir kısmının ise hane halkına belirli kriterler üzerinden ikramiye şeklinde (eco-bonus) dağıtılması öngörülmüştür (Killinger, 2001).

Avrupa'da çevreci hareketin hemen hemen en güçlü olduğu ülkelerden birisi Almanya'dır. Almanya, bilinçli vatandaşları ve geri dönüşüme duyarlılığı ile çevresel konularda akla ilk gelen Avrupa ülkelerinden birisidir. Buna rağmen Almanya'da, elektrik üretiminin büyük bir bölümü hâlâ kömürden üretilmektedir. Bu nedenle Almanya Hükümeti, yenilenebilir enerjiye geçişi hızlandırmak ve enerji verimliliği sağlamak için yenilenebilir enerji yatırımlarına önemli oranda bütçe ayırmaktadır. Almanya, yenilenebilir enerji alanında çıkardığı direktif, yönetmelik ve kanunlar ile birçok ülkeye öncü olmuştur. Şehirleşme, sanayileşme ve artan nüfus oranı, Almanya'nın enerji talebini sürekli artırdığından ülkede

⁴ David William Pearce ve Kerry Turner, *The Economics of Natural Resources and the Environment*, Harvester Wheatsheaf, 1990, s. 23; Ayşegül Mutlu, *Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları*, 21. Türkiye Maliye Sempozyumu: Kamu Maliyesinde Güncel Gelişmeler, Antalya, 2006, s. 62.

yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin ve verimli bir biçimde kullanması zorunlu hale gelmektedir. Bu bakımdan Almanya hem ithal enerji bağımlılığının neden olduğu ekonomik sorunları gidermek hem de fosil yakıtların çevre üzerindeki baskısını azaltmak amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarına yüksek oranda yatırım yapmış ve ülkede yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik tüketimindeki oranı 2004 yılında % 9,3 iken, bu oran 2013 yılında % 25,4'e yükselmiştir. 2018 yılsonu verilerine göre Almanya dünyada en yüksek yenilenebilir enerji kapasitesine sahip olan üçüncü ülkedir. Almanya'da uygulanan destekleme mekanizmaları birçok üye ülke için öncü ve model olma özelliğine sahiptir. Ayrıca yenilenebilir enerjiye geçişin hızlanması için vatandaşların enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji destek programlarına aktif katılımı sağlanmaktadır⁵.

Yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik kapsamında 1987 yılında Schleswig-Holstein'in batı sahilinde ilk Alman rüzgâr parkı işletmeye açılmıştır. Ülkede 2000 yılında Yenilenebilir Enerjiler Yasası (EEG) yürürlüğe girerek yenilenebilir enerjiden elde edilen elektriğin şebekeye ve hatlara verilmesi sağlanmış ve böylelikle yenilenebilir enerji, bu yasa ile sağlam temellere ulaşmıştır. Ülkede 2050 yılına kadar elektriğin büyük bir bölümünün yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması ve 2022 yılına kadar ise bütün nükleer enerji santrallerinin kapatılması düşünülmektedir. Bu politikanın yeni ihracat olanaklarını artırarak istihdamı artırması planlanmaktadır. Yine ülkede eski binalara yalıtımın teşvik edilmesiyle enerji verimliliği sağlanmaktadır. Günümüzde Almanya üniversitelerinde yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanında bin kadar yenilikçi bölüm faaliyet göstermektedir (FAZIT, 2019).

Almanya'nın çevre politikalarından bir diğeri çevre teknolojilerinin önemli bir başlığı olan elektrikli otomobillerin geliştirilmesidir. Federal Hükümet Almanya'yı e-otomobilde dünyanın yön verici pazarı haline getirmek gibi büyük bir hedef gütmekte ve bu küresel pazarın potansiyelinden mali bakımdan yararlanmak istemektedir. Sayıları artan elektro otomobiller sayesinde, karbondioksit salınımının altıda birinden sorumlu olan taşıtların bu zararlarının azaltılması amaçlanmaktadır. Alman otomotiv firmaları, e-otomobil konseptleri üzerinde çalışmalar yapmakta; 2020 yılına kadar AR-GE'ye 40 milyar avro harçayarak model sayısını 100'e çıkarmayı hedeflemektedir. Federal Hükümet sahip olduğu mali araçları kullanarak, satın alma primleriyle, vergi kolaylıklarıyla ve şarj altyapısının iyileştirilmesine ayrılan ödeneklerle elektro otomobil alanındaki atılımı desteklemektedir (FAZIT, 2019).

Almanya Hükümetinin çevre konusunda gerçekleştirdiği bir diğer atılım çevreye duyarlı teknolojilerin geliştirilmesine yönelik verdiği desteklerdir. Almanya'nın yenilenebilir enerji yatırımları ve kaynakların verimli kullanımı konusunda teknolojiye öncü rolü, hem ekonomi hem de istihdam üzerinde pozitif etkilere sahiptir. Bu atılımla birlikte çevreye duyarlı teknolojiler sürdürülebilir ekonomik büyümeyenin gerçekleştirilmesine katkı sağlamakta ve yeni teknolojilerin gelişimi desteklenmektedir. Hükümetin sağlamış olduğu destekler sayesinde Alman firmalarının yeşil teknoloji alanındaki dünya pazarındaki payı % 15'e ulaşmıştır (FAZIT, 2019b).

Almanya'nın bir diğer çevre politikası geri dönüşümdür. Alman halkı çöplerini ayrıştırarak geri kazanmaktadır. Almanya'da plastikler ve diğer ambalaj atıkları sarı kutuya, kâğıt ve kartonlar mavi kutuya, şişeler ise renklerine göre ayrıştırılarak yeşil ve beyaz renkli kutulara, organik atıklar ise kahverengi kutulara atılarak çöplerin ayrıştırılması sağlanmaktadır. Geri dönüştürülemeyen çöpler ise tekrar yakılarak üretime girdi sağlanmaktadır. Almanya'da bulunan alışveriş merkezlerinde ve marketlerde geri dönüşüm makineleri (pet şişe geri dönüşüm hattı) bulunmaktadır. Halk, elinde bulunduğu pet şişeleri bu makinelere atarak karşılığında fiş almaktadır. Bu fiş ile insanlar kasaya giderek ne kadar pet şişeyi geri dönüşüme kazandırdıysa karşılığında o kadar ücret almaktadır (ABECE, 2019).

Almanya'nın bir diğer çevre politikası çevre vergileridir. Almanya'da çevre vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payında son yıllarda ciddi bir artış görülmektedir. Bu artışta en büyük pay enerji vergilerine aittir. Almanya'nın toplam vergi gelirlerinin % 4,9'unu enerji vergileri oluşturmaktadır. % 1,1'lik payı nakliye vergileri, % 0,1'lik payı ise çevre kirlilik vergisi ve kaynak vergileri oluşturmaktadır (Biyen ve Gök, 2014).

Avusturya Çevre Politikaları

Avusturya'da çevrenin korunmasına yönelik politikalar 1970'li yıllarda uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde çevre ve insan sağlığı üzerinde gösterdiği tehditler nedeniyle çevre kalitesinin artırılması için yaşam kalitesinin korunması önemli bir gereksinim haline gelmiştir. Avusturya'da çevre kalitesinin geliştirilmesine yönelik politikaların teknolojinin geliştirilmesine odaklı politikalar olduğu görülmektedir.

Avusturya çevre politikalarından ilki su işleme ve biyolojik su arıtmada yenilikçi yeşil teknolojilerin kullanımınıdır. Dünyanın en gelişmiş su ürünü ölçüm teknolojisine sahip şirket Avusturya'da bulunmaktadır. Bu şirket, içme suyu olarak kullanılmayan kimyasal maddeli suları içme suyu olarak vatandaşlara geri kazandırmaktadır (AdvantageAustria, 2018).

Avusturya çevre politikalarından bir diğeri atıkları geri dönüşüme kazandırma işlemidir. Avusturya, dünyada en çok geri dönüşüm oranına sahip ülkelerdendir. Avusturya, çöplerinin % 50'sini geri dönüşüme kazandırmakta ve bunların büyük

⁵ Sebastian Strunz, Erik Gawel & Paul Lehmann, The political economy of renewable energy policies in Germany and the EU. Utilities Policy, 42, 33-41, 2016, s. 33-34; REN21, Renewables 2019 Global Status Report, Paris, 2019, s. 25; Kemal Görmez, Türkiye'de Çevre Politikaları, Ankara, 1991, s. 70.

bir kısmı yeniden kullanılmaktadır. Avusturya’da her atığın ayrı olarak biriktirildiği çöp kutuları bulunmakta ve çöplerini ayrıştırılmadan tek kutuya atanlar cezalandırılmaktadır. Ülkede faaliyet gösteren şirketler bu uygulama ile atıkları geri kazanarak üretim maliyetlerini düşürmekte ve atıkların çevreye verdiği zararlar önlenmektedir (YTONG, 2019).

Avusturya çevre politikalarından bir diğeri çevre vergileridir. Avusturya’da bulunan vergilendirme politikası dört kısma ayrılmaktadır. Bunlar enerji vergileri, kirlilik vergileri, nakliye vergileri ve kaynak vergileridir. Avusturya’da çevre vergileri içerisinde en çok gelir enerji vergilerinden elde edilmektedir. Sonra nakliye vergileri daha sonra ise kirlilik ve kaynak vergileri gelmektedir. Avusturya’da çevre vergileri içerisinde sayılabilen bir diğer ekonomik yükümlülük de “bağlı hesap” adı verilen, harç niteliğindeki uygulamalardır. Bu harçlar içerisinde atık ücretleri, atık su bedelleri, motorlu araç geçiş ücretleri, ağır taşıt yol ücretleri ve parkmetre ücretleri yer almaktadır (ABS, 2014).

Danimarka Çevre Politikaları

Danimarka’nın çevre politikasına duyarlılığının 1973 Petrol Krizi ile başladığı söylenebilir. Bu yıllarda yaşanan petrol krizi üretiminin önemli bir bölümü bu yakıtlara dayanan Danimarka’nın büyük bir üretim kriziyle karşılaşmasına neden olmuştur. Ülkenin almış olduğu bu ders, ülkede ithal enerji bağımlılığının azaltılmasına yönelik çevre politikaları oluşturulmasını sağlamıştır. Krizin neden olduğu ekonomik olumsuzluklar ülkede fosil yakıtların kullanılmasına son verilmesi düşüncesini hâkim kılmıştır. Bu nedenle ülkede fosil yakıt türevli petrol, kömür ve doğal gaz üzerinde dünyadaki en yüksek vergi oranları uygulanmaktadır. Bu politikalar neticesinde Danimarka kişi başına düşen yenilenebilir enerji kapasitesi bakımından dünyada İzlanda’nın ardından ikinci ülkedir. Ayrıca fosil yakıt kullanımının cezalandırılması ve yenilenebilir enerji yatırımlarının özendirilmesine yönelik politikalar Danimarka’da dünya genelinde faaliyet gösteren büyük ölçekli yenilenebilir enerji firmalarının oluşmasını sağlamıştır.

Danimarka’yı çevre politikaları konusunda diğer ülkelerden ayıran en belirgin özelliği geliştirdiği çöp değerlendirme sistemidir. Danimarka düz bir ülke olduğundan ve çöpleri saklayacak uygun yer bulunmadığından ülkede çöplerin % 94’ü ya geri dönüştürülmekte ya da yakılarak enerji elde edilmektedir. Çöp yakma sistemleri düzgün bir baca sistemi ile şehir içinde bile zararsız bir biçimde çalışabilmektedir. Danimarka’nın çöp yakma tesislerinde filtre edilen baca gazının atmosferden bile daha temiz olduğu bilinmektedir. Yanarak ortaya çıkan enerji, ihtiyaca göre ya elektriğe ya da bölgesel ısıtma sistemleri için sıcak suya dönüştürülmektedir. Danimarka, sıcak su miktarını artırmak için de biyokütleye yönelmiştir. Ayrıca elektrik üretilen santrallerin atık ısısını da merkezi ısıtma sistemlerinde kullanmaktadır.

Danimarka çevre sorunlarını önlemek için çevre vergilerine de sıkça başvurmaktadır. Ülke, Avrupa Birliği ülkeleri arasında en yüksek oranda vergi alan ülkelerdendir. Danimarka’da çevre vergileri içindeki en çok payı; enerji vergisi, karbon vergisi, motorlu taşıtlar üzerinden alınan kirlilik vergisi almaktadır. Şirketler üzerine uygulanan çevre vergileri ise tüketim ve üretim esnasındaki tehlikeli ürünlerden tahsil edilmektedir. Ayrıca kirlilik yayan kurumlar üzerinden alınan vergiler ile su ve hammadde üzerine uygulanan vergiler (kıt kaynak vergileri) çevre vergileri kapsamında yer almaktadır. Danimarka’da; atık su vergisi, tarım ilaçları vergisi, nitrojen vergisi ve paketleme vergisi de uygulanan çevre vergilerindedir (Biyay ve Gök, 2014).

Danimarka’da yenilenebilir enerji sektörüne verilen destekler ile birlikte ülkede bu sektörde çalışan kişi sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. Ülkedeki elektrik üretiminin yaklaşık %51’i yalnızca rüzgâr ve güneş enerjisinden sağlanmaktadır (REN21, 2019). Diğer yenilenebilir enerji kaynakları da dikkate alındığında elektrik üretiminin yaklaşık tamamı yenilenebilir kaynaklardan sağlanmaktadır. Yine ülkede 2018 yılında çıkarılan Bina Yönetmeliği ile yapılarda enerji verimliliği sağlayacak regülasyonlar getirilmiş ve yapıların yenilenebilir enerji kullanılabilecek kısımlarında bu kurulumlar zorunlu olmuştur. Bu kapsamda pencerelerin güneş enerjisi kazancı sağlayacak şekilde yapılması, ısı geri kazanımı için ısıtma pompası kullanımı, aydınlatmanın ve su ısıtmanın yenilenebilir enerji sistemleriyle yapılması gibi pek çok zorunluluk getirilmiştir (OECD/IEA, 2018).

Sonuç

Günümüzde çevresel tahribatın, dünyamızın geleceğini tehdit eder boyutlara ulaşması, çevre konusunun öncelikle ele alınmasını gerektirmektedir. Bütün dünya ülkelerinde çevre sorunlarının ortaya çıkış sebepleri ve biçimleri birbiriyle benzerlik göstermektedir. Çevre sorunlarının giderek küresel bir boyut kazanması ülkeleri birbirine bağımlı hale getirmekte ve hiçbir ülke diğer ülkelerin çevre zararlarına duyarsız kalamamaktadır. Çevre sorunları belli bir ülkede varlığını gösterse de çözüm bulunmadığı takdirde bu sorunlar giderek küresel bir hal almaktadır. Bu bakımdan çevre sorunlarının çözümü için tüm ülkelerin ortak hareket ettiği bir platformda çözüm bulunmalıdır. Doğal kaynakların ve sınır ötesi dışsallık yayan çevresel kaynakların serbest mal statüsünden çıkarılıp ekonomik mal niteliğine dönüştürülmesi gerekmektedir. Hangi kaynağa hangi ülke ne kadar zarar veriyorsa bu zararın telafisi için gerekli olan finansmana katılmalıdır.

Çevreyle dost büyüme gösteren ülkeler ile çevreye zararlı üretim yöntemleri uygulayan ülkelerin birbirinden ayrılarak küresel çevre sorunlarının ortaya çıkmasında daha fazla rolü olan ülkenin daha fazla maliyet yüklenmesi gerekmektedir. Bu politikalar gerçekleştirilirken az gelişmiş ve gelişmiş ülke ayrımı yapılmalı küresel çevre sorunlarının çözümü için gerekli finansman ülkelerin gelir düzeyine göre belirlenmelidir.

Kaynakça

- ABECE (2019). Geri Dönüşüm Şampiyonu Almanlardan Muhteşem Bir Geri Dönüşüm Projesi, Abece Grup Çevre ve İş Güvenliği Mühendislik Hizmetleri, <http://www.abcecevre.com/muhtesem-bir.html>, Erişim Tarihi: 09.10.2019.
- ABS (2014). Eco-Taxes (Environmentally related taxes), Statistics Austria http://www.statistik.at/web_en/statistics/energy_environment/environment/eco_taxes_environmentally_related_taxes/index.html, Erişim Tarihi: 09.10.2019.
- Advantage Austria (2018). Genel Bakış, 2018, <https://www.advantageaustria.org/international/zentral/business-guide-oesterreich/importieren-aus-oesterreich/branchen/umwelttechnologie/ueberblick.tr.html>, Erişim Tarihi: 09.10.2019.
- Akdur, Recep (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Aydoğdu, Mustafa & Gezer Kudret, (2009). *Çevre Bilimi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Biyar, Özgür & Gök Musa, (2014). “Çevre Politikaları Kapsamında AB ve Türkiye’de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılaştırmalı Analiz”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 7, Sayı:2*.
- Bozyiğit, Recep & Karaaslan Tufan, (1998). *Çevre Bilgisi*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Ertan, Birol & Keleş Ruşen, (2002). *Çevre Hukukuna Giriş*, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- FAZIT (2019a), Enerjide dönüşüm: Gelecek projesi, Communication GmbH, 2019a, <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/tr/kategoriler/cevre-iklim/enerjide-donusum-gelecek-projesi>, Erişim Tarihi: 09.10.2019.
- FAZIT (2019b). “Geleceğin Yeşil Sektörü”, FAZIT Communication GmbH, <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/tr/kategoriler/cevre-iklim/gelecegin-sektoru-yesil-teknoloji>, Erişim Tarihi: 09.10.2019.
- Görmez, Kemal, (1991). *Türkiye’de Çevre Politikaları*, Ankara.
- Güneş, Yusuf & Coşkun Aydın, (2004). *Çevre Hukuku*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul.
- Kaypak, Şafak (2014). Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 17-34.
- Keleş Ruşen, Hamamcı Can & Çoban Aykut, (2009). *Çevre Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Killinger, Sebastian (2001). *International Environmental Externalities and the Double Dividend* Edward Elgard Published, USA, s.3.
- Mengi, Ayşegül, (2007). *Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi*, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara.
- Mutlu, Ayşegül, (2006). “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”, 21. Türkiye Maliye Sempozyumu: Kamu Maliyesinde Güncel Gelişmeler, Antalya.
- OECD/IEA (2018). “Building regulations 2018 (BR18)”, <https://beta.iea.org/policy/building-regulations-2018-br18>, Erişim Tarihi: 09.10.2019.
- Özey, Ramazan (2001). *Çevre Sorunları*, Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Pearce, David William Pearce ve Kerry Turner, (1990). *The Economics of Natural Resources and the Environment*, Harvester Wheatsheaf.
- Ponting, Clive (2000). *Dünyanın Yeşil Tarihi*, A.B. Sande Çev. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayını.
- REN21 (2019). *Renewables 2019 Global Status Report*, Paris.
- Sebastian Strunz, Sebastian, Erik Gawel & Paul Lehmann, (2016). The political economy of renewable energy policies in Germany and the EU. *Utilities Policy*, 42, 33-41, s. 33-34; REN21, *Renewables 2019 Global Status Report*, Paris, 2019, s. 25;
- Taytak, Mehmet & Meçik Oytun, (2009). “Küresel Çevre Sorunlarına Karşı Uluslararası Diyalog”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası Davraz Kongresi.
- Tuna, Muammer (2007). *Çevrecilik: Tarihsel, Teorik, Felsefi Temelleri ve Küreselleşmesi*, Detay Yayıncılık.
- Turgut, Nükhet, (1995). “Kirlen Öder İlkesi ve Çevre Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:44, Sayı:1-4, Ankara.
- YTONG (2019). Temiz Bir Gelecek İçin Geri Dönüşüm, <https://ytong.com.tr/blog-detay.asp?blogID=29>, Erişim Tarihi: 09.10.2019.

ÇEVRE SORUNLARININ ÖNLENMESİNDE ÇEVRE DOSTU MALİYE POLİTİKALARI¹

Hilal YILDIRIM²

Coşkun KARACA³

Özet

Büyüyen nüfus ve endüstrileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan üretim ve tüketim artışı, doğal kaynakların giderek azalmasına ve ülkelerde canlı yaşamın tehdit altına girmesine yol açmaktadır. İnsan ve doğa arasındaki denge son yıllarda giderek bozulduğundan, doğal kaynaklar insanlığın arzu ve ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu gelişmeler ve ülkelerin ekonomik büyüme uğruna doğayı görmezden gelmesi, çevresel sorunların küresel bir sorun haline dönüşmesine neden olmuştur. Bu nedenle tüm ülkelerin ortak sorunu olarak gösterilen çevre sorunlarına çözümler üretmek, günümüzün önemli sorunları arasında yer almaktadır. Sanayileşme ve nüfus artışıyla birlikte artarak devam eden bu sorunlar; yerel ve bölgesel düzeyde ulusları, küresel düzeyde ise tüm insanları yakından ilgilendiren önemli bir sorun haline gelmiştir. Çevresel sorunların başında; su kirliliği, hava kirliliği, toprak kirliliği, tehlikeli atıklar ve biyoçeşitlilik kaybı gibi problemler gelmektedir. Bu sorunların nedenleri arasında ise çevreye duyarsız büyüme, sanayileşme, küreselleşme, hızlı nüfus artışı, sağlıksız kentleşme, fosil yakıt kullanımı ve enerjinin verimsiz kullanımı gibi faktörler yer almaktadır. Bu çalışma ile söz konusu sorunların giderilmesine yönelik hükümetlerin sahip olduğu araçların neler olduğu ve bu araçların nasıl kullanılacağı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Sorunu, Ekonomik Araçlar

Environment-Friendly Fiscal Policies in Preventing Environmental Problems

Abstract

The increase in production and consumption as a result of industrialization and the growing population lead to a decrease in natural resources and threatening life in the countries. Since the balance between man and nature has gradually deteriorated in recent years, natural resources are insufficient to meet the desires and needs of human beings. These developments and countries ignoring nature for the sake of economic growth caused environmental problems to become a global problem. For this reason, providing solutions to environmental problems, which are shown as common problems of all countries, is among the important problems of today. These problems continue with increasing industrialization and population growth; it has become an important problem that is closely related to nations at local and regional level and to all people at global level. Environmental problems include water pollution, air pollution, soil pollution, hazardous wastes and loss of biodiversity. The causes of these problems are insensitive growth to the environment, industrialization, globalization, rapid population growth, unhealthy urbanization, fossil fuel use and inefficient use of energy. In this study, the tools of governments to solve these problems and how to use these tools are discussed.

Key Words: Environment, Environmental Problem, Economic Instruments

Giriş

Geçmişte kâr ve fayda maksimizasyonu için uğraşan ekonomik birimler doğal kaynakların tükenmez nitelikte olduğunu savunarak ekonomik çıkarlar uğruna doğal kaynakların tahribini haklı göstermeye çalışmışlardır. Bu görüş 20. yüzyılın ikinci yarısında değişime uğramış ve toplum refahını artırmak üzere devlete bazı ilave görevler yüklemiştir. Bu görevlerden biri olan çevrenin korunması, devletin çevre sorunları nedeniyle toplum refahı üzerinde ortaya çıkan baskının giderilmesi için piyasaya müdahalesini haklı çıkaran bir gerekçe ortaya koymaktadır. Devletin çevreyi sahiplenmesinin en önemli gerekçesi ise çevre sorunlarının önemli negatif dışsallıklara sahip olmasıdır.

Negatif dışsallık çevresel açıdan düşünüldüğünde ekonomik büyüme sonucunda çevreye verilen zararlardan oluşmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1993). Dolayısıyla; karar vericilerin eylemlerinin diğer birimlere zarar verdiği, ancak eylemi yapan birimin bu zararın telafisi için ödeme yapmadığı durumlarda negatif dışsallık ortaya çıkar (Dinler, 2004).

Negatif dışsallıklarda, bir üretim veya tüketim faaliyeti neticesinde faaliyetin tarafı olmayan bir ekonomik birim maliyete katlanmak zorunda kalmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1993). Üretim faaliyetleri sonucu fabrikaların kimyasal atıkları; baca gazları ve görüntüleri ile çevreyi kirlletmeleri, sağlık sorunlarına zemin hazırlamaları, nehir, göl ve denizlerde kirlenme sonucu canlıları yok etmeleri üreticilerin kendileri dışındaki tüketiciler ve üreticilere yükledikleri negatif dışsallıkların örneklerini oluşturmaktadır. Üretim sürecinde negatif dışsallıklar dikkate alınmadığından üretici, üretim miktarına ilişkin

¹Bu çalışma Hilal Yıldırım tarafından hazırlanan “Çevre Sorunlarını Önlemeye Yönelik Maliye Politikaları” isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

²Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, hilal_kahriman@windowslive.com

³Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, ckaraca@cumhuriyet.edu.tr

kararını marjinal özel maliyet ile fiyat arasındaki ilişkiye bakarak vermekte ve böylece sosyal maliyetlerin dikkate alınmadığı durumda optimum üretim miktarını aşan miktarlarda üretim yapılmaktadır (Dağdemir, 2003).

Çevresel kaynaklar söz konusu olduğunda dışsallıkları piyasa içine alamamış bir ekonomide, çevresel kaynakların aşırı kullanımı veya çevre kirlenmesinin büyük boyutlara ulaşması kaçınılmazdır. Aynı şekilde, çevre koruma amaçlı faaliyetler sonucu yaratılan dışsallıkların piyasa fiyatlarına dâhil edilememesi nedeniyle, bu faaliyet sonucunda ortaya çıkan maliyetin faaliyetten yarar sağlayanlar arasında paylaştırılması mümkün değildir. Bu nedenle, çevrenin korunması ve kalitesini artırma sorumluluğu devletten beklenmektedir (Dağdemir, 2003). Çevreye zarar veren faaliyet nedeniyle zarar görenlerin uğradığı zararı tazmin edecek bir mekanizma bulunmadığı durumda, devlet toplumsal refahı artıracak etkin üretim ve tüketim düzeyini sağlayacak şekilde piyasaya müdahale etmektedir. Bu bakımdan devlet negatif dışsallıkların neden olduğu bu tür olumsuz sonuçların giderilebilmesi için idari, ekonomik ve mali birtakım araçlara başvurmaktadır. Bu çalışmada söz konusu araçların neler olduğu ve çevre sorunlarının önlenmesindeki rolü üzerinde durulmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Genel bir tanımlamayla çevre, içinde canlıların yaşadığı ortamdır (Çepel, 2009). Çevre; canlıların yaşamını etkileyen, kapsadığı canlılarla daimi bir maddesel enerji döngüsü içinde olan, dâhili ve harici tüm faktörlerin karışımıdır. Ayağımızı bastığımız topraktan soluduğumuz havaya, en küçük organizmadan en mükemmel yaratık olan insana kadar binlerce faktör çevrenin bir boyutudur (Demirer, 1992). En geniş anlamıyla çevreyi, “tüm canlı varlıklarla beraber tabiat ve tabiattaki insan kaynaklı unsurların tamamı” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere çevre; doğal ve yapay çevre olarak iki bölümde incelenmektedir (Bulca, 1995).

Doğal çevre; doğada kendiliğinden var olan, insan müdahalesine maruz kalmamış ya da insan müdahalesiyle değiştirilemeyen tüm doğal varlıklar olarak açıklanmaktadır (Görgün, 1977). Doğal çevreyi, insan etkileşimi olmayan sadece dağ, orman, deniz gibi doğal varlıklar oluşturmaktadır (Görmez, 1991). Yapay çevre ise insanoğlunun başlangıcından günümüze kadar süregelen, insanın çevre ve doğal kaynaklardan yararlanarak ortaya çıkardığı kentler, yollar, evler gibi değerleri kapsamaktadır (Uşak, 2009). Kısacası insanlığın varoluşundan bugüne kadar devam eden süreç içerisinde insan etkileşimi ile oluşan çevreye, yapay çevre denmektedir (Görmez, 1991).

Öyleyse doğal çevre kavramı, çevre kavramının alt yapısını oluşturmaktadır. Üst yapıyı meydana getiren yapay çevre, doğal çevreden faydalanma yönünde ilerleme kaydetmiştir (Altuğ, 1990). İnsanoğlu, doğal çevrenin olanaklarını kendi yapay çevresine aktarırken önüne geçilmez bir çabayla kaynakları sonuna kadar hesapsızca kullanma ve sömürme çabasında olmuştur (Aybay, 1997). Bununla birlikte ortaya çıkan ekonomik, sosyolojik ve teknolojik gelişme, beraberinde doğal yaşam ve çevre aleyhine işleyen bir insan-doğa ilişkisine sebep olmuştur. Bu sebeple, insan-doğa ilişkilerinin doğal çevreye zararları çevre sorunları olarak ifade edilebilmektedir (Altuğ, 1990).

Çevre Sorunları ve Çevre Sorunlarının Nedenleri

İnsanlık tarihi kadar eskilere dayanan çevre sorunları, insanoğlunun tarih sahnesine çıkmasıyla başlamıştır. Yerleşik hayata geçen insanoğlu, doğal kaynakları hızla tüketerek çevreye zarar vermeye başlamıştır. Nüfusun hızlı bir şekilde artmasıyla ihtiyaçlar çoğalmıştır. Dolayısıyla ev yapmak, evleri ısıtmak ve gıda maddelerini pişirmek için odun ihtiyacının artması yeşil alanların zarar görmesine neden olmuştur. Ayrıca toprak verimliliğinin artması için kullanılan gübreler ve yanlış sulama, çevreye verilen zararı da artırmıştır (Özey, 2005). Su, toprak ve havanın yapısının bozularak adeta yaşanmayacak seviyeye ulaşması, bazı hayvan ve bitki türlerinin giderek yok olması ve çevreyi meydana getiren unsurların günlük çıkarlar uğruna kötüye kullanılması, çevresel değerlerin kaybedilmesine, çevreye verilen zararların artmasına ve çevre sorunlarına sebep olmuştur (Keleş ve Hamamcı, 2005).

En önemli çevre sorunlarından biri olan su kirliliği, bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak çevreyi etkilemektedir. Örneğin, çeşitli endüstri kuruluşlarından çıkan ve zehirli, toksik maddeleri içeren sular, doğrudan çevre kirliliği yaratmaktadır. Fosfor ve azot içeren gübrelere ait çözeltiler ile bol miktarda fosfor bulunan deterjan bileşikleri ise dolaylı yoldan su kirliliği oluşturmaktadır (Çepel, 2009). Ayrıca endüstriyel kuruluşlar da çeşitli atıklarıyla su kirliliğine sebep olmaktadır. Endüstri kuruluşlarından oluşan su kirliliği, endüstri atıkları içinde bulunan farklı kirlleticilerin suya karışmasıyla meydana gelmektedir. Enerji santrallerinde ise soğutma amacıyla kullanılan su, atık olarak yeniden çevreye bırakılmakta ve bu durum alıcı ortamdaki su sıcaklığının normalin üzerine çıkmasına neden olarak ekolojik dengeye zarar vermektedir (Altuğ, 1990).

Bir başka çevre sorunu olan toprak kirliliği, katı atıkların bilinçsizce depolanması, yanlış gübre seçimi ve kimyasal gübrelerin bilinçsizce kullanımı, kirli suların çeşitli yollardan toprağa karışmasıyla birlikte toprak yapısının bozulması, havaya salınan zararlı gazların yol açtığı asit yağmurları şeklinde kendini göstermektedir (Keleş ve Hamamcı, 2005). Yine çevre sorunlarından olan hava kirliliği, kentleşme ve sanayileşme sonucu meydana gelmektedir. Kentleşmeyle birlikte şehir nüfusu artış göstermektedir. Bununla birlikte yeşil alan yetersizliği, ısınma yönteminin gelişen şartlara paralel bir şekilde geliştirilememesi, ulaşım araçlarında özellikle motorlu araç sayısındaki yükseliş ve atık tasfiyesindeki yetersizlikler gibi etmenler de artış göstererek hava kirliliğini oluşturmaktadır (Altuğ, 1990).

Bir diğer çevre sorunu olan tehlikeli atıklar, bırakıldıkları alanda toprak kirliliğine ve hava kirliliğine yol açmakta ve bu atıkların yakılmasıyla ortaya çıkan zararlı gazlar ise hava kirliliğini meydana getirmektedir (Erkul, 2012). Son olarak biyoçeşitlilik kaybı da önemli çevre sorunlarından biridir. Doğanın devamı için biyolojik çeşitliliğin sürekliliği önemlidir. Kaliteli hayat standardı için ileri teknolojiyi bilinçsizce kullanan insan, canlı türlerinin gün geçtikçe biraz daha azalmasına neden olmuştur. İnsanın sebep olduğu etkenleri; aşırı otlama, tarım alanlarının genişletilmesi, gübreleme gibi zirai faaliyetler, turizm faaliyetleri, endüstrileşme, yakacak ihtiyacı ve ağaçlandırma çalışmaları, avcılık, hızlı nüfus artışı, baraj yapımı, çevre kirlilikleri, savaşlar olarak sıralamak mümkündür. İnsan dışı olan doğal afetler ve küresel ısınma da biyoçeşitlilik kaybına yol açmaktadır (Çepel, 2009).

Günden güne hızla büyüyen çevre sorunları tüm dünyayı etkileyecek önemli bir sorun haline gelmektedir. Çevre sorunlarının nedenlerini birçok başlık altında incelemek mümkündür. İleri teknolojiyle birlikte sanayileşmenin artması, plansız sanayiyle birlikte çevresel duyarlılığın azalması, kıyasıya rekabetin beraberinde getirdiği çevre sorunlarının küresel boyut kazanması, artan nüfusla birlikte doğal kaynakların tükenmesi, kentleşmeyle birlikte tarım alanlarının yerleşmeye açılması, yoğun göçlerle birlikte yaşanan plansız şehirleşmelerin olması, tarımdan fazla ürün elde etmek için aşırı ve bilinçsiz gübreleme yapılması çevre sorunlarının belli başlı nedenlerindedir. Çevre sorunlarının önemli bir nedeni olan sanayileşme, kalkınmanın bir gerekliliği olmakla birlikte; sanayileşmenin plansız bir biçimde gerçekleşmesi çevresel sorunların doğmasına neden olmaktadır. Özellikle sanayi tesislerinin üretim maliyetlerini düşürmek için arıtma yapmadan atıklarını çevreye bırakmaları; toprak, su ve çevre kirliliğinin yanında canlı unsurlarının da olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır (Ertürk, 2011).

Bir başka neden olan hızlı nüfus artışı önemli çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Artan nüfus; salgın hastalıklara, yetersiz beslenmeye, plansız kentleşmeye, doğal kaynakların tahribine, kaynak kullanımından doğan atıklarının artmasına neden olmaktadır. Bütün bunlara karşılık doğal kaynaklar aşırı kullanılarak doğal denge bozulmakta ve çevreye büyük zararlar verilmektedir (Kete, 1992).

Sağlıksız kentleşme de önemli çevre sorunlarının nedenleri arasında yer almaktadır. Şehirli nüfus arttıkça ve bu artış özellikle şehirlerde nüfus yığılmasına dönüştükçe sağlıksız kentleşme ortaya çıkmakta ve bu durum çevre sorunlarına neden olmaktadır. Kentlerde görülen plansız yerleşme, ulaşım ve içme suyunun yetersizliği, kanalizasyonların bulunmaması, atıklar sonucu oluşan su kirliliği, trafikten, sanayiden ve ısınma amaçlı tüketimden kaynaklanan hava kirliliği ve gürültü gibi pek çok çevre sorununu beraberinde getirmektedir (Karaca, 2011). Bu sorunların çözümü ancak nüfus planlanması ve eğitim ile sağlanabilir (Gürel, 2008).

Çevre sorunlarının nedenlerinden olan bir diğer faktör fosil yakıt kullanımındır. Fosil yakıt kullanımının çevreye verdiği zararların başında küresel ısınma ve iklim değişikliği gelmektedir. Fosil yakıtlar özellikle ısınma ve ulaşım amaçlı kullanılmaktadır. Fosil yakıtların kullanılmaları sırasında çıkan zararlı gazlar hava kirliliğine neden olmaktadır. Bunun sonuçları ise global ısınma, iklim değişikliği ve asit yağmurlarıdır. Küresel ısınmaya bağlı olarak sera gazının artması yeryüzündeki sıcaklığı da artırmaktadır. Isınan havanın etkisiyle buzullar erimekte, verimli topraklar sular altında kalmakta ve deniz seviyesi yükselmektedir (Çakmak, 2018). Fosil yakıtların yakılması esnasında havaya yayılan zararlı asitler asit yağmurlarına neden olarak toprağa, suya, yeryüzüne karışmaktadır. Çevre sorunlarının nedenleri arasında yer alan bir diğer sorun enerjinin verimsiz kullanımındır. Bir ürünün üretimi yapılırken ürün kalitesinde herhangi bir düşüş olmadan gerekli olan enerji miktarının azaltılması enerji verimliliği ile ölçülür. Örneğin otobanda 100 kilometrede 7 litre mazot yakan bir araç yerine, aynı otobanda 100 kilometrede 5 litre mazot yakan bir otomobilin üretilmesi enerji verimliliği ile açıklanmaktadır (Özalp, 2018). Söz konusu uygulamalar üretim miktarını azaltmadan daha az girdi ile daha çok çıktı alınmasını sağlamakta böylece çevrenin ve doğal kaynakların zarar görmesi engellenmektedir.

Çevre Sorunlarını Önlemeye Yönelik Ekonomik Araçlar

Çevre kalitesini sağlamayı amaçlayan ekonomik araçlar, hedef aldığı çevresel amaçların genişliği ölçüsünde çok farklı uygulama alanına sahiptirler. Bunlar içerisinde en sık başvurulan araçları vergiler, harçlar, sübvansiyonlar, anlaşmalar ve teşvikler şeklinde sıralamak mümkündür. En çok kullanılan ekonomik araçlardan olan *vergi ve harçlar*, üreticilerin ve tüketicilerin üstünde oluşturdukları ekonomik baskı sebebiyle üretim ya da tüketim kalıplarını uzun vadede kirliliğe sebep olmayacak şekilde değiştirmeyi amaçlamaktadır. Harçlar bir hizmet bedeli karşılığında ödenirken çevre vergileri genel bütçeye, karşılık beklemeksizin yapılan katkılardır.

Bir diğer ekonomik araç olan *kirletme/atık hakkı ticareti*, çevreyi kirletenlerin kendilerine verilen kirlilik sınırından daha az çevre kirliliğine neden olmaları durumunda, bu hakkın kalan kısmını başka kirleticilere devretme hakkına sahip olmaları demektir. Örneğin 200 birim kirletme hakkı alan firmanın yarattığı kirlilik 800 birim olduğunda bu firma arada yarattığı 600 birim kirletme hakkını başka firmalardan satın alabilmektedir. Ya da 900 birim kirletme hakkı satın almış ancak 500 birim kirletme oluşturmuş olan firma aradaki 400 birim kirletme hakkını başka firmalara satabilmektedir (Turgut, 2012). Kirletme hakkında devletin kirletene verdiği makûl kirletme düzeyi yer almaktadır. Bu düzey aşıldığında artan oranda bir ücret talep edilmektedir. Üretim maliyetlerinin artmasını istemeyen kirleticiler söz konusu kirletme düzeyini aşmamaya özen gösterecektir (Altıntaş, 2004). Aynı zamanda bu sistem, üretim maliyeti artışını durdurmak isteyen kirleticilere, çevre dostu teknoloji kullanımı yönünde baskı yapmaktadır.

Bir diğer ekonomik araç olan *depozito-geri ödeme sisteminde* çevre kirliliğine yol açabilecek ürünleri kullananlar, depozito öderler. Depozito-geri ödeme sistemi, çevre bakımından pozitif bir davranışı iktisadi bir fayda oluşturarak ödüllendirirken, istenmeyen davranış sonucunda ise bu ürün üzerine bir maliyet koymaktadır. Depozito-geri ödeme sistemi ile tüketicilerin bazı ürünleri satın alırken genellikle bunların ambalajları için ek bir bedel ödemesi, ürün kullanıldıktan sonra kap veya ambalajın veya kullanılmış ürünün belirli bölgelerde yetki verilmiş merkezlere getirilmesi suretiyle bu fazladan ödenen bedelin tüketiciye iade edilmesi gerekmektedir. Çeşitli faaliyetlerin çevre açısından zararlı etkileri önceden öngörülen şekilde ortadan kaldırılmadığı takdirde ödenen ek bedel yani depozito yanmakta veya ertelenen vergi devreye girmektedir. Bu ürünler genellikle dayanıklı ve yeniden kullanılabilir nitelikte veya atık haline gelmesinde tehlike olan ürünlerdir. Örneğin böcek ilacı ambalajları, otomobil aküleri, piller, meşrubat şişeleri veya ambalajları bu türden atıklardır (Jamali, 2007).

Bir başka ekonomik araç olan *mali yardımlar*, çevreyi kirletenlerin kirliliği engellemeye dair yatırımlarının (vergi indirimleri, düşük faizli krediler gibi) finansmanına katkıda bulunmak amacıyla oluşturulmaktadır (Ertürk, 2011). Devletin çevre kirliliğine yol açan tarafın kirlilik kontrol tedbirlerini almasını ve gereken yatırımları yapmasını ya da çevre için daha az zararlı teknolojiler kullanmasını özendirilmesi sebebiyle mali yardımlar, çevre vergilerine alternatif olarak kabul edilmektedir (Dağdemir, 2003).

Eko-etiketleme ekonomik araçlardan bir diğeridir. Ürünlerin üretimi sırasında kullanılan girdileri ile tüketimi sonrasında ortaya çıkan atıkları, çevreye ve diğer canlılara zarar verecek maddeler içermiyorsa kullanılan ambalaj malzemesi doğada zararlı etkiler yaratmıyorsa veya kullanılan ambalaj malzemesinden geri dönüşüm olabiliyorsa bu tür ürünlere çevre dostu ürün etiketi imkânı verilebilmektedir. Ülkemizde çevre etiket sistemi 2018 yılında Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Çevre etiket sistemi ile çeşitli yollarla piyasaya sunulan ürünlerin çevreye duyarlı ürünler olduğu gösterilmektedir. Ürünlere verilen çevre etiket logosu genellikle dört yıl süreyle geçerli olmaktadır. Dört yılı tamamlayan firmalar tekrar gerekli şartları tamamlayarak prosedürden geçtikleri takdirde etiketleri yenilenmektedir (Ekeman, 1998).

Bir diğer ekonomik araç *Çevre Yönetim ve Denetim Sistemi*'dir (Ertürk, 2011). *Çevre yönetimi*, Çevre üzerinde zarar oluşturabilecek insan etkinliklerini düzenlemeye yönelik karar alma sürecidir. Çevre yönetimiyle çevreye verilecek zararları önlemek ve verilmiş zararları ortadan kaldırmak, çevre araştırmalarını görev almış olanları desteklemek, ilgili birimleri ve vatandaşları uyarmak, bireylerin yaşam kalitesini yükseltmek ve bireylerin tüketim alışkanlıklarını ve etik ilkelerini geliştirmek gibi hedeflere hizmet edilmesi amaçlanır (Keleş, 2015).

Çevre denetimi ise aktif bir şekilde çalışan endüstriyel faaliyetlerin kanun ve yönetmelikler çerçevesinde uygunluğunun kontrol edilmesi, faaliyetlerin açığa çıkardığı kirliliklerin izlenmesi ve raporlanması olarak bilinmektedir. Çevre denetim sistemi sayesinde çevrenin son durumunun görülmesi, gelişmenin çevre üzerinde yarattığı etkilerin değerlendirilmesi, çevreye zararlı olan etkinliklerin azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amaçlanmaktadır (Ergün, 2014). Bir diğer ekonomik araç olan *gönüllü anlaşmalar* ise kirletici firma ile devlet arasında belirli bir emisyonun azaltılması için yapılan anlaşmalardır. Vergiye karşı gösterilen tepkinin azaltılması ve her iki taraf açısından da ortak bir yolun bulunması amacıyla yapılan bu anlaşmalarda, endüstride faaliyet gösteren taraflar, emisyonlarını belirli bir seviyeye indirmeye hiçbir zorlama olmaksızın kendiliğinden razı olmaktadır (Jamali, 2007).

Yine bir diğer ekonomik araç olan *mevzuata uygunluğa teşvik*, kamunun farklı şekillerde çeşitli endüstrilere vermiş olduğu maddi ve manevi yardım şeklinde ifade edilebilir (Çiloğlu, 1997). Teşebbüsleri ve bireyleri çevreye daha duyarlı hale getirmek için finansal olarak harekete geçiren politikalar teşvikler sayesinde mümkün olabilmektedir (Aktan, 2001). Vergiler bir birim emisyonunun varlığını hedef alırken teşvikler bir birim emisyonu azaltmayı ödüllendirmektedir. Teşviklerde temelde iki amaç güdülmektedir. Birincisi çevresel politikaların gerek duyduğu emisyon azaltımı için harcamaların finansman yükünü azaltmak, ikincisi ise emisyon azaltımı için inisiyatif sağlamaktır (Jamali, 2007).

Bir diğer ekonomik araç *özel mülkiyet oluşturmada*r. Çevresel değerlerin sahiplendirilerek özel mülkiyete dönüştürülmesi ve mülkiyet haklarının tanımlanması ile piyasa mekanizmasının işleyişine engel olan piyasa kusuru ortadan kaldırılmış ve çevre sorunlarına piyasaların düzenleyici fonksiyonu altında bir çözüm bulunmuş olmaktadır. Çevresel kaynakların kamusal mal olma özelliğini bir ölçüde ortadan kaldırmayı amaçlayan bu uygulama, çevre kalitesinin etkinlik düzeyinde korunabilmesi için ideal piyasa çözümünü sağlayabilecek gerçek bir fiyatlandırma olanağı sunmaktadır. Mülk sahibi ile olası kullanıcılar arasında görüşmelere dayalı pazarlıklar sonucunda, çevre kalitesinin en üst düzeyde korunmasını sağlayacak gerçek fiyatlar oluşabilecektir (Dağdemir, 2003).

Sonuç

Çevre sorunlarıyla ve özellikle kirlilikle mücadele etme gerekliliği, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkmıştır. Sanayileşmeyle birlikte artan nüfus, üretim ve tüketimin de artmasına sebep olmuştur. Doğal denge bozularak çevre sorunları artmış, doğanın kendi kendini yenileyebilme gücü zarar görmüştür. Halbuki son 50 yıldır yapılan çalışmalar üretim artışının ve ekonomik büyümenin çevreyle dost biçimde gerçekleşebileceğini göstermiştir. Bunun sağlanabilmesi ve çevreye duyarlı yöntemlerin hayata geçirilmesi için devletin bazı araçlara başvurması gerekmektedir. Ekonomik araçlar çevreye zarar veren ekonomik birimlerin bu zarara neden olan üretim ve tüketim yöntemlerini cezalandırarak bir maliyet ortaya çıkardığından çevre kalitesinin artırılmasında sıkça başvurulan önemli araçlardır.

Bu bakımdan çevre kirliliğine neden olan fosil yakıt kullanımının azaltılması için başvuru alan emisyon vergileri veya fosil yakıtlara alternatif olarak kullanılabilir yenilenebilir kaynaklara ve diğer alternatif enerji kaynaklarına verilen teşvikler ekonomik araçların başında gelmektedir. Yine motorlu taşıtların ve bu araçlarda kullanılan yakıtların yüksek oranda vergiye tabi tutulması çevreye duyarlı araçların gelişmesine, toplu taşıma ve bisiklet kullanımına imkan sağlamaktadır. Yine enerji verimliliğinin sağlanması, tehlikeli atıklara yol açan firmaların cezalandırılması, geri dönüşümün özendirilmesi ve temiz tarım uygulamalarına geçilmesi için kullanılan çevre vergileri, mali yardımlar, teşvikler, depozito-geri ödeme sistemleri, permiler, etiket sistemleri ve anlaşmalar kaliteli ve temiz bir çevreye ulaşılması açısından önemli ekonomik araçlardır.

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can (2001). Teşvik Kollamacılık, Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Yayınları, Ankara.
- Altıntaş, Hakan (2004). “Ortak Malların Trajedisi: Karadeniz ve Hazar Denizindeki Kirlilik”, M.C. Marin ve Uğur Yıldırım (Ed.). Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler içinde. İstanbul: Beta.
- Altuğ, Fevzi (1990). Çevre Sorunları, Bursa Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Bursa.
- Aybay, Aydın (1997). Çevre ve Hukuk, İnsan, Çevre, Toplum, Der: Ruşen Keleş, İmge Yayınları, Ankara.
- Bulca, Aydan (1995). “Çevre Sorunları”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2.
- Çakmak, Münci (2018). İdare Hukuku Açısından Yenilenebilir Enerji, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Çepel, Necmettin (2009). Çevre Sorunları, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Çiloğlu, İsmail (1997). “Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi”, Hazine Dergisi, Sayı:8.
- Dağdemir, Özcan (2003). Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Demirer, Göksel (1992). Çevre Sorunları ve Kapitalizm, Yalçın Ofset, İstanbul.
- Dinler, Zeynel (2004). İktisada Giriş, Ekin Kitabevi, 10. Baskı, Bursa.
- Ekeman, Ebru (1998). “Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, N:153, İstanbul.
- Ergün, Turan (2014). Türkiye’de Çevre Denetimi ve Çevre Etiği Bağlamında Yeniden Yapılandırılması, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Erkul, Hüseyin (2012). Çevre Koruma, Detay Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Ertürk, Hasan (2011). Çevre Politikası, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Görgün, Sevim (1977). Maliye Politikası, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Görmez, Kemal (1991). Türkiye’de Çevre Politikaları, Ankara.
- Gürel, Şenol (2008). Çevre Sorunlarına Duyarlılık ve Çevre Bilinci, Afyonkarahisar Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Jamali, Tarık (2007). Ekolojik Vergiler (Çevre Vergileri), Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.
- Karaca, Coşkun (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Dostu Maliye Politikaları, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Keleş, Ruşen & Hamamcı Can, (1993). Çevrebilim, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- Keleş, Ruşen & Hamamcı Can, (2005). Çevre Politikası, İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara.
- Keleş, Ruşen (2015). 100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası, Yakın Kitabevi, İzmir.
- Kete Halil, Aydın Mehmet Sadık & Kaya Hakan, (1992). “Çevre Sorunları ile Mücadelede Maliye Politikaları”. Journal of Life Economics, 4(2), 167-190.
- Özey, Ramazan (2005). Çevre Sorunları, Aktif Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul.
- Özalp, Mustafa (2018). Küresel Enerji Denklemine Merkez Ülke: Türkiye, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Turgut, Nükhet (2012). Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Uşak, Mehmet (2009). Çevre Nedir?, Anı Yayıncılık, Ankara.

YÖNETSEL DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN EVRİMİ

Abdullah KARAKAYA¹

Ümmet AYDAN²

Amir Ahmed KHUHRO³

ÖZET

Gruplar veya topluluklar halinde yaşayan insanoğlu, kimi zaman hayatta kalmak, kimi zaman hayatın kargaşa ve anarşisini önlemek, kimi zaman da barış ve refahı sağlamak için etkin yönetim sistemlerine gereksinim duymuştur. İnsanlık tarihinin en başından günümüze gelene kadar geçen sürede tarih sahnesinden birçok toplum ve devlet gelip geçmiştir. Bu toplum ve devletler niteliği ve hacmi ne olursa olsun değişen zamanın getirdiği koşullara ayak uydurmak adına kimi zaman farklı yönetim yaklaşımlarına ve çeşitli uygulamalara gereksinim duymuşlardır.

Bu farklılaşan yaklaşımlar ve uygulamalar birbirlerinden oldukça farklı özelliklere sahip olmalarına rağmen toplumların hepsi de rasyonel yönetim düşünce sistemine ve iyi yönetsel uygulamalara ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle tarihi süreçte tüm toplumların ömürlerinin uzunluğunu ve halklarının refahını belirleyen önemli etkenlerden birisi de insanı odak alabilen ve rasyonel yöntemlerle çalışan yönetsel sistemlerdir denilebilir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, insanın varlığını, bağımsızlığını, refahını ve mutluluğunu doğrudan etkileyen yönetsel düşünce sistemlerinin tanıtılmasıdır. Bu amaçla literatür incelemesi şeklinde planlanan bu çalışmada; yönetimin temel ögesi olan insan, toplumlar ve yönetim sistemleri, insanlarla yöneticiler arasındaki etkileşimin nitelik ve niceliğini belirleyen temel kavramlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Yönetim, Yönetim Düşünce Sistemi

THE EVOLUTION OF MANAGERIAL THOUGHT SYSTEM

ABSTRACT

Human beings live in groups or communities. Therefore, they need effective management systems that enable them to survive or to prevent the chaos and anarchy or to ensure peace and prosperity. From the very beginning of human history to the present day, the world has seen many civilizations. Regardless of the nature and size of these civilizations, all of them sometimes needed different management approaches and managerial practices in order to keep pace with the conditions of a changing society.

Although these approaches and practices have different characteristics from each other, all of the civilizations needed rational management systems and good managerial practices. Consequently, it is possible to state that one of the most important factors determining the longevity of all civilizations and the welfare of their people is a managerial thought system that focuses on people and uses rational methods.

Within this context, the aim of this study is to introduce managerial thought systems that directly affect human existence, independence, prosperity and happiness. To this end, the concepts of human, which is the main element of management, managerial thought systems and the basic factors determining the quality and quantity of the interaction between managers and people were examined.

Key Words: Human, Management, Managerial Thought System

GİRİŞ

Yönetimin temel ögesi olan insanoğlu, yeryüzünde var olduğu günden beri yaşamını idame ettirmek için ilkel olandan gelişmiş olanına doğru çeşitli yönetsel sistemler denemiştir. Çünkü Hemingway'in (2004, s.1) de dediği gibi "yalnız ve bir ada gibi bağımsız ve tek başına değildir". Bu nedenle toplumsal yaşamın gerekliliği doğmuş ve insan gruplarını çeşitli amaçlar çerçevesinde toplayacak yönlendirici bir güce ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için da merkezi yönetimin gerekliliği düşüncesi belirmiş ve bu oluşumla birlikte yönetime dair düşünceler de ortaya çıkmaya başlamıştır (Durhan, 2018, s. 879). İnsanlık tarihine bakıldığında zaman, coğrafya ve kültür gibi etkenler dolayısıyla değişen şartlar sonucunda toplumlarda yeni anlayışlar, yeni hedefler ve yepyeni ihtiyaçlar ortaya çıktığı görülebilir. Bu yeni koşullarda insanları eski ve geri kalmış kurallarla yönetmek mümkün değildir. Onları etkin biçimde yönetmek için yeni, rasyonel ve

¹ Karabük Üniversitesi akarakaya@karabuk.edu.tr

² Karabük Üniversitesi uaydan@karabuk.edu.tr

³ Shah Abdul Latif University amirkhuro@karabuk.edu.tr

sağlam sistemler oluşturmak gerekir (Petrov, 2007, s. 50). Bu nedenle de değişen zamanın getirdiği koşullara ayak uydurmak adına yönetim yaklaşımlarında da tarih boyunca farklılıkların olduğu ifade edilebilir.

Yönetim evrensel bir kavramdır ve temelinde insan faktörü yer alır. İnsan ise kendine ait fikirleri, duyguları ve hedefleri olan ve bu doğrultuda kendine ait kararlar alabilme yeteneğine sahip bir varlıktır. Yönetimin temelinde insan olduğu için de yönetim; insanın, insan tarafından, insani amaçlar için, insanca yönlendirilmesidir şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle, çalışmanın amacı, insanın varlığını, bağımsızlığını, refahını ve mutluluğunu doğrudan etkileyen yönetsel düşünce sistemlerinin tanıtılmasıdır. Her ne kadar yönetim teorisinin köklerini bulmak için Antik Çağ'a bakmanın faydalı olduğu önerilse de literatür incelemesi şeklinde planlanan bu çalışmada; yönetimin temel ögesi olan insan, toplumlar ve yönetim sistemleri, insanlarla yöneticiler arasındaki etkileşimin nitelik ve niceliğini belirleyen temel kavramlar Sanayi Devriminden sonraki süreç esas alınarak incelenmiş olup, insanı odak noktasına almayan faşizm, anarşizm, totalitarizm gibi yönetim anlayışları çalışmanın kapsamının dışında tutulmuştur. Diğer bir ifadeyle, bu çalışmada insanı temel alan yönetsel düşünce sistemleri ele alınmaktadır.

İNSAN

Latince ismi Homo sapiens olan insan Aristo'ya göre doğası gereği politik bir hayvandır. Diğer bir ifadeyle insan sosyal bir varlık olduğu için doğal olarak diğer insanlarla şehirlerde etkileşim içinde bulunacak ve mutluluğu hiç şüphesiz toplum içerisinde bulabilecektir (Gherasim, 2017, s. 335). Farabi'ye göre ise insan ihtiyaç sahibi bir varlık olarak yaratılmıştır ve bu ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaz. Bu nedenle de yardımlaşması adeta zorunludur. Yardımlaşmak için insanların diğer insanlarla bir araya gelmesi, birbirleriyle etkileşimde bulunması ve bu etkileşimin sonucunda bir toplum oluşturması insanı kişilik özellikleri açısından da mükemmelle ulaşmasını sağlayan yegâne yoldur (Görkaş, 2013, s. 299). İnsanlık tarihi bütüncül bir yaklaşımla incelendiğinde bu etkileşimin ve ilkel toplumdaki uygar topluma dönüşümünün son derece uzun bir zaman dilimini kapsadığı ifade edilebilir. Halbuki insan yaratıldığı ilk andan başlayarak doğayla mücadele etmeye ve denetimi altına alarak egemen olmaya, diğer bir ifadeyle yönetme arzusu ve çabası içine girmiştir. Bundan dolayıdır ki en eski çağlardan beri insanoğlu, yarınını düşünmeye başlamış, ilk çağlarda yiyecek bulduğu ve ürettiği yiyecekleri sonraki süreçte de kıymetli bulduğu her şeyi biriktirmiştir. Bu sebeple de insanlar arası mücadele başlamış olup, depo edilmiş malı olanlar olmayanlar üzerinde tahakküm etmeye çabalamışlardır. Çünkü yaşamını sürdürmek için ihtiyaç duyulan maddelere sahip olanlar sahip olmayanlara karşı daha avantajlı bir konuma sahiptirler.

Şeyh Edebalı Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu olan Osman Gazi'ye 13. Yüzyılda verdiği uzun öğüdün bir bölümünde "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" diye nasihat eder (Demir ve Yavaş, 2015, s. 121) ve yeni bir devleti kurup yönetecek olan bir lidere yönetimin en önemli olgusunun insan olduğunu işaret etmektedir. Bu anlamda yönetim çok kısa olarak, insanın yönlendirilmesidir. Kalıcı ve sürdürülebilir başarıyı yakalamak isteyen örgütler önce insanları insani şartlar içinde yaşatmak ve çalıştırmak zorundadırlar çünkü ne günümüz dünyasında ne de tarihin herhangi bir döneminde ve ne de gelecekte insandan ayrı tanımlanabilen örgütler olamayacaktır. Çünkü örgütleri insanlar kurar, insanlar çalıştırır ve çıktılarında insanlar yararlanır.

YÖNETİM

İnsanoğlu sosyal bir varlık olması nedeniyle yaratılışından beri ortak amaçlarını gerçekleştirmek için bir araya gelmiş ve örgütlenmiştir. İster en gelişmiş uygarlıklar ister en ilkel topluluklar fark gözetmeksizin, insanın olduğu her yerde, farklı şekillerde de olsa aileler, kabileler, milletler ve devletler kurulmuştur. Kurulan bu örgütler sayesinde de yaşamı düzenleyip yönetmek mümkün olmuştur. İnsanlık tarihi incelendiğinde ilk örgüt ve yönetim örneklerine Eski Mısır, Çin, Yunan ve Roma uygarlıklarında rastlanmaktadır. Bu örnekler incelendiğinde farklı yönetim şekillerine ve yaklaşımlarına sahip oldukları lakin hepsinin de ortak noktasının insan yaşamının belli bir düzen içinde olması için kurallar ve kanunlarla çevrelenmiş olduğu gerçeği göze çarpmaktadır. Fakat tüm bu yönetim yaklaşımlarının kimi zaman dini, kimi zaman da yöneticilerin koyduğu beşerî kanunları temel aldıkları da diğer bir gerçekliktir.

18. yüzyıldan itibaren ise, Sanayi Devriminin üretimin şeklini değiştirmesinden dolayı, yönetim bilimsel olarak incelenmesi gereken bir kavram haline almıştır. Teknolojinin gelişmesinden kaynaklanan üretim artışı işyerlerinin ve işgücünün kapasitesinde büyümeye sebep olmuş, dolayısıyla işyerlerinin düzenlenmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle de işletmeler sadece üretimde çalışan değil çalışanları yöneten kişileri de istihdam etmeye başlamış ve bu durum yönetimin sistematik bir biçimde ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Yönetim bir bilim dalıdır (Drucker, 1994, s.14). Yönetimin bir bilim olarak ortaya çıkması ve farklı bir faaliyet alanı olarak yoğun bir biçimde incelenmesi ise 20. yüzyılın başlarına dayanır (Can, 2002, s. 31). İşletme ile ilgili yayınlar incelendiğinde yazarların büyük çoğunluğunun yönetimin bir disiplin olarak tanınmasında, 1900'lü yıllarda Frederick W. Taylor ve yardımcılarının Bilimsel Yönetim yaklaşımının önemli bir dönüm noktası olduğu konusunda hem fikir olduğunu söylemek mümkündür. Yönetim sadece bir bilim dalı değil, hayatın her alanında ve her anında var olan evrensel bir kavram olduğu için pek çok tanımla bulunmaktadır. Sanatların en eskisi, bilimlerin en yenisi şeklinde de tanımlanan yönetim (Koçel, 2015, s. 20 ve 80), örgütü amaçlarına ulaştırmak üzere insanları bir araya getirip örgütleme, eşgüdümleme ve sonucunda da harekete geçirme sürecidir (Başaran, 2000, s. 13).

Yönetim, belirli birtakım amaçlara ulaşmak için; başta insanlar olmak üzere, finansal kaynaklar, teknik donanımı, demirbaşları, hammaddeleri, yardımcı malzemeleri, zamanı ve bilgiyi birbiriyle uyumlu, verimli ve etkin kullanabilecek kararlar alma, uygulama ve denetim süreçlerinin toplamıdır. Yönetim kavramının içinde başta insanlar olmak üzere, üretim faktörlerinin amaçlar doğrultusunda etkin ve verimli kullanımı yer almaktadır. Kısaca yönetim işlevleri yardımıyla eldeki kaynakları rasyonel (etkin, verimli, karlı ve sosyal faydaya yönelik) bir biçimde kullanarak belirlenmiş amaçlara ulaşma sürecidir (Eren, 2003, s. 3-4).

Sadece maddi araç gereç ve finansal kaynakların belirli amaçlar doğrultusunda kullanılmasıyla ilgili kararlar ve uygulamalarda yönetim kavramından tam anlamıyla söz edilmiş olmaz. Yönetimde yöneten ve yönetilen ana aktör insan olduğundan yönetimi, insanın, insan tarafından, insani amaçlar doğrultusunda, insanca yönlendirilmesidir şeklinde tanımlamak mümkündür. Yönetim kısaca insanın yönlendirilmesidir. Bu nedenle de yönetimin önemi insanlar ve insanlar tarafından insanlar için oluşturulan örgütler açısından hayati derecededir. Toplumun sahip olduğu örgütlerdeki yönetim anlayışı ve uygulamaları ile toplumun kalkınmışlık düzeyi arasındaki ilişki son derece güçlüdür. Bu sebeple de toplum yönetim anlayışı ve uygulamalarının kalitesinden doğrudan etkilenir (Güçlü, 2003, s. 63). Yönetim aynı zamanda örgütsel ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik karar alma işlevi olarak da tanımlanabilir.

YÖNETSEL DÜŞÜNCE SİSTEMLERİ

İnsanoğlunun bir araya gelerek oluşturduğu ve toplumların temel yapıtaşı olan aileden başlayarak mikro ve makro ölçekte yer alan tüm örgütler insanlık tarihi boyunca temel olarak Muhafazakâr, Liberal, Marksist, Kapitalist ve Demokratik yönetim yaklaşımları ile yönetilmişlerdir. Kimi zaman sadece tek bir yönetim anlayışıyla yönetilen örgütler olduğu gibi, iki veya daha fazla yönetim anlayışının birlikte yürütüldüğü durumlarda olmuştur. Ancak hepsinin de ortak noktası insanoğlunun nasıl daha iyi, daha müreffeh, daha huzur ve mutluluk içinde yaşayabileceği ve yaşatılabileceğinin arayışı içinde bulunmuş olmalarıdır. Bu durum, insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yararlı mal ve hizmetler ortaya koyan insansal bir süreçtir olan üretimi gerektirir. Kısaca üretim faktörlerinin mal ve hizmet haline dönüşümünü ifade eden üretim, üretim, her ekonomide ve örgütte genel ve sürekli bir sorun olarak yaşadığımız, karşılaştığımız çeşitli sınırlılıklar altında gerçekleşir. Sınırlılık durumu hangi mal ve hizmetlerin üretileceği, üretimde hangi yöntemlerin kullanılacağı, kimlere ve nerelere nasıl dağıtılacağı, maliyetleme, fiyatlama vb. konularda çok yönlü ve karmaşık bir karar sürecini zorunlu kılar. Bir diğer ifadeyle seçim sorunu, sınırlı kaynakların alternatif kullanım alanları arasında optimum biçimde dağıtımını (tahsisini) çözme sürecidir. Her toplumsal ve örgütsel sistemde (her ekonomide ve işletmede) kaynakların üretimde nasıl, niçin ve kimler için kullanılacağını belirleyen bir karar mekanizması vardır. Sistemin kapitalist veya kolektivist olması ihtiyacı ve durumu değiştirmez. Sadece çözüm alternatifleri ve seçim ölçütleri farklılaşır (Ülken, 1971, s. 11-12).

Muhafazakârlık ve Neo – Muhafazakârlık

Muhafazakârlık farklı ideolojik ve siyasî pozisyonlarda bulunan kişi veya örgütlerin zaman zaman takındıkları bir tutum olmasının yanı sıra, (Erdoğan, 2004, s. 5) tek ve özgün bir tarihsel hareketin ideolojisi olarak, feodal-aristokrat-tarım sınıflarının Fransız Devrimi'ne, liberalizme ve burjuvazinin 18. yüzyılın sonundaki ve 19. yüzyılın ilk yarısındaki yükselişine tepkisi olarak tanımlamak da mümkündür (Huntington, 1957, s. 454).

Genellikle geleneksel uygulamaları koruma ve değişime direnç gösterme eğiliminde olan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkan muhafazakârlık, insanın sınırlılığına inanarak değişimin ılımlı ve yavaş gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. Ayrıca, değişimin toplumun sahip olduğu değerler ve kurumlara sarsımayacak biçimde ve sınırlı olarak yürütülmesi gerektiğini ifade eder (Özipek, 2007, s. 97). Çünkü muhafazakâr yaklaşıma göre aile toplumun temel yapı taşı olmasının yanında toplumsal değerlerin de kuşaklar boyunca iletilmesini sağlayan en önemli örgütlerin başında gelmektedir (Doğan, 2015, s. 164).

Neo-muhafazakâr yaklaşım ise bir Amerikan doktrindir ve temel siyasî ve ahlâkî normlar üzerinde bir uzlaşma sağlanmasını, piyasanın toplumsal amaçları destekleyen bir şekilde sokulmasını, bu sayede de toplumsal kurumların canlandırılarak, siyasî sistemi daha çoğulcu hale getirmeyi amaçlar. Bu amaca ek olarak Amerikan değerlerini uluslararası ilişkilerde güçlü bir biçimde savunmak neo-muhafazakârlığın temel unsurlarındandır (Erdoğan, 2004, s. 9). Özellikle 1960'lı yıllarda ABD'de, Demokrat Parti'nin gittikçe daha pasifist dış politikası ve özellikle Vietnam savaşı protestoları ile büyüyen ve giderek artan Yeni Sol ve karşı kültürle çelişen liberal şahinler arasında ortaya çıkan politik bir harekettir. Neo-muhafazakârlar, askeri güç kullanarak demokrasinin ve uluslararası meselelerde Amerikan ulusal çıkarlarının korunarak artırılacağını savunurlar ve komünizm ile politik radikalizmi küçümseyen bakış açılarıyla tanınırlar (Britannica, 2019).

Liberalizm ve Neo-Liberalizm

Genellikle birey ile devlet arasındaki doğru ilişki hakkında bir teori olarak tanımlanan liberalizm aslında birey ve toplum arasındaki ilişkinin daha geniş bir ifadesini içerir. Liberalizm, Batılı filozoflar ve ekonomistler arasında popüler olunca Aydınlanma Çağ'ında belirgin bir hareket haline geldi ve kalıtsal imtiyaz, devlet dini, mutlak monarşi, ilahi haklar ve geleneksel muhafazakârlık normlarını temsili demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile değiştirmeye çalıştı. Liberaller ayrıca

serbest piyasaları teşvik etmenin yanı sıra, ticari politikaları, kraliyet tekellerini ve ticaretteki diğer engelleri kaldırdılar (Gould, 1999, s. 3). Bu nedenle liberalizmin iki boyutlu bir gelişme sürecine sahip olduğu, bunların da siyasi ve ekonomik boyutlar olduğu ifade edilebilir (Gençoğlu, 2013, s. 88; Yayla, 2000, s. 25).

Liberalizm, bireysel olarak özerkliği, fırsat eşitliğini ve bireysel hakların (öncelikli olarak yaşam, özgürlük ve mülkiyet) korunmasını, başta devlete karşı ve sonra da işletmeler de dahil olmak üzere hem devlete hem de özel ekonomik aktörlere karşı korumayı amaçlayan politik ve ekonomik bir doktrindir ve bireyin özgürlüğünü korumayı ve artırmayı politikanın temel meselesi olarak görmektedir. Liberaller genellikle bireyleri başkaları tarafından zarar görmekten korumak için hükümetin gerekli olduğuna inanırlar, ancak hükümetin kendisinin de özgürlük için bir tehdit oluşturabileceğinin de farkındadırlar. Thomas Paine'in Common Sense (Sağduyu)'da (1776) ifade ettiği gibi, hükümet en azından "gerekli bir kötülüktür"dür. Kanunlar, hakimler ve polisler bireylerin hayatını ve özgürlüğünü güvence altına almak için gereklidirler ancak bunların sahip olduğu zorlayıcı güç (zorbalardan eline geçerse) bireylere karşı da dönebilir. Öyleyse asıl mesele, hükümete bireysel özgürlüğü korumak için gerekli gücü veren, aynı zamanda hükümeti yönetenlerin bu gücü kötüye kullanmalarını engelleyen bir sistem tasarlamaktır.

Serbest piyasa ve serbest rekabettir liberal teorilerin odak noktasını teşkil eden iki kavramdır (Gençoğlu, 2013, s. 88) ve temel dayanak noktası "bırakınız yapınlar, bırakınız etsinler" sloganıdır. Bu nedenle de esas olarak bireysel özgürlük anlayışına dayanır (Hayek, 2009, s. 171). Buna ek olarak, toplumu oluşturan bireylerin istedikleri biçimde mülk edinebilmelerine ve bu mülkler üzerinde her türlü kullanım hakkına sahip olmalarına olanak sağlaması liberalizmi diğer yönetim yaklaşımlarından ayıran en temel farklılıklardandır. Bu hak ve özgürlük dolayısıyla toplumu oluşturan bireyler daha fazlası için çalışmayı hedefleyerek toplumun daha fazla kalkınmasına ve bunun sonucunda da daha müreffeh bir hale gelmesinde temel unsurdur (Gençoğlu, 2013, s. 79).

Ayrıca liberalizm, normatif siyasi düşünceye o kadar hükmetmiştir ki siyaset teorisyenleri, profesyonel siyasetçiler ve neredeyse bütün önemli siyasi hareketler arasında paylaşılan bir miras halini almıştır. Bu durum, liberalizmin temel değerleri olan özgürlük veya demokrasiye karşı artık kimsenin konuşmadığı gerçeği ile de kanıtlanmaktadır (Thorsen, ve Lie, 2006, s. 3). Liberalizmin karşılıklı adalet kavramıyla ilgilenmesi, aynı hukuk kurallarının herkese eşit biçimde uygulanmasını önermesi ve kanunlarda yer verilen tüm yasal ayrıcalıklara muhalif olma fikri ile birlikte hareket etmesi, liberalizmin hem demokrasi hem de adalet kavramıyla yakın ilişkiler kurması sonucunu doğurmaktadır (Hayek, 2009, s. 214-216).

Neoliberalizm ise, hâli hazırda kapitalist dünyada var olan ekonomik hayata dair ulusal düzenlemelerin piyasa yönetimi lehine kaldırılması politikasıdır (Moody, 1997, s. 43). Neoliberalizmin çıkış noktası, bireysel refahın ve özel mülkiyet hakkının sadece insanların faaliyetlerini serbest piyasa ve serbest ticaret ile nitelenen kurumsal bir çerçeve içinde yürütmeleriyle mümkün olduğuna inanmasıdır. Bu nedenle devletin esas sorumluluğu bu uygulamalar için kurumsal bir çerçeve oluşturmak ve sonrasında da korumaktır. Örneğin devlet vatandaşlarının alışveriş yaparken kullanması için para basmak ve kalitesi ile bütünlüğünü garanti etmek zorundadır. Ayrıca, özel mülkiyet haklarını güvence altına almak ve gerektiğinde piyasaların uygun şekilde çalışmasını sağlamak için gereken askeri, savunma, polis ve yasal yapı ve işlevleri de kurmalıdır. Ancak bu görevlerin ötesinde devlet girişimde olmamalıdır. Piyasalar bir kez oluşturulduğunda yapılan devlet müdahaleleri asgari düzeyde tutulmalıdır çünkü teoriye göre, devlet piyasanın fiyat şartlarını yeterince sorgulayamaz ve piyasanın özgürlüğüne müdahalede bulunamaz (Harvey 2005, s. 2).

Öte yandan, Neoliberalizmin politik ve kültürel etkilerini kavrayabilmek için, refah devletlerini parçalara ayırdığını, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine sebep olduğunu, üstelik gelir dengesizliklerini yoğunlaştırdığını da ifade etmek mümkündür. Ancak siyasi bir rasyonellik olarak, toplumun, bireyin ve devletin kendine özgü ve aynı zamanda dolaylı olarak örgütlenmesine de olanak sağlamaktadır (Brown, 2006, s. 693).

Sosyalizm ve Marksizm

Türk Dil Kurumu sosyalizmi: "Toplumsal refahı devlet inisiyatifinin getireceğini savunan, işçilerin yönetime katılmalarına ağırlık veren, hür teşebbüsü devletin ve sendikaların baskısı altında tutmaya çalışan, telkin ve propagandalarını eğitim, tarım ve vergi reformları üzerinde yoğunlaştıran siyasi öğreti" şeklinde tanımlamaktadır (TDK, 2019). Sosyalizm, mülk ve doğal kaynakların özel mülkiyet ile kontrolünden ziyade tüm halka ait olmasını isteyen sosyal ve ekonomik doktrindir. Sosyalist görüşe göre, bireyler diğer insanlardan ayrı değil bilakis birbirleriyle iş birliği içinde yaşar ve çalışırlar. Dahası, insanların ürettikleri her şey bir anlamda sosyal bir üründür ve bir malın üretimine katkıda bulunan herkesin bir payı vardır. Bu nedenle, bir bütün olarak toplum, tüm üyelerinin yararına mülk sahibi olmalı ya da en azından kontrol etmelidir (Britannica, 2019). Sosyalizm nereden bakıldığına bağlı olarak değişik şekillerde tanımlanabilir. Ancak en kısa haliyle sosyalizm bir politik ekonomi teorisidir ve özü özel mülkiyetin kaldırılmasıdır. Karl Marx düşünce tarihinde özel mülkiyeti şeytanlaştıran ne ilk ne de son filozof oldu ama bunu yapan en önemli filozoflardan birisiydi (Yayla, 2017, s. 73).

Sosyalist ideoloji özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı, bunun karşılığında da eşitlik, kardeşlik ve zenginlik vaat etmiş ancak ne eşitlik ne de kardeşlik vaatleri yerine getirilememiştir. Toplumun bütün fertlerinin büyük ve mutlu bir ailede yaşayacakları hayali gerçekte, daralan ekonomiden kaynaklı halkın fakirleşmesine ve mülkiyet haklarının yok olmasıyla

sonuçlanmıştır. Sonuç olarak sosyalizm zenginlik vadinin tersine kitlesel yoksulluğun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Palmer, 2006, s. 8).

Ülkemizde sosyalizm ve devrimcilikle bir ve aynı olgular olarak görülen Marksizm ise (Çulhaoğlu, 2015, s. 15) siyasi, ekonomik ve felsefi bir bütünlük içeren bir öğretilerdir. Temel olarak sınıflar arası mücadele fikrini öne sürmekte ve bu mücadelenin nihayetinde proletaryanın (emekçi sınıfının) yönetimi elinde tutacağını, bu sayede de toplumda eşitliğin ve özgürlüğün hüküm süreceğini iddia eder (Tunalı, 1993, s. 101-103'den aktaran Aydoğdu, 2017, s. 269). Proletaryanın sömürülmesini ve üretim süreçleri hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmasını inceleyen ve materyalizmin tarihsel temellerini atan Marx'a göre "Şimdiye kadarki tüm toplum tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir. Özgür insan ve köle, asilzade ve avam, efendi ve köle, usta ve çırak, kısacası, ezen ve ezilen, birbirleriyle kesintisiz, bazen gizli bazen de açıktan ama sürekli bir mücadele içindedirler ve bu kavga her seferinde ya toplumun devrimci olarak yeniden inşasıyla ya da rakip sınıfların her ikisinin de zarar görmesi sonucunda sona ermiştir" (Marx ve Engels, 2005, s. 39 - 40).

Marx'ın çalışmalarını inceleyen araştırmacılar aslında Marksizm'in birbirinden farklı birçok alanla ilgili bütüncül bir düşünce sistemi olduğunu gösteren sonuçlara ulaşmışlardır. Zira kimi araştırmacılar Marksizm'in bir yandan işçi sınıfının sömürüldüğünü ifade ederken diğer yandan da sermaye teorisi ile tehlikeli işlerle mücadele edip aynı zamanda toplu çalışma etkinliğini keşfetmeye başlayan insanoğlunun temel ihtiyaçlarını karşılamak için belli bir ekonomik düzenin gerekli olduğunu ortaya koyduğunu ifade ederken (Keskin vd. 2016, s. 157), kimi araştırmacılar da Marksizm'e göre devletin sınıfsal bir yönetim organı olduğunu ve bu organın bir sınıfın bir başkası tarafından bastırılması için kullanıldığını, dolayısıyla devletin aynı zamanda bu baskıyı, sınıflar arasındaki çatışmayı ılımlı hale getirerek yasal hale getirip sürdürülebilir kıldığına işaret ettiğini (Das, 1974, 27) ve Marksizm'e göre özgürlük miktarının, din kavramıyla insanların arasına ne kadar mesafe koyduğuyla doğru orantılı olarak artacağını bildirmiş, Marksizm'in din kavramının insanları özgürleştirmekten ziyade köleleştirdiğini iddia eden, din ile değil dinden uzakta hür yaşanacağı fikrini aşlamaya uğraşan bir düşünce akımı olduğu sonucuna vurgu yapmıştır (Öymen, 2011, s. 2).

Kapitalizm ve Post Kapitalizm

Kapitalizm 16. yüzyılda serbest piyasa ekonomisi biçiminde ortaya çıkmıştır ve esas itibarıyla özel mülkiyet, rekabetçi pazarlar, ücretli emek, sermaye birikimi, gönüllü takas ve fiyat sistemi gibi kavramları içinde barındırır (Hyman ve Baptist, 2014, s. 12). Bu nedenle de kapitalizmin toplumu oluşturan bireylerin toplumun kalkınması ve refahı için gerekli olan üretim araçlarına sahip olmasına ve bu araçları kâr etmek için işletmesine dayanan bir yönetim yaklaşımı olduğu ifade edilebilir (Zimbalist vd. 1989, s. 7). Dolayısıyla kapitalizmin iki temel odak noktası üretmek bir artı değer oluşturmak ve bu değeri de pazarda satılarak ve kâr etmektir (Heilbroner, 2008, s. 688).

18. yüzyıldan itibaren ise özellikle İngiltere'de başlayarak, kapitalist gelişmenin odağı ticaretten sanayiye kaymış ve sanayi devrimi sonrasında elde edilen sermaye birikimi, teknik bilginin pratik uygulamasına yatırılmıştır. Klasik kapitalizm ideolojisi, ekonomik kararların kendi kendini düzenleyen piyasa güçlerine bırakılmasını öneren Adam Smith tarafından (1776, s. 419-420) dile getirilmiştir. Smith eserinde piyasanın kontrolünü elinde tutan tekelleri ve kanunlarla konulan sınırlamalara karşı çıkmıştır. Zira Smith'e göre en adil ve en etkili hakem piyasanın kendisidir.

Kapitalizmin bir diğer savunucusu Weber ise kapitalizmin, sadece ekonomi temeli üzerine inşa edilen ve akabinde ortaya çıkan sosyal sınıflardan oluşan bir yapı değil, rasyonel bir şekilde ekonomik etkinliklerin sürdürüldüğü ve bu rasyonellik neticesinde oluşan kapitalist ruhun toplumun ilerlemesinde önemli rol oynadığını öne sürmüştür. Bu nedenle de kapitalizmin neden Avrupa'nın merkezinde ortaya çıktığı ve geliştiği ile özellikle ilgilenmiştir. Zira Avrupa kapitalizm ortaya çıkmadan önce birçok medeniyetten çok daha geri durumdaydı ve kapitalizmden sonra refaha ve zenginliğe kavuşmuştur (Giddens, 2005, s. 64).

Birbirlerinden taban tabana zıt inançların egemen olduğu ülkelerde ve coğrafyalarda dahi aynı oranda başarılı olabilen bir yaklaşım olduğu için kapitalizmin küresel bir iktisadi örgütlenme ilkesi ve dinamiği olduğunu ifade etmek mümkündür (İnsel, 2013, s. 3). Dahası, liberalizm ve Marksizm ile ilgili çalışmalar yapan düşünürler kendi sistematiği içinde kapitalizmi açıklamaya çalışmışlar ve liberaller kapitalizmin meşru ve faydalı bir yaklaşım olduğu, Marksistler ise sınıflar arasındaki ayrımı ve adaletsizliği artırdığı sonucuna varmışlardır (Gençoğlu, 2013, s. 79). Marx'a göre kâr, genelde emek ve sermayenin birleşiminden meydana geldiği için hem işçi sınıfı hem de sermaye sahipleri artan kârın kendilerine ait olduğunu savunurlar. İşçiler işi kendileri yaptıkları için kendilerine daha büyük pay verilmesini savunurken, sermaye sahipleri de yaptıkları yatırımlar olmadan böyle bir artış olmayacağını savunurlar. Bu nedenle kapitalist sistem işçi ve sermaye çıkarları arasında sonu gelmez bir mücadele olarak öylece devam eder (Keskin vd. 2016, s. 158).

Post Kapitalizm ise, yeni bir ekonomik sistemin kapitalizmin yerini alması ya da mevcut sosyo-ekonomik düzenin kaderi üzerine spekülasyon yapması için bir dizi öneri içermektedir. Bazı klasik Marksistlere ve bazı sosyal evrim teorilerine göre, kapitalizmin modası geçince kapitalizm sonrası toplumlar kendiliğinden evrimin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Kapitalizmin yerini alacak modelleri kasıtlı olarak önerenler de mevcuttur ve bunların arasında en dikkat çekenler sosyalizm ve anarşizmdir (Mason, 2015).

1993 yılında Peter Drucker, Kapitalizm Sonrası Toplum adlı kitabında kapitalist toplumun olası bir evrimini ana hatlarıyla belirtir (Drucker, 2012, s. 5-6). Kitap, zenginliklerin yeni temelini sermaye, toprak veya emek yerine bilgi olduğunu ifade eder. Kapitalist toplumlarda sınıflar kapitalistler ve proletaryanlar olarak ikiye ayrılırken post kapitalist bir toplumdaki sınıfların bilgi işçileri ve hizmet işçileri olarak ayrılması beklenir. Ayrıca Drucker, kapitalizm sonrası dönüşümün 2010-2020 döneminde tamamlanacağı tahmin edilmektedir.

Demokrasi

Halk anlamına gelen “demos” ve “egemenlik-iktidar” anlamına gelen “kratos” sözcüklerinden oluşan ve Latince bir deyim olan (Gözübüyük, 2003, s. 22) demokrasi Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre; halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimidir (TDK, 2019) ve bir toplumun veya örgütün tüm bireylerinin yönetimde eşit bir paya sahip olduğu bir karar alma sistemidir (Oxford, 2019). Demokrasi iktidarı halkın belirlemesinden dolayı egemenliği halka ait bir olgu olarak görmektedir (Nohutçu ve Bektaş, 2017, s. 1). Amerika Birleşik Devletleri başkanlarından olan ve köleliği kaldıran Abraham Lincoln demokrasinin tanımını “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” şeklinde yapmıştır (İba, 2008, s. 81). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemâl Atatürk ise, “demokrasi prensibi”ni halkın kendi kaderine hükmettiği ve kendini yönettiği siyasi bir olgu olarak görmüştür ve “Demokrasi prensibi, hakimiyetin millette olduğunu, başka yerde olamayacağını gerektirir. Bu suretle demokrasi prensibi, siyasî kuvvetin, hakimiyetin kaynağına ve meşruiyetine temas etmektedir (Güner, 2012, s. 42) şeklinde açıklamıştır.

Ancak demokrasinin uygulanması sonucunda edinilen tecrübeler dolayısıyla demokrasinin daha geniş ve kapsamlı tanımları ortaya atılmıştır (Aktaş, 2015, s. 89). Demokratik yönetimler tarafından yönetilmedikleri gerekçesiyle pek çok ülke siyasi ve ekonomik yaptırımlar ve ambargolarla karşı karşıya kalmış, hatta Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesi örneğinde olduğu gibi askeri müdahaleler dahi gerçekleşmiştir. Demokrasinin olmadığı ve anti-demokratik veya diktatör rejimlerin hüküm sürdüğü ifade edilen ülkelerdeki yönetim sistemleri incelendiğinde, biçimsel olarak temsili demokrasinin gerektirdiği tüm şartların var olduğu, hatta iktidar partilerinin %80'den fazla oy oranlarına ulaştığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında demokrasinin sadece alınan oy oranları ile yönetimlerin belirlendiği bir yönetim sistemi olmadığı ifade edilebilir. Demokrasilerde seçimler sistemin sağlıklı yürütülmesi için gerekli olan araçlardır. (Nohutçu ve Bektaş, 2017, s. 2).

Demokrasinin ilk olarak uygulamaya konulduğu yer eski Atina'dır ve ilk uygulama şekline, bir meydana toplanan halk önemli konulardaki kararlarını yöneticilere doğrudan bildirmiştir. Ancak bu uygulamada yalnızca özgür vatandaşlar söz hakkına sahipti ve kölelerin hiçbir hak ve özgürlüğü bulunmamaktaydı. Kararlar belli bir yaş ve üzerindeki erkeklerin katılabildiği toplantılarda alınmakta ve bu kararların uygulamaya konulması ise bir grup tarafından yönetilmekteydi. Eşitlik ve söz hakkı gibi konularda sorunlar olduğu göze çarparıyor olsa da buradaki uygulamada “tek kişinin yönetiminde mutlak ve sınırsız söz sahibi olması” söz konusu bile değildi (Giritli ve Sarmaşık, 2001, s. 49). Ancak 2.500 yıl öncesindeki Atina'da uygulanan bu demokrasi örneğinin günümüzde mümkün olmadığı kabul gören bir gerçekliktir (Yavuz, 2009, s. 285). İnsanoğlunun demokrasi ile yönetildiği süreç boyunca, ideal demokrasiye dair pek çok model geliştirilmiş ve her biri toplumsal ve siyasal ihtiyaçları karşılamak üzere dizayn edilmiştir (Özdemir, 2013, s. 81).

Temsili Demokrasi

Temsili demokrasi, diğer bir deyişle dolaylı demokrasi veya temsili hükümet, doğrudan demokrasinin aksine, bir grup insanı temsil eden seçilmiş görevliler ilkesine dayanan bir tür demokrasidir. Vatandaşların çıkarlarının açık seçimlerde seçilmiş yetkililer tarafından temsil edildiği bu demokratik hükümet biçiminde temsilciler, seçmenlerin görüşlerini bir araya getirerek veya seçimler arasındaki kişisel inisiyatif ve bağımsızlık aracılığıyla seçmenlerinin çıkarlarına göre hareket ederler (SARC, 2005). Temsili demokraside temsilcilerin gücü (anayasal demokraside veya anayasal monarşide olduğu gibi) genellikle bir anayasa veya temsili iktidarı dengelemek için başka önlemlerle sınırlandırılır (Wikipedia, 2019).

Temsili demokrasi olgusuna en büyük eleştiriyi getirenlerden biri olan Rousseau, en etkili siyaset felsefesi çalışması olan Sosyal Sözleşme (1762) adlı eserinde, demokrasinin temsili kurumlarla uyuşmadığını iddia eder. Halkın egemenliğinin ne devredilebileceğini ne de temsil edilebileceğini savunur. “Temsilciler fikri modern bir fikir. Eski cumhuriyetlerde halkın hiç temsilcisi olmadı. Bir insan başkasına kendisini temsil etmesine izin verdiği anda, artık özgür değildir, hatta artık yok hükmündedir.” Ama eğer temsil demokrasiyle bağdaşmazsa ve doğrudan demokrasi var olan tek meşru hükümet şekli ise, Rousseau'nun zamanında veya herhangi bir zamanda hiçbir ulus meşru bir hükümete sahip olmamıştır ve olamaz. Dahası, Rousseau'ya göre, şehir devleti gibi doğrudan demokrasiyi uygulayacak kadar küçük bir siyasi birlik ortaya çıkacak olsaydı, kaçınılmaz olarak daha büyük ulus devletler tarafından boyun eğdirilecek ve böylece demokratik olmaktan çıkacaktı.

Öte yandan, Montesquieu gibi temsili demokrasi savunucularına göre temsili demokrasinin uygulanmasındaki birincil gerekçe nüfusun son derece fazla olduğu büyük devletlerde toplumun tüm bireylerini örgütlemenin mümkün olmamasıdır. İkinci neden ise, doğrudan demokrasi uygulamasındaki yönetme yetkisinin karmaşık olması ve son derece ağır işleridir. Bu özellikler doğrudan demokrasiyi uygulanamaz bir hale getirmektedir. Bu nedenle de Montesquieu

temsilcilerin halk adına karar verme yetkisine sahip olduğu temsili demokrasinin daha faydalı olduğunu öne sürmektedir (Atay, 2013, s. 1143).

Müzakereci Demokrasi

Her ne kadar müzakereci demokrasinin kökenleri Aristoteles ve siyaset kavramına kadar dayandırılabilirse de Alman filozof Jürgen Habermas'ın iletişimsel rasyonellik ve kamusal alan üzerindeki çalışmaları bu alandaki başlıca çalışma olarak tanımlanmaktadır (Ercan, 2014, s. 214). Müzakereci demokrasi özünde sosyopolitik bir sistemdir ve bu sistemde toplumu oluşturan bireyler toplumsal konularda bilgi paylaşımında bulunup tartışarak yönetim süreçlerine dahil olmaktadır (Sitembölükbaşı, 2005, s. 147). Bu demokrasi yaklaşımının cumhuriyetçi ve liberal öğretilerin yanıtlamakta zorlandığı, kozmopolit toplumlardaki demokrasi sorununu çözmeyi amaçladığı iddia edilebilir (Atagül, 2017, s. 45). Zira, diğer demokrasi uygulamalarından farklı olarak müzakereci demokraside kararlar oy çokluğu esasına göre değil oybirliğinin sağlanması esasına göre alınır. Bu nedenle de müzakereci demokrasideki temel amacın “çoğunluğun hakimiyeti”nden ziyade “azınlık”ların da görüşlerinin alınmasına ve ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlanmasıdır (Korkmaz, 2016, S. 367).

Müzakereci demokrasinin gücü, ideal tarafsızlık, rasyonellik ve ilgili gerçekler hakkında bilgi edinme koşullarını oluşturma becerisinden alır. Bu koşullar ne derece yerine getirilirse, ulaşılan kararların ahlâki olarak doğru olma olasılığı o denli artar. Dolayısıyla, müzakereci demokrasi katılımcıların ahlaki olarak doğru olanı anlamalarını sağlar (Elster, 1998, s. 26). Bu sebeple de müzakereci demokrasiyi savunanların temel argümanı müzakerecinin toplumsal meselelerin çözümünde tarafgirlik ve kişisel menfaatleri ortadan kaldıracacağı ve bu sayede de kamu yararının gözetilebileceğidir. Bu iddiaya göre, müzakereci demokrasi uygulamaları vasıtasıyla bireylerin kişisel çıkarlarını düşünmelerinin yanı sıra toplumun genel çıkarına ve eşitliğe saygı göstermelerinin sağlanabileceği, bu durum da kamusal politikalara yön verecek kurallar üzerinde fikir birliğine varmayı mümkün kılacaktır (Erdoğan, 2012, s. 31).

Diğer yandan, müzakereci demokrasi uygulamalarına karşı çıkanlar da olmuştur ve siyaset filozofu Charles Blattberg müzakereci demokrasiyi dört temelde eleştirmiştir:

- ✓ Müzakereci teorisyenlerin, müzakere etmeyi kolaylaştırdığını iddia ettikleri müzakere kuralları tam tersine muhakeme etmeyi engellemektedir;
- ✓ Müzakereci demokrasi, ideolojik olarak parlamenter demokratik sistemlerden daha çok cumhuriyetçiler ve liberalistlerin etkisi altındadır;
- ✓ Müzakereci demokratlar, adil ve rasyonel müzakere ile çıkarıcı ve zorlayıcı pazarlık veya müzakere arasında çok keskin bir ayırım olduğunu iddia etmektedir;
- ✓ Müzakereci demokratlar, devlet ve toplum arasında muhalif bir ilişkiyi teşvik etmekte, bu durum ise vatandaşlar arasındaki dayanışmayı baltalamaktadır (Blattberg, 2003, s. 158-165).

Radikal Demokrasi

Demokrasi tarihi çeşitli demokrasi yaklaşımlarının gelişmesi ile sorunlara tikel koşullar dikkate alınarak çözüm aranan sürecin tarihidir. Doğru demokrasi arayışında geline son nokta radikal demokrasi önerisidir (Oçak, 2019, s. 73). J.J. Rousseau'nun demokrasi hakkındaki dayanak noktası radikal halk egemenliğidir ve toplumu oluşturan bireylerin her ne olursa olsun eşit olması gerektiğini şiddetle vurgulamıştır. Bu nedenle de radikal demokrasi kuramının fikir babası olduğu kabul edilmektedir. Fakat kuramın kurgulanmasında en büyük görevi üstlenen düşünürlerin Mouffe, Laclau, Habermas ve Connolly olduğu ifade edilebilir (Özdemir, 2013, s. 82). 1980 sonrası radikal demokrasi bağlamında artan çevre sorunları, kadın hakları, etnik kimlik temelli toplumsal hareketler ve radikal demokrasi yaklaşımının demokrasinin temel unsurunu çatışma ve çatışmanın devamlılığı olduğunu savunduğu dikkate alındığında, bu demokrasi yaklaşımının temellerinin toplumsal açıdan incelenmesi dikkate değerdir (Oçak, 2019, s. 83).

Bu bilgiler ışığında radikal demokrasinin, demokrasiyi sadece bireysel özgürlüklere odaklanarak ele almadığını, aynı zamanda bireylerin faydasına faaliyetler gerçekleştirmek için gerekli bir araç olarak gördüğü ifade edilebilir. Bu nedenle de radikal demokrasi yaklaşımına göre yönetsel kararların uygulanması noktasında halkın katılımının yüksek tutulması gereklidir (Tunç, 2008, s. 1122).

Sonuç

Bu çalışma yönetimin temel ögesi olan insan ve insanın doğal habitatını oluşturan toplumlar ve örgütlerdeki yönetim sistemleri ile ilgilidir. Bu bağlamda yönetilenlerle yöneticiler arasındaki etkileşimin nitelik ve niceliğini belirleyen temel makro kavramlar incelenmiştir. Çalışma insanın varlığını, bağımsızlığını, onurunu, refahını ve mutluluğunu doğrudan etkileyen yönetsel düşünce sistemlerini, insan odaklı olarak ele almıştır. Yönetsel düşünce sistemlerinin Antik Çağ'a kadar dayandığı bilinmekle birlikte bu çalışmanın daraltılmış kapsamı çerçevesinde Sanayi Devriminden sonraki yönetimin bilimselleştiği süreç esas alınmıştır. Bu kapsamda insanı pozitif yönde odak noktasına almayan faşizm, anarşizm, totalitarizm gibi yönetim anlayışları da çalışma kapsamının dışında tutulmuştur.

Birbiriyle ilişki içinde olan yönetim yaklaşımları, kökeni ve mevcut durumunu birlikte ifade edecek biçimde, örneğin liberalizm ve neo-liberalizm şeklinde ikili olarak ele alınmıştır. Çalışmanın yönetim düşünce sistemi açısından önemi, bu sistemlerin bazen birbirini desteklediği ve tamamladığı, bazen de katı biçimde eleştirdikleri ve birbirlerine zıt uygulamalar içerdiklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Literatür taraması şeklinde gerçekleştirilen bu çalışmadan çıkarılabilecek sonuçlardan ilki toplumların yönetim anlayışının ve uygulamalarının toplumun refah düzeyi ve kalkınmışlık seviyesi üzerinde etkili olduğudur. İkinci olarak, özellikle Sanayi Devriminden sonra teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin artması sonucu toplumlar arasındaki iletişimin ve etkileşimin yaygınlaşması yönetim yaklaşımlarının birbirlerinden etkilenir hale geldiği hatta kimi zaman birbirlerine tepki olarak ortaya çıktıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla yirmi birinci yüzyıl dünyasında ilk ortaya çıktığı haliyle değişmeden, saf biçimde devam eden bir yönetim yaklaşımının bulunmadığı söylenebilir.

Bununla birlikte, toplumların bağımsızlık, refah ve mutluluk amaçlarını en iyi biçimde sağlayabilecek mükemmel ve genel geçer bir yönetim düşünce sistemi bulunmamaktadır. Ancak tüm yönetim düşünce sistemlerinin ortak amacının insanı daha iyi, daha mutlu, daha müreffeh ve daha özgür yaşatmak üzere geliştirmek olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada yönetim yaklaşımları ve yönetim düşünce sistemleri mümkün olduğunca sistem yaklaşımı ile bütüncül bir çerçevede ve insanı odak noktasına alarak açıklanmıştır. Bu doğrultuda, değişen kültür, coğrafya, din, ırk vb. unsurlara göre durumsallık yaklaşımı çerçevesinde yönetim sistemlerinin de farklılıklar gösterebileceği söylenebilir. Hiçbir yönetim düşünce sistemi ve yaklaşımının kusursuz ve mükemmel olmadığı unutulmamalıdır. Ancak insan odaklı sistematik düzeltmelerle süreç içinde daha az kusurlu bir hale getirilebilirler.

Gelecekteki araştırmacıların, çalışmanın kapsamını kavramlar açısından daha dar tutarak, yönetim düşünce sistemlerini daha derinlemesine ve daha detaylı olarak ele almaları önerilebilir. Ayrıca ampirik çalışmalar yapılması, konunun uygulama boyutu üzerinde de önemli katkılar sağlayacağı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, M. (2015). Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87-105.
- Atagül, E. (2017) Üçüncü Yol Olarak Habermas'ın Müzakereci Demokrasi Modeli. Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi , 5 (1), 42-50.
- Atay, E. (2013) Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı İlkesi Işığında Danıştay. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17 (2) , 1129-1154.
- Aydoğdu, Y. (2017). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Toplumcu Gerçekçi Şiirin Serüveni (1923-1950). *Journal of Social Sciences Institute/Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14).
- Başaran, İ. E. (2000) Türk Eğitim Sistemi (Birinci Basım) Ankara:Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Blattberg, C. (2003) "Patriotic, not Deliberative, Democracy," in *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 6, No. 1, pp. 155-174.
- Britannica, Encyclopædia Online (2018) <https://www.britannica.com/> (Erişim tarihi: 18.08.2019)
- Brown, W. (2006) American Nightmare: Neoliberalism, Neoconservatism, and De-democratization. *Political theory*, 34(6), 690-714.
- Can, H. (2002) "Organizasyon ve Yönetim". Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Çulhaoğlu, M. (2015). Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu. Yordam Kitap.
- Das, A. N. (1974). Three Misconceptions about the State. *Social Scientist*, 27-45.
- Demir, K. A., ve Yavaş, H. (2015) Yönetim Algısındaki Değişim, s. Yönetimde Özerk İnsan Unsuru-Transformation In The Perception Of Administration, s. The Autonomous Human Component in Administration. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 121-132.
- Doğan, Ş. (2015) Muhafazakârlık, Aile ve Kadın (Çankırı Örneği). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 163-193.
- Drucker, P. F. (1994) *Management: Tasks, Responsibilities, Practices*, Oxford: Heinemann.
- Drucker, P. F. (2012) *Post-Capitalist Society*. Routledge.
- Durhan, G. (2018) Liberal Düşünce Adalet Mefhumu, s. Locke ve Hayek Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (6), 879-885.
- Elster, J. (1998) "Deliberation and Constitution Making" in *Deliberative Democracy*, edited by Jon Elster, Cambridge University Press.
- Ercan, S. (2014) *Deliberative democracy*. In *Encyclopedia of educational Theory and Philosophy*. SAGE Publications Ltd.
- Erdoğan, M. (2004) Muhafazakârlık: Ana Temalar. *Liberal Düşünce*, 34, ss. 5-9.

- Erdoğan, M. (2012) Müzakereci Demokrasi ve Sınırları, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (11), s. 25-43.
- Eren, E. (2003) Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar), İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,
- Gençoğlu, A. Y. (2013). Ticari Kapitalizminden Sanayi Kapitalizmine, s. Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(13), 79-94.
- Gherasim, I. A. (2017). The Becoming of the Society: Perspectives from Aristotle and JJ Rousseau. In *the Holistic Society: Multi-Disciplinary Perspectives* (pp. 333-341). Scientia Moralitas Research Institute.
- Giddens, A. (1999) Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji, Çev. Ahmet Çiğdem, Ankara: Vadi Yayınları, 3. Baskı.
- Giritli İ. ve Sarmaşık, J. (2001) Anayasa Hukuku, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Gould, Andrew (1999) *Origins of Liberal Dominance*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Görkaş, İ. (2013). Farabi'nin İnsan Tasavvuru. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 50, 289-304.
- Gözübüyük, A. Ş. (2003), Anayasa Hukuku. Son Değişikliklerle Güncelleştirilmiş 11. Baskı. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-85.
- Güner, Z. (2012). Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(3), 41-51.
- Harvey, D. (2005) A Brief History of Neoliberalism. Oxford: Oxford University Press.
- Hayek, F.A. (2009) Liberalizm. (Çev. Ünsal Çetin). *Liberal Düşünce*, 14(55), 197-224.
- Heilbroner, R. L. (2008) Capitalism. The New Palgrave Dictionary of Economics: Volume 1-8, 688-697.
- Hemingway, E. (2004) Çanlar Kimin İçin Çalıyor, Çev. İbrahim Değirmenci, Beda Yayınları, İstanbul.
- Huntington, S. P. (1957) Conservatism as an Ideology. *The American Political Science Review*, 51(2), 454-473.
- Hyman, L., & Baptist, E. E. (2014) *American Capitalism: A Reader*. Simon and Schuster.
- İba, Ş. (2008) Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Ankara.
- İnsel, A. (2013) Neo-liberalizm, s. Hegemonyanın yeni dili. İletişim Yayınları.
- Keskin, H., Akgün, A. E. ve Koçoğlu, İ. (2016) *Örgüt Teorisi* Nobel, s. Ankara.
- Koçel, T. (2015) İşletme Yöneticiliği: 16. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Korkmaz, E. (2016) Demokrasi Kavramı ve Modern Demokrasi Kuramlarından Biri Olarak Müzakereci Demokrasi. *Balcı, M. (Editör). Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler-V, İstanbul, s. Hukuk Vakfı Yayınları*, 365-369.
- Marx, K. ve Engels, F. (2005) The Communist Manifesto: A Road Map to History's Most Important Political Document. Haymarket Books.
- Moody, K. (1997) *Workers in a Lean World*, Verso, New York.
- Nohutçu, A. ve Bektaş, M. (2017) Yeni Anayasa Tartışmaları Etrafında Kurucu İktidar, Kurucu Meclis ve Referandum Kavramlarının Analizi. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 1-23. DOI: 10.14782/sbd.2017.46.
- Oçak, Z. (2019) Ulus Devletin Güvenlik Krizi Bağlamında Gramsci'nin Etnik Milliyetçi Köklerinin Radikal Demokrasi ve Medyadaki İzleri. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 5 (1), 73-95.
- Oxford Online Dictionary (2018) <https://en.oxforddictionaries.com/definition/democracy> (Erişim tarihi: 18.08.2019).
- Öymen, Ö. (2011) "Marx ve Nietzsche Bağlamında Din ve Özgürlük", Blog, İstanbul.
- Özdemir, G. (2013) Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri, s. Radikal Demokrasi. Yönetim ve Ekonomi, s. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20 (1), 73-93.
- Özipek, B. B. (2007). Muhafazakârlık Nedir. *Köprü Dergisi*, 97.
- Paine, T. (1776). Common Sense (pamphlet). *Philadelphia: Robert Bell*.
- Palmer, T. (2006) Sosyalizm Doğu Avrupa'da Neden Çöktü. *Liberal Düşünce Dergisi*, (33), 5-10.
- Petrov, G. (2007). Beyaz Zambaklar Ülkesinde (7th Edition). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- SARC, Scrutiny of Acts and Regulations Committee (2005) Final Report. Erişim adresi: https://web.archive.org/web/20071213045132/http://www.parliament.vic.gov.au/SARC/E-Democracy/Final_Report/Glossary.htm

- Sitembölükbaşı Ş. (2005) Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, (10), s.139-144.
- Smith, A. (1776). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations, 2 vols, London. *Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith*.
- TDK (2019) Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 18.08.2019).
- Thorsen, D. E., & Lie, A. (2006). What is neoliberalism? Oslo, University of Oslo, Department of Political Science, Manuscript, 1-21.
- Tunalı, İ. (1993) Marksist Estetik. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Tunç, H. (2008) Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 1113-1132.
- Ülken, Y. (1971) Fiyat Teorisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No:1602-290.
- Wikipedia, Encyclopedia (2019) Deliberative Democracy, https://en.wikipedia.org/wiki/Deliberative_democracy#cite_ref-19 (Erişim tarihi: 01.09.2019).
- Yavuz, B. (2009). Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13 (1), 283-302.
- Yayla, A. (2017) Sosyalizm ve Sosyalistler Üzerine Düşünceler. Liberal Düşünce Dergisi, (88), 69-85.
- Zimbalist, A., Sherman H. J. ve Brown, S. (1989) *Comparing Economic Systems, s. A Political-Economic Approach*. Harcourt College Pub.

OSMANLI TAŞRASINDA VERGİ ANLAŞMAZLIKLARI (XIX. YÜZYIL BOLU ÖRNEĞİ)

Hakan TÜRKKAN¹

Özet

Vergi devletlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri açısından en önemli kaynak olma özelliği taşır. Bununla birlikte vergi konusu her dönemde devletlerin vatandaşları ile ilişkilerinde en önemli sorun olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de vergi konusu önemini her dönemde korumuştur. Ancak askeri, siyasi ve ekonomik alanda yaşanan sorunlar vergi alanına da yansımıştır. Bu bakımdan vergi uygulamalarında ihtiyaca ve zamanın şartlarına bağlı olarak değişim ve dönüşümler yaşanmıştır.

Osmanlı Taşrası vergi gelirlerinin temin edildiği saha olması itibarıyla yaşanan değişim ve dönüşümden etkilenmiştir. Bazı vergi memurlarının faaliyetleri veya bazı vergi uygulamaları taşra ahali tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu durum taşra ve merkez arasında kimi zaman çok ciddi boyutlarda anlaşmazlıklara neden olmuştur.

Çalışma XIX. yüzyıl Osmanlı taşrasında Bolu örneğinden hareketle vergi uygulamalarından kaynaklanan anlaşmazlıkların sebeplerini, ahalinin tepkilerini ve sorunun çözümü için Devletin ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu ele almaktadır.

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme modeli ile yürütülen çalışma, konu ile ilgili literatürün yanı sıra Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivi belgeleri çalışmanın esas kaynağını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, vergi anlaşmazlığı, Bolu.

Conflict of Tax In Ottoman Province (19th Bolu Sample)

Abstract

Tax is the most important source for states to maintain their presence. However, the tax issue has always been the most important problem in the relations of the states with the citizens. In the Ottoman Empire, the issue of tax has maintained its importance in every period. However, the problems experienced in the military, political and economic fields were also reflected in the tax field. Therefore, changes and transformations have been experienced in tax applications depending on the needs and conditions of time. The province was the place where Ottoman tax revenues were provided and was influenced by the change and transformation. The activities of some tax officers or some tax applications were reacted by the local people. And this has sometimes caused very serious disagreements between the provinces and the center.

The study examines the causes of disputes arising from tax practices in the 19th century Ottoman provinces on the Bolu example, the reactions of the people and the activities of the State to solve the problem. The study has been carried out with document review model of qualitative research methods. In addition to the secondary sources about the subject, primary sources taken from Ottoman State Archive constitute the main documents of the study.

Key Words: Ottoman, Conflict of Tax, Bolu.

Giriş

Vergi, devletin kamu giderlerini karşılamak üzere vatandaşlarından zorunlu ve karşılıksız olarak topladığı ekonomik değerlerdir (Kenanoğlu, 2013: 52-58). Vergi bu nedenle devletlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri açısından hayati bir öneme sahiptir. Bununla birlikte vergi genelde devlet ve vatandaş arasında tartışma ve çatışma konusu olan bir saha olmuştur. Osmanlı Devleti açısından da hayati önem taşıyan vergi konusunda başlangıçtan itibaren adil ve eşit uygulamalar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Osmanlıların hâkim oldukları ve ırk, dil, din, kültür, iklim veya diğer ekonomik ve sosyal şartlar açısından birbirinden farklı olan bölgelere yönelik kanunnameleri merkezden hazırlayıp her yere aynı şekilde uygulamadıkları görülür. Bunun yerine birbirinden ayrı ve farklı özellik ve ekonomik güce sahip olan bölgeler için uygun vergi kanunları ihdas etmişlerdir. Öyle ki bir verginin ilgili vergi biriminin fakir veya zengin oluşuna göre azalıp çoğalması söz konusudur. Bu sayede ahalinin şart ve imkânlarına uygun, mümkün olduğu kadar adil ve eşit bir vergilendirme sistemi kurulabilmiştir (Altundağ, 1947: 189). Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde devletin gelir kaynağı olarak vergi konusunda dönemsel olarak anlam ve uygulama değişiklikleri yaşanmıştır. Günümüzdeki şekil ve anlamına ise 1855'lerden sonra kavuştuğu görülür (Kenanoğlu, 2013: 56). Osmanlı vergi sistemi ana hatlarıyla şer'i ve örfi olarak iki kısma ayrılmakta olup şer'i vergiler meşruiyetini daha çok İslâm almıştır. Örfi vergiler ise genelde dönemin maslahatına ve ihtiyaçlarına uygun olarak uygulanmıştır. Şer'i vergi ve gelirler arasında zekât, haraç, cizye, rikaz (define vergisi), ganimet, maden vergisi öncelikli olarak belirtilebilir. Raiyyet rüsumları, kasabhane vergileri, ağıl, yaylak, kışlak

¹ Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hakanturkkan@karabuk.edu.tr

resimleri veya hüccet ve ihtisab resmi gibi vergiler de örfi vergiler arasında yer alır (Ekinci, 2008: 292-296); (Çağatay, 1947: 483-511). Gerek şer'i gerekse örfi vergiler belli bir kural ve ihtiyaca göre alınan vergilerdir. Ancak tekalif-i şakka adıyla toplanan, herhangi bir ihtiyaca dayanmayan ve tekalif kavaidine yani vergi kurallarına uymayan vergiler de söz konusudur. Bunlar şer'i ya da örfi bir dayanağı olmadığından kabul görmeyen ve Osmanlı vergi düzenini istismara açık hale getiren bir vergi türüdür (Kenanoğlu, 2013: 56). Bu özelliği nedeniyle tekalif-i şakka, devletin önlemeye çalıştığı bir vergi olarak karşımıza çıkar (Kazıcı, 1986:285-309).

Osmanlı Taşrasında Vergi Meselesi

Osmanlı Devleti'nde merkez taşra ilişkileri vergi uygulama ve anlayışlarını da etkilemiştir. Devletin XVII. yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlaması ve taşrada ortaya çıkan otorite boşluğu taşra idarecilerinin güçlenmesine yol açmıştır. Bu durum taşrada Osmanlı merkezi idaresi aleyhine yeni güç odaklarının oluşmasına ve ahalinin de bundan etkilenmesine neden olmuştur. Bu noktada vergi meselesi taşra idarecileri tarafından istismar edilen ve ahalinin baskı ve zulme uğradığı alan olmuştur (Pamuk,2007: 142,147,149). Özellikle klasik dönemde taşrada toplanan vergilerin büyük bir kısmı, tımar, zeamet ve has suretiyle vezir, beylerbeyi, sancakbeyi ve sipahilere maaş olarak tahsis edildiğinden devlet hazinesine pek girmemiştir. Fakat merkezileşme çabalarıyla birlikte taşradan elde edilecek vergi gelirleri önem arz etmeye başlamış ve Osmanlı merkezi idaresi taşra vergi gelirlerinden daha fazla yararlanmak için çareler aramıştır (Ekinci, 2008: 292-296). Bu amaçla taşrada etkinliği olan unsurlarla iş birliği yapılmıştır. Örneğin bir süre ayan sınıfı ile iş birliği yapılmış fakat vergi gelirleri noktasında istenilen fayda sağlanamamıştır. Osmanlı merkezi idaresi yine vergi gelirlerinin doğrudan ve en yüksek verimle elde edilebilmesi için iltizam sistemi olarak bilinen sisteme yönelmiştir. Özellikle XVIII. yüzyılda yoğun olarak kullanılan bu sistemle vergi bölgelerinin tahmini gelirlerinin peşin alınması suretiyle mültezimlere belli bir süre ile bırakılması söz konusudur. Bu durum devletin vergi gelirlerine doğrudan ulaşmasını sağlasa da ahalinin iltizam veya mukataa sahipleri karşısında yalnız kalması sonucunu doğurmuştur. Mültezimlerin devlete yaptıkları ödemeyi geri almak ve vergi bölgesinden en yüksek kârı elde etmek amacıyla ahaliyi zorlamaları, baskı ve hukuksuzluk yapmaları ahalinin ezilmesine neden olmuştur (Pamuk,2007: 147,149). Ahaliye yönelik zorlayıcı ve baskıcı tutumlar vergi konusunda Osmanlı Devleti'nin uygulamaya çalıştığı eşit ve adil vergilendirme anlayışını zedelemiştir. Bu açıdan Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti'nin vergi konusunda yeniden adil ve eşit düzenlemeler yapmaya aynı zamanda merkezi idarenin vergi gelirlerinden en yüksek derecede ve doğrudan yararlanmasını sağlamaya çalıştığı bir dönem olmuştur (Kenanoğlu, 2013: 56). Bu amaca yönelik olarak başta muhassıllık kurumunun ihdası olmak üzere devletin taşra vergilerini doğrudan ve en verimli şekilde elde edebilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu tür çabalar her ne kadar taşra idarecilerinin hazine gelirlerine yönelik istismarlarını ortadan kaldırarak doğrudan, adil ve eşit vergi toplamayı sağlamayı amaçlasa bile ahali ve devlet arasında vergi kaynaklı sorunları tümüyle ortadan kaldıramamıştır. Bunda gerek muhassılların çıkar ilişkileri gerekse tecrübesizlikleri etkili olduğu gibi eşraf ve ahalinin yeni vergi sistemlerine yönelik ön yargıları da etkili olmuştur (Efe, 2010: 59-89).

Gerek vergi toplamakla görevli olan kesimin gerekse vergi yükümlülerinin vergi konusunda ortak ve adil bir yol bulamamaları Osmanlı taşrasında sıklıkla vergi kaynaklı anlaşmazlık ve huzursuzlukların yaşanmasına yol açmıştır. Bu noktada Bolu bölgesiyle ilgili örnekler yaşanan anlaşmazlıklar konusunda önemli ip uçları vermektedir.

Bolu ve Çevresinde Vergi Anlaşmazlıkları

Pek çok ülke ve dönemde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de vergi konusunda çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Ve yaşanan anlaşmazlıklar genelde birbirine benzemektedir. Vergi ile ilgili anlaşmazlıklar vergi yükümlüsü ile vergi toplayıcısı arasında oluşan ve karşılıklılık arz eden bir yapıya sahiptir. Bu noktada taraflardan biri olan vergi toplayıcılarının; vergi toplamada adaletsizlik ve fazla vergi almak, vergide yolsuzluk ve ahaliye zulüm yapmak, vergi gelirlerini zimmetine geçirmek gibi davranışları şikâyet konusu olmuştur. Buna karşılık vergi yükümlülerinin de vergi memurlarına şiddet uyguladıkları veya düşmanlık besledikleri ayrıca zaman zaman vergiden imtina ettikleri veya çeşitli nedenlerle vergiden muaf tutulmalarını istedikleri görülür. Belirtilen bu hususlar devleti temsilen vergi toplamakta olan görevlilerle vergi yükümlüsü ahali arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur.

Bir Osmanlı taşrası olarak Bolu ve civarında da sözü edilen anlaşmazlıklara dair örnekler bulmak mümkündür. Bu noktada vergi toplamada karşılaşılan adaletsizlik, yolsuzluk ve haksızlıklar Bolu ahalisinin şikâyetlerine konu olmuştur. Bu tür şikâyetlerin merkezi idareye ulaşmasıyla merkezi idarenin ahaliye yönelik vergilendirmede rahatlatıcı uygulamalar yapmaya çalıştığı görülmektedir. Bu amaca yönelik olarak ortaya çıkan adaletsizlik, yolsuzluk vb hususlarda adı geçenlerin daha adil ve eşit davranmalarının sağlanması, vergi kaynaklı zulümün önlenmesi engellenmesi veya vergi toplayıcısının söz konusu davranışından menedilmesi söz konusudur.

Bolu civarında XIX. yüzyılın çeşitli dönemlerinde ortaya çıkan Şikâyetlerde de Osmanlı merkezi idaresinin bu yönde hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu düşünceden hareketle vergi anlaşmazlıklarında en fazla şikâyet konusu olan vergi adaletsizliği merkezi idare tarafından önlenmeye çalışılmıştır. Örneğin Bolu sancağında vergi toplama konusunda gündeme gelen adaletsizliklerin Kastamonu Mutasarrıfı Sami Paşa tarafından incelenmesi ve vergi tadilatı yapılması istenmiştir (BOA, A.}MKT.MVL/5-88). Yine usule aykırı veya kanunsuz vergi alındığı yönünde şikâyetler de vergi adaletsizliğine işaret eden hususlardır. Bu tür kanuna aykırı ve usulsüz vergi uygulamalarının engellenmeye çalışıldığı açıktır. Mudurnu Bac memuru kanunsuz vergi toplaması (BOA, A.}MKT.DV./115-23), Karakaya ve Sazak köylerinde toplanan vergiler dışında kanunsuz olarak temettü vergisi alınması (BOA, DH.MKT/145-79), Bolu Sancağı dahilindeki

Gebze ve Uzunçayır bölgelerinde mültezimlerin usulsüz vergi alması (BOA, DH.MKT/1375-62) gibi hususlar XIX. yüzyılda Bolu ve civarında vergi toplamakla görevli memurların adaletsiz tutumlarına örnek teşkil etmektedir.

Vergi tahsildarlarının taşrada gerçekleştirdikleri olumsuz uygulamalardan biri de ahalden fazla vergi almak veya farklı adlar altında vergi ihdas etmek olmuştur. Henüz 1730'lu yıllarda Bolu Voyvodasının halktan fazla vergi alması gündeme gelmiştir (BOA, AE.SMHD.I./14-822). XIX. yüzyılda ise Gerede ahalisinden vermeleri gereken vergiye ek olarak çeşitli isimler altında fazla vergi alınmaya çalışıldığı bildirilerek Gerede Kadısının bu duruma engel olması istenmiştir (BOA, A.}DVNSMHM.d.../93-323). Fazla vergi alınması konusuna benzer bir anlaşmazlık da mükerrer vergi alınmasıdır. Örneğin Bolu'nun bazı köylerinin 1861 yılına ait aşarlarını mültezime verdikleri halde aynı vergi muhtarlar tarafından tekrar istenmiş, bu durum ilgili köy halkının şikâyetine konu olmuştur (BOA, A.}MKT.DV../213-99). Yine 1860'lı yıllarda ahalden iskonto vergisi adı ile uydurma bir vergi toplandığı ahalden bazı kimselerin şikâyeti üzerine tespit edilerek Gerede'deki yetkililerden bu uydurma verginin ahalden alınmasına engel olunması istenmiştir (BOA, A.}MKT.NZD/304-75). Aynı tarihlerde Göynük Meclisi Azası Abdi Bey ve Jurnal memuru Ali molla fazla ve usulsüz olarak ahalden para tahsil etmişler ve Abdi Bey meclis azalığından çıkarılarak sürgün edilmiştir. Bu kimselerin ahalden fazla ve usulsüz olarak tahsil ettikleri paralar geri alınıp ahaliye dağıtılmıştır (BOA, A.}MKT.UM../497-61). Bolu Meclis Azalarından Alaybeyzade Hacı Ahmet'in ahaliye ek vergiler koyması ve çeşitli zahire işlerinde ahaliye haksızlık etmesi nedeniyle hakkında inceleme başlatıldığı görülür (BOA, A.}MKT.UM../522-87). Bu tür örnekler merkezi idarenin taşrada vergi tahsili ile görevli olanlar hakkında ortaya çıkan şikâyetleri değerlendirerek zaman zaman görevden uzaklaştırma veya sürgün gibi kararlarla caydırıcı olmaya çalıştığını göstermektedir.

Vergi aynı zamanda gerek Bolu civarında gerekse Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde yolsuzluk ve zimmet olaylarının yaşandığı bir alan olmuştur. Bu anlamda Bolu'da Bölükbaşı Mehmet ve Mustafa'nın tahta vergisi olarak geçen vergide yolsuzluk yaptıkları Sarıoğlu İbrahim adlı kişinin şikâyetiyle gündeme gelmiştir (BOA, A.}DVN./48-73). Yine Viranşehir bölgesinden toplanan vergiler teslim edilmeyerek görevliler tarafından zimmetlerine geçirilmiş, bunun üzerine ilgililerden söz konusu miktarın teslimi istenmiştir (BOA, A.}DVN.SMHM.d.../93-323).

Vergi toplamakla görevli kimselerin yukarıda belirtilen fiil ve davranışlarına karşılık vergi mükellefi olan ahalinin de anlaşmazlığa konu olan fiil ve davranışlarından söz etmek mümkündür. Bunların başında vergiden imtina etmek yani vergi vermekten kaçınmak gelir. Yine vergi verme gücü, kudreti bulunmadığı gerekçesiyle vergi vermek istememe veya çeşitli nedenlerle vergiden muaf tutulma talepleri de söz konusudur. Bolu Çanakçılar Bozcaarmut köyü halkının vergi vermekten imtina etmeleri buna somut bir örnektir (BOA, AE.SMHDII./29-1785). Bu konuda başka bir örnek ise Göynük'teki dikici ve debbağ esnafı ile hayvan tüccarlarıdır. Adı geçen bu sınıfın vergilerini ödemek istememeleri nedeniyle vergilerini ödeyinceye kadar hapsedilmeleri gündeme gelmiştir (BOA, A.}MKT.DV../115-23). Osmanlı Devleti'nde özellikle felaket ve kıtlık gibi dönemlerde ahalinin vergiden muaf tutulma talepleri de gündeme gelmiştir. Bolu'ya bağlı Gerede Kazası ahali de kıtlık ve pahalılık nedeniyle perişan durumda olduklarını belirterek vergiden muaf tutulmalarını talep etmiştir (BOA, A.}DVN.16-56); BOA, A.}MKT/46-87). Bir süre sonra Gerede kazasının vergisinin bir miktar düşürülerek tahammülü olan başka kazaların vergisine ilave edilmesine çalışıldığı görülür (BOA, MVL./340-77). Gerek vergi yükünün ağırlığı gerekse az önce söz edildiği üzere felaket, kıtlık vb. nedenlerle ahalinin sıkıntı içinde olması gibi sebepler vergi ödemeye güç yetirememesi sonucunu doğurmuştur.

Vergi yükümlüsü ahali zaman zaman devleti temsilen vergi toplayan görevlilerle de karşı karşıya gelmiştir. Bunda vergi yükünün ağırlığı, ahalinin vergi vermekten kaçınması veya vergi tahsildarlarının tutumları etkilidir. Bunun yanı sıra ahalinin zaman zaman bölgede etkili eşraf vb. tarafından kışkırtıldığı da olmuştur. Bolu'da çeşitli vergilerin tahsili konusunda görev yapmış olan Mehmed'in 1848 yılında vergi tahsiliyle ilgili bir konuda düşmanlığa uğraması vergi mükellefi ile vergi tahsilinde görevli olan kimseler arasındaki anlaşmazlığa somut bir örnektir (BOA, A.}M.../5-91). XIX. yüzyılda özellikle Tanzimat sonrasında yeni vergi düzenine tabi olmak istemeyen güçlü ağa ve eşraf kesiminin yine Bolu civarında bulunan Ereğli'de halkı da arkalarına alarak fazla vergi toplanmasını bahane ettikleri ve isyana kadar varan teşebbüslerde buldukları olmuştur (Yakay, 2006: 58).

Sonuç

Geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti, merkezin arzu ve istekleri doğrultusunda ısrarcı ve despot bir vergi düzenini taşra topraklarında uygulamamıştır. Bunun yerine her bölgenin yapısına ve imkânlarına uygun bir vergi düzeni oluşturulması tercih edilmiştir. Bu anlayış Osmanlıların vergi konusunda eşit ve adil bir düzen kurmaya çalıştıklarına işaret etmektedir. Buna karşılık siyasi ve askeri alanda yaşanan başarısızlıklar ve kayıplar ekonomik yapıyı da etkilemiştir. Ekonomik yapının bozulması devlet ve toplum hayatını da etkilemiş ve Osmanlı Devleti taşradan toplanacak vergi gelirleri konusunda daha etkin yöntemler bulmaya çalışmıştır. İltizam, mukataa veya muhassıllık gibi sistemler devletin vergi gelirlerine doğrudan ulaşmak ve bu gelirlerden en yüksek faydayı sağlamak amacıyla yönelik girişimler durumundadır. Bununla birlikte taşra ahali yukarıda adı geçen ve bir anlamda vergi konusunda halka karşı devleti temsil etmekte olan kişi ve kurumlarla baş başa kalmıştır. Özellikle XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyıl dolaylarında Osmanlı Devleti'nde vergi tahsili konusunun zaman zaman ahaliye yapılan zulüm ve taaddide başlıca sebebi teşkil etmesi biraz da bundandır. Öyle ki vergi toplama yetkisini elde eden kimselerin ve onlara bağlı çıkar çevrelerinin ahali üzerinden servet sahibi olabilmek veya vergiden devlete ödenecek payı tamamlayabilmek için ahalden fazla vergi talep etmek, mükerrer vergi istemek, yeni vergiler ihdas etmek, vergiyi zimmetine geçirmek veya vergi gelirlerinde usulsüzlük yapmak gibi yollara başvurdukları görülür. Bu durum zaten vergi vermek istemeyen ahalinin devlete ve vergi tahsildarlarına yönelik olumsuz ve düşmanca bir bakış açısına sahip olmasına yol açmıştır. Öyle ki zaman zaman vergiyi bahane ederek taşrada

daha güçlü kişi ya da grupların kıskırtmalarıyla merkezi idareye karşı ayaklanmaya kadar uzanan tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu durum Bolu için de geçerlidir.

Bütün bu anlaşmazlıklar içerisinde Osmanlı merkezi idaresinin devlet gelirlerini temin etmeye çalıştığı ancak vergi konusunda ahaliye yönelik baskı ve zulümleri de mümkün olduğu kadar önlemeye çalıştığı görülür. Bolu bölgesinde de bu anlamda karşılaşılan şikâyet ve davalarda halkı rahatlatmaya yönelik bir tavır sergilendiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, A.}DVN./48-73 (H.23.08.1265).

BOA, A.}DVN.16-56 (H.01.07.1262).

BOA, A.}DVNSMHM.d.../93-323.

BOA, A.}M.../5-91 (H.29.12.1264).

BOA, A.}MKT.DV../213-99 (H.21.06.1278).

BOA, A.}MKT.DV./115-23 (H.16.01.1274).

BOA, A.}MKT.MVL/5-88 (H.25.08.1263).

BOA, A.}MKT.NZD/304-75 (H.18.07.1276).

BOA, A.}MKT.UM../497-61 (H.02.03.1278).

BOA, A.}MKT.UM./522-87/(H.02.06.1278).

BOA, A.}MKT/46-87 (H.28.07.1262).

BOA, AE.SMHD.I./14-822 (H.01.07.1150).

BOA, AE.SMHDII./29-1785 (H.19.06.1236).

BOA, DH.MKT/1375-62 (H.05.02.1304).

BOA, DH.MKT/145-79 (H.25.03.1311).

BOA, MVL./340-77 (H.26.06.1270).

Araştırma ve Tetkik Eserler

Kenanoğlu, M. M. (2013). “Vergi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul: TDV Yayınları s.52-58.

Altundağ, Ş. (1947). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.5, Sayı 2, s.187-197.

Ekinci, E. B. (2008). *Osmanlı Hukuku (Adalet ve Mülk)*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları.

Çağatay, N. (1947). “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.5, Sayı 5, s.483-511.

Kazıcı, Z. (1986). “Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Örfi Hukuk”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, s. 285-309.

Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Efe, A. (2010). “Osmanlı Devleti’nde Mali Sistem Arayışının Getirdiği Yerel Yönetim Uygulamaları: Muhassıllık Örneği”, *Tarih Dergisi*, Sayı 49 (2009/1). s. 59-89.

Yakay, S. (2006). “Karadeniz Ereğli’deki Bir İsyan Üzerinden Osmanlı Taşrasında Sosyal Düzeni Çözümleme Denemesi (19. yy)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 10, Yıl 2006, s.55-62.

EKONOMİ GÜVEN ENDEKSİ VE BİLEŞİK GÖSTERGELER

İsmet GÜNEŞ¹

ÖZET

İktisadi Yönelim Anketi uygulayan pek çok kuruluş, bir takım anket dizesi seçmekte ve bunları tek bir konjktürel bileşen veya güven göstergesinde birleştirmektedir. Buradaki amaç, yanlış alarm riskini düşürmek ve konjktürel göstergeye diğer bileşenlerinden daha iyi öngörü ve takip özellikleri kazandırmaktır.

Tek bir bileşik göstergeyle bir araya getirilmiş bir grup göstergenin, belirli bir zaman dilimi içerisinde diğer bileşenlere kıyasla daha güvenilir olması gerektiği, iş döngüsü ile alakalıdır. Her döngü kendi ünik özelliklere sahiptir ve diğer döngülerle ortak niteliklere sahiptir. Ancak, belirli bir zaman dilimi içindeki tek bir döngüsel dalgalanma, aktivitenin bütününe açıklamaz. Bireysel göstergelerin performansı, belirli döngülerin arkasındaki sebeplere bağlı olacaktır. Bazı göstergeler bir döngüde daha iyi performans gösterecektir. Bu yüzden döngüsel değişimlerin pek çok olası nedeni ve muhtemel bütün göstergeleri bir grup olarak kullanabilmek için işaretler gereklidir.

Bu çalışma, Avrupa Komisyonu tarafından hesaplanan iktisadi duyarlılık göstergelerinin ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü tarafından hesaplanan bileşik öncü göstergelerin oluşumunu incelemektedir. Çalışmanın amacı, bazı ülkeler için Avrupa Komisyonu İktisadi Duyarlılık Göstergelerinin güncel tesadüfi performansını değerlendirmek ve iktisadi eylemlerde döngüleri önceden tahmin edebilecek duyarlılık göstergeleri oluşturma ihtimallerini araştırmaktır. Özel olarak da aşağıdaki konular tartışılmıştır:

- Bileşen dizilerinin seçilmesi: ülkeler için standart veya en iyi performans gösteren bileşenler
- Bileşen dizilerinin ağırlıklandırılması: bireysel bileşenler veya kümeler için farklı veya eşit ağırlıklar
- Döngüsel amplitudes/genişliklerin normalleştirilmesi ve bileşen dizilerinin düzleştirilmesi
- Bileşen dizilerinin (*hızlı-çok çabuk*) ulaşılabilirliği ve bileşenler ve bileşik göstergelerin revizyonları.

Anahtar Kelimeler: Güven Endeksi, İktisadi Yönelim Anketi, Avrupa Komisyonu

ECONOMIC SETTLEMENT INDEX AND COMPOUND INDICATORS

ABSTRACT

Many organizations conducting a Business Tendency Survey select a set of questionnaires and combine them into a single conjunctural component or indicator of confidence. The aim is to reduce the risk of false alarms and give better predictive and follow-up features to the conjunctural indicator than other components.

A set of indicators combined with a single composite indicator is related to the duty cycle, which should be more reliable than other components within a given time period. Each cycle has its own unique properties and is common to other cycles. However, a single cyclical fluctuation within a given time period does not explain the whole activity. The performance of individual indicators will depend on the reasons behind certain cycles. Some indicators will perform better in a loop. Therefore, many possible causes of cyclic changes and signs are necessary to use all possible indicators as a group.

This study examines the formation of indicators of economic sensitivity calculated by the European Commission and composite leading indicators calculated by the Organization for Economic Development and Cooperation. The aim of the study is to evaluate the current random performance of the European Commission's Economic Sensitivity Indicators for some countries and to investigate the possibility of generating sensitivity indicators that can predict cycles in economic actions. In particular, the following issues were discussed:

- Selection of component arrays: standard or best performing components for countries
- Weighting of component arrays: different or equal weights for individual components or clusters
- Normalization of cyclic amplitudes and flattening of component arrays
- Availability of component sequences (fast-to-quick) and revisions of components and composite indicators.

Key Words: Confidence Index, Business Tendency Survey, European Commission

Giriş

¹ Dr.,ismetgunes@windowslive.com Ve İzmir Katip Çelebi Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Doktora Öğrencisi

Birleşik Krallık ile sınırlandırılan çalışmada İktisadi Yönelim Anketi uygulayan pek çok kuruluş, bir takım anket dizisi seçmekte ve bunları tek bir konjonktürel bileşen veya güven göstergesinde birleştirmektedir. Buradaki amaç, yanlış alarm riskini düşürmek ve konjonktürel göstergeye diğer bileşenlerinden daha iyi öngörü ve takip özellikleri kazandırmaktır.

Tek bir bileşik göstergeyle bir araya getirilmiş bir grup göstergenin, belirli bir zaman dilimi içerisinde diğer bileşenlere kıyasla daha güvenilir olması gerektiği, iş döngüsü ile alakalıdır. Her döngü kendi ünik özelliklere sahiptir ve diğer döngülerle ortak niteliklere sahiptir. Ancak, belirli bir zaman dilimi içindeki tek bir döngüsel dalgalanma, aktivitenin bütününe açıklamaz. Bireysel göstergelerin performansı, belirli döngülerin arkasındaki sebeplere bağlı olacaktır. Bazı göstergeler bir döngüde daha iyi performans gösterecektir. Bu yüzden döngüsel değişimlerin pek çok olası nedeni ve muhtemel bütün göstergeleri bir grup olarak kullanabilmek için işaretler gereklidir.

Bu çalışma, Avrupa Komisyonu tarafından hesaplanan iktisadi duyarlılık göstergelerinin ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü tarafından hesaplanan bileşik öncü göstergelerin oluşumunu incelemektedir. Çalışmanın amacı, bazı ülkeler için Avrupa Komisyonu İktisadi Duyarlılık Göstergelerinin güncel tesadüfi performansını değerlendirmek ve iktisadi eylemlerde döngüleri önceden tahmin edebilecek duyarlılık göstergeleri oluşturma ihtimallerini araştırmaktır.

Bu çalışma Birleşik OECD Bileşik Öncü Göstergeler ile sınırlandırılmıştır. Performanslar, toplam sanayi üretimine karşı hem dönüm noktalarında hem de bütün bir döngü boyunca (çapraz korelasyon), iktisadi aktivitenin bir temsilcisi olarak değerlendirilmiştir. Bu sonuçlar aynı ülkeler için OECD Bileşik Öncü Göstergelerinin performansları ile karşılaştırılmıştır.

Avrupa komisyonu sisteminde standart bir bileşik dizisi kullanılmaktadır. Bu sizi büyük oranda ticari veya tüketici yönelim anketlerinden alınan niteliksel verilere dayanmaktadır. Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergeleri aşağıdaki bileşen dizilerini bir araya getirir:

- Sanayi güven göstergesi
- İmar güven göstergesi
- Tüketici güven göstergesi
- Hisse değer endeksi

3.bölüm ise bireysel bileşen dizilerinin döngüsel performansına odaklanmaktadır. Bundaki amaç en iyi öncü özelliğe sahip olan bileşikler ortaya çıkarmaktır. Bu değerlendirmeden elde edilen sonuçlar ülkelere-özel bileşik dizilerinin seçiminde ve alternatif ekonomik duyarlılık göstergeleri oluşturulmasında temel olarak kullanılmıştır. Her ülke için alternatif ekonomik duyarlılık göstergeleri oluşturulmuş ve 4. Bölümde değerlendirilmiştir.

Bileşik dizilerinin ağırlığının etkisi de 4. Bölümde incelenmiştir. Farklı ağırlıklar güncel Avrupa komisyonu sisteminde kullanılmaktadır. Güncel Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergelerinin performansları, bireysel bileşik dizilerinin eşit ağırlığa sahip aynı ekonomik duyarlılık göstergeleri ile kıyaslanarak değerlendirilmiştir.

Avrupa komisyonu sisteminde ülkeler çapında standart bileşik diziler kullanılmaktadır, buna karşın OECD sisteminde her ülke için dönüm noktalarında en iyi öncü performansa sahip diziler mevcuttur. 5. Bölümde OECD Bileşik Öncü Göstergelerinin oluşumu için kullanılan bileşik dizileri araştırılmış ve Avrupa komisyonu sisteminde kullanılan bileşikler ile kıyaslanmıştır.

Bileşik indeks veya güven indeksinin hesaplanması için temel adımlar 6. Bölümde belirtilmiş, OECD ve Avrupa komisyonu tarafından uygulanan metodlardaki farklılıklar tartışılmıştır. Daha özel olarak, güncel Avrupa komisyonu sisteminde kullanılan normalleş(tir)me metodu tartışılmıştır. Bu metot, aydan aya ortalama değişimlerinin eşit olabilmesi için her bileşik serisini standartlaştırmaktadır. Ancak bu metot, önceden hususi bir düzeltme işlemi yapılmadıkça, bileşik indeksin döngüsel hareketlerindeki daha düzensiz dizilere daha az ağırlık vermektedir. Güncel Avrupa komisyonu sisteminde, bileşik dizilerine düzeltme işlemi uygulanmamaktadır ve bileşenlerin hareketli ortalama ile düzeltilmesinin etkisi OECD sisteminde kullanılmaktadır.

Aşırı revizyonların olmaması ve zamanlaması, iyi döngüsel göstergelerin bir gerekliliğidir. Ve bu özellikler de aynı zamanda, bileşik göstergelerin oluşumu için bileşen dizilerinin kümelenmesi ile bağlantılı olarak 6. Bölümde tartışılmıştır. Son olarak, her bölümden ana sonuçlar bir özet halinde sunulmuştur ve daha iyi öncü performanslar sağlayan alternatif ekonomik duyarlılık göstergeleri oluşturma olasılıkları ile ilgili bir sonuç verilmiştir.

Alternatif iktisadi duyarlılık göstergelerinin oluşturulması ve performansı

Bölüm üçte elde edilen sonuçlar gösteriyor ki, her ülke için en iyi bileşenleri seçerek ve birleştirerek döngüsel performansı geliştirmek mümkündür. alternatif ekonomik duyarlılık göstergelerinin farklı setlerinin tarihsel süreçteki performansı tablo 3 te gösterilmiştir.

Mevcut Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergeleri yukarıda da ifade edildiği gibi bileşen serilerinin kümelendirilmesi için farklı ağırlıklar kullanılmaktadır. Eğer yalnızca en iyi bileşenler seçilirse ve bir araya getirilirse, o zaman bileşenlere eşit ağırlıklar vermek mantıklı olabilir ve alternatif ekonomik duyarlılık göstergeleri farklı bileşenler için eşit ağırlıklar ile oluşturulur.

Birleşik Krallık: alternatif iktisadi Duyarlılık göstergeleri

Birleşik Krallık için değerlendirilen altı alternatif ESI, aşağıdaki bileşenleri içermektedir.

ESI : Ekonomi Duyarlılık Endeksi

ICI: Sanayi güven göstergesi

CCI: Construction güven göstergesi

SPI: Hisse fiyat endeksi

CSCI Tüketici güven göstergesi

EC ESI:: Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergeleri

İlk dört alternatif duyarlılık göstergesinin değerlendirmeleri hem 1970-99 hem de 1976-99 döneminde gerçekleştirilir. Bu, sadece hisse fiyat endeksi verileri 1970'e kadar mevcut iken, diğer bileşenler için veriler 1974-1977 arasında başladığı için yapılır. 1976-99 dönemine ait sonuçlar alternatif duyarlılık göstergelerinin performansını daha iyi temsil etmektedir ve aşağıda yorumlanmıştır.

ESI1, mevcut EC ESI ile aynı dört bileşeni içerir, sadece ağırlıklandırma sistemi iki gösterge arasında farklıdır. Bu potansiyel duyarlılık göstergesinin 1977-99 dönemindeki döngüsel performansı, tüm dönüm noktalarında ortalama 3 ay, dip noktalarda ortalama 5 ay ve zirvelerde 1 aydır. Bu performans, tüm dönüm noktalarında ortalama 1 ay lead ile daha rastlantısal bir görünüm sergileyen EC ESI'ye kayıtlı performanstan biraz daha iyidir. EC ESI'de yer alan bileşenlerin üçünün farklı kombinasyonlarına sahip olan iki alternatif duyarlılık göstergesi (ESI2 ve ESI3), ESI1 ile aynı performansı gösterir.

Referans serisine karşı en uzun lead'lere sahip en iyi bileşenlerden sadece ikisi birleştirildiğinde daha da iyi bir performans elde edilir. Bu bileşenlerin farklı kombinasyonları, ESI4, ESI5 ve ESI6 duyarlılık göstergelerine dâhil edilmiştir. En iyi performans, endüstriyel güven göstergesini ve hisse fiyat endeksini içeren ESI5 için kayıtlıdır. Bu gösterge 10 aya yakın tüm dönüm noktalarında ortalama bir lead, dip noktalarda ortalama 11 ay ve zirve noktalarında 7 ayın üzerinde bir kurşun gösterir.

Bu sonuçlar, Birleşik krallık için mevcut EC ESI'den daha iyi öncü performansa sahip alternatif ESI'lerin yapılabileceğini göstermektedir. Sadece EC ESI'de yer alan bileşenlerin eşit ağırlıklandırma sistemini tanıtarak daha iyi öncü performansa sahip bir gösterge (ESI1) vermiştir. Ancak en iyi performans, üç bileşenden sadece ikisini referans serisine karşı en uzun lead'ler ile birleştirirken elde edilmiştir.

Her Ülke için Standart Özel Bileşenler Seti

Bileşik bir göstergeye dâhil edilecek bileşen serisinin seçimi için iki farklı strateji kullanılabilir. Ülkeler arasında standart bir gösterge kümesi kullanılabilir veya ülke başına ayrı bir gösterge kümesi kullanılabilir. Ülkeler arasında standart bir gösterge kümesi kullanılması, uluslararası karşılaştırılabilirliği elde etmek için iyi bir yaklaşımdır. Bununla birlikte, bir ülkede iyi performans gösteren döngüsel göstergeler, ekonomik yapıdaki ve istatistiksel sistemdeki farklılıklar nedeniyle bir başkasında iyi çalışmayabilir.

Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergeleri standart bir gösterge kümesi üzerinden hesaplanır. Bununla birlikte, Bölüm 3'te gösterildiği gibi, EC sisteminde kullanılan standart göstergelerin bazıları tüm ülkelerde eşit derecede işe yaramamıştır ve alternatif ülkeye özgü ESI'ler daha iyi lider performansı ile oluşturulabilir.

OECD CLI, her ülke için ayrı ayrı seçilen öncü göstergelere dayanmaktadır. Bu göstergenin performansı, Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergelerinin performansı ile karşılaştırıldı ve sonuçlar OECD CLI'nın lehine sonuçlandı.

Birleşik devletler

Birleşik Krallık için OECD CLI 9 bileşen içermektedir: 6 iş anketi serisi, 2 finansal seri ve dayanıklı tüketim malları tüketimine ilişkin bir seri (kayıtlı otomobiller).

Yalnızca hisse fiyatı endeksi, EC ESI ile ortak olarak kullanılan bir bileşen serisidir. Altı iş anketi serisinin üçü de Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesine dâhil edildi, ancak endüstriyel güven göstergesindeki bileşenler olarak (üretim beklentileri, sipariş defterleri ve mamul stokları). Diğer üç anket serisi ise iş ortamı, ihracat beklentileri ve hammadde stokları beklentileridir. Tüm bu diğer anket göstergeleri endüstriyel güven göstergesine dâhil edilen anket serilerinden daha uzun dönüm noktalarına işaret etmektedir.

Finansal serilerdeki (prime banka bonoları) performans, en yüksek periyodu dönüm noktalarında ortalama 17 ay ile, ardından 9 aylık ortalama ile ihracat geleceğine ilişkin anket serileri olarak kaydeder. Bununla birlikte, anket serisinin ikisi, sipariş defterleri ve mamul stokları dönüm noktalarında rastlantısal davranış sergilemektedir. Bu iki seri, Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesi dahil olmak üzere endüstriyel güven göstergesindeki bileşenlerdir.

OECD CLI, Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesi ile karşılaştırıldığında döngüsel dönüm noktalarında biraz daha iyi performans gösterir. Finansal serilerin eklenmesi ve uzun vadeli iş anket serileri bunun arkasındaki ana faktörlerdir. Bununla birlikte, Bölüm 3'te gösterildiği gibi, Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesinin performansı, bileşenlerin eşit bir ağırlıklandırma sistemi getirilerek geliştirilebilir ve referans serisine karşı en uzun kablolarla sahip ağaç bileşenlerinden sadece ikisi birleştirildiğinde daha da iyileştirilebilir.

- ICI: Sanayi güven göstergesi
 - CCI: Construction güven göstergesi
 - SPI: Hisse fiyat endeksi
 - CSCI Tüketici güven göstergesi
- EC ESI:: Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergeleri

ÖZET VE SONUÇLAR

EC Ekonomik Duygu Göstergesi (ESI) standart göstergelere göre hesaplanırken, OECD Kompozit Lider Göstergesi (CLI) her ülke için ayrı ayrı seçilen öncü göstergelere dayanmaktadır. EC ESI'ye kıyasla OECD CLI lehine iki bölümde sunulan sonuçlar ve AB ülkelerindeki tahmin kapasitesini arttırmak amacıyla EC ESI'nin inşası için alternatif bileşen serisi kombinasyonları, üçüncü ve dördüncü bölümlerde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde elde edilen sonuçlar, her bir ülke için sadece en iyi bileşenleri seçerek ve birleştirerek Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesinin döngüsel performansını iyileştirmenin mümkün olabileceğini göstermektedir. Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesi, bileşen serilerinin toplanması için farklı ağırlıklar kullanır. Bununla birlikte, sadece en iyi bileşenler seçilirse ve birleştirilirse, bileşenlere eşit ağırlıklar verilmesi mantıklı olacaktır ve değerlendirilen alternatif ekonomik duyarlılık göstergeleri farklı bileşenler için eşit ağırlıklarla oluşturulmuştur.

Dördüncü bölümdeki sonuçlar, Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesinin tahmin performansının, yalnızca bu göstergede en uzun önceliğe sahip bileşenlerin birleştirilmesi halinde, Almanya hariç tüm araştırma yapılan ülkelerde geliştirilebileceğini göstermektedir. İtalya örneğinde, hisse fiyat endeksi hariç tutulursa daha iyi bir alternatif ekonomik duyarlılık göstergesi oluşturulabilir. Bu gösterge, referans serileri ile döngüsel bir ilişki göstermez ve bunun ülkeler arasında standart bir bileşen seti kullanma tehlikesi olduğunu gösterir. Birleşik Krallık sonuçları, sadece Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesinde yer alan bileşenlerin eşit ağırlıklandırma sistemini tanıtarak daha iyi öncü performansa sahip alternatif bir ekonomik duyarlılık göstergesi verdiğini göstermektedir.

Bileşik bir göstergeye dâhil edilecek bileşen serisinin seçimi için iki farklı strateji kullanılabilir. Ülkeler arasında standart bir gösterge kümesi kullanılabilir veya ülke başına ayrı bir gösterge kümesi kullanılabilir. Ülkeler arasında standart bir gösterge kümesi kullanılması, uluslararası karşılaştırılabilirliği sağlamak için iyi bir yaklaşımdır. Bununla birlikte, bir ülkede iyi performans gösteren döngüsel göstergeler, ekonomik yapıdaki ve istatistiksel sistemdeki farklılıklar nedeniyle bir başkasında iyi çalışmayabilir.

OECD Kompozit öncü Göstergesi (OECD CLI), her ülke için ayrı ayrı seçilen öncü göstergelere dayanmaktadır. Bu göstergenin performansı, Bölüm 2'deki Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesinin performansı ile karşılaştırıldı ve sonuçlar OECD CLI'nın lehine sonuçlandı.

OECD CLI oluşturulması için her ülkede kullanılan bileşen serilerini ve döngüsel özelliklerini inceledik. Sonuçlar, OECD CLI'ye finansal göstergelerin dâhil edilmesinin, Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesi ile karşılaştırıldığında bu gösterge için elde edilen daha uzun arkasındaki ana faktör olduğunu göstermiştir. Birleşik Krallık örneğinde, finansal seri ve uzun vadeli alternatif iş anketi serisinin dahil edilmesi, OECD CLI'nın Avrupa komisyonu ekonomik duyarlılık göstergesine kıyasla daha iyi performansının arkasındaki ana faktörlerdi.

Bileşik bir endeksin veya bir güven endeksinin hesaplanmasında temel adımlar altıncı bölümde açıklanmıştır ve OECD ve Avrupa Toplulukları Komisyonu (EC) tarafından uygulanan yöntemlerdeki farklılıklar tartışılmıştır. Özellikle, bileşen serilerinin düzgünleştirilmesi, bileşenlerin zamanlaması ve bileşen serilerinde yapılan revizyonlar ve bileşik göstergeler ile ilgili konular incelenmiştir.

OECD sisteminde, bileşen serileri "Döngüsel Baskınlık Ayları" (MCD) hareketli ortalaması ile düzeltilmiştir. Bu prosedür seriler arasında yaklaşık olarak eşit pürüzsüzlük sağlar ve ayrıca her serideki aydan aya değişikliklerin düzensiz hareketlerden ziyade döngüsel olmasından dolayı daha muhtemel olmasını sağlar. Öte yandan, Avrupa komisyonu sisteminde hiçbir komponent serisi düzeltilmemiştir. Bunun etkisi, Almanya dışındaki tüm araştırılan ülkeler için MCD değerini gösteren Ekonomik Duygusal Göstergelere (ESI) yansır (MCD = 1). Bu, yalnızca Almanya için ekonomik duyarlılık göstergesinin döngüsel dönüm noktalarının kolay tanımlanması için yeterince smooth olduğu anlamına gelir.

OECD sisteminde, sadece Birleşik Krallık için CLI, her ay mevcut olan tüm bileşen serileri ile hesaplanmaktadır. Bununla birlikte, Fransa ve Almanya'daki CLI'lerin hesaplanmasında mevcut olan bileşen serilerinin yüzdesi yüzde 80'in üzerinde, ancak İtalya'da yalnızca yüzde 67'dir. İlginç olan, CLI'nin hesaplandığı ay için mevcut olmayan tüm serilerin, ticaret şartları, kayıtlı araçlar ve yeni siparişlerin hacmi gibi niceliksel istatistiksel serilerle ilgili olmasıdır. Öte yandan, tüm finansal ve işletme anketi bileşen serisi, CLI'nin hesaplandığı ay için her zaman kullanılabilir.

EC sisteminin avantajı, tüm bileşenlerin ülkeler arasında bileşik endeksin hesaplanması için her zaman mevcut olmasıdır. Bu, tüm bileşen serilerinin iş anketine ve finansal göstergelere gönderme yaptığı gerçeğiyle açıklanır. Yukarıdaki özete göre, AB Ekonomik Duyarlılık Göstergelerinin her ülkedeki tahmin potansiyelinin nasıl geliştirilebileceği konusunda aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

- Her ülkede sadece en iyi performans gösteren bileşen serisi seçin;
- Parça serilerinin toplanması için eşit bir ağırlıklandırma sistemi kullanın;
- Bileşen serisinin yumuşatılması;
- Daha fazla finansal bileşen tanıtılması.

KAYNAKÇA

- Adamowicz, E., S. Dudek and K. Walczyk 2002. The Use of Business Survey Data in Analyses and Short-term Forecasting, The Case of Poland. Presented at the 26th CIRET Conference, Taipei, October.
- Bodo, G., R. Golinelli, and G. Parigi. 2000. Forecasting industrial production in the euro area. *Empirical Economics*, 25(4), pp.541-561.
- Candemir, H.B. and H.B. Karabudak. 1994. The Search for a Business and/or Investment Confidence Index in Turkey. Selected Papers submitted to the 21st Ciret Conference 1993 in Stellenbosch, Studien 48.
- Cyert, M. R. 1988. *The Economic Theory of Organization and the Firm*. New York University Press.
- Dengiz, B., and C. Özcan. 1991. İktisadi Yönelim Anketi'nin Geçerliliğinin İncelenmesi Üzerine Bir Çalışma. *Quarterly Bulletin of CBRT*, 1991/II, pp.183-191.
- European Commission 2002. *The Joint Harmonised EU Programme of Business and Consumer Surveys, User Guide 2002*.
- Ferenczi, B. and A. Reiff. 2000. The Role of Survey Data in the Forecasting Performance of Composite Leading Indicators - The Case of Hungarian Industrial Production. Submission to the 25th CIRET Conference, Paris, October.
- Gomez, V. and A. Maravall. 1998. Seasonal Adjustment and Signal Extraction in Economic Time Series. Banco de España – Servicio de Estudios Documento de Trabajo n.o 0002.
- Moser, C.A. and G. Kalton. 1972. *Survey Methods in Social Investigation*. 2nd edition, New York, Basic Books.
- Nilsson, R. 1999. Business Tendency Surveys and Cyclical Analysis. Business Tendency Surveys, Proceedings of the First Joint
- OECD-ADB Workshop, Manila, November. 2000. Confidence Indicators and Composite Indicators. Economic Surveys and Data Analysis, CIRET Conference Proceedings, Paris. 2003. Uses of Economic Indicators for Measuring Economic Trends.
- OECD/ESCAP Workshop on Composite Leading Indicators and Business Tendency Surveys, 24-26 February 2003, Bangkok.

- OECD 1997. Development of Business and Consumer Surveys in Central and Eastern Europe, Summary of Workshops 1991-1996. Transition Economies Division Statistics Directorate, Paris, February.
2000. Cyclical Analysis and Composite Indicators System User Guide, Paris.
2002. Economic Surveys and Data Analysis. CIRET Conference Proceedings, Paris 2000.
2003. Business Tendency Surveys: A Handbook.
- Oral, E. 2002. Inflation Expectations on the Basis of Qualitative Surveys. Presented at the 26th CIRET Conference, Taipei, October.
- Özdamar, K. 1997. Paket programlar ile İstatistiksel Veri Analizi, Anadolu Üniversitesi, Fen Fakültesi Yayınları.
- Pellissier, G.M. 2002. Measuring Business Confidence in South Africa. Presented at the 26th CIRET Conference, Taipei, October.
- Sutanto, A. 1999. Business Confidence Index, Consumer Confidence Index and Index of Leading Indicators: An Experiment for Indonesia. Business Tendency Surveys, Proceedings of the First Joint OECD-ADB Workshop, Manila, November.
- Yew-Kuang, N. 1992. Business confidence and depression prevention: A Mesoeconomic Perspective. *American Economic Review* , 82(2), pp.379-385.

ERGENLERİN BAĞLANMA STİLLERİNİN DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE İNCELENMESİ

Devlet MAMIYEV¹

Arzu ÖZYÜREK²

Özet

Bağlanma kaygısı ve kaçınması ergenlerin yaşamının sonraki yıllarında kuracağı sosyal ilişkilerini etkilemektedir. Bu çalışmada ergenlerin kaygılı bağlanma ve kaçınmalı bağlanma stillerini cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, anne-babanın yaşı ve öğrenim durumu değişkenlerine göre incelemek amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, 334 ergen oluşuşturmuştur. Verilerin toplanmasında, Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; anne yaşı ve öğrenim durumu ile ergenlerin bağlanma kaygısı ve bağlanma kaçınması arasında anlamlı fark bulunmuştur. Ergenlerin cinsiyeti, babalarının yaşı ve öğrenim durumu ile ergenlerin bağlanma kaygısı ve bağlanma kaçınması arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Anne yaşı 36-40 olan ergenlerin bağlanma kaygısı, anne yaşı 41 ve üzeri olan ergenlerin bağlanma kaçınmasının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ergenlerin kardeş sayısı ile bağlanma kaygısı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Ergenlerin bağlanma kaygısı ortalama puanları kardeş sayısı dört ve üzeri olan, tek ebeveynli aile yapısı olanlarda en yüksek olduğu görülmüştür. Bağlanma kaçınması ile ergenlerin yaşı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bağlanma kaçınmasının 11 yaşındaki ergenlerde en yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, bağlanma kaygısı, bağlanma kaçınması.

Investigation of Attachment Styles of Adolescents According to Demographic Factors

Abstract

Attachment anxiety and avoidance affect the social relationships that adolescents will establish later in life. In this study, we aimed to investigate the anxious attachment and avoidance attachment styles of adolescents according to gender, age, number of siblings, parents' age, educational status and family structure. The study group consisted of 334 adolescents. In the collection of data, Intra-Family Close Relationship Experiences Scale was used. As a result of the research; There was a significant difference between maternal age and educational status and attachment anxiety and attachment avoidance of adolescents. It was concluded that there was no significant difference between adolescents' gender, fathers' age and educational status, and adolescents' attachment anxiety and attachment avoidance. Adolescents with maternal age 36-40 had higher attachment anxiety and maternal age 41 and above had higher avoidance of attachment. A significant relationship was found between attachment anxiety and the number of siblings. The mean scores of attachment anxiety of adolescents were highest in siblings with a single parent family structure of four or more. There was a significant relationship between attachment avoidance and age of adolescents. Attachment abstinence was highest in 11-year-old adolescents

Key Words: Adolescence, attachment anxiety, attachment avoidance.

Giriş

İnsan türünün biyolojik tarihi boyunca edinmiş olduğu en yararlı kazanım bağlanmadır. Bağlanma insanın bakıma muhtaç olduğu dönemlerde hayatta kalmasını sağlayan evrimsel bir kazanımdır. Bebekler emeklemeye başlayarak ebeveynlerinden uzaklaştıklarında, pek çok tehlikeli durumla yüz yüze gelirler. Bu nedenle, insan türü bu uzaklaşmaları ayarlayıp denetleyen bir sisteme ihtiyaç duymuştur (Doğan, 2016). Bağlanma, insan hayatında önemli bir olgu olup aynı zamanda insan türünün devamı için önemli bir mekanizmadır ve hayati bir rol oynamaktadır.

Bağlanma, çocuk ile çocuğa bakan kişi arasında gelişen ilişkide, çocuğun bakımından sorumlu kişiyle yakınlık kurma çabası şeklinde görülen, genellikle stres durumlarında ortaya çıkan, tutarlılığı ve sürekliliği olan duygusal bağ olarak tanımlanır. Bağlanma durumu, çocukluk dönemiyle sınırlı olmayıp ömür boyu devam etmesine rağmen doğası ve ifade ediliş şekli değişir. Yaşamın ilk temel ilişkisini oluşturan anne-çocuk ilişkisi, bireyin gelecek yaşamındaki bağlanmalar için temel oluşturur (Kesebir vd., 2011).

Bağlanma görüşüne göre puberte, değişim dönemi olarak ele alınır. Ergenlik döneminde bağ kurmada, kişinin bilinmedik koşullarda mücadele etmesinin önemli etkisi olduğu bilinmektedir. Bu süreçte ergen, birincil bağlanma figürüne bağımlılığını azaltmak için oldukça çaba harcamaktadır. Bağlanma davranışları, bebekliğe oranla

¹Araş. Gör., Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, devletmamiyev@karabuk.edu.tr

²Prof. Dr., Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, a.ozyurek@karabuk.edu.tr

ergenlik döneminde daha az görülür ve bağlanma davranışında değişimler oluşmaya başlar. Bebeklikte bağlanma davranışında fiziksel yakınlık arama belirleyici iken, ergenlikte bağlanma davranışının belirleyicileri ergenin gereksinim duyduğunda bağlanma figürüyle kaygı ve korku gibi duygularını paylaşma davranışlarıdır. Eğer ergen, küçük yaşlarda güvenli bağlanma deneyimi edinmişse, ergenlik döneminde bunun olumlu etkilerini görmektedir (Akyıldız, 2017).

Bireysel farklılıklar göz önüne alındığında, ergenlerin bağlanma stillerine göre farklı kişilik özellikleri sergilediği görülmektedir. Dolayısıyla, ergenlerin ilişkilerinde yaşadıkları sorunlar da farklılaşır. Güvenli bağlanma stiline sahip ergenlerin problemleri azdır, çevreyle daha uyumludurlar, özgüvenleri yüksektir ve toplumsal sorunları daha azdır. Kayıtsız bağlanma stiline sahip olan ergenler, olumlu benlik algısına sahip olmasına rağmen, çoğu zaman çevresine güvensiz, yakınlık kurmak ve kendini ifade etmek istemeyen, akranları tarafından sevilmeyen ergenlerdir. Saplantılı bağlanma stiline sahip olan ergenlerin özgüvenleri düşüktür, çevrelerini destekleyici bulabilirler ama bu destekten yararlanamayan ve kendini ifade etmede başarısız bireylerdir. Korkulu bağlanma stiline sahip olan ergenler ise kendini ifade etmekte başarısızdırlar, yakın ilişkiler kurmaya isteksizdirler, ihtiyaçları olduğunda yardım talep edemeyen, özgüveni düşük ve asosyal bireylerdir (Erözkan, 2004).

Hazan ve Shaver (1987) güvenli olmayan bağlanma stillerini kaygılı/kararsız ve kaçınmalı gibi farklı şekilde ele alıp incelemiştir. Yaptıkları araştırmanın sonuçlarına göre kaygılı ve kararsız bağlanma dili geliştiren bireylerin ilişkilerinde aşırı kıskanç olup eşlerine ve ilişkilerine daha çok takıntılı olduklarını belirlemiştir. Kaygı durumları da değişken olup inişli çıkışlı bireylerdir. Kaçınmalı bağlanma stiline sahip olan bireyler ise çevresindekilere güvenmiyorlardır, ilişkilerinde ise olumsuz beklentilere sahiptirler ve yakın ilişki kurmakta da zorlanırlar. Ayrıca, çabuk küserler, ikili ilişkilerde kırılındırlar, duygusal ve korkulu davranırlar.

Ergenlik döneminde bağlanma durumları, ergenlerin davranışlarının yönünü belirleyebilmektedir. Ergenlikte bağlanma stillerinin belirlenmesi, olumsuz yönelimlerin önlenmesine yönelik çalışmaları ışık tutabilir. Bu nedenle bu çalışmada, ergenlerin kaygılı bağlanma ve kaçınmalı bağlanma stillerini cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, anne-babanın yaşı, öğrenim durumu ve aile yapısı değişkenlerine göre incelemek amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma, betimsel tarama modelinde yapılmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da halen devam etmekte olan bir durumu var olduğu şekli ile tasvir etmeyi amaç edinen araştırmalar için uygun bir modeldir (Hevedanlı, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Karabük İli Yenice ilçesinde ortaokula devam eden 10-14 yaş grubu 332 ergen oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında, katılımcıların kişisel bilgilerinin elde edilmesinde Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Ergenlerin aile bireylerine bağlanma kaygısı ve bağlanma kaçınmasını durumlarını belirlemek amacıyla Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Brenning, Petegem, Vanhalst ve Soenes (2014) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe uyarlaması Akın, Bilgin ve Akın (2015) tarafından 286 ortaokul öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği DFA ile incelenmiş ve iki boyutlu olarak iyi uyum verdiği görülmüştür. Toplam 12 maddelik ölçeğin güvenilirlik katsayıları, Bağlanma Kaygısı alt boyutu için 0,91, Bağlanma Kaçınması için 0,69 bulunmuştur. Ölçek düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının 0,25 ile 0,83 arasında sıralandığı belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, okul rehber öğretmeni desteğiyle sınıf ortamında toplanmıştır. Çalışmaya katılımda gönüllük esas alınmıştır. Verilerin analizi bilgisayar ortamında yapılmıştır. Normallik dağılıma göre verilerin analizinde Mann Whitney U ve Kruskal Wallis-H testlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1’de, ergenlerin Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği puanlarının cinsiyete göre, Tablo 2’de yaşa göre ve Tablo 3’te kardeş sayısına göre analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 1. Ölçek Puanlarının Ergenlerin Cinsiyetine Göre Mann Whitney U-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	ss	M.W.U		
					Z	p	
Aile İçi Yakın İlişk. Den. Ölç	Bağlanma Kaygısı	Kız	175	13,00	8,79	-1,111	0,911
		Erkek	159	13,20	9,41		
	Bağlanma Kaçınması	Kız	175	20,86	8,86	-1,333	0,182
		Erkek	159	19,86	8,07		

* p<0,05

Tablo 1'e göre, ergenlerin cinsiyeti ile Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı değildir (p>0,05).

Tablo 2. Ölçek Puanlarının Ergenlerin Yaşına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

	Yaş	N	Ort.	Ss	H	p	
Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği	Bağlanma Kaygısı	10 yaş	97	14,01	9,58	8,148	0,086
		11 yaş	27	16,14	9,11		
		12 yaş	78	12,32	8,56		
		13 yaş	80	12,82	9,58		
	Bağlanma Kaçınması	10 yaş	97	18,41	8,83	11,63	0,020*
		11 yaş	27	22,70	9,16		
		12 yaş	78	21,11	8,53		
		13 yaş	80	21,21	7,90		
	14 yaş	52	20,50	7,92			

*p<0,05

Tablo 2'ye göre, ergenlerin yaşı ile Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği Bağlanma Kaçınması alt boyut puan ortalaması arasında manidar bir fark vardır (p<0,05). Bağlanma Kaçınması alt boyut puan ortalaması 10 yaşındaki ergenlerde en düşük (ort.=18,41) ve 11 yaşındaki ergenlerde (ort.=22,70) en yüksektir.

Tablo 3. Ölçek Puanlarının Ergenlerin Kardeş Sayısına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

	Kardeş Sayısı	N	Ort.	Ss	H	p	
Aile İçi Yakın İlişk. Deneyimler Ölçeği	Bağlanma Kaygısı	Tek çocuk	38	15,39	8,16	14,22	0,003*
		İki kardeş	105	12,13	9,43		
		Üç kardeş	158	12,13	7,12		
		Dört ve üzeri	33	19,15	13,82		
	Bağlanma Kaçınması	Tek çocuk	38	20,31	9,87	1,946	0,584
		İki kardeş	105	20,30	7,34		
		Üç kardeş	158	19,82	8,12		
		Dört ve üzeri	33	23,42	11,61		

*p<0,05

Tablo 3'e göre, ergenlerin kardeş sayısı ile Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği Bağlanma Kaygısı alt boyut puan ortalaması arasında manidar bir fark vardır (p<0,05). Bağlanma Kaygısı alt boyut puan ortalaması kardeş sayısı dört ve üzeri olan ergenlerde (ort.=19,15) en yüksektir.

Tablo 4'te, ergenlerin Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği puanlarının anne yaşına ve Tablo 5'te baba yaşına göre, Tablo 6'da anne öğrenim durumu ve Tablo 7'de baba öğrenim durumuna göre analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4. Ölçek Puanlarının Ergenlerin Annelerinin Yaşına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

	Anne Yaşı	N	Ort.	Ss	H	p	
Aile İçi Yakın İlişk.	Bağlanma Kaygısı	25 yaş ve altı	56	13,01	10,38	21,930	0,000*
		26-30 yaş	37	11,67	6,95		
		31-35 yaş	138	12,04	8,74		

	36-40 yaş	44	18,15	10,10		
	41 yaş ve üzeri	39	9,25	5,8		
Bağlanma	25 yaş ve altı	56	21,03	10,64		
Kaçınması	26-30 yaş	37	18,75	6,43		
	31-35 yaş	138	20,89	7,99	11,374	0,023*
	36-40 yaş	44	17,47	10,46		
	41 yaş ve üzeri	39	21,71	6,45		

*p<0,05

Tablo 4 incelendiğinde, ergenlerin annelerinin yaşı ile Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeğinin Bağlanma Kaygısı ve Bağlanma Kaçınması alt boyutları puan ortalamaları arasındaki fark manidardır (p<0,05). Annesi 36-40 yaş aralığında olan ergenlerin Bağlanma Kaygısı alt boyut puan ortalaması (ort.=18,15) en yüksektir. En düşük ortalama puan ise anne yaşı 41 yaş ve üzeri yaş grubunda olan ergenlere aittir (ort.=9,25). Annesi 41 yaş ve üzeri yaş aralığında olan ergenlerin Bağlanma Kaçınması alt boyut puan ortalaması (ort.=21,71) en yüksektir.

Tablo 5. Ölçek Puanlarının Ergenlerin Babalarının Yaşına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

		Baba Yaşı	N	Ort.	Ss	H	p
Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği	Bağlanma Kaygısı	25 yaş ve altı	49	13,40	10,89		
		26-30 yaş	24	10,95	6,03		
		31-35 yaş	112	12,18	8,93	7,883	0,096
		36-40 yaş	77	15,09	9,82		
		41 yaş ve üzeri	51	10,15	6,42		
	Bağlanma Kaçınması	25 yaş ve altı	49	21,08	10,74		
		26-30 yaş	24	17,58	7,55		
		31-35 yaş	112	21,25	7,35	7,456	0,114
		36-40 yaş	77	19,62	9,88		
		41 yaş ve üzeri	51	19,41	6,99		

*p<0,05

Tablo 5'e göre, ergenlerin babalarının yaşı ile Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı değildir (p<0,05).

Tablo 6. Ölçek Puanlarının Ergenlerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

		Öğrenim Durumu	N	Ort.	Ss	H	p
Aile İçi Yakın İlişk. Den. Ölç	Bağlanma Kaygısı	İlkokul mezunu	129	14,26	9,79		
		Ortaokul mezunu	101	11,54	8,31	8,600	0,014*
		Lise mezunu	84	11,63	8,49		
	Bağlanma Kaçınması	İlkokul mezunu	129	19,60	10,10		
		Ortaokul mezunu	101	21,47	6,73	7,772	0,021*
		Lise mezunu	84	19,92	8,17		

*p<0,05

Tablo 6'ya göre, ergenlerin annelerinin öğrenim durumu ile Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeğinin Bağlanma Kaygısı ve Bağlanma Kaçınması alt boyutları puan ortalamaları arasındaki fark manidardır (p<0,05). Annesi ilkököl mezunu olan ergenlerin Bağlanma Kaygısı alt boyut puan ortalaması (ort.=14,26) ve Bağlanma Kaçınması alt boyut puan ortalaması (ort.=19,60) en yüksektir.

Tablo 7. Ölçek Puanlarının Ergenlerin Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

		Öğrenim Durumu	N	Ort.	Ss	H	p
Aile İçi Yakın İlişk. Deneyimler Ölçeği	Bağlanma Kaygısı	İlkokul mezunu	87	14,88	10,75		
		Ortaokul mezunu	84	12,78	9,61	3,926	0,270
		Lise mezunu	122	11,61	7,63		
		Ön lisans mezunu	20	8,95	3,10		
	Bağlanma Kaçınması	İlkokul mezunu	87	20,06	10,98		
		Ortaokul mezunu	84	19,70	8,55	0,937	0,816
		Lise mezunu	122	20,68	7,26		
		Ön lisans mezunu	20	20,60	3,45		

*p<0,05

Tablo 7'ye göre, ergenlerin babalarının öğrenim durumu ile Aile İçi Yakın İlişkilerde Deneyimler Ölçeği puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı değildir ($p>0,05$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Ortaokula devam eden ergenlerin bağlanma kaygısı ve kaçınması durumlarının incelendiği bu çalışmada; ergenlerin bağlanma durumlarının cinsiyet değişkeniyle ilişkili olmadığı belirlenmiştir. Akbağ ve Erden İmamoğlu (2010) ve Çelebi (2017) tarafından yapılan çalışmalarda cinsiyetin bağlanmayı etkileyen bir değişken olduğu belirlenmiştir. Bu bulgunun araştırma bulgularından farklı olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularıyla benzer bir bulgu olarak Sümer ve Şendağ'ın (2009) çalışmalarında, cinsiyetin bağlanma stilleriyle ilişkili olmadığını belirlemişlerdir. Buna göre, bağlanma stillerinde cinsiyetin tek başına etkili olmadığını söylenebilir.

Çalışmada, bağlanma durumunun ergenlerin yaşından etkilendiği, bağlanma kaçınması en az olan grubun 10 yaşındaki ergenler, en yüksek olan grubun ise 11 yaşındaki ergenler olduğu belirlenmiştir. Yine 11, 12, 13 14 yaşlarda alınan puanların birbirine yakın puanlar olduğu bulunmuştur. Kırmırcı, Akça ve Sümer (2014) tarafından yapılan çalışmada yaş arttıkça bağlanma kaçınmasının arttığı bulunurken, aynı şekilde Ammaniti ve arkadaşları (2000) tarafından yapılan çalışmada bağlanma kaçınmasının 10-14 yaşlarda yoğun olduğu bulunmuştur. Bu bulguların çalışma bulgularını desteklediği söylenebilir.

Çalışmada, annesi ilköğretim mezunu olan ergenlerin diğerlerinden daha fazla bağlanma kaygısı ve annesi ortaokul mezunu olan ergenlerde ise daha fazla bağlanma kaçınması gösterdikleri belirlenmiştir. Anne, çocukla en yakın ilgisi olan aile bireyidir ve öğrenim durumu da çocuğa yönelik tutumların belirlenmesinde önemli bir değişkendir. Alan yazında, çalışma konusuyla benzer bulguların elde edildiği bir çalışma İlaslan (2009) tarafından yapılmış olup annesi ortaokul mezunu 58 olan ergenlerin daha fazla bağlanma kaçınması gösterdikleri saptamıştır. Ergenin bağlanma stilinde, anne öğrenim durumu etkili olabilir. Öğrenim düzeyi yüksek annelerin çocuklarına yönelik tutumlarının da etkileneceği düşünüldüğünde, bağlanma stilleri üzerinde etkili olması açıklanabilir.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre bireylere, ailelere, eğitimcilere ve araştırmacılara öneriler verilmiştir.

- Bağlanma, bireyleri yaşam boyunca etkilemektedir. Bu nedenle, eğitim kurumlarında ergen gelişimi konularında aile eğitimi çalışmaları yürütülebilir. Aile eğitimlerinde, ergenlerin gelişimsel özellikleri, davranış sorunları ve anne-baba tutumlarının etkileri, anne-baba-ergen ilişkileri konuları ele alınabilir.
- Ebeveynlerin öğrenim düzeyleri düşük olduğunda ergenlerin bağlanma kaçınması ve kaygısının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak okulun psikolojik danışmanları ve rehberlik hizmetleri ebeveynlerin bu konudaki eksiklerini gidermek için çalışmalar planlayabilirler. Eğitsel ve sosyal faaliyetlerle ebeveynlerin okul ortamına girmelerini sağlamak, çocuklarını daha iyi tanımalarını ve onlarla daha yakından ilgilenmelerini sağlayabilir.
- Ayrıca 10-14 yaşlarda bağlanma kaçınmasını irdeleyen çalışmalara gereksinim duyulduğu da söylenebilir.

Kaynakça

- Akbağ, M. ve Erden İmamoğlu, S. E. (2010). Cinsiyet ve bağlanma stillerinin utanç, suçluluk ve yalnızlık duygularını yordama gücünün araştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/Educational Sciences: Theory & Practice*, 10(2), 651-682
- Akın, A., Bilgin, O. ve Akın, Ü. (2015). Aile içi yakın ilişkilerde deneyimler ölçeğinin kısa formu: geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi UHBAB*, 4 (14), 12-21
- Akyıldız, Z. (2017). LselErgenlerde Bağlanma Düzeyleri ile Duygusal Zeka Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Ü.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Eylem Özten).
- Ammaniti, M., Van IJzendoorn, M. H., Speranza, A. M., Tambelli, R. (2000). Internal working models of attachment during late childhood and early adolescence: an exploration of stability and change. *Attachmentand Human Development*, 2(3), 328-346
- Çelebi, G. Y. (2017). Ergenlerde sosyal kaygı ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(5), 1729-1736.
- Doğan, T. (2016). Ergenlerde ana-babaya bağlanma: Türkiye profili. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar – Current Approaches in Psychiatry*, 8(4), 406-419.
- Erözkan, A. (2004). Lise öğrencilerinin bağlanma stilleri ve yalnızlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1).155-175
- Hazan, C. veShaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualizing as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524.
- Hevedanlı, M. ve Ekici, G. (2009). Üniversite öğrencilerinin biyoloji öz yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi Dicle Üniversitesi örneği. *Ege Eğitim Dergisi*, 10(1), 24-47.

- İlaslan, Ö. (2009). Çocukların bağlanma davranışlarının özlük niteliklerine ve anne bağlanma stillerine göre incelenmesi. S.Ü. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya (Danışman: Prof. Dr. Ömer Üre).
- Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö. ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 321-342.
- Kırırmer, F., Akça, E. ve Sümer, N. (2014). Orta çocuklukta anneye kaygılı ve kaçınan bağlanma: yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri-II orta çocukluk dönemi ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(33), 45-57.
- Sümer, N. ve Şendağ, M. A. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 86-101

YUNAN İÇ SAVAŞI SIRASINDA BATI TRAKYA TÜRKLERİ VE TÜRKİYE

Buket ARSLAN¹

Ersin MÜEZZİNOĞLU²

Özet

Batı Trakya Türkleri, Yunan İç Savaşı'nda büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Can ve mal kayıpları, komşu ülkelere ve anavatan olarak görülen Türkiye'ye sığınmak zorunda kalma gibi durumlar bu zorluklar arasında sayılabilir. Sol/komünist unsurların kontrolü altında bulunan bölgelerdeki Türk azınlıkları gerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmî olarak Yunanistan merkezi hükümetine desteğini açıklamış olması, gerekse uzun seneler Müslüman bir azınlık olarak yaşamış oldukları sıkıntıların bir neticesi olarak genelde tarafsız ve merkezi hükümete yakın bir tutum sergilemeyi tercih etmişlerdir. Batı Trakya Türklerinin yaşadıkları sıkıntılara sessiz kalmayan Türkiye, birtakım teşebbüslerde bulunarak, Yunan Hükümeti'ne Türk azınlığın güvenliğinin sağlanması hususunda tedbirler aldirmaya çalışmıştır. Batı Trakya'daki bu gelişmeler Türk Hükümeti'nin yanı sıra Türk basınında da oldukça yoğun bir ilgi ile takip edilmiş, bazen Metin Toker gibi muhabirler vasıtasıyla bizzat inceleme ve gözlemlerde bulunulması suretiyle elde edilen bilgilerle, bölgedeki gelişmeler detaylı olarak gazete haber ve yorumları ile kamuoyuna aktarılmıştır.

Çalışmada ağırlıklı olarak dönemin Türkçe gazetelerinden yararlanılarak, Yunan İç Savaşı gelişmelerinin Batı Trakya Türklerinin durumuna etkileri ile Türkiye'nin bu süreçte takındığı tutum ve takip ettiği dış politika ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yunan İç Savaşı, Batı Trakya Türkleri, Türkiye, Yunanistan

Western Thracian Turks and Turkey during the Greek Civil War

Abstract

The Western Thracian Turks faced great difficulties during the Greek Civil War. Loss of life and property, having to take refuge in Turkey, which is considered as the Motherland, and other neighboring countries are among these challenges. Turkish minorities living in areas under the control of communist/left-winger elements have preferred to adopt an attitude that is generally neutral or closer to the central government as a result of both the Republic of Turkey had officially announced its support to the central government of Greece and the problems they had faced as a Muslim minority for many years. Turkey did not remain silent on the problems faced by Western Thracian Turks and there were several attempts by Turkey in the presence of the Greek government in order to ensure the security of the Turkish minority in Greece. These developments in Western Thrace were followed with great interest in the Turkish press as well as in the Turkish government. Sometimes the information obtained through the observations and inspections of journalists such as Metin Toker and developments in the region were conveyed to the public in detail with newspaper news and comments.

In this study, effects of the Greek Civil War on the status of the Western Thracian Turks, the foreign policy, and stance adopted by Turkey will be set forth by benefiting from the Turkish newspapers of that period.

Key Words: Greek Civil War, Western Thracian Turks, Turkey, Greece.

Giriş

Anadolu'da bağımsızlık mücadelesi sonrası yeni bir Türk devleti kurulmuş, iç ve dış güvenlik bakımından büyük ölçüde düzenli ve istikrarlı bir konuma kavuşmuş iken, aksine "Küçük Asya Felaketi" sonrasında Yunanistan yönetiminde devamlı bir kaos ortamı sözkonusu olmuş; birbirlerini kesintiye uğratarak değişen cumhuriyet rejimi ve anayasal monarşi sürecinde güçlü siyasi iniş çıkışlar yaşanmıştır. 1936 yılında ise Kral II. Georgios'un, kendisine yakın bulunduğu Ioannis Metaxas'ı başbakanlığa getirmesi ile

¹ Uluslararası Politik Ekonomi Bilim Uzmanı, b.arslan86@gmail.com

² Doç.Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ersinmuezzinoglu@karabuk.edu.tr

1941 yılına kadar sürecek olan bir dikta rejimi oluşturulmuştur (Sander, 2012, s. 253). Metaxas'ın totaliter iktidarı boyunca, Yunanistan'ın sol çevreleri tam anlamıyla baskı altında tutulmuş, siyasi partiler kapatılarak parti liderleri tutuklanmış ya da sürgüne gönderilmiş, basın ciddi bir sansüre maruz bırakılmış, üniversiteler eğitimleri ve öğretim elemanları üzerinden polisler tarafından izlenmiş ve eğitimin, dönemin rejiminin sahip olduğu fikirlere göre yeniden şekillendirilmesi amaçlanmıştır (Close, 1995, s. 46-56). Metaxas'ın yönetim anlayışı ve uygulamaları ile beraber ülkede, monarşi yanlıları ve cumhuriyetçiler ayrılığında yeni bir nitelik eklenmiş; bu defa da 1940'lı yıllarda patlak veren iç savaşın gelişimini etkileyecek olan antikomünizm doğmuştur. İlgili dönemde komünizm yanlıları monarşiye karşı saldırgan bir tutuma sahipken, kralın destekçisi olanlar antikomünizmi benimsemiştir (Messas, 1996, s. 157).

Metaxas iç politikada baskı rejimini şiddetle uygulasa da muhtemel bir savaştan korunabilmek adına birtakım reform hareketleri başlatarak, ülke savunmasını kuvvetlendirmiştir. (Sander, 2012, s. 253). Dış politikada barışçıl ve temkinli bir tutuma sahip olan Metaxas, İngiltere, Almanya ve Fransa ile oldukça iyi münasebetler kurmaya çalışmış (Pelt, 2002, s. 162-163) ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte İtalya ve Almanya'nın işgalinden kurtulamamıştır.

1940 yılında İtalya tarafından işgal edilen ve verdiği büyük mücadele ile bu işgali püskürtten Yunanistan, 1941 baharında gerçekleşen Almanya işgaline ise karşı koyamamıştır. Alman işgalinden önce Ocak 1941'de Metaxas'ın ölmesi üzerine idareye Alexandros Koryzsis geçmiş ancak Yunan Komünist Partisi (KKE) üyelerinin çoğunluğunun hapiste, cumhuriyetçi liderlerin de sürgünde olmasından dolayı ülke anayasal yönetime dönememiştir. Bu dönemde Kral II. Georgios yurt dışına sığınmış, hükümetin direnişçi örgütlerle olan münasebetleri Yunanistan'da bulunan İngiliz askerî heyetleri vasıtasıyla sürdürülmüştür (Jelavich, 2009, s. 292).

Savaş döneminde gerçekleşen bilhassa Bulgar işgali, Batı Trakya Türkleri üzerinde ciddi bir etki bırakmış, bölge halkının evleri basılarak silah ve mühimmat aramaları yapıldığı iddiasıyla yağma edilmiştir (Yaz, 1986, s. 181). İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımına yakından şahitlik eden ilk Türk topluluğu olan Batı Trakya Türkleri, İtalyan ve Alman taarruzlarında, vatandaşı oldukları Yunanistan için savaşmış; bölgenin Bulgaristan kontrolünde olduğu dönemde oldukça büyük güçlülere katlanmak mecburiyetinde kalmıştır (Akdeniz, 2011, s. 306).

İkinci Dünya Savaşı sona ererken Sovyet Birliği kuvvetlerinin Balkan topraklarında giriştiği harekât Alman işgal kuvvetleri Ekim 1944 tarihinde geri çekilmeye başlamış, işgal süresince Mısır'da faaliyet gösteren Yunanistan Hükümeti ülkeye dönmüştür (Ali & Hüseyinoğlu, 2009, s. 14). Ancak siyasi iktidar konusunda istikrarı sağlayamayan Yunanistan'da, gerek İkinci Dünya Savaşı'nda maruz kalınan işgaller gerekse toplumsal ideolojik çatışmalar sonucunda ortaya çıkan örgütlenmeler bu defa da kanlı bir iç savaşın zeminini oluşturmuştur.

Sağ kanatta yer alan ve antikomünist olarak nitelendirilen direniş örgütlerinden biri Eylül 1941'de kurulan Yunan Ulusal Demokratik Birliği (EDES), bir diğeri ise yine aynı tarihlerde oluşmuş Ulusal ve Toplumsal Kurtuluş Hareketi (EKKA)'dir (Stavrianos, 1952, s. 42). Sol cepheye ise KKE liderliğinde Eylül 1941'de kurulan Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) yer almaktadır. Komünist solun mensubu olmakla beraber halkın egemenliği fikriyle geniş tabanlı bir hareket oluşturmaya çalışan EAM, her ne kadar birçok farklı siyasî görüşü bir araya getirmeyi benimsemiş olsa da bilhassa Metaxas diktasına karşı olan ve genelini cumhuriyetçilerin oluşturduğu bir örgüttür (Jelavich, 2009, s. 294). Sol direnişin siyasî kanadını temsil eden EAM'ın yanı sıra askerî kanadını ise Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu (ELAS) oluşturmaktadır (Göktürk, 2008, s. 14). Bu iki yapılanma temel aldığı KKE sayesinde derin kökler salarak zaman içerisinde oldukça güçlenmiş ve en dirençli organizasyonlardan biri haline gelmiştir.

Sol partiler ve EAM'ın Mart 1946'da yapılan Yunanistan genel seçimlerini boykot etmesi ile seçim sağ kanat lehine sonuçlanmış, akabinde Kral'ın ülkeye dönmesi hususunda başvuru plebisitte de yine monarşi taraftarları kazançlı çıkmıştır. Bu gelişmelerin ardından General Markos liderliğinde kuzey bölgede konuşlanan komünistler ayaklanmış, Tito Yugoslavya'sının yanı sıra Bulgaristan ve Arnavutluk bu ayaklanmaya destek göndermiştir. Bu gelişmeler, Yunan İç Savaşı'nın daha da şiddetlenmesine yol açmıştır (Armaoğlu, 2016, s. 386).

Yunan İç Savaşı Sırasında Batı Trakya

İkinci Dünya Savaşı'nda işgalci Almanya ile hareket eden Bulgarlar, Ege Denizi'ne çıkmak üzere Batı Trakya'yı işgal etmişlerdir. Yunanlara olduğu gibi bölgedeki Türklere de uygulanan şiddetli mezalim neticesinde Türklere, anavatan gördükleri Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Türk sınırlarına geçemeyenler ise Almanya ve Türkiye ile yapılan müzakerelerde tarafsız bölge olarak belirlenen

Dimetoka'da kalmıştır (Öksüz, 2006, s. 74). Bulgarlar Balkan Savaşları'nda yaptıkları gibi bu dönemde de Batı Trakya'nın Türk ahalisine oldukça baskıcı davranmıştır.

Bulgarların çekilmesinin ardından EAM'ın kontrolü altına giren bölgede yine sol görüşlü Eneia Panelladhiki Organosi Neon (EPON) örgütü kurulmuş ve EAM, bölgedeki Türk gençlerinin bu yapıya dahil olmaları konusunda baskı yapmıştır. Bu hadisenin ardından Türk azınlık cemaati önderlerinden Hafız Galip Efendi, komünizm taraftarı olarak bilinen vali ile görüşmüş, “Türk gençlerinin yerinin okulları olduğunu” belirten bir konuşma yaparak gençlerin iç savaşa sokulmaya çalışılmasına karşı çıkmıştır (Demirbaş, 1996, s. 126). Komünist unsurların Türkleri yanlarına çekmek için attıkları diğer bir adım ise Türkiye Komünist Partisi (TKP) Merkez Komitesi üyesi olan Mihri Belli'nin bölgedeki örgütlere gönüllü katılması olmuştur. Belli, direnişin Atatürk siyasetini izlediğini iddia ederek, bölgede bulunan Türkler üzerinde bir propaganda çalışması başlatmıştır (Öksüz, 2016, s. 123). Sol gruplar, çıkardıkları *Savaş* gazetesi ile Batı Trakya Türkleri üzerinde etki sahibi olmaya çalışmış; gazetede yayımlanan bir yazıda, 23 Aralık 1947 tarihinde Yunanistan Geçici Cumhuriyet Hükümeti'nin kurulmuş olduğu ve Türk azınlığın bu durumdan mutlu olması gerektiği ifadelerine yer verilmiştir. Yine yazıda, Türk azınlığa büyük önem verildiğinin ve bu geçici hükümetin tüm sorunları ortadan kaldıracığının altı çizilmiştir (Ali & Hüseyinoğlu, 2009, s. 174).

İç Savaş'ta Batı Trakya Türkleri genel olarak tarafsız kalmış; bölgeleri her ne kadar komünist örgütlerin denetiminde olsa da bu tavrı sürdürmeye çalışmışlardır. Komünist grubun kurmuş olduğu ve kendilerinin Yunanistan Demokratik Ordusu (DSE) olarak adlandırdığı örgütte yer alan Mihri Belli anılarında, Batı Trakya Türklerinin gerillalara ciddi bir destekte bulunmadığını anlatmış, ancak geneli Müslüman Türklerden oluşan Osmanlı Taburu isimli bir gerilla birliğinin varlığından bahsetmiştir (Belli, 1998, s. 80). İç Savaş'ta ciddi kayıplar veren Batı Trakya Türkleri, oldukça düşük sayıdaki bireysel katılım haricinde komünist örgütlere mesafeli durmuş; genel olarak Yunanistan merkezi hükümetinden yana bir tutum sergilemeyi tercih etmişlerdir. Buna rağmen hükümet güçleri ve komünist partizanlar arasında sıkışık kalmışlardır.

Bölgenin coğrafi yapısının son derece uygun olması neticesinde EAM dağlık alanlara konuşlanırken, hükümet güçleri daha çok büyük şehirlerde faaliyet göstermiştir. Komünist örgütler geceleri Türklerin bulunduğu bölgeye inerek yeme, giyinme gibi ihtiyaçlarını zaten kendilerine ancak yetmekte olan Türklerden zorla temin etmeye çalışırken; gündüzleri de hükümet güçleri, bu örgütlere yardım edildiği gerekçesi ile bölge halkına kötü muamelede bulunmuştur (Yaz, 1986, s. 181).

Yunanistan Merkezi hükümeti savaş sırasında kendilerini savunmaları için köylülere silah dağıtımında bulunmuş ve bu köylerde çetelere karşı “Gönüllü Milis Kuvveti” adı altında milis birlikleri oluşturulmuştur. Komünist çeteler bilhassa ilk dönemlerde Türk azınlıkları ile münasebetlerini iyi tutmaya çalışmışlarsa da ilerleyen zamanlarda köylülere karşı kullandıkları şiddet giderek artmıştır. Yaşanan tüm bu trajediler, Batı Trakya Türklerinin bir kısmının yaşadıkları toprakları terk ederek Türkiye'ye göçmelerine sebebiyet vermiştir (Ali & Hüseyinoğlu, 2009, s. 97).

Türkiye'ye göç teşebbüsünde bulunan Batı Trakya Türklerinin emniyeti hususunda Türk hükümeti, yapılması gerekenleri tespit etmiş ve birtakım tedbirler almıştır. Edirne Valiliği'nin komünist çetelerin faaliyetleri hakkında Emniyet Genel Müdürlüğü'ne göndermiş olduğu şifreli telgraflarda gerekli tüm malumat verilmiştir. Ayrıca çetecilerin Nea Orestiada'ya³ yapacakları muhtemel saldırı halinde Yunan halkın Türkiye'ye iltica etmek mecburiyetinde kalacaklarından, bu halde çeteciler ile ilişkisi olabilecek şüpheli sığınmacılar konusunda azami hassasiyet göstermek kaydıyla kabullerinin yapılacağından ve barınma sağlanacak uygun bölgelerden bahsedilmiştir (CCA, 1946).

Edirne Valiliğinin 31 Ocak 1947 tarihli yazısında, Yunanistan'da iç savaşın devam ettiği, hem komünistler hem de hükümet güçlerinin köylerde yaşayan halka ağır tazyiklerinin bulunduğu, Türk köylerini basarak hayvanları ile yiyecek maddelerine el koydukları, sadece kasabalarda ikamet eden halkın köylere oranla daha huzur içinde yaşadıkları; Hükümet adına hareket eden ve 80 kişilik bir jandarma gücüne sahip olan Andon Çavuş adında birinin komünistlerden daha acı eylemlerinin söz konusu olduğu, son günlerde Türk köylerine gelecek kadın ve kızlara kötülükler yaptıkları; Dedeoğaç ve Şapçılı arasında ikamet eden Türklerin ilk fırsatta anayurt olan Türkiye'ye sığınacakları gibi hususlar yer almıştır (CCA, 1947).

³ Lozan'da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan nüfus mübadelesi sözleşmesinin ardından Karaoğaç Edirne'ye bağlı bir mahalle konumuna gelmiş; buradan ayrılan Yunanlar, Yunanistan sınırları içerisinde kurdukları Nea Orestiada'ya yani Türkçe ifadeyle Yeni Karaoğaç isimli şehre yerleşmişlerdir.

Türkiye'ye sığınan Batı Trakya azınlıklarının Türk basınına vermiş olduğu beyanatlar neticesinde yaşanan tüm bu sıkıntılardan kamuoyu da haberdar olmuştur. Göçmenler iç savaş sırasında bölgede uğradıkları işkenceler ve komünist gerillaların akıl almaz biçimde uyguladıkları baskılardan bahsetmiş; Türkiye'ye sığınabilmek için gerekli izinlere ciddi miktarlarda verdikleri rüşvetle sahip olabildiklerini anlatmışlardır. Ayrıca bu sol unsurların daha çok köylerde bulunan Türkler üzerinde tahakkümünün olduğunu ifade etmişlerdir (Cumhuriyet, 1947). Batı Trakya Türkleri Türkiye'ye geçebilmek için bilhassa Gökçeada'yı kullanmış; adaya ulaşmayı başarmış olanlar 25 Nisan 1948'de Devlet Denizyollarına ait "Seyyar" adlı vapur ile İstanbul'a götürülerek Sirkeci'deki bir misafirhanede ağırlanmışlardır (Cumhuriyet, 1948).

İç Savaş'ı Yunanistan ve Batı Trakya'da bizzat bulunarak izleyen *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Metin Toker'in aktardıklarına göre, bilhassa Türklerle meskün köylerin hali oldukça trajiktir. Kontrol altında tuttukları köylerde yaşayan ve gerektiği takdirde hükümet kuvvetlerine karşı savaşmaya üzere silahlandırmayı planladıkları Türk gençlerinin listesine sahip olan gerillalar korkunç bir baskı uygulamaktadırlar. Kendilerine boyun eğmeyenleri öldürmekten çekinmeyen bu gruplar, köylerini terk etmek zorunda kalanların mülklerini yağma etmekte ve hatta yakınlarına türlü işkenceler yapmaktadırlar. En ufak bir ihbarda bulunanın çeteler tarafından acımasızca öldürüldüğüne şahit olan köylüler, malumat isteyen hükümet kuvvetlerine cevap vermediklerinde bu defa da onların şiddetine maruz kalmaktadırlar. Ayrıca Toker, çetelerin her köye "Emirlerimize itaat etmezseniz boyunuzdan bir kariş kısaltırız. Başka bir şey yapmayız." diyerek girdiklerini öğrendiğini yazmıştır (Cumhuriyet, 1947).

Metin Toker, Temmuz 1947'de Yunanistan'da bazı siyasi aktörler ile görüşmüş ve bir yazı dizisi hazırlamıştır. "Yunan Liderleri ile Söyleşiler" adıyla yayınlanan yazı dizisine dönemin Başbakan Yardımcılığı ve aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı görevlerini yürüten muhafazakâr Panayotis Çaldaris ile başlamıştır. Belirtilmeli ki Çaldaris, çok yoğun programı olmasına karşın görüşme önceliğini bir Türk gazetecisinden yana kullanmıştır. Görüşmede Çaldaris, Amerikan desteğinin⁴ de güçlü etkisi ile Yunanistan'ın bu çetelerden en nihayetinde kurtulacağını ifade etmiş; zorla dağa çıkarılanlar için bir af programı uygulamayı planladıklarından bahsetmiştir. Çaldaris ayrıca komünizmle ilgili uzun süredir yoğun tedbirler uygulayan Türkiye'nin Yunanistan'ın yaşamakta olduğu bu iç savaşa benzer bir hadise ile asla karşılaşmayacağını düşündüğünü söylemiş; Türk-Yunan münasebetlerinin dostça süreceğine inancını da dile getirmiştir (Cumhuriyet, 1947).

Toker, bahsi geçen yazı dizisi kapsamında yayınlanan bir diğer söyleşiyi de Andon Çavuş adıyla bilinen Rum asıllı bir subayla gerçekleştirmiştir. Gümülcine'den Selanik'e yaptığı bir seyahat sırasında, istasyondaki tüm bakışları üzerine toplayan bu adam Toker'in ilgisini çekmiş; İskeçe İstasyonu'nda etrafındakiler ile Türkçe konuştuğunu fark edince Andon Çavuş'a kendisini tanıtarak söyleşi teklif etmiştir. Samsun doğumlu olan ve daha sonraları Atina'ya firar eden Andon Çavuş, İkinci Dünya Savaşı'nda mensubu olduğu direniş örgütlerinin zaferleriyle tanınmaktadır. Toker'in komünist çetelere karşı tutumunu sorması üzerine Andon Çavuş, Sovyetlerin yardımı söz konusu olmasa tamamını yok edeceğini söylemiştir. Sohbetin bir yerinde Andon Çavuş, kendi adamlarının Batı Trakya Türklerine yapmış olduğu mezalimden rahatsızlık duyduğunu ve bu durumu onaylamadığını anlatmıştır. Andon Çavuş bu konuda aleyhindeki iddiaları reddederek Türkleri çok sevdiğini ve onlarla arasının oldukça iyi olduğunu söylemiş hatta bölgenin tamamen komünist gerillaların işgali altında bulunmamasının kendisinin sayesinde olduğunu savunmuştur. Andon Çavuş indiğinde Toker, trendeki yolculardan onunla ilgili bilgi almış ve genel olarak Andon Çavuş'un komünist gerillaların karşısında duran bir halk kahramanı olduğu yönündeki görüşlerle karşılaşmıştır (Cumhuriyet, 1947). Andon Çavuş'la ilgili Toker'in gözlemleri ve elde ettiği bilgilerle yukarıdaki Edirne Valiliğinin yazısındaki görüşler birlikte ele

⁴ Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin başında yer almasına rağmen gerek bu savaş ve gerekse sonrası gelişmelerden (1929 Ekonomik Buhranı) dolayı büyük bir güç kaybı yaşayan İngiltere'nin, İkinci Dünya Savaşı'nı da yaşamasıyla birlikte, 1945'e geldiğinde, artık dünyanın süper gücü olmaktan uzaklaştığı, Batı Bloku bakımından süper güç rolünü ABD'ye kaptırdığı bilinmektedir. İngiltere'nin güç kaybı ve maruz kaldığı siyasi ve iktisadi sorunlardan dolayı, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Sovyet/Komünist yayılmacılığının tehdidinde açık bulunan ve siyasi ve iktisadi desteğe muhtaç olan Türkiye ve Yunanistan'a sahip çıkması mümkün değildi. İngiltere'nin bu zayıflığını ve Sovyet tehdidinin ciddiyetini iyi değerlendiren ABD, Truman Doktrinini işleterek, SSCB tehdidi altındaki Türkiye ve Yunanistan'a ciddi ölçüde malî yardım sağlamıştır.

alındığında Andon Çavuş'un İç Savaş sırasında Batı Trakya Türklerine yönelik tutumunun, lehte ve aleyhte olarak, ne olduğunun netleştirilmesi ihtiyacı ortadadır.

Yunan İç Savaşı Sırasında Türk-Yunan Münasebetleri

Türk Basınının Batı Trakya azınlığının İç Savaş sırasında uğradıkları zulme olan hassasiyeti ve anavatan olarak görülen Türkiye'den gerekli tedbirlerin bir an evvel alınması beklentisi neticesinde Türkiye, Doğu Trakya'da sıkıyönetim uygulama kararı almıştır. Ancak bu durum Yunanistan'da, Türkiye'nin bölgede yaşanan kaostan faydalanarak Batı Trakya'yı işgal edeceği şüphesi doğurmuştur (Kurtuluş, 1979, s. 50).

29 Ağustos 1947'de Çanakkale Milletvekili İhsan Karasioğlu, TBMM'ye verdiği sözlü soru önergesinde⁵ Batı Trakya Türklerine birçok işkence ve zulüm yapıldığının basında görüldüğünden söz ederek, Dışişleri Bakanlığının bu olaylardan haberinin olup olmadığını, varsa ne gibi tedbirler aldığını, bu nazik durum ve olaylar devam ederken Atina Büyükelçisinin tatil yapmak üzere izne ayrılarak Fransaya gidip gitmediğini öğrenmek istemiştir. Dışişleri Bakanı Hasan Saka, 4 Eylül 1947 tarihinde, TBMM'de bu soruları cevaplandırmıştır. Bakan önce şunları söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 04.09.1947, s. 631-632):

“Hepimizin malûmudur ki, bizim Garbi Trakya'da mühim miktarda Türk azınlığı namı altında bir ekalliyetimiz mevcuttur ve bu, bir ahdi vaziyettir. Dışişleri Bakanlığımız bunların mukadderatı ile her zaman ve daima lâyük olduğu veçhile icabettiği şekilde alâkasını devam ettirmiştir. Harbin bilhassa son senelerinde muhtelif işgaller geçirmiş olan bu mıntakada bu yurttaşlarımızın, Türk azınlığının Garbi Trakya'da birçok huzursuzluklar, ıstıraplı zamanlar geçirdiği muhakkaktır. Bunun en ziyade dikkati çekecek safhası, bilhassa komşumuz ve dostumuz Yunanistan'ın bugün içinde çırpındığı dâhili, vaziyet zamanına tesadüf eder. Şimdiye kadar bu dâhili ayaklanmanın dâhili olmaktan ziyade daha başka sebeplere bağlı olduğu, beynelmilel Komisyon marifetiyle yapılmış olan tahkikattan anlaşılmıştır. Malûm olduğu üzere Yunanistan'ın bugünkü bu iç durumu bilhassa son zamanlarda, Garbi Trakya mıntakasinda dahi tezahürlerini ve tahribatını göstermiştir. Bilhassa bizim azınlığımızın emniyet ve huzurunu kaçırarak birçok hâdiseler, maalesef olmuştur. Dışişleri Bakanlığınız bu hâdiselerin hiçbirinden gafil değildir ve herbiri hakkında lâyük olduğu veçhile icabeden teşebbüsleri vakit ve zamanında gerek burada, gerek Atina'da ilgili makamlar nezdinde her zaman yapmıştır”

Saka, Türkiye'nin yoğun ve sistematik girişimlerinin Yunanistan'da ciddi tesirlerinin olduğunu, özellikle bazı komünist gazetelerin de yayınları ile, Yunanistan'ın bu sıkışık ve huzursuz durumundan Türkiye'nin yararlanmaya çalışarak Batı Trakya üzerine siyasi emeller beslediğinin ortaya atıldığını; hatta daha da öteye gidilerek ABD'nin Türkiye'yi silahlı kuvvetler kullanarak Yunanistan'a müdahale etmeye teşvik ettiği iddialarının da komünist kaynaklar tarafından Yunan kamuoyunu Türkiye ve ABD aleyhine etkilemek amacıyla gündeme getirildiğini belirtmiştir. Saka bu rivayet ve iddialara karşı şu şekilde Türkiye'nin duruşunu açıklamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 04.09.1947, 632):

“Son hâdiseler zamanında, bilhassa çete faaliyetlerinin, yahut dahilî isyan harekâtının Garbi Trakya sahasını daha kesafetle sardığı bir zamanda Türk azınlığı ırkdaşlarımızın mâruz kaldığı bir çok tazyikler ve saire dolayısıyla yaptığımız demarşlar⁶ neticesinde Garbi Trakya'daki Gümülcüne Konsoloslüğümüzdan Ağustos ayı içinde aldığımız son müdellel raporda da gördüğümüz veçhile Yunanistan Hükümeti elinden gelen bütün tedbirleri almak suretiyle Yunanistan halkının olduğu gibi bizim Garbi Trakya'daki Türk azınlığının da emniyet ve asayişine mûtaallik olan tedbirleri sarf etmekten kaçınmadığına huzurunuzda teşekkürle şahadet etmek bana düşen bir vazifedir”

Saka'nın açıklamalarından anlaşıldığı üzere; Türkiye, Batı Trakya Türklerinin durumu ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmiş, Yunanistan'ın İç Savaş'tan dolayı almış olduğu Batı Trakya'yı da

⁵ Sadece Karasioğlu değil, Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da Saka'nın cevaplandırılması için sözlü soru yöneltmiştir. Burada sadece Batı Trakya'dakiler değil genel olarak Balkanlardaki Türklere yapılan zulümlerle ilgili, Türkiye'nin bunları önlemek için ne gibi tedbirler aldığı öğrenilmek istenmiştir. Saka, özellikle Bulgaristan'ın Pomak Türklerine yaptığı bazı baskılar ve zulümleri olduğunu, ama genel olarak Balkanlardaki azınlıkların durumunun daha önce yapılmış antlaşmalara uygun olarak geliştiğini söylemiştir. Saka, Balkanlarda rejimlerin, hükümetlerin, zihniyetlerin değiştiğinden söz ederek, bu koşullarda, “ekalliyetlerin mukadderatı hakkında kesin ve katı tesirler yaratacak yeni bir tedbir almak imkân görünmüyor” tespitini yapmış, yine de bakanlığının gelişmeleri takip ettiğini ve gerekli teşebbüslerde bulunduğunu, ancak sonuç almanın daha müsait bir dönemin olmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir (TBMM, 1947, 632-633). Bakanın bu açıklamaları, Balkanlardaki Sovyet etkisi ve komünist rejimlerin işbaşında bulunması yönüyle o günlerin koşullarında oldukça realist olarak değerlendirilebilir.

⁶ Sözlük anlamı olarak diplomatik girişimleri ifade eder.

etkileyen tedbirleri ve bu yolda Türkiye'ye yaptığı açıklamaları ikna edici ve memnuniyet verici bulmuştur.⁷

Gerçekten de Türkiye bu dönemde Batı Trakya Türkleri ile mümkün olduğu kadar alakadar olmuş öyle ki Lozan'da imza edilen mübadele sözleşmesi⁸ gereğince belirlenmiş olan ve mübadeleden muaf tutularak buldukları bölgede kalmaları yönünde çizilen Batı Trakya politikasında değişikliğe gitmiştir. Zira bu dönemde komünist faaliyetlerin şiddetini artırdığı bölgedeki Türkler için mal ve mülklerinin hukukundan ziyade can güvenlikleri öncelik arz etmiş; dönemin Atina Büyükelçisi Ruşen Eşref Üneydin da bu hususta Yunanistan Dışişleri Bakanı Çaldaris ile müzakerelerde bulunarak Türk Hükümeti'nin hassasiyetlerini dile getirmiştir (Akdeniz, 2015, s. 129).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iki kutuplu sistemde Batı bloğu için stratejik öneme sahip ülkeler arasında Türkiye ile Yunanistan yer almıştır. Yunanistan'ın bu dönemde içerisine sürüklendiği kaos, bir İç Savaş haline dönüşmüş; kralcı ve komünistlerin karşı karşıya geldiği bu iki cephe, dünyadaki yeni düzen mücadelesinin bir örneği olmuştur.

Türkiye, iyi ilişkilerini sürdürdüğü Yunanistan'ın yaşadığı İç Savaşta kral taraftarı olan hükümet cephesini desteklemiş; Türk basınının önde gelen gazeteleri de bu dönemde tüm yaşananları detayları ile aktarmıştır. Hatta dönemin koşulları göz önüne alındığında yapılması oldukça güç olmasına karşın bazı muhabirler Yunanistan'daki sıcak çatışma bölgelerine giderek izlenimlerini oradan aktarmışlardır.

Yunan İç Savaşının Türkiye için esas önemini, Batı Trakya Türkleri oluşturmuştur. Savaşın şiddetinin en yoğun hissedildiği bölge olan Batı Trakya'daki Türklerin ilticası konusunda Türkiye titizlikle çalışmıştır. Türk hükümeti, muhtemel bir Türk göçü için hazırlıklarını yapmış ve alınması gereken tedbirler konusunda oldukça hassas davranmıştır.

Türkiye, İç Savaş sırasında Batı Trakya Türkleri ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmiş, İç Savaş'ın Türk azınlığına olumsuz etkileri karşısında alınması gereken tedbirlerle ilgili olarak Yunanistan hükümeti nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunmuştur. Sonuç itibarıyla Türkiye, zaman zaman Batı Trakya Türklerinin İç Savaşın koşulları içinde birtakım baskı ve acılar yaşadığını kabul etmekle birlikte, Yunan hükümeti ile uyumlu politikalar yürütmüş, Yunan hükümetinin aldığı önlemleri yeterli ve memnun edici bulmuştur.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA)

CCA. (24.11.1946). Fon Kodu: 30-01-00-00, Yer No:65-404-3.

CCA. (31.01.1947). Fon Kodu: 30-01-00-00, Yer No:65-405-2.

TBMM Zabıt Ceridesi. (04.09.1947). Dönem 8, Cilt 6, s. 630-635.

2. Kitap ve Makaleler

Akdeniz, M. (2011, Ekim). İkinci Dünya Savaşı'nda Batı Trakya Türkleri. *Türk Yurdu*, 31(290), 306.

Akdeniz, M. (2015). 1930'dan Yunanistan'ın Avrupa Birliğine Girişine Kadar Batı Trakya Türkleri (1930-1981). *Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi*, 129. Manisa: TC. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁷ Saka, Karasioğlu'nun sorusunda geçen Atina Büyükelçisinin tatile çıkması hakkında; Elçi Ruşen Eşref Üneydin'ın ciddi bir sağlık sorunu olduğunu, Paris'te tedavi olması için kendisine izin verildiğini söylemiştir (TBMM, 1947, 632).

⁸ Madde 1: 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak Türkiye toprağında yaşayan Müslüman dininden Yunan vatandaşlarının zorunlu değişimine başlanacaktır. Belirtilen kişiler Türkiye ve Yunan Hükümetlerinin kendi ülkeleri hakkında izinleri olmadıkça ne Türkiye'de ne de Yunanistan'da, gelip tekrar yerleşemeyeceklerdir. Madde 2: 1. Maddede belirtilen değişim aşağıdaki ahaliyi kapsamayacaktır:
a) İstanbul Rum halkı
b) Batı Trakya'nın Müslüman halkı. (Bkz. *Lozan Antlaşması, Montreux Sözleşmesi ve Paris Sözleşmesi*, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 1987, s. 80.)

- Ali, R., & Hüseyinoğlu, T. (2009). *(1946-1949) Yunan İç Savaşı'nda Batı Trakya Türk Azınlığı*. Gümölcine: Bakes Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2016). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Belli, M. (1998). *Gerilla Anıları Yunan İç Savaşından*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Close, D. H. (1995). *The Origins of the Greek Civil War*. London: Longman Group Limited.
- Cumhuriyet. (1947, 8, 4). Batı Trakya'nın Andon Çavuşu ile Mülakat.
- Cumhuriyet. (1947, 7, 5). Çaldaris'in Gazetemize Mühim Beyanatu.
- Cumhuriyet. (1947, 7, 29). Gümölcine Çetelerin Daimi Tehdidi Altında.
- Cumhuriyet. (1947, 8, 6). Yunanistan'dan Kaçan Türkler Neyi Anlatıyor.
- Cumhuriyet. (1948, 4, 26). Anayurda Sığınan Batı Trakya Türkleri.
- Demirbaş, H. B. (1996). *Batı Trakya Sorunu*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Harp Akademileri Komutanlığı, (1987) *Lozan Antlaşması, Montreux Sözleşmesi ve Paris Sözleşmesi*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Göktürk, F. (2008). *Komşuda İç Savaş*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Jelavich, B. (2009). *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl (Cilt 2)*. (H. U. Zehra Savan, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Kurtuluş, Ü. (1979). *Batı Trakya'nın Dünü Bugünü*. Ankara: Sincan Matbaası.
- Messas, K. (1996). Greece. C. P. Ed. Cynthia Watson içinde, *The Political Role of the Military: An International Handbook*. London: Greenwood Press.
- Öksüz, H. (2006). Batı Trakya'dan Türkiye'ye Göçün Sebepleri. *Batı Trakya Türkleri*. içinde Çorum: Karam Yayınları.
- Öksüz, H. (2016). Yunan İç Savaşı'nda Batı Trakya Türkleri (1946-1949). *Yirminci Yüzyılda Batı Trakya Türkleri*. içinde Trabzon: Serander Yayınları.
- Pelt, M. (2002). The Establishment and the Development of the Mexasas Rejime in the Context of Nazi Fascism 1936-1941. *Totalitarian Movements and Political Religions*
- Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Stavrianos, L. S. (1952, March). The Greek National Liberation Front EAM: A Study in Resistance Organization and Administration. *The Journal of Modern History*, 42(24).
- Yaz, N. (1986). *Ağlayan Batı Trakya*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

LOJİSTİK KÖY PERFORMANS FAKTÖRLERİNİN KENTSEL LOJİSTİK PERFORMANS FAKTÖRLERİNE ETKİSİ: BİR ARAŞTIRMA

Orhan KÜÇÜK¹

ÖZET

Lojistik köy; taşıma, dağıtım, yükleme-boşaltma, depolama, elleçleme ve ilgili lojistik faaliyetlerin yerine getirildiği, lojistik modları arasında düşük maliyetli, hızlı, güvenli, aktarma alan ve donanımlarına sahip organize alanlardır. Kentsel Lojistik, şehir taşıma hareketleri üzerindeki sosyal, çevresel, ekonomik, mali ve enerji etkilerini dikkate alarak kentsel lojistik faaliyetlerinin optimizasyonu sürecidir.

Kentsel lojistik, şehirlerin yükleme, boşaltma ve depolama kapasitesi ile ulaşım imkânları gibi lojistik performans faktörleri bakımından öne çıkan güçlü yönleri ve fırsatları ile zayıf yönlerini ve tehditlerini ortaya koyan, o şehir yerinin alt yapı ve diğer olanaklarını lojistik açıdan değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir kavramdır.

Araştırmanın amacı lojistik köy performans faktörlerinin kentsel lojistik performans faktörlerine etkisinin belirlenmesidir.

Araştırma Kastamonu il merkezinde toptancılar sitesinde yapılmış olup veriler yüz yüze anket yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen bulguların SPSS 23 programında güvenilirlik ve geçerliği test edilmiş, performans ifadelerinin önem düzeyleri belirlenmiştir. Yapılan regresyon analizi ile lojistik köy performans faktörlerinin kentsel lojistik performansına etkisi belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel lojistik, lojistik köy, performans faktörleri

EFFECT OF LOGISTICS VILLAGE PERFORMANCE FACTORS ON URBAN LOGISTIC PERFORMANCE FACTORS: A RESEARCH

Abstract

Logistic village; transport, distribution, loading-unloading, storage, handling and related logistics activities are carried out, logistics modes between low-cost, fast, secure, transfer areas and equipment are organized areas. Urban Logistics is the process of optimization of urban logistics activities taking into account the social, environmental, economic, financial and energy effects on urban transport movements.

Urban logistics is a concept developed to evaluate the infrastructure and other opportunities of the city in terms of logistics, revealing the strengths and opportunities, weaknesses and threats of the city in terms of logistic performance factors such as loading, unloading and storage capacity of the cities and transportation facilities.

The aim of the study is to determine the effect of logistic village performance factors on urban logistic performance factors.

The research was conducted in the wholesalers' site in the city center of Kastamonu and the data were obtained by face to face survey method. The reliability and validity of the findings were tested in SPSS 23 program and the significance levels of the performance statements were determined. The effect of logistic village performance factors on urban logistics performance was determined by regression analysis.

Key Words: Urban logistics, logistics village, performance factors

Teorik Çerçeve

Lojistik, eşyadan insana, hastadan kan ve organa, petrolden dokümana ve bunların geri dönüşümüne kadar taşımaya konu her türlü unsurun gönderilmesi, alınması, taşınması, depolanması, yeniden ambalajlanması ve dağıtımı ile ilgili faaliyetler bütünüdür.

Lojistik Köy; özellikle lojistik açısından üs kabul edilebilecek, çok sayıda lojistik modunu bünyesinde barındıran çoğu büyük şehirlerin ulaşım alternatiflerinin tamamını birlikte sağlayan bölgelerinde kurulan, taşıma, yükleme, boşaltma, elleçleme (yeniden ambalajlama), finanslama, sigorta ve transit işlemlerin gerçekleştirilebileceği, çoklu lojistik araçlarının bir arada çalışabileceği şekilde tasarlanmış ve yerleşim planı oluşturulmuş bölgelerdir.

¹ Kastamonu Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, okucuk@kastamonu.edu.tr

Lojistik köyler ulusal ve uluslararası taşıma, dağıtım ve ilgili lojistik faaliyetlerin yerine getirildiği, depolama, bakım-onarım, yükleme-boşaltma, elleçleme, paketleme gibi faaliyetleri gerçekleştirme imkânları olan ve taşıma modları arasında düşük maliyetli, hızlı, güvenli, aktarma alan ve donanımlarına sahip organize alanlardır (Erdumlu, 2006).

Kaynağın verimli tüketimiyle mevcut potansiyelin kinetiğe geçirilmesiyle bölge çapında gelişim ivmesini artırmak hem yerel hem de merkezi yönetimlerin hedefi olmuştur. Lojistik köy taşıma, dağıtım, yükleme-boşaltma, depolama, elleçleme ve ilgili lojistik faaliyetlerin yerine getirildiği, lojistik modları arasında düşük maliyetli, hızlı, güvenli, aktarma alan ve donanımlarına sahip organize alanlardır (Küçük, 2017b, Küçük, Yeşilyurt ve Kartal, 2017).

Kentsel Lojistik; şehirlerin yükleme, boşaltma ve depolama kapasitesi ile ulaşım imkânları gibi lojistik performans faktörleri bakımından öne çıkan güçlü yönleri ve fırsatları ile zayıf yönlerini ve tehditlerini ortaya koyan, o yerleşim yerinin altyapı ve diğer olanaklarını lojistik açıdan değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir kavramdır.

Büyüközkan vd. Kentsel lojistiği; “şehirlere giren, çıkan ve şehirde dolaşan mal ve insan akışlarının en iyi şekilde yönlendirilmesi ve yönetilmesidir” biçiminde tanımlamıştır. Kentsel lojistiğin başlıca amaçları; etkinlik, çevrenin korunması, trafiğin azalması, güvenlik ve enerji tasarrufudur (Büyüközkan vd. 2012: 24-25).

Lojistik, doğrudan kendi içinde uygulamaları ve özgün tedarik ve müşteri zinciri yapılarına sahip olmakla beraber aynı zamanda diğer tüm sektörlerle alt yapı teşkil eden, destek olan, işleyişini gerçekleştiren, kolaylaştıran veya katkı sağlayan bir yan sektör konumundadır.

Kendi içinde bakıldığında hizmet üreten, katma değer oluşturan, istihdam sağlayan Lojistik; yan sanayisi ile farklı iş kollarına iş alanı açmakta, bu bakımdan ekonomiyi önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu nedenle bu çalışmada lojistik köy performans faktörlerinin kentsel lojistik performans faktörlerine etkisinin belirlenmesine çalışılmıştır.

Lojistik köyler özellikle lojistiğin tüm faaliyetlerinin bir arada yapılabilirdiği yerler olması açısından önem arz etmektedir. Tüm yüklerin aynı noktada birleşmesi lojistik sürdürülebilirliğin en önemli faktörlerinden olan verimliliği ve optimizasyonu sağlamak açısından önemlidir. Avrupa Birliği de sürdürülebilir lojistik ile ilgili yayınladığı Beyaz Kitap'ta şehir merkezleri dışında lojistik faaliyetlerin sürdürüldüğü ve yük konsolidasyonlarının yapıldığı merkezlerin öneminden bahsederek, özellikle ücra noktalara sevkiyatlarda yük birleştirmenin öneminden bahsetmektedir (Müsiad, 2015)

Kentsel lojistik trafik sıkışıklığı, çevresel duyarlılık, enerji tüketimi, görsellik ve kent ekonomisi gibi etmenleri dikkate alarak kentsel lojistik faaliyetlerin yeniden düzenlenmesine yönelik olarak lojistik yönetimde yeni bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal, kültürel, endüstriyel ve ticari faaliyetlerin bir arada gerçekleştiği kentlerde; yaşam kalitesinin artırılması, sürdürülebilir ekonomik büyüme, kent içi üretilen ve tüketilen malların lojistik maliyetleri üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması, kentsel rekabetçiliğin artırılması ve enerji tüketimi, görsel kirlilik, gürültü kirliliği gibi çevresel etkilerin kontrol altına alınabilmesi, trafik sorunlarının azaltılması gibi nedenler kentsel lojistiği önemli kılmaktadır (Erdir, 2013).

Kentsel lojistik faaliyetleri, insanların yaşam kalitelerinin artmasına, rekabet ortamında avantajlı konumda yer almalarına ve tedarik zincirlerinin etkili biçimde sürdürülmesine katkıda bulunur. Kentlerde bulunan çevresel, ekonomik ve sosyal faaliyetler için kentsel lojistik, göz ardı edilmemesi gereken bir husustur (Yeşilyurt, 2019).

Kastamonu ili bulunduğu konum ve olanakları itibariyle önemli bir lojistik merkezdir. Bu yüzden lojistik köy ve kentsel lojistik performans faktörlerini etkileyecek iyileştirmeler araştırılmalı ve desteklenmelidir (Küçük, Yeşilyurt ve Kartal, 2017).

Amaç

Araştırmanın amacı, lojistik köy performans faktörlerinin kentsel lojistik performans faktörlerine etkisinin belirlenmesidir.

Kapsam ve Yöntem

Araştırma, Kastamonu il merkezinde Kuzeykent Toptancılar Sitesi'nde faaliyet gösteren yaklaşık 60 işletme evreninde yapılmıştır. Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme türlerinden yargısal örnekleme yöntemi (Küçük, 2016: 97) kullanılmış olup veriler yüz yüze anket yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırmaya geri dönüş sağlanan 30 veri toplama aracı değerlendirilmiştir.

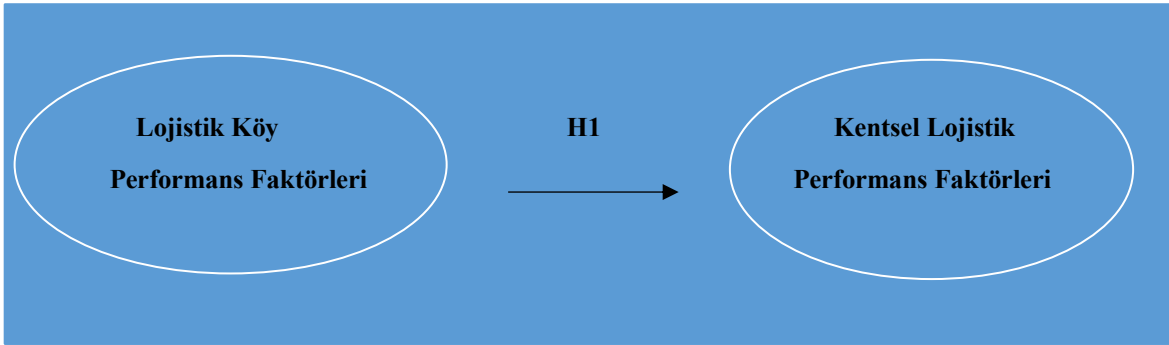
Araştırmanın veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Lojistik köy performans faktörlerini incelemek üzere ise Küçük vd. (2017) çalışmasındaki ölçekten yararlanılmıştır. İkinci bölümde ise; kentsel lojistik performans faktörleri ölçeği olarak Küçük (2017b) çalışmasından yararlanılmıştır. Araştırma ölçekleri; 1 Tamamen Katılıyorum, 2 Katılıyorum, 3 Kararsızım, 4 Katılmıyorum, 5 Tamamen Katılmıyorum olmak üzere beşli likert ölçeği biçimindedir (Küçük, 2016:81-83).

Elde edilen veriler, SPSS 23.0 programında analiz edilmiş güvenilirlik ve geçerliliği test edilerek regresyon analiziyle bağımsız değişken olan lojistik köyün bağımlı değişken olan kentsel lojistik üzerindeki etkisi belirlenmiştir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezi

Araştırma modeli Şekil 1’ de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Şekil 1.’den görüleceği üzere model de iki değişken yer almaktadır. Bunlar; kentsel lojistik performans faktörleri ve lojistik köy performans faktörleridir. Bu değişkenlerden lojistik köy performansının kentsel lojistik performansına etkisi incelenmektedir.

Kastamonu iş piyasasında faaliyet gösteren sektörlerin kentsel lojistik performansı konusunda değerlendirme yapan Küçük (2017b), lojistik performansın genel olarak esneklik, çeviklik, hız ve maliyet faktörleri ile ifade edildiğini belirtmiştir. Konumu gereği önemli bir lojistik altyapısına sahip olan kentin, hem firmaların hem de kent sakinlerinin istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kentsel lojistik performans faktörlerinin belirlenmesi ve iyileştirmenin önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Aynı zamanda literatürde yapılan kentsel lojistik ve lojistik köy performanslarının ilişkisinin incelendiği çalışmalarda lojistik köy ile kentsel lojistik arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Yeşilyurt, 2017; Küçük, Yeşilyurt ve Kartal, 2017).

Bu doğrultuda araştırmanın hipotezi şu şekilde belirlenmiştir:

H₁: Lojistik köy performansı kentsel lojistik performansını istatistiki olarak anlamlı bir biçimde etkilemektedir.

Bulgular ve Analiz

Araştırma kapsamında kentsel lojistik performans faktörleri ile lojistik köy performans faktörlerine ait ölçekler faktör analizi uygulanarak güvenilirlik ve geçerlikleri belirlenerek regresyon analizi yapılmıştır.

Lojistik köy performans faktörlerine ait bulgular Tablo 1’ de gösterilmiştir.

Tablo 1. Lojistik Köy Performans Faktörleri

Lojistik Köy Performans Faktörleri	Faktör Yüğü	Öz Değer	Varyans Açıklama Oranı (%)	Cronbach Alfa	Ortalama	KMO Değeri
1.Havayolu altyapısı yeterlidir.	,570	3,586	67,20	,885	2,20	
2.Denizyolu altyapısı yeterlidir.	,643				2,20	
3.Kalifiye iş gücü yeterlidir.	,675				2,20	
4.Depolama alanları yeterlidir.	,567				2,60	
5.Demiryolu altyapısı yeterlidir.	,545				4,70	
6.Ekonomik büyüklük uygundur.	,565				2,80	
7.Şehirleşme planı yeterlidir.	,680				3,90	

8.Yükleme kapasitesi yeterlidir.	,780				2,95	,76
9.Elleçleme kapasitesi yeterlidir.	,550				3,76	
10.Kent merkezine erişim uygundur.	,566				3,16	
11.İhracat ithalat rakamları yeterlidir.	,580				3,85	
12.Karayolu altyapısı yeterlidir.	,595				1,40	
13.Hinterland genişliği yeterlidir.	,754				1,40	
14.İşletmelerin ekonomik yapısı yeterlidir.	,780				2,80	
15.Çoklu lojistik altyapısı yeterlidir.	,650				3,63	
16.Lojistik maliyetler uygundur.	,660				1,60	
17.Lojistik yetkinlik yeterlidir.	,560				2,90	
18.Sigorta hizmetleri yeterlidir.	,660				1,40	
19.Teknolojik altyapı yeterlidir.	,575				2,40	

Tablo 1' de görüldüğü gibi demiryolu (4,70) hariç ifadelerin önem düzeyi yüksek çıkmıştır. Bunun nedeni kentte ulaşım konusunda belli aşamalar kat edilmesine rağmen demiryolu alternatifinin olmayışdır. Toplam varyans açıklama oranı ise % 67,20 düzeyindedir.

Kaiser-MeyerOlkin (KMO) değeri 0,76 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,40 veya 0.50'nin üzerinde olduğu için örneklemin yeterli olduğunu ve araştırma verilerinden anlamlı faktörler elde edilebileceğini göstermektedir. İfadelerin faktör yükleri 0,5' in üzerinde ve öz değerleri 1'den büyüktür. Bu sonuçlar ölçeğin geçerli ve ifadelerin analizde kullanmak için uygun olduğunu göstermektedir. Cronbach alfa katsayısı 0,885 olarak bulunmuştur. Bu değer $1.00 \geq \alpha > 0.80$ aralığında olduğu için ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Küçük, 2016:226-232).

Kentsel lojistik performans faktörlerine ait bulgular Tablo 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2. Kentsel Lojistik Performans Faktörleri

Lojistik İşlemleri Faktörleri	Faktör Yüğü	Öz Değer	Varyans Açıklama Oranı (%)	Cronbach Alfa	Ortalama	KMO Değeri
1.Sigorta hizmetleri yeterlidir.	,680	3,780	75,20	0,85	1,90	0,75
2.Havayolu altyapısı yeterlidir.	,566				2,70	
3.Denizyolu altyapısı yeterlidir.	,766				2,70	
4.Lojistik maliyetler uygundur.	,650				2,50	
5.Karayolu altyapısı yeterlidir.	,650				1,40	
6.Nüfus yoğunluğu yeterlidir.	,670				3,20	
7.Depolama alanları yeterlidir.	,650				2,30	
8.Lojistik yetkinlik yeterlidir.	,580				3,26	
9.Elleçleme kapasitesi yeterlidir.	,580				3,30	
10.Demiryolu altyapısı yeterlidir.	,765				4,50	
11.İhracat ithalat rakamları yeterlidir.	,775				3,96	
12.Ekonomik büyüklük yeterlidir.	,564				3,23	
13.Yükleme kapasitesi yeterlidir.	,565				3,00	
14.Trafik yoğunluğu uygundur.	,650				2,63	
15.Kalifiye işgücü yeterlidir.	,650				3,10	
16.Çoklu lojistik altyapısı yeterlidir.	,586				3,30	

Tablo 2' de görüldüğü gibi; ifadelerin önem düzeyi yine demiryolu lojistiği/alt yapısı (4,50) dışında yüksektir. Toplam varyans açıklama oranı ise %75,20 düzeyindedir.

Kaiser-MayerOlkin (KMO) değeri 0,75 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,50' nin üzerinde olduğu için örneklemin yeterli olduğunu ve araştırma verilerinden anlamlı faktörler elde edilebileceğini göstermektedir. İfadelerin faktör yükleri 0,5' in üzerinde ve öz değerleri 1' den büyüktür. Bu sonuçlar ölçeğin geçerli ve ifadelerin analizde kullanılmak için uygun

olduğunu göstermektedir. Cronbach alfa katsayısı 0,85 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,80'den büyük olduğu için ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir (Küçük, 2016: 226-232).

Regresyon analizi Tablo 3' de gösterilmiştir.

Tablo 3. Lojistik Köy Performansı Faktörleri ile Kentsel Lojistik Performansı Regresyon Analizi

Bağımsız değişken	Bağımlı değişken: Kentsel Lojistik
Lojistik Köy	0,224
R ²	0.640

Tablo 3.'de ise lojistik köy performansı faktörlerinin kentsel lojistik performansına etkisini gösteren regresyon analizi sonuçları verilmektedir.

Lojistik köy performansı, kentsel lojistik performansını 0,224 düzeyinde etkilemekte, kentsel lojistik performansının %64'ü kentsel lojistik faktörleri ile açıklanmaktadır.

Sonuç

Çalışmada yazar tarafından geliştirilmiş olan lojistik köy performans ölçeği ve kentsel lojistik performans ölçeği bir kez daha test geçerlik ve güvenilirliği test edilmiş, bilimsel çalışmalarda kullanılabileceği, yüksek derecede güvenilir olduğu görülmüştür.

Çalışmada kentsel lojistik performans faktörleri incelendiğinde denizyolu, karayolu, havayolu, demiryolu alt yapısı ve nüfus yoğunluğu yeterli bulunmuştur. Lojistik köy performansı faktörleri incelendiğinde, karayolu, denizyolu, hava yolu alt yapısı yeterli bulunurken, demiryolu alt yapısı yetersiz bulunmuştur.

Lojistik köyler işletmelere daha esnek, entegre ve katma değerli hizmetler sunmaktadır. Lojistik faaliyetlerin çeşitli lojistik modlar yardımıyla yapılması işletmelere malların daha verimli ve düşük maliyetle taşıma avantajı sağlamaktadır. Lojistiğin oluşması için alt yapı çok önemlidir. Lojistik köylerle alt yapıların uyuşması halinde daha etkili bir işleyiş hali alması kaçınılmazdır (Taniguchi, vd., 1999).

Lojistik köy seçilirken uygun standart koşullar gözlemlenmelidir. Bu koşullar arasında pazarlama merkezine yakınlık, ulaşılabilirlik, iş maliyetlerinin ve sürelerinin azaltılması ve açılacağı şehre verebileceği zararlar ve faydalar gözetilmelidir. Bununla birlikte bu yere yatırım yapan firmaların geri dönüş zamanı ve daha çok pazara ulaşabilme olanağı çok önemlidir (Aydın ve Ögüt, 2008b). Lojistik köylerin kararlaştırılması için o bölgedeki planlamaların ve taşıma, ulaştırma planlarının şimdiki ve gelecek zaman içindeki devinimleri de incelenmelidir (Owen, vd., 1998).

Tartışma

Lojistik sektöründeki faaliyetlerin çeşitlendiği ve kapsamının genişlediği günümüzde, yük akışlarının profesyonel bir şekilde organizasyonu ve çoklu ulaşım sistemleriyle entegrasyonunun sağlanması lojistik köylerin varlığıyla yakından ilişkilidir (Karadeniz ve Akpınar, 2011).

Bu durumda lojistik köyler bu tür işletmeler için birer çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Lojistik köyler sadece şehir trafiğini azaltmakla kalmaz aynı zamanda işletmelerde de maliyet düşüşü gerçekleştirirler. Bu uygun durumlardan tüketicilerde daha düşük fiyatlı ürünler aracılığıyla fayda sağlayacaklardır. Sürecin iyi organize edilmesi, müşteri memnuniyeti de sağlayacak şekilde maliyetlerin azalmasına, aşamaların düzgün bir şekilde yönetilmesi ve kaynakların verimli kullanılmasına katkıda bulunacaktır (Küçük, 2018).

Lojistik köyler, taşıma türlerinin bir araya gelmesini sağlayarak taşımacılıkta verimliliği arttırmakta, tedarik zincirindeki kopukluklar giderilmekte, sonuç olarak da bürokratik, sosyal ve ekonomik birçok soruna çözüm getirilmektedir (Elgün, 2011).

Literatürde Kastamonu ili için yapılan bir çalışmada Küçük, 2017a) sigorta ve karayolu alt yapısı faktörleri yüksek çıkmış, bunu lojistik maliyetleri ile yükleme ve elleçleme kapasiteleri izlemiştir. Demir yolu alt yapısı ve denizyolu alt yapısı düşük çıkmıştır. Mevcut çalışmada da yine demiryolu faktörünün önem düzeyinin düşük çıktığı görülmektedir. Göreli olarak karayolu ve sigorta faktörlerinin yüksek önem düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Ceran (2010) ise çalışmasında özellikle lojistik köylerin sosyal maliyetleri üzerine durmuş ve bu problemin kentsel lojistik performanslarının artırılması ile eş güdümlü olarak çözülebileceğini belirtmiştir. Bu doğrultuda lojistik köylerin avantajlarından yeteri kadar faydalanıla bilmesi için oluşturulacakları konumların iyi bir analiz ile belirlenmesi gerektiği üzerine vurgu yapmıştır.

Küçük ve Kocaman (2016) turizm hizmet sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmeleri üzerinde lojistik hizmet performansı ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada lojistik hizmet performansı ile işletme performansı arasında yüksek düzeyde ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Aynı zamanda kentsel lojistik stratejilerini uygulamak, faaliyetlerini düzenlemek ve kontrol etmek zordur. Çünkü kentin coğrafi özellikleri, ekonomik faaliyetleri, paydaşları, nüfus yoğunlukları, gelir düzeyleri, tüketici tercihleri gibi her kente özgü özellikler kentsel lojistik eğilimlerinde farklılıklara sebep olmakta ve planlamada bütünsel bir yaklaşım gerektirmektedir (Erdir, 2013).

Yapılan çalışmada da lojistik köy faktörlerinin kentsel lojistik faktörlerini etkilediği belirlenmiş, lojistik köy performansı iyileştikçe, kent içi ulaşım, depolama gibi etkinliklerin iyileşeceği belirlenmiştir.

Kastamonu ili için, kent merkezine erişimin uygun ve karayolu alt yapısının yeterli olduğu, demiryolu alt yapısının ise yetersiz olduğu sonuçlarına ulaşılan çalışmaya (Küçük ve Diğ., 2017) benzer şekilde lojistik köy ve kentsel lojistik için performans düzeyleri belirlenmiştir.

Öneriler

Elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler paylaşılabilir:

- * Lojistik köy performans faktörlerinin iyileştirilmesi önemlidir.
- * Lojistik köy performans faktörleri önemli ölçüde kentsel lojistik performans faktörlerini de ihtiva ettiğinde ikisi arasında yakın bir etkileşim söz konusudur.
- * Lojistik köy konusunda atılacak adımlar kentsel lojistik performansını ve buna bağlı olarak kentin yaşama kalitesini belli ölçüde iyileştirecektir.
- * Bir lojistik köy kurulmasa da dağıtım, aktarma veya elleçleme işlemlerinin yapılabileceği bir depolama merkezi inşa edilmesi iş piyasasının işlerini kolaylaştırıcaktır.
- * Kastamonu için denizyolu lojistiğinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi önem arz etmektedir.
- * Raylı sistem alternatiflerinin araştırılması yararlı olacaktır.
- * Havayolu lojistiğine ilişkin performans düşüklüğü veya beklentilerin tam olarak karşılanmıyor oluşu ele alınması gereken bir konu olarak görülmektedir.
- * Havayolu açısından ayrıca cevaplayıcılar gümrük konusunu gündeme getirmişler, bu konuda adım atılması önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Gülçin Büyüközkan, Meriç Soncul ve Mehmet Tanyaş (2012) Kentsel Lojistik Yapı Tasarımının Etkinleştirilmesi”, LODER, Sayı: 24, ss. 24-25.
- Aydın, G.T., Öğüt, K.S., (2008a), “Lojistik Köy Nedir?” 2. Uluslararası Demiryolu Sempozyumu, Demiryolu Fuarı Bildiriler Kitabı, 15-17 Ekim 2008, s.1439-1448, İstanbul.
- Aydın, G.T., Öğüt, K.S., (2008b), “Avrupa ve Türkiye’de Lojistik Köyleri” 2. Uluslararası Demiryolu Sempozyumu, Demiryolu Fuarı Bildiriler Kitabı, 15-17 Ekim 2008, s.1471- 1481, İstanbul.
- Ceran, M. B. (2010). Küresel Rekabet Ortamında Rekabetçi Üstünlük Sağlamada Lojistik Köyler: Konya Lojistik Köyü Önerisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Elgün, M.,N., (2011), Uluslararası Taşıma Ve Ticarete Lojistik Köylerin Sağladığı Rekabet Avantajları: Bir Model Önerisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Erdir, A. (2013). Kentsel Lojistik: İzmir İli İçin Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Erdumlu, R. M. (2006). Kentsel Lojistik ve Lojistik Köy Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Karadeniz, V., Akpınar, E., (2011), Türkiye’de Lojistik Köy Uygulamaları Ve Yeni Bir Lojistik Köy Önerisi, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 23, S. 49-71.
- Küçük, O. (2016), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ekin Yayınevi, Bursa
- Küçük, O. (2019), Lojistik İlkeleri ve Yönetimi, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Küçük, O., Kocaman, G. (2016). Lojistik Hizmet Performansının İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, Uluslararası Katılımlı 16. Üretim Araştırmaları Sempozyumu, 824-828.

- Küçük, O. (2017a), İşletme Bilgisi ve Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Küçük, O. (2017b). Kentsel Lojistik Performans Faktörlerinin Önem Düzeylerinin Belirlenmesi: Kastamonu Örneği, 6. Ulusal Lojistik Ve Tedarik Zinciri Kongresi: Antalya.
- Küçük, O., Yeşilyurt, E. & Kartal, Ö. (2017). Lojistik Köy Performans Faktörlerinin Önem Düzeyinin Belirlenmesi: Kastamonu Örneği, TINI-SOS, 4, S.37-42.
- Küçük, O. (2018). Depo İş Süreçleri. Orhan Küçük (Ed.) İçinde Depolama Yönetimi (Ss. 58-72). Ankara: Seçkin
- Taniguchi, E., R.G. Thompson and T.Yamada, 1999. Modelling City Logistics. City Logistics I. Institute of Systems Science Research, Kyoto.
- Yeşilyurt, E. (2019). Kentsel Lojistik, Dağıtım Lojistiği ve Firma Performansı İlişkisi: Kastamonu İlinde Bir Çalışma, TINI-SOS, 7(1), S. 31-58.

OBOR: A CASE STUDY OF CPEC

Amir Ahmed KHUHRO¹

Abdullah KARAKAYA²

Ümmet AYDAN³

ABSTRACT

The OBOR is a multidimensional scheme where schemes mixed to play major roles. CPEC delivers Pakistan an exclusive chance to transform new skills and to develop supervisory performance by which Pakistan can discover wide range of functions within the country. The achievement in getting this would, though, depends on having enthusiastic institutions to incorporate and transmit this increasing knowledge. With the help of a broader system of highways and roads, CPEC would significantly develop connectivity and growth of the country. If the execution of CPEC is carried out devotedly, it is considered to change the face of Pakistan with a special reference to its province of Baluchistan and in long term it would be its utmost payee. The Gwadar Port is quite dynamic and due to the fact that it lies in southern part of Baluchistan, it has a critical importance in the progress of the country. The port, which is a deep seaport is officially rented to China for 43 years, which is now fully operative. Beside the port, an international airport is almost completed and soon it will be functional, which is going to appeal overseas and local investments. It is not just the scheme to boost up the economic condition of China; but it also orders and keeps grip on US interests in the Asia-Pacific as well. On the other hand, if Turkey joins hands in this project, it would benefit in establishment the commercial ties between Pakistan and Turkey as well. Former Prime Minister of Pakistan initiated to increase combined ties between Pakistan and Turkey to give new birth to the theories, regarding the possible China, Pakistan, Russia and Turkey Square. Gwadar Port is priceless because CPEC develops the only passage to the Indian Deep-sea through Pakistan once it becomes approved. The Russians vision will also come true to get its access to hot waters geographically. Therefore, the aim of this paper is to analyze the Sino-Pak Relations in light of CPEC, that how China wants to help and how Pakistan response to China and to what extent Turkey is putting its input to boost the economy of Pakistan.

Key Words: Connectivity, Development, Game Changer, OBOR, CPEC.

OBOR: CPEC Vaka Çalışması

ÖZET

OBOR, büyük görevleri yerine getirmesi beklenen çok boyutlu bir şemadır. CPEC, Pakistan'a ülke içinde çok çeşitli işlevleri keşfedebilmesi ve denetim performansını geliştirmesi için özel bir şans sunmaktadır. Bununla birlikte, ülkenin bunu başarabilmesi, bu artan bilgiyi birleştirmek ve iletmek için hevesli kurumlara sahip olmasına bağlı olacaktır. Daha geniş bir otoyol ve yol sistemi sayesinde CPEC, ülkenin bağlantı ve büyümesini önemli ölçüde geliştirecektir. CPEC eğer özveriyle yürütülürse, Pakistan'ın, özellikle de Baluchistan eyaletinin çehresini değiştirerek uzun vadede yapılan yatırımların karşılığını vereceği düşünülmektedir. Gwadar Limanı oldukça dinamiktir ve Baluchistan'ın güneyinde yer alması nedeniyle ülkenin ilerleyişinde kritik bir öneme sahiptir. Şehirde limanın yanı sıra, uluslararası bir havaalanının neredeyse tamamlanmış olmasının ulusal ve uluslararası yatırımları bölgeye çekeceği öngörülmektedir. CPEC sadece Çin ekonomisi faydalı değil aynı zamanda ABD'nin Asya-Pasifik'teki çıkarları için de gereklidir. Öte yandan, eğer Türkiye bu projeye katılırsa, Pakistan ile Türkiye arasındaki ticari bağların kurulmasına fayda sağlayacaktır. Eski Pakistan Başbakanı, olası Çin, Pakistan, Rusya ve Türkiye dörtlüsü ile ilgili olası bir birlikteliği oluşturmak için Pakistan ile Türkiye arasındaki ortak bağları artırmaya başlamıştı. Gwadar Limanı, onaylandıktan sonra Pakistan'daki Hint Derin Denizine olan yegane geçişi oluşturacak olması nedeniyle paha biçilemez bir değere sahiptir. Bu sayede Rusların vizyonu olan sıcak sulara coğrafi olarak erişebilmek için de mümkün olabilecektir. Bu nedenle, bu yazının amacı, CPEC ışığında Çin-Pakistan ilişkilerini, Çin'in nasıl yardım etmek istediğini ve Pakistan'ın Çin'e nasıl bir tepki verdiğini ve Türkiye'nin Pakistan ekonomisini arttırmak için katkısını ne ölçüde koyduğunu analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Bağlanabilirlik, Gelişme, Oyun Değiştirici, OBOR, CPEC.

Introduction

The word OBOR, is the abbreviation of "One Belt One Road". It was created by Chinese President Mr. Li in the year 2013 the main object of this project is to deliver Chinese goods in rapid time because now a days it takes more than a month to reach its goods only up to middle East because mainly China send its goods from central China to its two main seaports Beijing and Shanghai and it cross almost whole of East Asia and South East Asia and cross via Singapore and

¹ Pakistan Shah Abdul Latif University, Institute of International Relations, amir.khuhro@salu.edu.pk

² Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, akarakaya@karabuk.edu.tr

³ Karabük University, School of Foreign Languages, uaydan@karabuk.edu.tr

strait of Malacca to reach Indian Ocean and then to reach South Asia and Middle East, due to which China face difficulties in terms of spoiling of goods, extra cost of goods and time period, so OBOR was initiated by China to reach its goods from China mainland to whole of the world in a quick way, for which China already initiated its goods train from Beijing to Paris twice and succeeded in it. OBOR is not only to connect China to Europe but it will connect almost whole world excluding Australia, North and South America for its trade link.

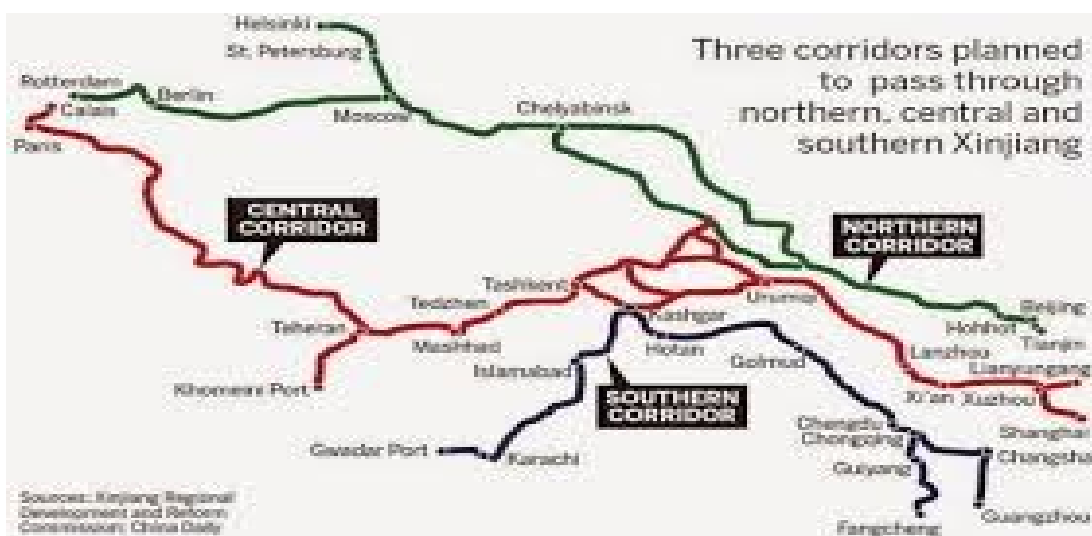
OBOR also consists of a Southeast Asian Maritime Silk Road, and the continental Eurasian Silk Road Economic, Pakistan has a potential to serve as the connection for both routes, China elaborate the CPEC its dream project. Although Beijing quickly wants to moderate geo-strategic drives behind CPEC, “many analysts have noted that over the long run, an overland link across Pakistan to the Arabian Sea could help alleviate of Malacca Problem due to which, “China roughly imports its oil about 85% import through Strait of Malacca” (Noor, Ali and Ali, (2008) Pakistan Horizon, p-1-9).

The Concept of One Belt and One Road Project” has un-denied international strategic importance. It covers not only countries and regions but also the 4.4 billion populations and a total economic volume of US\$ 21 trillion, 63 % and 29 % respectively of the World’s total. “It is a vision with world-changing implications, an unfolding plan that would interlace much of Asia, Europe, Africa, Oceania and the Middle East much more closely together through new infrastructure and free trade zones as well as diplomatic efforts (The Daily Tribune, dated 17-05-2015).

Main Routes of OROR

The “One Belt one Road” Project Consists of Three Routes. Northern, Central and Southern routes, The Northern route will starts from Beijing through Central Asia, Moscow to Northern Europe. While the second Chinese option is the Central Corridor that starts from Shanghai and links the country to Tashkent, Tehran and onwards to Bandar Imam Khomeini Port of Iran on the Persian Gulf. The Southern corridor begins from Guangzhou, which is the third largest city of China in South Central China. This route moves towards western parts of China and connects Kashgar with Pakistan at Kunjarab a point from where China wants to link to Gwadar port in the Arabian Sea. It is the shortest and the most feasible option for China. Pakistan is much aware of its strategic location and the importance of the geopolitical moving in the region and the chances that might accrue. For the past few years Pakistan has been seeking to widen its diplomatic base and reduce its dependency on the US and expand its relations with its neighbors. CPEC has presented Pakistan a better negotiating position and some liberty of action, for which it is taking benefit.

Thus, China has finally perished to the gems of multidimensional diplomacy, which had been ignoring in earlier decades. The other major cause behind the changes in the Chinese foreign strategy is economic decreasing from its present and future rising energy demands. Keeping good relations with China has been an essential part of Pakistan’s foreign policy goals, as China is Pakistan’s strategic partner; it already helps Pakistan in maintaining balance of power in the region. “In recent years, both China and Pakistan have been making concerted efforts to revive the historic Silk Road which is one of the oldest known trade route in the world and will provide a route for trade from Kashgar (China) to Gwadar (Pakistan)” (Daily Beijing, dated 17-09-2015).

China Pakistan Economic Corridor (CPEC)

China Pakistan Economic Corridor is generally known as CPEC, this is one of the projects of OBOR, which cost around \$46 billion; this project is fully funded by China. This project comprises the Rail and Road setup including other smaller projects. This is the gift of a friend to a friend. The main aim of CPEC is to emergence of China as sole Superpower and opportunity to flourish Pakistan through it. Actually this is a cut short its route specially to gulf region, because early to

it, China crossed from Malacca strait (almost crossing from Singapore) and covers Indian Ocean to reach middle east, but after completion of this corridor China has directly excess from Pakistan to Middle East, African countries and Southern European Countries markets. Through this route China's vision is to entry foreign markets for Chinese manufactured products." It is seen as balancing the growing military power of China on the international stage as well. "The level of position China's ruling Communist Party attaches to the trade project is reflected in the fact that its features in thirteenth 5-year plan in Communist Party" (Belokrenitsky. (2007), Pakistan Horizon, p-83-98).

In April 2015 Pakistan and China finally signed 51 contracts and MoU's of total \$46 billion for next 10-15 upcoming years, some of them are already projects are already ongoing such as Highways and energy projects and they are near completion. CPEC expansions are part of a magnificent Chinese agenda. This plan calls for new state-directed investments in roads, railways, pipelines, ports and information networks to deepen economic integration and connectivity across Asia and into Africa and Europe.

In this connection high-level talks including diplomatic consultations are still going on for this project between both Pakistan and China in multi-faced fields such as manufacturing ventures, substructure and expansion programs and other related fields. China was considered as an inactive hulk in earlier decades, but now it is fully ready to play its massive role in economic world.

Thus, China has finally succumbed to the charms of multidimensional diplomacy, which somehow are the other, it had been ignoring in earlier days. The other major reason behind it is the change in the Chinese foreign approach is economic curtailing from its present and future rising energy demands. Pakistan also openly greets to other countries to become part of the CPEC. "During a Pakistan-Turkey roundtable talk between with Turkish President Tayyip Erdogan and former Prime Minister Mr. Muhammad Nawaz Sharif, in which Turkish investors are ready to be the part of CPEC and if Turkish investors invest in the project, it would help in strengthening the economic ties between the two nations. Prime minister's initiates to boost bilateral ties between Ankara and Islamabad also gave birth to theories about the possible China-Russia-Pakistan-Turkey Rectangle". (Daily Dawn, 21-04-2015) On other hand China and Turkey already enjoying warm commercial ties, Moscow and Ankara have also been strengthening their ties lately. As the possibility of triangles or rectangles between nations remains vague, the CPEC may serve as a clear sign of which countries are ready to formally side Pakistan and China. Moreover, Pakistan would try to avoid any sort of global engagement that might put a strain on the project.

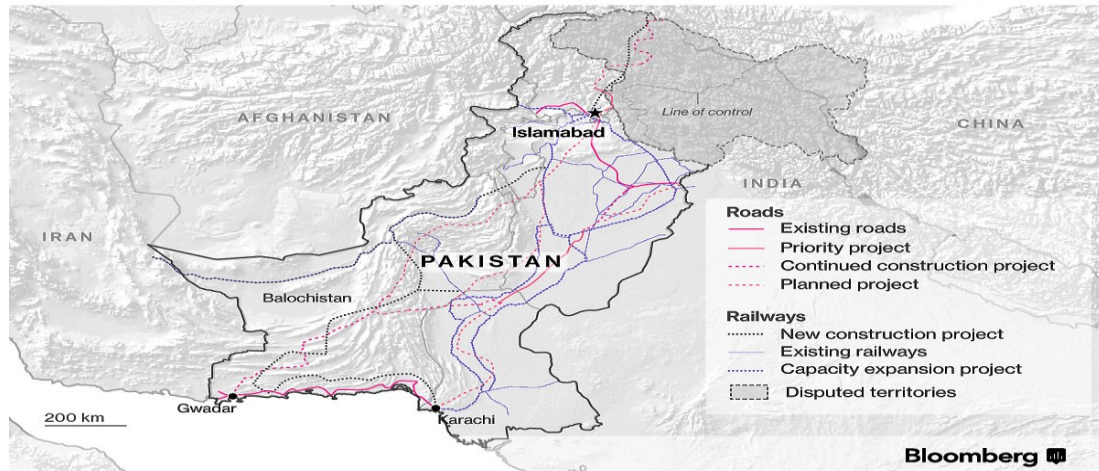
Benefits of Stakeholders

Actually China-Pakistan Economic Corridor is a structure of regional connectivity. It will not only benefit China and Pakistan but will have helpful impact on Iran, Afghanistan, India, Central Asian Republics, Middle east and adjusting regions as well. The development of geographic links having improved road, rail and air transportation system with regular and free connections of growth and people to people contact, improving supportive through academic, cultural and regional knowledge and the culture, activity of higher capacity of flow of trade and corporations through trade will result in well linked, unified region of shared destiny, harmony and development. CPEC is the journey towards economic regionalization in the globalized world through peace, development, and win-win model for all of them.

"CPEC will benefit whole Pakistan including Gilgit-Baltistan. It used to take two days to reach Gwadar from Quetta and now it is just an 8-hour journey. Former Economic Minister of Pakistan was of the view that, "Some elements in Baluchistan fear that development of infrastructure might improve socio-economic conditions of common people, which would empower people and give them liberty" (The Daily Telegraph, dated 03-07-2015).

China-Pakistan Economic Corridor

Proposed transport routes linking China to the Arabian Sea

Why China Assist Pakistan?

Why China assists Pakistan by risking their navy, engineers and official experts into Pakistani territory for the accomplishment of CPEC and the Gwadar Port? The answer is so simple that there is a strategic angle to this, which is Malacca issue by which China's expenses on trade cost so much. The Chinese aim to keep their economic growth to help them achieve their ambitions of great economic power. On the other hand, if we go into deep that, "China imports 60% oil from the Middle East, which is likely to rise up to 75%. The Strait of Malacca is a narrow passage between Malaysia and Indonesia with Singapore on its Southern tip. Due to the strong ties of Singapore with the Anglo-American bloc, Chinese need a safe passage of oil into China from the Middle East" (Daily Dawn, dated 07-02-2015). Therefore, the only safe passage for their imports to enter China is through Gwadar, Pakistan.

Strategic Importance of Gwadar

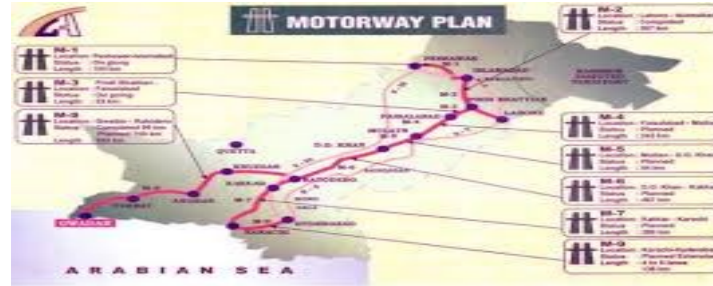
Gwadar is strategically well situated in the Arabian Sea near Persian Gulf. It is almost 600 kms away from Strait of Hormuz, which is the key oil route of the world and at optimum distance from competent Indian coasts. "CPEC project which aims to make global economy and trade China-centric by reducing both shipments time and costs. China will save the distance by 6000 miles, time by almost 4 weeks and costs roughly in billions of dollars" (Daily The Express Tribune, dated 19-06-2015).

Economic Growth of Pakistan

Government of Pakistan welcomes the political, security and economic prospects offered by China through its project. Pakistan also needs direct financing to incentive for its GDP, but sponsors have generally showed less concern over the past decades. Though, if timely supplied, "China's investing plan symbolizes more than the double in all Foreign Direct Investment in Pakistan since 2008. "China's investment in energy infrastructure is especially appreciated and is need of hour. National demand outstrips supply by an average of 4,500 megawatts. Supply shortages and distribution problems lead to frequent shutdown and cost as much as 2% of GDP growth per year. The Situation will further accentuate as Pakistan's population is expanding about two hundred million at a rate of almost same annually." (Daily The Express Tribune, dated 19-06-2015) Without the creation of new jobs, the nation's youth (over half of Pakistanis are under the age of twenty-four) will lack productive outlets for their energies. The growing economy takes on special significance especially in a state driven by sectarian, ethnic, and political cleavages and extremism.

Road Infrastructure Development Plan

CPEC contains of an interrelated highway, railway, and pipeline system. In May 2015, the Pakistani government revealed three highway routes for this project: a western route through Khyber Pakhtunkhwa and Baluchistan provinces; an eastern route primarily through Punjab and Sindh provinces and a central route intersecting the country.

The Northern highway route connects to Kashgar, via Karakoram, which is itself a major symbol of China-Pakistan, friendship and the only ground linkage between China and Pakistan. Other transportation projects include the building and development of current railways, including arranging more than 1,200 kilometers of new track and advancement another 3,100 kilometers ahead.

Energy Sector Development Plan

“The Major share of China’s investment round about \$35 billion likely to go to energy projects, including coal, solar, hydro-electric, liquid gas, and power transmission. If all goes according to plan, 21 new projects will create nearly 17000 megawatts of energy which is likely to double of Pakistan’s installed capacity of those twenty-one projects, Pakistan expects new fourteen early harvest projects to add more 10400 megawatts to national grid by the end of 2019” (Daily The News, dated 05-06-2013). To take benefit of new setup and power capability, the government has also recognized more than forty sites for new and upgraded industrial parks and special economic zones, designed to inspire investment and boost local employment.

Challenges to CPEC

CPEC has challenges of Terrorism, Militancy and Political Instability, which can be conveniently tackled by collective efforts of Pakistan and China. In Pakistan’s northwest frontier, road networks are planned to run near or through territories where Taliban and other anti-state militant groups could attack structure teams and interrupt the flow of goods. In ongoing operation by armed forces some those groups can attack to interrupt the ongoing work; the Pakistan army has placed a special emphasis on the ETIM due to Chinese pressure and is concerned that attacks could delay or derail the CPEC. In October 2015, military claimed to have eradicated the ETIM from Pakistan, but the danger of other groups is still a question. Islamist militant groups have already attacked Chinese targets, including the kidnapping of workers who build the road and hinted that their campaigns could expand to include more targeting of Chinese interests.

The CPEC also faces internal political opposition in Pakistan, with infighting between provinces and the central government over the allocation of assets. Opposition parties have leveled charges of special treatment along the eastern route, claiming the government’s proposals for the distribution of services, industrial parks, and special economic zones denies some provinces access to investment chances and only benefits Punjab.

China’s Interests in Pakistan

a. Agricultural Products and Chronic Food Shortage/ Famine.

Though an industrial giant, Chinese concern in Pakistan’s varied neighborhood and agricultural produce draws on her need to feed a population of 1.37 billion. In 2012, China surpassed USA to become world’s largest importer of agricultural products. Despite achieving high only 15% of China’s land area can be cultivated. China’s limited space for farming has been a problem, leading to chronic food shortage and famine. While the production efficiency of countryside has grown over time due to modern agricultural skills and genetically engineered crops, it is still insufficient to meet the demands of growing Chinese population.

“China’s aspirations of fulfilling its needs utilizing Pakistani land should prompt Pakistani authorities to do their homework, so they can also benefit from this opportunity, some of the basic steps include registration and preservation of top Pakistani produce varieties of cereals and fruits such as rice, mangoes and dates at international forums” (Press Information Department of Pakistan dated 20-04-2015).

b. Potential Economic Game Changer.

CPEC often referred in Pakistan as a potential economic game changer. “Now expected to have an outlay of \$62 billion, the Chinese money will be mostly spent to improve transport links and energy cooperation between China and Pakistan”, (Daily Pakistan Times dated 28-07-2017) however, with more details becoming public, it has a large agriculture aspect with Chinese likely to invest in supply chain, livestock, agri-business, seeds and fertilizers.

Importance of CPEC for China

CPEC is very dynamic and a joint venture of Pakistan and China. It has the potential of making Pakistan one of the most strategically important countries in the region. “China will also benefit from this economic corridor, which will greatly reduce China’s trade route from 12000 KM via sea, to 2000 KM via land i.e. from Kashgar to Gwadar. CPEC is a revolution in the field of economics. Under CPEC, China would invest \$46 billion in Pakistan for the development of infrastructure and energy”. (Daily Dawn dated 05-09-2014) CPEC is a futuristic economic dimension of Pakistan.

Importance of CPEC for Pakistan

CPEC is beyond the imagination for China, Gwadar to Kashgar route will not only shrink the distance between china and Middle East but also will also provide safe and secure way of oil to china. “As Gwadar is located at the forefront of Strait of Hormuz, which is the passageway of \$40 trillion trade in a year, moreover it will decrease the shipping cost of china to Middle East, African and Asian countries to great extent, for that reason, Chinese government is investing \$46 billion in this project.” (Daily The Nation, dated 22-06-2015). In Pak there are three major alignments having multiple roads are the part of this project, western alignment, eastern and central alignment all of these three alignments will be connected through highways and motorways. However, western alignment is more important rather than others because it will open the door of prosperity and development in Baluchistan and KPK, because Chinese investors will establish their manufacturing units on this route, which will increase the opportunity of employment in these remote areas.

Geostrategic and Geopolitical Location of CPEC

Khunjerab pass, a border between China and Pak is referred to as the world’s highest paved border crossing, in the Karakorum Mountains. The Pakistan-China Economic Corridor will move from Khujrab Pass into Pakistan in the mountains down Karakorum Highway. At an altitude of more than 15,000 feet, outnumber cargo trucks will be crossing over Pakistan’s border with China. The initial outlines of this corridor are already visible, where the highway snakes past mountains, glaciers, and rocky valleys. From central Pakistan, more roads will be built to provide access to Gwadar Port in Baluchistan.

Russian and Other Regional Countries Interest in CPEC

While troublesome for a few, many countries are observing the CPEC with interest. Even Russia, which has had a cooled relationship with Pakistan, is now warming up and has shown interest into the economic corridor, besides building Karachi to Lahore gas pipeline. Russia in 2011 had strongly condemned the NATO strike in Pakistan. The then Russian foreign minister had stated that, “It is unacceptable to violate the sovereignty of a state, even while planning and carrying out

counter-insurgent operations.” There are also few incidents that suggest that Russia has lost interest in India – its old friend. At the recently concluded BRICS Summit in Goa, Russia refused to support India's claim that Pakistan sponsors terrorism” (Daily South China Morning Post, dated, 11-11-2015).

Second, “Russia doesn’t want to get economically isolated. The economy of Asian countries amounts to about \$18.51 trillion, out of which China contributes \$11.4 trillion, while the size of Indian economy is \$2.30 trillion and that of Pakistan is \$284 billion.” (The Wall Street Journal dated 09-04-2015) So, if Russia joins the CPEC, it will definitely benefit the project and strengthen the Pakistan economy alongside. China is traditionally a Pakistan ally and Russia has had normal relations with China for a while now. By getting both Russia and China on its side, Pakistan stands to gain a lot.

“India is also worried about China’s growing investment in, predominantly to fund a new batch of nuclear reactors to help Pakistan’s plans to add four new nuclear plants by 2020, with four more reactors in the pipeline, adding up to a total power capacity of 7,930 MW by 2030”. (Daily The Jakarta Post dated 29-11-2017) Since long India is also worried as it has its eyes on energy assets in Central Asia and Afghanistan to fulfill its energy thrust, but China has eaten up many of these in recent years.

a) Multi-layered Economic Cooperation

Traditionally, China and Pakistan have collaborated closely at the strategic and political levels. Both are making struggles to expand their bilateral collaboration economically as well. “The construction of the Corridor is a landmark that signifies this shift. At its core CPEC is a large-scale initiative to build energy, highway, and port infrastructure to deepen economic connections between China and Pakistan. This initiative has been well received in both countries, although it is not without its problems.” (Malik. (2015), The Diplomat, p-164-176)

b) Transportation Infrastructure Development

CPEC is now moving into the operation phase. This network is a major component of the CPEC’s plans for infrastructure expansion, which highlights the progress the two nations have achieved thus far in the area of transportation.

c) Stability & Economic Development of Pakistan

China thinks these growth initiatives a potential source of stability and prosperity for both countries. From a Chinese perspective, collaboration in the areas of security and economics are closely linked and improvements on one side can improve the other. It is almost as though security and economics are two separate wheels on the same vehicle; both need to be spinning to move things forward. China believes economic development can strengthen Pakistan’s internal stability, thus reinvigorating the latter’s economy through investment in infrastructure projects as well as the construction of oil and gas pipelines. “China hopes this will create a certain level of stability within Pakistan and in turn stabilize China’s western periphery, particularly the province of Xinjiang” (The Wall Street Journal, dated 09-07-2015).

Challenges of terrorism for Pakistan

Terrorism and aggressiveness constitute the top risk, which has long affected Pakistan’s internal security and stability. Though Pakistan has worked hard to strike at religious extremism and terrorist activities, its problems with terrorism have not substantially improved in recent years. Because the CPEC is so important to the Pakistan, project manufacture sites and engineering personnel may become targets for religious as well as nationalist extremists. “Indeed, there already have been numerous occasions when Chinese engineers working in Pakistan have been attacked or even lost their lives. In May 2016, for instance, engineers in Karachi were attacked by separatists”, (Daily Times, dated 19-11-2015) fortunately; no Chinese personnel were wounded or killed.

Indian Factors for destabilizing CPEC

Indian Strategy and hostility to delay CPEC Projects as well as subvert Pakistan, India’s spy agency is deliberately involved in destabilizing Pakistan as well as and the multibillion-dollar project of CPEC, many sanctuaries logistic and training are been provided to anti-Pakistan elements to sabotage the project. On other hand India is of the opinion that, China continues to enhance influence in the regional security environment, "by increasing defense/economic partnerships in the neighborhood, especially in Pakistan, the Maldives, Sri Lanka and Myanmar" (Retrieved from <http://www.scmp.com/business> , dated 27-12-2018).

CPEC as Strategic and Economic Gains for Pakistan & China

CPEC is a classic indicator of convergence of geo strategic and geo economic interests of the two countries with socio-economic and diplomatic relations fostered through vicissitudes of time. Envisaged advantages and gains for the two sides are as under:

a) For China

1. “Economic growth of relatively backward Western Regions especially Xinjiang will bring peace and stability facilitating trade with Central Asia to meet the growing energy needs.
2. CPEC would afford China shortest access to its markets in Asia, Europe and beyond, use of Gwadar Port will facilitate trade from Persian Gulf and Africa to Western and Northern China reducing the distance by almost 12500 KM and slashing the cost by Billions of Dollars.
3. Almost 80% of China’s oil is currently transported from Strait of Malacca to Shanghai, Transport time of oil imports from the Middle East and Africa will be reduced from over 30 days to just 2 days after completion of pipeline projects and will not be dependent on shipping through Straits of Malacca and the vulnerable routes. Besides this factor, presence in Gwadar is of great strategic value for China and would be a great strategic advantage in case of war in Asia and cordon of Malacca strait.
4. For Chinese investors, Pakistan has lot to offer in several sectors because of low labor cost”. (Daily Dawn dated 29-12-2018)

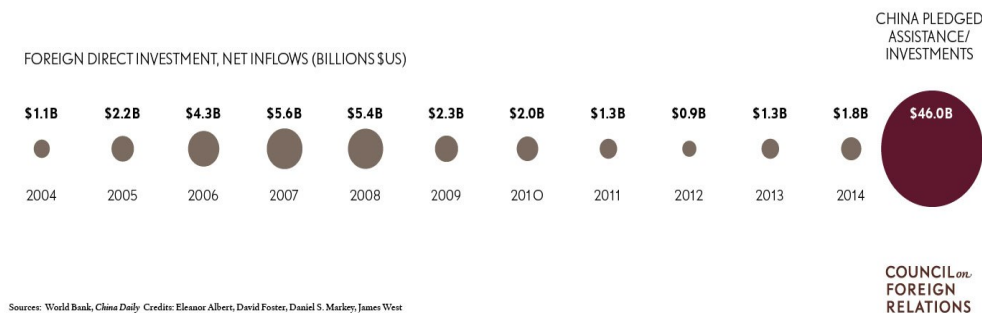
b) For Pakistan

1. “In strategic point of view, CPEC conforms to Pakistan’s security paradigm and look east policy and will serve towards persistence of strategic partnership.
2. Located at the crossroads of huge supplying and communicating markets, fully functional Gwadar Port linked with China and Central Asia can play a vital role in economic revival of Pakistan.
3. It also affords us great opportunity for socio-economic development of GB and Baluchistan Province.
4. Pakistan would benefit through investment from China for development of requisite infrastructure and to bridge energy shortfall. This will help Pakistan in realizing the potential to become a regional trade hub and energy corridor thereby bringing huge transit revenues and employment opportunities.
5. Even the conservative estimates show projected possible revenues of over 100 Billion US Dollars on account of transit revenue per annum in long term besides creating employment opportunities in hundreds of thousands.
6. With 95% of Pakistan’s trade through sea and economy heavily dependent on sea trade, development of Gwadar Port and its connectivity is of extreme significance to reduce load on Karachi and Bin Qasim ports for furtherance of Pakistan’s Sea borne trade” (Daily India Today, dated 13-12-2018).

How CPEC will Boost Pakistan’s Economy?

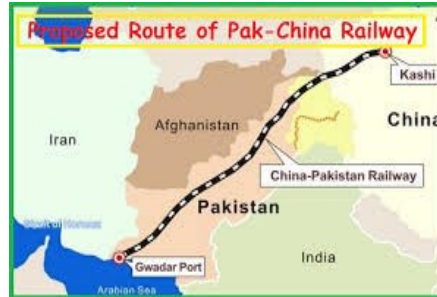
According to Pakistan Economic Survey 2014-15, the volume of trade between Pakistan and China has increased to \$16 billion. China’s exports to Pakistan increased by ten percent during last five years from 2009-10 to 2014-15. As a result, China’s share in Pakistan’s total exports has gradually picked up from 4 % in 2009-10 to 9 % during the fiscal year 2014-15. The most recent milestone achieved in this bilateral relationship is the signing of Memorandum of Understanding on the construction of CPEC.

FDI Flow to Pakistan

Development of Road infrastructure.

CPEC is a 3,218 KM long route from Beijing to Gwadar that will build over next several years, consisting of different highways, railways and pipelines. The actual estimated cost of the project is expected to be US\$75 billion, out of which US \$45 billion plus will ensure that the corridor becomes operational by the end of 2020. The remaining investment will be spent on energy generation and groundwork development.

Development of Gwadar Airport and Seaport.

CPEC is divided into different phases, the first phase being the accomplishment of Gwadar International Airport and major developments of Gwadar Port. This phase is expected to be completed very near. The project also includes the expansion of Karakoram Highway, the road that connects China with Pakistan and placement of fiber-optic line ensuring better contact between the two countries.

Key imperatives for Pakistan

Having seen the massive prospective; what should be our focus to make the most of this chance for seeking continuous economic development and securing our socio-economic future; Progress and expansion of essential structure is absolutely essential. Key imperatives in this context are:

- a. “Regional connectivity by linking major ports of the country with trade routes through highways, railways and oil pipelines.
- b. Development of world class efficient Logistic Chain and Infrastructure and Trade Facilitation.
- c. Development of Special Economic Industrial Zones and Transit Facilities along the Corridor.
- d. Increasing oil storages connected through pipelines.
- e. Water and Hydro Power Development including mega dams on Indus Cascade coupled with medium sized HPPs.
- f. Exploration and development of mineral resources to fund the economic program.
- g. Last, but not the least is development of skilled Human Resource.” (Daily Azir News, dated 24-04-2015)

a. Road Infrastructure

1. “Government is maintaining Karakoram Highway since its construction in 1978. However, capacity has been enhanced to keep the Khunjrab Pass opened during winters for ensuring round the year functionality of CPEC.
2. Road Jalkhad-Chilas was completed last year and now Road Kaghan-Jalkhad-Chilas serves as an alternate route for vulnerable portion of KKH.
3. Down from Northern Areas, FWO is playing a central role in development of Western and Eastern Routes of CPEC.
4. Along the Western Route within Pakistan, the most difficult and challenging portions and missing links in Baluchistan have been recently constructed, where almost 900 KM of roads have been completed in record time of 2 years against imagined time frame of 6 years.
5. Completion of all these projects has linked Gwadar with China through KKH and Afghanistan and Central Asia through Chaman and Torkham borders in Afghanistan.
6. Western Route in Pakistan has been further connected with Afghanistan through development of Central Trade Corridor in FATA last year.
7. Government of Pakistan is also developing one package of Hakla-Dera Ismail Khan Motorway that constitutes part of CPEC Western Route.
8. Along Eastern Route of CPEC, Lahore-Islamabad Motorway has been renewed and modernized by FWO on BOT Basis while 160 KM portion of Karachi-Hyderabad Motorway has also been completed and inaugurated. (Daily Dawn, dated 20-04-2015)

b. Railway Infrastructure

1. “Government of Pakistan is working in close coordination with Chinese Firms for development of Pakistan-China Enthusiastic Consignment Corridor along ML-2 on BOT Basis to carry expected freight traffic of 80 Million Tons per annum.
2. Up gradation of ML-I and ML-3 besides enlargement of Kashmir Railway has also been proposed that can be later linked with China.
3. In a phased task, the corridor will extend from Karachi and Gwadar to Kashagar, which would ultimately link GCC Railway Network and New Eurasian Bridge” (Retrieved from http://www.chinadaily.com.cn/world/2015xivisitpse/2015-04/09/content_20038726.htm).

c) Energy and Water Sector Projects

1. “Government has planned and proposed development of Indus Flow on BOOT Basis in Joint Venture with various Chinese Firms to harness water and power potential and proposals are at various stages of approval.
2. Pakistan Govt’s currently undertaking KurrumTangi Dam in FATA and Jagran-II HPP in Kashmir while 3 x HPPs in Chitral and Mohmand Dam have been awarded to FWO which shall also be developed on BOOT Basis” (Retrieved from <http://c-pecc.com/en/about/about-47.html>).

Conclusion

CPEC is seen as a vital bridge in the “all-weather” China-Pakistan association that is opening up new doors of economic chances in the region. This mega-project will have important suggestions that can alter the dynamics of regional and global politics. This will help strengthen Pakistan’s economy and enhance its position in the region. For China, CPEC will open new routes to the oil-rich Middle East, Africa and Europe via the Arabian Sea. It will support regional ties and enable the region to stand on its own with minimal reliance on the Western world. There are number of challenges for Pakistan that may ultimately lead to greater difficulties, for example, how the neighbors especially India is going to react. Pakistan should be determined to take this project to its finalization and also pursue a peace-making course in the region and even offer willing and honest neighbors to participate in the project. CPEC appears to be a very crucial project for both the countries. For China it provides an alternate secure route to import Energy and find new markets for its goods and services. For Pakistan it helps counters Indian influence in the region, position itself as a major transit point connecting Eurasian region with South Asia and South East Asia and provide a much-needed base to kick start its economic growth. CPEC is a win-win synergy for both the nations and the region. It is a rare opportunity for Pakistan to realize its true strategic and economic potential. Hence, Pakistan is vigorously pursuing multi sectorial initiatives in sync with our socio-economic imperatives. This of course is gigantic undertaking requiring the private sector and financial institutions to come forward and join hands for expeditious implementation. An economically stable Pakistan perhaps will contribute to the betterment of nation and region both. Western absolute fixation on Iran is counterproductive, and a prosperous Pakistan and, therefore, CPEC is in everyone’s interest. In other words, CPEC is known as a ‘Game Changer’.

References:

Journals/Newspapers/ Websites

Noor. Sanam, Shah Syed Muhammad Ali, Khan. Shahnawaz M & Ali, Syeda. Fizzah.(2008) *Pakistan Horizon. Pakistan's Foreign Policy: Quarterly Survey: April-June 2008*, Vol. 61, No. 3, pp.1-9.

Daily *Tribune*, dated 17-05-2015.

Daily *Beijing*, dated 17-09-2015

Belokrenitsky. Vyacheslav, Ya, (2007), *Pakistan Horizon*, South-Western Extension of Greater China. Pakistan Institute of International Affairs, Vol. 60, No. 3, pp. 83-98.

Daily *Dawn*, dated 21-04-2015.

Daily *Telegraph*, dated 03-07-2015

Daily *Dawn*, dated 07-02-2015

Daily *The Express Tribune*, dated 19-06-2015

Daily *The Express Tribune*, dated 19-06-2015

Daily *The News*, dated 05-06-2013

Press Information Department of Pakistan dated 20-04-2015

Daily Pakistan Times dated 28-07-2017

Daily Dawn dated 05-09-2014

Daily *The Nation*, dated 22-06-2015

Daily South China Morning Post, dated, 11-11-2015

The Wall Street Journal dated 09-04-2015

Daily *The Jakarta Post* dated 29-11-2017

Malik, Ahmad Rashid, (2015), *The Diplomat*, "A miracle on the Indus River" Vol #: 6, No.2 p-164-176.

The Wall Street Journal, dated 09-07-2015

Daily *Times*, dated 19-11-2015

Retrieved from <http://www.scmp.com/business> , dated 27-12-2018

Daily *Dawn* dated 29-12-2018

Daily India Today, dated 13-12-2018

Daily *Azer News*, dated 24-04-2015

Daily Dawn, dated 20-04-2015***

Retrieved from, http://www.chinadaily.com.cn/world/2015xivisitpse/2015-04/09/content_20038726.htm

Retrieved from, <http://c-pecc.com/en/about/about-47.html>

THE LINKAGE BETWEEN RENEWABLE ENERGY, CO₂ EMISSIONS AND ECONOMIC GROWTH IN IRAN: NEW EVIDENCE FROM A NONLINEAR ARDL APPROACH

Mohammad Sharif KARIMI¹

Abstract:

This paper examines the relationship between Economic growth, renewable energy consumption and CO₂ emissions in Iran over the period 1975–2017 using the bounds testing approach to cointegration and the asymmetric method. The results reveal that in a long-run increase in renewable energy consumption and CO₂ emissions cause an increase in real GDP per capita. Meanwhile, a decrease in renewable energy has the same effect but GDP per capita reacts more strongly to increase than to decrease renewables energy. Beside in long-run decrease of CO₂ emissions has insignificant impact on GDP per capita. Furthermore, the results from asymmetric tests suggest that in the short-run reducing CO₂ emissions and renewable energy consumption don't play an important role in reducing growth whereas increase renewable energy consumption and CO₂ emissions do contribute to increasing in growth. This may be due to the less renewable energy in Iran's energy portfolio. Additionally, the coefficients on capital and labor are statistically significant and we discuss the economic implications of the results and propose certain policy recommendations.

Key Words: Economic Growth, Renewable Energy, CO₂ Emissions, Asymmetric, Iran.

Introduction:

Energy is considered to be the vital building block for the social and economic development of any country and it is a crucial input to strengthen the economy of a country by all means. Recent research has recently shifted focus to whether the development of renewable energy sources is a strategic plan to maintain energy security and reduce carbon emissions. Over the last decades, climate change has become one of the most relevant environmental challenges. The challenge is how to protect the environment for future generations. Due to increasing concerns over the environmental consequences of greenhouse gas (GHG) emissions from fossil fuels, renewable energy has emerged as a substitute energy source, as any effort to reduce CO₂ emissions. According to International Energy Agency (IEA, 2018). Fossil fuels met over 70% of the growth in energy demand around the world. Natural gas demand increased the most, reaching a record share of 22% in total energy demand. Renewables also grew strongly, making up around a quarter of global energy demand growth, while nuclear use accounted for the remainder of the growth. The overall share of fossil fuels in global energy demand in 2017 remained at 81%, a level that has remained stable for more than three decades despite strong growth in renewables.

The economy of Iran is heavily dependent on crude oil and natural gas. It holds the fourth rank in crude oil reserves and the second rank in natural gas reserves in the world. In Iran, a large amount of energy is being consumed for economic purposes. Almost 97% of the total primary energy Consumption in the country depends on oil and gas, emitting more CO₂ into the environment. (IEA, 2018). Meanwhile, Iran has extremely high level of energy consumption per capita. This is due to high levels of subsidies on energy and fuel for consumers and manufacturing sector, which does not incentivize efficient energy use.

Therefore, energy consumption can be considered the main cause of environment pollution in Iran and the changes in the amount of energy consumption from renewable and non-renewable sources in Iran were following an interesting path over the last several decades and in order to deal with constantly rising environmental pollution and To the scarcity of nonrenewable energy resources in the future, renewable energy sources are now believed to be the future of providing Iran's energy demand.

The question of whether, or to what extent, a reduction in CO₂ emissions through reduced fossil fuel usage has a negative effect on economic growth is a crucial issue for Iran. Indeed, a huge body of empirical studies have spent enough effort to carry out the dynamic long run relationship of energy consumption and economic growth (e.g., Lee, 2005; Akinlo, 2008; Joyeux and Ripple, 2011; Ouedraogo, 2013). The focus on energy consumption by sources is an important progress in the literature. One purpose behind the investigation of energy consumption by sources may be to find out whether the short run and the long run relationship, and the direction of causality between economic growth and renewable energy differ from those between economic growth and nonrenewable energy. This kind of diversity among research studies in the energy-growth literature is essential as the policy makers are advised to formulate different strategies and policies for each energy sources in order to reach sustainable growth rates.

¹ Assistant Professor in Economics, Department of Economic, Razi University, Iran. E-mail:sharifkarimi2@yahoo.com

The purpose of this paper is to empirically investigate the link between CO₂ emissions, economic growth and renewable energy consumptions for Iran. Different from previous studies in the literature, we employ of nonlinear and asymmetric technique. To the best of our knowledge, the relationship between renewable energy consumption, CO₂ emissions and Economic Growth Iran has not been previously studied. Moreover, our paper differs from existing studies in that we utilize a nonlinear asymmetric method which there has been no study that tried to estimate these variables by asymmetric approach.

The rest of the paper is organized as follows. Section 2 reviews the literature and other relevant previous research endeavors. Section 3 presents the empirical model, data description, and methodology. Section 4 provides the empirical results and the discussion. The final section offers conclusions.

Literature review

The literature has examined the short and long-run relationships between energy consumption and economic growth and the most literature on energy consumption and economic growth has been extensively examined in the literature usually focusing on energy consumption, electricity consumption and oil consumption variables (Akkemik and Goksal, 2012; Ewing et al., 2007; Apergis, and Tang, 2013), however, the renewable energy-based studies are still scarce. In the literature, we distinguish different relationships between renewable energy consumption, economic growth, CO₂ emissions, and other variables. This bulk of research used a number of empirical approaches like ARDL/ cointegration/VECM/VAR/ Granger causality tests for developing and developed nations. The results seem to depend on the sample chosen, the variables used in the analysis and the study period, for example, Soytas and Sari (2003) examine the relationship between the real income and energy consumption for the case of G-7 and emerging countries over the period 1950-1992 by using the Granger causality test and a bidirectional causality is supported between energy consumption and the real output.

Payne (2009) uses Toda–Yamamoto causality tests to examine the relationship between renewable and non-renewable energy consumption and economic growth for the period of 1949–2006, and the results show no causality between renewable energy consumption and economic growth.

Bowden and Pyne (2010) analyzed the sectorial causal relationship between renewable and non-renewable energy consumption and economic growth in the US. Their findings established no causality between renewable energy consumption and real GDP in the commercial and industrial sectors, while positive unidirectional causality exists from residential renewable energy consumption to real GDP.

Apergis and Payne (2011) examined the relationship between renewable energy and output for a panel of 6 Central American countries from 1980 to 2006. The authors' findings established the existence of bidirectional causality between renewable energy and economic growth in both the short-run and the long-run.

Mahmoodi and Mahmoodi (2011) studied the existing relationship between renewable energy consumption and income growth. The authors used a panel of 7 Asian countries from 1985 to 2007. The results of their investigations revealed the existence of unidirectional causality in India, Pakistan, Syria, and Iran. In contrast to the earlier development, the bidirectional casualty was discovered with respect to Bangladesh and Jordan and no causality was found in the case of Sri Lanka.

Fang (2011) studied the linkage between renewable energy and gross domestic product in the example of China from 1980 to 2010. The estimation of a multivariate model with labor and capital factors proves the positive impact of renewable energy on GDP.

Pirlogea and Cicea (2012) show a unidirectional link from GDP to renewable energy in Romania during the epoch 1990–2010.

Magnani and Vaona (2013) tried to show the existence of any possible relationship between renewable energy and economic growth using some regional economies in Italy and used time-series data from 1997 to 2007. The findings of the study pointed out that renewable energy generation in the studied regions has significant impacts on lessening the already existing balance-of-payments constraints.

Pao and Fu (2013) employed a vector error correction model to test the relationship between renewable and non-renewable energy consumption and economic growth; empirical results suggest feedback hypothesis for the relationship between GDP and renewable energy consumption and conservation hypothesis for the relationship between GDP and energy consumption.

Al-mulali et al. (2013) usefully modified OLS tests to investigate the bidirectional relationship in the long-run between the renewable energy consumption of high-income, upper-middle-income, lower-middle-income, and high-income

countries and GDP growth over the period of 1980–2009. The results represent for most countries there a direct relationship.

Kazar and Kazar (2014) studied how electricity production from renewable sources could aid in economic development instead of economic growth for 154 countries. The result from this research established that in the long-run economic development leads to renewable energy production, and the bidirectional relationship was found to exist only in the short-run. In a close analysis of these findings, the study discovered the existence of key variations with respect to individual countries on the basis that, it is the level of human development level that necessitates the urge for renewable energy prospects.

Apergis and Danuletiu (2014) examined the relationship between renewable energy and economic growth in the long-run by applying ARDL panel and Granger causality over 80 countries belonging to four world regions. They found bidirectional causality between renewable energy consumption and GDP in the long-run across all regions.

Ucan et al. (2014) examined the nexus in 15 European countries for the period of 1990–2011 using with panel cointegration and panel causality method and found the evidence of growth hypothesis. Kula (2014) examined the nexus in 19 OECD countries for the period from 1980 to 2008 using with panel causality method and found the evidence of conservation hypothesis.

Salim et al. (2014) presented a unidirectional relationship between GDP and renewable energy consumption in OECD economies from 1980 to 2011. At last, the growth assumption sustained unidirectional assumption going from renewable energy to GDP. It implicates that the renewable category of energy consumption is a fundamental factor of output.

Inglesi-Lotz (2015) investigated the relationship between renewable energy use and economic growth in all OECD countries using with panel cointegration method and found that the growth hypothesis was valid.

Aslan and Ocal (2016) examined the nexus in 8 new EU member countries for the period from 1990 to 2009 using with asymmetric causality approach and concluded that the growth, neutrality and conservation hypothesis is supported.

Destek (2016) examined the relationship between renewable energy consumption and economic growth in newly industrialized countries for the period from 1971 to 2011. The results reveal that negative shocks in renewable energy consumption causes positive shocks in real GDP for South Africa and Mexico; negative shocks in renewable energy consumption causes negative shocks in real GDP for India. In addition, the neutrality hypothesis is confirmed for Brazil and Malaysia.

Destek and Aslan (2017) use bootstrap panel causality to investigate the relative performance of renewable and non-renewable energy consumption on economic growth in 17 emerging economies. In the case of renewable energy consumption, the results reveal that the growth hypothesis is confirmed only for Peru; the conservation hypothesis is supported for Colombia and Thailand; the feedback hypothesis is found for Greece and South Korea and the neutrality hypothesis is valid for the other 12 emerging economies. In the case of non-renewable energy consumption, the growth hypothesis is found for China, Colombia, Mexico, and the Philippines; the conservation hypothesis is confirmed for Egypt, Peru, and Portugal; the feedback hypothesis is supported only for Turkey and the neutrality hypothesis is valid for the other 9 emerging economies.

As we show the relationship between energy consumption and economic growth has been the subject of some research in literature; however, no consensus has been reached in terms of the results. There may be several reasons for this disagreement. One reason may be that the studies are built on different groups of countries, periods, or methods. Another reason may be differences in data, in terms of using monthly, annual, aggregate or disaggregate data. From the literature point of view, this paper is expected to contribute at least in two aspects. Firstly, we test whether the impact of renewable energy and CO₂ emissions in Iran is symmetric or asymmetric so we checked for the possibility that the time series is nonlinear. While most of the previous studies in this subject used linear models. Secondly, the paper is among the first to present empirical evidence on Effect the impact of renewable energy and CO₂ emissions in Iran the employment of seasonal data in our Analysis also makes it possible to distinguish and investigate the long-run and short-run effects under discussion.

Data and methodological framework

3.1. Theoretical framework

The analytical framework used here is developed by Liao et al. (2010) and justified by Arbex and Perobelli (2010). Accordingly, this study augments the neoclassical Cobb–Douglas production function by incorporating renewable and non-renewable energy consumption in addition to capital and labor employment in estimating the long-run relationship between variables. Let the production function be of the following form:

$$Y_t = AK_t^\alpha L_t^\beta E_t^\gamma \quad (1)$$

Where Y_t represents the aggregate output at time t , K_t is capital, L_t is labor, E_t is energy, and A is the technology parameter. α , β , and γ measure the elasticities of output with respect to capital, labor, and energy, respectively. According to Liao et al. (2010) and Arbex and Perobelli (2010). The logarithmic form of the production function provides a log-linear form and yields

$$\ln Y_t = \ln A + \alpha \ln K_t + \beta \ln L_t + \gamma \ln E_t + e_t \quad (2)$$

In the above model, Y denotes economic growth measured by the real gross domestic product (GDP) per capita, and K , L , and E , as independent variables, stand for capital, labor, and renewable energy consumption, respectively. To further examine the dynamic effects of renewable energy and CO_2 emissions in Iran, Following Sidi and Mobarak (2016) this study extends Eq. (2) by adding renewable-energy consumption and CO_2 emissions as explanatory variables and the extended equations can be specified as follows:

$$\ln GDPP_t = \alpha + \beta_1 \ln K_t + \beta_2 \ln L_t + \beta_3 \ln E_t + \beta_4 \ln CO_2_t + e_t \quad (3)$$

Data

This study uses annual frequency data cover the period 1975–2017, Annual data on real GDP per capita in constant 2005 US dollars (Y) as a proxy of economic growth, CO_2 per capita (CO_2) is measured in metric tons per capita, real fix capital (K) and labor (L) are taken from the World Bank, World Development Indicator (2018) and Removable energy (E) include hydropower, solar energy, wind energy, nuclear energy, wave energy, ocean energy, etc. measured in kilowatt-hours are collected From International Energy Agency (2018).

Model specification

Following the existing empirical and theoretical literature in this area, the relationship between the GDP per capita, capital, labor, renewable energy consumption, and CO_2 emissions is taken by Eq (3) All the variables are transformed into natural logarithm to enable the slope coefficients to be interpreted as a measure of the elasticity of the regress and with respect to the independent variables. Equation (3) is our long-run model and to incorporate the possibility of asymmetric nonlinear adjustments to equilibrium, any short-run shock in long-run equilibrium is displayed in error term (4).

$$\Delta GDPP_t = \beta_0 + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta GDPP_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta K_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta L_{t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta E_{t-j} + \sum_{j=0}^r \beta_{5j} \Delta CO_2_{t-j} + \theta \epsilon_{t-1} + e_t \quad (4)$$

Equation no (4) is Error Correction Model (ECM) that any shock in long-run relation could be adjusted in the short-run. The adjustment parameter is shown with θ , that adjusts shocks in the long-run and the short-run errors could be displayed with e in this model. Changes in variables are shown with Δ and all β parameters belonging to short-run variables. With a combination of equation (3) and equation (4), both the long-run and short-run dynamics could be rewritten in a single equation. Equation no (5) is our basic ARDL model that contains long and short-run dynamics simultaneously. This model is the fully symmetric model that consists of symmetrical behavior in both the short and long-run.

$$\Delta GDPP_t = \psi + \eta_0 GDPP_{t-1} + \eta_1 K_{t-1} + \eta_2 L_{t-1} + \eta_3 E_{t-1} + \eta_4 CO_2_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta GDPP_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta K_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta L_{t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{4j} \Delta E_{t-j} + \sum_{j=0}^r \beta_{5j} \Delta CO_2_{t-j} + e_t \quad (5)$$

The parameters in equation (5) are explained as:

$$\psi = \beta_0 - \theta \alpha_0, \eta_0 = \theta, \eta_1 = -\theta \alpha_1, \eta_2 = -\theta \alpha_2, \eta_3 = -\theta \alpha_3 \text{ and } \eta_4 = -\theta \alpha_4$$

Also, the long-run parameters could be recalculated by $\theta = \eta_0, \alpha_1 = -\frac{\eta_1}{\theta}, \alpha_2 = -\frac{\eta_2}{\theta}, \alpha_3 = -\frac{\eta_3}{\theta}$ and $\alpha_4 = -\frac{\eta_4}{\theta}$ relations. Equation no (5) is used for fully symmetric estimation, which means all variables have a linear relation with inbound tourist arrivals. However, if any nonlinear relation between variables exists, such linear assumption may mislead us. Therefore, it is crucial to test nonlinearities in the model. The model should be estimated by a non-linear autoregressive distributed lag (NARDL) model in that case. We can assume that of the value of capital, labor, renewable energy consumption, and CO_2 emissions is not linear, so asymmetric relationship between GDP per capita and of the value of renewable energy consumption and CO_2 emissions should be modeled. Equations (6) & (7) which will produce the nonlinear variables for renewable energy consumption and CO_2 emissions.

$$LE_t^+ = \sum_{i=1}^t \Delta LE_i^+ = \sum_{i=1}^t \max(\Delta LE_i, 0) ; LE_t^- = \sum_{i=1}^t \Delta LE_i^- = \sum_{i=1}^t \min(\Delta LE_i, 0) \quad (6)$$

$$LCO_2_t^+ = \sum_{i=1}^t \Delta LCO_2_i^+ = \sum_{i=1}^t \max(\Delta LCO_2_i, 0) ; LCO_2_t^- = \sum_{i=1}^t \Delta LCO_2_i^- = \sum_{i=1}^t \min(\Delta LCO_2_i, 0) \quad (7)$$

The long-run model could be rewritten due to the asymmetric character of LR and LCO2 variables and the new model could be shown in equation (8).

$$LGDPP_t = \alpha_0 + \alpha_1 LK_t + \alpha_2 LL_t + \alpha_3^+ LR_t^+ + \alpha_4^- LR_t^- + \alpha_5^+ LCO2_t^+ + \alpha_5^- LCO2_t^- + \epsilon_t \quad (8)$$

Consistent with Shin et al. (2014) the model in the case of existence of asymmetry in both long-run and short-run is presented in equation no (9). This model is a full asymmetric model an consists of asymmetric behavior at both short and long-run and the trade balance equation can be represented by the following asymmetric ARDL model:

$$\Delta LGDPP_t = \psi + \eta_0 LGDPP_{t-1} + \eta_1 LK_{t-1} + \eta_2 LL_{t-1} + \eta_3^+ LE_{t-1}^+ + \eta_3^- LE_{t-1}^- + \eta_4^+ LCO2_{t-1}^+ + \eta_4^- LCO2_{t-1}^- + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta LTB_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta LYd_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta LYw_{t-j} + \sum_{j=0}^n (\beta_{4j}^+ \Delta LR_{t-j}^+ + \beta_{4j}^- \Delta LR_{t-j}^-) + \sum_{j=0}^r (\beta_{5j}^+ \Delta LCO2_{t-j}^+ + \beta_{5j}^- \Delta LCO2_{t-j}^-) e_t \quad (9)$$

Empirical test and results

4.1 Unit root tests

In order to apply the ARDL model, the variables used in the model must be integers of one or zero degrees. For this reason, it must be first ensured that the variables are not integers of two or more degrees. Consequently, we apply the Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) unit root test. The findings presented in Table 1, suggest that all examined variables are no stationary in levels while they turn stationary in first differences and thus we can proceed with testing for cointegration in the ARDL framework. In addition to the variables, negative and positive decompositions must also be checked as unit root. The findings presented in Table 1, suggest that all examined variables are no stationary in levels while they turn stationary in first differences and thus we can proceed with testing for cointegration in the ARDL framework. SO we test for cointegration, using the unrestricted error correction model derived from the specification of the form Eq. (9).

Table 1: Results of Unit Root Test

		Augmented Dickey-Fuller		Phillips-Perron	
		Level	First Difference	Level	First Difference
LGDPP	Constant	-2.18	-5.54*	-2.31	-8.15*
	Constant + Trend	-2.26	-6.18*	-2.32	-10.08*
LK	Constant	-2.08	-5.11*	-2.59	-7.95*
	Constant + Trend	-2.01	-5.01*	-2.38	-7.07*
LL	Constant	-2.11	-5.44*	-1.27	-7.37*
	Constant + Trend	-1.5	-7.46*	-1.62	-7.44*
LE	Constant	-0.49	-6.59*	-0.39	-7.57*
	Constant + Trend	-2.13	-5.53*	-2.48	-7.51*
LCO2	Constant	1.32	-7.66*	2.32	-7.66*
	Constant + Trend	-2.89	-7.83*	-1.97	-7.83*

Note: The optimal lag structure of the ADF test is chosen based on the Akaike Information Criterion, * Represents 1% level of significant.

The cointegration test applied on the model, as F.value=5.769 and exceeded the lower bound critical value so the results provide evidence in favor of the rejection of the null hypothesis of no cointegration and the existence of a long-run cointegration relationship between the examined variables, that means a long-run relationship might be the existence of nonlinearities among the variables. The estimates, presented in Table 2. Once these cointegration tests confirm the existence of long-run relationship between economic growth, renewable consumption, CO2 emissions, capital, and labor, the short run and the long run asymmetric are estimated through nonlinear the ARDL method.

Table 2 Bounds test for cointegration

Dependent variable $\Delta LGDPP_t$	F-statistic	95% lower bound	95% upper bound
Asymmetric Model	5.769	3.256	4.823

Note: F-statistic testing the null hypothesis $\psi = \eta_1 = 0$ and $\psi = \eta_2^+ = \eta_2^- = 0$

In order to verify the appropriateness of an asymmetric model, we used the Wald test (W_{LR}) and (W_{SR}) symmetries for both long and short-run respectively Regarding the long-run time horizon, the results are reported in the lower panel of

Table 3 and suggest the rejection of the null hypothesis of long-run symmetry between the positive and negative components of each one of the examined variables. These findings further support that a linear model for the behavior of the GDPP and Renewable energy and CO₂ emissions in Iran would be unspecified. In order to check the robustness of the results, we apply the cumulative sum (CUSUM) and cumulative sum squares (CUSUMS) of recursive residuals tests. These tests show that there is no serial correlation and no problem of Heteroscedasticity.

Next, we turn to the analysis of the long-run dynamics presented in Table 3. Focusing on the estimated long-run coefficients of the asymmetric ARDL model, we note that for renewable energy, the significance is confirmed for both positive (LE^+) and negative (LE^-) Long-run coefficients, with the signs in line with the reported literature. The estimated long-run coefficients on LE^+ and LE^- are 0.0047 and 0.0019 respectively. Therefore, we may conclude that a 10% increase in renewable energy generates an increase (improvement) in the GDPP of 0.047 percent and a 10% decrease in the renewable energy leads on average to a 0.019 percent increase in GDPP that means in Iran the GDPP reacts more strongly to increase than to decrease renewables energy. This finding implies that renewable energy consumption would not be a significant driver to economic growth in the case of Iran due to mismanagement of the energy sources and have less renewable energy in their energy portfolio. In fact, because access to cheap oil and gas sources and lack of capital while renewable energy sources require significant investment to be as energy sources, which means that they are expensive investments. By noting that renewable energy consumption has no more effect on economic growth in Iran.

The results in Table 3 also indicate that real gross fixed capital had a long-run positive impact on GDPP. On the other hand, an increase in labor force will lead to increase GDPP over the long-run. An increase by 1% of real gross fixed capital and the labor force results in an increase of the real GDP per capita by 0.75% and 0.95% respectively.

Table 3 Regression results of dynamic asymmetric estimation.

Dependent variable: $\Delta \ln \text{GDPP}$			
Variable	Coefficient	T-ratio [Prob]	Standard error
Constant	0.6403*	3.929 [0.000]	0.3711
LGDP(-1)	0.6009*	4.3851 [0.000]	0.2197
L K	0.75*	3.9924[0.000]	0.4103
L L	0.95***	1.9314 [0.058]	0.3223
LE^+	0.0047**	2.5365[0.013]	0.2104
LE^-	0.0019**	2.2392 [0.027]	0.2353
$LCO2^+$	0.0045**	2.5789 [0.011]	0.4417
$LCO2^-$	-0.008	-1.5701 [.0151]	0.3091
$\Delta L K$	1.16**	2.0124 [0.048]	0.3721
$\Delta L K(-1)$	1.15***	1.9886 [0.052]	0.2238
$\Delta L L$	1.09*	4.4791 [0.000]	0.2035
$\Delta L L(-1)$	0.66*	4.1545 [0.000]	0.0757
$\Delta L E^+$	0.0008*	4.6501 [0.000]	0.1093
$\Delta L E^-$	0.00055	1.4124 [0.281]	0.0572
$\Delta L E^+(-1)$	0.079**	2.7032 [0.004]	0.2503
$\Delta L E^-(-1)$	0.0033***	1.6837 [0.095]	0.0714
$\Delta L CO2^+$	0.019*	4.9501 [0.000]	0.3593
$\Delta L CO2^-$	-0.055	-1.1124 [0.481]	0.6173
$\Delta L CO2^+(-1)$	0.012**	4.9732 [0.000]	0.2593
$\Delta L CO2^-(-1)$	-0.013	-1.6837 [0.395]	0.1213
R^2	0.5117	Adjusted R^2	0.4917
DW	1.94	BG χ^2	4.78
χ^2 Normal	31.093*	Bound F	5.769
W_{LR}	16.42 *	W_{SR}	1.93 ***
CUSUM	Stable	CUSUMSQ	Stable

Note: ***, ** and * Denotes %10, %5 and 1% level of significant respectively.

W_{LR} Refers to the Wald test for the null of long-run symmetry.

W_{SR} Refers to the Wald test for the null of the additive short-run symmetry.

LE^+ , LE^- , $LCO2^+$ and $LCO2^-$ indicate the positive and negative long-run coefficients for renewable energy and Co2 emissions, respectively.

One of the most important results that emerge from the short-run asymmetric tests which are presented in Table 3 is that these tests show that an increase in renewable energy and CO₂ emissions have a positive and statistically significant impact on GDPP but don't play an important role. While reducing renewable energy and CO₂ emissions have an insignificant impact. The empirical evidence indicates that with a 10% increase in renewable energy consumption

associated with a 0.008% increase in economic growth. In addition, results show that in the short-run each real gross fixed capital formation and labor force variables have a positive and statistically significant impact on real GDP per capita.

Conclusion and policy implications

Renewable energy can play an important role not only in energy security but also in reducing emissions and it has acquired great importance in today's world due to its cleanness and less negative environmental impact. Iran is considered among the world's rich in fossil fuel production, this paper is an attempt to explore the relationship between renewable energy consumption and CO₂ emissions, and economic growth for Iran using Cobb–Douglas production function through nonlinear ARDL modeling framework. A small number of studies in the energy-growth literature have analyzed the linkage between economic growth and energy consumption and CO₂ emissions by asymmetric approach.

The empirical evidence indicates that there is a long-run relationship between renewable energy, CO₂ emissions, and economic growth. suggesting that the expansion of renewable energy not only can reduce the dependence of fossil energy sources but also Iran has an extremely high level of fossil energy consumption in world and the renewable energy share is too small in the total energy consumption this is due to high levels of subsidies on energy and fuel for consumers and it is highly important to note that energy subsidies for fossil fuels are considered as primary constraints against the development of renewable energy in Iran and reducing energy subsidies for fossil fuels in Iran is politically challenging for government, that may include increased social and educational spending. The government of Iran should undertake alternative ways in order to foster the deployment of renewable energy industries and to expand the renewable energy market by fossil fuel tax and incentives. However, it is well-known fact that the initial investment in renewable energy sector is expensive for this country but Iran's geography and climate potential and the bankability and stability of the policies in Iran will be of key interest to renewables investors and increase of investments in renewable energy sector by government and to receive financial aid and technological assistance from developed countries is an important target as a policy implication.

References

- A. Aslan, O. Ocal, 2016. The role of renewable energy consumption in economic growth: evidence from asymmetric causality, *Renew. Sustain. Energy Rev.* 60, 953-959.
- Akinlo, A.E., 2008. Energy consumption and economic growth: evidence from 11 Sub-Sahara African countries. *Energy Econ.* 30, 2391–2400.
- Akkemik KA, Goksal K. 2012. Energy consumption-GDP nexus: heterogeneous panel causality analysis. *Energy Econ*, 34, 865–873.
- Al-mulali U, Fereidounia HG, Lee JY, Che NB, Sab C. 2013. Examining the bidirectional long run relationship between renewable energy consumption and GDP growth. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 22, 209–22.
- Apergis N, Danuletiu DC. 2014. Renewable energy and economic growth: evidence from the sign of panel long run causality. *Int J Energy Econ Policy*, 4(4), 578- 587.
- Apergis N, Payne JE. 2011. The renewable energy consumption–growth nexus in Central America. *Appl Energy*, 88(1):343–347.
- Arbex, M., Perobelli, F.S., 2010. Solow meets Leontief: economic growth and energy consumption. *Energy Econ.* 32, 43–53.
- Bowden N, Payne JE. 2010. Sectorial analysis of the causal relationship between renewable and non-renewable energy consumption and real output in the US. *Energy Sources Part B: Econ, Plan, Policy*, 5, 400–408.
- Ewing BT, Sari R, Soytaş U. 2007. Disaggregate energy consumption and industrial output in the United States. *Energy Policy*, 35, 1274–1281.
- F. Kula, 2014. The long-run relationship between renewable electricity consumption and GDP: evidence from panel data, *Energy Sources, Part B Econ. Plan. Policy.* 9 (2), 156-160.
- Fang Y. 2011. Economic welfare impacts from renewable energy consumption: the China experience. *Renew Sustain Energy Rev*, 15, 5120–5128.
- International Energy Agency. Renewable energy outlook, Website: <http://www.iea.org/>. (Accessed: 5 February 2018).
- Joyeux, R., Ripple, R., 2011. Energy consumption and real income: a panel cointegration mult-country study. *Energy J.* 32, 107–142.
- Kazar G, Kazar A. 2014. The renewable energy production-economic development nexus. *Int J Energy Econ Policy*, 4(2):312–319.
- Lee, C., 2005. Energy consumption and GDP in developing countries: a cointegrated panel analysis. *Energy Econ.* 27, 415–417.
- Liao, Q., Wu, Z., Xu, J., 2010. A new production function with technological innovation factor and its application to the analysis of energy-saving effect in LSD. *Model. Simul.* 6 (4), 257–266.
- Magnani N, Vaona A. 2013. Regional spillover effects of renewable energy generation in Italy. *Energy Policy*, 56, 663–671.

- Mahmoodi M, Mahmoodi E. 2011. Renewable energy consumption and economic growth, the case of 7 Asian developing countries. *A.m. J Sci Res*, 35,146–152.
- Mehmet Akif Destek, Alper Aslan, 2017. Renewable and non-renewable energy consumption and economic growth in emerging economies: Evidence from bootstrap panel Causality. *Renewable Energy*, 111, 757-763.
- Mehmet Akif Destek. 2016. Renewable energy consumption and economic growth in newly industrialized countries: Evidence from asymmetric causality test. *Renewable Energy* 95, 478-484.
- N. Apergis, C.F. Tang, 2013. Is the energy-led growth hypothesis valid? New evidence from a sample of 85 countries, *Energy Econ.* 38, 24-31.
- O. Ucan, E. Aricioglu, F. Yucel, 2014. Energy consumption and economic growth nexus: evidence from developed countries in Europe, *Int. J. Energy Econ. Policy*, 4 (3), 411.
- Ouedraogo, N., 2013. Energy consumption and economic growth: evidence from the economic community of West African States (ECOWAS). *Energy Econ.* 36, 637–647.
- Pao H-T, Fu H-C. 2013. Renewable energy, non-renewable energy and economic growth in Brazil. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25, 381–392.
- Payne JE. 2009. On the dynamics of energy consumption and output in the US. *Applied Energy*.
- Pirlogea C, Cicea C. 2012. Econometric perspective of the energy consumption and economic growth relation in European Union. *Renew Sustain Energy Rev* 16, 5718–5726.
- R. Inglesi-Lotz, 2015. The impact of renewable energy consumption to economic growth: a panel data application, *Energy Econ*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.eneco.2015.01.003>.
- Saidi, K., Mobarak, M., 2016. Nuclear energy, renewable energy, CO2 emissions, and economic growth for nine developed countries: Evidence from panel Granger causality tests. *Nuclear Energy*, 88, 364-374.
- Salim RA, Hassan K, Shafiei S. 2014. Renewable and non-renewable energy consumption and economic activities: Further evidence from OECD countries. *Energy Econ*, 44, 350–360.
- Shin, Y., Yu, B., Greenwood-Nimmo, M., 2014. Modelling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework *Festschrift in Honor of Peter Schmidt: Econometric Methods and Applications*, eds by R. Sickels and W. Horrace: Springer, 281–314.
- U. Soytaş, R. Sari, 2003. Energy consumption and GDP: causality relationship in G-7 countries and emerging markets, *Energy Econ.* 25, 33-37
- World Bank, World development indicators, Website: <https://data.worldbank.org.cn/indicator/EN.ATM.CO2E.PC?locations%4CN&view%4chart>. (Accessed: 12 March 2018).

ENFLASYON VE KENDİSİNE YÖNELİK BELİRSİZLİK ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNE YÖNELİK BİR DENEME

Levent KORAP¹

Özet

Bu bildiri enflasyona ve kendisine ait belirsizliğe yönelik ilişkiyi Türkiye ekonomisi koşullarında ve 1980:01 – 2019:06 örneklem döneminde aylık verileri dikkate alınarak incelemektedir. Bu amaçla çağdaş Eşik Genelleştirilmiş Ardışık Bağlılımlı Koşullu Değişen Varyans / TGARCH modelleme yöntemi kullanılarak enflasyon belirsizliğine ilişkin zaman serisi verileri elde edilmiş, daha sonra ise enflasyon ve kendisine ilişkin belirsizlik arasındaki öncelikle / nedensellik ilişkisi geleneksel Granger nedensellik sınamalarıyla Friedman-Ball ve Cukierman-Meltzer varsayımları doğrultusunda tahmin edilmiştir. Bulgularımız pozitif enflasyonist gelişmelerin daha çok enflasyona ait belirsizlik olgusuyla bağdaştığını göstermektedir. Sonuçlar Friedman-Ball çıkarımlarına paralel olarak enflasyonun, enflasyonist belirsizliğe neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, tahminlerimiz enflasyon belirsizliğinin pozitif bir biçimde enflasyona neden olacağı görüşü doğrultusundaki varsayımlar ile bir çelişki göstermektedir. Enflasyonist belirsizlikten enflasyona doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi elde edilmekte, ancak bu ilişki negatif yönlü olarak bulunmaktadır. Böyle bir bulgu, inceleme döneminde enflasyonist yapının belirsizliklerindeki artışa karşılık parasal yetkililerin enflasyon ile mücadeleyi yoğunlaştırmalarına atfedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon; Enflasyonist Belirsizlik; Türkiye Ekonomisi;

AN ESSAY FOR THE CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND ITS OWN UNCERTAINTY

Abstract

This paper examines the relationship between inflation and its own uncertainty in the Turkish economy using the sample period 1980:01 – 2019:06 with onthly frequency data. For this purpose, the contemporaneous Threshold Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity modelling is used to extract the time series for inflationary uncertainty, and then, the precedence / causality relationship between inflation and its own uncertainty is estimated by employing Granger causality tests in line with Friedman-Ball and Cukierman-Meltzer assumptions. Our findings indicate that positive inflationary developments lead to larger levels of inflation uncertainty. The results indicate that inflationary framework results in its own uncertainty in a paralel way to the Friedman-Ball inferences. However, our estimations contradict the views expressing that inflation uncertainty causes inflation in a positive manner. A causality running from inflationary uncertainty to inflation has been obtained, but it is found in a negative way. This result has been attributed to that in the sample period under consideration monetary authorities seem to be fighting inflation in a greater way due to the uncertainties related to the inflation.

Key Words: Inflation; Inflationary Uncertainty; Turkish Economy;

Giriş

Para politikalarının planlanması ve politika yapıcılar tarafından uygulamaya geçirilmesi sürecinde ekonomide yerleşik enflasyonist yapının sahip olduğu özellikler politika tartışmaları içerisinde belirleyici bir öneme sahip durumundadır. Enflasyonist yapıya yönelik belirsizlik olgusu, iktisadi karar birimlerinin beklenti ve davranışlarını oluştururken dikkatli olmaya yönlendirmekte, bu durum da uygulanan politikaların etkinliği üzerinde önemli bir işleve sahip olmaktadır. Friedman (1977), enflasyon düzey değerlerindeki artış doğrultusunda göreceli fiyatların ve iş dünyasındaki finansal sözleşme değerlerinin başlangıç beklenti değerlerinden önemli sapmalar sergilediğini belirtmektedir. Böyle bir gelişme yarattığı olumsuz beklentiler sonucu özel kesim yatırım eğilimlerinde dalgalanmalar ve hatta gerilemeler yaratmakta, bunun sonucu olarak ekonomik büyüme oranları gerilemekte, sonuçta toplumda artan bir işsizlik ve gelir bölüşümüne yönelik tartışmalar sonucu fikir ayrılıkları ve huzursuzluklar ortaya çıkmaktadır. Ball ve Cecchetti (1990) Friedman'ın öngörülerini destekler şekilde çalışmalar üretmekte, artan enflasyonun, enflasyonist belirsizlikte de uzun dönem anlamlı artışlara neden olduğu ya da politikacıların düşük enflasyon konusundaki kararlılıklarının, enflasyona ait belirsizlik bileşeninin de azalmasına neden olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, Cukierman ve Meltzer (1986) çalışmasına göre iktisatçılara göre politika uygulamaları sonucu ortaya çıkacak politika şokları, diğer bir deyişle ekonomik işlem hacmini ve büyüme sürecini desteklemeye yönelik parasal büyüme oranlarındaki artışlar, enflasyonun iktisadi birimler tarafından beklenen düzeyinden daha yüksek gerçekleşmesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla enflasyon ve enflasyonist belirsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü iktisat yapısında önemli inceleme alanını oluşturmaktadır.

¹ Doç Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisat Bölümü, lkorap@hotmail.com

Holland (1995) ABD ekonomisi için enflasyonist yapıdaki yükselmenin enflasyon belirsizliği meydana getirdiğini belirtmekte ve birinciden ikinciye doğru bir Granger nedensellik tahmin etmektedir. Bu sonuç, enflasyondaki artıştan kaynaklanan enflasyonist belirsizliğin topluma yüklediği refah kaybıyla ilişkilendirmektedir. Grier ve Perry (1998) 1948 – 1993 inceleme döneminde G7 ülkelerinde enflasyonun anlamlı bir şekilde enflasyonist belirsizliği arttırdığı sonucuna ulaşmaktadır. 1947 – 1994 inceleme döneminde Fountas (2001), İngiltere ekonomisi için yüksek enflasyon yaşanan zaman dilimlerinin enflasyonist belirsizliği arttırdığı tahmin etmekte, benzer şekilde, Kontonikas (2004), İngiltere ekonomisi açısından Friedman öngörülerine paralel bir şekilde gerçekleşmiş enflasyon değerleri ile enflasyonist yapıdaki belirsizliğe ilişkin doğru yönlü bir ilişkiye ulaşmıştır. Grier ve Perry (2000) ise ABD ekonomisi için enflasyonist belirsizlik durumunun ortalama enflasyon üzerindeki belirgin bir işlevini tespit edememiştir. Fakat Friedman'ın ifade ettiği gibi tahmin edilen enflasyonist belirsizlik ölçütünün reel üretimidüşürdüğü çalışmada gözlenmektedir. Benzer şekilde Hwang (2001) ABD ekonomisi için enflasyonist yapıdan kendi belirsizliğine doğru negatif bir ilişki elde etmekte, oysa ki ters yönlü ve anlamlı bir ilişkiye rastlamamaktadır. Yazar Friedman'ın düşüncelerinden farklı olarak enflasyonu oranlarındaki artışın zorunlu olarak enflasyondaki yüksek bir varyansı ifade etmek zorunda olmadığını vurgulamaktadır. Daal vd. (2005), enflasyonist oranındaki yukarı yönlü gelişmelerin ağırlıklı olarak Latin Amerika ekonomileri açısından enflasyonist belirsizliği güçlürbir şekilde etkilediğini ifade etmektedir. Henry vd. (2007), ABD, İngiltere ve Kanada açısından enflasyonist yapıdan kendi belirsizliğine doğru bir ilişki bulmaktadır. Ülkemiz ekonomisi açısından Nas ve Perry (2000), Neyaptı ve Kaya (2001) ve Özer ve Türkyılmaz (2005), Friedman öngörüsü doğrultusunda bulgulara ulaşmakta, ayrıca Korap (2009; 2010) çalışmaları enflasyonun gerçekten de kendisine ait belirsizliği arttırdığını ve ekonomide yerleşik yüksek enflasyonist ortamın kendisine ait bir belirsizlik bileşeni taşıdığını gözlemektedir.

Bu çalışmada enflasyon ve kendisine ait belirsizlik bileşeni arasındaki nedensellik ilişkisi, Türkiye ekonomisi açısından incelenmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla çağdaş Eşik GARCH (Threshold GARCH) tahmin yönteminden yararlanılmaktadır. Bir sonraki bölümde veriler ve kullanılan tahmin yöntemi hakkında tanımlayıcı bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde elde edilen koşullu volatilité tahminlerini aktarmakta, ilgili nedensellik sınamaları ise dördüncü bölümde gerçekleştirilmektedir. Son bölümde çalışma bulguları özetlenmektedir.

Veri ve Yöntem

Kullanılan veri 1980: M01 - 2019: M06 örneklem döneminde 474 gözlem sayısından oluşmaktadır. Herhangi bir t gözlem döneminde enflasyon verisi (ENF_t) 2015: 100 temel dönemini dikkate alan tüketici fiyatlarına dayalı aylık enflasyon şeklinde ele alınmış olup Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) internet veri sisteminden derlenmiştir (<https://stats.oecd.org/>, erişim tarihi: 05.10.2019). Çalışmamızda enflasyon belirsizlik büyüklüğünü oluşturabilmek için Zakoian (1994) tarafından kullanımı önerilen Eşik GARCH (Threshold GARCH / TGARCH) tahmin yönteminden yararlanılmaktadır. Bu amaçla öncelikle ortalama ve varyans eşitlikleri aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$INFCPI_t = c_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i INFCPI_{t-i} + \lambda_t DUMSHIFT_t + \varepsilon_t + \phi_1 \varepsilon_{t-1} + \phi_2 \varepsilon_{t-12} \quad (1)$$

$$\sigma_t^2 = \omega_0 + \sum_{i=1}^p \gamma_i \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \delta_j \varepsilon_{t-j}^2 d_{t-j} + \sum_{k=1}^r \beta_k \sigma_{t-k}^2 \quad (2)$$

$$d_t = 1 \text{ eğer } \varepsilon_t < 0 \text{ ve } d_t = 0 \text{ aksi takdirde} \quad (3)$$

Bu modelde, negatif enflasyon şoklarının, $\varepsilon_t < 0$, koşullu varyans serisi ile temsil edilen enflasyonist belirsizlik üzerinde, pozitif şoklara göre farklı bir etki yaratması beklenmektedir. Daha açık bir şekilde belirtmek gerekirse, negatif şoklar $\gamma + \delta$ ve pozitif şoklar γ değerine eşit bir etki meydana getirecektir. Eğer $\delta \neq 0$ değerini alıyorsa bu durum şokların enflasyon belirsizliği üzerinde asimetric bir etkiye sahip olduğunu ifade edecektir. Daal vd. (2005) ve Henry vd. (2007) çalışmaları izlenerek MA(1,12) şeklindeki hareketli ortalama süreci tutarlı bir tahmin elde edilmesi ve verideki mevsimselliği dikkate almak için ortalama eşitliği içersine eklenmiştir.

Caporale ve Caporale (2002) izlenerek 1994M01 ya da 2001M01 öncesi 0 ve sonraki dönemler için 1 değerini alan iki değerli bir kukla değişken ($DUMSHIFT_{94}$ or $DUMSHIFT_{01}$), Türkiye ekonomisinin 1994 ve 2001 yıllarında tanıklık etmiş olduğu makro iktisadi kriz ortamıyla ilgili olarak tahmin modeline eklenmiştir. Model belirleme hatalarına ve koşullu olarak normal dağılmayan hata terimi olasılığı dikkate alınarak Bollerslev ve Wooldridge (1992) güvenilir t -oranı değerleri tahmin aşamasında dikkate alınmaktadır. Aşağıda kullanılan zaman serisine ilişkin geleneksel ADF birim kök sınama sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 1. ENF_t verisi Birim Kök Sınamaları

c	-3.62 (%5 cv -2.86)
c&t	-4.09 (%5 cv -3.41)

Birim kök sınamalarında ‘c’ ve ‘c&t’ ifadeleri sırasıyla yalnız sabit terimin ve sabit terim ile trend bileşeninin birim kök sınaması içerisinde yer aldığını göstermektedir. Test kritik değerleri (cv) parantez içerisinde gösterilmiştir. Tablo 1’e göre aylık enflasyon verisi durağan bir yapıda gözükmektedir. Bu nedenle bir sonraki aşamada aylık enflasyon serisinin düzey değerleriyle çalışmaya devam edilecektir.

Koşullu Volatilité Tahminleri

Yukarıdaki açıklamalar ışığında TGARCH tahmin yöntemi bulguları aşağıya aktarılmıştır. Bu amaçla ortalama eşitliğine ait adışık bağlanım (AR) derecesi Akaike istatistik değerini en küçük yapan değer doğrultusunda belirlenmiştir. En yüksek gecikme uzunluğu, 12 olarak dikkate alınıp her bir seferde bir gecikme azaltılarak uygun model belirlenmeye çalışılmış ve sonuçta AR(12) modeli uygun model olarak seçilmiştir. Hata terimi yapısının koşullu dağılımı için normal (Gaussian) dağılımı kullanılmıştır. Bollerslev ve Wooldridge (1992) standart hata ve ortak varyans değerlerini dikkate alan tahmin bulguları Tablo 2’de belirtilmiştir. Standart hatalar parantez içerisinde yer almaktadır.

Tablo 2’de Model 1 herhangi bir kukla değişken kullanılmayan orijinal TGARCH eşitliğini, Model 2 1994 kuklasını ve Model 3 2001 kuklasını içeren TGARCH eşitliklerini göstermektedir. Ardışık bağlanımlı değişkenlere ek olarak kullanılan MA(1) ve MA(12) süreçleri oldukça anlamlı olarak bulunmuştur. Ayrıca Model 2 ve Model 3 içerisinde kullanılan kriz kuklaları negatif bir katsayıyla istatistiksel anlamlılığa sahip olarak elde edilmiştir. Bu durum kriz sonrası dönemlerde Türk enflasyonunda kriz öncesi döneme göre aşağı yönlü bir eğilimin gerçekleştiğini göstermektedir.

Varyans eşitliği içerisinde ARCH terimi (σ_{t-1}^2) geçmiş dönemin volatilitesini ve gecikmeli GARCH terimi (σ_{t-1}^2) geçmiş dönemin varyans tahminini ifade etmektedir. Her iki ifade de istatistiksel anlamlılığa sahip bulunmaktadır. Bulgular TGARCH tahmin yönteminden çıkarılan koşullu varyans tahminlerinin enflasyon ve ona ait belirsizliğin modellenmesinde önemli bir bilgi içeriğine sahip olduğunu göstermektedir. Eşitliklerdeki eşik (threshold) terimlerinin anlamlı olmasından dolayı, “pozitif enflasyon şokları, negatif enflasyon şoklarına göre daha fazla enflasyon belirsizliğine yol açar” şeklinde tahmin edildiği söylenebilmektedir. Bu durum Türkiye ekonomisi için enflasyon ve kendisine ait belirsizlik arasındaki asimetrik yapıyı ortaya koymaktadır.

Tablo 2. TGARCH Eşitliği Tahminleri

Bağımlı Değişken: ENF_t

Method: ML – ARCH (Marquardt) – Normal Dağılım

Bollerslev-Wooldridge standart hatalar & ortak varyans

Ortalama Eşitliği

	Model 1	Model 2	Model 3
c	0.1829 (0.0989)	0.4425 (0.1312)	1.1679 (0.1949)
α_1	-0.1525 (0.0270)	-0.1309 (0.0238)	-0.1358 (0.0297)
α_2	0.1256 (0.0391)	0.0578 (0.0291)	0.0063 (0.0292)
α_3	-0.0724 (0.0328)	-0.0923 (0.0268)	-0.0811 (0.0307)
α_4	-0.0265 (0.0303)	-0.0275 (0.0248)	-0.0365 (0.0211)
α_5	-0.0173 (0.0290)	-0.0207 (0.0225)	-0.0340 (0.0202)
α_6	0.0573 (0.0318)	0.0465 (0.0263)	0.0234 (0.0253)

α_7	0.0231 (0.0311)	0.0138 (0.0256)	-0.0120 (0.0235)
α_8	-0.0311 (0.0260)	-0.0039 (0.0245)	0.0044 (0.0249)
α_9	0.1361 (0.0309)	0.1266 (0.0259)	0.0967 (0.0260)
α_{10}	0.0154 (0.0309)	0.0206 (0.0253)	-0.0040 (0.0242)
α_{11}	0.0301 (0.0272)	0.0345 (0.0238)	0.0160 (0.0257)
α_{12}	0.7603 (0.0348)	0.8060 (0.0313)	0.8013 (0.0370)
MA(1)	0.5542 (0.0350)	0.4720 (0.0327)	0.3886 (0.0551)
MA(12)	-0.4345 (0.0345)	-0.5127 (0.0325)	-0.5144 (0.0411)
DUMSHIFT	-----	-0.2892 (0.1050)	-0.9087 (0.0544)
Varyans Eşitliği			
ω	0.1251 (0.0373)	0.1474 (0.0422)	0.0978 (0.0348)
γ	0.8007 (0.1319)	0.8260 (0.1418)	0.8055 (0.1321)
δ	-0.5752 (0.1244)	-0.6256 (0.1376)	-0.5334 (0.1275)
β	0.6425 (0.1517)	0.5782 (0.0527)	0.5878 (0.0506)
Adj. R ²	0.5539	0.5498	0.5352
Durbin Watson	1.7913	1.6539	1.6316

Granger Nedensellik Tahminleri

Bir sonraki aşamada, enflasyon ve enflasyonist belirsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi, geleneksel Granger nedensellik sınamalarıyla saptanmaya çalışılmaktadır. Bu sınamalarda enflasyonist belirsizlik durumu, TGARCH modellerinden (Model 2) elde edilen koşullu varyans serisi tahminlerinden yararlanılarak tahmin edilen modele eklenmektedir.

X ve Y şeklindeki ölçülebilir iki büyüklüğe ait Granger nedensellik ilişkisi, öncelikle X değişkeninin hangi ölçüde kendi geçmiş değerleri kullanılarak oluşturulan regresyon tahminiyle belirlenebileceğini ve daha sonra Y değişkenine ait geçmiş değerlerinin X değişkeni değerlerini açıklayabilmek için regresyon ilişkisine katılmasının bütün şeklinde istatistiksel anlamlılık taşıyıp taşımadığını incelemektedir. Böyle bir bulguya ulaşılması Y değişkeninin X değişkeninin Granger nedeni olduğunu gösterecektir. Kendi çalışmamız açısından, enflasyon (ENF_t) ve enflasyon belirsizliği (VOL_t) arasındaki nedensellik ilişkisini tahmin etmek için aşağıdaki regresyon gösterimleri ortaya konulabilir:

$$ENF_t = c_0 + \sum_{i=1}^n VOL_{t-n} + \sum_{i=1}^n ENF_{t-n} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$VOL_t = d_0 + \sum_{i=1}^n VOL_{t-n} + \sum_{i=1}^n ENF_{t-n} + u_t \quad (5)$$

Yukarıda c_0 ve d_0 ifadeleri sabit terim için kullanılmakta olup n ifadesi nedensellik çözümlemesi için seçilen gecikme uzunluğu durumundadır. ε_t ve u_t beyaz gürültü olduğu kalıntı terimleri olarak kabul edilmektedir. (4) no'lu eşitlikte sıfır varsayımı VOL_t değişkenine ait gecikmelerin toplu bir şekilde anlamlı olmadığı, yani VOL_t değişkeninin ENF_t değişkeninin Granger nedeni olmadığı şeklindedir. Benzer şekilde, (5) no'lu eşitlikte sıfır varsayımı ENF_t değişkeninin VOL_t değişkeninin Granger nedeni olmadığı şeklindedir. Wald-F sınamaları aracılığıyla gerçekleştirilen iki taraflı Granger nedensellik çözümlemesi bulguları Tablo 3 içerisinde yer almaktadır. Granger-nedensellik çözümlemeleri için tahminlerin dikkate alınan gecikmelere duyarlılığını görebilmek amacıyla farklı gecikme sayıları kullanılmıştır. ***, ** ve * göstergeleri sırasıyla 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. (+) ve (-) ifadeleri Granger regresyon tahminlerinde elde edilen katsayılar ait toplam değerinin sırasıyla pozitif ya da negatif bir işarete sahip olduğunu

göstermektedir “→” işareti regresyon tahminine ait Granger neden olmama sıfır varsayımı için kullanılmıştır. Örneğin $H_0: X \rightarrow Y$ gösterimi X değerinin Y değerinin Granger nedeni olmadığı şeklinde yorumlanmalıdır:

Tablo 3. Enflasyon ve Kendi Belirsizliğine İlişkin Nedensellik

Gecikme	$H_0: VOL_t \rightarrow ENF_t$	$H_0: ENF_t \rightarrow VOL_t$
3	5.67*** (-)	83.23*** (+)
6	2.20** (-)	44.22*** (+)
12	2.82*** (-)	25.61*** (+)
24	1.80** (-)	17.41*** (+)

Tahmin bulgularının incelenmesi, varsayılan gecikme sayısından bağımsız olarak enflasyondan enflasyonist belirsizliğine doğru Granger-nedensel bulunmadığı sıfır varsayımını reddetmektedir. Yani, çalışmada dikkate alınan enflasyon değerleri enflasyon varyansındaki gelişmelerin Granger-nedeni durumundadır. Katsayı toplamalarının işaretleri enflasyonun enflasyon belirsizliği üzerindeki toplam etkisinin Friedman-Ball varsayımları doğrultusunda pozitif olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan, enflasyon ve kendisine ait belirsizlik bileşeni arasında enflasyonist belirsizlikten enflasyona doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunmakta, ancak bu ilişkinin yönü beklentilerimizin farklı olarak negatif bir şekilde tahmin edilmektedir. Böyle bir negatif yönlü bir nedensellik ile ilgili olarak Holland (1995), enflasyonist yapıdaki belirsizliğin yükselmesinin politika yapıcılar tarafından bir maliyet olarak algılanabileceğini ve bu durumun da onları gelecek enflasyon değerlerini düşürmek için istikrar politikası uygulamalarına yönlendirebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Nas ve Perry (2000) çalışmasına göre, enflasyon ve kendisine ait belirsizlik bileşeni ekonomide yol açabileceği reel maliyetlerin sonucu olarak politika yapıcıları sıkı para politikalarına başvurmak zorunda bırakabilmektedir.

Sonuç

Bildirimiz enflasyon ve kendisine yönelik belirsizlik arasındaki nedenselliği 1980M01 – 2019M06 örneklem döneminde aylık gözlem aralığına sahip verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için incelemeye çalışılmaktadır. Enflasyon ve çağdaş Eşik GARCH (Threshold GARCH / TGARCH) yöntemi kullanılarak tahmin edilen kendi belirsizliğine ait veri arasındaki Granger nedensellik sınamaları, büyük ölçüde enflasyondan enflasyon belirsizliğine doğru pozitif bir nedensellik ilişkisine işaret etmektedir. Bununla birlikte, enflasyonist belirsizlikten enflasyona doğru pozitif anlamlı bir nedensellik gözlenememiş, bu iki büyüklük arasındaki nedensellik ilişkisi beklentilerimizden farklı olarak negatif bir şekilde tahmin edilmiştir. Bu durum da enflasyona ait belirsizlik olgusunun politika yapıcılar tarafından bir maliyet bileşeni şeklinde algılanabileceği ve onları gelecekte enflasyon karşıtı istikrar politikalarına yöneltebileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Kaynakça

- Ball, L. ve Cecchetti, S.G. (1990). Inflation and uncertainty at short and long horizons, *Brookings Papers on Economic Activity*, (1), 215-254.
- Bollerslev, T. and Wooldridge, J.M. (1992). Quasi-maximum Likelihood Estimation and Inference in Dynamic Models with Time Varying Covariances, *Econometric Reviews*, 11(2), 143-172.
- Caporale, B. and Caporale, T. (2002). Asymmetric effects of inflation shocks on inflation uncertainty, *Atlantic Economic Journal*, 30(4), 385-388.
- Cukierman, A. ve Meltzer, A. (1986). A theory of ambiguity, credibility, and inflation under discretion and asymmetric information, *Econometrica*, 54(5), 1099-1128.
- Daal, E., Naka, A. ve Sanchez, B. (2005). Re-examining inflation and inflation uncertainty in developed and emerging countries, *Economics Letters*, 89(2), 180-186.
- Fountas, S. (2001). The relationship between inflation and inflation uncertainty in the UK: 1885-1998, *Economics Letters*, 74(1), 77-83.
- Grier, K.B. ve Perry, M.J. (2000). The effects of real and nominal uncertainty on inflation and output growth: Some Garch-M evidence, *Journal of Applied Econometrics*, 15(1), 45-58.
- Friedman, M. (1977). Nobel lecture: Inflation and unemployment, *Journal of Political Economy*, 85(3), 451-472.

- Grier, K.B. ve Perry, M.J. (1998). On inflation and inflation uncertainty in the G7 countries, *Journal of International Money and Finance*, 17(4), 671-689.
- Henry, Ó.T., Olekalns, N., and Suardi, S. (2007). Testing for rate dependence and asymmetry in inflation uncertainty: evidence from the G7 economies, *Economics Letters*, 94(3), 383-388.
- Holland, A.S. (1995). Inflation and uncertainty: Tests for temporal ordering, *Journal of Money, Credit and Banking*, 27(3), 827-837.
- Hwang, Y. (2001). Relationship between inflation rate and inflation uncertainty, *Economics Letters*, 73(2), 179-186.
- Kontonikas, A. (2004). Inflation and inflation uncertainty in the United Kingdom, evidence from GARCH modelling, *Economic Modelling*, 21(3), 525-543.
- Korap, L. (2009). Enflasyon ve enflasyon belirsizliği ilişkisiyle ilgili G7 ekonomileri üzerine bir inceleme, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 503-523.
- Korap, L. (2010). Threshold GARCH Modeling of the Inflation & Inflation Uncertainty Relationship: Historical Evidence from the Turkish Economy, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 60(2), 157-172.
- Nas, T.F. ve Perry, M.J. (2000). Inflation, inflation uncertainty and monetary policy in Turkey: 1960-1998, *Contemporary Economic Policy*, 18(2), 170-180.
- Neyaptı, B. ve Kaya, N. (2001). Inflation and inflation uncertainty in Turkey: Evidence from the past two decades”, *Yapı Kredi Economic Review*, 12(2), 21-25.
- OECD, (2019). <https://stats.oecd.org/>, erişim tarihi: 05.10.2019**
- Özer, M. ve Türkyılmaz, S. (2005). Türkiye’de enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin zaman serisi analizi, *İktisat İşletme ve Finans*, 20/229, 93-104.
- Zakoian, J.M. (1994). Threshold Heteroskedastic Models, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 18(5), 931-944.

G7 ÜLKELERİNDE TURİZME DAYALI EKONOMİK BÜYÜME TEORİSİ GEÇERLİ Mİ?

Veli YILANCI¹

Mehmet AYDIN²

Özet

Uygulanan iktisadi politikalarındaki değişiklik, iktisadi ve finansal krizler, savaş vb nedenlerle yaşanan yapısal değişimlerin etkilediği serilerin durağanlığı, bu değişimleri dikkate almayan birim kök testlerinin kullanılarak incelenmesi halinde ulaşılan sonuçlar hatalı olabilir. Bu nedenle Perron (1989)'un çalışmasından beri, bu gibi serilerin durağanlıkları, yapısal değişimlere izin veren birim kök testleriyle incelenmeye başlanmıştır. Yapısal değişimler sadece incelenen serilerin durağanlığı üzerinde değil, aynı zamanda değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi inceleyen eşbütünleşme testleri üzerinde de etkilidir. Gregory ve Hansen (1996)'in eşbütünleşme testlerinde bir mihenk taşı olan çalışmasıyla birlikte, uzun dönemli ilişkideki yapısal değişimler de dikkate alınmaya başlanmıştır. Gregory ve Hansen (1996) uzun dönemli ilişkide bir yapısal değişime, Hatemi-J (2009) iki yapısal değişime, Maki (2012) ise m tane değişime izin veren eşbütünleşme testlerini literatüre kazandırmışlardır. Bu çalışmaların ortak noktası yapısal değişimleri kukla değişkenler marifetiyle modele dahil etmek, diğer bir ifadeyle ilişkideki ani değişimlere izin vermektir. Fakat, Hyndman (2018)'de belirtildiği gibi iktisadi ilişkilerde yavaş değişimler daha olasıdır. Bu nedenle, bu çalışmada Yılancı (2019) tarafından literatüre kazandırılan ve değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkide yavaş değişimlere, kullanılan Fourier fonksiyonları sayesinde izin veren eşbütünleşme testi kullanılarak, 1995-2017 dönemi arasında G7 ülkelerinde turizme dayalı ekonomik büyümenin geçerliliği sınanmıştır. Elde edilen sonuçlar Kanada ve Japonya'da turizm ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu, turizmin ekonomik büyümeyle olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eşbütünleşme, fourier fonksiyonları, yapısal değişim

Is Tourism Led Economic Growth Hypothesis Valid in G7 Countries?

Abstract

If the series is affected by structural changes due to changes in economic policies, economic and financial crises, or war etc., the results of unit root tests which do not allow the structural breaks caused by these changes may be inaccurate. Therefore, since Perron's (1989) study, the stationarity of such series has been investigated by unit root tests that allow structural changes. Structural breaks are effective not only on the stationarity of the series tested, but also on the results of cointegration tests that examine the long-term relationship between variables. With the study of Gregory and Hansen (1996), which is a touchstone in cointegration analysis literature, structural breaks in long-term relationships have been taken into consideration. Gregory and Hansen (1996) introduced a cointegration test that allowed one structural change in the long-term relationship, Hatemi-J (2009) two structural breaks, and Maki (2012) considered m structural breaks. The common point of these studies is to include structural changes in the model by means of dummy variables, in other words, to allow sudden changes in the relationship. However, as stated by Hyndman (2018), gradual changes in economic relations are more likely. Therefore, in this study, the validity of tourism-led economic growth hypothesis in the G7 countries between 1995 and 2017 will be tested using the cointegration test introduced by Yılancı (2019) into the literature which allows for gradual changes in the long-term relationship between variables by using Fourier function. The results we obtained show that there exists a long-run relationship between tourism and economic growth only for Canada and Japan.

Key Words: Cointegration, fourier function, structural breaks

Giriş

1950'li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde etkinliğini en hızlı arttıran sektörlerden birisi olan turizm sadece ekonomik açıdan değil, sosyal ve kültürel açıdan da ülkelerin kazanım edinmesini sağlayan bir araç konumundadır. Emek yoğun bir sektör olan turizm sektörü doğrudan ve dolaylı olarak ulaşım, inşaat, yemek, eğlence gibi sektörlerle de etkileşime girerek; istihdam, ödemeler dengesi ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere sahiptir.

Turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığına göre dört farklı hipotezden söz etmek mümkündür; Turizme dayalı büyüme hipotezi; turizmden büyümeye doğru bir ilişki olduğunu ifade eder. Bu hipotezin geçerli olması, ülkeye gelen uluslar arası turist sayısında artış yaşanması halinde, döviz kazancında da artış olacağını bu artışın ise ara ve yatırım

¹ Doc.Dr., Sakarya Üniversitesi/SBF, Ekonometri, yilanci@sakarya.edu.tr

² Arş.Gör., Sakarya Üniversitesi/SBF, Ekonometri, mehmetaydin@sakarya.edu.tr

malını ithal etmek ve yeni istihdam olanakları yaratmak amacıyla kullanılabileceğini gösterir (McKinnon, 1964). Büyümeye dayalı turizm hipotezi ise ekonomik büyümede yaşanan artışın, uluslar arası turizm de bir artış yaratacağını öne sürer. Bu hipotezin geçerli olması ise; büyüyen bir ekonomide turizm ile ilgili sektörlerde süreli iş olanaklarının artacağını, bunun ise uluslar arası turist sayısında artış yaratacağını gösterir. Geri bildirim hipotezi ise turizm ile büyüme arasında çift taraflı bir ilişki olduğunu ileri sürer. Bu hipotezin geçerliliği; turizm sektörünü iyileştirmeye yönelik atılacak adımların aynı zamanda ekonomik büyüme üzerinde de etkili olduğunu ifade eder. Yansızlık hipotezi ise bu iki değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığını ifade etmektedir.

Literatürde turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Kullanılan ekonometrik yöntem, ele alınan ülke veya ülke grubu, ilgilenilen zaman aralığı gibi nedenlerle bu çalışmaların sonuçları birbirlerinden farklılaşmaktadır. Oh (2005), Kore'yi odağına aldığı çalışmasında Engle-Granger eşbütünlük testi kullanarak turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığını ortaya çıkarmıştır. Fayissa vd. (2008)'de 42 Afrika ülkesini ele almış ve turizmin ekonomik büyüme olumlu katkı yaptığını ortaya çıkarmışlardır. Çoban ve Özcan (2010) yapmış oldukları çalışmada 1963-2010 dönemi için Türkiye'yi ele almışlar ve Johansen eşbütünlük testi uygulayarak, değişkenler arasında bir ilişki olduğunu ortaya koyup, iki değişken arasında geri bildirim hipotezinin geçerli olduğunu ifade etmişlerdir. Bilen vd. (2016), 12 Akdeniz ülkesinde turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel frekans nedensellik testiyle incelemiş ve 1995–2012 için iki değişken arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Veri-Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Perron (1989) tarafından belirtildiği üzere, durağanlığı incelenen serinin veri yaratma sürecinde yapısal değişimin olması halinde bunu dikkate almamak, elde edilen sonuçları hatalı olmasına neden olacaktır. Gregory ve Hansen (1996) çalışmalarında gösterdiği gibi bu durum eşbütünlük testlerinde de geçerlidir. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini etkileyebilecek bir değişimin dikkate alınmaması, eşbütünlük testi sonrasında elde edilen sonuçların doğruluğunu etkileyecektir. Literatürde, yapısal değişimleri dikkate alarak eşbütünlük ilişkisinin varlığını sıyanan çok sayıda test bulunmaktadır. Gregor ve Hansen (1996), eşbütünlük ilişkisinde bir değişimi dikkate alırken, Hatemi-J (2008) çalışmasında iki değişimi dikkate almış, Maki (2012) ise sayısı içsel olarak belirlenen değişimi dikkate almıştır. Bu çalışmaların ortak özelliği yapısal değişimleri kukla değişken marifetiyle analize dahil etmeleridir. Kukla değişkenler, 0 ve 1 gibi iki değer alan değişkenler olduğundan adı geçen bu eşbütünlük testleri sadece ani değişimlere izin vermektedir. Fakat Hydnman (2014)'ın da belirttiği gibi iktisadi değişkenlerde ve ilişkilerde değişimler daha yavaş bir şekilde gerçekleşir. Becker vd. (2005), Gallant (1989)'ı izleyen, Fourier fonksiyonu kullanarak ilgilenilen serinin durağanlığını sınamayı önermiştir. Becker vd. (2005) izleyen ve Fourier fonksiyonlarını kullanarak serilerin durağanlığını inceleyen çok sayıda çalışma literatüre kazandırılmıştır (Bkz. Christopoulos ve León-Ledesma (2010), Enders ve Lee (2012a, 2012b, Rodrigues ve Taylor (2012)). Fourier fonksiyonlarını eşbütünlük ilişkisinde dikkate alan ilk çalışma Tsong vd. (2016) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Shin eşbütünlük testine dayanan bu testten sonra, Banerjee vd. (2017) Fourier ADL eşbütünlük testi, Yılanıcı (2019) ise Fourier Engle-Granger eşbütünlük testi literatüre kazandırmıştır.

Yılanıcı(2019) eşbütünlük testinin ilk aşamasında aşağıdaki regresyon modeli tahmin edilir.

$$y_t = \alpha_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta'x_t + u_t \quad (1)$$

Bu modelde yer alan π , pi katsayısını, k; değeri içsel olarak belirlenen frekans değerini, t trendi, T ise gözlem sayısını göstermektedir. K'nın uygun değerini belirlemek için k=1,2,...,5 değerleri modelde yerine konulup, her k değeri için bu model tahmin edilip, kalıntı kareler toplamı hesaplanır (KKT). KKT'nin en küçük olduğu modeldeki k, uygun k olarak tercih edilir. Uygun k ile model tahmin edildikten sonra bu modelin kalıntıları elde edilerek aşağıda görülen ADF regresyonu kurulur:

$$\Delta \hat{u}_t = \rho \hat{u}_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_i \hat{u}_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Eşbütünlük olmadığını gösteren temek hipotezi sınamak için aşağıdaki test istatistiği hesaplanır:

$$\tau_{FEG} = \frac{\hat{\rho}}{se(\hat{\rho})}$$

Uygun kritik değerler, farklı bağımsız değişken sayısı, gözlem sayısı ve frekans değeri dikkate alınarak Yılanıcı (2019) tarafından tablolştırılmıştır.

Bu çalışmada G7 ülkeleri (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya ve Kanada) için turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı 1995-2017 dönemi için sınınanacaktır. Çalışmada kullanılan turizm gelirleri ve gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) verileri milyon dolar ölçüm birimi ile elde edilmiştir, çalışmada her iki serinin logaritmik formu kullanılmıştır.

Çalışmada öncelikle serilerin durağanlığı ADF birim kök testiyle sınınanmış ve sonuçlar aşağıdaki gibi raporlanmıştır:

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Düzyey	Birinci Farklar
GSYİH		
Almanya	-0.242 (0.918) [2]	-4.754 (0.001) [1]
Amerika Birleşik Devletleri	-2.921 (0.059) [0]	
Fransa	-2.882 (0.065) [2]	
İngiltere	-2.312 (0.177) [0]	-2.735 (0.085) [0]
İtalya	-2.433 (0.145) [0]	-3.229 (0.032) [0]
Japonya	-0.972 (0.744) [0]	-5.244 (0) [0]
Kanada	-2.266 (0.191) [0]	-3.371 (0.024) [0]
TURİZM		
Almanya	-0.785 (0.804) [0]	-3.514 (0.018) [0]
Amerika Birleşik Devletleri	0.015 (0.95) [0]	-4.549 (0.002) [0]
Fransa	-2.652 (0.1) [2]	-6.347 (0) [1]
İngiltere	-1.752 (0.393) [1]	-3.787 (0.012) [4]
İtalya	-1.06 (0.713) [0]	-3.611 (0.015) [0]
Japonya	-0.113 (0.936) [0]	-4.29 (0.003) [0]
Kanada	-1.71 (0.413) [0]	-3.79 (0.012) [4]

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini, köşeli parantez içindeki değerler ise uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 1’de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Fransa’nın GSYİH verileri düzey durağan, diğer tüm değişkenler ise birinci farkta durağan bulunulmuştur. Eşbütünlüşme aşamasına geçmeden önce, ilgili değişkenler arasındaki ilişki Toda-Yamamoto (1996) nedensellik testi ile sınınanmış ve sonuçlar aşağıdaki gibi tablolştırılmıştır:

Tablo 2. Toda – Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	(k+dmaks)
Turizm → GSYİH		
Almanya	0.8 (0.371)	(1+1)
Amerika Birleşik Devletleri	9.315 (0.01)	(2+1)
Fransa	2.625 (0.105)	(1+1)
İngiltere	0.344 (0.842)	(2+1)
İtalya	0.622 (0.43)	(1+1)
Japonya	4.597 (0.1)	(2+1)
Kanada	0.119 (0.730)	(1+1)
GSYİH → Turizm		
Almanya	0.751 (0.386)	(1+1)
Amerika Birleşik Devletleri	2.447 (0.294)	(2+1)
Fransa	3.738 (0.053)	(1+1)
İngiltere	2.732 (0.255)	(2+1)
İtalya	0.031 (0.861)	(1+1)
Japonya	3.385 (0.184)	(2+1)
Kanada	0.239 (0.625)	(1+1)

Tablodaki sonuçlar, ABD’de turizme dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu, Fransa’da ise büyümeye dayalı turizm hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Turizm ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını incelemek için sadece değişkenlerin fark durağan olma ön şartını yerine getiren değişkenlere uygulanan Yılanıcı (2019) eşbütünlüşme testi sonuçları ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: Yılanıcı (2019) Eşbütünlüşme Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Frekans Değeri	Min KKT
Almanya	-3.65274	1	0.017836
İngiltere	-2.52787	1	0.061938
İtalya	-3.16122	1	0.011079
Japonya	-4.25003**	4	0.004331
Kanada	-4.50393**	2	0.023918

Not: **, %5 seviyesindeki anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3’te yer alan sonuçlar Japonya ve Kanada’da ekonomik büyüme ile turizm arasında uzun dönemli ilişkiye işaret etmektedir. FMOLS tekniği ile tahmin edilen uzun dönemli model sonucu ise Japonya’da turizm gelirlerinde meydana gelecek %1’lik artışın, GSYİH’de %0.086’lık bir artış yaratacağını, Kanada’da ise turizm gelirlerindeki %1lik artışın, GSYİH’de %0.585’lik bir artışa sebep olacağını göstermektedir. Bu sonuçlar; özellikle Kanada’da turizmin ekonomik büyüme içinde oldukça önemli bir yere sahip olduğunu ve vergi teşviki, uzun vadeli kredi gibi çeşitli teşvik ve politikalarla turizm sektöründeki yatırımların artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Literatürde turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma olsa da, gelişmiş ülkeler bazında inceleme yapan ve ilişkideki değişimi dikkate alan çalışma sayısı azdır. Bu çalışmada, 1995-2017 dönemi için G7 ülkelerinde turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı, eşbütünlüşme ilişkisindeki değişimi dikkate alan Yılanıcı (2019) eşbütünlüşme testiyle incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Japonya ve Kanada’da uzun dönemde turizmin ekonomik büyüme katkı yapacağını göstermektedir. Öte yandan uygulanan nedensellik testi ise ABD’de turizme dayalı büyüme, Fransa’da ise büyümeye dayalı turizm hipotezlerinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Banerjee, P., Arčabić, V., & Lee, H. (2017). Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from crude oil market. *Economic Modelling*, 67, 114-124.
- Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Bilen, M., Yılanıcı, V., & Eryüzlü, H. (2017). Tourism development and economic growth: a panel Granger causality analysis in the frequency domain. *Current Issues in Tourism*, 20(1), 27-32.
- Christopoulos, D. K., & León-Ledesma, M. A. (2010). Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6), 1076-1093.
- Çoban, O., & Özcan, C. C. (2013). Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 243-261.
- Enders, W., & Lee, J. (2012a). A unit root test using a Fourier series to approximate smooth breaks. *Oxford bulletin of Economics and Statistics*, 74(4), 574-599.
- Enders, W., & Lee, J. (2012b). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199.
- Fayissa, B., Nsiah, C., & Tadasse, B. (2008). Impact of tourism on economic growth and development in Africa. *Tourism Economics*, 14(4), 807-818.
- Gregory, A. W., & Hansen, B. E. (1996). Practitioners corner: tests for cointegration in models with regime and trend shifts. *Oxford bulletin of Economics and Statistics*, 58(3), 555-560.

- Hatemi-j, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 35(3), 497-505.
- Hyndman, Rob (2019), <https://robjhyndman.com/hyndsight/structural-breaks/>, E. Tarih: 16.10.2019
- Maki, D. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1361-1401.
- Oh, C. O. (2005). The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy. *Tourism management*, 26(1), 39-44.
- Rodrigues, P. M., & Taylor, A. R. (2012). The Flexible Fourier Form and Local Generalised Least Squares De-trended Unit Root Tests. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74(5), 736-759.
- Tsong, C. C., Lee, C. F., Tsai, L. J., & Hu, T. C. (2016). The Fourier approximation and testing for the null of cointegration. *Empirical Economics*, 51(3), 1085-1113.
- Yilanci, V. (2019). A Residual-Based Cointegration test with a Fourier Approximation (No. 95395). University Library of Munich, Germany.

E7 ÜLKELERİNDE SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİNİN GEÇERLİLİĞİNİN TESTİ

Veli YILANCI¹
Mehmet AYDIN²

Özet

Fiyat düzeyinde meydana gelen değişimlerin nominal döviz kurunda meydana gelecek değişimler tarafından dengeleneceğini, bu sayede reel döviz kurunun sabit bir ortalama etrafında dalgalanacağını ifade eden satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin testi için birim kök testleri kullanılabilir. Satın alma gücü paritesini test eden çalışmalar incelendiğinde, bazılarının serilerde meydana gelecek yapısal değişimi dikkate aldığını, bazılarının ise olası doğrusal dışılığı dikkate aldığı görülmektedir. Serinin doğrusal olmaması halinde bu durumu dikkate almama, yapısal değişimler varlığı durumunda da bu durumun dikkate alınmaması elde edilen sonuçların hatalı olmasına sebep olacaktır. Bu çalışmada, veri yaratma sürecindeki doğrusal dışılık ile yapısal değişimi birlikte dikkate alan Fourier ADF birim kök testi kullanılarak gelişmekte olan ülke grupları arasında yer alan E7 ülkeleri için satın alma gücü paritesinin geçerliliği 2000-2019 dönemi için aylık veriler kullanılarak sınanacaktır. Test sonuçları satın alma gücü paritesinin ele alınan hiçbir ülkede geçerli olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrusal dışılık, fourier fonksiyonları, durağanlık

Validity of Purchasing Power Parity in E7 Countries

Abstract

Unit root tests can be used to test the validity of the purchasing power parity, which indicates that changes in the price level will be offset by changes in the nominal exchange rate, thereby real exchange rates fluctuates around a constant mean. When the studies that test the purchasing power parity are examined, it is seen that some of them take into consideration the structural changes, and some take into consideration possible non-linearity. Both the ignoring of the nonlinearity and structural breaks cause the results as inaccurate. In this study, the validity of purchasing power parity for E7 countries which are among the developing country groups is tested by using Fourier ADF unit root test for the period 2000-2019 using monthly data. Results of Fourier ADF unit root test show that the PPP is not valid for E7 countries.

Key Words: Nonlinearity, fourier functions, stationarity.

Giriş

SAGP, dünyada benzer ürünlerin benzer fiyatlardan satılması prensibini temel alan, ülkeler arasındaki fiyat düzey farklılıklarını ortadan kaldırarak farklı para birimlerinin satın alma güçlerini eşitleyen bir değişim oranı olarak tanımlanmaktadır.

Kökü 16. yüzyıla, Salamanca Okuluna dayanan satın alma gücü paritesi, fiyat düzeyinde meydana gelen değişimlerin nominal döviz kurunda meydana gelecek değişimler tarafından dengeleneceğini, bu sayede reel döviz kurunun sabit bir ortalama etrafında dalgalanacağını ifade eder.

Satın alma gücü paritesinin geçerliliği başlıca iki yöntemle sınanmaktadır;

*Nominal döviz kuru, yurtiçi tüketici fiyat endeksi (TÜFE) ve baz alınan ülkenin TÜFE'si (Örn; Dolar temel alınıyorsa ABD'nin TÜFE'si) arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını inceleyerek,

**Reel döviz kurunun durağanlığını inceleyerek.

Gerek birim kök testi, gerekse eşbütünlüşme testi kullanılarak SAGP'yi sınanan çok sayıda çalışma mevcuttur.

SAGP'nin geçerliliğini birim kök analizi ile inceleyen bazı çalışmalar;

Benassy vd. (2005), 1980-2001 dönemi için G20 ülkelerinde SAGP'ni panel birim kök testleri ile incelemiş ve SAGP'nin geçerli olmadığını sonucuna ulaşımlardır.

¹ Doc.Dr., Sakarya Üniversitesi/SBF, Ekonometri, yilanci@sakarya.edu.tr

² Arş.Gör., Sakarya Üniversitesi/SBF, Ekonometri, mehmetaydin@sakarya.edu.tr

Akçay ve Erataş (2015) G7 ülkelerinde SAGP'nin geçerliliğini panel birim kök testleriyle incelemişler ve durağan olmadığı bulunan reel döviz kuru bulgusu nedeniyle SAGP'nin geçersiz olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Özcan (2012) panel KPSS durağanlık testiyle G7 ülkelerinde bu teorinin geçerli olduğunu ifade etmiştir.

Destek ve Okumuş (2016), 27 OECD ülkesi için 1990M-2015M döneminde SAGP'nin geçerliliğini fourier birim kök testleri ile inceledikleri çalışmada, SAGP'nin 20 ülke için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

SAGP'nin geçerliliğini eşbütünleşme analizi ile inceleyen bazı çalışmalar;

Chang vd. (2011), G7 ülkeleri için SAGP'nin geçerliliğini eşik değerli eşbütünleşme testleri ile inceledikleri çalışmada Kanada hariç SAGP'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yılcı vd (2018)'de Fourier eşbütünleşme testi kullanarak 14 Afrika ülkesinde SAGP'nin geçerliliğini sımayıp, sekizinde bu teorinin geçerli olduğunu tespit ederken, Çeviş ve Ceylan (2015)'de kırılmalı beşli bu teorinin geçerliliğini Johansen eşbütünleşme testiyle sımayıp, dördünde geçerliliği yönünde bulguya ulaşmışlardır.

Çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın devam eden bölümlerinde kullanılan veri, yöntem, ampirik analizden elde edilen bulgular ve sonuç bölümlerine yer verilmiştir.

Veri-Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Christopoulos ve León-Ledesma (2010) tarafından literatüre kazandırılan birim kök testleri, iki aşamadan oluşan bir testtir. Bu testlerde öncelikle, durağanlığı sınanacak seriden, sayısı, konumu ve formu önsel olarak bilinmeyen yapısal değişimler arındırılır, daha sonra ise kullanılacak birim kök testleri arınmış seriye uygulanır.

Elbette ikinci aşamada uygulanacak birim kök testinin kritik değerleri için ya CL'nin makalesinden yararlanmak ya da yeni kritik değerleri tablolaştırmak gerekmektedir. Bu birim kök testleri, değişkenlerin deterministik bileşenlerindeki büyük değişimleri kavrayabilmek için modele trigonometrik terimler ilave eder:

$$y_t = \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t \quad (1)$$

Burada t; trend; T örnek boyutunu göstermektedir. k ise uygun frekansı göstermektedir. Bu eşitlik k=1'den 5'e kadar tahmin edilir, min KKT'yi veren modeldeki k seçilir. Birim kök temel hipotezini sınamak için 2 aşamalı bir yöntem izlenir:

İlk aşamada uygun k seçildikten sonra model 1 tahmin edilip, kalıntılar elde edilir:

$$\hat{v}_t = y_t - \left[\hat{\delta}_0 + \hat{\delta}_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \hat{\delta}_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \right] \quad (2)$$

İkinci aşamada, elde edilen bu kalıntılara birim kök testi uygulanır:

$$\Delta v_t = a_1 v_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (3)$$

Bu birim kök testinin uygulanması halinde FADF testi gerçekleştirilmiş olur. Son aşamada ise F testiyle trigonometrik terimlerin anlamlılığı sınanır. Temel hipotezin reddi diğer bir ifadeyle trigonometrik terimlerin anlamlı bulunması halinde FADF testinin kullanılacağı ifade edilir.

Bu çalışmada E7 ülkelerinde (Gelişmekte olan 7 ülke; Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Meksika, Rusya ve Türkiye) satın alma gücü paritesinin geçerliliği Ocak 2000 – Haziran 2019 dönemi için incelenecektir. Çalışmada durağanlığı sınanacak reel döviz kuru şu şekilde hesaplanmıştır:

$$q_t = e_t + p_t^* - p_t$$

Burada e_t; nominal dolar kurunu p_t^{*}, ABD'nin TÜFE'sini, p_t ise yurt içi TÜFE'yi göstermektedir. Her bir ülke için elde edilen reel döviz kuru serisine uygulanan FADF birim kök testinin sonuçları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir:

Tablo 1. FADF Birim Kök Test Sonuçları

Ülke	k	En Küçük KKT	F	FADF
Brezilya	1	3.459	413.7951	-3.1743
Çin	1	0.1055	969.1318	-2.2904
Endonezya	1	2.0754	282.4589	-2.8569
Hindistan	1	1.4648	309.8296	-1.0247
Meksika	1	2.4801	58.4099	-1.9076
Rusya	1	3.7857	462.3614	-2.4683
Türkiye	1	1.955	601.9809	-0.0507

Uygun frekans değerinin ele alınan tüm ülkelerde 1 olduğu görülmektedir. Tablonun dördüncü sütununda yer alan F değerleri, Becker vd. (2006)'daki Tablo 1'de yer alan %10 kritik değer 6.281'den daha büyük olduğu görüldüğü için tüm ülkeler için trigonometrik terimlerin anlamlı olduğu ifade edilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada veri yapısındaki yapısal değişimleri Fourier fonksiyonlarıyla dikkate alan Christopoulos ve León-Ledesma (2010) Fourier ADF birim kök testi kullanılarak, satın alma gücü paritesinin geçerliliği E7 ülkeleri için Ocak 2000 – Haziran 2019 dönemi için incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, modele dahil edilen trigonometrik terimlerin anlamlı olduğunu göstermektedir. Ele alınan her ülke için uygun frekans değeri 1 olarak elde edilirken, FADF birim kök testinin sonucu tüm reel döviz kurlarının birim köklü olduğunu, dolayısıyla E7 ülkelerinin hiçbirinde satın alma gücü paritesinin geçerli olmadığını göstermektedir. SAGP'nin geçerli olmamasının nedenleri arasında işlem maliyetleri, tüm ürünlerin uluslar arası arenada da ticaretinin yapılamaması gösterilebilir.

Kaynakça

- Akçay, A. Ö., & Erataş, F. (2015). Satın alma gücü paritesi teorisinin geçerliliği: G7 örneği. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 81-100.
- Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. Journal of Time Series Analysis, 27(3), 381-409.
- Bénassy-Quéré, A., Fontagné, L., & Lahrière-Révil, A. (2005). How does FDI react to corporate taxation? International Tax and Public Finance, 12(5), 583-603.
- Çeviş, İ., & Ceylan, R. (2015). Kırılgan Beşlide Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Hipotezinin Test Edilmesi. Journal of Yasar University, 10(37).
- Chang, T., Lee, K. C., Lu, Y. C. R., & Pan, G. (2011). Revisiting purchasing power parity for G-7 countries using nonparametric rank test for cointegration. Applied Economics Letters, 18(18), 1795-1800.
- Christopoulos, D. K., & León-Ledesma, M. A. (2010). Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. Journal of International Money and Finance, 29(6), 1076-1093.
- Destek, M. A., & Okumuş, İ. (2016). Investigation of the Validity of Purchasing Power Parity Hypothesis with Fourier Unit Root Tests: The Case of OECD Countries. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 15(1), 73-87.
- Özcan, B. (2012). Satın Alma Gücü Paritesi G7 Ülkeleri için Geçerli mi? Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(2), 137-161.
- Yılancı, V., Aslan, M., & Özgür, Ö. (2018). Testing the validity of PPP theory for African countries. Applied Economics Letters, 25(18), 1273-1277.

SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

Veli YILANCI¹,
Mehmet AYDIN²

Özet

Kamu harcamalarının içerisinde yer alan savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri literatürde sıkça tartışılan konuların başında yer almaktadır. Özellikle ikinci dünya savaşı ve soğuk savaş sonrasında ülkelerin savunma harcamalarına ayırdıkları paylarda önemli artışlar gözlemlenmiştir. Jeopolitik olarak önemli bir konuma sahip olan Türkiye, terör tehditlerine karşı ve bölgedeki caydırıcı güç olabilmek açısından savunma harcamalarına yapacağı yatırımlar büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda değişkenler arasındaki ilişki 1995-2018 yılları arasında savunma harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenlerine ait veriler üzerinden nedensellik ve eşbütünleşme testleri ile incelenmiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Pesaran vd. (2001)’ın önerdiği Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) eşbütünleşme testi ile araştırılırken değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hacker ve Hatemi-J bootstrap nedensellik testi ile incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ve savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Türkiye için elde edilen bu sonuçlar değerlendirildiğinde, savunma harcamalarında meydana gelen gelişmelerin ekonomik büyümeyi desteklediği görülmektedir. Bu sonuç Türkiye için Keynesyen teoriyi desteklemektedir. Karar alıcıların savunma harcamalarını arttırmaya yönelik yapacağı iyileştirmeler ekonomik büyüme açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savunma harcamaları, ARDL, bootstrap

An Empirical Analysis on the Relationship between Defense Spending and Economic Growth in Turkey

Abstract

The effects of defense expenditures, which are included in public expenditures, on economic growth are among the most frequently discussed issues in the literature. Especially after the Second World War and the Cold War, significant increases were observed in the share of countries allocated to defense spending. Turkey, which has a geopolitically important position, has great importance in defense expenditures in terms of being a deterrent force in the region and against terrorist threats. The aim of this study was to investigate the relationship between defense spending and economic growth in Turkey. In this context, the causality and cointegration tests were examined on the data of defense expenditures and economic growth variables between 1995-2018. The long-term relationship between variables in the study is Pesaran et al. (2001)’s proposed Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL) was investigated by the cointegration test, while the causality relationship between variables was examined by Hacker and the Hatemi-J bootstrap causality test. The results of the study show that there is a long-term relationship between variables and a causality relationship from defense expenditures to economic growth. When these results are evaluated for Turkey, it is seen that developments in defence spending have supported economic growth. This result supports Keynesian theory for Turkey. The improvements that decision makers will make to increase defense spending are important for economic growth..

Key Words: Defense expenditures, ARDL, bootstrap

Giriş

Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, savunma ekonomisi literatüründe ampirik olarak sık sık incelenmiştir. Sorunu ilk ele alan Benoit’in (1973,1978) yaptığı araştırmalar, askeri harcamaların ekonomik kalkınma üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir. Benoit'in çalışmalarının sonuçları, önemli sayıda ampirik çalışmaya yol açan araştırmalara yol açmıştır.

Savunma harcamaları, bir ülkenin ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla yaptığı tüm harcamalar olarak tanımlanabilmektedir. Bu harcamalar; askeri araç-gereçlerin sağlanması, askeri tesislerin yapılması, savunma hizmetinde görevli askeri ve sivil personele yapılan harcamalar olarak sınıflandırılabilir (Tügen, 1988:48).

¹ Doc.Dr., Sakarya Üniversitesi/SBF, Ekonometri, yilanci@sakarya.edu.tr

² Arş.Gör., Sakarya Üniversitesi/SBF, Ekonometri, mehmetaydin@sakarya.edu.tr

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesinde Keynesci bakış açısı ve Neo-klasik bakış açısı olmak üzere başlıca iki temel yaklaşım bulunmaktadır.

Keynesyen bakış açısına göre, savunma harcamaları, sermaye stoğunun artan kullanımı ve daha yüksek yatırımlar yoluyla toplam talebi artırabilir ve böylece ekonomik büyümeyi teşvik edebilmektedir. Başka bir ifade ile savunma harcamalarının artması toplam talebin artması ve çarpan etkileriyle ekonomi üzerinde pozitif bir etki yaratabilmektedir (Dunne, 2011). Bu yaklaşıma göre savunma harcamalarının etkileri arz yanlı olarak ifade edilmektedir. Savunma harcamaları sırasında yapılan ARGE çalışmaları özellikle ulaştırma ve elektronik alanlarda tüm ülkeye etki sağlayacak gelişmelere yol açabilmektedir. (Nadaroğlu, 1985).

Neoklasik bakış açısına göre, savunma harcamaları negatif dışsallıkları baz alarak talep yanlı faktörlerle açıklanmaktadır. Bu yaklaşımın altında yatan temel düşünce savunma harcamaları için ayrılan kıt kaynakların yatırımları ve beşerî sermayeyi verimlilikten uzaklaştırdığıdır. Bu durumda savunma harcamaları için kullanılacak kaynakların diğer alanlarda kaydırmak suretiyle bir fırsat maliyeti yaratılabilmektedir (Looney, 1995).

Savunma harcamalarının düşürülmesi bütçede tasarrufa neden olabilir. Bütçede tasarrufun olması durumunda daha fazla refaha katkı sağlanabilecek, sağlık, eğitim gibi diğer kamu harcamalarına daha fazla yatırım yapılabilecektir (Giray, 2004).

Literatürde Türkiye üzerine savunma harcamaları ve ekonomik büyüme üzerine yapılan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar farklılık göstermektedir. Kollias (1997), Türkiye için savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi bulamazken, Dunne vd. askeri harcamalardan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi elde etmişlerdir. Dritsakis (2004) ve Kalyoncu ve Yucel (2006) çalışmaları ise ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmada, Türkiye’de son yıllarda sıkça tartışılan konulardan biri olan savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda savunma harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki Pesaran vd.(2001)’ın önerdiği Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) eşbütünleşme testi ile araştırılacakken değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hacker ve Hatemi-J bootstrap nedensellik testi ile incelenecektir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın devam eden bölümlerinde kullanılan veri, yöntem, ampirik analizden elde edilen bulgular ve sonuç bölümlerine yer verilmiştir.

Veri-Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Bu çalışmada savunma harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki uzun dönem ve nedensellik ilişkileri Türkiye için 1995-2018 dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Savunma harcamaları verileri Uluslararası Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsüne (SIPRI) ait internet veri sisteminden ve büyüme verileri Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışmada ele alınan yöntemler kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

Hacker ve Hatemi-J (2006) bootstrap nedensellik testi Toda Yamamoto (1995) nedensellik testine dayanmakta fakat bu testten farklı olarak hataların normal dağılmama riskine karşı kritik değerler bootstrap yöntemi kullanılarak elde edilmektedir.

Çalışmada ele alınan diğer bir yöntem ARDL eşbütünleşme testi ise değişkenlerin geleneksel eşbütünleşme testlerinin aksine farklı dereceden durağan olan serilerle eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Ampirik analiz aşamasında ilk olarak Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi için maksimum bütünleşme mertebesinin belirlenmesi ve ARDL yönteminde serilerin ikinci farkta durağan olmaması durumunun incelenmesi için değişkenlerin durağanlıkları ADF ve Zivot Andrews birim kök testleri ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar tablo 1 ve tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	ADF Test İstatistiği	p-olasılık Değeri
Büyüme	-2.695145 (0)	0.2425
Fark Büyüme	-4.927588(3)	0.0010
Savunma	-2.126417(1)	0.5203
Fark Savunma	-5.918420(0)	0.0000

Not: Parantez içerisindeki değer uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Trend+sabit terimli model kullanılmıştır.

Tablo 1'deki sonuçlar incelendiğinde büyüme ve savunma değişkenlerinin düzey değerlerinin durağan olmadığı ancak birinci farkları alındığında durağanlaştığı görülmektedir.

Seride içsel olarak belirlenen bir yapısal değişime izin veren birim kök testi olan ZA birim kök testi büyüme ve savunma serilerine uygulanmış ve test sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. ZA Birim Kök Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Kırılma Yılı
Büyüme	-3.748087 (0)	1999
Fark Büyüme	-7.907759 (0)***	2003
Savunma	-4.381895 (1)	1975
Fark Savunma	-6.638037(1)***	1978

Not: Parantez içerisindeki değerler uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. ***; %1 seviyesindeki anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 2'deki sonuçların gösterdiği üzere, büyüme ve savunma serileri düzeyde durağan bir seri değildir. Ancak birinci farkı alındığında durağanlaşmaktadır. ZA birim kök testi kırılma tarihi olarak büyüme serisi için 2003 ve savunma serisi için 1978 yılını vermiştir.

Birim kök analizinin ardından değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hacker-Hatemi nedensellik analizi ile araştırılmış ve elde edilen sonuçlar tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Hacker-Hatemi Bootstrap Nedensellik Analizi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
Büyüme→Savunma	0.648	10.481	6.733	5.137
Savunma→Büyüme	10.916*	17.624	12.483	10.177

Not: *, %10 seviyesindeki anlamlılığı göstermektedir.

Hacker-Hatemi nedensellik testinin sonuçları ise Tablo 3'de verildiği gibidir. Buna göre savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru %10 anlamlılık düzeyinde bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Nedensellik ilişkisinin ardından değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı ARDL sınır testi ile araştırılmış ve elde edilen sonuçlar tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. ARDL Sınır Testi Sonuçları

F Sınır Testi İstatistiği	Olasılık	I(0)	I(1)
17.49116	10%	3.127	3.65
	5%	3.803	4.363
	1%	5.383	6.033

Tablo 4’deki ARDL (1,2) sınır testi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucu tespit edilmiştir. Elde edilen uzun dönemli ilişkinin büyüklüğü DOLS ve FMOLS yöntemleri ile araştırılmış elde edilen sonuçlar tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Uzun Dönem Katsayıları

Yöntem	Katsayı	Olasılık
FMOLS	1.001007	0.0000
DOLS	0.983523	0.0000

Tablo 5’de uzun dönem katsayıları incelendiğinde uzun dönem katsayılarının anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre savunma harcamalarında meydana gelen %1’lik artış ekonomik büyümeyi DOLS yöntemine göre %0.98, FMOLS yöntemine göre %1.001 arttıracaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasındaki ilişki Pesaran vd.(2001)’in önerdiği Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) eşbütünleşme testi ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hacker ve Hatemi-J bootstrap nedensellik testi ile araştırılmıştır. Amprik analizin ilk aşamasında serilerin durağanlıkları ADF ve Zivot ve Andrews birim kök testleri ile incelenmiş ve her iki seri de birinci farklarında durağan elde edilmiştir. ARDL eşbütünleşme analizi sonuçları değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki olduğunu gösterirken bu ilişkinin büyüklüğü DOLS ve FMOLS yöntemleri ile araştırılmıştır. Elde edilen uzun dönem katsayıları savunma harcamalarındaki %1’lik artış karşısında ekonomik büyümenin yaklaşık olarak %1 artacağını göstermektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik analizi sonuçları ise savunma harcamalarında ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Türkiye için elde edilen bu sonuçlar değerlendirildiğinde, savunma harcamalarında meydana gelen gelişmelerin ekonomik büyümeyi desteklediği görülmektedir. Bu sonuç Türkiye için Keynesyen teoriyi desteklemektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, savunma harcamalarını arttırmaya yönelik politikalara başvurulması ekonomik büyüme açısından olumlu etkiler yaratacaktır. Karar alıcıların savunma harcamalarını arttırmaya yönelik yapacağı iyileştirmeler ekonomik büyüme açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Benoit, E. (1973). Defense and economic growth in developing countries (pp. 17-19). Lexington, MA: Lexington Books.
- Benoit, E. (1978). Growth and defense in developing countries. Economic development and cultural change, 26(2), 271-280.
- Dritsakis, N. (2004). Defense spending and economic growth: an empirical investigation for Greece and Turkey. Journal of Policy Modeling, 26(2), 249-264.
- Dunne, J. P. (2011). Military Keynesianism: an assessment. In Paper presented at the Second International Conference on Conflict Management (Vol. 10, p. 04).
- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5(1), 181-199.

- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.
- Kalyoncu, H., & Yuçel, F. (2006). An analytical approach on defense expenditure and economic growth: the case of Turkey and Greece. *Journal of Economic Studies*, 33(5), 336-343.
- Kollias, C. (1997). Defence spending and growth in Turkey 1954–1993: A causal analysis. *Defence and Peace Economics*, 8(2), 189-204.
- Looney, R. E. (1995). *The economics of Third World defense expenditures*. Jai Press.
- Nadaroğlu, H. (1985). *Kamu maliyesi teorisi*. Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.

ULUSLARARASI ENDEKSLER YARDIMIYLA TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ

Hayrettin KESGİNGÖZ¹

Özet

Türkiye’nin gerçekleştirdiği dış ticareti analiz etmek için uluslararası endekslerden yararlanılmıştır. Bu endeksler; konsantrasyon endeksi, çeşitlendirme endeksi, ticaret yapılarında benzerlik göstergesi endeksi, ticaret tamamlayıcılık endeksi, ihracat endeksi, ithalat endeksi ve ihracatın ithalatı karşılama endeksidir. Bu endekslerle analizin yapılması Türkiye’nin üye olduğu uluslararası ekonomik kuruluşların performansını göstermektedir. Yapılan analiz sonucunda konsantrasyon endeksine göre Gümrük Birliği, G-20 ve OECD örgütlerinde ise çeşitlenme sağlanmış ülkeler ihracatta yoğunlaşmaktadırlar. Çeşitlilik gösteren uluslararası örgütler ise ekonomik işbirliği örgütü ve İslam İşbirliği Örgütüdür. Ticaret tamamlayıcılık endeksine göre Türkiye, G-20 ve Gümrük birliği ile benzerlik göstermektedir. İhracat endeksine göre Türkiye için en önemli uluslararası ekonomik kuruluşlar sırasıyla şu şekilde sıralanabilir. G-20, OECD, GB, İslam İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve D-8’dir. İthalat endeksine göre ise Türkiye için en önemli uluslararası ekonomik kuruluşlar sırasıyla şu şekilde sıralanabilir. G-20, OECD, GB, İslam İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve D-8’dir. Son olarak İhracatın ithalatı karşılama endeksine göre Türkiye, Ekonomik İşbirliği Örgütü ile 11 yıl GB, OECD ve G-20 ile 10 yıl ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ile 8 yıl ülke lehine dış ticaret gerçekleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Ekonomik Kuruluşlar, Uluslararası Endeksler

International Indices with The Help of Analysis of Turkey's Foreign Trade

Abstract

Turkey's foreign trade is carried out to analyze international indices were utilized. These indices; Concentration index, diversification index, similarity index in trade structures, trade complementarity index, export index, import index and import coverage index of exports. Performing analysis with the performance of this index shows Turkey is a member of the international economic institutions. As a result of the analysis, countries with diversified countries are concentrated in exports according to concentration index in Customs Union, G-20 and OECD organizations. The international organizations that show diversity are the economic cooperation organization and the Islamic Cooperation Organization. According to the trade complementarity index, Turkey shows similarities with the G-20 and the customs union. The most important international economic organizations, according to the export index, Turkey can be listed as follows, respectively. The G-20 is the OECD, the CU, the Organization for Islamic Cooperation, the Organization of the Black Sea Economic Cooperation, the Organization for Economic Cooperation and the D-8. According to the most important international economic organizations Import index for Turkey can be listed as follows, respectively. The G-20 is the OECD, the CU, the Organization for Islamic Cooperation, the Organization of the Black Sea Economic Cooperation, the Organization for Economic Cooperation and the D-8. Finally, according to the index meet the import-export Turkey, Economic Cooperation Organization with 11 years of GBA, realizes OECD and the G-20 to 10 years and 8 years with the Black Sea Economic Cooperation Organization countries in favor of foreign trade.

Key Words: Foreign Trade, Economic Institutions, International Indices

GİRİŞ

Türkiye’nin üye olduğu uluslararası kuruluşların dış ticarete yapmış olduğu katkıyı analiz etmek için uluslararası endekslerden yararlanılmıştır. Bu endeksler; konsantrasyon endeksi, çeşitlendirme endeksi, ticaret yapılarında benzerlik göstergesi endeksi, ticaret tamamlayıcılık endeksi, ihracat endeksi, ithalat endeksi ve ihracatın ithalatı karşılama endeksidir. Konsantrasyon Endeksi, endeks değeri küçüldükçe Pazar çeşitliğinin sağlandığını, endeks değeri 1’e yakınlaşırsa da pazarın yoğunlaşmasının arttığını göstergesidir. Çeşitlendirme Endeksi, endeks değeri küçüldükçe, ihraç (ithal) edilen mal karmasında çeşitliliğin sağlandığına işaret eder. Ticaret Yapılarında Benzerlik Göstergesi Endeksi, katsayının değerinin yüksek olması durumunda ülkelerin ihracat yapılarının benzer olduğu anlaşılmaktadır. Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi, ithalat ve ihracatın benzerliğini gösterir. İhracat Endeksi ise Baz yıl 100’dür. 100’ün üzerindeki yıllarda ihracat artmış, 100’ün altındaki yıllarda ise o yıl ihracat azalmıştır. İthalat Endeksi ihracat endeksinin tam tersidir. İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi ülkenin ihracat gücünün gelişimini ortaya koymaktadır. Endeksin 100’den büyük çıkması ihracattaki artış hızının ithalat artış hızından yüksek olduğu yani ülke lehine ticaretin artması anlamına

¹ Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ, Karabük Üniversitesi hayrettinkesgingoz@karabuk.edu.tr

gelmektedir. 2010 sonrası için uluslararası endeksler yardımıyla Türkiye'nin dış ticaretinin analizini uluslararası endeksler yardımıyla yapılmıştır.

ULUSLARARSI ENDEKSLERLE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ

Türkiye'nin dış ticaretinin analizi uluslararası endeksler yardımıyla 2010 yılı ve sonrası yıllar için ekonomik kuruluşlarla yapılan dış ticaretin uyumu ile araştırılmıştır. Tablo 1'de ihracat için konsantrasyon ve çeşitlendirme endeks değerleri ve yorumları yapılmıştır.

Tablo 1: İhracat İçin Konsantrasyon ve Çeşitlendirme Endeksleri, 2010-2015

Yıl	Ölçüm	ECO	GB	G20	OECD	OIC
2010	Ürün sayısı	257	260	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,33536101	0,066311327	0,065367957	0,064111332	0,379660589
	Çeşitlendirme Endeksi	0,490539419	0,217927134	0,089115544	0,156999431	0,477701094
2011	Ürün sayısı	259	259	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,345709525	0,06355819	0,068289677	0,062405287	0,405711121
	Çeşitlendirme Endeksi	0,474558424	0,224808863	0,093212658	0,162768836	0,475172869
2012	Ürün sayısı	259	260	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,314394553	0,065899941	0,069606807	0,065712514	0,401359242
	Çeşitlendirme Endeksi	0,460247065	0,231961074	0,098026781	0,168618128	0,471948832
2013	Ürün sayısı	257	259	259	259	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,293708971	0,064270414	0,068812676	0,066099701	0,387997315
	Çeşitlendirme Endeksi	0,448990532	0,224373956	0,095164421	0,16732976	0,458207677
2014	Ürün sayısı	257	259	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,284504659	0,063885241	0,066277762	0,064644978	0,362362785
	Çeşitlendirme Endeksi	0,45106426	0,223520403	0,093586011	0,164352034	0,452708552
2015	Ürün sayısı	257	259	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,196842649	0,065984357	0,060441194	0,066162977	0,249953444
	Çeşitlendirme Endeksi	0,460483943	0,208443866	0,087470077	0,155188024	0,428012105

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org/> Dış Ticaret İstatistiklerinden Oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloya göre sadece 1 endekse bakarak da yorum yapılabilir. Çünkü konsantrasyon endeksi çeşitlilik endeksinin tersidir. İhracat değerleri için öncelikle ekonomik işbirliği örgütünün çeşitlendirme endeksi yıllar itibariyle azalmıştır. Bunun anlamı ekonomik işbirliği örgütü, ihraç edilen mal karmasında çeşitliliği sağlamıştır. Gümrük birliği ise yoğunlaşmanın sağlandığını göstermektedir. Çeşitlilik endeksi 2015 yılında da 0.208'e yükselmiştir. G-20 için 2015 yılında 0.087'ye yükselmiş ve yoğunlaşma sağlanmıştır. OECD için de çeşitlilik endeksi 2015 yılında 0.155'e yükselmiştir. Yoğunlaşma sağlanmıştır. Son olarak ise OIC'de çeşitlilik endeksi 2015 yılında 0.4248'a kadar düşmüştür. Yani çeşitlilik sağlanmıştır. Kısaca uluslararası ekonomik kuruluşlara Türkiye'nin katılımıyla Ekonomik İşbirliği Örgütü ve İslam İşbirliği Örgütünde ürün sayısında sırasıyla 257 ve 260 olmasına rağmen ihraç edilen mallarda çeşitlilik amaçlanmaktadır. Bu iki örgüt gelişimine devam edecektir. Gümrük Birliği, G-20 ve OECD örgütlerinde ise çeşitlenme sağlanmış ülkeler ihracatta yoğunlaşmaktadır.

Uluslararası ekonomik kuruluşların ihracat için konsantrasyon ve çeşitlendirme endekslerine baktıktan sonra ithalat için de konsantrasyon ve çeşitlendirme endeksine bakarsak;

Tablo 2: İthalat İçin Konsantrasyon ve Çeşitlendirme Endeksleri, 2010-2015

Yıl	Ölçüm	ECO	GB	G20	OECD	OIC
2010	Ürün sayısı	259	260	260	260	259
	Konsantrasyon Endeksi	0,069827511	0,070839556	0,085083989	0,080981846	0,058817533
	Çeşitlendirme Endeksi	0,279495324	0,121406522	0,056291723	0,086962814	0,224050798
2011	Ürün sayısı	259	260	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,089104218	0,073301238	0,092680536	0,086874387	0,06366418
	Çeşitlendirme Endeksi	0,306339224	0,115999484	0,05856157	0,083068527	0,235822405
2012	Ürün sayısı	260	260	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,093331358	0,081009485	0,097028621	0,091389631	0,070966172
	Çeşitlendirme Endeksi	0,304447952	0,115739707	0,062952658	0,083052152	0,237129132
2013	Ürün sayısı	260	260	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,085427824	0,075963376	0,092366095	0,085676061	0,071632048
	Çeşitlendirme Endeksi	0,296134191	0,120068281	0,064776081	0,083977704	0,228580084
2014	Ürün sayısı	260	260	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,081822322	0,069962965	0,086508317	0,079081767	0,066884399
	Çeşitlendirme Endeksi	0,292118619	0,120113379	0,06144169	0,08409511	0,218332171
2015	Ürün sayısı	259	259	260	260	260
	Konsantrasyon Endeksi	0,069011337	0,060344844	0,069630926	0,064460141	0,056345785
	Çeşitlendirme Endeksi	0,279263842	0,122367555	0,058483872	0,089251084	0,208875448

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org/> Dış Ticaret İstatistiklerinden Oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloya göre ithalat değerleri için ekonomik işbirliği örgütünün çeşitlendirme endeksi yıllar itibariyle azalmıştır. Bunun anlamı ekonomik işbirliği örgütü, ithal edilen mal karmasında çeşitliliği sağlamıştır. Gümrük birliği ise yoğunlaşmanın sağlandığını göstermektedir. G-20 için 2015 yılında da 0.058'e yükselmiş ve yoğunlaşma sağlanmıştır. OECD için çeşitlilik endeksi 2015 yılında 0.089'a yükselmiştir. Yoğunlaşma sağlanmıştır. Son olarak ise OIC'de çeşitlilik endeksi 2015 yılında 0.208'e kadar düşmüştür. Yani çeşitlilik sağlanmıştır. Kısaca uluslararası ekonomik kuruluşlara Türkiye'nin katılımıyla Ekonomik İşbirliği Örgütü ve İslam İşbirliği Örgütünde ürün sayısında sırasıyla 257 ve 260 olmasına rağmen ithal edilen mallarda çeşitlilik amaçlanmaktadır. Bu iki örgüt gelişimine devam edecektir. Gümrük Birliği, G-20 ve OECD örgütlerinde ise çeşitlenme sağlanmış ülkeler ihracatta yoğunlaşmaktadırlar.

Uluslararası ekonomik kuruluşlar için konsantrasyon ve çeşitlendirme endekslerini inceledikten sonra ekonomik kuruluşlar için ticaret yapılarında benzerlik göstergesi endeksi 'ne bakarsak;

Tablo 3: İhracat İçin Ticaret Yapılarında Benzerlik Göstergesi Endeksi

Yıllar	BSEC	ECO	GB	G20	OIC
2010	0,559212	0,508736	0,781118	0,91111	0,521366
2011	0,565872	0,525334	0,775794	0,906894	0,525296
2012	0,58429	0,537164	0,771079	0,903968	0,520316
2013	0,593476	0,54972	0,780752	0,906464	0,52728

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org/> Dış Ticaret İstatistiklerinden Oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi ihracat için ticaret yapılarındaki benzerlik göstergesi endeksinden ilgili ülkelerin ihracat yapılarının benzerliği karşılaştırılmaktadır. Endeks değeri 0 ile 1 arasında yer almakla birlikte katsayının değerinin yüksek olması durumunda ülkelerin ihracat yapılarının benzer olduğu anlaşılmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (BSEC) endeks değerlerine bakarsak 2013 yılında 0.593'e yükselmiştir. Ekonomik İşbirliği Örgütü ise 2013 yılında 0.549'a yükselmiştir. İslam İşbirliği Örgütü (OIC) 2013 yılında da 0.527'e kadar yükselmiştir. G-20 ise 2013 yılında da 0.906'ya kadar azalmıştır. En önemli azalış ise Gümrük Birliğindedir. 2013 yılına gelindiğinde de 0.78'e kadar düşmüştür. Bu artış ve azalmaları görsel olarak görmek için grafiklere gösterirsek;

Ekonomik kuruluşların ihracat için ticaret yapılarındaki benzerlik endeksine baktıktan sonra ithalat için ticaret yapılarındaki benzerlik endeksine bakarsak;

Tablo 4: İthalat İçin Ticaret Yapılarında Benzerlik Göstergesi Endeksi

Yıllar	BSEC	ECO	GB	G20	OIC
2010	0,807312	0,720379	0,878022	0,943664	0,775802
2011	0,779039	0,693833	0,88345	0,941406	0,762982
2012	0,781537	0,69173	0,884955	0,938284	0,760642
2013	0,779942	0,696454	0,885691	0,938546	0,765196

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org/> Dış Ticaret İstatistiklerinden Oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi ithalat için ticaret yapılarındaki benzerlik göstergesi endeksinden ilgili ülkelerin ithalat yapılarının benzerliği karşılaştırılmaktadır. Endeks değeri 0 ile 1 arasında yer almakla birlikte katsayının değerinin yüksek olması durumunda ülkelerin ithalat yapılarının benzer olduğu anlaşılmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (BSEC) endeks değerlerine bakarsak 2013 yılında 0.77'e yükselmiştir. Ekonomik İşbirliği Örgütü ise 2013 yılında 0.696'ya yükselmiştir. İslam İşbirliği Örgütü (OIC) 2013 yılında da 0.765'e düşmüştür. G-20 ise 2013 yılında da 0.938'e kadar azalmıştır. Son olarak Gümrük Birliği ise 2013 yılına gelindiğinde de 0.885'e kadar düşmüştür.

Ekonomik kuruluşların ihracat ve ithalatı için ticaret yapılarındaki benzerlik endekslerine baktıktan sonra ticaret tamamlayıcılık endeksine bakarsak;

Tablo 5: Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi

Yıllar	BSEC	ECO	GB	G20	OIC
2010	0,548982778	0,504907173	0,774123	0,899758	0,517872
2011	0,557313535	0,516351709	0,77139	0,897085	0,52044
2012	0,579550397	0,531368477	0,770946	0,897028	0,512378
2013	0,589135429	0,544263603	0,778343	0,89893	0,514661

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org/> Dış Ticaret İstatistiklerinden Oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, ticaret tamamlayıcılık endeksi ithalat ve ihracatın benzerliğini gösterir. Bir ülkenin veya ekonomik örgütlerin ithalat ve ihracatındaki yapıların ne kadar iyi eşleştiğini gösterir. Bu endeks, bir ülke tarafından ihraç edilen veya diğer tarafından ithal edilmiş hiçbir mal olmadığında ve ihracat ve ithalat hisseleri tam olarak eşleştiğinde 100'dür. Bu endeks ne kadar yüksek ise o ülke, ülke grubu veya ekonomik örgütün ihracat ve ithalatı birbiriyle örtüşmektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (BSEC) endeks değerlerine bakarsak 2013 yılında 0.589'a yükselmiştir. Ekonomik İşbirliği Örgütü ise 2013 yılında 0.544'e kadar yükselmiştir. Bu iki örgütteki son değerler en yüksek değerlerdir. Gümrük Birliğinde ise 2013 yılında da 0.778'e kadar azalmıştır. En çok azalmanın olduğu örgüt Gümrük Birliğidir. G-20 için ise 2013 yılında da 0.898'e kadar azalmıştır. Son olarak İslam İşbirliği Örgütü (OIC) ise 2013 yılında ise 0.514'e kadar yükselmiştir. Bu endekslerden görülüyor ki Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Ekonomik İşbirliği Örgütü ve İslam İşbirliği Örgütündeki ülkelerin ihracat ve ithalatları birbirine benzerdir. Fakat en çok benzerliğin olduğu iki örgüt bulunmaktadır. Bunlardan ilki G-20 iken diğeri ise Gümrük Birliğidir. Ticaret tamamlayıcılık endeksine baktıktan sonra ihracat endeksine bakarsak;

Tablo 6: İhracat Endeksi

Yıllar	GB	OECD Ülkeleri	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	İslam İşbirliği Teşkilatı	D-8	G-20
2010	112,0824897	109,8586695	117,7923531	128,058751	113,4244797		113,6480418
2011	118,2391716	116,9349937	122,909176	121,9855746	114,9551736		120,8834375
2012	94,90187219	98,77196721	105,7594735	178,2583612	147,9379629		98,84588249
2013	106,1305267	103,6115633	108,3905164	71,83594883	89,40957676	100	106,2188334
2014	108,6842899	111,6345578	96,65769512	98,47425936	98,49018694	97,54208379	106,1534379
2015	93,40886189	98,29587519	74,11041833	81,64956463	87,89175528	95,12081322	92,94292712
2016	88,66224247	84,84229222	73,59822363	85,57630473	78,13269763	94,73687323	86,10513525

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi ihracat endeksi 100'ün üzerindeki yıllarda ihracat artmış, 100'ün altındaki yıllarda ise o yıl ihracat azalmıştır. GB, OECD, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, İslam İşbirliği Teşkilatı, D-8 ve G-20 ihracat endeksi azalmıştır. İhracat Endeksine göre Türkiye için en önemli uluslararası ekonomik kuruluşlar sırasıyla şu şekilde sıralanabilir. G-20, OECD, GB, İslam İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve D-8'dir. İhracat endeksini inceledikten sonra ithalat endeksine bakarsak;

Tablo 7: İthalat Endeksi

Yıllar	GB	OECD Ülkeleri	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	İslam İşbirliği Teşkilatı	D-8	G-20
2010	127,8625609	129,0519154	119,1165415	193,158505	166,2076927		131,772315
2011	126,3131311	128,848841	117,5576445	149,0932149	141,5181208		130,1465603
2012	95,86398828	93,73262828	107,0656252	94,93601534	100,8673809		93,6932464
2013	105,4764657	109,2181097	99,42452625	90,09422394	101,2117583	100	105,4209175
2014	96,02593392	93,80989454	99,16715217	90,82217247	90,74929966	95,5295183	98,39220519
2015	88,62143574	87,1129038	77,02808661	69,25594643	76,98029802	73,33781372	90,71350868
2016	80,87425357	81,15340424	63,13692185	66,78942776	83,01281921	74,1146046	82,8173662

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

İthalat Endeksine göre Türkiye için en önemli uluslararası ekonomik kuruluşlar sırasıyla şu şekilde sıralanabilir. G-20, OECD, GB, İslam İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve D-8'dir. İthalat endeksini inceledikten sonra ihracatın ithalatı karşılama endeksine bakarsak;

Tablo 8: İhracatın İthalatı Karşılama Endeksi

Yıllar	GB	OECD Ülkeleri	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	İslam İşbirliği Teşkilatı	D-8	G-20
2010	87,65857	85,12750017	98,88832534	66,29723658	68,24261732		86,24576551
2011	93,60798	90,75362479	104,5522615	81,81832735	81,23000287		92,88254503
2012	98,99637	105,3762911	98,78004572	187,7668454	146,6658116		105,4994744
2013	100,6201	94,86665129	109,0178857	79,73424453	88,33912011	100	100,7568858
2014	113,1822	119,000835	97,46946746	108,4253511	108,5299692	102,1067	107,8880565
2015	105,4021	112,8373305	96,21220206	117,8953849	114,1743505	129,7023	102,4576477
2016	109,6298	104,5455739	116,56923	128,1285191	94,12124341	127,8248	103,9699029

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu ve <http://www.intracen.org/> Dış Ticaret İstatistiklerinden Faydalanılarak Oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodaki değerler ülkenin ihracat gücünün gelişimini ortaya koymaktadır. Ekonomik kuruluşlar sırasıyla 2016 yılına göre; Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, D-8, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, GB, OECD, G-20 ve İslam İşbirliği Örgütü gerçekleşmiştir.

SONUÇ

Türkiye uluslararası ekonomik kuruluşlarla yapmış olduğu dış ticaret dünya ticaret ekseninin Avrupa'dan Asya'ya kaymasıyla birlikte D-8 kuruluşu olsun İslam İşbirliği Teşkilatı olsun alternatif ekonomik kuruluşlarla olan dış ticaret her geçen gün artış eğilimindedir. Türkiye dış ticarete ne kadar çok alternatif oluşturursa diğer ekonomik kuruluşlarla olan dış ticaret işlemleri bu süreçten olumlu etkilenmektedir. Bu yüzden dış ticaretini geliştirmek ve dış ticaret hacmini arttırmak için Türkiye yeni pazarlara açılmalı ve GB gibi tek Pazar politikası yerine alternatif pazarlar oluşturmanın yararını 2010 sonrası süreçte yaşamıştır.

KAYNAKÇA

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

<http://www.intracen.org/>

<http://unctadstat.unctad.org/>

Kesgingöz, H. (2017). Uluslararası Ekonomik Kuruluşlarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi. *Ankara: Detay Yayıncılık*.

ULUSLARARASI GÖÇ VE TÜRKİYE

Umut GÜÇLÜ¹

Hayrettin KESGİNGÖZ²

Özet

Günümüzde uluslararası düzeyde göç olaylarında ciddi artışlar yaşanmaktadır. Savaş, siyasal istikrarsızlık, köken savaşları, ekonomik sorunlar ve sosyo-kültürel sorunlar gibi nedenlerden dolayı insanlar ülkelerini terk ederek, daha iyi standartlara ulaşabilecekleri ülkelere göç etmektedirler. Bu gibi nedenler ile ülkemize birçok ülkeden sığınmacılar gelmektedir. Göçmenlerin daha yüksek refah düzeyine ulaşabilmesi ve kendilerini güvende hissetmesi açısından sosyo-kültürel durumlarının incelenmesi ve gerekli politikaların uygulanması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Göçmenler, Sosyo-kültürel durum, Türkiye.

INTERNATIONAL MIGRATION AND TURKEY

Abstract

Nowadays, there are serious increases in international migration. For reasons such as war, political instability, wars of origin, economic and socio-cultural problems, people leave their countries and migrate to countries where they can achieve better standards. As such, asylum seekers from many countries come to our country. Socio-cultural status of migrants should be examined and necessary policies should be implemented in order to reach a higher level of welfare and to feel safe.

Key words: Immigrants, Socio-cultural situation, Turkey.

Giriş

Küresel bir olgu olan göç, bireylerin ikamet ettikleri, yaşamlarını sürdürdükleri yerden ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel olaylardan etkilenecek başka bir yere hareket etmesi olarak tanımlanmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012:164). Bir başka tanımda göç; ikamet edilen, bulunulan, yaşanan bir bölgeden başka bir bölgeye yerleşmek üzere zorunlu ya da gönüllü bir şekilde taşınma olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998:58). Zorunlu göç ise, insanların vatan olarak benimsemiş oldukları toprakları bireysel iradeleri dışında, zorunlu şartların ortaya çıkmasından dolayı terk etme durumunda kalmaları olarak tanımlanmaktadır (Taş ve Özcan, 2013: 289). Göç olgusu, insanlık tarihi boyunca devam eden ekonomik, toplumsal, sosyo-kültürel ve politik etkileri ile insanları, toplumları, milletleri şekillendirmekte ve yönlendirmektedir (Şahin ve Düzgün, 2015:168). Göç kavramı ile birlikte sürekli kullanılan bir kavram olan sığınma talebi ise insani bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Sığınma hakkının yasal olarak tanınmasını isteyen kesim, 1951 yılında yayınlanan Cenevre Sözleşmesi hükümlerince sığınma talebinde bulunan kişilere, sığındıkları devletin himayesi altında yaşamını sürdürmek isteyen fakat resmi bir kurumca bu durumları onaylanana kadar mülteci konumunda kabul edilmeyen kişilerden oluşmaktadır (Yılmaz,2014:1687). Bu koşullar altında, sığınmacı ve mülteci konumunda olanların aynı haklara sahip olmadıkları durumu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda sığınmacı ve mülteci kavramlarının iki farklı kavram olarak ele alınması gerekmektedir (Dalar ve diğ., 2013:343-344).

Savaşlar, doğal afetler, siyasi olaylar gibi etmenlerle insanların yaşamlarını sürdürdükleri bölgeleri terk etmek zorunda kalmaları veya bu durumlara zoraki bir şekilde katlanmaları nedeniyle meydana gelen göç zorunlu göç olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bireylerin göç etmeye şahsi iradeleri ile karar verdikleri gönüllü göç ise temelde, daha iyi yaşam koşulları elde etme arzusu ile ilişkilendirilmektedir. Yaşamlarını sürdürdükleri coğrafyada iş imkânları, refah düzeyi yetersiz olan ya da yaptıkları işlerden ekonomik, sosyal, kültürel nedenlerden kaynaklı başka coğrafyalarda iş bulabilmek amacıyla yapılan göçler ise “işçi göçü” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde gerçekleşen göçler nitelik ve nicelik olarak birbirinden ayrılmaktadır. Nitelik olarak beyin göçü, nicelik olarak ise nitelikli olmayan işçi göçü örnek olarak verilebilir (Yılmaz, 2014:1686-1687).

Göç, nedenlerinden kaynaklı olarak, zorunlu ve gönüllü göç, varılmak istenilen hedefe kullanılan yol tercihindendir kaynaklı olarak, yasal ve yasadışı göç gibi farklı kriterler ve yöntemler kullanılarak değişik şekillerde tanımlanabilmektedir. Ayrıca göçün farklı alanlar ile etkileşim içerisinde olması, ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi, coğrafya, psikoloji, tarih, uluslararası ilişkiler gibi birçok disipline farklı bakış açıları ve araştırma alanları getirmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999:249).

¹ Phd. Umut GÜÇLÜ, Karabük Üniversitesi, umut.guclu.06@gmail.com

² Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ, Karabük Üniversitesi hayrettinkesgingoz@karabuk.edu.tr

Çalışmada literatür taramasına yer verilmiş, uluslararası göç kavramı ve türlerine değinilmiş, ülkemizde uluslararası göçe yer verilmiştir.

Literatür Taraması

Göç olgusu üzerine farklı disiplinlerde literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar özet bir tablo haline getirilerek çalışmalarda kullanılan yöntem, örneklem ve ulaşılan sonuçlar şeklinde ele alınmıştır.

Yazar	Yöntem	Sonuç
Adepoju (2018)	Literatür Taraması	Nijerya'da iç göçün kırsal ve kentsel alan arasındaki ilişkiyi arttırdığını tespit etmiştir.
Akseki ve Türkcan (2016)	Granger Nedensellik Analizi	Bölgesel göç ile konut satışları arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Bahar ve Bingöl (2010)	Betimleme Tekniği	Göç alan bölgelerde işsizlik oranı yükselmiş ve istihdam seviyesi düşmüştür.
Bülbül ve Köse (2010)	Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi	Türkiye'de bölgeler arası iç göç hareketleri artırılmış ve bu bölgelerin arasındaki demografik farklılıklar tespit edilmiştir.
Carling ve Schewel	Aspiration / Ability Modeli	Küresel çapta göçün nedenlerinin daha iyi tespitine yönelik olarak yeni bir model önerisi getiriyor.
Celasun vd. (2011)	Harris-Tolado Modeli	İllerdeki üniversite kapasitesinin bireylerin göç kararı üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir.
Ceritli vd. (2005)	Literatür Taraması	Göçün asıl nedenlerinin iş bulma, eğitim, tayin ve 1999 depremleri olduğunu tespit etmiştir.
İçduygu ve Sirkeci (1999)	Literatür Taraması	Gelecekte Türkiye'de hem iç hem de dış göçlerin artacağını ifade etmiştir.
Lagakos vd. (2018)	Simüle Edilmiş Momentler Yöntemi	Bangladeş'te kırsal kesimden kente olan göçün desteklenmesinin yoksul hanelerin refahında artışa neden olduğunu tespit etmişlerdir.
Pazarlıoğlu (2007)	İki Değişkenli Probit Model	İzmir özelinde iç göçün nedenlerini incelemiş ve ekonomik faktörler göçün en önemli nedeni olarak tespit edilmiştir.
Pécoud (2018)	Literatür Taraması	Uluslararası Göç Örgütünün göç hareketlerini tespit etme ve göçü yönetme kabiliyetini arttırmaya yönelik olarak öneriler sunmuştur.
Yamak vd. (1999)	EKK Yöntemi	Göçlerin nedenini göç alan illerin ekonomik olarak daha gelişmiş düzeyde olması olarak tespit etmiştir.

Uluslararası Göç; Türleri ve Nedenleri

En genel anlamda uluslararası göç olgusu belirli bir ülkeden başka bir ülkeye doğru yönelen nüfus, insan ve toplum hareketi şeklinde tanımlanmaktadır (Canbay ve Gülden, 2016:95).

Göç zorunlu ya da gönüllü olarak yapılmaktadır. Bir ülkede alınan askeri ya da siyasi kararın sonucunda toplumda meydana gelen hareketlilik zorunlu göç, insanların daha iyi yaşam standartları elde etmek amacıyla ortaya çıkan hareketlilik ise gönüllü göçe örnek olarak verilebilir (Tokatlı, 2011:22).

Göç alanında değinilmesi gereken bir diğer ayırım ise iç göç ve uluslararası göç ayırımının yapılmasıdır. Çalışmamızın ana konusu uluslararası göç konusu içerisinde yer aldığından dolayı göç kavramı uluslararası göç ile ilişkilendirilerek kullanılacaktır. Göç konusunda yapılan diğer sınıflandırmalar ise, ülke sınırları baz alınan iç ve dış göç, hareket süresi baz alınan geçici ve sürekli göç, kişisel irade baz alınan sorunlu ve gönüllü göç, yoğunluk baz alınan bireysel ve kitlesel göç, hukuk kuralları baz alınan yasal ve yasadışı göç şeklinde geniş kapsamlı bir çerçeve karşımıza çıkmaktadır (Tavas,2015:11).

Uluslararası göç hareketleri bireylerin yaşadıkları coğrafyanın olumsuz etkilerinden kurtulmak ve gidilecek coğrafyanın ekonomik ve sosyo-kültürel kaynaklarından faydalanmak amacıyla yapılmaktadır. Bireylerin göç etmelerine neden olabilecek etmenler zaman ve mekâna göre farklılıklar gösterebilmektedir. Savaşlar, mezhep çatışmaları, siyasi istikrarsızlıklar, finansal krizler, refah düzeyi, eğitim seviyesi gibi koşulların kötüleşmesi geçmişte ve günümüzde uluslararası göç hareketlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda başlıca göç sebeplerini ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel nedenlerden kaynaklı şeklinde sınıflandırmak mümkün hale gelmiştir. Ayrıca bireyler daha iyi yaşam standartları elde etmek amacıyla içinde bulunulan dönem şartlarında göç etmişlerdir. Ekonomik olarak yaşamını devam ettiremeyen bireylerde daha iyi yaşam standartları elde etmek amacıyla geçmişte ve günümüzde ekonomik imkânların daha iyi ve erişilebilir olduğu ülkelere doğru göç hareketlerine katılmışlardır (Bayraklı, 2007:28).

Yukarıdaki ekonomik yapının yetersizliği gibi kötü durumlar insanların ve toplulukların göç hareketinde bulunmasını etkilemektedir. Ayrıca içerisinde bulunulan koşullardan daha iyi koşullara ulaşmak amacıyla da göç hareketleri gerçekleşebilmektedir. Küresel zenginliğin adaletli dağıtılmaması, uluslararası alanda ülkeler ve bölgeler arasında imkânlar bakımından ciddi uçurumların bulunması bireylerde göç hareketinde bulunma arzusunun tetiklenmektedir (Sever, 2012:52).

Daha yüksek refah düzeyine ulaşma isteği gibi ekonomik nedenlerin yanı sıra yaşanan coğrafyada ortaya çıkan köken çatışmalarından kaynaklı huzursuzluk durumu, siyasi ve toplumsal çatışmalar, çeşitli toplumsal politikalar gibi etmenlerde bireyleri göçe zorlayabilmektedir. Ayrıca insanları göç etmeye zorlayan bir diğer faktör ise eğitim şartları olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha iyi bir gelecek kurma hayali, daha nitelikli bir insan olma isteği göç hareketlerinde etkili olabilmektedir (Kutlu,1992).

Türkiye ve Uluslararası Göç

Ülkemiz jeopolitik konumu itibariyle göçmenlere ve sığınmacılara kapılarını açan, ihtiyaç halinde olanları koruması altına alan ve küresel çapta uyguladığı politikalar ile saygı duyulan bin yıllık bir göç tarihine sahiptir. Bu çerçevede, 1492 yılında binlerce Yahudi'nin Osmanlı İmparatorluğuna getirilmesi, 1709 yılında İsveç kralının binlerce kişi ile Osmanlı İmparatorluğu'na sığınması, Macarların 1849 yılında Osmanlı İmparatorluğuna gelmeleri, 135 bin Bolşevik'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan sığınma talebinde bulunması gibi olaylar ülkemizin göç tarihinin birkaç örneğini oluşturmaktadır. Günümüzde ise Suriye ve çevresinde cereyan eden olaylar yine ülkemizin "açık kapı politikası" uygulaması göç konusunda uluslararası alanda ne derece aktif bir rol oynadığının göstergesidir. Aynı zamanda göç olaylarına yönelik toplumsal düzenin sağlanması, uluslararası hukuk kurallarına entegrasyonun sağlanması gibi konularda aşağıdaki düzenlemeler yapılmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı,2017);

- 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu: burada göçmen, serbest göçmen, münferit göçmen ve toplu göçmen gibi tanımlamalar yapılmıştır.
- 2006 yılında İskân Kanunu Revize edilerek 5543 sayılı kanun halini almıştır: soydaş odaklı düzenlemeler yapılmıştır.
- 1950 yılında 5682 sayılı Pasaport Kanunu ve 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun: İskân Kanunu dışında kalan hükümlere yer verilmiştir.
- 25 Mart 2005 tarihinde Başbakanlık tarafından "İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı" yayımlanmıştır: göç ve uluslararası koruma konularına yer verilmiştir.
- 2008 yılında İçişleri Bakanlığına bağlı İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesini Geliştirme ve Uygulama Bürosu kurulmuştur: ilgili kitleler bir araya getirilerek kanun tasarıları hazırlanmıştır.
- 11 Nisan 2013 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK): etkin, yönetilebilir ve Avrupa Birliği standartlarına uygun bir göç sistemi kurulmuştur.
- 11 Nisan 2014 tarihinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: yabancılar ile ilgili işleri yürütmek, planlamak, organize etmek ile görevlendirilmiştir.
- 22 Ekim 2014 tarihinde Geçici Koruma Yönetmeliği: geçici koruma sağlanan kişilerin haklarını ve bu kişilere yönelik prosedürleri içermektedir.

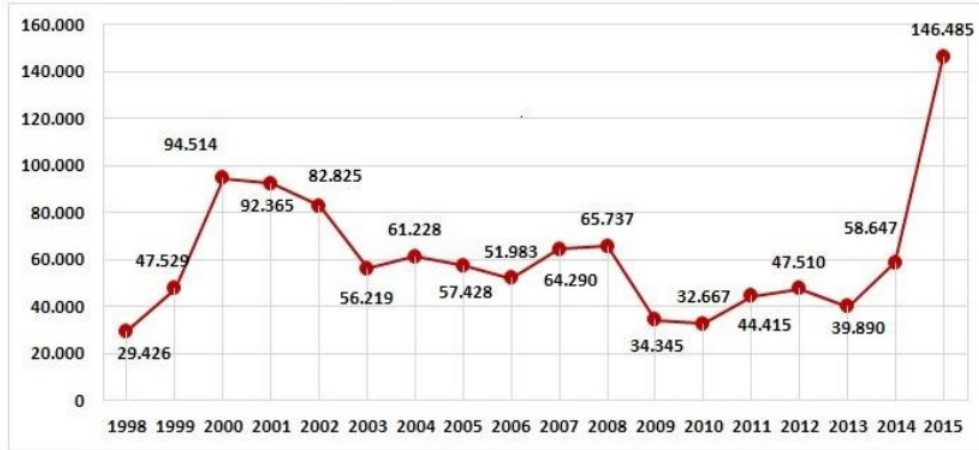
Bulgular

Aşağıda Temmuz 2019 verilerine göre; ülkemizde bulunan yaklaşık 4 milyon sığınmacının hangi ülkelerden geldiklerine dair grafiğe yer verilmiştir. Grafiğe göre: ülkemize en fazla sığınmacı 3,6 milyon ile Suriye'den gelmektedir.

Şekil 1. 2019 yılı mevcut sığınmacılar. Kaynak: <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> (22.10.2019)

Aşağıdaki grafikte ise ülkemizdeki yıllara göre göçmen sayılarına yer verilmiştir. Grafik incelendiğinde: yıllara göre çeşitli dalgalanmalar görülmektedir. Bu dalgalanmalar 2010-2013 yılları arasında azalmış, 2013 yılından sonra ciddi bir artış eğilimi göstermiştir. Bu artışın sebebi ülkemizin Suriye’den gelen sığınmacılara uygulamış olduğu “açık kapı politikası”dır.

Şekil 1. Türkiye’deki düzensiz göçmenler. Kaynak: (Türkcan,2017:775)

Sonuç ve Öneriler

Göç olgusu özellikle sosyal bilimlerin ilgi alanına girmekte ve birçok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Özellikle ülkemizin göçmenlere ve sığınmacılara yönelik sıcakkanlı tutum sergilemesi, uluslararası alanda güçlü bir politik, ekonomik ve siyasi rol oynaması ve jeopolitik konumundan kaynaklı olarak tarihi boyunca göç olgusu ile karşılaşmıştır. Bu çerçevede, ülkemizde sığınmacıların sosyo-kültürel durumlarının incelenmesi, istatistiksel verilerin toplanması ve yorumlanması refah devleti anlayışı ve 2023 kalkınma hedefleri kapsamında gerekli politikaların uygulanabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Ülkemizin çok sayıda sığınmacıya ev sahipliği yapması politik, siyasi, sosyo-kültürel yapıyı etkilediğinden bu tür çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu tür çalışmalar saha çalışmalarından elde edilen veriler ile desteklenerek daha sonraki çalışmalara ışık tutabilecektir.

Kaynakça

- Adepoju, A. (2018). Rural–Urban Socio-Economic Links: The Example Of Migrants İn South-West Nigeria. In *Modern Migrations İn Western Africa* (pp. 127-137). *Routledge*.
- Akseki, U., ve Türkcan, B. (2016). Türkiye’de Bölgesel Göç, Konut ve İşgücü Piyasaları Üzerine Panel Nedensellik Analizleri. *Icomep* 2016.
- Bahar, O., ve Bingöl, F. K. (2010). Türkiye’de İç Göç Hareketlerinin İstihdam Ve İşgücü Piyasalarına Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 43-61.

- Bayraklı, C. (2007). Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği (Doctoral dissertation, Adnan Menderes Üniversitesi).
- Bülbül, S., ve Köse, A. (2010). Türkiye'de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 39(1).
- Canbay, T., ve Gulden, E. (2016). Göçün Mali Etkileri. *Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler I*, 94-101.
- Carling, J., ve Schewel, K. (2018). Revisiting Aspiration And Ability In International Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 945-963.
- Celasun, M., Gencer, Hiç A. ve Ersin, Ö.Ö., (2011). Türkiye'deki İç Göçleri Belirleyen Faktörlerin Modellenmesi, *International Conference on Eurasian Economies*, 12-14 October, Bishkek/Kyrgyzstan.
- Ceritli, İ., Sunar, B., ve Demirci, M. (2005). Ülkemizin İç Göç Yapısındaki Değişim ve Bu Sürecin Nüfus Yapısına Etkileri, 14. *İstatistik Araştırma Sempozyumu*, 5-6.
- Dalar, M., Algan, N. A., ve Algan, Ü. (2013). Bolu'daki Iraklı Sığınmacıların Sosyal ve Ekonomik Sorunları: Saha Çalışmasına Dayalı Bir Analiz. *Alternative Politics/Alternatif Politika*, 5(3).
- İçduygu, A., ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet Donemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri. *Baydar, O.*(ed.), 75, 249-268.
- Keleş, R. (1998) Kentbilim Terimleri Sözlüğü, *İmge Kitabevi Yayınları*, Ankara.
- Koçak Y, Terzi E.(2012) Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri *kai-İlbf Dergisi* 3(3):164.
- Kutlu, E. (1992). Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den AT'ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi. *T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları*, No:656, Eskişehir.
- Lagakos, D., Mobarak, A. M., ve Waugh, M. E. (2018). The Welfare Effects of Encouraging Rural-Urban Migration (No. W24193). *National Bureau of Economic Research*.
- Pazarhoğlu, M. V. (2007). İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi. Yönetim ve Ekonomi: *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 121-135.
- Pécoud, A. (2018). What Do We Know About The International Organization For Migration?.
- Sever, H. (2012). Sosyal Öğrenme Teorileri Işığında Yasadışı Göç ve Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 51-66.
- Şahin İ., ve Düzgün, O. (2015). Türkiye'ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası, *Tesam Akademisi Dergisi* 2(2), 167-195.
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2017). 2016 Yıllık Göç Raporu, *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları*, Yayın No: 40 Nisan, 2017.
- Taş, A., ve Özcan, S.(2013). Türkiye'de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkisi. *International Conference On Eurasian Economies*.
- Tavas, O. (2015). "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Uluslararası Göç Yönetim Stratejisi (Bir Model Önerisi)", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Ankara.
- Tokatlı, Ö. D. (2011). Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Göç Hareketlerinin İşgücü Piyasalarına Etkisi (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir).
- Türkcan, B. (2017) Suriye Krizi Sonrası Göçün Türkiye'de Bölge Ekonomilerine Etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(26), 769-795.
- URL <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> (22.10.2019).
- Yamak, N., ve Yamak, R. (1999). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve İç Göç. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dergisi*, 1(1).
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 9(2).

BÖLGESEL KALKINMADA TERMAL TURİZM: HAYMANA ÖRNEĞİ

Mehmet Yunus ÇELİK¹

Umut GÜÇLÜ²

Özet

Bölgesel kalkınma politikaları toplumsal refah düzeyinin artırılmasını amaçlayan politikalar olmakla birlikte kalkındırılacak bölgenin potansiyelini değere dönüştürmeyi de amaçlamaktadır. Bu potansiyellerin arasında turizm sektörü dikkat çekmektedir. Turizm sektörü yatırım, istihdam, refah, gelir artışı sağlaması gibi özelliklerinden dolayı ülkelerin ve bölgelerin kalkınması açısından önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel kalkınma çabalarında turizm sektörü diğer sektörleri canlandırabilecek potansiyeli barındırmaktadır. Ülkemizde turizm çeşitliliği göz önüne alındığında bölgesel kalkınmada bir araç olarak kullanılması gerekliliği görülmektedir. Bir turizm çeşidi olarak termal turizm her mevsim gerçekleştirilebildiğinden dolayı diğer turizm çeşitlerinden pozitif ayrılmaktadır. Çalışmada Haymana ilçesinin kalkınması açısından termal turizm potansiyeline yer verilmiş ve bölgeye gelen turistlerin görüşleri eşliğinde daha etkin turizm politikası oluşturulmasına yönelik politika önerileri sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Termal Turizm, Bölgesel Kalkınma, Haymana.

Thermal Tourism in Regional Development: The Case of Haymana

Abstract

Regional development policies are aimed at increasing the level of social welfare, but also aim at transforming the potential of the region to be developed. Among these potentials is the tourism sector. Tourism sector is an important tool for the development of countries and regions due to its features such as investment, employment, welfare and income increase. In the regional development efforts, the tourism sector has the potential to stimulate other sectors. Considering the diversity of tourism in our country, it is necessary to use it as a tool in regional development. As a tourism type, thermal tourism can be realized in all seasons and thus, it differs positively from other tourism types. In this study, the potential of thermal tourism in terms of the development of Haymana district is given and the policy suggestions for creating a more effective tourism policy are presented with the opinions of the tourists coming to the region.

Key words: Thermal Tourism, Regional Development, Haymana.

Giriş

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin temel hedefi gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşabilmek ve daha iyi yaşam standartlarına sahip olabilmektir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler kalkınmaya ihtiyaç duymaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin düzeyine ulaşabilmesi ya da yaklaşması, bir anlamda uluslararası alanda bölgesel kalkınma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişmeler bölge ve kalkınma kavramlarının bir arada kullanımına yol açmıştır (Arslan, 2005;276)

Kalkınma sadece üretim artışı olarak ele alınmamakta, aynı zamanda sosyo kültürel yapının geliştirilmesini, toplumsal refah düzeyinin artırılmasını da kapsamaktadır. Dolayısı ile kalkınma ekonomik, toplumsal, kültürel etkenlerle ilişkilidir (Ildırar, 2004:5; Koçak, 2009:729).

Bölgesel kalkınma ise geri kalmış bir bölgenin potansiyelinin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi, girişimcilik faaliyetlerinin teşvik edilmesi, bölgenin işsizlik oranının düşürülmesi, gelir düzeyinin artırılması ve bunlara bağlı olarak toplumsal refah düzeyinin artırılması olarak tanımlanmaktadır (Clower ve Diğerleri, 2004, 1).

Kıt kaynaklar ile maksimum gelişmeyi amaçlayan bölgesel kalkınma hamlelerinde ülkelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel alanları aynı anda geliştirmesi mümkün olmamaktadır. Kaynak tahsisinde halkın katılımı ilkesi ile birlikte ülke içerisinde bulunan az gelişmiş bölgelerin ekonomik alandan başlanarak kalkınması sağlanabilecektir.

Sürekli gelişen bir ekonomik ortamda, yoksulluğun, işsizliğin ve gelir dağılımdaki adaletsizliğin giderilmesinden, sosyal, siyasal ve ulusal kurumlardaki temel değişiklikleri de içeren kalkınma kavramı, son yıllarda insani kalkınma bağlamında ele alınmaktadır. Bu kavram, yaşam kalitesini, iyi bir eğitimi, sağlıklı ve uzun bir yaşamı kapsamı içerisine almaktadır (Kar, Taban;2015,7).

¹ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus ÇELİK, Kastamonu Üniversitesi, mycelik@kastamonu.edu.tr

² Umut GÜÇLÜ, Karabük Üniversitesi, umut.guclu.06@gmail.com

Son zamanlarda hızlı nüfus artışı, hızlı sanayileşme ve kentleşme sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunlar insan sağlığını olumsuz etkilemekte, bozmakta ve toplumsal verimliliği azaltan bir ortam oluşturmaktadır. Bu olumsuzluklara maruz kalmak zorunda kalan insanlar sağlıklarını korumak, bireysel verimliliğini arttırmak ve hastalıklarına doğal yollardan çözüm bulmak amacı ile sağlık turizmine yönelmektedir (Çonkar ve Gülmez, 2004: 289, Tunç ve Saç, 1998: 21).

Bölgesel Kalkınma ve Turizmin İlişkisi

Turizm, isim olarak, eğlenme, dinlenme, görme, tanıma gibi amaçlarla yapılan gezi, faaliyet olarak, bir ülkeye veya bir bölgeye turist çekmek için alınan ekonomik, kültürel, teknik önlemlerin, yapılan çalışmaların tümü olarak tanımlanmaktadır (TDK,2006).

Bir başka tanımda turizm, insanların kişisel iş ve mesleki amaçları için ülke dışına bir başka ifade ile normal ortamlarının dışına çıktıkları, sosyal kültürel ve ekonomik bir olgudur. Bu kişiler gezici turistler, yerleşik olmayan kişilerden oluşmaktadır (Westcott; 2012). Tüm bu hareketlilik ülkeler bölgeler arası bir para akışına neden olacak ve turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bölgelerin finansal gücünü arttıracak ve kalkınmasına yardımcı olabilecektir.

Bölgesel kalkınma, ekonomik olarak kalkınmanın ülkenin tüm bölgelerinde aynı zamanda başlamamasından kaynaklanmaktadır. Kalkınma süreci belirli bölge ya da bölgelerden başlayıp, diğer bölgelere yayılması ile mümkün olmaktadır. Kalkınma kutbu oluşturulmuş bölgeler olarak adlandırılan bu bölgeler diğer bölgelere göre daha cazip merkezler haline gelecek, daha fazla büyüme gösterecek ve zaman içinde diğer bölgeleri de kalkındıracaktır (Kaya, 2009; 26).

Ülkenin ekonomik, toplumsal ve sosyal kalkınmalarını amaçlayan bölgesel arası gelişmişlik farklarını azaltmayı amaçlayan bölgesel kalkınma politikalarının turizm sektörü ile yakından bir ilişkisi bulunmaktadır. Örneğin OECD Bölgesel Kalkınma Servisi'nin gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarında turizmi muhtemel bir kalkınma stratejisi olarak tanımlaması turizm ve bölgesel kalkınma ilişkisini göstermektedir. Bölgesel kalkınma politikalarının amaçlarına ulaşması için kalkınması gereken bölgenin tüm kaynaklarını analiz etmeli ve bölgenin mevcut durumunun iyileştirilmesine yönelik politikaları tutarlı bir biçimde oluşturması ve uygulaması gerekmektedir. Bölgesel kalkınma da tarım ve sanayi sektörlerinin geliştirilmesine yönelik yeterli kaynak ya da imkâna sahip olmayan fakat zengin turizm kaynaklarına sahip bölgelerin kalkınmasında turizm sektörünün önemi ortaya çıkmaktadır. Genel olarak turizm sektörü, bir ülke ya da bölgenin kalkınmasında tek başına yeterli olmasa bile, kalkınmayı sağlayabilecek diğer sektörleri etkilemesi bakımından önemli bir potansiyele sahiptir (Doğan ve Yıldız; 2007, 155-179). Aşağıdaki şekilde bir bölgesel kalkınma aracı olarak turizmin ekonomiyi etkileme kanalları gösterilmiştir.

Şekil 1. Turizm Sektörünün Ekonomiyi Etkileme Kanalları

Kaynak: Scowsill,2017

Ülkenin turizm potansiyelinin etkin kullanımı ve turizm sektörünün bölgede öncelikli sektör haline getirilmesi ile turizm sektörünün bölgesel kalkınmaya etkisini Çeken (2008) şu şekilde sıralamıştır;

- Turistlerin taleplerini karşılama doğrultusunda turizm yatırımlarının artırılması doğrudan ve dolaylı olarak diğer sektörleri etkilemesi,
- Turistik mal ve hizmetlerin katma değerinin diğer sektörlerden yüksek olması,
- Turizm çeşitlerine göre farklılık gösterse de 33 sektör ile ilişki içerisinde olması,
- Turizm sektöründen kaynaklanan gelir etkisinin bölgenin tarım sektöründe üretim kalitesinin artması ve tarım sektöründe istihdam edenlerinin gelirinin artması,
- Bölge halkı ve turistlerin kaynaşarak toplumun çağdaş uygarlık seviyesine yükselmesi,
- Turizm bölgesinde temiz bir çevre bilinci gelişimine paralel olarak doğal kaynakları muhafaza edilmesi,
- Yörenin sahip olduğu gelenek ve göreneklerin turistlere karşı bir çekim etkisi oluşturmasından dolayı kültürel değerlerin korunması,
- Turizm sektörünün ihtiyacı olan fiziksel altyapı ihtiyacından dolayı bölgenin altyapı sorunlarının giderilmesi.

Tüm bu olumlu etkilere karşın, gelişmekte olan bölgelerin turizm pazar payından aldıkları payı artırmaları zor olmaktadır. Çünkü birçok bölge yukarıda bahsi geçen değerlerin bir kısmına ya da geneline sahip durumdadır. Bu durumda Pazar payının artırılması ancak turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ile mümkündür. Bu çeşitlendirme alternatif turizm faaliyetlerine referans olmaktadır. Alternatif turizm faaliyetleri şunlardır (Öztürk ve Yazıcıoğlu,2002);

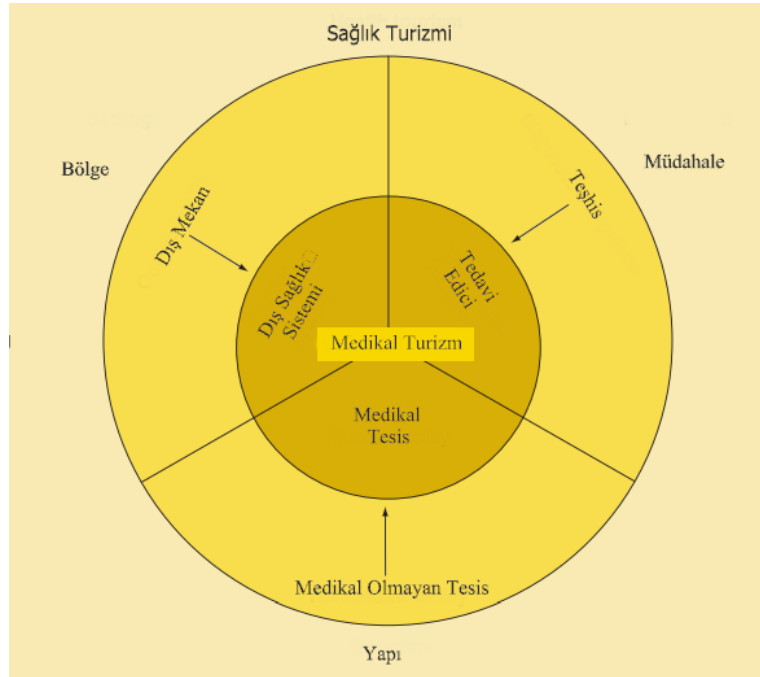
- Kongre Turizmi
- Golf Turizmi
- Spor Turizmi
- Macera Turizmi
- Kültür Turizmi
- Eko Turizm

- Gençlik Turizmi
- Sağlık Turizmi

Sağlık Turizmi ve Termal Turizm

Sağlık turizminin tarihi eski dönemlere dayanmaktadır. Antik Yunan İmparatorluğu'nda hastalar tedavi amaçlı olarak Akdeniz ülkelerinde bulunan termal su kaynaklarına gitmekteydi. 18. Yüzyıldan itibaren zengin Avrupalılar tedavi amaçlı Nil nehrine gitmekteydiler. 18. ve 19. Yüzyıla gelindiğinde bu seyahatlerin neticesi olarak kaplıca kasabaları oluşmaya başlamış ve termal turizm gelişmiştir. 21. Yüzyılda ise bekleme süresinin düşük olduğu yerlere tedavi amaçlı gidilmektedir. (Aydın, 2012; 93, Cook, 2008).

İnsanların seyahat etmek ve aynı zamanda tedavi olmalarını amaçlayan gezileri özel bir turizm çeşidi olan sağlık turizmini meydana getirmiştir. Sağlık turizmini talep eden kişiler, ya sağlığı bozulmuş kişiler ya da sağlığını korumaya odaklanan insanlardan oluşmaktadır (Aydın, 2012; 92).

Şekil 2. Sağlık Turizmi Kapsamı **Kaynak:** Carrera and Bridges (2006).

Yukarıda ki şekilde sağlık turizminin bölge ve bölge yapısı ile etkileşimi gösterilmiştir. Sağlık turizmi tedavi olmak amacı ile ya da seyahat eden kişinin fiziksel iyilik halinin yükseltilmesi amacı ile veya organ nakli, cerrahi operasyonlar, fizik tedavi, rehabilitasyon gibi gereksinimi olanlar ile uluslararası sağlık turizmi potansiyeli kullanılarak kuruluşların büyümesine olanak sağlayan turizm türüdür. Dünyada yaşlı nüfus oranının artması, çeşitli ülkelerde sağlık maliyetlerinin yükselmesi sağlık turizmi yapabilen ülkelere avantaj sağlamıştır. Sağlık turizmi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, E.T.2018a);

- Medikal (Tıp) Turizmi
- Termal Turizm (Kaplıca + Spa & Wellness)
- Yaşlı Bakımı amaçlı ziyaretlerden oluşan hareketlilik olarak değerlendirilmektedir.

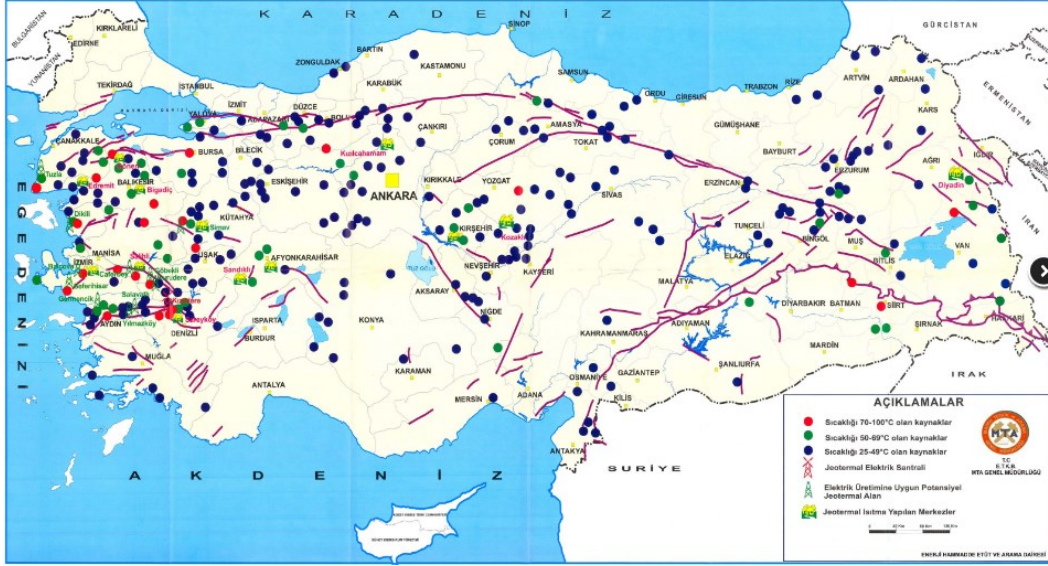
Termal turizm termomineral su banyosu, içme, inhalasyon, çamur banyosu gibi çeşitli türdeki yöntemlerin yanı sıra iklim kürü, fizik tedavi, rehabilitasyon, egzersiz, diyet gibi destek tedavilerinin birleştirilmesi ile yapılan kür (tedavi) uygulamaları yanı sıra termal suların eğlence ve rekreasyon amaçlı kullanımı ile meydana gelen turizm türü olarak tanımlanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, E.T.2018b).

Termal turizm hem sağlık konusunda hem de insanların boş vakitlerini değerlendirmesinde önemli bir turizm alternatifidir. Döviz getirisinin fazla olmasının yanı sıra turizm faaliyetlerinin tüm yıl boyunca gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Kıyı turizmine yoğunlaşan ülkeler için de tüm dünya da önemli bir alternatif turizm çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır (Zengin ve Eker, 2016; 168-169).

Dünya ülkelerinde, Amerika, Almanya, Fransa, Avusturya, Çekoslovakya, Macaristan, İspanya, İsviçre, Yunanistan, Japonya gibi ülkeler termal turizmde önem kazanmış ülkelerdir. Rusya, Çin, Cezayir ve Tunus'ta da termal tesisler bulunmaktadır (Özbek, 1991;17).

Türkiye'de ise ilk jeotermal sondajlar, 1963 yılında Maden Tetkik Arama Tarafından Balçova alanında başlatılmıştır. Bu alanda ulaşılan termal sular otellerde, Üniversite binalarının ısıtılmasında ve termal tesislerin kurulmasında öncülük etmiştir (Şimşek, 1991;7).

Şekil 3. Türkiye Jeotermal Kaynaklar ve Uygulama Haritası

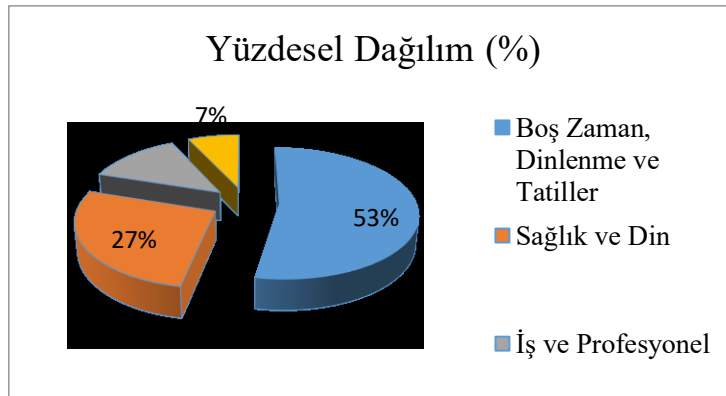

Kaynak: <http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/jeotermal-harita/images/1.jpg> Erişim Tarihi (08.03.2018).

Şekil 3. İncelendiğinde ülkemizde çok sayıda sıcak su kaynağının bulunduğu görülmektedir. Türkiye'de termal kaynakların kullanımı kaynak çıkışına ya da yakınına hamam olarak kurulan tesisler ile başlamaktadır. Bu tesisleri havuz, özel banyo ve konaklama tesislerinin kurulumu takip etmektedir. Ülkemizde 1500'den fazla termal kaynak bulunmakta, konaklama tesisleri ile birlikte 200'den fazla kaplıca tesisi bulunmaktadır. Ülkemizde Ege ve Orta Anadolu bölgesi termal sağlık turizmi açısından çok önemli merkezlerdir (Saturk, E.T.;2018).

Termal Turizmin Avantajları

Grafik 1. Dünya Turizminin Ziyaret Amaçları

Kaynak: World Tourism Organization, Erişim Tarihi:08.03.2018 <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>

Grafik 1 incelendiğinde dünya turizm hareketliliğinin %53'ü boş zaman geçirme, dinlenme ve tatil amaçlı, %27'si sağlık ve din turizmi amaçlı, %13'ü iş ve profesyonel amaçlı, %7'si ise belirtilememiş diğer amaçlar ile gerçekleştirilmektedir. %27'lik bir turizm potansiyeline sahip sağlık ve din turizmi bu faaliyetleri gerçekleştirme olanaklarına sahip olan bölgelerin kalkınmasında etkili olabilecektir.

Termal turizmin diğer turizm türlerine göre sağladığı olanaklardan bazıları(Anonim 2007 akt. Erdoğan ve Aklanoğlu, 2007; 85) ;

- Tüm yıl boyunca turizm imkânı sunması,
- Termal tesislerde doluluk oranını yüksek olması,
- Bölgede istihdam oranını arttırması,
- Diğer alternatif turizm türleri ile kolayca entegrasyonunun sağlanarak bölgesel dengeli turizm gelişiminin sağlanması,
- Termal tesislerde insan sağlığına yönelik aktivitelerle birlikte dinlenme ve eğlence olanaklarına sahip olması,
- Termal turizmde tesislerinin yatırımlarının hızlı bir şekilde kazanca dönüşmesi ve rekabet gücüne sahip olmasıdır.

Araştırma Alanının Özellikleri

Haymana, Ankara merkezine 73 km. uzaklıkta 2,976 km² yüz ölçümlü, 1,259 m. rakıma sahip bir ilçedir. 2017 verilerine göre 27.277 nüfusa sahiptir. Bünyesinde 3 adet belediye tarafından işletilen, 10 adet özel olarak işletilen termal tesis bulundurmaktadır.

Termal suyu kaynağında 44 derece, kullanım koşullarında orijinal 41-42 derece ve PH değeri 6.9 ile en ideal termal vasıflara sahip olarak nitelendirilmektedir (<http://www.grannos.com.tr/tr/termal-spa>).

Şekil 4. Ankara kaplıca haritası ve Haymana'nın konumu

Kaynak: <http://www.acilservis.pro/ankara-kapliclari> Erişim Tarihi:08.03.2018

Yöntem

Bu araştırma Haymana merkezinin termal turizm potansiyelini ortaya koymaya ve durumunu belirlemeye yönelik olarak yapılmıştır. Araştırmada birincil veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket demografik sorulardan ve beşli likert ölçekli (1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3= Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Tamamen katılıyorum) sorulardan oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Haymana'ya gelen turistler ve yerel halk olmak üzere 380 katılımcıdan oluşmaktadır. Veriler %95 güven seviyesinde Haymana'da yerel halka, turizm işletmeleri çalışanlarına, işletme yönetici ve çalışanlarına anket uygulanarak veriler toplanmıştır. Verilerin işlenmesinde SPSS paket programı ile betimleyici istatistiklerden faydalanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Veriler

Temel Değişken	Alt Değişken	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	118	31,1
	Erkek	262	61,9
	Toplam	380	100
Medeni Durum	Evli	216	56,8
	Bekâr	164	43,2
	Toplam	380	100
Eğitim Durumu	İlköğretim	100	26,3
	Lise	162	42,6
	Lisans	95	25
	Lisansüstü	23	6,1
	Yok	0	0
	Toplam	380	100
Yaş	18-24 yaş arası	106	27,9
	25-29 yaş arası	62	16,3
	30-34 yaş arası	63	16,6
	35-39 yaş arası	59	15,5
	40-44 yaş arası	26	6,8
	45-49 yaş arası	22	5,8
	49-54 yaş arası	21	5,5
	54 yaş ve üzeri	21	5,5
	Toplam	380	100
Aylık Gelir Düzeyi	1600 TL ve daha az	147	38,7
	1601-2300 TL	122	32,1
	2301-3300 TL	62	16,3
	3300 TL ve üzeri	49	12,9
	Toplam	380	100
Çalıştığınız Sektör	Kamu Sektörü	35	9,2
	Özel Sektör	345	90,8
	Toplam	380	100

Tablo 1. incelendiğinde katılımcıların %31,1'i kadın, %69,9'u ise erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %56,8'i evli, %43,2'si ise bekârlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %26,3'ü ilköğretim, %42,6'sı lise, %25'i lisans, %6,1'i lisansüstü eğitim düzeyine sahiptirler. Katılımcıların %60,8'i 34 yaş ve altında, %39,2'si ise 35 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların %38,7'si 1600 TL ve daha az, %32,1'i 1601-2300 TL arası, %16,3'ü 2301-3300 TL arası, %12,9'u ise 3300 TL ve üzeri aylık gelir kazandıklarını belirtmiştir. Katılımcıların %9,2'si kamu sektöründe, %90,8'i ise özel sektörde istihdam etmektedir. Demografik veriler toplanırken her temel değişkenin alt değişkeninden özelliklere sahip katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu durum her kesimin görüşüne ulaşılması açısından önem arz etmektedir.

Tablo 2. Betimleyici İstatistikler

Sorular	N	Ortalama	Standart Sapma
Haymana turizm sayesinde gelişmiştir.	380	2,6658	1,49807
Haymana'da turizm stratejileri halkın katılımı ilkesinden yola çıkarak oluşturulmaktadır.	379	2,3799	1,33659
Haymana'da turizm planlı bir biçimde yapılmaktadır.	380	2,7158	1,45042
Haymana'da turizm faaliyetleri ucuzdur.	377	3,9151	1,21961
Haymana'da turistlerin harcamaları yüksektir.	378	2,6799	1,21033
Haymana'ya kaliteli ve zengin turistler gelmektedir.	380	2,8895	1,28658
Haymana'nın turistlerin tatil beklentilerini karşıladığını düşünüyorum.	377	2,6074	1,31471
Haymana'da tatil yapmanın güvenli olduğunu düşünüyorum.	379	3,8575	1,23046
Haymana sahip olduğu kültürel niteliklerini turizmine iyi bir şekilde yansıtmaktadır.	380	2,7921	1,43512
Turistlerin Haymana'dan memnun bir şekilde ayrıldığını düşünüyorum.	377	2,9549	1,34108
Haymana halkı turistleri iyi karşılamaktadır.	380	3,4053	1,41196
Haymana'da tatil yapmak rahatlatıcı ve dinlendiricidir.	378	3,7937	1,36448
Haymana'nın alt yapısı gelişmiştir.	379	2,3852	1,35279
Haymana orijinal doğal güzelliklere sahiptir.	379	3,4485	1,37412
Haymana'da doğal çevreye gerekli özen gösterilerek korunmaktadır.	378	2,7804	1,29555
Haymana tarihsel ve kültürel değerler yönünden zengin bir bölgedir.	380	3,5553	1,36275
Haymana'da tarihi ve kültürel değerler iyi korunmaktadır.	378	2,8386	1,36958
Haymana'nın konaklama ve termal tesis imkânları yeterlidir.	380	3,3895	1,32597
Haymana'nın konaklama ve termal tesisleri kaliteli ve güvenilirlerdir.	380	3,4921	1,38306
Haymana çeşitli ve zengin yöresel yiyecek ve içeceklerle sahiptir.	378	3,3307	1,39691
Haymana kaliteli zaman geçirmeye uygun çeşitli eğlence olanaklarına sahiptir.	376	2,0798	1,29162
Haymana nitelikli işgücüne ve eğitilmiş bir nüfusa sahiptir.	379	2,5224	1,27092
Haymana'nın alışveriş imkânları kalitelidir ve yeterli düzeydedir.	378	2,4815	1,36494
Haymana'nın şehir içi ulaşım imkânları yeterlidir.	379	2,4406	1,41554
Haymananın sağlık imkânlarının yeterli olduğunu düşünüyorum.	380	2,5737	1,41135

Cronbach's Alpha = ,929

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcılara yöneltilen sorular ışığında bölgenin güçlü ve zayıf yönleri;

Termal turizmin ucuz olması, gelen turistlerin kendilerini güvende hissetmeleri, yerel halkın turistlere karşı olan tutumunun iyi olması, bölgenin rahatlatıcı ve dinlendirici olması, bölgenin orijinal doğal güzelliklere sahip olması, tarihsel ve kültürel açıdan zengin özelliklere sahip olması, konaklama ve termal tesis imkânlarının yeterli ve kaliteli olması bölgenin güçlü yönleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Tüm bu güçlü yönlerinin yanı sıra, bölgenin altyapısının tamamlanmamış olması, doğal çevreye, tarihsel ve kültürel değerlere gerekli özenin gösterilmemesi, bölgede turistlerin kaliteli ve eğlenceli zaman geçirmelerine elverişli alışveriş ve eğlence imkânlarına sahip olmaması, şehir içi ulaşım olanaklarının ve sağlık imkânlarının yetersiz olması gibi özellikleri bölgenin zayıf yönlerini oluşturmaktadır.

Sonuçlar ve Öneriler

Bölgenin termal turizm sektöründen yeteri derecede faydalanabilmesi için; turizm stratejileri oluşturulurken etkilenen tüm kanalların görüşlerinin alınması, gerekli planların yapıp koordinasyonun sağlanması gerekmektedir.

Turistlerin bölgede sağlık bulmak amacının yanı sıra eğlenme stresten uzak kalma gibi beklentilerinin karşılanması bakımından bölgede alternatif eğlence olanaklarının geliştirilmesi ve sahip olunan tarihi ve kültürel değerlerin turizme entegre edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kültürel etkinliklerin düzenlendiği, organizasyonlar gerçekleştirilebilir.

Bölge de termal tesislerde çalışarak ya da dolaylı yoldan turizm sektörüne hizmet eden çalışanların niteliklerinin geliştirilmesi bakımından bilgilendirici ve eğitici seminerler verilebilir.

Bölgenin sahip olduğu doğal güzellikleri koruması, altyapı çalışmaları tamamlanması, sağlık imkânlarının (hastane, sağlık ocağı) geliştirilmesi, turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine yardımcı olabilecektir.

Sağlık turizmi amacıyla gelen turistlerin bölgede yaptıkları harcama miktarının düşük olmasının sebebi ise alternatif ihtiyaçlarına cevap verebilecek uygulamaların olmaması ve her şey dâhil konaklama sisteminin kazandığı parayı kendi bünyesinde tutmasından kaynaklanmaktadır.

Bölgede kültürel değerlerin yansıtıldığı yöreye özgü el sanatları çarşısı kurulması bölgede belirli bir istihdam oluşturacak hem turistlerin bölgeyi daha iyi tanınmasına hem de turistlerin bölgede gezebileceği bir alternatif oluşturacak.

Özetle bölgenin sahip olduğu kaliteli tesisler, yerel halkın turistlere karşı olumlu tutumu, bölgenin orijinal doğal güzelliklere sahip olması ve zengin kültürel değerlere sahip olması kalkınmasında yeterli olamamaktadır. Bölgenin kalkınmasını tam olarak başlatılabilmesi için sağlık turizmini destekleyecek alternatif eğlence olanaklarına, çevresel düzenlemelere, gerekli altyapı harcamalarına en önemlisi turizm faaliyetlerini tüm bölge ile organize bir şekilde yürütebilecek donanımlı işgücüne ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Arslan, K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 275–294.
- AYDIN, O. (2012). Türkiye'de Alternatif Bir Turizm; Sağlık Turizmi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 91-96.
- Carrera, P. M., & Bridges, J. F. (2006). Globalization and Healthcare: Understanding Health And Medical Tourism. *Expert Review of Pharmacoeconomics & Outcomes Research*, 6(4), 447-454.
- Clower, T., Beer, A., Maude, A., & Haughton, G. (2004). *Multinational Lessons from Local and Regional Economic Development Agencies*. Annual Meeting of the European Regional Science Association. Porto.
- Cook, Peta S.(2008) "What Is Health and Medical Tourism?". The annual conference of the Australian Sociological Association, The University of Melbourne, Victoria.
- Çeken, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 293–306.
- Çonkar, K. ve Gülmez, M., (2004), "Termal Turizm Açısından Sivas'ın Yeri ve Önemi", *Cumhuriyetin 80. yılında Sivas Sempozyumu*, s. 289-310.
- Doğan, S., & Yıldız, Z. (2007). Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi Ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(6), 147–181.
- Erdoğan, E., & Akınoğlu, F. (2007). Termal Turizm Ve Afyon-Gazlıgöl Örneği. *e-Journal of New World Sciences Academy Natural and Applied Sciences*, 3(1), 83–92.
- <https://opentextbc.ca/introtourism/chapter/chapter-1-history-and-overview>.
- İldırar, M. (2004), *Bölgesel Gelişme ve Kalkınma Stratejileri*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Kar, M., & Taban, S. (2015). *Kalkınma Ekonomisi*, Ekim Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye'de Bölgesel Net Mali Yansıma*, Ümit Ofset Matbaacılık, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı: Ankara.
- Koçak, H. (2009), "Yerel Kalkınmaya Katkısı Bağlamında Yerel ve Bölgesel Kalkınma Kuruluşlarının İşlevleri(Avrupa Örnekleri ve Türkiye)", *TODAYE 19- 20 Ekim Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler Sempozyumu*, ss.727-733.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR%2C11492/saglik-ve-termal-turizmi-tanimi.html>) , Erişim Tarihi: 11.03.2018a.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR%2C11492/saglik-ve-termal-turizmi-tanimi.html>), Erişim Tarihi: 11.03.2018b.
- Özbek, T. (1991), "Dünyada ve Türkiye'deki Termal Turizmin Önemi" *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18, 15-29.
- Öztürk, Y., & Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 183-195.
- Saturk, (<http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/07.pdf>) , Erişim Tarihi: 11.03.2018.
- Scowsill, D. (2017). *Travel & Tourism Economic Impact 2017 World*. World Travel & Tourism Council (WTTC), London.

- Şimşek, Ş. (1991), “Türkiye’deki Termal Kaynakların Potansiyeli ve Genel Özellikleri” *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18, 5-9.
- TDK. (2006). Güncel Türkçe Sözlük. Tarihinde 11 Mart 2018, adresinden erişildi www.tdk.gov.tr
- Tunç, A. ve Saç, F. (1998). *Genel Turizm: Gelişimi ve Geleceği*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Westcott, M., (2012),” Introduction to Tourism and Hospitality in BC”, Bc Open Textbooks.
- Zengin, B., & Eker, N. (2016). Sakarya İli Termal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Temmuz(13), 165–181.

TÜRK AİLE ŞİRKETLERİNİN TAKIM OLARAK ÖĞRENME KAVRAMI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Efkan ERDOĞAN¹

Özet

İşletmelerin başarılı olup, ticari hayatlarını sürdürebilmeleri öğrenen ekipler kurmalarından geçer. Bu doğrultuda oluşturulacak ekiplerin ne olduğu, bu ekiplerin nasıl kurulacağı ve Türk aile şirketleri bu disipline uygunluğu bu araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu konuyu değerli kılan Türkiye’de faaliyet gösteren irili ufaklı birçok şirketin temelde aile şirketi olmasına karşın bu şirketlerinin ömürlerinin 3 nesil ile sınırlı kalmalarıdır. Ayrıca aile şirketi olup dünya çapında büyüklüklere ulaşmış Türk şirketleri de bulunmaktadır. Bu nedenledir ki işletmeler birer öğrenen ekip olarak neler başarabileceği araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Takım Olarak Öğrenme, Türk Aile Şirketleri, Öğrenen Ekipler

INVESTIGATION OF TURKISH FAMILY COMPANIES IN THE CONTEXT OF LEARNING CONCEPT

Abstract

Successfull businesses are must establish learning organization. In this case this research based on what are these organizations and how can establish these organization and also are Turkish family businesses parallel to literature. In Turkey many firms based on family businesses on the other hand there is no compnay can reach fourth generation which is make this subject valueble. Some Turkish family businesses are working worldwide. Thats why we reaserch that what can achive businesses if they are learning organization. This reaserch start with searching literature then goes on case study on Turkish family busines who are working on tourism/food industry. Found that from this reaserch Turkish family businesses trying to follow literatüre. Turkish family businesses are dynamic and self-renewal theirselves. In case of changing economic conjuncture companies are get adapt theirselves to these changings. This reaserch has not finished yet therefore there is no exact judgment for learning organization phenomenon of businesses and agility of busines. These can be reach after end of reaserch.

Key Words: Team Larning, Turkish Family Companies, Learning Team

Giriş

Günümüz işletmelerinde alınan birçok önemli karar ve alınan kararların uygulanmaya geçirilmesi ekiplerce gerçekleştirildiğinden, ekip öğrenmesine duyulan ihtiyaç büyümektedir. Kişilerin öğrenmesi, organizasyonun öğrenmesi için bir gereklilikken, örgütlerin öğrenmesi için yeterli değildir. Örgütler, küçük ekipler veya gruplar halinde çalışan insanların faaliyetleri ve etkileşimleri sonucu öğrenebilirler. Öğrenen ekipler, öğrenen kişiler ve öğrenen organizasyonlar arasında önemli bir bağlantıyı oluşturmaktadır (Senge, 1990a:236).

Örgütlerdeki ekip öğrenmesi üç önemli boyutta gerçekleşmektedir (Senge, 1990a:236). İlki, tüm ekip üyelerinin bir araya gelip, sinerji yaratma gücüdür. İkincisi, yenilikçi olup ve birlikte hareket ederek birbirlerini tamamlamalarıdır. Üçüncüsü ise ekip üyelerinin diğer ekiplerle ilişkileri sonucu bilginin ve öğrenmenin tüm organizasyona yayılmasıdır. Böylece, ekip öğrenmesinin örgüt öğrenmesine dönüşmesi uygulanabilirliği açısından pratik görülmektedir.

Rekabet üstünlüğü sağlamak için sadece bilgiyi öğrenmek değil aynı zamanda bilgiyi üretmek gerekmektedir. Yeni bilgi üretimi için gerekli olan temel bireysel bilgi ise, ekip içindeki üyelerin birlikte ve birbirlerinden öğrenmesiyle yeterli etkinliğe kavuşabilir ve gerçek kullanım alanı bulabilir (Erdil, 1996). Ayrıca örgütsel öğrenme araştırmacıları, bilişsel süreçlerin ve kişiler arasındaki etkileşimin öğrenme üzerinde en etkin rolü oynadığını ortaya çıkarmışlardır (Edmondson, 1999:350). Bu nedenlerden dolayı, ekip öğrenmesinin anlaşılması ve ekiplerin nasıl daha etkin öğrenme sağlayacakları konusunun ortaya çıkarılması önemlidir.

Ekip, paylaşılan değerli bir amaca ulaşmak için, birbirine bağlı olarak hareket eden iki veya daha fazla kişiden oluşan küçük gruplara denir (Guzzo, 1995). Başarılı ekipler bünyelerinde pek çok özel nitelikler barındırmak durumundadırlar. Bu niteliklerden biri de birlikte öğrenebilme yetenekleridir. Öğrenen ekipler, üyelerinin uzmanlık ve tecrübelerinden yararlanarak, birbirleriyle ve çevreleriyle etkileşim içerisinde, paylaşılan ortak amaçları doğrultusunda çalışmalarını yürütürken, birbirlerinden, süreçten ve sonuçlardan öğrenerek kendilerini ve örgütlerini zaman içinde geliştiren çalışma gruplarıdır (Senge, 1990a).

Hamel ekip olarak öğrenme kavramında bütünsel bir yaklaşımın hâkim olduğuna değinmektedir. Hamel’e göre, çocukluğumuzdan itibaren aldığımız eğitim ve öğretim, bizlere sorunlarımızı parçalara bölerek çözmeyi aşılamaktadır.

¹ Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü

Bu ise, bizim sonuçta parçalara odaklanmamıza ve bütünü kaçırmamıza neden olmaktadır; oysa bütün parçalardan farklıdır ve kendi içinde bir tutarlılığa sahiptir. Hamel'in saptamalarından hareketle; ekip üyelerinin birbirleriyle etkileşim içerisinde çalışmalarını neticesinde, birbirlerinin eksiklerini ve konuya ilişkin resmi tamamlayabilecekleri sonucu çıkartılabilir. Dolayısıyla ekiplerin bütünsel ve birbirini tamamlayan düşünme ve öğrenmeye ulaşmaları daha kolay olabilir. Özetlenecek olursa ekip öğrenmesinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Senge, 1990a; Yılmaz ve Sünbül, 2000:5) :

Öğrenme ekip üyelerinin karşılıklı iletişim ve etkileşiminin sonucudur.

Ekip üyeleri birbirlerini bilgi ve düşünme/düşleme yönünden tamamlarlar.

Ekip içerisinde gerçekleşen öğrenme, örgüt boyutuna transfer edilebilir.

Öğrenme doğrudan gözlenemez; gözlenebilen ekibin performansıdır.

Öğrenme, ekibin daha sonra karşılaşacağı durumlara farklı bir yaklaşım göstermesine sebep olur.

Ekibin öğrenmesi, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde örgütsel hafızaya aktarılır.

Ekip boyutunda öğrenmenin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi, ekip çalışması ve etkinliğinin değerlendirilmesi konusunda en yaygın düşünüş tarzı olan girdi (input), süreç (process) ve çıktı (output) modeliyle yapılacaktır (Guzzo, 1995). Bu modelde değişik boyutlardaki girdiler (ekip üyelerinin özellikleri, işletmenin yapısı, çevresel faktörler), ekip üyelerinin birlikte çalıştığı süreci (iletişim, etkileşim) etkiler, süreç de ekip çalışmasının çıktısına (çalışanların tatmini, hizmet veya ürün sunumu) etki eder.

ÖĞRENEREN ÖRGÜTLER OLABİLMENİN UNSURLARI

Senge öğrenen örgütler oluşturmanın beş ana unsurunu şöyle sıralamıştır:

- 1- kişisel hakimiyet (personel mastery),
- 2- zihinsel modeller (mental models),
- 3- paylaşılan vizyon (shared vision),
- 4- ekip öğrenmesi (team learning)
- 5- sistem düşüncesi (systems thinking).

Kişisel hakimiyet, manevi olgunluğa sahip olma ve hayatı yaratıcılık penceresinden bakarak yaşamaktır. Bu bize nelerin önemli olduğunu ve gerçeği net olarak görebilmeyi öğretir. Böylece çalışanlar hayatta istedikleri sonuçlara ulaşabilme yetkisini hayat boyu öğrenerek kazanırlar. Böyle çalışanlardan oluşacak işletmelerin öğrenen örgüt olması daha kolay gerçekleşebilecektir. Zihinsel modeller, hafızamızda iyice yer etmiş varsayımlar, genellemeler ve imgeler olarak düşüncelerimizi ve eylemlerimizi etkiler. Yeni gelişmeler ve değişimler zihinsel modellerle çatıştırsa, kişiler bunları benimsemeye veya öğrenmeye istekli olmayabilirler. Bu nedenle zihinsel modellerin işletmede ve çevrede meydana gelen uzun dönem değişim ve gelişimleri takip edecek şekilde adaptasyonu önemlidir. Bu da örgütsel öğrenmeyle mümkündür. Paylaşılan vizyon, öğrenme için odaklanma ve enerji kaynağı olduğundan öğrenen örgütler için bir gerekliliktir. Paylaşılan ortak değerlere çalışanların sıkı sıkıya bağlı olması beklenir. Ekip öğrenmesi, ekip üyelerinin istedikleri sonuçlara ulaşabilmesi için düzenledikleri ve geliştirdikleri süreçtir. Günümüz işletmelerinde temel öğrenme birimi ekiplerdir. Sistem düşüncesi, bazı olaylar zaman ve yer olarak birbirinden uzakta olsa da, hepsinin aynı olay çerçevesinde birbirine bağlı olmasıdır. İş ortamı ve örgütteki çalışanlar birer sistemdirler. Sistem düşüncesi yaptıklarımızı ne şekilde gerçekleştirdiğimizi tüm boyutlarıyla ortaya çıkarabilmeye imkân sağlar.

İşletme içi öğrenme modellerinin temelinde, sistem düşüncesinin yattığı söylenebilir (Baransel, 1993; Can, 1999). Sistem düşüncesi, işletmelerin çevreden aldıkları girdileri bir dönüşüm süreciyle çıktı haline getirerek yine çevreye sunmaları üzerinde durmaktadır (Efil, 1999). İşletmelerin her türlü iç ve dış etkileşime açık olduğunu vurgulayan bu düşünce içerisinde, başarılı ve başarısız pek çok deneyim yaşanabilmektedir. Bir organizasyon, süreç içerisinde tüm başarı ve başarısızlıklarından bir şeyler öğrenir (Barrow, 1993). Geçmiş deneyimlerden öğrenme ilkesi organizasyonların karşılaştıkları başarılar kadar başarısızlıklarını da değerlendirmeleri yoluyla bilgi edinmelerini ve bu bilgiyi geleceği planlamada kullanmalarını ifade etmektedir (Pinar, 1999:52).

Garvin öğrenen organizasyonların beş öğrenme yöntemiyle veya aktiviteleriyle başarılı olduklarını belirtmiştir. Bunlar;

- 1- sistematik problem çözme,
- 2- yeni yöntemleri deneme,

- 3- kendi tecrübelerinden ve geçmiş faaliyetlerinden öğrenme,
- 4- başkalarının tecrübelerinden ve en iyi yapanlardan öğrenme
- 5- bilginin hızlı ve etkili bir şekilde tüm örgüte yayılmasıdır.

Bu aktiviteleri destekleyen sistem ve süreçlerin oluşturulması ve günlük yapılan faaliyetlerle kaynaştırılması, işletmelerin öğrenmelerini daha etkili bir hale getirebilecektir.

Watkins ve Marsick öğrenen organizasyonlar olabilmenin birbirini tamamlayan yedi olaylar dizisi veya hareket biçimini yerine getirmekle mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Bunlar;

- 1- sürekli öğrenme fırsatlarının yaratılması,
- 2- sorgulama ve söyleşmeye olanak yaratma,
- 3- iş birliği ve ekip öğrenmesinin cesaretlendirilmesi,
- 4- öğrenme fırsatları ve paylaşımı için sistem kurma,
- 5- ortak vizyon için çalışanları yetkilendirme,
- 6- örgütün çevresiyle ilişkide olması
- 7- kişisel, ekip ve örgüt düzeyinde öğrenmeyi destekleyen ve örnek olan liderlerin bulunması.

İşletmeler sayılan bu hareket ya da faaliyet tarzlarını benimsedikleri ve uygulayabildikleri oranda başarılı olabileceklerdir.

Yukarıdaki dört paragraftan da anlaşılabilir gibi örgütsel öğrenmenin gerçekleşebilmesi için takip edilebilecek yöntemler tüm örgütü içine alsın da öğrenen örgütlerde genel olarak öğrenme üç farklı kademede olmaktadır: kişisel, ekip ve örgütsel düzeyde öğrenme. Senge, kişisel öğrenme örgütsel öğrenmenin garantisi olmasa da, çalışanlar tek tek öğrenmeden örgütsel öğrenmenin gerçekleşmesinin söz konusu olamayacağını savunmaktadır. İş görenlerin bireysel bilgi, öğrenme ve yeterlilik düzeylerinin, işletmelerin hedeflerini gerçekleştirmeleri için tek başına yeterli olacağını düşünmek de yanıltıcı olabilir. Bunun en önemli sebebi, yeni bilgi üretimine girdi sağlayan bireysel öğrenmenin, ancak örgütsel öğrenmeyle etkinlik kazanması ve gerçek kullanım alanı bulabilmesidir. Bireysel bilgi, ancak doğru yöntemlerle etkin biçimde kullanılır ve paylaşılırsa, işletmelerin organizasyonel anlamda ihtiyaç duydukları ve rekabet üstünlüğü ve sürekliliği sağlayan işletme bilgisi oluşturulabilir.

Bilgi çağında bilgi kullanımından öte, yeni bilgi üretiminin öneminin anlaşılması doğrultusunda; çalışmalar, öğrenmenin örgütsel boyutu ve bütünsel bir öğrenme modeli olarak öğrenen organizasyonlar üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bilgi alımı, dağıtımı, yorumlanması ve uyarlanması gibi süreçlerin bireysel bazdan örgüt boyutuna direkt olarak taşınması kolaylıkla gerçekleştirilemeyebilir. Bir organizasyonun öğrenen örgüt haline gelmesi, bireysel bilgilerin işletme bünyesinde kurulan ekipler içerisinde aktive edilerek paylaşımı ve üyelerin etkileşimiyle “ekip öğrenmesine” dönüşmesi ve buradan örgüt boyutuna taşınmasıyla mümkün olabilir (Erdil, 1996; Senge, 1990b). Bu sebeple, bilgi üretimini artırıp genele yayabilmek ve böylece rekabetin ağırlıktan koşullarında varlıklarını verimli bir şekilde sürdürebilmek isteyen organizasyonlar, yeni yapılanmalarını ekipler üzerine inşa etmeyi tercih etmektedirler. Senge'nin ifadesiyle; “Organizasyonlarda ekip oyununu başarmaya duyulan gereksinim hiç bu kadar büyük olmamıştı” (Senge, 2000: 255).

AİLE ŞİRKETİ KAVRAMI

Aile şirketleri kavramı tüm dünyada merak edilen ve araştırılan bir husustur. Örgütler ekonomik temelli birlikteliklerle bir araya geldiklerinde şirketleri meydana getirirler. Şirketler belirli bir sektörde, belirli bir sermaye ile, belirli bir personel yapısı ile faaliyetlerini yerine getirip, kar amacı güden organizasyonlardır. Peki bir işletmeyi aile işletmesine dönüştüren unsur veya unsurlar nelerdir? Literatür bu konuda temel başlıklar altında birleşmektedir: Sermaye bakımından aile şirketleri, yönetim bakımından aile şirketleri bakımından temel olarak ikiye ayrılabilir. Bir şirketin aile şirketi olarak tanımlanabilmesi için ailenin sahiplik yapısına ve yönetimine katılımı yeterli değildir. Aile şirketlerini, aile sahipliği ve yönetiminde olmayan diğer şirketlerinden ayıran en önemli özellikler, aile şirketlerinde firmanın stratejik yönelimi üzerinde sahip ailenin etkisinin olması, ailenin kontrolü elinde tutma isteğini, şirket işleyişinin kendine özgü olduğunu, aile içi dinamiklerin şirket yönetimini de yansıması ve ailenin katılımı ve etkileşimiyle ortaya çıkan benzersiz ve sinerji yaratan kaynak ve yetenekleri sayabiliriz (Chrisman, Chua & Sharma, 2005). Görüldüğü üzere birçok alanda aile şirketleri aile sahipliğinde olmayan şirketlerden farklılık göstermektedir. (Chrisman, Shua & Sharma, 2005).

Bir işletmede aile bireyleri şirketin geleceğine karar verebiliyor, şirketin ekonomisini ve yapısını etkileyen kararları alabiliyorlarsa bu işletmenin aile işletmesi olduğunu söylemek mümkündür. Yine aynı şekilde bir işletmede sermaye sahiplerinin %51'den fazlası bir ailenin mensubu ise yine bu işletmenin bir aile işletmesi olduğundan söz edilebilir.

Aile işletmesi olmak o işletmenin gücüne, büyüklüğüne, vizyonuna ve gelişimine direkt olarak etki eder. Burada eğer ki aile büyüğü (genelde lider erkek)'nün tutumu işletmenin geleceğini tayin eder. İşletmenin profesyonelleşmesi ve kurumsallaşması yine bu kişinin elindedir. Bir işletmenin kurumsallaşması bir işletmenin kişilerden bağımsız olarak kurallara, standartlara, prosedürlere sahip bir sisteminin olması, değişen dünyayı takip eden sistemleri kurması ve yeniliklere uygun olarak örgütsel yapısını şekillendirmesi, işletmeye has paylaşım ve iş tamamlama süreçlerinin karakter haline gerilmesi ve böylece diğer örgütlerden ayrışmalarını sağlayacak bir yapıya bürünme sürecidir. (Karpuzoğlu, 2004: 45).

TÜRK AİLE ŞİRKETLERİ

Türkiye'de ekonominin temel taşlarını orta ve küçük işletmeler oluşturmaktadır. Bu durum Türk örf ve adetlerinin de etkisiyle günümüze de yansımıştır. Son istatistikler göstermektedir ki Türk ekonomisinin %50'den fazlasını, çalışan sayısı 10 veya daha az olan işletmelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte dünya çapında iş yapan Türk aile şirketleri de bulunmaktadır. Koç Holding, Sabancı Holding, Eczacıbaşı Holding, Sanko Holding, Yıldız Holding sadece bu şirketlerden bir kaçıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki aile şirketi olmak bir işletme için dezavantaj teşkil etmez. Profesyonelleşmenin ve kurumsallaşmanın basamakları takip edildiğinde aile şirketleri de büyüme ve gelişme noktasında çok başarılı sonuçlar elde edebilmişlerdir.

Metodoloji

Çalışmamızda metodoloji olarak vaka analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda maden-sanayi sektöründe çalışan bir firma ile mülakat yapılmış ve firmaya 30 soru yöneltilmiştir. Sorulara verilen cevaplar olumlu ve olumsuz cevaplar olarak gruplanmış, olumlu verilen cevaplar yorumlanırken geliştirme stratejisi ile yaklaşmış, olumsuz verilen cevaplar yorumlanırken iyileştirme ve öneri stratejisi ile yaklaşmıştır.

Firmaya yöneltilen ve olumlu cevaplar alınan sorulardan birkaçı ve yapılan analizler şu şekildedir:

Soru: Şirketinizde kaç kişi çalışmaktadır? Şirket içerisinde aile bağınız bulunduğu kaç kişi çalışmaktadır?

Cevap: Şirketimizde 150 personel bulunmaktadır. Ailemizden 4 kişi şirketimizde idari kadroda görev almaktadır.

Analiz: Türkiye'deki işletmelerin yaklaşık %55'inin 10 kişi ve altında çalışanı olan işletmeler olduğu göz önüne alındığında, firmamız Türkiye standartlarına göre çalıştırdığı personel sayısı yüksektir. Bununla birlikte firmanın ekonomik dalgalanmalar da dahi personel sayısını bu ölçüden pek altına düşürmediği görülmüştür. Bu da firmanın istikrarlı yapısının bir kanıtıdır. İlerleyen yıllarda yeni ürün gamı veya yeni pazarlarla işletme hem karlılığını artırabilir hem de istihdama daha çok katkı sağlayabilir.

Soru: Şirketinizi bir aile şirketi olarak görmekte misiniz? Sebepleri nelerdir?

Cevap: Şirketimiz çok ortaklı, mütevazı bir aile şirkettir. Çünkü üretim, satış ve pazarlama departmanlarımız tamamen aile bireylerinden oluşmaktadır. Firmanın işleyişi, üretimi ve gelecek adımları ile ilgili kararlar bu aile bireylerinin katıldığı toplantılarda alınmaktadır.

Analiz: Firma kendisini mütevazı bir aile şirketi olarak nitelendirmesine karşın bölge ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bazı departmanlarının tamamının aile bireylerinden oluşması firmayı kısır bir vizyona sürükleyebilir, bu nedenle departmanlarında en azından bir personelin dışarıdan istihdam edilmesi vizyonlarına katkı sağlayabilir. Ayrıca firmanın gelecek ile ilgili kararların tamamı aile bireyleri tarafından alınması yerine objektif bir danışma kurulu oluşturulabilir veya hizmet satın alınabilir.

Soru: Şirketinizde ekiplerinizi oluştururken nelere dikkat edersiniz?

Cevap: Liyakat, özveri, eğitim durumu ve yerine göre tecrübe.

Analiz: Firmanın seçme kriterleri uluslararası normlara uygun olarak ilerlemektedir. Yeterli bütçe olduğunda bu işleri, ayrı bir departmanda (ör: İK) gerçekleştirebilirler.

Soru: Ekip liderleri veya yönetim basamaklarında aile bağı olan kişiler var mıdır? Eğer varsa oranı nedir?

Cevap: Evet, yönetimde 1/100 oranında aile bireylerimiz bulunmaktadır.

Analiz: Firma bir aile şirketi olmasına karşın yatay hiyerarşi içerisinde yapısını oluşturmayı başarmıştır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki firmalar hiyerarşik yapılarını giderek yatay düzlemlere almaktadırlar.

Soru: İşletmenizde eğitim ve gelişim için bütçe ayırır mısınız? Eğer evetse bu bütçe maaş bütçenizin % kaçındır?

Cevap: Evet, eğitim ve gelişim için her zaman kaynak yaratırız. Bu kaynak, maaş bütçemizin yaklaşık olarak %5 oranındadır.

Analiz: Firmanın eğitim ve gelişim için bütçe ayırması çok yerinde bir davranıştır. Bütçenin oranı kadar bu bütçenin etkin ve verimli de kullanılması gerekmektedir. Firmanın büyüklüğü göz önüne alındığında eğitim için ayrılan bütçe pek de azımsanacak bir bütçe değildir, dolayısıyla kaynak kullanımının önemi bir kez daha artmaktadır.

Soru: İşlemenizdeki personelin hatalarından öğrenmesine izin verir misiniz? Bir personelin işten uzaklaştırılması veya işten çıkarılması için ne kadar çok veya sıklıkla hata yapması gerekir?

Cevap: Tabi ki, çok geleneksel bir yaklaşım ama herkes hata yapar. Hatalardan da öğrenecek çok şey var. Hatalar yolu ile tecrübe aktarımına da değer veriyoruz ve yapılan hataya göre ilgili kişiye tolerans gösterebiliyoruz. Uzaklaştırma ya da işten çıkarma kurumumuzdan sıklıktan ziyade yapılan hataya bağlıdır. Bazı hatalar kasten işi aksatmak, firmaya ve ürünlere zarar vermek, karalamak ya da diğer çalışanlara zarar vermek üzerine yapılıyor olabilir. Hatalar bu şekilde disiplin hatası olduğunda tolere etme şansımız da o derece azalıyor.

Analiz: Öğrenme süreçleri incelendiğinde görülecektir ki en önemli öğrenme etkenlerinden biri hatalardan ders çıkartmaktır. Bu bağlamda işletme kendi personeline bu olgunun önünü açmıştır.

Olumsuz durum teşkil eden soru cevapları ve analiz örnekleri de şu şekildedir:

Soru: Aile bağımız olan çalışanları diğer çalışanları aynı değerlendirme kriterlerinde mi değerlendirirsiniz?

Cevap: Değerlendirme kriterleri duruma göre değişiklik göstermektedir. Aile bağımız olan çalışanlar hem inisiyatif alma becerileri, hem de eğitim açısından diğer personellerden daha farklı bir konumda. Bu yüzden değerlendirme kriterleri değişiklik göstermektedir.

Analiz: Literatür incelendiğinde görülmektedir ki personel değerlendirme kriterleri ölçülebilir, şeffaf ve tutarlı olmalıdır. Bu hususta firma aile bağı olan personele daha fazla imtiyaz tanımakta ve genel kaideye aykırı davranmaktadır. Değerlendirme kriterleri şeffaf, sorgulanabilir, ulaşılabilir ve tutarlı hale getirilmelidir.

Soru: Denetim mekanizmalarınız içerisinde aile bağımız olan çalışanlar var mıdır? Eğer varsa oranı nedir?

Cevap: Denetim mekanizmamızın tamamı aile bireylerimizden oluşmaktadır.

Analiz: Denetim mekanizmaları, düzey fark etmeksizin tüm basamakları denetleyen mekanizmalardır. Kurumsal şirketler bu mekanizmalarda çalışan personeli önemli ve uzun eğitimlere tabi tutarlar. Bunun yanı sıra aile işletmeleri eğer ki kendi denetim mekanizmalarını oluşturamıyorsa bu konuda dışarıdan hizmet satın almına gidebilirler. Aksi takdirde kendi hatalarını görmekten kaçınan bir yapıya bürünmeleri muhtemeldir.

Soru: İşletmenizi kurumsal bir işletme olarak nitelendirir misiniz? Sebepleri nelerdir?

Cevap: Açıkçası tam olarak kurumsal bir işletme olduğumuzu söyleyemem. Biz gelişmekte olan mütevazı bir şirkettiz. Bu düzenli olarak takip edilmesi gereken, geliştirilmesi gereken bir süreç. Kendi adıma kurumsaliz diyebilmem için tüm sistemlerimizin entegre şekilde çalışması, gerekirse insan gücüne ihtiyaç duymayan son teknoloji ürünlerin kullanılması ve ölçülebilir raporların oluşturulması gerekir. Bunun için de çok daha fazla kaynak gerekiyor, henüz gidecek yolumuz var.

Analiz: İncelemekte olduğumuz işletmemiz pek çok bakımdan büyük bir firma olmasına karşın, kurumsallık oluşumunda zayıf kaldıklarını ifade etmektedirler. Burada yapılması gereken kendi şirket yapılarına da uygun bir biçimde şirketin profesyonelleşmesi, hesap verilebilirliğin artırılması, şeffaf yönetim ilkelerinin benimsenmesi, ekiplerin aynı vizyonu paylaşmaları gibi kurumsallık adımları takip edilmelidir.

Soru: Kendi şirketinizi dünyadaki büyük şirketler ile kıyaslarsanız (Apple, IBM, Google, Coca Cola, vb.) eksiklerinizi nasıl sıralarsınız?

Cevap: Bence en büyük eksiklerimiz maddiyat ve kaynak eksiklikleri. Ülkemiz genelinde sektörel olarak baktığımızda markalaşma ve tanıtım eksikliklerini de mutlaka hesaba katmalıyız.

Analiz: İşletmeler yerel ve küresel pazarlarda mücadele ederlerken pek çok açıdan firmalarını bu zorlu mücadeleye dayanıklı hale getirmeleri gerekmektedir. Değişen piyasa koşullarına adapte olabilmek, sürdürülebilir olmak ve karlılıkları arttırmak bunların başında gelebilir. Bununla birlikte çok doğaldır ki dünyada pek çok güçlü firma bulunmaktadır ancak bu firmalar ile sadece madden yarışılmaz. Örneğin Apple firması dünyanın en zengin firmalarından biri olmasına karşın Huawei firması onun karşısına inavasyon ile çıkıp aynı kulvarda güçlü bir mücadele

sağlayabilmişlerdir. Burada yapılması gereken küresel güçlerin güçlü ve zayıf yanlarını iyi analiz edip, inovatif yaklaşımlarla piyasada söz sahibi olmaya çalışmak gerekmektedir.

Sonuç olarak takım olarak öğrenme kavramının Türk aile şirketindeki yeri ölçümlenmiştir.

Sonuç

Çalışmamız bizlere Türk aile şirketinde literatüre uygun olarak takım olarak öğrenme olgusu üzerinde durulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Büyümekte olan Türk ekonomisinde Türk şirketleri gelişim odaklı bir yaklaşım ortaya koymaktadırlar. Şirketlerini yalnızca satış hacmi olarak büyütmeyp kendi altyapılarını tamamlayıcı çözümlerde de bulunmaktadırlar. Ar-geye verilen önem, eğitim departmanlarının kurulması ve eğitim bütçeleri ayrılması, ekiplere doğal öğrenme imkanlarının tanınması (hatalardan öğrenme vb.), profesyonelleşme çabaları, gelişimin kendileri açısından ne kadar değerli olduğunu göstermektedir.

Yapmış olduğumuz analizde firmanın kendini doğru konumlandırabildiği, piyasa dinamiklerinden kopmadığı, öz aile benliği ile hareket etmesine karşın profesyonel bir yapıyı da hayata geçirdiği, denetim mekanizmaları kurduğu, ekip içi öğrenme stratejisini benimsediği, hatalardan ders almanın önemine değindiği, ekip üyelerinin yönetime kolay ulaşabilmelerinin yolunun açıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra Türk aile şirketlerinin en büyük problemlerinden biri olan gelecek kuşaklara aktarılamama konusunda da firmanın bir gelecek stratejisi belirlediği görülmektedir.

Kaynakça

- Baltaş, A. (2000), Ekip Çalışması ve Liderlik, Remzi, İstanbul.
- Baransel, A. (1993). Çağdaş yönetim düşüncesinin evrimi (3.Baskı). İstanbul: Avcıyol Basın Yayın.
- Barrow W.J. (1993). Does total quality management equal organizational learning? Quality Progress, (July), 39-43.
- Can, H. (1999). Organizasyon ve yönetim (5. Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Edmondson, A.C. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. Administrative Science Quarterly, 44: 350-383.
- Chrisman, J.J., Chua, J.H. & Sharma, P. (2005); "Trends and Directions in the Development of a Strategic Management Theory of the Family Firm", Entrepreneurship Theory and Practice, 29: 555-575.
- Efil, İ. (1999). Toplam kalite yönetimi ve ISO 9000 kalite güvence sistemi (4.Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Ensari, H. (1999), 21.Yüzyıl Okulları İçin Toplam Kalite Yönetimi, Sistem, İstanbul.
- Eppler, J.M., Sukowski O. (2000), "Managing Team Knowledge: Core Process, Tool And Enabling Factors", European Management Journal Vol.18 No:3 Britain,
- Erdil, O. (1996). Öğrenen örgütlerin davranışı ve örgütlerde öğrenme süreçleri. Öneri, Haziran, 5(1): 61-70.
- Gard, G., Lindstrom, K., Dallner, M. (2003), "Towards a Learning Organizations:The Introduction of a Client-Centered Team-Based Organization In Administrative Surveying Work" www.elsevier.com/locate/apergo.
- Gard, G., Lindstrom, K., Dallner, M., "Towards a Learning Organizations:The Introduction of a Client-Centered Team-Based Organization In Administrative Surveying Work" www.elsevier.com/locate/apergo, 2003, s.97
- Gard, G., Lindstrom, K., Dallner, M. (2003), "Towards a Learning Organizations:The Introduction of a Client-Centered Team-Based Organization In Administrative Surveying Work" www.elsevier.com/locate/apergo.
- Guzzo, R.A. (1995). Introduction: at the intersection of team effectiveness and decision making. İçinde R.A.Guzzo, E.Salas ve Diğerleri (Editörler). Team effectiveness and decision making (ss.1-8). San Francisco. CA. USA: Jossey-Bass Publishers.
- Güzelcik, E. (1999), Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum imajı, Sistem, İstanbul.
- Güzelcik, E. , Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum imajı, Sistem, İstanbul, 1999, .126.
- Goodman, S., P. Lewis And P.M. Fandth, Management, West-Publ., New York, 1997, s.300
- Hellriegel, D., J. Slocum And R. Woodman, Organizational Behavior, West Publ., Newyork, 1998, s.538.
- Pınar, İ. (1999). Öğrenen organizasyonların kültür çerçevesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 28 (2): 52-58.
- Roberts, L. E., Working Together, Project Management Journal, 34(3), 2003, s.78
- Robbins, S., Managing Today, Prentice Hall, New York, 1997, s.294
- Sarıhan, İ. H. (1998), Teknoloji Yönetimi, Desnet , Gebze.

- Senge, P.M. (1990a). The fifth discipline: the arts and practice of the learning organization. New York: Doubleday.
- Senge, M. P. (1990b). The Leader's New Work: Building Learning Organizations. Sloan Management Review, (Fall), 9-18.
- Senge, M. P. (2000). Beşinci disiplin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Çevirenler: Ayşegül İldeniz, Ahmet Doğukan.
- Tüz, V.M. (2004), "Yalın Örgütlerin Yönetimi ve Türk İşletmelerine Bu Açıdan Öneriler" [www.iktisat uludag.edu.tr/dergi/](http://www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi/).
- Karpuzoğlu, E., (2004). "Aile Şirketlerinin Sürekliliğinde Kurumsallaşma", İstanbul Kültür Üniversitesi, 1. Aile İşletmeleri Kongresi, İstanbul, Kongre Kitabı, s.42 - 53.
- Keçeciöğlu, T. (2000), Takım Oluşturmak, Alfa ,İstanbul.
- Joseph Boyett, Jimmie Boyett, Guru Guide, John Wiley and Sons, Inc, USA, 1998, 156-159
- Yılmaz, H. ve Sünbül, A.M. (2000). Öğretimde planlama ve değerlendirme. Konya. Mikro Yayınları.
- Yılmaz, H. (1999), "İşletmelerde Takım Çalışması Yolu ile Motivasyon", Standart Dergisi, TSE, S.448, Ankara.
- William Davidow, Michael Malone, Sanal Şirket, çev. Mustafa Küpüşoğlu, Koç- Unisys Yayınları, İstanbul, 1995, s.202.

MÜLKİ VE YEREL İDARİ SINIRLARIN İDARİ COĞRAFYA BAKIMINDAN ÖNEMİ

Ali ÖZÇAĞLAR¹

Özet

Coğrafi bilimler içinde sosyal coğrafyanın bir dalı olan idari coğrafya, 1980'lerde daha çok devletlerin yönetsel alt bölümleri üzerine yoğunlaşan siyasi coğrafyanın bir dalı olarak kabul görmüştür. Araştırma konuları itibariyle siyasi coğrafyadan farklı olan yönetsel coğrafya, ülkelerde yönetsel bölünüşe göre ortaya çıkan idari alanların coğrafi esaslar dâhilinde analizini yapmakta; kamu yönetiminin ülkesel, bölgesel ve alansal ölçekte etkilerini araştırmaktadır.

Devlet yönetimi altındaki ülke arazisinin mülki idare ve yerel yönetimlerle ilgili olarak bölümlenmesiyle idari bölümler ve idari alanlar elde edilmektedir. Çeşitli ölçekteki bu bölüm ve alanların yönetim kademelenmesi içindeki yerlerinin mekânsal ölçekte belirlenmesi ve coğrafi yönden analizi yönetsel coğrafyanın başlıca uğraş alanıdır. Coğrafi mekânın bir parçası olan idari alanlar ve buralara sağlanacak kamu hizmetleri, coğrafya ortak paydasında buluşmaktadır. Yönetsel coğrafya, devletin ülke toprakları üzerinde örgütleniş biçimini ve buna göre ortaya çıkan idari bölünüşü tüm yönleriyle incelemekte; yapılan veya yapılacak yönetsel düzenlemelerin coğrafi yapıya uygunluğu tarihsel geçmişe dayalı olarak araştırılmaktadır. Büyükşehir belediyesi 30 ilde ve normal statüdeki 51 ilde yönetsel olarak farklı uygulamalar bulunmaktadır. İllerin mülki idare ve yerel yönetimler bakımından mekânsal ölçekte analizi yapıldığında sınır sorunuyla karşılaşmaktadır. Mülki idare alanlarının tabanını yerelde belediye, mahalle ve köylerin idari alanları oluşturmaktadır. Büyükşehir belediyesi illerde kırsal ve kentsel mahallelerin; normal statüdeki illerde ise köy ve belediyelerin idari sınırlarının güncellenmesi ve sayısallaştırılarak kamunun hizmetine sunulması için İçişleri Bakanlığı ve TÜRSAT tarafından Mülki İdari Sınırların Güncellenmesi ve Sayısallaştırılması Projesi (MİDAS) başlatılmıştır. Bu projenin Türkiye'nin idari coğrafyasına sağlayacağı faydalar oldukça büyüktür.

Anahtar Kelimeler: İdari coğrafya, idari sınır, mülki idare alanı, yerel yönetim alanı, il

Importance of Civil and Local Administrative Borders in terms of Administrative Geography

Abstarct

Administrative geography, which is a branch of social geography within the geographic sciences, was accepted as a branch of political geography which mostly focused on administrative subdivisions of states. The administrative geography, which differs from the political geography in terms of research topics, makes the analysis of the administrative areas that arise according to the administrative division in the countries within the geographical basis; and the effects of public administration on a national, regional and spatial scale.

The administrative divisions and administrative areas are obtained by dividing the land under the state administration in relation to local and local administrations. The spatial determination and geographical analysis of the locations and areas of various scales in the management level is the main field of activity in managerial geography. Administrative areas and public services to be provided as part of the geographical space meet at the common ground of geography. Administrative geography examines the way the state is organized on the territory of the country and the administrative division that arises accordingly; The compliance of the administrative arrangements made or to be made with the geographical structure is investigated based on the historical background. There are administratively different practices in 30 provinces with metropolitan municipalities and 51 provinces with normal status. When the spatial scale analysis of the provinces in terms of local and local administrations is done, border problem is encountered. The basis of local administrative areas is the administrative areas of local municipalities, neighborhoods and villages. Rural and urban neighborhoods in metropolitan municipalities; In provinces with normal status, the Ministry of Interior and TURKSAT initiated the Project for the Update and Digitization of Local Administrative Borders (MİDAS) in order to update the administrative borders of villages and municipalities and make them available to the public. the benefits of this project to Turkey's administrative geography is quite large.

Key words: Administrative geography, administrative boundary, civil administration area, local government area, province

¹ Prof. Dr./Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, ozcaglar@karabuk.edu.tr

Giriş : İdari Coğrafya, Mülki ve Yerel İdare Bölünüşü İle İlgili Kavramlar

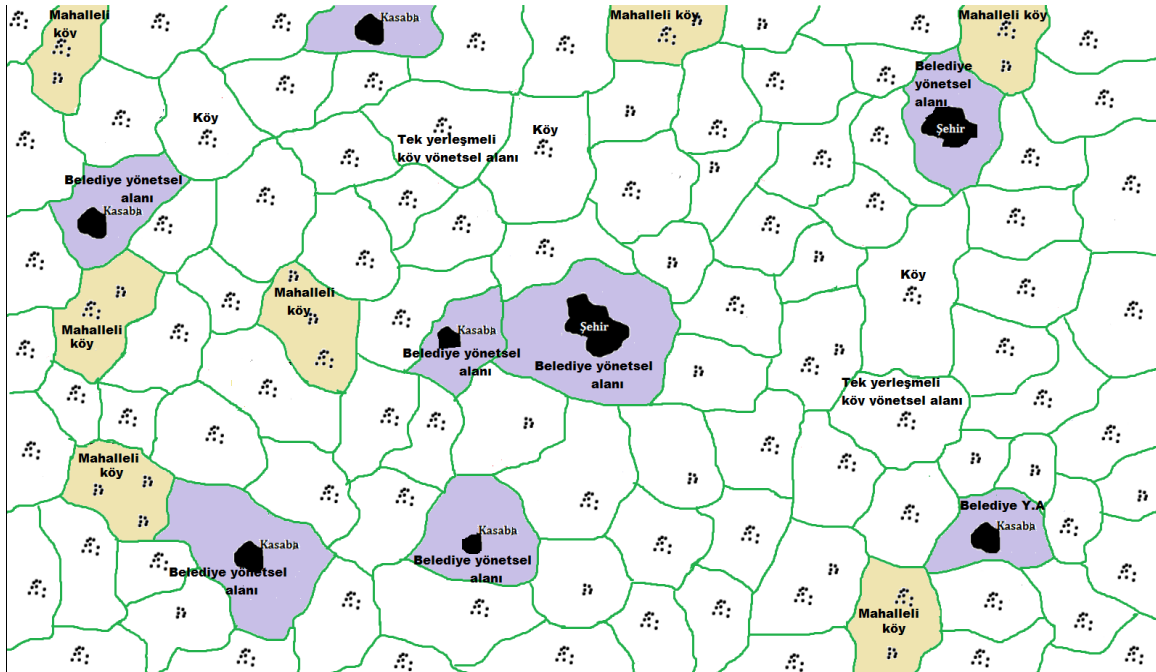
Coğrafi bilimler içinde sosyal coğrafyanın bir dalı olan **idari coğrafya**, devletin ülke toprakları üzerinde örgütlenmesi sonucunda oluşan yönetsel bölünüş ile bu bölünüşe göre ortaya çıkan idari sınırların, yönetsel bölüm ve alanların coğrafi esaslar dâhilinde analizini yapan ve kamu yönetiminin coğrafi mekân üzerindeki etkilerini araştıran bir disiplindir.

Doğal ortamın bir parçası olan arazi, taşınabilen bir eşya olmayıp, üzerinde yerleşilen, faaliyette bulunulan, yönetilen ve yararlanan mekân olup “**mülk**” olarak da adlandırılmaktadır. Mülki idare bölümlerinin temelini yeryüzü oluşturmaktadır. Coğrafi mekân olarak da adlandırılan yeryüzü, iklimin şemsiyesi altında, jeolojik yapı ile birlikte yer şekillerini, toprak ve bitki örtüsünü, suları ve tüm canlıları bünyesinde barındıran bir ortamdır. Bu ortamda insan tarafından oluşturulan her şey yeryüzünün şekillenmesine ve değişmesine yol açmıştır. İnsanların bir araya gelerek kurdukları yerleşmeler ile bu yerleşmelerin (köy, kasaba, şehir) içinde ve çevresinde yer alan arazinin kullanımına bağlı gelişen sosyoekonomik faaliyet alanları il ve ilçelerin temelini oluşturmaktadır. Devletin egemenliği altındaki arazi veya coğrafi mekân anlamına gelen mülkün, yerelde köy, kasaba ve şehirlerin yönetsel alanları ile devlete ait arazilerden meydana geldiği görülmektedir.

Mülki İdare, Mülki İdare Kademelenmesi, Mülki İdare Bölünüşü, Mülki İdare Sınırları

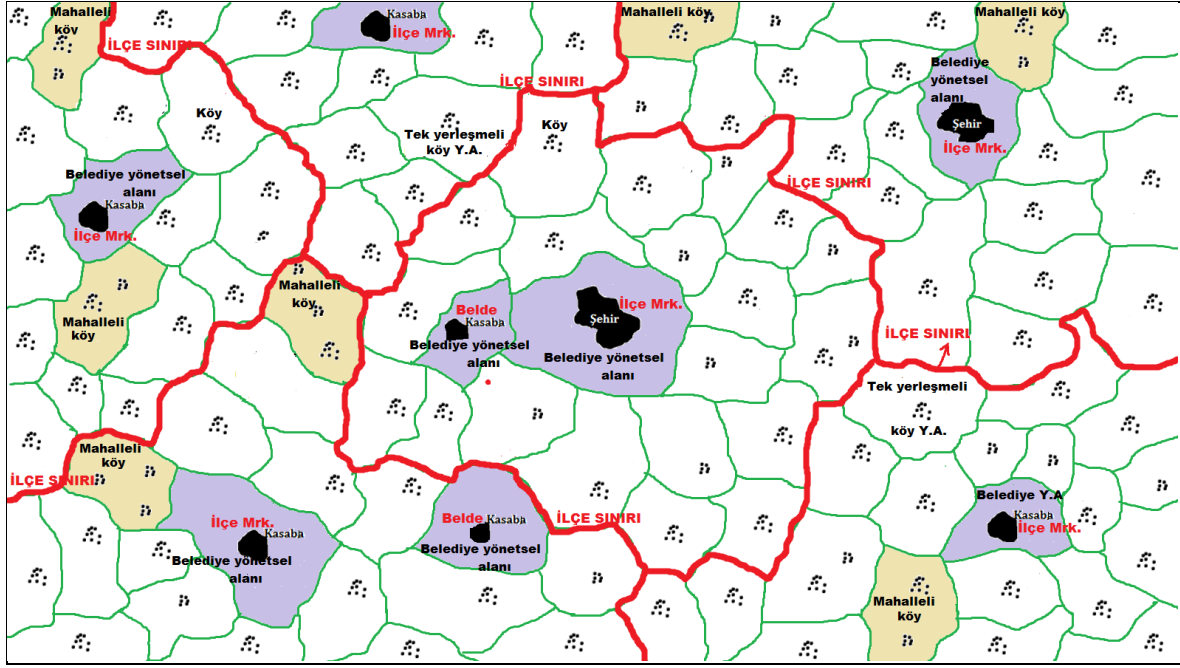
Mülki idare, merkezi yönetim demektir. Karar alma ve sorumluluğun merkeze ait olduğu, kamu hizmetlerinin tek elde toplandığı yönetim modelidir. Merkezi idarenin hem başkent Ankara’da, hem de tüm yurda dağılan taşra örgütleri bulunmaktadır. Merkezi idarenin başkentteki örgütü Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlar Kurulundan oluşur. Bütün idari faaliyetlerin merkezi Bakanlar Kurulu’dur. Merkeze bağlı taşra örgütleri (il ve ilçe teşkilatları), merkezin emir ve direktiflerini, buldukları coğrafyada uygulamakla görevli mülki idare birimleri olup yöneticileri merkezden atanırlar. Bunlar devlet tüzelkişiliğini temsil ederler. Özerklikleri söz konusu değildir, merkeze bağılıdır. Bu temel özelliklerine rağmen taşra örgütlerine yetki genişliği verilebilir (Odyakmaz, Z. vd, 2004)²

Ülke arazisini idari bakımdan bölümlere ayırmadan yönetmek mümkün değildir. Yasal mevzuata göre devletin mülki idare bakımından ülke toprakları üzerindeki örgütlenmesine **idari kademelenme** denilmektedir. Bu kademelenmeye göre il teşkilatları (valilikler) üstte, ilçe teşkilatları (kaymakamlıklar) ise altta bulunmaktadır. Mülki idaredeki yönetsel kademelenmenin araziye ve haritaya yansıyan sınırlandırılmış düzlemsel sonucu **idari bölünüş** olarak nitelendirilmektedir.

Şekil 1. Yereldeki idari bölünüş, yerel yönetim alanları ve yerel sınırlar (köy/belediye sınırları)

² Z. Odyakmaz, Ü. Kaymak, A. Aleskerli, (2004), Anayasa Hukuku İdare Hukuku İdari Yargı. S.164

Şekil 2. Yereldeki idari bölünüş üzerine ilçe sınırlarının çizilmesiyle mülki idare bölünüşü gerçekleştirilmiştir.

Köy muhtarlıkları ve belediyeler tarafından yönetilen yerleşim alanları ile bunlarla bütünleşen araziler ilçe sınırları içinde yer almaktadır. İlçe sınırları içindeki her bir yerleşimin çevresindeki arazilerle birlikte sınırlandırılması yereldeki idari bölünüşün temelini oluşturmaktadır (Şekil 1).

Yerel yönetim organları (belediyeler ve köy muhtarlıkları) tarafından yönetilen bu alanlar (şehir-kasaba, köy) ilçe merkezi, il merkezi fonksiyonu üstlenmiş bir kentsel yerleşme etrafında yan yana gelerek yönetsel bölümleri ve bölgeleri oluşturmaktadır. “*İdari Bölge Birimleri Sınıflandırması*” olarak adlandırdığımız bu sistematik yapı içinde yönetsel birimler tabandan yukarı doğru birbiri içine girerek il sınırları içinde bütünleşmektedirler (Tablo 1, Şekil 2).

Tablo 1: Türkiye’de Mülki İdare Kademelenmesi ve İdari Bölünüş

İdari Kademelenme	İBBS*deki Yeri (NUTS)	İdari Bölünüşteki Niteliği	İdari Örgütlenme
İller	Düzyey 3	İdari Bölge	Mülki İdare (Valilikler)
İlçeler	Düzyey 4	İdari Bölüm	Mülki İdare (Kaymakamlıklar)
İlçelerin içini dolduran yereldeki idari alanlar	Düzyey 5	Belediyelerin ve köylerin idari sınırları ile kuşatılan idari alanlar ve bunların dışında kalan hazine/devlet arazileri vb.	Yerel Yönetimler (Belediyeler, köy ve mahalle muhtarlıkları, özel idare)

*İBBS: İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (NUTS)

İleride ayrıntılı olarak değinileceği üzere, ilçe ve il sınırlarına *mülki idari sınırlar* denilmektedir. Alt kademedeki ilçelerin idari alanlarını tabandaki köy ve belediyelerin idari alanları ile devlete ait diğer araziler belirlemektedir. İki ilçe arasındaki mülki sınırı, sınıra komşu olan köy ve belediyelerin sınırları ile varsa hazine/devlet arazilerinin ilçeler arası paylaşım sonucu ortaya çıkan sınırları oluşturmaktadır. İlçeler yan yana gelerek ili meydana getirmektedirler. İllerin alansal büyüklükleri ve sınırları, ili oluşturan ilçelerin sayısına ve alan büyüklüklerine göre değişmektedir.

İl, İl Merkezi, Büyükşehir Belediyesi Olmayan İl, Büyükşehir Belediyeli İl

İl, birden fazla ilçenin yönetsel alanını kapsayan, mülki idare bakımından birinci kademedeki yer alan idari bölgedir. Kamuoyunda il ve il merkezi kavramları genelde birbiriyle karıştırılmakta ve yanlış kullanılmaktadır. Valiliğin bulunduğu şehre il denilmesi kavramsal açıdan yanlıştır. Valilik binasının bulunduğu şehir, ilin yönetim merkezi

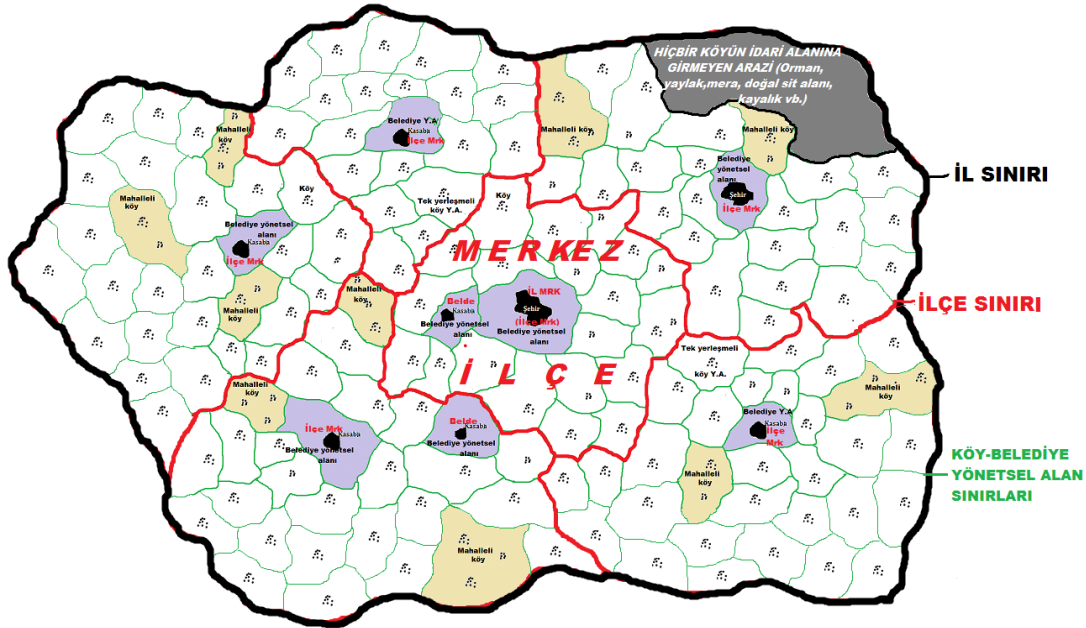
olup “il merkezi” olarak adlandırılmaktadır. İller, geniş alanlara yayılan, bugünkü durumda 3-39 arasında ilçeyi kapsayan, çok sayıda yerleşim alanını ve arazi birimlerini içeren idari bölgelerdir (Şekil 4).

Mevcut durumda bünyesinde büyükşehir belediye teşkilatı bulunmayan 51 ile **büyükşehir belediyesi olmayan il** denilmektedir. *Büyükşehir belediyesi olmayan iller:* Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Artvin, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Edirne, Elazığ, Erzincan, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Isparta, Kars, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Kütahya, Muş, Nevşehir, Niğde, Rize, Siirt, Sinop, Sivas, Tokat, Tunceli, Uşak, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Osmaniye, Düzce’dir.

Şekil 3. Büyükşehir belediye iller ve büyükşehir belediyesinin kurulduğu yıllar.

Buna karşılık İdari alanının tümü büyükşehir belediyesinin hizmet alanı durumunda olan 30 il **büyükşehir belediye iller** olarak tanımlanmaktadır. **Büyükşehir belediye iller:** İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Gaziantep, Konya, Kayseri, Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İzmit, Mersin, Samsun, Sakarya, Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Van ve Ordu’dur (Şekil 3).

Şekil 4. Altı ilçenin yan yana gelmesiyle oluşmuş büyükşehir belediyesi olmayan bir ilin temsili idari bölünüş haritası

Büyükşehir Belediyesi Olmayan İllerde Köy Yönetmelik Alanları

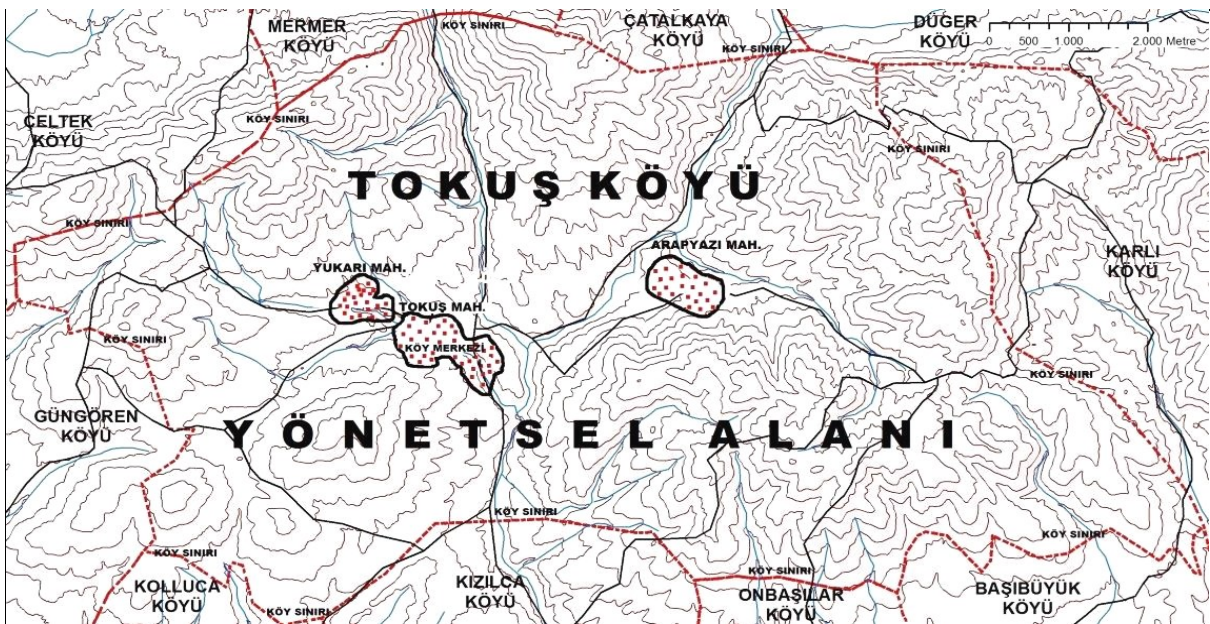
İdari coğrafyada köy, **yönetmelik alan** olarak ve **kırsal yerleşme** olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Yönetmelik alan olarak köy şu şekilde tanımlanmaktadır: “Bir coğrafi ünite, yönetmelik sınırlarla belirlenmiş arazisi ile sürekli ve dönemlik olarak ikamet edilen kırsal yerleşmesi/yerleşmeleri bulunan; hammadde üretimine yönelik birincil ekonomik faaliyetlerin (tarım, hayvancılık, ormancılık, avcılık, toplayıcılık) egemen olduğu, sanayi ve hizmetlerle ilgili faaliyetlerin kısıtlı ölçüde kaldığı, muhtarlıklarca yönetilen yönetmelik alanlardır.” (Özçağlar, 2015) Bu tanımda vurgulanan husus, yönetmelik anlamındaki köyün, herhangi bir coğrafi ünite, belirgin sınırları ile yer kaplayan bir yerel yönetim alanı olmasıdır. Bu yönetmelik alanı yakından incelediğimiz zaman, öncelikle köyün arazisini görmekteyiz. Köylerin yönetim sınırları içindeki arazi bölünüşü coğrafi ortam koşullarına göre değişkenlik göstererek, yerleşim alanı, tarım, otlak (çayır-mera), orman, kayalık, göl ve bataklık alanları, akarsu yatakları ve sahillerdeki kumsallardan oluşabilmektedir. Türkiye’deki köy yönetim alanlarını bünyelerinde yer alan kırsal yerleşim ünitelerinin nicelik ve niteliklerine göre *tek yerleşmeli* ve *çok yerleşmeli* olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür.

Tek Yerleşmeli Köy Yönetmelik Alanları

Bu tip köylerde köyün yönetim alanı içinde bir yerleşim alanı bulunmaktadır. Türkiye’deki köylerin yönetmelik alanları içinde genelde bir yerleşim alanı bulunduğu için bu durum yönetmelik alan olarak köy ile yerleşme olarak köyün birbirine karıştırılmasına yol açmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5: Tek yerleşmeli köy : Edirne İli-Uzunköprü ilçesine bağlı Bildir Köyü

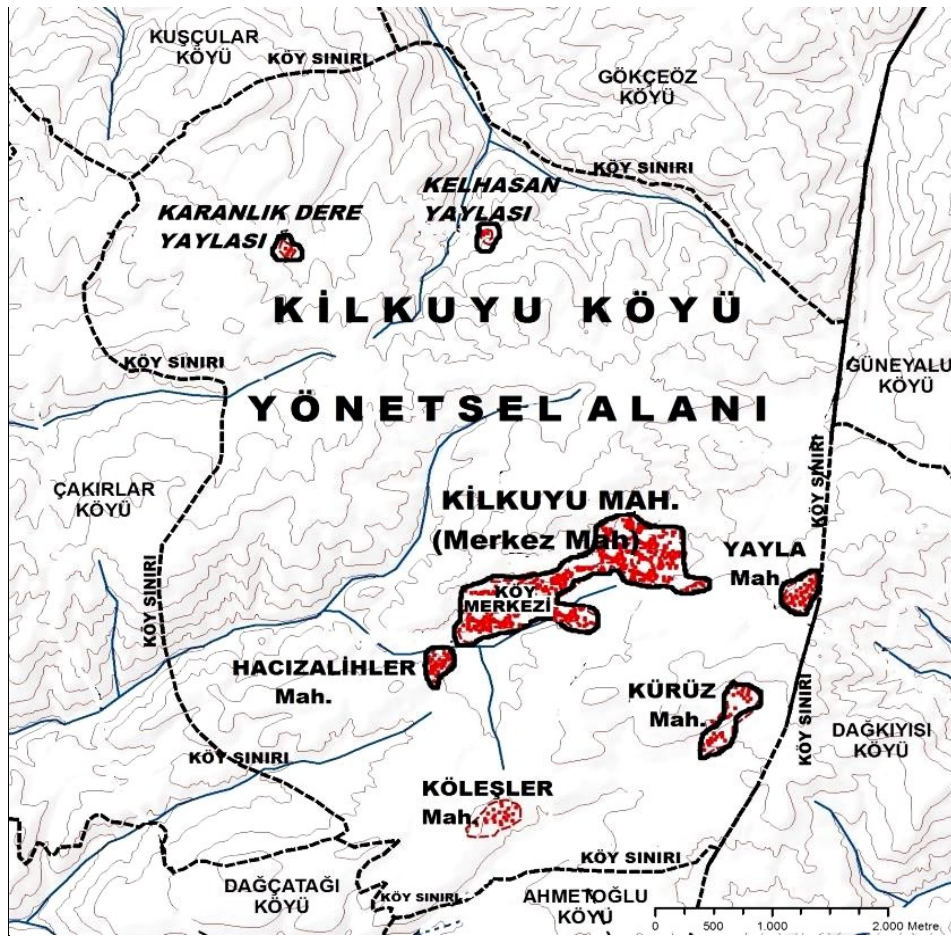
Şekil 6. Mahalleli köye örnek: Sivas İli Merkez ilçesi Tokuş köyü

Çok Yerleşmeli Köy Yönetmel Alanları

Bir köyün yönetmel alanı içinde birden fazla kırsal yerleşim alanı bulunursa, çok yerleşmeli köy olarak adlandırılmaktadır. Bu tip köyler “mahalleli köy yönetmel alanları” ve “sürekli ve dönemlik kır yerleşmelerinin birlikte bulunduğu köy yönetmel alanları” olarak iki ayrı grup oluşturmaktadır (Şekil 7).

Mahalleli Köy Yönetmel Alanları

Türkiye’deki bazı köylerin yönetmel alanlarının içinde birden fazla sayıda devamlı oturlan yerleşim birimi bulunmaktadır. Bu özellikteki köy yönetmel alanlarını “mahalleli köy yönetmel alanı” şeklinde adlandırmaktayız. Mahalleli köy yönetmel alanlarındaki her bir mahalle aslında tek başına ayrı bir köy yerleşmesi durumundadır. Bir muhtarlık tarafından yönetildikleri için yönetmel bağımlılık nedeniyle bağlı oldukları köy yönetmel alanının mahallesi sayılmaktadırlar. Bu nedenle, bir köyün muhtarlık alanı içinde sürekli olarak kullanılan birden fazla yerleşim birimi bulunuyorsa, bu kırsal yerleşmelerin her biri yönetmel coğrafya yönünden “mahalle” olarak isimlendirilmektedir. İlgili haritada görüldüğü üzere, Tokuş köyü üç mahalleli bir köy olup **Yukarı, Tokuş** ve **Arapyazı** mahallelerinden oluşmaktadır (Şekil 6). Köyün yönetmel alanına adını veren Tokuş mahallesi, muhtarlık biriminin bulunduğu mahalle konumunda olup, aynı zamanda köyün yönetim merkezi (köy merkezi) durumundadır. Bu pozisyonda olan mahallelere “merkez mahalle” denilmektedir (Foto 1).

Şekil 7: Çok yerleşmeli köye örnek: Kastamonu ili Tosya ilçesi Kilkuyu köyü

Sürekli ve Dönemlik Kır Yerleşmelerinin Birlikte Bulunduğu Köy Yönetmel Alanları

Bazı köylerin yönetmel sahaları içinde birden fazla sayıda mahalle ve bunların yanında çeşitli sayıda dönemlik olarak kullanılan kır yerleşmeleri (yayla, kom, dam, ağıl vb.) bulunabilmektedir (Şekil 16).

Bir köyün yönetim alanı içinde birden fazla köy yerleşmesi bulunuyorsa, her bir köy yerleşmesi yönetmel bakımından **mahalle** statüsü kazanmaktadır. Köy yönetmel alanlarında muhtarlığın bulunduğu yerleşme, köyün yönetim merkezidir. Tek yerleşmeli köylerde köyün yönetim merkezi yerleşmenin kendisidir. Mahalleli köylerde köyün yönetmel alanı içinde birden fazla köy yerleşmesi bulunduğu için bu tip köylerde muhtarlığın bulunduğu köy yerleşmesine idari bakımdan **merkez mahalle** veya **köy merkezi** denilmektedir (Şekil 7).

Fotoğraf 1. Bir köy yönetsel alanı içindeki mahalleler (köy yerleşmeleri)

Köy yönetsel alanı içindeki mahallelerin, şehir ve kasabalardaki mahallelerden ve mahalle unvanı verilerek büyükşehir belediyelerinin hizmet alanına katılan köy yerleşmelerinden ayrı tutulması gerekmektedir. 5216 ve 6360 sayılı kanunla yapılan düzenlemeyle büyükşehir belediyelerinin hizmet alanlarına girdikleri için tüzel kişilikleri kaldırılarak yönetsel yönden bağlı oldukları büyükşehir ilçe belediyesine mahalle olarak bağlanan köy yerleşmelerinin “mahalle” unvanı almaları onların yerleşme yapısında ve fonksiyonlarında önemli bir değişiklik-gelişme sağlamamıştır. Bu nedenle söz konusu yerleşmelerin gerçekçi bir yaklaşımla köy yerleşmesi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kırsal yerleşme konusunda yapılmış akademik çalışmalarda bile “yerleşme anlamına gelen köy” ile “yerel yönetim birimi” durumundaki köy yani köy yönetsel alanı birbirine karıştırılmakta ve anlam kargaşası yaratılmaktadır. Bu iki farklı kavramın karıştırılmaması için öncelikle yerel yönetim alanı durumundaki köyü, muhtarlıklar tarafından yönetilen ülkemizin en küçük yönetsel alanları olarak düşünmemiz gerekmektedir.

Mülki İdare Sınırları İçindeki Devlet / Hazine Arazileri

Köylerin ve belediye teşkilatlı yerleşmelerin yönetsel alanları ile bütünleşen veya onlardan ayrı üniteler oluşturan devlete ait araziler, alt kademede ilçelerin, üst kademede illerin yönetsel alanları içinde yer almaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Rize ili Çamlıhemşin ilçesinin yönetsel bölünüş haritası

Bulgular: Mülki İdare Sınırlarının Belirlenmesinde Yerel İdari Sınırların Önemi

Sınırları belli olmayan yeryüzü (arazi) parçalarının nicelik olarak alansal miktarlarını (yüzölçümlerini), nitelik olarak vasıflarını ve kullanım durumlarını tespit etmek mümkün değildir. Yeryüzünde sınırlandırılmış en küçük mekan birimlerine “alan” denilmektedir. Alanlar, insanların yeryüzüyle etkileşim halinde bulunduğu ve farklı işlevleri olan arazi parçaları olup *mülki idare alanı, köy idari alanı, belediye idari alanı, mücavir alan, yerleşim alanı, sit alanı, tarım alanı, orman alanı, otlak alanı, maden alanı, sanayi alanı, milli park alanı, doğal sit alanı, kayalık alan, sulak alan, taşkın alanı, heyelan alanı, çığ alanı, yararlanılmayan alan* gibi adlarla belirtilirler.

Türkiye'nin arazi varlığının kullanım yönünden tespitinde teamül gereği genelde mülki idare bölümleri (il ve ilçe) bazında tespit yapılmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken öncelikli konu, mülki idare taksimatı içinde yer alan illerin ve ilçelerin idari bölünüş yapılarının ve kullanım durumları itibarıyla arazi varlıklarının bilinmesidir. Bilindiği üzere, “ülke sathına yayılmış değişik türde ve fonksiyondaki yerleşmeleri yakın çevrelerindeki ekonomik faaliyet sahalarıyla birlikte ele alıp sınırlandırmakla yereldeki idari bölünüş gerçekleşmektedir. Köylerin ve belediye teşkilatlı yerleşmelerin idari alanları, bir bal peteği içindeki gözlerle benzetilmektedir. Nasıl ki araların içini balla doldurdıkları her bir göz yan yana gelerek peteğin tümünü oluşturuyorsa, köylerin ve belediyelerin idari alanları ile devletin tasarrufu altında bulunan diğer alanlar (hazine arazileri vb.) yan yana gelerek ülkemizin mülki idare bölümlerini, yani ilçeleri oluştururlar. İşte bir bal peteğinin gözlerine benzetmeye çalıştığımız bu çekirdek idari üniteler içinde kırsal yerleşmeler bulunduğu gibi kentsel yerleşmeler (kasaba ve şehirler) de bulunmaktadır. Bu yerleşmeler içinde yer aldığı yereldeki idari alanların ve hazine arazilerinin ilçe merkezi konumundaki bir yerleşme (kasaba veya şehir) etrafında yan yana gelmesiyle çeşitli büyüklükteki “ilçe alanları”, ilçe alanlarının bir araya gelmesiyle “il alanları”, illerin birleşmesiyle de “Türkiye” ortaya çıkmaktadır. Yereldeki bu alanların sınırları doğrudan ilk kademedeki ilçe sınırlarına yansımaktadır. Türkiye bütününde arazi varlığının alansal sınırlandırma yoluyla tespiti için öncelikli olarak yerel idari bölünüşle ilgili sınırları yakından tanımak gerekmektedir.

Yerel Yönetim Alanlarının Sınırları

İl özel idarelerinin, belediyelerin, köylerin ve mahallelerin sınırları Türkiye'nin yerel yönetimle ilgili idari sınırlarıdır.

İl Özel İdaresi Sınırları

Yeni düzenlemelere göre, büyükşehir belediyesi bulunan illerde, ilin tüm alanı yerel yönetim bakımından belediye yönetsel alanı sayıldığından bu tip illerde il özel idaresi bulunmamaktadır. Büyükşehir belediyesi bulunmayan büyükşehir belediyesi olmayan illerde, ilin mülki idare sınırı aynı zamanda il özel idaresinin dış sınırını oluşturmaktadır. İl sınırları içinde belediyelerinin yönetsel sınırları dışındaki alanlar il özel idaresinin yönetsel alanıdır. Bu duruma göre köy yönetsel alanlarının tümü ve belediyelerin sorumluluk alanları dışında kalan çeşitli ölçekte ve türdeki araziler il özel idaresinin sınırları içinde yer almaktadır.

Belediye Sınırları

Otuz ildeki büyükşehir belediyesinin, bunların bünyesinde yer alan 519 büyükşehir ilçe belediyesinin; büyükşehir belediyesi olmayan illerde 51 il merkezinin, 403 ilçe merkezinin, 386 belde belediyesinin sınırlarıdır.

Daha önce açıklandığı üzere, büyükşehir belediyelerinin sınırları aynı zamanda illerin mülki idare sınırlarıdır. Bu illerin içinde yer alan büyükşehir ilçe belediye sınırları mülki idare sınırları ile çakışmaktadır.

Büyükşehir belediyesi olmayan illerde il merkezi konumunda olan 51 şehrin, ilçe merkezi konumundaki 403 kentsel yerleşmenin, belde statüsündeki 386 yerleşmenin bünyesinde yer alan 840 belediyenin sınırları, çoğunlukla **bitişik komşu köylerin sınırlarıyla çakışmamakta ve çeşitli sorunlara yol açmaktadır!**

Köy Sınırları

Bilindiği üzere Osmanlıda idari yapılanma en büyükten küçüğe, vilayet/eyalet, sancak/liva, kaza, nahiye ve köy olmak üzere beşli bölünme şeklindeydi. Bunlar içinde köy ve dolayısıyla köy sınırı temel hücre/idari birim olup, köyden büyük idari birimlerin hepsi temelde köylerin bir araya gelmesi ile meydana geliyordu (Gümüüşcü, 2010). Osmanlıdan miras aldığımız köylerimizin sınırlarını ekonomik faaliyet sahaları belirlemektedir. Köylerin idari sınırları içinde bir veya birkaç kırsal yerleşme (köy, mahalle, yayla, kom, dam, çiflik, mezraa vb) tarım, otlak, orman, bataklık, sazlık, göl, gölet alanları bulunabilmekte, bu durumuna göre köyün alanı büyümekte veya küçülmektedir. Normal statüdeki 51 ildeki 18289 köy yönetsel alanının sınırıdır. Köylerin egemenlik alanlarını tayin eden bu sınırlar, kimi yerde bir şehrin veya kasabanın belediye sınıma dayanmakta, belediye sınırlarıyla çakışmakta ya da çakışmamaktadır. Çakışmayan yerlerde ara boşluklar yaratılarak sorunlu alanlar üretilmektedir.

Mahalle Sınırları

Mahalle sınırlarını normal statüdeki 51 ilde belediye teşkilatlı yerleşmelerin (şehir ve kasabaların) bünyesinde yer alan mahallelerin sınırları ile büyükşehir belediyesi illerdeki tüm ilçelerde kentsel yerleşim alanları içinde kalan mahallelerin (kentsel mahallerin), bu ilçelerin kırsal alanında mahalle yönetimiyle yönetilen köylerin (kırsal mahallelerin) sınırları oluşturmaktadır. Kentsel yerleşim alanlarındaki mahalle sınırları bulvar, cadde, sokak sınırlarına göre belirlenirken, büyükşehir belediyesi illerdeki kırsal mahallelerin sınırları genelde köy sınır tutanaklarına göre tespit edilmiş sınırlardır.

Mülki idareyle ilgili alansal sınırlandırmanın itibari yöntemlerle yapılması yüzünden alt kademede ilçelerin, üst kademede illerin yüzölçümü değerleri gerçeği yansıtmamaktadır. Türkiye ölçeğinde mevcut ilçe sınırlarının, dolayısıyla il sınırlarının gerçeği yansıtmadığı resmi makamlarca da onaylanmaktadır. Bu konuda Harita Genel Komutanlığınca yapılan bir çalışmada, hangi ilçeye bağlı olduğu bilinen bazı yerleşim birimlerinin ait oldukları ilçelerin sınırları içine girmediği tespit edilmiştir. Bu sorunun çözümü için coğrafi bilgi sistemleri ve küresel konumlama sistemi (GPS=Global Positioning System) kullanılarak yeryüzündeki tüm coğrafi unsurların coğrafi koordinatları tespit edilmekte ve harita üzerine doğru biçimde aktarılabilir. Yerleşim yerlerinin konumları ve yönetsel sınırların tespiti bu teknolojiler yardımıyla yapılmalıdır. Harita Genel Komutanlığı'nın, resmi web sayfasında yayımlanan il ve ilçe yüzölçümleriyle ilgili olarak şu açıklamayı yapılmaktadır: “Aşağıda verilen yüz ölçümleri; 2014 yılında üretilen 1:1000.000 ölçekli Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritasından yararlanılarak hesaplanmıştır. Bu haritadaki ülke, il ve ilçe sınırları ile bunlardan hesaplanan yüz ölçümleri itibardır, resmî nitelik taşımamaktadır. İl, ilçe ve bucak bağlılıklarının ve sınırlarının belirlenmesi, değiştirilmesi ve yayımlanması yetki ve sorumluluğu 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu gereği İçişleri Bakanlığında bulunmaktadır.”

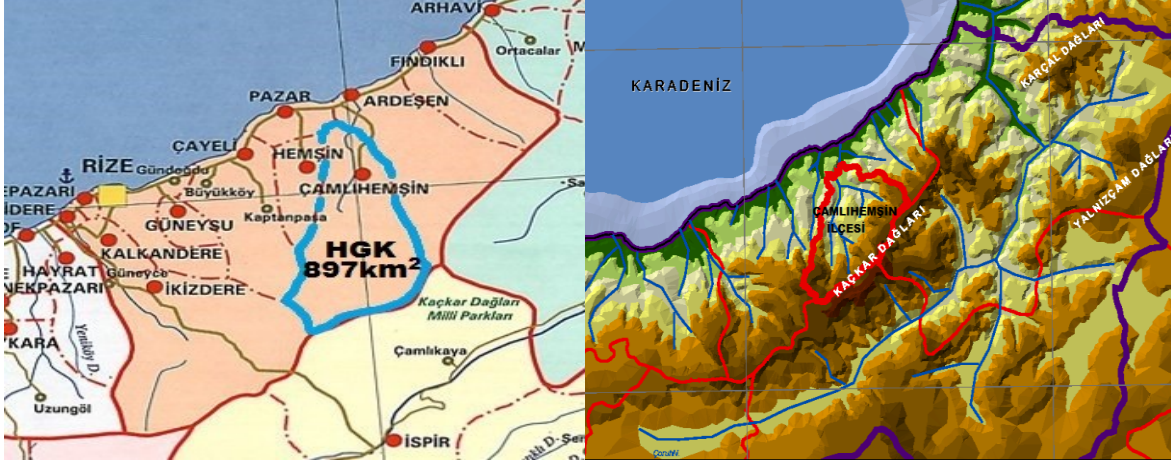
Hatasız bir Türkiye mülki yönetsel bölümleri haritası ve arazi varlığı haritası elde etmenin yolu alansal sınırlandırmaya dayalı ilçe haritalarının hazırlanmasıyla mümkündür. Türkiye'deki arazi varlığının mülki idare bölümlerine göre tespitinde eskiden beri geleneksel itibari yöntemler uygulanarak taban yerine tavan tercih edilmiş; köy ve belediyelerin yönetsel alanlarına ve bu yönetsel alanların dışında kalan devlete ait arazilere inilmemiştir. Bu nedenle, sağlıklı bir mülki idare bölünüşü ve sınırlandırma yapabilmek için tabana yani coğrafi mekâna inilerek bütün olarak ele alınması gerekmektedir.

Mülki idari sınır olarak bilinen ilçe sınırlarıyla, il sınırlarındaki sorunlar, doğrudan ilçelerin içini dolduran köy ve belediyelerin yönetsel alan sınırlarındaki uyumsuzluklardan ve devlet/hazine arazilerinin ilçe sınırları içine dahil edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bir ilçenin yönetsel alanının dış sırasını oluşturan köy ve belediyelerin, komşu ilçelere bağlı köy ve belediyelerle olan sınırları ilçelerin ortak sınırınıdır. Söz konusu sınırlar, farklı illere bağlı ilçeleri birbirinden ayırıyorsa aynı zamanda il sınırınıdır. Bu sınırlar dağlık alanlarda zirveleri, geçitleri, sırt ve vadileri izlemektedir. Geniş düzlükler üzerinde yer tutan ilçelerde sınırlar gene belirgin coğrafi unsurları (tepeler, akarsular, göller, yollar) izlemektedir. Sınır tespitinde bu sınırların karşı köylerin sınırı ile çakışıp çakışmadığının yerinde incelenmesi gerekmektedir. Bazı yerlerde sınır oluşturan köyler arasına, bu köylerin yönetsel alanlarına dâhil edilmemiş araziler (mera, yaylak, kayalık, orman vb) girmektedir. Bu alanların hangi ilçenin yönetsel alanı içinde kalacağına karar vermek için 1988 yılında yürürlüğe giren “Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma ve Birleşme İle Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik” kapsamında işlem yapılmalıdır. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre çizilen sınırlar aynı zamanda yönetsel ve adli kuruluşların görev, yetki ve sorumluluk alanlarını da belirlediğinden, yeni sınır çizilirken yönetsel birimler arasında boşluk kalmayacak şekilde çalışma yapılır. Yeni sınır çizgisi tespit edilirken jeomorfolojik ve hidrografik hatlara (zirveleri izleyen su bölümü çizgileri, sırtlar, vadiler, tepeler, talveg çizgisi vb) uyum sağlanmasına özen gösterilir ve uygun ölçekteki topografya haritası üzerine işlenir. Aynı zamanda sınırın geçirildiği yerler sınır tespit tutanağına açık ifadelerle yazılır.

Özellikle dağlık alanlarda yer tutan ilçelerde hiçbir köyün veya beldenin yönetsel sınırları içine alınmamış arazilerin hangi ilçenin/ilçelerin sınırları içine katılacağı konusunda zorluklar yaşanmaktadır. İlçe ölçeğinde yapılan coğrafi araştırmalarda, ilçedeki arazi bölünüşü ayrıntıda köy ve belediye yönetsel alanlarına göre haritalanmaktadır. Hiçbir köyün ve beldenin yönetsel alanında yer almayan yerler ise hazine arazisi, devlet ormanı, milli park vb. şeklinde gösterilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre çizilen mülki idare sınırları aynı zamanda yönetsel ve adli kuruluşların görev, yetki ve sorumluluk alanlarını da belirlediğinden, boşlukta kalan bu alanlar sahanın coğrafi yapısına uygun biçimde ilçelerin yönetsel alanlarına dâhil edilmelidir.

Bu konuda “Rize İli Çamlıhemşin İlçesi'nde Doğal ve Beşeri Kaynakların Belirlenmesi ve Arazi Kullanım Kararlarının Geliştirilmesi” adlı araştırma projesini örnek gösterebilmekteyiz. Çamlıhemşin ilçesi, 1 belediye yönetsel alanı (ilçe merkezi konumundaki Çamlıhemşin kasabası), 27 köy yönetsel alanı ve 20 yayla alanından oluşmaktadır. Yapılan arazi çalışmaları sırasında her bir ünitenin, arazide yapılan gözlem ve belgelere (belediye ve muhtarlık sınırları ile tapu kayıtlarına) bağlı kalarak 1/25.000 ölçekli paftalar üzerine sınırları çizilmiş ve bu alanların yüzölçümleri bilgisayar ortamında hesaplanmıştır.

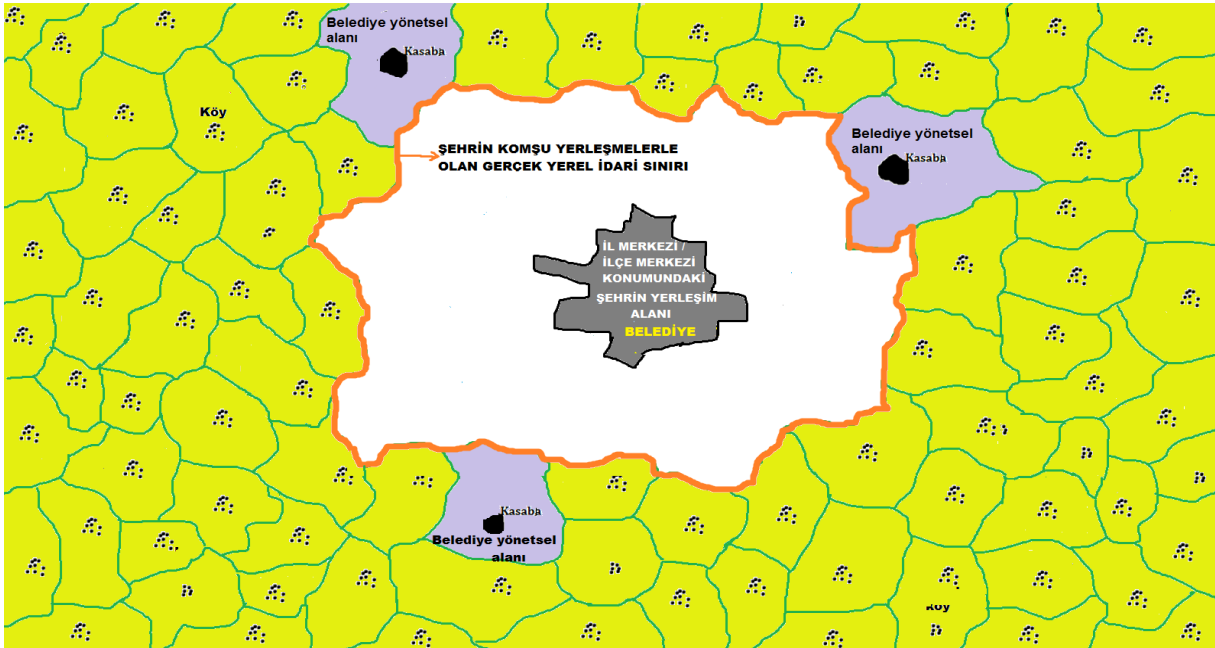
Bu hesaplamalara göre Çamlıhemşin ilçesinin yönetsel alanı içinde yer alan Çamlıhemşin kasabası belediye yönetsel alanının yüzölçümü 16,6 km², 27 köy yönetsel alanının yüzölçümü 439,7 km², hiçbir köyün yönetsel alanı içinde yer almayan müşterek kullanım alanı durumundaki 20 yayla alanının yüzölçümü ise 469.1 km² olarak tespit edilmiştir. Bu durumda ilçenin gerçek yüzölçümü 925,4 km² olup, 2014 yılı yüzölçümü miktarına (897 km²) göre ilçenin 28,7 km² daha büyük olduğu görülmektedir. İlçe sınırları içinde kaldığı halde hiçbir köyün yönetsel alanı içinde yer almayan “hazine arazisi” durumundaki yayla alanlarında şimdiye kadar hiçbir bölümlenme yapılmadığından, proje ekibi 2003 Ağustos ayında yayla alanlarında bir çalışma yaparak bu sahayı 20 yayla alanı halinde bölümlenmiş ve sınırlarını harita üzerine işleyerek ilçenin yönetsel bölünüş haritası elde edilmiştir (Şekil 9).

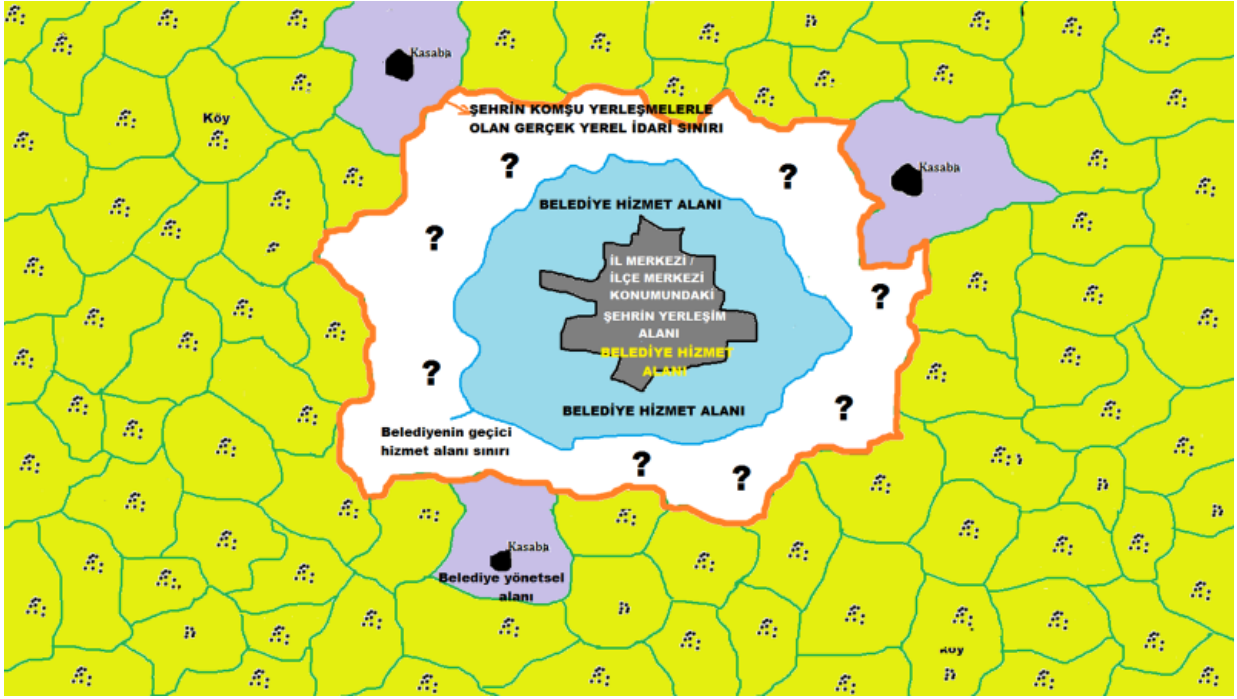
Şekil 9: Çamlıhemşin ilçesinin HGK'ya göre itibari sınırları ve projeye göre gerçek sınırları

Bu çalışma sonucunda ilçedeki yayla alanlarının arazi varlığı ve arazi bölünüşü ile her yayla alanı içinde hangi yerleşmelerin bulunduğu kayıt altına alınmıştır. İlçenin mülki idare alanı içinde kalan yayla alanlarının sınırlandırılması sonucunda Çamlıhemşin ilçesinin komşu ilçelerle olan gerçek mülki idare sınırları elde edilmiştir. Bu sınırların Harita Genel Komutanlığı'nın 1/1.000.000 ölçeğinde hazırladığı "Türkiye Mülki İdare Bölümleri" haritasındaki Çamlıhemşin ilçesine ait itibari sınırlardan çok farklı olduğu görülmektedir.

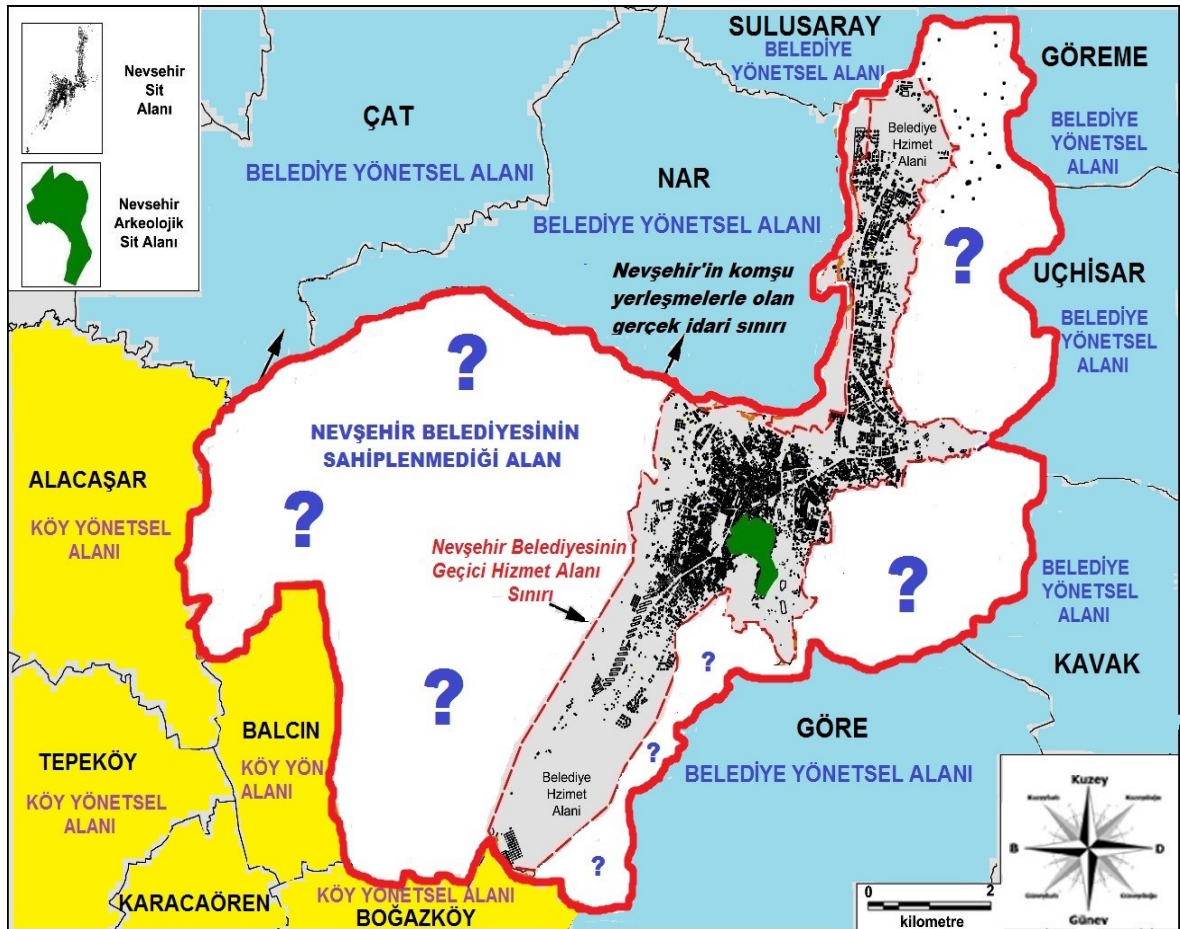
Mülki sınırları tabanda etkileyen önemli idari coğrafya sorunlarından biri de köy ve belediye sınırlarının çok yerde çakışmamasıdır! Şekil 10'da görüldüğü gibi il veya ilçe merkezi konumundaki bir şehri, 17 köy ve 3 belediye teşkilatlı kasabanın yönetsel alan sınırı kuşatmaktadır. Şehrin komşu köy ve kasabalarla olan yönetsel sınırı kalın kırmızı çizgi ile "şehrin komşu yerleşmelerle olan gerçek idari sınırı" olarak gösterilmiştir.

Şekil 10: Belediye ve köy sınırları

Şekil 11: Çakışmayan belediye ve köy sınırları

Şekil 12. Çakışmayan belediye ve köy sınırları örnek: Nevşehir

(Kaynak: Emrah Şikoğlu (2017), Nevşehir Şehir Coğrafyası. Doktora Tezi. Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst.)

Bu sınırlar içinde kalan sahada şehrin yerleşim alanı ile şehre ait diğer araziler (tarım, otlak vb) yer almaktadır. Aslında bu alanın tümü şehirdeki belediyenin yönetsel alanı durumundadır. Ancak, uygulamada belediyeler bu alanın tümünü sahiplenmeyip yaptıkları planlamalara göre dönemsel olarak “geçici belediye hizmet alanı sınırları” belirlemektedirler. Şekil 12’de mavi çizgiyle belirtilen bu sınırın içindeki mavi renkle gösterilen saha (şehrin yerleşim alanı ve yakın çevresi) “belediye hizmet alanı” olarak kabul edildiği halde, bu sınırla şehrin gerçek idari sınırı arasında beyaz renkli kalan alanlar belediye tarafından sahiplenilmemekte ve sorunlu alanlar oluşturulmaktadır. Gerçekte belediyenin doğrudan hizmet alanı olan bu alanlar mücavir alan olarak nitelendirilerek sınır dışı bırakılmakta ve sınırlar arasında boşluklar yaratılmaktadır. Bu gibi yerler iki ilçe arasında sınır oluşturduğunda doğrudan mülki idari sınırı etkilememektedir.

Birbirine komşu (bitişik) köylerin pek çoğunda sınıra yakın kesimde arazi satın alınması veya ortak kullanılan hazine arazileri (orman, meralar ve yaylaklar) yüzünden köy sınırları ihtilaflı ve davalıdır. A köyündeki bir kişinin sınır komşusu B köyünün yönetsel alanı içinde sınıra bitişik alanda arazi satın alması ile A köyü yönetsel alanının B köyüne doğru genişlediği sanılmaktadır. Bu yüzden köy sınırları değiştirilmek istenmektedir. Bu durum köyler arasında tartışmalara yol açmakta ve mahkemeleri meşgul etmektedir.

Mülki İdari Sınırların Güncellenmesi ve Sayısallaştırılması Projesi

İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü’nce, ülkemiz mülki idari sınırlarına ilişkin coğrafi veri tabanlı harita üretim tekniklerine ve konumlama sistemlerine uygun şekilde idari birim sınırlarını sayısallaştırılmasını amaçlayan Mülki İdari Sınırların Güncellenmesi ve Sayısallaştırılması Projesi ile hayata geçirilmiştir. Tamamen milli kaynaklarla yürütülen söz konusu projenin hayata geçirilmesiyle birlikte, koordinatlı sınır verisini talep eden kamu kurum ve kuruluşlarına, elektronik bilgi sistemi üzerinden paylaşım yapılması hedeflenmektedir. İdari Sınırların Güncellenmesi ve Sayısallaştırılması Projesiyle;

- Tartışmalı idari sınırların sebep olduğu teknik, hukuki ve idari sorunların tespiti, yönetimi ve çözümüne yardımcı olacak ortak bir coğrafi veri tabanı ile envanter bilgilerine etkin erişim sağlanması,
- Ülkemizin sağlıklı bir sayısal mülki idari bölümler haritasının elde edilmesi,
- Yerel idarelerde kabul edilen birimlere ait merkez ve sınır bilgileri, merkezi idareyle ortak bir veri tabanında paylaşarak, uygulamada tek elden yürütülen entegre bir sınır envanterinin oluşturulması,
- İl, İlçe, Köy, Belediye ve Mahalle yönetim alanlarının gerçek yüzölçümleri, arazi varlıkları ile nüfus yoğunluklarının kolayca hesaplanacağı standart bir veri yapısının teşkil edilmesi hedeflenmektedir.
- Proje ayrıca 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı ve 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planındaki belirlenen hedeflere ulaşılmasında ve Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sisteminin (TUCBS) kurulmasında çok önemli katkılar sağlayacaktır.
- Proje ile elde edilen sonuçlar ile ülke genelinde kamu hizmetlerinin yürütülmesinde, merkezi ve yerel planlamaların yapılmasında ve istatistiki verilerin üretilmesinde etkinliği ve verimliliği artırarak yeni bir e-devlet uygulaması toplum hizmetine sunulmuş olacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’nin gerçek arazi varlığının tespitinde mülki idarenin alt kademesini oluşturan ilçelerin sınırlarının rolü büyüktür. İlçe sınırlarının doğruluğu ise ilçeyi oluşturan yerel yönetim alanlarının sınırlarının gerçeği yansıtmadığına bağlıdır. Kırsal kalkınma planlarının oluşturulmasında normal statüdeki 51 ilde köylerin, 30 büyükşehir belediyesi ilde ise mahalle muhtarlığı ile yönetilen köylerin (kırsal mahallelerin) sınırları helen tartışmalıdır. Bu idari ünitelerdeki arazi varlığının tespiti için mutlaka doğruluğu tartışılmayan yerel idari sınırlara ihtiyaç duyulmaktadır. Gerçek durumu yansıtan, güncellenmiş yerel sınırlar sonuçta mülki idare sınırlarına etki etmektedir. Günümüzde ilçelerin, dolayısıyla illerin sınırları çok yerde sorunludur. İdari coğrafya, kamu yönetimi ve planlama bakımından mülki idare (il-ilçe) sınırlarının nerelerden geçtiği önemlidir. Hatasız ve sorunsuz bir Türkiye mülki idari bölümleri haritası ve arazi varlığı haritası elde etmenin yolu alansal sınırlandırmaya dayalı ilçe haritalarının hazırlanmasıyla mümkündür. İl, bölge ve ülke genelinde yürütülmekte olan ya da bundan sonra gerçekleştirilecek bütün projelerde gerek istatistiksel analizlerin ve gerekse mülki birimlere göre yapılacak bütün konumsal sorgulama ve analizlerin güncel idari sınırlara göre yapılması sağlanmalıdır. Böylece gerek ekonomik gerek iş gücü gerek sosyolojik ve gerekse zamansal olarak ortaya çıkacak olası olumsuz sonuçlar başlangıçta önlenmiş olacaktır. Yerel ve mülki idari sınırların güncellenmesiyle TÜİK verileri çok daha kesin ve doğru bilgi altyapısına dayandırılmış olacaktır. Bilgi teknolojileri kullanılarak gerçekleştirilen planlama çalışmalarında ihtiyaç duyulan idari sınır verisinin oluşturulmasında sürekli aynı verinin farklı kişi, kurum, kuruluş ve akademisyenler tarafından üretilmesinin önüne geçilmeli, veri standardı sağlanacak, tek tip veri üretilmeli ve böylece işgücü,

zaman ve ekonomik anlamda ortaya çıkan maliyetler azaltılmalıdır. Yerel sınırlardaki uyumsuzluk ya da çakışmazlık yüzünden köy ve mahalle sınırları arasında, boşluklar meydana gelmektedir. Yönetimle ilgili olarak ortaya çıkan bu sorumsuzluk alanlarının ortadan kaldırılması için sınırların bu tür boşluklara yer vermeyecek biçimde güncellenmesi gerekmektedir. Ülke genelinde doğru, hassas ve kaliteli idari sınır verisinin üretilmiş olması, devletin özellikle kendi hüküm ve tasarrufu altında olan yerlerin yönetimine kayıtsız kalmadığını gösterecek ve böylece idari sınır verisinin bilimsel yöntemlerle kesinleştiğinin bilincinde halk üzerinde çok olumlu bir sosyal etki oluşacaktır.

Kaynakça

Gümüüşcü, O.(2010), Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı.

bilig, Kış / Sayı 52: 79-104, Ahmet Yesevi Üniversitesi

Odyakmaz, Z. Kaymak, Ü. Aleskerli, A. (2004), Anayasa Hukuku İdare Hukuku İdari Yargı.

Savaş Yayınevi, Ankara.

Özçağlar, A. (2015), Yönetmel Coğrafya. Nika Yayınevi, Ankara.

Özçağlar, A. (2009), “Arazi Varlığının Tespitinde Alansal Sınırlandırmanın ve Bölge Sistematiğinin Önemi” (The importance of fixation of spatial boundaries and regional systematic in determination of land potential in Turkey)”, V.

Ulusal Coğrafya Sempozyumu 16-17Ekim 2009 Bildiriler Kitabı, Sayfa: 3-13, Ankara.

Özçağlar, A. (2009), “Türkiye’deki Yerel Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya, Ulusal Kalkınma, Yerel ve Bölgesel Kalkınma Bakımından Önemi”, Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler Sempozyumu (19-20 Ekim 2009), Bildiriler Kitabı 1.

Cilt, TODAİE yay. S.301-315.

Özçağlar, A. Vd. (2006), Rize İli Çamlıhemşin İlçesinde Doğal ve Beşeri Kaynakların Tespiti ve Arazi Kullanım Kararlarının Geliştirilmesi. Araştırma Projesi (TÜBİTAK- SOBAG-102K025), Ankara

Özçağlar, A. (2005), “Türkiye’de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi”, Ankara Üniversitesi TÜCAUM Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:3,Sayı:1,Sayfa: 1-25, Ankara.

Şikoğlu, E. (2017), Nevşehir Şehir Coğrafyası. Doktora Tezi. Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst.)

<https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> (14.10.2019)

[\(15.10.2019\)](http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4634&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=(15.10.2019))

<https://www.icisleri.gov.tr/mulki-idari-sinirlarin-guncellenmesi-ve-sayisallastirilmesi-projesi-midas> (15.10.2019)

https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf (15.10.2019)

TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Nergiz ERDEM¹

Ali KONAK²

Özet

Dış ticaret faaliyetleri, ülkelerin ekonomik gelişim süreci üzerinde son derece önemli ve etkili olan bir faaliyet türüdür. Ülkeler dış ticaret sayesinde sahip olmadıkları üretim faktörlerine ulaşabilmekte ve gerek yatırım gerekse de üretim sürecini sürdürebilmektedir. Bu doğrultuda günümüzde Orta Asya ülkelerinin Dünya ekonomisi açısından ön plana çıktığı gözlenmektedir. Sovyet Birliği’nin son bulmasının ardından günümüzde Orta Asya ülkeleri olarak adlandırılan ülkeler peşi sıra bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu ülkelerden bazıları, Kırgızistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Tacikistan, ve Özbekistan’dır. Sovyet Birliğinin son bulmasından sonra ekonomik açıdan dikkatler, bağımsızlığını kazanan bu ülkelere kaymıştır. Küreselleşme hareketlerinin etkisiyle uzun yıllar bağımsızlıkları için mücadele veren Orta Asya Türk ülkeleri de gelişim süreçlerini tamamlayabilmek amacıyla Dünya ekonomine entegre olma çabası içerisine girmişlerdir. Bu süreçte Türkiye tarafından bölge ülkelerinin kalkınması için birçok projeye destek verilmiş, yapılan karşılıklı ticaret faaliyetleri ve iş birliği sayesinde bölge ülkelerinin ekonomik gelişimine katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Türkiye’de bu ülkeler ile gerçekleştirdiği dış ticaret faaliyetleri sayesinde ihracat hacminde artışlar sağlayarak dış ticaret açısından bir takım ekonomik kazanımlar elde etmiştir. Hazırlanmış olan bu çalışmada, Türkiye ile Orta Asya Ülkeleri arasındaki ticari faaliyetlerin geçmişten günümüze uzaman gelişim süreci incelenmiş ve Türkiye ile bu ülkelerin ticaret haminin artırılması için neler yapılması gerektiği yönünde bir takım öngörü ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Türkiye, Dış Ticaret

DEVELOPMENT OF THE CENTRAL ASIAN COUNTRY'S FOREIGN TRADE WITH TURKEY

Abstract

Foreign trade activities are very important and effective on the economic development process of countries. Countries can reach production factors that they do not have through foreign trade and can continue the process of both investment and production. In this respect, it is observed that the countries of Central Asia have come to the fore front in terms of the World economy. After the end of the Soviet Union, the so-called Central Asian countries took turns declaring their independence. Some of these countries are Kyrgyzstan, Uzbekistan, Azerbaijan, Tajikistan, Turkmenistan and Kazakhstan. After the end of the Soviet Union, economic attention shifted to these countries that gained independence. Central Asian Turkish countries struggling for their independence for many years under the influence of globalization movements have also tried to integrate into the world economy in order to complete their development processes. In this process, many projects have been supported by Turkey for the development of the countries of the region and efforts have been made to contribute to the economic development of the countries of the region through mutual trade activities and cooperation. At the same time, Turkey has achieved some economic gains in terms of foreign trade by providing increases in export volume thanks to its foreign trade activities with these countries. In this study, the process of development of trade activities between Turkey and Central Asian Countries from the past to the present is examined and a number of what should be done to increase the trade patronage of Turkey and these countries predictions and recommendations have been made.

Key Words: Central Asia, Turkey, Foreign Trade

Giriş

Geçmişten günümüze uzanan süreçte, Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasında önemli düzeyde tarihi ve kültürel bağlar kurulmuştur. Bu kültürel bağların kurulmasında, Orta Asya ülkelerinde yaşayan nüfusun bir kısmının Türk kökenli olmasının önemli etkilerinin bulunduğunu söylemek mümkündür (Solak, 2003, s. 71). Orta Asya ülkeleri, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin son bulmasıyla birlikte birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Sümer ve Üner, 2014, s. 240). Türkiye de Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını derhal tanıyarak bu ülkelerin gerek alt yapı yatırımlarını yapmaları gerekse de ekonomik açıdan kalkınmaları için ekonomik destek sağlamıştır. Bu amaç doğrultusunda da 1992 yılında Türkiye’de Türk İşbirliği ve Koordinasyonu Ajansı (TİKA) kurulmuştur. TİKA,

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi İktisat Bölümü, nergizerdm@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisat Bölümü, alikonak@karabuk.edu.tr

günümüzde bile Orta Asya ülkelerinde çeşitli eğitim programları düzenleyerek, çeşitli projelere destek olarak ve pek çok alanda teknik yardımlarda bulunarak bölgede etkili olmaktadır (TİKA, 2017). Bu doğrultuda ortak dil, tarih ve kültürel bağlar bulunan her bir Orta Asya ülkesi ile Türkiye'nin arasındaki sosyal ve ekonomik işbirliği ve ilişkilerin, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından hızlandığını söylemek mümkündür. Bu süreçte Türk Dışişleri Bakanlığının (2019a) önceliği, Orta Asya'da bulunan ülkelerin hem siyasi ve hem de ekonomik istikrara ulaşmalarını desteklemek, bu ülkelerin uluslararası toplumla bütünleşmesine, dolayısıyla da demokratik değerleri benimsemesine katkıda bulunmak ve gerek kendi aralarında gerekse de komşu ülkelere ile işbirliği içinde varlıklarını sürdürmelerini sağlamak şeklinde olmuştur. Türkiye'nin son yıllarda önemli bir ekonomik performansa ulaştığını ve buna paralel olarak önemli miktarlarda dış ticaret gelirleri elde ettiğini söylemek mümkündür. Türkiye, 2018 yılında yaklaşık olarak 168 milyar dolar ihracat geliri elde etmiş, buna karşın yaklaşık olarak 223 milyar dolarlık ithalat harcaması yapmış ve toplamda yaklaşık 391 milyar dolarlık dış ticaret hacmine ulaşmıştır (TÜİK, 2019). Bu dış ticaret hacmi içerisinde coğrafi uzaklıklarına rağmen Orta Asya ülkelerinin de yadsınmaz bir payının bulunduğunu söylemek mümkündür. Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi, 2018 yılında yaklaşık 6 milyar dolar olarak gerçekleşirken, Türk şirketleri tarafından Orta Asya'da yapılan yatırımların toplamı yaklaşık 15 milyar dolar olmuştur. Ayrıca bölgede müteahhitlik faaliyetinde bulunan 4.000'in üzerinde Türk firmasının hayata geçirdiği projelerin toplam değeri 86 milyar doları aşmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019a). Kültürel ve tarihi bağlar yanında dış ticaret açısından da birbirleri için son derece önemli olan Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasındaki dış ticaret faaliyetlerinin gelişimi ve güncel durumunun ortaya konulması büyük bir önem arz etmektedir. Orta Asya coğrafyasında çok sayıda devlet bulunmasına karşın ülke ekonomilerini ve dış ticaret faaliyetlerini değerlendirebilmek için ihtiyaç duyulan verilerdeki yetersizlikler nedeniyle bu çalışmada, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'ın Türkiye ile olan dış ticaret faaliyetlerinin gelişimi üzerinde durulmuştur.

Literatür Taraması

Solak (2003), Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılı sonrası ve 2000 yılları arası dönemde Orta Asya ülkeleri ile Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerini, veri analizi yöntemiyle incelediği çalışmada, Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticari faaliyetlerin geliştiği, ancak henüz istenilen seviyeye ulaşamadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ersungur vd. (2007), tarafından Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki sosyoekonomik faaliyetlerin incelendiği ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin değerlendirildiği çalışmada, Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ekonomik faaliyetlerin, Türkiye'nin bu ülkelerde yeterince yatırım yapmaması nedeniyle beklenen düzeyde gelişmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Başkol (2010), 1992 ve 2009 yılları arasında Orta Asya ülkelerinin Türkiye ile yaptığı ticari faaliyetlerde, endüstri içi ticaretin payını, Grubel-Lloyd endeksi yardımıyla incelediği çalışmada, incelenen dönemde Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasında endüstri içi ticaretin payının artmış olmasına karşın halen endüstrilerin önemli bir kısmında endüstri içi ticaretin gelişmemiş olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çeviker vd., (2010), 1999-2008 yılları arasında Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasında gerçekleşen ticaretin boyutlarının ve niteliğinin incelendiği bu çalışmada karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmış ve Orta Asya ve Türkiye'nin aralarındaki ticaretin dengeli bir şekilde artış gösterdiği fakat Orta Asya ülkeleri ile Türkiye'nin karşılıklı olarak birbirleri açısından görece önemlerinin eşit olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sümer ve Üner (2014), 2007 ve 2011 döneminde Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasında gerçekleşen dış ticari ilişkilerini değerlendirmek ve incelenen ülkeler arasındaki psikolojik mesafeyi tespit etmek için Psikolojik Mesafe Endeksinden yararlanarak hazırlanmış olduğu çalışmada, Azerbaycan'ın psikolojik mesafe açısından Türkiye'ye en yakın, Türkmenistan'ın ise en uzak ülke olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye-Kazakistan Dış Ticaret İlişkileri

Kazakistan, yüzölçümü itibarıyla en büyük Orta Asya ülkesidir. Bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Kazakistan'da ekonomik alanda pek çok reform yapılmış ve büyük çaplı yatırımlar için sermaye eksikliğini gidermek amacıyla yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmuş, bu doğrultuda da yabancı sermayeyi ülkeye çekmek suretiyle merkezi planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş yapılmıştır. Bu süreçte 15 Mart 1991'de Kazakistan'ın eski başkenti Almatı'da, Türkiye ile Kazakistan arasında "Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Protokol" imzalanarak Türkiye ile Kazakistan arasında karşılıklı ticari ilişkiler başlamıştır (Solak, 2003, s. 72; Solak, 2003, s. 75). İmzalanan bu protokolün ardından Türkiye ile Kazakistan arasında yapılacak olan ticaretin sağlam bir zemine oturmasını sağlamak ve bu sayede iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek amacıyla yıllar içinde iki ülke arasında bir dizi anlaşma ve ticaret protokolü imzalanmıştır. Bu anlaşma ve protokollerden bazılarını, 1995 yılında imzalanan "Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması", 1997 yılında imzalanan "Uzun Vadeli Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması", 2006 yılında imzalanan "KEK IV. Dönem Toplantısı Protokolü", 2007 yılında

imzalanın ‘‘Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İşbirliği Programı ve İcra Planı’’, ve 2008 yılında imzalanın ‘‘KEK V. Dönem Toplantısı Protokolü’’ şeklinde sıralamak mümkündür (Ticaret Bakanlığı, 2019a). Bu anlaşmalar ve karşılıklı olarak imzalanın protokoller sonrasında iki ülke arasındaki dış ticaret faaliyetleri olumlu yönde bir gelişim göstermiştir. Türkiye ile Kazakistan arasında 2007-2017 döneminde gerçekleşen dış ticaret faaliyetleri sonucu elde edilen dış ticaret değerleri Tablo 1 de görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye ile Kazakistan Arası Dış Ticaret Rakamları (Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2007	1.079,8	1.284,0	2.363,9	-204,1
2008	890,5	2.331,9	3.222,5	-1.441,4
2009	633,4	1.348,9	1.982,3	-715,4
2010	818,9	2.470,9	3.289,8	-1.652,0
2011	947,8	3.020,0	3.967,8	-2.072,1
2012	1.068,6	3.370,9	4.439,6	-2.302,3
2013	1.039,3	3.106,1	4.145,5	-2.066,7
2014	977,4	2.453,4	3.430,9	-1.475,9
2015	750,0	1.389,6	2.139,6	-639,6
2016	623,7	1.334,6	1.958,3	-710,9
2017	746,2	1.677,9	2.424,1	-931,6
2018	695,3	2.128,4	2.823,7	-1.433,0

Kaynak: TUİK, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Erişim: 10.10.2019

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’nin Kazakistan’a olan ihracatının yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlediği ancak 2017 yılında, Türkiye’nin Kazakistan’a olan ihracatından elde edilen gelirlerin 2016 yılına kıyasla % 19,7 oranında yükseliş göstererek 746,2 milyon dolar olduğu görülmektedir. 2017 yılında Kazakistan’dan yaptığımız ithalat ise 2016 yılına kıyasla % 25,7 oranında artış göstererek yaklaşık 1,7 milyar dolar olmuştur. Kazakistan’a yaptığımız ihracat miktarı 2018 yılında, 2017 yılına kıyasla % 6,8 oranında azalış göstererek 695,3 milyon dolar olmuştur. 2018 yılı itibariyle Türkiye’nin toplam ihracat içinde Kazakistan’ın payı % 0,41 olarak gerçekleşmiş ve Kazakistan ihracat yaptığımız ülkeler arasında 51. sıradaki ülke olmuştur. 2018 yılında Kazakistan’dan gerçekleştirdiğimiz ithalat ise 2017 yılına kıyasla %30 oranında artarak 2,12 milyar dolar olmuştur. Kazakistan % 0,98 oranında pay ile Türkiye’nin en çok ithalat yaptığı 36. lkedir (T.C Ticaret Bakanlığı, 2019a).

Son yıllarda Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticari faaliyetlerde bir yükseliş gözlenmektedir. Bu lkeler arasındaki dış ticaret hacminin yükselmesinde, Türkiye’nin Kazakistan’dan gerçekleştirdiği petrol ithalatının artmış olmasının büyük etkisi bulunmaktadır. Kazakistan’dan gerçekleştirilen ithalatın önemli bir kısmını petrol ürünler teşkil etmektedir (Ebrem, 2015, s. 333). Türkiye 2017 yılında, Kazakistan’dan önemli miktarda bakır ve bakır ürünleri, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünler ile çinko ve çinkodan üretilen eşyaları ithal etmiştir. Bu veri ve bilgiler doğrultusunda Türkiye’nin Kazakistan’dan ağırlıklı olarak çoğunluğu işlenmemiş petrol ve maden ürünlerini ithal ettiği anlaşılmaktadır. Buna karşın Türkiye, Kazakistan’a makine ve mekanik aletler, elektrikli makine, ekipman ve bunların parçaları ile örme giyim eşyası ve aksesuarı ihraç etmektedir (Trademap, 2019a). İhraç edilen bu veriler ve ürün gruplarından da anlaşılacağı üzere Türkiye’nin Kazakistan’a ihracatı, düşük miktarlarda gerçekleşmekle birlikte ürün çeşitliliği arz etmektedir. Ayrıca Kazakistan’a yapılan ihracatın büyük bir kısmının işlenmiş değerli maden ürünlerinden ve inşaat malzemelerinden oluştuğu görülmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında, Kazakistan’ın her açıdan gelişim gösteren bir ülke olması nedeniyle sürekli olarak alt yapı yatırımlarının, konut inşaatının ve yapılaşmanın hızlı bir şekilde artış göstermesinin etkisinin bulunduğunu söylemek mmkndr. Bu bilgilere paralel olarak Türk müteahhitlik firmaları, inşaat sektörüne yönelik olarak Kazakistan’da büyük yatırımlar yapmaktadırlar (Ebrem, 2015, s. 334). Dolayısıyla Kazakistan’ın önümüzdeki yıllarda gelişim sürecini devam ettireceği varsayımı altında Türkiye’nin Kazakistan’a olan ihracatının da zaman içerisinde artış gösterebileceğinin söylemek mümkündür.

Türkiye-Özbekistan Dış Ticaret İlişkileri

Sovyetler Birliğinin son bulmasından sonra bağımsızlığını ilan eden bir diğer ülke de Özbekistan’dır. Özbekistan’ın bağımsızlığını elde etmesinin ardından Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te, Türkiye ile Özbekistan Arasında İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Bu protokolün imzalanmasının ardından 1992 yılında Türkiye ile Özbekistan arasında ticari ilişkiler başlamış ve zaman içerisinde istikrarsız bir seyir izlese de ticaret hacmi artış göstermiştir (Solak, 2003, s. 84). Türkiye-Özbekistan arasındaki ticareti geliştirmek amacıyla yıllar içinde bir dizi anlaşma ve ticaret protokolü imzalanmıştır. Bu anlaşma ve protokollerden bazılarını, 1996 yılında imzalanın ‘‘ifte Vergilendirmenin nlenmesi Anlaşması’’, 1998 yılında imzalanın ‘‘Ticaret ve Ekonomik İşbirliği

Anlaşması”, 2001, 2003 ve 2008 yıllarında imzalanan “Türkiye - Özbekistan Hükümetleri Arası Karma Ekonomik Komisyonu Dönem Toplantısı Protokolleri” ile 2012, 2013 ve 2014 yıllarında imzalanan “Özbekistan-Türkiye Kara Ulaştırma Karma Komisyonu (KUKK) Toplantısı Protokolü” şeklinde sıralamak mümkündür (Ticaret Bakanlığı, 2019b). İki ülke arasındaki iş birliği ve ticareti geliştirmek amacıyla karşılıklı olarak imzalanmış olan protokol ve sözleşmeler sonrasında yıllar itibariyle dış ticaret gelirlerinin dalgalı bir seyir izlediği, ancak incelenen dönemin başına kıyasla önemli bir artışın gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye ile Özbekistan arasında 2006-2018 döneminde gerçekleşen dış ticaret faaliyetleri sonucu elde edilen dış ticaret değerleri Tablo 2 de yer almaktadır.

Tablo 2. Türkiye ile Özbekistan Arası Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2006	176	415	591	-239
2007	225	613	838	-388
2008	337	580	917	-243
2009	279	413	692	-134
2010	282	861	1.143	-579
2011	354	939	1.293	-585
2012	449	813	1.262	-364
2013	562	815	1.377	-253
2014	603	780	1.383	-177
2015	488	711	1.199	-223
2016	533	709	1.242	-176
2017	680	823	1.503	-143
2018	951	795	1.746	156

Kaynak: TÜİK, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Erişim:10.10.2019

Tablo 2 incelendiğinde, Türkiye ile Özbekistan arasındaki ticaret hacminin 2009, 2012 ve 2015 yılları hariç düzenli olarak arttığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye ile Özbekistan arasındaki ticari ilişkilerin, birkaç yıl hariç son on yılda düzenli olarak gelişmiş durumdadır. Bununla birlikte Türkiye ile Özbekistan arasındaki ticari faaliyetlerin Türkiye'nin aleyhine bir gelişim gösterdiğini ifade etmekte fayda vardır. 2006 yılından bu yana sürekli olarak dış ticaret açığı verilen Özbekistan'a olan ihracatımız, 2006 yılında yaklaşık 176 milyon dolar seviyelerinde iken, 2017 yılında yaklaşık 4 kat artarak 680 milyon dolara ulaşmıştır. Aynı dönemdeki yaklaşık 416 milyon dolar olan ithalatımız ise yaklaşık 2 kat artarak 823 milyon dolara yükselmiştir. Özbekistan ile Türkiye'nin ticaret hacmi, 2017 yılında yaklaşık olarak 1,5 milyon dolar olmuştur. 2018 yılında ise Türkiye'nin ihracat gelirleri 951 milyon dolara yükselmiş, ithalat harcamaları ise 795 dolara gerilemiştir. Türkiye, 2018 yılı itibariyle Özbekistan'da yabancı sermayeli şirket kuran ve bu yolla Özbekistan'a en çok yatırım yapan ikinci ülke konumundadır. Özbekistan'da ticari faaliyette bulunan yaklaşık 1100 adet Türk sermayeli şirket bulunmaktadır. Türkler tarafından ağırlıklı olarak inşaat, bankacılık, otomotiv, turizm, ilaç, ayakkabıcılık, ve gıda sektörlerine yönelik olarak yapılan yaklaşık 1 milyar dolar civarındaki yatırımlar sayesinde yaklaşık 50.000 kişiye iş olanağı sağlandığı ve yine bu yatırımların, Özbekistan'ın ihracatına yaklaşık 300 milyon dolar katkıda bulunduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Türk müteahhitlik şirketlerinin Özbekistan'ın bağımsızlığının ilanından 2018 yılına kadar geçen dönemde Özbekistan'da gerçekleştirdikleri müteahhitlik faaliyetlerinin toplam tutarı yaklaşık 2,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türk şirketleri, uzun süreli bir durgunluktan sonra son iki yılda Özbekistan'da yeniden önemli projelerde yer almaya başlamışlardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019b). İki ülke arasında gerçekleştirilen ticarete 2017 yılı itibariyle Türkiye, Özbekistan'a ağırlıklı olarak makine ve mekanik aletler, plastik ve plastikten imal edilen ürünler ile demir-çelik ürünleri ihraç ederken, Özbekistan'dan bakır ve bakırdan imal edilen ürünler, pamuk ve plastik ithal etmiştir (Trademap, 2019b). Bu bilgiler doğrultusunda Özbekistan ile yapılan ticarete hem ihracat hem de ithalat yönünden ürün çeşitliğinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye-Türkmenistan Dış Ticaret İlişkileri

Orta Asya bölgesinde bağımsızlığını ilan eden bir diğer ülke de Türkmenistan'dır. Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Türkiye ile Türkmenistan arasındaki gerek sosyal gerek siyasal gerekse de ticari ve ekonomik ilişkilerde günden güne iyileşmeler yaşanmıştır. Türkmenistan ile Türkiye arasında 1991 yılında imzalanan “Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması” ile birlikte iki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkiler başlamıştır (Solak, 2003, s. 88). Bu tarihten sonra da Türkiye ile Türkmenistan arasında gerek ekonomi ve ticaret alanında gerekse de sosyal ve kültürel alanda birçok anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Bu protokol ve anlaşmalardan bazılarını 1995 yılında imzalanan “Türkiye ile Türkmenistan Arasında Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”, 1996 yılında imzalanan “Türkiye ile Türkmenistan Arasında Uzun Vadeli İşbirliğinin Esas

Gelişme Yönleri Hakkında Memorandum” ve 2008 yılında imzalan “Türk-Türkmen Hükümetler arası Ekonomik Komisyon Birinci Toplantısı Protokolü” şeklinde sıralamak mümkündür (Ticaret Bakanlığı, 2019c). Bu protokol ve anlaşmaların temel amacı, iki ülke arasındaki ticareti karşılıklı olarak geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda atılan imzalar neticesinde Türkiye ile Türkmenistan arasındaki dış ticaret faaliyetlerinin ve toplam dış ticaret miktarının zaman içinde artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle Türkiye’nin Türkmenistan’a yönelik olarak gerçekleştirdiği ihracat sonucu elde edilen gelirlerde önemli artışlar söz konusu olmuştur.

Tablo 3. Türkiye ile Türkmenistan Arası Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2006	281	189	470	92
2007	340	396	736	-56
2008	662	389	1.051	273
2009	945	327	1.272	618
2010	1.139	386	1.525	753
2011	1.493	392	1.885	1.101
2012	1.480	303	1.783	1.177
2013	1.957	653	2.610	1.304
2014	2.231	623	2.854	1.608
2015	1.857	557	2.414	1.300
2016	1.241	422	1.663	819
2017	1.038	403	1.441	635
2018 (Haziran)	467	261	728	206

Kaynak: TÜİK, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Erişim:10.09.2019

Tablo 3 incelendiğinde 2006-2018 döneminde Türkiye’nin Türkmenistan’a ihracatının 2006 yılından 2015 yılına kadar düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir. Türkiye’nin Türkmenistan’a ihracatı, 2014 yılı itibarıyla 2,2 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Ancak 2015 yılında itibaren Türkiye’nin Türkmenistan’a ihracatının hızlı bir şekilde gerilediği ve 2017 yılı itibarıyla yaklaşık 1 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2018 yılının haziran ayına kadar olan dönemde ise Türkiye, Türkmenistan’a toplam olarak 467 milyon dolar ihracat yapmıştır. Bu durum doğal olarak 2015 yılından sonraki dönemde iki ülke arasındaki ticaret hacminin de azalmasına neden olmuştur. Türkiye’nin Türkmenistan’dan yaptığı mal ve hizmet ithalatı ise çok düzeylerde gerçekleşmiş ve dengeli bir seyir izlemiştir. Türkiye’nin Türkmenistan’dan ithalatında 2006 yılından 2014 yılına kadar olan dönemde sınırlı da olsa bir artış söz konusu iken 2015 yılından itibaren ihracatta olduğu gibi bir azalış söz konusu olmuş ve 2017 yılı sonu itibarıyla ithalat harcamaları yaklaşık 403 milyon dolar olmuştur. 2018 yılının Temmuz ayına kadar olan dönemde ise Türkmenistan’dan yapılan ithalat sadece 261 milyon dolar olmuştur. Bununla birlikte Türkmenistan ile Türkiye arasındaki dış ticaret dengesine baktığımızda iki ülke arasında sadece 2007 yılında Türkiye aleyhine ticaret açığının söz konusu olduğu görülmektedir. İki ülke arasında 2006 yılından 2012 yılına kadar artış gösteren ticaret hacmi, 2012 yılında %5,4 oranında azalmış, ancak sonraki yıllarda yeniden artış göstererek 2014 yılında yaklaşık 2,9 milyar dolara kadar yükselmiştir. Türkmenistan ile Türkiye arasındaki toplam dış ticaret hacmi, 2015 yılında ise 2014 yılına kıyasla % 15 oranında azalarak yaklaşık 2,4 milyar düzeyine, 2016 yılında ise % 30,9 azalarak yaklaşık 1,7 milyar dolar düzeyine gerilemiştir. Sonraki yıllarda da iki ülke arasındaki dış ticaret hacminde azalış devam etmiş 2017 yılında yaklaşık 1,4 milyar dolar, 2018 yılının ilk 6 aylık döneminde ise sadece 728 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere iki ülke arasındaki dış ticaret faaliyetleri özellikle 2015 yılından itibaren hızla bir gerileme sürecine girmiş bulunmaktadır.

İki ülke arasında dış ticarete konu olan ürün grubu ise çeşitlilik arz etmektedir. 2017 yılı itibarıyla Türkiye, Türkmenistan’a ağırlıklı olarak elektrikli makine ve ekipmanlar, demir-çelik ürünleri ve makine ve mekanik aletler ihraç etmiş, buna karşı Türkmenistan’dan ağırlıklı olarak pamuk, gübre ile plastik ve plastik ürünleri ithal etmiştir (Trademap, 2019f). Daha önce de ifade edildiği üzere iki ülke arasındaki ticari faaliyete konu olan ürünler çeşitlilik arz etmektedir. Bununla birlikte müteahhitlik faaliyetlerinin ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtmekte fayda vardır. 1992-2019 yılları arasında Türk firmaları tarafından Türkmenistan’da yaklaşık 50 milyar dolar tutarında proje gerçekleştirilmiştir. Buna ilaveten 2002 yılından 2018 yılına kadar geçen dönemde Türkiye’nin Türkmenistan’a TİKA vasıtasıyla yaptığı parasal yardımlarının toplam miktarı yaklaşık 15 milyon doları, 2004 yılından 2018 yılına kadar geçen dönemde resmi nitelikte yapılmış olan kalkınma yardımlarının toplam miktarı

ise yaklaşık 166 milyon doları bulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019c). Buradan da anlaşılacağı üzere iki ülke arasında sadece ticari faaliyetler ile değil ekonomik yardımlar ile de ekonomik ve toplumsal nitelikte bağlar kurulmuş bulunmaktadır.

Türkiye-Tacikistan Dış Ticaret İlişkileri

Orta Asya coğrafyasında bağımsızlığını ilan eden bir diğer devlet de Tacikistan'dır. 9 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Tacikistan da uzunca bir süre siyasi istikrar sağlanamamıştır. Ayrıca bölgenin en fakir ülkesi olması nedeniyle Tacikistan'da uzun yıllar boyunca sosyal ve ekonomik sorunlar yaşanmıştır (Solak, 2003, s. 90). Türkiye, bağımsızlığını ilan etmesinden çok kısa bir süre sonra 16 Aralık 1991 tarihinde Tacikistan'ın bağımsızlığını tanımış ve Tacikistan ile 29 Ocak 1992'de diplomatik ilişkileri başlatmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019d). Buna ilaveten karşılıklı olarak ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla Tacikistan ile bir takım anlaşma ve protokoller imzalanmıştır. Bu protokoller ve anlaşmalardan bazılarını, 1993 yılında imzalanan "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması", 1996 yılında imzalanan "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması", yine 1996 yılında imzalanan "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması" ve 2007 ve 2009 yılında imzalanan "VI. Dönem ve VII. Dönem KEK Toplantısı Protokolü" şeklinde sıralamak mümkündür. Bu ikili anlaşmalar ve protokoller sayesinde 2018 yılına kadar Türkiye tarafından Tacikistan'a ağırlıklı Türk Eximbank kredisi ve TİKA yardımları şeklinde olmak üzere yaklaşık olarak 90 milyon dolar tutarında finansal destek sağlanmış ve karşılıksız yardım yapılmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2019d). Ülkede sanayi üretiminden ziyade tarım ve hayvancılık gelişim göstermiştir. Buna paralel olarak da ülkede pamuk üretimi, dokuma, ipek ve hayvancılık faaliyetleri önem arz etmektedir (Solak, 2003, s. 90). Tacikistan'ın Türkiye ile olan ticareti sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki ticari faaliyetlere ilişkin değerler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4. Türkiye ile Tacikistan Arası Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2013	283	371	654	-88
2014	277	161	438	116
2015	162	203	365	-41
2016	151	162	313	-11
2017	155	194	349	-39

Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/tacikistan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> Erişim:8.10.2019

Tablo 4 incelendiğinde, 2013 yılından 2017 yılına kadar geçen 5 yıllık dönemde Türkiye'nin Tacikistan'a olan ihracatının sürekli olarak azaldığı, buna karşın Tacikistan'dan ithalatının inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Tacikistan ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi ise incelen dönemin son 3 yılında durağan bir görünüm sergilemektedir. Dış ticaret dengesi, 2014 yılı hariç olmak üzere sürekli olarak Türkiye'nin aleyhine olmuş, Türkiye iki ülke arasındaki ticarete 2014 yılı hariç düşük seviyelerde de olsa sürekli olarak açık vermiştir.

Tacikistan ekonomisi ülkenin yapısal durumuna ve siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak uluslararası piyasalar ile rekabet edecek seviyede gelişememiş ve bu nedenle de ülke eski ekonomik yapıyı büyük oranda devam ettirmek durumunda kalmıştır (Solak, 2003: s. 90). Bu nedenle Tacikistan'ın Türkiye ile ticaret hacmi de sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Buna karşın yine de Tacikistan, Türkiye'yi ticari açıdan diğer ülkelerden farklı bir yere koyarak önemli bir ticaret ortağı ve yatırım kaynağı olarak görmektedir. 2018 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi TÜİK verilerine göre yıllık %10 artış ile yaklaşık 380 milyon dolara yaklaşmıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2019e). Türkiye ile Tacikistan arasında ticarete konu olan ürünler nispeten çeşitlilik arz etmektedir. Türkiye, 2017 yılı itibariyle Tacikistan'a ağırlıklı olarak çeşitli imalat ürünleri, plastik ve plastik ürünleri ile makineler ve mekanik aletler ihraç ederken, Tacikistan'dan alüminyum ve alüminyumdan imal edilmiş eşyalar ile pamuk ithal etmiştir (Trademap, 2019c). İki ülke arasındaki reel yatırımlar incelendiğinde ise Türk yatırımların Tacik yatırımlara göre büyük bir üstünlüğünün bulunduğu görülmektedir. 2018 yılı itibariyle Tacikistan'da ticari faaliyette bulunan 35 adet Türk sermayeli firmanın gerçekleştirmiş olduğu doğrudan sermayeli yatırımlarının toplam tutarı yaklaşık 11,5 milyon doları seviyesindedir. Buna karşılık Türkiye'de ise 9 adet Tacik sermayeli ticari firma, yaklaşık 1,1 milyon TL tutarında doğrudan sermayeli yatırım gerçekleştirmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019d).

Kırgızistan Türkiye Dış Ticaret İlişkileri

Sovyetler Birliğinin dağılmasını sonra bağımsızlığını ilan eden bir diğer devlet de Kırgızistan'dır. Kırgızistan'ın bağımsızlık ilanından hemen sonra Türkiye, bu ülkenin bağımsızlığını tanımış ve iki ülke arasında "Ekonomik ve Ticari İşbirliği'ne Dair Protokol" imzalanarak bu ülkeler arasında ticari faaliyetler başlamıştır (Sümer ve Üner, 2014, s. 244). Ayrıca 25 Aralık 1991'de Türk-Kırgız İş Konseyi kurulmuş ve buna ilaveten Kırgızistan'da ticari

faaliyette bulunan iş adamlarını ve sanayicileri bir araya getirerek iş birliğini sağlamak amacıyla Kırgızistan-Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Birliği kurulmuştur (Solak, 2003, s. 80). Kırgızistan, bağımsızlığın ilanından sonra üretim ve yönetim yapısı açısından dünya ekonomisine ve dünya piyasalarına entegre olmak konusunda bir takım zorluklar çekmiştir. Böyle bir zorluğun ortaya çıkmasında, Kırgızistan'ın Orta Asya'da ekonomisi zayıf olan ülkelerden biri olmasının ve ülkenin petrol ve doğalgaz gibi önemli enerji kaynakları açısından fakir bir ülke olup, enerji üretimi açısından su kaynaklarına bağlı bir potansiyele sahip olmasının önemli etkisi bulunmaktadır. Ayrıca diğer diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla coğrafi açıdan Kırgızistan'ın Türkiye'ye uzak olması, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin ilk dönemlerde oldukça sınırlı düzeyde gerçekleşmesine neden olmuş, ancak sonraki yıllarda ticari ilişkiler az da olsa bir ivme kazanmıştır (Ersungur vd. 2007, s. 299). Bu durum doğal olarak dış ticaret verilerine de yansımıştır. Tablo 5 da İki ülke arasındaki dış ticaret faaliyetlerine ilişkin rakamları yer almaktadır.

Tablo 5 Türkiye ile Kırgızistan Arası Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Toplam	Denge
2010	129,2	30,9	160,1	98,3
2011	180,2	52,1	232,3	128,1
2012	257,4	45,2	302,6	212,2
2013	388,3	36,9	425,2	351,4
2014	421,4	65,6	487,0	355,8
2015	294,7	76,8	371,5	217,9
2016	308,9	101,0	409,9	207,9
2017	343,6	143,7	486,3	199,9
2018	377,0	47,3	424,3	329,7

Kaynak:

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c417%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, (Erişim Tarihi, 13.10.2019)

Trademap,

Tablo 5 da yer alan veriler incelendiğinde 2010-2018 döneminde Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatının 2015 yılı hariç sürekli olarak arttığı görülmektedir. 2010 yılında yaklaşık 129 milyon dolar olan ihracat gelirleri 2014 yılında yaklaşık 421 milyar dolara kadar yükseldikten sonra, bir sonraki yıl önemli miktarda gerilemiş ve yaklaşık 295 milyon dolar olmuştur. Sonraki yıllarda Kırgızistan'a yapılan ihracat elde ettiği gelirler, tekrar yükselme eğilimine girmiş ve 2018 yılı itibarıyla 377 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010-2018 döneminde Türkiye'nin Kırgızistan'dan ithalatı ise inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, 2010 yılı itibarıyla yaklaşık 31 milyon dolar olan ithalat harcamaları 2017 yılında 143 milyon dolarla kadar yükselmiş, ancak 2018 yılında önemli bir gerileme göstererek yaklaşık 47 milyon dolar olmuştur. Bu veriler doğrultusunda Türkiye'nin, incelenen dönem itibarıyla her yıl dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye ile yapılan ticaret sonucu ortaya çıkan ithalat ve ihracat rakamları, dolayısıyla da dış ticaret hacmi düşük seviyelerde gerçekleşmiş ve Kırgızistan Türkiye'ye karşı sürekli olarak dış ticaret açığı vermiştir.

İki ülke arasında ticarete konu olan mal ve hizmetlerin ise çok fazla çeşitlilik göstermediği görülmektedir. 2017 yılında Türkiye'den Kırgızistan'a örme giyim eşyası ve aksesuarları ile örme olmayan giyim eşyası ve değerli veya yarı değerli taşlar ile değerli metaller ihraç edilmiş, buna karşın Türkiye, Kazakistan'dan değerli veya yarı değerli taşlar ile değerli metaller, yenilebilir sebzeler ve pamuk ithal etmiştir (Trademap, 2019d). Buna ilaveten Türkiye'nin Kırgızistan'a olan reel yatırımları TCMB verilerine göre yaklaşık 304 milyon dolar olarak gerçekleşmesine karşın Kırgızistan'ın Türkiye'ye olan reel yatırımları yaklaşık 24 milyon dolar olmuştur.

Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaret İlişkileri

Orta Asya bölgesinde bağımsızlığını ilan eden bir diğer ülke de Azerbaycan'dır. Azerbaycan Milli Meclisi'nin ülkenin bağımsızlığını ilan etmesinin ardından 9 Kasım 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet Türkiye olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019f). Bağımsızlığını ilanını ardından serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde Azerbaycan, birtakım ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 1991 yılından 1995 yılına kadar geçen sürede ülke ekonomisi yaklaşık % 60 oranında küçülmüş, 1995 yılından sonraki dönemde ise uluslararası kuruluşların desteği ülke ekonomisi hızlı bir şekilde gelişerek büyüme sürecine girmiştir. Ülke ekonomisinin hızlı bir şekilde gelişim göstermesinde Azerbaycan'ın sahip olduğu doğal gaz, petrol ve tarıma elverişli toprakların çok büyük etkisi bulunmaktadır (Ersungur vd. 2007, s. 288).

İki ülke arasındaki 2010 yılında "Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması"nın imzalanması, Türkiye ile Azerbaycan'ın ekonomik ve stratejik açıdan yakınlaşmasına ve iki ülkenin ekonomik ve sosyal açıdan gelişimine karşılıklı katkıda bulunmuştur. Sonraki yıllarda da iki ülke yetkililerinin resmi temasları sıklaşmış ve iktisadi açıdan önem arz eden pek çok konu çok sayıda anlaşma imzalanmıştır. Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalan

anlaşma ve sözleşmeler sonrasında iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişim gösterdiğini, ancak yine de istenilen düzeyde olmadığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda zaman zaman bir araya gelen iki ülke yetkilileri ve uzmanlar, iki ülke arasındaki ticaret hacminin, olması gereken seviyenin altında kaldığını ve artırılması için çok daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Aslanlı, 2018, s. 24). Bu doğrultuda her iki ülke yatırımcılarının da hükümetler tarafından gerek reel gerekse de finansal yatırımlar yapma noktasında cesaretlendirilmesi ve çeşitli teşviklerle desteklenmesine ihtiyaç vardır.

Kültürel ve sosyal açıdan güçlü bağları bulunan Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dış ticaret faaliyetleri dalgalı bir gelişim göstermiştir. İki ülke arasındaki ticari faaliyetler sonrası elde edilen dış ticaret değerleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6. Türkiye ile Azerbaycan Arası Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2001	225,2	78,0	303,2	147,2
2002	226,8	63,3	290,1	163,5
2003	315,4	122,6	438,0	192,8
2004	403,9	135,5	539,4	268,4
2005	528,0	272,2	800,2	255,8
2006	695,2	340,4	1.035,6	354,8
2007	1.047,6	329,6	1.377,2	718,0
2008	1.667,4	362,8	2.030,2	1.304,6
2009	1.400,4	140,5	1.540,9	1.259,9
2010	1.550,4	252,5	1.802,9	1.297,9
2011	2.063,9	262,2	2.326,1	1.801,7
2012	2.584,6	339,9	2.924,5	2.244,7
2013	2.960,3	333,7	3.294,0	2.626,6
2014	2.874,6	291,2	3.165,8	2.583,4
2015	1.898,7	232,3	2.131,0	1.666,4
2016	1.285,1	278,1	1.563,2	1.007,0
2017	1.356,9	350,8	1.707,7	1.006,1
2018	1.474,3	378,7	1.853,0	1.095,6

Kaynak:

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c031%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 (Erişim: 12.10.2019)

Trademap,

İki ülke arasındaki dış ticaret yıllar itibariyle gelişiminin yer aldığı Tablo 6 incelendiğinde, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatından elde edilen ihracat gelirlerinin 2001-2008 döneminde sürekli yükseldiği ve 2008 yılı itibariyle yaklaşık 1,7 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2009 yılında 1,4 milyar dolara kadar gerileyen ihracat gelirlerinin, 2014 yılına kadar sürekli yükseldiği ve 2013 yılında yaklaşık 3 milyar dolar olduğu, 2014 yılında ise çok az bir düşüşle yaklaşık 2,9 milyar seviyesinde gerçekleştiği, 2015 yılında ise yaklaşık 1 milyar dolar gerileyen ihracat gelirlerinin 1,9 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2016 yılında daha da gerileyen ihracat gelirleri, yaklaşık 1,3 milyar dolar olmuş, 2017 ve 2018 yıllarında ise yükselme eğilimi göstererek 2018 yılında yaklaşık 1,5 milyar dolar olmuştur. Bu veriler doğrultusunda Türkiye tarafından Azerbaycan'a yapılan ihracatının diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla nispeten yüksek olduğunu, ancak yine de istenilen seviyelerde olmadığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatı ise yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlediği ve çok düşük düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir. 2001 yılında 78 milyon dolar olan ithalat harcamalarının inişli çıkışlı bir seyir izledikten sonra en yüksek seviyesine 2018 yılında yaklaşık 379 milyon dolar ile ulaştığı görülmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dış ticaret hacminin 2013 yılından itibaren hızlı bir şekilde gerilediği ve 2016-2018 döneminde yaklaşık 1,5 – 1,9 milyar dolar gibi düşük bir değer aralığında gerçekleştiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Son olarak iki ülke arasındaki ticari faaliyetler sonrasında dış ticaret dengesinin incelenen dönem itibariyle devamlı olarak Türkiye lehine bakiye verdiği görülmektedir. İki ülke arasındaki karşılıklı reel yatırımlar ise 2002-2018 yılları arasında Azerbaycan'daki Türk yatırımları 11 milyar dolar ve Türkiye'deki Azerbaycan yatırımları 11,2 milyar dolar olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018). Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dış ticaret faaliyetlerinin henüz istene seviyede olmadığı ve iki ülke arasındaki potansiyel ticaret hacminin harekete geçirilmesi için iki ülke hükümeti tarafından bir takım önemli adımların atılması ve bir takım yatırımların gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

İki ülke arasında ticarete konu olan ürün ve ürün grupları incelendiğinde ise 2017 yılı itibariyle Türkiye Azerbaycan'a ağırlıklı olarak makine ve mekanik aletler, elektrikli makine ve ekipmanlar ile plastik ve plastikten imal edilen ürünleri ihraç etmiş, buna karşın Türkiye Azerbaycan'dan ağırlıklı olarak mineral yakıtlar ve mineral yağlar olmak üzere, alüminyum ve alüminyumdan imal edilen ürünler ile plastik ve plastikten imal edilen ürünleri ithal etmiştir (Trademap, 2019e). Görüldüğü üzere iki ülke arasındaki ticari faaliyetler sınırlı düzeyden gerçekleşmiş olmakla birlikte dış ticarete konu olan ürün grupları çeşitlilik arz etmektedir. Türkiye ve Azerbaycan, hem tarihi ve sosyal bağlar açısından hem de ticaret potansiyeli açısından karşılıklı olarak önem arz eden iki ülkedir. Bu nedenle iki ülke arasındaki potansiyel dış ticaret hacminin harekete geçirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması büyük önem arz etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Eski Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da pek çok ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığını kazanmaları ise öncelikle bu ülkelerde sağlam bir ekonomik temel oluşturma gayretinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık ile desteklenmedikçe eksik kalacağının bilincinde olan Orta Asya ülkelerinde, bu doğrultuda bir takım ekonomik reformlar yapılmış, ekonomik ve sosyal gelişimin sağlanabilmesi için ihtiyaç alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Bununla birlikte siyasi bağımsızlığını ilan eden Orta Asya ülkelerinin tamamının aynı gelişmişlik seviyesine ulaştığını söylemek doğru olmayacaktır. Gerek coğrafi konum, gerek yer altı zenginliklerinin farklılık göstermesi gerekse de finansal sıkıntılar, bağımsızlığını benzer zamanlarda ilan eden Orta Asya ülkelerinin farklı ekonomik gelişmişlik seviyesine ulaşmasına neden olmuştur. Ekonomik gelişim sürecinde ülkelerin dış ticaret faaliyetleri ve dış ticaret gelirleri büyük önem arz etmektedir. Bu durum bağımsızlığını ilan eden Orta Asya ülkeleri için de aynen geçerlidir. Bu süreçte söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları, bu ülkelerin Türkiye ile olan ekonomik ve sosyal ilişkilerinin gelişmesinde ve hızlanmasında önemli rol oynamıştır. Türkiye ise Orta Asya ülkelerinin uluslararası düzeyde ekonomik faaliyette bulunan bölgesel kuruluşlara katılmasına, bu kuruluşlardan çeşitli destekler ve yardımlar sağlanmasına yönelik girişimlere öncülük etmiştir. Ayrıca coğrafi konumları ve stratejik önemleri nedeniyle Orta Asya ülkeleri ile her alanda işbirliğine gitmek ve Türk Dünyasında ekonomik bütünleşmeyi sağlamak hem Türkiye hem de Orta Asya ülkeleri için önemli menfaatler sağlayacaktır. Bunun bilincinde olan Türkiye ve Orta Asya ülkeleri bu amaç doğrultusunda yakın ekonomik işbirliği faaliyetlerinde bulunmuş ve karşılıklı ticareti geliştirme yolunda önemli anlaşma ve protokoller imzalamışlardır. Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasındaki ekonomik, kültürel ve ticari ilişkilerin 1992 yılından itibaren başladığını ve hızlı bir gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Orta Asya coğrafyasında ticari faaliyette bulunan Türk firmalarının sayısı ve gerçekleştirdikleri yatırımlar her geçen gün artış göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye, yapılan ikili anlaşmalar çerçevesinde Orta Asya ülkelerine çeşitli miktarlarda krediler açmış ve nakdi destekte bulunmuştur. Ayrıca Türkiye İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) da bu ülkeler de ofisler açmış ve bu ofisler sayesinde aktif olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu ofisler günümüzde de bölgede aktif olarak faaliyette bulunmaktadır. Ancak bütün bu yatırımlara ve girişimlere rağmen bölge ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticaret potansiyelinin tam olarak harekete geçirildiğini söylemek zordur. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında coğrafi uzaklığın önemli etkilerinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticari faaliyetlerin henüz istenen seviyede olmayışının altında yatan nedenlerin detaylı bir şekilde araştırılması, Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ticaretin geliştirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ticaretin geliştirilmesi amacıyla dış ticaret faaliyetlerinin kolaylaştırılmasına yönelik hukuki ve siyasi düzenlemeler yapılmalı, reel yatırımların yapılması amacıyla Orta Asyalı yatırımcıları ülkeye çekmek için çeşitli teşvik politikalarının uygulanmalı, benzer şekilde Türk yatırımcılara da Orta Asya bölgesindeki ülkeler tarafından çeşitli yatırım kolaylıkları sağlanmalıdır. Bunlara ilaveten Orta Asya coğrafyasında bulunan ülkeler ile Türkiye arasındaki dış ticaret faaliyetlerinde uygulanan gümrük vergileri, ürün gruplarına göre değişiklik gösterecek şekilde kısmen düşürülmeli, ekonomik yatırım ve işbirliğine yönelik anlaşma ve protokollere yenileri eklenmeli ve Türkiye İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)'nın bölgedeki faaliyetlerine destek verilmelidir. Sinerjinin karşılıklı etkileşimden ortaya çıktığı ve Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasında tarihe dayanan karşılıklı büyük bir sinerjinin bulunduğu unutulmamalı, bu sinerjinin harekete geçirilmesinin hem Türkiye hem de bölge ülkeleri açısından çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal kazanımlar sağlayacağı dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

Kaynakça

- Aslanlı, A. (2018). Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkileri. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 15-27.
- Başkol, M. O. (2010). Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki endüstri-içi ticaretin analizi, S. Sarı, E. A. Hiç Gencer ve A. Hiç Gencer (Ed.). *International Conference On Eurasian Economies 2010*, 4-5 November 2010, Beykent Üniversitesi, İstanbul: Bildiriler Kitabı içinde (ss. 386-391). <https://www.avekon.org/proceedings/avekon01.pdf> adresinden erişildi.
- Çeviker, A., Mutlu, H. M., ve Taş, İ. (2010). Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle ticareti: Almanya ve İran'la karşılaştırmalı bir analiz. S. Sarı, E. A. Hiç Gencer ve A. Hiç Gencer (Ed.). *International Conference On Eurasian Economies 2010*, 4-

- 5 November 2010, Beykent Üniversitesi, İstanbul: Bildiriler Kitabı içinde (ss. 379-385). <https://www.avekon.org/proceedings/avekon01.pdf> adresinden erişildi.
- Ebrem, İ. S. (2015). Türkiye Kazakistan ilişkilerinin dış ticaret verileri ve kurumlar perspektifinden incelenmesi. S. Sarı, A. H. Gencer ve İ. Sözen (Ed.). *International Conference On Eurasian Economies 2015*, 9-11 September 2015, Kazan: Bildiriler Kitabı içinde (ss. 330-336). <https://www.avekon.org/proceedings/avekon06.pdf> adresinden erişildi.
- Ersungur, Ş., Kızıltan, A., & Karabulut, K. (2007). Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik ilişkilerinin analizi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (35), 285-310.
- Solak, F. (2003). Türkiye-Orta Asya ilişkilerinin gelişimi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 18(1), 69-96.
- Sümer, S. I., ve Üner, M. M. (2014). Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafe. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (69), 239-262.
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2018). *Azerbaycan'ın Ekonomisi*, <http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa> adresinden erişildi..(Erişim Tarihi: 25.09.2019).
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2019a). *Orta Asya Ülkeleri İle İlişkiler*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> adresinden erişildi..(Erişim Tarihi: 16.09.2019)
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2019b). *Özbekistan'ın Ekonomisi*, <http://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa> adresinden erişildi..(Erişim Tarihi: 16.09.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2019c). *Türkmenistan'ın Ekonomisi*, <http://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-ekonomisi.tr.mfa> adresinden erişildi..(Erişim Tarihi: 23.09.2019).
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2019d). *Türkiye-Tacikistan Siyasi İlişkileri*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-tacikistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden erişildi..(Erişim Tarihi: 23.09.2019).
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2019e). *Tacikistan'ın Ekonomisi* <http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-ekonomisi.tr.mfa> adresinden erişildi..(Erişim Tarihi: 25.09.2019).
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2019f). *Türkiye - Azerbaycan Siyasi İlişkileri*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden erişildi..(Erişim Tarihi: 25.09.2019).
- T.C Ticaret Bakanlığı (2019a). *Türkiye ile Ticaret*, <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/kazakistan/ulke-profilu/turkiye-ile-ticaret> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 8.10.2019)
- T.C Ticaret Bakanlığı. (2019b). *Türkiye ile Ticaret*, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/ozbekistan/ulke-profilu/turkiye-ile-ticaret> adresinden erişildi..(Erişim Tarihi: 25.09.2019).
- T.C Ticaret Bakanlığı. (2019c). *Türkiye ile Ticaret*, <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/turkmenistan/ulke-profilu/turkiye-ile-ticaret> adresinden erişildi..(Erişim Tarihi: 25.09.2019).
- T.C Ticaret Bakanlığı. (2019d). *Türkiye ile Ticaret*, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/tacikistan/ulke-profilu/turkiye-ile-ticaret> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.09.2019)
- TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı). (2017). <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> adresinden erişildi. (16.09.2019).
- Trade Map (Trade statistics for international business development). (2019a). Bilateral trade between Kazakhstan and Turkey
Product: TOTAL All products
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c398%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 (Erişim Tarihi: 24.09.2019)
- Trade Map (Trade statistics for international business development). (2019b). Bilateral trade between Uzbekistan and Turkey
Product: TOTAL All products
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c860%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 (Erişim Tarihi: 24.09.2019)
- Trade Map (Trade statistics for international business development). (2019c). Bilateral trade between Tajikistan and Turkey
Product: TOTAL All products
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c762%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 (Erişim Tarihi: 24.09.2019)
- Trade Map (Trade statistics for international business development). (2019d). Bilateral trade between Kyrgyzstan and Turkey

Product: TOTAL All products

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c417%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 (Erişim Tarihi: 24.09.2019)

Trade Map (Trade statistics for international business development). (2019e). Bilateral trade between Azerbaijan and Turkey

Product: TOTAL All products

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c031%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 (Erişim Tarihi: 24.09.2019)

Trade Map (Trade statistics for international business development). (2019f). Bilateral trade between Turkmenistan and

Turkey Product: TOTAL All products

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c795%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 Erişim Tarihi: 24.09.2019)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). Dış Ticaret İstatistikleri. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 08.10.2019).

FİNANSAL GELİŞME İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: G7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Mücahit AYDIN¹

Veysel İNAL²

Özet

Bu çalışmada G7 ülkelerinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1980-2016 dönemi için incelenmiştir. Bu amaçla, çalışmada birim kök ve nedensellik testleri kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak değişkenlerin durağanlık durumları sonuçlar arasında karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla yapısal kırılmaları dikkate alan ve almayan panel birim kök testleri yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın ampirik analizinin ikinci bölümünde değişkenler arasındaki nedensel ilişki panelin tamamı hakkında bilgi veren nedensellik testlerinin yanında bireysel sonuçları da gösteren panel nedensellik testleri yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın genel sonuçlarına göre finansal piyasaların tasarrufları teşvik etmesi ve tasarrufların etkin bir şekilde tahsis edilmesini sağlaması, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu bir etkisinin de olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Finansal Gelişme, Ekonomik Büyüme, Nedensellik.

The Relationship Between Economic Growth and Financial Development: An Example of G7 Countries.

Abstract

In this study, the relationship between financial development and economic growth in G7 countries is examined for the period 1980-2016. For this purpose, unit root and causality tests were used in the study. In the study, first of all, the stationary state of the variables was examined with the help of panel unit root tests which take structural breaks into account and to make comparisons between the results. In the second part of the study, the causal relationship between the variables was examined with the help of the causality tests, which showed the individual results as well as the causality tests providing information about the whole panel. According to the general results of the study, the fact that financial markets encourage savings and ensure the efficient allocation of savings shows that financial development has a positive effect on economic growth. Key Words: Financial Development, Economic Growth, Causality.

Giriş

Finansal piyasaların ve düzenleyici otoritelerin yanı sıra bu piyasalarda kullanılan araçların geliştirilmesi teorik olarak finansal gelişme olarak adlandırılmaktadır. Finansal gelişme, parasal ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi ile birlikte giderek önem kazanmaktadır. Finansal gelişme son zamanlarda ekonomik büyüme modeline dahil edilmiş ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi literatürdeki sık işlenen konular arasına girmiştir. Literatürde değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen iki farklı hipotez bulunmaktadır. Bunlardan ilki arz-öncüllü hipotez olarak adlandırılırken, ikincisi ise talep takipli hipotez olarak adlandırılmaktadır (Aslan ve Küçükaksoy, 2006). Arz Öncüllü hipoteze göre finansal gelişme çeşitli kanallar yardımıyla ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Bagehot (1873) finansal sistemdeki sermaye hareketliliğinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Yine Schumpeter (1912) çalışmasında finansal kurumların bilgi toplama becerileri ile ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratacağına değinmiştir. Patrick (1966) ise çalışmasında finansal piyasaların tasarrufları teşvik etmesi ve tasarrufların etkin bir şekilde tahsisini sağlaması kanalıyla ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratması görüşünü savunmaktadır.

Diğer bir hipotez olan Talep Takipli Hipotezde ise arz öncüllü hipotezin aksine değişkenler arasındaki ilişkinin ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olacağını savunulmaktadır. Yani ekonomik büyümenin finansal gelişmeye neden olduğu görüşü talep takipli model için temel görüş olarak belirlenmektedir. Robinson (1952) yaptığı çalışmada talep takipli modeli destekleyen bulgulara ulaşmıştır. Arz öncüllü hipotezi ekonomik büyüme modeli çerçevesinde açıklamak mümkündür. Bu doğrultuda finansal gelişmişliğin ekonomik büyüme modelini hangi kanalla etkileyeceği konusunda literatürde farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden bazıları şu şekilde ifade edilebilir; finansal yeniliğin kredi kanalı vasıtasıyla büyüme modeline dâhil edilmesi ile değişkenler arasındaki ilişki incelenebileceği gibi, finansal aracılık faaliyetleri ile birlikte yatırımların büyüme üzerinde bir etki yapması kanalıyla da değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı incelenebilmektedir (Capasso, 2004).

¹ Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, aydinm@sakarya.edu.tr

² Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, veyselinal@sakarya.edu.tr

Bu çalışma değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği giriş bölümü ile başlamaktadır. İkinci bölümde literatürdeki çalışmalardan örneklerin verildiği literatür özeti bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise kullanılan veri seti ve yöntem tanıtılmış ve ampirik analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışma değerlendirme ve politika önerilerinin yapıldığı sonuç bölümü ile sonlandırılmıştır.

Literatür Özeti

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ampirik olarak incelenmesi King ve Levine (1993) tarafından yapılan çalışmaya dayanmaktadır. Bu ilişki daha sonra birçok çalışma ile incelenmiş ve değişkenler arasında güçlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Christopoulos and Tsionas (2004), seçilmiş 10 gelişmekte olan ülkede (Meksika, Kolombiya, Jamaika, Tayland, Paraguay, Peru, Ekvator, Honduras, Kenya ve Dominik Cumhuriyeti) 1970-2000 dönemi için yıllık verileri kullanarak finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panel kointegrasyon yöntemiyle ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Rousseau ve Vuthipadorn (2005), Singapur, Endonezya, Tayland, Pakistan, Japonya, Malezya, Filipinler, Sri Lanka, Hindistan ve Kore için 1950-2000 yılları arasındaki verileri kullanarak yaptıkları çalışmada finansal aracılık ile büyüme ve yatırımlar arasında ilişki olup olmadığını, nedensellik testleri ve hata düzeltme modeliyle analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, finansal gelişme ile yatırımlar arasında uzun dönemki bir ilişki bulunduğunu ve ülkelerin birçoğunda finansal gelişmeden yatırımlara doğru tek taraflı nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Shan ve Jianhong (2006), Çin için yaptıkları çalışmada ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1978 – 2001 dönemi arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmada reel GSYİH’deki değişme yüzdesi, ekonomik büyüme göstergesi olarak kullanılmıştır. Dış ticaretin milli gelire oranı, toplam krediler ve net yatırımlar ise analizlerde yararlanılan diğer değişkenlerdir. Elde edilen sonuçlar, finansal gelişmeden ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Demir, Öztürk ve Albeni (2007), Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada, 1995-2005 yılları arasındaki ekonomik büyüme ile sermaye piyasası ve bankacılık sistemi arasındaki ilişki kointegrasyon ve hata düzeltme modeli kullanılarak araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre sermaye piyasası ve bankacılığın gelişiminden, ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ve büyüme üzerinde bankacılık kesiminin hisse senedi piyasasına göre daha fazla etkisi olduğu görülmüştür.

Aydın ve Malcıoğlu (2016) çalışmalarında seçilmiş OECD ülkeleri için ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi 1980-2014 verilerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik tespit edilmiştir.

Veri, Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Bu çalışmada ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişki G7 ülkeleri için 1980-2016 dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada ekonomik büyüme değişkenini temsilen Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın büyüme oranı kullanılmışken, finansal gelişme değişkenini temsilen ise Akbas (2015) takip edilerek Yurtiçi tasarrufların Gayrisafi Yurtiçi Hasıla içerisindeki payı kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan tüm değişkenler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışmanın ampirik analiz kısmında kırılmalı ve kırılmasız birim kök testlerinin yanı sıra panelin tamamına ve paneldeki her bir değişken için bireysel sonuçlar veren panel nedensellik testleri kullanılmıştır. Belirtilen ülke grubu ve değişkenler için Fourier panel birim kök testinin ilk kez kullanılmış olması sebebiyle çalışmanın literatüre anlamlı bir katkı sağlaması beklenmektedir. Buna göre ampirik analizin ilk kısmında değişkenlerin durağanlık durumları Im, Pesaran ve Shin (2003) tarafından literatüre kazandırılan IPS panel birim kök testi kullanılarak incelenmiştir. Bunun yanında Furuoka (2014) takip edilerek IPS testi Fourier fonksiyonlarla genişletilmiş ve kırılmalı bir test haline getirilmiş ve çalışmada kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada kırılmalı bir panel birim kök testi kullanılmıştır. Ampirik analizin ikinci kısmında yine karşılaştırma yapılabilmesi ve paneli oluşturan ülkelere ait bireysel sonuçların elde edilebilmesi için Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından literatüre kazandırılan Dumitrescu – Hurlin panel nedensellik testinin yanında Kónya (2006) tarafından literatüre kazandırılan heterojen panel birim kök testi kullanılmıştır.

Değişkenlerin durağanlık durumlarına ilişkin yapılan panel birim kök testleri aşağıdaki şekilde raporlanmıştır. İlk olarak Tablo 1 IPS panel birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre her iki değişkenin de farklı anlamlılık düzeylerinde seviyelerinde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. IPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Test İstatistiği	Olasılık
Ekonomik Büyüme	-6,2151*	0.0000
Finansal Gelişme	-2,0490**	0.0202

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 2 ise ekonomik büyüme değişkeni için uygulanan Fourier IPS birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. ft-bar istatistiğine göre ekonomik büyüme değişkeni düzeyde durağandır. Fakat ff test istatistiği durağanlığı gösteren temel hipotezi reddedemediği için bu değişken için IPS panel birim kök testi sonuçlarına güvenilmesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 2. Ekonomik Büyüme için Fourier IPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Fourier IPS	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		1%	5%	10%
ft-bar	-4.118*	-3.675	-3.230	-3.000
ff	1.026	8.922	6.569	5.562

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Finansal gelişme değişkenine ilişkin Fourier panel birim kök sonuçları ise Tablo 3' de raporlanmıştır. Buna göre bu değişken düzeyde durağan bir değişkendir. Fakat ekonomik büyüme değişkeninde olduğu gibi bu değişken için de IPS testinin sonuçları daha güvenilir olacaktır.

Tablo 3. Finansal Gelişme için Fourier IPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Fourier IPS	Test İst.	Kritik Değerler		
		1%	5%	10%
ft-bar	-3.665**	-3.675	-3.230	-3.000
ff	1.013	8.922	6.569	5.562

Not: **, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4'de ise ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki karşılıklı nedensel ilişkiye ait sonuçlar raporlanmıştır. İlk ilişki ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olan nedensellik ilişkisidir ki bu ilişki %1 düzeyinde anlamlı bir ilişkidir. İkinci ilişki ise finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğrudur ki bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 4. Dumitrescu – Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensel İlişkiler	k=1		k=2		k=3	
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık
EB-FG	4.4347*	0.0000	0.74990	0.4533	0.09497	0.9243

FG-EB 1.9702 0.1297 1.02438 0.3057 1.35976 0.1739

Not: EB: Ekonomik Büyüme, FG: Finansal Gelişme *, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 5 ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru nedensel ilişkinin ülke boyutunda incelenmiş versiyonunu göstermektedir. Sonuçlara göre yalnızca Kanada için ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru bir nedensellik tespit edilmiştir.

Tablo 5. Konya Panel Nedensellik Testi Sonuçları (EB-FG)

Ülkeler	Wald İst.	Boot-pval	Kritik Değerler		
			1%	5%	10%
Kanada	5.569**	0.042	8.417	4.922	3.594
Almanya	1.644	0.353	10.404	6.608	4.961
Fransa	3.853	0.169	11.174	7.038	5.162
İngiltere	4.988	0.182	15.251	9.282	6.765
İtalya	3.242	0.264	15.726	9.081	6.448
Japonya	2.397	0.509	17.135	11.062	8.634
ABD	3.459	0.157	12.674	7.031	4.719

Not: **, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6 finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru nedensel ilişkinin ülke boyutunda incelenmiş versiyonunu göstermektedir. Sonuçlara göre Kanada ve Almanya için farklı anlamlılık düzeylerinde finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik tespit edilmiştir.

Tablo 6. Konya Panel Nedensellik Testi Sonuçları (FG-EB)

Ülkeler	Wald İst.	Boot-pval	Kritik Değerler		
			1%	5%	10%
Kanada	8.834*	0.008	8.088	4.951	3.328
Almanya	5.879***	0.052	9.883	5.924	4.389
Fransa	2.682	0.154	8.347	4.760	3.394
İngiltere	3.035	0.279	12.719	8.325	6.159
İtalya	2.057	0.466	14.611	9.451	7.642
Japonya	0.902	0.905	27.024	19.740	15.012
ABD	4.650	0.242	16.341	10.355	7.816

Not: * ve *** sırasıyla %1 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise Kanada için ekonomik büyüme finansal gelişme arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Diğer taraftan Almanya için ise söz konusu nedensel ilişkinin finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışmada ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişki G7 ülkeleri için 1980-2016 dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın genel sonuçlarına göre Kanada için ekonomik büyüme finansal gelişme arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Diğer taraftan Almanya için ise söz konusu nedensel ilişkinin finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Almanya için Arz Öncüllü hipotez geçerli iken, G7 ülkeleri bir bütün olarak düşünüldüğünde ise Talep Takipli Hipotezin geçerli olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre Almanya için finansal piyasaların tasarrufları teşvik etmesi ve tasarrufların etkin bir şekilde tahsisini sağlaması kanalıyla ekonomik büyümeye üzerinde pozitif bir etki yaratması beklenmektedir. G7 ülkeleri için ise ekonomik büyümeye ile birlikte finansal piyasalarda meydana gelen yenilikler ve gelişen finansal hizmetler tasarruf sahipleri ve yatırımcılar açısından yeni olanaklar anlamına gelmektedir. Bu olanaklarla birlikte ise finansal gelişme sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

- Akbas, Y. E. (2015). Financial development and economic growth in emerging market: bootstrap panel causality analysis. *Theoretical & Applied Economics*, 22(3).
- Aslan, Ö., ve Küçükaksoy, İ. (2006). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (4), 12-28.
- Aydin, M., ve Malcioglu, G. (2016). Financial development and economic growth relationship: The case of OECD countries. *Journal of Applied Research in Finance and Economics*, 2(1), 1-7.
- Bagehot, W. (1873). *Lombart Street: A Description of the Money Market*. New York: E. P. Dutton and Company
- Capasso, S. (2004). Financial Markets, Development and Economic Growth: Tales of Informational Asymmetries. *Journal of Economic Surveys*, 18(3), 267-292.
- Christopoulos, D. K. ve E. G. Tsionas (2004), Financial Development and Economic Growth: Evidence from Panel Unit Root and Cointegration Tests, *Journal of Development Economics*, 73(1), 55-74.
- Demir, Y., Öztürk, E., and Albeni, M. (2007). Türkiye'de Finansal Piyasalar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(13), 438-456.
- Dumitrescu, E. I., ve Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Furuoka, F. (2014). Unemployment hysteresis in Central Asia. <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/60323>.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., ve Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1), 53-74.
- King, R.G. ve Levine, R. (1993). Finance and growth, Schumpeter might be right. *Quarterly Journal of Economics*, 108, 717-38.
- Konya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Economic Modelling*, 23(6), 978-992.
- Patrick, H. (1966). Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 14(2), 174-189.
- Robinson, J. (1952). The Generalization of the General Theory. *The Rate of Interest and Other Essays*, 69-142.**
- Rousseau, P. L. ve D. Vuthipadadorn (2005). Finance, Investment, and Growth: Time Series Evidence From 10 Asian Economies. *Journal of Macroeconomics*, 27(1), 87-106.
- Schumpeter, J. (1912). *The Theory of Economic Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Shan, J. ve Q. Jianhong (2006), Does Financial Development Lead Economic Growth? The Case of China, *Annals of Economics and Finance*, (1), 231-250.

VERGİ TAKOZU İLE KADIN İSTİHDAM İLİŞKİSİNE YÖNELİK AMPİRİK KANITLAR

Veysel İNAL¹

Mücahit AYDIN²

Özet

İşgücü istatistikleri incelendiğinde kadın istihdam oranlarının daima erkek istihdam oranlarının gerisinde kaldığı görülmektedir. Son dönemlerde yapılan çalışmalar ile kadın istihdamının ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde önemli bir yere sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde istenilen seviyelerde kadın istihdam oranları yakalanamadığı bilinen bir gerçektir. Pek çok faktörün neden olduğu bu durumun bir nedeni de vergilemedir. Vergi takozu/kaması ortalama bir çalışan tarafından ödenen vergilerin miktarının bu çalışanın işverene yarattığı toplam işgücü maliyetine oranı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle emek geliri üzerindeki bu vergileme özellikle kadın istihdam oranlarını olumsuz etkilemesi beklenen bir durumdur. Bu çalışmada Türkiye’de vergi takozu ile kadın istihdamı arasındaki ilişki 2000-2018 dönemi için yıllık veriler ışığında zaman serisi yöntemleri ile incelenmiş ve elde edilen ampirik kanıtlar çerçevesinde çeşitli politika önerileri sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Vergi takozu, kadın istihdamı, nedensellik.

The Empirical Evidence On The Relationship Between Tax Wedge and Female Employment

Abstract

When the labor force statistics are analyzed, it is seen that female employment rates are always lagging behind male employment rates. Recent studies have shown that women's employment has an important role in the process of economic growth and development. It is a known fact that women employment rates in developing countries cannot be achieved at the desired levels. One reason for this is caused by many factors is taxation. The tax wedge is defined as the ratio of the amount of taxes paid by an average employee to the total labor cost created by the employee. In other words, this taxation on labor income is expected to have negative effects especially on female employment rates. In this study, the relationship between tax wedge and female employment was examined with time series methods by using annual data for 2000-2017 period in Turkey. In the first part of the empirical analysis, the stationary state of the variables was examined with the help of unit root tests. In the second part, the relationship between the variables is examined by using causality tests. Various policy recommendations have been presented within the framework of empirical evidence from the study.

Key Words: Tax wedge, Female Employment, Causality.

Giriş

Kadın nüfusu, dünya toplam nüfusunun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu nüfus potansiyelinin ekonomik faaliyetlerde ciddi rol alması gerekirken istatistikler bu potansiyelin büyük bir kısmının atıl kaldığını göstermektedir. Kadın işgücüne katılım oranları erkeklere göre düşük seviyelerde gözlemlenmektedir. Bu durumun pek çok nedeni bulunmaktadır. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde geçmişten günümüze tartışıla gelen bir konu olduğu ve üzerinde tam bir fikir birliğinin oluşturulamadığı görülmektedir. Bu nedenlerin başında cinsiyet eşitsizliği gelmekle beraber ekonomik ve sosyal pek çok neden sıralanabilir. Bu çalışmada işsizlik üzerinde ve özellikle kadın istihdamı üzerinde etkisi olduğu düşünülen vergi takozunun kadın istihdamı üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Vergi takozu, işveren açısından toplam işçilik maliyeti kadar vergi miktarı ile ortalama bir işçinin ödediği vergi miktarı arasındaki oran veya işverenin ödediği sosyal güvenlik katkısı ile işçinin kişisel gelir vergisi ve sosyal güvenlik katkısı toplamı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2015). Vergi takozu diğer bir isimle vergi kaması emek üzerindeki vergi yükünü ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Verginin işgünü piyasasında ki ve istihdam oranlarında ki olumsuz etki derecesini ölçmektedir (İlalan, 2017). OECD ülkelerinin vergi kompozisyonları incelendiğinde emek gelirleri üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde hatırı sayılır bir paya sahip olduğu görülecektir. Bu durumun istihdamı olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmazdır. Ayırma ilkesi emek ve sermaye ücretlerini farklı oranlarda vergilendirilmesini ifade eden bir kavramdır

¹ Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, veyselinal@sakarya.edu.tr

² Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, aydinm@sakarya.edu.tr

(Saraçoğlu, 2001). Özellikle kadın emek gücünün potansiyelinin ekonomiye kazandırılması için bu ilkenin uygulanması yanlış olmayacaktır. Kadın istihdamının teşviki her açıdan topluma olumlu katkılar sağlayacaktır.

Vergi takozunun olumsuz bir etkisi de “ikame etkisi” ni ortaya çıkarmasıdır. Çalışan yüksek vergiler altında ezilmektense çalışmamayı tercih edebilir. Bu durum kadın işgücü piyasasında görülmesi muhtemel yüksek bir durumdur. Kadınların çalışmayı terk edip yerine başka şeyler ikame etmesi erkeklere daha kolay bir durumdur. Ev işleri sorumluluğunun büyük bir kısmını sırtlayan kadınların işgücü piyasasını terk etmeleri oldukça kolay olacaktır. Bu durum ağır vergi takozlarıyla da teşvik edilince ekonominin zincirleme etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır. Doğrudan ekonomik büyümeye etkisinin dışında dolaylı olarak ta pek çok etki söz konusu olacaktır.

Bu çalışmada vergi kaması ile kadın istihdam oranları arasındaki ilişki temsili değişkenler ışığında ele alınmıştır. İlk bölümde çalışmaya giriş yapılmış devamında ikinci bölümde konuya ilişkin literatürden örnekler sunulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde ampirik uygulama ve sonuçlarına yer verilirken son bölümde ampirik bulgular ışığında çeşitli öneriler ile çalışmaya son verilmiştir.

Literatür Özeti

Konuya ilişkin literatürdeki çalışmalar farklı örneklem grupları ve farklı ekonometrik teknikler kullanılarak yapılmıştır. Kullanılan değişkenler ve incelenen dönem aralıklarının farklılığından kaynaklı çeşitli sonuçlar elde edilirken genel olarak ulaşılan sonuç ağır vergi takozlarının gerek istihdam gerekse de kadın istihdamı üzerinde olumsuz etkisi olduğu yönündedir. Kadın istihdamı özelinde çalışmaların az olmasından dolayı literatürde ki vergi takozu ile istihdam ilişkisine yönelik çalışmalara da yer verilmiştir.

Hunt-De Lorme ve Hill (1981) konuya farklı bir açıdan yaklaşarak vergilemedeki artışların kadınların ev üretimi ile piyasa üretimi seçimlerindeki ilişkiyi ele almışlardır. Çalışma sonunda yüksek vergi oranlarına tepki olarak kadınların piyasa üretimine ayırdıkları zamanı azaltarak ev üretiminde ayırdıkları zamanı arttırdıkları ifade edilmiştir.

Alesine ve Perotti (1994) vergilemenin işsizlik ile olan ilişkisini 14 OECD ülkesi için mercek altına almışlardır. Çalışmada işgücünün vergilendirilmesi ve bu vergilerin işsizlik oranlarına etkisi modellenmiştir. Vergilerin işgücü maliyetlerini artırıcı bir etkiye sahip olduğu ve bu durumda işsizliği arttırdığına dair ampirik kanıtlar sunulmuştur.

İlan (2017) çalışmasında 2000 – 2012 dönemine ait yıllık veriler kullanarak 34 OECD ülkesi için vergi yükü, mali serbestlik ve kadın işgücüne katılım oranları arasındaki ilişkiler eş bütünleşme varsayımı altında heterojen panel veri tahmin yöntemleri ile incelemiştir. Çalışmada uygulanan testler sonucunda kadın işgücüne katılım oranı ile mali serbestlik arasında pozitif, işgücü maliyeti üzerindeki vergi yükü ile kadın işgücüne katılım oranı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Bu bakımdan ekonomide makro boyutlarda mali serbestliğin artırılması gerektiği, mikro boyutlarda ise kadın girişimciliğinin desteklenmesi ile işgücü maliyetleri üzerindeki vergi yükünün azaltılması ve bunların istihdam politikası haline getirilmesi gerekliliği ve kadınların işgücüne katılımının teşvik edilmesiyle ekonomik kalkınmanın desteklenmesi önerileri ile çalışmaya son verilmiştir.

Kutbay vd. (2018), çalışmasında Türkiye özelinde vergi kaması ile işsizlik arasındaki ilişkiyi 1988-2015 dönemine ait veriler çerçevesinde ekonometrik yöntemler ile incelemiştir. Asgari ücret üzerinde ki vergi kamasının dikkate alındığı çalışmada nedensellik ve eşbütünleşme testlerinden elde edilen ampirik bulgular vergi kamasında ki bir artışın işsizlik oranını arttırdığını ortaya koymuştur. Çalışmada asgari ücret üzerinden hesaplanan ve işçi-işveren üzerinde vergi takozunun artmasına neden olan vergi ve benzeri kalemlerin düşük oranlarda tutulmasını ve devlet tarafından desteklenmesi savunulmuştur.

Yılancı vd. (2019) çalışmalarında vergi takozu ile işsizlik arasındaki ilişkiyi geliştirmekte olan OECD ülkeleri için 2000-2017 dönem aralığını dikkate alarak incelemiştir. Konya panel nedensellik tekniğinin kullanıldığı çalışmada Macaristan, Meksika ve Polonya’da vergi takozunun işsizlik nedeni olduğunu ortaya koymuşlardır.

Veri, Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Bu çalışmada Türkiye’de kadın istihdamı ile vergi takozu arasındaki ilişki 2000-2018 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada vergi takozu değişkenini temsilen ortalama vergi takozunun işçilik maliyeti içerisindeki payı verileri kullanılmışken, kadın istihdamı için kadın işgücü içerisindeki işsiz oranı verileri kullanılmıştır. Vergi takozu verileri OECD veri tabanından elde edilmişken, kadın işsizliği verileri ise Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

Çalışmanın ampirik analiz kısmı iki farklı bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki değişkenlere ait durağanlık incelemesinin yapıldığı kısımdır ADF ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Burada amaç birim kök testlerinin sonuçları arasında karşılaştırma yapabilmektir. Ampirik analizin ikinci bölümünde ise Furuoka (2018) tarafından literatüre kazandırılan ve üç farklı nedensellik testi kullanılarak hesaplanan Fisher tipi nedensellik testi kullanılmıştır. Furuoka (2018) çalışmasında üç standart nedensellik testini - Granger nedensellik testi (Granger, 1969), Sims nedensellik testi (Sims, 1972) ve Geweke nedensellik testi (Geweke, Meese ve Dent, 1982)- kullanarak aşağıdaki gibi bir Fisher tipi test istatistiği hesaplamıştır.

$$P_{\lambda} = -2 \sum_{i=1}^N \ln(\pi_i)$$

Burada P_{λ} Fisher tipi nedensellik testi istatistiğini gösterirken, N üç farklı testi temsilen 3 değerini almaktadır. π_1 , π_2 ve π_3 ise sırasıyla Granger nedensellik testi, Sims nedensellik testi ve Geweke nedensellik testine ait anlamlılık düzeyi değişkenlerini göstermektedir.

Tablo 8. Kadın İstihdamı için Birim Kök Testi Sonuçları

Testler	Düzye		Birinci Farklar	
	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık
ADF	-1,9276	0.3132	-3,8642**	0,0119
PP	-2,6177	0,2772	-3,0665**	0,0487

Not: ** %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 1’de gösterilen ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre kadın istihdamı değişkeni her iki test için de seviyesinde birim köklü iken birinci farklarda durağandır. Diğer bir ifadeyle kadın istihdamı değişkeninin I(1) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Vergi Takoðu için Birim Kök Testi Sonuçları

Testler	Düzye		Birinci Farklar	
	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık
ADF	-0,9524	0.7466	-4,0576*	0,0071
PP	-2,177	0,4728	-4,0093*	0,0079

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 2’de gösterilen birim kök testi sonuçlarına göre yine kadın istihdamı değişkenine benzer şekilde vergi takoðu değişkeninin de her iki test için seviyesinde birim köklü iken birinci farklarda durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde vergi takoðu değişkeninin de I(1) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Standart Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Testi	KİS-VT		VT-KİS	
	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık
Granger Nedensellik	2.531	0.123	2.070	0.169
Sims Nedensellik	1.249	0.430	0.626	0.446
Gweke Nedensellik	1.544	0.416	2.377	0.310

Not: KİS: Kadın İstihdamı, VT: Vergi Takoðu.

Tablo 3 Granger nedensellik testi, Sims nedensellik testi ve Geweke nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir. Her üç nedensellik testi sonuçlarına göre de Türkiye için kadın istihdamı ile vergi takoðu arasında karşılıklı olarak bir nedenselliğe rastlanamamıştır.

Tablo 4. Fisher Tipi Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Fisher İstatistiği	Olasılık

KIS-VT	9.961	0.126
VT-KIS	8.225	0.222

Tablo 4 ise Fisher tipi nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir. Bu sonuçlara göre Türkiye için incelenen dönemde kadın istihdamı ile vergi takozu arasında karşılıklı olarak bir nedenselliğe rastlanamamıştır.

Sonuç ve Politika Önerileri

Kadın işgücünün türlü sebeplerle yetersiz şekilde kullanımı her ülke için önemli bir kayıptır. Erkeklerle nazaran daha düşük seviyelerde işgücüne katılan kadınların oluşturduğu değer kaybı son yıllarda üzerine bir hayli araştırma yapılan bir alan haline gelmiştir. Pek çok sebebin bulunduğu bu durumun önemli bir ayağı uygulanan vergi politikalarıdır. Ağır vergiler altında ezilmek yerine çalışmamayı tercih edenlerin başında kadın iş gücü gelmektedir. Ev ekonomisi olarak ifade edilen faaliyetlerin büyük çoğunluğunun sorumluluğunu taşıyan kadınların piyasa ekonomisinden çekilmeleri oldukça rahat olmaktadır.

Çalışmamızda Türkiye örneği üzerinden araştırılan kadın istihdamı ile vergi takozu ilişkisinin de her ne kadar nedensellik ilişkisine rastlanılmamışsa bile literatürde yer alan pek çok çalışmada vergi takozunun gerek istihdam gerekse de kadın istihdamı üzerinde olumsuz etki meydana getirdiği pek çok çalışma bulunmaktadır. Türkiye’de kadın iş gücü istatistikleri pek çok OECD ülkesinde olduğu gibi erkek işgücü arzının oldukça gerisindedir. Vergilemenin bu durum üzerinde etkisi beklenen bir durumdur. Çalışmanın veri kısıtlılığı durumu giderildiğinde bu ilişkinin daha sağlıklı boyutlarda ortaya konulacağı aşikârdır.

Vergi takozu maliyetlerinin gerek işçi üzerinde kalan kısmının gerekse de işveren üzerinde kalan kısmının yapılacak düzenlemeler ile azaltılması, kadın işçi çalıştıranlara getirilecek vergi teşvikleri, kadın girişimcilerin desteklenmesi gibi uygulamalar ile vergi takozunun özellikle kadın istihdamı üzerindeki olumsuz etkisinin kırılması uzun vadede ekonomik büyüme kalkınma için akıllı bir politika uygulaması olacaktır. Ayrıca çocuk bakım yardımı, kurum ve kuruluşlara kreş vb. uygulamalar da kadınların ev ekonomisinden piyasa ekonomisine kazandırılmaları için önemli adımlar olacaktır.

Kaynakça

- Alesina A., Perotti Roberto(1994). “Fiscal Expansions and Fiscal Adjustments in OECD Countries: Composition and Macroeconomic Effects.”, *IMF*, 44(2), 210-248.
- Hunt J. C., DeLorme Charles D.(1981). “Taxation and the Wife's Use of Time.” *Industrial and Labor Relations Review*. 34(3), 426-432.
- İlalan, İ. (2017). “OECD Ülkelerinde Kadın İşgücüne Katılımı: Ekonomik Kalkınma ve Vergi Yükü Açısından Analizi”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye, Doktora Tezi.
- Kutbay, H., Gerede, C. ve Aksoy, E. (2018). “Asgari Ücret Üzerindeki Vergi Takozunun İşsizliğe Etkisi”, *Vergi Raporu*, 224, 96-114.
- OECD. “Taxing Wages 2015. Part II Chapter 6 Evolution of the Tax Burden.” http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/taxing-wages-2015_tax_wages-2015-en. 2015.
- Saraçoğlu, F. (2001), “Gelir Vergisi Sisteminde Ayırma İlkesi Uygulaması ve Değerlendirilmesi”, İÜ İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Kitabı, 40, 61-70.
- Yılanci, V., Yavuz, H., ve İnce, T.(2019), “Seçilmiş OECD Ülkelerinde Vergi Takozu-İşsizlik İlişkisi”, *Maliye Dergisi*, 176:286-297.
- Sims, C. (1972). “Money, Income and Causality”. *American Economic Review*, 62: 540–552.
- Granger, C. (1969). “Investigating Causal Relationship by Econometric Models and Cross-spectral Methods”. *Econometrica*, (37), 424–438.
- Geweke, J., R. Meese and W. Dent. (1982). “Comparing Alternative Tests of Causality in Temporal Systems: Analytic Results and Experimental Evidence”. *Journal of Econometrics*, (21), 161–194.
- Furuoka, F. (2018). A new causality test for the analysis of the export-growth nexus. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/91467/1/MPRA_paper_91467.pdf

KÜRESELLEŞME İLE ENERJİ TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mücahit AYDIN¹

Özet

Bu çalışmada Türkiye’de küreselleşme ile enerji tüketimi arasındaki ilişki 1970-2015 dönemi için incelenmiştir. Bu amaçla, çalışmada kırılmalı ve kırılmasız birim kök ve nedensellik testleri kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak değişkenlerin durağanlık durumları yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier birim kök testleri yardımıyla incelenmiştir. Çalışmada ayrıca sonuçlar arasında karşılaştırma yapılabilmesi için kırılmalı ve kırılmasız birim kök testleri birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler yine yapısal kırılmalara izin veren Fourier Toda- Yamamoto nedensellik testi yardımıyla incelenmiştir. Yapılan nedensellik testi sonuçları yine kırılmasız nedensellik testi sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen sonuçlara ilişkin karşılaştırmalar yapılarak politika önerilerinde bulunulmuştur. Buna göre politika yapıcılarının Türkiye için enerji verimliliğini arttıracak politikaların uygulanması noktasında gerekli düzenlemeleri yapmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, Enerji Tüketimi, Fourier Nedensellik.

The Relationship Between Globalization and Energy Consumption: An Example of Turkey

Abstract

In this study, the relationship between globalization and Turkey in energy consumption were examined for the 1970-2015 period. For this purpose, unit root and causality tests with and without structural breaks were used in the study. In this study, firstly, the stationary of the variables is examined with the help of Fourier unit root tests which take into account structural breaks. In addition, unit root tests with and without structural breaks were used together to compare the results. In the second part of the study, the causal relationships between the variables are examined with the help of Fourier Toda-Yamamoto causality test, which allows structural breaks. The causality test results were compared with the non-fracture causality test results. In the conclusion part of the study, comparisons were made regarding the results and policy recommendations were made. According to this policy arises the necessity of making the necessary arrangements for the implementation of policies to improve energy efficiency for constructive point of Turkey.

Key Words: Globalization, Energy Consumption, Fourier Causality.

Giriş

Enerji tüketimi ile çeşitli ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi son zamanlarda literatürde çok sık karşılaşılan konuların başında gelmektedir. Genel olarak daha bütünleşmiş bir dünya ekonomisine geçiş olarak tanımlanan küreselleşme, ekonomileri ve toplumları şekillendiren en önemli güçlerden biridir. Küreselleşmenin finansal sermaye akışı ve teknoloji transferi yoluyla ekonomik büyüme üzerindeki etkileri teorik ve uygulamalı olarak çok sık incelenen konuların başında gelmektedir. Diğer taraftan, küreselleşmenin enerji tüketimi ile olan ilişkisi ise son zamanlarda oldukça ilgi görmektedir. Literatürde yapılan çalışmaların birçoğu genelde iki farklı nedenden dolayı yapılmaktadır (Shahbaz vd., 2018). Diğer bir ifadeyle küreselleşme ile enerji tüketiminin araştırılmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki gelecekteki enerji ihtiyaçları iken, ikinci neden ise karbondioksit (CO₂) emisyonlarından kaynaklanan çevre kirliliğidir. Küreselleşme ile birlikte ülkelerin ticaret anlamında yakınlaşmasının önü açılmış ve karşılıklı işbirlikleri artmıştır. Ticaret hacimlerindeki bu artış yoğun enerji tüketimini de beraberinde getirmektedir. Yoğun enerji tüketimi ise çevresel bozulmalara yol açmaktadır.

Küreselleşmenin enerji tüketimi üzerindeki etkileri ölçek, teknik ve bileşik etkileri kanallarından gerçekleşmektedir (Shahbaz vd.,2018). Ölçek etkisine göre diğer tüm etkiler sabitken küreselleşme ekonomik aktiviteyi arttıracığından enerji tüketimi de artacaktır (Cole, 2006). Teknik etkiye göre ise ticaret ve sermaye girişi şeklinde olan küreselleşme enerjiye daha az bağımlı olan yeni teknolojilerin kullanımını arttıracak ve bu artış enerji tüketiminde azalmaya sebep olacaktır (Antweiler vd., 2001). Bileşik etki ise ekonomik aktivitedeki artışın enerji tüketimini azalttığına ortaya çıkmaktadır. Buna göre küreselleşme ekonomiyi enerjiye daha az bağımlı olan ve sanayiye göre daha az enerjinin kullanıldığı hizmet sektörüne doğru yönlendirecek ve buna bağlı olarak enerji tüketimi azalacaktır (Jena ve Grote 2008).

¹ Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, aydinm@sakarya.edu.tr

Bu çalışma değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği ve literatürdeki çalışmalardan örneklerin verildiği giriş bölümü ile başlamaktadır. İkinci bölümde kullanılan veri seti ve yöntem tanıtılmış ve ampirik analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışma değerlendirme ve politika önerilerinin yapıldığı sonuç bölümü ile sonlandırılmıştır.

Literatür Özeti

Literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir. Shahbaz vd. (2016), küreselleşmeni Hindistan gibi gelişmekte olan bir ekonomi için yüksek ekonomik büyüme ve enerji tüketimini azaltarak çevre kalitesini iyileştirmeye neden olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Antweiler vd. (2001), küreselleşmenin bir göstergesi olarak ticari açıklığı kullandıkları çalışmalarında teknolojik etkinin baskın olduğunu bulmuşlardır. Diğer bir çalışmada Cole (2006) 32 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için küreselleşmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisini incelemiş ve küreselleşmenin ekonomik büyümeyi ölçek etkisi kanalıyla etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Küreselleşmenin bir göstergesi olan ihracat değişkeni ile enerji tüketimi ve ekonomik büyüme gibi makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi literatürdeki bir başka inceleme alanını oluşturmaktadır.

Narayan ve Smyth (2009) çalışmalarında MENA ülkeleri için ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve ihracat arasındaki ilişkiyi nedensellik bağlamında incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında karşılıklı nedensellik tespit edilmişken, enerji tüketimi ile ihracat arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Sadorsky (2012) çalışmasında Güney Amerika ülkeleri için enerji tüketimi ekonomik çıktı ve ticaret arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlara göre enerji tüketiminden ithalata doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmişken, ihracat ile enerji tüketimi arasında kısa dönemde karşılıklı bir ilişki tespit edilmiştir.

Veri, Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Bu çalışmada Türkiye’de küreselleşme ile enerji tüketimi arasındaki ilişki 1970-2015 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada enerji tüketimi değişkenini temsilen kişi başına enerji tüketimi verileri kullanılmışken, küreselleşme indeksi için Dreher (2006) tarafından oluşturulan küreselleşme indeksi kullanılmıştır. Enerji tüketimi verileri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

Çalışmanın ampirik analiz kısmı üç farklı bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki değişkenlere ait durağanlık incelemesinin yapıldığı kısımdır ki bu bölümde yapısal kırılmalara izin vermeyen ADF birim kök testi ile birlikte yapısal kırılmaların formunun ve yerinin bilinmediği Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) tarafından literatüre kazandırılan Fourier ADF birim kök testi de kullanılmıştır. Burada amaç kırılmalı ver kırılmasız birim kök testlerinin sonuçları arasında karşılaştırma yapabilmektir. Ampirik analizin ikinci bölümünde ise Toda ve Yamamoto (1995) tarafından literatüre kazandırılan nedensellik testi ve Nazlıoğlu vd. (2016) tarafından literatüre kazandırılan Fourier Toda –Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır.

Tablo 9. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Test İstatistiği	Gecikme	Olasılık
ENG	-1.200	1	0.6660
ΔENG	-6.275*	1	0.0000
GLO	-0.5524	1	0.8708
ΔGLO	-6.7308*	1	0.0000

Not: * %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 1’de gösterilen ADF birim kök testi sonuçlarına göre her iki değişken de seviyelerinde birim köklü iken birinci farklarda durağandır. Diğer bir ifadeyle değişkenlerin I(1) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. **Fourier ADF Birim Kök Testi Sonuçları**

Değişkenler	Test İstatistiği	k*	Gecikme
ENG	-2.5270	1	9
ΔENG	-6.6198*	1	4
GLO	-3.0726	1	3
ΔGLO	-5.0324*	1	3

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. k* ise uygun frekans sayısını göstermektedir.

Tablo 2’de gösterilen FADF birim kök testi sonuçlarına göre yine ADF testine benzer şekilde her iki değişken de seviyelerinde birim köklü iken birinci farklarda durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde değişkenlerin I(1) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. **Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları**

Nedensellik	Toda-Yamamoto		
	Wald İst.	Olasılık	p
ENG-GLO	11.696	0.445	11
GLO-ENG	38.553***	0.055	11

Not: *** %10 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 3 Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir. Kırılmalara izin vermeyen geleneksel Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre küreselleşmeden enerji tüketimine doğru bir nedensellik tespit edilmişken, enerji tüketiminden küreselleşmeye doğru bir nedensellik tespit edilmemiştir.

Tablo 4. **Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları**

Nedensellik	Fourier Toda-Yamamoto		
	Wald İst.	Olasılık	p
ENG-GLO	14.324	0.3660	3
GLO-ENG	39.715**	0.0350	3

Tablo 4 ise Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir. Kırılmalı nedensellik testi sonuçları ise geleneksel Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarını doğrulamaktadır. Bu sonuçlara göre Türkiye için incelenen dönemde küreselleşmeden enerji tüketimine doğru nedensellik tespit edilmiştir.

Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışmada Türkiye için küreselleşme ile enerji tüketimi arasındaki ilişki 1970-2015 dönemi verileri kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada değişkenlerin durağanlık yapıları yapısal kırılmalara izin veren ve yapısal kırılmaları dikkate almayan birim kök testleri kullanılarak incelenmiştir. Sonraki aşamada değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkiler yine kırılmalı ve kırılmasız testler yardımıyla incelenmiştir. Bu çalışmanın literatüre katkısı nedensellik analizinde yapısal kırılmaları dahil etme noktasında ortaya çıkmaktadır. Elde edilen sonuçlar her iki nedensellik testi için de benzerdir. Buna göre Türkiye için küreselleşmeden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuçlar dikkate alındığında küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan enerji tüketiminin etkinliğini arttıracak politikaların geliştirilmesi önerilmektedir. Analiz sonuçlarında da açıkça görüldüğü gibi Türkiye için küreselleşme enerji tüketimini de beraberinde getirmektedir. Buna göre küreselleşmenin beraberinde getirdiği enerji tüketiminin doğaya en az şekilde zarar verecek hale getirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu da uygulanacak etkin enerji politikaları ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

Antweiler, W., Copeland, B. R., & Taylor, M. S. (2001). Is free trade good for the environment?. *American economic review*, 91(4), 877-908.

Christopoulos, D. K., & León-Ledesma, M. A. (2010). Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6), 1076-1093.

Cole, M. A. (2006). Does trade liberalization increase national energy use?. *Economics Letters*, 92(1), 108-112.

- Dreher, A. (2006). Does globalization affect growth? Evidence from a new index of globalization. *Applied economics*, 38(10), 1091-1110.
- Jena, P. R., & Grote, U. (2008). Growth-trade-environment nexus in India. *Economics Bulletin*, 17 (11), 1–17.
- Narayan, P. K., & Smyth, R. (2009). Multivariate Granger causality between electricity consumption, exports and GDP: evidence from a panel of Middle Eastern countries. *Energy Policy*, 37(1), 229-236.
- Nazlioglu, S., Gormus, N. A., & Soytas, U. (2016). Oil prices and real estate investment trusts (REITs): Gradual-shift causality and volatility transmission analysis. *Energy Economics*, 60, 168-175.
- Sadorsky, P. (2012). Energy consumption, output and trade in South America. *Energy Economics*, 34(2), 476-488.
- Shahbaz, M., Shahzad, S. J. H., Mahalik, M. K., & Sadorsky, P. (2018). How strong is the causal relationship between globalization and energy consumption in developed economies? A country-specific time-series and panel analysis. *Applied Economics*, 50(13), 1479-1494.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250.

SAHTE VEYA TAHRİF EDİLMİŞ ÇEKTEKİ DOĞAN SORUMLULUK

Nihan DEĞİRMENCİOĞLU AYDIN¹

Özet

Sahte veya tahrif edilmiş çekin ödenmesinden doğan sorumluluk Türk Ticaret Kanunu m. 812’de düzenlenmiştir. Hükme göre sahte veya tahrif edilmiş çekten doğan sorumluluk muhataba aittir. Muhatap bankanın bu sorumluluğu kanundan doğan kusursuz sorumluluktur. Muhatap bankanın sorumlu olabilmesi için sahte veya tahrif edilmiş bir çek olması, bu çekin muhatap banka tarafından ödenmesi ve bu sebeple düzenleyenin zarara uğraması gerekmektedir. Muhatapın kusursuz sorumluluğu, düzenleyenin kusurunun olmamasına bağlıdır. Düzenleyenin kusurunun varlığında muhatap bankanın kusuru araştırılır. Muhatap bankanın kusuru yoksa düzenleyen zarara tek başına katlanır. Diğer taraftan, muhatapın da kusuru varsa zarar düzenleyen ile muhatap arasında kusurları oranında paylaşılır. Bu çalışmada Türk Ticaret Kanunu m. 812 kapsamında sahte veya tahrif edilmiş çekten doğan sorumluluk, öğretilerdeki görüşler ve Yargıtay kararları ışığında incelenmiştir. Bu çerçevede ilk olarak muhatap bankanın ve düzenleyenin sorumluluğu incelenmiştir. Ardından düzenleyen ile muhatap bankanın birlikte sorumluluğu ile muhatap bankanın sorumluluktan kurtulma şartları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Düzenleyen, muhatap banka, sorumluluk, kusursuz sorumluluk, kusur, sahte veya tahrif edilmiş çek

THE LIABILITY ARISING FROM PAYMENT OF THE FORGED OR FALSIFIED CHEQUE

Abstract

The liability arising from payment of the forged or falsified cheque is regulated in Turkish Commercial Code Article 812. According to the judgement, the liability arising from the forged or falsified cheque belongs to the drawee bank. This liability of the drawee bank is the strict liability arising from the law. For the drawee bank to be responsible, it should be a forged or falsified cheque, this cheque should be paid by the drawee bank and therefore the drawer should be damaged. The strict liability of the drawee bank depends on the faultlessness of the drawer. In the presence of the fault of the drawer, the fault of the drawee bank is investigated. If there is no fault of the drawee bank, the drawer folds the damage alone. On the other hand, if there is a fault of the drawee bank, the damage is shared between the drawer and the drawee bank in proportion to the faults. In this study, in the context of Turkish Commercial Code Article 812, the liability arising from the forged or falsified cheque has been examined in the light of the opinions in the doctrine and the decisions of the Supreme Court. In this context, firstly, the liability of the drawee bank and the drawer are examined. Then, the liability of both the drawee bank and drawer and the exclusion clauses the drawee bank were examined.

Key Words: Drawer, drawee bank, liability, absolute liability, fault, forged or falsified cheque

Giriş

Ticari hayatta, nakit paranın yanında çek de yaygın olarak kullanılmaktadır. Çek, nakit paranın getirdiği çalınma, kaybolma ve tahrip olma risklerine oranla daha güvenli, hızlı ve kolay bir ödeme aracıdır. Bu sağladığı kolaylıkların yanında çek, ayrıca birtakım riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu risklerden birisi de çekte sahtelik veya tahrifat yapılmasıdır. Bir ödeme aracı olması, vadenin olmaması ve 5941 sayılı Çek Kanunu (ÇekK) hükümleri sayesinde bono ve poliçeye göre hamile daha fazla güven vermesi -karşılıksız çıkması halinde düzenleyen hakkında hem cezai hem de idari yaptırımların uygulanması², bankanın çek yaprağı başına sorumlu olması gibi nedenler³- sebebiyle kullanımı en çok kullanılan kambiyo senetlerinden birisi çektir (Narbay, 2003). Çekin poliçe ve bonodan farklı olarak⁴ hamiline düzenlenebilmesi, çek üzerinde sahtelik ve tahrifatın sık

¹ Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ticaret Hukuku Anabilim Dalı (E-mail: ndegirmenciogluaydin@gmail.com).

² Düzenleyenin cezai sorumluluğu ÇekK m. 5/1 gereği karşılıksızdır işlemi yapılmasına sebebiyet veren kişi hakkında hamilin şikâyeti üzerine her bir çekle ilgili binbeşyüz güne kadar adli para cezası hükmolunur. Adli para cezasının ödenmemesi durumunda bu ceza kamuya yararlı bir işte çalıştırma kararı verilmeksizin doğrudan hapis cezasına çevrilir (ÇekK m. 5/11). Düzenleyenin idari sorumluluğu ise hakkında çek düzenleme ve çek hesabı açma yasağı verilmesidir (ÇekK m. 5/1).

³ ÇekK m. 3/3 gereği muhatap bankanın çek yaprağı başına sorumluluğu (28.01.2019 tarihinden itibaren 2019 yılı için) 2.030 TL’dir.

⁴ Poliçe ve bonoda lehtar mutlak zorunlu şekil şartı oldukları için (TTK m. 671/1-f, 776/1-e) bu senetler hamiline düzenlenemezler.

görülmesine neden olmaktadır (Erdem, 2008). Bu durumda sahte veya tahrif edilmiş çekin ödenmesinden dolayı kimin ve nasıl sorumlu olacağı önem taşımaktadır. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) m. 812’de bu husus özel olarak düzenlenmiş olup, uygulamada sıkça karşılaşılan bu husus çalışmamızda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışmamızda öncelikle, genel olarak sahte veya tahrif edilmiş çekten, ardından sorumluluk şartlarından bahsedilmiştir. Daha sonra sahte veya tahrif edilmiş çekin ödenmesinden dolayı sorumluluğunun kime ait olacağı hususunda muhatapın kusursuz ve kusur sorumluluğu ile düzenleyenin kusur sorumluluğu ve birlikte sorumluluğu incelenmiştir. Son olarak muhatap bankanın çek anlaşmalarına tek taraflı olarak koyduğu sorumluluktan kurtulma şartı irdelenmiştir. Çalışmamızdaki bu konular öğretilerdeki farklı görüşler ve Yargıtay kararları çerçevesinde incelenmiş, uygulamada ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Genel Olarak Sahte veya Tahrif Edilmiş Çek

Sahte veya tahrif edilmiş çek TTK m. 812’de şöyle düzenlenmiştir: *“Sahte veya tahrif edilmiş bir çeki ödemiş olmasından doğan zarar muhataba ait olur; meğerki, senette düzenleyen olarak gösterilen kişiye, kendisine verilen çek defterini iyi saklamamış olması gibi bir kusurun yüklenmesi mümkün olsun.”* İlk başta hüküm, muhatapın sorumluluğunun bütün çek ilgilerine karşı olduğu gibi bir etki bıraksa da hükmün devamından bu ilişkinin sadece muhatap ile düzenleyen arasındaki ilişkiyi düzenlediği anlaşılmaktadır (Kendigelen, 2007; Tekil, 1997, Paslı, 2000)⁵.

Kanun koyucunun böyle bir düzenleme getirmesindeki amacı hiç şüphesiz düzenleyeni korumaktır. Sahte veya tahrif edilmiş bir çeki muhatap bankanın ödemesi halinde düzenleyen iki defa ödemede bulunacaktır. Şöyle ki muhatap, sahte veya tahrif edilmiş çeki ödemesi halinde ilk ödeme düzenleyenin hesabından yapılacaktır. Düzenleyen ikinci ödemeyi ise (gerçek hak sahibi ile arasındaki sözleşmeden doğan ifa yükümlülüğü devam ettiğinden) gerçek hak sahibine yapacaktır. Böylece aynı tutarı iki defa ödemek zorunda kalan düzenleyen zarar görecektir (Tekil, 1997). Düzenleyenin bu zararının karşılanması gerekecektir. Uygulamada bu zarara sebep olan, çekte sahtelik veya tahrifat yapan failer ortadan kaybolmakta veya ödeme güçleri bulunmamaktadır. İşte böyle bir durumda düzenleyenin zararını daha garanti bir yol olan muhataptan alması düzenleyeni koruyan ve sahtecilik veya tahrifat failini araştırmaktan kurtaran bir hükümdür (Paslı, 2000).

Muhatap Bankanın Sorumluluğu

Muhatapın sahte veya tahrif edilmiş bir çekten sorumlu olabilmesi için sahte veya tahrif edilmiş bir çekin olması, muhatapın bu sahte veya tahrif edilmiş çeki ödemesi ve bu ödeme sebebiyle düzenleyenin zarara uğraması gerekir (TTK m. 812). Muhatap bankanın sahte veya tahrif edilmiş çekten doğan sorumluluğu kusursuz ve kusurlu sorumluluk olmak üzere ikiye ayrılır:

Muhatap Bankanın Kusursuz Sorumluluğu

Sahte veya tahrif edilmiş çekin ödenmesi halinde muhatap bankanın TTK m. 812’de öngörülen şekilde sorumlu olması doktrin (Kalpsüz vd., 1974; Pulaşlı, 2018; Ülgen vd., 2015; Bozer ve Göle, 2017) ve Yargıtay⁶ kararlarında *“kusursuz”* ve *“kanundan doğan”* bir sorumluluk hali olarak belirtilmiştir. Öğretilerde *Tekil* tarafından ileri sürülen görüşe göre muhatap bankanın sahte veya tahrif edilmiş çekten dolayı sorumluluğunun kanundan doğan şekilde ifade edilmesi, kanunda böyle bir düzenlemenin olmaması halinde muhatapın sorumlu olmayacağı izlenimini yaratmaktadır. Bu sebeple yazar TTK m. 812’deki muhatapın sorumluluğunun *“kanundan doğan kusursuz sorumluluk”* şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir (Tekil, 1997). Kanımızca da kanun koyucu TTK m. 812’deki sorumluluk halini düzenlemeseydi çek anlaşmasından doğan özen borcunun ihlali sebebiyle genel hükümler uyarınca sözleşmesel sorumluluğa gitme olanağı olduğu gibi (Tekil, 1997), TTK m. 18/2 gereği bankanın basiretli davranmaması sebebiyle sorumluluğuna da gidilebilir. Ancak muhatap bankanın sorumluluğu taraflar aksini kararlaştırmadıkça kusur sorumluluğu niteliğindedir. Bu çerçevede *Tekil’in* isabetle ifade ettiği şekilde TTK m. 812’deki sorumluluğu kanundan doğan kusursuz sorumluluk şeklinde anlamak gerekir.

⁵ Bu husus mehzaz kanun olan İsv. BK m. 1132’de daha açık belirtilmiştir: *“Sahte veya tahrif edilmiş bir çekten dolayı zarar senette keşideci olarak gösterilmiş kişiye hiçbir kusurun isnad edilemediği hallerde muhatapın üzerindedir; keşidecinin kusuru özellikle, kendisine verilmiş çek formüllerini yeterli özenle saklamamış olması haline dayanır”* (Hükmün çevirisi için bkz. Tekil, 1997).

⁶ *“Öğretilere ve yerleşik Yargıtay uygulamasına göre, TTK nun 724 ncü maddesinde öngörülen sorumluluk, muhatap açısından kusursuz ve yasadandan doğan bir sorumluluktur”* Yarg. 11.HD. 07.11.2005, E. 2004/12965, K. 2005/10621; Yarg. 11.HD. 06.03.2000 E. 2000/535, K. 2000/1902, (<http://legalbank.net/>), (25.02.2019); Yarg. 11.HD. 19.04.2001 E. 1590, K. 3376 (Coşkun, 2016); Yarg. 11. HD. 15.04.1982, E. 1270, K. 1728 (Eriş, 2003).

Bu çerçevede Yargıtay kararlarında bankanın çekin iğfal kabiliyeti bulunması nedeniyle kusursuz olduğunu ispat etse dahi sorumluluktan kurtulamayacağı, iğfal kabiliyetinin bulunup bulunmamasının TTK m. 812 anlamında sorumluluğun şartları arasında olmadığı düzenlenmiştir⁷.

Muhatap banka ödenen sahte veya tahrif edilmiş çek bedelini düzenleyenin hesabına borç kaydetmektedir. Bunun sonucunda ödemedi dolay düzenleyen zarar gördüğünden TTK m. 812'ye dayanarak bankaya dava açabilmektedir. Bu durumda dava açan düzenleyen (banka kusursuz sorumlu olduğundan) sadece sahtecilik veya tahrifat fiilini ispat edecek olup, çek tutarı kadar zarar gördüğü karinesi⁸ olduğundan, zararı ispatla mükellef değildir (İnan, 1981; Aydın, 2010; Paslı, 2000).

Muhatap Bankanın Kusurlu Sorumluluğu

TTK m. 812 hükmü kusursuz sorumluluk halini düzenlemekle birlikte muhatabın kusuru ancak düzenleyenin kusuru varsa gündeme gelecektir. Çek anlaşması gereği tarafların özen gösterme yükümlülükleri vardır. Muhatap bankanın özen gösterme yükümlülüğünün bir sonucu olarak çekin sahte veya tahrif edilmiş olup olmadığını kontrol yükümlülüğü vardır (Öztaş, 1997). TTK m. 801 gereği muhatap banka düzgün bir ciro silsilesini varlığını araştırmakla yükümlüdür, cırantaların imzalarının geçerliliğini araştırmakla yükümlü değildir. Hükmün karşı anlamından muhatabın, düzenleyenin imzasını inceleme yükümlülüğünün olduğunu anlamı çıkmaktadır⁹. Bu yükümlülüğünü gereği gibi yerine getirmeyen muhatap kusurlu olarak kabul edilmektedir¹⁰. Muhatabın kusurlu davranışına örnek olarak şunlar verilebilir: Özel bir uzmanlık gerektirmeksizin çekteki sahteliğin ve tahrifatın anlaşılabilir olması, yetki açısından çift imza şartı taşınması gerekmesine rağmen tek imzayı taşıyan bir çekin ödenmesi (Ülgen vd., 2015).

Muhatap bankanın kusur sorumluluğu, düzenleyenin kusuru halinde söz konusu olur. Diğer bir anlatımla düzenleyenin kusuru varsa muhatabın kusuru araştırılır. Eğer düzenleyenin bir kusuru yoksa kusuru olup olmadığına bakılmaksızın muhatap kusursuz olarak sorumludur. Düzenleyen ile muhatabın kusuru varsa kusurları oranında zarardan sorumlu olacaklardır (Erdem, 2008; İnan, 1984; Aydın, 2010).

TTK m. 782/1 gereği Türkiye'de ödenecek çeklerde muhatabın sadece banka olması sebebiyle- bankalarında Anonim şirket şeklinde kurulma zorunluluğu sebebiyle¹¹- muhatap banka tüzel kişi tacir sıfatını taşır. Tacir sıfatı, muhataba tüm işlemlerinde basiretli bir iş adamı gibi hareket etmesi yükümlülüğü getirmektedir¹² (TTK m. 18/2, ÇekK m. 2/1). Böylece muhatap bankanın çek ödemelerinde göstermesi gereken özende ölçüt, basiretli bir iş adamı gibi davranmasıdır (Erdem, 2008; İnan, 1984; Aydın, 2010). Basiretli bir iş adamı gibi davranma yükümlülüğü tacirlere ticari işletmesi ile ilgili her türlü faaliyetlerinde objektif bir özen ölçüsü getirmektedir. Bu objektif özen ölçüsü kendi yetenek ve imkânlarına uygun olarak ondan beklenebilecek özeni değil, aynı ticaret dalında faaliyet gösteren öngörülmesi, tedbirli bir tacirden beklenen özeni ifade etmektedir (Arkan, 2016)¹³. Bankaların basiretli bir iş adamı gibi davranması yükümlülüğünün bir gereği olarak kendilerine ibraz edilen çekin sahte veya tahrif edilmiş olup olmadığını özenle incelemesi ve gerektiğinde düzenleyenden bu konuda bilgi alması gerekmektedir (Paslı, 2000). Ancak belirtmek gerekir ki çekteki imza ile hesap sahibinin imzasının birbirine

⁷ "TTK'nun 774. maddesi sahte ve tahrif edilmiş çekin ödenmiş olmasından doğan zararın muhatap bankaya ait olacağını hükme bağlamış, sahteciliğin inandırıcı olup olmadığını, iğfal kabiliyeti bulunup bulunmadığını kanuni unsurlar arasında saymamıştır." Yarg. 11.HD. 04.02.1999, E. 1998/8627, K. 1999/468; Yarg. 11.HD. 07.11.2005, E. 2004/12965, K. 2005/10621; Yarg. 11.HD. 19.04.2001, E. 2001/1590, K. 2001/3376, (<http://legalbank.net/>), (25.02.2019); Yarg. HGK. 15.06.1994, E. 178, K. 398, (Moroğlu ve Kendigelen, 2010).

⁸ Düzenleyen genellikle çek tutarı kadar zarara uğramasına rağmen bazı durumlarda zarar çek tutarı kadar olmayabilir.

⁹ Yarg. 11. HD. 15.04.1982, E. 1270, K. 1728 (Eriş, 2003)

¹⁰ Bu hususta bir Yargıtay kararında "Somut olayda, Dairemiz'in bozma ilamı doğrultusunda alınan ve benimsenip hükme dayanak yapılan bilirkişi raporunda, davalı bankanın imza incelemesi yapılması hususunda yeterli özeni göstermediği, bu nedenle hafif kusurlu davrandığı kanaatine varılmış olmasına rağmen, bu kez raporun sonuç kısmında davalıya herhangi bir kusur yüklenmesinin doğru olmadığı sonucuna ulaşılmış olup, mahkemece, davacı vekilinin bilirkişi raporuna karşı ciddi itirazları da karşılanmamış ve yazılı şekilde hüküm tesisi cihetine gidilmiştir. Oysa, davacının, çeki saklamadaki kusuru sonucu çekin çalınmasında ve çalındığının zamanında bildirilmemesinde kusurlu olduğu gibi, davalı banka da keşidecinin imzasını tahkik etmeden çek bedelinin ödemesinde kusurludur." ifadesi ile bu yükümlülüğü yerine getirmeyen muhatap bankanın kusurlu olduğunu belirtmiştir. Yarg. 11. HD. 07.11.2005, E. 2004/12965, K. 2005/10621, (<http://legalbank.net/>), (25.02.2019).

¹¹ Bkz. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu m. 7/1-a.

¹² "...davacının basiretli bir tacir gibi davranmayıp çek tutarını ödediği...", Yarg. 11. HD. 17.04.1986, E. 1986/1119, K. 1986/2300; Yarg. 11. HD. 17.03.1983, E. 1983/1126, K. 1983/1289, (<http://legalbank.net/>) (25.02.2019); Yarg. 11. HD. 12.07.2011, E. 2009/13610, K. 2011/8722 (Pulaşlı, 2018).

¹³ Yarg. HGK. 07.05.2003, E. 2003/13-332, K. 2003/340 (<http://www.hukukturk.com/yargitay-kararlari>), (25.02.2019).

benzememesi halinde muhatap bankanın çeke el koyma ve hesap sahibine bildirimde bulunma gibi kanuni bir yükümlülüğü yoktur¹⁴.

Muhatap bankanın kusurlu sayılan hallerinin başında en önemlisi çekteki imzanın düzenleyene ait olup olmadığını incelemesinden kaynaklanmaktadır¹⁵. Muhatap bankanın kendisine ibraz edilen çekteki imzanın düzenleyene ait olup olmadığını, kendisindeki imza örneği ile karşılaştırmalıdır¹⁶. Banka sahtecilik ve tahrifatı anlamak için bir takım modern usuller kullanılmalıdır. Bu modern usullere; kimyasal tahrifatı önlemek için emniyet kâğıdı veya fiziksel tahrifatı önlemek için birtakım ışınları kullanmayı örnek olarak verebiliriz (İlalan, 1969). Uygulamada bankalar mor ışıkta çek kontrolü yapmaktadırlar. Buna ek olarak Yargıtay kararlarında, sahte imzalı çekin ibraz edilmesinde bankanın çek hesabında para olmamasına rağmen ödemeyi kredi vermek suretiyle yapması¹⁷ veya düzenleyenin çek hesabı dışındaki bir hesaptan yapması¹⁸ muhatabın kusurlu davranışları arasında sayılmıştır.

Muhatap bankanın sahteliği veya tahrifatın var olup olmadığını incelemesi sırasında uzman bilirkişiye başvurması hususunda Yargıtay çeşitli kararlar vermektedir. Yargıtay bir kararında bankanın basiretli bir iş adamı gibi hareket ederek gerekli dikkat ve özeni göstermesini, buna rağmen tereddüt halinde çeki uzman kişilerce incelemesi gerektiğine karar vermiştir¹⁹. Başka bir kararında ise bankanın grafoloji uzmanı istihdam etme zorunluluğu olmasa da dışarıdan bir uzmanın yardımına başvurabileceğini belirtmiştir²⁰. Kanımızca muhatap banka, çeki tedbirli ve öngörülü bir tacirden beklenen özeni göstererek incelemelidir. Banka basiretli bir tacirden beklenen özeni göstermesine rağmen çekin sahteliğinden veyahut tahrifatından kuşku duyuyorsa o zaman uzman bir kişinin yardımına başvurmalı veyahut düzenleyenden teyit alınmalıdır. Aksi halde bankanın her çek için bir uzmana başvurması çekin kolay ve çabuk bir ödeme aracı olması vasfına aykırılık teşkil eder.

Muhatabın kusuru hususunda akla TTK m. 710/3 hükmü ile TTK m. 646/2 hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağı hususu akla gelmektedir. Zira bu hükümler ağır kusuru bulunmadıkça senedi vadesinde ödeyen kişinin borcundan kurtulacağı hususunu düzenlemektedir. İlk olarak bu hükümler poliçe kısmında yer almakta olup, poliçeye ait hangi hükümlerin çeke uygulanacağı hususunu düzenleyen TTK m. 818'de bu hükümlere atıf yapılmamıştır. Bununla beraber bu hükümler borçlu sıfatından bahsetmektedir ki, çekte muhatap, kambiyo borçlusu sıfatını kazanmaz (İnan, 1981). Bu nedenle hafif kusuru ile ödemede bulunan borçlunun borcundan kurtulacağını düzenleyen TTK m. 710/3 ile 646/2 hükümleri kıyasen uygulama alanı bulmaz (İnan, 1981).

Sorumluluğun Kapsamı

Düzenleyene Karşı Sorumluluğun Kapsamı

Sahte veya tahrif edilmiş bir çekin ödenmesinde düzenleyene hiçbir kusur isnat edilmediği takdirde zararın tamamından muhatap banka sorumludur. Muhatap bankanın sorumluluğunun kapsamı düzenleyenin uğradığı zarar kadardır. Şöyle ki:

Düzenleyenin imzasında sahtelik veya isminde tahrifat, düzenleyenin çeki lehtara teslim etmeden önce yapılan lehtarın imzasındaki sahtelik veya ismindeki tahrifat, temsil beyanındaki sahtelik ve ibraz sürelerinin uzamasına

¹⁴ Yarg. 11. HD. 08.04.2015, E. 17829, K. 4909 (Eriş, 2016).

¹⁵ “Davalı banka kendisine ibraz olunan çekteki imzanın, keşideciye ait olup olmadığını TTK.nun 692/6 bendi hükmüne nazara alarak incelemek yükümlülüğü altındadır. Davalı bankanın bu yükümlülüğü yerine getirmemesi hali TTK.nun 20’inci maddesinde yer alan (basiretli hareket etme) prensibine de aykırılık teşkil eder.”, Yarg. 11. HD. 19.02.1976, E. 1976/286, K. 851 (Doğanay, 2004).

¹⁶ Doktrinde ve eski Yargıtay kararlarında, çek hesabının bulunduğu şubeden başka bir şubeye ibrazı halinde, imza kontrolünün yapılmasının zorluğu nedeniyle bankanın kusurunun olup olmadığı tartışılıyordu; fakat bu tartışmanın günümüzde artan teknoloji ile imzanın başka şubeye kolayca gönderilmesi ile imzaların karşılaştırma imkanının bulunması sebebiyle pek bir önemi kalmamıştır (Paslı, 2000). Yargıtay kararı için bkz. İnan ve Kıvanç, 1984; doktrindeki görüşler için bkz. İnan, 1981; Erdem, 2008.

¹⁷ Yarg. 11. HD. 04.02.1980, E. 80/450, K. 80/453 (İnan ve Kıvanç, 1984)

¹⁸ Yarg. 11. HD. 28.05.1979, E. 79/2576, K. 79/2828 (İnan ve Kıvanç, 1984).

¹⁹ Yarg. 11. HD. 17.03.1983, E. 1983/1126, K. 1983/1289 (<http://legalbank.net/>), (25.02.2019). İsviçre Federal Mahkemesi muhatabın sahtelik ve tahrifatın varlığını inceleme yükümlülüğünü Yargıtay’a oranla daha yumuşak yorumlamış ve bir kişinin imzasının zaman içinde veya imza anındaki ruh haline göre değişebileceği sebebiyle muhatabın imza kartonu ile tam bir benzerlik göstermesi çek üzerindeki imzayı düzenleyene ait saymakta muhatabın haklı olacağını vurgulamıştır (Tekil, 1997).

²⁰ Yarg. HGK. 15.06.1994, E. 1994/11-178, K. 1994/398 (<http://legalbank.net/>), (25.02.2019).

neden olacak ve cayma beyanını geçersiz kılmak amacıyla düzenleme tarihinde, düzenleme yeri ve ödeme yerinde yapılan tahrifatlar da muhatap banka çek bedelinin tamamından sorumlu olacaktır.

Çek bedelinde tahrifatta ise tahrifattan sonraki fazlalık kısımdan muhatap banka sorumlu olacaktır.

Meşru Hamile Karşı Sorumluluğun Kapsamı

Sahte veya tahrif edilmiş bir çekin muhatap bankaca ödenmesi sadece düzenleyene değil, diğer çek ilgililerine de zarar verebilir. Örneğin meşru hamilin elindeyken çalınan veya kaybolan emre yazılı çek üzerinde lehtarın isminin yanına “hamiline” ibaresi yazılabilir veyahut hamilin isminde tahrifat yapılarak yapılabilir (Tekil, 1997). Böyle bir durumda muhatap banka çek üzerindeki sahtelik veya tahrifat ile meşru hamilin değiştirildiğini fark etmeyerek ödemede bulunabilir. Bu ödeme ile meşru hamil alacağına kavuşmadığından zarar görmektedir.

Bu konuda düzenleyen bir zarara uğramadığından TTK m. 812 uygulama alanı bulmamaktadır. Muhatap banka TTK m. 801 gereği ciro silsilesini kontrolle yükümlü iken, ciranta imzalarının geçerliliğini araştırmak zorunda değildir. Buna karşılık ciro zinciri düzensiz olan bir çeki ödeyen muhatapın, meşru hamile karşı sorumlu olması gerekmektedir. Burada düzensiz ciro silsilesi olan bir çeki ödeyen muhatapın meşru hamile karşı sorumluluğu (muhatapın düzenleyen dışındaki diğer çek ilgilileriyle arasında sözleşmesel bir ilişki olmadığından) haksız fiil sorumluluğuna dayanmaktadır (İnan, 1981; Tekil, 1997; Paslı, 2000; Aydın, 2010). Meşru hamilin çekin kaybolduğunu veya çalındığını derhal düzenleyene bildirmemesi, çek yaprağını özenle saklayamaması meşru hamilin kusurlu davranışlarına örnek teşkil etmektedir. Bu durumlarda muhatap bankanın sorumluluğu hamilin kusuru oranında azalacaktır (TBK m. 52) (Tekil, 1997).

Düzenleyenin Kusur Sorumluluğu

Muhatap bankanın kusursuz sorumluluğunu bertaraf ederek, sorumluluktan kurtulabilmesi veya kusuru oranında sorumlu olabilmesi imkânı sadece düzenleyenin kusuru olması halinde söz konusu olmaktadır. Düzenleyenin kusurundan dolayı sorumlu olması TTK m. 812’de “meğerki, senette düzenleyen olarak gösterilen kişiye, kendisine verilen çek defterini iyi saklamamış olması gibi bir kusurun yüklenmesi mümkün olsun.” ile ifade edilmiştir. Düzenleyenin kusurunu kanıtlama külfeti muhatap bankaya aittir (Domaniç, 1990; Karayalçın, 1970; Kalpsüz vd., 1974; İlan, 1969)²¹.

Muhataba hiçbir kusur isnat edilememesine karşın düzenleyen tamamen kusurlu ise oluşan zarardan dolayı muhatap sorumlu tutulamaz²². Düzenleyenin kusurunun yanında muhatapında kusurlu bulunması halinde zarardan her iki taraf da sorumlu olacaktır (Kendigelen, 2007). Şüphesiz lehtarın kusurlu davranışından dolayı düzenleyen sorumlu değildir (Öztaş, 1997).

Hükümde düzenleyenin kusuru, çek defterini iyi saklamamış olmasına bağlanmaktadır; fakat burada dikkat edilmesi gereken husus çek defterini iyi saklamamış olmasının düzenleyenin kusurlu sayılmasını gerektirecek durumlara örnek teşkil etmesidir. Maddede kullanılan “gibi” ifadesinden de kanun koyucunun bu konuda bir sınırlama yapmadığı anlaşılmaktadır (Öztaş, 1997).

Düzenleyenin kusuru ile kast edilen çekin sahte olarak düzenlenmesini veya tahrif edilmesini sağlayan hususları içermektedir (Öztaş, 1997). Yargıtay kararlarında, “salt çek defterini kaybetmiş olması²³”, “çek defterinin ya da föyünün kaybolduğunu zamanında bankaya bildirmemesi²⁴”, “keşidecinin çek defterinin koçanına çekin kime verildiğini yazmamış olması²⁵”, “çek defterini saklaması için muhasebecisine vermek²⁶”, “çek defterini saklamamış ve kaybolması halini hemen bankaya bildirmemesi²⁷”, “çekin arkasına çek bedelini bankadan bizzat kendisi alıyormuşçasına (tamamen makbuzum olmuştur) diye şerh verip imzalaması²⁸” halleri düzenleyenin kusurlu davranışı olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber çekin gereken dikkat ve özen gösterilmeden

²¹Düzenleyenin kusurunu ispatlaması şartıyla sorumluluktan kurtulması için kanunun muhatap bankaya kurtuluş kanıtı (beyyinesi) tanıdığı hususunda bkz. Karayalçın, 1970; İlan, 1969.

²² Yarg. 11. HD. 21.05.2012, E. 2111, K. 8385 (Eriş, 2016).

²³ Yarg. 11. HD. 04.02.1980, E. 80/450, K. 80/453; Yarg. 11. HD. 06.05.1980, E. 80/1873, K. 80/2424; Yarg. 11. HD. 15.04.1982, E. 82/1270, K. 82/1728; Yarg. 11. HD. 19.04.1982, E. 82/1804, K. 82/1757; Yarg. 11. HD. 26.04.1987, E. 82/1982, K. 82/1948 (İnan ve Kıvanç, 1984).

²⁴ Yarg. 11. HD. 21.05.1979, E. 79/2831, K. 79/2670; Yarg. 11. HD. 27.04.1982, E. 82/1394, K. 82/1976; Yarg. 11. HD. 03.05.1982, E. 82/2117, K. 82/2067 (İnan ve Kıvanç, 1984); Yarg. HGK. 07.12.1984, E. 1983, K. 1028 (Eriş, 2016).

²⁵ Yarg. 11. HD. 11.06.1979, E. 79/3282, K. 79/3056 (İnan ve Kıvanç, 1984).

²⁶ Yarg. 11. HD. 19.02.1976, E. 1979/286, K. 851 (Doğanay, 2004).

²⁷ Yarg. 11. HD. 20.06.1995, E. 4149, K. 5123 (Eriş, 2003); Yarg. 11. HD. 31.01.2011, E. 8186, K. 894 (Eriş, 2016).

²⁸ Yarg. 11. HD. 02.06.1967, E. 1967/1654, K. 2375 (Doğanay, 2004).

(tahrifata elverişli bir şekilde) doldurulmuş olması, güvenilir olmayan bir kimseye veya daha önceden çekte sahtecilikten sabıkası olan bir kişiye ödenecek bedelin sadece bir yerde ve rakamla gösterilmesi, belirli ve sürekli bir imza biçimi benimsemeyerek görevli banka memurunun yanlış algılamasına neden olma düzenleyenin kusurlu davranışları arasında sayılabilir (Öztan, 2016; Törüner, 1980). Düzenleyenin kusurlu davranıp davranmadığının tespitinde dürüstlük kuralı (MK m. 2) uygulama alanı bulacaktır (Öztan, 2016). Kusurun türü hususunda kanunda açık bir düzenleme yapılmamış olup, düzenleyenin sorumluluğu için hafif kusur da yeterlidir (Kalpsüz vd., 1974; Karayalçın, 1970; Öztan, 1997)²⁹.

Düzenleyen çek defterini kullanırken veya saklarken gereken özeni göstermelidir. Aksi halde düzenleyenin kusurlu davranışı söz konusu olacaktır. Düzenleyenin özen ölçüsünde kendi işlerinde gösterdiği özen ile değil, çek kullanan makul bir insandan beklenen dikkat ve özen ile hareket etmesi gerekir (Törüner, 1980; Erdem, 2008; Paslı, 2000). Düzenleyenin tacir olması ihtimalinde özen ölçüsünde basiretli bir iş adamı gibi davranma yükümlülüğü dikkate alınacaktır (TTK m. 18/2).

Çek defterinin veya yaprağının çalınması durumu derhal bankaya bildirmeyen düzenleyenin kusurlu olup olmadığına yönelik Yargıtay'ın farklı kararları mevcuttur. Hukuk Genel Kurulu (HGK) bir kararında sahteliği ilk bakışta anlaşılabilir ve uzman bir bilirkişi raporuyla doğrulanan bir imza ile ödeme yapan muhatapı birinci derecede ve ağır kusurlu olduğu, düzenleyenin derhal durumu bankaya bildirmediklerinden ikinci derecede kusurunun olduğu sebebiyle Yarg. 11. HD.'nin bozma kararına direnen yerel mahkeme kararını onamıştır. HGK, yerel mahkemenin bu kararı düzenleyene yükletilmesi kabil bir birlikte kusurunun bulunmadığı gerekçesiyle onamıştır. Görüldüğü üzere HGK bariz bir sahtelik ya da tahrifat halinde düzenleyenin durumu derhal bankaya bildirmemesine rağmen düzenleyenin kusurunun olmadığına karar vermiştir³⁰.

Buna karşılık Yargıtay'ın, gerekli incelemeyi yapmayan muhatap ile çek karnesinin veya yaprağının çalındığını derhal bankaya bildirmeyen ve mevduat hesabı üzerinden çek düzenlemeye devam eden düzenleyeni birlikte kusurlu kabul ederek, zarara eşit olarak katlanması gerektiğine yönelik kararı da mevcuttur³¹.

Kanımızca bu husustaki uyuşmazlığın çözümünde TTK m. 812'nin lafzı yardımcı olabilir. Hükmün lafzına bakıldığında sahte veya tahrif edilmiş bir çekten dolayı eğer düzenleyenin bir kusuru yoksa, muhatapın kusuru olmasa dahi sorumlu olacağı anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu bilgi ışığında çek karnesinin veya yaprağının çalınması durumu derhal bankaya bildirmeyen düzenleyen kanımızca kusurludur. Muhatap bankanın ilk bakışta anlaşılabilir bir sahtelik veya tahrifata rağmen ödeme yapıp yapmaması fark etmeksizin düzenleyenin kusuru varsa, muhatap ile birlikte sorumlu olmalıdır. Çekte yapılmış olan sahtelik ve tahrifatın ilk bakışta anlaşılabilir anlaşılması muhatapın kusurunun tespitinde önem taşır.

Birlikte Sorumluluk

TTK m. 812 hükmü sahte veya tahrif edilmiş çekin ödenmesinden dolayı muhatapın kusursuz olarak sorumlu olacağını düzenlemiştir. Düzenleyenin kusurunun ispatlandığı hallerde, muhatapın kusurunun olup olmadığının araştırılması gerekmektedir³². Hem düzenleyenin hem de muhatapın kusuru olması halinde, diğer bir anlatımla birlikte (müterafik) kusurluluk halinde zarara kimin, hangi oranda katlanacağına ilişkin kanun koyucu bir düzenleme getirmemiştir. Bu hususta doktrinde (Kalpsüz vd., 1974; Doğanay, 2004; Tekil, 1997; Öztan, 2016; Erdem, 2008) ve Yargıtay³³ kararlarında genel olarak benimsenen çözüm yolu TTK m. 1'in atfı TBK m. 114/2'nin yollaması ile TBK m. 52'nin uygulama alanı bulacağıdır. Diğer bir anlatımla taraflar zararları oranında

²⁹ Tazminat hukukunda olduğunu aksine zarar ile fiil arasında uygun illiyet bağının bulunmasının gerekmediği yönünde bkz. Karayalçın, 1970.

³⁰ Yarg. HGK. 11.08.1982, E. 1980/2025, K. 1982/591 (<http://www.hukukturk.com/yargitay-kararlari>), (25.02.2019). Benzer yönde ayrıca bkz. Yarg. 11. HD. 19.04.2001, E. 1590, K. 3376 (Kendigelen, 2007).

³¹ Yarg. 11. HD. 11.10.2004, E. 581, K. 9645 (Kendigelen, 2007). Ayrıca bkz. Yarg. 11. HD. 05.06.2003, E. 2002/13371, K. 5992 (Coşkun, 2016). İsviçre'de uygulamada düzenleyenin kusurlu sayılmaması için muhatapın kendisine verdiği çek defterini özenle saklaması ve çek defterini veya çekin kaybını veya üzerindeki beyan veya imzaların sahteliğini derhal muhatap bankaya bildirmesi gerektiği yönünde bkz. Kalpsüz vd., 1974.

³² Bkz. İnan ve Kıvanç, 1984.

³³ “ ... çek defterini iyi muhafaza etmeyen davacı keşideci kadar kusurlu olduğundan BK.nun 98/f2 ve 44 üncü maddeleri gereğince tarafların (kusur) oranı tespit edilerek hasıl olacak sonuç dairesinde hüküm tesisi gerekirken davanın reddi doğru görülmemiştir. ”, Yarg. 11. HD. 02.03.1983, E. 1983/868, K. 974; Yarg. 11. HD. 15.04.1982, E. 1982/1270, K. 1728; Yarg. 11. HD. 19.02.1976, E. 1976/286, K. 851 (Doğanay, 2004); Yarg. 11.HD. 19.04.2001, E. 1590, K. 3376 (Coşkun, 2016).

katlanacaktır³⁴. Yargıtay kusur oranlarının belirlenmesinin bilirkişi aracılığıyla yapılması gerektiğine karar vermiştir³⁵.

Sahte veya tahrif edilmiş çeki ilişkin yargı kararlarına bakıldığında hem ilk derece mahkemeleri hem de Yargıtay genellikle tarafların kusurunu araştırmakta ve çoğunlukla ya tarafların birini ya da ikisini birden kusurlu bulmaktadırlar (İnan ve Kıvanç, 1984; Paslı, 2000). Tarafların kusur oranının belirlenmesinde düzenleyenin kusur oranını belirtmek yeterlidir. Zira bankanın sorumluluğu, kusursuz sorumluluk olup düzenleyenin sorumluluğu oranında azalacaktır (Reisoğlu, 1998).

Sorumluktan Kurtulma Şartı

Genel Olarak

Kıta Avrupası ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de bankalar çek anlaşmalarına sahte veya tahrif edilmiş çekten doğan zararın düzenleyene ait olduğuna (düzenleyene kaydırılmasına) ilişkin sözleşmeye şart koymaktadırlar (Öztan, 2016; İnan, 1981). Bu şart ile sahte veya tahrif edilmiş bir çeki ödeyen muhatap banka sorumlu olmamakta, zarara düzenleyen katlanmaktadır. Peki çek anlaşmasına koyulan böyle bir şart geçerli midir? Bu soruya cevap vermek için muhatap bankanın kusurlu olduğu durumlar ile kusursuz olduğu durumları ayrı ayrı incelememizde fayda vardır.

Muhatap Bankanın Kusursuz Olduğu Hallerde Sorumluktan Kurtulma Şartı

Muhatap bankanın kusursuz, düzenleyenin kusurlu olması halinde TTK m. 812 gereği oluşan zarara düzenleyen katlanacaktır. Bu nedenle sorumluluktan kurtulma şartının geçerliliği her iki tarafında kusursuz olduğu durumlarda tartışmaya konu olabilir (Törüner, 1980). Bankanın çek anlaşmasına, sahte veya tahrif edilmiş çekin ödenmesinden dolayı oluşan zarara katlanmayacağına ilişkin sorumluluktan kurtulma kaydı koyması halinde bu şartın geçerli olup olmayacağı TTK m. 812 hükmünün emredici nitelikte olup olmamasına bağlıdır. Şöyle ki eğer hüküm emredici nitelikte ise kanundaki düzenlemenin aksi taraflarca kararlaştırılmayacağından sorumluluktan kurtulma şartı geçersiz olacaktır (Paslı, 2000; Aydın, 2010). TTK m. 812 hükmünün emredici olup olmadığına ilişkin doktrindeki (Bozer ve Göle, 2017; Öztan, 2016; Kalpsüz vd., 1974; İnan, 1981; Poroy ve Tekinalp, 2018)³⁶ hâkim görüş, emredici nitelik taşımadığına ilişkindir³⁷. Buna karşılık Yargıtay’ın bu konudaki tutumu net değildir³⁸. TTK’daki kıymetli evraka ilişkin hükümler genellikle emredici nitelikte olmasına rağmen TTK m. 812, esas itibarıyla Borçlar Hukukuna tabi olan çek sözleşmesine (anlaşmasına) ilişkin özel bir hüküm olduğundan emredici nitelikte değildir (İnan, 1981; Paslı, 2000; Aydın, 2010). Hüküm emredici hüküm niteliğinde olmaması sebebiyle taraflar çek anlaşmasına sorumluluktan kurtulma kaydı koyabilirler ve bu kayıt geçerlidir.

TTK m. 812 hükmünün getirilme amacı çek anlaşmasındaki hükümleri değiştirme imkânı olmayan ve bankaya oranla sözleşmede güçsüz konumda olan düzenleyenin korunmasıdır. Uygulamada bankalar müzakere imkânı olmayan ve tek taraflı olarak hazırladıkları sözleşmeler ile TTK m. 812 hükmünün uygulama alanını kaldırmaktadırlar. Bu durum TTK m. 812’nin getirilme, nihayet düzenleyeni koruma amacına aykırıdır. Bu nedenle kanımızca TTK m. 812 hükmünün emredici nitelikte olduğunun kanun maddesine eklenmesi, olması gereken hukuk açısından isabetli olacaktır³⁹.

Muhatap Bankanın Kusurlu Olduğu Hallerde Sorumluktan Kurtulma Şartı

³⁴ Yargıtay çek defterini iyi saklaması yönünde gerekli özeni göstermeyen ve bu sebeple kaybolan çeklerin kaybolarak karşılığının bankadan alınmasında çek defteri sahibini birinci derecede kusurlu tayin ederken; kendisine ibraz edilen çekteki düzenleyenin imzasının bulunup bulunmadığını araştırmak ve çekteki imzayı, imza örneği ile karşılaştırmak ve imza örneği başka şubede ise, bu şubeden imza tarifi alınarak değerlendirmek ve bunun için teknik imkanlardan yararlanma hususunu eksik bırakan bankayı ikinci derecede kusurlu tayin etmiştir. Bkz. Yarg. 11. HD. 03.05.1999, E. 1629, K. 3470 (Eriş, 2016).

³⁵ Yarg. 11. HD. 15.04.1982, E. 82/1270, K. 82/1728; Yarg. 11. HD. 19.04.1982, E. 82/1804, K. 82/1757; Yarg. 11. HD. 27.04.1982, E. 82/1394, K. 82/1976; Yarg. 11. HD. 03.05.1982, E. 82/2117, K. 82/2067 (İnan ve Kıvanç, 1984).

³⁶ Aksi görüş için bkz. Törüner, 1980.

³⁷ Sahte veya tahrif edilmiş çeki düzenleyen hükmün İsviçre’de ilk kabul edildiği zaman İsviçre Federal Meclis Komisyonu raporunda hükmün emredici olmadığı açıkça ifade edilmiştir. Bkz. İnan, 1981; Paslı, 2000.

³⁸ Yargıtay’ın çek sözleşmesine konulan özel şartların dikkate alınması gerektiğine yönelik kararından TTK m. 812 hükmünün emredici olmadığı sonucuna varmak mümkündür. Bkz. Yarg. HGK. 14.03.1973, E. 1971/T- 81, K. 1973/201, (Doğanay, 2004). Buna karşılık çek sözleşmesinde sorumluluktan kurtulma şartının olması halinde banka kusursuz olsa da sorumlu olduğu ve sorumluluktan kurtulma şartını geçersiz saydığı kararından da TTK m. 812 hükmünün emredici olarak nitelendirdiği sonucuna varmak mümkündür. Bkz. Yarg. 11. HD. 14.04.1982, E. 82/1270, K. 82/1728; Yarg. 11. HD. 30.10.1981, E. 81/4768, K. 81/4535 (İnan ve Kıvanç, 1984).

³⁹ Aynı yönde Paslı, 2000.

Sahte veya tahrif edilmiş bir çekin ödenmesinden doğan zararda bankanın kusuru olması halinde, bankanın çek anlaşmasına koyduğu sorumsuzluk kaydının geçerli olup olmadığı TBK m. 115 ve 116 hükümleri uyarınca çözüme kavuşturulacaktır (Kalpsüz vd., 1974; Karayalçın, 1970; İnan, 1981; Paslı, 2000). İlk olarak TBK m. 115/1 hükmü borçlunun ağır kusurunun bulunduğu durumlara yönelik getirilen sorumsuzluk kayıtlarının geçerli olmayacağını düzenlemiştir. Böylelikle borçlunun hafif kusuru halinde sorumlu olmayacağına ilişkin kayıtlar kural olarak geçerli olacaktır. Buna karşılık kanun koyucu TBK m. 115/3'te istisnai bir hüküm getirmiştir. Bu hükme göre uzmanlık gerektiren hizmet “*yetkili makamlar tarafından verilen izinle yürütülüyorsa*” borçlunun hafif kusurundan sorumluluğu olmayacağına ilişkin kayıtlar geçersizdir. eBK'nın yürürlükte olduğu zamanda bu hüküm eBK m. 99/2'de “*hükümet tarafından verilen imtiyaz*” şeklinde düzenlenmekteydi. İmtiyaz kavramı ile neyin kast edildiği doktrinde tartışmalıydı. Yargıtay kararlarında⁴⁰ ve doktrinde kabul edilen çoğunluk görüşüne göre (İnan, 1981; Paslı, 2000; Erdem, 2008)⁴¹ hükümdeki imtiyaz kavramı ile resmi izin veya ruhsata bağlı tutulan her türlü faaliyetler kastedilme ve bankalar, imtiyaz suretiyle faaliyet göstermektedirler. TBK m. 115/3'deki “*yetkili makamlar tarafından verilen izin*” şeklinde getirilen ifade ile bu tartışma son bulmuştur. O halde bankalar yetkili makamlar tarafından verilen izin ile kurulan kuruluşlar olduğundan⁴² bankanın hafif kusurlu olduğu hallerde sorumlu olmayacağı şeklindeki şartlar kesin hükümsüzdür.

Bankalar geniş bir yapılanması olan tüzel kişiler olduklarından, bu geniş yapılanmada sorumluluk yardımcı kişilerin fiillerinden doğan sorumluluk şeklinde ortaya çıkabilir (Paslı, 2000; İnan, 1981)⁴³. Bu durumda TBK m. 115 (eBK m. 99) değil, TBK m. 116 (eBK m. 100) uygulama alanı bulacaktır. eBK'nın yürürlükte olduğu zamanda düzenleyenin zararına yol açan fiilin banka organından mı, yoksa yardımcı kişilerden mi kaynaklandığı uygulanacak hükümler açısından önem arz eden bir konuydu⁴⁴. Zira bankanın hafif kusurlu olduğu hallerde hakim taktir yetkisine dayanarak çek anlaşmasında bulunan sorumsuzluk anlaşmasının batıl olduğunu hükmedebilirdi (eBK m. 99/2). Buna karşılık çek anlaşmasında borçlunun yardımcı kişilerin sadece hafif kusurlarından sorumlu olmayacağı eBK m. 100/3 gereği kararlaştırılabilir. Diğer bir deyişle eBK m. 99'dan farklı olarak borçlunun yardımcı kişilerin hafif kusurlarından sorumlu olmayacağına ilişkin konulan sorumsuzluk kaydı hakim taktir yetkisine bırakılmadan geçerlidir. Bu çerçevede artık TBK m. 115 veyahut TBK m. 116'dan hangisinin uygulama alanı bulacağı artık önem arz etmemektedir. Çünkü düzenleyenin zararına yol açan fiil ister bankanın organlarından ister yardımcı kişilerin fiilinde kaynaklansın hafif kusurundan sorumlu olmayacağına ilişkin sorumsuzluk kaydı kesin hükümsüzdür (TBK m. 115/3, 116/3).

Özetle hafif veya ağır kusuru bulunan muhatap bankanın sahte veya tahrif edilmiş çekten doğan zararlardan dolayı bankanın organlarının veya yardımcı kişilerin fiillerine ilişkin sorumluluktan kurtulma şartları geçerli olmayacaktır. Bu tür durumlar muhatap bankalar kusuruyla sahte veya tahrif edilmiş çeki ödemesi halinde Batı ülkelerindeki bankalar gibi kendilerini sigorta altına alarak (Öztaş, 1997) bu tür rizikolara karşı kendilerini teminat alma yoluna gidebilirler⁴⁵.

Sonuç

TTK m. 812 hükmü sahte veya tahrif edilmiş çekin muhatap tarafından ödenmesi ve bu ödemededen dolayı düzenleyenin zarar görmesi üzerine bu zarara kimin katlanacağına ilişkin özel olarak düzenlenmiş bir hükümdür. TTK m. 812'de yer alan şartların gerçekleşmesi halinde ve düzenleyene herhangi bir kusur isnat edilememesi durumunda muhatap banka zarardan dolayı sorumlu olacaktır. Düzenleyenin kusurunun ispatlanması üzerine muhatapın kusuru araştırılmaktadır. Bu durumda muhatapın kusurunun olmaması halinde sahte veya tahrif edilmiş çekin ödenmesinden doğan zarara düzenleyen tek başına katlanır. Buna karşılık hem düzenleyenin hem de muhatapın kusurunun olması halinde ise taraflar kusurları oranında zarara katlanacaklardır.

⁴⁰ “...Türkiye’de bankalar hükümetçe imtiyaz suretiyle verilen bir işi yapan müesseselerdir. O halde bankalar BK. m. 99/f. 2’ye tabi kuruluşlardır.” Yarg. HGK. 15.06.1994, E. 178, K. 398 (Moroğlu ve Kendigelen, 2010). Bankaların faaliyetlerinin imtiyazlı olduğu hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Battal, 2001.

⁴¹ Aksi görüş için bkz. Kalpsüz vd., 1974.

⁴² Bankacılık Kanunu m. 6/1 gereği bankaların kurulma izni Bankacılık Kanununda öngörülen şartların yerine getirilmesi kaydıyla Kurulun en az beş üyesinin aynı yöndeki oyuyla alınacak kararla verilir.

⁴³ Bankanın sorumluluğunun her zaman yardımcı kişilerin fiilinden kaynaklandığı yönünde bkz. Öztaş, 2016. Menfaatler dengesi ve hükmün amacı gereği bankaların TBK m. 115/3 kapsamında değerlendirilmesi gerektiği hususunda bkz. Poroy ve Tekinalp, 2018. “..TTK.nun 724. Maddesi gereğince bankaya yükletilen sorumluluğun sözleşme ile kaldırılması BK. nun 99/2 maddesi gereğince geçersiz bulunması..”, Yarg. 11. HD. 07.04.1992, E. 1991/ 1137, K. 1992/ 5968 (Yongalık, 1991).

⁴⁴ Bu hususta bkz. İnan, 1981; Paslı, 2000.

⁴⁵ Muhatap bankanın sahte veya tahrif edilmiş çeki ödemedeki kusurlarının bulunmadığı durumlarda çek anlaşmalarına konulan sorumsuzluk kayıtları ile sorumluluktan kurtuldukları için sigortanın sadece muhatap bankanın kusurlu olması halinde pratik bir rol oynayacağı hususunda bkz. Paslı, 2000.

TTK m. 812 hükmünün amacı asıl failin bulunmasının zor olması veya ödeme imkanının olmaması halinde düzenleyenin zararını garanti ve kısa bir yol olan muhataptan almasını sağlamaktadır. Şüphesiz bu hüküm düzenleyeni korumak amacıyla getirilmiştir. Bununla beraber bazı eksiklikleri ve açıkça düzenlenmeyen konularda uygulamada ortaya çıkabilecek sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmamızda özel olarak vardığımız önemli sonuçları ve eksiklikleri şöyle sıralayabiliriz:

TTK m. 812'deki muhatap bankanın sorumluluğu kanundan doğan kusursuz sorumluluk halidir. Muhatap banka çeki tedbirli ve öngörülü bir tacirden beklenen özeni göstererek incelemeli, buna rağmen çekin sahteliğinden veyahut tahrifatından kuşku duyuyorsa o zaman uzman bir kişinin yardımına başvurmalı veyahut düzenleyenden teyit alınmalıdır.

Muhatap bankanın ilk bakışta anlaşılabilir bir sahtelik veya tahrifata rağmen ödeme yapıp yapmaması fark etmeksizin, düzenleyen çek karnesinin veya yaprağının çalındığını derhal bankaya bildirmemesi kusur olup, düzenleyen ve muhatap zarardan kusurları oranında sorumlu olurlar.

TTK m. 812 hükmü emredici nitelikte olmadığından taraflar çek anlaşmasına sorumluluktan kurtulma kaydı koyabilirler ve bu kayıt geçerlidir. Ancak belirtmek gerekir ki sorumluluktan kurtulma kaydı ancak muhatabın kusuru olmaması durumunda uygulama alanı bulacaktır. Bankanın sahte veya tahrif edilmiş çeki ödemesinde ağır kusuru varsa sorumsuzluk kaydı geçerli olmayacaktır (TBK m. 115/1). Bununla beraber bankalar yetkili makamlar tarafından verilen izin ile faaliyet gösterdiklerinden dolayı hafif kusurun varlığı halinde de sorumsuzluk kaydı geçerli olmayacaktır (TBK m. 115/3, 116/3). Buna karşın uygulamada bankalar çek anlaşmasına koydukları sorumsuzluk kaydı ile sorumluluktan kurtulmaktadırlar. TTK m. 812 hükmünün amacı olan zayıf konumda olan düzenleyeni korumayı gerçekleştirmek amacıyla kanımızca hükmün emredici nitelikte olduğunun kanun maddesine eklenmesi kanunun amacına hizmet edecektir. Bu çerçevede düzenleyeni korumak ve hükümdeki anlam karmaşasını düzeltmek amacıyla hükmün aşağıdaki şekilde değiştirilmesinin uygun olacağını düşünmekteyiz:

“Sahte veya tahrif edilmiş bir çeki ödemesinden dolayı düzenleyenin zararına muhatap katlanır. Ancak senette düzenleyen olarak gösterilen kişinin kendisine verilen çek defterini iyi saklayamamış olması gibi bir kusurunun varlığı ispat edilirse, düzenleyende zarara kusuru oranında katlanır. Muhatabın sahte veya tahrif edilmiş çeki ödemesinden dolayı sorumlu olmayacağına ilişkin sözleşme hükmü geçersizdir.”

KAYNAKÇA

- Arkan, S. (2016). *Ticari İşletme Hukuku*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Aydın, S. (2010). Sahte veya Tahrif Edilmiş Çekin Ödenmesinde Doğan Sorumluluk. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, V(1-2), 73-96.
- Battal, A. (2001). *Güven Kurumu Nitelendirmesi Işığında Bankaların Hukuki Sorumluluğu*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Bozer, A. / Göle, C. (2017). *Kıymetli Evrak Hukuku*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Coşkun, M. (2016). *Hukuki ve Cezai Yönleri ile Kıymetli Evrak Hukuku Bono- Poliçe- Çek*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Doğanay, İ. (2004). *Türk Ticaret Kanunu Şerhi, C. II*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Domaniç, H. (1990). *Türk Ticaret Kanunu Şerhi, C.IV: Kıymetli Evrak Hukuku ve Uygulaması (Şerh)*, İstanbul: Temel Yayınları.
- Erdem, N. (2008). *Kambiyo Senetlerinde Senet Metninde Değişiklikler (Tahrifat)*. İstanbul: Vedat Yayıncılık.
- Eriş, G. (2016). *Türk Ticaret Kanunu Hükümlerine Göre Kıymetli Evrak Poliçe – Bono – Çek Makbuz Senedi – Varant*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Eriş, G. (2003). *Yeni Çek Yasası Işığında Uygulamalı Çek Hukuku (Çek)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İlalan, F. (1969). *Bankalar Bakımından Modern Çek ve Çek Hukukumuz*. Ankara: Emel Matbaası.
- İnan, N./ Kıvanç, S. (1984). Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin Çeke İlişkin Kararları (1979-1982). *Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu*, 125-174.
- İnan, N. (1981). *Çek Rizikolarından Doğan Sorumluluk*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kalpsüz, T./ Çelebican, G./ Erem, F. (1974). *İktisadi ve Hukuki Yönden Çek*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayıncılık.
- Karayalçın, Y. (1970). *Ticaret Hukuku: Ticari Senetler (Kambiyo Senetleri)*. Ankara: Sevinç Matbaası.

- Kendigelen, A. (2007). *Çek Hukuku*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım.
- Moroğlu, E./ Kendigelen, A. (2010). *Notlu- İçtihatlı Türk Ticaret Kanunu ve İlgili Mevzuat*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Narbay, Ş. (2003). 3167 Sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin korunması Hakkında Kanun'da Değişiklik Yapan 4814 Sayılı Kanunun “Çekte Şekil Şartları” ve “Muhatabın Ödeme Yükümlülüğü” Konuları Açısından İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Erzurum Hukuk Fakültesi Dergisi*, VII(1-2), 467-496.
- Öztaş, F. (2016). *Kıymetli Evrak Hukuku (Kıymetli Evrak)*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Öztaş, F. (1997). *Kıymetli Evrak Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Paslı, A. (2000). Sahte veya Tahrif Edilmiş Çek. *İstanbul Barosu Dergisi*, LXXIV(7-8-9), 635-671.
- Poroy, R./ Tekinalp, Ü. (2018). *Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, 6728 Sayılı Kanunla Değişik Çek Kanununun Yorumu ile*. İstanbul: Vedat Yayıncılık.
- Pulaşlı, H. (2018). *Kıymetli Evrak Hukukunun Esasları*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Reisoğlu, S. (1998). *Türk Hukukunda ve Bankacılık Uygulamasında Çek*, Ankara: Doğu Matbaası.
- Tekil, M. (1997). *Çekte Muhatap Bankanın Hukuki Sorumluluğu*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Törüner, E. (1980). Ticaret Yasamız Açısından Çekte Sahtekarlık ve Tahrifat. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 204-221.
- Ülgen, H. / Helvacı, M./ Kendigelen, A./ Kaya, A. (2015). *Kıymetli Evrak Hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Yongalık, A. (1991). Yargıtay Kararları. *BATİDER*. XVI (2), 165-179.
- <http://www.hukukturk.com/yargitay-kararlari>, (25.02.2019).
- <http://legalbank.net/>, (25.02.2019).